Ára: 200,– Ft

Az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg

Gegesi Kiss Pál

A KLINIKAI PSZICHOLÓGIA ALAPJAIRÓL

196 oldal — 17×24 cm — Kötve 32,— Ft

Gortvay György—Zoltán Imre

SEMMELWEIS ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

291 oldal — 78 ábra — 17×24 cm — Kötve 65,— Ft

Julesz Miklós—Kovács Kálmán

ENDOKRIN BETEGSÉGEK GYÓGYÍTÁSA ÉS ELMÉLETI ALAPJAI

548 oldal — 32 ábra — 3 táblázat — 17×24 cm — Kötve 97,— Ft

Klostermann—Südhof—Tischendorf

BELBETEGSÉGEK LÁTHATÓ TÜNETEI

Differenciáldiagnosztikai atlasz 302 oldal — 451, nagyrészt színes ábra — 21×29 cm — Kötve 150,— Ft

Paraicz Ervin—Szénásy József

IDEGGYÓGYÁSZATI ÉS IDEGSEBÉSZETI VIZSGÁLATOK CSECSEMŐ- ÉS GYERMEKKORBAN

159 oldal — 94, részben színes ábra — 5 táblázat — 17×24 cm — Kötve 35,— Ft

Szabolcs Zoltán

A GYOMORRÁK

389 oldal — 87 ábra — 56 táblázat — 17×24 cm — Kötve 72,— Ft

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

ORVOSI LEXIKON

a—d

1

804549

ORVOSI LEXIKON a—d

AKADÉMIAI KIADÓ

Az

ORVOSI LEXIKON

nemcsak magyar viszonylatban első, hanem nemzetközi viszonylatban is úttörő jellegű munka.

Mintegy 60 ezer címszót tartalmaz — többet, mint egy orvosi szótár. Ismerteti az alapfogalmakat. Közli a legfontosabb adatokat, összefüggéseket, elméleteket.

Korunkban az Orvosi Lexikon pótolhatatlan kézikönyv, hiszen az orvostudomány szédületes iramú fejlődése és az ezzel törvényszerűen együtt járó specializálódás a szó szoros értelmében lehetetlenné teszi, hogy egy orvos — bármilyen nagy tudású és széles látókörű legyen — az orvostudomány és a hozzá kapcsolódó tudományok minden területét jól ismerje.

A modern orvostudomány már a molekuláris biológia mélységéig kutatja a betegségek okait, így korunk orvosának mind nagyobb szüksége van rá, hogy a biofizikában, a biokémiában, a matematikában és számos más társtudományban is megfelelő tájékoztatást nyerjen.

Az Orvosi Lexikon mindezeknek a látszólag szétágazó, de ma már szorosan egymástól el nem határolható szakterületeknek az ismeretanyagát magában foglalja. Mind saját munkaterületén, mind a rokontudományokban gyors és pontos tájékoztatást nyújt minden orvosnak.

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

ORVOSI LEXIKON

ORVOSI LEXIKON

ELSŐ KÖTET

ORVOSI LEXIKON

FŐSZERKESZTŐ

Dr. HOLLÁN ZSUZSA

SZERKESZTŐK

Dr. ÁKOS KÁROLY Dr. RÉVÉSZ GYÖRGY

ELSŐ KÖTET

A—D

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1967

504549

SZAKSZERKESZTŐK

Dr. Braun Pál (belgyógyászat)

Dr. Bugyi István (sebészet)

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

LEKTOROK

Dr. Babics Antal (urologia)
Dr. Bach Imre (kórélettan)
Dr. Backhausz Richárd (isoserologia)
Dr. Bakács Tibor (közegészségügy)
Dr. Barta Imre (haematologia)
Dr. Berndorfer Alfréd (orvostörténet, plasztikai sebészet)
Dr. Bonta János (munkaegészségügy)
Dr. Braun Pál (belgyógyászat)
Dr. Donhoffer Szilárd (belgyógyászat)
Dr. Farkas Károly (kórbonctan)
Dr. Fiam Béla (véralvadás)
Dr. Frank Kálmán (gyermekgyógyászat)
Dr. Gegesi Kiss Pál (lélektan)
Dr. Halm Tibor (repülőorvostan)
Dr. Hedri Endre (traumatologia)
Dr. Hegedűs András (laboratoriumi orvostan)
Dr. Ivánovics György (vírustan)
Dr. Jancsó Miklós (gyógyszertan)
Dr. Kellner Béla (onkologia)
Dr. Kereszty Alfonz (sportegészségügy)
Dr. Kiszely György (szövettan, fejlődéstan)
Dr. Komlós Endre (gyógyszertan)
Dr. Kontra György (biologia)
Dr. Kovács György (fogászat)
Dr. Környei István (ideg- és elmegyógyászat, idegsebészet)
Dr. Kukán Ferenc (szemészet)
Dr. Lányi Andor (tuberculosis)
Dr. Littmann Imre (sebészet, szívsebészet)
Dr. Lőrincz Ferenc (parazitologia)
Dr. Mócsy János (állategészségügy)
Dr. Orbán György (orvosi fizika)
Dr. Ratkóczy Nándor (röntgenologia)
Dr. Rauss Károly (microbiologia)
Dr. Réti Endre (orvostörténet)
Dr. Sarkadi Károly (orvosi statisztika)
Dr. Simon Lajos (orthopaedia)
Dr. Somogyi Endre (igazságügyi orvostan)
Dr. Székely Sándor (orvostörténet)
Dr. Székessy Vilmosné (biokémia)
Dr. Szentágothai János (anatomia, szövettan, fejlődéstan)
Dr. Szodoray Lajos (bőrgyógyászat, nemi betegségek)
Dr. Törő Imre (anthropologia)
Dr. Varga Gyula (orr-, fül-, gégegyógyászat)
Dr. Went István (kórélettan)
Dr. Zoltán Imre (szülészet—nőgyógyászat)

© *Akadémiai Kiadó, Budapest 1967*

MTA AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
89671/I

A LEXIKON KÉSZÍTŐI

SZERZŐK

Dr. Alföldy Zoltán (microbiologia) *A. Z.*
Dr. Alpár Pál (fülészet, audiologia) *A. P.*
Dr. Balás Béla (lab. orvostan) *Ba. B.*
Dr. Balázs Gyula (mérgezések) *B. Gy.*
Dr. Bálint Péter (élettan) *B. P.*
Dr. Balogh Károly (fogászat, szájsebészet) *B. K.*
Dr. Benedek István (orvostörténet) *Be. I.*
Dr. Berde Károly (bőrgyógyászat) *Be. K.*
Dr. Boros Béla (szemészet) *B. B.*
Dr. Böszörményi Miklós (bronchologia, tuberculosis) *B. M.*
Dr. Braun Pál (allergia, autoimmun megbetegedések, vesebetegségek, általános diagnostica és therapia) *Br. P.*
Dr. Bugyi István (sebészet) *B. I.*
Dr. Deák József (röntgenologia) *D. J.*
Dr. Deák Pál (röntgenologia) *D. P.*
Dr. Dobszay László (gyermekgyógyászat) *D. L.*
Dr. Ernst Jenő (orvos-fizika) *E. J.*
Dr. Fáber Viktor (igazságügyi orvostan) *F. V.*
Dr. Farádi László (katonaorvostan) *F. L.*
Dr. Farkas Elek (vírustan) *F. E.*
Dr. Forgács Iván (élettan) *F. I.*
Dr. Gábor György (szív- és érrendszer betegségei) *G. Gy.*
Dr. Galla Emil (repülőorvostan) *G. E.*
Dr. Gerendás Mihály (véralvadás) *G. M.*
Dr. Glauber Andor (orthopaedia) *G. A.*
Dr. Gottsegen György (légzőszervek betegségei) *Go. Gy.*
Dr. Győrffy Barna (genetika) *Gy. B.*
Dr. Hahn Géza (orvostörténet) *H. G.*
Dr. Haranghy László (gerontologia) *H. L.*
Dr. Hirschler Imre (szülészet—nőgyógyászat) *H. I.*
Dr. Hollán Zsuzsa (haematologia) *H. Zs.*
Dr. Holló István (endocrinologia) *Ho. I.*
Dr. Horányi Béla (elme- és ideggyógyászat) *H. B.*
Dr. Horvai Ervin (orvosi műszer) *Ho. E.*
Dr. Horváth Endre (isoserologia) *H. E.*
Dr. Issekutz Béla (gyógyszertan) *I. B.*
Dr. Jeney Endre (ápolástan, balneologia, közegészségügy, járványügy, meteorologia) *J. E.*
Dr. Juvancz Iréneusz (orvosi statisztika) *J. I.*
Dr. Kardos Lajos (lélektan) *K. L.*
Dr. Komlós Endre (gyógyszertan) *K. E.*
Dr. Lukács Sándor (repülés orvostana) *L. S.*
Dr. Magyar Imre (emésztőszervek betegségei, anyagcsere betegségek) *M. I.*
Dr. Majorossy Kálmán (anatomia) *M. K.*
Dr. Miskovits Gusztáv (légzőszervek betegségei) *M. G.*
Dr. Nemeskéri János (anthropologia) *N. J.*
Dr. Nemessuri Mihály (sportegészségügy) *N. M.*
Dr. Obál Ferenc (electroencephalographia) *O. F.*
Dr. Orbán Tibor (szemészet) *O. T.*
Dr. Petrányi Gyula (fertőző betegségek) *P. Gy.*
Dr. Regöly-Mérei Gyula (orvostörténet) *R. M. Gy.*
Dr. Réti Endre (orvostörténet) *R. E.*

Dr. Révész György (orr-, torok-, gégegyógyászat, phonetica) *Ré. Gy.*
Dr. Romhányi György (kórbonctan, kórszövettan) *R. Gy.*
Dr. Schulhof Ödön (balneologia) *S. Ö.*
Dr. Simonovits István (társadalomegészségtan, egészségügyi szervezés) *S. I.*
Dr. Somogyi Zsigmond (nemi betegségek) *S. Zs.*
Dr. Sós József (kórélettan) *S. J.*
Dr. Stark Ervin (endocrinologia) *S. E.*
Dr. Straub F. Brunó (biokémia) *S. F. B.*
Dr. Sugár János (onkologia) *Su. J.*
Dr. Szántó György (traumatologia) *Sz. Gy.*
Dr. Szendrői Zoltán (urologia) *Sz. Z.*
Dr. Szent Iványi Tamás (állatorvostudomány) *Sz. I. T.*
Dr. Temesvári Antal (szívsebészet) *T. A.*
Dr. Timár Miklós (munkaegészségügy) *T. M.*
Dr. Törő Imre (anatomia, biologia, fejlődéstan, szövettan) *T. I.*
Dr. Ungár Imre (mellkasi sebészet) *U. I.*
Dr. Zoltai Nándor (parazitologia) *Z. N.*
Dr. Zoltán János (plasztikai sebészet) *Z. J.*
Dr. Zoltán László (idegsebészet) *Z. L.*

SZERKESZTŐK

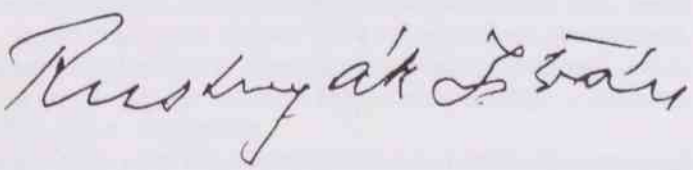
Weiner Lajosné (felelős szerkesztő)

Brencsán János dr. (nyelvi szerkesztő)
Csörgő István (képszerkesztő)
Dani Erzsébet (belső szerkesztő)
Desztler Endre mérnök (külső szerkesztő)
Hajdu Ferenc dr. (külső szerkesztő)
Juranits Miklósné (belső képszerkesztő)
Keviczky Lórándné (belső szerkesztő)
Máté Károly dr. (műszaki szerkesztő)
Miklós István (belső szerkesztő)
Nirschy Ott Aurél (belső szerkesztő)
Pollák Zsuzsanna dr. (külső szerkesztő)
Sulyok Sára dr. (külső szerkesztő)
Szemere Pál dr. (külső szerkesztő)
Turák Lászlóné (belső szerkesztő)
Wollák András dr. (külső szerkesztő)

RAJZOLÓK

Baranyi Éva
Bóna Imréné
Buday Árpád
Drahos István
Janovits István
Palojtay Béla
Skublics Ida

A tudomány haladása exponenciálisan gyorsul. Durva számítások szerint a 20. század végére a mai tudományos ismeretanyag harmincszorosára fog növekedni. Ma több mint kétmillió tudományos kutató él földünkön. Ez 90 százaléka mindazoknak a tudósoknak, akik az emberiség történelmében eddig éltek és alkottak. Ebben a gyors fejlődésben méltó hely jutott az orvostudománynak is. Évszázadunkban sok országban sikerült legyőzni számos pusztító népbetegséget és jelentősen csökkenteni a csecsemő és gyermekhalandóságot. Meghosszabbodott az emberi élettartam, új műtéti eljárások születtek és olyan biokémiai és fizikai módszerek, amelyekkel mozgásukban, változásukban tudjuk vizsgálni a szervezet funkcióit. Ma már számos betegség pathomechanizmusát, sőt egyre inkább a psychológiai folyamatokat is molekularis szinten kezdjük kutatni. Teljesen új orvosi disciplinák születtek. Mindezt persze nem lehet az egyetemen megtanítani. Sőt még egy életen át sem lehet megtanulni a legszorgalmasabb orvosnak sem. Ilyen hatalmas ismeretanyagot még a legkitűnőbb képességű ember sem tud áttekinteni és asszimilálni. Ezért van egyre nagyobb jelentőségük az enciklopédikus munkáknak, és ezért üdvözlöm örömmel ezt az első magyar Orvosi Lexikont, amely egyúttal nemzetközi viszonylatban is úttörő munka. Külföldön csak értelmező szótárak vannak forgalomban, vagy egy-egy fogalomkörről nagyobb összefoglaló cikkeket tartalmazó enciklopédiák. Ennél jóval többet nyújt ez a lexikon, 60 ezret meghaladó címszavával. Biztos vagyok, hogy az Orvosi Lexikon a gyors tájékozódás fontos eszköze lesz az orvostudomány és a társtudományok oktatóinak és hallgatóinak, a gyakorló orvosoknak és egyes szakterületek kutatóinak egyaránt.

ELŐSZÓ

Századunk a természettudományok szédületes iramú fejlődésének korszaka. Az ismeretanyag bővülése azonban mindig bizonyos fokú desintegratiót is jelent. Az eddig egységes disciplinákból új és új szakterületek szakadnak le. Új szakterületek új vizsgálómódszerekkel, új fogalmakkal, új tünetcsoportokkal, gyakran saját tolvajnyelvvel. A tudomány rohamos fejlődésével az emberi agyvelő befogadóképessége nem tud lépést tartani. Ma már a legjobban képzett orvosok sem ismerhetik az orvostudomány minden szakterületének ismeretanyagát. Nem véletlenül kerül napirendre mindenütt a világon az iskolai és egyetemi oktatás reformja, a tudományos kutatás irányításának és összefogásának szükségessége. Nem véletlenül került napirendre a tudományos ismeretek tárolására a gépi agy, a tárolt adatok rendezésének, értékelésének és felhasználásának elősegítésére az egyre fejlődő újabb gépi berendezések bekapcsolásának szükségessége. Ugyanakkor a legáltalánosabb egyéni igény a gyors tájékozódást szolgáló könyv.

Ez az igény a szülőanyja ennek a lexikonnak is. Az Orvosi Lexikon mintegy 60 ezer címszava felöleli az összes klinikai és elméleti szakterületet, és az orvostudomány határterületeinek a medicinához kapcsolódó legfontosabb kérdéseit. Ismerteti a modern műtéti eljárásokat, laboratóriumi vizsgáló módszereket, a legfontosabb orvosi műszereket, továbbá a műanyagok felhasználását az orvostudományban stb.

Rohamosan fejlődő orvostudományunk nemcsak új szakmákkal terebélyesedett, hanem az utolsó évtizedekben egyre inkább elmélyült a molekuláris biológia szintjéig. Ez még jobban előtérbe hozza a biofizika, biokémia és az orvosi matematika jelentőségét. Az Orvosi Lexikon tehát szerteágazó, de ugyanakkor egymástól gyakran élesen el nem határolható szakterületek ismereteit foglalja magába. Célkitűzésünk az volt, hogy lehetőleg minél több fontos fogalmat tudjunk ismertetni. Teljességre természetesen nem lehetett törekedni. Annál kevésbé, mert ennek a mű terjedelme is határt szab. Az Orvosi Lexikon semmilyen tankönyvet, kézikönyvet nem pótol. Legfontosabb feladata, hogy az olvasóknak gyors tájékozódást tudjon nyújtani egy-egy keresett fogalomról. Közölje a legfontosabb adatokat, összefüggéseket, elméleteket.

Egy lexikon szerkesztésében talán a legnehezebb feladat a rendkívül szerteágazó szakterületek arányosítása, az igen sok szerző által írt cikkek egységesítése és összeszerkesztése. Egy ilyen munka első kiadásában éppen ezért elkerülhetetlenek az aránytalanságok, a fedések és a hiányok. Még a fizikai mennyiségek jelölését sem lehetett egységesíteni, mert különböző tudományágakban ugyanazt a mennyi-

séget begyökerezett szokások alapján másként jelölik. Különböző rendszertani tudományok változásaival sem látszott célszerűnek úgy lépést tartani, hogy csak a legújabb nomenclaturát használjuk pl. a botanikában vagy az anatómiában. Az orvosok egy-egy nemzedéke hosszabb életű, mint a nomenclaturák. Aki pl. az Oxyuris elnevezést tanulta az egyetemen, az ezen a néven fogja keresni a lexikonban akkor is, ha az Oxyurist ma már Enterobiusnak nevezik. Anatómiában elsősorban a ma még jobban ismert baseli nomenclatura *(BNA)* szerint csoportosítottuk az egyes címszavakat, s zárójelben vannak jelezve az új hivatalos párizsi nomenclatura *(PNA)* szerinti elnevezések. Számos esetben elavult, de az orvosi irodalomban még szereplő kifejezéseknek és téves elméleteknek is helyt adtunk a lexikonban, ugyanakkor utalunk a korszerű elnevezésre, ill. a ma helyesnek ítélt tudományos nézetekre.

További komoly szerkesztési problémát jelentettek az orvostörténeti cikkek. Az anyag többi részéhez képest az orvostörténeti cikkek egy része gyakran indokolatlanul hosszú, de nem akartuk jobban megcsonkítani azokat, mert az orvostörténelem csak újabban indult fejlődésnek hazánkban. Az orvostörténelem viszonylag későn megindult fejlődésének következménye, hogy azon tudósok munkásságának az értékelése sem egységes, akik már nincsenek köztünk. Ennek következménye az is, hogy bizonyára kimaradtak jelentős orvosok, s bizonyára nincs mindenki jelentőségének megfelelően méltatva. Még fokozottabban vonatkozik ez a ma élő személyekre. A róluk írt biográfiai cikkek csak a legfontosabb életrajzi és tudományos kutatási adatokat tartalmazzák. Vezető tudományos testületeink irányelvei alapján kortársaink közül csupán a Magyar Tudományos Akadémia rendes és levelező tagjainak, a tanszékvezető professzoroknak, országos intézmények vezetőinek, Kossuth-díjasoknak és a munkásmozgalom kiemelkedő orvosainak életrajzi adatait közöljük.

Lexikont írni nagyon nehéz. Orvosi nyelvhasználatunkban sok olyan fogalom szerepel, ami mindannyiunk által ismert, mégis ha definiálnunk kell, akkor ez néha a közvetlen szakterület legjobb ismerőinek is problémát jelent. Hasonlóan nehéz feladat egy-egy fogalomról a legfontosabbat röviden, tömören kifejteni. Az Orvosi Lexikon sok területen ilyen szempontból is hézagpótló. Komoly és tökéletesen meg nem oldható nehézséget jelentett a helyesírás kérdése. A kémiában, fizikában, gyógyszertanban a fonetikus írásmód hívei győztek. Az orvosi szakterületek nagy részében azonban még ma is a latinos írásmód az uralkodó. A fonetikus írásmódot nem lehetett volna következetesen keresztülvinni. Egy cikken belül pedig a többféle írásmódot zavarónak tartottuk. Bizonyos fokú következetlenség és hiba még így is maradt a szövegben. A fonetikus írásmód ellen szólt az a körülmény is, hogy gyakran külföldi szakcikkek alapján fogják keresni a címszavakat olvasóink. Ezt nagyon nehezítenék a fonetikusan írt címszavak. A helyesírás egységesítése érdekében a sokszor görögösen írt szavakat is kevés kivétellel latinosan írtuk.

Egy néhány szót kell szólnom az Orvosi Lexikon eredetéről. Ez a munka enciklopédiának indult. Az első címszóanyag gyűjtését még néhai dr. Gortvay György kezdte meg. A most megjelenő Orvosi Lexikon szerkesztése 1957-ben indult. Ekkor állapítottuk meg azt, mely szakterületeket foglaljon magába, milyenek legyenek az egyes szakterületek arányai, ekkor fektettük le a lexikon szerkesztésének és a cikkek írásának alapelveit. A szerzők többségét még akkor kértük fel szakterületük

cikkeinek megírására. A lexikográfiai szerkesztés objektív okokból történő elhúzódása miatt a cikkeket az évek során többször fel kellett frissíteni. Ez még egy sokkal rövidebb lélegzetű munkánál is komoly problémát jelent ma, amikor a tudomány gyors haladása miatt egyes eredmények vagy állásfoglalások már olykor a nyomdai átfutás ideje alatt elévülnek.

Köszönetet szeretnénk végül mondani mindazoknak, akik szakmai tudásukkal, gondolataikkal gazdagították, megjegyzéseikkel és bírálatukkal segítették munkánkat. Köszönetünket fejezem ki azoknak a szerzőknek, akik könyveik képeit és ábráit rendelkezésünkre bocsátották. Köszönet és hála illeti az Akadémiai Kiadó Lexikonszerkesztőségének munkatársait, akik a technikai szerkesztést messze meghaladón tartalmilag is hozzájárultak a lexikon szerkesztésének és rendezésének munkájához. Mindannyiunk feladatát nehezítette, hogy korábbi tapasztalatokra nem tudtunk támaszkodni. Tudomásunk szerint ez az első ilyen méretű, korszerű Orvosi Lexikon. A nagy külföldi orvosi szótárak első kiadásai a múlt évszázad végén vagy századunk elején jelentek meg. Azóta sok-sok ezer olvasó kritikája, hozzászólása javította, csiszolta azokat. Az Orvosi Lexikon olvasóitól is azt a támogatást kérjük, hogy kritikájukkal segítsék elő a hibák, pontatlanságok, ellentmondások vagy fedések minél teljesebb kiküszöbölését.

Az Orvosi Lexikon a szakembereknek íródott: az orvostudomány oktatóinak és hallgatóinak, klinikusoknak és elméleti kutatóknak, gyakorló orvosoknak, biológusoknak, állatorvosoknak, biokémikusoknak, gyógyszerészeknek és farmakológusoknak. De biztosak vagyunk, hogy emellett a művelt laikusok széles táborra fogja haszonnal forgatni köteteit, és így reméljük, hogy egyben az egészségügyi felvilágosítás, az egészségügyi kultúra terjesztésének is fontos eszköze lesz.

Dr. Hollán Zsuzsa

Hálás köszönetünket fejezzük ki az alább felsorolt szerzőknek, akik lexikonunk illusztrálásához az ábrák alapanyagát rendelkezésünkre bocsátották.

(A művek címe után közölt számok lexikonunk amaz oldalait jelölik, amelyeken a felhasznált ábrák szerepelnek)

dr. Ádám György—dr. Bálint Péter—dr. Fekete Ágnes—dr. Hársing László: Az élettan tankönyve
27, 91, 291, 301, 337, 358, 431, 679, 693

dr. Alföldy Zoltán—dr. Ivánovics György—dr. Rauss Károly: Orvosi mikrobiológia
347, 348

dr. Balogh Károly: Fogászat
15, 524, 525, 526, 746

dr. Balogh Károly—dr. Skaloud Ferenc—dr. Varga István—dr. Berényi Béla: Szájsebészet
574

dr. Benedek Emil: eredeti haematologiai felvételek, színes táblán

dr. Bugyi István: Gyakorlati sebészet I., II. köt.
4, 16, 17, 18, 49, 89, 145, 165, 204, 315, 470, 506, 525, 535, 585, 589, 629, 652, 653, 700, 712, 848

dr. Csötörtök László—dr. Kiszely György—dr. Kontra György—dr. Törő Imre: Általános biológia
112, 414, 543, 605

dr. Deák József: eredeti röntgen felvételek, műmellékleten

dr. Fischer Antal—dr. Gömöri Pál—dr. Gráf Ferenc—dr. Jávor Tibor—dr. Juhász Pál—dr. Julesz Miklós—dr. Petrányi Gyula—dr. Riesz Ede: Belgyógyászati diagnosztika
341, 385, 420, 466

dr. Gellért Albert—dr. Kiss Ferenc—dr. Szabó Zoltán—dr. Szentágothai János: Rendszeres bonctan
499, 802

dr. Haas Péter: műszerábrák

dr. Horányi Béla: Neurológia
692

dr. Horn Béla—dr. Zoltán Imre: A szülészet tankönyve
8, 23, 303, 454, 707, 779, 869

dr. Kemény Imre: A foghiányok klinikuma és a lemezes fogpótlás
241, 242, 438, 498

dr. Kesztyüs Loránd—Sós József: A kóréletan tankönyve
34, 111, 734

dr. Kettesy Aladár—dr. Imre József—dr. Scholtz Kornél: Szemészet
135, 170, 453, 865

dr. Kiss Ferenc: Tájanatómia
111, 124, 232, 509, 566

dr. Kiss Ferenc—dr. Szentágothai János: Az ember anatómiájának atlasza I., II., III. köt.
208, 217, 221, 224, 225, 226, 227, 254, 255, 282, 289, 308, 326, 327, 337, 372, 373, 464, 474, 488, 500, 501, 537, 539, 540, 541, 542, 552, 553, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 567, 614, 649, 650, 678, 689, 704, 710, 711, 754, 790, 823, 826, 879

dr. Magyar Imre—dr. Petrányi Gyula: A belgyógyászat alapvonalai I., II. köt.
193, 408, 409, 460, 587, 621, 875

Mérey Irén: műszerábrák

dr. Mosonyi László: Gyakorlati belgyógyászat
681

dr. Pastinszky István—dr. Rácz István: Belbetegségek bőrtünetei
627

dr. Petényi Géza: Gyermekgyógyászat
78, 290, 614, 628

dr. Radnót Magda: A szembetegségek atlasza I., II. köt.
színes táblán

dr. Rajka Ödön—dr. Szodoray Lajos: Bőr- és nemibetegségek
25, 122, 476

dr. Törő Imre: Szövettan
158, 269, 384, 476, 505, 563, 596, 606, 691

dr. Törő Imre—dr. Csaba György: Az ember normális és patológiás fejlődése I., II. köt.
89, 560, 600, 681, 774, 811

dr. Unghváry László: Klinikai és kísérleti elektrokardiographia
358

A LEXIKON HASZNÁLATA

A CÍMSZAVAK ÉS CIKKEK

A címszó az adott fogalom szakemberek körében közkeletű neve, mellette változatként (synonymaként) azonban megadunk más használatos elnevezéseket is anélkül, hogy teljességre törekednénk. Fontosnak tartottuk minél több synonyma felsorolását a különböző syndromáknál, amelyek különböző tankönyvekben és cikkekben más elnevezés alatt szerepelnek. A gyógyszerek általában nemzetközi elfogadott nevükön, de sok gyári készítmény néven szerepel.

A névelővel *(a, az)* kezdődő elnevezések névelő nélkül vannak besorolva.

A címszót a szövegben nem ismételjük meg, hanem tilde jelet (~) használunk helyette. A tilde jelhez közvetlenül illesztjük a szöveg által megkívánt ragot vagy képzőt, az ennek folytán netalán szükségessé váló ékezetet azonban nem jelöljük (pl. az *epe* címszavú cikkben ~*nek* = epének).

A címszavak többnyire egyes számú alakjukban szerepelnek, hogy egyértelműen felismerhető legyen a helyes szóalak. A jelzős főnévvel leírt fogalmak aszerint vannak a főnév vagy a jelző kezdőbetűje szerint besorolva, hogy melyik jellemzőbb a fogalomra.

A címszavak betűrendbe sorolásánál a betűk írásképét (nem a kiejtést) vettük alapul. A betűrendben nem teszünk különbséget *a* és *á*, *e* és *é* stb. között, a *cs*, *sz*, *ssz* stb. többes betűket szigorú betűrend szerint soroljuk. Vegyületek szerkezetére utaló előtagot, ill. rövidítéseit a besorolásnál figyelmen kívül hagytuk (pl. a *δ*-aminolaevulinsav *aminolaevulinsav* címen keresendő).

A szövegben → jellel utalunk azokra a cikkekre, amelyek a megértéshez szükséges alapfogalmakat ismertetik, illetve, amelyekben bővebb információ található a tárgyról.

Az ábrák a szöveg között a címszónál találhatók. A színes és röntgenábrák a címszótól függetlenül külön mellékleten vannak.

A címszavak után a szerzők monogrammjai szerepelnek; a nevek rövidítéseit a szerzők névsorában közöljük.

RÖVIDÍTÉSEK

A	atomsúly
A	Amper
Å	Ångström
a.	arteria
aa	ana, egyenlő mennyiségben
aa.	arteriae
abs.	absolut
acet.	aceticum
acid.	acidum
ACTH	adenocorticotrop hormon
add	adde (adassék)
ADP	adenosindiphosphat
ad us.	ad usum (használatra)
aequ.	aequalis (egyenlő)
aff.	afferens
alb.	albus (fehér)
(áll)	állattan
(állatorv)	állatorvostudomány
amp.	ampulla
(anat)	anatómia
ang.	angol
ant.	anterior
aqu. dest.	aqua destillata (desztillált víz)
art.	articulatio
artt.	articulationes
asc.	ascendens
atb.	antituberculoticum
átl.	átlagos(an)
atm.	atmoszféra
ATP	adenosintriphosphat
AV	arteriás—venás
b.	bal
b.	bursa
bac.	bacillus
bact.	bacterium
(bact)	bacteriologia
bals.	balsamum (balzsam)
(belgy)	belgyógyászat
(biol)	biológia
BNA	baseli nomenclatura
(bőrgy)	bőrgyógyászat
Bp.	Budapest
Br.	Brodmann
C	Curie
C	Celsius
°C	Celsius fok (csak számmal együtt)
C	cervicalis
c.	című (csak írásmű v. más alkotás stb. címe után)
cal	caloria
can.	canalis
caps.	capsula, tok
carb.	carbonicum (összetételben)
cc	carcinoma
centr.	centralis
cg	centigramm (csak számmal együtt)
chr.	chronikus
cm^2	négyzetcentiméter (csak számmal együtt)
comm.	communis
comp.	compositum
conc.	concentrált
cong.	congenitus
corp.	corpus
cos	cosinus
d.	da (adj)
D	dél
D	dorsalis
D	dosis
db	darab (csak számmal együtt)
dB	decibel
dec.	decoctum (főzet)
def.	definitio
(derm.)	dermatológia
desc.	descendens
dest.	desztillált
dext.	dexter
dg	decigramm (csak számmal együtt)
dg.	diagnosis
dil.	dilutum
dist.	distalis

dkg	dekagramm (csak számmal együtt)
dl	deciliter (csak számmal együtt)
DLM	dosis lethalis minima
dm	deciméter (csak számmal együtt)
dors.	dorsalis
dos.	dosis
E	egység
É	észak
ECG	electrocorticographia
EDTA	aethylendiamintetraacetat
EEG	electroencephalographia
eff.	efferens
ek.	evőkanál
EKG	electrocardiographia
ÉK	északkelet
(élett)	élettan
(elme)	elmegyógyászat
(embert)	embertan
(embryol)	embryológia
emuls.	emulsio
empl.	emplastrum
ÉNy	északnyugat
évf.	évfolyam
(eü)	egészségügy
ext.	externus
extr.	extractum
f., fiat, fiant	legyen, legyenek(recepturai rövidítésben)
f.	féle
fasc.	fasciculus
(fejl)	fejlődéstan
(fiz)	fizika
(fiziol)	fiziológia
(fogorv)	fogorvoslástan
fp	forráspont (760 Hgmm nyomáson)
fr.	francia
front.	frontalis
fs.	fajsúly
(fül)	fülészet
fvs	fehérvérsejt
G	gauss
g	gramm
gcal	grammcaloria
(gen)	genetika
ggl.	ganglion
ggll.	ganglia
gl.	glandula
gll.	glandulae
glut.	glutealis, glutealisan
gc.	gonococcus
go.	gonorrhoea
gör.	görög
gran.	granula (szemcsék)
gtt.	gutta (csepp)
(gyermekgy)	gyermekgyógyászat
gyk	gyermekkanál
(gyógysz)	gyógyszertan, gyógyszeripar
h	óra
(haematol)	haematologia
Hb	haemoglobin
Hgmm	higany-milliméter (torr)
Hz	hertz
i. art.	intraarterialis
ic.	intracutan
(ideg)	ideggyógyászat
i.e.	időszámításunk előtt
I. E.	internacionális egység
(ig. orvost)	igazságügyi orvostan
ill.	illetőleg, illetve
im.	intramuscularis (injectio)
(imm)	immunitástan
inf.	inferior
inf.	infusum (forrázat)
INH	isonicotinsavhydrazid, Isonicid
inj.	injectio
int.	internus
i. sz.	időszámításunk szerint
iv.	intravenás (injectio)
j.	jobb
jap.	japán
J	joule
JNA	jenai nomenclatura
k	kilo- (összetételekben)
k.	kötet
K	kelet
kal.	kalium (összetételekben)
(kat)	katonai
kb.	körülbelül
kk.	kávéskanál
(kórb)	kórbonctan
(kórt)	kórtan
(közig)	közigazgatás
L	lumbalis
l. a.	lege artis
(lab. orvost.)	laboratóriumi orvostan
lat.	lateralis
lat.	latin
LD	lethalis dosis (halálos adag)
(lélekt)	lélektan
lgl.	lymphoglandula
lgll.	lymphoglandulae
lig.	ligamentum
ligg.	ligamenta
liquirit.	liquiritia, édesgyökér
liqu.	liquor
long.	longitudinalis
lymph.	lymphaticus
m^2	négyzetméter (csak számmal együtt)

m^3	köbméter (csak számmal együtt)
m	milli- (összetételben)
m-	meta (kémiai képletekben)
M	molekulasúly
m	méter
m.	musculus
magn.	magnesium (összetételekben)
MAK	maximalisan alkalmazható koncentráció
(mat)	matematika
max	maximum
med.	medialis
(met)	meteorológia
μg	mikrogramm
mg	milligramm (csak számmal együtt)
mg/kg	milligramm/kilogramm testsúly
Mh.	mellék- és mérgező hatás
(microbiol)	mikrobiológia
min	perc
min	minimum
mixt.	mixtura
ml	milliliter (köbcentiméter)
mm	milliméter
mm	musculi
Mo.	Magyarország
mo.-i	magyarországi
mól	grammolekulasúlynyi mennyiség
mp	másodperc (csak számmal együtt)
ms	millisecundum
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
musc.	muscularis
mμ, μμ	millimikron
n	megfigyelések száma (st)
n.	nervus
n. I.	n. olfactorius
n. II.	n. opticus
n. III.	n. oculomotorius
n. IV.	n. trochlearis
n. V.	n. trigeminus
n. V/1.	n. ophthalmicus
n. V/2.	n. maxillaris
n. V/3.	n. mandibularis
n. VI.	n. abducens
n. VII.	n. facialis
n. VIII.	n. acusticus *(BNA)* n. statoacusticus *(JNA)* n. vestibulocochlearis *(PNA)*
n. IX.	n. glossopharyngeus
n. X.	n. vagus
n. XI.	n. accessorius
n. XII.	n. hypoglossus
n	normal (oldat)
natr.	natrium (összetételekben)
NE	nemzetközi egység
ném.	német
(neur)	neurológia
nn.	nervi
(nőgy)	nőgyógyászat
(növ)	növénytan
nucl.	nucleus
Ny	nyugat
o-	ortho (kémiai képletekben)
o.	óra, óránként
obl.	obliquus
ol.	olasz
ol.	oleum
old.	oldat
(onk)	onkológia
op	olvadáspont
or.	orosz
(orth)	orthopaedia
(orvost)	orvostudomány
(parazit)	parazitológia
PAS	paraaminosalicylsav
p. die	pro die, naponként
p. dosi	pro dosi, adagonként
pH	hydrogen exponens
pil.	pilula
pl.	például
plant.	plantaris
PNA	párizsi nomenclatura
pnp	pneumo-peritoneum
p. os	per os
port.	portugál
post.	posterior
proc.	processus
prof.	profundus
prox.	proximalis
ptx	pneumothorax
pulv.	pulvis
q. s.	quantum satis, amennyi szükséges
R.	Röntgen-sugár
r.	ramus
Ra	radium
RES	reticulo-endothelialis systema
Rh.	Rhesus-faktor
rk.	rendkívüli (pl. tanár)
rr.	rami
rtg	röntgen
S	sacralis
s	szórás (st)
s	seu
sc.	subcutan
se	serum
(seb)	sebészet
sec	másodperc

segm.	segmentum		tr.	truncus v. tractus
sicc	siccuss (száraz)		tract.	tractus
sin	sinus		trans	transversalis
sin.	sinister		(tüdőgy)	tüdőgyógyászat
sol.	solutum		ua.	ugyanaz
sp.	spanyol		ui.	ugyanis
spir.	spiritus		USA	Amerikai Egyesült Államok
(st)	statisztika		v.	vagy
stb.	és a többi		v.	vena
str.	stratum		V	volt
subst.	substantia		vacc.	vaccina
sup.	superior		valv.	valvula
sy.	syphilis		var.	varietas
symp.	sympathicus		(vegyt)	vegytan
syst.	systema		(ven)	venerológia
sz.	szám v. számú mal együtt)	(csak szám-	vent.	ventrális
			vö.	vesd össze
sz.	század		vv.	venae
szárm.	származék		vvs., vvt.	vörösvérsejt, vörösvértest
(szem)	szemészet		W	watt
SZU	Szovjetunió		WaR	Wassermann-reakció
(szül)	szülészet		μ	mikron
tbc	tuberculosis		Σ	summatio
tbl.	tabletta		x	középérték (st)
tc.	törvénycikk		γ	gamma, mikrogramm, 10^{-6} gramm, 10^{-3} milligramm
Th.	therapia		!	a gyógyszerek legnagyobb egyszeri v. napi adagjának jelölése a mennyiséget jelző szám után
thor.	thoracalis			
ti.	tudniillik			
tinct.	tinctura			

ANGOLSZÁSZ MÉRTÉKEGYSÉGEK

Hőmérséklet

Átszámítás: $°C = \frac{°F - 32}{9} \cdot 5$

$$°F = 9\ \frac{°C}{5} + 32$$

Fahrenheit	Celsius	Fahrenheit	Celsius
32	0	57,2	14
33,8	1	59	15
35,6	2	60,8	16
37,4	3	62,6	17
39,2	4	64,4	18
41	5	66,2	19
42,8	6	68	20
44,6	7	69,8	21
46,4	8	71,6	22
48,2	9	73,4	23
50	10	75,2	24
51,8	11	77	25
53,6	12	78,8	26
55,4	13	80,6	27

Fahrenheit	Celsius	Fahrenheit	Celsius
82,4	28	107,6	42
84,2	29	109,4	43
86	30	111,2	44
87,8	31	113	45
89,6	32	114,8	46
91,4	33	116,6	47
93,2	34	118,4	48
95	35	120,2	49
96,8	36	122	50
98,6	37	140	60
100,4	38	158	70
102,2	39	176	80
104	40	194	90
105,8	41	212	100

Gyógyszertári mértékegységek „megközelítő" átszámítása

Súlyegységek

USA mérték	Tizedes mérték
1/1000 grain	0,06 mg
1/600 grain	0,1 mg
1/500 grain	0,12 mg
1/400 grain	0,15 mg
1/300 grain	0,2 mg
1/250 grain	0,25 mg
1/200 grain	0,3 mg
1/150 grain	0,4 mg
1/120 grain	0,5 mg
1/100 grain	0,6 mg
1/80 grain	0,8 mg
1/60 grain	1 mg
1/50 grain	1,2 mg
1/40 grain	1,5 mg
1/30 grain	2 mg
1/20 grain	3 mg
1/15 grain	4 mg
1/12 grain	5 mg
1/10 grain	6 mg
1/8 grain	8 mg
1/6 grain	10 mg

Súlyegységek

USA mérték	Tizedes mérték
1/5 grain	12 mg
1/4 grain	15 mg
1/3 grain	20 mg
3/8 grain	25 mg
1/2 grain	30 mg
2/3 grain	40 mg
3/4 grain	50 mg
1 grain	60 mg
1 1/4 grains	75 mg
1 1/2 grains	0,1 g
2 grains	0,12 g
2 1/2 grains	0,15 g
3 grains	0,2 g
4 grains	0,25 g
5 grains	0,3 g
6 grains	0,4 g
7 1/2 grains	0,5 g
10 grains	0,6 g
12 grains	0,75 g
15 grains	1 g
22 grains	1,5 g

Súlyegységek

USA mérték	Tizedes mérték
30 grains (1/2 dram)	2 g
45 grains	3 g
60 grains (1 dram)	4 g
75 grains	5 g
90 grains	6 g
2 drams	7,5 g
2 1/2 drams	10 g
4 drams	15 g
1 ounce	30 g

Folyadékegységek

USA mérték	Tizedes mérték
1/2 minim	0,03 ml
3/4 minim	0,05 ml
1 minim	0,06 ml
1 1/2 minims	0,1 ml
3 minims	0,2 ml
4 minims	0,25 ml

Folyadékegységek

USA mérték	Tizedes mérték
5 minims	0,3 ml
8 minims	0,5 ml
10 minims	0,6 ml
12 minims	0,75 ml
15 minims	1 ml
30 minims	2 ml
45 minims	3 ml
1 fluidram	4 ml
1 1/4 fluidrams	5 ml
2 fluidrams	8 ml
2 1/2 fluidrams	10 ml
4 fluidrams	15 ml
1 fluidounce	30 ml
1 3/4 fluidounces	50 ml
3 1/2 fluidounces	100 ml
7 fluidounces	200 ml
8 fluidounces	250 ml
1 pint	500 ml
1 1/2 pints	750 ml
1 quart	1000 ml

Megjegyzés: A „megközelítő" („approximate") átszámítás az USA-ban a gyógyszerészi és therapiás gyakorlatban hivatalos, és felvételt nyert az US Pharmacopeiába is. Tudományos vonatkozásokban természetesen nem használható.

Gyógyszerészi súlyegységek

Angolszász mérték					Tizedes mérték
Pound (℔ ♎)	Ounce (oz. ℥)	Drachm (dr., ʒ)	Scruple (scr. ℈)	Grain (gr.) (Minim)	Gramm
1	12	96	288	5760	373,24177
0,0833	1	8	24	480	31,103
0,0104	0,125	1	3	60	3,888
0,0035	0,042	0,333	1	20	1,296
0,00017	0,0021	0,0167	0,05	1	0,0647989

Megjegyzés: A gramm angolszász rövidítése: G., Gm., g. vagy gm., de sohasem gr (mely utóbbi a grain rövidítése).
US írásmód: dram; brit írásmód: drachm.

Gyógyszerészi folyadékmértékek

Brit mértékegységek					Tizedes mértékek
gallon	pint	(fluid) ounce	(fluid) drachm	minim	
1	8	160	1280	76800	4,5436 l
0,125	1	20	160	9600	567,9477 ml
0,0063	0,05	1	8	480	28,3973 ml
0,0008	0,0064	0,125	1	60	3,5497 ml
		0,002	0,0166	1	0,0592 ml

USA mértékegységek							
gallon	quart	pint	gill	fluidounce	fluidram	minim	
1	4	8	32	128	1024	61440	3,7853 l
0,25	1	2	8	32	256	15360	946,333 ml
0,125	0,5	1	4	16	128	7680	473,167 ml
0,0312	0,125	0,25	1	4	32	1920	118,2915 ml
0,0078	0,0312	0,0625	0,25	1	8	480	29,5729 ml
	0,0039	0,0078	0,0312	0,125	1	60	3,6966 ml
		0,00013	0,0005	0,002	0,0166	1	0,06161 ml

Általános súlyegységek

Brit mérték					Tizedes mérték
Pound (lb ℔)	Ounce (oz. ℥)	Dra(ch)m (dr., ʒ)	Scruple (scr. ℈)	Grain (gr.)	
1	16	256	768	7680	453,5927 g
0,0625	1	16	48	480	28,350 g
0,0039	0,0625	1	3	30	1,772 g
0,0013	0,0204	0,3334	1	10	0,5906 g
0,00013	0,0020	0,0333	0,1	1	59,0615433 mg

USA mérték					
1	16	256		7000	453,5924 g
0,0625	1	16		437,5	28,350 g
0,0039	0,0625	1		27,34	1,772 g
0,00014	0,0023	0,0366		1	64,47989 mg

Megjegyzés: Avoirdupois egységekben számítják a mindennapi életben előforduló súlyokat (pl. testsúly, táplálék stb.).

Troy súlyegységek

Pound (℔ ℔)	Ounce (oz. ℥)	Pennyweight (dwt. ℈)	Grain (gr.)	Tizedes mérték
1	12	240	5760	373,24177 g
0,083	1	20	480	31,103 g
0,0042	0,05	1	24	1,555 g
0,0017	0,002	0,042	1	0,0647989 g

Megjegyzés: Troy egységekben (melyek eredetileg nemesfémek mérésére szolgáltak) adják meg a tudományos munkában (orvosiban is) előforduló súlyokat. A Troy grain képezi az USA-ban mindhárom angolszász súlymértékrendszer alapját.

Hosszmértékek

Angolszász mérték				Tizedes mérték
yard	foot	inch	line	
1	3	36	360	91,4392 cm
0,333	1	12	120	30,4797 cm
0,028	0,0833	1	10	2,54 cm
0,003	0,0083	0,1	1	2,54 mm

Űrmértékek

Angolszász egységek				Tizedes egységek
cubic yard	cubic foot	cubic inch	cubic line	
1	27	46 656		764 534,3 ccm
0,037	1	1 728	1 728 000	28 316,0841 ccm
	0,0006	1	1 000	16,3862 ccm
		0,001	1	0,0164 ccm

Nyomás

1 inch water = 1,87 Hgmm
1 inch mercury = 25 Hgmm
1 lb per sq. inch = 52 Hgmm

A

A: kémiában az argon jele

Å: → Ångström-egység

aa, *ana:* főleg vényírásban használt görög eredetű praepositio annak jelölésére, hogy két v. több gyógyszerből egyenlő mennyiséget kell lemérni. *I. B.*

A-albumin: →*paralbuminaemia*

A_1-albumin: →*paralbuminaemia*

A_2-albumin: →*paralbuminaemia*

A_1 alcsoport: az emberi A vércsoport-tulajdonságnak az összes A alcsoportok közül serologiai reakciók útján legkönnyebben és legerősebben manifesztálódó és a többi A alcsoporttól élesen elkülöníthető képviselője. Az A_1 vörösvérsejtek mind az anti-A, mind az anti-A_1 savók hatására erősen agglutinálódnak és ezen savók antitestjeit teljesen absorbeálni képesek. *H. E.*

A_2 alcsoport: az emberi A vércsoport-tulajdonságnak serologiai reakciók útján az A_1 alcsoportnál ugyan nehezebben és gyengébben manifesztálódó, de a többi A alcsoporttól még elég könnyen elkülöníthető képviselője. Az A_2 vörösvérsejteket az anti-A savók ugyan jól agglutinálják, de az A_1 sejteknél mindig alacsonyabb titerrel, anti-A_1 savókkal nem adnak reakciót és az anti-A savókat anti-A_1 agglutinin visszahagyásával, tehát nem maradéktalanul absorbeálják. Az A_2 vörösvérsejtek H-antigén tartalma lényegesen magasabb, mint az A_1 vörösvérsejteké, utóbbiaktól anti-H agglutininek segítségével is elkülöníthetők. *H. E.*

A_3 alcsoport: az emberi A vércsoport-tulajdonságnak az A_2 alcsoportnál még gyengébben manifesztálódó, 1936-ban felfedezett képviselője. Az A_3 vörösvérsejtek az anti-A savókkal és a 0 savók jó részével jellegzetes agglutinatiós reakciót adnak, ugyanis a reakció folyamán a sejteknek csak egy része agglutinálódik, a másik része pedig agglutinálatlan marad. Az A_3 sejtek anti-A_1 savókkal nem reagálnak. Az anti-A savóknak az A_3 sejtekkel szemben mutatott titerértéke mindig alacsonyabb, mint az A_2 alcsoportú vörösvérsejtekkel szembeni. *H. E.*

A_4 alcsoport: →*A_x alcsoport*

A_5 alcsoport: →*A_x alcsoport*

A_6 alcsoport: →*A_x alcsoport*

A_g alcsoport: az emberi A vércsoport-tulajdonságnak 1957-ben felfedezett nehezen osztályozható variánsa. *H. E.*

A_i alcsoport: az emberi A vércsoport-tulajdonságnak az A_1 és A_2 között átmenetet képező variánsa. Az A_i vörösvérsejtek az anti-A_1 és anti-H agglutininek hatására is agglutinálódnak. *H. E.*

A_m alcsoport: az emberi A vércsoport-tulajdonságnak 1956-ban felfedezett nehezen osztályozható variánsa. *H. E.*

A_o alcsoport: →*A_x alcsoport*

A_x alcsoport, *A_1 alcsoport, A_3 alcsoport, A_6 alcsoport, A_o alcsoport, A_z alcsoport:* legelőször 1935-ben leírt igen ritka A vércsoport-tulajdonság. Az A_x vörösvérsejtek anti-A savókkal nem, v. csak igen gyengén reagálnak, de a legtöbb 0 savó hatására ugyan gyengén, de teljesen agglutinálódnak, ellentétben az A_3 sejtekkel, melyeknél a reakció folyamán a sejtek egy része agglutinálatlan marad. Az A_x csoportú egyének savójában nemcsak anti-B, hanem gyakran anti-A_1 agglutinin is kimutatható. Az A_x csoportú secretorok A csoportanyagot nem választanak ki nyálukban. *H. E.*

A_z alcsoport: →*A_x alcsoport*

A alcsoportok: az A vércsoport A_1, A_2, A_3, A_4, A_x stb. variánsai. Legnagyobb a gyakorlati jelentősége az A_1 és az A_2 alcsoportnak. Elkülönítésük legegyszerűbben anti-A_1 és anti-H agglutininek alkalmazásával történik, előbbi csak az A_1, utóbbi csak az A_2 (és az annál gyengébb A tulajdonságú) vörösvérsejteket agglutinálja. *H. E.*

A-antigen: 1. Mikrobiológiában az Escherichia coli csoport felületi (K) antigenjeinek egyik fajtája. Mivel hőálló, valódi *tokantigen* tulajdonságú. — 2. →*AB0 vércsoportrendszer* *A. Z.*

Aaron-tünet: heveny appendicitisben a →*Mc Burney-pont* megnyomására fájdalom v. kellemetlen érzés létrejötte az epigastriumban. *B. I.*

Á. A. S.: →*általános adaptációs syndroma*

A-avitaminosis: hiánybetegség, amelyet az *A-vitamin*nak *(→axerophtholum)* v. *provitamin*jának *(→carotin)* a táplálékból való hiánya okoz. Létrejöhet még felszívódási zavar *(→icterus, →sprue)* következtében, ill. súlyos máj-laesio esetén, amikor a provitamin átalakulása A-vitaminná gátolt. Tünetei: 1. bőrelváltozások (a faggyúmirigyek és a verejtékmirigyek atrophiája, hyperkeratosis, secundaer abscessusok); 2. xerophthalmia (a szaruhártya kifekélyesedése); 3. bronchitis, pneumonia, hasmenés, a hámfelszínek elszarusodása következtében; 4. →*farkasvakság* (a látóbíbor hiányos regeneratiója miatt); 5. csontnövekedési zavarok. Lényegük az *osteoblast (→ossificatio)* és osteoclast activitás egyensúlyának a felborulása, egyes peripheriás idegek másodlagos funkciózavaraival; 6. degeneratív elváltozások a központi idegrendszerben (emberben *→neuritis optica);* 7. vesefunkciózavarok (a tubulussejtek degeneratív elváltozása következtében); 8. egyesek szerint nephrolithiasis dispositio. *B. P.*

abacterialis: nem baktériumok, hanem egyéb mikroorganizmusok, rendszerint vírusok által okozott fertőzéses folyamat jelzője. *A. Z.*

abacterialis cystitis: →*cystitis*

abacterialis pyuria: a húgyutak gennyes gyulladása, amelynél bacterialis eredet nem mutatható ki. Kórtana tisztázatlan. Feltételezett okai: chr. prostatis (Faltin, 1909); virus v. toxin (Wildbolz, 1933); L-mikroorganizmus (Dienes, 1940); spirillum v. spirochaeta (Coutts, Horne, 1946). *Sz. Z.*

abacterialis urethritis: →*urethritis non gonorrhoica*

Abadie-tünet: a m. levator palpebrae sup. görcse Basedow-kórban.

abampère: →*elektromos egységek*

Abano, Pietro d', *Albano, Apona, Petrus Aponensis* (1250—1315): olasz orvos. Konstantinápolyban sajátította el a görög orvostudományt, Párizsban *magister* lett és „le grand Lombard" néven tisztelték. 1303-ban írta *Conciliator differentiarum* c. művét, melyben az orvosi és a filozófiai gondolkodás nézeteltéréseit akarta skolasztikus módon közelíteni egymáshoz. Az inkvizíció eretnekséggel vádolta, egyfelől mert egyes csodákat ésszerűen magyarázott, másfelől mert alkimista és asztrológiai túlzásaival varázsló hírébe keveredett. Nagy hatalmú pártfogói kimentették. Padovában az 1222-ben alapított egyetem tanára és évszázadokon át tartó virágzásának elindítója lett. Korához képest kiváló anatómus, leírta az idegek eredetét az agyban s az erekét a szívben, értekezett a fürdőkről, a mérgezések gyógyításáról, lefordította Dioszkuridész gyógyszerkönyvét. Élete végén újra vád alá helyezték, csak hirtelen halála óvta meg az inkvizíciótól. Csontjait megégetésre ítélték, vagyonát elkobozták. *Be. I.*

„ab ano ad os" fertőzési mód: →*autoreinfectio*

abaptiston: koponyalékelő, trepán.

Abarbanel Isaac és Judás: apa és fiú, a 15. században Spanyolországban híres orvosok voltak. „De lepra vestimentorum" és „Dialogi d'amore" című könyveket írták. A fiú 1496 körül Velencébe menekülve halt meg. *B. I.*

abasia: járásképtelenség, mely ép mozgásszervek mellett jelentkezik. Többnyire funkcionális (hysteriánál, néha kényszerneurosisnál), a seniumban valószínűleg az extrapyramidium enyhe laesiója következtében fordul elő. *H. B.*

Abbe, Ernst (1840—1905): német fizikus, jénai egyetemi tanár és a csillagvizsgáló igazgatója, a Zeiss-művek technikai tanácsadója, majd vezetője, a mikroszkóp tökéletesítője. Több optikai újítása mellett bevezette az immerziós lencse (1878) és a kondenzor (1886) használatát. Idős korában számos szociális intézményt létesített. *Be. I.*

Abbe-kondenzor: a mikroszkópnak az objektív és okulár melletti harmadik optikai alkatrésze. Rendeltetése az, hogy a megvilágításra használt fényt a tárgy síkjában összpontosítsa. Rendszerint fényrekesz (Blende) is található rajta (Aperturablende), hogy a kondenzor apertúráját, nyílásszögét az objektív nyílásszögének megfelelően állíthassuk be. Általános elv, hogy nagyobb apertúrájú objektív esetén nagyobb kondenzorapertúrát kell használni, mivel másképpen az objektív nyílásszöge nincs kihasználva. A kondenzor *numerikus apertúrájá*nak növe-

lése céljából kondenzor-immerziót is alkalmazhatunk. Kis numerikus apertúrájú objektív használata esetén a megvilágító (kondenzor-) apertúrát a blende szűkítésével csökkenteni kell. Az ~ magassága a helyes megvilágítás beállítása céljából változtatható. Jó a megvilágítás, ha a fényforrás éles képe az Aperturablende síkjában képződik úgy, hogy az a teljes kondenzorapertúrát kitölti (Köhler-szabály). *E. J.*

Abbe-műtét: 1. oldalsó bélegyesítés catgut varrattal; — 2. nyelőcsőszűkület tágítása a nyelőcsőbe húzott fonállal; — 3. a második és harmadik trigeminus-ág intracranialis átvágása quintus- (trigeminus-) neuralgia esetén. *B. I.*

Abbe-refraktométer: folyadékok, kenőcsök és szilárd anyagok törésmutatójának gyors mérésére szolgáló készülék. Segítségével a törésmutató négytizedes pontossággal határozható meg. A törésmutatóskálát ismert koncentrációjú oldatsorozattal kalibrálva, az ismeretlen oldat törésmutatójának meghatározása útján lehet a kalibrációs görbe segítségével az oldat koncentrációjára következtetni. *E. J.*

ÁBBESZ, *bányászati (általános) biztonsági és egészségvédő szabályzat:* →*üzemi baleset-elhárítás*

Abbott, Gerhardt Edvile (1871—1938): amerikai orthopaed orvos, a róla elnevezett →*Abbot-keret* szerkesztője. *R. E.*

Abbott, William Osler (1902—43): É-amerikai (Philadelphia) sebész. Nevéhez fűződik az A. J. Rawsonnal szerkesztett kettős furatú *gastroenterostomia-cső*, ill. a T. G. Millerrel kidolgozott bélszonda. (→még *Miller—Abbott-szonda*) *H. G.*

Abbott-eljárás: a scoliosis horizontális helyzetben történő nyújtása Abbott-keretben a gerinc erős áthajlításával a konvex oldalra, a szakaszonként elért eredményt gipszkötéssel rögzítve. *G. A.*

Abbott-keret hajlított gázcsőből készült, hevederekkel felszerelt gyógyászati segédeszköz a scoliosis kezeléséhez. *B. I.*

„abcès de fixation": →*abscessus Fochieri*

„abcès en bouton de chemise": gallérgombtályog.

abcoulomb: →*elektromos egységek*

Abd-el-Letif (Abu Muhammed Abd el-Letif): 1162-ben született Bagdadban. Kelet fontosabb tudományos gócait tanulmányozta, majd Aleppóba került, ahol Oseibiával bensőséges barátságot kötött. 39 orvosi munkájában sok önállóságot mutatott és kritizálta Galenus anatómiáját. Műveiben foglalkozott Egyiptom flórájával, faunájával, népeivel, betegségeivel és járványaival. 1231-ben halt meg. *B. I.*

Abderhalden, Emil (1877—1950): svájci fiziológus, egyetemi tanár. Kimutatta a vér idegen fehérjét lebontó fermentjeit, amelyek alapján terhességi és rákdiagnosztikai reakciót dolgozott ki. A fehérjék kémiájával és anyagcseréjével is foglalkozott. A *Handbuch der biologischen Arbeitsmethoden* c. jelentős kézikönyv szerkesztője. *H. G.*

Abderhalden—Fanconi-syndroma: →*cystinosis*

Abderhalden — Kaufmann — Lignac- syndroma: →*cystinosis*

Abderhalden—Toni syndroma: →*cystinosis*

abdomen, *has:* a törzs alsó felének testüregе határfalaival. A mellkastól a rekesz választja el, a kismedence felé a linea terminalis határolja el. Elülső és oldalsó határát a hasizmok *hasfal*, hátul a *gerincoszlop* és az *ágyék* (lumbus), alul a lágyékhajlat (inguen) képezi. Üregе a *cavum abdominis*. *T. I.*

abdominalis: alhasi, hasi.

abdominalis ganglion: a plexus coeliacus ganglionja.

abdominalis graviditas, *hasűri terhesség:* a graviditas extrauterina ritka formája; *primaer*, ha a megtermékenyített petesejt a hasüregben indul fejlődésnek, *secundaer*, ha a beágyazódás eredetileg a kürtben v. petefészekben történt és a petezsák megrepedése révén került a magzat a hasüregbe. A magzat rendszerint korán elhal, csak ritkán jut el a kiviseltségig, s ez esetben igen gyakoriak rajta a fejlődési rendellenességek. A kiviselt magzat csak hasműtéttel hozható világra. A lepény tapadási helyéről bármikor életveszélyes vérzés keletkezhet, ezért kezelése korai hasműtét, tekintet nélkül a magzat életképességére. *H. I.*

abdominalis légzés: →*diaphragmatikus légzés*, →*légzéstípus*

abdominalis panhysterectomia: hasfalon keresztül végzett teljes méheltávolítás. *H. I.*

abdominalis plethora: →*plethora*

abdominalis reflex: hasfali reflex.

abdominalis trias: ulcus — cholelithiasis (ill. cholecystitis) — appendicitis (ill. typhlitis) tünetegyüttese. Keletkezésükben a kóros fokban érvényesülő interoceptiónak jelentős szerepe van (viscero-visceralis reflex). *B. I.*

abdomino-posterior, *dorso-anterior* (szül): kifejezés annak jelölésére, hogy a magzat hasi oldala az anya háta felé fordul. *H. I.*

abdomino-sacralis műtét: végbélrák esetén jelenleg leggyakrabban alkalmazott műtét. Hasmetszés, sigma és végbél mobilizálása, majd a rákos bélszakasz lehúzása és kiirtása a keresztcsont felől. A műtét két szakaszát két csoport („team") egyszerre is végezheti, a beteg megfelelő elhelyezésével, medencefelfüggesztéssel, az egyik csoport a has, a másik a végbél felől dolgozik (Kirschner „synchron-eljárása"). *B. I.*

abdominoscopia, *coeloscopia:* a has diagnosztikus vizsgálata külső fizikális v. belső, endoscopos (→*endoscopia*) módszerekkel, a hasfalon át beszúrt cystoscopszerű műszer (laparoscop) segítségével (→ még *laparoscopia*). *B. I.*

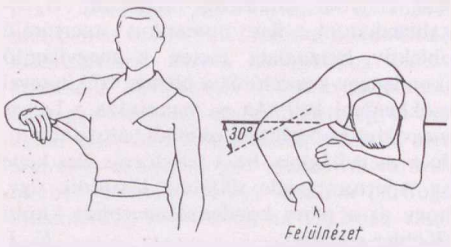
abducens-bénulás: a VI. agyideg működéskiesését követő szemmozgászavar. A szemgolyó a középvonalból oldal felé nem, v. nem elegendő módon tér ki, s emiatt egyszerű kettős képek jönnek létre (→*diplopia*). Pons-laesiók, agyalapi folyamatok (pl. meningitis tuberculosa, subarachnoidealis vérzés, carotis aneurysma stb.) kísérő jelensége, de felléphet általános agynyomásfokozódás következményeként is. Ilyenkor az agytörzsnek a foramen occipitale magnum felé nyomódása következtében a Dorello-féle csatornában az ott kötőszövetesen fixált n. abducens roncsolódik. ~ lehet congenitalis is.

Otogen ~: →*pyramiscsúcs gennyedés.* (ábrát →színes táblán) *H. B.*

abductio: mozgás a középvonaltól kifelé (pl. végtag, szem mozgása).

abductiós prizma: prizmatikus szemüveg, éllel a halánték felé. A sugarakat az orr irányába téríti el. Kifelé kancsalításnál alkalmazzuk. *B. B.*

abductiós sín, *repülő sín:* válltáji és felső végtag sérülések rögzítésére szolgáló traumatológiai segédeszköz. A legegyszerűbb Cramer-sínből házilag készül. A kész síneket (Böhler-, Sajgó-, Priorov-, Silverskjöld- stb. féle sín) fából vagy könnyű fémből gyártják. Helyes beállításakor a kart 80—90 fokig emeli és 30—35 fokos antepositióban tartja. Számos fajtánál az abductio szükség szerint növelhető, v. csökkenthető. Legtöbb sínen húzókezelés is végezhető rugóval, gumiszalaggal. *Sz. Gy.*

Abductiós felkarkötés (Cramer-sín, gipszpólya-rögzítés) *helyes feltevése.*
Fontos: a hónaljba jól beleféküdjék és oldalfelé nem a homloksíkban, hanem kényelmes (kb.30°-os) állásban rögzítjük a kart

abductiós-törés: a tört végtag distalis részének eltávolodása a középvonaltól. *B. I.*

abductor, *távolító*: az az izom, mely összehúzódásával valamely végtagot, szemet, a törzs középvonalától oldalra távolít. *T. I.*

Abel, John Jacob (1857—1938): É-amerikai farmakológus, baltimore-i egyetemi tanár. Elsőnek izolált vegytiszta hormont, az adrenalint (1898). L. G. *Rowntree*-vel mesterséges vesét szerkesztett. Kidolgozta a plasmaphæresis (plazmaszétbontás) módszerét (1914). Előállította a kristályos insulint (1926). Tanulmányozta a bőr-pigmentatiót. *R. E.*

Abelin-anyagok: a pajzsmirigy hydrolysatumából savanyításra ki nem csapódó, az anyagcserét csökkentő hatású anyagok. *S. J.*

Abella: salernói orvosnő v. ápolónő. A 11. sz.-ban Salerno egyetemén nők is működtek, nemcsak mint bábák és ápolónők, hanem talán mint orvosok, sőt előadók is (*mulieres salernitanae*), egyesek közülük orvosi könyveket is írtak. Legnevezetesebb köztük Trotula és ~. Utóbbi az epéről és az emberi mag természetéről értekezett (*De atra bile, De natura seminis humani*). *Be. I.*

Abel—Löwenberg-bacillus: →*Klebsiella*

Abercrombie (1780—1844): skót gyakorlóorvos, az edinburghi iskola egyik legjelesebb tagja. Az idegrendszer betegségeiről szóló főműve (*The Diseases of the Brain and the Spinal Cord*, 1827) empiriára támaszkodó szemléletével gátat vetett sok merész, de megalapozatlan feltevésnek. *B. I.*

Abercrombie-syndroma: →*amyloidosis*

Abernethy, John (1764—1831): angol sebész, patológus, a londoni St. Bartholomew

kórház orvosa és tanára. Előadásai oly népszerűek voltak, hogy külön előadótermet kellett számára építeni. Anatómiai és kórbonctani múzeumot létesített az előadások illusztrálására. Sokoldalú sebészi és kóréléttani munkásságából kiemelkedik az a. carotis communis lekötése nyaki sérülésnél, az a. iliaca ext. ligatúrája femoralis aneurysmánál, a daganatok osztályozása, a prostata betegségeinek leírása, respiratiós kísérletek stb. Állandóan bővülő főműve *(Surgical observations,* 1804-től) számos kiadást ért meg. *Be. I.*

Abernethy-műtét: az a. iliaca ext. lekötése aneurysma esetén.

aberráló struma: →*struma aberrata*

aberrata: eltévedt, eltért; orvosi értelmezésben rendszerint fejlődési rendellenességekre vonatkoztatva alkalmazzák. *B. I.*

aberrata renis: →*struma suprarenalis*

aberratio: eltévelyedés, eltérés, rendellenesség. **1.** Ontogenetikai értelemben fejlődési rendellenesség, paravariatio, csíraeltévedés, dystopia. — **2.** Fizikai értelemben fénytörési rendellenességek (chromatikus, sphaerikus ~). — **3.** Psychiatriai értelemben a normálistól elütő viselkedés (pl. sexualis ~). *B. I.*

aberratio chromosomalis: törést és átrendeződést követő változások a chromosoma szerkezetben. *Gy. B.*

aberratio sexualis: a nemi ösztön elhajlása, elfajulása; fajtalanság. *F. V.*

aberratio testis: a here helyzeti rendellenessége, annak következtében, hogy descensusa nem normális módon ment végbe (→még *dystopia testis).* *Sz. Z.*

abetalipoproteinaemia, *a-ß-lipoproteinaemia, Bassen-Kornzweig syndroma, acanthocytosis:* a ß-lipoprotein hiánya. Alkati anomália coeliakiaszerű tünetekkel, *anaemiá*val, *acanthocytosis*sal, *hypocholesterinaemiá*val, atípusos retinitis pigmentosával és diffúz idegrendszeri tünetekkel. Öröklődésmenete valószínűleg autosomalis recessziv. *S. J.*

abfarad: →*elektromos egységek*

abhenry: →*elektromos egységek*

abioenergy: →*abiotrophia*

abiogenesis, *generatio spontanea:* az ősnemzés régebben használt elnevezése.

abiolitok: olyan iszapok (peloidok), melyek szervetlen anyagokból állanak és élő szervezetek közreműködése nélkül képződtek, tehát ásványi eredetűek (minerogenek). A rheumás betegek kezelésére használt iszapok hatásában eltéréseket keresnek és tartanak számon az összetételük szerint. Ilyenek: 1. *üledékes anyagok* (pelitek); 2. *homokok* (pszammitok). *J. E.*

abiosis: élettelenség, életképtelenség, egyes szövetek korai elhalása.

abiotikus tényezők: a környezetnek élőlények létfeltételéül szolgáló élettelen tényezői (talaj, levegő, fény, víz, hőmérséklet, tápanyagok stb.). *T. I.*

abiotinismus: *biotin* hiánya miatt különösen zsíros, fehérjedús táplálék mellett létrejövő kóros állapot. Főleg seborrhoeás bőrtünetekkel, fáradtsággal jár. *S. J.*

abiotrophia, *abioenergy, abiotrophy:* a vitalitás korai megszűnése, az életrevalóság korai elvesztése (Gowers), egyes szervek, szervrendszerek idő előtti „elkopása" pl. őszülés, ~retinae (pl. retinitis pigmentosa, idiotia amaurotica familiaris), és az idegrendszeri szerkezetek minden más ok nélküli, lassan előrehaladó degeneratiója. Ma már elavultnak tekinthető fogalom. *J. E.*

abiotrophy: →*abiotrophia*

abiotus: életképtelen.

ablactatio, *elválasztás:* **1.** természetesen (szoptatott v. lefejt női tejjel) táplált csecsemő mesterséges táplálásra szoktatása. Hazai gyakorlat szerint általában 3—4 hónapos korban fokozatosan kezdődik és a 7—9. hónapra fejeződik be. **2.** az emlők tejelválasztó működésének megelőzése (abortus v. halvaszülés után), ill. megszüntetése (a csecsemő elhalálozása, emlőgyulladás, psychosis stb. miatt). Újabban erre a célra 4 napon át 5—5 mg tüszőhormont és diureticumot adnak. *D. L.—H. I.*

ablactatiós dyspepsia, *elválasztásos dyspepsia:* az ablactatio közben a csecsemőn fellépő hasmenés. Különösen gyakori, hirtelen v. szakszerűtlenül történt elválasztás esetében. Régebben az új táplálékkal szemben mutatkozó intolerantia jelének tekintették, ma tudjuk, hogy elsősorban fertőzés (rendszerint valamilyen banalis infectio: angina, adenoiditis, tonsillitis, grippe stb.) következménye. *D. L.*

ablakos bordatörés: →*ablaktörés*

ablakos gipsz: körkörös gipszkötés, melyen sebkezelés céljából különböző nagyságú nyílást, „ablakot" készítenek. Az ún. ablak-oedema veszélye miatt az ablakot rendszerint megfelelő nagyságú gipszfedővel zárják. *Sz. Gy.*

ablakos korona (fogorv.): fémből készült korona, amelyből a fog labialis (ajaki) része szabadon marad. Elavult, nem használatos. *B. K.*

ablaktörés, *ablakos bordatörés:* a bordatörések aránylag gyakori, súlyosabb formája („stove-in" chest). Az egymással szomszédos bordákon bekövetkezett kettős törés miatt a sérülésnek megfelelő nagyságú terület (ablak) nem vesz részt a csontos mellkas functionalis egységében. A sérült területen paradox légzés jelentkezik. A megoldására javasolt különböző külső és belső rögzítési módok egyike sem vált be. Legkorszerűbb kezelése jelenleg a gépi lélegeztetés. *Sz. Gy.*

ablastin: specifikus ellenanyag, mely a patkányok vérében élősködő, azok betegségét okozó *Trypanosoma lewisi* szaporodását gátolja. A Trypanosoma lewisi-vel immunizált állat savójában található. *A. Z.*

ablatio: eltávolítás; egy testrész, szerv v. szervrészlet, daganat eltávolítása, csonkítás, amputatio. Szemészetben, szülészetben leválást jelent, pl. ideghártyaleválás (~ *retinae*), a méhlepény idő előtti leválása (~ *placentae*). *B. I.*

ablatio chorioideae, *amotio chorioideae, érhártyaleválás:* az érhártyának többnyire műtétek után, ritkán spontán is létrejövő leválása. A csarnok sekély, a funduson vörhenyes előemelkedés látható. Általában nem okoz tartós látásromlást. Elkülönítendő a chorioidea daganatától. A secretiós és circulatiós viszonyok megváltozása idézi elő. *Th.:* fektetés. *B. B.*

ablatio corporis vitrei: az üvegtest leválása a retináról. Leggyakrabban nagyfokú rövidlátásban fordul elő, mert az üvegtest nem tudja követni a szemgolyó tágulását. Leginkább az üvegtest hátsó-felső része válik le. Ablatio retinae előfutárja lehet. Előfordul ép szemben is, azonkívül sérülés, gyulladás, tapeto-retinalis degeneratio mellett. Degeneratív természetű megbetegedés, nem gyógyítható. *O. T.*

ablatio placentae: →*abruptio placentae*

ablatio prolapsus iridis: perforáló fekély v. áthatoló sérülés következtében előesett iris lemetszése. *B. B.*

ablatio retinae, *amotio retinae, retinaleválás:* az ideghártya leválása az alapjáról. A leválást a mögötte növő daganat (~ *solida*) v. a felhalmozódott vér, folyadék (~ *serosa*) okozhatja. Rendszerint ideghártya elfajulás és az ezt követő beszakadás (foramen retinae, ruptura retinae) előzi meg. Hirtelen látásromlást, látótér kiesést okoz. Gyakoribb rövidlátó szemeken. Gyulladásos izzadmány, üvegtesti zsugorodás (*tractiós* ~), trauma is előidézheti. Gonin kauteres eljárása adta meg az alapját az ~ modern diathermiás coagulatio útján való gyógyításának, amely coagulumokkal ragasztja helyére a vált retinát. Újabban a *Lindner*-f. sclera rövidítést vagy módosításait, valamint a fény-coagulatiós, ill. laser-sugaras módszert ajánlják. Műtéttel átlagosan 65—80%-os javulás érhető el. Rosszindulatú daganat (melanoblastoma) által okozott *retina-leválás* esetén a szem eltávolítása szükséges, kivételesen (pl. egyetlen szem esetén) sugártherapia, photocoagulatio kísérelhető meg. (ábrát → színes táblán) *B. B.*

ablepharia: a szemhéj hiánya. Lehet veleszületett és szerzett (égés, sérülés, lupus, cc., korai enucleatio). *B. B.*

ablepsia: →*amaurosis*

abluentia: →*detergens*

abnormális, *abnormis:* szabálytalan, szabályellenes, rendellenes, természetellenes, kivételes, szokatlan, hibás, kóros, beteges.

abnormis élményreakció: a környezet eseményei által kiváltott minőségileg v. mennyiségileg nem adaequát viselkedés, emotiók, ill. tudattartalmak. Különösen paranoid élményfeldolgozásra hajlamos psychopathiknál, schizophreniás betegeknél észlelik. *H. B.*

abnormis személyiség: a személyiséget alkotó magatartásmódok, ösztönök, érzelmek, indulatok, szellemi functiók eltérése az átlagtól. ~ következtében a társadalmi együttélési formákba való harmonikus beleilleszkedés (ön- és közveszélyes módon) nehéz v. lehetetlen. *H. B.*

abnormitás: szabálytalanság, rendellenesség, természetellenesség, beteges v. kóros jelenség.

abohm: →*elektromos egységek*

abolitio: megsemmisítés, pertörlés. (→ még *prostitutio*)

abolitionisták: 1. a büntető jogban a halálbüntetés ellenzői. — **2.** Az USA-ban azok, akik a rabszolgaság eltörléséért harcoltak. — **3.** Orvosi vonatkozásban azok, akik a kéjelgést keresetszerűen űzők (prostituáltak) rendőrhatósági és egészségügyi ellenőrzését *(reglementatio)* megszüntetni akarták és akarják. *J. E.*

abomasus, *oltógyomor:* a kérődző állatok összetett gyomrának sorban az utolsó üregc. Sósavat, pepsint és oltófermentumot termelő mirigyek találhatók benne. *Sz. I. T.*

abominatio: undor (ételtől).

Abon rabbi: 1000 körül Montpellier város elöljárója volt. E tisztségre orvosi hírneve miatt választották meg. *B. I.*

Abonyi József (1858—1914): fogorvos, budapesti kórházi orvos. *A fogászat és műtéteinek rövid kézikönyve* (1888) és *A műfogászat rövid kézikönyve* (1892) c. munkái az első magyar nyelvű összefoglaló fogászati munkák.

aboralis: szájtól távoleső.

AB0 rendszer: →*AB0 vércsoportrendszer*

aborticidium: a méhbeli magzat szétdarabolása.

abortifaciens: olyan drog, mely elvetélést okoz.

abortin: →*brucellin*

abortiv, *abortivus:* 1. elvetélő, elhajtó; 2. rövid ideig tartó, enyhe lefolyású (fertőző betegség); 3. oly gyógyító eljárás jelzője, mely a betegséget egy csapásra elvágja, tehát: gyökeres, elfojtó.

abortiva, *magzatűzők:* terhességet megszakító szerek. Számos illóolaj és gyanta tartalmú növényt használtak ~ként. Ezek a bél nyálkahártyáját erősen izgatják, súlyos gyulladást és alhasi vérbőséget okoznak, ami reflectorikusan méhösszehúzódásokat válthat ki és ezzel, valamint a véredények károsításával okozott lepénymögötti vérzéssel megindíthatják a vetélést. Vannak olyan illóolajok is, apiol és myristicin, amelyek közvetlenül válthatnak ki méhösszehúzódásokat. Ezek a magzatűző szerek többnyire erős mérgek, az anyagcserét is károsítják és a foszformérgezéshez hasonló májelzsírosodást is okozhatnak. A *Juniperus sabina*, nehéz szagú boróka hengeres ágacskái sárgarépára emlékeztető szagú, égető ízű sabinaolajat tartalmaznak, amely a bőrön gennyes hólyagot húz. Bevéve heves, véres gastroenteritisen kívül vesegyulladást, haematuriát, comát, légzésbénulást okoz. A *Thuja occidentalis* illóolaja thujont tartalmaz, amely az előbbihez hasonló súlyos mérgezést okoz. Úgyszintén a kertekben, réteken termő, sárga bűzös virágú *Ruta graveolens* illóolaja is, amely a levelét (rutin előállítása céljából) gyűjtők kezén és lábán súlyos dermatitist okozhat. — A *sáfrány (Crocus sativus)* picrocrocin glycosidot tartalmaz. Már néhány g halálos lehet; görcsök, majd bódulat és nephritis fejlődik ki. Mind a hányadék, mind a magzatvíz és vizelet sárgaszínű, sáfrány szagú. A *petrezselyemmag (Petroselinum sativum)* illóolaja erős mérget, *apiolt* (→*apiolum*) tartalmaz, amelyet abortivumnak sokszor használnak. Heves bélgyulladást, vérvizelést, majd a parenchymás szervek zsíros degeneratióját okozza. A némelykor észlelt polyneuritist az illóolajat szennyező trikresylphosphat idézi elő. — A *tiszafa (Taxus baccata)* taxin nevű alkaloidot tartalmaz. Az ágcsúcsok forrázatát használják magzatűzésre; gyomorfájást, hasmenést, görcsöket és gyakran hirtelen légzésbénulást okoz. (A vörös színű magburok nem mérges.) — Különösen mérges a *szerecsendió (Myristica fragrans)* magbele, ebből 2 db már narcosist, görcsöket és halált okozhat. — A gilisztaűző varadics (→*Tanacetum vulgare)* és a fehér üröm *(Artemisia absinthium)* szintén mérgező illóolajakat tartalmaz, amelyek görcsöket okozhatnak. Hasonló hatású az amerikai *Mentha Pulegium* pulegon nevű ketont tartalmazó illóolaja is. — Ritkábban használják *magzatűző*nek: a *kapotnyak*ot, *(Asarum europaeum)*, amely asaront tartalmaz, az *Arnica montana* tinctúráját, mely hányást, hasmenést, méhösszehúzódást és narcosist okozhat, továbbá a cickafark *(Achillea millefolium)*, a római székfű *(Anthemis nobilis)* az angyalgyökér *(Archangelica officinalis)*, az izsop *(Hyssopus officinalis)*, a rozmaring *(Rosmarinus officinalis)* nevű növényeket. — Ezeken kívül sok más mérget kíséreltek meg abortivumként alkalmazni: foszfort, arzént, ólmot, oleandert, colchicinumot, chinint, anyarozst, dohányfőzetet stb. — A hashajtónak használt sártök *Colocynthis vulgaris*, *Colocynthidis fructus*, *podophyllinum*, *jalappa*, *aloe* is nagyobb adagban drastikus hatásúak, bél- és méhvérzést, elvetélést okozhatnak. A sártök főzetét tapétákat ragasztó csirizhez szokták tenni a poloskák irtására. A sártökből és aloéból néhány g, a podophyllinumból néhány tized g már halálos lehet. Hasonló hatású a sárga vízfestéknek használt *gutti* nevű mézgás gyanta is. — Gyógykezelés főleg tüneti (→*mérgezések therapiája.*) *I. B.*

abortiv fertőzés: enyhébb tüneteket okozó könnyű lefolyású fertőző megbetegedés. *J. E.*

abortiv kúra: a nemibetegségek kezelésében rövid idővel a fertőzés után alkalmazott eljárás, melynek során a kórokozót erélyes gyógykezeléssel igyekeztek elpusztítani. Gonorrhoea esetében 2%-os *albargint* v. 5%-os *protargolt*, syphilises primaer affectio esetében egy v. két *salvarsan* (5—6 g össz-

mennyiségben) kúrát alkalmaztak. Az antibioticum-kezelés óta nincs jelentősége.
S. Zs.

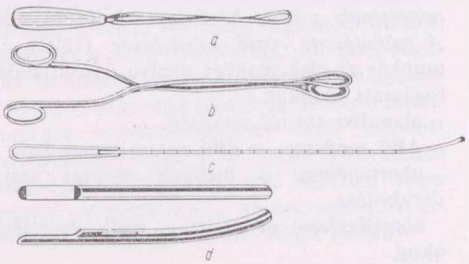
abortiv roham: a kis epilepsiás roham (→*epilepsia minor*, *„petit mal"*) egyik megjelenési formája, melyben csak tonusos merevség v. egyes, nem általánosuló clonusos rángások, elvörösödés, v. elsápadás jelentkeznek, pillanatnyi tudatzavarral, olykor bevizeléssel, bélsárürüléssel, pollutióval; gyakran kíséri apnoe és bradycardia. A gyermekkori epilepsiák gyakori formája.
B. I.

abortiv tbc: a tüdő-tbc enyhe formája, melynél a csúcsban elhelyezkedő csekély elváltozás kezelés nélkül klinikai gyógyulásba megy át. *B. M.*

abortus, *vetélés:* a magzat megszületése életképessége előtt. Régebben a terhesség 28. hete előtt született, ill. 35 cm-nél és 1000 g-nál kisebb magzatokat sorolták ide. Ezek egy része azonban kedvező viszonyok között felnevelhető és ezért inkább a magzat fejlettsége, mint a terhesség időtartama szerint jellemzett *partus immaturus* fogalmi körébe került. A magzat életjelenségeket (mozgás, légzés) mutathat anélkül, hogy életképes lenne. Több államban (így nálunk is) ilyen esetben már élveszülöttként kell jelenteni. — A lepény teljes kialakulása a terhesség 4. hónapjában lényeges különbséget jelent az ~ klinikai tünetei, lefolyása és therapiája szempontjából. Ezért megkülönböztetjük a *korai* (első 4 hónap) és *késői* (4 hónapon túl) ~t. *H. I.*

abortus accidentalis: a terhesség váratlan megszakadása.

abortus arteficialis, *interruptio graviditatis, művi abortus:* a terhesség művi megszakítása orvosi v. szociális indicatio alapján. *Orvosi ok*ként szerepel: az anya olyan megbetegedése, amely a terhesség miatt súlyosbodhat és az anya egészségét károsíthatja, életét veszélyeztetheti; *eugenetikai indicatiót* jelent, ha a magzat előreláthatólag súlyos károsodással születne (pl. örökletes betegségek, rubeola a terhesség első trimesterében stb.). *Szociális indicatió*nak számít, ha a szülés az anyának, v. már meglevő gyermekeinek társadalmi, anyagi helyzetét rontja. Ide tartozik az erőszakos nemi közösülésből keletkezett terhességek megszüntetése is *etikai indicatió* alapján. Korai terhesség megszüntetése a méhszáj kitágításával és műszeres kiürítéssel történik. Késői művi vetélést — ha sürgős — vaginalis v. abdominalis *sectio caesarea*val végzünk, ha van várakozási lehetőség a *Kovács-f. cukorfeltöltés* és a módosított *Boero-eljárás* a leggyakrabban használt módszer. *H. I.*

Abortus befejezéséhez szükséges műszerek. a: curettekanál, *b:* abortus-fogó, *c:* méhszonda, *d:* Hegar-tágító

abortus-bizottságok: →*abortus-kérdés*

abortus cervicalis, *méhnyaki terhesség:* a *spontán vetélés* ritka formája, melynél a külső méhszáj heges volta miatt a pete a méhüregből a fájások hatására a gömbszerűen kitágult nyakcsatornába jut. *H. I.*

abortus completus, *abortus perfectus, tökéletes vetélés:* a pete leválása és kiürülése minden tartozékával együtt. *H. I.*

abortus criminalis, *abortus illegalis, abortus provocatus:* a terhességnek a fennálló törvényes rendelkezésnek megszegésével végrehajtott megszakítása. Az ily módon végzett magzatelhajtás az anya szempontjából veszedelmes, mivel nagyon gyakran sérülés, vérzés, fertőződés, éveken át tartó méhűri és méhkörüli gyulladás, következményes meddőség származhat belőle, legsúlyosabb esetben pedig az anya halálához vezethet. E következmények elhárítására szolgálnak hazánkban azok a rendelkezések, amelyek szabályozták a vetélés körülményeinek módjait és tiltják a megfelelő szakbizottságok megkerülésével történő magzatelhajtást. *F. V.*

abortus febrilis, *lázas vetélés:* magas lázzal járó betegségek által okozott terhességmegszakadás. Ha a vetélés kapcsán jelentkezik láz, az többnyire criminalis beavatkozás jele, ami a prognosist erősen rontja, nagy figyelmet, sokoldalú aktív therapiát igényel.
H. I.

abortus habitualis, *szokványos vetélés:* 3 egymásutáni terhesség spontán megszakadása. Újabban már a 3. terhességet veszélyeztetettnek tekintik és a vetélés megelőzésére kezelést alkalmaznak. Ebben a kímélő életmódon és adaequat psychotherapián kívül, különösen a modern →*gestagenek*

(Gestanon„Organon"), E-vitamin és sedativumok jelentősek, de más endocrin és egyéb gyógyszereket is fel kell használni egyéni elbírálás alapján a feltételezett ok kiküszöbölésére. *H. I.*

abortus imminens, *fenyegető vetélés:* zárt méhszáj, álló burok mellett fellépő vérzés- v. görcsök. Megfelelő kezelésre ezek megszünhetnek, s a terhesség nem szakad meg. *H. I.*

abortus incipiens, *kezdődő vetélés:* a méhszáj megnyílása a magzat éretlensége idején fellépő görcsök hatására. A vetélés rendszerint már feltartóztathatatlanná válik.

abortus incompletus, *abortus imperfectus, tökéletlen vetélés:* a magzatnak és függelékeinek részleges eltávozása. A visszamaradó részek eltávolítását illetőleg 3 felfogás létezik: *a)* konzervatív: méhösszehúzók alkalmazása, *b)* expektatív: csak erős, v. elhúzódó vérzés alkalmával történő beavatkozás, *c)* aktív: műszeres kiürítés, ha nem áll fenn környezeti gyulladás. Különösen az antibioticumok használata óta az aktív az uralkodó irányzat. *H. I.*

abortus kérdés: a nem kívánatos terhesség művi megszakításának egészségügyi, és társadalmi problematikája. A nem kívánatos terhesség megszakítása világszerte súlyos kérdés. Egyes tőkés államokban — az uralkodó osztályok érdekei (mint pl. az ipari tartaléksereg biztosítása stb.) következtében — csak szigorúan orvosi javallat alapján engedélyezik a terhesség megszakítását, s az orvosi indicatio nélkül végzett abortusban (aktív és passzív módon) részt vevő személyeket büntetik. A terhesek jelentős része kényszerül így sokszor nem kellő szakképzettségű egyének által, kedvezőtlen egészségügyi körülmények között végzett művi abortusra. A nők gazdasági, társadalmi helyzete, a tiltott abortusok okozta egészségi ártalmak következtében s nem utolsó sorban a női egyenjogúságért való harc egyik követeléseként a születésszabályozást a tőkés társadalom egyre szélesebb rétegei követelik. A skandináv országokban a büntető rendszabályokat úgy enyhítették, hogy a nem kívánatos terhesség kényszerű kiviselését súlyos idegrendszeri megterhelésnek minősítik és ezen az alapon orvosilag indikálják a terhességmegszakítást. Japánban a túlnépesedés elleni küzdelem érdekében engedélyezték a terhesség megszakítást. — Számos szocialista országban, így Magyarországon is, a nőknek alkotmányban biztosított joga, hogy a nő nem kényszerül nem kívánatos terhességének kiviselésére. Ezekben az országokban, így nálunk is, a terhesség művi megszakítását általában e célra kijelölt bizottságok engedélyezik és a kórházak szülészeti osztályain, szülőotthonokban hajtják végre. A bizottság engedélyezi a terhesség megszakítását, ha azt a nő életének megmentése, pl. súlyos betegségének a rosszabbodása indokolja, ha méltánylást érdemlő személyi és családi körülmények szükségessé teszik (szociális indicatio); végül, ha a terhesség megszakításához a kérelmező a bizottság részéről történő felvilágosítások ismeretében is ragaszkodik. A terhes nő egészségének védelmében a bizottságok a művi abortust általában csak a terhesség első 3 hónapjában engedélyezhetik. — Ezzel a gyakorlattal a korábban illegális, kedvezőtlen egészségügyi körülmények közt végrehajtott terhességmegszakítások kedvező egészségügyi körülmények közé kerültek. 1938-ban hazánkban az illegálisan vetélő nők számát 100 000-re becsülték, ebből több, mint 1000 volt a halálos áldozatok száma (1 %). 1960-ban ez a szám 0,02%-ra csökkent. Nem lehet azt mondani, hogy mindenki helyesen él ezzel a jogával. Hazánkban évek óta igen alacsony a szülések száma és igen sok a művi abortus. 1965-ben 133 009 szülésre 214 098 abortus esett. A kevés gyermek a család, de a nemzet számára sem közömbös. A művi abortusok emellett az anya egészségére is kedvezőtlen hatásúak. Igen fontos egészségügyi feladat annak oktatása, hogy ha valaki nem akar gyermeket, hogyan lehet a nem kívánt terhességet megelőzni. A kérdés egészségügyi és társadalmi oldala egyaránt megköveteli, hogy további erőfeszítések történjenek a jelenlegi kedvezőtlen helyzet megváltoztatására. *S. I.*

abortus septicus: rendszerint criminalis abortus kapcsán fellépő általános sepsishez vezető, gennykeltők által okozott →*endometritis.* *H. I.*

abortus spontaneus: külső agens nélkül bekövetkezett vetélés. Oka lehet a pete fejlődési rendellenessége, a peterészek rendellenességei, az anya helyi, v. általános betegsége, hormonzavara, de a termékenyítő sperma-sejt károsodása v. csökkent értékűsége is. *H. I.*

abortus tubaris, *kürtvetélés:* a kürtterhesség (→*graviditas extrauterina*) megszűnésének az a módja, amikor rendszerint a kürt ampullaris részében megtelepedett pete tokja a tuba lumene felé nyílik meg (belső tokrepedés) és a terhesség a hasüreg felé távozik,

rendszerint csak tökéletlenül. Tünetei: a havi vérzés a várt időben nem jelentkezik. Majd vérezgetés indul meg, amelyet hasi görcsök kísérnek. Nem ritka ilyenkor az ájulás, vagy ájulásszerű érzés. A tünetek sokszor adnexfolyamathoz hasonlóak. A Douglas-űrben vér gyűlik meg. Diagnosisát →*Douglas-punctio* biztosíthatja. Kezelése műtéti. *H. I.*

abortus vaginalis: a hüvely nagyfokú stenosisa ellenére létrejött terhesség megszakadása, amely a pete méhből való kiürülésével és a hüvelyben a stenosis mögött történő megakadásával jár. (→még *missed abortion*) *H. I.*

AB0-vércsoportrendszer: az isohaemagglutinatio jelensége alapján, K. Landsteiner által 1900-ban felfedezett A, B, és 0 vércsoporttulajdonságok és azoknak később felfedezett variánsaiból álló vércsoportrendszer, amelynek két reguláris agglutininje, az anti-A és anti-B, normálisan a felnőttek vérsavójában a vörösvérsejtek A és B agglutinogen tartalmától függően van jelen, v. hiányzik. Az AB0 rendszerbeli antigenek és agglutininek ezen törvényszerű correlatiója szerint, — melyre szintén Landsteiner hívta fel először a figyelmet — az A csoportú vérek savójának tehát anti-B, a B csoporttúakénak anti-A, a 0 csoportúakénak anti-A és anti-B agglutinint kell tartalmaznia, az AB csoportú vérek savójából pedig ezeknek az agglutinineknek hiányozniok kell. *H. E.*

abrachius: veleszületett karhiány.

Ábrahám Ambrus (1893—): zoológus, szegedi egyetemi tanár, akadémikus, Kossuth díjas. Jelentősek a vérerek beidegzésére, az intracardialis idegekre, a hallóidegre vonatkozó összehasonlító szövettani kutatásai.

Abrahamson-fehérjementesítés: →*fehérjementesítés*

Abrami, Pierre (1879—1943): francia belgyógyász. F. Widallal 1907-ben leírta a szerzett *icterus haemolyticus* kórképét.

Abrams-tüdőreflex: a légzés mélyül, ha a törzs bőrét izgatják.

abrasio, *horzsolás:* a bőr v. nyálkahártya felületes hámsérülése, ill. epitheliumtól fosztott területe dörzsölés, vakarás (→*excoriatio*), kaparás következtében. A gynaecologiában a méh nyálkahártyának eltávolítása, méhkaparás (→*curettage*) diagnosztikus célból v. a terhesség megszakítására. Dermatológiában a felhám traumás lehorzsolódása az alapjáról. Műtéti fogalom a →*dermabrasio.* *B. I.*

abrasio conjunctivae: kötőhártyacsomók lekaparása.

abrasio corneae: a szaruhártya epitheljének lekaparása torpid fekélyek, keloidok, herpes corneae, recidiváló erosiók esetében (→*dermabrasio*). *B. I.*

abrasio dentium, *foglekopás:* a zománc, ill. dentin részleges v. teljes lekopása a fog rágófelszínén, ill. rágóélén. 1. physiológiás ~: kiadós rágás következtében a fogak éle

Antigének	Felfedezők és felfedezésük időpontja	Ellenanyagaik
A	Landsteiner K. 1900	
A_1	v. Dungern E. és Hirszfeld L. 1911.	
A_i	Dahr P. és Prade 1954	
A_2	v. Dungern E. és Hirszfeld L. 1911	
A_3	Friedenreich V. 1936	
A_4	Gammelgaard A. és Marcussen P. V. 1940	Anti A
A_5	Hirszfeld L. és Amsel R. 1940	
A_6	Jonsson B. és Fast K. 1948	
A_Z	Estola E. és Elo J. 1952	
A_X	Fischer W. és Hahn F. 1935.	
A_0	Grove-Rasmussen M., Soutter L. és Levine P 1952.	
A_m	Wiener A. S. és Gordon E. B. 1956.	
A_g	v. Loghem J. J., Dorfmeier H. és v. d. Hart M 1957.	
B	Landsteiner K. 1900	
B_3	Moullec J., Sutton E. és Burgada M. 1955.	
B_W	Levine P., Cellano M. J. és Griset T. 1956.	anti-B
B_X	Dunsford I., Stacey S. M. és Yokoyama M. 1956.	
0	Landsteiner K. 1900.	anti-0
„Bombay" 0	Bhende Y. M., Deshpande C. K., Bhatia H. M. Sanger R., Race R. R., Morgan W. T. J. és Watkins W. M. 1952.	?
H		anti-H

AB0 — vércsoportrendszer

v. rágófelszíne lekopik. A tejfogak is lekophatnak, 2. pathologiás ~: fogcsikorgatás v. túlterhelés következménye. Pipásoknál a csutorát tartó fog kopik le. Igen erős lekopáskor a fogbél megnyílhat. *B. K.*

Abrazsanov-amputatio: az osteoplastikus comb-amputatio egyik módszere; a sípcsontfej hátsó részével fedi, ill. lezárja az átfűrészelt combcsont felszínét. (→még *Scsabanejev-amputatio*) *B. I.*

Abrazsanov-izomlebeny: nyeles izomlebeny a mellkasfalból indult empyema maradéküregének plombálására (→*Kirschner-műtétek*). *B. I.*

Abrikoszov, Alekszej Ivanovics (1875—1955): szovjet patológus, akadémikus, moszkvai egyetemi tanár. Leírta a róla elnevezett daganatot a *myoblastomát* és foglalkozott a daganatok anyagcseréje és a környezet kapcsolataival. Kutatásai kiterjedtek a tuberculosis kezdeti szakaszára, a pellagrának, a scorbutnak, az allergiának, a hadisérüléseknek, a sympathicus idegeknek és a fogaknak kórbonctani elváltozásaira. Kiemelkedő munkája kórbonctani kézikönyve.

Abrikoszov-daganat: →*myoblastoma*

Abrodil: a röntgenológiában főleg myelographiára használatos jódtartalmú kontrasztanyag. *D. P.*

Abrogen: →*pyelographia*

ABR-próba, *Fleischhauer-gyűrűpróba:* a tehenek tejében megjelenő brucella-ellenanyagok kimutatására szolgáló serologiai vizsgáló módszer. A tejhez kevert festett brucella-baktériumok ellenanyagok jelenlétében agglutinálódnak és a zsírgolyócskákkal a felszínre jutnak, ahol éles, a festék színének megfelelő színes gyűrűt képeznek. Negatív esetben a tejszínréteg fehér. *Sz. I. T.*

abruptio placentae, *ablatio placentae, idő előtti lepényleválás:* a rendes helyen tapadó lepény részleges, v. teljes leválása a terhesség utolsó hónapjaiban, v. a szülés folyamán még a magzat megszületése előtt. Ennek következtében a lepény tapadási helyén vérzés keletkezik, retroplacentaris haematoma alakul ki. A régebbi felfogással szemben ritkán van exogen oka (mechanikus insultus, a méhizomzat túlságos retractiója, igen rövid köldökzsinór). Főképp endogen (infectiosus betegség, allergia, krónikus nephritis, nicotin stb.) eredetű ér-, capillaris károsodás, legelsősorban pedig terhességi toxicosis okozza. Legsúlyosabb formája a terhességi toxicosis miatt bekövetkező apoplexia uteroplacentaris. A ~ tünetei: tonusos görcsre utaló fájdalom, anaemia, amely sokszor nem arányos a kifelé mutatkozó vérzéssel. *H. I.*

abruptus: hirtelen megszakadt, megszakított.

abscendens: elgennyedő, eltályogosodó.

abscessus: tályog; szövetbeolvadással járó körülírt gennyfelhalmozódás (ellentétben a meglevő üregekben felgyülemlő gennyel, az →*empyemá*val). A friss tályog határa nem éles; a régi tályogokat 1—2 mm vastag, sárgás ún. pyogen-hártya határolja, amely hajszálerekben dús, sarjadzásos szövetrétegnek felel meg, és sárga színét elzsírosodott plasmájú vándorsejtektől kapja. Az idültté váló tályog tartalma lassan felszívódhat és üregét elhegesedő sarjszövet tölti ki. Tályogok néha letokolt állapotban hosszú ideig tünettelenül lappanghatnak a szervezetben, majd fellángolva veszélybe dönthetik hordozójukat (pl. chronikus agytályog áttör a meninxekbe v. az agykamrába). Tályogok keletkezhetnek helyi gennyes szövetfolyamatokból, v. a véráram útján (haematogen áttétek). — Az ~ok minden időkben az ókortól napjainkig igen jelentős helyet foglaltak el az orvostudományban. A régi orvosok örömmel fogadták az ~ megjelenését, mert tartalma, a „pus bonum et laudabile" (a jó és dicséretes genny) többnyire a beteg életét jelentette, ugyanis súlyos fertőzések esetén nem is került sor az ~képződésére, hamarabb elpusztult a beteg sepsisben. *B. I.*

abscessus acutus: heveny gyulladások (phlegmonék) gyors, gennyes beolvadása. *B. I.*

abscessus alveolaris: a fogmeder tályogja.

abscessus amoebicus: amoeba dysenteria szövődményes tályogja a májban v. a tüdőben. Meleg égövi betegség, a genny bacteriologiailag steril, csak amoebákat tartalmaz. *B. I.*

abscessus annularis corneae, *gyűrűs tályog:* körkörös szaruhártya fekély, mely rohamosan elpusztítja az egész corneát. Kórokozója a *Proteus fluorescens.* *B. I.*

abscessus anorectalis: tályog a perirectalis zsírszövetben a végbélnyílás közelében. *B. I.*

abscessus apicalis: foggyökértályog.

abscessus appendicularis, *appendix tályog:* gennygyülem a féregnyúlvány körül, heveny appendicitis szövődménye. (→még *abscessus periappendicularis*). *B. I.*

abscessus atheromatosus: lágyulásos góc az érfal degeneratiója és necrosisa következtében. A kiinduló góc az intima arteriosclerosisa. *B. I.*

abscessus axillaris: hónaljtályog, rendszerint többszörös →*hidradenitis.* *B. I.*

abscessus Bartholini: a Bartholin (us)-mirigy (glandula vestibularis major) elgennyedése, tályoggá átalakulása. *B. I.*

abscessus Bezoldi, *Bezold-tályog:* subperiostealis tályog a halántékcsont felett. *B. I.*

abscessus bilharziasis: bélfalban keletkezett tályog, kórokozója a *Schistosoma mansoni.* *B. I.*

abscessus Brodiei: centrális csonttályog, →*Brodie-tályog.*

abscessus bursalis: nyálkatömlő-tályog, elgennyedt →*bursitis.*

abscessus canalicularis: tejkivezető csatornácskával közlekedő emlőtályog. *B. I.*

abscessus caseosus: sajtos küllemű gennyet tartalmazó (rendszerint gümőkóros) tályog. *B. I.*

abscessus cavi Douglasi, *Douglas-tályog:* gennygyülem a Douglas-tasakban. A legkülönfélébb pathogenesisű általános hashártyagyulladások gyakori szövődménye. Akár átfúródott féregnyúlványgyulladás, akár gyomor- és bél-perforatio műtéte után v. adnex-gyulladásokkal kapcsolatos peritonitisben a genny — a nehézségi erő törvényét követve — a hasüreg legmélyebb pontján, a kismedence fenekén, a Douglas-tasakban gyűlik össze és kialakul az ~, melyet felfelé a szabad hasüregtől fibrinnel összetapadt bélkacsok határolnak el. A tályog magától is áttörhet a végbélbe. Megnyitása férfiakon a végbélen, nőkön a hátsó hüvelyboltozaton át történik. *B. I.*

abscessus cerebelli, *kisagytályog:* a traumát nem tekintve leggyakrabban otogen eredetű, labyrinthus fertőzés v. oldalsó sinusthrombosis szövődménye. Az ~ rendszerint kicsiny és tokja nagyon vékony, nem igen alkalmas punctiós kezelésre. Ha a tályog a pons felé terjed, sokkal rosszabb a kórjóslata, mintha csak a kisagy hemisphaeriumában van gennyes beolvadás. *B. I.*

abscessus cerebri, *agytályog:* az agy körülhatárolt, beolvadással járó, gennyes gyulladása. Staphylo-, streptococcus, ritkábban meningococcus, pyocyaneus, escherichia coli okozhatja. Rendszerint glia és kötőszövetből álló sánc veszi körül. Létrejöhet: közvetlenül (nyílt koponyatörés, lőtt sebintracranialis idegentest), v. tovaterjedéssel (sinusitis), de leggyakrabban áttétként (tüdőtályog, bronchiectasia, endocarditis-otitis). A beolvadás szakában a liquorban sejtszámszaporulat észlelhető, mely a tokosodás szakában (2—6 hét) lassan megszűnik. Az első szakban septikus lázmenet, fejfájás, agynyomásos tünetek, a másodikban az agydaganatoknak megfelelő általános tünetek kísérik. Sima rtg-felvételen esetleg a falában levő meszesedésről, v. az üregében levő gázárnyékról ismerthető fel. Pontos meghatározására a ventriculographia szolgál. Angiographiás felvételen az ~ helyének megfelelően az erek hiányoznak. (→még *otogen koponyaűri szövődmények).* 95%-ban a kisagyban, ill. a temporalis lebenyben fordul elő. Lehet multilocularis is. Gyakran sürgős műtétet igényel, amely radikális eltávolítás tokkal együtt v. punctio + drainage. (Radikális megoldás után az epilepsia gyakoribb). *Z. L.*

abscessus chronicus, *idült tályog:* rendszerint csont, ill. ízület körül, vagy nyirokcsomóban lassan fejlődő tályog, többnyire tuberculotikus eredetű. *B. I.*

abscessus circumtonsillaris: →*abscessus peritonsillaris*

abscessus coli, *coli-tályog:* Escherichia coli fertőzés okozta, rendszerint gázt is tartalmazó, jellegzetes bűzös bennékű tályogféleség. *B. I.*

abscessus colli, *nyaki tályog:* keletkezhet sérülésekkel kapcsolatban v. nyaki zsigerek (pajzsmirigy, nyelőcső, gége, légcső) gyulladása szövődményeként. Az esetek túlnyomó többségében azonban a nyaki nyirokcsomók elgennyesedéséről van szó. *B. I.*

abscessus congestivus: 1. több apró tályog egybeolvadásából keletkező egységes gennygyülem, **2.** süllyedéses tályog. *B. I.*

abscessus corporis vitrei: üvegtest-tályog, exogen v. endogen endophthalmitisben. *B. B.*

abscessus Delpechi: →*Delpech-tályog*

abscessus dentoalveolaris: fogmedertályog.

abscessus Duboisi: →*Dubois-tályog*

abscessus embolicus: →*abscessus metastaticus*

abscessus emphysematosus: →*abscessus tympaniticus*

abscessus encysticus: körültokolt tályog savós üregben.

abscessus epiduralis intracranialis: a dura és a koponyacsont között keletkező körülírt

gennyedés. Általában nem önálló kórkép; koponyasérülések, műtétek szövődménye. Kezelése: feltárás, drainage. *Z. L.*

abscessus epiduralis spinalis: →*abscessus extraduralis spinalis*

abscessus epiploicus: cseplesz-(omentum) tályog.

abscessus extraduralis: →*otogen koponyaűri szövődmények*

abscessus extraduralis spinalis, *abscessus epiduralis spinalis:* körülhatárolt pyogen, rendszerint metastatikus folyamat a gerinccsatornában a durán kívül. Klinikailag septikus állapot, hirtelen kialakuló paraparesis, paraplegia jellemzi. Sürgős műtétet igényel. *Z. L.*

abscessus faecalis: →*abscessus stercoralis*

abscessus filarius: tályog, melynek kórokozója *filaria.*

abscessus Fochieri, *Fochier-tályog, „abcès fixation":* művileg létesített „fixatiós tályog" szövetizgató vegyszer (terpentin) befecskendezéssel a szervezet természetes védekező készségének fokozására, véderejének mozgósítására. Elavult eljárás. *B. I.*

abscessus follicularis, *tüszőtályog:* tüszőgyulladás (folliculitis) elgennyedése.

abscessus fossae popliteae: térdhajlati tályog, csaknem mindig elgennyedt nyirokcsomó. A fertőzés forrása többnyire jelentéktelen sérülés, ekzema v. hasonló gyulladásos folyamat a lábon, lábujjakon, vagy az interdigitalis redőkben. *B. I*

abscessus frigidus, *hidegtályog:* igen lassan, tünetszegényen fejlődő idült, tuberculotikus eredetű tályogféleség. Benneke szürkésfehér hígan folyó v. törmelékes, szagtalan genny. Bakteriológiailag rendszerint steril. Leggyakoribbak a nyirokcsomó gümőkór, valamint a csigolya-caries hidegtályogjai (praev. paravertebralis tályogok). Sok esetben a genny elhagyja forrását és saját súlyánál fogva süllyed az izmok, bőnyék közti szövetrésekben, előírt bonctani pályán haladva az izomrésekben a nagy erek és idegek mentén, végül távol az eredeti gümős góctól, tipikus helyeken bukkan fel (süllyedéses tályog). Kezelése régebben teljesen konzervatív volt, legfeljebb punctióra szorítkozott. Ma már az antituberculoticumok védelmében minden nagyobb kockázat, szóródás veszélye nélkül feltárható, üregé kitakarítható, esetleg az egész ~ kiirtható. *B. I.*

abscessus fungosus: gombás fertőzés (pl. →*Nocardia*) okozta tályog.

abscessus gangraenosus: tályog, környező szövetelhalással (gangraenával).

abscessus haemorrhagicus: tályog, melynek tartalma vérrel kevert genny. *B. I.*

abscessus helminthicus, *abscessus helminthogeneticus:* élősdi férgek (pl. ascaris, filaria) okozta tályog. *B. I.*

abscessus hepatis, *májtályog:* a máj állományában keletkező gennyes gyulladás, amely a vena portae-n v. az arteria hepaticán, v. az epeutakon terjedő fertőzés, esetleg külső sérülés v. a környezetéből a májba jutó infectio következménye. Az okok közt appendicitis, carcinoma, endocarditis, cholangitis, cholecystitis, trauma, amoebás dysenteria szerepel leggyakrabban. Lehet magányos (solitarius) v. többszörös (multiplex). A magányos (általában amoebás dysenteria utáni) ~ lehet tünetmentes és okozhat — a többszörös ~hoz hasonlóan — septikus tüneteket. Az apró ~ok rtg-vizsgálattal nem mutathatók ki, nagyobbak esetében a rekeszállás magas, csökkent v. teljesen hiányzó légzőmozgásokkal. Gáztartalmú ~ a rtg-felvételen felismerhető. A kórjelzés felállítására *hepatolienographia,* ill. *splenoportographia* is segítségül szolgálhat, újabban a máj *scintigraphiás* vizsgálata. A multiplex ~ prognózisa igen rossz, megfelelő antibiotikus kezelés szükséges. *M. I.—D. P.*

abscessus hypostaticus, *abscessus migrans, süllyedéses tályog, vándortályog:* a genny a gravitáció törvénye szerint a szövetrésekben tovakúszik és valahol a góctól távolabb jelenik meg. (→*abscessus frigidus*) *B. I.*

abscessus ileofemoralis: a csigolyagümőkórral kapcsolatos süllyedéses hidegtályog egyik formája. A genny az ischiadicus idegtörzs mentén bújik ki a kismedencéből és a comb hátsó felszínén jelenik meg. *B. I.*

abscessus iliacus, *csípőtányér tályog:* a fossa iliacában megjelenő, rendszerint süllyedéses tályog csigolyagümőkórral kapcsolatban, de kiindulási góca lehet csípő- vagy keresztcsont-folyamat (gyulladás, necrosis) is. Olykor a m. iliacus elgennyedt vérömlenye. *B. I.*

abscessus intramedullaris: rendszerint áttétes (metastatikus) eredetű gerincvelői tályog. Az elsődleges góc gyakran rejtve marad. Intramedullaris daganat tüneteit okozza. Műtétet igényel. *Z. L.*

abscessus intramesenterialis: a bélfodor lemezei között fejlődő tályog. Rendszerint elgennyedt nyirokcsomó. Appendicitisszel

kapcsolatban is fejlődhet, ha a féregnyúlvány egy része az alsó ileum-kacs mesenteriumának lemezei között fekszik. *B. I.*

abscessus intravertebralis: →*abscessus vertebralis*

abscessus ischiorectalis: →*periproctalis tályog*, →*periproctitis*

abscessus lacrimalis: a könnytömlő körüli kötőszövetben keletkezett tályog.

abscessus lacunaris: a húgycső-lacunában keletkezett tályog.

abscessus laryngis: a gégebemenet, az epiglottis, ill. az ary-porc tájékának strepto-, staphylo- v. pneumococcus okozta tályogja. A fertőzés történhet a nyálkahártyán keresztül (sérülés, tbc, rákos kifekélyesedés), v. a környezet gyulladása (peritonsillaris tályog) terjed át a gégére. *Ré. Gy.*

abscessus lienis, *léptályog:* keletkezésében nagy szerepet játszanak a fertőző betegségek, melyek kapcsán a pulpa szövetébe történt vérzések elgennyedhetnek. Fertőzött embolusok infarctusai is gennyesen beolvadhatnak s ez esetben egy nagyobb v. több kisebb tályog fejlődik, esetleg az egész szerv apró tályogokkal átszőtt, melyek egybe is olvadhatnak. A tok ellenállása folytán az ~ akkorára nőhet, hogy az egész lép egyetlen gennyzsákká alakul, amelyben kisebb-nagyobb lép-sequesterek találhatók. Kórjelzése kezdetben nehéz. Orvoslása a tályog megnyitása és drainezése. Többszörös tályogok csak lépkiirtással orvosolhatók. *B. I.*

abscessus linguae, *nyelvtályog:* rendszerint szájfenék-phlegmone szövődménye mint heveny v. olykor idült ~. Kiürítése rendszerint szájfelőli metszésből történik. *B. I.*

abscessus lumbalis: az ágyéktájon megjelenő süllyedéses tályogok egyik típusa. *B. I.*

abscessus mammae, *emlőtályog:* keletkezését tekintve csaknem mindig szoptatással kapcsolatos (lactatiós mastitis). A fertőzés behatolási kapuja a bimbó bőrén keletkezett felületes hámhorzsolások (excoriatiók), sugaras behasadások (fissurák), bőrrepedések (rhagadok), ótvaras ekzemák (lymphangiitis). Máskor a tejutakon hatolnak be a csírok az emlő szövetébe (galactophoritis). A fertőzést gyulladás, majd gennyes beolvadás, tályogképződés követi. Orvoslása kezdetben konzervatív, majd „érett" tályog esetén megnyitás és drainezés. *B. I.*

abscessus marginalis: a végbélnyílás közvetlen közelében keletkezett tályog. *B. I.*

abscessus mediastinalis, *gátortályog:* keletkezését tekintve rendszerint tovaterjedő fertőzés a nyak felől; nyaki phlegmonék, mandulakörüli, retropharyngealis gennyes gyulladások a nyelőcső mentén a spatium retro-, ill. praevisceralis nyitott kapuján kúsznak a mediastinumba. Gennymellkas, tüdő- v. rekeszalatti tályog is betörhet a gátorba, s olykor az ~ a nyaki gennyesedések süllyedéses tályogja. A kórokok között szerepelhet elsődleges fertőzés, traumás infectio (pl. szondatágítással v. oesophagoscopiás vizsgálattal kapcsolatban, ha a nyelőcső átfúródik). Legritkább a véráram útján létrejött áttétes fertőzés tályogja, sepsis, typhus, diphtheria szövődményeként. Az orvoslás a rtg-vizsgálattal, próba-punkcióval pontosan lokalizált tályog megnyitása a nyak v. a mellkas felől. *B. I.*

abscessus metastaticus, *abscessus embolicus, abscessus secundarius, áttétes tályog:* pyaemia, acut és subacut endocarditis szövődményeként a véráram útján képződött tályogok. Rendszerint fertőzött embolus okozza, főleg a nagy parenchymás szervekben (tüdő, máj, lép, vese). *Ré. Gy.*

abscessus migrans, *vándortályog:* →*abscessus hypostaticus*

abscessus miliaris: apró, kölesszemnyi embóliás tályogok.

abscessus multiplex capillitii: →*folliculitis et perifolliculitis abscedens et suffodiens*

abscessus multiplex infantum: →*hidradenitis multiplex infantum*

abscessus muralis, *abscessus parietis abdominis, hasfaltályog:* rendszerint hasmetszés, v. hasfali sérvek műtéte után, az összevart műtéti sebzésben keletkezett fertőzéses tályog. *B. I.*

abscessus myocardialis: tályogképződés a szívizomban. Ritka, mert a szívizom a fertőzéssel szemben igen ellenálló. *B. I.*

abscessus orbitae: a szemüreg tályogja. Többnyire melléküreg gennyedés következménye. Okozhatja fertőzéssel járó sérülés (szúrás, törés, lövés) és orbánc. Tünete láz, fájdalom, szemhéjduzzanat, exophthalmus, dislocált szem. *B. I.*

abscessus ovarii: →*pyovarium*

abscessus Pageti, *Paget-tályog:* előző tályog visszamaradt kis részletéből fejlődő újabb tályog („residualis abscessus"). *B. I.*

abscessus palmaris: tenyértályog, rendszerint az aponeurosis palmaris alatt. *B. I.*

abscessus pancreatis: pancreas-necrosis, heveny pancreatitis lezajlása után kialakult

tályog a hasnyálmirigyben. Kórokozója gennykeltő baktériumok (coli, staphylo- és streptococcusok, elvétve pneumococcus). *B. I.*

abscessus parametralis: a széles méhszalag lemezei között keletkező tályog.

abscessus paranephriticus, *vesekörüli tályog:* gyakori kórkép, a vesekörüli zsírszövet tályogképződéssel járó gyulladása. Általában nem „sebészi vesegyulladások" szövődménye (pl. kéregtályog, vese-carbunculus áttörése), inkább önálló, a vesétől független haematogen fertőzés következménye. Aetiologiájában mindenekelőtt jelentéktelen bőralatti gennygócok (furunculusok, ekzema, pyodermia, panaritium) szerepelnek, továbbá tonsillitis, mastitis, fertőző betegségek, gyermekágyi láz, pyaemia. Mellhártya-gennyedés lefelé csúszása, féregnyúlvány-gyulladás tályogja, méhkörüli gennyedések közvetlen átterjedéssel okozhatnak paranephritist, ill. paranephritikus tályogot.

A tályogképződés elhúzódó, lappangva fejlődik, a korai kórjelzés nehéz. A rtg-felvétel hozzásegít a diagnosishoz (a gyanús oldalon az iliopsoas elmosódott, a vese körvonalai nem jól látszanak). Jellegzetes rtg-tünet a vese rögzítettsége is, mely kiolvasható a töltéses urogramm ki-belégzéses felvételéből. Orvoslása sebészi, a gennygóc feltárása és csövezése. Az egyszerű, haematogen fertőzés okozta heveny tályogok feltárás után gyorsan és tökéletesen gyógyulnak. Idült esetekben, ha a vese elgennyedt, a tönkrement vesét el kell távolítani. *B. I.*

abscessus parapharyngealis: többnyire a garat nyálkahártyájának sérülése és a fertőzés mélybeterjedése révén létrejött garatkörüli tályog. A nagy tályogüreg rendszerint letokolt. A gyulladásos tünetek súlyossága arányban áll a sérülés mélységével. A súlyos, foetid ~ok arrodálhatják a mellettük fekvő nagyobb arteriákat és ebből sokszor halálos vérzés származhat. *Ré. Gy.*

abscessus para- seu perioesophagealis: sérülés ill. fertőzés következtében létrejött körülhatárolt gennygyülem, tályogképződés a nyelőcsőkörüli kötőszövetben. Kialakulhat a nyelőcső nyaki v. mellkasi szakaszán. Veszélyes szövődménye diffus mediastinitis kifejlődése. Orvoslása: antibioticum-védelemben sebészi feltárás (cervicalis v. thoracalis oldalsó mediastinotomia). *Ré. Gy.*

abscessus paratonsillaris: →*abscessus peritonsillaris*

abscessus paravertebralis: gerinc mellett fejlődő tályog. Spondylitis tuberculosa gyakori szövődménye. Rtg-képén lágyrészintenzitású, éles kontúrú, a gerinc egyik v. mindkét oldalán jellegzetes orsó alakú árnyék. Régóta fennálló gümőkóros ~ban amorph jellegű meszesedés is észlelhető. Az ~ pontos kiterjedésének és helyzetének meghatározására *rétegfelvétel* (tomogramm) készíthető. A gerinc alsóbb szakaszán fejlődött paravertebralis tályogok többnyire nem maradnak helyt, hanem a genny súlyánál fogva az izmok és bőnyék közti réseken, a nagy erek és idegek mentén „sülyedéses tályog" formájában, tipikus helyeken, távol az eredeti góctól bukkannak fel „iliacus", „psoas", „lumbalis", „glutaealis", „iliofemoralis" hidegtályogok, (→*abscessus frigidus*). *G. A.*

abscessus paravesicalis, *húgyhólyag körüli tályog:* távoli gócból haematogen úton eredő, a hólyag körüli szervek gyulladása következtében létrejövő, ritkábban a hólyagfal súlyos gyulladásait kísérő körülírt gennyes gyulladás. Rtg-felvételeken a húgyhólyag vetületének szomszédságában levő lágyrészintenzitású árnyékot ad. A kontrasztanyaggal kitöltött húgyhólyag falán életlen szélű benyomatot okoz. Áttörhet a hólyagba, a hasfal felé, s hashártyagyulladást okozhat. Megoldása: sürgős feltárás, drainezés. *Sz. Z.*

abscessus periapicalis: foggyökércsúcs körüli tályog, mely rendszerint fogbélgyulladás következménye. Heveny és idült alakjait különböztetjük meg, aszerint, hogy a gennyképződés gyorsan és erős fájdalommal, v. lassan, mérsékelt érzékenységgel következik be. — *Gyógyítása:* a fog eltávolításával v. periapicalis curette-tel, ill. gyökércsúcs-resectióval érhető el. Ritkábban a gyökércsatornán át történő kezeléssel is gyógyítják. *B. K.*

Periapicalis gyulladás (az ábrán a foggyökér csúcsán feketével jelölve)

abscessus periappendicularis, *abscessus perityphliticus:* a féregnyúlvány (processus vermiformis), ill. a vakbél (caecum) körül fejlődő hasüregi tályog. Oka csaknem kivétel nélkül a féregnyúlvány heveny üszkös gyulladása és átfúródása, miközben a nagycseplesz és a környező belek letapadása körülbástyázza a féregnyúlványt és meggátolva az általános hashártyagyulladást, csak eltokolt tályog alakul ki. *B. I.*

abscessus periarticularis: ízületek körül fejlődött tályog. Közönséges gennykeltők okozta v. tuberculotikus ízületi gyulladás következménye. *G. A.*

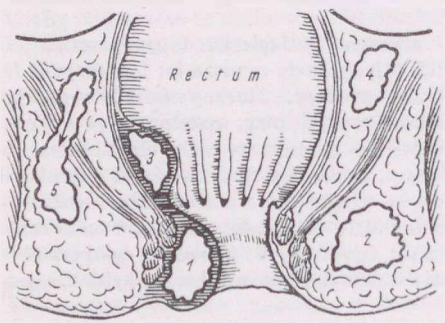
abscessus perichondriticus laryngis: →*perichondritis laryngis*

abscessus pericoronalis: az áttörni készülő fogak koronája körül fejlődő tályog.

abscessus perimetriticus: az uterus hashártyaborítékának gyulladásából a méh körül fejlődő intraperitonaealis kismedencetályog. *B. I.*

abscessus peripleuriticus: a fali mellhártya és a mellkasfal között fejlődött extrapleuralis tályog. *B. I.*

abscessus periproctalis: végbélkörüli tályog. Bonctani elhelyezkedése szerint lehet felületes (subcutan, submucosus) v. mély (ischiorectalis, pelvirectalis) aszerint, hogy a tályog a bőr, ill. a végbél nyálkahártyája alatt

A végbéltályogok localisatiója
1: perinealisan (kb. 50%), *2:* fossa (spatium) ischiorectalisban (kb. 30%), *3:* submucosusan (kb. 12%), *4:* subperitonaealisan (kb. 8%), *5:* a spatium subperitonaeale tályogja áttört a fossa ischiorectalisba

alakul ki, v. a mélyebb szövetekben, a fossa ischiorectalisban v. még magasabban, a pelvirectalisban. A végbélkörnyék felfelé haladó dús nyirokhálózata magasra felviheti a fertőzést, így jönnek létre a végbélnyílás körüli infectiókból a magasan fészkelő periproctalis tályogok. Az ~ hajlamos a spontán áttörésre, ill. a környezetbe törésre, miután makacs, gyógyulni nem akaró külső v. belső sipolyok maradnak vissza. Orvoslása a tályog megnyitása. A műtét technikai kivitele aszerint változik, hol fészkel a gennygyülem. *B. I.*

abscessus perirenalis, *abscessus perinephriticus:* tályogképződés a vese rostos tokján belül. Sokkal ritkább mint a vesekörüli zsírszövetben fejlődő pararenalis tályog. Létrejöttében nagy szerepet játszanak a vese gennyes folyamatai (pyelonephritis, pyonephrosis, vese-carbunculus), ellentétben a rendszerint haematogen fertőzésből létrejövő paranephritikus tályoggal. Rtg-tünetei nagyjából egyeznek a paranephritikus tályog rtg-felvételén látható elváltozásokkal; elmosódott vese-kontúr, a psoas izom szélének eltűnése (→*psoas-szél tünet*), magasabb rekeszállás, csökkent rekeszmozgások, az ép oldal felé domború reflex-scoliosis (→*abscessus paranephriticus*). *B. I.*

abscessus perisigmoidealis: a sigma-bél körül fejlődő tályog. Keletkezésében szerepet játszik a periappendicularis tályog, mely a Douglas-hajlatban átkúszik a baloldalra és a sigmabél külső oldalán helyezkedik el. Ez a gyakori, másodlagos ~. Ritkábban elsődleges, amikor a sigma-bél gyulladásához (diverticulitis!) csatlakozik. Mindkét esetben oldalsó metszésből, lehetőleg retroperitonaealisan nyitják meg. *B. I.*

abscessus perisinuosus: →*sinus phlebitis*

abscessus peritonsillaris, *abscessus circumtonsillaris, abscessus paratonsillaris, mandulakörüli tályog:* csaknem kivétel nélkül idült mandulagyulladás szövődménye. A tályog rendszerint a tonsilla mögött fészkel (abscessus retrotonsillaris) és az esetek nagy többségében egyoldali. Tünetei kezdetben azonosak a heveny tonsillitisével, később nagyobb fokú nyelési nehézség, szájzár, fokozott salivatio, hidegrázás és magas láz jelentkezik. Ismétlődő ~ esetén olykor csak kisebb hőemelkedéssel v. teljesen láztalanul alakul ki a kórkép. A beteg oldali regionalis nyirokmirigyek fájdalmasan megduzzadnak. Helyi szövődményei: nyelvgyök-phlegmone, submandibularis lymphadenitis és gégevizenyő. Ha a folyamat progrediál, a vena jugularis interna, a plexus venosus pterygopharyngeus, ill. a sinus cavernosus thrombophlebitise alakulhat ki, infectiós metastasisok jöhetnek létre a tüdőben, agyban, vesében. — A ~ megnyitása az elülső garatíven ejtett metszésből történik. A szö-

vődmények elhárítása végett antibioticum-kezelés javallt. *Ré. Gy.*

abscessus perityphliticus: → *abscessus periappendicularis* *B. I.*

abscessus periurethralis: húgycső körüli tályog, sérülés, húgycsőszűkület, beékelt kő v. idegentesthez társuló pyogen fertőzés kapcsán. *Sz. Z.*

abscessus phlegmonosus: heveny tályog a bőralatti kötőszövetben. *B. I.*

abscessus posttyphosus: typhus abdominalis lezajlása után keletkező idült tályog. *B. I.*

abscessus praelacrimalis: az os lacrimale v. os ethmoides cariese kapcsán közvetlenül a szemgödör alsó széle felett a belső szemzugnál kialakult idült tályog. *B. I.*

abscessus praeperitonaealis: hasfali tályog a fali hashártya és a hasfal izomzata között. Rendszerint hasmetszések szövődménye. *B. I.*

abscessus praescapularis: a lapocka előtt, háti felszíne felett fejlődött tályog. Lehet elsődleges nyirokcsomó elgennyedéséből, furunculusból, acne-pustulából, többnyire azonban másodlagos, a lapocka gyulladásos folyamatainak kísérője v. süllyedéses tályog a nyakról. (→ még *abscessus subscapularis)* *B. I.*

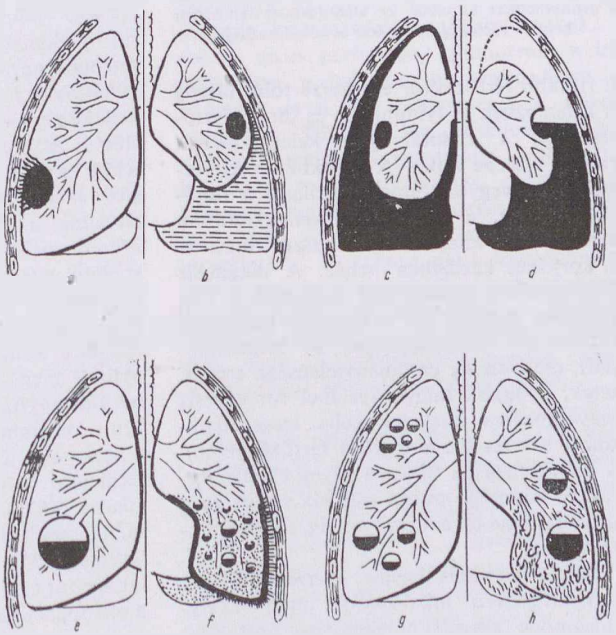
abscessus praevertebralis: a gerinc előtt elhelyezkedő (hideg) tályog, (→ *még abscessus paravertebralis).* *G. A.*

abscessus primarius: elsődleges tályog, a pyogen fertőzés behatolási kapujánál keletkezett abscessus. *B. I.*

abscessus prostatae: leggyakrabban staphylococcus-fertőzés okozta prostatitis elgennyedéséből kialakult prostata-tályog. Magára hagyva áttörhet a húgycsőbe, végbélbe, a gát felé. Megnyitása mindig a gát felől történik, még ha a végbél felé már áttörében van is, a másodlagos fertőzés, végbél felőli superinfectio elkerülése végett. *B. I.*

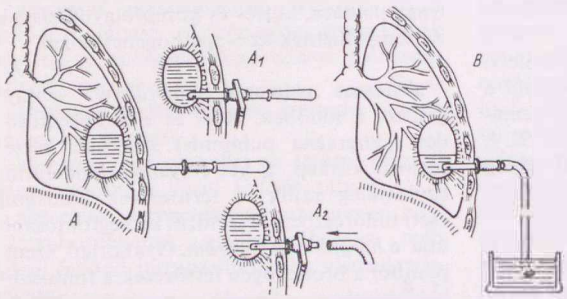
abscessus pterygomaxillaris: az alsó orrjáraton át végzett Highmore-üreg punctio súlyos szövődménye. Kellő óvatosság nélkül végzett arcüreg-öblítéskor a trokár átdöfheti a sinus maxillaris hátsó falát és az üreg fertőző tartalma a fossa pterygomaxillarisban ~ t okoz. Létrejöhet súlyos gyulladásos garatbetegségeknek a spatium parapharyngeumba való betörése következményeként. Idegentest okozta sérülések, parotis genynyedések, hátsó felső molarisok gyökérhártyagyulladása, külső- és középfülgyulladások is szerepelhetnek az ~ pathogenesisében. *Ré. Gy.*

abscessus pulmonis, *tüdőtályog:* gennygyülem a tüdőben. A ~ és a tüdőüszkösödés (gangraena pulmonis) szorosan összetartozó kórkép, a két folyamat rendszerint egyidejűleg zajlik a fertőzésnek áldozatul esett tüdőrészben. A fertőzés két legfontosabb útja a *hörgők* és a *véráram.* Gyakorlati szempontból a bronchogen fertőzések a fontosabbak, minthogy a hörgők a vegyes baktériumflórájú szájüreggel nyílt összeköttetésben vannak. Az influenzás bronchopneumonia

A tüdőtályogok különböző formái és helyi szövődményei. a: friss, felületes tályog, kezdődő körülhatárolt mellhártya összenövéssel, *b:* felületes tályog, reactiv savós mellhártya izzadmánnyal, *c:* peripheriás tályog, gennyes mellhártya izzadmánnyal, *d:* mellüregbe tört tályog pyopneumothoraxszal, *e:* hörgőfába tört tályog, *f:* a bal alsó lebeny üszkös szétesése többszörös tályoggal, *g:* multilocularis tályogok, *h:* idült tályog a tüdőszövet fibrosus elváltozásával, másodlagos bronchiectasiákkal

szövődményeként fejlődő tüdőtályog, félrenyelés, öntudatlan állapotban beszippantott idegentestek, az ún. aspiratiós pneumonia következtében támadt tüdőtályogok mind bronchogen fertőzések. — A véráram útján létrejövő ~ok gyermekágyi láz, középfülgyulladás, angina, heveny osteomyelitis és hasonló kórfolyamatok szövődményei, septicus tüdő-emboliák következményei.

A tüdőtályog félkonzervatív kezelése. A genny levezetése fémtrokárral, egyszerű bordaközti drainezéssel megoldható, ha a tályog peripheriás és a mellhártyalemezek összenőttek. Hasonló technikával végezhető a gennymellkas kezelése, az állandósított fémtrokár helyett vastag gumikatéter is alkalmazható

E ritkább fertőzéskor egyszerre több tályog is keletkezhet. A lymphogen és direkt fertőzéseknek a tüdőtályogok keletkezésében csekély szerepe van.— A kórokozó baktériumok igen vegyes tömege található a tüdőtályogokban, a közönséges gennykeltőkön kívül számos anaerob és rothasztó törzs. — A kórjelzés kezdetben nehéz. A diagnosis felállításában legnagyobb segítséget a rtg-vizsgálat nyújtja. Az ~ kezelése kezdetben konzervatív (belgyógyászati és bronchologiai), csak ennek eredménytelensége esetén, hetek, hónapok múlva kerülhet sor sebészi beavatkozásra, melynek célja megszabadítani a szervezetet a toxikus fertőző góctól. A beavatkozások típusa a tályog elhelyezkedése és minősége szerint változik az egyszerű szívódrainage-tól a lobectomiáig, sőt pulmonectomiáig. *B. I.*

abscessus radicis linguae, *nyelvgyöktályog:* a nyelvgyökre lokalizálódó mély nyelvphlegmone (glossitis phlegmonosa profunda) gennyes beolvadása. Keletkezésének oka változatos: fertőző sérülések (különösen beékelődött idegentestek), tonsillitis lingualis, fekélyes folyamatok v. a környezet gyulladása (peritonsillitis, szájfenék-phlegmone, az arcbőr v. szájnyálkahártya erysipelasa) terjed a nyelvgyökre, végül áttétes tályogképződés általános fertőzés szövődményeként. Megnyitása a tályog mélységétől függően a szájüreg v. a nyak felől történhet. *B. I.*

abscessus retrobulbaris: →*phlegmone orbitae*

abscessus retromammaris, *abscessus submammaris:* emlőmögötti tályog, az *abscessus mammae* egyik formája. Létrejön, ha az emlőtályog hátrafelé, a mellizom és emlő közti laza kötőszövetbe tör. Rendszerint kétrekeszű, ún. „inggombtályog". *B. I.*

abscessus retroperitonaealis: hashártya mögött fejlődő tályog. Leggyakrabban hasnyálmirigy-gyulladás szövődményeként jön létre, a nagy retroperitonaeális szerv elhalásakor. *B. I.*

abscessus retropharyngealis, *garat mögötti tályog:* csecsemő- és kisgyermekkorban rhinitis, angina, heveny fertőző betegségek szövődményeként, a praevertebralis nyirokcsomók elgennyedéséből kialakult tipikus tályogféleség. Felnőttkorban rendszerint a garat nyálkahártya sérüléséből v. a spatium retropharyngeum területébe eső csigolyák gümőkóros folyamatával kapcsolatban keletkezik. A rtg-felvételen a nyaki gerinc előtt a praevertebralis lágyrészek kiszélesedtek, a traumás eredetű ~ rtg-képén gyakran gáz- és folyadéknívó is látható. A tályog tartalma a mediastinumba süllyedhet. — *Műtéti megoldásai:* a nem tuberculotikus eredetű abscessus megnyitása a száj felől történik. A hátsó garatfalon, a középvonalban végzett punctio után, felületi érzéstelenítésben a tályogot a legmélyebb pontján nyitjuk meg. Csecsemőnél és kis gyermeknél a megnyitás lógó fej helyzetben végzendő. Idült retropharyngealis abscessus feltárása a nyak felől történik. Az alsó nyakcsigolyák területére lokalizálódó folyamat feltárása *Chiene* (1877) módszere szerint történhet a m. sternocleidomastoideus hátsó szélén ejtett metszésből. Az újabban kialakult gyakorlat szerint elegendő a süllyedő tályog oldalán a retropharyngealis térben végzett incisio. *Ré. Gy.*

abscessus retrotonsillaris: →*abscessus peritonsillaris*

abscessus retrovesicalis: húgyhólyag mögött fejlődött tályog a férfiakban, nőkben a hólyag és az uterus között. *B. I.*

abscessus scrofulosus: tuberculotikus tályog csont v. nyirokcsomó specifikus folyamatából. (Elavult terminus technicus.) *B. I.*

abscessus secundarius: →*abscessus metastaticus*

abscessus septi nasi: az orrsövényporc perichondritisét v. septumhaematoma fertőződését követő, sok esetben az orrhátig felterjedő, porc-necrosissal járó gennyes folyamat. A porc pusztulása következtében nyeregorr alakulhat ki. *Th.:* sebészi feltárás az orrnyíláson keresztül a septum két oldalán (nem egymással szemben fekvő pontján), majd a tályogüreg drainálása, az orrüreg tamponálása. *Ré. Gy.*

abscessus spermaticus: heretályog a tubuli seminiferi bevonásával. *B. I.*

abscessus stercoralis, *abscessus faecalis, bélsártályog:* rendszerint végbélsérülések (medencetörés, felnyársalás) következtében fejlődő, bélsárral kevert gázt és gennyet tartalmazó igen veszélyes tályogféleség. Bevezetője a bélsár-phlegmone, mely tályoggá olvad be. Megnyitása életbevágóan sürgős. *B. I.*

abscessus subareolaris: az emlőbimbóudvar bőralatti tályogja. A bimbóudvarra szorítkozó areolitis a nyirokutakon át v. közvetlen beoltással apró, subareolaris tályogot okozhat, esetleg a Montgomery-mirigyek (glandulae areolares) gennyednek el. Jellemzője, hogy makacsul ellenáll a kezelésnek, a megnyitott v. magától áttört tályog gyógyulás után gyakran kiújul és idülten sipolyozik. A helyi antibiotikus therapia és rtg-sugárzás hatástalan. Eredmény csak az egész tályog és a környező hegszövet teljes kimetszésétől várható. *B. I.*

abscessus subcutaneus: bőralatti tályog, körülhatárolt gennyedés a laza kötőszövetben furunculus, erysipelas, lymphangiitis, subcutan injectio stb. következtében. *B. I.*

abscessus subdiaphragmaticus: →*abscessus subphrenicus*

abscessus subduralis intracranialis: a cortex és a dura között fejlődő, általában subduralis haematoma elgennyedéséből keletkező tályog. Tünetei térszűkítő folyamatra és septikus állapotra jellemzők. Angiographiával lokalizálható. Kezelése: punctio, drainage. (→még *otogen koponyaűri szövődmények*) *Z. L.*

abscessus subepidermalis: a bőr legfelsőbb rétegében közvetlenül az epidermis alatt fejlődő intracutan tályog. *B. I.*

abscessus subfascialis: a fascia alatt fejlődő tályog, rendszerint hasmetszések után. *B. I.*

abscessus subgalealis: a koponyaboltozaton, a galea aponeurotica alatt fejlődő tályog. *B. I.*

abscessus subhepaticus, *májalatti tályog:* a rekeszalatti tályog (→*abscessus subphrenicus*) egyik ritkább változata. *B. I.*

abscessus submammaris: →*abscessus retromammaris*

abscessus subpectoralis: a mellső hónaljvonalban, a nagy mellizom alatt fejlődő tipikus tályogféleség, az ún. „subpectoralis phlegmone" gennyes beolvadása. Nem specifikus, hanem közönséges gennykeltők (strepto-, ritkábban staphylococcus) a kórokozói. Eredője rendszerint az ujjakon, kézen, alkaron fellelhető gyógyult v. gyógyulófélben levő jelentéktelen sérülés, esetleg szőrtüszőgyulladás. *B. I.*

abscessus subphrenicus, *abscessus subdiaphragmaticus, rekeszalatti tályog:* a ligamentum falciforme hepatis által két részre osztott rekeszalatti térben keletkező letokolt gennygyülem. A jobboldali ~ a máj és az epehólyag, a jobb vese és vesemedence gennyes folyamatainak, appendicitisnek, a bal ~ ulcus perforatio, gyomorrák, a bal májlebeny, a bal vese és vesemedence, a pancreas és a lép gennyedéseinek következménye. Tünetei: láz, fájdalom, leukocytosis, mellhártyaizzadmány. Rtg-átvilágításkor magas rekeszállás, csökkent v. teljesen hiányzó rekeszmozgás figyelhető meg. Álló v. ülő helyzetben végzett rtg-vizsgálatkor a rekesz alatt folyadéknívó, felette gáz is kimutatható. Gyakran kíséri az alsó tüdőmezők collapsusa v. pleuritis. Orvoslása sebészi: a tályog pontos lokalizációja után a legkedvezőbb ponton extraperitonaealis megnyitás és drainezés. *M. I.—B. I.*

abscessus subscapularis: a lapocka alatt elhelyezkedő, közönséges gennykeltő baktériumok v. gümőkóros folyamat okozta gennygyülem. Kiindulópontja a csontos mellkasfal osteomyelitise v. gennyedő tüdőfolyamat, mely a mellkasfalon át a subscapularis térbe tört. Mellüregi gennyesedések v. előzetes tüdőműtétek után gyakran fejlődhet. Kezelése sebészi. *B. I.*

abscessus subserosus, *subperitonaealis tályog:* felületesen fekvő, a peritonaeumot felemelő tályog, a lágyékhajlat felett jelenik meg. Eredete azon hasüregi szervek gennyedő folyamataival van összefüggésben, melyek

csak részben vannak hashártyával borítva, caecum és appendix, vastagbél, retroperitonaealis mirigyek. *W. A.*

abscessus subungualis: köröm alatti tályog, →*panaritium subunguale.* *B. I.*

abscessus suburethralis: húgycső alatti tályog, mely nőkben a mellső hüvelyfalat előboltosítja. *B. I.*

abscessus sudoriparus: verejtékmirigy tályog. Gyakori, legismertebb formája a hónalji verejtékmirigyek gyulladása (hydradenitis axillae) kapcsán kifejlődő ~. *B. I.*

abscessus suprahepaticus: a máj és a rekesz között keletkezett tályog, lényegében jobboldali →*abscessus subphrenicus.* *B. I.*

abscessus sympathicus: másodlagos, v. metastatikus tályog, bizonyos távolságra az izgalmat kiváltó októl (pl. bubo). *B. I.*

abscessus syphiliticus: syphilis harmadik stádiumában fejlődött csonttályog. *B. I.*

abscessus thecalis: ínhüvelytályog.

abscessus tonsillaris: →*tonsillitis abscedens*

abscessus-(abscess-)tonsillectomia:→*tonsillectomia*

abscessus tuboovarialis: olyan tályog, amelynek képzésében a méhkürt és petefészek vesz részt. (→*pyosalpynx, salpyngooophoritis)* *H. I.*

abscessus tympaniticus, *abscessus emphysematosus:* gázt tartalmazó tályog.

abscessus uricus: húgysavas lerakódás elgennyedése okozta „köszvénytályog". *B. I.*

abscessus urinarius: vizelet-extravasatio okozta „húgytályog". *B. I.*

abscessus urinosus: vizelettel kevert genynyet tartalmazó tályog. *B. I.*

abscessus vertebralis, *abscessus intravertebralis:* a csigolyatestben fejlődő, gyakran hátrafelé terjedő és kompressziós tüneteket okozó tuberculotikus tályog. *B. I.*

absence: →*epilepsia minor*

absenteeism, *absentia:* társadalombiztosításban részesülő dolgozók gyakori távolmaradása a munkahelyről betegség címén. *J. E.*

absentia: →*absenteeism*

absinthii herba: a nálunk is honos fehér üröm *Artemisia absinthium* virágos ágvége és levele. Illóolajat, ebben thujon nevű mérgező ketont és absinthiin keserű glikozidát tartalmaz; amarumnak infusumban (5 : 150) és borok ízesítésére (ürmös, vermouth) használatos. *I. B.*

absinthismus: az absinth (Artemisia absinthium (fehér üröm) esszenciából készült szeszes ital) tartós fogyasztása következtében létrejött kóros állapot. Epilepsiára hajlamosít. A görcsrohamok szüneteiben hyperaesthesia és izomgörcsök jelentkeznek. *J. E.*

absorbentia: fölszívó, savmegkötő gyógyszerek.

absorptio: elnyelés, felvétel. **1.** Anyagok felszívása biológiai határfelületeken (pl. sejthártyán, bélnyálkahártyán, bőrön, növények gyökerein stb.) keresztül. **2.** Gázoknak folyadékok, esetleg szilárd testek belsejében történő, vegyi átalakulás nélküli oldódása, elnyelése. Tehát ~ szilárd testekben is előfordul (pl. a platina absorbeálja a H_2 gázt), de többnyire csak folyadékokban számottevő mértékű. *Henry és Dalton törvénye* szerint az absorbeált gáz mennyisége *(x)* arányos a gáztérben levő gáz parciális nyomásával *(p)*. *Igy* $x = kp$, ahol k a nyomástól független állandó, mely az anyagi minőségen kívül csak a hőmérséklettől függ. E szabály úgy is fogalmazható, hogy az elnyelt gáz térfogata minden nyomáson ugyanakkora, ugyanis nagyobb nyomáson ugyanabban a térfogatban több gáz van. Az összefüggés korlátlanul csak tökéletes gázokra, ill. elegyekre érvényes. A k arányossági tényező értéke a hőmérséklet emelkedésével csökken, azaz magasabb hőmérsékleten többnyire kiűzhetők a folyadékból az oldott gázok (O_2, N_2, CO_2, NH_3). A gázok oldhatóságának jellemzésére használatos a *Bunsen-féle ~s koefficiens (α)*, amely megmutatja, hogy 1 cm^3 telített folyadék 760 Hgmm nyomáson és t °C hőmérsékleten hány cm^3 normál állapotú gázt nyelt el. Az α értéke minden gázra és elnyelő folyadékra nézve más és más. Pl. a nitrogén ~s koefficiense vízben, 10 °C-on 0,019, az oxygené pedig 0,038. Ezért a vízben elnyelt levegő O_2-tartalma kb. 34%, a szabad levegő 20%-ával ellentétben, ami előnyös a vízi élőlények számára. A Henry—Dalton törvénye alapján érthető meg pl. a *légembolia* létrejötte caisson-munkásoknál (→*caisson-betegség*). **3.** Sugarak elnyelése, intenzitás-csökkenése a közegben való áthaladáskor. Az anyagokon áthaladó fény-, rtg-sugár, radioaktív sugárzások stb. többé-kevésbé gyengülnek, mert részben eltérnek eredeti irányuktól, szóródnak, részben energiájukat átadják a közegnek. Ez utóbbi a sugárzás jellegétől (hullám v. corpuscularis) és a közegtől függően többféleképpen történhet. Hullámsugárzás esetében az x rétegvastagságon áthaladó, eredetileg I_0 intenzitású sugár intenzitása

exponenciálisan csökken, és az absorptiós törvénynek megfelelően I_x intenzitású lesz: $I_x = I_0 e^{-\mu x}$, ahol μ az *(extinctiós) koefficiens* és e a természetes logaritmus alapszáma. Adott hullámhossz esetén μ értéke az elnyelő közeg anyagi minőségére jellemző állandó, és azon rétegvastagság reciprokát jelenti, melyben a sugár eredeti intenzitása e-ed részére csökken, így a közeg sugárátbocsátó képességére jellemző adat. Nagy μ esetén kicsi a közeg sugárátbocsátó képessége adott hullámhosszon. A fenti összefüggés a különböző anyagok összetételének, koncentrációjának meghatározására szolgáló *kolorimetria*, ill. *fotometria* alaptörvénye.

Ha az egyes anyagok (különösen színes oldatok) sugárátbocsátó képességét a hullámhossz függvényében vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a folytonos színkép egyes helyein, meghatározott hullámhosszoknál különösen nagy az elnyelés, vagyis *szelektív* ~ történik. Az elnyelt frekvenciák helyén fekete vonalak, sávok jelennek meg a spectrumban. Az ilyen színkép v. más szóval ~*s spektrum* éppúgy jellemző az elnyelő anyagra, mint az *emissiós spektrum* a kibocsátó izzó gőz v. gáz fényforrás anyagára. Ezért az ~s színképelemzés is felhasználható kémiai, biokémiai analízisre. Biológiai jelentősége különösen nagy, mert nativ anyagok is vizsgálhatók vele. (Pl. CO-mérgezés diagnosztizálása a vér ~s spektrumának vizsgálatával.) Az ~*s spectroscopia* módszerét nemcsak a látható, hanem az infravörös és az ultraibolya, sőt újabban a mikrohullámú (távoli infravörös) színképtartományra is kiterjesztették. Az így kapott vonalas, ill. sávos ~s színképek felvilágosítást adnak az atomok, ill. molekulák különféle (elektronkonfigurációs, rezgési, forgási) energiaállapotáról és ezen keresztül azok szerkezetéről.

A rtg és radioaktív sugarak ~jának mérése úgy történik, hogy a kérdéses absorbens anyag (ólom, réz, alumínium, víz stb.) különböző vastagságú rétegén áthaladt sugárzás dózisteljesítményét (intenzitását) mérjük meg. A dózisteljesítmény csökkenését a rétegvastagság függvényében ábrázoljuk. A sugárátbocsátó képesség jellemzésére szolgál a gyakorlatban a *felező rétegvastagság (d)*. Ez az absorbens azon rétegvastagságát jelenti, amelyben az illető sugárzás intenzitása (dózisteljesítménye) felére csökken. Az ~s koefficiens *(u)* és a felező rétegvastagság *(d)* közötti összefüggés: $ud = \ln^2$ (→*röntgensugár*, →*gamma-sugárzás*, →*béta-sugárzás*, →*alpha-sugárzás*). *E. J.*

absorptio %: a fotometriában egy fénysugár útjába helyezett oldat által elnyelt fénymennyiség, a beható fénymennyiség %-ában kifejezve. Ha ezt 100-ból levonjuk, az oldaton áthaladó relatív fénymennyiséget, az ún. *transmissio* %-ot kapjuk. *Ba. B.*

absorptiós koefficiens: →*absorptio*

absorptiós spektrofotométerek: az anyagok fényelnyelésén alapuló kémiai vizsgálatra szolgáló műszerek. A különböző atomok és molekulák (elemek és vegyületek) a rájuk jellemző hullámhosszúságú fényt nyelik el, ez teszi lehetővé a fényelnyelésen alapuló kémiai minőségi elemzést. A fényelnyelés mértéke: a kioltás — extinctio — egyenesen arányos a fény által, a vizsgált anyagban megtett út hosszúságával és a vizsgált anyag koncentrációjával (Bougouer—Lampert-törvény). Ez az összefüggés ad lehetőséget oldatok, gázkeverékek koncentrációjának meghatározására fény-absorptio mérés útján. Az ilyen célokra készült műszerek segítségével nemcsak a látható, hanem az ultraibolya és infravörös sugárzás elnyelése is mérhető. *Ho. E.*

absorptiós spektrum: az anyag atomjaiban, molekuláiban a külső elektronhéjon elhelyezkedő elektronok, az ún. fotoelektronok elektromágneses sugárzás hatására gerjeszthetők és így energiaállapotukra jellemző (másszóval megfelelő hullámhosszúságú) elektromágneses sugárzást absorbeálni képesek. Egy anyag ~át úgy nyerjük, hogy az anyagon v. annak oldatán áthaladó fény extinctióját, mint a hullámhossz függvényét ábrázoljuk (→*kolorimetria*). Ez az ~ az anyagra jellemző maximumokat és minimumokat mutató görbe. Egyszerű molekulák esetén éles vonalak, bonyolultabb molekulák esetén széles sávok vannak az ~ben. Egy színes vegyület ~a a komplementer színben mutatja a legnagyobb absorptiót, pl. a vörös színű haemoglobin zöld fényben mutatja a legnagyobb absorptiót. Számos színtelen vegyület mutat ~ában maximumot az ultraibolya területén (fehérjék jellemző maximuma 280 mμ, nuclein-savaké 260 mμ stb.). Miután az absorptio arányos a koncentrációval, így az ~ maximumán vizsgálva egy oldatot, az absorptió alapján számos anyag igen egyszerűen quantitatíve meghatározható. — Az infravörös sugárzás tartományában a vegyület egyes functionalis csoportjai (CO,

CN, OH stb.) jellemző sávok alakjában jelentkeznek s így az infravörös ~ a vegyületek szerkezetének megállapításában ad segítséget. *S. F. B.*

absorptiós tényező: →*absorptio*

absorptiós viszony: a fotometriában használatos viszonyszám; az oldat koncentrációjának és extinctiójának hányadosa. (Az *extinctio* az oldat fényáteresztő képességének negatív logaritmusa.) *Ba. B.*

abstergens: →*detergens*

abstersio: trachomás kötőhártyacsomók és papillaris túltengés ledörzsölése 1 : 5000 Hg-oxycyanatos vattatamponnal. *O. T.*

abstinentia: valamely megrögzült szokás, szenvedélyes *(motivatiós)* módon végbemenő cselekvés, bizonyos élvezeti szerek (rendszerint alkaloidok) kényszerű v. önkéntes kerülése v. elhagyása, pl. tartózkodás az alkoholtól, dohányzástól, a szexuális élettől.

~ *alimentaris:* önmegtartóztatás a táplálkozásban.

~ *sexualis:* a szexuális ösztönkielégülés minden fajtáját nélkülöző életforma. Legtöbbször önkéntes (pl. morális okok miatt) de lehet betegség (pl. impotentia), v. külső alkalom hiánya is az oka (pl. börtön, fogolytábor stb.). Önmagában megbetegedést nem okoz, legfeljebb enyhe ún. neurotikus tüneteket (fokozott ingerlékenység, fáradékonyság, emotionalis labilitás, depressióra való hajlam, kisebbségi érzések). *H. B.*

abstinentialis jelenségek: bódítószerekhez való hozzászokás után a bódítószer megvonásakor — különösen idült kokainistáknál és morfinistáknál — mutatkozó megvonási jelenségek: nagyfokú psychés nyugtalanság, fokozott ingerlékenység, kritikátlanság, depressióra való hajlam, emotionális labilitás, vegetatív incontinentia (izzadás, nyálfolyás, diarrhoea, pulsus-szaporulat, szédülés, vérnyomás-süllyedés). Az ~ oka, hogy a szervezet fokozatosan kiegyensúlyozta a méreg mind nagyobb adagjainak hatását s a bódítószer elvonásakor a feleslegessé vált kiegyenlítő működés maga okoz egyensúlyzavart, izgalmi jelenségeket. Az ~ hevessége miatt a bódítószer elvonást csak orvosi felügyelet mellett, zártintézetben szabad foganatosítani. Mutatkoznak ~ bizonyos megszokott élvezeti cikkek: nikotin, alkohol megvonásakor is. Ezek klinikai tünetei azonban általában enyhék és nem járnak olyan komoly élettani-lélektani megrázkódtatásokkal, mint a bódítószerekhez hozzászokottaknál (narcomaniásoknál). *F. V.*

Abstinyl: →*Antaethyl*

abstract gondolkodás: a gondolkodásnak az a magas rendű formája, mely a valóság elemzését kiterjeszti annak önállótlan mozzanataira. A fogalomalkotás eléri azt a színvonalat, amelyen megragadja a tárgyak olyan mozzanatait, melyek azokról ténylegesen le nem választhatók, de külön elgondolhatók. Ezáltal a valóság törvényeinek mélyebb megismerése és pontosabb fogalomrendszerben való tükrözése válik lehetővé. *K. L.*

abszolút, *absolutus:* teljes, tökéletes, hiánytalan, feltétlen, általános.

abszolút ábrázolás: →*audiogramm*

abszolút arrhythmia: →*arrhythmia*

abszolút diéta: a peroralis táplálék- és folyadékfelvétel teljes megvonása („nulldiéta"). *B. I.*

abszolút egységek: →*CGS-rendszer*

abszolút éhezés: a kalorikus tápanyagok teljes megvonása. ~nek tekinthető, ha valaki csak vizet fogyaszt, de élelmiszert nem. *S. J.*

abszolút hőmérséklet: →*hőmérsékleti skálák*

abszolút impotentia: képtelenség közösülésre; oka leggyakrabban a külső és belső nemiszervek műtéti eltávolítása v. fejlődési zavaron alapuló teljes hiánya, a külső nemiszervek és ivarmirigyek daganat okozta megbetegedése, a központi idegrendszer bizonyos organikus megbetegedései, valamint gyógyíthatatlan, súlyos idült megbetegedések okozta általános senyvedéses állapot. *F. V.*

abszolút indicatio: feltétlen műtéti javallat. (→még *műtéti javallat*)

abszolút látásélesség: gyújtóponti látásélesség, melynél a látószög csúcsa a szem elülső gyújtópontjában van. *B. B.*

abszolút nedvesség: a levegőnek az adott helyen és adott időpontban valóban jelenlevő nedvességtartalma g/m^3, v. páranyomás Hgmm értékben megadva. Meghatározása psychrometerrel történik. *J. E.*

abszolút neutropenia: →*neutropenia*

abszolút nulla fok: −273,16 °C (→*gáztörvények*)

abszolút polyglobulia: →*polyglobulia*

abszolút pupillamerevség: →*pupillareflexek*

abszolút rövidülés: →*végtagrövidülés*

abszolút szívtompulat: →*szívtompulat*

abszolút szűk medence: régi beosztás szerint IV. fokban, — Malinovszkij felosztása szerint III. fokban szűk medence, mely-

nek az egyenes átmérője 6 cm-nél kisebb, s ezért a magzat még darabolva sem hozható világra (→*szűk medence*). *H. J.*

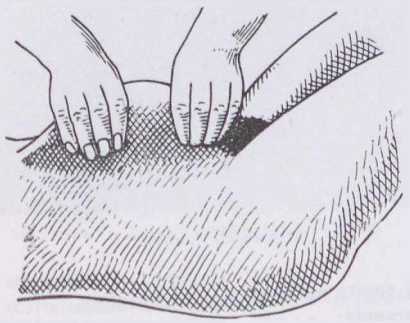
abszolút viszkozitás: →*viscositas*

Abt—Letterer—Siwe-betegség, *reticuloendotheliosis, reticuloendotheliosis aleukaemica, aleukaemiás reticulosis:* a RES elemeinek malignus burjánzása máj-, lép- és nyirokcsomó-megnagyobbodással. Bőrtünetei: erythemás, impetiginosus gyulladások, seborrhoeás ekzemához hasonló folyamatok, petechiák. Fiatalabb gyermekeken rendszerint hevenyebb formában, septikus típusú lázmenettel, rövid idő alatt halálhoz vezet. Az idősebbeknél elhúzódó jellegű, főleg a csontvelő károsodik, súlyos anaemiát, thrombocytopeniát és vérzékenységet tartva fenn. A csontállományban is okozhat pusztulást, s ez a csont szivacsos felritkulásában, v. körülírt defektusban mutatkozhat. Az ~ felnőttkori megjelenése a malignus reticulosis. — *Th.:* tüneti (antibioticumok és steroidok). *D.L.—S.J.*

Abu Abdullah Mohamed: 14. században élt spanyolországi orvos, aki az 1349—1382 évi járványokat írta le, s létrejöttük okáról elmélkedett.

Abu Bekr: →*Rházesz*

Abuladze—Baer-műfogás: a lepény megszületésének előmozdítása — a kitágult hasfalat hosszanti redőbe fogva — a hasprés fokozásával. *H. I.*

Abuladze—Baer-féle műfogás

Abul Hassan (el-Muchtar): Bagdad város orvosi és gyógyszerészi felügyelője a 12. században, aki a gyógyszerelőállítás és elkészítés könyvét írta meg. (Takvim el Sihha — Tabula Sanitatis). *B. I.*

abulia: ép ítéletű és mozgásában külsőleg korlátozatlan, ép mozgásszervekkel rendelkező egyén aktivitáshiánya, amelyet az akaraterő hiányaként tudatosít. Rendszerint az emotionalitas beszűkülésével jár együtt. Inaktív psychopathiánál, a schizophrenia kezdeti szakaszában és postprocessualis állapotában, Parkinson-kórban, parkinsonismusban, ritkán hysteriánál észlelhető. Ritkábban határozatlanság, döntési képtelenség az oka. *H. B.*

Abulkázim (Albucasis, Abul Casim Chalaf ben Abbas el-Zachravi, Alsarabi, Alzaharavius, Bucasis; kb. 912—1013): Cordova vidékéről származó arab sebész. Főműve a *Tesrif* vagy *Al-Tasrif*, melynek első része elméleti, második része gyakorlati orvostudománnyal foglalkozik, kevés eredetiséggel — főleg Aiginai Pauloszra támaszkodva —, de sok jó ábrával. E tekintetben úttörő. Elmarasztalja az arab sebészeket anatómiai tájékozatlanságukért. Legfőbb módszere a kauterizálás tüzes vassal. Részletesen tárgyalja a sebészet és szülészet műtéttanát, a törések és ficamok kezelését. Művét a 17. századig számos fordításban tankönyvül használták. *Be. I.*

Abul Oseibia (Ibn Abu Oseibia Muvaffi el-Din): orvosi családból származott. 1203-ban Damaszkuszban született, ahol apja híres szemorvos, nagybátyja a szemkórház igazgatója volt. Ő is a kórházban működött, ahonnan több felé meghívták. 15 kötetes munkájában megírta az ókor híres orvosainak, valamint az arab, szíriai, perzsa és indus orvosok életrajzát. 1269-ben halt meg. *B. I.*

Abul Said (Abul Hasan Carib Ben Said): cordovai orvos, a 900-as évek körül élt. Főleg nőgyógyászattal és gyermekgyógyászattal foglalkozott. Valószínű, hogy az ő későbbi leszármazottja volt az a hasonnevű tudós, aki 1050 körül a gyógyszerek eredetéről írt könyvet. *B. I.*

abusus: valamely gyógyszernek, rendszerint alkaloidnak, élvezeti szereknek, leggyakrabban alkoholnak mértéktelen fogyasztása, mely a nemi ösztön fokozódása és a gátló corticalis működések csökkenése miatt gyakran szexuális kicsapongással jár együtt. Nem ritka az ilyen állapotban elkövetett kritikátlan, perverz v. erőszakos szexuális cselekmény. — Gyakran valamely (különösen szexuális) tevékenység túlzottan gyakori megismétlésének jellemzésére is használják. *F. V.*

abusus sexualis: →*nemi kicsapongás*

ABV fegyverek: →*tömegpusztító fegyverek*

abvolt: →*elektromos egységek*

ac: acidum, sav.

a. c.: ante cibum, evés előtt.

acacia: →*gummi arabicum*

acalculia: egyszerű számolási feladatok megoldási képtelensége, többjegyű számok, súlyos esetben akár egyes számjegyek felismerési és leírási képtelensége. Rendszerint a bal parietalis lebeny károsodásánál észleljük. *H. B.*

acampsia: ízületi merevség.

Acanthocephala, *buzogányfejű férgek:* a Nemathelminthes törzs egyik osztálya. Az ide tartozó fajok teste hengeres, néha kissé lapított. Feji végükön visszahúzható, hengeres horgokkal ellátott, bunkószerű, v. gömbölyded ormány van. Bonyolultan fejlődnek, közti gazdáik ízeltlábúak (rákok, cserebogarak) és halak. Fontosabb genusai: a házi szárnyasokban élősködő *Polymorphus*, *Filicollis*, ill. a sertésben, kutyában, olykor emberben is élősködő *Macracanthorhynchus*. *Z. N.*

acanthokeratosis praecarcinomatosa: →*keratoma senile*

acanthokeratosis simplex: a verruca (senilis) seborrhoicára emlékeztető, lencsényi-ujjhegynyi sötétbarna, éles határú, a bőr szintjéből kissé kiemelkedő, érdes, keratotikus felszínű képlet érettebb korúak halántékán, arcán, kézhátán. Sohasem fajul el rosszindulatúan. *Be. K.*

acantholysis: a felhám tüskés sejtjei között fennálló szoros összefüggés oldódása, ami több bőrbetegségben (pemphigus, epidermolysis bullosa stb.) intraepithelialis hólyagképződésre vezet. *Be. K.*

acantholysis bullosa: →*epidermolysis bullosa*

acanthoma callosum penis: a penisen nagyon ritkán előforduló, a papillomákhoz sorolható epithel-hyperplasia. *Th.:* kimetszés, majd alapjának elpörkösítése. *B. I.*

acanthopapilloma seborrhoicum: verruca senilisnek régebben használt, ma már elavult, félreértésekhez vezető elnevezése. *Be. K.*

acanthopelvis, *pelvis spinosus, tövises medence:* törés utáni callus, v. ismeretlen eredetű exostosis, v. élesen beemelkedő csontszegély okozta szűk medence. *H. I.*

acanthosis: a felhám tüskés rétegének kóros kiszélesedése; rendszerint a szemölcstest papilláinak megnyúlásával jár együtt. *Be. K.*

acanthosis nigricans, *dermatoses monitrices:* **1.** a tarkó, a hónalj, lágyék és könyökhajlat, néha a köldök és ajak bőrén jelentkező elváltozás. E tájékok bőre piszkos, szürkésbarna és szemölcsösen egyenetlen felszínű, érdes, tömöttebb tapintatú. Két alakját különböztetjük meg: *a)* ifjúkorban jelentkező, gyakran családi, jóindulatú; *b)* időskorban fellépő, belsőszervi gyomor-, ovarium-, emlőrák fennforgására utaló *rosszindulatú* alakot. A juvenilis, nem malignus formák egyes eseteiben endocrin elváltozásokról számoltak be. — Kutyákon is jól ismert bőrbetegség. *Be. K.*

2. (gen): a juvenilis forma öröklésmenete domináns, a rosszindulatú alaké talán autosomalis recesszív; feltevés szerint a latens genetikai sajátosság csak a rák jelenlétében manifestálódik. *Gy. B.*

Acanthosis nigricans

a capite ad calcem: tetőtől talpig.

acapnia: a vér széndioxid-tartalmának hiánya. A valóságban inkább nagyfokú hypocapnia, a CO_2-nyomás csökkenése fordul elő. *Go. Gy.*

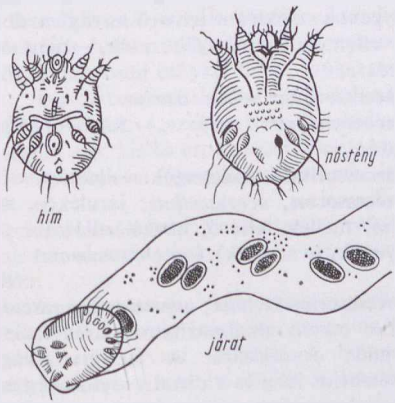
acardiacus: →*acardius*

acardius, *acardiacus:* szív nélküli torzszülött. Egypetéjű, monochorialis ikrek egyik tagjában egyenetlen fejlődés miatt a szívtelep fejlődésében visszamarad, v. nem fejlődik ki és így a vérkeringést a transplacentaris communicatión keresztül az ép

ikertag szíve tartja fenn. Az ép ikertag életképesen jöhet a világra. Formái: *holo-~:* a szívtelep teljesen hiányzik, *hemi-~:* a szív csökevényesen fejlett. ~ *amorphus:* teljesen alaktalan, fej és végtagnélküli torzképződmény. ~ *acephalus:* fej és szív nélkül született torzmagzat. *R. Gy.*

acariasis, *acarinosis:* fertőzéses eredetű különféle atkák okozta bőrbetegségek. Elsősorban az emberi és állati *scabies*, továbbá a *Demodex* (acarus) folliculorum behatolása a faggyúmirigyek kivezető csatornáiba. *Be. K.—J. E.*

Acarina, *atkák:* az Arachnoidea osztály egyik, egészségügyi szempontból legfontosabb rendje. Az ide tartozó fajok részint mint paraziták, pl. *rühatka (Sarcoptes)*, *szőrtüszőatka (Demodex)*, részint mint betegségátvivők, pl. *kullancs*ok jelentősek. Más fajok az élelmiszereket károsítják, pl. a lisztatka (Tyroglyphus farinae), sajtatka (T. siro), ill. állati és növényi kórokozók. Az ~k kutatásával az *acaro-entomologia* foglalkozik. *Z. N.*

Sarcoptes scabiei. Baloldalt a hím, jobboldalt a nőstény atka. A nőstény petéket rak a járatban

acarinosis: →*acariasis*

acarodermatitis urticarioides: →*pediculoides ventriculosus*

Acarus scabiei var. humana: →*scabies*

acatalasaemia: a catalase enzym hiánya. Először Japánban találták, nemrég Svájcban is kimutatták ezt az autosomalisan recesszív öröklésmenetű deficientiát. A heterozygota conductor alacsonyabb catalase aktivitásával kimutatható (hypocatalasaemia). *Gy. B.*

acatamathesia: a beszéd megértés képességének hiánya.

acatamathesia acustica: lelki süketség.

acatamathesia optica: lelki vakság.

acataphasia: asszociatiós zavar a fogalom, tárgy és megnevezése között, amely helytelen megjelölésben, v. a fogalom körülírásában nyilvánul. Centralis zavarra vezethető vissza. *Ré. Gy.*

Acaulium Sopp: *Scopilariopsis repens brevicaulis (Bainier):* a penészek *Scopulariopsis* csoportjába tartozó gombafaléleség.

acauliosis *(Vignolo-Lutati—Matruchot):* az Acaulium *(Scopulariopsis repens)* által előidézett gombás köröm megbetegedés (onychomycosis), amely elsősorban a láb öregujjának körmén mutatkozik. A körömlemez sárgás-rozsdabarnán elszíneződik, felrostozódik, szétporlik. *Be. K.*

acausalitas: →*causalitas*

ACC 76: a prothrombinnak thrombinná alakításához szükséges acceleráló tényezőket aktív és koncentrált alakban tartalmazó plasmafractio. Az elnevezésben Ac = accelerin és C = convertin. A *Behring* gyár állítja elő. Az ~ a hypoproaccelerinaemia, valamint a hypoproconvertinaemia veleszületett és szerzett alakjaiban alkalmazható. *G. M.*

acceleráló anyagok: →*bioticumok*

accelerans: gyorsító.

accelerans anyag: ha egy izolált békaszív mosófolyadékát a sympathicus ideg (nn. accelarantes) ingerlése után egy másik békaszívbe visszük, úgy a másik szív működése épp úgy gyorsul, az összehúzódások éppen úgy erősödnek, mint az első szíven, melynek sympathicus idegét ingereltük. A hatás tehát kémiai anyag felszabadulásával kapcsolatos, ezt ~nak nevezzük. Cannon ezt az anyagot sympathinnak nevezte el; a mai felfogás szerint a sympathicus idegvégződéseken felszabaduló anyag a →*noradrenalin*nal azonos. *B. P.*

acceleratio, *(fizikában) gyorsulás:* változó sebességű mozgásokra jellemző mennyiség, a sebesség időegységre eső megváltozása. Ha Δt idő alatt a sebesség Δv-vel változik, akkor

$$a = \frac{\Delta v}{\Delta t.}$$

~ lép fel akkor is, ha a sebességnek csak az iránya változik meg, nagysága nem. Az ilyen — görbe vonalú mozgásoknál fellépő — ún. centripetális ~ iránya mindig merőleges a pillanatnyi sebességirányra, és nagysága

$$a = \frac{v^2}{r}$$

ahol v a pillanatnyi kerületi sebesség és r a pálya pillanatnyi görbületi sugara. Változó sebességű görbe vonalú mozgás esetén lép fel szöggyorsulás (β). A szöggyorsulás nagyságát az időegységre eső szögsebességváltozás adja:

$$\beta = \frac{\Delta\omega}{\Delta t} = \frac{\Delta\left(\frac{v}{r}\right)}{\Delta t} = \frac{1}{r}\frac{\Delta v}{\Delta t} = \frac{a}{r}$$

ahol ω a szögsebesség, a a kerületi gyorsulás, r a pálya görbületi sugara. — Az ~ *(fiziológiában)* a ritmikus szervi mozgások (pl. szívműködés, légzés) szaporábbá válása. ~ *(demográfiailag)* alatt azt a fejlődési irányzatot (trend-et) értjük, mely az embernél a társadalmi fejlődés eredményeképpen tapasztalható. Az acceleratio egyrészt abban nyilvánul meg, hogy az ember fizikailag egyre fejlettebb: magasabbra nő, nagyobb a teljesítőképessége, másrészt abban, hogy a fizikai fejlődés üteme gyorsul, az érési folyamatok hamarább következnek be. *Marcusson* és *Winter* vizsgálatai szerint pl. a Demokratikus Németország területén a fiatalok 1956-ban 1926-hoz képest 14 éves korukban átlag 7,8 cm-rel, 18 éves korukban pedig átlagban 4,2 cm-rel magasabbak, 10,45 kg-mal, illetve 4,8 kg-mal súlyosabbak. Lányoknál fiatalabb korban jelenik meg az első menstruatio. Ez a fejlődés harmonikus. Megnyilvánul nagyobb teljesítményekben is, amit világosan mutatnak többek között a sportban elért eredmények. A felnőtt ember fejlődése is „accelerált". Ez azt jelenti, hogy legújabb megfigyelések szerint a menopausa (climax) ideje is későbbre tevődött át. Míg pl. a századforduló idején az NDK területén az asszonyok menstruáló életszaka átlagban 30 év volt, 1949/50-ben 33, 1959/60-ban pedig 37 és fél évre emelkedett. De nőtt az átlagos életkor, s ezen belül a munkaképes életszak is. Az acceleratio számos tényező eredménye. Így szerepet játszanak benne a táplálkozás, a lakásviszonyok, az ultraibolya besugárzás stb. Az acceleratio nem egy-egy tényező, hanem a környező világ komplex hatásaképpen jön létre. Gondos vizsgálatok kimutatták, hogy sok tényezőnek együttesen kell hatnia, aminek legszilárdabb alapja maga a társadalmi helyzet, társadalmi környezet.

E. J.—S. I.

accelerator globulin: →*accelerin*

accelerator idegek: a szívhez futó sympathicus idegek. Praeganglionaris neuronjuk a gerincvelőt a thoracalis I—V. elülső gyökkel hagyja el, befut a határláncba és a ganglion stellatumban, valamint a felső, középső és alsó cervicalis ganglionban átcsatolódik. A postganglionaris rostok nn. cardiaci sup., med. és inf. néven futnak a szívhez. Az efferens rostok főtömege a középső szívideggel fut. Az ~ ingerlése gyorsítja a pitvar- és kamraösszehúzódás frekvenciáját és fokozza az összehúzódás erősségét. Direkt hatást is kifejtenek a kamraizomzatra, erősebb ingerlésük kamra-fibrillatiót válthat ki. *B. P.*

accelerin, *serum accelerator, serum accelerator globulin, Ac globulin, accelerator globulin, VI. factor:* a prothrombinnak thrombinná alakulásában szerepet játszó komplexum aktiválásához (→*thrombokinase*) szükséges tényező. A vér alvadása során Ca-ionok jelenlétében a *proaccelerin*ből keletkezik. Aktiválásában a thrombin is szerepet játszik. Labilis anyag, a serumból néhány óra alatt eltűnik. *G. M.*

accentuatio: megerősödés.

accentus: →*hangsúly*

acceptor: valamilyen gyököt, hydrogent, oxygent v. elektront felvevő anyag; a donator ellentéte (→még *félvezetők*, →még *datív kötés*). *S. F. B.*

accessorikus: →*accessorius*

accessorikus savó: →*Sabin—Feldman reakció*

accessorikus tápanyagok: →*bioticumok*

accessorius, *accessorikus:* járulékos, mellékes, mellék, kísérő, hozzájáruló; (~ tápanyagok, ~ szervek). (→ *chromosoma*)

B. I.

accessorius-facialis anastomosis: arcidegműtés esetén alkalmazható eljárás facialisbénulás orvoslására. A mélyen átvágott accessorius ideg és a distalis arcidegvég end-to-end egyesítése varrattal a m. sternocleidomastoideus előtt. Az esetek jó részében eredményes eljárás. *B. I.*

accessorius lép: melléklép, esetleg számos kis lép a hasüregben. *B. I.*

accessorius mammák: számfeletti emlők, polymastia. *B. I.*

accessorius mellékvesék: a szervezetben olykor a szabályszerű anatómiai szerveken kívül előforduló, azokkal szerkezetileg és működésben megegyező mellékvese mirigyszövetek. *B. I.*

accessorius pajzsmirigy: „nyelvgolyva" v. intratrachealis golyva. *B. I.*

accessorius pancreas: hasnyálmirigysziget rendszerint a gyomorban v. a vékony-

bél felső szakaszában (fejlődési rendellenesség). *B. I.*

accessorius sérülés: 1. a XI. agyideg sérülése, nyakszirttáji sebzéseket követő ritka szövődményként. Tünetei: a fejbiccentő izom kontúrjának eltűnése, a váll lelógása, a vállemelés hiánya és a fejnek az ép oldal felé való billenése. Többnyire műtéti szövődményként a v. jugularis lekötésekor, nyirokcsomó kiirtásakor fordul elő. — 2. *accidentalis sérülés:* fősérülés mellett egy v. több melléksérülés, melyeknek jelenléte a sérült állapotát nem befolyásolja. *Sz. Gy.*

accidentalis: véletlen, esetleges, lényegtelen, mellékes.

accidentalis gazda, *véletlen gazda, alkalmi gazda:* olyan szervezet, amelyben valamely parazita csak alkalmilag tartózkodik, ellentétben a természetes *végső gazdával*, ill. *köztigazdával*. Az ember pl. ~ja az *Echinococcus*nak és a *Trichinella*nak. *Z. N.*

accidentalis nyálkatömlők: a láb bármely pontján az élet folyamán csontkiállás, előugrás v. csontkinövés felett kifejlődő sikamlós bennékű védőpárnák. Ilyen ~ keletkezhetnek pl. hallux valgus, digitus minimus varus, kalapácsujj bütykei felett, tyúkszemek alatt, keresztbevetett lábbal ülő dolgozók külső bokáján („szabó boka"), lúdtalp, dongaláb stb. kiálló csontrészei felett. Az ~ idült gyulladása (bursitis chronica) igen gyakori. *B. I.*

accidentalis sebek: 1. baleseti, véletlen sérülések okozta sebek. — 2. →*accessorius sérülés.*

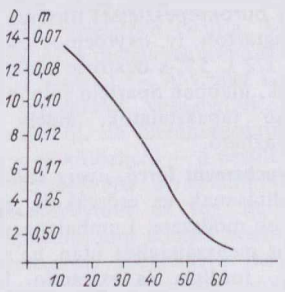
accidentalismus: 1. nem várt complicatio bekövetkezése egy betegség rendes lefolyásában. — 2. orvosi törekvés a betegség tüneti kezelésére, tekintet nélkül a kórokozóra és a pathogenesisre. *J. E.*

accidentalis zörej: a szív felett többnyire csak a systole első felében hallható egyenletes, halk zörej, amelyet nem a szív v. a billentyűk szervi megbetegedése okoz, hanem a véráramlás sebességének fokozódása, pl. szapora szívműködés (pajzsmirigy fokozott működése v. vérszegénység) esetén. Az alapbetegség gyógyulásával a zörej is eltűnhet. *G. Gy.*

accipiter: orrkötés, melynek végei olyanok, mint a sólyom karmai. *B. I.*

acclimatisatio: megváltozott klimatikus viszonyokhoz való adaptatio. A szervezet fokozatosan képessé válik olyan hideg v. meleg, száraz v. nedves környezeti hatás, csökkent atmoszférás nyomás, hypoxia stb. károsodás nélkül történő elviselésére, amelyek ilyen tartós alkalmazkodás nélkül, hirtelen jelentkezve megbetegítenék (→*adaptatio*). Tágabb értelemben az élőlényeknek új környezeti viszonyokhoz való szoktatása is ~. *B. P.*

accommodatio, *illeszkedés, alkalmazkodás:* 1. *psychologiai* szempontból az egyén magatartásának, szokásainak, gondolkodásmódjának a környezethez való illeszkedése. — 2. *szemészeti szempontból:* a szem változása a nézett tárgy távolságának megfelelően. A lencse görbületének változását a sugárizom összehúzódása és elernyedése hozza létre (külső ~). Belső ~ is növeli a szem törőerejét azáltal, hogy a lencse erősebben törő tömege a peripheria felől a közép felé tolódik, így a lencse törő indexe 1,4085-ről 1,4263-ra emelkedik. Az ~val pupillaszűkület és convergentia jár együtt. A szem mellső fősíkja kb. 1,77 mm-rel, a hátsó fősík kb. 2,09 mm-rel hátrább tolódik. Az elülső focus 2—2,5 mm-rel, a hátsó 3—5 mm-rel rövidül meg. Az ~ *szélessége:* a szem fénytörőképességének megváltozása a nyugalmi helyzet (távolbanézés) és a maximális ~ (közelbe nézés) között. Nagyságát a közel- ill. távolpontra beállított szem fénytörésének különbsége adja meg. $A = P - R$; ahol A az ~, P a punctum proximum (közelpont), R a punctum remotum (távolpont) dioptriában kifejezve. Ezen alapszik vizsgálata. A közelpontot különböző kisbetűs olvasópróbák olvastatásával (pl. Csapody I.), a távolpontot a fénytörés meghatározásával állapítjuk meg (emmetrop szemnél 0, myopnál pozitív, hypermetropnál negatív). Emmetrop szemnél 10 cm-es közelpont 10 D

A maximális alkalmazkodóképesség és életkor összefüggése.
Abscissa: életkor években; ordinata: közelpont méterben *(m)*, ill. az alkalmazkodóképesség dioptriában *(D)* kifejezve

alkalmazkodásnak felel meg (*A* = 10 − 0 = = 10). Az ~ szélessége az életkorral csökken a lencse rugalmatlanná válása miatt, ezt az állapotot presbyopiának nevezzük. Az ~ teljes v. részleges bénulása létrejöhet a n. oculomotorius parasympathikus magjának és rostjainak ártalma következtében (pl. diphtheria). — 3. *idegélettani szempontból:* az ideg ingerküszöbének egyenáramú ingerlése alatti felemelkedése. Pl. az egyenáramkör zárásakor a katódnál csak a zárás pillanatában keletkezik ingerület, utána az ingerküszöb annyira felemelkedik, hogy az adott áramerősség már nem képes újabb ingerületet kiváltani.

J. E.—H. B.—B. B.—B. P.

accommodatiós görcs: →*spasmus accommodationis*

accommodatiós szélesség: →*accommodatio*

accommodatív kancsalság: a túllátó távolra nézéskor is fokozottan alkalmazkodik, hogy élesen lásson. Ez a többlet közelre nézéskor hozzáadódik az alkalmazkodáshoz, és megindul a convergentia. *O. T.*

accommodotonia: az alkalmazkodás tonusos lezajlása közelre és távolra nézéskor. A sugárizom elernyedése ill. lassult összehúzódása (→még *Adie-syndroma*). *B. B.*

accouchement: szülés.

accouchement dirigé, *irányított szülés:* a szülés megindítása az orvos által meghatározott időben. Jelentősége a kórháztól távollakó szülőnők számára van, akik a szülés megindulásakor már nem érnének be, célja a kórházi tartózkodás idejének és költségének csökkentése. A szülés indítása, ha a koponya rögzült és a portio szülésre érett állapotban van, azaz részben kifejtett és a nyakcsatorna ujj számára átjárható, rendszerint burokrepesztéssel történik. Ha a portio megtartott, iv. oxytocinos csepp-infusiót (5. E. 1/2 l. 5%-s dextrose oldatban) alkalmaznak, újabban Spartein sulphattal vannak kedvező tapasztalatok, amely im.-an is alkalmazható.

accouchement forcé, *gyors szülés:* a szülés megindításának és erőszakolt, gyors befejezésének módszere. Lumbalanaesthaesiában digitalis méhszájtágítás után, ha a fej kimozdítható, fordítás és extractio, ha rögzült, fogóműtét történik. Az eljárás *P. Delmas* nevéhez fűződik (1928), bár az amerikai *Potter* már 1918-ban gyakorolta. Anyai és magzati veszélye miatt nem terjedt el.

H. I.

accretio: összenövés, lenövés, ránövés lezajlott gyulladás következtében.

accretio cordis: →*pericarditis constrictiva*

accretio pericardii: →*pericarditis constrictiva*

accubatio: lefekvés, gyermekágy.

accumulatio, *halmozódás, felhalmozódás, összegyűjtés* (rtg): a szövetekben különböző időkben elnyelt sugárzások összegeződése. A régebben elnyelt sugár-dosis a szövetféleségtől, a sugárzás óta eltelt időtől függő mértékben szerepel az összegezésben (→ még *cumulatio*). *D. P.*

ACD oldat, *savanyú-citrát-dextrose oldat:* 120 ml desztillált vízben 2—5 g dinatriumhydrocitratot és 3 g dextrosét tartalmazó oldat, mely a transfusióra szolgáló vérek leggyakrabban használt véralvadást-gátló, ill. konzerváló anyaga. Az ~ oldat és a vér optimális aránya 1 : 4. *H. E.*

Acedicon: →*Diacodon*

ACE keverék, *„angol keverék":* altatáshoz régebben használt alcohol, chloroform, ether (aether) keveréke. *Harley* állította össze. *B. I.*

acellularis: nem sejtes.

Acenocoumarin: →*Dicumarin*

acenophil szervezetek: önállóan, izoláltan élő szervezetek.

acentrikus chromosoma: centromeron hiányos chromosoma (→*chromosoma aberratio*)

acephalobrachia: fejlődési rendellenesség, fej- és karhiány.

acephalocardia: fejlődési rendellenesség, fej- és szívhiány.

acephalochirus: fejlődési rendellenesség, fej- és kézhiány.

acephalocysta: folyadékkal telt Echinococcus tömlő, amelyben nincsenek költő hólyagok és scolexek. *Z. N.*

acephalogaster: fej és hasi zsigerek nélküli torzszülött.

acephalopodus: torzszülött fej- és lábhiánynyal.

acephalorhachius: torzszülött fej- és gerincoszlop hiánnyal.

acephalothorus: torzszülött fej- és mellkashiánnyal.

acephalus: a torzképződés egyik formája, melynek során a magzat fej nélkül születik. *T. I.*

Acepromazin: →*phenothiazin-származékok*

acerbus: fanyar.

acervuloma: psammoma, homokszemnagyságú meszes szemcsékből álló daganat az agyvelőben.

acervulus: →*corpus pineale*

acesia: gyógyítás.

acestoma: gyógyuló sebsarjadzás, később organizálódó sarjszövet.

acet.: acetum, ecet.

acetabularis: a medencecsont ízvápájához tartozó.

acetabulum: a medencecsontnak a combcsont fejével ízesülő ízületi árka (→ még *pelvis*, →*os coxae*) *T. I.*

acetabulum protrusio: az acetabulumnak impressiós törése v. a csont szilárdságának csökkenése (osteomalacia) során bekövetkező rendellenes beboltosulás a medenceüreg felé. Mozgáskorlátozottsággal, fájdalommal jár. *G. A.*

acetaldehyd: CH_3CHO: színtelen, szúrós szagú, 20 fokon forró, igen reakcióképes folyadék; a szervezetben az alcohol dehydrogenálásával keletkezik. Állás közben paraldehyddé v. metaldehyddé polymerizál. Tautomer alakja a *vinylalcohol* (CH_2=CHOH) *S. F. B.*

acetalok: egy molekula aldehyd és két molekula alcohol vízkilépés közben történő egyesülésével keletkező vegyületek. Szerkezetük: $R-CH<^{O-R_1}_{O-R_1}$ ahol R az aldehyd, R_1 az alcohol gyöke. Könnyen hydrolyzálnak, ekkor aldehyd és alcohol keletkezik. *S. F. B.*

acetalphosphatid: →*plasmalogen*

acetatok: az ecetsav (acidum aceticum) sói.

acetat puffer: elterjedt, többféle célra használt pufferkeverék. Alapoldatai 0,2 n ecetsav s ugyanilyen tömény natriumacetat. A két alapoldatból megfelelő arányú higítással 3,7 és 5,8 pH közötti oldatok állíthatók elő. *Ba. B.*

acetazolamid: →*Fonurit*

acetecetsav, *β-ketovajsav* CH_3COCH_2COOH: szúrós szagú folyadék, igen reakcióképes anyag. Az anyagcsere során 2 acetyl-coenzym-A-ból történő condensatióval keletkezik az acetoacetylcoenzym-A, amely kóros körülmények között (diabetesben, de éhezéskor is) felhalmozódik. Utóbbi lebomlása útján keletkezik az ~ és ebből a többi *ketontest*. Kimutatható a ketonokra jellemző reakciók (bisulfitkötés, nitroprussid reakció, dinitrophenylhydrazinnal képezett színes vegyülete) alapján. Aethylalcohollal képezett esterét kémiai synthesisekben sokoldalúan felhasználják. — *Kimutatása vizeletben:* a *Gerhardt-próba* a friss vizeletben az ~ ferrichloriddal bíborvörös színt ad. Specifikusabb az *Arnold-próba:* a friss vizeletmintához paraaminoacetophenon, sósav és káliumnitrit oldatát adva sósavas ferrichlorid és chloroform elegyével összerázzuk. ~ jelenlétében kék szín keletkezik, ami a chloroform rétegbe megy át. — *Rothera-próba:* nitroprussidnatriumból, ammoniumsulfatból és vízmentes natriumcarbonatból álló sókeverékből késhegynyit szűrőpapírra teszünk és 1 csepp vizeletet adunk hozzá, ~ jelenlétében órákig látható lila színreakció keletkezik. *S. F. B.—Ba. B.*

Acetobacter: az *Eubacteriales* rendbe tartozó baktériumnemzetség. Fajai glucose-ból, aethylalcoholból oxydatio után ecetsavat termelnek. Erjedő gyümölcsön és zöldségen él a rövid, pálcika alakú ~ *aceti (Bacterium aceti)* és az ~ *xylinum;* hasonló tulajdonságú a hosszú, pálcika alakú *Bacterium schützenbachii* is. *A. Z.*

acetoin, *acetylmethylcarbinol,* $CH_3 \cdot CH(OH)COCH_3$: a pyroszőlősav anaerob lebontási terméke különböző szervezetekben. Kimutatása a Voges—Proskauer reakcióval történik. *S. F. B.*

aceton, *dimethylketon,* $CH_3-CO-CH_3$: a legegyszerűbb keton; színtelen, jellemző szagú folyadék. 56 °C-on forr, a fa száraz desztillációja útján állítják elő. A zsírok, gyanták, lakkok legjobb oldószere. A fehérjéket gyakran reversibilisen kicsapja. A sejtszerkezetet roncsolja, ezért szövetek víztelenítésére alkalmazzák; az így nyert acetonszáraz porokból számos kötött fehérje oldatba vihető. A szervezetben acetecetsavból keletkezik, nem enzymatikus úton történő decarboxylezés útján. Ilyenkor megjelenik a vérben, vizeletben (~uria, ketonaemia, ketonuria); a diabeteses coma állapotában a lehelet ~szagú. — A vizelet aceton tartalmának vizsgálatát végezhetjük közvetlenül a vizeletből, de biztonságosabb — sokszor nem is nélkülözhető — a destillatum vizsgálata. — *Legal-próba:* a vizeletmintához tett nitroprussidnatrium és lúg hatására vörös szín képződik, ami ecetsav hozzátételére ~ v. acetecetsav jelenlétében még intenzívebbé válik. Az ecetsavtól elfakuló vörös szín kreatinintől származik. — Hasonló a *Lange-próba*, melynél a lugosítást a keverékre rétegezett ammóniával eszközöljük. — A *Lieben-f. jodoform-próbánál* a vizelet destillatumát meglúgosítjuk és Lugol-ol-

datot teszünk hozzá. ~ jelenlétében jodoform képződik, amit jellegzetes szagáról, v. mikroszkóp alatt a kristályairól ismerhetünk fel. Ezen próba módosításai a *Gunning*-, továbbá a *Ralfe*-féle. — A *Denigés*-próba azon alapul, hogy az ~ merkurisókkal oldhatatlan komplex sót alkot. A *Bayer*-, továbbá a *Penzoldt*-próbáknál o-nitrobenzaldehydet használunk reagensnek, ami lúgos közegben az ~ nal reagál és chloroformmal kirázható kék színt alkot. — A *Chautard*-próbánál ~ hatására a leukofuchsin visszaszíneződését észleljük. — ~ specifikus a *Libbrecht-reakció*, amelynél a dinitrophenylhydrazin az ~ nal sárga csapadékot képez. — A *salicylaldehyd-próbák* alapja, hogy az ~ lúgos közegben a salicylaldehyddel intenzív narancs v. vörös színt ad. — *Frommer* előírása szerint a natriumhydroxyddal meglúgosított vizelethez alcoholos salicylaldehyd oldatot teszünk és pár percig 60 °C körüli hőmérsékletre melegítjük. — A *Behre*-próbánál vattadarabkára cseppentjük a salicylaldehyd oldatot és káliumhydroxydot, majd ezen vattával bedugjuk a kénsavval megsavanyított vizeletmintát tartalmazó kémcsövet. A próbát forró vízfürdőbe helyezzük, így abból kidesztillál az ~ és a vattán levő reagenst vörösen elszínezi. Ezen reakció érzékeny és specifikus, ezért — az elterjedt nem specifikus nitroprussidnatrium próbák helyett — ajánlatos a bevezetése. — Használják még a *Rothera*-próbát (→*acetecetsav*). Az ~t és az acetecetsavat együttesen is meg lehet határozni (→*ketontestek meghatározása*). *S. F. B.—Ba. B.*

acetonmérgezés: a festék, műanyag, gumi és egyéb kémiai iparban oldószerként használt aceton egyike a legkevésbé ártalmas ipari oldószereknek. A heveny mérgezés ritka. Tünetei: égető érzés a szájban és a garatban, az érintett nyálkahártyák kisfokú hurutos izgalma. Enyhén narcotikus hatású, ipari mérgezésben rendszerint csak enyhe praenarcotikus tüneteket okoz. Idült mérgezés előfordulása még kellőképpen nem bizonyított. Megelőzés: szellőztetés, szükség esetén helyi elszívás. MAK-érték (maximálisan alkalmazható koncentráció) 200 mg/m³. *T. M.*

acetonaemia: aceton felhalmozódása a vérben (→még *ketosis*).

acetonaemiás hányás, *cyclikus hányás, periodikus hányás, recidiváló hányás:* neuropathiás, vegetatív labilis gyermekeken, főleg 2—6 éves korban, szabálytalan időközben fellépő, acetonürítéssel (lehelet, vizelet) kísért hányási roham. A baj lényege a szénhydrat-háztartás zavara, aminek következtében tökéletlen a zsírelégetés, tehát ketosis, s ennek jeleként acetonaemia (acetonuria) lép fel. Az anyagcserezavart a víz- és elektrolyt-háztartás zavara súlyosbítja *Th:* bőséges (oralis, v. parenteralis) cukorbevitel, a víz, a NaCl és a K-veszteség pótlása. A hányás csillapítására barbiturát- v. chlorpromazin-készítmények. — Az ~ sacer-aequivalensként is jelentkezhet. *D. L.*

acetonchloroform: →*alcohol trichlorisobutylicus*

acetonitril-próba: →*Reid—Hunt-reakció*

acetonos erjedés: egyes mikroorganizmusok (pl. Clostridium acetobutyricum, Bacterium macerans) anyagcsere-folyamata, melynek során a szénhydratok lebontása közben aceton is keletkezik. *S. F. B.*

acetonuria: aceton és ún. ketontestek (*acetecetsav* és β-oxy-vajsav) ürítése a vizelettel. Előfordul diabetes mellitusban, éhezés esetén és általában mindig, ha a szénhydrátok égése a szervezetben csökken. Aceton és ketontestek nyomokban ép szervezetből is ürülnek. *S. J.*

Acetophenidin: →*Phenacetin*

acetriozat-Na: →*pyelographia*

acetum pyrolignosum rectificatum: tisztított faecet. A nyers faecet párladéka. Sárgásbarna színű, füst- és ecet szagú, savanyú, csípős ízű folyadék, mely 5% ecetsavat (acidum aceticum) tartalmaz vizes oldatban; borogatásra és hüvely öblítésre használatos. 3 evőkanál 1 liter vízre. *I. B.*

acetylálás: valamely $-NH_2$ v. $-OH$ gyököt tartalmazó vegyületben az $-NH_2$, ill. $-OH$ hydrogenjének helyettesítése az ecetsav savgyökével, az acetyl-gyökkel (CH_3COO-). ~ ecetsavanhydriddel és acetylchloriddal érhető el. Az élő szervezetben „actív" acetyláló anyag az *acetyl-coenzym-A*, amely megfelelő enzym segítségével pl. a cholint acetylcholinná képes acetylálni. *S. F. B.*

acetylcholin: a cholin ecetsavas estere $(H_3C)_3N-(CH_2)_2-OOC-CH_3$, a cholinerg ingerület mediatora. Támadáspontjai: 1. a parasympathicus végkészülékek, az ezeken kifejtett hatás a legerősebb, igen kis atropin-dosissal gátolható. Muscarinszerű hatásnak is hívják. 2. A vegetatív ganglionokra kifejtett hatása, az ún. nicotinszerű hatás lényegesen gyengébb, és kimutatni csak jelentősen nagyobb ~-adagokkal, továbbá gyakran csak a muscarinszerű hatás

egyidejű gátlása mellett lehet. Ezt a hatást ganglionbénítók v. nagyobb adag atropin védik csak ki. 3. Leggyengébb a harántcsíkolt izomra kifejtett hatás, amit kísérletesen, csak izolált szerven, v. intraarteriás adagolással lehet kimutatni, gátolni pedig curarevel v. igen nagy dosis atropinnal lehet. Mivel legerősebb a muscarinszerű hatás, a kívülről bevitt ~ heves parasympathicotoniás izgalom jeleit hozza létre, de csak rövid ideig, és sokszor csak iv. adagolásnál. A hatás rövidségének oka az, hogy a szervezetben mindenütt jelenlevő *cholinesterase* igen gyorsan elbontja. Cholinesterase-gátlók adásával a hatás fokozható, és tartósabbá tehető. Éppen rövid hatása miatt therapiás jelentősége nem nagy. A therapiában az ~ Br-sóját, az ~ *bromatumot* használják, mely savas kémhatás mellett sterilizálható, de bomlékony. Érgörcsök oldására, Raynaud-kórnál, gangraena kezelésére, 5ml 5%-os procainban oldva 0,1—0,5 g ~ bromatummal az érgörcs területét lehet infiltrálni, esetleg lassan intraarterialisan is lehet adni. A procain gátolja a cholinesterasét, és ezzel az ~ hatását megnyújtja. Paroxysmalis tachycardia esetén lassan iv. adva a rohamot megszünteti. 0.02 g-mal kezdjük, és 3—4 percenként emeljük az adagot, legfeljebb 0,1 g-ig. Gyermekágyban naponta im. adva, a méh involutióját elősegíti; adagolása szülés alatt is megkísérelhető, a méhösszehúzódások erősítésére. *D.*: 0,1—0,4 g p. dosi. 0,4—1,0 g p. die im. és 0,1 g p. dosi iv. A gyomorból rosszul szívódik fel, így oralis therapiában csak cholinesterase-gátlóval együtt adva alkalmazható. *K. E.*

acetylcholinesterase: vörösvértestekben és különböző szövetekben kimutatható *specifikus cholinesterase*. Specifikus, mert gyorsabban bontja az acetylcholint, mint a cholin más (pl. propionyl-, butyryl-, stb.) esterét. Jellemző tulajdonsága, hogy aktivitása a substratum koncentrációjának növelésével egy bizonyos határig nő, e határ felett azonban csökken a hatása. Gátolható physostigminnel, diisopropylfluorophosphattal és tetraaethylpyrophosphattal. A vörösvérsejtek, v. plasma cholinesteraseaktivitásának meghatározására használatosak: Ammon, Michel, Hestrin, Gál cholinesterase meghatározási módszerek. Egyszerű tájékoztató próba az újjbegyből vett egy csepp vérrel elvégezhető. (*Lemperos-* és *Ranta*-módszer.) *Hestrin-eljárás:* cholinesterase aktivitásának meghatározása az acetylcholinester substratum kolorimetriás mérésén alapszik. Az esterase aktivitását a substratum csökkenésével fejezi ki. Hasonló a *Huerga-eljárás*. A színreakciót hydroxylamin segítségével hozzuk létre, ebből acetylcholinester hatására hyroxam sav keletkezik, ami ferrionnal színreakciót ad. *S. F. B.—Ba. B.*

acetylcholinum bromatum: →*acetylcholin*

acetylcoenzym-A, $CH_3CO-S-CoA$, *„aktív ecetsav"*: a coenzym-A ecetsavgyökkel képezett vegyülete. A pyroszőlősav oxydatiójának terméke, mely szénhydrátok és aminosavak lebontásából keletkezik (a zsírsavak, carotinoidok és steran-vázas vegyületek biosynthesisének kiindulási anyaga). Az ~ban foglalt ecetsavgyök eloxydálálására szolgál a citrat cyclus, amelyben az ~ oxálecetsavval reagál a citratsynthetase enzym hatására. Az ~ban foglalt ecetsavgyök magasenergia-tartalmú kötésben van, így synthesisekben felhasználható. Az ~ felhasználásával synthetizálódnak a zsírsavak (→*zsírsavképződés*), a steranvázas vegyületek és az összes acetylszármazékok (→*acetylálás*). *S. F. B.*

acetyldigitoxin: →*Digitalis folium*

acetyldihydrocodeinon: →*Diacodon*

acetylen, *Narcylen*, $HC \equiv CH$: gyúlékony és robbanékony, jellegzetes szagú gáz, mely 30—60 vol%-ban belélegezve műtétre alkalmas mély narcosist okoz. Robbanékonysága miatt nem használják. *I. B.*

acetylen-módszer: →*perctérfogat*

acetylmethylcarbinol: →*acetoin*

acetylmethylcarbinol próba: →*Voges—Proskauer-reakció*

acetyl-4-phenetidin: →*phenacetin*

acetylphosphat, $CH_3-CO-O-PO_3H_2$: az ecetsav és a phosphorsav vegyes anhydridje; nagy energiatartalmú, könnyen hydrolyzáló, phosphat-kötést tartalmazó vegyület, A *phosphotransacetylase* enzym hatására coenzym-A-val *acetyl-coenzym-A*-t és szabad phosphorsavat ad. *S. F. B.*

acetylsalicylsav: →*acidum acetylosalicylicum*

Ac globulin, *accelerator globulin:* →*accelerin*

achalasia: simaizomgyűrű ellazulásának elmaradása, leggyakrabban a nyelőcső alsó részén. Az ~ következtében a nyelőcső kitágul (→még *cardiaspasmus*) *D. L.*

achalasia cardiae: →*cardiaspasmus*

achalicoticus malacia: az osteomalacia régi elnevezése ellentétben az ostitis fibrosá-

val, melyet metaplastikus malaciának neveztek. *G. A.*

Achard—Castaigne-próba: →*methylenkék kiválasztási próba*

Achard—Thiers-syndroma: diabetes mellitus hirsutismussal („szakállas nők diabetese"). Az esetek egy részében mellékvesetumorral együtt fordult elő; feltehetően mellékvese túlműködés áll a hátterében. Nem tekinthető önálló kórképnek. *Ho. I.*

achat struktura: →*ólommérgezés*

„à chaud": heveny időszakban, roham alatt, „azon melegében" végzett műtét. (→még *„à froid"*)

acheilia, achilia: fejlődési rendellenesség; az egyik v. mindkét ajak veleszületett hiánya. *B. K.*

acheiria: fejlődési rendellenesség, veleszületett kézhiány.

acheiropodia: a nevezetes brazil családban talált veleszületett lábhiány inkább autosomalis recessziv öröklésmenetű, és nem domináns. *Gy. B.*

achilia: →*acheilia*

Achillea millefolium L. (Compositae), *közönséges cickafark (cickóró):* 0,2—0,5% kék színű illó olajat s ebben *chomazulent* tartalmazó növény. A bőrt a napfénnyel szemben szenzibilizálhatja (→*Azulen*, →*abortiva*). A *Millefolii herba* néven hivatalos gyógyszer főzete gyulladásgátlásra, borogatásra használható. *I. B.*

Achilles-ín: a m. triceps suraenak a felületes közös lábszárhajlító izmoknak a *tuber calcanein* tapadó ina. *T. I.*

Achilles-ín ruptura: az Achilles-ín tompa erőhatásra v. túlfeszítés következtében létrejött subcutan szakadása. Rendszerint degeneratív elváltozások is megelőzik. Műtéti kezelést igényel. *B. I.*

Achilles reflex: proprioceptív reflex. Leírója Gowers. Az Achilles-ínra mért gyors és erőteljes ütésre bekövetkező lábfej-plantarflexio. Mechanizmusa: az ütés következtében az ín és a m. gastrocnemius meghosszabbodik, a bennük elhelyezett receptorok (főszerepük itt az izomorsóknak van) ingerületbe kerülnek, s a receptor ingerület a n. ischiadicusban haladó rostokon át befut a gerincvelői sacralis 1. segmentumba, ott monosynaptikusan áttevődik a mellsőszarvi motoneuronokra, mire bekövetkezik a m. gastrocnemius összehúzódása. Az ~ hiánya a receptorokkal kezdődő s az effector szervvel végződő működési egység zavarára utal. Tabes dorsalisnál pl. az afferens rostok sérültek. Ischias után discopathia esetén gyakran hiányzik. *H. B.*

Achilles-tenotomia: az Achilles-ín rövidülés miatt történő meghosszabbító átmetszése. Legtöbbször Z-alakban történik. Elvégezhető nyílt feltárással és subcutan is. *G. A.*

Achillini, Alessandro (1463—1512): olasz anatómus, bolognai, majd padovai egyetemi tanár. Főleg a kisagyat és az agyidegeket tanulmányozta. Fölfedezte a n. trochlearist, az epevezeték duodenalis szájadékát, a valvula ileocaecalist — amit utóbb Bauhinról neveztek el. Neki tulajdonítják a hallócsontok fölfedezését is, noha már Morgagni kimutatta, hogy ez tévedés. Irodalmi működését Mondino könyvéhez fűzött kiegészítései őrízték meg. (*Annotationes anatomicae* és *Corporis humani anatomia*, 1516). Sok értékes megfigyelése ellenére a régi iskola, főként Arisztotelész és Averroész híve. *Be. I.*

Achillo-bursitis: az Achilles-ín nyálkatömlőjének gyulladása. *B. I.*

achillodynia: a sarokcsont talpi felszínén, az Achilles ínban v. környezetében jelentkező fájdalom, amely a lábfej extensiójakor fokozódik, mivel az Achilles-ín a bursa calcaneit nyomja. *Br. P.*

achillorrhaphia: az Achilles-ín varrata.

achirus: kéznélküli torzszülött.

achlemydeus: meztelen.

achlorhydria, *anaciditas:* a gyomor sósavtartalmának hiánya. Gyomorhurut, gyomorrák, anaemia perniciosa és számos más betegséggel együtt járó tünet. Emésztési zavart okozhat. *M. I.*

achlorhydriás anaemia: →*essentialis hypochrom anaemia*

achloropsia: zöldszín-tévesztés.

achlys: ulcus corneae.

acholia: epe, v. epeképződés hiánya. Ha a székletben nincs epefesték, az ürülék szürke színű (~s széklet). A zsírokat emulgeáló epesavak hiánya miatt a zsírok felszívódása csökkent, ezért a zsír a székletben marad és azt fénylővé teszi. Az epetermelés csökkenése esetén (hepatocellularis hypocholia) nemcsak a széklet, hanem a vizelet festéktartalma is csökken. Ha az epe termelése jó, csak a lefolyása akadályozott (occlusiv ~), akkor az ~s széklet mellett a vizelet epefesték tartalma növekszik és sárgaság (*icterus*) lép fel. Ha a széklethez normális mennyiségű epefesték keveredik, de a bélbeli rothadás a bilirubint

leukobilirubinné színteleníti *pseudo~* jelentkezik (pl. tejártalom esetében). *S. J.—D. L.*

acholuriás icterus: →*icterus*

achondroplasia:→*chondrodystrophia foetalis*

achoria: veleszületett öröklődő irishiány.

Achorion: vitatott rendszertani helyzetű, bőrbetegséget okozó gombanemzetség. Fajainak jellegzetes terméke a *scutulum* (→*favus*). Legfontosabb faja az ~ *hominis* (régebben ~ schönleini), az emberi favus kórokozója. (*Gruby D.* fedezte fel 1841-ben). Táptalajon lassan növekszik, chlamydospórákat képez. Fonalai „kandeláber" v. fésű alakra emlékeztetnek. Az ~ *gypseum* ritkább emberi kórokozó. Az ~ *muris* (régebben ~ *quinckeanum*) elsősorban egerek, macskák favusának kórokozója, mely emberre átterjedve *favus corporist* okoz. Az ~ *gallinae* tyúkok és más szárnyasok, az ~ *caninum* kutyák favusát okozza. *A. Z.*

achrestikus anaemia: →*anaemia perniciosa symptomatica*

achromasia, *achromatia, achromia:* **1.** a bőr pigmentumának hiányán alapuló fehér folt v. az egész testfelszín festékhiánya. (*leukoderma, vitiligo, naevus, albinismus, leukopathia congenita*). **2.** a színlátás teljes hiánya. Két fajtáját különböztetjük meg: *a)* Csap-monochromasia esetében valószínűleg csak a zöld színérző elem van meg, amely színlátáshoz nem elégséges. *b)* A pálcika-monochromasiás retinában nincsenek csapok, csak pálcikák, ami miatt a látóélesség is nagyon gyenge és a szemen nystagmus is van. Rendkívül ritka. *Be. K.—O. T.*

achromasia parasitica: valószínűleg több fonálgombafaj által előidézett gyulladásos-hámló, rendszerint több gócban mutatkozó, felszínes bőrfolyamat, amit leukoderma postlaesionale követ. E fehér folt éveken át fennáll. *Be. K.*

achromatia: →*achromasia*

achromatikus lencse: színszórás nélküli fénytörő lencse. A jó optikai készülékek azon tulajdonsága, hogy színes szegély nélküli képeket adnak. Egyetlen gyűjtőlencse az egy pontból kiinduló sugarakat nem egyesíti ismét egy pontban, hanem az ibolyaszínű sugarakat a lencséhez közelebb, a vöröseket távolabb fekvő pontban (chromatikus aberratio). Ezért az ~ sohasem egy lencse, hanem koronaüvegből és flintüvegből összetett lencserendszer. *O. T.*

achromatin: →*nucleus*

achromatismus: színtelenség.

achromatopsia: 1. a teljes színvakság ritkán előforduló állapota. Teljesen hiányzik a csapok működése, tehát a fovealis látás kiesik. A *látásélesség* ennek következtében erősen csökkent. Fejlődési anomália, ill. a látópálya, elsősorban az agykéreg diffus károsodásának a következménye. Enyhébb formája a →*daltonismus.* *B. P.* **2.** (gen): öröklésmenete legtöbb esetben autosomalis recessziv de ismert, X-chromosomalis recessziv öröklésmenet is. *Gy. B.*

achromatosis: 1. a pigmentatio hiánya, szövetekben, bőrben, vérben és az irisben, **2.** a sejt v. szövet festődő képességének károsodása.

achromia: →*achromasia*

Achromobacteraceae: az *Eubacteriales* rend egyik családja. Gram-negatív, rendszerint peritrich pálcikák. Néhány fajuk nem diffusibilis festéket termel. Vízben, talajban fordulnak elő; emberi pathogenitásuk kérdéses, egyesek növényi kórokozók. A család legismertebb faja a gerincesek bélcsatornájában élő *Alcaligenes faecalis* (régebbi nevén *Bacillus faecalis alcaligenes*). *A. Z.*

achromocyta: vérfesték nélküli vörösvértest.

achromoreticulocyta: vérfesték-hiányos reticulocyta, a fiatalabb vörösvértestek haemoglobinban szegény alakja. *S. J.*

achromotrichia: a szőrzet pigmenthiánya v. pigmentvesztése, pl. az őszülés és az albinók fehér szőrzete. Kísérletileg kiváltható pantothensav-mentes diétán tartott patkányokon. *S. J.*

Achromycin: →*Tetran*

Achromycin V: →*Tetran*

achylia: emésztőnedvhiány. *Primaer ~:* elsődleges, nem előzetes betegség következményeként fellépő ~. *Secundaer ~:* különböző betegségek (tbc, diabetes stb.) során megjelenő ~. *S. J.*

achylia gastrica: a gyomornyálkahártya sav- és pepsintermelési képtelensége. Anaemia perniciosára jellemző. *S. J.*

achylia pancreatica: a hasnyálmirigy emésztőnedv-termelésének hiánya, a külsőelválasztásos mirigyrész elfajulása, sorvadása, fibrosisa következtében. *S. J.*

achyliás chloranaemia: →*essentialis hypochrom anaemia*

acidaemia: savak felszaporodása a vérben; a vér pH-ja ilyenkor savi irányba tolódik el. A vér normál pH-ja: 7,35—7,42. Ha a vér pH-ja csökken, súlyos tünetek jelentkeznek (→*acidosis*). *S. J.*

acidalbuminat: savval denaturált fehérje. Lúgos közegben feloldódik, de neutralis közegben ismét kicsapódik. *S. F. B.*

acidaminuria: →*aminoaciduria*

acidikus phosphatase, *acid phosphatase*, *savanyú phosphatase:* savanyú (pH 5,3—5,6) közegben optimálisan ható phosphat-hasító enzym, amely különösen a prostata-, lép- és májszövetben, továbbá a vérplasmában található. Kémiailag a ~ substrátjáról anorganikus phosphatot hasít le. Normál értéke a plasmában Bodanszky módszerével meghatározva: 0,1—1,0 E./100 ml plasma. King—Armstrong módszerével végezve a meghatározást: 1—4 E./100 ml plasma. A plasma ~ aktivitása állás közben gyorsan csökken, a meghatározás csak friss anyagból értékelhető. A ~ fő termelési helye a prostata, amely gyermekkorban 1—2, pubertásban 70—75, felnőttben 500—2000 King—Armstrong E. ~-t tartalmaz 1 g szövetben. A prostata secretum 250—1700 King—Armstrong E. ~-t tartalmaz 100 ml-re számítva. Az ejaculatum ~ tartalma 550—4000 King—Armstrong E. Prostatacarcinoma csontmetastasisainál a plasma ~ tartalmának fokozódása diagnostikus értékű, 6—15 King—Armstrong, ill. 3 E. feletti Bodanszky érték mutatható ki. Ezen értékek oestrogen therapiára csökkennek. *F. I.*

acidimetria, *savmérés:* ismeretlen koncentrációjú savaknak ismert koncentrációjú lúgokkal való térfogatos (titrimetriás) meghatározása. *Miklós I.*

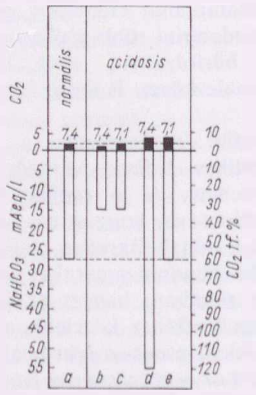
aciditas: savanyúság, savtartalom, savanyú kémhatás. (→még *titrálható aciditas*).

acidogenesis (a vesében): a vese-tubulus distalis szakaszában végbemenő folyamat, melynek során a kiválasztásra kerülő vegyületekben a Na^+ (és más ún. fix basis) helyére H^+ lép, s ezzel a szervezet basis-vesztesége csökken. Pl.: $Na_2HPO_4 + H_2CO_3 = NaH_2PO_4$ (kiválasztva) + $NaHCO_3$ (resorbeálva). E regulatio alapfeltétele, hogy a H^+-t szolgáltató H_2CO_3 kielégítően és folyamatosan képződjön a tubulus-hámban. Ez carboanhydrase enzym-aktivitásra $CO_2 + H_2O$-ból történik. A diamox-típusú vegyületek oly módon fokozzák a diuresist, hogy a carboanhydrase aktivitást gátolják. Ezzel csökken a H_2CO_3 képződés, vagyis csökken a disponibilis H^+ mennyisége, s ezzel a Na-resorptio. *D. L.*

Acidol-pepsin: →*betainum hydrochloricum*

acidophil: sejtnek v. sejtrészletnek savanyú festékekkel való intenzív festődési hajlama. ~ sejtek a vér eosinophil sejtjei (mert granulumaik savanyú eosin festékkel festődnek), továbbá a hypophysis elülső lebenyének hasonló festődésű sejtjei stb. ~ tulajdonság baktériumoknál azt jelenti, hogy jól nőnek erősen savanyú tápközegben. *Ba. B.*

acidosis: 1. a szervezet sav—basis-egyensúlyát fenntartó alkali-tartalék csökkenése a vér pH-jának változása nélkül (compenzált ~), ill. a vér pH-jának csökkenésével (incompenzált ~). A kezdődő ~ ellen a szervezet hyperventillatióval (CO_2 ürítés), valamint a savak fokozott kiválasztásával védekezik. Az incompenzált ~ klinikai tünetei: fejfájás, gyengeség, nehézlégzés, hányinger, hányás, Kussmaul-légzés. Ha az ~ a vér szénsavtartalmának növekedéséből származik, légzési insufficientia, légúti szűkület, asthma, emphysema, pneumonia, altatószer mérgezés következtében v. keringési elégtelenségben, esetleg a levegő oxygen-szegénysége miatt *respiratorikus* ~-nak hívjuk. Ha viszont a plasma bicarbonat-tartalma csökken savak felszaporodása következtében, pl. fokozott izommunka, diabeteses nagy folyadékveszteség, hányás, hasmenés, epefistula, Addison-kór, uraemia, hepatikus coma stb. esetén alkalideficit jön létre, akkor *metabolikus* ~-ról beszélünk. Mindkettő lehet kompenzált, v. incompenzált, ha eltolódott. — Az ~ a csecsemőkori toxicosis egyik jellemző, de nem feltétlen tünete, amelyet a toxicosishoz vezető hasmenéssel kapcsolatos basis-veszteség és az oliguria miatt a szervezetben rekedő organikus savak felszaporodása idéz elő. *M. I.*

pH—, CO_2— és bicarbonat-változások acidosisban a: normális *b*: kompenzált anyagcsere-acidosis, *c*: inkompenzált anyagcsere-acidosis, *d*: kompenzált respiratiós acidosis, *e*: inkompenzált respiratiós acidosis

2. (gen): egyes esetekben familiaris gyakoriság található és domináns öröklésmenet feltételezhető. *Gy. B.*

acidosis renalis infantilis, *Lightwood-betegség*: csecsemő, v. kisded korban, leggyakrabban a 4—6. hónap között kezdődő, jóindulatú, de mégis több hónapon át tartó acidosis, amelyet az esetek egy részében a a vese hiányos ammoniaképzése, máskor a tubulusok elégtelen bicarbonat-resorptiója tart fenn. Néha elhúzódó pyelocystitis okozza, többnyire azonban ismeretlen ok. Tünetei: étvágytalanság, állandó szomjúság, álló v. renyhe súlygörbe, hányás, obstipatio, izom-hypotonia. Magas bicarbonat-, alacsony chlorszint a vérben. A vizeletben sok a Na, K, Ca, s ezek szintje a vérben alacsony. Th.: basis-gazdag diéta, napi 50—100 ml 15%-os citromsavat és 10% natr. citratot tartalmazó oldat itatása, mindaddig míg a súlygörbe megindul, ill. a vér bicarbonatszintje legalább 3 hónapon át normalis (20. mEq. feletti). *D. L.*

acidotest, *gastrotest:* diagnosticum a gyomor savtartalmának szonda nélküli vizsgálatához. Lényege: az üres gyomorba egy sárga, vízben oldhatatlan, a szervezetre ártalmatlan azofestéket, 2,4-diamino-4-aethoxy-azobenzolt viszünk be tablettában, mely a gyomorban annak savviszonyaitól függően alakul át felszívódó vízoldékony sóvá, és a felszívódott rész a vizelettel kiürülve, azt megfesti. A vizelet elszíneződése—tapasztalati skálán mérve — arányos a felszívódott festék mennyiségével, ez pedig a gyomor savviszonyainak függvénye. A próba csak ép máj- és vese-functio esetén értékelhető. *K. E.*

acidotikus osteoporosis: → *osteoporosis*

acid phosphatase: →*acidikus phosphatase*

acidum, *sav:* olyan vegyület, amely vizes oldatban hydrogenionra és valamilyen anionra dissociál. Az erős savak teljesen dissociálnak, ill. dissociatiós konstansuk nagyobb, mint 10^{-2}, az ennél kevésbé dissociálók gyenge savak. A szervetlen, v. ásványi savakkal ellentétben a szerves savak általában gyengék, de a szervetlen savak között is van gyenge. Értékük azt fejezi ki, hogy a molekulában hány olyan csoport van, amely H^+ iont képes dissociálni. — Híg oldatban adstringáló hatású, töményebben maró méreg, coagulatiós necrosist okoz, tehát edzőszernek használatos. Felszívódva a vér alkalitartalékát csökkenti, acidosist okoz. *S. F. B.*

acidum aceticum, *ecetsav,* $CH_3 \cdot COOH$: színtelen, töményen maró, jellegzetes, szúrós, erősen fojtó szagú folyadék, mely 0°-on fehér lemezes kristályokká fagy *(jégecet)*. Az ~*conc.* 96%, az ~*dil.* 20% és a háztartási ecet 10% ecetsavat tartalmaz. Töményen szemölcsök égetésére használható: a híg ecet-vizes bedörzsölés a lázas beteget hűsíti és az izzadást csökkenti (→még *caustica)* *I. B.*

acidum acetylsalicylicum, *Aspirin, Istopirin, acetylsalicylsav:* antipyreticum. Vízben alig oldódó, savanykás ízű, kristályos por. A bélből gyorsan felszívódik, a fájdalmat csillapítja, és a lázat csökkenti. Hűléses megbetegedésekben, rheumás és egyéb fájdalmakban kiterjedten használják: 0,5—2,0 g p.dosi, 5,0 g p. die, porban, tbl.-ban. Gyakran okoz gyomorégést, émelygést, szédülést, fülzúgást, túlérzékenységi tüneteket, és néha (gyomor, bél, tüdő, méh) vérzéseket. *Calcium acetylsalicylicum, Kalmopyrin,* vízben oldódik, 0,5 g-os tbl., a gyomrot kevésbé izgatja. *I. B.*

acidum arsenicosum anhydricum: →*arsen*

acidum ascorbinicum, *C-vitamin, Cantan, Cebion, Citobion, Redoxon, antiscorbut vitamin, ascorbinsav:* vízben oldható hexuronsav-származék, melyet Szent-Györgyi zöldpaprikából, narancs- és citromléből, káposztából, valamint mellékvesekéregből izolált. Elegendő ~ bevitel mellett az emberi vér ~ tartalma kb. 0,5 mg%, a napi ürítés (vizeletben) 30—50 mg körül van. Ember, majom és tengeri malac szervezete ~ot nem syntethizál, ezen speciesek tehát külső ~ bevitelre szorulnak. Emberben a napi szükséglet 70—80 mg. A legfontosabb ~ források a citrus-félék, káposztafélék, paradicsom, paprika, csipkebogyó stb. Az ~ hiány nagyfokú capillaris fragilitással jár, mely a legkülönbözőbb szervekben és nyálkahártyákon vérzékenységre vezet. Súlyos formája a scorbut, mely a friss élelmiszerek hosszabb ideig tartó megvonása után jön létre. (→*Barlow-betegség)* Forgalomban levő gyógyszerkészítmények: 0,1 tbl. és 1—2—5 ml amp. 10%. Javallatok: scorbut, fertőző betegségek, graviditás, belső vérzések, fekély-étrend, paradentosis, tavaszi fáradtság, Möller—Barlow-kór, hepatitis, mesterséges táplálás 0,05—0,2 g p.dosi, 0,1—0,5 g p.die. Az ~ meghatározása arra épül, hogy a dichlorphenol-indophenol festéket az ascorbinsav redukció által elszínteleníti. *Bessely* és *King* a festékkel történő közvetlen titrálásos eljá-

rást dolgoztak ki. *Hochberg* és mások a festék fotometriás mérését alkalmazták. *Roe* és társai által kidolgozott módszernél megfelelő vegyi átalakítások után dinitrophenylhydrazinnal alkotott vörös színű osazont kapunk, ami fotometriásan jól mérhető. *B. P.—Ba. B.*

acidum benzoicum, *benzoesav*, $C_6H_5 \cdot COOH$: gyengén édeskés, karcos ízű, színtelen kristályos por, vízben nehezen (0,3%), szeszben, alkoholban könnyen oldódik. 0,1%-os oldatban fertőtlenít, régebben hőcsökkentőnek és köptetőnek is adták. A sóját *(natrium benzoicum)* konzerválószerül szokták használni, mert a savanyú gyümölcslében felszabaduló benzoesav gátolja a penészgombák szaporodását. Szájpenész ellen is jó; 0,2—1% szájvíznek, hintőporba és orrba befúva is használható. Belsőleg 0,5—2,0 g p.dosi, 1,5—6,0 g p.die. *I. B.*

acidum boricum, *bórsav*, H_3BO_3: antisepticum. Fehér, lemezes kristályokban kristályosodik, meleg vízben 4% oldható. 1—3%-os oldatban a baktériumok fejlődését gátolja, ezt a hatását kalium permanganicum erősen fokozza. 2—4%-os oldatban sebmosásra, továbbá 10—30%-os hintőporban és 5—10%-os kenőcsben használatos. *Natrium boricum, natriumtetraborat, borax*, $Na_2B_4O_7$: fehér, hasáb alakú kristályokból álló por, mely vízben gyengén lúgos kémhatással oldódik; szemvíznek 1—4%-os vizes oldatát, szájpenész ecsetelésére 20%-os glycerines oldatát használják. Aphtha, ptyalismus, szájpenész stb. ellen 0,3—1,0 g p. dosi, 0,9—3,0 g p. die adagolható. *I. B.*

acidum carbolicum: →*phenol*

acidum chrysophanicum: →*chrysarobinum*

acidum citricum, *citromsav*, $C_3H_4OH \cdot (COOH)_3 \cdot H_2O$: savanyú ízű, vízben és alkoholban jól oldódó, monohydratként rhombusos kristályokban kristályosodó por; nagyobb mennyiségben gyümölcsökben található, de mindenféle szervezetben is előfordul. 1%-os oldata hűsítő italként és anaciditas esetén használatos. *D:* 0,5—2,0 g p. dosi, 1,5—6,0 g p. die. Ca-ionokkal complexeket képez, ezért a véralvadást gátolja. Savanyú Na-sóját vérkonzerválásához használják. *I. B.—S. F. B.*

acidum dehydrocholicum, *dehydrocholsav:* vízben oldódó, keserű ízű kristály, nem mérgező, erős epehajtó hatású. Natriumsója: *Suprachol; Cholamin, Cholagonum, Decholin* 5%-os inj.-ban, 5—10—15 ml iv. és 0,25 g-os tbl.-ban adható. 0,25—1,0 g p. dosi, 3,0 g p. die. *I. B.*

acidum diaethylbarbituricum: →*Barbituralum*

acidum diallylbarbituricum: →*Allylbarbituralum*

acidum edeticum: →*aethylendiamintetraecetsav*

acidum folicum, *folsav, levélsav, pteroylglutaminsav, Lactobacillus casei-factor, N'-[N-[(2-amino-4-hydroxy-6-pteridyl)-methyl]-p-aminobenzoil]—L(+)—glutaminsav:* a B-vitamin-komplexum tagja. Sárga, kristályos por alakjában synthetikusan is előállítható. Az élesztőben levő Bc-vitaminból (pteroylheptaglutaminsav), melynek hiánya tyúkok macrocytaer anaemiáját okozza, a conjugase enzym hasítja le az ~ot. Több baktérium, így elsősorban a *Lactobacillus casei* növekedési factora. A bélflóra is termeli, az emésztőcsatornából gyorsan felszívódik. Az emberi szervezet napi ~ szükséglete kb. 1 mg, amit részben a táplálék növényi és állati eredetű polyglutaminjaiból fedez. Az ~ a májban B_{12}- és C-vitamin jelenlétében *citrovorum factor*rá (leucovorin, folinsav, 5-formyl-5,6,7,8-tetrahydropteroylglutaminsav) alakul át. Az ~ a sejtanyagcsere, elsősorban a desoxyribonucleinsav-synthesis fontos catalysatora. ~ hiány macrocytaer anaemiát, glossitist, hasmenést, étvágytalanságot és rossz közérzetet okoz. Anaemia perniciosa esetén kizárólag ~ot adni nem kielégítő, sőt az esetleges funicularis myelosist ronthatja is; így ennél a kórképnél csak B_{12}-vel együtt adható. Symptomatikus megaloblastos anaemiák, sprue kezelésében viszont döntő jelentőségű. Néha agranulocytosisnál is jól hat. Napi adagja 15—20 mg. 3 mg-os tbl.-ban. *K. E.*

acidum folinicum: →*citrovorum-factor*

acidum formicicum: →*hangyasav*

acidum fumaricum: → *fumarsav*

acidum glucuronicum: →*glucuronsav*

acidum glutaminicum, *glutaminsav, α-aminoglutarsav*, $COOH - CH_2 - CH_2 - CH(NH_2) \cdot COOH$: a központi idegrendszer anyagcseréjében nagy jelentőségű aminosav. A központi idegrendszer szabad ~ tartalma az összes többi szövetnél jelentősen magasabb és a központi idegrendszer összaminosav tartalmának 50—80%-át az ~ teszi ki. Szerepe van a fehérje anyagcsere során felszabaduló ammónia megkötésében. Részt vesz a transaminatio folyamatában, eközben α-ketoglutársavvá alakul, mely a cit-

ratcyclus tagja. Az agyban decarboxylatio révén γ-aminovajsavvá (GABA) alakul, a szürke állományban 1 mg/g konc.-ot is meghaladja; neurohumoralis ingerület gátlóanyagának tartják. Az ~ résztvesz a glutathion felépítésében, prolinná is átalakulhat; oxydatio útján belőle ammonia és α-ketoglutársav képződik. Gyógyszerül *Glutarec* néven 0,5 g-os tablettákban használják kevés sikerrel az oligophrenia, mongolismus, defekt schizophrenia stb. esetekben, napi 10—15 g adagban. *I. B.*

acidum hydrochloricum, *acidum muriaticum, sósav,* HCl: színtelen, jellemző, szúrós szagú, savanyú ízű, a levegővel érintkezve füstölgő, vízben igen jól oldódó gáz. Vízes oldata színtelen, egyike a legerősebb savaknak. — Az egészséges ember gyomornedvében általában 0,2—0,3% ~ található. Kellő mennyiségű ~ jelenléte különösen fontos a *pepsin* zavartalan működéséhez. A normálisnál lényegesen alacsonyabb v. magasabb sósavkoncentráció súlyos emésztési zavarokat okozhat. — Az ~ *fumans* 42%-os, az ~ *concentratissimum* 36—38%-os, az ~ *concentratum* 25%-os, a ~ *dilutum* 10%-os. Az utóbbiból anaciditas esetén 10—40 cseppet szoktak egy pohár vízben étkezés közben meginni. (Fogakat óvni!) Ettől megindul a *gastrin* képződése, ami növeli a gyomor sósav- és pepsin-elválasztását. *I. B.*

acidum lacticum, *tejsav: α-oxypropionsav,* $CH_3 \cdot CH(OH) \cdot COOH$: szerves sav, mely a szervezet szénhydrat-anyagcseréjében, és az izomműködésben fontos szerepet játszik. Kóros körülmények között (achlorhydria) az emberi gyomorban is keletkezhet szénhydratok erjedése kapcsán. Itt a Boas—Oppler-féle hosszú ún. ~ bacillusok működése jár ~-képződéssel. Pozitív tejsav-próba anacid gastritisre v. gyomor-carcinomára jellemző. — Gyógyszerként mint edzőszer használatos: 75%-os oldatban tbc, gégefekélyek, lupus edzésére, 0,5%-os oldatban hüvelyöblítésre alkalmas. *M. I.—I. B.*

acidum malicum, *almasav, oxyborostyánkősav,* HOOC—CHOH—CH_2—COOH: színtelen, kristályos kétbázisú oxycarbonsav. Jobbra, balra forgató, valamint racem módosulata ismert. Balra forgató módosulata a citrátkör intermediaer terméke; fumarsavból víz felvételével keletkezik, dehydrogenálással oxálecetsavvá alakul. Egyike a C_4-dicarbonsavaknak. Az ~ éretlen gyümölcsökben fordul elő. *S. F. B.*

acidum muriaticum: →*acidum hydrochloricum*

acidum nicotinicum, *nicotinsav, pyridin-3-carbonsav:* a B-vitamin-csoport tagja. Eredetileg a nicotin oxydatiójával állították elő, innen kapta a nevét, pharmacologiailag semmi közös hatása nincs a nicotinnal. Nagyszámú, a szervezetben nicotinsavvá alakuló vegyület vitamin hatású. Az ~ és amidja adeninnel és pentosephosphorsavval együtt a H-t átvivő cofermenteket, a cozymaset és codehydrogenase-II-t alkotja. Így számos ferment működéséhez nélkülözhetetlen; hiánya a sejt-oxydatióban súlyos zavart okoz. Mint cophosphorylase is szerepel. Legnagyobb része a vizelettel mint N-methylnicotinamid választódik ki. Az ~ hiánya pellagrát, a tápcsatorna különböző részeinek functiozavarát (májgyulladás, glossitis, anaciditas, achylia, hasmenés), vérképzési zavarokat (porphyrinuria, macrocytaer anaemia), központi idegrendszeri panaszokat (emlékezetgyengülés, neurastheniás tünetek) okoz. A túlnyomóan kukoricával táplálkozók pellagrája azonban nemcsak az ~ hiányára vezethető vissza; valószínű, hogy ennek létrejöttében egy, az ~ biológiai antagonistájaként szereplő anyag is felelős. A napi ~ szükségletet 10—20 mg-ra becsülik, azonban ezt az emberi szervezet biosynthesis révén más aminosavból pl. tryptophanból is képes fedezni; továbbá valószínű, hogy bizonyos mennyiséget a bélbaktériumok is synthetizálnak, és az ember számára ez is felhasználható. Az ~ mind oralisan mind parenteralisan jól felszívódik. — Az ~nak vitamin hatáson kívül igen erős értágító hatása is van. A peripheriás ereken kívül a szív- és veseereket tágítja, az agyi erekre nem hat. (A nicotinsavamidnak nincs értágító hatása). A hatás mintegy 2 órán keresztül tart. Mint értágítót 0,025—0,25 g p. dosi tablettában v. 0,05 g-os iv. lassan 0,02—0,1 g. p. die szokták adagolni. Vitaminként pellagrában p. o. 1,0—1,5 g-ot is adnak p. die. Készítményei: *Niacin, Peviton, Neopeviton.* *K. E.*

acidum nitricum, *salétromsav,* HNO_3: erős sav. Színtelen folyadék. Az ~ *conc.* 65%-os, szemölcsök irtására használatos; az ~ *dil.* 10%-os; az ~ *fumans* 90%-os és nitrosus gőzöket és salétromsavat tartalmaz (→még *caustica*). *I. B.*

acidum oxalicum, *oxalsav,* HOOC—COOH: nyílt szénláncú, kétbázisú, telített sav. Kristályos anyag, különleges tulajdonsága, hogy

savanyú közegben CO_2 és víz keletkezése közben könnyen oxydálódik, s ezért a permanganat titrálásához alkalmazzák. Az ~ és sóinak jelentős része igen mérgezőek, minthogy a Ca-ot oldhatatlan só formájában elvonják. E hatást in vitro véralvadás gátlásra is használják. A tisztítószerül használatos kaliumtetraoxalat többször okozott (pl. keserűsóval összecserélve) mérgezést. Némely növény (sóska, rebarbara stb.) viszonylag sok (0,3—0,7%) kaliumoxalatot tartalmaz, ami vízben könnyen oldódik, ezért ezek túlzott fogyasztása nem ajánlatos. *S. F. B.*

acidum p-aminobenzoicum: →*PABA*

acidum para-aminosalicylicum, *PAS, Tebaminal, Pasalon, Pamacyl, Aminox,* 2-oxy-4-aminobenzoesav*: antiphthisicum.* Szagtalan, savanyú ízű, fehér por, natrium sója vízben könnyen oldódik. Már 10 gamma % conc.-ban gátolja a tbc-baktériumok szaporodását. A tbc-vel fertőzött tengerimalacokat napi 0,4 g gyógyítja. Főleg idült lefolyású tbc-ben hat jól, megszünteti a lázat, csökkenti a köhögést, s a köpet hosszabb kezelés után negatívvá válik. *Streptomycin*nel együtt adva gátolja a resistens törzsek kifejlődését. Gyakran okoz émelygést, hányást, hasmenést, néha haemolytikus anaemiát. Szokásos adagja napi 12—16 g 0,5 g-os tbl. ban. Súlyos esetekben Na sóját 3,3%-os old.-ban 500 ml iv. csepp-infusióban adják. Gyakran kombinálják *isonicazidum*mal. *I. B.*

acidum perchloricum: →*perchlorsav*

acidum phenylaethylbarbituricum: →*Phenobarbituralum*

acidum phenylchinolincarbonicum: →*aciphenochinolinum*

acidum phosphoricum, *foszforsav,* H_3PO_4: az ~ *conc.* sűrű, szagtalan folyadék, 85—88% foszforsavat tartalmaz. Az ~ *dil.* 10%-os, 1—2%-os oldatban hűsítő italul és a vizelet savanyúvá tételére használják: 0,5—2,0 g p. dosi, 6,0 g p. die. *I. B.*

acidum pyrogallicum: →*pyrogallol*

acidum pyruvicum: →*pyroszőlősav*

acidum salicylicum, *szalicilsav,* 2-oxybenzoesav, $C_6H_4(OH)COOH$: fehér kristályos por, vízben 0,2%, szeszben könnyen oldódik. Nem mérges antisepticum, 0,1—0,2%-os koncentrációban öblítésre, vérpörkök eltávolítására, toroköblögetőnek használatos. 1%-os szeszes oldat és hintőpor viszketést csillapít. 1—5%-os kenőcs és 10—40%-os tapasz keratolytikus hatású. *Collemplastrum saponatum salicylatum* 40%-os, tyúkszem puhításra, *Collodium c. acid. salicyl.* 20%-os, *Spiritus salicyl.* 2%-os, *Pasta zinci oxyd. salicylata, Lassar paszta* 2%-os, ekzemára és szőrtüsző gyulladásra. *I. B.*

acidum succinicum, *borostyánkősav,* $COOH—CH_2—CH_2—COOH$: négy szénatomos dicarbonsav. A biológiai oxidatio során a citrát-ciklusban α-ketoglutársavból keletkezik és a szervezetben gyorsan oxidálódik *fumársav*vá. Sói a succinatok. *S. F. B.*

acidum sulfuricum, az ~ *conc.* olajsűrű, nehéz, szagtalan folyadék 97% — az ~ *dil* 10% kénsavat (H_2SO_4) tartalmaz. Therapiában (→*caustica)* ritkán használatos. *I. B.*

acidum tannicum, *tannin, gubacs csersav, pentadigalloylglucose:* gubacsból, *(galla)* állítják elő. Jó adstringens, 5—10%-os old.-ban ecsetelésre, kenőcsben fekélyekre, 0,1—1,0%-os old.-ban toroköblögetőnek és beöntésre. Kiterjedt égési sebek csersavas ecsetelése májnecrosist okozhat. *I. B.*

acidum tartaricum, *borkősav,* $[CH(OH)COOH]_2$: fehér kristályos por, 1%-os oldata hűsítő ital. *D:* 0,5—2,0 g p. dosi, 1,5—6,0 g die. Savanyú K-sója a borból erjedés közben kiválik (borkő). *I. B.*

acidum trichloraceticum, *trichlorecetsav,* CCl_3COOH: szúrós szagú, kristályos, fehér, nedvszívó, vízben jól oldódó erős sav. 10—50%-os oldata szemölcsök, fekélyek és lupus edzésére, 5%-os oldata nyálkahártya ecsetelésre, 10%-os végkoncentrációban fehérjék kicsapására alkalmazható. Savval főzve chloroform képződése mellett gyorsan elbomlik. *I. B.*

Acigoxin: → *Digitalis folium*

acinosus: szőlőfürtökhöz hasonló, kis hólyagocskákban végződő járatok.

acinus: a mirigyek elválasztó része, végkamrája. Alakja tubularis, alveolaris és tubuloalveolaris. Általában az *exocrin* mirigyek felépítésében vesz részt, de az *endocrin* mirigyekhez tartozó gl. thyreoidea is ~okból áll. Falát rendszerint egyrétegű köb v. hengerhám alkotja, melyet kívülről rácsrostokból álló *membrana propria* vesz körül. A hám és a membrana propria között találhatók az összehúzódó képességgel rendelkező *myoepithelialis sejtek.* — ~nak nevezik a tüdő működési egységét is, ami egy *bronchiolus terminalis*hoz tartozó elágazódási területnek felel meg. A tüdő is mirigyes szervként fejlődik. *T. I.*

Aciphen: kenőcs, 10% diaethylaminosalicylatot tartalmaz; bőrbe kenve a rheumás fájdalmakat enyhíti. *I. B.*

aciphenochinolinum, *acidum phenylchinolincarbonicum, acidum phenylcinchonicum, Atophan, Cinchophen,* 2-phenylchinolin-4-carbonsav: antipyreticum. Kesernyés ízű, vízben nem, de natronlúgban jól oldódik. A húgysav kiürülését a vizelettel jelentékenyen fokozza; ezzel csökkenti a köszvényesek vérének magas húgysavtartalmát és elősegíti a tophusokban lerakódott húgysav kiürülését. Gyulladást mérséklő, láz- és fájdalomcsillapító. Fokozza az epetermelést, de a májat károsítja. Ezért nem szabad hosszasan szedni. 0,5—1,0! g p. dosi, 1,5—4,0! g p. die. 0,5 g-os tbl.-ban 5 napi szedés után 1 heti szünet. — *Amydosan* 1 ml-es inj. tartalmaz 0,54 g ~ Na-sót, 0,25 g amidazophent és 0,21 g natr. salicyl.-t. Naponta 1 ml im. v. iv. *Tbl. Phenamidi, Tofamid,* tartalmaz 0,25 g ~ot és 0,25 g amidazophent, rheumás fájdalmak ellen 1—2 tbl. *Acitophosan* tbl. tartalmaz 0,27 g ~-Ca-ot és 0,25 g acetylsalicylsavat. *Phenochinolinum methylcarbonicum, Novatophan, Neocinchophen,* az ~ methylestere, íztelen, a gyomrot nem izgatja. *I. B.*

Acitophosan: →*aciphenochinolinum*

Ackerknecht-féle szerv: →*glandula salivalis*

Acladium castellanii: fekélyek képződésével járó, Ceylonban, Kínában, Maláj-földön és Macedóniában előforduló bőrgombásodást, *acladiosist* okozó gomba. *A. Z.*

aclasia diaphysealis: az exostosis cartilaginea multiplex egyik elnevezése.

acme, *akmé:* valamely betegség legsúlyosabb állapota, crisise, fordulópontja. *J. E.*

acne: 1: seborrhoeán, belső elválasztási zavarokon (pubertas, climax), bizonyos belső betegségeken (polycythaemia), cachexián, külső vegyi hatásokon (chlor, kátrány stb.), bizonyos gyógyszerek (brom, jód, steroidok), távoli hatásán stb. alapuló gennyes gyulladás a retentiós szőrtüszőben, faggyúmirigyben. Eredete és külseje szerint számos alakját különíthetjük el. Az ~ *gyógykezelése* a pathogenesishez igazodik. Seborrhoea oleosa fennállása esetén a *belső kezelés* a zsírok és fűszerek megvonása. Hormonzavarok esetén folliculin adagolás, acne conglobata esetén INH. Antibioticumok rendszerint hatástalanok, külső (helyi) kezelés melegvizes, szappanos lemosás v. meleg pakolás, utána a comedók kinyomása, a genny eltávolítása, kénes rázókeverék. Sok esetben tartós eredményt nyújt a rtg-besugárzás, Miescher sémája szerint. A foglalkozási acne prophylaxisa az ártalom (gépolaj, vegyianyagok) távoltartása, gyógyszeres acne esetén a kiváltó anyag (jód, bróm) szedésének beszüntetése. *Be. K.*

2. (gen): több alakjánál domináns öröklésmenet állapítható meg. Az acne vulgarisnál polymeria is feltételezhető. *Gy. B.*

acne agminata: →*tuberculosis papulonecrotica*

acne arteficialis: →*acne occupationalis*

acne atrophica: →*acne vulgaris*

acne bromica, *brom acne:* brómtartalmú gyógyszerek által okozott acne. *Be. K.*

acne cachecticorum: legyengült, cachexiás egyének szőrtüszővel bíró bőrfelületein fellépő, fájdalmatlan, alig beszűrődött és gyulladt, elgennyedő pattanás; heget hagy vissza. *Be. K.*

acne cheloidalis: lényege szerint *acne pustulosa, acne conglobata,* mely lencsényi—borsónyi kerek, tömött cheloidok hátranagyásával gyógyul. Nem tévesztendő össze az *acne-cheloid (folliculitis sclerotisans) nuchae*-val. *Be. K.*

acne cheloidienne: →*folliculitis sclerotisans nuchae*

acne chlorica: chlor-gőzökkel gyakran érintkezésbe jutó *(acne occupationalis),* különben is seborrhoeás egyének arcán, mellén jelentkező, sűrűn fekvő pattanások, feketés középpel. *Be. K.*

acne colliquativa: az ~ *conglobata* súlyosabb formáinak nyakon, esetleg arcon, ill. másutt előforduló változata. A nyakon, háton keletkező mély, csomós beszűrődések ellágyulnak, helyükön *tbc cutis colliquativához* hasonló, kirágott szélű fekélyek képződnek. Noha az ilyen fekélyekből gümőbacillust kimutatni nem sikerült, eredetüket tuberculotoxikusnak minősítjük. *Be. K.*

acne comedonica, *acne punctata:* →*acne vulgaris*

acne conglobata, *acne colliquativa, acne phlegmonosa, acne pustulosa, folliculitis exulcerans Lukasiewicz:* az *acne vulgaris* legsúlyosabb alakja. Főleg arcon, háton, mellen jelentkezik. Jellemzi az acnék nagy száma, súlyos, szövetpusztító gyulladása, borszemnyi—babnyi tályogokkal *(pyoderma).* Zsugorodó, bemélyedő hegeket hagy vissza. Antituberculoticumokkal is befolyásolható. *Be. K.*

acne cornea (Oppenheim), *acne des hydrocarbures, acne picealis:* foglalkozási betegség, kátrány-, paraffin kőolaj-munkások kézujjain, alkarján, combján, a feszítő felszíneken, mellen, arcon. Az acne vulgarishoz hasonlít, de sötétszürkés-feketés, kemény szarugöbcsék fedik. *Be. K.*

acne cystica: az *acne vulgarist* kísérő, néha abból fejlődő, de az irhában mélyebben fekvő kölesnyi—borsószemnyi, gömbölyű, tömött, idegentestszerű, zárt tömlőcskék, szederjesbarnás v. vörösbarnás színnel. Tartalmuk besűrűsödött, gennyes, olykor véres faggyútömeg. *Be. K.*

acne decalvante: →*folliculitis decalvans*

acne des hydrocarbures: →*acne cornea*

acne eczématique: →*acné miliaire récidivante*

acné excoriée des jeunes filles (Brocq): neuropathiás, fiatal nők arcán apró, traumás eredetű excoriatiók, papulák a vélt v. valóban létező comedók kinyomogatása, felkaparása helyén. *Be. K.*

acné hypertrophique (*Vidal—Leloir*): rhinophyma túltengett bőrében ülő, tág pórussal a felszínre nyíló, kölesnyi—borsószemnyi, tágult faggyúmirigy. Összeszorítva bőségesen ürít féregszerű, bűzös faggyútömeget (→ még *rhinophyma*). *Be. K.*

acneiformis tuberculid: →*tuberculosis* (papulonecrotica)

acne indurata: *acné tubérculeuse, acne vulgaris* mellett v. ezek valamelyikéből kialakuló, mélyen fekvő, szederjesvörös, tömött tapintatú, néha elgennyedő, máskor hónapokon át változatlanul fennálló, kölesnyi—lencsényi acne-papulák az arcon. *Be. K.*

acne infantilis: gyermekkorban, évekkel a pubertas előtt fellépő valódi acne. Kivételes jelenség, és mindig valamilyen belsőelválasztási zavarra utal. Az ~hoz némileg hasonlíthat e korban a *tuberculosis papulonecrotica* és a *tuberculosis miliaris cutis*. *Be. K.*

acne intestinalis: az emésztőcsatorna betegségei által fenntartott *acne vulgaris*. Kiütései főleg a törzsön, kevésbé az arcon jelentkeznek. *Be. K.*

acne juvenilis: →*acne vulgaris*

acné lupoide, *sycosis lupoides* (Brocq), *ulerythema sycosiforme* (Unna): →*folliculitis decalvans*

acné lupus (Hutchinson): a →*tuberculosis miliaris disseminata faciei* elavult neve. *Be. K.*

acne medicamentosa: belsőleg fogyasztott gyógyszerek távoli mellékhatása gyanánt, gyakran egyébként is acne képzésére hajlamos seborrhoeás egyének arcán, mellén, hátán fellépő acneszerű kiütések gyűjtőneve. Leggyakrabban jód v. bróm szedése után, ritkábban steroid kúrák folyamán jelentkezik. *Be. K.*

acne menstrualis seu praemenstrualis: a menstruatio folyamán v. azt közvetlenül megelőző napokban, főként az áll környékén fellépő, az intermenstruumban eltűnő *acne vulgaris*. *Be. K.*

acné miliarie récidivante, *acné eczematique:* középkorú nők arcán, főleg állán, időnként jelentkező, recidiváló, apró, vörös papulák csoportja, mely hormonzavarokat, diétahibákat kísér. Tulajdonképpen nem acne, semmi kórtani vonatkozásban nincs az acne seborrhoica vulgaris juvenilisszel. *Be. K.*

acne necrotica (Boeck), *acne rodens, acne varioliformis, acne polaris, folliculitis necrotica:* homlok, hajas fejbőr, ritkábban az arcbőr betegsége. Egyes elszórtan fekvő szőrtüszőkben kezdetben kölesnyi, feketés elhalás lép fel, gyulladt udvarral. A necrotizált rész kilöködése után heges gödrócske marad vissza. Ha a necrosist savós, gennyes gyulladás előzi meg pustula-képződéssel, *acne varioliformis*nak nevezzük. *Be. K.*

acne neonatorum, *comedo neonatorum:* az újszülöttkorban néha észlelhető comedoképződés az orr körül, a fül előtt, ritkábban az egész arcon elszórtan. Valószínűleg anyai eredetű hormonhatás, ún. *terhességi hormonalis reakció* következménye. Rövidesen spontán elmúlik. *D. L.*

acne occupationalis, *acne arteficialis:* leginkább chlor, kátrány, szurok, aszfalt, gépolaj izgató, ill. a szőrtüszőnyílást eltömő hatására keletkező acneszerű elváltozások alkarokon, ujjakon, combokon, farpofákon, a felsorolt anyagokkal foglalkozó munkásoknál (→még *acne cornea, acne chlorica* stb.). *Be. K.*

acne oris: →*Fox—Fordyce-betegség*

acne phlegmonosa: →*acne conglobata*

acne picealis: →*acne cornea*

acne pilaris (*Bazin*): az →*acne necrotica* elavult neve.

acne polycythaemica: rosaceához hasonlító kiütés az arcon, a *Vaquez—Osler-féle polycythaemia rubra vera* kísérő jelensége. *Be. K.*

acne punctata: →*acne vulgaris*, →*comedo*

acne pustulosa: →*acne conglobata*

acne rodens: (Vidal—Leloir): →*acne necrotica*

acne rosacea: →*rosacea*

acne scrofulosorum: a →*tuberculosis papulonecrotica* helytelen neve. *Be. K.*

acne sebacée concréte: a →*keratosis senilis* elavult neve. *Be. K.*

acné sebacée fluente (Cazenave): a seborrhoeát kísérő →*acne vulgaris* elavult neve. *Be. K.*

acne seborrhoica: →*acne vulgaris*

acne sexualis: →*acne vulgaris*

acne simplex: →*acne vulgaris*

acne teleangiectodes (Kaposi): a →*tuberculosis miliaris disseminata faciei* elavult neve. *Be. K.*

acné tubérculeuse: →*acne indurata*

acne ulcerosa serpiginosa (Kaposi): igen ritka bőrelváltozás az orr csúcsán és szárnyain. Kezdetben többszörös, vörös, puha papulákból áll, melyek hónapokig tartó puha, alávájt szélű fekélyekké esnek szét. *Be. K.*

acne urticata: →*prurigo simplex chronica* egyik válfaja. *Be. K.*

acne varioliformis: →*acne necrotica*

acné vermiculée des joues: →*atrophoderma vermiculatum*

acné vermoulante des joues: →*atrophoderma vermiculatum*

acne vulgaris, *acne juvenilis, acne sexualis, acne simplex, acne punctata, acne comedonica, pattanás:* seborrhoeás egyének arc-, mell- és hátbőrén a pubertas idején jelentkező acne. Alapja a *comedo*. Az eldugult faggyúmirigyben visszatartott faggyútömeg körül staphylogen gyulladás, majd intra- és perifollicularis gennyedés lép fel, mely spontán ürül, de gombostűnyi heget *(acne atrophica)* hagy vissza. Nőknél gyakran a mensest kíséri v. előzi. Az egyes acne klinikailag kölesnyi—borsszemnyi göb, vörös alappal, gennyes középpel, abban néha a comedo feketés fejével *(acné polymorphe)*. 2—3 hét alatt elmúlik, de az acnés állapot 1—2 évtizedig is eltarthat. *Be. K.*

acnitis (Barthélemy): a tuberculosis papulonecrotica mélyebb alakja, melynek szövettömege a bőraljában ül. *Be. K.*

acoasma, *acousma:* elemi, zörejszerű, szavakká nem organizált hallási hallucinatio (sípolás, búgás, zúgás, ciripelés stb.) A belső fül, a n. cochlearis bántalmainál, valamint a planum supratemporale laesióinál fordul elő organikus okoknál fogva. Schizophreniánál is gyakori. *H. B.*

acobaltosis, *akobaltosis:* a táplálék cobalt hiánya miatt létrejövő kóros állapot. Fő jellemzője a vérszegénység. *S. J.*

acoelius: beesett hasú.

acologia: műszertan, gyógyeszköztan.

acomia: →*alopecia*

acomus: kopasz.

aconitathydratase, *aconitase:* a citrátkörfolyamatban szereplő enzym, amely a cis-aconitsavat citromsavvá és iso-citromsavvá képes hydratálni. Olyan egyensúlyi állapot elérését katalizálja, amelyben 80% citromsav, 4% cis-aconitsav és 16% iso-citromsav van. Fluorecetsavmérgezés alkalmával a citrát-ciklus révén fluorcitromsav keletkezik, amely az ~t erősen gátolja, s ezáltal megbénul a citrát-ciklus is. *S. F. B.*

aconitinum: a Kárpátok és Alpesek vidékein található sisakvirág (Aconitum napellus) alkaloidja. A bőrön égető, csípő érzést, majd zsibbadást okoz. Belsőleg (0,1—0,5! mg p. dosi, 1,5! mg p. die) neuralgiás fájdalmat csillapít. Már 3—5 mg halálos mérgezést okozhat. A testhőmérséklet süllyed, a pulsus igen gyér arrhythmiás. Zöld-látás, fülzúgás, rángógörcsök, légzés- és szívbénulás. *I. B.*

Aconitum firmum: →*aconitinum*

Aconitum napellus, *Aconitum firmum Rchb. (Ranunculaceae), sisakvirág:* →*aconitinum*

aconuresis: akaratlan vizeletürítés.

acoria: telhetetlenség, farkaséhség, falánkság.

acormus: törzsnélküli torzszülött.

acosmia: szabálytalanság valamely betegség lefolyásában.

acousma: →*acoasma*

acquisitus, *akvirált:* az egyéni (prae- v. postnatalis) életben szerzett. Az öröklött ellenkezője. *J. E.*

acrák: végrészek (kézfejek, lábfejek, orr, áll). Növekedési zavarok manifesztálódhatnak rajtuk (→*acromegalia*, →*acromicria*), de keringési zavar, (→*acrocyanosis*) v. érzészavar (→*acroparaesthesia*) is észlelhető. *S. J.*

acrania: veleszületett teljes v. részleges koponyahiány.

acratopegák, *keveretlen hidegforrások:* olyan források, melyek vize 20 °C-nál hidegebb, összes szilárd anyaguk nem éri el az 1000 mg/l-t, és *gyógyhatású*ak. *J. E.*

acratothermák: 20 °C-nál magasabb hőmérsékletű hévvizek, melyeknek oldott szilárd-anyag tartalma csekély. *J. E.*

acraturia: vizeletcsurgás, incontinentia urinae.

acremoniasis: →*acremoniosis*

acremoniosis, *acremoniasis:* különféle Acremonium-fajok (A. muthuoni, A. niveum, A potroni) által előidézett mély gombás betegség. Elsősorban a trópusokon fordul elő. A bőr alatt s belső szervekben inkább a syphilises gummákhoz, ritkábban a tuberculotikus folyamatokhoz hasonló körülírt beszűrődéseket okoz, amelyek később fellágyulnak, fekélyesen szétesnek, v. gennyüket sipolyokon át a felszínre ürítik. Váladékából, szöveteiből a gomba kitenyészthető. Typhoid lázakkal járhat. Diagnosis csak a gombalelet pozitivitásából igazolható. Prognosisa kedvezőtlen. Gyógyítása részben tüneti, részben sebészi, ill. jódkáli és antibioticumok adagolásából áll. *Be. K.*

Acremonium: fonálgombák (Hyphomycetes) osztályába tartozó nemzetség. Fajai közül az ~ *potronii*, az ~ *niveum*, az ~ *muthuoni* és az ~ *keio* kórokozó. *A. Z.*

Acrichinum: →*Chinacrinum*

acridin származékok: sárgaszínű, a szöveteket alig izgató, erős fertőtlenítő hatású festékek. Kevéssé mérgesek. (→*xanthacridinum hydrochloricum.* →*Chinacrinum*). *I. B.*

Acriflavin: →*Xanthacridinum hydrochloricum*

acroasphyxia, *Cassirer-syndroma:* →*Raynaud-betegség* korai tünete, jellemzői a halvány, hűvös kéz és láb, feltűnő sápadtság, rohamokban fellépő kipirulással, kitüzesedéssel váltakozva. Az enyhe roham egy—két percig tart, súlyos esetben az igen nagy fájdalommal járó állapot napokig is eltarthat. Th.-t → *Raynaud-betegség.* *B. I.*

acrocentrikus chromosoma: a centromeron a chromosoma egyik végéhez közel van. *Gy. B.*

acrocephalia, *oxycephalia*: a fej legnagyobb szélességéhez viszonyítva magas fej, sok családban domináns jelleg. *N. J.*

acrocephalosyndactylia, *Apert-tünetcsoport, Apert-anomalia, Apert-betegség, acrosphenosyndactylia*: multiplex fejlődési rendellenesség, melyet a meredek, magas koponya, a homloktáj elődomborodása, széles lapos arc, hypertelorismus, mérsékelt exophthalmus, anti-mongol állású szemrés, horogszerűen görbült arc, a kéz- és lábujjak syndactyliája v. atrophiája („kanálkéz") jellemez. Nem ritka cutis marmorata, teleangiectasiával együtt. Pneumoencephalographiával többször kimutatható a septum pellucidum hiánya. *D. L.*

2. (gen): a multiplex anomalia sok esetben domináns, de nem ritkán recesszív öröklésmenetet mutat. *Gy. B.*

acrochordon: a →*condyloma acuminatum*nak száraz, nem pálló bőrterületeken egyesével v. csoportosan megjelenő hyperkeratotikus, kemény tapintatú, száraz alakja. *Be. K.*

acrocrania: az agykoponya legnagyobb szélességéhez viszonyítva magas koponya (→ *agykoponya jelzők).* *N. J.*

acrocyanosis: 1. kékes-szederjes elszíneződés szimmetrikusan a kéz, láb, valamint a kiálló testrészek végi részein (orrhegy, fülcimpa stb.). Oka az erek, elsősorban a venulák beidegzésének zavara. Az alapbetegségnek hidegérzékenység a következménye, mely az elszíneződést fokozhatja. Panaszt ritkán okoz, főleg kozmetikai jelentősége van. *G. Gy*

2. (gen): számos öröklődő betegségben megfigyelhető, izolált familiaris előfordulásában domináns öröklésmenete kimutatható. *Gy. B.*

acrodermatitis chronica atrophicans, (Pick—Herxheimer): különösen a végtagokon, főleg az alsón lokalizálódó, egészen a csípőig terjedő, egy v. több gócban fellépő, kezdetben gyulladásos, később sorvadással járó idült bőrfolyamat. Az elváltozásnak megfelelő bőrterület kezdetben szederjes-vörös, tésztás tapintatú, duzzadt, szélein terjeszkedő, sima, nem hámló; később sápadt, selyemfényű, cigarettapapírszerűen ráncolható lesz, ami alól a bőr minden rétegének sorvadása miatt élesen előtűnik a vénák hálózata. Oka ismeretlen, valószínűleg endogen toxikus (hormonalis), a fertőzéses eredetére vonatkozó feltevés nincs kellően bizonyítva. *Be. K.*

acrodermatitis continua perstans s. suppurativa (Hallopeau), *dermatitis repens* (Crocker): egy v. több végtag ujjain kezdődő, lassanként a csuklóig, ill. a bokáig felkúszó, néha a tag végrészét teljesen elborító, gyulladásos, gennyes hólyagok szakadatlan képződése, amely évekig tart, a körmöket elpusztítva, az ujjakat elsorvasztva. Közel áll a psoriasis pustulosához, némely szerző a pemphigus csoport egyik jóindulatú alakjának tekinti. Oka ismeretlen. *Be. K.*

acrodermatitis enteropathica (Danbolt): **1.** ismétlődő hasmenésekben szenvedő csecsemők végtagjain, testnyílásai körül és nyakán fellépő nedvező, pörkös, hámló psoriasiformis bőrgyulladás. Gennyes tályogok, hajzat kihullása, paronychiák kísérik. Gyakran halálos kimenetelű. Irodalmi adatok szerint oralis Vioform-kezelésre jól reagál. *Be. K.*

2. (gen): a gyakori consanguinitas és testvér megbetegedés autosomalis recesszivitásra utal. *Gy. B.*

acrodynia: → *Feer betegség*

acrodystonia traumatica: súlyosabb sérülések, törések után a felsővégtagokon — többnyire az ulnaris és medianus ideg területén — kifejlődő, az ischaemiás contracturához hasonló kórállapot („troubles physiopathiques d'ordre réflexe"). Tekintettel az ok tisztázatlan voltára, mind prognosisa, mind a therapiás eljárások (fürdőzés, hőlégkezelés, massage,villanyozás, gyógytorna, novocain-blokád stb.) eredménye bizonytalan. *B. I.*

acrodystrophia: → *acroosteolysis*

acrogeria (Gottron): a progeriának a kezekre és lábakra lokalizált alakja. *Be. K.*

acro-kerato-elastoidosis (Costa, 1954): elszórt, szemölcsszerű, kerek v. sokszögű, 1—2 mm-re kiemelkedő, v. a bőrben ülő papuloid-lichenoid képletek megjelenése a végtagokon. Színük áttetsző sárgás, felszínük sima. Izoláltak, de össze is folyhatnak v. vonalakba rendeződhetnek, tömött tapintatúak. Szöveti képükön a felhámban acanthosis, granulosis, hyperkeratosis, a melanin megfogyatkozása, az irhában a rugalmas rostok töredezettsége látható. Igen ritka kórkép, jelentősége csekély, therapiával alig befolyásolható, maradandó jellegű degeneratív hyperplastikus folyamat. *Be. K.*

acrokeratosis verruciformis (Hopf): fiatalkorban fellépő családi jellegű megbetegedés. A kéz és lábhátra lokalizált sokszögű, hyperkeratotikus papulák és ezekből appositióval keletkező összefüggő nagyobb, kérges, piszkos színű, teljesen gyulladásmentes, maradandó jellegű elváltozás. Öröklésmenete autosomalis domináns. *Th.:* tüneti, keratolysis, abrasio. *Be. K.*

acrolein, *acrylaldehyd, propenal,* $CH_2 = CH-CHO$: színtelen, szúrós szagú, mérgező folyadék; a legegyszerűbb telítetlen aldehyd. Nagyon reakcióképes vegyület. Glycerin hevítésekor keletkezik, szúrós szaga miatt glycerin kimutatására alkalmas. *S. F. B.*

acromegalia, *Marie-féle betegség:* a növekedési hormon fokozott termelése okozta kórkép felnőttkorban, kivételesen gyermeken. Kórbonctanilag a hypophysis eosinophil adenomája v. hyperplasiája jellemzi. Az eosinophil adenoma olykor extrasellaris (garat). Tünetei: az *acrák,* főleg az áll, járomcsontok, a szemgödör felső széle, a ramus mandibulae, a kezek és a lábak növekedése. A későbbiekben arthrosis deformans, arthropathia. A csigolyák elváltozása kyphosist okozhat. A belső szervek is megnagyobbodnak (splanchomegalia). A gége elváltozása az ~ *laryngis.* A gégefedő és a gége porcainak megvastagodásában, a porcsejtek burjánzásában, az arytáj tumorszerű deformálódásában nyilvánul meg, amely a hangot mélyebbé és érdessé, nőknél férfias színezetűvé teszi. A nyálkahártya-megvastagodás néha légzési nehézségeket okoz. Gyakori a latens v. manifest diabetes. — *Rtg:* hypophysis adenoma a sella turcicát ballonszerűen kitágítja, a processus clinoideus anteriorok meghosszabbodnak, csőrt (bec acromegalique) alkotnak. A kéz- és lábujjakon hyperostosis, a végperceken tüskeszerű exostosisok. Gyakori a csontok osteoporosisa, szűk ékcsonti öböl, tág orrmelléküregek. A csecsnyúlvány légtartalma fokozott, sejtrendszere erősen fejlett. Gyakori a → *hyperostosis frontalis interna.* Ha a sellából kitörő tumor a chiasma opticumot sérti, bitemporalis hemianopsiát okoz. Néha a kórkép tejelválasztásra vezet (férfiakon gynaecomastia). A serum P-tartalma többnyire emelkedett. *Th.:* a hypophysis tumor műtéti v. sugaras roncsolása,eltávolítása. Sexualhormonok nagy adagban (hatásuk bizonytalan).

~ *fogászati vonatkozásai:* az ajkak, a nyelv és az íny megvastagodik. Az állkapocs növekedése folytán az állcsúcs feltűnően előre tolódik és így *progenia* alakul ki. Az állkapocs növekedése miatt a fogakközötti rések (→ *diastema*) megnövekszenek. A foggyökerek cementje diffusan v. körülírtan megvastagodik, amit hypercementosisnak, cement-hypertrophiának neveznek. Adatokat találunk mind domináns, mind recesszív öröklésmenetre.

Ho. I.—Ré. Gy.—B. K.

acromegaliás arthropathia: többnyire az alapbetegség késői szakában fellépő porc-

burjánzással, osteophyta képződéssel járó arthrosis deformans. *G. A.*

acromegaloid alkat, *acromegaloidismus:* acromegaliára emlékeztető arcvonások egészséges emberen. Az esetek egy részében az acromegalia forme frustejének tekintik. Átmenetileg terhesség következtében jelentkezik. Ilyenkor túlnyomóan a lágyrészek duzzadása okozza. *Ho. I.*

acromegaloid osteosis: →*hyperostosis sclerotisans generalisata*

acromelalgia: →*erythromelalgia*

acromicria, *Brugsch-syndroma, dystrophia osteogenitalis:* a hypophysis elülső lebenyének csökkent működésével járó állapot. A végtagok distalis részeinek kórosan kicsiny volta, amenorrhoea, diabetes insipidus, hypothermia, acrocyanosis, köröm-deformatio jellemzik. *H. B.*

acromio-clavicularis ficam: →*luxatio acromio-clavicularis*

acromion, *vállcsúcs:* a lapockatövis spina scapulae (→*scapula*) oldalirányú kiemelkedése; a testmérőpontok egyike. Az ~ *magasság* az ~nak a talaj síkjától való távolsága nyugodt testtartásban álló, élő emberen. (ábrát →*scapula*) *T. I.*

acromioplastica: az →*acromion* lat. részének műtéti eltávolítása abból a célból, hogy a kar abductiójakor a lat.darab az alatta levő ín-, izomréteggel ne dörzsölődjék. Elvégzése az ún. supraspinatus syndroma (a vállízület rotator izomköpenyének különféle sérülései, gyulladása, calcificáló bursitise) konzervatív kezelésre nem javuló eseteiben indokolt. *G. A.*

acroosteolysis, *acrodystrophia:* a kéz- és láb végperceinek részleges, v. teljes felszívódása, rendesen peripheriás jellegű, súlyos keringési zavarok következtében. Domináns öröklésmenetű familiaris esetek ismertek. *D. P.*

acroosteosclerosis: a kéz végperceinek részleges, v. teljes enostalis sclerosisa, amely kizárólag nőkön fordul elő. *D. P.*

acroparaesthesia, *anxietas tibiarum, restless legs:* vasomotorikus neurosis az alsó végtagokon. Rohamokban fellépő cyanosis majd vérbőség a lábszárakon, lábfejen,helyi paraesthesiákkal. Polyneuritisek részjelensége. Néha sclerosis multiplex bevezető tünete. *Be. K.*

acropathia: →*osteoarthropathia hypertrophicans toxica*

acropathia pseudosyringomyelica extremitatis inferioris (ulceromutilans): neuro-trophikus zavaron alapuló családi jellegű torpid fekélyesedés a test csúcstájain. Az ujjakon csonkolásokat eredményezhet. *Be. K.*

acrophobia: beteges félelem a magaslatokon tartózkodástól. *J. E.*

acropigmentatio, *Spitzenpigment, melanismus circumscriptus:* 4 éven aluli sötét hajú gyermekek kéz- és lábujjainak végperce hátán mutatkozó sötét pigmentatio. Phylogenetikai csökevény. 4 éves korban spontán eltűnhet. *Be. K.*

acropigmentatio symmetrica: szimmetrikus, szeplőszerű pigmentfoltok az arcon, hálózatos rajzolatú leukomelanoderma a végtagokon. Gyermekkorban keletkezik, öröklődése recessiv. Leírója Keizo *Dohi.* *Be. K.*

acrosclerosis: →*scleroderma diffusum*

acrosoma (galea)*:* az ondósejt fejének elülső végét borító ellenálló sapka. A Golgi apparatusból fejlődik a spermiohistogenesisben. Egyes állatoknál bele van ágyazva a perforatorium, amely megkönnyíti az ondószálnak a petébe hatolását. *T. I.*

acrosphenosyndactylia: →*acrocephalosyndactylia*

acrosyndactylia: az ujjak végének veleszületett összenövése. *Th:* műtéti, az összenövések plasztikai szétválasztása. *Z. I.*

acroteriasis congenita: →*Hanhart-(II)-syndroma*

acrotismus: pulsushiány v. a pulsus tapinthatóságának hiánya.

acrylaldehyd: → *acrolein*

acrylat, *akrilát:* a fogászatban fogpótlás céljára leggyakrabban használatos műanyag; vegyileg polymethacrylsavas methylester. 1936-ban *(Paladon, Kulzer)* került forgalomba. A fogászati műanyag feldolgozási módja a *polymerisatio* (sokszorozódás), módszere az ún. nedves eljárás. Ennek lényege, hogy az ~-port, a polymert, amely már kész polymerisatum, összekeverik a még kis molekulájú, folyékony állapotú *monomer*rel. Az így nyert plasztikus gyúrmát formába préselik és teljesen „kipolimerizálják." Ismert fogászati ~-gyártmányok*: Spofacryl, Superacryl, Stellon, Kallodent.* Műfogsort, műfogat, koronát, hidat stb. készítenek belőle. *B. K.*

acrylic lens: →*lencsepótlás műanyagokkal*

acrylnitril, $CH_2=CH-CN$*:* a legegyszerűbb telítetlen nitril. Színtelen, szúrós szagú, vízzel elegyedő folyadék, fp.: 78° C.

Előállítása pl. aethylenoxydból és hydrogencyanidból történhet. Készítésénél és felhasználásánál toxicologiai szempontokat is figyelembe kell venni. Számos műanyag (pl. nitrilkaucsuk, ütésálló polystyrol, Perbunan stb.), ill. talajjavító szer fontos alapanyaga. Rovarméregként is használják. *Auber—Kós*

acrylsav: →*methoxsalen*

ACSI: *Anya- és Csecsemővédő Intézet*

A-csoport: 1. →*AB0 vércsoportrendszer.* — 2. béta typusú haemolysist okozó, elsősorban emberre pathogen, gennykeltő streptococcusok csoportja R. C. *Lancefield* osztályozása szerint. *A. Z.*

Acta Biochimica et Biophysica Academiae Scientiarum Hungaricae: a Magyar Tudományos Akadémia folyóirata. A biokémia és biofizika tárgykörébe tartozó közleményeket közöl orosz, francia, angol és német nyelven. Főszerkesztő: *Straub F. Brunó* és *Ernst Jenő.* *S. I.*

Acta Biologica Academiae Scientiarum Hungaricae: a Magyar Tudományos Akadémia folyóirata. A biológia körébe tartozó értekezéseket közöl orosz, francia, angol és német nyelven. Főszerkesztő: *Törő Imre.* *S. I.*

Acta Chimica Academiae Scientiarum Hungaricae: a Magyar Tudományos Akadémia folyóirata. A kémia tárgyköréből közöl idegen nyelvű értekezéseket. Főszerkesztő: *Lengyel Béla.* *S. I.*

Acta Chirurgica Academiae Scientiarum Hungaricae: a Magyar Tudományos Akadémia folyóirata. A sebészet tárgykörébe tartozó közleményeket közöl orosz, francia, angol és német nyelven. Főszerkesztő: *Babics Antal.* *S. I.*

Actaea spiccata: →*mérgező növényi anyagok*

Acták: a Magyar Tudományos Akadémia tudományos szakfolyóiratai. Elsősorban magyar kutatók kiemelkedő kutatásainak eredményei és értekezései kerülnek közlésre orosz, francia, angol vagy német nyelven. A cikkek után rövid más nyelvű összefoglaló következik. Egy kötet általában 20—30 ív terjedelmű. Több füzet alkot egy kötetet. *S. I.*

Acta Medica Academiae Scientiarum Hungaricae: a Magyar Tudományos Akadémia folyóirata. A klinikai és kísérleti orvostudomány területéről származó eredeti megfigyelésekon alapuló kutatások eredményeit közli angol, francia, német és orosz nyelven. Főszerkesztő: *Rusznyák István.* *S. I.*

Acta Microbiologica Academiae Scientiarum Hungaricae: a Magyar Tudományos Akadémia folyóirata. A mikrobiológia tárgykörébe tartozó közleményeket közöl orosz, francia, angol és német nyelven. Főszerkesztő: *Ivánovics György.* *S. I.*

Acta Morphologica Academiae Scientiarum Hungaricae: a Magyar Tudományos Akadémia folyóirata. Az anatómia és kórbonctan tárgykörébe tartozó értekezéseket közöl orosz, francia, angol és német nyelven. Főszerkesztő: *Törő Imre.* *S. I.*

Acta Paediatrica Academiae Scientiarum Hungaricae: a Magyar Tudományos Akadémia folyóirata. A gyermekgyógyászat tárgykörébe tartozó közleményeket közöl orosz, francia, angol és német nyelven. Főszerkesztő: *Gegesi Kiss Pál.* *S. I.*

Acta Pharmaceutica Hungarica: a Magyar Gyógyszerészeti Társaság folyóirata. 1925-ben indította meg *Lipták* Pál a Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság Értesítője címmel. A gyógyszerészet tárgyköréből közöl tudományos értekezéseket. Főszerkesztő: *Bayer István.* *S. I.*

Acta Physiologica Academiae Scientiarum Hungaricae: a Magyar Tudományos Akadémia folyóirata. A kísérletes orvostudomány körébe tartozó értekezéseket közöl orosz, francia, angol, német nyelven. Főszerkesztő: *Lissák Kálmán.* *S. I.*

Actase: fibrinolytikus hatású készítmény. Emberi vérből izolált profibrinolysinnek streptokinaséval történő aktiválása útján kapott preparátum. — Klinikailag a thromboemboliás megbetegedések kezelésére intravenás infusióban alkalmazzák. Adagolását a beteg plasmájából nyert alvadékra kifejtett hatása révén, biológiai titrálással egyedileg állapitják meg. A szer infusióját lehetőleg a thrombus kialakulásától számított 48 órán belül kell megkezdeni. Túladagolása thrombelastographos controllal kerülhető el. Por-ampullánként 1 000 000 egység hatóanyagot tartalmaz. *G. M.*

Acta Veterinaria Academiae Scientiarum Hungaricae: a Magyar Tudományos Akadémia folyóirata. Az állatorvostudomány tárgykörébe tartozó közleményeket közöl orosz, francia, angol és német nyelven. Főszerkesztő: *Kotlán Sándor.* *S. I.*

ACTH: →*adrenocorticotroph hormon,* →*Exacthin*

Acthal: →*Exacthin*

Actidion, *Cycloheximid:* Streptomyces griseus culturában melléktermékként kelet-

kező, kifejezetten gombaellenes spektrummal rendelkező antibioticum. Coccusokra és egyes Gram-negatív baktériumokra is hatásos. Külsőleg használják, im. v. iv. adva, mérgessége miatt veszélyes. *I. B.—A. Z.*

actin: az izomfibrillum egyik contractiós fehérjéje. Myosinnal fehérjekomplexet, *actomyosint* képez. Az izomban *fibrillaris* (F—~), v. *globularis* (G—~) alakban található. Az *F—~* az isotrop és anisotrop rostrészeken egyaránt átvonul a fibrillum hosszában. Oldata erősen viscosus és anomalis viscositást mutat, thixotrop. A *G—~* acetonnal szárított izomból, sómentes közegben vonható ki, molsúlya 57 000, kötött ATP-t tartalmaz. Só hozzáadására (NaCl+Mg ionok) F—~ná polymerizál, miközben a kötött ATP lebomlik ADP-vé. Oldata kevéssé viscosus. *S. F. B.*

Actinia: →*mérgező gerinctelen állatok*

actinismus: az elektromágneses hullámok sugárzó energiájának hatása. (→ még *photochemiai effectus,* → *heliotherapia)*

Actinobacillus: a Brucellaceae családba tartozó, Gram-negatív, bipolárisan festődő, rövid, pálcika alakú baktérium-nemzetség. Legismertebb faja az ~ *Lignieresii.* Állatokban, főként szarvasmarhában és lóban sarjszövet és tályogképződéssel járó betegséget okoz *(actinobacillosis).* Ritkán az embert is megbetegíti, az actinomycosishoz hasonló kórkép formájában. Az ~ *mallei* (→*Malleomyces mallei),* a takonykór (malleus) kórokozója. *A. Z.*

Actinobacillus mallei: →*Malleomyces mallei*

actinocongestin: az *Actinia*k (tengeri virágállatok) fehérjetermészetű méreganyaga. Kutyákra gyakorolt hatásának vizsgálatával fedezte fel *Richet* és *Portier* 1902-ben az *anaphylaxiát.* *A. Z.*

actinoderma: a fény s más sugárzó energiák iránt nem túlérzékeny (normergiás) egyének bőrén sugárzások által előidézett elváltozások (dermatitisek, bullosus erythemák stb.) gyűjtőneve. (→*actinophylaxia)* *Be. K.*

actinodermatitis: bőrgyulladás röntgen, napfény, ibolyántúli sugár következtében.

actinogen: sugárzást létrehozó anyag.

actinogenesis, *radiogenesis:* sugárzás keletkezése.

actinologia: a sugárzó energia fizikai, kémiai és biológiai hatásaival foglalkozó tudomány. *J. E.*

actinometer, *aktinometer:* közvetlen napsugárzásmérő, mely a sugárzás hőhatásából következtet a sugárzás erősségére. A *Michelson—Martens* rendszerű ~ *kalorimetrikus* (nem hőelektromos) eszköz, amely csak relatív értékeket ad, s ezért csak abszolút eszközzel történő összehasonlítás alapján alkalmazható. A közvetlen napsugárzást és a szétszórt égsugárzást önműködően jegyzi a *Robitsch-f. actinograph.* *J. E.*

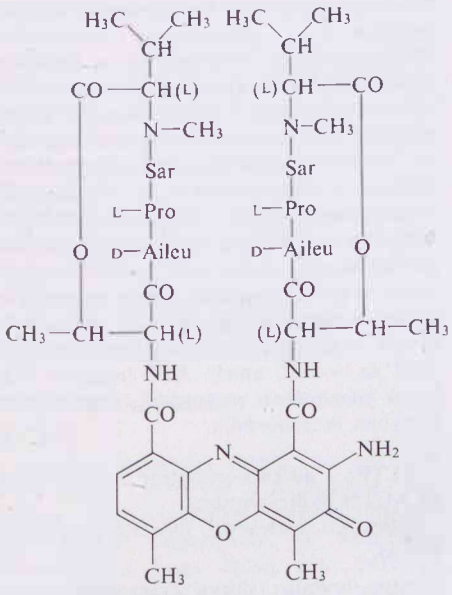
Actinomyces, *sugárgomba:* az *Actinomycetaceae* család egyik nemzetsége. Fajai nem savállók, de Gram-pozitív festődésűek. Myceliumot képeznek, conidiumokat nem. A myceliumok szabálytalan elágazódásúak, v. rövid pálcikákká fragmentálódnak. Anaerob, v. microaerophil természetűek. Emberi és állati kórokozók. Az 1953. évi római Nemzetközi Mikrobiológiai Kongresszus óta ebbe a családba sorolják a *Streptomyces* fajokat is. ~ *asteroides:* → *Nocardia.* Az ~ *Baudetii* a macskák, kutyák actinomycosisát okozza. ~ *bovis* a szarvasmarhák sugárgomba betegségének okozója. ~ *candidus:* →*Streptomyces.* ~ Israelii (~ *Wolff-Israeli)* az emberi actnomycosis kórokozója. Telepei szívósan tapadnak a táptalajhoz. ~ *madurae:* →*Nocardia.* ~ *pharcinicus:* → *Nocardia.* *A. Z.*

Actinomycetaceae: *Bergey* rendszere szerint a hasadó gombák Actinomycetales rendjének egyik családja. A *Nocardia* és az *Actinomyces* genusai jelentősek. *A. Z.*

Actinomycetales: *Bergey* rendszerében a hasadó gombák osztályának egyik rendje. Rövid v. hosszabb, legtöbbször elágazó, fonalat alkotó, Gram-pozitív baktériumok. Vannak myceliumot és spórát képező fajai is. Aerob v. anaerob természetűek. Legtöbb faja a talajban él, de vannak közöttük súlyos emberi és állati betegséget okozók is. Ide tartoznak a Mycobacterium, az Actinomyces, a Streptomyces és a Nocardia genusok. *A. Z.*

actinomycetin: a *Streptomyces albus* antibiotikus anyaga. A Gram-pozitív baktériumokra hatásos. *A. Z.*

Actinomycin, *Sanamycin:* a streptomyces chrysomallus termelte ~-C és D nevű cytostatikus hatású chromopeptidek. Iv. adva az egér-daganatok visszafejlődését okozzák. Főleg lymphogranulomatosis kezelésére használhatók 0,1—0,4 mg iv, fokozatosan emelkedve; teljes kúra 10—12 mg. *I. B.*

Actinomycin

actinomycoma: az alsó állcsont Actinomyces gombafaj által okozott, az állcsont jelentős kiszélesedésétől kísért cystosus jellegű ürege. *D. P.*

actinomycosis, *sugárgomba betegség:* az Actinomyces gombák által okozott chronikus betegség. A gomba-invasio helye szerint cervicofacialis, pulmonalis, ill. abdominalis ~ keletkezik. Az ~ *cervicofacialis* a leggyakoribb. Valószínűleg a szájból indul ki. Kemény csomók képződnek a lágyrészekben, az arc és nyak bőre is indurált, a csomókkal összekapaszkodott, enyhén vörös.

A csomók lassan növekednek, a beszűrődés deszkakemény lesz, a terület szélein újabb csomók jelennek meg. A csomók közepe elfolyósodik és kifakad, sipolyok képződnek. Ezzel azonban a környező beszűrődés keménysége nem oldódik. A sipolyból hosszú ideig szemcsés gennyes váladék ürül. A szemcsék kénsárgák lehetnek (sulfur-granula, actinomyces tőke) és mycelium-tömegekből állanak. A mycelium külső végein radiaer elhelyezkedésű bunkók vannak és ezen alakzat alapján, mely két üveglap közt szétnyomva kis nagyítással is jól látható, kapta a kórokozó sugárgomba nevet. A csomók és sipolyok hosszú idejű váladékozás után csúnya heggel gyógyulnak. A folyamat mindent tönkretesz, ami útjába esik. Leggyakoribb a mandibula egyik oldalán, de ráterjedhet a nyelvre, maxillára. A gége, thyreoidea, orbita, nyálmirigyek, agy, a garat hátsóbb részei már csak ritkán kerülnek bele a folyamatba. A pathogenesis még homályos. Az a régi felfogás, hogy a gomba kalászosok rágcsálásával inokulálódik a szájban, nem bizonyítható. Odvas fogakban actinomyces gyakran található, a betegség mégis elég ritka. A rossz fogazat (nyitott gyökcsatorna) hajlamosító tényező, mert így az anaerob Actinomyces könnyebben talál behatolási lehetőséget. A diagnosis a klinikai tünetek mellett a sugárgomba kimutatásával bizonyítható. ~ *pulmonalis:* elhúzódó bronchopneumoniához, később tuberculosishoz, gangraenához hasonlít. A tüdő rtg-képén, massiv foltos infiltratio látható, mely makacsul terjed. A beteg sokat köhög és a köpetben gennyes-véres csomók jelennek meg, melyekből a gomba kimutatható, mikroszkóppal és tenyésztéssel. A folyamat általában egyoldali. Lassan ráterjedhet a pericardiumra, bordákra, mellkasfalra, empyemát okozhat, a mellkasfalon is áttörhet. ~*abdominalis:* leggyakoribb a caecumtájon. Korai diagnosisához explorativ laparotomia szükséges. Az ~ prognosisa régebben nagyon súlyos volt, de még ma is sokszor bizonytalan. *Th :* korán kezdett erélyes hosszantartó penicillin-kezelés a leghatásosabb, de némileg a tetracyclin és chlorocid is hatásos. A penicillin mellett sulfonamid is adható. *P. Gy.*

actinomycosis cutis: különböző sugárgombafajok (Actinomyces, Nocardia, Cohnistreptothrix) által előidézett, leginkább a mély szervek felől a bőrre átterjedő infectiós granuloma. Elsődlegesen ritka. A bőr felszínének bármely részén előfordulhat. Leggyakrabban az arc és nyak képleteiben és bőrén, kisebb gyakorisággal a mellen és a hason jelentkezik. Barnás-szederjes, deszkakemény beszűrődés, mély barázdákkal és sipolyokkal tagolva, amelyek váladékában a sugárgomba tőkéi (→*drusa*) megtalálhatók. Prognosisa ma is komoly bár a penicillin, sebészi eljárások, rtg-therapia teljes gyógyulást is eredményezhet. *Be. K.*

actinomycosis ossealis, *csont actinomycosis:* a pathogen sugárgombák által előidézett gyulladásos folyamat, az →*osteomyelitis* rtg és fizikális képe, elsősorban a destruktív folyamatok jellemzik. *D. P.*

actinomycosis vesicae, *húgyhólyag actinomycosis:* a húgyhólyag subacut v. chronikus megbetegedése, mely pyelitis klinikai képét utánozza. Oka, hogy az actinomycosis a környező szövetekből v. haematogen úton a húgyhólyagra terjed. Rtg-képen: a kontrasztanyaggal kitöltött húgyhólyagban szabálytalan szélű, különböző kiterjedésű telődési hiány látható. *D. P.*

actinophylaxia: a bőr védő tevékenysége a sugárhatásokkal szemben. Mechanizmusa a szaruréteg megvastagodása, a pigmentum felszaporodása, a capillarisok kitágulása és végül egy ma még ismeretlen tényező révén (szövetanyagok?) kialakuló „hozzászokás" a sugárhatáshoz. Hiánya →*actinoderma* kialakulásához vezet. *Be. K.*

actinoscopia: anyagok vizsgálata különböző sugarak (így pl. ultraibolya-, infravörös-, röntgensugarak, analitikai kvarclámpa) segítségével. *J. E.*

actinotherapia: betegségek gyógyítása sugárkezelés (fény, különösen ultraibolya fény, röntgensugarak, radioaktivitás) útján. (még →*fénytherapia*) *J. E.*

actinotoxiderma: a szervezetben keletkező biogen anyagok, hormonok, autointoxicatiók (porphyrin) és kívülről bevitt bizonyos táplálékok, gyógyszerek, mint *photodynamikai sensibilisatorok* által keltett túlérzékenység fény és más sugárzó energiák iránt. A bőrön megnyilvánuló jelenségei gyulladásos jellegűek. (→*porphyria,* →*fagopyrismus,* →*atriplicismus*) *Be. K.*

activ: → *aktiv*

actograph: állatok mozgási aktivitásának regisztrálására alkalmas készülék. Az állat ketrecében végzett ún. spontán aktivitását úgy értékelhetjük ki, hogy a rugalmasan fixált ketrec rezgéseit megfelelő átviteli szerkezet segítségével grafikusan regisztráljuk. Az aktivitást fokozó körülmények: éhezés, táplálkozás, sötétség, oestrus, lactatio stb. Egyes hypothalamikus magcsoportok laesiója is fokozza a motoros aktivitást. *B. P.*

actomyosin: az izomfibrillum contractilis fehérjéje; az *actin* és *myosin* fehérjék complexe. Az izomrostban található, és szál alakjában ATP hatására gyorsan zsugorodik. Természetes formája az izomban a componenseket 1 : 3 súlyarányban tartalmazza. Mesterségesen a componensek a legkülönbözőbb arányban keverhetők és így különböző tulajdonságú ~ok keletkeznek; a legnagyobb zsugorodási képességű mesterséges ~ a természetessel megegyező arányban tartalmazza a componenseket. Az ~-oldat ATP hozzáadására nagy viscositas-csökkenést mutat. Az oldatból a sókat eltávolítva laza gel keletkezik, amely ATP hatására zsugorodik; a gel vízvesztéssel tömör csapadékká alakul (*superpraecipitatio*). A dest. vízbe lövellt ~ oldatból fonal alakban kicsapódó ~gel az ~-szál, amely ATP hatására Mg-ionok jelenlétében zsugorodik, azaz minden irányban összehúzódik. *S. F. B.*

ACTP: adrenocorticotrop polypeptid, az ACTH hydrolysatuma.

actus: tett, cselekedet, művelet, ténykedés, eljárás.

actus brutalis: durva erőszakkal végrehajtott nemi közösülés, amely a női nemiszervek mélyreható sérüléseit okozhatja. *F. V.*

actus sexualis: nemi tevékenység. Normális módja az immissio penis in vaginam útján végzett közösülés. *F. V.*

acuitas visus: látásélesség.

aculeus: tüske, fulánk.

acumeter: mechanikus működésű hallásvizsgáló készülék. A legelterjedtebb modellt Politzer készítette. Egy fémhengerre mindig azonos magasságról leeső fémkalapács kelti a vizsgáló hangot. Már csak történelmi jelentősége van. *A. P.*

acuphonia: a kopogtatási hang meghallgatása.

acupunctura, *akupunktura:* hagyományos kínai gyógyeljárás; a test előírásos helyein arany v. ezüst tűk felszínesen alkalmazott különböző időtartamú beszúrása. Az ~ szabályai több száz szúrási helyet jelölnek meg az egyes betegségekre. Főként functionalis megbetegedésekben hatása igazolható, de általános alkalmazása a modern tudomány elveivel ütközik. *S. J.*

acus: tű

acusma: fülcsengés.

acusticofacialis léc: →*ganglionléc*

acusticus: halló, hallási.

acustikai süketítés, *masking effect:* → *audiometer*

acustikus hallucinatio: hallási észlelés, mely külvilági hanginger nélkül keletkezik, legtöbbször schizophreniában, de alcoholismus, paralysis progressiva esetén is. A temporalis transversalis gyrusok izgalma (heg, daganat) ún. organikus ~t okozhat, amelyekre nézve a betegnek nincs valóságélménye. Temporalis epilepsiánál ~ vezethet be a rohamot. *H. B*

acustikus mag: hallóideg-góc.

acustikus megbetegedés: a n. statoacusticus, a VIII. agyideg betegségei. *A. P.*

acustikus neurinoma: → *neurinoma nervi acustici*

acustikus projectiós mezők: az agykéreg azon részei, melyekben a hallópályák végződnek. Hangingerekkel nagyamplitudójú potenciálokat regisztráltak a temporalis lebenyben, a fossa Sylvii alsó peremén (Brodmann 41. és 42. area): ezen a területen van tehát az elsődleges hallókéreg. Mindkét hallókéregben mindkét cochleából eredő pályák végződnek, vagyis a representatio bilateralis. A cochlea receptorai „pontról-pontra" vetülnek a kéregbe és hangfrekvencia szerint rendeződnek: a cochlea basalis területe (magas hangok) a hallókéregben elől, a cochlea csúcsa (mély hangok) a kérgi area hátsó területére vetül. Újabban az elsődleges hallókéregtől ventralisan egy másodlagos kérgi hallómezőt is leírtak. Mindkét oldali hallókéreg kiirtása után a hallásérzés nem vész el teljesen, de a finomabb discriminatio (→ *iránylıallás*) és a hangra felépített komplex feltételes reflexek eltűnnek. *B. P.*

acustikus reflexek: → *cochlearis reflexek*

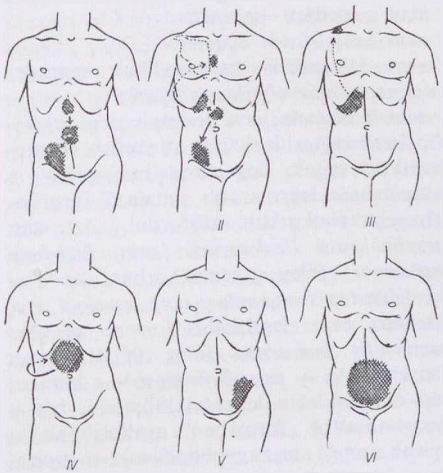
acustikus szemhéjreflex: szemzárás erős hangingerre.

acustikus tumor, *(kisagy hídszögleti daganat):* → *intracranialis daganatok*

acus triquetra: szúrócsap.

acut, *akut, heveny:* hirtelen fellépő és gyors lefolyású. A betegségek közül általában a rövid ideig tartók ~ak, a hat héten túl gyógyulók idültek (chronikusak). *S. J.*

acut abdomen, *acut has, hasi katasztrófa:* viharos hasi tünetekkel és peritonitis tüneteivel járó megbetegedések összefoglaló elnevezése. Hasi szerv perforatiója, pancreasnecrosis, tuba ruptura, extrauterin graviditás, mesenterialis thrombosis a leggyakoribb előidéző. *M. I.*

Abdominalis katasztrófák fájdalom-localisatiója. Fájdalomzónák heveny hasüregi folyamatok, „abdominalis katasztrófák" esetén. *I. Appendicitis:* rendszerint epigastrialis fájdalommal kezdődik (nem gyomorrontás!), azután a periumbilicalis, majd végül az iliocaecalis területre húzódik le a fájdalom. *II. Gyomorátfúródás:* heves epigastrialis fájdalom, amely hátrafelé átsugárzik az interscapularis regióba, és lehúzódik az iliocaecalis tájra. *III. Epehólyaggyulladás:* fájdalom az epehólyag területén vagy az epigastriumban, amely a jobb vállba is sugározhat. *IV. Pancreatitis:* az epigastriális fájdalom a hátba sugárzik. *V. Diverticulitis:* fájdalom a bal fossa iliacában. *VI. Mesenterialis thrombosis:* fájdalom a has középrészén

acut cerebellaris ataxia: → *Zappert-syndroma*

acut cerebralis tremor: → *Zappert-syndroma*

acut csont-atrophia: → *Sudeck atrophia*

acut diffus glomerulonephritis: → *glomerulonephritis acuta diffusa*

acute renal failure: → *acut vesekárosodás*

acut erythraemia: ~*di Guglielmo-syndroma*

acute septic sore throat: → *streptococcus tonsillitis*

acut exogen reakció: a szervezetet érő legkülönbözőbb károsító tényezők (acut fertőzések, mérgezések v. általános megbetegedések, sérülések stb.) mint uraemia, hepatargia, diabeteses coma, koponyatrauma, éhezés stb. által kiváltott psychopathologiai syndroma. Exogennek nevezte el Bonhoeffer, szemben az endogen psychosisokkal, amelyeket tisztán lelki eredetűeknek tekintett. Tünetei: fáradékonyság, ingerlékenység, a figyelem nehéz koncentrá-

ciója, a tudatzavar különböző fokai, illusionarius hallucinatorikus élmények, psychomotoros nyugtalanság. *H. B.*

acut gastritis: →*gastritis*

acut has: →*acut abdomen*

acut idiopathiás haemolytikus anaemia: →*szerzett haemolytikus anaemia*

acut leukaemia, *acut leukosis, acut myelosis, éretlensejtes leukosis:* az éretlen haemopoetikus sejtek daganatos burjánzása, a →*leukaemia* legrosszabb indulatú formája. Bármely életkorban előfordul. Az acut *lymphoblastos leukaemia (acut lymphoid leukaemia)* főleg gyermekkorban, az *acut myeloblastos leukaemia (acut myeloid leukaemia)* és a legritkább forma: az *acut monocytás leukaemia* főleg felnőttkorban jön létre. Az ~ ezen 3 fő típusát a klinikai kép alapján nem lehet elkülöníteni, bár a lymphoblastos formában gyakoribbak a nyirokcsomó megnagyobbodások, a monocytás formában pedig a gingiva hypertrophia, a vagina és rectum fekélyes elváltozásai és a bőr leukaemiás infiltratumai. A vér- és csontvelőkenetből is csak ritkán lehet biztosan elkülöníteni őket a nucleolusok száma és nagysága, a peroxydase- és egyéb cytochemiai reakciók és a kenetben előforduló, a blastsejtek eredetére utaló egyéb sejtek alapján. Minthogy ~ban a myeloblastoknak a felépítése erősen eltér a normálistól, *Naegeli* paramyeloblastoknak nevezte el őket és megkülönböztetett a lymphocytákra emlékeztető *micromyeloblasto*kat, a promyelocytára emlékeztető *promyelocytaer paramyeloblasto*kat és a monocytákhoz hasonló *monocytoid paramyeloblast*okat. Ez utóbbi sejtek dominálnak a *Naegeli-típusú monocytás leukaemiá*ban *(myelo-monocytás leukaemia)*. A *Schilling-típusú monocytás leukaemia („valódi" monocytás leukaemia, leukaemiás reticuloendotheliosis)* monoblastjai és promonocytái reticuloendothelialis eredetűek, nagy, szabálytalanul lebenyezett magvú sejtek *(→Rieder-sejtek)*. Gyakran teljesen differenciálhatatlan sejtek dominálnak, ezekre *Rohr* a *paraleukoblast* elnevezést használja, mások *őssejtes leukaemiá*ról, *éretlensejtes leukaemiá*ról beszélnek. Az ~ blastsejtjei rendszerint nagyobbak vagy kisebbek a normálisnál, a mag-plasma arány a mag javára tolódott el, a legkülönbözőbb mag- és plasma anomáliák észlelhetők, gyakori a vacuolisatio a cytoplasmában és a magban. Sok a kóros mitosis. A myeloblastos és monocytás ~k 10—20%-ában a sejtek cytoplasmájában *Auer-pálcikák* találhatók. Gyakran kifejezetten polymorphak a sejtek, máskor feltűnő a csontvelő és vérkenet monoton volta. A csontvelő hyperplasiás, kezdetben a sejtek 10—20%-a, később 80—90%-a atípusos blastsejt. Az erythropoesis és a thrombopoesis erősen csökkent. Igen ritkán aplasiás is lehet a csontvelő, legalábbis egyes területeken. A *peripheriás vérkép*ben: a fvs szám az esetek 30—50%-ában alacsony (*subleukaemiás* és *aleukaemiás* forma), általában 20 000—50 000, de lehet > 100 000. Jellemző, de nem állandó jelet a hiatus leukaemicus (az egészen fiatal blast-sejtek mellett csupán érett fvs-alakok láthatók a peripheriás vérkenetben). Többnyire *igen súlyos anaemia* kíséri, amely rendszerint normochrom, néha hypochrom microcytás, még ritkábban macrocytás, vagy megaloblastos. Jellemző a vvt-ek kifejezett →*anisocytosis*a és →*poikilocytosis*a, kisfokú reticulocytosis és erythroblastaemia. A vvt élettartam megrövidült. Nagyfokú thrombocytopenia. A vérzési idő megnyúlt, a vérlepény retractio hiányos. A vérsejtsüllyedés rendszerint erősen fokozott, a serumvas érték alacsony, a serumréz érték magas. *Klinikai tünetek:* rendszerint hirtelen lép fel, de előfordul lappangó kezdet: rendkívül nagy sápadtság, fáradtság, gyengeség, fejfájás, álmatlanság, dyspnoe, tachycardia, láz, izzadás, csont- és ízületi fájdalmak, vérzések (petechiák, haematomák, foghús-, gyomor-, bél-, vese- méh és agyvérzés). Gyakori a kisfokú splenomegalia és hepatomegalia, mérsékelt nyirokcsomó megnagyobbodások (főleg a nyakon). Fertőzésekkel szemben csökken a szervezet védekezőképessége (gyakori a pneumonia és a necrotizáló tonsillitis). Gingiva necrosis, noma, vagina- és rectum necrosis az antibioticumok használata óta ritkább. Néha látási zavarok is vannak (→*fundus oculi*). Agy- és gerincvelő vérzések, vagy leukaemiás infiltratio következtében góctünetek, bénulások léphetnek fel. A bőrben olykor leukaemidek és valódi leukaemiás infiltratumok észlelhetők. Albuminuria és haematuria gyakori. Gyermekeknél az esetek felében a csontokon kifejezett rtg-elváltozások (corticalis elvékonyodás, periostealis elváltozások, foltos osteolysis stb.) észlelhetők. *Prognosis* absolut infaust, várható élettartam régebben néhány héttől — 12 hónap (átlag 20 hét) volt, a modern kezelési eljárások bevezetése óta az átlagos túlélési idő néhány hónappal megnyúlt, elsősorban a gyermekkori

lymphoblastos leukaemiáké. Ezekben ui. antimetabolit és steroid kezeléssel remissiók érhetők el. Spontán remissio is előfordul. Felnőttkorban még a gyógyszeres kezelésre is csak klinikai remissio érhető el, haematológiai remissio (a blast sejtek átmeneti eltűnése) is rendkívül ritka. Ma már nem ritkaság az 1 évnél hosszabb lefolyás, sőt néhány esetben 10—15 éves túlélést is leírtak. *Th:* corticosteroidok és antimetabolitok. Utóbbiak közül elsősorban a 6-mercaptopurin (Leupurin, Purinethol), gyermekkorban az amethopterin (Methotrexate) és a Vincristine alkaloid (Oncovin) is hatásosak. Egyesek a fenti gyógyszerek kombinációjával érték el a legjobb eredményeket. Agyi szövődménynél intrathecalis Methotrexate adandó. A tüneti kezelésben döntő a transfusio (lehetőleg friss konzerv vér), thrombocyta suspensio, szükség szerint antibioticumok és gammaglobulin. Cseretransfusio és a csontvelő átültetés nem váltak be a klinikai gyakorlatban.

H. Zs.

acut leukosis: →*acut leukaemia*

acut lymphoblastos leukaemia: →*acut leukaemia*

acut lymphoid leukaemia: →*acut leukaemia*

acut monocytás leukaemia: →*acut leukaemia*

acut myeloblastos leukaemia: →*acut leukaemia*

acut myelosis: →*acut leukaemia*

acutomia: →*electrotomia*

acut sárga májsorvadás: →*atrophia hepatis flava*

acut szerzett haemolytikus anaemia: →*haemolytikus anaemia*

acut tubularis elégtelenség: →*acut vesekárosodás*

acut tubulusnecrosis: →*acut vesekárosodás*

acut vesekárosodás, *acut tubularis elégtelenség, traumás veseelégtelenség, acute renal failure, acut tubulus necrosis, shock vese, lower nephron nephrosis, myorenalis syndroma, crush-syndroma, erythrolytikus nephrosis, chromoprotein-vese*: különböző okok következtében kifejlődő, de meglehetősen egységes klinikai kép formájában jelentkező functionalis vesekárosodás, melyet glomerulo-tubularis elégtelenség okoz, és amely oliguriával, anuriával, maradék-nitrogen emelkedéssel, uraemia kifejlődéséhez vezethet. Létrejön praerenalis, renalis, ill. postrenalis zavarok következtében. ~t okozó praerenalis zavarok: vérnyomásesés, vérvolumen-csökkenés (traumás shock, műtéti shock, nagy vérveszteség következtében) haemolysis (vércsoporttévesztéses vérátömlesztés, nagykiterjedésű lágyrészzúzódás, égés), exsiccosis és konyhasóhiány (csillapíthatatlan hányás, profus hasmenés és húgyhajtók alkalmazása) endogen intoxicatio (ileus, peritonitis, terhességi toxicosis, sepsis, hepatorenalis syndroma). A renalis okok lehetnek nephrotoxikusok, toxikus-allergiásak és fertőzéses eredetűek. Az első csoportba tartozik a sublimát, az arzéntetrachlorid, oxalat stb. okozta ~, a másodikba a sulfamidok, antibioticumok, nehézfémsók által létrehozott ~, és a harmadik csoportba a b. perfringens, necrotizáló pyelonephritis, sepsis kiváltotta ~. A postrenalis zavarok csoportjába tartoznak a vizeletelvezetés akadályozottsága az ureter elzárása (kő, ill. tumor miatt, v. az ureterek műtéti lekötése következményeként), ill. a hólyag kiürítési akadályozottsága miatt (prostata- hypertrophia, hólyagkő stb. folyamányaként) létrejövő ~. Pathogenetikailag a praerenalis zavarok a vese károsodását a shock következtében kifejlődő vese-ischaemia, exsiccosis, toxikus fehérjeszétesés révén hozzák létre. A renalis okok következtében létrejött ~ toxikus-allergiás károsodásokra vezethető vissza. A shock-vese olyan vesefunkciós zavar, melyet az előbb felsorolt okok következtében kifejlődő vérnyomásesés és a keringő vérmennyiség csökkenése okoz a veseerek constrictiója révén, amely miatt csökken a vesén átfolyó vérmennyiség és a glomerulus filtratio 60 Hgmm vérnyomás esetén meg is szűnik. Több óráig tartó vérnyomásesés után már a vese anatómiai károsodása mutatható ki. Trueta és mtsai elmélete szerint shockban a vér a juxtamedullaris glomerulusokon a vesekéreg megkerülésével jutna a vasa rectán át az interlobularis venákba, emiatt vesekéreg necrosis alakulna ki. A vesén átfolyó vérmennyiség csökkenése diffúz tubularis laesiót, rupturát (tubulorhexis, tubulonecrosis a basalis membran szétesésével) okoz, melynek szomszédságában infiltratio és oedema mutatható ki. Súlyos tubularis necrosis után interstitialis fibrosis alakul ki. A mérgezésekre a tubulus-károsodás meghatározott lokalizációja jellemző. A vesefunctiós zavar nagysága az érintett nephronok számától függ. A vese regeneratiója attól függ, károsodott-e a basalis membran. Ép basalis membrán mellett tökéletesebb a regeneratio. A ~ klinikai képére két jól elkülöníthető phasis jellemző: az oliguriás-

anuriás fázis és az ezt túlélő betegekben a polyuriás fázis. A ~ 3—5 napig tartó oliguriával, anuriával, isosthenuriával kezdődik. A clearance értékek, a glomerularis filtratio és a vesén átáramló vérmennyiség csökkentek, anaemia fejlődhet ki, a vizeletüledékben vörösvérsejtek, cylinderek, haemo-, ill. myoglobin található. A serumban hyperkalaemia, acidosis, maradéknitrogén-emelkedés mutatható ki. A *glomerulonephritis*szel szemben hiányzik a vérnyomásemelkedés és az oedema. A vese-laesio súlyosságától függően, általában a 6.—8. napon újra megindul a diuresis és hyposthenuriás polyuria lép fel. Ez a fázis gyógyuláshoz vezet, v. igen ritkán só- és vízvesztő nephritis képének kialakulásához. A ~ különleges formáit képezik a haemolysis, ill. myolysis következtében fellépő heveny veseelégtelenség állapotok. A crush-syndromát (Bywaters-syndroma, myorenalis syndroma, chromoprotein-vese) olyan egyéneken figyelték meg, akiket bombatámadás temetett be és akiknek amiatt az alsóvégtag vérkeringésük hosszú ideig gátolt volt, v. alsóvégtagjukon nagyfokú izomroncsolás jött létre. Az ilyen betegeken késleltetett shock fejlődött ki a tubulus súlyos károsodásával (necro-nephrosis acuta). A tubulusepithelben vacuolumok, necrosisok mutathatók ki, a vizeletben myoglobin jelenik meg. Téves vércsoportú transfusio után a tubulusokban és a vizeletben haemoglobin cylinderek mutathatók ki. Égések után a vesében interstitialis nephritis, tubulus necrosis észlelhető. Az égés okozta vese-functio zavart extrarenalis faktorok súlyosbítják. A plasma-veszteség következtében dehydratatio jön létre, a vér besűrűsödik, a vérnyomás esik, a nitrogen-tartalmú, részben mérgező anyagok kiválasztása csökken. Radioaktív natrium segítségével az electrolyt-háztartás zavarát is ki lehetett mutatni. A mérgek által létrehozott ~t tubulusnecrosis okozza (sublimát). Az ~ prognosisa: ha a diuresis az anuria 8.—14. napján újra megindul, a kórjóslat kedvező, 3 hétig fennálló anuriának rossz a prognosisa. A prognosis függ a ~t kiváltó októl is. Idősebbeken az ~ lefolyása rosszabb kórjóslatú. A ~ általános therapiája: az oligo-anuriás fázisban alapvetően fontos a vérnyomás rendezése, shockban a keringő vértérfogat pótlása. Konyhasómentes étrend javallt. Fontos az acidosis kezelése. Súlyosabb esetekben döntő jelentőségű lehet a beteg életének megmentésére a művesekezelés. A polyuriás szakban a nagyobb káliumveszteséget pótolni kell. Fontos az anaemia és a másodlagos fertőzések leküzdése is.

B. P.

acut vestibulotrop encephalitis: → *Zappert-syndroma*

acyanoblepsia: kék színtévesztés.

acyesis: 1. meddőség. — 2. a szülés természetes befejezésének lehetetlen volta.

acyl-aktiválás: szerves savaknak (zsírsavaknak, aminosavaknak) az átalakítása a biológiai synthesisek létrejöttéhez szükséges energiát tartalmazó reakcióképes vegyületekké. A *zsírsavak* ~a ATP és coenzym-A jelenlétében, az előbbiből egy phosphat lehasadásával felszabaduló energia felhasználásával, zsírsavacyl-coenzym-A vegyület képzésével történik. Így aktiválódik az ecetsav, a benzoesav stb. is. Ezzel ellentétben a fehérje-synthesishez (a peptidkötés synthesiséhez szükséges energia megszerzéséhez) az *aminosavak* ~a specifikus enzymek hatására úgy következik be, hogy ATP-tal reagálva pyrophosphat lehasadása mellett az aminosavnak adenylsavval képzett vegyes anhydridja keletkezik, az ún. aminosav-acyladenylat, aminosavadenylat, pl. leucyl-adenylat.

S. F. G.

Acylanid: → *Digitalis folium*

acystia: a húgyhólyag veleszületett hiánya.

adactylia: fejlődési rendellenesség, a kéz- v. lábujjak világrahozott hiánya.

adactylus: ujj- és íznélküli torzszülött.

adaequat: megfelelő, alkalmas, nekivaló, hozzáillő.

adaequat inger: olyan inger, melyre valamely receptor (érzékszerv) specifikusan érzékeny (abszolút ingerküszöb). A fény sugárzó energiája pl. a látóreceptorok látást kiváltó ~e, a szemgolyó látási érzetet keltő nyomása nem, mert ny omásra a látóreceptor ingerküszöbe sokkal magasabb, mint fényenergiára.

B. P.

adaequatometria: *Makarov* P. O. szovjet fiziológus módszere az ingerületi folyamatok szabatos meghatározására, a chronaxia-meghatározás továbbfejlesztése. Az élő szervezet minden részének különböző ingerek iránt különböző az ingerlékenysége. A pillanatnyi functionalis állapottól is függő módon ingerként legkisebb hatásos energia az adaequat v. selectiv ingerlékenység.

$$A = \frac{1}{f(i \cdot t \cdot q \cdot n)} = \max.$$

A = adaequat; i = intenzitás; t = időtartam; q = az ingerelt felület nagysága; n = az inger gradiense; f = koefficiens. *Á. K.*

adaequat zsigeri ingerek: olyan ingerqualitások, amelyek tudatosuló receptiójára kerülhet sor a parenchymás szervek receptorai, idegei útján (tractio, contractio, élénk, viharos peristaltica, a hashártya izgalma, ischaemia). A zsigerek (gyomor, belek, máj, epehólyag, lép, vesék) közönséges értelemben érzéketlenek; szúrhatók, vághatók, égethetők, ezek a nem „adaequat" ingerek nem jutnak a tudatba. *B. I.*

adaghatás: →*dosage effect*

adagolt compressio: →*dosirozott compressio*

adagolt (irányított) légzés: →*passzív légzés*

Adalin: →*bromacetocarbamidum*

Ádám Lajos (1879—1946): sebész, budapesti egyetemi tanár. Hültl Hümér és Dollinger Gyula professzorok tanítványa. 1916-ban magántanár, 1926-ban a III. sz. sebészeti klinika igazgatója lett. 1946-ban a budapesti Tudományegyetem Rector Magnificusává választották. Száznál több tudományos közleményben ismertette tapasztalatait. Legkimagaslóbb az érzéstelenítés terén végzett munkássága. *R. E.*

adamantinoma: →*ameloblastoma*

adamantinum: →*zománc*

adamantoblast: →*ameloblast*

ádámcsutka: →*prominentia laryngea*

Adamkievicz-próba: qualitatív fehérjepróba. A fehérje glyoxalsav jelenlétében koncentrált kénsavtól ibolyaszínűvé válik. A szín keletkezése a fehérje tryptophan komponensén alapszik. *Ba. B.*

Adams, James Alexander (1857—1930): skót sebész W. *Alexander*rel egyidőben kidolgozta a méhhátrahajlás műtéti megoldását. *H. G.*

Adams, Robert (1791—1875): dublini orvos, a szív ingerképződésének zavarával kapcsolatos →*Morgagni—Adams—Stokes-syndroma* egyik leírója. *H. G.*

adamsit, *diphenylamin-arsin chlorid*, $(C_6H_4)_2$ NHAsCl: zöldessárga színű, kristályos *vegyiharcanyag*. Hatása a →*Clark I.*-éhez hasonló. *F. L.*

Adams-ív: a combnyak belsejében, a nyomási, hajlítási erővonalaknak megfelelően kialakult, különösen homloksík metszetben jól látható architektonikus tömör csonthálózat, mely törések után átrétegződik. *B. I.*

Adams-műtét: subtrochanteres csontátvésés a csípőízület csontos ankylosisának, ill. az ízület elcsontosodása következtében létrejött kórosan rögzített végtagállás correctiója céljából (1871). Az eredeti →*Barton-műtét* technikáját *Adams* és *Gant* fejlesztette tovább, és így standardizálódott a →*Gant-műtét*. *B. I.*

Adamson-rojt: a *Mikrosporon Audouini* által megtámadott hajszál kálilúgos mikroszkópi készítményében a hajszál spórahüvelye alól rojtszerű képletként kinyúló mycelium-köteg. *Be. K.*

Adams—Ray-tünet: traumás venaspasmus, sympathikus idegrendszeri eredetű vasoconstrictio a bőr vénás hajszálereiben, főleg a kézen, trauma, csonttörés után. Tünetei: 10—14 napig tartó sápadtság a sérült tagon, oedema és hőmérsékkülönbség nélkül. Xylocain-blokkra megszűnik. *Be. K.*

Adams—Stokes—Morgagni-syndroma: → *Morgagni—Adams—Stokes-syndroma*

Adapis: félmajom az eocénből. (→*fossilis főemlősök*)

Adapta: műíró jellegű tejpor készítmény; 64.3% tejport, 30% dextrinmaltoset, 5% cukrot, 0,15% betain HCl-t, valamint B_1-, B_2-, C-vitamint tartalmaz. Az anyatejhiány kiegészítésére, idült táplálkozási zavarokban, lisztártalomban 1 tetézett ek-nyit adunk 1,5—2 dl melegvízzel elkeverve és felforralva, majd forralás után 1,5—2 dl-re kiegészítve. Állandó táplálásra nem alkalmas. *I. B.*

adaptatio, *alkalmazkodás:* tágabb értelemben az élőlényeknek a környezet hatásaira bekövetkezhető anyagcsere változása, amely a szervezet működésének és szerkezetének a megváltozását eredményezheti. Általában csak azokra az esetekre vonatkozik, amikor a változás az egyed, v. a faj fennmaradása szempontjából kedvező. Az ~s változások örökletességének a kérdése még vitatott. Az ~ segítségével az élőszervezet valamennyi környezeti feltétellel egyensúlyban marad. A klimatikus viszonyokhoz való ~ az acclimatisatio. A fejlett szervezetek ~ját elsősorban az idegrendszer és a belső secretiós mirigyek biztosítják jóformán minden szervre kiterjedő működésváltozással. — Az *érzékszervek ~ja* állandó inger hatása esetén a receptorok ingerlékenységének és az ingerületi folyamatok fokozatos csökkenése, megszűnése, ami embernél tudatosan is megnyilvánul az érzetek intenzitásának csökkenésében, ill. megszűnésében. A szagló-

szerv ~ja következtében pl. az erős szagokat is csak rövid ideig érezzük, viselés közben a ruha súlya elvész számunkra (somaesthesiás ~). — *Hallás-adaptatio:* az agy adaptatiós regulatiós tevékenysége következtében a hallószerv ingerlésének a külső zaj szintjét követő változása. Tulajdonképpen két inger párhuzamos hatása érvényesül: a megkülönböztetett hangé és az alapzajé. A látáshoz képest a hallás ~ja sokkal rövidebb ideig tart.

S. J.—A. P.

adaptatio retinae: a látásnak az inger intenzitásához és jellegéhez (szín) való illeszkedése. Világossági (photopikus) és sötétségi (scotopikus) ~t különböztetünk meg. Sötétségben az első 8—10 percben a szem a csapok, ezen túl a pálcika rendszerével alkalmazkodik (primaer és secundaer) miközben fényérzékenysége 40—50-szeresére, ill. 50 000-szeresére fokozódik. Az ~ folyamatában idegi és biokémiai tényezők érvényesülnek, az utóbbiakban a photopigmentek (rhodopsin, prophyropsin és iodopsin) bomlása és újraképződése játszik szerepet (*anagenesis, neogenesis*). Sötétben a rhodopsin, világosságban az iodopsin bomlása, ill. újraképződése az ~ alapja. Az iodopsin — a rhodopsinnal ellentétben — sötétvörös fénnyel szemben is érzékeny. — A világossági ~ két fázisban zajlik le, az azonnali (0,05") és a tartósabb ~ szakaszában. Az α-adaptatio mindig az egész retinára vonatkozik, akkor is, ha a retinának csak kis részét éri fény, a β-adaptatio csak azon retinarészt illeti, melynek megvilágítása változik. A tulajdonképpeni alkalmazkodás a fényérzékeny substantiák bomlási, ill. regenerálódási szakaszában történik. Tiszta ~ van a localis ~ban.

B. B.

adaptatiós betegségek: H. Selye szerint a betegségek azon csoportja, melyek keletkezése az általános adaptatiós syndroma inadaequat lefolyására vezethető vissza. Az adott stresst követő mellékvesekéregműködés fokozódása zavart szenved, amennyiben a mellékvese túlzott reakcióval válaszol, v. az adaptatióban döntő szerepet játszó „adaptatiós hormonok" (ACTH, STH, glycocorticoidok, mineralocorticoidok) elválasztásának aránya, ill. a peripheria reakcióképessége e hormonok iránt károsodik. Selye a nem specifikus reakciókban és adaptatiós hormonokban betegségre condicionáló tényezőt lát. Az ~ csoportjába tartoznak Selye szerint a gyomorfekély, a hypertonia-betegség, az arteriosclerosis, a nephritis, a rheumás láz stb. E teóriából nőtt ki a kísérletes szívnecrosis és annak kémiai prevenciója.

S. E.

adaptatiós fázis: →*általános adaptatiós syndroma*

adaptatiós perimetria: →*perimetria*

adaptatiós reflex: a szándékolt mozgás befejezésekor a végtagok rögzítése a megfelelő izomtónus-eloszlás következtében. Az extrapyramidalis rendszer működéséhez kötött. Az extrapyramidium (elsősorban a pallidum és nucleus niger) sérülésénél az ~ a mozgás kivitelezése közben fokozatonként aktualizálódik és ezáltal a mozgás szaggatottá válik, mintha egyenletes lefolyását fogaskerék akadályozná (fogaskeréktünet).

H. B.

adaptatiós syndroma: →*általános adaptatiós syndroma*

adaptatiós szemüveg: oldalról zárt 2 mm-es szűrő üveget tartalmazó szemüveg, mely 630 mμ-nál rövidebb hullámhosszú fényt nem enged át, így a pálcikák működését nem befolyásolja. Ilyen üveg pl. az ún. *Trendelenburg-féle vörös üveg*, amely az alkalmazkodási időt 10'-re rövidíti. Röntgenezésnél előnyös a használata, a hosszú alkalmazkodás miatti időveszteség megtakarítható általa.

B. B.

adaptatiós-varrat: a sebszéleket összeillesztő, összefektető varrat. Olyan esetben, amikor a sebszélek maguktól is összefekszenek, csak néhány ~tal biztosítjuk, hogy ne csússzanak el egymás mellett.

B. I.

adapter: csontvég összefogó műszer. Ferde felszínű, v. spiralis törések osteosynthesisében, valamint álízület miatt végzett csontmelléhelyezéses műtéteknél alkalmazzák.

Sz. Gy.

Adaptinol: →*axerophtholum*

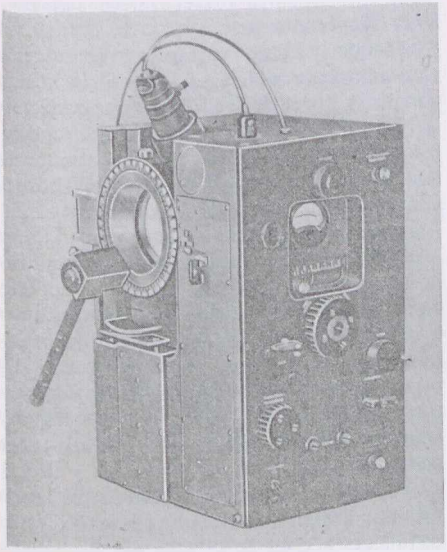
adaptív enzym: azon bakteriális enzymek megjelölése, amelyek eredetileg nem találhatók meg a baktériumokban, hanem a táptalaj valamely organikus alkotórészének hatására, új enzymként keletkeznek. *A. Z.*

adaptivus: illeszkedésen alapuló.

adaptogramm: →*Feldmann-teszt*

adaptometer, *adaptometria:* a fényingerküszöb meghatározására, a szem alkalmazkodásának vizsgálatára szolgáló automatikus regisztráló készülék, ill. eljárás. Ismeretes a *Nagel-*, *Piper-*, *Birch—Hirschfeld-*, *Engelking—Hartung-*, és *Goldman*-féle ~. Nagyobb berendezést igényel, de minden

gyakorlati igényt kielégít a *Kahán-féle tömeg-~*. Az adaptometriát a sötéthez való adaptatio (illeszkedés) zavarainak vizsgálatára használjuk, ami A-vitaminhiányban, farkasvakságban, idegrendszer eredetű megbetegedésekben fordul elő. *B. B.*

Adaptometer

adde: adj hozzá!

Addendum: →*gyógyszerkönyv*

addictio, *hozzászokás:* az egyén és a társadalom számára egyaránt káros, periodikus v. chronikus intoxicatiós állapot, melyet valamely természetes v. synthetikus gyógyszer ismételt alkalmazása vált ki. Jellemzői: a beteg azon, minden akadállyal szembeszegülő kívánsága, hogy a gyógyszert továbbra is kapja v. megszerezze, az adag emelésére való hajlam és a gyógyszer hatásától való szellemi, sokszor testi függőség, *dependentia.* Az ~ mindig a gyógyszer hatására lép fel (ez rendszerint a beteg számára kellemes, euphorizáló), s a sejtanyagcserének mindig valamilyen megváltozását idézi elő (pathobiosis). ~ fennállása esetén a gyógyszer hirtelen megvonása a gyógyszer állandó jelenlétéhez szokott sejtek egyensúlyának felbomlása miatt abstinentialis jelenségekhez (elvonási tünetek) vezet, melyek súlyosak, sőt halálosak is lehetnek. Az ~t előidéző szerek használatát nemzetközi előírások szabályozzák (→*kábítószerek*). ~t euphorizáló szereken kívül gyakran altatószerek is létrehoznak. *K. E.*

addictologia: az orvostudománynak a káros szenvedélyek (alcoholismus, dohányzás, narcomania stb.) tanulmányozásával foglalkozó ága. *J. E.*

addiment: hozzáadás, kiegészítés.

Addison, Thomas (1793—1860): angol belgyógyász, a londoni Guy-kórház orvosa és tanára. John *Morgan*-nel közösen kimutatta a mérgező anyagok hatását az élő szervezetre (1829). R. *Bright*-tal kiadott könyvében *(Elements of the Practice of Medicine,* 1839) elsőként hangsúlyozta az appendicitis jelentőségét. 1849-ben leírta az anaemia perniciosát, ugyanekkor a bronzkór néhány esetét is közölte, majd 1855-ben monográfiát adott ki 11 általa „melasma suprarenale"-nak nevezett kóresetről *(Disease of the Suprarenal Capsules),* amit már a következő évben *Trousseau* ~-kórnak nevezett el. Cl. *Bernard* egyidejű vizsgálatai mellett ezzel vette kezdetét az endocrinologia. *Be. I.*

Addison—Biermer-syndroma: →*anaemia perniciosa*

Addison-crisis: →*hypadrenia*

Addison-kór: 1. a mellékvesekéreg elégtelensége következtében létrejött betegség, melynek aetiologiájában a mellékvesék tuberculosisa, primaer atrophiája, bilateralis tumormetastasis, leukaemiás infiltratio, amyloidosis szerepel. A hypophysisben a compensatorikusan fokozott ACTH termelés szöveti jeleként a basophil sejtek felszaporodnak. Klinikai tünetei: a bőr és nyálkahártyák pigmentatiója, anorexia, gyengeség, fáradékonyság, asthenia, hányás, nagyfokú lefogyás, hasi fájdalom, idegesség, emocionális labilitás. Egyetlen rtg-tünete a mellékvesék vetületének megfelelően olykor kimutatható szabálytalan, amorph v. háromszög alakú mészintenzitású árnyék. Kifejlődéséhez a mellékvesekéreg mintegy 90%-os pusztulása szükséges. A pigmentatio már a betegség korai szakában megjelenik, főleg a nyomásnak kitett bőrterületeken, valamint a nyálkahártyákon. Jellemző a nyálkahártya pigmentatio füstszürke színe; ritkább esetben leukoderma is látható. A betegség folyamán hypotensio és hypoglykaemiára való hajlam fejlődik ki. A vérben: lymphocytosis és enyhe eosinophilia, normochrom anaemia, hyponatraemia; a vizeletben: a corticoidok, 17-ketosteroidok ürítése csökken, csökkent a carbamid-, húgysav,- phosphatürítés, esetleg olyguria; csökkent alapanyagcsere. A gonadalis functio

lehet megtartott, bár menstruatiós ciklus-zavarok gyakran előfordulnak. A betegség folyamán hirtelen, drámai lefolyással krízis következhetik be, melyet adynamia, asthenia, gastrointestinalis zavarok (hányás, hasmenés, hasi fájdalmak) vezetnek be. Öntudatlanság fejlődhet ki, a vérnyomás nem mérhető, v. nagyon alacsony, a testhőmérséklet subnormális. A vérben csökken a natrium és chlortartalom, emelkedik a vérkalium és a maradék nitrogenszint. A vizeletben fokozott natrium- és chlorürítés mutatható ki. A rossz vérkeringés miatt (a folyadékveszteség okozta vérnyomásesés a vesefunctiót rontja) a glomerulus filtratió csökken, s extrarenalis azotaemia fejlődik ki. A betegség enyhe formáinak felismerésében felhasználhatók a következő laboratóriumi próbák is: ACTH hatására Addison-kórban nem jön létre a 17-ketosteroidok és 17-hydroxycorticoidok vizeletbeli ürítésének fokozódása; ugyancsak nem jön létre ACTH hatására a kiindulási érték 50%-át elérő, v. azt meghaladó eosinophil sejtszám-csökkenés. Ismeretesek a vércukor-terheléses és a só- és vízforgalom zavarainak kimutatására szolgáló testek is. A betegség lefolyása idült, a krízisek viszont hirtelen fejlődnek ki. A prognosis a kiváltó októl, a mellékvese pusztulás nagyságától függ. Tbc roszszabb prognosisú, mint pl. az atrophia. Nagy megterhelések, nagy hideg és meleg, sebészi beavatkozások acut rosszabbodáshoz, halálhoz vezethetnek. A prognosist a modern hormontherapia nagy mértékben megváltoztatta. *Th:* az alapbetegség kezeléséből és a csökkent, ill. hiányzó mellékvese-kéreg-működés substitutiójából áll. Napi 25—30 mg hydrocortison adása szükséges, mellette esetleg hetente 5—10 mg DOCA-t adunk megfelelő konyhasóbevitellel és esetenként androgen anyagokkal. Krízisben intravenásan adható kéregsteroid preparátum, konyhasó- és cukor- infusio ajánlott. *Ho. I.*

2. (gen): a familiaris esetek többségében autosomalis recessziv, bár domináns előfordulásra is van utalás. *Gy. B.*

Addis-szám: a vizeletüledék fontos alakelemeinek mennyiségét kifejező érték. Egészséges emberek — egy napra átszámítva — vizeletükben maximálisan 2 millió vörösvértestet, 3 millió fehérvérsejtet és hámsejtet és kb. 2000 hyalin cylindert ürítenek. A megadott értékeknél nagyobb alakelem ürítés a vese megbetegedése mellett bizonyít. *Br. P.*

additiós színek, *járulékos színek:* az egyes hullámhosszúságú *alapszínek* összekeverése által létrejövő színek. A színkép vörös, zöld és ibolyasugarainak (ún. alapszínek *Helmholtz)* megfelelő összekeverésével az összes színek előállíthatók mint ~. A napfény spektrális színeinek összekeverése színtelen, fehér fényérzetet kelt. *B. P.*

adductio: végtag, végtagrész, szem mozgása a középvonal felé, esetleg a törés középvonala. A közelítést végző izom az *adductor.* *T. I.*

adductiós-törés: olyan törés, amikor a tört végtag (végtagrész) dist. része a középvonalhoz, ill. törzshöz közeledik. *B. I.*

adductor, *közelítő:* →*adductio*

adductor reflex: proprioceptiv reflex, hajlított csípő és térd mellett a femur medialis condylusára mért gyors és erélyes ütésre a mindkét oldali mm. adductorok összehúzódása, a combok adducálódása. Központja a gerincvelő lumbalis 2—4 segmentuma. Rendszerint csak a reflexingerlékenység fokozódásánál (pl. pyramis-pálya laesiónál) észlelhető. *H. B.*

adductor-spasmus: a comb adductor izomzatának kórosan fokozott tónusa. Görcsös bénulás, csípőízületi megbetegedés, *osteomalacia* következménye lehet. A *Little-kór* csaknem állandó tünete. *G. A.*

adductor tenotomia: az adductor inak átmetszése a szeméremcsontról való eredésüknél. Többnyire subcutan végzik, konzervatív módon nem gyógyítható adductor-spasmusnál (pl. Little-kór esetén). *G. A.*

Adelmann-módszer: a végtag erős behajlításával és a hajlatba helyezett kemény tárgy segítségével történő vérzéscsillapítás. *B. I.*

Adelmann-műtét: ujjkiüzesítés (enucleatio) a hozzátartozó kézközépcsont fejecsének amputatiójával. *B. I.*

adelomorph sejt, *fősejt:* →*ventriculus*

adelomorphus: bizonytalan alakú.

Adelphan: → *Rausedyl*

adelphus: (összetételekben) kettős torz.

adenalgia: *mirigyfájdalom.*

adenase: →*adenin deaminase*

adénie éosinophilique prurigéne: → *Hodgkin kór*

adeni fekély :→*ulcus tropicum*

adeni láz: →*dengue-láz*

adenin: 6-*aminopurin,* a nucleinsavak alkotásában résztvevő purinbasis, az adenin-nucleotidok, valamint több coenzym *(*→*nucleotidok, flavinadenindinucleotid,* →*coenzym-A)* alkotórésze. Vízben rosszul oldódó basikus

anyag. A szervezetben a purinok biosynthesise útján, nem szabad alakban, hanem adenylsav alakjában keletkezik. *S. F. B.*

adenin deaminase, *adenase:* a máj enzymje, amely az adenint hydrolytikus desaminálással hypoxanthinná alakítja. *S. F. B.*

adenin nucleotid: az adenin olyan vegyülete, amely pentosét és phosphorsavat tartalmaz; ilyen az adenosintriphosphat (és lebontási termékei), a desoxyadenosintriphosphat, a *NAD*, *FAD* stb. *S. F. B.*

adenocancroid: olyan mirigyes rákféleség, amelyben kisebb laphámszigetek is találhatók; főleg a méhben észlelhető. *R. Gy.*

adenocarcinoma: mirigyes szerkezetű rák, amely hengerhámmal fedett nyálkahártyákból és mirigyekből indul ki. (→még *carcinoma*) *R. Gy.*

adenocarcinoma plexus chorioidei: ritka intraventricularis agydaganat. Elsődlegessége nem bizonyított. *Z. L.*

adenochirapsologia, *royal touch*: szertartásos tevékenység, amely azon a hiedelmen alapult, hogy a királyok érintése meggyógyítja a scrophulosist. A francia királyok még a 19. század elején is gyakorolták. *H. G.*

adenohypophysis: a hypophysis mellső lebenye, mely elsősorban mirigyszerű sejtekből áll. A ductus craniopharyngeusból fejlődik (→*hypophysis cerebri*). Részei a lobus anterior és a pars intermedia, mely utóbbi, embernél az egyedi fejlődés folyamán eltűnik. Az ~ tömött sejtgerendáiban három sejtféleség különböztethető meg: chromophob-, eosinophil-, és basophil sejtek. Általános nézet szerint a chromophob sejtek nyugvó, nem endocrin működésű sejtek, ezekből lesznek a secretiós működésű chromophil-, eosinophil-, ill. basophil-sejtek. Az ~ által termelt hormonok: 1. thyreotrop hormon, TSH, 2. folliculus érlelő hormon (FSH = folliculus stimuláló hormon), 3. luteinizáló hormon (LH, ICSH = interstitialis cellulákat stimuláló hormon), 4. prolactin (LTH = luteotroph hormon), 5. adrenocorticotroph hormon (ACTH = adrenocorticotroph hormon), 6. növekedési hormon (STH = somatotroph hormon). Az STH — és részben a prolactin — kivételével e hormonok troph- (v. trop) hormonok, azaz nem közvetlenül, hanem valamely peripheriás endocrin mirigyen keresztül, annak működését fokozva fejtik ki hatásukat. *H. B.—S. E.*

adenoid: mirigyszerű.

adenoid alkat: →*adenoid habitus*

adenoidectomia, *adenotomia:* az *adenoid vegetatio* műtéti eltávolítása megfelelő fogók, v. gyűrűkés, az *adenotom* segítségével. *Ré. Gy.*

adenoid habitus, *adenoid alkat, adenoidismus:* a garatmandula túltengés következtében fellépő elváltozások és tünetek: puffadt arc, a fertőzésekkel és külvilági behatásokkal szembeni csökkent ellenállóképesség, bamba arckifejezés (→*facies adenoidea*), állandóan nyitva tartott száj, dünnyögő (nasalis jellegű) beszéd (*rhinolalia clausa posterior*) összefoglaló elnevezése. Gyakori az adenoiditis is, amely középfül- és arcüreggyulladások kiindulópontja lehet. A gátolt orrlégzés következtében gótikus szájpad (palatum ogivale) és lapos mellkas alakul ki. Gyakran a thymus megnagyobbodott (status thymolymphaticus). Figyelmetlenséggel, szellemi elmaradottsággal járhat. *Th.:* adenoidectomia. *Ré. Gy.*

adenoidismus: →*adenoid habitus*

adenoiditis, *angina retronasalis, tonsillitis pharyngea:* a garatmandula heveny gyulladása, mely magas lázzal, mérsékelt nyelési, v. orrgaratba lokalizált fájdalommal jár. Az orrból savós-nyákos váladék ürül, az orrlégzés akadályozott. A fülkürt garati szájadékának beduzzadása következtében a hallás tompult, időnként a fülbe sugárzó fájdalmak lépnek fel. A garat hátsó falán a nyálkahártya vörös, bársonyosan duzzadt felületén az epipharynxból lehúzódó, sűrű, nyúlós váladék látható. A regionalis nyirokmirigyek duzzadtak. A betegség 3—5 napig tart. Gyakori complicatiója az acut otitis media. *Th:* ágynyugalom, lázcsillapítók, az acut betegség lezajlása után a recidivák elkerülése céljából helyes az adenoid eltávolítása (adenoidectomia). *Ré. Gy.*

adenoidos arc: →*facies adenoidea*

adenoid szövet: →*nyirokszövet*

adenoid tuberculosis: a garatmandula jóindulatú, izolált gümőkóros megbetegedése. Többnyire a gyermekkorban, eltávolított adenoid szövettani vizsgálata kapcsán kerül kórismézésre. Klinikai képe nem különbözik a banalis garatmandula túltengésétől. Gümőkóros nyaki lymphomák primaer góca rendszerint az adenoidban van, e megbetegedésnél az adenoidectomia streptomycin védelmében feltétlenül elvégzendő. *Ré. Gy.*

adenoid vegetatio, *vegetatio adenoides, garatmandula-túltengés:* a *Luschka-féle tonsilla pharyngea* kötőszövetének és nyirok-

állományának diffus hyperplasiája. Jellemző a másodlagos folliculusok *(Hellmann-féle reakciócentrumok)* megszaporodása és megnövekedése. ~ izoláltan, v. a *Waldeyer-gyűrű* egyéb részeinek hyperplasiájával együtt fordul elő. Többnyire az 5—15 éves kor megbetegedése. Az orrgaratűr elzárásával orrlégzési, hallási és beszédzavarokat (rhinolalia clausa posterior) okozhat. A gyermek arckifejezése jellegzetesen bamba *(→facies adenoidea)*, a rossz hallás következtében szellemi fejlődésben elmarad, figyelmetlenné válik (aprosexia nasalis); idegrendszeri zavarok közül éjjeli felriadás (pavor nocturnus) laryngospasmus, chorea, éjszakai ágybavizelés (enuresis nocturna), néha dadogás kíséri. Az *adenoid habitus* (adenoidismus, kiváltó oka. Gyógyítása műtéttel történik *(→adenoidectomia)*. Gyakori az ~ coccusok v. vírus által előidézett heveny gyulladása, melyet angina retronasalis kísér. Első leírója 1873-ban W. *Meyer*. Leírta még a kórképet H. *von Luschka* és W. *von Waldeyer*. *Ré. Gy.*

adenolipomatosis symmetrica: symmetriás lipomatosus duzzanatok. Különösen a nyakon gyakori.

adenolymphoma: →*nyálmirigy daganatok*

adenoma: külső és belső elválasztású mirigyek jóindulatú epithelialis daganata, amely általában élesen körülírt, sokszor az alapszövetet utánozza, az endocrin mirigyekben gyakran functionalisan is hasonlít a kiinduló szövethez. A fibrosus szövetben dúsabb formák az adenofibroma, v. fibroadenoma. *R. Gy.*

adenoma bronchii: →*bronchusadenoma*

adenoma oesophagii: →*oesophagus-daganatok*

adenoma ovotestis: →*arrhenoblastoma*

adenoma prostatae: →*hypertrophia prostatae*

adenoma renis, *nephradenoma:* típusos hámeredetű ritka vesedaganat, rendesen a tubulusokat utánozza, olykor cystikus, papillaris v. alveolaris jelleggel. *Sz. Z.*

adenoma rete ovarii, *testiculare ovarii, testiculi ovotestis, tubulare, a petefészek Grawitz-tumora, hypernephroma ovarii testiculi:* a petefészek ritka, az *arrhenoblastomák* közé tartozó daganata. Histologiailag a mellékvese-kéregre emlékeztető sejtelemeket tartalmaz, amelyekben zsír, glycogen és fuchsinophil szemcsézettség van. Benignus. *H. I.*

adenoma sebaceum: 1. *adenoma sebaceum* (Pringle), *naevus sebaceus angiofibromatosus disseminatus, morbus Pringle, adénome sébacée angiomateuse:* öröklődő jellegű faggyúmirigy, fibroadenoma és teleangiectasia az arcon. Rendszerint részarányosan az orrszárnyak és a száj körül ülő, enyhén vörös színű, gombostűfejnyi-borsónyi csomócskák. Szöveti kép: faggyúmirigy és collagen szövetburjánzás értágulattal. Együttjárhat sclerosis tuberosával: →*Bourneville-betegség;* →*epiloia.* — 2. *adenoma sebaceum* (Balzer—Ménétier): az *epithelioma adenoides cysticum* zavart keltő, hibás neve. *Be. K.*

adenoma sebaceum senile: az orr és homlok faggyúmirigyeinek az öregkorban történő hyperplasiája tágult tüszőnyílásokkal, bennük comedo-szerű csappal. *Be. K.*

adenomatosis pulmonis, *tüdő-adenomatosis:* elhúzódó, nagy mennyiségű köpet ürítésével járó diffúz tüdőbetegség, melyre a köpetben v. a bronchoscoppal nyert hörgváladékban található adenomasejtek jellemzők. Rtg-vizsgálat alkalmával v. mindkét tüdőfélen disseminált, gócos, miliaris árnyékokat, v. pneumoniához hasonló, egy tüdőlebenyre esetleg az egész tüdőre kiterjedő árnyékot látunk. A súlyos rtg-lelettel szemben kezdetben kevés a szubjektiv panasz, később a dyspnoe nagyfokú. A betegség ritka, prognosisa, noha évekig tart, rossz. *M. I.—D. P.*

adenoma toxicum: →*hyperthyreosis*

adenoma umbilicale: a köldökcsonkból kiinduló és a ductus omphaloentericus maradványát magában foglaló mirigydaganat. *Be. K.*

adenoma umbilici: →*omphaloteratoma*

adénome sébacée angiomateuse: →*adenoma sebaceum*

adeno-myoepithelioma: izom- és apocrin-mirigy-elemekből felépülő, apró, tömött csomócskák az irhában és a bőraljában, Csupán kozmetikai jelentőségük van. Gyógyításuk egyenkint való elpusztítás, kiirtás. *Be. K.*

adenomyoma: endometriumnak megfelelő hám- és simaizom sejtekből álló jóindulatú daganat a nemi szervek területén. Jellemzője a szervszerű felépítés, azaz a két szövetféleség megfelelő arányban vesz részt a daganatban, nem soroljuk tehát ide azokat a myomákat, amelyekbe endometrium beburjánzik. *H. I.*

adenomyosarcoma embryonale renis: →*vesedaganatok*

adenomyosis: →*endometriosis*

adenomyosis uteri: az →*endometriosis* azon formája, melynél az endometrium beburjánzása a méhfal izom- v. kötőszövetében diffus, folyamatos. — ~ *interna:* ha az endometriummal közvetlen kapcsolatban van. — ~ *externa:* ha a közvetlen összeköttetés hiányzik. A méhizomzat hypertrophiáját okozza. Jellemző tünete, hogy a menstruatio progressiv módon fájdalmassá, erőssé, elhúzódóvá válik. Ha gyógyítása ciklusgátló hormontherapiával nem eredményes, a méh eltávolítása válik indokolttá. *H. I.*

adenopathia: tágabb értelemben mirigyes szerv megbetegedése igen határozatlan utalással a megbetegedés lényegére. Szűkebb értelemben a nyirokmirigyek gyulladásos betegsége. Az elnevezést határozatlansága miatt célszerűbb mellőzni. *D. L.*

adenopathia regionalis subacuta benigna: →*felinosis*

adenopathia syphilitica: →*syphilis*

adenosarcoma embryonale renis: → *vesedaganatok*

adenosarcoma phylloides: →*emlődaganatok*

adenosin: az adeninnek D-riboseval képzett vegyülete; vízben elég jól oldódó gyengén bázikus *nucleosid*. Az adenyl-savak dephosphorylálásával keletkezik. *S. F. B.*

adenosin desaminase: specifikus enzym, amely az adenosint hydrolytikus desaminálással inosinná alakítja. Az adeninre és az adenylsavra nem hat. *S. F. B.*

adenosindiphosphat, *ADP:* az →*adenosintriphosphat* harmadik phosphorsavának lehasításával keletkező termék; sói vízben jól oldódnak. Savanyú közegben egyik phosphatja könnyen lehasítható. Az ~ az energiatermelő folyamatokban mint phosphatacceptor nagy jelentőségű. Az ~ intracellularis koncentrációja mind a légzés, mind a fermentáció sebességét meghatározza. *S. F. B.*

adenosinmonophosphat: →*adenylsav*

adenosin-3'-phosphat-5'-phosphokénsav: a szervezetben a kénsavesterek létrejöttéhez szükséges vegyület; a kénsavgyököt vegyes (reakcióképes) anhydrid alakjában tartalmazza. *S. F. B.*

adenosintriphosphat, *adenylpyrophosphat, ATP:* az élő sejtek energiaforgalmában igen jelentős mononucleotid; adenosinból és három, egymással pyrophosphat kötésekkel kapcsolódó phosphorsav részből áll. Vízben jól oldódik. Jellemző tulajdonsága, hogy 3 phosphorsavgyökéből 2 — normál sósavban 100 °C-on hydrolyzálva — 7 perc alatt anorganikus phosphat alakjában lehasad. Minden élő sejtben előfordul; egyes vörösvértestek nedves súlyának 1%-a ~, az izmok 2—3 mg/g, más szervek általában 1 mg/g, v. ennél kisebb mennyiségben tartalmazzák. A ~ a szövetek *energiagazdálkodás*ának központi anyaga, mivel a két szélső phosphorsav kötésében aránylag nagy energiamennyiség van felhalmozva (→*macroerg phosphat*). A tápanyagok lebontása során a felszabaduló energia az ADP és az ~ nagy energiatartalmú phosphatkötéseibe épül be és tárolódik. A sejtek e kötések felhasználásából kapják az életműködéseinkez szükséges energiát, ui. egy pyrophosphat kötésnek a felhasználásával kb. 8000 cal. energia szabadul fel, melynek nagy részét a szervezet ténylegesen hasznosítja. ~ az energiatermelő folyamatok (oxydatio, glycolysis) során felszabaduló energia segítségével anorganikus phosphat felhasználásával ADP-ből keletkezik (→*oxydativ phosphorylálás,* →*glycolysis*). A szabad energia növelésével járó, synthetikus folyamatok ezzel ellentétben mindig olyan kapcsolt reakciók révén mennek végbe, amelyek során az ~ lebomlik és belőle phosphat v. pyrophosphat lehasadásával ADP, ill. adenylsav keletkezik. Ennek megfelelően számos olyan enzym van, amely specifikusan reagál ~-tal és egy kapcsolt reakció révén synthesist valósít meg. Felfedezése és energetikai jelentőségének a tisztázása *K. Lohmann* nevéhez fűződik. *S. F. B.*

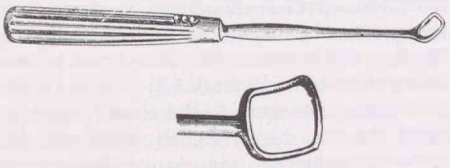
adenosintriphosphatase: az *adenosintriphosphat* utolsó phosphatjának hydrolytikus hasítását előidéző enzym; a folyamat során ADP keletkezik. ~ a *myosin* is. *S. F. B.*

adenosintriphosphatase hiány: valószínűleg domináns öröklésmenetű nem-sphaerocytás haemolytikus anaemiát okoz, bár csak kevés esetben mutatták ki. Expressivitása erősen ingadozik; a heterozygotákban az aktivitás felére csökkentett. *Gy. B.*

adenosus: mirigyes.

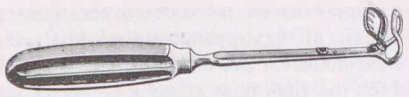
adenosyl-S-methionin: a *transmethylálási* folyamatokban ATP-ből és methioninból keletkező intermediaer termék. *S. F. B.*

adenotom: az adenoid vegetatio eltávolítására szolgáló eszköz. A különböző típusok közül hazai gyakorlatban főleg a 1/2—2 cm széles, éles, ív alakú pengéjű *Beckmann-*~

Beckmann-adenotom

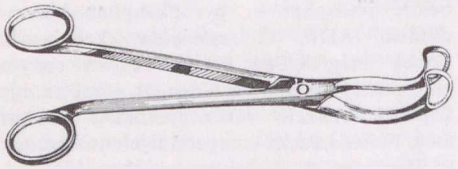
vált be. Az eltávolított adenoidszövet esetleges aspiratiójának elkerülésére szolgál az éles horgokkal ellátott *kosaras* ~. Hasonló célt szolgál a *La Force guillotine*, *Jurasz-fogó*, *Schütz—Passow* és *Fein-*~.

Kosaras adenotom

LA Force guillotine

Jurasz-fogó

Fein-adenotom

Ré. Gy.

adenotomia: →*adenoidectomia*

adenovírusok, *APC-vírusok*, *ARD-vírusok*, *RI-vírusok:* gerincesek vírusainak egy csoportja, genomjuk DNS természetű, a genomot magába záró capsid szimmetriája icosahedralis, a capsomerek száma 252, középtől-középig számított távolságuk kb. 70 Å. A virion burokkal (peplos) nem rendelkezik, ezért rezisztens zsíroldószerekkel szemben. Átmérője 700—900 Å. Számos szerotípusuk ismeretes, ezek közül 32-nek a természetes gazdája az ember, a többié különféle gerinces állatfaj. A legtöbb szerotípusnak haemagglutináló képessége van, haemagglutináló spektrumuk alapján az ~at 4 csoportra szokás osztani. Az egyes szerotípusok egymástól a vírusneutralizációs és haemagglutinatio-gátlási reakció alapján jól megkülönböztethetők, az embertől és az emlősöktől izolált szerotípusoknak közös vagy egymással közelrokon S antigenjük van.

Néhány típus (főleg a 3-as, 4-es, 7-es, és 14-es) gyakran okoz sporadikus v. járványos heveny légúti megbetegedéseket v. *pharyngoconjunctivalis lázat*. Tenyészetükből készült vaccinával jó eredményeket értek el a betegségek megelőzésében. A 8. típus a *keratoconjunctivitis epidemicá*val van oki összefüggésben. A sebészileg eltávolított adenoidok és tonsillák kb. 90%-ából izolálhatók ~ (rendszerint az 1., 2. és az 5. típus), magának a nyirokszervnek tenyésztése révén. Az így izolált v. a heveny betegségben szenvedők torokváladékából, conjunctivájáról v. székletéből a szokásos módon leoltott vírus szaporodik és *cytopathogen hatást* fejt ki *HeLa*, *Detroit 6 sejttörzs*, emberi amnion, majomvese és számos más sejttenyészetben. Egyes típusok cytopathogen hatásukban haemagglutinatiós képességükben eltérnek egymástól. Némelyik típus kristályos szerkezetű *magzárványokat* képez, ezek szabályosan elrendezett virionokból állnak. Több ~ típus újszülött hörcsögbe oltva daganatot képez. *F. E.*

Aden-ulcer: →*ulcus tropicum*

adenyl-borostyánkősav: →*adenylosuccinat*

adenylosuccinat, *adenyl-borostyánkősav:* a purinbasisok biosynthesise közben inosinsav és asparaginsav condensatiója révén keletkező termék; fumarsavra és adenylsavra bomlik. *S. F. B.*

adenylpyrophosphat: →*adenosintriphosphat*

adenylsav, *adenosinmonophosphat*, *AMP:* az adenosin egy phosphorsavval esteresített származéka. Aszerint, hogy a phosphorsav milyen módon esteresíti a ribose-részt, különböző isomerjei ismeretesek: **1.** az *adenosin-5'-phosphat* (régebbi nevén izom~) a purin-nucleotidok felépítésének közti terméke. Az adenosintriphosphat lebontásának eredményeképpen mint szabad nucleotid fordul elő a szövetekben. Kristályosan könnyen előállítható. A phosphorylase enzymet aktiválja; **2.** az *adenosin-3'-phosphat* (régebben élesztő~) az élő szervezetekben nem fordul elő; a ribonucleinsavak hydrolysise során (lúgos közegben) keletkezik, **3.** előbbi

vegyület lúgos közegben 2',3'-*cyclikus phosphodiester*ré alakul. Savas közegben ismét elbomlik adenosin-3'-phosphorsavvá, de közben kevés adenosin-2'-phosphorsav is keletkezik. Régebben a 3'-estert ~-*a*, a 2'-estert ~-*b* névvel jelölték; 4. az újabban megismert *adenosin*-3',5'-*phosphorsav* cyclikus diester a phosphorylase resynthesisének aktivátora. Valószínűleg az adrenalin és corticotrophormon hatásában van jelentősége. *S. F. B.*

adenylsavdesaminase: specifikus enzym, amely az adenylsavat hydrolytikusan inosinsavvá alakítja; közben ammonia termelődik. A myosinhoz kapcsolódik, de attól elválasztható. *S. F. B.*

adephagia: csillapíthatatlan éhség, falánkság, torkosság.

adeps: zsír, zsírszövet, háj.

adeps lanae: vízmentes, tisztított *gyapjúzsír*, amely cholesterin és oxycholesterin esterekből álló viasz. Jellegzetes szagú, sárgás színű kenőcs állományú. 45—50° C-nál olvad. Kétszeres mennyiségű vizet képes felvenni. Az ~ *hydrosus, lanolinum* 25% vizet tartalmaz. Vaselinnel aa keverve gyakran használt kenőcsalapanyag. *I. B.*

adeps lanae hydrosus: →*adeps lanae*

adeps suillus, *axungia porci, sertészsír:* a házi sertés friss hájából kiolvasztott, megszűrt, víztől mentes, fehér, jellegzetes szagú és ízű zsiradék. Olaj-, palmitin- és stearinsavas glycerinesterből áll. Könnyen avasodik, ezért kenőcsnek kevéssé alkalmas. *I. B.*

Adermin: →*pyridoxin*

Aderne-i John (1307—90): angol orvos. Montpellier-ben tanult, Franciaországban katonaorvos volt, majd Angliában sebész. A végbélsipoly új műtéti technikájáról illusztrált értekezést írt (1376). Nagy gondot fordított a műtéti tisztaságra, vérzéscsillapításra alvasztószerbe mártott szivacsot használt. Foglalkozott a golyvával és a bélelzáródással. Mágikus elemeket is érvényesített az orvoslásban, de igen magasra fejlesztette az orvosi etikát és az angol sebészet tekintélyét. *Be. I.*

adesmosis: a bőr kötőszövetének megfogyása.

ADH: →*antidiuretikus hormon*

adhaesio: 1. tapadás, molekuláris erőkből származó vonzóerő különböző anyagi részecskék, ill. felületek között. Ezek az erők az atomok belső szerkezetében rejlő elektromos sajátosságokkal, s nem a tömegvonzással kapcsolatosak. ~n alapszik a ragasztás, forrasztás, az írás grafittal, tintával v. krétával stb. — 2. *összetapadás, összenövés.* Főleg savós hártyák gyulladásos összetapadása, ill. összenövése. A ~ lehet fibrinosa, amely kezdetben még a fibrin felszívódása folytán reversibilis, később azonban a fibrines összetapadások irreversibilisen organizálódnak (~ *fibrosa*). Kiterjedés szerint lehet szalagszerű, (~ *ligamentosa*). v. pedig lapszerinti. Néha az ~ folytán az illetett savós üreg falainak kiterjedt concretiója és az üreg elzáródása következik be. Szalagszerű összenövések a hasüregben bél-strangulatio folytán ileust idézhetnek elő. A rtg-képen az ~ az üreges szerveket deformáló, éles törést, dislocatiót okozó változás. →~ *duodenalis*, duodenalis összenövés. →~ *intestinalis*, bélösszenövés. — 3. (rtg): röntgenképen csak az ~ fibrosa látható; mediastinalis: sátorszerű kihúzódások a mediastinum kontúrján; ~ pleuralis: hasonló alakváltozások a diaphragmalis pleurán. A beleken levő összenövések lefutási rendellenességet és megtöretést okoznak. Az epehólyag körüli összenövések (adhaesiones pericholecystae) az epehólyag deformitását okozzák.

E. J.—R. Gy.—D. J.

adhaesio cellularis: sejtes összetapadás.

adhaesio cellularis praeputii: a fityma belső lemezének sejtes összetapadása a glans penisszel. Ujszülötteken igen gyakori, gombos szondával könnyen szétválasztható. 6—7 éves korig rendszerint spontán oldódik. Ha ez nem következik be és a makkhoz tapadó fityma a húgycsőnyílást szűkíti, phimotomia javallt. A praeputium fejlődésének menetét és a zavar lényegét *ifj. Bókay* János derítette fel. *B. I.*

adhaesio duodenalis, *duodenalis összenövés:* a nyombél hegesedése a környező szervek gyulladása v. nyombélfekély következtében. Rtg-jele: rendellenes lefutású, élesen megtört duodenum. *D. P.*

adhaesio intestinalis, *bélösszenövés:* műtétek következtében, a belek v. más hasi szervek gyulladása következtében keletkező összetapadás a belek közt. Rtg-jele: rendellenes lefutású bél, szöglettörésekkel. Szorosan egymáshoz tapadó, szét nem választható bélkacsok. E helyeknek megfelelően motilitási zavarok lehetnek. *D. J.*

adhaesio linguae, *nyelvlenövés:* sérüléseket, műtéteket nem tekintve, rendszerint világrahozott (~ congenita). Amikor a nyelv

a szájfenékhez tapadt, de az összetapadás csak epithelialis, →*adhaesio cellularis*. Leválasztása tompán, szondával könnyen megy, későbbi lenövésektől nem kell tartani a nyelv állandó mozgása miatt. Másik, ugyancsak veleszületett ~ oka csak a rövid nyelvfék, ami korlátozza a nyelv szabad mozgását (ankyloglosson). *B. I.*

adhaesiolysis, *Jacobaeus-műtét, szalagégetés, thoracocaustica:* a légmellkezelést akadályozó, a tüdőt kifüggesztett állapotban tartó mellhártyalemez-összenövések (szalagok) endoscopos átégetése, s ezáltal a tüdő-collapsus biztosítása. Feltétele: megfelelő nagyságú légköpeny a mellüregben és a szalagok elegendő hosszúsága. Lapszerinti letapadás ilyen leválasztása contraindicált. A műtéthez *thoracoscop* és *endocauter* szükséges. *U. I.*

adhaesio pleuralis, *pleuralis összenövés:* a mellhártya lemezek összetapadása gyulladás következtében (→*pleuritis*). Rtg-jelei: sátorszerű kihúzódások mutatkozása a rekesz felszínén; az interlobaris résben intenzív árnyékcsík. Egyes összenövések csak *pneumothorax* esetén válnak láthatókká. (→még *callus*) *D. J.*

adhaesio praeputii: a fityma sejtes összetapadása a makkal (→*adhaesio cellularis praeputii*).

adhaesiós ileus, *ileus e adhaesione:* adhaesiós strangulatio, összenövések, letapadások okozta leszorítás következtében létrejött bélelzáródás.

adhaesiós sebegyesítés: sebszélek fibrinpraecipitatiós összetapasztása plasmával és sejtkivonattal; idegek egyesítésére és szabadon átültetett bőr alaphoz rögzítésére alkalmazzák elsősorban. *Z. J.*

adhaesiotomia: összenövések szétválasztása, átvágása.

adhaesiv középfül-folyamat: a dobüregi nyálkahártya heges, atrophiás, degeneratív folyamata, amely többé kevésbé súlyos vezetéses jellegű hallásromlást okoz. A kórelőzményben hosszantartó fülkürt elzáródás, allergiás nyálkahártya folyamat vagy többször ismétlődő esetleg idült középfülgyulladás szerepel. Műtéti megoldása csak plasztikai módszerek igénybevételével kecsegtet sikerrel. (→még *residua post otitidem mediam*) *A. P.*

adhaesiv por: tragacanthát, gumiarabicumot, dextrint, fertőtlenítő és lobgátló anyagokat tartalmazó por, amely a műfogsor lemezének a nyálkahártyával érintkező oldalára hintve segíti elő annak tapadását. *B. K.*

adhaesivus: tapadó, rögzítő, összenövéseket okozó.

adherence test: immunadhaesiós jelenségen alapuló syphilis diagnosztikus eljárás. Syphilises savóban a *Treponema pallidum* complement jelenlétében a vörösvértestekhez tapad. Verificatióra alkalmas. *S. Zs.*

ad hoc orvosszakértő: bármely orvos, akit a bíróság *adott esetben* orvos-természettudományi kérdés eldöntésére orvosszakértőnek kirendel. *F. V.*

adiabatikus calorimeter: →*calorimeter*

adiabatikus folyamat: hőfolyamat, melynek során nincs hőcsere az adott rendszer és környezete között. Akkor megy végbe, ha a rendszer hőszigetelt, v. ha a folyamat nagy sebessége miatt nincs idő a hőkicserélődésre. A hőelmélet első főtétele szerint ($U_2 - U_1 = L$, ahol $U_2 - U_1$ az U belső energia változása, L a végzett munka) ~ esetén kizárólag a rendszer belső energiájának rovására történhet munkavégzés. ~ biológiai rendszerekben is előfordul (pl. izomidegműködés, ingervezetés), ha a folyamat sebessége nagy. *E. J.*

adiadochokinesis: a ritmikus mozgások zavara. Ugyanazon mozdulatok gyors megismétlődéséhez szükséges ellentétes mozgásformák (flexio-extensio; pronatio-supinatio) végrehajtásában mutatkozó ügyetlenség. A beszédben is megnyilvánul. A cerebellaris coordinatio zavara elsősorban a kisagyi szerkezetek (kisagyi hemisphaeriumok), másodsorban a frontalis lebeny bántalmainál. *H. B.*

adiaphan: nem átlátszó.

adiaphoresis: hiányos bőrlégzés.

adiaphoria, *adiaphora:* filozófiatörténetileg a közömbös, sem nem jó, sem nem rossz tényezők. Az élettanban azok a szervezetet érő ingerek, melyek első alkalmazásuk után hatásukat vesztik, megismétlésükre a szervezet nem reagál. *J. E.*

adiathermans: olyan közeg v. anyag, amelyen hőhullámok nem hatolnak keresztül. *J. E.*

Adie-syndroma: az egyik, ritkán mindkét pupilla csak erős fénybehatásra és csak lassan, tonusosan bekövetkező összehúzódása (pupillotonia). Könnyen fénymerevségnek nézhető. Ugyanakkor a proprioceptiv reflexek, elsősorban a térdreflexek hiánya.

Liquor negatív! Oka, keletkezési mechanizmusa nincs teljesen tisztázva; néha családi. Vegetatív zavarok, dystoniák, migraine, encephalitis, diabetes, anaemia perniciosa, neuropathia, diencephalosis kísérhetik. Jelentősége csak diagnosztikai, a tabes dorsalisszal való összetéveszthetőség miatt iatrogen insultus (areflexia, fénymerev pupillák). ~ban azonban a tabesszel ellentétben a pupilla cocainra tágul, pilocarpinra szűkül. *H. B.*

adihaemorrhysis: a vér odaáramlásának a megszűnése, pl. infarctus esetén.

Adiphenin: →*spasmolytica*

adipinsav, $HOOC-(CH_2)_4-COOH$: 6 szénatomos, aliphás dicarbonsav. A műanyagiparban, különösen polyamidok (Nylon-66) előállításánál fontos kiinduló anyag. Ujabban sütőporban és citrompótlóként, borkősav helyett szokták használni.

Auber—Kós

adipocera: →*adipocire*

adipocire, *hullaviasz:* módosult rothadás terméke oxygen-mentes vagy elégtelen mennyiségű O_2 környezet esetében. Az oxygen teljes v. részleges hiánya miatt a rothadásos bomlás lelassul v. teljesen megszűnik. és elegendő nedvesség mellett a holttest lágyrészei sajátos szennyesfehér, szürkés v. sárgásfehér, olykor kenőcsszerűen kenhető v. száraz, morzsalékony, viaszra emlékeztető tömeggé válnak. Az elnevezés *Fourcroy* és *Thouret* nevéhez fűződik, párizsi tömegsírok feltárásakor nyert tapasztalatok alapján. A viaszszerű átalakulás a test felszínén kezdődik és fokozatosan terjed a mélybe. Keletkezésének legrövidebb ideje tapasztalatok szerint nyáron kb. 3 hét (csecsemőben), egész, felnőtt tetemében kb. 12 hónap. A keletkezés módja, valamint az ~ pontos vegyi összetétele nem teljesen tisztázott. Valószínűnek látszó feltevések szerint a szöveti zsír először zsírsavakra és glycerinre bomlik, melyek a vízben gazdag környezetbe kioldódva távoznak, a magasabbrendű zsírsavakból pedig a jelenlevő calcium- és magnesiumsók, valamint ammoniák hatására vízben csaknem oldhatatlan szappanok képződnek. Az ~ különböző meghatározások szerint legnagyobbrészt nagy molekulájú szabad zsírsavakból, palmitinsavból, stearinsavból, kisebb részben oleinsavból, valamint ezek Ca-, Mg-, K-, Na- és alumínium sóiból áll. *F. V.*

adipokele, *lipokele, liparokele, zsírsérv:* zsírszövetet, omentumot tartalmazó sérv, sérvtömlő. *B. I.*

adipokinin: Rosenberg által feltételezett, de nem bizonyított faktor. Ennek tulajdonítják, hogy a hypophysis elülső lebenyének nyers kivonata csökkenti a zsír mennyiségét a depot helyeken és fokozza a májban. Lehetséges, hogy e hatás az ACTH extra-adrenalis hatása. Bizonyított ugyanis, hogy az ACTH-nak a mellékveseírtott állatban is zsírmobilizáló hatása van. *(→adrenocorticotroph hormon)* *S. E.*

adipometer: eszköz a bőralatti zsírszövet vastagságának mérésére. A bőrredőt ollószerűen átfogja, szárainak kitérése milliméter-skálán olvasható le. *J. E.*

adiponecrosis e frigore: az egyébként jó vérellátású területeken (arc, nyak) tartósabb hideg hatására fellépő szederjes, tömött beszűrődés. Zsírszövet-necrosissal jár és így besüppedő nyomot hagyhat hátra. *Be. K.*

adiponecrosis subcutanea neonatorum, *scleroma neonati:* izoláltan, v. csoportosan jelentkező jól elhatárolódó duzzanat a bőralatti kötőszövetben. Az ujjbenyomatot nem tartja meg, a bőr fölötte nem emelhető redőbe. Többnyire nagy súlyú, mesterségesen elindított szülésből származó újszülöttek arcán, vállán, hát- v. fartájékán lép fel az 1—2. hét folyamán. Szövettanilag: a bőralatti zsírszövet körülírt necrosisa lipophagokkal körülvéve, zsírsavkristályok lerakódásával és kötőszövet-regenerációval. 1—2 hónap alatt spontán eltűnik. *Gray* azonosnak tartja a *scleroma neonatorum*mal, *Ehrmann* és *Brünauer* önálló kórképnek tekinti. *D. L.*

adipositas: →*obesitas*

adipositas cordis: a szív külhártyája alatt főleg elkövéredett, hájas egyénekben a zsírszövet nagymértékű megszaporodása. Főképpen a szív jobb kamrájának szélén és a szívkoszorúerek mentén található feltűnő mértékben. A zsírszövet gyakran mélyen beterjed a szív izomállományába is akár a belhártyáig, ami természetszerűleg hátrányosan befolyásolja az egész szív munkaképességét. Az ~t ezért hirtelen szívhalálra hajlamosító tényező-zőnek tartják. *F. V.*

adipositas dolorosa, *lipomatosis dolorosa, Dercum-betegség:* cerebralis típusú, az egész testre kiterjedő elhízás, melyre a bőr alatt elhelyezkedő, nyomásra, de gyakran spontán is, igen fájdalmas kisebb-nagyobb zsírdaganatok jellemzők. Néha endocrin rendellenességekkel társul. Főképp menopausában levő nők betegsége. Adynamia, fejfájás, esetleg psychotikus tünetek (halluci-

natiók) kísérik. Pathomechanismusa tisztázatlan. Aetiologiájában tumor, encephalitis, meningoencephalitis szerepelhetnek. Néhány ismert familiaris eset általában domináns öröklődésmenetre utal.

M. I.

adipositas parietis abdominis: a hasfal bőralatti zsírszövetének kóros felszaporodása, amely a „*lógó has*"-nak nevezett elváltozásba, megy át (kötényszerűen lelógó zsírszövet, „hájkötény".) Következménye: obstipatio, pes plano valgus, venás keringési zavar, gyors kifáradás, a munkaképesség csökkenése, helyileg a hasfal bőrének kipálása, ekzema, kifekélyesedés. Korrigálása műtéttel történik. Gyakran köldöksérvhez társul.

Z. J.

adiposogenitalis syndroma fejlődési rendellenességekkel: →*Laurence—Moon-syndroma*

adiposogigantismus: sajátságos elhízás a praepubertasos, ill. a pubertasos időszakban, melyet az átlagnál jóval nagyobb hossz- és súlygyarapodás, a genitalék viszonylagos kicsinysége *(pseudohypogenitalismus)* jellemez. Néha, főleg a pubertas végefelé acromegaliás tünetek is mutatkoznak. (A szexuális fejlődés menete normális.) *D. L.*

adiposum renis, *capsula adiposa renis:* a vesét körülvevő és azt bizonyos mértékben rögzítő zsíros tok. (→még *ren*). *T. I.*

adiposuria: →*lipuria*

adiposus: zsíros, hájas, kövér.

adipsia: szomjúságérzés hiánya.

aditus ad antrum: nyílás a csecsnyúlvány ürege és a dobüreg között, az antrum tympanicum bemeneti része. Mivel kóros elváltozások gyakori helye, speciális rtg-felvétellel való kimutatása diagnosztikai szempontból gyakran igen lényeges. *D. P.*

aditus laryngis, *gégebemenet:* →*pharynx*

aditus orbitae: →*orbita*

adiuretin: →*antidiuretikus hormon*

adjunktus: →*kórházi másodorvos,* →*egyetemi adjunktus*

adjuvans: összetett gyógyszer azon alkatrésze, amely a hatóanyag (remedium cardinale) hatását erősíti. *I. B.*

adlactatio: a tejelválasztás kifejlődésének, a csecsemő táplálékigénye és az anyatej kínálat közötti harmónia kialakulásának folyamata, amely a szülést követő 1—2. héten megy végbe. A természetes táplálás sikere, s ezzel az újszülött életkilátása szempontjából alapvető fontossága van. *D. L.*

Adler, Alfred (1870—1937): osztrák elmeorvos, 1912-től a Népfőiskola, 1925-től a Pedagógiai Intézet tanára Bécsben. Előbb Freud pszichoanalízisének követője, 1911-ben *individuálpszichológia* néven önálló mélylélektani irányt dolgoz ki. A szexuális konfliktussal szemben az érvényesülési és hatalmi vágynak tulajdonít döntő jelentőséget. A neurosisokat a *kisebbrendűségi érzés*ből (alacsonyabbrendűségi érzés, Minderwertigkeitsgefühl) és annak túlzott ellensúlyozásából (túlkompenzálás, Überkompensation) származtatja. A kisebbrendűségi érzés olykor szervi eredetű, máskor nevelési és környezeti hiba következménye. ~ szerint nemcsak a betegségek alakulása, hanem a társasélet minden megnyilvánulása: beilleszkedés, kiemelkedés, művészi, társadalmi és politikai pályafutás, siker és kudarc a kisebbrendűségi érzés és az érvényesülési vágy vetélkedéséből magyarázható. A neurosisok gyógyításában — ill. megelőzésében — döntő szerepet tulajdonít a helyes nevelésnek; nagyobb távlatban a kisebbrendűségi félelem alól felszabadító és túlkompenzálástól megóvó neveléstől várja az egészséges társadalom kialakítását. 1911-ben megalapította az Individuálpszichológiai Egyesületet, amelynek lapja 1914 óta az *Internat. Ztschr. für Individualpsych.* Könyvei *(Über den nervösen Charakter,* 1912, *Praxis u. Theorie der Individualpsychologie* 1918, *Menschenkenntnis,* 1927 stb.) és tanítványainak — E. *Wexberg, Künkel, Máday I.* — munkái az individuálpszichológiát eleinte igen népszerűvé tették; egyoldalúsága miatt utóbb veszített hatásából, de értékes alapgondolatai gyökeret vertek a pedagógiában és psychiatriában. *Be. I.*

Adler Henrik (1849—1909): pozsonyi születésű bécsi orvos. 1879-től 1909-ig a „Wiener medizinische Wochenschrift" szerkesztője volt. Kiemelkedő munkája a *Medizinische Chronik des XIX. Jahrhunderts* (1900). *R. E.*

Adler Péter (1910—): fogorvos, szájsebész, debreceni egyetemi tanár, az orvostud. doktora. Foglalkozott a caries epidemiológiával, az érzéstelenítéssel kapcsolatos allergiával, a fog biochemizmusával, fogászati röntgenológiával, elektrotherapiával, és fogszabályozással. A „*Konzerváló fogászat*" (1954) c. mű egyik szerzője. *H. G.*

adnatus: odanőtt, hozzánőtt.

ad nauseam: hányingert, rosszullétet okozó.

adnex: *annex:* függelék. Nőgyógyászatban : méhfüggelék, azaz méhkürt és petefészek.

adnexectomia: méhfüggelék eltávolítása, →*salpingo-oophorectomia.*

adnexitis, *méhfüggelékgyulladás:* a méhkürt és petefészek egy v. kétoldali gyulladása. Rendszerint felszálló fertőzés következménye, amire leginkább a havi vérzés idején és a gyermekágyban van lehetőség. — Ritkább a descendáló fertőzés, ez — a tuberculosistól eltekintve — főleg appendicitis következménye. A haematogen infectio is ritka, heveny fertőző betegségek kapcsán (grippe, angina, typhus) fordul elő. A gyulladás főleg a méhkürtöt érinti, amelynek elzáródását okozza, *hydrosalpinx, pyosalpinx* fejlődhet ki; ha a gyulladás a tuba muscularison és serosáján áthatol *perisalpingitis* jelentkezik, amely a petefészekkel, a méh hátsó falával és belekkel, cseplesszel való összenövéseket okoz. A petefészekre való ráterjedés ritka, l. →még *oophoritis — ~ acuta, heveny függelékgyulladás:* magas lázzal, fájdalommal járó betegség. Elsődleges rendszerint a kürt gyulladása. Csak igen korai — lehetőleg kórházban végzett — széles spektrumú antibiotikus kezeléstől várható restitutio ad integrum. — *~ chronica, idült függelékgyulladás:* nemcsak a még folyamatban levő betegséget jelölik vele, hanem a lezajlott gyulladás maradványait is. Chronikus ~ gyanújára az alábbi indirekt rtg-tünetek utalnak: az appendix rögzített, az ureter megtört, következményes vizeletpangás a vesében. — *~tuberculosa, gümős függelékgyulladás:* →*tuberculosis urogenitalis*

H. I.

adnexotomia: a méhfüggeléken végzett műtét, →*salpingectomia,* →*oophorectomia*

adnextumor: az adnexitis nyomán keletkező, tehát gyulladásos méhfüggelék „daganat". Kialakulásában a kürt és petefészek kóros elváltozásai és a belekkel, cseplesszel való összenövések szerepelnek. Elkülönítő kórismézése a valódi daganatoktól és méhenkívüli terhességtől sokszor elég nehéz. Viszonylag nagy ~ok lehetnek tünetszegények, máskor kis elváltozások is súlyos panaszokat okoznak. Fő tünetei: alhasi fájdalom — különösen cohabitatio, székelés kapcsán — vérzéses panaszok, fájdalmas menstruatio, sterilitás, főleg a vérzés idején fellépő lázas recidivák. A munkaképességet korlátozhatja, esetleg megszüntetheti. Gyógyításában a heveny szakasz lezajlása után felszívó kezelést alkalmaznak (rövidhullám, diathermia, ultrahang, iszapkezelés, fürdők), sokszor eredményes a célzott punctio és lokálisan adott antibioticum, esetleg műtét is szükségessé válhat. *H. I.*

adó hely: az a testtáj, ahonnan autoplasztikai szövetátültetésekhez a transplantatumot vesszük. Minden szövetféleségnek meghatározott praedilectiós adó helye van. Bőrt leggyakrabban a combról, mellkas-, hasfalról-, csontot a tibiából, crista ossis ileiből, — porcot a bordákból v. fülkagylóból ,— zsírt a hasfalból, v. a tompor tájról ,— irhát a combról, hasfalból ,— bőnyét (fasciát) a tractus ileotibialisból, epifascialis szövetet a combról v. az alkarról vesznek. *Z. J.*

adolescentia, *ifjúkor:* a pubertas befejezésétől a növekedés teljes befejezéséig, általában tehát a 14—16. évtől a 22—24. évig terjedő életszakasz. *D. L.*

Adonis vernalis L. (Ranunculaceae): *tavaszi hérics:* adonidosid és adonivernosid nevű szív-glycosidokat tartalmazó digitalis pótszer. Főleg ideges szívbajokban használható, (infusumban (6,0—8,0 g: 200,0-ra). 1,0! g p.dosi, 3,0! g p. die. A ~ a digitalishoz hasonló mérgezést okozhat. *I. B.*

adontia: foghíjasság. Szorosabb értelemben, egyes fogak képződésének hiányában mutatkozó fejlődési rendellenesség. *D. L.*

ADP: →*adenosindiphosphat*

adrenalectomia, *epinephrectomia, adrenectomia, mellékveseirtás:* a mellékvesék műtéti eltávolítása. Legfontosabb általános következményei: étvágytalanság, hányás, hasmenés, izomgyengeség, a testhőmérséklet csökkenése. A szervezetet érő káros hatások iránti érzékenység jelentősen nő. A teljes ~ az egyes specieseknél különböző idő múlva halált okoz. Az ~ jellegzetes következményei: a vérsavóban és a szövetekben alacsony vércukor, csökkent Na-, emelkedett K-szint és maradék nitrogén érték. A máj és izom glycogentartalma csökken, különösen éhezéskor. A Na és K aránya az izomban is megváltozik, nő az izom víztartalma, az extracellularis folyadék egészében csökken. A vérnyomás alacsony, a keringő vérmennyiség csökken. A vese fokozottan ürít Na-t és Cl-t és csökken a K ürítés.

A klinikai gyakorlatban sor kerülhet a részleges ~ra a mellékvesék daganata, túlműködése esetén, valamint inoperabilis, rosszindulatú daganatok palliatív kezelése-

kor. Az egyik mellékvese teljes etávolítása után a másik 70—90%-a is kiirtható, jó műtét előtti előkészítés, műtét alatti és utáni gondos ellátás mellett, amiben döntő szerepe a kéreg-steroidoknak és a noradrenalinnak van. *S. E.*

adrenalin, *epinephrin, suprarenin:* 1-3,4-dihydroxy-α-phenyl-β-methylamino-aethanol (képlet →*sympathomimetica*): a mellékvesevelő és az ún. chromaffin rendszer egyik hatóanyaga, az első szintetikus úton előállított hormon. Színtelen, íztelen mikrokristályos por, mely vízben kevéssé oldódik, könnyen oxydálódik, sósavas sója viszont jól oldódik. A sympathikus végkészülékeket izgatja, de a postganglionaris sympathicus rostok serkentő ingerületének átvitelében az α receptorokon a noradrenalinnak van mediator szerepe. Csak a gátló hatású β receptorokon lehet az ~ a mediator. — Az ~ szűkíti az arteriolákat, a splanchnicus terület és a bőr ereit, kis dosisban tágítja a működő izmok ereit, valamint az agy és coronaria ereket is. A szívfrekvenciát növeli; a gyakorlatban néha ezt a vérnyomásemelkedés okozta vagus-reflex bradycardia elfedheti. A perctérfogatot kis dosisban emeli, nagy adagban csökkentheti. A szívizom működését fokozza, pozitív chrono- és inotrop hatású. A perifériás ellenállást kis adag csökkenti, nagy adag növeli. A systolés vérnyomást emeli, a diastolést kis adagban csökkenti, közepes és nagy adagban emeli. A simaizmok közül a bronchusok, a gyomor-bél huzam és a húgyhólyag izmait elernyeszti, de a pylorus, a belső analis és hólyag sphinctereinek, valamint a lépnek összehúzódását idézi elő. Nyúl, macska, valamint ember terhes méhe összehúzódik, más állatfajoké elernyed tőle. Pupillatágulatot okoz és állaton a pislogóhártya összehúzódik. A harántcsíkolt izmok tónusát fokozza, fáradékonyságát csökkenti. A légzést és az általános anyagcserét jelentékenyen fokozza. Erősen befolyásolja a szénhydrat-anyagcserét; hyperglykaemiát, glycosuriát valamint az izom és máj glykogen-tartalmának csökkenését okozza. A zsírraktárakból zsírsavat mobilizál; tehát emeli a vér zsírsavszintjét és ezzel biztosítja a működő izmokban a zsírsavak oxydatióját. Az insulin antagonistája. Oralisan adva nem hat, mert rosszul szívódik fel és a bél lúgos milieu-jében gyorsan elbomlik; sc. felszívódása is a lokális érgörcs miatt gyenge, így viszonylag nagy adag 0,5—1 mg szükséges. Iv.-an már néhány 2—10 mμ/kg hatásos. Legjellemzőbb hatás a vérnyomásemelkedés, amelyet kísérletesen — miután nagysága az adaggal azonos — titrálására is szokták használni. A hirtelen bekövetkező vérnyomásemelkedés chloroform narcosisban, coronaria sclerosisban és myodegeneratio esetében végzetes lehet, miután a heterotrop ingerképzés fokozása kamralebegést is okozhat. Az ún. *sympatholyticumok* a vérnyomáshatásokat és simaizom hatásokat meggátolják. Cocain szenzibilizál vele szemben. — Az ~ hatásai rövid ideig tartanak, miután a szervezetben gyorsan elbomlik; a májban részben vörös színű chinonná (adrenochrom) részben az aminooxydase aldehiddé oxydálja. — Javallatai: asthma bronchiale, acut szívgyengeség, Adams—Stokes roham, anaphylaxiás tünetek, lokálisan a helyi érzéstelenítők hatásának hosszabbítására és vérzéscsillapításra. Adagja 0,01—0,2! mg iv, 0,5—1,0! mg sc; ennél több, maximálisan 4,0 mg csak oralisan adható. — Készítményei: *Adrenalinum basicum* (→*sympathomimetica*), *Sol. adrenalini hydrochlorici, Tonogen, Suprarenin, Epinephrin,* 0,1%-os oldat 5—50 ml-es üvegben és 1 ml-es amp.-ban. *Kimutatása* vegyi úton: *Comesatti-próba:* natriumacetát és sublimat az adrenalinnal rózsaszínt ad. — *Vulpian-reakció:* ferrichlorid az adrenalinnal és más catechol vegyületekkel zöld színt ad. — *Ewins-reakció:* kaliumpersulphattal az adrenalin vörös színt ad. — Uv. fényben lúgos közegben *fluoreszkál* az adrenalin, amit mint legérzékenyebb quantitatív eljárást biológiai meghatározásoknál is felhasználnak. *I. B.—Ba. B.*

adrenalinérzékenység: egyes, különösen hyperthyreotikus betegek túlérzékenysége adrenalinra, ennek már egészen kis adagja heves hatást (szívdobogás, vérnyomásemelkedés) kelt. Ilyen egyénekre az adrenalin szokásos iv. adagja halálos lehet. *B. I.*

adrenalin sclerosis: az arteriák mediájának elmeszesedése adrenalin adagolására. Analógiába állítható az emberi muscularis arteriákban (femoralis, coronaria) észlelhető media elmeszesedéssel. Josué házinyulakon idézte elő (1903) (→*még Mönckeberg sclerosis*). *R. Gy.*

adrenalis virilismus: →*adrenogenitalis syndroma*

adrenalon, *dehydroadrenalin:* az adrenalin phenolos hydroxylcsoportjainak o-chinonná történő oxydálásával keletkező vegyület. További oxydálásával *adrenochrom*má alakul. *S. F. B.*

Adrenalonum: →*sympathomimetica*

adrenalrendszer: azon szövetek összessége, melyek fejlődés, structura és festődési tulajdonság alapján a mellékvesevelővel azonosak. A mellékvesevelőn kívül ide soroljuk a *paraganglionokat*, az ún. *carotis mirigyeket*, valamint az →*adrenergiás ideg*végződéseket. *B. P.*

adrenectomia: →*adrenalectomia*

adrenergiás ideg: azon idegrostok összessége, amelyek végződésein ingerületi folyamat kapcsán *adrenalin* v. *noradrenalin* szabadul fel *(Dale)*. Ilyenek (kevés kivétellel) a postganglionaris sympathicus végződések. *B. P.*

adrenerg neuron blokkolók: →*sympatholytica*

adrenochrom: az *adrenalin* oxydatiója során, gyűrűzáródással keletkező vörös színű indolszármazék, o-chinon, mely könnyen tovább oxydálódik melaninszerű festékké. Biológiai rendszerekben dehydrogenasek hydrogenacceptorakéntt tud működni. Mérgező anyag, jelentősége kétes. *S. F. B.*

adrenocorticotroph hormon, *ACTH, corticotropin, adrenocorticotropin:* a hypophysis elülső lebenyének basophil sejtjei által termelt proteohormon. Kémiai struktúrája és az alkotó aminosavak sorrendje ismert. Sertés, juh, szarvasmarha, sőt ember hypophysisében is magas aktivitású ~t találtak. A természetes ~ 39 aminosavból áll. A különböző speciesek ~jának aktivitása 85—140 IE/mg között mozog. A legtisztább ~nak is van MSH (melanocyte stimulating hormon) aktivitása. Pepszinnel v. sósavval hydrolizálva kisebb peptidekre esik szét. A teljes biológiai aktivitás a peptidkeverék olyan anyagainál is kimutatható, melyek dialyzálhatók. Az ~ fiziológiai hatása a mellékvese súlyának fenntartása, ill. növelése és a glucocorticoidok elválasztásának szabályozása. Vitatott, hogy a két hatást ugyanazon anyag, v. 2 ACTH faktor váltja-e ki. Ma már bizonyított, hogy az ~ extraadrenalis hatással is rendelkezik, ugyanis mellékvesével irtott állat pigmentsejtjeire, zsír és szénhydrat anyagcseréjére is hat tisztított formában is. Mennyiségi meghatározása a mellékvesekéreg corticoid termelésére, vagy ascorbinsav csökkenésére kifejtett hatásán alapszik. Mennyiségi meghatározására legelterjedtebb a *Sayers-test*. Azon alapszik, hogy ACTH hatására a mellékvese ascorbinsav-tartalma csökken. Hypophysis-irtott állatokban az ascorbinsavcsökkenés mértéke — bizonyos határok között — a beadott ACTH mennyiségével arányos. 2 μg/100 g testsúly ACTH iv. beadása után a mellékvese ascorbinsavtartalma hypophysectomizált patkányban átlagban 45%-kal csökken. Az ascorbinsav depletiót más anyagok is előidézik. Érzékenyebb és pontosabb Lipscomb és Nelson (1962) corticoid-hormon mérésén alapuló módszere, mellyel 0,005 mU ~ kimutatható. *S. E.*

adrenogenitalis sóvesztéses syndroma: →*dyssexualismus*

adrenogenitalis syndroma, *corticogenitalis syndroma, adrenogen pseudo-hermaphroditismus, genito-adrenalis syndroma, pseudopubertas praecox, interrenalismus, hypercorticismus, Cushing-kór N típusa, adrenalis virilismus*: **1.** a szexuális fejlődés zavara, a mellékvesekéreg veleszületett v. szerzett dysfunctiója következtében. Fellépésének időpontja és nem szerint eltérő következményekkel jár. — I. *Veleszületett* ~ esetében: 1. fiúknál pseudo-pubertas praecox: a szőrzet, testalkat, a penis korai, erős fejlődése, fokozott testnövekedés, az epiphysis-fugák korai záródása. Emiatt alacsony termet. 2. Lányoknál *pseudohermaphroditismus femininus*, ill. *heterosexualis interrenalismus* alakul ki. Penisszerűen nagy clitoris, scrotumszerűen alakuló labia majora, gyakran egybefüggő urethra és vagina *(canalis urogenitalis)*, normális belső genitalék, ovarialis functiozavarral (amenorrhoea, v. retardált menarche). Férfias alkat és hang, virilis szőrzet, gyors növekedés, de végülis alacsony termet jellemzi. A mellékvese- és gonad-eredetű hormonok koncentrációja a vizeletben a normálisnál lényegesen nagyobb (15—90 mg/die). — II. a pubertas előtt szerzett ~ annyiban különbözik az előbbitől, hogy itt a tünetek kialakulásához hosszú időre van szükség. III. *A pubertas után szerzett* ~ esetében: 1. férfiaknál feminin jellegű szőrzetnövés, gynaecomastia, libido- és potentia-csökkenés, esetleg Cushing-szerű állapot kifejlődése: 2. nőknél: durva hirsutismus, a clitoris megnagyobbodása, menstruatiós zavarok, acnék, férfias testalkat, mély hang, férfias kopaszodás. Mindkét nemben a 17-ketosteroid-ürítés erősen fokozott, néha pedig hypertonia mutatható ki. Nem ritkán hypadreniás tünetekkel kombinálódik. A veleszületett forma oka: congenitalis enzymopathia. (→*dyssexualismus)*. A szerzett formák esetében többnyire mellékvesekéreg-hyperplasiát, vagy tumort találunk. *Th*: cortison adagolás, illetve tumor esetén műtét. Szük-

ség lehet correctiós műtétekre is, pl. a nagy clitoris eltávolítása céljából. *D. L.—Ho. I.*

2. (gen): az ~ familiaris esetei autosomalis recessziv öröklődésmenetre utalnak, a három klasszikus forma közül a nem komplikált, csak virilizmussal együttjáró kondíciót a 21-hydroxylase defektusa okozza, a hypertensióval együttjáró adrenocorticalis hyperplasiat a 11-beta-hydroxylase hiánya, míg az electrolyt zavarokkal együttjáró Debré — Fibiger syndromát szintén a 21-hydroxylase hiánya okozza, de ismert a 3-beta-hydroxylase deficientia is. A heterozygoták ACTH terheléssel nem mindig mutathatók ki. *Gy. B.*

adrenogen pseudo-hermaphroditismus: →*adrenogenitalis syndroma*

adrenoglomerulotropin, *glomerulotropin:* a mellékvese zóna glomerulosája által termelt, aldosteron elválasztását szabályozó trop-hormon *(Farell)*. Elválasztásának helye elsősorban a diencephalon commissura posterior-corpus pineale körüli területe; elválasztásában valószínűleg volum-receptorok *(→volumregulatio)* is részt vesznek. Magyarázza a hypophysectomia után is fennmaradó aldosteron-secretiót, bár az aldosteron elválasztásának mértéke az irodalmi adatok többsége szerint hypophysectomia után csökken. Az ~ léte mindmostanáig nem nyert bizonyítást. *S. E.*

Adrenon: →*sympathomimetica*

adrenosteron: a mellékvesekéreg legaktívabb →*androgen hormon*ja. Kémiailag: Δ^4-androstentrion-3, 11, 17. A neutralis *ketosteroid*okhoz tartozik. *B. P.*

adrenotrop hatás: a hypophysis elülső lebenyének a mellékvese-működést stimuláló hatása. Ezen belül beszélhetünk *adrenalotrop* v. adrenomedullotrop hatásról, amely a velőállományra irányul és *adrenocorticotrop* hatásról, amely a kéregműködést szabályozza. Az ~ kifejezést gyakran ez utóbbi értelemben használják. *S. J.*

Adreson: →*corticosteroidok* (glycocorticoid készítmények)

Adrian, Lord Edgar Douglas (1889—): angol fiziológus, cambridge-i egyetemi tanár. Nobel-díjas (1932). Elektrofiziológiai módszerekkel kutatta az idegrendszer fiziológiáját, így az idegingerület potenciálváltozásait egyetlen idegroston, az agyműködés elektromos sajátosságait. Az EEG kóros ritmusváltozásaira vonatkozó kutatásai úttörőek az epilepsia és az agyi laesiók lokalizációja terén. *R. E.*

Adrianol: →*sympathomimetica*

adscriptio: →*vény*

Adson, Alfred Washington (1887—1951): amerikai agy- és idegsebész. A cervicothoracalis, valamint thoracolumbalis infradiaphragmatikus sympathectomia, a trigeminus- és a discushernia műtét kidolgozása fűződik a nevéhez. (→még *Adson-tünet és Adson-műtét.*) *H. G.*

Adson-műtét: hypertonia-betegség esetén a splanchnicus idegek (nn. splanchnici maj. és min.) átvágása —, a ganglion coeliacum egy részének resectiója —, az I és II ágyéki ganglion resectiója. Ezek a vérnyomás csökkentését célzó, a vegetatív idegrendszeren végzett műtétek *(~, Smithwick-, Peet-műtét)* nem jártak kielégítő eredménnyel; még legtartósabb műtéti eredményeket az *adrenalectomia (Leriche* és *Adson)* adta. *B. I.*

Adson-tünet, *scalenus-tünet, costoclaviculáris syndroma:* nyaki borda esetén a fej félrefordításakor a radialis érverés eltűnik az a. subclavia nyomás alá kerülése következtében. *B. I.*

adsorbeált vaccinák: nagy felületű anorganikus adsorbensekhez — pl. alumíniumhydroxidhoz — kötött antigén, ún. *csapadékos oltóanyag,* amely lassan leválva tartós antigen ingert fejt ki. Először a diphtheria elleni védőoltásokban alkalmazták. Az adsorbeált diphtheria toxoid egyetlen oltása a csapadékhoz nem kötött toxoid háromszori befecskendezésének megfelelő immunitást eredményez. Ezen elv szerint állítják elő ma már a tetanus, a vörheny, a hastífusz stb. elleni csapadékos oltóanyagokat is. *A. Z.*

adsorbens: szer, mely oldott anyagot v. gázt elnyelni v. megkötni képes (pl. aktív szén, calciumphosphat-gel, alumíniumhydroxyd-gel). *(→adsorptio)* *S. F. B.*

adsorbentia, *adsorbeáló szerek;* finom eloszlású, nagy felszínnel bíró anyagok, amelyek oldott anyagokat, gázokat képesek megkötni. A therapiában főleg a *carbo activatus* használatos. Mérgezésekben és fertőző bélbetegségekben akadályozza a mérgek és toxinok felszívódását, bár nem olyan tökéletesen, mint a kémcsőben, ráadásul az epesavak le is oldhatják az adsorbeált mérget. Ezért az ~ után hashajtókat pl. magnéziumsulphatot kell adni. Hasonló ~ hatású még a →*bolus alba,* és a →*talcum* is. *I. B.*

adsorptio: 1. szilárd testek felületén gáz v. oldott részecskék megkötődése. A megkötő anyag az adsorbens, a megkötött az

adsorptium. Az ~ nem stöchiometrikus folyamat, hanem fizikai erők (van der Waals erők) következménye. A szilárd anyag részecskéi között működő összetartó erők a felületen nincsenek kompenzálva, képesek idegen molekulákkal v. ionokkal kölcsönhatásba lépni, azokat vonzani és megkötni. Ezért az ~ elsőrendűen függ a felület nagyságától. Finomabb részecskékből álló felület aránylag nagyobb fajlagos adsorbens felületet ad, s ilyen okból nemcsak szilárd anyagok (pl. amorph szén), hanem kolloidok is erős ~val bírnak. Az adsorbeált anyag egyensúlyban van a nem adsorbeált gázzal, ill. oldott anyaggal. Azonos hőmérsékleten a gáz, ill. oldott anyag koncentrációjának növelésével az adsorbeált anyag mennyisége, fokozatosan nő asymptotikus görbe szerint, ez az ún. *adsorptiós isotherma*. Ez arra utal, hogy a felületen vannak pontok, amelyek erősebben adsorbeálnak mint más, csak nagyobb koncentráció esetén hatásos pontok. A hőmérséklet növelése csökkenti az ~t, mivel a molekuláris mozgás növeli az adsorbeált molekulák elszakadásának lehetőségét. Az ~ hőképződéssel (~hő) jár. 1 mol CO_2 ~ja faszénen 7500 cal-t fejleszt, ezért lobban lángra a platinszivacson a világítógáz. Az ~t néha absorptio is követi, pl. a Pd és Pt felületén megkötött H_2 a felületen H atomokra esik szét, amelyek bediffundálnak a fémbe és abban oldódnak. Az ~t követheti kémiai reakció is az adsorbeált anyag és a felület anyaga között, ez esetben az ~ *selectiv* lesz, és a felület ~ós tulajdonsága is megváltozik. Selectiv ~ következik be akkor is, amikor kristályt helyezünk saját oldatába; ilyenkor ha a kristályfelület negatív ionokkal van borítva, kationok ~ja fog bekövetkezni, ha viszont olyan kristályt használunk, amely kation feleslegből vált ki (felületén kationokkal), az anionokat fogja adsorbeálni selectiv módon. Ilyen módon az ~ *irányított* lehet. — Az ~ jelensége különböző változatos →*chromatographiai* módszerek alapjául szolgál. — 2. virion tapadása a sejtfelszínre. *S. F. B.—F. E.*

adsorptiós analysis: →*chromatographiás analysis*

adsorptiós isotherma: →*adsorptio*

adstringentia, *összehúzó szerek:* a nyálkahártya v. a seb felszínén a fehérjék kicsapásával vékony coagulatiós hártyát létesítenek (ennek zsugorodása kelti a szájban az összehúzó „ízt"). A növényi csersavak (pl. az →*acidum tannicum*) a fehérjékkel tömött, szívós védőhártyát képeznek, a mélyebb rétegekbe kerülő csekély mennyiségük a collagen rostok, s az erek összehúzódását okozzák, és ezzel enyhítik a gyulladás tüneteit: a duzzadást, a vérbőséget, az exsudatiót és a fájdalmat. A fémsók kicsapják a fehérjéket és ha tömött fémalbuminát hártya keletkezik, akkor szintén adstringáló hatás jön létre. Ilyenek a *bismuthum*, *aluminium*-, *plumbum*-, *cuprum*- és *zincum*-sók. *I. B.*

adulter: házasságtörő férfi.

adultera: házasságtörő nő.

adulteratio: közegészségügyi kihágás: tisztítatlan, nyers, olcsó v. szükségtelen anyagok hozzáadása élelmiszerhez csalás, hamisítás, nyerészkedés céljából. *J. E.*

adulterium: házasságtörés.

adultus, *felnőttkor:* teljesen felserdült, érett, 23—39 éves. *N. J.*

advectiós folyamat: a légmozgásnak az a típusa, amelyet a nagy levegőtömegek egyenletes, vízszintes irányú mozgása jellemez. Ellentéte a függőleges légmozgás *(convectio)*. *J. E.*

adventitia, *tunica adventitia:* →*vasa sanguinea*

adynamia: 1. izomgyengeség. Számtalan kóros folyamat következménye és részjelensége. Különösen feltűnő az ~ a mellékvesekéreg elégtelen működése következtében. *S. J.*

2. *adynamia episodica hereditario* öröklésmenete autosomalis domináns. *Gy. B.*

adynamiás ileus: a bélmozgások megszűnése következtében keletkező bélelzáródásos tünetcsoport (→még *ileus*). *M. I.*

Aëdes: a *csípőszúnyogok (→Culicidae)* egyik legnépesebb genusa. Valamennyi faja megtámadja az embert. Igen vérszomjasak. Legjelentősebb fajai: ~ *vexans* (gyötrő szúnyog): folyóvizek napos ártereiben, időszakosan, áradások alkalmával tömegesen tenyészik. Tenyészhelyétől 10—15 km-re is elvándorol, tehát nagy területeken okozhat inváziót. Igen agresszív, kellemetlenül csípő szúnyog. ~ *sticticus* seu *lateralis* (oldalfoltos szúnyog); folyóvizek árterületei, rétek árnyasabb vízgyülemeiben tenyésző, agresszív szúnyogfaj. ~ *aegypti:* a *sárgaláz*, valamint a *dengue láz* terjesztője, amely külföldi viszonylatban a legjelentősebb faja az ~ genusnak. *Z. N.*

aegilops: könny-fistula.

Aeginai Paulus: →*Paulosz Aigenetész*

aegophonia: mekegő hang a mellkasi izzadmányok határán.

A-encephalitis: →*encephalitis lethargica*

A-epe: a duodenum-szondázás alkalmával először ürülő epés nedv, mely epe és duodenum-nedv keveréke (→még *duodenum szondázás*). *M. I.*

aequalisatio: a végtag hosszkülönbségének műtéti kiegyenlítése. Általában alsó végtagon végzik. Történhet: **1.** a hosszabb végtag megrövidítésével, v. növekedésének gátlásával, az epiphysis ún. „lezárásával" (epiphyseodesis) — **2.** a rövidebb végtag meghosszabbításával, v. növekedésének serkentésével. A meghosszabbítás fő eszközei: a csont Z alakú osteotomiája v. többszörös hosszirányú, a velőűrig történő befűrészelése (*Frejka-műtét*). Ez utóbbi a csontnövekedésre serkentőleg hat és következményeképpen 1—2 cm-es meghosszabbodás jön létre. Nagyobb különbség a végtagrövidítés hosszabbítás kombinációjával, esetleg orthopaediai segédeszközök (külső, ill. belső cipőmagasítás) alkalmazásával egyenlíthető ki. *G. A.*

aequatiós oszlás: →*mitosis*

aequator bulbi: a szemgolyó legnagyobb kerülete a frontalis síkban. *B. B.*

aequatorialis erővonalak: a koponyán felvett képzeletbeli egyenlítővel (aequatorral) párhuzamos vonalak. Hajlításos töréskor ezek mentén reped, törik a koponyalemez. *B. I.*

aequator lentis: a szemlencse kerülete a legerősebb görbület helyén a frontalis síkban. Felnőttnél 9—10 mm. *B. B.*

aequimolaris: azonos molaris koncentrációjú. *Ba. B.*

aequivalens hőmérséklet: a valódi hőérzés jelzésére használt fogalom. A levegő nedvességtartalmának a hőérzésre kifejtett módosító hatását kifejező érték (*Weickmann*). A pára condensatiója meleg-felszabadulással, s így hőérzéssel jár. Az ~et úgy kapjuk, hogy kiszámítjuk egy helyiség megállapított páratartalmának condensatiós hőjét és azt hozzáadjuk a mért szobahőmérséklethez. Pl. 20 °C valóban mérhető hőmérséklet 70% nedvességtartalom mellett a 45 °C-ú száraz levegőnek megfelelő hőérzékletet kelt. *J. E.*

aequivalenssúly, *grammaequivalenssúly, egyenértéksúly:* elemek, v. atomcsoportok azon mennyisége, amely 1 grammatomsúlynyi hydrogennel maradék nélkül egyesül, ill. vegyületeiben ennyi hydrogent helyettesít. Meghatározása: az atomsúly v. atomcsoportsúly osztva a vegyértékkel. *S. F. B.*

aequivalens vezetőképesség: →*elektromos vezetőképesség*

aeraemia: gázképződés, gáz felszabadulás a vérben (→még *caisson-betegség*).

aerarium: szellőztető berendezés friss levegő szolgáltatására (→*légkondicionálás*) *J. E.*

aeratio: **1.** a visszeres vér szellőztetése a tüdőkben. — **2.** egy folyadék telítése levegővel v. gázzal. *J. E.*

Aerobacter: az *Enterobacteriaceae* baktériumcsalád azon baktériumcsoportjának régebbi neve, amelynek tagjai főleg a természetben, a vizekben, növényeken és olykor az emberi bélcsatornában fordulnak elő. Gram-negatív, vaskos, tokkal és olykor csillóval bíró pálcikák, a tejcukrot sav és gázképzéssel fermentálják. A csoport legismertebb tagjai voltak az ~ aerogenes (*Bacterium aerogenes, Bacterium seu Bacillus lactis aerogenes, Coli aerogenes*) és az ~ cloacae. A legújabb rendszertani felosztás szerint az ~ elnevezés megszűnt és a csoport tagjait a *Klebsiellae* főcsoportba sorolják és pedig részben a *Klebsiella*, részben pedig az *Enterobacter* csoportokba. *A. Z.*

aerobiosis: élet oxygent tartalmazó környezetben. Az élőlények többsége *aerobionta*, bár az anyagcsere egyes folyamatainál ezeknél is előfordul →*anaerobiosis*. Ha az élőlénynek, pl. baktériumnak oxygenre feltétlenül szüksége van: *obligát* aerobionta szervezet, ha a növekedés és szaporodás oxygen nélkül, anaerob körülmények között is végbemegy: *fakultatív* aerobionta szervezet. (→még *dissimilatio*). *T. I.*

aerob tenyészetek: mikrobák olyan tenyészetei, amelyek szilárd v. folyékony táptalajokon, oxygen biztosítása mellett fejlődtek ki. *A. Z.*

aerocolia: →*aerophagia*

aerocystographia: a húgyhólyag rtg-vizsgálata levegő befúvás után (→még *pneumocystographia*). *D. J.*

aerocystoscopia: hólyagtükrözés levegő feltöltéssel.

aerodontalgia: →*aeroodontalgia*

aeroembolismus, *decompressiós betegség, desaturatiós aeropathia, dysbarismus, Druckfallkrankheit, buborékbetegség:* repülés közben, vagy légritkításos kamrában (barokamrában) a légnyomáscsökkenés fizikai hatására fellépő tünetcsoport. Lényege — a caisson-betegséghez hasonlóan — a vérben és a szövetnedvekben oldott nitrogén buborékokban történő kiválása. Az aránylag

gyorsan lezajló légnyomáscsökkenés következtében a nitrogén-gáznak nincs módja a tüdőn át eltávozni, így a buborékok keletkezési helyükön, v. a vérárammal tovasodródva különböző tüneteket okoznak. Gyakorlatilag csak 8000 méter magasság felett jelentkezik. A buborékok helye szerint a tünetek változatosak: a bőrön márványozottság, kiütések, testszerte viszketés, zsibbadás lép fel. Jellegzetes a nagy ízületek tájékán fellépő erős fájdalom, amely a repülőgép vezetését is akadályozhatja. Súlyos, esetleg maradandó v. halálos idegrendszeri károsodások is bekövetkezhetnek. Megelőzésére már felszállás előtt a repülőkkel tiszta oxygent lélegeztetnek (denitrogenisatio). Így az oldott nitrogen nagy része a tüdőn át eltávozik. Legelőnyösebb ellenrendszabály azonban a túlnyomásos repülőkabin használata. Ma már ez terjedt el nemcsak a katonai repülésben, hanem a polgári légiforgalomban is. Ajánlották, hogy a belélegzett gázkeverékben a nitrogent heliummal helyettesítsék, mely kevésbé képez buborékot. Állatkísérletek alapján egyesek azt állítják, hogy a helium-oxygen keverék tartós belégzése nem közömbös a szervezetre. A már egyszer fellépett ~nál a lehető leggyorsabban lejjebb kell szállni. A tünetek megszűntével nem szabad azonnal ismét felemelkedni, mert az eredetileg kb. 15 perces lappangási idő jelentősen megrövidül és a tünetek is súlyosabb formában jelentkeznek. Nem tévesztendő össze a szövetnedvek felforrásával, mely testhőmérsékleten kb. 20 000 méter magasságon következik be. (Élőben az ütőeres vér még légüres térben sem forrna fel a vérnyomás miatt). *L. S.*

aerogastria: szokásosnál nagyobb menynyiségű gáz jelenléte a gyomorban. Jellemző rtg-tünete a feltűnő nagy →*gyomorléghólyag*. A rtg-vizsgálat értékelését zavarhatja (→*aerophagia*). *D. P.*

aerogen: 1 gáztermelő (pl. valamely baktérium); — 2. légúti, pl. fertőzés a légutakon át (→még *aerogen fertőzés*). *J. E.*

aerogen fertőzés, *inhalatiós fertőzés, aspiratiós fertőzés:* a levegő közvetítésével történő fertőzés. Két formája ismeretes: 1. *csepp-infectio*, amikor a betegek köhögése, tüsszentése, beszéde, esetleg légzése közben a nyálkahártyákról kifröccsenő és mikrobákat tartalmazó cseppek terjesztik a fertőzést; 2. *porinfectio* esetén a mikrobákat tartalmazó, beszáradt váladékokból keletkező, szél kavarta por útján jön létre a fertőzés (pl. tuberculosis esetén). *A. Z.*

aerogen tbc: →*tbc pathogenesise*

aerogramm: gázzal feltöltött üreges szerv rtg-felvétele. *D. P.*

aeroion therapia: mesterséges ionisatios (→*ionisatio*) erők hatására képződött levegő ionok belégzés útján hatnak a szervezetre. Az ionok dozirozását különféle aeroion készülékekkel végzik. A therapia a levegő ionok elektromos töltésének biológiai hatásain alapszik. Indicatiós terület: hypertonia, asthma bronchiale, acut légzőszervi megbetegedések, melyek az eddigi kísérletek szerint a negatív ionok hatására reagálnak kedvezően. *W. A.*

aerokele colli: veleszületett v. szerzett, cystaszerű, légtartalmú duzzanat a nyakon, amely rendszerint a gégével, légcsővel közlekedik, azért nagysága be- és kilégzéskor változhat. Mediastinalis emphysema következménye lehet; függőleges helyzetben a levegő az arc bőre alá vándorolhat. *Go. Gy.*

aerokele extraduralis: rendszerint koponyatörés után keletkező, néha rhinorrhoeával együttjáró ritka kórkép. A koponyaüregben a dura és a csont között levegő halmozódik fel. Műtéti kezelést igényel. *Z. L.*

aerokele laryngea: →*laryngokele*

aeromammographia: az emlőmirigy lumenének és járatainak széndioxyd v. más gázzal valófeltöltése után készült rtg-felvétele. Emlődaganatok kimutatásában van jelentősége. Az eljárás első leírója: Hicken, 1938. *D. P.*

aeroneurosis: repülők foglalkozási idegbetegsége, amely csak abban tér el a többi neurosistól, hogy kialakulásában a repülés specifikus tényezői a döntők. *J. E.*

aeroodontalgia, *magassági fogfájdalom, fogak barotraumája*: repülés közben a légnyomásváltozás hatására egyes, már beteg fogakban néha fellépő fájdalom. Olyan erős lehet, hogy a repülőt akadályozhatja a repülőgép vezetésében. A baktériumok anyagcseréjéből származó gázok magassági nyomás- és térfogatváltozása okozza. Elhalt fognál a fájdalom többnyire leszálláskor jelentkezik, amikor a külső növekvő légnyomás összenyomja a szöveteket, elzárja a levegő útját befelé, benne szívóhatás érvényesül és a szövetek, elsősorban az idegvégződések ingerlése fájdalmat okoz. Az emelkedés lassabb, ilyenkor a nyomáskülönbség kiegyenlítődik, ezért emelkedés alatt ritkább az ~. Heveny gyulladás esetében, amikor a

fogkörüli szövetek erősen duzzadtak, a gázhólyagok feszülése már felszálláskor is fájdalmat okozhat. Mély *caries* esetében a légnyomás változása a dentincsatornákon átterjedhet a pulpa idegvégződéseire. Elhanyagolt fogazatú személyek repülő-utazása nem tanácsos, mert még a korszerű (túlnyomásos kabinnal ellátott) gépeken is a kabin „magassága", azaz légnyomása többnyire 2 km-nek (596 Hgmm) felel meg, s ez a nyomásváltozás is ~t okozhat. *L. S.*

aëro-otitis, *otobarotrauma:* a repülés alatt fellépő barotrauma következtében keletkező középfülgyulladás. Főképp a hadirepüléssel járó fokozottabb ártalmak idézik elő. A felszállás alkalmával a dobüregben az atmospherikus nyomáshoz képest viszonylagos túlnyomás alakul ki, amely a tuba Eustachiin át automatikusan, a tuba aktív működése nélkül kiegyenlítődik. Leszállásnál a légnyomás külső emelkedését kb. minden 200 m szintkülönbségnél nyeléssel v. ásítással kell a dobüregben kiegyenlíteni. Ha ez a kiegyenlítődés elmarad, 1000 m-es szintkülönbség túlnyomása szelepszerűen benyomja a fülkürt garati nyílásánál a nyálkahártyát s az elzárul. Különösen fontossá válik ez a jelenség hirtelen magasságvesztés, és azzal járó hirtelen nyomásfokozódás esetében. Ilyenkor a nyomáskülönbség kiegyenlítése már csak komprimált levegővel történhet (Valsalva kísérlet, Politzer légbefúvás, v. tuba katéterezés). Ha a nyomás kiegyenlítődése elmarad, kialakul az ~. A fülkürt garati szájadéka mellett levő túltengő adenoidszövet és az orrkagylók hátsó pólusának túltengő nyálkahártyája gátolja leggyakrabban a fülkürt működését. Tünetei: a dobhártya benyomott, belövellt, apró bevérzésekkel, a dobüregben savós izzadmány, esetleg haematotympanon, dobhártyarepedés, subektive: hallászcsökkenés és fájdalom. *Th:* ha perforatio nincs, nyomáskiegyenlítés légbefúvással, a fertőzés praeventiója antibioticumokkal és az exsudatum eltávolítása. Megelőzés: a tuba szellőzésének biztosítása az orr- és orrgaratbetegségek sanatiójával és leszálláskor a tuba-functio tudatos elősegítése révén. Rossz tuba-functio működés esetén a repüléstől való eltiltás szükséges. *A. P.*

aerophagia, *pneumophagia, levegőnyelés:* ideges egyénekben önkéntelen és fokozott nyelés következtében észlelhető kóros állapot. A levegő felhalmozódik a gyomorban (→*aerogastria*), s részint böfögéssel, részint ja belekbe távozik *(aerocolia)*. Fokozott gyomor-secretiót, angina pectorisos tüneteket, puffadást okoz. Legtöbbször neurosis következménye, néha gastritis, ulcus, cholecystitis kísérő-jelensége. *Th:* carbo, lassú evés, pihenés étkezés után (→*gyomor-neurosis*). — Csecsemőkorban, főleg az első 2 hónapban gyakori. Hibás nyelési technika következtében nagy mennyiségű levegő kerül a gyomorba, majd a belekbe ami hányást, ill. a levegővel együtt a táplálék felböfögését és fájdalmas bélspasmusokat okozhat. A rtg-vizsgálat értékelését zavarhatja. *Th:* szopás után a csecsemőt függőlegesen kell tartani, míg a lenyelt levegőt fel nem böfögi. *M. I.*

aerophob: szabad oxygen (levegő) jelenlétében élettevékenységet, szaporodást folytatni alig v. egyáltalán nem képes organizmusok megjelölése. Az *anaerob* fogalommal azonos értelmű. *A. Z.*

aerophobia: ideges tünet: beteges félelem a friss levegőtől, a léghuzattól. Tágabb értelemben a levegő által közvetített fertőzésektől, a rossz szagoktól. *J. E.*

aerophil: kizárólag szabad oxygen (levegő) jelenlétében szaporodó és élettevékenységet folytató organizmus megjelölése. Egyértelmű az *aerob* fogalommal. *A. Z.*

aerophyton: létfenntartásukhoz szükséges anyagokat a levegőből nyerő növények és mikrobák. *J. E.*

aeropiesotherapia: gyógyítás magas v. alacsony nyomású levegővel. *Magas* légnyomás alá (gyógyzsilip) kell helyezni a caisson-betegségben (búvár-betegség) szenvedőket, akik túl gyorsan távoztak a magas légnyomású munkahelyről. Mellkasi műtéteknél a kilégzett levegő útjában magasabb nyomást idéznek elő a *Tigl*-készülékkel, hogy a tüdők összeesését megakadályozzák. A trachealis altatókészülékkel is biztosítják ezt a célt. A magaslati helyeken uralkodó *alacsonyabb* légnyomás a kilégzésre hat könnyítően. Ilyen helyeken a levegő páratartalma alacsonyabb, szárító hatású, ami a légutak hurutos állapotaira kedvező. *J. E.*

aeroplankton: a levegőben lebegő igen apró élő organizmusok (baktériumok, penészek, élesztők, pollenszemcsék stb.); szűrés útján gyűjthetők. Jelentőségük lehet inhalatiós fertőzések kiváltásában, ill. allergiás folyamatok létrehozásában (pl. szénanátha, asthma bronchiale, conjunctivitis allergica stb.). *J. E.*

aeropleura: →*pneumothorax*

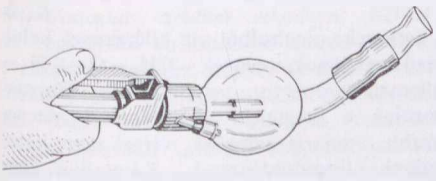
aeropyelographia: →*pneumopyelographia*

aeroscop: nagyítóeszköz a levegő tisztaságának mikroszkópikus vizsgálatára. A tárgyüvegre leülepített por szemcséinek nagyságából, alakjából, fizikai és kémiai tulajdonságaiból megállapítja, hogy a por alakú részecskék szerves v. szervetlen anyagból állanak-e, élettelen anyagok, v. élőlények-e, ill. hogy élő lényektől származnak-e v. nem. *J. E.*

aeroseston: a levegő durvább szennyező anyagai, melyek a nyugvó levegőből leülepednek (szemben az igen finoman dispergált aerosolokkal, melyek lebegve maradnak a nyugvó levegőben), utóbbiaknál 1,0 nagyságrenddel nagyobbak. *J. E.*

Aerosil: rendkívül finom (20—25 mμ szemcsenagyságú) nagy tisztaságú kovasav, melyet töltőanyagként (gumiban, kenőcsökben, fogpasztákban stb.) és hatóanyagvivőként (pl. gyógyászati és kozmetikai hintőporokban) is használnak. *Auber—Kós*

aerosol: olyan dispers rendszer, melynek dispersiós közege gáz halmazállapotú. Ha a dispergált anyag folyékony halmazállapotú, *köd*ről, ha szilárd halmazállapotú *füst*ről beszélünk. Az ~ *spray*-t, a gyógyászatban *nebulae*-nak nevezzük, ha a dispergált részecskék átmérője 10μ felett van, *vapores*nek, ha a részecske átmérő 0,1μ és 10μ közötti. ~ *therapia:* ~ alakúra hozott gyógyszerek belélegeztetésével végrehajtott gyógykezelés. Inhalatióra legalkalmasabbak a 0,5—5μ átmérőjű részecskéket tartalmazó ~ok, ezeknek részecskéi jól lejutnak a tüdő alveolusaiba. A 10μ-nál nagyobb részecskék a bronchusokban csapódnak le. A belélegzett gyógyszerek támadáspontjuktól függően a bronchus-izomzatra, a nyálkahártyára, a bronchusok secretiójára és azok baktériumflórájára hatnak. Bronchus-tágító gyógyszereket (adrenalin, propylon stb.) asthma, spastikus bronchitis, cardialis dyspnoe esetén, silicosis első és második stádiumában alkalmaznak. Az asthma bronchiale esetén használt Propylon iso-propyl-nor-adrenalin-belégzés antisecretorikusan is hat. Egyéb légzőszervi betegségeknél antibioticumokat, köpetoldó gyógyszereket is lehet alkalmazni ily módon. Tüdő-tbc-nél antituberculoticumok is használhatók ~ formájában. Az ~ therapia főleg egyéb alakban toxikus anyagok esetében (pl. *Neomycin)* jön szóba. Az ~ valamely fertőtlenítő anyag elporlasztott oldataként a levegő sterilizálására is felhasználható (pl. propylenglycol, triaethylenglycol stb.). *I. B.—Go. Gy.—Auber—Kós*

Aerosol-készülék

aerosoma: a trópusok levegőjében feltételezett „ismeretlen testek", amelyek akadályoznák az európaiak akklimatizálódását. Ez idő szerint minden alapot nélkülöző feltevés. *J. E.*

Aerosporin: →*Polymyxin-B*

aerotankok: a →*Clark-élőiszap-eljárás*hoz használt szellőztető medencék. *J. E.*

aerotherapia: a levegő felhasználása a gyógyításban. A levetkőzés maga szabad légfürdőt jelent, ami komplex hatásokat vált ki a szervezet részéről. A levegő hőmérséklete, mozgása, vegyi összetétele, a csupasz testen érvényesülő napsugár-hatás, a légköri elektromosság igen változatos reakciókat váltanak ki, melyek együttvéve edző, anyagcserefokozó stb. hatást eredményeznek. A különböző hőmérsékletű levegő belélegeztetése az *aerothermotherapia*, egyes gyógyszereknek különböző *aerosolok* formájában a szervezetbe juttatása az *inhalatiós* therapia. *J. E.*

aerothorax: →*pneumothorax*

aerotonometer: készülék, amelynek segítségével az arteriás és venás vér gáztensiói élő állat keringő vérében megállapíthatók *(Krogh)*. Finom fecskendővel kis gázbuborékot viszünk az érbe kötött kanülbe. Az áramló vér és gázbuborék közt gázegyensúly alakul ki. A buborék gáztartalmát analytikailag meghatározzuk és a gáztensiókat kiszámítjuk. *B. P.*

aerourethroscop: Antal-féle húgycsőtükör, mely a húgycsövet levegő befúvásával tágítja.

Aertrycke bacillus: →*Salmonella*

Aesculapius: →*Aszklepiosz*

aesculinos táptalaj: a vadgesztenye saponinanyagával készült és a *Streptococcus faecalis* identifikálására használatos táptalaj. Az aesculint a baktérium elbontja és a keletkező anyag a táptalajban levő ferrum citricummal sötét színű csapadékot ad. *A. Z.*

Aescusan: a vadgesztenye saponin és flavonolkomplex tartalmának összkivonata 3,75 g. *B* vitamin 0,5 g alkohol 25,0 Aqua dest. ad 100 g. Javallt venás pangás, varicositas, aranyér, alsó végtagok oedemás állapotainál. Adagolás: 3×12—15 csepp étkezés előtt cukros vízben. *W. A.*

aesthesiometer, *bőrérzésmérő:* tapogató körző. Két pontszerű heggyel végződő fémrudacska, amelyek távolsága milliméternyi pontossággal megállapítható. Az ~ lehetővé teszi annak megállapítását, hogy a test különböző bőrfelületein milyen távol kell a két hegynek lennie egymástól megkülönböztetésükhöz (→még *anaesthesimeter).* *Á. K.*

aestivalis: nyári. Pl. ~ típusú járvány.

aestivo-autumnalis: nyári—őszi. Pl. ~ típusú járvány.

AET: →*sugárvédelem*

aetas legitimi: →*törvényes kor*

aethanolamin, *aminoaethanol, cholamin,* $CH_2OH—CH_2NH$: bázikus folyadék, amely a serin decarboxylezésével keletkezik. Phosphatestere, a phospho~ a csontosodás zavara alkalmával a vizeletben is megjelenik. A *cytidintriphosphat*ból és phospho~ból keletkezik a CDP-~, amely a phosphatidyl~, a *kephalin* biosynthesiséhez szükséges. *S. F. B.*

aethanol-trimethylammoniumchlorid: →*cholinum chloratum*

aethen: →*aethylen*

aether aceticus, *aethylacetat,* $CH_3COOC_2H_5$: kellemes illatú, csípős ízű folyadék, melyből 5—20 csepp cukron bevéve a gyomorban vérbőséget okoz és a gyomorfájdalmat enyhíti. *I. B.*

aether ad narcosim, *diaethylaether,* $C_2H_5—O—C_2H_5$: színtelen, jellegzetes szagú, égető ízű, gyúlékony és robbanékony folyadék. Fp 35°, fs 0,72. Aethylalcoholból kénsavval történő melegítéssel állítják elő, ezért régebben *aether sulfuricus*nak nevezték. Világosságtól védve, hűvös helyen tartandó, a megkezdett üveg később nem használható narcosisra, mert benne izgató dioxyaethylperoxyd keletkezik; ez az oxydatio benzidinnel gátolható. Jó narcosisban a belégzett levegő 4—4,5 vol. %-ot (13 mg%) a vér pedig 100 mg%-ot tartalmaz. Ha ez 150—170 mg%-ra emelkedik, akkor a légzés bénul. Kb. 10—15 000 altatásra esik egy halál. Az altatást 30 cseppel kezdjük, majd ezt 60-ra, sőt az excitatio idején 120—180-ra is felemelhetjük, majd a teljes narcosis beálltakor az éppen csak szükséges mennyiségre csökkentjük. *I. B.*

aether-bódulat: kevés aether-gőz belégzésére bekövetkező sajátos, még nem teljesen öntudatlan állapot, amelyben a fájdalomérzés megszűnik (P. *Packard,* Philadelphia 1872. *Sudeck* 1901). (→még *Rausch.)* *B. I.*

aether chloratus, *chloraethyl,* C_2H_5Cl: narcotikus hatású vegyület. Színtelen, gyúlékony, édeskés ízű, kellemes szagú folyadék, mely 13,1 °C-on forr, ezért olyan üvegcsőben kapható, aminek vékony kapilláris-csapja billentyűvel vagy csavarral van elzárva. Az~ gáz alakban belélegezve műtéti anaesthesiát idéz elő. Teljes narcosisra azonban nagyon veszélyes, mert kicsi a hatásszélessége, a gerincvelő bénulásával gyakran egyidejűleg bénul a légző- és vasomotor-központ is; az excitatiós stádiumban görcsök, opisthotonus, laryngospasmus léphet fel, fulladást is okozhat. Óvatosság ajánlatos szívbetegeknél, mert a szívet érzékennyé teszi adrenalin iránt. Ma már mint narcoticumot a narcosis bevezetésére v. bódulat (Rausch) előidézésére kevésbé használják; percenként 40—60 cseppet lélegeztetnek be. Gyorsan kiürül, így hatása rövid ideig tart. A gyors párolgás miatt, a testfelszínre juttatva azt erősen lehűti (fagyasztás) és így lokális érzéstelenséget okoz; ma már erre is csak egyéb lehetőség hiányában szokták alkalmazni. *K. E.*

aetherek: alcoholból víz kilépésével keletkező vegyületek, amelyek $—CH_2—O—CH_2—$ jellemző csoportot tartalmaznak. Forráspontjuk a megfelelő alcoholoknál alacsonyabb, apolaris jellegűek, vízzel nem keverednek, lipoidoldószerek. Kémiailag igen ellenállók, savval nem bomlanak. Régebben ~nek nevezték az →*esterek*et is. Az *egyszerű* ~ egyfajta alcoholból keletkeznek, a *kevert* ~ különböző alcoholok reakciója révén. (→*aether ad narcosim).* *S. F. B.*

aether-halál: a műtéti aether-narcosis kezdetén bekövetkező hirtelen szívhalál. Nem aether-túladagolás következménye, mivel az aether mennyisége a vérben a megengedett szintet (0.10—0.13%) az aether-narcosis kezdetén még el sem érheti. 10—15 000 aether-narcosisra esik 1—1 ~, a szervezet túlérzékeny állapota, szívelhájasodás stb. miatt. A szívmegállást rendszerint kamralebegés előzi meg. A bonclelet nem jellemző. Gyakori a nagyfokú jobbszívfél-tágulat. *F. V.*

aetherglucuronsav: →*glucuronid* régi, helytelen neve.

aethernarcosis: →*narcosis*, →*aether ad narcosim*

aether reflex: szondán keresztül a duodenumba fecskendezett 2—4 ml aether pro narcosi hatására, 5—10 perc múlva fermentekben gazdagabb és bőségesebb pancreasnedv nyerhető, mely a pancreas functiójáról ad felvilágosítást. *Ba. B.*

aether sulfuricus: →*aether ad narcosim*

aethinyloestradiol: az oestradiolban a C_{17} H atomja helyén aethinylcsoport van (—C≡CH). Oralisan tízszer olyan hatásos, mint az oestradiolbenzoat injectiója. *H. I.*

aethiopid: ÉK-Afrikában az europid és negrid emberfajták elterjedésének határvidékén kialakult emberfajta. *N. J.*

Aethusa cynapium, *mérges ádáz:* →*coniin*

aethylacetat: →*aether aceticus*

aethylalcohol: →*alcohol*

aethylarsindichlorid: →*dick*

aethylcellulose: →*celluloseaetherek*

aethylchlorid: →*aether chloratus*

aethylen, *aethen:* $CH_2 = CH_2$, színtelen, robbanékony gáz; a 10—20% oxygent tartalmazó keveréke belélegzetetésével mély narcosis érhető el. *I. B.*

aethylendiamintetraacetat: →*aethylendiamintetraecetsav*

aethylendiamintetraecetsav, *aethylendiamintetraacetat, acidum edeticum, EDTA:* két vegyértékű kationokkal szoros complexet képező vegyület, melyet az analitikában (titrálás) és technikai célokra (vízlágyítás) már régen használtak. Ca-kötő, valamint a véralvadásban szereplő enzymek hatását fékező tulajdonságai révén a vér alvadását gátolja. Szélesebb alkalmazást akkor nyert, amikor monocalcium-dinatrium-sója *Complexon III, Versen, Edethamil-Calcium-Disodium Mosatil* néven nagyon jól bevált a nehéz fémek, elsősorban ólom és higany okozta mérgezések kezelésében. 600 ml 5%-os glucoséval készített oldatból 2 óra alatt 3 g iv. infusiója a csontokban lerakódott ólmot mobilizálja, és elősegíti a vizelettel való kiürülését. Nagyobb adagban toxikus lehet (tubulus necrosis). *I. B.—G. M.*

aethylennarcosis: a kevéssé mérgező, O_2-nel keverve robbanó aethylen (C_2H_4) gázzal történő altatás. A cardiovascularis respiratorikus rendszert és parenchymás szerveket nem bántja. Jó altatószer, mély narcosist okoz. Kellemetlen szaga és robbanékonysága miatt alig alkalmazzák. *B. I.*

aethyl-gyök: a $-CH_2-CH_3$ gyök.

aethylium aminobenzoicum: →*norcainum*

aethylmorphinum hydrochloricum, *Dionin, morphynaethylaether:* analgeticum fehér, keserűs ízű kristályos por, vízben 6% oldódik. A codeinhez hasonlóan hat. Köhögést és enyhe fájdalmat csillapít, a náthát csökkenti, mérsékelt euphoriát okoz. *D:* 0,02—0,05! g p. dosi, 0,15! g p. die porban, oldatban és 0,01 g-os tbl.-ban. Szemészetben 1—5%-os koncentrációban csepp, por v. kenőcs formájában használják. Erős chemosis, folyadékáramlás és collateralis hyperaemiát hoz létre a szem belsejében is. Cornea-homályok feltisztítására alkalmazzák. *I. B.*

aetiologia, *kóroktan:* a betegségek okait és feltételeit kutató orvostudományág. A modern dialectikus causalitáson alapuló ~ megszünteti a conditionalismus (constellatiós) irányzat és a monocausalismus egyoldalúságát. *J. E.*

aetioporphyrin, *tetramethyl-tetraaethylporphin:* a →*protoporphyrin* decarboxylezésével és vinylcsoportjainak redukálásával keletkező termék. Két jelentős isomerje van, az ~—I: 1,3,5,7-tetramethyl-2,4,6,8-tetraaethylporphin és az ~-III. 1,3,5,8-tetramethyl-2,4,5,7,-tetraaethylporphin. *S. F. B.*

Aétiosz (Aetius) (502—575): mezopotámiai (amidai) származású, Alexandriában iskolázott orvos. Justinianus bizánci udvarában működött. 16 könyvből álló kompilációja *(Biblia iatrika hekkaideka)* négyes beosztása miatt *Tetrabiblon* címen ismert. Az ókor majd minden orvosának munkáit felhasználja, egyéni megfigyeléseivel bővíti. Mágikus és babonás elemek mellett sok értékes receptet közölt, az egész orvosi gyakorlat átfogó ismertetését adta. Különösen a szem, fül, orr, torok betegségeivel foglalkozott, *Szoránosz* nyomán részletesen tárgyalta a szülészet-nőgyógyászatot, számos műtétet írt le (golyva, mandula, aranyeres csomó, húgycsőmetszés stb.), ismertette az elmebajokat. Kéziratait a 16. századtól fogva sűrűn fordították, sokra becsülték. *Be. I.*

aetiotrop hatás: valamely gyógyszernek közvetlenül a betegséget okozó mikroorganizmus ellen irányuló hatása. A fogalom P. *Ehrlich*től származik, aki a pathogen mikroorganizmusok elpusztítására a szervezetre közömbös olyan vegyszerek keresését

ajánlotta, amelyek kémiai „tropizmussal" rendelkeznek a kórokozó valamely test anyaga iránt; hatásukban ezért ~ (parasitotrop) jellegűek. *A. Z.*

afebrilis stádium: lázzal járó betegségek láztalan szakasza. *S. J.*

afermentia: fermenthiány. A gyomorferment hiánya az →*apepsia*, amely →*achyliával* jár. *S. J.*

affectio nervi acustici: a VIII. agyideg ramus cochlearisának fertőzéses, toxikus, traumás v. degeneratív atrophiás jellegű megbetegedése, ill. az aktív folyamat megszünte utáni defekt állapot. Perceptiós jellegű hallászcsökkenés jellemzi. Újabb idegkárosító folyamat profilaxisa fontos. Ha a hallászcsökkenés kétoldalú és nagyfokú, hallásjavító készülék használata ajánlatos. Therapiásan nagy adag A- és C-vitamin adása, a belső fül és hallóideg hyperaemizálása, pl. novocain blokád és helyileg adott histamin inj. javallt. P. o. ac. nicotinicum adható. *A. P.*

affectio primaria tuberculosa: →*tuberculosis cutis primaria*

affectiv psychosis: →*psychosis maniacodepressiva*

affectiv stupor: az érzelmi tompultság, kimerülés, amely a motorium másodlagos inaktivitásához, stuporhoz vezet. Elsősorban hysteriánál fordul elő, de rendkívüli psychés traumát, súlyos kimerültséget követően ép idegrendszerű egyéneknél is bekövetkezhet. *H. B.*

affectus-augmentatio: erős érzelmek, indulatok rövid időn belül való intenzitásbeli fokozódása, esetleg egészen az affectus-kitörésig. Az →*Affektsturm*-tól elkülöníti, hogy nem olyan hirtelen jön létre. Rendszerint valami külső esemény indítja meg, az ezáltal kiváltott emotionális visszahatás láncreakciót indít meg, egyre újabb és erősebb emotiók gyűlnek fel. Elsősorban psychopathiánál, epilepsiánál, postprocessualis schizoidiánál, hysteriánál, néha agitált depressiónál fordul elő. Van akaratlagos ~ is, amiben szándékos belelovalás szerepel (Kluge). *H. B.*

affectus-görcs, *respiratorikus affectus roham:* a nervosus kisgyermek harag, dühkitörés következtében sírás közben hirtelen elkékül, légzése fennakad, megmerevedik, végtagjaival csapkod (de nem görcsöl). A roham hirtelen, mély inspiratióval oldódik. Veszélytelen. Megkülönböztetendő a morbus sacer némileg hasonló megjelenési formáitól. *D. L.*

affectusos psychosis: a psychosis maniacodepressiva elnevezése, különösen a német elmekórtanban, abból kiindulva, hogy a klinikai kép előterében az érzelmi élet kóros megváltozása áll. *H. B.*

affectus soporosus: aluszékonyság.

Affektsturm: az indulatok hirtelen, valami jelentéktelenebb külső esemény, de gyakran belső psychés élmény hatására bekövetkező kóros tömegű halmozódása. Rendszerint amorph mozgás-hyperproductio, esetleg támadó mozgások kísérik. Hysteriánál, psychopathiánál, epilepsiánál fordul elő. *H. B.*

Affenhand: →*majomkéz*

afferens: hozzávezető, központ felé vivő ideg, odavezető pl. nyirokcsomóba, glomerulusba vezető erek (vasa afferentia). *T. I.*

afferens centripetalis vezető rendszer: →*ascendáló pályák*

afferens ideg, *afferens neuron, centripetalis ideg:* idegrostok, amelyek az ingerületet a receptortól a központi idegrendszerhez vezetik. Az ugyancsak szokásos érző-ideg elnevezés nem mindig találó, mert az afferens ingerület korántsem mindig kapcsolatos érzékeléssel. *B. P.*

afferens vezető rendszer: →*ascendáló pályák*

affinitas: 1. (vegy) *vegyrokonság:* különféle anyagok más anyagokkal szembeni reakcióképességének mértéke. Az ~ nem az önmagukban vett anyagok sajátsága, hanem kölcsönhatásaik jellemzője (pl. az oxygennek önmagában véve nincs ~a, hanem csak hydrogennel, vassal v. más anyagokkal szemben). Az ~ a reagáló anyagok állapotától (koncentrációjától, hőmérsékletétől stb.) is függ. — 2. (biol): a) a fejlődés folyamán a szervtelepek, szervek, szövetek egymáshoz való vonzódása, ill. taszítása. — b) az egymással azonos, homológ chromosomák vonzódása a *meiosis* során; a chromosomák párosodását eredményezi. *Miklós I.—T. I.*

affirmatio: megerősítés. A feltételes reflex kialakításának folyamatában a feltételes ingert követő feltétlen inger, mely a feltételes inger és a reakció közötti kapcsolat létrejöttének alapját képezi, ill. a kapcsolat szilárdságát az ismétlések során növeli. Lehet pozitív (biológiailag kedvező) és negatív (biológiailag káros). *K. L.*

affixus: odarögzített, lerögzített, megállapodott, odafűzött.

Afflatius Johannes: 1040-ben született. Afrikai Konstantinnak volt tanítványa, Salernóban élt. *De febribus* és *De aegritudinum curatione* című könyvei sokáig megbecsülésben részesültek. *B. I.*

afflux: különböző molekulának, ill. ionoknak a sejtmembránon keresztül a sejt belsejébe (az *extracellularis tér*ből az *intracellularis tér*be) áramlása. *B. P.*

afibrinogenaemia: **1.** a plasma fibrinogen teljes hiánya, amely →*congenitalis afibrinogenaemia*ban észlelhető. Az ~ kifejezést szokták a →*hypofibrinogenaemia* (fibrinogénhiány) synonymájaként is használni. *H. Zs.*

2. (gen): a fibrinogen synthesis ritka teljes hiánya autosomalis recessziv géntől függ, az expressivitás sokszor nem teljes (hypofibrinogenaemia); a heterozygotákban a csökkentett synthesis enyhe tünetet okozhat (fibrinogenopenia), de az erős átfedés miatt a normális homozygota és a heterozygota biztosan nem különíthető el. *Gy. B.*

African lethargy: álomkór.

Africanthropus: *Kohl-Larsen* által a K-afrikai Eyassi-tó iszapjából feltárt és elnevezett ősemberi koponyaleletek. Erősen fossilizálódottak, pontos geológiai koruk ismeretlen. A számos töredékből *Weinert* készített rekonstrukciót, és a *Sinanthropus*-hoz való hasonlósága miatt, az *Archanthropus*-csoporthoz sorolta a leletet, amit azonban a tudományos közvélemény nem fogadott el. Az ~ valószínűleg a *Rhodesia—Saldanha-i leletcsoport*hoz tartozik. (→még *Hominidák*). *N. J.*

Afrikai Konstantin: (1020?—1087) Hippokratész és Galenus, valamint több arab szerző művét fordította le latinra (arabról). Belgyógyászati, gyógyszertani, lélektani, sőt sebészeti kérdésen kívül foglalkozott a nemiélet kérdéseivel és a nők betegségeivel. *B. I.*

à froid: „kihűlt állapotban", a heveny szak lezajlása, roham után (végzett műtét). *B. I.*

af Schultén-műtét: ajakpír-képzés az ép (alsó v. felső) ajakpírból vett hídlebennyel. *B. I.*

after discharge: →*utóleadás*

Afzelius erythema, *Afzelius—Lipschütz betegség:* →*erythema chronicum migrans*

A/G: →*fehérje quotiens*

agalactia, *alactia, agalactosis, agalactorrhoea, tejhiány:* a tejelválasztás hiánya, fogyatékossága, v. a tejelválasztás kimaradása a gyermekágy alatt. A tejelválasztás teljes hiánya rendkívül ritka, valójában inkább csak tejszegénységről *(hypogalactia)* van szó. *J. E.*

agalactosis: →*agalactia*

agalactosuria: a tejcukor-kiválasztás hiánya a vizeletben.

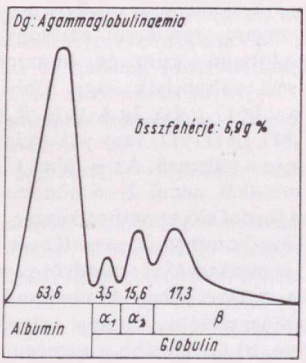
agalorrhoea: →*agalactia*

agam: asexualisan szaporodó protozoonoknak a genetikában használt megjelölése. *J. E.*

agameta: ivartalanul szaporodó egysejtű egyed, ill. ivartalan szaporító sejt (→még *szaporodás*). *T. I.*

agammaglobulinaemia, *antitesthiány-syndroma, hypogammaglobulinaemia:* különböző aetiologiájú syndroma, amelyre az antitestképzés zavara, rendkívül alacsony plasma gamma-globulin szint és immunoelectrophoresisnél valamelyik vagy több immunglobulin: Ig G (γG), Ig A (γA, β_2A), Ig M (γM, β_2M), Ig D (γD) vagy γU (microglobulin) hiánya a jellemző. Az ~ lehet 1. *transitorikus:* mindkét nemű 2—6 hónapos csecsemőkben fordul elő az antitestképzés „éretlensége" következtében, 2. *genetikusan determinált:* a) *alymphocytosis:* mindkét nemű 3—18 hónapos csecsemőkben dominánsan öröklődő lymphocytahiány, thymus aplasia következménye. b) Gyakoribb a nemhez kötötten recessive öröklődő, csak fiúcsecsemőkben manifestálódó forma, amelyben a plasmasejtek hiányoznak. 3. *Szerzett ~:* bármely nemben és bármely életkorban előfordul. Oka vagy ismeretlen: a) *idiopathikus*, a nyirokszövet follicularis szerkezete hypo- vagy hyperplastikus, a plasmasejtek száma rendkívül alacsony, vagy b) a *lymphoreticularis szövetek destructiójának* a következménye a →*lymphoproliferatív syndromá*ba tartozó kórképekben. A plasmasejtek száma ilyenkor is alacsony. Az ~ eddig felsorolt formáiban a gamma-globulin synthesise csökkent. *Hypogammaglobulinaemiát* okoz még a nephrosis syndroma, valószínűleg a vizelettel történő nagyfokú gamma-globulin veszteség vagy fokozott gamma-globulin lebomlás következtében. Az emésztőcsatornában történő fokozott gamma-globulin veszteség az oka az exudatív enteropathiában (fehérjevesztéses enteropathiában) észlelhető hypogammaglobulinaemiának. *Klinikai tünetek:* rendkívül gyakori súlyos fertőzések, amelyeket többnyire közönséges

gennykeltő baktériumok okoznak. Leggyakoribbak a felső légúti fertőzések, sinusitis, conjunctivitis, otitis media, recurráló pneumonia következményes bronchiectasiával. Néha furunculosis, septikus arthritis, bacteriaemia, meningitis, sprue-szerű tartós diarrhoea gyakori lázzal. Valószínűleg a vaccinia gangraenosa és a „becegitis" (BCG oltás utáni súlyos esetleg halálos kimenetelű reakciók) is ~ következményei. A congenitalis formákban a lymphoid szövetek hypoplastikusak. A súlyos lymphopeniával járó kórképek prognosisa nagyon rossz. *Th:* substitutiós gamma-globulin kezelés (0,2 g/kg testsúly 4 hetenként) és acut infectiók esetén erélyes antibiotikus kezelés. *H. Zs.*

Agammaglobulinaemia electrophoresises képe

agamogenesis: →*schizogonia*

agamogonia →*szaporodás*

agamonta: →*schizogonia*

agar-agar, *agar:* élő pirosmoszatok *(Gelidium, Gracilaria, Eucheuma* stb.) nitrogenmentes nyálka anyaga; a galactose kénsavas estereiből áll. Duzzadóképessége folytán vízzel zselészerű anyagot képez, amelyet baktériumok és gombák tenyésztésében, szilárd táptalajok alapanyagaként használnak fel. Ezenkívül mint hashajtó is használatos. A felszívódás gátlása révén hat, ezáltal megakadályozza a béltartalom besűrűsödését, s így híg székletet okoz. Adagja 2—3 evőkanál porított ~ levesben v. más folyadékban elkeverve; esetleg más hashajtóval kombinálva. 95°-on olvad, 45°-on megdermed. Hővel jól sterilizálható, anélkül, hogy tulajdonságai megváltoznának. A mikrobák általában nem folyósítják el, bár ismeretesek ritkán előforduló, főleg tengervízben található agarfolyósító mikrobák is. Élelmiszerek, kocsonyák, ragasztók készítésére is felhasználják. *A. Z.*

agardiffusiós praecipitatio, *semisolid praecipitatio:* praecipitáló immunserum és homolog antigenjének *agar-gel* közegben történő egymásra hatásakor oldhatatlan antigen-antitest complex képződése az →*aequivalentia zónában.* Folyékony közegben történő praecipitatiónál a két komponens összekeveredése erősen limitálja a praecipitatio létrejöttét, az összekeveredést meggátló agargel közegben lényegesen kedvezőbbek a feltételek. Ennek felismerése számos finom, sok irányban felhasználható serologiai vizsgálat kifejlesztéséhez vezetett. *(→Elek-módszer, →Oudin-agardiffuziós praecipitatio, →Ouchterlony agardiffuziós-praecipitatio, →Jensen-agardiffuziós praecipitatio, →immunoelektrophoresis).* Az agar-gel közeg alkalmazásánál a közegbe lassan bediffundáló (agar-gel diffusio) antigen és antitest között valamelyik területen mindenképpen létrejön — a praecipitatio kifejlődéséhez szükséges — aequivalentia zóna. Antigen túlsúlynál az immunserum, immunserum túlsúlynál az antigen területén képződik a praecipitatum.

Ba. B.

agargel diffusio: →*agardiffusiós praecipitatio*

agar-gel electrophoresis: olyan electrophoretikus eljárás, amelynél a molekulák elektromos tér okozta vándorlása nem colloid oldatban, hanem gel-szerkezetű rendszerben (nagy molekulájú térhálós szerkezetű anyag, melynek üregeit folyadék tölti ki) történik. Biokémiai területen főleg lipoproteinek, haemoglobinok, paraproteinek stb. elválasztásánál alkalmazzák. *Ho. E.*

Agaricus muscarius: →*Amanita*

Agassiz Alexander (1835—1910): svájci anatómus. Jelentős munkát fejtett ki az őslénytan és embriológia területén. *R. E.*

Agassiz, Louis (Ludwig Johann Rudolf A.) (1807—73): svájci származású amerikai természetbúvár. Sokoldalú összehasonlító anatómiai, paleontológiai és geológiai működést fejtett ki *Cuvier* szellemében. R. *Owen* mellett *Darwin* legnagyobb tudású ellenfele volt, az elavult „katasztrófaelmélet" és a bibliai teremtéstörténet utolsó jelentős képviselője. *Be. I.*

agastrikus anaemia: az elnevezés *Morawitz-tól* (1930) származik. Ő a nagy →*gyomorresectiók* utáni vérszegénységet értette

alatta. Ma már csak a →*totalis gastrectomiát* követő anaemiát nevezzük így. Műtét után az első 2—3 évben a vérszegénység többnyire →*hypochrom* vashiányos, vagy néha aplastikus. Oka: vasfelszívódási zavar, vérzés, carcinoma metastasis, fehérjehiány. Ha a beteg elég hosszú ideig él a totalis gastrectomia után, akkor 5—8 év múlva csaknem minden esetben →*hyperchrom megaloblastos anaemia* fejlődik ki (→*anaemia perniciosa symptomatica*). A hosszú latentia időt a szervezet tekintélyes →B_{12} raktáraival magyarázzák. *Partialis gastrectomia* (gyomorresectio) után 3 éven belül jelentkező hypochrom anaemia, vasfelszívódási zavar, vagy vérzés (→*ulcus jejuni pepticum*) következménye. Később is ritkán jön létre megaloblastos anaemia, ami secundaer chr. gastroenteritis, atrophiás gastritis okozta csökkent intrinsic faktor termelés, gyorsult ürülés, vagy a károsított bélflóra csökkent *folsav* synthesisének a következménye. Kiválthatja →B_{12}-*vitamin*- vagy *nicotinsav*-hiány, továbbá fehérje felszívódási zavar vagy hiányos tápláltság következtében fellépő *afermentia* (Overkamp 1949) részjelenségeként létrejövő csökkent intrinsic faktor termelés. *H. Zs.*

agastrikus dystrophia: totalis (ritkábban subtotalis) gyomorresectio után létrejövő állapot, melynek hátterében táplálkozási, táplálék kihasználási zavarok állnak. Két fő oka 1. emésztési elégtelenség (agastrikus steatorrhoea) — 2. az operált keveset eszik, mert étvágytalan, nincs étvágyérzete, és fél az étkezéssel járó kellemetlen tünetektől (→*dumping syndroma*).

Fő tünetek: asthenia, diarrhoea, hepatomegalia, olykor oedemák, esetleg purpura, vérvolumen csökkenés (hypovolaemia), az erythrocyták élettartamának megrövidülése, hypoproteinaemia, hypalbuminaemia. *B. I.*

Agatheosan dragée: 0,25 g theobrominumot, 0,02 g phenobarbituralumot és 0,005 g *nitropentont* tartalmazó gyógyszerkészítmény. Angina pectoris esetén naponta 3—6 db szedhető. *I. B.*

ágblock: →*block*

agenesia, *aplasia:* szervek hiánya embryonalis szöveti telepük genetikus hiánya, v. fejlődés közbeni korai károsodás folytán. (→még *embryopathiák*, →*aplasia*) *R. Gy.*

agenesia corporis callosi: a corpus callosum veleszületett defektusa. Rendszerint microcephaliával, egyéb fejlődési zavarral együtt jelentkezik. Nem mindig okoz klinikai tüneteket; accidentalisan pneumographia mutatja ki. *Z. L.*

agenesia costae: egy v. több bordának veleszületett hiánya v. csökevényes volta. A hiányzó bordák helyén gyakori a szomszédos bordák ív alakú kapocsképződése, amely megtévesztő röntgenárnyékot adhat. Az elváltozásnak különösebb jelentősége nincsen. *U. I.*

agenesia diaphragmae: a rekeszizom teljes v. részleges hiánya, amelynek következtében a hasüregi szervek, vastagbél és vékonybél, baloldalt a gyomor is, a mellüregben foglalnak helyet. Emésztési panaszok, ill. dyspnoe esetén műtéti kezelés szükséges. *U. I.*

agenesia faciei bilateralis: →*Treacher—Collins-syndroma*

agenesia ovarii: →*ovaragenesis*

agenesia pulmonis: az egyik tüdőszárny teljes v. részleges fejlődési hiánya.

agenesia renis: egyik vese és teljes ureter veleszületett hiánya a másik vese hypertrophiájával. Jellemző, hogy azonos oldalon a húgyhólyag trigonuma elmosódott. Gyakran egyéb urogenitalis rendellenesség kíséri. *Sz. Z.*

agenesia septi pellucidi: rendszerint accidentalisan pneumographiával mutatható ki. Klinikai jelentősége nincs. *Z. L.*

agenesis corticalis: az agykéreg kifejlődésének elmaradása.

agenia: fejlődési rendellenesség: teljes állkapocshiány. Rendszerint egyéb fejlődési defektusokkal társul és az ~s újszülött életképtelen. *B. I.*

agenitalismus: →*agonadismus*

agerasia: idős egyének fiatalos megjelenése. *J. E.*

ageusia: az ízérzés megszűnése, a nyelv hámsejtjei között elhelyezett ízlelőbimbók pusztulása, pl. chronikus glossitis, v. az ízérzést vezető idegek (chorda tympani, n. facialis, n. intermedius, n. glossopharyngeus, n. vagus) bántalmazottsága, ritkán centralis folyamatok következtében. *H. B.*

agger nasi: gyenge léc a középső orrkagyló előtt levő →*carina nasi* területén; az emlősökön erősen fejlett concha nasoturbinalis maradványa. Az ~ határolja a középső orrjárat széles tornácát, az atrium meatus nasi mediit. *T. I.*

aggkori elmebaj, *psychosis senilis;* tágabb értelemben minden 65. év felett jelentkező elmebetegség. Szűkebb értelemben az intellek-

tuális teljesítőképesség globális csökkenése, elszegényedési, meglopatásos téveseszmékkel jellemzett *dementia senilis*. *H. B.*

aggkori végelgyengülés: →*biológiai elöregedés*

aggloid: →*incomplet haemagglutinin*

agglomeratio: sejtes elemek (vörösvértestek, fehérvérsejtek, baktériumok) összecsapódása nem fajlagos, tehát fizikai v. kémiai hatásokra. *A. Z.*

agglutináló savó: természetes v. antigen hatásra keletkezett ellenanyagokat *(agglutinin*eket) tartalmazó emberi v. állati savó. *A. Z.*

agglutinatio: sejtes antigen, →*agglutinogen* elemek (vérsejtek), baktériumok kicsapódása suspensiójukból az immunsavóban levő →*agglutinin* ellenanyag hatására. Először *Gruber* és *Durham* figyelte meg 1896-ban. A fertőző betegségek diagnosztikájában, baktériumok identifikálásában, valamint a vércsoportok meghatározásában használatos. *A. Z.*

agglutinatio gátlási vizsgálat: antigenek és agglutininek finomabb analizálására szolgáló igen érzékeny eljárás, amelynek során agglutináló savó homológ antigenjével incubálva, elveszti agglutináló képességét. Az ~ alkalmas csoportanyag kimutatására beszáradt vércseppből, v. akár a többezeréves múmiákból. Az ~ bizonyos heterogenetikus ellenanyagok vizsgálatára is felhasználható. →*haemagglutinatio gátlási vizsgálat*. *Ba. B.*

agglutinatio-lysis: a leptospirosis diagnosztikában használatos eljárás. Lényege, hogy immunsavó hatására a *Leptospirák* agglutinálódnak v. szemcsékre esnek szét és feloldódnak. *A. Z.*

agglutinatiós titer: az agglutináló savónak még agglutinatióra képes legnagyobb hígítása. *A. Z.*

agglutinin: a homológ sejtes elemeket, baktériumokat összecsapó ellenanyagféleség. Csak élő szervezetben keletkezik *antigen*ek hatására és a vérsavó tartalmazza. Ismeretes antibacterialis-, iso-, heterogenetikus-, hideg- stb. ~. *A. Z.*

agglutinin absorptio, *Castellani kimerítési eljárás:* olyan agglutináló savó nyerésére alkalmas módszer, amelyben csak egyetlen ellenanyag komponens, agglutinin található. Az ilyen, ún. factor-savók a baktériumok antigen szerkezetének pontos meghatározásához használatosak. A több baktériumfajjal is reagáló és ilymódon nem elég specifikus agglutinineket megfelelő baktériumokkal távolítják el a savóból *(→keresztkimerítés)*. *A. Z.*

agglutinin inhibitor test: → *haemagglutinatio gátlási vizsgálat*

agglutinogen: a sejtes elemek, baktériumok antigen tulajdonságú anyaga; olyan recipiens szervezetben, amelyben a bevitt ~ hiányzik, *agglutinin* termelést indít meg, ill. *agglutinatió*kor az agglutinin hatására összecsapódik. *A. Z.*

agglutinoid: agglutináló sajátságát különböző fizikai v. kémiai hatásokra részben elvesztett agglutinin. Kötődik az antigenhez, de az összecsapódás elmarad. (→még *incomplet haemagglutinin)* *A. Z.*

agglutinoscop: reagenscsövek befogadására alkalmas, nagyító lencsével és állítható tükörrel felszerelt nézőkészülék. A tükör megfelelő beállításával áteső fényben, v. fekete háttér mellett oldalvilágításban vizsgálhatjuk a csövekben levő finom csapadékot, flocculatiót v. agglutinatiót. *Ba. B.*

aggravatio: betegségi tünetek szándékos túlzása. *F. V.*

aggregatio: nagy töménységű →*dispers rendszerekben* kisebb részecskék összetapadása nagyobb részecskékké, amelyek kicsapódnak, ill. durva suspensiót alkotnak. *S. F. B.*

aggregat tüszők, *csoportos tüszők:* →*jejunoileum*

aggressin: a baktériumok által termelt olyan anyagok régebbi megjelölése *(Bail)*, amelyek elősegítik a szervezetbe való behatolásukat és akadályozzák a phagocytosist. *A. Z.*

aggressio: mások indokolatlan károsítására, sértésére való törekvés, esetleg az egyén saját maga ellen fordulása. Egyesek a sadismus, ill. a masochismus alapjának tekintik. Súlyos esetben a környező tárgyi világ ellen irányuló romboló tendencia. Enyhébb mértékben normálisan is megtalálható, súlyosabb fokban elsősorban psychopathiánál, epilepsiánál, schizophreniánál észlelhető. *H. B.*

aggressiv CO_2: a mészsók oldatban tartásához szükséges szénsavon felüli CO_2 az ivóvízben, mely ízét kellemesebbé teszi, ugyanakkor azonban káros is, mert a víznek maró (corrosiv) hatást kölcsönöz, s a vízvezetéki csöveket megtámadja, az ólmot feloldja stb. *J. E.*

aggressivitás: mikrobiológiai vonatkozásban, a pathogen mikroorganizmusoknak a

szervezetbe hatolását és elszaporodását elősegítő képesség. *A. Z.*

agitáló delirium: nagyfokú psychomotoros nyugtalansággal, heves mozgásokkal kísért delirium. *H. B.*

agitáló depressio: nagyfokú psychomotoros nyugtalansággal kísért depressiv psychosis. *H. B.*

agitatiós szak: az altatás kezdetén olykor jelentkező →*excitatio*. *B. I.*

aglomerularis vese: egyes halfajok veséje, mely glomerulusokat nem tartalmaz, s így a vizeletkiválasztás teljes folyamata a tubulusokra hárul. A glomerulusok eltűnése a phylogenesis folyamán a hyperosmotikus tengervíz-környezethez való alkalmazkodás egyik tényezője, mely a vízkonzerválás szolgálatában áll. *B. P.*

aglossia: veleszületett nyelvhiány.

aglutitio: nyelési képtelenség.

aglycon: a glycosidok cukor részének elvonásával visszamaradó alcohol v. phenol. *S. F. B.*

aglycosuriás diabetes: idősebb egyének olyan magas vércukorszinttel járó diabetese, melyet a vizeletben cukor megjelenése nem kísér. Elégtelen veseműködés okozza. („zuckerdicht vese"). *M. I.*

agmatin: guanidin-származék, az arginin decarboxylezésének terméke. Anyarozsból v. halikrából izolálható.

$$H_2N-C(=NH)-NH_2-CH_2-CH_2-CH_2-CH_2-CH_3$$

S. F. B.

agnathia: alsó állkapocs hiány.

Agnew, David Hayes (1818—92): amerikai (Philadelphia) sebész. Amputációs eljárást, syndactylia-, hernia- és nyálfistula-műtétet dolgozott ki. Térdkalács-törés kezelésére speciális sínt szerkesztett.

Agnodiké: athéni bába, aki arról nevezetes, hogy férfinak álcázta magát, mert abban az időben nők nem végezhettek semmiféle gyógyító tevékenységet. *Be. I.*

agnogen myeloid metaplasia: →*myelosclerosis*

agnosia: a megismerés zavara hibátlan elemi észlelés ellenére, ~ *optica:* lelki vakság, teljes v. részleges perceptiós képtelenség, ép látás mellett. Vonatkozhat tárgyakra *(objekt ~)*, ezen belül különösen az arcokra *(prosop ~)*, színekre *(szín ~)*, térbeli tájékozódásra *(tér ~)*, tárgyak geometriájának megismerésére *(geometriai ~)*. Lehet tevékenységgel szövődött pl. az óra beállítására vonatkozó (apracticognostikus zavar); *tactilis ~*: tárgyak, tapintás útján való felismerési képtelensége; *stereo ~*: ép elemi tapintás mellett képtelenség a tárgyak formájának felismerésére. — *Wolpert-féle simultan ~*: tárgyak v. képek egészének felismerési lehetetlensége jó v. kielégítő részletfelismerés mellett. Az egységbe foglalás, a szimultán felismerés lehetetlensége. Mindezek a zavarok az area para — peristriata terület laesioinál észlelhetők, elsősorban az a. temporalis post. *Duret* (a. cerebri post. egyik végága) elzáródásánál. Főleg időskorban, hypertonia fennállásakor gyakoriak. A *szaglási ~* ritka. A hallási *(acustikus v. auditív) ~* ép elemi hallás mellett, tehát →*hypacusia*, ill. anacusia nélkül létrejövő jelenség a temporalis lebeny laesiói esetén. A hangok, zajok identifikálási képtelensége, melódiák újra felismerésének lehetetlensége kíséri. — A *helyzet ~* főként kétoldali occipitalis laesio (Br. 18—19) következménye, s lehet inkább a testsémára (*somatotop ~*) v. a környezetre vonatkozó. A két testfél összecserélése: jobbal ~, ez lehet csak végtag ~; az ujjak felismerési zavara az ujj ~. Az ellenoldali testfélnek csak rátekintésre való megnevezési képessége (*autotop ~*). Tudatborulásos állapotokra jellemző tájékozatlanság a *noso ~* (d'Elpenor-syndroma). *(→Gerstmann gyrus angularis syndroma)*

H. B.—B. B.

agnosia optica: →*agnosia*

agnoszkálás: minden halottvizsgálat és boncolás elengedhetetlen része. Ha az elhalt ismeretlen, személyéről, ruházatáról, ingóságairól pontos leírást kell adni és a hullát le kell fényképezni. A bűnügyi fényképészet, dactyloscopia, a kriminaltechnika és az igazságügyi orvostani kutatás igen sok módszert dolgozott ki a személyazonosság megállapítására. *F. V.*

agonadismus, *agenitalismus:* az ivarmirigyek teljes hiánya, s a működésük kiesése következtében kialakuló tünetegyüttes általános elnevezése, mindkét nemre vonatkozóan. A női ~t anovarismus, a férfi ~t eunuchoidismus néven is említi a szakirodalom. Veleszületett és szerzett alakját különböztetjük meg. A veleszületett alak gyakran egyéb szervekre v. szervrendszerekre lokalizált többszörös fejlődési rendellenességekkel együtt fordul elő. Nem ritka kísérőjelensége a testi és szellemi fejlődés visszamaradása. A szerzett alak *castratiós tünetcsoport* néven ismeretes. Mind a szer-

zett, mind a veleszületett ~ gyakori velejárói a psychés zavarok. *P. Zs.*

agonia: a haldoklás időszaka. Másodpercektől órákig tarthat, s bizonyos mozgási és izgalmi jelenségekkel jár. Ezek az ún. agoniális jelenségek v. vonaglási jelenségek. A klinikai halál és a szövetek halála közötti időben zajlanak le (intussusceptio agonialis, postmortalis homokóra-gyomor képződés, stb.). Biológiai értelemben az ~ ún. intermediaer élet, mely a klinikai halál és a szöveti sejtelemek végső pusztulása közti időben folyik le. *F. V.*

agonialis sérülések: a haldoklás ideje alatt létrejött sérülések; külső erőszak gyanúját kelthetik. *F. V.*

„agoning pain": légzésgátló, megsemmisülés érzetét keltő, halálküzdelmes kínok, fájdalmak (a francia szakirodalomban „coup de poignard", a németben „Vernichtungsschmerz") heveny gyomorátfúródás, acut pancreatitis, heveny pneumococcus- v. gonococcus-peritonitis esetén. *B. I.*

agonista: egy adott mozgás kivitelezésében együttműködő izmok v. izomcsoportok összessége. Ilyenek pl. a m. biceps femoris és m. gastrocnemius a térd hajlításában. *B. P.*

agoraphobia, *térszony:* intenzív félelem, szorongás fellépte nagyobb, nyílt területen (utca, tér, híd stb.) való tartózkodás közben. Kísérő jelenlétében (néha elég egy kutya is) gyakran elmarad; neurotikusoknál, kivételesen a schizophrenia kezdeti stádiumában fordul elő. *H. B.*

agrammatismus: a gondolatok mondatokba öntésének, a szavak helyes szórendbe állításának képtelensége. Aphasiával kapcsolatos *symptomatikus* ~ az agy sérülésével összefüggésben jelentkezik. Legsúlyosabb esetben (agyi sérülés, gyengeelméjűség) a beteg a legrövidebb mondat kifejezésére, sőt megismétlésére is képtelen. Az egyes szavak minden értelem nélkül követik egymást, gyakran ismétlődnek (echolalia). Középsúlyos esetben hiányzik a nyelvtani hajtogatás (conjugatio, declinatio) képessége, rövidebb mondatokat azonban képes a beteg reprodukálni. ~ könnyebb alakjainál a beszéd syntactikus felépítése helyes, csak a szavak hajtogatása nyelvtani szempontból nem megfelelő. *Ré. Gy.*

Agramonte y Simoni, Aristides (1869—1931); kubai bakteriológus, havannai egyetemi tanár. A pestist, leprát, ancylostomiasist és főleg a sárgalázat kutatta. *H. G.*

agranularis cortex: a nagyagykéreg azon területe, ahol a stratum granulare internum sejtrétege fejlődéstanilag hiányzik. Tágabb értelemben vett nagyagykérgi motoros vidék (*Brodmann* szerinti 4. és 6. régiók) tartozik ide, amelyben a IV. réteg (stratum granulare internum) viszonylagosan fejletlenebb. *H. B.*

agranulocytosis, *malignus neutropenia, immunoagranulocytosis, agranulocytosis syndroma, angina agranulocytotica, Schultz-angina, Schultz-syndroma, mucositis necroticans agranulocytotica, leukopenia perniciosa, aneutrophilia:* **1.** súlyos másodlagos fertőzések által kísért →*neutropenia.* A neutrophil granulocyták száma erősen csökkent (1500/ml), v. teljesen hiányoznak a peripheriás vérből. Rendszerint nagyfokú *leukopenia* van jelen. A fvs-szám kisfokú csökkenése esetén a *relatív lymphocytosis* és *monocytosis* elfedheti az *absolut neutropeniát.* Elsősorban középkorú egyének betegsége. Nőkben kétszer olyan gyakori, mint férfiakban. *Tünetek:* hirtelen kezdet, hidegrázás, láz, fejfájás, étvágytalanság, hányinger, *angina,* fekélyek a szájnyálkahártyán, a gingiván, a nyelven, az ajkakon, néha a conjunctiván, a praeputiumon, az anuson és a vulván, igen ritkán a gyomorban és a belekben. Előfordulnak bőrnecrosisok is. Rendszerint mérsékelt *hepatosplenomegalia,* a regionális nyirokcsomók megnagyobbodása és néha *icterus* kíséri. A csontvelő rendszerint hypoplastikus, a fvs-képzés súlyos gátlása következtében gyakori az ún. promyelocytaer csontvelő. A vvs-süllyedés többnyire erősen fokozott. A beteg savójában gyakran *leukoagglutinin*ek (fvs-ekre ható autoantitestek) mutathatók ki. A betegség alapja ismeretlen eredetű *sensitisatio* (idiopathikus agranulocytosis) v. bizonyítható *gyógyszerallergia.* A prognosis súlyos, rendszerint másodlagos fertőzés, elsősorban pneumonia, v. a necrosisok okozta vérzés a közvetlen halálok. *Th.:* friss konzerv vér transfusio, antibioticumok, cortison, prednison, ACTH. *H. Zs.*

2. (gen): a familiaris esetek genetikai meghatározottságra utalnak: ismert domináns öröklődésmenet is. *Gy. B.*

agranulocytosis syndroma: →*agranulocytosis*

agraphia: a kéz megtartott motoros functiói mellett mutatkozó írásképtelenség. Vonatkozhat egyes betűkre (ún. literalis para-

graphia), a betűk helyes térbeli elrendezésére, szavak írására, a szavak helyes egymásután fűzésére, az írás vonalvezetésére. A hátsó frontalis, ill. a parietooccipitalis tájék bántalmainál fordul elő. *H. B.*

Agren—Lagerlöf-féle trypsin-vizsgálat: a trypsin aktivitásának megállapítása casein oldat emésztésével. Az emésztés optimális feltételének biztosítása mellett az incubatio letelte után maradék-nitrogen meghatározási eljárással határozza meg a caseinből lehasadt nitrogen mennyiségét. Erre a *Folin—Wu*-eljárást és nesslerizációt alkalmazza. *Ba. B.*

Agricola, Georgius (Georg Bauer) (1490—1555): német orvos. Halálának 400 éves évfordulójára műveit 7 kötetben újra kiadták Berlinben. (1955) *Be. I.*

Agrippa von Nettesheim, Cornelius Heinrich (1486—1535): a reformáció kori német humanista áramlat egyik legjelentősebb alakja, kalandos életű kabbalista filozófus, aki Svájcban, Franciaországban és Flandriában orvosi gyakorlatot folytatott, noha *De vanitate scientiarum* (1530) c. könyvében nyiltan hirdette, hogy az orvostudomány az emberölés művészete: „rendszerint nagyobb veszély az orvos és gyógyszere, mint maga a betegség". Mágikus nézeteivel mégis nagy hírnevet szerzett, több királyi családnak is orvosa lett. Antiklerikális és okkultista tanaival *(Occulta philosophia,* 1531) nagy hatást gyakorolt a 16. század orvosi gondolkodására. Két könyvet írt a pestisről. *Be. I.*

Agritox: → *HCH*

Agropyrum repens, *tarack búza:* gyökértörzse a *Graminis rhizoma* húgyhajtó hatású illóolajat tartalmaz.

Agrostemma githago L., *Lychnis githago, konkoly:* a legismertebb és legelterjedtebb szántóföldi gyomnövény, magvai saponinszerű mérgező glycosidot, githagint *(agrostemmin)* tartalmaznak. Kenyérbe jutva súlyos mérgezést okozhat, amely a torokban karcoló érzéssel, émelygéssel, hányással, hasmenéssel kezdődik, majd a felszívódott méreg fejfájást, szédülést, görcsöket, majd comát és légzésbénulást idézhet elő. Hasonló tüneteket okozhat a *Cyclamen europaeum* csipősízű gumója, és a *Paris quadrifolia (varjúszem* v. *farkasszőlő)* fekete, édes ízű bogyója, ami áfonyával téveszthető össze, és szintén a belből felszívódó saponinokat tartalmaz. *Th.:* gyomormosás, orvosi szén, nyákos italok, egyebekben tünet. kezelés. *I. Bi*

agrostemmin: → *Agrostemma githago*

agrypnia: álmatlanság. Rendszerint az elalvási képtelenséget jelölik meg e szóval, kevésbé a korai felébredést követő újra elalvási képtelenséget.

Ag-savófehérje csoporttulajdonságok, *Ag-csoportok, Ag-tulajdonságok:* 1961-ben felfedezett betalipoproteid csoporttulajdonságok, melyek polytransfundáltak savóiban található isopraecipitinnel az *Ouchterlony-féle agargel diffusiós módszerrel* határozhatók meg. Ezt a beta-lipoproteid antigent Ag-vel, ill. Ag^a-val, azt az egyént pedig, akinek savója tartalmazza ezt a beta-lipoproteid antigent Ag(A+)-vel jelölik. *H. E.*

agy: → *encephalon*

ágy: a beteg pihenését, a gyógyulás előrehaladását elősegítő kórházi felszerelési tárgy. Ágytípusok: *a) egyszerű ágy:* sodronybetétes kórtermi ágy, *b) gördíthető ágy* beépített ágytámasszal, *c) ültető sodronyos ágy,* melyben a fekvő beteg minden megmozdulás nélkül ülő helyzetbe hozható, *d) vízágy* alatt testhőmérsékletű vízfürdőt értünk, amelynek víze állandóan kicserélődik. Vízágy helyett vízzel töltött gumipárnákat is használnak, *e)* a *rácsos ágy* mindkét oldalt ráccsal van ellátva, gyermekek, nyugtalan és görcsökre hajlamos betegek, elmebetegek elhelyezésére, *f)* utóbbi célra inkább a *hálós ágyat* használják, melynek mind a négy oldalát és a tetejét is háló borítja. Az ~ hordozható formája a tehetetlen betegek szállítására alkalmas *hordágy.* *J. E.*

agyalapi vérzés, *acut subarachnoidealis vérzés:* az agyalapi verőerek körülírt tágulatainak megrepedését követő vérzés. Minden bevezető tünet nélkül a koponyaűri nyomás gyors fokozódásához vezet, minek következtében elviselhetetlen fejfájás, tudatborulás, hányás, eszméletvesztés, egyre mélyülő coma, meningeális tünetek fejlődnek ki. Lumbalpunctiókor véres liquor ürül. *F. V.*

agy anoxaemia: az agysejtek oxygenhiánya. Az agysejtek még pár perces oxygenhiányt sem képesek elviselni, 3—4 perc múlva a központi idegrendszer anoxaemiás ártalma rendszerint irreversibilis. *B. I.*

ágyasztalka: fekvő beteg étkezését, olvasó és más munkája elvégzését megkönnyítő asztalka. Egyik formája kerekeken gurítható, lába benyúlik az ágy alá, másik for-

mája zsámolyos, a beteg ágyára fektethető. *J. E.*

ágybavizelés: →*enuresis*

agyburoksérv: →*encephalo-meningokele*

agydaganat: →*tumor cerebri*

agydaganat-lokalizáció: →*pneumoencephalographia*, →*angiographia*, →*electroencephalographia*, →*echo-encephalographia*

agydaganatsebészet, *neurochirurgia:* a sebészet speciális ága, az idegsebészet egyik területe, amely a koponyán belül keletkezett (extra- és intracerebralis) daganatok pontos helymeghatározásával és műtéttel való orvoslásával foglalkozik (→még *idegsebészet*). *Z. L.*

ágyékcsigolyák: →*vertebra lumbalis*

ágyéki borda: →*costa lumbalis*

ágyéki kyphosis: a lumbalis lordosis eltűnése, helyette hátrafelé convex gerinc-görbület kialakulása. Oka a lumbalis tájék veleszületett elváltozása v. szerzett megbetegedése (gyulladás, az intervertebralis discus herniatiója). Az alapbaj gyógyításával legtöbbször az ágyéki kyphosis is megszüntethető. *G. A.*

ágyéksérv: →*hernia lumbalis*

agy és gerincvelői pálya táblázata: →*fasciculus tractus*

agy- és kisagysarló, *falx cerebri et cerebelli:* →*meninx*

agyfélteke, *hemisphaerium:* →*cerebrum*

agyhártya: →*meninx*

agyhártyagyulladás: →*meningitis*

agyhiány: →*anencephalia*

agyidegek: →*nervi craniales*

agyi keringés: az emberi agyon percenként átlag 700—800 ml a vérátáramlás. A csontos koponyaüreg adott térfogata nem engedi meg az egész agy területére egyszerre kiterjedő vasodilatatiót. Az erek térfogatváltozását a *liquor cerebrospinalis* mennyiségének változása kompenzálhatja. Az agy vérellátása elsősorban az arteriás vérnyomás függvénye; ezért vezet arteriás hypotonia az agyi keringés gyors leromlására. Idegi vasomotor tényezők szerepe feltehetően nem döntő. A vér gáz-tensióinak változása az ~t messzemenően befolyásolja. Változatlan ~ mellett az agyon belül egyes területek fokozott vérellátását más területek csökkent vérellátása compensálhatja. *B. P.*

ágyi poloska: →*Cimex*

ágyi poloskafélék: →*Cimicidae*

agykamra: →*ventriculus cerebri*

agykamrabecslés: a kontrasztdiagnosztika előtti időben Dandy által bevezetett hozzávetőleges értékű kamra-punctiós módszer. Az agykamrák nyomásviszonyait, a belőlük vett liquor fehérje-tartalmát, a kamráknak a cortextől számított távolságát figyelembevéve ez a módszer elősegítette és megerősíthette az ideggyógyászati lokalizációt. Ma többféle kontrasztdiagnosztikus eljárás birtokában csak szűkített indicatiók alapján használjuk (pl. cerebellaris daganatok okozta hydrocephalus diagnózisának biztosítására). *Z. L.*

agykamra daganatok, *intraventricularis daganatok:* az ependymából v. a plexus chorioideusból kiinduló intraventricularis daganatok. 1. valódiak, amelyek teljes terjedelmükben a kamra belsejében foglalnak helyet (elsődlegesen a plexusból v. az ependymából indulnak ki). 2. másodlagos pseudointraventricularis tumorok, amelyek subependymalisan domborodnak és terjednek be a kamrák űrterébe. Leggyakoribbak a 2. csoport daganatai. Ezek astrocytomák v. glioblastomák. Általában az oldalkamra frontalis polusából v. a thalamusból indulnak ki. Többnyire inoperabilisak; ha csak subtotalisan resecálhatók, rövid a túlélési idő. Az 1. csoportbeli ~ között leggyakoribbak a plexusból kiinduló meningeomák. Az ~ diagnosisa bonyolult. Tüneteik hemisphaerialis tumorokéhoz hasonlóak. Gyakran kontraszteljárásokkal lokalizálhatók. A pneumographia kirajzolhatja a tumor körvonalait; az angiogrammon az a. chorioidea ant. dislocált. Transventricularis műtéttel gyakran eredményesen operálhatók. *Z. L.*

agykamra-punctio, *ventriculus punctio:* az oldalsó agykamrák occipitalis, ritkábban frontalis, ill. temporalis szarvának diagnosztikus v. therapiás csapolása. A punctio felett a koponyacsonton trepánnal lyukat készítünk, majd dura-behasítás után lumbalpunctiós v. agy-punctiós tűvel a kamrába hatolunk. Csecsemőkön a punctio a nagykutacson keresztül végezhető. *Z. L.*

agykamra-rendszer: →*ventriculus cerebri*

agykamravérzés, *ventricularis vérzés:* aránylag nagy mennyiségű vér felhalmozódása az agykamrákban kamrán áthatoló agysérülés, intracerebralis vérzés betörése, kamra-punctiókor a plexus chorioideus ereinek sérülése, intraventricularis v. pseudointraventricularis daganat bevérzése következtében. Klinikailag gyorsan kialakuló

eszméletvesztés, hyperpyrexia, légzés- és vasomotor-zavar jellemzi. A lethalis kimenetelt általában még az időben végzett kamramegnyitás és vérömleny eltávolítás sem tudja elhárítani, mert a kamrarendszer műtét számára nehezen hozzáférhető területeit (III. kamra, aquaeductus, IV. kamra) a vérömlenytől megszabadítani nem lehet és a haematoma okozta kamra-tamponade halálos. *Z. L.*

agykéreg-reflex: →*Haab-reflex*

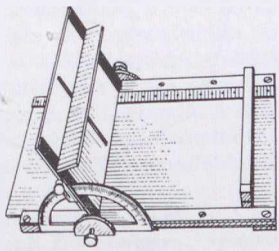
ágykihasználás: a *fekvőbeteg gyógyintézeti statisztika* egyik mutatója, mely a gyógyintézeti ágyak százalékos igénybevételét tünteti fel. Azt mutatja tehát, hogy a kórház, (klinika, szanatórium) összes ágyai a valóságban mennyiben vannak kihasználva. Ugyanez egyes osztályokra vonatkoztatva adja az osztályos ágykihasználást. Az ~ ténylegesen teljesített és a teljesíthető *ápolási napok* számának hányadosa. Egy kórház egész évi teljesíthető napjainak számát úgy számítjuk ki, hogy az év napjainak számát megszorozzuk a szervezett ágyak számával. A ténylegesen teljesített ápolási napok megállapításánál a pótágyakon ápolt betegek ápolási napjait is figyelembe kell venni, s ezért az ágykihasználás 100%-nál magasabb is lehet. *S. I.*

agykoponya: →*cranium*

agykoponya hosszúság—magassági jelző: az agykoponya teljes magassága kifejezve az agykoponya legnagyobb hosszúságának százalékában. *N. J.*

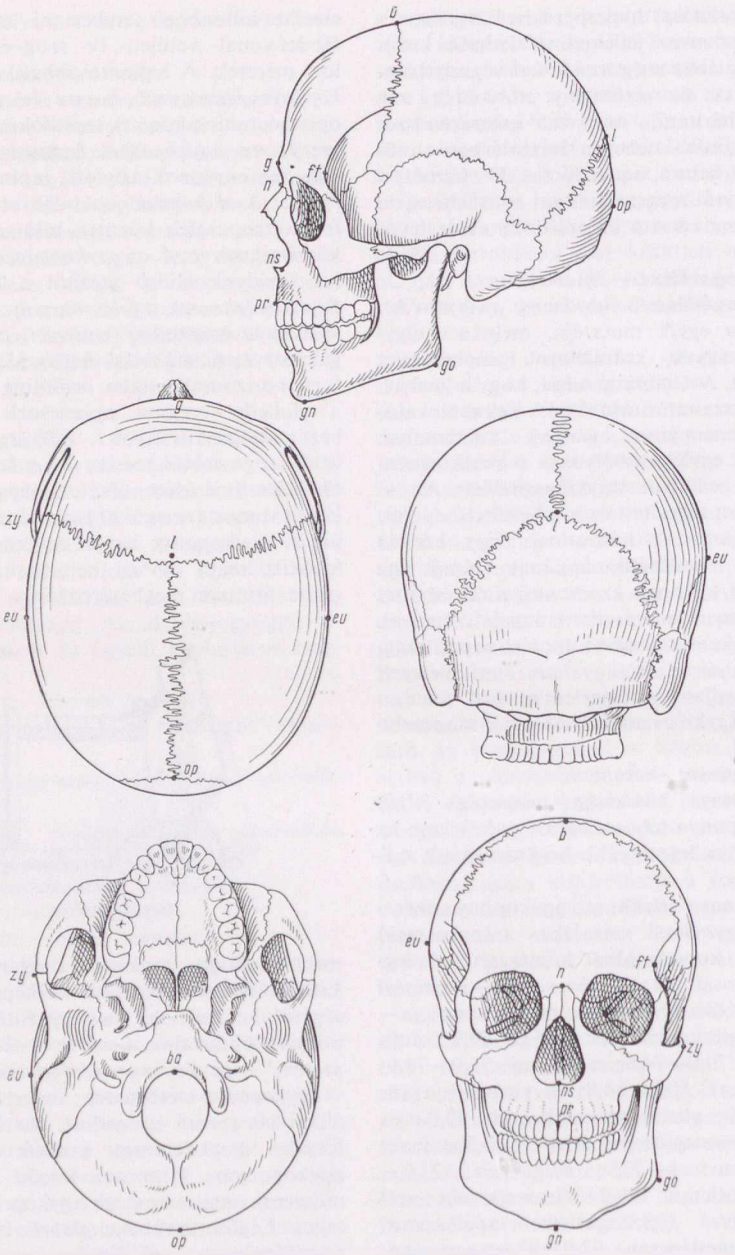
agykoponya jelzők: az agykoponya méreteknek egymással százalékos arányba való állítása a koponyaalkat kifejezésére. A leghasználatosabbak: *hosszúság—szélességi jelző* (jelzőhatárok: ultradolichocran: x—64,9; hyperdolichocran: 65,0—69,9; dolichocran: 70,0—74,9; mesocran: 75,0—79,9; brachycran: 80,0—84,9; hyperbrachycran: 85,0—89,9; ultrahyperbrachycran: 90,0—x), *hosszúság—magassági jelző* (jelzőhatárok: chamaecran: x—72,9; orthocran: 73,0—77,9; hypsicran: 78,0—x), *magasság—szélességi jelző* (jelzőhatárok: tapeinocran: x—91,9; metriocran: 92,0—97,9; acrocran: 98,0—x), *haránt—homlokfalcsonti* v. *transversalis—frontoparietalis jelző* (jelzőhatárok: stenometop: x—65,9; metriometop: 66,0—68,9; eurymetop: 69,0—x), *foramen magnum jelző* (jelzőhatárok: keskeny: x—81,9; középszéles: 82,0—85,9; széles: 86,0—x). *N. J.*

agykoponya-méretek: az emberi agykoponyán egyezményesen elfogadott szabályok szerint különböző embertani műszerekkel felvett vonal-, vetületi-, ív-, szög- és köbtartalom-méretek. A legfontosabbak: **1.** *az agykoponya legnagyobb hossza* (a glabella és opisthocranion között), tapintókörzővel mérve; **2.** *az agykoponya legnagyobb szélessége* (az euryonok között), tapintókörzővel mérve; **3.** *a homlok legkisebb szélessége* (a frontotemporalék között), toló- v. tapintókörzővel mérve; **4.** *az agykoponya magassága* (az öreglyuk elülső szélétől a bregmáig); **5.** *a homlokcsont, a falcsont, a nyakszirtcsont nyílirányú* (sagittalis) *ívméretei*, mérőszalaggal mérve; **6.** *a homlok hajlásszöge* a frankfurti horizontalis síkba beállított koponyán a glabella—bregma egyenesnek e síkkal bezárt szöge, állványos v. tolókörzőre illeszthető szögmérővel mérik; **7.** *a koponyaköbtartalom* (mérésére sörétet, üveggyöngyöt, kölest v. mustármagokat használnak, melyekkel az agykoponya üregét az öreglyukon át kitöltik, majd cm^3-es beosztású mérőhengerbe áttöltve meghatározzák a köbtartalmat). A koponyaméretek alapján Welcker, Lee és Pearson tapasztalati képletei segítségével határozható meg közelítőleg a koponya köbtartalma (→még *embertani műszerek*, →*agykoponya-mérőpontok.*) *N. J.*

Mandibulométer

agykoponya-mérőpontok: nemzetközi megállapodás szerint elfogadott, anatómiai képletekkel meghatározott pontok az emberi agykoponyán. E pontok között veszik fel, műszerek segítségével az agykoponya méreteket. Legfontosabbak: *glabella* (a csontos szemöldökívek találkozása a nyílirányú síkban); *bregma* (a nyíl- és koszorúvarrat találkozása); *lambda* (a nyíl- és lambdavarrat találkozása); *opisthocranion* (a nyakszirtpikkelynek a glabellától legtávolabb eső pontja, a nyílirányú síkban); *frontotemporale* (a homlokcsont halántékívének középfelé legjobban behúzódó pontja); *euryon* (az agykoponya harántsíkban egymástól leg-

A koponya legfontosabb méröpontjai. g: glabella, *b:* bregma, *l:* lambda, *op:* opisthocranion, *ft:* frontotemporale, *eu:* euryon, *ba:* basion, *n:* nasion, *ns:* nasospinale, *pr:* prosthion, *gn:* gnathion, *zy:* zygion *go:* gonion

távolabb eső két pontja); *basion* (az öreglyuk elülső szélének pontja). *N. J.*

agylágyulás: →*encephalomalacia*

agynyomás: a koponyaűrön belüli nyomás, melyet a gyakorlatban a liquor nyomásával mérünk. A közhasználatban azonban az ~ (Hirndruck) fokozott ~t jelent. *Z. L.*

agynyomásfokozódás: az agyvelőre kifejtett nyomás és annak következményei. Mivel a koponyát kitöltő agyszövet, vér és liquor

nem nyomható össze, az intracranialis nyomás élettani mértéke csak akkor tartható fenn, ha a fenti tényezők együttes térfogata állandó *(Monroe—Kelly-doctrina)*. Ha a három tényező közül bármelyik térfogata növekszik, az egyensúly csak a másik két tényező térfogatcsökkenése árán maradhat meg. Ez az ún. compensatio csak bizonyos határokon belül lehetséges, amelyeken túl már ~ *(intracranialis nyomásfokozódás: hypertensio intracranialis, compressio cerebri)* jön létre. Az ~t leggyakrabban a koponya űrterét szűkítő folyamatok: agydaganat, vérömleny, daganat v. koponyasérülés kiváltotta oedema, agytályog stb. okozzák. Általános tünetei: fejfájás, hányás, tarkókötöttség, pangásos papilla, bradycardia, tudatzavar, vérnyomásemelkedés, liquornyomás-fokozódás. Daganat, vérömleny, tályog esetén ezekhez a lokalizációnak megfelelő góctünetek is társulhatnak. Ha a folyamat okozta térszűkület nagyfokú, az agy tömegének eltolódását: praeformált résekbe való herniatióját okozhatja. Ez a *beékelődés* térszűkítő folyamatok esetében a műtét sürgős elvégzését indokolhatja. *Röntgentünetek:* kimélyült impressiones digitatae, tátongó varratok, sella porosis (Drucksella). Kirívó esetekben: koponyaalapi foramenek kitágulása, érbarázdák körülírt kitágulása, emissariumok kitágulása, pyramiscsúcsok atrophiája. Megfelelő esetekben az ~ csökkentése intravenás hypertoniás oldatokkal (10—20%-os NaCl, 40%-os dextrose, mannit, urea) megkísérelhető. Főleg kisagyi térszűkítő folyamatok okozta ~ esetén néha a műtéti kockázat csökkentése céljából praeoperatív állandó liquorlebocsátást végeznek (→*Dandy-kamradrainage*). *Z. L.*

ágynyugalom: a *fekvőkúra* szigorú formája, melyben legfeljebb mosdás és W.C.-használat céljából szabad felkelni. *B. M.*

agy-oedema: →*oedema cerebri*

agy-phlegmone, *phlegmone cerebri, velőphlegmone:* traumás agyvelőgyulladás (encephalitis traumatica), az agyállománynak közönséges gennykeltők okozta infiltratív lobosodása. Nyílt agysérülések nagyon komoly szövődménye. Tünetei: többnyire mérsékelt láz kíséretében öntudatzavarok, delirálás, hányinger, epilepsiás görcsök, többé kevésbé kifejezett meningitis-tünetek; a liquor cukortartalma emelkedett. Ha rövidesen nem következik be gennyes beolvadás, korai tályogképződés, a legerélyesebb antibioticum-kezelés ellenére is a kórjóslat kedvezőtlen. *B. I.*

agy-punctio: koponyacsonton fúrt lyukon keresztül rendszerint kamra-punctiós tűvel, diagnosztikus célból végzett művelet (cysta, tályog, vérzés v. daganat megállapítása agyhenger vétele céljából). *Z. L.*

agyrázkódás: →*commotio cerebri*

agyria: →*cerebrum*

agyroncsolás: a fejet érő nagy, külső erő hatására fellépő súlyos idegrendszeri trauma. A sértő tárgy v. a koponyacsontok tört darabjai behatolnak az agy állományába, s az erek és az agyállomány durva folytonosság-megszakítása jön létre. A roncsolt agyállomány lágy, málékony, nedvdús, vérrel kevert, a szerkezet eredeti rajzolata megszűnt. A roncsolt terület szomszédságában apróbb vérzések gyakoriak. *Th.:* sebészi. *F. V.*

agysebészet: →*idegsebészet*

agysérülés, *craniocerebralis sérülés:* lehet *fedett*, amikor a koponyacsont és agyburok sértetlenek maradnak *(commotio, contusio cerebri)* és *nyílt*, amikor az agy közvetlenül sérül a lágyrészek, koponyacsont, agyburok sérülésével kapcsolatban. A fedett agysérülés kezelése konzervatív; a nyílt kivétel nélkül műtétet igényel, vérzéscsillapítás, valamint a fertőzés és a késői epilepsia elhárítása céljából. Műtétkor a sérült agyszövet eltávolítandó, vérzés csillapítandó. A durát varrni, nagyobb defektus esetén pótolni kell, egyébként csak nagy agynyomásfokozódás esetén hagyható nyitva. *Z. L.*

agysérv: →*encephalokele*

agyszövet előnyomulás: →*fungus cerebri*

Ágytálmosó berendezés

ágytálmosó készülék: az ágytálak fertőzésveszély-mentes és hygienikus zárt térben történő ürítésére és öblítésére szolgál. *Ho. E.*

agytályog: →*abscessus cerebri*

agytörzs, *truncus cerebri:* a mesencephalon, a pons és a medulla oblongata összefoglaló elnevezése. Egyes szerzők a hypothalamust, a pallidumot és a striatumot is hozzászámítják. Számos életfontosságú központ (légző, vasomotor stb.) lokalizációs helye. A formatio reticularis révén igen nagy szerepe van a komplex magatartások szervezésében. *H. B.*

agytörzsi daganat: jellegzetes klinikai tünetek (pyramis laesio, „encephalitises" tünetek, szemizombénulás, progresszív lefolyás) alakjában jelentkező kórfolyamat. Kimutatása legjobban fractionált pneumographiával sikerül. Inoperabilis. Ha nem okoz liquorpassage-zavart, besugárzása gyakran eredményes. Hypertensiv hydrocephalus esetében besugárzás előtt Torkildsen-műtét indokolt. *Z. L.*

agytörzsi reflexek: azon reflexek összessége, amelyek központja a nyúltagyban, hídban, ill. a mesencephalonban (→*agytörzs)* van. Az egyszerű reflexekhez tartoznak: a nyelés, szopás, nyálelválasztás, hányás, köhögés, tüsszentés, szemhéjzárás (cornea- és conjunctiva-reflex), könnyezés stb. reflexe. Bonyolultabbak az izomtónus és testtartás szabályozásával kapcsolatos reflexek. Az agytörzsben találjuk a szívre (szívgátló és szívgyorsító) és erekre (vasoconstrictor és vasodilatator) ható reflexek központjait, valamint a be- és kilégző központot. *B. P.*

agyvelőgyulladás: →*encephalitis*

agyvérzés: →*apoplexia cerebri*

agyvizenyő: →*oedema cerebri*

agyvízfolyás: →*liquorrhoea*

agyzúzódás: →*contusio cerebri*

AHF, *antihaemophiliás faktor:* →*antihaemophiliás globulin*

AHG: →*antihaemophiliás globulin*

AHGS: →*Coombs-reagens*

Ahistan: dimethylaminoacetylphenothiazin (képlet →*phenothiazin-származékok)* gyenge antihistamin hatású vegyület, a →*Ridol* nevű gyógyszer alkatrésze. *I. B.*

Ahlfeld, Friedrich (1843—1929) német szülész, nőgyógyász, marburgi intézeti vezető. Terhességi jelet írt le annak megállapítására, hogy VIII., IX., X. hónapos-e a terhesség. A tartási rendellenességek okaira és a veleszületett rendellenességekre vonatkozó kutatásai ismeretesek.

Ahlfeld desinfectio: a kezek műtét előtti fertőtlenítése szappan, kefe, melegvízzel (10') és 70%-os alkohollal (5'). *H. I.*

Ahlfeld lepényleválási jel: a szeméremrésnél a köldökzsinórra helyezett szalag v. eszköz távolabbra csúszása a lepény leválásakor a köldökzsinórral együtt.

Ahlfeld prophylactikus láblehozatal: farfekvésnek lábfekvéssé változtatása az egyik lábnak még a far beékelődése előtti lehozatala útján. *H. I.*

A-hypervitaminosis: állatkísérletben bőrgyulladás, szőrkihullás, csontlágyulás, csonttörés, intestinalis vérzés tüneteivel jellemzett állapot. Emberen gyakorlatilag ismeretlen, néhány esetet közöltek csupán (máj-, lépnagyobbodás, csontfejlődési zavar). *M. I.*

A-hypovitaminosis: a zsíremésztés zavaraiban, (elzáródásos sárgaság, súlyos pancreasmegbetegedések, sprue, coeliakia stb.) v. zsírszegény (vaj hiánya) táplálkozás esetén létrejövő hiány-syndroma. A légzőtraktus, a gyomorbéltraktus és az urogenitalis apparatus hámjának megbetegedése (légzőszervi infectiókkal szemben fokozott érzékenység, étvágytalanság, dyspepsia, secretiocsökkenés, kőképződés a pyelonban), hemeralopia, keratosis pilaris, kötőhártyahurut, cornea-fekély, esetleg necrosis (xerophthalmia) jellemzi. ~ban a vér axerophthol tartalma 100 ml-ben 70 nemzetközi egységnél kisebb. A diagnosisban leginkább az adaptometriás vizsgálat segít. *M. I.*

aichmophobia: hegyes, éles tárgyaktól való szorongás, félelem kényszer-neurosisban. A beteg fél az ilyen tárgyaktól, hogy megsértik, v. ő e tárgyak láttára kényszerül velük valakiben kárt okozni v. gyilkosságot elkövetni. *H. B.*

aidoiomania: kóros nemi ingerlékenység.

aimara koponyatorzítás: dél-amerikai indiánok között szokásos koponyatorzítás. *N. J.*

ainhum, *ayun, banko-kerendé, dactylolysis spontanea, sukha pakla:* trópusi betegség. A lábujjakon, főképp a kisujjon keletkező fibrosus gyűrű következtében lassan lefűződések és spontán amputatiók jönnek létre. Főként néger férfiakon fordul elő. *P. Gy.*

ainuid: K-ázsiai emberfajta. Az újabb kőkorban még Kína és K-Szibéria nagy területein élt, ma már csak Japán É-i szigetein. Egyes szerzők a tágabb értelemben vett →*europid*, mások az →*australid* emberfajtá-

hoz sorolják. A világ legszőrösebb emberei. (→még *emberfajták*). *N. J*

airborn disease: a légúti fertőzések megjelölésére használt járványtani kifejezés (→még *aerogen fertőzés*). *J. E.*

air conditioning, *levegő-conditionálás:* a levegő megtisztítása szennyezésektől, hőmérsékletének és nedvességtartalmának szabályozása a *komfortérzés* kívánalmainak megfelelően (→ még *komfort-nomogramm*, →*clima-berendezés*). *J. E.*

Airolum: →*bismuthum*

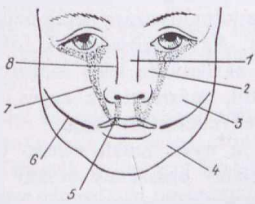
Aitken-eszköz: a kondenzációs magvak, ultrapor-szemcsék megszámlálására szolgáló készülék. Működési elve: páradús légtérben légritkítást idézve elő a pára a szemcsék (magvak) körül harmatcseppek alakjában sűrűsödik össze és ezek a cseppek megszámlálhatók. *J. E.*

Aitken-műtét: kétoldali pelviotomia. Szűk medence, ill. elhúzódó szülés esetén alkalmazták. *B. I.*

ajak: →*labium*

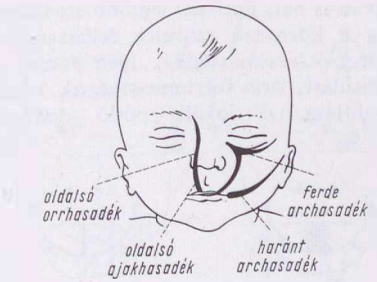
ajakbarázda: →*philtrum*

ajak- és szájpadhasadék, *cheiloschisis, palatoschisis:* **1:** az ajak és szájpad embryonalis fejlődésének zavara. Bár e két folyamat fejlődéstanilag független egymástól, együttes előfordulásuk gyakori. *Az ajakhasadék (nyúlajk: labium leporinum), labium fissum, coloboma labii, cheiloschisis)* a középvonaltól lateralisan helyezkedik el, kb. 70%-ban az egyik, 30%-ban mindkét oldalon. Az orrnyúlvány proc. globularisának és a maxilla proc. nasalis lateralisának egybeolvadási zavara okozza. A *szájpadhasadék (farkastorok, faux lupina, uranoschisis, uranocoloboma)* a középvonalban található. Különböző méretű lehet: csak az uvula kettőzését okozza *(uvula fissa* seu *duplex)*, a lágyszájpadra is terjed *(velum fissum, palatum fissum palatoschisis)*, v. a keményszájpadot *(gnatopalatoschisis)*, ill. a proc. alveolarist is kettészeli *(cheilognatopalatoschisis)*. Therapiás megoldása műtéti (→*cheiloplastica*). *D. L.*

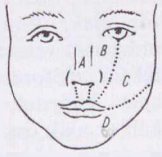

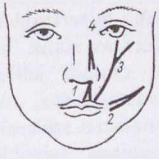
Archasadékok vázlatos rajza. 1: Medialis orrnyúlvány, *2:* lateralis orrnyúlvány, *3:* felső állcsonti nyúlvány, *4:* alsó állcsonti nyúlvány, *5:* oldalsó ajakhasadék, *6:* haránt archasadék, *7:* ferde archasadék, *8:* oldalsó orrhasadék

2. (gen): a fejlődési rendellenesség familiaris esetei hol recessívek, hol dominánsak, sőt ismert X-chromosomalis öröklésmenete is. *Gy. B.*

Az archasadékok tipikus *helyei (Kollmann után)*

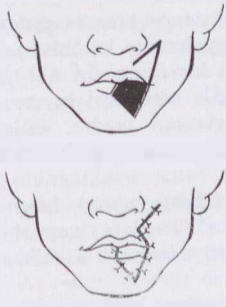
10 mm-es embryo fejrészt

Világrahozott archasadékok fejlődéstani vázlata. A: medialis orrnyúlvány, *B:* lateralis orrnyúlvány, *C:* állcsontnyúlvány, *D:* állkapocsnyúlvány (első kopoltyúív). *1:* Ajakhasadék, *2:* haránt archasadék, *3:* ferde archasadék, *4:* oldalsó orrhasadék

ajakfék: →*frenulum labii*

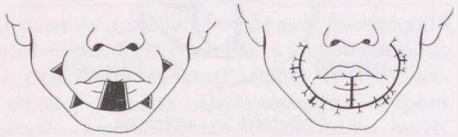
ajakgyulladás: →*cheilitis*

ajakhiány: az ajak részleges, v. teljes hiánya. Leggyakrabban sérülés, ritkábban rák, érdaganat v. más elváltozás miatt végzett műtét, esetleg betegség (noma) következtében. Akadályozza a táplálkozást, a beszédet és

Alsóajak pótlása Estlander szerint

t orzítóan is hat. Pótlása: legjobb eredményt mindig a környező szövetek felhasználása biztosít (→*Jaesche-műtét*). Igen fontos a m. orbicularis oris folytonosságának lehető helyreállítása. A lokális pótló eljárások

Alsóajak pótlása Ganzer szerint

közül *Dieffenbach, Szimanovszkij, Estlander, Burow, Pólya Jenő, Langenbeck, Ganzer, Bruns, Smith és Bernard* módszerei váltak be a legjobban. Ha a hiány nagy, távolabbról vett szövettel kell pótolni. Az ily módon képzett ajak rendszerint egyszerű bőrkettőzet (*Pommersheim*), amely izomzatot nem tartalmaz. *Z. J.*

ajak hypertrophia, *kettős ajak, labium duplex:* az ajkak (labia) rendszerint veleszületett családi jellegzetességként előforduló megvastagodása. Az ajakpír kifordul, a normálisnál szélesebb. Ritkán az ajak összes szöveteinek nyirokkeringési zavara okozza. Correctiója az ajak belső felszínén végzett kimetszéssel történik. *Z. J.*

ajakos sipoly: zsigerek (gyomor, bél, epe- v. húgyhólyag) kifelé nyíló állandósult sipolya, amely magától nem záródhat, mert az üreges szerv nyálkahártyája összehámosodott a bőrrel. *B. I.*

ajakpírpótlás: a hiányzó ajakpír műtéti pótlása. Lényege a másik ajakról vett nyálkahártya átültetése, mely két eljárással történhet: elforgatott lebennyel, v. ajtószárnylebenyes plasztikával. Mindkettő J. *Joseph* nevéhez fűződik. *Z. J.*

ajakrák: →*carcinoma labii*

Ajtai K. Sándor (1845—1917): törvényszéki orvos, egyetemi tanár. A kolozsvári egyetemen az általános kór- és gyógytan, valamint a gyógyszertan, később ott (1874) a törvényszéki orvostan, az 1882/83-ik tanévtől kezdve a budapesti egyetemen a törvényszéki orvostan tanára. Főként a büntetőjogi beszámíthatóság orvosi kérdéseivel foglalkozott. *R. M. Gy.*

ajtószárnylebeny: nyeles lebeny, amelyet alapja felett 180°-os (v. nagyobb) szögben elfordítva helyeznek át a felhasználás helyére. *Z. J.*

ájulás: hirtelen bekövetkező, múló eszméletvesztés agy-anaemia következtében. A *collapsus*sal rokon kórállapot, annak legenyhébb formája, mely rendszerint psychés hatásokra (félelem, ijedtség, fájdalom, saját vér megpillantása stb.) jön létre. Vízszintes fektetésre, külső ingerekre (hidegvízzel locsolgatás, dörzsölgetés, ütögetés, illószerek szagoltatása) hamarosan megszűnik, órákig tartó ~ ritka. Súlyosabb formája a *syncope*, a tetszhalál, v. hirtelenhalál, szívmegállás következtében. *B. I.*

akadály: →*block*

akadályozott szájnyitás: →*szájzár*

akamushi: Trombicula akamushi lárva, amely a japáni folyamláz nevű rickettsiabetegség (Rickettsia orientalis) közvetítője. *P. Gy.*

akarat: a cselekvést közvetlenül meghatározó lelki folyamat, melynek legfontosabb mozzanata a cselekvésnek és a cselekvés eredményének képzeleti, gondolati anticipatiója. Eredményeként a cselekvés tervszerű, céltudatos, szociálisan determinált, vagyis specifikusan emberi lesz. *K. L.*

akaratlagos izomösszehúzódás: a harántcsíkolt (váz)-izmok nem-reflex jellegű összehúzódása. Az izomműködés finomabb tanulmányozása, elemzése az *electromyographia* módszerével, az össztevékenység, a mozgás jellegének tanulmányozása pedig neurológiailag történik. Az ~ erősségének fokozódása egyrészt az aktivitásba lépő motoros egységek számától, másrészt az egyes egységek impulzus-frekvenciájától függ. *B. P.*

akasztás: a nyak halált okozó összeszorítása a testsúly egészének v. egy részének hatására megfeszülő hurokkal. Nem szükséges, hogy a hurok a nyakat teljesen körülfogja, s az sem feltétel, hogy az akasztott ténylegesen függjön. A halál bekövetkezéséhez elegendő a nyak elülső részeinek a carotisokat stranguláló összeszorulása, amit már a test egy részének (a fejnek és nyaknak, a törzsnek) a súlya is előidézhet. Az ~ eszköze az akasztási *hurok*. A hurok lehet csúszó és mozdulatlan hurok; utóbbi nyílt és zárt. (A hurok lehet puha, félmerev és merev, egyes v. többes a szálak száma szerint.) A hurok megfeszülése után az eszméletvesztés másodperceken belül bekövetkezik; a légzőmozgások megszűnnek, míg a szívműködés akár 10—15 percig is észlelhető még. Az eszméletlenség oly hirtelen áll be, hogy önsegély az ~nál lehetetlen. A hurokból való kiszabadítás után az akasztott életének a megmentése csak akkor remélhető, ha a hurok feszülése 2 percnél rövidebb

ideig tartott és irreversibilis agyvelői elváltozások még nem jöttek létre. Időben történő levágás esetén *reanimatiós* eljárások végzendők (mesterséges légzés, intratrachealis O_2-belélegeztetés, légzőközpont és vasomotor izgatók, bőringerek stb.) Felélesztés után gyakori a retrograd amnesia, görcsök, tüdőgyulladás stb. Az ~os halál beálltát előidéző tényezők: a nyaki erek összeszorítása, a n. vagus fokozott ingerülete, a légcső összeszorítása. A n. vagus heves ingerülete egymagában is gyors halált eredményezhet. Fontos lehet ~os halálnál a vitalis jelek kimutatása, azaz annak bizonyítása, hogy még élő állapotban történt és nem utólagosan a holttestet akasztották fel. Élve történt akasztást bizonyíthatnak: vérzések az *akasztási barázda* szélén, a barázdák közötti ráncokban, a regionális nyirokcsomókban, a fejbiccentő izom állományában, a nyelvcsont és a pajzsporc nyújtványai körül, esetleg ezek törése, zsíremulgeálódás az akasztási barázda területén stb. *F. V.*

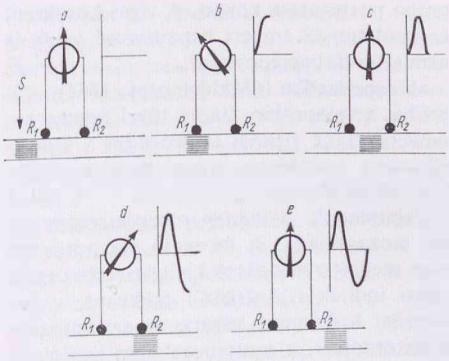
akasztási barázda: a nyakon akasztáskor megfeszülő hurok lenyomata. *Egyes hurok* egymenetes barázdát, *kettős hurok* kétmenetes barázdát idéz elő stb. Az egymás mellett fekvő menetek között ráncok, bőrtarajok képződnek vérzésekkel, savós hólyagokkal. Jelenléte akasztásos eredetű fulladásos halál mellett szól. *F. V.*

akathisis: képtelenség hosszabb ideig tartó egyhelyben ülésre. A beteg időnként kényszerűleg felugrik és néhány lépést tesz. Parkinsonismusnál, ritkán psychopathiánál fordul elő. *H. B.*

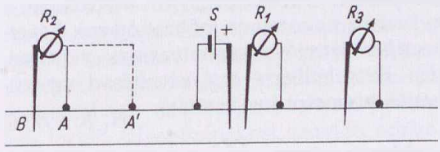
akausztobiolitok: víz alatti üledékek *(peloidok)*, melyek túlnyomóan szervetlen jellegű anyagokból állnak. Ilyenek: *a) slikkek* (biopelitek), *b) forrásiszapok*, *c) kovaföldek* (szilikolitok), *d) kréta-* és *mésziszap* (kalciolitok), *e) ércek* (sziderolitok). Jelentőségük a balneotherapiában van. *J. E.*

akciós áram, *akciós potenciál:* a sejtek ingerületi folyamatával kapcsolatban fellépő potenciál-különbség. Míg a nyugvó sejtmembrán külső felszíne pozitív a belsőhöz képest (→*nyugalmi potenciál*), az ingerületi folyamat kapcsán a potenciálkülönbség megfordul és átmenetileg a külső felszín válik negatívvá. Az ~ felszálló ága a natrium ionok beáramlásával, a leszálló ága a kalium ionok kiáramlásával kapcsolatos. *B. P.*

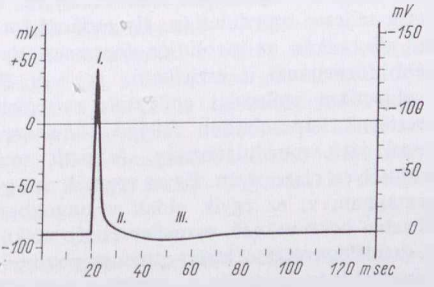
akciós potenciál: →*akciós áram*

Difázisos akciós potenciál létrejöttének sémája

Akciós potenciál (difázisos)

Akciós potenciálgörbe. A bal oldali ordináta a belső elektród külsőhöz viszonyított potenciálját adja meg. A jobb oldali ordináta a külső elektród belsőhöz viszonyított potenciálját adja meg, miután a nyugalmi potenciált ellenkező előjelű feszültséggel kompenzáltuk. *I.* csúcspotenciál, *II:* negatív utópotenciál, *III:* pozitív utópotenciál

Åkerlund-deformitás (rtg): a bulbus duodeni deformitása, a kisgörbületi fekéllyel szemben levő tartós, újjszerű behúzódás. (Az elváltozás leírója: *Åke Åkerlund* svéd röntgenológus.) *D. P.*

Akiba-törzs: Werner Henle amerikai virológus és munkatársai által embryonált tojásban és csirkeembryo-szövetkultúrában tenyésztett, vírusnak tartott ágens, amelyet az emberi hepatitis kórokozójával véltek azonosnak. Az ~ből készült diagnosticummal bőrpróbát végeztek, és bizonyos összefüggést találtak a hepatitis kiállása és a bőr-

próba pozitivitása között. A vírus kóroktani kapcsolatát az emberi hepatitisszel végül is nem sikerült bebizonyítani. *F. E.*

akidoperiastika (Middeldorpf, 1856): tűpróba, szúráspróba; finom tűvel beszúrva a szövetek közé próbál tájékozódni a szövetállomány minősége (consistentiája) felől. Elavult módszer. *B. I.*

akinesia: *1. akinesis:* mozgásszegénység, ill. mozgáshiány. A mozgató apparátus épsége mellett a mozgások kivitelezéséhez szükséges indíték („Antrieb") csökkent, v. hiányzik. A frontalis lebeny, az extrapyramidalis rendszer, a centrencephalon laesióinál, cataton-schizophreniánál, gátolt depressiónál, esetleg hysteriánál észlelhető. — *2. szemműtéteknél:* bulbus-megnyitó műtéteknél a n. facialis novocainos infiltratiójának következtében létrejövő szemmozgatási képtelenség. Retrobulbaris érzéstelenítéssel egészíthetjük ki (motorikus bénítás). *H. B.—B. B.*

akinesia algera: ún. organikus laesio nélküli, az egész testre kiterjedő, minden mozgás által aktivált fájdalmak, melyek miatt a beteg teljesen mozdulatlan. Hysteriánál fordul elő, ritkán az involutiós depressio enyhébb formájánál is észlelhető. *H. B.*

akinetikus epilepsia: epilepsiás eszméletvesztéssel kapcsolatban fellépő tónusvesztéssel járó mozdulatlanság. A petit mal tekintélyes része ilyen. Egyes szerzők az egy végtagban, v. az egyik oldali végtagokban hirtelen bekövetkező, eszméletvesztés nélkül v. eszméletvesztéssel kísért átmeneti petyhüdt bénulást is így nevezik. A megfelelő agykérgi terület működésében bekövetkezett hirtelen gátlás következménye. *H. B.*

Akineton: →*antiparkinson szerek*

akiyami: →*nanukayami*

akleida: veleszületett teljes kulcscsonthiány. Rendszerint szimmetrikusan, mindkét oldalon észlelhető. A vállöv olyan mozgékony, hogy a két váll elől, a mellkas előtt összeérinthető. Gyakorlati jelentősége nincs, a felső végtag működésében semmi zavart nem okoz. *B. I.*

aknás kút: az altalajvíz feltárására szolgáló függőleges tengelyű létesítmény. A talajvíz feletti talajrétegek kiásásával készített gödröt, aknát cementhabarcsba rakott téglákkal v. betongyűrűkkel védik legalább 4 m mélységig a beomlástól és az oldalról jövő szennyező beszivárgásoktól. A nem fedett, „nyílt" ~ak (gémes v. kerekeskutak) felülről szennyeződhetnek, csak a fedett szivattyús kutak adhatnak ivóvízminőségű vizet. A kút körüli 20 m-es védőzónán belül emberi és állati dejectumok (árnyékszék stb.) nem helyezhetők el. *J. E.*

akobaltosis: →*acobaltosis*

A-korong: a myofibrillum szelvényei (→*sarcomera*) közepén levő sötétebb, polarizált fényben erős kettős fénytörésű anizotrop réteg. Az ~ hossza béka nyugvó izmában a sarcomera hosszának 63%-át foglalja el. Az ~ot kétoldalról a fibrillum világosabb, gyenge kettős törést mutató ún. izotrop rétege (*I-korong*) határolja. *B. P.*

akra: →*acrák*

akridin: →*acridin származékok*

Akriflavin: →*xanthacridinum hydrochloricum*

akrilát: →*acrylat*

akro: →*acro*

Akrofollin: →*oestrolum*

Aktedron, *benzpromaminum phosphoricum, Phenaminum, Benzedrin, Amphetamin, dl-α-phenyl-β-aminopropan-phosphat:* sympathomimeticum. *Dexedrin, Dexamphetamin:* az ~ 3—4-szer erősebben ható, a poláros fényt jobbra forgató változata. Az ~ kesernyés ízű por. Megszünteti az álmosságot, a testi és szellemi fáradtságot, megkönnyíti a gondolattársítást, a tanulást, de az ítéletalkotást és megfigyelőképességet nem javítja. Mérsékelt fáradtság leküzdésére elég 1—2 db 5 mg-os tabletta. Erős fáradtság ellen 0,02 g! is szükséges. A hatás sokáig eltart, ezért az ember a megerőltető feladat elvégzése után nem tud elaludni, pihenni. A túlságos kifáradás után a teljes kipihenés igen lassú, pl. a sportteljesítmény napok múltán is rossz lehet. Mérgező adagok (0,05—0,2 g) erős izgatottságot, szédülést, körbenforgás érzését, hányást, rángógörcsöket, igen szapora pulsust és pupillatágulást okoznak. A cocainhoz hasonló euphoriás hatása miatt hozzászokás és kóros szenvedély fejlődhet ki, mely idült mérgezéshez, munkaképtelenséghez, súlyos depressiós állapotokhoz vezet, így az ~ kábítószer ellenőrzés alá tartozik. A sympathicus központok izgatásával az anyagcserét és a testhőmérsékletet erősen emeli. A therapiában kimerültségi állapotok, enyhébb melancholia, alcoholismus, morphinelvonás esetén, narcolepsia, altatókkal történt mérgezés ellen, bélgörcs és tenesmus oldására, valamint soványító kúrára használatos (étvágytalanságot okoz). *I. B.*

aktino: →*actino*

aktinometer: →*actinometer*

aktiválási analysis: bármely atomkeverékben (kémiai rendszer, biológiai objektum stb.) az egyes atomfajták meghatározására szolgáló eljárás. Neutronsugárzás hatására az egyes atomfajtákból magreakció révén az aktiválási hatáskeresztmetszetüknek megfelelő mennyiségben képződnek radioaktív izotópok. A keletkezett többfajta radioaktív izotóp sugárzásából a sugárzás minőségének, energiájának, ill. felezési idejének különbözősége révén a kérdéses elemek mennyiségére következtethetünk, ha a neutronsugárforrás fluxusát stb. ismerjük. Kedvező körülmények között igen érzékeny, 10^{-10} g-nyi mennyiség kimutatására is alkalmas módszer. *E. J.*

aktiválási energia: a kémiai reakciók megindulásához szükséges energia, amely a reakcióban résztvevő egyes atom- v. molekulacsoportok gerjesztett állapotát hozza létre. Lehet külső mechanikus lökés, hőbehatás, fényelnyelés stb., de a belső hőenergia Boltzman-féle eloszlása következtében is kerülhetnek egyes molekulacsoportok reakció megindulásához elegendő gerjesztett állapotba. Kísérletileg az ~ *reakciósebesség temperatura koefficiense* segítségével határozható meg. *E. J.*

aktív anaphylaxia: a túlérzékenységi állapot előidézése oly módon, hogy a kísérleti állatba 8—12 nap elteltével újból azonos antigent visznek be. *A. Z.*

aktív C_1: C_1-fragmentum, a serinnek glycinné történő átalakulása közben és néhány más reakcióban keletkező oxymethylgyök ($-CH_2OH$). A tetrahydropteroylglutaminsavval kapcsolódva más vegyületre enzymatikus úton átvihető, v. dehydrogenálás után formyl-tetrahydropteroylglutaminsavat ad és így *formylezésre* használható. *S. F. B.*

aktív diaetetica: bizonyos tápanyagok fokozott bevitele révén gyógyhatású étrend. Pl. májkárosodás esetében sok fehérje és methionin, neurális tünetek esetében bőséges thiamin, niacin, pyridoxin, vérzékenységi betegség esetén C, K, P vitaminokban dús étrend, stb. *S. J.*

aktív dilatatio: a szív primaer, tonogen, diastolés, alkalmazkodási tágulata, amely az izomrostok feszülés-fokozódásával fokozott munkateljesítményt tesz lehetővé. *S. J.*

aktív ecetsav: → *acetylcoenzym-A*
aktív gátvédelem: → *gátvédelem*
aktív heterotopia: → *ingerképzés*
aktív invasio: → *invasio*

aktivitás: 1. *általános értelemben:* hatékonyság, pl. enzym~. — **2.** *kémiai értelemben* az electrostatikus vonzóerők által lekötött részecskéken felüli részecskék koncentrációja. Az ~ $a = f \cdot c$, ahol f az ~i tényező, amely híg oldatban 1, töményebb oldatban 1-nél egyre kisebb, c a koncentráció. Pl. 1 *N* HCl oldatban a hydrogenion ~a 0,97, annak megfelelően, hogy ebben a koncentrációban a H ionokra az ~i tényező 0,97. Ha egyéb oldott anyag is van jelen, ez tovább csökkenti az ~t. — **3.** *psychiátriában:* az időegységre eső motorikus, beszédbeli v. gondolati teljesítmény, tekintet nélkül annak értékére. Fokozott, vagyis az átlagtól pozitív irányú eltérést mutathat az ~ hypomania, mania esetében, egyes psychopathiáknál, schizophrenia bevezető szakában, deliráns zavartságban. Csökkent (negatív) lehet frontális tumornál, depressióban, affectszegény psychopathiáknál, torpid oligophreneknél, cataton schizophreniában. — **4.** ~ *tbc esetében* → *tuberculosis.* *S. F. B.—H. B.*

aktivitás tuberculosisban: → *tuberculosis*
aktív mesenchyma: → *RES*

aktív sejtmunka: a sejtek szabadenergiát felhasználó, a kémiai energiát növelő folyamatai. Ilyen pl. a koncentrációs munka, valamely anyagnak alacsonyabb koncentrációjú helyről magasabb koncentrációjú helyre vitele energiatermelő folyamatok energiájával. *S. F. B.*

aktív szén: nagy (800—1200 m^2) fajlagos felületű és nagy absorbeáló képességű szén A *Norit* nevű ~ cukorból 700 °C felett vízgőz jelenlétében való hevítéssel készül. A *carbo medicinalis* vérből v. csontból készül. Színtelenítésre, szagtalanításra, adsorbensként, mikrobák megkötésére használják. *J. E.*

aktív tbc: → *tuberculosis*

aktív transport: molekulák vándorlása a sejtmembránon keresztül a koncentrációgradienssel szemben, vagyis az alacsonyabb koncentráció helyéről a magasabb koncentráció helye felé. Ionok esetében aktív transportról akkor beszélünk, ha a vándorlás az elektrokémiai potenciálgrádiens ellen történik. *B. P.*

Aktoprotin: nem specifikus inger-therapiára használt 6% caseint tartalmazó készítmény, mely 1 és 5 ml-es ampullákban kerül forgalomba. *K. E.*

aktuális aciditas: → *titrálható aciditas*
akupunktúra: → *acupunctura*

akut: →*acut*

Al: →*aluminium*

Alabbran-mirigy: →*Home-lebeny*

alábélelés: (fogorv.): régi mozgó v. nem tapadó, kivehető műfogsor szájnyálkahártya felé tekintő felszínének bélelése és javítása acrylattal. *B. K.*

ala cinerea, *Arnold-mező, trigonum n. vagi:* a X. agyidegmag területe a IV. agykamra fenekén. (→még *fossa rhomboidea*) *T. I.*

alacrimia: könnyezés hiánya veleszületett okból, pl. a cerebralis secretoros magvak v. a könnymirigy aplasiája miatt. *B. B.*

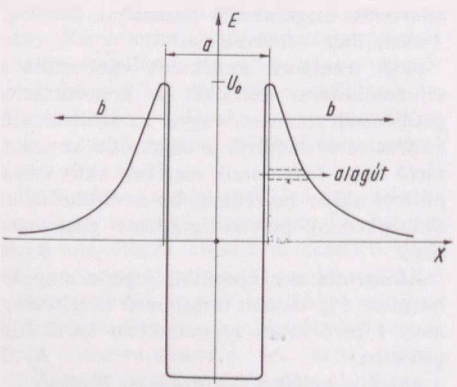
alacsony lengések, *alacsony feszültség, low voltage:* az elektrocardiogrammnak az a sajátossága, hogy legmagasabb kilengései sem nagyobbak 5 mm-nél (feltéve, hogy 1 cm kilengés 1 mV-nak felel meg). Lehet szív eredetű (a szív helyzetváltozása v. szívizom megbetegedés), és szíven kívüli (pl. szívburok v. mellhártya izzadmány, bőralatti kötőszövet vizenyője, myxoedema stb.). *G. Gy.*

alacsony vérnyomás: →*hypotonia*

alactia: →*agalactia*

alae nasi: →*nasus*

alagút-hatás: a klasszikus mechanika törvényeivel nem magyarázható atomfizikai jelenség, pl.: egy elemi részecske akkor is kiszabadulhat az atommagból, ha energiája kisebb, mint az ehhez — a klasszikus szemlélet szerint — szükséges energia. Az atommagban levő részecskét a magerők tartják fogva (ezt jelképezi az „a" szakaszon levő „potenciálgödör"). A klasszikus fizika szerint, ha egy proton energiája eléri az U_0 értéket, akkor átjut a „potenciálfalon" és a Coulomb erő gyorsan eltávolítja a magtól („b" szakasz). A tapasztalat szerint azonban egyes részecskék bizonyos valószínűséggel akkor is kijutnak a magból, ha energiájuk kisebb mint U_0 — mintha a „potenciálfalat" „alagút" fúrná át. Ezt nevezik ~nak. A jelenséget a kvantummechanikai számítások kvantitative is helyesen írják le. *E. J.*

Alagúthatás

álagyburoksérv, *cephalokele traumatica:* veleszületett agysérvek tüneteit utánzó kórkép. A gyermek koponyáját ért sérülés következtében támadt csonthiányon át a liquor a bőralatti kötőszövetben tömlőszerű daganat képében megjelenik. Térfogata az érveréssel, légzéssel synchron ingadozhat. Jellemzője, hogy sohasem a középvonalban találjuk. Ha szülés közben történt a trauma (fogóműtét), akkor könnyen világrahozott agysérvnek kórismézhető ez a sokkal ártatlanabb, jó kórjóslatú kép. Ha a gyermek nem rachitises hajlamú, a koponyadefektus magától záródhat, legalább is kötőszövetesen. Egyébként orvoslása sebészi: a liquorzsák exstirpatiója után a dura és a koponyadefektus plasztikai zárása. *B. I.*

alakíthatóság: →*plasticitas*

alaklátás: a látásnak a kép részleteit rögzítő funkciója. A tárgyak felismerése szempontjából döntő a szerepe van a szemben a retina fovea centralisának. *B. B.*

alaklélektan, *Gestaltpsychologie:* a 20. század egyik pszichológiai irányzata, mely az associatiós felfogással szemben a lelki jelenségek dinamikus, oszthatatlan egész jellegét hangsúlyozza. Eszerint egy összetett érzéklet, pl. dallam nem vezethető vissza alkotó elemeire — az egyes hangokra —, hanem sajátos „alakminőséggel" (Gestaltsqualität) rendelkezik, amely több, mint a benne foglalt elemek összege. A ~ megalapítói: Max *Wertheimer*, Wolfgang *Köhler*, Kurt *Koffka* német pszichológusok a század tízes éveiben lépnek fel elsősorban érzékeléslélektani kísérletekkel. Az ~ hangsúlyozza, hogy a lelki jelenségek mindig belső struktúrával rendelkező dinamikus egészet alkotnak, amelyben a részek kölcsönösen hatnak egymásra és az egészre, az egész határozza meg a részek helyét, szerepét. Pl. valamely szín érzékelését nem a tárgyról jövő fénysugár (lokális szín) határozza meg egyedül, hanem a környezetből érkező fényhez való viszonya: ugyanaz a szürke másként hat fehér, fekete v. színes környezetben. Az ~on

belül önálló iskolát képvisel Kurt *Lewin* német pszichológus, aki az emberi szándékos cselekvés dinamizmusát vizsgálja, az ún. topológiai-lélektan megalapítója. *K. L.*

alakutánzás: →*mimikri*

alalia: artikulált hangok képzésének hiánya, a beszédképzéshez szükséges szervek (gége, nyelv, állkapocs) hiánya, a beszédhez szükséges izmok bénulásának következtében (*~organica)*. Enyhébb foka a dyslalia. *~ mentalis* seu *relativa* dadogóknál alakul ki a beszédtől való félelem következtében. *~ prolongata:* vontatott beszéd. *~ cophica seu physiologica:* süketnémaság. *~ syllabaris:* a szótagkapcsolás képtelensége. Régebben ~ néven foglalták össze a ma aphasiának mondott beszédzavarokat. *Ré. Gy.*

ala lobuli centralis: →*cerebellum*

ala major (magna) ossis sphenoidalis: az ékcsont *(→os sphenoidale)* nagy szárnya.

ala minor (parva) ossis sphenoidalis: az ékcsont *(→os sphenoidale)* kis szárnya.

alanin, *aminopropionsav, α-aminopropionsav,* CH_3CHNH_2COOH*:* monoamino-monocarbonsav. L-alakja a fehérjék alkotásában részt vevő aminosav, anyagcseréje igen gyors, transaminálás révén pyroszőlősavból keletkezik, ill. azzá alakul. A *β-aminopropionsav* ($CH_2NH_2CH_2COOH$) fehérjékben nem fordul elő, de histidinnel, ill. methylhistidinnel képzett peptidje a *carnosin*, ill. az *anserin*, az izom állandó alkotórésze. A *pantothensav*-ban és a *coenzym A*-ban is megtalálható. *S. F. B.*

β-alanyl-methylhistidin: →*anserin*

ala ossis ilii (ilium): *csípőlapát,* →*os coxae*

aláöltés: →*ligatura*

alapanyagcsere, *metabolismus basalis:* a szervezet által termelt energiamennyiség, amely teljes testi és szellemi nyugalomban, semleges hőmérsékleten, 12 órás éhezés után a szervezet állandó hőmérsékletének és vitális functióinak fenntartására szolgál. Az ~t az angolszász irodalomban elterjedt kifejezéssel „basal metabolic rate" (BMR)-nak is szokták jelölni. Számszerű értékét kalóriában fejezzük ki. Az 1 testfelület m^2-re számított ~ érték a nemmel, korral változik (→ táblázat a 96. oldalon).

Az ~ *meghatározása:* direkt kalorimetriás módszernél a vizsgált egyén hőtermelését hőszigetelt kamrában közvetlenül mérjük. Költségessége miatt csak kis laboratóriumi állatoknál alkalmazzák. Az indirekt kalorimetria elve azon alapszik, hogy mérjük a vizsgálat ideje alatt fogyasztott oxygen és a termelt széndioxyd mennyiségét. A kettő hányadosából kiszámítjuk a respiratiós quotienst $\frac{CO_2}{O_2}$, s ennek értékéből megállapítható, hogy szénhydratot, zsírt, ill. fehérjét milyen arányban éget el a szervezet. Az elégetett tápanyag ismeretében kiszámítható az oxygen hő v. kalória aequivalense, amely aztjelenti, hogy 1 liter oxygen felhasználásakor adott tápanyag elégetése esetén hány kcal hő szabadul fel. Ez az érték szénhydratok égése esetében 5,01, zsíroknál 4,72, fehérjéknél 4,60 kcaloria. Ismerve az elégetett tápanyag minőségét, a fogyasztott oxygen mennyiségét, a megfelelő hő aequivalens értékét és a mérés időtartamát, a hőtermelés kiszámítható, ill. kcaloriában kifejezhető. A mért hőtermelést 1 testfelület m^2/óra értékre számítjuk át, amelyet VAN kaloriának nevezünk. Táblázatból olvassuk le az azonos nemű, korú, testmagasságú és súlyú egyén 1 testfelület m^2/órára vonatkoztatott normális kalória-szükségletét, ez az ún. KELL kalória. A kettő különbségét százalékban fejezzük ki, úgy hogy a KELL kalóriát 100%-nak vesszük.

Képletben:

$$\frac{VAN - KELL}{KELL} \cdot 100 = \pm\%\text{-os eltérés.}$$

Az *indirekt kalorimeterek* nyílt és zárt légkeringésű készülékekre oszthatók. Az előbbiekhez tartoznak a Haldane-féle gravimetriás készülék, a Douglas-zsák és a Diaferometer, amely a legpontosabb mérésekre is alkalmas. A nyílt légkeringésű készülékeknél a vizsgált egyén a külső levegőből légzik be és a készülékbe történik a kilégzés. Zárt légkerlngésű készüléknél a be- és kilégzés a készülék tartályából történik, amelyből vizsgálat után a fogyasztott oxygen, ill. termelt széndioxyd mennyisége meghatározható. Ide tartoznak a Belák—Illényi-féle, a Knipping-féle és a Mansfeld-féle készülékek. A Krogh-készüléknél, amely jelenleg a legelterjedtebb, csak a fogyasztott oxygen mennyisége határozható meg, tehát a respiratiós quotiens megállapítására nem alkalmas. Az ~ *csökken:* hypothyreosisban, hypopituitarismusban, Addison-kórban, nephrosisban, éhezéskor; *fokozódik:* hyperthyreosisban, lázas állapotokban, Cushing-kórban, graviditas alatt.

Alapanyagcsere normális átlagértékei gyermek- és felnőttkorban

(1 testfelület m^2-re számított 1 órás kalóriafogyasztás)

Életkor években	Férfiak	Nők	Életkor években	Férfiak	Nők
1	53,0	53,0	17	40,8	36,3
2	52,4	52,4	18	40,0	35,9
3	51,3	51,2	19	39,2	35,5
4	50,3	49,8	20	38,6	35,3
5	49,3	48,4	25	37,5	35,2
6	48,3	47,0	30	36,8	35,1
7	47,3	45,4	35	36,5	34,9
8	46,3	43,8	40	36,3	34,9
9	45,2	42,8	45	36,2	34,5
10	44,0	42,5	50	35,8	33,9
11	43,0	42,0	55	35,4	33,3
12	42,5	41,3	60	34,9	32,7
13	42,3	40,3	65	34,4	32,2
14	42,1	39,2	70	33,8	31,7
15	41,8	37,9	75	33,2	31,3
16	41,4	36,9	80	33,0	30,9

F. I.

alaphang: a zenei hangok komplex hullámokat adnak, vagyis több egyszerű hangból állnak. Ezek közül ~nak nevezzük azt az erős hangot, amelynek alapján a hangkomplexum magasságát megítéljük. A hang színezetét ugyanazon alaphang esetében a →*felhangok* száma és erőssége adja meg. *B. P.*

alaphőmérséklet-görbe: →*basalis hőmérséklet*

alapimmunitás, *potenciális immunitás:* kisfokú immunitás, lehet természetes v. védőoltás maradványa. ~ esetén már kevés antigen beadására is jelentősen emelkedik az ellenanyagszint és vele együtt az immunitás. *A. Z.*

alapmembran: →*basalis membran*

alapsejtes bőrrák: →*basalioma*

alapszínek (Helmholtz)*:* vörös, zöld és ibolya, amelyek megfelelő keverésével az összes spektrális és a fehér szín előállítható. *B. P.*

alap-tbc: →*Flatzek—Hofbauer-görbe*

alapvonal: →*isoelectromos vonal*

Alapy Henrik (1859—1945)*:* magyar sebésztanár, urológus. A húgyszervek sebészetével, az epekőbetegséggel, a gyermekkori appendicitisszel foglalkozott. *B. I.*

alares venae: felületes gyűjtőerek a kézhajlatban.

alarm reakció: →*általános adaptatiós syndroma*

alastrim: →*variola minor*

alátámasztott prothesis: olyan prothesis, amely a maradékfogakra, ill. gyökerekre támaszkodik. A maradékfogak koronával v. a gyökerek csaposfoggal történő fedése után a két támfogat fémrúddal összekötik. A prothesist a fémrúd megfelelő vájulatába helyezik *(→Gilmore lovas).* *B. K.*

ala vomeris: az ekecsont apró szárnyszerű nyúlványai, melyek a rostrum sphenoidalét közrefogva az os sphenoidale alsó felszínéhez illeszkednek. *T. I.*

Albamycin: →*Novobiocin*

Albanese-féle aminosav-meghatározás: → *aminosavmeghatározás*

Albarran y Dominguez, Joaquin (1860—1912)*:* kubai származású párizsi urológus. Uréter-katétert szerkesztett (1896). Experimentális polyurián alapuló veseműködési próbát dolgozott ki. A vese és a hólyag daganataival kapcsolatos kutatásokat végzett. A transperinealis prostatectomia egyik megoldása is nevéhez fűződik. Elsőnek írta le a coli bacilluriát. *H. G.*

Albarran-eszköz: 1. urethrotom, — **2.** ureterkatéteres cystoscopon levő emelő. *Sz. Z.*

Albarran-lebeny: a hólyagnyak adenoma izolált középlebenye. *Sz. Z.*

Albarran-mirigy: →*Home-lebeny*

Albarran-műtét: 1. end-to-end ureteregyesítés a végek bemetszésével, 2. hólyagfal kétrétegű varrása, 3. módosított hólyagexstirpatio, 4. transvesicalis prostatectomia egyik módja, 5. perinealis prostatectomia. *Sz. Z.*

albedo, *fehérség:* egy felületre merőlegesen eső és onnan diffuse visszavert fehér fénysugarak aránya. **1.** a szemészetben *~retinae,* a retina vizenyője. **2.** A világítástechnikában valamely világító felület reflektáló képességét mutatja, vagyis hogy a ráeső fénynek hány százalékát veri vissza és hány százalékát nyeli el (visszaverődésiegyüttható). Fehér fal ~ja, 0,80, sárga tapétáé 0,40, kék tapétáé 0,25. 100%-os reflexiónál az ~ egységnyi. *J. E.*

Albee, Frederick Houdlett (1876—1945)*:* amerikai sebész, New York-i orvosi főiskolai tanár. A spondylitis tuberculosa csontléc átültetéssel történő műtéti gyógyítása fűződik nevéhez.

Albee—Delbet-műtét: combnyaktörés (→ *fractura colli femoris)* esetén autoplastikus csontcsapszeg illesztés a combnyakon fúrt lyukba. Elavult. *B. I.*

Albee—Henle-műtét: a gerinc csontos merevítése a sípcsontból kifűrészelt csontlécbeültetéssel. *B. I.*

Albers—Schönberg, Heinrich Ernst (1865—1921): német röntgenológus (hamburgi). Úttörő munkásságot fejtett ki a rtg-felvételi technika kidolgozásában. Bevezette a rtg-kezelést nőgyógyászati megbetegedéseknél. Felfedezte a rtg-sugaraknak az ivarmirigyekre gyakorolt hatását. Leírta az osteosclerosis fragilitas generalisata kórképét. *H. G.*

Albers—Schönberg-syndroma, *márványbetegség, osteopetrosis familiaris, osteosclerosis fragilitas generalisata, osteosclerosis congenita diffusa:* **1.** az osteomyelosclerosishoz *(→myelosclerosis)* hasonló, de többnyire már csecsemő- vagy kisgyermekkorban manifestálódó dominánsan vagy recessíve öröklődő megbetegedés. A csontvelőüreget csontszövet tölti ki, jellegzetes rtg-elváltozással (márvány sclerosis). Extramedullaris vérképzés, splenomegalia, súlyos leuko-erythroblastos anaemia, *spontán törések* jellemzik. *H. Zs.*

2. (gen): a jóindulatú forma domináns öröklődésmenetre utal, nem teljes penetranciával, a rosszindulatú forma pedig valószínűleg recesszív. *Gy. B.*

Albert László (XIV. század): *I. Lajos* magyar király orvosa, budai kanonok, majd 1361-től kalocsai nagyprépost. *R. M. Gy.*

Albert—Haglund—Swediaur-betegség: → *Haglund—Albert—Swediaur-betegség*

Albertini, Ippolito Francesco (1662—1738): bolognai belgyógyász egyetemi tanár, *Malpighi* tanítványa, *Morgagni* tanára, az első „szívspecialista". A szív és erek tünettanával és kórbonctanával foglalkozó monográfiája 1726-ban került bemutatásra a bolognai akadémián, tehát megelőzte *Lancisi*t és *Sénac*ot. *(Animadversiones super quibusdam difficilis respirationis vitiis* etc. 1748*)* Albertini éralákötéses és compressiós kísérleteket végzett kutyákon. Mellkasra helyezett tenyérrel és az érverés tapintásával a szív és szívburok betegségeit jól elkülönítette, jelentősen fejlesztette a szívdiagnosztikát. *Be. I.*

Albert-műtét: a térdízület kimetszése és csontos merevítése. Lötyögő-térd esetén alkalmazzák. *B. I.*

Albertus Magnus (Bollstädti Albert, 1193—1280): filozófus és természettudós, a római egyetem tanára. Orvostörténeti jelentőségét az adja, hogy a korai középkor természetellenes szemléletével szakítva felhívta a figyelmet a természet kutatására és a görög természetfilozófusokra. Halála után sok apokrif irat jelent meg a neve alatt, többek közt egy bábakönyv *(De secretis mulierum)* és egy monográfia a növények gyógyhatásáról *(De virtutibus herbarum).* *Be. I.*

Albert-varrat: a bélfal mindhárom rétegét felöltő varrat. Minthogy az előesésre hajlamos bélnyálkahártyát nem tartja biztosan vissza, kisegítő varratra *(→Czerny-varrat)* is szükség van. *(→még varrat).* *B. I.*

Albicus: orvos és pap. *Zsigmond* német-római császár és magyar király, valamint *Albert* magyar király orvosa. A prágai egyetemen tanított orvostant, ugyanakkor prágai érsek is. Főként a pestis gyógyításával foglalkozott, erről kéziratos könyvet is írt. A huszita megmozdulásokkal kapcsolatosan elhagyta Prágát, Magyarországra jött, s valószínűleg itt telepedett le. *R. M. Gy.*

albinismus, *leukasmus congenitalis, leukopathia congenita* **1.** (ant.): a szervezet örökletes festékanyag-hiánya. Az albínó haja fehér, bőre sápadt, a szem színe piros, a festék nélküli szivárványhártyán áttetsző érhártya miatt. A látás csökkent. Többnyire recessív öröklésmenetű. Az ~ általában betegségek iránt fokozottabb érzékenységgel jár. Részleges ~ csak a szemre v. a bőr egyes területeire terjed ki („szarkanéger"). *N. J.*

2. (gen): A. E. Garrod már 1902-ben, a biokémiai genetika megalapozásaként, utal a pigmentképzés enzymes lépésében bekövetkezett öröklődő defectusra. Az albinismus totalis a típusos esetekben autosomalis recessziv, a géngyakoriság 1 : 10 000—100 000 de vérrokon szülőknél az ez alapon várhatónál gyakoribb az incidentia (20—30%), ami több locus mutációjának hasonló pigmentképzést akadályozó hatására utal. Ilyen genetikai heterogenitás mellett szól, ismert albínó szülőknél normális gyermek is, és hogy ritkán előfordul familiaris domináns öröklésmenet. Az albinismus X-chromosomalis recessziv, ami a heterozygotában is redukáltan manifesztálódhatik; az albinoidismus öröklődő alakjára domináns és recesszív adatok ismertek. *Gy. B.*

albinismus circumscriptus: →*naevus achromicus*

albinismus solum bulbi: csak a szemben mutatkozó festékhiány. *B. B.*

albinismus solum fundi: csak a szemfenéken hiányzó festékanyag. *B. B.*

albinismus universalis: általános festékhiány

albínó: *albinismus*ban szenvedő egyén *(→albinismus).* *N. J.*

Albinus (Weiss, von Weissenlöw): német származású németalföldi anatómus család. *Bernhard* ~. (1653—1721) frankfurti egyetemi tanár és 1684-ben az ottani anatómiai teátrum alapítója, majd Leydenben az orvostan tanára. Helyét fiának adta át, *Bernhard Siegfried* ~ nak (1697—1770), aki híres művészek közreműködésével nagyszerű anatómiai atlaszt készített *(Tabulae sceleti et musculorum corporis humani*, 1747). Sokoldalúsága és formaérzéke miatt saját korában ~t *Haller*ral egy szinten emlegették, *P. Camper* az anatómusok fejedelmének nevezte. (Anatomicorum princeps magnus ~.) Az anatómia fellendítéséhez eredeti művein és tanításán kívül azzal is hozzájárult, hogy *Vesalius*, *Fabricius* és *Eustachi* munkáit kiadta. A leydeni egyetem másik jeles anatómusa volt öccse, *Friedrich Bernhard* ~ (1715—78), az utrechtié pedig *Christian Bernhard* ~ (1700—52). *Be. I.*

Albothyl: nőgyógyászati készítmény, mely metakresol sulfonsavnak formalinnal való condensatiós termékének 36%-os oldata. Indicatiós területe: portio erosio, ritkábban égések és fekélyek. Az ovulum 0,25 g ~ oldatot tartalmaz, a gel 5%-os. Az ~ Fluor tb. 90 mg ~ t, 0,05 mg Stilben-t és vehiculumot tartalmaz. *K. E.*

Albrecht-eszköz: endoscopiában használatos műszer.

Albrecht-jelenség: a halláskifáradás megnyilvánulása. Ha a fület állandó jellegű, küszöberősségű hang éri, bizonyos idő elteltével a hallószerv kifárad és nem hallja tovább a hangot. Az ~et a klinikai gyakorlatba K. Schubert (1944) ültette át, aki a halláskifáradást az idő és hangerő függvényében regisztrálva megállapította, hogy 30 éven aluliak <1000 Hz frekvenciájú, küszöberősségű hangokat kb. 20 percig hallják, magasabb hangok területén hasonló idő alatt kb. 5 dB esés mutatkozik. Idősebb korban a halláskifáradás rövidebb idő alatt következik be és a csökkenés mérve is nagyobb fokú. Különösen kifejezett a jelenség belsőfül eredetű nagyothallóknál. Vezetéses típusú nagyothallóknál a halláskifáradás az ép hallásúakéhoz hasonlatos. *Ré. Gy.*

Albright, Fuller (1900—): amerikai (Boston) belgyógyász, egyetemi tanár. A mellékpajzsmirigy kutatásával foglalkozik. Leírta az osteitis fibrosa disseminata kórképét.

Albright-betegség: →*pseudo-hypoparathyreosis*

Albright—Buttler—Bloomberg-syndroma: →*phosphat diabetes*

Albright syndroma: →*dysplasia fibrosa*

Albroman: →*bromvalerocarbamidum*

Albucasis: →*Abulkázim*

Albucid: →*Sulfanilamidum*

albugo: 1. fehér folt a szaruhártyán. 2. a körömben →*leukonychia*

albumen: a →*fehérje* régies elnevezése. *S. F. B.*

albumen tannicum, *tanninum albuminatum, Tannalbin, Albutannin:* 50% csersavat tartalmazó fehérje. Ízetlen, szürkésbarna por, a gyomrot nem izgatja, a bélben elbomlik és a felszabaduló csersav *(→acidum tannicum)* adstringáló hatású. Bélhurutban, hasmenés csökkentésére 0,5—2,0 g p. dosi, 2,0—6,0 g p. die, porban v. 0,5 g-os tbl-ban. Szokás *opium*mal kombinálni. *I. B.*

albumin: 1. desztillált vízben oldódó egyszerű fehérje; félig telített ammoniumsulfát oldatból még nem csapódik ki (ellentétben a *globulin*nal). Ma inkább csak a *serumalbumin* helyett használják. — 2. kevert human plasmából hideg alkoholos plasmafractionálással előállított készítmény. Gyógyászati célra 5—15 és 25% ~t tartalmazó vizes oldatban kerül alkalmazásra, mely még natriumcaprylatot, natriummandelatot és 3% dextrosét is tartalmaz. Intravenásan adható. Szobahőmérsékleten is tárolható. Különböző eredetű hypalbuminaemiás állapotok kezelésére, különböző eredetű shock állapotokban a keringő térfogat feltöltésére, a shockvese kialakulásának megelőzésére adják. *S. F. B.—G. M.*

albuminátok: savval v. lúggal denaturált fehérjék.

albumin agglutinin: →*incomplet haemagglutinin*

albumin-globulin hányados: →*albumin-globulin quotiens*

albumin-globulin quotiens, *A/G quotiens, albumin-globulin hányados:* a serum albumin- és globulintartalmának viszonya. Általában 1,5—2 körüli érték, az electrophoresis alapján nyert adatok szerint kisebb. A globulinszaporulatot, különösen ha albumincsökkenéssel jár, jól kifejezi az ~ 1-nél kisebb értéke. Ez elsősorban chronikus májbetegségekben, hypoproteinaemiás állapotokban, paraproteinaemiákban fordul elő. Egzaktabb a fehérjefrakciók abszolút értékeinek megadása. *M. I.*

albuminimeter, *albuminometer:* empirikus beosztással ellátott üvegcső, a vizelet (esetleg más oldat) fehérjetartalmának megközelítő pontosságú meghatározására. Az oldatból a fehérjét megfelelő reagenssel kicsapjuk, majd ülepítjük v. centrifugáljuk és csapadékmennyiségét a cső beosztásáról olvassuk le. Legelterjedtebb az *Esbach*-féle, kevésbé használatos az *Aufrecht*-féle. *Ba. B.*

albuminocholia: a normálisnál nagyobb fehérjetartalom (főleg albumin) az epében. Cholangitis jele. Az epe mucintartalmának híg ecetsavval történő kicsapása után sulphosalicylsavval vizsgálható. *M. I.*

albuminoidok: a →*scleroproteinek* régebbi elnevezése.

albuminometer: →*albuminimeter*

albuminuria, *proteinuria, fehérjevizelés:* a vizeletben fehérje mutatható ki kémiai reakciókkal. Helyesebb proteinuriáról beszélni, mivel az albumin mellett kisebb mennyiségben a vér-plasma egyéb fehérjéi is megjelennek. A normális vese-glomerulusokon a 70 000 molekulasúlynál kisebb fehérjék akadálytalanul jutnak át. A glomerulus filtratum normális körülmények között is tartalmaz napi 20 mg% fehérjét, amelyet a tubulusok resorbeálnak, s naponta legfeljebb 10 mg fehérje ürül ki. A glomerulusok áteresztőképessége kóros körülmények között megnő. Ilyenkor a tubulusok a fehérjét már nem tudják teljesen resorbeálni, s ~ észlelhető. Ritkább esetben a tubulusok megbetegedése v. a vérfehérjék megváltozása (paraprotein) következtében jön létre. Az ~ renalis és extrarenalis okok következtében jöhet létre. ~t okozhatnak: 1. betegségek, a glomeruluspermeabilitas fokozódása, v. dysproteinaemia következtében (súlyos anaemia, leukaemia, plasmocytoma stb.). 2. nagyobb testfelület megégése, insolatiója. 3. hideghatás (a veséken átáramló vérmennyiség csökkenése és a glomerulusok reflexes úton fokozódó permeabilitása). 4. pyuria (a húgyutak gyulladása következtében. ~ spuria). 5. lázas állapot, fertőző betegségek, sepsis. A glomerularis functio zavara következtében kisfokú, diphtheriában nagyfokú ~. 6. lordosis által kiváltott *orthostatikus* albuminuria. Astheniás lordotikus egyéneken álló helyzetben a lordotikus testtartás a vena renalisban a vér elfolyását akadályozza. Korrekciójakor az ~ eltűnik. Az orthostatikus ~ kétoldali. A vizeletfehérje egyrésze ecetsavra már hidegen kicsapódik (serumalbumin chondroitin kénsav). Az orthostatikus ~ felpolcolt derékkal való fekvésben provokálható. Az orthostatikus ~ jelentősége különösen a „maradék" ~ értékelésében fontos. 7. mérgezések (higany, arsen, terpentin, cantharidin, apiol stb. okozta glomerulus és tubulus károsítás). 8. a vese palpatiója. 9. pangásos vese. (Cardialis decompensatióban az ~ mellett a vizelet vörösvérsejteket és cylindereket is tartalmazhat. Compensatióban az ~ eltűnik.) 10. „maradék" ~: a nephritis gyógyulásának megítélése szempontjából jelentős. A vizelet üledékében vörösvérsejtek, cylinderek nem találhatók és az ~ nagysága terhelésre 0,5‰ alatt marad. 11. sportteljesítmények, nagyobb testi megerőltetés. 12. vegetatív idegi behatások *(nervosus ~)* a vese vérellátásának befolyásával. 13. vegetatív crisis (infarctus, colica stb.). 14. a veseparenchyma megbetegedései. 15. oralis vércukorcsökkentő készítmények (Bucarban, Nadisan, Rastinon, Meloral). Kimutatására 20%-os sulphosalicylsavat cseppentünk a vizeletbe; fehérje jelenlétében zavarosodás támad. A fehérje mennyiségét *Esbach* módszerével határozzuk meg és mennyiségét ezrelékben fejezzük ki. Jódtartalmú kontrasztanyag elfogyasztása után a sulphosalycilsav-próba a vizeletben pozitív lehet, de a reakciót ilyenkor nem fehérje adja. ~ *physiologica neonatorum:* a 4. életnap körül nem ritkán, átmenetileg, kevés fehérje jelenik meg a vizeletben a vesefilter átmeneti folyadékhiány okozta sérülése következtében. *Br. P.—D. L.*

albuminuriák (proteinuriák) felosztása és okai: (Táblázatot lásd 100. oldalon)

„Albuminurie in das Gewebe": allergiás eredetű, magas fehérjetartalmú vizenyő szövetekbe áramlása. Az antigen-antitest reakció a capillarisok falát fokozottan fehérje áteresztővé teszi. Leírója *Eppinger.* *B. P.*

albumose: részlegesen lebontott fehérjekeverék elavult neve, jelenleg a *pepton* elnevezés használatos. *S. F. B.*

Albutannin: →*albumen tannicum*

Alcalescens—Dispar-csoport: a bélbaktériumok *Escherichia* csoportjának egyik alcsoportja; az E. coli fermentációs variánsa. Szénhydrátokból kezdeti savanyítás után lúgot képez. Régebben helytelenül a *Shigellák* közé sorolták. Némelykor pathogen lehet. A csoportba tartozik a *Bacillus alcalescens, B. dispar, B. madampensis, a Bacterium palatinense* stb. *A. Z.*

Renalis (primaer)	Extrarenalis (secundaer)	Postrenalis (spuria)	Functionalis	Bence—Jones (paraproteinuria)
Acut és chronikus nephritis Nephrosis Destructiv vese-folyamat (tumor, tbc) Malignus hypertonia Chronikus pyelonephritis Nephrosclerosis Ecclampsia gravidarum Sublimat-mérgezés	Nagyvérköri venás pangás (cardialis decompensatio, v. renalis thrombosis) Ascites Intraabdominalis tumor Görcsös állapotok (epilepsia, agytumor) Mérgezések (higany, ólom, phosphor, benzin, arsen, barbiturat, chinin) Kiterjedt égési sérülés, destructiv szöveti folyamatok	Ureter, hólyag, urethra gyulladásai, kő okozta mechanikus sérülése	Testi megerőltetés (menetelés, sport) Jeges fürdő Orthostatikus albuminuria Graviditas	Myeloma multiplex Csontvelő tumor Leukaemia

Albuminuriák felosztása és okai

Alcaligenes: az *Achromobacteriaceae* baktérium család egyik nemzetsége. Gram-negatív, legtöbbször csillós pálcikák, amelyek gerincesek bélcsatornájában élnek. A tejben lúgot képeznek. A csoport legismertebb tagja az *A. faecalis (Bacterium alcaligenes, B. faecalis alcaligenes)*, melyet legtöbbször nem tekintenek pathogennek. *A. Z.*

alchemia, *alkímia:* középkori, az aranycsinálás és az örök élet titkát kutató mesterség, amely olyan gyakorlati eredményekre vezetett, mint a porcelángyártás megoldása, s általában előmozdította a vegyészet kibontakozását. *B. I.*

Alcock-csatorna, *Alcock-nyílás:* a *fossa ischiorectalis* oldalsó falát képező fascia obturatoria kettőzete, amelyen a n. pudendus és a vasa pudenda halad keresztül; nagy ritkán sérvtömlő is kibújhat rajta. *B. I.*

Alcock-nyílás: → *Alcock-csatorna*

alcohol, *alkohol:* **1.** szerves aliphás v. aliciklusos vegyület, melyben —OH csoport van. Ha R tetszőleges szénlánc, $R—CH_2OH$ a primaer ~okra, R_2CHOH a secundaer ~okra és $R_3C—OH$ a tertiaer ~okra jellemző csoport. Az ~ok általános jellemzői: neutralis kémhatás, savakkal esterképzés, más alcohollal aether-képzés, PCl_5 hatására —OH csoportjuk Cl-ra cserélődik ki. Könnyen oxidálhatók aldehyddé ill. ketonná. Legegyszerűbb ~ok a methylalcohol (faszesz) és az aethylalkohol (borszesz). — **2.** *aethylalcohol, spiritus, szesz* C_2H_5OH: jellegzetes szagú, égető ízű, gyulékony folyadék. Az ~ *absolutus* 99,5%-ot tartalmaz, forrpontja 78—79°, fs. 0,790—0,792. A *spiritus concentratissimus* 96%-os fs. 0,807, *spir. concentratus*, töménységesz 90%-os, fs. 0,828, *spir. dilutus* 70%-os, fs. 0,885. Cukortartalmú növényi (bor, pálmabor, pulque stb.) és állati nedveknek (kumisz, méhsör) élesztőgombák okozta erjedésekor keletkezik. A keményítő tartalmú magvakat (árpa, burgonya, rizs) előbb diastaséval megemésztik, azután erjesztik (sör, szake). Az erjedés megáll 15—18% szesztartalom elérésekor, mert az élesztő narcotizálódik. A szeszes folyadék lepárlásával nyerik a konyakot, rumot, arrakot, whiskyt és a gyümölcspálinkát. Ezek 30—70% szeszt tartalmaznak. Az ~ 20—70% koncentrációban fertőtlenít, de a spórákat nem pusztítja el. A bőrön híg oldatban hűsít és gyulladást enyhít. 50—70%-os koncentrációban csökkenti az izzadást, edzi az emlőbimbókat és vérbőséget okoz. A szájban növeli a nyálelválasztást, étvágyat gerjeszt. A gyomorban fokozza a secretiót, elősegíti az emésztést, s a gyógyszerek felszívódását. Töményen bevéve enyhíti a simaizom-görcs kiváltotta fájdalmat. Gyorsan szívódik fel és eloszlik a szervezet egész vízterében, tehát a vér ~ koncentrációját szorozva a testsúly 68%-ával, megkapjuk az egész test ~-tartalmát. Enyhe részegségben a vér 0,15—0,2 súlyosban 0,3—0,5% ~t tartalmaz. Az ~ a központi idegrendszerre hatva, elsősorban a legmagasabb szellemi functiókat károsítja. Romlik a megfigyelőképesség és az eszmetársítás sekélyesebbé válik. Csökken az emlékező-, tanulási-, ítélőképesség, az önkritika és önfegyelem. A fájdalom enyhül,

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

elmúlnak a gondok, bosszúságok: euphoria áll be. A gátlások alól felszabaduló mozgató központok erős izgalma kiabálásban, éneklésben, birkózásban, verekedésben nyilvánul meg. Jellegzetes az akadozó beszéd, tántorgó járás, kettőslátás és egyéb incoordinatio. Az ~ a munkateljesítményt a fáradtság érzésének csökkenése folytán átmenetileg növelheti, de utána hosszantartó kimerültség következik. A szívműködést nem erősíti, de a hasi erek összehúzódása által növeli a szívbe a venás befolyást és ezzel a perctérfogatot. A légzőközpontot izgatja. A bőrerek kitágulása a fázást megszünteti, csökken a hőszabályozás, ezért a részeg ember hidegben „megfagyhat". A szervezetben óránként átlag 0,1 g/kg ~ ég el. 1 g 7,1 kalóriát szolgáltat és ezzel zsírt és szénhydrátot pótol. Étvágyjavítónak, roborálónak, próbareggelinek (300 ml 5%-os oldat), a bor, konyak és pezsgő pedig a vérkeringés és légzés javítására collapsusban használatos. Therapiás adag 10—20 g ~t tartalmazó ital, 40—50 g már erős részegséget, gyermekben 3 g/kg, felnőttben 6—8 g/kg halálos mérgezést okoz. Gyors felszívódás esetén már 100—200 g is életveszélyes lehet! — *Alcoholmeghatározás vérben:* klasszikus E.M.P. *Widmark* (1889—) svéd orvos módszere; e célra szolgáló üvegedény aljára ismert töménységű bichromat-kénsavat mérünk be. A vizsgálandó vérmintát a sav feletti légtérbe helyezzük el a jól záró dugóra felfüggesztett kis tálkában. Enyhe melegítéssel kiűzzük a vérből az alkoholt, s azt a bichromat-kénsav elnyeli. A feleslegben maradt bichromat-kénsavat jodometriásan visszatitráljuk. A *Nagy*-féle módszernél a vérből forralással kiűzött alkoholt lúgos kaliumhypermanganat oldatban fogjuk fel. A kaliumhypermanganat oldat színváltozásából hozzávetőleges pontossággal megbecsülhetjük az alkohol mennyiségét. Ujabban *Bonnicksen* és *Lundgren*, továbbá *Kaplan* és *Ciotti* az alkohol dehydrogenase fermentum alkalmazásával rendkívül érzékeny és specifikus alkoholmeghatározási eljárást közöltek. (→ még *alcohol concentratio a vérben*, → *alcohol kimutatása lehelletben*) *S. F. B.—I. B.—Ba. B.*

alcohol-allergia, aethylalcohol elfogyasztása után fellépő allergiás állapot, melyet valószínűleg a szervezetbe bejutó és ott lebomló valamely alkohol intermediaer termék okoz. *Br. P.*

alcohol-amblyopia: → *neuritis retrobulbaris*

alcohol cetylicus, *cetylalcohol* $CH_3(CH_2)_{14}CH_2OH$: fehér zsíros tapintású, kristályos, jellegzetes szagú és ízű anyag. Kenőcsben (2—7%) elősegíti az emulgeálódást és a gyógyszerek felszívódását. *I. B.*

alcohol-concentratio a vérben: az elfogyasztott szeszesitalból felszívódott alkohol mennyisége a vérben. Meghatározása alapján kiszámítható, hogy a bűncselekmény elkövetése, v. a baleset megtörténte időpontjában stb. mennyi alkohol volt a tettes v. az áldozat szervezetében. 0,30 ezrelék alatti véralkohol-concentratio nem értékelhető. (→ még *alcohol*) *F. V.*

alcohol-dehydrogenase: az alkoholos erjedés utolsó lépését, az acetaldehydnek aethylalcohollá történő redukcióját, redukált NAD segítségével katalizáló enzym. A folyamatot mindkét irányban katalizálja, ezért acetaldehydreductasénak is nevezik, mivel az egyensúly állapotában sok aethylalcohol és kevés acetaldehyd van jelen. Különösen az élesztő fontos enzymje. *S. F. B.*

alcoholelvonás: chronikus alcoholismusban alkalmazott gyógyeljárás, különösen, ha személyiségváltozás, polyneuritis, myelosis v. egyéb idegrendszeri elváltozás jelentkezett. Ez idő szerint ~ra leginkább beválik az Antaethyl kúra. Az Antaethyl az alkohol lebontását az acetaldehyd nívón megállítja, miáltal alkoholfogyasztás esetén kínos tünetekkel járó acetaldehyd mérgezés jön létre. *H. B.*

alcohol-fájdalom: → *Hodgkin-kór*

alcohol-injectio: alkoholbefecskendezés az afferens idegtörzsbe, az idegvezetés időszakos felfüggesztése, ill. a fájdalom megszüntetése céljából. (→ még *Schlösser-injectio*) *B. I.*

alcohol-intolerantia: csökkent alkoholtűrő képesség, már csekély, általában ittasságot nem okozó mennyiségű szeszesital elfogyasztására bekövetkező fokozott reakciók. Gyakori, hogy chronikus alkoholistákon az acut intoxicatio mind kisebb alkohol mennyiségre jelentkezik. Epilepsiásokon egyes psychopathákon, koponyasérülések, agyrázkódás után, valamint arteriosclerosis esetén kis adag alkoholra is intoxicatio jelentkezhet. *F. V.*

alcoholisatio: 1. therapiás alkohol-adagolás. — 2. vegyi művelet, amely valamely vegyületnek valamilyen alkohollá való átalakítását eredményezi. *J. E.*

alcoholismus, *alcoholomania, alcoholophilia:* psychés kényszer szesztartalmú italok mértéktelen fogyasztására. Az alkohol nedv-

szívó, a vízzel minden arányban jól keveredik, a lipoidokat oldja, a fehérjéket coagulálja. Ezen kémiai tulajdonságainál fogva a szervezetben gyorsan felszívódik és az összes vízterekben egyenletesen eloszlik. A sejtek lipoid membránját oldva könnyen bejut a sejtekbe, amelyeknek anyagcsere-folyamatait gátolja. Különösen a központi idegrendszer sejtjeire fejt ki bénító, narcotikus hatást. Egyes zsigeri szervekben zsíros degeneratiót okoz. Viszonylag kis mennyiségű alkohol hatására az észrevevés, megjegyzés, megítélés, társítás, lényegmegragadási képesség tompul. A reflexidő megnyúlik. A nagyagykérgi gátlások gyengülése következtében az alkoholos psychés tevékenységet gátlástalanság, euphoria, önkontroll-hiány jellemzi. Egyszeri nagymennyiségű alkoholfogyasztás után *alkoholos intoxicatio* jön létre. Chronikus ~ hosszabb időn át történő rendszeres alkoholfogyasztás esetén lép fel. A testi tünetek közül gastritis, étvágytalanság, májcirrhosis, peripheriás neuritisek, neuritis optica jöhetnek szóba. Ezek a kórtünetek azonban nem szükségszerű kísérői a chronikus ~nak. A psychés elváltozásokra a lassú dementálódás, az erkölcsi tudat csökkenése, az akaraterő, ítélőképesség, logikai tevékenység erős beszűkülése jellemző. Chr. ~ igen gyakran vezet elmezavarokhoz úm.: *delirium tremens*, *deterioratio*, *hallucinosis*, *dementia*. Periódusokban jelentkező ivási kényszer a *dipsomania*. A chronikus ~ gyógyítása megfelelő zárt intézetekben, egyes esetekben ambulanciákon gyógyszeres (pl. *Antaethyl)* és psychiatriai módszerekkel lehetséges. *F. I.*

alcoholisták impotentiája: →*impotentia erigendi*

alcohol kimutatása leheletben: *Harger*, *Halpieu* és *Lamb* 1938-ban közölték módszerüket a titkolt alkoholfogyasztás leleplezésére. H.H.L. készüléküket drunkometernek nevezték. A módszer alapelve, hogy a kénsavas kaliumpermanganat a kilégzett levegő alkoholtartalmának a hatására redukálódik. Hibája az eljárásnak, hogy más redukálószer pl. benzingőz is adja, másrészt az eredmények csak megközelítő pontosságúak. Silicagél alkalmazásával hazánkban Nagy és Zsigmond dolgoztak ki gyors, egyszerű eljárást. Készülékük az ún. *alcoholsonda*, az ammoniumsulfat alkohol iránti igen nagy érzékenységét használja fel. Az „alkoholszonda" megközelítőleg az elfogyasztott alkohol mennyiségének meghatározására is alkalmas, a létrejött színreakció alapján. *F. V.*

alcoholmeghatározás vérben: a vér alkoholtartalmának meghatározására a használatos eljárás. Bizonyos bűncselekmények esetében kötelező. Közlekedési balesetek, élet és testiépség elleni bűncselekmények esetén mind a tettes (gyanúsított), mind a sértett (áldozat) vérének alkoholtartalmát meg kell határozni a bűncselekmény v. az esemény időpontjára vonatkoztatva. A rendszeresített vérvételi készlettel vért kell venni és a vért az Országos Rendőrkapitányság Bűnügyi Laboratóriumába, v. valamelyik Orvostudományi Egyetem Igazságügyi Orvosi Intézetébe kell küldeni a vérvételi tartályhoz mellékelt, kitöltött vizsgálati kérdőívvel együtt. A kérdőívre a vérvételt foganatosító orvos a klinikai észleleteit (magatartás, idegrendszeri tünetek stb.) jegyzi fel. A vérmintának a lehető leggyorsabban kell a vizsgáló intézetbe kerülnie, ellenkező esetben az alkoholtartalom meghatározása nem ad megnyugtató eredményt. ~ a vérben Widmark szerint →*alcohol.* *F. V.*

alcoholomania: →*alcoholismus*

alcoholophilia: →*alcoholismus*

alcoholos cirrhosis: →*atrophiás cirrhosis*, →*cirrhosis hepatis*

alcoholos delirium: chronikus alkoholistákon lázas állapotok, traumák hatására fellépő tömeges hallucinatoros élménnyel, a tudat beszűkülésével, nagyfokú psychomotoros nyugtalansággal járó delirosus zavartság. Dominálnak a haptikus (tactilis) hallucinatiók. Gyakran minden külső ok nélkül jelentkezik. Keletkezésében valószínűleg a hiányos táplálékfelvételnek, ill. a zavart felszívódás következtében kialakuló B-vitamin complexus hiánynak van főszerepe. *H. B.*

alcoholos epilepsia: idült alkoholistáknak valószínűleg agytörzsi vascularis károsodások hatására megjelenő epilepsiás rohamai. Rendszerint elhúzódó tudatborulás, homályállapot, nagyfokú psychomotoros nyugtalanság kíséri, amelyek aggressiv cselekedeteknek kedveznek. *Th.:* alkoholelvonás önmagában kevés, a teljes és végleges alkoholabstinentia mellett antiepilepticumok adandók. *H. B.*

alcoholos erjedés: az élesztő és néhány más mikroorganizmus fermentatiója, amelynek brutto egyenlete: glucose = 2 aethylalcohol + $2CO_2$. A folyamat hasonlóan megy végbe mint a *glycolysis*, azzal a különb-

séggel, hogy ezekben a szervezetekben a keletkező pyroszőlősavat egy *pyruvatdecarboxylasé*nak nevezett enzym acetaldehyddé alakítja és a keletkezett acetaldehyd (és nem a pyruvat) az, ami a redukált coenzymmel redukálódik az alcoholdehydrogenase enzym hatására aethylalcohollá. *S. F. B.*

alcoholos fehérjefrakcionálás: alkoholos (methyl v. aethyl) fehérjekicsapás 0 °C alatti hőmérsékleten. Ezzel az egyes fehérjefrakciók tisztábban választhatók le, mint a kisózásos módszerekkel. Az ~ diagnosztikai célra nem használatos. Fontos módszer therapiás készítmények előállítására. Az ~ által 6—8 frakciót lehet elkülöníteni, ezek megfelelő eljárásokkal további komponensekre bonthatók. Kidolgozása E. J. Cohn nevéhez fűződik. *Novák Ernő*

alcoholos hallucinatio: chronikus alkoholistákon deliráns zavartság nélkül fellépő „tiszta" hallucinatiók, rendszerint riasztó tartalommal. A hallucinatoros élmények secundaer feldolgozása téveszmék keletkezéséhez vezethet. *H. B.*

alcoholos májcirrhosis: →*atrophiás cirrhosis*, →*cirrhosis hepatis*

alcoholos paranoia: chronikus alkoholisták paranoiás kórképe nem rendszerezett, elsősorban féltékenységi téveszmékkel. Létrejöttében szerepe lehet az alkoholizmus miatti impotentia coeundinak. *H. B.*

alcoholos polyneuritis: chronikus alkoholisták polyneuritise (helyesebben polyneuropathiája) a gastroenteritis következtében kialakuló B-vitamin complexus hiánya következtében. A polyneuritis szokott tünetei: paraesthesiák, érzéskiesések, bénulások és a heves fájdalom (pl. „égő talpak") jellemzik. *Th.:* alkoholmegvonás, folyadékbevitel s a B-complexus bőséges parenteralis adása. Ha a folyamat nem nagyon előrehaladott, a prognosis jó. *H. B.*

alcoholos próbareggeli: →*fractionált próbareggeli*

alcoholos psychosisok: tömény alkoholos italok chronikus fogyasztására visszavezethető kórlélektani syndromák (pl. →*alcoholos hallucinosis*, →*alcoholos paranoia* stb.). *H. B.*

alcoholsonda: →*alcohol kimutatása lehelethen*

alcohol-tolerantia: alkoholtűrő-, alkoholelviselőképesség. Határai egyénileg és alkalmilag igen változók. A testi erőbeli állapot, az előzetes táplálékfelvétel mennyisége és minősége, az egyén tápláltsága, kedélyállapota, stb. jelentősen befolyásolják. Fáradtság, éhezés, idegkimerültség az ~t lényegesen csökkentik, a jóltápláltság, intact kedélyállapot, bőséges táplálkozás a tűrőképességet emeli. *F. V.*

alcohol trichlorisobutylicus, *Chloreton, Chlorobutanol, acetonchloroform, trichlorisobutylalcohol:* $CCl_3-C(CH_3)_2-OH$ antiemeticum, kámforos szagú, csípős ízű, vízben kevéssé (0,75%) oldódó kristályos por, főleg hányinger és tengeribetegség ellen használatos. A nyálkahártyát érzéstelenìti, enyhén fertőtlenít. *D:* 0,3—0,5! g p. dosi, 1,5! g p. die, per os és *(Nautisan)* kúpban. 10%-os kenőcsben viszketést csillapít. *I. B.*

Alcopar, *Bephenium hydroxynaphthoat:* N-benzyl-N-N-dimethyl-N- (β-phenoxyaethyl) ammonium-3-hydroxy-2-naphthoat; anthelminthikus hatású készítmény elsősorban nematodák ellen; jól hat az Ancylostoma duodenale és Ascaris lumbricoides ellen. Adagja 5 g, 2 éven aluli gyermeknél 2,5 g. Hashajtásra, diétára nincs szükség; eredménytelenség esetén a kezelés még egyszer megismételhető. *W. A.*

álcsigolyák: →*vertebra spuria*

alcsoportok (vércsoport): az A-típusú vörös vérsejtek kétféle A_1 és A_2 agglutinogent tartalmaznak. Az A vércsoportú egyének 80%-a az A_1, 20%-a az A_2 alcsoporthoz tartozik. Ennek megfelelően A_1B és A_2B vércsoportok is megkülönböztethetők. Egyes esetekben az A_1 vércsoportúak savójában α_2, az A_2 vércsoportúak savójában α_1 agglutinin található. Gyakorlatilag fontos, hogy az α_2 agglutinin erősen reagál a 0-típusú vérsejtekkel, ami az ún. univerzális donor vérének transfusiós felhasználása kapcsán komplikációkat okozhat. (További A_3, A_x, B_1 és B_2 alcsoportok is megkülönböztethetők, ezeknek azonban csekély a gyakorlati fontossága.) *B. P.*

Aldacton, *Spironolacton:* 3-⟨3'-oxo-7'α-acetyl-thio-17-β-hydroxy-4'-androsten-17, α-yl⟩ propionsav-γ-lacton; a mellékvesekéreg leghatékonyabb mineralocorticoidjának kompetetiv antagonistája. Therapiában diureticumként használatos, mint ilyen növeli a Na- és Cl-kiválasztást, csökkenti a K- és ammonium-kiválasztást és a vizelet aciditását. Mivel hatása lassan, 3—4 nap alatt fejlődik ki, célszerű más diureticumokkal kombinálni. Elsősorban oedemával járó betegségekben, cardialis, nephrogen, idiopathikus oedemákban, máj-cirrhosisos ascitesben stb. használják. Natriuretikus hatása

révén csökkenti a vérnyomást is. Acut veseelégtelenségben vagy hyperkalaemia esetén végzetes lehet, ezért az electrolyt egyensúly állandóan ellenőrzendő. Adagja felnőtteknek napi 100 mg, legfeljebb 200 mg-ig emelhető szükség esetén. Legalább 5 napig adandó, a további kúrában az adag nagyságát az elért hatás szabja meg. *K. E.*

Aldarson: →*Phenarson-sulfoxylat*

aldehydek: szerves vegyületek, amelyek a szénlánc utolsó szénatomján egy (oxo-, aldehyd) csoportot tartalmaznak. Primaer alkoholok dehydrogenálásával keletkeznek (alcohol dehydrogenatus). Általában könnyen illó, színtelen, kellemes szagú, vízben rosszul oldódó anyagok. Igen reakcióképes vegyületek, könnyen oxidálhatók carbonsavakká, ezért erős redukáló anyagok (Fehling-oldatot, ezüst ionokat stb. redukálnak). Másrészt könnyen polymerizálnak, bisulfittal, vízzel, ammoniával additiós vegyületeket képeznek, hydrazinnal, hydroxylaminnal, aminokkal könnyen kondenzálnak. Alkoholokkal reagálva →*acetalokat* adnak. Legfontosabb a *formaldehyd* (HCHO, az *acetaldehyd* (CH_3—CHO) és a *propionaldehyd* (CH_3CH_2—CHO). *S. F. B.*

aldehydmutase: régebben feltételezett, az aldehydből alkoholt és savat, pl. acetaldehydből aethylalcoholt és ecetsavat képező enzym. Valójában nem létezik; a leírt hatás két enzym egyidejű működéséből ered. *S. F. B.*

aldehydoxydase, *Schardinger-enzym:* az aldehydeket nem specifikus módon savvá oxidáló enzym; a májból és a tejből izolálható. Xanthinoxydase hatása is van. Metalloflavoprotein, amelyben a flavinrészen kívül Mo ion szerepel prosthetikus csoportként. Az ~ működésén alapszik a *Schardinger-próba:* a tejhez adott methylenkéket kevés formaldehyd elszínteleníti; a pasteurizált tej kevésbé, a baktériumokkal fertőzött tej erősebben adja a próbát. *S. F. B.*

aldehyd reagens (Ehrlich): →*urobilinogen reagens*

Aldeolin: →*sympatholytica*

Alder-anomalia: a fehérvérsejtek örökletes granulatiós anomáliája. Öröklésmenete autosomalis dominantiát mutat variáló expressivitással. *Gy. B.*

Alderotti, Taddeo (Thaddeus Florentinus) (1223—1303); firenzei származású bolognai egyetemi tanár. „Consilia" néven bevezette a betegségek skolasztikus megvitatását: a gyakorlati gyógyítás háttérbe szorult a „thesis" felállítása, az érvek és ellenérvek szembeállítása és a logikus következtetés levonása mögött.

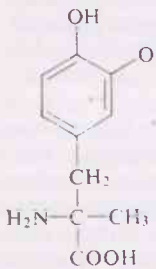
ál-diverticulum: olyan diverticulum, amelynek fala nem tartalmazza az üreges szerv (pl. vastagbél) falának összes rétegeit. *B. I.*

aldohexose: olyan *hexose*, amelynek az 1. szénatomján aldehydcsoport található. *S. F. B.*

aldol, $CH_3CHOH—CH_2—CHO$: aldehydalcohol, az acetaldehyd dimerisatiós terméke. *S. F. B.*

aldolase: a glycolysis folyamatában részt vevő enzym; a fructose-1,6-diphosphorsavnak egy molekula glycerinaldehyd-3-phosphorsavra és egy dioxyacetonphosphorsavra hasítását (reversibilis módon) katalyzálja. Az ~ tehát egy C—C-lyase. *S. F. B.*

Aldomet, *Presinol, α-methyldopa:* α-methyl-3-4- dihydroxy-l-phenylalanin: magas vérnyomást csökkentő vegyület. Hatásmechanizmusa valószínűleg azon alapszik, hogy gátolja a DOPA decarboxylasét és így a noradrenalin és adrenalin képződését, és ugyanezen okból a serotonin képzését is lassítja. Klinikailag a hypertonia betegség minden formájában használják. Kezdő adag 0,5—2,0 g naponta per os, fenntartó adag 0,5—1,0 g. A nagy egyéni érzékenység különbségek miatt néha ennél jóval több is szükséges.

Aldomet

aldose: aldehydcsoportot tartalmazó cukor (→még *szénhydratok*)

Aldosteron: →*corticosteroidok*

aldosteron-antagonisták: az aldosteronnak a vese-tubulusokra kifejtett hatását antagonizáló anyagok. Egyes steroid-17-spirolactonok az aldosteron natrium retineáló hatását gátolják és így natriuresist idéznek elő, ugyanakkor csökkentik a H^+, NH_4^+, és K^+ vizelettel történő ürítését. In vitro vizsgálatokban a mellékvese szeletek aldosteron termelését növelik. Hatásukat csak aldosteron, v. más az ionháztartást befolyásoló steroidok jelenlétében fejtik ki. Adrenalectomizált és diétásan életben tartott állatok Na és K ürítését nem befolyásolják. *S. -E*

aldosteronismus: a mellékvesekéreg fokozott aldosteron elválasztását követő kép. Jelentkezhet önálló kórkép formájában *(primaer ~, Conn-syndroma)* v. egyéb, rendszerint oedemával járó betegség kísérő tüneteként *(secundaer ~)*. A primaer ~t olyan mellékvesekéreg tumor, ritkán mellékvesekéreg hyperplasia okozza, amely fokozott mértékben választ el aldosteront *(electrocortint)*. Néha Cushing-syndromát okozó mellékvesetúlműködés is fokozott aldosteron elválasztással jár. Tünetei: izomgyengeség, hypertensio, hypokalaemia, hypernatraemia, alkalosis, hyponatruria, hyperkaluria. Tetániás görcsök is jelentkezhetnek. Secundaer ~t találunk cardialis decompensatióban, nephrosisban, májcirrhosisban, terhességben, különösen terhességi toxaemiában. A primaer ~ kezelése sebészi. Az aldosteron antagonistákat az oedemával járó kórképekben diureticumként a therapiában is felhasználják. *Ho. I.*

aldosteronuria: aldosteron ürítése vizelettel. Normálisan igen csekély, mert a szervezetben az aldosteron nagy része elbomlik. ~ kifejezést gyakran a hyper~ értelemben használják. *S. J.*

Aldrich—McClure—Földes-próba: eljárás a bőr víztransportáló képességének kimutatására. Az irhába fecskendezett vízgöb felszívódásának időtartamát méri. *Aldrich* eredetileg fiziológiás konyhasóoldatot használt, *Földes E.* methylenkékkel színezett Ringer oldatot, ami a jelenséget szembeötlőbbé teszi. *Be. K.*

Aldrich-syndroma: eccematoid dermatitis, fertőzések iránti fokozott fogékonyság és thrombocytopenia által jellemzett tünetegyüttes. X-chromosomalis recesszív öröklődésmenetű. *Gy. B.*

Aldrin: fajlagos →*contact rovarirtószer;* többgyűrűs szénhydrogenek halogen származéka. Toxicitása melegvérűekre is nagyfokú. A bőrön keresztül is felszívódik. A rovarok központi idegrendszerét izgatja, majd bénítja. *Z. N.*

Aldrovandi, Ulisse (1522—1605): olasz természettudós. Jogot és orvosi egyetemet végzett, a bolognai egyetem tanára és botanikuskert alapítója volt. Főként az állat- és növénytanban alkotott jelentőset. Halála után 14 kötetben kiadott zoológiája *Linné* fellépéséig nélkülözhetetlen szakkönyvnek számított. *Be. I.*

áldüh, *sham rage:* kísérletesen állatban előidézett viselkedés. A hypothalamus hátsó részében levő struktúrák elektromos ingerlésével macskákon sajátságos dührohamok válthatók ki, a sympatho-adrenalis rendszer maximális aktivitására utaló tünetekkel. Az ingerlés megszűntével a „dühroham" is véget ér. Innen az ~ elnevezés. Az ~ létrejöttének mechanizmusában a magasabb agyrészek hypothalamusra gyakorolt gátló hatásának kiiktatása játszik szerepet. Ujabb vizsgálatok szerint nem a neocortex, hanem a rhinencephalon *(limbikus rendszer)* egyes részeinek kiesése a döntő tényező. *B. P.*

Alekszejev, Georgij Alekszejevics (1906—): szovjet haematologus, moszkvai egyetemi tanár. A csontvelődiagnosztika és a klinikai haematologia számos területével foglalkozik. Legismertebbek a myeloma cytomorphologiájával kapcsolatos munkái. Kasszirszkijjel közösen írt kézikönyvük a *Klinicseszkaja Gematologia.* *H. Zs.*

aleppói fekély: →*leishmaniasis*

Alessandrini Julius (1506—1590): trienti orvos, I. Ferdinánd udvari orvosa. *De Sanitate tuenda* című könyve (1575) sokáig volt forgalomban. *R. M. Gy.*

áletetés: a gyomornedv-elválasztás reflex (cephalicus) fázisának vizsgálatára kidolgozott műtéti eljárás *(Pavlov)*. Kutyában az oesophagust átvágjuk és mind a két csonkot a nyak bőrére kivarrjuk. Ugyanakkor gyomor-fistulát is készítünk. A szájba került táplálék az oesophagus felső csonkján keresztül kifolyik és nem kerül a gyomorba. Ugyanakkor a fistulán keresztül a megevett táplálék ingerének megfelelő összetételű tiszta gyomornedv nyerhető. *B. P.*

alethia: felejtésképtelenség (hysteriában).

aleukaemiás forma: →*leukaemia*

aleukaemiás reticulosis: →*Abt—Letterer—Siwe-betegség*

aleuron: növényi sejtek plasmájában található fehérje-rögök, szemcsék, esetleg kristályok. Különösen mint nitrogen-tartalmú tartalék-tápanyagok jelentősek. Elsősorban a magvakban fordulnak elő, s a *sikért* alkotják. *T. I.*

aleuronát-liszt: olyan liszt, cukorbetegek számára, amelyből a keményítőt jórészt eltávolították. *J. E.*

aleuron-réteg: gabonamagvak burkának egyik rétege, mely sok fehérjét, B-vitamint tartalmaz apró, ún. aleuron-szemcsék formájában. Minden gabonamag külső burkát celluloséból álló rostok képezik. Ezek közül a külső a *pericarpium*, a belső a *testa*. Ezen

rétegek alatt következik az ~, amely kocka- v. téglány alakú sejtek zárt sorából áll. Alatta van az *endospermium*, mely a mag legtömegesebb része és keményítőszemcsékből áll. *J. E.*

aleurospóra, *lateralis spóra:* a pathogen bőrgombák leggyakrabban előforduló spórái. Tulajdonságaik alapján a conidiumoknak felelnek meg. *A. Z.*

Alexander, Béla (1857—1916): röntgenológus. A budapesti egyetemi röntgen-laboratórium első vezetője, a radiológia úttörője Magyarországon. A csontszövet fejlődésére, kóros elváltozásainak kimutatására, a vese és hólyag röntgenvizsgálatára vonatkozó munkái úttörő jelentőségűek. Felvételeinél a térbeli hatás kiváltására törekedett. Nagyobb munkái: *Die Untersuchung der Nieren und der Harnwege mit x Strahlen* (1912), *A magzati csontosodások syphilises változása, különös tekintettel a gerincoszlop csontosodására* (1914). *H. G.*

Alexander, Ferenc (1891—1964): magyar származású amerikai pszichiáter, chicagói majd los-angelesi egyetemi tanár. A psychoanalysis és a psychosomatika egyik legkiemelkedőbb képviselője, számos könyvet és cikket írt ebben a tárgykörben. *R. E.*

Alexander, William (1844—1919): angol sebész (Liverpool) J. A. *Adams*szal egyidőben (1881—82) kidolgozta a méhhátrahajlás műtéti megszüntetését.

Alexander—Adams-műtét: az →*antefixatio uteri* egyik műtéte, mely az extraperitonealisan, a canalis inguinalisban feltárt lig. rotundumokat megrövidítve és a fascia transversalis hátsó oldalához varrva, biztosítja a méh normális helyzetét. *H. I.*

Alexander-fecskendő: hólyagöblítéshez használt 150 ml-es fecskendő. *Sz. Z.*

Alexander-műtét: 1. suprapubikus és perinealis prostatectomia, 2. módosított nephropexia, 3. prostatotomia. *Sz. Z.*

alexandriai iskola: a görög városállamok virágzása után Alexandria lett a mediterrán kultúra központja. E milliós várost Nagy Sándor alapította i.e. 351-ben, egyiptomi földön, hellén kultúrával. Ipara, kereskedelme, fényűzése és tudományos kultusza révén, a világ fővárosává lett, s ezt a rangját évszázadokig őrizte, míg Róma el nem hódította tőle. Hatalmas könyvtárai (Museion, Serapeion), egyetemnek beillő iskolái, fejlett kórházai, csillagvizsgálója, állat- és növénykertjei, testedző gymnasionja, színházai, művészei és tudósai a *Ptolemaiosz* dinasztia védelme alatt állottak. A filozófiában *Epikurosz* materialisztikus eszméi hódítottak, a csillagászatot *Arisztarchosz*, *Hipparchosz*, s később *Ptolemaiosz Klaudiosz* fejlesztette (a másfélezer évig uralkodó epiciklusos geocentrikus világkép megteremtője), a fizikában *Archimedész* alkotott halhatatlant, a geometriában *Euklidész*. Az orvostudományban két nagy iskola vetélkedett egymással: *Herophilosz* és *Erazisztratosz* köre. Ellentétüket elmosta az idő; lényegében mindkettő az anatómiai és élettani alapra helyezett racionális gyógyítást hirdette, Hippokratész szellemét fejlesztette tovább, s a tárgyi tudás hiányossága miatt mindkettő sok bizonytalan spekulációba bonyolódott. Ennek ellenhatásaként alakult ki az *empirikus* irányzat, amely minden elméleti megfontolás nélkül, varázslatot és misztikumot éppúgy tagadva, mint a kauzális összefüggések megismerhetőségét, pusztán a tapasztalás alapján gyógyított. Így e három iskola együttvéve a legtöbbet nyújtotta, amit az ókori orvostudomány nyújthatott: megteremtette az anatómiai és fiziológiai alapokat, megőrizte a hippokratészi hagyományt, kifejlesztette a tünetek gondos megfigyelését és a gyógyszerek kísérleti alkalmazását; elméleteiben racionalizmusra törekedett, gyakorlatában empirizmusra. Az anatómia, élettan és belgyógyászat mellett jelentősen fejlődött a sebészet (*Apollonisz* a ficamokkal foglalkozott, *Demetriosz* a koponyasérülésekkel, *Héron* és *Szosztratosz* a sérvekkel, *Ammoniosz* a hólyagkő zúzásával, *Philoxenosz* összefoglalta korának sebészi ismereteit), a szemészet (*Herakleidész* és *Demoszthenész Philalethész* fejlesztették a hályog- és más szemműtéteket), a szülészet (*Heliodorosz* császármetszést végzett); s amikor az i. sz. első századokban Róma vette át a szellemi irányítást, a nagy római orvosok — elsősorban *Galénosz* és *Szoránosz* — a hanyatló alexandriai iskolában tanulták a hellén orvostudományt. *Be. I.*

Alexandrosz (Alexander Trallinus), (525—605): Trallesből származó kiváló család orvos tagja. Fontosnak tartja az anamnesist, a gondos betegvizsgálatot, a pulsus és az excretumok vizsgálatát; előnyben részesíti a természetes gyógymódot, fürdőt és diétát a drasztikus beavatkozásokkal szemben, a szuggesztív hatásnak és egyes „varázsszereknek" nagy jelentőséget tulajdonít. Foglalkozott a fejfájás különféle formáival, az epilepsiával, elme- és idegbajokkal (ezeket az agyvelő bántalmára vezeti vissza), külön

könyvet írt a lázról, a bélférgekről, három kötetet a szembajokról stb. Könyveit egy évezreden át gyakran fordították, tankönyvül használták. Legteljesebb kiadása: Puschmann, 1878, görögül és németül. *Be. I.*

Alexandrov-műtét, (1903): helyzetjavító műtét retroflexio uterinál. Hüvelyi metszés útján a széles szalagokat a cervix mellső falára varrják. *H. I.*

alexia: ép elemi látásműködések mellett az írott v. nyomtatott betűk (litteralis ~), ill. szavak (verbalis ~) jelentésének felismerési képtelensége. Az ún. asymboliás syndromának (asymbolia: symbolum felismerési-képtelensége), ill. az opticus agnosiának egyik formája. Jobbkezes egyénnél a b.o.-i occipito-, parieto-, temporalis átmeneti tájék, ill. a Br. 19. regio bántalmainál észlelhető. Egyes betegségekben a klinikai kép első tünetei között szokott jelentkezni (Alzheimer betegség, panencephalitis nodosa, occipitalis daganat). *H. B.*

alexipharmakon: →*antidotum*,

aleydigismus: a férfi hypogonadismusának azon formája, amelyre a Leydig-sejtek insufficientiája, csökkent androgen elválasztás jellemző. Potentiazavarokkal jár. A vizelet 17-ketosteroid tartalma csökkent. *Ho. I.*

alfa: →*alpha*

Alfaprodin: →*Nisentil*

álfonálképzés: egyes pálcika alakú baktériumok azon tulajdonsága, hogy tenyészetekben végeikkel egymáshoz tapadva hosszú fonalakhoz hasonlóan helyezkednek el; ily módon gombafonalakhoz hasonlítanak. *A. Z.*

Alföldy Jenő (1904—): fül-orr-gégész, pécsi egyetemi tanár, kandidátus. Az orr és fül plasztikai sebészetével, az arcidegbénulásokkal, az otogen betegségek kórtanával foglalkozik. *H. G.*

Alföldy Zoltán (1904—): mikrobiológus, budapesti egyetemi tanár, kandidátus. A fertőtlenítőszerek hatásmechanizmusával és a leptospirosissal kapcsolatos kutatások fűződnek a nevéhez. Az „Orvosi Mikrobiológia" (1960, 1963) c. tankönyv társszerzője. 1962-ben Kossuth-díjat kapott. *H. G.*

alföldi klíma: hazánk nagyalföldi részére jellegzetes kontinentális klíma, mely a sugárintenzitás és a hőmérsékletingadozások következtében kifejezetten →*ingerklíma*nak tekinthető. *S. Ö.*

algák, *moszatok:* a növényrendszertanban a gyökérre, szárra és levélre nem tagolt Thallophytonok közé sorozott alsórendű szervezetek. Egy- és többsejtűek, kevés kivétellel chlorophyllt tartalmaznak. A chlorophyll nélküliek chemosynthesis útján assimilálnak. Vízben és nedves talajon élnek. Közvetlenül v. közvetve a halak legfontosabb táplálékai. *Eichler* rendszere kék~ra (Cyanophyceae), kovamoszatokra (Diatomeae), zöld~ra (Chlorophyceae) és vörös~ra (Rhodophyceae) tagolja. Az algakutatás és az ~ tömegtenyésztése gazdasági jelentősége miatt ma fontos mikrobiológiai terület. Az ~ biológiájával az *algológia* foglalkozik. — Orvosi jelentőségük az, hogy vízbefulladás esetén a tüdőkaparékban, vérben és csontvelőben kimutathatók, amelyből esetleg a vízbefulladás helyére lehet következtetni (ismerve a vízek mikroflóráját). *A. Z.*

algesia: (fokozott) fájdalomérzés, túlérzékenység a fájdalom iránt.

alginsav: színtelen, cellulose- v. pectinsavszerű, emészthető, tápláló, enyhén savanyú kémhatású, rostos szerkezetű, mannuronsavból felépített polysaccharid. Hideg vízben és szerves oldószerekben oldhatatlan, forrásban levő vízben kevéssé oldható. *Alginatok:* az ~ sói, közülük az alkali- és magnesiumalginatok vízben oldhatók, vízzel gelt adnak, így jó emulgátorok és stabilizátorok. A tengeri barnamoszatok tekintélyes mennyiségben tartalmaznak calcium- v. magnesiumalginatokat. — Az ~at, illetőleg inkább az alginatokat többek között enyvek, fagylalt, lekvárok, gyümölcs-zselék, vérzéscsillapítók, kozmetikai szerek, szappanok, borotvaszappanok, krémek, műanyagok, műszálak, ehető kolbászburok, emészthető, nem mérgező sebészeti fonalak és vízoldható tablettabevonatok készítésére, gyógyászati emulgátorként és sűrítőanyagként, fogászati lenyomatanyag alkotórészeként használják. *Auber—Kós*

algolagnia: nemi perversio, közönségesen fájdalmat okozó tényezők élvezése. Passzív ~ *masochizmus*, aktív ~ *sadismus*. *H. B.*

álgombák: *Pseudomycetes:* **1.** a régebbi gomba rendszertanban a valódi gombákhoz (→*Eumycetes*) nem sorolt és inkább a magasabbrendű baktériumokhoz tartozó mikroorganizmusok, pl. az *Actinomyces*, a *Discomycetes* és a *Nocardia* fajok. Vékony és hosszú fonalakat alkotnak, melyek pálcikaszerű arthrosporákra esnek szét. A szövetekben élősködve némelyek tőkét *(drusa)* képeznek. — **2.** ~ *(mozaic fungi* az orv.

mycologia szerint *Mozaik fungus)*, azok a fonálszerű képletek is, amelyek mikroszkópos szöveti készítményekben fordulnak elő, főleg a hámsejtek között. Ezeket, a sejtközötti résekben képződött kristályoknak, v. zsírszerű anyagok oxidatiós termékének. tartják. *A. Z.*

algomenorrhoea: fájdalmas havi vérzés.

Algopyrin: →*Novamidazophenum*

algosis faucium: →*pharyngitis*

álgyöngydaganat: →*pseudocholesteatoma*

álhalál: a magzat légzőcentrumának és légzőszerveinek átmeneti v. tartós működészavara. **1.** (fehér ~): a magzat légzése nem indul meg, de gyenge szívhangok még hallhatók, a reflexek kiválthatók. Már intrauterinalisan beállott asphyxia, mely a magzat megszületése után tovább folytatódik (pl. a szülés folyamán történt intracranialis vérzés miatt). **2.** (kék ~), a magzat megszületése után a légzés nem indul meg rendesen, a légzés fuldokló, szaggatott, a bőr- és nyálkahártyák szederjesek, reflexek nincsenek. Th.: légzőközpont és vasomotor izgatók (Lobelin, Tetracor stb.) O_2-belélegeztetés. *F. V.*

álhangszalag-hang: habitualis hyperkinetikus dysphoniák közé tartozó hangképzési rendellenesség. Erőltetett, indokolatlanul magas diszharmónikus felhangokkal kísért hang. Létrehozásában a m. arytaenoideus obliquus, aryepiglotticus és cricothyreoideuson kívül elsősorban a stylopharyngeus és palatopharyngeus játszik szerepet (Réthi). A valódi hangszalagok functio-gyengeségének, hypokinesisének, a cricoarytaenoidalis izület betegségének lehet következménye. Kifejlődhet acut laryngitisekkel kapcsolatos hangmegerőltetés, ill. a stylopharyngeus izomzat hypertophiájának következtében is. Fentieken kívül a valódi hangszalagok hiánya (chordectomia), idült gyulladása, torzulása, hegesedése, valamint congenitalis anomáliák szerepelhetnek kiváltó tényezőként. *Ré. Gy.*

álhártyás conjunctivitis: →*conjunctivitis pseudomembranosa*

Alhazen: →*arab orvostudomány története*

Ali Abbasz (Haly ben el-Abbas): perzsa származású arab orvos, a 10. század elején született, 994-ben halt meg, a bagdadi emir háziorvosa és talán a nagy bagdadi kórház orvosa volt. Ókori szerzők és *Rhazes* alapján az egész orvostudományt felölelő tankönyvet írt *(el-Maliki* = Királyi könyv, később *Liber regius* v. *Regalis dispositio* címen ismert). A szülészetről szóló rész a bábák képzését szolgálta. *Be. I.*

Ali ben Iszá (Jesu Haly): 10. századi arab orvos († 1010), Bagdadban működött. Három részből álló szemészeti könyve főleg görög források alapján tárgyalja a szem anatómiáját, élettanát, külső és belső betegségeit. Latin fordítása *(De cognitione infirmitatum oculorum)* az 1500-as évektől évszázadokon át kedvelt szemészeti kézikönyv volt. *Be. I.*

Alibert, Jean Louis (1766—1837): francia bőrgyógyász, párizsi egyetemi tanár. Leírta számos bőrbetegség kórképét (mycosis fungoides, sycosis, keloid, aleppói fekély stb.). Elsők között osztályozta a bőrbetegségeket. *(Nosologie naturelle,* 1817.)

alifás vegyületek: nyílt szénláncú vegyületek; a szerves vegyületek egyik fő csoportja.

aliment, *alimentum:* táplálék, élelmiszer.

alimentaris anaemia: a vérképzésben részes tápanyagok (vas, réz, cobalt, mangan, folsav, B_{12}-vitamin stb.) hiánya, ill. felszívódási zavara miatt fellépő vérszegénység. A *vashiányos anaemia* különösen gyakori a csecsemőkorban, mert sem a nőitej, még kevésbé a tehéntej nem tartalmaz elég vasat, s emellett tehéntej túltáplálás esetén (→*tejártalom)* kialakuló lúgos béltartalomból a vas felszívódás rossz. Még gyakoribb lenne, ha a csecsemő nem rendelkezne bizonyos mértékű veleszületett vastartalékkal. Ez azonban a 4—5. hónap táján erősen megcsappan. Ezért kell a csecsemőnek ez idő körül a tejen kívül más, vasban gazdagabb táplálékot is kapnia. A vérszegénység e fajtáját jellemzi az alacsony serum-vas szint (50 gamma alatt), a normális v. kissé csökkent vörösvérsejt szám mellett igen alacsony haemoglobin-tartalom, ill. alacsony (0,5 körüli) festődési index, továbbá anisocytosis, poikilocytosis. Régebben elég gyakori volt egy, elsősorban rachitises koraszülötteken fellépő sajátságos, súlyos formája, a *Jaksch—Wartenhorst—Heyem-anaemia.* A rachitis és anaemia súlyos tünetei mellett e kórképre jellemző a hyperregeneratív csontvelő működést jelző leukaemoid reakció *(anaemia pseudoleukaemica infantum.)* Az ~ idősebb gyermekeken is előfordul, nem ritkán latens formában: csak a serumvas csökken, normális vörösvérsejt szám és haemoglobin szint mellett. *D. L.*

alimentaris fertőzés: →*per os fertőzés*

alimentaris glycosuria: táplálkozási eredetű cukorvizelés. Egészséges ember vizeletében is ürül cukor, ha a cukorfogyasztás

bizonyos mértéket meghalad (egyszerre kb. 160 g szőlőcukor). Előfordul alimentaris galactosuria, laevulosuria stb. is. *S. J.*

alimentaris hyperglykaemia: →*hyperglykaemia*

alimentaris láz: →*szomjazásos exsiccosis*

alimentaris psathyrosis, *inanitiós osteopathia:* a csontfelépítés zavara és a csontok törékenysége hosszantartó éhezés következtében. *D. L.*

alimentatio: táplálás, tápanyagoknak, metabolitoknak a szervezetbe juttatása általában a tápcsatornán át *(enteralis ~)*, de van *parenteralis ~* is. *~ arteficialis* mesterséges táplálás. *S. J.*

alimentum: →*aliment*

alipotropia: a lipid forgalmat szabályozó ún. lipotrop tényezők hiánya a táplálékban. A májat elzsírosodástól védő anyagok (cholin, tocopherol, methionin, cobalamin, inositol) tartoznak ide. Az alipotrop étrendet főleg patkányokon alkalmazzák kísérleti célra, hogy a májelzsírosodás létrejöttének folyamatát tanulmányozzák. *S. J.*

aliquorrhoea: a liquor-termelés elégtelensége. A liquor-nyomás csökkenéséhez vezet. Nagy mennyiségű liquornak gyorsan történő lebocsátása, koponyatraumák, az electrolyt-egyensúly zavarai következtében, de néha kimutatható ok nélkül is keletkezik. Tünetei: fejfájás, szédülés, hányinger, paraesthesiák, paresisek, látászavarok, tudatzavarok, sőt egyes szerzők szerint psychosisszerű állapotképek. A tünetek fokozódnak, ha a beteg fekvésből feláll. *Th.:* fokozott folyadékbevitel, hypotoniás oldatok intravenásan, Prostigmin, Eserin. Megkísérelhető a kamrarendszer feltöltése liquorral, izotoniás oldattal. *H. B.*

állízület: →*pseudoarticulatio*

Aljodan, *jodaethylallophanat,* $IC_2H_4OCO \cdot NHCONH_2$: fehér, íztelen por 49,5% jódot tartalmaz. Jód-therapiára használható, naponta 3—9 db, 0,25 g-os tbl. *I. B.*

alkalialbuminat: alkaliával denaturált fehérje. *S. F. B.*

alkali denaturatiós próba: a különböző haemoglobinok lúgos közegben mutatott resistentiájának vizsgálatára szolgáló módszer. Mérésekor a n 12 NaOH ill. KOH oldat hatására 1 perc alatt denaturálódott oxyhaemoglobint (Singer, Chernoff és Singer 1951), vagy cyanmethaemoglobint (Betke és mts. 1959) telített ammóniumsulphattal praecipitáljuk és a visszamaradó alkali resistens haemoglobint kolorimetriásan meghatározzuk. A vizsgálat elvégezhető a denaturatio folyamán 576 mμ-nál bekövetkező fényelnyelés csökkenésének követése útján is (Jonxis és Visser 1956). A humán felnőttkori haemoglobin (hb A) a vizsgálat körülményei között teljesen denaturálódik, a foetalis haemoglobin (hb F) resistens marad, az embryonális haemoglobin pedig részleges denaturatiót mutat. Az egyes speciesek haemoglobinjának alkali resistentiája eltérő.

Szelényi Judit

alkali-hydrogencarbonatos víz: olyan ásványvíz, melyben az oldott kationok között a natrium, az anionok között a hydrogencarbonat van túlsúlyban. ~-et tártak fel Balmazújvároson, Békésen, Gyopárosfürdőn, Gyulán, Harkakópházán, Kisterenyén, Makón, Mezőtúron, Nagyatádon, Nagyszénáson Szegeden, Szolnokon, Tótkomlóson, Túrkevén stb. *Alkali-hydrogencarbonatos szénsavas* víz van Balfon, Bükkszéken (Salvus ásványvíz), Szécsényben. Az ~et *ivókúrában* gyomor-, epehólyag-, májbetegségek ellen, *fürdőkúrában* rheumás mozgásszervi betegségek eseteiben használják. *S. Ö.*

alkalikus ásványvizek: alkaliákat (Na, K stb.) tartalmazó természetes forrásvizek. Ezek kg-onként legalább 0,29 g-nyi Na-iont tartalmaznak, ami kb. 0,75 g $NaHCO_3$-nak felel meg. Pl. a parádsasvári „Csevicze" forrás, Balatonföldvár (→még *ásványvizek).* *J. E.*

alkalikus földes ásványvizek: főként Ca-t és Mg-t tartalmazó ásványvizek. Ezek az ionok bicarbonatok formájában találhatók más kationok (Na, Fe stb.) mellett. Ilyenek: pl. Budapest összes hévvizei, Balatonfüred, Székesfehérvár, Kékkút, Moha, Balf forrásai (→még *ásványvizek).* *J. E.*

alkalikus konyhasós vizek: természetes, natr. bicarbonatot és legalább kilogrammonként 1 g-nyi konyhasót tartalmazó forrásvizek. Sokszor jelentékeny mennyiségű szabad szénsavat is tartalmaznak. A töményebbek erősen sósízűek, a hígabbak kellemes asztali vizek. Ilyenek pl. Bükkszék, Balf „István-forrás" vize, a Bártfai „Orvosforrás", Bikszád, Czigelkai, Kovászna, Málnási, Oláhszentgyörgyi víz stb. (→még *ásványvizek)* *J. E.*

alkalikus phosphatase: phosphatase enzym, amely lúgos (pH 9) közegben fejti ki optimális aktivitását. Az osteoblastok és májsejtek termelik. A sejtek plasmájában és mitochondriumában helyezkedik el. A serumba a sejtek szétsése útján kerül. Az~ substrátjáról phos-

phatot hasít le, amely calciumphosphat formájában beépül a csontokba. A májsejtek által termelt ~ az epével ürül ki. A serum ~ aktivitás fontos diagnosztikai jel. Normál értéke felnőttben Bodansky módszerével meghatározva 1,5—7,0 E, King és Armstrong módszerével meghatározva 3—10 E. A serum ~ aktivitás emelkedik: icterusokban (obstructiós icterusban jobban, mint hepatocellularis eredetű icterusban), ostitis fibrosaban, ostitis deformans-ban (Paget), osteoblast tumorokban és gyermekeknél rachitisben. Granulocytákban a ~ tartalom histochemiai módszerekkel mutatható ki. Chr. myeloid leukaemiában csökken, myelosclerosisban, polycythaemiában és reaktív leukocytosisokban emelkedik a granulocyták ~ tartalma. *F. I.*

alkalimetria, *lúgmérés:* ismeretlen koncentrációjú lúgoknak ismert koncentrációjú savakkal való térfogatos (titrimetriás) meghatározása. *Miklós I.*

alkali neutralisatio: a bőr felszínének olyan kémiai tulajdonsága, amelynek alapján az 1/80 normál NaOH oldatot 5 perc alatt közömbösíteni tud. *(Burckhardt-próba).* Időértékben 3 fokozatát különböztetik meg: A. csoport 5 percen belül, B. csoport 5—10 perc alatt és C. csoport 10 percen túl. Utóbbi igen gyengült neutralisatiós képességet jelent. *Be. K.*

alkalinuria: a vizelet pH eltolódása lúgos irányba a savbázis egyensúly zavarának következtében. *Sz. Z.*

alkali-organikus komplex: szerves molekulának főleg K-mal, ill. Na-mal alkotott homeopoláros vegyülete. A biológiában az izom és idegingerülettel kapcsolatban van jelentősége. A homeopoláros kötéssel (→még *covalens kötés)* kapcsolatban beszélünk „kötött" K-, ill. Na-ról a biológiai szövetekben. *E. J.*

alkali-reserv: →*alkali-tartalék.*

alkali-resistentia: 1. alkalikus oldatok denaturáló hatásával szemben mutatkozó ellenállóképesség. A *foetalis haemoglobin (→haemoglobin)* ~ja jóval nagyobb mint a *haemoglobin A*-é. Az ~ meghatározására az →*alkali denaturatiós próba* szolgál. — 2. a bőr felszínének maximális NaOH közömbösítő képessége a felszín zsír- és aminosavai révén. *H. Zs.—Be. K.*

alkalisolvens: →*tabletta*

alkali-tartalék, *alkali-reserv, reserv alkali:* az alkaliáknak az a mennyisége a vérben, amely savak (tejsav, sósav, szerves savak, pl. ketosavak) közömbösítésére felhasználható. Főleg hydrocarbonatokból s kis részben hydrophosphatból áll. Mennyiségét volumen %-ban fejezzük ki, ez ép körülmények közt 55—65 vol%. Ez azt jelenti, hogy 5,5% CO_2-t tartalmazó levegővel — normális alveolaris levegő CO_2 tartalma, tensiója 40 Hgmm—egyensúlyban levő vérplasma 1 ml-e ennyi CO_2-t köt. Acidosisban az ~ 50 vol% alá csökken. Az ~ meghatározása gazometriás eljárással vagy *titrimetriás módszerrel* (mindkettő van Slyke módszerével) végezhető el. *(→titrimetriás alkalitartalék-meghatározás)* *M. I.*

alkalitolerantia-próba: kompenzált acidosis felderítésére szolgáló eljárás. Megvizsgáljuk, hogy mennyi natriumhydrocarbonat elfogyasztása után válik a vizelet alkalikussá. *Ba. B.*

alkalmassági vizsgálat: orvosi vizsgálat, amelynek célja annak a megállapítása, hogy a vizsgált személy egészségi szempontból alkalmas-e bizonyos tevékenység elvégzésére. A *munkaalkalmasság*on kívül honvédségi szolgálatra, sporttevékenységre, tanulmányok (technikum, főiskola, tanfolyam stb.) elvégzésére való alkalmasság elbírálásához szükséges leggyakrabban ~, ill. orvosi vélemény. Üdülőbe utalás, munkásszállásra való költözés előtt az ~ megállapítja, nem szenved-e a vizsgált személy olyan (járványos stb.) megbetegedésben, amely miatt a környezetére veszélyes lehet (→még *munkaalkalmassági vizsgálat).* *S. I.*

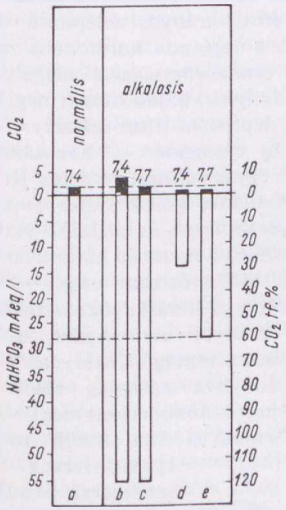
alkalmazkodás: →*accommodatio,* →*adaptatio*

alkalmazkodási képesség az öregkorban: →*elöregedés tünetei*

alkalmi gazda: →*accidentalis gazda*

alkaloid, *alcaloida:* a növényvilágban elterjedt nitrogentartalmú, bázikus tulajdonságú, erős és jellemző farmakológiai hatású vegyületek összefoglaló neve. Az N-atom többnyire heterocyclikus gyűrűben van, ritkábban az aromás-gyűrű oldalláncában. Az ~ basisok vízben alig, szerves oldószerekben pl. szeszben, aetherben, chloroformban jól oldódnak; viszont az ásványi savakkal valamint a borkő-, és oxalsavval képzett ~ sók vizoldékonyak. Gyógyszerül ezek használatosak. Vizes oldatukból az ~ reagensek, pl. kalium-bismuth-jodid, silicowolframsav, picrinsav, kicsapják; ezekkel és jellegzetes színreakcióikkal, valamint biológiai hatásaikkal mutathatók ki. *I. B.*

alkalosis, *alkali túlsúly:* a testnedvek hydrogen-ion koncentrációjának (→*pH értékének*) eltolódása alkalikus irányba. ~ előállhat túlzott alkali bevitelekor, vagy gyakori hányás okozta savveszteség miatt: ún. *anyagcsere (metabolikus)* ~. Okozhatja erőltetett légzéssel kapcsolatos CO_2-veszteség, ún. *respiratiós* ~. A pH érték *tényleges* eltolódása, a dekompenzált alkalo-

Alkalosis
pH-, CO_2- és bicarbonát-változások alkalosisban. a: normális, *b:* kompenzált anyagcsere-alkalosis, *c:* dekompenzált anyagcsere-alkalosis, *d:* kompenzált respiratiós alkalosis, *e:* dekompenzált respiratiós alkalosis

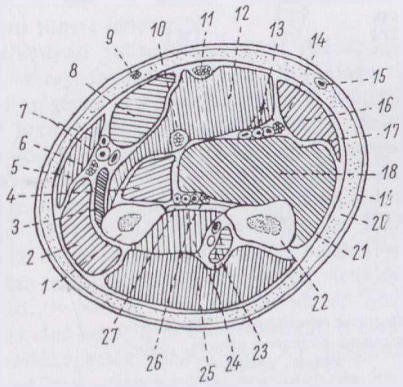
sis aránylag ritka, mert a plasmában levő *pufferrendszerek* bizonyos fokú kompenzációra képesek: ha az egyik pufferösszetevő koncentrációja változik, a regulatiós mechanizmus révén a másik összetevő koncentrációja is azonos irányba tolódik el és a pH érték nem változik, csak a pH érték fenntartásának további lehetősége csökken *(kompenzált ~)*. Az ~ kezdetén az idegrendszeri tünetek dominálnak, mert CO_2 hiányban nem megfelelő az oxygen-ellátás. Dekompenzált ~ban csökken a calcium ionizációja, ezért fokozódik a neuromuscularis ingerlékenység. Az ~ klinikai tünetei: a neuromuscularis ingerlékenység fokozódása, tetania, a légzőközpont ingerlékenységének csökkenése, paraesthesiák, tremor, nyugtalanság, ingerültség, phosphaturia. Klinikai diagnosis az esetek többségében az alkali reserv meghatározásával lehetséges, anyagcsere ~ban ez 60 vol%-nál több. *B. P.*

alkaptonuria: 1. örökletes anyagcsere rendellenesség. A frissen normális színű vizelet a levegőn állva barnásfeketére színeződik. Lúg hozzáadása az elszíneződést meggyorsítja. Oka: phenylalanin és tyrosin tökéletlen lebontása következtében keletkezett homogentisinsav (alkaptos, dioxyphenylecetsav v. hydrochinonecetsav) kerül a vizeletbe. Normális szervezetben a homogentisinsav átmeneti anyagcseretermék, amely elbomlik, ~ esetében a homogentisinsavat bontó fermentrendszer működése zavart. A homogentisinsav lerakódása a szervezetben az *ochronosis* (→*arthropathia ochronotica*). *S. J.*

2. (gen): már A. E. Garrod (1902) kimutatta az ~ öröklésmenetében a mendeli recesszivitást, de valószínűleg előfordul heterogenia is, egymástól független genetikai meghatározottsággal, talán ezért látszólagosan domináns egyes familiaris eset; a heterozygota konduktort nem lehet felismerni. *Gy. B.*

alkarizmok, *musculi antibrachii* (musculi antebrachii): a sing- és orsócsontot körülvevő izomcsoport. Elől a hajlítók (flexores) helyezkednek el, hátul a feszítők (extensores).

Hajlítók: m. pronator teres, m. flexor carpi radialis, m. palmaris longus, m. flexor carpi ulnaris, m. flexor digitorum super-

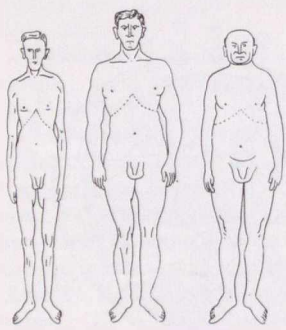
A jobb alkar keresztmetszete (középső harmad)
1: Radius, *2:* M. extensor carpi rad. longus, *3:* M. extensor carpi rad. brevis, *4:* M. flexor pollicis long., *5:* M. brachioradialis, *6:* R. superfic. n. radialis, *7:* A. et v. radialis, *8:* M. flexor carpi radialis, *9:* N. cutaneus antebrachii lat., *10:* N. medianus, *11:* M. palmaris longus, *12:* M. flexor digitorum superficialis, *13:* A. et v. ulnaris, *14:* N. ulnaris, *15:* V. basilica, *16:* M. flexor carpi ulnaris, *17:* Fascia prof., *18:* M. flexor digitorum prof., *19:* Cutis, *20:* Tela subcutanea, *21:* Fascia antebrachii superfic., *22:* Ulna, *23:* A. et n. interosseus dors. *24:* Mm. extensores profundi, *25:* M. extensor digitorum, *26:* A. et n. interosseus vol., *27:* Membrana interossea

ficialis, m. flexor digitorum profundus, m. flexor pollicis longus, m. pronator quadratus.

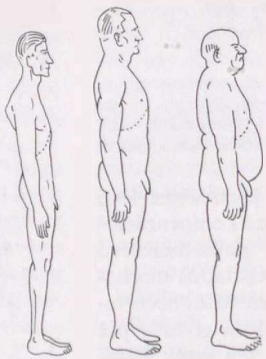
Feszítők: m. brachioradialis, m. extensor carpi radialis longus et brevis, m. extensor digitorum communis (m. extensor digitorum), m. extensor digiti quinti proprius (m. extensor digiti minimi), m. extensor carpi ulnaris, m. supinator, m. extensor pollicis longus et brevis, m. abductor pollicis longus, m. extensor indicis proprius (m. extensor indicis)

M. K.

alkat, *constitutio:* az egyén öröklött (genotypus) és szerzett alapvető tulajdonságainak összessége; részben a genconstellatio, részben az intra- és extrauterin életben érvényesülő befolyások alakitják ki (phenotypus). Az ~ által determinált sajátosság vonatkozik a testfelépítésre (habitus), az anyagcsere dinamikájára, a belső és külső ingerekre bekövetkező reakciók minőségére, a fizikai és fertőző noxákkal szemben mutatott ellenállásra és a psychés magatartásra. Ha ezek a sajátságok nagymértékben elütnek az átlagtól („normától"), akkor *constitutiós anomalia*, ha a tünetek kóros jellegűek, *constitutiós betegség* jön létre. — Az egyéni ~ok közös vonásaik alapján ~i típusokba sorolhatók; az ~i típusokkal foglalkozó tudományág az *~tan.* A történelem folyamán az ~oknak alaktani, élettani és lélektani alapon sokféle beosztását dolgozták ki. Az ókorban *Hippokratész* az embereket vérmérsékletük szerint *phlegmatikus*, *sanguinikus*, *melancholikus*, és *cholerikus* ~i csoportokba sorolta. A modern orvostudományban elsőként a magyar *Stiller* Bertalan foglalkozott az ~i típusokkal. Tőle származik az *astheniás típus* leírása, melyet a lapos, hosszúra nyúlt mellkas, soványság, gyenge kötőszöveti rendszer jellemez. Az ilyen testalkatú emberek hajlamosak gyomor- és vesebántalmakra, tuberculosisra, nervositasra. Ellentéte az *apoplectikus típus*, amelyre a széles, rövid mellkas, vastag nyak, nagy zsirpárnák jellemzőek. — *Kretschmer* keskeny, vékony *leptosom típust*, köpcös, tömzsi *pycnikus típust*, erős, arányos felépítésű *athletikus típust* és a vegetatív hormonalis zavarokon alapuló rendellenességeket magába foglaló *dysplasiás típust* különböztetett meg. Psychiatriailag a leptosom típus *schizotym*, a pycnikus pedig *cyclotym*. — Kretschmer rendszerének egyik változata *Conrad* test~ rendszere. Nyulánk, gracilis *leptomorph*, széles, zömök *piknomorph*, és közbülső *metromorph*, v. *normomorph* típust és háromféle rendellenes ~ot különböztetett meg. — Az olasz ~tani iskola a testarányok összehasonlítása alapján arányos *normotypust*, a törzshöz képest hosszú végtagú *longotypust* és a törzshöz viszonyítva aránylag rövid végtagú *brachytypust* különböztetett meg. — A francia iskola *Sigaud* és *Mac Auliffe* nyomán az egyes szervek v. szervrendszerek túlsúlya alapján *cerebralis* (agyi), *muscularis* (izmos), *respiratorius* (lélegző) és *digestiv* (emésztő) típusokat különített el, melyeket összefüggésbe hozott a hippokratészi négyféle temperamentummal. — *Viola* olasz kutató a zsigerek és törzs (vegetatív rendszer) és a végtagok arányainak szembeállításával *microsplanchnikus*, *normosplanchnikus* és *megalosplanchnikus* típusokat különített el, a vegetatív rendszer növekvő fontossága arányában. — *V. V. Bunak* szovjet antropológus nyúlánk, vékony *stenoplastikus*, elsősorban szélességben fejlett *europlastikus*, a kettő közötti átmenetet képező *mesoplastikus* és hibás fejlődésű *subplastikus típust* állított fel. — I. P. *Pavlov* idegrendszeren alapuló osztályozásának alapja az ingerületi és gátlási folyamatok erőssége, a folyamatok kiegyensúlyozottsága, ill. mozgékonysága. Az erősség alapján *gyenge* és *erős* típust különböztetett meg. A gyenge típus lényegében meg-

Jellegzetes alkattípusok. Baloldalt: leptosom, középen: athleta, jobboldalt: pycnikus

Az előző ábrán látható alkattípusok oldalról

egyezik a klasszikus melancholikus típussal. Az erős az ingerületi és gátlási folyamatok egyensúlyától függően lehet *kiegyensúlyozott* v. *kiegyensúlyozatlan* (féktelen) (megfelel a cholerikus típusnak). Az erős, kiegyensúlyozott és mozgékony, az ún. *élénk* típus megfelel a sanguinikusnak, a lassú, *nyugodt* a phlegmatikus típusnak. Pavlov szerint a sajátosan emberi ~ot aszerint lehet osztályozni, hogy magatartásában inkább az első, v. a második jelzőrendszer dominál-e (művésztípus, ill. tudóstípus). — *Sheldon* az utóbbi másfél évtizedben az ~ot a három csíralemez relatív fejlettségével próbálta meghatározni. Megkülönböztetett *ectomorph típust* (vézna alkat), *endomorph típust* (az entodermalis eredetű emésztőszervek túlfejlődése), és *mesomorph* típust (a középső csíralemezből fejlődő kötőszövet és izomzat dominantiája). Ezen ~típusoknak megfelelő lelki~okat *cerebroton* (intenzív élettani funkciók, gyors reakciók, hajlam az aszkézisre, érzelmei, indulatai leplezésére, feszélyezettség, fáradékonyság, introversio stb.), *visceroton* (testi kényelem és érzéki örömök kedvelése, lassú reakciók, türelmesség, önelégedettség, pihentség, mély alvás, közvetlenség stb.) és *somatoton* (fizikai teljesítmények vállalása, energikus jelleg, kockázat vállalása, vakmerő viselkedés, fizikai bátorság, részvét és gyöngédség hiánya, fájdalom iránti érzéketlenség, magabiztosság) névvel jelölte. — A különböző ~típusok felállítása és vizsgálata elméleti és gyakorlati szempontból nagy jelentőségű, bár figyelembe kell venni, hogy ezek minden esetben csak nagy anyagra érvényes statisztikai törvényszerűségek. Az ~rendszerek többé-kevésbé egyoldalúak, csak kis számú bélyeget figyelembe véve osztályozzák, számos esetben nem különítik el világosan a testi és psychikai sajátosságokat, nem veszik eléggé figyelembe a környezeti hatásokat és nem eléggé különítik el az öröklött és szerzett tulajdonságokat. *T. I.*

alkati syphilis: a syphilis II. III. stadiumának régi, ma már nem használt elnevezése.

alkati típusok: →*alkat*

alkatjelző: →*testarányjelzők*, →*Pignet-formula*

alkattan: az alkat problémájával foglalkozó tudományág.

Alkmaión: krotoni görög orvos i. e. 500 körül, *Püthagorász* kései tanítványa. Tőle származik az első anatómiai-élettani fejtegetés (állítólag elsőként boncolt állatot) és a kórtan dyskrasia-tana: az egymással ellentétes „elemek" (nedvesség, szárazság, meleg, hideg, édes, keserű stb.) egyensúlya az egészség, helytelen keveredése a betegség; ezt fejlesztette tovább *Hippokratész* és *Galenosz*. A lélek és az érzékelés székhelyének az agyat tartotta, innen származtatta a vért és a magot (ondót) is, véres és vértelen ereket különböztetett meg, foglalkozott az agyrázkódással és a szem anatómiájával, állítólag ismerte a látóideget és a fülkürtöt. Könyve (*Peri phüszeósz*, A természetről) az első orvosi könyv, amelyről tudunk; hamar elveszett, de a korai görög orvosokra nagy hatással volt. *Be. I.*

alkohol: →*alcohol*

alkoholizmus: →*alcoholismus*

alkonyati myopia: a megvilágítás csökkenése okozta refractio növekedés. Valószínűleg az erőltetett nézésre vezethető vissza. Egyénileg −0,5−4,0 D.-t tehet ki. Feltehetőleg jelentősége lehet a közlekedésben (repülés). *O. T.*

alkonyati scotoma: szürkületkor jelentkező centralis vakság. A fovea centralisnak megfelelően lép fel. Tiszta pálcikalátásnál, azaz 0,01 apostilb alatti fénysűrűségnél a retina központi része teljesen vak. Ilyenkor paracentralis fixálással jobb a tájékozódás. Fokozódása a retina megbetegedéseinek korai tünete lehet. *B. B.*

alkonyati vakság: *szürkületi vakság*, *farkasvakság*, *hemeralopia*: a retina adaptatiós képességének csökkenése, amely általában 0,1 luxnál gyengébb világításban — amikor ép adaptatióval a tárgyak még jól megkülönböztethetők — már nagyfokú látászavart okoz. Számos megbetegedés, mérgezés tünete. Ritkán öröklött formában is jelentkezik. Idős korban csökken az adaptatio a lencse elváltozása és a pupilla szűkülése miatt. ~-ban a látás nappal jó, de amint szürkülni kezd, a látótér beszűkül, s a tájékozódóképesség megszűnik. Az adaptatiós görbe csak csap-adaptatióra utal, és ez is rendszerint elhúzódva következik be. A betegség oka a retinabíbor hiányos képződése, amely A-vitamin hiány, pigment-epithel megbetegedés v. a choriocapillaris keringési zavarára vezethető vissza. *O. T.*

alkylező szerek, *radiomimetikus anyagok*: a haemoblastosisok és a rák therapiájában használt anyagok. Fontos kísérleti szerepük van a carcinogenesis mechanizmusának vizsgálatában is. Feltételezik, hogy a nucleinsavakkal v. a fehérjék foszforsav, carboxyl v.

amino-csoportjaival alkyl vegyületeket képeznek oly módon, hogy a hydrogent alkylcsoporttal helyettesítik. ~ két v. több reaktív csoporttal rendelkeznek.

A fontosabb ~ a következők:

1. Halogenált alkylaminok (mustárnitrogen, Degranol, Endoxan)
2. Halogenált arylaminok (Sarcolysin — Melphalan)
3. Halogenált alkyl-amin oxydok (Nitromin = Mitomen)
4. Triaethylenmelamin (TEM)
5. Triaethylenphosphoramid (TEPA) Triaethylenthiophosphoramid (TIOTEPA)
6. Aethylen-iminochinonok (Bayer E 39).
7. Dimethylsulfonoxybutánok (Busulfan, Myleran, Mannitmyleran)
8. Hemi-sulfurmustárok.

Dustin a mustárszármazékokat radiomimetikus anyagoknak nevezi, mert biológiai hatásuk a röntgensugáréhoz hasonló. A sejteket interphasisban (nem oszló, nyugalmi állapotban) károsítják, mutagen hatásúak és degeneratív elváltozásokat hoznak létre a csontvelőben és herében. *Su. J.*

alkyl gyök: a telített aliphás szénhydrogenekből levezethető egyvegyértékű atomcsoport, pl. methyl- aethylgyök stb. Összegképlete: C_nH_{2n-1}. *S. F. B.*

allaesthesia: az egyik oldalon alkalmazott ingernek a másik oldal hasonló helyére való lokalizáicója. A hátsó kötegnek, a thalamus, valamint a parietalis lebeny laesióinál észlelhető. *H. B.*

allaesthesia acustica (Herrmann): a centrális hallászavar egyik megnyilvánulási formája. Az oldalfelismerési, távolsági- és irányhallás bizonytalansága jellemzik. A súgott- és társalgóbeszéd megértése rosszabb, mint ami a hangvilla- v. audiometriás leletnek megfelelne. A hallásterjedelem többnyire normális. *Ré. Gy.*

allaesthesia visualis: a látott kép translocalisatiója az egyik látótérfélből a másikba, esetleg az alsó quadransból a felsőbe. A parieto-occipitalis lebeny károsodásánál, v. migraine-nél fordul elő. *H. B.*

áll alatti mirigy: →*glandula submandibularis*

Állami Közegészségügyi Felügyelet: az ország *közegészségügyi* viszonyainak javítása, a közegészségügyi állapotok hatékonyabb ellenőrzése céljából létesített intézmény. Működését az egészségügyi miniszter irányítja, az *Egészségügyi Minisztérium*ban működő állami *közegészségügyi főfelügyelő* és a helyettes állami közegészségügyi főfelügyelők útján. Az ~ tennivalóit a fővárosi, megyei és megyei jogú városi *Közegészségügyi-Járványügyi Állomások*, ill. a járási, járási jogú városi, kerületi *egészségügyi osztályok, csoportok* keretében működő *állami közegészségügyi felügyelők* látják el. Az ~ működésére vonatkozó eljárási szabályokat az egészségügyi miniszter állapítja meg. A ~ feladatainak ellátásához intézkedési és szankcionális jogkörrel rendelkezik. *S. I.*

állami közegészségügyi felügyelő, ÁKF: *Közegészségügyi-Járványügyi Állomás*on, *egészségügyi osztály*on v. *egészségügyi csoport*ban dolgozó közegészségtan és járványtan szakorvos, aki a *közegészségügy* területén érvényes *közegészségügyi normák* és rendelkezések betartásának ellenőrzését látja el. Az ~ személyre szóló intézkedési jogkörrel — hatósági jogkörrel — rendelkezik. Intézkedéseiben a felettes ~nek van alárendelve. Kinevezése, elbocsátása, áthelyezése, a fegyelmi jogkör gyakorlása a felettes ~ előzetes hozzájárulásával, az illetékes tanács VB hatáskörébe tartozik. Az ÁKF három fokozatban működik: járási szinten a járási közegészségügyi felügyelő (ÁKF II.), megyei szinten a megyei közegészségügyi felügyelő (ÁKF I.), minisztériumi szinten az állami közegészségügyi főfelügyelő. *S. I.*

állami közegészségügyi főfelügyelő: az *állami közegészségügyi felügyelet* működésével kapcsolatban az egészségügyi miniszter feladatkörébe utalt tennivalókat ellátó közegészségtan-járványtan szakorvos, aki egyben az *Egészségügyi Minisztérium* közegészségügyi felügyeleti és járványügyi főosztályának vezetője. Feladatai: *a)* a *közegészségügyi normák* és szabályok megállapítása; *b)* a közegészségügyi normák és rendelkezések végrehajtásáról és a végrehajtás ellenőrzéséről való gondoskodás; *c)* közegészségügyi rendelkezések és utasítások kiadása; *d)* az *állami közegészségügyi felügyelők* működésének irányítása és ellenőrzése; *e)* más minisztériumok által szervezett eü-i ellenőrző szervek működésének egybehangolása és szakirányítása. Feladatait a helyettes állami közegészségügyi főfelügyelők közreműködésével, az *Országos Közegészségügyi Intézet*, az *Országos Élelmezés- és Táplálkozástudományi Intézet*, az *Országos Munkaegészségügyi Intézet* szakmai javaslatainak felhasználásával látja el. Közegészségügyi vonatkozású intézkedéseinek érvé-

nyesítéséhez szankcionális jogkörrel rendelkezik. *S. I.*

államorvostan: a törvényszéki orvostan (ma: igazságügyi orvostan) régi elnevezése. 1793-tól a Nagyszombati Egyetemen oktatták, önálló tanszéket 1816-ban kapott. Első önálló tanára id. Bene Ferenc, aki 24 éven át működött. 1876-tól az ~, mint „törvényszéki orvostan", teljesen különálló tantárgy lett. *F. V.*

állandó súlyviszonyok törvénye, *Proust törvénye:* kémiai tétel, amely szerint az elemek csakis meghatározott, állandó súlyviszonyok szerint egyesíthetők egymással vegyületekké; ennek alapján a vegyületekben az alkotóelemek súlyviszonya mindig állandó. *S. F. B.*

allantiasis: →*botulismus*

allantoin: a húgysavnak az *uratoxydase* enzym hatására keletkező oxidatiós terméke, ureido-hydantoin. Az emberi anyagcserében ez az oxidatio nem következik be. *S. F. B.*

allantois, *húgytömlő:* az embryo utóbelén a ventralis fal kitüremkedése, mely a hasnyélbe, később a köldökzsinórba nő be. Hosszú, vakvégű csővé alakul, melynek a béllel való kapcsolatát a megkeskenyedett *allantois-nyél* őrzi. Mellette futnak a *magzati vérkeringést* fenntartó *arteriae és venae allantoideae (umbilicales.)* Emberben hamar visszafejlődik. Maradványa egy ideig a húgyhólyag cranialis részéből kiinduló és a köldökig húzódó vezeték, az *urachus*. Madarakban a chorion belső felszínéhez simulva *(chorioallantois)* a *vasa allantoideán* keresztül az ~ bonyolítja le az embryo gázcseréjét. *T. I.*

allantois erek: →*funiculus umbilicalis*

allassotherapia: olyan gyógymód, amely az élő szervezet általános áthangolásával igyekszik hatást elérni. *J. E.*

állati vírusok: →*vírusok osztályozása*

állatmarás →*harapott sebek*

állatok daganatai: csaknem valamennyi állatfajban fejlődik rosszindulatú daganat. A „filogenetikus terminalis pont" azaz a daganat megjelenésének legalsó határa az élőlények között erősen vitatott. Kérdéses, hogy a növényi tumorok az ún. fitocarcinomák biológiai értelemben valódi daganatoknak tekinthetők-e. Hasonlóképpen vitatott a Drosophilák melanomáinak tumoros jellege is. Csigákon, kagylókon, osztrigákon, halakon, teknősbékán, kígyókon, békákon leírt daganatok megfelelnek az emlősökön leírt tumoroknak. A madarak tumorai is valódi daganatok. Egerekben a spontán tumorok 90%-a emlőrák. Vannak olyan beltenyészetek, amelyekben az egerek 80—90%-a spontán emlőrákot kap (pl. C_3H egértörzs). Patkányokon és lovakon elsősorban sarcomák keletkeznek. Gyakoriak a lymphosarcoma, a máj és vesetumorok. Tengerimalacon a spontán tumor ritka. Előfordulhat elsősorban a bronchusban, a bőrben és az emlőben. Kutyákon igen gyakori a mamma carcinoma, a here, penis és prostata carcinoma. Macskákon emlőrák fordul elő. Lovakon a penis fitymarák a leggyakoribb, majd sorrendben a vulva-vagina és bőrrák következik. Nyúlon, szarvasmarhán, juhokon kevés tumor keletkezik. Sertéseken legtöbbször teratomákat írtak le. Vadállatokon is megfigyeltek rákot. Általánosságban elmondható, hogy minden állatféleség valamennyi szövetéből kiindulhat spontán tumor. A rák — éppen úgy, mint az embernél — a magasabb életkorban, a sarcomák pedig fiatalabb állatokon fordulnak elő. *Su. J.*

állat-passage: kórokozó mikroorganizmusok sorozatos átoltása egyik állatból ugyanazon fajú másik állatba a mikroba fenntartása, v. a virulentia megváltoztatása céljából. *Pasteur* — veszettség vírusának nyúlpassage-a útján nyerte az emberre nem pathogen fix vírust, a veszettség elleni oltás alapanyagát. *A. Z.*

állatpathogen: állatokban betegséget okozó.

allaxis, *transformatio:* átalakulás.

állcsont-resectio: a felső v. alsó állcsont kisebb v. nagyobb részének műtéti eltávolítása rendszerint rosszindulatú daganat kiirtása céljából. Ilyenkor az állcsont helyét műfogakkal ellátott ún. ~'s prothesissel pótolják. *B. K.*

allel gének, *allelomorph gének, ellenlábas gének:* a genotypus ellentétpárjai; a homolog chromosomák azonos locusában található gének, amelyek két ellentétes sajátosság, pl. piros és fehér virágszín kialakulását irányítják. Az ~ kölcsönös kapcsolata dominantiában, recessivitasban, esetleg homodynam öröklődésben nyilvánulhat meg. Bizonyos géneknek nemcsak egyetlen, hanem egész sor allel genjük lehet *(multiplex allelomorphismus, polyallelia)*. Ezek a gének valamennyien ugyanazon locusban öröklődnek,hatásukat illetően pedig mennyiségi szempontból fokozati sort alkotnak. *T. I.*

allelomorph gének: →*allel gének*

Allemann-műtét: idiopathiás ureterspasmus esetén a vesekocsány denerválása, a vese-

medence v. az ureter felett vonuló aberranserek eltávolítása, és esetleg a vesemedence kimenet sima izomrostjainak behasítása a nyálkahártyáig. *B. I.*

Allen, Edgar (1892—1943): amerikai anatómus, egyetemi tanár. *Doisy* amerikai fiziológussal előállította az *oestrint* és biológiai módszert dolgozott ki e hormon értékmérésére. *H. G.*

Allen, Willard Myron (1904—). amerikai nőgyógyász. *Corner*rel előállította a progesteront (1929). *H. G.*

Allen—Doisy-próba: oestrogen hatás kimutatására szolgáló élettani próba. Rágcsáló állatok hüvelyébe oestrogen hatásra elszarusodott hámsejtek jelennek meg. Patkány v. egér petefészkeinek eltávolítása után 1 hét múlva a hüvely kenetben már csak fehérvérsejtek találhatók. A vizsgálandó anyagot ilyen castrált állatba fecskendezve, s pár napon át figyelemmel kísérve a hüvelyváladék jellegét, oestrogen hatásra a 2.—3. napon nagy mennyiségű elszarusodott hámsejt jelenik meg. A folliculus hormon azon legkisebb mennyiségét, mely castrált nőstény patkánynál 48—60 óra alatt a hüvelynyálkahártya oestrusra jellemző elváltozását hozza létre 1 patkányegységnek nevezik. Az ~nak az alkalmazott állat fajtájától és a beadás módjától függően számos változata ismeretes. *Ba. B.*

Allen—Head-műtét: portalis hypertensio esetén a nyelőcső-varixokból előtörő vérzés csillapítása közvetett módon. Lépkiirtás után a gyomor cardialis részének teljes átvágása a kis- és nagygörbület mentén haladó erekkel, idegekkel (vagus-rostok, a. gastrica sin., v. coronaria ventriculi, a. gastrica dext.), majd re-anastomosis, a két gyomorcsonk összevarrása. A műtét GEA-val (gastroenteroanastomosis) fejeződik be. Nem vált be. *B. I.*

Allen látásteóriája, reflexteória: → *színlátás*

Allen—Masters-syndroma: a méh függesztő készülékének traumás sérülése gyors v. műtétes szülés miatt. Dyspareuniát, fáradtságérzést, dysmenorrhoeát, meno-, metrorrhagiát okoz; vizsgálatnál retrovertált méh, lacerált cervix, a Douglas-űrben serosus folyadék található. *Th:* műtétes. *H. I.*

allenthesis (fogorv.): idegen anyagból (fém, ötvözet, műanyag stb.) készült, élő szövetek közé beültetett, testrészlet pótlása (→ még *subperiostealis implantatum*). *B. K.*

Allercur: → *antihistaminica*

allergen: specifikus sensibilizáló hatású, antitestképződést okozó, azzal reakcióba lépő testidegen anyag. Lehet exogen és endogen. Az *exogen* ~ (contact ~) a szervezetbe a bőrön v. nyálkahártyákon át jut be. Vannak olyan testidegen anyagok (prothesis, plomba), melyek a szervezetben való huzamos jelenlétükkel allergizálnak. Ezek a *depot*-~-ek. Az *endogen* ~ a szervezetben képződik, bakterium v. parazitatermékeként, v. mint (auto~) sejtszétesési productum. Az ~ teljes, ha vízben oldódó fehérje és egymagában is antitestképződést okoz. A fél ~ nem fehérjestruktúrájú, egymaga nem okoz antitestképződést, csak fehérjéhez kapcsolódva. A fél ~ specificitását saját kémiai szerkezete, antigen természetét viszont a hordozó fehérje adja meg. Az ~ a szervezetben az antitesthez kapcsolódva allergiát okoz. Az allergiás reakció jellegét az ~ bejutási helye és módja határozza meg. Az *inhalatiós ~ek* (asthma ~ek) belégzéssel jutnak a légzőapparatus nyálkahártyájára és bejutási helyüktől függően náthát, a garatban kaparó érzést, bronchitist v. asthma bronchialét okoznak. Az inhalatiós ~ek lehetnek pollenek, a penészgombák spórái, toll, liszt, állati szőr és korpa, kémiai anyagok, házi por, sőt parfüm. A *percutan* ~ek állati és növényi eredetű anyagok, melyek a specifikusan sensibilizált bőrön v. nyálkahártyákon allergiás jelenségeket váltanak ki. Az *injectiós* ~-ek az injectio helyétől függően váltanak ki antigen-antitest reakciót a bőr alatti kötőszövetben, az erek falában, v. az érpályán át a távoli szervekben (exsudatio, endangiitis, granulomaképződés stb.) Az *orális* ~ek táplálékok (tej, tojás, hús stb.), melyek az emésztő-tractus nyálkahártyáján át kerülnek a szervezetbe. Az *invasiós* ~ek a vér-, és nyirokerekbe jutott *parasitaer* ~ek protozoon megbetegedésekben (malaria, kala-azar, lambliasis, amoebiasis stb.) helminthiasisban (cestodák, trematodák, nematodák) arthropodák (kullancsok, tetvek, méhek, stb.) csípése, szúrása következtében. Nem minden ~-nel való érintkezés okoz *sensibilisatiót*. *Br. P.*

allergen antitest reakció: a homolog antigennek az általa kiváltott antitestekkel történő találkozása során (pl. reinj. miatt) a szervezetben bekövetkező reakció. Súlyossága és lokalizációja függ a biológiai fajtól, az antigen bejutás helyétől, s az antigen mennyiségétől. Lehet általános v. helyi. Az antigen iv. bevitele shocktüneteket, helyi bevitele pedig hyperergiás gyulladásból álló lokalizált contactsymptomákat okoz. A szer-

vezet reakciókészségét megváltoztató antitestképződés létrehozható az antigen parenteralis bevitelével (aktív sensibilisatio), más organizmusból eredő kész antitestek bevitelével (passzív sensibilisatio). A →*Prausnitz—Küstner-próba* és a →*Masugi-nephritis* létrehozása passzív ~. Antitest képződhet a szervezet saját szövetei ellen is *(autoantitest)*, ha pl. elölt streptococcusokkal együtt homolog veseszövetet fecskendeznek az állat hasüregébe. A specifikus antitestek a RES-ben képződnek kb. 9 nap alatt. Általános ~ esetén a tengerimalac a bronchusok simaizomgörcse következtében megfullad, a nyúl keringési elégtelenségben, a kutya a splanchnikus érterület károsodása következtében pusztul el. Emberben változatos tünetek fejlődnek ki a capillarisok, a simaizmok és a nyálkahártyák reakciói következtében. A lokalizált contactsymptomákat oedema, necrosis, simaizomgörcs jellemzi. Az ~kor létrejövő tüneteket részben histamin felszabadulással, részben acetylcholin hatással magyarázzák. *Th:* a sensibilizált szervezet desensibilizálása az ismételten bejuttatott antigen gyors közömbösítésével ill. desallergizálása. *Br. P.*

allergenmentes kamra: fémből készült fémbútorokkal ellátott szűrt levegőjű kamra allergiás betegek elhelyezésére diagnosztikus célból. Ha az ~ba helyezett beteg allergiás rohama elmúlik, akkor a rohamot exogen allergen okozta. *Br. P*

allergia: *C. C. P. Pirquet* eredeti megfogalmazása szerint: „az a megváltozott reakciókészség, amelyet az emberi v. állati szervezet egy betegség átvészelése, v. testidegen anyagokkal való előkezelés útján szerez." Mai fogalmazásban: az ~ a szervezetnek sejteken belüli ellenanyagok (reaginek) jelenlétén alapuló specifikus reakciókészsége normális szervezetre hasonló adagban veszélytelen anyagokkal (antigenekkel, allergenekkel) szemben. Az allergiás reakció csak ezen természetes úton bekerülő anyagokkal való ismételt találkozáskor jön létre a most már sensibilizált szervezetben és különböző allergiás betegségek *(asthma, szénaláz, urticaria, Quincke-oedema, colitis mucosa, migrain*, egyes ízületi bántalmak esetleg gastritis, hepatopathia stb.) fellépésében nyilvánul meg. Ezek lényegében a sejteken lejátszódó antigen-antitest (allergen-reagin) találkozást követő, histamin serotonin és hasonló anyagok felszabadulása okozta szöveti reakciók következményei. A mesterséges sensibilizálás révén antigen tulajdonságú fehérjével létrehozott ~t *anaphylaxiá*nak nevezik. A reaginek ez esetben nemcsak sejten belül találhatók, hanem a plasmában is kimutathatók. A gyógyszerekkel, vegyszerekkel szemben veleszületetten fennálló túlérzékenységet *idiosyncrasiá*nak (Amerikában atopiának) nevezik. Az allergiás szervezetbe bejutó allergen azonnali reakciót vált ki, ha a sensibilizálódás során keletkezett specifikus reagin kellő koncentrációban van a vérben, ill. a szövetnedvekben. Ilyenkor az antigen bejutása után már néhány perc múlva, többé-kevésbé súlyos általános *(anaphylaxiás shock)* és lokális tünetek mutatkoznak. Ha a reagin már a sejtekhez kötődik, akkor a reakció a sejt felszínén játszódik le, a szövetféleség sajátos reakció-formáinak megfelelő tünetekkel (pl. a bőrön urticaria, a simaizmon contractio stb.) Minthogy az ilyen jelenség kialakulása napokat vehet igénybe, ilyenkor késői reakcióról beszélünk. Az allergiás reakció alapját képező antitest termelés két fázisban történik. A RES sejtjei phagocytálják az antigen jellegű componenseket, azokból felszabadítják a hatékony antigent, amely a második fázisban a plasma-sejtekké differenciálódó éretlen, mesenchymalis sejtekben kiváltja az antitestképződést. Plasmasejtek hiánya esetében antitest képzés nincs. (Pl. a congenitalis agammaglobulinaemiában.) Chronikus gyulladásos gócok körül lokális plasma-sejtes infiltratumok az antitest képzés szövettani jeleiként értelmezhetők a gyulladásos reakció védekező fázisában. A lobos területek szélén megjelenő hyalinos, amyloidos praecipitatumokat az *antigen- antitest reakció* manifesztálódásának tekintik. Az ~ tünetei különböző szervekben és szervrendszerekben különbözők, de általában jellemző a rohamszerű fellépés és lezajlás, vérbőség, váladékképződés, simaizomgörcs és súlyos esetben collapsus. Diagnosticájában specifikus bőrpróbáknak (provocatio, eliminatio) és az eosinophilia kimutatásának jelentős szerep jut. *Th.:* praeventio, desensibilizálás és tüneti kezelés (sympathicomimeticumok), így adrenalin, mellékvesekéreg-steroidok, elsősorban prednisolon, antihistaminicumok, calcium iv. és im. diaphyllin. — A *gumi-allergia* allergiás capillaropathia, mely elsősorban bőr és nyálkahártya exsudatióban nyilvánul meg. Sebészeknél kiválthatja a gumikesztyű. A *nylon-allergia* a nylon allergizáló hatásának

tulajdonított, de valójában festékanyagok okozta allergia. A *textil-allergia* a textiliparban használt formalin és festékek által okozott allergiás elváltozás a kéz bőrén. *Hal-allergia:* gyakran általános shockjelenségekhez vezető túlérzékenység, mely lehet *csoport-allergia* és lehet csak bizonyos halfajta által okozott reakció. Az antigen hőálló. Kiváltható hal v. haltartalmú élelmiszerek, csukamájolaj fogyasztásával, halszag belégzésével, hallisztel táplált tyúkok tojásának elfogyasztása révén. A *margarin-allergia* voltaképp a margarin tartalmazta tej iránti allergia. Az *olaj-allergia* olajokkal, zsírokkal való érintkezés következtében kifejlődő és leggyakrabban allergiás ekzema létrejöttében megnyilvánuló állapot. A *sajt-allergia* a casein és egyéb, a sajtban levő fehérjék antigen hatása következtében kifejlődő túlérzékenység. A közös antigen révén tejfogyasztás is kiválthatja. — *Penészgombák elleni allergia:* gombaspórák okozta allergia, mely belégzés útján jön létre. A 12 μ-nál kisebb spórák az alsó légutakba kerülnek. Famegmunkálók foglalkozási ártalma lehet. A házipor és az aeroplankton is tartalmaz spórákat. (→még *allergen*) Az ~ egyik leggyakoribb formája a *gyógyszer-allergia*. Úgyszólván alig létezik gyógyszer, amely ellen allergia ne fejlődhetne ki. Néhány fontosabb formája: A *benzol-allergia:* a benzol-parahelyzetben substituált antigentulajdonságú amino- és nitroszármazékai iránt megmutatkozó allergia. A *pyramidon-allergia:* pyramidon túlérzékenység. Tünetei: exanthema, hidegrázás, láz, hányás, gyomor-bél jelenségek, collapsus, agranulocytosis. Agranulocytosis esetén a vérben a leukocytákat agglutináló és azok szétesését okozó, átvihető antitesteket lehetett kimutatni. Az agranulocytosis a gyógyszer szedésének abbahagyása után többnyire megszűnik. A *salvarsan-allergia* az arsenobensol vegyületcsoport hatására kifejlődő allergia. Allergiásnak a következő mellékhatásokat tartják: a 9. napon fellépő-, fix-, és az általános salvarsan exanthema; dermatitis; thrombopenia; különféle purpura syndromák encephalitisszel v. myelitisszel; agranulocytosis; panmyelopathia, nitritoid crisis (vasomotor symptoma-complexus); salvarsan icterus; contact reakciók. A *streptomycin-allergia* a streptomycin kezelés első napjaiban láztól kísért bőrjelenségek, eosinophilia. A jelenségek az első kúra alatt jelentkeznek; ismételt kúrában csak elvétve. Dihydro-streptomycin, mint contact antigen, gyakran okoz ekzemát, dermatitist. Utóbbiban elsősorban a gyógyító személyzet betegszik meg. (→még *penicillin-allergia*, →*gombaallergia*, →*kontrasztanyagok.*) *Br. P.—D. L.—R. Gy.*

allergiás bőrpróba, *epicutan bőrpróba:* allergia kimutatására használt diagnosztikai eljárás. Alapelve: a specifikus *reagint* tartalmazó élő szövetbe, legegyszerűbben a bőrre (epicutan), nyálkahártyára v. a bőr állományába (intracutan) vitt specifikus allergen H-anyagokat szabadít fel és így gyulladást kelt. Az így keletkező gyulladásnak két típusa van: 1. az azonnal meginduló és néhány órán belül lezajló ún. *korai bőrreakció*, ami csalángöbös gyulladásban nyilvánul meg; 2. órák múlva meginduló és napokig tartó *késői bőrreakció*. Korai reakció jön létre vascularis allergiában (erythema, prurigo, urticaria). A késői reakciónak két típusa ismeretes: *a)* a *tuberculin-típusú reakció* fertőzéses eredetű allergiában baktériumkivonatok intracutan befecskendezése után; *b)* az *ekzematiformis reakció* a vegyi tényezők által keltett vasculo-epithelialis allergiában, ha a specifikus vegyi allergént 24 órára a sensibilizált ember bőrére helyezik („rátevési próba"). *Be. K.*

allergiás fülmegbetegedések: allergiás megbetegedések a hallószervben. A külső fülben az ekzema különböző formái jöhetnek létre külső v. belső, lokális v. távoli okból. Leggyakoribbak az *a)* infect-allergia, amely gennyes hallójárat-, v. középfülgyulladáshoz társul és *b)* a különböző contact dermatitisek (fülcseppek, szőrmefesték stb.) A középfülben allergiás középfügyulladás fordul elő. Ez rendszerint a felső légúti nyálkahártya allergiás betegségéhez társul. A belső fül allergiás megbetegedései: a morbus Ménière allergiás formája és a hallóideg allergiás gyulladása alapján fellépő károsodása. *A. P.*

allergiás idiosyncrasia: →*atopia*

allergiás láz: az allergiás reakció, *anaphylaxiás shock* (→*anaphylaxia*) jellegzetes általános tünete. Sensibilizált állapotban a specifikus antigen igen kis adagja, mely a normális állatban hatástalan, lázat okoz. Az allergen nagyobb mennyiségben való reinjectioja hőmérséklet-csökkenést okoz a sensibilizált állatban. A hőmérséklet emelkedését a hőközpont izgalma okozza. A hőmérsékletváltozást előidéző és az *allergen-antitest* reakciókor felszabaduló pyrogen anyag, a pyrexin-, a köztiagyban levő hőközpontot haematogen úton éri el. *Br. P.*

allergiás oedema, *angioneurotikus oedema, Quincke-oedema, oedema fugax, oedema paroxysmalis:* a bőrön, nyálkahártyákon, savóshártyákon hirtelen fellépő magas fehérjetartalmú vizenyő. Legtöbbször olyan testtájakon észlelhető, ahol a bőralatti kötőszövet laza szövésű, keletkezése a gégefő területén életveszélyes. Szövettanilag capillarisfal-károsodás, értágulat, az erek compressiója, a kötőszövet vizenyős fellazulása, érkörüli beszűrődés, eosinophilia jellemzi. Nem viszket, gyulladásos tüneteket nem okoz. Antigen-antitest reakció, kémiai fizikai behatások, gyógyszerek, anyagcseretermékek okozzák. Histamin hatására is hasonló vizenyő jön létre. Keletkezésében a capillarisfal fehérje permeabilitásának növekedése, s az arteriola tágulat következtében létrejövő capillaris nyomásfokozódás szerepel. Keletkezésekor oliguria, eltűnésekor esetleg polyuria figyelhető meg, ami kórjelző értékű. *Th.:* Az allergén felderítése, eltávolítása, desensibilizálás, antihistaminok, corticosteroidok, calcium. *Br. P.*

allergiás shock: a sensibilizált szervezet általános, shockszerű reakciója specifikus allergennel történő érintkezés következtében. Tünetei: rohamszerű, néha erős viszketés, általános rosszullét, szédülés, fejfájás, hányinger, megsemmisülés érzése, és az ún. haemoclasiás crisis (vérnyomásesés, leukopenia, jellegzetes vérkép, a vér alvadási idejének meghosszabbodása) (→még *anaphylaxia*). *Be. K.*

allergiás szembetegségek, *conjunctivitis allergica:* antigen—antitest egyesülésen alapuló szemgyulladások. Túlérzékeny szervezetben jönnek létre a megváltozott reakciókészség alapján, lokálisan v. haematogen úton, külső v. belső allergenek hatására. Gyógyszer-túlérzékenység is gyakori okuk. Megnyilvánulási formáik: conjunctivitis, chorioiditis, phlyctaena, keratitis allergica, episcleritis, scleritis, uveitis, migraines szemtünetek, retinális érbetegségek, szemkörüli ekzemás gyulladások, múló szemhéjvizenyők. *B. B.*

allergiás transfusiós reakció: teljes vér vagy plasma transfusiója, ritkábban *vörösvérsejt massza* adása után bekövetkező allergiás reakció. Gyakorisága általában 1% körül van. Tünetei: hőemelkedés, urticaria, viszketés, bőrpír, súlyosabb esetben vizenyők és anaphylaxiás shock. Az ~ oka a betegben keresendő. Allergiás anamnesisű és polytransfundált betegekben gyakori. Mosott vörösvérsejt massza adásával az ~ kialakulása jelentősen csökkenthető. *Th.:* antihistaminok, Prednisolon, Ca-készítmények stb. *G. M.*

allergid: a baktérium-allergián alapuló azon bőrjelenségek gyűjtőneve, amelyeket elsődleges baktériumos gócokból a keringésbe jutó toxinok v. gyulladásos termékek másodlagos távolhatásként váltanak ki. *Be. K.*

allergide cutanée polymorphe, *Gougerot-féle cutan nodularis allergid, maladie trisymptomatique Gougerot:* mikrobás allergián alapuló tünetcsoport a bőrön. Összetevői: 2—10 mm. átmérőjű erythemás foltok v. papulák, 1—5 mm széles purpurás foltok, 2—7 mm átmérőjű tömött, kerek, lapos csomók az irhában. Csonka (disymptomás és teljes (tetra-pentasymptomás) alakjai is vannak. Olykor láz kísérheti. Hátterében chronikus sepsis lappang. Közeli vonatkozásban áll — ha nem azonos — a Ruiter féle arteriolitis granulomatosa cutaneával, mely folyamatok a panarteritis nodosa benignusabb cutan formáinak tekinthetők. *Be. K.*

allergoderma, *allergodermatosis:* a bőr allergia okozta olyan vegyi és fizikai ingerekre bekövetkező gyulladása, amelyek normális reakcióképesség (normergia) esetén semmi reakciót sem váltanak ki. Az allergiás bőrreakció lehet exsudatív gyulladás, necrosis, és granulatiós szövetképzés. A gyulladásos reakció egyik típusát urticaria, erythema és a prurigo, másik típusát ekzema képviseli. A necrotizáló reakció lokális thrombosis útján szövetelhaláshoz (→*Arthus jelenség*) vezet. A granulomás reakció első szakasza szintén érbántalommal indul, ehhez necrosis, majd körülötte sarjszövetképzés csatlakozik. Allergiás gyulladás esetében a normergiás gyulladáskeltés két tényezőjéhez (inger és szövetanyag) egy harmadik, az *allergiás antitest* társul, ez hozza létre a gyulladáskészséget, amit közönségesen de nem helyesen túlérzékenységnek neveznek. *Be. K.*

allergoderma gestationis: a terhesség folyamán és annak következtében, főleg az utolsó hónapokban jelentkező, különböző jellegű, de allergiás alapú →*dermatoses gestationales.* A terhesség alatt az allergiás érzékenység fokozott. *Be. K.*

allergodermatosis: →*allergoderma*

allergometria: *Groer* által ajánlott módszer a tuberculin allergiát meghatározó

tényezők mérésére. Két, nagy eltérésű tuberculin-higítás egyidejű intracutan injectiójára keletkező reakció nagyságának összehasonlításából következtethetünk a tuberculinnal szemben fennálló érzékenységre *(pleoaesthesia)*, illetve a szervezet reakcióképességére *(pleoergia)*. A módszerhez fűzött prognostikai következtetések nem váltak be, ezért ma már alig alkalmazzák.

D. L.

allergosisok: allergiás betegségek v. allergiás kórtünetek gyűjtőneve. (→még *szerv-allergosisok)*

Allescheria boydii: a *Gymnoascaceae* családjába tartozó gombafaj, a Monosporium apiospermum ascocarpikus formája. A maduramycosishoz (→*madura láb)* hasonló, mélyreterjedő, gennyes bőrelváltozásokat okoz. *A. Z.*

allicin: a fokhagyma *(Allium sativum)* antibiotikus hatóanyaga. Therapiás jelentősége nincs. (→még *phytoncid)* *A. Z.*

alligator skin disease: →*ichthyosis*

Allingham-betegség: végbélrepedés, fájdalmas fissura ani; *Allingham-műtét:* rectumexstirpatio egyik módozata végbélrák esetén. Végezte *William Allingham* angol sebész (1830—1908). *B. I.*

Allingham-műtét: colostomia a lágyékhajlatban, közvetlenül a Poupart-szalag felett. Leírója *Herbert William Allingham* angol sebész (1862—1904). *B. I.*

Allis-tünet: combnyaktörés esetén a tompor és csípőtaréj között a bőnye ellazul, nem feszes mint rendes körülmények között. *B. I.*

allium sativum: →*phytoncid*

állkapocs: →*mandibula*

állkapocsdudor: →*torus mandibulae*

állkapocselőreugrás: →*progenia*

állkapocsficam: →*luxatio mandibulae*

állkapocsszöglet, *angulus mandibulae:* → *mandibula*

álló anódú röntgencső: →*röntgenlámpa*

Allobarbitone: →*allylbarbituralum*

allobiosis: az élő szervezetnek a külső körülmények változását követő, normálistól elütő reakciója. *J. E.*

allocheria: a kezeken mutatkozó →*allaesthesia* *H. B.*

allocortex, *paleocortex:* →*cerebrum*

allodromia: a szív ritmusának zavara.

allogamia: idegen megtermékenyítés általi szaporodás.

allo-gamma-globulinaemia: kóros gammaglobulin képződés *lupus erythematosus disseminatus*ban. *Br. P.*

allometrikus növekedés: a test egyes részeinek aránytalanul fokozott (pozitív allometria) v. csökkent (negatív allometria) növekedése. *T. I.*

allomorphismus: valamely anyag különböző kristályos módosulatokban való előfordulása. *S. F. B.*

allopathia: gyógyítás a szóban forgó betegséggel ellentétes tüneteket okozó szerekkel. Ellentéte a →*homoeopathia*, a „hasonszenvi" gyógymód. Lényegileg a mai gyógyszeres gyógyítást is magába foglaló, azonban inkább csak történelmi emlékű fogalom. *S. J.*

alloplastica: szövethiány pótlása. Testidegen, élettelen anyagok (régebben pl. elefántcsont, fa, gumi, ma elsősorban szövetbarát fémek, ötvözetek, így tantal, Wipla stb., ill. műanyagok: polyamid, Teflon, Dacron stb.) implantatiója különféle célokból (pl. szövetpótlás), különféle alakokban (háló, cső stb.), történhet végleges v. tartós bennhagyásra. Az utóbbi időkben mind kiterjedtebben próbálkoznak *műanyagok* beültetésével. Kísérleteznek trachea-pótlással polyaethylen-cső felhasználásával. Műanyagérprothesiseket ültetnek be nagyobb erek pótlására, ill. a keringésnek az elzárt érszakasz megkerülésével történő helyreállításához (→még *értransplantatio)*. Műanyagszögek, -lemezek, -sínek alkalmasak lehetnek osteosynthesishez, különösen a tört csontok belső fixálásához. Koponyacsonthiányok pótlására acrylderivatumokat és Polystant alkalmaztak. Hasonló műanyagokból, továbbá Ivalonból izületi felszínek helyettesítésére is történtek kísérletek. Mellüregi műtétek és thoracoplasticák után visszamaradó üregek kitöltésére talán legjobban bevált az Ivalonplomba. A kozmetikai sebészetben leginkább siliconok helyi applikálása terjedt el. A szájsebészetben a mandibulaszár és izület pótlásánál is kísérleteznek műanyag-~-val. *Auber—Kós*

alloplastikus értransplantatio: →*értransplantatio*

allo-pregnan: steroidhormon csoport, amely a *pregnan*-csoport stereoisomerje (a különbség a C_5 atom H-jének térbeli configuratiójában van). *Allo-pregnanol:* a *pregnanol* stereoisomerje. *B. P.*

allopsychés tájékozódás: →*allopsychikus tájékozódás*

allopsychikus tájékozódás, *allopsychés tájékozódás:* a környezet felismerése. Zavart volta a környezet félreismerésében, személyek összecserélésében stb. nyilvánul meg. *H. B.*

allorhythmia: a kóros szívműködés sajátos ritmusa, amelyben a normális sinus eredetű systolék és az extrasystolék szabályszerű periodikussággal váltják egymást. Ha pl. minden második összehúzódás →*extrasystole:* bigeminia, ha minden harmadik: trigeminia, s így tovább quadrigeminia, polygeminia. *S. J.*

allosterikus enzym: olyan enzym, amely a substratum megkötésére szolgáló részlettől különböző másik pontján egy másik anyagot (allosterikus effector) is képes megkötni (melyet azonban nem alakít át). Az allosterikus effector megkötése következtében megváltozik az enzym szerkezete és ezzel működése. Az ~ ezen tulajdonságával magyarázható az enzymatikus folyamatok szabályozása pl. a *feed-back* gátlás jelensége. *S. F. B.*

allothermia: →*poikilothermia*

allothreonin: a *threonin*nak a természetben elő nem forduló isomerje; a threonintól a β-oxycsoport configuratiójában különbözik. *S. F. B.*

allotrichia circumscripta capillitii, *„szemérem-szőrzet-naevus"* (Hoffmann — Knierer): anyajegyszerű képlet. Normális hajzatban körülírt területen elütő színű, vékonyabb, a szeméremszőrzethez hasonlító, göndör hajszálak maradandó csoportja. *Be. K.*

allotriophagia: →*panphagia*

allotropismus: az a jelenség, hogy egyes kémiai elemek különböző módosulatokban jelennek meg. Ilyen pl. a phosphor sárga és vörös módosulata. Az egyes módosulatok fizikai és kémiai tulajdonságai eltérőek. *S. F. B.*

alloxan: mesoxalsav-ureid, négy carbonylcsoportja folytán igen aktív anyag, a húgysav rokona. Mérgező. Vese-laesiót okoz, és a pancreas β-sejtjeit roncsolja. Pancreasdiabetes kísérleti előállítására használják fel. (→*alloxan-diabetes*) *M. I.*

alloxan-diabetes: alloxan intravenás v. intramuscularis adásával állatkísérletben a pancreas β-sejtjeinek destruálásával létrehozott cukorbaj, tehát lényegében pancreasdiabetes, amely abszolút insulin-hiányon alapul. *M. I.*

alluvium, *áradmány:* a Föld jelenkorának fiatal geológiai rétegei, amelyek vizek áramlása által keletkeztek és ma is egyre keletkeznek. Csak a most élő növények és állatok maradványai találhatók bennük. A vaskor az új ~ba esik, a bronzkor és a neolitos kőkor az ó-~ba (→még *földtörténeti korszakok*). *J. E.*

allylbarbituralum, *acidum diallylbarbituricum, Allobarbitone, Dial, Curral, Mallylum, barbitursav származékok:* keserű ízű, vízben nehezen oldódó, erős hatású altató, 0,1—0,2! g p. dosi, 0,4!g p. die, 0,1 g-os tbl.-ban altatónak, csillapítónak pedig 3-szor fél tbl. 0,2 g amp.-ban im. v. ív. inj. Halálos adag kb. 2,0 g. *I. B.*

allyl-normorphin: →*Nalorphin*

almadiéta: nyers, reszelt almából álló, heveny hasmenés kezelésére használt étrend. Pektintartalma révén adsorbensként hat. Felnőttnek napi ½—1 kg. Csecsemők enterocolitisének kezelésére naponta 6—8× 3—5 kávéskanállal adható. Porított készítmény formájában is hatásos. A hazai *Cydonin* alma- és birsalmaport tartalmaz. *D. L.*

almanap: fogyókúra folyamán használatos étrend, mely napi 1 vagy 1 ½ kg alma fogyasztásából áll. Az éhséget csökkenti, kalóriatartalma kicsi (1 kg alma 550 cal.) Na-mentes, K-ban dús étrend. *M. I.*

almasav: → *acidum malicum*

almasav-dehydrogenase, *malicodehydrogenase:* a citrátkör utolsó lépése az almasav dehydrogenálása, melynek eredményeképpen oxálecetsav keletkezik. A hydrogen-acceptor ennél a reactiónál a NAD (nicotinamid adenin dinucleotid), mely az almasav-dehydrogenase enzymhez kapcsolódva veszi át a hydrid aniont (→*citrat cyclus* és →*nicotinsavamid-adenin-dinucleotid* (NAD)).

Gottsegen Ágnes

Almén-oldat: 2% tannin híg alkoholban. Ebből 1 részt 6 rész vizelethez adva, fehérje jelenlétében zavarodás mutatkozik. *J. E.*

Almén-reagens: →*Ott próba*

Almquist, Johan Reinhold (1869—1945): svéd bőrgyógyász, stockholmi egyetemi tanár. A higanymérgezésre, a syphilis pathogenesisére, a nemi betegségek társadalmi vonatkozásaira vonatkozó kutatásai jelentősek.

Almquist syphilis therapia: →*syphilis*

aloe: a Fokföldön termelt ~ ferrox Mill. (Liliaceae) beszárított nedve. Erősen keserű ízű, sötétbarna anyag, aloint tartalmaz, mely ~-emodin-anthranolra (→*laxantia*) és *d*-arabinosere (pentose) hasad. Erős has-

hajtó hatású, 10—12 óra alatt hat. Idült dugulás kezelésére alkalmas. Colikás fájdalmat, vastagbélhurutot, aranyeres vérzést, hólyag-tenesmust és méhvérzést okozhat. Pilulában 0,02—0,05 g stomachicum, 0,1—0,3 g laxans, 0,5 g drasticum. *Extr. ~s siccum* a ~nál kb. kétszer hatékonyabb. *I. B.*

alogotrophia: valamely testrész növése.

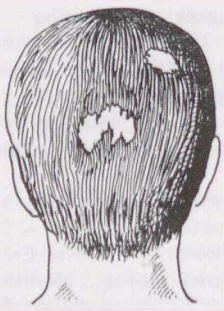
álomittasság: felébredést követő átmeneti tudatzavar neuropsychopathéknál, de kimerüléses állapotokban is, különösen hirtelen felébredéskor. Tünetei: megnehezült felfogás, az allopsychés tájékozódás zavart, hajlam illusionárius, sőt hallucinatorikus élményekre s következésképp esetleg aggressiv cselekményekre. *H. B.*

álomkór: →*trypanosomiasis*

Alonso-műtét: a sinus piriformisra lokalizálódó és a gégére rá nem terjedő carcinoma eltávolítása a pajzsporc és nyelvcsont resectiója után. Az így keletkező pharyngostomát később plasztikai eljárással kell zárni. *Ré. Gy.*

alopecia, *atrichia, atrichosis, calvities, acomia, morbus vulpis:* mindennemű múló- v. végleges kopaszság a hajzatban, szőrzetben. Eredete és kóralakjai szerint számos alakját különböztetjük meg. *Be. K.*

alopecia areata, *„pelade", alopecie en aires, area Celsi:* a hajzatnak és testszőrzetnek kerek foltokban való hirtelen kihullása minden szubjektív tünet, minden gyulladás v. hámelváltozás nélkül. A kopasz foltok összeolvadhatnak és az egész fejbőr, szemöldöktáj és egyéb területek szőrei is kihullhatnak. A szőrtüszők épen maradnak, a terület bőre ép. Oka góchatás v. idegrendszeri, ill. belsőelválasztási zavar. Rendszerint regenerál, ritkábban végleges (→*alopecia totalis maligna*). *Be. K.*

Alopecia areata kerek gócai a hajas fejbőrön

alopecia atrophicans pseudopelade, (Brocq) *alopecia innominata, alopecie atrophique simple, alopecie cicatricielle en clairiéres:* a hajas fejbőrön igen lassan, minden gyulladásos tünet nélkül fejlődő, lencsényi, vagy nagyobb, szétszórt v. helyenként összefolyó bőrsorvadással, a szőrtüszők végleges pusztulásával járó, nem regenerálódó folyamat. *Be. K.*

alopecia cicatrisata essentialis (Graciansky): foltokban mutatkozó atrophiás kopaszság a hajas fejbőrön. Eltér a Brocq-féle →*alopecia atrophicans (pseudopélade)*-től, valamint a Quinquaud-féle *acne decalvans*tól. *Be. K.*

alopecia congenita familiaris (Clouston): **1.:** veleszületett, többszörös foltokban mutatkozó, családi jellegű hajhiány, néha szellemi visszamaradottsággal, máskor onychogryphosisszal. *Be. K.*

alopecia coroniformis, *ophiasis:* az *alopecia areata* azon alakja, amelyben a kopasz foltok összefolyó koszorú alakjában kizárólag a hajzat szélein ülnek. *Be. K.*

alopecia e radiis Röntgen: a haj időleges kihullása a röntgensugár *epilációs* adagja után 14—18 nappal. A fejbőr minden ártalma nélkül jár. Ujabb hat hét elteltével a hajzat ismét kinő. Végleges kopaszság csak a másod- és harmadfokú röntgenégést követi (→*dermatitis bullosa, vel necrotica e radiis Rtg*), valamint a sűrűn és hosszú időn át ismétlődő kisebb sugármennyiségek által cumulative okozott *radiodermatitis. Be. K.*

alopecia ex usu thallii: →*alopecia toxica*

alopecia innominata: →*alopecia atrophicans pseudopelade*

alopecia marginalis traumatica, *atrophia liminaris frontalis:* a fejbőrt érő tartós nyomás okozta körülírt kopaszság. Fekvő csecsemők tarkóján, terheket fejükön hordozók fejetetején, szorosszélű kalapot, sisakot viselő férfiak halántékán, tarkóján. Időleges v. végleges (sorvadásos) lehet. *Be. K.*

alopecia mucinosa (F. Pinkus): →*mucinosis follicularis*

alopecia parvimaculata, *alopecia pyodermique, alopecie postimpetigineuse:* lencsényi kopasz foltok szétszórtan a hajas fejbőrön. Leginkább *pyodermák* után visszamaradt hegek. *Be. K.*

alopecia pityrodes: →*alopecia seborrhoica*

alopecia praematura: →*alopecia seborrhoica*

alopecia seborrhoica: seborrhoeán alapuló hajhullás és kopaszság. Nőkön reversibilis spontán is gyógyuló, gyógyszerekkel jól befolyásolható. Férfin irreversibilis és korai megkopaszodáshoz *(alopecia praematura)* vezet. Belső okaira vonatkozóan →*seborrhoea*. A nőkön inkább csak a serdülés korában, a seborrhoea előtérbelépése idején hull tömegesebben a haj, gyorsabb a hajváltás, miáltal az egyes szálak rövidebbek maradnak. A férfiakon nem annyira hullás, mint inkább pusztulás, a hajváltás utánpótlásának elmaradása, a szőrtüszők, a hajszálak, sőt lassanként magának a fejbőrnek a sorvadása következik be, s ez már helyrehozhatatlan. Az évek folyamán az ún. „Szent Péter-fej" v. a „bankár" fej (frontális alopecia) jön létre a fejtető és vortextáj teljes kopaszságával, a falitáj és tarkó hajzatának megtartásával *(alopecia senilis)*. Kezdetben a fejbőr zsírosságával és korpásságával jár *(~ pityrodes)*. Eunuchokon sohasem alakul ki, felnőtt korban castráltakon a folyamat megállapodik. *Be. K.*

alopecia senilis: →*alopecia seborrhoica*

alopecia specifica: →*syphilis*

alopecia supercilii trophoneurotica: a szemöldökszőrök kihullása idegrendszeri betegségek, pl. Romberg-kór, lepra nervosa stb. következtében. *Be. K.*

alopecia symptomatica: lázas fertőzőbetegségeket (typhus, pneumonia, erysipelas stb.), szülést, narcosist hetek-hónapok múlva követő múló hajhullás, ill. átmeneti megkopaszodás. *Be. K.*

alopecia totalis congenita: veleszületett teljes haj- és szőrhiány. Maradandó fejlődési rendellenesség. *Be. K.*

alopecia totalis maligna, *pélade decalvante:* az *alopecia areata*nak az egész test szőrzetére vonatkozó teljes szőrtelenséget eredményező alakja. E szőrtelenség gyakran az élet végéig megmarad. *Be. K.*

alopecia toxica: bizonyos mérgezéseket, elsősorban a thalliummérgezést, ill. a thalliumnak gyógyszerként való adagolását követő hajhullás, ill. megkopaszodás (alopecia ex usu thallii). Múló jellegű. *Be. K.*

alopécie cicatricielle en clairières: →*alopecia atrophicans pseudopelade*

alopécie en aires: →*alopecia areata*

alopécie en clairières: apró, szétszórt foltokban mutatkozó alopeciák gyűjtőneve a francia irodalomban.

alopécie postimpetigineuse: →*alopecia parvimaculata*

alopécie pyodermique: →*alopecia parvimaculata*

alorvos: →*kórházi másodorvos*

„Alpenstich": egyes alpesi völgyekben járványszerűen fellépő pneumonia.

alpesi klima: →*alpin klima*

alpha, *alfa*, α: a görög ábécé első betűje. A természettudományokban számos jelenség és anyag megjelölésére használják. A *kémiában* 1. leggyakrabban valamely vegyület bizonyos substituensének a vegyületre jellemző functionalis csoporttal (pl. carboxyl-csoporttal, heterocyclikus vegyület hetero-atomjával) szomszédos szénatomhoz való kapcsolódását jelöli; 2. a geometriai isomerek *(→cis-trans-isomeria)* közül olykor a cis-alakzat jelzésére alkalmazzák. *Miklós I.*

alpha adaptatio: →*adaptatio retinae*

alpha haemagglutinin: →*anti-A*

alpha$_1$ haemagglutinin: →*anti-A$_1$*

alpha$_2$ haemagglutinin: →*anti-A$_2$*

alpha haemolysis: →*haemolysis*

alpha-hullám: →*EEG-hullámok*

alpha lánc: → *haemoglobin*

Alphaprodin: →*Nisentil*

alpha ritmus, *Berger-ritmus:* a normális →*electroencephalogramm* egyik alapjelensége. Kb. 8—13 sec frekvenciájú, átlag 50 μV amplitúdójú hullámok, amelyek a vizsgált egyénről éber állapotban, de teljes nyugalomban vezethetők le. Mozgás v. szellemi munka alatt az ~ eltűnik, mikor az ~ gátlásáról v. desynchronisatiójáról beszélünk. *B. P.*

alpha-savó: →*anti-A*

alpha$_1$-savó: →*anti-A$_1$*

alpha$_2$-savó: →*anti-A$_2$*

alpha-sugárzás: a természetes és mesterséges radioaktív atomok elbomlásának egyik módja. Az atommagból egy He atommag szabadul ki nagy sebességgel (kb. $^1/_{20}$ fénysebesség). Az ~ *specifikus ionisatiója* nagy, hatótávolsága kicsi: energiájától függően normál levegőben pár cm. Szilárd anyagoknak csak egészen vékony rétegébe képes behatolni (0,05 mm vastag Al-lemez v. egy közönséges papírlap teljesen elnyeli a 10 *MeV* energiájú α-sugarat is). A hatótávolságot szilárd anyagban a következő képlet adja meg:

$$R = CE^n \cdot 1/\rho\, MB$$

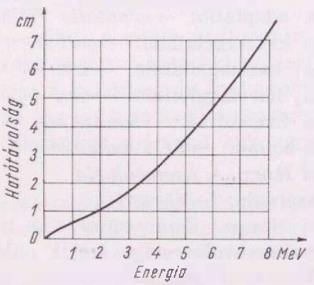
(*R* — hatótávolság cm-ben, *C* — konstans, *E* — a kérdéses α-sugár energiája, *n* — 0,75 és 2 között változó kitevő, ρ — az absorbeáló anyag sűrűsége, *M* — az atomsúly, *B* —

az atom fékezőképessége. Ha az absorbens vegyület, akkor az M/B értékek átlagát kell venni.)

Az ~ energia spektruma — a *beta-sugárzásétól* eltérően — vonalas, azaz kis statisztikai eltéréssel azonos energiaértékeket mutat.

Az ~ energiája ill. hatótávolsága és a kibocsátó mag átlagos élettartama közti összefüggést a Geiger—Nutall-szabály adja meg. A ~ szóródásának tanulmányozása igen fontos adatokat szolgáltatott az *atommag* tulajdonságainak felderítésében (Rutherford 1913).

~sal néhány kivételtől eltekintve a periódusos rendszer végén levő elemek (természetes radioaktív anyagok és *transurán* elemek) bomlanak.

Alpha-sugárzás

Alpha sugárzó anyagokkal való munkában a külső sugárzás elleni védelem nem probléma, viszont jelentős az incorporatiós veszély, akár por, akár gáznemű anyag formájában. Igen fontos tudni, hogy a mesterséges radioaktív izotópokkal való munkához használt mérőműszerek többsége nem képes az ~t kimutatni. Az ~ mérése α sugár electroscoppal (→*fontactometer*) v. speciális →*scintillatiós számlálóval* történhet. Az ~ →*relatív biológiai hatékonysága* a corpuscularis sugárzások között a legnagyobb. A 24 órára eső megengedhető legnagyobb sugárdózis 0,003 rep. (roentgen equivalent physical) →*rádioaktivitás mértékegységei*

E. J.

alpi (antr.): Közép-Európában elterjedt, alacsony-közepes termetű, barna haj- és szemszínű, rövid fejű europid emberfajtához tartozó változat (→még *europid emberfajták*). *N. J.*

alpin-klíma: hegyi, magaslati klíma 1000 m fölött. Csökkent O_2-partialis nyomás, erős ultraibolya sugárzás („sugárklíma"), alacsony páratartalom jellemzik. *J. E.*

Alraungyökér: →*Mandragora*

álrecidiva: →*recidiva*

alrés: →*cytopyge*

Alseroxylon: →*Rausedyl*

álsérv: →*hernia spuria*

Alsever-oldat: vörösvérsejtek laboratóriumi konzerválására 2% dextrosét, 0,8% natriumcitrátot, 0,4% natriumchloridot tartalmazó citromsavval semlegesített oldat. A vért azonos mennyiségű ~-al keverve hűtőszekrényben tároljuk. *Wassermann*-reakcióhoz ily módon tárolt birkavörösvérsejt kb. egy hónapig használható. *Ba. B.*

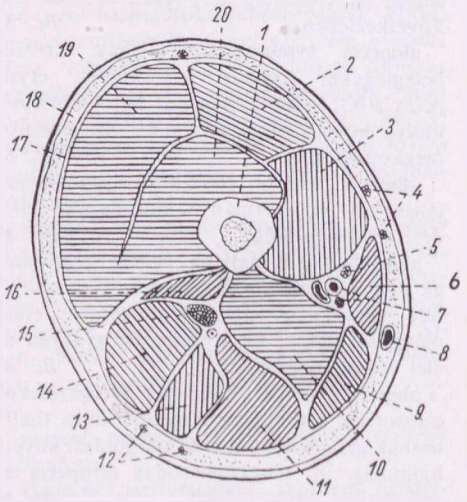
alsó állkapocs hiánya: →*agnathia*

Alsol: 1,5% alumínium acet. tart. boricum-ot, 5% glycerint és 30% vizet tartalmazó, gyapjúzsíros vaselin. Gyulladást csökkentő, hűsítő kenőcs. *I. B.*

alsó méhszakasz: →*passzív méhszakasz*

alsó végtag fasciái: →*fascia glutaea, fascia iliaca,* →*fascia pectinea,* →*fascia lata,* → →*fascia cruris,* →*aponeurosis plantaris,* →*fascia dorsalis pedis.*

alsó végtag izmai: 1. belső csípő- és medenceizmok, 2. fartájék izmai, 3. elülső combizmok, 4. adductorok, 5. hátulsó combizmok, 6. elülső lábszárizmok, 7. peroneusok, 8. hátulsó lábszárizmok, 9. lábhátizmok, 10. talpizmok. *T. I.*

A jobb comb keresztmetszete (középső harmad)
1: Femur. *2:* M. rectus femoris, *3:* M. vastus med. *4:* Nn. cutanei femoris ant., *5:* N. saphenus, *6:* M. sartorius, *7:* A. et v. femoralis, *8:* V. saphena magna, *9:* M. gracilis, *10:* M. adductor magnus, *11:* M. semimembranosus, *12:* N. cutaneus femoris post., *13:* M. semitendinosus, *14:* M. biceps femoris (caput longum), *15:* N. ischiadicus, *16:* M. biceps femoris (caput breve), *17:* Fascia lata, *18:* Tela subcutanea, *19:* M. vastus lat. *20:* M. vastus intermedius

alsó végtag ízületei: symphysis pubica, articulatio sacroiliaca, art. coxae (csípőízület), art. genu, art. tibiofibularis, syndesmosis tibiofibularis, art. talocruralis (bokaízület), art. talocalcanea (posterior), art. talocalcaneonavicularis, art. calcaneocuboidea, art. cuneonavicularis, art. cuneocuboidea, articulationes tarsometatarseae, articulationes intermetatarseae, articulationes metatarsophalangeae et digitorum pedis (interphalangeae pedis) (→*articulatio táblázat*). *T. I.*

általános adaptatiós syndroma (Selye), *general adaptation syndrom, GAS:* a szervezet nem specifikus válasza, melyet a szervezetet érő károsító behatásokra, megterhelésre (→*stress*), v. a szervezetbe jutó bizonyos anyagok hatására ad. A stress-hatás ún. alarm-reakciót vált ki, mely a szervezet ellenállását fokozza. Az ~ voltaképpen a →*Cannon-vészreakció* továbbfejlesztése. Ennek értelmében a megterhelés kiváltja a fokozott *adrenalin* secretiót, →*adrenocorticotroph-hormont* (ACTH) mobilizál, ami fokozott mellékvesekéreg secretióra vezetve antiphlogistikus, katabolikus hatású „glycocorticoidot" juttat a szövetekbe. Ennek hatására a gyulladásos szöveti reakciók csökkennek, a vér eosinophil sejtjeinek száma csökken, a nyirokszervek atrophizálnak, a lymphocyták szétesése révén immunanyagok jutnak a szövetekbe. A mellékvesében a fokozott működés jeleként csökken az ascorbinsav és a cholesterintartalom, a mellékvesekéreg hypertrophizál. A vizeletben megnő a corticoid ürítés, a nitrogenürítés fokozódik, csökken az antitestképzés, a sebgyógyulás és növekedés gátolt, a só és vízforgalom, valamint a szénhydrát anyagcsere zavara mutatható ki. Az alarmírozó stimulus okozta egyes fázisokat — shockfázis, ellenshock-fázis —, együttesen *alarm reakció*nak nevezik. Az ezt követő adaptatio szakában a szervezet ellenállása a károsító tényezővel szemben megnő, más ágensekkel szemben csökken. ~t válthathatnak ki a legkülönbözőbb traumák: baleset, égés, izommunka, fertőzés, hideghatás, besugárzás stb. A megterhelés afferentatiója a központi idegrendszeren keresztül érvényesül. Ha a károsítás sokáig fennáll v. túlerős a stress, exhaustio következik be. *B. P.—Br. P.*

általánosan szűk, lapos medence: →*szűk medence*

általános balesetelhárító és egészségvédő óvórendszabály, *ÁBESZ:* az egészségügyi miniszternek az érdekelt miniszterekkel és a SZOT elnökével egyetértésben kiadott rendelete, mely a dolgozók életének, testi épségének, egészségének védelmét célzó tennivalókat szabályozza (→*üzemi balesetelhárítás*). Az ~ rendelkezéseinek megtartása kötelező minden munkahelyen és munkában, bárki végzi v. végezteti azt. Az ~ egyaránt tartalmazza a munkáltatóra (vállalat, üzem, műhely, műhelyrészleg vezetőjére) és a munkavállalóra vonatkozó előírásokat. Azokat, akik a ~ rendelkezéseit nem tartják be, a törvény bünteti. Az ~ kiegészíti az adott üzemre, foglalkozásra vonatkozó →*balesetelhárító és egészségvédő óvórendszabályt.* *S. I.*

általános érzéstelenítés: →*narcosis*

általános gáztörvény: →*gáztörvények*

általános mérgező hatású vegyi harcanyagok: →*vegyi harcanyagok*

Általános Munkás Betegsegélyező és Rokkantpénztár: →*társadalombiztosítás*

általános orvosi fakultás: →*egyetemi kar*

általános orvoskar: →*egyetemi kar*

általános orvostudományi kar: →*egyetemi kar*

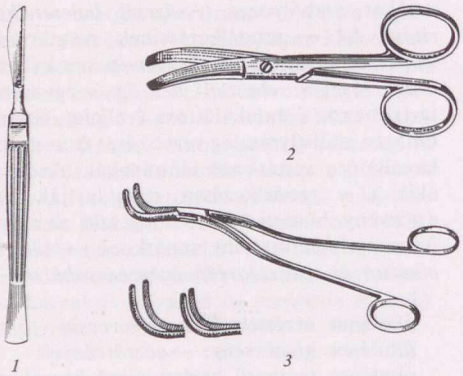
általános sebészeti műszerek: rozsdamentes acélból, krómozott acélból, ritkábban egyéb fémekből készülnek. Tartósaknak, könnyen sterilizálhatóknak kell lenniük. Felületük sima, részeik pontosan illeszkednek. Tisztántartásuk céljából könnyen szétszedhetők és összerakhatók. Rendeltetésük szerint megkülönböztetünk 1. Szövetek szétválasztására szolgáló műszereket, pl. sebészi kések, ollók. 2. Vérzéscsillapításra szolgáló műszereket, pl. érfogók, érfalátkötő tűk. 3. Rögzítő és sebfeltáró műszerek, pl. csipeszek, kampók, lapocok, ruhacsípők. 4. A szövetek egyesítésére szolgáló műszerek, pl. tűtartók, tűk. 5. Különleges rendeltetésű műszerek; pl. bélfogók, epehólyag fogók, vesekocsányfogók. A gyártás-technológia és a technika fejlődése speciális sebészi gépek alkalmazását tette lehetővé, így pl. gyomorbélvarrógépek, diathermiás készülékek, szívókészülékek. Alkalmaznak műtétek közben endoscopiás készülékeket, röntgenkészülékeket, újabban televízióval kombinálva is. (→ ~ táblát 126—127 oldalon) *Haas Péter*

általyog, *pseudoabscessus:* hámmal bélelt csöves természetes kivezető üregekben (*Littré*-mirigy, prostata mirigyjáratok stb.) felhalmozódó gennytömeg, amelyet a kivezetőcső megtörése v. szűkülete tart vissza. *Be. K.*

altatás: →*narcosis*

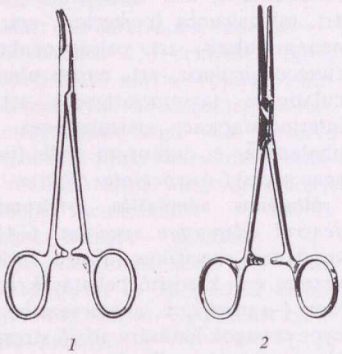
Általános sebészeti műszerek I.

Szövetek szétválasztására szolgáló műszerek:

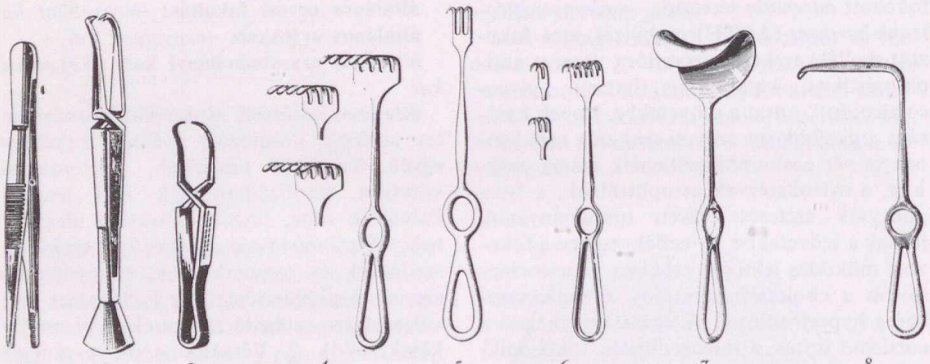
1: műtőkés, 2: sebészeti olló (tompa, Cooper-féle), 3: dissector

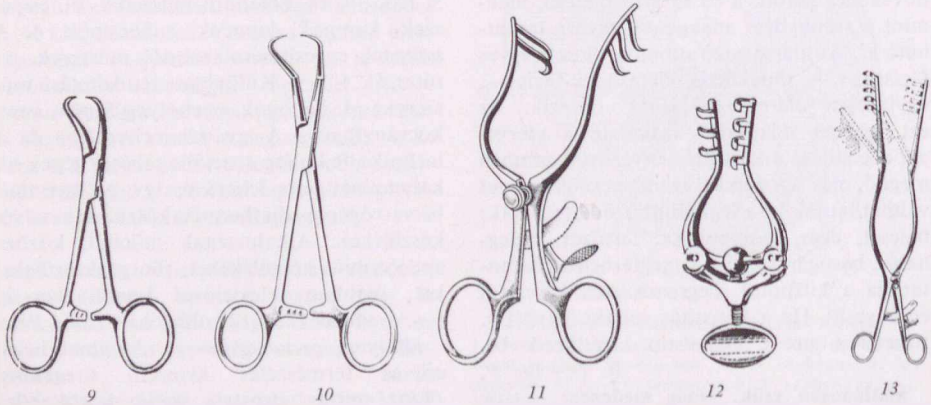
Vérzés csillapítására szolgáló műszerek:

1; érfogó (moszkitó, Halstead-féle) 2: érfogó (Péan-féle),

Rögzítő és sebfeltáró műszerek:

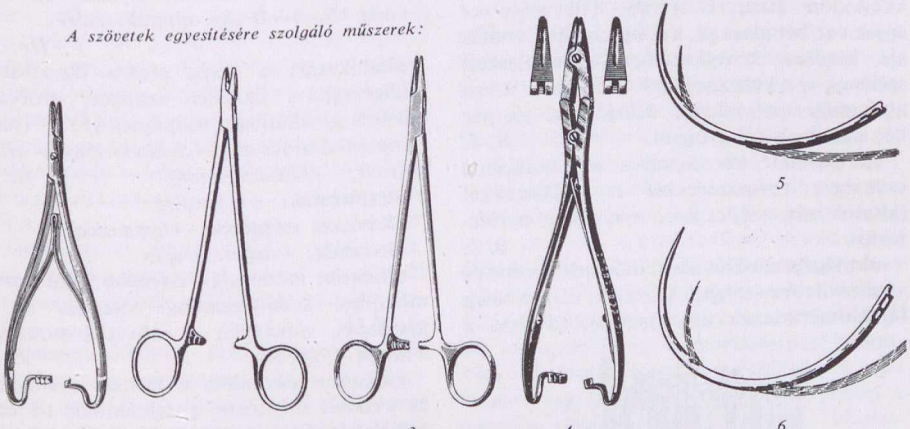

1: anatómiai csipesz, 2: lepedőcsipesz (Doyen-féle), 3: lepedőcsipesz (cserebogár), 4: sebészeti kampó (tompa), 5: sebészeti kampó (éles Kocher-féle), 6: sebészeti kampó (éles Kocher-féle), 7: hastalkampó (Fritsch-féle), 8: Langenbeck-féle lapoc, 9: lepedőfogó (Backhaus-féle), 10: lepedőfogó (Backhaus-féle), 11: sebterpesztő (Weitlaner-féle), 12: sebszélterpesztő (Jansen-féle), 13: sebszélterpesztő (Adson-féle)

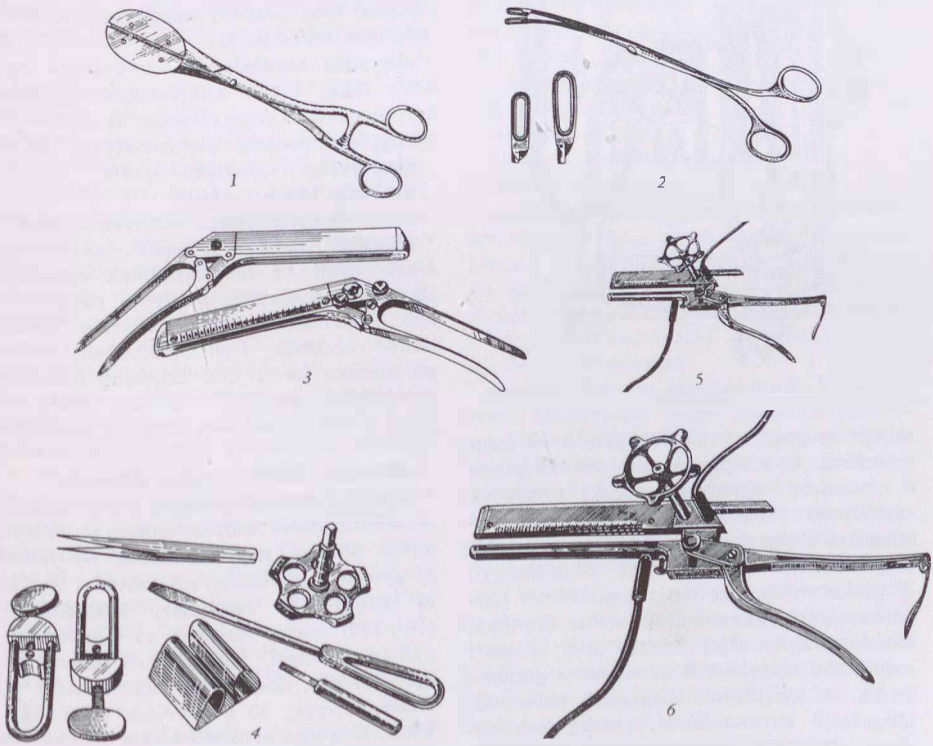
Általános sebészeti műszerek II.

A szövetek egyesítésére szolgáló műszerek:

1: tűfogó (Mathieu-féle), *2:* tűfogó (Adson-féle), *3:* tűfogó (Hegar-Mayo-féle), *4:* tűfogó áttételes (Modell Aesculap), *5:* sebészi tű (sebvarrótű rugós füllel, gömbölyű élű, E-forma), *6:* sebészi tű (sebvarró tű rugós füllel, gömbölyű élű, Br-forma)

Különleges rendeltetésű műszerek:

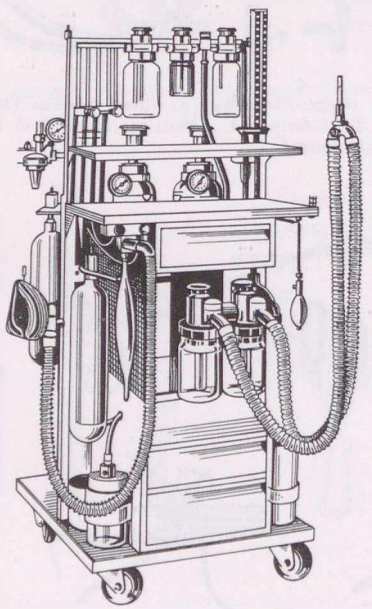

1: aranyér-fogó (Langenbeck-féle), *2:* epekőfogó (Dejardins-féle), *3:* gyomorvarró gép (Petz-féle), gyomor vagy bél kétsoros, fémkapcsokkal történő elvarrására, *4:* a Petz-varrógép tartozékai, *5—6:* bél- és gyomorvarró gép elektromos kouguláló berendezéssel (Petz—Koegel—Bender-féle), aseptikus műtéttechnikai módozat végzéséhez.

altatási bénulás: altatás (narcosis) közben kifejlődött átmeneti hűdés. Többnyire az egyik kar bénulása pl. a n. brachialis nyomás alá kerülése következtében (a műtőasztal szélének v. a kulcscsontnak a nyomása a kar abductiós tartásában). Kórjóslata jó, pár hét alatt magától gyógyul. *B. I.*

altatóasztal: kis asztalka az altatáshoz szükséges orvosszerekkel és műszerekkel (altatókosár, szájterpesz, nyelvfogó, nyelestörlő). *B. I.*

altatógép: a műtét alatti inhalatiós narcosis véghezvitelére szolgáló készülék, célja a beteg fájdalomérzetének kikapcsolása, továbbá a

Altatógép

sebész nyugodt munkakörülményeinek megteremtése. Az acélpalackokból érkező gázok a rotameter egységbe jutnak, amelynek szabályozó tűszelepeivel a megfelelő gázadagolás elvégezhető. A készülék biztosítja a gázkeverék összetételének állandóságát. A gázkeverékhez az elpárologtatókból narcoticum gőzök adagolhatók (aether, fluothan, trichloraethylen stb.). A beteg által kilégzett széndioxid elnyeléséről nátronmész gondoskodik. A készülékek lélegeztető ballonnal, lélegeztető harmonikával, esetleg automatikus lélegeztető berendezéssel is el vannak látva. Az electrostatikus feltöltődésből eredő balesetek elkerülése céljából az altatógépek gumitartozékai antistatikus kivitelűek. A készüléket minden esetben földelni is kell (→még *Roth—Dräger-altatókészülék*). *Ho. E.*

altatókosár: a beteg arcára illeszthető, mullgézzel v. flanellel behúzott drótváz amelyre az altatószer csöpögtethető. (→még *Esmarch-altatókosár*, →*Schimmelbusch- altatókosár*, →*Julliard-kosár*) *B. I.*

altatószerek: →*hypnotica*

altatószer mérgezés: →*hypnotica*

alterantia: →*ingertherapia*

alteratio: módosulás, enyhébb fokú kóros működés, kedélyizgalom. Alteratív az a gyulladás, amelyben a szövetkárosodások állanak előtérben. *J. E.*

altération cavitaire: a heveny *dermatitis* és *ekzema* folyamán a felhámban történő hólyagképződést megelőző degeneratív jelenség. A Malpighi-rétegben savós átivódás jelenik meg, a tüskéssejteket tágult üregek választják el egymástól, e sejtek némelyike hólyagszerűen felfúvódott, szerkezetük és festődésük elmosódott, a sejthártyáik azonban még állanak, valódi vesicula tehát még nem fejlődött ki. *Be. K.*

alteratiós színlátás: a színtévesztés enyhébb foka. Egyes színtévesztőknél mindhárom színérző elem megvan, de valamelyik gyengébb (anomalis trichromatok). *B. B.*

álterhesség: →*graviditas spuria*

alternáló blokk: →*block*

alternáló személyiség: →*alternáló tudat*

alternáló tudat, *alternáló személyiség, kettős tudat:* a tudattartalmak egymástól elkülönült rendszere, amely — nagyon ritkán — két (sőt több) személyiség kialakulására vezethet. Psychopathiában, schizophreniában fordul elő. Teljesebb formában hysteriában észlelhető, amikor előfordul, hogy a két személyiség nem tud egymásról. *H. B.*

alternans cordis: →*pulsus alternans*

Althaea, *Althaea officinalis L. (Malvaceae) orvosi ziliz, fehér mályva:* nedves területeken termő növény, melynek levele, ~*e folium*, és gyökere, ~*e radix*, sok növényi nyálkát és keményítőt tartalmaz. Decoctumban (10 : 150) szokás rendelni; ez langyos vizes pálítással készül. Bevonószerül használatos 0,5—1,0 g p. dosi, 2,0 p. die. *Species* ~*e*, zilizteakeverék, 50 g ~levelet, 25 g ~gyökeret, 20 g édes gyökeret és 5 g mályva virágot tartalmaz. Teának megöntve naponta 1—3 csészével fogyasztható, köhögés, bélhurut ellen. *I. B.*

Althaea officinalis: →*Althaea*

Althausen-próba: pancreas-functio vizsgálat, 100 g oldható keményítő, majd pár nap múlva 100 g glucose adásával végzett terhelés, amelyet a vércukor-görbe alakulása révén követünk. Értékelésekor egybevetjük a keményítő és a glucose terhelést követő vércukor-görbéket. Csökkent pancreas működése esetén a keményítőterhelés vércukorgörbéje alacsonyabb, mint a glucose terhelésé. *Ba. B.*

Altinsulin: az eredeti *insulin*, amelyet nálunk rendes, egyszerű v. „sima" insulinnak neveznek, szemben a Zinkprotamin-insulinnal. *M. I.*

Altmann, Richard (1852—1900): német histológus, lipcsei egyetemi tanár. A protoplasma granula-elméletének a kidolgozója. Elsőnek írta le a mitochondriumokat. *H. G.*

altruismus: túlságos mértékű önzetlenség.

alt-tuberculin: a *Mycobacterium tuberculosis* 100°-on elölt tenyészetéből szűrés útján nyert anyag; R. *Koch* 1890-ben állította elő. A különböző tuberculin reakciókban mint allergen ma is használatos. A Koch feltételezte gyógyító hatása nem igazolódott be. *A. Z.*

Alucol: →*aluminium hydroxydatum*

Aludrin: →*Propylon*

alumen, *timsó*, $KAl(SO_4)_2 \cdot 12H_2O$: szagtalan, színtelen összehúzó hatású, kristály 1—3%-os oldatban torok- s hüvelyöblögetőnek, szemkenőcsnek 1—2%-ban, használatos. ~ *ustum*, vízmentes timsó, erősen nedvszívó. Felületesen edz (aphtha, renyhe granulatio) és vérzést csillapít. *I. B.*

alumínium, *Al*: az alumínium csoportba tartozó kémiai elem. Rendszáma: 13, atomsúlya 26,98. Ezüstfehér színű, lágy, nyújtható fém. Néhány vegyülete a gyógyászatban jelentős. *S. F. B.*

aluminium aceticum tartaricum solutum: 5% aluminiumacetát-tartarátot tartalmazó gyengén ecetsav szagú, fanyar ízű savanyú folyadék. Gyulladást csökkent, adstringál és fertőtlenít. Borogatásra 5—10-szeres, öblítésre 20—30-szoros hígításban. 5—10%-os kenőcs és paszta. A *liquor aluminii acetici (liquor Burowi)* helyett az ~ a hivatalos, mert ez utóbbi nem zavarosodik meg. *Unguentum aluminii acetici* 10% ~ot tartalmazó gyapjúzsíros vaselin. *I. B.*

alumínium egyenérték: a röntgensugár mennyiségi csökkenésének mértékéül szolgáló alumíniumlemez vastagsága milliméterekben. ~ben adják meg a rtg-lámpák üvegfalának önszűrését is. *D. J.*

aluminium fibrosis: →*aluminosis*

alumínium hydroxydatum, *Alucol, Hydronal*, $Al(OH)_3$: vízben nem oldódó, íztelen fehér por. A gyomorban a sósavat megköti és a nyálkahártyát kocsonyaszerű anyaggal bevonja. Hyperaciditásban és fekélybetegségben étkezés előtt 1 kávésk. v. 2—3 db. 0,5 g-os tbl. jól megrágva nyelendő le. *I. B.*

alumínium portüdő: →*aluminosis*

aluminosis, *aluminosis pulmonum, alumínium portüdő*: alumíniumpor okozta ipari tüdőártalom. Előfordul: alumínium-bronz szóráskor, finom alumíniumpor előállításakor, korund olvasztásakor, csak különösen kedvezőtlen munkakörülmények között. *Tünetei:* bronchitisnek megfelelőek. A vérképben nagyfokú lymphocytosis. Gyakori a spontán pneumothorax. Rtg-kép: kezdetben finom, puha, elmosódott határú, szimmetrikusan elhelyezkedő foltok, a kötőszövet szaporodása folytán hálószerű rajzolat (aluminium fibrosis), később felhős nagyfoltú árnyékok, zsugorodások és következményes tágulások. A tüdőcsúcsok tisztáknak. A kórbonctani kép súlyos fibrosist mutat. *Th.:* tüneti. *Megelőzés:* műszaki porelhárítás, kezdődő tünetek jelentkezésekor munkahely változtatás. *T. M.*

Alurat: →*Numal*

alusia: *képzelődés, csalódás.*

álút: →*fausse route*

alvadásfokozódás: a vér alvadó képességének fokozott volta, amely a thrombin képzési készség megnövekedésének következménye. Az antithrombin anyagok hiányára, v. az alvadás első fázisának fokozott aktivitására, a thrombin inaktiválás csökkent voltára, stb. lehet visszavezetni. *S. J.*

alvadási idő: az érrendszerből levett, v. abból kilépett vér megalvadásához szükséges idő. Vizsgálatakor meghatározható a vérvételtől az alvadás kezdetéig eltelt idő (normál érték szobahőmérsékleten: 5—8 min), ill. a komplett alvadás bekövetkeztének időtartama (normál érték: 8—12 min). Ha a vizsgálat nem közvetlenül a vérvétel után történik, a citrat- v. oxalat-oldattal levett vér *recalcificált alvadási idejét* (normál érték: 3—4 min.) kell meghatározni. A vizsgálat gyakorlati kivitelének számos változatát dolgozták ki (K. *Bürker*, W. W. *Duke*, R. I. *Lee—P. D. White)* *G. M.*

alvadási tényezők: →*véralvadási faktorok*

alvadást gátló anyagok: →*anticoagulansok*

álvágott seb: csonttörés éles széle által okozott áthatoló bőrsérülés. *F. V.*

alvás: periodikus, reversibilis élettani állapot, biotonus változás, amelyben az agykéreg tevékenysége csökken, ill. bizonyos szempontokból szünetel. Psychés inaktivitás és parasympathikus túlsúly áll be az assimilatiós folyamatok előtérbe kerülésével. Csökken a vérnyomás és a pulzusszám. A légzés ritkább és mélyebb. Csökken az izomtónus és reflexingerlékenység stb. Az alvás alatti nyugalmi állapot, pihenés a szervezet elengedhetetlen szükséglete, amelynek megakadályozása nagymértékben káros lehet, huzamos fenntartása viszont gyógyító tényezőként is szerepelhet. A napi alvásszükséglet kor és egyén szerint elég tág határok között változik. Az újszülöttkorban kb. 20 óra, az első életév végén 16—18 óra körül. Iskoláskorú gyermeknek általában 8—10, a felnőttnek 6—8 óra szükséges. *Pavlov* szerint az ~ a belső gátlás kiterjedését jelenti a teljes agykéregre és bizonyos kéregalatti központokra. Más elméletek az alsóbb agyrészek fontosságát hangsúlyozzák. A *diencephalon* laesiói után macskán tartós ~szerű állapot jön létre (Magoun ébrenléti központja), a *hypothalamus* egyes részeinek ingerlése ~ra vezet (Hess). Utóbbi megfigyelést újabban úgy magyarázzuk, hogy a kéregalatti területek roncsolása gátolja az agykérgi aktivitást fenntartó ingerek eljutását az agykéreghez. *B. P.—D. L.*

alvás-inversio: az ébrenlét-alvás természetes ciklusának napszak szerinti felcserélődése. Különösen a seniumban, de schizophrenia, psychopathia, postencephalitikus parkinsonismus, néha neurosis során is előfordul. Az alvásra jellemző biotonusváltozás és psychés inactivitás nappal alakul ki, éjszaka a betegek psychésen élénkek, tevékenyek, biotonusuk is „nappali" jelleget mutat. *H. B.*

álvemhesség: idegrendszeri és hormonális tünetek nem vemhes kutyán, amelyek az ivarzástól számított kb. két hónap múlva, tehát a rendes vemhességi idő végén jelentkeznek. Ilyen tünet pl.: tetanoid görcsök jelentkezése, a tejelés megindulása. *Sz. I. T.*

alveolaris atrophia, *fogmedersorvadás:* a fogat rögzítő fogmedercsont pusztulása, amely íny- v. csonttasak, v. mindkettő képződésével jár és a fog meglazulásához vezet. *B. K.*

alveolaris clearance: →*alveolaris ventilatio*

alveolaris hypoventilatio: a tüdő-capillarisokkal érintkező, a bennük keringő vérrel egyensúlyba kerülő gázréteg elégtelen cserélődése, melynek következtében az arteriás vér széndioxydtartalma emelkedik, oxygen-tartalma csökken. Ez utóbbi jelenség, melyet globális légzési elégtelenségnek is neveznek, egyaránt bekövetkezhetik alacsony és normális ventilatiós perctérfogat mellett. *Go. Gy.*

alveolaris levegő: 1. anatómiailag az alveolusokban levő levegőmennyiség; 2. functionalis szempontból a normális belégzés és kilégzés végén nyert levegő gázanalitikai értékeinek középértéke, amely a vér és a ventilatiós levegő közti gázcserétől függ. A pCO_2 az alveolusokban függ a szervezet megterhelésétől, a légzés frequentiájától stb. Az alveolaris pCO_2 meghatározható a vér pCO_2-ből is. Nyugalmi helyzetben a normális értékek: $pO_2 = 100$ Hgmm, $pCO_2 = 40$ Hgmm, ami 1 atm össznyomás mellett (figyelembe véve az alveolusokban a vízgőz nyomását is) átlag 15% O_2 és 5,5% CO_2 tartalmat jelent. *U. I.—B. P.*

alveolaris micropneumonia: a tüdőben a tbc-baktérium behatolására keletkező első reakció: néhány alveolusra kiterjedő, nagy kerek sejteket tartalmazó exsudativ gyulladás. *B. M.*

alveolaris ostitis: →*alveolitis*

alveolaris phagocyta: →*pulmo*

alveolaris pyorrhoea (régi elnevezés) ma: →*parodontosis*

alveolaris ventilatio: a ventilatiónak az alveolusokra eső része, amelyik aktív részese a gázcserének. Csak jól szellőző és vérkeringéssel rendelkező alveolusok vesznek részt a gázcserében és ez a leadott CO_2 mennyiségével arányos. Tehát a

$$V_A = \frac{V\,CO_2 \cdot 0{,}863}{P_a\,CO_2}$$

(V az időegységre vonatkoztatott volumen jelzése.) Az alveolaris ventilatio a perctérfogat 75%-a. *Go. Gy.*

alveolectomia: →*alveolotomia*

alveoli dentales, *fogmedrek:* →*alveolus* →*maxilla,* →*mandibula*

alveolitis, *ostitis alveolaris, dry socket, dolor post extractionem, fogeltávolítás utáni sebfertőzés:* fogeltávolítás után keletkező fogmedergyulladás, amely rendszerint szövetroncsolás és sebfertőzés következménye. A sebet kitöltő véralvadék bűzösen szétesik, úgy, hogy a sebüreg tátong és napokig tartó heves utófájdalom közben esetleg kis elhalt csontrészek lökődhetnek ki. Túlzottan sok érzéstelenítő oldat befecskendezése is

okozhatja. *Th.:* a ferőzött sebüreg sebészi kitakarítása. *B. K.*

alveolo-arteriás gradiens: az alveolaris levegő és a peripheriás arteriák vére közötti oxygen-nyomás differencia. Normális körülmények között 8—9 Hgmm-t tesz ki középértékben. Létrejöttének okai: az arteriás vér telítettségét csökkenti a vena bronchialisokból, a venae Thebesi-ből bekerült vér, másrészt a rosszabbul ventillált alveolusokból származó vér csekélyebb arterialisatiója. Testi munka egészséges egyén gradiensét is emeli, mintegy 20 Hgmm-re; pathologiás körülmények között az ~ ennél sokkal magasabb értéket érhet el. (→még *alveolo-capillaris gradiens).* *Go. Gy.*

alveolo-capillaris block, *alveolo-respiratorikus elégtelenség, pneumonosis:* az alveolaris levegő és a tüdő hajszálerei között folyó gázcsere zavara. Az alveolaris hártya diffusiós zavara („diffusion insufficiency"), a határhártyák csökkent áteresztőképessége (v. rövid kontaktus idő) következtében az oxygenfelvétel akadályozott, a széndioxyd-leadás azonban — e gáz nagyobb abszorpciós koefficiense folytán — normális. Ezen esetekben már csekély munka is fokozza az arteriás vér oxygen-telítetlenségét. Súlyos influenza, gázmérgezés, narcosis következtében heveny formában jelentkezhet. Különböző eredetű tüdő-fibrosisok, a sarcoidosis, Hamman—Rich-syndroma, sclerodermia, porártalmak okoznak ilyen zavart. Ehhez társulhat distributiós zavar (partialis légzési elégtelenség), mely azon alapszik, hogy a perfusio-ventilatio viszony nem azonos a tüdő különböző részeiben. Testi munkánál ilyenkor rendszerint csökken az arteriás hypoxaemia, mivel a mélyebb légzés következtében megjavul a nyugalomban hypoventillált tüdőrészletek légellátása. ~ Bauer által alkotott fogalom (1918) az influenza-járvánnyal kapcsolatosan. — *Th.:* O_2-belélegeztetés (lehetőleg respirator segítségével), (→még *légzési elégtelenség,* →még *anoxia).* *M. G.—U. I.*

alveolo-capillaris gradiens: az alveolaris levegő és a tüdő arteriás hajszálereit éppen elhagyó vér fizikálisan oldott gázainak parciális nyomása közti különbség. Normális értékei életkor szerint változnak. Diffusiós légzési elégtelenségben jelentékeny mértékben nő, s akkor is, ha az alveolaris levegő és a vér közötti érintkezési idő a tüdőhajszálérrendszer keresztmetszetének beszűkülése következtében lényegesen megrövidül. (→még *alveolo-arteriás gradiens.)* *Go. Gy.*

alveolo-respiratorikus elégtelenség: →*alveolo-capillaris block*

alveolotomia, *alveolectomia, alveotomia:* a fogmeder részleges v. teljes eltávolítása gyulladás v. daganat miatt, másrészt azért is, hogy a műfogsor jobban elkészíthető és fájdalommentesen viselhető legyen. *B. K.*

alveolus, (fogmeder): a foggyökér befogadására szolgáló üreg az állcsontok fogmedernyúlványában. A fog előtörésekor a gyökérrel együtt alakul ki. Fogeltávolítás v. elvesztés után felszívódik. *B. K.*

alveolus pulmonis: a tüdő léghólyagocskája (→*pulmo).*

alveolus pyorrhoea: →*parodontosis*

alveolus-sejtes tüdőrák: →*tüdődaganatok*

alveoseptotomia: a szomszédos fogakat elválasztó csontsövény kiálló szélének eltávolítása extractio után. Csontcsípő, véső v. éles kanál segítségével történik. Célja: sima sebgyógyulás biztosítása. *B. K.*

alveotomia: →*alveolotomia*

alvókúra: mesterségesen megnyújtott alvás therapiás célzattal. Psychosomatikus megbetegedésekben kórosan fixált tudattartalmak oldására alkalmazható. Lényege: az idegrendszeri assimilatiós folyamatok *(Pavlov* értelmében védőgátlások) elősegítése. 10—12 napig tartó alvás előidézéséből áll; miközben a beteg csak a táplálékfelvétel és kiürítési functiók idejében van ébren. *H. B.*

alvus: hasüreg a benne levő zsigerekkel.

Alzheimer, Alois (1864—1915): német elme- és ideggyógyász, breslaui egyetemi tanár. Az agy arteriosclerotikus és praesenilis elváltozásaira vonatkozó kutatásai jelentősek. *H. G.*

Alzheimer fibrillum-elváltozás: az idegsejtek pathologiás elváltozása, amelyre intracellularis, vaskos, ezüstözéssel impregnálható gyakran hullámos lefutású fonalak jellemzők. Valószínűleg a protoplasma proteinjeinek összecsapódása által jön létre. Amyloidra jellegzetes histochemiai festési reakciókat ad. Elsősorban az *Alzheimer*-féle praesenilis, senilis dementiában, ritkábban ép senilis egyének agykérgében, olykor postencephalitises parkinsonismusban, valamint többszörös koponyatraumát elszenvedett egyéneken (pl. bokszolókon) észlelhető. *H. B.*

Alzheimer-gliasejt: atípusos gliasejt. Két formája különböztethető meg: 1. Alzheimer I. gliasejtet chromatindús, nagy, rendszerint szabálytalan alakú mag jellemzi széles, halvány protoplasma-testtel. 2. Alzheimer II. gliasejt kisebb, magja vese v.

lobaris alakú chromatinszegény keskeny protoplasma-szegéllyel („meztelen gliamagvak"). Valószínűleg az először progressive átalakult astrocyták degeneratív formái. Különösen degeneratio hepatolenticularisban, de más májbetegségekben is előforduló szöveti jellegzetesség. *H. B.*

Alzheimer-kór: 1. a praesenilis dementiák egyik formája. 50 év körül alakul ki leggyakrabban. Tünetei: a megjegyzés és a megőrzés képességének zavara, az ítéletalkotás gyengülése, a különböző (sensoros és motoros) beszéd zavarok, logoclonia, apraxia, alexia, agnosia, tehát globalis dementia corticalis góctünetekkel. Feltartóztathatatlanul halad előre; a betegség tartama 2—3 év. Kórszövettanilag: nagyfokú kéreg-atrophia, tömeges senilis plaque-ok és (főként a pyramidalis idegsejtekben) *Alzheimer-féle* fibrillum-elváltozások jellemzik. *Ho. B.*

2. (gen.): domináns öröklődésmenet mutatható ki a praesenilis esetekben, viszont a seniumban a neurofibrilláris változások kialakulása recesszív jellegű. *Gy. B.*

amacrin sejt: a retina stratum granulosum int.-ában található sejtféleség; három típusa ismert: diffus, rétegi és associatiós ~. A ganglion-sejtes rétegben található sejteket kapcsolják össze. A synaptikus interakciókban az ingerületvezetésben és gátlásban van jelentőségük. *T. I.*

amalgam: fémek higannyal képzett ötvözete. Szilárd anyagok, amelyből melegítéssel a higany eldesztillálható és visszamarad a fém. A 19. sz. eleje óta használatos fogtömőanyag. A nemes ~reszeléknek 50—70 súly % Ag tartalma van, többi része Sn és néhány más fém (réz, cink, arany); nem nemes ~ a réz~. *S. F. B.*

amalgam-pisztoly: a képlékeny amalgámnak a tömés céljából kialakított fogüregbe vitelére szolgáló eszköz. *B. K.*

Amanita, *Amanita muscaria, Agarius muscarius, légyölő galóca:* fenyvesekben, vegyes erdőkben gyakori mérges gomba, kalapja piros színű, fehéren pettyes, lemezei és tönkje fehér, dió ízű. Muscarint és gomba-atropint tartalmaz. A párduc galóca *(Amanita pantherina)* hasonló hatású mérges gomba, kalapja barnás színű. Az ehető császár galóca *(Amanita caesarea)* kalapja narancsvörös, rendszerint nem pettyes, lemezei és tönkje citromsárga. A zöldessárga kalapú és fehér lemezű, dagadt tönkű gyilkos galóca *(Amanita phalloides)* a legmérgezőbb gomba. A mérgezési tünetek az ~ fogyasztása után hamar jelentkeznek és atropin *(→atropinum sulfuricum)* mérgezéséhez hasonlóak: tág pupilla, szapora pulzus, száraz, vörös bőr, részegség, görcsök, majd mély bódulat. A letalitás csekély. *Th.:* gyomormosás, orvosi szén és óvatosan altatók. Ritkább a muscarinszerű mérgezés: gyér pulzus, myosis, nyálfolyás; ilyenkor atropin adandó. *I. B.*

Amanita muscaria: →*Amanita*

amara: étvágyjavítóul használt keserű ízű drogok, amely készítmények étkezés előtt legalább 1/2 órával bevéve reflexes úton fokozzák a nyál-, gyomor- és bélnedv-termelést. Az ~ *purak* tisztán keserű ízűek: *gentiana centaurium, trifolium, china, cardui benedicti herba, strychni semen* és készítményei. Az ~ *aromaticák* keserű fűszeres ízűek: *absinthii herba, aurantium.* *I. B.*

amasia: →*amastia*

amastia, *amasia:* az emlő veleszületett hiánya.

amathophobia: a phobiának egy formája: félelem a portól.

amaurosis, *ablepsia:* **1.** vakság, a fényérzés átmeneti v. végleges hiánya. ~ *eclamptica, uraemica:* ép szemfenék mellett gyorsan kifejlődő eclampsiás, uraemiás látókérgi keringészavaron alapuló kérgi vakság. Az alapbetegség megszűntével gyógyulhat. *B. B.*

2. (gen): a familiaris esetekben gyakoribb az autosomalis recesszív öröklésmenet, de alkalmilag találtak dominanciára utalást is. *Gy. B.*

amaurosis fugax: →*migraine ophthalmique*

amaurosis idiotica familiaris: →*Tay—Sachs-betegség*

amaurotikus macskaszem (Beer): teljesen v. csaknem egészen vak szem, melyből a pupillán át sárgás reflex tűnik fel. Glioma retinae, üvegtesti tályog, embryopathia, retrolentalis fibroplasia, ablatio retinae, a. hyaloidea persistens esetében fordul elő, *B. B.*

amaurotikus pupillamerevség: vak szem pupilla reakciója. 1. kétoldali vakságban egyik oldalon sincs direkt fényre adott és consensualis reakció, a convergentia reakció azonban megtartott. 2. egyoldali vakságban a vak szem direkt fényre nem reagál, az ép szemen nincs consensualis reakció, az ép szem felől azonban consensualis reakció váltható ki, és a convergentia reakció megtartott. *B. B.*

amazonas láb: →*chromoblastomycosis*

Ambard, Leon (1876—): francia farmakológus. Számítási módszert dolgozott ki a veseműködés értékelésére. (~ konstans.) *R. E.*

Ambazon: →*Iversal*

ambidextria: kétkezesség, a két kéz egyenértékű használata.

Ambinon: a hypophysis mellsőlebeny kivonata, mely thyreotrop hormont tartalmaz 1 ml = 10 I.E. Hatására a thyreoidea hyperfunctio tünetei jönnek létre. Javallt: Simmonds-kórban, hypophysis functionalis zavaraiban (törpenövés, obesitas, hypophysaer myxoedemában). Dystrophia adiposogenitalis esetében choriongonadotrop-hormonnal együtt adják. Mellékhatások: tachycardia, hyperventilatio, izzadás, anyagcserefokozódás. Adagolás naponként vagy másodnaponként 1 ml im. vagy sc. A kezelés alatt a pulzusszám ellenőrzendő. *W. A.*

Ambistryn: →*streptomycinum*

ambitendentia, *ambivalentia:* határozatlanság, tanácstalanság cselekvőképtelenség egyidejű, ellentétes törekvések jelenléte miatt. Előfordul ép viszonyok közepette is, de kifejezett schizophrenia kezdeti szakaszaiban, psychopathákban, hysteriában, maniás-depressiós elmezavar enyhébb formáiban. *H. B.*

ambivalens hatás: kétirányú, kétfázisú hatás, amelyben csökkentés és fokozás váltja egymást (pl. gyógyszer, hormon esetében). *S. J.*

ambivalentia: →*ambitendentia*

amblyaphia: a tapintóérzés hiánya.

Amblyomma: a kullancsok (ixodidae) családjába tartozó genus. Fajai Mo.-on nem ismertek, főleg a trópusokon terjesztenek különböző fertőzéseket, ill. élősködnek. Az ~*americanum* a Rocky Mountain spotted fever átvivője, az ~*cajennense* a Sao Paolo-láz átvivője, az ~ *hebraeum* a dél-afrikai kullancs-láz terjesztője, az ~ *ovale* kutyák és tapírok élősdije a trópusokon. *J. E.*

amblyopia, *tompalátás:* a látásélesség csökkenése. Lehet veleszületett (~ *congenita*) v. később kifejlődő, pl. a törőközegek borussága miatt (~ *ex anopsia*). Alkohol, nikotin stb. ártalom okozza az ~ *toxicát*, múló functiós zavar az ~ *hysterica*. A szemgolyó megnyomására nyomási ~ léphet fel. *B. B.*

amblyop kötés, *occlusiós kötés* (Sattler): kancsal gyermekeknél használatos correctiós módszer. A jobban látó szemet elzárjuk, hogy a gyengébb szem látása erősödjék. Csak akkor alkalmazható, ha a gyengén látó szem macularis fixatiója jó. 4—5 éves koron felül ritkán eredményes. *B. B.*

amblyoscop, *orthoptoscop:* a mélységi (stereoscopos) látás gyakorlására alkalmas készülék. *B. B.*

amboceptor: a *haemolysin* Ehrlichtől származó, régebbi elnevezése.

Ambosex: subling. tabl. tartalmaz 0,004 mg aethinyloestrolt és 4 mg methyltestosteront; climaxos zavarok ellen naponta 2—4 db. Az ~ *prolongatum* olajos injectio 1 ml-ben tartalmaz 1 mg oestrol benzoátot, 4 mg oestrol phenylpropionátot, 20 mg testosteron propionátot, 40 mg testosteron phenilpropionátot és 40 mg testosteron isocapronátot; javallatai climaxos kiesési tünetek, osteoporosis, spondylosis, hypophysaer cachexia stb. D. Havonta 1—2 ml im. *I. B.*

ambulancia: kórházakban, klinikákon folyó szakorvosi rendelés bejáró betegek részére. Így nevezik a könnyen mozgó egészségügyi alakulatokat, pl. tábori kórházat is. *S. I.*

ambulatorium: olyan szakorvosi rendelőintézet, amely legfeljebb a négy alapszakban (belgyógyászat, sebészet, szülészet, gyermekgyógyászat) nyújt ellátást. A hivatalos nomenklatura szerint nálunk ilyen elnevezésű intézmény nincs (→*szakorvosi rendelőintézet.*) *S. I.*

ambustio: →*combustio*

Amebevan: →*carbarson*

amelia: világrahozott végtaghiány (→*végtagok fejlődése*).

amelioratio: →*melioratio*

ameloblast, *adamantoblast:* fogzománcképző sejt

ameloblastoma, *adamantinoma, odontoma epitheliale, zománcdaganat:* a fogcsíra zománcszervéből kiinduló hámdaganat. Főként a mandibulában, a szöglet tájékán fordul elő. Egy v. többüregű cysta v. tömör képlet. Onkológiailag a basaliomához tartozik. Semimalignus daganat, elégtelen kiirtás után recidivál, de nem képez metastasist. Rákosan elfajulhat. Fájdalmatlanul növekszik lassan és éveken át, és rendszerint elődombordásával válik gyanússá. Gyermek- és serdülőkorban, de néha csak felnőttkorban válik felismerhetővé. Jellegzetesen cystaszerű rtg-képet nyújt, a csontot szétfeszíti, igen vaskos trabeculatióval jár. Kivételesen a csöves csontokban is, elsősorban a tibiában lép fel. *Th.:* műtéti kiirtás, esetleg állcsont-resectio. (→még *odontogen daganatok.*) *B. K.*

amelogenesis: a fogzománc képződésének folyamata, amely a fogcsírában zajlik le. *B. K.*

amelogenesis hypoplastica hereditaria, *amelogenesis imperfecta (Weyers)*: örökletes kórkép, melynek lényege a fogzománc teljes kifejlődésének az elmaradása. Öröklődésmenete X-chromosomához kötött recesszív.

B. K.

amenomania: maniás-depressiós elmezavar maniás fázisának Benjamin Rush amerikai elmeorvostól eredő régi elnevezése.

H. B.

amenorrhoea: a havi vérzés hiánya, ill. elmaradása. — *Fiziológiás* a serdülés előtt, a terhesség és szoptatás alatt, valamint a menopausában. — *Primaer* ~: ha a havi vérzés 18 éves koron túl sem jelentkezik. — *Secundaer* ~: a korábban rendszeres havi vérzés kóros tényező miatti elmaradása. 1. *Gynatresia* esetében, amikor tulajdonképpen van rendszeres vérzés, de ez nem ürül ki, hanem meggyűlik az elzáródás felett (pseudo ~, cryptomenorrhoea). — 2. *Uterinalis* ~: a vérzés hiányát, ill. elmaradását a méh kóros állapota okozza, mert *a)* a méh nem, v. csökevényesen fejlődik ki; *b)* a méhnyálkahártya elveszti fogékonyságát hormonalis ingerek iránt súlyos gyulladás (endometritis septica, endometritis tuberculosa) v. durván végzett curettage után különösen szülés v. abortus kapcsán. Ilyenkor a méhnyálkahártya hegessé válik. Hasonló hatása van therapiás v. fogamzásgátlás céljából befecskendezett marószereknek, az intrauterin radium kezelésnek és a méh műtétes eltávolításának. — 3. *Ovarialis* ~: a petefészek veleszületett hiánya v. csökevényes fejlődése, a petefészek állományának gyulladás v. tumor okozta pusztulása, Stein—Leventhal-betegség, a petefészek műtétes eltávolítása v. sugaras castratio következtében. Nemcsak az oestrogenek hiánya v. csökkent mennyisége okozhat vérzéshiányt *(hypohormonalis ~)*, hanem az oestrogenek állandó jellegű, nem cyclikus termelése is, pl. *folliculus persistens*, granulosa, v. thecasejtes daganat esetében *(hyperhormonalis ~)*. — 4. *Endocrinopathiás* ~: egy v. több endocrin mirigy súlyosabb megbetegedésének következményeként (adrenogenitalis syndroma, Addison-kór, Cushing-kór, diabetes, myxoedema, hyperthyreosis stb.) — 5. *Diencephalo-hypophysaer* ~: a hypothalamus-hypophysis rendszer súlyosabb károsodása nyomán gyulladás, tumor miatt; (→még *Sheehan-syndroma*). — 6. *Emotionalis v. psychés* ~: nagyobb ijedtség v. lelki megrázkódtatás, v. hysteria kapcsán lép fel. Vérzéselmaradást okozhat a terhesség utáni vágy is (képzelt terhesség, pseudograviditas, grossesse nerveuse). Ide tartozik a háborús ~ is, mely részben psychés tényezők, részben a hiányos táplálkozás miatt keletkezik. — 7. Nagyfokú testi leromlás, hiányos táplálkozás, v. súlyosabb gyulladásos v. daganatos betegség miatt (súlyos avitaminosis, fehérjehiányos táplálkozás, typhus, tbc súlyosabb alakjai, carcinoma, sarcoma, leukaemia, anaemia perniciosa stb.) keletkezhet ~.

H. I.

amentia: exogen faktorok (intoxicatiók, infectiók, éhezés, nagyfokú psychés traumák, koponyasérülések) által kiváltott psychiatriai syndroma. Tünetei incoaherens associatiók, s ebből származó desorientatio, látási és hallási hallucinatiók, nagyfokú psychomotoros nyugtalanság. Az angolszász irodalomban ~nak nevezik a hiányosan fejlett elmeképességeket, csökkent intellektuális teljesítőképességet, különösen ha agyfejlődési zavarokon alapszik (~ developmentalis).

H. B.

amerikai blastomycosis (Gilchrist): →*blastomycosis americana borealis*

amerikai erdei kullancs: →*Dermacentor (andersoni)*

amerikai skála: →*catheter-skála*

amerikanid: a mongoloid emberfajtának az amerikai kontinenst benépesítő változatai. Az ~ változata: *pacifid, centralid, silvide, margid, andid, patagonid, brasilid, lagid* (→még *mongolid emberfajták*).

N. J.

Amerika ősembere: az amerikai kontinens legrégibb embere, a leletek tanúsága szerint mai típusú Homo sapiens. Az utolsó eljegesedés végén (az amerikai terminológia szerint a „Wisconsinian" glacialisban) Ázsiából vándorolt be a Behring szoroson át, és a Praire—platón hatolt Dél felé. Négy bevándorlási hullámot mutattak ki, a bevándorlás útvonalát a *Folsom* kultúra jelzi, amelyeket egy jellegzetes eszköz-típus lelőhelyéről neveztek el. A legrégibb amerikai emberi lelet a *Tepexpani* (Mexikó) csontváz. A C^{14} izotópos vizsgálat adatai szerint mintegy 10 000 éves. Az É.-amerikai indiánok típusának jellegzetességeit mutatja, de még kevéssé markáns, nem teljesen differenciálódott formában. (→még *mongoloid emberfajták*).

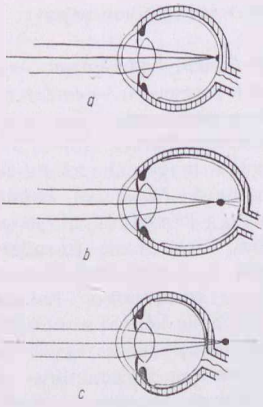
N. J.

Amethocain: →*tetracainum hydrochloricum*

Amethopterin: →*folsav antagonisták*

ametria: a méh hiánya.

ametropia: hibáslátás, amelynek jellegét és mértékét a bulbus fénytörése és tengelyének hossza határozza meg (fénytörési hibák). Megkülönböztetünk törési és tengely ~t (→még *hypermetropia*, → *myopia*, → *astigmia*). *B. B.*

Ametropia. a: emmetrop szem, melyben a fénysugarak a retinán egyesülnek, *b:* rövidlátó szem, melyben a fénysugarak a retina előtt egyesülnek, *c:* távollátó szemben a retinára össze nem gyűjtött sugarak érkeznek

amicrobiosis intestinalis: a bél baktériumflórájának kipusztulása. Leginkább a széles spektrumú antibioticumok túl nagy adagban v. túl soká történő adagolása során fordul elő. Különösen érzékeny az újszülött bélflórája (labilis *synbionta egyensúly*), akin már a szokásos adag néhány napos, sőt néhányszori alkalmazása is okozhat ~t. Az újszülöttkorban a jelenség előfordulhat bélműtétekkel kapcsolatban is. A bélflóra néha nem pusztul ki, hanem csak összetétele változik meg (*dysbacteriosis*). A ~ az esetek egy részében klinikai tüneteket nem okoz, s csak a rendszeres székletvizsgálat során válik ismertté. Máskor azonban súlyos hányással, hasmenéssel, s ennek folytán életveszélyes keringési collapsussal jár (*antibiotikus incidens*), mert az elpusztult normális flóra helyett a szóbanforgó antibioticummal szemben resistens, malignus kórokozó, pl. enterotoxint termelő staphylococcus-aureus törzs szaporodik el. Megelőzésére, a bélflóra stabilizálása céljából, antibioticum resistens acidophil csírákat tartalmazó készítmények, v. ilyen csírák felhasználásával készült tápszerek (pl. joghurt) adagolását ajánlják. Hatásuk kétséges. A megelőzés legjobb módja az antibioticumok meggondolt és ésszerű használata. Az antibiotikus incidens kezelése: 1. a kiváltó szer azonnali elhagyása, 2. az elszaporodott kórokozókra (pl. a staphylococcusra) hatásos antibioticum bevezetése, 3. a kialakult shock-állapot megfelelő kezelése. *D. L.*

Amidarsonum: → *Carbarson*

amidase: savamidból ammoniát felszabadító enzym. Ilyen pl. a glutaminase, amely a glutamint glutaminsavra és ammóniára hydrolyzálja. *S. F. B.*

amidazophenum, *phenyldimethylpyrazolonum-amidodimethylicum*, *Amidopyrin*, *Pyramidon*, *Dipyrin*, *1-phenyl-2,3-dimethyl-4-dimethylamino-5-pyrazolon:* antipyretica. Vízben 7%-ban oldódó, sós, kesernyés ízű kristályos por. Igen jó lázcsökkentő, fájdalomcsillapító és savós gyulladást mérséklő készítmény. Lázas betegnek, valahányszor hőmérséklete 38 °C fölé emelkedik, 0,1—0,2 g-ot adunk. *D:* 0,1—0,5 g p. dosi, 0,3—1,0 g p. die p. os, fájdalomcsillapításra 0,3—0,5 g. Rheumás lázban felnőtteknek 1,5 g, gyermeknek pro életév 0,16 g-ig adható. Némelykor, émelygést, hányást, szorongást, cyanosist, collapsust, ritkán erythemát, dermatitist okozhat. 8—10 g halálos (görcsök, majd bénulás). Hosszas használata csontvelőártalommal járhat. *I. B.*

amidok, *savamidok:* olyan savszármazékok, melyekben a savcsoport OH gyökét aminocsoport ($-NH_2$) helyettesíti. *S. F. B.*

Amidon: → *methadonum hydrochloricum*

Amidopyrin: → *amidazophenum*

amimia: szűkebb értelemben az emotióknak megfelelő mimika hiányossága. Tágabb értelemben az actualis psychés statust kifejező mozgások (arckifejezés, gesticulatio, testmozdulatok) csökkenése v. hiánya v. eltorzulása. A beteg pl. nem képes kezeivel emotiókat kifejezni; „igen"-t akarna jelezni a fejével, de „nem"-et int stb. ~ *matrix*. Mások mimikájának meg nem értése: ~ *receptrix*. *H. B.*

Aminitrazol: → *Trichorad*

aminoaciduria: *acidaminuria*, *aminosavdiabetes*, *hyperaminaciduria:* kórosan fokozott (napi 1—2 g-nál nagyobb mennyiségű) aminosav ürítése a vizelettel. Veleszületett fehérjeanyagcsere-zavar, v. a vesetubulusok functiozavarának következménye. Nem önálló kórkép, hanem számos többszörös veleszületett szerv-fejlődési zavar és anyagcsere rendellenesség együttes fennállásából összetevődő syndroma, így pl. a Toni—Debré—Fanconi-syndroma, az Abderhalden—Kaufmann-betegség, és Wilson-féle betegség részjelensége. ~ előfordulhat még galactosae-

miában, súlyos chronikus parenchyma laesióval járó májbetegségekben, továbbá ólommérgezés tüneteként.

aminoacyladenylat: az acylaktiválással keletkező aminosav-adenylsav vegyes anhydridek, aminosavacyladenylatok angolszász elnevezése. *S. F. B.*

aminoaethansulfonsav: →*taurin*

aminoaethyldisulfid: →*cystamin*

aminobenzol: →*anilin*

aminoborostyánkősav: →*asparaginsav*

ε-aminocapronsav: 6-*aminohexansav:* a fibrinolysist gátló vegyület. Competitiv módon gátolja a *profibrinolysin*nek a streptokinase, urokinase és a fibrinokinase által történő aktiválódását, továbbá nem competitiv módon gátolja a profibrinolysinnek a trypsin által létrejövő aktiválódását is. Különböző elnevezések alatt oralisan, továbbá 10%-os oldatban iv. készítményként therapiásan alkalmazzák. (→még *fibrinolysis*) *G. M.*

aminocukrok: szénhydratszármazékok, amelyeknek a cukormolekula egyik, rendszerint 2. szénatomján levő OH csoportját egy amino ($-NH_2$) csoport helyettesíti. Ilyen pl. a *chitosamin* és a *chondrosamin.* *S. F. B.*

aminoecetsav: →*glycin*

Aminoform: →*hexamethylentetramin*

aminoglucose: →*chitosamin*

α-aminoglutarsav: →*acidum glutaminicum*

α-aminoisocapronsav: →*leucin*

α-aminoisovaleriansav: →*valin*

aminok: olyan ammóniaszármazékok, melyekben az ammónia egy v. több hydrogenjét aliphás v. aromás csoport helyettesíti. Bázikus vegyületek: megkülönböztetünk primaer, secundaer és tertiaer ~at, melyekben egy NH_3 molekulájának 1,2, ill. 3 hydrogenje van alkylgyökkel helyettesítve, valamint quaternaer ammoniumbasisokat, amelyek úgy származtathatók le, hogy egy NH_4OH hydrogenje van alkylgyökkel helyettesítve. Az ~ra jellemző, hogy salétromossavval a primaer ~ alcoholra és elemi nitrogenre bomlanak (ez a *van Slyke*-féle aminosavmeghatározás alapelve), a secundaer ~ salétromsavval nitrosamint adnak, a tertiaer és quaternaer ~ nem reagálnak salétromsavval. Az élő szervezetekben az ~ a megfelelő aminosav decarboxylezésével keletkeznek. Az aromás ~ sajátos tulajdonsága, hogy könnyen oxidálódnak (chinonok keletkezésével) és salétromossavval diazotálhatók. *S. F. B.*

δ-aminolaevulinsav: $H_2N-CH_2-CO-CH_2-CH_2-COOH$: γ-keto-δ-aminovaleriansav, a porphyrin biosynthesisének alapanyaga. Succinyl-coenzym-A és glycin condensatiója útján keletkezik α-amino-β-ketoadipinsavon keresztül. *S. F. B.*

α-amino-β-methylthio-n-vajsav: →*methionin*

α-amino-β-methylvaleriansav: →*isoleucin*

α-amino-n-capronsav: →*norleucin*

α-amino-n-valeriansav: →*norvalin*

(6)-aminopenicillánsav, (6)-*APS:* a penicillin-vegyület magjának tekinthető anyag; *Batchelor, Doyle, Nayler* és *Rolinson* izolálták 1959-ben a Penicillium chrysogenum fermentlevéből. Felfedezése forradalmi változást hozott az antibioticum-kutatásban és therapiában. Antibiotikus hatása nagyon csekély, de belőle kémiai szintézissel újszerű hatásokkal rendelkező és egyéb módon elő nem állítható ún. félszintetikus penicillineket lehet nyerni. Legjelentősebbek egyike a *Celbenin* (ennek megfelelő magyar készítmény a Methicillin). A ~ többféle módon, leginkább penicillin amidase-val állítható elő enzymes hydrolízissel a gomba által termelt penicillinből. *A. Z.*

Aminopentamid: →*parasympatholytica*

α-amino-β-phenylpropionsav: →*phenylalanin*

aminopherase: →*transaminase*

Aminophyllin: →*theophyllin*

aminopolypeptidase: polypeptidase, amely a szabad α-amino-csoporttal rendelkező *N-terminalis* aminosavat hasítja le. A pancreas- és a bélnedv tartalmazza, de szöveti kathepsinekben is kimutatható. Jól tanulmányozott az ún. *leucinaminopeptidase*, amely azonban nem specifikus, tehát nemcsak leucinpeptideket bont, hanem más kötéseket is. *S. F. B.*

aminopropionsav: →*alanin*

aminopterin, *4-aminopteroylglutaminsav:* a *folsav* antagonistája, amelytől annyiban különbözik, hogy a 4. szénatomon egy OH-csoport helyett NH_2-csoportot tartalmaz. Toxikus hatása folsavval nem védhető ki. Fiatalkori leukaemia eseteiben therapiásan alkalmazzák. (→még *antimetabolit*) *S. F. B.*

aminopurin: a lehetséges ~ isomerek közül a 6-aminopurin az *adenin*, a 2-aminopurin viszont purinantagonista hatást fejt ki. *S. F. B.*

aminosavak: olyan vegyületek, amelyek carboxylcsoportot és aminocsoportot is tartalmaznak. A fehérjéket felépítő amino-

savak mind α-aminosavak, amelyekben az aminocsoport a carboxyl-csoport melletti szénatomon található; a fehérjékben ezek közül is csak az L-sorozatba tartozók fordulnak elő; ezek a glycin, alanin, valin, leucin, isoleucin, serin, threonin, methionin, cystein, asparaginsav, glutaminsav, asparagin, glutamin, arginin, lysin, phenylalanin, tyrosin, tryptophan, histidin és prolin. A fehérjéken kívül egyéb ~ és D-~ is előfordulnak, utóbbiak különösen a baktériumok sejtfalában. Ismeretes továbbá a β-alanin, a →*gamma aminovajsav* mint intermediaer termék, ill. egyéb anyagok felépítésének előanyaga. A fehérjékben előforduló ~at táplálkozási szempontból essentialis és nem-essentialis ~ra oszthatjuk. Kémiai szempontból megkülönböztetünk monoaminomonocarbon savakat (melyek egy carboxyl- és egy aminocsoportot tartalmaznak) monoaminodicarbonsavakat (egy aminocsoportot tartalmazó dicarbonsavak), diaminomonocarbonsavakat (melyek az α-amino-csoporton kívül még egy aminocsoportot tartalmaznak), továbbá kéntartalmú- és hydroxyaminosavakat. Mindezek nyíltszénláncú ~. Ezek mellett a fehérjékben előfordulnak gyűrűs ~ is, melyek nagyobbrészt oldalláncukban tartalmaznak egy alanyl-gyököt, kivéve a prolint, amely pirrolidincarbonsav és tulajdonképpen egy iminosav. Az aminosavak jellemző *színreakciója* a ninhydrin reakció. Ninhydrinnel melegítve lilás színt adnak, a keletkező komplex butanollal kirázható és kolorimetriásan meghatározható. A prolin sárga színt ad ninhydrinnel. Az ~ elválaszthatók egymástól a papirchromatographia módszerével: elválasztásuk után quantitatív meghatározásuk a *Stein* és *Moore* által kidolgozott ioncserélő chromatographia útján történik. — Az ~ legfontosabb tulajdonsága, hogy peptideket képeznek. A fehérjesynthesisben a peptidkötéshez szükséges energiát az ~ *acylactiválás* útján szerzik meg. A keletkező aminoacyladenylatok a transfer-RNS-nek adják át az ~ gyökeit és ezek a ribosomán kapcsolódnak össze. — A táplálék fehérjéinek lebontásával keletkező ~, (különösen a nem-essentialis ~) a szervezetben sokféle átalakuláson mennek keresztül. Transaminálás révén az ~ból ketosav, másik ketosavból másik aminosav keletkezik. Oxydativ desaminálással az ~ ugyancsak ketosavakká bomlanak. Ezen folyamatok útján az ~ból szénhydrat, ill. a szénhydratból az ~nak megfelelő szénláncok keletkezhetnek. Az ~ kiindulási anyagul szolgálnak a nucleinsavakat alkotó basisok, számos vitamin és coenzym, valamint a steroid hormonok biosynthesiséhez. *S. F. B.*

aminosav-analysator: automatikus készülék aminosavak mennyiségi és minőségi meghatározása. A meghatározás ioncserélő oszlopokon szétválasztott aminosavak ninhydrines színreakciója alapján történik. A standard körülmények biztosítását automatikus pufferadagoló pumparendszer, valamint az oszlopok konstans hőmérsékletét biztosító ultratermosztát szolgálja. Az oszlopokról az egyes aminosavakat tartalmazó effluens ninhydrin oldattal keveredve kerül a szín kifejlesztésére szolgáló forró vízfürdő teflon-csövébe. A keletkező szín intenzitását (amely az aminosavak mennyiségével arányos), automatikus regisztráló egység fotometriás úton, két hullámhosszon követi. A legtöbb készülék a fent ismertetett elv alapján működik. A gázchromatographiás ill. ellenáramú megoszlás alapján működő berendezéseknek egyelőre alárendelt a jelentősége. *Szelényi Judit*

aminosavdecarboxylase: egyes aminosavakat specifikusan decarboxylező enzymek; a folyamat során széndioxyd fejlődése mellett a megfelelő amin keletkezik. Elsősorban mikroorganizmusokban fordul elő. Prosthetikus csoportja pyridoxalphosphat. Az ~ hatására keletkezik histidinből a *histamin*, tryptophanból a *serotonin* is. *S. F. B.*

aminosavdesaminase: az aminosavakat hydrolytikusan desaminálló enzym. Létezése kétes.

aminosav-diabetes: →*aminoaciduria*

aminosav infusio: *Amparon*, *Aminosol*, 2,5% fehérje hydrolysatumot tartalmazó oldat, amelyben l-aminosavak vannak, köztük 0,25% tryptophan. A nitrogentartalom 0,18% szokott lenni. *Steramin S* szintetikus aminosavakat hasonló összetételben tartalmaz. Iv. csepp-infusióban adható 200 ml, máj-cirrhosis, és éhezési oedemákkal kapcsolatban kifejlődő hypoproteinaemiák kezelésére. Csecsemőknek 50 ml. toxicosisok, atrophia, Leiner-kór stb. esetében. *I. B.*

aminosav-meghatározás: a *Folin*, valamint a *Danielson*-féle és több más ~ azon alapul, hogy az aminosavak betanaphtochinonsulfonsavval alkalikus oldatban színreakciót adnak. A keletkezett színt fotometriásan mérjük. A *van Slyke*-féle ~ azon alapul, hogy alpha-aminosav salétromsavval kezelve nitrogent szabadít fel, ami gazometriásan mérhető. A *Stein—Moore*-féle ~nál

ninhydrin reagenssel hozunk létre színreakciót és azt mérjük fotometriásan. Az egyes aminosavakat kémiai különbségükön alapuló vegyi reakcióval, leginkább jellemző színreakcióval szeparáltan is meghatározhatjuk, így lehetséges fehérje hydrolysatumok aminosav componenseinek izolált meghatározása. Érzékeny módszer a *mikrobiológiai meghatározás:* bizonyos mikroorganizmusok növekedéséhez (pl. Lactobacillus arabinosus) megfelelő aminosavakra van szükség. E baktériumokat alkalmas szintetikus táptalajon tenyésztve növekedés csak akkor észlelhető, ha mindegyik — a növekedésükhöz szükséges — aminosav jelen van. Ha olyan táptalaj-sort készítünk, melyből a növekedéshez szükséges egy-egy aminosavat elhagyunk, a baktérium növekedéséből (kontroll oldat segítségével) meghatározhatjuk a vizsgált anyag aminosav tartalmát. Számos aminosav meghatározható *specifikus fermentum* segítségével is. Az ~okban nagy fejlődést jelentett a *chromatographia* bevezetése. Papír-chromatographiás, valamint vékonyréteg chromatographiás vizsgálat alkalmas aminosavak qualitativ azonosítására, sőt bizonyos feltételek mellett quantitativ meghatározásukra is. Az aminosavak elkülönítése és meghatározása ioncserélő gyanták alkalmazásával, oszlop-chromatographiával is lehetséges. — A vizeletből történő meghatározás: *van Slyke—Hamilton* szerint a vizeletmintában urease kezeléssel elbontjuk az ureumot majd ninhydrinnel hevítjük. Az aminosavakból keletkező széndioxydot gazometriásan meghatározzuk, s ebből az aminosav mennyisége kiszámítható. Pontos eljárás. — A *Folin* módszernél a vizeletben levő aminosavat naphto-chinon-sulfonattal alkotott színreakciója alapján mérjük. — Az *Albanese*-módszer az aminosav nitrogenjének titrimetriás meghatározásán alapul. Alkalmazható aminosav meghatározására az ammónia meghatározásnál ismertetett *formol titrálás* is. *Ba. B.*

aminosavoxydase: az aminosavakat oxydative deamináló enzym; a folyamat terméke ammonia és a megfelelő ketonsav, ill. az oxygen elhasználással együtt hydrogenperoxyd. A májban és a vékonybélben kimutatták a nem természetes aminosavakat oxydáló D-~ -t, ill. az L-aminosavakat oxydatív desaminálással bontó, és az oxysavakat is oxydálni képes L-~-t. Mindkét enzym *flavoprotein*, prosthetikus csoportjuk *flavinadenindinucleotid.* *S. F. B.*

aminosav-sequentia: az aminosavak sorrendje egy peptidben v. egy fehérje polypeptidláncban. Az ~ jellemző egy adott fehérjére és örökletesen meghatározott; megváltozása mutatio útján jöhet létre. Feltételezik, hogy az ~ meghatározza a fehérjék magasabb rendű szerkezetét is. — Az N-terminalis aminosav mivolta megállapítható a *Sanger*-féle dinitrophenylezés módszerével. A C-terminalis aminosav megállapítására carboxypeptidaséval történő hasítást v. olyan reductiós módszert (pl. lithiumborhydrides reductiót) alkalmaznak, amelynek révén a C-terminalis aminosavból aminoalcohol keletkezik, amely hydrolyis után identifikálható. Nagyobb peptidek esetén trypsinnel, pepsinnel v. más enzymmel, továbbá savval történő partialis hydrolysist végeznek a keletkezett peptideket elválasztva, s azokban a sorrendet az N és C-terminalis aminosav meghatározásával állapítják meg. Így állapították meg az ACTH, az insulin, a melanophor hormon, az oxytocin, a vasopressin, a glucagon, a ribonuclease, a papain, a cytochrom C, a myoglobin, a chromotrypsinogen, továbbá különböző emberi és emlős haemoglobinok α-, β- és γ-láncainak ~ját. Ezek jelölésére az aminosavak rövidítését használják úgy, hogy mindig az N-terminalis véget felől kezdik a felírást, pl. Gly.Ala.Tyr egy glycylalanyltyrosin tripeptidet jelent, melyben a glycin az N-terminalis, a tyrosin a C-terminalis.

Az aminosavak szokásos rövidítései:

Ala:	alanin	Hypro:	hydroxyprolin
Arg:	arginin	Ile:	isoleucin
Asp:	asparaginsav	Leu:	leucin
Asn:	asparagin	Met:	methionin
Cys:	cystein	Phe:	phenylalanin
Glu:	glutaminsav	Pro:	prolin
Gln:	glutamin	Ser:	serin
Gly:	glycin	Thr:	threonin
His:	histidin	Tyr:	tyrosin
		Try:	tryptophan

S. F. B.

Aminosol: → *aminosav infusio*

Aminosol glucosum: glucosét is tartalmazó fehérje hydrolysatum, melyet parenterálisan alkalmazva a szervezet fehérje- és kalóriaszükségletét is fedezni lehet. Casein hydrolysisével készül és ennek összes aminosavját tartalmazza; a készítmény 3,3%-ban aminosavakat, 5%-ban glucoset tartalmaz. Oralis táplálás lehetetlensége, vagy rossz effektusa esetén gyermekeknek sc., felnőtteknek csak iv. csepp infusióban adható. *W. A.*

α-amino-γ-thiovajsav: → *homocystein*

Aminox: →*acidum para-aminosalicylicum*

aminoxydase: korlátozottan specifikus, általában aminokra, adrenalinra is ható enzym; a primaer aminokat ammonia felszabadításával a megfelelő aldehyddé oxidálja. Elsősorban a májban tanulmányozták. Az adrenalinnál a reakció terméke *methylamin.* *S. F. B.*

aminoxydase bénítók: →*monoaminoxydase bénítók*

amitosis: direkt sejtosztódás. A sejtosztódásnak az a formája, amikor fénymikroszkópos vizsgálattal sem chromosomák, sem oszlási orsó képződése nem látható. A differentiáltabb (izom, ideg) sejtek szaporodási típusa, nem pedig a sejtek degeneratiója, mint azt régebben gondolták. Menete: a mag és a protoplasma befűződik és kettéoszlik. Minthogy a mag nem tűnik el, ezért a sejt functiója az oszlás alatt sem szűnik meg. *Endoamitosis*ban a mag megnő, a chromatin, a chromatin-állomány felszaporodik, a chromosomák kialakulnak, de a mag nem osztódik (idős szövetekben). *T. I.*

Amitryptilin: *Elavil, Laroxyl, Tryptizol:* 5-(3'-dimethylamino-propyliden)-dibenzo-(a. d)-14-cycloheptadien-HCl; antidepressiv hatású dibenzosuberon származék. Parenteralisan alkalmazva jelentékeny sedativ, altató hatása van. Újabban gyomorfekély ellen is ajánlják. Adagja napi 50—500 mg. p. os v. 2-szer 50—70 mg. im.

ammidin, *ammoidin:* az Egyiptomban otthonos Ammi maius Linn. növény hatóanyaga, melyet bizonytalan eredménnyel alkalmaznak a *vitiligo* helyi és általános gyógykezelésében. *Be. K.*

ammoidin, →*ammidin*

Ammon, Friedrich August von (1799—1861): német szemész és sebész, drezdai egyetemi tanár. Munkássága a szemészet majd minden ágára kiterjedt. A *Zeitschrift für die Ophthalmologie* alapítója (1831). A szemészetet igyekezett anatómiai és kórbonctani megalapozáshoz juttatni. (*Klinische Darstellungen*, 1838—41, 965 ábrával.) Főműve a szivárványhártyagyulladást tárgyalja. (*Über Iritis*, 1843.) Sebészi működésében legnevezetesebb a subcutan tenotomia meghonosítása. *Be. I.*

Ammon cholinesterase meghatározás: a vizsgálandó anyagot acetylcholin és bicarbonat tartalmú substratummal hozzuk össze. Az enzym hatására lehasadó ecetsav a bicarbonatból széndioxydot szabadít fel, amelynek mennyiségét gazometriásan mérjük. A vizsgálatot →*Warburg respirometer*ben végezzük. *Ba. B.*

Ammon-domb: →*cerebrum*

ammonia, NH_3: nitrogenből és hydrogenből álló vegyület. Szúrós szagú gáz, vízben jól oldódik és vízzel reagálva ammoniumhydroxyddá, (NH_4OH) alakul. Gyenge basis, savakkal ammoniumsókat ad. Nitrogen tartalmú szerves anyagok bomlásakor természetes úton is keletkezik. Az élő szervezetekre erősen mérgező. A műtrágya- és robbanóanyagiparban, a szóda és színezék gyártásban, ill. hűtőgépek üzemanyagaként használják fel.

Meghatározása vizeletből: a vizeletben levő ureum számos baktérium, valamint hő hatására elbomlik és ammonia szabadul fel belőle. Ezért — a praeformált ammonia meghatározásához — a vizeletet sterilen kell gyűjteni, és az ureum elbomlásának lehetőségét szem előtt tartva konzerválni a meghatározásig. Elterjedtebb módszerek: *Malfatti-féle formol titrálás*, amely az ammóniát és aminosavakat együtt méri. A savi vegyhatású vizeletmintát phenolphtalein indicator mellett natriumhydroxyd oldattal semlegesítjük, majd formalint adunk hozzá. A vizsgálati anyag ekkor ismét savi vegyhatásúvá válik, mert a formalin lehasítja és megköti az amino-csoportokat, így a savgyök szabaddá válik. A másodszori semlegesítéshez szükséges lúg mennyiségéből a vizelet ammonia és aminosav együttes mennyisége kiszámítható. Gyors, klinikai célokra megfelelő eljárás. — *Folin*-módszer: a vizeletből permutittal absorbeáljuk az ammoniát, majd alkalival felszabadítjuk és *Nessler*-reagenssel összehozva fotometriásan mérjük. — *van Slyke—Cullen*-eljárásnál először a *Folin* által alkalmazott módon levegőátáramoltatással hajtjuk ki a vizeletmintából az ammoniát, ismert mennyiségű és töménységű savban felfogjuk és visszatitráljuk. — *Ammoniamérgezés:* Előfordul hűtőberendezések, gázvezetékek tömítetlensége esetén. Tünetek: lényegében azonosak a chlor-mérgezéssel. M. A. K. (maximálisan alkalmazható koncentráció): 20 mg/m³.

S. F. B.—Ba. B.

ammonia soluta, *liquor ammoniae, szalmiákszesz:* átható szagú, maró lúgos folyadék, 10% NH_3 gázt tartalmaz. Az *Ammonia párna* pólyázott ampullában tartalmaz 1 ml ~t; ezt belélegezve az orr nyálkahártyáját izgatja, ezzel a vérkeringést javítja és az ájulást megszüntetheti. Bőrbe dörzsölve bőr-

vörösítő és a méhcsípést közömbösítő hatású. 0,5%-os old. jó kézfertőtlenítő. *I. B.*

ammonificatio: a talajba került szerves nitrogenvegyületek (fehérjék) bakterium által történő hydrolytikus lebontása. A dezaminálás végső terméke ammonia. A mezőgazdaság szempontjából nagy jelentőségű folyamat. *A. Z.*

ammoniogenesis: a vese ammonia-synthetizáló képessége. A szervezet basis-készletének kímélése érdekében a vizelettel ürülő erős savak közömbösítése részben ammoniával történik. A szükséges ammonia (NH_3) a distalis tubulus-hámban képződik. A basis-csere egy példája: $Na_2HSO_4 + 2\,NH_4HCO_3 = (NH_4)_2SO_4$ (kiürül) + $2NaHCO_3$ (visszaszívódik). *D. L.*

Ammonios Lithomos: i.e. III. században, az alexandriai iskolában végzett orvos, Apolloniusnak, Szokratésznek, ugyancsak az alexandriai iskola tanítványainak kortársa. Hólyagkő műtéteiről volt híres. Ő kezdte a hólyagkő zúzását. *B. I.*

ammonium bicarbonicum, NH_4HCO_3: ammoniaszagú, kristályos por, 0,2—0,3 g adagban köptető; ájulás esetén *ammonia* helyett szokták szagoltatni. *I. B.*

ammonium bitumensulfonicum: →*Ichthyol*

ammonium chloratum, *szalmiáksó:* NH_4Cl szagtalan, sós ízű kristályos por. 2,5—5%-os old.-ban extr. liquirit. ízjavítóval, köptetőnek használatos; elősegíti a hurutos váladék oldódását és kiürülését. Nagyobb adagban *acidosis*t okoz, mert főleg a májban karbamiddá alakul, s a belőle felszabaduló sósav fix bázisokat köt meg. Tabl. ~i intestinosolvens 0,5 g-ot tartalmaz. Napi 8—12 g fokozza a *Novurit* diuretikus hatását. Az ~ elősegíti a sertések hízását, mert az acidosis fokozza a mellékvesekéreg működését. Tetaniás gyermekeknek is adják acidosis előidézésére, mert ezzel a vér Ca-ion tartalma is emelkedik. *I. B.*

ammonium oxalicum: →*anticoagulantia*

Ammon-jel: →*optotypus*

Ammon-műtét: →*canthoplastica*

Ammon-szarv: →*ventriculus cerebri*

amnesia: az emlékezet hiánya; meghatározott időszak psychés élményeinek tudatbaidézési képtelensége. A tudatvesztéses állapotok mindig amnesiával járnak.

— *Anterograd* ~: emlékezethiány, mely a tudatzavart ill. eszméletvesztést követő időre vonatkozik. *Retrograd* ~: emlékezethiány az eszméletvesztést megelőző időre vonatkozóan. *Congrad* ~: emlékezethiány, mely a tudatzavar idejével teljesen egybeesik. *Retardált* ~: emlékezethiány, mely fokozatosan, néhány nap alatt alakul ki. A tudatzavart állapot után az emlékezés még megtartott, s csak később esik ki.

— *Transitorius* ~: az emlékezethiány átmeneti formája. A beteg a tudatzavar után az azon idő alatt történtekre amnesiás, majd később az emlékképek felszabadulnak a gátlás alól és felelevenithetőkké válnak. *Katathymiás* ~: emlékezethiány, mely csak érzelmileg erősen hangsúlyozott élményekre vonatkozik. *H. B.*

amnestikus aphasia: nevek, elnevezések tudatba idézési képtelensége. Enyhébb esetekben a főnevek, súlyosabb esetekben az igék és melléknevek ekphorálása is megnehezült. A beteg a tárgyakat felismeri, használni tudja, elnevezésükre azonban képtelen. Ha nevén említjük, felismeri a megfelelő tárgyat. Enyhe formában normális jelenség, különösen szellemileg fáradt állapotban. Súlyosabb fokban főleg az alsóhátsó parietalis vidék (lobulus parietalis inf. post.) bántalmainál fordul elő. Azonos a nominális aphasiával *(Head)*. *H. B.*

amnestikus syndroma, *Korsakow-syndroma:* a megjegyző és a megőrző képesség nagymérvű csökkenése, az időben és a térben való tájékozatlansággal. A kritikai képesség megtartott lehet. A beteg emlékezet-kieséseit zavarában képzeletével, meseszerű elbeszéléssel, confabulatióval pótolja. („Verlegenheits-Konfabulation"). Legkifejezettebb a corpus mamillare károsodásaiban, de a temporalis kéreg, valamint a frontalis regiók bántalmazottsága esetén is felléphet. *H. B.*

amnialis tüdő-embolia: a terhességi toxicosisok egyik életveszélyes megjelenési formája, amikor a szülés alatt bekövetkező tüdőemboliát az amnion-folyadékban kimutatható lanugo és detritus okozza. Ezeknek a keringésbe jutását a fokozott intrauterin nyomás és a toxicosis által a véralvadás tényezőiben okozott eltolódás teszi lehetővé. *H. I.*

amniocentesis: a magzatvíz egy részének leszívása. Többnyire a hasfalon, ritkábban a hüvelyboltozaton keresztül végzik, elsősorban tudományos vizsgálatok céljából. Újabban a bilirubintartalom meghatározása jelentőséget nyert az újszülöttek haemolytikus megbetegedésének megítélésében, ennek szülés előtti felismerésében. *H. I.*

amniographia (rtg): a méhlepény helyzetének meghatározására szolgáló rtg-eljárás az amnionzsákba beadott kontrasztanyag (strontium-jodid v. Joduron v. Triopac oldat) segítségével pl. placenta praevia gyanújában. A felvételen a lepény, mint telődési hiány mutatkozik. Az így nyert felvételt *amniogramm*nak nevezik. Első leírói: T. O. *Meenes*, J. O. *Miller*, L. E. *Holly* (1930). *D. P.*

amnion, *belső magzatburok:* a fejlődés korai szakában kialakuló, egy sejtrétegből és a hozzáfekvő kötőszövetből álló vékony hártya, mely az embryo körül folyadékkal telt üreget hoz létre. Kialakulása úgy történik, hogy az embryo-csomóban sejtpusztulás révén rés keletkezik, ezáltal a *blastomenták* elkülönülnek az embryo telepét alkotó embryoblastra és az ~t alkotó *amnioblast*ra. Az ~*üreg*et a terhesség elején lapos, endothelszerű, a terhesség közepe felé köbös, majd hengeressé váló hámsejtek veszik körül. Az ~hám szabálytalan burjánzásai alkotják az ~*bolyhokat*. A hámot kívülről az ~ mesoderma veszi körül, amely a *centralis mesoderma* egy része. Az ~ üregnek a tapadó mesodermába terjedő része a ~*zug*. Néha az ~-üregben az ún. *Simonart-féle kötegek* találhatók. Az ~ kezdetben szorosan körülveszi a magzatot, majd a hámsejtek által termelt *magzatvíz* (liquor amnii) felszaporodása miatt egyre jobban távolodik tőle. A magzatvíz 1% szilárd anyagot (fehérjét és sót) tartalmazó alkalikus folyadék, amelyhez a fejlődés későbbi stádiumában levált hám-, haj-, vizeletalkatrészek, bőrmirigyek váladéka keveredik. Mennyisége a 6. hónapban kb. 1 liter, születéskor kb. fél liter. Feladata a magzat védelme, szülésnél a méhszáj tágítása. Rendellenessége a *hydr*~ a felszaporodott-, és az *oligohydr*~ a csökkent magzatvíz. Mindkettő fejlődési rendellenességet okozhat, pl. végtag deformitást, cretenismust. *T. I.*

amnion implantatio: amnion darabka behelyezése a szemgolyó mögé maculatáji lyuk ellátására. A streptomycin-penicillin oldatban +4° C-on tárolt, majd ismételten 1 óráig 65 °C-on tartott és közben 37 °C-on inkubált amnion steril gyulladást idéz elő a chorioideában, amely a retinát letapasztja. *O. T.*

amnionitis: az amnion gyulladása. Genesise szerint: 1. *direkt*, a nyakcsatornán felszálló fertőzésből (burokrepedés előtt igen ritka); 2. *indirekt*, haematogen úton a deciduán keresztül (lues, tbc), igen ritka. *H. I.*

amnionköldök: enyhe fejlődési rendellenesség. Újszülöttnél az amnion a köldökzsinór hasi végén túl is ráterjed a hasfal bőrére. *H. I.*

amnionszalag: →*Simonart-köteg*

amnionzug: →*amnion*

amnionzsák oltása: →*embryonált tojás*

amnioscopia: a magzat veszélyeztetettségének megítélésére szolgáló endoscopiás eljárás. Toxicosisnál, túlhordásnál és erythroblastosis gyanúnál feltárással v. az ujj vezetése mellett endoscopot vezetnek a méh nyakcsatornájába és megfigyelik a pete alsó pólusát. E módon a magzatvíz mennyiségét és színét meg lehet ítélni, meconiummal való szennyezettségnél a magzatvíz zöldes v. sárgás színű. *H. I.*

amniotomia: →*burokrepesztés*

Amobarbital: →*amylbarbituralum*

Amodiaquin: *Camoquin*, 4-(3'-diaethylaminomethyl-4'-hydroxyanilino)-7-chlorchinolin: *antimalarica* a maláriát 0,4—1,0 g-os egyszeri adagja gyógyítja. *I. B.*

amoeba, *változó állatka:* az egysejtű állatok *Rhizopoda* osztályába tartozó alrend fajainak általános megnevezése. Határozott testalakjuk nincs, állábaik segítségével táplálkoznak és változtatják helyzetüket. Cystát képezhetnek. Vizeinkben, nedves talajban, sok ~faj él, egyesek az állatok és az ember bélcsatornájában, némelyik parazita, pl. az *(→Entamoeba histolytica.)* *T. I.*

Amoeba dysenteriae: →*Entamoeba histolytica*

amoebás dysenteria: →*amoebiasis*, →*dysenteria*

amoebiasis, *amoebás dysenteria:* az →*Entamoeba* histolytica által okozott fertőző betegség. Nálunk is előfordul. A parazitagazda ellenálló amoebacystákat ürít. Elsősorban vízbe, nyersen fogyasztott élelmiszerre jutó cysták terjesztik. E vegetativ alakok a szervezeten kívül hosszú ideig megélnek. Leginkább idült colitist okoz, de hevenyebb tünetekkel is járhat *(~dysenteria)*. A protozoon a májba jutva tályogot okoz. A dg. az amoebának a friss, meleg székletből, v. a sigma nyálkahártyájáról vett kaparékból való kimutatásán alapszik. Rtg.-tünetek: kezdetben *colitis* ulcerosára jellemző. Chronikus szakban a colon ascendens feltűnő mélyen haustrálttá válik; a transversum és descendens zsugorodnak, beszű-

külnek, megrövidülnek. Legsúlyosabb elváltozások rendszerint a caecumtájon vannak. *Th:* Chloroquin, Atebrin, Tetracyclin, Enteroseptol, Emetin. *P. Gy.—D. P.*

amoebiasis cutis: az *Entamoeba histolytica* által máj- és béloperációk sebeit, sipolyait elfekélyesítő bőrfolyamat. *Be. K.*

amoebiasis pulmonis, *tüdőamoebiasis*: a tüdő *Entamoeba hystolitica* okozta megbetegedése. A májamoebiasishoz per continuitatem csatlakozó beszűrődés, majd vastagfalú tályog a jobb tüdőbasisban. Tünetei: dyspnoe, cyanosis, a tályog megrepedésekor pleuralis shock *Th.:* Chloroquin, Atebrin, ill. Tetracyclin. *D. P.*

amoeboid: az *Entamoeba histolytica* toxinjainak távolhatásából keletkező pruritus, urticaria, hólyagcsás v. erythemás általános kiütés a bőrön. *Be. K.*

amoeboid gliasejt: a makrogliasejtek egyik pathologiás formája; a sejt megnagyobbodik, protoplasmája bázikus festékkel jobban festődik, amoeboid nyúlványai vannak. Általában progressiv átalakulást követő regressiv folyamat jelének tekintik. Egyesek szerint postmortalis változások következménye. *H. B.*

amoeboid mozgás: a sejtek mozgásának alakváltozáson alapuló típusa. A sejt ún. állábakat (pseudopodium) nyújt ki a mozgás irányába, s protoplasmája ezekbe áramlik. Fiziko-kémiai alapját a cytoplasma sol-, ill. gelállapotának megfelelő változása okozza. Főleg egysejtű állatokon fordul elő (Rhizopoda), ritkábban növényi egysejtűeken is. A magasabbrendű állatok (beleértve az embert is) egyes sejtjei, pl. a fehérvérsejtek egyik csoportja és általában a phagocytáló sejtek helyüket ~sal változtatják. (→még *pseudopodium*, →*phagocytosis*). *T. I.*

amoeburia: protozoon (Amoeba urogenitalis) megjelenése a vizeletben.

amoenomania: betegesen vidám hangulat.

ámokfutás: Indonéziában előforduló hallucinátiós zavartság, amely aggressiv cselekményekkel társul. A beteg megtámadja a környezetét, rohan a világba, az öt feltartóztatni akarókat súlyosan bántalmazza, meg is öli. A roham összeeséssel, görcsökkel végződik, s amnesiát hagy maga után. Jellege tisztázatlan, egyesek toxikus, malariás v. (poriomania szerű) epilepsiás eredetet tételeznek fel. *H. B.*

amoralis psychopatha, *antiszociális olygophrenia, moralis idiotia, moralis imbecillitas, moral insanity* (Prichard): aszociális és antiszociális személyiség. Normálisan fejlődő egyénekben morális érzések alakulnak ki, vagyis szocialis magatartásuk a társadalomban fennálló s elsősorban társadalmi helyzetüknek megfelelő normákhoz igazodik. E viselkedés kialakulásában a szülői ház, az iskola, a barátok stb. játsszák a főszerepet. Egyes psychopathák személyiségére a morális érzések defektusa jellemző. Oka lehet az egyén veleszületett személyiségfejlődési rendellenessége, de inkább a korai gyermekévekben bekövetkezett destructiv környezeti hatás. Az ~ magatartását nem korlátozzák embertársakra vonatkozó megfontolások, hanem csak az éppen aktuális emotiók, indulatok, vágyak, ösztönszerű törekvések. Ezért az ~ gyakran összeütközésbe kerül részben a társadalom íratlan magatartás-szabályaival (morál) részben a büntetőtörvénykönyvvel. *H. B.*

amor lesbicus: →*lesbianismus*

amorph anyagok: szilárd anyagok, az ezekre általában jellemző szabályos (kristályos) belső szerkezet nélkül (pl. üveg, műanyagok).

Amoss-tünet, *háromláb-tünet:* a meningealis tünetek egyike, amely abban áll, hogy a beteg nem tud ülni az ágyában anélkül, hogy legalább egyik kezével — a háta mögött — meg ne támaszkodna. *D. L.*

amotio chorioideae: →*ablatio chorioideae*

amotio retinae: →*ablatio retinae*

AMP: →*adenylsav*

Amparon: az összes essentialis aminosavakat tartalmazó fehérje hydrolysatum parenteralis fehérje bevitelre, ha az oralis táplálás lehetetlen vagy nem elégséges effektusú. Csak iv. csepp-infusióban alkalmazható. A készítmény fehérje hydrolysatum tartalma 2,5, ill. 5%-os. Acidosisban, rossz veseműködés esetén contraindicált. (→*aminosav-infusio*) *K. E.*

ampère: →*elektromos egységek*

ampèremeter: az áramerősség mérésére szolgáló műszer. Belső ellenállása csekély, a fogyasztóval sorba kapcsolva működtethető. *D. P.*

ampersecundum, *ampèrsec, As, coulomb:* az elektromos töltés egyik mértékegysége. 1 ~ az a töltésmennyiség, amely 1 amper erősségű áram által átjárt vezető keresztmetszetén 1 sec alatt áthalad. 1 ~ electrolysis során 1,118 mg ezüstöt választ ki ezüstsók oldatából (→még *elektromos egységek*). *Miklós I.*

Amphenidon: →*tranquillativa*

amphenon-B: a mellékvesekéreg működését gátló szintetikus anyag, melyet Allen és Corwin állított elő. Kémiailag 3,3-bis (paraaminophenyl) butan-2-on. Hatására a cholesterinből való corticoid-képződés megszűnik, ugyanakkor fokozza a pajzsmirigy súlyát és csökkenti a thyreoidea jódfelvételét, valamint organikus kötődését. Cushing-syndroma esetén napi 8—10 g adagban hatásosnak bizonyult (Mc Cullagh és mt). Toxikus mellékhatásai (anorexia, idegrendszeri tünetek stb.) miatt therapiásan nem alkalmazzák. *S. E.*

Amphetamin: →*Aktedron*

amphiarthrosis: →*articulatio*

amphibolia: lázas állapot v. betegség kritikus szakasza, mikor a prognosis még kétes. Pl. hastífusz 3. hete. *J. E.*

amphicyta: →*ganglion*, →*satellita sejtek*

amphimixis: a hím és női ivarsejt egybeolvadása a megtermékenyítés folyamán. Az ~ révén kettős öröklöttségű, mindkét előd tulajdonságait hordozó utódok jönnek létre. *T. I.*

amphitrich baktériumok: testük mindkét végén egy-egy csillóval v. ostorral rendelkező baktériumok. *A. Z.*

amphodontosis: a szovjet és bolgár irodalomban a fogágybetegséget (parodontosis) amphodontosisnak nevezik. (Neszmejanov orosz szerző szóalkotása (1905).

ampholyt: →*amphoter vegyületek*

amphorás légzés: korsós légzés (tüdő-caverna fölött üregesen, ércesen hangzó légzés.)

amphoter vegyületek, *ampholyt:* olyan vegyület, amely vizes oldatban a külső körülményektől függően kétféleképpen disszociál, lúgos oldatban savként, savas oldatban lúgként viselkedik. Ilyenek pl. az alumínium, cink, arsen, antimon hydroxydjai, a szerves electrolytok közül az aminosavak. *S. F. B.*

amphotrop hatás: ellenoldali hatás, egy anyagnak a szervezetre a megszokottal ellentétes irányú befolyása. Pl. az adrenalin bizonyos körülmények között vérnyomást csökkentő hatása. *S. J.*

Ampicillin: →*penicillin*

amplitudo: 1. (fiz) a harmonikus rezgőmozgás maximális kitérése. Váltóáramnál a V_0 csúcsfeszültséget feszültség~nak, az áram I_0 maximális értékét pedig áram~nak is nevezik.

2. EEG vizsgálatnál a kérgi idegsejtek által létrehozott potential-ingadozások mikrovoltokban kifejezve.

3. A hanghullám legnagyobb kilengése. Ép hallás esetén 2734 cps frekvencia esetén a hallásküszöbnél az ~ 10^{-9} cm.

4. (biol) az élőlényekre ható külső környezeti tényezők ingadozásának legkisebb és legnagyobb mértéke közötti távolság. Adott amplitudón belül ún. sarkalatos pontok különböztethetők meg. Pl. a faj egyedi élete, szaporodása szempontjából legkedvezőbb érték az optimum, ettől felfelé és lefelé egy bizonyos távolságra található az alsó és felső *peius*, ahol a faj életjelenségei kedvezőtlenül folynak le, majd az alsó és felső pessimum következik, amikor az élőlény már egyáltalán nem tud megélni, v. még éppen vegetál, de már nem képes szaporodni. A két pessimum közt van az ~.

E. J.—A. P.—T. I.

amplitudo modulatio: egy adott rezgés periodikus erősítése, ill. gyengítése. Az audiometriában Lüscher és Zwislocki használták fel különbségi küszöb mérésére.

ampoule traumatique: →*bulla traumatica serosa*

ampulla: a steril injekciók tartására szolgáló henger v. gömb alakú, egyik végén kihúzott csőben végződő üvegcse, amelyet többnyire automatikus gép tölt meg és forraszt le. Az üvegnek alkalimentesnek kell lennie, vagyis 5 g 0,02 n. sósavban forralt üvegpornak nem szabad 0,15 ml-nél több savat közömbösítenie. *I. B.*

ampulla ductus deferentis: →*ductus deferens*

ampulla ductus lacrimalis: →*apparatus lacrimalis*, →*canaliculus lacrimalis*

ampulla membranacea et ossea: a *canalis semicircularisok* és a ductus semicircularisok hártyás és csontos tágulatai, ahol az egyensúlyozás érzékszerve (→*organon staticum*) van. (→még *organon auditus*)

ampulla recti: →*rectum*

amputálófűrész: széles pengéjű fűrész.

amputálókés: hosszú pengéjű (esetleg két élű) kés.

amputatio, *amputáció, amputálás:* csonkítás, végtag v. végtagrészlet, ill. egyéb szervek eltávolítása. *B. I.*

amputatio alta: a méhtest kórosan elváltozott részének eltávolítása az ép rész határán. Fiatal nőknél végzik, ahol psychés okok miatt a menstruatio jelentkezését biztosítani kívánják. *H. I.*

amputatio amniotica: →*amputatio congenita*

amputatio congenita, *amputatio amniotica, ~ intrauterina, pseudoamnium spontanea, dactylolysis spontanea:* **1.** veleszületett gyűrű- v. félgyűrűszerű fibrotikus behúzódás a kéz- v. a láb ujjain. Idővel az extrauterin életben *spontán amputatióra* is vezethet.

Be. K.—B. I.

2. (gen): a legtöbb pedigré domináns öröklésmenetre utal, de vannak recesszív esetek is; az expresszivitás igen variáló. *Gy. B.*

amputatio diacondylaris, *transcondylaris amputatio:* a condylusokat összekötő vonalban történő csontátfűrészelés. *B. I.*

amputatio epiphysealis: az ízfelszínek epiphysis vonalában történő csontátfűrészelés: végtagcsonkítás, pl. a combcsont distalis végén, a lábszáron. (Leírói: H. D. *Carden*, ill. J. *Syme.*) *B. I.*

amputatio foetalis: végtagok, v. végtagrészek veleszületett hiánya, amelyet amnionkötegek leszorítása okoz. Régebben a végtaghiányokat általában ezzel magyarázták. Bár létezését nem lehet tagadni, bizonyos, hogy az esetek túlnyomó többségében nem ez az ok, hanem az organogenesis idején ható, embryopathiát okozó ártalom. *D. L.*

amputatio interilioabdominalis: az alsó végtag eltávolítása a hozzá tartozó medencefélkel együtt.

amputatio interthoraco-scapularis: a felső végtag eltávolítása a vállövvel együtt.

amputatio intrauterina: →*amputatio congenita*

amputatio mammae: emlőeltávolítás. Az emlő egyszerű lemetszése, a tájéki nyirokcsomók érintése nélkül.

amputation à la guillotine: →*szalámiamputatio*

„amputation par complaisance": tehermentesítő csonkolás pl. végtag elephantiasis, a bűzös váladékot termelő, orvosolhatatlan fájdalmas fekélyek esetén, emlők eltávolítása kifekélyesedett egyébként már inop. rák miatt stb. (A beteg belátja: jobb láb nélkül, mint *csak annak* élni). *B. I.*

amputatio osteoplastica: az átfűrészelt csont fedése csonthártya lebennyel (leírója A.K.G. *Bier*).

amputatio penis: a férfi ivartag lemetszése (sérülés v. rosszindulatú neoplasma miatt).

amputatio portionis uteri: →*portio amputatio*

amputatio praecaesarea: a terhes méh amputálása, majd felvágása és a magzat váilgrahozatala, a méhtartalom feltételezett fertőzése esetén, továbbá erősen kivérzett betegen a méhfal bemetszésével járó vérveszteség elkerülésére. *H. I.*

amputatio pulpae, *fogbélcsonkolás:* a fogbél koronai részének eltávolítása a gyökércsatornában levő pulpacsonk megtartásával. Többgyökerű fogaknál végzik a kezelés szempontjából nehezen hozzáférhető gyökércsatornák esetén. A kezelés előfeltétele, hogy a gyökérhártya ép legyen. *B. K.*

amputatio radicis dentis: →*apicotomia*

amputatio recti, *Kraske-műtét:* végbélcsonkítás, a végbélrák műtétének egyik módozata. Az eljárás lényege: a farkcsigolyák eltávolítása, illetve a keresztcsont alsó végének levésése után a végbél ampulláját a sphincter-gyűrűvel együtt kikészítik, majd egyszerűen lemetszik a kipreparált végbelet. A megmaradt végbélcsonkot a seb felső zugába varrják ki. Eredmény: záróizom nélküli végleges sacralis anus-nyílás.

Ezt a régi, klasszikus módszert, mely Lisfranc, Dieffenbach és Kraske nevéhez fűződik, ma már aránylag ritkán, anorectalis carcinoma esetén alkalmazzák. Hátránya, hogy eleve lemond a záróizomról, megelégszik az incontinens, önápolásra kevésbé alkalmas, nehezen tisztán tartható, prolapsusra hajlamos anus sacralisszal, és nem elég radikális. Bár műtéti halálozása csekély, a helyi recidiva annál gyakoribb.

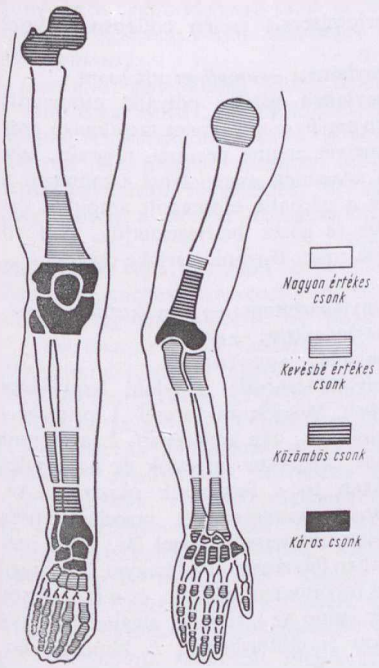
B. I.

amputatiós neuroma (helyesebben neurinoma v. neurinolemmoma): az amputatiónál átmetszett idegtörzsek daganatszerű képződménye, amelyet nagy tömegben újdonképzett axonok, felszaporodott neurilemma-sejtek (Schwann-sejtek), valamint a mesodermalis kötőszövet felszaporodott fibroblastjai alkotnak. Igen fájdalmas (→*fantomfájdalom*). Rendszerint csak a daganatszerű képződmény eltávolításával gyógyítható. *H. B.*

amputatio spontanea: →*amputatio congenita*

amputatiós séma: vázlatrajz a végtagamputatiók optimalis helyének megválasztására, feltüntetve a „nagyon értékes-", „kevésbé értékes-", „közömbös-" és „káros-csonk"-ot. Az elsőt *zur Wert* német orthopaed-sebész készítette. (Ábrát lásd 145. oldalon.) *B. I.*

amputatio supravaginalis, *Chrobak-műtét:* a méhtest eltávolítása a belső méhszáj magasságában. Újabban sok intézetben csak akkor végzik, ha a totalis hysterectomiának

Amputatiós séma zur Werth német orthopaed-sebész eredeti kidolgozásában, amely csak annyiban módosulhat, hogy a combcsont proximalis vége nem közömbös csonk, megtartása megkönnyíti a művégtag felerősítését és a járást

technikai akadálya van. Ezt az állásfoglalást a 0,2—2%-ban előforduló csonk-carcinomával indokolják. Mások ma is ragaszkodnak végzéséhez előnyei miatt, hogy ti. a medencefenék és hüvely anatómiai épsége megmarad, a cervix-nyák hiánya a coitusnál nem okoz zavart; azzal érvelnek, hogy ma a colposcopia és colpocytologia segítségével a réginél jóval nagyobb biztonsággal lehet a portio egészséges voltát megállapítani. *H. I.*

amputatio tendinoplastica: a lefűrészelt csont fedése erős, széles (Achilles-, quadriceps-, triceps-) innal. *B. I.*

amputatio uteri: a méh részleges eltávolítása. A méh jóindulatú daganatainál, endometriosisnál, egyéb therapiával meg nem oldható vérzéses rendellenességeknél végezzük. *H. I.*

Amsler-quadrilla: a szemészetben a macularis functio vizsgálatára használt tábla; fekete alapon fehér vonalak hálózata. 30-cm-ről a kis kockák 1'-nyi szöget képeznek. A centrum v. a kockák kieséséből scotomákat állapíthatunk meg, a párhuzamos vonalak eltéréséből, hullámzásából (metamorphomák) macularis elváltozásra következtethetünk. *B. B.*

Amsler-trocart: a csarnokvíz leszívására alkalmas tű.

amulet: bűvös erejű tárgy, melynek a babona gyógyító v. óvó hatást tulajdonít.

amusia: zenei melódiák felismerésére (sensoros passzív ~) v. reproductiójára (motorikus aktív ~) képtelenség olyan egyébként ép hallású, beszédű egyénnél, akinek azelőtt e képességei megvoltak. A gyrus temporalis primus első oralis részeinek sérüléseinél észlelhető. Sok egyénnél, valószínűleg az említett terület hiányos fejlettsége következtében fiziológiás ~ tapasztalható. *H. B.*

Amussat, Jean Zuléma (1796—1856): francia sebész, főként a húgyutak és a méh sebészetével foglalkozott. Több eljárást dolgozott ki és számos műszert szerkesztett a szondázás, kőeltávolítás, kauterizálás, vérzéscsillapítás stb. megkönnyítésére. Sokoldalú és szokatlanul termékeny munkáját fia folytatta, *Alphonse Amussat* (1821—78), a galvanokausztika lelkes propagálója. (*Mémoire sur la galvanocaustique thermique*, 1876). *Be. I.*

Amussat-jel: az a. carotis communis intimájának harántrepedése az ér kettéágazódása táján. Előfordulhat az a. carotis internán is. Akasztás tüneteként értékelhető. *F. V.*

Amussat-műtét: ágyéki colostomia.

Amyantes: rhodosi születésű, Alexandriában végzett híres ókori orvos, főleg sebészi kérdésekkel foglalkozott. Híre sokáig fennmaradt az orrcsonttörés kötésével kapcsolatban. *B. I.*

Amydosan: →*aciphenochinolinum*

amyelia: ritka fejlődési rendellenesség, a gerincvelő teljes v. csaknem teljes hiánya. Rendszerint anencephaliával társul és életképtelenséggel jár. Az idegrendszer fejlődésének legkoraibb szakában (az intrauterin élet első heteiben) bekövetkezett károsodás következménye. *H. B.*

amygdala: 1. mandula, az ~ *dulcis* a Amygdalus communis L. v. Prunus amygdalus var. sativa Batsch (Rosaceae) fa magva. Lapított tojás alakú, 20—25 mm hosszú, fahéjbarna színű, héja hosszában ráncos, porosan érdes tapintású. Kb 50% zsíros olajat tartalmaz. Az ~ *amara*, keserűmandula, 4% amygdalin glycosidot tartalmaz, amelyből benzaldehydcyanhydrin (C_6H_5—$CH(OH)CN$) keletkezik. Ezért kb. 60 db.

halálos mérgezést okozhat. — **2.** *amygdala*, nucleus amygdalae →*törzsdúcok*. *I. B.*

amygdalolith: mandulakő. Ha a tonsillák cryptáit kitöltő törmelék (detritus) nem tud kiürülni, elmeszesedhet és néhány mm átmérőjű ~-ok képződhetnek a tonsillákban. *B. I.*

amylalcohol, $C_5H_{11}OH$: ötszénatomos alkohol; vízzel két fázisra válik szét. Az OH-csoport elhelyezkedése szerint különböző isomerjei lehetségesek. Az *erjedési* ~ az ún. kozmás olaj fő alkotórésze *(→isoamylalcohol)*. *S. F. B.*

amylase, a keményítő (→*amylum*) hydrolytikus bontását végző enzymek gyűjtőneve (régebben *diastase*). A keményítőből és a glycogenből az ~ hatására, amit a chloridés néhány más egyvegyértékű anion fokoz, *maltose* és kevés *oligosacharid* keletkezik. Baktériumokban, gombákban, csírázó magvakban, az állatok hasnyálmirigyének a váladékában, a növényevők és az ember nyálában (régebbi elnevezése *ptyalin*) fordul elő. A növényi ~ a sörgyártásnál használt árpacsírában két különböző enzym keveréke; az α-~ a keményítőt elsősorban dextrinre, a β-~ maltoséra bontja. Az ~ aktivitását keményítőt bontó képességével mérjük. Használatosabb eljárások: *Wohlgemuth-eljárás, Chrometzka—Ehrlemann-eljárás, Somogyi-módszerek, Willstätter-eljárás.* *S. F. B.*

Amylbarbituralum, *Dorlotyn, Amytal, Amylobarbitone, Barbamylum, Amobarbital,* isoamylaethylbarbitursav: *barbitursav-származékok:* altatónak 0,1—0,5! g p. dosi, 1,0! g p. die tbl-ban. Tartós altatásra naponta 3-szor 0,1—0,3 g. Narcosis bevezetésére 0,015 g/kg, csőrében. *I. B.*

amylium nitrosum, *amylnitrit*, salétromsavas isoamylester:

$$(CH_3)_2CH \cdot CH_2 \cdot CH_2O \cdot NO$$

Kellemes, aromás szagú, illékony és gyúlékony folyadék. 3—4 csepp kendőre öntve és belélegezve kitágítja a fej, agy, szív és később a has ereit. A vasomotorközpontra, a glomus caroticumra és közvetlenül az érfalra is hat. Hatására a vérnyomás kissé süllyed, a pulsus szapora, a pupilla tág, a szem belnyomása és a liquornyomás nő, az epehólyag-, urether- és hörgizomzat elernyed. A hatás csak 5—10 percig tart, ezért therapiás jelentősége csekély, inkább érgörcsök okozta betegségek diagnostizálására használható. *D.*: 0,2! g (XIV csepp) p. dosi, 0,5! g (XXXIV csepp) p. die. Arteriosclerosis esetén collapsust okozhat. *I. B.*

amylnitrit: →*amylium nitrosum*

amylnitrit párna: pólyába csomagolt 3 csepp *amylium nitrosum*ot tartalmazó ampulla, melyet angina pectoris, migrain, heveny agyi anaemiák esetén lehet alkalmazni úgy, hogy a párnába csomagolt ampullát összetörjük és gőzét belélegeztetjük. Túl rövid hatása miatt therapiás értéke csekély. *K. E.*

Amylobarbitone: →*Amylbarbituralum*

amylodextrin: →*dextrin*

amyloid: →*amyloidosis*

amyloidnephrosis: amyloid lerakódása a vesében. Megjelenési formái: 1. primaer vese amyloidosis, oka ismeretlen. 2. a secundaer alakot chronikus infectiók és gennyedések, gyakran tbc-s fertőzések okozzák. Az ~ *nephrosis syndromával*, veseelégtelenséggel és vérnyomásemelkedéssel jár. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy ugyanazon folyamatról van szó, és mind a capillarisok, mind az arteriolák elváltozása egymás mellett is előfordulhat. A klinikai kép az amyloid lerakódási helyétől függ. Az amyloid-lerakódás elsősorban a vese arteriolákban és a vese kötőszöveti állományában történik. Az albuminuria a glomerulusok érintettségének a jele. *Th.*: primaer ~ban tüneti, secundaer ~ban az alapbetegség kezelése. Prognosis: kedvezőtlen. *Br. P.*

amyloidosis: 1.: az amyloid nevű fehérjeanyag lerakódása a bőrben és különböző szervekben, májban, lépben, vesében, bélben, tüdőben stb. *(bél-amyloidosis, amyloid vese, bőr-amyloidosis, máj-amyloid, gége-amyloid, tüdő-amyloidosis)*. Hosszantartó gennyedések, gyulladások, daganatok esetében jön létre, de ismeretlen okból is keletkezhet (primaer ~; Abercrombie-syndroma, amire a nyelv megnagyobbodása jellemző). A generalizált ~t kongó-próbával mutatjuk ki (Bennhold-próba): az intravenásan a szervezetbe juttatott kongó-vörös oldat gyorsan eltűnik a vérből, de a vizelettel nem ürül ki, mert az ~os szövetek megkötik. Megkülönböztetnek lokális és generalizált ~t. Az előbbi amyloidtumor, körülírt csomós, daganatszerű képződmény a szaruhártyán, bőrben, tüdőben, gégében, mely szövettanilag amyloidból áll. Az ~hoz hasonlít a *paraamyloidosis*, mely leggyakrabban plasmocytomában észlelhető. Előfordul lymphroganulomatosisban, rheumatoid arthritisben és diabetes

mellitusban is. Befolyásolása csak az alapbetegség gyógyítása révén lehetséges (→ *paraamyloidosis*) *Br. P.*

2. (gen.): öt genetikailag külön determinált syndroma ismert; az öröklődésmenet domináns. Az amyloidosis és a familiaris mediterrán láz (utóbbi recesszív öröklésmenettel) egymástól függetlenek, de genetikailag közös a fehérje anyagcserezavar. *Gy. B.*

amyloidosis cutis: amyloid lerakódás a bőrben. Ez v. cachexiához vezető, chronikus, általános betegségnek kisérő, ill. részjelensége *(amyloidosis systematisata)*, v. az általános amyloidosistól függetlenül pusztán a bőrre szorítkozó olyan betegség, amelyben szövettanilag az amyloid elfajulás a jellegzetes jelenség. Az *amyloidosis systematisata (amyloidosis generalisata)* bőrtünetei göbcsék, csomócskák, vérzések, pigmentfoltok, néha a *myxoedemá*hoz hasonlító, tésztás tapintatú vastagodás a bőrben, szélesen kiterjedve, mély barázdákkal tagolva, és *macroglossia*. Csak a bőrön jelentkező *amyloidosis cutis localisata circumsciptának* több kisebb terjedelmű, lokalizált alakja van a bőrben. Ezek a *lichen amyloidosus* (Freudenthal) v. *amyloidosis nodularis et disseminata cutis* (Gutmann) szederjes színű, viszkető, lichenszerű kiütések főleg a lábszárakon. Az *amyloidosis nodularis atrophicans diabeticorum* (Gottron) cukorbetegek bőrében apró csomók alakjában jelenik meg. Az alapbetegség lefolyása szempontjából nincs jelentősége. A *Weidenfeld-féle keratosis* is amyloidosisnak fogható fel. Az *amyloidosis cutis secundaria localisata* jelentőség nélküli degeneratív elváltozás az irhában. A bőrben az amyloid jelenléte klinikailag a *congo-vörös próbá*val mutatható ki, szövetmetszetben Van Gieson festéssel sötétvörös, cresylibolyával ibolyaszínt ad. *Be. K.*

amyloidosis generalisata, *amyloidosis systematisata:* →*amyloidosis cutis*

amyloidosis intestini, *bél-amyloid:* chronikus vastagbél-gyulladás klinikai képét adó amyloidosis. Hasmenést, steatorrhoeát okoz.

amyloidosis kimutatása: →*Pauntz-próba*, →*Bennhold-féle congo-vörös-próba*

amyloidois laryngis: kocsonyásan áttűnő, széles alapon ülő, rendszerint multiplex tumorképződés a gégében. Felülete sárgás v. halvány vörös, egyenetlen. Az ~ által okozott tünetek az elváltozás lokalizációjától és nagyságától függenek. Meglehetősen ritka, jóindulatú betegség. *Ré. Gy.*

amyloidosis nodularis atrophicans cutis diabeticorum (Gottron): a diabetes mellitusban szenvedő betegek bőrén apró csomókban megjelenő amyloid lerakódás. ~ megjelenése sem a betegség prognosisa sem a betegség lefolyása szempontjából nem nevezhető pathognomistikus értékűnek. *Be. K.*

amyloid vese: →*amyloidosis*

amylopectin: →*amylum*

amylopsin, *diastase, amylase:* a pancreasnedvben található enzym. A nyál ptyalinjához hasonló amylolytikus hatású, mely a keményítőt és glykogent cukrosítja el, a cellulosét nem támadja meg. *Ba. B.*

amylose: a *keményítő* egyik frakciója.

amylospermia: glucosevá convertálható szénhydratok felszaporodása a spermában. A termékenyítőképesség csökkenésével járhat. *Ho. I.*

amylum: *keményítő:* a növényi sejtek tartalék polysacharidja, amely D-glucoséból épül fel. Két fractióra, *amylos*ére és az oldhatatlan *amylopectin*re bontható. Az amylose linearis polysaccharid, el nem ágazó glucoselánccokkal, jóddal kék színt ad. Vízben jól oldódik. Az amylose molsúlya sokkal kisebb (kb. 50 000), mint az amylopectiné, amely milliós nagyságrendű. Az amylopectin a *glycogen*hez hasonló felépítésű, ahhoz hasonlóan jóddal vörösbarna színt ad, szerkezetileg csak annyiban tér el tőle, hogy az elágazási pontok távolabb vannak, kb. 24 glucose-egységenként. Vízben colloidalis oldatot ad. Mivel az ~ mindkét fractiója α-glycosid kötéseket tartalmaz, sav hatására gyorsan hydrolyzál, glucose és maltose keletkezése közben. Amylase hatására maltose ill. dextrinek keletkeznek. Az ~ *maidis* a kukorica (Zea mais L.) az ~ *solani* a burgonya (Solanum tuberosum L.), az ~ *tritici* a búza (Triticum aestivum L.) keményítője. Íztelen, szagtalan, fehér por. Vízzel főzve csirizzé alakul. A jódoldat kékre festi. Hintőporban és pasztában használjuk. ~ *liquefactum*ot a keményítőből részleges savas hydrolysissel állítják elő. Színtelen v. sárgás színű, édes ízű, szagtalan, mézhez hasonló folyadék, mely kb. 80% glycosét és dextrint tartalmaz, jó pilula-alapanyag. *S. F. B.—I. B.*

amyotonia congenita: →*myatonia congenita*

amyotrophiás lateralsclerosis: a centralis és peripheriás motoros neuronok lassan előrehaladó, ez idő szerint feltartóztathatatlan degeneratiója. Rendszerint a 40—50. évek

környékén kezdődik. A kéz kisizmainak és a vállöv izmainak atrophiája mellett az alsó végtagokon pyramistünetek lépnek fel (fokozott sajátreflexek, izomtónusfokozódás, izomgyengeség). A folyamathoz később bulbaris paralysis tünetei (nyelési, hangképzési, rágási zavarok) csatlakoznak a nyúltvelői motoros idegsejtmagvak (hypoglossus, vagus-, glossopharyngeus, később facialis és motoros trigeminus) pusztulása következtében. A halál rendszerint félrenyelési bronchopneumoniában következik be, amelynek súlyosságát az inanitiós állapot fokozza. Az ~ oka valószínűleg a motoros neuronok enzymrendszerének zavarában keresendő. Hazánkban a familiáris előfordulás ritka. Valószínű, hogy a betegségnek van endogen és exogen formája. ~hoz hasonló klinikai képhez vezethet medialis cervicalis korongsérv. *H. B.*

Amytal: →*Amylbarbituralum*

ana: →*aā*

Anabasia aphylla: →*anabasin*

anabasin: az *Anabasia aphylla* alkaloidja. β-pyridyl-α-piperidin. Rovarirtó szerként használják. Kis mennyiségben a dohányban is előfordul, és azonos a synthetikus *Neonicotin*nal. Mérgezési tünetei a nicotinmérgezésre emlékeztetnek.

anabatikus: felemelkedő, fokozódó

anabiosis, *lappangó élet, latens élet, anhydrobiosis,* helytelenül *tetszhalott állapot:* egyes alacsonyabbrendű élőlényeken (pl. medveállatkák, mohaállatkák, kerekes férgek, stb.), ill. szerveken (pl. spórák, magvak) kedvezőtlen környezeti viszonyok között, elsősorban vízhiány miatt bekövetkező állapot, amelyben minden életjelenségük megszűnik és átmenetileg mérhető anyagcserével sem rendelkeznek. Reversibilis folyamat, a környezeti feltételek kedvezővé válásával az életjelenségek újra megjelennek. Az anabiotikus állapot valószínűleg több éven, esetleg évtizeden keresztül is fenntartható. *T. I.*

Anabolex: →*androstanolon*

anabolismus: azon anyagcserefolyamatok összessége, amelyek révén az élő szervezet, saját anyagait a külső környezetből felvett anyagokból felépíti, asszimilálja. (→még *assimilatio*) *B. P.*

anabrosis: fölmaródás, a hám körülírt hiánya.

anacalciphylaxis: bizonyos kémiai anyagokra bekövetkező biológiai jelenség, a *calciphylaxis* kivédése. *F. I.*

anacatadidymus: középen összenőtt kettős torzképződés.

anaciditas: →*achlorhydria*

anacidogenesis: →*acidosis renalis infantilis*

anaclasis, *anaclisis:* hátrahajlás, hátradűlés.

anacollema: homlokborogatás.

anacoluthia: szótagok v. szavak kihagyása.

anacrot pulsus: →*pulsus*

anacrot szár: a *pulsus görbe* meredeken emelkedő felhágó szára.

anacusis: a hallás teljes hiánya (teljes süketség), egy v. kétoldalon. Okozhatják a belső fül kóros folyamatai, a n. cochlearis megbetegedései, a nyúltvelői cochlearis magvak (dors. és vent.) pusztulása. A nyúltvelőtől oral felé eső laesiók csak akkor okoznak ~t, ha mindkét oldali centr. hallópályák pusztulnak, miután a nyúltvelőtől kezdve a hallópályák bilateralisak. (→még *süketség*) *H. B.*

anaemia, *vérszegénység:* kóros állapot, amelyben a perifériás vér *haemoglobin* (Hb) koncentrációja alacsonyabb, mint az életkornak és nemnek megfelelő normális érték. Rendszerint vvt-szám és haematocritérték csökkenés kíséri. A Hb-hiány csökkenti a vér oxygen-transport kapacitását, s így romlik a szövetek oxygen-ellátása. Az ~ elsősorban azokban a rendszerekben okoz functiózavart, amelyeknek a legnagyobb az oxygen-szükségletük (vázizomzat, cardiovascularis- és idegrendszer). Kifejezett ~ban a vér csökkent oxygen-szállító képességének compenzálására megnő a szív verőtérfogata, a pulzus szaporábbá válik, a venás nyomás fokozódik, a perifériás vascularis resistentia csökken, a Hb több oxygent ad le a szövetekben (az O_2 dissociatiós görbe jobbra tolódik). A plasma-térfogat megnövekedik; ezáltal a keringő vérmennyiség normális v. közel normális marad. A kisebb oxygenszükségletű szervek (bőr, vese) vérellátása csökken a nagyobb oxygen-igényű szervek javára. E compensatiós mechanizmusok következtében az ~s beteg nyugalomban tünetmentes. Az ~ létrejöttének gyorsasága és a beteg életkora döntik el, hogy milyen Hb-szint mellett mutatkoznak manifest tünetek. *Az ~ általános tünetei:* izomgyengeség, sápadtság, szívdobogás, munka-dyspnoe, esetleg oedema, functionális systolés zörej, a nagy erek felett búgó zörej (→*apácazörej*), EKG-vizsgálatnál alacsony QRS hullám, deprimált S—T szakasz, lapos v. invertált T-hullám; fejfájás, szédülés, áju-

lási készség, fülzúgás, szemkáprázás, álmosság, a koncentráló-képesség csökkenése, súlyos ~ban eszméletzavarok, ködös állapotok, a kéz- és lábujjak érzészavarai, menstruatiós rendellenességek, néha amenorrhoea, enyhe albuminuria, anorexia, hőemelkedés, esetleg láz, halvány szemfenék.

Az ~k felosztása:

1. a *vvt-k átlagos térfogata alapján:*
normocytás ~ (vvt átlagos térfogat 76—96 cμ)
microcytás ~ (vvt átlagos térfogat <76 cμ)
macrocytás ~ (vvt átlagos térfogat >96 cμ),

2. a *festődési index* (f. i.) helyesebben a *vvt-k átlagos Hb-koncentrációja szerint:*
normochrom ~ (f. i. = 1, a vvt-k átlagos Hb-koncentrációja 32—36%)
hypochrom ~ (f. i. <1, a vvt-k átlagos Hb-koncentrációja <32%)
hyperchrom ~ (f. i. >1, nem a vvt-k Hb-koncentráció-növekedése, hanem a nagyobb sejtvastagság okozza),

3. *az ~ aetiologiája alapján:*
A) posthaemorrhagiás ~ acut v. chronikus vérzés után
B) a vvs-képzés zavarain alapuló ~k:
a) a vvt-képzéshez szükséges anyagok (vas, B_{12}, folsav, pyridoxin, fehérje, ascorbinsav stb.) hiánya,
b) a vvt-k öröklött v. szerzett elsődleges anyagcserezavarai,
c) a vvt-képzés egyéb eredetű zavarai (fertőzések, máj-, ill. vesebetegségek, rosszindulatú daganatok, collagenosisok, csontvelő aplasia, csontvelő infiltratio, haemoblastosisok, endocrin zavarok).
C) fokozott vvt-pusztulás miatti haemolytikus ~k:
a) csökkent értékű vvt-k (intracorpuscularis, intrinsic zavar)
b) a haemolysis fokozódás oka a plasmában, v. a szövetekben van (extracorpuscularis, extrinsic zavar),
c) toxikus ~ (endogen v. exogen haemolytikus vérmérgek okozzák).

H. Zs.

anaemia agastrica: →*agastrikus anaemia*

anaemia aplastica congenita: →*Blackfan—Diamond-anaemia*

anaemia aplastica familiaris: →*Fanconi-anaemia*

anaemia chronica congenita aregenerativa: →*Blackfan—Diamond-anaemia*

anaemia elliptocytica: →*elliptocytosis constitutionalis*

anaemia erythroleukoblastica myelosclerosissal: →*myelosclerosis*

anaemia neonatorum: az első trimenonban jelentkező többé-kevésbé súlyos vérszegénység. Létrejöhet: 1. a vörösvérsejtek fokozott pusztulása miatt, amely a vörösvérsejtek veleszületett kisebb értékűségének *(anaemia haemolytica congenita, Minkowsky—Chauffard-betegség, Cooley-anaemia, sarlósejtes anaemia, ovalocytosis* stb.) vagy szerzett zavarainak *(morbus haemolyticus neonatorum)* következménye lehet; 2. súlyosabb vérveszteség következtében, amit szülési sérülés, a köldökzsinór túl korai v. késedelmes lekötése, továbbá a méhlepény olyan elváltozása okozhat, amely miatt a magzat vérének jelentékeny része visszajut az anyai keringésbe *(foeto-maternalis transfusio)*; 3. a csecsemő vérképzésének gyengesége folytán. Ez utóbbi néha csak viszonylagos: a gyors növekedés, tehát az extracellularis folyadéktér gyors növekedéséhez képest nem termelődik elég alakelem, s így a vörösvérsejtek viszonylag sok folyadékban oszlanak el *(dilutiós anaemia)*. Erre különösen a koraszülöttek hajlamosak részben a csontvelőműködés tartós gyengesége, részben a viszonylag igen gyors növekedés miatt. Eredményes therapia csak a pathogenesis tisztázása esetén lehetséges. *D. L.*

anaemia perniciosa, *vészes vérszegénység, morbus Biermer, Addison—Biermer-syndroma, Hunter—Addison-anaemia, endogen perniciosa, cryptogen megaloblastos anaemia, gyomor-perniciosa:* a B_{12}-*vitamin* felszívódási zavarán alapuló *megaloblastos macrocytás anaemia* a gyomornyálkahártya atrophiás elváltozásával. Ez utóbbi az anaemiát megelőzi és az *intrinsic faktor* termelés hiánya miatt a B_{12}-vitamin felszívódási zavarát okozza (→*Castle-faktor*). *Tünetek:* 1. az anaemiára jellemző általános panaszok, 2. az *emésztőrendszerben:* étvágytalanság, puffadtság, hasmenés, nyelvégés, Hunter-glossitis, histamin-refractaer achylia, 3. az *idegrendszerben:* a vibratiós érzés hiánya, paraesthesia, pseudotabeses ataxia, areflexia, tónuscsökkenés, pozitív Babinski-reflex és Oppenheim-tünet; előfordulnak spastikus bénulások, hólyag- és bélzavarok, ködös állapotok, súlyos psychosisok. A gerincvelői elváltozásokat funicularis myelosis néven szokták összefoglalni, 4. a *vérben:* hyperchromia, macrocytosis, nagyfokú anisocy-

tosis és poikilocytosis, kiszélesedett és jobbra tolt Price—Jones-görbe (vvt.-átmérő 4—14 μ), megalo-ovalocyták, néha megaloblastok; vvt.-ek átlagos térfogata 110—140 cμ, vvt.-ek átlagos Hb-tartalma 33—38 $\mu\mu$g, élettartamuk megrövidült; a reticulocytaszám alacsony, a vvt.-ek osmosisos resistentiája normális, mechanikus resistentiája és saponin resistentiája csökkent; leukopenia, hypersegmentált granulocyták, relatív lymphocytosis, thrombocytopenia, a thrombocyták anisocytosisa; serum bilirubin (indirect) kissé emelkedett, alacsony serum cholesterin, magas serumvas. A serum-B_{12}-érték <100 $\mu\mu$g% 5. a *csontvelőben:* rendkívül sejtdús vörös velő a csöves csontokban is, erősen fokozott, balra tolt megaloblastos erythropoesis, óriásalakok a granulopoesisben, a megakaryocyták hypersegmentáltak, számuk csökkent, a lymphoid reticulumsejtek száma emelkedett, 6. a *vizeletben:* fokozott urobilinogen (stercobilinogen) ürítés, súlyos esetben porphyrinuria és indicanuria. Gyakran polyuria és enyhe albuminuria; 7. *a szemfenéken:* anaemiás retinitis, peripapillaris petechiák, 8. hőemelkedés, súlyos anaemiában 38 °C—39 °C-os láz, 9. a B_{12}-felszívódás súlyos zavara, →*Schilling-próba* pozitív. *Prognosis:* 1925-ig gyógyíthatatlan betegség volt, innen ered a perniciosa = vészes vérszegénység elnevezés. A máj-therapia bevezetése óta igen jó a prognosisa, de az egész életen át rendszeres kezelést igényel. Egyetlen súlyos szövődmény a gyomorrák viszonylag gyakori fellépte. *Th:* parenteralis B_{12}-vitamin v. máj inj., v. oralis B_{12} *(intrinsic faktort* is tartalmaz). Folsavat csak B_{12}-vel együtt szabad adni, mert különben az idegrendszeri tünetek progrediálnak. A kezelés folyamán rendszerint létrejövő átmeneti hypochromia miatt vaskészítményt is kell adni. Vérátömlesztés csak kivételesen, rendkívül súlyos esetekben a kezelés kezdetén javallt. Eredményes kezelésre a megaloblastok gyorsan (néha már 24 óra alatt) eltűnnek a csontvelőből, a 3—8. napon reticulocytacrisis lép fel, a vvt.-szám gyorsan emelkedik, a klinikai tünetek, az achylia és a régi idegrendszeri elváltozásokat kivéve, megszűnnek. Fenntartó kezelésként havi 30—60 μg B_{12} adandó im. *H. Zs.*

anaemia perniciosa symptomatica, *symptomatikus megaloblastos anaemia, megaloblastos syndroma, perniciosa syndroma:* a folsav- és B_{12}-vitamin hiányon alapuló *megaloblastos macrocytás anaemiák* fogalomcsoportja. Az ide tartozó kórképekben a vér- és csontvelőelváltozások olyanok (bár rendszerint enyhébbek), mint anaemia perniciosában, de ez utóbbitól, az ún. endogen v. cryptogen perniciosától, elkülöníti őket másodlagos, symptomatikus voltuk és így az alapbetegség klinikai tünetei. A ~ csoportba tartozó anaemiák: 1. *resorptiós perniciosa* = az emésztőcsatorna idült elváltozása (totalis gastrectomia, kiterjedt gyomorresectio, gyomorrák, vékonybél stenosis, endemiás és symptomatikus sprue, coeliakia) következtében létrejövő folsav- és B_{12}-vitamin felszívódási zavar okozza. 2. *Bothriocephalus latus anaemia* jön létre, ha a bélparazita a jejunumban helyezkedik el. (Ilyenkor ui. a táplálékkal felvett B_{12}-vitamint teljesen elfogyasztja, s így abból nem szívódik fel semmi.) 3. *Fokozott folsav* és *B_{12}-vitamin szükséglet okozta anaemia (Aufbrauchsperniciosa)* fejlődik ki a terhességi anaemiák egy részében, haemoblastosisokban (elsősorban erythroleukaemiában és multiplex myelomában). 4. *B_{12}-vitamin raktározási zavara* következtében igen ritkán ~ jön létre súlyos májbetegségekben és haemochromatosisban *(Speicherungsperniciosa).* 5. *B_{12}-vitamin* és elsősorban a *folsav hiánya a táplálékban* ún. táplálkozási megaloblastos anaemiát okoz, ilyen a trópusi macrocytás anaemia és a kwashiorkor vérszegénysége *(Mangelperniciosa).* 6. Ma még ismeretlen úton jön létre a kizárólag kecsketejen táplált csecsemők megaloblastos anaemiája: a Jaksch—Hayem anaemia, az *anticonvulsivum*ok *(hydantoin származékok)* okozta ~ és az ún. *achrestikus anaemia (idiopathikus refractaer megaloblastos anaemia),* amely máj, ill. B_{12}-vitamin adagolásra nem javul, de folsavval többnyire jól befolyásolható. 7. Igen ritkán ~t okozhat pyridoxin-hiány felszívódási zavar, v. a pyridoxin-képző bélflóra károsodása által. *H. Zs.*

anaemia perniciosiformis, *Gerbasi anaemia:* az anaemia perniciosához hasonló gyermekkori kórkép. (A valódi anaemia perniciosa gyermekeken rendkívül ritka.) Néha ismeretlen okból lép fel *(~ idiopathica),* máskor túl soká tartó kizárólagos nőitejtáplálás után, néha toxikus-infectiosus ártalmakra is. Fő tünetei: 1. megaloblastosis a csontvelőben és megalocytosis a perifériás vérben, 2. glossitis és hypochlorhydria, 3. extrapyramidalis idegrendszeri zavarok

(→extrapyramidalis syndroma). Májkészítménnyel, folsavval, B_{12}-vel gyógyítható. *D. L.*

anaemia pneumohaemorrhagica: →*essentialis tüdő-haemosiderosis*

anaemia pseudoleukaemica infantum: →*Jaksch—Hayem-anaemia*

anaemia refractoria sideroblastica: →*anaemia sideroachrestica*

anaemia sideroachrestica, *anaemia refractoria sideroblastica*: a Hb-synthesis zavarán alapuló, magas serumvas értékkel járó, súlyos hypochrom anaemia. Jellemző a nagyfokú aniso- és poikilocytosis. a csontvelőben az erythropoesis fokozódása, a *sideroblast*ok nagy száma és az ún. gyűrűs sideroblastok. Veleszületett alakja az ~ *hereditaria* valószínűleg gen mutatio következtében fellépő haemosynthetase (Goldberg fermentum) hiányán alapszik, ami a szerzők többsége szerint a vasfelhasználás zavarára és a vvt.-k coproporphyrin tartalmának következményes növekedésére vezet. A szerzett formában a vvt.-kben nemcsak a coproporphyrin, hanem a protoporphyrin tartalom is felszaporodott. Egyesek az ~ aetiologiájában a globin synthesis-zavarát tartják elsődlegesnek, a haemosynthesis és a vasbeépülés zavarát pedig másodlagosnak. A fenti idiopathikus formákon kívül ismeretes az *ólommérgezés*, *pyridoxinhiány*, *thalassaemia-*, *erythraemia*, *erythroleukaemia* és különböző *leukosis*ok során fellépő ~ *symptomatica*. *H. Zs.*

anaemiás anoxia: →*anoxia*

anaerob fázis: az intermediaer anyagcsere azon szakasza, amelyben glycogen (glucose) lebontása pyroszőllősavvá, ill. tejsavvá oxygen felhasználása nélkül, tehát anaerob körülmények közt megy végbe. *B. P.*

anaerobiosis, *anoxybiosis*: levegő (voltaképp oxygen) hiányában lezajló anyagcsere folyamat. Az anaerobionta szervezetek a mikroorganizmusok közül kerülnek ki; a felsőbbrendű szervezetek egyes parazita férgeket kivéve ~ra képtelenek, csupán anyagcseréjük egyes szakaszai (→*anaerob fázis*) mennek így végbe (→*glycolysis*). Az anaerob élőlények légzése szerves anyagok hasításával történik. Azok a szervezetek, amelyek aerob és anaerob viszonyok között egyaránt megélnek, fakultatív anaerobionták, amelyek csak a szabad oxygen kizárásával képesek élni, obligat anaerobionták, (→még *dissimilatio*). *T. I.*

anaerobio tank: →*emsi kút*

anaerob streptococcus: →*peptostreptococcus*

anaerostat: baktériumok anaerob tenyésztéséhez használatos jól záródó, vastag falú fémhenger, amelyből a levegőt kiszivattyúzzák és azt hydrogennel vagy más gázzal helyettesítik. A készülékben levő platina huzal izzítása révén az oxygen nyomai a hydrogénnel vízzé egyesülnek és tökéletesen anaerob viszonyok keletkeznek. Az újabb ~-ok vacuummal működnek. *A. Z.*

anaesthesia: 1. a műtéti beavatkozással járó fájdalomérzés megszüntetése, kiküszöbölése. Létrehozható a fájdalomérző idegek bénítása révén, azok lefutásának valamelyik pontján, ami körülírt terület érzéstelenségét okozza (peripheriás ~). *Localis* ~, ha magát az ideget bénítják, *lumbalis* ~, ha az érző gyököket (novocainnal, lidocainnal stb.). Az *általános* ~ (narcosis) a központi idegrendszer functióit bénítja, elaltat, s ezzel a fájdalomérzés kialakulását, tudatosodását centralisan akadályozza meg. Az utolsó 30—40 évben (Mo.-on kb. 10 éve) az általános ~ elsőbbséget nyert szinte minden műtétes szakmában a biztonságosabb gyógyszerek, módszerek, hatékonyabb altatószerek révén. A beteg és a sebész számára is legelőnyösebb az ún. *kombinált* ~, kombinált narcosis. Ennek lényege: egyénenként összeállított, célzott *gyógyszeres előkészítés* (praemedicatio), amely profilaktikusan kiküszöböli az esetleg fellépő kóros reflexeket a műtét és a narcosis folyamán. Maga a narcosis esetleg már a kórteremben, a beteg ágyában *rövid hatású barbiturat*-készítménnyel vezetődik be. Ez egy injectióval idéz elő elalvást minimális gyógyszermennyiséggel, melynek káros hatása nincs. Az alvó beteget ezután bőségesen oxygenizálják, majd rövid hatású relaxanssal *kurarizálják*. Ebben az állapotban a test egész vázizomzata megbénul. kb. 2—3 percre, miközben lehetségessé válik a *trachealis intubatio*, maximális finomsággal, óvatossággal, sterilitással. E néhány másodpercet igénybe vevő művelet után a tracheába vezetett gumicsövet az altatógéppel kötik össze, s innen áramoltatják a szükség szerinti mennyiségben az altató gázokat és gőzöket, kellő oxygen kíséretében. Ugyanezen az úton lélegzik ki a beteg, s a kilégzett széndioxydot a gépben elhelyezett elnyelő tartály (absorber) mészszódája elnyeli. A géphez tartozó lélegeztető ballon segítségével az izommozgásaitól teljesen megfosztott beteg mesterségesen, ha

szükséges pozitív-negatív nyomással lélegeztethető (kézi v. gépi lélegeztetés). Biztosítható a beteg izomzatának akár teljes ellazultsága, mindenféle izomfeszülés kiküszöbölése, a narcosis mindenkor kívánatos szintje, a felébredés a műtét végére. A narcosis és a kurarizáltság igen rövid idő alatt felfüggeszthető. — A kombinált ~ alkalmazásakor többféle, különböző támadáspontú gyógyszert vesznek igénybe, mindből csak kis adagok szükségesek, amelyeknek káros hatásuk vagy nincs vagy minimális. A leírt módszer lényegében csak alaptechnika, melyet esetről esetre, az adott célok és feladatok igénye szerint használnak fel minden beteg esetében egyénileg, általános állapota, kora, tűrőképessége, az elvégzendő műtét természete, helye, időtartama, súlyossága szerint. Különösen nagy jelentősége van a modern ~s eljárásoknak az idegsebészetben és a szívsebészetben. Az utolsó évek nagy haladást jelentő felfedezése az új inhalatiós narcoticum, a Fluothane (Halothan), majd a Penthrane, az intravenásan adható és mellékhatással nem rendelkező steroid-narcoticum, a Viadril G., valamint a neuroleptanalgesia elnevezésű, néhány vonatkozásban új ~s módszer, melyet intubatióval és mesterséges lélegeztetéssel kombinálva alkalmaznak. — Igen hatásosan fokozza minden narcoticum hatását a *nitrogenoxydul* (N_2O= kéjgáz), mely önmagában egyáltalán nem mérgező, nem gyulékony és nem robbanékony anyag, túlaltatás vele nem lehetséges, de igen tetemes megtakarítás érhető el vele az egyéb altatóanyagokból, melyek nagyobb adagban már esetleg hátrányosak lehetnek. — A modern ~ elengedhetetlen tartozékai a regisztráló berendezések. Segítségükkel a beteg szívműködése, keringése, légzésfunctiója, esetleg a szív- és az agy elektromos tevékenysége is automatikusan és ha kell, folyamatosan ellenőrizhető, dokumentálható.

2. ~ idegrendszeri megbetegedések hatására spontán is keletkezhet a fájdalomérzésre vonatkozóan, mint analgesia v. más érzéskvalitásokra (tactilis ~, kin~, bathy~, graph~, pall~, thermo~.)

Harkányi István

anaesthesia corneae: a szaruhártya érzéstelensége a n. trigeminus peripheriás v. központi károsodása következtében (tumor, trauma, neuritis, iatrogen). Therapiás beavatkozások (alcohol inj., diathermia) után is előfordul (→még *keratitis neuroparalytica*). *B. B.*

anaesthesia dolorosa, *analgesia algera:* peripheriás idegtörzs átvágása után az érzéketlen területre lokalizált fájdalom. *B. I.*

anaesthesia localis: →*anaesthetica localia*

anaesthesia nasi: a n. trigeminus degeneratiója, megbetegedése (lues) v. tumor okozta laesiója következtében fellépő orrnyálkahártya érzéstelenség. Fennállhat hysteriás alapon is. A tüsszentési reflex kiesésével jár. *Ré. Gy.*

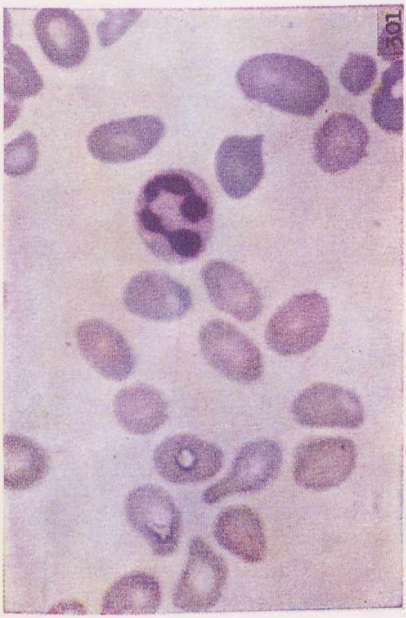
anaesthesia olfactoria: →*anosmia*

anaesthesia pharyngis: a garat tapintási érzésének hiánya. Jellemző tünete a garatreflex kiesése. Többnyire functionalis. Centralis eredetű ~t okozhatnak tumor és lues cerebri, sclerosis multiplex, syringobulbia stb.; peripheriás ~t a n. vagusra, glossopharyngeusra és accessoriusra nyomást gyakorló folyamatok. Motorikus zavarokkal társult ~t polyneuritis, diphtheria, lepra, tabes, agytumor, sclerosis multiplex okozhat. Csupán a garatra lokalizálódó ~ nem okoz szubjektív panaszokat. Ha az anaesthesia a gégebemenetre is átterjed, a táplálék aspiratiójának veszélyét rejti magában. *Ré. Gy.*

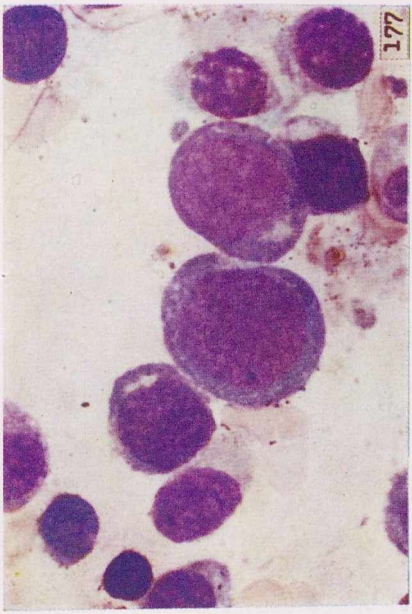
anaesthesia regionalis: →*vezetéses érzéstelenítés*

anaesthesimeter, *anaesthesiometer, anaesthetometer, aesthesiometer:* **1.** bizonyos idő alatt elhasznált altatószer mennyiségét mérő műszer. A modern altatógépeken viszonylag pontos műszer mutatja a felhasznált gáznemű altatószer mennyiségét (rotameter), jelezve a percenként áthaladó gáz volumenét, literben kifejezve (1/10 l. pontossággal működik). A folyékony halmazállapotú, párologtatással v. csepegtetéssel alkalmazott altatószerek fogyasztásának ellenőrzésére mércézett üvegedények szolgálnak. Ezeken megközelítő pontossággal lemérhető az elfogyasztott mennyiség (elég nagy a hibaforrás). Újabban a beteg légutaiból vesznek ki gázkeverék-mintát, ebből határozzák meg az abban elegyedett altatószerkoncentrációt (a szám csak relatív narcoticum-értéket mutat).

2. a testtájék bőrének fájdalomküszöbértékét mérő műszer. Ismeretesek mechanikus-, kémiai-, elektromos- és thermikus módszerek. Legegyszerűbb mechanikusmódszer — többek közt — a Holländer-eszközzel történő eljárás. A műszer lényege sphygmomanometerrel összekötött egyszerű szúrószerkezet. A kézi összenyomásra működő ballon nagyobb nyomásakor a tű mélyebbre hatol a válasz-

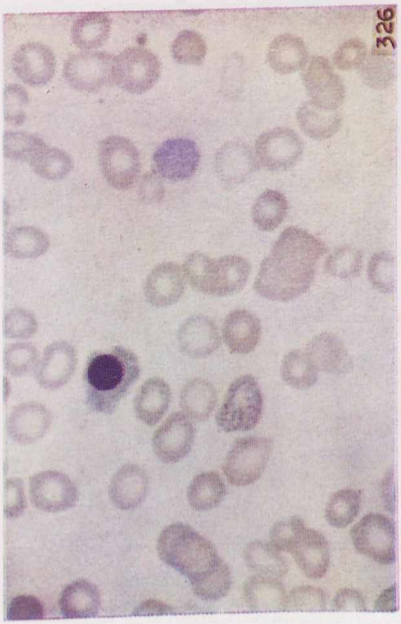
Anaemia perniciosa. Peripheriás vérkenet. A vörösvérsejtek hyperchromasiásak, megalo-ovalocytosist, aniso-poikilocytosist mutatnak, köztük egy, a kórképre jellemző hypersegmentált neutrophil granulocyta (Pappenheim-festés, 900 × nagyítás)

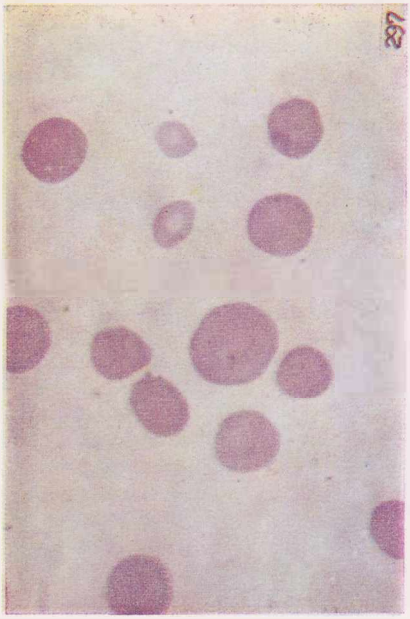
Anaemia perniciosa. A csontvelőkenetben a fokozott vörösvérsejtképzés jeleként a kórképre jellemző megaloblastok, középen két nagy promegaloblast látható. (Pappenheim-festés, 1150 × nagyítás).

Elliptocytosis. Peripheriás vérkenet. Veleszületett vörösvérsejt alakbeli rendellenesség, mely haemolytikus tünetekkel társulhat. (Pappenheim-festés, 1000 × nagyítás).

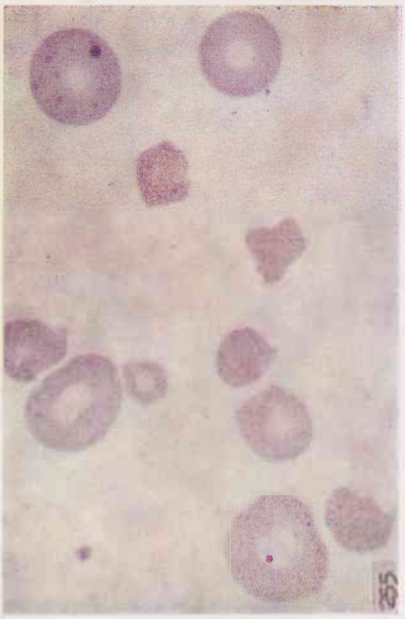
Anaemia haemolytica. Peripheriás vérkenet. A kenetben egy magvas vörösvérsejt, ettől jobbra egy basophil punctatiót mutató vörösvérsejt, felül középen egy polychromasiás vörösvérsejt látható. (Pappenheim-festés, 900 × nagyítás)

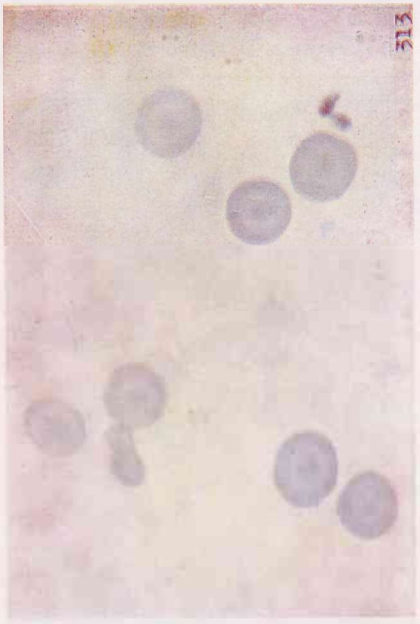
Anisocytosis. Peripheriás vérkenet. A vörösvérsejtek nagyságbeli eltérése szembetűnő. (Pappenheim-festés, 1000 × nagyítás)

Poikilocytosis. Peripheriás vérkenet. A vörösvérsejtek főleg alakbeli eltérést mutatnak. (Pappenheim-festés, 1000 × nagyítás)

Aniso-, poikilocytosis. Peripheriás vérkenet. A vörösvérsejteken nagyság-, és alakbeli eltérés látható. A bal felső sarokban levő vörösvérsejtben Jolly testecske és basophil punctatio (Pappenheim-festés, 1000 × nagyítás).

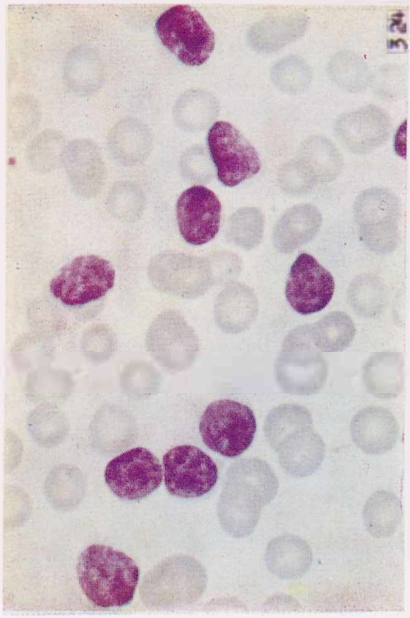

Céltábla-sejtek. Peripheriás vérkenet. A vörösvérsejtek közepén haemoglobin tömörülés a sejteknek „céltábla" jelleget ad. (Pappenheim-festés, 1000 × nagyítás)

Különböző típusú leukaemiákból származó peripheriás vérkenetek.

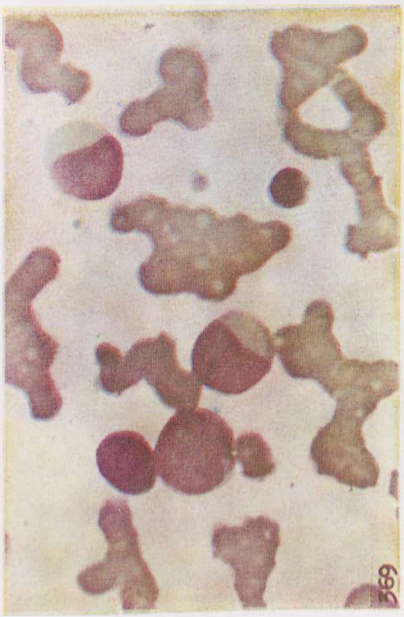
Chronikus myeloid leukaemia. Peripheriás vérkenet. Felül középen két világoskék plasmájú myeloblast, körülöttük metamyelocyták és pálcikamagvú granulocyták láthatók. (Pappenheim-festés, 900 × nagyítás)

Chronikus lymphoid leukaemia. Peripheriás vérkenet. A vörösvérsejteken kívül csak nagyszámú érett lymphocyta látható. (Pappenheim-festés, 900 × nagyítás)

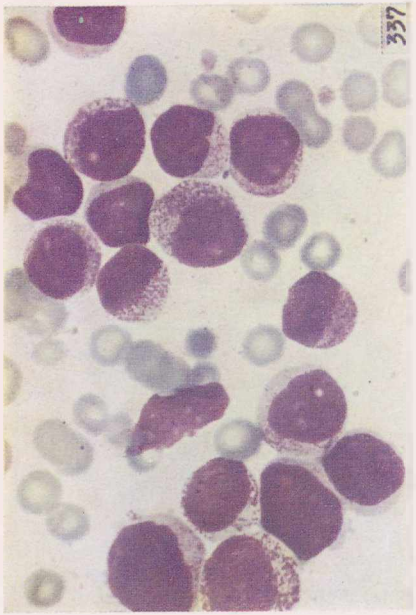

Acut leukaemia. Peripheriás vérkenet. A kép alján középen micromyeloblast, felette jobbra lymphocyta. Középen paramyeloblast, melynek plasmájában Auer-pálcikák láthatók. Felül pálcikamagvú granulocyta (Pappenheim-festés, 900 × nagyítás)

Acut leukaemia. Peripheriás vérkenet. Paramyeloblastok és a vörösvérsejteken erős pénztekercsképződés látható. (Pappenheimfestés, 900 × nagyítás)

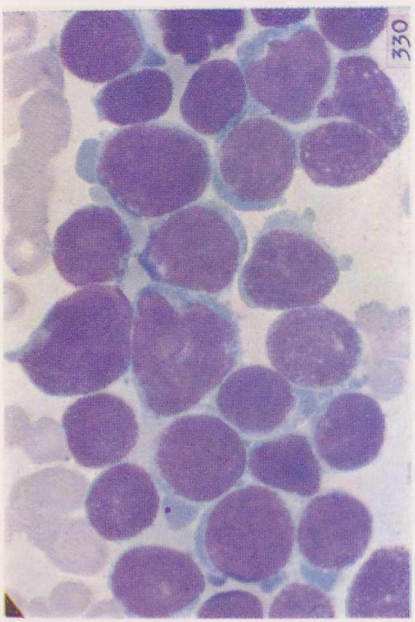
Különböző típusú leukaemiákból származó csontvelő kenetek.

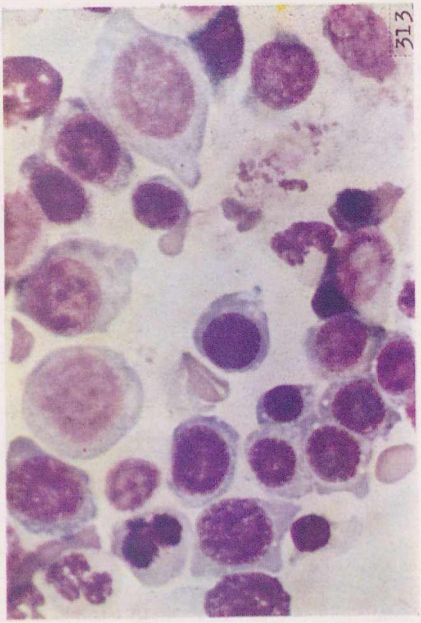
Chronikus myeloid leukaemia. Csontvelőkenet. Fokozott, balratolt granulopoesis egy myeloblast, promyelocyták és myelocyták láthatók. (Pappenheim-festés 900 × nagyítás)

Chronikus lymphoid leukaemia. Csontvelőkenet. A kép bal felső sarkában egy promyelocyta, a kép alsó felében középen egy metamyelocyta, ezenkívül csupán kis, érett lymphocyták láthatók. (Pappenheim-festés, 900 × nagyítás)

Acut leukaemia. Csontvelőkenet. A látható magvas elemek zsúfoltan elhelyezkedő paramyeloblastok. (Pappenheim-festés, 900 × nagyítás)

Di Guglielmo-syndroma. Csontvelőkenetben nagyszámú éretlen, erythropoetikus elemet, köztük sok kóros sejtet, ún. panerythroblastokat láthatunk. Alul a középvonaltól balra egy kétmagvú erythroblast. (Pappenheim festés, 900 × nagyítás)

tott testfelületen és a vizsgált egyén szóval jelzi, amikor az első fájdalmat érzi. Ugyanekkor a manometeren leolvasható a kifejtett nyomás. A módszer segítségével az emberek három csoportját különböztették meg: (1) hypersensibilisek (27%) 110 mm alatt, (2) normosensibilisek (44%) 110 és 260 mm között, és (3) hyposensibilisek (29%) 260 mm nyomás felett jeleztek fájdalmat.

B. I.—Harkányi István

Anaesthesin: →*norcainum*

anaesthesiologus szakorvos: az az orvos, aki az anaesthesiologia (műtéti érzéstelenítés) tárgykörben szakorvosi képesítést szerzett. A szakorvosi vizsga feltétele: *a)* 1 év belgyógyászati, *b)* 1 év sebészeti kórházi (klinikai) osztályos gyakorlat, *c)* 2 év eltöltése kizárólag anaesthesiologiai munkakörben olyan osztályon, ahol ~ működik. Az ~nak igen fontos szerepe van a műtéti előkészítésben és a műtéti utókezelésben. ~i képesítés Mo.-on 1958 óta szerezhető.

S. I.

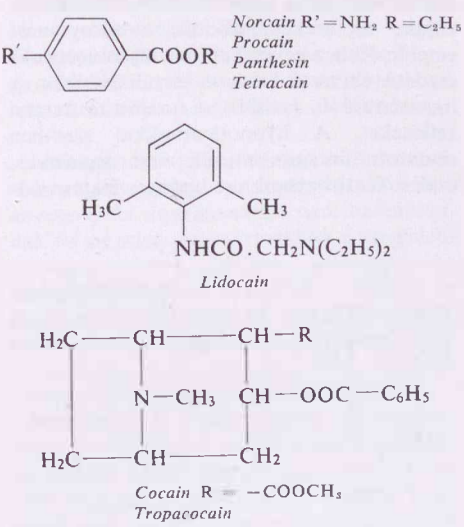
anaesthesiometer: →*anaesthesimeter*

anaesthetica: fájdalommentes műtétet biztosító szerek. A központi idegrendszerre hatnak az általános érzéstelenítők: ~ *generalia* (→*narcotica*). Az érzőidegeket bénítják a helyi érzéstelenítők: ~ *localia*.

anaesthetica dolorosa: kezdeti fájdalom (égő, csípő érzés) után helyi érzéstelenséget okozó anyagok. Többnyire a szöveteket károsítják (edzőszerek, lúgok, ammóniák, carbolsav) és elhalást okoznak. A chinin 3%-os oldatban kezdeti fájdalom után hosszú ideig érzéstelenít, de károsítja a szöveteket. A nagyon mérges aconitin és veratrin az érzéstelenítést csak igen erős égető érzés után hozzák létre, de nem okoznak gyulladást.

anaesthetica generalia: →*narcotica*

anaesthetica localia: helyi érzéstelenítőknek használhatók az olyan gyógyszerek, amelyek kezdeti fájdalom nélkül bénítják az érzőidegeket és végkészülékeket, anélkül, hogy szöveti izgalmat okoznának. Megkülönböztetünk felületi és vezetéses érzéstelenítést. Az előbbit nyálkahártyákon cseteléssel; a bőrön pedig intracutan inj.-val érjük el, az utóbbit a megfelelő idegtörzs köré való fecskendezéssel. Az ~ használhatóságát hatáserősségükön kívül mérgezőségük, eliminátiós sebességük és diffusiós képességük befolyásolja. Az ~ oldatokhoz érszűkítőt tehetünk, hogy a felszívódás lassításával a hatást erősítsük és tartósítsuk. *(Cocainum, Procainum, Tetracainum hydrochloricum, Nupercain, Lidocain, Larocain, Diocain, Panthesin, Norcainum.)*

I. B.

anaesthetometer: →*anaesthesimeter*

anaglyph: →*szín-stereoscopia*

anakhre: →*gundu*

anakritikus depressio: a köszvényes rohamot megelőző időszakban a húgysavürítés csökkenése, tehát a visszatartás növekedése.

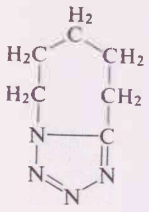
S. J.

analbuminaemia: a serum albumin teljes hiánya. *Bennhold* 1953-ban leírt egy testvérpárt, akiknél az electrophoresis vizsgálat teljes albumin-hiányt mutatott, immunochemiai módszerrel a fiútestvéren sikerült 1,6 mg % albumint kimutatni. ~ban a vérsejtsüllyedés magas, hypoproteinaemia áll fenn és a colloidlabilitási próbák pozitívek. A serum oncotikus nyomása kb. a normális fele, mégsem mutatkoznak oedemák, csak periodikus enyhe oedemakészség. Oka az albumin synthesis congenitalis anyagcserezavara. Az öröklődés menete nem tisztázott. Az albumin synthesis másik genetikusan determinált zavara a *paralbuminaemia*.

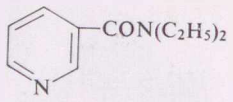
H. Zs.

analeptica: a központi idegrendszer életfontosságú területeinek csökkent működésével járó, gyakran öntudatlansághoz v. halálhoz vezető állapotok esetén használt gyógyszerek, melyek ezen központokat erélyesen izgatják. Hatásuk lényegében azonos a központi idegrendszert izgató görcsokozókkal, csak nagyobb a hatásszélességük. A központi

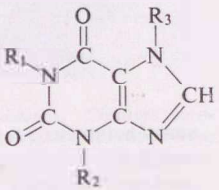
idegrendszert v. annak egyes területeit normális körülmények között is izgatják. Fő támadáspontjaik a légző- és vasomotorcentrumok, így a légzést és szívműködést javítják, az ereket szűkítik, a vérnyomást emelik. Ehhez egyeseknél bizonyos corticalis eredetű ébresztő hatás is társul. Növelik az izomtónust és javítják a romlott testtartási reflexeket. A hypnoticumokkal szemben mutatott antagonismusuk nem specifikus, csak a fenti hatások eredménye. Hatásmódjuk nem tisztázott. Az analepticumok csoportjába sorolják a →*picrotoxint*, →*strychnint*, →*coffeinumot*, →*camphort* és egyéb aetheres olajokat, →*Hexetont*, →*Penthamethazolum*ot, →*Corediolt* ezeknek sok származékát. *K. E.*

Tetracor

Corediol

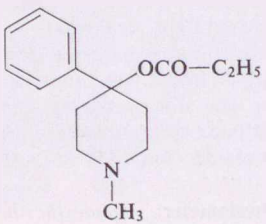
Theophyllin $R_1 = CH_3$ $R_2 = CH_3$ $R_3 = H$
Coffein
Theobromin

analerotismus: defaecatióval kapcsolatos szexuális kielégülés. Az analis regio fokozott ingerlékenységén alapul. A freudi pszichologiában a gyermek ösztönfejlődésének második, az oralerotismust követő szakasza. *F. V.*

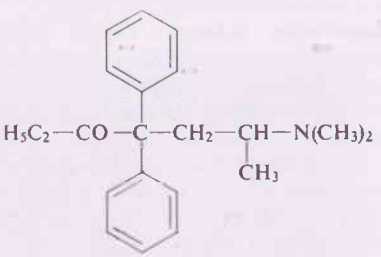
analgesia, *analgia:* a bőrfelületet érő kártokozó (nociceptív) ingerekkel, ill. a belső szervek felől jövő fájdalmi ingerekkel szembeni érzéstelenség (utóbbi esetben visceralis ~ról beszélünk). Lehet általános és lokális. Az általános előfordul öntudatvesztéssel együtt (coma) v. enélkül (alkoholos deliriumban, indulattal telített állapotban). A localis ~ lehet peripheriás v. centralis. *B. I.—H. B.*

analgesia algera: →*anaesthesia dolorosa*

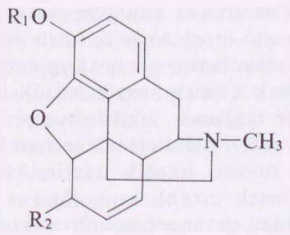
analgetica, *anodyna:* fájdalomcsillapító gyógyszerek. A fájdalmat elsősorban a kiváltó ok megszüntetésével kell csillapítani; műtéttel, gyulladás mérsékléssel, simaizomgörcs esetén *spasmolyticá*val, *vasodilatatoricá*val stb. A causalis th. mellett tünetileg használhatók az analgeticumok. Az analgeticum kis adagban, elective, a szellemi és testi munkaképesség gyengítése nélkül csökkentik a fájdalomérzést. Hatásukat kísérletileg egéren és patkányon úgy mérhetjük, hogy a rágcsálókat 53—56 °C-os fémlapra helyezve meghatározzuk, hogy hány másodperc múlva nyalják meg a talpukat. Vagy a farkukra gyűjtőlencsével égető fényt vetítve megállapítjuk, mikor rántják el azt. A fájdalomcsillapító hatás erőssége arányos a reakcióidő megnyúlásával. Emberen a fogpulpa elektromos izgatásával, a homlok hőbesugárzásával idézünk elő fájdalmat, v. tartós fájdalommal járó betegségekben ismert analgeticum adagjaival hasonlíthatjuk össze a kipróbálandó szerek hatékonyságát. ~ a *morphinum hydrochloricum* és származékai, a hasonló vegyi szerkezetű a szintetikusan előállított *Pethidinum*, *Methadonum*, továbbá az *antipyreticumok*, az *aconitinum* és a *kígyóméreg* is.

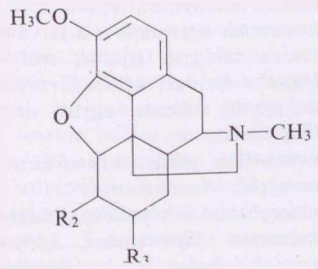
Dolargan

Depridol

Morphin $R_1 = -H$ $R_2 = -OH$
Codein
Aethylmorphin
Acedicon

Hydrocodin $R_2 = -OH$ $R_3 = -H$
Dihydrocodeinon
Oxycodon

I. B.

analgia: →*analgesia*

analgiás stádium: a narcosis, bódítás kezdeti rövid szakasza, amelyben a fájdalomérzés már megszűnik, mielőtt még az öntudat elveszne (→*„Rausch"*) *B. I.*

Analginum: →*novamidazophenum*

analis crisis: rohamszerű heves végbélfájdalmak székelési inger kíséretében gerincagyi betegségekben, elsősorban tabesben. Esetenként a végbélnyílás körül érzéketlen zóna észlelhető. *B. I.*

analis gumó: →*intestinum crassum*

analis hártya: →*intestinum crassum*

analis prolapsus: →*prolapsus ani*

analis reflex: a külső sphincter ani összehúzódása a perianalis regio tactilis ingerlésére. Az 5. sacralis segmentumhoz kötött, kiesése e szerkezet lacsiójára utal. *H. B.*

analizátor: →*analysator*

analízis: →*analysis*

analogia, *hasonlóság:* törzsfejlődéstani tekintetben távolálló fajoknak a hasonló életfeltételekhez való alkalmazkodás következtében létrejött alaki és élettani hasonlósága (pl. madarak, denevérek szárnya). *Analog szerveknek* azokat a szerveket nevezik, melyek eredete és fejlődése különböző, működése azonban hasonló (pl. a rákok és a halak kopoltyúi). *T. I.*

analógiás gondolkodás: gondolkodási mód, melyben az általánosítás és következtetés távoli hasonlóság alapján megy végbe. Gyermekkorban jellemző. A tudományos gondolkodásban heurisztikus szerepet játszhat, különösen hipotézisek felállításánál. *K. L.*

analogok: valamely anyagcsere intermediaerhez kémiailag, szerkezetileg közelálló anyagok. Az anyagcserében nem használódnak fel és mivel az enzymekben a megfelelő anyagcseretermék helyére kötődnek, az anyagcserefolyamatot gátolják. Ilyenek a purin-analógok, mint pl. az *azaguanin*, a folsav-analógok egyike, az *aminopterin*, stb. *S. F. B.*

anal swab: →*anorectalis kaparék*

analysator: **1.** *Pavlov* szerint az ingerfelvevő és feldolgozó receptoroktól a nagyagykéregig terjedő apparatus, amely functionalis egységet alkot. Az analysis abban nyilvánul meg, hogy az egyes receptorok csak az adaequat ingerre reagálnak, s ingerületeiket az agyműködés tovább differentiálja, mielőtt synthetizálná (→ még *érző agykérgi mezők, mozgási analysator, potenciál-ingadozások)* **2.** a polarimeter egyik prizmája. *H. B.*

analysis, *analízis:* részekre bontás, alkotóelemek meghatározása: **1.** *kémiai ~:* anyagok összetételének minőségi vizsgálata v. mennyiségi meghatározása. A qualitatív ~ a vegyületek, elemek, keverékek alkotórészeinek (ionok, atomok v. atomcsoportok) felismerésével foglalkozik kémiai reakciók v. fizikai eljárások segítségével. Az oldat alkotórészének minőségére a reakció során keletkező oldhatatlan csapadék színéből, ill. más vegyületekkel szemben mutatott viselkedéséből lehet következtetni. A reakció módja szerint kémcső-, csepp- és mikrokémiai reakciókat különböztetnek meg. A száraz úton végzett minőségi analitikai módszerek közül legjellemzőbb módszer a *színképelemzés* és a *lángszínezés*. A quantitatív ~ a vegyületek, keverékek v. elegyek minőségileg már ismert alkotórészeinek %-os arányát határozza meg különböző kémiai, fizikai, ill. fizikai-kémiai eljárásokkal (térfogatos elemzés, súly szerinti elemzés, elemi ~, gáz~, colorimetria, polarographia, quantitatív színképelemzés, rtg-színképelemzés, chromatographia, electrophoresis, ultracentrifugálás). — **2.** *psychologiai ~:* mint psy-

chikus művelet, az érzékletek, emlékképek, fogalmak felbontása. Elemi ~t tartalmaz az érzékelés, mellyel az ingerek discriminatiója válik lehetővé. Fontosságát *Pavlov* az analysator fogalmának bevezetésével emelte ki. Szerepet játszik az emlékezeti, képzeleti működésben is. A gondolkodásban fogalmi szinten zajlik le. Itt lehetővé válik önállótlan mozzanatok (pl. forma, nagyság) leválasztása is (abstractio). Csak a szintetikus működéssel egységben fordul elő. — 3. az *orvostudomány szempontjából* ~ minden a tüneteket, aetiologiai tényezőket kutató művelet, így a diagnostica, a kóroktan stb. Az ~ alkotja a physiologiai, pharmacológiai stb. törvényszerűségek megállapításának első lépését. *S. F. B.—K. L.*

analysis és synthesis elve: a reflextan pavlovi felfogásának megfelelően a szervezet a receptorait érő ingereket a receptor-cortex functionalis egységben (analysator) elemeire bontva fogja fel (analysis), majd az ingerületek hatása alatt szervezi meg az agyműködés a complex tevékenység-működés válaszát (synthesis). *B. P.*

analytikai mérleg: →*mérlegek*

analytikus kvarclámpa: a higanygőzös kvarclámpa egyik módosított formája, sugárkapujára erősített *Wood-szűrő*, v. a hanaui „Uvioldunkelglas"-szűrő a lámpa fénykévéjéből csupán az ibolyántúli sugarakat bocsátja át. E sugarak nem láthatók, de bizonyos anyagokra esve azokban jól látható, különböző színű, élénk másodlagos sugárzást, villogást ún. „luminescentiát" váltanak ki. E másodlagos fény jellegéből a villogó anyag kémiai természetére lehet következtetni. Sötét helyiségben az ~ sugaraitól („Wood-fény") élénken villognak az emberi bőr vastagabb szaruképletei (a pigmenttartalmú hajszálak kivételével), különösen pedig a fonálgombák által megtámadott hajszálak. Fokozottan sötétnek tűnnek viszont a pigment és a vérbőség által előidézett foltok. Porphyria esetén a nyelven meggypiros fluorescentiát lehet megfigyelni. *Be. K.*

Anamirta cocculus: →*pikrotoxin*

anamnesis: kórelőzmény, mindazoknak a (szubjektív) panaszoknak és (objektív) tüneteknek, esetleg előzetes vizsgálati adatoknak az összegyűjtése, amelyek információt nyújtanak a betegség keletkezésére, kialakulására, más betegségektől való elkülöníthetőségére stb. és irányt mutatnak a betegvizsgálati eljárások helyes kivitelezésére, ami az ~ felvételét követi. Az ~ rendkívül fontos és értékes kiindulópont a diagnosishoz vezető úton. Az ~ felvétele súlyos, vagy eszméletlen betegen, vagy kisgyermeken sokszor csak a beteg hozzátartozóinak ill. környezete tagjainak kikérdezése révén történhetik. Az ~ felvételének technikája különböző orvosi iskolák szerint különböző. A németek inkább kronológikus sorrendet követnek, az angolszászok először lerögzítik a főpanaszt (chief complaint), ezt követően térnek rá a jelen betegségre (present illness), kikérdezik a beteget egyéni szokásairól, családi körüményeiről stb. (family history) és csak ezután mennek vissza korábbi előzményekre (past history). *Br. P.*

anamnesisek egyeztetése: a járványgóc felkutatására szolgáló eljárás, mely lehetségessé teszi a fertőzés közös forrásának (víz, élelem, együtt étkezés, együtt utazás stb.) megállapítását. *J. E.*

anamnestikus oltás: →*emlékeztető oltás*

anamnézis: →*anamnesis*

anamorphosis: átképződés, átalakulás.

anancasmus (*anankastos*, kényszerített): általános kifejezése az ún. kényszer élményeknek. Minden neurosisnál előfordul, de egyeseknél a klinikai kép lényegét kényszerélmények és kényszerképzetek alkotják, ilyenkor is szokás ~ról beszélni. Egyesek az anancastikus állapotot larvált schizophreniának tartják. A kényszer lényege: a beteg akarata ellenére, a kényszer élménye által kísért lelki tartalmak tudatba való tódulása. *H. B.*

anangiás retina: érrendszer nélküli retina, csupán az opticusnak van capillaris hálózata (tengerimalac). *B. B.*

anangiotikus: érnélküli.

anapausis: enyhülés.

anaphalacrosis: szemöldök-kihullás.

anaphasis: →*mitosis*

anaphoresis: →*electrophoresis*

anaphrodisia: a nemi vágy hiánya

anaphylactogen: anaphylaxiát előidéző, kiváltó.

anaphylactoid: capillaris endothel károsodás következtében létrejövő nem antigen—antitest reakción alapuló fenomen. Lehet generalizált és lokális. Előbbinél iv. adják a bakt. szűrletet, majd 24 óra múlva más bakt. szűrletet fecskendeznek ua. állat vénájába. A lokalis ~ kiváltásához az első bakt. szűrletet intracutan adják, majd 24 óra múlva más bakt. szűrletet iv. fecskendeznek be ua. állatba. A jelenséget az allergiás-hyperergiás reakciók vizsgálatánál használják. *Br. P.*

anaphylactoid purpura: →*purpura rheumatica* (Schönlein—Henoch)

anaphylatoxin: az antigen-antitest reakció alkalmával (Friedberger szerint) a vérben keletkező hypothetikus, shockot kiváltó méreg (~, apotoxin, serotoxin). Egyesek a histamint tekintik az ~nak. *Br. P.*

anaphylaxia, *védtelenség:* mesterséges sensibilizálás révén létrehozott allergia (aktív ~). 3 stádiumát különböztetjük meg: 1. a szervezetbe juttatott antigen létrehozza a szervezet sensibilizáltságát; 2. incubatiós stádium, amelyben az antitestek képződnek; 3. sensibilizált állapot, amelyben a megismételt antigen adás antigen-antitest reakció révén halálhoz vezethet (~s shock). A létrejövő reakció hevessége a beadott antigen és a vérben keringő antitest mennyiségétől függ. A tetanus elleni serum reinjekciója pl. súlyos ~-t hozhat létre. Az ~s reakció tünetei állatfajonként különbözők; az egyes fajok legintenzívebben reagáló szerve a „shock-szerv". Tengerimalac bronchospasmus következtében pusztul el, nyúl a tüdő, kutya a máj súlyos vérkeringési zavarában. Embernek és patkánynak nincsen shock-szerve. Az ~ tünetei emberen: égésérzés a nyelv hegyén, karcolás a torokban, általános viszketegség, a kéz és a láb melegségi érzése, fokozódó keringési elégtelenség, szapora és kishullámú pulzus; corticalis típusú görcsök, széklet- és vizeletürítés. Néha görcsös hasi fájdalmak, „acut hasra" emlékeztető tünetek, később bőrjelenségek léphetnek fel.

Th.: antihistaminicumok adása (Suprastin, Dehistin, stb.) calcium, Prednisolon stb. *Prophylaxis:* serum adás előtt végzett desensibilizálás (pl. tetanus esetén Besredka szerint). Sensibilizált állat szervein in vitro simaizom-contractio hozható létre a megfelelő antigennel. Az aktív ~ első két stádiumában képződött és a serumban található antitestek parenteralis bevitelével a szervezet sensibilissé tehető (passzív ~). Az invers ~t nem sensibilizált szervezetbe adott antigen inj. után bizonyos idő múlva megfelelő specifikus antitest inj.-val lehet kiváltani. Ha a homolog antigent a sensibilizált állat bőrébe fecskendezzük, lokális ~ jön létre, a capillarisfal károsodásával oedemával, necrosissal (→*Arthus-jelenség*). — Az ~t *Richet* és *Portier* fedezték fel kutyában 1902-ben. (Az elnevezés Richettől származik.) *Br. P.*

anaplasia: az atípusos daganatok sejtjeinek egyik legállandóbb pathophysiológiai és morphológiai sajátossága. A sejtek elvesztik differenciálódóképességüket, az ép szövet elemeinél éretlenebbek, leginkább az embryonalis sejtekhez hasonlítanak. *Hansemann* vezette be az ~ fogalmát 1897-ben. *Su. J.*

anaplastica: testrészhiány sebészi pótlása; plasztikai sebészet.

anapneusis: légzés.

anapsis: varrat.

anapsyxis: meghűlés.

Anaptomorphus: →*fossilis főemlősök*

anaptysis: kiköpés.

anarrhoea: bélsárhányás.

anarthria: a hangképzésben résztvevő izmok paresise következtében jelentkező beszédzavar. A facialis, glossopharyngeus, vagus és hypoglossus idegek nyúltvelői mozgató magvainak ill. az említett idegek károsodásai miatt (paralysis bulbaris, syringobulbia, oblongata-daganat, hátsó scala basalis meningitisei és malignus tumorai stb.), valamint a corticobulbaris rostozat kétoldali sérülései esetében (pseudobulbaris paralysis) fordul elő. *H. B.*

anarthria syllabaris: →*dadogás*

anasarca, *hydrops, oedema:* az érpályából kilépett folyadék felhalmozódása a bőr alatti kötőszövetben, bőralatti vizenyő. Szívbetegségben elsőnek a bokák körül, vesebetegségben főleg a szemhéj bőre alatt gyűlik meg a folyadék. Májbetegségekkel (cirrhosis) kapcsolatban ascitesszel v. anélkül az alsóvégtagon és a nemiszervek bőrében kialakuló oedema (~hepatogenicum, oedeme hepatique). Leírója V. C. *Hanot.* (→még *lymphoedema*). *G. Gy—Be. K.*

anaspadia, *epispadia:* a húgycső-nyílás a penis háti felszínén van (fejlődési rendellenesség).

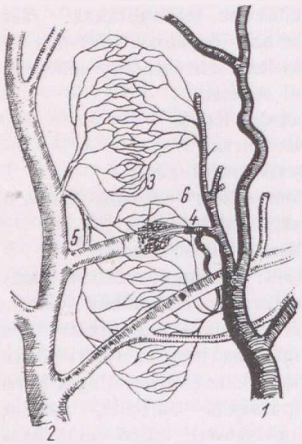
anaspasis: összehúzódás.

Anastasio-műtét: →*Menière-syndroma*

Anasthim: →*antiasthmatica*

anastomosis: összeköttetés, közlekedés, összeszájadzás, összenyílás; **1.** anatómiai értelemben két különböző ideg v. ér között fennálló peripheriás összeköttetés, **2.** sebészi értelemben összeköttetés létesítése (stomia) idegek, erek v. két üreges szerv között (pl. jejunocolostomia, jejuno-ileostomia, gastrojejunostomia, jejunojejunostomia). ~ *mutua*-idegi összeköttetések, amelyeken keresztül egyes idegek kölcsönösen kicserélhetik ágaikat. ~ *arteriovenosus:* az az összeköttetés, midőn az arteria venába megy át,

s ezáltal a vér kikerülheti a nem működő szerv capillaris rendszerét (keringési rövidzárlat, pl. Trueta-shunt, Hoyer-anastomosisok). *B. I.*

Arterio-venosus anastomosis vázlata. 1: arteria, *2:* vena, *3:* capillaris-hálózat, *4:* anastomosist képző arteriás ág, *5:* anastomosist képző venás ág, *6:* intimapárna

anatómia, *bonctan:* az emberi test, valamint az állati és növényi szervezetek szerkezetét részekre tagolás, boncolás útján, minden nagyságrendben vizsgáló és leíró tudományág. Egymásba átvezető, egységes ismeretkört képeznek részei: a makroszkópos ~, a mikroszkópos ~ (histologia, szövettan) valamint a szubmikroszkópos ~. Legfontosabb határterületei: a fejlődéstan (embryologia), az összehasonlító ~ (~ comparativa) és az anthropologia. Az ~ az ép szervezet leírásával foglalkozik (~ normalis) míg a betegségek okozta elváltozásokat a kórbonctan (~ pathologica) ismerteti. A vizsgálat és leírás módja és szempontja szerint következőképpen csoportosíthatjuk: *rendszeres anatómia* (~systematica) a szervezet alkotórészeit felépítésük egyneműsége és hasonlóságuk szerint csoportosítja, külön tárgyalva a csontokat, ízületeket, izmokat, ereket, zsigereket, az idegrendszert és az érzékszerveket. — A *tájanatómia* (~ topographica) a test külalaki tagolódását veszi alapul, tájékokra (regio) osztva a testrészeket és különös figyelmet szentel az alkotórészek egymáshoz való térbeli (topographiai) viszonyára, az alkalmazott, ill. sebészi ~ (~ chirurgica) a tájanatómiai viszonyok kapcsán felvetődő orvosi vonatkozásokra helyezi a hangsúlyt.

A művészeti ill. plasztikai ~ a test külső idomaival nyugvó állapotban és mozgáskor különleges szempontból foglalkozik. *M. K.*

Anatómiai Intézet: az Orvostudományi Egyetem tanszéke, mely az emberi test alaki sajátosságait, szervei és szervrendszerei leírását, az egyes részek egymáshoz való helyzetét, az emberi és állati test szerkezetének összehasonlítását oktatja. Nemcsak a makroszkóposan látható, hanem a mikroszkopos structurának és a structurának az embryonális fejlődés során történő kialakulásának oktatása (histológia és embryológia) is feladata. Tudományos kutatómunkája is e tárgykörbe tartozik. Valamennyi orvostudományi egyetemünkön önálló ~ működik. *S. I.*

anatómiai nómenklatura: az anatómiai szakkifejezések összessége. Az első hivatalos összeállítás Baselben történt (BNA) 1895-ben, majd 1935-ben Jénában új összeállítást készítettek (JNA), amelyet azonban nemzetközileg nem fogadtak el. 1955-ben Párizsban minden nemzet elfogadta az új, ún. Párizsi Nomina Anatomicát (PNA). Ez utóbbin 1960-ban New Yorkban kisebb változtatásokat hajtottak végre. *T. I.*

anatoxin, *toxoid:* exotoxinokból előállított antigen sajátosságát megtartó, de nem mérgező anyag. Az exotoxinokból formol hatására képződik. Antitoxikus immunitás hozható általa létre, pl. a diphtheria és a tetanus ellen. *Br. P.*

anatresis: koponyalékelés.

anavaccina: toxoidot tartalmazó védőoltóanyag.

Anaxagorász (i. e. 500—428): kisázsiai születésű görög filozófus és orvos, Periklész korában az ión természetbölcselet meghonosítója Athénban. A dualisztikus (testet és lelket elkülönítő) irány egyik első képviselője: az életet a szellem *(nusz)* tartja fenn, finom anyagként az örökké megmaradó anyagi csírákhoz *(spermata)* keveredve élteti és mozgatja őket. Mint orvos ~ a knidoszi iskola tanítványa. A lélek székhelyének az agyvelőt tekinti, boncolással kimutatta az oldalsó agykamrákat és az idegek gerincvelői eredetét. A magzat ~ szerinte a férfiből származik, a nőben csak fejlődik, a köldökzsinóron keresztül táplálkozik; az akut megbetegedések pedig a sárga és fekete epe helytelen keveredéséből és vérpályába jutásából származnak. *A természetről* c. könyvének csak töredékei maradtak fenn. *Be. I.*

anchone: megfojtás.

anchylo-: →*ankylo-*

Ancolan: →*antihistaminica*

ancon: könyök, kampó.

ancylo-: →*ankylo-*

Ancylostoma, *kampós-* v. *horgasfejű féreg:* a *Nematoda* osztály Ancylosmatidae családjának egyik egészségügyi szempontból fontos genusa. *Z. N.*

Ancylostoma braziliense: melegebb égtájakon a kutya és a macska horgasszájú férge. Accidentalisan emberben is előfordul. Lárvája a bőrbehatolás után lapszerint vándorolhat (larva migrans) jól látható zegzugos gyulladásos vonalat okozva (creeping eruption). *Z. N.*

Ancylostoma duodenale *(Anchylostomum duodenale, Ankylostomum duodenale, bányaféreg, horgasszájú féreg):* a duodenumban élősködő, vért szívó kb. 1 cm hosszú *hengerféreg.* Az általa okozott *ancylostomiasis (bányászszázály, dochmiasis, uncinariasis, miners anaemia, alagútanaemia, egyiptomi chlorosis)* vérszegénységben, testi leromlásban nyilvánul meg. Mo.-on csak melegbányákban fordult elő (ilyen volt Brennberg bánya). A *geohelminthek* csoportjába tartozik. Lárvái a sértetlen bőrön át hatolnak be az emberbe s a vérpálya útján, majd a tüdőn, légcsövön, nyelőcsövön át jutnak megtelepedési helyükre. A melegebb égöv alatt gyakori. (→még *ancylostomatidosis)* *Z. N.*

ancylostomatidosis, *ancylostomatosis, ancylostomiasis:* az Ancylostomatidae család fajai által okozott parazitás bántalom. Aszerint, hogy a család melyik genusa fordul elő a gazda szervezetében, *ancylostomatosis, uncinariasis* v. *necatoriasis* (Necator) elnevezés is használatos a betegség megjelölésére. Emberben különösen az A. duodenale, más földrészeken az N. americanus váltja ki, főként bányászok, alagutak, téglagyárak dolgozói között. Mo.-on is régóta ismert, komolyabb betegség formájában egyes melegbányákban jelentkezett. A trópusi és szubtrópusi vidékeken nagy jelentőségű. A bányahygienia fejlesztésével, tiszta ivóvíz biztosításával, bánya-ürszékek használatával lehet leküzdeni és megelőzni. — Az állatok közül főleg a házi, valamint a fogságban tartott húsevők, ill. kérődzők betegsége (→még *Ancylostoma duodenale)* *Z. N.*

Ancylostomum duodenale: →*Ancylostoma duodenale*

andamanid: a dél-ázsiai Andaman-szigeteken élő törpe emberfajta. *N. J.*

Andaxin: →*tranquillativa*

Anderson-módszer: 1. az ín hossztengelyében ejtett metszéssel és a metszésfelületek elcsúsztatásával történő inmeghosszabbítás; 2. combcsonttörés kezelésében alkalmazott speciális gipszkötés, mellyel a sérült járhat. *B. I.*

andid: a dél-amerikai indiánok zömök termetű, magashegységi rassztípusa (→még *mongoloid emberfajták).* *N. J.*

Andrade-indikátor: normál NaOH-dal elszíntelenített 1%-os savanyú fuchsin vizes oldata. Baktériumok savképzésének vizsgálata, illetve tenyésztése során alkalmazzák. *A. Z.*

Andral, Gabriel (1797—1876): francia patológus és belgyógyász, párizsi egyetemi tanár és a Charité orvosa. 5 kötetes *Clinique médicale*-ja (1823—27, rövidesen német ford.) megteremti a „klinikum" mai fogalmát, kórbonctani alapon tárgyalja a belgyógyászat egészét. 3 kötetes kórbonctana *(Traité d'anatomie pathologique,* 1829) sokáig tankönyvül szolgált. A vér kémiájával foglalkozó tanulmánya úttörő. *(Essai d'hématologie pathologique,* 1843). Eredeti belgyógyászi munkásságából a szív és tüdő betegségeinek leírása emelkedik ki. *Be. I.*

Andreen, Ellenor Andrea (1888—): svéd orvosnő, a demokratikus nőmozgalom ismert személyisége. 1930 óta a svéd baloldali nőszövetség elnöke. 1953-ban a nemzetközi Lenin-békedíjjal tüntették ki. *R. E.*

Andreesen-féle meniscus-műtét: a sérült térdízületi porckorong teljes eltávolítása. A „totalis kiirtás" elvileg helytelen eljárás, általában csak a sérült meniscus rész kimetszése végzendő. *B. I.*

andreioblastoma: →*arrhenoblastoma*

Andresen—Haupl-rendszer: →*norvég rendszer*

Andrewes, Sir Christopher Howard (1896—): angol mikrobiológus, londoni kutatóintézeti vezető. *P. Laidlaw* és W. *Smith* közreműködésével 1933-ban izolálta az influenza vírusát görényben, amivel végleg tisztázódott az influenza aetiologiája. *H. G.*

Andrewes-fázisváltozás: a Salmonella törzsek csillóiban levő H-antigen két alternatív szerkezetű előfordulása. *A. Z.*

Andrewes-osztályozás: a mannit pozitív „Paradysenteria" csoportnak (1919-ben, *Inman*nal együtt történt) osztályozása. 5 fajt különítettek el: V, W, X, Z, Y és két

variánst: VZ, WX, amelyek a feltevés szerint ugyanazon, de quantitative különböző antigeneket tartalmaznak. Ma ezeket a *Salmonella Flexneri* csoport különböző típusaiként osztályozzák. *A. Z.*

Andrews-műtét: 1. a Bassini-műtét egyik módosítása; — **2.** hydrokele-műtét a zsák egyszerű kifordításával, varrat alkalmazása nélkül. *B. I.*

Andriska Viktor (1887—1961): orvos, gyógyszerész, egyetemi tanár. Liebermann Leó tanítványa. A Tanácsköztársaság idején a gyógyszertárak központi felügyelője. Igen jelentősek az egészségügyi vizsgálómódszerekkel, az oltóanyagok ellenőrzésével és a gyógyszertárak különböző kérdéseivel foglalkozó tanulmányai. Mint orvos- és gyógyszerésztörténész is értékes munkát végzett. *R. M. Gy.*

androcorticoidok: a mellékvesekéregben fordulnak elő, *testosteron*hoz hasonló hatású vegyületek, pl. androsteron és andrenosteron. *I. B.*

Androfort: →*testosteronolum*

androgameta: →*szaporodás*

androgamon: →*gamon*

androgen: az →*androgen hormonok*nak megfelelő hatást kifejtő anyagok összessége.

androgen hormonok, *testogen hormonok:* steroid hormonok, amelyek főként a hím nemi szervekre, a járulékos hím nemi szervekre és a másodlagos hím nemi jellegre hatnak. Ilyen a *testosteron, androsteron, isoandrosteron, androstalon, aetiocholanolon,* stb. A tulajdonképpeni hím nemi hormon a Leydig-féle interstitialis sejtek által termelt testosteron, melyet kristályosan a heréből izoláltak. A vizeletből már előbb izolált androgen hormonok részben a testosteron intermediaer anyagcseretermékei, melyek hormonaktivitása a testosteronénál jóval kisebb, az aetiocholanolon pedig inaktív. A mellékvesekéreg is termel ~at. A vizelettel ürülő androgenek, 17-ketosteroidok egyharmad része here-, kétharmad része mellékveseeredetű. A vizelet β-(telítetlen) ketosteroidjai mellékveseeredetűek (a mellékvesekéreg tumorok diagnosztikájában felhasználhatók.) Vannak „szervspecifikus" és „nem szervspecifikus" ~ok. ~ adása a herék eltávolítása után megakadályozzák a járulékos nemi szervek atrophiáját, ill. az atrophizált szerveket normalizálják. Huzamos adásuk viszont a herék atrophiájához vezet mind ivarérett, mind ivaréretlen állapotban. — Általános anyagcsere hatásuk legfőbb vonása a fehérje anabolikus hatás (N-hormon). Hypophysectomizált állatban fenntartják a spermiogenesist, de nem gátolják az interstitialis sejtek atrophiáját. A ~-tól függ a penis növekedése és nagysága. Hiányában a bajusz és szakáll fogyatékos, a hang nem változik férfiassá. Nőben ~ hatására a clitoris megnő, a hang a gége megnagyobbodása miatt elmélyül, a másodlagos nemi jellegek a férfiéhez hasonulnak. Férfiakon fiatal korban végzett castrálás után ~ hiányában a zsír lerakódása nőies típusú lesz. — Emberben és majomban ~ adására elmarad a menstruatio. ~ hiányában a felső idegműködés, különösen a gátlási folyamatok károsodnak. Mind a férfiban, mind a nőben képződik androgen és oestrogen hormon egyaránt, a nemi jelleg kialakulása ezek arányától függ. Bizonyos intersexualis állapotok létrejöttét a két hormon rendellenes aránya magyarázza. ~ *biológiai kimutatása:* leggyakrabban a kappan-taréj próbájával, ill. a prostata-, valamint a vesicula seminalisok súlynövekedésének mérésével történik. A kappan-taréj próbát a 48 órán át gyűjtött vizelet extractumával végzik. Meghatározott mennyiségét 5 egymás után következő nap a kappan pectoralis izomzatába fecskendezve mérik a taréj növekedését. 1 kappanegység a kappanok 50%-án a taréj 5 mm-es növekedését idézi elő, s kb. egyenlő 1 nemzetközi egységgel. 0,1 mg tiszta androsteron 200 μg kristályos dehydroepiandrosteron androgen hatásával egyenlő. A prostata, ill. a vesicula seminalis súlymérését és histologiai vizsgálatát castrált felnőtt v. infantilis patkányokon végzik. *S. E.*

androgenesis: →*szaporodás*

androgen pseudohermaphroditismus: →*dysexualismus*

androgynia: férfi részleges pseudohermaphroditismusa. Külsőleg nőies nemi jelleg. A férfi nemhez tartozást azonban az ivarmirigy dönti el. *F. V.*

Andromachos: Krétában született, majd később Nero császár udvari orvosa. Neki tulajdonítják a *theriaka* (általános ellenméreg) felfedezését. Foglalkozott fájdalomcsillapító szerek előállításával, odvas fogak kezelésére fogfájást csillapító plombot készített. *B. I.*

andromania: →*nymphomania*

andromedotoxin: →*pontusi méz*

Androral: sublingualis tbl., 10 mg methyltestosteront tartalmaz, a szájból jól felszívódik, androgen hatású testosteron. D: na-

ponta 1—2 tbl: prostata hypertrophia esetén 1—3, emlőrák ellen 3—5 tbl., 8—10 hétig a műtét után, majd napi 1—2 tbl. *I. B.*

Androstalon, 17α-methyl-5α-androstan-17β-ol-3-on: erős androgen hatású vegyület, melyet emlőrák és menorrhagiák ellen napi 25 mg-os dosisban 3 hétig adnak.

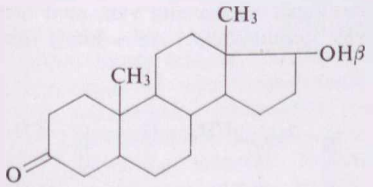
androstan, *10,13-dimethylciklopentanophenanthren:* 19 C-atomot tartalmazó steroid alapvegyület, amelyből az →*androgen hormonok* kémiailag leszármaztathatók. *(→progesteron, testosteron, →presuren, →mellékvesekéreg hormonok).* *B. P.*

androstandiol: a →17-*ketosteroid*okhoz tartozó →*androgen* hatású steroid, melyet férfi vizeletből állítottak elő. Kémiailag: 11-oxyandrosteron = ∼. (3α, 11β)-on-(17). *B. P.*

androstandion: a →*17-ketosteroid*okhoz tartozó, enyhe →*androgen* hatású steroid; sertés heréből, férfi vizeletből és mellékvesekéreg carcinomában szenvedő nő vizeletéből állították elő. Kémiailag: ∼-(3, 17). *B. P.*

androstanol: steroid vegyület, melyből kémiailag az →*androsteron* [∼-(3α)-on-(17)] és *isoandrosteron* [∼-(3β)-on-(17)] származtatható le. *B. P.*

androstanolon, *Anabolex, Neodrol, Stanolon:* androstan-17β-ol-3-on, androgen hormonszármazék, melynek elsősorban anabolikus és tumornövekedést gátló hatását használják fel emlőrák kezelésére. Minthogy vízben nem oldódik, mikrokristály suspensióban adva tartós anabolikus hatást fejt ki, amely mellett virilisatio csak bizonyos késéssel jelentkezik. Adagja: 100 mg/die i. m.

Androstanolon

K. E.

androstanon: a keto-csoportot tartalmazó →*androstan* vegyületek közös megjelölése. *B. P.*

androstendiol: enyhe →*androgen* hatású steroid; a →*dehydroandrosteron* laboratóriumi átalakulási terméke. *B. P.*

androstendion: enyhe →*androgen* hatású steroid, mely mellékvesekéregben található és →*androsteron*ból előállítható. Kémiailag: Δ^4-∼-(3,17). *B. P.*

androsteron: a 17-ketosteroidokhoz tartozó androgen hatású steroid, melyet férfi és nő vizeletéből, terhes vizeletből, castrált hím és nőstény vizeletből, valamint mellékvese tumorban szenvedő egyének vizeletéből kristályosan állítottak elő. Az ∼ aktivitása a *testosteron*énak kb. 1/7—1/10 része. Kémiailag: androstanol-(3α)-on-(17). *(→testosteronolum propionicum)* *B. P.*

Androteston: →*Testosteronolum propionicum*

androtrichia: a női testen férfi típusú szőrzet kialakulása, rendszerint az endocrin szervek megbetegedése miatt. *Be. K.*

androtropia: a betegségnek v. ártalomnak a hímnemre ill. főleg a hímnemre való hatása. *S. J.*

Andry, Nicolas (1658—1742): párizsi egyetemi tanár; híressé 80 éves korában lett, amikor a gyermekek deformitásaival kezdett foglalkozni, rövidesen megalkotta az orthopaedia fogalmát és megírta az első testegyenészeti könyvet: *L'orthopédie ou l'art de prévenir et corriger dans les enfants les difformités du corps* (1741). Lényegében csak az egyenes testtartásra, helyes ülésmódra ad hasznos tanácsokat és a testgyakorlás preventív fontosságát hangsúlyozza. *Be. I.*

Anectin: →*curare*

anelectrotonus: →*electrotonus*

Anel-módszer: a szűkült könnycsatorna tágítása szondázással. *B. I.*

Anel-műtét: érlekötés az aneurysma-zsák előtt.

Anemona hepatica L. *májvirág* (Ranunculaceae): nyirkosabb erdőkben található, máj- és epebajok ellen népiesen használt szer. Teában alkalmazzák. *I. B.*

Anemone nemorosa: →*mérgező növényi anyagok*

anencephalia: a központi idegrendszer legsúlyosabb fejlődési rendellenessége, oralis részeinek teljes (holoanencephalia) v. részleges (mezoanencephalia: nagyagyi cortex, subcorticalis magvak, sőt a mesencephalon) hiánya. Egészen korai fejlődési időszakban bekövetkezett fejlődési gátlás, esetleg a neuralis cső nyitva maradása: cranioschizis totalis) okozhatja. (Teratogenetikus terminatiós periódus kb. 18—20. napra esik). Előidézheti a kezdeti formában már kialakult oralis részek utólagos felszívódása is. Ez valamely igen korai megbetegedés eredménye lehet, amikor a mesenchymalis szövetrészek (area cerebro-

vasculosa) jelzik az elpusztult idegrendszeri szerkezetek helyét. Szemgolyók erősen kidüllednek, s így a fej békaszerű. A hypophysis és hypothalamus fejlődési zavara miatt a mellékvesék is csökevényesek. Egyes eseteik életben tarthatók rövidebb-hosszabb ideig. Bizonyos functionalis teljesítőképességük is lehet (sírás, nevetés). Kétirányú terhességi rtg-felvételen kimutatható a teljes koponyaboltozat hiány, rendesen a nyaki gerinc jelentős megrövidülésével. A foetus végtag és törzscsontváza erősen fejlett és a korhoz képest jelentősen fokozott mésztartalmú. A holo ~ teljes életképtelenséggel jár.

H. B.—R. Gy.

anenergia: →*anergia*

anergia, *anenergia:* a szervezet általános reakcióképességének csökkenése sensibilizáló és fizikai hatások iránt a *normergia* szintje alá. *Pozitív, specifikus* ~ esetén egészséges szervezetben a szokványos allergenek nem váltanak ki reakciót, v. a korábban fennállott sensibilisatio megszűnik. *Negatív aspecificus* ~ esetén a beteg szervezet általános, esetleg végső legyengülése folytán nem képes kórokozó ágensekre normergiás módon válaszolni. A negatív ~ dispositiót teremt egyes fertőzésekre (pl. a morbilli, a tbc. iránt. — Tbc-ben az ~az *átvészelés* ellenére fennálló *tuberculin-negativitás (→Mantoux-reakció).* A *pozitív* ~ oka a →*tuberculin-reakció* kialvása a tuberculosis *biológiai gyógyulása,* v. *superinfectiók* hiánya következtében. Főleg öregeken (70 év felett) észlelhető. Az utóbbi években némelykor gyermekeken is megfigyelték, hogy ismételt *BCG-oltás,* v. tbc-fertőzés ellenére sem váltak tuberculin pozitívvá. A *negatív* ~ oka a szervezet kimerülése (súlyos tuberculosisos formákban, halál előtt stb.). *Be. K.—B. M.*

Anertan: →*Testosteronolum propionicum*

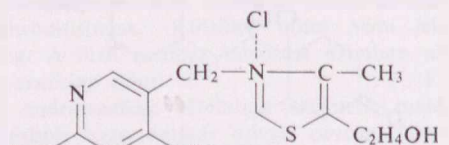
Anethol, 1-*methoxy*-4-*propenylbenzol:* $CH_3O-C_6H_4-CH-CH=CH_2$ az →*oleum anisi* alkatrésze.

anetoderma erythematosum: 1. (J. Jadassohn), *dermatitis chronica atrophicans maculosa:* ujjhegynyi, kerek v. tojásdad, éles határú, kezdetben gyulladásos elváltozás, rendszerint többes számban elszórtan a bőrön ami később puhán megsorvad, és az alatta fekvő szövetek nyomása folytán elődomborodik a bőr felszíne fölé. Maradandó elváltozás. 2. *atrophia macularis primaria cutis* (Schweininger—Buzzi): azonos a *Jadassohn*-féle ~mal, csak a bőralja elemeinek herniaszerű elődomborodása fokozottabb, néha halványkék v. palaszürke, felszíne alatt hajszálértágulatokkal. — 3. (Pellizzari): →*eritema orticato atrofizzante*

Be. K.

aneuploid: a chromosomaszám nem a haploid (gametás) chromosomaszám pontosan egész számú többszöröse (→ *polyploidia*). Embernél leggyakoribb az egy extra-chromosoma jelenléte (trisomia), amikor a diploid szokásos chromosoma-párja helyett 3 homolog chromosoma van jelen; 21-trisomiás a mongolismus. Gyakran egy chromosoma pár egyik tagja hiányzik (monosomia); XO jellemzi a Turner-syndromát. *Gy. B.*

aneurin, *thiamin, B_1-vitamin, antiberi-beri vitamin, antineuritises vitamin, antineuralgiás vitamin:* a B vitamincomplex elsőnek identifikált és synthetizált tagja. 3-(4'-amino-2'-methylpyrimidyl-5'-methyl)4-methyl-5-β-hydroxyaethylthiazoliniumchlorid Pyrophosphatja a carboxylase enzym cofermentje, ily módon fontos szerepe van elsősorban a szénhydratok, de a zsírok és fehérjék intermediaer anyagcseréjében is. ~-hiányban a vérben és szövetekben emelkedik a szénhydrat anyagcserezavar következtében a vér és szövetek pyroszőlősav és tejsav szintje, ami diagnosztikus jelként értékelhető. Másrészt fokozott szénhydratfogyasztás növeli az ~ szükségletet v. súlyosbítja az ~ hiányállapot tüneteit. Napi maximális szükséglet fokozott anyagcsere, súlyos izommunka, erős szénhydratfogyasztás, acut és chronikus fertőzések esetén 2,0 mg, általában azonban ennél kisebb. (1,0 mg). Majd minden táplálék tartalmazza, élesztő, gabonakorpa, állati máj nagy mennyiségben, bélbaktériumok synthetizálni képesek. Saját farmakológiai hatása alig van, nem toxikus és nem cumulálódik. Az ~ hiány tünetei:

Aneurin

1. az idegrendszer részéről motoros és sensoros panaszokkal járó polyneuritis, továbbá psychosisokig haladó személyiségváltozások, 2. cardiovascularis zavarok: dyspnoe, különböző ritmuszavarok, szívnagyobbodás, fokozott venás nyomás, EKG-elváltozások, szívelégtelenség, oedema. A cardialis tünetek cardiacumokra alig, csak ~ra reagálnak.

3. gyomor-bél zavarok: atonia, obstipatio, étvágytalanság, éhezési oedemák, 4. gyermekeknél növekedési visszamaradás, bágyadtság, sápadtság, anaemia. — Az ~ parenteralisan és oralisan is jól felszívódik. Javallatai: ~ hiány és egyéb eredetű neuritises és neuralgiás fájdalmak. Adagja parenteralisan 0,01—0,05 g, per os 0,005—0,02 g pro die. *Készítményei: Aneurinum hydrochloricum, Vitamin B_1* (tabl. 5 és 10 mg, amp. 10 és 50 mg.), *Benerva, Betabion, Betaxin, Davitamon B_1*. *K. E.*

aneurinpyrophosphat: →*cocarboxylase*

aneurysma: a verőér falának körülhatárolt tágulata, amelyet v. vér (ilyenkor pulzál) v. vérrög (pulzálás nem tapasztalható) tölt ki. A verőér falában levő rugalmas elemek valamilyen okból történő elpusztulása okozza. A tágulat helyén az áramlás sebességének csökkenésével megnövekvő nyomás az ~t tovább növeli (→*Bernoulli-egyenlet*). A környező szerveket nyomja, fájdalommal járhat. Súlyos esetben a tartós nyomás miatt a szervek károsodhatnak. Pathologiai szempontból több formája különböztethető meg úm.: ~ verum, ~ dissecans, ~ traumaticum, ~ spurium, ~arteriovenosum, ~ per arrosionem, ~ miliare. — ~ *verum* (valódi értágulat) az érfal mindhárom rétege meggyengül és a reá ható vérnyomás kiöblösíti. A tágulat alakja lehet: zsákszerű (sacciforme), hengeres (cylindriforme), orsó alakú (fusiforme) és racemosum, amikor az arteria egész elágazási területére kiterjed az ~. Az ~ bármely arterián előfordulhat, leggyakrabban az aortán és a végtag arteriákon. Az agyi erek ~ja legtöbbször fejlődési rendellenesség következménye. Az ~ cordis a szívfal körülírt kiboltosulása. Az ~ verum aetiologiájában elsősorban lueses eredetű aortitis, arteriosclerosis, trauma, v. nem lueses eredetű gyulladások szerepelnek. Periarteritis nodosa, typhus exanthematicus kicsiny gombostűfejnyi miliaris ~t okozhat. Endocarditis subacuta az agyalapi ereken babnyi ~kat (~ mycoticoembolicum) okozhat. A ~ következményei: a tágult érszakaszban a vér stationaer áramlása turbulenssé válik és meglassul (ez az ér felett, mint systolés surranó hang hallható), a thrombocyták összecsapzódnak és thrombus képződik. A kitágult és meggyengült érfal megrepedhet (ruptura), amely vérzéshez vezet. Az ~ mint térszűkítő folyamat (különösen mell- és hasüregben) más szerveket comprimálhat v. az állandó pulzálás a csigolyacsontokon, sternumon usuratiót okozhat. — ~*dissecans* (intramuralis haematoma) az intima (leggyakrabban atherosclerosis következtében) megreped és a vér az intima és media közé nyomul, s a belső és középső érfalat egymástól szétválasztja. Az érfal középső és külső rétege kiboltosodik. ~ dissecans a media necrosisa, v. mucoid fellazulása következtében is kialakulhat. — ~ *traumaticum:* traumás érsérülés után fejlődő ~. Formái; *a)* ~ *traumaticum verum*, melyben a sérülés következtében meggyengült, de át nem szakadt arteria fala körülírt helyen kiboltosul; *b)* ~ *spurium* (ál~) az érfal repedése folytán keletkezett megalvadt vérömleny szervül, belül üregessé válik és az ér lumenével kommunikál. Az ~ falát tehát nem érfal, hanem a szervült haematoma alkotja. Legtöbbször trauma, v. arteriosclerosis következménye. — ~ *arteriovenosum* esetében az arteria és vena között összeköttetés (shunt) nyílik meg. Az arteriás nyomás a gyengébb venafalat kitágítja. Leggyakrabban congenitalis, v. trauma következménye. ~ *per arrosionem* (~ per ulcerationem): az arteria falának sérvszerű előboltosulása (~ herniosum), mely úgy keletkezik, hogy az ér melletti fekély a külső hártyát (adventitiát, esetleg a media külső rétegeit) roncsolja v. a gümős cavernákban a gümős sarjadzásos szövet gyengíti. Rendesen ennek megrepedése okozza a tbc-s haemoptoét, a gastrointestinalis vérzéseket gyomorfekélyben, ill. typhusban. ~ *miliare:* a kis arteriák kicsiny, tűhegynyi, gombostűfejnyi ritkán nagyobb ~ja, mely periarteritis nodosa, typhus exanthematicus esetében található. — Az ~ *megoldását célzó* fontosabb *eljárások:* 1. proximalis ligatura (1835, Hunter); 2. ~ excisiója a proximalis és distalis ércsonk ligaturájával; 3. ~zsákon belüli érvarrat (→*endoaneurysmorrhaphia*); 4. az ~ thrombotizálása a zsákba vezetett dróttal (Moore, 1864), ill. a drót elektromos melegítésével (→*intrasaccularis coagulatio*); 5. fibrosis létrehozása az ~zsák körül (~*perianeurysmalis irritatio*); 6. a saccularis ~ excisiója és az aortafal varrata (1953, Bahnson); 7. ~ excisiója és az ércsonkok end-to-end anastomosisa (1956, Sellors); 8. ~ excisiója és transplantatio autoplastikus venával (1913, Carrel), konzervált emberi érrel, érpótló műanyaggal (→*értranspl antatio*); 9. proximalis ligatura és „by-pass graft" beültetése (1957, Rob). A műtét megválasztása nagymértékben függ az ~ for-

májától és lokalizációjától. Az aorta ascendens saccularis ~i többnyire az aorta lateralis falából erednek, aránylag vékony kocsánnyal. Tövüknél Potts-fogóval leszoríthatók és resecálhatók. Az aorta sebét a fogó felett varrják el. Fusiformis ~ ritka, csak extracorporalis keringés alkalmazásával operálható meg (1956, Cooley). Az aortaív ~ja időleges, ún. →*by-pass shunt* képzésével v. pedig szintén extracorporalis keringés alkalmazásával oldható meg. Ugyanez vonatkozik az aorta descendens és thoracalis ~ira is. Előszeretettel alkalmazzák a „by-pass shunt"-öt; többen ezt kiegészítik hypothermiával, hogy csökkentsék a hosszú ideig tartó aortaleszorítás okozta gerincvelő-, máj-, vese- és bélfal-ártalom veszélyét. A veseerek alatt elhelyezkedő aorta ~knál a „by-pass shunt" és az extracorporalis keringés többnyire nélkülözhető. *R. Gy.—G. Gy.—T. A.*

aneurysma aortae, *ectasia aortae, aorta aneurysma:* a főütőéren (aortán) levő tágulat, többnyire az ér felhágó szakaszán. Oka rendszerint lueses fertőzés. A tágulat, ha elég nagy, nyomja a környezetében levő idegeket és szerveket, ez fájdalommal jár, a tágulat kóros fala megrepedhet és ilyenkor pillanatokon belül elvérzés miatt bekövetkezhet a halál. Rtg.: az aorta árnyékát kiszélesítő, attól el nem különíthető, olykor pulzáló, az esetek többségében teljesen mozdulatlan, a mediastinumot kiszélesítő, a szomszédos szerveket dislocáló árnyék. Olykor a D csigolyák elülső felszíne kimaródott. Mediastinalis daganattól néha csak *aortographiával* különíthető el.

G. Gy.—D. P.

aneurysma aortae abdominalis, *hasi aorta aneurysmája:* a főütőér hasi részén, többnyire a rekesz alatti területen levő tágulat. Ha meszesfalu, a rtg-vizsgálatkor az ágyéki gerinc előtt oldalfekvésben különösen jól látható árnyék, amely olykor a gyomorban →*pelotta tünet*et, a colon benyomatát és dislocatióját és a L csigolyák elülső felszínének usuratióját okozza. *D. P.*

aneurysma arteriovenosum intracraniale: →*aneurysma intracraniale.*

aneurysma cordis: a szív falának körülírt kitágulása, mely a szívizomzat körülírt meggyengülésének következményeképpen jön létre. Előidézheti tompa v. direkt trauma, előrement szívinfarctus, ulcerosus endocarditis. Veszélyei: aneurysmában ülő thrombus leszakadása (embolia keletkezése), gyorsan progrediáló decompensatio, ~ ruptura. Sebészi kezelése a ventriculoplastica (Percival *Bailey* amerikai sebész 1958-ban dolgozta ki). az ~ resectiójából áll, melyet el lehet végezni zárt szívműtéttel (az ~t tövénél speciális fogóval leszorítják ésresectiója után a szív sebét a fogó felett elvarrják) és extracorporalis keringés segítségével (a gyenge izomrészeket teljesen eltávolítják és a szív falát valamilyen műanyaglappal erősítik meg). Újabban szinte kizárólag ez utóbbi módszerrel történik az ~ sebészi kezelése.

T. A.

aneurysma intracraniale: az agyi erek fejlődési rendellenessége. A saccularis alak embryonalis érmaradványokból fejlődik. Praedilectionalisan leggyakrabban az a. communicans ant.-on, a. cerebri medián és a. carotis infra- és supraclinoidalis szakaszán fordulnak elő. Rupturájuk subarachnoidealis vérzéssel, súlyos tudatzavarral és lokalizációjuknak megfelelő klinikai tünetekkel jár. Ha hozzáférhető, sebészi lekötése indokolt; ha nem, a nyaki carotis lekötése eredményes lehet. Biztos diagnózist csak angiographiával nyerhetünk. Az első ruptura a tapasztalatok szerint megismétlődik és letalisan végződhet. Az arteriovenosus alak tulajdonképpen veleszületett érdaganat. Klinikailag epilepsiás görcsöket, subarachnoidealis vérzést okozhat. Szintén csak angiographiával diagnosztizálható. Ha eltávolítása nem fenyeget súlyos idegrendszeri kiesésekkel, műtéte indokolt. A carotis nyaki lekötése, rtg-besugárzás eredménytelen. *Z. L.*

aneurysmalis csont-cysta: →*csont-cysta*

aneurysma mycoticoembolicum: az agyalapi ereken, főleg a ramus communicans anterioron található babnyi v. szőlőszemnyi aneurysmák, amelyeknek keletkezését részben bakterialis emboliák okozta érfali károsodásra vezetik vissza (főleg endocarditis subacuta esetében), jelentősebb részük azonban fejlődési zavarként alakul ki. A circulus arteriosus Willisii ágainak találkozási szögleteiben *congenitalis izomhiatusok* területében fejlődnek ki. *R. Gy.*

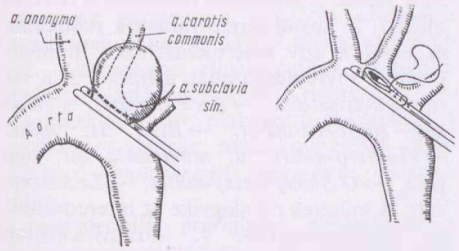
aneurysma renis: *a)* az a. renalison levő, legtöbbször veleszületett kiöblösödés, *b)* ~ *intraparenchymalis:* haemorrhagiás cysta elnevezése. *Sz. Z.*

aneurysma thoracica: az aorta mellkasi részén levő kóros tágulat.

aneurysma traumaticum: traumás érsérülés után fejlődő aneurysma. Formái: 1. aneurysma traumaticum verum, amelyben a sérülés következtében meggyengült, de át

nem szakadt arteria fala körülírt helyen kiboltosul. 2. *aneurysma spurium*, →*aneurysma*. *Sz. Gy.*

aneurysmectomia lateralis: az aortán ülő, keskeny nyakú aneurysma-zsák lemetszése a nagy ér oldalfaláról, majd a nyílás zárása oldalsó varrattal. *B. I.*

Az aorta-ívben ülő keskeny nyakú aneurysma-zsák eltávolítása (aneurysmectomia lateralis) a nagy ér oldalelvarrásával

aneutrophilia: →*agranulocytosis*

Angelicae rhizoma: az ~ archangelica L. (Umbelliferae) orvosi angelika gyökere és herbája. Illóolajat és angelicasavat tartalmaz. Fűszeres étvágyjavító teakeverékekben és vizelethajtónak használható. *I. B.*

Angelucci-syndroma: fiatal, labilis vegetatív idegrendszerű egyéneken jelentkező syndroma. Vasomotor labilitás, tachycardia, lymphoid hyperplasia, gyakran tavaszi kötőhártyagyulladás jellemzi. *B. B.*

angialgia: ér-fájdalom. Az erek betegsége, v. valamilyen ér görcse, v. kóros tágulata következtében jön létre.

angiectasiás partialis óriásnövés: →*Klippel—Trenaunay-syndroma*

angiitis, *angitis:* érgyulladás; ~*allergica:* a kórképet érgörcs (ischaemia) v. a kiserek kitágulása (hyperaemia), a capillarisok permeabilitásának megnövekedése (serosus gyulladás, oedema), capillarisfal-károsodás, az arteria és venafalak lokális reakciói, endarteritis allergica, az érfal valamennyi rétegének, de különösen az adventitiának oedemája, fibrinoid duzzadása, histiocytás infiltrátiója, valamint thrombangitis jellemzi. Periarteritis nodosában medianecrosis, fibrinoid duzzadás, granulomaszerű sejtproliferatio és granulocytás környezeti reakció figyelhető meg. Az erekben elzáródás, thrombosis, thrombophlebitis, aneurysma-képződés, az érintett szervekben multiplex infaretusképződés, necrotizáló haemorrhagiás gyulladás mutatható ki. Különösen gyakori a vesék, szív, máj, lép, tüdő érintettsége. Allergiás mechanizmus (angioneurotikus diathesis) szerepel a *Quincke-oedema*, *Raynaud-kór*, *migrain* stb. létrejöttében. Allergiás venaelváltozások okozzák a thromboangitis obliteranst kísérő venaelváltozásokat, az endophlebitis hepaticát, peliosis rheumaticát stb. Feltehetően allergiás elváltozások következtében fejlődnek ki a *Winiwarter—Buerger-kór*, a periarteriitis nodosa, granulomás angiitis stb. ~ *consecutiva:* következményes érgyulladás, a környező szövetek gyulladásának átterjedéséből. *Br. P.*

angina: *torokgyulladás:* a garat nyálkahártyájának és a Waldeyer-nyirokgyűrűnek gyulladásos megbetegedése. ~ *agranulocytoticánál* (→*agranulocytosis*) a tonsillák, garatnyálkahártya, nyelvgyök és lágyszájpad területén bűzös, piszkos barnás, necrotikus masszával fedett, mély kráter alakú fekélyek képződnek. A fekélyek környéke feltűnően reakciómentes. ~*catarrhalis*, *angine rouge*, ~ *simplex*, *pharyngitis catarrhalis acuta:* leggyakrabban streptococcus által okozott és az egész garat nyálkahártyájára kiterjedő diffuz gyulladás. A tonsillák megnagyobbodottak, vizenyősen duzzadtak, belövelltek, kriptáik tágak. ~*erysipelatosa*, *erysipelas pharyngis:* a garat nyálkahártya, főként az isthmus faucium területén sötétvörös, lakkszerűen csillogó, nem ritkán vizenyősen duzzadt, olykor a felületén bullák képződnek. A folyamat helyét változtatja, legtöbbször a gége felé terjed. ~ *habitualis* nem más, mint az idült mandulagyulladás által kiváltott és gyakran ismétlődő ~ catarrhalis. ~ *herpetica:* →*herpes pharyngis*. ~ *lacunaris*t a tonsillák kriptáinak kivezető nyílásában fehérvérsejteket és fibrint tartalmazó exsudatum megjelenése, ~ *follicularist*, a nyiroktüszők megduzzadása jellemzi. Ha a kölesnyi, lencsényi lepedékes foltok összefolynak ~ *confluens*ről (~ *fibrinosa*, *angine pultacée*) beszélünk. A lepedék főképpen a tonsillák felületére lokalizálódik, könnyen letörölhető, a garatnyálkahártya és tonsillák submucosája gyakran oedemás. Strepto- és pneumococcus társfertőzésnél néha a lepedékképződés a tonsillákon kívül a garatívekre, lágyszájpadra és uvulára is ráterjed, szívósan tapad, nehezen törölhető le, s alapja vérzik (~ *pseudomembranacea*). Hasonló klinikai képet látunk diphtheriánál is, ezért ismételt bakteriológiai vizsgálat végzendő. ~ *necrotica*, ill. *ulceronecrotica* a nyálkahártya néha gangraenáig fokozódó fekélyes szétesése. ~ *phlegmonosa* a gyulla-

dás elhatárolódás nélküli tovaterjedése. Az ~ fent leírt alakjai önállóan is előfordulhatnak s átmenetet is képezhetnek egymásba. Az ~ *monocytotica* klinikai képe az ~ catarrhalis v. lacunarisnak felel meg. A tonsillákon fellépő másodlagos fekélyeket Plaut-Vincent-fertőzés okozza. A regionális nyirokmirigy duzzanatok a tonsillák megbetegedésével nem állnak okozati összefüggésben. Nem tisztázott az orrműtéteket gyakran követő ~ *postoperativa* kórszármazása. Lehetséges, hogy a fertőzés a műtéti seben keresztül történik, de lehet, hogy az infectio közvetlenül éri a garat-, ill. tonsillák nyálkahártyáját. *Prognosis:* az egyszerű, kevés elváltozással járó, általános tünetekben szegény esetek önmagukban is gyógyulhatnak, a súlyosabb formák csak intenzív therapiára reagálnak. *Th.:* enyhébb esetekben ágynyugalom, izzasztók, vitamindús könnyű étrend (csípős, sós, szénsavas, forró, hideg ételek, italok kerülése) esetleg sulphonamidok adása. Súlyos esetekben antibioticumok (a kórokozó érzékenységének megfelelően), anaesthesines toroköblögetés. Az acut folyamat lezajlása után a tonsillák eltávolítása jöhet szóba (góc!) Ha a folyamat lefelé a gégére is ráterjed, tracheotomiára is sor kerülhet. ~ *Ludovici* (~*Ludwigi*): →*phlegmone diaphragmatis oris.* ~ *syphilitica:* →*syphilis.*

Ré. Gy.

angina abdominalis: →*dyspraxia intestinalis angiosclerotica intermittens*

angina cruris: →*claudicatio intermittens*

angina dentaria: *pericoronaritis*

angina pectoris, *stenocardia:* rohamokban jelentkező, heves mellkasi, szívtáji szorító, markoló jellegű fájdalom, amely rendszerint kisugárzik a bal karba, bal vállba, ritkábban a hátba (referred pain). A roham időtartama változó, rendesen pár perc. A roham szorongás érzéssel, halálfélelemmel jár együtt. Többnyire valamilyen kiváltó ok előzi meg, mint pl. nagyobb testi megerőltetés, psychés izgalom stb. (effort angina). A betegség hátterében a szív koszorúereinek sclerosisa áll; a merev falú erek nem képesek alkalmazkodni a szívizom megnövekedett szükségletéhez. Olykor ép koszorúerek mellett is előfordul, feltételezik, hogy ilyenkor coronaria görcs okozza a rohamot. *Th.:* a szív oxygenszükséglete növelésének kerülése (testi munka korlátozása), az oxygenellátás fokozása (coronaria tágítók, nyugtatók, étrendi korlátozások, életmód-szabályozás). Ha mindez hatástalan, szóba jön a sebészi kezelés is. Módszerei: 1. a szív beidegzésének megszakítása: a ggl. cervicale sup.-tól az V. thoracalis ggl.-ig terjedő sympathikus határlánc egészének v. valamelyik kisebb-nagyobb szakaszának resectiója v. időleges novocain blokádja *(thoracalis sympathectomia,* →*stellatum blokád).* Ugyanezt célozza a plexus praeaorticus resectiója is (Arnulf-műtét); 2. anyagcserefolyamatok redukálása és ezzel a szív tehermentesítése. Blumgart e célból thyreoidectomiát ajánlott; 3. a szív revascularisatiója *(*→*Beck I. műtét,* →*Thomson—Raisbeck-műtét,* →*Beck II. műtét,* →*Vineberg-műtét;* a. *mammaria int. ligatura,* →*O'Shaughnessy-műtét,* →*Lezius-műtét).* A műtétek mindegyike az intercoronariás, extracoronariás, v. intramyocardialis collateralisok kifejlődését segíti elő. 4. direkt beavatkozások a coronariákon: *a. coronaria endarteriectomia* (→*Murray-műtét).* A műtétek többsége palliatív; ~ *traumatica:* trauma, erőművi behatás, tompa ütés után fellépő ~.

G. Gy.—T. A.

angina retronasalis: →*adenoiditis,* →*rhinopharyngitis*

angioarchitectonica: az agykéreg vérérrendszerének finomabb struktúrájában R. A. Pfeifer kimutatta arealis eltérések, amelyek nem teljesen esnek egybe a cytoarchitectonicával.

Á. K.

angioblastoma: →*Hippel—Lindau-betegség*

angiocardiographia: a szív üregeinek és a szívközeli ereknek kontraszt-töltés segítségével való ábrázolása rtg-felvételen. A kontrasztanyagot „szívkatéter"-en át juttatjuk a szív üregeibe. A pontos diagnosishoz sorozat rtg-felvételek szükségesek. Így megállapítható az egyes szívüregek nagysága és az egyes szívüregek között levő kóros összeköttetés.

G. Gy.

angiocardiopneumographia (rtg): a tüdő ereinek ábrázolására szolgáló vizsgálati mód. A szívkatétert a v. cubitin keresztül a v. cavába juttatják. Innen a jobb szívfélbe, majd a pulmonalis billentyűn keresztül haladva az a. pulmonalis főtörzsébe jut. A kontraszt-töltés segítségével a pulmonalis érrendszer megbetegedései, valamint egyes tüdő-megbetegedések jól felismerhetők. Nagy segítséget nyújt a tüdődaganatok elkülönítő kórismézében, valamint az operálhatóság megítélésében.

D. J.

angiocheiloscop: nagyítóüveg, a vérkeringésnek az ajakpíron történő vizsgálatára.

angiodermatitis cruris ulcerativa: az irha apró ereinek gyulladásos megbetegedésén

(vascular-capillaritis, endothelitis, ectasia) és kötőszövetének gyulladásán és degeneratív elváltozásán alapuló chronikus bőrbetegség, ami komplett alakjában lábszárfekély képződéséhez vezet. (→*atrophie blanche*, →*neuroangiosis cruris haemosiderosa.*) *Be. K.*

angiodermite purpurique et pigmentaire (Favre—Chaix), *dermite jaune d'ocre*, *ekzematidlike purpura:* a lábszárak chronikus gyűjtőeres pangását kísérő dermo-epidermitis. Az ekzema chronicumhoz hasonlító, száraz, hámló, pigmentált, pontszerű vérzésekkel tarkított plakkszerű folyamat. A gyűjtőeres pangás megszüntetésével javítható. (→*angiodermitis pruriginosa disseminata.*) *Be. K.*

angiodermitis pruriginosa disseminata: a *Schamberg-betegség*hez igen hasonlító, felnőttek alsó végtagján tavasszal-nyáron mutatkozó ekzematoid-szerű purpura. *Be. K.*

angiodiathermia: glaucomaellenes műtét. A sugártestet ellátó ciliaris arteriák elzárása csökkenti a csarnokvíztermelést. *B. B.*

angiofibroma: ritkán előforduló, jóindulatú vegyesdaganat, ami nagyobb tömegében vastag collagen rostkötegekből, *fibrocyták*ból és sűrűn megszaporodott ér-elemekből épül fel. A bőrön mint körülhatárolt, szederjes, fájdalmatlan csomó mutatkozik. *Be. K.*

angiogen csontosodás: →*ossificatio*

angiogramm: az erekről készült rtg-felvétel, árnyékot adó anyaggal való feltöltés után. Az agyi nagy venás sinusok (sinus sagittalis sup. et. inf., sinus transversus) feltöltéses rtg-vizsgálata a sinusogrammot adja. *G. Gy.*

angiographia: az erek vizsgálata kontrasztöltés és rtg-felvétel segítségével. Ide tartoznak az *arteriographia*, a *venographia*, a *lymphangiographia*, a *splenoportographia*. Ide tartozik tulajdonképpen a szív saját ereinek rtg-vizsgálata is *(coronarographia)*. A kontrasztanyagot többféle módon lehet a vizsgálandó érbe juttatni. Legegyszerűbb a közvetlen percutan rászúrás a kívánt érbe tűvel, s ezen át a kontrasztanyag beadása *(percutan angiographia)*. Az ér kipreparálása a beadást megkönnyíti. Az érbe gyakran szívkatéterhez hasonló vékony csövet vezetnek, mely különböző magasságba tolható fel *(katéteres angiographia)* és ezzel elérhető, hogy nem az egész érterület ábrázolódik, hanem csak az az ág, amelyet vizsgálni akarunk, az amelyik a katéter csúcsán levő nyílás szomszédságában van *(szelektív angiographia)*. E módszerrel leginkább a vese ereinek vizsgálatát végzik *(renalis angiographia)*, de jól használható abban az esetben is, amikor az a. carotis és az a. vertebralis érterület együttes ábrázolása válik szükségessé. Ekkor az a. brachialison keresztül addig vezetik fel a katétert, míg az a truncus brachiocephalicusba jut, ahonnan mindkét érterület jól tölthető. Az aorta ascendensbe, az aorta billentyűhöz vezetett katéteren át tölthetők az a. coronaria ágai. *D. J.*

angiographia cerebri: →*cerebralis angiographia*

angiographia renis: a vese ereinek ábrázolása az aortába (aortographia), v. cavába (phlebographia) adott kontrasztanyaggal. Előbbi Dos Santostól ered (1920), percutan lumbalis aortapunctióval. Módosítások: Ichikawa Farinas, Seldinger és mások az a. femoralison az aortába vezetett ureterkatheterrel, Dos Santos a v. saphena katéterezésével készítik a felvételt. Veszélye a vesék ártalma, az a. mesenterica thrombosisa, paravasatum létrejöttének lehetősége. *Sz. Z.*

angioid streaks: →*striae angioides*

angiokeratoma: kéz- és lábujjakon pernióra hajlamos fiatal egyéneken gombostűfejnyi-kölesnyi kékes-feketés csomócskák megvastagodott szaruréteggel fedve. Szövettani képük teleangiectasia-csoport fölött hyperkeratosist és acanthosist mutat. Leírója: V. *Mibelli.* ~ *corporis diffusum:* (Fabry betegség): testszerte, elsősorban a törzsön fellépő sűrűn szórt hyperkeratotikus *angiomák*. Gyakran pubertás korban levő fiúkon jelentkezik. *Pathogenesisében:* lipoid-anyagcserezavarok szerepelnek. Egyéb tünetei: alsóvégtag-vizenyő, albuminuria, mentalis deficientia. *Be. K.*

angiolepsia: orthostatikus megterhelésre (hosszú állás, térdelés, hyperlordosis) fellépő görcsroham. Az agy vérellátási zavara okozza. *D. L.*

angiolipoma: igen ritka daganatféleség, haemangioma és lipoma szövődménye. Csak szövettani vizsgálattal kórismézhető. *B. I.*

angiolith: érkő →*phlebolith.*

angiologia: a vér- és nyirokerek pathologiájával foglalkozó tudomány.

angiolupoid (Brocq—Pautrier): →*lymphogranulomatosis benigna, Besnier—Boeck—Schaumann-betegség*

angioma, *haemangioma:* érdaganat, többnyire körülírt szövetfejlődési zavar, amely a testtel arányosan nő (hamartoma). Jelentőségét az adja meg, hogy megrepedve súlyos

vérzést okozhat. Therapiája műtéti. Osztályozása aszerint történik, hogy milyen típusú erek alkotják. — ~ *capillare simplex* v. *hypertrophicum.* Capillaris típusú érhalmazokból áll, amelyekben az endothel duzzadt és 1—2 soros. Leggyakoribb a bőrben (arcon), mint „tűzfolt", v. naevus flammeus. — ~ *cavernosum* (cavernoma): barlangos véröblökből álló érdaganat. A vérűröket vékony izomzat nélküli kötőszövetes sövények határolják el, így tehát ezek nem tekinthetők venáknak. Leggyakrabban a májban fordul elő, valamint csigolyákban, agyban, lépben. — ~ *venosum:* venafal szerkezetű vérürökből álló daganat. — ~ *arteriale* seu *racemosum:* verőér-gomolyagokból álló érdaganat. Túlnyomórészt congenitalis arteriovenosus aneurysma. (→még *aneurysma).* — ~ *myoneurale (Masson):* főleg subungualisan előforduló fájdalmas kis daganatok, szerkezetük az arteriovenosus anastomosisokra emlékeztet. — *Angiomatosis retinae Hippel, angiomatosis cerebelli Lindau,* érdaganat a retinán, ill. a kisagyban (itt cysták falában szokott kialakulni). A két elváltozás gyakran társul egymással és egyéb fejlődési zavarokkal a máj, vese, pancreas területén. Az angiomatosis dysplasiás formájának felel meg a *Sturge—Weber*-syndroma is, mely fiatal gyermekeken manifesztálódik. *R. Gy.*

angioma cavernosum labii: a bőr cavernoma senilejének megfelelő borsszemnyi, sötétkék, kiemelkedő, körülírt teleangiectasia, leggyakrabban idősebbek alsó ajakán. (→ *naevus teleangiectaticus senilis)* *Be. K.*

angioma cutis: →*lymphangioma*

angioma intraspinale: a canalis vertebralisban fejlődő daganatszerű érgomolyag. Valószínűen congenitalis éranomália. Zömében többnyire extramedullaris, de szinte kivétel nélkül összefügg a gerincvelővel. Általában inoperabilis. *Th.:* →*decompressio* után rtg-sugárzás. *Z. L.*

angiomalacia: az érfal lágyulása.

angioma pigmentosum atrophicum: →*xeroderma pigmentosum*

angioma racemosum: →*angioma*

angioma serpiginosum (Hutchinson—Wise—Templeton): klinikailag a *purpura anularis teleangiectodes*hez hasonló bőrfolyamat az alsó végtagokon, de vérzések és haemosiderin nélkül, finom hálózatos értágulatokkal, amelyek peripheriásan terjeszkednek. Szövettanilag a kiserek endotheljének burjánzása, új erek képződése és érkörüli beszűrődés jellemzi. *Be. K.*

angioma stellare seu araneum: →*naevus araneus*

angiomatosis: többszörös angiomaképződés.

angiomatosis cerebri et retinae: →*Hippel—Lindau-betegség*

angiomatosis diffusa et disseminata: a bőrön és a belsőszervekben együttesen előforduló szétszórt angiomák.

angiomatosis haemorrhagica hereditaria (Osler): →*Osler-betegség*

angiomatosis hepatis: →*peliosis hepatis*

angiomatosis heredofamiliare: →*Osler betegség*

angiomatosis retinae: →*Hippel—Lindau-betegség*

angiomatosis retinae cystica: →*Hippel—Lindau-betegség*

angiomatosis retino-cerebellosa: →*Hippel—Lindau-betegség*

angioma traumaticum: a bőrt érő traumák után néha az irhában kialakuló többszörös, gombostűfejnyi-lencsényi haemangiomák. *Be. K.*

angiomyoma: a bőr vérereinek mediájából és embryonalis simaizomrostokból származó leiomyoma. *Be. K.*

angio-myo-neurinoma: →*glomus tumor*

angioneuroma: →*glomus tumor*

angioneurosis, *ér-neurosis:* az érmozgató idegek működési zavara, amely egyes erek inadaequat contractióját, ill. dilatatióját okozza. Az érintett szervek functiós zavarával, egyes bőrterületek színváltozásával, paraesthesiákkal jár. Nem önálló kórkép, csupán tüneti mechanizmus. Hátterében arteriosclerosis, a központi idegrendszer megbetegedései (syringomyelia, tabes dorsalis, stb.), hormonalis zavarok húzódhatnak meg. *(→acroparaesthesia, →erythromelalgia.)* *H. B.*

angioneuroticus octavus crisis (Kobrak): →*Ménière-betegség*

angioneurotikus oedema: hirtelen keletkező körülírt vizenyős bőrduzzadás *(→oedema).* Az arcon, a szemhéjakon, a kezeken, ritkán egyebütt (gége-oedema, mely életveszélyes) jelentkezik. A capillarisok hirtelen kitágulása és a bőralatti kötőszövetben felhalmozódó transudatum hozza létre. Allergiás jellegű. Antiallergicumokra rendszerint prompt felszívódik. (→még *allergiás oedema)* ~ *tünetcsoport:* nitritoid crisis *(→syphilis)* *H. B.*

angioosteohypertrophiás syndroma: →*Klippel—Trenaunay-syndroma*

angiopathia: érbetegségek összefoglaló neve.

angiopathia diabetica, *diabeteses érbetegség:* cukorbetegséghez társuló érelváltozások gyűjtőneve. Ezek közül egyesek a diabetes specifikus jelenségei, mint a retina ereinek ~ja (kis aneurysmák az arteriákon és a venákon), a vese ereinek ~ja (Kimmelstiel—Wilson-féle intercapillaris glomerulosclerosis). Egyebekben az ~ megegyezik más érmegbetegedésekkel (gangraenát okozó peripheriás érszűkület, coronariasclerosis esetleg szívizom-infarctussal, vascularis vesebaj, hypertensio, az agyi erek sclerosisa). Keletkezésében a vércukorszint ingadozása, hypercholesterinaemia, a hypophysis-mellékvesekéregrendszer fokozott működése szerepel, és olyan ismeretlen tényező, amely a diabetes lényegével függ össze. Specifikus kezelése egyelőre nincs, tennivaló: a diabetes egyensúlyban tartása és az arteriosclerosis therapiája.

angiopathia obliterans (Siegmund): hideghatásra bekövetkező érreakciós folyamat. Thrombosissal és endothelproliferatióval járó necrosishoz vezető fagyási sérülés. A bőrben és bőralatti szövetekben fordul elő. *Be. K.*

angiopathia retinae traumatica (Purtscher): indirekt (koponya és mellkasi) traumák után bekövetkező venás vérzés, oedema, peripapillaris exsudatum, élénk fehér foltok az ideghártyán *(→Purtscher retinopathia traumatica).* Átmeneti látászavarral jár, prognosisa általában jó. Speciális szemészeti beavatkozást legtöbbször nem igényel.

angiopneumographia: *→angiocardiopneumographia*

angioreticuloma: *→Hippel–Lindau-betegség*

angiorrhaphia, *érvarrás:* az erek falán ejtett seb elvarrása, v. különböző értörzsek egymásba szájaztatása finom varratokkal atraumás tűvel, a bélanastomosishoz hasonlóan. Míg bélvarráskor a sebszélek befelé fordulnak, hogy a serosa a serosával tapadhasson össze, addig érvarratkor a szélek kifordulnak, hogy az érbelhártya, az endothel az endothellel feküdjön, ill. tapadjon össze. Az utóbbi évtizedekben az ~ technikája annyira tökéletesedett, hogy nemcsak a nagyobb, vastagfalú arteriás értörzsek, hanem a kisebbek is, valamint a vékony falú venák is varrhatók (arteriorrhaphia, venorrhaphia). Ennek eredménye, hogy ma már nagyobb értörzsek (pl. az egész aortaív oldalágaival) műanyag prothesissel pótolhatók, sőt sikerült szerveket is (vese, tüdő) átültetni, levágott kart helyére visszavarrni. *B. I.*

angiorrhexis: érfalszakadás

angio-sarcoma: az erek adventitiájából kiinduló rosszindulatú daganat. A bőrön néha csomós, máskor csíkszerűen elnyúló, tömött szövetszaporulat alakjában mutatkozik. — **~ cranii:** igen vérbő, sokszor lüktető myelogen koponyacsont tumor („diploesarcoma"). **~ *haemorrhagicum*** (Kaposi): *→sarcoma* (idiopathicum multiplex haemorrhagicum). *Be. K.—B. I.*

angiosclerosis: az érfal meszesedése.

angiosclerosis retinae: *→fundus oculi*

angioscopia: a szemfenéki erek vizsgálata.

angioscotoma: *→angioscotometer*

angioscotometer, *angioscotometria:* a retina nagyobb erei okozta finom látótérkiesések (angioscotomák) tabellaris rögzítése. Diagnosztikus jelentősége van fokozott szemv. liquornyomás, toxikus érfalkárosodások, vénás pangás (szélesebb értörzs árnyékok) esetében. A vakfolt megnagyobbodás finomabb kimutatására is alkalmas. (Magitot-, Evans-, Welt-féle ~ek). *B. B.*

angioscotometria: *→angioscotometer*

angiosis: olyan érbetegségek gyűjtőneve, amelyek nem gyulladásos, fertőzéses, daganatos eredetűek, hanem örökléses, alkati jellegűek v. beidegzési zavarok *(→angioneurosis)* alapján keletkeznek, olykor a környezeti és életviszonyok hatására, s az érfal rendellenes functióiban nyilvánulnak meg. Ilyen pl. a *cutis marmorata,* az *acrocyanosis,* bizonyos *→teleangiectasiák és varixok,* az *Osler-betegség* stb. *Be. K.*

angiosis cancrosa: a rosszindulatú daganatok intracanalicularis (arteria, vena, nyirokér) terjedését kísérő kórbonctani elváltozás: az érlumenben daganatsejtekkel. Gyakran az érfalban makroszkóposan is látható metastasisok képződnek (lymphangitis carcinomatosa). *(→cancer en cuirasse)*

Be. K.

angiospasmus, *érgörcs:* valamely ér múló jellegű, körülírt görcsös szűkülete. Bármely érterületen jelentkezhet és eszerint változnak a tünetei és következményei. A szív koszorúsereinek ~a: *→angina pectoris.* Hasüri ~ok heves bélfájdalmat válthatnak ki (dysphagia intermittens abdominalis, *→dysperistaltica).* A lábszár ereinek ~a *claudicatio intermittens*t idéz elő. Az agyi erek görcse az *→angiospasmus cerebri.* *S. J.*

angiospasmus cerebri: az agyi erek görcsös szűkülete. A megfelelő idegrendszeri szövet ellátása oxygennel és egyéb tápanyaggal az angiospasmus tartama alatt hiányos (hy-

poxaemia). Általában arteriosclerosis, hypertonia, endarteriitis, periarteriitis okozza. Hosszabb fennállása esetén maradandó tüneteket okozhat, emiatt térszűkítő folyamatokkal összetéveszthető. Tünetei: fejfájás, szédülés, átmeneti focalis tünetek (monoparesis, paraesthesiák, futólagos hemianopsia, átmeneti beszédzavar). Kétséges azonban, hogy az ún. angiospasmusok mögött nem microthrombusok húzódnak-e meg. A kórképet *angiographia* tisztázhatja.

H. B.—Z. L.

angiostenosis: az érlumen szűkülése.

angiotensin, *angiotonin, hypertensin:* 8 ill. 10 aminosavból felépített polypeptid, melynek kifejezett pressor (vérnyomásemelő) hatása van emberben és más speciesekben. Direkt hatást fejt ki az erek izomzatára. A máj által termelt α-globulinból (angiotensinogen) a veséből felszabaduló enzym, — →*renin* hatására angiotensin I-nek nevezett dekapeptid képződik, mely a plasmában angiotensin II-nek nevezett oktapeptiddé alakul. A vesében képződő angiotensinase bontja és inaktiválja. *B. P.*

angiotensinase: →*hypertensio renalis*

angiotensinogen, *hypertensinogen, renin-substratum:* plasmafehérje (α-globulin), amelyből a *renin* hatására angiotensin keletkezik. *S. F. B.*

angiothrypsia: →*angiotripsia*

angiotomia: bemetszés az érbe

angiotonin: →*angiotensin*

angiotripsia, *angiothrypsia:* érzúzás, a vérző ér (és környező szövetek) összeszorítása érzúzó fogóval, angiothryptorral (angiotribbel) vérzéscsillapítás céljából. *B. I.*

angiotrophoneurosis: az érfal táplálkozási zavarán alapuló érneurosis (Raynaud, sclerodermia).

angitis: →*angiitis*, →*arteriitis*

Angle, Edward Hartley (1855—1930): amerikai fogorvos, fogszabályozó, egyetemi tanár (Pasadena). A modern fogszabályozás egyik megalapítója. Tőle ered a sagittalis irányú fogsorzáródási rendellenességek orthodontiai osztályozása az első állandó molarisok mesiodistalis záródása alapján. Az *Angle-ív* ma is használatos fogszabályozó szerkezet. *B. K.—H. G.*

anglicus sudor: →*febris miliaris*

angol-akna: →*fényárok*

angol keverék: →*ACE keverék*

angolkór: →*rachitis*

angolna: →*mérgező halak*

angol skála: →*cathéter skála*

angophrasis: a hebegés egy neme, mely egyes magánhangzók nyújtásában nyilvánul.

Angstneurose: →*anxietas*

Ångström-egység, *Å:* hosszúságegység, *(→hosszegységek)* a milliméter tízmilliomod része. 1 Å = 10^{-8} cm = 10^{-4} μ = 0,1 mμ.

D. P.

anguilla vulgaris: →*mérgező halak*

anguillula intestinalis: →*Strongyloides stercoralis*

angularis látásélesség: →*látásélesség*

anguloscapularis phaenomen, (Bocelli): féloldali tüdőbetegség fizikális tünete: a beteg tüdőfélnek megfelelő oldalon a belső, felső lapockaszeglet légzéskor kevésbé mozog és mélyebben marad.

angulus: szöglet.

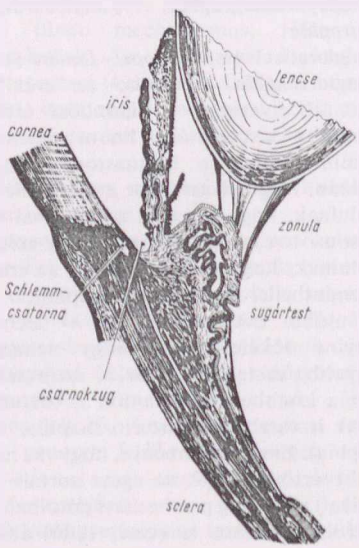
angulus auriculotemporalis: →*auricula*

angulus costae: →*costa*

angulus frontooccipitalis capillitii: →*calvities frontalis adolescentium*

angulus infectiosus, *stomatitis angularis, zabola:* ritkán csak egyik, rendszerint mindkét szájzug gyulladásos, néha berepedt, fájdalmas betegsége. Oka gyermekeken gyakran *Streptococcus* fertőzés, cukorbetegségben a *Candida albicans fertőzés*, lehet *cheilitis*nek, *ariboflavinosis*nak, a vashiány betegségnek részjelensége. Idősebb embereken gyakran műfogsor viselése, nyálcsurgás következtében lép fel. *Be. K.*

angulus iridocornealis, *csarnokzug:* az elülső szemcsarnokban a sclerának a cor-

Csarnokzug keresztmetszete

neába való átmenete és az iris gyöki része közt levő szűk széli zug. *B. B.*

angulus mandibulae: →*mandibula*

angulus pubis: szeméremszöglet, a csontos medencén a szeméremcsontok alsó ágának egymással bezárt szöge. Férfiaknál hegyesszöget, nőknél tompaszöget alkot. (→*vázcsontok méretei*, →*pelvis*) *N. J.*

angulus sterni Ludovici: →*sternum*

angulus venosus: a v. jugularis int. és a v. subclavia összefolyásának szöglete; ide ömlik jobb oldalon a ductus lymphaticus dexter, bal oldalon a ductus thoracicus. *T. I.*

angulus visorius: →*minimum separabile*

angustia: szűkület

angustia aortica: →*oesophagus* (esophagus)

angustia bronchialis: →*oesophagus* (esophagus)

angustia cricoidea: →*oesophagus* (esophagus)

angustia diaphragmatica: →*oesophagus* (esophagus)

angustia pelvis: →*pelvis*

Ángyán Béla (1849—1920): belorvos, egyetemi c. rk. tanár, 1889-től a Rókus kórház osztályvezető főorvosa. A magyar belgyógyászati kézikönyv egyes fejezeteit írta. Főként az anaemia perniciosa, az influenza és az ázsiai kolera kérdéseiben végzett jelentős tanulmányokat. *R. M. Gy.*

Ángyán János (1886—): ny. egyetemi tanár. Meghonosította a silicosis-vizsgálatokat a Pécs vidéki bányamunkások körében.

Anhalonium: →*mescal*

Anhalonium lewinii: →*Lophophora williamsii*

anhedonia: a kéjérzés hiánya szexuális cselekmények közben. Rendszerint a nemi vágy is hiányzik. *F. V.*

anhepatogen: nem májeredetű, májjal összefüggésben nem levő (pl. ~ icterus).

anhidrosis, *anidrosis:* a verejtékkiválasztás, izzadás hiánya. Előfordulhat exsiccosis részjelenségeként, nagyobb vízvesztések (hányás, hasmenés) után, cachexiában és a bőr öregkori sorvadásában. Idegrendszeri betegségekben féloldali, v. egyes Head-zónákra korlátozott lehet. Gyógyszerek és mérgek közül a cholinergiás bénítók, az atropin, novatropin és scopolamin okoznak ~t. *S. J.*

anhidrosis et oligidrosis diabetica: →*xerosis cutis diabetica*

anhidrosis hypotrichotica et hypodontica: a verejtékmirigyek, hajzat, fogazat veleszületett együttes hiányossága. *S. J.*

anhydraemia: a vér vízvesztése, besűrűsödése. Az →*exsiccosis* részjelensége.

anhydramnion: a magzatvíz teljes hiánya. Igen ritka; többnyire csak *oligohydramnion* extrem foka. Fejlődési rendellenességet okozhat. *H. I.*

anhydrase: →*anhydratase*

anhydratase, *anhydrase, hydratase:* olyan lyase enzym, amely víz hozzáadását, ill. elvételét katalizálja, Pl. *fumarathydratase, szénsavanhydratase.* *S. F. B.*

anhydrobiosis: →*anabiosis*

anhydrosis: vízmentesség. Pl. kristályvíz hiánya.

Anicskov: →*Anyicskov*

anidrosis: →*anhidrosis*

Anileridin, *Leritin:* aethyl-1-(4-aminophenaethyl)-4-phenylisonipecotat: *analgetica;* 0,02—0,05 g csillapítja a fájdalmat. *I. B.*

anilin, *aminobenzol, phenylamin,* $C_6H_5—NH_2$: a legegyszerűbb aromás amin. A legfontosabb szerves kémiai alapanyagok egyike, a gyógyszer- és színezékiparban acceleratorként is használják. A vele foglalkozókat károsítja.

anilinfestékek: régi, nem helyes elnevezése a szintetikusan előállított színezékeknek. Ezek közül a therapiában főleg mint fertőtlenítő, esetleg chemotherapiás hatású szerek használatosak: →*fuchsinum basicum*, →*methylrosanilinium chloratum*, →*viride nitens*, →*methylenum coeruleum*, → *xanthacridinum hydrochloricum*, →*chinacrinum*. A szövettani és mikrobiológiai technikában számos ~t, ill. színezéket használnak. *I. B.*

anilinmérgezés: az anilin az ép bőrön át jól felszívódik, gőzei belégzés útján jutnak a szervezetbe. *Heveny mérg. tünetei:* cyanosis elsősorban az ajakon, körmökön és fülkagylón, szédülés, fejfájás, nehéz légzés, mellkasi szorító fájdalom, ájulás érzése, szapora, szabálytalan pulzus. Súlyos mérgezésben izgalmi állapot, görcsök, collapsus, coma. A vérben methaemoglobin, verdoglobin, a vörösvérsejtekben Heinz-testek, a vizeletben p-aminophenol mutatható ki. Ha a mérgezés hosszabb ideig tart, fokozódó anaemia, haemolytikus icterus, haematuria, albuminuria jelentkezhet. A mérgezés következményeként fokozott fáradékonyság, anaemia és neurastheniás jellegű tünetek maradhatnak vissza. Alkoholfogyasztás a mérgezés lefolyását súlyosbítja. *Idült mérg.* kezdeti panaszok fáradékonyság, fejfájás, szédülés, ingerlékenység, májtáji fájdalmak, az elvál-

tozások megegyezőek a heveny mérgezéssel. *Kezelés:* azonnali eltávolítás a szennyezett helyiségből, a szennyezett ruházatot, lábbelit azonnal levetni. Az egész testet szappanos vízzel bőségesen mossuk le. Oxygenbelégzés. Érmetszés és a lebocsátott vér pótlása. Egyébként tüneti kezelés. *Megelőzés:* egyéni védelem, a bőrön és a légutakon történő felszívódás megelőzése. Zárt gyártási eljárás, helyi elszívás alkalmazása. M. A. K. 5 mg/m³. *T. M.*

anilinrák: anilingyári munkások húgyhólyagrákja; idült gyulladásos hyperplasiákból (papillomákból) fejlődik. A *Pott* leírta kéményseprők scrotumcarcinomája és az ~ volt a két első elismert foglalkozási carcinoma. Felfedezője *Rehn* (1895), (→még *foglalkozási rák*). *B. I.*

animalculisták: a 16—17. sz. egyik fejlődéstani irányzatának a *praeformismus* tanának képviselői, akik az ember fejlődését az ondósejtből vezetik le. Szerintük az ondósejt feje az ember előképzett, kicsinyített alakját tartalmazza a petesejt anyaga csak a növekedéséhez szükséges. Felfogásuk csak kultúrtörténeti jelentőségű. *T. I.*

animal protein faktor: növekedést elősegítő anyag, amely a legtöbb élőlénynél, így a baktériumokra és emlősállatokra is hatásos. Többen a cobalaminnal (B_{12}-vitamin) azonosították. *S. J.*

animatio suspensa: →*tetszhalál*

animismus: **1.** elavult elmélet, mely szerint a lélek az irányítója minden szervezeti tevékenységnek. **2.** Az élő és élettelen természetet lelki tulajdonságokkal felruházó szemlélet ősközösségi viszonyok közt, primitív népeknél szükségszerű, mint szellemekre, démonokra vonatkozó hit (természeti vallás). Kóros körülmények között schizophreniás betegekre jellemző. *J. E.*

anion: →*ion*

anion-permeabilitás: a vörösvérsejt membrán azon sajátsága, hogy anionok (HCO_3^- és Cl^-) számára szabadon átjárható, kationok (Na^+ és K^+) számára nem. Ezt az állapotot a sejtmembrána aktív anyagcsere folyamatai tartják fenn (→*natriumpumpa*). *B. P.*

aniridia: **1.** irishiány. Fejlődési rendellenesség v. sérülés következménye. **2.** (gen): familiaris esetekben rendesen domináns jelleg variabilis expressivitással; az incidentia 1 : 100.000. *B. B.—Gy. B.*

anischuria: →*incontinentia urinae*

aniseikonia: egyenlőtlen nagyságú retinalis képek. Temporal felé nézéskor a tárgyakat nagyobbnak látjuk mint nasalisan. Asymmetriás convergentia esetén ez fiziológiás. Előfordul szimmetrikus convergentia mellett is (*anomalis* ~), a törőrendszerben rejlő különbségek (*optikai* ~), v. a kép téri jegyeinek nem egyező agyi elrendezése miatt (*functionalis* ~). *B. B.*

Anisi vulgaris fructus, *közönséges ánizs, bécsi kömény:* a Pimpinella anisum L. (*Umbelliferae*) ikerkaszat termése. Fűszeres szagú, édeses ízű, 1—2% *oleum anisit* tartalmaz. Népies gyógyszer bélgörcsök és meteorismus ellen. *I. B.*

anisochromasia: →*anisochromia*

anisochromatopsia: félszemes gyenge színlátás. Valószínűleg a maculapigment absorptiós viszonyainak különbözősége okozza. *B. B.*

anisochromia, *anisochromasia:* vörösvértestek egyenetlen festődése. *S. J.*

anisocoria: a pupillák nagyságkülönbsége. Előfordulhat a két szem fénytörésének jelentős eltérése miatt, leggyakrabban neuroluesnél, de bármely a cerebralis sympathicus rendszert, ill. a n. oculomotoriust károsító folyamatnál (pl. meningitis basilaris mesencephalikus tumor stb.). Lehet veleszületett. Összenövések ~ látszatát kelthetik. A szem helyi betegségeinél is előfordul iritis, glaucoma következtében. Az ~t gyógyszer, továbbá Horner-tünet, pupillotonia, Roque-syndroma, tbc és trauma is okozhatja. *H. B.*

anisocytosis: a vvt-ámérők élettani változatosságának (6,7—7,7 μ) fokozódása a vvt-k alakváltozása nélkül. Minden súlyosabb anaemiában előfordul. *H. Zs.*

anisodimensiós részecskék: melyek méretei a tér három irányában egymástól jelentősen különböznek (pl. fonal, pálcika, lemez alakú részecskék). *S. F. B.*

anisogameta: →*gameta*

anisogamia: →*szaporodás*

anisolecithal pete: →*segmentatio*, →*ovium*

anisomastia: a két mell nagyságának eltérő volta. Gyakori jelenség.

anisometropia: a két szem különböző törőerejű. Anisometrop üveggel javítható, amely a zavaró képnagyság különbözőségét kiküszöböli. Correctiójánál 3.0 D különbség lehet. *B. B.*

anisomicrocytosis: a rendesnél kisebb és nem egyenlő átmérőjű vörösvértestek.

anisomorph gliosis: az elpusztult idegszövet eredeti struktúrájától elütő gliarost szaporulat. Ha az idegállomány pusztulása nem nagyfokú és lassan megy végbe (pl. másodlagos

idegrost-degeneratiónál a központi idegrendszerben) a pótló gliarostszaporulat megtarthatja az idegszövet eredeti szerkezetű mintáját, ez az isomorph gliosis. *H. B.*

anisophoria: nem manifesztálódó kisfokú heterophoria, →*heterophoria*

anisopia: jó kétoldali látásélesség ellenére az egyik szem hangsúlyozottabb szerepe a látásban. Anisopikus stereoeffectus is lehetséges. *B. B.*

anisotropia: iránytól függő tulajdonságok. 2. kristályoknak, — a szabályos rendszerbe tartozókat kivéve —, az a sajátsága, hogy tulajdonságaik, (pl. a fény terjedési sebessége, ill. a →*törésmutató)* az iránytól függenek. Ellentéte az *isotropia.* Isotrop anyag belsejébe pontszerű fényforrást képzelve, az ebből kiinduló fény gömbfelületen terjedne, azaz a törésmutató minden irányban azonos. Anisotrop anyagokban a világító pontból nem egy, hanem két hullámfelület terjed *(→kettőstörés)*, melyhez tartozó sugarak legalább egyikének hullámfelülete nem gömb, hanem forgási ellipszoid. Az ~ oka, hogy a kristályrácsban a rácspontok távolsága egy irányban haladva azonos (identitási periódus), de általában más a távolság egy másik tengely mentén. Kristályokon kívül anisotropok a keveréktestek és a mesomorf állapotban levő folyadékok („folyékony kristályok"). — 3. A *duzzadási* ~, ha egy duzzadó rendszer egyik irányban nagyobb mértékben duzzad. Pl. párhuzamos fibrilláris rendezettséget mutató rendszerek a fibrillák tengelyére merőleges irányokban jobban duzzadnak, mint a hossztengely mentén. *E. J.*

anisotrop szakasz: a harántcsíkolt izomrost szöveti képén polarisatiós mikroszkóp alatt látható kettősen törő réteg (→még *tela muscularis).* *B. P.*

anisozoospermia: az ejaculatumban található spermiumok nagyságának különbözősége. A spermiogenesis zavarára utal és többnyire más sperma-rendellenességgel kombinálódik. A termékenyítő képesség csökkenésével járhat. *Ho. I.*

anisuria: oliguria és polyuria váltakozása, pl. praeeclampsiás toxaemiákban.

ankylenteron: bélösszenövések.

ankyloblepharon: a szemhéjak teljes v. részleges összenövése.

ankyloglossia: →*lingua accreta*

ankylosis: izületi merevség; az izületi végek összenövése az izületi rés részleges, v. teljes megszűnésével. Lehet kötőszövetes (~ fibrosa), porcos (~ cartilaginea) v. csontos (~ ossea). Az ~ megmerevítheti az izületeket különböző tartásban: in flexione, in extensione, stb. Művi ~: →*arthrodesis.* Röntgentünetei: kötőszövetes ~ban a rés jelentősen szűkebb, de felismerhető. Az ízfelszínek deformáltak. Csontos ~ esetén az izületi rés helyén a két csontvéget összekötő gerendák láthatók, a csontvégek szerkezete átrendeződött. ~ *articulationis cricoarytaenoideae:* a kanna-gyűrűporc izület merevülése többnyire ezen izületet érő sérülés, v. arthritis következtében. A beteg oldali hangszalag respiratiós v. phonatiós állásban fixált. Hangszalagbénulással téveszthető össze. ~ *articulationis temporomandibularis* az állkapocsizület ~a; létrejöhet külső hallójárati furunculosis, az alsó- és felső utolsó molárisok körül képződött tályog, parapharyngealis abscessus, izületi gyulladás, az izület körül lezajló és hegedést okozó folyamatok következtében. Lehet ideiglenes és végleges. ~ *extraarticularis:* az izületi contractura angolszász irodalomban használatos elnevezése. *B. I.—Ré. Gy.*

ankylostoma: szájzár; oka változatos: heges, reflexes ill. gyulladásos (parotitis, dentitio difficilis, szájüregi phlegmonék), a rágóizomgörcs (tetanus), izületi ankylosis; világrahozott micrognathia szövődménye is lehet. *B. I.*

Ankylostoma: →*Ancylostoma*

ankylotia: külső hallójárat elzáródása.

Annandale-műtét: 1. genu valgum esetén a combcsont belső condylusának levésése. — 2. kificamodott térdizületi porc (meniscus) rögzítése varratokkal. Mindkét módszer elavult. Ma ilyen esetben osteotomiát, ill. meniscus-eltávolítást végeznek. *B. I.*

annex: →*adnex*

Annual epidemiological and vital statistics: az Egészségügyi Világszervezet járványügyi és népességtudományi évkönyve *S. I.*

annularis: →*anularis*

annulus: →*anulus*

anód: az áramforrás pozitív sarka; (rtg): a rtg-cső pozitív pólusra kapcsolt elektródja. *Vacuumcsövek*nél a katódról kiinduló elektronnyaláb az ~ba ütközik és itt lefékeződve kelti a rtg-sugárzást. (→még *electrod)* *D. P.*

anódhűtés (rtg): az anódon lefékeződő elektronok hővé alakult energiájának hűtés útján történő elvezetése. A rtg-csőben az elfogyasztott energia több mint 90%-a hővé alakul. Az ~ nélkül a rtg-cső alkatrészei rövid idő alatt megolvadnának. *D. P.*

anodontia: veleszületett teljes foghiány. Fejlődési rendellenesség v. embryopathia következménye. ~ *vera:* a fogcsírák nem fejlődtek. ~ *spuria:* a fogcsírák kifejlődtek, de retentióban maradtak. *B. K.*

anodontia senilis: öregkori teljes foghiány.

anód pastilla (rtg): az anódnak a focust hordozó felületén elhelyezett wolfram tárcsa. *D. P.*

anodyna: fájdalomcsillapító szerek. *(→analgetica)*

anódzárási és anódnyitási rángás: elektromos árammal in situ ingerelve az ideget, az áram erősségétől függően rángást kapunk mind katódként, mind anódként alkalmazva a *differens elektród*ot. Anódként gyengébb áramerősségre kapunk rángást az áramkör zárásakor, mint nyitásakor, vagyis az anódzárási rángás (AZR) ingerküszöbe alacsonyabb, mint az anódnyitási rángásé (ANyR). (→ még *katódzárási és katódnyitási rángás)* *B. P.*

anoia: a külvilág megismerési képtelensége, akár csökkent értelműség (oligophrenia), akár a psychés működések zavara (pl. tudatzavarok) következtében. Keveset használt fogalom. *H. B.*

anomalia: rendellenesség, szabálytalanság, kóros elváltozás

anomalia congenita: veleszületett fejlődési rendellenesség.

anomalis correspondentia: extrafovealis fixatio kialakulása gyermekek kancsalító szemében. A fixált tárgy képe a kancsal szemben nem a foveára esik, mégsem jő létre diplopia, mint felnőtt kori bénulásos kancsalság esetén. A gyermek retinájának új fixáló helye a fovea „helyértékét" veszi fel, de látóélessége nem javul fel a másik szem látóélességére. Minthogy nincs correspondeáló fovea, jó mélységlátás nem alakulhat ki, a kancsal látás teljesítőképessége alig különbözik a félszeműétől. *O. T.*

anomalis quotiens: egyenlet, amely a vizsgált egyén színlátásának a normális színlátáshoz való viszonyát fejezi ki. Megállapítása →*anomaloscoppal* történik. A vizsgáltnak zöld és vörös szín egymásra vetítéséből, keveréséből sárga színt kell előállítani. Az ~. 0.01 alatt protanopiát (vörös színvakságot), 0.02—0.40 között protanomaliát (vörös szintévesztést), 0.73—1.41 között normalis színlátást, 2.1—5.2 között deuteranomaliát (zöldszíntévesztést) és efölött deuteranopiát (zöldszínvakságot) jelent. *O. T.*

anomalis trichromasia: színlátási gyengeség. Protanomalia (vörös), deuteranomalia (zöld) és tritanomalia (ibolya). *B. B.*

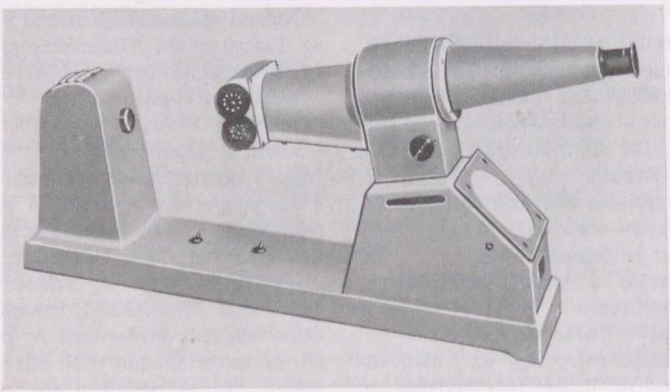
anomalis viscositas: →*viscositas*

anomaloscop: a színérzék-rendellenesség vizsgálatára szolgáló készülék. Színkeverési lehetősége a Rayleigh-egyenleg: vörös + zöld = sárga, valamint kékeszöld + indigó = ciánkék. A látótér nagysága szabályozható. Az ~ egyik fajtája a Nagel-féle ~. *Ho. E.*

anonychia 1.: a körmök teljes hiánya. Az ~ *congenita* veleszületett fejlődési anomalia. A másodlagos ~ hosszantartó gyulladások *(erythroderma, pemphigus* stb.) következménye. Utóbbi esetben a köröm regenerálódhat. — **2.** (gen): öröklésmenete valószínűleg autosomalis recesszív. *Be. K.*

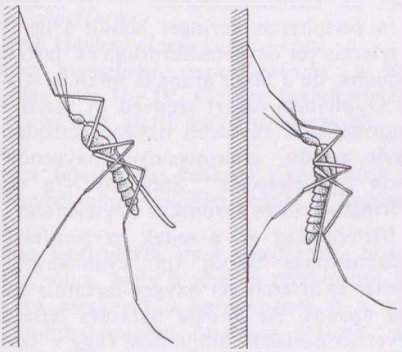
anonym mycobacterium: →*atipusos mycobacterium*

anoophoria: petefészek hiánya.

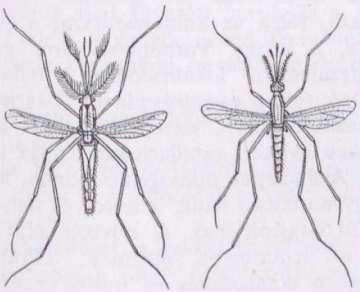

Anomaloscop

Anopheles, *malariaszúnyog:* a *Culicidae* (igazi-szúnyogok) családjába tartozó ízeltlábú nem, amelynek számos faja átvivője a malárianak. Hazai viszonylatban egy fajcsoportja, az ~ maculipennis (foltos malária-szúnyog) és 4 faja (~ bifurcatus, ~ hyrcanus, ~ nigripes, ~ algeriensis) fordul elő. Az ~ maculipennis fajcsoport (~ m. maculipennis, seu typicus, ~ m. messeae, ~ m. atroparvus) volt a fő malária átvivő.

Anopheles és culex a falon nyugalmi helyzetben

Anopheles hím és nőstény

Z. N.

anophelismus sine malaria: olyan helyzet, amikor egy területen sok az *Anopheles*-szúnyog, de a malária még sem terjed el. Oka: nincs *Plasmodium*-hordozó ember, akiből a szúnyogok fertőződhetnének; az adott *Anopheles*-fajok csak az állatokat kedvelik *(zoophil fajok).* *Z. N.*

anophthalmia: →*anophthalmus*

anophthalmus, *anophthalmia* **1.:** a szemgolyó hiánya. Lehet embryopathia v. műtét következménye. *B. B.*

2. (gen): öröklésmenete autosomalis recesszív, de van utalás X-chromosomalis recesszivitásra is. *Gy. B.*

anopia: a vörös—zöld—kék színérzés rendellenességei.

Anoplura, *tetvek:* az *Insecta* osztály egyik, egészségügyi szempontból fontos rendje. Szárnyatlan, lapos rovarok, többségükben vérszívók. Legfontosabb, idetartozó faj a *Pediculus humanus,* ill. *Phthirus pubis;* előbbi a kiütéses typhus, Wolhyniai-láz, visszatérő láz stb. kórokozóinak átvivője. *Z. N.*

anopsia: nézési hiány. Pl. strabismus esetén csak az egyik szemével néz a beteg s a másik, a nem néző szem látása meggyengül: amblyopia ex ~ (→még *amblyopia).* *B. B.*

anorchia: →*anorchismus*

anorchidia: →*anorchismus*

anorchismus, *anorchia, anorchidia:* mindkét here teljes hiánya. Az ivarmirigytelep visszafejlődésének következménye a hypophysis fejlődési zavarával összefüggésben. *F. V.*

anorectalis kaparék, *anal-swab:* elsősorban az *Enterobius vermicularis* fertőzöttség megállapítása céljából vett vizsgálati anyag. Az anorectalis redőkből veszik celofán-sapkás pálcával. *Z. N.*

anorectalis syndroma: antibiotikus kezelés folyamán kialakuló végbéltáji panaszok, amelyek a bélflóra megváltozásával, a vitamin-synthesis elmaradása folytán vitaminhiánnyal, esetleg gombás folyamatokkal függenek össze. *M. I.*

anorectica: →*fogyasztószerek*

anorexia: étvágytalanság. Számos betegség tünete. Legnagyobb mérvű rosszindulatú daganatok és az agyalapi mirigy csökkent működése esetében. Lehet idegrendszeri eredetű: ~ *nervosa.* Ez leginkább fiatal nőkön, de ritkábban bármely korban és mindkét nemben előforduló állapot, amelyhez másodlagosan hypophysis hypofunctio társul. Lényegében a hypophysaer cachexia cerebropituitaer alakja. Gyógyítása psychotherapia. *M. I.*

anorexia nervosa: →*anorexia*

anorganikus vérjód: →*fehérjéhez kötött vérjód*

anoscop: a végbél alsó szakaszának megtekintésére szolgáló műszer. *B. I.*

anoscopia: a végbél alsó szakaszának tükrös vizsgálata. *B. I.*

anosmia, *anaesthesia olfactoria* **1.:** a szaglóképesség hiánya. *Essentialis* ~ az idegelemek károsodása, míg *respiratorikus* ~ esetén a

levegőáramnak a regio olfactoriához jutása akadályozott. A szaglás és ízérzés szoros kapcsolata miatt teljes ~ban ez utóbbi zavart szenved. *Congenitalis* ~ a szaglóközpont ritka, veleszületett anomáliája is *centralis* ~, v. a fila olfactoriák, a bulbus olfactorius, v. Ammon-szarv fejletlenségének következménye. *Functionalis* ~nál organikus elváltozást nem találunk, oka többnyire hysteria, v. genitalis reflexneurosis. ~ *traumaticá*nak oka részben a levegő áramlási zavara, részben elülső koponyagödri törés, amelynek következtében a fila olfactoriák sérülnek v. elszakadnak, ill. haematoma nyomása alá kerülnek. Ez utóbbi esetben az ~ többnyire nem végleges. ~ *inflammatoria* lép fel az orrüreg gyulladásos megbetegedéseinél pl. coryzában, ozaenában. ~ kísérheti az olyan központi idegrendszer megbetegedéseket is, mint a tabes, paralysis progr. Öregkorban a szaglás többnyire csökkent. *Ré. Gy.*

2. (gen): az anosmia congenita öröklésmenete valószínűleg X-chromosomalis domináns, de ismert autosomalis domináns család is; lehet, hogy a Kallmann-syndromában külön mutáció szerepel. *Gy. B.*

anosognosia: hiányzó betegségtudat. A beteg súlyos kórtüneteinek pl. hemiplegiájának, hemianopsiájának nincs tudatában. Rendszerint dementia kíséri de nem feltétlenül. A parieto-occipitalis átmeneti tájék, egyes szerzők szerint a temporalis lebeny alsó-medialis részeinek károsodása esetén jön létre ~. *H. B.*

anotia: →*organon auditus*

Anotox: dimethylphthalat-ot, $C_6H_4(COOCH_3)_2$, tartalmazó szeszes oldat, a bőrre kenve a szúnyogokat elűzi. *I. B.*

anovarismus: petefészekhiány (→*agonadismus*).

anovulatiós vérzés, *anovulatiós ciklus, monophasisos cyclus;* menstruatiót utánzó, többé-kevésbé ciklusos méhvérzés, amelyet tüszőrepedés nem előzött meg. A menarche után és a climax előtt gyakori. *Ho. I.*

anoxaemia: oxygenhiány (az élettani értéknél alacsonyabb O_2-tartalom) a vérben (→*anoxia*). *H. Zs.*

anoxia: ha a szövetek nem jutnak a működésükhöz szükséges oxygenhez, ~ról (helyesebben →*hypoxiá*ról) beszélünk. 4 típusa van (*Barcroft*) 1. *anoxiás* ~: az artériás vérben az O_2 partialis nyomása, mely normálisan kb. 100 Hgmm, csökkent, az oxygensaturatio tehát kisebb. Oka lehet: *a)* belélegzett levegő alacsony oxygen-tensiója, *b)* a gázcserét nehezítő kóros körülmények (pl. pneumonia, asthma stb.) *c)* communicatio a jobb és bal szívfél közt, miáltal a vér egyrésze a tüdőt elkerüli. — 2. *anaemiás* ~: az arteriás vér oxygen-saturatiója normális, de a functionáló haemoglobin mennyisége csökkent. *Anaemiás* ~-ra vezet az anaemia minden formája, valamint a haemoglobin lekötöttsége más gázokkal, mint pl. CO-mérgezésben. — 3. *Stagnáló* ~: a peripheriás keringés lassult s így bár az arteriás vér oxygensaturatiója és -tartalma normális, de a lassú áramlás miatt a szövetek O_2-ellátása zavart szenved. A venás vér a normálisnál kevesebb oxygent tartalmaz, vagyis az ún. arteriovenosus oxygendifferencia „kiszélesedett". Stagnáló ~ra vezet a keringés acut és chronikus elégtelensége. — 4. *Histotoxikus* ~: a sejtek oxygen-felvevő mechanismusa bénult (pl. cyanmérgezés), a venás és arteriás vér oxygen-tartalma csaknem azonos. Az anoxia hatására létrejövő szövetkárosodások kifejlődése függ a szövetek érzékenységétől, az ~ fokától és tartamától. Az ~ iránt legérzékenyebb a központi idegrendszer, itt is elsősorban a dúcsejtek, majd a szív és a vese. Az anoxiás károsodások az agyállományban gyakran bizonyos regiókra, főleg az ammonszarvra, a pallidumra, a kisagy Purkinje-sejtjeire, egyes kéregterületekre lokalizálódnak. Jellemző az apró foltos pseudolaminaris kiterjedés. A vasalis tényezők szerepére utalnak az e helyeken gyakori capillaris-ischaemiás területek. A dúcsejtek homogenizálódnak, magjuk pycnotikussá válik, a sejtek és dendritjeik jól kirajzolódnak. A szívben acut ~-ban az izomrostok elhalnak. Elhúzódó formában elzsírosodás és foltos hegesedés (→*insufficientia arteriae coronariae*) alakul ki. A vese kéregállomány oxygénérzékenysége miatt tartósabb hypotensiv állapotok (shock) után anuriában v. oliguriában megnyilvánuló reversibilis v. irreversibilis functionalis zavarok lépnek fel. Szövettanilag ilyenkor foltos csatornahámelfajulás és necrosis jelei láthatók, elhúzódó esetben ún. nem teljes veseinfarctusokkal (→*nephrosis*), (→*infarctus renis*). *B. P.—R. Gy.*

anoxiás anoxia: →*anoxia*

anoxybiosis: oxygen nélküli élet. Azonos értelmű kifejezés, mint az anaerobiosis. (→*dissimilatio*).

Anrep, Gleb Vasziljevics (1891—1955): orosz származású fiziológus, kairói egyetemi tanár. Jelentősek a coronaria-keringésre, az izmok vérellátására és a histaminra vonatkozó kutatásai. Pavlov műveit angol nyelvre fordította. *H. G.*

ansa: hurok

ansa cervicalis superficialis: a r. colli nervi facialis és a plexus cervicalisból eredő n. cutaneus colli (n. transversus colli) által képezett hurok a platysma beidegzésére. *T. I.*

ansa duodenalis: nyombélhurok *(→apparatus digestorius)*

ansa Henlei, *Henle-kacs: →ren*

ansa hypoglossi, *ansa cervicalis:* a XII. agyideg a és II—IV. C. ideg összeköttetése. A nyelvcsont alatti izmokat idegzi be. *T. I.*

ansa intestinalis: bélkacs v. bélhurok, a vékonybél elhelyezkedési módja a hasüregben.

ansa lenticularis, *ansa lentiformis:* hurok alakú pálya, mely a globus pallidusból kiindulva megkerüli a lencsemagot és a corpus subthalamicum Luysihez érkezik. Innen továbbhaladva az azonos oldali substantia nigrában, a nucleus ruberben és a commissura post. magvaiban végződik. Az extrapiramidalis rendszer része. *T. I.*

ansa subclavia Vieussensi: a sympathicus határköteg által képezett hurok az a. subclavia körül. A ganglion cervicale mediumot köti össze a ganglion cervicale inferiusszal. *T. I.*

ansa umbilicalis: köldökhurok, *(→apparatus digestorius)*

ansa Wrisbergi: a jobboldali n. splanchnicus major és a jobboldali n. vagus közötti összeköttetés. *T. I.*

Anschütz-tünet: a vakbél gázteltsége (caecum-tympania) idült bélelzáródás esetén. *B. I.*

anserin, *β-alanyl-methylhistidin:* az izomszövetben előforduló dipeptid, a β-alanin és az N-methylhistidin peptidje. Szerepe még nem ismert. *S. F. B.*

anserinus pes: lúdtalp.

Ansolysen: *→Pentolinium*

Anson fermentaktivitási vizsgálat: különböző fehérjebontó fermentek aktivitásának vizsgálata haemoglobin-oldatra kifejtett hatása révén. A vizsgálandó anyagot megfelelő pH-jú pufferoldatban, meghatározott ideig haemoglobin oldattal inkubáljuk, majd fehérjementesítés után a szűrlet aminosav tartalmát határozzuk meg a *Folin—Ciocalteu* phenol reagenssel létrehozott színreakció alapján kolorimetriásan *(→ferment-aktivitás mérése gyomornedvben).* *Ba. B.*

ansotomia: az ansa lenticularisban futó pallidofugalis rostok átmetszése Parkinson-tremor megszüntetése céljából. *Myers* és *Browder* transventricularisan, *Fénélon* transtemporalisan végezte. A *→stereotactikus műtétek* bevezetése óta nem használatos. *Z. L.*

anstaltizálódás: *→hospitalismus*

Antabuse: *→Antaethyl*

antacida: savakat közömbösítő szerek. Therapiásan hyperaciditasban használatosak. Ilyenek a *natrium bicarbonicum, magnesium oxydatum, calcium carbonicum (→calcium), aluminium hydroxydatum.* *I. B.*

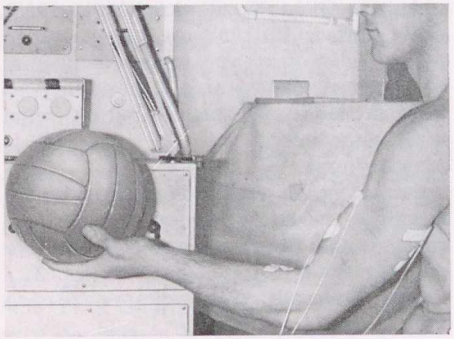
Antaethyl, *Disulfiram, Antabuse, Abstinyl, Hocan,* tetraaethyl-thiuramdisulfid $(C_2H_5)_2=NSC-S_2-CSN=(C_2H_5)_2$: vízben alig oldódó, sárgás fehér por. Bénítja az acetaldehydoxydasét, ezért napi 1—2 tbl. á 0,5 g ~ szedése mellett alkohol fogyasztás esetén enyhe, némelykor súlyos mérgezést okozó mennyiségű acetaldehyd keletkezik a szervezetben. Az arc kipirul, szapora légzés, szívdobogás, szédülés, émelygés, hányás, esetleg collapsus jelentkezik s ez az alkoholistát a szeszfogyasztástól visszariasztja. A ~ kúrát gyógyintézetben kell megkezdeni. *(→alcoholismus.)* *I. B.*

antagonismus: 1. A hajlító és feszítő izomcsoportok közötti működésviszony. — 2. A sympathicus és parasympathicus idegrendszer kölcsönhatása. — 3. Az ellentétes elektromos töltésű ionok (anionok, kationok) befolyása a szervek működésére, különösen a sejtek ingerületképzésére. — 4. Competitív ~ esetében hasonló szerkezetű, de ellentétes hatású vegyületek vetélkedése a támadáspont elfoglalásáért (pl. acethylcholin és atropin ~a). — 5. A hormonok közötti ~ a szervezet humoralis regulatiója. — 6. Pharmacologiai értelemben az ~ valamely gyógyszerhatás megszüntetése ellentétes hatású gyógyszer adásával (pl. mérgezéseknél antidotumok adása); chemotherapeuticumok és antibioticumok hatása kórokozóra. — 7. Valamely mikroorganizmusnak egy másikra gyakorolt káros hatása *(→antibiosis, →antibioticum).* *F. I.—A. Z.*

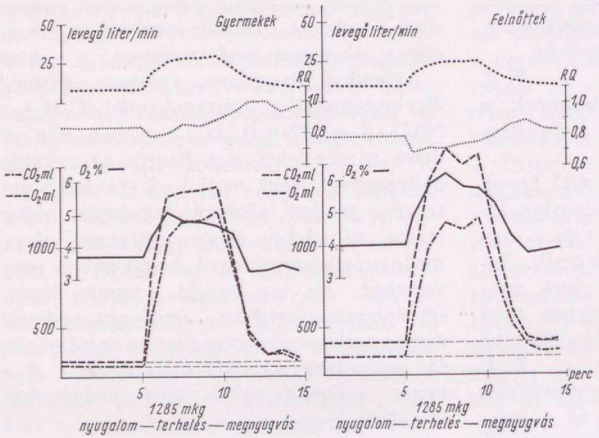
antagonista: ellentétes. — 1. anatómiában azon izmok v. izomcsoportok összessége, melyek egy adott mozgás kivitelezésében egymás ellen működnek. Ilyen pl. a m. quadriceps femoris és m. biceps femoris szerepe a

térd feszítésében, ill. hajlításában. (→*agonista*). *Antagonista aktivitás:* az izomműködés EMG és fotokimographiás vizsgálata azt mutatja, hogy a mozgás gradációjában az antagonista aktivitás mint fékező, beszabályozó mechanizmus fontos szerepet játszik. — **2.** ~ *fog, ellenes fog, ellenlábas fog:* az az alsó v. felső fog, amely a fogsorok normális záródásakor a szemköztivel találkozik. — **3.** gátlás, reflexgátlás, ~reflexek a biológiailag mindig legerősebb ingerre — prepotens inger — bekövetkező reflex a vele ellentétes reflexeket gátolja. A nyelés reflexe pl. a légzési reflexet gátolja. (→*reciprok innervatio*)

B. P.—N. M.

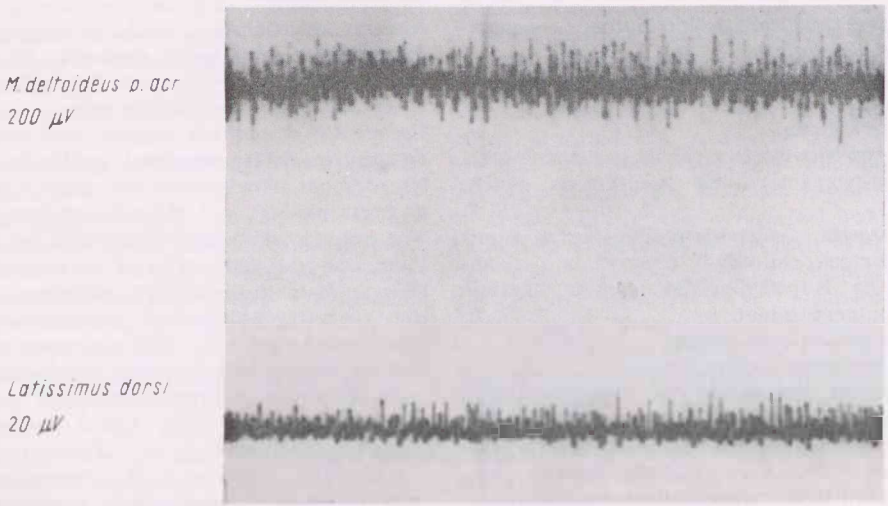
Antagonista aktivitás, 1. ábra. Izomműködés elektromyographiai vizsgálata a fő működőizmokra ragasztott érintőelektródákkal. A DISA-készüléken az akciós potenciálok az oscilloscopon láthatók, valamint lefényképezhetők

Antagonista aktivitás

antagonista tremor: antagonista izmok ritmikus reciproc innervatiója. Nyugalmi (spontan-) remegés (paralysis agitans, Wilson-betegség, arteriosclerosis, encephalitis esetén a putamen, a substantia nigra, esetleg a nucleus ruber és a thalamus gócbántalmaiban).

B. I.

Antagonista aktivitás, 2. ábra. A tűelektródokkal végzett EMG-felvételen látható, hogy karemeléskor az agonista deltoideus bioelektromos aktivitása mellett, bár jóval kisebb mértékben, az antagonista latissimus dorsiról is akciós potenciálok vezethetők le. Az arányokat az erősítések viszonya mutatja

Antal: raguzai orvos és főesperes (XIV. század vége XV. század eleje). Zsigmond német-római császár és magyar király kíséretében részt vett a konstanzi zsinaton. *R. M. Gy.*

Antal Géza (1846—89): urológus, magántanár, kórházi főorvos. *A húgyszervi bántalmaknak sebészi kór- és gyógytana* (1888) c. könyve az első nagyobb magyar nyelvű urológiai munka; németre is lefordították. Külföldön is ismertté vált a magas hólyagmetszés módosításával. *H. G.*

antebrachium, *antibrachium, alkar:* →*regio antebrachii volaris,* →*regio antibrachii* (antebrachii) *dorsalis.*

ante finem: halál előtti állapot.

antefixatio uteri: helyzetjavító műtét a *retroflexio uteri* gyógyítására. Igen sok műtéti megoldása van. Végezhető inguinalis metszésből: *(*→*Alexander—Adams-műtét)*, hasműtéttel: a méhnek a hasfalhoz való rögzítésével *(*→*ventrofixatio uteri)*, a szalagok megrövidítése révén *(*→*ventrosuspensio uteri)*; végül hüvelyi eljárásokkal *(*→*vesicofixatio uteri,* →*vaginaefixatio uteri)*. Ha a teherbejutás kívánatos és lehetséges, a ventrosuspensiós műtétek végzendők. *H. I.*

anteflexio uteri: a méh testének a méh nyakához viszonyított előrehajlása, mely normálisan tompaszöget zár be. (→még *méh helyzete)* *T. I.*

ante-mortem: halál előtti állapot.

antenatal care: →*terhesgondozás*

antenatalis: születés előtti.

Antepar: →*piperazin-tartalmú féreghajtók*

antepartalis shock, *supine hypotensive syndrome:* a terhesség vége felé hanyatfekvő helyzetben jelentkező, öntudatvesztéssel járó rosszullét, amely oldalfektetésre megszűnik. Oka: a terhes méh nyomja a vena cavát, ezért a szív nem kap elég vért. Tartós fennállása *abruptio placentae*t okozhat. *H. I.*

ante partum: szülés előtt.

antepositio musculorum oculi: a tapadási helyéről leválasztott szemizom előbbrehelyezése. Kancsalságellenes műtét. *B. B.*

antepositio uteri: a méh eltolódása az ülső hasfal irányába. Physiologiás oka: az ampulla recti teltsége; kóros oka: méh mögötti tumor, exsudatum, vérömleny stb. *H. I.*

Antergan, phenylbenzyldimethylaethylendiamin $(C_6H_5)(C_6H_5CH)=N-C_2H_4N(CH_3)_2$; egyike volt az első antihistaminicumoknak. Ma már alig használják. *I. B.*

anterior chest-wall syndroma: →*Tietze-betegség*

anterior pituitary extract: →*APE*

anterograd amnesia: tudatvesztéses állapot amnesiájának kiterjedése a tudatvesztés megszűntét követő idő egy szakára. Az ~ ideje alatt a beteg teljesen rendezett viselkedésű is lehetett. Idővel az ~ részlegesen v. teljesen megszűnhet s az emlékezet helyreállhat. Agyi sérülések (commotio, contusio cerebri stb.) fontos tünete. *H. B.*

anterolateralis infarctus: →*infarctus myocardii.*

Anteron: →*gonadotrop hormonok*

anteroseptalis infarctus: →*infarctus myocardii*

antesystolia: *WPW-syndroma, Wolff—Parkinson—White-syndroma, praeexcitatiós syndroma:* eletrocardiographiai tünetegyüttes, melynek jellemzője, hogy a pitvarról a kamrára történő ingerület átvezetődés megrövidül, a kamra ingerületbe jutását jelző ún. kamracomplexus kiszélesedik (többnyire jobbszárblock alakul ki) és az elektrocardiogramm T hulláma is abnormális lesz. *G. Gy.*

antethoracalis: mellkasfal előtti. — ~ *nyelőcsőképzés:* nyelőcsőplasztika a csontos mellkasfal előtt (→*oesophagoplastica)*. *B. I.*

anteversio, *antetorsio:* előrefordulás, elsősorban a combnyaknak és fejnek a frontalis síkhoz képest történő előrefordulása (orthopaedia). A combnyak tengelye előrefelé concav. Mértéke a femur condylusok tengelye, valamint a combnyak tengelye által bezárt szög. Az angolszász irodalomban az ~t általában nem különböztetik meg az antetorsiótól. *G. A.*

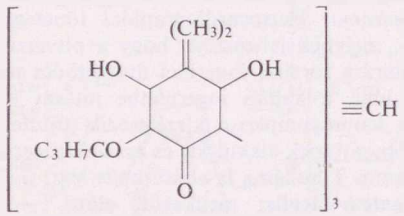
anteversio flexio uteri gravidi: a terhes méh előredőlése, előrehajlása. Kóros jellegű helyzet, mert a terhesség előrehaladtával normálisan a méh kiegyenesedik. Okai: a méhet hasfalhoz fixáló műtétek, nagyfokú lógó has, nagy tumorok, nagyfokban szűk medence. Beilleszkedési rendellenességet, korai burokrepedést, méhrupturát okozhat. *H. I.*

anteversio uteri: a méh előredőlése. Élettani körülmények között a kiegyenesített méh hossztengelye tompaszöget alkot a hüvely hossztengelyével. *H. I.*

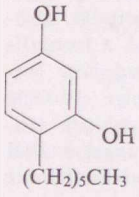
anthelix: →*auricula*

anthelminthica: féreghajtásra szolgáló szerek, a bélhuzam parazitáinak elűzésére. Úgy hatnak, hogy a bélférgeket bénítják, elpusztítják (vermicid) v. legalább a végbélbe űzik (vermifuga), ahonnét azok hashajtással

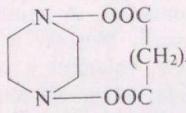
könnyen eltávolíthatók. A régebben használt ~ általában elég veszélyes mérgek voltak, ezért óvatosan kellett alkalmazni őket, hogy a bélhuzamból csak kis mértékben szívódjanak fel. (Használatuk során szeszes italok, zsíros ételek, tej kerülése). Az újabb ~ már kevésbé toxikus szerek. Eredményes használatuk a beteg kellő előkészítésén múlik. (Előző naptól salakmentes ételek a béltartalom csökkentésére). Az empirikusan megállapított adagolás csökkentése a hatás rovására megy. Adásukat követő hashajtásra rendszerint *magnesium sulfuricum* a legalkalmasabb. A kúra eredményét bélsárvizsgálattal kell ellenőrizni. A lapos férgekre ható ~t *anticestodá*nak, a fonalférgekre ható ~t *antinematodá*nak nevezzük.

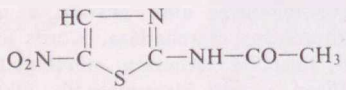
Filix-sav

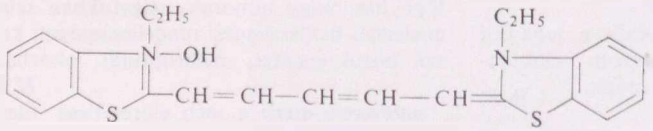
Hexylresorcin

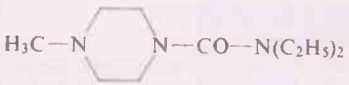
Piperascat

Trichorad

Dithiazanin

Diaethylcarbamazin *I. B.*

Anthemis nobilis, L. (compositae), *római székfű, római kamilla, nemes pipitér:* Dél- és Nyugat-Európában vadon található növény. Kb. 1 % illó olajat, gyantát és az apigonin nevű glycosidot tartalmazza. Hányást, hasmenést és abortust okozhat, *(→abortiva).* *I. B.*

antheridium: →*sexualitas*

anthocyanok: növényi festékek csoportja. Olyan *glycosid*ok, melyek aglycon része egy chromon és egy benzolgyűrűt tartalmaz. Színüket a szövetek kémhatásától függően változtatják (savanyú közegben vörös, lúgos közegben kék). Ide tartozik pl. a *cyanidin,* amely vöröskáposztában, a búzavirág és a pipacs virágjában fordul elő. *S. F. B.*

anthophobia: beteges undor v. félelem a virágoktól.

anthracoides: →*Bacillus anthracoides*

anthraco-silicosis: a porbelégzéses betegségeknek a szénbányászoknál előforduló formája, amelyre jellemző, hogy silicatokon kívül sok szénpor is rakodik le a tüdőben. A leggyakrabban előforduló *pneumoconiosis.* Lefolyása lassúbb és enyhébb, mint a tiszta silicosisé; a porbelégzés megszűnése után a folyamat progressiója meglassul. Röntgennel az infraclavicularis regióban puhább és szabálytalan foltképződés látható. Légzési elégtelenség kifejlődéséhez vezet. Ha a fentieken kívül még vaspor is bejut a tüdőbe, akkor *anthracosidero-silicosis*ról beszélünk. *Go. Gy.*

anthracosis, *antrakózis:* szénpor felhalmozódása a tüdőben. Nagy mennyiségű szénpor hosszantartó belégzése „idegentest" fibrosist *(→pneumoconiosis),* idült légcsőhurutot, tüdőtágulást okozhat. A kvarccal kevert szénpor *silicosis*hoz hasonló foglalkozási megbetegedést (anthraco-silicosis) idéz elő. *T. M.*

anthracosis cutis: szénszemcsék traumás bejutása az irhába. Állandóan megmaradó kékes-fekete folt képződésére vezet. *Be. K.*

anthranol: 9,10-dihydroxy-anthracen; a hashajtó hatású anthranolglycosidok ható részei a di- v. trioxymethylanthranolok *(→laxantia)* és ezek oxidációjával keletkező *anthrachinon*ok a chrysophanol, emodin, rhein stb. *I. B.*

anthranolglycosidok: többnyire hashajtó hatású vegyületek, melyek di- v. trioxymethylanthranolokra, ill. -anthrachinonokra (→

laxantia) és valamilyen hexosera, v. pentosera bonthatók. ~at tartalmaznak a →*rhei rhizoma*, →*frangulae cortex*, →*aloe*, →*sennae folium*. *I. B.*

anthrarobin: az alizarin reductiós terméke, 10%-os kenőcsben psoriasis th.-ra használható. A *chrysarobin*nál enyhébb hatású. *I. B.*

anthrax, *lépfene:* a *Bacillus anthracis* által előidézett heveny fertőző betegség. Sok állatfaj betegsége; az ember beteg állattól v. feldolgozott részeitől kapja meg. A B. anthracis spórája igen ellenálló, a talajban, kutak iszapjában évtizedekig fertőzőképes állapotban életben marad. Állatokban rendszerint heveny alakban, sepsis kórképében jelentkezik, magas lázzal, hidegrázással és elesettséggel. A háziállatok közül leggyakoribb a szarvasmarhán és juhon, ritkább sertésen, lovon, kutyán. Az Ascoli-féle thermopraecipitatiós próba még elföldelt és rothadt hullák esetében is lehetővé teszi a diagnosist. Állatok védőoltására gyengített vaccinákat használnak. Emberben a fertőzés behatolási kapuja szerint bőr, tüdő és bél ~ot lehet megkülönböztetni. Csak a bőr ~ ad jellegzetes tüneti képet. Gyanú esetén azonnal bakteriológiai vizsgálat szükséges a gyulladásos területből és a vérből. *Th:* korán nagy adagokban sikeres lehet a penicillin sulfonamidokkal kombinálva; adható még a gyengített ~-bacilussal immunizált lovak vérsavója, mely bakt.-ellenes védőanyagokat tartalmaz. Megelőzésül állat- és ipar-egészségügyi rendszabályok szükségesek; ezek eredményeképpen ma nálunk ~ alig fordul elő.

Bőr~, pokolvar: csípéshez hasonló papulával kezdődik a behatolási helyen, legtöbbször a karon; megfeketedő véres hólyag fejlődik belőle fájdalmas gyulladásos oedemával (pustula maligna). Kezdetben viszket és elkaparásával a környezetben is számos hólyag keletkezik hatalmas szinte az egész karra kiterjedő oedemával (~os carbunculus). Lymphangitis és a regionalis nyirokcsomók áttörése után az ~ generalizálódik, aminek bevezető tünetei hányás, rosszullét, fejfájás. Az agyhártyák véres gyulladása és az agyi erek thrombosisa miatt a beteg rövid idő alatt meghal. A prognosis a generalisatio súlyosságától függ. *Tüdő~:* súlyos haemorrhagiás bronchopneumonia, amelyhez véres pleuralis exsudatum csatlakozik. Kezelés nélkül 2—5 nap alatt halálos. *Bél~*: relative is ritka; hirtelenül kezdődik hányással, hasi fájdalommal, gyorsan kifejlődő ascitessel, majd heveny meningealis és cerebralis tünetekkel. *P. Gy.*

anthropin forma: a csontos orrüregnek alulról éles peremmel elhatárolt formája (→még *cranium*)

anthropobiológia: az általános biológiai törvényszerűségek emberi érvényesülését vizsgáló tudományág. *N. J.*

anthropogenesis: az ember származásával foglalkozó tudomány (→még *ember származása*). *N. J.*

anthropologia, *embertan: Martin* régi, de ma is közkeletű meghatározása szerint az emberszabású lények természetrajza a maguk térbeli és időbeli elterjedésében. Újabb megfogalmazása: a *Hominidák* általános és összehasonlító biológiája. *Martin* általános, rendszeres és leíró ~t különböztet meg. *Levin* és *Roginszkij* emberi morphologia, anthropogenesis és ethnogenesis tárgyköreire osztják az ~t. Az ~ mint tudomány a múlt század derekán alakult ki, első nagy művelői a német *Blumenbach* és a francia *Broca* voltak. — Az általános ~ a tudományág fogalmával, feladataival, történetével, a főemlősök származástanával, rendszerezésével, a nagy emberfajták kialakulásával, elterjedésével, az alkat és alkattípusok mibenlétével foglalkozik. Módszertana az anyaggyűjtés, a mérések és a leírások módszereivel és a felvett, gyűjtött adatok statisztikai feldolgozásának módszereivel foglalkozik. A rendszeres ~n belül somatikus, constitutios és psychologiai ~t különböztetünk meg. Az alkalmazott ~n belül igazságügyi orvostani, sport, orvosi és család ~t szokás megkülönböztetni. A rendszeres ~n belül szokásos megkülönböztetés még a paleo~, amely a subhuman és human szakaszokba tartozó leletek elemzésével, értékelésével és rendszerezésével foglalkozik, továbbá az etnikai ~. Ez utóbbin belül megkülönböztetünk történeti ~t, amely a régészeti periódusokban és történeti időben élt népességek anthropologiai vizsgálatával foglalkozik, és tényleges etnikai ~t, amely a jelenben élő népességek megjelenését és struktúráját vizsgálja. *N. J.*

anthropologiai anyaggyűjtés és vizsgálati módszerek: az embertani kutatások céljaira holt anyagot és élő emberről szóló adatokat szokásos gyűjteni. Holt anyag elsősorban is az emberi csontváz — ez lehet mai, régészeti korokból és ősember korából származó.

A régészekkel együttműködve barlangok, őskori és történeti korok temetkezőhelyeinek feltárásával gyűjtik az anthropologusok a holt anyagot. Ide kell sorolni a hulla lágyrészeinek konzervált preparátumait is (pl. összehasonlító agyvizsgálatok céljára). Az élő emberre vonatkozólag a következő adatokat szokás gyűjteni: személyi, születési, származási (földrajzi és etnikai vonatkozású) adatok; testméretek, hajminták, vércsoport adatok, bőr, haj és szemszín adatok; ujj, tenyér és talplenyomatok; leíró jellegek sémák szerint; plasztikus minták, fényképek és speciális kutatási céloknak megfelelő egyéb adatok. Az anthropologiai kutatások, vizsgálatok tudományos módszerei három nagy csoportra különülnek: alaktaniak, élettaniak és kórtaniak. Az alaktani anthropologiai vizsgálati módszereken belül megkülönböztetnek metrikus eljárásokat, melyek segítségével a vizsgált tulajdonságokat, jellegzetességeket mérés útján, számszerűen fejezik ki; a leíró (descriptív) módszerek a számszerűleg ki nem fejezhető jellegeket (pl. körömforma) megfelelő sémákkal határozzák meg, v. esetleg rajz, fénykép, plasztikus reprodukció segítségével ábrázolják. Az élettani tulajdonságok vizsgálatára valók a fiziológia módszerei (pl. vércsoportmeghatározás, vércsoportok, szérumfaktorok különböző gyakorisága az emberiség különböző népességeiben). Kórtani módszerekkel vizsgálják a különböző megbetegedések gyakoriságát prae- és historikus populatiók temetőinek csontvázanyagán (pl. palaeopathologia). Az anthropologiában a standardizált módszerekkel felvett vizsgálati adatokat előre megtervezett vizsgálati lapokra vezetik be. A vizsgálati lapok különböző tartalmúak és szerkesztésűek lehetnek a vizsgálatok célkitűzéseinek megfelelően. Ajánlatos már előre úgy tervezni, hogy a gépi adatfeldolgozásra alkalmas legyen. Megkülönböztetnek koponya és csontváz vizsgálati lapokat, etnikai, alkat, serologiai, apaság-származási és más speciális vizsgálati lapokat.

N. J.

anthropologiai műszerek: az emberi test, ill. csontváz mennyiségi és minőségi adatainak felvételére szolgáló eszközök. Legfontosabbak: *antropometer*, *rúdkörző*, *tolókörző*, *tapintókörző*, *mérőszalag*, *szögmérő*, *dynamometer*, *spirometer*, *voluminometer*, *személymérleg*, *csontmérőtábla*, *paralellograph*, valamint a *mandibulometer*.

N. J.

anthropometria, *emberméréstan:* az élő v. holt emberi testen, ill. annak egyes részein, szervein meghatározott mérőpontok segítségével, embertani műszerekkel, standardizált módszerekkel, tudományos pontosságú mérések végzése. Célja az emberi forma alaktani variációinak metrikus módon történő rögzítése. A *somatometria* az élő testen v. hullán vesz fel vonal-, ív-, körfogat-, felületi-, súly-, és térfogat-méreteket. Az *osteometria* az emberi csontváz mérésével foglalkozik. Ezen belül a *craniometria* a koponya, az *odontometria* a fogazat mérhető variációit veszi fel és elemzi. A csont- és koponyaméréstan megalapítói a svéd *Retzius*, a francia *Broca* és a magyar *Török Aurél* voltak. Az emberméréstan modern rendszerének kidolgozója a német *R. Martin.* *N. J.*

anthropomorphologia: az emberi test összehasonlító alaktanával törzsfejlődéstani, rendszertani és alkattani szempontból foglalkozó tudományág. Különösen a külső testalakot, a csontváz formaviszonyait, a lágyrészek macro- és microstructúráját vizsgálja. Ez utóbbi szakterülete a *merologia.* *N. J,*

anthropophilia: egyes élőlények — pl. szúnyogok — jellegzetes viselkedése: inkább emberből szívnak vért, mint állatokból.

J. E.

anthropotomia: emberboncolástan, *anatomia.*

anthropotoxinok: elavult kifejezés olyan mérgező anyagok megjelölésére, amelyeket az emberi test, főként a tüdők választanának ki. A kifejezés Ch. E. *Brown—Séquard*tól származik. *J. E.*

anthropozoonosisok, *zoonosisok:* olyan fertőző betegségek, amelyek állatokról terjedhetnek át az emberekre. Általában oktani alapon osztályozzák; így pl. baktériumok által okozott: anthrax, listeriosis, sertésorbánc, brucellosis, bovin gümőkór, a leptospirosisok, stb.; vírusok által okozottak: ornithosis, száj- és körömfájás, veszettség, egyes vírusos encephalitisek stb., vannak protozoonos és parazitás~ is. *Sz. I. T.*

anthropozoophilia: egyes élőlényeknek, főleg ízeltlábúaknak az a tulajdonsága, hogy emberen és állaton egyaránt élősködnek.

Z. N.

anti-A, *alpha-haemagglutinin*, *alpha-savó*, *B-savó:* A antigent nem tartalmazó emberi vérek savójában rendszeresen megtalálható, az A antigennel specifikusan reagáló isoagglutinin. *H. E.*

anti A_1, *alpha$_1$ haemagglutinin, alpha$_1$savó:* A_1 csoportú vörösvérsejtekre ható isoagglutinin, mely némely A_2 vagy A_2B vércsoportú egyén vérsavójában, mint irreguláris hidegagglutinin található és amely B csoportú egyének vérsavójából megfelelő mennyiségű A_2 csoportú vörösvérsejttel végzett absorptio útján mesterségesen is előállítható (absorbeált B savó). *H. E.*

anti-A_2, *alpha$_2$haemagglutinin, alpha$_2$savó:* némely A_1, A_1B és olykor B csoportú vér savójában található irreguláris hideg isoagglutinin jelzésére használt elnevezés. Újabban ezeket az antitesteket anti-H, v. anti-O-val, ill. ha nincsenek differenciálva, akkor anti-HO-val jelölik. *H. E.*

anti-AB: →*O-savó*

anti-Ag, *Anti-Ag^a:* az Ag savófehérje csoporttulajdonság antigénjének isopraecipitinellenanyaga, mely 7-S gamma-globulin. *H. E.*

antiaminosavak: az egyes aminosavakkal analóg vegyi szerkezetű, azokkal competitive antagonistikus hatású vegyületek. Az antimetabolitok egyik csoportja. Hatásukra az egyébként kielégítő aminosavellátás ellenére hiánytünetek léphetnek fel. *S. J.*

antianaemiás anyag: →*B_{12}-vitamin*

antianaemiás faktor: haemopoetikus, vérképző tényező. A vitaminok egy része: riboflavin, piridoxin, niacin, pantothensav, biotin, folsav, xantopterin, cobalamin. ~ a vas, réz, mangán, arsen, cobalt. Több aminosav is ~: methionin, cystein, tryptophan. Véreztetett v. alacsony O_2-nyomáson tartott állat vérsavójában megjelenő erős haemopoetikus hatású anyag a *haemopoetin*. *S. J.*

antianaphylaxia: desensibilizálással elért állapot, amelyben az allergen reinjectiójára már nem jön létre anaphylaxiás shock. Rendszerint a túlérzékenységet okozó anyag igen kis adagokban parenteralisan történő adagolásával igyekszünk az ~s állapotot elérni (→*desensibilisatio*). *S. J.*

antiantitest: gamma-globulin ellen idegen fajú állatban termelt ellenanyag. Ilyen antiglobulin savót használnak a *Coombs-test*ben. Elvileg bármely ellenanyag ellen termelhető ~; ilyen pl. az *antihaemagglutinin*, az *antiheterolysin*, az *antipraecipitin*, az *antiantitoxin* stb. *A. Z.*

antiantitoxin: az antiantitestnek az antitoxin, mint gamma-globulin ellen idegen fajú állatban termelhető fajtája. *A. Z.*

antiasthmatica: azok a gyógyszerek, melyek a hörgők izomzatának görcsét oldani képesek, és ezzel v. az antiallergiás hatásukkal az *asthma bronchiale* rohamot megszüntetik. Az →*atropinum sulfuricum* erre egymagában kevéssé alkalmas, mert a hörgizomzat görcsét nemcsak parasympathicus izgalom tartja fenn, hanem valószínűleg histaminszerű anyagok is. Az →*antihistaminicumok* is csak a betegek kisebb hányadánál hatásosak. Leggyakrabban az →*adrenalint* használjuk, melyből 0,3—0,5 mg-ot adunk sc. v. 1—10%-os finom köddé porlasztott oldatát kell inhalálni. A *species antiasthmatica ad fumigationem (atropin)* cigarettaként csak könnyű esetekben segít. A →*Propylon* 1%-os oldatban inhalálva v. 0,02 g-os tbl-ban a nyelven elszopogatva az adrenalinhoz hasonlóan hat és előnye, hogy a vérnyomást nem emeli. A *theophyllin* is jó hatású. A legsúlyosabb esetekben az antiallergiás hatású *ACTH* és *cortison* készítmények segítenek. Gyakran használt kombinációk: *Asthmamid* tbl. 0,35 mg atropint, 0,1 g theophyllint, 0,20 g amidazophent, 0,04 g papaverint és 0,04 g phenobarbituralumot tartalmaz. Naponta 1—4 tbl. *Anasthim, Asthmolysin* 1 ml-es amp. 0,5 mg adrenalint és 0,6 NE glanduitrint tartalmaz, roham esetén $^1/_2$—1 ml sc. v. im. *Solvasthmin, Thaumasthman* tbl., 0,12 mg l-hyoxiamint, 0,01 mg scopolamint, 10 mg ephedrint, 0,05 g coffeint és 0,1 g theophyllint tartalmaz. *I. B.*

anti-B, *beta haemagglutinin, beta savó, A savó:* B antigent nem tartalmazó emberi vérek savójában rendszeresen megtalálható, a B antigennel specifikusan reagáló isoagglutinin. *H. E.*

antibacterialis: baktériumellenes, baktériumokat pusztító v. szaporodásukat gátló jellegzetesség.

antibacterialis immunitas: az *immunitás*nak az a fajtája, amelyben a védettséget biztosító tényezők hatása a kórokozó és nem annak toxinja ellen irányul. *A. Z.*

antibacterialis index: →*competitiv hatás*

anti-Be^a, *anti-Berrens:* a családi vércsoportantigenek közé sorolt, a Be^a-val (Berrens) jelzett antigennel reagáló ellenanyag. *H. E.*

anti-Becker: a családi vércsoportantigenek közé sorolt, 1951-ben felfedezett Becker antigennel reagáló anti-test. *H. E.*

antiberi-beri-vitamin: →*aneurin*

anti-Berrens: →*anti-Be^a*

antibiogramm: laboratóriumi jelentés, melyből megállapítható bizonyos baktériumok resistentiája v. érzékenysége egyes an-

tibioticumokkal szemben. Az ~-mal lehetővé válik a hatásos antibioticum kiválasztása, a „célzott" kezelés. *B. I.*

antibionta: antibiotikus tulajdonságú mikroorganizmus.

antibiosis, *mikroorganizmusok antagonizmusa:* mikroorganizmusok együttes tenyésztése során észlelhető jelenség, amely abban áll, hogy az egyik mikroba egy másiknak szaporodását, életjelenségeit gátolja és ilyen módon a másik mikrobát károsítja, v. elpusztítja. Az ~ ilyenformán a symbiosis ellentéte. Az ~ oka többféle lehet pl. savtermelés stb., leginkább azonban fajlagos hatású antibakteriális, v. antifungális anyagcsereproduktumok következménye. Utóbbiak neve: antibioticum. Az ~ a legkülönbözőbb baktériumok és gombák között előfordul, a baktériumok és gombák ellen irányuló nagy hatású antibioticumot termelő legtöbb mikroba azonban a Streptomycetaceae baktériumcsalád tagjai között fordul elő. Az ~ biológiai jelentősége még vitatott. Az ~ jelenségét már a múlt században is ismerték (első leírója *Pasteur* volt), gyakorlati hasznosítására azonban csak a penicillin felfedezésével került sor. *A. Z.*

antibioticum: főleg a gombák és magasabb rendű növények által is termelt olyan anyagok, melyek a táptalajért velük vetélkedő más mikroorganizmusok szaporodását gátolják, sőt azokat el is ölik. *Fleming* már 1929-ben megállapította, hogy a Penicillium notatum penészgomba bactericid anyagot termel. H. W. *Florey* és *Chain* 1940-ben kimutatták, hogy ez az anyag, a *Penicillin,* a gennyokozó coccusokkal fertőzött egereket meggyógyítja. 1946-ban állították elő a Penicillint kristályosan, s azóta gyárilag termelik. Ma is még ez a legfontosabb ~. Ezt követte a *Streptomycin* (S. A. *Waksman*), a *Gramicidin (Gauze,* 1946), az *Aureomycin* és *Chloramphenicol* (1948), *Erythromycin* (1952) stb. felfedezése. Sok száz ~ot állítottak már elő, ezek nagy része azonban toxicitása miatt nem használható. Jó formán minden kórokozó ellen tudunk már ~mal védekezni, s így számos, régebben halálos betegséget gyógyítani. Az *~kezelés árnyoldalai:* **1.** sokszor indokolatlanul és nem elegendő mennyiségben adják, és így a kórokozók megszokják az ~ot, resistens törzsek alakulnak ki. **2.** A kórokozók túl gyors elpusztítása zavarhatja az immunitás kifejlődését, ezért gyakori a recidiva, v. az újrafertőződés. **3.** A belsőleg adott széles spectrumú ~ok megzavarják a bélflóra normális egyensúlyát, a saprophyta baktériumtörzsek elszaporodnak és pathogenekké válhatnak. (Veszélyes Staphylococcus-dysenteriák). A Candida seu Monilia albicans gomba a szájból a légutakba kerülhet, és súlyos moniliasist okozhat. A bőrön, a hüvelyben és a végbélben is kiterjedt gombafertőzések keletkezhetnek. **4.** A bőr- és sebfertőzések gátlására lokálisan használt Penicillin v. más ~ mint allergen szenzibilizálhatja az embert, s ennek következtében egy későbbi komoly fertőzés Penicillin-therapiája esetén súlyos allergiás megbetegedés keletkezhet (bőrkiütések, asthma, sőt halálos anaphylaxiás shock). A céltudatos ~therapiát pontos diagnosisnak kell megelőznie. A kórokozó ismeretében kell kiválasztani a leghatékonyabb ~ot, és megfelelő nagyságú adagban kell adni. Nem helyes egyszerre többféle ~ot adni. Ha az elsővel nem értünk célt, akkor a kórokozót ki kell tenyészteni, és ~-érzékenységét megállapítani (→*antibiogramm).* Az egyes ~ok között antagonismusok és synergismusok is fennállhatnak. A kereszt-resistentia a kórokozónak két, többnyire hasonló szerkezetű ~mal szemben az egyik adását követően kialakuló resistentiája. Az ~mal együtt adott chemotherapeuticum a resistentia kialakulását késleltetheti. A ~okat a következő módon csoportosíthatjuk: *a) Penicillin*-csoport; *b)* tbc-re hatók: *Streptomycin, Neomycin, Kanamycin, Viomycin; c)* Gram-pozitív, resistens baktériumokra hatók: *Erythromycin, Novobiocin, Vancomycin, Vistocetin, Oleandomycin; d)* széles spectrumú ~ok *Chlorocid, Tetran; e)* polypeptidek: *Bacitracin, Tyrothricin, Polymyxin, Colistin; f)* gombafertőzések ellen hatók: *Nystatin, Griseofulvin, Fumagillin; g)* daganatokra hatók: →*cytostatica.* — Az alábbi táblázat mutatja, hogy néhány jó antibioticum segítségével úgyszólván minden baktériumos fertőzéssel szemben sikeresen küzdhetünk. Vannak olyan antibioticumok is, melyek a nagyobb (100—300 mμ) vírusok okozta betegségeket is tudják gyógyítani. A Tetran és Chlorocid még a herpes zoster vírusára is hat, bár lehetséges, hogy nem közvetlenül. A kicsiny és középnagyságú (10—100 mμ) vírusokra a jelenleg ismert antibioticumok nem hatnak. *I. B.*

antibioticum-túlérzékenység: antibioticumok iránti allergiás túlérzékenység. Okozhatja olyan penészgombákkal szemben kifejlődött túlérzékenység, amelyekből anti-

Antibioticumok hatáserőssége a kórokozókra

Kórokozó neve	Antibiotikus hatás foka			Megjegyzés
	erős	közepes	gyenge	
Gram-negatív coccusok:				
Neisseria gonorrhoeae	P	T	C	
Neisseria meningitidis	P	T	C	
Neisseria catarrhalis	P	T	C	
Veillonellae	P	T		
Gram-pozitív coccusok:				
Micrococcusok	T	P		
Staphylococcus aureus	T	P		
Staphylococcus albus	T	P		
Streptococcusok (aerob és anaerob)	P	T	C	
Streptococcus pyogenes	P	T	C	
Streptococcus haemolyticus	P	T	C	
Streptococcus viridans	P	T		
Streptococcus (enterococcus) faecalis	T	S		
Diplococcus pneumoniae (pneumococcus)	P	T	S	
Gram-negatív baktériumok:				
Aerobacter aerogenes	T	S		
Bacteroides fragilis	T	S		
Bacteroides funduliformis	T	S		
Brucellák	T, C	S		
Donovania granulomatis	T	S		
Eberthellae (typhus) bact.	C	T	S	
Escherichia coli	T	C, S		
Fusobact. Plaut-Vincenti	P			
Haemophylus Ducrey-i	T, C	S		
Haemophylus influenzae	S, C	T		
Haemophylus pertussis	T, C	S		
Klebsiella pneumoniae	S, T			
Malleomyces mallei	T	S		
Moraxellae	T, C	S		
Paracoli bact.	S,T,C			
Pasteurella tulariensis		S		Neomycin
Proteus vulgaris		T	S, C	Polymixin
Pyocyaneus bact.	C	T	S	
Salmonellae	C	T	S	
Shigellae	T	C, S		
Cholera bact.	T	S		
Vibrio proteus	T	C, S		
Gram-pozitív baktériumok:				
Corynebacterium diphtheriae	P	T		Antitoxin
Erysipelothrix erysipeloides	P	S		
Erysipelothrix rhusiopathiae	P	S		
Mycobacterium tuberculosis	S			PAS, Isonicid
Spóraképző baktériumok:				
Bacillus anthracis	P, T	S		
Clostridium septicum	P	T		
Clostridium tetani	P	T		
Spirillumok:				
Borrelia recurrentis	P	T		
Borrelia Vincenti	P	T		
Leptospira canicola		P, T		
Leptospira icterohaemorrhagiae		P, T		
Leptospira grippo-typhosa		P, T		
Spirillum minus	T			
Treponema mucosum	P	T		
Treponema pallidum	P	T		

Kórokozó neve	Antibiotikus hatás foka			Megjegyzés
	erős	közepes	gyenge	
Protozoák:				
Entamoeba histolytica		T		
Trichomonas vaginalis			T	Boragin
Rickettsiák és nagy vírusok:				
Rickettsia prowazeki	T, C			
Rickettsia quintana	T, C			
Rickettsia typhi	T, C			
Chlamydozoon oculogenitale	T			
Chlamydozoon trachomatis	T			
Coxiella burnetti	T			
Miyagawanellák	T, C			

Jelmagyarázat: P = Penicillin, S = Streptomycin, C = Chloramphenicol, T = Tetracyclin

bioticumot állítanak elő, valamint az antibioticumok allergizáló hatása. A megfelelő antitesteket sikerült kimutatni. Az antibioticumok lokális (kenőcs stb.) alkalmazása során kialakult ~ okozza a penicillin és a dihydro-streptomycin urticariát, dermatitist, exanthemát, ekzemát. A parenteralisan alkalmazott penicillin túlérzékenység esetében shockot, oedemát, arthralgiát, a streptomycin lázat okozhat. A tetracyclin csoportba tartozó antibioticumok ritkán *albuminuriát*, igen elvétve *haematuriát* idézhetnek elő. Chloromycetin alkalmazása következtében vérképzőszervi elváltozások jöhetnek létre. *Br. P.*

antibiotikus incidens: →*amicrobiosis intestinalis*

antibiotikus-resistentia: →*resistentia*

antibiotikus spectrum: azon baktériumok — mikrobák — összessége, amelyekre egy bizonyos antibioticum hatása kiterjed. Széles spektrumú antibioticumok pl. a tetracyclinek, amelyek baktériumokon kívül a Rickettsiákra és egyes nagyobb vírusokra is hatással vannak. *A. Z.*

antibiotin: biotint (H-vitamin) antagonizáló anyag. Ilyen a desthiobiotin, amely antimetabolitja a biotinnak, és az avidin, amely a biotint megköti s ezáltal hatástalanítja. *S. J.*

antiblastikus: sejtpusztító, sejteket (általában rosszindulatú daganat sejtjeit) ölő, fejlődésüket gátló anyag, orvosszer. *B. I.*

anti-c, *anti-hr, anti-I:* a Rhesus-vércsoportrendszer 1941-ben felfedezett c antigenjének ellenanyaga. *H. E.*

anti-C, *anti-rh'*: a Rhesus rendszerbeli C antigennel reagáló ellenanyag. *H. E.*

anti C^w, *anti-Willis:* a Rhesus-vércsoportrendszerbeli C antigen egyik, 1946-ban felfedezett és C^w-vel jelölt (Willis) variánsának ellenanyaga. *H. E.*

anti C^x: a Rhesus-vércsoportrendszer 1954-ben felfedezett ritka, C^x antigenjével reagáló antitest. *H. E.*

anti-Ca, *anti-Cavalière:* a ritka, családi vércsoportantigenek közé sorolt, Ca-val jelzett antigennel reagáló ellenanyag. (A Caval jelzett antigent 1953-ban fedezték fel.) *H. E.*

anticancerogen, *anticarcinogen effektus:* rákellenes hatás. Sokirányú lehet, így pl. ~ a máj normál működése is, mert a tumort okozó steroidokat bontja. ~ hatású minden a purin, pyrimidin és fehérje anyagcserét gátló anyag, mert gátolja a tumorsejtek felépítését, ilyen pl.: a mercaptopurin, a methylpterin, az azaserin. Ugyanígy hatnak az urethan és más kémiai anyagok, sőt a sugárzások is. *S. J.*

anticarcinogen effektus: →*anticancerogen*

anti-Cavalière: →*anti-Ca*

anti-Cellano: →*anti-k*

anticestoda: a laposférgek (→*Plathelminthes*), a galandférgek, (→*Cestoidea*) és mételyek (→*Trematoda*) osztályába tartozó bélférgek elűzésére használatos anthelminthicumok: *Filicis maris rhizoma, Kamala, hexylresorcin, chinacrin, Velardon, papain. I. B.*

anti Chr^a: jelenleg rendszerbe nem sorolható, Chr^a-val jelölt vércsoportantigennel (melyet 1955-ben fedeztek fel) reagáló antitest. *H. E.*

anticipatio: megelőzés, szabályos idő előtti megjelenés. Mai felfogás szerint az egész anticipatio (→*anticipatio törvénye*) csak látszólagos és genetikai áltünemény. *Gy. B.*

anticipatio törvénye *(Morel* és *Mott)*: valamely öröklődő betegség nemzedékenként fokozatosan fiatalabb életkorban történő megjelenése. *J. E.*

anticoagulansok, *alvadásgátló anyagok:* a vér alvadását elősegítő tényezők vagy azok aktiválódása ellen irányuló hatóanyagok. A fiziológiás ~ *(→táblázat)* a vér normális alvadóképességének fenntartásában jelentősek. Fokozott mennyiségben vérzéseket okoznak, mennyiségi, v. hatáscsökkenésük thrombosis hajlamot hoz létre. Az állati szervekből izolált fiziológiás *heparin*, valamint a szintetikus ~ *(→dicumarin, →phenylindandion)* a thrombosis therapiájában fontos szerepet játszanak. *G. M.*

Fiziológiás anticoagulansok

Antithromboplastinok:
Heparin + cofactor (Howell)
Antikephalin (Tocantins)
Gátlótestek (Deutsch)
Szöveti antithromboplastin (Lancanthin és Ware)
Thromboplastin inactivator (Spaet és Garner)
Antiaccelerin (Kingsley, Hoerder)
Anticonvertin (Jürgens)
Antiprothrombin (Howell)
Antithrombinok:
Antithrombin I. (Fibrin)
Antithrombin II. (Heparin + cofactor, Astrup)
Antithrombin III. (Scrumantithrombin, Morawitz)
Antithrombin IV. (Antithrombin accelerator, Seegers)
Antithrombin V. (Immunantithrombin, Loelliger és Hers)
Antithrombin VI. (Fibrinogenből keletkező antithr. Kowalski)

anticoagulantia: véralvadást gátló szerek. A Ca-ion megkötésével gátolják a vér alvadását a *natrium fluoratum (→fluor), natrium citricum, ammonium oxalicum*. A thrombosis veszély elhárítására iv. *Heparin*, p. os *dicumarolum* és származékai adhatók. *I. B.*

anticomplementaer hatás: complement inaktiváló, elroncsoló hatás, ill. a hatás csökkentése. Számos anyagnak van ~a; ilyenek pl. a citrát és oxalát vegyületek is, amelyek a complement hatását elősegítő Mg-ionokkal interferálnak. ~-a van a friss vérsavónak is. *A. Z.*

anticomplementaer savó: complement inaktiváló hatással rendelkező vérsavó. Ilyen a durva dispersitású globulinokat tartalmazó friss vérsavó. *A. Z.*

anticonceptio, *contraceptio, fogamzásgátlás:* a nem kívánatos terhesség létrejöttének megakadályozása. A születésszabályozás egyedüli helyes módja. — Módszerei: 1. ún. természetes módszerek, eszközök alkalmazása nélkül (→*Knaus—Ogino-szabály* alkalmazása, →*coitus interruptus*, →*coitus reservatus)*: 2. mechanikus eszközök alkalmazása (→*coitus condomatus*, →*cervix sapka*, →*Mensinga-pessarium* —hüvelyi diaphragma —, →*intrauterin pessarium)*: 3. kémiai anticoncipiens szerek: spermakárosító anyagot tartalmazó tabletták, geléek, öblítőszerek alkalmazása. Ezek a spermatozoonokat bénítják v. elpusztítják. Főleg a *phenylhiganyborát* és *-acetát (phenomerborum, thiomersal)* 0,02%-ban, az *invert szappanok* 0,2—0,5%-ban, a *p-oxybenzoesavasmethylester* 0,1%-ban, a *chinin* 0,2%-ban és az *acidum boricum* 1—2%-ban használatos, ill. ezek kombinációja. Ilyen készítmény a *Timidon* tabl. és gelée, valamint a *Spermicid* kenőcs. — 4. →*sperma ellenanyag* képzése, 5. →*hormonalis anticonceptio* (→még *anticoncipiens szerek)*. *H. I.*

anticoncipiens szerek: a fogamzás meggátlására szolgáló vegyi anyagok. A lokálisan, tbl., gelée, öblítés alakjában alkalmazhatók a hüvelybe került spermatozoonok elpusztítására. Ezek nem specifikus hatásúak, hanem fertőtlenítőszerek: phenylhigany borát v. acetát, bórsav 1—2%-ban, invert szappanok, mint cetylpyridiniumbromid v. -chlorid v. benzalconiumchlorid, továbbá chinin 0,2%-ban stb. Ilyen készítmény a tabl. és gelée alakjában használt *Timidon*, a tabl. cetylpyridinumbromidot, a gelée ezenkívül tejsavat, chinint és bórsavat tartalmaz. Az ún. oralis anticoncipiensek szintetikus, progestativ, hormon természetű anyagok, melyek ún. pseudograviditas állapotot létrehozva, csökkentik a hypophysis elülső lebenyének gonadotrop hormon termelését, és így újabb tüszőérés nem lehetséges. A menstruatiós cyclus 5—25. napjáig szedve, meggátolják a terhesség létrejöttét. Hirtelen elvonásukra, menstruatiós vérzés indul meg; tartós elhagyásuk esetén normális lefolyású terhesség lehetséges. A legbiztosabb ~ek az oestrogon és progesterogen, hormon kombinációk. A gyomor bélcsatornából jól felszívódnak.

Ilyen készítmények a *Lynestrenol* v. *Orgametril* (17-α-aethinyl-17-β-hydroxy-oestr-4-en), a *Lyndiol*, mely az előbbi vegyületen kívül *Mestranolt* methoxyaethinyl-oestradiolt tartalmaz, *Primalut N* (17-q-aethinyl-19-nortestosteron) a *Noracyclin*ben pedig 5 mg Lynestrenol és 0,15 mg Mestranol van. Az *Enovid*, *norethynodrelt* [17α-aethinyl-17β-hydroxy-$_1$ 3-keto-$\Delta^{(5,1)}$ oestren] tartalmaz. Hasonló összetételűek: *Anvolar*, *Volidan*, *Conovin*, *Previson*, *Ovulen*, *Infecundin* is. Eddig, egyesek virilizáló hatásán kívül, irreversibilis károsodást velük kapcsolatban nem észleltek. *I. B.*

anticyclonok: eredetileg olyan levegőtestek, amelyek központjában légnyomásmaximum van és amelyeken belül a levegő az északi féltekén az óramutató irányában, a déli féltekén azzal ellentétesen halad. Újabban azokat a területeket nevezik így, amelyek felett egy *lesikló felület* fekszik. A légnyomás itt igen gyakran maximális, de száraz, derült idő csak a lesiklófelület egyik oldalán szokott lenni, ott, ahol a lesikló levegő egyre erősebb nyomás alá kerül, felmelegszik, relatív nedvessége csökken (→*cyclonosis*, →*orvosi meteorológia*). *J. E.*

anti-d, *anti-Hr$_o$*, *anti-hr$_\delta$:* a Rhesus-vércsoportrendszerhez tartozó, 1946-ban nem teljesen bizonyítottan felfedezett d antigen ellenanyaga. *H. E.*

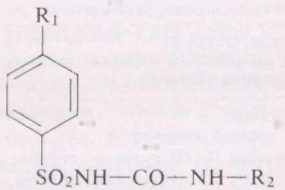
anti-D emberserum, *anti-Rh$_o$ emberserum:* anti-D isohaemagglutinint tartalmazó steril emberi vérsavó Rh(D) tulajdonság vizsgálatára. Hivatalos készítmény (Ph. H. V.). *A. Z.*

antidepressiva: →*thymoanaleptica*

anti-D gamma-globulin, *anti-D IgG*, *anti-D immun-gamma-globulin:* Rh(D) faktor ellen magas antitest titerű humán immun-gamma-globulin készítmény, amelyet az Rh isoimmunisatióból származó újszülöttkori haemolytikus betegség kivédésére használnak. Különösen nagy a veszélye a terhességi isoimmunisatiónak, ha az Rh(D) negatív anya Rh(D) positiv újszülöttje AB0 vércsoportra nézve compatibilis az anyával és a szülés alatt foetalis sejtek nagyobb mennyiségben kerülnek az anyai keringésbe (foeto-maternalis transfusio). Az ilyen primipara anyának, vagy multipara, de előző terhességek alatt még nem immunizálódott anyának szülés után 18—36 órával 5 ml anti-D-gamma-globulint adnak. Az így passzive bevitt ellenanyag eltávolítja az anyai keringésből a bekerült Rh(D) pos. foetalis sejteket és így kivédi az anya isoimmunisatióját. *H. Zs.*

anti-Di^a, *anti-Diego:* a Diego-vércsoportrendszer 1955-ben felfedezett első, Di^a-val jelzett antigenjével reagáló antitest. *H. E.*

antidiabetica: diabetes elleni szerek. Egyes sulfanylamid származékok az insulinhoz hasonlóan tudják a kísérleti állatok vércukorszintjét 1—2 óra alatt csökkenteni 1—2 napi időtartamra, mégpedig nemcsak sc., hanem p.os adás mellett is. Alloxan- v. pancreasdiabeteses állatokon nem hatnak, hatásukhoz tehát insulin jelenléte szükséges. Valószínűleg az insulinbontó enzymeket bénítják. Tapasztalat szerint csak a 40 éven felüli cukorbetegeken hatnak jól, a fiatalkorú és sovány betegek a kezelésre kevésbé alkalmasak. Enyhe, az étrend szabályozásával kielégítő állapotban tartható insulin nélküli esetekben ambulanter is adhatjuk ~t. Az olyan betegeken, akiknek napi 30 NE az insulin szükségletük, kellő ellenőrzés mellett egyszerre elvonhatjuk az insulint, súlyosabb esetekben azonban csak fokozatosan hagyjuk el és pótolhatjuk azt az alább felsorolt ~kal: *Bucarban* tbl.

Bucarban R_1: NH_3, R_2: $(CH_2)_3\ CH_3$
Oterben R_1: CH_3, R_2: $(CH_2)_3\ CH_3$
Oradian v. *chlorpropamid* R_1: Cl, R_2: C_3H_7

Phenphormin $C_6H_5CH_2-CH_2-\underset{H}{N}-\underset{NH}{C}-NH-\underset{NH}{C}-NH_2$

Nadisan, *Invenol*, *Carbutamid*, *Oranil*, *BZ*55, 0,5g N-sulfanyl-N'-butylcarbamid. →*Oterben* tbl., *Orinase*, *Tolbutamid*, *Artosin*, 0,5g N-(4-methylbenzolsulfonyl)-N'-butylcarbamid. *Oradian* tbl. 0,2g N-p-chlor-benzolsulfo-N'-ciklohexylcarbamid. D.: Az első nap 4—8 tbl.-t, a második nap 3—6 tbl.-t, a harmadik nap 2—5 tbl.-t adunk; a vércukorszint normalizálódása után fenntartó adag napi 1—3 tbl. Némelykor gyomorpanaszok, fejfájás, fülzúgás, alcoholintolerantia, paraesthesia, allergiás bőrkiütések jelentkeznek. A vérkép is ellenőrzendő, mert agranulocytosis lehetséges. *Chlorpropamid*, *Diabinese*, 1-propyl-3-(p-chlorophenyl) sulfonylurea, tartósabban és erősebben hat, napi 0,25—0,75 elegendő. *Phenformin*, *DBI*,

N'-β-phenaethylbiguanid a vércukorszintet pancreasfosztott állatban is csökkenti, valószínűleg a glycose anaerob anyagcseréjét gyorsítja. Diabetesben napi 0,05—0,075 g-os adagban használható. *I. B.*

antidiaphoretica: izzadást gátló szerek, ilyen hatásúak a parasympatholytica. Főleg az atropin és a novatropin használatos erre a célra. Egyes altatóknak is van ~ hatása. Ecetes lemosások is csökkenthetik tbc-ben az éjjeli izzadást. Hónalj- s lábizzadás ellen ecsetelés formaldehydum solutum, 10%-os szeszes v. vizes oldattal, v. 20%-os aluminium chloratum oldattal. *I. B.*

anti-Diego: →*anti-Di*^{a}

anti-D IgG: →*anti-D gamma-globulin*

anti-D immun-gamma-globulin: →*anti-D gamma-globulin*

antidiuretikus hormon, *ADH, adiuretin:* hypophysis hátsó lebeny kivonatból előállított aktív principium, amelynek vérnyomásemelő (vasopressin) és diuresist gátló hatása van. Tisztítása és szintézise is sikerült *(du Vigneaud):* 9 aminosavból álló polypeptid (vasopressin). A hypothalamus supraopticus magvaiban képződik, majd a nyélen keresztül a hátsó lebenybe jutva, ott raktározódik, ill. felszabadul. Hatását csak akkor fejti ki, ha a vizelet híg, vagyis ún. *vízdiuresis* állapotában. Hatására a vizelet mennyisége csökken, osmotikus koncentrációja emelkedik. Az ~ secretiójának adaequat ingere az osmoreceptorok működése révén a vér osmotikus koncentrációjának emelkedése (hyperosmosis) v. a testnedvek térfogatának csökkenése (hypovolaemia). Spontán kifejlődött v. kísérletileg létrehozott ~ hiány esetén →*diabetes insipidus* jön létre. *Meghatározása:* legtöbb szerző a vizsgálandó anyag diuresist gátló hatását használja testként. Nem anaesthetizált patkányoknak v. egereknek, testsúlyuk 5%-ával azonos mennyiségű vizet adnak gyomorszondán át v. ip. A vizsgálandó anyagot subcutan, v. ip. injiciálják. Bizonyos időközökben kiürítik az állat hólyagját és így diuresis görbét vesznek fel, meghatározva a maximális diuresis idejét, v. azt az időt, amely alatt a beadott víz fele kiürül. Az eredményt standard hátsólebeny készítmény hatásával hasonlítják össze. Az ADH hatás a vizeletürítéssel fordítva arányos. *B. P.—S. E.*

antidotarium, *antrorarium:* vények gyűjteménye hatásuk és alkalmazásuk leírásával.

antidotum, *ellenszer, ellenméreg, alexipharmacon:* általában olyan anyag, mely a szervezetbe jutott mérgező anyagot fizikai, fiziko-kémiai, kémiai v. pharmacologiai úton hatástalanítja, ill. hatását csökkenti, v. a méreg által okozott kóros tünetekkel ellentétes hatást fejt ki. *(→ellenméreg)* *Br. P.*

antidromos típusú ingerületvezetés: afferens ideg axonján az impulzusok centrifugalis irányú terjedése. Helyi vasodilatatiót létrehozó axonreflexben játszik szerepet. *B. P.*

anti-Duffy^a: →*anti-Fy^a*

anti-Duffy^b: →*anti-Fy^b*

antidysplasia: eltorzítottság érzése, ill. az eltorzítottság következményei iránt érzett ellenszenv. Az az érzés, amely testi hibás fejlődésű, de normális idegrendszerű embereket esztétikai (kozmetikai), plasztikai műtét kérésére készteti valamely a normálistól eltérő, többnyire feltűnő alakbeli elváltozás (pl. elálló fülek) miatt. J. *Joseph* német sebésztől származó kifejezés. *Z. J.*

anti-E, *anti-rh":* a Rhesus-rendszerbeli E-antigennel reagáló ellenanyag. *H. E.*

anti-e, *anti-hr":* a Rhesus-vércsoportrendszer 1945-ben felfedezett *e* antigenjének ellenanyaga. *H. E.*

anti-E^w: a Rhesus-vércsoportrendszer 1955-ben felfedezett, E^w antigenjével reagáló antitest.

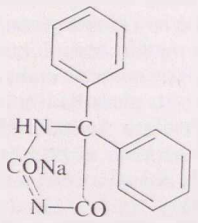
antiemetica: hányás és hányinger csillapítására használható szerek. Ha a hányást v. hányingert csak a gyomorral kapcsolatos okok váltják ki, peripheriás hatású szereket, pl. helyi érzéstelenítőket v. enyhe adstringenseket is lehet használni. A legtöbb esetben azonban centralis támadáspontú antiemeticumokra van szükség. A legrégibb ilyen hatású anyagok a scopolamin- és atropinkészítmények. Enyhe esetekben jól beválnak a trichlorisobutylalcohol és a barbituratok is. Komolyabb esetekben leghatásosabbaknak egyes antihistamin- *(Benadryl, Vomex A, Dramamine, Daedalon)* és phenothiazin- *(Hibernal, Pipolphen, Prochlorperazin, Perphenazin)* készítmények bizonyultak.

antiendotoxin: a baktériumok endotoxinjához kötött antigen ellen termelődő ellenanyag. A szervezet a baktériumok endotoxinja ellen tulajdonképpen nem termel ellenanyagot, mert az endotoxinok nem antigenek. Az endotoxinhoz kötött antigen ellen termelt antibakteriális ellenanyag azonban gátolja a kórokozó életműködését és így közvetve az endotoxinok hatását is. *A. Z.*

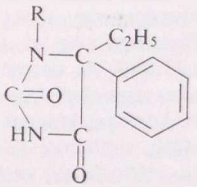
antientropiás folyamat: →*ectropiás folyamat*

antienzym: →*antiferment*

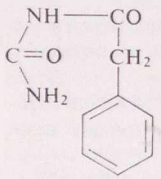
antiepileptica: az epilepsiás rohamokat gátló szerek; az agykéreg motoros területeinek és az agyalapnak ingerlékenységét csökkentik. Kísérleti állaton az ~ után egyes görcsokozók (→*pentamethazolum*) és az electroshock nem váltanak ki epileptiform görcsrohamot. Ilyen hatásúak: *brómsók, phenobarbituralum, hidantoinok, diphentoin-natrium*, a *Sacerno, Neophedan, Diphedan Ptimal* és *Sertan*.

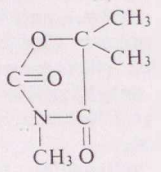
Diphentoin natrium

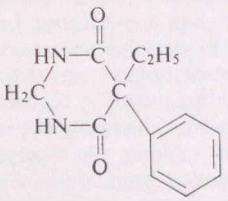
Nirvanol R : H
Sacerno R : CH_3

Neophedan

Ptimal

Sertan

I. B.

anti-f, *anti-hr:* a Rhesus-vércsoportrendszer 1953-ban felfedezett f-antigenjével reagáló ellenanyag. *H. E.*

Antifebrin: acetanilidum (→*antipyretica*).

antiferment, *antienzym:* egy ferment, mint antigen ellen képződő ellenanyag; egyes esetekben a fermenttel praecipitatiót ad, más esetben (de nem általában) az enzym működését gátolja. *S. F. B.*

antifibrinokinase, *antikinase:* a *profibrinolysin*t aktiváló *fibrinokinase* fermentgátló anyaga. Szövetnedvben és plasmában egyaránt kimutatható. (→még *fibrinolysis*). *G. M.*

antifibrinolysin, *antiplasmin, fibrinolysin inhibitor:* a *fibrinolysis*t végző proteolytikus ferment, a *fibrinolysin* gátló anyaga. A globulinokhoz tartozó fehérje, plasmában és serumban egyaránt megtalálható. A thrombocytakivonatok is tartalmaznak ~t. (→ még *fibrinolysis*). *G. M.*

anti-fibrinolysin-vizsgálat: →*fibrinolysis,* →*Halse-fibrinolysis vizsgálat,* →*Ratnoff-,* →*Ungar-fibrinolysin meghatározás,* →*fibrinolysin meghatározás.*

antifungalis anyagok: →*antimycotica*

anti-Fy^a, *anti-Duffy^a:* a Duffy-vércsoportrendszer 1950-ben felfedezett első, Fy^a-antigenjével reagáló antitest. *H. E.*

anti-Fy^b, *anti-Duffy^b:* a Duffy-vércsoportrendszer 1951-ben felfedezett második, Fy^b-antigenjével reagáló antitest.

anti-Gc: az alpha$_2$ fehérjetartomány csoportspecifikus fehérjekomponensének (Gc) ellenanyaga. *H. E.*

antigen, *antisomatogen:* parenteralis bejutása révén a szervezet fehérje-synthesisét oly módon megváltoztató anyag, hogy vele reakcióba lépő immunglobulinok, ún. ellenanyagok keletkeznek. Minden fajidegen fehérje és nagy molekulasúlyú polysaccharida lehet antigen (mikroba, toxin stb.), ezek teljes antigenek, mig lipoidok és egyéb anyagok mint félantigenek (haptenek) fehérjéhez kapcsolódva fejtenek ki ~ hatást. Az antisomatogen kifejezés *Detre-Deutsch* László magyar kutatótól származik (1897), ebből lett később az ~ kifejezés (→még *allergen*). *A. Z.*

antigen-antitest-reakció: →*allergia*

antigendeterminans: →*faktor*

antigenegység: valamely antigennek bizonyos serologiai reakció kiváltásához szükséges minimális mennyisége. *A. Z.*

antigenek mozaik-teóriája: →*mozaik-teória*

antigen-formula: →*antigen-szerkezet*

antigenicitás, *antigen potential:* az antigen hatóképessége, az antigen immunválaszt kiváltó képessége, mely függ az antigenek minőségétől, alkalmazási módjától, mennyiségétől, behatási időtartamától. Több antigen egymás hatását v. teljesen gátolni képes, v. csak a legerősebb antigennel szemben indul meg ellenanyagtermelés. Ez utóbbi jelenség az antigenversengés. Pl. vércsoportantigenek vonalán minél több az egyidejűleg ható antigenek száma, annál kisebb a valószínűség arra, hogy bármelyikkel szemben antitest-termelés indul meg. *H. E.*

antigenotherapia: →*vaccinotherapia*

antigenpneumonitis (Sante-Wyatt): allergiás pathogenesisű gammaglobulin megszaporodással, Hargraves—Haserick lupus sejttel járó betegség. Prognosisa kétséges: gyógyulhat, de lehet lupus erythematosus részjelensége is. *Th.:* antiallergiás kezelés (antihistaminicumok), antibioticumok, kideríthető aetiologia esetén specifikus, ismeretlen faktor esetén aspecifikus desensibilizálás megkísérelhető. *Br. P.*

antigen potential: →*antigenicitas*

antigen-próba: allergen kimutatására szolgáló eljárás, az *Arthus-jelenség*en alapul. A scarificált bőrre v. a bőrbe adott antigen hatására pozitív esetben piros udvarral körülvett göb alakul ki 20—30 perc elteltével (korai reakció), v. 6—24 óra múltán (késői reakció). Controllként élettani konyhasóoldat és 1 : 10.000 hígítású histaminoldat szolgál. Előbbinek negatív, utóbbinak pozitív reakciót kell kiváltania. *Br. P.*

antigen-struktura: →*antigen-szerkezet*

antigen-szerkezet, *antigen-struktura, antigen-formula:* a mikrobák antigen összetétele. A mikrobák testében, csillóiban és tokjában többféle antigen található. Jelzésük *O, H* és tokantigen, jelentőségük immunitástani szempontból különböző. Bizonyos baktériumoknak *O*, v. *H* antigenje sem egységes *(antigen-mozaik)*, hanem több fajlagos részantigenből tevődik össze. A typhus bakterium *O* antigenje pl. 9, 12, Vi jelzésű részantigenekből áll. Valamennyi antigen együtt jellemzi a mikroba ~ét. *A. Z.*

antigen-versengés: →*antigenicitas*

antiglobulin-test: →*Coombs-test*

anti-Gm: a gammaglobulin csoporttulajdonságot képviselő antigen ellenanyaga, mely részben egészséges egyének savóiban természetes hidegagglutininként, részben rheumatoid arthritisben szenvedők savójában mint immun-agglutinin fordul elő. *H. E.*

anti-Gr^a, *anti-Graydon:* az 1946-ban felfedezett és a családi vércsoportantigenek közé sorolt Graydon *(Gr)* antigennel reagáló antitest. *H. E.*

anti-Graydon: →*anti Gr^a*

anti-gray hair faktor: →*PAB* (para-aminobenzoesav)

anti-H: egyes A_1, A_1B és olykor B csoportú egyének savójában található, legerősebben a O, gyengébben az A_2, gyengén a B, az A_1, és az A_1B csoportú vörösvérsejtekkel pedig nem, v. csak igen gyengén reagáló természetes agglutinin. Egyes állati savókban, leggyakrabban az angolnáéban, s bizonyos növényi magkivonatokban is előfordul. Kecskék Shigella dysenteriaevel való immunizálása útján mesterségesen is előállítható. Az ~ agglutinineket a secretorok nyála — függetlenül a nyál donorának ABO csoportjától — gátolni képes. Az ~ agglutinint tartalmazó savók donorai Lewis (a+)-ak. A „Bombay vérek" savói az ~ agglutinint rendszeresen tartalmazzák. *H. E.*

antihaemagglutinin: →*antiantitest*

antihaemolysin: a haemolysin tartalmú serum hatására keletkező és annak hatását felfüggesztő immunbiológiai anyag. *A. Z.*

antihaemophiliás faktor: →*antihaemophiliás globulin*

antihaemophiliás fagyasztott plasma: a plasma →*antihaemophiliás globulin* tartalmának hosszabb időn át való megőrzésére szolgáló, a vérvétel után frissen lefagyasztott vérplazma. (→még *fagyasztott plasma).* *G. M.*

antihaemophiliás globulin, *AHG, antihaemophiliás globulin A., antihaemophiliás faktor, AHF, thromboplastinogen, thrombocatalysin, plasmakinin, VIII. faktor:* a globulinokhoz tartozó, igen labilis fehérje; a véralvadás előphasisában a IX., a X. és a XI. faktorral, valamint a Ca-ionokkal és a thrombocyta 3. faktorral együttműködve az aktiv plasma thromboplastint *(→thrombokinase)* hozza létre, mely a prothrombin átalakításában vesz részt. Hiánya a klasszikus haemophilia (haemophilia A) kórképét *(→haemophilia)* okozza. A tárolt vérből 1—2 nap alatt eltűnik, ezért hiánya friss vérrel v. speciális plasma-készítményekkel *(→fagyasztott plasma, →antihaemophiliás lyoplasma)*, valamint izolált ~ adásával rendezhető. *G. M.*

antihaemophiliás globulin A: →*antihaemophiliás globulin*

antihaemophiliás globulin B: →*plasma thromboplastin componens*

antihaemophiliás globulin C: →*plasma thromboplastin antecedens*

antihaemophiliás lyoplasma: az antihaemophiliás *fagyasztott plasma* szárított alakja. (→még *lyophilizált plasma).* *G. M.*

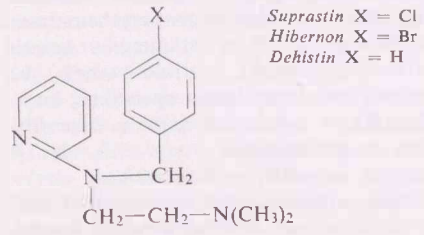
antihaemorrhagiás vitamin: →*K-vitamin*

anti-He, *anti-Henshaw:* az MNSs vércsoportrendszerhez tartozó, 1951-ben felfedezett Henshaw (He) antigennel reagáló antitest. *H. E.*

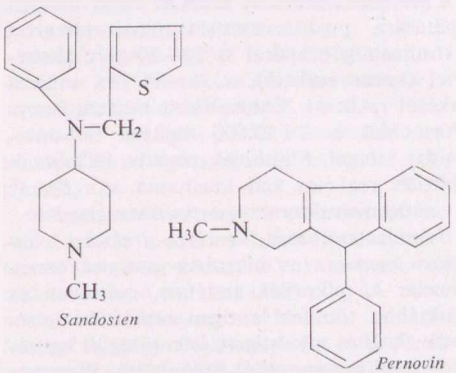
anti-Henshaw: →*anti-He*

antiheterolysin: →*antiantitest*

antihistaminica: a histamin hatásait gátló szerek a sejtek histaminérzékeny receptorait foglalják el. Az állatokat megvédik a histamin sokszoros halálos adagjával szemben is. A különböző szervekre hatásuk igen különböző erősségű: a simaizmokra pl. a histaminnál 5—10-szer erősebben hatnak, a histamin okozta fejfájást, viszketést, vérnyomássüllyedést azonban a histaminnál csak 100—1000-szer nagyobb adagban tudják gátolni. A gyomorsósav termelésére a legtöbb antihistaminicum hatástalan. Az anaphylaxiás shockban keletkező histamin hatását a sensibilizált tengerimalac méhére (→*Schultz—Dale-kísérlet*) már 2—10 γ% koncentrációban gátolják. A bronchus-görcsöt azonban nem tudják ilyen tökéletesen kivédeni. Gátolják a histamin helyi hatásait is (a hármas bőrreakciót, a tus-phagocytosist, a szemben a chemosist). Csökkentik a capillarisok permeabilitását, gátolják a hyaluronidase hatását is, ezzel a savós gyulladást mérséklik, de a gennyedést nem befolyásolják. Erős helyi érzéstelenítő és viszketés-csillapító, valamint egyesek parasympatholytikus, spasmolytikus vagy hányáscsillapító hatásúak is. Bágyadtságot, álmosságot, egyesek vérnyomássüllyedést, mások vérvérnyomásemelkedést, esetleg leukopeniát, anaemiát okoznak. Kisgyermekekre erősen toxikusak, görcsöket okoznak. Ronthatják a fertőzéssel szembeni védekezést. Jól befolyásolják az urticariát, a szénanáthát és egyéb allergiás savós gyulladásokat. Enyhítik a Quincke-oedemát, a rhinitis vasomotoricát és a laryngospasmust, de gastrointestinalis allergia, migrain, asthma esetén többnyire hatástalanok. Ekzemánál és dermatitisnél az antihistaminicum-tartalmú kenőcsök a viszketést csillapítják. Az antihistaminicumok gyorsan kiürülnek a szervezetből, az allergiás jelenségek ilyenkor újra jelentkezhetnek. — *Dehistin*, *Pyribenzamin*, *Tripelenamin*, *Azaron*, benzil- (α-pyridyl)-dimethyl-aethylendiamin HCl. *D:* naponta 3—8 db 0,05 g-os tbl. Bágyadtság jelentkezhet, melyet ephedrinnel lehet csökkenteni. *Pernovin*, *Thephorin*, N-methyl-9-phenyl-tetrahydropyridinden. A cholin- és adrenerg hatásokat is gátolja. Nem álmosít. *D:* naponta 3—6 dragée à 25 mg, gyermekeknek à 8 mg. 0,02—0,04 g sc. inj. 5%-os kenőcs. *Suprastin*, *Synopen*, M,N-dimethyl--N-(p-chlorbenzyl)-N'-(2-pysidyl)-aethylendiamin HCl. Igen jól és erősen hat; ritkán okoz álmosságot, szédülést, bélzavarokat. *D:* naponta 2—6 dragée à 0,025 g v. 0,02 g im. v. iv. inj., 1%-os kenőcs. *Antistin*, N--phenyl-N-benzylaminomethylimidazolin. *D:*

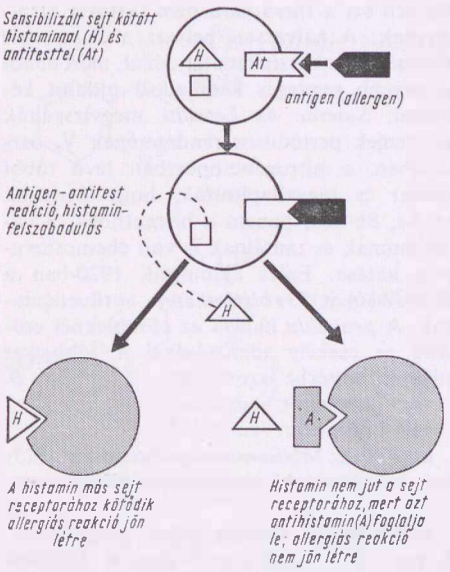
Suprastin X = Cl
Hibernon X = Br
Dehistin X = H

Sandosten

Pernovin

0,1 g p. os v. im. v. iv. inj. 0,5%-os kenőcs. *Allercur*, *Apragon* 1-p-chlorbenzyl-2-pyrrolidylmethylbenzylimidazolin. Az előbbinél erősebb, 0,02 g-os tbl. *Soventol*, N-phenyl-N-benzyl-4-β-amino-1-methyl-piperidin. *D:* naponta 3 tbl. v. inj. à 0,05 g. *Sandosten*, 1-methyl-4-[N'-phenyl-(2-thenyl)--amino] piperidin. *D:* naponta 3 tbl. v. inj. à 0,05 g, 2%-os kenőcs. *Diphenhydramin*, *Benadryl*, β-dimethylaminoaethylbenzhydryl-aether. Parkinsonismusban az izomrigiditást és tremort csökkenti. *D:* naponta 4 dragée à 0,05 g. *Systral*, β-dimethylaminoaethyl-(p-chlor-α-methyl)-benzhydrylaether. *D:* naponta 2—6 dragée à 0,02 g. *Chlorprophenpyridamin*, *Chlortrimeton*,d-3-(1-p--chlorphenyl)-3-(2'-pyridyl-N,N-dimethyl-propylamin). Igen erős hatású. *D:* naponta 3 tbl. à 4 mg. *Bonamin*, *Meclizin*, *Ancolan*, *Postafen*, 1-p-chlorbenzhydryl-4-m—methyl-benzylpiperazin. Tengeri betegség ellen is jó. *D:* naponta 3 tbl. à 0,05 g. *Omeril*, *Incidal*, 3-methyl-9-benzyltetrahydro-γ-carbolin. D: naponta 2—7 dragée à 0,05 g. *Chlorcyclizin*, *Histantin*, *Di-Paralene*, 1-(4'-chlorobenzhydryl)-4-methylpiperazin. Jó hányáscsillapító.

Az antihistamin-anyagok hatásának sémás ábrázolása

I. B.

anti-HO, *anti-H/O:* legerősebben az O és A_2 vörösvérsejtekkel reagáló antitest, mely lehet akár anti-H, akár anti-O specificitású. *H. E.*

anti-H/O: →*anti-HO*

antihormonok: hormonok módjára, v. antitestként képződő anyagok, amelyek valamely hormon hatását gátolják. *S. J.*

anti-hr: →*anti-f*

anti-hr′: →*anti-c*

anti-hr″: →*anti-e*

anti-Hr$_0$: →*anti-d*

anti-Hu, *anti-Hunter:* az MNSs vércsoportrendszerhez tartozó, 1934-ben felfedezett Hunter *(Hu)* antigen ellenanyaga. *H. E.*

anti-human-globulin savó, AHGS: → *Coombs-reagens*

anti-Hunter: →*anti-Hu*

antihyaluronidase: streptococcus-infectiókban képződő homolog antitest; a streptococcus haemolyticusból kivonható és a mesenchymalis szövetek áteresztőképességét fokozó hyaluronidase ellen képződik. Rheumában, febris rheumaticában szenvedők vérében kimutatható. Meghatározása savóból történik úgy, hogy a savóból készített hígítási sorral vizsgáljuk azt a savótömény-séget, amely képes felfüggeszteni — megadott feltételek mellett — hyaluronidasenak hyaluronsavra kifejtett viscositas-csökkentő hatását. *Br. P.—Ba. B.*

antihypoxidin: energiaszolgáltató, az agy oxidatiós folyamatait biztosító anyag (szőlőcukor, rövid zsírsavlánc, ketontest stb.). *S. J.*

anti-I: →*anti-c*

anti-J: →*anti-Le^a*

anti-Jay: →*anti-Tj^a*

anti-Jk^a, *anti-Kidd^a:* a Kidd-vércsoportrendszer 1951-ben felfedezett első antigenjének, a Jk^a-nak antitestje. *H. E.*

anti-Jk^b, *anti-Kidd^b:* a Kidd-vércsoportrendszer 1953-ban felfedezett második antigenjének, a Jk^b-nek ellenanyaga. *H. E.*

anti-Jobbins: az 1947-ben felfedezett, ritka, és a családi vércsoportantigenek közé sorolt Jobbins-antigen ellenanyaga. *H. E.*

anti-k, *anti-Cellano:* a Kell-vércsoportrendszer második, 1949-ben felfedezett k-antigenjének (Cellano) ellenanyaga. *H. E.*

anti-K, *anti-Kell:* a Kell-vércsoportrendszer 1946-ban felfedezett első, K (Kell) antigenjének antitestje. *H. E.*

antikatód: *klasszikus röntgenlámpák*ban a katóddal szemben levő pozitív elektroda. E csövekben itt van a rtg-sugár fókusza. *D. P.*

anti-Kell: →*anti-K*

antikenotoxin: egy elképzelt anyag, ami gátolja a →*kenotoxin* hatását.

antiketogen hatás: bizonyos tápanyagok (antiketogen anyagok), elsősorban szénhydrátok hatása, amely csökkenti a zsírelégést és így kevesebb intermediaer ketogen anyag: oxyecetsav, betaoxyvajsav, aceton keletkezik. A szénhydrátok elégését fokozó insulin is antiketogen hatású. *M. I.*

anti-Kidd^a: →*anti-Jk^a*

anti-Kidd^b: →*anti-Jk^b*

antikinase: →*antifibrinokinase*

anti-Kp^a, *anti-Penney:* az 1956-ban felfedezett és a Kell-vércsoportrendszerhez tartozó Kp^a antigennel reagáló ellenanyag. *H. E.*

anti-Kp^b, anti-Rautenberg: az 1957-ben felfedezett és a Kell-vércsoportrendszerhez tartozó Kp^b (Rautenberg) antigen ellenanyaga. *H. E.*

anti-K-vitamin, *antimenadion, antinaphthochinon:* a K-vitamin antagonistája. Ilyenek a cumarinszármazékok. *S. J.*

anti-Le^a, *anti-L$_1$, anti-Lewis^a, anti-J:* a Lewis-vércsoportrendszer 1946-ban felfedezett első antigenjének ellenanyaga. *H. E.*

anti-Le^b + Le^b: →*anti-X*

anti-Le^b, *anti-L$_2$*, *anti-Lewis^b*: a Lewis-vércsoportrendszer 1948-ban felfedezett Le^b antigenjének ellenanyaga. *H. E.*

Antileprel: →*oleum chaulmoograe*

anti-Levay: az 1946-ban felfedezett, ritka, családi antigenek közé sorolt Levay-antigen ellenanyaga. *H. E.*

anti-Lp: az Lp. savófehérje-csoporttulajdonságok antigenjének ellenanyaga. *H. E.*

anti-Lu^a, *anti-Lutheran* : a Lutheran-vércsoportrendszer 1946-ban felfedezett első antigenjének, a Lu^a-nak ellenanyaga. *H. E.*

anti-Lu^b, *anti-Lutheran^b*: a Lutheran-vércsoportrendszer 1956-ban felfedezett második antigenjének, a Lu^b-nek ellenanyaga. *H. E.*

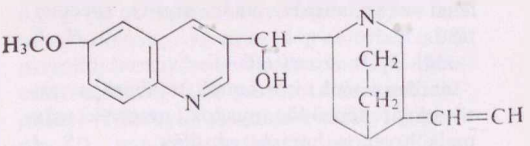
antiluetica: a lues gyógyítására használt gyógyszerek. Erre évszázadokon át a higanyt, jódkáliumot, valamint a guajakfa és sarsaparilla gyökér főzetét, decoctum Zittmannit használták. A Treponema pallidum felfedezésével vált lehetővé a lues chemotherapiájának kiépítése. Ezzel sikerült ugyanis a nyulak herezacskóján kemény fekélyt, majd orchitis syphiliticát előidézni, amelyekben közvetlenül lehet megfigyelni a chemotherapiás szer hatását a kórokozókra. Tájékoztatásul fel lehet használni a Borrelia recurrentisszel fertőzött egereket és a tyúkok spirillosisát. Paul *Ehrlich* munkássága 1907-ben az atoxyl *(→natrium anilarsonicum)* vegyi szerkezetének megállapításával kezdődött. Feltételezte, hogy miután kémcsőben csak a három vegyértékű As-t tartalmazó arsenessavszármazékok hatnak a spirillumokra, az atoxyl is redukálódik a szervezetben és a keletkező p-aminophenylarsenoxyd hat tulajdonképpen. Ennek a nagyon mérges vegyületnek további redukálásakor keletkeznek az arsenobenzolok. Ezek közül Ehrlich a legjobbnak az m-diamino-p-dioxyarsenobenzolt találta és ezt *Salvarsan*nak (arsenobenzol, arsphenamin) nevezte el. Ennek chemotherapiás indexe 1/10—1/20. Az iv. beadott arsenobenzolok a vérfehérjékkel colloidalis csapadékot képeznek, melyet a reticuloendothel sejtek phagocytálnak, majd 2—3 óra alatt 3-amino-4-oxyphenylarsenoxyddá *(phenarsoxydum, →novarsenol)* oxydálódva újból a vérbe jutnak, hozzákötődnek a treponemák glutathion tartalmú fermentrendszeréhez és ezzel azokat elpusztítják. A phenarsoxyd iv. adva már néhány perc alatt hat, de jóval toxikusabb, ezért Ehrlich ezt a therapiára nem tartotta alkalmasnak. A salvarsan helyett a *novarsenol Neosalvarsan* használata terjedt el, mert ebből könnyebb semleges kémhatású oldatot készíteni. *Saserac* és *Levaditi* megvizsgálták az elemek periódusos rendszerének V. oszlopában, a nitrogencsoportban levő többi elemet és megállapították, hogy nemcsak az As, Sb-nek, hanem a bismuthnak, a vanadiumnak és tantálnak is van chemotherapiás hatása. Ezért ajánlották 1920-ban a bismuthsókat *(→bismuthum)* antilueticumnak. A *penicillin* hatása az előbbieknél erősebb és csekély toxicitásával a többieket teljesen háttérbe szorította. *I. B.*

anti-Lutheran^a: →*anti-Lu^a*

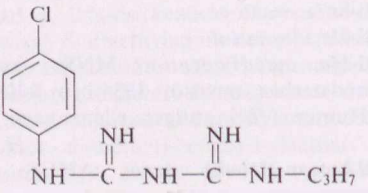
anti-Lutheran^b: →*anti-Lu^b*

anti-M: az MNSs-vércsoportrendszer 1927-ben felfedezett M-antigenjének ellenanyaga. *H. E.*

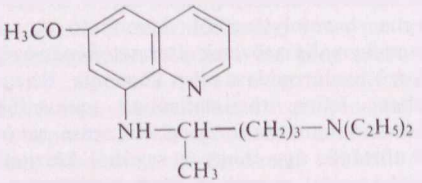
antimalarica: malaria elleni gyógyszerek. A maláriát okozó plasmodiumok fejlődési alakjai közül a sporozoitákra ható gyógyszerünk nincs. A schizontákat elpusztítja a *chininum* és *chinacrinum*, a gametocytákra a *gametocidum*, *Plasmochin*, *Paludrin*, *Chloroquin*, *Delagil*, *Amodiaquin*, *Pyrimethamin*, *Primaquin* hat.

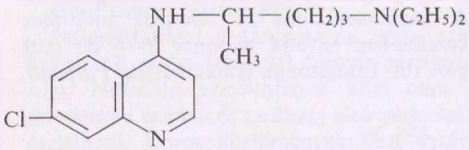
Chinin

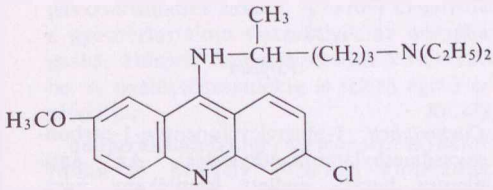
Paludrin

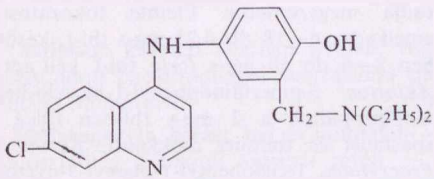
Plasmochin

Delagil

Chinacrinum

Amodiaquin

I. B.

antimenadion: →*anti-K-vitamin*

antimeningococcus serum: meningococcus-ellenanyagot tartalmazó állati immunsavó. Az antibioticumok felfedezése előtt nagy jelentősége volt a meningitis cerebrospinalis epidemica gyógyításában. *A. Z.*

antimetabolit a szervezet valamely metabolitjával antagonistikus anyag, amely specifikusan gátolja a metabolit hatását. Kritériumai: 1. kémiai szerkezetében hasonlít valamelyik metabolitra, 2. a metabolittal ellentétes hatást fejt ki és annak hiánytüneteit okozza, 3. a metabolit és ~ hatás egymással quantitatív viszonyban van. Nagyobb mennyiségű metabolit gátolja az ~ hatását. Az ~ok jelentősége a táplálkozásban (antivitaminok) az, hogy könnyen a vitaminok helyére lépnek és ezek ferment- v. egyéb működését lehetetlenné teszik, ill. megkötik a vitaminokat v. felszívódásukat megakadályozzák. Jelentőséget ad még antibiotikus hatásuk, és tumorellenes therapiás szerepük. A fólsav antagonisták a purinok és pyrimidinek synthesiséhez szükséges transmethylálást gátolják. (Pteroylglutamatok: teropterin, aminopterin, amethopterin-aminoteropterin, dihydrotriazin). A nicotin-amid-antagonista thiadiazolin B_6-avitaminosist hozhat létre. A thiamin ~-ja a pyrithiamin (bizonyos halak thiamin-antivitaminja rókák ún. →*Chastek paralysis*ét okozza, ha a rókákat nyers hallal etetik.), a K-vitaminé a dicumarin, a biotiné a tojásfehérjében található avidin. A purin és pyrimidin antagonisták (um. 6,mercaptopurin, thioguanin, 2,6,diaminopurin, 8,azaguanin, 6,chloropurin), a purin és pyrimidin beépülését gátolják a nucleinsavakba. Az antipurinok a daganatok chemotherapiájában is felhasználhatók. A mercaptopurin acut leukaemiában hatásos therapeuticum. Az antibioticumok egyrésze is ~ hatású. A sulfonamidok a paraaminobenzoesavat, a chloromycetin a phenylalanint, a PAS a B_x-vitamint antagonizálja. Az aminosav antagonisták a fehérjesynthesist gátolhatják. Leghatásosabb a DL-Ethionin.

M. I.—S. J.—Su. J.

antimon: →*stibium*

antimycotica, *mycostatica, antifungalis anyagok:* gombás megbetegedések gyógyítására alkalmas szerek. Megkülönböztetnek *fungistatikus* és *fungicid* hatást. Az előbbi a gombák növekedés-, ill. szaporodásgátlását, az utóbbi a gombák elpusztítását jelenti. Lokális kezelésre igen sok fertőtlenítő hatású bőrgyógyászati készítmény is alkalmas. Az újabb időben egyre nagyobb szerepet játszanak az antibioticum jellegű antimycoticumok *(Nystatin, Griseofulvin, Actidion* stb.).

anti-N: az MNSs-vércsoportrendszer 1927-ben felfedezett N-antigenjének ellenanyaga.

H. E.

antinaphthochinon: →*anti-K-vitamin*

antinematoda: a fonálférgek (Nemathelminthes) ellen használt szerek *(anthelmintica).* Az ascaris lumbricoides elűzésére *hexylresorcin, diaethylcarbamazin,* az enterobius vermicularis ellen a *methylrosalinium* és *Piperascat,* valamint *Pyrivinium* jó, kevésbé használatos a *tetrachloraethylenum, carboneum tetrachloratum, oleum chenopodii, thymolum, Tetran.* Strongyloidosis és trichuris fertőzésben a *dithiazanin, diaethylcarbamazin* válik be. *I. B.*

Antineuralgica: tablettánként 0,05 g coffeint, 0,20 g amidazophent és 0,30 g phenacetint tartalmazó láz- és fájdalomcsillapító gyógyszerkészítmény. Adagja naponta 1—3x 1—2 tbl.

antineuritises vitamin: →*aneurin*

antiniacin: a pellagraellenes (N,PP) vitamin antagonistája. Pl.: acetylpiridin. Kukoricából izolálták. *S. J.*

anti-O: egyes A_1, A_1B és olykor B csoportú egyének savójában található agglutinin, mely legerősebben a 0, gyengébben az A_2 gyengén a B, az A_1 csoportú vörösvérsejtekkel pedig nem, v. csak igen gyengén reagál és a secretorok nyála reakcióját nem gátolja. Az ~ agglutinint tartalmazó savók donora, igen kevés kivétellel Lewis (b+). *H. E.*

Antiochis: görög bába i.e., akit annyira megbecsült Thos városa, hogy sírhantjára emléket emelt. *B. I.*

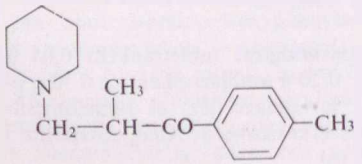
antiopsonin: közelebbről nem ismert enzymszerű anyag; az opsonin hatását semlegesíti, tehát csökkenti a phagocytosist. *A. Z.*

antioxydans: valamely anyagnak a levegő oxygenjétől való spontán oxidatióját gátló anyag. Hatását különféleképpen fejtheti ki, pl. adsorptio révén megóvhatja a tárgy felületét az oxygentől, fékezheti az oxidatiót elősegítő catalysatorok hatását, lekötheti az oxygent stb. Biológiai folyamatokban szereplő ~ pl. a tocopherol (E-vitamin). ~oknak a zsiradékokba keverésével bizonyos fokig mérsékelhető az avasodás, erre a célra pl. propylgallatot és butylhydroxyanisolt használnak. *Miklós I.*

anti-P: a sertéssavókban és a P-negatív egyének savóiban elég gyakran megtalálható természetes, az emberi vörösvérsejtek P antigenjével reagáló antitest. *H. E.*

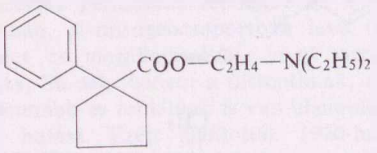
antiparasitica: parazitaellenes szerek.

antiparkinson szerek: a parkinsonismus kezelésére használt gyógyszerek. Nyulakon és egereken csakis a nicotinnal v. tremorinnal (1,4-dipirrolidinbutin) kiváltható görcsöket, ill. tremort gátolják (antinicotin hatású szerek). A formatio reticularis elektromos izgatásával létrehozható jellegzetes EEG ébresztő (aronsal) reakciót gátolják. Gyakran használt az *atropin*, és *scopolamin*. *Mydeton*, *Midocalm*, 1-piperidino-2-methyl-4-p-tolylpropanon-3-HCl csökkenti a parkinsonismusra jellemző fokozott izomtónust, rigiditást és contractu-

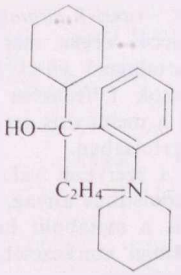
Mydeton

rákat, s ezzel javítja az aktív mozgásokat. A parkinsonizmus és sclerosis multiplex kezelésében beválik naponta 3—6 db 0,01 g-os tbl. Értágítónak is használják. *Parpanit*,

Parpanit

Caramiphen, 1-phenylcyclopentan-1-carbonsavasdiaethylaminoaethylester. Az antinicotin hatása mellett jelentékeny parasympatholytikus és görcsoldó hatása is van. Különösen a rigort és izom-spasmust tudja megszüntetni. Eleinte fokozatosan emelkedve 6—18 db 6,25 mg-s tbl-t, később 2—6 db 50 mg-s *forte* tbl-t kell adni. *Akineton* 3-piperidinophenyl-1-bicyclo-heptenylpropanol, a 2 mg-s tbl-ban főleg a spasmust és tremort csökkenti. *Kemadrin*, *Procyclidin*, 1-cicloheptyl-1-phenyl-3-pyrrolidinopropan. Parkinsonismus ellen napi 5—20 mg. *Parkan*, *Trihexyphenidyl*, *Artan*,

Parkan

Pipanol, 3-(1'-piperidyl)-1-phenyl-1-ciclohexypropanol-(1) 2—5 mg-os tbl-ban csökkenti a remegést és rigort. *Orphenadrin*, *Disipal*, β-dimethylaminoaethyl-2-methylbenzhydrylaether, hasonló hatású, 10—50 mg-os tbl. *Tropacin*, diphenylecetsavas-tropinester parasympathicus-bénító, helyiérzéstelenítő, és antiparkinson hatású; napi 25 mg. *Prenderol*, 2,2-diaethyl-1,3-propandiol hasonló hatású. *Chlorphenoxamin*, *Phenoxen*, β-dimethylaminoaethyl-(p-chlor-α-methylbenzhydryl)-aether, paralysis agitansban csökkenti a rigiditást, az akinesiát és a depressiót. Naponta 3-szor 0,05 g. *I. B.*

antipellagrás vitamin: →*Nicotamidum*

anti-Penney: →*anti-Kp*^{a}

antiperistaltica: a tápcsatorna egyes szakaszainak oralis (szájfelé) irányú *peristaltikája*. Normális körülmények közt csak a duodenum kezdeti és az ileum alsó szakaszán észlelhető. Kóros körülmények közt a tápcsatorna egyéb részein is. *B. P.*

antiperistaltica oesophagi: a nyelőcsőmozgás coordinatiós zavara. A cardia megnyílik, a gyomortartalom visszafolyik az oesophagusba. Hányás rendszerint nem következik be. A nyelőcsőszájadékig is felérő égető érzéssel jár. *Ré. Gy.*

antiperniciosa faktor, *haemopoeticus faktor:* Minot és Murphy 1926-ban kimutatták, hogy az anaemia perniciosa hatásos kezelési módja a máj therapia. Ma már tudjuk, hogy a máj ~a a B_{12}-vitamin. *H. Zs.*

antiphag: kísérleti állatban termelt, valamely adott bacteriophagot neutralizáló specifikus immunsavó. *F. E.*

antiphagocyta hatás: baktériumoknak — valószínűleg a tokjuk anyagai révén — a fehérvérsejtekre kifejtett toxikus, phagocytosis-gátló hatása. *A. Z.*

Anti-phallinique serum: *gombamérgezés elleni serum:* toxikus gombák (Amanita phalloides, Amanita verna, Amanita virosa) kivonatával immunizált lovak seruma. Gombamérgezés esetén im. adandó legalább 40 ml, de magasabb adagok is adhatók. *K. E.*

antiphlogistica: gyulladáscsökkentők, gyulladásmérséklők. Hathatnak; 1. helyileg a *bevonó szerek (demulcentia,* →*mucilaginosa,* →*adstringentia)*, a helyi érzéstelenítőkkel (axonreflexek kikapcsolása) és a cortisonszármazékokkal; 2. általános módon: a calciumsók (a hajszálerek falának tömítésével az exsudatiót gátolva), az *antihistaminicumok*, a véralvadásgátló ritka földfémek pl. *Phlogosam*, az →*ACTH* és az ezt mobilizáló *butazolidin*, a *cortison*, a fájdalomcsillapítók és egyes enzymek (pl. a trypsin) s végül az antibioticumok és immunanyagok a kórokozók elpusztításával, ill. a cytotoxikus anyagok megkötésével. *I. B.*

antiphlogistikus hormonok: →*corticosteroidok*

antiphobica: azok a *tranquillansok*, amelyek különösen a félelemérzést csökkentik. Állatkísérletben a gátlási neurosisokat szüntetik meg; pl. a Benactyzin. *I. B.*

antiphthisica: →*antituberculotica*

antiplasmin: →*antifibrinolysin*

antipódok: →*optikai aktivitás*

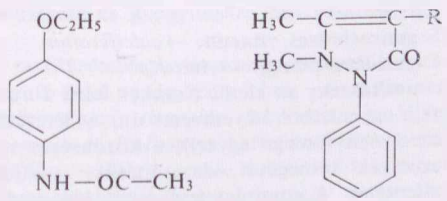
antipraecipitin: →*antiantitest*

antiprothrombin: fiatal myeloid sejtekben található, a prothrombinra gátló hatású anyag. Nem azonos a heparinnal. ~ hatása van azonban a heparinnak, továbbá a ritka földfémek sóinak is. Ez utóbbiak — főképpen a neodymsók — a thrombosis kezelésében is használatosak. *G. M.*

antiproton: →*antirészek*

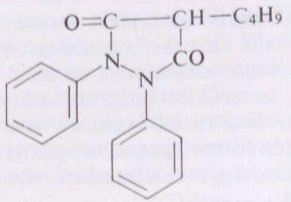
antipruriginosa: viszketéscsillapító szerek.

antipyretica: lázcsillapító szerek. Valószínűleg a hőszabályozó központ ingerlékenységét mérséklik, ellensúlyozzák a *pyrogen anyagok* okozta izgalmat. Közvetlenül is hatnak a hőleadásra, erős izzadást okozva. A hőtermelést közvetlenül nem v. alig befolyásolják. A *natrium salicylicum* a fehérje anyagcserét, az N-kiürítést növeli. Fájdalomcsillapító és sedativ hatásúak is lehetnek. A lázas hőmérséklet a szervezet védekezését elősegíti, ezért csak a túlmagas lázat kell mérsékelni, hogy annak káros hatásait, — kábultság, fejfájás, delírium, fokozott anyagcsere — kiküszöböljük. Az ~ közé tartoznak az anilin származékok *acetanilidum, phenacetin,* a *pyrazolon* származékok: *azophen, amidazophen, novamidazophen:* a salicylsav származékok: az *acidum acetylsalicylicum*, továbbá *aciphenochinolin* és a *chinin.*

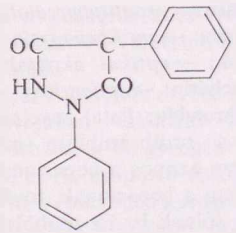

Phenacetin

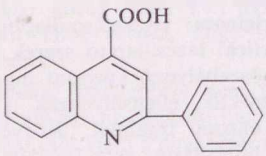
Amidazophen R : $N(CH_3)_2$
Azophen R : H
Novamidazophen R : $N\langle^{CH_3}_{CH_2SO_3Na}$

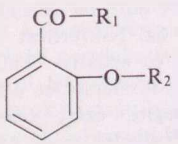
Butazolidin

1,4-diphenyl1,3-5-dioxypirazolidin, az Osadrin fő alkotórésze

Aciphenochinolin

	R_1	R_2
Eggosalil	NH_2	H
Acidum acetylsalicylicum	OH	$OCCH_3$

I. B.

Antipyrin: →*azophenum*

anti-Q: a japánok által leírt és a P-vércsoportantigennel azonosnak bizonyult antigen ellenanyaga. *H. E.*

antirachitikus sugárzás: →*ultraibolya sugárzás*

antirachitises vitamin: →*calciferolum*

anti-Rautenberg: →*Anti-Kp^b*

antirészek: az elemi részeket leíró *Dirac*-féle egyenletből következett ún. ~ létezése, amelynek tömege egyezik a közönséges részecskék tömegével, de töltésük, spinjük ellentétes. A gondolat értékesnek bizonyult: 1932-ben →*Anderson* felfedezte a →*pozitront* (antielektron), 1955-ben *Segre* az antiprotont. Azóta az antineutront és antineutrint, valamint több meson antirészecskéjét is ismerjük. *E. J.*

antireticularis cytotoxikus serum: reticuloendothelialis elemeket tartalmazó szövetekből (lép, csontvelő) készült suspensio injiciálása után termelődött serum. Előállítása Bogomolec nevéhez fűződik, aki az ~nak tumornövekedési chemotherapiában gátló hatást tulajdonított. A gyakorlatban nem vált be. *Su. J.*

anti-rh': →*anti-C*

anti-rh'': →*anti-E*

anti-Rh$_0$-emberserum: →*anti-D-emberserum*

antirheumatica: a rheumás láz és az idült rheumatismus kezelésében használt gyógyszerek. Fontosak az *antipyreticum*ok, elsősorban *natrium salicylicum*, melynek hatása a rheumás lázra specifikusnak tekinthető. Meggátolja szövődményeit is, ha a vérben huzamosan 35 mg% a conc.-ja. Ebből a célból 3—4 napon át 4 óránként kell 2—3 g-ot, tehát 10—15 g napi adagot adni. Gyermeknek pro életév, 0,33 g-ot adunk 3 adagban reggel 1—1 órás időközben és este ezt az adagot megismételjük. Hasonló hatású az *amidazophen* napi 1—1.5 g-os adagban. Idült rheumatismus gyógyszerei: *novamidazophen*, *Rheopyrin*, *aciphenochinolin*, Delagil. Nagy fontossággal bírnak az ACTH, a glucocorticoidok, *(cortison)*, Prednisolon és az aranykészítmények (→*solganal B*) is. *I. B.*

anti-s: az 1951-ben felfedezett, az MNSs-vércsoportrendszerhez tartozó s-antigen ellenanyaga. *H. E.*

anti-S: az 1947-ben felfedezett, az MNSs-vércsoportrendszerhez tartozó S-antigen ellenanyaga. *H. E.*

Antisacer: →*diphentoinnatrium*

antiscorbutos vitamin: →*acidum ascorbinicum*

antiseborrhoeás faktor: →*biotin*

antisepsis: a fertőzés elleni harc egyik formája, a kórokozó mikroorganizmusok fizikai v. vegyi módszerekkel történő elpusztítása. Az ~re használt szerek az →*antiseptica* (→még *asepsis*, →még *antiseptikus sebészet*). *B. I.*

antiseptica, *desinficientia, fertőtlenítő szerek:* olyan vegyi anyagok, melyek a mikroorganizmusokat elpusztítják v. szaporodásukat gátolják, és így a fertőzést megakadályozzák v. gyógyítanak. A szorosabb értelemben vett ~ többnyire csak bacteriostatikus, a desinficiensek bactericid hatásúak; a különbség a gyakorlatban elmosódik, miután a hatás nem ritkán csak az alkalmazott koncentráció függvénye. Minthogy általában az egyes baktériumfajok iránt kevéssé specifikusak, a magasabb rendű szervezetek tűrőképessége pedig viszonylag kicsiny irántuk, alkalmazásuk majdnem kizárólag lokális hatásként, a felszívódás lehető kerülésével, külső és belső testfelszíneken (nyálkahártyák, bőr, sebek) és a szervezeten kívül (eszköz, ágynemű) történik. Általában vegyileg igen aktív anyagok. Fő csoportjaik: oxidáló és redukáló szerek *(halogenek és*

vegyületeik, hydrogenium peroxydatum, kalium permanganicum, formaldehydum), savak és lúgok *(acidum boricum, borax, benzoesavszármazékok)*, phenol és származékai, alcoholok, nehézfémek sói *(higany, ezüst* és *bismuth)*, invert szappanok, aetheres olajok, festékek *(acridin-, anilin-* és *triphenylmethanfestékek)*, egyes toxikus antibioticumok *(Thyrothricin)*. *K. E.*

antiseptica vera: azok a chemotherapiás szerek, melyek a szervezetbe került baktériumokat elpusztítják *(→sulfanylamidum, →antibioticum)*. *A. Z.—I. B.*

antiseptikus sebészet: antiseptikus módszerek alkalmazása a sebészetben. A sebészet forradalmi, de elavult újítása. A múlt század második felében *Lister* honosította meg, azzal a céllal, hogy az akkor még csak feltételezett kártevő csírákat antisepticumokkal elpusztítsa. Az ~ helyét a sokkal tökéletesebb praeventiv módszer, az *asepsis* foglalta el, amelynek gyakorlatilag Lister előtt *Semmelweis* fektette le az alapját. *B. I.*

antiserum: →*immunserum*

antisocialismus: a közösségre káros viselkedés.

antisomatogen: →*antigen*

antispasmodica: görcsellenes szerek, görcsoldók, görcsszüntetők.

antistaphylolysin: a Staphylococcus haemolysinjének (staphylolysin, α-toxin) hatására a szervezetben keletkező ellenanyag. *A. Z.*

antisterilitásos vitamin: →*tocopherolum*

Antistin: →*antihistaminica*

antistreptococcus-savó: pathogen streptococcusok elleni therapiás immunsavó, amelyet lovakban termelnek ki. Ma már nem használatos. *A. Z.*

antistreptokinase: a profibrinolysin aktiválásában résztvevő *streptokinase* gátló anyaga. Bakterialis eredetű ellenanyag, amely streptococcus-fertőzésen átesett egyének plasmájában található. Meghatározása az antistreptolysin titeréhez hasonló jelentőségű. Kimutatása: →*fibrinolysis*, →*Kaplan-eljárás*, →*Christensen anti-streptokinase vizsgálat*. *G. M.—A. Z.*

antistreptolysin: a Streptococcus pyogenes streptolysinjének hatására a szervezetben keletkezett ellenanyag. Streptococcus-fertőzések aktivitásának megítélésében, ill. a rheumás láz diagnosztikájában fontos az ~ titer (AST) meghatározása. Az antistreptolysinszint egészséges felnőttek vérében általánosan kb. 125 E, legmagasabb normális határérték hazai viszonylatban kb. 250 E. Streptococcusfertőzést követő másodlagos betegségben az ~ titer 250 E-nél magasabb. *A. Z.—Br. P.*

antisyphiliticumok: →*syphilis*

anti-T: az újszülöttek savójának kivételével csaknem minden emberi savóban jelenlevő, panagglutináló hatású, természetes antitest, mely az emberi és állati vörösvérsejteknek bizonyos bacterialis enzymek által aktivált T-antigenjével reagál. *H. E.*

antitest, *ellenanyag, immunanyag, immuntest, ellentest:* a szervezet RES sejtjeiben (a lymphoid és plasmasejtekben) antigen behatására képződő immungammaglobulinok. Képződésükhöz átlagban 9 nap (incubatiós idő) szükséges. Az antigen és hatására képződött ~ között szigorú chemospecifikus viszony áll fenn. Az ~ lehet sejthez kötött (sessilis) és a vérkeringésben levő (humoralis). Utóbbi a serummal átvihető. Az antigen ismételt invasiójakor a szervezetben antigen-~ reakció zajlik le, amely a simaizmok, capillaris-falak károsodásához, shock méreg felszabadulásához vezet az antigen mennyiségétől és behatási helyétől függően. (→ még *lymphocyta*, → *allergia)* *Br. P.*

antitest haemophilia: →*gátlótestes haemophilia*

antitesthiány syndroma: →*agammaglobulinaemia*

antitetanus serum: lovakban, v. más állatokban tetanus toxinnal termelt immunsavó; tetanus antitoxint tartalmaz. A tetanus megelőzésére és gyógyítására használatos. *A. Z.*

antithrombin: a thrombin hatása ellen irányuló gátló anyag, mely lehet: ~ I. a fibrinen bekövetkező *thrombin adsorptio*, ~ II. a *heparin és co-factora* hatására bekövetkező gátlás, ~ III. a *serum antithrombin*, melyet lassú hatásánál fogva *progressiv antithrombinnak* is neveznek, ~ IV. v. *antithrombin* accelerator, mely *Seegers, Johnson* és *Fell* szerint az alvadás alatt jelenik meg és a keletkezett thrombin eltűnését gyorsítja. ~ V. rheumatoid arthritisben szenvedő beteg plasmájában *Loellinger* és *Hers* szerint megtalálható gátlóanyag és ~ VI. *Kowalski* szerint a fibrinolysis során megjelenő gátlótényező *(→anticoagulansok)*. *G. M.*

antithrombocatalysin: a →*thrombocatalysin* feltételezett gátló anyaga, melynek megjelenése haemophiliaszerű megbetegedést okoz. *G. M.*

antithrombokinase, *antithromboplastin:* a

thrombokinase ellen működő anyagok gyűjtőneve. Ilyen hatást fejtenek ki a heparin + co-faktora (Howell), az antikephalin (Tocantins), számos immunantitest (pl. a Deutsch-féle gátlótestes haemophiliában működő immuntestek), a szöveti antithromboplastin (Lanchantin és Ware), a plasma antithromboplastin (Spaet és Garner) stb. Ezek kémiailag és hatásmód tekintetében is különböznek egymástól. Az immun ~ jelentősége az ismételt transfusiók során lép előtérbe. *G. M.*

antithromboplastin: →*antithrombokinase*

antithyreoid anyagok: a pajzsmirigy működését gátló anyagok, amelyek egy részét gyógyszerként is felhasználják a hyperthyreosisok kezelésére. A pajzsmirigy hormon synthesis különböző fázisait gátolják. Hatásukra csökken a keringésbe jutó pajzsmirigy-hormon mennyisége. A csökkenő pajzsmirigy-hormon-szint fokozza a hypophysis thyreotrop hormon elválasztását. Ennek hatására a pajzsmirigy megnagyobbodik *(golyvaképző, goitrogen hatású, strumigen anyagok)*. Fő képviselőik: a perchloratok és a thiouracil, merkaptoimidazol készítmények. Az első csoport a pajzsmirigy anorganikus jódfelvételét és tárolását gátolja, az utóbbiak a jód szerves kötésbe kapcsolását. Antithyreoid hatásuk van egyes sulfonamid vegyületnek, a PAS-nak, a rhodan sóknak is. Némely növény is tartalmaz ~at (pl. Brassica-félék). Ezek túlzott fogyasztása emberen és állaton golyvát okozhat. A hyperthyreosis kezelésére szolgáló készítmények közül a Basethyrin methyl-thiouracilt, a Metothyrin methylmercaptoimidazolt tartalmaz. Csak a fehérvérsejtszám rendszeres ellenőrzése mellett adhatók, minthogy agranulocytosist okozhatnak. A golyvaképző hatás pajzsmirigy-hormon egyidejű alkalmazásával gátolható. *Ho. I.*

anti-Tj^a, *anti-Jay:* az igen nagy gyakoriságú, jelenleg a P-vércsoportrendszerbe sorolt, 1951-ben felfedezett „Jay" vércsoportantigen ellenanyaga. *H. E.*

antitoxikus immunitás: az immunitásnak az a fajtája, amelyben a védettséget biztosító tényezők (antitoxinok) hatása a baktériumok exotoxinja ellen irányul. *A. Z.*

antitoxikus savó: baktériumok exotoxinjával, v. toxoiddal állatban termelt, antitoxint tartalmazó immunsavó. *A. Z.*

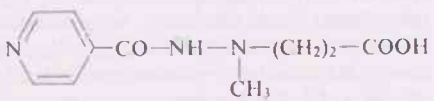
antitoxin: toxin v. toxoid hatására a szervezetben képződő és a serumban található ellenanyag, amely a homolog toxint közömbösíteni képes. A modern gyógysavó therapiában nélkülözhetetlen. Tisztítása és koncentrálása biokémiai módszerekkel történik; a termelt immunsavót proteolytikus kezelés után ammoniumsulphat jelenlétében hőhatásnak teszik ki, ekkor az inaktív fehérjék kicsapódnak. Szűrés után az antitoxin tartalmú fehérjéket kicsapják, majd dialysis útján koncentrálják, végül izotóniássá teszik és phenollal v. merthioláttal konzerválják. *A. Z.*

antitoxin-egység, *Behring-serumegység:* 100 toxin egység közömbösítésére képes antitoxin mennyiség. A gyógysavók therapiás értékét ~ekben fejezik ki a megfelelő adagolás biztosítása céljából. Az antitoxinok értékének megállapítására tengerimalacokat v. egereket megfelelő mennyiségű és összetételű toxin-antitoxin keverékkel oltanak be. Az állatok elhullási arányából megállapítható és ml-enként és nemzetközi egységekben kifejezhető az antitoxin értéke. E meghatározás bizonyos esetekben flocculatio segítségével in vitro is elvégezhető. *A. Z.*

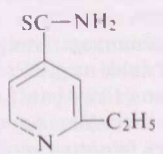
antitragus: →*auricula*

antitryptophan: a tryptophannal antagonista, hozzá hasonló szerkezetű anyag, pl. az indolecetsav és annak származékai. *S. J.*

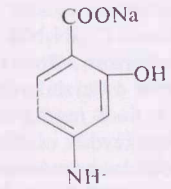
antituberculotica, *antiphthisica:* a tbc-bakt. szaporodását in vitro, v. in vivo nagy higításban gátló, a gümőkór gyógyításában használatos chemotherapiás gyógyszerek és antibioticumok. Leghatásosabb ~ a streptomycin *(→streptomycinum)* és az INH *(→isonicazidum)*. Kevésbé hatásos a főleg kombinációban alkalmazott PAS (→*acidum paraaminosalicylicum*). Ritkábban használt, un. másodrendű ~: Aethionamid, Viomycin, Pyrazinamid, Cycloserin, Kanamycin, Phtyson, Mackreasid, Conteben, Rigenicid. *Monotherapia* esetén néhány hónap alatt gyógy-

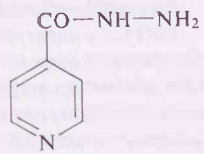
Phtyson

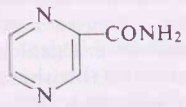
Rigenicid

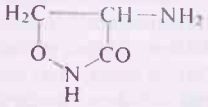
Tebaminal-natrium

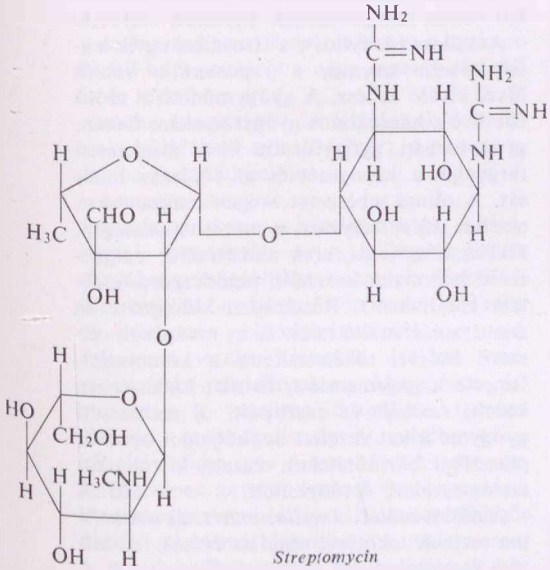
Isonicid

Pyrazinamid

Cycloserin

Streptomycin

szer-resistentia lép fel, ezt két, vagy három ~ egyszerre való adagolása késlelteti. Ilyen kombinált kezelésre a gyengébb hatású ~ is használhatók.

antituberculotikus aera: 1946—1952-es években kezdődött időszak, mely az *antituberculoticumok* felfedezése következtében a tbc therapiájában alapvető változást hozott. *B. M.*

antitussitiva: köhögéscsillapítók. A codeinhez hasonló hatású →*morphin* származékok mellett újabban használatosak elektívebben ható ~k is, amelyek az érzőreceptorok és reflex-központok ingerlékenységét csökkentik: *Libexin Carbatapenta, Detigon, Linctussal, Exangit.* *I. B.*

anti-U: az 1953-ban felfedezett, az MNSs-vércsoportrendszerhez tartozó U-antigen ellenanyaga. *H. E.*

anti-Vel: az 1952-ben felfedezett igen nagy gyakorisággal előforduló Vel-vércsoportantigen ellenanyaga. *H. E.*

Antivenereás Bizottság (Országos): az Országos Közegészségi Egyesülethez tartozó bizottság, amely az egészségügyi kormányzat tanácsadó szerve volt (1924—1948) a nemibetegségek elleni küzdelemben. Megszervezte az első gondozóintézeteket, a világrahozott syphilis megelőzését, elkészítette a nemibetegségek leküzdésére hozott 1940. VI., a házasság előtti vizsgálatról szóló 1941. XV. tc.-t, az egészségügyi felügyelet alá helyezés rendeletét stb.. Munkakörét később az →*Országos Bőr Nemikórtani Intézet* vette át. *S. Zs.*

Antivenimeux serum E, *viperaméreg antitoxin:* aktív vagy inaktivált viperaméreggel hyperimmunizált lovak széruma, mely az európai viperák mérgére specifikus. *K. E.*

Antiverm: →*Phenothiazinum*

anti-Verweyst: →*anti-Vw*

antivirus: baktériumok, elsősorban gennykeltők többhetes és ismételten beültetett levestenyészetből szűrés és hőkezelés által előállított készítmény, melyet *Besredka* „localis immunitas" elérése céljából helybelileg alkalmazott („pansement specifique"). Elavult. *J. E.*

antivitaminok: →*antimetabolit*

anti-Vw, *anti-Verweyst:* az 1954-ben felfedezett, ritka Verweyst-vércsoportantigen ellenanyaga. *H. E.*

anti-Willis: →*anti-C^w*

anti-Wr^a, *anti-Wright:* az 1953-ban felfedezett, ritka Wright-vércsoportantigen ellenanyaga. *H. E.*

anti-Wright: →*anti-Wr^a*

anti-X, *anti-Le^a + Le^b:* anti-Le^a és anti-Le^b agglutininek keverékéből álló ellenanyag, mely csupán a Le(a—b—) típusú sejtekkel nem reagál.

antixerophthalmiás vitamin: →*axerophtholum*

anti-Yt^a: az 1956-ban felfedezett, nagy gyakorisággal előforduló Yt^a-antigen antitestje. *H. E.*

antizymotica: enzymek hatékonyságának felfüggesztésére használható szerek. *J. E.*

Anton, Gabriel (1858—1933): cseh származású ideggyógyász, hallei egyetemi tanár. A hydrocephalus therapiájában kidolgozta a corpus callosum punctióját és a cisternapunctiót. *H. G.*

Anton—Bramann-mütét: →*Balkenstich*

Anton-jelenség (1899): visualis anosognosia. Kétoldali teljes corticalis vakság, ame-

lyet a beteg nem tudatosít, visualis élményei vannak. A Brodmann 18—19 működészavarára jellemző. A beteg confusus, confabulál. *B. B.*

antrakózis: →*anthracosis*

Antrenyl: →*parasympatholytica*

„Antrieb„ zavar: →*indítékszegénység*

antritis: →*sinusitis*, →*otoantritis*

antrorarium: →*antidotarium*

antroscopia: →*sinuscopia*

antrotomia: a heveny mastoiditis gyógyítására szolgáló (régebbi) műtéti megoldás, melynél csak az antrum mastoideum és a környező sejtek feltárására törekedtek. A mastoidectomiát helytelenül nevezik ~nak. *A. P.*

antrum: tágulat, kamra, a csont belsejében található üreg.

antrum appendicis: az *appendix* oralis harmada, amely könnyebben contrahálódik, és ürül, mint a *corpus*nak nevezett distalis kétharmad rész. *D. P.*

antrum cardiacum oesophagei: a nyelőcső legdistalisabb szakasza, amelynek kóros elváltozásai igen gyakoriak. *D. P.*

antrum cholesteatoma: →*cholesteatoma*

antrum fibrosis: a pylorus kis görbületének teljes peristaltica-hiánya. Rtg-képe egyezik a daganatos beszűrődés rtg-képével. Leggyakrabban az idős korban fordul elő. Az elváltozás első leírója R. A. *Gutmann* francia orvos. *D. P.*

antrumgastritis: a gyomornyálkahártya pylorus előtti részének gyulladása, melyre superaciditas és a gyomor fekélyére utaló panaszok sora jellemző kimutatható ulcus nélkül. Rendesen pylorus hypertrophia és az antrum szűkülése kíséri. Legjobban gyomormosásokkal gyógyítható. *M. I.*

antrum Highmore-i: →*sinus maxillaris*

antrum mastoideum, *antrum tympanicum, antrum Valsalvae:* a dobüregből a processus mastoideus belsejében levő cellulae mastoideae-hez vezető tágulat (→még *cavum tympani*). — Rtg-vizsgálata speciális felvételekkel történik. (→*Mayer-felvétel*). *T. I.*

antrum pylori: a gyomor pylorikus vége a sulcus intermedius és a duodenopylorikus szakasz között. *D. P.*

antrum spasmus: a gyomor antralis részének contractiós állapota. Rtg-vizsgálatkor az antrum nem telődik, csak időnként, a spasmus oldódásakor, emiatt átmeneti jellegű ürülési zavart is okoz. Spasmolyticumokra oldódik. *D. J.*

antrum tympanicum: →*antrum mastoideum*

antrum Valsalvae: →*antrum mastoideum*

Antrypol: →*Germanin*

ANTU: α-*naphtylthiocarbamid* C_{10}-$N_7NH \cdot CS \cdot NH_2$: korszerű patkányirtószer. Toxicitása patkányra nagy, emberre és háziállatra nem veszélyes. A patkányt 6—8 mg/kg-os adagban megöli. 2,5—3%-ban keverik csalétkéhez, v. 20%-os töménységben porzószerként használják. *Z. N.—I. B.*

Anturan: 1,2-diphenyl-3,5-dioxo-4-(2'-phenylsulfonaethyl)-pyrazolidin. Húgysavhajtó hatása mellett hőcsökkentő és analgetikus hatása nincs, ezért acut köszvénynél nem használják. Javallt: chronikus köszvény esetén. Ellenjavallata: Súlyos vese- és májbetegségek, aktív ulcus. Salicylatokkal együtt nem adagolható, mert antagonizálják egymást. *W. A.*

Antüllosz (Antyllos): a II. század egyik legjelentősebb orvosa, a *pneumatikus iskola* híve, kiváló sebész. A gyógymódokról szóló főműve a használatos gyógyszereken, diétán, gyógytornán, gyógyfürdőn kívül részletesen tárgyalja a környezet és az időjárás hatását. A római sebészetet ~ igen magas fokra emelte: súlyt helyezett a műtéti tisztaságra, vérzéscsillapításra, erek alákötésére; catgutszerű bélfonalat használt, mandragóra-bódítást alkalmazott. Részletesen kidolgozta az aneurysmák műtéttanát és az érvágások célszerű helyét, tökéletesítette a kőmetszést, ismerte a gégemetszést, fistulát szakszerűen kezelt, resecált és exstirpált, új szemészeti gyógymódokat vezetett be, hályogot operált, plasztikai bőrműtéteket végzett, kozmetikai szempontokat érvényesített. *Be. I.*

Antüllos-műtét, *Antyllos-műtét:* az aneurysma ereinek lekötése, majd az érzsák felhasítása és tartalmának kiürítése. Elavult. *B. I.*

Antyllos: →Antüllosz

Anucsin, Dmitrij Nyikolájevics (1843—1923): orosz antropológus, geográfus, etnológus, moszkvai egyetemi tanár, akadémikus. Munkáiban a fejlődés elvét alkalmazta és az emberi fajták egyenértékűségét tanította.

anularis: gyűrűs, gyűrű alakú, körkörös (nyílás).

anulus: gyűrű.

anulus femoralis: a *canalis femoralis* belső hasüregi nyílása a *lacuna lymphaticá*ban; befelé a *fascia transversalis* elvékonyodott részlete, a *septum femorale Cloqueti* zárja el. Felül a *ligamentum inguinale reflexum Collesi*, alul a *pecten ossis pubis (os pubis)* csonthártyája (a *ligamentum pubicum Cooperi*), medialisan a *ligamentum lacunare Gimbernati*, lateralisan a *v. femoralis* határolja. *T. I.*

anulus fibrosus: →*fibrocartilago intervertebralis*

anulus fibrosus cordis: a szív rostos gyűrűje. A szív vázát képezi a pitvar-kamrai határon, ahol a vénás szájadékokat veszi körül. Kiszélesedése a *trigonum fibrosum sinistrum* és *dextrum;* ezekről a *filum coronarium dextrum et sinistrum* indul ki, melyek összekötik a két anulus fibrosust (→még *cor*). *T. I.*

anulus haemorrhoidalis: aranyeres gyűrű (→*rectum*).

anulus inguinalis abdominalis (anulus inguinalis profundus) **et subcutaneus** (superficialis): →*canalis* (inguinalis)

anulus migrans: →*lingua geographica*

anulus tendineus (Zinni): a foramen opticum körüli inléc, melyről a négy egyenes és felső ferde szemizom ered. *B. B.*

anulus tympanicus: az újszülöttek dobhártyája körül levő nyitott félkör; a pars tympanica alakul ki belőle. *T. I.*

anuresis: →*anuria*

anuria, *anuresis*: a vizelet hiánya, a kiválasztás megszűnése v. a hólyagba ürülés akadályozottsága miatt. ~ *arenalis:* mindkét vese hiányakor. Újszülöttön észlelt fejlődési rendellenesség életképtelenséggel. ~ *calculosa:* a vizelet hólyagba ürülését vese- v. ureterkő akadályozza. Megoldása átmenetileg a veseüreg drainálása (urétercatheter, transrenalis drain), véglegesen a kő eltávolítása. ~ *praerenalis:* a vese vérkeringésének zavara, ereinek összenyomása, thrombosisa, emboliája stb. miatt. Sürgős műtéti problémát jelenthet. ~ *reflectorica:* 1. a vese ereinek a test durva sérüléseit követő spasmusa (kéreg-ischaemia, „shunt-vese", leírója Raspall José Trueta 1945-ben), 2. a pyeloureteralis határ spasmusa a másik veséből eredő kóros ingerre (pl. hirtelen vesecelzáródás). Előbbi esetben, ha az ischaemia átmeneti, dialysis, utóbbiban egyszerű urétercatheter felvezetés oldhatja meg az anuriát. ~ *renalis:* a veseállomány átmeneti v. végleges károsodása miatt (higanymérgezés, glomerulonephritis acuta, sebészi vesebetegségek végstádiuma stb.). Amennyiben restitutióra van remény, indikált a művesekezelés. ~ *subrenalis:* a vizeletelvezető rendszer hólyag feletti részében fennálló ok miatt pl. kétoldali vese- v. ureterkő, mindkét ureter sérülése, összenyomása stb. Megoldása sebészi. ~ *traumatica:* a húgyszervek sérülése v. általános shock-hatás (vérnyomáscsökkenés, „crush-syndroma" Bywaters-syndroma) következménye. Vérkeringési zavarok a tubulusok diffus károsodását, mérgezések meghatározott tubulusrészlet károsodását okozzák. Károsodhat a basalis membrana is. Épen maradt basalis membrana mellett a tubulusepithel regeneratiója könnyebb. A betegség oliguriás-~s fázisában isosthenuria, asthenuria, albuminuria, a vérben nitrogéntartalmú anyagok felhalmozódása mutatható ki. A művesekezelés ilyenkor a hiányzó veseműködést pótolja. A betegség gyógyuló (reparatív) fázisában *polyuria* figyelhető meg. *Sz. Z.*

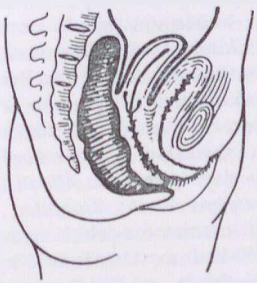
anuria physiologica neonatorum: 24, kivételesen 48 óráig tartó vizelési szünet, amely a megszületést közvetlenül követő mictio után csaknem szabályszerűen észlelhető. Oka: az extrarenalis vízleadás (perspiratio, evaporatio) megindulása, ill. a folyadékfelvétel elégtelensége. A folyadékbevitel biztosításán, ill. fokozásán kívül más beavatkozás, pl. katéterezés nem szükséges. *D. L.*

anus, *végbélnyílás:* a végbél külső nyílása, ahol a bél nyálkahártyája a bőrbe átmegy. Erős záróizomzata a m. sphincter ani ext. és int. (→még *rectum*). *T. I.*

anus iliacus, *anus ilicus:* sigmabél megnyitás és kifelé szájaztatás a bal csípőtányérban.

anus imperforatus: →*atresia ani*

anus praeternaturalis: végbélnyílás a természetes nyílás előtt; bélnyílás készítés rendszerint a vastagbél alsóbb szakaszán a béltartalom kivezetése végett. Lehet ideiglenes (tehermentesítő v. therapiás célból készítve), v. végleges (pl. végbélrák exstirpatiója után). *B. I.*

Anus vestibularis

A végbél fejlődési rendellenességének sajátos formája leánygyermekeken: hüvelybe nyíló végbél (fistula ani vaginalis). Ha a nyílás elég bő, a csecsemő- és a gyermekkorban nem okoz különösebb kellemetlenséget, zavartalanul, jól felserdülhet a gyermek. Közöltek eseteket, amikor anus vestibularisszal férjhez mentek, és a házasságból több gyermek született

anus sacralis: a keresztcsont tájon készített végbélnyílás.

anus vaginalis: fejlődési rendellenesség, a végbél a hüvely alsó részébe nyílik. *H. I.*

anus vestibularis: fejlődési rendellenesség, a végbél a szeméremrés mögött közvetlenül a vestibulumba nyílik. (Ábrát → 203. oldalon) *H. I.*

anxietas, *szorongás:* a súlyos veszélyeztetettség érzése, az egyik leggyakoribb kórlélektani jelenség. Kiemelkedő tünete a tanácstalanság érzése. Testsensatiók, vegetatív dysfunctiók kisérik. Normális körülmények között is észlelhető súlyos veszélyben. Neurotikusoknak csaknem állandó panasza a motiválatlannak tűnő szorongás. Ha a neurosisnak vezető tünete, azaz az ~ dominálja a képet, akkor félelmi neurosisról (Angstneurose) beszélünk. Depressiós állapotokban, különösen az ún. endogen depressiónál az ~ állhat a klinikai kép előterében. Olyan kínos lehet, hogy a beteg inkább a halált választja. *H. B.*

anxietas tibiarum, *restless legs:* →*acroparaesthesia*

anya-, csecsemő- és gyermekvédelem: szűkebb értelmezésben az anyák, csecsemők, gyermekek gyógyító-megelőző eü.-e. Tágabb értelemben véve magába foglalja mindazokat az állami és társadalmi eü.-i, szociális, jogi intézményeket, intézkedéseket és tevékenységeket, amelynek célja: zavartalan terhesség, szövődménymentes szülés, élő egészséges újszülött születésének és további felnevelésének biztosítása. A felszabadulás előtt a megelőző munkát, így az ~et a gyógyító munkától élesen különválasztották és a kapitalista eü.-nek megfelelően külön épült ki az ~ rendszere. Az ~ Mo.-on haladó orvosok, elsősorban *Szalárdy, Madzsar* és mások kezdeményezésére mint társadalmi tevékenység épült ki. Így alakult meg 1915-ben az ~ ellátására városokban az *Országos Stefánia Szövetség.* 1929-től az Országos Közegészségügyi Intézet irányítása alatt épült ki az *Állami Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat,* a falusi anya- és csecsemővédelmi munka ellátására. 1940-ben az Országos Stefánia Szövetség beolvadt a Zöldkeresztes Szolgálatba. A csecsemő- és gyermekvédelemnek igen szűk volt a kórház háttere. Kórházaink legnagyobb részében nem volt csecsemő- és gyermekosztály. A felszabadulás előtt pl. Budapest és Debrecen között csak Szolnokon volt gyermekosztály. A felszabadulás előtt bölcsődei férőhelyek száma mindössze 1000 volt. 1938-ban Európa utolsó országai között állottunk a csecsemőhalálozási statisztikában (131‰). A dolgozó nők számára juttatott munkajogi és anyagi kedvezmények jelentéktelenek voltak. — A felszabadulás után az ~ ugrásszerűen fejlődött. Kiemelt helyzetére utal, hogy a szocialista országokhoz hasonlóan az Egészségügyi Minisztériumban külön főosztály feladata az ~ irányítása. Kiépült az ~i intézmények széles hálózata.

Az *anyavédelem* két főrészből áll: terhesgondozásból és szülészeti ellátásból. A terhesgondozás magába foglalja a terhes egészségügyi ellátásán felül szociális gondozását is. A terhes egészségügyi ellátását egységes szervezet látja el. A régebben külön futó „egészségvédelem" és különfutó „gyógyító" munka szervezetileg egységbe olvadt. Törvényeink fokozott szociális védelemben részesítik az anyát: terhes nőt sem éjszakai, sem túlmunkára nem szabad beosztani. A terhes nőt 20 hetes fizetett szülési szabadság, ingyenes csecsemőkelengye, anyasági segély illeti meg. Az anya- és gyermekvédelem területén további nagy lépést jelent az, hogy az 1967 jan. 1-én v. azt követően született gyermek után a dolgozó nőt gyermeke két és fél éves koráig gyermekgondozási segély illeti meg. A segély feltétele az, hogy az anya a szülést közvetlenül megelőző másfél éven belül, összesen legalább 12 hónapig munkaviszonyban állott s az anya a gyermek gondozása céljából fizetés nélküli szabadságot vesz igénybe. A segély összege üzemi dolgozóknál, alkalmazottaknál stb. havi 600 Ft, mezőgazdasági termelőszövetkezetek nőtagjainál havi 500 Ft. A szülészeti ellátást az általános kórházak (klinikák) szülészeti osztályai és a szülőotthonok nyújtják. A szülészeti ellátás fejlődését mutatja pl. hogy az intézeti szülések száma 1965-ben az összes szülések 98,1%-a volt (1938-ban 21,3%).

A csecsemő és gyermekvédelem a terhesgondozással kezdődik, s azzal, hogy a szülések gyakorlatilag mind intézetben folynak le. A csecsemővédelem érdekében 1950 óta szülészeti osztályainkon fokozatosan kiépültek az újszülött osztályok. Nagyobb kórházakban koraszülötteket ellátó részlegek is vannak. A csecsemőgondozás a csecsemőtanácsadó feladata. A csecsemőtanácsadást a körzeti gyermekorvosok, (ahol ez a hálózat még nem épült ki) a körzeti orvosok, illetve a gyermekgyógyászati szakrendelések és a

védőnők végzik. A csecsemőtanácsadás a csecsemő egészségügyi ellátásán felül magába foglalja a szociális gondozást is. A csecsemő és gyermekvédelem elősegítése érdekében épülnek ki a bölcsődék, városokban az anyatejgyűjtő állomások stb. Kiépült a gyermekosztályok hálózata. Míg 1944-hez viszonyítva 1965 végéig a gyógyintézeti ágyak számának emelkedése összesen 59,4%-ot tett ki, a gyermekágyak számának növekedése 172,4 %. Mindennek eredményeképpen jelentősen csökkent a csecsemőhalandóság; a csökkenés ütemét az alábbi számok mutatják:

Év	Csecsemőhalálozás ‰-ben
1938	131
1950	86
1955	60
1960	47,6
1965	38,8

A *gyermekvédelem* magába foglalja a gyermekek egészségügyi ellátását és szociális gondozását. Az óvodába, általános, közép- vagy szakiskolába járó tanulók és az ipari, kereskedelmi tanulók egészségügyi ellátására nagyobb városokban külön egészségügyi szervezet is kiépült az *iskolaorvosi hálózat*. Feladata, hogy az óvodás és iskolás korú (3—18 éves) gyermekek, ifjak testi és szellemi fejlődésének ellenőrzését segítse. A gyermekek szociális gondozása, nevelése és védelme a szülők feladata. Ha a szülők elhalnak, munkaképtelenné válnak és a gyermekekről gondoskodni nem tudnak, vagy ha a gyermekek nevelése, testi és szellemi fejlődése a szülőknél veszélyeztetve van, a gyermekekről való gondoskodás érdekében az állam teszi meg a szükséges intézkedéseket gyermekvédelmi szervei útján. Ha kell állami gondozásba veszi a gyermeket. A gondozás a gyermek 18 évéig tarthat. *S. I.*

anya- és csecsemővédő intézet, *ACSI:* az anya-gyermek egészségvédelem ellátására szervezett egészségügyi intézmény. Csak Budapesten működött 1941-től. Itt részesültek szaktanácsadásban a terhes nők, a csecsemők és a kisgyermekek. A gyermekek védőoltását is az ~ben végezték. Az ~ keretén belül dolgoztak a körzeti *védőnők*. Az egységes gyermekellátás bevezetése 1960. jan. 1-én Budapesten megszüntette a megelőzés és gyógyítás különállását; az ~ek beleolvadtak az egységes anya-, csecsemő és gyermekvédelmi ellátásba. *S. I.*

anyafolt, *plaque mère, herald patch:* a →*pityriasis rosea* elsőként megmutatkozó, s a később kifejlődőknél jóval nagyobb foltja. *Be. K.*

anyagcsere, *metabolismus:* az élő szervezetben állandóan lejátszódó azon folyamatok összessége, melyek folyamán az a fennmaradásához szükséges tápanyagokat felveszi, felhasználásra alkalmassá teszi, s a bennük rejlő potenciális energiát hővé és munkává alakítja át. Megkülönböztetünk építő ~t, amelynek eredményeképpen a tápanyagok élő anyaggá (protoplasma) válnak és üzemi ~t, amelynél a tápanyagok az élet tevékenységéhez szükséges energiát szolgáltatják. Az ~t felosztjuk anabolismusra és catabolismusra. Az előbbi (szintetikus ~, assimilatio) komplikáltabb vegyületek felépítésére vezet. Az ehhez szükséges energiát, v. sugárzás, — ill. szervetlen vegyi reakciók energiája szolgáltatja — v. a catabolismus adja. Ez utóbbi (lebontás, dissimilatio) energia felszabadulással jár és a légzés, erjedés és hasonló folyamatok útján történik. Az üzemi ~ lényegében catabolismus, az építő ~ pedig anabolikus és catabolikus folyamatok komplexuma. Az ~ lehet aerob v. anaerob. Ha egy szervezet az anyagait és táplálékait szervetlen anyagokból tudja felépíteni, ~je autotroph, ha szerves anyagokra van szüksége, melyeket más szervezetek képeznek, akkor heterotrophiával van dolgunk. Mixotrophoknak nevezzük azokat a szervezeteket, amelyek mind szerves, mind szervetlen vegyületeket felhasználnak az ~jükhöz. A heterotroph anyagcsere eredményeképpen mindig CO_2 termelődik. Ha a szervezet munkát végez, energia- és tápanyagszükséglete megnő, mert energiát és tápanyagot fogyaszt, vagyis az ~ fokozódik. Ha a szervezet teljes nyugalomban van és táplálékot sem vesz fel, a fenntartásához szükséges égési folyamatok, a szívműködés, a légzőmozgások akkor sem szünetelnek, hanem minimális energiafogyasztással mennek végbe. Ez az alapanyagcsere, mely bizonyos betegségekben megváltozhat. Az alapanyagcserét meghatározhatjuk az energiaforgalom alapján. Melegvérűeken mérhetjük a leadott energiát hő alakjában alapanyagcsere-kalorimeterrel. Ez egy elszigetelt szekrény, melynek falában csövekben víz kering, melyet a vizsgált egyén leadott hője felmelegít. A felmelegített víz mennyiségéből és hőmérséklet-növekedéséből kiszámítható a leadott hő mennyisége. Mérhetjük a gázanyagcserét is, az égési folyamatok során elfogyasztott oxygen és termelt széndioxyd mennyiségét. Emberi élettanban

erre szolgál a Krogh-féle apparátus. A vizsgált egyén itt egy ismert térfogatú edényből oxygent lélegzik be. Az elfogyasztott oxygen mennyiségéből kiszámítható az alapanyagcseréje. Kisebb szervezeteken különböző manometeres műszerekkel (Barcroft-, Krogh-, Warburg stb.) mérhetjük a gázanyagcserét, vízben élő szervezetek esetében jó szolgálatot tesznek a vízben elnyelt oxygen, ill. széndioxyd mennyiségi meghatározásán alapuló módszerek. *T. I.*

anyagcserevizsgáló készülék: az alapanyagcsere, valamint a légzőszervek spirographiai jellemzőinek (ritmus, légzésmélység, vitális kapacitás, max. ventilatio) meghatározására szolgáló készülék. A vizsgálatok végezhetők tisztán oxygennel, levegővel, v. oxygen és levegő keverékével. A készülék konstrukcióját tekintve lehet száraz v. vizes rendszerű. A légzés mennyiségének és más spirometriális adatainak változását regisztráló szerkezet rögzíti. Az anyagcsere-meghatározás egyik korszerű eszköze a diapherometer, melynek működése elektronikus elven, a különböző összetételű gázok más-más hővezető-képességén alapszik. A vizsgált gázkeverékbe helyezett platinaszál ellenállásváltozása fénymutatós tükrös galvanometer segítségével olvasható le. Előnye, hogy a beteg nem szájcsatornán v. maszkon lélegzik, hanem egy átlátszó plexibúra alatt. *Ho. E.*

anyai halálozási arány: →*népmozgalmi statisztika*

anyajegy: →*naevus*

anyák iskolája: tanfolyam terhes anyák számára. Célja a terhességre, szülésre, csecsemőellátásra vonatkozó legfontosabb tudnivalók megtanítása. A Vöröskereszt segítségével az eü.-i szervek szervezik. Az előadásokat vidéken a körzeti orvos, védőnő, szülésznő tartják, ahol a lehetősége megvan, szakorvosok. *S. I.*

anyarozs: →*secale cornutum*

anyasági vércsoportvizsgálat: az állítólagos anya és gyermeke vércsoporttulajdonságainak vizsgálata annak megállapítása céljából, hogy az állítólagos anya lehet-e a gyermek szülőanyja v. sem. *H. E.*

anyaszőr: a →*lanugo* népi neve.

anyatej, *női tej:* a női emlő terméke a tejelválasztás idején. Kémiai összetétele változik: 1. a tejelválasztás *(lactatio, tejelés)* különböző periódusa szerint, 2. egyazon szopáson belül és 3. egyénileg is. A közölt táblázatok tehát csak átlagértékeket tartalmaznak. A tejelválasztás első napjaiban fehérjét (főleg albumint), ásványi anyagokat, cholesterint, lecithint és immunanyagokat bőségesen tartalmazó *előtej (colostrum)* ürül. Bizonyos átmeneti idő után fokozatosan alakul ki az ún. végleges tej, melynek kémiai és biológiai összetétele az emberi csecsemő igényéhez szabott, és lényegesen különbözik a mesterséges táplálásra leginkább használt tehéntej összetételétől, különösen az egyes tényezők finomabb kémiai tulajdonságai tekintetében. Így az ~-fehérje zömében albumin és globulin, a tehéntejé casein. Ideális az essentialis aminosav-tartalma, amitől a tehéntej, s főképpen a csecsemő táplálására használt tejhígítások aminosav-összetétele lényegesen különbözik. Az ~ zsírjában a kis molekulájú zsírsavak (vajsav, capryl-, capron-sav) mennyisége kevés, s a nagy molekulájúak között dominál a triolein, szemben a tehéntej-zsírral, amelyben több a tripalmitin- és tristearinsav. Finomabb az ~ben a zsír elosztása is. Összásványanyag-tartalma kb. 1/4-e a tehéntejének, de egyes ionoknál ez az arány 1 : 8—10. Van különbség a kétfajta tej vitamintartalmában is a tehéntej hátrányára, ami még fokozódik azzal, hogy a tehéntej forralása közben a thermolabilis, vízben oldódó vitaminok nagy része elpusztul. Mindkét tejben bőven találhatók különböző enzymek. De míg az ~ben levők a belekerült sejtekből, addig a tehéntejé elsősorban baktériumokból származnak. Ennek megfelelően táplálkozásélettani szerepük sem azonos. Mindkét tejben van immunanyag. A csecsemő számára azonban csak a fajspecifikus ~-antitest hasznosítható. Újabban kétely merült fel abban a tekintetben, hogy az ~jel szervezetbe került immunanyagok módosítják-e a csecsemő diaplacentaris eredetű immunanyag-készletét, minthogy a mérhető antianyag-tartalomban nincs különbség a szoptatottak és nem szoptatottak között. Ezzel a megállapítással szemben áll az a mindennapi tapasztalat, hogy szoptatott csecsemők bizonyos fertőző betegségeket nem v. lényegesen enyhébb formában kapnak meg, mint a nem szoptatottak v. korán elválasztottak. Az ~ biológiai fölényét támogatja sterilitása, amely azonban csak megfelelő mell-hygiene esetén biztosított, s csak akkor, ha az emlő maga nem fertőzött. (Táblázatot →207. oldalon *D. L.*

anyatejgyűjtő állomás: egészséges szoptató anyák lefejt tejfeleslegének gyűjtésére szolgáló eü.-i intézmény, amely a tejet olyan új-

A női tej és tehéntej összetétele

	Női tej	Tehéntej
Caloria	61,5—72,0	57,9—76,9
Protein	1,0— 1,5 g%	3,2— 4,1 g%
Lactalbumin	0,7— 1,0 g%	0,5— 0,6 g%
Casein	0,3— 0,5 g%	2,7— 3,5 g%
Lactose	6,5— 7,5 g%	4,5— 5,0 g%
Zsír	3,5— 4,0 g%	3,0— 4,5 g%
Essent. zsírsav	0,35 g%	0,09 g%
Víz	87,0—88,0 g%	83,0—88,0 g%
Ásványi anyagok (összes)	150—250 mg%	700—750 mg%
Calcium	34— 35 mg%	122—179 mg%
Phosphor	15— 40 mg%	90—196 mg%
Magnesium	5— 6 mg%	13— 19 mg%
Natrium	11— 19 mg%	51— 60 mg%
Kalium	48— 65 mg%	138—172 mg%
Chlor	35— 43 mg%	98—116 mg%
Sulfur	3,5— 3,7 mg%	30— 32 mg%
Ferrum	0,1 mg%	0.04 mg%
Cuprum	0,03mg%	0,02 mg%
Vitaminok (pro 100 ml)		
A	60—500 I.E.	80—220 I.E.*
D	0,4— 10 I.E.	0,3— 4,4 I.E.*
C-vitamin	1,2— 10,8 mg	0,9—1,4 mg*
Thiamin	2— 3,6 mg	3— 4 mg
Riboflavin	15— 80 mg	100—260 mg*
Niacin	100—200 mg	100—150 mg*

* Pasteurizált tejben.

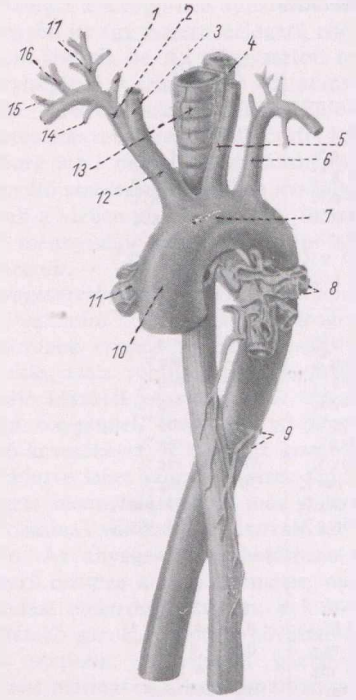
szülötteknek juttatja, akiknek az életbenmaradásukhoz v. egészséges fejlődésükhöz szükséges. Az anyatej kiszolgáltatása orvosi vényre díjtalan. A tejadó anyák díjazásban részesülnek. *S. I.*

Anyicskov, Nyikolaj Nyikolajevics (1885—): szovjet patológus, leningrádi kutatóintézeti vezető, egyetemi tanár, akadémikus. Ő idézte elő először a nyulak cholesterin atherosclerosisát cholesterin etetéssel. Az arteriosclerosis histogenesisére, a hypertonia betegségre, a sebgyógyulásra, a reticuloendothelialis rendszer működésére, a rheumás csomókban levő óriás sejtekre, az autoinfectiora vonatkozó kutatásai nagyjelentőségűek.

Anyicskov, Szergej Viktorovics (1892—): szovjet farmakológus, egyetemi tanár, akadémikus. Jelentősek a digitalis hatására, a központi idegrendszer farmakológiájára, a reflexes dystrophiák ganglionbénítókkal való befolyásolására vonatkozó vizsgálatai.

Anyicskov sejtek: sajátos zsugorodott, pálcikaszerű csipkézettszélű maggal rendelkező, egy v. többmagvú sejtek. Anyicskov szerint izom eredetűek és a szívizomza rheumás, v. nem specifikus granulomás folyamataiban találhatók. *R. Gy.*

aorta: főütőér. A szív balkamrájából ered *(ostium arteriosum aortae)* egy tágulattal *(bulbus aortae)*, amelyet a benne levő semilunaris billentyűk öblei okoznak. Eleinte jobbra, felfelé és gyengén előre halad az a. pulmonalis mögött egészen a szegycsont jobb oldaláig: ~ *ascendens*. Később a truncus pulmonalis jobb ága és a bal bronchus fölött balra, le és hátrafelé kanyarodik: *arcus aortae* — egészen a 4. hátcsigolya bal oldaláig. Ez után egy szűkebb rész, az isthmus aortae következik, mely az ~ *descendensbe* megy át a gerincoszlop bal szélén, később ez előtt haladva az V. lumbalis csigolyáig, ahol a *bifurcatio aortae*ban két végágra, a jobb és bal a. iliaca communisra oszlik. Az ~ descendens az aorta thoracalisból (thoracicából) és aorta abdominalisból áll; a kettő határa a rekesz hiatus aorticusa. — Az ~ ascendensből indulnak ki a koszorús erek: a. coronaria cordis dext. et sin., az arcus aortaeból pedig a truncus brachiocephalicus (a. anonyma), a.

Aorta, trachea et esophagus (aspectus anterior) *1:* A. vertebralis, *2:* A. subclavia dext., *3:* A. carotis comm. dext., *4:* Esophagus, *5:* A. carotis comm. sin., *6:* A. subclavia sin., *7:* Arcus aortae, *8:* Rr. bronchiales, *9:* Rr. esophagei, *10:* Bulbus aortae, *11:* Bronchus principalis dext., *12:* Tr. brachiocephalicus, *13:* Trachea, *14:* A. thoracica int., *15:* A. transv. colli, *16:* Tr. costocervicalis, *17:* Tr. thyrocervicalis

carotis comm. sin. és a. subclavia sin. Az ~ descendens részben zsigeri, részben fali ágakat ad. Az ~ thoracalis (thoracica) zsigeri ágai az aa. bronchiales, (rr. bronchiales) aa. oesophageae, (rr. esophagei) rr. pericardiaci. Fali ágai: rr. mediastinales, aa. intercostales (aa. intercostales posteriores). Az ~ abdominalis fali ágai: a. phrenica inf., aa. lumbales. Páros zsigeri ágai: a. suprarenalis media, a. renalis, a. spermatica interna; (a. testicularis); páratlan zsigeri ágai: truncus coeliacus /celiacus/ (a. coeliaca), a. mesenterica sup., a. mesenterica inf. — Rtg-vizsgálatnál az ~ mellkasi szakasza adja a középárnyék felső részét. Ideális vizsgálati iránya a *második ferde* és az *első ferde*. A *középárnyék* egyéb részeitől árnyékintenzitása alapján nem különíthető el. *T. I.—D. P.*

aortaablak (rtg): az aortaív, az arteria pulmonalis és a bal pitvar által határolt — a második ferdében látható — transparens terület. *D. P.*

aortaágy (rtg): az aortaív okozta benyomat a nyelőcsövön. *D. P.*

aorta aneurysma: →*aneurysma aortae*

aorta angusta, *szűk aorta:* férfinél 55, nőknél 50 mm-nél kisebb kerületű aorta. Fala vékony és kifejezetten nyújtható. Cseppszívvel, nyirokcsomó- és thymus-hyperplasiával társulhat. *R. Gy.*

aorta bicuspidatio: az aorta insufficientia megszüntetését célzó műtét. Extracorporalis keringés segítségével végzik. A nem coronariás billentyűt resecálják a hozzá tartozó aortafal kimetszésével. Az aortafal újra összevarrásával a tricuspidalis szájadék bicuspidalissá válik. Az aorta átmérője így harmadával beszűkül ugyan, de záróképes lehet. Nem terjedt el. *T. A.*

aorta billentyű stenosis: →*stenosis aortae*

aorta commissurotomia: →*commissurotomia*

aorta compressio: életveszélyes alsóvégtagsérülés v. atoniás méhvérzés esetén használatos ideiglenes vérzéscsillapítás. Történhet digitalisan v. műszeresen. Az eszközös ~ fajai: 1. a *Hans-*~ egyszerű szükségeljárás súlyos alsóvégtag-vérzés esetén; a hasi aorta összenyomása a köldök alatt (míg a combverőér lüktetése el nem tűnik) hevenyészett, a műtőasztal széléhez erősített, egy karú emelőként működő bottal. 2. *Momburg-f.*~. Meglehetősen goromba eljárás. 1,5—2 m hosszú gumicsővel (Momburg-cső) erősen összefűzzük a has alsó felét, a medencetányér és a bordaív között, míg a combverőér lüktetése meg nem szűnik. Ritkán szükséges, nem veszélytelen eljárás (bélsérülés!), hájas has, meteorismus esetén nem alkalmazható, szívbajok, érbántalmak esetén életveszélyes. Friedrich *Momburg* alkalmazta először 1908-ban. (még →*aorta-compressor*) *B. I.*

aorta-compressor: a hasi aorta leszorítására szolgáló eszköz. Súlyos kismedencei vérzéseknél használják, különösen a szülészetben. A legjobban elterjedt és legkíméletesebb a Sehrt-féle, amely a Momburg-csövet a használatból kiszorította. *H. I.*

aorta dextropositio: →*nagyerek transpositiója*

aorta elongatio (rtg): az aorta felső kontúrjának magas helyzete, amely a megnyúlt aortát jellemzi. Rendesen aorta tágulattal jár, s így a mediastinum jobb széli kontúrját képezi. Az *aortagomb* előugró. *D. P.*

aortagomb (rtg): az aortaív előugró része, mely a középárnyék bal első ívén kontúrt képez. Gyermeknél nem látható. *D. P.*

aorta-háromszög (rtg): a bal arteria subclavia, a gerinc és az aortaív legmagasabb része által alkotott háromszög alakú terület (*Parkinson* és *Bedford*). *D. P.*

aorta insufficientia, *insufficientia valvulae semilunaris aortae:* a félhold alakú aortabillentyű elégtelensége. Többnyire rheumás szívizomgyulladás, subacut bacterialis endocarditis következménye, esetleg lues okozza. Az aorta-billentyű záródásakor rés marad, amelyen keresztül a vér regurgitál az aortából a bal kamrába: decompensatióhoz vezet. Tünetei: a szívtompulat balra nagyobb, csúcslökés balra és lefelé helyezett emelő jellegű, diastolés surranás tapintható. Az aorta felett diastolés zörej hallható, néha a szívcsúcson praesystolés (Austin—Flint) zörej van. — Pulsus celer et altus (Corrigan-féle pulsus), capillaris pulsatio, Duroziez-féle zörej, ill. Traube-féle kettőshang észlelhető. Rtg: balra nagyobb középárnyék, mélyebben levő szívcsúcs. Az aorta és bal kamra pulsatio feltűnően élénk. *Th.:* decompensatio jelentkezésekor ennek kezelése (strophantin, vízhajtók, sószegény étrend stb.). — Sebészi kezelése igen nehéz (a szájadék a pitvarok és a jobb kamra által körülvéve a mélyben helyezkedik el; közvetlenül a billentyűk felett erednek az arteria coronariák). Megoldás módjai: aorta descendensbe helyezett golyósszelep (→*Hufnagel-műtét*), az aorta tövének a billentyűk szintjében történő circumclusiója, *aorta bicuspidatio*. Az utóbbi két eljárás az aorta átmérőjét csökkenti. Definitív megoldására *műbillentyű* beültetést alkalmaznak a zsugorodott v. meszes aortabillentyűk resectiója után. A műtéti beavatkozások csak extracorporalis keringés segítségével történhetnek. *G. Gy.*

aorta isthmus stenosis: →*coarctatio aortae*

aortaív anomáliák: az aortaív fejlődési rendellenességei: „vascular ring", kettős aortaív, jobboldali aortaív, dysphagia lusoria, arteria subclavia dextra anomalia, arteria anonyma anomalia, arteria carotis anomalia. Klinikai jelentőségűvé akkor válnak, ha a trachea (bronchus) v. az oesophagus (esetleg mindkettő) leszorításával légzési, ill. nyelési nehézségeket okoznak. A légutak chronikus leszorítottsága, s a dysphagia okozta aspiratiók miatt gyakori a pneumonia. Kezelésük sebészi: a constrictiót okozó érgyűrű („vascular ring") átvágása. *B. I.*

aortaív-syndroma, *Takayashu-betegség, Martorell—Fabré-syndroma:* az aortaívből eredő nagy verőerek elzáródása következtében kifejlődő tünetegyüttes, melyet többen és sokféle néven leírtak („arteriitis brachiocephalica", „thromboarteriitis obliterans subclavio-carotica", „aortitis obliterans", „arteriitis epiaortica", „pulsus differens", „anisosphygmia", „pulsus incongruens") aszerint, hogy ki minek vélte a kórállapotot és milyen tünetét észlelte. Ritka kórkép. Vezértünete a testi megerőltetésre jelentkező, rohamokban fokozódó hypoxaemia a fej, nyak és felső végtagok területén, ill. a csökkent vérellátás következményei. A tünetek sokfélék és változatosak: fokozatosan csökkenő carotis-pulsatio, egyik v. mindkét oldalon megszűnő radialis érverés („pulseless disease"), fizikai munka közben erős fájdalom a felső végtagokban, collapsus hajlam, neurológiai tünetek (fejfájás, szédülés, átmeneti hűdések, aphasia, ingerlékenység), szemtünetek (látászavarok, cornea-homály, szemfenék-elváltozások). Az ~ gyakran fiatal nőkön észlelhető („young female arteriitis syndrome"). — A kórállapot aetiologiája tisztázatlan. Pathogenesisének fejtegetésében egyaránt szerepel az aortaív fokozott haemodynamikai megterhelésével kapcsolatban a vascularis elastin autoimmunopathiája, a hyperergiás, arteriitises pathogenesis, a ritkább kórokok között az atherosclerosis, thrombosis, syphilis, aneurysma, thrombocytosis. Kezelése jórészben csak tüneti. Súlyosabb esetekben szóba jöhetnek sebészi beavatkozások (thoracalis sympathectomia, az érintett erek thrombendarteriectomiája, by-pass shunt, ér-resectiók érpótlással), noha ilyen műtéteket csak szórványosan végeztek. *B. I.*

aortalgia: állandó, égő jellegű, mozgástól független fájdalom főleg a mellcsont felső harmada táján. Többnyire az aorta falának gyulladásos, rendszerint syphilis okozta megbetegedése. Idővel az aorta adventitiájában levő afferens idegek degenerálódnak, s a fájdalom megszűnik. *G. Gy.*

aorta media idiopathiás necrosisa: →*media necrosis aortae idiopathica*

aorta méretek: (rtg) 1. az *aorta hosszátmérője* a középárnyék jobb felső és alsó ívének metszési pontjától az aorta legkiugróbb pontjáig mért távolság. 2. az *aorta szélességi átmérője* az aortának posterior-anterior felvételen mérhető legnagyobb szélessége. 3. *Kreuzfuchs-méret:* az →*aortaágy* legmélyebb pontjának az aortaív legtávolabbi pontjá-

tól való távolsága. 4. *Ungerleider—Gubner* méret: az aorta jobb és bal szélének távolsága a középvonaltól, mely a beteg súlyával, testmagasságával, korával arányos, de a rekeszállás is befolyásolhatja. Az angiocardiographiás méretek adják a legbiztosabb értéket. *D. P.*

aorta primitiva ascendens →*arteria*

aorta primitiva descendens: →*arteria*

aorta resectio: a →*coarctatio aortae* tipikus műtéte (→*Crafoord-műtét*).

aorta sclerosis (rtg): az aorta árnyékmélységének fokozódása: a descendens áttűnik a szívárnyékon. Főleg az aortagomb falának megfelelően sarló alakú meszesedések. Az aorta rendesen elongált és dilatált, a nyelőcső többé-kevésbé dislocált, az aorta ascendens a jobb kontúron megjelenik, ill. kontúrképzővé válik. *D. P.*

aortás configuratio: →*szív configuratiók*

aorta stenosis: →*stenosis aortae*

aortectasia: →*aneurysma aortae*

aortico-pulmonalis fistula: →*aorto-pulmonalis fistula*

aortico-pulmonalis septum defectus: →*aorto-pulmonalis fistula*

aortitis luetica: *mesaortitis*, a késői lues aortafolyamata, a tertiaer lues leggyakoribb szervi elváltozása. Az aortaív adventitiájában és mediájában perivascularis lymphoplasmasejtes beszűrődések, necrosisok (miliaris gummák) keletkezése. E beszűrődések területén a rugalmas rostok elpusztulnak, később hegesedés lép fel. Az intima hegesen megvastagodik. Az aorta kitágul. A folyamat általában ráterjed az aorta-billentyűkre és azok megrövidítése révén *aorta insufficientiát* idéz elő. A coronaria-szájadékok az intima megvastagodása folytán beszűkülnek, így fokozatosan súlyosbodó coronariaelégtelenség alakul ki. Bal kamra hypertrophia, dilatatio, myocardialis fibrosis jelentkezik. Gyakori az aneurysma-képződés.

R. Gy.

aortitis-rheumatica: az aorta gyulladásos elváltozása acut rheumás lázban. Ilyenkor rheumás infiltratumok találhatók az aorta adventitiájában, helyenként az intima mélyebb rétegeiben is, amelyek később fibrosusan átalakulnak. Aorta stenosis keletkezésében játszhat szerepet.

R. Gy.

aortographia: az aorta és az aorta-közeli szervek ábrázolása kontraszt-töltés és rtg-felvétel segítségével. 1929-ben dos Santos végezte először. *D. J.*

aortographia abdominalis: (rtg) az aorta hasi részének kontrasztanyag-feltöltéssel, sorozatos felvételek készítésével történő rtg-vizsgálata. Az eljárás első leírói R. dos *Santos, A. Lamas, J. Pereira Caldas* (1929). A kontrasztanyagot iv., v. translumbalisan juttatják az aortába. Előbbinél *G. P. Robb* és *I. Steinberg* az *angiocardiographiás* eljárást vezették be. Az eljárást radioaktív anyagok hozzáadásával tökéletesítették. Elterjedtebb a *translumbalis eljárás*. Általában 70%-os trijodat oldatot fecskendeznek be (20—40 ml, nagy nyomás alatt). Rövid időközökben sorozatos felvételeket végeznek *filmváltó berendezéssel*, *keménysugár technikával*. Újabban a kontrasztanyagot az a. femoralisból felvezetett polyaethylen katéteren át juttatják be. *D. P.*

aortographia thoracalis: (rtg) az aorta mellkasi részének kontraszttöltéses vizsgálata, sorozatos felvételekkel. Embernél első ízben I. *Nuvoli* végezte, a szegycsonton át alkalmazott punctióval. J. M. *Hoyos* és C. G. *Del Campo* a kontrasztanyagot a II. bal bordaközben alkalmazott punctióval viszik be. A. *Castellanos* és R. *Pereiras* retrograd irányban, a bal brachialison át; T. H. *Burford*, M. J. *Carson* a bal carotison át. *S. Radner* átvilágítási kontroll mellett a bal radialison át. A vizsgálathoz újabban polyaethylen katétert alkalmaznak. E. D. *Pierce* a katétert az a. femoralison át vezeti az aortába. *D. P.*

aorto-pulmonalis fistula, *aorto-pulmonalis septum defectus, aortico-pulmonalis fistula, aortico-pulmonalis septum defectus:* érfal defectus okozta veleszületett összeköttetés az aorta ascendens és az a. pulmonalis főtörzse között. A defectus a billentyűktől különböző távolságra helyezkedhet el. Haemodynamikailag a ductus Botalli persistensszel azonos elváltozás. Műtéti megoldása az utóbbinál lényegesen nehezebb; az első műtétet *Gross* végezte 1948-ban, aki egyszerű ligatúrával zárta a fistulát. *Varco* 1953-ban közvetlen varratot alkalmazott. Az elváltozás nehezen különíthető el a ductus Botalli persistenstől, ezért előfordul, hogy a nyi tott Botalli-vezeték miatt végzett műtét során véletlenül találkoznak vele. Ilyenkor kénytelen a sebész a kockázatos ligatúrával, v. direkt suturával próbálkozni. Előre diagnosztizált esetben, különösen akkor, ha a septum defectus a billentyűk közelében helyezkedik, el a műtétet hypothermiában v. mesterséges szív-tüdő készülék segítségével végzik. *T. A.*

apácatérd: diónyi-kisalmányi fájdalmatlan képlet a térdkalács felett, a térdeléssel járó állandó enyhe trauma és ennek következményeként lassan kifejlődő idült bursitis praepatellaris, ill. a patella felett levő nyálkatömlő hygromája. Általában azok betegsége, akik sokat térdelnek (aszfalt-, parkett-munkások, kőburkolók, szerzetesek, padlófestők, háztartási dolgozók). *Th.:* a nyáktömlő kihámozása. *B. I.*

apácazörej, *Nonnensausen:* súlyos anaemiás állapotokban a nagyerek felett hallható búgó zörej. A Nonne (németül búgócsiga) szó helytelen fordítása következtében régi orvosi irodalmunkban „*apácazörej*" néven szerepel. *H. Zs.*

apantothenismus: →*apantothenosis*

apantothenosis, *apantothenismus:* pantothensav (B_x-vitamin) hiányos állapot. *S. J.*

Aparkazin: →*Diparcol*

apaság megállapítása: azon férfi személyének meghatározása, akitől a gyermek származik, ill. aki a törvény előírása szerint a gyermek apjának tekinthető. Az ~ára bizonyítási per folyamán kerül sor. Az érvényben levő Családjogi törvény (1952. évi IV. tv.) szerint a gyermek apjának azt a férfit kell tekinteni, akivel az anya a fogantatási idő kezdetétől a gyermek születéséig eltelt idő v. legalább annak egy része alatt házassági kötelékben állott v. közösült. A fogantatási időként a gyermek születésének napjától visszafelé számított 182—300 napot kell tekinteni. A házasságon kívül született gyermek apjának azt a férfit kell tekinteni: *a)* aki a gyermeket magáénak elismeri, *b)* akit a bíróság a kizárásos vércsoport-vizsgálatok, a terhességi időtartam, a vélelmezett apa nemzőképessége, az anthropologiai és öröklésbiológiai vizsgálatok és a tényállás jogászi bizonyítása alapján a gyermek apjává nyilvánít, *c)* aki a gyermek születése után az anyával házasságot köt. — Jelenlegi ismereteink szerint mindössze a származás kizárása v. „bizonyosságig valószínű" volta állapítható meg. *F. V.*

apasági vércsoportvizsgálat: az anya, gyermeke és az állítólagos apa vércsoporttulajdonságainak vizsgálata annak megállapítására, hogy az illető lehet-e v. sem a gyermek apja. Csupán a kizárhatóság fennállása bizonyító erejű. *H. E.*

apathetikus hyperthyreosis: →*hyperthyreosis*

apathia: az érzelmi kör beszűkülése, nemtörődömség. Schizoid psychopathiában, postprocessuális állapotokban, schizophreniában, melancholiában, senilitas esetén. Átmenetileg kimerültség is okozhatja. *H. B.*

apathogen: magasabb rendű élőlény megbetegítésére képtelen mikroorganizmus megjelölése.

Apáthy István (1863—1922): zoológus és hisztológus, kolozsvári, majd szegedi egyetemi tanár. Szövettani eljárása lehetővé tette a neurofibrillumok alapos tanulmányozását (aranyimpregnálás, celloidin—parafin beágyazás). Erre támaszkodva felállította az idegrendszer reticularis struktúrájának (continuitásának) elméletét, amelyet *Das leitende Element des Nervensystems und seine topographische Beziehungen zu den Zellen* (1897) c. művében fejtett ki. Károlyi Mihály mellett haladó közéleti tevékenységet folytatott. *H. G.*

APC vírusok: →*adenovírusok*

APC vírusos szembetegség: az adenopharyngeo-conjuctivitis vírusa által okozott kötőhártyagyulladás, amely trachomához hasonló granulatióval jár. A trachomával szemben jellemző a nyirokmirigyek (fül előtti) gyulladása, légúti nyálkahártya hurut. A pharyngo-conjuctivalis láz betegséget a 3. típusú vírus, a keratoconjuctivitis epidemicát a 8. típusú vírus okozza. Antibioticumok hatástalanok, ezért csak tüneti kezelésre szorul. *B. B.*

APE, *anterior pituitary extract:* hypophysis elülső lebeny kivonat, mely az adenohypophysis hormonjait tisztítatlan állapotban tartalmazza. *S. E.*

apepsia: pepsin hiánya s következésképp a fehérjeemésztés hiánya. ~ *gastrica:* gyomoremésztés hiánya. *S. J.*

aperiostealis amputatio: →*Bunge-amputatio*

aperitiva, *aperientia:* 1. hashajtó szerek, 2. étvágyjavító savak.

apersonalisatio: a személyiség integritástudatának, ill. az én és a külvilág közötti kapcsolatok tudatának zavara, ill. megszűnése. A beteg úgy érzi, hogy személyisége megváltozott, cselekvései mintha nem a saját akaratát követnék (automata-érzés), mintha a teste nem is az övé volna. Ezért gyakran kell tükörbe néznie, hogy meggyőződjék saját teste azonosságáról. A tükörből azonban idegenszerű arc néz vissza. Megváltozott, idegenné vált számára nemcsak a személyisége, a teste, hanem a külvilág is. A környezet elvesztette realitás

jellegét. Kisebb fokban psychopatháknál, súlyosabb mértékben schizophreniában fordul elő. Az ~ fogalmát Dugas vezette be a psychopathologiába 1898-ban. *H. B.*

Apert anomalia: →*acrocephalosyndactylia*

apertase: →*hyaluronidase*

Apert betegség: →*acrocephalosyndactylia*

apertura: nyílás, bejárat.

apertura aquaeductus vestibuli: a tornáczsilip nyílása a sziklacsonton.

apertura canaliculi cochleae: a csigazsilip nyílása a sziklacsonton.

apertura canaliculi tympanici: a dobcsatornácska nyílása a sziklacsonton.

apertura canalis femoralis: anulus femoralis.

apertura labyrinthica: →*os temporale*

apertura lateralis ventriculi quarti, *foramen Luschkae:* →*ventriculus cerebri*

apertura mediana ventriculi quarti, *foramen Magendi:* →*ventriculus cerebri*

apertura pelvis superior et inferior: →*pelvis*

apertura piriformis: →*cavum nasi ossei,* →*maxilla,*

apertura sinus frontalis: a homloküreg kivezető nyílása (→*os frontale*)

apex: csúcs

apex cordis: szívcsúcs (→*cor*)

apex pulmonis: tüdőcsúcs (→*pulmo*)

apex radicis dentis, *foggyökér-csúcs:* a foggyökér csúcsi része a fogmederben. *B. K.*

APGAR osztályozás: az újszülöttek besorolása állapotuk alapján. A szülést követő egy percen belül a pulzusszám, a légzés, az izomtónus, a reflexingerlékenység és a testfelület színe szerint 0—10-es számmal jelölt csoportba sorolják az újszülöttet. 0-ás csoportba kerülnek az álhalálban születettek, 10-es csoportba a teljesen egészséges és életfriss újszülöttek. *H. I.*

aphagia: nyelési képtelenség v. nyelési nehézség. ~ *algera:* fájdalom miatti nyelési zavarok. *S. J.*

aphakia: a szemlencse veleszületett v. művi hiánya. A szem fénytörését az ~ 10,0—12,0 D-val gyengíti (hypermetropia). A látásélesség műtét utáni ~ esetén javító üveg nélkül csak 1—2 m ujjolvasás. Az elülső csarnok mély, az iris libeg, a lencsereflex hiányzik. A látás convex és cylindrikus üveggel megjavítható. A hályogműtét után várható fénytörés kiszámítása a Hischberg-képlet segítségével történik: $R = 10 + \frac{A}{2}$. (A a műtét előtti refractio). Pl. 6,0 D túllátóság esetén

$$R = 10 + \frac{6{,}0}{2} = 13{,}0 \text{ D. } 12{,}0 \text{ D rövidlátás}$$

esetében:

$$R = 10 + \frac{-12{,}0}{2} = +4{,}0 \text{ D.}$$

B. B.

aphalangismus: egy v. több ujjperc világrahozott hiánya. *G. A.*

aphallia: a hímvessző veleszületett (agenesia penis) v. traumás eredetű hiánya. Előbbi igen ritka: a húgycső a gáton van a normális herezacskó mögött vagy a rectumba vezet (cloaca persistens). Traumás esetben kozmetikai jellegű penis képző plastika szóbajöhet. *Sz. Z.*

Aphaniptera, *Syphonaptera, bolhák:* az →*Insecta* osztály egyik, egészségügyi szempontból fontos rendje. Fajai oldalirányban lapított, szárnyatlan rovarok, *teljes átalakulás*sal fejlődnek. A legtöbb faj közvetlenül nem veszélyes, csak mint egyes fertőzések köztes gazdája. Legismertebb közülük az *ember-* (→*Pulex irritans*), a *kutya-*, a *macska-*, és a *tyúkbolha.* A *trópusi patkánybolha* (Xenopsilla cheopis) a pestis elsőrendű terjesztője. Az endemiás pestis fenntartásában szóba jöhet azonban a *mérsékeltégövi patkánybolha* (Ceratophyllus fasciatus), sőt az emberi bolha is. *Z. N.*

Aphanozoa: állati eredetű, szabad szemmel láthatatlan kórokozók. *Kruse* ma már elavult kifejezése.

aphasia (phasis: beszéd): ép elemi hangképzés melletti beszédképtelenség. Egyesek szerint lényege az emlékképek elvesztése (Wernicke-~), mások a tudatos-akaratlagos kifejezés eszközeinek zavarát tekintik döntőnek. A normális beszédhez szükséges, hogy a szóképek symbolikus jelentését megértsük; ez a beszéd perceptív v. sensoros része. Másrészről szükséges a hangképzésben résztvevő izmok megfelelő működtetése. Következésképp az ~ lehet a szómegértés hiánya, voltaképp az *agnosia* egy neme, ez a *perceptiv* v. *sensoros* v. *auditiv* v. *receptiv* ~(lelki süketség). A beteg a saját szavait sem érti s így beszéde értelmetlen: *jargon* ~. Lehet megtartott szómegértés mellett a szavak kiejtésére való képtelenség, beszéd apraxia: *expressiv* v. *motoros*, Broca ~ (*aphemia*). Ha mind a motoros, mind a sensoros functio zavart, *totalis* ~ áll fenn. ~s beszédzava-

rokkal az alsó-hátsó frontalis, az alsó-elülső parietalis és a felső-középső-hátsó temporalis vidékek bántalmainál találkozunk. Az ún. *aphasias négyszög* (a fissura Sylvii-t körülvevő tájék) elülső-felső részére lokalizálható a motoros ~, az alsó részre a sensoros ~, míg a hátsó vidékre a totalis ~. Jobbkezes egyéneknél a bal, balkezes egyéneknél a jobb oldali félteke említett területeinek sérülése vezet ~s jelenségekhez (félteke-dominantia). Előfordul azonban keresztezett ~ is (pl. jobbkezesek jobboldali bántalmát követőleg). (→még *beszéd-centrum*, →*dysphasia*). ~ *amnestica s. amnesica* a nevekre, elnevezésekre való emlékezés képtelensége. A motorikus és sensorikus beszédközpont közötti kapcsolat megszakadását *commissuralis* v. *vezetéses* v. *transcorticalis* v. *conductiós* ~nak hívjuk, a beteg a szavakat megérti, utánmondása jó, spontán beszéde azonban zavart. (Centralis ~nak is nevezik). A Head-féle *semantikus* ~ csak a bonyolultabb mondatok megértési zavara, az expressiv beszéd jó. Ezen központok teljes pusztulása következtében a beteg elveszti a környezetével való kapcsolat megteremtésének mindennemű lehetőségét: ~ *completa*. *Corticalis* v. *expressiv-receptiv* v. *globalis* ~ a közléssel és beszéddel kapcsolatos összes functiók kiesése, míg a *graphomotoros* ~ csak írásbeli kifejezésképtelenség. *Anominális* v. *nominális* ~ a tárgyak megnevezési képtelensége. A beszéd és a látásközpontok közötti kapcsolat megszakadása következtében a beteg képtelen az általa tökéletesen látott tárgyakat, személyeket megnevezni: *opticalis* ~. *Psychosensorikus* ~ az írott, beszélt nyelv megértési képtelensége. Az ~ lehet maradandó v. átmeneti jellegű pl. terhesség alatt, v. a szülés utáni *puerperalis* ~. *Polyglott* ~: a beteg az általa beszélt nyelvek közül egyet v. kettőt nem képes beszélni, az egyiket — rendszerint az anyanyelvét — igen. *Syntactikus* ~ v. *agrammatismus* a szavak érthető sorrendbe szedésének hiánya. *Visualis* ~ v. alexia szóvakság a leírt szavak megértésének képtelensége. Ha az ~ rohamokban lép fel, akkor →*aphtongia*ról beszélünk. (→még *asymbolia*, →*amusia*, →*acalculia*, →*süketnémaság*, →*dysarthria*, → *anarthria*. *H. B.—Ré. Gy.*

aphemia: a motoros aphasia régebbi elnevezése.

aphonia: teljes hangtalanság. A beteg csak suttogni tud. ~ *luetica* →*raucedo syphilitica*. ~ *hysterica* s. *apsithyria*-nál teljes hangtalanság mellett a köhögéssel, nevetéssel, sírással stb. kapcsolatos reflex hangok képzése zavartalan. ~ *spastica* a hangszalagok görcsös záródása phonatiónál. A hangszalag bénulással kapcsolatos hangtalanság ~ *paralytica*. A fokozatosan kialakuló ~ a gége gyulladásos- v. térszűkítő folyamataival állhat összefüggésben. *Ré. Gy.*

aphrasia voluntaria: időszakonként fellépő szándékos némaság; túlérzékeny gyermekek constitutionalis beszédzavara (dysphrasia). Általános, súlyos neuropathia esetében fordul elő, amelyet nevelési hiba, lelki trauma, szülők közötti viszály stb. válthat ki. *Ré. Gy.*

aphrodisiaca: a nemi ösztönt fokozó szerek, melyek főleg a gerincagy sacralis és lumbalis részében levő reflex-centrumokra hatnak, de a nemi szervek vérereit közvetlenül is tágítják, erectiót és ejaculatiót okoznak →*yohimbinum hydrochloricum*. Veszélyesek azok, amelyek a vesét és a húgycsövet izgatva okoznak vérbőséget és fájdalmas erectiót. (→még *apiolum*, →*Cantharis*) *I. B.*

aphtha: recidiváló, néha familiarisan jelentkező nyálkahártya erosio. Kóroktanilag nem egységes: lehet valamely általános megbetegedés megnyilvánulása, főként neurovegetativ-labil egyénekben. Oka lehet vitaminhiány, vírus-fertőzés, sérülés. Ritkábban allergiás alapon lép fel. Többnyire a szájnyálkahártyára, lágyszájpadra, gégebemenetre lokalizálódik. Előfordulhat a vulván is (vulvitis aphthosa). Fájdalmas, 10—14 napig fennálló, könnyen recidiváló betegség. Ritka a hetekig v. hónapokig tartó alakja (ulcus neuroticum). Csecsemőkben rendszerint trauma („szájtisztítás") folytán keletkezik az ún. *Bednar-aphtha*. Sokkal kiterjedtebb a vírus okozta *stomatitis aphthosa* (seu *herpetica*), mely a szájnyálkahártya súlyos, vérzéses gyulladásával, magas lázzal, néha kifejezett septikus tünetekkel jár együtt. Enyhébb formában előfordul a későbbi gyermekkor folyamán is, mint többnyire recidiváló *stomatitis herpetica habitualis*. Különleges formája az ~ *chronica recidivans* (Mikulitz-féle aphtha, stomatitis aphthosa recidivans). Nőknél gyakori, menstruatio előtt mint solitaer ~ újul ki. Olykor évtizedekig is eltart. Kezelésében: gócos fogak javítása, C-vitamin, jöhet szóba. Prognosis: egyszerű aphtha esetén pár nap alatt bekövetkezik a gyógyulás spontán is, a stomatitis aphthosa azonban beavatkozás

nélkül elhúzódó fájdalmas betegség, mely a multiplex fekélyesedés miatt egyéb kórokozók behatolására teremt lehetőséget. *Th:* egyszerű esetben kamillás öblögetés, 10%-os lapis vagy 40%-os zinkchloridecsetelés, illetve 2% natr. carbonicum siccummal öblögetés mellyel a szájüreg 9,0 *pH*-ja gyors hatással gyógyítja a ~t. Stomatitis aphthosánál nagy adag C-vitamin, étrendi előírások, (fűszeres, forró, jeges ételek, italok kerülése), megfelelő szájápolás. *Ré. Gy.—D. L.*

aphthae epizooticae, *ragadós száj- és körömfájás:* a párosujjú állatok, a háziállatok közül főleg a kérődzők és a sertések igen ragadós vírus okozta heveny fertőző betegsége. Emberen ritkán fordul elő. Okozója az egyik legkisebb ismert vírus (átmérője 20—24 mμ), amely az első felismert állatpathogen virusféleség. (Leírói 1897-ben: *Löffler* és *Frosch.)* E vírusra jellemző pluralitása, ui. több, antigenszerkezet tekintetében különböző típusban és ezeken belül subtypusban fordulhat elő, Eddig 7 antigen-típust (O, A, C, SAT_1, SAT_2, SAT_3, és Ázsia 1) határoztak meg. Beszáradt állapotban nagyon ellenálló és így ragályfogó tárgyakkal már más földrészekre is elhurcolták. A betegség az állatokon rendszerint heveny alakban zajlik le. Általános lázas tünetek mellett a száj nyálkahártyáján és a lábvégeken hólyagok, majd ezek felrepedése után gyorsan hámosodó erosiók keletkeznek. Fiatal, főként szopós állatokban gyakran szívizom-elfajulás is létrejön. Inaktivált vírust tartalmazó vaccinákkal immunizálni, a betegség lefolyását pedig serummal enyhíteni lehet. Újabban attenuált vírust tartalmazó oltóanyagokat is használnak. Emberen ha előfordul, hasonló tünetekkel jár. *Sz. I. T.*

aphthoid, (Pospischill—Feyrter): valószínűleg herpes vírus okozta betegség. Többnyire megelőző fertőző betegségektől legyengült szervezetű csecsemőkben és gyermekekben lép fel. A száj és garat nyálkahártyáján, ajkakon, nyelvháton egymást követő szakaszokban vörös udvarral szegélyezett vastag falú hólyagocskák, v. aphthák jelentkeznek. Az elváltozások összeolvadása révén a folyamat jelentős kiterjedésűvé válhat. Később szürkés-sárga felületű, szalonnás alapú, vagy pörkökkel fedett fekélyek keletkeznek az orrbement körül, az arcon és a nemi szervek területén. *Ré Gy.*

aphthongia: rohamokban fellépő aphasia. A hangképzésben és articulatióban résztvevő izmok spasmusa. Néha hysteriás megnyilvánulási forma, máskor lelki megrázkódtatásokkal áll összefüggésben. Egyesek a súlyos *dadogás* megjelenési formájának tartják. *Ré. Gy.*

aphthosis (Neumann): hirtelen fellépő, lázas betegség, amely a száj, szem, orr, genitale és a végbél nyálkahártyáján aphthaképződéssel, a bőrön erythemás foltokkal, vesiculák, bullák képzésével jár. Némelyek az erythema exsudativum multiforme súlyosabb alakjának, újabb kutatók inkább önálló virosisnak tartják és azonosítják az ectodermosis pluriorificialisszal (Fiessinger—Rendu), a Stevens—Johnson-syndromával, a dermatostomatitisszel (Baader) és a Behçet-syndromával. *Melczer* mindezeket *virosis oculo-mucocutanea recidivans* névvel foglalta össze. Jelentősége a localisatiótól és a tünetek súlyosságától függ. Therapiája külsőleg gyulladások csökkentése, belsőleg antibioticumok, steroidok. (→még *Neumann-aphtosis)* *Be. K.*

aphthosis bipolaris (Touraine): a száj és a nemiszervek nyálkahártyáin egyidejűleg fellépő aphthák. Valószínűleg virogen betegség. *(→ectodermosis erosiva pluriorificialis, →Neumann aphthosis, →dermatostomatitis)* *Be. K.*

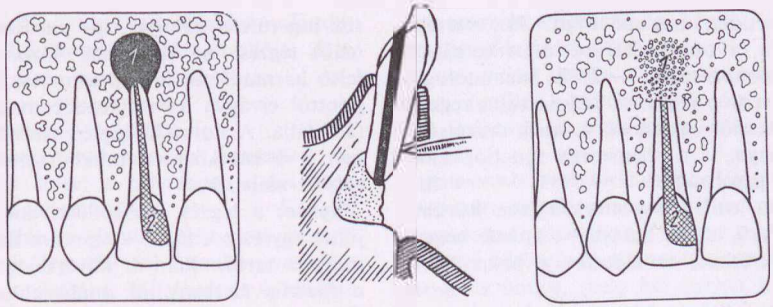
apicitis: →*tüdőcsúcshurut*, →*pyramiscsúcs gennyedés*

apicoectomia: →*apicotomia*

apicolysis: csúcsfejtés; a fali pleurával összenőtt tüdőcsúcs felszabadítása azzal a céllal, hogy az itt levő gümőkóros caverna összeeshessen. Az oldás történhet zárt intrapleuralis módszerrel, nyitottan, intra-, v. extrapleuralisan. A beavatkozással nyert pleuralis, v. extrapleuralis üreget levegővel, olajjal, esetleg műanyagból készült *plomb*-bal lehet feltölteni (extrapleuralis ~ →*pneumothorax).* *B. I.*

apicolysis plastica, *Semb-thoracoplastica:* a tüdő felső lebenyének tökéletes összeejtésére *Semb* által kidolgozott eljárás a „maradék cavernák" kiküszöbölése végett. A műtét célja a tüdő concentrikus, a hilus felé történő retractiója. (Szépen kidolgozott, bonctani alapokra épült ~val sem kerülhető el száz százalékos biztonsággal a „maradék üreg".) *B. I.*

apicotomia, *apicoectomia, gyökércsúcs-resectio, amputatio radicis dentis, gyökércsúcscsonkolás:* a fog megtartása érdekében végzett műtét, a foggyökér csúcsa körüli lobtermék — legtöbbször granuloma — sebé-

a *b* *c*

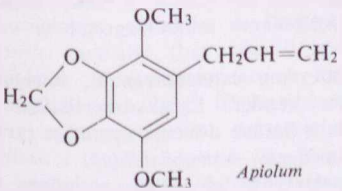
Apicotomia (gyökércsúcs resectio) *a:* A jobb felső oldalsó metsző gyökere fölött granuloma, *b:* a gyökércsúcs levésése, *c:* a műtét utáni állapotot mutatja

szi eltávolítása. Rendszerint a gyökércsatorna megtömése után végzik. Szakaszai: 1. érzéstelenítés; 2. nyálkahártya-csonthártyalebeny készítése; 3. csontablak-készítés a gyökércsúcs feltárásához; 4. a gyökércsúcs levágása fúróval v. vésővel; 5. a lobtermék (granuloma) kitakarítása; 6. seb-toilette és a sebszélek egyesítése, v. csak szűkítése varrattal, esetleg nyitva kezelése. *B. K.*

apinealismus: a tobozmirigy működésének teljes hiánya.

apiol-polyneuritis: motoros jellegű polyneuritis, melyet a szervezetbe jutó petrezselyem-kivonat (triorthokresylphosphat, az apiol) idéz elő. Az apiolnak méhösszehúzó hatása is van, ezért egyes vidékeken abortivumnak használják. Ilyen esetekben, valamint az USA-ban a prohibitio ideje alatt a triorthokresylphosphatot tartalmazó ún. ginger-sör élvezőin találkoztak e kórképpel. *H. B.*

apiolum, *allyldimethoxymethylendioxybenzol:* a petrezselyem illóolajának hatóanyaga. A húgyivarszervekben vérbőséget okoz, ezért aphrodisiakus és havivérzést elő-

Apiolum

segítő hatású. Abortivumnak is használják. Erős méreg, részegséget, vesegyulladást, vérvizelést, a vér-Ca szint csökkenését, motoros jellegű polyneuritist, vérzéseket, zsíros májdegeneratiót okoz. 0,1—0,3! g p. dosi, 1,5! p. die. *I. B.*

apiotherapia, *melissotherapia:* gyógyítás méhcsípéssel v. izolált méhméreggel, rheumatikus bántalmak esetén. *J. E.*

apis mellificata: →*mérgező gerinctelen állatok*

apituitarismus: az agyfüggelék működésének hiánya.

aplanatikus lencsék: sphaerikus és chromatikus aberratiótól mentes lencsék. Fotografálásra szolgáló lencserendszer. Az egyenes vonalat valóban egyenesnek rajzolja. *B. B.*

aplasia: 1. valamely szerv v. szövet intrauterin hiányos fejlődése, v. világrahozott teljes hiánya. Gyakoribbak pl.: ~ *ani* (végbélnyílás), ~ *coxae* (csípőizület), ~ *renis* (vese), ~ *testis* (here), ~ *ureteris* (ureter). — ~ *patellae:* a térdkalács veleszületett hiánya (gyakrabban csak hypoplasia patellae). Csak 4 éves kor után mutatható ki, mert a rtg-képen a patella csontosodási magja ekkor válik láthatóvá. — ~ *oesophagei* rendszerint az oesophagus egy részének imperforatióját (atresia) jelenti. Az atresiák mellett sokszor az oesophagust sipoly (oesophagotrachealis fistula) köti össze a légcsővel. Az ilyen magzatok rendszerint életképtelenek; korai diagnosis esetén meg kell kísérelni a nyelőcsőhörgsipoly megszüntetését, és a nyelőcső végek end-to-end anastomosisát. Az újszülötteken végzett heroikus beavatkozás igen nagy műtéti halálozása ellenére végleges eredményt hozhat. Infaust v. műtétre nem alkalmas oesophagus-atresia esetén gastrostomia végzendő, ezek a csecsemők azonban nem sokáig maradnak életben. — ~ *omenti* nem nagy ritkaság, sokkal gyakoribb azonban, hogy hiányosan fejlett (hypoplasia omenti). Az omentum a gyermekkorban fejlődik ki, újszülöttekben alig találunk csepleszt. — ~ *radii* a kéz radialis elhajlásával jár („dongakéz"), ennek ellenére az al-

kar functiója, meglepően jó. *Th.*: vértelen redressio, a növekedési periódus befejezése után csontátültetés. — **2.** A haematologiában: a vérképzőszervek physiologiás regeneratív functiói egyikének v. azok összességének hiánya, v. a regeneratív functiók csökkenése, gátoltsága. *B. I.*

aplasia cutis congenita: a bőr körülírt, fekélyszerű, teljes hiánya, v. annak hege a megszületéskor, rendszerint a hajas fejbőr területén. *Be. K.*

aplasia pilorum intermittens, *monilethrix:* a hajzat fejlődési rendellenessége. A hajszálak egész lefutásuk mentén 1—2 mm távolságban sorvadt, elvékonyult szakaszokat mutatnak, itt letöredeznek, a tüszőnyílásaikon érdes szarukúp ül. A beteg terület kopasznak látszik. (→még *monilethrix syndroma)* *Be. K.*

aplasia renis: egyik vese és az érintett oldali ureter egy részének veleszületett hiánya, a másik vese hypertrophiájával. Húgyhólyagban a trigonum ép, mindkét ureterszájadék felismerhető. Egyéb urogenitalis fejlődési rendellenességek kísérhetik. *Sz. Z.*

aplastikus anaemia: a vérsejtképzés hiánya, elégtelensége miatt bekövetkező pancytopenia. Az ~ elnevezés Ehrlichtől származik, aki az erythro-, granulo- és thrombopoesis csökkenésével járó csontvelőműködési zavart nevezte így. *S. J.*

aplastikus-consumptiv hiánybetegségek (Kollath): a növekedési faktorok bevitelének hiánya miatt fellépett kóros állapotok, avitaminosisok stb. A raktárak kimerülése után megszűnik a növekedés és sejt utánpótlás, csak a felhasználással járó folyamatok folytatódnak. Éhezés (részleges v. teljes), egyoldalú táplálkozás v. denaturált élelmiszerek bevitele után következnek be. *J. E.*

aplastikus crisis: →*öröklött sphaerocytosis*

Apley-jel: a térdízület széthúzásakor és rotatiójakor mutatkozó fájdalom, ligamentum-szakadásra utal; a térdízület összenyomásakor és rotatiójakor jelentkező fájdalom viszont meniscus-sérülésre. *G. A.*

apneumatosis: →*atelectasia neonatorum*

apneusis: mély, hosszantartó, görcsös belégzés, melyet időnként néhány felületes kilégzés szakít meg. ~ jön létre általában, ha átvágjuk az agytörzset a corp. quadrigeminum inf. alatt és átmetsszük mindkét vagust. A híd alsó harmadában levő apneusiás központ folyamatos aktivitását a hídban levő *pneumotaxikus központ* és a vagusok ingerületei gátolják, így jön létre a normális légzés. Az apneusiás központ a híd felső harmadában levő pneumotaxikus központtól elvágva az inspiratiót maximálisan facilitálja. A normális légzés eszerint a hídban levő két központ működésének egyensúlyán alapszik. *B. P.*

apnoe: a légzés szünetelése, amely létrejöhet egyrészt a légző központra ható vegyi ingerek tartós hiánya következtében (így a foetalis életben), ill. múló elmaradásuk folytán, másrészt erőltetett v. mesterséges légzés következtében. Átmenetileg a légzési impulsus akaratlagos elnyomása, tartósan pedig a légző központ sérülése v. bénulása is okozhatja. ~ *reflex:* a légzés megállása irritans gázok belégzése esetén. Inhalatiós narcosis bevezetése során van jelentősége. *Go. Gy.*

apnoe-próba: a légzésvisszatartási idő mérése, esetleg egyidejű pulzus- és vérnyomás-ellenőrzéssel. Repülők alkalmasságára, sportolók erőnlétére és edzettségi állapotára vonható le belőle bizonyos következtetés. A mért idő az ún. apnoés idő. (Be és kilégzési apnoe) Ennek értéke nagymértékben a gyakorlat függvénye. Norm. értéke: férfiaknál 40—60 sec., nőknél 30—50 sec. Psychés tényezők lényegesen befolyásolják *(Karpovich)* *N. M.*

apochremma: hányadék.

apocrin mirigy: folyadékot és sejtes elemeket is elválasztó mirigy, például tejmirigy. (→még *exocrin-mirigyek)* *B. I.*

apocrin verejtékmirigy: a bőr ún. „nagy" verejtékmirigyei, amelyek elszórtan v. csoportosan a hónaljban *(→organon axillare)* a nemiszervek és a végbélnyílás körül helyezkednek el. Szőrtüszőből fejlődnek, váladékukban sejttest-darabokat is ürítenek. Működésük szoros kapcsolatban van az ivarhormonokkal, pubertás előtt pihennek, climax után sorvadnak. A nemi virágzás idején különleges szaganyagokat is választanak ki. *Be. K.*

Apocynum cannabinum L, *Apocynaceae:* indián kender. Észak-Amerikában honos digitalis hatású növény, cymarint tartalmaz. *(→cardiaca, →strophanthin).*

apodactyliás csomózás: a műtéti asepsis javítása érdekében célszerű a varráshoz használt eszköz (tű és fonál) kézzel való érintését kerülni, tehát a sebajak átöltését és a csomózást tűfogó és csipesz alkalmazásával végezni. Az ~t megkönnyíti

Crile és Gillies—Sheehan tűfogója, valamint Crile—Zoltán kombinált tűfogó-ollója. *Z. J.*

apodia: alsó végtag nélküli torz.

apoenzym: →*apoferment*

apoerythein: →B_{12}-*vitamin*

apoferment, *apoenzym:* a fermentek fehérjealkotó része; a *coferment* eltávolítása után önmagában inkatív. *S. F. B.*

apoferritin: a →*ferritin* vasmentes fehérjerésze. Mólsúlya 465 000. Amikor vasfelvételre van szükség, a bélfalban és a májban szintetizálódik. A felszívódott vas ~nel ferritinné egyesülve válik transportképessé. *S. F. B.*

ápolás átlagos tartama: a fekvőbeteg gyógyintézeti statisztika egyik mutatója; a gyógyintézetben ápolt egy betegre jutó *ápolási napok* átlagát tünteti fel. Megkapjuk, ha a gyógyintézetben egy év alatt teljesített ápolási napok számát osztjuk az intézetből abban az évben elbocsátott (meghalt) betegek számával. *S. I.*

ápolási nap: a fekvőbetegeket ellátó gyógyintézetekben ápolt betegek ápolási idejének egysége. Fekvőbeteg gyógyintézeti statisztikánkban a beteg felvételének és elbocsátásának napja együttesen egy ~nak számít. *S. I.*

Apollonius: kitioni származású orvos, az alexandriai iskola tanítványa. Időszámításunk előtti században jelentek meg munkái (ízületekről, epilepsiáról stb.). Kommentálta Hippokratész műveit. *B. I.*

apomorphinum hydrochloricum: kesernyés ízű, krist. por, vizes oldata állás közben megzöldül. A morphinból H_2O elvonásával állítják elő. Sc. adva a hányásközpont izgatásával rövid émelygés után erélyesen hánytat. Ez a hatás morphinnal és egyéb bódító szerekkel gátolható. Mérgezésekben használják, de a gyomormosást a hányás nem pótolja teljesen. 0,005—0,02!g p. dosi, 0,05! g p. die 1%-os oldatból 0,5—2 ml sc. Köptetőnek 1—5 mg pilulában, v. 0,2%-os oldatban p. os. *I. B.*

aponeurectomia palmaris: a Dupuytren-contractura radicalis (bár tüneti) műtéti gyógyításának korszerű módszere: különböző irányú és hosszúságú bőrmetszésekből behatolva a megbetegedett palmaris aponeurosisnak a tenyéri képletek (ér, ideg, in) gondos megkímélésével történő teljes eltávolítása. (→még *aponeurotomia*) *Z. J.*

aponeurosis, *bőnye:* kötőszövetes erős hártya. Tulajdonképpen széles, lapos ín, máskor (helytelenül) az izmokat befedő, megerősödött fascia. *T. I.*

aponeurosis extensoria: a kéz és lábujjak dorsalis oldalán található bőnyék, melyekben az ujjakat feszítő mm. extensores digitorum (pollicis, hallucis longi et breves), mm. interossei és mm. lumbricales inai tapadnak. *T. I.*

aponeurosis omoclavicularis: →*fascia colli*

aponeurosis palmaris: →*regio palmaris*

aponeurosis plantaris: a talpon a bőr és a bőralatti kötőszövet eltávolítása után található erős bőnye, mely két helyen a sulcus plantaris med. és lat.-nak megfelelően kötőszövetes sövényeket küld a mélybe. A tuber calcaneiről ered és az ujjak tövénél a rostos ínhüvelyeken tapad. *T. I.*

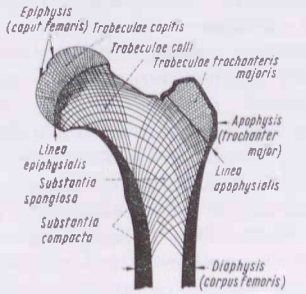
aponeurositis, *bőnyegyulladás:* az aponeurosis phlegmonéja. Leggyakrabban előforduló ~ a *fasciitis plantae* (~ plantae) a talp mély lágyrészeit védő erős, feszes bőnyeszalag (aponeurosis plantaris) fájdalmas megduzzadása, állományában esetleg csomók képződésével. Oka a fascia vágott, hasított sebe, tompa sérülése (zúzódás, szakadás), a lábcsontok törése, ficama, fertőző betegség (influenza, kanyaró). Régebben a gonorrhoea is gyakran szerepelt a kórelőzményben. Kezelése tüneti: ágynyugalom, forró lábfürdők, salicyl-készítmények, ACTH, cortison, rtg-sugárzás stb. (→*fasciitis*) *B. I.*

aponeurotomia: a tenyéri v. talpi aponeurosis bemetszése, ill. átvágása. Rendszerint zsugorodás megoldása céljából végzik (Dupuytren-contractura, pes excavatus) *G. A.*

apophtharma: magzatűző szer.

apophysiolysis: az apophysis leválása, ill. dislocatiója.

apophysis: kinövés, az ízületi felszínt alkotó csontvégen (pl. trochanter major és minor, tuberositas tibiae, processus post. calcanei stb.). *T. I.*

Apophysis proximalis femoris (architectura ossis, sectio frontalis)

apophysis-necrosis: →*aseptikus csont-necrosis*

apophysis persistens, *persistáló apophysisek:* a mellékcsontmagvak (apophysisek) összeolvadásának elmaradása, amelynek következtében az epiphysistől különállóan az élet folyamán is porcos összeköttetésben maradnak. A rtg-felvételen jól látható az állandósult (persistáló) apophysis. Jellegzetes rendellenesség a gerincen, amikor a növekedés befejeztével (25. életév) a csigolyaívek mellékcsontmagjai (az apophysisek) a csigolyaívek nyúlványaival nem csontosodnak össze. Az összeolvadás leggyakrabban az ágyékcsigolya harántnyúlványain, valamint a tövisnyúlványokon maradhat el és ezeken a területeken fájdalmak jelentkezhetnek. *B. I.*

apophysis-törés: a végtagcsontok apophysisének rendszerint hirtelen izomösszehúzódás okozta szakításos törése. Repositiója igen nehéz és rendszerint csak véres úton vihető keresztül. *B. I.*

apophysitis: az apophysisek steril gyulladása. Tünetek: fájdalom, esetleg duzzanat, a rtg-képen feltöredezettség. Leggyakrabban a calcaneus v. a tibia apophysisén fordul elő. *B. I.*

apophysitis calcanei, *Haim—Schinz-betegség:* a sarokcsont apophysisének steril gyulladása, necrosisa. Tünetei: fájdalom, nyomásérzékenység, esetleg duzzanat a saroktájon. A rtg-képen a sarokcsont apophysise feltűnően tömör, egyenetlen szélű, esetleg törmelékes. Az elváltozás gyakran kétoldali. Kezelés: borogatás, pihentetés, nyugalombahelyezés, esetleg a sarkon kivájt betét, vagyis tehermentesítés. (→még *aseptikus csont-necrosis*) *G. A.*

apophysitis tibialis adolescentium: →*Osgood—Schlatter-betegség*

apophysitis tuberositatis tibiae: →*Osgood—Schlatter-betegség*

apoplexia cerebri, *ictus apoplecticus, apoplexiás insultus, intracerebralis haematoma, agyvérzés, „gutaütés":* az agyi erek megbetegedése (aneurysma, angiopathia hypertonica) következtében fellépő, nagyobb kiterjedésű, rendszerint az agyszövet roncsolódásával és következményes tünetekkel járó vérzés. Oka a beteg erek valamilyen okból bekövetkező rupturája (pl. nehéz székelés, emelés, coitus stb.). A kiömlő vér mennyisége függ a perforatiós nyílástól, a systolés vérnyomás és a környező agyszövet hydrostatikus nyomásának viszonyától. Általános klinikai tünetei: rövidebb-hosszabb bizonytalan fejfájás, szédülés, de olykor minden előzmény nélkül bekövetkező eszméletvesztés, kipirulás v. elsápadás. Átmeneti teljes reflexkiesés, agynyomás-fokozódás tünetei: hypertonia, bradycardia, pangásos papilla, *Cheyne—Stokes*-légzés, később coma, szív- és légzésbénulás. A liquor rendszerint véres, láz és leukocytosis lép fel. Ha az ictus nem végződik halállal, a beteg pár nap múlva visszanyeri eszméletét, ilyenkor észlelhetők a roncsolásnak megfelelő góctünetek (hemiplegia, hemihypaesthesia, verbalis v. sensoros aphasia stb.). Az ~ után hetekkel kialakul a pyramis laesióra jellemző *Wernicke—Mann*-típusú hypertonia, hyperreflexia stb. A folyamat érlocalisatióját tekintve leggyakoribb az a. cerebri media perforáló-ascendáló ágainak területén (különösen az ún. „agyvérzésarteria" területén az a. lenticulo-thalamicának megfelelően). Prognosisa különböző. Végződhet azonnal halállal v. többkevesebb maradandó bénulással (az alsó végtagra nézve jobb a prognosis, mint a felsőkre). *Th:* kezdetben lehet konzervatív: abszolút ágynyugalom, psychés v. psychomotoros nyugtalanság esetén sedativumként Suprastin, paraldehyd, Synopen stb. Alvadást fokozó szerek: calcium, K-vitamin. Agynyomást csökkentő szerek: hypertoniás glucose iv.-an, továbbá Hibernal. Ez utóbbi csökkenti az agyon átáramló vér mennyiségét, ezáltal növeli az alvadás valószínűségét, csökkenti az idegsejtek oxygen-szükségletét s a strukturális anyagcserét, végül sedatív hatása is van. Emellett a keringés és légzés ellenőrzése, szükség esetén támogatása, esetleg vérlebocsátás jöhet szóba. Későbbi időszakában mozgástherapia. Egyes szelektált esetekben idegsebészeti kezelés is megkísérelhető, mind az acut, mind a chr. stádiumban. Alapelve: a haematoma lokalizálása után a vérző eret feltárják, a vérömlenyt eltávolítják és a vérzést csillapítják. — Speciális formája az újszülött korban előforduló ~. Elhúzódó, ill. műtétes szüléseknél, élesztési kísérletekkel kapcsolatban (Schultz-féle lóbálás stb.), de még inkább rohamos szüléseknél, koraszüléseknél gyakori. Főleg hajlam esetén (haemorrhagiás diathesis, toxaemia, lues stb.) jelentkezik. Tünetei kialakulásának ideje és helye (subduralis, subarachnoidealis, intraventricularis stb). szerint változóak lehetnek. Kezdetben általában a csecsemő apathiája, atoniája a leg-

feltűnőbb. A pontos neurológiai eltérések csak később válnak vizsgálhatóvá. *Th:* a gondos terhesgondozás, koraszülések megelőzése, óvatos élesztés mint megelőző ténykedés. Kialakult ~ esetén hasonló a felnőtteknél alkalmazott kezeléshez.

H. B.—Z. L.

apoplexia glandularum suprarenalium: újszülöttek kétoldali mellékvese-vérzése. A mellékvesék helyén diónyi vérzéses tömeg található, mely mindkét mellékvese állományát roncsolja és acut halálos kimenetelű mellékvese-elégtelenséget okoz. Keletkezésében szülési trauma szerepét tételezik fel. Ritkán egyoldali v. elhúzódó lefolyású és ekkor a vérzéses góc cystikusan átalakul.

R. Gy.

apoplexia labyrinthi: bevérzés a labyrinth üregeibe, többnyire rendszer megbetegedés részjelensége. Az érintett fül teljes süketségéhez és a vestibularis működés egyoldalú kieséséhez vezet. *A. P.*

apoplexia pancreatis: a vérzéssel, szövetelhalással járó heveny pancreasnecrosist régebben ezzel a kórjelzéssel illették („hasnyálmirigy-guta"), mert a szerv metszéslapja ilyenkor vérzésektől tarkított. *B. I.*

apoplexiás insultus: →*apoplexia cerebri*

apoplexia uteroplacentaris, *Couvelaire-syndroma:* a terhességi toxicosis különösen súlyos formája, ahol nemcsak retroplacentaris haematoma keletkezik *(→abruptio placentae)*, hanem a vérzés beterjed az izomzatba és azon túl a sub- és retroperitonealis térbe. Rohamszerűen jelentkező heveny kórkép, amelyet tonusos fájdalom, anaemia és shock jellemez. Azonnali hasműtétet és rendszerint méheltávolítást tesz szükségessé.

H. I.

apoplexia uvulae: →*haematoma uvulae*

aposceparnismus: gömbszelet lehasítás a koponyából egyetlen vágással. A régi világ lovagi tornáinak „mestervágása" volt.

B. I.

aposepsis: putrid fertőzés, mely bűzös genny képződésével jár. *J. E.*

apostema: tályog.

apostematosa: tályogos.

apostilb: a felületi világosság mértékegység *(asb)*. Egy stilb *(sb)* 1 cm^2 felület merőlegesen visszavert fényereje. (1 asb $= \frac{1}{\pi} 10^{-4}$ stilb) *(→stilb)* *B. B.*

Apostoli, Georges (1847—1900): francia nőgyógyász. Bevezette az electrotherapia nőgyógyászati alkalmazását. *H. G.*

apothanasia: a halál idejének a kitolása; az élet meghosszabbítása. *J. E.*

apotherapia: utókezelés.

aposthesis funiculi umbilicalis: az előrecsúszott köldökzsinór visszahelyezése.

apotomikus oxidatio: →*direkt oxidatio*

apotoxin: az antigen—antitest reakció lezajlásakor a szervezetben keletkező, shockot okozó, hypothetikus méreg. Feltételezés szerint a histamin az ~. *Br. P.*

Apotyrin: →*dijodtyrosin,*

apozymase: a *zymase* coenzymektől mentesített (pl. dialyzált) fehérjerésze; önmagában inaktív. A megfelelő coenzymek hozzáadása után a glucosét erjeszteni képes.

S. F. B.

apparatotherapia: orthopaediai v. egyéb készülékekkel *(→orthopaed gépek és eszközök)* gépezetekkel végzett kezelés.

B. I.

apparatus: készülék. **1.** Meghatározott műveletek (pl. vizsgálat v. kezelés) elvégzésére szolgáló eszközök egy csoportja. **2.** Olyan eszköz, mely több részből tevődik össze. **3.** Szervrendszer (pl. mirigyrendszer, érrendszer) meghatározott functio végzésére szolgáló anatomiai képletek és szervek összessége.

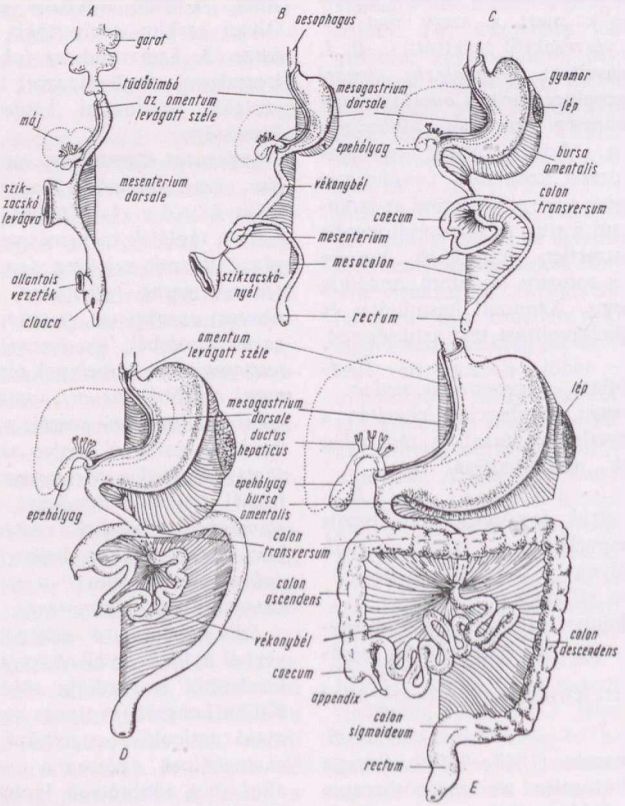
apparatus digestorius, *apparatus alimentarius, emésztőrendszer, emésztőkészülék:* a szájnyílástól a végbélnyílásig tartó csatorna, mely a táplálék megemésztését és felszívását végzi. Részei: szájüreg *(cavum oris)*, torok *(faux)*, garat *(pharynx)*, nyelőcső *(oesophagus, esophagus)*, gyomor *(ventriculus* v. *gaster)*, epésbél *(duodenum)*, vékonybél *(intestinum tenue)*, melynek részei: éhbél *(jejunum)*, csípőbél *(ileum)*, vastagbél *(intestinum crassum)*, melynek részei: vakbél *(caecum)*, felszálló vastagbél *(colon ascendens)*, haránt vastagbél *(colon transversum)*, leszálló vastagbél *(colon descendens)*, sigmabél *(colon sigmoideum)*, végbél *(rectum)*. E csatornához csatlakoznak a belényíló nyálmirigyek *(glandulae salivales)*, a máj *(hepar)* és a hasnyálmirigy, *(pancreas)*.

Szövettanilag: a szájnyílástól kezdve a végbél nyílásig nyálkahártya béleli. Hámja a kezdetétől a cardiáig többrétegű laphám. Külön hengerhám típusa van a gyomornak, majd cuticulás hengerhámja a vékony- és vastagbélnek, egészen a pars analis rectiig, ahol újra többrétegű laphám. Az ~ falát szabályos rétegződés jellemzi. Rétegei: 1.

Tunica mucosa, *a)* epithel, *b)* tunica propria, *c)* musc. mucosae, 2. Submucosa, 3. Tunica muscularis, *a)* circularis, *b)* longitudinalis, 4. Subserosa, 5. Serosa. A nyálkahártyának jellegzetes képletei a bélbolyhok, melyek csak a vékonybélben találhatók. Nagyobb erek a submucosában futnak, míg idegsejtek a plexus submucosus Meissneri a submucosában, a plexus myentericus Auerbachi pedig a két sima izomréteg között található. Az egyes szakaszokra jellegzetes eltéréseket lásd az egyes címszavaknál.

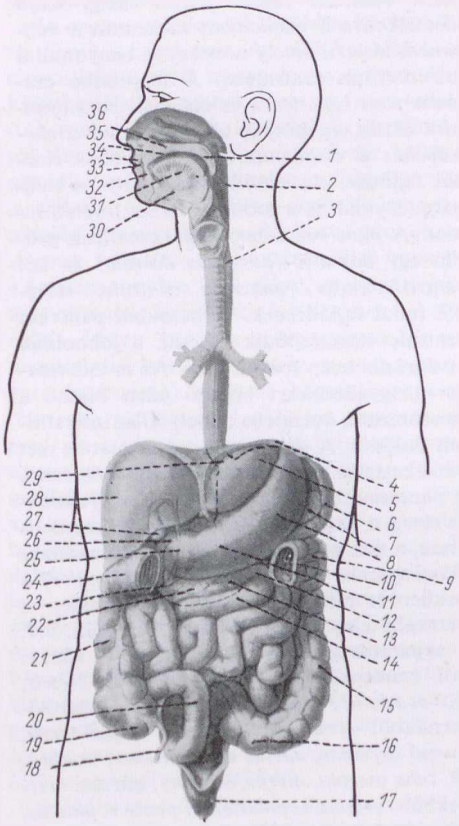
Fejlődése. Telepét entoderma képezi, de a szájüreg és végbél kialakításában az ectoderma is részt vesz. Az *intraembryonalis entoderma* lefűződik az *extraembryonalis entodermáról* és kialakul a zárt bélcső. A *ductus omphaloentericus* lefűződésének helye a felnőtt bélcsatornáján kb. 80 cm-re felfele van az *ileocaecalis* (ileocecalis) *hajlat*tól. Az elemi bélcső a chorda dorsalistól ventralisan a coeloma üregében fekszik, s *mesenterium dorsale*, ill. a ductus omphaloentericus tapadásától cranialisan *mesenterium ventrale* rögzíti. A fejlődés kezdetén a lefűződés előtt *fej-* és *farkbel*et különböztetünk meg, amelyeket az ectodermalis *száj*, ill. *végbélgödör*től a *membrana buccopharyngea*, ill. a *cloacahártya* választ el. A záródott elemi bélcső részei: *előbél (kopoltyúbél)*, a nyelőcső telepe, *középbél* (gyomor telepe, ansa duodenalis, ansa umbilicalis), *utóbél* (cloaca), *farki bél*, ez utóbbi a második hónap kezdetén elsorvad. A garathártya és cloacahártya a 2. hó végéig átszakad és létrejön az összeköttetés a bélcső és *elemi szájüreg*, ill. *végbél* között.

A *szájüreg fejlődése:* az elemi szájüreg bemenetét *(primitív szájrés)* az *arc nyúlványok* (processus frontalis, maxillaris, mandibularis) határolják, s a primaer *orrüreg*től a primaer szájpad *(membrana bucconasalis* v. *palatonasalis)* választja el, amely a 7. héten átszakad. A maradandó szájpadot a két *processus maxillaris*ból kialakuló két *processus palatinus* képezi, melyek között az embryonalis *szájpad hasadék* van; ez a pro

Bél-mesenterium fejlődése

cessus palatinusok összenövésével záródik. A záródás helye a csonton a *sutura palatina mediana*, a nyálkahártyán a *raphe*, a záródásnál kimaradt rést a *processus frontalis* tölti ki *(os intermaxillare)*. A *nyelv pars papillaris*ának telepe az area *mesobrachialis*ban jelenik meg, mint *tuberculum impar* és 2 *tuberculum linguale laterale*. A pars follicularis a 2—3—4. zsigerív ventralis, ill. a *furcula (→apparatus respiratorius)* elülső részéből fejlődik. A gl. submandibularis a nyelv és szájfenék szögletben, a gl. parotis és szájszöglet mögött, a gl. sublingualis a gl. submandibularistól lateralisan indul fejlődésnek hámmegvastagodás formájában. A *tonsilla lingualis* a nyelvgyökben, a *tonsilla palatina* a 2. kopoltyútasak dorsalis sarkában, a *tonsilla pharyngea* a *Sessel-tasak*ból fejlődik. A fog zománca *(substantia adamantina*, enamelum) ectodermából, a dentin *(substantia eburnea*, /dentinum/) és a cement *(substantia ossea*, /cementum/) mesodermából alakul ki. A primaer ajkak egymásfelé fordított felszínén, a későbbi fogsoroknak megfelelően bemélyedés alakul ki, az ún. fogbarázda, mely később kiemelkedéssé, a fogsánccá alakul. A fogsánc alapjáról két lécszerű hámburjánzás nyomul a mesodermába; az ajakléc és a fogléc. Az *ajakléc* üregesedve mint vestibulum oris az ajkakat választja el a fogmedernyúlványoktól. A *foglécből* burjánzással a 20 *fogbimbó* és ebből a harang alakú *zománcszerv* keletkezik. A zománcszerv belső sejtrétege *(adamantoblastok)* termelik a zománcot. A zománcszervbe nyomuló mesodermából *(fogpapilla)* jönnek létre a dentint képező *odontoblast*ok. A cementet a *cementoblast*ok képezik, amelyek a zománcszervet körülvevő mesodermából alakulnak ki. A maradandó fogak az *utófoglécből*, ill. a pótlécből fejlődnek a tejfogakhoz hasonlóan. A kopoltyúból cranialis része a pharynx, ill. az oesophagus (csophagus) telepe. A gyomor, mint a bélcső tágulata jelenik meg. Először sagitalis és median síkban fekszik, majd elfordul frontalis irányba. A duodenum az ansa duodenalisból fejlődik a *flexura duodeno-jejunalis*ig. Gyakoribb fejlődési rendellenessége a *dextro-positio duodeni*, mely az elemi bélcső forgásának akadályozottsága miatt jön létre. Az ansa umbilicalis a köldökhöz leszálló és a hátsó hasfalhoz felszálló részből áll, convexitásáról indul a ductus omphaloentericus. A leszálló szárból a *jejunum* és *ileum* egy része, a felszálló szárból az ileum többi része, a *caecum* (cecum), a *processus vermiformis*, a *colon ascendens* és *transversum* alakul ki. A bélen itt található a primaer *flexura coli*, mely után az utóbél, vagyis a *colon descendens*, *sigmoideum* és *cloaca* telepe következik, mely a *septum urorectale* útján ventralis és dorsalis részre oszlik. A dorsalis rész a *rectum* telepe, amely a hatodik héten kitágul *(bulbus analis)*. A rectumot a cloaca hártya dorsalis része *(pars analis)* zárja el, amely a 2—3. hónap-

Apparatus digestorius

1: Palatum molle, *2:* Pharynx, *3:* Esophagus, *4:* Diaphragma, *5:* Hepar (lobus sin.), *6:* Lien, *7:* Pancreas (cauda), *8:* Ventriculus, *9:* Flexura coli sin., *10:* Colon (transversum), *11:* Ductus pancreaticus, *12:* Flexura duodeno jejunalis, *13:* Duodenum (pars ascendens), *14:* Jejunum, *15:* Colon descendens, *16:* Colon sigmoideum, *17:* Rectum, *18:* Appendix vermiformis, *19:* Cecum, *20:* Ileum, *12:* Colon ascendens, *22:* Proc. uncinatus pancreatis. *23:* Pars descendens duodeni, *24:* Flexura coli dext., *25:* Ductus choledochus, *26:* Pars sup. duodeni, *27:* Vesica fellea, *28:* Lobus dext. hepatis, *29:* Cardia *30:* Diaphragma oris, *31:* Lingus, *32:* Vestibulum oris, *33:* Os, *34:* Labium oris, *35:* Cavum oris proprium, *36:* Palatum durum

ban átszakad. A *primaer anus* körül a mesenchyma szaporodik és létrejönnek az analis gumók *(tuberculum anale)*, melyek kiemelkedve létrehozzák a *proctodeum*ot. A primaer nyílás, az ecto- és entoderma határa a mélybe nyomul *(linea sinuosa analis)*. A bélcsatorna hámja és mirigyei az entodermából, idegei az ectodermából, az összes többi képlet a mesenchymából alakul ki. A *máj* telepe symmetriás *májlemez* formájában a duodenum *hepatopancreaticus gyűrű*jének ventralis részén jelenik meg, majd kiemelkedve a *májdomb*ot és azután a *májbimbó*t képezi, amely növekedve benyomul a mesenterium ventraléba. A májbimbó cranialis *pars hepatica*ra és caudalis *pars cystica*ra oszlik (epehólyag telepe); a *ductus choledochus* a duodenumba nyíló közös részből fejlődik. Az entoderma alkotja a májparenchymát és a mesoderma az interstitiumot. A *pancreas* a hepatopancreaticus gyűrűn egy dorsalis *(pancreas dorsale)* és két ventro-lateralis *(pancreas ventrale)* telepből indul fejlődésnek. A baloldali pancreas ventrale visszafejlődik és csak a jobboldali és dorsalis telep marad meg. Az entodermalis mirigyállományt képező telep belenő a mesenterium dorsaléba, amelyből az interstitium fejlődik. A gyomor forgása miatt a két pancreastelep egymás mellé kerül és összenő. A pancreas ventraléből képződik a fej caudalis része, a pancreas dorsaléből afej cranialis része, a test és a farok. A *ductus pancreaticus Wirsungianus (ductus pancreaticus maior)* a testben és farokban a dorsalis, a fejben a ventralis telep kivezető csövéből fejlődik. *T. I.*

apparatus genitalis, *ivarszervek:* A hím v. női ivarsejteket termelő *gonad*ból *(testis,* ill. *ovarium)*, ivarsejteket elvezető ivarcsatornákból *(canalis genitalis: epididymis, ductus deferens, ductus ejaculatorius, urethra,* ill. *tuba uterina, uterus, vagina)*, párzási szervekből *(organa copulationis: penis* v. *phallus,* ill. *vulva)* és az ezekhez csatlakozó járulékos nemi mirigyekből *(vesicula seminalis, prostata, gl. bulbourethralis,* v. *Cowper-mirigy,* ill. *gll. vestibulares maiores,* v. *Bartholin-mirigy* és *gll. vestibulares minores)* épül fel. A gonadok és az ivarcsatorna a belső, a párzási szervek a külső nemiszervekhez tartoznak.

Fejlődése: a külső és belső nemiszervek telepe mind a két nemben egyforma, fejlődésük korai szakaszán egymástól morphologiailag nem különíthetők el, a nemre jellemző strukturális átalakulások csak később lépnek fel.

A gonadok fejlődése. Az ősvese által kiemelt *plica mesonephridiacá*tól medialisan a testüreg dorsalis falán a coeloma-epithel megvastagszik és a *csírahámot* alkotja. Alatta a mesoderma is szaporodik, és így alakul ki az ivarléc *(plica genitalis)*, amely a plica mesonephridiacával együtt a *plica urogenitalis*t képezi. Az ősivarsejtek *(primordialis ivarsejtek)*, melyek először a szikentodermában, majd a mesenterium dorsalében találhatók, amoeboid mozgással a csírahámba vándorolnak. A csírahám a közte levő ősivarsejtekkel együtt beburjánzik a mesodermába *(Pflüger-féle csapok)*. A hátsó hasfali mesodermával összeköttetést fenntartó mesoderma alkotja a *mesogenitalét*. A fejlődés eddigi szakaszát közömbös stádiumnak nevezzük, ezután indul meg a nemek differenciálódása.

A testis fejlődése. A coeloma-hámból alakul ki a here csírahámja. A Pflüger-féle csapok üregesednek, csatornákká alakulnak át, a csatornák egy része meggörbül és az egyenesen maradt csatorna részekkel összenyílik — kialakulnak a *tubuli seminiferi contorti* és *tubuli seminiferi recti,* a mesogenitaléből a *mesorchium,* és benne a *rete testis Halleri* telepe. A plica genitalis mesodermájából a here kötőszövete, tunica albugineája és interstitialis v. Leydig-féle sejtjei fejlődnek. A here a magzati élet nagyobb részében a hasüregben a mesonephros mellett van. A harmadik embryonalis hónapban a *conus inguinalis*ig száll le és itt marad a hetedik hónapig. Ekkor a conus a hasfalat kiboltosítja és ugyanígy boltosodik ki a peritonaeum is a here előtt egy tasak formájában *(processus vaginalis peritonaei)*. A here a processus vaginalis mögött az ivardombokból fejlődő scrotumba jut, ahova a 8. hónapban, de legkésőbb a születés előtt kerül. Ezután a processus vaginalis elsorvad *(rudimentum processus vaginalis)* és abdominalis nyílása a *fovea inguinalis* (fossa inguinalis lateralis) lesz. A lefűződött processus vaginalis zacskószerűen körülveszi a herét és savós burokkal látja el *(periorchium, epiorchium)*. A here leszállását a ductus deferens is követi.

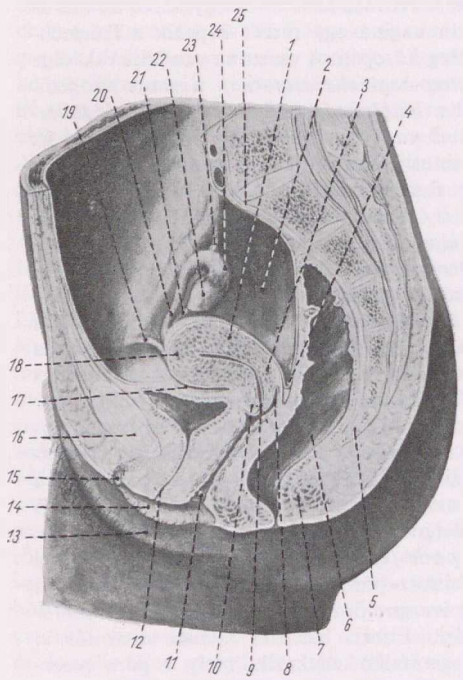
Az ovarium fejlődése. A Pflüger-féle csapok körkörösen nőnek be a plica genitalis mesodermájába. A mesogenitaléből a *mesovarium* alakul ki, amely a *rete ovarii* telepe, ez adja a hilusnak megfelelő területet. A Pflüger-féle csapok *petegömbök*re esnek szét, melyekből a *primaer folliculusok* fej-

lődnek a kéregállomány területén. A velőállomány a mesodermából alakul ki. A canalis genitalis fejlődésében elsősorban a *mesonephros*, ill. a Wolff, valamint *Müller-csövek* játszanak szerepet. A mesonephros megmaradó caudalis részletén epigenitalis és paragenitalis szakaszt különböztetünk meg. *A canalis genitalis masculinus fejlődése.* A mesonephros epigenitalis részének *tubulus collectivus*aiból alakul ki a *ductuli efferentes testis*, melyek összenyílnak a rete testisszel. A mellékhere fejével kapcsolatos *appendices* epididymidis (appendices vesiculosae v. hydatis Morgagni) a haránt-csatornákból v. a *Wolff-cső* maradványaiból alakulnak ki. A mesonephros paragenitalis részének Malpighi-testjeiből és a *tubulus secretoriusok*ból a *paradidymis* (Giraldès-féle szerv), a tubulus collectivusból a ductus deferenssel kapcsolatban levő *vas aberrans* alakul ki. A Wolff-cső alkotja a ductus epididymidist, a ductus deferenst és a ductus ejaculatoriust. A ductus deferens caudalis része a harmadik hónap közepén kitágulva az *ampulla ductus deferentis*t és a vesicula seminalis telepét képezi. A prostata telepe a harmadik hó elején a *sinus urogenitalis* entodermáján két dorsalis és egy ventralis telepből keletkezik. A gl. bulbourethralis az urethra entodermájából alakul ki. A *colliculus seminalis* a Müller-domb cranialis részletéből, az *utriculus prostaticus* a Müller-cső caudalis, az *appendix testis* a cső cranialis részéből alakul ki.

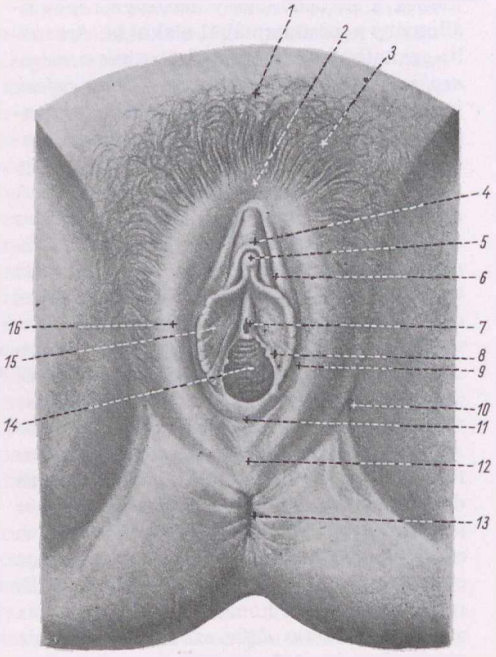
A *canalis genitalis femininus fejlődése.* A mesonephros epigenitalis részéből az *epoophoron* (*Rosenmüller*-szerv) fejlődik. Az epoophoron *ductus epoophori longitudinalis*a a Wolff-csőből és a *ductuli epoophori transversi* a tubuli collectiviből keletkezik. A ductus epoophori longitudinalisnak csak caudalis részlete marad meg (*Gartner-járat*). A tuba uterina, uterus és vagina fejlődésében elsősorban a Müller-csövek vesznek részt. A plica mesonephridiacától lateralisan a coeloma hám képezi a Müller-csöveket, amelyek a Wolff-csőtől lateralisan nőnek caudal felé, a sinus urogenitalis irányába. A csövek cranialis része a tuba uterina telepe. Cranialis végük szabadon nyílik a testüregbe (*ostium abdominale tubae*), caudalisan keresztezik a Wolff-csöveket, azok medialis oldalára jutnak. A két Wolff-cső és két Müller-cső közös kötőszövetbe ágyazva képezi a *tractus genitalis*t (Thiersch-féle köteg). Az egymás mellett fekvő Müller-csövek egyesülve az uterus és a vagina egy részét képezik a Thiersch-köteg közepén. A csatorna caudalis vak vége (*utero-vaginalis csatorna*) a sinus urogenitalis hátulsó falát bedomborítja, (*Müller-domb* v. *conus vaginalis* v. *hüvelylemez*), itt a sinus urogenitalis fala átszakad és létrejön az összeköttetés a *vestibulum vaginae*val, amely a sinus urogenitalisból alakul ki. A *hymen* telepe circularis barázda formájában jelenik meg a hüvelylemez és a sinus urogenitalis határán.

Az *organa copulationis fejlődése* közömbös stádiumból indul meg. Az elülső hasfalon a cloaca-hártya előtt mesenchyma szaporodás következtében jelennek meg az *ivargumók* (tuberculum genitale), kétoldalt az ivargumótól dorsalisan a két belső *ivarránc* (plica genitalis) található, miközben a cloaca-hártya a mélybe süllyed. A plica genitalis lateralis oldalán van a két *ivarredő* (torus genitalis). *A penis fejlődése:* Az ivarránc elülső végénél a hám szaporodva lécet alkot, mely ráterjed az ivargumó alsó felszínére (*septum urethrale*). Ebben barázda (*sulcus urethralis* v. urogenitalis) keletkezik, mely a *pars cavernosa* (spongiosa) *urethrae* képzésében vesz részt. Az ivargumóból a *corpus cavernosum penis* és a *glans*, a plica genitalisból a corpus cavernosum (spongiosum) urethrae, a torus genitalisból összenövés által a *scrotum* alakul ki. A *praeputium* kialakulását circularis barázda képződése indítja meg. A barázdából a kötőszövetbe hámléc nő, miközben a szaporodó kötőszövet redő formájában a glansot elfedi, s a glans hámjával összenő. A hámléc centralis sejtpusztulása következtében a redő mozgatható praeputiummá alakul át. *A vulva fejlődése.* Az ivargumóból *clitoris*, a külső ivarredőkből a *labium pudendi majus*, a belső ivarráncokból a *labium pudendi minus* fejlődik.

Fejlődési rendellenességek. Aplasia testis — a here teljes hiánya; *hypoplasia testis* v. *microorchia* — a here csökkent fejlődése; *dystopia testis* — a here a normálistól eltérő helyen található; *cryptorchismus* — a herék nem szállnak le, a lágyékcsatornában v. a hasüregben találhatók. *Azoospermia* — az ondósejtek teljes hiánya az ondóban (lehet fejlődési rendellenesség). *Ectopia testis* — a here a combhajlat v. a gát területén van; *hypospadiasis* — a fissura urogenitalis nem záródik, a penis alsó felszínén az urethrába vezető nyílás van. *Epispadiasis* — az ivargumó két telepe nem egyesült, a sinus urogenitalis átszakad. *Penis*

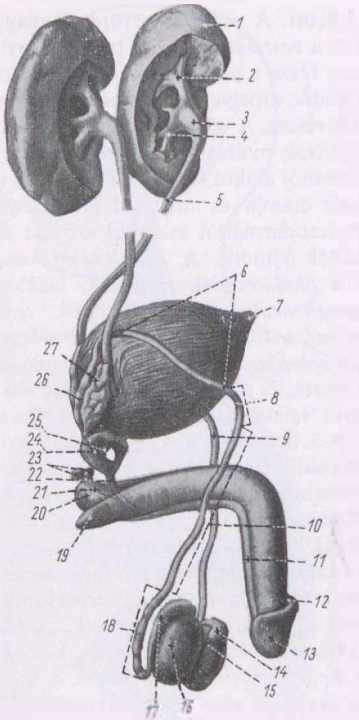
Organa uropoetica et genitalia feminina
(sectio sagittalis mediana)
1: Uterus (corpus), *2:* Cavum pelvis, *3:* Cervix uteri (portio supravaginalis), *4:* Excavatio rectouterina, *5:* Os coccygis, *6:* Rectum, *7:* M. sphincter ani ext., *8:* Fornix vaginae, *9:* Ostium uteri, *10:* Portio vaginalis cervicis uteri, *11:* Vagina (vestibulum) *12:* Urethra, *13:* Labium majus pudendi, *14:* Labium minus pudendi, *15:* Clitoris, *16:* Symphysis pubica, *17:* Excavatio vesicouterina, *18:* Fundus uteri, *19:* Lig. teres uteri, *20:* Tuba uterina, *21:* Lig. ovarii proprium, *22:* Ovarium, *23:* Lig. suspensorium ovarii, *24:* Ampulla tubae uterinae, *25:* Promontorium

Pudendum femininum
1: Mons pubis, *2:* Commissura labiorum ant., *3:* Pubes, *4:* Preputium clitoridis, *5:* Glans clitoridis, *6:* Sulcus preputiolabialis, *7:* Ostium urethrae ext., *8:* Carunculae hymenales, *9:* Sulcus nymphobalialis, *10:* Sulcus labiofemoralis, *11:* Fossa vestibuli vaginae, *12:* Commissura labiorum post., *13:* Anus, *14:* Vagina (ostium vaginae), *15:* Labium minus pudendi, *16:* Labium majus pudendi

duplex — kettős penis. *Phimosis* — a praeputium részben v. egészen összenőve maradt a glansszal. *Uterus duplex separatus* — két különálló uterus. *Uterus bicornis* — a Müller cső nem nő össze, kétágú fundus keletkezik. *Uterus arcuatus* — a méh fundusán az összenövésnek megfelelően behúzódás van. *Uterus septus* — az uterusban sagittalis septum helyezkedik el, mely teljesen kettéosztja az uterus üregét →*uterus subseptus* (a méh üregét kettéválasztó septum tökéletlen), →*semiuterus* (az egyik oldali Müller-cső egyáltalában nem alakult ki), →*uterus uniformis*, →*uterus solidus*, *rudimentarius*, (a méh tömött köteg, legtöbbször a hüvely és külső nemiszervek hiányosan fejlődtek), →*hypoplasia uteri* (uterus csökkent fejlődése, infantilis uterus). *fistula rectovaginalis* (rendellenes összeköttetés a vagina és a rectum között). →*vagina duplex* (kettős vagina, a Müller-csövek egyáltalában nem egyesültek), →*vagina septa* (válaszfal a vagina hosszában), aránylag gyakori a hüvely teljes hiánya

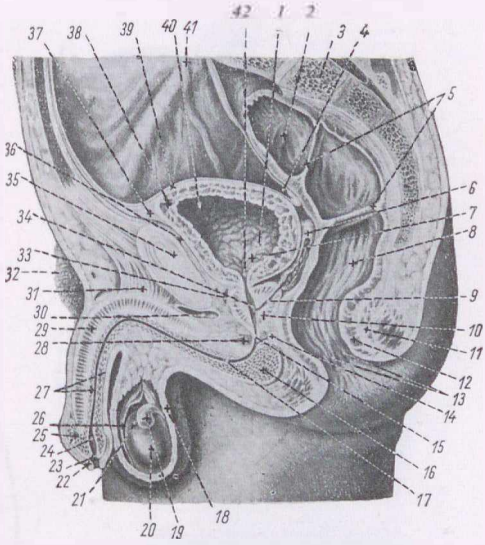
Tuba uterina, *salpinx*, *méhkürt*, *Fallopp-kürt*, *petevezeték:* a méhtől a petefészekig hullámosan futó, a széles méhszalag felső szélébe beágyazott, 12 cm hosszú páros izmos falú cső, mely oldalfelé fokozatosan tágulva a tölcsérszerű *infundibulum*ot képezi. A tölcsér az ostium abdominalénál szabadon nyílik a hasüregbe, nyílását rojtok, fimbriae veszik körül. Ezek közül a petefészekhez rögzült *fimbria ovarica* a leghosszabb. Tágabb, lat. része az *ampulla*, szűkebb, med., a méh falát átfúró szakasza az *isthmus*, mely a méh üregének sarkában pontszerű nyílással (ostium uterinum tubae) nyílik. Falában tunica mucosa, tunica muscularis és tunica serosa különíthető el. A lumen átmetszetben mindenütt többé-kevésbé csillag alakú, az

Organa uropoetica et genitalia masculina

1: Ren, *2:* Calyx renalis major, *3:* Pelvis renalis, *4:* Calyces renales minores, *5:* Ureter, *6:* Pars pelvina ductus deferentis, *7:* Vesica urinaria (apex), *8:* Pars inguinalis ductus deferentis, *9:* Ductus deferens, *10:* Pars funicularis ductus deferentis, *11:* Penis (corpus spongiosum), *12:* Collum glandis, *13:* Glans penis, *14:* Caput epididymidis, *15:* Appendix testis, *16:* Testis, *17:* Epididymis, *18:* Pars epididymica ductus deferentis, *19:* Crus penis, *20:* Bulbus penis, *21:* Ductus gl. bulbourethralis, *22:* Urethra, *23:* Glandulae bulbourethrales, *24:* Ductus ejaculatorius, *25:* Prostata, *26:* Ampulla ductus deferentis, *27:* Vesicula seminalis

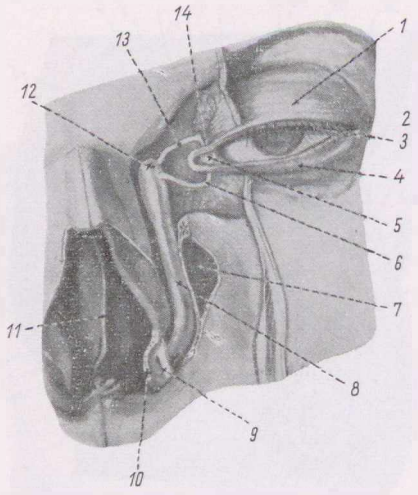
infundibulumban egészen labyrinthszerű. A tunica mucosa hámja egyrétegű csillós hengerhám, sejtjei között szemcsézett mirigysejtek is találhatók. A tunica propria sejtekben igen gazdag, s az ovarialis vég felé mind több ér található benne. A nyálkahártyában mirigyek nincsenek. A tunica muscularis belső ferdén körkörös és hosszanti sima izomrétegből áll. Legvastagabb az izom az isthmus tubae-nál. Az infundibulum izomzatát egyesek m. infundibuli néven külön jelölik. A pete tovaszállításában a csillós mozgás és az izomzat peristalticája is szerepel. Arteriái, a rr. tubarii az a. uterinából és az a. ovaricából erednek. Serosája a lig. latum. *T. I.*

Organa genitalia masculina
(sectio sagittalis mediana)

1: Ostium ureteris, *2*: Rectum, *3*: Os sacrum, *4*:Excavatio rectovesicalis, *5*: Plicae transversales recti, *6*: Vesicula seminalis, *7*: Trigonum vesicae, *8*: Ampulla recti, *9*: Ductus ejaculatorius, *10*: Prostata, *11*: M. sphincter ani ext., *12*: M. sphincter ani int., *13*: Columnae anales, *14*: Gl. bulbourethralis, *15*: Pars membranacea urethrae, *16*: Bulbus penis, *17*: Pars spongiosa urethrae, *18*: Scrotum, *19*: Epididymis; *20*: Testis, *21*: Appendix testis, *22*: Preputium, *23*: Ostium urethrae ext., *24*: Fossa navicularis, *25*: Glans penis, *26*: Tunica vaginalis testis, *27*:Corpus spongiosum penis, *28*: M. sphincter urethrae, *29*: Corpus cavernosum penis, *30*: V. dors. penis, *31*: Lig. suspensorium penis, *32*: Pubes, *33*: Plexus prostaticus in m. puboprostatico, *34*: Pars prostatica urethrae, *35*: Symphysis pubica, *36*: Spatium retropubicum, *37*: Lig. umbilicale medianum, *38*: Apex vesicae, *39*: Peritoneum, *40*: Vesica urinaria, *41*: Ureter *42*: Ostium urethrae int.,

apparatus lacrimalis: könnykészülék. Legfontosabb része az orbita felső, oldalsó bemélyedésében elhelyezkedő *glandula lacrimalis* és a fornix conjunctivaenál elhelyezett kisebb könnymirigyek. Ezek váladéka a könny, *lacrima* a kötőhártya és a szaruhártya felszínére ömlik, s a becsukott szem esetén létrejövő ún. *rivus lacrimalis*ban foglal helyet. A könny a kötőhártya medialis zugában levő könnytócsában, *lacus lacrimalis*ban gyűlik meg, melyből medialisan a szemölcs alakú caruncula lacrimalis emelkedik ki. A tócsába merülnek bele a szemhéj-szélen levő *punctum lacrimalék*, melyek a *canaliculus lacrimalis*ok nyílásai. E csatornácskák, melyeknek alsó és felső részén egy-egy kis tágulat *(ampulla ductus lacrimalis)* látható, a könnytömlőbe (→*saccus lacrimalis*ba) vezetnek, ebből torkollik a *ductus nasolacrimalis* az orrüregbe.

A könnylevezető készülék

1: Palpebra sup. *2:* Raphe palpebralis lat. *3:* Cilia, *4:* Palpebra inf., *5:* Caruncula lacrimalis, *6:* Ampulla canaliculi lacrimalis, *7:* Sinus maxillaris, *8:* Ductus nasolacrimalis, *9:* Plica lacrimalis, *10:* Concha nasalis inf., *11:* Septum nasi, *12:* Saccus lacrimalis (fornix), *13:* Canaliculus lacrimalis, *14:* Punctum lacrimalis

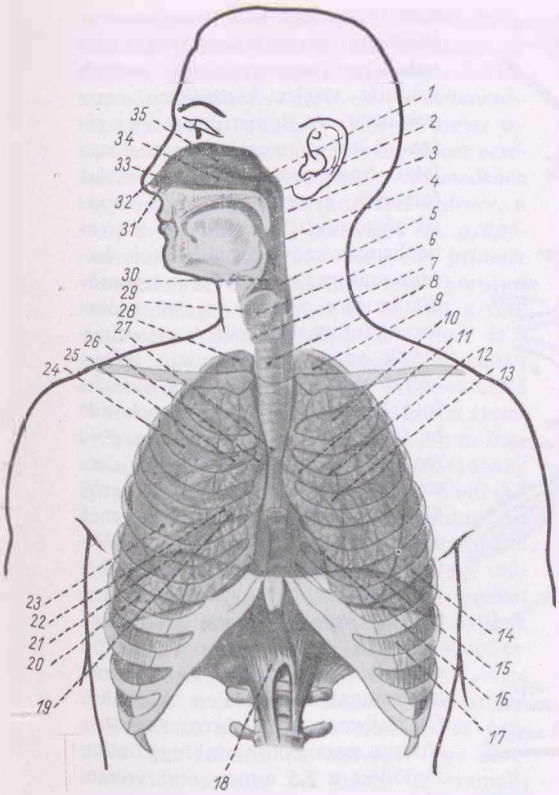
Fejlődése: a gl. lacrimalis telepe a 9. héten jelenik meg a szem külső szögletének dorsalis részén a conjunctíva hámján 6 dombszerű megvastagodás formájában. A hámköteg elágazódva a mélybe nyomul és üregesedik. A saccus és ductus lacrimalis a *fissura nasolacrimalis* hámjának tarajszerű megvastagodásából fejlődik (a fissura nasolacrimalis a szem belső szögletétől a primitív szaglógödörig terjed és a maxillát elválasztja a *processus nasalis lateralis*tól). A hámmegvastagodás köteg formájában leválik és belesüllyed a mesenchymába, miközben a szemhéjak felé nő és kialakítja a ductus lacrimalis telepét. A fissura nasolacrimalis hámja léc formájában lefűződik és a ductus nasolacrimalist képezi. A *caruncula*t az alsó szemhéjhoz vezető ductus lacrimalis másodlagosan emeli ki. *T. I.*

apparatus respiratorius: légzőkészülék. Részei: *cavum nasi*, *larynx*, *trachea*, *bronchus*, *pulmo*. Az orrüreg fejlődése a 3. hét kezdetén indul meg a *processus frontalis*on. Hámmegvastagodás következtében kialakul a szaglóhám *(area nasalis)*, amely a mesenchymában a primaer szájüreg felé nőve szaglógödörré *(fovea nasalis)*, ill. később a mélybe kerülve szaglótasakká *(saccus nasalis)* alakul át. A primaer szájpad *(membrana bucconasalis)* a 7. héten átszakadva *(primitiv choana)* létrejön az összeköttetés a primaer száj és orrüreg között. A végleges orrüreg legnagyobb része és a *vestibulum nasi* a primaer orrüregből, egy része a primaer szájüreg felső részéből fejlődik, amelyet a lefelé növő *septum nasi* oszt két részre. A végleges szájpad a *processus maxillarisok* nyúlványaiból, a két processus palatinusból alakul ki. A légzőrendszer többi részének hámja és mirigyei entodermából, idegei ectodermából és többi szövete mesodermából fejlődik. A *kopoltyúbél* ventralis falán a *tüdőmező*nek megfelelő területen a *laryngotrachealis vályú* keletkezik, caudalis végén van a *tüdőtasak*. A vályút a frontalis *septum oesophago* (esophago) *tracheale* dorsalis és ventralis részre osztja. A ventralis rész cranialis feléből keletkezik a larynx és a trachea. A 3. hét végén a vályú cranialis nyílásának dorsalis szélén megjelennek az *ary dombok*, ventralis szélén a *furcula*. Az ary dombok növekedve T alakú nyílást fognak közre, amelynek harántszára az *aditus laryngis*, hosszanti szára az *incisura interarytenoidea*. A dombok ventralis részén a tuberculum *corniculatum* és *cuneiforme* keletkezik. A furcula hátsó középső része az *epiglottis*, két oldalsó része a *plica aryepiglottica* telepe. A laryngotrachealis vályú gége utáni szakaszából alakul ki a trachea. A gége és a trachea eredetileg cranialisan helyezkedik el s csak a fejlődés alatt tolódik caudalis irányba. A vályú caudalis végén elhelyezkedő tüdőtasakon a két *tüdőhólyag* jön létre a jobb és bal tüdő telepét képezve. Ezek tovább ágazódva a *tüdőbimbókat*, majd egy-egy tüdőlebenyt hoznak létre *(pneumomer)*. A tüdőbimbók dichotonikusan osztódnak és belenőnek a *mesocardium dorsalé*ba, amely az interstitiumot képezi. A faágszerű elágazódás vak végén fejlődnek az *apeolusok*, az odavezető csatornákból a *bronchiolusok* és *bron-chusok*.

Fejlődési rendellenességek: *agenesia totalis* v. *partialis:* a telepképződés zavara, az ~ teljes v. részleges hiánya. Életképtelenséggel jár. *Atresia tracheae:* a septum a vályú cranialis részét fűzi csak le, aminek következtében a trachea teljesen zárt, csak mint köteg észlelhető. *Fistula oesophago-* (esophago-) *trachealis:* a septum nem záródik teljesen. *Atresia laryngis* v. *stenosis laryngis:* a gége teljesen zárt v. szűkült. Ezeknek a rendellenességeknek egy része esetleg sebészetileg megoldható. *T. I.*

apparatus reticularis endocellularis: →*Golgi-apparatus*

apparatus suspensorius lentis: →*zonula ciliaris*

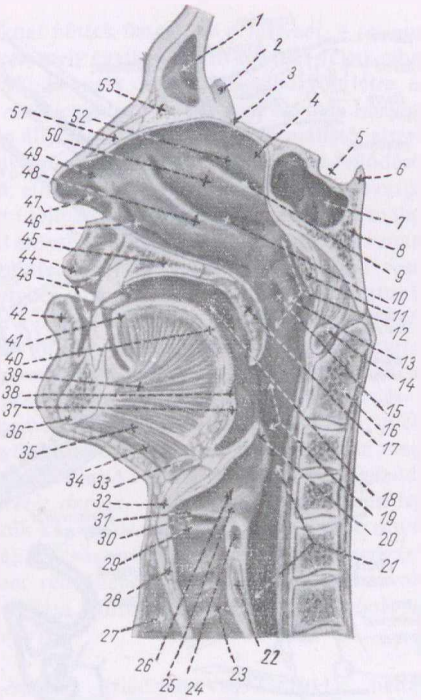

Apparatus respiratorius

1: Choana, *2:* Tuba auditiva (ostium pharyngeum), *3:* Pharynx (pars nasalis), *4:* Pars oralis pharyngis, *5:* Pars laryngea pharyngis, *6:* Cartilago thyroidea, *7:* Cartilago cricoidea, *8:* Trachea, *9:* Pulmo sinister (apex), *10:* Lobus sup. pulmonis sin., *11:* Bronchus principalis sinister, *12:* Bronchus lobaris sup. pulmonis sin., *13:* Bronchus lobaris inf. pulmonis sin., *14:* Lobus inf. pulmonis sin., *15:* Diaphragma, *16:* Incisura cardiaca pulmonis, *17:* Diaphragma (pars costalis), *18:* Diaphragma (pars lumbalis, crus dext.), *19:* Bronchus lobaris inf. pulmonis dext., *20:* Lobus inf. pulmonis dext., *21:* Diaphragma, *22:* Bronchus lobaris medius, *23:* Lobus medius pulmonis dext., *24:* Lobus sup. pulmonis dext., *25:* Bronchus lobaris sup. pulmonis dext., *26:* Bronchus principalis dexter, *27:* Bifurcatio tracheae, *28:* Pulmo dexter (apex), *29:* Larynx (prominentia laryngea), *30:* Aditus laryngis, *31:* Nares, *32:* Nasus, *33:* Vestibulum nasi, *34:* Concha nasalis inf., *35:* Cavum nasi (concha nasalis sup.)

apparatus urogenitalis: húgyivarkészülék, amely az ivarkészülékből *apparatus genitalis*ból és a húgykészülékből *apparatus uropoeticus*ból tevődik össze. *T. I.*

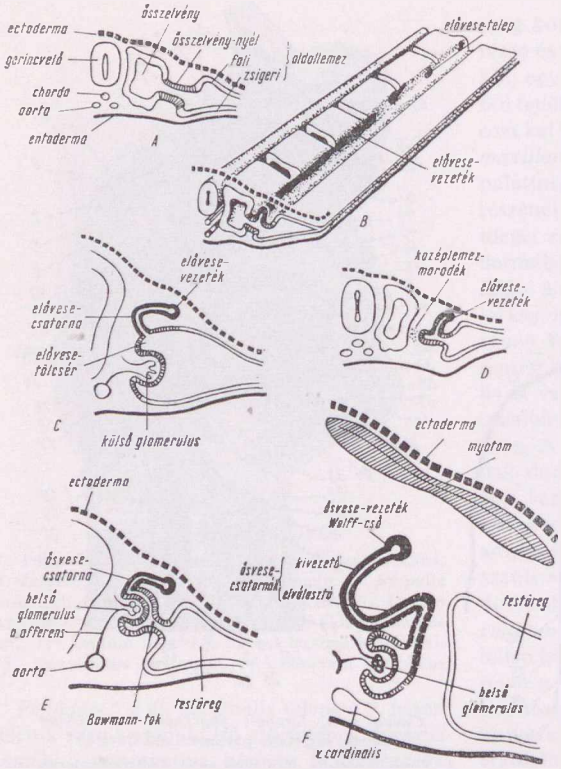
apparatus uropoeticus, *húgyszervek:* vizelet kiválasztó (→*ren*), vizelet gyűjtő (→*vesica urinaria*) és levezető (→*ureter*, →*urethra*) részből álló szervrendszer. Alkotásában mind

Cavum nasi, laryngis pharyngis et tracheae (sectio sagittalis paramediana dextra)

1: Sinus frontalis, *2:* Crista galli, *3:* Lamina cribrosa, *4:* Recessus sphenoethmoidalis, *5:* Fossa hypophysialis, *6:* Dorsum sellae, *7:* Sinus sphenoidalis, *8:* Clivus, *9:* Meatus nasi superior, *10:* Meatus nasi medius, *11:* Tonsilla pharyngea, *12:* Pars nasalis pharyngis, *13:* Torus tubarius, *14:* Arcus ant. atlantis, *15:* Ostium pharyngeum tubae auditivae, *16:* Axis (Epistropheus), *17:* Palatum molle, *18:* Cavum oris, *19:* Pars oralis pharyngis, *20:* Epiglottis, *21:* Pars laryngea pharyngis, *22:* Lamina cartilaginis cricoideae, *23:* Trachea, *24:* Cartilago arytenoidea, *25:* Cartilago corniculata, *26:* Vestibulum laryngis, *27:* Gl. thyroidea, *28:* Arcus cartilaginis cricoideae, *29:* Plica vocalis, *30:* Ventriculus laryngis, *31:* Plica vestibularis, *32:* Membrana thyreohyoidea, *33:* Os hyoideum, *34:* M. mylohyoideus, *35:* M. geniohyoideus, *36:* Mandibula, *37:* Radix linguae, *38:* Foramen cecum, *39:* M. genioglossus, *40:* Dorsum linguae, *41:* Apex linguae, *42:* Labium inf., *43:* Vestibulum oris, *44:* Labium sup., *45:* Palatum durum, *46:* Meatus nasi inferior, *47:* Nares et vestibulum nasi, *48:* Concha nasalis inferior, *49:* Limen nasi, *50:* Concha nasalis media, *51:* Os nasale, *52:* Concha nasalis superior, *53:* Spina nasalis ossis frontalis

a három csíralemez részt vesz. A fejlődés a mesodermából álló középlemezből (összelvénynyél, *urogenitalis lemez*) indul meg az első nyaki és az ötödik ágyéki csigolya közötti magasságban. A középlemez, miután levált az őscsigolyákról, és az oldallemezekről, a tengelyszervek mellett, a későbbi peritonaeum mögött hosszan elnyúló szövet formájában talál-

Az elő- és ősvese fejlődésének vázlata (az összelvény nyél vonalazott). *A:* ősi állapot. Az összelvény őscsigolyára, összelvény nyélre és oldallemezekre különült. *B:* A főcsatorna (elővese vezeték) caudalisan nő (az ábrán felfelé) eléri az alantabb fekvőt, azzal összeolvad és az elővesevezetéket hozza létre. *C:* Az elővese működőképes szerkezettel. A testüregbe beemelkedik egy külső glomerulus s az elválasztott vizelet a testüregből az elővesetölcséren át az elővesecsatornákba s innen az elővesevezetékbe jut. *D:* Az összelvény nyél az őscsigolyától elkülönült. *E:* Az ősvese primitív állapota, a glomerulus az ősvesecsatornába domborodik be (belső glomerulus). *F:* Az ősvese fejlett formája, a testüreggel való kapcsolata megszűnt

ható *(nephrogen köteg)*. A középlemez szogáltatja a vese telepét. A maradandó vese kialakulása előtt két, szintén kiválasztást végző szerv jelenik meg egymás után, ezek a fejlődésnek csak bizonyos szakaszában működnek, később elsorvadnak *(pronephros: elővese, mesonephros: ősvese, metanephros: maradandó* v. *utóvese)*. Mind a három vese vizeletkiválasztó mirigyrészből és kivezető részből áll. A pronephros az első nyaki és második mellkasi segmentumnak megfelelően a nephrogen köteg cranialis részletéből az ún. *pronephrogen szövet*ből fejlődik. Az aorta ágai behatolnak és a vese-glomerulusokhoz hasonló érgomolyagot hoznak létre *(glomerulusok)*, melyek primitív vizelet képzésében vesznek részt. A glomerulusok egy része *(külső glomerulus)* a coeloma falát bedomborítja és az átszűrt folyadék a testüregbe jut, másik része *(belső glomerulus)* a pronephrogen szövetben kialakult haránt csatornák vak végébe nyomódik be és a primitív vizelet a csatornák lumenébe kerül. A csatornák másik vége cranio-caudalis irányban a pronephros dorsalis oldalán futó hosszanti csatornába torkollik be *(elővese vezeték, Wolff-vezeték)*, mely a mesonephros hasonló csatornájában a *Wolff-cső*ben folytatódik és a cloacába nyúlik. Embernél a pronephros csökevényesen fejlődik, külső glomerulus nincs. A 2,5 mm-es mebryóban megindul a visszafejlődése, csak a kivezető cső marad meg. A mesonephros a hatodik nyaki és harmadik ágyéki segmentumnak megfelelően alakul ki. Cranialisan a pronephrosszal, caudalisan a metanephrosszal függ össze. Fejlődése a 2,5 mm-es embryóban indul meg. A *mesonephrogen szövet*ben sejtgömbök képződnek, melyek hólyagokká alakulnak át és ezek csatornává nyúlva az S alakban görbült ősvese harántcsatornákat hozzák létre, melyek az ősvese dorsolateralis szélén craniocaudalis irányban futó ősvesevezetékbe (Wolff-cső, *ductus Wolffi)* nyílnak. A páros Wolff-cső a cloaca dorsalis falába szájadzik. A kitágult ősvesehólyagok fala ventromedialisan behorpad, a mélyedésbe az aorta ágakat küld, amely az ősvese glomerulust képezi. A belépő ér a vas afferens, a kilépő vas efferens. A glomerulus körül levő ősvesehólyag alkotja a *Bowman-tok*ot, és így alakul ki a *Malpighi-test*, majd ennek megnyúlásával a szecernáló *tubulus secretorius* és a gyűjtőcsatorna, *tubulus collectivus* rendszere. A tubulus collectivusok egyesülve közös nyílással nőnek a Wolff-csőbe. A mesonephros az első hónap végén éri el teljes fejlettségét, később cranialis öthatod része eltűnik, caudalis része a nemiszervek fejlődésében vesz részt. A metanephros két telepből fejlődik, melyek másodlagosan lépnek egymással kapcsolatba. A vese kivezető rendszere a *Kupffer-cső*ből, elválasz-

tó rendszere a *metanephrogen szövet*ből fejlődik, A Wolff-cső dorsalis falán keletkezik az *ureter-bimbó*, amely dorsalisan, majd cranialisan nő *(Kupffer-féle cső)*, eléri a metanephrogen szövetet. Caudalis része az ureter telepe, cranialis része kitágul és a *primaer vesemedencét* alkotja. A primaer vesemedence tagozódásával a maradandó *vesemedence*, a *vesekelyhek*, *ductus papillaris*ok és *gyűjtőcsatornák* alakulnak ki *(→ren)*. A primaer vesemedencét sapkaszerűen veszi körül a metanephrogen szövet, ebből fejlődik a vese *nephron*ja, a *Bowman-tok*, a *Henle-kacs* és a *kanyarulatos csatornák* rendszere hasonlóan a mesonephros fejlődéséhez. Az elválasztó és kivezető csatornák között a válaszfal átszakad, és a két rendszer között létrejön az összeköttetés. A ventralis cloaca-maradvány dorso-lateralis falába nyíló páros Wolff-cső a Kupffer-csövek eredéséig beolvadnak a cloaca falába, és szájadékaik is dorso-medial helyzetbe kerülnek. Ezáltal köztük egy csúcsával lefelé néző háromszögletű terület keletkezik. A háromszög csúcsán nyílnak a Wolff-csövek és felső szélén a két Kupffer-cső, ez a *trigonum vesicae* telepe *(→vesica urinaria)*. A ventralis cloaca-maradványon a Wolff-cső benyílásától cranialis és caudalis rész különül el, melyeket egy elvékonyodott szakasz köt össze. A cranialis a hólyag telepe, a caudalis a *sinus urogenitalis*. Az elvékonyodott részből fejlődik férfiben a *pars prostatica urethrae* egy része, nőben az egész urethra. Férfiben a sinus urogenitalis megnyúlik, ebből fejlődik a pars prostatica urethraenak a ductus ejaculatorius szájadzásától lefelé terjedő részlete és a *pars membranacea urethrae*. A sinus urogenitalis caudalis részét a *belső ivarredő* között levő sulcus urogenitalisból az *urethra lemez* választja el, amely ectodermalis. Az urethra lemez átszakad és kialakul a *fissura urogenitalis*. A belső ivarredők növekedésével a fissura hátulról előrefelé záródik és kialakul a pars cavernosa (spongiosa) urethrae. Az összenövés az *orificium urethrae externum*nak megfelelően elmarad. Fejlődési rendellenességei: *ren lobatus* (lebenyezett vese, a vese megtartotta embryonalis lebenyezettségét), *dysmorphia renis*: (a rendestől eltérő alaki rendellenességek), ide tartozik a *ren fungiformis (gombavese)*, *ren scutaneus (pajzsvese)*, *ren informis* (szabálytalan alakú vese), *ren concretus* (a kétoldali vesék egységes szervvé olvadtak össze, más néven *fusio renum*, ide soroljuk a *ren arcuatust (patkóvese*, a vesék alsó pólusuknál nőttek össze), az *óriásvesét*, a *toronyvesét*, mely egyik oldalon egymás felett elhelyezkedő vesék összeolvadásából jött létre, és a *ren elongatus*t (a két vese egymás hosszában áll). *Dystopia renis* (a normálistól eltérő helyzetű vese), *aplasia renis* (a vese fejlődésének elmaradása), *hypoplasia renis* (vese csökkent fejlődése), *hyperplasia renis* (a normálisnál erősebben fejlődött vese), *duplicitas renum* (számfeletti vesék). *Ren cysticus* olyan vese, melyben sok kis v. nagy cystát találhatunk. Ha a cysták nagyok és sűrűn feküsznek *habvese* áll elő. Nevezik ezt *congenitalis cystadenomá*nak v. *hydrops renum cysticus*nak is. *Hydronephros* (a felső ureter-szakasz és a vesemedence nagymértékű kitágulása, mely egyúttal a vese térfogatát is lényegesen megnagyobbítja) Az ureter lehet többes elágazódó *(ureter duplex, ureter fissus)*, néha nem fejlődik ki *(aplasia ureteris)*, lehet vakon növő, zsák, v. csőszerű képlet *(hypoplasia ureteris)*, lehet rendellenes lefutású, a hólyagba való benyílása változatokat mutathat *(dystopia ureteris)*.

T. I.

Appelt, Friedrich (1877—1911): német ideggyógyász. Közreműködött a *Nonne* által bevezetett liquor-próba kidolgozásában.

H. G.

appendalgia: fájdalom az appendix vermiformis tájékán.

appendectomia: a féregnyúlvány (appendix vermiformis, processus vermiformis) sebészi eltávolítása. Történhet a gyulladás heveny szakában („à chaud" ~), v. a gyulladás lezajlása után néhány hét, hónap múlva („à froid" ~). A műtét lényege a hasüreg megnyitása, majd a vakbél (caecum) kiemelése után az appendix kis mesenteriumának (mesoappendix) aláöltésével a féregnyúlvány (appendix) lekötése és lemetszése a vakbélbe szájadzásánál. A csonkot a vakbélbe buktatva elvarrják, „peritonizálják". — 1888 körül, mikor már a fájdalommentes operáció altatással, valamint az asepsis is biztosítva volt, Mac *Burney* a korai műtét szükségességét hirdette, a féregnyúlvány (a „kis orgyilkos") sürgős eltávolítását heveny gyulladása esetén. A gyakorlatba azonban elég lassan ment át ez a ma már természetes követelmény, minthogy eleinte elkésve kerültek műtétre a betegek és így az eredmények kiábrándítóak voltak. Ma, ha heveny féregnyúlványgyulladás (appendicitis acuta) miatt a beteg az első 24 órán belül műtétre kerül, a műtét halálozása nagy statisztikák szerint alig 2—3 ezre-

lék. Hashártyagyulladással szövődött esetekben sem több a műtéti letalitás 3—5%-nál. *B. I.*

appendectomia auricularis: mitralis vitium esetén végzett műtét. Ha a betegnél egy v. több embolia zajlott már le, további, újabb emboliák megelőzésére a thrombusok leggyakoribb tartózkodási helyét, a b. fülcsét lekötik és resecálják. Előfordult azonban, hogy a fülcse lekötésével elvágtak egy pitvarba terjedő thrombust és így emboliát okoztak, ezért ezt a műtétet már nem végzik. *T. A.*

appendices: függelékek.

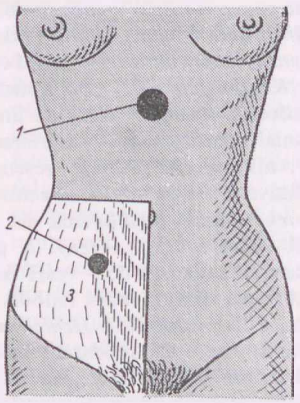
appendices epidermales, *hámfüggelékek:* a bőr azon képletei, amelyek a *stratum basale* sejtjeinek speciális átalakulása következtében, különleges segédszerveket alkotnak. Ilyen a *haj* (szőrzet), a *köröm*, az *eccrin* és *apocrin verejtékmirigyek*, a *faggyúmirigyek* (→*glandulae sebaceae*), közöttük a *Montgomery-csomócskák* az emlőbimbó udvarában, a *Moll-mirigyek* a szemhéjszélen, a *Meibom-mirigyek* és *Zeis-mirigyek*. (→még *integumentum commune*). *T. I.*

appendices epididymidis: mellékhere függelékek; részben az ősvese, részben az epigenitalis rész, részben a Wolff-csatorna maradványai. Alacsony hengerhámmal bélelt csatornák. *T. I.*

appendices epiploicae: a vastagbelet fedő hashártya zsírral telt kitüremkedései (→még *intestinum crassum*). *T. I.*

appendices vesiculosae: →*apparatus genitalis*

appendicitis, *„vakbélgyulladás", féregnyúlvány-gyulladás:* a vakbél függelékének (appendix) fertőző csírok, ritkán helminthiasis okozta, mindig belülről kiinduló gyulladása. Az elnevezés 1886-ból *Fitz*-től származik és meghonosodott, más ajánlott terminus technicusok (epityphlitis, skolecoiditis) ellenére. A folyamat a nyálkahártya-redők mélyén kezdődik, disseminált gócok alakjában (~ acuta simplex). Innen kiindulva a lobos beszűrődés csakhamar diffusan szétterjed és ~ phlegmonosává válik, majd súlyos keringési zavarok miatt a folyamat gangraenás jelleget ölt (~ gangraenosa). Szövődményei: diffusiós v. perforatiós peritonitis, perityphlitis. Az ~ chronica esetén az appendix-fal megvastagodott, proximalis szakasza gyakran obliterált, distalis részében pedig nyálkafelhalmozódás (mucokele) található, amelynek perforatiója pseudomyxoma peritonaeit okoz. *Th.:* →*appendectomia* (→*vermis in verme*) *B. I.—R. Gy.*

Appendicitis fájdalma (Cope után) *1:* Az inicialis fájdalom, *2:* a nyomási fájdalom punctum maximuma, *3:* a kialakult appendicitis fájdalmának kiterjedése

appendicitis fibroplastica: perforált, de nem operált, hanem körültokolt tályogképződéssel lezajlott appendicitis késői képződménye. A gyulladásos caecum-tumorok hátterében csaknem kivétel nélkül ez a sajátos, idült gyulladásos kórfolyamat áll. *B. I.*

appendicitis larvata: a féregnyúlvány idült gyulladása, amely más szervi betegség (nyombélfekély, idült epehólyaggyulladás, chronikus colitis) tüneteit utánozza. *B. I.*

appendicitis mesocoeliaca: vékonybelek közt fekvő féregnyúlvány gyulladása. Igen veszélyes, mert tályogképződés esetén a vékonybelek közt fejlődő periappendicularis abscessus sehol nem érinti a hasfalat és megnyitásakor rendszerint a szabad hasüreg is megnyílik. *B. I.*

appendicitis perforativa: átfúródott féregnyúlvány-gyulladás.

appendicitis sinistra: heveny sigmoiditis, melynek tünetei teljesen azonosak a heveny appendicitisével, csak nem a jobb, hanem — a sigmabél helyzetének megfelelően — a bal oldalon. *B. I.*

appendicitis subacuta: a heveny appendicitis állapota kezdete után néhány nappal. Igen változatos klinikai képpel, többnyire a féregnyúlvány körül fejlődött beszűrődéssel, jól kitapintható periappendicularis infiltratummal jár. *B. I.*

appendicitis subserosa: a retrocaecalisan, ill. retroperitonaealisan a hashártyaboríték alatt fekvő féregnyúlvány gyulladása. *B. I.*

appendicolithiasis, *appendolithiasis* (rtg): a féregnyúlvány kövei kivételesen egyszerű rtg-felvételen is láthatók. A kontrasztanyaggal

kitelődött appendixben a kő árnyékkiesést okoz. *D. P.*

appendicopathia: idült féregnyúlvány-bántalom, pseudoappendicitis: oka változatos (bélsárkő, bélféreg, idegentest).

appendicopathia oxyurica: tömeges bélférgek, oxyurisok (enterobius vermicularis) okozta, idült appendicitis tüneteivel járó féregnyúlvány-bántalom. *B. I.*

appendicostasis, *appendostasis:* **1.** bélsárpangás a féregnyúlványban; **2.** (rtg): négy napon túl, ismételt hashajtás ellenére is fennálló kontrasztanyag telődés az appendixben.

appendicostomia: a féregnyúlvány lemetszett végének kivarrása a hasfal bőrébe, féregnyúlvány-sipoly képzés. Régebben colitis ulcerosa esetén végezték, hogy a kivarrt féregnyúlvány lumenén bevezetett katéterrel az egész vastagbelet rendszeresen átöblítsék. *B. I.*

appendiculoradiographia: az appendix rtg-vizsgálatára szolgáló eljárás. Történhet oralis v. rectalis úton. Kétes esetben mindkét vizsgálat elvégzendő. Oralis vizsgálatnál a gyomor—bél vizsgálatnál alkalmazott kontrasztanyaghoz 1—2 kanál keserűsót adunk, majd hat, tizenkét, huszonnégy, esetleg negyvennyolc óra múlva is átvilágítást végzünk v. felvételt készítünk. Régebben bélbeöntéses vizsgálatnál a kontrasztanyaghoz 1%-nyi tannint adtak, ez fokozta a caecum systoléját. A féregnyúlvány helyzete és nagysága igen változatos. Hosszúsága kb. 8—15 cm. Kalibere kötőtűnyi; caecumból való eredése változatos: eredhet az alsó pólusból, v. a mediális felszínből. Anatómiai és functionalis szempontból basalis részre (→*antrum appendicis*) és distalis kétharmadra (*corpus appendicis*) oszlik.

Az *appendicitis acuta* általában nem igényel rtg-vizsgálatot. A rtg-vizsgálatnak ilyenkor csak a rendellenes helyzetű appendix kimutatásában lehet jelentősége. Az *appendicitis subacuta* oralis rtg-vizsgálata a gyomor és a bél izgalmi állapotát, gyakori spasmusokat, mélyen lefűződő peristalticát mutat; 6—10 óra elteltével az utolsó ileum-kacsokban még lehet maradvány, a coecum medialis részén spastikus jellegű behúzódásokkal. Lehet a gyomor—bél-lelet negatív is. Az appendix megismételt vizsgálatnál sem telődik. Az *appendicitis chronica* esetében az *appendix* szabálytalanul, rögösen, v. egyáltalában nem telődik, esetleg hosszan pang benne a kontrasztanyag. A diagnosist az appendixben kimutatható kőárnyék, az appendix rögzítettsége, körülírt nyomásérzékenység, s a gyomor ürülési zavarai valószínűsítik. *D. P.*

appendix: függelék. — **1.** szervek, üregek járulékos részletei, melyek közül egyesek fejlődéstani maradványok. — **2.** →*appendix vermiformis.* *T. I.*

appendix cancroid: a féregnyúlványban olykor előforduló apró, kölesnyi—borsószemnyi daganatos képződmények, melyek szöveti képe rákra emlékeztet, de klinikailag nem tekinthető valódi malignomának. Évekig, évtizedekig is fennállnak anélkül, hogy tünetet v. áttétet okoznának. *Th.:* appendectomia. *B. I.*

appendix cysta: →*pseudomyxoma peritonaei*

appendix epididymis, *Giraldés-szerv, paradidimis:* cystosus képlet a mellékhere fején, a Wolff-csatorna maradványa. *Sz. Z.*

appendix fibrosa hepatis: a máj bal lebenyének csúcsán levő, a diaphragmához húzódó rostos köteg. Fejlődési csökevény. *T. I.*

appendix hydatis Morgagnii: →*appendix vesiculosa*

„appendix mendax" (per analogiam „luna mendax"): a féregnyúlvány hazug szerv. Tapasztalati intelem. Az enyhe tünetek mögött némelykor súlyos üszkös gyulladás lappang, máskor kifejezett appendicitis tünetek ellenére sincs rajta elváltozás. *B. I.*

appendix mucocele: →*pseudomyxoma peritonaei*

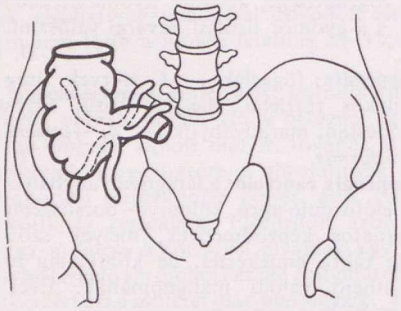
appendix praeauricularis: a fülkagyló előtt változatos alakú és nagyságú, porcot tartalmazó bőrfüggvény. Fejlődési rendellenesség. *Z. J.*

appendix tályog: →*abscessus appendicularis*

appendix testis *(Morgagni):* a here felső pólusán levő képlet, a Müller-cső maradványa. Ha üregе van, csillós hengerhám béleli, egyébként véredényekben gazdag kötőszövetből áll. *Sz. Z.*

appendix ventriculi laryngis: →*ventriculus laryngis*

appendix vermiformis, *appendix, processus vermiformis, féregnyúlvány:* a bélcsatornának a caecumhoz (cecumhoz) csatlakozó 6—8 cm hosszú, csökevényes részlete. A caecumról (cecumról) a három taenia találkozásánál indul el, legtöbbnyire a kismedencébe lóg, de elhelyezkedése változatos lehet. Háromszögletű hashártya-kettőzete, a mesoappendix, ill. mesenteriolum appendicis vermiformis (mesenteriolum proccesus vermiformis) rög-

A féregnyúlvány helyzetvariációi (Grant után, módosítva)

zíti. Ebben futnak az ~ erei. Kis arteria, az arteriola processus vermiformis (a. appendicularis) látja el. Caecumbeli (cecumbeli) nyílásánál a valvula appendicis vermiformis (valvula processus vermiformis /valvula coli/) v. Gerlach-billentyű található. Functionalis alapon két részét különböztetjük meg: az eredési harmadot *(pars basalis,* seu *antrum appendicis)*, ill. a középső és distalis harmadot együtt *(corpus appendicis)*. Csökevényes szerv, mely az emberen kívül csak az anthropoid majmoknál található meg. Szerkezetét tekintve a nyálkahártyába beépített nyirokszövet, tonsilla processus vermiformisnak is nevezik. *T. I.*

appendix vesiculosa, *appendix hydatis Morgagnii:* az *epoophoron* mellett található borsó- v. babnyi nyeles hólyagok közös neve. *T. I.*

appendolithiasis: →*appendicolithiasis*

apperceptio: egy tudatosult érzékszervi ingerület (perceptio) megjelenése a tudat középpontjában (Wundt). *B. P.*

apperceptiós hallucinatio: érzéki csalódás, melyet lelki benyomások keltenek.

apperceptiós illusio: a külső benyomások fölcserélése által keletkező érzéki csalódás.

applanatio: lesimítás, lecsiszolás (pl. csontfelszín elegyengetés). *B. I.*

applanatio corneae: a szaruhártya veleszületett v. következményes (szaruhártyagyulladás, degeneratív folyamat) ellapulása. *B. B.*

appositio: lerakódás, felrakódás.

appretált pólya: szegett pólya.

approbatio: helybenhagyás, szentesítés; orvosi gyakorlatra való feljogosítás. *B. I.*

approximalis (közhasználatban helytelenül), helyesen: **proximalis** (fogászatban): a szomszédos fogak egymás felé tekintő felülete. *B. K.*

Apragon: →*antihistaminica*

apraxia: célzott mozgások kivitelezési képtelensége megtartott elemi motoros és sensibilis functiók mellett. *(Liepmann,* 1900). Háromféle formáját különböztetjük meg. 1. *Motoros~* (egyes szerzők szerint tag-kinetikus, corticalis). Többnyire féloldali. A mozgási initiativa hiányától v. csökkenésétől (motoros apathia) súlyos tevékenységi desintegratióig terjed. A tekintésre, mimikára is vonatkozhat (mimikai ~). A gesztusokat is érintheti (motoros asymbolia, parapantomimia). Féloldali, centralis, praecentralis és centroparietalis regio károsodás miatt. 2. *Ideomotoros ~* (ideokinetikus, subcorticalis ~). Az összetett mozgások egymásutánja nem megfelelő (pl. a nadrágot helyesen tartja, de nem megfelelő lábbal bújik bele). 3. *Ideatoros ~*: helyes részmozgások és résztevékenységek ellenére hibás cselekvés. Bilateralis súlyos agyi károsodások miatt. *Akinetikus ~* (frontalis akinesis): a frontalis indítékzavar legsúlyosabb formája, teljes stupor. *Parapraxia:* a célzott mozgások kivitelezésének speciális zavara. A beteg a felszólításnak nem megfelelő mozgást hajtja végre, bár sensoros aphasiája nincs, azaz a felszólítást megérti. *Konstruktív ~*: a cselekvés térbeli formájainak megvalósítási zavara. Pl. a beteg hurkapálcákból nem tud háromszöget, ötszöget, valamely betűt összeállítani. Sokszor közvetlen panaszt sem okoz. *Catapraxia (Penelope-syndroma):* az ideomotoros ~ ritka formája. A beteg a kért mozgást végrehajtja, majd rövid idő múlva visszafelé is elvégzi. *H. B.*

apraxia oculomotorica: a szemmozgások ideokinetikus zavara. A beteg szemével fixálni, mozgó tárgyat követni nem tud. Szemizombénulás nincs, felszólításra a szemtekék minden irányban, de szabálytalanul mozognak. A látásélesség, a látótér megtartott, a tárgyak térbeli lokalizációja kiesett. Oka: a gyrus supramarginalis sérülése, lues. *O. T.*

apraxia optica constructionalis, a visualis térbeli functiók és kinaesthetikus emlékképek associatiós zavara. Jó visus ellenére a beteg képtelen a tárgyakat meghatározott terv szerint elrendezni, sem spontán, sem másolatban rajzot vagy ábrát készíteni nem tud. Hibáját felismeri, de kijavítani nem tudja. Oka a labyrinth és kisagy megbetegedése. *O. T.*

Apresolin: →*Nepresol*

aproctia: a végbélnyílás (anus) hiánya v. imperforatiója. (→még *atresia ani*). *B. I.*

aprógöbös sorvadásos máj-cirrhosis: →*atrophiás cirrhosis*

aprosexia: a figyelem összpontosítási képtelensége. Gyakori tünete az agyvelő különböző, nagyobb fokú károsodásainak, elsősorban a centrencephalon (formatio reticularis oralis részei) laesiói következtében. Az ún. amnestikus syndroma bevezető tünete. Előfordul különböző elmebetegségek során is, különösen akkor, ha a beteg emotiói egyirányba polarizálódtak (depressio) és ezért a tudatba csak az érzelmi alapállapotnak megfelelő tartalmak kerülnek be. Apathiában, schizophreniában, oligophreniában is észlelhető. Kis mérvben normális jelenség (különösen szellemileg fáradt állapotban). ~ oka lehet még hallászavar, s gyakran az orr, ill. epipharynx elzáródása (pl. adenoid vegetatio esetén ~ *nasalis*, Guye). *H. B.*

aprosopia, archiány →*facies*

aproteinosis: fehérjében hiányos táplálás következtében beálló kóros állapot, amelynek fő tünetei: soványodás, anaemia, hypoproteinaemia, negatív nitrogen-egyensúly és a máj károsodása. *S. J.*

A-provitaminok: →*provitamin*

6-APS: →*6-aminopenicillánsav*

apsithyria: →*aphonia*

aptyalismus: a nyálelválasztás csökkenése v. hiánya. A nyálmirigyek betegségeiben, lázban, exsiccosisban, diabetes mellitusban és insipidusban, keringési elégtelenségben, vesebetegségekben a nyálmirigyek kivezető csövét elzáró kő *(sialolith)* esetében és Sjögren-syndromában fordul elő. Előidézhetik ezen kívül különböző pharmaconok (pl. atropin- és opiumszármazékok) és psychés izgalom is. *M. I.*

Apuleius, Barbarus i. e. a IV. században élt orvos. *De medicaminibus herbarium* és *De remediis salutaribus* munkái korának növényeiről és azok gyógyító hatásáról szólnak. *B. I.*

apyrase: az adenosintriphosphatból két phosphatgyököt lehasító enzym. Az élesztő, ill. a krumpli kivonatában található. *S. F. B.*

apyrexia: a lázmentes időszak intermittáló lázas állapotban. *S. J.*

apyrogen: →*pyrogen reakció*

aqua aromatica: az illó-olajok v. más aromás anyagok vizes v. szeszes—vizes oldatai, amelyek úgy készülnek, hogy 1 g illóolajat 10 g talcummal eldörzsölünk 1 l melegvízzel, összerázzuk és szűrjük. Egyes esetekben az aromás anyagot szeszben oldjuk és így adjuk kis részletekben az előírt mennyiségű vízhez. Hivatalosak: aqua benzaldehydi, aqua cinnamomi spirit., aqua foeniculi, aqua menthae piperitae. Szag- és ízjavítóul használatosak. *I. B.*

aqua calcis: →*calcium*

aqua carbolisata: →*phenol*

aqua cinnamomi spirituosa: szeszes fahéjvíz, 0,1% illó olajat és 20% szeszt tartalmaz. Oldatok készítésére használt szagjavító vehiculum. *I. B.*

aqua destillata: jó ivóvízből lepárlással készült, teljesen színtelen, átlátszó, szagtalan és íztelen folyadék. A gyógyszerek oldására ez alkalmas: az injectiók készítéséhez azonban az ~ *pro injectione* használandó, melyet a ~ból erre a célra szolgáló kis, többnyire lúgmentes jénai, üvegkészülékben, frissen desztillálunk és azonnal steril ampullákba leforrasztva sterilezzük. Így biztosítható a baktérium- és pyrogenmentesség. Az ~ helyett használható az *Aqua demineralisata*, amit ionkötő gyanták segítségével készítenek. *I. B.*

aquaeductus cerebri: →*ventriculus cerebri*

aquaeductus cochleae: finom, függőlegesen futó csatorna; a *scala tympani*ból ered a *fenestra cochleae* közelében és a sziklacsont alsó felszínén a *fossula petrosa* mögött nyílik. *T. I.*

aquaeductus plastica, *Leksell-drainage:* 30 mm hosszú, 3 mm átmérőjű tantal drótból készített spiral cső behelyezése az aquaeductus Sylvii-be a 3. és 4. agykamra közötti állandó összeköttetés biztosítása céljából. Ma már nem használatos. *Z. L.*

aquaeductus Sylvii: →*ventriculus cerebri*

aquaeductus Sylvii elzáródás: az aquaeductus cerebrinek liquorpassage-zavarra vezető atresiája. A neuralis cső záródási zavarai, az intrauterin életben e tájékon lezajlott kórfolyamatok, a csecsemőkorban elszenvedett encephalitis, a környékén keletkező daganatok okozhatják. Ha az elzáródás nem teljes, aquaeductus Sylvii szűkületről, stenosisról beszélünk. Veleszületett szűkület esetében gyakran nem szűkületről, hanem a kiskaliberű aquaeductus kettőzöttségéről van szó („forking aquaeduct", Russel). Következménye súlyos hydrocephalus occlusivus. A gyermekkori hydrocephalusok nem kis része ilyen eredetű. Palliatív műtéttel oldható meg. *Z. L.*

aquaeductus vestibuli, *pitvar csatorna:* a vestibulumból eredő és a sziklacsont hátulsó felszínén nyíló csontcsatorna, melyben a ductus endolymphaticus helyezkedik el. *T. I.*

aqua Goulardi: →*plumbum*

aqua labyrinthi, *liquor labyrinthi:* a belső fül csontos és hártyás járatait kitöltő folyadékok, a perilympha és endolympha együttes elnevezése. A perilympha összetétele a liquor cerebrospinaliséval azonos. Az endolympha összetétele az intracellularis folyadékhoz hasonló. *A. P.*

aqua plumbica: →*plumbum*

aquapunctura: vizes oldatok bőr alá történő fecskendezése.

arabinose: az aldopentosok egyike. Az L—~ növényi polysaccharidok és több bakteriális immunpolysaccharid alkotórésze. *S. F. B.*

arabinosuria: a *pentosuriák* közé tartozó kóros állapot, amelyben a szervezet arabinosét, ($C_5H_{10}O_5$), ürít a vizelettel. Lehet alimentaris ~, ha a kb. 150 g-nál nagyobb mennyiségű arabinose fogyasztása után átmenetileg ürül, és lehet kóros, amikor a szervezet nem képes elégetni a felvett arabinosét. Jelentősége →*pentosuria.* *S. J.*

arabit: az *arabinose* aldehydcsoportjának reductiójával keletkező pentit (cukoralkohol). *S. F. B.*

arab orvostudomány története: az arab törzsek a 4. sz.-tól fogva a perzsáktól, asszíroktól és bizánciaktól átvett ismeretek alapján kezdték kialakítani természettudományos világképüket, amelyet a 7. sz.-ban a Próféta könyve foglal össze és egészít ki egészségügyi rendszabályokkal, de valódi arab orvosi kultúrára a hódító hadjáratok lezajlása után fejlődött az Indiától az Atlanti-óceánig terjedő világbirodalom virágzó városaiban.

Bagdad, Damaszkusz, Kairó valamint Cordova és a többi spanyol város könyvtárai, fürdői és kórházai messze földön híressé váltak, az arabok átvették és tovább fejlesztették a leigázott népek kultúráját. Az arab orvosok a görög filozófián nevelkedtek; Alexandriából átvették a hellén kultúrát az asztrológiai és alkimista érdeklődéssel együtt, Perzsiából és Szíriából pedig a görög eredetű természetfilozófiai és matematikai kíváncsiságot. Az alkímia egyik legjelesebb képviselője *Geber* volt a 8. sz.-ban, egy ugyancsak alkimista érdeklődésű Omajjád fejedelem udvarának tudós polihisztora, aki filozófiától a bölcsek kövének kutatásáig mindennel foglalkozott, még jóslással és varázslással is. Tömérdek értekezése közt anatómiai és orvosi tárgyú is szép számmal akadt, érdemei mégis inkább a kémiában jelentősek, mint az anyag átalakulásával foglalkozó alkimistáknak általában. A kórházi orvoslás jelesei közül első a nestorianus (perzsa-keresztény) a *Bahtisua* család (Bohtjesue = Jézus szolgája); ennek első tagja *Dsordsisz ben Dsibril ben Bahtisua*, el-Manzur kalifa meghívására 765-től a bagdadi kórház vezetője, számos görög orvosi könyv arab fordítója, aki felvirágoztatta a kórházi gyógyítást. Harun al-Rasid kalifa háziorvosaként folytatta munkáját fia, *Bahtisua ben Dsordsisz*, és unokája, *Dsibril ben Bahtisua*. Hatásában még jelentősebb az idősb *Meszue* (Janus Damascenus, 777—857) bagdadi orvos, és az idősb *Szerápion* (Ibn Szerafiun, Jahja ben Serabi, néha Bensarabi néven, 9. sz.) damaszkuszi keresztény orvos, akinek szíriai nyelven írt könyveit előbb arabra, majd latinra fordították és a középkorban *Aggregator*, *Breviarium* és *Practica medicinae* címen szívesen olvasták. Kiváló fordítók egész sora szerepelt ebben a korban, egyúttal maguk is jeles orvosok, némi önálló munkássággal, így *Honein ben Isak* (Johannitius, 809—873) és fia, *Isak ben Honein*, Hippokratész, Galénosz és Arisztotelész legkiválóbb fordítói, továbbá az enciklikus tudású *Alkindi* (Abu Juszuf Jakub ben Isak el-Kindi, Alkidus, kb. 813—873), akit átfogó tudásáért „a filozófus" néven tiszteltek (akár 900 év múlva Diderot-t). Kétszáznál több önálló műve közül 22 foglalkozik orvosi kérdésekkel. A 9. sz. már teljes gazdagságában mutatja az arab kultúrát, de még önállóság nélkül. A 10. századdal kezdődik a fénykor, amelyet a medicinában *Rházesz* és *Avicenna*, a filozófiában *Averroész* neve fémjelez. *Rházesz* sokoldalú munkássága csak Arisztotelészéhez mérhető; könyveiben a görög tudást gazdag egyéni tapasztalataival egészíti ki. A himlőről szóló eredeti munkája közel ezer év múlva (vagyis századunkban) új kiadást ért meg, az *Almansor* meg a *Continens* a középkori skolasztika legfőbb bázisa volt. Értékes munkásságát a perzsa *Ali Abbasz* folytatta, a bagdadi kórház orvosa, a Királyi Könyv *(el-Maliki)* neves szerzője, továbbá a sebészetben jeles cordovai *Abulkázim* (főműve a *Teszrif)* és *Ali ben Iszá* (Jesu Haly) bagdadi szemész. A perzsa származású *Avicenna Kánonja* az arab medicina csúcspontját jelenti, egyben a középkor klasszikus kézikönyve. Ellenfele volt a spanyol—arab *Avenzoár*, aki már a hanyatló 11. sz. gyermeke. Kritikai munkáiban sok az értékes önálló megfigyelés és kísérlet.

A cordovai filozófus *Averroész* orvosi munkája *(Colliget)* a skolasztikus megmerevedés kezdetét jelenti. A korszak kevésbé jelentős orvosai közé tartozik *Isaac Judaeus* (Abu Jakub Isak ben Szolejman el-Iszraili, kb. 830—930), egyiptomi zsidó, akinek Dietetikája mellett az orvosi etikát tanító aforizmái voltak nevezetesek. *Ibn el-Heicsam* (965—1038) enciklopedikus munkásságából optikai műve *(Alhazen)* emelkedik ki. Az arab és indiai orvoslás kölcsönhatását segítette elő *el-Biruni*, aki 40 évet töltött Indiában, terjedelmes orvosi és természetrajzi munkákat írt. Az arab pharmacologia rögzítője a toledói *Ibn Vafid* (997—1075) spanyol—arab kórházi orvos; ugyancsak a gyógyszerek ismertetője az ifjabb *Meszue*, akinek *Grabadin*-ját az egész középkoron át használták, továbbá az ifjabb *Szerápion*, akinek kilétét nem sikerült pontosan megállapítani, könyve *(Liber de medicamentis simplicibus)* csak latin nyelven ismert. A 12. sz. neves filozófusa a cordovai zsidó *Maimonidesz* (Majmun, 1132—1204), orvosi munkái nem versenyeznek filozófiája értékével: Hippokratészhez írt kommentárokat, ezenkívül önálló aforizmákat és leveleket a dietetikáról, egészséges életmódról.

A 13. és 14. századból már csak egy-egy kiváló orvos neve maradt fenn, alapvető tudományos munkásság nélkül. Érdekes tény, hogy az arab orvostudomány fejlesztői egytől egyig a „perifériáról" származók: perzsák, egyiptomiak, zsidók, keresztények és spanyolok, valódi arab nincs köztük. Talán ez az egyik oka annak, hogy a birodalom széthullásakor az arab medicina teljesen elsorvadt: hiányzott belőlük az a tudományos érdeklődés és alkotó erő, ami a környező és leigázott országok orvosait jellemezte. Az arab kultúra legfőbb érdemének azt szokták tekinteni, hogy „átmentette" az ókori görög tudásanyagot Európába, és megőrizte mindaddig, amíg a középkor első felének szellemi tetszhalálából a keresztény tudományos gondolkodás öntudatra ébredt. Ez kétségtelenül igaz, de mint ahogy általában az arab kultúrától és civilizációtól, úgy a medicinától sem lehet megtagadni önálló értékét: Rházesz, Avicenna és a többi nagy orvosuk nemcsak átmentett, hanem fejlesztett és eredetit is alkotott. *Be. I.*

arachidinsav, *arachinsav*, $CH_3(CH_2)_{18}COOH$: a lipidekben előforduló telített zsírsav. *S. F. B.*

arachidonsav: $CH_3(CH_2)_4CH{=}CH{-}{-}CH_2CH{=}CH{-}CH_2{-}CH{=}CHCH_2{=}{=}CH(CH_2)_4COOH$ négyszeresen telítetlen *essentialis zsírsav;* különösen növényi olajokban, májban fordul elő. *S. F. B.*

arachinalcohol: →*eicosylalcohol*

arachinsav: →*arachidinsav*

arachnitis: →*arachnoiditis*

arachnitis optico-chiasmatica, *arachnitis perichiasmatica:* a chiasma opticum lágyburkának chronikus gyulladása. Köztiagy-syndroma, amelyre szabálytalan alakú látótérkiesések, a visus gyors csökkenése, a szemfenéken pangásos papilla v. atrophia jellemző (50%-ban). A liquorban gyakran enyhe sejtszámszaporodás kíséri. A PEG (pneumoencephalogramon) a chiasma tájékon foltos telődést mutat. Az orr melléküregei, v. a szemgödör gyulladásos folyamatai következtében lép fel. Sok esetben influenzához, v. más lázas-infectiosus betegséghez csatlakozik, van amikor eredete tisztázhatatlan. A neurológiai status általában negatív. Sokszor spontán gyógyul, de ha a visus csökken és ez a csökkenés nem áll meg, műtéti megoldás javasolt. *H. B.*

arachnitis perichiasmatica: →*arachnitis optico-chiasmatica*

arachnodactylia: →*Marfan-syndroma*

arachnoendothelioma: agyburokdaganat, az arachnoidealis bolyhok sejtcsoportjából származó neoplasma (még →*meningeoma*). *B. I.*

arachnoidea, *pókhálóhártya:* a lágyagyhártya, leptomeninx külső lemeze, mely mindenütt körülveszi az agy- és gerincvelőt hozzásimulva a dura mater belső felszínéhez. Az arachnoidea és a dura között capillaris rés, a spatium subdurale helyezkedik el, míg az arachnoidea és a pia mater között a liquor cerebrospinalisszal kitöltött cavum subarachnoideale található. Az agyvelő domborulatain a cavum subarachnoideale csak capillaris rés, az agyvelő homorulatainál azonban, minthogy a pia mater az agyfelszínnel összenőtt, az arachnoidea viszont a dura mater felszínét követi, liquorral töltött tágulatok, cysternae subarachnoideales keletkeznek. A gerinccsatornában a cavum subarachnoideale jelentékenyen tág, különösen a II. lumbalis csigolya szintje alatt, ahol a gerincvelő már megszűnik, de az arachnoidea zsák a dura matert követve a II. sacralis csigolyáig leterjed. *M. K.*

Arachnoidea, *pókszabásúak:* az *Arthropoda* törzs human parazitológiai szempontból fon-

tos osztálya. Tagjaira a rovaroktól eltérően a négy pár láb és a test kettős tagoltsága (fejtor és potroh), v. tagolatlansága jellemző. Ide tartoznak az atkák, skorpiók, álskorpiók, kaszáspókok és pókok. A pókok testén méregmirigy található, de emberre csak a nagyobb fajok marása veszélyes. A mérges pókok csípése által előidézett megbetegedés az *arachnoidismus*. *Z. N.*

arachnoidismus: →*Arachnoidea*

arachnoiditis, *arachnitis:* a pókhálóburok gyulladása; aetiologiailag nem egységes kórfolyamat, azonban symptomatologiája, pathologiai képe és therapiája miatt az ide tartozó kórképeket egy csoportba sorolják. Oka lehet bármilyen eredetű gyulladásos folyamat, trauma, vérzés. Az arachnoidea vastagabb, opálos színű. Az ~es elváltozás lehet kiterjedt v. lokalizált. Az utóbbi főleg az agyi cisternák területén, elsősorban a fossa Sylvii, az agyalap és a hátsó scala területében, a spinalis forma bármilyen magasságban előfordulhat. Makroszkóposan adhaesiós és cystikus formát különíthetünk el. A tüneteket általában nem az arachnoidea ártalmát kiváltó elsődleges folyamat, hanem a letapadások mechanikus következményei okozzák, melyek rendszerint a liquorkeringés zavarában nyilvánulnak meg (→*arachnopathia*). Ha az ~ a kisagyi regióban fejlődik ki, akkor occlusiv hydrocephalust okozhat. A kifejezett kamrarendszer-tágulat *ventriculographiá*val mutatható ki. A tágulat legkifejezettebb a IV. agykamrának megfelelően. Subarachnoidalis űrök nem v. csak helyenként telődnek. *Z. L.*

arachnoiditis perichiasmatica: →*arachnitis optico-chiasmatica*

arachnoiditis postoperativa: a műtéti területben keletkező kisebb vérzések és a műtéti tevékenység mechanikus ártalma következtében fellépő pókhálóburok gyulladás. *Finlayoon* és *Penfield* acut postoperatív aseptikus leptomeningitisnek nevezi. Klinikailag meningitis jelei nincsenek, a liquor bakteriológiailag negatív. Néha liquorkeringési zavarra vezet. A pathologiai képre jellemző az ~s elváltozás és vérpigment a műtéti területben. *Z. L.*

arachnolysis: a központi idegrendszer szálagosan v. lapszerint lenőtt pókhálóburkának, az arachnoidea összenövéseinek oldása, szétválasztása. Az összenövések között gyakran cerebrospinalis folyadék halmozódik fel, kisebb-nagyobb cysták alakulnak ki, és ez teszi szükségessé a sebészi beavatkozást. *B. I.*

arachnopathia: a lágyburok (pia és arachnoidea) chronikus gyulladása, izzadmány szervülése és másodlagos kötőszövet-szaporodás következtében. A lágyburok megvastagodása, összenövése a liquor-út elzáródásához vezethet következményes hydrocephalusszal (pl. meningitis tuberculosa basilaris gyógyulása után az agybasis cisternái elzáródnak a lágyburkok összenövései következtében, ezért hydrocephalus internus non-communicans alakul ki). *H. B.*

áradmány: →*alluvium*

áramerősség: →*elektromos áram*

áramforrás: minden olyan eszköz, amelyben elektromos potential-különbség áll fenn és amelynek segítségével tartósan áramot hozhatunk létre. Az áramforrás szolgáltathat egyenáramot (galvánelem, akkumulátor, thermoelem, fényelem, egyenáramú generátor) v. váltóáramot (váltóáramú generátor). *E. J.*

áramjegy (Jellinek): élesen határolt kerek, pergamentszerű, fájdalmatlan folt a bőrön gyulladásos udvar nélkül, a nagyfeszültségű áram ütése helyén. *Be. K.*

áramjel: *elektromos áramjel:* elektromos áram szervezetbe való belépési és kilépési helyén létrejövő elváltozás. Lehet: 1. égés, 2. áramjegy, 3. vizenyő, 4. epidermolysis, 5. bőrnecrosis, 6. metallisatio, 7. mechanikus sérülés. Az áramjegyek, valamint a metallisatio hosszabb idővel a halál után is kimutatható histológiai módszerekkel. *F. V.*

áramlás: folyadékokban és gázokban nyomás hatására létrejövő elmozdulás. Nagy általánosságban az áramló közeg részecskéi különböző sebességgel mozognak és sebességük az idő függvényében is változik. Ha minden egyes részecskéhez megrajzoljuk a sebesség-vektort, akkor az így kapott vektor-sokaságot olyan vonalrendszerrel jellemezhetjük, amelyekhez húzott érintők a sebesség nagyságával arányosak. Ezek az ún. ~i vonalak v. *áramvonalak*. *Stationaer* ~ esetén az átáramlott mennyiség a csőrendszer minden keresztmetszetén állandó. Más szóval, az áramló közegben kialakult áramvonal-rendszer időben változatlan. Ha az ~ folyamán az egymás mellett haladó folyadékrétegek nem keveredtek egymással, akkor réteges v. *laminaris* ~ról beszélünk. Ha az áramló rétegek egymásba keveredtek, akkor az ~ *turbulens*. Hogy egy ~ turbulens v. lamináris-e, azt az áramló közeg sebessége, sűrűsége, viscositása és az ~ geometriai

körülményei (pl. a cső keresztmetszete) határozza meg. *Reynolds* kísérletei és számításai szerint minden ~-nál megadható egy ún. kritikus sebesség. Az ennél lassúbb ~ lamináris, nagyobb sebességek esetén turbulentia léphet fel. A kritikus sebesség adott folyadékra és geometriai elrendezésre meghatározható az ún. Reynolds-szám segítségével (Re) a következő összefüggés alapján

$$V_{krit} = \frac{\eta \cdot (Re)}{r \cdot s}$$

ahol η a belső súrlódási együttható, s a sűrűség, r pedig a csőre v. a körüláramlott testre jellemző hosszúságadat, pl. cső esetén az átmérő. A (Re) jelentősége abban áll, hogy ha megmérjük valamilyen geometriai alak esetén a kritikus sebességet és kiszámítjuk az ehhez tartozó (Re)-t, akkor ez bármely méretű, de hasonló alakú geometriai elrendezésre érvényes. Pl. egyszerű kör keresztmetszetű csövek esetén a (Re) értéke 1160. Ebből tetszés szerinti átmérőjű csőre kiszámíthatjuk a kritikus sebességet. Pl. az a. carotis communis belső átmérője 0,5 cm, a vér viscositasa testhőmérsékleten kb. 0,03 poise, sűrűsége 1,05g/cm^3, a kritikus sebesség tehát:

$$V_{krit} = \frac{0{,}03 \cdot 1160}{0{,}5 \cdot 1{,}05} \text{ cm sec}^{-1} \approx 66 \text{ cm sec}^{-1}$$

Az aorta átmérője kb. 2,5 cm, így a kritikus sebesség ötször kisebb, kb. 13 cm sec^{-1}. Az aortába lökött vér áramlási sebessége 20—40 cm sec^{-1}, az arteriában valamivel kevesebb. Láthatjuk, hogy egészséges embernél az aortában még turbulens az ~, de az arteriákban már laminaris. Kóros körülmények között az ~ sebessége megnövekszik, a viscositas pedig csökken, így az arteriákban is turbulenssé válik a vér ~a. Ez nagy többletmunkát ró a szívre, mert turbulens ~ fenntartásához sokkal több energia szükséges, mint laminaris ~ fenntartásához.

E. J.

áramlási kettőstörés: →*kettőstörés*

áramlásmérők: adott szerv időegységre eső vérátáramlásának meghatározására alkalmas készülékek. (→*áramóra*, →*rotameter*). *B. P.*

áramóra: időegység alatt az ér keresztmetszetén átáramló vérmennyiség mérésére alkalmas készülék. — *Ludwig-áramóra:* U alakú cső két tágulattal, amelynek egyik

Ludwig-féle áramóra

végét az átvágott ér centrális, másik végét peripheriás csonkjába kötjük. Az eszköz két tágulata függélyes tengely körül forgatható. A centrális tágulatot parafinolajjal, a peripheriás tágulatot fiziológiás konyhasó oldattal töltjük meg. A proximális tágulatba vért engedünk, mire az maga előtt tolva az eszközben levő folyadékokat, a sóoldatot az ér peripheriás csonkjába, az olajat a pepheriás tágulatba nyomja. Ekkor megforgatjuk a készülék felső részét, mire a vérrel telt tágulat kerül a peripheriás csonkkal direkt összeköttetésbe, az olaj pedig megint a centrális tágulatba. Ezt az eljárást meghatározott időig folytatjuk. Ismerve a tágulat térfogatát, valamint azt, hogy időegység alatt hányszor kellett az edényt megforgatni, kiszámítható az átáramló vér mennyisége, s az érkeresztmetszet ismeretében a vér *lineáris sebessége.* — *Hőáramóra (Thermostromuhr):* a kipreparált érre helyezzük a készüléket. Adott helyen elektródok segítségével melegítjük az átáramló vért és mérjük a melegítés helye előtt és mögött a vér hőmérsékletét. Minél lassabban folyik át a vér, annál nagyobb lesz a hőmérséklet-különbség. Megfelelő kalibrálás után, az eszközzel az időegység alatt átáramló vérmennyiség meghatározható. *B. P.*

áramütés, *electrotrauma, elektromos sérülés:* a test elektromos áramkörbe kapcsolódásakor bekövetkező állapot. Megfelelő feszültség és áramerősség szükséges a létrejöttéhez. A következmények a feszültségtől, áramerősségtől, ellenállástól, a hatás időtartamától, a frekvenciától, az áramvezető felszínének kiterjedésétől az érintkezés helyén, az elektromos áram áthaladási útjától, a szervezet általános állapotától stb. függenek. — ~ hatása a csontra: a rtg-kép a magas hőhatás okozta súlyos necrosisokhoz hasonlít, következményes kiterjedt súlyos csontpusztulással. Gyakori a másodlagos *osteomyelitis.* A belépés helyén, de a kilépési helyen is ún. →*áramjegy* jöhet létre. Súlyos égési sérülések keletkezhetnek. A szív bal kamrájának fibrillatiója, a légzőközpont és vasomotor központ bénítása következtében halál állhat be. Az idegrendszerben aránylag alacsony feszültségű áramok is képesek vérzéseket, idegsejtdegeneratiót előidézni. Kezelése: tartós élesztés, szívszerek adása, légzőközpont izgatók (Tetracor, Corediol, Lobelin

stb.), defibrillator alkalmazása jöhet szóba, majd combustioként kezelendő. *F. V.*

aran: M. *Curry* által feltételezett levegő alkotórész: valószínűleg oxidáló anyag. A semleges káliumjodid oldatot éppen úgy oxidálja, mint az ózon; azonban nincsen szúró szaga és a színképe is más. Biotrop hatása lehet. Alacsony ~ koncentráció a sympathicus idegrendszer izgalmával jár, a gyulladásos tünetek fokozódnak, a görcskészség csökken, a vérzékenység nő stb. *Curry* az időjárási fronthatásokat is az ~koncentráció változásaival kísérli megmagyarázni. *J. E.*

Aran, François Amilcar (1817—61): francia belgyógyász. *Duchenne* után röviddel újból leírta az atrophia musculorum progressiva kórképét (1850). Megfigyelte a szemgödör rosszindulatú lymphomáját. Foglalkozott a koponyatörések mechanizmusával és a méh helyzeti rendellenességeivel.

Aran—Duchenne-betegség: →*atrophia musculorum progressiva spinalis*

Aranthol: →*sympathomimetica*

Arantius, Aranzi de Maggi: →*Aranzio, Giulio Cesare*

Aran-törvény: a koponyatetőről kiinduló törések mindig a legrövidebb úton folytatódnak a koponyaalapra, tekintet nélkül a csont vastagságára és a varratokra. A koponyatetőt ért ütés gyakrabban okoz törést a koponyaalapon mint a koponyatetőn. *B. I.*

arany, *aurum, Au:* a rézcsoportba tartozó nemesfém. Atomsúlya 197,0; olvadáspontja 1064,8 C°. A királyvíz (tömény sósav és salétromsav 3 : 1 arányú elegye) és az alkáliciánidok oldják. Az *auro* vegyületek egy, az *auri* vegyületek három vegyértékűek. A kolloid oldat színe a részecskék méretétől és szerkezetétől függően vöröstől sötétkékig változik. A középkori alkimisták különös gyógyító erőt tulajdonítottak neki, főként lues és tbc ellen próbálták használni. Ma már fém formájában csak fogászati célokra, fogpótlásra (tömésre és borító koronaként) alkalmazzák. A fogászati ~ 22 karátos (916 súlyrész ~t tartalmaz). Ilyen célra ezüsttel, rézzel, platinával, palladiummal, nikkellel, iridiummal és újabban indiummal ötvözik. Az 5% platinát tartalmazó fogászati ~at keménysége és szájállósága miatt kedvelik. A fogászaton kívül a gyógyászatban tiszta aranyat nem, csak ~vegyületeket alkalmaznak. Ezek közül egyesek kétségtelenül jelentékeny chemotherapiás hatásúak, elsősorban in vitro. In vivo ez a hatásuk gyengébb, viszont fokozzák a nem specifikus védekezési reakciókat. Oralisan nemigen hatnak, mert nagyon rossz a felszívódásuk. Parenteralis alkalmazásnál minden aranyvegyület, de különösen az anorganikus sók, súlyosan károsíthatják a vesét és a vérképzőrendszert. Ma már csak szerves ~vegyületek használatosak az ~-therapiában, elsősorban lupus erythematodes, rheumás arthritis, tbc, actinomycosis, esetleg lues esetén. A használt készítmények: *Solganal, Solganal B oleosum, Sanocrysin, Lauron.* *K. E.*

Aranyasi Gellértfi János (XVI. század): ispotályosrendi szerzetes, a Magyarországon írt első orvosi könyv (kódex) szerzője. Leírja a pestissel kapcsolatos akkori ismereteket: *Incipit tractatus de regimene pestilencie,* további művei: *Medicumen pro podogra* és a *Tractatulus de custodia quinque sensum.* *R. M. Gy.*

aranychlorid: →*tinctio corneae*

aranyér: a végbél legalsó szakaszában levő billentyű nélküli gyűjtőérhálózat tágulatai (un. aranyeres csomók, nodi haemorrhoidales). Az elnevezés a német nép nyelvén régen misztikus jelentőségű „güldene Ader" fordítása; vérzése ugyanis a kapuérrendszer pangásos betegségei (portalis hypertensio) esetén bizonyos megkönnyebbülést okozott, ezért a természet gyógyító folyamatának vélték. *B. I.*

aranyeres csomók: →*nodi haemorrhoidales*

aranyeső: →*Laburnum vulgare*

aranyfolia: →*foliázás*

aranyhörcsög: →*Cricetus aureus*

Arányi Lajos (1812—87): patológus. A kórbonctan első tanára (1861) a pesti egyetemen. Az oedema, a fulladás, a szívműködés tanulmányozása terén ért el eredményeket. Tájanatómiai, teratologiai, toxicologiai leíró és kísérleti tevékenysége mellett képzőművészettel és régészettel is foglalkozott. *A kórbonctan elemei* (1864) c. műve az első magyar kórbonctani könyv. *H. G.*

aranykezelés: therapiás módszer az idült ízületi gyulladás kezelésére, melyet ma már mind ritkábban alkalmaznak. Hatásmechanizmusát nem ismerik. Az aranysók direkt és indirekt bactericid és a RES aktiváló hatása játszik szerepet. Fokozatosan emelkedő adagban im.-an használták. Toxikus hatások

dermatitis, gingivitis, conjunctivitis, máj és vese-laesio, vérképzőrendszeri eltérések. (→*arany*) *Br. P.*

aranykiütés: →*chrysiasis*

aranysol-reakció (liquorban): a liquor kóros elváltozásának kimutatására alkalmas kolloid próba. A diagnosztikai eljárás a következő: a liquorból tovafutó hígítást készítünk, s ezen hígítási sorhoz tesszük hozzá a pontos előírás szerint készített kolloid arany reagenst és másnapig állni hagyjuk. Normális liquornál a sor változatlan marad, kóros esetekben bizonyos liquorhígításokban különböző színváltozások jönnek létre.

A színváltozás a kolloid-részecskék dispersitás-változásával, s az pedig a liquorfehérjék quantitativ és qualitativ változásával függ össze. A színváltozás helye és jellege bizonyos megbetegedésekre többé-kevésbé jellemző. Görbén szokás ábrázolni. A színváltozás a narancs-vöröstől, bíboron, lilán át a kékig terjed, sorrendet az ordinátán, a liquor hígítási fokát pedig az abscissán tüntetjük fel. A kolloidalis aranysol oldat kóros liquorban bekövetkező megváltozott viselkedését *Lange* 1912-ben figyelte meg. Bizonyos *kóros plasma-fehérjék kimutatására* is alkalmas a kolloid próba. A savót veronal-puffer jelenlétében kolloid arany oldattal hagyjuk állni. Pozitív esetben a kolloid arany színváltozása v. csapadékképződés észlelhető. Leggyakrabban májmegbetegedéseknél pozitív. *Ba. B.*

arányvonal: →*line of harmony*

Aranzio, Giulio Cesare (Arantius, Aranzi de Maggi, 1530—89): olasz anatómus, bolognai egyetemi tanár. Főként a szívvel és a magzati vérkeringéssel foglalkozott, leírta a foramen ovalét, ductus arteriosust, amit tévesen Botalloról neveztek el. (*Obs. anat.* 1579). Tőle származik a IV. agykamra részletes leírása. A daganatokról kórbonctani monográfiát közölt (*De tumoribus*, 1579). A terhes méh és a magzat vizsgálata révén az embryológia egyik megalapítója (*De humano foetu*. 1564). *Be. I.*

aratási láz: →*leptospirosis*

Arató Emil (1885—): 1902 óta vesz részt a munkásmozgalomban. 1906-ban a szocialista diákszövetség vezetője. A Munkáskultúra c. lap megalapítója. Kiterjedt tevékenységet végzett a magyar antialkoholista mozgalom, a sportorvostudomány és a társadalom egészségtan területén. A Munka Vörös Zászló Érdemrend kitüntetést kapta.

arató láz: →*leptospirosis*

arborisatio: →*páfránylevél-próba*

arborisatiós block: →*block*

arborvirus: →*arbovirus*

arbor vitae: →*cerebellum*

arbovírus, *arborvirus:* gerincesekben és ízeltlábú (Arthropoda) vektorokban egyaránt szaporodó vírusok csoportja. Gerincesről gerincesre ízeltlábú közvetítése nélkül csak kivételesen terjednek. Az ízeltlábú vektor (szúnyog, kullancs) általában a viraemiás szakban levő gerinces vérét szíva fertőződik és szúrásával fertőz gerinceseket. Kullancsokban transovarialis átvitel is lehetséges. Az ~ok a vektor szöveteiben nem okoznak kimutatható laesiót. A legtöbb ~ virion átmérője 15—40 mμ, de vannak nagyobbak is. A virion szimmetriája feltehetőleg icosahedralis, burokkal rendelkezik, ezért aether iránt érzékeny. Haemagglutináló tulajdonsággal rendelkeznek. Casals haemagglutinatio-gátlás és complementkötés alapján az ~ok 3 serológiai csoportját különböztette meg, amelyhez további csoportok és osztályozatlan ~ok járulnak. Casalstól származik az arborvírus elnevezés is (az ang. „arthropod borne" rövidítése), amelyet újabban ~ra változtattak. A ~ok egy része emberre pathogen, több közülük encephalitist okoz. Ide tartozik a *sárgaláz*, a *dengue-láz* és a *pappataci-láz* vírusa is. *F. E.*

arc: (anthr.) az emberi fej elülső-alsó része; a szem-, orrtájékot, valamint a szájrést és az állat foglalja magában. Az emberi ~on felső-, közép- és alsó részt különböztetnek meg. Az ~ nagyság és alak szerinti jellegzetességeit méretekkel, jelzőkkel és sémákkal határozzák meg. Az ~ alakja az egyes emberfajták elkülönítésében fontos jelleg.

Az arcalak jellemzésére Pöch 10 sémás osztályozása használatos: I. elliptikus; II. ovalis; III. fordított ovalis; IV. kerek; V. derékszögű; VI. négyzetes; VII. rombusz alakú; VIII. trapéz alakú; IX. fordított trapéz alakú; X. ötszögletű. (→még *facies*) *N. J.*

arc asymmetria: a két arcfél részaránytalan volta. Leginkább hosszabb ideje fennálló torticollis következménye. ~val jár a *hemiatrophia faciei* is. *G. V.*

„arc de cercle", *opisthotonus:* jellegzetes tartási mód, mely organikus okokra, ill. hysteriára vezethető vissza. Előfordul a kisagyvelő daganatainál (cerebellaris fit részjelensége), tetanusnál. A fej extrem hátra-

hajlításából, a törzs nagyfokú hátrafelé concav hajlításából és az alsó végtagok extensiójából adódik. A test csupán a fej occipitalis részén és a sarkokon támaszkodik. *H. B.*

arcélszög: a homlokot az állcsúccsal összekötő, ill. az orrháton vezetett egyenesek által bezárt szög, amely az arc és az orr harmóniájának kifejezője. A 30° körüli ~et tartják esztétikusnak. *Z. J.*

arc-garathártya, *membrana buccopharyngea:* →*apparatus digestorius*

Archagatos Vulnerarius: i. e. 250 körül Peleponnészoszban született. Ő volt az első görög orvos Rómában. Eleinte becsülték, később azonban menekülnie kellett túlhajtott káros sebészi működése miatt. *B. I.*

archaikus gondolkodás: a természeti népek gondolkodásmódja, amelyre a történetileg kezdetleges viszonyok közt kialakult fogalmak, különösen bizonyos hamis fogalmak jellemzők. A fogalmak történelmi determinálását nem értő szerzők felszínes hasonlóság alapján ide sorolják a gyermek fejlődésének egy meghatározott időszakára jellemző gondolkodást is. A számunkra megszokott abstractiók még jórészt hiányoznak, a gondolkozást a fogalmak szemünkben túlzott concretismusa jellemzi. Idő és tér gondolkodási kategóriái is mások, az elmaradott társadalmak lassú fejlődésütemének megfelelően a múlt a jelennel és a jövővel az egyén szemléletében egybefolyik. — Schizophreniában, súlyosabb neurosisokban a gondolkodás eltorzulását egyesek „archaikus regressiónak" állítják be. *H. B.*

archallaxis: az ontogenesisben előforduló jelenség, az ősi jellegek törvényszerű recapitulatiójának elmaradása az embryonalis életben. *T. I.*

Archangelica officinalis: →*abortiva*

Archanthropus: az ember származásának *előember* szakaszába sorolt leletek, ill. leletegyüttesek gyűjtőneve. Ide tartozik a *Meganthropus*, *Pithecanthropus*, a *Sinanthropus*, az *Atlanthropus*, valamint a *Homo heidelbergensis*. *N. J.*

archebiosis: az élőlények feltételezett →*ősnemzése.*

archegonium: →*sexualitas*

archiblast: *őscsíra.*

archicerebellum: a kisagy phylogenetikailag legősibb része, az ún. flocculo-nodularis lebeny. A *vestibularis rendszerrel (*→*vestibularis készülék functiója)* áll összeköttetésben. Károsodása asteriát, abasiát és a törzs minden testhelyzetben bekövetkező billegését (törzsataxia) okozza. *B. P.*

Archigenes: i. u. 100 körül a szíriai Apameában született. Traján császár idejében nagyhírű orvos volt Rómában. Az *eklektikusok*hoz tartozott. Különösen sebészként emelkedett ki kortársai közül. Számos műtéti eljárást tökéletesített, főleg az amputatiók technikáját. Nevéhez fűződik a foghúzás meghonosítása is. *B. I.*

archigenesis: →*ősnemzés*

Archimycetes, *ősgombák:* fejletlen szervezetű, növényi sejtekben élősködő gombák. Tenyésztestük csupasz, sejtfal nélküli protoplasmatest. Több fajuk növényi kórokozó. *A. Z.*

archioogonium, *őspete:* →*ovum*

archipallium: az agy két féltekéjét alkotó végvelő (telencephalon) kérge (pallium) phylogenetikailag 3 részre tagozódik: a paleopalliumra, az ~ra és a neopalliumra. Az ~ és a paleopallium kérge felépítésében egyszerűbb a neopallium isocortexénél, közös nevük allocortex. Az ~ nem a szaglás analysatora, hanem fontos integratiós terület *(*→*limbikus rendszer)*. Részei: gyrus subcallosus, induseum griseum corporis callosi, hyppocampus, gyrus dentatus, gyrus fasciolaris, fimbria hyppocampi. *H. B.*

archispermatogonium: az ondósejtek primordialis alakja; vitatott elnevezés.

archokele: végbélsérv.

archosyrinx: végbélsipoly.

arcideg: →*nervus facialis*

arcideg hüdés: →*facialis paresis*

arc-index: arcmagasság (nasion-gnathion közötti távolság) szorozva százzal és osztva az arc szélességével (a két járomív legkiemelkedőbb pontja között). Az arctípus meghatározására szolgál.

arcív: fémből készült hajlékony szerkezet, a fogpótlás segédeszköze. Alkalmas az állcsontok és az állkapocsízület forgási tengelytávolságának meghatározására. Az így kapott adat felhasználható a fogatlan állcsontról készített mintának *articulator*ba helyezésekor. *B. K.*

arckoponya: az emberi koponya elülső alsó (antero-inferior) része; 14 páros és páratlan csont alkotja. Magában foglalja a szemüreget, a csontos orrüreget; a felső és alsó fogsorivben a fogakat. Az alsó állkapocs

ízületesen, a többi ~-t alkotó csont varratos összeköttetésben áll egymással. Az ~ nagyságát, alakját és jellegzetességeit méretekben, jelzőkben és leíró, morfológiai jellegekben szokásos megadni. (→még *cranium*) *N. J.*

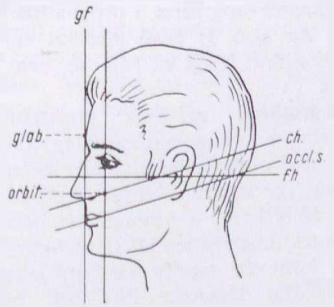
arckoponya jelzők: meghatározott arckoponya méreteknek százalékos arányba állítása egymással az arc alkatának kifejezésére.

Leghasználatosabbak: *morfológiai arcjelző* a morfológiai arcmagasság (→*arckoponya méretek*) a járomívszélesség százalékában kifejezve, amely az arc általános alkatát fejezi ki. (jelzőhatárok: *hypereuryprosop*, igen széles arc: *x*—83,9; *euryprosop*, széles arc: 84,0—87,9 *mesoprosop*, középszéles arc: 88,0—92,9 *leptoprosop*, keskeny arc: 93,0—96,9; *hyperleptoprosop*, igen keskeny arc: 97,0—*x*). *Felső arcjelző:* az arckoponya felső arcmagassága a járomívszélesség százalékában (*Kollmann*). *Orrüregjelző:* a csontos orrüreg legnagyobb szélessége az orrüreg magasságának százalékában kifejezve (jelzőhatárok: *leptorrhin*, keskeny: *x*—46,9; *mesorrhin*, középszéles: 47,0—50,9; *chamaerrhin*, széles: 51,0—57,9; *hyperchamaerrhin*, igen széles: 58,0—*x*). *Szemüregjelző:* a csontos szemüreg alakjának számszerű kifejezésére szolgál; a szemüreg magassága a szemüreg szélességének százalékában kifejezve (jelzőhatárok: *chamaekonch*, alacsony: *x*—75,9; *mesokonch*, középmagas: 76,0—84,9; *hypsokonch*, magas: 85,0—*x*). *Jugo-frontalis jelző:* a legkisebb homlokszélesség a járomívszélesség százalékában kifejezve. *Jugomandibularis jelző:* állkapocsszöglet-szélesség, a járomívszélesség százalékában kifejezve. *Interorbitalis jelző:* az orrgyök szélessége, a felső arcszélesség százalékában kifejezve. A *mandibula szélesség-hosszúsági jelző:* a mandibula hossza a condylus-szélesség százalékában kifejezve (jelzőhatárok: *dolichostenomandibular*, hosszú-keskeny: *x*—97,9; *mesomandibular*, középhosszú-középszélesé 98,0—104,9; *brachyeurymandibular*, rövid-széles: 105,0—*x*). *Maxillo-alveolaris jelző:* a maxillo-alveolaris hosszúság és szélesség százalékos aránya (jelzőhatárok: *dolichouran:* *x*—109,9; mesuran: 110,0—114,9; *brachyuran:* 115,0—*x*). *Szájpadjelző* a csontos szájpad megnyúltsági foka. Kiszámítható: a szájpad szélesség a hosszúság százalékában kifejezve (jelzőhatárok: *leptostaphylin*, keskeny: *x*—79,9; *mesostaphylin*, középszéles: 80,0—84,9; *brachystaphylin*, széles szájpad: 85,0—*x*). *Szájpadmagassági jelző:* a csontos szájpad magassága a csontos szájpad hosszának százalékában kifejezve (jelzőhatárok: *chamaestaphylin*, alacsony: *x*—27,9; *orthostaphylin*, középmagas: 28,0—39,9; *hypsistaphylin*, magas szájpad: 40,0—*x*). *N. J.*

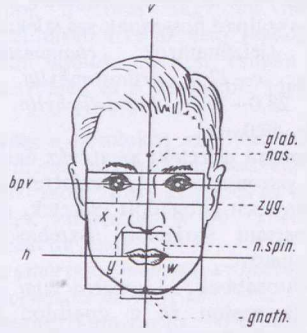
arckoponya méretek: az arcváz nagyság és forma viszonyainak kifejezésére szolgáló egyezményesen elfogadott méretek, amelyek az embertani variációk összehasonlítását teszik lehetővé.

Legfontosabbak: 1. *morfológiai arcmagasság* (a nasion és a gnathion között, tolókörzővel mérve); 2. *felső arcmagasság* (a nasion és a prosthion között, tolókörzővel mérve); 3. *orrüreg magassága* (a nasion és a nasospinale között tolókörzővel mérve); 4. *szemüreg magassága* (tolókörzővel a szélességi méretre merőlegesen felvéve); 5. *járomívszélesség* (a két zygion között tapintókörzővel mérve); 6. *állkapocsszöglet szélesség* (a két gonion között tapintókörzővel mérve); 7. *szemüreg szélesség* (tolókörzővel mérve); 8. *orrüreg legnagyobb szélessége* (tolókörzővel mérve). A mérőpontokat a legnagyobb szélesség helye határozza meg. (→még *anthropologiai műszerek*) *N. J.*

arckoponya mérőpontok: anatómiai képletekkel meghatározott pontok az arcváz méreteinek felvételére. Legfontosabbak: *nasion* (nyílirányú síkban az orrcsont-homlokcsonti varraton); *nasospinale* (az elülső orrtövis tövénél); *prosthion* (a két elülső, felső metszőfog közötti fogmeder szélen); *gnathion* (nyílirányú síkban az állcsúcson); *zygion* (járomívek harántsíkban egymástól

Arckoponya anthropologiai mérővonalai és síkjai. gf: glabella-függőleges, *orbit:* orbitalis sík, *ch:* Camper-féle arcszög horizontálisa, *occl.s.:* occlusios sík, *fh:* frankfurti horizontális (*Wild* ábrája)

Az arckoponyának a frankfurti horizontálissal párhuzamos mérővonalai és iránysíkjai. bpv: bipupillaris vonal, *nas:* nasion vonal, *zyg:* zygion vonal, *n.spin.:* nasospinale, *h:* horizontalis sík, *gnath:* gnathion vonal, illetőleg síkok, *v:* az arckoponya szimmetriatengelye (*Wild* ábrája)

legtávolabb eső pontjain); *gonion* (az állkapocsszöglet legoldalsóbb pontja); stb. *N. J.*

arcnyúlványok: →*facies*

arc-orrhártya, *membrana bucconasalis:* →*apparatus digestorius*

arcprofilszög: a *nasion*t és a *prosthion*t (→*arckoponya mérőpontok*) összekötő egyenesnek a *Frankfurti horizontalis*sal alkotott szöge. Beosztása a következő: *hyperprognath* (igen előreálló): *x*—69,9°, *prognath* (előreálló): 70,0°—79,9°; *mesognath* (közepes): 80,0°—84,9°; *orthognath* (egyenes): 85,0°—92,9°; *hyperorthognath* (egyenes): 93,0°—*x*. A 18. században feltalált *Camper-arcszög* a legrégibb szögméret a prognathia kifejezésére. Az alsó és felső állcsont egymáshoz való hajlását fejezi ki. Ma már nem használatos. *N. J.*

arcprothesis, *epithesis:* plasztikai műtétekkel nem korrigálható archiány (orr, szem, fül) művi pótlása. Rendszerint melegen képlékeny, így az arc hiányzó részének formájára alakítható, a szomszédos bőrterületek színének megfelelően jól színezhető, hygienikus, könnyen tisztán tartható műanyagból (leginkább lágyított PVC-ből, butyl- és methyl-polymethacrylsavesterekből, valamint polystyrolból) készül. Szemüveg v. ragasztóanyag rögzíti az archoz.

B. K.—Auber—Kós

arcreconstructio: az arc helyreállítása, mely különösen ismeretlen személy holttestének boncolása alkalmával fontos. A külső leírást az arc sérüléseinek gondos összevarrása, megtisztítása, a bajusz, a hajzat, a szakáll rendbehozása után fényképpel kell kiegészíteni az esetleges későbbi felismerés érdekében. *F. V.*

arctartás: a magzati koponya szülés alatti maximális deflexiója, gyakorisága 1/2%. Oka: a magzati koponya megnyúlt volta, a szülőutak rendellenességei. Könnyen felismerhető: 1. a tarkó és hát között mély barázda van. 2. a szívhangok az apró részek oldalán hallhatók jobban. 3. belső vizsgálatnál áll, száj, orr, szemüregek tapinthatók. Ha az áll hátrafelé forog, abszolút szülési akadályt idéz elő. Leggyakrabban azonban spontán szülés várható; operatív beavatkozás szükségességénél császármetszés végzendő, a fogóműtét anyai és magzati veszélye igen nagy. *H. I.*

Arctostaphylos uvae ursi Spr. (Ericaceae), *medveszőlő:* →*uvae ursi folium*

arcus: iv.

arcus aortae: →*aorta*

arcus axillaris: →*regio axillaris*

arcus branchialis, *kopoltyúív, zsigerív:* az embryoban, a kopoltyúból két oldalán fekvő, ívszerű, az ento- és ectoderma által közrefogott, valamint a kopoltyúbarázdák által elválasztott mesenchymaszaporulat. 5—6, párosan fellépő kopoltyúív van, amelyek dorsoventralis irányban haladnak, de ventralisan nem érik el a középvonalat, hanem közöttük háromszög alakú összekötő rész, az *area mesobranchialis* található. Mindegyik ívben egy arteria, egy ideg és egy porcos léc (branchiostyl) fut. A kopoltyú-arteriák (aa. branchiales) elől a felszálló aortákból erednek és hátul a leszálló aortákba ömlenek be. Közülük az 1., a 2. és az 5. elsorvad, a 3.-ból mindkét oldalon az a. carotis interna kezdeti szakasza lesz, a 4. kopoltyú-arteria baloldalt az aorta, jobboldalt az a. subclavia dextra ívét alkotja, a 6.-ból az a. pulmonalis és a ductus arteriosus Botalli fejlődik. Az első kopoltyúív idege a n. trigeminus, a másodiké a n. facialis, a harmadiké a n. glossopharyngeus, a többit a n. vagus látja el. A kopoltyúívekben futó branchiostylnek az *area mesobranchialis*ba beterjedő kúpszerű végét *copulának* nevezik. Az első zsigerív porcából a *Meckel-porc*, a kalapács és az üllő fejlődik. A második zsigerívből a *Reichert-porc* és a kengyel, a harmadik a nyelvcsont testét és nagy szarvát, a negyedik és ötödik a pajzsporcot szolgáltatja. A Meckel-porc körül fejlődik ki a mandibula telepe, maga a Meckel-porc visszafejlődik. A Reichert-porc dorsalis részlete a processus styloideus alkotásában vesz részt, középső

részletéből a ligamentum stylohyoideum, ventralis részéből pedig a nyelvcsont kisszarva fejlődik. A kopolytúívek fejlődése összefügg a nyak kialakulásával. A 3. és 4. kopoltyúív visszamarad a fejlődésben és az erősebben növő 2. kopoltyú mögött keletkező bemélyedés, *sinus cervicalis* mélyére kerül. A kopoltyúívből lefelé növő nyúlvány, az *operculum* a sinust *vesicula cervicalissá* alakítja át. Ebből a 2. és a 4. kopoltyúbarázdához két hámvezeték húzódik *(ductus branchialis secundus* és *quartus)*. Az operculum összenő a test oldalfalával és a vesicula cervicalis eltűnik. Maradványa néha megtalálható ún. nyaki cysta formájában. Amennyiben a nyaki cysta a külvilággal közlekedik, nyaki fistulák, sipolyok (fistula colli congenita lat.) jönnek létre, amelyek külső nyílása a m. sternocleidomastoideus elülső szélénél található. *T. I.*

arcus glossopalatinus: (arcus palatoglossus): elülső szájpadív: a fossa tonsillarist elülről határolja. Benne található a m. glossopalatinus (m. palatoglossus). A nyelv oldalán háromszögű kiszélesedéssel a plica triangularisszal ered. *T. I.*

arcus juvenilis, *embryotoxon:* a cornea veleszületett, az *arcus senilis*hez hasonló széli elfajulásos borússága. Különállóan is előfordul, de gyakran *kék scleráv*al együtt. *B. B.*

arcus lipoides: →*arcus senilis*

arcus lipoides myringis: a dobhártya peripheriájának fehér, gyűrű alakú zavarodása, amelyet valószínűleg cholesterin beszűrődés okoz *(arcus senilis)*. Működés szempontjából nincs jelentősége. *A. P.*

arcus lumbocostalis lateralis (Haller): az első lumbalis csigolya processus costariusától a 12. borda lateralis részéhez húzódó inas ív. Áthidalja a *m. quadratus lumborum*ot. Rajta ered a rekeszizom arcus lateraléja. (→még *diaphragma)*. *T. I.*

arcus lumbocostalis medialis (Haller): az első lumbalis csigolya testéről ugyanezen csigolya processus costariusának csúcsához húzódó és a m. psoas majort áthidaló, inas ív. Rajta ered a rekeszizom crus lateraléja (→még *diaphragma)*. *T. I.*

arcus plantaris: az a. plantaris lateralis és a. dorsalis pedis perforans ága által képzett ív. Az ujjakhoz menő erek innen erednek. (→még *regio plantaris)* *T. I.*

arcus pubis: →*pelvis*

arcus raninus Becklardi: a kétoldali a. profunda linguae közötti *anastomosis*. *T. I.*

arcus Riolani, *Riolan-anastomosis:* a colon transversumhoz haladó a. colica media és a colon descendenshez futó a. colica sinistra közötti anastomosis. *T. I.*

arcus senilis, *gerontoxon, arcus lipoides:* a corneaszélen levő körkörös v. részleges cholesterines, lipoidos elfajulás. *B. B.*

arcus senilis myringis: →*arcus lipoides myringis*

arcus tarseus (sup. et inf.): az a. palpebralis med. és lat. közötti összeköttetést létesítő artériás ív a felső, ill. az alsó szemhéjban. *T. I.*

arcus-törés: a csigolyák ívének törése. Néha önállóan fordul elő, máskor a csigolyatest töréseinek (→még *fractura vertebrae)* és ficamainak szövődménye. Olykor gerincagyi sérülést okoz. *Sz. Gy.*

arcus venosus dorsalis pedis: →*regio dorsalis pedis*

arcus venosus juguli: a kétoldali v. jugularis anteriort összekötő venás ív; az alsó pajzsmirigyvenákkal anastomizál. *T. I.*

arcus vertebrae: →*vertebra*

arcus volaris *(superficialis et profundus):* arteriás összeköttetés a tenyéren az a. radialis és az a. ulnaris között. A felületes ívből erednek az ujjakhoz menő ágak. *T. I.*

arcus zygomaticus, *járomív:* csonthíd, amelyet az os zygomaticum processus temporalisa és a halántékcsont járomnyúlványa, a processus zygomaticus alkot. (→még *os temporale)* *T. I.*

arcüreggyulladás: →*sinusitis*

arcüreg-műtétek: a sinus maxillaris (Highmore-üreg) megbetegedéseinek operatív therapiája, pangó váladékának szabad lefolyás biztosítása. Szanálja az idült nyálkahártya folyamatokat, lehetővé teszi az üregbe került idegentest (pl. foggyökér) eltávolítását. Bevezető műtétként is használatosak (pl. az a. maxillaris interna lekötése, hátsó rostasejt és iköböl műtétek esetén stb). A mindennapos rhinologiai gyakorlatban legjobban bevált *Luc—Caldwell*-műtétben az arcüreg kitakarítására a facialis fal resecálása után kerül sor, s az utókezelés biztosítására az alsó orrjáratban ellennyílás készül. *Alfred Denker* ezen műtétet úgy módosította, hogy az apertura piriformis szélét is eltávolította az alsó orrjárat nívójában. A ma már kevésbé használatos műtétek közül ismeretes *Friedrich* eljárása, aki az arcüreg feltárását az orrszárny körül vezetett külső metszésből végzi, majd resecálja az apertura piriformis alsó szélét, s a facialis fal egy részét. A *Schaeffer—*

Mikulicz-módszer a Highmore-üregnek az alsó orrjáratból történő megnyitása, amely lehetővé teszi, hogy a beteg arcüregét önmaga öblítse. Az endonasalis *Claoué—Lothrop*-műtétnél az alsó kagyló elülső vége alatt készítünk nyílást az üregen, s a nyálkahártyát hajlítható kanállal távolítjuk el. A *Sturmann—Canfield*-műtét a kültakarót a vestibulum nasiban, a bőr és nyálkahártya határán metszi át, az arcüreg megnyitása a sinus piriformis éle mentén történik, s resecálásra kerül az arcüreg facialis és medialis fala az alsó orrjárat területén. Az *Unterberger*-műtétben a nyálkahártya metszés a középső kagyló előtti területről lefelé halad az alsó kagyló megkerülésével az orrüreg alapjáig. Az alsó- és középső orrjárat nyálkahártyájának lefejtését az alsó kagyló tapadási vonalának átvésése, s az orrjárat lateralis csontfalának eltávolítása követi. Az így készített nyíláson át történik az arcüreg nyálkahártyájának eltávolítása. A radikális ~ közé tartozik a *Desault—Küster*-feltárás a facialis falon át. Hátránya a műtét után hosszú ideig fennálló arcüreg fistula. *Ré. Gy.*

Arcy-sur-Cure-i leletek: dél-franciaországi ősemberi telepről származó leletek, az utolsó eljegesedés kezdetéről. Korai neandertali ember fogai és állkapocstöredékei. A lelet a *praeneandertali*akhoz hasonlít. *N. J.*

ardor: hőérzés, forróságérzés.

ardor febrilis: lázas hőérzés.

ardor urinae: égető érzés vizelés közben (pl. heveny gonorrhoea esetén).

ardor ventriculi: gyomorégés, →még *pyrosis.*

ARD-vírus: →*adenovirusok*

area, *areal:* egy faj elterjedési területe.

area acustica: →*ventriculus cerebri*

area Celsi: →*alopecia areata*

area cribrosa: →*ren*

areae cutaneae: a bőr felszínének a feszülési barázdák és élettani ráncok által határolt, apró, rhombikus mezői. *Be. K.*

area gigantopyramidalis: →*cerebrum*

area infranasalis: →*facies*

area interpleurica inferior, *alsó pleuraközti tér:* absolut szívtompulat helye, melyet a rekesz és a 4. bordától lefelé divergáló két elülső pleuraszél fog közre (→még *pleura).* *T. I.*

area interpleurica superior, *felső pleuraközti tér:* a cupula pleuraetől lefelé húzódó convergáló elülső pleuraszélek által közrefogott, a mediastinum superiusnak (cavum mediastinale supracardiacum) megfelelő tér. Csúcsa a második bal bordaporc szegycsonti végére esik. Benne foglal helyet a thymus, a nagyerek, a trachea és az oesophagus (esophagus) (→még *pleura).* *T. I.*

areal: →*area*

area mesobranchialis, *középső kopoltyúmező:* →*arcus branchialis*

area migrans: a variola vaccina körüli reactiv udvar erysipelas-szerű terjedése. Jelentősége nincs. Néha a hólyag felülfertőzésekor is előfordul, ilyenkor a gennyes gyulladásokhoz hasonló kezelést igényel. *D. L.*

area nasalis: →*facies*

area olfactoria: →*cerebrum*

arecolinum hydrobromicum: *N-methyltetrahydropyridin-3-carbonsav-methylester:* keserű, sós ízű kristályos vegyület, az arekadió alkaloidja, parasympathomimeticum. Mint ilyet, 1%-os oldatban, mioticumként alkalmazzák. A diót a malájok élvezeti szerként használják (bételrágcsálás). Erős nyálfolyást és enyhe euphoriát okoz. Hatására a galandférgek izomzata bénul, így a bennszülöttek által elfogyasztott 4—6 g dió féreghajtóként is használatos, mert az ~ okozta viharos peristaltica a bénult férgeket ki is üríti. Az állatgyógyászatban féreghajtóként az ~ot kiterjedten használják, embernek mérgező hatása miatt ritkán adják belsőleg. Adagja 0,5! mg p. dosi, 1,5! mg p. die. *K. E.*

areflexia: a klinikai vizsgálatban ép emberen kiváltható reflexek hiánya. Oka lehet a reflexív megszakadása, az izomtónus nagyfokú csökkenése (pl. cerebellaris kórképeknél), az izomzat elsődleges megbetegedése. *H. B.*

arenia: mindkét vese veleszületett hiánya. Életképtelenséggel jár. *Sz. Z.*

areola, *halo:* **1.** valamely kisebb terjedelmű bőrelváltozást körülvevő, rendszerint körkörös, gyűrűszerű színbeli eltérés. Vörös, ha vérbőség, világos, ha pigmenthiány, sötét, ha festékszaporulat okozza. — **2.** színében, felszíni képleteiben a normálistól eltérő, kerek, v. tojásdad alakú, de sima felszínű kóros képletek tünettani gyűjtőneve a bőrön. *Be. K.*

areola digestiva gastrica (rtg): a gyomornyálkahártya rtg-vizsgálattal is kimutatható kis öblei, melyekben a kontrasztanyag megtapad. Leírója *Gösta Forssel* (1913) *D. P.*

areolaris kötőszövet: a mell- és hashártya alapszövete. Collagen és elastikus rostokból álló gerendák hálózatából áll, melyet kétoldalt a coelothel borít. *T. I.*

areola umbilicalis: gyűrűszerű sötétbarna elszíneződés terhes nő köldöke körül.

areolitis: az emlőbimbó udvar gyulladása.

areometer: *Archimedes*-törvényén alapuló sűrűségmérő eszköz. Üvegből készült alsó gömbje higanyt v. ólomsörétet tartalmaz. Sűrűbb folyadékba kevésbé, ritkább folyadékba mélyebben merül be. A bemerülés mélységéből lehet a sűrűségre következtetni. Az ~ felső vékony szárát tapasztalati skálával látják el, amely rendszerint 15 °C-os hőmérsékleten érvényes. Ettől eltérő hőmérsékleten korrekciót kell alkalmazni, mert az anyagok sűrűsége a hőmérséklettől függ. *(→densimeter)* Tejsűrűség vizsgálatára a *lactodensimeter* használatos. Specialis ~ pl. a vizeletsűrűségmérő *urinometer*. *E. J.*

Aretaeus (Aretaiosz): kappadociai származású római orvos, valószínűleg i sz. 2. században. Az *eklektikus irány* követője. Igen jó leírását adta a leprának, diphtheriának, a tüdő betegségeinek, cukorbajnak, epilepsiának, tetanusnak, ismerte a keresztezett bénulást és a szív zörejeit, hüvelytükröt használt stb. *Peri püretón* (A lázról) c. könyvében a láz gyógyító szerepét fejtegeti, a *Peri phülaktikón*ban a megelőzés (prophylaxis) gondolatát. Kiváló sebész volt, a koponyalékelés módszerét tökéletesítette. Tanítványait arra oktatta, hogy a gyógyíthatatlan beteg szenvedését is enyhíteni kell. *B. I.*

Argas, *óvantag:* az *Acarina* rend *Argasidae* családjába tartozó atka-nemzetség (genus). Mo.-i fajai közül az ~ *persicus* középkeleten honos óvantag faj; baromfiakon élősködik, alkalmilag emberen is. Csípése az emberi bőrön erősen viszkető kiütést okoz. ~ *reflexus, zsindelytetű, tyúk-poloska, galamb-poloska:* Európában honos óvantag; galambokon, baromfin élősködik. Alkalmilag az embert is megtámadja, csípése az ember bőrén csalángöbös v. hólyagos viszkető kiütést okoz. *Z. N.*

Argellata, Pietro d' (?—1423): olasz sebész, bolognai egyetemi tanár. A sebészet anatómiai alapokra helyezését szorgalmazta. Hatkötetes sebészeti munkát írt, a sebkezelésre vonatkozó haladó álláspontjáról ismeretes. Már 1410-ben javasolta a császármetszést. *H. G.*

argentaffinoma: →*carcinoid* (béldaganatoknál).

argentaffin-sejtek: →*enterochromaffin sejtek*

argentínai haemorrhagiás láz vírusa: embereket is megbetegítő →*arbovirus*. Vektora feltehetően kullancs.

argentophil rost: →*argyrophil rostok*

argentum, *Ag:* ezüst, a periodikus rendszer I. oszlopába tartozó nemesfém. Atomsúlya 107,87; olvadáspontja 960,5 °C; salétromsavban oldódik; egy vegyértékű. Sói erősen fertőtlenítő hatásúak, a fehérjék ugyan kicsapják, de a keletkező ezüstalbuminatból lassan ~ionok szabadulnak fel. Még az ezüst lemezből, v. AgCl csapadékból minimálisan oldódó Ag ionok is bacteriostatikus hatásúak. A ~sókat főleg a gonorrhoea gyógyítására használták; az egyszerű ~sók híg oldatban adstringálnak, hatásuk nem terjed mélyre, mert a chloridok is kicsapják. A komplex ~sók ellenben oldatban maradnak, hatásuk mélyebbre terjed, a szöveteket nem izgatják. Legenyhébb hatásúak az ezüstfehérjék. ~ *aceticum*, ecetsavas ezüst CH_3COOAg, vízben csak 1%-nyira oldódik, ezt kell az újjszülöttek szemébe cseppenteni (Credé) a blenorrhoea meggátlására. ~ *nitricum cryst.*, ezüstnitrát, $AgNO_3$ vízben könnyen oldódó, fémes ízű. Az 5%-os ezüstnitrát oldat edz, az 1—2%-os adstringál, a hígabb csak fertőtlenít. 0,025—0,5%-ban húgycsőbe fecskendezik, szemészetben és torokecsetelésre 1—2%-os, kenőcsben 1—5%-os használatos. *Unguentum argenti nitrici, Mikulitz kenőcs* 1% ezüstnitrátot, 10% perubalzsamot tartalmaz, a sebgyógyulást segíti elő. ~ *nitricum fusum* (lapis infernalis, pokolkő, lapis chirurgicorum) lapis pálca, szürkésfehér színű rudacska. Aphtha, granulatiók stb. edzésére használják. ~ *proteinicum, Protargol*, proteinezüst, vízben lassan oldódó barna por. Húgycsőbe 0,25%—2%-os oldat, prophylacticumnak 5—10%. Szemészetben 1—2%. ~*colloidale, Collargol* ezüstkolloid, vízben könnyen oldódik, gyengén fertőtlenít. 0,1—0,5%-os oldatban szembe, hólyagba, sebbe. *I. B.*

arginase: az amidinasek csoportjába tartozó ferment; az arginint ornithinre és carbamidra hydrolyzálja. Ez a folyamat a carbamid keletkezésének utolsó lépése. Az ~ szoptatás alkalmával jelentősen felszaporodik a tejmirigyben. *S. F. B.*

arginin, *α-amino-δ-guanidino-valeriansav,* $HOOC-CH(NH_2)CH_2CH_2CH_2-NH-(=NH)-NH_2$: bázikus aminosav, az essentialis aminosavak egyike. A *proteinok*ban nagy mennyiségben fordul elő. A *carbamid* synthesisének közti terméke. *Saka-*

guchi-reakcióval mutatható ki: α-naphtol és NaOBr lúgos közegben rózsaszínű színreakciót ad a szabad és a fehérjében kötött ~-al egyaránt. *S. F. B.*

argininphosphat: gerinctelenekben, pl. a rák izmában előforduló, a *phosphagen*ekhez tartozó vegyület; a kreatinphosphattal azonos functiót tölt be. *S. F. B.*

arginosuccinat: citrullin és asparaginsav condensatiójával keletkező vegyület, a *carbamid* synthesis intermediaer terméke.

Argyll—Robertson: → *Robertson*

Argyll-Robertson-pupillatünet, *reflektorikus pupillamerevség:* → *pupillareflexek,* → *iridoplegia reflectorica*

argyrismus: idült ezüstmérgezés.

argyrophil rostok, *argentophil rostok:* finom, kanyargós, hullámos lefutású rostok, melyek ezüstözéssel feketére festhetők. Az irodalomban *rácsrostok*nak, *praecollagen rostok*nak és *reticularis rostok*nak is nevezik. Optikailag anisotropok, reversibilisen nyújthatók. Az argyrophil sajátság oka nem ismeretes. Az ~at a savanyú trypsin nem emészti, a pepsin igen. Majdnem minden szervben megtalálhatók. Általában vékonyak, egyesével haladnak, csak ritkán alkotnak nyalábot, fonadékot, ill. hálózatot. *Somogyi Béláné*

argyrosis: ezüsttartalmú gyógyszerek, ipari anyagok felszívódásainak következményeként fellépő ártalmatlan fémlerakodás a bőrben. A fehérjéhez kapcsolódó ezüst az irha rostjaira és a szövetközökben véglegesen lerakódik és a bőrnek elsősorban a napérte területein jellegzetes kékes-palaszürke színt ad. — Lokális alakja ipari ártalomként ezüst-szilánkok bőrbejutása, ezüsttartalmú gyógyszerek bőrbefecskendezése és tetoválás következtében a bőr körülírt területén mint szürke folt mutatkozik. — ~ *conjunctivae:* a kötőhártya barnás-feketés elszíneződése hosszantartó ezüstnitrát kezelés következtében. *Be. K.—B. B.*

Arhangelszkij, Vitalij Nyikolajevics (1897—): szovjet szemész, moszkvai egyetemi tanár, akadémikus. Bevezette a vértransfusiós gyógykezelést szembetegségeknél. Kidolgozta a hermetikus elzárás módszerét csarnokműtéteknél, a diathermocoagulatiós módszert iris-daganatok és a glaucoma kezelésére. Biokémiai kutatásokkal is foglalkozik. *R. E.*

arhinencephalia: → *cerebrum (fejlődési rendellenességei)*

arhinia: → *facies*

Arias—Stella-jelenség: fokozott magfestést, sok magoszlást mutató atipusos méhnyálkahártya mirigyek megjelenése terhességben malignitás nélkül. *H. I.*

ariboflavinosis: *riboflavin* hiánya miatt bekövetkezett kóros állapot. Jellemzői: → *cheilosis,* a nyelv papilláinak megduzzadása és élénk vörös színe, → *glossitis,* a szaruhártya feltűnő erezettsége, anaemia, trophikus zavarok és esetleg az utódokon fejlődési rendellenességek. *S. J.*

Arinkin, Michail Innokentjevics (1876—1948): szovjet haematológus, akadémikus, leningrádi főiskolai tanár. Eljárást dolgozott ki a mellkas és a nyirokmirigyek steril punkciójára. Kutatásokat végzett a RES működésére vonatkozólag. Bevezette a csontvelőpunctio módszerét a klinikai gyakorlatba. *R. E.*

Aristamid: → *sulfanilamid*

aristencephal: → *koponyakapacitás*

Aristocort: → *corticosteroidok*

Aristolochia clematitis L. *(Aristolochiaceae), farkasalma:* bokros lejtőkön, utak mentén található növény. Gyökeréből és herbájából készült tincturát gennyező sebek, lábszárfekélyek népies gyógyításra használják. Belsőleg mérgező, erős hasmenést és nephritist okozhat. *I. B.*

aristophylaxia: sensibilizálás által létrehozott reakciókészség, amely véd az antigen ismételt invasiója ellen. A bőrbe v. a nyálkahártyára jutó antigen ott megkötődik, s antigen—antitest reakció révén csupán helyi reakciót vált ki. *Br. P.*

Arisztotelész (i. e. 384—322): az ókor enciklopedikus tudású filozófusa és természettudósa, kinek munkássága két évezreden át rányomta bélyegét az európai kultúrára. A makedon Sztageirában született (ezért gyakran a sztagiritának nevezik), Nikomachos orvos fia, Platón tanítványa, Nagy Sándor nevelője és barátja. 13 éven át tanított az athéni Lükeionban, többnyire a fasorban fel-alá sétálva (peripatoi) — ezért nevezik követőit „peripatetikusoknak". A kutatásban Nagy Sándor bőkezűen támogatta, Plinius szerint több ezer ember végezte részére az anyaggyűjtést. Nagy Sándor halála után istensértés ürügyén vádat emeltek ellene, mire elmenekült Athénból, „hogy megkímélje az athéniakat attól a szégyentől, hogy még egyszer vétkezzenek a filozófia ellen" — mint Szókratész esetében tették. Önkéntes száműzetésében egy év múlva meghalt. Hírnevét főként metafizikai, filozófiai, lélektani, logikai, etikai és társada-

lompolitikai művei tartották fenn, de a természettudományban éppily jelentőset alkotott. Bár nem volt orvos, sokat foglalkozott az orvostudomány elméleti alapjával, főként élettannal, anatómiával, embryológiával, sőt egyes gyakorlati kérdésekkel is. Filozófiájának lényege az anyag és forma dialektikus egysége: az állandóan mozgó anyagban rejlő lehetőséget *(dünámisz)* a forma teszi azzá, ami; a forma adja az anyag célját és lényegét *(entelecheia)*. Természetfilozófiáját és természettudományos munkásságát egyfelől a realitásra törekvés, másfelől a deduktív következtetés jellemzi, ami sok téves nézet általánosításához vezetett. A természetet célszerűséggel ruházza fel *(teleologia)*. Az atomok létezését nem fogadja el, a négy alapelemből s az ezeket rendező étherikus ötödik elemből (ezt nevezték utóbb kvintesszenciának: *quinta essentia* = ötödik lényeg) vezeti le a szerves életet. A világegyetem középpontjának a Földet tekinti, körülötte rétegekben helyezkednek el a szférák, és epiciklusos mozgást végeznek a bolygók; elméletét a 2. században *Ptolemaiosz* alexandriai csillagász fejlesztette tovább, s ez a *geocentrikus világkép Kopernikusz*, ill. *Galilei* felléptéig uralkodott. A lelket a test entelecheiájának tartja, működését anyagi természetűnek. A növénynek vegetatív, az állatnak érzékelő és ösztönös lelket tulajdonít, az embernek ezen kívül szellemet is *(nusz)*, melynek egy része isteni eredetű és halhatatlan. A lélek székhelye a szív, mozgatója a törekvés. *(Peri pszüchész* — A lélekről.) Állattani könyveiben rendszertant ad, mely lényegében Linnéig használatban marad; meghatározza a faj fogalmát, s az akkor ismert állatvilág részletes ismertetését adja. Foglalkozik a fejlődés kérdésével, csirkeembrió növekedését napról napra figyeli. Összehasonlító és rendszerező botanikája tanítványának, Theophrasztosznak közvetítésével maradt ránk. Anatómiai és élettani tudása széles körű, de felszínes; elhamarkodott ítéleteinek tekintélye két évezreden át gátolta a tények helyes felismerését. Így igen hézagos ismerete volt az erekről, a szívben három kamrát tételezett fel, az idegeket a szívből származtatta, a bordák, a kéz- és lábcsontok számát hibásan adta meg, az agyvelőt — noha lelki működését már korábban felismerték — érzéketlen mirigynek tartotta, amelynek szerepe a szív melegének kompenzálása. Amit ma anyagcserének nevezünk, az ~ szemében célszerűen berendezett főzési folyamat, melynek központi szerve a szív, az erek szerte szállítják a hőt, végtermék a vér, a fölösleg a beleken át ürül ki, a táplálék egyenest a szükséges helyre kerül pótlásként stb. Az izom az érzékelésnek, a levegő a léleknek hordozója. A méh kétszarvú. (Ez akkoriban általános nézet volt.) Az utódnak az anya adja testét (anyagát), az apa a lelkét (formáját). Valamivel találóbb az érzékszervek leírása. Alacsonyabbrendű állatok — férgek, de angolnák, békák is — piszokban vagy rothadó anyagban maguktól keletkeznek *(generatio spontanea* = ősnemzés). — Mindez mutatja, hogy ~ imponálóan nagyvonalú rendszert állított fel a természetről, de embert nem boncolt, következtetéseinek nagy részét az egyes megfigyelések hibás általánosításából vagy alaptalan spekulációból vonta le. Filozófiai, logikai, csillagászati, állattani stb. fejtegetéseivel szerzett tekintélye dogmává avatta orvosi megállapításait is. Több mint ezer év múltán az arab filozófusok, *Albertus Magnus* és főként *Aquinói Tamás* az európai gondolkodás középpontjába helyezték ~-t. Munkái sorozatosan jelentek meg latin fordításban — 1489-től nyomtatásban — s a *skolasztikus* gondolkodás alappillérévé váltak, orvosi vonalon *Galénosz* műveivel együtt. Már e századokban megkezdődött s a 16. században megerősödött a természettudományos felvilágosodás harca a skolasztika ellen *(Kopernikusz, G. Bruno, Vesalius*, majd *Harvey)*; az újkori orvostudomány voltaképpen azzal kezdődik, hogy legyőzi az ~-re támaszkodó skolasztikus előítéleteket.

Be. I.

arithmomania: számolási kényszer. A beteg kényszerűleg megszámol minden számolhatót, a lépteit, az utcán elhaladó embereket stb., v számolási műveleteket végez minden véletlen adattal stb. Kényszerneurosis részjelensége. *H. B.*

Arizona-csoport: az *Enterobacteriaceae* (bélbaktériumok) családjának egyik csoportja. Az ide tartozó baktériumok tulajdonságaik alapján a *Salmonellák* és *Escherichiák* között átmenetet képeznek. A csoport egyes tagjai emberben gastroenteritist okoznak, főként azonban alacsonyabb rendű emlősökre, szárnyasokra és hüllőkre pathogenek. Hazai előfordulását még nem igazolták.

A. Z.

Árkosi Tegző Benedek (†1607): orvosi tanulmányait Padovában végezte. A kolozs-

vári unitárius gimnáziumban orvosi jellegű tárgyakat tanított, azonkívül — kora szokásának megfelelően — orvosi *magániskolát* is létesített. *R. M. Gy.*

Árkövy József (1851—1922): fogorvos, szájsebész, budapesti egyetemi tanár, az 1890-ben felállított bp.-i Fogászati Intézet, majd az 1909-ben megnyílt Stomatológiai Klinika első igazgatója. A fog- és szájbetegségek kórbonctani és kórszövettani vizsgálatokra támaszkodó csoportosítását és diagnosztikáját *A fogbél és gyökhártya bántalmak diagnosticája* (1884), *Diagnostik der Zahnkrankheiten und der durch Zahnleiden bedingten Kiefererkrankungen* (1885) c. munkáiban adta közre. Jelentős munkásságot fejtett ki a konzerváló kezelés tudományos alátámasztása terén is (*Indikationen zur stomatologischen Therapie*, 1900). *B. K.*

Árkövy-emlékérem: a Budapesti Orvostudományi Egyetem által 1963-tól kétévenként adományozott kitüntetés a stomatológiai tudományok eredményes művelése jutalmául a legkiválóbb hazai fogorvosnak. *B. K.*

Árkövy-vándorgyűlés: a magyar fogorvosoknak az ország különböző helyein kétévenként megtartott tudományos összejövetele, amelyen a fogászati tudományok újabb eredményeit ismertetik. Az első ~t 1951-ben tartották. *B. K.*

Arkwright, Joseph Arthur (1864—1944): angol mikrobiológus. Felfedezte a baktérium és phag telepek gyűrött felületű (rough, R) és sima felületű (smooth, S) variánsait. Felderítette a pneumococcusok antigenszerkezetét. *H. G.*

Arlidin: →*Nylidrin*

Arlt, Ferdinand Ritter von (1812—87): cseh származású szemész, prágai, majd bécsi egyetemi tanár. A kórbonctani szemlélet meghonosításával magas szintre emelte és önálló tudományággá tette a szemészetet. 3 kötetes *Die Krankheiten des Auges* c. könyve (1851—56) a legkiválóbb szemésznemzedéket nevelte. *Operationslehre*-je (1874) az első nagyvonalú szemészeti műtéttan, amelyben számos eredeti megoldást közöl (dystichia, entropion, ectropion, enucleatio stb.). Leírta a trachoma granuláris formáját. Felismerte a rövidlátás okát a szemtengely meghosszabbodásában (*Die Kurzsichtigkeit*, 1878). A szemüvegrendelést, ami addig az optikusok dolga volt, orvosi feladattá tette. Az *Archiv für Ophthalmologie* társszerkesztője volt. Öregkorában a glaucomáról és hályogműtétről írt monográfiát. *Be. I.*

Arlt-módszer: felkarficam helyreigazításának egyik módja. A ficamodott kart párnázott széktámlán lógatva, a könyökben hajlított alkart óvatosan lefelé húzzuk, míg a repositio sikerül. Az eljárás hasonló a csípőficamnak *Dzsanelidze-módszer*rel történő repositiójához. *B. I.*

Arlt-vonal: a lig. palpebrale mediale közepétől a sulcus nasolabialis kezdetéig húzott vonal, a ductus nasolacrimalis lefutását mutatja. *T. I.*

armamentarium: sebészeti műszerek, eszközök, könyvek, gyógyszerek gyűjteménye.

armarium: sebészeti eszközök tára.

Armentano—Borbély-eljárás: a capillaris resistentia mérésére szolgáló eljárás. A készülék Bier-haranghoz gumicsővel csatlakozó higanyos manométerből áll. A higanyt tartalmazó edény emelésével, majd süllyesztésével a bőrhöz illesztett harangban vacuumot létesítünk és az edény és a manometer higanyfelszíne közötti magasságból meghatározzuk azt a negatív nyomást, amely egy perc alatt 1—2 pontszerű vérzést okoz a clavicula alatti bőrterületen. A normális érték 17—25 Hgmm. *Br. P.*

Armour-műtét: →*chordotomia*, →*pyramiscsúcs gennyedés*

Armsby-műtét: a lágyéksérv műtétének egyik módozata a sérvtömlő invaginatiójával. Nem használatos eljárás, a hozzá hasonló *Kocher-sérvműtét* ment át a gyakorlatba. *B. I.*

Armstrong, George (1720—81): londoni orvos, aki szegény gyermekek számára az első ingyenes rendelőt létesítette (*Dispensary for the Infant Poor*, 1769), amelyből utóbb az első gyermekkórház fejlődött. Gyermekbetegségekről szóló könyvében (*An Essay on the Diseases most Fatal to Infants*, 1777) leírta a poliomyelitist, megállapította a pylorus stenosis familiáris jellegét, számos gyógyszert vezetett be a gyermekbetegségek gyógyítására. Intézetével és tanításával a modern gyermekgyógyászat egyik megalapítója. *Be. I.*

Armstrong-virus: →*choriomeningitis lymphocytica*

Arndt, Georg (1874—1929): német bőrgyógyász, berlini egyetemi tanár. Fő munkaterülete a heges alopeciák, a bőrlymphadenosisok (leukaemiás és aleukaemiás formái). A sporotrichosis egyik első leírója.

Arndt, Rudolf Gottfried (1835—1900): német elmeorvos, greifswaldi egyetemi tanár, a múlt század pszichiáterei közt a fiziológiás irányzat legjelentősebb képviselője. A lelki jelenségeket — a kórlélektani megnyilvánulásokkal együtt — élettani működésnek tekinti és a mechanikai erőhöz hasonlítja *(Lehrbuch der Psychiatrie,* 1883). Számos értekezést írt az elmebaj lényegéről, formáiról, lefolyásáról, anatómiai, szövettani és fiziológiás hátteréről, a neurasthenia lényegéről stb. *(Verlauf der Psychosen,* 1887). Az ~ —Schultz-féle „biológiai alaptörvény" a túlerős ingerek gátló hatását mondja ki. (→*Arndt—Schultz-szabály)* *Be. I.*

Arndt—Schultz-szabály: kémiai anyagok és különböző sugárféleségek biológiai hatására vonatkozó tapasztalati összefüggés, mely szerint kis dózisok serkentően, közepesek gátlóan, erősek roncsolóan hatnak az élő sejtekre. Az összefüggést először kémiai anyagokkal kapcsolatban állapították meg és később terjesztették ki a sugárhatásokra is. Érvényességét, különösen sugárhatásra, sokan vitatják. *E. J.*

Arneth, Joseph (1873—1955): német haematológus (Münster). Nevéhez fűződik a granulocyták segmentatio szerinti osztályozása fiatal-, pálcika- és karéjozott-magvú sejtekre.

Arnica montana L. *(Compositae):* népies gyógyszer. 1% illóolajat és 4% arnicint tartalmaz, nagy adagban gyulladást, szédülést és görcsöket is okozhat; néha népiesen a *tinct. arnicae*t használják sebkezelésre. *I. B.*

Arning-tinktura: a dermatotherapiában sűrűn használt redukáló és antimycotikus hatású ecsetelő folyadék. 2% anthrarobin, 8% ammonium tumenolicum tartalommal borszesz, benzoetinctura és aether sulfuricus keverékében. *Be. K.*

Arnold, Friedrich (1803—90): német anatómus és fiziológus, a heidelbergi, zürichi, freiburgi, tübingeni, s ismét a heidelbergi egyetem tanára. Élettani monográfiát írt a szemről (1832), a légzés, szívműködés és idegrendszer — főként a vegetatív idegek — élettanát kutatta, leírta a tractus corticospinalist, a vagust, a ganglion oticumot stb. *(Icones nervorum capitis,* 1834). Jelentőségét az adja, hogy az anatómia, szövettan és élettan funkcionális szemléletét összekapcsolta a gyakorló orvos szempontjaival *(Lehrbuch der Physiol.* 1836—40. *Handbuch der Anat. des Menschen,* 1843—51.). Együttműködött vele testvérbátyja, *Johann Wilhelm* ~ (1801—73) zürichi anatómus prof. A heidelbergi egyetemen fia lépett nyomdokaiba, *Julius* ~ (1835—1915) neves kórboncnok, aki főként a szem pathologiájával és sejtkórtannal foglalkozott. *Be. I.*

Arnold—Chiari-rendellenesség: a kisagyvelő tonsilláinak caudalis irányú nyelvszerű meghosszabbodása és benyomulása a foramen occipitale magnumba, néha az atlas-ív alá, a nyúltvelő hátrafelé domborodó deformitásával, melyek együttesen térszűkületet okoznak a nyúltvelő alsó, ill. a gerincvelő felső részének magasságában. Veleszületett rendellenesség. A térszűkület következtében compressiós tüneteket, ill. occlusiv hydrocephalus internust okozhat. Számos szerző nem bizonyított véleménye szerint a hydrocephalus nem következménye, hanem oka a rendellenességnek. Rendszerint együtt jár a gerincvelő, ill. gerinc egyéb fejlődési rendellenességeivel (spina bifida lumbalis, meningo-myelocele lumbosacralis). Időben végzett craniospinalis decompressio (a planum occipitale alsó részének és az I., néha II. nyakcsigolya ívének eltávolítása) a klinikai tünetek visszafejlődéséhez vezethet. A rendellenességet részleteiben Arnold 1894-ben és Chiari 1896-ban írta le. *H. B.—Z. L.*

Arnold-ganglion: →*ganglion oticum*

Arnold-mező: →*ala cinerea*

Arnold-próba: →*acetecetsav*

Arnold-sterilizáló-készülék: fémszekrény, amelyben a fertőtlenítő hatást áramló gőz (100°-os) fejti ki. Ma már ritkán alkalmazzák. (→még *Koch-fazék)* *A. Z.*

Arnoldus Villanovanus (Villanovai Arnald, Bachuone), (kb. 1235—1311): a késő középkor, ill. kora renaissance legjelentősebb orvosa. Alkimista, asztrológus és teológus is. Montpellier-i egyetem felvirágoztatója, pápák és királyok gyógyítója; ez mentette ki az inkvizíció kezéből, amikor skolasztika-ellenessége miatt eretnekséggel vádolták. (Könyveit elégették.). Fontosabb művei évszázadokon át hatottak. Legfőbb érdeme a harc a skolasztikus-dogmatikus orvosi gondolkodás ellen — amitől egyébként maga sem mentes. Az orvosi etikában magas követelményt támaszt, a betegvizsgálatban körültekintő, a gyógykezelésben tartózkodik a durva beavatkozástól. Főként chemicaliákat alkalmaz (arany, alkohol, olajok) és diétát, fürdőt, szabad levegőt. *De regimine sanitatis. De conservatione sanitatis, De conservatione*

iuventutis c. munkái az egészséges életmód és a betegség-megelőzés gyakorlati tanácsait tartalmazzák. Főműve a *Parabolae medicationis*, a belgyógyászat és sebészet nagyvonalú kézikönyve. Vitatott a *Breviarium* eredetisége, ez négy könyvben tárgyalja a belgyógyászatot, nőgyógyászatot és a láz jelentőségét, évszázadokon át közkézen forgott. Számos más kézirata közül említésre méltó a therapiáról és gyógyszerkészítésről írt több könyve, a sterilitásról szóló műve. a szívdobogásról szóló igen eredeti munkája, a szerencsétlen szerelem következményeit levelek formájában tárgyaló könyve, a bor gyógyhatásáról, az epilepsiáról, a mérgekről írt értekezése. — A középkori mágikus-misztikus elemek megőrzése ellenére a szabad bírálat, az önálló gondolkodás, a tapasztalás és kísérletezés propagálásával ~ előhírnöke annak a szellemi felfrissülésnek, amelyet vele egy időben Dante, Giotto, Roger Bacon képviselt, s amely a skolasztika hanyatlásához és a renaissance kibontakozásához vezetett. *Be. I.*

Arnoux, Emile (1871—): francia szülésznőgyógyász. A kraurosis vulvae kóroktanával, továbbá az ikerterhesség diagnosztikájával foglalkozott. *Arnoux-jel:* a magzati szívhangok jellegzetes ritmusa ikerterhességben.

Arnulf-műtét: →*angina pectoris*

árnyékkiesés: (rtg) üreges szervbe juttatott kontrasztanyag árnyékának helyenkénti hiánya, mely az üreg egy részét kitöltő elváltozás következménye. ~t okoz pl. a gyomor daganata. Ellentéte az árnyéktöbblet. *M. I.*

árnyékolás: az elektronikus készülékre ható elektromos és mágneses zavarokat kiküszöbölő eljárás. A rádiókészülékben pl. több *rezgőkör* van, ezek egymásra hatását el kell kerülni. Ezért dróthálóból v. fémlemezből készült burokba helyezik ezeket, a burkolatot pedig leföldelik. A külső elektromos tér nem hatol a földelt burkolat belsejébe. Néha egész készülékcsoportot kell árnyékolni, ilyenkor nagyméretű ketrecet készítenek földelt dróthálóból, a mérést végző személyek is ebben foglalhatnak helyet. *(Faraday-ketrec v. F.-kalitka.)* Ezt a védekezési módot alkalmazzák pl., ha a hálózat v. elektromos gépek zavarják az elektrokardiograf működését. Ha érzékeny *galvanométert* erős külső mágneses tértől akarnak megvédeni, akkor többszörös lágyvasmag burkolatba helyezik. (Páncél-galvanometer). A vasburkolat árnyékolja a külső mágneses teret. *E. J.*

árnyékpróba: →*skiascopia*

árnyékszékbe szülés: az újszülött megölésének az a módja, mikor a szülőnő a magzatát ölési szándékkal közvetlenül az árnyékszékbe (pöcegödörbe, WC-kagylóba) szüli. Az élveszületés bizonyítása a tüdők kórszövettani vizsgálatával és a magzat légutaiba belégzett árnyékszék-tartalom górcsövi kimutatása útján történik. *F. V.*

árnyékszéklégy: →*Fannia*

árnyéktöbblet (rtg.): üreges szervek bizonyos elváltozásai esetén a bejuttatott kontrasztanyagnak a szerv határát meghaladó árnyéka. Pl. a gyomor v. nyombél fekélye esetén a fekélybe behatoló röntgen-kontrasztanyag a contouron túlérő többletet (fekélyfészek) alkot. Árnyéktöbbletet ad a diverticulum is. *M. I.*

aromás vegyületek: a gyűrűs vegyületek egy csoportjának összefoglaló elnevezése. Az ide tartozó vegyületek hasonló, ún. aromás tulajdonságokat mutatnak, ami közös szerkezetükre vezethető vissza. Jellemző tulajdonságaik, hogy nehezen oxidálhatók és redukálhatók, könnyen substituálhatók halogén-, nitro- és sulfosav-gyökökkel. Szerkezetükre jellemző, hogy a gyűrű atomjainak 6 π-elektronja stabilis elektronsextettet alkot, és a gyűrű atomjai mind egy síkban helyezkednek el. Legegyszerűbb aromás vegyület a *benzol.* *S. F. B.*

aromatica: fűszerek, emésztést elősegítő szerek. A gyomor- és bélnyálkahártyát izgatják, vérbőséget okoznak, fokozzák a secretiót, elősegítik a felszívódást. Ilyenek: *Capsicum (paprika), Sinapis (mustár), Coriandrum, Cinnamomum (fahéj), Cardamonum, Carvi fructus (kömény), Foeniculum (édes kömény), Caryophyllus (szekfűszeg), Piper (bors) Nux moschata (szerecsendió,* myristica), *Zingiber (gyömbér).* A gyógyászatban egyesek ízjavítóul használatosak, és belőlük készül a *tinctura aromatica.* *I. B.*

Aron-próba: →*tumor reakciók*

ARPA: nemzetközi munkaközösség a parodontopathia (fogágybetegségek) kutatására. Központja Genfben van, 1932-ben alapították. *B. K.*

árpa: →*hordeolum*

árpa-zsuzsok: →*Calandra granaria*

arrector: felegyenesítő.

arrectores pilorum: simaizom-sejtek, melyek összehúzódása a szőrszálak felegyenesítését, a lúdbőrűséget idézi elő.

Arrhenal: →*natrium methylarsonicum*

Arrhenius, Svante August (1859—1927): svéd fizikus és kémikus, stockholmi egyetemi tanár, Nobel-díjas (1903). Felállította az elektrolytos disszociáció elméletét. Kutatásai kiterjedtek az osmosisra és immunológia kérdéseire.

Arrhenius-formula: a suspendáló folyadék és a suspendált részecskék relatív viscositására vonatkozó megállapítás. A suspensio relatív viscositásának logaritmusa arányos a suspendált részecskék által elfoglalt térfogat %-kal. *Ba. B.*

arrhenoblastoma, *arrhenoma, andreioblastoma, adenoma ovotestis, rete ovarii adenoma:* mérsékelten rosszindulatú, androgent termelő petefészek-tumor. A terhes anya ~ja lánymagzaton pseudohermaphroditismus femininust, leánygyermekeké pubertas praecoxot, felnőtt nők ~ja virilismust okoz. A 17-ketosteroidok felszaporodnak a vizeletben. Nőgyógyászati vizsgálatnál nem mindig tapintható. Nem nő nagyra; tokba zárt, göbös, szolíd, rendesen egyoldali tumor. Benignus típusa az *adenoma testiculare*, malignus változata sarcomatoid jellegű. Kezelése sebészi. *Ho. I.*

arrhenoma: →*arrhenoblastoma*

arrhenomimesis: →*masculinisatio*

arrhenotocos: házasság, melyből kizárólag férfi utódok származnak.

arrhythmia, *arythmia:* a szív-összehúzódások szabályos ritmusának zavara. A szív revolutiok szabálytalan időközben követik egymást. ~ *absoluta*, ~ *perpetua:* a systolék teljesen szabálytalan időközökben követik egymást, emiatt az érverés ritmusa is szabálytalan (pulsus irregularis et inaequalis); a pitvarok igen szapora (percenként 300—700) rángást végeznek (pitvar fibrillatio) és e szapora frekvenciájú ingereknek csupán egy része jut el szabálytalan időközökben a kamraizomzathoz és hoz létre összehúzódást. Leggyakrabban a bal vénás szájadék szűkülete (stenosis ostii venosi sinistri), a pajzsmirigy fokozott működése és arteriosclerosis eseteiben fordul elő. *Extrasystolés ~:* →*extrasystole. Respiratiós ~ v. légzési ~:* a szívműködés ritmusának a légzési ritmust követő megváltozása. Belégzés alatt a percenkénti pulzusszám szaporodik, kilégzés alatt ritkul. A belégzés alatti acceleratiót a szív fokozottabb telődésének megfelelően a *Bainbridge-reflex* okozza, de belejátszik a vagus tonus váltakozása is. Egyeseken a kilégzés alatt *laevogramm*, a belégzés alatt *dextrogramm* típusú Ekg is kialakul, amit feltehetően a szív légzés alatti helyzetváltozása idéz elő. Fiatalokon gyakori, ártalmatlan jelenség. Atropin-adagolással megszüntethető. Ritkán vezetési zavarral is jár, s ekkor már kóros. *Sinus ~:* szabálytalan ütemű szívműködés. A szív összehúzódásait vezérlő sinus-csomóban szabálytalan időközökben képződnek az ingerületek. Többnyire ártalmatlan. Komolyabb jelentősége csak az idősebb korban fellépő sinus ~nak van. *Vezetéses ~:* a szív működési üteme az ingervezetés időnkénti akadályozottsága miatt szabálytalan. — Jelentősége a kiváltó októl függően más és más. *G. Gy.*

arrhythmia perpetua: →*arrhythmia*

arrhythmia respiratorica: →*arrhythmia*

arrosio: kimaródás, szervek, szövetek súrlódás, nyomás okozta pusztulása. *B. I.*

arrosiós vérzés: gyulladás v. daganat okozta érfal-kimaródás következtében létrejött vérzés. *B. I.*

Arruga, Hermenegildo (1886— ?): spanyol szemész. A retinaleválásról írt tanulmánya ismert.

Arsacetin: →*natrium anilarsonicum*

arsen, *As:* — **1.** (kém.) a természetben elterjedt a fémek és nemfémek között átmeneti tulajdonságú elem; a periódusos rendszer V. oszlopába tartozik. Atomsúlya 74,91; 615 °C-nál olvadás nélkül szublimál. Szürke és sárga módosulata van. Az ~ az egészséges ember szerveiben és vizeletében 1—35 γ%-ban, a bőrképletekben 20—40 γ%-ban található. Az elemi ~ nem oldódik, ezért nem is mérgező. Levegőn hevítve ~trioxyddá As_2O_3 *(acidum arsenicosum anhydricum*, fehér arsenicum) ég el. Ez vízzel az ~es savat (H_3AsO_3), az ~pentoxyd, As_2O_5 pedig ~savat (H_3AsO_4) képez. Az előbbinek a sói az ~itek, 3 vegyértékű As-t, az utóbbiaké az ~atok, 5 vegyértékű As-t tartalmaznak, de a szervezetben ezek is valószínűleg ~itekké redukálódnak. Az ~ kis gyógyító adagokban az assimilatiót fokozza; az állatok gyorsabban nőnek, szőrzetük fényló, a csontok hosszabbak és tömöttebbek és a kötőszövetben bőségesen rakódik le zsír. Az ~ gátolja a thyreotrop hormon termelését és a sulfhydril-gyököt tartalmazó enzymek működését. Ezzel csökkenti a sejtlégzést és lassítja a szénhydrátanyagcserét. Kis adagban ingerli a csontvelői vérképzést. Toxikus adagjai csontvelőkárosodást, anaemiát, valamint a máj, vese és szív zsíros degeneratióját okozzák. Mivel a kóros sejtek érzékenyebbek az egészségesek-

nél, megfelelő adagolással a kóros szövetek elective károsodása érhető el. ~ a bőrképletekben felhalmozódik, ezzel magyarázható therapiás hatása a bőrbajokban. Az ~evők (→*arsenophagia*) néhány mg arsenicummal kezdik, s az adagot fokozatosan 0,5 g-ig is emelik. A hozzászokás látszólagos, az ~icum a bélben egyre rosszabbúl oldódik, s ezért nem szívódik fel. A therapiában hizlalásra, vassal együtt anaemiában, továbbá lichen ruber, psoriasis és chronikus ekzema kezelésére, valamint neurosisban, choreában és neuralgiában használatos, régebben malária, leukaemia, lymphogranulomatosis és sarcoma okozta cachexia ellen is adták. *Acidum arsenicosum anhydricum*, vízben 1,7%-nyira oldódó, íztelen krist. por 0,0005—0,005!g p. dosi, 0,015! g p. die pilulában. *Solutio arsenicalis* (Fowleri) 1%-os arsentrioxyd oldat, mely 1,5% bóraxot tartalmaz. Az ~kúrát 3-szor 2 cseppel kezdjük és naponta 1 cseppel emelkedünk 30! cseppig. 0,5! g p. dosi, 1,5! g p. die. *Injectio arsenicalis 1% cum procain. hydrochlor.* 0,5—1,0! ml p. dosi és pro die sc. v. im. *Natrium arsenicum* $Na_2HAsO_4+7H_2O$, natrium arsenat 0,001—0,005! g p. dosi, 0,015! g p. die. *Solutio Pearsoni* az előbbi 1—2%-os oldata. *Pilulae roborantes*, tartalmaznak 1—1 mg acid. arsenicos.-t, és strychnint, 0,11 g ferrum reductumot és 0,03 g cuprum sulf-ot. Naponta 3 db vérszegénységben. Szerves ~ vegyületek: →*natrium methylarsonicum*, →*novarsenolum*, →*natrium anilarsonicum*, *phenarsoxydum*, →*phenarson-sulfoxylat*, *salvarsan* (→még *antiluetica*). — **2.** (fog-orv.): ~ névvel illetik a fogászatban használatos acidum arsenicosumot és az ezt tartalmazó készítményeket. Az ~ a fogbélre v. közelébe helyezve lassú szövetelhalást okoz. *Spooner* (1836) ajánlatára a fogbél devitalizálására használták. Ma már kiszorult a gyakorlatból. *I. B.—B. K.*

arsen-allergia: arsen kezelés v. chr. mérgezés hatására kifejlődő állapot. Bőrgyulladást, vese-, ér-, és bélelváltozásokat okozhat.

arsenhydrogen, AsH_3: fokhagyma szagú gáz ált. mérgező hatású *vegyi harcanyag*. Haemolysist, máj- és vesekárosodást okoz. Antidotum: BAL (hazai: dicaptol). *F. L.*

arsenicismus chronicus: olyan bőrelváltozás, melyet hosszú időn át folyamatosan a szervezetbe kerülő kis mennyiségű, egyszeri adagban még ártalmatlan arsen okoz. A bőr összefolyó v. pontozott barna festenyződése, savós hólyagok képződése, a tenyér és a talp hyperkeratosisa, néha szemölcsszerű képződmények jellemzik. Ezekből nem ritkán *carcinoma spinocellulare* (Hutchinson-carcinoma) indulhat ki. Előfordul arsentartalmú kőzetek bányászain (→*schneebergirák*), arsentartalmú festékekkel, növényvédőszerekkel dolgozókon, valamint arsentartalmú ivóvizet fogyasztókon (→*hydroarsenicismus regionalis endemicus*), végül az arsent gyógyszer gyanánt hosszú időn át fogyasztó psoriatikus, lichenes stb. betegeken. *Be. K.*

arsenmérgezés: leggyakrabban a porcukorral, liszttel könnyen összetéveszthető As_2O_3 okozza, melyet korábban gyilkossági és öngyilkossági méregként is elég gyakran használtak. Előfordulhat azonban ipari mérgezés és gyógyszertúladagolás következtében is. Acut és chronikus alakját különböztetjük meg. Az acut alak hasmenést (nagy mennyiségű, sötétszürkés színű, grízes bélsár ürítést), hányást, testszerte kínzó fájdalmakat, lábikragörcsöt és heveny keringési elégtelenséget okoz, v. cerebralis tüneteket: fejfájást, bénulásokat vált ki. A halál oka a nagyfokú folyadékveszteség alapján keletkező általános anyagcserezavar v. coma. A chronikus alak tünetei: arsenmelanosis sötétszürke színű pigmentatióval, hyperkeratosis a tenyéren és a talpon, acneszerű kiütések az arcon, a parenchymás szervek, máj, vese változóan súlyos functiozavara, hyperchrom, aplastikus anaemia leukopeniával, oedemaképzésre való hajlam, mozgás- és érzészavarok, polyneuritis, (→*arsenpolyneuritis*) marasmus, chronikus, esetleg ulcerosus enterocolitis. A halálok: szívbénulás. Az arsen-vegyületek toxicitása elsősorban vízoldékonyságuk függvénye. Az ~t leggyakrabban előidéző As_2O_3 toxikus adagja: 0,05—0,075, letalis adagja pedig: 0,1—0,3 g. *Th.:* a gyomor kiürítése hánytatással v. gyomormosással, BAL (→*British Anti Lewisit*), dimercaptopropanol im. *P. Zs.*

arsennecrosis: foglalkozási ártalom, arsensók belégzése okozta csontelhalással, sequester-képződéssel járó állkapocs-ostitis. *B. I.*

arsenobenzol: →*antiluetica*

arsenobenzol-icterus: arsenobenzol-készítmény adását követő sárgaság, az esetek legnagyobb részében injectiós fertőzés: inoculatiós hepatitis, tehát nem ~. Egyes esetekben az arsenobenzol allergia részjelensége. *M. I.*

arsenomolybdatos vércukormeghatározás: →*Nelson—Somogyi*-vércukormeghatározás

arsenophagia: arsenevés. Az arsent a munkabírás állítólagos fokozása és a kondíció

javítása céljából több helyen (Ausztria és Svájc) rendszeresen ették. Kis adagok rendszeres evése közben a szervezet egyre több arsent bír el, mert a bélfal fokozatosan elveszti arsent átbocsátó képességét. Így álmegszokás jön létre, a per os tűrőképesség rendkívüli módon emelkedik. *S. J.*

arsenpolyneuritis: arsensók bevitele után gyakran több heti latentiával fellépő, paraesthesiákkal és nagy fájdalmakkal kezdődő polyneuritis; a fájdalmak különösen erősek a talpakon („égő talpak"). A sensibilis izgalmi jelenségekhez a végtagokon érzéskiesések és bénulások csatlakoznak. Parenteralisan bevitt arsen csak nagy dosisok rövid idő alatti adását követően vezet polyneuritishez. Peroralis ~ esetekben nagy szerepet játszik a gyomor-, bél-, ill. májbántalom következtében kialakuló avitaminotikus állapot is. *H. B.*

arsen-rák: →*arsenicismus chronicus*

arsentartalmú chemotherapeuticumok: →*Novarsenolum*

Arsonval, Jacques Arsène d' (1851—1940): francia orvos, *Cl. Bernard* munkatársa, a Collège de France-on a kísérleti fiziológia tanára. Főként az állati hővel és az élettani sugárhatással foglalkozott, jelentős szerepe volt az elektrofiziológiai kutatás megindításában. Therapiás célból különféle gépeket szerkesztett, melyek a szervezetet nagyfeszültségű és nagy frekvenciájú, de ártalmatlan Tesla-árammal árasztják el („arsonvalisatio"); készülékei elavultak, de szuggesztív hatásuk miatt néhol még használatosak. *Be. I.*

arsonvalisatio: ma már alig használt elektrotherapiás eljárás, melyben nagyfeszültségű és nagyfrekvenciájú váltakozó áramot alkalmaztak. *S. Ö.*

Arsotonin: →*natrium methylarsonicum*

Arsphenamin: →*antiluetica*

Arsphenoxid: →*Novarsenolum*

Arsthinol: →*mercaptoarsenol*

Artan: →*Parkan*, →*antiparkinson szerek*

artefactum, *malingering:* a saját bőr szándékos sértése, égetése, felmaratása, hólyaghúzás stb. Leginkább psychopatákon, fegyenceken, katonákon, kényszermunkásokon fordul elő feltűnéskeltésből (mystikus stigmák), betegség látszatára való törekvésből, járadékszerzés céljából stb. *Be. K.*

artefactus: mesterséges, művi.

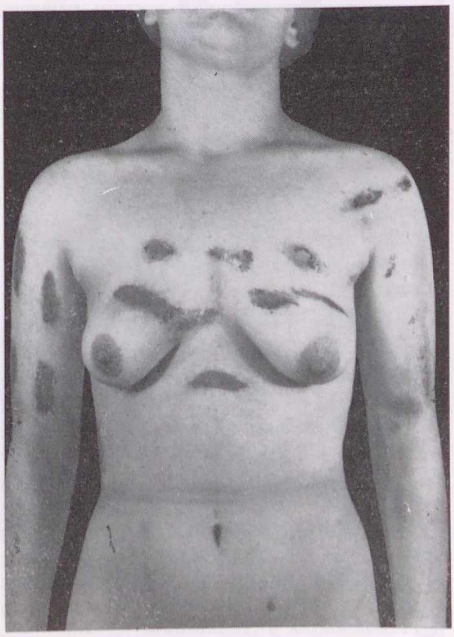
arteficialis: mesterséges, művi.

Artemisia absinthium, L., *fehér üröm, patikai üröm:* (Compositae) a herbáját (→*absinthii herba*) és népiesen a gyökerét is használják étvágyjavítónak és az ürmös borok készítésére. *I. B.*

Arterenol: →*noradrenalin*

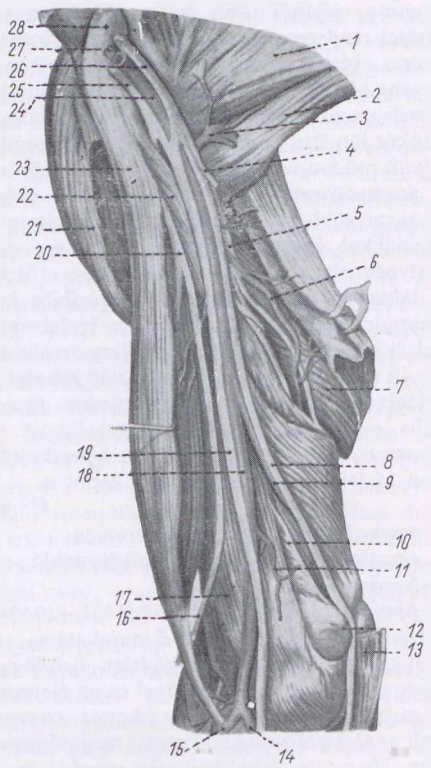
arteria, *verőér, ütőér, osztóér:* mindazon erek, melyek közvetlenül, majd közvetve a szívből indulnak el és a hajszálérhálózatba torkollanak. Oxygenben dús, friss vért szállítanak, kivétel az a. pulmonalis, mely a tüdő felé venás vért visz. Az ~k szerkezetére jellemző, hogy falukban, melyek általában vastagabbak, mint más ereké, igen sok rugalmas rost van. A fal rétegei *intima, media, adventitia* közül a középső a legerősebb. A nagy ~k *aorta, carotis* mediájában rugalmas, rostos lemezek találhatók, melyek a rétegek határain mint membr. elastica int. és ext. a legerősebbek. — Vannak ún. izomtípusú ~k is *(alsó végtag)*, melyek falában sima izomrostok is találhatók.

~ *fejlődése:* Az ~*k fejlődésé*ben eleinte a bilateralis symmetria elve érvényesül, egyes ágak elsorvadása következtében azonban az arteriarendszer asymmetrikussá válik. A truncus arteriosusból két ág fut felfelé a nyakon párhuzamosan: a két *aorta primitiva ascendens*. Mindegyik az első zsigerív magasságában két oldalt, mint *primitiv arcus aortae* hátrahajlik, az *aorta primitiva descendens*be.

Artefactum (id. *Nékám* gyűjt.)

Ezek egyesülve, mint aorta thoracalis (thoracica) folytatódnak. Az aorta ascendenst *elülső aortatörzs*nek, a descendenst *hátulsó aorta-törzs*nek nevezhetjük. Az elülső és hátulsó aortatörzsek között a zsigeríveknek megfelelő haránt lefutású primitív aorta-ívek (arcus aortae primitivae) létesítenek összeköttetést. Mind az aorta ascendensnek, mind az aorta descendensnek is van felfelé, a primitív ívek után egy-egy folytatása. Az ascendens folytatásából később az a. carotis externa, a descendens folytatásából az a. carotis interna alakul ki. Összesen hat pár arteria branchialis fejlődik, melyek a kopoltyúbelet fogják körül. Egyszerre azonban nincs mind a hat jelen, az elülső már visszafejlődésben lehet, amikor a hátulsó fejlődik. Az emberben (a kopoltyúarteriákra szükség nincs) az első, második és ötödik arteria branchialis teljesen visszafejlődik. A harmadikból lesz mindkét oldalon az a. carotis interna kezdeti része, ez tehát *carotis ív*. A 4. kopoltyú-arteria másképpen viselkedik a jobb és másképpen a bal oldalon. Mindkét oldalon visszafejlődik az aorta descendensnek az a része, mely a 3. és 4. kopoltyú-arteria között van, míg az aorta ascendens ezen részletéből az a. carotis communis kezdeti része lesz. A 4. bal kopoltyúérből, valamint a bal aorta ascendensből lesz az *aorta-ív*. A jobb oldali 4. aortaív, valamint tőle a truncus felé eső aorta ascendens részlet nem tágul ki, s így a növekedésben a túloldalival szemben visszamarad. A jobb 4. aortaívből az a. subclavia, az aorta ascendens részletéből az a. anonyma (truncus brachiocephalicus) lesz, mely tehát növekedési különbség következtében, mint az arcus aortae ága marad meg. Ezen viszonyok miatt ered az a. carotis communis baloldalt az arcus aortaeból, jobb oldalon az a. subclaviával együtt az anonymából (tr. brachiocephalicusból). A 6. ív, mivel a septum aortico-pulmonale a truncust két részre osztotta, az arteria pulmonalishoz (truncus pulmonalishoz) került, ezért ez a *pulmonalis ív*. Mindkét ívből egy-egy oldalág indul el a tüdőtelepekhez, mint az a. pulmonalis (tr. pulmonalis) telepe. A jobb 6. ív kezdeti része egészen az a. pulmonalis (tr. pulmonalis) eredéséig megmarad, mint a. pulmonalis (tr. pulmonalis) dextra. A többi része elsorvad. A bal ív teljes egészében megmarad, a kezdeti része a bal embryonalis a. pulmonalis (tr. pulmonalis) eredéséig az a. pulmonalis (tr. pulmonalis) bal ágává lesz, míg többi része kitágulva

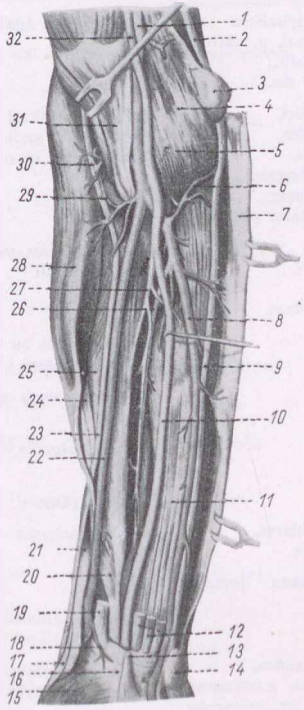

A kar elülső felszínének mély verőerei és idegei.

1: M. subscapularis, *2:* M. teres major, *3:* A. circumflexa scapulae, *4:* N. cutaneus brachii medialis, *5:* N. radialis, *6:* A. profunda brachii, *7:* M. triceps brachii, *8:* N. ulnaris, *9:* A. collateralis ulnaris sup., *10:* Septum intermusculare med., *11:* A. collateralis ulnaris inf., *12:* Epicondylus med., *13:* M. flexor carpi ulnaris, *14:* A. ulnaris, *15:* A. radialis, *16:* N. cutaneus antebrachii lat., *17:* M. brachialis, *18:* A. brachialis, *19:* N. medianus, *20:* N. musculocutaneus, *21:* M. deltoideus, *22:* M. coracobrachialis, *23:* M. biceps brachii (caput breve), *24:* A. axillaris, *25:* Fasciculus lateralis, *26:* Fasciculus medialis, *27:* Fasciculus post., *28:* Processus coracoideus

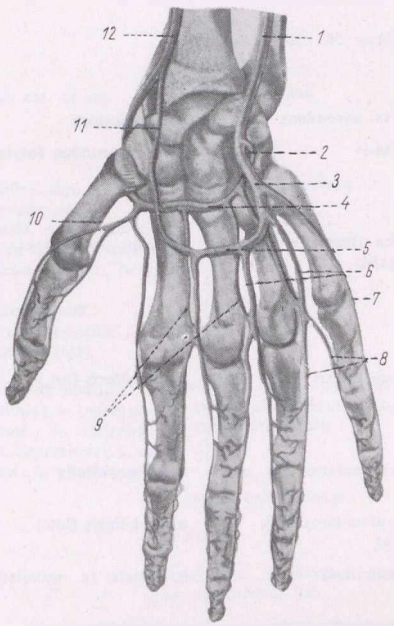
a *ductus arteriosus Botalli*vá alakul. Az a. subclavia folytatásában levő *a. axillaris* és *a. brachialis* eleinte végigmegy az egész felső végtagon. Később azonban alkari részlete elsorvad, s csak mint arteria interossea marad meg. Az elsorvadt részlet szerepét megerősödött felszínes arteriák: a. radialis, a. ulnaris, a. mediana veszik át. Az a. mediana a növekedésben szintén visszamarad. Az alsó végtag főartériája eleinte az *a. ischiadica*, mely az a. popliteába, ez pedig az *a. peronaeá*ba folytatódik. Az *a. femoralis* később fejlődik ki az ischiadica ventralis oldalán s anastomosis

útján kötődik össze az a. popliteával. Az a. peronaea helyett később az *a. tibialis* anterior és posterior erősödik meg. Az aortából páros dorsalis és lateralis és páratlan ventralis ágak erednek. A páros dorsalis ágak megmaradnak, mint *aa. intercostales et lumbales*, melyeknek elülső végei anastomozálva, az *a. mammaria internát* (thoracica interna) és *epigastricát* alkotják. Az oldalsó ágak az ős-, utó- és mellékvesét látják el. Az ősvese segmentalis arteriákat kap, melyek közül egy belenő a csíratelepbe és mint *a. spermatica interna* (a. testicularis) marad meg.

Az elülső könyök- és alkartájék verőerei és idegei. 1: A. brachialis, *2:* N. ulnaris, *3:* Epicondylus med., *4:* M. brachialis, *5:* Tendo m. brachialis, *6:* A. recurrens ulnaris, *7:* M. flexor carpi ulnaris, *8:* A. ulnaris, *9:* N. ulnaris, *10:* N. medianus, *11:* M. flexor digitorum profundus, *12:* Tendines m. flexoris digit. superfic., *13:* Tendo m. flexoris palmaris longi, *14:* Eminentia carpi ulnaris, *15:* Thenar, *16:* Eminentia carpi rad., *17:* M. extensor pollicis brev., *18:* R. volaris superf. a. radialis, *19:* Tendo m. flexoris carpi rad., *20:* M. flexor pollicis longus, *21:* M. abductor pollicis longus, *22:* A. radialis, *23:* R. superficialis n. radialis, *24:* M. extensor carpi rad. brev., *25:* M. extensor carpi rad. long., *26:* A. interossea volaris, *27:* N. interosseus, *28:* M. brachioradialis, *29:* A. recurrens radialis, *30:* N. radialis, *31:* M. biceps brachii, *32:* N. medianus

A ventralis ágak közül az *a. coeliaca* (tr. celiacus) és az *a. mesenterica inferior* több páratlan szelvényezetten elhelyezett ág bonyolult redukciója útján jön létre. Az *a. umbilicalis* eleinte közvetlen folytatása az aorta descendensnek, később az *a. hypogastrica* (a. iliaca interna) ága, majd pedig a köldökzsinór lekötése után obliterálódik,

A kéz verőereinek áttnézeti képe. 1: A. ulnaris, *2:* R. profundus a. ulnaris, *3:* R. superficialis a. ulnaris, *4:* Arcus volaris prof., *5:* Arcus volaris superfic., *6:* Aa. digitales vol. comm., *7:* A. vol. digiti V. uln. propria, *8:* Aa. digitales vol. propriae, *9:* Aa. metacarpeae vol., *10:* A. princeps pollicis, *11:* R. vol. superfic. a. rad., *12:* A. radialis

s mint lig. umbilicale laterale (medium) marad meg. Az *a. mesenterica superior* az *a. omphalomesenterica* maradványaképpen marad vissza. Az a. omphaloentericák az aortákból eredve a köldökön át a ductus vitellointestinalis mellett a belet közrefogva a szikhólyaghoz mennek. A kétoldali arteria a bél mögött összeolvad. A bél előtti részből a bal elsorvad. Mivel az ember szikhólyagja csökevényes, az arteriának csak a bél mögötti részének és pedig a jobboldalinak van jelentősége. Ez mint a. mesenterica superior marad meg. (Ábrát még →269, 270, 271. oldalon) *T. I.*

Arteria (verőértáblázat)*

Név	Ered	Ágai	Az ellátott terület
aorta abdominalis	aorta thoracica (thoracalis) folytatása	a. phrenica inf., tr. celiacus (a. coeliaca), a. suprarenalis media, a. lumbalis I—IV., a. mesenterica sup., a. renalis, a. testicularis (a. spermatica int.) ill. ovarica a. mesenterica inf., a. iliaca comm., a. sacralis mediana	
aorta ascendens	bal szívkamra	a. coronaria sin. et dext.	→ külön az ágakat.
aorta-ív	aorta ascendens folytatása	tr. brachiocephalicus (a. anonyma), a. carotis communis sin., a. subclavia sin.	→ külön az ágakat.
aorta thoracica (thoracalis)	aorta-ív folytatása	rr. pericardiaci, rr. bronchiales, rr. esophagei (aa. oesophageae), rr. mediastinales, aa. intercostales post.	mellkas, mellkasi zsigerek, gerincvelő, gerincoszlop, hasfal felső része
a. alveolaris inf.	a. maxillaris (int.)	rr. dentales, rr. gingivales, a. mentalis, r. mylohyoideus	alsó fogak, íny, mandibula, alsó ajak, áll
aa. alveolares sup. ant.	a. infraorbitalis		felső szem- és metszőfogak, sinus maxillaris
aa. alveolares sup. post.	a. maxillaris (int.)		felső premolaris és molaris fogak
a. angularis	a. facialis (a. maxillaris ext.)		saccus lacrimalis, alsó szemhéj, orr.
a. appendicularis	a. ileocolica		féregnyúlvány
a. arcuata renis	aa. interlobares	aa. interlobulares, a. medullaris	vese-parenchyma
a. arcuata pedis	a. dorsalis pedis	aa. metatarseae dorsales	lábujjak
a. auricularis ant. (rr. auriculares ant.)	a. temporalis superficialis		fülkagyló oldalsó felszíne, külső hallójárat
a. auricularis post.	a. carotis ext.	a. stylomastoidea, r. auricularis, a. tympanica post., rr. mastoidei, r. stapedius	dobüreg, cellulae mastoideae, fülkagyló, parotis, izmok
a. axillaris	a. subclavia	a. thoracica suprema (a. thoracalis suprema), a. thoracoacromialis, a. thoracica lat. (a. thoracalis lat.), rr. subscapulares, a. circumflexa humeri ant. et post., a. brachialis	hónalj, mellkas, váll
a. basilaris	a. vertebralis	a. labyrinthi (a. auditiva int.), rr. ad pontem, a. cerebelli inf. ant., a. cerebelli sup., a. cerebri post.	agytörzs, belső fül, kisagy, agy hátsó része

* A nómenklatúrát a PNA szerint közöljük; a BNA szerinti elnevezéseket zárójelben adjuk meg.

arteria táblázat (folytatás)

Név	Ered	Ágai	Az ellátott terület
a. brachialis	a. axillaris	a. prof. brachii, a. nutritia humeri, a. collateralis ulnaris sup. et inf., a. radialis, a. ulnaris	váll, kar, alkar, kéz
aa. bronchiales (rr. bronchiales)	aortából és a. intercostalisokból		tüdő, bronchusok
a. buccinatoria	a. maxillaris (int.)		m. buccinator, arc nyálkahártyája
a. carotis communis	baloldalon az aortaív, jobboldalon a tr. brachiocephalicus (a. anonyma)	a. carotis ext. et int.	→ egyes ágak
a. carotis ext.	a. carotis comm.	a. thyroidea sup., a. pharyngea asc., a. lingualis, a. facialis (a. maxillaris ext.), a. sternocleidomastoidea, a. occipitalis, a. auricularis post., a. temporalis superfic., a. maxillaris (int).	nyak, arc, koponya
a. carotis int.	a. carotis comm.	rr. caroticotympanici, a. ophthalmica, a. communicans post., a. choroidea ant. (a. chorioidea), a. cerebri ant., a. cerebri med.	dobüreg, agy, hypophysis, plexus choroideus, oldalsó agykamra, szem
a. centralis retinae	a. ophthalmica		retina belső rétege
a. cerebelli inf. ant.	a. basilaris		kisagy
a. cerebelli inf. post.	a. vertebralis		kisagy, nyúltagy, plexus choroideus IV.
a. cerebelli sup.	a. basilaris		kisagy, mesencephalon, corpus pineale, plexus choroideus III.
a. cerebri ant.	a. carotis int.		agyféltekék medialis felszíne sulcus parietooccipitalisig, külső felszín fissura longitudinalis (interhemisphaerica) környéke
a. cerebri media	a. carotis int.	rr. corticales, r. lenticularis	az agyféltekék konvexitásának a sulcus lateralissal (fissura lateralissal) szomszédos része, insula, törzsdúcok
a. cerebri post.	a. basilaris	a. communicans post.	az occipitalis és temporalis lebeny basalis felszíne és az occipitalis lebeny medialis felszíne
a. cervicalis ascendens	truncus thyrocervicalis		nyakizmok, csigolyák, gerinccsatorna
a. cervicalis prof.	truncus costocervicalis	rr. spinales	nyak mély izmai, interscapularis tér
a. cervicalis superficialis	truncus thyrocervicalis		nyakizmok

arteria táblázat (folytatás)

Név	Ered	Ágai	Az ellátott terület
a. choroidea ant.	a. carotis int.		oldalsó agykamra, plexus choroideus, fimbria hippocampi
aa. ciliares ant.	a. ophthalmica		iris, conjunctiva
aa. ciliares post. breves	a. ophthalmica		choroidea
aa. ciliares post. longi	a. ophthalmica		iris, corpus ciliare
a. circumflexa femoris lat.	a. profunda femoris		csípőízület, combizmok
a. circumflexa femoris med.	a. profunda femoris		csípőízület, combizmok
a. circumflexa humeri ant.	a. axillaris	r. bicipitalis, r. humeralis	humerus-fej, vállízület
a. circumflexa humeri post.	a. axillaris	rr. acromiales, rr. musculares	regio deltoidea, vállízület
a. circumflexa ilium prof.	a. iliaca ext.	rr. musculares, rr. cutanei	hasizmok, bőr
a. circumflexa ilium superfic.	a. femoralis		
a. circumflexa scapulae	rr. subscapulares (a. subscapularis)		fossa infraspinata, scapula, vállízület, m. teres major et minor
a. clitoridis (BNA)	a. pudenda int.	a. dors. et prof. clitoridis, a. bulbi, rr. vaginales	clitoris, vagina
a. colica dextra	a. mesenterica sup.		colon ascendens
a. colica media	a. mesenterica sup.		colon transversum
a. colica sin.	a. mesenterica inf.		colon descendens
a. collateralis radialis	a. prof. brachii		epicondylus lat. humeri, m. brachioradialis, m. brachialis
a. collateralis ulnaris inf.	a. brachialis		karizmok, könyökízület
a. collateralis ulnaris sup.	a. brachialis		triceps, könyökízület
a. comitans nervi ischiadici	a. glutea inf.		comb felső része
a. communicans ant.	a. cerebri ant.		substantia perforata anterior
a. communicans post.	a. carotis int.	r. hippocampi, r. thalami	uncus, thalamus
aa. conjunctivales ant.	a. ciliaris ant.		coniunctiva
aa. conjunctivales post.	aa. palpebrales med.		conjunctiva, caruncula lacrimalis
a. coronaria cordis dextra	sinus aortae (Valsalvae) dext.	r. interventricularis post. (r. descendens post.)	jobb kamra nagyobb része és bal kamra hátsó felszíne, kamrasövény hátsó része, His-köteg, jobb pitvar

arteria táblázat (folytatás)

Név	Ered	Ágai	Az ellátott terület
a. coronaria cordis sinistra	sinus aortae (Valsalvae) sin.	r. interventricularis ant. (r. descendens ant.), r. circumflexus	szív bal kamrája, septum interventriculare elülső 2/3-a, bal pitvar
a. cremasterica (a. spermatica ext.)	a. epigastrica inf.		m. cremaster, ondózsinór burka
a. cystica	a. hepatica propr. r. dexter		epehólyag
a. ductus deferentis (a. deferentialis)	a. iliaca int. (hypogastrica)	r. ascendens et descendens	ductus deferens, vesicula seminalis, mellékhere
aa. digitales dors.	aa. metacarpeae dors.; lábon aa. metatarseae dors.		kéz, ill. lábujjak dors. felszíne
aa. digitales plant.	aa. metatarseae plant.		lábujj ízületei, inai, bőre
aa. digitales volares communes	arcus volaris superficialis	aa. digitales volares propr.	ujjak egymás felé fordított volaris oldala
aa. digitales volares propriae	aa. digitales vol. communes		ujjak volaris oldala és distalis perceik egészben
a. dorsalis clitoridis	a. clitoridis (BNA)		clitoris
a. dorsalis nasi	a. ophthalmica		orrhát bőre
a. dorsalis pedis	a. tibialis ant.	a. tarsea lat., aa. tarseae med., a. arcuata, aa. metatars. dors.	az egész lábhát és a talpra kanyarodó végágával ennek elülső része
a. dorsalis penis	a. penis (BNA)		glans, preputium
a. epigastrica inf.	a. iliaca ext.	a. cremasterica (a. spermatica ext.), r. pubicus, r. obturatorius	hasizmok, m. cremaster, peritoneum
a. epigastrica superficialis	a. femoralis		has bőre, felületes fascia
a. epigastrica superior	a. thoracica int. (a. mammaria int.)	bőr és izomágak	hasizmok, diaphragma
aa. episclerales	a. ciliaris ant.		sclera
a. ethmoidalis post.	a. ophthalmica		hátsó rostasejtek, dura mater, orrüreg
a. ethmoidalis ant.	a. ophthalmica	a. meningea ant.	dura mater, orr, sinus frontalis
a. facialis (a. maxillaris ext.)	a. carotis ext.	a. palatina asc., rr. tonsillares, a. submentalis, a. labialis inf., a. labialis sup., a. angularis	arc, tonsilla, szájpad, gl. submandibularis
a. femoralis	a. iliaca ext.	a. epigastrica superfic., a. circumflexa ilium superfic., a. pudenda ext., a. profunda femoris, r. inguinalis, a. genus descendens (a. genus suprema), a. poplitea	alsó hasfal bőre, külső nemiszervek, alsó végtag
a. frontalis	a. ophthalmica		homlok

arteria táblázat (folytatás)

Név	Ered	Ágai	Az ellátott terület
aa. gastricae breves	a. lienalis		gyomor-fundus
a. gastrica dext.	a. hepatica propr.		gyomor curvatura minor
a. gastrica sin.	tr. celiacus (a. coeliaca)	rr. esophagei	esophagus hasüregi része, gyomor curvatura minor
a. gastroduodenalis	a. hepatica comm.	a. gastroepiploica dext., a. pancreaticoduodenalis sup.	gyomor nagygörbület, duodenum, pancreas, nagycseplesz
a. gastroepiploica dext.	a. gastroduodenalis		gyomor, nagycseplesz
a. gastroepiploica sin.	a. lienalis		gyomor, nagycseplesz
a. genus inferior lateralis	a. poplitea		térdízület
a. genus inferior medialis	a. poplitea		térdízület
a. genus media	a. poplitea		térdízület, belső szalagok, synovialis hártya
a. genus superior lateralis	a. poplitea		térdízület, femur, patella
a. genus superior medialis	a. poplitea		térdízület, femur, patella
a. genus descendens (a. genus suprema)	a. femoralis	r. saphenus, rr. articulares	térdízület
a. glutea inferior	a. iliaca int. (hypogastrica)	a. comitans n. ischiadici, izomág (glut. max.)	fartájék, comb hátsó része
a. glutea superior	a. iliaca int.	r. superficialis, r. profundus	fartájék felső része, m. obturator int., m. piriformis, m. levator ani, m. coccygeus, csípőízület
a. hepatica communis	tr. celiacus (a. coeliaca)	a. gastroduodenalis, a. hepatica propria	gyomor, pancreas, duodenum, máj
a. hepatica propria	a. hepatica communis	a. gastrica dextra, r. dexter, r. sinister, a. cystica	gyomor kisgörbülete, máj, epehólyag
a. hypogastrica → a. iliaca int.			
a. hypophysealis	a. carotis int.		hypophysis
aa. ilei	a. mesenterica sup.		ileum
a. ileocolica	a. mesenterica sup.	a. appendicularis	cecum (caecum), appendix, colon ascendens
a. iliaca ext.	a. iliaca comm.	a. epigastrica inf., a. circumflexa ilium prof., a. femoralis	hasfal, külső genitáliák, alsó végtag

arteria táblázat (folytatás)

Név	Ered	Ágai	Az ellátott terület
a. iliaca int. (hypogastrica)	a. iliaca communis	a. iliolumbalis, a. sacralis lat., a. glutea sup., a. obturatoria, a. glutea inf., a. pudenda int., a. vesicalis sup. (umbilic.) et inf., a. rectalis media (a. haemorrhoidalis med.), a. ductus deferentis (a. deferentialis), a. uterina	medencefal és zsigerek, csipő, nemiszervek, comb medialis oldala
a. iliaca comm.	aorta abdominalis	a. iliaca int. (a. hypogastrica), a. iliaca ext.	medence, hasfal, alsó végtag
a. iliolumbalis	a. iliaca int.	r. lumbalis, r. spinalis, r. iliacus	medencecsont, medenceizmok, V. lumbalis segment
a. infraorbitalis	a. maxillaris	aa. alveolares sup. ant., aa. alveolares sup. med.	maxilla, sinus maxillaris, felső fogak, alsó szemhéj, arc, orrszárny
aa. intercostales post.	aorta thoracica (thoracalis)	r. anterior, r. posterior	spatium intercostale, gerincoszlop, hátbőr és hátizmok
a. intercostalis suprema	truncus costocervicalis	rr. spinales	két első spatium intercostale
aa. interlobares	a. renalis	a. arcuata	veselebenyek
aa. interlobulares	a. arcuata	arteriola afferens, arteriolae rectae	veseglomerulus, kéreg-lebenyke, velőállomány
a. interossea comm.	a. ulnaris	a. interossea volaris, a. interossea dors.	alkar mélyebb elemei
a. interossea dors.	a. interossea comm.	a. interossea recurrens	az alkar hátának mélyebb része
a. interossea volaris	a. interossea comm.	rete carpi dorsale, a. mediana	az alkar volaris oldala
aa. intestinales	a. mesenterica sup.	aa. jejunales, aa. ilei	jejunum, ileum
aa. jejunales	a. mesenterica sup.	aa. jejunales	jejunum
aa. labiales ant.	a. pudenda ext.		nagy szeméremajkak
a. labialis inf.	a. facialis (a. maxillaris ext.)		alsó ajak
aa. labiales post.	a. perinealis		nagy szeméremajkak
a. labialis sup.	a. facialis (a. maxillaris ext.)	a. septi mobilis nasi, r. alaris	felső ajak, orrsövény, orrszárny
a. labyrinthi (a. auditiva int.)	a. basilaris		belső fül
a. lacrimalis	a. ophthalmica	aa. palpebrales lat.	könnymirigy, szemizmok, arc, szemhéj
a. laryngea inf.	a. thyroidea inf.		gége, légcső felső része, nyelőcső

arteria táblázat (folytatás)

Név	Ered	Ágai	Az ellátott terület
a. laryngea sup.	a. thyroidea sup.		gége, garat
a. lenticularis	a. cerebri media		lencsemag
a. lienalis	tr. celiacus (a. coeliaca)	rr. pancreatici, aa. gastricae breves, a. gastroepiploica sin., rr. lienales	lép, gyomorfundus, gyomor nagygörbülete, nagycseplesz
a. lingualis	a. carotis ext.	r.suprahyoideus (r.hyoideus), a. sublingualis, a. prof. linguae, a. dors. linguae	nyelv, gl. sublingualis, tonsilla, epiglottis
aa. lumbales (4 pár)	aorta abdominalis	r. dorsalis, r. spinalis, r. muscularis, r. renalis,	hasfal, csigolyák, ágyékizmok, vesetok
a. malleolaris anterior med.	a. tibialis ant.		bokaízület
a. malleolaris anterior lateralis	a. tibialis ant.		bokaízület
a. malleolaris posterior lat.	a. peronea		boka külső oldala
a. malleolaris posterior med.	a. tibialis post.		belső boka
a. masseterica	a. maxillaris (int.)		m. masseter
a. maxillaris (int.)	a. carotis ext.	a. auricularis prof., a. tympanica ant., a. meningea med., a. alveolaris inf., a. temporalis prof. ant. et post., rr. pterygoidei (a. pterygoidea), a. masseterica, a. buccinatoria, aa. alveolares sup. post., a. infraorbitalis, a. palatina desc., a. canalis pterygoidei	az állcsontok, állkapocs, fogak, rágóizmok, fül, agyhártya, orrüreg, szájpad.
a. mediana	a. interossea volaris		n. medianus, elülső alkarizmok
aa. mediastinales ant.	a. thoracica int. (a. mammaria int.)		elülső felső mediastinum, thymus
a. meningea ant.	a. ethmoidalis ant.		elülső koponyagödör csontjai és durája
a. meningea med.	a. maxillaris (int.)	r. meningeus accessorius, r. petrosus superfic., a. tympanica sup.	középső koponyagödör csontjai és durája, Gasser-dúc, dobüreg
a. meningea post.	a. pharyngea asc.		hátsó koponyagödör csontjai és durája
a. mentalis	a. alveolaris inf.		áll izmai és bőre
a. mesenterica inf.	aorta abdominalis	a. colica sin., a. sigmoidea, a. rectalis sup. (haemorrhoid. sup.)	colon alsó része, rectum

arteria táblázat (folytatás)

Név	Ered	Ágai	Az ellátott terület
a. mesenterica sup.	aorta abdominalis	a. pancreaticoduodenalis inf., aa. jejunales, aa. ilei (aa. ileae), a. ileocolica, a. colica dextr., a. colica med.	vékonybelek, pancreas, cecum, appendix, colon asc., colon transversum,
aa. metacarpeae dors.	a. radialis, a. ulnaris, a. interossea ant. et post.	a. digitalis dors.	kéz ujjainak dorsalis oldala
aa. metacarpeae palm.	arcus volaris prof.		mm. interossei, csont, II. III. IV. mm. lumbricales
aa. metatarseae dors.	a. dorsalis pedis, a. arcuata		láb és lábujjak
aa. metatarseae plantares	arcus plantaris		lábujjak plantaris oldala és distalis perce egészben
a. musculophrenica	a. thoracica int. (a. mammaria int.)	r. phrenicus, r. intercostalis ant., r. muscularis	rekesz, has és mellkasfal
a. nutritia femoris	aa. perforantes		femur
a. nutritia fibulae	a. peronea		fibula
a. nutritia humeri	a. prof. brachii		humerus
a. nutritia tibiae	a. tibialis post.		tibia
a. obturatoria	a. iliaca int.	r. iliacus, r. acetabuli, r. pubicus, r. ant., r. post.	medenceizmok, csípőízület, comb adductorai
a. occipitalis	a. carotis ext.	r. mastoideus, r. auricularis, r. descendens, rr. occipitales, r. meningeus	tarkóizmok, fejtető
a. ophthalmica	a. carotis int.	a. lacrimalis, a. supraorbitalis, a. centralis retinae, rr. musculares, aa. ciliares post. long. et breves (rr. choroidei), a. palpebralis med., a. ethmoidalis ant. et post., a. frontalis, a. dorsalis nasi	szem, orbita és részben az arc
a. ovarica	aorta abdominalis	r. ureteris, r. tubarius	ovarium, ureter, uterus, tuba
a. palatina ascendens	a. facialis (a. maxillaris ext.)	rr. tonsillares	lágyszájpad, tonsilla
a. palatina descendens	a. maxillaris (int.)	a. palatina major, aa. palatinae minores	lágy- és keményszájpad, tonsillák
a. palatina major et minores	a. palatina desc.		szájpad
a. palpebralis lateralis	a. lacrimalis		szemhéj, conjunctiva

arteria táblázat (folytatás)

Név	Ered	Ágai	Az ellátott terület
a. palpebralis medialis	a. ophthalmica	a. conjunctiva post.	felső és alsó szemhéj
a. pancreaticoduodenalis inf.	a. mesenterica sup.	rr. duodenales, rr. pancreatici	pancreas, duodenum
a. pancreaticoduodenalis sup.	a. gastroduodenalis	rr. duodenales, rr. pancreatici	pancreas, duodenum
a. penis (BNA)	a. pudenda int.	a. bulbi urethrae, a. dorsalis penis, a. profunda penis	penis
aa. perforantes (a. perforans I—II—III.)	a. profunda femoris	a. nutritia femoris	combizmok, bőr, comb hátsó felszíne
a. pericardiacophrenica	a. thoracica int. (a. mammaria int.)	r. pleuralis, rr. phrenici, rr. pericardiaci	pericardium, diaphragma, pleura
a. perinealis (a. perinei)	a. pudenda int.	a. scrotalis post., a. labialis post.	gát bőre, külső nemiszervek
a. peronea	a. tibialis post.	a. nutritia fibulae, r. perforans, r. communicans, aa. malleolares lat., rr. calcanei (lat.)	fibula, külső boka, peroneus izmok
a. pharyngea ascendens	a. carotis ext.	rr. pharyngei, a. tympanica inf., a. meningea post.	garatfal, lágyszájpad, dobüreg, hátsó koponyagödör agyhártyája
a. phrenica inf.	aorta abdominalis	rr. esophagei (rr. oesophagei), a. suprarenalis sup.	rekesz, mellékvese
a. phrenica sup.	aorta thoracica (aorta thoracalis)		diaphragma
a. plantaris lateralis	a. tibialis post.	a. perforans, aa. metatarseae plant.	talp, ujjak
a. plantaris med.	a. tibialis post.	r. prof.	m. adductor hallucis, m. flexor digitorum brevis
a. poplitea	a. femoralis	aa. surales, a. genus sup. lat. et med., a. genus media, a. genus inf. lat. et med., a. tibialis ant. et post.	térd, alsó végtag distalis része
a. princeps pollicis	a. radialis		a hüvelykujj mindkét és a mutatóujj radialis oldala
a. profunda brachii	a. brachialis	a. collateralis media, a. collateralis radialis, a. nutritia humeri	humerus, a kar izmai és bőre
a. profunda femoris	a. femoralis	aa. perforantes, a. circumflexa femoris med. et lat.	combizmok, csípőízület
a. profunda linguae	a. lingualis		a nyelv mélyebb elemei
a. profunda penis	a. penis (BNA)		corpus cavernosum penis
aa. pterygoideae	a. maxillaris (int.)		garatboltozat, Eustach-kürt
a. pudenda ext.	a. femoralis	aa. scrotales ant., aa. labiales ant.	külső genitáliák, medialis combizomzat

arteria táblázat (folytatás)

Név	Ered	Ágai	Az ellátott terület
a. pundenda int.	a. iliaca int. (a. hypogastrica)	a. rectalis inf. (a. haemorrhoidalis inf.), a. perinei, a. analis, a. penis (clitoridis), a. bulbi penis (a. bulbi urethrae), a. urethralis	gát, külső genitáliák, végbél, húgycső
a. radialis	a. brachialis	a. recurrens rad., rr. musculares, r. volaris superf., r. carpeus palmaris, r. carpeus dors., aa. metacarpeae palmaris, a. princeps pollicis	könyökhajlat, alkar izmai, kéz
a. rectalis inf. (a. haemorrhoidalis inf.)	a. pudenda int.		végbél alsó része
a. rectalis med. (a. haemorrhoidalis med.)	a. iliaca int.		végbél középső része
a. rectalis sup. (a. haemorrhoidalis sup.)	a. mesenterica inf.		végbél felső része
a. recurrens radialis	a. radialis		könyökhajlat
a. recurrens tibialis ant.	a. tibialis ant.		térdtájék
a. recurrens tibialis post.	a. tibialis ant.		lábszár dorsalis oldalának képletei
aa. recurrentes ulnares	a. ulnaris		könyök, izmok
a. renalis	aorta abdominalis	a. suprarenalis inf., r. ureteris, a. capsularis, a. perirenalis, aa. interlobares	vese, vesetok, ureter
a. sacralis lat.	a. iliaca int.	r. spinalis, r. rectalis	kereszt- és farkcsont körüli tájék
a. sacralis mediana (media)	aorta abdominalis	a. lumbalis ima, r. sacralis lat., r. rectalis	kereszt- és farkcsonti tájék
aa. scrotales ant.	a. pudenda ext.		scrotum elülső része
aa. scrotales post.	a. perinealis (a. perinei)		scrotum hátulsó része
a. septi nasi	a. sphenopalatina		septum nasi, szájpad
aa. sigmoideae	a. mesenterica inf.		sigmabél
a. sphenopalatina	a. maxillaris (int.)	a. nasalis post. lat. et septi, a. nasopalatina	orrüreg alsó része
a. spinalis ant. et post.	a. vertebralis		gerincvelő
a. stapedia	a. stylomastoidea		m. stapedius
a. sternocleidomastoidea	a. carotis ext.		m. sternocleidomastoideus
a. stylomastoidea	a. auricularis post.		dobüreg, csecssejtek, fvjáratok

arteria táblázat (folytatás)

Név	Ered	Ágai	Az ellátott terület
a. subclavia	jobboldalt: tr. brachiocephalicus (a. anonyma) baloldalt: aortaív	a. vertebralis, truncus thyrocervicalis, a. thoracica int. (a. mammaria int.), truncus costocervicalis, a. transversa colli, a. axillaris	nyak, mellkasfal, gerincvelő, agy, agyhártya, felső végtag
a. subcostalis	aorta thoracica (thoracalis)		a 12. borda alatti hasfal
a. sublingualis	a. lingualis		gl. sublingualis, nyelv, szájfenék
a. submentalis	a. facialis (a. maxillaris ext.)		állalatti tájék
rr. subscapulares	a. axillaris		hónalj, váll, lapocka-izmok
a. supraorbitalis	a. ophthalmica		homlok, orbita
a. suprarenalis inf.	a. renalis		mellékvese
a. suprarenalis med.	aorta abdominalis		mellékvese
a. suprarenalis sup.	a. phrenica inf.		mellékvese
a. suprascapularis (a. transversa scapulae)	truncus thyrocervicalis	r. acromialis	clavicula, scapula, vállizmok, vállízület
a. suralis med. et lat.	a. poplitea	rr. cutanei, rr. musculares	térdárok, lábszár
a. tarsalis medialis et lat.	a. dorsalis pedis		tarsus csontjai és ízületei, lábháti izmok
a. temporalis media	a. temporalis superficialis		m. temporalis
a. temporalis profunda ant.	a. maxillaris (int.)		halántéktájék izmai
a. temporalis profunda post.	a. maxillaris (int.)		halántéktájék izmai
a. temporalis superficialis	a. carotis ext.	rr. parotidei, a. transv. faciei, r. auricularis ant., a. zygomaticoorbitalis, a. temporalis media, r. frontalis, r. parietalis	parotis, fülkagyló, fejtető, halántéktájék felszínes rétege
a. testicularis (BNA)	a. spermatica int. (BNA)		here
a. testicularis (a. spermatica int.)	aorta abdominalis	rr. ureterici	here, ureter
a. thoracica int. (a. mammaria int.)	a. subclavia	a. pericardiacophrenica, rr. mediastinales (a. mediastinalis ant.), aa. thymicae, rr.bronchiales(a.bronchialis), rr. sternales, rr. intercost. ant. (a. intercost. ant.), rr. perforantes,	elülső mellkasfal, mediastinum ant.

arteria táblázat (folytatás)

Név	Ered	Ágai	Az ellátott terület
		r. costalis lat., a. musculophrenica, a. epigastrica sup.	
a. thoracica lat. (a. thoracalis lat.)	a. axillaris		mellizomzat, hónalj, emlő
a. thoracica suprema (a. thoracalis suprema)	a. axillaris		mm. intercostales, m. subclavius, m. pectoralis major, m. serratus ant.
a. thoracoacromialis	a. axillaris	rr. pectorales, r. deltoideus, r. acromialis	a hasonnevű izmok
a. thoracodorsalis	a. subscapularis		felületes hátizmok
aa. thymicae	a. thoracica int. (a. mammaria int.), tr. brachiocephalicus		thymus, mediastinum
a. thyroidea ima	aortaív vagy tr. brachiocephalicus (a. anonyma) (a. carotis comm. dext.)		pajzsmirigy
a. thyroidea inf.	truncus thyrocervicalis	rr. esophagei, rr. pharyngei, rr. tracheales, rr. musculares	gége, esophagus, trachea, nyakizmok, pajzsmirigy
a. thyroidea sup.	a. carotis ext.	r. infrahyoideus (r. hyoideus), r. sternocleidomastoideus, a. pharyngea sup., r. cricothyroideus, rr. musculares, rr. glandulares	nyelvcsonti izmok, gége, pajzsmirigy, garat
a. tibialis ant.	a. poplitea	a. recurrens tibialis ant. et post., a. malleolaris ant. med. et lat., rr. musculares, a. dorsalis pedis	lábszár, boka, láb
a. tibialis post.	a. poplitea	a. peronea, a. nutritia tibiae, r. perforans, r. communicans, rr. malleolares med., rr. calcanei med., a. plantaris med., a. plantaris lat.	lábszár, láb, sarok
a. tonsillaris	a. palatina asc.		tonsilla palatina
a. transversa colli	a. subclavia	r. ascendens, r. descendens	m. trapezius, nyaki nyirokcsomók, mm. rhomboidei, m. latissimus dorsi
a. transversa faciei	a. temporalis superfic.		parotis, m. masseter, arcbőr
a. tympanica ant.	a. maxillaris (int.)		dobüreg nyálkahártyája
a. tympanica inf.	a. pharyngea asc.		dobüreg medialis fala
a. tympanica post.	a. stylomastoidea		dobüreg hátsó fala
a. tympanica sup.	a. meningea media		m. tensor tympani, canalis musculotubarius

arteria táblázat (folytatás

Név	Ered	Ágai	Az ellátott terület
a. ulnaris	a. brachialis	aa. recurrentes ulnares, a. interossea communis, r. carpeus dors., r. carpeus vol., r. palmaris prof. (r. volaris prof.), arcus volaris superficialis, rr. musculares	alkar, csukló, kéz
a. umbilicalis	a. vesicalis sup. (egykori a. allantoidea)		születésnél elsorvad, megmaradó ágai a hólyaghoz mennek
a. urethralis	a. penis (BNA)		corpus spongiosum penis
a. uterina	a. iliaca int.	rr. ovarici, r. tubarius, a. vaginalis, r. cervicalis	méh, kürt, petefészek, hüvely
a. vaginalis	a. uterina		vagina, hólyag basis, rectum
a. vertebralis	a. subclavia	rr. spinales, rr. musculares, a. spinalis ant., a. spinalis post., r. meningeus, a. cerebelli inf. post., a. basilaris	nyakizmok, csigolyák, gerincvelő, kisagy, agyalap
a. vesicalis inf.	a. iliaca int.		hólyag, prostata, vesicula seminalis
aa. vesicales sup.	a. iliaca int.	a. umbilicalis, rr. ureterici, a. vesicalis media	hólyag, ureter, magzati vérkeringés
a. zygomaticoorbitalis	a. temporalis superficialis		m. orbicularis oculi
ramus acetabuli	a. obturatoria		synovialis hártya a csípőízületben, lig. capitis femoris és pulvinar acetabuli
rr. ad pontem	a. basilaris		pons, brachium pontis, trigeminus gyökér
truncus brachiocephalicus (a. anonyma)	arcus aortae	a. carotis comm. dext., a. subclavia dext., a. thyroidea ima, aa. thymicae	fej és nyak jobb fele, jobb felső végtag
tr. celiacus (a. coeliaca)	aorta abdominalis	a. gastrica sin., a. hepatica comm., a. lienalis	gyomor, duodenum, lép, pancreas, máj, epehólyag
truncus costocervicalis	a. subclavia	a. cervicalis prof., a. intercostalis suprema	mély nyakizmok, törzs felső része
tr. pulmonalis (a. pulmonalis)	conus arteriosus	a. pulmonalis dexter et sinister (r. dexter et sin.)	tüdő

arteria táblázat (folytatás)

Név	Ered	Ágai	Az éllátott terület
truncus thyrocervicalis	a. subclavia	a. thyroidea inf., a. cervicalis superficialis, a. cervicalis asc., a. suprascapularis (a. transv. scapulae)	gége, trachea, esophagus, vállizom, nyak, thorax

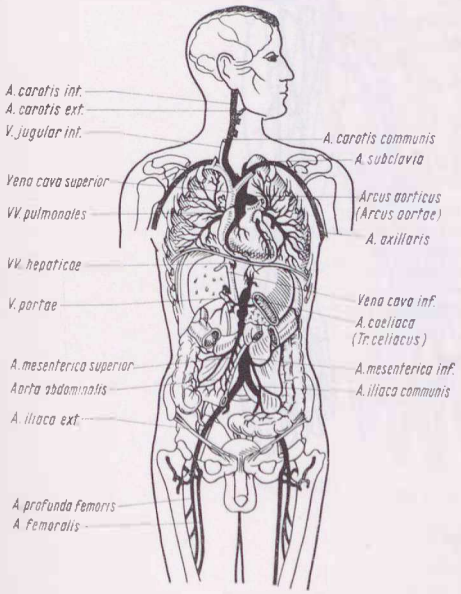
arteria allantoidea: →*allantois*

arteria anonyma anomalia: *aortaív anomaliák* igen ritka formája. Az a. anonyma az aortaív distalisabb részéből ered, és jobbra, felfelé haladtában összenyomja a trachea elülső felszínét. Súlyos légzészavarokat okozhat. A nyelés nem akadályozott. Nehezen különíthető el a bal a. carotis communis anomaliától. Kezelése sebészi: az a. anonyma és az aortaív megfelelő részének a sternumon áthaladó matrácöltésekkel való előrehúzása. *T. A.*

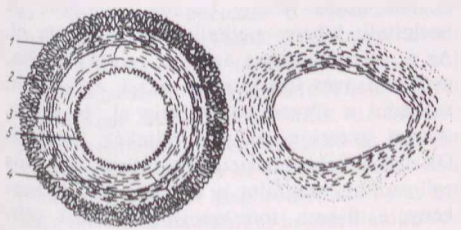
arteria centralis retinae: az a. ophthalmica ága. A szemgolyó mögött 10—12 mm-rel lép a n. opticusba és a papillán jelenik meg. *O. T.*

arteria chorioidea anterior lekötés: →*Cooper-műtét*

arteria cilioretinalis: a hátsó ciliaris rendszerből származó (tehát nem az a. centr. retinae rendszerébe tartozó) ér, a papillától a macula felé halad. Ritka. *B. B.*

Artériák

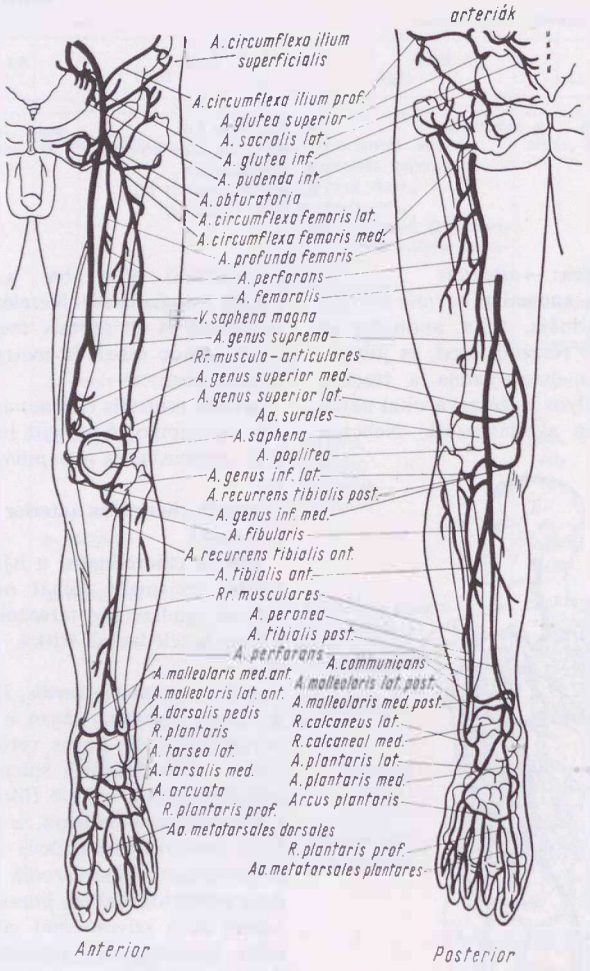
Középnagy arteria és vena. 1: adventitia, *2:* membrana elastica externa, *3:* media, *5:* membrana elastica interna, *4:* radiaer rost

arteria coronaria cordis, *koszorús szívverőér:* a szív táplálását végző, a jobb és bal sinus aortaeből eredő páros verőér. Az a. coronaria cordis dextra a sulcus coronariusban jobbfelé fordul, a jobb fülcse alatt körülfut a pitvarkamrai határon, a sulcus longitudinalis posteriorban (sulcus interventricularis posteriorban) lekanyarodik (ramus descendens posterior; ramus interventricularis posterior) és a szívcsúcsnál végződik. Főleg a jobb kamrához és pitvarhoz, valamint a kamraközti sövény hátsó harmadához küld ágakat.

Az a. coronaria cordis sinistra törzse a sulcus coronarius bal felében fut hátra (ramus circumflexus). Eredése után azonban azonnal leszálló ág (ramus descendens anterior; ramus interventricularis anterior) indul el belőle, mely a sulcus longitudinalis anteriorban (sulcus interventricularis anterior) fut a szívcsúcshoz. Főleg a bal pitvart és kamrát, valamint a kamraközti sövény elülső kétharmadát látja el.

A két koszorús verőér anastomosisban áll ugyan egymással, de functionalisan végarteriák. *M. K.*

arteria coronaria endarteriectomia, *coronaria curettage* (1958, Bailey): az a. coronaria törzsének segmentalis elzáródása esetén a

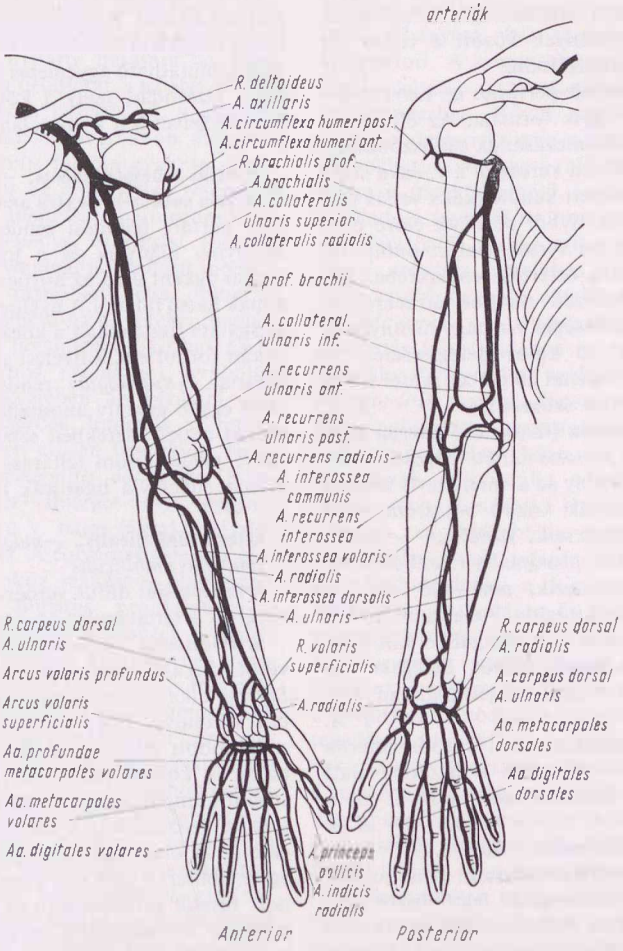

Artériák

coronarián ejtett kis metszésből az intima eltávolítása speciális műszerrel. Technikailag nehéz. Jelentős műtéti mortalitása miatt kevesen végzik. (→még *angina pectoris*). *T. A.*

arteriae cerebri, *agyi verőerek:* az agyvelőt vérrel az a. carotis interna és az a. vertebralis rendszeréhez tartozó páros verőerek látják el, melyek az agyalapon gyűrű alakú anastomosis-rendszerbe (circulus arteriosus Willisi) lépnek egymással. Az a. vertebralis ágai: rami medullares, a. cerebelli inferior posterior. A kétoldali a. vertebralis egyesüléséből származó a. basilaris ágai: a cerebelli inferior anterior, rami ad pontem, a cerebelli superior, a. cerebri posterior, mely utóbbi az occipitalis és temporalis lebeny basalis, valamint az occipitalis lebeny medialis felszínét látja el. Az a. carotis interna ágai: a. cerebri media, mely a convex felszín nagy részét, az insulát, valamint a törzsdúcokat látja el, és az a. cerebri anterior, mely a féltekék medialis felszínét a fissura parietooccipitalisig, a corpus callosumot, valamint a convex felszín keskeny, a fissura interhemisphaericával (fissura longitudinalissal) párhuzamos csíkját látja el. *M. K.*

arteria görbe: →*sphygmogramm*

Artériák

arteria hepatica communis, *közös májverőér:* az arteria coeliaca (truncus celiacus) oszlásából (tripus Halleri) származó verőér, mely a máj egyetlen tápláló ere. Az ér törzse a ligamentum hepatoduodenalében fut, mellékágai leadása után, mint a. hepatica propria a májkapuhoz, ahol jobb és bal végágára (ramus dexter et sinister) oszlik. Mellékágai: a gyomor kisgörbületéhez az a. gastrica dextra, a duodenum homorulatába futó a. gastroduodenalis, valamint az epehólyagot ellátó a. cystica. *M. K.*

arteria hyaloidea persistens: normális viszonyok közt még a magzati életben teljesen visszafejlődő a. hyaloidea kötegszerű maradványa az üvegtestben. *B. B.*

arteria-lebeny: J. F. S. *Esser* nevéhez fűződő plasztikai műtéti eljárás, amelyben a szigetszerűen körülmetszett bőrterület táplálását csak kevés kötőszövettel körülvett a. és v. biztosítja. Általában az arc középső részeinek kisebb, esztétikailag jelentős pótlására (szemhéj, orr) alkalmazzák. A hajas fejbőrről vett ~ jól bevált a szemöldök pótlására. *Z. J.*

arterialisatio: a vér oxygennel telítése, amelynek következtében a haemoglobin gyakorlatilag teljesen oxyhaemoglobinná alakul. Normális körülmények között a venás vér a tüdőben arterializálódik. *B. P.*

arterialis reservoir-perfusio: az *extracorporalis circulatio* egyik formája. Az eljárás az oxygenisator alkalmazásának kiküszöbölését célozza. A j. fülcsén keresztül a v. cava sup.-ba és inf.-ba vezetett kanülökkel a venás vért elfolyatják és tartályból pótolják előre oxygenizált, heparinos vérrel, melyet pumpával nyomnak a beteg arteriás rendszerébe. Ma már nem alkalmazzák, mert az intracardialis műtét idejét a szükséges vér nagy mennyisége korlátozza (pl. 30 kg-os beteg esetén 50 kcm/kg perctérfogattal 20 perces műtét során 30 liter vérre van szükség). *T. A.*

arteria mammaria (thoracica) interna ligatura: az *angina pectoris* műtéti megoldásának egyik formája, amely az a. mammaria interna és az a. coronariák közötti anastomosisok kifejlesztésére törekszik. Kétoldali ~ esetén az a. mammariák proximalis részében arteriás pangás keletkezik, amely az említett összeköttetéseket kitágítja. Az a. mammariákat a II. bordaköz magasságában kötik le. Technikailag könnyű, súlyos betegeken is elvégezhető. Eredményességét újabban kétségbe vonták. *T. A.*

arteria ophthalmica: az a. carotis interna ága. A canalis opticusban a látóideg alatt halad, majd a foramen opticumon át jut a szemgödörbe. *B. B.*

arteria penicilliformis: →*lien*

arteria pulmonalis aneurysma: az a. pulmonalis ismeretlen aetiologiájú, legtöbbször congenitalis tágulata. Ritka; aránylag gyakran társul →*ductus Botalli persistens*hez. Sebészi kezelést ritkán igényel, műtéte kockázatos, bár újabban mesterséges szív—tüdő készülék segítségével sikeres megoldásokat közöltek. *T. A.*

arteria pulmonalis embolectomia: →*Trendelenburg-műtét*

arteria pulmonalis sclerosis: →*pulmonalis sclerosis*

arteria resectio: érszűkületek műtéti megoldására alkalmazott kiterjesztett periarterialis sympathectomia. Az egész obliterált verőérszakasz kimetszése a periadventitialis kötegekkel együtt az állandó vasoconstrictiós izgalom megszüntetésére (Leriche, 1922.). (→még *arteriectomia*) *B. I.*

arteriás capillaris: →*metarteriola*

arteriás középnyomás: —*vérnyomás*

arteriás lebenysziget: →*„island artery flap"*

arteria spasmus: az erek beidegzési zavarán alapuló állapot. Klinikailag az ér lokalizációjának megfelelő tünetekkel jár. *Arteriographiával* kimutatható egyenletes lumenszűkület v. teljes elzáródás, mely a következő fázisban készült felvételen nyomtalanul eltűnhet. *D. P.*

arteriás sebesség-pulsus: →*volumpulsus*

arteria subclavia dextra anomalia: congenitalis aortaív fejlődési rendellenesség. Az a. anonyma hiányzik és a jobb a. subclavia utolsó ágként ered az aortaívből, rendszerint annak hátsó falából. A nyelőcső bariumpépes vizsgálata tisztázhatja a kórállapotot. Stridor ritkán fordul elő, a nyelési zavar (dysphagia lusoria, →*dysphagia*) rendszerint enyhébb, mint egyéb aortaív anomaliák esetén. Panaszokat okozó esetekben sebészi orvoslása: a hátsó mediastinum feltárása és az aberrans arteria subclavia ligaturák közötti átvágása. *T. A.*

arteria umbilicalis: →*magzati vérkeringés*, →*funiculus umbilicalis*

arteriectasia: diffus verőértágulat (a körülhatárolt arteriatágulat az aneurysma).

arteriectomia *arteriaresectio:* elzáródott verőérszakasz kimetszése, melyet 1922-ben *Leriche* alkalmazott először abból a feltevésből kiindulva, hogy az elzáródott, hegesen zsugorodott arteria gócként szerepel és sympathicus kötege, axon reflexével, vasoconstrictiós impulzusokat szállít a környezetbe s ezzel összeszűkíti a collateralis ereket és gátolja az oldallagos keringést. Műtétkor az egész obliterált szakaszt kimetszik, az elzáródott résztől proximalisan és distalisan levő, működő collateralisok megkímélésével. Ma már önálló műtétként ritkán végzik, legfeljebb sympathectomiával kombinálva. De ha lehet a resecált érszakasz helyére érprotézist varrnak be. Legújabban, ha az obliterált szakasz rövid, úgy inkább endarteriectomiát és megkerülő (by pass) anastomosist készítenek, vagy az endarteriectomia után a vena saphenából kivett darabbal foltot (patch) varrnak a megnyitott arteriára a varratsor okozta szűkület elkerülésére. *Vas György*

arteriitis, *arteritis, arteriagyulladás:* az érfal lobos beszűrődésekkel, v. intima proliferatióval járó gyulladása. Az elváltozás következménye lehet: *a)* obliteratio és *b)* az érfal gyengülése következtében aneurysma-képződés, ill. érrepedés. Típusai: *contact* ~. Acut, v. chr. gyulladásos folyamatok, fekélyes elvál-

tozások területén áthaladó arteriákra a gyulladás közvetlenül ráterjedhet, v. a gyulladásos inger közvetett irritatív hatására az érbelhártya fibrosusan proliferál, s az eret elzárja. Contact ~ gyakran látható, pl. a gyomorfekély alján. Gümős cavernákon áthúzódó arteriák endarteriitis folytán gyakran obliterálódnak, máskor az érfal külső rétegeinek pusztulása miatt aneurysma herniosum keletkezik, s ez megrepedve vérköpést (haemoptoét) idéz elő. Meningitis basilaris tuberculosa gyógyulási fázisában néha obliteráló endarteriitis észlelhető az a. cerebri mediánál, ami agylágyulást, hemiplegiát okozhat. *End~ obliterans syphilitica (Heubner)*, syphilises meningitis következtében az agyalapi erek fehéresek, kötegszerűek, lumenük az intima proliferatiója révén erősen beszűkült. *End~ obliterans, thromboangiitis obliterans* (Buerger- v. Winiwarter—Buerger-kór); leggyakrabban középkorú v. fiatal férfiakon észlelhető megbetegedés. A folyamat főleg az alsó végtag arteriáin okoz szakaszos obliteratiókat, az intima fibrosus proliferatiója és secundaer thrombotikus jelenségek formájában. Az érintett arteria kötegszerűen megvastagodott, a mellette futó vena is infiltrált, fehéresen megvastagodott, v. thrombotizált. Az arteria elzáródását gyakran már hónapokkal, évekkel megelőzheti az egymásután különböző helyeken fellépő thrombophlebitis (→ *thrombophlebitis migrans*). Fájdalmakkal, néha foltos-csomós kiütéssel, cyanotikus oedemával, a tag hűvösségével, az arteriás pulsus nagymértékű csökkenésével, gyakran a peripheriás részek száraz gangraenájával jár. Dohányzás az állapotot rontja. Angiographiánál az ér lefutása szabálytalan, egyenetlen, tágulatok és szűkületek váltakoznak. Kerek telődési hiányok féregrágásszerű konturt adnak. A folyamat a belső szervek arteriáira is ráterjednek. Rendszerint a veseerek és a coronariák, majd sorrendben a gyomor-, és bél-arteriák betegednek meg. Előfordul a nagyagyvelő convexitásán is, a nagyerek végződési területén (*~ cerebri*). Ilyenkor átmeneti góctünetek (monoparesisek, paraesthesiák a végtagokban, látótérkiesések stb.) után, ha nagyobb ér záródik el, végleges góctünetek alakulnak ki rendszerint multiplex módon. Az organikus érbetegséghez (intima proliferatio okozta thrombosisos állapothoz, főleg a középnagy arteriákban) még spastikus komponens is társul. Ennek megszüntetése és a collateralis keringés javítása céljából nyaki sympathectomia végezhető. Speciális gyógykezelése jelenleg nincs. Fontos a dohányzás teljes elhagyása, bár szerepe nem teljesen bizonyított. A sympathectomia és a mellékvesék nagyobb részének eltávolítása javulást eredményezhet. Rövid szakasz elzáródása esetén endarteriektomia v. resectio+érprotézis beültetése végezhető. Női nemi hormonok adása is megkísérelhető. ~ *infectiosa:* az ér gyulladása kívülről bejutott kórokozó, többnyire fertőzött vérrög útján. ~ *necrotisans:* olyan arteriitis, amelyben az arteria belső falán kisebb-nagyobb elhalások jönnek létre. ~ *obliterans:* olyan arteriitis, amelyben a gyulladás következtében az ér belvilága elzáródik. *Periarteriitis nodosa (polyarteritis, panarteriitis nodosa disseminata, panvasculitis, polyangiitis necrotisans):* régebben a *collagen betegségek* közé, ma az *autoimmun betegségek* csoportjába soroljuk, pathogenesise nem tisztázott. Hyperergiás szöveti ártalom és hideghatás mellett főleg a nicotin-abususnak tulajdonítanak jelentőséget. Pathologiailag a kis arteriák falában észlelhető gyulladásos és elfajulásos jelenségek jellemzik. Ez a későbbiekben microaneurysmák képződéséhez, endothel sérüléshez, érelzáródáshoz vezethet. Mivel a periarteriitis nodosa az érrendszer megbetegedése, klinikailag a különböző szervek zavart functiója, laesiója észlelhető. Tünettana tehát rendkívül változatos. Általában típusosnak mondják a lázat, a kialakuló cachexiát és (a gyakoriság sorrendjében) az alábbi szervi manifestatiókat: vese, szív, máj, idegrendszer, belek, izmok elváltozásai. Egyes esetekben a tünetek gyógyszer szedés után jelentkeztek, sokan felvetik a gyógyszerártalmat is. Th.: corticosteroid (Prednisolon), chloroquin származék (Delagil) v. merkaptopurin (Imuran) adásával többkevesebb siker érhető el. A ~ különleges formája a *Wegener-féle granulomatosis (→ Wegener-syndroma)*.

Rheumás ~ főleg a coronariák falában jár fibrinoid gócokkal, amelyek körül nagysejtes rheumás infiltratumok találhatók. Az aortából eredő nagy arteriák szűkítő v. obliteráló ~e az anatómiai alapja a *Takayashu-syndromának* (általános hypertonia, pulzushiány a felső végtagon). Sokan gümős, v. allergiás eredetűnek tartják. ~ *temporalis* (Horton—Magath—Brown): a halántékverőér, ma még ismeretlen eredetű gyulladása. Főleg idősebb kor megbetegedése. Főtünete: többnyire heves, a halántéktájról kiinduló fejfájás, gyakran hőemelkedéssel, olykor magasabb lázzal

és vérszegénységgel. Az a. temporalis megvastagszik, érintésre fájdalmas, később thrombosisok keletkeznek benne. A szem részéről opticus-bántalom, ritkán az a. centr. retinae elzáródása, phlebitis, vérzések, diplopia, ptosis kísérhetik. Fulminans esetekben a vakság két órán belül bekövetkezik. Az ér kisebb szakaszának kiirtása gyógyulást eredményezhet. ~ *purulenta:* a verőér gennyes gyulladása. A gyűjtőerek gyulladásainál jóval ritkább kórforma. Létrejöhet 1. *kívülről* jövő fertőzés miatt (periarteriitisszel kezdődve) tályog, trauma, műtét kapcsán, 2. *belülről* a vérpályán odaérkezett fertőző ágensre (endarteriitisszel kezdődve) általános fertőzés szövődményeként, melyet inficiált thrombus v. fertőzött embolus okoz (thromboarteritis purulenta). Prognosisa az alapbetegségtől függ. Orvoslása azonos a sepsis therapiájával.

R. Gy.—B. B. —B. I.
G. Gy.—H. B.—Sz. P.
Vas György

arteriitis temporalis granulomatosa: főként idősebb nőkön, általános tünetek (láz, fejfájás, fáradtság, depressiós állapotok) mellett az a. temporalis superficialis tájékán jelentkező tésztás tapintatú duzzanat, amelyben az arteria kötegszerűen tapintható. Néha más, belsőszervi erek megbetegedése kíséri. A beteg érfalban sarjszövetképzés, a lumenben szűkület található. *Th.:* novocain-infiltratio, súlyosabb esetekben a megbetegedett arteriaszakasz kimetszése. Műtét után is recidiváló esetekben corticosteroid kezelés kísérelhető meg. *Be. K.*

arteriitis verrucosa: rheumás eredetű verőér-gyulladás. Az erek belfelületén kisebb-nagyobb szemölcsös felrakódások keletkeznek. Aránylag leggyakoribb a koszorúereken (→ még *coronaritis*). *Be. K.*

arteriographia: az *angiographia* egyik fajtája, mely az arteriák rtg-vizsgálatára szolgál. Alkalmazzák az a. brachialis, az a. axillaris, az a. subclavia, valamint az a. femoralis vizsgálatára. A kontrasztanyagot rendszerint percutan rászúrással juttatják az érbe, néha azt kipreparálva, kanülön adják be. A kontrasztanyag beadása alatt és után gyors egymásutánban többször készül rtg-felvétel. Az ~ segítségével jól vizsgálható az ér elzáródása, annak pontos magassága, az arteriovenosus kóros anastomosisok, az endangitis obliterans. A végtagok daganatainál is végzik a tumor erezettségének vizsgálatára. Baleseti sérüléseknél érruptura kimutatására és lokalizálására használatos. *D. J.*

arteriola: szabad szemmel nem látható, egyenes lefutású, 100 mikronnál kisebb átmérőjű arteriák. *T. I.*

arteriola recta spuria: →*ren*

arteriola recta vera: →*ren*

arteriolith: ütőér-kő, elmeszesedett vérrög.

arteriolitis allergica (Ruiter): mikrobás allergián alapuló, vérbő foltokban megnyilvánuló exanthema a bőrön, a foltok középpontjában tágult hajszálerekkel. Éveken át ismétlődhet, alapja talán a garatban élő mikroorganizmusok toxinjainak felszívódása. Az alapul szolgáló betegség gyógyulásával, ill. a mikrobás góc eltávolításával spontán gyógyul. *Be. K.*

arteriologia: az ütőerek tana.

arteriolosclerosis: a kis (100 mikronnál kisebb átmérőjű) erek falának merevvé válása, megkeményedése, elmeszesedése, mely az erek belvilágának szűkülésével jár együtt. A hypertonia későbbi szakában kifejlődő következményes elváltozás. Kifejlődésében feltehetően az arteriolák tartós spasmusa játszik szerepet. A hypertonia korai stádiumában az arteriolák anatómiai elváltozást még nem mutatnak, később muscularis, majd lamellaris elastica túltengések alakulnak ki. Ezek az erek falának megvastagodásához hyalinisatiohoz, végül szűkületéhez vezetnek. Leggyakrabban a vesékben (→*nephrosclerosis*) pancreasban, izomzatban, bélben fordul elő. *G. Gy.—R. Gy.—Br. P.*

arteriolosclerosis renis: a vese-arteriolák sclerosisa. Magas vérnyomás következménye. A lassú progressiójú alakban a veseerek (vas afferensek) intimájában hyalin-lerakódások képződnek. Az erek lumene szűkül, majd elzáródik. Az érhez tartozó glomerulus hyalinosan degenerál, a tubulus atrophizál. Ha a folyamat nagyobb számú eret érint, a vese zsugorodik. A gyors progressiójú alakban (~ *maligna*) a kis arteriákban a collagenrostok degenerálódása és necrotizáló arteriolitis, periarteriolitis is előfordul. Csökken a vesén átáramló vérmennyiség. A szemfenéken is érelváltozások mutathatók ki. A betegség kórjóslata az érelváltozásoktól függ.

G. Gy.—R. Gy.—Br. P.

arteriomesenterialis ileus: →*gastroduodenalis ileus*

arterio-phlebographia: a kontrasztanyagot az arteriába fecskendezve sorozat felvételek készítése az arteriák és venák telődéséről. Arterio-venosus sipolyok, aneurysmák kimutatására szolgál. Transspongiosus ~ : a kontrasztanyagot valamelyik csont (rendszerint

a calcaneus) spongiosájába fecskendezve készítenek felvételeket a venákról. *Vas György*

arteriorrhaphia: verőérvarrat →*angiorrhaphia*

arteriosclerosis, *atherosclerosis, érelmeszesedés:* az arteriás rendszer chr.-an kifejlődő, idősebb korban jelentkező, de az öregedés folyamatával nem causalis kapcsolatban álló megbetegedése. Az elváltozások mechanikailag kedvezőtlen áramlási, v. környezeti viszonyok területében előbb lépnek fel, mint másutt v. e helyeken hangsúlyozottabbak (pl. éreloszlások helyén, csontos alapon fekvő kanyarulatos lefutású érszakaszokon stb.). A folyamat lényege az intimában kialakuló lipoid és fehérje lerakódás, intima hyalinisatio és elmeszesedés. A lipoidlerakódás az intima mélyebb rétegeiben következik be. Az intercellularis állomány először vizenyősen fellazul, majd a sejtek fokozatosan elzsírosodnak és környezetükben nagytömegű kristályos cholesterin lerakódik, s efelett az intima hyalinosan megvastagszik. A lipoidlerakódás nem a hypercholesterinaemia mértékén múlik, hanem a serum lipoproteinek dispersitásán, valamint az intima károsodásán (toxikus, mechanikus v. trophikus ártalmak, szöveti acidosis stb.). Az intimában és a media belső rétegeiben nagy mennyiségben jelenlevő ép érfali SMP-k (savi musopolysaccharidok) valószínűleg védő hatást fejtenek ki a lipoidok praecipitatiójával szemben. A praecipitatio az érfal avascularis zónáiban, vagyis capillaris keringéssel már nem rendelkező rétegeiben következik be. A serumlipoidok dispergálásában nagy szerepet játszanak a phosphorlipoidok (lecithin), valamint a heparin és egyéb sulfurált polysaccharidok. Az ~ kialakulásában az általános táplálkozási módtól függő hyperlipaemia mellett szerepet játszanak egyéb elősegítő tényezők: hypertonia, hereditaer faktorok, vasotoxikus anyagok. A folyamat progressiójában a leírt érfali elváltozások mellett még jelentősek az ismétlődő fali rögösödések, amelyek fibrin lerakódásai fokozatosan incorporálódnak és az érlument fokozatosan beszűkítik, v. teljes elzáródáshoz vezetnek (pl. az ún. ~ obliterans a végtag-ereken). A muscularis típusú arteriákon a media meszesedés dominál *(Moenckeberg sclerosis)*. Előrehaladott stádiumban kiterjedt atheromás usuratiók, v. hyalinos megvastagodások és elmeszesedések láthatók. *Arteriographiával* éles határú fali kiesések mutathatók ki. Lokalizációs típusok: *a)* általános ~, *b)* egyes szervekre lokalizált formák: agyi erek, coronariák ~a, mesenteriális és végtag-erek ~a.

Kísérleti ~t először adrenalin adagolással hoztak létre, erre a media elmeszesedése a jellemző. Cholesterin-etetéssel (Anyicskov) is sikerült nyulakban cholesterin lerakódással járó elváltozásokat előidézni. Kísérleti tanulmányok céljára ma is a cholesterint alkalmazzák leggyakrabban. A kísérleti ~ pathogenesisének tanulmányozása egyértelműen igazolta a serumlipoidok megváltozásának és a vascularis laesiónak complementaer szerepét az ~ kórfejlődésében, valamint a vérnyomás emelkedés jelentőségét is valószínűsítette. Kutyán adrenalininfusióval a vérnyomást 1/2 óráig 200 Hgmm-en tartva, az erek mediájának duzzadása jön létre, egyidejű alimentaris lipaemia esetén pedig az intimában lipoidlerakódás mutatkozik, amely előzetesen adott heparinnal meggátolható. Therapiás szempontból figyelemre méltó, hogy az ~ kórfejlődése szempontjából valószínűleg nagyjelentőségű emelkedett vércholesterin-szint csökkenése érhető el telítetlen zsírok (főleg többszörösen telítetlen zsírsavakat tartalmazó olajok, mint linolensav) adásával és így az ~ kifejlődése hátráltatható.

~ cerebri: a nagyobb agyi ereken típusos cholesterin plaque-okat alkotó, a kisebb ereken inkább subendothelialis szövetfelszaporodásban megnyilvánuló érbetegség. Az érlumen beszűküléséhez vezet és így vérellátási zavarokat idéz elő. Tünetei kezdetben általánosak: fejfájás, szédülés, a szellemi teljesítőképesség csökkenésének érzése, nagyfokú fáradékonyság (ún. arteriosclerotikus pseudoneurasthenia). Később átmeneti, majd definitív góctünetek (mono- és hemiparesisek, látótérdefektusok, beszédzavarok stb.) lépnek fel, végül dementia alakul ki. Gyakoriak az átmeneti delirosus zavartságok (különösen éjjel) az agyi vérellátás átmeneti nagyobb hiányosságai miatt (éjszaka csökken a vérnyomás, megfogy az agyon átáramló vér mennyisége). A rugalmatlan, merev erek könnyebben repednek meg és ennek következtében agyvérzés jöhet létre. *Cerebralis arteriographiánál* a koponya erei feltűnő könnyen telődnek, kiegyenesedtek és lumenük egyenlőtlen. Therapia: kímélet, nicotin-abstinentia, zsírszegény, növényi étrend. Értágítók (jód, papaverin, theobromin, nicotinsav), coffein, centedrin, glutarec (szorongás esetén az activansok contraindicáltak!), testosteron propionat készítmények.

~ *juvenilis:* a serdülő korban, sőt ritkán fiatal gyermeknél jelentkező érelmeszesedés, chronikus nephritis és főleg súlyos diabetes kapcsán. Leírták *Down-betegségben*, osteogenesis imperfectában is. Legsúlyosabb elváltozások a kisarteriákon mutatkoznak *(arteriolosclerosis)*. Többnyire infaust prognosisu, malignus hypertoniát okoz.

~ *universalis:* a szervezet csaknem összes verőerének rugalmatlanná válása, elmeszesedése. *R. Gy.—H. B.*

arteriosclerotikus cerebrasthenia: a cerebralis arteriosclerosis bevezető szaka. Nagyfokú fáradékonysággal, tompa fejfájással, a szellemi teljesítőképesség csökkenésének érzésével jellemzett állapot. *H. B.*

arteriosclerotikus dementia: a cerebralis arteriosclerosis előrehaladott szakára jellemző állapot. Ha a cerebralis arteriosclerotikus folyamat az ún. human neoformatiókban (a frontális, temporalis és parietalis kéreg több regiója) érelzáródások következtében lágyulásokhoz, nagyfokú idegsejtpusztuláshoz vezet, dementia jelentkezik. Egyrészről csökken a disponibilis ismeretanyag mennyisége, másrészről romlanak a gondolkodási mechanizmusok (ítélő-, lényegmegragadó- képesség, az összefüggések áttekintése stb.). A dementia kezdetben insularis lehet (körülírt ismeretanyagra vonatkozik) később globalis jellegűvé válhat. Az intellektuális teljesítőképesség hanyatlását fokozzák a symbolumfunctiók (olvasás, írás, beszéd) zavarai is. *H. B.*

arteriosclerotikus depressio: cerebralis arteriosclerosisban gyakori lehangoltsági állapot. Több oka lehet. Egyrészről az agyi folyamat lokalizációja a limbikus rendszerre. Másrészről az arteriosclerotikus folyamat arra hajlamos egyéneknél manifesztálhat ún. endogen depressiót. Sok esetben a depressiót a betegség tüneteinek tudatosítása idézi elő, a teljesítőképesség fokozatos hanyatlásának, a személyiség nívó süllyedésének felismerése reactiv depressiohoz vezethet. *H. B.*

arteriosclerotikus zavartság: átmeneti delíriumos állapot arteriosclerosis cerebriben. Az agyon átáramló vér mennyiségének csökkenése következtében a corticalis functiók acut összeomlása, térbeli desorientáltság, tárgyfelismerési képtelenség, személycserék, esetleg futó hallucinatorikus élmények lépnek fel. *H. B.*

arteriosus: verőeres.

arteriotomia: a verőér felmetszése majd bevarrása, thrombusok, embólusok, idegentestek eltávolítása végett. *E. I.*

arterio-venosus anastomosis: a kisebb arteriák v. arteriolák és megfelelő venulák közt a hajszálerek közbeiktatása nélkül fennálló, direkt összeköttetés, amely lehetővé teszi a keringésnek a capillaris területet mellőző „rövidre zárását". Az ember distalis ujjperceinek bőrében, a nyúl fülében, kutya omentumában stb. mutatták ki. Reflectorikusan záródva, ill. nyitva szerepet játszhat a lokális és általános *hőregulatió*ban. Nyitott ~ok az érintett szerv vérellátását 100-szorosára fokozhatják. *B. P.*

arteriovenosus aneurysma: →*aneurysma*

arteriovenosus fistula, *arteriovenosus shunt:* nagyobb verő- és gyűjtőér között fennálló, többnyire traumás eredetű összeköttetés (arrosiós arteriovenosus aneurysma). A veleszületett ~ rendszerint többszörös (multiplex) összeköttetés egy végtag v. végtagrész kis arteriái és venái között. Helyzete és kiterjedése angiographiával határozható meg. Az odavezető a. jelentősen tágult, s a telődés a „shunt"-től distalisan sem normális.

A veleszületett ~ előfordul a *tüdőben* is: az a. pulmonalis egyik ága capillaris hálózat nélkül, közvetlenül a v. pulmonalisba torkollik. Ha a „shunt" nagyobb, a beteg külleme szederjes, cyanotikus. Kimutatása: a shunt területének megfelelő zörej alapján v. vérgázanalysis segítségével oxygendesaturatio és széndioxyd-felhalmozódás mutatható ki az arteriás vérben. *Th.:* ha panaszokat, klinikai tüneteket okoz, a meg felelő tüdőterület eltávolítása. *B. I.*

arteriovenosus shunt: →*arteriovenosus fistula*

arteriovenosus tüdő-fistula: →*tüdő-aneurysma*, →*arteriovenosus fistula*

ártéri szunyogok: →*Culicidae*

arteritis: →*arteriitis*

artézi kút: mélyfúrással feltárt szökőkút. Mélyen fekvő talajvízből ered, mely — részben a közlekedő edények törvénye értelmében, részben gáznyomás miatt — nyomással tör fel („pozitiv kút"). Nevét a franciao.-i *Artois*-grófságtól vette. Ma ~nak nevezik a mélyfúrással feltárt negatív ~at is, amely nem tör fel a talaj felszínéig. *J. E.*

arthigon: go. vaccina. Szövődmények gyógyítására és provokációra használták. Elavult. *S. Zs.*

arthralgia: ízületi fájdalom.

arthrectomia: az ízület műtéti eltávolítása.

arthritis, *ízületi gyulladás:* az ízületek gyulladásos megbetegedéseinek összefoglaló elne-

vezése. A klinikai kép a kóroki tényezőktől függően igen változatos lehet. Ennek megfelelően a röntgentünetek is változatosak. Ezek az ízületet alkotó csontok elváltozásaiból (osteoporosis, csontdestructiók, periostitis, subluxatio, deviatio stb.) valamint az ízületi rés (tágult, szűkült, ankylosis) és az ízület lágyrészeinek rtg-tüneteiből (duzzanat, meszesedés, csontos metaplasia) tevődnek össze. Heveny esetekben súlyos klinikai tünetek ellenére a rtg-kép többnyire semmitmondó. Idült esetekben a felsorolt elemi rtg-tünetek közül több is észlelhető, hol az egyik, hol a másik van túlsúlyban. A kórjelzés felállításához a rtg-kép egymagában nem elégséges, csak a kórelőzménnyel és a klinikai tünetekkel egybevetve értékesíthető. Negatív rtg-lelet nem zárja ki az ízületi gyulladás fennállását. *B. I.*

arthritis acuta suppurativa, *acut gennyes arthritis, empyema articuli:* gennyes ízületi gyulladás. Az ízület üregét genny tölti ki. Oka lehet közvetlen fertőzés v. bármely gennykeltő által előidézett fertőzés haematogen metastasisa, bármilyen eredetű sepsis részjelensége. *Th.:* a gennyedést fenntartó kórokozó eliminálása célzott antibiotikus v. chemotherapiás kezelés, nyugalomba helyezés és kiegészítő tüneti kezelés. *Br. P.*

arthritis chronica rheumatoides, *idült rheumatoid, proliferativ-athrophiás arthritis, primaer chronikus polyarthritis:* ismeretlen aetiologiájú megbetegedés, mely az ízületek progrediáló deformitásához és merevedéséhez vezet; újabban az ún. →*collagen betegségek* körébe sorolják mint immunpathologiai alapon létrejött kórképet. A folyamat gyakran az ízületi porc pusztulásával jár, az ízület obliteratióját okozhatja. Leginkább a kéz és a láb kis ízületeiből indul ki szimmetrikusan és lassan terjed át a nagy ízületekre. Szövettanilag chr. synovitis mellett porcpusztulás és a késői szakban kötőszövetes ankylosis észlelhető. A bőr alatt, az ízületek környezetében „rheumás csomók" találhatók, jellemző szövettani képpel. — Rtg-képén a porcroncsolás foka szerint változó fokban beszűkült az ízületi rés, az ízületi felszínek egyenlőtlenül kimaródtak. Subchondralis sclerosis, peremszéli növedékek láthatók, főleg az ujjak közép- és végpercein. A betegség késői szakában teljes fibrosus, v. ossealis ankylosis mutatkozik a szerkezet következményes átrendeződésével. A betegség általános jellegét mutatják a zsigeri (belső) szervekben is fellépő elváltozások, az →*anaemia*, a vérfehérje összetétel megváltozása, amit laboratóriumi próbákkal (Waaler—Rose) lehet kimutatni. — *Th.:* tüneti, mivel az aetiologia ismeretlen. Heveny gyulladásos szakban fektetjük a beteget. Gyógyszeresen: Phenylbutazont, salicylatokat, pyrazolon-származékokat, cortisont, prednisolont adhatunk esetleg kombinálva. Újabban antimalariás szereket is alkalmazunk. A physicotherapiás eljárások tartós alkalmazása a fejlődő eltorzulásokat és izomsorvadást javítja. *Br. P.*

arthritis coxae, *coxarthritis, coxitis:* a csípőízület különféle okokból létrejött gyulladása. Főbb tünetek: fájdalom, mozgáskorlátozottság, sántítás, az izomzat atrophiája. Röntgenjelei: csont-atrophia, az ízületi rés változásai, esetleg destructio. *Th.:* nyugalomba helyezés, gyógyszeres kezelés. *G. A.*

arthritis cricoarytaenoidalis: a kanna-gyűrűporc ízület gyulladása, mely heveny sokízületi gyulladással kapcsolatban jöhet létre. Az ary-tájék, aryepiglottikus redő és a beteg oldali hangszalag belövellt, duzzadt, s azonos oldali fülbe sugárzó fájdalmak lépnek fel. A megbetegedés olykor ankylosishoz vezet. *Ré. Gy.*

arthrosis deformans: →*arthrosis chronica deformans*

arthritis diathesis: →*arthritismus*

arthritis dividarum: →*arhritis urica*

arthritis genus: a térdízület különféle okokból létrejött gyulladása. Főbb tünetek: fájdalom, mozgáskorlátozottság, duzzanat, pír, melegség, nagyobb folyadékgyülemkor fluctuatio, patella „ballottement". Rtg-tünetek a gyulladás jellege szerint változóak. *Th.:* nyugalomba helyezés, gyógyszeres kezelés, esetleg punctio, antibioticumos oldattal átöblítés. *G. A.*

arthritis gonorrhoica: főleg a kéztő csontjain és a térdízületben lép fel, feltűnően súlyos osteoporosissal jár, súlyos roncsolásokhoz vezet; subacut lefolyású. *Th.:* erélyes antibacterialis kezelés (Penicillin, sulphanylamidok). Általában intraarticularis beavatkozásra nincs szükség. Chronikus alaknál az antibacterialis th. mellett physicotherapiát is végzünk. *D. P.*

arthritis haemophilica: az ízületben történő ismételt bevérzések következtében kialakult ízületi gyulladás, mely arthrosist, az ízület deformálódását okozza. Haemophiliával járó vérképzőrendszeri megbetegedések tünete. *G. A.*

arthritismus: arthritises diathesis, kóros alkati típus ízületi panaszokkal. Részben azo-

nos a pycnikus alkattal. A francia irodalomban régebben használt kifejezés (arthritisme) különböző megbetegedések (idült ízületi gyulladás, ekzema, asthma) közös komplexusba foglalására. *S. J.*

arthritis mutilans, *doigt en lorgnette, main en lorgnette, pied en lorgnette:* az arthritis rheumatoides súlyosabb formája. A kéz- és lábujjak súlyosan roncsolódnak. A részben elpusztult csontok távcsőszerűen egymásba süllyednek. Progn.: kedvezőtlen. A deformitások irreversibilisek. *Th.:* →*arthritis chronica rheumatoides.* *D. P.*

arthritis pauperum: a „szegények arthritise"; a polyarthritis acuta rheumatica régebbi, e betegség szociális tényezőjére utaló elnevezése.

arthritis psoriatica, *arthropathia psoriatica:* a psoriasist néha kísérő, főképpen a végtagok apró ízületein kialakuló súlyos arthrosis deformans. Rtg-elváltozásai megegyeznek a chronikus primaer *polyarthritis* rtg-képével. Gyakori az ízületi végek súlyos roncsolása (→*psoriasis*) *B.K.—D.P.*

arthritis rheumatica: →*febris rheumatica*

arthritis serosa: savós ízűleti gyulladás. A lobos beszűrődések a synovialis rétegben alakulnak ki (synovitis). A synovia vérbő. Az ízületi porc károsodhat, az ízületi üregben a serosus exsudatum felhalmozódik. Traumák, mikroorganizmusok által fertőzések keletkezhetnek. A synovia megvastagszik, kötőszöveti elemek tölthetik ki az ízület üregét. *Th.:* antiphlogistikus tüneti kezelés mellett az ok kiküszöbölése. *Br. P.*

arthritis tuberculosa: a synovia haematogen gümős infectiója révén fejlődik, v. (gyakrabban) az ízületközeli gümős osteomyelitis terjed át az ízületre. A synovia megvastagodik, vérbő, és gümőkkel infiltrált, később a porc kifekélyesedik és a synovia elsajtosodik. A periarticularis szövetek chr. vizenyője folytán az ízület környéke erősen felduzzad (tumor albus). Leggyakrabban a nagy csöves csontok ízületei betegednek meg. *Th.:* specifikus, antituberculotikus. *Br. P.*

arthritis urica, *köszvény, podagra:* a húgysav bizonyos ízületekben és szervekben történő lerakodásával járó megbetegedés, amelyet a purinanyagcsere (leggyakrabban congenitalis) zavara okoz. Rohamokban jelentkező súlyos ízületi fájdalmakat és progresszív mozgáskorlátozást idéz elő. A kórkép pathophysiologiai alapját az ízületek üregében lerakódott kristályos uratcsapadék körül képződött nagysejtes granulatiós szövetreakció képezi, amely fájdalmas csomók kialakulására vezet (tophus uraticus). A *tophus*ok a periarticularis szövetekben, szalagokban, inakban, a synovialis hártyákon, a bőrben is előfordulhatnak, legyakrabban a láb öregujjának metatarsophalangealis ízületében, az olecranonban, a praepatellaris bursában, a fülcimpán észlelik. Régóta fennálló ~t szív-hypertrophia, hypertonia, arteriosclerosis és ezek összes következményei kísérik (visceralis köszvény). *Th.:* acut roham esetén colchicin adandó, ami ACTH kéregsterioddal v. butazolidinnal, esetleg mindkettővel kombináltan is alkalmazható. Idült ~ben a Probenicid, Anturan, ill. ezek kombinálása colchicinnel v. butazolidinnal igen jó hatású. Megelőzésben nagyon fontos a megfelelő diéta. *M. I.*

arthrocace, *arthrokake:* ízületi baj, általában gümőkóros (caries, fungus) máskor go. eredetű folyamat (gonarthrocace) elavult, kevéssé használatos neve. *B. I.*

arthrocatadysis: →*protrusio acetabuli*

arthrochondritis: az ízületi porc gyulladása.

arthroclasis, *brisement forcé:* ankylotikus ízületek erőszakos behajlítása v. kinyújtása, rosszul forrt csontok eltörése. (→még *redressement forcé*) *B. I.*

arthrocleisis: arthrodesis (ízület műtéti merevítése).

arthrodesis: az ízület merevítését célzó stabilisatiós műtéti eljárás (lényegében művi ankylosis). Leggyakoribb az intraarticularis módszer: az ízületi porc eltávolítása után kialakított csontfelszínek összeillesztése. Az extraarticularis módszerben az ízületet kívülről áthidaló csontléccel érik el az ízület mozgásainak megszűnését. Az ~ gyakori formája a *hármas* ~, a talo-calcanealis, calcaneo-cuboidealis és a talo-navicularis ízületek elmerevítése. Ezt a módszert különböző eredetű lábdeformitások, functionalis zavarok, fájdalom megszüntetése céljából végzik. Másik specialis formája a *compressiós* ~. Főleg a csípő, a térd és boka ~cikor végzik. A femurba és tibiába, ill. a tibiába és a talusba befúrt szegek és ellenmenetes csavarok segítségével a resecált végekre állandó nyomást gyakorolhatunk és ezzel az összecsontosodást meggyorsíthatjuk. Az ~ elvét újabban egyre több ízületnél használják. *G. A.*

arthrodesis (Smith—Petersen): a sacroiliacalis ízület véres műtéttel történő merevítése. *B. I.*

arthrodesis genus: →*Galloway műtét*

arthrodia: golyóízület, gömbízület.

arthrodynia: arthralgia.

arthroempyema: →*pyarthrosis*

arthroendoscopia: →*arthroscopia*

arthroereisis: →*arthrorisis*

arthrogen contractura: valamilyen ízületi megbetegedés következtében létrejött contractura. *G. A.*

arthrogen izom-atrophia: ízületi betegségeket (coxitis, spondylitis tbc, spondylarthritis ankylopoetica, primaer chronikus polyarthritis) kísérő, a mozgáskorlátozottságból eredő izom-atrophia. *G. A.*

arthrogramm (rtg.): kontrasztanyaggal kitöltött ízület rtg-felvétele.

arthrographia: az ízületek kontrasztanyaggal történő rtg-vizsgálata. Az alkalmazott kontrasztanyag szerint lehet negatív és pozitív, aszerint, hogy az ízületet levegővel, *pneumoarthrographia*, v. könnyen felszívódó jódtartalmú kontrasztanyaggal töltik fel. Nagy jelentőségű vizsgálati eljárás az intraarticularis elváltozások diagnosztikájában, elsősorban a térdízületi meniscus laesiók kimutatására. *D. P.*

arthrogryposis, *amyoplasia congenita, arthromyodysplasia congenita, myodysplasia fibrosa multiplex:* világrahozott, több ízületre kiterjedő contractura, amelyhez ízületi deformitások is társulhatnak. Leggyakoribb a térden, a csípőn, a könyökön. Az izomzat sajátságos degeneratiójával jár együtt. A femur hossztengelye körül, a fibula a tibia körül rotált. A patella kifelé helyezett, esetleg hypoplastikus, v. hiányzik. A mandibula hypoplasiás, homlokdudorok előre ugranak, kéztőcsontok hypoplasiasok. Kéz csontjaiban kis cysták. A betegségnek „forme fruste" alakjai is előfordulnak. *B. I.*

arthrolith: ízületkő *(corpus liberum articuli)*

arthrologia: az ízületi betegségekkel foglalkozó tudomány.

arthrolysis: ízületoldás, a csontosan merev ízület véres műtéttel, arthroplastica útján történő mobilizálása. *B. I.*

arthrometer, *goniometer:* az ízületi mozgás terjedelmének mérésére szolgáló műszer. Az eljárás arthrometria. *B. I.*

arthromyodysplasia congenita: →*arthrogryposis*

arthropathia, *osteoarthropathia:* többféle okból létrejövő ízületi megbetegedés. Lényegében az ízületben lejátszódó degeneratív-athrophiás, hypertrophiás folyamat. Főbb tünetei: ropogás, kattogás az ízületi mozgások alkalmával, gyengeség, ízületi folyadékgyülem, esetleg subluxatio, luxatio. Főbb fajtái: 1. ~*climacterica*, 2. ~ *diabetica*, 3. ~ *dyscrasica*, 4. ~ *gravidarum*, 5. ~ *haemophilica* (arthrosis haemophilica), 6. ~ *juvenilis*, 7. ~ *neuropathica* (→*arthrosis myelodysplastica*), 8. ~ *ochronotica*, (*arthrosis alcaptonurica*) 9. ~ *ovaripriva*, 10. ~ *psoriatica*, 11. ~ *senilis*, 12. ~ *tabetica*, (→*arthrosis deformans tabetica*), 13. ~ *urica*, 14. ~ *osteo-pulmonalis*, (hippokratészi ujjak →*dobverő ujj*). Rtg: rendszerint igen nagyfokú deformitas látható. *G. A.*

arthropathia ochronotica, *arthrosis alcaptonurica, ochronosis:* ízület-kórtani szempontból súlyos arthrosis; thyrosin anyagcserezavar következménye. Kb. 100 esetet ismer az irodalom. Az intermediaer anyagcserezavar következtében homogentisinsav szaporodik fel és rakódik le a porcban, sclerákban. A vizelet a homogentisinsavtól megsötétül. Az alcaptonuriát nem mindig kíséri arthrosis, csak a megbetegedés hosszabb fennállása után jelenhetnek meg az első arhtrosisra jellemző tünetek. Recessiven öröklődik (Arthur Garrodo). Rtg: szokatlanul súlyos osteoarthrosis rtg-elváltozások, elsősorban a gerincen. Az intervertebralis rések keskenyek, számos meszesedés. Feltűnő, hogy a súlyos degeneratív elváltozások ellenére is kevés az *arthrophyta. Th.:* →*arthrosis chronica deformans.* *D. P.*

arthropathia ovaripriva: castratio és menopausa kapcsán a térd, a vállak, az ujjak ízületeiben, kétoldalt szimmetrikusan fellépő megbetegedés, fájdalommal és degeneratív elváltozásokkal. *H. I.*

arthrophyma: az ízület megduzzadása.

arthrophyta: kóros képződmény v. növedék az ízületben (pl. arthrolith, ízegér v. neoplasma).

arthroplastica: plasztikai műtét az ízületeken; 1. művi ízületképzés, 2. ankylotizált ízület szétvésése és új, functióképes ízület kialakítása (véres ízületi mobilizáció). Legtöbbször merev, v. erősen deformált ízületek esetében végzik. A kialakított új ízületi felszínek közé az összecsontosodás megakadályozására rendszerint interpositumot, pl. fasciát, bőrt, szövetbarát fémet (vitalliumot), műanyagot stb. tesznek. Újabban egyes ízületi végeket teljes egészükben is fémmel v. műanyaggal helyettesítenek. *B. I.*

arthropneumographia: az ízületek levegővel történő feltöltése, rtg-vizsgálat céljából.

Arthropoda, *izeltlábúak:* az állatvilág fajokban és egyedszámban legnépesebb tör-

zse. Chitinnel borított szelvényes testük 3 részre (fej, tor, potroh), valamint ízekből álló, a törzshöz ízülettel kapcsolódó végtagokra tagolt. Ezek egy része tapintásra (tapogatók, antennák) szolgál, másrésze szájszervekké (állkapcsok, rágók), v. egyéb rendeltetésre módosult. Érzékszerveik, idegrendszerük, általában szervezeti felépítésük fejlett. Többnyire váltivarúak. Van köztük hasznos, káros és parazita. Kártevésük kevésbé az élősködésben, mint inkább különféle kórokozóknak (vírusok, baktériumok, protozoonok, férgek) emberbe, állatba történő beoltásában nyilvánul meg. Két altörzsük van: az *Antennata* (csápos ízeltlábúak) altörzsbe tartozik a *Crustacea* (rákok), az *Insecta* (rovarok) osztálya, a *Chelicerata* (csáprágósok) altörzsbe az *Arachnoidea* (pókszabásúak) osztálya. *Sz. I. T.*

arthropodák által terjesztett állati pathogen vírusok: →*arbovírus*

arthropodák vírusai, *ízeltlábúak vírusai:* a különböző ízeltlábúakban előforduló mintegy 200-féle vírus (1958) gyűjtőneve. Az ízeltlábúak főleg a lárva-stádiumban fertőződnek velük. Zárványokat képezhetnek, amelyek alakja jellemző lehet: *polyeder* (nuclearis, ill. cytoplasmás polyhedrosisok), ezek átmérője általában 0,5—15 mμ, ill. ellipsoid *(granulosisok)*, amelyek jóval kisebbek. A vírus a zárványon belül fejlődik. Az ~t az ízeltlábúak irtására próbálják felhasználni. Ízeltlábúak lehetnek növényi betegséget okozó vírusok vektorai. Ezek közül némelyek s hasonlóképp egyes arbovírusok is az ízeltlábú vektorban szaporodnak anélkül, hogy azt károsítanák. *F. E.*

arthropyosis: →*pyarthrosis*

arthrorisis, *arthroereisis:* ízületzárolás, az ízület mozgásának művi korlátozása, az ízület köré (extraarticularisan) beültetett csonték, zárólécek segítségével. *B. I.*

arthrorrhagia: vérzés (haemorrhagia) az ízület üregébe (haemarthros). Ízületi traumák, haemophilia, Werlhof-kór következménye. *Th.:* lehetőleg oki, emellett esetleg punctio a szervülés (ill. következményes ankylosis) megakadályozására. *B. I.*

arthroscopia, *arthroendoscopia:* intraarticularis elváltozások megállapítására szolgáló közvetlen vizsgáló módszer. Az ízületi üreget troakár hüvelyén keresztül betolt speciális optikával (arthroscop) vizsgálják meg. Csak nagyobb ízület vizsgálatára alkalmas A ~ gyorsan elmúló izzadmányképződéshez vezethet. *Br. P.*

arthrosis chronica deformans, *osteoarthropathia chronica deformans, osteoarthrosis chronica deformans, osteoarthritis chronica deformans, osteochondropathia chronica deformans, arthritis deformans, osteoarthritis hypertrophica degenerativa:* chronikus degeneratív ízületi folyamat, amely a degeneratív jelenségeken kívül proliferatív jelenségeket is mutat. Oka legtöbbször statikus-mechanikus tényezőkben, máskor anyagcserezavarokban, congenitalis v. constitutionalis tényezőkben, endocrin zavarokban keresendő. Az ~os ízület porca rugalmasságát elveszti, felrostozódik, lekopik. Ezzel párhuzamosan az ízület szélein felrakódások keletkezhetnek. Főbb tünetei: fáradékonyság, ízületi fájdalom, ropogás, az ízület mozgásainak beszűkülése, ízületi duzzanat, kisugárzó fájdalmak.

Rtg-képe: az ízületi felszín egyenetlen, szakadozott, peremszéli osteophyták, csiszolati felszínek, subchondralis cysták. Az ízületek környékén esetleg kiterjedt szalag- és inmeszesedések. Előrehaladt esetben az ízületet alkotó csontvégek súlyosan deformálódnak, az ízfej sokszögűvé válik. — Kezelése általában konzervatív (nyugalom, rtg-sugárzás, physicotherapia), súlyosabb esetekben műtéti (arthroplastica, endoprothesis, arthrodesis, tehermentesítő osteotomia). *G. A.—D. P.*

arthrosis deformans coxae, *coxa magna:* csípőízületi arthrosis. Az ízületi rés szűkült, a combfej deformálódott, a porc destruálódott, a vápa sclerotikus. Mozgásbeszűkülés-sel, fájdalommal, sántítással járhat. *Th.:* →*arthrosis chronica deformans.* *G. A.*

arthrosis deformans genus: *térd-arthrosis:* térdízületi arthrosis. Okát részint statikus, mechanikus tényezőkben (pes planovalgus, genu valgum, genu varum), részint anyagcsere- és hormonzavarokban, ill. az előregedésben kell keresni. Főbb tünetek: fáradékonyság, fájdalom, folyadékgyülem, flexiós contractura. *Th.:* →*arthrosis chronica deformans.* *G. A.*

arthrosis deformans tabetica, *neurogen arthropathia, Charcot-arthropathia, Charcot-ízület:* főleg a térdízületben, az ízület mechanikai túlterhelése révén, az ataxiás mozgások során kialakuló kórkép. Kifejlődésében trophikus tényezőknek is szerepe van. *R. Gy.*

arthrosis haemophilica: a veleszületett és szerzett haemophilia részjelensége. *Arthrosis deformans*szal egyező fizikális tünetek és rtg-kép. Utóbbin a nagyfokú résszűkület,

az ízfelszín kimaródásai dominálnak. A kiterjedt roncsolások mellett subluxatiók. Az ízületi tok intenzív árnyékú, amit nagy vastartalma okoz. *D. P.*

arthrosis magna: →*arthrosis deformans coxae*

arthrosis myelodysplastica, *arthrosis neuropathica:* a gerincvelő fejlődési zavaraihoz társuló ízületi elváltozások. Rtg-képükre jellemzőek a nagy reakció nélküli csontdefektusok. *D. P.*

arthrosis neuropathica: →*arthrosis myelodysplastica*

arthrosis syringomyelica: rendesen bőséges csontújképződéssel járó arthrotikus elváltozások syringomyeliában, elsősorban a felső végtag ízületein. Olykor az elváltozások inkább atrophiás-destruktív típusúak. *D. P.*

arthrospora: gombaspóra, amely a mycelium fragmentálódása útján keletkezik (Coccidioides, Geotrichum). *A. Z.*

arthrotom: ízületi műtétekhez használt erős kés, porckés.

arthrotomia: az ízület megnyitása, diagnosztikus v. therapiás célból.

arthrotropia: végtagcsavarodás.

arthroxerosis: chronikus osteo-arthritis.

arthroxesis: az ízület, az ízfelszín kikaparása (excochleatio).

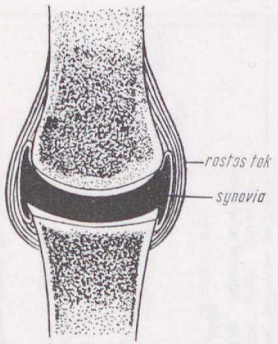
Arthur-módszer: →*elcsiszolás*

Arthus, Nicolas Maurice (1862—1945): Angers-ben (Franciaország) született svájci fiziológus, lausanne-i egyetemi tanár. Kísérletesen tisztázta a róla elnevezett allergiás jelenséget (1903—06). Felismerte a calcium szerepét a véralvadásban. A caseinképződésre, glycolysisre és az enzymek működésére vonatkozó vizsgálatai is jelentősek. *H. G.*

Arthus-jelenség, *Arthus-phaenomen:* lokális anaphylaxiás reakció, melyet sensibilizált tengerimalacnak bőrébe fecskendezett homolog antigen hoz létre. 48 óra alatt gyulladásos infiltratum képződik, amely haemorrhagiás necrosisba mehet át. Az ~ a szövetek gyulladásos reakciója, amelyet a lokálisan injiciált antigen és a keringésből odajutó antitestek közötti reakció okoz. *Br. P.*

Arthus-phenomen: →*Arthus-jelenség*

articulatio, *diarthrosis:* 1. *ízület:* a csontok összeilleszkedésének azon formája, midőn két (kivételesen több) porcogóval bevont ízfelszín *(facies articularis)*, a domború ízületi fej *(caput articulare)* és a homorú ízületi árok v. ízvápa *(fovea, s. fossa articularis)* között résszerű, ízületi nedvvel (synovia) kitöltött ízületi üreg *(cavum articulare)* van. Az üreget az ízületi tok *(capsula articularis)* zárja be. Ez utóbbin külső rostos réteg *(stratum fibrosum)* és belső synovialis hártya *(stratum synoviale)* különböztethető meg. A stratum fibrosum elasztikus rostokkal átszőtt collagen rostkötegekből épül fel. A stratum synoviale véredényekben és sejtekben dús kötőszöveti rétegből és ezt befedő (hámhoz némileg hasonlító kötőszöveti) sejtrétegből áll, mely a synoviát választja el. A synovialis réteg kiemelkedései adják a synovialis bolyhokat és redőket. A stratum fibrosum megerősödött része a tokszalag, melyen kívül az ~t képező, két csontot összekötő egyéb szalagok is erősítik az ízületet és korlátozzák annak mozgását. Az ízületi üregek némelyikében korong v. félhold alakú rostos porclemezek, *discus*ok és *meniscus*ok találhatók. Az ~kat mechanizmusuk alapján osztályozzák aszerint, hogy egy, két v. több tengely körül végzik mozgásukat. Egytengelyű a csukló- és forgóízület; a csuklóízületben (ginglymus) haránttengely körül *flexio* és *extensio* megy végbe (pl. az ujjpercek mozgása, a forgóízületben (art. trochoidea) forgás (rotatio) a csont hossztengelye körül történik (pl. az art. radioulnaris). Kéttengelyű ~ a tojás- és nyeregízület. A mozgások ezekben rövid és hosszú tengelyek körül mennek végbe. A tojásízületben *(art. ellipsoidea)*, mint *flexio* és *extensio*, *adductio* és *abductio* (pl. a csuklóízület), a nyeregízületben *(art. sellaris)* flexio és extensio, v. oppositio és repositio (pl. az *art. carpometacarpea pollicis)*. Többtengelyű ízület a golyó-, dió- és a feszesízület. Golyóízület *(art. sphaeroidea)* esetén az ízfej gömb alakú, az ízvápa sekély bemélyedés, a

Articulatio

*articulatio (ízülettáblázat)**

Neve	Ízfelszín		Ízület alakja	Mozgások	Szalagok	Bursák	Megjegyzés
	árok	fej					
art. acromioclavicularis	clavicula: facies art. acromialis	scapula: facies articularis acromii	korlátolt szabad ízület	a lapocka elmozdulásai alkalmával működik	lig. acromioclaviculare		néha az ízületben porckorong van
artt. atlantoaxiales (art. atlantoepistrophica):							
1, art. atlantoaxialis lat.	axis fovea art. lat.	atlas fovea art. inf.	articulatio trochoidea	fej forgása a dens körül			
2. art. atlantoaxialis mediana:							
a) atlantodentalis vertr.	atlas fovea dentis	dens facies articularis ant.	articulatio trochoidea	fej forgása a dens körül	ligg. alaria, lig. transversum atlantis, membrana tectoria, lig. apicis dentis		a két ízület szalagkészüléke részben közös
b) atlantodentalis dors.	lig. transversum atlantis	dens facies articularis post.	articulatio trochoidea	fej forgása a dens körül			
art. atlantooccipitalis, nyakszirt ízület	fovea articularis sup. atlantis	condylus occipitalis	art. ellipsoidea	igenlő, bólintó mozgás és a fej oldalra hajlítása	membrana atlantooccipitalis ant. et post.		
art. calcaneocuboidea	calcaneus: facies articularis cuboidea	os cuboideum: facies articularis calcalcanea	feszes ízületként működő nyeregízület	láb supinatiója alkalmával a köbcsont plantaris, pronatiójakor kissé lábháti irányba csúszik	lig. bifurcatum, lig. calcaneocuboideum plantare, lig. calcaneocuboideum dors.		
art. carpometacarpea comm.	dist. kéztőcsontok	II—V. metacarpalis csontok basisa	2—3. amphiarthrosis, 4—5. nyeregízület	a kéz vályúvá formálása	ligg. carpometacarpea palm. et dors., ligg. intermetacarpea dorsalia, palmaria et interossea (ligg. basium metacarp. dors. vol. et interossea)		
art. carpometacarpea pollicis	I. kézközépcsont basisa	os trapezium (os multangulum majus)	nyeregízület	oppositio, repositio, adductio, abductio			

* A nómenklatúrát a PNA szerint közöljük; a BNA szerinti elnevezéseket zárójelben adjuk meg.

artt. costotransversariae	fovea costalis tuberculi costae	facies articularis transvers.	art. trochoidea az art. capitulival együtt	mozgás az art. capitulival együtt lehetséges forgás	lig. tuberculi costae, lig. colli costae, lig. costotransversaria sup. et lat., lig. lumbocostale	
artt.costovertebrales:						
1. artt. capitulorum costarum (art. capituli costae)	facies art. capituli costae	fovea costalis	art. trochoidea	két ízület közös tengelye körüli forgás	lig. capitis costae radiatum, lig. capitis costae intraarticulare	
2. art. costotransvers.	l. ott			két ízület közös tengelye körüli forgás		
art. coxae, csípőízület	acetabulum, a labrum acetalabularéval és a lig. transv. acetabulival kiegészítve	caput femoris	art. cotylica (enarthrosis spheroidea)	flexio-extensio, abductio-adductio, rotatio, circumductio	lig. iliofemorale Bertini, lig. pubofemorale (lig. pubocapsulare), lig. ischiofemorale (lig. ischiocapsulare), zona orbicularis, lig. transv. acetabuli, lig. teres femoris	
art. cubiti, könyökízület 3 ízből áll:			trochoginglymus			
pars humeroradialis	fovea capitis (capituli) radii	capitulum humeri	art. spheroidea	flexio, extensio (pronatio-supinatio)	lig. collat. radiale	
pars humeroulnaris	incisura (semilunaris) trochlealis ulnae	trochlea humeri	ginglymus	flexio, extensio	lig. collaterale ulnare *a)* pars olecranohumeralis *b)* pars humerocoronoidea	a tokszalag lig. anulare radii alatt a radiusra leterjed, mint recessus sacciformis
pars radioulnaris	inc. rad. ulnae	circumferentia articularis capitis radii	art. trochoidea	pronatio-supinatio	lig. anulare radii	
art. cuneonavicularis	os naviculare	ossa cuneiformia	közlekedik a szomszédos ízületekkel	apró kis mozgások, amphiarthrosis	ligg. tarsi dorsalia, plantaria, interossea	
art. cuneocuboidea	os cuneiforme III.	os cuboideum	amphiarthrosis	apró elmozdulások, közlekedik a szomszédos ízületekkel	ligg. tarsi plantaria, dorsalia, interossea	

articulatio (ízülettáblázat folytatása)

Neve	Ízfelszín		Ízület alakja	Mozgások	Szalagok	Bursák	Megjegyzés
	árok	fej					
art. genus (térdízület)	tibia facies articulares superiores, patella	condyli femoris, facies patellaris	trochoginglymus	flexio, extensio, az extensio befejezése előtt a lábszárnak mintegy 5°-os fibularis irányú rotatiója, hajlított térdnél mindkét irányú rotatio	lig. popliteum obliquum, lig. collaterale tibiale, lig. collaterale fibulare, lig. patellae, retinaculum patellae med. et lat., ligg. cruciata ant. et post., lig. menisci lat. [Roberti], lig. transv. genus	bursa suprapatellaris, b. subpopliteus (b. m. poplitei), b. m. semimembranosi, b. m. gastrocnemii, b. infrapatellaris prof.	az ízületben két: egy med. és egy lat. meniscus van
art. humeri (vállízület)	cavitas glenoidalis scapulae	caput humeri	art. spheroidea	anteflexio, retroflexio, adductio, abductio, rotatio, circumductio,	lig. coracohumerale	vagina synovialis intertubercularis, b. m. subscapularis, b. subacromialis	az ízületi árkot a labrum glenoidale mélyíti. Az üregen a biceps ina megy át a tokkal körülvéve.
art. intercarpea	os naviculare, os lunatum, os triquetrum	os trapezium, os trapezoideum (os multangulum majus, minus), os capitatum, os hamatum	feszes ízület	minden irányban kisfokú mozgás	ligg. intercarpea vol. et dors., lig. carpi radiatum, lig. arcuatum carpi, retinaculum flexorum (lig. carpi transv.)		
art. intermetatarsea	a metatarsalis csontok basisa között		az art. tarsometatarseáknak a lábközépcsontok basisai közé türemkedett része, feszes ízület	csekély elmozdulás plantaris és dorsalis irányban	ligg. metatarsea dorsalia, plantaria et interossea (ligg. basium ossium metatarsi dorsalia, plantaria, interossea)		
artt. interphalangeae manus (artt. digitorum manus)	ujjperc basisa	ujjperc trochleája	ginglymus	flexio, extensio	ligg. collateralia,		

artt. interphalangeae pedis	ujjperc basisa	ujjperc trochleája	ginglymus	flexio-extensio	ligg. collateralia, lig. accessorium plantare
artt. intervertebrales	processus articularis sup.	processus articularis inf.	amphiarthrosis	a nyaki részen szabadabb mozgást enged meg	lig. longitud. ant. et post., ligg. flava, ligg. interspinalia, ligg. intertransversaria, lig. supraspinale, lig. nuchae.
junctura sacrococcygea (synchondrosis sacrococcygea)	V. sacralis csigolyatest	I. farkcsigolya este	synchondrosis	rendkívül kis mozgás	lig. sacrococcygeum ant., lig. sacrococcygeum post. prof., lig. sacrococcygeum post. superf., lig. sacrococcygeum post-articulare, lig. sacrococcygeum lat.
artt. metacarpophalangeae	I. phalanx basisa	ossa metacarpea feje	korlátolt szabad ízület	flexio, extensio, abductio, adductio	ligg. collateralia, ligg. accessorium transv.
artt. metatarsophalangeae	I. ujjperc basisa	metatarsus feje	korlátolt szabad ízület	a flexión és extensión kívül az ujjak szétterpesztését is megengedi	ligg. collateralia, lig. accessorium plantare
art. ossis pisiformis	os pisiforme	os triquetrum	art. ellipsoidea	apró elmozdulás	lig. pisometacarpeum, lig. pisohamatum
art. radiocarpea	radius: facies articularis carpea, discus	os naviculare, os lunatum, os triquetrum	ellipsoid ízület	volaris flexio, dorsalis flexio, ulnaris, radialis abductio	lig. ulnocarpeum volare, lig. radiocarpeum vol., lig. carpi radiatum, lig. radiocarpeum dorsale
art. radioulnaris prox. et dist.	incisura radialis ulnae, ill. incisura ulnaris radii	circumferentia articularis capitis radii, ill. caput ulnae	art. trochoidea	pronatio, supinatio	membrana interossea

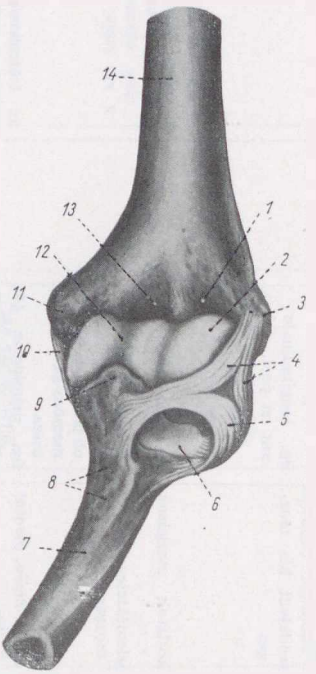
articulatio (ízülettáblázat folytatása)

Neve	Ízfelszín		Ízület alakja	Mozgások	Szalagok	Bursák	Megjegyzés
	árok	fej					
art. sacroiliaca	os coxae facies auricularis	os sacrum facies auricularis	amphiarthrosis	mozgásokat alig enged	ligg. sacroiliaca ant.' ligg. sacroiliaca inteross., post. breves, lig. sacroiliacum post. longum, lig. iliolumbale, lig. sacrotuberale (lig. sacrotuberosum), lig. sacrospinale (lig. sacrospinosum)		
art. sternoclavicularis	sternum: inc. clavicularis	clavicula: facies articularis sternalis	korlátolt szabad ízület	váll emelése, süllyesztése, előre, hátra csúszása, forgás	lig. sternoclaviculare, lig. interclaviculare, lig. costoclaviculare		
artt. sternocostales	incisurae costales sterni	bordaporcok	1., 6—7. bordaporc, végénél üregnélküli synchondrosis, a 2—5.-ben üreg (articulatio) van. A 8—10. bordaporc szalaggal kapcsolódik a felette levő bordaporchoz		ligg. sternocostalia radiata, lig. sternocostale interarticulare, ligg. costoxiphoidea, ligg. intercostalia ext.		
art. talotarsalis:							
1. art. talocalcanea post.	talus facies art. calcanea post.	calcaneus facies art. talaris post.	hengerízület		lig. talocalcaneum med. et lat., lig. talocalcaneum interosseum, lig. talonaviculare dorsale, lig. talonaviculare plantare		a két ízület csak együttesen tud mozogni, ezért együtt forgó ízület
2. art. talocalcaneonavicularis	facies art. med. et ant. calcanei, os naviculare prox. ízületi felszíne	facies art. calcanea med. et ant., facies art. navic.	gömbízület	supinatio, pronatio			

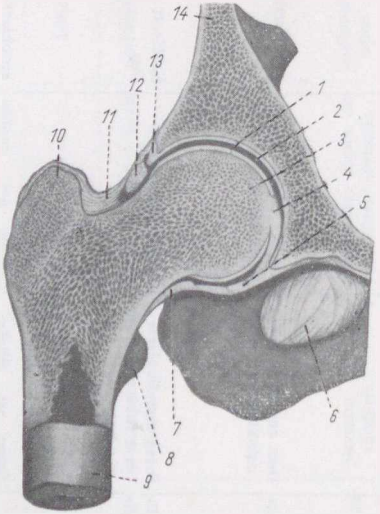
symphysis pubica (symphysis ossium pubis)	egyik oldali facies symphysialis	másik oldali facies symphysialis	symphysis	korlátolt kis mozgások	lig. pubicum sup., lig. arcuatum pubis	
synchondrosis vertebralis	szomszédos csigolyák testei között		synchondrosis	rendkívül kis mozgás	lig. longitudinale ant. et post.	
discus intervertebralis (fibrocartilago intervertebralis)						
syndesmosis coracoclavicularis	proc. coracoideus	clavicula acromialis része	syndesmosis	korlátolt mozgások	lig. coracoclaviculare	
syndesmosis tibiofibularis	tibia inc. fibularisa	fibula dist. vége	syndesmosis	jelentéktelen kis mozgások	lig. tibiofibulare ant. et post. (lig. malleoli lat. ant. et post.), membra-na interossea	
art. talocruralis (bokaízület)	tibia facies articularis inf. és facies art. malleoli, fibula facies art. malleoli	trochlea tali facies proximalis, facies malleolaris medialis et lateralis	ginglymus	dorsal flexio, plantar flexio	lig. deltoideum (4 rész): *a)* lig. tibionaviculare, *b)* lig. talotibiale ant. *c)* lig. calcaneotibiale, *d)* lig. talotibiale post.	az ízületeknek közös a szalagkészüléke
					lig. collaterale laterale: 1. lig. talofibulare ant., 2. lig. calcaneofibulare, 3. lig. talofibulare post.	
artt. tarsometatarseae	ossa cuneiformia, os cuboideum	I—V. basis ossium metatarsalium	amphiarthrosis	elenyésző, kis mozgások	ligg. tarsometatarsea plantaria, dorsalia, interossea, ligg. metatarsea plantaria, dorsali-a, interossea	
art. temporomandibularis (art. mandibularis)	fossa mandibularis és a tuberculum articulare	caput mandibulae	korlátolt szabad ízület	szájnyitás és zárás, ante- és repositio (állkapocs előrecsúszása), őrlőmozgás	lig. temporomandibulare, lig. sphenomandibulare, lig. stylomandibulare	az ízületben S alakban görbült discus van, amely az ízületet felső és alsó részre osztja
art. tibiofibularis	facies art. fibularis tibiae	facies art. capitis fibulae	amphiarthrosis		ligg. capitis fibulae ant. et post.	

mozgás végtelenül sok tengely körül történhet: flexio, extensio, adductio, abductio, rotatio, ill. ezek kombinációjával a végtag kúpfelszínt ír le *(circumductio)*. A dióízület *(enarthrosis cotylica)* pl. a csípőízület, ahol az ízvápa a gömb alakú ízfejnek több mint a felét befogja. A mozgás itt is minden irányú, de korlátozottabb. A feszes ízületben *(amphiarthrosis)* két egyenetlen ízfelszín fekszik össze meghatározható tengely nélkül. Mozgás nincs v. minden irányban lehetséges, — de csak kisfokú eltolódás. Az ~hoz ízületi tömlők v. *bursák* kapcsolódnak, melyek részben megtartották összeköttetésüket az ízületi üreggel. Úgy helyezkednek el az ízület körül, hogy az izmoknak, az inaknak és csontoknak egymás közötti elmozdulását megkönnyítsék. Az ízületi üreggel közlekedő tömlő a *bursa synovialis*, *bursa articularis*, a nem közlekedő a *bursa mucosa*. — 2. *fogsorilleszkedés*, az alsó és felső fogsor fogainak érintkezése a rágó-mozgás négy fázisában, nyitás, csukás, előre- és oldalramozgás közben. A mozgásgörbék formája és nagysága függ a fogak csücskeinek alakjától és nagyságától, a metszőfog túlharapásának mértékétől, a *Spee-görbe* és a fejecspálya mélységétől (→még *mozgáspályák*).

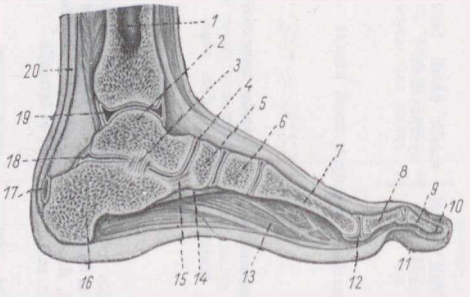
T. I.—B. K.

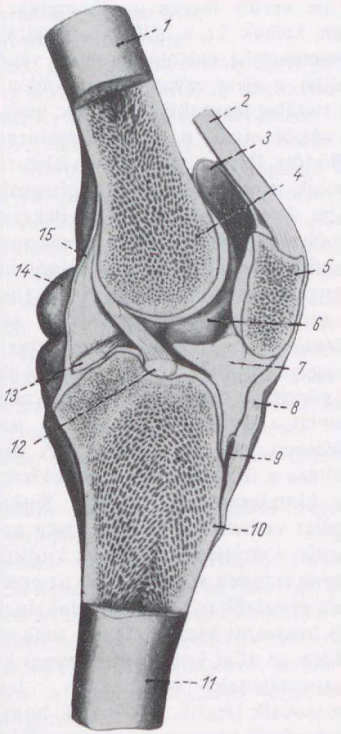
Articulatio cubiti (articulatio cubiti, articulatio aperta aspectus anterior). *1:* Fossa radialis, *2:* Capitulum humeri, *3:* Epicondylus lat., *4:* Lig. collaterale radiale, *5:* Lig. anulare radii, *6:* Incisura radialis ulnae, *7:* Ulna, *8:* Tuberositas ulnae, *9:* Processus coronoideus, *10:* Lig. collaterale ulnare, *11:* Epicondylus med., *12:* Trochlea humeri. *13:* Fossa coronoidea, *14:* Humerus

Articulatio coxae (sectio frontalis). *1:* Fossa articularis, *2:* Cavum articulare, *3:* Caput femoris, *4:* Lig. capitis femoris, *5:* Lig. transversum acetabuli, *6:* Membrana obturatoria, *7:* Zona orbicularis, *8:* Trochanter minor, *9:* Femur, *10:* Trochanter major, *11:* Capsula articularis, *12:* Zona orbicularis, *13:* Labrum acetabulare, *14:* Os ilium

Articulationes pedis (sectio longitudinalis). *1:* Tibia, *2:* Talus, *3:* Lig. talocalcaneum interosseum, *4:* Articulatio talocalcalcaneonavicularis, *5:* Os naviculare, *6:* Os cuneiforme intermedium, *7:* Os metatarsale II., *8:* Phalanx prox. digiti II., *9:* Phalanx media digiti II., *10:* Phalanx dist. digiti II., *11.* Articulatio interphalangea, *12:* Articulatio metatarsophalangea II., *13:* Mm. plantae, *14:* Lig. plantare longum et arcus pedis longitudinalis, *15:* Lig. calcaneonaviculare plantare, *16:* Calcaneus, *17:* Bursa tendinis calcanei, *18:* Articulatio subtalaris, *19:* Articulatio talocruralis, *20:* Tendo calcaneus

Articulatio genus (sectio sagittalis). *1:* Femur, *2:* Tendo m. quadricipitis, *3:* Bursa suprapatellaris, *4:* Condylus femoris, *5:* Patella, *6:* Condylus med. femoris, *7:* Corpus adiposum infrapatellare, *8:* Lig. patellae, *9:* Bursa infrapatellaris prof., *10:* Tuberositas tibiae, *11:* Tibia, *12:* Lig. cruciatum ant., *13:* Lig. cruciatum post., *14:* Bursa m. gastrocnemii med., *15:* Capsula articularis

articulatio atlantooccipitalis: a fej haránt- és nyíliránytú tengely körüli mozgását lehetővé tevő páros ízület. Az ízületi fejeket a condyli occipitales, az ízületi árkokat az atlas fovea articularis superiorjai képezik. A kétoldali condyli occipitales ízfelszínei egy harántul fekvő ellipsoid test részletei. A nyakszirtcsont és az atlas ívei közötti hézagot elől a membrana atlantooccipitalis anterior, hátul a membrana atlantooccipitalis posterior zárja le. Az articulationes atlantooccipitales mozgásai az articulationes atlantoaxialesszel (articulationes atlantoepistrophicae) kombinálódva szabad ízületet eredményeznek, és a fej különböző irányú elmozdulásait teszik lehetővé. *M. K.*

articulatio incudomalleolaris, *articulatio incudomallearis:* a kalapács feje (caput mallei) és az üllő teste (corpus incudis) között levő ízület. *T. I.*

articulatio incudostapedia: az üllő hosszú nyúlványának derékszögben hajlott része (processus lenticularis) és a kengyel feje (capitulum stapedis) között levő ízület. *T. I.*

articulatio laxa, *laza, lötyögő ízület:* az ízület elégtelen stabilitása a tok, szalagok sérülése, v. az izomzat működésbeli zavara következtében. *G. A.*

articulator: az állkapocs-ízület mozgását utánzó készülék, amelynek segítségével a belehelyezett gipszmintákon utánozhatjuk a felső és alsó fogsor elmozdulásait. — Ismertebb articulatorok: *Gysi-, Schröder-, Földvári-*féle stb. *B. K.*

articulus: →*articulatio*

Artin: dragée; tartalmaz 16 mg aloint, 32 mg phenolphthaleint, 4 mg extr. strychnit, 4 mg ipecacuanhát, és 2,4 mg extr. belladonnae-t. Este 1—3 db bevéve hashajtó hatású. *I. B.*

Artosin: →*antidiabetica*

Arum maculatum: →*mérgező tejnedvek*

árvaszúnyogok: →*Tendipedidae*

Árvay Sándor (1903—): szülész, nőgyógyász, debreceni egyetemi tanár, kandidátus. Kutatásai a chorion és placenta hormonhatású termékeivel, a nőgyógyászati betegségek hormonkezelésével, a termékenységet, terhességet befolyásoló idegi és hormonalis hatásokkal kapcsolatosak. „A nő endokrinológiája" (1948) c. könyv szerzője, a „Nőgyógyászat" (1953) c. egyetemi tankönyv társszerzője. *R. E.*

arydectomia extra et intralaryngea: →*hangszalag bénulásnál alkalmazott műtétek*

arytaenoidectomia: →*hangszalag bénulásnál alkalmazott műtétek*

arytaenoidopexia extralaryngea: →*hangszalag bénulásnál alkalmazott műtétek*

arythmia: →*arrhythmia*

Arzberger-hűtő: végbélbe vezethető kb. 10 cm hosszú, kettősfalú, enyhén hajlított fémcső, amelyen az átfolyó víz hűtő v. melegítő hatása prostatitis kezelésében felhasználható. *Sz. Z.*

arzén: →*arsen*

arzénes gyógyvizek: természetes ásványvizek, melyek literenként legalább 0,001 g mennyiségű arzént tartalmaznak: H_3AsO_3, As_2O_3, As_2O_4, As_2O_5 alakban. Többi alkatrészük szerint megkülönböztetünk alkalikus, konyhasós, szénsavas, vasas-arzénes gyógyvizeket. *J. E.*

Arzt, Leopold (1883—1955): osztrák bőrgyógyász, bécsi egyetemi tanár. Jelentős

kutatásokat végzett a granulomákkal, a mycosis fungoidesszel, a leukaemiás bőrelváltozásokkal, a leukoblastoma kórtanával, a microsporiával, a bőrbetegségek röntgenkezelésével és a syphilisszel kapcsolatosan. *R. E.*

As: →*arsen*

asaphia: érthetetlen szókiejtés.

Asaropect: →*Asarum europaeum*

Asarum europaeum L., kapotnyak (Aristolochiaceae): hűvös erdőkben honos növény, gyökértörzsét és herbáját köptetőnek, s asthma-roham enyhítésére használják. 1% illóolajat tartalmaz, amelyben asaron (propenyltrimethoxybenzol) van. *Asaropect* cseppek: 25 ml 2%-os decoctumban 5 mg aethylmorph. hydrochlor., 25 mg chinin hydrobrom. és 25 mg ephedrin van. Bronchitisben és adjuvansként asthma bronchialéban naponta 3×5—10 csepp. *I. B.*

A savó: →*anti B*

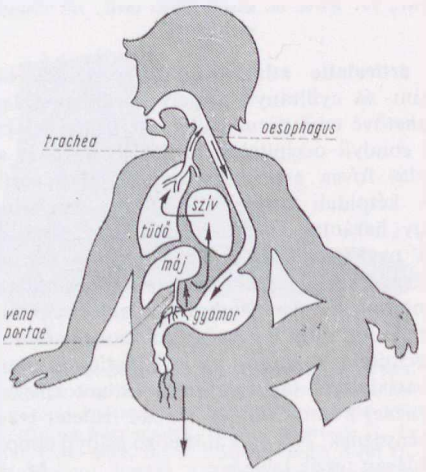
asbestos corn: →*azbeszt-szemölcs*

asbestosis: azbesztpor okozta progrediáló tüdő-fibrosis *(→pneumoconiosis)*. Előfordul: azbeszt-gyártás, feldolgozás, azbeszt-anyagok csiszolása stb. közben. Tünetei hasonlóak a *silicosis*hoz. *Rtg:* a középső és alsó lebenyben tejüvegszerű lefelé fokozódó foltos árnyékoltság, a silicosisra jellegzetes csomóképződés nélkül. Előrehaladásával a foltos árnyékoltság fokozódik, a felső lebenyben emphysema. Néhány év alatt kifejlődhet. Complicatio: bronchus carcinoma. *Th.:* tüneti. *Megelőzés:* →*pneumoconiosis*, M.A.K. (200 szemcse/ml.) *T. M.*

Asboe—Hansen-betegség: az *incontinentia pigmenti*, ill. a *melanosis corii degenerativa* (Siemens) mellé állítható, újszülött leányokon észlelt, ritkán előforduló kórkép („bullous keratogenous and pigmentary dermatitis with blood eosinophilia in newborn girls"). Vonalszerű csíkokban elhelyezkedő kezdeti erythemás foltokon csakhamar eosinophil sejtekben gazdag tartalmú hólyagocskák lépnek fel, majd ezek helyén hyperkeratosis, végül csíkos v. frecskelésszerű pigmentált foltok maradnak vissza a bőrön. *Be. K.*

ascariasis, *ascaridiasis, ascariosis, ascaridosis, orsóférgesség: ascaris* fajok által előidézett bélférgesség. Emberben az Ascaris lumbricoides fordul elő. Ennek petéje általában a táplálékkal jut a szervezetbe. A betegség terjedésében elsősorban a rossz árnyékszékek és az emberi faecaliával való trágyázás, öntözés (nyersen fogyasztott növények!) játszanak szerepet. Az emberi szervezetbe került lárvák a vékonybél legfelső részén kelnek ki, a bélfalba penetrálnak és a mesenterialis nyirokutakon és vénákon át a májba, a vena caván és j. szívfélen keresztül a tüdőbe, légutakba kerülnek, majd a felső légutakból vissza az emésztőcsatornába. A kifejlődött féreg a vékonybél felső részében telepszik meg, innen az oesophagusba, tracheába, bronchusokba juthat. Bekerülhet az epe-hólyagba, epeutakba, pancreas-vezetékbe, appendixbe is. Az ~ nyugtalanságot, idegességet, orrviszketést és helyi tüneteket (nehézlégzés, tüdő-gangraena, elzáródásos sárgaság, pancreas-necrosis, ileus, appendicitis) okozhat, leggyakrabban bizonytalan hasi panaszokat, görcsöket, hányingert, étvágytalanságot anaemiát, gyermekek (testi és szellemi) fejlődésben való elmaradását. A diagnosis felállítása a féreg petéjének a székletben történő kimutatásával történik. Ritkán rtg-vizsgálat vetheti fel a fertőzöttség gyanúját. Ugyanis a kontrasztanyaggal kitöltött tápcsatorna minden részében, sőt az epehólyagban és epeutakban is a féreg alakjának megfelelő hosszanti kiesés látható, melynek tengelyében az állat kontrasztanyaggal kitöltött bélcsatornájának megfelelően hosszanti kontrasztcsík látszik. Előfordul, hogy műtét kapcsán derül ki az ~. A betegség (főleg gyermekek között) hazánkban is eléggé elterjedt. Gyógyítására legjobb a Ditiazamin, jó eredményeket lehet elérni piperazinnal is.

Sz. P.—D. P.

Ascaris lárvák vándorlása

Ascaricid: →*hexylresorcinum*

Ascaricum: →*oleum chenopodii*

ascaridiasis: →*ascariasis*

ascaridosis: →*ascariasis*

ascariosis: →*ascariasis*

Ascaris: a Nematoda osztály egyik genusa. Fajai az ember és az állatok vékonybelében élősködnek; az ascariasis kórokozói. *Ascaris lumbricoides, orsóféreg, orsógiliszta:* 15—35 cm hosszú, kb. ceruzavastagságú féreg. A →*geohelminthek* csoportjába tartozik, tehát a földrekerült és ott fertőzővé érett pete útján, oralisan terjed. Izolálható toxinja az *ascaron. Ascaris ovis:* a juhokban előforduló faj. *Ascaris suum,* ~ *suilla:* a sertésben élősködő faj. Többek szerint azonos az emberi *Ascaris lumbricoides*szel; a kérdés még nincs eldöntve. *Ascaris vitulorum:* a szarvasmarhában élősködő faj. Az ~ *lumbricoides*től morphologiai bélyegekben is eltér. *Z. N.*

ascaron: az *Ascaris lumbricoides* izolálható toxinja.

ascendáló aktiváló reticularis rendszer: →*centrencephalon*

ascendáló folyamat: felszálló folyamat. Többféle értelemben használják. Így pl. az excretiós functiók irányával ellentétes irányra a tápcsatornában, uropoetikus szervekben; a distalis-proximalis irányban terjedő infectiókra; a bénulás cranialis terjedési irányának jelzésére. *S. J.*

ascendáló pályák, *felszálló pályák:* az afferens, centripetalis vezető rendszer azon hosszú gerincvelői pályáinak összessége, amelyek a gerincvelőben az ingerületeket az agyvelő felé vezetik. A spinalis ganglionokból eredő (fibrae radiculares posteriores) alkotja a fasciculus gracilist *(Goll)* és cuneatust *(Burdach).* A gerincvelő sejtjeiben erednek, mint a hátsó gyökérrostok másodrendű neuronjai (endogen pályák), a tractus spinocerebellaris dorsalis *(Flechsig)* és ventralis *(Gowers),* valamint a tractus spinothalamicus dorsalis és ventralis, tractus spinotectalis és spinoolivaris stb. *B. P.*

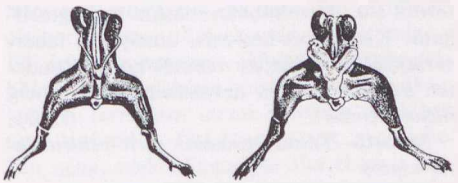
ascendens: felhágó, felmenő.

ascensus medullae spinalis: →*medulla spinalis*

Ascher-porszűrő: készülék a levegő korom-tartalmának meghatározására. Megmért mennyiségű levegőt fehér papírszűrőn átszívunk, ez a por és korom tartalomnak megfelelő mértékben megfeketedik. A feketedés mértékét előre elkészített standard-táblázattal hasonlítjuk össze. *J. E.*

Ascher-syndroma: blepharochalasis, kettős ajak, golyva és különböző belső elválasztási zavarok kombinációja. *Be. K.*

Aschheim, Selmar (1878—1964): német származású izraeli biokémikus. Leírta az uterus nyálkahártyájának periodikus változásait. Felfedezte az adenohypophysis gonadotrop hormonjait és azok jelenlétét a vizeletben. Ennek alapján B. *Zondek*kel terhességi reakciót dolgozott ki. *H. G.*

Aschheim—Zondek-reakció. Baloldali ábra: kezeletlen juvenilis nőstény egér, *jobboldali:* terhes vizelettel való kezelés után: az uterus megvastagodott, az ovariumban vérpontok és sárgatestek láthatók

Aschheim—Zondek-reakció: →*terhességi reakciók*

aschistodactylia: syndactylia (ujjösszenövés).

Aschkenázy Salamon (1548—1574): török udvari zsidó orvos. Előbb *Zsigmond Ágost,* illetőleg *Báthory István* lengyel királyok orvosa, majd *III. Murad* szultán udvari orvosa, ebben a minőségében kedvező befolyást gyakorol a törökök erdélyi politikájára. *R. M. Gy.*

Aschner, Bernhard (1883—1960): osztrák nőgyógyász, bécsi egyetemi tanár, majd bostoni kutató. Elsőnek mutatott rá a női ivarmirigyek belső elválasztó működésére. Végrehajtotta a hypophysis első, totalis exstirpatióját. Felfedezte a szemgolyóra gyakorolt nyomás pulsus-lassító hatását. *H. G.*

Aschner—Dagnini-reflex: →*oculocardialis reflex*

Aschner-tünet: →*oculocardialis reflex*

Aschoff, Karl Albert Ludwig (1866—1942): német patológus, freiburgi egyetemi tanár. A reticulo-endothelialis rendszer felfedezésével új szakaszt nyitott meg a kórbonctan fejlődésében. Nagyjelentőségűek a szív ingerületvezető rendszerére vonatkozó felfedezései (atrioventricularis csomó, kötegszárak). Leírta a rheumás szívelváltozásokra jellemző csomókat. A tbc, appendicitis, cholelithiasis, csecsemő-otitis, thrombosis, tetanus, scorbut kórbonctanára vonatkozó kutatásai e betegségek pathogenesisére vonatkozó ismereteket bővítették. Nevéhez fűződik a paradidymis és paroophoron egyes

részleteinek leírása. Orvostörténeti munkássága is említést érdemel. *H. G.*

Aschoff-csomó: →*Aschoff—Talalajev-granuloma*

Aschoff—Puhl-góc: →*Reinfekt*

Aschoff—Talalajev-granuloma, *Aschoff-csomó:* rheumás lázra jellemző szöveti elváltozás, amely többnyire a szívizomzatban fordul elő, de ritkábban máshol is megtalálható. Kis szövet-necrosis, amelyeket fehérvérsejtek és óriássejtek vesznek körül. Rendesen az erek mentén helyezkedik el (→ még *rheumatismus).* *G. Gy.*

Aschoff—Tawara-csomó: *atrio-ventricularis csomó*

ascites, *hasvíz*: a hasüregben meggyűlő folyadék. Szűkebb értelemben a pangásos hasi folyadékgyülem (transsudatum), tágabb értelemben ~nek nevezzük a gyulladásos folyadékgyülemet is, ha nagyobb mennyiségű. Gyulladásos ~ *(exsudatum)* adja a Rivalta-próbát, fajsúlya 1015-nél nagyobb, fehérjetartalma 3%-nál több, és phagocytákat tartalmaz. Ha az ~ a testhelyzettől függően helyezkedik el, *szabad* ~, ha nem változtatja helyét, *letokolt* ~. Ha csak a hasüregben található folyadék, más testüregekben v. a bőr alatt nem, *izolált* ~ről beszélünk. Az ~ kopogtatással v. ballotálással mutatható ki. Az ~ megnagyobbítja a hasat, teltségérzést, puffadást, nyomásérzést okoz, ha nagyobb mennyiségű, a rekesz feltolása révén légzési nehézséget is. Általános okok következtében vesebajokban, szívbetegségekben, éhezés állapotában, cachexiában, anaemiában keletkezhetik, helyi okok következtében májcirrhosisban, a vena portae v. a vena cava inferior elzáródásakor v. leszorításakor (thrombosis, tbc-s, lymphogranulomatosisos, lueses nyirokcsomók, gummák, tumorok). A hasban exsudatumot peritonitis, polyserositis, malignus tumor okoz. Az ~ eltávolítása punctióval (hascsapolás) történhetik. Az ~ tartalmazhat chylust is chylusér megrepedése, tumor v. nyirokcsomó nyomása folytán létrejövő nyirokpangás következtében. ~ *chylosus, chylaskos,* amely tejszerűen zavaros folyadék. *Haemorrhagiás* ~ tumor, leukaemiás folyamat, néha tuberculosis következménye, v. akkor fordul elő, ha máj-cirrhosishoz haemorrhagiás diathesis társul. Gyulladásos ~ leggyakrabban *peritonitis tuberculosa* következménye. *M. I.*

ascites agar: 10—30%-nyi steril ascitest tartalmazó egyszerű agar táptalaj. Natívfehérje iránt igényes baktériumok — pl. Gonococcus, Meningococcus — tenyésztésére szolgál. *A. Z.*

ascites chylosus: →*chylaskos,* →*ascites*

Asclepios: →*Aszklepiosz*

Ascoli-féle thermopraecipitatiós próba: az anthrax-fertőzöttségnek hullákból való diagnosztizálására alkalmas módszer. A hullarészekből fiziológiás konyhasóoldattal való forralással készített kivonatot anthrax hyperimmun serumra rétegezve, pozitív esetben a két folyadék találkozási felületén fehér korong keletkezik. A próba elvégzéséhez csak olyan anthraxserumok alkalmasak, amelyek elegendő mennyiségben tartalmaznak az anthrax bacillus haptenjére ható ellenanyagot. *Sz. I. T.*

Ascomycetes, *tömlős gombák:* az *Eumycetes* gombák egyik osztálya. Fonalaik tagoltak, ascosporákat termelnek. Közéjük tartoznak az emberi pathologiában szerepet játszó *Saccharomyces, Cryptococcus, Candida fajok.* *Be. K.*

ascorbinsav: →*acidum ascorbinicum*

ascorbinsav-oxydase: növényekben, főleg káposztában, uborkában előforduló enzym, amely az *ascorbinsav*at a levegő oxygenjével peroxyd képződése közben dehydroascorbinsavvá oxidálja. *S. F. B.*

ascus: az Ascomycetes (tömlős gombák) ivaros szaporodásának terméke; a termőtestek által körülzárt tömlő alakú képlet. Benne a hím és női mag egyesülése után, redukciós osztódással *ascosporák* (legfeljebb 8) keletkeznek. *A. Z.*

Asellio, Gasparo (1581—1626): olasz anatómus és sebész, paviai egyetemi tanár. 1623-ban egy kutya vivisectiója alkalmával felfedezte a mesenterium chylus-ereit. Tévesen úgy vélte, hogy a „vasa lactea" a pancreasban egyesülnek és a májba ömölnek, tévedését 1650-ben igazította helyre *Rudbeck.* A nyirokerekről beszámoló közleményét barátai adták ki röviddel halála után. *(De lactibus sive lacteis venis,* 1628). *Be. I.*

asemia: →*asymbolia*

asepsis: mikroorganizmusoktól mentes körülmények biztosítása. Sebészi fogalom, amely azt jelenti, hogy a műtéti seb és a sebbel érintkező eszközök, tárgyak csírátlanok *(aseptikus sebészet).* Általában fizikai módszerekkel (műszerek kifőzése, autoklávban sterilezés stb.) érhető el. A sebész kezére vegyi anyagokat is alkalmaz az ~ érdekében. (Az ~ szó *Lister* tanítványától, *Cheyne*-től származik, aki eredetileg Lister módszerére,

annak megnevezésére alkalmazta). (→még *kézfertőtlenítés*, →*Pasteur*). *A. Z.*

aseptikus bél-anastomosis: →*bélanastomosis*

aseptikus csont-necrosis, *aseptikus epiphysis-necrosis, spontan csont-necrosis, apophysis-necrosis, osteomalacia circumscripta, avascularis csont-necrosis:* az epi- és apophysitisekhez hasonló pathomechanismusú, de a csontszerkezetben sokkal mélyrehatóbb steril malaciás necrobiotikus folyamat, amely leggyakrabban a 3—16 életévek között szokott jelentkezni. Keletkezésében bizonyos praedisponáló tényezők szerepét tételezik fel. Így a) dysostosis enchondralis epiphysaria (→*Ribbing-betegség*); b) hormonalis dysfunctio, pl. hypothyreosis. Lényegesek a kiváltó tényezők is: a csontrészlet mechanikus-dynamikus terhelése. Esetenként még thrombemboliás mechanizmussal is számolnak (*Axhausen*). Tünetei: rendszerint estefelé v. éjjel — tehát az egész napi terhelés után — fellépő fájdalom és mozgáskorlátozottság. Sántítás. Fokozatosan kialakuló deformitás, pl. kyphosis, v. coxa vara stb. A folyamatot lokalizációja, ill. leírója szerint jelöljük. Az ~ jelentkezését észlelték: 1. a kulcscsonton (*Friedrich*), 2. a humerus proximalis epiphysisén (*Hass*), 3. a humerus capitulumán (*Panner*), 4. a kéztő os lunatumán (*Kienböck*), 5. a II. és (vagy) III. metacarpus fejecsen (*Dietrich*), 6. a kéz, ill. láb III. és IV. ujj középső percének proximalis fejecsén (*Thiemann*), 7. a kéz, ill. láb sesam csontjain (*Wiedhopf—Geifenstein*), 8. a csigolyatesten (*Calvé:* vertebra plana) 9. a gerincoszlopon (*Kümmell—Verneuil*), 10. a csigolyák apophysisén (*Scheuermann—Schmorl*), 11. a combcsont fejecsén (*Calvé—Legg—Perthes:* osteochondritis deformans coxae juvenilis), 12. az os pubison (*van Neck*), 13. a patella felső részén (*Mau*), 14. a patella alsó mellső szegélyén (*Larsen—Johansson*), 15. a combcsont distalis medialis epiphysisén (*König I.*), 16. a tibia proximalis medialis epiphysisén (*Blount*), 17. a tuberositas tibiaen (*Osgood—Schlatter*), 18. a lábtő os navicularején (*Köhler I*), 19. az os cuboidesen és calcaneuson (*Silfverskjöld*), 20. a calcaneus apophysisén (*Haglund*), 21. az os cuneiformén (*Küntscher*), 22. az V. metatarsuson (*Iselin*), 23. a II. metatarsuson (*Freiberg—Köhler*, ill. Köhler II.). A necrotizált epi-, ill. apophysisek szerkezete hosszú ideig rtg-elváltozást nem mutat. Az első elváltozások a regeneratio, ill. a csökkent ellenállású csontrészek fragmentálódása idején következnek be, s ilyenkor a rtg-vizsgálat e klinikailag nem jellegzetes, tünetszegény elváltozások diagnosisában fontos adalékot ad. *D. L.—D. P.*

aseptikus epiphysis-necrosis: →*aseptikus csont-necrosis*

aseptikus láz: fertőzés nélkül létrejövő testhőmérsék-emelkedés, pl. subcutan sérülések, elsősorban csonttörések után. A vérömlenyből és elhalt, szétesett, elfolyósodó szövetekből felszívódó fehérje bomlástermékek okozzák. A fertőzéses lázzal szemben általában nem lépi túl a 38,5 °C-ot (csak gyermekeken néha, ezek hőmérséke általában is magasabb a felnőttekénél), nem jár hidegrázással és a közérzetet alig zavarja. ~ bekövetkezhet agy- és gerincagy-sérülések után is, bizonyos elmebetegségekben (feltételezhető a hőszabályozással összefüggő agyrészletek izgalma v. laesiója). Leírta R. von *Volkmann*. *B. I.*

aseptikus meningitis, *abacterialis meningitis:* →*Coxsackie-fertőzés*

asexualitas, *sexualis frigiditas:* →*frigiditas*

Ashby-féle differential agglutinatio: transfusio után a recipiens keringésében jelenlevő donor és recipiens vörösvérsejtek arányának meghatározására szolgáló vizsgálati módszer. Alapja a recipiens vörösvérsejtjeinek agglutinatióval való elkülönítése a donor vörösvérsejtjeitől. *H. E.*

Asher, Léon (1865—1943): német fiziológus, berni egyetemi tanár. A pajzsmirigy, mellékpajzsmirigy működésére, a szív beidegzésére, a nyirok képződésére, a vizelet kiválasztására vonatkozó kutatásai jelentősek. *H. G.*

Asherman-syndroma, *endometrium sclerosis, traumás amenorrhoea, intrauterin adhaesio, adhaesiv endometritis:* a mellső és hátsó méhfal között keletkezett összenövés okozta tünetcsoport: oligo- v. amenorrhoea, dysmenorrhoea, habitualis abortus v. sterilitas, a lepény hibás tapadása, fejlődési, beilleszkedési rendellenesség lehet a következménye. Oka: a méhüreg túl erélyes kikaparásánál az endometrium basalis rétegét is eltávolítják. Gyógyítása műtéti, vaginalis v. abdominalis úton. *H. I.*

asitia: étvágytalanság, koplalás.

Askanazy-syndroma, *panchondritis:* a collagenosis betegségcsoportba tartozó tünetegyüttes. Az arthritis rheumatoidesszel párosult fül-, orr-, gége-, trachea- és bronchus-

porcok diffus, mesenchymopathiás laesiója jellemzi Az orr- és fülporcok megbetegedése esetén a felettük levő börterület kipirult és oedemás. A cricoarytaenoid ízület megbetegedése légzési nehézségeket okoz. A porctünetek fellépésével egyidejűleg a fennálló ízületi folyamatok többnyire súlyosbodnak. Szövettan: a perichondrium és porcállományban kis necrotizált területek láthatók, amelyeket gyulladásos plasma- és lymphocyta-infiltratio, ill. fibroblastokban gazdag sarjszövet-reakció övez. A gyógyulás, ill. hegképződésre való hajlam igen lassú. *Ré. Gy.*

Askanazy—Roch-syndroma, *cachexia oedematosa:* hypertrichosis, oedema, lesoványodás, amenorrhoea, hypoglykaemia, a Langerhans-szigetek hypertrophiája által jellemezhető tünetegyüttes. *Be. K.*

asklepiádok: Asclepios, Aesculapius leszármazottai és tanítványai, templomának gyógyító papjai.

asklepieion: a görög mitológiában az orvoslás isteneként tisztelt Asklepios temploma, ahol vallási szertartások keretében orvoslást is végeztek. *H. G.*

asoma: monoamnialis, monochorialis ikreken előforduló ritka torzképződmény, amelyben a csigolyasor fejlődési telepe hiányos, ami az egész gerincre kiterjedhet. Rendszerint egyéb súlyos torzképződményekkel (hiányosan fejlett test, alaktalan koponya) szövődik. A csecsemő általában életképtelen. *B. I.*

asomnia: insomnia (álmatlanság).

asparagin, $HOOC\ CH(NH_2)CH_2CONH_2$: az *asparaginsav* β-amidja. A növények anyagcseréjében nitrogentárolónak tekintik. *S. F. B.*

asparaginase: az asparagint ammoniára és asparaginsavra hasító enzym. *S. F. B.*

asparaginsav, *aminoborostyánkősav,* $HOOC \cdot CH(NH_2)CH_2COOH$: aminodicarbonsav, a fehérjék felépítésében résztvevő savanyú aminosavak egyike. Nem essentialis, anyagcseréje élénk. Nagy jelentőségű a *transaminálási* reakciókban, ahol oxalecetsavvá alakul. A *carbamid* synthesisében, a *purinbasis*ok és a *pyrimidinbasis*ok biosynthesisében is részt vesz. *S. F. B.*

aspartase: →*aspartat-ammonialyase*

aspartat-ammonialyase, *aspartase:* az asparaginsavat fumarsavra és ammoniára hasító enzym. *S. F. B.*

aspecifikus hideg-agglutinatio: az ismert vörösvérsejt csoporttulajdonságoktól független hideg-agglutinatio. *Ba. B.*

aspectus: külső megjelenési forma, pl. betegről megtekintése által nyert benyomás. *J. E.*

Aspergillin: az *Ascomyceták* osztályába tartozó különféle *Aspergillus* fajokból előállított antibioticum, amely főleg a coccusokra gyakorol bacteriostatikus hatást. A gyógyításban toxikus tulajdonságai miatt nem használatos. *A. Z.*

aspergillosis: 1. különböző Aspergillus-penészfajok által okozott bőrbetegségek gyűjtőneve. A gomba hol a bőr felszínén, hol a körmökön, körömalján, hol a külső hallójáratban okoz felületes mycosist, ami antimycoticumokkal jól gyógyítható. — **2.** A tüdőben chr. bronchitishez, v. tbc-s infiltratumhoz hasonló kép, amelyhez később szétesések társulnak. Pleuralis reakció, v. miliaris szórás általában nincs. Dohánygyári munkások közt, valamint a szegedi paprikahasítóknál mint foglalkozási ártalom fordult elő, mivel több fajtája növény-pathogen. *Th.:* a sulphonamid készítményektől láttak jó hatást. *Be. K.*

Aspergillus, *kannapenész:* az *Aspergillaceae* gombacsalád egyik nemzetsége. Az erjedésiparban fontos, ahol sok kárt okoz. Fajai antibioticumokat is termelnek. Spórái belélegezve emberben tüdő-aspergillosist okozhatnak. Fontosabb fajai: *A. oryzae:* Japánban a sör készítésére használják. *A. niger:* (fekete penész): igen elterjedt penészféleség. *A. glaucus* (bunkóspenész): az elvetett magvakat elpusztítja. *A. flavus:* az antibiotikus aspergillinsavat termeli. *A. fumigatus:* emberpathogen faj, az antibiotikus fumigatint és fumigacint termeli. *A. Z.*

aspermatismus: →*aspermia*

aspermia, *aspermatismus, ondószálcsahiány:* spermiumok és spermatogenetikus alakok teljes hiánya az ondóban. Lehet átmeneti (ac. és chr. fertőző betegségben, alcoholismusban) és végleges, pl. sugársérülésben. (→még *infertilitás,* →*sterilitás*). *Sz. Z.*

asphyxia, *fulladás:* súlyos légzési zavar, anoxiás fulladás, amely szöveti anoxiával és CO_2-felszaporodással jár, hosszabb fennállása esetén comához, légzés-, majd szívmegálláshoz vezet. (Galenusnál még pulzushiányt jelentett.) *Go. Gy.*

asphyxia foetalis: a placentán keresztül való oxygen-ellátásnak elégtelen volta, mely létrejöhet az anya hypoxaemiájában (pl.

a légzőcentrumot bénító gyógyszerek hatására), a köldökzsinór compressiójának, a méhlepény korai leválásának, a szülés elhúzódásának, placenta praeviának és egyes gyógyszeres behatásoknak (fájásfokozók túlzott alkalmazása) következtében. *Go. Gy.*

asphyxia localis *(Raynaud):* →*Raynaud-kór* *Go. Gy.*

asphyxia neonatorum: a légzés megindulásának részleges v. teljes hiánya szülés után. Előbbi esetben kapkodó, felületes légvételek mellett mély cyanosis jelentkezik *(~ cyanotica)*, utóbbiban sápadtság, alig tapintható pulzus, igen halk szívhangok *(~ pallida)*. *Go. Gy.*

asphyxia postnatalis: fulladásos rohamok órákkal v. napokkal a szülés után, aspiratio, agyvérzés v. a légző központ elégtelen fejlettsége következtében. *Go. Gy.*

asphyxia reticularis: a végtagok bőrén fellépő ágas-bogas kékesvörös érrajzolat (lues, tbc, alcoholismus, arteriolitis eseteiben). *Go. Gy.*

asphyxia symmetrica: →*Raynaud-kór*

asphyxia traumatica: a fej és a nyak cyanotikus elszíneződése a mellkas v. a has felső részének hirtelen és súlyos compressiója következtében. *Go. Gy.*

aspirantura: →*tudományos minősítés*

aspiratio, *félrenyelés:* **1.** nyál, étel, idegentestek stb. légutakba kerülése. Újszülöttek meconiumos magzatvíz ~ja gyakori, ilyenkor a bronchusokban a meconiumból származó szarulemezek és szőrszálak mutathatók ki. Csecsemők csukamájolaj ~ja is előfordul. Nyál ~ főleg köhögésre nem képes betegeken, (bordatörés, tüdőműtétek stb.) fordulhat elő *(suffocatio, corpus alienum laryngis, tracheae)*. — **2.** A mellkassebészetben gyakran alkalmazott beavatkozás, melynek segítségével a mellkasban felgyülemlett exsudatumot, transudatumot v. vért eltávolítják. Történhet zártan, amikor a levegő visszaáramlását megakadályozzák, v. nyílt módon, amikor a leszívott folyadék helyére levegőt áramoltatnak (→*thoracocentesis*). Az ~ másik formája, amikor a légutakban meggyűlt váladékot szívják le a szájon át bevezetett katéteren, intratrachealis csövön v. tracheostomán át.

R. Gy.—B. I.

aspiratio alae nasi: az orrszárnyak összeszippantása belégzéskor az orrbemenetet körülvevő porcok veleszületett gyengesége v. az introitus nasi szerzett szűkülete következtében. *Ré. Gy.*

aspiratio corporis alieni: idegentest belégzése. Leggyakoribb csecsemőkön és kisgyermekeken, akik hajlamosak mindent szájba venni, s a játékul adott tárgyak a szájból nevetés, sírás, elesés alkalmával a légcsőbe juthatnak. Öntudatlan állapotban (részegség, centralis laesio), v. mesterséges táplálás során is kerülhet idegen anyag a légcsőbe és fulladásos halált okozhat.

F. V.

aspiratio sanguinis: vér beszívása a légutakba. Sérülésekkel kapcsolatosan gyakori a sérült eszméletlen állapotában. Mellkasi lövési sérülések v. egyéb, a tüdőt és mellkasi ereket érő sérülés, úgyszintén koponyaalapi törés esetén gyakran a halál oka (fulladás). Széteséssel járó tüdőfolyamatok (gümőkór, daganat) a tüdőbeli erek arrosiója következtében vezethetnek ~hez.

F. V.

aspiratiós fertőzés: →*aerogen fertőzés*

aspiratiós pneumonia, *nyelési pneumonia:* a bronchopneumonia sajátos formája, amelyet valamilyen szilárd v. folyékony anyag aspiratióját követő bronchus-elzáródás és a megfelelő tüdőterület elégtelenné válását *(atelectasia)* követő másodlagos fertőzés hoz létre. (→még *pneumonia*)

D. L.

aspiratiós szellőztetés: helyiségek szívás útján történő légcseréje. Csak mellékhelyiségek, konyhák, mérgező és káros anyagokkal foglalkozók munkahelyeinek levegőjét helyes így kicserélni. Lakószobákban és egyebütt azért nem kívánatos az ~, mert a kiszívott levegő helyére a mellékhelyiségekből szennyezett levegő kerülhet.

J. E.

aspirator: olyan eszköz, melynek segítségével folyadékot v. levegőt lehet szívni. A legegyszerűbb tű- és rekord-fecskendő közbeiktatott kétirányú csappal. A *Potain*-féle ~ szelepes fecskendő, melynek segítségével egy palackban vacuumot lehet létesíteni és ezt kötik össze a mellüregbe vezetett tűvel. Mellkasi sebészetben nélkülözhetetlen a hosszabb időn keresztül folyamatosan működő ~, mely a tüdő postoperatív tágulását biztosítja. Különösen fontos tüdőresectio után a tüdő sérült felszínén keresztül a mellüregbe áramló levegő állandó elszívása. Ez történhet vízlégszivattyú segítségével v. elektromos szívókészülékkel. Nagyobb mellkassebészeti osztályokon központi szívómotor szolgáltat több (10—15) leágazáson keresztül állandó szíváslehető-

séget. A szívóberendezés és a beteg mellkasából leágazó csövek közé gyűjtőpalackot és a nyomást szabályozó berendezést kell iktatni. Általában 15—25 cm vízoszlopnak megfelelő subatmospherikus nyomást és percenként 1,5—2 liter levegő volumen elszívást alkalmaznak. A műtőkben rendszerint egyéni elektromos elszívó motor használatos. *U. I.*

Aspirin: →*acidum acetylsalicylicum*

Aspirin-allergia: Aspirin bevétele után bizonyos idővel kialakuló túlérzékenységen alapuló állapot, mely főleg asthmás betegekben gyakori. Hányás, hasmenés, dyspnoe, asthmás roham, urticaria, Quincke-oedema, rhinitis lehetnek a tünetei. *Br. P.*

aspiritudo: az →*urticaria* elavult, még Celsustól származó neve.

asporogen: spórát nem képező mikroorganizmus. A baktériumok túlnyomó része ~. *A. Z.*

Assam-láz, *Kala-Azar, splenomegalia tropica, Dum-Dum-láz, visceralis leishmaniosis, fekete betegség:* a reticulum sejtek chronikus, *Leishmania Donovani* által okozott megbetegedése. A trópusokon fordul elő. Terjedése vektorok útján (phlebotomus légy) történik. Tünetei: láz, lépmegnagyobbodás, fogyás, nyálkahártya vérzések (véres széklet), a bőr feketés pigmentatiója. A vérképben anaemia, leukopenia, thrombopenia, hyperproteinaemia és paraproteinaemia (pozitív SIA próba). Diagnosisa az ún. Leishmann-Donovan test kimutatásával történik (a lép, a máj, a nyirokcsomók reticularis sejtjeiben kör, tojás v. körte alakú 2—4 mikron nagyságú testecske észlelhető, benne sötétre festődő magszerű képlettel). Prognosis: kezelés nélkül 90%-ban halálos. *Th.:* antimon-készítmények. (aethylstibamin, Neostibosan, Stilbamidin, Pentamidin). Praeventio: jó higienia, rovar-irtás. *J. E.*

assanatio, *sanitatio, sanatio, asszanálás:* a környezethigienés viszonyok rendezése, megjavítása a kedvező életfeltételek biztosítása érdekében. *J. E.*

assimilatio, *áthasonítás, építő anyagcsere:* az élő szervezet molekuláinak felépítése. Az ~ szempontjából az élőlények három csoportra oszthatók. Az első csoportba azok tartoznak, amelyek testállományukat és a számukra szükséges összes szerves anyagokat szervetlen anyagokból képesek felépíteni (autotroph élőlények). A második csoportba azok tartoznak, amelyek az autotroph élőlények által felépített szerves anyagokat használják fel testanyagaik felépítéséhez és életfolyamataikhoz (heterotroph élőlények). A mixotroph élőlények az ~ mindkét módjára képesek a külső körülményektől függően. Az autotroph szervezetek két csoportra válnak aszerint, hogy az ~hoz szükséges energiát honnan veszik. A napfény energiáját hasznosító élőlények építő anyagcseréje az ún. *photosynthesis.* A szervetlen anyagok oxidatiója alkalmával felszabaduló energia segítségével végbemenő építő anyagcsere a *chemosynthesis.*

A *photosynthesis.* A chlorophyll-tartalmú növények a talajból felvett vízből és a levegő széndioxydjából egyszerű cukrokat építenek fel. Ezen cukrok átépítéséből és a felvett nitrogen-tartalmú vegyületekből képesek a számukra szükséges minden más szerves vegyületet, így fehérjéket is, felépíteni. A photosynthesis folyamatát a következő sematikus képlettel lehet kifejezni:

$$6\,H_2O + 6\,CO_2 + 674 \text{ kg kalória} = C_6H_{12}O_6 + 6\,O_2$$

Tehát 6 molekula széndioxydból és 6 molekula vízből 6 molekula oxygen szabaddá válása közben egy molekula hexose keletkezik. Minden egyes gramm-molekula — tehát 180 g cukor — synthesise alkalmával 674 kg kalória napfényenergia kötődik meg kémiai energia formájában. Tehát a photosynthesis folyamatához nélkülözhetetlen a napfény, méghozzá elsősorban a spektrum sok sugárzó energiát tartalmazó vörös sugarai. A photosynthesis szervei az emberi vérfestékhez hasonló összetételű, chlorophyllnek nevezett, zöld festékanyagot tartalmazó színtestek, az ún. chloroplastok.

Chemosynthesis. Egyes baktériumok, szervetlen v. ritkábban szerves anyagok oxidatiójával szabadítják fel a testanyagaik felépítéséhez szükséges energiát. A gyakorlati szempontból legnagyobb szerepet játszó baktériumok a különböző nitrogen vegyületeket használják fel a chemosynthesishez. A nitrit-baktériumok ammoniát oxidálnak salétromos savvá, a nitrát-baktériumok salétromos savat oxidálnak salétromsavvá energianyerés céljából. Tevékenységük mezőgazdasági szempontból jelentős. Más baktériumok vas-, kén- stb. tartalmú vegyületek oxidatiójával nyerik a szükséges energiát. A chemosynthesis útján előállított szerves anyagmennyiség csak elenyésző hányadát teszi ki a photosynthesis útján assimilált szerves anyagoknak. — Egyes

baktériumok és a chlorophyll-tartalmú zöld növények kivételével minden más élőlény az autotroph szervezetek által felépített szerves táplálékokból pótolják testanyagaikat. A heterotroph assimilatio tehát elsősorban az állatokra jellemző. A heterotroph élőlények általában nem képesek közvetlenül beépíteni a más autotroph v. heterotroph élőlényekből származó szerves vegyületeket, hanem ezeket először egyszerű vegyületekre bontják (emésztés), ezután felszívják őket, majd saját testanyagaiknak megfelelő szerves vegyületekké alakítják át. A heterotroph élőlényeket többféleképpen csoportosítják aszerint, hogy a szerves anyag szükségletüket honnan és milyen formában fedezik. Oldott anyagokkal táplálkoznak a paraziták, amelyek élő szervezetek anyagait használják fel és a saprophyták (korhadéklakók), amelyek élettelen szerves anyagokból táplálkoznak. A szilárd falatokkal táplálkozó élőlények lehetnek herbivorák (növényevők), ill. carnivorák (húsevők), mégpedig v. élő állatokkal táplálkozók (ragadozók) v. elpusztult élőlényekkel (dögevők). Végül az omnivorák (mindenevők) állati és növényi eredetű táplálékkal egyaránt táplálkoznak. — Néhány baktérium, alga, sőt virágos növény autotroph és heterotroph módon is assimilálhat (mixotroph szervezetek). Ezek a chlorophyllt tartalmazó élőlények ui. környezetük szerves anyagait is felveszik. *(→anyagcsere, →dissimilatio)* *T. I.*

assimilatiós medence: a szűk medence egyik formája. Az utolsó ágyékcsigolya egybeolvadt a keresztcsonttal (magas assimilatio). A medence meghosszabbodik, a promontorium igen magasan van, a medencebemenet síkja igen meredek, az üreg és kimenet egyenes átmérője megrövidül. Beilleszkedési és forgási rendellenességet, a szülés elakadását okozhatja.
(Alacsony assimilatio esetén az első keresztcsigolya elkülönült a keresztcsonttól, ennek nincs szülészeti jelentősége.) *H. I.*

assistált légzés: narcosis közben a spontán légzés elmélyítése az altatókészüléken levő légzőzsák ütemes nyomkodásával. *B. I.*

Assmann, Herbert (1882—1950): német belgyógyász, königsbergi egyetemi tanár. Leírta a felnőttkori tuberculosis kezdődő szakaszában jelentkező korai infiltratumot; belgyógyászati rtg-diagnosztikával és az ízületi betegségekkel is foglalkozott. *H. G.*

Assmann-aspiratiós-psychrometer: a levegő abszolút nedvességének meghatározására szolgáló készülék. Az August psychrometertől abban különbözik, hogy a két hőmérő (a „száraz" és a „nedves") egy összenyíló fémburokba van foglalva. Ez egyfelől védi a sugárzástól, másfelől egy rugó felhúzásával működtethető turbina révén lehetségessé teszi, hogy mindkét hőmérő higanygömbje körül azonos sebességű (2—3 m/sec) légáram haladjon. (→még *August-psychrometer).* *J. E.*

Assmann-góc (rtg): korai tbc-s infiltratum, mely előszeretettel lép fel a subapicalis regióban. *D. P.*

associált bénulás: →*deviatio conjugata*

associált nystagmus: a szemtekék gyors vízszintes és ferde irányú oscillatiója, mely a felső szemhéjak óvatos emelésekor lép fel a m. orbicularis egyidejű összehúzódásával. Neurotikus egyéneken figyelhető meg (Stransky). *B. B.*

associált szemmozgások: a két szemgolyó mozgásai egymástól elválaszthatatlanok. Ez akaratunktól független. A ~ következtében a két szem látótengelye mindig egy közös pontra irányul. *B. P.*

associált vaccina: toxoidokat és baktériumos vaccinákat tartalmazó kombinált oltóanyag.

associatio: 1. *növényegyüttes, növénytársulás, növényszerkezet,* egy területen egymáshoz alkalmazkodott növények összessége. Rendszerint minden növényegyüttesnek egy sajátos állatközösség *(zoocoenosis)* felel meg. — 2. A normális szemmozgások sajátsága, amelynek következtében a két szem látótengelye közös pontra irányul. — 3. *képzettársítás,* az associatiós psychologia alapfogalma. Bizonyos psychologiai jelenségek (érzéklet, képzet, gondolat) között kialakult kapcsolat, melynek következtében az összekapcsolt tagok egymást felidéző tendenciát nyernek; az emlékezés alapja. Kialakulásának feltétele a térbeli, időbeli contiguitas (érintkezéses ~), a psychologiai jelenségek hasonlósága (hasonlósági ~), ill. ellentétes volta (kontrast ~). A kapcsolat szilárdságának tényezői: az érintkezés gyakorisága (frekvencia elve), az érintkezés időbeli közelsége (recencia elve) stb. *Pavlov* az ~t a feltételes reflexeknek megfelelő idegkapcsolatok kialakulásával magyarázza. — 4. genetikailag különböző jellegek gyakoribb együttes előfordulása, mint véletlenszerűen várható lenne egy populációban; pl. O-vércsoport és duodenalis ulcus.

T. I.—K. L.—Gy. B.

associatiós centrum: a régebbi nomenklatúra szerint azon agykérgi mezők, melyek közvetlenül sem a mozgató, sem az érző functiókkal nincsenek összeköttetésben. *B. P.*

associatiós pálya: ugyanazon oldali agyrészek egymással analog részeit összekötő neuron-rendszer. Az agykéregben a felszínnel párhuzamosan futó, közeli összeköttetéseket teremtők az associatiós rostok, a távolabbi kapcsolatokat létesítők a fehér állományban haladó ~k. *T. I.*

associatiós psychologia: általában minden olyan elméleti rendszer, mely az associatiót tekinti a psychologia alapfogalmának, és ennek alapján értelmezi a lelkiélet törvényszerűségeit. Az angol empirikus filozófiai iskola teremtette meg (17—18 sz.). Az elnevezés: „associatio idearum" J. *Locke*-tól származik. Az associatio törvényét D. *Hume* fogalmazta meg, és D. *Hartley* építette ki rendszerré. Virágkorát a 19. sz.-ban élte; J. *Mill* egyedül a tér-idő érintkezésen alapuló associatióra építi fel, mechanikai modellek alapján. Fia, J. *St. Mill* apja lelki mechanikája helyett kémiai analógiát használ. H. *Spencer Darwin* hatására a fejlődéstani szempontot érvényesíti, pl. az ösztönöket szerzett associatiók öröklődésével magyarázza. H. *Helmholtz* és W. *Wundt* a kísérleti psychologiát is az associatio fogalmára alapozza. *Pavlov* az időleges idegkapcsolat fogalmában találja meg a feltételes reflex és az associatio közös physiologiai mechanizmusát. A →*behaviorismus* is az inger-reakció kapcsolat sémájában gondolkodik. Az ~ és általában a mechanikus kapcsolatfogalom ellen az alaklélektan intézett éles támadásokat. *K. L.*

associatiós reakció-idő: meghatározott inger feltűnése, és az associatív verbális válasz megkezdése közötti idő. Faktorai: *a)* az associatiók szilárdsága, *b)* versengő associatiókkal való interferentiák, *c)* személyi tényezők; gyakorlás, beállítódás csökkenti, érzelmi hangsúly, konfliktus általában növeli. Azonos feltételek esetén hosszabb a szabad, mint a kötött associatiónál. *K. L.*

associatiós sejt: azok a sejtek, melyek a különböző idegpályákat felépítő neuronok között kapcsolatokat hoznak létre. *T. I.*

associatiós test: olyan psychologiai vizsgáló eljárás, melyben a vizsgált személy associatióinak bizonyos sajátosságai alapján egyéni sajátosságok felismeréséhez jutnak el. Legelterjedtebb típusa szabad associatiós felépítésű: meghatározott hívószóra a lehető leggyorsabban az első felötlő szót kell válaszolni. Ha a hívószó a vizsgált személynél konfliktust érint, reakciója a többi közömbös szavakra adott reakcióktól eltérő lesz. (Pl. meghosszabbodott reakciós idő, a hívószó félreértése, ismétlése, érzelmi reakciók, pl. meglepetés, mosoly stb. lépnek fel. A válaszszó jellege is megváltozik; gyakori a szóbefejezés, asszonancia.) Igen elterjedt *Jung* 100 hívószóból álló ~je „tudattalan" komplexumok felderítésére. Hasonló eljárást alkalmaznak bűnök leleplezésére is. Az ún. „projectiv" testek, mint pl. a *Rorschach* vagy a *Thematic Apperception* test, szintén az associatiós válaszok értékelésén alapulnak. *K. L.*

assyrláb: előre történő lábficam, amely a lábfej és sarok előre csúszása miatt az ókori asszír rajzokon látható stereotyp lábtartásra emlékeztet. *B. I.*

asszanálás: →*assanatio*

asszisztens: →*egészségügyi középkáder*

AST: →*antistreptolysin*

astasia: állási képtelenség. Organikus elváltozásoknál (pl. frontalis lebeny bántalmazottságánál) is észlelhető, de legtöbbször organikus okok nélkül, ép motorium mellett látjuk. Leggyakoribb hysteriában, de előfordul kényszer-neurosisban is (a beteg azt hiszi, ha feláll, valami nagy baj éri őt, v. valamely hozzátartozóját) és a schizophreniában is (pl. hallucinatiók hatására). Ide sorolható a cataton stupornál észlelhető állásképtelenség is. *H. B.*

astasiás-abasiás-tünetcsoport: →*diplegia atonica congenita*

astatin, *astatium:* újonnan felfedezett, α-sugárzó radioaktív halogen-elem. Vegyjele: At, rendszáma: 85. Több izotópja ismeretes. 208 és 217 tömegszámok között, amelyek felezési ideje igen rövid: néhány óra, ill. néhány másodperc. *E. J.*

astatium: →*astatin*

astaxanthin: alacsonyabb rendű állatok látósejtjeiben levő fotosensibilis festékanyag. *B. B.*

asteatosis, *xerosis cutis:* a szaruréteg nagyfokú zsírtalanságán alapuló kórkép. Száraz érdesség, enyhe hámlás, felszínes repedezés, état craquelée kialakulása, dermatitis és ekzemahajlam, viszketés jellemzi. Külső

okok gyanánt a szappanos meleg fürdőkkel való visszaélés *(dermatitis balnearis)*, bizonyos foglalkozások (mosónő), belső okok gyanánt a faggyútermelés élettani lecsökkenése az öregkorban, exsiccatióval járó betegségek, diabetes, cachexia szerepelnek. Az ichthyosis szabályszerű kísérője. *Be. K.*

asteleoplastica: a *szabad átültetés* ritkábban használt megjelölése.

astereognosia, *stereoagnosia, astereognosis:* tárgyak tapintás útján való felismerési képtelensége megtartott elemi sensibilitás mellett. A beteg a kezébe adott tárgyat tapintás útján nem ismeri fel, nem tudja megmondani consistentiáját, nagyságát, alakját. Rátekintve azonnal helyesen felismeri. Tulajdonképpen tactilis agnosia. Az alsó parietalis vidék laesióinál fordul elő. Az is lehetséges, hogy a tárgy egyes tulajdonságainak (alak, nagyság, consistentia stb.) felismerése (tehát az ún. primaer identificatio) megtartott, csak az egész felismerése (az ún. secundaer identificatio) hiányzik. Mindkét esetben ~ról beszélünk. *H. B.*

astereognosis: →*astereognosia*

asternia: a szegycsont hiánya (fejlődési rendellenesség).

asteroid testek, *Schaumann-testek: lymphogranulomatosis benigna* „tuberculoid granulomáinak" óriássejtjeiben található csillag alakú elmeszesedett szemcsék, zárványok. *Be. K.*

asthenia: erőtlenség, gyengeség, kimerültség.

astheniás alkat: →*alkat*

astheniás diabetes, *sovány diabetes, insulinérzékeny diabetes, insulinhiány-diabetes:* olyan cukorbetegség, melyre a fiatal kor, astheniás alkat, arteriosclerosis hiánya, hypoglykaemiára és acidosisra való hajlam, insulinérzékenység, változó vércukor jellemző. A betegek vérében insulin nem mutatható ki; az orális antidiabeticumok hatástalanok. A stheniás típusú diabetes ellentéte *(Schmidt* elnevezése). *M. I.*

astheniás obstipatio: →*atoniás obstipatio*

astheniás psychopathia: az astheniás személyiség reakció túlzott volta, amely az egyént a külvilággal állandó összeütközésbe sodorja és az élettől szinte teljesen elfordulttá teszi. *H. B.*

astheniás személyiség-reakció: hajlam hyperaesthesiára, erőtlenségre, visszavonulásra, csalódottságérzésre, enyhe depressiv alaphangulatra, resignatióra (célfeladás). Általában introversio. *H. B.*

astheniás típus: →*alkat*

asthenia tropicalis anidrotica, *tropical anidrotical asthenia:* az előzőleg a „*prickly heat*" nevű trópusi betegségen átesett és a trópusok erős napsütésén dolgozó fehérbőrűek verejtékezési zavaroktól kísért rohamszerűen beálló eszméletlensége. *Be. K.*

asthenicus: →*thorax paralyticus*

asthenopia: gyengelátás. Klinikailag a közelbenézés gyengesége. Tünetei: fejfájás, gyors fáradás. ~ *accomodativa:* nem corrigált hypermetrop szemeken jelentkező gyengelátás. ~ *conjunctivalis:* kötőhártyagyulladáskor jelentkező látászavar (égés, elhomályosodás). ~ *muscularis:* convergentia gyengeség, heterophoria (főleg verticalis eltérés) okozta látásgyengeség. ~ *nervosa:* idegi vegetatív dysfunctio, neuralgia supraorbitalis, orr-mellüregi megbetegedés, fogfájdalom váltja ki. ~ *retinalis:* a perceptio fáradása. *B. B.*

asthenospermia: a spermiumok mozgékonyságának csökkenése (hypokinesis); általában oligo-, ill. hypospermiával jár együtt. Oka bizonytalan; következménye a fertilitás csökkenése. Kezelés megoldatlan. *Sz. Z.*

asthenuria, *isosthenuria:* a vese hígító, ill. koncentráló képességének megszűnése. Az ~s vizelet fajsúlya állandó (kb. 1010), tehát egyezik a glomerulus-filtratum, ill. fehérjementes plasma fajsúlyával. A hígabb, ill. töményebb vizelet készítése a tubulusok munkaképességének függvénye. ~ esetében a tubulusok osmotikus munkája a legkisebb. Az ~ elnevezés a functionalis vesediagnosztika megalapítójától Korányi Sándortól származik, ki a vizelet molaris koncentrációját fagyáspontcsökkenéssel határozta meg. ~ esetében a vizelet fagyáspontcsökkenése a plasmáéval egyezik (−0,56°). A fagyáspontcsökkenés helyett egyszerűsége miatt a fs.-meghatározást használjuk a vizelet koncentrációjának a meghatározására. A normális vizelet fs.-a 1001—1035 között változik. ~ban a két szélső érték egymáshoz közeledik. Egyéb differentiáltabb és modernebb vizsgáló módszerek a következők: a tubulusok kiválasztó képességének csökkenését a phenolvörös próbával is vizsgálhatjuk. A clearance-methodusok a glomerulus filtratióról (inulin, kreatinin →*clearance*), valamint a vese vérellátási zavarairól (PAH-clearance) adnak felvilágosítást. A vizeletüledék vizsgálata a vesebetegség anatómiai értelemben vett alakulásáról, a nephritis gyógyulásá-

ról, ill. chronikus *nephritis*be való átmeneteléről pontosabb felvilágosítást ad. A clearance vizsgálatból az állapítható meg, hogy milyen a vese összfunctiója, de csak a vesefunctio 10%-nál nagyobb csökkenését jelzi. *Br. P.*

asthma: rohamokban jelentkező nehézlégzés. Leggyakrabban cardialis vagy bronchialis eredetű. Így beszélünk →*asthma bronchiale*ről, →*asthma cardiale*ről. *Br. P.*

asthma aequivalensek: az asthmás rohammal egyidejűleg v. az egyes rohamok közötti időben fellépő jelenségek. Ugyanazok az allergenek okozzák, mint magát az asthmát. *Br. P.*

asthmaallergenek: →*asthma bronchiale*

asthma bronchiale: 1. rohamokban jelentkező nehézlégzés, melyet dyspnoe és később tüdőtágulás kifejlődése jellemez. Lehet allergiás és nem allergiás eredetű. Az *exogen allergiás* ~t inhalatiós-, táplálkozási-, gyógyszer-, inj.-ós és contactallergenek váltják ki. Az *endogen allergiás* ~s roham kiváltásában parazita eredetű antigenek, a testben képződő anyagcseretermékek, autotoxinok, testidegen depôt anyagok és mikrobák (infectasthma) szerepelnek. Az *exogen, nem allergiás* ~t fizikai és kémiai anyagok (hőhatás, histamin stb.), az *endogen, nem allergiás* ~t idegi (psychogen stb.), vegyi (hormon, autotoxin stb.) és keringési okok váltják ki. A rohamok a kis bronchusok körkörös sima izomzatának görcse, azok nyálkahártyaduzzadása és a bő váladékképződés következtében jönnek létre. Chr. esetben a bronchusok falának megvastagodását, a kis erek gyulladását lehet megfigyelni. A nyákban eosinophil sejtek, Charcot—Leyden kristályok, Curschmann spiralok mutathatók ki.

Jellemzője az ~s roham: megerőltető köhögés, melyet dyspnoe követ. A kínzó légszomj leküzdésére az ülőhelyzetben levő beteg a légzési segédizmait is igénybe veszi. A légzés, különösen a kilégzés hangos sípoló. A nyaki vénák kiduzzadnak, a beteg cyanotikussá válhat, a mellkas légzési kitérései kicsinyek. A mellkas felett kopogtatáskor doboz-hangot, hallgatódzáskor hangos alaplégzést, megnyúlt kilégzést, sípolást, búgást lehet hallani. A roham oldódása után a beteg bőven ürít hígabb, eosinophil-sejteket tartalmazó köpetet. A vérben eosinophilia mutatható ki. A rohamok jelentkezése és fennállási ideje változó. A hosszantartó rohamot status asthmaticusnak nevezik. Az ~ hosszabb fennállásakor emphysema jön létre. Rtg: hosszú idő óta fennálló ~nál világos tüdőmezők, extrem mélyen álló, lapos rekeszek láthatók, minimális légzőmozgásokkal. →*Bronchographia* alkalmával a kontrasztanyag rendesen nem jut be a kisebb bronchuságakba. Gyógyítása specifikus antigennel való desensibilizálás, góceltávolítás. Az ~s roham megszüntetésére: bronchus görcsöt oldó gyógyszerek, ACTH v. cortisonszármazékok. *Br. P.*

2. Sebészi kezelése (mely vitatott módszer és nem igen használatos), a tüdőkapu vagus rostjainak és a sympathicus II.—V. ganglionjainak átvágása mindkét oldalon. A thoracalis vegetatív idegrendszer ezen sebészi eljárásnak kidolgozása *W. Braunecker*, R. H. *Smithwick*, A. V. *Visnyevszkij* nevéhez fűződik. Az élettani alapjait L. *Miscall*, és E. *Rovenstine*, dolgozta ki. *U. I.*

3. a genetikai vonatkozás még tisztázatlan; ismertek domináns előfordulások, de a penetrancia esetleg csak 40%-os. *Gy. B.*

asthma cardiale, *szív-asthma:* rohamokban jelentkező nehézlégzés, mely többnyire éjjel lép fel, a beteget álmából felriasztja és súlyos fulladásos tüneteket okoz. Oka többnyire a szív bal kamrájának elégtelensége, főleg koszorúér elmeszesedés, magas-vérnyomás betegség következményeként. A roham enyhe esetben percekig, súlyos esetben órákig is eltarthat, s olykor tüdővizenyőbe megy át. Kialakulásának mechanizmusa még ma is bizonytalan. Egyes elméletek szerint mechanikus okok szerepelnek (a bal kamra nem tudja a beáramló vért továbbítani, ezért mögötte pangás keletkezik), mások szerint kémiai tényezők szerepelnek a légzőközponton és más chemoreceptorokon keresztül. Újabban idegi reflexmechanizmusok jelentősége került előtérbe. Rtg-képén: bronchopneumoniás beszűrődéseket utánzó kis v. durva gócos pangásos beszűrődések láthatók, elsősorban a középső tüdőmezőben. Megfelelő therapia esetén az elváltozás gyorsan eltűnik. *Th:* a légzőközpont izgalmának csökkentése (morphin), a szív erejének támogatása (strophantin), a tüdő-oedema ellen venaesectio, hypertoniás dextrose, esetleg tracheo-bronchialis leszívás. *G. Gy.—D. P.*

asthma cigaretta: →*Belladonna*

asthma elleni belégző készülék: asthma bronchiale therapiájában használatos segédapparátus, mellyel az elporlasztott gyógyszer közvetlenül a légutakba juttatható.

Zsebapparátusok, oxygeninhalatiós készülékek formájában alkalmazzák. (→*gyógyszerporlasztók*) *Br. P.*

asthma melanodermicum: az asthma bronchiale azon alakja, amelyben a rohamokat követően a bőr megbarnul. *Be. K.*

Asthmamid: →*antiasthmatica*

asthma nasale: endonasalis elváltozásokból (deviatio septi nasi, polypositas, sinusitisek, nyálkahártya-túlérzékenység) kiinduló reflex-neurosis. A kiváltó ok megszüntetésével az esetek nagy részében gyógyul. *Ré. Gy.*

asthma thymicum: újszülött és kisgyermekkorban jelentkező — főleg éjszakai — gyakran halállal végződő nehézlégzéses roham. Oka ismeretlen; egyesek szerint a status thymicolymphaticus részjelensége. Kezelésében antiasthmaticumok, mellékvesekéreg készítmények, O_2-belélegeztetés jön szóba. *Br. P.*

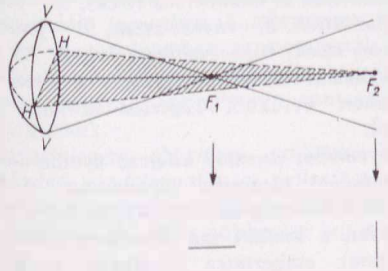
asthmogen zona: a sensibilizált orrnyálkahártya nagyfokú irritabilitása, mely a nasopulmonalis reflexíven keresztül asthmás rohamot okozhat. A reflexív megszakításával tünetmentesség hozható létre. *Br. P.*

Asthmolysin: →*antiasthmatica*

astigmatismus: →*astigmia*

astigmia, *astigmatismus:* fizikailag optikai leképezési hiba. Két fajtája ismeretes. A *ferdén beeső sugarak ~ja* akkor jön létre, ha a gömbi lencsét ferdén érik a tárgypontból kiinduló fénysugarak, a *görbületi ~* pedig akkor, ha a lencse görbületi sugarai az egyes irányokban különbözők. Az ~ következtében a pontszerű tárgy képe sávvá húzódik szét, így a kép mindig torzított.

Szemészetben azt jelenti, hogy az egy pontból eredő sugarak nem egyesülnek a képen

Astigmiás szem fénytörése

A cornea vertikális *(V)* görbülete nagyobb, mint a horizontális *(H)*. A vertikális sugárnyaláb az F_1, a horizontális az F_2 pontban egyesül. Ennek folytán a vertikális sugárnyaláb az F_2 pontban függélyes, a horizontális sugárnyaláb az F_1 pontban vízszintes pontsort alkot

is egyetlen pontban, hanem széthúzódnak az ideghártyán. Éles kép tehát nem jelentkezik.

~ regularis: direct és invers ~ aszerint, hogy a törőerő a függőleges v. vízszintes tengelyben erősebb. Megkülönböztetünk egyszerű és összetett myop, ill. hypermetrop, valamint *kevert ~t* (~ mixta). Cylinder-üvegekkel javítjuk. Egyenetlen felszínű cornea ~ja szabálytalan.

~ retinalis: a szem feloldó képessége egy meghatározott szög alatt nagyobb, mint egyéb szög alatt, jóllehet a gyors, rövid észlelés alkalmával a szem nem mozdul el, és a szaruhártya v. lencse ~ja is kizárható. A látási optotypek felismerésénél is szerepe van. *E. J.—B. B.*

astigmometer, *astigmatoscop: astigmia* fokának meghatározására alkalmas készülék. Leghasználtabb a Haag—Streit- és a Sutcliffe-féle ~. *B. B.*

astomus: fejlődési rendellenesség, a szájnyílás hiánya.

astragalectomia: a talus (ugrócsont) eltávolítása.

astragalus: talus (ugrócsont).

astraphobia, *astrapophobia:* kóros félelem erős fénytől, villámlástól. Neurotikusoknál fordul elő, de „organikus" alapon is felléphet, pl. retinalis betegségeknél, egyes szerzők szerint a mesencephalikus trigeminus laesióinál. *H. B.*

astrapophobia: →*astraphobia*

astroblast: az astrocyta (macroglia) cytologiai fejlődésében a teljes érettséget megelőző fázisban levő sejtforma. *H. B.*

astroblastoma: az astrocytoma alcsoportja, relatíve jóindulatú daganat. Önálló histológiai formában nem fordul elő. *Z. L.*

astrocyta, *macroglia:* az idegszövet támasztószövetének legfontosabb eleme, melynek nyúlványai csillag alakban futnak széjjel a cytoplasma-testből (innen az astrocyta elnevezés). Macroglia-sejtnek is nevezik, mert nagyobb, mint a másik két *(oligo- és microglia-sejt)* gliasejtforma. Valószínűleg elsősorban az idegsejtek táplálásában jelentős. Az idegszövet pusztulása esetén felszaporodásával és rostképzésével hiánypótló szerepet is betölt. *H. B.*

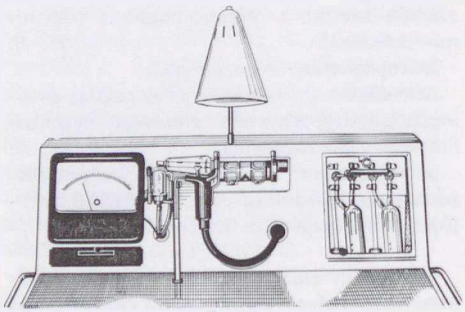
astrocytoma, *csillagsejtdaganat:* 20—40 év között, de gyermekkorban is jelentkező, s akkor többé-kevésbé jóindulatú glioma. Az összes agydaganatok kb. 8—10%-a. Infiltratív, invasiv tumor, mely gyakran (főleg a kisagyban) cystosus. Az astrocytoma

csoportba tartozónak számítják (Kernohan) az astroblastomákkal együtt a glioblastomákat is. Az astrocytomának nevezett daganatok ezen csoport I., II. fokozatának — a relatív jóindulatú fokozatoknak — felelnek meg. Legjobb indulatú a kisagyban keletkező cystás ~, mely általában radikálisan eltávolítható és évtizedeken keresztül is tünetmentes maradhat. A polaris elhelyezkedésű supratentorialis ~k gyakorlatilag teljesen eltávolíthatók. Megfelelő műtét hosszú túlélést biztosít. Postoperatív rtg-sugárzásra szorul. (→még *intracranialis daganatok*). *Z. L.*

astrophobia: beteges félelem a csillagoktól és a világűrtől.

astrosphaera: →*cytocentrum*

Astrup-készülék: elektronikus vér-gázanalitikai berendezés. A vér aktuális pH értékének meghatározása mellett, a vérben oldott széndioxyd és különleges elektródával oxygengáz partiális nyomásának mérésére alkalmas. Ezekkel az adatokkal a vér savbázis állapota jellemezhető. A készüléket mikrokivitelben is gyártják. (Astrup Micro Equipment), mellyel a fenti vizsgálatok 100—125 mikroliter vérből végezhetők el. *Ho. E.*

Astrup-készülék

Astwood, Edwin Bennet (1909—): amerikai belgyógyász, bostoni egyetemi tanár. A pajzsmirigy működését csökkentő anyagokkal kapcsolatos kutatások fűződnek nevéhez. *H. G.*

ásványi anyagcsere: ásványi anyagok, a szervezet felépítéséhez és működéséhez szükséges kationok és anionok: kalium, natrium, calcium, phosphor, jód, vas, mangán, cobalt, réz, magnesium, chlor forgalma (felvétel, felhasználás, raktározás, kiürítés stb.) a szervezetben. *M. I.*

ásványvíz: az a természetben előforduló víz, amely literenként legalább 1 g oldott sót, vagy valamely biológiailag aktív anyagból meghatározott mennyiséget tartalmaz, vagy amelynek évi középhőmérséklete forrásvíz esetében 20, fúrott kút esetében 25 °C-nál magasabb. Az ~ elnevezés használatának engedélyezését a 4/1966 (VII. 6) Eü. M. rendelet szabályozza. E rendelet felsorolja mely anyagokból, legalább milyen mennyiségnek kell a vízben literenként jelen lenni ahhoz, hogy akkor is ~-nek legyen nevezhető, ha a benne oldott sók összmennyisége kevesebb, mint 1 g. Ezek a következők: szabad szénsav 1000 mg, lithium ion 1 mg, strontium ion 10 mg, bárium ion 5 mg, ferro ion 10 mg, alumínium ion 20 mg, mangán ion 10 mg, bromid ion 5 mg, jodid ion 1 mg, fluorid ion 2 mg, hydrogenarsenat ion 1,3 mg, hydrogenphosphat ion 1 mg, sulfid ion 1 mg, metabórsav 5 mg, metakovasav 50 mg, rádium emanacio 1 millimikrocurie, radium ion 10^{-9}. Az ~ek egy részét üdítő asztali vízként, másrészét →*ivókúrában* vagy →*fürdőkúrában gyógyvízként* használják. A fenti rendelet szerint *gyógyvíz* az olyan ~, melynek gyógyhatása van. A ~eket ma a bennük oldott ionok szerint nevezzük. A névben a fent felsorolt különleges alkatrészeken kívül a 20 egyenérték %-on felüli mennyiségben jelenlevő ionok szerepelnek. A ~-ek összetételét a → *Kurlov-féle képlet*tel is jellemezni lehet. A hazai ~eket oldott alkatrészeik szerint tíz csoportba sorolhatjuk. 1. →*egyszerű hévízek*, 2. →*egyszerű szénsavas vizek*, 3. →*alkalihydrogencarbonatos vizek* (alkalikus vizek), 4. →*calcium-magnesium hydrogencarbonatos vizek* (földes—meszes vizek), 5. →*chloridos vizek* (konyhasós vizek), 6. →*sulphatos vizek* (keserűvizek és Glaubersós vizek), 7. →*vasas arzénes vizek*, 8. →*kénes vizek*, 9. →*jódos—brómos vizek*, 10. →*radioaktív vizek*. *S. Ö.*

asyllabia: állapot, melyben a beteg a felismert betűkből képtelen szótagot alkotni.

asymbolia, *asemia:* kifejező symbolumok jelentésének megértési képtelensége. A beteg nem érti meg az irott v. nyomtatott szót (alexia), a kiejtett szó jelentését (sensoros aphasia), embertársa mimikáját v. gesticulatióját (sensoros amimia), a zenét (amusia). Ide tartozik még az astereognosia. Van fájdalom ~ is, ami inadaequat válasz v. közöny fájdalomkeltő ingerek iránt. A veszély ~ a veszélyes helyzetek fel nem ismerése. ~nak tekintik az apraxia legössze-

tettebb formáit is. A hátsó parietalis, elülső-alsó occipitalis, a hátsó-felső temporalis területek együttes pusztulásánál észlelhető. Ritkán súlyos neurotikusoknál, schizophreniában is észlelhető. Súlyos oligophreniában nem alakulnak ki symbolfunctiók. Ily esetben primaer ~ról beszélünk. — Az ~ megjelölést *Finkelburg* használta először (1870). Újabban inkább *asemiá*ról beszélnek (sema - jel). *H. B.*

asymmetria laryngis: a hangrés többékevésbé ferde helyzete, amely főként phonatiónál figyelhető meg. A pajzsporc lemezeinek egyenlőtlen fejlődése következtében létrejövő állapot. *Ré. Gy.*

asymmetrikus szénatom: a szerves vegyület olyan szénatomja, amelynek mind a négy vegyértékéhez más atom v. gyök kapcsolódik. Az ~ot tartalmazó vegyületeknél lép fel az *optikai isomeria*. Ha egy vegyület *n* ~ot tartalmaz, akkor 2^n optikai isomerje lehetséges. *S. F. B.*

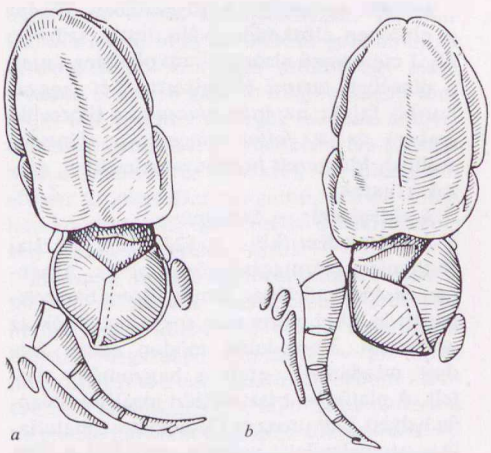
asynchronia: egyidejűség hiánya. Pl. ugyanazon izom egyes rostjai az összehúzódás kapcsán pillanatnyilag különböző feszülési állapotban vannak, ami az izom egészének egyenletes feszülését biztosítja és a fáradékonyságot csökkenti. *B. P.*

asynchronismus (Gutzmann): a mellkasi és hasi légzés között beszéd alkalmával fennálló fiziológiás ritmuskülönbség. Nyugalmi állapotban a mellkasi és hasi légzésgörbék egyidejű kitérésre utalnak, a beszéd megkezdésekor a mellkasi légzés intenzitása növekszik, s még emelkedik, amikor a hasi légzés görbéje már esik. *Ré. Gy.*

asynchron kisülés: az ingerlékeny szövetek egyes egységeinek alternáló erősségű és frekvenciájú *ingerülete*. A szervezeten belül pl. ugyanazon izomban az izomrostok különböző csoportjainak synchron ingerülete (összehúzódása) egyenletes contractióvá összegeződik. *B. P.*

asynclitismus, *obliquitas:* szülészeti beilleszkedési rendellenesség, a nyílvarrat nem a bemenet harántátmérőjében, hanem előtte, v. mögötte van. Oka többnyire lapos medence.

~ *anterior, Naegele-f. obliquitas, mellső falcsonti beilleszkedés:* a nyílvarrat a promontoriumhoz kerül közelebb. Nem kedvezőtlen, mert a keresztcsont vájulata lehetőséget ad a rendellenesség correctiójára. ~ *posterior, Litzmann-f. obliquitas, hátsó falcsonti beilleszkedés:* a nyílvarrat a symphysishez kerül közelebb. Kedvezőtlen, mert a mellső falcsont a symphysisen fennakadhat. *H. I.*

Asynklitismus a: Mellső falcsonti beilleszkedés
b: Hátsó falcsonti beilleszkedés

asynergia: a mozgások egyes komponenseinek coordinatio-zavara. A cerebellaris mozgászavarok legáltalánosabb jellemzője. A tónuseloszlás valamely mozgás kivitele közben nem megfelelő (nem „synergetikus"), miáltal a mozgás ataxiássá, térben v. időben incoordinálttá válik. *H. B.*

asyntactikus beszéd: az aphasia egyik formája (aphasia asyntactica motorica). A beteg egyes szavakat jól ejt ki és jól is ért meg, de egész mondatot már nem tud a grammatika szabályainak megfelelő módon elmondani. Szórendi hibákat ejt, helytelen nyelvtani alakokat használ stb. *H. B.*

asystolia: a szív kamra-izomzatának tökéletlen összehúzódása (partialis ~), v. az összehúzódás teljes hiánya (totalis ~). Az első esetben a szív nem lök elég vért a keringésbe és így a szervek vérellátása romlik. Az agy vérellátásának romlása eszméletvesztést, görcsöket okozhat. A totalis ~ halálos. *G. Gy.*

aszalványmoly, *Plodia interpunctella:* a szárított gyümölcsfélék legnagyobb kártevője, de megtelepedik lisztben, dióban, csokoládéban stb.-ben is. Lepkéjének első szárnypárja ibolyás-lila. A hernyója által szött fonalak jól láthatók a vele szennyezett élelmiszeren, zsákokon. *Z. N.*

ászkák: az ember környezetében, főként a pincében élősködő, ovális testű, szürkés, kb. 1 cm hosszú alsórendű rákok. Megrágják a pincében tartott élelmiszert. Két leggyakoribb fajuk: az *érdes pinceászka* (Porcellio scaber) és a *foltos pinceászka* (Oniscus asellus). Mérgezett burgonyaszeletekkel, gázzal irthatók. *Z. N.*

Aszklepiadái: →*Aszklepiosz*

Aszklepiadész (kb. i. e. 124—56): kisázsiai (bithyniai) származású görög orvos, Athénben és Alexandriában tanult, Rómában telepedett le, ahol előtte nem sokra becsülték az orvosokat. Forradalmi módon ellene fordult mindannak, amit a hagyomány tisztelt. A platóni—arisztotelészi idealista filozófia helyett Epikurosz és Demokritosz materialista atomelméletét vallotta, nem hitt a lélek halhatatlanságában, tagadta a természet célszerűségét és gyógyító erejét („nemcsak nem segít, inkább árt"). Hippokratész elveit és gyakorlatát megtagadva a betegmegfigyelést *meditatio mortis*nak tartotta (elmélkedés a halálról), jelmondata volt: *cito, tuto et jucunde* — gyorsan, biztosan és kellemesen. Az addig divatos humoralpathologia (nedvek keveredésének hippokratészi tana) helyett a *solidarpathologia* megalapítója: a szervezet atomszerű ősrészecskékből és ezek közt levő nyílásokból (pórusokból) áll; az élet a szilárd anyagi részek mechanikus mozgása, az egészség az atomok és pórusok helyes aránya, a betegség az atomok megrekedése *(stasis, status strictus)* v. a pórusok elernyedése *(status laxus)*. Ennek megfelelően a gyógyításban v. lazítani kell a feszültséget vérlebocsátással, meleg fürdővel, gőzöléssel, olajos bedörzsöléssel stb., v. az elernyedés ellen hideg lemosást, izgató szereket, erősítő ételeket és italokat alkalmazni. Bár nem bízik a természet gyógyító erejében, mégis főként természeti gyógymódokat alkalmaz, az említetteken kívül sétálást, lovaglást, ringatást, masszírozást, böjtöt, diétát, s mindenek felett bort, (betegségek szerint különböző fajtát). A durva beavatkozásnak, heves hánytatásnak, hashajtásnak nem híve, de szükség esetén műtétet is végzett, pl. tracheotomiát (elsők közt). Számos könyvet írt, így a légzésről és érverésről, a lázas állapotról, szívbajokról, elmebetegségekről, a bor gyógyító hatásáról stb. Valamennyi elveszett. Tanítványai (Thesszalosz, Themiszon, A. Musa) némileg túlzásba vitték szimplifikáló elveit. Ők alkották a →*methodisták* iskoláját. *Be. I.*

aszklepieion: →*Aszklepiosz*

Aszklepiosz *(Aesculapius, Aesculap, Asclepios, Eszkuláp)*: Homérosz korabeli thesszáliai király, aki gyógyításairól volt nevezetes, s bekerült a görög mythologiába, az orvoslás istene lett. A monda többféleképpen beszéli el történetét. A legismertebb változat szerint Apollón belészeretett Korónisz lapütha királylányba, aki titkon az árkádiai Iszküszt (másként Khiluszt) szerette. Apollón teherbe ejtette, majd egy fehér varjúra bízta a leányt: ez mégis együtthált szerelmével, mire Apollón feketére változtatta a varjú tollát, Artemisz pedig lenyilazta a hűtlen leányt. Halála után méhéből kivágták az eleven ~t. Kheiron thesszáliai kentaur nevelésére bízták, aki járatos volt a gyógyfüvek használatában, s Apollónnal együtt orvosi tudományokra tanította az ifjút. Így lett ~ az orvostudomány megalapítója. Csodálatos gyógyításainak híre messze földre elterjedt. Művészetét gyermekei is eltanulták: Machaon sebész lett, Podaleirios belgyógyász, két leánya, Panakeia és Hügieia a gyógyszerkészítés és az egészségügy művelői. ~ holtakat is életre keltett, ezért Hádész panaszt emelt ellene Zeusznél: ellopja tőle a holtakat, még hozzá nagy pénzjutalom fejében. (Első tiltakozás a mértéktelen orvosi honorárium ellen!) Zeusz villámával lesújtott ~ra, utóbb azonban feltámasztotta — hiszen Apollón fia volt —, ekkor lett isten belőle. Kígyóval és jogarral szokták ábrázolni. ~ vedlés útján évente megfiatalodó kígyó a gyógyulás és az örök élet szimbóluma: a botra tekeredő kígyó ma is az orvoslás jelképe.

Az istenné vált ~ kultusza széltében elterjedt görög földön, minden más gyógyító—kuruzsló kultuszt kiszorított v. magába olvasztott, így ez tekinthető a rendszeres európai orvoslás kezdetének. Tiszteletére mindenfelé — főként a gyógyforrások körül — szentélyeket létesítettek *aszklepieion* néven. Az ezekben gyógyító papok magukat ~ leszármazottjának tekintették *(Aszklepiádái)*, s igen szigorúan zárt rendbe tömörültek. Nagyobb városokban, mint Epidaurosz, Knidosz, Kosz, Knosszosz az aszklepieion tekintélyes templommá épült ki. Ezekben — pl. a múlt század 80-as éveiben kiásott epidauroszi ~-templom 70 méteres oszlopcsarnokában — „templomi alvással" (incubatio) gyógyították a betegeket: rituális előkészítés (mosakodás, böjt, áldozatok bemutatása stb.) után a betegek elaludtak a szentélyben, álmukban előbb-utóbb megjelent ~

s meggyógyította őket. Epidaurosz az ókor Lourdesja lett, csodaváró betegek búcsújáró helye. A templom oldalába befalazott táblák (sztélái) és fogadalmi reliefek (votivumok) „kórtörténetei" csodálatos gyógyulásokról számolnak be, melyeknek hitelességéhez szó fér. A gyógyító papok gondosan őrizték titkukat és nagy súlyt fektettek a honóráriumra. De ebből a részint szuggesztív gyógymódból, részint kuruzslásból az ión természetfilozófia kibontakozása után kialakult a görög orvostudomány: az athéni, pergamoni, knidoszi, krotoni és koszi aszklepiádok voltak Európa első igazi orvosai. Maga Hippokratész is aszklepiád volt Koszban.

A rómaiak is átvették ~ kultuszát. Mondájuk szerint i. e. 293-ban, a nagy pestisjárvány idején, kígyó formájában vitték Rómába a gyógyító, „megváltó" istent, s a Tiberis szigetén templomot emeltek tiszteletére. *Be. I.*

aszocialis: a társadalomba rosszul illeszkedő személyiség. Psychopathiák, gyermekkori súlyos elhanyagoltság hajlamosítanak rá. Lehet psychosisok (schizophrenia), szervi idegrendszeri bántalmak, (frontális daganat, a frontális lebeny atrophiája pl. Pick-féle betegségben), encephalitis, agyi traumák következménye. (→még *amoralis psychopatha*) *H. B.*

asztalfiók-tünet: a térd elülső v. hátsó keresztszalagjának elszakadása után a tibia a femurhoz képest horizontalis síkban előrehúzható, ill. hátratolható. *G. A.*

A. T.: német rövidítés: Alt Tuberculin.

AT 10: →*Tachydon*

átalakító: az egyik energiafajta másik energiafajtává való átalakítására szolgáló rendszer. Különösen fontosak a biológia szempontjából azok az ~k, melyek elektromos energiává alakítják a mechanikai-, hang-, hő-, fény-, sugárzó- stb. energiaváltozásokat, s ezzel lehetővé teszik azok elektronikus erősítését, ill. regisztrálását. *E. J.*

átalakulás: →*metamorphosis*

átalakulási idő: →*turnover time*

ataractica: a *tranquillánsok* egyik csoportja, melyek hallucinatiók okozta nyugtalanság ellen használatosak. Egyesek az ~t a tranquillansok synonimájának tekintik. *I. B.*

Atarax: →*Hydroxyzin*

ataraxia: teljes lelki nyugalom.

atavismus: az a jelenség, amikor egyes egyedeken rendellenesen a törzsfejlődés szempontjából ősibb, már túlhaladott alaki bélyegek lépnek fel. Gyakran jelentkezik különböző háziasított fajták keresztezésekor. Pl. már Darwin leírta, hogy különböző galambfajták keresztezéséből származó utódok egy része a vadon élő szirti galamb tulajdonságait mutatja. Ősi, primitív bélyegek fellépése emberben is előfordulhat: pl. pislogóhártya (visszaütés a kétéltűekre, hüllőkre), a fülkagylón erősen kifejlett Darwin-gumó, erősen kifejlett homlokeresz, egész testet beborító szőrzet, számfeletti emlők, farok. *T. I.*

ataxia: a mozgás incoordinatiója térben v. időben. Okozhatja helyzetérző afferentatio hiánya, ha a központba befutó ingerületek pályája megszakadt (*spinalis* ~ pl. tabes dorsalisban) v. a coordináló cerebellum károsodása (*cerebellaris* ~), távolhatás okozza a megfelelő pályákat károsítva a *temporalis* ~t. Ha az állás bizonytalan v. lehetetlen az *astatikus* ~, ha a járás v. általában a mozgás, ez a *locomotorikus* v. *dynamikus* ~. *B. P.*

ataxia cerebellaris congenita: a basalis ganglionok és a kisagy veleszületett elváltozása miatt fennálló *intentiós tremor*, *ataxia* és *dysmetria*. *D. L.*

ataxia intrapsychica, *mentalis ataxia:* a psychologiai functiók incoordinatiója. *Stransky* kifejezése a schizophreniások psychologiai jellemzésére. Az érzelmek elszakadása a többi psychologiai functiótól. *H. B.*

ataxia locomotrix: →*tabes dorsalis*

ataxia muscularis: →*myotonia congenita*

ataxiás légzés: szabálytalan frekvenciájú és mélységű légvételek sorozata, mely decerebrált állaton intact vagusok mellett jelentkezik. Az ~t a nyúltvelőben levő légzőközpont felsőbb központok által nem befolyásolt aktivitása hozza létre. *B. P.*

A.T.C.C. [*A*merican *T*ype *C*ulture *C*ollection]: Washingtonban működő intézmény, amelynek célja pontosan meghatározott és stabil, megbízható tulajdonságú mikrobák és gombák összegyűjtése és forgalmazása. Az intézménynek sok ezer standard törzs áll rendelkezésére, amelyek a legkülönbözőbb célokra (orvosi, állatorvosi, diagnosztikai, vegyipari, élelmiszeripari, mezőgazdasági felhasználás, antibioticum-termelés és -ellenőrzés stb.) megbízhatóságuknál fogva igen előnyösen használhatók fel. *A. Z.*

ATE: →*atomtömegegység*

Atebrin: →*Chinacrinum*

Atebrin-allergia: az Atebrin okozta urticaria, alimentaris allergia.

atelectasia, *tüdőlégtelenség:* a tüdő egy részének v. egészének (tüdő-collapsus) légtelensége, melyet a hörgőrendszer elzáródása

tart fenn (→*bronchostenosis*). Teljes légtelenség rendszerint csak ~ huzamosabb fennállása után keletkezik. Az elzáródást szívóstapadós váladék a hörgő lumenében, továbbá a bronchus-lument beszűkítő elváltozás (gyulladás, diphtheria, tbc stb.) v. a hörgőn kívül fejlődő és annak lumenét szűkítő képlet (pl. tbc-s nyirokcsomó, tumor, mellkasi folyadékgyülem stb.), de mindenekelőtt idegentest okozhatja.

Minthogy az elzárt tüdőrész térfogata csökken, mert a légzésből kiiktatott területen a levegő lassan felszívódik (resorptiós ~), az ép oldalihoz viszonyítva kisebb kitérést végez. Ennek folytán belélegzéskor a mediastinum kileng, éspedig a kóros oldal felé (*Holzknecht-tünet*). Ez, és a légtelenséget, majd a következményes gyulladást jelző rtg-kép hívja fel rá a figyelmet. A légtelenség környékén kisebb, nagyobb tüdőrész felfúvódik (→*emphysema pulmonum*). *Reflektorikus* ~, légtelenség, mely a pleurát, v. a rekeszt érő trauma (pl. ptx., hasi sérülések) által reflektorikusan kiváltott bronchus-izomzat összehúzódás következménye (~ *e constrictione, contractiós* ~). Hosszabb időn át fennálló ~ területén a tüdő carnificálódik és *bronchiectasiák* keletkezhetnek. *Th.*: a létrehozó ok megszüntetése (váladék leszívás, tumoreltávolítás, idegentest kivétel stb.).

D. L.

atelectasia neonatorum, *apneumatosis neonatorum, foetalis atelectasia, congenitalis atelectasia:* az alveolusok légtelensége a légzőmozgások megindulása után. Lehet totalis, a légutakat elzáró masszív intrauterin aspiratio, vagy intracranialis vérzés okozta légzésbénulás miatt. Kisebb, részleges ~residuumai visszamaradhatnak (a kis gócos bronchopneumoniát utánzó rtg-képpel), s területükön kisebb pneumonitisek és bronchiectasiák fejlődhetnek ki.

D. L.

ateleiosis: hypophysaer infantilismus.

atelia: tökéletlen vagy nem teljes fejlődés.

atelomyelia: egyes gerincagy-részek fejlődési zavara.

átépítési zóna, *Looser zóna, pseudofractura:* kórosan megváltozott (osteomalacia, rachitis stb.) csontok törései, amelyek gyógyulása elhúzódó. Rtg: több mm széles, haránt irányú transzparens, szerkezet nélküli, éles határú sávok. Megfelelő gyógykezelésre eltűnhetnek.

D. P.

átfuródás: →*perforatio*

átfuródásos recés-hashártyagyulladás: →*reticulo-peritonitis perforativa*

áthallás: az egyik fülhöz vezetett hang átvezetődése mind a levegőn, mind a koponyacsontokon keresztül a másik fülhöz. A koponya árnyékoló hatása közepes frekvenciákban légvezetésben kb. 60—65 dB, csontvezetésben mintegy 10 dB. Az ~ zavarja az audiometriát. Kikapcsolására különböző *akusztikai süketítési* eljárásokat alkalmaznak. (→*audiometer*).

A. P.

áthangolás: az allergiás szervezet nem specifikus desensibilizálása. Létrehozhatják baktériumanyagok, infectio okozta gyulladás. Az ~hoz nem szükséges ellenanyagképződés. Eredménye védelem a fertőzéssel szemben.

Br. P.

áthangolhatóság: a színlátás szubjektív megváltozása. Bármely szín hosszabb ideig nézve veszít telítettségéből. Színes világításban tartózkodás nyomán a világítási színnel megegyező színek telítettsége csökken, a nem hasonló színeké nő. Színtelen környezetben (hómező) a megpillantott színek erőteljesebbek. Műszeres (→*anomaloscop*) vizsgálatnál ugyanaz a személy különböző színkeverési egyenletet állít különböző színű megelőző megvilágítás szerint. Vannak könnyen és kevésbé könnyen áthangolható egyének az alkalmazkodás, ill. fáradás mértéke szerint.

B. B.

áthasonítás: →*asszimilatio*

athelia: az emlőbimbó veleszületett hiánya.

Athenaiosz, *Athenaeus:* i. sz. 50 körül Rómában működő orvos, a *pneumatikus* irányzat megalapítója. Gyógymódjában az egészséges életmódra, diétára, fürdőre, megelőző edzésre helyezte a hangsúlyt. Legfőbb diagnosztikus eszköze a pulzusvizsgálat. *Peri hoétématón* c. mintegy 30 könyvből álló műve népszerű formában tárgyalta az élettani, kórtani, embryológiai, egészségtani és dietetikai ismereteket. A szervezet négy alaptulajdonságát (meleg, hideg, nedves, száraz) a belélegzett és bőrön át beáramló levegő (pneuma) tartja egyensúlyban, központja a szív, hatáskörébe tartozik az érzés és gondolkodás is, vagyis a lelki élet. A betegség e négy alapelem helytelen keveredésének következménye. Az alapelemeket ~ anyagi természetűnek tartja, a *pneuma* veleszületett és kívülről megújuló életerőként működteti őket, szintén anyagi módon, a világlélek misztikuma nélkül. — ~ és tanítványai (Theodorosz, Magnosz, Agathinosz) bár pneumatikusnak nevezték magukat, Hippokratésztől a *methodikusokig* minden irányzatot magukba olvasztottak, így közvetlen átmenetet alkottak az *eklektikusokhoz.*

Be. I.

Athenstaedt arsenes oldat: →*Athenstaedt-oldat*

Athenstaedt-oldat: 2% ferr. oxyd. sacch. (ennek 10%-a vas)-t, 10% spiritus concentratiss.-ot és 0,15% tinct. aromaticát tartalmazó, anaemia, chlorosis ellen és roborálásra használható készítmény. Adagja 3×1 e. k. naponta, gyermekeknek 3×1 gy. k. *Athenstaedt arsenes oldat* az előbbieken kívül 0,004% acid. arsenicosumot is tartalmaz. Javallata és adagolása mint az ~-é; 6 évnél fiatalabb gyermeknek nem adható. *K. E.*

atheroma, *„kásatömlő", kásadaganat; faggyúmirigy daganat,* (népiesen *„hóttetem"*): kásás anyaggal telt retentiós tömlő a bőrben. A cystát kitöltő massa cholesterint és szarutömeget tartalmaz. Két típusa: a) *cysta epidermoidalis,* amelyet epidermis réteg övez, traumás, b) *cysta dermoides,* amelyet faggyúverejtékmirigyeket és szőrtüszőket tartalmazó epidermis-réteg bél el, embryonalis eredetű. Leggyakrabban a hajas fejbőrön fordul elő. *Th.:* sebészi (in toto eltávolítás). *R. Gy.*

atheromatosis: az érfal kásás elfajulása.

atherosclerosis: →*arteriosclerosis*

athétose double: →*choreoathetosis*

athetosis: a végtagok distalis részein (de a törzsön is) jelentkező ritmustalan, lassú, a mozgás tetőfokán platóval bíró (a véghelyzetben bizonyos ideig megrekedő), rendszerint erős extensiókkal járó extrapyramidális hyperkinesis. Az izomtónus fokozott (hypertoniás hyperkinesis). Az extrapyramidalis kéregmezők, a striatum kis és nagy sejtjeinek együttes pusztulásakor észlelhető, de előfordul a pallidum, a thalamus nucleus ventralis lat. laesióiban is. Gyermekkorban kezdődik, nem progrediál az „athétose double", (athetosis bilateralis, status marmoratus). Progressiv a *Hallervorden — Spatz-betegség,* a *progressiv pallidum atrophia,* a *status dysmyelinisatus.* Konzervatív kezelése általában eredménytelen. Stereotactikus műtét (pallidotomia) néha nagyfokú javulást hozhat. *H. B.—Z. L.*

athletoid alkat: alkati típus, melyet a jól fejlett csont- és vázizomrendszer, aránylag kis fej, az arckoponya dominantiája az agykoponyával szemben, széles váll, nagy, kissé acromegaliás végtagokra emlékeztető széles kezek és lábak, dús, durva szálú hajzat jellemez. Psychologiai szempontból *Kretschmer* szerint a schizothymia jellegzetességeit mutatja. *H. B.*

athrepsia: sorvadás, elöregedés, (→*atrophia*)

athrombia: thrombocyták eltűnése a vérből. Következménye a véralvadás lassulása és vérzékenység fellépése. *S. J.*

athyreosis: a pajzsmirigy hiánya v. elégtelen működése okozta kórállapot. Ha veleszületett, cretinismus, ha szerzett (radikális exstirpatio) cachexia strumipriva a következménye. *B. I.*

atipikus tbc, *tbc-s intoxicatio, juvenilis tbc:* a tbc speciális formája. Éveken, sőt évtizedeken keresztül szervlokalizáció nélkül jelentkező subfebrilitás, étvágytalanság, fáradtság. Az esetek egy részében végül pulmonalis v. extrapulmonalis tbc manifesztálódik. Jellemző az alacsony vérsejtsüllyedés és az intenzív *hyperergia,* a tbc *progressió*ját akadályozó *immunitás.* Az ~ formakörébe tartozik a: *pleurite à répétition,* s a *Poncet arthritis.* Gyógykezelése: desensibilizáló tuberculin-therapia (→*tuberculin*). *B. M.*

atípusos akasztás: olyan akasztás, amelyben a hurok felfüggesztési pontja nem a nyakszirt középvonala felett, hanem attól oldalt, v. az áll vonalában található. ~ az is, amikor az akasztási barázda nem emelkedik a felfüggesztési pont irányában hanem vízszintesen halad (az akasztás fekvő testhelyzetben történt) és ezáltal zsinegelési barázdához hasonló. *F. V.*

atípusos hám: →*portio praeblastomatosisai*

atípusos isoagglutinin: →*irreguláris isoagglutinin*

atípusos mycobacterium, *anonym mycobacterium:* emberi pathologiás váladékokból esetenkint valódi tbc bac.-okkal együtt, v. függetlenül kitenyészthető savállók. Egyes tulajdonságaikban eltérnek mind a *tbc* bac.-októl, mind a *saprophyta savállók*tól, amelyekkel egyesek szerint genetikus kapcsolatba hozhatók. A pigmentet is termelők: *chromogen savállók* az antituberculoticumokkal szemben általában resistensek. Az előfordulás gyakoriságában különböző országok között lényeges eltérés mutatkozik, Magyarországon ritkán észlelhetők. Klinikai és epidemiológiai jelentőségük vitatott. *B. M.*

atípusos részegség: kis mennyiségű alkohol hatására kialakuló állapot. A tudat beszűkülése, súlyos indulatkitörések, agressiv cselekmények jellemzik. Teljes v. részleges amnesia követi. Elsősorban psychopathánál és epilepsiásoknál gyakori *H. B.*

atípusos sejtosztódás: a sejtosztódásoknak a mitosistól és amitosistól eltérő formája. Ilyen *(tri-,* ill. *multipolaris)* sejtosztódás fordul elő akkor, midőn nem két, hanem több sejtosztódási pólus, több centralis orsó alakul ki és egy anyasejtből nem két, hanem három, v. több sejt keletkezik. Ide tartoznak azok az aszimmetrikus sejtosztódások, midőn két leánysejt keletkezik ugyan, de ezek különböző nagyságúak, pl. a bimbózás esetén. Az ~ befejezetlen formája az atípusos magosztódás, midőn a mag osztódik, a sejt azonban nem, s így óriássejtek, ún. *polykaryocyták* jönnek létre. ~ csoportjába sorolható a *neokaryogenesis,* midőn a sejtben a sejtmag mellett maganyag alakul ki, mely a sejtből a protoplasma egy részével kilöködik, mint kis leánysejt. Az így keletkezett sejt nem azonos értékű az anyasejttel. *T. I.*

atkajárat: a nőstény rühatka *(Acarus scabiei var. humana)* által a felhám szarurétegébe ásott 1/2—1 cm hosszú, tűszúrásnyi vékony, egyenes lefutású, v. ívelt csatornácska. Bejárata a bőr felszínén feketés pontnak látszik, a vége piciny hólyagocska, az atka itt található. Az ujjközökben, a csukló hajlító felszínén, az emlőbimbó körül, a penisen látható leginkább. *Be. K.*

atkák: →*Acarina*

atka-tífusz: →*tsutsugamushi*

átképzés tbc-ben: →*rehabilitatio*

átlagos jóleső érzés zónája, *average comfort zone:* a levegő hőmérsékletének, nedvességének és a légmozgásnak azon kombinált értékeit foglalja össze, amelyek közepette a kísérleti egyének legalább 50%-a jól érzi magát. *J. E.*

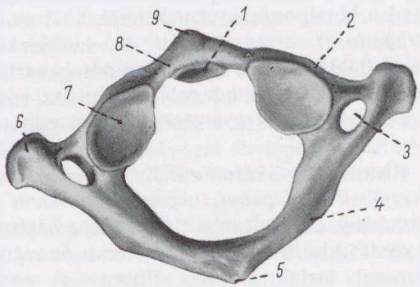
Atlanthropus: az *Archanthropus* formakörébe sorolható, a *Sinanthropus*hoz közelálló előember típus. Századunk 50-es éveiben, É. Afrikából, a Maghreb félszigetről négy fossilis, középső pleisztocén korú alsó állkapocs került felszínre. *Arambourg* és H. V. *Vallois* a leleteket *Atlanthropus mauritanicus*nak nevezték. Az állkapcsok primitív jellegűek, állcsúcs nélkül, durva fogazattal, széles felszálló ággal. Egy töredékes koponyatető gyenge boltozottságot, és az a. meningea media primitiv elágazási típusát mutatja. *N. J.*

Atlanthropus mauritanicus: →*Atlanthropus*

atlantoaxialis dislocatio: →*luxatio atlantis*

atlanto-mediterrán (anthr.): Délnyugat-Európában elterjedt, nagyközepes termetű, sötétbarna haj- és szemszínű, hosszú—középhosszú fejű europid emberfajtához tartozó változat. (→még *mediterrán).* *N. J.*

atlas: az első nyakcsigolya. A többihez képest átalakult. Teste nincs, *arcus anterior* és *posterior,* ill. *massae laterales* található

Atlas (vertebra *C. I.*, aspectus inferior). *1:* Fovea dentis, *2:* Massa lateralis, *3:* Foramen transversarium, *4:* Arcus post., *5:* Tuberculum post., *6:* Processus transversus, *7:* Facies articularis inf., *8:* Arcus ant., *9:* Tuberculum ant.

rajta. Az elülső ív közepén elől a *tuberculum anterius* látható, hátul a *fovea dentis.* Az oldalrészek mögött helyezkedik el a *sulcus arteriae vertebralis.* A massa lateralison *fossa* (fovea) *articularis superior* és *facies articularis inferior* található. A foramen vertebrale tág. *T. I.*

atlas assimilatio: a legfelső nyakcsigolya különböző mértékű összecsontosodása a nyakszirtcsonttal. (→még *Goethe-csigolya-elmélet).* *Z. L.*

atlas-ficam: →*luxatio atlantis*

atlas-manifestatio: →*Goethe-csigolya-elmélet*

atlas-törés: →*fractura atlantis*

Atlee, Washington Lemuel (1808—78): amerikai sebész (Philadelphia). Elsőként tanulmányozta az uterus-fibromák sebészi eltávolítását. Testvérével, John Light *Atlee*-vel dolgozta ki a transvaginalis ovariotomiát, fejlesztette a nőgyógyászati diagnosztikát. *H. G.*

atléta láb, *athlete's foot:* →*epidermophytia,* →*erosio interdigitalis mycotica*

atléta szív: →*sportszív*

atletikus: Kretschmer testalkatrendszerének egyik típusa.

atlodidymus: kétfejű torzszülött.

átlövés: lövési sérülés, melyben a lövedék keresztülhalad a szerven v. testen és azt elhagyja. *B. I.*

átmeneti arthritis: →*transitorikus arthritis*

átmeneti láz az újszülöttkorban: →*hyperthermia transitorica neoanatorum*

átmeneti mag, *közbülső-mag:* atommagreakciókban a kiindulási magból a bombázó részecskével való reagálás után képződő mag, amely igen rövid élettartamú (10^{-18} sec) és megfelelő részecske kibocsátása után alakul át a végleges (mérhető élettartamú, v. stabil) maggá. Pl. a P^{32} előállítása következőképpen zajlik le:
$S^{32} + n_0^1 \rightarrow S^{33} \rightarrow P^{32} + p$. Ebben a magreakcióban ~ az S^{33}. *E. J.*

átmeneti pneumonia: a csecsemőkorban domináló gócos- és a felnőttkori croupos pneumonia kevert formája. Főleg a kisdedkorban fordul elő. A fizikális lelet hasonlít a lebenyes tüdőgyulladáshoz, de a kísérő tünetek a gócos pneumoniára emlékeztetnek. Lehet megfordítva is. A különleges klinikai képet a kisded szervezetnek a kórokozóval (pneumococcus) szemben fennálló sajátos immunológiai helyzete hozza létre. *D. L.*

átmeneti-prothesis: →*„immediat" prothesis*

átmeneti széklet: a magzatszurok főtömegének kiürülése után 1—2 napig ürülő olyan széklet, amelyben a magzatszurok nyomai mellett már táplálékmaradványok is jelentkeznek. Színe már nem fekete, de még nem is a női tejre jellemző aranysárga. *D. L.*

átmeneti szőrzet: →*integumentum commune*

átmeneti zóna: 1. a méhnyak azon területei, ahol a cervicalis mirigyeket laphám fedi. A nemi virágzás idején a cervix mirigyhámja kitüremkedik és a portio felszínére kerül (ectropium). A laphám ezen területek fölé kúszik. Klinikai jelentőségét az adja meg, hogy a collum carcinoma 90%-a itt keletkezik. Colposcopos vizsgálatnál jódszegény területként mutatkozik. **2.** a talajban a legfelső párolgási zóna és a talajvíz capillaris zónája között helyet foglaló talajréteg, mely átmenetileg sok csapadékot raktározhat magában. *H. L.—J. E.*

átmérő: →*diameter*

atmiatria: gőzök, aerosolok belélegeztetésével végzett gyógyítás.

atmocausis: magasnyomású (túlhevített) gőz közvetlen helyi alkalmazása (pl. a méhnyálkahártya roncsolására). Elavult. *J. E.*

atmometer: eszköz a kilégzett vízpára mérésére, v. az időegységben valamely helyen elpárolgott víz mennyiségének megbecsülésére, amiből a légköri nedvesség fokára lehet következtetni. (→még *evaporimeter*) *J. E.*

atmosphaera, *atmoszféra, légkör:* **1.** a Földet körülvevő gázburok. Vastagsága több, mint 1000 km, de tömegének 99,9%-a az alsó 50 km-ben helyezkedik el. Anyaga, a levegő, gázelegy, amelynek összetétele:

A gáz neve	Százalékos mennyisége (térfogat szerint)
Nitrogen (N_2)	78,0
Oxygen (O_2)	20,93
Széndioxyd (CO_2)	0,03
Argon (Ar)	0,937
Neon (Ne)	0,0015
Krypton (Kr)	0,0001
Xenon (Xe)	0,00005
Hydrogen (H)	0,01
Hélium (He)	0,00015

Tartalmaz az ~ vízpárát (felhő, köd) és port is. Kb. 20 000 méter magasságig az ~ összetétele nagyjából változatlan. E magasság felett megkezdődik az ózonképződés (ibolyántúli sugárzás hatására), kb. 50 000 méter felett az oxygen már atomos formában található. A levegő nyomása a tengerszinten átlagosan 760 Hgmm/cm². Ez az érték az atmoszféra (atm.). 5500 méteren a nyomás 1/2 atm. 10 300 méteren 1/4 atm., 20 000 méteren 1/20 atm. A nyomás az alkotó gázok résznyomásainak összegével egyenlő (Dalton törvénye). Az alkotó gázok résznyomása a térfogat % segítségével kiszámítható az össznyomás értékéből. Az orvos számára az oxygen résznyomásának ismerete a legfontosabb.

A tengerszint feletti magasságnak megfelelően a légnyomás és a hőmérséklet standard értékei a „nemzetközi normál atmoszféra táblázatban" (INA) találhatók. Az ~t a hőmérséklettől függően rétegekre osztják. Ezek magassága a földrajzi szélességgel változik. A tengerszinttől felfelé haladva e rétegek a következők: A *troposphaera* (felső határrétege a tropopausa). Az egyenlítőnél kb. 18 km magasságig, a sarkoknál kb. 7 km-ig terjed. Benne a hőmérséklet 100 méterenkint emelkedve 0,65 °C-ot csökken. Ez a *függőleges hőmérsékleti gradiens.* A csökkenés kb. —56 °C-ig tart. A *stratosphaera* (kb. 80 km-ig) alsó részében a hő-

mérséklet alig változik (kb. 30 km-ig). Később a hőmérséklet 40 km-ren felemelkedik +50 °C-ra, majd ismét csökken, egészen −80 °C-ig A *thermosphaera*, kb. 800 km magasságig terjed. Itt a levegő alkatrészei ionizált állapotban vannak. A levegő hőmérséklete igen magas (200 °C-t is elérheti), de olyan ritka, hogy hőmérsékletét a tárgyak nem vehetik át. Az *exosphaera:* az ~ 800 km feletti része.

Az orvos számára nagy jelentőségűek a légköri sugárzások. A fénysugárzás (ultraibolya, látható és infravörös) nagy része elnyelődik. Nagy magasságba emelkedés közben az ég színe mindig sötétebb (a levegőrészecskék száma csekély, csökken a fényszóródás). 12 km magasságban az ég megvilágítása csak kb. 1/5-e annak, amilyennek a Föld felszínéről látjuk. 150 km-en az ég fekete. Mindez a repülők és űrhajósok munkáját szokatlanná teszi. Az ún. kozmikus sugárzás protonokból (hydrogen atommagvak), neutronokból, alfa részecskékből (helium magvak) és nehéz magvakból (C, Fe) áll. A légkör nagy részüket elnyeli (úgy hat mintha 1 méter vastagságú ólomköpeny volna). A jövőben azonban a nagy teljesítményű repülőgépek pilótáinál és az űrhajózásban nem hanyagolható el a kozmikus sugárzás hatása.

2. Általában a légzés számára szolgáló gázkeverék.

3. A nyomás *fizikai egysége:* 1 atm. = 760 Hgmm = 1,033 kg/cm². —

4. A nyomás *technikai egysége:* egy at = 0,968 atm. = 1 kg/cm² *L. S.*

atmosphaerosis: légköri behatásokra létrejött egészségzavarok, betegségek (meghűlés, rheumatismus stb.). *J. E.*

atmoszféra: →*atmosphaera*

atmotherapia: **1.** gyógyítás légzési gyakorlatokkal.

2. gyógyszereket, aerosolokat tartalmazó gőzök belélegeztetése. *J. E.*

Atmungsferment: →*cytochrom oxydase*

átnézeti rtg-felvétel: →*áttekintő rtg-felvétel*

atocia: meddőség.

átoltás: a paraziták gazdaszervezetbe hatolásának az a módja, amikor valamilyen vérszívó ízeltlábú oltja be szívás alkalmával a parazitát. (Pl. *malaria plasmodium*) *Z. N.*

atom: az elemek legkisebb alkotórésze. Az ~ban két részt különböztetünk meg: az *atommag*ot és az *atomburk*ot (v. atomhéj, elektronburok). Az *atommag* pozitív töltésű (→*atomszám*) protonokat és neutronokat (elemi részek) tartalmaz. *Rutherford* α-sugárszóródási vizsgálatai szerint átmérője 10^{-12} cm nagyságrendű. Az atomhéjban *elektron*ok mozognak, számuk semleges ~ esetében a mag pozitív töltéseinek számával egyezik meg. Az egész ~ átmérője 10^{-8} cm nagyságrendű. Az ~ szerkezetével részletesen az atomfizika foglalkozik, hypothetikus *atommodell*eket állít fel, melyek alapján jó közelítéssel megmagyarázhatók az ~ok optikai, elektromos, mágneses és kémiai tulajdonságai. *E. J.*

atombomba: az atommaghasadáskor felszabaduló energia segítségével működő nagyhatású robbanó szerkezet. Az ~ robbanó anyagát tiszta U^{235} v. plutonium képezi. Ha neutron találja el az U^{235} v. Pu atommagját, akkor az nagy energiafelszabadulás mellett két (v. több) darabra esik szét; ugyanakkor neutronok is szabadulnak fel. Ha a hasadó anyag elég nagy mennyiségű ahhoz, hogy a felszabaduló neutronok újabb hasadást hozzanak létre mielőtt az U^{235} v. Pu-tömbből kijutnának, akkor láncreakció következik be: az ~ felrobban. A robbanás létrejöttéhez tehát egy *kritikus anyagmennyiségnek* kell együtt lennie. Az ~ hasadó anyaga két részre van szétválasztva, mind a két fél tömege kisebb a kritkus tömegnél. A bomba „gyújtása" úgy történik, hogy a két tömböt egymás közelébe juttatják; az együttes tömeg már meghaladja a kritikus mennyiséget, a robbanás bekövetkezik. Az ~ pusztító hatása összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint a trinitrotoluollal (TNT) töltött bombáké. Hasonló, de még nagyobb hatása van a hydrogenbombának (H-bomba). Ebben *thermonukleáris reakció* játszódik le, amelyet ~ robbanása indít meg. (A thermonukleáris reakció megindulásához néhány millió fokos hőmérséklet szükséges, ezt az ~ robbanása biztosítja). A legnagyobb H-bombák robbanóereje eléri 50 millió tonna TNT robbanóerejét. Pusztító hatása elképzelhetetlen: még 60 km távolságban is tűzvészt okozhat, 30 km távolságban minden éghető anyag fellángol; halálos sugársérülés keletkezik stb. Kb. 300 km²-en teljes pusztulást, 40 000 km²-en súlyos károkat okoz. A legutóbbi H-bomba kísérletek alkalmával kiderült, hogy előre ki nem számítható jelenségek játszódnak le, amelynek következtében pl. a robbanóerő az előre kiszámítottnak háromszorosa volt, és a robbanás ideje

is hosszabb lett, mint ahogy számították: a robbanáskor keletkezett tűzgolyót több percig látni lehetett. Ezek a kísérleti zavarok és a föld légkörét mérgező, a robbanáskor keletkezett radioaktív izotópok rendkívül veszélyessé teszik az ~ és H-bomba kísérleteket. Az ~ kórosító tényezői: *lökhullám, fény- és hősugárzás, ionizáló sugárzás, radioaktív szennyezés.* Együttes hatásuk az emberek *kombinált sérülése*ihez vezet. Az egyes tényezők mechanikus traumát, légnyomásbetegséget, égést, ill. sugársérülést és sugárbetegséget stb. okoznak. *E. J.*

atomburok: →*atom*

atomenergia, *atommag-energia:* magreakciók során felszabaduló energia. A természetes *radioaktivitás* jelensége már ráirányította a figyelmet arra a kérdésre, hogy a radioaktív bomlás alkalmával több nagyságrenddel nagyobb energia szabadul fel, mint a kémiai reakciókban. Az atomok mesterséges átalakulásának tanulmányozása során (→*magreakció*k) kiderült, hogy ha az atommagok átalakulása közben tömegveszteség (→*tömeghiány)* lép fel, ehelyett a *tömegenergia* aequivalentia tétele szerint $E = mc^2$ (c a fény sebessége) energia jelenik meg; egyetlen proton v. neutron eltűnése kereken 1000 MeV energia keletkezésének felel meg. Érthető a kutatók törekvése, hogy olyan magreakciót hozzanak létre, amely külső energia befektetése nélkül, önként és szabályozható sebességgel zajlik le. E célt az *urániumhasadás* felismerése és tanulmányozása révén sikerült elérni. Gyakorlati méretekben az uránium-hasadás folyamatosan és szabályozhatóan az *uránium*máglyában lehetséges. Az első működő uránium máglyát 1942-ben Hanfordban *Fermi* indította meg. A világ első folyamatosan üzemelő atomvillanytelepe 1950-ben a Sz.U.-ban kezdte meg működését. Az utóbbi években az uránium-hasadás mellett a *thermonukleáris reakciók* felhasználásával próbálják az atommag energiáját hasznosítani. *E. J.*

atom-fékezőképesség: az α sugarak különböző anyagokban való hatótávolságának elemzésére szolgáló fogalom

$$S = \frac{R_l}{R_x} \cdot \frac{5{,}096 \cdot 10^{19}}{N_x}$$

(R_l hatótávolság standard levegőben, R_x hatótávolság a kérdéses közegben, N_x a közeg cm^3-ként atomjainak teljes száma). A nagyenergiájú α-részekre (kb. 4 MeV felett) és a levegőéhez közel álló „atomsúlyú" anyagokra nézve az ~ közelítőleg független az α sugár energiájától; *Bragg* és *Kleeman* szerint az ~ közelítőleg az atomsúly négyzetgyökével arányos. *E. J.*

atomfizika: a fizika tudományának az utóbbi fél évszázadban kifejlődött új ága, mely az *atom*ok és *elemi részek* viselkedésének törvényszerűségeit vizsgálja. Számos elméleti és gyakorlati ágra oszlik: magfizika v. atommag fizika, héjfizika, kozmikus sugárzáskutatás stb. *E. J.*

atomhéj: →*atom*

atomhő: az a hőmennyiség, amely valamely elem grammatomsúlynyi mennyiségének hőmérsékletét 1 °C-szal emeli. ~ = atomsúly *x* fajhő. A *Dulong—Petit-szabály* szerint a szilárd elemek ~je közelítőleg 6 cal. Ez utóbbi szabálytól nem fémes elemeknél, továbbá alacsony hőmérsékleten jelentős eltérések adódnak; ezen eltéréseket a *kvantumelmélet* magyarázni tudja. *E. J.*

atomisatio: gyógyszereket tartalmazó folyadékok elporlasztása igen apró cseppekre, belélegeztetés céljaira. *J. E.*

atomiseur: rovarirtószerek ködszerű permetezésére alkalmas készülék. *Z. N.*

atomitsuwari: japán csecsemőbetegség, elnyújtott szoptatás következménye. *J. E.*

atommag: az atom középponti része, sugara kb 10^{-12} cm. Az atom tömege az ~ban van összpontosítva. Jelen ismereteink alapján protonok és neutronok (→*elemi részek)* alkotják. A protonok, azaz a pozitív töltések számát a *rendszám* jelöli, ez dönti el az atommag, ill. atom kémiai sajátságát. A protonok és neutronok száma együtt a *tömegszám*mal jellemezhető. Ennek megfelelően a magreakcióban bármely ~ot a kémiai jelével, felül a tömegszámával és alul a rendszámával jellemezhetünk, pl. ${}^{12}_{6}C$, ${}^{27}_{13}Al$, ${}^{238}_{92}U$. Mivel a kémiai név együttal rendszámot is jelent, ennek jelölése elhagyható pl. ^{12}C, ^{27}Al, ^{238}U. Azon atomokat, melyek magjában a protonszám azonos, de a tömegszámuk különbözik *isotopok*nak nevezzük, pl. C^{11}, C^{12}, C^{13}; azok, melyekben a tömegszám egyezik, de a protonok, ill. neutronok száma különbözik *isobarok* pl. P^{32}, S^{32}; amelyekben pedig a rendszám is és a tömegszám is azonos, de a belső struktúrájuk és energiatartalmuk különbözik *isomer*eknek nevezzük. Az ~ pontos ismeretének az ~ energia (→*atomenergia)* felhasználása szempontjából nagy jelentősége van. Az ~ szerkezetére és törvényszerűségeire vonatkozóan számos elmélet látott napvilágot. Legismertebb az ~ →*cseppmodell*je mely szerint a nucleonokat (elemi részek) úgy kell elkép-

A kémiai elemek atomsúlya

([] zárójelben a Földön csak radioaktív sorozat rövid élettartamú tagjaként található, továbbá a mesterséges elemek leghosszabb élettartamú izotópjának a tömegszáma)

A kémiai elem					A kémiai elem				
neve	vegyjele	rendszáma	kémiai atomsúlya O = 16,000 alapon 1955. évi nemzetközi érték	atomsúlya (átlagos atomtömege) $^{12}C = 12,000$ alapra vonatkoztatva, 1961. évi nemzetközi érték*	neve	vegyjele	rendszáma	kémiai atomsúlya O = 16,000 alapon 1955. évi nemzetközi érték	atomsúlya (átlagos atomtömege) $^{12}C = 12,000$ alapra vonatkoztatva 1961. évi nemzetközi érték*
1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Aktínium	Ac	89	227		Lítium	Li	3	6,940	6,939
Alumínium	Al	13	26,98	26,9815	Lutécium	Lu	71	174,99	174,97
Americium	Am	95	[243]		Magnézium	Mg	12	24,32	24,312
Antimon	Sb	51	121,76	121,75	Mangán	Mn	25	54,94	54,9380
Arany	Au	79	197,0	196,967	Mendelévium	Md	101	[256]	
Argon	Ar	18	39,944	39,948	Molibdén	Mo	42	95,95	95,94
Arzén	As	33	74,91	74,9216	Nátrium	Na	11	22,991	22,9898
Asztácium	At	85	[210]		Neodímium	Nd	60	144,27	144,24
Bárium	Ba	56	137,36	137,34	Neon	Ne	10	20,183	20,183
Berillium	Be	4	9,013	9,0122	Neptúnium	Np	93	[237]	
Berkélium	Bk	97	[249]		Nikkel	Ni	28	58,71	58,71
Bizmut	Bi	83	209,00	208,980	Nióbium	Nb	41	92,91	92,906
Bór	B	5	10,82	10,811	Nitrogén	N	7	14,008	14,0067
Bróm	Br	35	79,916	79,909	Nobélium	No	102	[253]	
Cérium	Ce	58	140,13	140,12	Ólom	Pb	82	207,21	207,19
Cézium	Cs	55	132,91	132,905	Ón	Sn	50	118,70	118,69
Cink	Zn	30	65,38	65,37	Oxigén	O	8	16,000	15,9994
Cirkónium	Zr	40	91,22	91,22	Ozmium	Os	76	190,2	190,2
Diszprózium	Dy	66	162,51	162,50	Palládium	Pd	46	106,7	106,4
Einsteinium	Es	99	[255]		Platina	Pt	78	195,09	195,09
Erbium	Er	68	167,27	167,26	Plutónium	Pu	94	[242]	
Európium	Eu	63	152,0	151,96	Polónium	Po	84	210	
Ezüst	Ag	47	107,880	107,870	Prazeodímium	Pr	59	140,92	140,907
Fermium	Fm	100	[255]		Prométium	Pm	61	[145]	
Fluor	F	9	19,00	18,9984	Protaktínium	Pa	91	231	
Foszfor	P	15	30,975	30,9738	Rádium	Ra	88	226,05	
Francium	Fr	87	[223]		Radon	Rn	86	222	
Gadolínium	Gd	64	157,26	157,25	Rénium	Re	75	186,22	186,2
Gallium	Ga	31	69,72	69,72	Réz	Cu	29	63,54	63,54
Germánium	Ge	32	72,60	72,59	Ródium	Rh	45	102,91	102,905
Hafnium	Hf	72	178,50	178,49	Rubídium	Rb	37	85,48	85,47
Hélium	He	2	4,003	4,0026	Ruténium	Ru	44	101,1	101,07
Hidrogén	H	1	1,0080	1,00797	Stroncium	Sr	38	87,63	87,62
Higany	Hg	80	200,61	200,59	Szamárium	Sm	62	150,35	150,35
Holmium	Ho	67	164,94	164,930	Szelén	Se	34	78,96	78,96
Indium	In	49	114,82	114,82	Szén	C	6	12,011	12,01115
Iridium	Ir	77	192,2	192,2	Szilícium	Si	14	28,09	28,086
Itterbium	Yb	70	173,04	173,04	Szkandium	Sc	21	44,96	44,956
Ittrium	Y	39	88,92	88,905	Tallium	Tl	81	204,39	224,37
Jód	I	53	126,91	126,9044	Tantál	Ta	73	180,95	180,948
Kadmium	Cd	48	112,41	112,40	Technécium	Te	43	[99]	
Kalcium	Ca	20	40,08	40,08	Tellur	Te	52	127,61	127,60
Kalifornium	Cf	98	[249]		Terbium	Tb	65	158,93	158,924
Kálium	K	19	39,100	39,102	Titán	Ti	22	47,90	47,90
Kén	S	16	32,066	32,064	Tórium	Th	90	232,05	232,038
Klór	Cl	17	35,457	35,453	Tulium	Tm	69	168,94	168,934
Kobalt	Co	27	58,94	58,9332	Urán	U	92	238,07	238,03
Kripton	Kr	36	83,80	83,80	Vanádium	V	23	50,95	50,942
Króm	Cr	24	52,01	51,996	Vas	Fe	26	55,85	55,847
Kűrium	Cm	96	[245]		Volfrám	W	74	183,86	183,85
Lantán	La	57	138,92	138,91	Xenon	Xe	54	131,30	131,30
Laurencium	Lw	103	[257]						

* Ezen oszlop adatai nemcsak azért különböznek az előző oszlopétól, mert megváltozott az atomsúly egysége, hanem részben azért is mert jobb módszerekkel végzett pontosabb meghatározásokon alapulnak.

zelnünk, mintha a folyadékcsepp mozgásban levő molekulái lennének. Sokat használt ~-theoria még a potentiálgödör v. oscillator-modell, továbbá a *Hartree*-féle modell. *E. J.*

atommag-energia: →*atomenergia*

atommaghasadás: →*uránmáglya*

atommáglya: →*uránmáglya*

atommag stabilitása: →*tömeghiány*

atommodell: az *atom* szerkezetére vonatkozó elméleti elképzelés. Legrégibb a *Kelvin-f. (Thomson-f.)* ~ (1902). E szerint az atom pozitív töltése egy tömör gömbben egyenletesen oszlik el és ebben vannak az elektronok. Jobban megközelíti a valóságot a *Rutherford-f.* ~: az atom egész tömege egy kb 10^{-12} cm sugarú pozitív töltésű gömbben *(→atommag)* helyezkedik el, ezt kb. 10^{-8} cm távolságra keringő elektronok övezik *(elektronhéj)*. A *Bohr-f.* ~ hasonló ehhez, azzal a különbséggel, hogy szerinte az elektronok csak meghatározott sugarú körpályákon, ill. ellipszispályákon *(Sommerfeld)* keringhetnek. Bohrnak ezt az önkényes feltevését (az ún. Bohrféle kvantumfelvételt) később a *kvantummechanika* pontosan megindokolta. *E. J.*

atomrács: olyan kristályrács *(→kristályos anyagok)*, amelyben a rácspontokban semleges atomok foglalnak helyet. A nem fémes elemek és vegyületeik egy része alkot ~ot, pl. gyémánt, zinksulfid. Újabban kétségbe vonják az ~ létezését. *E. J.*

atomrefractio: a szerves vegyületeknél a molrefractióból *(molekulasúly* és *refractiós index* szorzatából) levezethető, az egyes C, ill. H atomokra eső érték (2,414 ill. 1,092). Telített vegyületeknél a molrefractio egyezik az ~k összegével, telítetlen vegyületeknél a kettős kötések számának megfelelő értékkel nagyobb. *S. F. B.*

atomrobbanás: →*atombomba*

atomsúly, *atomtömeg:* viszonyszám, mely kifejezi, hogy valamely atom tömege, hogy arányik a 12 tömegszámú szénatom tömegének 1/12 részéhez. Régebben az oxygenre vonatkoztatták a ~t, és megkülönböztettek kémiai, ill. fizikai ~t, melyek vonatkoztatási alapja a természetes O_2, ill. a ^{16}O volt. Az ~ helyett 1961 óta az elvileg helyesebb *atomtömeg* kifejezés kezd elterjedni. (Táblázatot lásd 312. oldalon) *S. F. B.*

atomszám, *rendszám:* valamely elemnek a *periódusos rendszer*ben elfoglalt sorszáma. Az atommagban levő protonok számával egyenlő. *E. J.*

atomtérfogat: (grammatomtérfogat) valamely elem grammatomsúlynyi mennyiségének térfogata.

$$V = \frac{\text{atomsúly}}{\text{fajsúly}}$$

E. J.

atomtömeg: az →*atomsúly* helyett 1961 óta használt, elvileg helyesebb, de még nem általánosan elterjedt kifejezés. *S. F. B.*

atomtömegegység, *ATE:* a ^{12}C atom tömegének 1/12 része grammban kifejezve, azaz $1{,}66.10^{-24}$ g; az atomfizikában ezt a tömegegységet használják. *E. J.*

atomvédelem: mindazon rendszabályok összessége, melyeket a fegyveres erők és a polgári hatóságok eü-i szolgálata foganatosít, hogy a lakosságot és a hadsereget az atomfegyverek hatásaitól megvédje, ill. az atomtámadás következményeit felszámolja. Az eü-i ~ fő feladatai: kiképzés az elsősegélynyújtás alapjaira, különleges egységek és intézetek szervezése, védőeszközök biztosítása, atomrobbanás után az elsősegélynyújtás, majd az ellátás és gyógykezelés megszervezése, eü-i sugárfelderítés, az élelmiszerek és ivóvíz fogyaszthatóságának véleményezése, stb. *F. L.*

atonia: az *izomtónus* teljes megszűnése. Létrejön, ha az *izomtónus*ért felelős reflexív lefutása során bárhol megszakad. A gerincvelői motoneuronok, a környéki motoros vagy sensoros idegek, a gerincvelői hátsó gyökök, a gerincvelői központok laesiója egyaránt ~ra vezethet. *B. P.*

atoniás-astatikus syndroma: →*diplegia atonica congenita*

atoniás obstipatio, *astheniás obstipatio*: a bélfal renyhesége miatt bekövetkező székrekedés. Rtg-vizsgálatnál a vastagbél tág, haustratiója elsimult, a kontrasztanyag 48 óránál tovább stagnál a colonban. Fellépése szerint coecum ascendens, transversum és descendens típust különböztetnek meg. Idős egyéneknél, elhízottaknál, idegrendszeri betegségben szenvedőknél, hypothyreosisban fordulhat elő. *Th.:* alapbetegség kezelése, bélmotilitást fokozó szerek adagolása. *S. J.*

atonia uteri: a méh izomzat tónusának kóros csökkenése a lepényi szak alatt v. után. Következménye halálossá válható vérzés. Oka leggyakrabban a szülés, különösen a lepényi szak helytelen vezetése: fájáskeltők, fájáserősítők, narcoticumok meggondolatlan alkalmazása, a lepényi szakban a méh dörzsölése, nyomkodása; továbbá műtétes szülésnél a méh hirtelen kiürítése, ikerterhességnél,

hydramnionnál a méhizomzat túlságos kitágulása, a méh fejlődési rendellenességei, daganatai stb. A lepény leválása után fentieken kívül lepényrész visszamaradása. *Th.:* méhösszehúzók alkalmazása, a lepény, v. lepényrészek eltávolítása, vérzéscsillapítás, vérpótlás. *H. I.*

atonia ventriculi, *gyomor-atonia:* a gyomor tónusának csökkenése, súlyos esetben a gyomor izomzatának bénulása. Leggyakoribb műtétek után, máskor trauma, szülés következménye. Rendellenesen nagy étel- v. italmennyiségek gyomorba jutása után is előfordul. Utóbbi esetben mechanikus, egyébként reflexes eredetű. Legsúlyosabb formája a gyomor *acut dilatatiója*. A tágult gyomorban igen nagy mennyiségű folyadék és gáz halmozódik fel, hypochloraemia, alkalosis-exsiccosis, esetleg tetania alakul ki. *Rtg*-képen: a gyomor üres, élettelen zsákhoz hasonló, melyben a kontrasztanyag ellenállás és akadály nélkül zuhan le. Peristalticája szabálytalan, v. frustrán peristaltikus hullámok, esetleg teljes aperistaltica látható. *Th.:* a gyomornedv leszívása, folyadék- és electrolyt-pótlás, hypophysis hátsólebeny-készítmények. *M. I.—D. P.*

atonia vesicae urinariae, *hólyagatonia:* agy-v. gerincvelősérülések után létrejövő hólyagműködési zavar. A (vizelési centrum alatt levő gerincvelő-) sérülés utáni első hetekre jellemző a detrusor-izomzat atoniája, a sphincter-csoport hypertoniájával szemben (acut shock-fázis). *Th.:* conservativ. *Sz. Z.*

atopen: az *atopiás allergiá*ban az antigen neve.

Atophan: →*aciphenochinolinum*

atophan fekély: kísérleti fekély, mely főképpen kutyák gyomrában és duodenumában hozható létre atophan naponkénti intravenás adásával. Morphologiailag hasonlít az emberi peptikus fekélyre. *M. I.*

atopia: *Coca*-tól (1943) származó, ma már alig használatos fogalom; jelentése „furcsaság", „nem helyén való dolog". Az allergia tanának kialakulása idején használták az emberen észlelhető túlérzékenységi jelenségek jelzésére és elkülönítésére a kísérleti állatok anaphylaxisától. *A. Z.*

atopiás allergia: →*atopia*

atopic dermatitis, *ekzema atopicum:* az endogen eredetű, generalizált, chr. ekzematisatio, lichenificatio és neurodermaképzés által jellemzett gyulladásos, viszkető kórképnek az angolszász irodalomban használt elnevezése, amit az európai irodalomban →*prurigo chronica multiformis*nak neveznek. Néhány szerző ide sorolja az *ekzematoid dermatitis Rost* és az ekzema infantile kóralakját is. *Be. K.*

Atosil: →*phenothiazin származékok*

Atoxyl: →*natrium anilarsonicum*

atoxyl érzékenységi vizsgálata: normális serumlipase aktivitását atoxyl v. chinin jelenléte nagymértékben gátolja. A pancreas eredetű lipase atoxyl-resistens, chinin-érzékeny, míg a máj eredetű lipase fordítva, atoxyl-érzékeny és chinin-resistens. A vizsgálatokat legcélszerűbb a →*Róna—Michaelis lipase-meghatározás*sal végezni. *Ba. B.*

ATP: →*adenosintriphosphat*, →*Atriphos*

atractosoma: mucinosus mirigysejtek cytoplasmájában található zárvány. Fehérjetartalmú váladékszemcséknek felelnek meg. *T. I.*

atransferrinaemia: a vaskötő-globulin *(transferrin)* hiánya a vérben. Enyhébb formája a *hypotransferrinaemia*. Az ~ genetikusan determinált fehérje-anyagcserezavar. Alacsony serumvas érték mellett a serum telítetlen vaskötőképessége zero. A klinikai képet az *anaemia* és a *haemochromatosis* tünetei jellemzik. *H. Zs.*

atraumás tű, *atraumatikus tű:* gömbölyű, befűzés nélkül fonálban folytatódó, főleg érvarráshoz használt sebészeti tű, mely öltéskor kíméli a szúrócsatorna körüli szöveteket. (Elsősorban *arteriorrhaphia* végzésében van nagy szerepe.) *B. I.*

atraumatikus műtéti technika: a korszerű sebészet és főleg az érzékeny szövet-átültetésekkel foglalkozó plasztikai sebészet munkamódszere. Lényege a műtéti trauma csökkentése finoman kiképzett műszerek megfelelő használatával (varráskor csipesz helyett horog), kíméletes szövetkezeléssel (vér felszívása nedves törlővel) stb. Az ~ a jobb sebgyógyulási lehetőség mellett csökkenti a baktérium-invasio lehetőségét is. *Z. J.*

atraumatikus tű: →*atraumás tű*

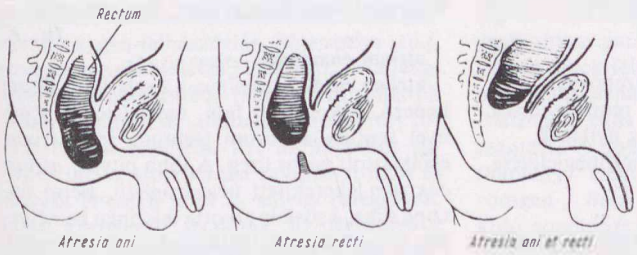
atraumatikus vérpumpa: mesterséges véráramlás biztosítására szolgáló készülék, traumatizálás veszélye nélkül. Az ~ egyik alapegysége a szív-tüdő készüléknek, alkalmazható továbbá művesékhez, vér hőkicserélő készülékhez. Az áramlást biztosító pumpa teljesítménye minimális cseppszámtól 9 literig fokozat nélkül szabályozható. *Ho. É.*

atremia: fájdalmak miatti mozdulatlanság.

atresia: cső jellegű szerv, v. valamely szerv kivezető csövének elzáródása, ill. a test valamely természetes nyílásának hiánya. A gyer-

mekkor legkorábbi szakaszában fejlődési hibák okozta ~k (nyelőcső-, epevezeték-, bél-, ureter-, urethra-~; → ~ *ani*, ~ hymenalis stb.) gyakoriak. Később a nyálkahártya pusztulásával és összenövésekkel járó folyamatok (pl. lúgmérgezés) okozhatnak ~át. *D. L.*

atresia ani, *anus imperforatus, rectum imperforatum, imperforatio ani, proctatresia, aproctia:* a végbélnyílás világrahozott elzáródása. Lehet *atresia ani simplex*, amikor csak a végbélnyílás hiányzik, ill. azt vékony hártya v. normálisan kifejlődött bőr fedi. *Atresia recti* esetében anus-nyílás ugyan van, de a végbél ettől proximalisan elzáródott. Az elválasztó membrana néha olyan vékony, hogy egyszerű szondázással helyre lehet állítani az összeköttetést. *Atresia recti et ani* esetében az analis nyílás hiányzik, és a rectum is vakon (rendszerint magasan) végződik. A hiányzó rectum-communicatiót néha fistula helyettesíti, amely a gátra v. a szomszédos szervek valamelyikébe nyílhat *(fistula perinealis, vesicularis, vestibularis, scrotalis, suburethralis* stb.). →még *intestinum*. *B. I.—D. L.*

A világrahozott végbélelzáródás három alaptípusa

atresia auris congenita: →*organon auditus*

atresia choanae: a choanák elzártsága. Aránylag ritkán előforduló fejlődési rendellenesség. Lehet egy v. kétoldali. Többnyire hártyás, olykor azonban porcos, v. részben csontos is. Együttjár az arckoponya deformálódásával és úgyszólván minden esetben gótikus szájpaddal. Az orrlégzés v. teljesen lehetetlen, v. nagy mértékben nehezített. Állandó kísérő tünete a *rhinolalia clausa*, s nem ritkán hallászavar. Kezelése műtéti: az elzáró réteg excisiója és submucosus septumresectio. *Ré. Gy.*

atresia epipharyngis: →*strictura pharyngis*

atresia folliculi, *folliculus atresia:* a follicullus visszafejlődése, degenerálódása, mielőtt a pete megért volna. *H. I.*

atresia hypopharyngis: →*strictura pharyngis*

atresia meatus acustici externi: a külső hallójárat nyílásának zárva maradása.

atresia nasi, *orrüreg elzáródás:* congenitalisan csak kivételesen fordul elő. Többnyire az orr porcos vázára is ráterjedő gyulladás (scarlat, syphilis, variola, diphtheria, lupus) következményeként létrejövő hegedés v. trauma (pl. cauterisatio) idézi elő. *Ré. Gy.*

atresia oesophagi: veleszületett nyelőcső elzáródás, amelyhez rendszerint tracheooesophagealis fistula társul. Leggyakoribb formáiban (az esetek 80—90%-a) az oesophagus felső szakasza vakon végződik, az alsó szakasz a tracheával közlekedik. Más formáiban a felső szakasz közlekedik a tracheával, és az alsó végződik felfelé vakon. Előfordul sipoly nélkül is. Kezeletlenül a csecsemő életképtelen, műtéti megoldás a nyelőcső folyamatosságának helyreállítása és a tracheával való összefüggés megszüntetése. *U. I.*

atresia puncti lacrimalis: a könnypont elzáródása. Oka fejlődési zavar v. gombatelepekből álló concrementum. *Th.:* szondázás, átöblítés, ha az elvezető út is elzáródott, műtét. *B. B.*

atresia urethrae, *urethratresia, imperforatio urethrae:* a külső húgycsőnyílás veleszületett elzártsága újszülöttön. Gyógyítása: bemetszés. *Sz. Z.*

átrétegződés: alatt a népesség társadalmi-gazdasági-foglalkozási helyzetében bekövetkezett változását értjük. A népesség társadalmi — gazdasági — foglalkozási összetételének vizsgálata több szempontból történhetik. Így a népességet feloszthatjuk keresőkre és eltartottakra. Csoportosíthatjuk a népességet foglalkozási ágak szerint is, stb. A szocialista demográfusok a népesedés vizsgálatában alapvető szempontnak a népesség osztálytagozódásának megfigyelését tartják. Ennek segítségével tudjuk legjobban megközelíteni a társadalmi fejlődés alakulását, az osztályszerkezetben bekövetkezett változásokat.

A népesség társadalmi, gazdasági, foglalkozási helyzetének és egészségi állapotának kölcsönhatásával foglalkozik a →*társadalomegészségtan*.

A szocializmus győzelme a Szovjetunióban — majd a II. világháború befejezése után

a többi szocializmust építő országban alapvetően megváltoztatta a népesség társadalmi osztályok szerinti összetételét: felszámolták a kizsákmányoló osztályokat, megnövekedett a munkások és alkalmazottak létszáma, a parasztság termelőszövetkezeti parasztsággá alakult át.

Hazánk forradalmi átalakulása eredményeképpen ugyancsak alapvető változás következett be a népesség osztálytagozódásában. Ennek eredményeképpen bekövetkezett átrétegződést jól szemlélteti a „keresők számának alakulása".

A keresők számának alakulása Mo.-on 1930—1965 között*

Népgazdasági ág	1930	1941	1949	1960	1965
Ipar (ép.-ipar)	20.7	22,3	21.8	31,4	37,9
Mezőgazdaság	50,8	48,1	49,8	35,2	31,2
Egyéb alkalmazottak kereskedelem közlekedés	28.5	29.6	28.4	33,4	30,9

*A felszabadulás előtti adatokban a „keresők" között természetesen ott van a kizsákmányoló osztályok vékony rétege is.

S. I.

atretoblepharia: szemhéjösszenövés.

atretocephalus: fejlődési rendellenesség, amelynél a fejen hiányzanak a nyílások.

atrich: a csillótlan baktériumok megjelölése.

atrichia: → *alopecia*

atrichosis: → *alopecia*

atrio-septopexia: pitvari septum-defektus (→ *defectus septi interauricularis*) zárására szolgáló, a szem ellenőrzése nélkül végzett ún. „vak" műtéti eljárás. Az ~ lényege: a kitágult jobb pitvar falát, a jobb fülcsén keresztül bevezetett mutatóujj irányítása mellett, a defektus széléhez csomós matrac öltésekkel kör alakban hozzávarrják. Ostium primum persistens típusú pitvari septum-defektusok zárására nem alkalmazható. Ezen, Bailey által 1952-ben kidolgozott műtéti eljárást ma már nem alkalmazzák. *T. A.*

atrio-ventricularis anastomosis: → *ventriculo-jugularis anastomosis*

atrio-ventricularis block: → *block*

atrio-ventricularis csomó, *Aschoff—Tawara-csomó, Tawara-csomó:* a pitvar-kamrai határon a j. pitvar alsó részén levő kb. 0,5 cm hosszú és 2—3 mm széles, az ingerképzés és vezetés számára különlegesen differenciált sejtekből álló képlet. A sinus csomó működésének bármilyen okból történő megszűnte alkalmával önállóan képződik benne ingerület, mely a kamrák összehúzódását hozza létre. *G. Gy.*

atrio-ventricularis köteg: → *His-köteg*

atrio-ventricularis rhythmus: → *nodalis rhythmus*

atrio-ventricularis vezetés: a szívben keletkező ingerületnek a pitvarról a kamrákra való átvezetése az ingerületvezető kötegeken keresztül. Normálisan 0,14—0,20 sec. idő alatt történik. Ekg-n a P hullám kezdetétől a QRS kezdetéig terjedő idő. (→ *ingerületvezetés*). *G. Gy.*

Atriphos, *ATP: adenosintriphosphat*ot tartalmazó (0,02 g) inj. Iv. v. im. lassú adása koszorúerek és környéki véredények görcsét oldja, ezért angina pectorisban, coronariathrombosisban stb., valamint paroxysmalis tachycardiában és myocarditisben használják. *I. B.*

atriplicismus, *Meldekrankheit:* bizonyos labodafélékkel (Chenopodiaceae) takarmányozott állatok bőrén napfény hatására fellépő *actinotoxiderma.* Embereken is észlelték, amidőn éhinség idején e labodát (Atriplex littoralis) táplálék gyanánt fogyasztották. *Be. K.*

atrium commune: → *cor*

atrium cordis, *szívpitvar:* a szív felső részét képező, vékonyabb falú, egymástól sövénnyel septum atriorum (septum interatriale) elválasztott páros üreg. A jobb pitvar, *atrium dextrum* lekerekített négyszögletű. Belső felszíne sima, a sövény alkotta felszínén bemélyedés, fossa ovalis található, ajakszerű peremmel, limbus fossae ovalis. Elülső felszínén nyílik a háromszögletű tompa nyúlvány, a jobb fülcse (auricula dextra), melynek belső felszínén fésűizmok (musculi pectinati) emelkednek ki. A jobb pitvarba felülről a v. cava superior, alulról a v. cava inferior, a hátsó fal és a sövény szögletében a sinus coronarius nyílik. A két utóbbi visszér benyílásánál csökevényes billentyűk helyezkednek el. A jobb pitvarból a jobb kamrába a háromhegyű billentyűvel (valvula tricuspidalis) ellátott jobb visszeres szájadék (ostium atrioventriculare dextrum) vezet. A bal pitvar, *atrium sinistrum* szintén nagyjából lekerekített négyszögletű üreg. Belső felszíne sima, csupán az előrefelé nyúló fülcsében (auricula sinistra) találunk fésűizmokat (mm. pectinati). A bal pitvarba nyílnak a jobb és bal tüdővisszerek (vv.pulmonales dextrae et sinistrae) két-két ággal. A bal pitvarból a bal kamrába a kéthegyű billen-

tyűvel (valvula bicuspidalis) ellátott bal visszeres szájadék (ostium atrioventriculare sinistrum) vezet. *M. K.*

Atropa belladonna *L., maszlagos nadragulya (Solanaceae):* nálunk honos növény, amelynek levele *Belladonnae folium* 0,25% l-hyosciamint tartalmaz. Virága ibolya színű, termése vörösesfekete, húsos bogyó (→még *belladonna,* →*atropinum sulfuricum*). *I. B.*

atrophia, *sorvadás:* **1.** a szervek tömegének v. térfogatának a csökkenése, sejtjeik zsugorodása és számvesztesége következtében. ~ *brunea:* a sorvadt szervek kopási pigmenttől (lipofuscin) csokoládébarnásak. Főleg a szíven és májon észlelhető, öregkorban és cachexiában. ~ *lipomatosa:* a sorvadt szövetállományt (pl. mirigyet, v. izmot) zsírszövet helyettesíti. Az ~ okai: senium, inanitio, toxikus hatások, rtg-sugár, functionalis stimulus hiánya stb. — **2.** *csecsemősorvadás, csecsemő-aszály, atrepsia, paedatrophia:* a tápláltsági állapot súlyos leromlása (a tápláltsági index 80% alatt van), ill. a fejlődés megállása csecsemőkorban. Extrem esetben *(decompositio)* a meglevő testanyag beolvadásával és a vitalis functiók (keringés, légzés, oxygen-felhasználás, hőtermelés stb.), lényeges beszűkülésével jár együtt, az anyagcserében a catabolikus (lebontó) folyamatok jutnak túlsúlyra az anabolikus (felépítő) folyamatokkal szemben. Ezt az állapotot súlyos és tartós táplálkozási zavarok (totalis és partialis éhezés), idült és súlyos betegségek, súlyos környezeti ártalmak, ill. legtöbbször az említett okok együttes hatása hozza létre. Még néhány évvel ezelőtt is sok gondot okozó problémája volt a hazai gyermekgyógyászatnak. Mostanában már sokkal ritkábban fordul elő, ami a megelőző gyermekellátás sikerének tekinthető. (→még *dystrophia*). *R. Gy.—D. L.*

atrophia bulbi: vak szem (főleg iridocyclitis utáni) sorvadása. Az üvegtesti izzadmány zsugorodása következtében a szem megpuhul, az egyes izmok tapadása helyén belapul, quadrálódik (bulbus quadratus). A retina leválhat, a sugártest vongálódása miatt a szem fájdalmas (~ *dolorosa*). *B. B.*

atrophia cerebri: az agyállomány, elsősorban a nagyagyi kéreg állományának csökkenése, melyet különböző pathologiai folyamatok okozhatnak (arteriosclerosis, hypertoniás vasopathia, endarteriitis obliterans, lueses endarteriitis, nagyfokú hydrocephalus internus, praesenilis corticalis folyamatok, Pick-atrophia, *Alzheimer-kór,* senilis idegszövetpusztulás, súlyos táplálkozási zavarok) sok esetben azonban minden kimutatható ok nélkül bekövetkezik. A fehérjeállományban lezajló diffus demyelinisatiós folyamatok (diffus sclerosis, ún. oedemanecrosis, leukodystrophiás folyamatok, súlyos sclerosis multiplex) a hemisphaerialis állomány megfogyását eredményezhetik. *H. B.*

atrophia cicatriciformis: a bőrnek olyan hegszerű sorvadása, amit nem előzetes sebzés v. fekélyesedés, hanem gyulladásos, ill. elfajulásos folyamat okoz. Így pl. látható favus scutulumai v. erythematodes chronicus discoides gócaiban, folliculitis decalvans stb. nyomán. *Be. K.*

atrophia colloidalis senilis, *(Darier) elastosis colloidalis conglomerata (Ferriera—Marques)* az öregkori bőrelváltozások egyike, ahol tulajdonképpen nem atrophia, hanem elfajulásos jelenségek dominálnak, különös sárgás színezettel *(*→még *elastosis senilis,* →*cutis rhomboidalis nuchae).* *Be. K.*

atrophia congenitalis partialis: →*naevus atrophicus*

atrophia corticalis, *kéregsorvadás:* kizárólag az agykéregre vonatkozó agy ~. Leggyakrabban paralysis progressiva, senilis dementia; Pick-féle lobaris atrophia, *Alzheimer* praesenilis dementia idézi elő. *H. B.*

atrophia cutis actinogenes: a bőrnek hosszantartó v. gyakran ismétlődő sugárhatásra (napfény, elektromos ívfény, kvarclámpa, röntgen-, *Bucky*-sugárzás) lassanként kialakuló sorvadása, rendszerint pigmentatiós és depigmentatiós foltokkal és apró teleangiectasiákkal tarkázva. *Be. K.*

atrophia cutis idiopathica: →*dermatitis atrophicans* *Be. K.*

atrophia cutis maculosa: foltokban jelentkező bőrsorvadás. Régen a gümős fertőzöttség következményének tartották. *Be. K.*

atrophia gyrata retinae et chorioideae: az érhártya sorvadása, hiánya. Heredodegeneratív megbetegedés. Gyermekkorban kezdődik, látótér, látás és adaptatiós zavarokkal. Teljes vaksághoz vezet. *B. B.*

atrophia hepatis flava, *dystrophia hepatis, acut sárga májsorvadás, heveny máj-necrosis, máj-dystrophia:* a májsejtek acut pusztulásával járó súlyos, heveny májbetegség, amely mérgezés v. infectio következménye. Minden májbetegség átmehet ~ba. Leggyakoribb oka: vírushepatitis, lues, phosphor-, chloroform-, gombamérgezés. Tünetei: fejfájás, hányás, fokozódó sárgaság, nyugtalanság, eset-

leg delírium, izomgörcsök, bénulások, vérzékenység, hepatargiás coma. A kezdetben nagyobb máj megkisebbedik (6—700 g-ra). A vizeletben bilirubin, urobilinogen található és aminosavak jelennek meg (leucin, tyrosin könnyen kimutatható). Szövettanilag a májsejtek helyén zsíros detritus látható. A máj metszéslapján fehér lepedék formájában aminosav kristályok (leucin, tyrosin) válnak ki. Hyperacutan lefolyó esetekben a máj meg sem kisebbedik, szerkezete a metszéslapon csupán elmosódott, szövettanilag azonban ilyenkor is látható, hogy a májsejtek szétestek, magjuk nem festődik. Elhúzódó esetekben a sárga necrotikus területek felszívódnak és vörös, besüppedt területek maradnak vissza, *(~ hepatis flava et rubra)*. A chronikussá váló esetek nagy részében a folyamat nagygöbös máj-cirrhosisba megy át. A gyógyult ~ kimenetele legtöbbször postnecrosisos cirrhosis. Az ~ prognosisa igen rossz. A mellékvesesteroidok alkalmazása óta a betegség nem mindig halálos végű. — *Th.:* Cortison v. Prednisolon, ACTH, infusió, transfusio, kalium, antibioticumok. *M. I.*

atrophia hepatis sec Laënnec: →*atrophiás cirrhosis*

atrophia iridis: az iris sorvadása gyulladások után, idült glaucomában, trophikus zavarok miatt. Idős korban fiziológiás. *B. B.*

atrophia lobaris corticalis: →*Pick-betegség*

atrophia macularis primaria cutis: →*anetoderma*

atrophia muscularis arthropathica: az izmok idült ízületi betegségekben létrejött másodlagos atrophiás elváltozása. Keletkezése a mozgáscsökkenéssel, a csont- izom vérellátásának megromlásával függ össze. Az ~ az ízületi állapot függvénye. *Br. P.*

atrophia musculorum infantilis: →*Werdnig — Hoffmann-betegség*

atrophia musculorum progressiva neuralis, *neuralis izom-atrophia, Tooth — Marie — Charcot — Hoffmann-betegség:* elsősorban a lábszár, majd az alkar izomzatának lassan előrehaladó, ez idő szerint feltartóztathatatlan sorvadása. Feltűnő a folyamat elhatárolódása a könyök és térd magasságában. A lábszárizomzat atrophiája miatt ún. gólyalábak alakulhatnak ki. Az izomerő gyakran meglepően jól megtartott lehet az atrophia fokához viszonyítva. Rendszerint a lábfejeken, valamint a lábszárak distalis részein enyhe tactilis hypaesthesia, esetleg kisfokú helyzetérzészavar észlelhető. Lefolyása évtizedekre terjed. Férfiakon gyakoribb, mint nőkön. Sokszor familiaris, egyes esetekben hereditas is kimutatható. A gerincvelői motoneuronokban, valamint az intervertebralis ganglionok sejtjein degeneratív elváltozások találhatók. Oka ismeretlen. *H. B.*

atrophia musculorum progressiva spinalis: az elülsőszarv sejtjeinek pusztulása következtében kifejlődő progrediáló izom-atrophia és bénulás. A *Duchenne — Aran*-féle felnőtt típusban a folyamat a felső végtag distalis izmaiban (ujjak, kéz) kezdődik, majd a felkar és a vállövön át a törzsre terjed, de az alsó végtagot soká megkíméli. Viszonylag lassan progrediál, s a reflexkiesés és elfajulási reakció is évekig várat magára. A *Werdnig — Hoffmann*-féle infantilis típusban esetleg már méhen belül, de mindenképpen a korai csecsemőkorban feltűnik a mozgásszegénység. A progressio, a reflexkiesés, az elfajulási reakció kifejlődése gyors. A légzést hamarosan csak a rekesz biztosítja, s az insufficientia jeleként egyre gyakrabban lép fel atelectasia és tüdőgyulladás. A halál is rendszerint ennek a következménye. *D. L.*

atrophia nervi optici, *látóidegsorvadás:* a látóideg rostjainak pusztulása. A papilla fehéres-sárgás, v. szürkés-fehér. Oka lehet gyulladás *(~ e papillitide, ~ e neuritide, ~ e retinitide)*, lehet a látóidegrostok primaer sorvadása *(~ simplex)*, okozhatják trauma, daganat, toxinok, mérgezés, sclerosis multiplex. ~ *ascendens:* a sorvadás a retina dúcsejtjeiből kiindulva halad a centrum felé, pl. idegmérgek hatására (methylalcohol, atoxyl, filix mas). ~ *descendens:* az idegrostok retroorbitalisan károsodnak (sérülés, vérzés, idegentest, tumor, carotis sclerosis). A sorvadás tünetei csak jóval a sérülés után mutatkoznak, annál később, minél magasabb helyen sérül az ideg. A sclerosis multiplex egyik korai tünete az ~, amely eleinte csak mint a papilla *temporalis decoloratiója* észlelhető. (ábrát → színes táblán). *B. B.*

atrophia nervi optici hereditaria: →*Leber-betegség*

atrophia neurotrophica familiaris osseosa: idegi eredetű, családi jellegű anaesthesia, fekélyesedés és csontpusztulás a talpakon. *Be. K.*

atrophia peripapillaris: papilla körüli érhártyasorvadás. Főleg nagyfokú rövidlátó szemeken v. mint veleszületett rendellenesség fordul elő. *B. B.*

atrophia praecox cutis, *atrophia praesenilis cutis:* az →*atrophia senilis cutis* jelenségeinek

korai fellépése még az öregkor beállta előtt (→még *progeria*). *Be. K.*

atrophia praesenilis cutis: →*atrophia praecox cutis*, →*atrophia senilis cutis*

atrophia prostatae: dülmirigysorvadás; lehet öregkori, castratio utáni, compressiós, gyulladásos v. traumás eredetű. A hólyagnyak-adenomához hasonló tüneteket okoz. *Sz. Z.*

atrophia renis: a veseállomány zsugorodása gyulladások után (chr. pyelonephritises zsugorvese, hydronephrosisos zsákvese). *Sz. Z.*

atrophia reticularis cutis: a *poikiloderma vasculare atrophicans*hoz közelálló kórkép; annak valószínűleg egyik megnyilvánulási formája. (Leírója H. *Zinsser.*) *Be. K.*

atrophiás arthritis: az angolszász irodalomban a rheumatoid arthritis egyik elnevezése.

atrophiás cirrhosis, *portalis cirrhosis, Laënnec-cirrhosis, aprógöbös, sorvadásos máj-cirrhosis, atrophia hepatis sec Laënnec, alcoholos cirrhosis:* a máj kötőszövet szaporodással járó chronikus megbetegedése, melyben a klinikai képet, a v. portae elágazódásainak szűkületéből eredő tünetek uralják. A betegség kezdetén a máj megnagyobbodik, későbbiek folyamán azonban megkisebbedik, innen ered az „atrophiás" jelző. A betegség váltakozó lefolyású: remissiók és visszaesések váltják egymást, végső kifejlése a májparenchyma pusztulása. Gyakran kíséri ascites és icterus, de az utóbbi nem obligát tünete a kórképnek. A portalis pangás következményeként az oesophagus venái kitágultak. Gyakori e varixok megrepedése. Tágultak a felső haemorrhoidalis venák is. A köldök körüli vena anastomosisok jellemző képet adnak (caput Medusae). A portocavalis anastomosisok a bennük folyó áramlás révén jellemző zörejt adhatnak, melyet a has felett hallgatódzva észlelhetünk. Hypoproteinaemiával és testszerte oedemaképződéssel jár. Aetiologiájában: az alkoholfogyasztáson, a quantitative hiányos (fehérjeszegény) táplálkozáson kívül a hepatitisnek is szerepet tulajdonítanak. *Th.:* kímélő életmód, fehérje és szénhydrátdús diéta. Májkivonatok, ún. lipotrop anyagok vitaminok (elsősorban a B-vitamin csoport tagjai), Corticosteroidok, esetleg ACTH, vérátömlesztés, esetleg plasmatransfusio, iv. adagolható fehérje hydrolysatumok és a szövődmények tüneti kezelése. Szóbajöhetnek alapos javallatok alapján a portalis hypertensio megszüntetését célzó érsebészeti beavatkozások (porto-cavalis v. spleno-renalis anastomosis létesítése) is. Leggyakoribb szövődmény: vérzés, coma. Prognosis: általában kedvezőtlen. *M. I.*

atrophia senilis cutis: a bőr minden képletének az öreg korban bekövetkező természetes megsorvadása. Ha már fiatalkorban kifejlődik, progeriának (atrophia praecox, atrophia praesenilis cutis) nevezik. Nem csupán a szövetelemek megfogyatkozása, hanem azok morfológiai, kémiai és biológiai megváltozása jellemzi. A szöveti és anyagfogyatkozásokkal (zsír, verejték) szemben megszaporodhatik a bőrben a pigment, lemezesen hámlik a szaruréteg és az arcon, törzsön, kézen számos *verruca senilis*, esetleg *keratoma senile* és tágult hajszálérhálózat lép fel. *Be. K.*

atrophia striata et pigmentosa cutis: →*striae cutis distensae*

atrophia testis, *heresorvadás:* 1. veleszületett (hydrokele, cryptorchismus), 2. szerzett: a here táplálkozási zavara (torsio, varicokele stb.), sérülése (sérvműtét, contusio), gyulladásai után (mumps, orchitis). *Sz. Z.*

atrophie blanche, *capillaritis alba:* a *varicosus symptoma komplexum* részjelensége. Apró intracutan necrosisokat, kis fekélyeket követő fehér, hegszerű foltok, kifeszült hámréteggel, teleangiectásiákkal, sötétebben pigmentált környezetben. Alapja a kiserek falának megbetegedését követő trophikus zavar. (Leírója G. *Milian.*) *Be. K.*

atrophoderma: →*dermatitis atrophicans*

atrophoderma maculatum, *atrophoderma postinfectionale:* előrement, körülírt apró gócokban lezajlott fertőzéses eredetű, szövetpusztulással járó gyulladások *(ecthyma, syphilis papulo-pustulosa—ulcerosa, lepra* stb.) után visszamaradó többes számú, néha rostaszerűen sűrű apró hegek a bőrön. *Be. K.*

atrophoderma neuriticum: idegbénulást (neuritis, paralysis) kísérő trophikus zavarok és az inaktivitás következtében beálló sorvadás a bőr minden képletén. (→még *glossy skin*) *Be. K.*

atrophoderma pigmentosum: →*xeroderma pigmentosum*

atrophoderma striatum et maculosum: csíkokban, foltokban megjelenő enyhe bőratrophia tüdő tbc-ben szenvedőkön. *Be. K.*

atrophoderma vermiculatum, *acné vermoulante des joues, folliculitis ulerythematosa reticulata, acné vermiculée des joues:* szúrágás rajzolatához hasonlító, körülírt sorvadásos bőrfolyamat, melyet comedok, tág follicusok jellemeznek. Megjelenése leggyakrabban az arcon, a járomcsont tájékán. *Be. K.*

atrophodermia pigmentosum: xeroderma pigmentosum

atropin conjunctivitis: follicularis kötőhártyagyulladás, szemkörnyéki ekzema, viszketés atropin-kezelés kapcsán. *B. B.*

atropin mérgezés: →*atropinum sulfuricum*

atropin mydriasis: →*pupilla-tágasság*

atropinum methylbromatum: →*atropinum sulfuricum*

atropinum sulfuricum, *dl-hyosciamin, tropin--dl-tropasavas ester:* parasympatholyticum, az *Atropa belladonna* és a *Hyosciamus niger* alkaloidja, vízben oldódó, keserű ízű, kristályos por. A parasympathicus végkészülékeket bénítja, és ezzel meggátolja az acetylcholin, muscarin, pilocarpin, physostigmin stb., tehát a cholinerg izgatók hatásait. A szemen mydriasist és accomodatio-bénulást okoz. A szem belnyomása növekedik, ami glaucomás rohamot válthat ki. A mirigyműködést csökkenti, száj- és torok-szárazságot és az izzadás megszűnését okozza. Csökkenti a gyomor-secretiót, de a histamin okozta sósavtermelést nem gátolja. Bénítja a szívben a vagus-végkészüléket, és ezzel szapora pulzust okoz. Csökkenti a bél-peristalticát, és oldja a simaizmok görcsét. A szemészetben 0,25—1,0%-os old.-ban pupillatágítónak használják. (1—2 napig maximális hatású, ez kb. 8 nap alatt ér véget). Iritisben csökkenti a vérbőséget, s a fájdalmat is enyhíti. Belsőleg 0,33—1,0! mg p. dosi, 3,0! mg p. die adagolható, oldatban, pilulában v. tbl-ban, nyálfolyás és izzadás csökkentésére és hyperaciditásnál. Görcsös fájdalmak enyhítésére többnyire *papaverin*nel kombináljuk (epe- és vesekőcolica, asthma, csuklás, köhögés, dysmenorrhoea esetén). Parkinsonismusnál 5—10, kivételesen 50 mg is adható fokozatosan emelkedő adagban, mert hozzászokás fejlődik ki; így csökkenti a nyálfolyást, izommerevséget, reszketést.

Atropinum methylbromatum, Eumydrin: az atropin brommethyllel való kezelésével keletkezik, quaternaer ammoniumsó, amelynek nincs központi idegrendszert izgató hatása de a cholingerg végkészülékeket bénítja. Az atropin helyett, azzal azonos adagolásban rendelhető.

Homatropinum hydrobromicum: mandulasavas tropinester, 1%-os oldata diagnosztikus célú pupillatágításra használható, mert hatása 1 nap alatt elmúlik.

Methylhomatropinum bromatum, Novatropin, Mesopin. Ez a quaternaer ammoniumsó izgatottságot, delíriumot, görcsöket nem okoz, ezért az atropinnál kevésbé mérgező, ahelyett használható, főleg a secretiók csökkentésére. *D:* 2,5—10! mg p. dosi, 30! p. die.

Atropinmérgezést okozhat az ~ot tartalmazó növények gyümölcsének, magjának v. gyökerének mák, ill. petrezselyem helyett való megevése, szerelmi bájitalul, boszorkánykenőcsül való használata, ~szemcseppek megivása stb. Már 5—10 mg ~ súlyosnak látszó tüneteket okoz. Kipirult arc, tág pupillák, száraz nyálkahártyák és bőr, nyelési képelenség, aphonia, a bőrön skarlátszerű kiütés, igen szapora pulzus, nagyfokú nyugtalanság, láz, delírium, őrjöngés, hallucinatio. Jellegzetes még a pehelyszedegető v. ún. sziromtépő mozgás, a legsúlyosabb esetekben a vérnyomás és hőmérséklet süllyedése, görcsök, légzőcentrum- v. szívbénulás. — *Th.:* gyomormosás olajozott szondával, ami néha igen nagy nehézségbe ütközik a száraz nyálkahártyák és a nagyfokú nyugtalanság miatt. Ezért, ha feltehető, hogy a gyomor még mérget tartalmaz, *óvatos* hánytatás kísérlelhető meg apomorphinnal. Hashajtás, carbo activatus, 1—2 mg pilocarpin sc. A nyugtalanság ellen barbituratok im. v. igen óvatosan 1 cg morphin (vigyázat az esetleges légzésbénulásra). Szükség esetén cardiacumok, nagy nyugtalanság esetén kényszerzubbony v. ágyhoz rögzítés. A mérgezés lefolyása gyors, rendesen 24 órán belüli. Halálos adag 100—150 mg.

I. B.—B. Gy.

attachement: összekapcsolás, rögzítés

áttekintő röntgenfelvétel, *átnézeti röntgen felvétel:* nagyobb testrészekről nagy alakú filmre készített, általános tájékozódás céljait szolgáló felvétel.

D. P.

attenuatio: élő baktériumoknak v. vírusoknak veszélytelen védőoltásra való alkalmassá tétele, főként állatpasszálással. Az ~-t olyan fogékony állatokban végzik, amelyeket a kórokozó természetes körülmények között nem betegít meg. A kórokozó virulenciája ilyenkor az állatra fokozódik, az emberre csökken, és attenuált törzsek (gyengített, szelíd törzsek) jönnek létre. Így állította elő *Pasteur* a veszettség utcai vírusából nyúlban az emberi oltás céljára alkalmas fix vírust. *Theiler* a sárgaláz vírusát fehér egér passzálással tette alkalmassá emberi védőoltás végzésére. ~ elérhető mesterséges

táptalajon, tenyésztés által is, pl. *Bacillus Calmette—Guérin* (BCG). *A. Z.*

áttéti agydaganatok: →*tumor cerebri*

áttétképződés: →*metastasis képzése*

atticoantrotomia (Beyer): chronikus otitiseknél alkalmazott műtéti eljárás. Míg a fülészeti radikális műtét csonkító beavatkozás, Beyer az ~ kidolgozásával arra törekedett, hogy megfelelő indicatio esetén a dobhártyát, dobgyűrűt és a dobüreg hangvezető rendszerét megkímélve úgy gyógyítsa meg a középfül gennyes gyulladását, hogy a hallás megmaradjon. A műtét elveit a modern tympanoplasticai beavatkozásoknál ma is felhasználják. ~ főként azon esetekben javallt, amelyekben a hallás viszonylag jó, nincs nagyfokú dobhártya- és hallócsontlaesio és a gyulladásos folyamat főként az atticusra lokalizálódik, az epitympanumtól kötőszövetes híddal elzárt dobüreg pedig többé-kevésbé lobmentes. *Ré. Gy.—A. P.*

atticus: →*epitympanum*

atticus-öblítés: az atticusnak v. epitympanumnak diagnosztikus v. gyógyító célzattal történő kiöblítése. Eszköze a Hartmann-féle atticus cső, amelyet a dobhártya széli defektusán keresztül óvatosan az atticusba vezetünk és így végezzük testmeleg fiziológiás sóoldattal az öblítést, utána alkoholos öblítéssel szárítjuk az üreget. *A. P.*

attonitás: a mozgás gátoltságának legnagyobb foka. A beteget etetni, öltöztetni kell, nyála folyik, sokszor még a szemhéjcsukás is megszűnik. Schizophreniás stuporban súlyos depressziónál fordul elő („melanchonolia attita"). *H. B.*

attritio: horzsolás.

atü: az „überbarometrikus", az uralkodó légnyomás feletti *atmosphaera nyomás* (p), v. technikai légnyomás. $P = P_a - P_b$; P_a = a rendszerben mérhető abszolút nyomás, P_b = barometrikus nyomás. *J. E.*

átváltozási zóna: →*regeneratiós zona*

átvészelés: valamely fertőző betegség sikeres kiállása. Utána legtöbbször tartós *immunitás* marad vissza. Bizonyítéka tbc-ben a *tuberculin pozitivitás*. *A. Z.*

átvilágítás, *fluoroscopia:* a rtg-vizsgálat rutin módszere, melynél a vizsgált terület rtg-képe az *átvilágító ernyőre* rajzolódik. Csak meghatározott dimensiók és transparentiás viszonyok mellett alkalmazható eljárás. Különös jelentősége a mozgó szervek vizsgálatában van. *D. P.*

átvilágító ernyő: a röntgensugár hatására fluoreszkáló réteggel bevont lap. A kialakuló árnyékkép, az ~ ólomüveggel bevont oldala felől szemlélhető. (Az ólomüveg a sugárzás ellen védi a vizsgálót.) A fluoreszkáló réteg régebben finom kristályos bariumplatincyanür v. calciumwolframat volt. A mai ernyők világító anyaga zinksulfid, zinkkadmiumsulfid. *D. P.*

átvivő: →*vector*

Atwater, Wilbur Olin (1844—1907): amerikai biokémikus, egyetemi tanár. A szervezetben történő energiaátalakulásokkal, táplálkozás—élettannal foglalkozott. Calorimeterével igazolta az energia—megmaradás törvényét az állatvilágban is.

Atwater—Benedict-calorimeter: direct calorimetria elvén alapuló anyagcseremeghatározó készülék. Nagy, hőizolált, ember befogadására is alkalmas szekrény. A szervezet által termelt és leadott hőt csőrendszerben keringő víz veszi fel, s ennek felmelegedéséből következtetünk a termelt hő mennyiségére. A párolgás formájában leadott hőt az absorbeált vízgőz mennyiségéből számítjuk ki. A ~t rendesen kombinálják az O_2-fogyasztás és CO_2-termelés meghatározására szolgáló készülékkel, ekkor az indirect →*calorimetriára* is alkalmas (→*respiratiós calorimeter*). *B. P.*

Atwater—Lusk—coefficiensek: viszonyszámok a különböző korú családtagok tápanyag fogyasztásának arányosítására. A 15—60 éves férfi 1,00 (teljes személy, egység), a 15—60 éves nő 0,83, a 60 éven felüli 0,80, 12—14 éves fiú 0,82, a leány 0,76, a 10—12 éves gyermek 0,70, a 8—9 éves 0,62, a 6—7 éves 0,50, a 4—5 éves 0,40, a 2—3 éves 0,30 és a kisebb 0,20 egységet jelent. *S. J.*

Au: →*arany*

Aubanel, Honoré (1810—63): francia elmeorvos, 1840-től a marseille-i elmegyógyintézet vezetője, ahol megszüntette a földalatti cellákat és levette betegeiről a bilincset. Mint törvényszéki elmeszakértő felállította a „folie homicide" (gyilkos mánia) kórképet, ennek segélyével sok bűnözőről kimutatta, hogy tettét elmebaja miatt követte el, tehát nem büntethető. (*Considérations médico-légales sur quelques cas de folie homicide*, 1845.) *Be. I.*

Aub—Dubois-táblázat: különböző súlyú, magasságú és korú egyének átlagos (normál) alapanyagcseréjét feltüntető táblázat. *J. E.*

Aubert—Förster-tünet: az a jelenség, hogy a peripheriás látás jobban függ a látott tárgy

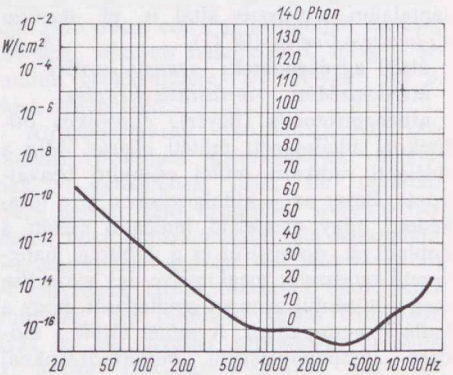
távolságától mint a centralis látás. Kicsiny és közelebbi tárgyakat a peripherián jobban felismerünk, mint nagyobb és megfelelően távolabbi tárgyakat. A feloldóképességre tehát nemcsak a látószög, hanem a tárgy tényleges távolsága is mértékadó. *B. B.*

audimutitas: a 3 éves kor után még fennálló némaság, jó hallás és a gyermek átlagos szellemi fejlettsége mellett. Fiúgyermekeknél gyakrabban észlelhető. Lehetséges, hogy szülési sérüléssel, kisgyermekkori v. csecsemőkori agyvelőmegbetegedéssel áll összefüggésben. Motorikus formánál a beszédmegértés teljes, sensoros alaknál nagymértékben csökkent. *Ré. Gy.*

audio-analgesia: fájdalomcsillapítás hangingerrel. J. C. R. *Licklider* amerikai psychologus 1959-ben felfedezte, hogy erős zaj hirtelen alkalmazására a fájdalomérzés elmarad. Az ~ különösen a fogászatban vált be. A beteg a fülére tett hallgatón át zenét hallgat, s a várható fájdalom előtt figyelmeztetésre átkapcsol erős (egészen 116 dB.-ig terjedő) zajra. *B. K.*

audiogen experimentalis epilepsia: egyes patkányok erős hangingerekre nyugtalansággal, majd görcsökkel, végül spastikus bénulással reagálnak. Egy részük eközben elpusztul. Az agytörzsben vérzések észlelhetők. E hajlam szelektált tenyésztéssel, toxikus behatásokkal és intermittáló fehérjehiányos táplálással fokozható. *S. J.*

audiogramm: audiometerrel végzett hallásvizsgálat leletének grafikus ábrázolása. Gyakorlati célokra hallásveszteség-görbét határozunk meg. A hangmagasságot az abscissára oktávonként jelöljük, a c_1 felett fél-oktávot is jelölünk. A hangerősséget az ordinátán 5 v. 10 decibeles lépcsővel adjuk meg. A 0 ordinataszint megfelel a normális hallásnak. A hallásveszteséget decibel értékben a 0 vonalhoz viszonyítva jelöljük. Különböző jelölési módszerekkel különítjük el a két oldalt egymástól és a légvezetést a csontvezetéstől. Az ~ alakjából következtetéseket vonhatunk le a pathologiás állapot lokalizációját illetően. Az ily módon való ábrázolást compenzált hallásküszöb görbének hívjuk. Az ép fül hallásküszöb vonala nem egyenes, hanem meglehetősen erősen ívelt görbe, ha olyan koordináta-rendszerben ábrázoljuk, amelyben az ordinátán a fizikai hangnyomás értékét din/cm²-ben adjuk meg. Az ép fül hallásküszöbe ugyanis a különböző frekvenciáknak megfelelően különböző fizikai hangnyomásnak felel meg. Az ábrázolás ezen formája az *abszolút ábrázolás.* Az abszolút hallásküszöb görbe 2000 Hz körül a legalacsonyabb. Itt kis fizikai hangerő szükséges a küszöb átlépéséhez, azaz a fül érzékenysége 2000 Hz-re a legnagyobb. A gyakorlatban kiinduló értékként a legkisebb még általában érzékelhető hangenergiát alkalmazzák, ez 2×10^{-4} din/cm², ezt szokták 0 decibelnek venni. 2×10^{-2} din/cm² 20 decibel, 2×10^{-1} din/cm² , 40 decibel s.i.t. Ez következik dB-érték = 20 log P/P egyenletből. Az abszolút ábrázolásnál célszerű a fizikai hangnyomás értékekhez (din/cm²) a decibel skálát is melléírni. Az abszolút ábrázoláshoz nem kell különleges audiometria. Minden hangmagasság vizsgálatánál a kapott relatív hallásveszteség értékhez azt a decibel értéket kell hozzáadni, amelyet az abszolút ábrázolású normális hallásgörbe mutat ugyanannál a hangmagasságnál. A hallásgörbék abszolut ábrázolása bizonyos küszöb feletti audiometriás eljárásoknál kell, továbbá a süketítés fokának helyes megállapításához szükséges. *A. P.*

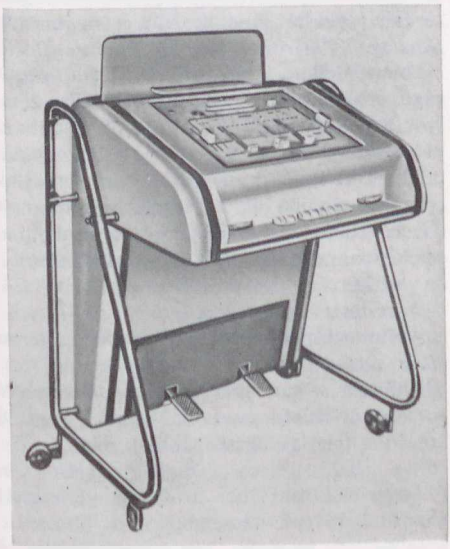

Hallásküszöb görbe

audiologia, *hallástan:* a hallás élettanának, pathologiájának a tudománya, beleértve csökkenthallású emberek vizsgálatát és kezelését is. *A. P.*

audiometer: elektroakusztikus hallásvizsgáló készülék, amely a hallásképesség mennyiségi és minőségi megállapítására szolgál levegő és csontvezetés alapján. A korszerű készülék részei a következők: elektroncsöves vagy tranzisztoros hanggerjesztő, amely indirekt, v. direkt hangfrekvenciás rezgéseket kelt. Praktikus célokra a 125 Hz — 10 000 Hz-ig terjedő tartomány teljesen kielégítő az emberi hallás vizsgálatára. Egyes ~ek folyama-

tosan állítják elő a fenti frekvenciaterület tiszta hangjait, mások oktávos, ill. a magas frekvenciák területén fél oktávos lépcsőkben. 125 Hz. alatti rezgésszámot nem célszerű ~rel vizsgálni, mert a fejhallgatók azt rendszerint torzítják. A keltett hangokat a hangerőszabályozó *attenuator* segítségével lehet a küszöbértéktől a fájdalomküszöbig erősíteni. A hangerősséget *decibel skála* mutatja és általában 2 v. 5 decibeles lépcsőben emelkedik. A légvezetéses vizsgálatokhoz általában *fejhallgatókat* használunk, amelyek különböző módon hangszigetelve illeszkednek a fülkagylóra, hogy a külvilág erősebb zaját kiszűrjék. A hallgatók leggyakrabban elektrodinamikusak, de egyes készülékeken találhatunk kristály (piezo-elektromos) fejhallgatókat is. Csontvezetéses hallásvizsgálatot *elektromagnetikus vibrátorokkal* végzünk. A legtöbb ~ lehetőséget nyújt a nem vizsgált fül kikapcsolására, azaz az *akusztikai süketítés*re (masking effect). Ezt csontvezetésnél minden esetben alkalmazni kell, légvezetésnél csak akkor ha a két oldalkülönbség 30 decibelnél több. Süketítésre alkalmas a *„fehér zaj"* (white noise) használata, amely az összes hallható frekvenciából tevődik össze. Speciális vizsgálatra keskeny sávú zajt használnak. A süketítő zaj erőssége is szabályozható. Ezen alapfelszerelésen kívül több kiegészítő berendezéssel is rendelkezik a korszerű ~ (nyomógombos jelző lámpa, mikrofon, zajmentes kikapcsoló, amplitudó modulator átalakító két füles vizsgálathoz, adapter beszéd-audiometriához stb.). *A. P.*

Audiometer

audiometria: a hallás vizsgálata audiometer segítségével. Megkülönböztetünk légés csontvezetéses *tiszta hang-~t*, amely lehet *küszöb ~* és *küszöb feletti ~*, *zaj ~* (Langenbeck) és *beszéd ~*. A ~s vizsgálatot minél csendesebb teremben v. szobában kell végezni. Egzakt vizsgálathoz hangszigetelt ún. camera silenta v. süket szoba használata ajánlatos.

1. A *tiszta hang* ~ban légvezetéses hallgatóval a vizsgálatot a hallásfrekvencia egész tartományára oktávonkénti lépcsőben végezzük, ill. 2000 Hz felett féloktávonként. Ha a két fül között a hallásküönbség 30—40 dB-nél nagyobb, akkor a gyengébben halló fül vizsgálatánál a jobban halló fület süketíteni, akusztikailag fedni kell. Különben az áthallás jelensége zavarja a vizsgálatot. A csontvezetést a csecsnyúlványra v. a homlokra szorított vibratorral vizsgáljuk, a másik fül süketítése mellett.

2. A *küszöb feletti* ~s vizsgálat lehet *különbségi küszöb* meghatározása beépített amplitudo modulatorral *(Lüscher)* v. a félautomatikusan működő →*Békésy-féle audiometer*rel; *hangosságkiegyenlítődés* megállapítása binauralis módon a Fowler-test segítségével történik *(→recruitment phenomenon)*.

3. A *zaj~* közelebb áll a biológiai evolúció által kifejlesztett hallásérzékenység vizsgálatához, mint a tiszta hang~, ezért így általában pontosabb jelzéseket kapunk. Ugyanazon hallgatóban egyszerre szólal meg a különböző dB értékekre beállítható zaj és a tiszta hang, ami a hang hallásküszöbét emeli. A hangvezetés károsodása esetén abszolút ábrázolásban *(→audiogramm)* a kapott görbe az alapgörbével és a normális görbével párhuzamosan halad. Ganglionalis és hallóideg károsodás esetén egyes hangokra vonatkozóan abnor- málisan erős a zaj elfedő hatása, ami lehetővé teszi a laesio finomabb topikus diagnosisát, a hallásesökkenés eredetének pontosabb lokalizációját.

4. *Beszéd~:* a hallás vizsgálata beszéddel, tulajdonképpen szintén küszöb feletti ~. A beszéd megértése szempontjából az 500—2000 Hz közötti tartomány a legfontosabb. Ezen a területen 30 dB-nél kevesebb veszteséggel még jó beszédhallással rendelkezik a vizsgált egyén, 40—50 dB veszteség kifejezett

nagyothallást eredményez, 50—70 dB veszteségnél már csak 1 méteren belül hall hangos beszédet, 90—100 dB között gyakorlatilag elveszett a beszéd-meghallás képessége. Egyes hangterületek teljes kiesése a beszédhallást különböző nyelvekre vonatkozóan különböző mértékben rontja. Beszéd ~ás vizsgálatánál a szöveget régebben mikrofonon keresztül közölték a vizsgált egyénnel, újabban hanglemezre, ill. magnetofonszalagra felvett szavak reprodukálásával történik a vizsgálat. A beszédaudiogrammot olyan koordináta rendszerbe jelöljük, ahol az abscissán a dB-ben kifejezett hallásveszteséget, az ordináta tengelyen a vizsgálatnál közölt szavak, ill. számok megkülönböztetési képességét (%-ban) tüntetjük fel. Normál hallásnál 0 dB-nél van az 50%-os discriminatio értéke és a görbe kb. 10—15 dB-nél éri el a 100%-ot, tehát elég meredeken emelkedik. Vezetéses nagyothallásnál a görbe alakja a normálishoz hasonló, de a hallásveszteségnek megfelelően a nagyobb hangerő irányában eltolódik. Ideg eredetű hallás-csökkenésnél a görbe laposabb lefutású és nem éri el a 100%-ot. A beszéd ~s vizsgálathoz használt szavakat nyelvenként, sőt nyelvjárásonként kell megválasztani. (→még *triplet beszéd-audiometria* →*Dishoeck-f. folyamatos audiometria*). Az ~s vizsgálat alkalmas a megfelelő →*elektromos hallókészülékek* kiválasztására, teljes süketség vizsgálatára, hallás-szigetek megállapítására, különböző csalási kísérletek leleplezésére is. *A. P.*

audiphon: hallásjavító készülék. Idejétmúlt.

auditio colorata: hangok által felidézett szín-élmény.

auditív típus: olyan egyén, aki a hallás útján szerzett ismereteket jobban képes megtartani, mint a látás útján kapott tudattartalmakat. *H. B.*

auditorius: hallási, halláshoz tartozó.

Audouin, Jean Victor (1797—1838): francia orvos, természetbúvár. Összahasonlító élettani kutatásai ismertek. Főleg entomológiával foglalkozott.

Auenbrugger, Leopold Joseph von (1722—1809): bécsi belgyógyász, kórházi főorvos, a kopogtatás (percussio) módszerének felfedezője. A 18. században — főként Morgagni nyomán — terjedni kezdett a betegségek kórtani-kórbonctani szemlélete, hiányzott azonban a módszer, amely élő emberen bepillantást adhat a szervezetben zajló kórtani folyamatokba. Ezt nyújtotta ~. 95 oldalas könyvecskéje (*Inventum novum ex percussione thoracis humani* etc. 1761): leírja a kopogtatás módszerét és az egyes kórformáknál észlelhető kopogtatási lelet diagnosztikus jelentőségét, lényegében úgy, ahogy ma is tanuljuk. Klinikai tapasztalatait sebészi, kórbonctani és kísérleti megfigyelésekkel támasztotta alá. Megjelenése idején e klasszikus írás általános visszatetszést keltett. A kor vezető orvosai kicsinylően nyilatkoztak róla, elismerő szó csak elvétve hangzott el; 1770-ben Rozière de la Chassagne franciára fordította ugyan, de nem mint remekművet, hanem mint nevetség tárgyát. 1798 ban szatíra jelent meg róla. (Vademecum für lustige Aertzte . . .). ~ egyéniségére jellemző, hogy módszerét nem propagálta tovább. Fél évszázados mellőzés után a 86 éves tudós még megérhette elfelejtett könyvének renaissance-át: 1808-ban *Corvisart* kitűnő párizsi orvos újra franciára fordította és klinikai tapasztalataival alátámasztva kiadta. A percussio módszere — a *Laënnec* által rövidesen fölfedezett auscultatióval együtt — ekkor rohamos terjedésnek indult, s előbb Franciaországban, majd Angliában, megkésve Németországban a fizikális diagnosztika új éráját teremtette meg. *Be. I.*

Auerbach, Leopold (1828—97): német orvos, hisztológus, breslaui egyetemi tanár. Az izmok szövettanával és élettanával, a sejtmag fejlődésével, a bél ereivel és idegeivel (plexus myentericus), a gerincvelő reflextevékenységével foglalkozott. (*Organische Studien*, 1874). *Be. I.*

Auer-pálcika, *Auer-test:* 1—7 μ hosszúságú vöröses-lila, azurophil pálcikák, amelyek acut leukaemiában a myeloblastokban, promyelocytákban és a monoblastokban találhatók. Valószínűleg a leukaemiás sejtek cytoplasmájában az azurophil granulumok coacervatiója útján jön létre. Cytochemiai és elektronmikroszkópos vizsgálatok alapján az ~k kórosan átalakult lysosomák. *H. Zs.*

Auer-test: →*Auer-pálcika*

Aufbrauchsperniciosa: →*anaemia perniciosa symptomatica*

Aufrecht albuminimeter: →*albuminimeter*

Aufrecht-tünet: gyengült légzési hang a jugulum felett; légcsőszűkület jele. *Go. Gy.*

Auger-elektron: az atomhéj gerjesztett állapotában (pl. magreakció, K-absorptio alkalmával), az atom fölös energiáját átvevő egyik héjelektron. Az atomból ily módon ki-

szabadult elektronok energiája általában jóval kisebb, mint a radiokatív β-részecskéké, úgyhogy ezen tulajdonságuknál fogva lehet az utóbbiaktól megkülönböztetni. Felfedezőjéről nevezték el. *E. J.*

augmentation limit: a *perc-diuresis*nek azon értéke, melynél a carbamid clearance maximumát eléri. Az ~ emberben kb. 1,5 ml/perc. *B. P.*

August-psychrometer: a levegő abszolút nedvességtartalmának mérésére szolgáló eszköz. Két egyenlő 1/10 °C-ra beosztott hőmérőből áll. Az egyik higanygömbjét gaze borítja, ami vízzel telt edénybe lóg. A két hőmérő állása közötti különbségből végezhető el a számítás a Guti-képlet alapján. $A = B - a/T - T_{1/H}$; ahol A = abszolút nedvességtartalom B = a nedves hőmérő hőmérsékletének megfelelő max. páratartalom, melyet táblázatból olvasnak le. T a „száraz", T_1 a „nedves" hőmérő állása, a = psychrometrikus koefficiens; H = a légnyomás. *J. E.*

Aujeszky Aladár (1869—1933): patológus, budapesti állatorvosi főiskolai tanár. Felfedezte a pseudorabies vírusát. Ismertek a pestis-baktériummal kapcsolatos kutatásai. Nagyobb munkája: *A baktériumok természetrajza* (1912). *Általános bakteriológia* (1924). *H. G.*

aura (lélegzet): valamely (somatikus v. psychés) syndromát közvetlenül megelőző tünet v. tünetcsoport. Szorosabb értelemben az epilepsiás rohamot gyakran közvetlenül megelőző, a beteg által rendszerint még tudatosan megélt jelenség. Ez lehet a convulsiót megelőző ~ *vasomotorica:* elsápadás, v. kipirulás, acroasphyxia, az arc izzadása; *epigastrialis* ~, *vegetatív* ~: gyomortájon kezdődő, felfelé, a fej felé szálló nyomásérzés; *adversiv* ~: a fej és a szemgolyó csavarodása valamely irányba; *sensibilis* ~: fájdalmak, paraesthaesiák; *procursiv* ~: szorongás, majd menekülésszerű rohanás. *H. B.*

aurantiasis cutis, (Baelz) *carotinosis, xanthosis cutis, carotinoderma:* (ép viszonyok közt) a szaruréteg narancssárga színeződése carotinoidok bőséges fogyasztása (sütőtök stb.) következtében. Anyagforgalmi, hormonalis és egyéb természetű kóros viszonyok közepette fordul elő az aurantiasis (carotinosis) diabetica, xanthomatosa, myxoedematosa, renalis, hepatica, castrationalis, hypophysaria. *Be. K.*

aurantii pericarpium, *narancshéj:* a *Citrus aurantium* L. subspec. *shinensis Gall.* (Rutaceae) gyümölcs héjának megszárított külső, vöröses sárga rétege (flavedo), amely hesperidin keserű glycosidot és illóolajat tartalmaz. *Tinctura aurantii* jellegzetes szagú, kesernyés ízű, kb. 65% szesztartalmú folyadék. 0,5—2,0 g p. dosi, 6,0 g p. die. *Sirupus aurantii* 60% cukrot tartalmaz, ízjavítóul használatos, savanyú, v. semleges kémhatású oldatokban rendeljük 5—10% mennyiségben. *I. B.*

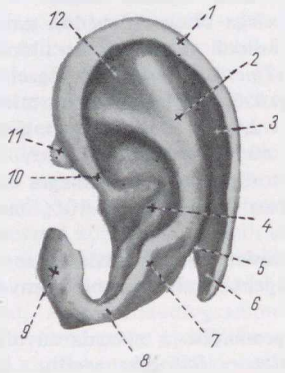
aurantiosis: arany lerakódása a szervezetben a régebben alkalmazott arany-injectiók után. *S. J.*

aura seminalis: a sperma távolhatása a petére *Harvey* felfogása szerint. A modern biológiai kutatások eredményei szerint is léteznek olyan anyagok mind az ondó-, mind a petesejtben, melyek a két sejtre kölcsönösen hatnak, és elősegítik a megtermékenyülést. Ezek: az *androgamon I* (gátolja a spermiumok mozgását a hím ivarutakban, s így nem fogy el a mozgási energiájuk), az *androgamon II* (ferment, mely a petesejt burkát oldja, a *gynogamon I* (a spermiumok mozgását rendező anyag, mely biztosítja, hogy a pete körül sugárformában helyezkedjenek el), a *gynogamon II* (a fajidegen spermiumokat kicsapja). (→ még *gamon*) *B. I.*

aurelia: → *mérgező gerinctelen állatok*

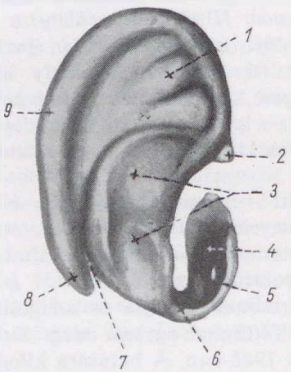
Aureomycin, *Biomycin, Chlorotetracyclin:* a Streptomyces aureofaciens által termelt széles spektrumú antibioticum. 1 g 1 millió NE-t tartalmaz. Hatása és adagolása általában a Tetrannal egyezik meg. Duggar fedezte fel 1948-ban. A hatására kifejlődő bél bakt. flóra változás, valamint a vitaminsynthesisben bekövetkező zavarok folytán különböző nyálkahártya-elváltozások jöhetnek létre. Ezek lehetővé teszik anyagcseretermékek, bakt. alkotórészek felszívódását; ez pedig secundaer allergiás mellékhatások létrejöttét (aureomycin-allergia). (→ még *antibioticum*) *I. B.*

auricula, *fülkagyló:* a hallónyílást veszi körül, porcos részből és alul főleg zsírszövetet tartalmazó bőrredőből, a fülcimpából *(lobulus auriculae)* áll. A hanghullámok felfogására szolgál. A koponyával képzett szöglete *(angulus auriculotemporalis)* 25—45°. Külső széle begörbült *(helix).* Ez a *crus helicisszel* kezdődik és a *cauda helicis*szel végződik. Leszálló darabjának felső harmadában a *tuberculum auriculae Darwini*t látjuk. A helixtől befelé, azzal párhuzamosan az *anthelix* fut, mely két szárral: a *crura*

A fülkagyló porca

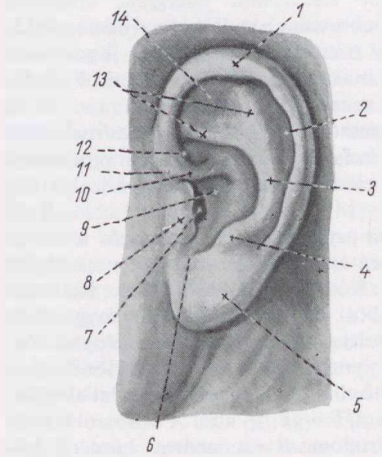
1: Helix, *2:* Anthelix, *3:* Fossa scaphoidea, *4:* Cavum conchae, *5:* Fiss. antitragohelicina, *6:* Cauda helicis, *7:* Antitragus, *8:* Incisura intertragica, *9:* Lamina tragi, *10:* Crus helicis, *11:* Spina helicis, *12:* Fossa triangularis

A fülkagyló porca.

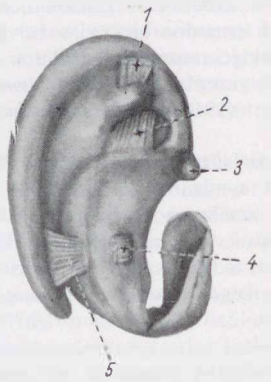
1: Eminentia fossae triangularis, *2:* Spina helicis, *3:* Eminentia conchae, *4:* Tragus, *5:* Isthmus cart. auris, *6:* Incisura intertragica, *7:* Fiss. antitragohelicina, *8:* Cauda helicis, *9:* Helix

*anthelicis*sel kezdődik és a kettő között a fossa triangularis látható. A helix és anthelix között barázda, a scapha található. A fülnyílás előtt kiemelkedések vannak, a *tragus* és *antitragus*, a köztük levő bemélyedés, az *incisura intertragica*. A kagyló *(concha)* két része a *cymba conchae* és *cavum conchae*. A fülkagyló koponya felőli oldalán ennek megfelelően kiemelkedések, az *eminentia fossae scaphae*, *fossae triangularis et conchae* találhatók. A ~t izmok mozgatják, a *m. helicis major*, *m. helicis minor*, *m. tragicus*, *m. antitragicus*, *m. obliquus auriculae*. *m. transversus auriculae*. Erei: *a. auricularis ant.* (ex. a. temporalis superficialis), *a. auricularis post* (ex. a. carotis ext.). Venái: a *v. temporalis superficiális*ba és a v. facialis ant.-ba (v. retromandibularis) ömlenek. Érző idegei: a *n. auricularis magnus* (plexus cervicalis), *n. auriculotemporalis* (n. mandibularis). Mozgató idege a *n. facialis*. A ~ vázát elastikus porc alkotja. *T. I.*

A fülkagyló lateralis felszíne.

1: Helix, *2:* Scapha, *3:* Anthelix, *4:* Antitragus, *5:* Lobulus auriculae, *6:* Incisura intertragica, *7:* Porus acusticus ext., *8:* Tragus, *9:* Cavum conchae, *10:* Crus helicis, *11:* Incisura ant. auris, *12:* Cymba conchae, *13:* Crura anthelicis, *14:* Fossa triangularis

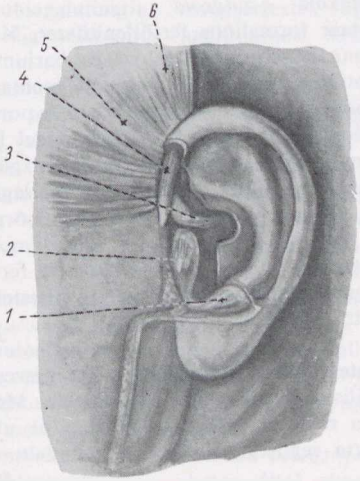
A fülkagyló medialis felszínének izmai.

1: M. auricularis sup., *2:* M. obliquus auriculae, *3:* Spina helicis, *4:* M. auricularis post., *5:* M. transversus auriculae

auricula cordis, *szívfülcse:* →*cor*

auricularis fibrillatio: →*fibrillatio*

auricularis jelenség, *Mendel-tünet:* meningitisnél észlelhető korai jelenség. A külső

A fülkagyló oldalsó felszínének izmai.

1: M. antitragicus, *2:* M. tragicus, *3:* M. helicis minor, *4:* M. helicis major, *5:* M. auricularis ant., *6:* M. auricularis sup.

hallójárat hátsó falára gyakorolt enyhe nyomás esetén hyperaesthesia miatt a beteg a beavatkozással arányban nem álló, nagy fájdalmat jelez. *D. L.*

auriculotemporalis syndroma: a fül és a hátsó arctájék kipirulása és izzadása evéskor, különösen savanyú ételekre. A chorda tympani útján vezetett autonom reflex, amely a parotis tájékának bántalmainál észlelhető. *H. B.*

aurid: →*chrysiasis*

auripunctura: paracentesis.

auris, *fül:* →*organon auditus*

auriscop: →*otoscop*

Aurocalcium: →*Solganal B*

auro-palpebralis reflex: →*cochlearis reflexek*

aurosis: →*chrysiasis*

Aurothioglycerid: →*Solganal B*

aurum: →*arany*

Ausbacher-egység: a K-vitamin egyik biológiai egysége, kb. 20-szorosa a Dam egységnek. *S. J.*

auscultatio, *hallgatózás:* vizsgáló módszer, mely a mellkasban, hasüregben, v. az erekben képződő hangjelenségek észleléséből von le a szervek struktúrájára és functiójára vonatkozó következtetéseket; végezhető stethoscop v. phonendoscop felhasználásával *(közvetett ~)* v. a fülnek a testfelületre helyezésével *(közvetlen ~).* Legújabb felfogás szerint a tüdő felett hallott légzési zörejeket nem a légoszlopnak a légutakon át a tüdőbe való áramlása okozza, hanem a mellkasizomzat, a pleura, a mediastinum, a bronchusok és a tüdőszövet együtt. Műszeresen kimutatható, hogy az inspiratio zöreje a mellkas inspiratiós mozgása előtt kezdődik. *Laënnec* vezette be a diagnosztikába. — ~s vérnyomásmérő módszer →*Korotkov vérnyomásmérés.* *Go. Gy.*

Auslöschphenomen: →*Schultz—Charlton-próba*

Auspitz, Henrich (1835—86): osztrák bőrgyógyász, bécsi egyetemi rk. tanár. A bőrbetegségek kórtanára vonatkozó kutatásai és elméletei, a mycosis fungoidesszel kapcsolatos tanulmányai ismertek.

Auspitz-jelenség: a *psoriasis-plakk* felszínét parakeratotikus pikkelyének eltávolítása után megkaparva pontszerű vérzés indul belőle. *Be. K.*

Aussparphenomen: a kanyarónál megfigyelhető gátlási jelenség: a kiütés nem jelenik meg azon a területen, ahol az exanthemás szakot megelőző 1—2 nappal morbilli-reconvalescens savóval intracutan oltást adtunk. *D. L.*

Aussparung der Macula: →*centralis látásmegmaradás*

Austin—Flint-zörej, *Flint-zörej:* →*szívzörejek*

australid: Ausztrália területén őshonos emberfajta. Sötét bőrű, de nem néger. Jellemzői: erősen hátrafutó homlok, fejlett szemöldökívek, erős szakállnövés és magas, nyúlánk termet. (→még *emberfajták).* *N. J.*

Australopithecinae: a *Hominidák* alcsaládja, újabban *Heberer* után *Praehomininae*nak nevezik. Első lelete a dél-afrikai Taungsból került elő, azóta több dél-afrikai lelőhelyen (Makapan, Sterkfontein, Swatkrans) számos újabb leletet találtak. Hozzájuk számítják a kelet-afrikai Laetotil rétegekben talált fogmaradványokat, sőt egyes szerzők a délkelet-ázsiai *Meganthropus*-t is. Számos nemét és faját különböztették meg, pl.: *Australopithecus africanus, A. prometheus, Plesianthropus transvalensis, Paranthropus robustus, P. crassidens.* Morphológiailag közel áll hozzájuk a *Telanthropus capensis* és a *Zinjanthropus boise* -i is. A leletek többségét alsó és középső pleisztocén rétegekből tárta fel *Broom.* A vázcsontok és különösen a medence anatómiai jellegzetességei alapján kétségtelen, hogy már majdnem teljesen a mai

viszonyokkal egyező felegyenesedett testtartással jártak. Egyes jellegzetességeikben, mint pl. a fogív alakja, a redukált szemfogak, az öreglyuk előretolódott helyzete, már a *Pithecanthropus*nál is újabb vonásokat mutatnak, tehát nem tekinthetők azok közvetlen őseinek. Más tulajdonságaikban azonban jóval primitívebbek: pl. a rendkívül előreugró pofaszerű felső arc, a Paranthropusoknál a koponyatetőn megtalálható nyíliányú taraj és a kicsiny, átlagosan 650 ccm koponyakapacitás. A *torus supraorbitalis* viszonylag gyengén fejlett. A nagyobb termetű *Paranthropus*-ra az igen robustus állkapocs, fogazat, izomtapadási tarajok és aránylag nagy koponyakapacitás (700 ccm-en felüli) jellemző.

Az *Australopithecus* mintegy 2/3 ember nagyságú, gracilis formájú, egyes anatómiai jellegeiben jóval emberibb a Paranthropus-nál (szájpad, fogazat), de koponyakapacitása kisebb (650 ccm-en alul). A legáltalánosabb felfogás szerint a kontinens szélére kiszorult túlélő maradványai annak a régebbi és a centralisabb területeken elterjedt biotípusnak, amelyből az *Euhomininae*, tehát a valódi emberek kiágaztak. Egyes lelőhelyein (Vaal völgye, Sterkfontein) megmunkált kavicsokat, és eszközként használható páviáncsontokat találtak. *N. J.*

ausztráliai X-betegség vírusa: →*Murray-völgyi encephalitis vírusa*

Ausztrália ősembere: Ausztrália területén élt ősembertípus. Az ide vonatkozó kutatások szerint az ember az utolsó eljegesedés folyamán jutott át száraz lábbal az ausztráliai kontinens területére, a mai Sahul öböl környékén. A legrégibb ausztráliai emberi maradványok már a mai ausztráliai bennszülöttek típusát képviselik, kissé primitívebb formában. Hasonló típus Jávából is előkerült bizonyítva, hogy az ausztralid típus ebben az időben DK-Ázsiában elterjedt volt. *Weidenreich* elmélete szerint ez a típus a *ngandongi* emberből (→*Ngandong-leletek*) alakultak ki. *N. J.*

autacoid, *autakoid:* önszabályozó tevékenység. Valamely szerv olyan specifikus anyagot termel, amely a keringéssel más szervbe v. szervrészletbe jut, és ott hasonló működést vált ki. Két fő típusa: a gátló (chalonic, colyonic) ~ hatás és a fokozó (excitációs) hatás. Hormonok és főleg parahormonok, pl. a gastrointestinalis hormonok, fejtenek ki ~ működést. *S. J.*

autakoid: →*autacoid*

autan: formalinos fertőtlenítőszer. Külön csomagolt paraformaldehyd és barium (v. strontium)-superoxyd alkotja. A csomaghoz ammóniák fejlesztő van csatolva. A porokat faedényben összekeverik, forró vízzel leöntik, mire pezsgés és forrás közben vízgőz és formaldehyd válik szabaddá. 1 m^3 légtérre 50 g ~ t számítanak. Hatási idő: 7 óra. *J. E.*

autarcesis: természetes resistentia fertőző betegségekkel szemben, nem antitestekhez kötött immunitás. *J. E.*

Autenrieth colorimeter: a legegyszerűbb vizuális összehasonlító colorimeter. Méréskor a rétegvastagság változtatása ék alakú küvetta segítségével történik. Elavult. *B. B.*

Autenrith, Johann Heinrich Ferdinand von (1772—1835): német anatómus, fiziológus, sebész és szülész, tübingeni egyetemi tanár. Fiatal korában sokfelé utazott (magyarországi útjáról 1794-ben *Briefe eines Reisenden über Ungarn* címen számolt be), a természettudomány több ágával foglalkozott. Élettanában *Handbuch der empirischen menschlichen Physiologie* (1801—02) síkraszállt az akkor uralkodó természetfilozófiai fantáziálás ellen, a kísérlet és tapasztalás fontosságát hirdette. Magas szintre emelte a törvényszéki orvostant (*Anleitung für gerichtliche Aerzte*, 1806) és mint egyetemi kancellár az oktatásügy reformján dolgozott. Értekezéseinek száma meghaladta a 200-at.

Katedráján 1834-től fia követte, *Hermann Friedrich* (1799—1874), aki főként egyes fémek gyógyhatásával, az endemiás golyvával és cretinismussal foglalkozott, apjának hátrahagyott munkáit rendezte sajtó alá. Elmebetegek megfékezésére sokáig használatos volt az ~-féle szájkörte. *Be. I.*

autismus: az érdeklődési kör beszűkülése s egyben a környezet iránti érzéketlenség schizophreniában. *H. B.*

autistikus gondolkodásmód: dereistikus gondolkodás. Álmodozó, az objektív környezeti feltételeket mellőző, elsősorban vágytendentiák meghatározta gondolkodásmód. Kisebb foka normális jelenség, különösen megfelelő ismeretek híjján v. nehezen elviselhető situatiókban. Kórosan fokozott schizothym psychopathéknál, schizophreniásoknál. *H. B.*

autoagglutinatio: vörösvértestek agglutinatiója testazonos agglutininek hatására. *A. Z.*

autoagglutinin: a szervezet saját sejtjei ellen termelt agglutinin. Autohaemagglutinin, vagyis a saját vörösvérsejtek ellen specifikus agglutinin, autoimmunhaemolytikus anaemiákban fordul elő. Immunleukopeniában és thrombopeniában fehérvérsejtet, ill. thrombocytát agglutináló ~ fordulhat elő. *Ba. B.*

autoaggressiós betegségek, *autoallergia:* →*autoimmun betegségek*

autoallergen, *autoantigen:* az allergiás szervezetben, valamely saját testanyagból keletkező allergen tulajdonságú anyag még (→*autoimmun betegségek*). *A. Z.*

autoallergia: →*autoimmun betegségek*

autoanamnesis: a beteg által elmondott kórelőzmény.

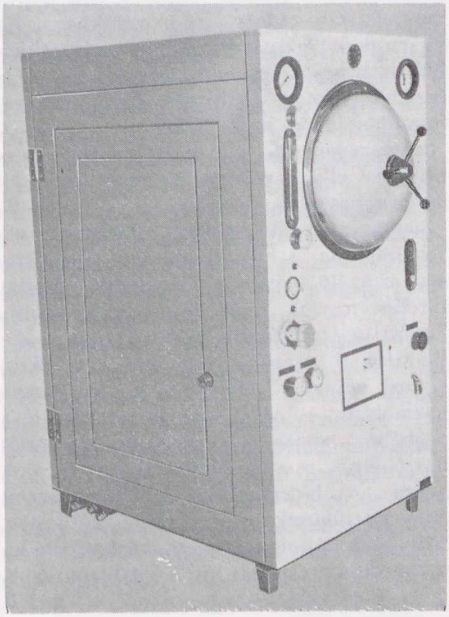
autoantigen: szövetek, sejtek károsodásakor v. egyes szervezeti anyagok kémiai szerkezetének módosulásakor keletkező antigen hatású anyagok, amelyek az adott szervezetre kóros hatásúak. Az ~ek által kiváltott ellenanyagok és az ~ek reakciójával magyarázhatók az *autosensibilisatiós, autoaggressiós kórképek.* *A. Z.*

autoantitest: a szervezet saját (normális v. megváltozott, alkotó része) anyaga ellen képződött antitest. (→még *autoimmun betegség*). Két fajtája: *a) sessilis* v. *cellularis,* amely az ún. késői típusú allergiás folyamatokra jellemző és az „immun competens sejtek"-ben található: valamint *b) keringő* autoantitest, amely a vérben immunológiai módszerekkel mutatható ki. *Sz. P.*

autocatalysis: az a jelenség, amikor egy reakció terméke magát az adott reakciót catalyzálja. Ennek eredményeként a reakció sebessége idővel egyre gyorsabb lesz, mivel egyre több catalysator keletkezik. *S. F. B.*

autochton idea: idegennek felfogott saját gondolatok, amelyeket a beteg kívülről bekerültnek, belehelyezetteknek fog fel (*Wernicke*). *Jung* szerint az ~k ún. kollektív tudattartalmak. *H. B.*

autoclav, *gőzsterilizátor*: henger v. szekrény alakú, nagy nyomást elviselő sterilizáló fémkészülék. A sterilizálás telített, túlnyomásos gőzzel történik. A gőzt a készülékben fejlesztik, v. központi kazánból vezetik be. Az ~ot manometerrel, hőmérővel és biztonsági szeleppel látják el. 121 °C-on a túlnyomás 1 atm., ilyenkor 30—40 perc elegendő a sterilitás elérésére. Minél magasabb a hőmérséklet és a nyomás, a sterilitás annál megbízhatóbb és annál gyorsabban következik be. Az ~okat a sebészeti gyakorlatban, lepedők, köpenyek és kötszerek fertőtlenítésére, a mikrobiológiában táptalajok sterilizálására, fertőző anyagok fertőtlenítésére használják. *A. Z.*

Autokláv (legújabb magyar típus)

autoconductio: a villamosságnak közvetlen kapcsolat nélküli kisugárzása a testre arsonvalisatiós kezelés alkalmával.

autodermatotherapia: az a jelenség, amikor több gócban jelentkező bőrbetegségek (verruca, leproma) egy-két gócának therapiás elpusztítását a többi góc spontán visszafejlődése követi. *Be. K.*

autodigestio: önemésztődés.

autodinamiás polarisatio: →*neuron*

autoerastia: narcismus, *Latemondi* elnevezése.

autoerotismus: narcismus. *Ellis* elnevezése.

autogamia: →*szaporodás*

autogen: a testben keletkezett, nem kívülről bevitt.

autogenesis: →*ősnemzés*

autogen-training, *autodeconcentratio:* a psychotherapia sajátos módszere, a relaxatiós lelki gyógymódok egyike. Az

autosuggestio és testgyakorlás összekapcsolásával hat. Segítségével a vegetatív neurosisban szenvedő beteg megtanul úrrá lenni félelme, somatikus megnyilvánulásai, kényszerei stb. felett. *I. H. Schultz* vezette be. *H. B.*

autographismus: dermographia.

autohaemagglutinin: →*autoagglutinin*

autohaematotherapia, *autohaemotherapia:* a beteg saját vérének felhasználása intramuscularisan adott vér-injectiókhoz. Az ily módon parenteralisan bevitt vér sejtjeiből származó proteintermékek ún. „áthangoló" hatást fejthetnek ki a szervezet immunbiológiai működésére. *H. B.*

autohaemolysin: a szervezet saját vörösvérsejtjei ellen hatékony haemolysin; *autoantigen* hatására keletkezik. *A. Z.*

autohaemolysis-vizsgálat, *Donath—Landsteiner-próba:* a hideghaemolysin kimutatására szolgáló eljárás. A vizsgálandó vért jégfürdőbe tesszük, majd 37°-ra felmelegítjük. Egyfázisú és kétfázisú autohaemolysint különítünk el aszerint, hogy már lehűléskor, v. csak utána a felmelegítéskor jelentkezik haemolysis. — *Mackenzie* módosításánál a próbához mosott vörösvérsejt-suspensiót használunk és complementet is teszünk hozzá. A hideghaemolysinek rendszerint nem specifikusak, s nem valódi antitestek. Tényleges (autoimmun) autohaemolysin kimutatására a *Coombs* test a legalkalmasabb. *Ba. B.*

autohaemotherapia: →*autohaematotherapia*

Auto-Heliophos: magyar gyártmányú, négyszelepes, automatizált rtg-berendezés, 100 kV, 500 mA teljesítménnyel. *D. J.*

autohypnosis: ellazulás előidézése *autosuggestiós* módszerekkel, *Bonnet* G. elnevezése. *H. B.*

autoimmun betegségek, *autoagressiós betegségek:* azok a kóros folyamatok, amelyek a szervezet valamely alkotórészének antigen determinánsai és antitestek, ill. immunológiailag competens sejtek (immunocyták) kölcsönhatásának következtében jönnek létre. Normális körülmények között a szervezet élettani alkatrészei ellen nem termelődnek antitestek, ez a *természetes tolerantia.* Ha valamilyen okból ez a tolerantia megszűnik immunválasz és következményes ~ jönnek létre. Az ~ jelzői lymphoid hyperplasia és plasmasejtszaporulat a szövetekben, hypergammaglobulinaemia és autoantitestek a serumban. ~ jönnek létre, ha 1. a szervezetnek valamilyen „rejtett antigenje", vagyis az immunológiailag competens sejtekkel normális körülmények között soha érintkezésbe nem kerülő alkatrésze (pl. a szemlencse v. az üvegtest anyaga, thyreoglobulin) gyulladás vagy trauma következtében a keringésbe kerül. Ily módon pl. a thyreoglobulin ellen autoantitestek keletkeznek *(Hashimoto struma)*; 2. ugyancsak ~ keletkeznek, ha a szervezetnek valamilyen az immunocyták számára szabadon hozzáférhető antigenje külső hatás (pl. infectio, toxin, irradiatio, gyógyszer) következtében úgy módosul, hogy autoantitestképzést vált ki; 3. végül a legújabb kísérleti eredmények többsége arra mutat, hogy az ~ alapja az abnormálisan reaktív lymphoproliferatív rendszer, amely az avid immunocytákat képezi. Az immunfolyamat elindításához elég signalisatio lehet, ha a megfelelő sejtet egy molekula antigen éri. Az antigen szükséges dosisa mindig az adott antigentől függ, az immunválasz pedig a lymphoproliferatív rendszer egyéni adottságaitól. Emberi pathologiában igen sok adat mutat az öröklött tényezők fontosságára az ~ keletkezésében. Az ~ genetikusan determinált voltának bizonyítéka az →*NZB* és *NZW egértörzsekben* örökletesen létrejött autoimmun haemolytikus anaemia és systemás lupus erythematosus is. ~et létrehozó szöveti károsodás mechanizmusa különböző. A kísérleti prototípusok szerint: *a)* keringő antitestek okozta ártalom pl. a *nephrotoxikus nephritis*, *b)* antigen — antitest complexek okozta károsodás pl. az *Arthus-phenomen*, *c)* lymphoid sejtek okozta elváltozás pl. a *graft-versus-host reakció.* Az emberi pathologiában keringő IgG vagy IgM típusú autoantitestek okozzák a *haemocytolytikus megbetegedéseket* (autoimmun haemolytikus anaemiák, granulocytopeniák és thrombocytopeniák). A *lupus nephritist* lerakodott antigen-antitest complexumok irritatív hatására vezetik vissza. *Chronikus thyreoiditis*ben a krónosan reactiv lymphocytáknak tulajdonítanak döntő szerepet az autoimmun károsodás létrehozásában. Lehet, hogy itt az autoantitesteknek az a szerepe, hogy a pathogen lymphocytákat közvetlen érintkezésbe hozzák a célszerv sejtjeivel.

Az ~ csoportjába a következő kórképek sorolhatók: a *haemocytolytikus betegségek*, *lupus erythematosus*, *Hashimoto-thyreoiditis*, *Sjögren—Mikulicz-betegség*, *lupus hepatitis*, *anaemia perniciosa*, *myasthenia gravis* és talán a *rheumatoid arthritis.* Egy-

re több más megbetegedésnél merül fel az esetleges autoimmun eredet, így pl. *thyreotoxicosis, diabetes mellitus, Addison-kór, colitis ulcerosa, pancreas megbetegedések, sclerosis multiplex*, különböző szem- és bőrbetegségek (pl. *scleroderma* és *dermatomyositis*) esetében. Autoantitestek termelődése nem mindig pathogen és ilyenkor csak átmeneti pl. gyulladásos vagy traumás szöveti károsodás termékeinek gyors eltávolításában játszik szerepet. A szervezet immun-rendszerének ez a tulajdonsága, hogy a „saját" alkotórészeitől eltérő legkisebb antigenkülönbséget is fel tudja ismerni, hatásos eszköze a fertőző betegségek és tumorantigenek elleni védekezésnek. Felvetik, hogy az immunglobulinok synthesise X-chromosomához kötött és ez magyarázza a nők jobb védekezőképességét fertőzésekkel szemben, a daganatos betegségek hosszabb időtartamát nőkben, a nők magasabb átlagos életkorát és ugyanakkor az ~ jóval gyakoribb előfordulását a nőkben. Az ~ többnyire progressiv folyamatok. Lefolyásuk rendkívül változó, a sokáig tünetmentes, vagy igen enyhe chr. benignus folyamatok mellett fulmináns, gyorsan halálhoz vezető kórformái vannak. A ~re kórjelző autoantitestek kimutatása praecipitatiós, complement fixatiós, haemagglutinatiós, cytolytikus vagy fluorescens antitest módszerekkel történhet. Az ~ therapiájában immunosuppressiv anyagokat (corticosteroidok, cyclophosphamid, 6-mercaptopurin stb.) használunk. A haemocytolytikus betegségekben a splenectomia rendszerint jó hatású. *H. Zs.*

autoimmun haemolytikus anaemia: →*haemolytikus anaemia*

autoimmunisatio, *autosensitisatio, autosensibilizálás, endogen sensibilizálás:* az a folyamat, melynek keretében az egyén saját szöveti antigenjével szemben termel ellenanyagot, pl. a szerzett haemolytikus anaemiában szenvedő beteg savója saját vörösvérsejtjeit oldó antitestet tartalmazhat. (→*autoimmun betegségek*) *H. E.*

autoinfectio: a szervezetben lappangó fertőző csírákból támadt infectio. Azonos az endogen fertőzés fogalmával. Iskolapéldája a fog-granulomából keletkező endocarditis lenta. *B. I.*

autoinoculatio: 1. a szervezetben már jelenlevő, de mélyebbre be nem hatolt csíráknak, főként virusoknak a mélyebb szövetekbe való bejutása. — **2.** Átoltás a szervezet egyik helyéről a másikra. *J. E.*

autointoxicatio: a szervezetben keletkezett és felhalmozódott közti anyagcseretermékek, mérgek által létrehozott mérgezés (→még *coma hepaticum*, →*uraemia*). *J. E.*

autointoxicatiós psychosis, *somatogen elmebántalom, symptomás psychosis:* a szervezetben keletkező és kórosan felhalmozódó mérgező anyagok hatására kialakuló elmezavartsági tünetegyüttes. Az idegrendszeren és a belső secretiós apparátuson kívüli szervi megbetegedések során létrejövő psychosis. Uraemiánál, súlyos diabetesben, toxikus Basedow-betegségnél (hyperthyreotikus toxicosis), nagyfokú májállománypusztulásnál, hypophysis insufficientia utolsó szakaszában, súlyos Addison-kórban, cachexiás állapotban, pellagrában észlelhető. Rendszerint az ún. exogen reakciós típus formájában zajlik le (különböző fokú tudatzavar, hallucinatorikus élmények, amnestikus syndroma, psychomotoros nyugtalanság, személyiségváltozás stb.). *H. B.*

autokinetikus illusio, *autokinetikus phenomen:* visualis támpont nélkül fixált tárgy látszólagos mozgása. Az a jelenség, amikor sötét helyiségben egy világító pontot fixálva, azt egy idő múlva szabálytalanul mozogni látjuk. Ugyanez figyelhető meg egy fekete ponton is, amely szürke v. fehér mezőben látható. Gyakorlatilag a repülésben jelentős, mert éjszakai repülések során megzavarhatja a repülőt. Alakzatban repülő gépek vezetői a vezérgép hátsó lámpáját figyelik és ezt az ~ miatt elmozdulni látják, ami irányváltoztatásra készteti őket, s ez balesetet okozhat. Kiküszöbölésére újabban többszörös jelzőfényeket alkalmaznak. *B. B.—L. S.*

autolog csontvelő-átültetés: →*csontvelő-átültetés*

autolysatum: baktériumtenyészet több napi digestiója által nyert kivonat, melyet baktériumszűrőn szűrnek át. Oltóanyagként használják.

autolysis: 1. szervezet, szerv, v. sejt lebontása saját hydrolytikus enzymjei által. Postmortalis jelenség, de kóros esetben is bekövetkezhet. —**2.** Baktériumok ~e különösen idősebb tenyészetekben figyelhető meg. *S. F. B.*

automata büretta: →*büretta*

automata-hólyag, *automatikus reflex-hólyag:* a hólyagnak a telítődéstől függő, időközönként bekövetkező akaratnélküli ürítése (cystoparalysis). A gerincvelő sacralis része fölötti sérülés következménye, amely a

vizelési reflex-ívet sértetlenül hagyja. A beteg idővel rájön, hogy néha egészen bizarr művelettel, pl. bénult combja belső felszínének ütögetésével, stb. megindithatja a hólyag-akciót. A hólyag lehet hypo-, hypertoniás, v. spastikus. A residuum és kapacitás különböző. A cystometrogramm jellemző lehet (→még *neurogen hólyag*).

Sz. Z.

automata pipetta: →*pipetta*

automatia: egyes sejteknek, szerveknek az a képessége, hogy külső inger nélkül is ingerületbe jussanak. **1.** A szívizom azon tulajdonsága, hogy maga is képes ingert képezni. A szívizom ún. négy alaptulajdonságának egyike. *Kamrai ~:* az az állapot, amikor a kamrákban önállóan, a pitvaroktól függetlenül képződik inger és ezen inger hatására működnek. Rendszerint akkor következik be, amikor az ingerületnek a pitvarról a kamrára való átvezetése valamilyen okból gátolt. — **2.** A gyomor és bél mozgásai is automatikusak, ezeket a neurohumoralis befolyás csak regulálja. *G. Gy.*

automatika: röntgentechnikában a vezérlő berendezésekhez alkalmazott biztonsági kényszerkapcsolás, amely megóv a rtg-cső túlterhelésétől és biztosítja az ideális kihasználást. *D. P.*

automatikus hólyagöblítés: →*tidal-drainage*

automatikus mozgások: közönséges viszonyok közt tudatossá nem váló cselekvések (pl. a járás mozzanatai, pislogás stb.).

H. B.

automatikus reflex-hólyag: →*automata-hólyag*

automatikus thermograph, *hőmérséklet-iró:* a hőmérsékletváltozás automatikus regisztrálására szolgáló eszköz. A mérőtest v. alkohollal töltött, meghajlított, vékony falú, lapos fémcső *(Bourdon-cső)* v. két fémből összeillesztett meghajlított szalag. Egyik vége mindkét esetben rögzített, másik vége szabadon mozoghat. A hőmérséklet változása a mérőtestet meggörbíti és annak szabad végét elmozditja. A mozgásokat egy irókar igen lassan körbenmozgó papirlapra irja fel. *J. E.*

automatismus: a beteg tudatos hozzájárulása, részvétele nélkül végbemenő cselekvések. Rendszerint schizophreniánál fordul elő, amikor a beteg különböző cselekvéseket esetleg stereotyp módon hajt végre anélkül, hogy énje a cselekvésben participálna. A temporalis lebeny medialis-elülső részei sérülésénél fellépő ún. temporalis epilepsiánál észlelhető nem-tudatos cselekményeket is e névvel illetik. Automatismus más organikus bántalmaknál (frontalis daganat) is előfordul. *H. B.*

auto-monosexualismus: narcismus. Magnus Hirschfeld elnevezése. *F. V.*

autonephrectomia, *degeneratio massiva renis, „Kittniere", cement-vese:* a vese-tbc végstádiuma az ureter heges lezáródásakor. A vese-parenchyma helyét sajtos-elhalásos szövet foglalja el, amely mésszel ivódhat át. Látszólagos gyógyulás mellett latens veszélyt jelent, ezért nephrectomia indokolt.

Sz. Z.

autonom beidegzés: →*vegetatív beidegzés*

autonom hólyag →*neurogen hólyag*

autonom idegrendszer: →*vegetatív idegrendszer.*

autonomia: a vegetatív v. zsigeri idegrendszer működésére használt elavult kifejezés. Arra utal — tévesen —, hogy a vegetatív („autonom") idegrendszer tevékenysége az agykéregtől független. *B. P.*

autooxydatio: →*autoxydatio*

autopepsis: önemésztés, autolysis.

autophonia: a saját hangnak a normálisnál erősebb érzékelése.

autoplastica: 1. plasztikai műtét, amelyben a hiányt a beteg szervezetéből származó anyaggal pótolják, →*homoiotransplantatio.* **2.** (röntgenológiai vonatkozásban): a gyomor nyálkahártyájának aktív plastikus képessége, a gyomorfal izomzatától független mozgási készsége, ún. digestiós kamrák kialakítása. A nyálkahártyát ért izgalmak hatással vannak a nyálkahártya rtg-képére. (Leírója Gösta *Forsell* svéd röntgenológus.)

B. I.

autoplastikus értransplantatio: →*értransplantatio*

autoplastikus varróanyag: a fascia latából hasított bönyecsík, mely varrófonal gyanánt használható, például sérvkapu zárásához.

B. I.

autopolimerisatum: →*önkötő acrylat*

Auto-Progress: félhullámú, egyszerű automatikájú rtg-berendezés. *D. P.*

autoprothrombin I.: →*convertin*

autoprothrombin II.: →*plasma thromboplastin componens*

autopsia: a halál okának boncolással történő megállapítása. Ha halálesetben bűncselekmény gyanúja támad, az ügyészségen jelentést kell tenni, s az ügyész rendöri (egy szakértős) v. bírói (két szakértős) boncolást

rendel el. A már eltemetett holttest boncolása az exhumálás. *F. V.*

autopsychikus tájékozódás: az egyén tudata saját énjéről, énje integritásáról, nevéről, a társadalomban elfoglalt helyéről, korá.ól, az élet különböző vonatkozásaihoz való viszonyáról, stb. Egyes szerzők e kifejezésen főképp a személyiség ép v. kóros voltára vonatkozó kritikai képességet, a betegség belátást értik (pl. autopsychésen tájékozatlan a schizophreniás beteg, aki nem veszi tudomásul a személyiségében végbement változásokat). *H. B.*

autopyotherapia: saját gennyel való gyógyítás. Gennyedő folyamatok, sepsis kezelése a beteg tályogjából punctióval vett gennynek a bőr alá fecskendésével. Századunk harmadik évtizedében újra felbukkant ez a nem valami nagy sikereket elkönyvelő therapiás eljárás. A saját genny gyógyításnak előfutárai voltak a *setaceum*ok és *fontanellák*, valamint tályogkeltések nem fertőző anyagok (pl. terpentin) bőr alá, izomba fecskendezésével. Ma már csak orvostörténelmi emlék. *B. I.*

autoradiogramm: valamely tárgyban (szövetben) jelenlevő radioaktív izotóp elhelyezkedéséről készült felvétel →*autoradiographia* útján. *E. J.*

autoradiographia: radioaktív izotópok felhasználásával kidolgozott eljárás, amelyben a sugárzó izotópot tartalmazó metszetben az izotóp elhelyezkedését vékony fotográfiai emulzióval mutatják ki. Az izotóp α v. β-sugárzása fotografikus hatást fejt ki. A metszetet és az előhívott emulziót együtt vizsgálva makroszkóposan, ill. mikroszkóposan v. elektromikroszkóposan (mikro ~) a kérdéses izotóp elhelyezkedésére vonatkozó adatokat nyerhetünk. Legfontosabb módszerei: 1. Folyékony emulzió: a szövet-metszetet 1—2 μ-os védőréteggel bevonva megolvasztott speciális emulzióba mártják. Megszárítva 2—10 μ-os jól illeszkedő sugárérzékeny réteg jön létre. 2. Lehúzható hártyás eljárás (→*stripping-film módszer.*) 4—10 μ vastagságú gyárilag előállított emulzió réteggel fedik be a mikroszkóp tárgylemezére tett biológiai objektumot. A módszer használhatóságában nagy a jelentősége az emulzió és a készítmény közé helyezett vékony műanyag rétegeknek. *E. J.*

autoregulatio: önszabályozás. Pl. a vérnyomás változásától független vérátáramlás. Jellemző a vese ~ja: a vese vérellátása kb. 80 és 200 Hgmm vérnyomás értékek között az arteriás vérnyomás változásától független és állandó értékű. Ezen vérnyomás-határok között a vesekeringés ~járól beszélünk. *B. P.*

auto-reinfectio, *„ab ano ad os" fertőzési mód:* a bélből távozó fertőző féregpetékkel, -lárvákkal, protozooncystákkal a fertőzött személy újra fertőződése higiénés hiba miatt. Jellemző példája az →*Enterobius vermicularis*~. *Z. N.*

autoscopia: →*endoscopia*

autoscopos hallucinatio: olyan hallucinatio, amelyben az egyén önmagát látja v. hallja (pl. találkozik önmagával, látja a saját temetését, hallja a saját hangját stb.). Rendszerint schizophreniában, de előfordul psychopathia esetén, sőt — kivételesen — normális egyénen is (pl. *Goethe* karlsbadi ön-hallucinatiója). *H. B.*

autosensibilizálás: →*autoimmunisatio*

autosensitisatio: →*autoimmunisatio*

autoserotherapia: saját savóval végzett kezelés.

autosita: *kettőstorzok*

autosoma: a nemet meghatározó X és Y chromosoma kivételével a sejt minden más chromosomájának összefoglaló neve (→ még *gonosoma*). *T. I.*

autosterilisatio: a szervezetbe behatolt mikroorganizmusok külső behatás nélkül való megsemmisítése a szervezet védekező képessége által. *A. Z.*

autosuggestio: a suggestiónak az a formája, amely az egyénből magából, saját második jelzésrendszeréből indul ki. *H. B.*

autotamponade: a biológiai, spontán vérzéscsillapodás egyik módja; zárt sérülés esetén a bőralatti vérömleny nyomása elzárja a sérült ér nyílását, tamponálja a vérzést. Megbízhatatlan. Kiszámíthatatlan mennyiségű vér elvesztésével jár és oligaemiához vezethet. *B. I.*

autotomia: öncsonkítás. Különösen schizophreniában, de néha psychopathákon is előfordul, hogy szemüket kiszúrják, valamely testrészüket levágják, sajátmagukat kasztrálják stb. Transvestitismusban szenvedő psychopathák levághatják penisüket, hogy „feminizálódjanak". *H. B.*

autotopagnosia: 1. a testet ért ingerek helyének meghatározási képtelensége megtartott elemi sensibilitas mellett. — 2. a megjelölt testpont megérintési képtelensége, (pl. a beteg nem képes a felszólításra meg-

fogni a bal fülét stb.). — 3. tájékozódási képtelenség a végtagok helyzetéről, ún. testvázlat-zavar. Az alsó-hátsó parietalis vidék bántalmai során észlelhető. *H. B.*

autotransfusio: 1. az alsó végtagokban pangó v. keringő vér keringésbe juttatása (→még *involutio Thedenii)* megemelt ágyvéggel (Trendelenburg-helyzet) úgy fektetve a beteget, hogy a feje kerüljön legmélyebbre. A végtagokat rugalmas pólyával szorosan befáslizzuk, hogy a súlyos vérvesztés után megmaradt keringő vért ezzel is a szív és agy felé tereljük.

2. a hasüregbe, mellüregbe kiömlött folyékony vér visszafecskendezése az érrendszerbe, a vér reinfusiója. Utóbbi már idejét múlta, nem használt módszer. *B. I.*

autotransplantatio: testazonos (tehát ugyanazon szervezetből vett) szövetek átültetése. A szövetpótlás biológiai és klinikai értelemben egyaránt legjobb, gyakran egyedül eredményes módszere. Az ~t a szövetek „túlélik", speciális sejtjeik folytatják működésüket. Az átültetett rész az autotransplantatum. *Z. J.*

autotroph szervezetek: →*assimilatio*

autovaccinatherapia: *infectallergiá*ban desensibilizálásra használt módszer. Eredménye egyezik a heterovaccinatherapiáéval. Indokolt, ha *infectallergiá*ban a góc sebészi v. gyógyszeres kezelése nem hajtható végre, v. nem volt eredményes. Főként furunculosis, asthma esetén használatos. 3—5 naponként emelkedő dosisban a reakciótól függően, intracutan inj.-ban, v. scarificatióval alkalmazzák. A kezdő adag 1/4—1/2 millió csíra. Tuberculosisban ellenjavalt. *Br. P*

autoxydatio, *autooxydatio:* könnyen oxydálódó anyagok enzymhatás nélküli, a levegő oxygenjével, alacsony hőmérsékleten is végbemenő oxydatiója. Peroxyd képződésével jár. Rendszerint valamely nehézfémion (Cu, Fe) catalysator hatására megy végbe. A zsírok avasodása is ~. *S. F. B.*

auxesis: nagyítás.

auxin: növekedést fokozó növényi-hormonszerű anyag, főként a növényi bimbókban, rügyekben található. Nem egységes anyagcsoport. Az ~ *A* trihydroxyvalerian-sav cyclopentan származék. Az ~ *B* az ún. *hetero* ~. Az emberi vizelet is tartalmazza. *J. E.*

auxomeria: serkentés, az ingerületi állapot átterjedése sejtről sejtre.

auxotroph (régebbi elnevezése: *biokémiai mutans):* olyan mutans mikroorganizmus, amely a vad törzshöz képest nem rendelkezik egy meghatározott létfontosságú anyagcseretermék (aminosav v. vitamin stb.) előállításához szükséges enzymmel. Az ~ szervezet tehát csak olyan táptalajon képes növekedni, amelyet az illető anyagcseretermékkel kiegészítünk. Felfedezésére alapult a baktériumgenetika. *S. F. B.*

Avacan: →*spasmolytica*

avascularis csont-necrosis: →*aseptikus csont-necrosis*

Avellis, Georg (1864—1916): német gégész, frankfurti egyetemi tanár. A gégészeti vizsgálati módszerek fejlesztője. ~*-syndroma:* a pyramispálya és a nucleus ambiguus bénulása. *H. G.*

Avellis—Horner-syndroma, *ambiguospinothalamicus paralysis:* a pyramispálya agytörzsi részének és a nucleus ambiguusnak egyidejű laesiójánál fellépő tünetcsoport. Azonos oldali lágyszájpad és gégebénulás, nyelési nehézségek a constrictor pharyngis bénulása következtében. Az egész ellenkező oldali testfélre kiterjedő hemiplegia, fájdalmi és hő hypaesthaesia, továbbá Horner-trias (miosis, ptosis, enophthalmus) jellemzi. Oka vascularis, traumás, gyulladásos, toxikus v. tumoros elváltozás lehet. *Ré. Gy.*

Avellis positio: a ventriculus Morgagni és a hangszalag subglottikus felületének vizsgálata céljából alkalmazott módszer. Az ülő beteg fejét a vizsgálandó hangszalag felőli oldal irányába fordítjuk. A gégetükröt az ellenoldali tonsilla felső pólusához helyezzük. *Ré. Gy.*

Avenzoár, *Abu Mervan Ibn Zohr* (1091?—1162): szülész és sebész. Leírta a méhizomzat aktív összehúzódását szülésnél, a gátrepedést hajszállal összevarrta, elhanyagolt repedésnél gátplasztikát végzett. *Al-Taisir* c. művében sok értékes tanácsot adott, felfedezte a scabies kórokozóját (ezzel a parazitológia megalapítója lett), kitűnő kórleírást készített a pericarditisről, mediastinalis abscessusról, otitis mediáról, vesebajokról stb. Tracheotomiát végzett, kísérleti célból állaton is. Könyvei 1490-től sűrűn jelentek meg latin fordításban, s fontos szerepük volt a skolasztikus szemlélet leküzdésében. *Be. I.*

average comfort zone: →*átlagos jóleső érzés zónája*

A vércsoport, *A vércsoportantigen, A antigen:* az 1900-ban felfedezett ABO vércsoportrendszer egyik tagja. *H. E.*

Averi—Goebel mesterséges antigen: fehérjeantigenek fajlagosságának módosítása valamely kémiai anyag bevitelével. Az így módosított antigen elveszti eredeti fajlagosságát és reagál mindazon ellenanyagokkal, amelyek azonos kémiai vegyületet tartalmazó fehérjeantigen hatására keletkeztek akkor is, ha a kétféle antigenfehérje között nincs antigenrokonság. Ez a bizonyítéka annak, hogy az antigenek fajlagosságát, specifikusságát nem az egész fehérjemolekula, hanem a felületen levő kémiai struktúrák (determináns csoportok) határozzák meg. *Averi* és *Goebel* pneumococcus tokanyagát, amely polysaccharida, indifferens fehérjéhez kapcsolta. Az így módosított antigen megegyezett antigen sajátságaiban az eredeti pneumococcusszal, vele ellenanyag, azaz immunsavó volt termelhető, amely az egereket megvédte a pneumococcus-fertőzéssel szemben. *A. Z.*

Averroész, *Abul Velid Muhammed ibn Rosd* (1126—98): cordovai arab filozófus, politikus és orvos. *Colliget* néven ismert könyve (*Kitab el-Kollijat* = Az orvostudomány könyve), mely Avicenna nyomán tárgyalja az egész medicinát, a skolasztika kedvelt olvasmánya volt. *Be. I.*

Avertin, *Narcolanum, Bromethal, tribromaethylalcohol,* CBr_3CH_2OH: basisnarcoticum. Koncentrált amylenhydratos oldatából kell 2,5%-os oldatot készíteni, és ezt 0,05—0,07 g/kg adagban csőrében adni. Az aether hatását fokozza, és bővíti az aether narcosis-szélességét. Szülés alatti használata a magzatra veszéllyel jár. A májban gyorsan glucuronsavhoz kötődik, ezért hatása viszonylag rövid ideig tart. *I. B.*

Avery, *Oswald Theodor* (1877—1955): amerikai (New York-i) bakteriológus. Úttörő jelentőségűek a pneumococcus antigenszerkezetére vonatkozó kutatásai. Felfedezte a transformatio jelenségét a pneumococcusoknál és megállapította, hogy az átalakulást a DNS-nek kell tulajdonítanunk.

avián típus: →*típus gallinaceus*

Avicenna, *Abu Ali el-Hószein ben Abdallah Ibn Szinâ* (980—1037): perzsa származású arab orvos és polihisztor. — Orvosi munkásságában főként mint rendszerező tűnik ki. Főműve a *Kánon* (el-Kanun fil Teb), 5 könyvben öleli fel az egész elméleti és gyakorlati orvostudományt.

Az 1. könyv a betegségek lényegét,okát, vizsgálati módját, az anatómiai-élettani alapokat,a megelőzést, dietetikát, therapia alapelveit és az egészséges életmódot tárgyalja. A 2. könyv a gyógyszertani ismereteket adja, klasszikus szerzők módszereit saját tapasztalataival gazdagítva. A mű gerince a 3. könyv, amely 22 fejezet-ben az egyes belbetegségek, az érzékszervi betegségek és a szülészet kórtanát és gyógymódjait részletezi. A 4. könyv főként a sebészeti gyógymódokat és a bőrbajokat tárgyalja, továbbá a láz szerepét, az 5. könyv a gyógyszerek készítését.

A fogalmazás tisztasága, az áttekinthető rendszerezés és a kórképek igen alapos — bonctani és élettani alapon nyugvó — leírása avatta a *Kánon*t hat évszázad tankönyvévé. Arisztotelész és Galénosz alapján áll, ezért is lehetett a skolasztika kézikönyve. A 15. századtól fogva számos latin fordításban jelent meg, többnyire a hozzáfűzött *Canticá*val együtt, amely hippokratészi aforizmák formájában tárgyalja az orvoslás elméletét és gyakorlatát. Az arab világban ma is a legjelentősebb orvosnak, bölcselőnek és polihisztornak számít. *Be. I.*

Avicol: →*fogyasztószerek*

avidin: a tojásfehérjében foglalt specifikus fehérje, amely a biotinnal a bélből fel nem szívódó csapadékot ad. Így biotin-hiány áll elő a szervezetben, melyet „tojásfehérjeártalomnak" neveznek. ~-A: glycoproteid. ~-XA: nucleinsavas complexum. *J. E.*

aviditas: az antitesteknek a homolog antigennel való reakciógyorsaságának mértéke. Minél avidabb egy antitest, annál gyorsabban kötődik a homológ antigenhez és annál nehezebben dissociál a keletkező antigen—antitest complex. Antitoxinok ~át az állatkísérletben és kémcsőben megállapított titerértékek hányadosával (in vitro ratio) jellemzik. Minél nagyobb a hányados értéke, annál jobb az antitoxin ~a. *H.E.*

avirulens: csökkent v. megszűnt pathogenitású (→*attenuatio*). *A. Z.*

A-vírus: a hepatitis epidemica kórokozójának megjelölése. IH vírusnak is nevezik (→még *hepatitis*). *M. I.*

A-(A_1-, A_2)vitamin: →*axerophtholum*

avitaminosis, *vitaminelégtelenség, vitaminhiány:* vitaminhiány okozta kórfolyamat, amely specifikus, jellemző kóros állapot. Valamelyik vitaminból az ún. minimális szükségletet sem kapja meg a szervezet. Ma nálunk elég ritka kórképek. Ilyenek a →*rachitis*, →*keratomalacia*, →*beri-beri*,

→*scorbut*, →*pellagra* stb. (→még *hypovitaminosis*). *S. J.*

avitaminosisos szembetegségek: A-vitaminhiány esetén: hemeralopia, xerosis conjunctivae, keratomalacia, blepharitis. — B_1-avitaminosisnál: szemizombénulások (III, VI.), conjunctiva és cornea elváltozások, neuritis optica, hemeralopia, xanthopsia, látótérszűkület, centr. scotoma. — B_2-complexum hiánynál: blepharoconjunctivitis, keratitisek, retinavérzés corneaereződés. — C-vitamin hiánynál: szemhéj-, conjunctiva-, retinavérzések, következményes szemizombénulás, exophthalmus, a corneán dystrophiás fekélyek. — D-vitamin hiánynál: keratitis phlyctaenosa, rachitises orbitafejlődési zavarok (atrophia n. optici). — K-vitamin hiánynál: retinalis vérzések. *B. B.*

Avogadro-szám: az egy gramm-molekulasúlynyi anyagban foglalt molekulák száma. Bármely anyag gramm-molekulasúlynyi mennyiségében azonos számú ($6{,}02.10^{23}$) molekula van. Először J. *Loschmidt* határozta meg, de ~nak is nevezik, mivel A. *Avogadro* tételéből következik, hogy ez a számérték az anyag minőségétől független. *S. F. B.*

Á-vonal (fogorv.): az Á-hang kiejtésekor vonalszerű behúzódás keletkezik a lágy és kemény szájpad határán. Teljes felső prothesisen a lemez hátsó határa. *B. K.*

avulsio: kitépés, kiszakítás, lecsavarás (pl. polypműtét).

avulsio fasciculi optici, *evulsio fasciculi optici:* a látóideg leszakadása a szemgolyóról, súlyos sérülésnél (lövés, szúrás) v. öncsonkítás esetén. *B. B.*

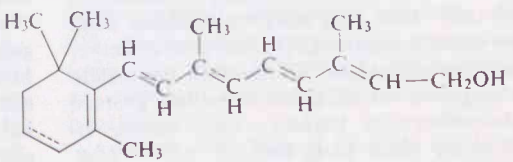
axanthopsia: sárga színvakság.

Axenfeld, *Karl Theodor Paul Polykarpos* (1867—1930): német szemész és bakteriológus, freiburgi egyetemi tanár. A szem beidegzésére vonatkozó felfedezései mellett megállapította az ulcus serpens corneae Pneumococcus eredetét. — *Morax*-szal egy időben felfedezte a chronikus conjuctivitis kórokozóját. Leírta a conjunctivitis vernalis kórképét. Szemhéjműtéte is nevezetes. *H. G.*

Axenfeld—Krukenberg-pigmentorsó: orsószerűen elrendeződő pigmenthalmaz a cornea hátsó felszínén, a pupilla területében, többnyire függőleges elhelyezkedésű. Néha myopiásoknál látható. *B. B.*

Axenfeld—Schürenberg-tünet, *cyclikus oculomotorius paralysis, veleszületett cyclikus oculomotorius-zavar:* a n. oculomotorius bénulásakor észlelhető tünetcsoport, bénult izmokban ritmikus, tetániás jellegű görcsök lépnek fel (főleg a m. levator palpebraeban, a sphincter iridisben és az accomodatiós folyamatokban résztvevő m. ciliarisban). A bénulás időszakonként izom-spasmusokkal váltakozhat. Oka biztosan nem ismert, ritkán fordul elő. *B. B.*

axerophtholum, *A-(A_1,A_2) vitamin, antixerophthalmiás vitamin:* zsírban és zsíroldószerekben oldódó telítetlen alcohol, melynek olajos oldata ultraibolya fényben zöld fluorescenciát mutat. Provitaminjai a különböző carotinok, melyek a szervezetben ~má alakulnak. A beta-carotinból származik az A_1-vitamin, ennek dehydro származéka az A_2-vitamin (ugyanis az ionon gyűrűben van egy második kettős kötés). Az ~ v. retinol; halmájolajból v. synthesissel készül. Javallatai: növekedésben visszamaradt, s anaemiás gyermekeknek, különösen télen, hűléses megbetegedések ellen, továbbá pyuria, xerophthalmia, keratomalacia, hemeralopia (farkasvakság), ekzema seborrhoicum, impetigo és egyéb bőrbetegségek esetén. Szénanátha, anaciditas, gastritis, Basedow-kór, fluor kezelésében és hízókúrára is ajánlották. Adagolása a kórképtől és a készítménytől függ. Bizonyos elővigyázatosság szükséges, mert hypervitaminosis előfordulhat. Készítményei: *Axerophtholum solutum, Vitamin-A* (1 dragee 6 mg, 5 ml olaj 150 mg ~t tartalmaz) *Davitamon-A, Vicotrat A, Vogan:* ezek oralis készítmények, naponta 2—3-szor 3—4 dragée v. 20—30 csepp olaj adható. Parenteralis a *Vitamin A inj.* (1 ml 100 mg ~) naponta 1 amp. im. *Arovit* dragee A-vitamin-acetátot tartalmaz. *Vogan-neu, Acon* A-vitamin-palmitinsavas-estert tartalmaz vizes oldatban. *Adaptinol, Helenien* a lutein nevű carotinoid dipalmitinsavas estere, ez a látóbíbor előanyaga. Hemeralopiában különösen jól hat. *B. P.—I. B.*

Axerophtholum

axerophtholum solutum: →*axerophtholum*

Axhausen, *Georg* (1877—1960): német szájsebész és sebész, berlini egyetemi tanár. Szájsebészeti, állcsontsebészeti tevékenysége mellett az epiphysis-necrosis, arthritis de-

formans kórtanára, a csontátültetések műtéttanára vonatkozó kutatásai is jelentősek. *H. G.*

Axhausen-műtét: →*palatoplastica*

Axhausen-plasztika: alveolaris arcüreg sipoly elzárására szolgáló eljárás. A fistula környékének excisiója után az arcnyálkahártyából készített lebenyt a sipoly helyére fekteti és a palatinalis sebfelszínhez rögziti. *Ré. Gy.*

axialis áram: →*tengelyáram*

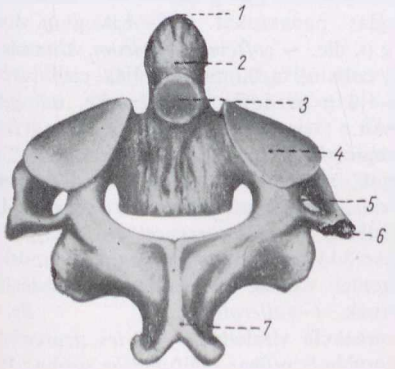
axialis gradiens: →*gradiens*

axialis tumorok: a koponya, ill. az agy mediansagittalis tengelyében fészkelő daganatok. Suprasellaris, intrasellaris, clivus, III. kamra, aquaeductus, IV. kamra, vermis lokalisatiójuk. Caudalis irányban növekedve igen hamar a hypertensiv hydrocephalus tüneteihez vezetnek. Műtéti megoldásuk emiatt sürgős. *Z. L.*

axilla, *hónalj:* →*regio axillaris*

axillaris bénulás: a m. deltoideus bénulása a n. axillaris sérülése következtében (a kar oldalemelése lehetetlen). *H. B.*

axis, *epistropheus:* a második nyakcsigolya. Teste átalakult, belőle cranialisan a *dens epistrophei* (dens axis) emelkedik ki az atlasszal való ízesülésre. Tövisnyúlványa vaskos, végén két gumó található. *T. I.*

Axis (vertebra *C. II.*, aspectus posterior). *1:* Apex dentis, *2:* Dens axis, *3:* Facies articularis post. dentis, *4:* Facies articularis sup., *5:* Foramen transversarium, *6:* Processus transversus, *7:* Processus spinosus

axis pelvis: →*medencetengely*

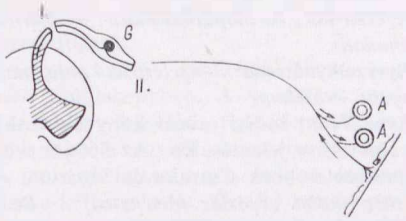
axolemma: az axoplasmát borító, proteinmolekulákból álló, 20—30 Å vastagságú határmembrana. Az idegroston végigfutó elektromos impulzus vezetésében van szerepe. *H. B.*

axon, *neurit, tengelyfonál:* az idegsejt ingerületet vezető nyúlványa, mely valamely effector szerv (izom, mirigy) sejtjein v. egy másik idegsejten végződik. *H. B.*

axonophagia: →*axophagia*

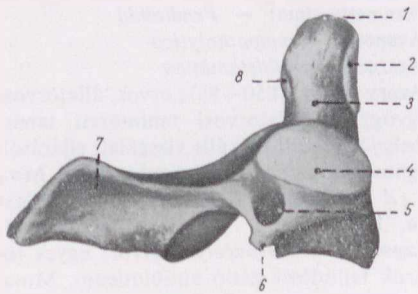
axonotmesis: az idegrostok megszakadása a kötőszövetburok megtartásával. Klinikai képe: teljes mozgás- és érzésbénulás. Teljes Waller-degeneratio után az érintett izmokban elektromos elfajulási reakció mutatható ki. Regeneratio, a functio teljes helyreállása lehetséges, mert az egyes idegrostok a kötőszövet burokban regenerálódhatnak. ~ jöhet létre idegvongálás v. -zúzódás következtében. ~ iskolapéldája művi rekeszbénítás a phrenicus ideg zúzásával (→még *neurotmesis*). *B. I.*

axonreflex: olyan atípusos reflex, melynek afferens és efferens szárát ugyanazon idegrost két ága képviseli. Legismertebb példája a bőr afferens idegének ingerlésére létrejövő helyi vasodilatatio. E válaszreakciót akkor is megkapjuk, ha az afferens ideget intervertebralis ganglionjától peripheriásan átmetsszük. Az ingerület tehát centripetalis irányban

Axon-reflex vázlata

G: Ggl. intervertebrale; *A:* arteriola; *C:* bőr. A bőr receptorainak ingerlésére a vasodilatatio akkor is létrejön, ha a megfelelő hátsó gyököt *(I)* átvágjuk. A gerincvelői idegnek a ggl. intervertebraletól perifériásan történő átmetszése esetén *(II)* eleinte még mindig kiváltható vasodilatatio, az érreakció csak az idegrostok teljes degeneratiója után marad ki.

Axis (vertebra *C. II.*, aspectus lateralis). *1:* Apex dentis, *2:* Facies articularis ant., *3:* Dens axis, *4:* Facies articularis sup., *5:* Foramen transversarium, *6:* Processus transversus, *7:* Processus spinosus, *8:* Facies articularis post. dentis

halad az idegrost elágazódásáig, majd innen centrifugalis irányban a megfelelő arterioláig. *B. P.*

axophagia, *axonophagia:* axon pusztulásakor a keletkező szétesési termékeknek gliasejtes phagocytálása. *H. B.*

axoplasma: az axolemmán belüli protoplasma. Hosszantilag elrendezett proteinmolekulákból áll, benne protofibrillumokkal. Állandóan áramlik a környék felé, naponta kb. 1—3 mm sebességgel. *H. B.*

axopodium: →*pseudopodium*

axungia porci: →*adeps suillus*

Axuris: →*methylrosalinium chloratum*

Ayala-index: a liquor által elfoglalt tér megbecsülésére szolgáló szám. Lumbalpunctiónál a végső liquornyomás értéke elosztandó a kezdeti liquornyomás értékével, s az így nyert érték beszorzandó a kieresztett folyadék mennyiségével ml-ekben kifejezve. *Ayala* szerint az index, ha 5-nél kisebb, térszűkítő folyamatra, ha 7-nél nagyobb, hydrocephalusra v. diffus infectiosus bántalmakra volna jellegzetes. *H. B.*

Ayerza-kór: *cardiopathia nigra:* →*sclerosis pulmonalis*

Ayerza-syndroma: →*sclerosis pulmonalis*

ayun: →*ainhum*

Ayur Véda: indiai orvosi könyvek szokásos elnevezése, jelentése kb. „Az élet könyve". Legnevezetesebbek Csaraka és Szusruta ~i (→még *indiai orvoslás története*). *Be. I.*

Azacyclonol: →*tranquillativa*

8-azaguanin: a *guanin* analógja; a guanin 8. C-atomja helyén egy N-atom van, vagyis az imidazolgyűrű helyett egy triazol-gyűrűt tartalmaz. Gátolja a növekedést, szaporodást sejtoszlást, mert a guanin helyére be tud épülni a nucleinsavba és az ilyen nucleinsav működésképtelen.

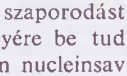
Azamethonium: — *Pendiomid*

Azapetin: →*sympatholytica*

Azaron: →*antihistaminica*

Azary Ákos (1850—88): orvos, állatorvos-belgyógyász, állatorvosi tanintézeti tanár. A belgyógyászati fizikális vizsgálati eljárások meghonosítója az állatgyógyászatban Mo.-on (*A háziállatok részletes kór- és gyógytana*, 1888.) *Sz. I. T.*

azaserin, *O-diazoacetyl-L-serin:* egyes tumorok fejlődését gátló antibioticum. Mutagen hatása is van. Szerkezete:

S. F. B.

azbeszt-szemölcs, *asbestos corn:* azbesztmunkások bőrén többszörösen fellépő fájdalmas szemölcsszerű képlet. Ipari bántalom. Okozói a bőrbe ékelődő azbeszt-szilánkok. *Be. K.*

azeotrop elegy: változatlan összetételben átdesztilláló folyadékelegy. Ilyen pl. a 96%-os alcohol, a 21%-os sósav stb. *S. F. B.*

azidok: az azoimid HN_3 sói, pl. natriumazid NaN_3. A cyanidokhoz hasonlóan gátolják a szövetlégzést, mert bénítják a cytochromoxydasét, amelynek vasatomjával complexet képeznek. *S. F. B.*

azonosság megállapítása: →*agnoszkálás*

azoospermia: az az állapot, melyben az ondóváladék sem mozgó, sem mozdulatlan ondószálacskát nem tartalmaz, csak spermatogenetikus alakokat. Lehet időleges állapot és lehet végleges. Megállapítása apasági perekben döntő jelentőségű. Sokféle oka lehet. A herék degeneratióját és necrosisát előidéző gyulladásos és toxikus tényezők, hiánybetegségek közül a methionin és arginin hiánya fejleszt ki ~t. *F. V.*

azophenum, *Antipyrin, Phenazon,* 1-phenyl-2,3-dimethyl-5-pyrazolon: képlet →*antipyretica.* Vízben 50%-nyira oldódó kesernyés ízű kristály. Lázcsillapító hatása az *amidazophen*nél gyengébb. Gyakrabban okoz allergiás panaszokat. 0,5—1,0 g p. dosi, 3,0 g p. die. ~ *coffeinum citricum, Migraenin* 10% coffeint tartalmaz, fejfájás csillapítóul 0,5—1,0 g p. dosi, 3,0 g p. die, 0,5 g-os tbl-ban. *I. B.*

azoproteinek: nem-fehérjetermészetű anyagok, amelyek diazotálás révén fehérjéhez kapcsolódva antigen hatást nyernek. Elképzelhető, hogy a szervezetben fehérjékhez kapcsolódó nem-antigen anyagok ily módon antigenné válnak és antitest képződéshez vezetnek. (→*allergia*). *Br. P.*

azoreakció vizeletben: →*Gries azoreakció*

azorubin-S próba: májfunctiós próba: iv.-an adott (4 ml) 1%-os festékoldatból a vizelettel kiürülő mennyiséget vizsgáljuk. Egészséges máj esetén a beadott festéknek csak kb. 5%-a ürül ki a vizelettel. Májbetegségnél a kiválasztási arány eltolódik. *Ba. B.*

azotaemia: a nem-fehérje nitrogen-szintjének felemelkedése a vérben 40 mg % fölé. Létrejöhet: 1. praerenalis okok következtében: *a)* fokozott fehérjelebomlásban, *b)* exsiccosisban, *c)* shockban és *d)* súlyos cardialis decompensatióban. 2. renalis ok következtében: a vese-parenchyma pusztulása miatt a N-tartalmú anyagok kiválasztása

hiányos. 3. postrenalis elégtelenségben, amidőn a vizelet kiürítése akadályozott. Az ~ az uraemia elengedhetetlen tartozéka. — Kimutatása: →*Barrenschen—Weltmann-reakció*, →*Patterson-reakció*. *Br. P.*

azotifikáló baktériumok: →*nitrogenkötő baktériumok*, →*Azotobacteriaceae*

Azotobacteriaceae: az *Eubacteriales* rendjének egyik családja. Talajban és vízben igen elterjedt, aerob, peritrich mikrobák. Szénhydrat energiaforrás felhasználásával megkötik a levegő nitrogenjét. Mezőgazdasági jelentőségük rendkívül nagy. Fő képviselőjük az *Azotobacter chroococcum*. *A. Z.*

azotorrhoea: a széklet nitrogentartalmának megszaporodása. *Ba. B.*

azoturia: fokozott nitrogenürítés a vizelettel pl. ureum, szabad aminósavak, aminok stb. vegyületek formájában. — ~ *posthaemorrhagica:* a vérzéseket követő fokozott nitrogen-veszteség a vizelettel. *S. J.*

azo-vegyületek: —N=N-gyököt (azo-csoportot) tartalmazó szerves vegyületek. Színes, szilárd anayagok (pl. azobenzol); származékai között sok fontos színezék van (pl. methylorange, congovörös stb.). *S. F. B.*

ázsiai cholera: →*cholera*

ázsiai influenza: influenza pandemia 1957—58-ban. (→*influenza*, → még *Myxovírus influenzae.*) *P. Gy.*

áztatás: →*maceratum*

Azulen: biciklodecan, $C_{10}H_8$ összetételű vegyület. Ennek kékszínű, dimethyl-aethyl származéka a chamazulen, amelyet a *Chamomilla* és *Achillea millefolium* illóolajából állítanak elő. Belőle az *Azulenol*-kenőcs 0,15 %-ot tartalmaz, égési és fagyási sebekre, decubitusra, fekélyekre és portio-erosióra ajánlják. A sarjadzást és behámosodást elősegíti, mert histamint szabadít fel. *I. B.*

Azulfidine: →*Salazopyrin*

azure lunulae: a körmök lunuláinak égszínkék elszíneződése a Wilson-féle familiaris hepato-lenticularis degeneratióval kapcsolatos máj-cirrhosisban szenvedőkön. *Be. K.*

Azuren: →*isonicazidum*

azurophil granulatio, *azur szemcsézettség:* a vérsejtekben, pl. a nagy lymphocytákban látható azurfestékkel kékre festődő szemcsézettség. *S. J.*

azur szemcsézettség: →*azurophil granulatio*

azygos-elv: az a régebbi felfogás, mely szerint extracorporalis circulatióban a nyugalmi perctérfogatnak 10—20 %-a (vagyis az a vérmennyiség, melyet a v. azygos szállít a szívbe) is elégséges ahhoz, hogy a szervekben maradandó ártalom ne jöjjön létre. Ma már bebizonyosodott, hogy az extracorporalis keringéssel végzett műtétek eredményei annál jobbak, minél inkább megközelíti a szívmotor perctérfogata a szív normális perctérfogatát. *T. A.*

azygos lebeny: járulékos lebeny a jobb felső tüdőlebenyben. A v. azygos gyakran előforduló fejlődési rendellenességként a jobb felső lebenyből accesorius lebenyt fűz le, melynek határait a v. azygost megkerülő pleura-kettőzet adja. Önálló megbetegedése is előfordul, néha diff. diagnostikai nehézségeket okoz. A rtg-képen a jobb felső tüdőmezőben csepp alakú éles szélű intenzív árnyék látszik, melytől hajszálvékony köteg húzódik a csúcs felé. *D. J.*

B

B: →*bór*

Ba: →*barium*

Baader-betegség: →*dermatostomatitis*

Baas, Johann Hermann (1838—1909): német szemorvos és tudománytörténész. Bevezette a diagnostikába a hangvillával végzett rezonancia-vizsgálatot. *Be. I.*

Baastrup-betegség, *osteoarthrosis interspinalis, kissing spine:* a csigolyák tövisnyúlványainak megnagyobbodása, kiszélesedése, veleszületett hypertrophia v. másodlagos mészlerakódás következtében oly mértékben, hogy a tövisnyúlványok összeérnek, esetleg álízületet alkotnak és fájdalmat okoznak. *G. A.*

bába: →*szülésznő*

babafej-jelenség, *„Puppenkopf"-phenomen, Roth—Bielschowsky jel:* supranuclearis szemizombénulásnál a szemgolyók akaratlagosan sem felfelé, sem lefelé nem mozgathatók. Ha azonban a beteg szeme elé egy tárgyat tartunk és azt a beteg fixálja, a fej lassú előrehajlításánál a szemgolyók továbbra is fixálják a tárgyat, miközben felfelé mozognak, mint egyes babákon. *H. B.*

Babajanc, *Ruben Ambarcumovics* (1889—1962): szovjet higienikus, akadémikus, leningrádi főiskolai tanár. Vizsgálati módszereket és normákat dolgozott ki a talaj, levegő higiénés állapotának jellemzésére. *H. G.*

bábaképző: →*egészségügyi középfokú oktatás*

Babcock, *William Wayne* (1872—1963): amerikai sebész (Philadelphia). Fejlesztette a vastagbél, a hólyag, az aneurysma, a varix és a gátsérülések műtéttanát. Közismert szakkönyve a *„Principles and Practice of Surgery"*. *H. B.*

Babcock-műtét: a tágult v. saphena-törzs bőr alatti kitépése fémszonda (Babcock-szonda: 60—80 cm hosszú flexibilis) segítségével. *B. I.*

Babeș, Victor (1854—1926): román bakteriológus, Pasteur tanítványa, budapesti, majd bukaresti egyetemi tanár. Az első magyar bakteriológiai tankönyv szerzője (1886). *Corni*lal együtt kiadta az első átfogó munkát a baktériumokról *(Les bactéries,* 1886). Kiadta az idegrendszer kórszövettani atlaszát, monográfiát írt a gyermekkor septikus kórképeiről (1889), a lepráról (1898), felfedezte a texasi láz kórokozóját *(Babesia)*, a diphtheria baktérium metachrom szemcséit *(∼-Ernst szemcsék)*, a haemorrhagiás septikaemia kórokozóját. Leírta a baktériumok társulását tbc-nél és más kórformáknál, kimutatta a tbc-bacillust a betegek vizeletében stb. Elsőként figyelte meg az agyvelőben a veszettségre jellemző — utóbb Negriről elnevezett — testeket, a veszettség elleni oltóanyag előállításának új módszerét dolgozta ki. Rendkívül termékeny munkásságával jelentősen fejlesztette a bakteriológiát és magas színvonalra emelte a román orvostudományt. A kolozsvári tudományegyetem viseli nevét. *Be. I.*

Babeș-csomók: az elpusztult idegsejtek helyén felhalmozódott glia-sejtcsoportok (neurocytophagiát végző oligo- és microglia-sejtek), melyek szinte kirajzolják az idegsejt alakját. Ilyen glia-csomókat minden neurocytotrop-vírus megbetegedésben (lyssa, Heine—Medin betegség, encephalitis epidemica, kullancs-encephalitis, herpes zooster stb.) látunk. *H. B.*

Babeș—Ernst-szemcsék: a *Corynebacterium diphtheriae*-ban található, metachromatikusan festődő granulumok, volutin szemcsék. A granulumok energiadús polimetaphosphatból állnak; számuk az egyes baktériumokban 4—5, Neisser-féle festéssel mutathatók ki. *A. Z.*

Babics Antal (1902—): urológus, budapesti egyetemi tanár, akadémikus, Kossuth-díjas (1951-ben). Kimutatta a nyirokkeringés jelentőségét a vesemedence megbetegedéseiben. Fejlesztette a veseüregrendszer kórélettanára vonatkozó ismereteket különös tekintettel a vesekövekre. Nagyobb munkái: *A vízforgalom és uraemia kérdése a sebészeti vesebetegségekben* (1942), *A vese üregrendszerének patofiziológiája és műtétei* (1942), *Urológia* (1952), *A vesepusztulás elmélete és klinikuma* (1952), *Das Lymphgefässystem der Niere und seine Bedeutung in der Nierenpathologie und Chirurgie* (1957; társszerző: *Rényi-Vámos* Ferenc). *H. G.*

Babinski, *Joseph François Félix* (1857—1932): Lengyelországból emigrált francia ideggyógyász, Charcot tanítványa, párizsi egyetemi tanár. Főként a pyramis-pálya működésével és sérüléseivel és a kisagy kórfolyamatainak tüneteivel foglalkozott. Leírta a róla elnevezett plantar-reflexet (1896), az adiadochokinesist és asynergiát, a pedunculus- és pyramis-pálya laesiójának syndromáját, a tabes tünetegyüttesét stb. Az organikus bántalmakon kívül a hysteriával foglalkozott. *Be. I.*

Babinski—Fröhlich-kór: →*dystrophia adiposogenitalis*

Babinski—Nageotte-syndroma: cerebellaris ataxia lateropulsióval, nystagmusszal, sympathicus miosisszal, enophthalmusszal, contralateralisan hemiparesisszel és érzészavarokkal. Az a. cerebelli inf. post. elzáródásakor jön létre. *B. I.*

Babinski-reflex: az öregujjnak a talp lateralis szélének ingerlésére bekövetkező lassú, tónusos dorsalflexiója. A pyramispálya működéshiányára jellemző, csecsemőkorban fiziológiás. Központja a gerincvelő S_1-segmentumának magasságában van. *B. P.*

Babó-tölcsér: fémből készült, azbeszttel bélelt tölcsérszerű eszköz. Gázon hevített lombikok védelmére szolgál. *Ba. B.*

Baccelli, *Guido* (1832—1916): olasz belgyógyász, patológus. A szív és tüdő betegségeivel foglalkozva leírta a szívhangok terjedésének módját, egyes szívhangok kórtani jelentőségét (*Patologia del cuore e dell'aorta*, 1864—67), a pectoriloquia aphona jelenségét, új módszert dolgozott ki az aneurysmák kezelésére (1876). Bevezette a malária iv. chinin gyógyítását. (*La malaria*, 1878).

Be. I.

Baccelli-műtétek: 1. órarugó behelyezése az aneurysma-zsákba a benne örvénylő vér megalvasztására — **2.** tetanus-kezelés carbolsav injectiókkal — **3.** a májban levő echinococcus-tömlő kezelése punctióval. Elavult eljárások (pl. az echinococcus-tömlő diagnosztikus punctiója ma már műhiba az anaphylaxiás shock veszélye miatt).

B. I.

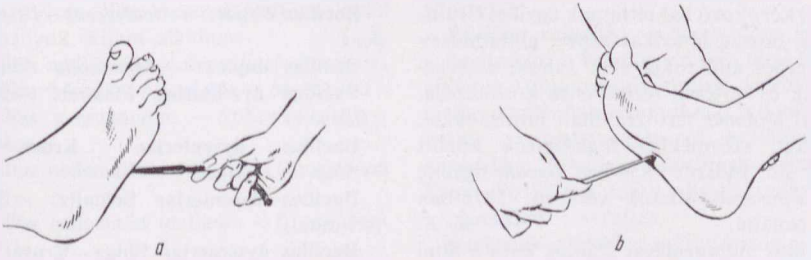
Bachmann-féle cutan-próba: *Trichinella* fertőzöttség megállapítására szolgáló allergiás próba. Porított Trichinella-lárvákból készült suspensio bőrbe fecskendezésére 10 percen belül jól körülírt oedemás reakció fejlődik ki a trichinás fertőzésben szenvedőkön. *Z. N.*

Bacillaceae: Bergey rendszerében az *Eubacteriales* rendbe tartozó baktériumok spóraképző családja. Ide tartozik az aerob Bacillus és az anaerob Clostridium genus. *A. Z.*

bacillaemia: régebbi elnevezése annak az állapotnak, amelyben a vér baktériumokat tartalmaz. Mai kifejezéssel *bacteriaemia*. *A. Z.*

bacillaris dysenteria: →*dysenteria*

bacille bilié Calmette—Guérin: →*BCG-bacillus*

Babinski-reflex

Ha egy hegyes tárgyat a talp lateralis széle mentén felületesen a saroktól előrefelé húzunk, a nagyujj dorsalflexioja jelentkezik a fiziológiás plantarflexio helyett (extensor reflex) *a* és *b* ábra. (42 éves férfi, akin a 12 éve megállapított sclerosis multiplex súlyos spastikus paraparesist okoz.)

bacilli et coni, *pálcikák és csapok:* a retina első neuronjai. A pálcikák 60μ hosszú 1,5μ széles rostok, melyeknek külső és belső tagjuk van. A kültag tartalmazza a vörös színű festéket, a látóbibort, a rhodopsint, mely megvilágításra elhalványodik és sötétben újraképződik. A beltag vékony fonalban folytatódik, melynek közepén van a mag. A csapok szintén kül- és beltagra oszlanak. A kültag tompán kihegyezett, belső szerkezete harántcsíkolt. A beltag összehúzódó képességű, ezért myoidnak is nevezik. *T. I.*

bacilli medicinales: gyógyszeres pálcikák, a testnyílásokba bevezetve használják, 10—12 cm hosszúak, 3—6 mm átmérőjűek. Cacaovajjal v. glycerines gelatinával készülnek. *I. B.*

Bacillin: →*Isonicazidum*

bacillophobia: beteges félelem a baktériumoktól, fertőzéstől. *A. Z.*

bacillosis: régies elnevezés a bacillusok által okozott fertőzések megjelölésére. (Ma bacillus alatt csak aerob spórás baktériumot értenek). *A. Z.*

bacilluria: →*bacteriuria* régebbi elnevezése. *A. Z.*

Bacillus: a Bacillaceae-család aerob nemzetsége, spóraképző, Gram-pozitív, pálcika alakú, néha láncokat alkotó baktérium. Az emberre pathogen kórokozók közül azokat, amelyeket azelőtt ~nak neveztek — a *Bacillus anthracis* kivételével — ma különböző nemzetségekbe sorolják. *A. Z.*

Bacillus abortus Bang: →*Brucella*

Bacillus aerosporus: →*Bacillus polymyxus*

Bacillus alcalescens: →*Alcalescens—Dispar csoport*

Bacillus ambiguus: →*Shigella* (schmitzi)

Bacillus anthracis, *anthrax bacillus, lépfene bacillus, Bacterium anthracis:* a Bacillus nemzetség egyetlen kétségtelen kórokozó tagja. (Újabban a B. cereus is annak tekinthető, ételmérgezést okoz.). A legnagyobb méretű kórokozó baktériumok egyike, Gram-pozitív, hosszú láncokat képez, glutaminsav polymerből álló tokja van. Juhok, szarvasmarhák és sertések természetes kórokozója. Emberi lépfenés fertőzés állati termékekkel, bőrökkel, szőrmékkel foglalkozók között fordul elő. Először 1850-ben *Devain* figyelte meg elpusztult állatok vérében, 1876-ban *Koch* izolálta. *A. Z.*

Bacillus anthracoides: számos kutató által a talajból stb. izolált, az anthrax bacillushoz hasonló, de nem tokos, csillós mikróba, amelynek létezését önálló fajként a Bergey 1957-es rendszertan nem ismerte el és ezen törzseket egyéb, a Bacillus genusba tartozó, talajban előforduló mikróbákhoz sorolja. *A. Z.*

Bacillus Bang: →*Brucella*

Bacillus bipolaris septicus: →*Pasteurella* (multocida)

Bacillus botulinus:→*Clostridium (botulinum)*

Bacillus brevis: aerob spórás baktérium, termőföldben fordul elő; a laboratóriumi táptalajok gyakori szennyezője. ~ törzsekből izolálta a *Gramicidin* és *Tyrocidin* (összefoglaló névvel: *Tyrothricin)* nevű antibioticumokat *Dubos* és *Hotchkiss* 1941-ben, a Gramicidin S-et pedig *Gause* és *Braznikova* 1944-ben. *A. Z.*

Bacillus buccalis: →*Borrelia (buccalis)*

Bacillus bulgaricus: →*Lactobacillus (bulgaricus)*

Bacillus butyricus: →*Clostridium (butyricum)*

Bacillus Calmette—Guérin: →*BCG-bacillus*

Bacillus capsulatus Welchii: →*Clostridium (perfringens)*

Bacillus cereus: a természetben, a talajban igen gyakori aerob spórás baktérium. A tengerimalacot és fehéregeret kísérleti beoltással elpusztítja, az újabb vizsgálatok szerint emberben hasmenéssel járó ételmérgezést okozhat. A *Bacillus mycoides*t egyik variánsának tartják. *A. Z.*

Bacillus ceylonensis: a bélbaktériumok *Alcalescens—Dispar* csoportjának tagja. Régebben *Shigella*nak tartották. Olykor pathogen. *A. Z.*

Bacillus Chauvoei: →*Clostridium (chauvoei)*

Bacillus coli: →*Escherichia*

Bacillus conjunctivitidis Koch—Weeks: →*Haemophilus (aegyptus)*

Bacillus diphtheriae: →*Corynebacterium (diphtheriae)*

Bacillus dispar: →*Alcalescens—Dispar csoport*

Bacillus duplex: →*Moraxella (lacunata)*

Bacillus dysenteriae Flexner: →*Shigella (flexneri)*

Bacillus dysenteriae Kruse—Sonne: →*Shigella* (sonnei)

Bacillus dysenteriae Schmitz: →*Shigella* (schmitzi)

Bacillus dysenteriae Shiga—Kruse: →*Shigella* (dysenteriae)

Bacillus emphysematosus: →*Clostridium (perfringens)*

Bacillus enteritidis Gärtner: →*Salmonella*

Bacillus erysipelatos suis: →*Erysipelothrix*

Bacillus faecalis alcaligenes: →*Alcaligenes*

Bacillus fluorescens: →*Pseudomonas* (fluorescens)

Bacillus foetidus ozaenae: →*Klebsiella*

Bacillus funduliformis: →*Sphaerophorus necrophorus*

Bacillus fusiformis: →*Fusobacterium*

bacillusgazda, *kórokozó gazda, bacillushordozó, bacillusürítő:* olyan személy, aki klinikai tünetekkel járó betegségben nem szenved, de szervezetében olyan kórokozókat hordoz és váladékai révén terjeszt, amely kórokozók másoknál fertőző betegséget (pl. hastyphus) okozhatnak. ~ság nem alakul ki minden fertőző betegségben, így pl. nincs kanyaró, bárányhimló esetében.

A fertőző betegségek terjedésének megelőzése érdekében hazánkban közegészségügyi-járványügyi szervek *(Közegészségügyi-járványügyi Állomások)* rendszeresen végzik a ~ák felkutatását szűrő vizsgálatokkal. A ~át az illetékes eü-i szervek járványügyi ellenőrzés alá vonják és eltiltják olyan foglalkozásoktól, ahol tömeges fertőzést okozhat (pl. élelmiszeripar, bölcsődék stb.) *S. I.*

Bacillus gigas: →*Clostridium (novyi)*

Bacillus histolyticus: →*Clostridium (histolyticum)*

Bacillus influenzae: →*Haemophilus* (influenzae)

Bacillus lactis aerogenes: →*Aerobacter*

Bacillus lacunatus: →*Moraxella* (lacunata)

Bacillus leprae: →*Mycobacterium* (leprae)

Bacillus licheniformis: aerob, spórás talajbaktérium. Törzseiből izolálták a *bacitracin* antibioticumot. *A. Z.*

Bacillus madampensis: az *Alcalescens-Dispar* csoport egyik tagja.

Bacillus mallei: →*Malleomyces mallei*

Bacillus megaterium: aerob, spórás, csillós talajbaktérium. Nagy méretei miatt cytologiai tanulmányok céljára alkalmas. *A. Z.*

Bacillus melitensis: →*Brucella (melitensis)*

Bacillus Morax—Axenfeld: →*Moraxella*

Bacillus necrophorus: →*Sphaerophorus necrophorus*

Bacillus oedematiens Novyi: →*Clostridium (novyi)*

Bacillus oedematis maligni: →*Clostridium (novyi)*

Bacillus ozaenae: →*Klebsiella*

Bacillus parapertussis: →*Haemophilus* (parapertussis)

Bacillus paratyphi: →*Salmonella*

Bacillus perfringens: →*Clostridium (perfringens)*

Bacillus pertussis: →*Haemophilus*

Bacillus pestis: →*Pasteurella*

Bacillus phlegmonis emphysematosae: →*Clostridium (perfringens)*

Bacillus pneumoniae Friedländer: →*Klebsiella*

Bacillus polymyxus, *bacillus aerosporus:* aerob, spórás talajbaktérium; egyes törzseiből a polymyxin antibioticumot izolálták. *A. Z.*

Bacillus prodigiosus: →*Serratia marcescens*

Bacillus proteus vulgaris: →*Proteus*

Bacillus pseudodiphtheriae Hofmanni: →*Corynebacterium pseudodiphtheriticum*

Bacillus pyocyaneus: →*Pseudomonas* (pyocyanea)

Bacillus refringens: →*Borrelia (refringens)*

Bacillus rhusiopathiae: →*Erysipelothrix*

Bacillus sarcophysematos: →*Clostridium (chauvoei)*

Bacillus scleromatis: →*Klebsiella*

Bacillus subtilis, *szénabacillus, fűbacillus, subtilis bacillus:* a Bacillaceae család főtípusa, a legelterjedtebb spórás, aerob baktérium a talajban, porban, vízben. Igen aktív, a legkülönfélébb szerves anyagokat elbontja. Egyes fajtáiból *subtilint* és más antibioticumokat izoláltak. Nem pathogen. *A. Z.*

Bacillus suipestifer: →*Salmonella* (cholerae suis)

Bacillus tbc-muris: →*vole bacillus*

Bacillus tetani: →*Clostridium (tetani)*

Bacillus tuberculosis: →*Mycobacterium tuberculosis*

Bacillus tularensis: →*Pasteurella* (tularensis)

Bacillus typhi abdominalis: →*Salmonella* (typhi)

Bacillus typhi-murium: →*Salmonella* (typhimurium)

Bacillus ulceris mollis: →*Haemophilus* (ducreyi)

Bacillus vulgatus: →*Bacteroides vulgatus*

bacitracin: a bacillus subtilis által termelt, ciklusos oligopeptid típusú antibioticum. Gram-pozitív baktériumokra, Corynebacteriumra, gáz-gangraenára és Actynomycesre kenőcsben, belsőleg amoebiasis ellen hatékony. Toxicitása miatt alig használják.

„backflow": →*reflux*

Backhaus-csíptető: a műtéti területet körülhatároló lepedők és kendők rögzítésére szolgáló rugós horog („cserebogár"), (ábrát →*általános sebészeti műszerek* táblán). *B. I.*

backwardness, *fejletlenség:* betegség v. hiányos táplálás folytán bekövetkező szellemi hátramaradottság. *J. E.*

Bacon, Francis (1561—1626): az első jelentős angol filozófus. Magas állami funkciókat tölt be, főpecsétőr, lordkancellár, s elnyeri a Verulam bárója címet. Halála előtt 5 évvel megfosztják hivatalától, ekkor visszavonul birtokára és csak a tudománynak él. Felismeri a természettudományok jelentőségét a termelés fejlesztésében s hirdeti, hogy „a tudás hatalom". Szembeszáll a megmerevedett skolasztikus bölcselettel, bírálja Platon és Arisztotelesz helytelen, túlhaladott nézeteit, feleleveníti az ókori görög atomisták tanításait.— Jelentősebb művei: *Erkölcsi-politikai esszék* (1597), *A tudomány haladásáról* (1605), *A régiek bölcsességéről* (1609), *Novum Organum* (Új módszer) (1620), *A tudományok méltóságáról és gyarapodásáról* (1623), a két utóbbi része egy nagy megvalósítatlanul maradt műnek. A tudományok nagy újjáépítése címen tervezett Új Atlantis szintén befejezetlenül maradt. — ~ „az angol materialismus ősapja" (Marx). A filozófusoktól azt követeli, hogy a természetet előítéletektől mentesen vizsgálják és küzdjenek a vallásos elvakultság ellen. Igen nagy jelentőséget tulajdonít a tudományos megismerés módszerének. Úgy gondolja ezzel lehet kiegyenlíteni a tehetségben, az értelemben mutatkozó különbségeket. Fő-műve, a Novum Organum Arisztotelesz Organonjával (módszertani munkájával) szembeszállva hirdeti meg azokat az elveket, amelyek a tudományos felfedezések esetlegességét megszüntetik, számukat megnövelik. Elsősorban az előítéletektől akarja megszabadítani a gondolkodást. Négy féle előítélet ellen küzd. Ezek: 1. Az emberi természetből eredők *(idola tribus)*, pl. az érzékszervek tökéletlensége; az ember hajlama a dolgok túlzott leegyszerűsítésére; a természetnek antropomorf szemlélete, ami az okok keresése helyett mindenütt a célszerűséget kutatja, stb. Ezeket az előítéleteket a kísérletezéssel és a módszeres megfigyeléssel lehet leküzdeni. 2. Az elszigetelten élő és gondolkodó egyén nézeteiből fakadó előítéletek (idola specus). Ettől az előítélettől az óv meg, hogy nem aprózzuk fel túlzottan a problémákat s kerüljük a túlzott egységbefoglalást is, valamint hogy igyekszünk nem részrehajlók lenni az egyes korok nézetei iránt. 3. Az emberek érintkezéséhez szükséges, de nem kielégítően pontos nyelvhasználatból fakadó előítéletek (idola fori) a nyelv megújításával, a megfelelő szakkifejezések kialakításával szüntethetők meg. 4. A filozófiai hagyományokhoz, a valláshoz, a teológiához való merev ragaszkodás (idola theatri) leküzdésében többféle filozófiai irányzat kibontakoztatása segít. — Az előítéletektől megszabadított értelemnek elsősorban a tapasztalatra kell támaszkodnia, de az okok kutatását a tapasztalat eredményeinek az ésszel való feldolgozását sem szabad elhanyagolnia. Az egyes megfigyelt jelenségektől fokról fokra kell előrehaladni az elemibb általánosítástól a magasabb fokú felé. — Az Új Atlantis című befejezetlen műve egy automatikus államot ír le, amelyben a tudósok együttes munkájának eredményeképpen a technika és a termelés igen magas fokot ér el. A tudósok közötti együttműködés, — kb. 20 évvel ~ halála után, — a Royal Society (Az angol királyi Tudományos Társaság) megalakulásával kezd szervezett formák között megvalósulni. Összes műveinek első kiadása 1665. Életrajz és bibliogr. A. *Dodd* 1948, B. *Farrington* 1949, *Gibbson* 1950.

Simonovits Istvánné

Bacon, *Roger* (Rogerius Baco, kb. 1214—94): angol természetbúvár, oxfordi ferences barát. A skolasztika kibontakozásának korában a tapasztalati és kísérleti tudomány fontosságát hirdette, amivel nagy feltűnést keltett és elnyerte a *doctor mirabilis* címet, de egyben az egyház haragját is. 1257-ben eltiltották a tanítástól és Párizsba rendelték, ahol egyházi felügyelet alatt, mintegy házi őrizetben élt élete végéig, közben IV. Kelemen rövid pápasága idején élvezve csupán néhány évi szabadságot. Főműve az *Opus maius*, amellyel a pápát igyekezett eszméinek megnyerni. Ebben a tudatlanság 4 forrását így jelöli meg: 1. tekintélyek esztelen tisztelete, 2. balga szokások rögzülése, 3. kritikátlan előítéletek, 4. hiúságunk sérthetetlensége. Matematikai, optikai és erkölcsfilozófiai nézetein kívül kifejti a tapasztalati és kísérleti tudomány *(scientia experimentalis)* felsőbbségét a kinyilatkoztatott tanokkal szemben. A tekintélyeket elismeri, de nem tartja megdönthetetlennek, sőt az érzékszervi megfigyelést sem csalhatatlannak. Azt vallja, hogy a természet a legjobb tanítómester, a tapasztalat a tudás egyetlen forrása és az igazság próbája. Sok egyéni ötlettel gazdagította a mechanikát és optikát. Matematikai és csillagászati számításai a naptárreform tervéhez vezették *(Computus)*, amely tőle függetlenül valósult meg 3 évszázad múlva. Alkimista dolgozataiban *(Speculum alchimiae, Thesau-*

rus chemicus, De secretis operibus artis et naturae et nullitate magiae stb.)az arab szerzőket követte, a csodát, — mágiát — elutasította, az alkimia célját az élettelen világ kísérleti kutatásában jelölte meg. Orvosi vonatkozású munkája az öregedés késleltetéséről szóló *De retardatione accidentium senectutis*, amelyben hasznos egészségügyi tanácsokat ad; egyébként az orvostudományt az asztrológia szemszögéből ítélte meg. Halála után legendás alakká vált, mint varázsló és csodadoktor (így örökítette meg a Shakespeare-kortárs R. Greene drámája, a *Friar Bacon*, sőt Dickens is egyik karácsonyi történetében). Alkimista könyveit kiadták a 16—17. században, főbb műveinek kiadására azonban csak a 18. századtól került sor: 1733-ban jelent meg az *Opus maius*, 1859—60-ban az *Opus minus*, az *Opus tertius* és a *De nullitate magiae*, több tanulmánya 1909 óta *Steele* gondozásában, így a naptárreform 1926, az öregkor késleltetése 1928, a matematikai dolgozatok 1940. Még ma is vannak kiadatlanok. Főbb életrajzai: E. *Charles* 1861, A. G. *Little* 1914, R. *Carton* 1924, *Zemplén* J. 1954, *Be. I.*

Bacq, Zenon Marcel (1903—): belga kórélettani kutató, liege-i egyetemi tanár. Jelentősek az idegingervezetés chemismusára, a mérgező gázok hatására vonatkozó vizsgálatai. Sugárbiológiai kutatásai során jutott el az „enzyme release theory" felállításához.

bacteriaemia: baktériumok átmeneti v. tartós előfordulása a vérpályában. A vérből a baktérium rendszerint kitenyészthető. Igen sok betegség jár átmeneti ~val (pl. has-typhus kezdete); sepsisben, pyaemiában mindig van. Nem obligát pathogen baktériumok időnként egészséges ember véréből is kitenyészthetők, de ezek az egészséges emberben hamarosan elpusztulnak. *A. Z.*

bacterialis endocarditis: →*endocarditis*

bacterialis spectrum: valamely szerv v. szervezet állandó, normális baktériumflórája; az ott található baktériumfajok összessége. Az antibioticumok hatásspektrumát is jelenti. *A. Z.*

bactericid: baktériumölő anyag v. hatás. Leginkább kémiai fertőtlenítőszerekre (antiseptica) alkalmazzák. Nem jelent szükségképpen baktériumspóra elleni *sporocid* hatást is. A baktériumok elpusztítása a *bactericidia*. *A. Z.*

bacterid: távoli góc baktériumainak toxinjai által allergiásan kiváltott gyulladásos bőrelváltozás; pír, savós v. gennyes hólyagocska, vérzés, papulaképződés, néha exanthema. *Be. K.*

bacterioagglutinatio: →*agglutinatio*

bacteriochlorophyll, *bacteriochlorin:* egyes baktériumfajokban található, a növényi chlorophyllhoz hasonló, a fényenergia segítségével széndioxid asszimilálására képes, zöld, vörös v. bíbor színű pigment. *A. Z.*

bacteriocin: egyes baktériumtörzsek által synthetizált fehérje természetű, antibacterialis anyag. A ~t termelő törzset ~*ogen*nek, a jelenséget magát ~*ogenesis*nek nevezik, amely a törzsnek a lysogeniához hasonlóan öröklődő tulajdonsága. *F. E.*

bacteriofluorescin: a *Pseudomonas pyocyanea* által termelt sárgászöld, vízben oldható, fluoreszkáló festékanyag. *A. Z.*

bacteriogen panagglutinatio: →*Hübener—Thomsen-jelenség*

bacterioid: baktériumoknak a szokásos formáktól eltérő növekedési alakja; kedvezőtlen életfeltételek között mint ún. involutiós forma alakul ki. *A. Z.*

bacteriologia, *bakteriológia:* a mikrobiológiának az a része, amely a baktériumok alaktani és élettani tulajdonságait, a természetben betöltött szerepét, valamint a baktériumoknak az állati és emberi szervezetre gyakorolt hatását vizsgálja. Mezőgazdasági, ipari, orvosi és állatorvosi ~ra különült. *A. Z.*

bacteriologiai fegyver: →*biológiai fegyver*

bacteriologiai vérvizsgálat: →*vérvizsgálat*

bacteriolysis: a baktériumok feloldása *bacteriolysin* és *complement* együttes hatására, ill. fizikai v. kémiai behatásokra. A bacteriolysin (baktériumoldó anyag) a szervezetben keletkező és a vérsavóban található ellenanyag. Elnevezése nem helyes, mert a mai felfogás szerint a feloldódás nem a bacteriolysin, hanem a vérben normálisan jelenlevő, nem ellenanyag természetű complement hatására következik be. A bacteriolysin csupán érzékennyé teszi a baktériumot a complement oldó hatása iránt. *A. Z.*

bacteriophag, *phag, fág:* baktériumok vírusa. A ~ok genomja egy- vagy kétfonalú DNS, vagy RNS. Az ismert ~ok capsidja icosahedralis vagy prizmás szerkezet, sok ~nak farka is van. A farkos ~ fejének belsejében helyezkedik el a genom. Az ún. *T*-páros ~ok farkát contractibilis tok veszi körül. A farok lemezkében végződik, amelyből farokszálak ágaznak ki. A fogékony baktérium falához a farkos ~ a farok véglemezkéjével kötődik és annak lysozym-szerű enzymhatásával mintegy átfúrja a baktérium sejtfalát. Adott pillanatban a farkot körülvevő contractibilis

tok összehúzódik, és ennek eredményeként a farok belseje behatol a sejtfal nyílásán a baktérium-sejtbe. Ekkor a nucleinsav a fejből a farok tengelyében futó csatornán át belöködik a sejtbe, s ezzel megtörténik a fertőzés. Különféle ~ok farokszerkezete eltérő. A fertőzés eredményeként vagy új ~ generatio keletkezik, s a sejt feloldódik (bacteriophagia), vagy a tenyészet lysogenné alakul *(lysogenisatio)*. A lysogenisatióra képes ~okat *temperált* ~oknak, míg azokat, amelyek a fogékony baktériumokat mindenkor feloldják, *virulens* ~oknak nevezzük. A temperált ~ DNS-e a baktérium genomjába épül be mint prophag. A virulens ~ a fogékony baktérium folyékony táptalajban nőtt tenyészetét egészen feloldhatja (lysis), szilárd táptalajon pedig *tarfoltot* (plaque) képez; nagy ~-concentratio esetén a tarfoltok összeolvadnak. *Plaque-számlálással* meghatározhatjuk egy ~ suspensióban a fertőzőképes egységek számát. ~okat megkísérelték felhasználni fogékony baktérium okozta fertőzések gyógyítására *(~-therapia)*. Többféle ~ iránti érzékenységük, ill. resistentiájuk alapján egyes baktériumfajokon belül *~typusok*at különböztetnek meg. *F. E.*

bacteriophagia, *d'Herelle-jelenség, Twort—d'Herelle-jelenség:* tarfoltképzés; baktériumtenyészetek feloldása *bacteriophag* által. *F.E.*

bacteriophobia: →*dermatophobia*

bacteriopurpurin: bizonyos baktériumok bíborvörös, szénsavat asszimiláló pigmentje; főleg kénbaktériumokban fordul elő. *A. Z.*

bacteriorrhoea: nem gonococcus, hanem más baktériumok által okozott és fenntartott húgycsőfolyás. Jelentősége a gonorrhoeával való összetévesztés miatt van. Tenyésztés után megfelelő antibioticum-kezelés ajánlott. *A. Z.*

bacterioscopia: baktériumok v. baktériumokat tartalmazó anyagok, váladékok mikroszkópos vizsgálata. *A. Z.*

bacteriosis: a baktériumok által okozott megbetegedések régebben használatos általános megjelölése. *A. Z.*

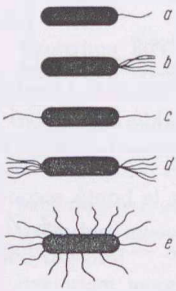
bacteriostasis: a baktériumok szaporodásának átmeneti v. végleges megszűnése. A *bacteriostatikus hatás* v. *anyag* gátolja a baktériumok szaporodását, de nem pusztítja el azokat. *A. Z.*

bacteriotoxin: a baktériumok mérgező terméke. Legfontosabbak: 1. *exotoxin, ectotoxin* rendkívül erős hatású mérgező anyag, amely mind a szervezetben, mind pedig a táptalajban a baktérium testéből annak életműködése közben kiválasztódik. Hatáserősségére jellemző, hogy pl. a kristályos botulinotoxin 1 mg-ja 10—15 millió fehér egeret képes megölni. Az exotoxinok nagy molekulasúlyú fehérjék, 60 °C-on inaktiválódnak. A szervezetben antigenhatást fejtenek ki, ellenük antitoxin keletkezik, ezért a kiállott betegség után immunitás marad vissza. Formalinnal nem mérgező, de antigenhatását megtartott toxoidokká (anatoxin) alakítható át, amelyek védőoltásra kiválóan alkalmasak. Hatásuk a szervezetre oly fajlagos és jellegzetes, hogy a tünetek alapján az exotoxin azonosítható. Típusos exotoxint csak kevés baktérium termel, így a diphtheria-, tetanus-, és botulinus baktérium. A diphtheriát, tetanust és a botulismust (ételmérgezés) e mikrobák exotoxinja okozza. Hasonló természetű mérgező anyagot termelnek még egyes streptococcus, dysenteria és clostridium fajok is.

2. *endotoxin:* Gram-negatív baktériumokban (enterobacteriumok, vibriók, brucellák stb.) található mérgező termékek, amelyek az exotoxinokkal ellentétben a baktériumból nem választódnak ki, csak a sejt elpusztulása, szétesése után válnak szabaddá. Kémiailag phospholipid, amely a somatikus antigennel szoros kapcsolatban áll. Mérgező képességük az exotoxinokénak mélyen alatta marad, toxoiddá nem alakíthatók át, hatásuk nem fajlagos, főleg lázkeltő (pyrogen) hatásuk van. *A. Z.*

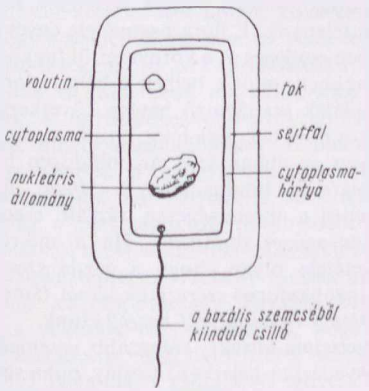
bacteriotropia: egyes anyagok, bacteriotropinok vonzódása a baktériumokhoz. Ilyen tulajdonságú a *Neufeld* által *immunopsonin*nek elnevezett, a vérsavóban található ellenanyag, amely a baktériumok felületére adsorbeálódva, fiziko-kémiai hatásánál fogva azokat *phagocytosis*ra alkalmassá teszi. A vérsavóban található bacteriotropin mennyisége a bacteriotropintiter. Meghatározása az opsonin indexhez hasonlóan történik. *A. Z.*

bacterium, *baktérium:* a növényvilág legegyszerűbb egysejtű tagjai. A telepes növények (Thallophyták) *Schizomycetes*, hasadó gomba osztályába tartoznak. Nagyságuk általában 1—10 mikron között van, vannak kisebbek és nagyobbak is, alakjuk igen változatos. Sejtfallal, sejthártyával, cytoplasmával és ebben mag-anyaggal v. elkülönült maggal rendelkeznek. Némely fajnak járulékos szekezeti elemei (tok, csillók, spóra) vannak. Anyagcseréjük photosynthesissel v. chemosynthesissel történik. Utóbbi esetben chlorophyllt nem tartalmaznak. Az orvosi

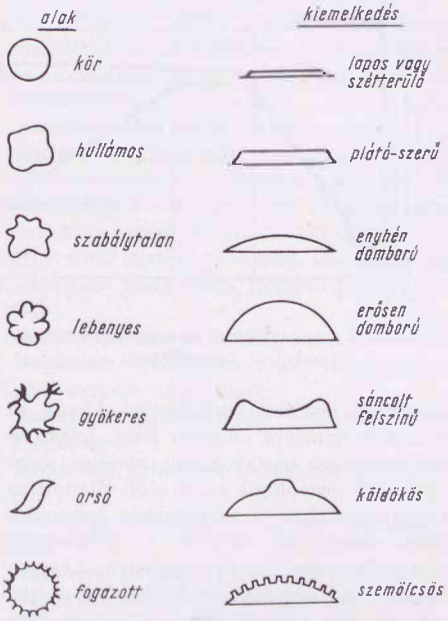
Különböző csillózat típusok
a: monotrich, *b*: lophotrich, *c*: amphitrich, *d*: lophoamphitrich, *e*: peritrich

szempontból fontos ~ok mind az utóbbi csoportba tartoznak. Rendszerezésük nehézkes, ma leginkább az Amerikai Bakteriológusok Társaságának kezdeményezésére 1923-ban kiadott baktérium osztályozó rendszertan Bergey: *Manual of determinative bacteriology* az általában nemzetközileg elfogadott rendszertan. 1957-ben jelent meg a VII. kiadása. A baktériumokat a következőképpen foglalja rendszerbe: törzs, osztály, rend, család, nemzetség, faj, típus. ~ *mag:* a baktériumoknak is van tömörebb, magszerű képletük, de ez nem minden tekintetben azonos a magasabb rendű élőlények sejtmagjával, mert maghártyája nincs. Sejtmag alkotórészt: desoxyribonucleinsavat a Feulgen-reakcio alkalmazásával először *Robinow* mutatott ki baktériumokban (1942-ben). Elektronmikroszkóppal már igen sok baktériumban sikerült a maganyag, ill. a mag kimutatása. ~ *tok*, ~*burok:* egyes baktériumokat viscosus képződmény vesz körül, amelyet valószínűleg a sejthártya termel. A tokanyag nagy molekulájú polymer, legtöbbször polysaccharida *(Pneumococcus)* kivételesen d-glutaminsav

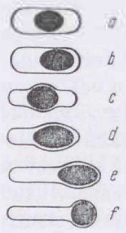
Baktériumsejt szerkezete vázlatosan

(Anthrax bacillus), v. hyaluronsav *(Streptococcus)*. A tok a baktériumról lemosható, anélkül, hogy életképességét befolyásolná, antigen szerkezete meghatározza a baktérium serologiai fajlagosságát. ~ *telep, colonia:* szaporodásuk következtében szilárd táptalajon a ~ok szabad szemmel látható különböző alakú és nagyságú szigetszerű, v. összefüggő képleteket alkotnak, melynek alakja, nagysága és külleme az egyes ~fajokra jellemző

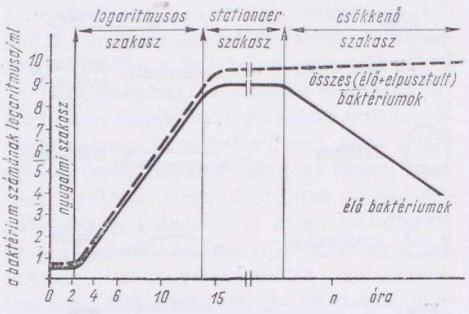

Jellegzetes telepkülleme k vázlatosan

lehet. ~ *festés:* célja a ~ok könnyen láthatóvá tétele, az alaki viszonyok megfigyelése, egyes strukturális elemek feltüntetése, a festék és sejt közötti kémiai kölcsönhatás vizsgálata. Lényege: microchemiai reakció a sejt és festék között. Élő, méginkább elölt állapotban, főként anilin festékek és ezek kombinációjával, valamint egyéb anyagokkal történik. Van egyszerű és összetett festés, utóbbiak közül a *Gram-, Neisser-, Ziehl—Neelsen*-féle a legfontosabb. ~ *filtrálható formái, ~ok szűrhető formái:* újabb vizsgálatok szerint számos ~fajban előfordulnak olyan kisméretű egyedek, amelyek a ~okat visszatartó szűrőkön áthaladni képesek és belőlük megfelelő körülmények hatására az eredeti ~ regenerálódik. Szűrhető formák előfordulnak a talajban, természetes körülmények

Baktérium-spóra típusok sematikusan
a—b: spórák centrális és excentrikus elhelyezkedésben *c—d:* clostridium alakok; *e—f:* plektridium alakok

Baktériumok szaporodásának menete és annak egyes szakaszai (sematikusan)

között is, kísérleti körülmények között pl. Penicillin hatására jöhetnek létre. Jelentőségük még nem tisztázott. ~ *számolás, csíraszámolás:* történhetik élő és elölt állapotban. Legegyszerűbben a vérsejtekhez hasonlóan *Bürker*-kamrában történik, v. vörösvértestekkel összekeverve és megfestve. Legmegbízhatóbban végezhető el különböző optikai sűrűségmérő készülékekkel. Főleg az oltóanyagtermelésben van ~ra szükség. *A. Z.*

Bacterium abortus Bang: → *Brucella*

Bacterium abortus bovis: → *Brucella*

Bacterium abortus suis: → *Brucella (suis)*

Bacterium aceti: → *Acetobacter*

Bacterium acidi lactici: → *Escherichia coli*

Bacterium aerogenes: → *Aerobacter (aerogenes)*

Bacterium aertrycke: → *Salmonella* (typhimurium)

Bacterium alcaligenes: → *Alcaligenes*

Bacterium anthracis: → *Bacillus anthracis*

bacterium antigenek: a baktériumsejtben található különböző antigentermészetű anyagok (nucleoproteidek, szénhidrátok és fermentek, továbbá az exotoxinok). Immunbiológiai jelentősége csak a felületi antigéneknek van, amelyek közé a sejtfalban levő hőálló és hőérzékeny *somatikus* v. test (O) antigének, *tok-* és *csillós*antigének (H) számítanak. Az exotoxinok is antigenek. *A. Z.*

Bacterium botulinum: → *Clostridium (botulinum)*

Bacterium coli: → *Escherichia*

Bacterium coli dyspepsiae: → *Escherichia*

Bacterium coli mutabile: *Neisser* és *Massini* által 1907-ben megfigyelt baktérium, a variáció egyik közismert példája. Az eredetileg tejcukrot nem bontó törzs telepeiből tejcukros táptalajon tejcukrot is bontó secundaer telepek fejlődnek. *A. Z.*

Bacterium conjunctivitidis: → *Haemophilus* (aegyptus)

Bacterium diphtheriae: → *Corynebacterium (diphtheriae)*

Bacterium dysenteriae Flexner: → *Shigella* (flexneri)

Bacterium dysenteriae Schmitz: → *Shigella* (schmitzi)

Bacterium dysenteriae Shiga—Kruse: → *Shigella* (dysenteriae)

Bacterium enteritidis Gärtner: → *Salmonella* (enteritidis)

Bacterium faecalis alcaligenes: → *Alcaligenes (faecalis)*

bacterium-fegyver: → *biológiai fegyver*

bacterium-flóra: → *bacterialis spectrum*

Bacterium fluorescens: → *Pseudomonas* (fluorescens)

Bacterium fusiforme: → *Fusobacterium* (fusiforme)

Bacterium granulosis: → *Noguchia* (granulosis)

Bacterium influenzae: → *Haemophilus* (influenzae)

bacterium-invasio: mikroorganizmusok bejutása az addig steril szervezetbe, ill. szervekbe. Az újszülöttkori ~ során az újszülöttnek a burokrepedés pillanatáig még steril bőrére és a communicatiós systemák hámjára óriási tömegű, vegyes összetételű mikroflóra telepszik. E flóra összetétele egyes szervekben esetleges és a környezettől függő. Más szervekben, mint a bélben a béltartalom, ill. a táplálék szabályozó hatása következtében sajátos flóra telepszik meg. Így pl. anyatej táplálásán az abban levő ún. bifidogen faktor hatására a bifidus-flóra *(→bifidus flóra)*, szemben a mesterségesen táplált csecsemő coli-aerogenes flórájával. Ha a mikroflóra összetétele olyan, hogy a gazda szervezet, ill. a szóbanforgó szerv működését támogatja *synbionta egyensúlyról* beszélhetünk. *D. L.*

bacterium-kövek: súlyosabb vesemedence gennyedéskor keletkező kicsiny, puha vesekőhöz hasonló, fehérjéből, veschámsejtekből és baktériumokból álló képződmények. *A. Z.*

Bacterium Kruse—Sonne: →*Shigella* (sonnei)

Bacterium lactis aerogenes: →*Aerobacter*

Bacterium leprae: →*Mycobacterium* (leprae)

Bacterium mallei: →*Malleomyces mallei*

Bacterium melitensis: →*Brucella (melitensis)*

bacterium mérgek: →*bacteriotoxin*

Bacterium monocytogenes: →*Listeria* (monocytogenes)

Bacterium morganii: →*Proteus* (morganii)

Bacterium mucosus capsulatus: →*Klebsiella* (pneumoniae)

Bacterium neapolitanum: →*Escherichia coli*

bacteriumok antibioticum-resistentiájának selectiós magyarázata: elmélet, mely szerint a baktériumoknak antibioticumokkal szemben megnyilvánuló gyógyszertűrése, resistentiája nem adaptatio v. mutatio, hanem kiválogatódás (selectio) révén következik be. A penicillin-resistens Staphylococcus aureus törzseknek a gyógyítás során mindinkább észlelhető resistentiája ilyen módon jött létre. Emellett szól az a tény, hogy a betegekből kitenyésztett Staphylococcus törzsek egy sajátságos enzymet—penicillinasét—termelnek, mely a penicillint hasítja és ezáltal hatástalanítja. Ez a képesség csak egyes törzsek sajátsága, és ilyen törzsek már a penicillin felfedezése előtt is léteztek, ill. találtak ilyen törzseket olyan, a civilizációtól távoleső vidékeken, ahol a baktériumnak a penicillinnel való találkozása és így az esetleges adaptatio tökéletesen kizárható volt. Az ilyen törzsek száma azonban kevés volt. A penicillinnek a gyógyításba való bevezetése óta és különösen az óriási és olykor indokolatlanul történő felhasználás folyamán a resistens törzsek száma fokozatosan szaporodott annak következtében, hogy a penicillinasét *nem* termelő, tehát penicillin-érzékeny törzsek fokozatosan kipusztultak és csak azok maradtak meg és okozzák a fertőzéseket emberről emberre terjedve, amelyek penicillinasét termelnek, tehát resistensek a gyógyszerrel szemben. Ezek aránya ma már helyenként 90% felett van, azaz a betegségokozó Staphylococcus törzsek közül a penicillin therapiás alkalmazása következtében az érzékeny törzsek gyakorlatilag kiszelektálódtak. További bizonyíték a selectiós elmélet mellett, hogy a penicillin-érzékeny Staphylococcus törzsek penicillint tartalmazó táptalajon tenyésztve nem képesek penicillinase-termelésre, tehát a penicillinase-termelés *nem* adaptatio következménye. Kísérleti körülmények között természetesen a penicillin-resistentia más mechanizmus alapján: adaptatio v. mutatio útján is bekövetkezhet, a selectiós elmélet a therápiás alkalmazás során észlelt óriási mértékben jelentkező resistentia magyarázatára szolgál. Az adaptatiós úton bekövetkező antibioticumok iránti resistentiát általában átmeneti jellegű tulajdonságnak tartják, az állandó jellegű resistentia mutatio következménye, tehát keletkezéséhez nincs szükség a gyógyszer jelenlétére, amint azt a streptomycin-resistentiájával kapcsolatban a Lederberg-féle replika módszerrel kétségtelenül igazolni sikerült (→még *resistentia*). *A. Z.*

bacterium-oldó anyag: →*bacteriolysis*

bacteriumos dissociatio: a baktériumok változékonyságának az a formája, amelyben az átoltott baktériumtelepek az új táptalajon eltérnek az eredetitől. Az eredeti telep rendszerint sima felszínű (S = ang. smooth), míg a dissociált telep érdes felszínű (R = ang. rough). *A. Z.*

Bacterium ozaenae: →*Klebsiella* (ozaenae)

Bacterium palatinense: az *Alcalescens-Dispar* csoport egyik tagja.

Bacterium parapertussis: →*Haemophilus* (parapertussis)

Bacterium paratyphi: →*Salmonella* (paratyphi)

Bacterium pertussis: →*Haemophilus* (pertussis)

Bacterium pestis: →*Pasteurella* (pestis)

Bacterium pneumoniae Friedländer: →*Klebsiella* (pneumoniae)

Bacterium pneumosintes: →*Dialister*

Bacterium prodigiosum: →*Serratia marcescens*

Bacterium pyocyaneum: →*Pseudomonas aeruginosa*

Bacterium radicicola: →*Rhizobium*

Bacterium rhinoscleromatis: →*Klebsiella* (rhinoscleromatis)

Bacterium scleromatis: →*Klebsiella* (rhinoscleromatis)

Bacterium suipestifer: →*Salmonella* (cholerae suis)

bacterium-szemcse: →*granulum*

bacterium-szűrő: a baktériumokat visszatartó, és csak a náluk kisebb vírusokat keresztül engedő szűrőberendezés. Segítségével valamely anyag baktériummentessé tehető. Ismeretesek a porcelánból készült *Chamberland*, a kovaföldből készült gyertyaalakú *Berkefeld-szűrő*, az azbesztlapból készült *Seitz*-féle, a kollódiumból készült *membran-*

szűrők (*Elford*-féle) és az üvegből készült ~k (ezek a legmegbízhatóbbak). Az *Elford*-féle ún. *gradocol membrán*okkal a vírusok nagysága is meghatározható. *A. Z.*

Bacterium tetanus: →*Clostridium (tetani)*

bacterium tokképződése: →*bacterium*

Bacterium tuberculosis: →*Mycobacterium (tuberculosis)*

Bacterium tularensis: →*Pasteurella* (tularensis)

Bacterium typhi abdominalis: →*Salmonella* (typhi)

Bacterium typhi murium: →*Salmonella* (typhi-murium)

Bacterium ulceris mollis: →*Haemophilus* (ducreyi)

Bacterium vulgare: →*Proteus* (vulgaris)

Bacterium whitmori: →*Pseudomonas* (pseudomallei)

bacteriuria: baktériumok ürítése a vizelettel. A húgycső, a hólyag és az elvezető húgyutak egészséges emberek nagy részében is tartalmazhatnak baktériumokat. Egészséges felnőttek vizeletében 5—40%-ban mutatható ki ~ (mikrococcusok, enterococcus, streptococcus, staphylococcus, E. coli). Pathogen baktériumok is átjuthatnak a vesén anélkül, hogy ott anatómiai károsodást okoznának. Bacteriaemiánál ép vesék mellett is létre jöhet ~. A ~ tenyésztéssel, állatoltással és a vizeletüledék megfestése útján mutatható ki. Régebbi neve: *bacilluria*. *Br. P.*

Bacteroidaceae: a baktériumok *Eubacteriales* rendjének egyik családja. Fajai változékony alakú, igen kicsiny, Gram-negatív, elég igényes, általában szigorúan anaerob természetű élőlények. Melegvérűek bélcsatornájában és nyálkahártyáin találhatók. Némelyik fajtájuk pathogen. A ~ családba tartozik a *Bacteroides*, a *Fusobacterium*, a *Dialister*, a *Sphaerophorus* és a *Streptobacillus* genus. *A. Z.*

Bacteroides funduliformis: →*Sphaerophorus necrophorus*

Bacteroides vulgatus: a *Bacteroidaceae* család egyik genusa. Fajai változatos alakú és biokémiai viselkedésű Gram-negatív pálcikák. Anaerobok; emberek és állatok tápcsatornájában, ill. urogenitalis rendszerében élnek. Igen sok fajuk ismeretes. Több betegségben (appendicitis, tüdőtályog, urogenitalis szervek gyulladása, csecsemőkori hasmenés stb.) jelentőségük bizonyított. Legismertebb a ~ *fragilis*, ~ *vulgatus*, (Bacillus vulgatus) ~ *serpens*, ~ *variegatus* stb. *A. Z.*

Badil: →*methylrosanilinium chloratum*

Badional: →*sulfanilamidum*

Baelz-syndroma: az ajak nyálkahártya fájdalmas chronikus gyulladása.

Baer, Karl Ernst von (1792—1876): német származású észt zoológus, anatómus és fiziológus, a modern embryológia (ontogenesis) megalapítója. Előbb a königsbergi egyetemen Burdach mellett prosector, majd zoológia tanár. 1827-ben fedezte fel az emlősök és az ember petesejtjét (*De ovi mammalium et hominis genesi*, 1827) megdöntve ezzel azt az 1672 óta uralkodó nézetet, hogy a Graaf-tüsző a petesejt.

Sokoldalú munkássága közepette létrehozta a német antropológiai társaságot (*Vorlesungen über Anthropologie*, 1824). Casp. Fr. Wolff és Chr. Pander csíralemez-kutatásait folytatva kiadta nagy állatfejlődéstanát (*Entwicklungsgeschichte der Tiere*, 1828, 2. köt. 1837), amelyben a három csíralemez független fejlődésén alapuló fejlődéstan megteremtője lett és szilárdan megalapozta az epigenesis-elméletet, amely végleg kiszorította helyéből a preformatiós tant. 1834-ben a pétervári akadémia meghívására ott a zoológia, összehasonlító anatómia és fiziológia tanára lett. Számos tudományos expedíción vett részt, megalapította az orosz geográfiai és entomológiai társulatokat. *Be. I.*

Baermann-apparatus: féreglárvák talajból, székletből való kivándoroltatására szolgáló készülék. Az eljárás a lárvák hydro- és thermotaxisán alapul. A vizsgálandó anyagot szitán terítik szét, amelyet testmeleg vízzel telt tölcsérbe helyeznek úgy, hogy a szita éppen érintkezzék a víz felszínével. A lárvák a szita lyukacsain át a melegvízbe vándorolnak és a tölcsér gumicsővel lezárt szárába gyűlnek össze, ahonnan könnyen kimutathatók. *Z. N.*

Baer-műfogás: →*Abuladze-Baer-műfogás*

Baeyer—Lorenz-műtét: →*bifurcatio femoris*

Baeyer-műtét: peroneus-ináthelyezés (translocatio) horogláb (pes calcaneus) orvoslására. Gyermekkorban eredményes. *B. I.*

bagassosis: idült légúti betegség, melyet a cukornádból a cukor kivonása után megmaradt összetört nád (*bagasse*) porának tartós belégzése okoz. Rtg-képe *silicosis*hoz hasonló. Olykor igen kiterjedt parahilaris árnyékoltság, v. tejüvegszerű fedettség jellemzi. A trópusokon mint foglalkozási betegség fordul elő. Előbb-utóbb dyspnoe, cyanosis, légzőfelszín beszűkülés, chr. cor pulmonale alakul ki. *Th.:* megelőzés, ha a betegség

kialakult szívműködés rendezése, pihenő életmód. *J. E.*

Bagdad-fekély: →*leishmaniosis*

bagdadi tavaszi anaemia: tavasszal fellépő rohamszerű haemolytikus anaemia, amely virágzás idején főleg pollen szemcsék hatására lép fel. A *favismus*hoz hasonló tünetcsoportként jelentkezik glucose-6-phosphat dehydrogenase hiányos egyénekben. Elő-Ázsiában tömegesebb megjelenését észlelték. *S. J.*

Bagdaszarov, Andrej Arkadjevics (1897—1961): szovjet haematológus, akadémikus. Vérkonzerválással, vérátömlesztéssel, a sugárbetegség gyógyításával, a gyomorbetegségek és a vérképződés kapcsolatával foglalkozó kutatásai ismertek. Hosszú éveken át a moszkvai Központi Haematológiai és Vértranszfúziós Intézet igazgatója, a *Problemű Gematológii i Perelivanija Krovi* c. folyóirat főszerkesztője volt. *H. G.*

Baginsky, Adolf (1843—1918): német gyermekgyógyász, berlini egyetemi tanár, a *Zentralzeitung für Kinderheilkunde* alapítója (1877), amely 2 év után *Archiv für Kinderheilkunde* címen folytatódott; ennek szerkesztője. Gyermekkórházat létesített. A diphtheria serumtherapiájával foglalkozott (1895-98). Főbb művei: *Lehrbuch der Kinderkrankheiten* (1882), *Paediatrische Arbeiten* (1890). Számos egészségügyi és népszerű felvilágosító munkát is írt. *Be. I.*

Baglivi, Giorgio (1668—1707): olasz anatómus és fiziológus, Malpighi tanítványa, Rómában az elméleti orvostan tanára. Az emberi testet bonyolult gépezethez, a testrészeket egyszerű mechanikai szerkezetekhez (olló, fújtató, cső, rosta stb.) hasonlította. A betegséget a szilárd részek tónus-változásával magyarázta, amit az idegrendszer idéz elő a dura mater által mozgásban tartott „ideg folyadék" keringése révén (nervosismus) Elméletében a korabeli *iatrofizika* híve, mint gyakorló orvos azonban a betegmegfigyelést és a józan észt állítja az orvoslás előterébe. Rövid élete ellenére sokat alkotott: *De praxi medica* (1696), *Observationes varii argumenti anatomicae et practicae* (1696), *De anatome fibrarum* (1700), *De experimentis circa salivam, circa bilem, circa sanguinem* (1701). Összes műveit 1704-ben adták ki először, utóljára 1851-ben. *Be. I.*

bagócsok: →*Oestridae*

Bah, Alekszej Nyikolájevics (1857—1946): szovjet biokémikus, akadémikus, a szovjet kémia és biológia szervezője és a biokémiai iskola alapítója. Nagy jelentőségűek a növények szénhydrat-anyagcseréjére, az oxidatióra és a fermentekre vonatkozó kutatásai. *H. G.*

Bahnson aneurysma fogó: →*szívsebészeti műszerek*

Bahnson-féle műbillentyű: teflonból v. dacronból készült billentyű, amelyet különkülön varrnak a resecált szívbillentyűk helyére. Igy nem csak az egész aorta-szájadék, hanem egy-egy billentyűtasak külön is pótolható vele. (→még *aorta insufficientia*). *T. A.*

Bail, Oskar (1869—1927): cseh mikrobiológus. Fő munkaterülete a bakteriológia és az immunológia, ő alapozta meg az agressinekről szóló tanítást. Foglalkozott a talajhygienével, a szociális és a faj-hygienével.

Bailey, Percival (1892—): amerikai sebész, chicagói egyetemi tanár. Elsők között végzett műtéteket szerzett vitiumok, továbbá septum-defektusok megszüntetésére. *H. G.*

Bailey—Donaldson aorta dilatator: az aorta billentyű stenosis „vak" módszerrel való kitágítására szolgáló eszköz, amelyet a mitralis stenosis transventricularis megoldásához is használnak. Az aortába transaortikusan v. transventricularisan vezethető be. *T. A.*

Bailey guillotine valvulotom: mitralis stenosis megoldásához használt eszköz. (ábrát →*ér-, és szívsebészeti műszerek*, →*valvulotomok*). *T. A.*

Bailey-műtét: 1. *insufficientia* valvulae bicuspidalis esetén a legnagyobb regurgitatio helyén a zsugorodott mitralis billentyű vitorláit vakon behelyezett pericardium-csíkkal húzzák össze, ill. közelítik egymáshoz, ami a záróképességet javítja. Hátránya, hogy stenosist okozhat, és ha a megfeszülő pericardium-csík a vitorlát átvágja, az insufficientia fokozódik. Nem vált be. 2. →*stenosis ostii venosi sinistri* megoldása. J. oldali thoracotomiából a pitvarok közötti sövényt Söndergaard módszerével (→*Söndergaard-műtét*) felezik. Behatolás a b.pitvarba a b.mutatóujjal az alsó septum-félen ejtett metszésen keresztül. E módszerrel különösen a posteromedialis commissura repeszthető kielégítően. Társuló vitiumok, stenosis aortae, stenosis tricuspidalis, valamint műtétet igénylő jobboldali tüdőelváltozások (bronchiectasia, tumor, pleuritis callosa stb.) a mitralis szűkülettel egyidőben oldhatók meg. *T. A.*

Bail-fogó: hajcsatszerű compressiós műszer koponyaműtétekhez a bőr vértelenítésére. *B. I.*

Bail-kísérlet: →*tuberculin-shock*

Baillarger, Jules Gabriel François (1809—90): francia ideggyógyász, Esquirol tanítványa, az Ivryben létesített elmegyógyintézet igazgatója. A hallucinálás okaival foglalkozott (*Des hallucinations*, 1842), több értekezést írt a cretinismusról, többedmagával megalapította az *Annales médico-psychologiques*-ot (1843). *Be. I.*

Bailliart-vérnyomásmérő: →*ophthalmodynamometer*

Baillie, Matthew (1761—1823): skót kórboncnok. Bonet és Morgagni mellett a modern kórbonctan megteremtője. *The Morbid Anatomy of the Human Body* (1793) c. könyvéhez nagyszerű ábrákból álló atlaszt csatolt (*A Series of Engravings* . . . 1799—1802), amely az első a maga nemében. Főleg egyéni megfigyelései alapján írta le a fej, hasüreg és ivarszervek számos betegségének kórbonctanát, különös alapossággal az emphysemát, máj-cirrhosist, mellékvese hypoplasiáját, cavernák körül az erek elzáródását stb. Munkássága alapvető volt a 19. század kórbonctani fellendülése szempontjából. *Be. I.*

Baillou, Guillaume de (Ballonius) (1538—1616): francia orvos, párizsi egyetemi tanár. Járványleírásai alapján őt tekintik az első epidemiológusnak. (*Epidemiorum libri duo*, 1640). Elsőként írta el a pertussist. Bevezette a rheumatismus elnevezést. (*Liber de rheumatismo*, 1642). Könyvet írt az orvosi kifejezésekről. (*Definitionum medicinarum liber*, 1639.) *Be. I.*

Bainbridge, Francis Arthur (1874—1921): angol fiziológus, londoni egyetemi tanár. Az izmok, a vérkeringés, a vese, az epekiválasztás élettanára vonatkozó kutatásai ismertek. *H. Gy.*

Bainbridge-reflex: a vérnyomás emelkedése a jobb pitvarban reflektorikusan a szív frekvencia gyorsulására vezet. A nyomásemelkedés a nagy vénák beszájadzása körül levő *baroceptor*okat hozza ingerületbe, a reflex afferens szára a vagusban fut, központja a nyúltagyban levő *szívgátló*, ill. *szívgyorsító központ*ban, efferens szára a vagusban, ill. a szívhez futó sympathicus rostokban található. (Újabban fiziológiai szerepét kétségbe vonják.) *B. P.*

bajonett-állás: klasszikus radius-törés (fractura in loco classico seu typico) típusos dislocatiója: a kéz az alkar tengelyétől oldalfelé (ad latus) eltolódik (→még *fractura radii*). A háti felszín felől nézve a kéz az alkarhoz viszonyítva bajonettszerűen áll. *B. I.*

bajonett fogó: a felső fogak gyökerenek eltávolítására alkalmas fogó, csőrei összehajlanak. *B. K.*

bajonett-haj (Pinkus): bármely ép hajzatban előforduló, végi részén hosszabb szakaszon orsószerűen felpuffadt hajszál. Jelentősége nincs. *Be. K.*

bajonett metszés: →*Kehr-metszés*

bajor sörszív: a szív primaer dilatált és secundaer hypertrophizált állapota mértéktelen sörfogyasztás következtében. Részben a nagy folyadékmennyiség okozta fokozott szívmunkára, részben ismeretlen toxikus anyagokra vezetik vissza. *S. J.*

bajtársi segély: →*segély*

bajvívó-tartás, *gladiátor-állás:* égést szenvedett halottak jellegzetes testhelyzete. Akkor keletkezik, ha a hőhatás a tetem egyik oldalán erősebb, mint a másik oldalon. Ilyenkor az izomzat kiszáradása itt kifejezettebbé válik, s ezáltal az ízületek erősen hajlított helyzetbe jutnak. Az elnevezés *Devergie* francia bőrgyógyásztól származik. *F. V.*

Bakács Tibor (1912—): higiénikus az Országos Közegészségügyi Intézet főigazgatója, az orvostudományok doktora, egyet. tanár. Járványügyi és egészségügyi szervezési, valamint társadalomegészségügyi kutatásokat végez. *Budapest közegészségügyének száz éve, 1848—1948* (1948), *Városegészségügy az új Budapesten* (1950), c. könyvek szerzője, *A higiéne tankönyve* (1960, 1966, *Vilmon* Gy., *Jeney* E., *Tarján* R., *Timár* M.) és az *Orvosi virológia* (1965) társszerzője. *H. G.*

Bakay Lajos (1880—1959): sebész, budapesti egyetemi tanár. Ismertek a csontüregek pótlásával, a koponyaüregi vérzésekkel kapcsolatos munkái, a nyelőcső pótlására irányuló műtéti eljárása. Az Orvosi kamarának volt az elnöke. *H. G.*

Bakay-punctio: →*paravertebralis punctio*

bakelitlépcső: fokozódó vastagságú, egymás mellé helyezett bakelitoszlopok a sugáráteresztőképesség vizsgálatára. A ~ről és arról az anyagról, melynek sugáráteresztő képessége kérdéses, együtt készítenek rtg-felvételt, s a kapott feketedéseket összehasonlítják. *D. J.*

Baker-cysta: a térdhajlatban az ízülettel közlekedő nyálkatömlő herniásodása v. idült bursitise. *B. I.*

Baker-Eddy, Mary (1821—1910): amerikai szekta-alapító, aki a betegség tagadásával

és vallásos elmélyüléssel gyógyító *Christian Science* (Krisztusi Tudomány) mozgalma létrehozta. Tanításai szerint az orvostudomány téves úton jár, mert olyasmit akar gyógyítani, ami valójában nincs. Bostonban 1882-ben óriási reklámmal megkezdte a *Christian Science*-nek nevezett tan „főiskolai" oktatását; megindította a *Christian Science Journal*-t. 1890-ben 250 gyógyító reklámozza magát a mozgalom lapjában, Christian Science templomok és iskolák nyílnak Amerika minden táján, sőt Európában is. 1906-ban készül el parancsára a bostoni óriástemplom. Ez végre szemet szúr Amerika józanabb polgárainak, a napilapok firtatni kezdik a veszedelmes butító mozgalom hátterét. Hiszen a szekta azzal, hogy megtiltja híveinek, hogy orvoshoz forduljanak, ill. hogy bármilyen gyógyszert kapjanak, felbecsülhetetlen károkat okoz. Mark Twain riasztó figyelmeztetéssel fellebbez a józan észhez, orvosok vitatják a 85 éves alapítónő elmebajának diagnózisát. B. nem adja fel a harcot, a napilapok ellen megalapítja a *Christian Science Monitor*-t (1908), amely azóta is Amerika egyik leghatalmasabb, legjobban szerkesztett újságja. Az emberi hiszékenység határtalanságát mutatja, hogy 1926-ban a mozgalomnak 2100 temploma működött világszerte. *Be. I.*

Bakes-szondázás: az Oddi-sphincter feltágítása Bakes-szondasorozattal a felhasított ductus choledochus nyílásán át. *B. I.*

Bakody Tivadar (1825—1911); orvos, egyetemi tanár. *B. József* (1791—1845) a homoepatha-gyógymód magyarországi első képviselőjének fia. Az 1848/49. szabadságharcban mint honvédtiszt vett részt, majd megszerezte az orvosi oklevelet. A hasonszervi gyógymód híve, számára — a budapesti orvoskar ellenzése dacára — a Szt. István-kórházban homoeopatha-tanszéket létesítettek, mely ~ működése után megszűnt. *R. M. Gy.*

bakter-: →*bacter-*

baktérium: →*bacterium*

Bakuljev, Alekszandr Nyikolajevics (1890—): szovjet sebész, a Szovjet Orvostudományi Akadémia elnöke. Fejlesztette a koponyasérülések, agytályogok, tüdődaganatok, veleszületett szívrendellenességek műtéti technikáját, kutatta a mellkas megnyitásánál bekövetkező jelenségek pathomechanizmusát. Ismertek a vese sebészeti diagnosztikája terén végzett vizsgálatai. *H. G.*

BAL: →*dimercaprolum*

balanced anaesthesis *„tehermentesített narcosis":* az általános érzéstelenítést (narcosist) helyi érzéstelenítéssel (localis anaesthesiával) társító módszer, hogy minél kevesebb altatószert kelljen bevinni a szervezetbe. *B. I.*

balanced polymorphismus: →*polymorphismus*

balanitis, *balanoposthitis:* a glans penis és praeputium bellemez hámjának gyulladása, amelyre szűk praeputium, máskor ellenkezőleg a praeputium hiánya hajlamosít. A ~ minden alakjában első, legfontosabb feladat az esetleges egyidejű syphilis kizárása Treponema- és vérsavó-vizsgálattal. E vizsgálatok elvégzése előtt bármiféle helyi és antibiotikus kezelés tilos, mert ezek a syphilis lappangási idejét hónapokra megnyújtják, ill. a syphilist elfedik. A beteg vizelete mindig megvizsgálandó cukorra.

~ *erosiva circinata:* éles szélű, ívelt erodált felületek, szélükön keskeny, szürkés ív. A bő, bűzös váladékban sok Treponema balanitidis van. Lágyéki mirigyduzzanat gyakori. A nemi partneren néha hasonló, kevésbé feltűnő erosio látható, tehát fertőzés feltehető. Legtöbbször csak a glans fedett területén látjuk. Gyógyítása: tisztaság, fürösztés híg hypermangan oldatban, borogatás 0,3%-os cupr. sulf., ecsetelés 5%-os argent. nitr. oldattal, szárító, desinficiens hintőpor. Egyidejűleg a →*phimosis* kezelendő. — ~ *gangraenosa, ulcus gangraenosum* sive *phagedaenicum, gangraena penis:* lényegében a gangraena nosocomialis egyik alakja. Legtöbbször ~ erosiva circinataból indul ki, az erosiók szürkés-feketés lepedékkel fedett fekélyekké alakulnak, máskor kis sérülések nyomán (coitus) keletkezik. Inkább a fiatalkor betegsége. Szűk praeputium elősegítő, mert kedvező viszonyt teremt az anaerob kórokozóknak: a gyulladás phimosist hoz létre, annak nyílásából savós-véres, igen bűzös váladék ürül, a praeputium gyulladt, kékes-vörös, oedemás, a penis harangnyelv alakú. Fájdalom, láz, elesettség van jelen. A fekély áttörheti a praeputiumot, igen ritkán elpusztíthajta a penis bőrét, a corpora cavernosák közti kötőszövetbe is bejuthat (pericavernitis dissecans, cavernitis gangraenosa). Néha igen gyors lefolyású (gangrène foudroyante). Kiterjedt szövetpusztulással, hegesedéssel gyógyul. A váladékban sokféle kórokozót írtak le: fusospirillaris symbiosist *(Plaut—Vincent)*, virofusospirillaris symbiosist *(Melczer)*, Treponema refringens-t *(Hoffmann)*, T. caligyrum-ot

(Noguchi), T. minutum-ot *(Noguchi)*, T. celerrima-t *(Krantz)*, T. pseudopallidá-t *(Mulzer)*, Gram-pozitív és -negatív coccusokat. Gyógyítása: ágynyugalom, a praeputium-űr öblítése, kitömése desinficienssel átitatott gézcsíkkal, ecsetelés hydrogen-hyperoxid oldattal, az elhalt szövetrészek eltávolítása. Szükség esetén a praeputiumba bemetszve kell az ulcust hozzáférhetővé tenni. Belsőleg Tetran tabl. — ~ *mycotica:* fehéres, letörölhető lepedék gyulladt felületen, benne a Candida albicans könnyen kimutatható. Leginkább diabetesben fordul elő. Gyógyítása: borogatás 20%-os borax-glycerinnel. — ~ *plasmocellularis:* a makk és a fityma bőrének ritka, erosiv betegsége, ami az *erythroplasia Queirat* képét csalódásig utánozza. Szöveti képében azonban nincs rosszindulatú hámelváltozás, hanem a részben lefoszlott hámréteg alatt sűrű plasma-sejtes beszűrődés látható az irha felső szakaszában. A folyamat néha az arc nyálkahártyáján is jelentkezik, mint leukoplakiát v. erythematodest utánzó *pareitis plasmocellularis*. Gyógyítása: röntgenbesugárzás. — ~ *secundaria:* sy. go. lágyfekély váladéka okozta ~. — ~ *simplex:* pirosság, kisfokú oedema, nedvezés a smegma szétesése, tisztaság-hiány következtében. Melegben, izommunkára rosszabbodik, gumi-óvszer, a partner használta vegyi anticoncipiensek is létrehozhatnak ~t, amely ilyenkor lényegében kontaktekzema. Gyógyítása: tisztaság, szárító hintőpor. ~ *syphilitica:* néha a primaer affectio a ~ erosiva alakját utánozza. — ~ *ulcerosa:* a ~ erosiva circinatához hasonló, felületes fekélyképződés kísérte kórkép. Gyógyítása: mint a ~ erosiva. — ~ *xerotica obliterans:* a glans bőre hegesen sorvadt és a húgycsőnyílást beszűkítheti, egyesek szerint ennek válfaja a *craurosis glandis*, mely idős férfiakon észlelhető. Viszkető, zsugorodásra, atrophiára vezető folyamat, sokkal ritkább, mint a *craurosis vulvae*. Elkülönítendő a *leukokeratosis glandis et praeputii*tól, amelyre fehéres, finoman barázdált, megvastagodott hám jellemző és összenövések a sulcus coronariusban. A ~ xerotica gyógyítása kilátástalan. A craurosis glandis gyógyítása: röntgentherapia; ha phimosissal jár, circumcisio. A leukokeratosis és craurosis glandis, mint praecancerosis értékelendő. *S. Zs.*

balanoblenorrhoea: gonorrhoeás eredetű balanitis. (→még *gonorrhoea)*

balanokele: az az állapot, amidőn a praeputium alatt felszaporodó condyloma acuminatum tömegei átfúrják az őket fedő fitymát és a napvilágra kerülnek. *Be. K.*

balanoplastica: →*phimoplastica*

balanoposthitis: →*balanitis*

balanorrhagia: balanitis okozta véres váladékozás.

balantidiasis, *balantidiosis: a Balantidium coli* sertésparazita által okozott dysenteria, v. colitis emberen. Főleg sertéstrágyával foglalkozókon fordul elő, ez adja jelentőségét. Tüneteket olykor alig okoz, máskor hasmenés, colitis lép fel. *Th.:* tetracyclin, Enteroseptol a vegetatív alak elpusztítására a bélben, ill. chloroquin (Delagil), Atebrin. Fontos a tisztaság és a megelőzés. *P. Gy.*

balantidiosis: →*balantidiasis*

Balantidium coli: a *Ciliaták* Heterotricha rendjébe tartozó, a sertések vastagbelében gyakran előforduló egysejtű. Ritkán dysenteriás tünetekkel járó emberi fertőzést is okoz, főként sertéspásztorok és vágóhídi munkások között. *Z. N.*

balanus: →*penis*

Balarsen: →*mercaptoarsenal*

bal arteria carotis communis anomalia: →*carotis anomalia*

Balassa János (1814—1868): sebész, egyetemi tanár, az MTA tiszteletbeli tagja, 1843-tól 1868-ig a sebészet ny. r. tanára a pesti egy.-en. A szabadságharc lendülete magával ragadta legjobb orvosainkat így ~t a bp-i egyetem nagyszerű professzorát is. Amikor az egyetemek a Közoktatásügyi Minisztérium felügyelete alá kerültek, a kormány ~t bízta meg a tanulmányi ügyek igazgatásával. A szabadságharc alatt asszistensével, Markusovszky Lajossal tevékeny részt vett a sebesültek ellátásában. A szabadságharc leverése után egyetemi katedrájától megfosztották s több hónapra börtönbe vetették. De mint az ország legkiválóbb sebészét nem tudták sokáig börtönben tartani. A szabadságharcot követő önkényuralom a magyar tudományos élet elnyomására törekedett. Ezzel az irányzattal ~ és köre vette fel a harcot. Hozzákezdtek a haladó magyar orvosok megszervezéséhez. ~ kezdeményezésére inditotta útjára 1857-ben Markusovszky Lajos az *Orvosi Hetilap*-ot. Fő szorgalmazója volt az Orsz. Közegészségügyi Tanács létesítésének, melynek első elnöke lett. A korszerű magyar sebészeti oktatás és gyakorlat megteremtője. Elsők között alkalmazta Európában az általános érzéstelenítést. Úttörő jelentőségű a hasi sérvekről szóló munkája, a gégetükrözés felhasználása

gégeműtéteknél. Nagy számban végzett hólyagmetszései és kőmorzsolásai tudományos következtetések levonására nyújtottak lehetőséget. Új megoldásokat alkalmazott plasztikai műtéteiben. Korát megelőzte a tuberkulotikus csont- és ízületi betegségek konzervatív kezelésével és a hűtés alkalmazásával a sebészeti gyógykezeléseben. — Főbb művei: *Gyakorlati sebészet; A hassérvekről; Új műtét módozata az orrképzés körül; Képző műtétek.* *H. G.*

balata: a guttaperchához hasonló, ugyancsak izoprénből felépített, szívós, kemény, kevéssé rugalmas guminyersanyag. Melegen megpuhul, így foglenyomatok készítésére is használható. *Auber—Kós*

Balbiani, Eduard Gerard (1825—1899): francia hisztológus, embryologus. A petesejtben a ~-magot írta le. *T. I.*

B-albumin: →*paralbuminaemia*

balbuties: →*dadogás*

B_{3} alcsoport: a B vércsoportnak 1955-ben felfedezett, igen ritka variánsa, melyet az anti-B-vel való reactivitas feltűnő csökkentsége v. hiánya jellemez. *H. E.*

B_{4} alcsoport: a B vércsoport igen ritka, 1956-ban felfedezett variánsa. *H. E.*

B_{x} alcsoport: a B vércsoportantigennek 1956-ban felfedezett igen ritka variánsa. *H. E.*

Baldwin-műtét: művi hüvelyképzés vékonybélkacsból. *H. I.*

Baldy, John Montgomery (1860—1934): amerikai szülész nőgyógyász. Pályafutását sebészként kezdte, ő végezte az első gastrectomiát Amerikában. A →*Baldy—Webster-műtét* leírója.

Baldy—Webster-műtét: lényege: a lig. rotundumokat, a lig. latumon ejtett nyíláson áthúzva a méh hátsó falára varrják. (→*ventrosuspensio uteri*) *B. I.*

baleset: minden külső erőhatás (trauma) v. egyéb körülmény miatt hirtelen, váratlanul bekövetkező somatikus v. idegrendszeri (psychikus) sérülése. Óvóintézkedéssel a gyakorisága csökkenthető, de teljesen nem szüntethető meg. Igazságügyi orvostani szempontból ~ minden olyan, időben könnyen meghatározható gyors lefolyású esemény, mely a sértett egyén akaratától függetlenül következett be és egészségi károsodással jár. (→még *munkavédelem,* →*sürgős orvosi segély,* →*üzemi baleset*). *Sz. Gy.*

balesetelhárítás: azoknak az intézkedéseknek az összessége, amelyek az ember szervezetét érő váratlan, ártalmas külső hatások, a balesetek megelőzését célozzák. Világszerte a közlekedési és üzemi balesetek elleni védekezés módszereit, szabályait dolgozták ki a legrészletesebben. Az utóbbi időben nőtt a sport, az iskolai és a háztartások fokozódó gépesítése miatt a háztartási balesetek elleni védekezés jelentősége. (→még *üzemi balesetelhárítás*). *S. I.*

balesetelhárító és egészségvédő óvórendszabály: azoknak a tennivalóknak, óvóintézkedéseknek a meghatározása, amelyeket az üzemekben a vállalat vezetőjének és minden munkavállalójának meg kell valósítania, hogy az üzem, bánya dolgozóinak életét, testi épségét, egészségét a munkájukkal kapcsolatos ártalmak ellen megvédjék. A ~ban foglaltak megtartásáért a vállalat, intézmény vezetője, ill. a munkáltató felelős, de büntetőjogi felelősség terheli azokat a vezetőket is, akik a hozzájuk beosztott dolgozók tevékenységéért felelősek. A dolgozók is kötelesek a rájuk vonatkozó előírásokat megtartani. Amennyiben a cselekmény v. mulasztás nem esik súlyosabb elbírálás alá, fegyelmi vétséget követ el az a dolgozó, aki nem tartja meg az ~ előírásait.

A ~okat iparáganként, foglalkozási áganként külön-külön füzetekben adják ki. 1945 óta a legtöbb iparágra, ill. foglalkozási ágra jelent meg ~. Ilyenek pl.: Vegyipari ~, Vas- és Fémipari ~, Az Általános Bányászati Biztonsági Szabályzat (ÁBBESZ), Egészségügyi és Szociálpolitikai Intézményekben és Intézetekben Dolgozók ~a stb. Ezek az óvórendszabályok az adott iparágban, foglalkozási ágban tulajdonképpen kiegészítik az *általános balesetelhárító és egészségvédő óvórendszabályt*, az ABESZ-t. Az üzemek a rájuk vonatkozó ~lyal nem ellentétes útmutatókat, kezelési, használati utasításokat adhatnak ki. Ezek az üzemre vonatkozó ~ kiegészítésének tekintendők. (→még *üzemi balesetelhárítás*) *S. I.*

baleseti betegség: a baleset következményeként létrejött kórfolyamat. Ilyen a sérüléses neurosis, sérüléses magasvérnyomásos állapot, elektromos áramütést követő szívizomkárosodás, nagyfokú izgalom (psychikus trauma) után kialakuló Basedow-kór, vasomotoros-neurotikus tünetcsoport, égés és fagyás utáni állapot, caisson-betegség stb. *F. V.*

baleseti ellátás szervezése: a baleseti sebészet speciális igényeinek megfelelő intézetek (traumatológiai osztályok) hálózata.

baleseti járadék: a nyugdíjbiztosítás keretében nyújtott rendszeres, (havi) pénzbeli ellátás, amit az a dolgozó kap, aki üzemi baleset v. *foglalkozási megbetegedés* következtében 15%-ot meghaladó mértékű munkaképesség-csökkenést szenvedett, de rokkantnak nem minősül. Minél korszerűbb a baleseti ellátás, annál kisebb az évente kifizetett járadék. A munkaképességcsökkenés fokát a *munkaképességcsökkentést véleményező orvosi bizottság* állapítja meg. *S. I.*

baleseti sebészet, *traumatológia:* a sebészet mindinkább önállósuló és mind nagyobb jelentőségű, s egyben a legősibb, legrégebbi ága. A sebészetnek az utolsó száz évben történt nagy fejlődése időlegesen háttérbe szorította, napjainkban azonban, főleg a gépkocsi-közlekedés rohamos fejlődése, valamint a mezőgazdaság gépesítése folytán mind nagyobb jelentőségűvé vált. A modern háborúk nagytömegű sebesültjeinek ellátása is hozzájárult e tudományág kifejlődéséhez. —

A baleseti sebészet körébe tartozik az ember mindenfajta sérüléseinek kezelése, az első ellátástól a teljes anatómiai gyógyuláson túlmenően a munkaképesség helyreállításáig, illetőleg csökkent munkaképesség esetén a végleges állapot beálltáig. A baleseti sebészet tehát nemcsak a csonttörések és ficamok kezelésével, hanem a központi idegrendszer, hasüreg, mellüreg szervsérüléseinek ellátásával is foglalkozik.

Az egyes szervrendszerek izolált sérüléseit a megfelelő szakemberek is elláthatják és el is látják, így pl. a koponyasérüléseket az idegsebészek, a hasi sérüléseket az általános sebészek, a csonttöréseket az orthopaed-sebészek. De a többszöri, több szervrendszert érintő sérülések megfelelő ellátása csak széles képzettségű traumatológus kezében van biztosítva. A traumatológia feladata a sérülések általános következményeivel való foglalkozás is, az ezek tisztázására irányuló tudományos kutatómunka és a legjobb kezelési módszerek kidolgozása.

Sz. Gy.

baleseti sebész szakorvos, *traumatológus:* olyan orvos, aki baleseti sebészet (traumatológia) tárgykörben szakorvosi képesítést szerzett.

Szakorvosképzésünk jelenlegi rendszerében a szakorvosi vizsga előfeltételei: sebészeti szakorvosi képesítés, 1 1/2 év kórházi (klinikai) baleseti sebészeti osztályon, 1/2 év kórházi (klinikai) orthopaediai osztályon főfoglalkozású állásban végzett munka. E szakorvosi képesítés megszerzésére hazánkban 1958 óta van lehetőség. *S. I.*

baleseti statisztika: →*morbiditási statisztika*

baleset-neurosis: sérülés után, de nem amiatt kialakult kóros psychés állapot. Feltűnő az objektív jelek szegényes volta a bőséges szubjektív tünetek mellett. Leggyakoribb neurotikus habitus mellett. Jelentéktelen sérülések túlzott felnagyítása (pl. harántnyúlvány törés „súlyos csigolyatörés"-ként való beállítása) és a járadékigény indokolatlan hangoztatása (járadék-neurosis) jellemzi. *Sz. Gy.*

Balfour, Francis Maitland (1851—82): skót embryológus, cambridge-i egyetemi tanár. A múlt század második felének hatalmas fejlődéstani föllendüléséből is kiemelkedik ~ összehasonlító embryológiája (*Comparative embriology*, 1880—81), amelyben a csírasejttől a gastrulatión keresztül nyomon kíséri és a törzsfejlődésbe ágyazza a gerincesek és gerinctelenek fejlődését. Tőle származik a lándzsahalat, zsákállatokat és a gerinceseket a chorda dorsalis alapján közös törzsbe soroló *Chordata* elnevezés. *Be. I.*

Balfour-betegség: →*chloroma*

Bálint Péter (1911—): fiziológus, budapesti egyetemi tanár, az orvostudományok doktora. Kutatásai a vér fehérjéire, a hypersalaemiára, a vese működésére, annak idegi szabályozására, a posthaemorrhagiás anuriára vonatkoznak. Biokémiai vizsgálati módszereket dolgozott ki. A *Klinikai laboratóriumi diagnosztika* (1952) c. kézikönyv szerkesztője. Szerkesztője és társszerzője az *Élettan tankönyvé*-nek (1965), a *Vese* (1966) c. könyv szerzője, mindhárom német nyelven is megjelent. *H. G.*

Bálint Rezső (1874—1929): belgyógyász, budapesti egyetemi tanár. Kutatásokat végzett a vegetatív idegrendszer kórélettanával, továbbá az epilepsiával kapcsolatosan. *A cukorbetegség és az inzulin* (1927) c. könyv társszerzője. Számos kiváló tanítványt nevelt. *H. G.*

Bálint—Kabdebo-natriummeghatározás: a serum natriumtartalmának colorimetriás meghatározására szolgáló eljárás. A serumot trichlorecetsavval fehérjementesítjük és a szűrletben visszamaradt nátriumot zinkuranylacetáttal lecsapjuk. A csapadékot megfelelő mosófolyadékkal kimossuk, feloldjuk, majd kaliumferrocyanid oldat hozzátételére keletkező barnásvörös színt fotometriásan mérjük. Az eljárást Mc Cance és

Shipp dolgozták ki, Bálint, Kabdebo módosították. *Ba. B.*

Bálint-syndroma: látási fixatio psychés paralysise. A parieto-occipitalis területek bilateralis laesiója okozza.

bal kamra: a szív négy üregének egyike: ide érkezik a bal pitvarból a friss oxygennel telített vér, amelyet a kamra a fő ütőérbe, az aortába lök ki. *~dilatatio:* a ~ üregének kitágulása. *~ hypertrophia:* a ~ izomzatának megvastagodása.

A ~ megnagyobbodás rtg-jelei: a befolyási pálya meghosszabbodását a rtg-képen a szív és a ~ hosszátmérő megnagyobbodása jelzi. A szívcsúcs mélyebbre kerül. A szívcsúcs eltűnés szöge megnagyobbodik. Jelentősebb megnagyobbodásnál a kifolyási út is megnyúlik, ilyenkor a~ nemcsak hossz, hanem szélességi irányban is megnagyobbodott, a kontúr lekerekített, a szívöböl kimélyült: *aortás configuratio (→szív-configuratio), kacsaformájú szív.*

G. Gy.

balkáni grippe: →*Q-láz*

„Balkenblase": gerendázott hólyag; a húgyhólyag belsejében a (hypertrophiás) izomzat gerendahálózatszerűen előreugrik. A prostata-hypertrophia kompenzált stádiumában látható cystoscopos kép („trabecularis hólyag"). *B. I.*

„Balkenstich", *Anton—Bramann-műtét:* a kérges test (corpus callosum) átbökése hydrocephalus internus esetén, összeköttetés létesítésére az agykamrák és subduralis tér között. *(Anton* és v. *Bramann,* 1908) (→még *hydrocephalus).* *B. I.*

balkezesség: a balkéz működésbeli dominantiája. A balkezesség a j. félteke dominantiára utal, ami gyakran egyet jelent a beszéd és mozgás legfinomabb coordinatio szabályozásában a j. félteke fokozott szerepével. Általában —jobbkezességben — a b. félteke a domináns. Recesszív öröklésmenetű.

N. J.

Ball, sir Charles Bent (1851—1916): ír sebész, dublini kórházi főorvos. Több sebésztechnikai eljárás kidolgozója. →*Ball-műtét.*

H. G.

Ballance, Charles Alfred (1856—1936): angol sebész. Ismert műtéte a n. hypoglossus és n. facialis anastomosisa (→még *~tünet)*

H. G.

Ballance-tünet: léprepedés esetén a j. ágyéki tompulat baloldalra fektetéskor eltűnik, jobboldalra fektetéskor viszont a bal oldali nem. Ugyanis a szabad hasüregbe kiömlött, részben már megalvadt vér főleg baloldalt a léptájon gyülemlik fel és jobb oldalra fektetéskor a gázos belek nem tudnak a bal hasfalhoz nyomulni, mint például hasvíz (ascites) esetén, amikor a belek úsznak a folyadék felszínén (→még *Hedri-tünet).*

B. I.

ballaszt-anyagok: tápanyagaink emészthetetlenségénél fogva fel nem szívódó része. Az emberi táplálkozás szempontjából a ~ közé tartoznak a cellulózét tartalmazó növényi táplálékok, valamint a cellulóze burokba zárt tápanyagok. Az állati eredetű tápanyagok kisebb mennyiségű ~at tartalmaznak. *B. P.*

Ballenger-féle csuklós porckés: orrsövény műtétnél használatos műszer, mely önműködően forduló pengével van ellátva. A septum deviált porcának resecálására szolgál.

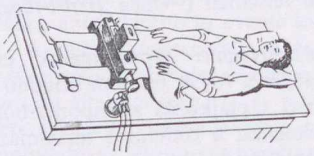
Ré. Gy.

Ballerup-csoport: bélbaktériumok (Enterobacteriaceae) egyik csoportja. Újabban a Citrobacter csoporthoz sorolják, régebben a Salmonellákhoz tartozott. Tulajdonságaiban tagjai az *Escherichiák* és *Salmonellák* között állnak. Emberben enyhe *enteritist* okozhatnak. *A. Z.*

ballismus: a corpus subthalamicum Luysi sérülésénél fellépő nagy kiterjedésű, rendszerint a végtagokra lokalizált, a proximalis ízületekben jelentkező dobáló, nem ritmikus hyperkinesis. Súlyos esetben a fejre, sőt a törzsre is ráterjed. *H. B.*

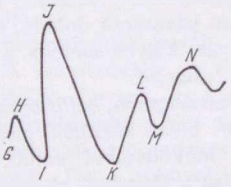
ballistocardiograph, *ballistograph, ballisztokardiográf:* olyan készülék, mely a szív mechanikus működéséből eredő, ballisztikus erők hatására létrejövő elmozdulásokat regisztrálja. A közvetlen módon regisztráló ~ok a rezgéseket a rögzített, fix alapon nyugvó egyén valamelyik testrészéről veszik fel. A közvetlen ~ berendezés gyorsulási, sebességi, ill. elmozdulási értékeket regisztrálhat. A közvetett ~ok működése azon az elven alapul, hogy a szívműködésből eredő mechanikus elmozdulást egy megfelelően csillapított v. rugalmasan felfüggesztett lengő rendszernek adjuk át oly módon, hogy a vizsgálandó egyén az említett rendszerrel együtt mozdul el. A közvetett ~ annak az asztalnak elmozdulását regisztrálja, melyen a vizsgálandó egyén fekszik. Amennyiben nemcsak egyirányú elmozdulást, hanem a ballisztikus testmozgás különböző irányaiban egyidejűleg végzett mozgást akarjuk regisztrálni, akkor ún. vektor ~t használunk. Többféle készülék ismeretes; helyzetváltozást (dis-

placement), sebességet (velocity) és gyorsulást (acceleration) mérő. A ~ok által szolgáltatott jeleket leggyakrabban többcsatornás regisztráló készülékbe vezetik. *Ho. E.*

Dock-féle ballistocardiograph

ballistocardiographia, *BKG:* a perctérfogat meghatározásának vértelen módszere. Elve: a vér hirtelen kiáramlása a balkamrából az aorta ívébe, ill. az aorta ívből az aorta descencensbe a nyugodtan fekvő test ellenkező irányú „visszalökését" eredményezi. Megfelelő vízszintes, felfüggesztett asztalon fekvő személy e mozgásai készülékkel regisztrálhatók és a kilengések nagyságából következtethetünk a pulsus-térfogatra, a szívizom erőbeni állapotára, és a szívműködés egyes fázisainak időtartamára. A felvétel többféle készülékkel végezhető *(→ ballistocardiograph)*. A felvett görbe a *ballistocardiogramm.* *B. P.*

Ballistocardiogramm

A perctérfogat kiszámításához lemérjük az *I-* és *J-*hullámok amplitúdóját

ballisztikus milliampèresecundum-mérő (rtg): a rtg-felvételi technikában alkalmazott mérőműszer, mely rövid idejű áramlökéseknél a milliampèresecundum szorzattal arányos kitérést mutat. Szerkezetileg: nagy tehetetlenségű forgó tekercses mérő eszköz. *D. P.*

Ball-műtét: makacs végbélviszketés (pruritus ani) esetén a bőr afferens idegeinek átmetszése a bőr felpreparálásával majd visszavarrásával. *B. I.*

ballonbetegség: →*hegyi betegség*

balloncatheter: →*catheter*

ballon cells: tömlősejtek. Némely a felhámban lejátszódó virogen betegség, elsősorban a *herpes zoster* szöveti képén a hólyagok alapján és szélein látható nagy, felfúvódott, világos, többmagvú sejtek. *Be. K.*

ballonember: nagykiterjedésű emphysema a bőraljában, amely különböző roncsoló tüdőfolyamatok v. sérülés útján keletkezik, s a beteg köhögéseivel fokozódik. Extrém esetben az egész felsőtest ballonszerűen felfúvódik. (→még *emphysema cutis).* *Be. K.*

ballonierende Degeneration: → *degeneratio cystica*

ballon-sella: intrasellaris tumorok jellegzetes rtg-képe. A sella tág, kimélyült; a sella-fenék erősen a sinus sphenoidalisba nyomott. *Z. L.*

ballottement: 1. labdaütögetés tünete, szabadon mozgó testnek a tapintó ujjhoz ütődése.

2. (szülészetben) *a)* terhességi tünet: bimanualis vizsgálatkor, ha a méhfalra hirtelen nyomást gyakorolunk, a hüvelyben levő újj megérzi a magzatvízben mozgó nagyobb magzatrészt. *b)* a harmadik *Leopold műfogás*nál a magzati koponya rögzülésének hiányát mutatja. *B. I.—H. I.*

ballottement rénal (Guyon): →*veseballottálás*

Ballungsreaktion (Müller): flocculatiós lues-serologiai próba, melynél marhamáj cholesterinezett alkoholos kivonatát használják antigennek. *Ba. B.*

Balmersorozat: →*spectroscopia*

balneae medicamentosae, *gyógyszeres fürdők:* a dermatotherapiában alkalmazott gyógyszeres fürdők anyaga a természetes (szulfátos, jódos, sós, lúgos stb.) vizek mellett gyógyszerek hozzáadásával készülő meleg és hideg mesterséges fürdővizek. Gyakrabban alkalmazott alakjai a kénes, kátrányos, kaliumpermaganátos, szappanos, lúgos, keményítős, korpás, csersavas, zinkszulfátos és a növényi forrázatokkal (chamomilla, hársfavirág) készült keverékek. Mindezekhez szaruoldó, redukáló, viszketéscsillapító gyógyanyagokat lehet keverni. (→még *vízágy).* *Be. K.*

balneobiologia: az *ásványvizek* hatását biológiai módszerekkel vizsgálja. *S. Ö.*

balneogeologia: a földtannak (geológia) az a része, amely gyógyforrások, gyógyvizek eredetével, keletkezésével, talajtani viszonyaival, a forrásvizek változékonyságának kérdésével foglalkozik, a forrás foglalásáról és védelméről (védőzóna megállapítása) stb. intézkedik. *J. E.*

balneographia: a fürdők mint gyógyhelyek leírásával foglalkozó tudomány.

balneohygiene: a környezet-hygienének és személyi hygienének az a része, amely a fürdők tervezésével, felépítésével és üzemben tartásával, valamint hygienikus használatuk előírásával foglalkozik. *J. E.*

balneologia: fürdőtan. A fürdők és ásványvizek hatásával és felhasználásával foglalkozó tudományág. *S. J.*

balneologiai reakció: →*fürdőreakció*

balneologus: →*rheumatologia szakorvosa*

balneotechnika: a *gyógyvíz*-kezelés eredményességét a technikai előfeltételek megteremtésével biztosítja. Gondoskodik arról, hogy a *gyógyvíz* a forrástól a felhasználás helyéig lehetőleg ne veszítsen hatásosságából, a felhasználás pedig a beteg részére optimális körülmények között történjék. *S. Ö.*

balneotherapia: fürdőkkel, gyógyvizekkel és iszapokkal végzett gyógyeljárás. Évezredek óta fejlődött, nagyrészt tapasztalati ismereteken alapuló gyógymód. Hatása a víz hydrostatikai nyomásán, felhajtó erején, hő és ingerhatáson alapszik. A víz felhajtó ereje az alsó végtagokat tehermentesíti. A ~ban a víz fizikai hatásán kívül az abban oldott anyagok kémiai hatását is felhasználják. Ezek a bőr izgatásával, a bőr kémiai összetételének megváltoztatásával, belégzés útján való felszívódásuk révén gyakorolnak hatást a szervezetre. A ~ban hévvizeket (hőmérsékletük legalább 35 °C), kénes, rádiumos, konyhasós, meszes, vasas, szénsavas, sziksós gyógyvizeket használnak fel. A fürdőkezelés indikált női betegségekben (konyhasós), szívbetegségben (szénsavas), magas vérnyomásban és köszvényben (rádiumos), mozgásszervi betegségekben (a szénsavas fürdő kivételével). A fürdők lokális hatását contracturák, idült ízületi betegségek kezelésére, idült ízületi izzadmányok felszívódásának elősegítésére alkalmazzák.

A ~ általános hatása különösen az idült recidiváló ízületi gyulladások kezelésében lehet eredményes. A ~ alkalmazása előtt a vérkeringés teherbíró képességének megállapítása szükséges. Ellenjavalt lázban, vérzésben, tbc-ben, rosszindulatú daganatos betegségekben, terhességben. A gyógyföldeket (iszap, láp) is felhasználják gyógyításra fürdők és göngyölések formájában. A gyógyföldek hővezető képessége és fajhője kisebb, hőkapacitása nagyobb mint a vízé, ezért magas hőmérsékleten alkalmazhatók. Az iszappakkolást 42—45 °C-on alkalmazzák. Hatása fájdalomcsillapító, relaxáló. Iszapkezelés indikált idült ízületi és izombetegségekben, ideggyulladásokban. *Ivókúrát* az anyagcseretermékek kiválasztásának elősegítésére, a szervezet működésének fokozására alkalmazzák. Az *inhalatiós kezelést* a légutak nyálkahártyájának gyógyítására használják porlasztott gyógyszeres oldatok v. gázok belégzése útján. (→még *gyógyvizek, gyógyfürdő, gyógyhely*) *Br. P.*

balneum: fürdő: ~ *arenae:* homokfürdő, ~ *coenosum:* iszapfürdő: ~ *luteum:* iszapfürdő: ~ *lacteum:* tejfürdő; ~ *pneumaticum:* légfürdő. *J. E.*

Baló József (1895—): patológus, budapesti egyetemi tanár, a MTA lev. tagja, Kossuth díjas, *Bangha Ilonával* együttesen mutatta ki az elastase szerepét az arteriosclerosis pathomechanizmusában. Leírta az encephalitis periaxialis concentrica kórképét, amely az irodalomban „Baló-féle betegség" néven ismeretes. Jelentősek onkológiai kutatásai. *A láthatatlan kórokozók, filtrálható vírusok* (1931), *Die Erkrankungen der weissen Substanz des Gehirns und des Rückenmarks* (1940), *Kórbonctan* (1948), *Lungenkarzinom und Lungenadenom* (1957), *A részletes kórbonctan tankönyve* (1961) c. *könyvek szerzője.* *H. G.*

Baló Józsefné: →*Bangha* Ilona

Baló-féle betegség: →*leukoencephalitis concentrica*

Balogh Ernő (1890—1964). kórboncnok, 1927-től 1945-ig Budapesten a kórbonctan tanára. Főként a fertőző betegségek (így az influenza) és az embólia keletkezésének különböző kérdéseit tanulmányozta. *R. M. Gy.*

Balogh Ferenc (1916—): urológus, az orvostudományok doktora, pécsi egyetemi tanár. Az acut veseelégtelenség pathogenesisének és therapiájának kutatásaival foglalkozik, valamint az urológiai onkológia klinikopathológiai vonatkozásaival.

Balogh Kálmán (1835—88): fiziológus és patológus, a gyógyszertan és a kórtan tanára a pesti egyetemen. Jelentős érdemeket szerzett az orvostudomány korszerű problémáinak a hazai szakirodalomban való felvetésével, *Az ember élettana* (1861), *Általános kór és kórjelzéstan* (1865), *Gyógyszertan* (1866) c. tankönyvek megírásával. Kezdeményező szerepet töltött be az orvosi szaksajtó és oktatásügy fejlesztésében.

Balogh Károly (1894—): stomatológus, budapesti egyetemi tanár, az orvostudományok doktora. A highmoritisre, állcsontdaganatokra vonatkozó kutatásai, a fogpótlással és a periapicalis beavatkozásokkal kapcsolatos eljárásai ismertek. Nagyobb munkái: *A stomatológiai tankönyve* (1948), *Fogászat* (1950, 1964), *Fogeltávolítás* (1957). *H. G.*

Balogh-gingiva-raspatorium, *ínyletoló:* kétvégű műszer, melyet fogeltávolítás előtt az íny lefejtésére használnak. Előnye az íny védelme, a fogó könnyebb felhelyezhetősége, valamint a sebszélek épen maradása. *B. K.*

bal pitvar: →*cor*

bal pitvar megnagyobbodása: rtg-vizsgálatkor észlelhető elváltozás leggyakrabban mitralis billentyűhibánál. A bal fülcse elődomborodása okozza a mitralis configuratiót (→*szív-configuratio*), amelyet az egyidejű pulmonalis tágulat jelentősen fokozhat. Súlyos formánál a bal pitvar a jobb kontúron jelenik meg, mint a jobb pitvarív és az érív között látható harmadik ív. Az összenyomott jobb hílus árnyéka ilyenkor intenzívebb.

A bal pitvar vizsgálatára legalkalmasabb az oldalirányú átvilágítás, melynél a megnagyobbodott bal pitvar a *retrocardialis teret beszűkíti*, a nyelőcsövet nagy ívben hátrafelé dislocálja. További gyakorlatilag jól felhasználható jele a bal pitvar megnagyobbodásnak a bifurcatio szögének nyitottabbá válása, a bal fő-bronchus felnyomottsága miatt. ~a előfordul *sten. ost. ven. sin.-ben, insuff. valvulae bicups.*-ban. *D. P.*

balsamatio: →*balzsamozás*

balsamum, *balzsam:* a fák kérgének bemetszésekor v. lehántásakor keletkező termék. Illóolajokból és gyantákból áll. Ilyen a *terebinthinae communis.* A ~ *peruvianum, perui balzsam,* a Myroxylon pereirae Klotsch (Leguminosae) balzsama, sötétbarna, vanília szagú, csípős ízű, sűrű folyadék, mely fahéjsavas és benzoesavas benzylestert tartalmaz, helyette használható a *benzylium benzoicum.* Rühesség kezelésére és 2—20%-os kenőcsben sebek, fekélyek gyógyulásának elősegítésére használatos, mert enyhe fertőtlenítő és hámosodást elősegítő hatású. *I. B.*

Balsaráti Vitus János (1529—75): orvos, a pápa orvosa, később a sárospataki kollégium rektora. Orvostörténeti jelentőségű a *Magyar Chirurgia* című műve. A pestis megelőzéséről is írt. *H. G.*

Balser-foltok: →*taches de bougies*

bal szívfél elégtelensége: →*decompensatio cordis*

bal típusú electrocardiogramm: →*laevocardiogramm*

balzsamozás, *balsamatio:* a holttest konzerválása anatómiai vizsgálatra, kivételesen temetkezési célból, ami ősi eljárásként a múltban gyakori volt, mint a halottakkal kapcsolatos vallási kultusz része. A régiek közül a legtökéletesebb ~i módszereket az egyiptomiak ismerték. *Herodotos* és *Diodoros* feljegyzései szerint másként balzsamozták az előkelő és másként a szegényebb néposztályok halottait. A jól megőrzött múmia-példányok arcvonásai ma is felismerhetők, bár bőrük cserzett bőrre emlékeztető. A múmiák izomzata, zsigerei és egyéb szövetei kifogástalanul rögzítettek, az izmok harántcsíkolata is megfigyelhető a szövettani készítményekben. ~ alatt jelenleg azt az eljárást értjük, amikor a hulla főütőerébe nagy nyomással konzerváló oldatot (pl. 10% NaCl, 5% formalin, 5% carbolsav, aetherikus olajok) fecskendeznek, amíg az az egész testet át nem járja. *F. V.*

Bamberger, Eugen (1858—1921): osztrák sebész, bécsi kórházi főorvos. Az osteoarthrosis pulmonalis kórképének leírója. *H. G.*

Bamberger, Heinrich (1822—88): prágai származású osztrák belgyógyász, a würzburgi, majd bécsi egyetem tanára. Főműve: *Lehrbuch der Krankheiten des Herzens,* (1857). *Be. I.*

Bamberger—Marie-betegség: →*osteoarthropathia hypertrophicans toxica*

bambuszbot-gerinc: a spondylarthritis ankylopoetica kórképében rtg-felvételen bambuszbotra emlékeztető elváltozás, amely a csigolyák közti ízületek és szalagok elmeszesedése következtében jön létre. *G. A.*

Bancroft, Joseph (1836—94): ausztráliai orvos. Felfedezte az elephantiasis (→*filariasis*) kórokozóját. Gyanította a szúnyog szerepét a betegség terjesztésében. *H. G.*

bancroftosis: fertőzés *Wuchereria bancroft*ival.

bandage: kötés alkalmazása a test bármely részére gyógyító v. védő célzattal.

bandicoot: indiai rágcsáló (Nesokia bengalensis), amely a *Spirillum minus* (a rat-bite fever okozója) reservoirja. Egy rajta élősködő

kullancs (Haemaphysalis humerosa) rejti magában a *Coxiella burnet*it, a Q-láz okozóját. *J. E.*

Bandl, Ludwig (1842—92): osztrák szülész, bécsi rk. egyet. tanár. Leírta a méh contractiós gyűrűjét szülésnél, a méhrepedés mechanizmusát, a méhnyak tágulásának élettanát, a hólyag-fistula műtétét stb.

Bandl-retractiós gyűrű: szülésnél a méh aktív és passzív szakasza közötti határt jelző sánc. Üres hólyag mellett a negyedik *Leopold műfogásnál* normális szülés esetében is tapintható, magasságából következtetni lehet a méhszáj tágasságára. Fenyegető méhrepedésnél az erősen megvastagodott gyűrű a köldök tájékán tapintható, ilyenkor többnyire ferde lefutású. *H. I.*

Bánfihunyadi János (1576—1646): alkimista. Előbb Magyarországon működött, majd később a londoni Gresham-kollégium vegyésze. *Weszprémi* szerint orvosi oklevéllel is rendelkezett. *R. M. Gy.*

Bang, Bernhard (1848—1932): dán állatorvos, koppenhágai egyetemi tanár. Szarvasmarhák tbc-jének leküzdésére dolgozott ki módszert, felfedezte fertőző vetélésük kórokozóját (1896), amely embernél a *febris undulans* okozója; utóbb azonosították a máltai láz kórokozójával (1918) s a *Brucella abortus* nevet nyerte. *Be. I.*

Bangha Ilona, *Baló* Józsefné (1906—): biokémikus, budapesti egyetemi docens, Kossuth-díjas, a biol. tud. doktora. Baló Józseffel együtt felfedezte a rugalmas rostokat lebontó fermentet. Szentgyörgyi munkatársa az oxidatiós mechanizmust feltáró és az izomfehérjékre vonatkozó kutatásokban. *H. G.*

Bang-kór: →*brucellosis*

Bang-lipoidmeghatározás: →*lipoidmeghatározás serumban*

„bank": konzervált testfolyadékok, szövetek és szervek központi tárolása későbbi felhasználásra. Ilyen tartalék anyagok: teljesvér, vérkészítmények, csont, porc, érdarab, ideg, szaruhártya („vérbank", „csontbank" etc.), vagyis transfusióra, transplantatióra eltett, tartósított tárolt anyagok. *B. I.*

Bankart-műtét: a habitualis vállficam véres orvoslásának egyik korszerű módozata, mely a felismert pathológiai elváltozásoknak figyelembevételével, az ellapult mellső vápaszél („Bankart-laesio") defektusának pótlásán alapul. Kidolgozója A. B. *Bankart* angol sebész. A műtét lényege: fascia-hurok elhelyezése az elülső vápaszél előtt a lapocka, a felkar és a hollóorrnyúlvány megfúrásával. Hasonló, pathológiai alapon kidolgozott eljárás az *Eden—Hybinette-* és a *Putti—Platt*-műtét. Ez a három műtéti eljárás megdöntötte azt a régi nézetet, hogy a habitualis vállficam műtéttel való orvoslása többnyire eredménytelen. *B. I.*

Bánki Péter (XVII. század): a nagyszombati főiskola gyógyszerésze, később (1634—36) városi magyar bíró, illetőleg városkapitány. *R. M. Gy.*

bankjegybőr, *Geldscheinhaut*: sűrű, finom hálózatos teleangiectasiákkal tarkított bőr, melynek rajzolata a bankjegyek hálózatos víznyomásos mintázatához hasonlít. Cirrhosis hepatis és más gyűjtőeres stasis jelensége. *Be. K.*

banko-kerendé: →*ainhum*

Bannister-betegség: oedema angioneurotica.

Banthin: →*parasympatholytica*

Banti, Guido (1852—1925): olasz patológus, firenzei egyetemi tanár. Felfedezte a hastífusz baktériumok behatolását a vérbe. Leírta az anaemia splenica (→*Banti kór*) kórképét. *H. G.*

B-antigen: *1.* →*B vércsoport* antigenje *2.* az *Escherichia coli* egyik, a baktérium felszínén levő, hőlabilis somatikus antigenje. A kórokozó-képességgel rendelkező colitípusokban a virulentia tényezőjének tekintik, és ott mindig megtalálható. *A. Z.*

Banti-kór, *anaemia splenica, primaer hypersplenia:* Banti által 1894-ben leírt kórkép, amelynek alapja szerinte a lép pulpa elsődleges fibrosisos átalakulása, az ún. *fibroadenia lienis*. Három stádiuma van: 1. splenomegaliával, anaemiával, enyhe leuko- és thrombocytopeniával járó kezdeti stádium, 2. *májcirrhosis* kialakulása *subicterus*szal és *urobilinuria*val, 3. terminalis stádium, amelyet a máj zsugorodása, ascites, láz, súlyos oesophagus-, gyomor- és bélvérzések, *cachexia* jellemez. A betegség prognosisa rossz. Önálló kórképként való létezését ma már kétségbevonják és azonosítják a *Banti-syndromá*val. Egyesek a lép szövettani képe alapján elkülönítik egymástól: ~ban a fibrosis elsősorban az arteriák körül, a *Malpighi-tüszők* centrumában van, míg *Banti syndromá*ban a portalis pangásnak megfelelően elsősorban a venák körül a *vörös pulpá*ban található. *H. Zs.*

Banting, Frederick Grant (1891—1944): kanadai fiziológus, torontói kutató. Nobeldíjas (1923). — Ch. H. *Best*, J. B. *Collip*, J. J.

R. *Macleod* közreműködésével előállította az insulint és bebizonyította hatékonyságát a diabetes gyógyításánál (1922).

Banting-kúra: fogyókúra céljaira régebben használt étrend-séma: 1100 kalóriát tartalmaz, fehérje bő, szénhydrat- és zsírszegény. (172 g fehérje- 81 g szénhydrat, 8 g zsír). Változata az *Oertel-kúra* és a *Noorden-étrend.* (Banting ez esetben a beteg neve, akin e kúrát először alkalmazta Karl von Noorden). *M. I.*

Banti-syndroma: →*fibrocongestív splenomegalia*

bantuid: a negrid emberfajta közép-afrikai változata. Alacsony termetű, a negridek többségéhez viszonyítva nem annyira hosszúfejű. A prognathia is mérsékeltebb. *N. J.*

Bányaegészségügyi Útmutató: egészségügyi miniszteri utasítás, mely megszabja a bányászok munkábalépését megelőző és időszakos orvosi vizsgálatának módját.

Szakmánként, ill. munkakörönként meghatározza azokat a megbetegedéseket és kóros állapotokat, amelyek miatt a dolgozót az adott szakma, ill. munkakör betöltésére alkalmatlannak kell nyilvánítani. Útmutatást ad a melegbányák dolgozóinál végzendő *ancylostomiasis*t kutató vizsgálatok helyes kivitelére, a vizsgálatok eredményeinek értékelésére és a gyógykezelésre is. *S. I.*

bányaféreg: →*Ancylostoma duodenale*

bánya-mentőállomás: bányabalesetek alkimával a műszaki mentés végrehajtására és az életveszélybe kerültek kimentésére létesített szerv s egyben annak helyisége. Műszaki mentő és eü-i felszereléseket tárol, ezeket állandóan használatrakész állapotban tartja. A megfelelő létszámú kiképzett mentőcsapat készültségi helye. A mentőcsapat tagjai elméleti és gyakorlati kiképzésben részesült, egészséges, gyakorlott vájárok, szakképzett iparosok, ill. bányaműszaki dolgozók. Vezetője bányamérnök. *S. I.*

bányaorvos: →*üzemi egészségügyi ellátás*

bányászaszály: →*Ancylostoma duodenale*

bányászati (általános) biztonsági és egészségvédő szabályzat: →*üzemi balesetelhárítás*

bányászkönyök: a bányában légsűrítéses kalapáccsal dolgozó kőfejtők folyamatos könyökrázkódására kifejlődő foglalkozási ártalom, arthrosisos könyökelváltozás (arthrosis traumatica). *B. I.*

bányász-nystagmus: →*nystagmus*

bányász-rheuma: →*foglalkozási megbetegedés*

bányásztérd: guggoló, térdelő dolgozókon, pl. bányászokon előforduló térdízületi meniscus-sérülés. A porckorong súlyos degeneratív elváltozása. *B. I.*

bányatársláda: →*társadalombiztosítás*

bányaüzemi körzeti orvosi szolgálat: egyesített *üzemi* és *körzeti* orvosi szolgálat. Létesítése olyan bányák mellett levő falvakban célszerű, ahol a bányában dolgozók, ill. a falusi lakosság kis létszáma miatt külön főfoglalkozású körzeti orvosi, ill. bányaüzemi orvosi állás szervezése nem indokolt. A ~ feladata a területén működő üzemben dolgozó bányászok, valamint a körzetében lakók egészségének védelme, a megbetegedések megelőzése, az egészséges munkakörülmények kialakításának előmozdítása, a feladatkörébe utalt gyógyító—megelőző egészségügyi, közegészségügyi, felvilágosító, szervező és ügyviteli munka ellátása. A ~ot általában úgy szervezik, hogy a körzet lakóinak és az üzem dolgozóinak együttes száma 2000—3000 közt legyen. *S. I.*

Baoonah-rash: →*cercariasis cutis*

bar: a légnyomás mértékegysége. Egy ~ egyenlő 750 Hgmm nyomással. Egy atmosph. nyomás (760 Hgmm) egyenlő 1,013 ~ral. Egy ~ áll 1000 *millibar*ból. 760 Hgmm egyenlő 1013 millibarral. Egy 1 cm^2 keresztmetszetű 760 mm magas higanyoszlop súlya 1033 g. Egy grammsúly egyenlő 980,6 dyn-nel, 1033 g egyenlő 1,013250 dynnel. 1 millió dyn (egy megadyn) cm^2 egyenlő 1 ~ral, azaz 1000 millibarral. Ennek értékeit olvashatjuk az időjárás—térképeken, Egy millibar = 10^3 dyn/cm^2. Egy mikrobar = 1 dyn/$cm.^2$ (→*még légnyomás)* *J. E.*

Barandun-syndroma: antitesthiány betegség, amelyre az *isohaemagglutinin*ek hiánya és az erősen csökkent *antistreptolysin titer* jellemző. ~ban szenvedő gyerekek nagyon hajlamosak másodlagos fertőzésekre. Ilyenkor gammaglobulin substitutiós therapiára van szükség. *H. ZS.*

Baranov, Mihail Ivanovics (1888—1943): szovjet higienikus. Mint a Vörös Hadsereg egészségügyi vezetője, jelentős munkásságot fejtett ki a katonai közegészségügyi intézmények szervezése terén. *H. G.*

Bárány Róbert (1876—1936): magyar származású orvos. Rendkívüli jelentőségűek a labyrinth-működés klinikai vizsgálatával (forgató szék, kalóriás vizsgálat, lármadob) kapcsolatos vizsgálatai. A nystagmussal és az ezt kísérő jelenségekkel foglalkozó munkájában (1906) Retzius, Cajal, Purkinje,

Flourens, Menière, Jansen, Ewald, Högyes és mások anatomiai, kísérletes és klinikai tapasztalatait összegezte. Számos, a vestibularis és cerebellaris functiónak eladdig tisztázatlan és ellentmondó problémájára derített fényt. Kiemelkedő tudományos munkásságáért 1915-ben Nobel-díjat kapott. Ezt követően azonban publikációs prioritási vádakkal illették a bécsi egyetemen. 1921-ben az Acta Oto-Laryngologica kiváló szerkesztői (Burger, Forselles, Holmgren, Schmiegelow és Uchermann) bebizonyították e támadások alaptalanságát. Az I. világháborúban a przemysli erődben létesítendő fül-orr-gégészeti osztály megszervezését kapta feladatul. Itteni működése alatt dolgozta ki az agyvelő friss lövési sérülése sebészi ellátásának módszerét, amely a sérült szövetrészek és a bekerült idegentestek eltávolításából, sebfertőtlenítésből és elsődleges sebzárásból állt. Műtéti eredményei lényegesen jobbak voltak, mint azoké, akik a primaer varrást nem alkalmazták. 1915-ben orosz hadifogságba esett és a turkesztáni mervi hadifogolytáborba került, ahol a kiváló tudóst az orvosi parancsnokság szakmai felügyelettel bízta meg. Itt értesült a Nobel-díjjal történt kitüntetéséről is. A hadifogságból a svéd kormány közbenjárására 1916 július 16-án szabadult. 1917-ben rendkívüli tanárrá, majd 1926-ban az uppsalai egyetem fül-orr-gégészeti tanszékének professzorává nevezték ki. 1921-ben jelent meg az otolithapparatus betegségeivel foglalkozó kitűnő munkája. Széles körű munkásságából kiemelkedik az otosclerotikus betegek gyógyítására ajánlott labyrinth-műtéte, amelynek továbbfejlesztése volt a későbbi Holmgren-, Sourdille- és Lempert-féle fenestratio. Az idült homloküreg-gyulladás gyógyítására javasolt műtéti eljárás kidolgozásáért (1925) a Svéd Orvostársaság Jubileumi Érmét nyerte el. Kiemelkedő tudományos érdemeinek emlékére az uppsalai egyetem arany emlékérmet alapított, amellyel 5 évenként a világ legjelentősebb vestibularis kutatóit tüntetik ki (1948: A. de Klejn, 1953: A. van Egmond, 1958: C. S. Hallpike, 1963: A. Brodal). 1960-ban Padovaban Hallpike és Nylen javaslatára megalakult a Bárány Társulat, melynek symposiumát 5 évenként Uppsalában tartják. *Ré. Gy.*

Bárány-féle félremutatás: kisagyi és vestibuláris functionalis próba. A vizsgált egyén kinyújtott karral megérinti a vizsgáló vállmagasságban tartott ujját. Ezután a beteg leengedi a karját, majd behunyt szemmel újra az előző helyzetbe hozza. Kisagyi megbetegedésben v. a kétoldali labyrinth-működés egyensúlyának zavara esetében félremutatás jelentkezik. *A. P.*

bárányhimlő: →*varicella*

bárányhimlő-vírus: →*herpesvírus varicellae*

Bárány-lármadob: órarugóval működő zajkeltő készülék, amely hallásvizsgálatkor a nem vizsgált fül kikapcsolására szolgál (akusztikai süketítés). Minthogy a keltett zaj hangösszetevői nem állandóak és nem felelnek meg a korszerű audiológiai követelményeknek, főleg tájékozódó céllal végzett beszédhallás vizsgálat segédeszköze a féloldali teljes süketség klinikai célokra történő megállapításában. *A. P.*

Bárány-sebellátás: lényege: 24 órán belül a nyílt koponya-agysérülés elsődleges sebzárással látandó el. Az első világháború tapasztalatai alapján, a Bárány Róbert magyar származású Nobel-díjas otológus felállította szabály ma, az antibioticumok korában fokozott jelentőségű. *Z. L.*

Bárány—Sourdille-műtét: →*homloküreg-műtétek*

Bárány-syndroma, *hemicrania cerebellaris:* homolateralis tarkótáji fájdalom, homolateralis nagyothallás, fülzúgás, vestibularis szédülés és félremutatás a Bárány-kísérlet alkalmával. A hátsó koponyagödörben lezajló legkülönbözőbb kóros folyamat létrehozhatja (de idiopathikus alakja is van).

barasheh: →*burning feet syndroma*

barázdálódás: →*segmentatio*

barba, *szakáll:* az arcot és az állat borító szőrzet. A szőrszálak itt erősebbek, mint a test többi részein (→*integumentum commune*). *T. I.*

Barbamidum: tbl. tartalmaz 0,116 g *barbituralt* és 0,284 g *amidazophent*. Erélyes fájdalomcsillapító, naponta 1—6 tbl. *I. B.*

Barbamylum: →*amylbarbituralum*

Barber, Harold Wordsworth (1886—1955): angol bőrgyógyász, londoni kórházi főorvos. A psoriasisra, acrodermatitisre, a bőr allergiás betegségeire vonatkozó kutatásai ismertek.

Barber—Blount-betegség: →*osteochondrosis tibiae*

Barberio-próba: pikrinsavas mikrokémiai tájékozódó reakció ondógyanús váladéknyomok vizsgálatára. Nem specifikus. *F. V.*

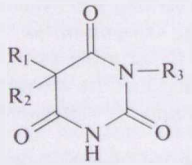
barbitalum: →*barbituralum*

Barbitural natrium, *natrium diaethylbarbituricum, Medinal:* Vízben jól oldódó keserű

anyag, melyet szövetizgató hatása miatt sc. nem szabad adni. Indicatiós területe és adagolása a barbituraluméval egyezik.

barbituralum, *acidum diaethylbarbituricum, barbitalum, Veronalum, Malonal,* diaethylmalonylurea: színtelen, vízben rosszul oldódó keserű, kristályos por. 0,25—0,5 g 1—2 óra alatt elaltat, de még 10 óra múltán is bágyadtságot, fáradtságot hagy maga után, mert lassan ürül ki a szervezetből, ezért cumulálódhatik, és idült mérgezést is okozhat. Enyhe fájdalomcsillapító. *I. B.*

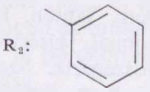
barbitursav-származékok: erős altatók, melyek toxikus adagban mély bódulatot okoznak, s a vasomotor- és légzőközpontot bénítják. Veszélyességüket a toxikus és altató adagok közötti arány szabja meg. Ez függ hatásuk tartósságától, a szervezetben való elbomlásuk és kiürülésük gyorsaságától. Ezért a lassan kiürülő *Barbitural* toxikus és altató adagjának hányadosa (1,5) sokkal kisebb, mint a szervezetben gyorsan elbomló →*Butobarbituralumé* (3,0). Rövid ideig hatnak a telítetlen alkyl-származékok (pl. *Allylbarbituralum)* és a cyclohexenyl-származékok (pl. →*Hypnoval)*, mert ezek a szervezetben oxidalódnak. Legrövidebb ideig az N-methyl származékok a →*Hexobarbituralum* és a →*Thiobarbituralok* hatnak, ezek iv. narcosisra használhatók. Az *Amylbarbituralumot* tartós altatásra, a →*Phenobarbituralumot* pedig az epilepsia gyógykezelésére is használjuk.

$R_1 = C_2H_5$
$R_2 = C_2H_5$
$R_3 = H$

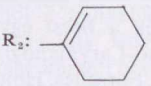
Barbitursav-származékok: *Barbitural* (Veronal)

	R_1	R_2	R_3
Butobarbitural	C_2H_5	$CH_3CH_2CH_2CH_3$	H
Amylbarbitural	C_2H_5	$CH_2CH_2CH(CH_3)_2$	H
Allylbarbitural	$CH_2CH=CH_2$		H
		$CH_3CH=CH_2$	
Pernocton	$CH_2CBr=CH_2$		H
		$CH_2CH_2CH_2CH_3$	
Hypnoval	C_2H_5	CH_2-CH_2	H
		$-CH \quad CH_2$	
		CH_2-CH_2	

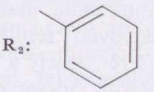
R_1: C_2H_5 — R_3: H —

Barbitursav-származékok: *Sevenal*

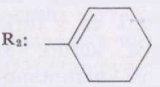
R_1: C_2H_5 — R_3: H —

Barbitursav-származékok: *Phanodorm*

R_1: C_2H_5 — R_3: CH_3 —

Barbitursav-szár mazékok: *Prominal*

R_1: CH_3 — R_3: CH_3 —

Barbitursav-származékok: *Evipan*

A barbitursavak jó altatók, de a lassan kiürülők után a betegek kábultan, bágyadtan szoktak ébredni.

A hozzászokás veszélyeivel is számolni kell. Idült mérgezést és cumulatiót okozhatnak: ataxia, remegés, lesoványodás, ritkán porphyrinuria, veseizgalom, viszketés és bőrkiütések keletkeznek. A szervezetben gyorsan elbomló származékok adagját elég gyorsan szokták a betegek emelni. Ezek a morphinhoz hasonló euphoriát is okozhatnak. Barbituralismus fejlődik ki, hallucinatiókkal, delíriummal. A hirtelen elvonás collapsust okozhat. Gyakoriak az öngyilkossági mérgezések, melyeknek tünetei a szívműködés gyengülése, fehérje- néha vérvizelés. A vérnyomás és a testhőmérséklet erősen süllyed, shock és légzésbénulás okozza a halált. A ~ antagonistája a →*Redimyl, Megimid.*

I. B.

Barbonin: →*papaverinum hydrochloricum*

barbula hirci: szőrszálak, melyek a concha auriculae bejáratánál a traguson, antitraguson és az incisura intertragicán nőnek.

barbus fluviatilis: →*mérgező halak*

Barcoo rot: →*ulcus tropicum*

Barcroft, Joseph (1872—1947): angol fiziológus, cambridge-i egyetemi tanár. Jelentősek a vér oxygenlekötő képességére, az anoxiára, a légzés fiziko-kémiai feltételeire, a lép vértároló szerepére vonatkozó vizsgálatai. *H. G.*

Bárczi Gusztáv (1890—1964): orvos-gyógypedagógus, a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola igazgatója, Kossuth-díjas, országgyűlési képviselő. Az agykérgi süketség elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozó munkái kiemelkedőek. *H. G.*

Bard, Louis (1857—1903): francia patológus, lyoni egyetemi tanár. A tuberculosisra, emphysemára, aneurysmákra, vitiumokra vonatkozó kutatásai jelentősek. 1888-ban írta le Adrien Pic francia orvossal közösen a *Bard—Pic syndromát.* *H. G.*

Bardeleben, Heinrich Adolf von (1819—95): német sebész, a greifswaldi, majd berlini egyetem tanára. Korának egyik legtekintélyesebb sebésze, 1869-től — Lister nyomán — az antiszeptikus sebkezelés propagálója.

Fia, Karl Heinrich von ~ (1849—1918) katonaorvos, anatómus és sebész, egyetemi tanár Jénában. Tájanatómiai atlasza (1894), összehasonlító anatómiai munkássága és a spermatogenesissel kapcsolatos vizsgálata (1891—98) igen jelentős. Anatómiai kézikönyvek, folyóiratok, évkönyvek alapítója, szerkesztője, munkatársa. *Be. I.*

Bardenheuer, Bernhard (1839—1913): német sebész, kölni egyetemi tanár. Kidolgozta a törések modern extensiós kezelését, a peritoneális üreg drainage-át. Elsők között vezette be a sebészeti műszerek gőzsterilizálását (1888). *H. G.*

Bardenheuer-extensio: →*Bardenheuer-töréskezelés* *B. I.*

Bardenheuer-metszés: suprapubikus haránt-metszés a húgyhólyag megnyitása v. exstirpatiójakor. *Sz. Z.*

Bardenhauer-műtét: 1. térdízületi resectio, ún. „extracapsularis resectio" az ízületi tok megnyitása nélkül, 2. az a. anonyma lekötése, 3. lépfelvarrás (splenopexia). *B. I.*

Bardenheuer-töréskezelés: a törések húzókezelésének régebbi formája. Bardenheuer 1885-től alkalmazta. *(Bardenheuerextensio).* Lényege a nyújtott helyzetben való húzás, amelyet később az ún. semiflexiós helyzetben történő húzókezelés váltott fel. *Sz. Gy.*

Bardet, Georges (1885—): francia orvos, egyik leírója a Laurence—Biedel—Moon—Bardet-betegségnek nevezett fejlődési rendellenességnek. *R. E.*

Bard—Pick-tünetcsoport: →*Courvoisier-tünet* *B. I.*

barégine: poliszulfidoknak elemi kénnel, elhalt kénbaktériumokkal, bevándorolt algákkal és szerves vegyületekkel képzett élénk színű tömege, amely részben leülepedett, részben a víz felszínén úszik. A poliszulfidok a kénnek vízben oldható, diffusibilis és könnyen resorbeálódó alakját képezik *(Heubner).* Kénbaktériumok már a föld mélyében képezik kénesvizekből. A francia balneológusok ezt az anyagot *Baréges* fürdőről ~nak nevezték el. Fontosnak tartják a kénes-fürdők összetételében, helyi pakolásokra is használják. *J. E.*

Barett-ureum-meghatározás: →*ureum-meghatározás serumban*

Barger, George (1878—1939): angol kémikus, edinburgh-i egyetemi tanár. Nevéhez fűződik a thyroxin, methionin synthesise, közreműködött az ergotoxin izolálásában. *H. G.*

barium, *Ba:* az alkaliföldfémek közé tartozó, erősen pozitív fém. Vegyületeiben kétvegyértékű pozitív ionként vesz részt. A baryt-víz a ~-hydroxid, $Ba(OH)_2$ vizes oldata. Sulfatja, carbonatja, phosphatja és phosphatesterekkel képzett legtöbb sója vízben oldhatatlan.

Azok a sók, amelyek vízben v. gyomorsósavban oldódnak, erős mérgek. A simaizmok görcsét okozzák, a szívre digitalis-szerűen hatnak, már 0,2—0,5 g $BaCl_2$ mérgez, 2—4 g pedig halálos. A patkánymérgek használt *bariumcarbonat,* ($BaCO_3$), valamint a szőrtelenítőnek használt *bariumsulfid* (BaS) a gyomorsósavban feloldódva okoz mérgezést. Ezek a röntgenvizsgálatra használt bariumsulfatot szennyezhetik. Lenyelés után égető érzés, nyálfolyás, majd hányás és kólikás fájdalom lép fel. A vérnyomás emelkedik, a pulzus gyér, feszes, szabálytalan, a szív néhány óra alatt bénulhat. Chronikusabb lefolyás esetén felfelé haladó bénulás, kettős látás, mydriasis, nehéz légzés, légzésbénulás. *Th.:* gyomormosás, natriumsulfat p.os és 3%-os oldatban iv. A görcsök ellen atropin és papaverin. *S. F. B.*

bariumplatincyanür (rtg): a régebbi *átvilágító ernyők*nél használt, rtg-sugár hatására *fluoreszkáló anyag.* Utánvilágítása hosszú.

Hosszas sugárhatásra megbarnul. Összetétele: $BaPt(CN_4)4H_2O$.

barium sulfuratum *BaS:* szürkésfehér, kénhydrogen szagú por. Talcummal, amylummal és vízzel v. ung. aa keverve szőrtelenítő szernek használják.

barium sulfuricum, $BaSO_4$: vízben teljesen oldhatatlan, fehér por, rtg kontrasztanyagnak használjuk, a gyomor-bél-tractus vizsgálatára.

~ *conditum:* egy adag 82,5 g bariumsulfatot, kevés cukrot, vanilint, 3,5 g tragacantha port és 12,5 g talcumot tartalmaz. *Novobarium oralis:* egy adagja 139.4 g, a *rectalis* pedig 318,6 g bariumsulfátot tartalmaz. Ebben még 0,035 g phenylisatin és 11,4 g csersav is van. Irrigoscopiához használatos. *I. B.*

Barker-módszer: →*fehérjéhez kötött vérjód*

Barker-műtét: 1. talus eltávolítása, 2. csípőízületi resectio elülső metszésből, mellső behatolásból. *B. I.*

Barker—Summerson-tejsavmeghatározás: a vérben levő tejsav meghatározására szolgáló eljárás. A serumból wolframsavval v. trichlorecetsavval fehérjementes szűrletet készítünk, abból *Van Slyke—Salkowski* módszere szerint rézsulfattal és calciumhydroxyddal eltávolítjuk a glucosét és egyéb zavaró anyagokat. A szűrletben levő tejsav koncentrált kénsavval melegítve acetaldehyddé alakul át, ami hydroxydiphenyllel réz-ion jelenlétében fotometriás mérésre alkalmas színreakciót ad. *Ba. B.*

barley itch: →*pediculoides ventriculosus*

Barlow, Sir Thomas (1845—1945): angol gyermek- és belgyógyász, londoni egyetemi tanár. 1883-ban „Infantile Scurvy" néven leírta a csecsemők C-avitaminosisát (Möller—Barlow kór). Számos más gyermekgyógyászati értekezést is írt. *Be. I.*

Barlow-betegség, *Möller—Barlow-betegség, gyermekkori scorbut:* a C-vitamin hiánya miatt fellépő scorbut sajátos gyermekkori formája. A mesodermalis alapállomány képződésének zavara. Tünetei: étvágytalanság, mozgási renyheség, bőr-, nyálkahártya- és subperiostealis, főleg a tibia élén mutatkozó vérzések. A csecsemőkoron túl gyakori a foghúsvérzés. Súlyos másodlagos anaemia kíséri. A rtg subperiostealis vérzéseket és a *Fränckel-féle Trümmelfeld zónát* mutatja. Jellemző a csont-atrophia, a metaphysis közelében. Az elmeszesedett subperiostealis haematoma orsószerű, héjszerű periostosis képét adja. Az epiphysis-vonal egyenetlenül határolt, a metaphysis vésőszerűen kiszélesedett, végén viszonylag széles, egyenetlen szélű és szerkezetű intenzív árnyéksáv. Gyakori fractura. Kifejezett formáját ma már ritkán észleljük. Enyhébb manifestatiója azonban előfordul, főleg túlforralt tejjel, túlnyomóan tejnyák v. tejlisztkeverékkel, főzelék és gyümölcs nélkül táplált csecsemőkön. *D. L.*

barna hullafoltok: a holttest bőrén mutatkozó elváltozások methaemoglobinaemiát okozó mérgek (anilin, kaliumchlorat, nitrátok, nitritek, nitrobenzol, nitrosus gázok, phenol, phenol-származékok, phenacetin, Helvella esculanta stb.) hatására bekövetkezett exitusban. *F. V.*

Barna Ignác (1822—94): fogorvos, budapesti egyetemi magántanár. A fogászat második egyetemi előadója. A *Fogászat* c. három kötetre tervezett művének csak első kötete jelent meg (1871). Kiváló műfordító, költő, akit érdemeiért az Akadémia levelező tagjául választott. *H. G.*

Barnard-húgysavmeghatározás serumban: →*húgysav*

barna tumor: →*osteoclastoma*

Barnes, Robert (1817—1907): angol szülész, nőgyógyász, londoni kórházi főorvos. Az eclampsiával, gyermekágyi lázzal, a placenta praeviával, a medence daganataival kapcsolatos kutatások fűződnek nevéhez.

baroceptor, *baroreceptor:* olyan *interoceptor,* melynek *adaequat ingere* a nyomás változása. ~ok vannak a jobb pitvarban, aorta ívben, carotis sinusban s még számos érterületen. *B. P.*

barocidos: kis halféleség, az Anopheles lárvák természetes ellensége. Ennek volt tulajdonítható *Barbados* sziget mentessége az endémiás maláriától. *J. E.*

baromfipestis-vírus: →*Myxovirus influenza*

Báron Jónás (1845—1911): sebész, kórházi főorvos. 1879-ben a sérvek gyógytanából magántanár, a sebészet országos hírű művelője. Művei: *A sebészi kór és gyógytan alapvonalai* (1871), *A gyökeres sérvműtétekről* (1891).

baropathia: a légnyomás-ingadozás iránti érzékenység. A ~s egyének fejfájással, gyengeségérzéssel, szédüléssel, vérnyomáseséssel v. emelkedéssel reagálnak a légnyomás nagyobb változásaira. *H. B.*

baroreceptor: →*baroceptor*

barosinusitis: →*barotrauma*

barotaxis: valamely élő szervezet légnyomásváltozások által előidézett ingerlése ill. megváltozása. *J. E.*

barotitis: →*barotrauma*

barotrauma: a légnyomás változásának mechanikus hatására a szervezet csontos falú üregein (középfül, orrmelléküregek) kóros körülmények között fellépő tünetcsoport. Repülőgépek személyzetén és utasain fordulhat elő, amikor az üregek kivezető nyílásai valamilyen okból beszűkülnek, v. elzáródnak (gyulladás, váladék). Normális körülmények között emelkedés v. süllyedés esetén az üregek gáztartalma és a külső levegő közötti nyomáskülönbözet kiegyenlítődik. Ha ez nem történhet meg, erős fájdalommal kísért objektív elváltozások jelentkeznek, felszálláskor kevésbé, mint leszálláskor.

Gyakorlatilag a középfül ~ja a legjelentősebb. Nyomásváltozás idején egészséges embernél a fülkürt kis kattanással megnyílik és a garaton át a dobüreg nyomáskülönbsége kiegyenlítődik. A fülkürt megnyitására 15 Hgmm túlnyomás szükséges, nyitvatartásához pedig legalább 3,6 Hgmm. Megnyitására leszálláskor esetleg műfogást kell alkalmazni (nyelés, állkapocs előrehúzás, Valsalva eljárás), mert ha a garat v. a fülkürt nyálkahártyája duzzadt, gyulladásos, a fülkürti nyomás kiegyenlítődése gyakran nem sikerül. Ha a külső nyomás nagyobb, a dobhártya erős fájdalom kíséretében bedomborodik. Színe halvány rózsaszínű, súlyosabb esetben sötétpiros. Erei vérteltek, rétegei között apró vérzések keletkezhetnek. A dobüregben transsudatum képződhet. Ha a középfül megtelik folyadékkal *barotitis*ről, v. aero-otitis media acutaról beszélünk. Utólag fertőződhet és gennyes középfülgyulladás alakul ki. A dobüreg bevérezhet (haematotympanum) v. nyálkahártya alatti vérömleny keletkezhet. Súlyos esetekben a dobhártya berepedhet, különösen ha elvékonyodott v. heges (már 100 Hgmm nyomáskülönbségnél). A tünetek eldugulás érzésével, hallásromlással, fülzúgással, fájdalommal jelentkeznek. A dobhártya berepedésekor hangos roppanás mellett éles fájdalom érezhető, melyhez szédülés, hányinger is társulhat, s utána a fájdalom jelentősen csökken.

Megelőzés: náthás egyének ne repüljenek. Sokszor jól használhatók a különböző nyálkahártyalohasztók. A már kifejlődött ~ kezelése conservativ. Az antibioticumok jó hatásúak. Az orrmelléküregek ~ja *(barosinusitis, aerosinusitis)* esetén a fájdalom mellett nyálkahártyaduzzanat, mucosus és submucosus vérzések észlelhetők. Idősebb pilótáknál néha idült barotitis alakul ki, megvastagodott dobhártyával és a dobüregben sárgás exsudatummal. Ismétlődő hatásokra a barosinusitis is idültté válhat. *L. S.*

Barraquer, Ignacio (1884—1965): spanyol szemész. Új hályogműtéti módszert dolgozott ki (phacoaeresis és zonulolysis enzymatica).

Barraquer-műtét: hályogműtét, melynél a lencsét szívótárcsával megfogva (erisiphak) távolítják el. Barraquer újabban alphachymotripsint (quimotrase) használ a zonularostok oldására. *B. B.*

Barraquer—Simons-kór: →*lipodystrophia progressiva*

Barr-body, *sex chromatin:* →*dyssexualismus*

Barré—Bärtschi—Liéou-syndroma: →*Barré—Liéou-syndroma*

Barré—Guillain-syndroma: →*Guillain—Barré-syndroma*

Barré-jel: a pyramis-pálya bántalmaiban észlelhető jelenség. A hanyatt fekvő behunyt szemű beteg térdben behajlítva, levegőbe emelt alsó végtagjai közül az enyhén paretikus oldali lassan süllyed. A m. quadriceps környéki típusú paresisénél is pozitív. *H. B.*

Barré—Liéou-syndroma, *Barré—Bärtschi-Liéou-syndroma, CPS-syndroma, syndrome sympathique cervical postérieur:* a nyaki gerincoszlop megbetegedésével kapcsolatos neurovascularis tünetcsoport. Fejfájás (különösen tarkótáji), szédülés, fülzúgás, neuralgiaszerű fülfájás mellett látási zavarok, szemkörüli és arctáji fájdalmak, valamint az arcon fellépő motorikus izgalmi tünetek jellemzik. *Ré. Gy.*

Barrenschen—Weltmann-reakció: azotaemia kimutatására szolgáló tájékoztató próba. Trichlorecetsavval fehérjementesített serum szűrlethez Ehrlich aldehyd reagenst adunk. A normálisnál magasabb maradéknitrogén — főleg magas urea szint — esetében sárgászöld szín keletkezik. *Ba. B.*

Barr-féle sexchromatin: →*dyssexualismus*

barrière: gát, védőgát. A szervezetben az anyagok átjutását, folyamatok terjedését gátló struktúrák. Pl. sejtfal, érfal, hártyák stb. „Organbarrière": szervek, melyek helyzetüknél fogva és összenövésekkel akadályozzák a gennyes gyulladás terjedését, elharapózását (pl. a hasüregben). *S. J.*

barrière hémo-encephalique: →*vér-liquor-gát*

Bársony Jenő (1894—): szülész-nőgyógyász, egy. tanár, az Orvostovábbképző Intézet tanára. Tanulmányai a terhességi szövődményekkel, a nőgyógyászati műtétekkel, a női nemzőszervi rákkal foglalkoznak. *H. G.*

Bársony Tivadar (1886—1942): röntgenológus, budapesti kórházi főorvos. A nyelőcső és a gerinc több elváltozásának első leírója. Ugyanígy elismertek a gerinc egyes részei, a tüdőcsúcs és a rekesz vizsgálatára kidolgozott módszerei. A gyomor-bélrendszer gyógyszeres vizsgálatai mellett, 1925-ben rámutatott a fekélybetegség neurogen vonatkozásaira. Számos kiváló tanítványt nevelt.

bársonyatka: →*Trombicula*

Bársony—Polgár-féle functionalis diverticulum: →*oesophagus diverticulumok*

Barta Imre (1899—): belgyógyász, pécsi egyetemi tanár, az orvostudományok doktora. A vérképzés, véralvadás, és a reticulum sejtek kóros elváltozásainak problémáival foglalkozik. Egyike az elsőknek, aki csontvelőpunctiót végzett. *H. G.*

Bartelheimer-szonda: három járatú szonda pancreas-nedv nyeréséhez. A szonda két ballonja a Vater-papilla felett és alatt elzárja a duodenumot. *M. I.*

Bartels, Ernst Daniel August (1778—1838): német orvos és botanikus, Berlinben egyetemi tanár. Treviranus és Oken mellett az új biológiai szemlélet jellegzetes német képviselője *(Entwurf einer allg. Biologie,* 1808), fontos szerepe volt a természettudományos gondolkodás 19. századi megújulásában. *(Anfangsgründe der Naturwiss.* 1821). Orvosi munkássága főként kórtani vonatkozású *(Lehrbuch der allg. Pathologie,* 1819). *Be. I.*

Bartels, Maximilian Carl August (1843—1904): német orvos és antropológus. Fontos bizonyítékokat szolgáltatott a darwinizmusnak a csökevényes szervek, rendellenes szőrzet, hypertrichosis *(Über abnorme Behaarung,* 1876—81) és más atavizmusok felkutatásával: szakkönyvek ma is az ő „farkos embereire" hivatkoznak. *(Über Menschenschwänze,* 1880. *Die geschwänzten Menschen,* 1883). A természeti népek orvostudományáról értékes monográfiát írt. *(Die Medizin der Naturvölker,* 1893). *Be. I.*

Bartels-szemüveg: a nystagmus vizsgálatához használatos 20,0 D-ás szemüveg. Kikapcsolja a fixatiót és a szemmozgásokat felnagyítja. *B. B.*

Barth, Jean Baptiste (1806—1877): párizsi kórboncnok, köztiszteletben álló orvos és emberbarát, 1872-től az Akadémia elnöke. Számos közleményében a kórbonctani leletek klinikai értékelését hangsúlyozta. Rogerval közös munkája, a hallgatózás gyakorlati kézikönyve *(Traité pratique de l'auscultation,* 1841), sok kiadást ért meg. *Be. J.*

Bart-haemoglobin, *Hb Bart:* olyan emberi Hb-féleség, amelyben a globin rész csak gamma-láncokból áll (γ_4*tetramer).* Igen kis mennyiségben normális köldökzsinórvérben is kimutatható, jelentős mennyiségben thalassaemiában észlelhető (→haemoglobin). *H. Zs.*

Barthélemy-betegség: tuberculosis papulonecrotica.

Barthez, Paul Joseph (1734—1806): a 18. századi francia vitalista iskola tagja, Bordeu tanítványa, egyetemi tanár Montpellier-ben, a forradalom után (1801-től) Párizsban. Az életet, s így az egészséget és betegséget is, az „életerőre" *(principe vital)* vezeti vissza, amely a sensibilitást és motilitást kormányozza. A szervezet igyekszik eredeti állapotát fenntartani *(force de situation fixe),* így a betegség voltaképpen az egészség helyreállítására irányuló folyamat, amely a beteg tényezők *(éléments morbides)* leküzdésére törekszik. A gyógyítás hármas útja: a természeti erők irányítása, a beteg tényezők feltárása és tapasztalati kiküszöbölése. *(Nouveaux éléments de la science de l'homme,* 1778. *Nouvelle mécanique des mouvements,* 1798).

Unokaöccse, Antoine Charles Ernest de ~ (1811—91) neves párizsi gyermekorvos, F. Rilliet-vel együtt nagysikerű gyermekgyógyászatot adott ki *(Traité clinique et pratique des maladies des enfants.* 1843). *Be. I.*

Bartholini (Bartholinus, Berthelson): dán anatómus és polihisztor család, a koppenhágai egyetem tanárai. *Gaspar* ~ *senior* (1585—1629) Koppenhágában, az orvostudományok professzora.

Fia, *Thomas* ~ (1616—80): felfedezte emberi hullán a ductus thoracicust, pár évvel azután, hogy Pecquet megtalálta állatoknál; rövidesen két könyvben tisztázta a nyirokkeringést. *(De lacteis thoracicis* 1652; *Vasa lymphatica,* 1653).

Öccse, *Erasmus* ~. (1625—98) a kettős fénytörésű *izlandi pát* felfedezéséről híres.

Thomas fia, *Caspar* ~ *junior* (1655—1738) Orvosi munkáiban főként a petefészekkel foglalkozott (*De ovaris mulierum*, 1675), nevét a nagyszeréremajak mögötti gl. vestibularis major, valamint a sublingualis nyálmirigy vezetéke máig őrzi. Előbbit 1679-ben írta le, de már korábban ismerték: A. *Benedetti* padovai anatómus fedezte fel 1493-ban, s a párizsi G. J. *Duverney* (1648—1730) is leírta tehénen 1676-ban, ezért olykor Duverney-mirigynek is nevezik.

Egészében a polihisztor ~ család inkább kultúrtörténeti, mint orvostörténeti szempontból jelentős. *Be. I.*

Bartholini-mirigy: →*glandula vestibularis major*

Barth-sérv: →*hernia Barthii*

Bartisch, Georg (1535—1606): német sebész, szász udvari szemész. A rendszeres *ophthalmochirurgia* megteremtőjének tekinthető, az első szemészeti könyv szerzője. (*Ophthalmoduleia*, 1583). Ábrák segélyével ismerteti a szem anatómiáját és a szemészeti műtéteket. Négyféle hályogot különböztet meg, műtéteket ajánl, kancsalságra szemüveget javasol; szemvizek és gyógyszerek használata mellett azonban az amuletek viselését is tanácsolja. *Be. I.*

Bartlome mester: olasz származású orvos, 1448-ban Pozsonyban élt. Feladata az ottani szegények gyógyítása. Több orvosi szakvéleménye maradt meg. *R. M. Gy.*

Bartonellaceae: bizonytalan rendszertani helyű baktériumcsalád. A Bergey rendszertan újabban feltételesen a Rickettsiák közé sorolja, mivel fajai vörösvérsejt-paraziták. A családba tartozó genusok: *Bartonella, Grahamella, Haemobartonella, Eperythrozoon.* *A. Z.*

bartonelliasis: →*bartonellosis*

bartonellosis, *bartonelliasis, Carrión-betegség, Carrión-kór:* endemiás fertőző betegség, melyet a *Bartonella* bacilliformis okoz Dél-Amerika ÉNy-i hegyvidékének magasabban fekvő völgyeiben. Phlebotomus-szúnyogok terjesztik. A kórokozó vörös vértestekben, szöveti sejtekben Giemsa-festéssel kimutatható.

Acut alakja az *Oroya-láz*, amely gyorsan kifejlődő súlyos anaemiával és kb. 40%-os halálozással jár. Chronikus alakja a *verruca peruviana* (peruana) az acut alakból fejlődhet ki, de kezdődhet mindjárt ebben a jóindulatú alakban is: enyhe általános tünetek mellett papulák keletkeznek, bevérzésekkel, majd belőlük kisebb-nagyobb szemölcsök fejlődnek ki, melyek részben spontán is gyógyulhatnak. *Th.:* chloramphenicol, tetracyclin. Az inkák birodalmának súlyos betegsége volt és valószínűleg ez pusztította el a 16. sz.-ban a hódító Pizarró seregét. — Kutatói között volt D. A. Carrión, aki szándékosan fertőzte meg magát és belehalt a fertőzésbe. *P. Gy.*

Barton-fogó: szülészetben használatos fogó eszköz. Egyik kanalán korlátolt mozgást megengedő csukló van. Alkalmazható a bemenetben rögzült koponyára, vele a koponyát lehúzhatjuk és forgathatjuk is. *H. I.*

Barton-fractura: az alsó radius-vég törése.

Barton-kötés: állkapocstörés esetén alkalmazott rögzítőkötés. *B. I.*

Barton-műtét: a combcsont trochanterének átvésése correctiós osteotomia céljából (1826). A műtét technikáját két angol sebész fejlesztette tovább (→*Adams-műtét*, →*Gant-műtét*). *B. I.*

Barton—Wiesner-test: →*Kurzrok—Miller-test*

Bartrina-készülék: extracorporalis fractionált vér-dialysis céljára szolgáló eszköz. Lényege: a vér nagy felületű celofán-cellákba kerül, amelyeket dialyzáló oldat vesz körül. *Sz. Z.*

Bartucz Lajos (1885—1966): antropológus, budapesti egyetemi tanár, a biol. tudományok doktora. Kutatásai főleg a népvándorlás és honfoglalás kori antropológiai leletekre vonatkoztak. *H. G.*

Baruch-szabály: ha a fürdővíz hőmérséklete a bőr hőmérséklete felett v. alatt van, a fürdő ingerlő hatású. Sedativ akkor, ha a két hőmérséklet azonos. A balneotherapiás beavatkozás hatékonyságát befolyásoló tényező, ezért figyelembevétele a kellő hatás eléréséhez elengedhetetlen (pl. chr. folyamatoknál a túl meleg v. hideg fürdő hozzájárulhat az ac. exacerbatio kifejlődéséhez). *J. E.*

Barwell-műtét: a sípcsont proximalis és distalis epiphisisének átvésése genu valgum megoldására. *B. I.*

baryacoia: nagyothallás.

baryphonia: a beszélés nehézsége.

barytosis: barium-oxidot tartalmazó ásványi por belégzéséből származó jóindulatú pneumoconiosis, amely lényeges kórtüneteket nem okoz. *Go. Gy.*

baryttégla, *barytvakolat* (rtg): súlypát, cement és homok alapanyagú habarcs, ill. tégla. Az ebből készült vakolat sugárvédő hatása, az összetételtől függően 15—25 mm-ként 1 mm ólommal egyenértékű. Elsősorban rtg-therapiás helyiségek védelmére alkalmazzák. *D. P.*

bárzsing: →*oesophagus*

basal-anyagcsere: →*alapanyagcsere*

basalfibroid: →*basal fibroma*

basal fibroma, *basalfibroid, fibroma baseos cranii, fibroma juvenile, orrgaratűri fibroma:* a fibrocartilago basialisból v. a fibrocartilago sphenopalatinából kiinduló angiofibroma. Főként fiúgyermekeken lép fel, valamivel a pubertás előtt. A ~ metastasisokat nem okoz, nem növekszik infiltratív módon, de nagyfokú terjedési tendenciája és az ismétlődő súlyos vérzések miatt a rosszindulatú daganatok közé sorolandó. Nyúlványai beterjednek az orr- és melléküregekbe, elzárják az epipharynxot; lefelé a gégebemenetig terjedhet. A koponyacsontok destructiója következtében az arc szélessé válik főként a maxilla ill. a halánték területén, a szemgolyók fixáltak („Froschgesicht", béka arc). Néha a koponya ürege felé terjed. *Th.*: radikális műtéti eltávolítás, nem nagy kiterjedésű ~knál rtg mély besugárzás, rádiumkezelés. *Ré. Gy.*

basalioma, *carcinoma basocellulare cutis, epithelioma basocellulare, alapsejtes bőrrák, Krompecher-rák:* általában jóindulatú, az irhánál mélyebbre csak kivételesen terjedő, metastasist nem képező, röntgen- és radiumsugárzással szemben érzékeny, atipikus hámburjánzás. Sejtjeinek típusa a felhám alaprétegének felel meg, némi atipiákkal. Nagyszámú változata van. Gyakoribbak:

1. ~ *(epithelioma) planum cicatrisans:* a harmincadik életéven túl a testfelszín bármely részén, de leggyakrabban az arcon mint kölesnyi, tömött, gyöngyházszínű göbcse kezdődik, és évek alatt jellegzetes, kerek, felhányt szélű, közepén besüppedt, hámló v. felszínesen kifekélyesedő góccá szélesedik.

2. ~ *elevatum:* borsónyi, diónyi, élesen körülhatárolt, meredeken kiemelkedő, egyenetlen felszínű, kékesvörös v. halvány, igen tömött tapintatú, néha fekélyesen széteső, lassannövekvő csomó.

3. ~ *ulcerosum (→ulcus rodens)* előbbiek képével indul, de akár a csontig infiltrál, majd szétesik felhányt szélű, lassan terjeszkedő üszkös fekéllyel. Ritkább alakok:

4. ~ *(epithelioma) cysticum calci-ficans,* szöveti képében kisebb-nagyobb világos cysták, stromájában elmeszesedett területek láthatók. Elkülönítendő a Malherbe betegségtől [—*epithelioma calcificans* (Malherbe)], melynek más szövettani jellegei vannak.

5. ~ *(epithelioma) intraepidermale* (W. Jadassohn—Borst): tipikus basalsejt- burjánzás, mely nem lép ki a felhám rétegeiből, és tüskéssejtes elfajulást csak kivételesen tartalmaz. Klinikailag rendszerint szétszórt, felszínes, alig kiemelkedő, éles határú, kerek v. szabálytalan, mérsékelten beszűrődött gócokban jelentkezik, felszíne néha hámlik. Nagyon lassan terjeszkedik.

6. *basalioma morpheiforme, epithelioma morpheiforme, basalioma sclerodermatoforme, carcinoma morpheiforme, epithelioma sclerodermatoforme, Danlas-féle basalioma scleroticum cutis:* klinikailag a *scleroderma circumscriptum (morphea)* képére emlékeztető, kissé kiemelkedő, kártyalapszerűen tömött, éles határú góc az irhában. Szöveti képén basalsejtekből álló halmazok láthatók, sűrű, rostos stromába ágyazva.

7. ~ *(epithelioma) multicentricum:* lényege szerint egymás közeli szomszédságában ülő, sötét magvú, kis hámsejtcsoportokból kiinduló, *intraepidermalis* ~. Klinikailag néha mint gyöngyházfényű és -színű, tömött papulácskák csoportja, máskor mint erythemás alapon ülő, lapos, pörkkel-hámlással fedett, mérsékelten beszűrődött plaque mutatkozik, leginkább a törzsön. Lassan nő, áttételt nem képez.

8. ~ *multiplex trunci:* lencsényi-ujjbegynyiek, kiemelkedőek, laposak v. gyűrűszerűek gócai, mint a *basalioma planum cicatrisans*é, de nagyszámban szétszórtan ülnek a törzs bőrén, ritkábban egyebütt is. Igen lassan fejlődik, talán naevusszerű képlet.

9. ~ *Pagetoides:* →*epithelioma super ficiale.* Éles határú, korong v. gyűrűs szerkezetű képlet, kiemelkedő széllel, besüppedt, sorvadt középpel. Felszíne hámlik, néha pörkös, rendkívül lassan szélesedik.

10. ~ *(epithelioma) pigmentosum:* minden vonatkozásában azonos a ~ *planum cicatrisans*szal, de a színe sötétbarnás-fekete, mert mind a hámeredetű, mind a chromatophor sejtjei sok pigmentet tartalmaznak. *Th.:* ma

a legjobb eredményt a radium-, ill. a kontakt rtg-besugárzástól várhatjuk. Ha ezek valami okból kivihetetlenek, a sebészi kiirtás jobb, mint a góc kiégetése. *Be. K.*

basalioma adenoides cysticum *(Brooke), trichadenoma, trichoepithelioma, trichobasalioma:* a naevo-epitheliomák csoportjába sorolt többgócos basalsejtes burjánzás, átmenet az anyajegyek és a basaliomák között. *Be. K.*

basalis, *basialis, basilaris:* az alapon, alul fekvő.

basalis epiphysis: →*pseudoepiphysis*

basalis hőmérséklet: a test rectalisan mért hőmérséklete reggel, közvetlenül ébredés után, étkezés és mozgás előtt. Szabályosan menstruáló, egészséges nőn a cyclus proliferatiós szakában, a tüszőhormon elválasztása idején alacsonyabb, a tüszőrepedés időpontjától kezdve, a cyclus secretiós szakában, a progesteron elválasztás idején néhány tized C fokkal magasabb. Az egészséges nő *basalis hőgörbéje* tehát két fázisú. Tüszőrepedés hiányában a ~ az egész cyclus alatt azonos értékű. A ~ mérésének diagnosztikus jelentősége van a tüszőrepedés elmaradásának felismerésében, ill. a tüszőrepedés időpontjának megállapításában. *Ho. I.*

basalis impressio: →*platybasia,* →*impressio basilaris,* →*impressobasia*

basalis lemez: →*placenta*

basalis membrán, *basal-membran, alapmembrán:* egyes hámokat az alattuk levő kötőszövetes rétegtől elválasztó vékony hártya. (→még *epithelium).* *T. I.*

basalis porclemez: →*cranium*

basalis sejtek: a hám alsó rétegében előforduló tartaléksejtek, melyekből az új sejtek keletkeznek. *T. I.*

basal-membran: →*basalis membrán*

basal-metabolismus, *basal-anyagcsere:* →*alapanyagcsere*

Basch, Samuel Siegfried Karl von (1837—1905): prágai születésű bécsi egyetemi tanár, kísérleti patológus. Sokoldalú munkásságából kiemelkedik a bél és a chylopoetikus rendszer szövettani vizsgálata, a nikotinhatás, a vérkeringés és vérnyomás, vérhas és himlő kutatása. Bevezette a vérnyomásmérést a klinikumban, ehhez alkalmas sphygmo- és cardiographot szerkesztett. *Be. I.*

„baseulement": a lapocka hintaállása, himbálódzása. (→még *scapula alata)* *B. I.*

basedovoid: a hyperthyreosis tüneteinek mérsékelt és átmeneti jelentkezése a pubertásban. A hypothalamus-hypophysis-thyreoidea-rendszer pubertással kapcsolatos átmeneti egyensúlyzavara. Múló állapot, mely a pubertás után megszűnik. Ritkán, valódi Basedow-kór kifejlődésébe mehet át. Kezelést nem igényel, legfeljebb ellenőrzést. *D. L.*

Basedow, Karl Adolph von (1799—1854): merseburgi német gyakorlóorvos, aki 1840-ben egy tanulmányában *(Exophthalmus durch Hypertophie des Zellgewebes)* 4 eset kapcsán leírta az azóta róla elnevezett hyperthyreosist, ill. annak „merseburgi triász" néven ismert 3 alaptünetét (exophthalmus, tachycardia, struma). Korai halálát boncolás közben szerzett kiütéses tífusz okozta. *Be. I.*

Basedow-kór: →*hyperthyreosis*

Basedow-struma: →*struma*

Basergin: →*secale cornutum*

Basethyrin, *Methicil, meticil, MTU,* 4-methyl-2-thiouracil: Basedow kór elleni szer. Gátolja a pajzsmirigy jódmegkötő képességét, ezzel csökkenti a thyroxin termelését; viszont, ennek következtében nő a hypophysis thyreotrop hormon termelése, ami golyvát okozhat. Gátolja a thyroxin anyagcsere hatását is, ezzel *hyperthyreosis*ban csökkenti az anyagcserét. Kezdetben naponta 3 db 0,05 g-os tbl-t adunk, s fokozatosan 4—6, sőt 8—10 tbl-ra emelkedünk. Az anyagcserét ellenőrizzük, s az adagot ennek megfelelőleg csökkentjük. Gyakran okoz bőrkiütéseket és leukopeniát. A fehérvérsejtszámot hetenként kell ellenőrizni. Ma már nincs forgalomban, helyette a hatékonyabb és kevésbé ártalmas *Metothyrin, Methinizalum* rendelhető. *I. B.*

„bas-fond": lesüllyedt fundus vesicae urinariae.

Basham-próba: →*bilirubin*

basialis: →*basalis*

basichromatin: →*nucleus*

Basidiomycetes, *basidiumos gombák:* a gombák *(Fungi)* egyik osztálya. Szaporodásuk *basidiospórák*kal történik, melyek a gombafonalon (hypha) fejlődő nyélszerű *basidium* végén fűződnek le: egy basidiumon általában 4 basidiospóra keletkezik. Ide tartozik a köznapi értelemben vett gombák többsége. Egy részük étkezési szempontból jelentős, más részük halálos mérgezést okozhat. *A. Z.*

basidiumos gombák: →*Basidiomycetes*

basilaris: →*basalis*

basilaris kyphosis: koponyatorzulás, melynél a koponyaalap benyomódik a koponya

üregébe. Ostitis deformans Paget következménye.

basilysis: decapitatio.

basion: →*agykoponya mérőpontok*

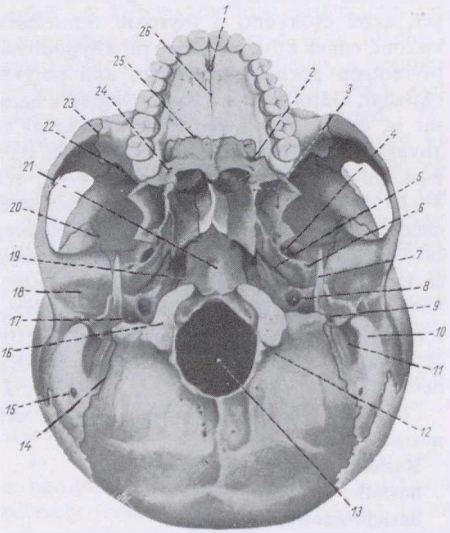
basiotrib: →*cephalocranioclast*

basiotriptor: →*cephalocranioclast*

basis, *bázis, alcalia:* olyan vegyület, mely vízben oldva hydroxyl-ionokra és pozitív ionokra disszociál. Az erős ~oknál (pl. NaOH) ez a dissociatio teljes, lehet a gyengéknél (pl. NH_3, mely vízben oldva NH_4^+ és OH^- ionokat szolgáltat) csak részleges. A ~ok vizes oldatait *lúg*oknak nevezzük. A ~ok savakkal sókat képeznek, víz keletkezése közben. A ~ok molekuláiban található hydroxyl-csoportok száma szerint megkülönböztetünk egybázisú ~okat (pl. KOH), kétbázisúakat [pl. $Ca(OH)_2$], hárombázisúakat (pl. $Al(OH)_3$), ill. négybázisúakat (pl. $Sn(OH)_4$). *Szerves* ~ok azok a szénvegyületek, amelyek szénen, hydrogenen kívül nitrogent, ritkábban arsent, oxygent, phosphort, ként, antimont, ill. egyéb elemet is tartalmaznak, és savakkal sószerű vegyületeket képeznek. Ilyenek pl. az aminok és az alkaloidok. *Miklós I.*

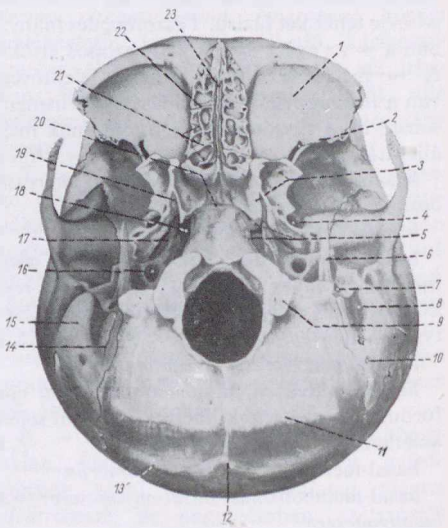
basis cerebri: agyalap, →*cerebrum*

basis cranii, *koponyaalap:* az agykoponya azon része, melyen az agy alapja nyugszik, s mely a gerincoszlopra támaszkodik. Képzésében az *os parietale* kivételével az összes agykoponyacsont részt vesz. Külső felszíne a *basis cranii externa (facies externa baseos cranii)*, elöl az arckoponya által fedett, hátsó része nagyrészt szabad. Itt találjuk a *foramen (occipitale) magnum*ot (öreglyukat), melynek két oldalán vannak a *condyli occipitales*, tőlük oldalt a *foramen jugulare*k; ezek előrefelé a *fissura petrooccipitalis*ba mennek át. Ezt rostos porc tölti ki. A fossa jugularis külső szélén

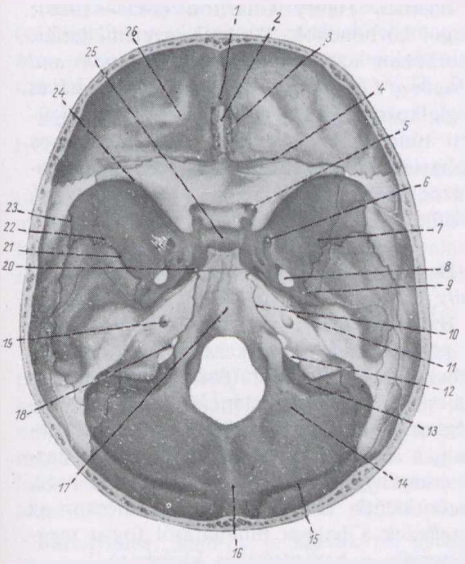
Basis cranii externa I.

1: Foramen incisivum, *2:* Foramen palatinum majus, *3:* Processus pterygoideus, *4:* Foramen ovale, *5:* Fissura sphenopetrosa, *6:* Foramen spinosum, *7:* Processus styloideus, *8:* Canalis caroticus, *9:* Foramen stylomastoideum, *10:* Processus mastoideus, *11:* Incisura mastoidea, *12:* Fossa condylaris, *13:* Foramen magnum, *14:* Sutura occipitomastoidea, *15:* Foramen mastoideum, *16:* Condylus occipitalis, *17:* Fossa jugularis, *18:* Fossa mandibularis, *19:* Fissura petrooccipitalis, *20:* Sutura sphenosquamosa, *21:* Tuberculum pharyngeum, *22:* Fissura orbitalis inf., *23:* Sutura zygomaticomaxillaris, *24:* Foramen palatinum minus, *25:* Sutura palatina transversa, *26:* Sutura palatina mediana

Basis cranii externa II.

1: Facies orbitalis ossis frontalis, *2:* Fissura orbitalis sup., *3:* Processus pterygoideus, *4:* Foramen ovale *5:* Synchondrosis petrooccipitalis, *6:* Processus styloideus, *7:* Foramen stylomastoideum, *8:* Incisura mastoidea, *9:* Condylus occipitalis, *10:* Foramen mastoideum, *11:* Linea nuchae inf., *12:* Protuberantra occipitalis ext., *13:* Linea nuchae sup., *14:* Sulcus a. occipitalis, *15:* Processus mastoideus, *16:* Canalis caroticus, *17:* Apex partis petrosae, *18:* Foramen lacerum, *19:* Fossa scaphoidea, *20:* Synchondrosis spenooccipitalis, *21:* Cellulae ethmoidales, *22:* Foramen ethmoidale anterius, *23:* Lamina perpendicularis ossis ethmoidalis

Basis cranii interna

1: Foramen cecum, *2:* Crista galli, *3:* Lamina cribrosa, *4:* Sutura sphenoorbitalis, *5:* Canalis opticus, *6:* Foramen rotundum, *7:* Fossa cranii media (scala media), *8:* Foramen ovale, *9:* Foramen spinosum, *10:* Sulcus sinus petrosi inf., *11:* Sulcus sinus petrosi sup., *12:* Foramen jugulare, *13:* Sulcus sinus sigmoidei, *14:* Fossa cranii post. (scala post.), *15:* Sulcus sinus transversi, *16:* Protuberantia occipitalis int., *17:* Clivus, *18:* Processus intrajugularis, *19:* Porus acusticus int., *20:* Sulcus caroticus, *21:* Sutura sphenosquamosa, *22:* Sulcus a. meningeae mediae, *23:* Sutura sphenoparietalis, *24:* Ala minor ossis sphenoidalis, *25:* Fossa hypophysialis (sella turcica), *26:* Fossa cranii anterior (scala ant.)

áll ki a *processus styloideus*, melynek tövénél a *foramen stylomastoideum* található. A sziklacsont, a nyakszirtcsont, valamint az ékcsont fogja körül a *foramen lacerum*ot, mely összeköttetésben áll a *fissura petrooccipitalis*sal és a *fissura sphenopetrosa*val; ezeket rostos porc, a *fibrocartilago basalis* tölti ki. A ~ belső felszíne, melyen az agytekervények benyomatai *(impressiones digitatae)* látszanak, három részre osztható, ezek a koponyaárkok: *fossa cranii anterior (scala anterior)*, *fossa cranii media (scala media)* és *fossa cranii posterior (scala posterior)*. *T. I.*

basis-narcosis: előkészítő, megalapozó narcosis, hosszabb ideig (6—8 óra) fennálló kábult, analgesiás állapot a *basis narcoticumok* beadása után, a reflexek csökkenésével. Nagyobb műtétek végzésére egymagában nem elegendő. (→még *narcosis)*. *B. I.*

basis-narcoticumok: műtéthez használt olyan altatószerek, melyeket a fő narcoticum előtt rendszerint csak kábító adagban adnak, hogy a narcotikus hatást fokozzák és jelentősen csökkenjen a narcosis veszélyessége is. Ilyenek pl. az *Avertin*, *Rectidon*, *Pernocton*. Az ún. potentiált narcosis úgy végezhető, hogy 0,025 g Hibernalt és 0,05 g Pipolphent adunk im. a műtét előtt 2 és 1 órával.

basis-törés: koponyaalapi törés, a koponyaalap törése →*fractura baseos cranii*. *B. I.*

basket cell: →*Gumprecht-árnyék*

basophil: →*basophilia*

basophil adenoma: →*Cushing-syndroma*

basophil hypophysis hyperplasia: →*Cushing-syndroma*

basophilia: 1. elektronegatív, savi jellegű szöveti komponensek (nucleoproteidek a magokban, cytoplasmában, a kötőszöveti alapállományban) ama tulajdonsága, hogy elektropozitív bázikus festékekkel, pl. toluidinkék, methylenkék stb. intenzíven festődik. Fiatal sejtek cytoplasmája a magasabb ribonucleinsav-tartalom miatt basophilabb, mint az érett sejteké. A szöveti károsodás legkoraibb jele a cytoplasmatikus ~ gyors csökkenése. A szervezetben a legkifejezettebb ~t mutató componensek a hízósejtek granulumai, a tigroid és a porc alapállomány chondroitin kénsavas anyagai.

2. A basophil festődésű fehérvérsejtek felszaporodása a vérben. Ritkán fordul elő: idült myeloid leukaemiában, polycythaemiában, néha myxoedemában észlelhető. *R. Gy.*

basophilismus, *basophil pituitarismus:* a hypophysis basophil sejtjeinek mérsékeltfokú, a Cushing-kór enyhe formáját létrehozó túlműködése. Gyakori a pubertás és climax idején. *Ho. I.*

basophil kötőszöveti sejtek: →*Ehrlich-hízósejtek*

basophil leukaemia: a chronikus myeloid leukaemia igen ritka változata. A 20—30%-ig terjedő basophilia igen gyakori chronikus myeloid leukaemiában. Ha a basophil sejtek aránya 50—80%-os, ~-ról beszélnek. Önálló kórkép voltát sokan kétségbe vonják. *H. Zs.*

basophil pituitarismus: →*basophilismus*

basophil pontozottságú vörösvérsejt, (bpv): ólommérgezés tünete. A fokozott vér-regeneratio jeleként ritkán és kis számban más betegségben is előfordul. 300—500 bpv/millió vvs. körüli érték ólommérgezés gyanúját jelzi.

A vérkenetben Manson-féle festési eljárással mutatható ki. *T. M.*

basophil sejtek: a vérben és kötőszövetben, valamint a vérképző szervekben található sejtek. Főként leukocyták ill. ezeknek különböző fiatal alakjai. Protoplasmájukban basophil festődésű rögök találhatók. *T. I.*

basophobia: 1. járástól való beteges félelem, — 2. járásképtelenségtől való félelem.

Bassi, Agostino (1771—1856): olasz mezőgazdász, mikrobiológus. Megállapította, hogy a selyemhernyók „moscardino" betegségét egy gomba okozza, (Botrytis Bassiana, 1835), ezzel felhívta az orvosok figyelmét a mikrobák kórokozó szerepére. *H. G.*

Bassini, Edoardo (1844—1924): sebész, padovai egyetemi tanár. A hernia inguinalis radikális műtétét ma is az ő módszere szerint végzik. *(Nuovo metodo operativo dell'ernia inguinale,* 1887.) *Be. I.*

Bassini-műtét: egyik legelterjedtebb lágyéksérvműtét típus: tömlőkiirtás után a lágyékcsatorna hátsó falát varratokkal („Bassini-öltésekkel") erősíti meg, majd a lágyékcsatornát rekonstruálja. *B. I.*

Bassini-öltések: a fascia transversát a m. transversus abdominis és a m. obliquus abdominis internus alsó szabad szélét a Poupart-szalaghoz varró öltések. *B. I.*

Bastedo-tünet: lappangó v. idült féregnyulványgyulladás esetén a végbélen befújt levegő feszítő hatására a beteg az iliocaecalis tájon, a McBurney-pont körül fájdalmat jelez. *B. I.*

Bast—Eyster-kísérlet: a hallószerv működésének kísérleti tisztázása során észlelt elektrofiziológiai jelenség. Egészséges szőrsejt működés nélkül a hallószerven ingert követő elektromos áramot nem lehet kimutatni. Albino macskák pl. süketek, mert csökevényesen fejlett Corti-szervükben nincsenek szőrsejtjek és rajtuk a Wever—Bray jelenséget nem lehet kiváltani. Bast és Eyster kimutatták, hogy ha a kísérleti állatok szőrsejtjeit csak helyenként roncsolták el, olyan hangfrekvenciákkal is lehet Corti-szervükben működési áramot kelteni, amelyek iránt süketté váltak. Ehhez azonban a szokásosnál erősebb ingerre volt szükség. Az észlelt áramerőssége viszont a megszokottnál gyengébb volt. *A. P.*

Bastian, Henry Charlton (1837—1915): angol kórboncnok, londoni egyetemi tanár. Korábban az ősnemzéssel *(Evolution and Origin of Life,* 1874), majd az agy élettanával foglalkozott. Leírta a mozgató pályák sérülési tüneteit és Wernicke előtt a sensoros aphasiát. Lokalizálta a hallási és látási szóközpontokat *(The Brain as an Organ of Mind,* 1880). *Be. I.*

Bastian — Bruns-törvény: → *Bastian-szabály*

Bastian-szabály, *Bastian—Bruns-törvény:* a gerincvelő felső szakaszán bekövetkezett teljes harántsérüléskor (friss esetekben nem teljes harántlaesio esetén is) mindkét alsóvégtag petyhüdten bénul és reflexei kialszanak; a sérülés szintje alatt anaesthesia, hasés cremaster-reflex kiesés, vizelésképtelenség, incontinentia alvi. „Ha gerincsérüléskor az inreflexek a baleset pillanatától fogva megtartottak, a harántsérülés kizárható." *B. I.*

Bates-módszer: fénytörési hibák szemüveg nélküli javítása, ill. kezelése. Alapelve: a nagyfokú tengely-myopiát a külső szemizmoknak abnormális görcsös összehúzódása váltja ki, amely a sclerát összenyomja. Lazítási gyakorlatokkal ez megszüntethető és a szemgolyó emmetroppá válik. Komolytalan módszer. *O. T.*

Bateson, William (1861—1926): angol biológus, cambridge-i egyetemi tanár. A genetikának, mint tudományágnak megalapítója és névadója. Felismerte Mendel öröklési törvényeinek jelentőségét, az elsők között mutatott rá a gének szerepére a hereditaer betegségekben. *R. E.*

bathing-suit mole: → *naevus giganteus*

bathmotrop hatás: azon hatások összessége, melyek a szívizom ingerlékenységét befolyásolják. Így a n. vagus ingerlése negatív, a n. sympathicus ingerlése pozitív ~t fejt ki. *B. P.*

bathophobia: kóros félelem a mélységtől, v. magas helyről való lenézéstől.

bathrocephalia: a tarkópikkely hátrafelé való abnormális kiöblösödése folytán előálló rendellenes koponyaforma. *N. J.*

bathyaesthesia, *helyzetérzés, mélyérzés:* az a képesség, mely által testrészeink (végtagjaink, ujjaink stb.) helyzetét tudatosítjuk (ezért helyzetérzésnek v. mélyérzésnek is nevezzük). Az ún. hátsókötélrendszer épségéhez kötött. *H. B.*

bathyanaesthesia: képtelenség testrészeink (végtagjaink v. ujjaink) helyzetének felismerésére. Az ún. hátsókötélrendszer bántalmainak következménye. *H. B.*

bathycardia: a szívnek a normálisnál mélyebben fekvése.

Batizfalvy János (1895—1960) szülész-nőorvos, szegedi egyetemi tanár. Főként a méhrák műtéti gyógyításban a női gümőkór diagnosztikájában és kezelésében, valamint nőgyógyászati urológiai kérdésekben végzett jelentős munkásságot. *R. M. Gy.*

Batizfalvy Sámuel (1826—1904) orthopaed orvos. Az 1848/49-iki szabadságharcban honvédfőhadnagy. 1856-ban elnyeri a szülészmesteri oklevelet is. 1864-ben egyetemi magántanár, 1868-ban az MTA lev. tagja lesz. Sebészeti és orthopaed gyógyintézetet alapított. *R. M. Gy.*

battarismus, *hadarás:* a szavak túl gyors kimondása. Gyermekeknél és felnőtteknél egyaránt észlelhető. Gyakori velejárója a szavak összekeverése és torzítása. Néha a ~ élénk taglejtésekkel és mimikával párosul. *Ré. Gy.*

Batten—Mayou-betegség: →*Spielmeyer—Vogt-betegség*

Battle-tünet: koponyaalapi (hátsó koponyagödör) törés esetén a csecsnyúlvány (proc. mastoideus) csúcsánál kékes lila bőrelszíneződés. *B. I.*

Batty-vércsoport, *By^a vércsoportantigen, By^a antigen:* 1955-ben felfedezett, ritka, családinak bizonyult vércsoporttulajdonság. *H. E.*

Baudelocque, Jean Louis (1745—1810): francia szülész, párizsi főiskolai tanár. Szülészek és bábák számára értékes kézikönyveket adott közre (pl. *L'art des accouchements,* 1781), leírta a magzat természetes és természetellenes elhelyezkedésének 94 formáját és a szülésnél követendő eljárást. Ellenezte az erőszakos tágítást, a korai burokrepesztést, a symphyseotomiát és a koraszülés mesterséges megindítását. Hangsúlyozta a medencemérés fontosságát, medencekörzőt szerkesztett. A *conjugata ext.* ma is az ő nevét viseli *(diameter Baudelocquii).* Több nyelvre lefordított könyvei jelentősen fejlesztették a szülészetet. 1798-ban sajátságos pört nyert meg J. F. *Sacombe* (1750—1822) francia szülésszel szemben, aki szenvedéllyel küzdött a császármetszés ellen, s több szülész közt őt is, mint gyilkost aposztrofálta.

Szülészeti munkásságát két unokaöccse folytatta: *August* ~, egy koponyafúró műszer konstruálója *(De la céphalothripsie,* 1836) és *August César* ~, aki a gyermekágyi hashártyagyulladásról értekezett. *(Traité de la péritonite puerpérale,* 1830). *Be. I.*

Bauer Ervin (1890—1942): orvos, biológus. Balázs Béla öccse, Kaffka Margit férje. 1916-ban Bécsben a Wagner-Jauregg-klinikán dolgozott. Ekkor kezdett foglalkozni biológiával. A Tanácsköztársaság idején aktívan vett részt a magyar munkásmozgalomban. A Tanácsköztársaság leverése után emigrált. 1925-ben a SZU-ba költözött, ahol előbb a moszkvai egyetem biológiai tanszékének vezetője, majd a leningrádi egyetem tanára. Széles körű kutatómunkát végzett; foglalkozott a serumtermelés technikájával, a serumok és vaccinák fizikokémiájával, az anyagcsere kérdéseivel és az ingerület és gátlás jelenségeivel.

Bauer—Ludwig galactose terhelése:→*galactose terhelés*

Bauer—Wieloch-ballon: a →*Champetier de Ribes ballon*-hoz hasonló metreurynter, közepén csatornával, amelyen keresztül a méh üregé feltölthető. Régebben harántfekvés kezelésénél volt különös jelentősége. *H. I.*

Bauhin, Caspar (1560—1624): Padovában tanult Fabriciusnál, Baselban lett az anatómia és a botanika, majd a gyakorlati orvostan professzora. Bonctani részletkutatásainál jelentősebb az anatómiai nomenclatura kialakításának kísérlete. A baseli anatómiai teátrumban számos nyilvános boncolást és kórboncolást végzett. *(Theatrum anatomicum,* 1592, 1605.) Leírta a valv. ileocaecalis-t, amit már korábban Achillini is leírt, úgyhogy indokolatlanul viseli ~ nevét. Latinra fordította F. Rousset nevezetes könyvét a császármetszésről *(Franc. Rousseti liber de partu caesareo,* 1582), a kísérő szövegben kételyét fejezte ki a leírt esetek hitelességét illetően, e kételyét az orvostörténet utóbb indokoltnak találta. Számos további munkája közül kiemelkednek gyógyszertani könyvei *(De compositione medicamentorum,* 1610, *De remediorum formulis,* 1619), amelyekben a gyógyszerek latin, görög és arab nevét is feltüntette, valamint anatómiai részletmunkái: a fejlődési rendellenességekről *(De hermaphroditorum monstrosorumque partuum natura,* 1604), a férfi és nő bonctanának különbségéről (1592), a csontokról (1604) és

sok egyébről (*Praeludium anat.* 1601, *Instit. anat. Hippocratis*, 1604).

Hírnevét mégis nagy növénytani munkája tartotta fenn (*Pinax theatri botanici*, 1623), amelyben természetes rendszerre törekedve 6000 növényt írt le, s a fajok és nemek elkülönítése alapján jóval Linné előtt a binominalis elnevezést ajánlotta. Részletesen foglalkozik a gyógynövényekkel is. A „Pinax" másfél évszázadon át a botanikusok kézikönyve maradt. *Be. I.*

Bauhin-billentyű, *valvula Bauhini, valvula ileocoecalis:* a vastagbeleket a vékonybéltől elválasztó billentyű, amely a bél-tartalmának a vékonybelek felé való visszaáramlását akadályozza. Rtg-vizsgálatnál megfelelő vetület esetén, mint V-alakú árnyékhiány látszik a kontrasztanyaggal kitöltött caecum alsó pólusában. A vastagbél nyomásának megnövekedésére a billentyű megnyílhat, ezért az ileumkacsok retrograd telődése nem tekinthető kóros jelenségnek. *D. P.*

Baumann, Eugen (1846—96): német biokémikus, freiburgi egyetemi tanár. Kimutatta a máj méregtelenítő működése folyamán keletkező lebontási termékeket a vizeletben. Kimutatta a pajzsmirigy jódtartalmát (1895), ezzel lökést adott a cretinismus gyógyításának, ill. megelőzésének, és az organotherapiának. *Be. I.*

Baumgarten, Paul Clemens (1848—1928): német kórboncnok és bakteriológus, königsbergi, majd tübingeni egyetemi tanár. Jelentős munkája a thrombosis pathogenesisének tisztázása (1877). Kochtól függetlenül és vele egy időben fölfedezte a tbc kórokozóját (*Entdeckung des spezifischen Tuberkelbazillus*, 1882), több dolgozatban foglalkozott a tbc-fertőzés módjaival. Kimutatta a Koch-féle tuberculin therápiás értéktelenségét. Kísérletei alapján kritika tárgyává tette Mecsnyikov phagocytosis-elméletét. *Lehrbuch der pathologischen Mykologie*, 1890 c. könyvével, a pathogen mikroorganizmusok 1885 óta kiadott évkönyveivel és számos kisebb dolgozatával a modern micropathologia egyik megalapítója. *Be. I.*

Baumm ballon: sertés v. birkahólyagból készült, elavult *metreurynter*.

Baumm-f. műfogás: a külső medencemérés medencekörző nélküli eszköze. A vizsgáló hüvelykujjait a spina iliaca anterior superiorra támasztja, mutató és középső ujjait a medencecsont peremén csúsztatva felkeresi annak legtávolabbi pontjait. Normális medencénél a spinák közötti távolság lényegesen kisebb. Ha egyenlő, v. alig kisebb a cristák legtávolabbi pontjainak távolságánál, lapos medencét kell feltételezni. *H. I.*

Bayer-205: →*Germanin*

Bayer István (1923—): gyógyszerész, a gyógyszerészeti tudományok kandidátusa, az Országos Gyógyszerészeti Intézet igazgatója. Az Acta Pharmaceutica Hungaricanak 1953-tól szerkesztője. Kutatási területe a gyógynövénykémia és a gyógyszeranalitika; elsősorban növényi hatóanyagok (alkaloidok és glikozidok) előállítására és vizsgálatára dolgozott ki új eljárásokat.

Bayer-próba: →*aceton*

Bayle, Antoine Laurent Jessé (1799—1858): francia orvos, elmegyógyász, a paralysis progressiva kórképének első leírója (*Sur l'arachnite chronique*, 1822.). Agyhártyagyulladásnak tartotta. Mint a charentoni elmegyógyintézet orvosa, számos psychiatriai és anatómiai munkát adott ki, pl. *Nouvelle doctrine des maladies mentales* (1825), *Atlas d'anat. descriptive* (1850), *Éléments de pathol. médicale* (1855). Kórbonctani szemléletével nagy hasznára volt az elmekórtannak abban az időben, amikor az elmebajokat jobbára morálisan ítélték meg. A. J. *Thillaye* társaságában orvostörténeti életrajzokat írt. (*Biographie médicale*, 1855). *Be. I.*

Bayle, Gaspard Laurent (1774—1816): párizsi belgyógyász, a tbc egységes kórképének felismerője. (*Recherche sur la phthisie pulmonaire*, 1810). 54 eset boncolása kapcsán a tüdőbaj 6 fajtáját különítette el, és megállapította, hogy nem önálló betegség, hanem általános tbc-fertőzés következménye. *Be. I.*

Bayle-betegség: dementia paralytica.

Bayliss, William Maddock (1860—1924): angol fiziológus, londoni egyetemi tanár. Kutatásai közül kiemelkedik a bélműködést a vér útján serkentő secretin felfedezése. Bevezette a „hormon" elnevezést. *H. G.*

Bayliss—Starling-törvény: a „bél törvénye" melynek értelmében a bélfal ingerlése (adaequat inger a béltartalom feszítő hatása) adott ponton az attól proximálisan fekvő bélrészlet összehúzódását, az attól distalisan fekvő bélrészlet ellazulását váltja ki. Ez a folyamat hozza létre a *peristalticát* és biztosítja a táplálék tovahaladását. *B. P.*

Baynton-kötés: körkörös ragasztótapasz kötés a lábujjaktól a térdhajlatig, idült láb-

szárfekélyek orvoslására. Lényegében ugyanaz, mint az Unna-cinkenyvkötés. *B. I.*

Baytinal: →*thiobarbitursav*ak

bazeli zöld: →*schweinfurti zöld*

Bazett-formula: az Ekg-n a Q—T távolság és az adott periódushossz normális viszonyát kifejező képlet:

$$Q-T = K\sqrt{R-R}$$

$K =$ férfinél: 0,37
nőnél: 0,40

G. Gy.

Bazin, Antoine Pierre Ernest (1807—78): francia bőrgyógyász. Leírta az erythema induratum (tbc indurativa), a psoriasis buccalis kórképét. A bőrelváltozásokat a belső megbetegedések tüneteinek tekintette. *H. G.*

bázis: →*basis*

Bärensprung, Friedrich Wilhelm Felix (1822—64): német bőrgyógyász, berlini egyetemi tanár. Jelentős bőrgyógyászati felismerései voltak: leírta a herpes zooster neuralis eredetét s ezzel utat nyitott a neurogen dermatitisek kutatása felé, leírta az erythrasma gombás eredetét, az ekzema marginatumot, a pemphigus, xanthoma, onychomycosis, prurigo stb. klinikumát; tankönyvében a bőrbajokat beidegzési, secretiós és táplálkozási zavarok szerint osztotta fel. *Be. I.*

Bärthschi—Rochaix-betegség: →*migraine cervicale*

BCG-allergia: *BCG-oltás* által kiváltott *allergia*, mely gyengébb, mint a virulens tbc fertőzés utáni. ~nál a *tuberculin bőrreakció* is kisebb és hamarabb fejlődik vissza, néha ki sem váltható *(infratuberculin-allergia)*. Ilyen esetben a ~ csak *BCG-test*tel mutatható ki. *B. M.*

BCG-bacillus, *Bacillus Calmette—Guérin, bacille vilié Calmette—Guérin:* a Mycobacterium bovinum tuberculosis epetartalmú burgonya-táptalajon kitenyésztett, attenuált változata, a gümőkór elleni aktív immunizálás *(→BCG-oltás)* céljaira. Élő, de csökkent virulentiájú és csökkent vitalitású csírák ezek, amelyek az oltáshoz előkészített állapotban hamar elpusztulnak. A vaccina hatékonysága tehát napok alatt csökken, ill. megszűnik, ami szükségessé teszi állandóan friss oltóanyag termelését. Ezt a nehézséget küszöböli ki a lyofilezés útján tartósított oltóanyag (az ún. Lyo-vaccina), amelynek hatékonysága jóval lassabban csökken.

A ~t *Calmette* és *Guérin* egy bovin típusú, emberre is pathogen Mycobacterium tuberculosis törzsből állították elő, melynek virulentiáját több mint 10 éven át, epét tartalmazó táptalajon 70 passzázson átvitt tenyésztéssel annyira csökkentették, hogy az élő állapotban emberi immunizálásra alkalmassá vált. Az első immunizálást 1921-ben végezték. *D. L.*

BCG-itis: →*tuberculin-pozitív* egyénekben BCG-oltásra lokálisan, a regionalis nyirokcsomókban, esetleg a hilusban mutatkozó *perifocalis gyulladás*, mely lényegében *Koch-fenomén (→Koch-alapkísérlet, →BCG-oltás)*. Leggyakrabban az oltás helyén keletkezik kis hidegtályog, mely spontán meggyógyul. A gammaglobulinaemiás betegekben szokott súlyos ~ létrejönni. *B. M.*

BCG-lupus: a BCG-védőoltást aránylag ritkán követő, a befecskendezés helyétől hetek, hónapok múlva kiinduló *tuberculosis cutis luposa.* *Be. K.*

BCG-oltás, *tuberculosis védőoltás, Calmette—Guérin-oltás:* BCG-bacillus felhasználása tbc elleni védőoltásra. Első alkalmazója Weill—Hallé 1921-ben. Módjai: 1. oralis ~. 2. scarificatiós ~, 3. ic. ~. Leggyakrabban az ic. ~t alkalmazzák, melynek adagja 1/10 mg bac. Csak tuberculin-negativitás esetén szabad elvégezni, mert tuberculin pozitív egyéneken *Koch-fenomén (→Koch-alapkísérlet)* léphet fel, ami az oltás helyének elgennyesedését és a regionalis nyirokcsomók megnagyobbodását okozhatja *(→BCG-itis)*. Az immunitás a ~ után kb. 3 hónapra lép fel, időtartama kb. 3 év. Superinfectio lehetséges, de az ritkább és enyhe lefolyású. BCG-zett gyermeken tbc miliaris és meningitis tbc csak kivételesen fordul elő, a felnőttkori tbc is ritkább. Az immunitás megszűnése után revaccinatio szükséges. Az oralis ~ kevésbé hatásos, mint az ic. Különleges formája a de Assis-féle BCG-oltás. Hazánkban szórványosan 1939 óta történt oralis vaccinatio, majd 1948 óta került tömeges alkalmazásra. Az újszülöttek intracutan vaccinatiója 1953 óta kötelező. 1959 óta 20 éven aluliak 3 évenként kerülnek tuberculin vizsgálatra, az allergia kialvása esetén revaccinatióra. *B. M.*

BCG-test: élő v. elölt BCG-bacillusok ic. alkalmazása diagnosztikus célból az *infratuberculin allergia (→BCG-allergia)* kimutatására. Az oltás helyén 4 nap múlva keletkező

papula tuberculin-negatív egyénen az allergia fennállását bizonyítja. *B. M.*

BCM →*cytostatica*

B-csoport: 1. vércsoport sajátság; a vértestekben B antigen, a savóban anti A (alfa) ellenanyag van. — 2. *Lancefield* felosztása szerint a Streptococcusok azon csoportja, amelybe a tehenek mastitisét okozó (Streptococcus agalactiae) gennykeltők tartoznak. *A. Z.*

bdellatomia: a pióca megmetszése bővebb vérelvonás céljából.

Be: →*beryllium*

Beacillin: →*penicillin*

Beadle, George Wels (1903—): amerikai biológus, Nobel-díjas (1958), pasadenai kutató. E. L. *Tatum*mal együtt végzett kutatásai során besugárzással biokémiai mutatiókat idézett elő a *Neurospora* gombán. E módszer jelentősen elősegítette az öröklődés és a mutatió lényegének vizsgálatát, amelyek a rákkutatás szempontjából is nagyfontosságúak. *H. G.*

beágyazás: mikrotechnikai eljárás, melynek során a szövettani vizsgálatokhoz a szövetdarabot olyan anyagba (paraffin, celloidin, gelatin és műviasz pl. carbowax) ágyazzuk be, amellyel együtt az jól metszhető. *Paraffin* ~ előtt víztelenített, majd xylollal, benzollal, v. széndisulfiddal átitatott anyag megolvasztott paraffinba kerül, és paraffinnal együtt a megfelelő formába kiöntjük. *Celloidin* ~kor a celloidint aether-alcohol keverékében oldjuk és belehelyezzük az előzőleg aether-alcohollal átitatott anyagot, így öntjük ki s megvárjuk, míg megmerevedik; az így elkészített anyagot 70%-os alcoholban őrizzük meg.

Kettős, *celloidin-paraffin* kombinált ~ esetén *(Apáthy)* előbb celloidinbe, azután paraffinba ágyazzuk. A *Péterfi*-féle kettős ~ esetén előbb celloidin methylbenzoatos oldatával itatjuk át az anyagot, majd ezt ágyazzuk be parafinba. *Gelatin* ~kor melegvízben oldott gelatinnal itatjuk át az anyagot; ezt zsírok, lipoidok feltüntetéséhez használjuk. Az enzymhistochemiai kimutatásokhoz használt, *polywax*os v. *polyaethylenglycol*os eljárásnál nem kell víztelenìteni, mivel ezek a szerek vízben jól oldódnak. A *mélyhűtéses szárításos* ~ (freezing—drying) változtatja meg legkevésbé az anyag szerkezetét; főleg a histochemiában használatos. Az anyagot gyorsan alacsony hőmérsékletre hűtjük (cseppfolyós levegővel, v. nitrogénnel), vacuumban beszárítjuk, majd valamelyik beágyazó anyaggal átitatjuk. A szárítás —30°C —40°C-on és kb. $+10^{-4}$ Hgmm vacuumban történik. Az elektronmikroszkópos ~i célra butyl—methyl metacrylatot vestopalt, epont, analditot használunk. *T. I.*

beállításos nystagmus: →*nystagmus*

beállítódás: várakozás, felkészülés, irányulás, a szervezet bizonyos mozgásokra v. működésekre kész állapota, amely a receptorok ingerküszöbének (pl. izomorsók) változásától a megfelelő effector szervek ingerlékenységének fokozásáig terjed. Psychologiailag a *figyelem* is ~, valamint bizonyos associatiókra kedvező v. kedvezőtlen constellatiók. Résztvesz a cselekvés, gondolkodás irányának determinálásában, melytől szükség esetén is nehéz eltérni. *K. L.*

beállítódási reflex, *righting reflex, felegyenesedési reflex:* azon reflexműködések sorozata, melyek során a rendellenes testhelyzetbe hozott állat normális testhelyzetét újra felveszi. A magasan *decerebrált (→decerebratio)*, v. *középagyi állat*nak van ~e, az alacsonyan decerebráltnak nincsen. A ~ részreakciói: 1. labyrinthus eredetű, nyakizmokra ható reflex, mely a fej normálhelyzetét állítja be; 2. nyakizmokból eredő, s a test helyzetére ható reflex, 3. a fekvő testből eredő, a nyakizmokra ható, a fejet normálhelyzetbe állító, 4. magára a testre ható, s annak fari végét felegyenesítő reflex, 5. optikai, a látási ingerekre bekövetkező reflexek. A ~ következménye, hogyha ép v. középagyi emlős állatot (kutyát, macskát, nyulat) oldalára v. hátára fektetünk, előbb a fejét emeli normál helyzetbe, majd a vállövét, felső testfelét, alsó testfelét és végül az alsó végtagjait. *B. P.*

Béal-típusú conjunctivitis: valószínűleg vírus okozta enyhe lefolyású heveny follicularis kötőhártyagyulladás adenopathiával. *O. T.*

Be^a antigen: →*Berrens vércsoport*

beáramlási stasis: páncélszív, szív-tamponade, venás billentyű elégtelenség stb. fennállásakor bekövetkező állapot, amikor a szívbe nem tud elegendő vér bejutni és így az artériás rendszer nem kaphat elegendő vért. *S. J.*

Beard, George Miller (1839—83): amerikai belgyógyász, aki elnevezte és a szervi betegségektől elhatárolta a neurastheniát, kidolgozta tünettanát és gyógymódjait; leírta az idegkimerülést (exhaustio nervosa), mint „amerikai idegességet", *(American Nervousness*, 1880). Korábbi munkái az elektromos

áram tonizáló hatásáról, a stimuláló és narcotizáló szerekről, az érzéki csalódás magyarázatáról *(The Scientific Basis of Delusions*, 1877) és a szénalázról szólnak. A tengeri betegségről írt tanulmányában *(Sea Sickness*, 1881) gyógyszerként a brómkáliumot javasolta. *Be. I.*

Beau-betegség: cardialis insufficientia.

Beau-féle harántbarázda: →*sulci transversi unguium*

Beaumont, William (1785—1853): amerikai sebész, aki egy kanadai vadász lövési sérülése kapcsán létrejött gyomorsipolyon át első ízben észlelte *in vivo* a gyomor emésztő és kiválasztó működését. *The Case of Alexis San Martin*, 1825. *Experiments and Observations on the Gastric Juice*, 1833. *Be. I.*

Beau-műtét: →*Le Beau-műtét*

Beau-vonalak: →*sulci transversi unguium*, →*lineae transversae unguium*

Bec, Vlagyimir Alekszejevics (1834—94): ukrán anatómus, kievi egyetemi tanár. Az agykéreg architectúrájának első kutatója, a pyramis-sejtek felfedezője. Jelentősek a mellékvese szövettanára és a csontképződésre vonatkozó vizsgálatai is. → még ∼*-óriássejtek* *H. G.*

bec acromegalique: →*acromegalia*

Becantex: →*Linctussal*

Becaptan: →*cysteamin*

Beccari-módszer: szemét és szerves hulladék anaerob kirothasztása trágyázásra való felhasználás céljából. *J. E.*

bechica: köhögés elleni szerek.

Bechold ultrafilter: vacuumban előállított collodium bevonatos szűrő, magas nyomáson történő ultrafiltráláshoz. *Ba. B.*

Bechterew: →*Behtyerev*

Beck, Claude Schaeffer (1894—): amerikai sebész, clevelandi egyetemi tanár. Az angina pectoris sebészi kezelésének különböző módszereit (cardiomyopexis, pericardiopexis), valamint a defibrillatio egyik módját dolgozta ki. *H. G.*

Beck Soma (1872—1930): bőrgyógyász, pécsi egyetemi tanár. A gyermekkori bőrbetegségekre és a bőr rákjára vonatkozó kutatásai ismertek.

Beck-betegség: a gerinc és az összes ízületek megmerevedése, progressiv arthritis ankylopoetica, a chr. rheumatoid polyarthritis rosszindulatú alakja. *B. I.*

Becker Otto Heinrich Enoch (1828—90): német szemész, heidelbergi egyetemi tanár. A lencse szerkezetére, kórtanára vonatkozó kutatások mellett a hyperthyreosis retinatüneténeк leírása és astigmatismus-próba kidolgozása fűződik nevéhez, *(Pathologie und Therapie der Linse*, 1876). Többekkel együtt szemészeti atlaszt adott ki. *H. G.*

Becker-vércsoport: 1951-ben felfedezett, ritka, a családiak közé sorolt vércsoporttulajdonság. *H. E.*

Beck-féle transfusiós készülék: direkt transfusio céljára használt berendezés. Forgó hengerek közé szorított gumicsöveken nyomta a vért a donortól a beteg érrendszerébe. Csak történeti szempontból érdekes, ma már nem használják. *G. M.*

Beck-fúrás: →*forage*

Beck—Ibrahim-betegség: →*candidiasis*

Beckmann-hőmérő: a *fagyáspontcsökkenés* (cryoscopia) meghatározására szolgáló 1/100 fok beosztású hőmérő. Segítségével kis mennyiségű (separált) vizelet molekuláris koncentrációja is megmérhető. *Sz. Z.*

Beckman-spectrophotometer: →*spectrophotometria*

Beck I. műtét, *cardiomyopexia: angina pectoris* esetén az intercoronariás collateralisok kialakítását célzó műtét. A pericardiumot és epicardiumot ledörzsölve durva azbesztport szórnak a szív felszínére összenövések létrehozása céljából, majd valamilyen jó vérellátású szövetet varrnak a szívizomzatra (pl. m. pectoralis majort), végül a sinus coronariust 3—4 mm-re szűkítik a szív vénás keringésének meglassítására. Egyik legelterjedtebb műtét az angina pectoris kezelésére. *T. A.*

Beck II. műtét: a coronaria-keringést javító műtét, súlyos anginás panaszok esetén. Első ülésben homolog vena-darabot ültetnek az aorta és a sinus coronarius közé, majd 2—4 hét múlva a sinus coronariust megszűkítik. Így a vér az aortából a sinus coronariusba áramlik és a szív vénás rendszerének arteriás retroperfusiója révén javul a szívizom vérellátása. *T. A.*

Beck-plastica: hypospadiasis glandis esetén végezhető aránylag egyszerű húgycsőplasztika. A húgycsőnyílásnak a makkba ültetése. *B. I.*

Beck-próba (1925): a víz organikus anyagokkal történt szennyeződéséről gyors tájékoztatást adó eljárás. Rázásra a fehérjék hab

formájában különülnek el. (→még *Darányi-próba*) *J. E.*

Beck-punctio: a homloküreg diagnosztikus és therapiás célból végzett szúrcsapolása. A középvonaltól 1—2 cm-re, közvetlenül az orbita széle felett történik külön e célra szolgáló elektromos fúróval és punctiós kanülökkel. *Ré. Gy.*

Beck-trias: szív-compressio tünetegyüttese. I. Heveny szív-compressio esetén: *a)* az arteriás nyomás csökkenése, *b)* a venás vérnyomás emelkedése, *c)* halk szívhangok. — II. Idült szív-compressio esetén: *a)* ascites, *b)* venás nyomás emelkedés, *c)* tompa szívhangok. *B. I.*

Béclard, Pierre Augustin (1785—1825): francia anatómus és sebész, párizsi egyetemi tanár. Kidolgozta a nyálmirigysipoly műtéti megoldását, a combsérvek kialakulásával és gyógyításával foglalkozott, amputációs és desarticulatiós eljárásokat írt le. *Éléments d'anatomie générale* c. művét bővített kiadásban (1851) fia adta ki, Jules ~. (1818—87), a párizsi egyetemen a fiziológia tanára. Sokoldalú szövettani és élettani munkásságából összehasonlító fiziológiája emelkedik ki (*Traité élèmentaire de physiologie humaine*, 1855). *Be. I.*

Béclard-csontmag: az újszülött egyik érettségi jele: a combcsont alsó ízfejének csontosodási magja érett újszülöttben 5 mm átmérőjű. Csak óvatossággal értékelhető. Az észlelt ingadozások elég nagyok. *F. V.*

Béclard-sérv, *hernia Béclardi:* combsérv, →*hernia femoralis.* *B. I.*

Beclère, Antoine Louis Gustav (1856—1939): francia radiológus, párizsi kórházi főorvos. A hypophysis-tumorok, fibromyomák röntgentherapiájára, valamint a himlő, bárányhimlő immunológiájára vonatkozó kutatásai ismertek.

Bec(Betz)-óriássejtek: a motoros kéreg ún. area gigantopyramidalisában [Br. 4] az V. sejtrétegben helyet foglaló pyramis alakú óriás idegsejtek. Az idegrendszer legnagyobb sejtjei. *H. B.*

Becozym: 5 mg B_1- 2 mg B_2-, 2 mg B_6-vitamint, 20 mg nicotinsavamidot és 3 mg pantothensavat tartalmazó tbl. és kétszeres adagú amp. A B-vitamin hiány pótlására szolgál. *I. B.*

Becquerel, Antoine Henri (1852—1908): francia fizikus, párizsi főiskolai tanár, Nobeldíjas (1903). Felfedezte az uránsók radioaktivitását. Kimutatta a béta-sugárzás eltérülését az elektromos tér hatására. Tanulmányozta a fény és mágnesség közötti összefüggést.

Becquerel-sugárzás: az uránium által emittált sugárzás. *D. P.*

becseppentés: →*instillatio*

bécsidrót: sebvarró anyag, finom, könnyen csomózható fonott aluminium-bronzdrót. *B. I.*

bécsi keverék: →*narcosis*, →*vegyes narcosis*

bécsi kömény: →*Anisi vulgaris fructus*

bécsi orvosi iskola: Bécs orvosi életében két „iskolát" szokás megkülönböztetni. A régi ~ képviselői közt történetesen egyetlen osztrák sem volt. Két Boerhaave-tanítvány alapította, a holland G. van *Swieten* és A. de *Haën*, akik tulajdonképpen a leydeni iskola klinikai szellemét plántálták át a császárvárosba, 1745-től. Rajtuk kívül A. *Störck*, M. *Stoll*, L. *Auenbrugger*, J. P. *Frank* a régi ~ neves tagjai, mind kiváló klinikusok; az ő szemléletüket igyekezett *Rácz* Sámuel meghonosítani Magyarországon. — Az új ~ tagjai a múlt század nagy bécsi klinikusai: elsősorban *Skoda*, *Hebra*, *Rokitansky*, némileg hozzájuk számítható *Semmelweis* is, a későbbiek közül O. *Kahler*, H. *Nothnagel*, stb. Az új ~ nem szemléleti, csak helyi egységet jelent, tagjai csupán abban egyeznek meg egymással, hogy a különböző klinikai ágaknak modern tudományos megalapozására törekszenek. — A két ~ működését részletesen ismerteti L. *Schönbauer: Das medizinische Wien*, 1944 és Erna *Lesky: Die Wiener medizinische Schule*, 1965. *Be. I.*

bécsi zöld: →*schweinfurti zöld*

becslés: (st) **1.** az a művelet, amely a statisztikai minta adataiból igyekszik a populatio valamely jellemző értékét (pl. középértékét) kiszámítani. — **2.** a ~ egyben a művelet eredménye is. *J. I.*

Beczkóy-eljárás: a szénmonoxid semiquantitativ meghatározása egy speciális eszközzel, amely egy gömblombikból és egy hozzá kapcsolt csappal ellátott lezárható 2 ml űrtartalmú üvegcsőből áll. Az üvegcsövet 0,2 %-os $PdCl_2$-oldattal töltjük meg, az üveglombikot evakuáljuk. A helyszínen a csap megnyitásával a vizsgálandó levegővel együtt a $PdCl_2$-oldat is a lombikba jut. Alapos összerázás után figyeljük az oldat elszíneződését (barna, sötét barna). Az elszíneződés és a csapadékképződés ideje (percekben)

alapján táblázatból megközelítő pontossággal leolvasható a helyiség levegőjének szénmonoxid értéke %-ban. *J. E.*

Bedford—Liese közérzeti grafikon: a falhőmérséklet és a levegő hőmérséklet viszonyát mutató görbe olyan helyiségekre vonatkozóan, amelyekben a levegő páratartalma lényegesen nem változik. Minél magasabb a falhőmérséklet, annál alacsonyabb levegő hőmérséklet kívánatos (→*resultans temperatura*). *J. E.*

Bednar-aphtha, *szájpadfekély, ulcera pterygoidea neonatorum:* a kemény szájpad hátsó részén, a hamulus pterygoideus környékén, rendszerint szimmetrikusan megjelenő lencsényi szürkésfehér lepedékkel fedett, keskeny gyulladásos udvarral körülvett fekély. Csecsemőkön és fiatal gyermekeken a szájnyálkahártya sérülése kapcsán gyakori (Pl. túl korai fogápolás esetében). (→*aphtha*) Jelentősége nincs, csupán arra hívja fel a figyelmet, hogy a szájápolást kíméletesebben, ill. csecsemőkorban egyáltalán nem kell végezni. Magától gyógyul. Fontos a megelőzés. *D. L.*

bedörzsölő kúra: →*syphilis*

beékelődés: →*temporalis herniatio,* →*tonsillaris herniatio*

beékelt fog: →*impactatio dentis*

beékelt törés: a csonttöréseknek az a formája, melyben a tört végek egymásba préselődnek és így a további elmozdulás lehetősége megszűnik. Főként spongiosus szerkezetű csontokon fordul elő (pl. beékelt combnyaktörés). Repositióra nem szorul (pl. abductiós combnyaktörés). *Sz. Gy.*

Beely-függesztőráma: orthopaed-segédkészülék, gerinctörés, csigolyagyulladás, gerincferdülés kezelésére. *B. I.*

beépülés: →*incorporatio*

Beer, Georg Joseph (1763—1821): osztrák szemész, bécsi egyetemi tanár. 1812-ben kivívta az első önálló szemészeti tanszék és klinikai szemosztály létesítését. Új műszereket és gyógymódokat vezetett be, korai halála ellenére a szemészet minden ágában jelentőset alkotott. Főműve: *Lehre von den Augenkrankheiten.* (1792, bővített kiad. 1813). *Be. I.*

Beer—Lambert törvény: →*Lambert—Beer-törvény*

Beer-törvény: →*Lambert—Beer-törvény*

beesési szög, *felső hajlási szög, elevatiós szög:* a természetes világítás értékelésére valamely munkahelyen a világító égbolt terjedelmének megbecsülésére használt érték. E terület nagyságát jellemzi a széleitől a munkahelyig húzott vonalak által bezárt szög. A szöget bezáró vonalak közül az egyik a munkahely közepétől (asztalmagasság) az ablaknyílás felső széléig halad, a másik a vízszintes asztalfelszín. A ~nek legalább 27°-nak kell lennie, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy egy *szoba mélysége (az ablaktól) nem lehet nagyobb, mint az ablakmagasság kétszerese.* *J. E.*

beeső dosis: →*levegő dosis*

beeső sugárdózis: a rtg-sugárzás dosisa a testbe lépése helyén a levegőben, visszasugárzás nélkül. *D. P.*

Beevor-jel: a hasizmok bénulásának jele. A hasbőrreflex kiváltásánál a köldök a működő izmok irányában eltolódik. *G. A.*

„befagyott ízület": ízületi gyulladások lezajlása v. az ízület hosszas nyugalomba helyezése után kifejlődő lágyrész-contractura. Különösen gyakori a vállízületben adductiós contractura formájában („befagyott váll", „frozen shoulder") (→még *contractura*). Orvoslása attól függ, van-e ízületi rés, v. elcsontosodott, mely esetben konzervatív kezelés már nem lehetséges csak osteotomia, ill. ossealis correctio jöhet szóba. *B. I.*

Beflavin: →*riboflavinum*

befogadó hely: szövetek átültetésekor a test azon része ahová a transplantatumot beültetjük. Gondos előkészítést, a transplantatum megtapadását biztosító, jó neurovascularis körülmények megteremtését igényli. *Z. J.*

befolyásoltatásos téveseszme, *befolyásoltatásos doxasma:* olyan kóros következtetés, hamis jelentőségtulajdonítás, melynek megfelelően a beteg saját tevékenységét, gondolatait, törekvéseit, érzelmeit idegennek, kívülről beépítettnek fogja fel →*depersonalisatio.* Schizophreniában, kisebb mértékben psychopathiában, paranoia esetén fordul elő. *H. B.*

behaviorismus: a 20. sz. egyik psychologiai irányzata. Főtörekvése, hogy a psychologiát objektív, egzakt tudománnyá fejlessze. Ennek érdekében csak olyan kísérletet végez, melyben minden közvetlenül megfigyelhető és mérhető. Ezért fordul a viselkedés vizsgálata felé. A viselkedést tekinti a psychologia tárgyának, a lelki folyamatokat csak járulékos jelenségnek tartja, s figyelmen

sára irányulnak. Pavlov munkáinak megismerése után kisérleti technikájában a kondicionálás módszerét veszi alapul. Szivesen alkalmaz állatkísérleteket. Legkiválóbb képviselői: az irányzatot alapító J. B. *Watson*, *Hull*, *Tolman*, *Lashley*, *Skinner*. Amerikában ma is uralkodó irányzat. *K. L.*

Behçet-syndroma, *Behçet-trisymptoma, muco-cutaneo-uvealis-syndroma:* valószínűleg víruseredetű erosiv ulcerosus folyamat, a szájban és a nemiszerveken, súlyos iritisszel, hypopyonnal társulva. Éveken át többször ismétlődhetik, néha vaksághoz vezet. *Th.:* tüneti kezelés mellett antibioticumok, sulfonamidok adagolása. *Be. K.*

Behçet-trisymptoma: →*Behçet-syndroma*

Behier—Hardy-tünet: aphonia idült tüdőgangraena korai stádiumában. *Go. Gy.*

Behre-eljárás: →*aceton*

Behre—Mühlberg-cylinderfestés: vizelet-üledék-cylinderek vizsgálatára szolgáló eljárás. A centrifugált üledékeket eosinnal, majd telített pikrinsavas methylenkékkel festjük és mikroszkóposan vizsgáljuk. A hyalincylinder kék színű, a szemcsés cylinder kék alapon sötét granulumokat mutat, de előfordul, hogy a granulumok sárgák v. vöröses színűek. A vesehámsejt vörös v. sárga. A zsír nem festődik. *Ba. B.*

Behrens, Behrend (1895—): német farmakológus, kijevi egyetemi tanár. Jelentősek az izotóppal történő ólommeghatározásai. Módszert dolgozott ki a DL50 kiszámítására. Digitalis-titrálási módszert dolgozott ki. Foglalkozott a calcium- és phosphoranyagcserével. *R. E.*

Behring, Emil Adolf von (1854—1917): német immunológus, berlini intézeti kutató, majd marburgi egyetemi tanár, az első Nobel-díjas orvos (1901). Az antitoxinképződés felfedezésével (1890) szilárd alapra helyezte az immunológiát. Kidolgozta a diphtheria serotherapiáját (1892) és S. *Kitasato* közreműködésével a tetanus seroprophylaxisát (1904). Bevezette az aktiv immunizálást az orvosi gyakorlatba. Összefoglaló munkája: *Einführung in die Lehre von der Bekämpfung der Infektionskrankheiten*, 1912. *Be. I.*

Behring-szérumegység: →*antitoxin egység*

Behring-törvény: valamilyen fertőző betegséggel szemben immunitásra szert tett egyének vérsavója, más egyénekbe parenterálisan bejuttatva azokat is immunissá teszi. *J. E.*

Behr opticus atrophia: a cerebroretinalis degeneratio egyik formája, melyben az opticus atrophia Pierre *Marie* típusú cerebellaris ataxiával együtt fejlődik ki. *D. L.*

Behtyerev (Bechterew), Vlagyimir Mihajlovics (1857—1927): orosz elme- és ideggyógyász, pétervári főiskolai tanár. Több agyanatómiai részlet (nucleus vestibularis lat. stb.), s kóros reflex felfedezése fűződik nevéhez. Felismerte a thalamus jelentőségét a vegetatív folyamatok szabályozásában, megállapította a vegetatív működések kérgi központjait, az agykérgi mozgató központok reciprok működését. Leírta a spondylarthritis ankylopoetica kórképét. *H. G.*

Behtyerev-kór, *Strümpell—Marie-syndroma, rheumatoid spondylarthritis, spondylitis ankylopoetica, spondylarthritis rhizomelica, spondylosis rhizomelica:* a csigolyaközti kis ízületek synovitise és a csigolyaközti szalagok fibrositise elsősorban az ileosacralis tájékon, 20—30%-ban a váll, ill. lapocka ízületben. Főleg fiatal férfiak betegsége. A synovia kereksejtes beszűrődése az ízületi porcot elpusztítva ankylosishoz vezet, amellyel a csigolyaközti szalagok gyulladása és elmeszesedése társul. A gerinc teljes merevségéhez vezet. Az esetek csekély %-ában a végtagok „gyökízületei" (váll, csípőízület) is megbetegszenek (Marie—Strümpell-típus), ezért használja a francia és angolszász irodalom a „spondylose rhizomélique" kórjelölést.

A betegség oka ismeretlen. Keletkezésében traumáknak, átázásoknak, a gerinc megterhelésének tulajdonítanak jelentőséget. A ~ lumbagóhoz hasonló panaszokkal kezdődik, de a gerinc fájdalmas merevségét a mozgás csökkenti. A lumbalis gerincoszlop merevsége az oldalhajlást lehetetlenné teszi. (Ez legtöbbször a ~ első tünete). A lumbalis gerincszakasz kiegyenesedett, a beteg csípőből hajlik le. A kyphosis fokozott. A nyaki gerincmerevség a fej fordítását akadályozza meg. A mellkas merevsége légzési és vérkeringési zavarokhoz vezet. A vérsejtsüllyedési sebesség erősen fokozott. A rtg-kép igen jellegzetes: a gerinc olyan, mint a bambuszrúd v. barokk oszlop. Találó a „cukoröntéses gerinc" megjelölés is. A lig. supraspinale elmeszesedésének következménye a „sintünet". *Th.:* az érintett gerincszakaszok rtg-sugárzása, gyógytorna és acut fellángolás esetén ACTH, corticoid.

Br. P.—B. I.

Behtyerev—Mendel-reflex: →*Mendel—Behtyerev-reflex*

Behtyerev-tünet: 1. érzéstelen terület a térdhajlatban tabes dorsalis esetén, 2. az ischias egyik tünete: a nyújtott lábbal fekvő beteg felüléskor beteg-oldali térdét behajlítja. Ha nyújtva tartjuk, ép oldali térdét hajlítja be. *B. I.*

behúzódott emlőbimbó: →*papilla circumvallata obtecta*

beidegzés: →*innervatio*

Beijerinck, Martinus Willem (1851—1931): holland patológus, delfti egyetemi tanár. A víruskutatás úttörője. Tőle származik a „contagium vivum fluidum" fogalma. Feilesztette ki a mikrobiológiai technikát. *H. G.*

Beijerinck-auxonographia: mikrobiológiai módszer az auxotrophia közelebbi meghatározására, vagyis annak megállapítására, hogy egyes baktériumoknak milyen vitaminokra, aminosavakra stb. van szükségük a fejlődéshez. A baktériumok auxotrophiás tulajdonságainak megállapítása különböző vitaminokat és aminosavakat nélkülöző táptalajokon történik. *A. Z.*

beilleszkedés: →*incorporatio*

beilleszkedési rendellenesség: szülészeti jelenség: a magzati koponya nyílvarrata nem a medencebemenet haránt átmérőjében helyezkedik el. Két formája: *asynclitismus* és *magas, egyenes állás.* *H. I.*

Bein-emelő: foggyökerek eltávolítására szolgáló műszer. *B. K.*

bejel: az endémiás syphilis neve Arábiában; leginkább asexualis, gyermekkori fertőzés következménye. *S. Zs.*

békaarc: →*basal fibroma*

békafej: világrahozott koponyatető-defektus okozta torzulat. Rendszerint anencephaliával jár. *B. I.*

békahelyzet: →*Lorenz-helyzet*

békapróba terhesség kimutatására: →*terhességi reakciók*

békarüh: →*red moss dermatitis*

békaszájmetszés, *kacsacsőrmetszés:* a körömmel párhuzamos metszés ujjbegy-panaritium feltárásához. *B. I.*

békaszem-caverna: caverna-felfúvódás extrém formája, mely gümős drainage-bronchus mellett végzett légmellkezelés esetén fordul elő. A megnagyobbodott caverna békaszemszerűen domborodik a pleuraűrbe. Cavernaperforatio veszélyével jár. *B. M.*

bekebelezés: →*incorporatio*

békebogyó, *Actea spiccata:* →*mérgező növényi anyagok*

Békésy György (1899—): USA-ban élő magyar származású fizikus ill. biofizikus. Az akusztika és hallás biofizikája területén fejt ki igen jelentős munkásságot, ez utóbbiért 1961-ben orvosi Nobel díjjal tüntették ki. Fő munkája: *Experiments in Hearing, Mc. Graw-Hill.*, 1960. *E. J.*

Békésy-audiometer: hallásvizsgálatra használatos félautomatikus audiometer. Nemcsak a hallásveszteséggörbét, hanem egy időben a különbségi küszöböt is regisztrálja, és ezzel segítséget nyújt a belsőfül-szőrsejt-megbetegedések okozta halláscsökkenésnek a kórismézéséhez. *A. P.*

Békésy-halláselmélet: →*halláselmélet*

bel, *B:* akusztikai, híradástechnikai mértékegység. Élettani és klinikai gyakorlatban ennek tizedrésze, a *deci~* (dB) használatos. A hangerő abszolút értékszámmal is kifejezhető, de a hangérzet erősségét célszerűtlen a hanginger intenzitásával jellemezni. Szokásosabb, ha a mért hangot valamely standard intenzitással hasonlítjuk össze. Ez utóbbi hallástani szempontból az emberi fül hallásküszöbének, fizikailag 10^{-16} watt/cm² erőnek, v. 0,0002 din/cm² nyomásnak felel meg. A mért hang intenzitása (I) és a gyakorlati összehasonlításra alkalmazott 1000 Hz frekvenciájú hang átlag küszöberőssége (I_0) logaritmusának viszonya a deci~.

$N\,(dB) = 10 \log I/I_0$, azaz a deci~ viszonyszám, amely logaritmusban fejezi ki, hogy a mért hang intenzitása hányszor erősebb v. gyengébb a standard hang intenzitásánál. 10 dB = 1 B (Bell, a telefon feltalálójának nevéből). *A. P.—Ré. Gy.*

bél: →*intestinum*

bél-adhaesio: →*adhaesio intestinalis*

Belák Sándor (1886—1948): farmakológus, patológus debreceni, majd budapesti egyetemi tanár. Ismertek a coffein izmokra gyakorolt hatásával, a véralvadással, a simaizmok működésével kapcsolatos vizsgálatai, meteoropathologiai kutatásai. Úttörő munkásságot fejtett ki a balneológia élettani alapokra helyezése terén. Laboratóriumi anyagcserevizsgáló készüléke ismert. Nagyobb műve a *Rheumatologia* (1941).

Belák—Illényi-respirometer: kisebb állatok respiratiós gázcseréjének meghatározására alkalmas készülék. A zárt üvegedényben levő állat által termelt CO_2-t $Ba(OH)_2$ oldattal elnyeletjük, s a zárt rendszer nyomáscsökkenését $Ba(OH)_2$ hozzáengedésével kiegyenlítjük. Az ehhez szükséges oldat mennyisége megfelel a fogyasztott O_2 térfogatának. A termelt CO_2 meny-

nyiségét a kísérlet végén oxalsavas titrálással állapítjuk meg. *B. P.*

bél-amyloid: →*amyloidosis intestini*

bél-anastomosis: két bélkacs között műtéti összeköttetés. A varratokkal végzett egyesítés lehet vég-vég („end-to-end"), végoldal („end-to-side"), v. oldal-oldal („side-to-side") anastomosis. — A ~ok legnagyobb tehertétele, hogy a bélcsatorna űrterét meg kell nyitni és a fertőző béltartalom veszélyezteti a műtét asepsisét. Elsősorban a vastagbél-anastomosisok kényesek ebből a szempontból, mert a vastagbelek baktériumflórája nemcsak igen dús, hanem veszélyes törzseket is tartalmaz (különösen az antibioticum-aera előtt volt ez komoly probléma). Ezért dolgozták ki az ún. „aseptikus bél-anastomosis" technikáját, melynek lényege az, hogy a ~ végzésekor nem nyitják meg a bél lumenét. Előzetes „fércelő" varrattal lezárják a bélcsonkokat, majd a vakon zárt két csonkot sero-muscularis öltésekkel egyesítik. Ennek megtörténte után a csonkokat ideiglenesen záró fércet kihúzzák. Így az egyesített két bélkacs lumene helyreáll, a bélcsatorna átjárhatóvá válik. *B. I.*

belátásos tanulás: olyan tanulási forma, melyben az ember (állat) egy adott helyzetnek a megoldás szempontjából lényeges relációit (pl. eszköz-cél) átlátja. Jellemzői: a belátás hirtelen, villanásszerűen jelenik meg, s a helyes cselekvést azonnal előhívja. A helyzet megismétlődésénél — akkor is, ha abban bizonyos változások történtek — mindjárt a helyes cselekvés jelenik meg. (Széles körben transferálható). A ~ alapfeltétele, hogy a helyzet a megoldás szempontjából átlátható legyen, s megfeleljen az állat törzsfejlődési fokának. Az alaklélektan *(Gestaltpsychologie)* a tanulás legfontosabb formájának tekinti a ~t. A helyzetben adott relációk átlátását, mint az érzékleti adatok átstrukturálódását és új egészekké zárulását különösen az emberi problémamegoldásnál hangsúlyozzák. *K. L.*

bélátfúródás: →*perforatio*

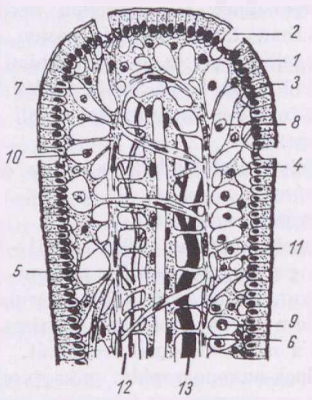
bélbagócs: →*Oestridae*

bélbaktériumok: →*Enterobacteriaceae*

bélbeöntéses vizsgálat: →*irrigoscopia*

bélbetüremkedés, *bélbetüremlés:* →*invaginatio*

bélbolyhok, *villi intestinales:* a vékonybél-nyálkahártyából kiemelkedő ujjszerű nyúlványok, melyek révén a nyálkahártya felszívó felülete átlag 10-szeresére növekszik. A ~at hengerhám fedi, bennük a vér-capillarisokon

Bélbolyhok szerkezetének vázlata

hosszmetszet: *1:* cuticula, *2:* kehelysejt, *3:* hengerhámsejt, *4:* membrana basalis, *5:* centrális chylus-ér, *6:* boholyizom, *7:* izom kötőszövetes folytatása a membrana basalisig, *8:* plasma-sejt, *9:* eosinophil-sejt, *10:* vándorsejt, *11:* lymphocyta, *12:* arteria, *13:* vena

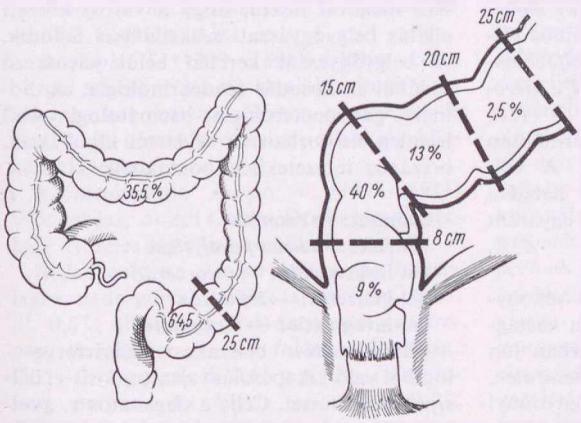
kívül egy centralis nyirokér halad. A különböző tápanyagok felszívódása részben a capillarisokon keresztül a vena portae felé, részben a centralis nyirokéren keresztül a ductus thoracicus felé történik. A ~ szabálytalan időközökben, egymástól függetlenül megrövidülnek, majd megnyúlnak. Az összehúzódások fiziológiai ingere egy villikininnek nevezett hormon, mely a bélnyálkahártyából akkor szabadul fel, ha a duodenum lumenébe híg sósav kerül (Kokas és Ludány). *B. P.*

bélcsavarodás: →*volvulus*

bélcsíra: →*gastrula*

bélcsíra kialakulása: →*gastrulatio*

béldaganatok: *Benignusak: a) lipoma,* főleg a vékonybélben fordul elő, lehet submucosus, a bél lumenbe polypszerűen bedomborodó, v. subserosus, kifelé domborodó; *b) neurinoma:* körülhatárolt, kerek tumor, amely diónyira, v. kisalmányira megnőhet. Makroszkóposan köteges szerkezetű, sárgás. Mikroszkóposan neurilemma sejtek kötegeiből és hálózatából áll; *c) haemangioma:* lehet solitaer, de jelentkezhet teleangiectasiás foltok alakjában is; *d) myomák:* általában kis, intramuralis csomókat alkotnak; *e) carcinoid: argentaffinoma, enterochromaffinoma:* kicsiny, sárga, tumor, amely leggyakrabban az appendixben, ritkábban a vékonybélben v. a duodenumban fordul elő. A gyomorbél-tractus nyálkahártya argentaffin (enterochromaffin, Kulchitsky—Masson-féle) sejtjeiből indul ki. Szövettanilag tömör sejtfészkek, amelyeket kicsiny, kerek

Coloncarcinoma gyakorisága
(a rákok gyakorisági eloszlása a vastagbélben)

magvú sejtek alkotnak. A carcinoidok erősen vasoactiv anyagot (serotonint, enteramint, v. 5-hydroxy-tryptamint) tartalmaznak. E tumorok nagy része nem metastatizál, egy részük azonban a mesenterialis nyirokcsomókba, ill. a májba áttéteket ad. Metastatizáló alakjaik jellegzetes klinikai tünetekkel járnak, ez az ún. *carcinoid-syndroma:* átmeneti bőrpír a felső testfelén, a pulmonalis billentyűk megvastagodása, jobb kamra hypertrophiával és bélmotilitási zavarok. A vizeletben ilyenkor 5-hydroxy indolecetsav mutatható ki; *f) polypusok:* lehetnek *1.* solitaerek, v. főleg a vastagbélben lencsényi, kocsányos, szélesebb alapon ülő képletek, amelyeket hyperplasiás bélnyálkahártya fed; s lehetnek *2.* multiplexek; *g) polyposis intestinalis* esetében gyermekkortól kezdődően nagy számban lépnek fel lencsényi, babnyi, majd fokozatosan diónyira is megnövekedő polypusok, amelyek később malignusan elfajulnak. E kórforma familiaris, dominánsan öröklődő. Gyakori kísérő tünete az ajkak és száj körüli szeplőszerű foltos hyperpigmentatio (Peutz—Jeghers-syndroma). *Malignusok: bél-carcinomák:* túlnyomóan a vastagbélben, a rectumban, sigmában és a colon flexuráiban fordulnak elő, a vékonybelekben csak ritkán. Leginkább még a duodenumban a papilla tájékán. A vastagbélrákok kórbonctanilag 3 formában jelentkeznek. 1. Kezdetben körülírt, tányérszerű kiemelkedést képeznek, amely csakhamar kifekélyesedik és ilyenkor felhányt szélű, infiltrált alapú fekélyes daganatos elváltozás látható. A tumor a bélfalat circularisan 2—3 ujjnyi széles sávban infiltrálja. 2. A bél hosszabb szakaszát (kb. 10—15 cm) diffusan infiltráló, a bélfalat megvastagító daganatforma, amely makroszkóposan gyakran transparens, mikroszkóposan elnyákosodó carcinomának felel meg: 3. Papillaris, bolyhos beemelkedést előidéző diónyi v. almányi tömeget alkotó tumor, amely mélyre terjedési tendenciát nem mutat. Leggyakoribb az a típus, amely leginkább szűkületi tüneteket idéz elő *(→subileus)*. Relatíve későn szokott metastatizálni. *Lymphosarcoma:* leggyakoribb a caecumban. Előfordul fiatalkorban is. A fehéres daganatszövet hosszabb szakaszon infiltrálja a bélfalat és elroncsolja az izomréteget. Lényegesebb kötőszövetszaporodással és zsugorodással nem jár és ezért szűkületet nem idéz elő. *R. Gy.*

belefúlás: fulladásos halál a légzőnyílásokba hatolt s azokat elzáró anyagok következtében. *F. V.*

belégzés: →*inspiratio*

belégzéses narcosis: →*inhalatiós narcosis*

belélegeztetés: →*inhalatio*

belélegzéses altatás: →*inhalatiós narcosis*

bélelzáródás: →*ileus*

beléndek: →*Hyosciamus niger*

belépési és kilépési pupilla: a szemészeti képszerkesztéshez használt síkok neve optikai fősíkok helyett. A matematikai optikában alkalmazott szabályok ui. csak szűk nyílású rendszereknél érvényesek, a szem fényrekesze, a pupilla viszont aránylag tág (3—4 mm). A szemre tekintve az iris és pupilla nagyított képét látjuk, ez a belépési pupilla. A szem belseje felől tekintve az iris és pupilla kissé hátratolt képét látnánk, ez a kilépési pupilla. *O. T.*

bélfejlődési zavarok: →*intestinum*

bélféreg: →*bélparazíták*

bélfertőtlenítők: a bél baktériumflórájának csökkentésére használt szerek. Ilyenek a *sulfanilamid-származékok*, különösen azok, amelyek rossz oldékonyságuk miatt a bélből lassan szívódnak fel. *(Sulfaguanidin, Sulfathalidin)*, de a bacillaris dysenteria *Supersept*yllel is kezelhető. A széles spektrumú *antibiotikumok* (pl. a Tetran) használatosak bélműtétek előkészítésére. A bél baktériumflóráját annyira csökkenthetik, hogy vitaminhiányt okozhatnak. Veszélyük még, hogy

súlyos enteritis (pl. staphylococcica) léphet fel. A ~ közé sorolhatunk még számos *chinolin-származék*ot, mint a *jodoxysulfochinolinum, Yatren, Vioform, Enteroseptol, Enterovioform.* *I. B.*

bélflóra: a bélcsatornában normálisan jelenlevő baktériumok összessége. A bélcsatorna elején szegényes, lefelé haladva mennyiségi és minőségi tekintetben egyaránt fokozatosan bővül. *A. Z.*

bélfodor: →*mesenterium*

bélfodor-betegségek: elsősorban a vékonybelek fodorlemezeinek kórformái (a vastagbelek mesenteriuma csak másodsorban jön számításba). *Lymphadenopathia mesaraica*, a bélfodor mirigyek babnyi-mogyorónyi megduzzadása anélkül, hogy a csomók áramlási területében kimutatható elsődleges góc (tbc, fekély, rák) lenne. Kórbonctanilag egyszerű hyperplasia. *Lymphadenitis mesaraica tuberculosa*, a bélfodor mirigyek gümős megbetegedése; általában fertőzött táplálék okozza; a gyermekkorban rendszerint nyers tej és vaj (typus bovinus); felnőttek inkább saját lenyelt gümőkóros köpetüktől fertőződnek (typus humanus). *Cysták*, egyszerű savós v. chylosus tömlők valamelyik nyiroktörzs megrepedésének következtében. *Daganatok*, heterotrop, részben tömlős, részben tömör teratomák, és tömör neoplasmák (fibroma, fibromyoma, lipoma, sarcoma). A cysták és daganatok orvoslása sebészi, a tömlős v. tömör képletek eltávolítása hasmetszésből történik. *B. I.*

bélfürdő: *subaqualis bélfürdő*

bélgáz: 68%-ban lenyelt levegőből álló, 22%-ban a véráramból (diffusio útján), 10%-ban a béltartalom bakteriális erjedéséből származó gázelegy a belekben (J. S. *Hibbard*). Fő komponensei: nitrogén, szén-dioxyd, methan, hydrogen, ammonia, kénhydrogen, oxygen, mercaptan. *B. I.*

belgyógyász szakorvos, *belgyógyász, belbetegségek szakorvosa:* olyan orvos, aki belbetegségek tárgykörben szakorvosi képesítést szerzett. Szakorvosképzésünk jelenlegi rendszerében szakorvosi vizsgára az bocsátható, aki négy és fél évet töltött főfoglalkozású munkakörben az előírt területeken, elsősorban belgyógyászati osztályon. Az orvostudomány fejlődése s az ezzel járó szakosodás következtében a belgyógyászatról fokozatosan leszakadt a gyermekgyógyászat, a tüdőgyógyászat, a neurológia stb. A ~ feladata a synthesis, az egész ember ellátása. A szakosított betegellátás megvalósítása a városokban magával hozza, hogy a városi körzeti ellátás belgyógyászati szakellátássá fejlődik. A belgyógyászat keretén belül jelentkező további szakosodás (endocrinologia, cardiologia, gastroenterologia, haematologia stb.) jelenleg elsősorban az egyetemi klinikákon, országos intézetekben bontakozik ki. *S. I.*

bélhurut: →*enteritis*

bélhűdés: →*ileus paralyticus*

bél-incarceratio: →*incarceratio*

bél-infarctus: →*infarctus*

bél-invaginatio: →*invaginatio*

bélkirekesztés: bélszakasz bélsárforgalomból való kikapcsolása anastomosis v. bélsipoly készítéssel. Célja a daganatos v. gyulladt bélszakasz tehermentesítése (pl. colitis ulcerosa, cc. recti esetén). *B. I.*

bélkizáródás: →*incarceratio*

bélköldök: →*entoderma*, →*umbilicus*

Belky János (1851—92): igazságügyi orvostani kutató, egyetemi nyilv. rendes tanár Kolozsvárott. Hozzájárult a tiszaeszlári pör tisztázásához.

Bell, Sir Charles (1774—1842): angol fiziológus és sebész, a modern neurológia egyik megalapítója. Első feltűnést keltő munkája a művészek számára írt és rajzolt *Anatomy of Expression* (1806), amely a mimikai izmokat tárgyalja, s utóbb Darwint a kifejező mozgások élettanának és filogenetikus eredetének tanulmányozására indította (1872). Anatómiai kutatásait állatkísérletekkel kiegészítve jött rá arra a nevezetes tételére, hogy a gerincvelő mellső szarvából mozgató, hátsó szarvából pedig érző idegek lépnek ki. Fölfedezését *Idea of a New Anatomy of the Brain* c. munkájában közölte (1811), és megírta Franciaországba Magendie-nak, aki további állatkísérletekkel megerősítette (1822), azóta *Bell—Magendie-törvény* néven ismert. 1815-ben a waterlooi ütközet sebesültjeit operálta, s olajfestményeket is készített a lövési sérülésekről; 1830-ban jelent meg a modern neurológia alapvető kézikönyve, *The Nervous System of the Human Body*, amely szerzőjének nemzetközi elismerést szerzett. A kézről szóló értekezésében (*The Hand, Its Mechanism and Vital Endowments*, 1833) kifejtette, hogy a kéz — mint eszköz — az értelemmel együtt biztosítja az ember uralmát a természetben. 1835-től edinburghi sebész professzor.

Bátyja *John* ~. (1762—1820) ugyancsak neves sebész és anatómus volt, az

Anatomy of the Human Body c. összefoglaló munkát közösen írták.

Benjamin ~ (1749—1806) szintén edinburghi sebész volt, de az előbbieknek nem rokona; hat kötetes *System of Surgery*-je francia és német fordításban is sokáig közkézen forgott.

Leszármazottja *Joseph* ~. (1837—1911) skót sebész, akiről Conan Doyle híres Sherlock Holmes figuráját mintázta. *Be. I.*

Belladonna: az *Atropa belladonna* (maszlagos nadragulya) levele és gyökere. 0,25, ill. 0,5% alkaloidot, *l-hyoscyamint* és *atropint* tartalmaz. A ~*e folium* adagolása: 0,05—0,2! g p. dosi, 0,6! g p. die, infusumban, porban. Az *Extr.* ~*e siccum* 0,5% alcaloidot tartalmaz. *D:* 0,2—1,0 g! p. dosi, 3,0 g! p. die. Az atropin helyett gyakran rendelik. *Species antiasthmatica ad fumigationem:* ~t, Hyoscyamust, Stramonium-levelet és kalium nitricumot tartalmazó keverék, melyet cigarettába töltve lehet az asthma-roham elhárítására elszívni. A *Bellafolin* tbl. 0,3 mg ~-összalkaloidot tartalmaz. Az atropin javallatain kívül a parkinsonismus elleni ún. bulgár kúrában használják, *D:* naponta 2—3 tbl. A *Bellergal* tabl. 0,02 g phenobarbituralumot, 0,3 mg ergotamint és 0,1 mg ~ összalkaloidot tartalmaz. Vegetatív neurosisok, érgörcs, ulcus, allergia stb. esetén napi 3—6 tabl. adagolható. *I. B.*

Bellafit: parasympatholytikus hatású gyógyszer. 1 tabl. 0,3 mg *l-hyoscyamin sulfuricumot* tartalmaz.

Bellafolin: → *Belladonna*

Bellarminov, Leonyid Georgijevics (1859—1930): orosz szemész, pétervári főiskolai tanár. Tanulmányozta a cocain, scopolamin szemre gyakorolt hatását, az ophthalmia sympathica kórképét.

Bell-bénulás: → *nervus facialis bénulás*

Bell—Daly-ficam: az atlas nem traumás eredetű isolált ficama. *B. I.*

Bellergal: → *Belladonna*

Belletoval: tablettánként 0,25 mg *l-hyosciamin sulfuricumot* és 50 mg *butobarbituralt* tartalmazó gyógyszer, melyet paralysis agitans, extrapyramidalis mozgászavarok, migraine, dysmenorrhoea, hyperemesis ellen adnak, napi 1—3 tabl. adagban.

Bellini, Lorenzo (1643—1704): olasz anatómus, pisai egyetemi tanár. Legjelentősebb művét 19 éves korában adta ki (*Exercitatio anatomica de structura et usu renum*, 1662), amelyben fölfedezte a vese tubulusait. Még ebben az évben elnyerte Pisában az anatómiai tanszéket. Következő értekezése az ízérzésről és szervéről szól (*Gustus organum* 1665), ebben felismeri a nyelv papilláinak érzékszerv jellegét és idegeit. Mindkét könyvhöz történeti visszapillantást fűzött, melyekben elmulasztotta megemlíteni azt a két tudóst, aki már korábban az övéhez hasonló nézetet vallott: Eustachit, ill. Malpighit. Harmadik könyvében (*De urinis et pulsibus, de missione sanguinis, de febribus, de morbis capitis et pectoris*, 1683) az orvostudomány gyakorlati kérdéseivel foglalkozik. Találóan írja le a vizelet- és pulzusvizsgálat diagnosztikus jelentőségét, az érvágás indikációit, a coronaria elmeszesedését, a melankóliát, abuliát és gátoltságot (mint „a fej betegségeit"), ellenben a lázas gyulladásokat a vér „torlódásával" magyarázza, a levegőt tekinti a szekréciós folyamatok egyetlen fermentjének stb. *Be. I.*

Bellocq, Jean Louis (1730—1807): francia sebész, a párizsi egyetemen a törvényszéki orvostan tanára. Számos műszert talált fel és gyakorlati eljárásokat dolgozott ki, melyek közül az orrvérzést elállító tamponád ma is használatos. (*Mémoire sur quelques hémorrhagies particulières*, 1771). *Be. I.*

Bellocq-cső: súlyos orrvérzéseknél végzett hátsó tamponád műszere. Kb. 2—3 mm átmérőjű, végén enyhén hajlított csőből, s belőle kitolható acélrugóból áll, amelynek segítségével az epipharynx ill. choana tamponálására szolgáló gaze-labdát a száj felől alkalmazási helyére húzhatjuk. Ma már alig használatos, helyette vékony gumicső v. gumikatéter alkalmazása célszerűbb. *Ré. Gy.*

Bellocq-tamponád: → *Bellocq-cső*, → *epistaxis*

Belloid: dragéenként 0,1 mg *l-hyoscyamin sulfuricumot*, 0,3 mg *Secale cornutum* összalkaloidot, 30 mg *Butobarbituralt* tartalmazó gyógyszer, melyet naponta 3×1—2 dragéeban vegetatív neurosisok, climax, migraine, hyperthyreosis s ideges panaszok esetén adnak.

Bell-paralysis: → *nervus facialis bénulás*

bélmerevedés, *Steifung:* a belek izomzatának tartós görcse, mely mechanikus akadály (stenosis, ileus) feletti bélrészleten keletkezik. A merev izomzatú bél contúrjai a hasfalon kirajzolódnak és diagnosztikus útmutatást nyújtanak az akadály helyére vonatkozóan. A ~ a hasfal ütögetésével is kiváltható ileus, ill. stenosis esetében. *M. I.*

bél-migraine: nutritív eredetű allergiás reakció nyomán létrejött migraine. Az allergenként szereplő élelmiszer (eper, csokoládé) kis mennyiségének elfogyasztása migrainet válthat ki. *Th.:* ergotamintartarát, az allergenként szereplő élelmiszerhez való folyamatos szoktatás. *Br. P.*

bélmozgások: →*peristaltica*, →*segmentáló* (keverő) *mozgás*, →*ingamozgás (bél)*

bél-myiasis: →*myiasis*

bélnedv, *succus entericus:* a vékonybél nyálkahártyájában levő mirigyek pancreasnedvvel és epével keveredett váladéka. Tiszta ~ nyerhető a Thiry—Vella-bélfistulából. Különböző peptidasekat, disaccharid bontó enzymeket és lipasét tartalmaz. Secretiójának hatásos ingere a bélnyálkahártya mechanikus ingerlése. Az idegi tényezők szerepe nem tisztázott. Bélnyálkahártyakivonatok *enterocrinin*nek nevezett, bélnedvelválasztást serkentő anyagot tartalmaznak. Valószínű, hogy a secretin a ~ elválasztást is serkenti; pancreas-nedv a béllumenbe kerülve enterokinasében gazdag bélnedv-secretiót kelt (Pavlov). *B. P.*

bél-obturatio: →*obturatio*

bél-occlusio: →*occlusio*

Belon, Pierre (1517—64)*:* francia orvos és természetbúvár, elsők közt hangoztatta az összehasonlító anatómia fontosságát. *Be. I.*

belonephobia: tűktől való beteges félelem.

Belozerszkij, Andrej Nikolajevics (1905—): szovjet biokémikus. A baktériumok nucleinsavának tanulmányozásában végzett alapvető munkát.

bélösszenövés: →*adhaesio intestinalis*

bélparaziták, *enterozoa:* a bélcsatornában élősködő parazita protozoonok (bélprotozoonok), férgek (bélférgek), és légylárvák, (myiasis intestinalis) összefoglaló elnevezése. *Z. N.*

bél-peristaltica: →*peristaltica*

bélpoklosság: →*lepra*

bél-polyposis: →*polyposis gastrointestinalis*

bél-protozoon: →*bélparaziták*

bélrák: →*béldaganatok*

bélsárhányás: →*miserere*

bélsár-ileus: bélsártömegek, „besült" bélsárgolyók okozta bélelzáródás (→még *incarceratio* (stercoralis), →*obstructio* (herniae). *B. I.*

bélsár-phlegmone: sérüléskor a szövetek közé került bélsár fertőzés okozta súlyos kötőszövetlob. *B. I.*

bélsárrög: →*scybalum*

bélsárvizsgálat: →*székletvizsgálat*

belső beszéd: külsőleg nem hallható, de belsőleg végbemenő beszéd. Általában minden gondolati aktusnál (rágondolás, gondolkodás) fellép. A beszélőapparátus izmainak lecsökkentett működésével jár. Gondolkodás közben működési áramok formájában kimutatható. A ~ másik megjelenési formája auditív; nemcsak a beszélést éljük át, hanem a szavak auditív képzetei is megjelenhetnek. *K. L.*

belső csíralemez: →*entoderma*, →*csíralemezek*

belsőelválasztású mirigyek: →*glandulae endocrinales (glandulae sine ductibus)*

belső elvérzés: →*exsanguinatio*

belső fül: →*organon auditus*

belső fül daganatai: →*nervus acusticus megbetegedései*

belső fül gyulladásos folyamatai: →*labyrinthitis*

belsőfül-laesio: különböző aetiologiájú és pathogenesisű megbetegedések által kiváltott nagyothallás, amely a belső fül idegvégkészüléke v. a hallóideg csökkent működésének a következménye. Jellemzi, hogy a légvezetéses hallás mellett a csontvezetéses hallás is romlik. Hangvilla vizsgálatnál a koponya közepére tett rezgő hangvilla hangját a beteg az ép v. jobban halló fülében hallja (Weber-vizsgálat). A hangvilla hangját légvezetésben hosszabb ideig hallja, mint a csontvezetésben (Rinné pozitív) és a beteg oldali processus mastoideusra helyezett hangvilla hangját rövidebb ideig hallja, mint az ép fülű egyén (Schwabach rövidült.) Inkább a magas hangok felfogóképessége romlott, bár egyes belsőfül laesiót okozó megbetegedéseknél a mély hangok hallása is romlott. A magas hanghatár beszűkült. Pontosabb diagnosishoz juthatunk az audiometria segítségével. Az ún. cochleo-basalis görbe, a medio-cochlearis görbe, a cochleo-apicalis görbe, valamint a magas hangok területén levő csipke alakú süllyedés jellemzők a hangfelfogó képesség romlására. A regressio jelenségének kimutatásával különíthetjük el azokat a hallásromlásokat, amelyeket a csiga végkészülékének csökkent működése okoz, azoktól, amelyeket ettől medialisabban fekvő képletek betegsége idéz elő (hallóideg, centralis nagyothallás). Előidéző okként hang- és zajártalom, labyrinth commotio, toxinhatás, vérkeringési zavarok, tumorok stb. szerepelhetnek. *A. P.*

belső fül sérülése: →*hallószerv sérülése*

belső gátlás: a pozitív *feltételes inger* bizonyos feltételek között átváltozik negatív ingerré, ekkor az agykéreg sejtjeiben nem ingerületi, hanem gátlásos folyamatot idéz elő (Pavlov). A ~ a *külső gátlás*sal szemben csak lassan, fokozatosan alakul ki. A ~ formái: *kioltás, differenciálásos gátlás, feltételes gátlás* és *késleltetéses gátlás.* *B. P.*

belső glomerulus: →*apparatus uropoeticus*

belső hallójárat: →*meatus acusticus internus*

belső hallójárat röntgenábrázolása: →*Stenvers-felvétel*

belső hugycsőmetszés: →*urethrotomia*

belső hűtés: hypothermia létrehozása oly módon, hogy a hűtőfolyadékot nem a bőrtakarón, hanem belső testfelszínen alkalmazzák, a mell- v. hasüregen áramoltatják át. (→még *vérhűtés,* →*felülethűtés).* *B. I.*

belső légzés: a gázcsere folyamata a vér és szövetek közt. Az arteriás vér O_2-tensiója kb. 95 Hgmm, CO_2-tensiója kb. 40 Hgmm. A szövetek O_2-tensiója alacsonyabb, CO_2-tensiója magasabb, következésképp a nyomáskülönbség lehetővé teszi a szövetekben az O_2-felvételét és CO_2-leadását. *B. P.*

belső magzatburok: →*amnion*

belső medencemérés: a medenceszűkület fokának pontos megállapítására szolgáló szülészeti eljárás, lényegében a conjugata vera obstetrica lemérése. E célra szolgáló eszköz a Bylicki—Gauss-f. medencemérő. (→még *szűk medence).* *H. I.*

belső milieu: →*milieu interne*

belső prothesis: →*endoprothesis*

belső rögzítés: a csonttörések műtéti kezelésének egyik módszere. A helyretevés eredményét behelyezett idegen anyaggal (fémsín, drót, csavar, szeg, csontléc, műanyag) biztosítjuk. *Sz. Gy.*

belső secretio: az a folyamat, amelynek következtében egyes mirigyek váladékukat közvetlen a véráramba ürítik, s ezáltal távoli szervekre, ill. az egész szervezetre fejthetnek ki hatást. Ezeket a mirigyeket ~s (endocrin, hormon) mirigyeknek nevezzük. A ~s mirigyek termékei a hormonok. *B. P.*

belső tokrepedés: →*abortus tubaris*

belső túlforgás: a szülés forgási rendellenessége. A magzati koponya nyílvarrata az egyik oldali ferde átmérőből az egyenes átmérőn keresztül a másik ferdébe kerül. Jelentősége csak fogóműtétnél van, mert a nyílvarrat helyzete az előző vizsgálatokhoz képest megváltozik. *H. I.*

bélszűkület: →*subileus*

bél-tuberculosis: →*colitis*

béltű: bélvarráshoz használt vékony, gömbölyű, nem vágó élű sebészi tű. *B. I.*

Belügyminisztérium egészségügyi osztálya: a belügyi szervek egészségügyi ellátásának vezető szerve. Feladatkörébe tartozik az államrendőrség, határőrség, légoltalmi szervek, tűzoltóság gyógyító—megelőző egészségügyi intézményeinek (kórház, szakorvosi rendelőintézet) és közeü-i járványügyi intézményeinek szakfelügyelete, elvi irányítása és ellenőrzése. *S. I.*

bélvérzés: a belek nyálkahártyájából eredő vérzés, mely a székletet feketére színezi *(melaena),* v. csak kémiai módszerekkel mutatható ki *(occult vérzés).* Az alsó bélszakaszokból eredő vérzés piros vér formájában jelenik meg a székletben. A duodenum fekélyének vérzése vérhányást *(haematemesis)* is okozhat. A bélvérzés oka nyombélfekély, a belek rosszindulatú daganata, mesenterialis thrombosis, arteriosclerosisos erek megrepedése, colitis ulcerosa, typhus, dysenteria, tuberculosis, vékony- v. vastagbéltumor, proctitis, haemorrhoidalis csomó lehet, de előfordulhat ~ vérzékenység v. alvadási zavar következtében is. A cirrhosis hepatis esetében tágult nyelőcső venákból eredő vérzés halálos lehet. *M. I.*

Bemegrid: →*Redymil*

bemelegítés: az edzés előkészítésére szolgáló eljárás. Az *általános* ~ során a nagy izomcsoportok működtetése révén az idegrendszer, a mozgatórendszer és a vegetatív szervek aktivitása fokozatosan növekedik. A *speciális* ~ során a sportágra jellemző főbb gyakorlatok mozgásait végzi a sportoló könnyített formában. A ~ hatását támogatja az előkészítő masszázs. A helyesen végzett ~ a sportsérülések jelentős részének megelőzésére is alkalmas. *N. M.*

bemeneti fogóműtét: a medence bemenetre illeszkedett, de legnagyobb kerületével rajta át nem haladt koponyára alkalmazott fogó. *(Barton-fogó, Kjelland-fogó, Tarnier-fogó, Zweifel-fogó).* Mind a magzatra, mind az anyára rendkívül veszélyes, helyette ma már sectio caesareát végeznek. *H. I.*

bemeneti nyílás: lövés által okozott sérülés, hiány, melynek sajátosságai a bőrfelszínt érő lövedék kinetikai energiájának nagyságától és a becsapódás szögétől függnek. Nagy eleven erő esetén a lövedék anyaghiányos sérülést hoz létre, érvényesül a lövedék átütő hatása és a kiütött szövetdarab a

lövedékkel együtt tovább halad. Kisebb kinetikai energia esetén a lövedék széttolja a szöveteket (ékelő hatás) és rés alakú folytonosságmegszakítás keletkezik a bőr hasadási irányának megfelelően. Még kisebb eleven erő csak zúzó hatást fejt ki. A ~ szélén hámhorzsolásos gyűrű, valamint szennyeződéses szegély jöhet létre. Közeli lövéskor a lövés kiegészítő hatásteny ezői (gázok stb.) is okozhatnak elváltozásokat. *F. V.*

bemosakodás: →*mosakodás*

Benactyzin: →*tranquillativa*

Benadion: →*pyridoxin*

Benadryl: →*antihistaminica*

Bence-Jones-fehérje: a vizeletben megjelenő kóros fehérje, melyre jellemző, hogy melegítésre, megfelelő electrolyt-koncentráció mellett 45—65 °C körül kicsapódik, és tovább melegítve 85—100 °C között ismét feloldódik. A csontvelőben képződik leggyakrabban plasmocytoma, igen ritkán más csontvelőbetegség esetén. Mol. súlya 35,000 körül van. *Ba. B.*

B-encephalitis: →*japán-encephalitis*

Bencze Gyula (1879—1950): belgyógyász, budapesti rk. egyetemi tanár, kórházi főorvos. A gyomorműtéteket követő anaemiák észleléséből a gyomornyálkahártya működés és a vérképzés kapcsolatára következtetett. Ismertek a polyglobuliára vonatkozó kutatásai, valamint a vér viscositásával kapcsolatos vizsgálatai. *H. G.*

Bene Ferenc id. (1775—1858): az elméleti orvostan és az államorvostan tanára a pesti egyetemen (1803), pesti főorvos. Kiváló tankönyv írása *(Elementa mediciane practicae*, 1833), a himlőoltás bevezetése, a cholera elleni küzdelem megszervezése fűződik nevéhez. A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseinek megalapítója. *H. G.*

Benecardin: →*khellin*

Benedek László (1888—1945): ideg- és elmegyógyász, budapesti egyetemi tanár. Jelentősek a diencephalon működésére, az agydaganatokra, corneomentalis stb. kóros reflexekre vonatkozó kutatásai. Leírta a polyradiculitis ascendens kórképét. Ismeretesek az agytumorok diagnosztizálására szolgáló kopogtatási módszere és laboratóriumi vizsgálati eljárásai. *H. G.*

Beneden, Edouard van (1846—1910): belga embriológus, liège-i egyetemi tanár. A múlt század utolsó évtizedeiben jelentősen fejlesztette a sejttant és fejlődéstant. Megállapította, hogy a chromosomák száma a szervezet sejtjeiben azonos és fajonként jellegzetes, fölfedezte a centrosomát és szerepét a sejtoszlásban, leírta az emlősök petesejtjeinek redukciós oszlását, stb. *(La maturation de l'oeuf, la fécondation et les premiers phases du développement embryonale des mammifères*, 1875). 1880-tól az Archives de Biologie szerkesztője volt. *Be. I.*

Benedetti da Legnano, Alessandro (Benedictus), (kb. 1460—1525): padovai sebész, egyetemi tanár, Benivieni kórbonctani törekvésének folytatója és anatómiai teátrum létesítője Padovában. Alkalmilag nyilvános boncolásokat végzett. Leírta a később Bartholiniről elnevezett mirigyet, a szívbaj több formáját, epekövet, apoplexiát stb. Plasztikai műtétekről számolt be. *Anatomica*-ja (1502) Vesaliusig az egyik legjelentősebb bonctani munka. *Be. I.*

Benedict—Becher-vércukor-meghatározás: →*Crecelius—Seifert-vércukormeghatározás*

Benedict—Behre-húgysav-meghatározás serumban: →*húgysav*

Benedict-féle vércukor-meghatározás: a vért Folin—Wu szerint wolframsavval fehérjementesítjük. A tiszta szűrletet rézreagenssel forraljuk, a keletkezett cuprooxydot phosphormolybdensavval colorimetriásan mérjük. *Ba. B.*

Benedict-féle vizeletcukor-meghatározás: →*glucose*

Benedict-spirometer: a zárt rendszerű anyagcsereméghatározó készülékek egyik típusa. Elve: a vizsgált egyén adott gáztérből légzik be és oda vissza. A termelt CO_2-t lúggal elnyeletjük és annyi O_2-t bocsátunk az egyébként zárt gáztérbe, hogy annak térfogata (nyomása) ne változzék. A hozzáadott oxygen térfogata megfelel a fogyasztott oxygen mennyiségének. A lúg által megkötött CO_2-t a kísérlet végén savval felszabadítjuk és térfogatát lemérjük. *(→Beák—Illényi-respirometer; →Atwater—Benedict-calorimeter).* *B. P.*

Benedikt, Moritz (1835—1920): vasvári származású osztrák idegorvos és pszichológus, 1899-től az idegkórtan tanára a bécsi egyetemen. Előbb az idegbetegségek kórtanával és elektrotherápiával foglalkozott *(Nervenpathologie u. Elektrotherapie*, 1874—75), majd Lombrosóval együtt antropológiával és kriminológiával; az állati és emberi agyvelő különbségeit kutatta, bűnözők élettani jellegzetességeit írta le *(Anthropologie der Verbrecher*, 1875) és koponyamérési módszere-

ket dolgozott ki (*Kraniometrie u. Kraniioskopie*, 1888). Idős korában hipnózissal és lélektannal foglalkozott (*Hypnotismus u. Suggestion*, 1894. *Seelenkunde des Menschen*, 1895), utolsó nagyobb könyvét a gondolkodás élettani mechanizmusának szentelte (*Das biomechanische Denken*, 1903.).

Benedikt-syndroma: azonos oldali oculomotorius bénulás, ellenkező oldali hemiataxia hemihyperkinesis (intentiós tremor, choreiform mozgás), mely a caudalis-nucleus ruber részt roncsoló folyamatokban lép fel. Gyakran ellenkező oldali pyramistünetek (ha a folyamat a pedunculust is elérte), v. hemihypaesthesia (ha a medialis lemniscus is szenvedett) kíséri. *H. B.*

Benemid: →*Probenecid*

Benerva: →*aneurin*

benetamin penicillin: →*penicillin*

bengálvörös próba, *rose bengal próba:* májműködési próba. A festék standard adagját befecskendezzük a vizsgált egyén venájába és megállapítjuk a serum festéktartalmát 8 és 16 perc múlva. Normálisan 8 perc múlva a beadott mennyiség 50%-a, 16 perc múlva 30%-a található a serumban, ennél nagyobb mennyiségek a májműködés zavarára utalnak. A bromsulphalein próba háttérbe szorította, újabban azonban izotóppal jelzett bengálvöröst használnak a máj vizsgálatára. *M. I.*

Benicot: →*nicotamidum*

benignus: jóindulatú, jó természetű.

Béniqué-sonda: merev fémszonda, nagyívű, kettős görbülettel, húgycsőszűkületek kezelésére. *B. I.*

Béniqué-skála: húgycsőben alkalmazott eszközök átmérőjének mérésére szolgáló beosztás. Egysége: 1/6 mm. *Sz. Z.*

Benivieni, Antonio (Benivenius) (1443—1502): firenzei orvos, az első kórboncnokok egyike. Könyvében (*De abditis morborum causis*, 1507) 111 klinikai esetről és 10 boncolásról számolt be. Elsőként talált boncoláskor epekövet, leírta egyes szívbajok kórbonctani jeleit, a magzat syphilitikus fertőzését, a bélférgeket, a torzszülöttek több változatát stb. A pestisről és a sebészetről írt könyvei elvesztek. Kórbonctani és sebészeti munkáját A. *Benedetti* folytatta; több betegség gondos leírásáról és több műtétről (pl. hernia, hólyagkő, rhinoplastica) utólag nem állapítható meg, melyiktől származik. *Be. I.*

Benkő György (1913—): röntgenológus, az orvostudományok kandidátusa, pécsi egyetemi tanár. Főműködési területe a hasi szervek szelektív angiographiája: az idült leukaemiák kezelése, a gyomorbetegségek röntgendiagnosztikája.

Benkő Sámuel (1743—1825): Borsod vármegye főorvosa. Az egészségügyi helyrajzírás, orvosmeteorológiai megfigyelések és a rendszeres kórboncolás hazai megteremtője. *H. G.*

Bennett, Edward Hallaran (1837—1907): ír sebész, dublini egyetemi tanár. Leírta a I. kézközépcsont alapjának ficamodásos törését (→*fractura metacarpi*). *H. G.*

Benett, John Hughes (1812—75): skót klinikus és fiziológus, edinburghi egyetemi tanár. Bevezette az orvosegyetemi oktatásba a szövettani gyakorlatokat. Gyógyszerként ajánlotta a csukamájolajat (*Treatise on the Oleum jecoris aselli*, 1841). Legjelentősebb munkája a *fehérvérűség* leírása, amit 1845-ben figyelt meg. A vér gennyesedésének tartotta, amelyet a lép és máj duzzadása kísér. (Pl. *On leucocythaemia or white cell—blood*, 1852). Molekuláris fiziológiának nevezett élettani szemlélete a múlt század utolsó évtizedeiben világszerte elterjedt (*On Molecular Physiology, Pathology and Therapeutics*, 1863). *Be. I.*

Bennett-műtét: varicokele resectio; a tágult plexus pampiniformis kimetszése egy-két vena-törzs megkímélésével a belső lágyékcsatornától a here felső pólusát 3—4 cm-ig megközelítő távolságig. A funiculus spermaticus venás fonatának teljes kiirtása a heresorvadás veszélyével jár. *B. I.*

Bennett-oldalmozgás: az állkapocs oldalmozgásaikor a kétoldali fejecs sajátos elmozdulása. *B. K.*

Bennett-plastica: →*quadriceps plastica*

Bennett-szög: az állkapocs oldalmozgásakor a fejecs mozgásiránya és a nyílirány közötti szög. *B. K.*

Bennett-törés: →*fractura metacarpi*

Bennhold-féle congo-vörös próba: amyloidosis kimutatására szolgáló vizsgálat. Iv. kongó-vörös oldatot viszünk a szervezetbe, pár perc múlva — az elkeveredés után — valamint 60 perc múlva vért veszünk vizsgálatra. Mindkét vér-serumban meghatározzuk a kongóvörös-koncentrációt. 60%-nál nagyobb koncentráció-csökkenés — 60 perc alatt — amyloidosisra utal. *Ba. B.*

Benodain: →*sympatholytica*

Benoist-radiochromometer: mérőeszköz, mely az alumínium és az ezüst sugárgyengítő

hatásnak a sugárkeményégtől való függésén alapszik. Egy 0,11 mm vastag ezüst lemez sugárgyengítését kell összehasonlítani egy 12 tagból álló mm-enként vastagodó alumínium lépcsővel. *D. P.*

Benommenheit: →*tudatzavarok*

Bensaude, Raoul (1866—1938): portugál származású francia belgyógyász, párizsi kórházi főorvos. Az adenolipomatosis (Launois—Bensaude-betegség) egyik leírója, Achard-dal együtt felfedezte a paratyphus kórokozóját. Legjelentősebb munkássága a bélbetegségek diagnosztikájával kapcsolatos. Fejlesztette az endoscopiát, rectoscopja ma is használatos. Bevezette a báriumszulfát használatát az emésztő-tractus rtg-diagnosztikájában. *R. E.*

bentrekedt lövedék: vakon végződő lőcsatornában maradt golyó. Ún. vaklövésnél fordul elő, amikor a lövedék kinetikai energiája nem elégséges az áthatolásra. *F. V.*

bénulás: →*paresis*

bénulásos izomfesték-vizelés: →*myoglobinuria paralytica*

bénulásos kancsalság: →*strabismus paralyticus*

bénulásos lúdtalp: →*pes planovalgus*

benzalconium chloratum, *Zephirol*, *Cetavlon benzylalkylammonium chloratum*, benzyldimethylalkyl-ammoniumchlorid: (vegyi képlet →*antiseptica*) keserű ízű, aromás szagú, erősen habzó folyadék, 0,5—1,0%-os oldat kézfertőtlenítésre, hüvelyöblítésre, 10%-os oldat műszerek fertőtlenítésére. *I. B.*

Benzathin penicillin: →*penicillin*

Benzedrex: →*rhinologica*

Benzedrin: →*Aktedron*

benzen-hexachlorid: →*HCH*

benzidin, *p,p'-diaminodiphenyl*, $H_2N-C_6H_5-C_6H_5-NH_2$: egyes azofestékek, mint a kongó-vörös alapanyaga. Könnyen oxydálódik kékszínű termékké. Haemoglobin-nyomok jelenlétében peroxyd különösen jól oxidálja, ezért a vérnyomok kimutatására használják. *S. F. B.*

benzidin-próba: a széklettel elkeveredett kismennyiségű vér kémiai kimutatására szolgáló eljárás. A székletből vizes suspensiót készítünk, ecetsavval megsavanyítjuk, aetherrel kivonjuk. A kivonathoz ecetsavban oldott benzidint és hydrogenhyperoxydot adunk. Pozitív esetben zöldeskék szín keletkezik. Klinikai célokra túlságosan érzékeny próba, a *Gregersen* módosítás jobban megfelel a gyakorlati követelményeknek. Itt a benzidint bariumperoxyddal keverjük, s ebből vizsgálatkor keveset ecetsavban oldunk. A leírt módon elkészített aetheres kivonathoz ecetsavban oldott bariumperoxydos benzidint adunk. Pozitív esetben zöldeskék szín keletkezik. A haemoglobin katalizálja a peroxyd lebomlását, s a felszabaduló oxygen hozza létre a benzidin kék v. zöld oxidatiós termékét. *Ba. B.*

benzin: a nyersolaj lepárlásával nyert szénhydrogenek keveréke. A könnyűbenzin az alacsony-, a nehézbenzin a magasabb forráspontú szénhidrogéneket tartalmazza. Az utóbbiban paraffinok is szerepelnek és toxikusabb. A kereskedelemben forgalomban levő benzin főképpen heptant, hexant és octant tartalmaz. A könnyű benzint petrolaethernek, gasolinnak is nevezik. *Csiky Pál*

benzinmérgezés: A benzinben és petróleumban levő szénhidrogének erős lipoidoldékonyságuknál fogva narcotikus hatású mérgek. MAK = 200 ppm. Per os 20—50 g súlyos mérgezést, gyermekeknél 10—15 g halált okozhat. Kiválasztás a tüdőn át történik. A heveny ~ tünetei: részegséghez hasonló állapot, fejfájással, szédüléssel, euphoriával. Kötőhártya és légúti izgalom, bronchopneumonia. Peroralis bevétel után még hányás, hasmenés, átmeneti májártalom lép fel. Legveszélyesebb a benzin aspiratiója, melynek következtében vérzéses tüdőgyulladás és mellhártyaizzadmány keletkezik többnyire 24 órán belül.

Súlyos esetben hamarosan zavartság, eszméletvesztés, görcsrohamok, keringési elégtelenség, légzésbénulás, halál. Euphorisáló hatása miatt „benzin-élvezők" előfordulnak.

Idült ~ psychoorganikus tünetekhez vezethet, melyek jó gyógyhajlamúak. Súlyosabb tüneteket a benzollal való szennyeződés okoz. *Th.:* friss levegő, szükség esetén mesterséges lélegeztetés, oxygen. Peroralis bevétel után: gyomormosás, 100 ml paraffinum liquidum itatása, carbo activatus, calcium i. v., penicillin. Görcsrohamban analepticumok veszélyesek lehetnek. Mellkas rtg-vizsgálat végzendő. *Tilos:* adrenalin, noradrenalin, ephedrin; tej, zsíros ételek, ricinus. Kamrai extrasystolek jelentkezésekor procainamid (500 mg). *Csiky Pál*

Benzocainum: →*norcainum*

benzodioxan-próba: a phaeochromocytoma diagnosztikájában használt eljárás. Lényege:

a betegnek 0,25 mg testsúly/kg benzodioxant adunk. Ha a vérnyomásemelkedést phaeochromocytoma okozta, vérnyomásesés következik be az anyag beadása után közvetlenül. Ellenkező esetben (essentialis hypertonia stb.) a vérnyomás nem változik. *Ho. I.*

benzoe: Hátsó-Indiában honos styrax benzoides Craib (styraceae) fa gyantája, mely benzoesavas estereket tartalmaz. *Tinct. benzoes* arcvizekbe használatos (→még *acidum benzoicum*). *I. B.*

benzoe-görbe liquorban: a liquorból hígítási sort készítünk s ahhoz benzoe tinctúrából készített suspensiót adunk. Egy napi állás után a csövek egy részében a benzoegyanta kicsapódását észlelhetjük, míg a többi cső változatlan. A kicsapódási zóna terjedelme és helye másutt található normális és kóros liquoroknál. *Ba. B.*

benzoe-próba: máj-functiós próba, a vizsgálandó serumból 7,7 pH-ju veronal pufferrel 4-féle hígítást készítünk, majd azokhoz szabály szerint készített benzoe-gyanta suspensiót mérünk be, másnap megvizsgáljuk a csapadékképződést. Normálisan az első két csőben keletkezhet csapadék, parenchymás máj-laesiókban valamennyi hígításban találnak csapadékot. A vizsgálat *Fischer—Wiltner* nevéhez fűződik. *Ba. B.*

benzoesav: →*acidum benzoicum*

benzoin, $C_6H_5-CO-CHOH-C_6H_5$: két molekula benzaldehydből acyloincondensatio útján keletkező vegyület. *S. F. B.*

benzolmérgezés: benzollal szennyezett levegőjű helyiségekben általában belégzés útján bekövetkező mérgezés. A benzolt kiterjedten használják alapanyagként, oldó-, ill. extrahálószerként a vegyi és gyógyszeriparban, továbbá festékek és lakkok oldására és hígítására az üzemekben, mélynyomásnál és a gumiiparban.

Heveny mérgezés tünetei: kezdetben euphoria, izgalmi állapot. Az euphoriás állapot gyorsan és észrevétlenül mély narcosisba mehet át. Súlyos esetben a légzőközpont bénulása fulladásos halált okoz. Gyakori a nyálkahártyák izgalma.

Idült mérgezés tünetei: fejfájás, szédülés, gyors kifáradás, a nyálkahártyák hurutos állapota, ideges panaszok (ingerlékenység, feledékenység). Gyakran a bőrön és nyálkahártyán váratlanul kisebb-nagyobb bevérzés lép fel. A capillaris resistentia csökkent. A vérképben kezdetben izgalmi tünetek, a vörösvértestek megszaporodása, leukocytosis, később a granulocyták és thrombocyták számának csökkenése, anaemia. Súlyos esetekben panmyelophthisis, ill. agranulocytosis fejlődhet ki. Idült benzol expositio myeloid leukaemiát is okozhat. A fokozott benzolfelszívódás megbízható jele a vizeletben ürített phenol mennyiségének növekedése. 1 l vizeletben 100 mg-nál több phenol ürítése fokozott expositióra hívja fel a figyelmet. — *Th.:* heveny mérgezésnél: azonnali eltávolítás a szennyezett környezetből, O_2-belélegeztetés, légzés és keringés fenntartása; idült mérgezésnél: munkahelyváltoztatás, benzollal való foglalkozás végleges eltiltása, transfusio, májkészítmények, B_{12}-vitamin, nagy mennyiségű C-vitamin. A csontvelő további terhelésének megelőzése, fertőzés esetén antibioticum prophylaxis, egyes gyógyszerek, pl. pyramidon, salvarsan, arany stb. adagolásának elkerülése. *Megelőzése:* 1. benzol és vegyipari egészségügyi védő-óvó rendszabály M.A.K.: 20 mg/m3. *T. M.*

Benzonatate: →*Exangit*

benzoylperoxyd, $C_6H_5\ CO-O-O-CO-C_6H_5$: fehér, igen gyenge szagú, kristályos por, vízben csaknem oldhatatlan, alkoholban, aetherben és chloroformban oldódik. Égési sebek és bőrbetegségek kezelésére, a mikroszkópiában rögzítőszerként, műanyagok előállításánál, továbbá liszt, zsiradékok és egyéb anyagok fehérítésére használják. *Miklós I.*

benzpropaminum phosphoricum: →*Aktedron*

benzpyren: →*carcinogenesis*

Benzpyrinium: →*Neostigminum bromatum*

Benzylhydroflumethiazid: →*Hypothiazid*

benzylalkylammonium chloratum: →*benzalconium chloratum*

benzylium benzoicum, *benzoesavas benzilester:* $C_6H_5CH_2O-OCC_6H_5$: aromás szagú, olajszerű folyadék, vízben, glycerinben alig, szeszben, zsíros olajban jól oldódik. A *balsamum peruvianum* helyett használható kenőcsben, sebkezelésre és 25%-os emulsióban rühesség kezelésére. *I. B.*

beoltás: →*inoculatio*

beöntés: a bélsár eltávolítását szolgáló művelet. Irrigátorcsövön v. katéteren keresztül nyomással vizet, szappanoldatot, kamilla teát, sennafőzetet stb. juttatnak a végbélen át a vastagbélbe. Nagyobb nyomást alkalmazva, *magas* ~t végzünk. A végbélbe juttatott gyógyszerek felszívódásának megkönnyíté-

sére v. vizsgálatok előkészítésére szolgál a *tisztító* ~. ~ formájában kontrasztanyagot is alkalmazhatunk vizsgálat céljából (irrigoscopia). ~eket alkalmazhatunk therapiás célból is (olajos beöntés, keményítős beöntés stb.) *M. I.*

Beöthy Konrád (1898—1958): igazságügyi orvostani kutató, pécsi egyetemi tanár. A sebhegekre vonatkozó tanulmánya ismert. *H. G.*

Bepanthen: → *pantothensav*

B-epe: az epehólyagból származó epe (hólyagepe), melyet a gyakorlatban oly módon nyerünk, hogy a duodenum-szondán át az epehólyag összehúzódását előidéző anyagot fecskendezünk duodenumba (olaj v. magnesiumsulphat oldat). ~ nyerhető pituitrin v. glanduitrin befecskendezése útján is. Vizsgálatának diagnosztikus jelentősége van. *M. I.*

Bephenium hydroxynaphthoat: → *Alcopar*

Berchtold magister (XIV. század): Károly Róbert magyar király udvari orvosa, Esztergomban sebészi gyakorlatot folytatott. *R. M. Gy.*

Bercovitz-test: terhességi próba, mely a citrátos vér 1—2 cseppjének az egyik szembe cseppentéséből áll. Ha a pupilla kitágul, v. összehúzódik, a próbát pozitívnek tekintik. Nem bizonyult megbízhatónak. *H. I.*

Berde Károly (1891—): bőrgyógyász, ny. pécsi, ill. kolozsvári egyetemi tanár, az orvostudományok doktora. Jelentősek a bőrgombásodásra vonatkozó kutatásai, leírta a *Trichophyton gypseum* egyik alfaját. Kezdeményező szerepe volt a nemi betegségek elleni küzdelemben. Jelentősebb munkái *A magyar nép dermatológiája* (1940), *Bőr- és nemibetegségek* (1943). *H. G.*

Bereck György, vízaknai (1668—1720): kolozsvári orvos és főbíró. Tanulmányait külföldön végezte, erről részletes naplót írt (1693). Az aortáról anatómiai tanverset is költött. *R. M. Gy.*

Berecz János (1882—1938): szülész-nőorvos, egyetemi tanár. Főként szülészeti műtéttannal foglalkozott, s így pl. hazánkban elterjesztette a *Kjelland*-féle szülészeti fogó használatát. *R. M. Gy.*

Berenblum, Isaac (1903—): angol patológus, oxfordi egyetemi tanár. Felfedezte a mustárgáz daganatgátló hatását.

Berencsi György (1913—) közegészségtan és járványtan szakorvosa. Szegedi egyetemi tanár, kandidátus. Tudományos munkásságot a higiéne, a mikrobiológia és kórélettan területén fejt ki.

Berend Miklós (1870—1919): gyermekgyógyász. A budapesti egyetemen szerzett diplomát 1891-ben. 1903-ban egyetemi magántanár, 1908-tól a Fehérkereszt kórház főorvosa. Tudományos munkásságot főleg az újszülöttek és a csecsemők kórtana terén fejtett ki, több tankönyvet írt.

Berendes-műtét: kiterjedt arcüreg-fistula elzárása. A sipoly szélének felfrissítése után drótvarratokat húz át a kemény szájpad felől az arcüregbe fúrt lyukakon keresztül. A drótokat a pofa nyálkahártya alá helyezett paladon lapocskák felett egyesíti. *Ré. Gy.*

Berengario da Carpi, Jacopo (Berengarius, Giacomo a Carpi, Carpensis), (kb. 1470—1550): olasz sebész és anatómus, átmenetileg a bolognai egyetem tanára. Vesalius előfutárai közé tartozik: nemcsak sértést boncolt, hanem embert is. Könyvében főként Mondinót kommentálta (*Commentaria super anatomiam Mondini*, 1521), de önálló megfigyelései is voltak: leírta a féregnyulványt, thymust, a szív billentyűit, az agy kamráit, a bél nyirokereit, a tobozmirigyet és a hallócsontokat. A szív közfalának Galénosz által tanított porusait tagadta. Kiváló sebész volt, koponyasérüléseknél trepanatiót is végzett. (*Tractatus de fractura calvariae s. cranii*, 1518). Bevezette a higanykezelést az akkor elhatalmasodó vérbaj ellen. *Be. I.*

Berentey Ernő (1889—1957): 1949-ben Kossuth-díjat kapott a közegészségügy fejlesztése, a csecsemőhalandóság csökkentése terén végzett munkásságáért. Munkaterületén kifejlesztette a terhes- és csecsemőgondozást. Foglalkozott a termelőszövetkezetek közegészségügyi problémáival is. *R. E.*

berezgési idő: azon idő, amelyre a rezgő rendszernek szüksége van, hogy a teljes amplitudóval való rezgést elérje. Az élettani(labyrinth) becsengési idő az érzékhám, idegrostok és az idegcentrumok normális élettani működéséből adódik össze. *A. P.*

Bergenhem-műtét: az ureterek végbélbe ültetésének, a *Coffey-műtét*nek egyik módozata. *B. I.*

Berger, Hans (1873—1941): német ideggyógyász, jénai egyetemi tanár. Az electroencephalographia felfedezője (1929). *H. G.*

Berger-műtét: amputatio (exarticulatio) interthoracoscapularis, az egész vállöv eltávolítása. *B. I.*

Bergeron—Henoch-féle chorea electrica (helyesebben Henoch—Bergeron-féle chorea, mert Henoch 1861-ben, Bergeron 1880-ban írta le a syndromát): az egész testre kiterjedő, nem rythmikus, nem is symmetrikus, külső behatásokra intensitásban erősödő, myoclonusokban megnyilvánuló kórkép. Sok szerző azonosnak tartja a paramyoclonus multiplex-szel. Valószínűleg encephalitis következménye. *H. B.*

Berger-ritmus: →*alpha-ritmus*

Bergey, David Hendricks (1860—1937): amerikai bakteriológus, philadelphiai egyetemi tanár. Kutatási területe főképpen a Schizomycetes, amelyeknek osztályozására új rendszert (→*bacterium*) alkotott. *H. G.*

Berg-kazetta: (rtg) az első olyan átvilágító ernyőre alkalmazható berendezés, mely célzott felvételek készítésére volt használható. *D. P.*

Bergman-locator: intraocularis fémes idegentest helyzetének és nagyságának meghatározására alkalmas készülék, melynek érzékenysége a mágnesezhető részecskével szemben igen nagy. *B. B.*

Bergmann, Ernst von (1836—1907): litván származású német sebész, dorpati, würzburgi, 1882-től berlini egyetemi tanár. Mint katonaorvos jelentősen fejlesztette a sebészet majd minden ágát, bevezette a sebészetbe az asepsist és a steril műtéti körülményeket, az eszközök, köpenyek és kendők gőzzel sterilizálását (1886—89).

Műtéti újításai közül kiemelkedik az agysebészet fejlesztése. A századvég egyik legnevesebb sebésze volt, országok és egyetemek versengtek érte, számos akadémia disztagja lett.

Fia, *Gustav* ~. (1878—1955) jelentős belgyógyász, marburgi, frankfurti, berlini, végül müncheni egyetemi tanár. Főként a vegetatív betegségeket kutatta, a gyomorfekély, magas vérnyomás, vegetatív stigmatizáltság, hepatopathia, stb. kialakulásával foglalkozott, bevezette a „funkcionális patológia" elvét. (*Funktionelle Pathologie*, 1932). Kiváló tanítványokat nevelt. *Be. I.*

Bergmann-gliasejt: a kisagyvelő kérgében, a *Purkinje*-sejtek rétegében elhelyezkedő, az astrocytákhoz tartozó, a *Purkinje*-sejtek pusztulásánál felszaporodó gliasejt (→*cerebellum*, →*neuroglia*). *H. B.*

Bergmann-tünetcsoport: →*epiphrenalis syndroma*

Bergmeister-papilla: a látóidegfőn észlelhető ritka fejlődési zavar. A papilla nervi optici epithelialis sejtjeit az (benövő) idegrostok előrenyomják. Ilyenkor a papilla közepén egy conikus képződmény látható, ez a ~. *B. B.*

Bergonié, Jean Alban (1857—1925): francia orvos-fizikus, bordeaux-i egyetemi tanár. A physicotherapiás eljárások kutatása, a radiosensibilitás törvényszerűségének felfedezése (→*Bergonié—Tribondeau-törvény*) fűződik nevéhez. A röntgenológiai kutatás mártírja. *H. G.*

Bergonié—Tribondeau-törvény: az élő sejtek sugárérzékenységére vonatkozó összefüggés, mely szerint az élő sejtek annál érzékenyebbek sugárzás hatására, minél nagyobb a szaporodási aktivitásuk, minél hosszabb a mitotikus sejtoszlási fázisuk és minél kevésbé differenciálódtak morphológiailag, ill. functionalisan. Ez az összefüggés képezi egyik alapját az *elektív sugárhatás*nak, s így a daganatok *röntgen-besugárzás*ának. *E. J.*

bergonizálás: a test faradizálása fogyasztás céljából.

Bergouignan—d'Aulnay-kúra: a trigeminus neuralgia konzervatív kezelése diphenylhydantoinnal (Zentropil-Nordmark), melynek adagolása kúraszerűen történik; az első 1—2 héten naponta 0,6 g (3×2 Zentropil tabletta), majd a további hetekben nagyon lassan csökkentjük az adagot, lehetőleg úgy beállítva, hogy éppen elegendő legyen a fájdalom megszüntetésére melléktünetek (szédülés, ataxia, kettőslátás) jelentkezése nélkül. *B. I.*

Bergstrand-corticalis osteoid: →*osteoid osteoma*

Bergstrand-osteoid: →*osteoid osteoma*

beri-beri, *kakke, asjike, perneiras, loempe, panneuritis epidemica, polyneuritis endemica:* elsősorban B_1-vitaminhiányra visszavezethető betegség, melynek két jellemző tünetcsoportja: a polyneuritis és a myocardiopathia.

A polyneuritis heves fájdalmakkal kezdődik, elsősorban a lábakon és kezeken, majd súlyos motoros és érző kiesések jönnek létre. A myocardiopathia rendszerint

oedemával jár a lábakon. A szív minden irányban megnagyobbodik, néha a szívburok lemezei között izzadmány keletkezik. *Th.*: a B-vitamin complexus bevitele legtöbbször szinte drámai hatású. *H. B.*

beriberi-ellenes vitamin: →*aneurin*

Berkefeld-szűrő, *Berkefeld-gyertya:* gyertya alakú baktériumszűrő kovaföldből, infusorium-földből. Víz szűrésére, csirátlanítására használják. Porozitása szerint: *V* = (viel) durva; *N* = normális: *W*(wenig) = finom szűrő. A legtöbb baktériumot már a V-szűrő is visszatartja. *J. E.*

Berkes Jenő (1882—1944): orvos. Már kora ifjúságában bekapcsolódott a munkásmozgalomba. Tevékeny részt vett a pártéletben. 1925-ben a szociáldemokrata párt programjával fővárosi bizottsági tag lett. 1939-ben a szociáldemokrata párt keretében működő „második orvoscsoport" elnöke. *S. I.*

Berkham—Hunter-betegség: →*Pfaundler—Hurler-betegség*

Berkovitz-próba: →*terhességi reakciók*

Berkow-műtét: a női incontinentia gyógyítására ajánlott műtét. Lényege: az urethra nyílását áthelyezik a clitoris alá. Az így meghosszabbított és megtört urethrát Stoeckel-varrattal támasztják alá. *H. I.*

Berlin-homály: →*commotio retinae*

berlinikék reakció: ferro- v. ferri-ionok kimutatására szolgáló reakció. Ha káliumferricyanid oldatához ferrosót, v. káliumferrocyanidhoz ferrisót adunk, intenzív kék szín keletkezik. Ezen színt a ferro-ferricyanid vegyület adja. Igen érzékeny reakció. (→még *szívbajsejt*, →*Folin—Malmros-vércukormeghatározás*). *Ba. B.*

Berloque-dermatitis: illó olajakat, elsősorban bergamott-olajat tartalmazó folyadék (pl. kölnivíz) és intenzív napsugárzás által együttesen kiváltott heveny bőrgyulladás. Később sötét pigmentatio alakul ki a helyén. *Be. K.*

Bernal, John Desmond (1901—): angol fizikus, cambridgei egyetemi tanár. A fehérjék és submikroszkopikus szövetelemek szerkezetének röntgenológiai vizsgálata terén ért el jelentős eredményeket. Ismert az élet keletkezésére vonatkozó önálló elmélete. Haladó gondolkodású közéleti személyiség, a Béke-Világtanács tagja, Lenin-díjas.

Bernaldus (Tiborc) magister: *IV. Béla* magyar királynak volt udvari orvosa, azonban diplomáciai működést is végzett, így 1257-ben a pápánál, majd *Konrád* bajor királynál szerepelt, mint a magyar király követe. *R. M. Gy.*

Bernard, Claude (1813—78): a múlt század legjelentékenyebb francia fiziológusa. *Magendie* mellett kezdte meg vivisectiós állatkísérleteit, amelyek hamarosan világhírűvé tették, bár hazájában még sokáig nem jutott elismeréshez. 1853-ban az élettan tanára lett a Sorbonne-on, Magendie halála után utóda a Collége de France-on, 1868-ban az Académie Française tagja és a Muséum d'hist. nat. tanára.

Az orvostudományban és a fiziológiában meghonosította az egzakt kísérleti módszertant. A múlt század közepén még élénken virágzó természetfilozófiai spekuláció helyébe a szigorú tudományosságot állította. A máj és hasnyálmirigy működésével kapcsolatos előtanulmányok után 1850-ben közölte a máj cukorfelépítő képességét (*Sur une nouvelle fonction de la foie*), ezt követte a glycogen felfedezése és szerepének tisztázása az izomműködésben, a máj szerepe a szervezet építőanyagainak körforgásában és híres kísérlete: a *piqûre diabétique* — cukorvizelés létrehozása a IV. agykamra alapjára alkalmazott szúrással), a mirigyek „belső elválasztásának" leírása (ami megelőzte a mai endocrin felfogást), a „belső milieu" leírása stb. (*Physiologie expérimentale appliqué à la médecine*, 1854—55. *Physiol. et pathol. des liquides de l'organisme*, 1859. *Le diabète et la glycogénèse animale*, 1877.) Az idegrendszer ismeretét főleg az erek idegeinek felfedezésével, a nyaki sympathicuson végzett kísérletekkel, a vasomotor működés kórtanával gazdagította (*Physiol. et pathol. du système nerveux*, 1858), leírta az izmok elektromos ingerelhetőségét és a curara specifikus bénító hatását a mozgató idegvégződésekre, a hőszabályozás mechanizmusát, az emésztés folyamatát, az anaesthesia és az asphyxia élettanát, stb.

Rendkívül termékeny munkásságából kiemelkedik azoknak a könyveknek egész sora, amelyek a kísérleti élettani szemléletet állítják az orvosi gondolkodás középpontjába. (*Pathologie expérimentale*, 1865. *Introduction à la médecine expérimentale*, 1865. *La science expérimentale*, 1878, stb.) *Be. I.*

Bernard, Jean (1907—): a párizsi egyetem haematológia professzora, az Európai Haematológiai Társaság elnöke, a Nem-

zetközi Haematológiai Társaság alelnöke, a Nouvelle Revue d'Hématologie főszerkesztője. Tudományos kutatómunkájának legfontosabb területei: a carcinogenek okozta leukaemiák, ipari ártalmak és gyógyszerek okozta csontvelőkárosodások és a leukaemiák kezelésének új módszerei. Leírta a „dystrophie thrombocytaire hémorrhagipare-t (Jean Bernard-betegséget) és az acut familiaris haemolysist. Új disciplinát kezdeményezett a földrajzi haematológia fogalmának bevezetésével.

Legismertebb könyvei: *Hématologie clinique* (M. Bessis-vel 1958), *Les purpures thrombopéniques* (M. Bessis-vel 1964), *Cytopenies médicamenteuses* (J. Dausset-val 1965) és *Hématologie géographique* (J. Ruffie-val 1966). *H. Zs.*

Bernard-áram: →*sinus-áram*

Bernard—Horner-tünet: →*Horner-trias*

Bernhardt-formula: felnőtt egyén „ideális" testsúlyát megállapító szabály. A cm-ben kifejezett testmagasságot megszorozva a mellkas körfogattal cm-ben és osztva 240-el megkapjuk az „ideális" testsúlyt kg-okban. *J. E.*

Bernhardt—Roth-syndroma: meralgia paraesthetica, a n. cutaneus femoris lateralis neuralgiája.

Bernheim, Hippolyte Marie (1840—1919): francia idegorvos, Charcot tanítványa, egyetemi tanár Nancy-ban, az orvosi hipnózis úttörője. Liébeault-val együtt a nancy-i iskola megteremtője. Fejlesztette a hipnózis technikáját, alkalmazási körét megpróbálta egyes organikus betegségek gyógyítására és hipnotikus altatásban végzett műtétekre is kiterjeszteni (1888). Bevezetette az autosuggestio fogalmát. *(De la suggestion dans l'état hypnotique*, 1884). *Be. I.*

Bernoulli-egyenlet: laminaris folyadékáramlásokra és a hangénál kisebb sebességű laminaris gázáramlásokra érvényes törvény, mely a mechanikai energiamegmaradás törvényéből következik. A ~ szerint áramló folyadékban a nyomás a *statikai nyomás* és *torlónyomás* összege; a torlónyomás értékét az $(1/2\ \rho\ v^2)$ képlet szolgáltatja.

$$p_0 = p + 1/2\ \rho\ v^2$$

ahol p_0: az összes nyomás, ρ a sűrűség, v az áramlás sebessége. Látható, hogy nagyobb v sebességgel áramló folyadékban és gázban kisebb a p statikai nyomásértéke (hydrodynamikai paradoxon). A ~ből következik, hogy aneurysma esetén az arteria kiöblösödése rohamosan növekszik. A kiöblösödés helyén csökken az áramlás sebessége, tehát megnövekszik a statikai nyomás; ez növeli a tágulatot, az áramlás sebessége ismét csökken, és így tovább. *E. J.*

Bernou-thoracoplastica: az extraperiostealis thoracoplasticának az a változata, mely a mellkas fokozatos, concentrikus collapsusát több szakaszban hozza létre. A bordák resectiója alulról felfelé, több ülésben történik, oly módon, hogy a következő szakaszban eltávolítandó bordák paravertebralis szakaszait resecálják a progressiv collapsus biztosítására. Javallatai: azonosak a thoracoplastica általános javallataival (→még *thoracoplastica)*. *U. I.*

Bernstein-elmélet, *Bernstein-theoria:* a vércsoporttulajdonság átöröklésére vonatkozó elmélet. Lényege, hogy az A, B és O antigen egy homolog chromosoma-pár azonos helyén fekvő három →*allel* A, B és O *gen*jének terméke. E szerint nem lehet O csoportú a gyermek, ha a szülők egyike vagy mindegyike A, B, vagy homozygota, azaz kettősadagú az A vagy B csoporttulajdonságokra nézve. *H. E.*

Berolase: inj., tartalmaz 50 mg aneurinpyrophosphorsav estert. Ez mint cocarboxylase gyorsítja a szénhydratok oxidatióját, ezért ketontestek okozta acidosisokban alkalmazzuk óránként 1—2 amp. iv. v. sc. inj. formájában. *I. B.*

Berrens-vércsoport, *Be vércsoportantigen, Be^{a}antigen:* 1953-ban felfedezett, ritka, családinak bizonyult vércsoporttulajdonság. *H. E.*

Bert, Paul (1833—86): francia jogász és orvos, Cl. Bernard tanítványa, a fiziológia tanára a párizsi Sorbonne-on, majd haladó gondolkodású politikus, az antiklerikális iskolareform lelkes harcosa. Önkísérletekkel és állatkísérletekkel vizsgálta a légnyomás hatását a vérgázokra. Megállapította, hogy az oxygen és más légnemű anyagok hatása a vérben nem arányuktól, hanem partiális nyomásuktól függ, *(La pression barométrique*, 1878). Vizsgálatainak értékét fél évszázados késéssel igazolta Haldane. Kutatását kiterjesztette a léggömb, ill. caisson nyomásviszonyainak tanulmányozására. *Be. I.*

Berthelot, Pierre Eugène Marcelin (1827—1907): francia kémikus, párizsi egyetemi tanár. A modern szerves kémia egyik megalapítója. Jelentősek talajbakteriológiai és thermokémiai kutatásai is. *R. E.*

Berthelot-bomba: az égéshő meghatározására szolgáló berendezés, melyben a vizsgálandó anyagot oxygen jelenlétében elektromos gyújtószerkezettel elégetjük és a keletkezett hőt mérjük. *S. F. B.*

Berthold, Arnold Adolph (1803—61): német fiziológus, összehasonlító anatómus, göttingeni egyetemi tanár. Számos ember- és állatélettani munkája *(Lehrbuch der Physiologie des Menschen u. der Tiere,* 1829) mellett legfontosabb az a kísérleti megállapítása, hogy here beültetéssel kakasnál meg lehet akadályozni a kasztrálás következményeit (1849). Az endocrin működésnek — és az organotherapiának — ez az első kísérleti bizonyítéka feledésbe merült, csak fél évszázad múlva vált termékennyé. *Be. I.*

Berthold—Trost sugárvédelmi mérőeszköz: 6 cm hosszú, 2 cm átmérőjű, henger alakú számlálócső, levegő-aequivalens burkolattal. *D. P.*

Bertillon, Alphonse (1853—1914): francia rendőrorvos. Az anthropometriát, dactyloscopiát fejlesztette, ezzel módszert dolgozott ki a személyazonosság megállapítására. *H. G.*

bertillonage: a visszaeső bűnözők testi adatainak felvétele és megőrzése a későbbi személyazonosítás érdekében. Anthropometriai eljárás, mely nevét kidolgozójáról, *Bertillon*-ról kapta. Az egyént egy fokhálózati beosztás elé állították; s az erről leolvasott számos egyéni méret kombinációjával jellemezték. A 19. sz.-ban mindenütt elterjedt, ma a jobban kezelhető, egyszerűbb és megbízhatóbb dactyloscopia kiszorította. *N. J.*

Bertini-oszlopok: →*ren*

Bertini-szalag, *ligamentum iliofemorale, Bigelow-szalag:* →*ligamentum táblázat*

Bertolotti—Garcin-syndroma: →*Garcin-syndroma*

beryllíosis: ipari mérgezés. Beryllium sók gőzének v. porának a belégzése, v. a bőrbe, ill. a bőr alá implantálása által előidézett granulomák (beryllium granulomák) a tüdőkben, bőrben, bőralatti kötőszövetben, nyirokcsomókban, májban és egyebütt. A mérgezés főleg a fluorescens lámpák előállítása, ill. berylliumtartalmú fémek előállítása kapcsán fordul elő. Tünetek: általános gyengeség, fogyás, köhögés, dermatitis, rendkívül makacs bőrfekélyesedés, ill. granuloma képződés *(granuloma metallis laevibus)*, a légutak idült gyulladása, légszomj, mellkasi fájdalmak, idült pneumonia, majd rövidebb-hosszabb latentia idő után tüdőgranulomatosis. *Rtg:* korai szakban miliaris típusú nem jellegzetes árnyékoltság, majd jellegzetes hálózatos rajzolat az alsó és középső tüdőmezőkben, megnagyobbodott hílusú nyirokcsomókkal. Késői stádiumában a miliaris granulomák összeolvadásából nagy, el nem meszesedő árnyékfoltok keletkeznek. *Th.:* a bőrsérülések széles kimetszése; pneumoniánál O_2 belégzés, antibioticumok: tüdő-granulomatosisnál Decosteron, ill. intermittáló ACTH-kezelés, egyébként tüneti kezelés. Megelőzés: por- és gázelhárítás.

J. E.—T. M.—D. P.

beryllium, *Be:* könnyű fém; atomsúlya 9,02. Vegyületeiben két vegyértékű pozitív alkotórészként szerepel. *S. F. B.*

Berzelius, Jöns Jacob (1779—1848): svéd kémikus és orvos. Orvosi gyakorlatot csak pályafutása elején folytatott, hamarosan a kémia professzora lett a stockholmi Orvosképző Főiskolán, majd az Akadémia tagja és titkára. Rendszert és szilárd alapot teremtett a vegytan számára. Bevezette az elemek ma is használatos jelölési módját, a vegyérték és az izoméria fogalmát, igazolta az állandó súlyviszonyok törvényét, több elem atomsúlyát nagy pontossággal határozta meg, felfedezte a szelént, ceriumot és thoriumot, az elemek egyesülését elektrokémiai feltevéssel magyarázta, jelentősen fejlesztette az analitikus kémiát, ásványrendszertant állított fel stb. Munkássága az orvosi kémia és farmakológia fejlődése szempontjából is alapvető. *Be. I.*

Besnier, Ernest (1831—1909): francia bőrgyógyász. Leírta a synovitis chronica kórképét, egyik első ismertetője volt a bőrsarcoidosisnak. Bevezette a chrysarobin és pirogallol bőrgyógyászati alkalmazását. Leírta a ~-prurigo kórképét. *H. G.*

Besnier—Boeck—Schaumann-sarcoid: →*osteitis multiplex cystoidea fibrosa;* →*lymphogranulomatosis benigna*

Besnier diathetikus prurigo: →*prurigo chronica multiformis*

Besredka, Alexandr Mihajlovics (1870—1940): orosz származású immunológus, a párizsi Pasteur Intézet kutatója. Kidolgozta a serotherapiánál előforduló anaphylaxiás shock megelőzését. Felállította a lokális immunitás elméletét és ennek alapján bevezette a vaccinák lokális alkalmazását (enterovaccina). *H. G.*

Besredka-antigen: tuberculosis-baktériumokból készített kivonat, a tuberculosis complementkötés reakcióval történő kimutatásához. Gyakorlatilag nem vált be. *Ba. B.*

besredkázás, *specifikus desensibilisatio:* a serum-betegség (anaphylaxiás shock) megelőzésére szolgáló eljárás. Lényege: a savó tízszeres hígításából 0,1 ml-t adunk intracután, reakciómentesség esetén egy óra múlva 1 ml-t bőr alá, további egy óra múlva az egész adagot izomba v. bőr alá. Magyarázata: a tört részekben beadott antigen apránként kötődik az ellenanyaghoz, lassú a histaminfelszabadulás és nem jön létre az anaphylaxia. Ha a próbaoltások alkalmával reakció észlelhető, az túl sok ellenanyag jelenlétére és anaphylaxiás veszélyre mutat. *A. Z.*

Bessau-jelenség: a *Mantoux-oltás* 8—10 nap múlva történő megismétlése nagyobb reakciót vált ki, mint első ízben. *B. M.*

Best, Charles Herbert (1899—): kanadai biokémikus, torontói egyetemi tanár, Nobel-díjas (1923). Közreműködött az insulin felfedezésében. A histaminképződéssel és az izomanyagcserével kapcsolatosan is végzett kutatásokat. *H. G.*

Best-carmin: tapasztalatilag jól bevált festék a glycogen, a hízósejt-granulumok, a mucin és fibrin festésére. *T. I.*

bestialitás: embernek állattal kapcsolatos sexualis tevékenysége (→még *sodomia*). — Köznapi értelemben durvaság, brutalitás. *H. B.*

Best macula degeneratio: intrauterin kifejlődő tapetoretinalis elfajulás, amely a csapokat támadja meg. Színek és finomabb részletek fel nem ismerése, nystagmus, a photopiás látásra való képtelenség jellemzi. Familiaris esetekben domináns és recesszív öröklésmenetet egyaránt leírtak. *O. T. — Gy. B.*

besugárzás, *röntgenbesugárzás:* a röntgensugár therapiás célra való alkalmazása. *D. P.*

besugárzási-dosis: *r- dosis* a röntgen- és gamma-sugárzás dosisa, amely a sugarak levegőben jelentkező *ionizációjának* mértékét jellemzi. A besugárzási dosis egysége: *röntgen* (R) (→*radioaktivitás mértékegységei*). Mivel a levegőben létesített ionizációs hatás és a szövetekben létrejövő biológiai hatások a sugárzás hullámhosszától függetlenül széles tartományban (kb 3 MeV-ig) egymástól arányosan függnek, így egy adott ionizációs hatás a levegőben, meghatároz egy bizonyos biológiai hatást a szövetekben. A besugárzási dosis (D_r) ismeretében kiszámítható az →*elnyelt dosis* (D_e, levegő) az alábbi összefüggés szerint;

D_e, levegő $= f_o \cdot D_r$, ahol $f_o = 0{,}88$ *rad*

A besugárzási dosis (D_r) és az *absorptiós állandók* (→*absorptio*) (μ szövet · μ levegő) ismeretében kiszámítható a szövetben elnyelt dosis: (D_e szövet)

$$D_e, \text{ szövet} = \frac{\mu \text{ szövet}}{\mu \text{ levegő}} \cdot D_e, \text{ levegő} =$$

$$= \frac{\mu \text{ szövet}}{\mu \text{ levegő}} \cdot f_o \cdot D_r$$

A levegőben létesített ionizáció mérésének előnye, hogy pontos, jól reprodukálható és viszonylag egyszerű. (→dosis) *D. E.*

beszámíthatóság: a büntethetőség, ill. jogügyletkötési képesség. A büntetőtörvénykönyvbe ütköző cselekmények elkövetése akkor büntethető, akkor „számítható be", ha tettese képes volt cselekményének társadalmi veszélyességét felismerni és általában cselekvőképes volt. A ~, ill. nem ~ mindig a konkrét cselekményre vonatkozik. Az elmebetegség nem általában függeszti fel a ~ot — extrém súlyos esetektől, pl. súlyos gyengeelméjűségtől, súlyos psychomotoros nyugtalanságot mutató, hallucináló schizophreniától eltekintve —, mert fennálló elmebetegség mellett is az adott cselekmény esetében a beteg megfelelhet a ~ fentebb említett kritériumainak. Paranoiás beteg pl. téveseszmerendszerével összefüggésben nem álló cselekményre nézve esetleg beszámítható, csak a kóros elmetartalmaiból közvetlenül folyó, azok által meghatározott cselekményekre nézve nem. Ha pl. paranoiás beteg megöli vélt üldözőjét, cselekménye társadalmi veszélyességének felismerésére, ill. akaratának megfelelő cselekvésre képtelen volt. De ha ugyanaz a beteg kóros elmetartalmaival összefüggésben nem álló lopást követ el, cselekménye esetleg beszámítható. Magánjogi vonatkozásban a ~nak a jogügyletkötési képesség felel meg. Ezt is mindig a konkrét esetre kell vonatkoztatni. Lehet valaki végrendelkezőképes, bár egyébként valamely nem extrém súlyos elmebetegség jeleit mutatja. Még enyhébb fokú dementia senilisben szenvedő beteg is végrendelkezhet jogérvényesen, ha tudja mi a végrendelkezés lényege, milyen vagyona van, mi a vagyontárgyak forgalmi értéke és miért,

kire akarja hagyni vagyonát. Ha azonban a végrendelkezés indokolása elmebetegségből folyik (pl. kizárja hozzátartozóit az örökségből azon téveseszmék alapján, hogy el akarják őt emészteni), nincs végrendelkezőképessége.

— Ha valaki cselekménye társadalmi veszélyességének felismerési képességében korlátozott volt (pl. elmegyengeség következtében), v. nem volt képes teljes mértékben akaratának megfelelő módon cselekedni (pl. olyan egyén, akinél az egyes cselekvések elvégzésénél általában nem a józan megfontolás, az érvek és ellenérvek megfelelő kritikai méltatása, a helyzet kellő áttekintése az irányadó, hanem az éppen aktualizálódott emotiók; mint pl. egyes psychopathóknál), ezt a tényt, mint enyhítő körülményt veheti tekintetbe a bíróság.

A régi büntető törvénykönyv *csökkent* v. *korlátozott* ~nak tartotta, ha a tettes a terhére rótt cselekményt részben kóros psychés mechanizmusok hatására, v. megfelelő normális körülmények között a cselekmény kivitelét megakadályozó ellenkező irányú psychés tendenciák hiánya következtében követte el. *H. B.*

beszéd: az egyénileg elsajátított és hangjelekből álló, közlésre szolgáló második jelzésrendszer (Pavlov). Társadalmi előfeltétele a nyelv, élettani alapja az a kapcsolatrendszer, mely a második jelzésrendszer ingerei és az első jelzésrendszert alkotó ingerek között az agyban az egyéni fejlődés során alakult ki. A ~ teszi lehetővé a gondolkodás nyelvi, speciálisan emberi formáját. Kialakulása a társadalmi életformával járó, az együttműködést (munka) biztosító szükségesség. Károsodásait →*aphasia*. *K. L.*

beszéd audiometria: →*audiometria*

beszéd-centrum: azon agykérgi területek, melyek enyhe elektromos ingerlése (agyműtét kapcsán, nem narcotizált emberben) a beszédet meggátolja. E centrumok csak relatíve értendők, valójában a beszéd kialakításában az egész agy résztvesz. Négy ~ot ismerünk, ezek az ún. domináns félteke (jobb kezeseknél a bal félteke) helyezkednek el, **1.** 44—45-ös mező (ún. Broca-f. ~) az operculum frontale hátsó részében, **2.** a *motoros mező*ben, a láb terület előtt, a mesialis agyfelszínen, **3.** a parietalis lebenyben, a gyrus postcentralis alsó része mögött, **4.** a lobus temporalis hátsó részén. — A régebbi terminológia 2 sensoros (Wernicke) ~ot különböztet meg a temporalis, és 2 motoros (Broca) ~ot a frontalis lebenyben. (→*aphasia*, sensoros és motoros) *B. P.*

beszéd-hallásvizsgálat: →*hallásvizsgálat*

beszéléstől való félelem: →*phonophobia*

beszűrődés tbc-ben: →*infiltratum tbc-ben*

béta, *β:* a görög ábécé második betűje. A természettudományokban számos jelenség és anyag megjelölésére használják. A *kémiában 1.* leggyakrabban valamely vegyület bizonyos substituensének a vegyületre jellemző functionalis csoporttal (pl. carboxylcsoporttal, heterocyclikus vegyület heteroatomjával) szomszédos *második* szénatomhoz való kapcsolódását jelöli; *2.* a geometriai isomerek (→*cis-trans-isomeria*) közül olykor a trans-alakzat jelzésére alkalmazzák. *Miklós I.*

béta-adaptatio: →*adaptatio retinae*

béta-applicator: a sugár-therapiában és a technikai gyakorlatban alkalmazott béta-sugárzó izotópokat tartalmazó sugárforrás. Úgy van elkészítve (pl. foliával lefedve és leragasztva, v. műanyagba ágyazva), hogy használata közben nem szennyezheti a környezetet, azaz zárt preparátumnak számít. A therapiás célra készített ~ok foliája rendszerint elnyeli a béta-sugárzás leglágyabb componenseit. *E. J.*

béta-átalakulás: →*béta-sugárzás*

Betabion: →*aneurin*

Betacid: →*betainum hydrochloricum*

béta haemagglutinin: →*anti-B*

béta-haemolysis: →*haemolysis*

béta-hullám: →*béta-ritmus*

betain: a cholin oxidatiója során keletkező sav, amely belső sót képez. Methylcsoportját a homocysteinnek képes átadni, így a methionin képzésében fontos vegyület. A hasonló szerkezetű anyagokat ~-típusúaknak nevezik. *S. F. B.*

betainum hydrochloricum $(CH_3)_3NCH_2 \cdot COO \cdot HCl$.: sósavas trimethylglycocoll. Fehér kristály, oldata erősen savanyú. 1 g ~ 40 csepp híg sósavnak felel meg. Ehelyett használhatjuk 0,2—0,5 g pro dosi adagjait porban és *Betacid, Acidol-pepsin* tbl-ban, mely 0,4 g ~t és 0,1 g pepsint tartalmaz, 1—2 db fél pohár vízben feloldva étkezés közben achyliában és hypaciditásban a sósav pótlására. *I. B.*

béta-lánc: →*haemoglobin*

beta$_1$ metal combining protein: →*siderophilin*

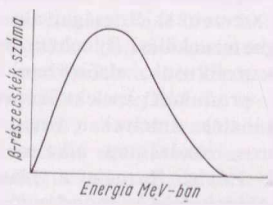
beta-methyl-beta-delta-dehydroxy-valeriánsav: →*mevalonsav*

béta-oxidatio: a zsírsavlebontás *Knoop* által megállapított mechanizmusa, amely szerint a zsírsav oxidatiója a COOH csoporthoz képest β helyzetben levő szénatomon indul meg. *S. F. B.*

béta-ritmus: az electroencephalogrammban jelentkező 13—30/sec frekvenciájú, 5—10μV amplitudójú hullámok, melyeket — az *alpha-ritmussal* szemben — éber, figyelmi állapotban különböző külső ingerek hatására észlelünk. Az alpha-ritmus ~ba való átmenete esetén desynchronisatióról beszélünk. *B. P.*

béta savó: →*anti-B*

béta-sugárzás: eredetileg a természetes radioaktiv atommagokból származó elektronsugárzás neve, ma már az összes természetes és mesterséges radioaktiv izotópok által kibocsátott elektron és pozitron-sugárzás *(→elemi részek)* összefoglaló elnevezése *(→radioaktivitás)*. Az atommag átalakulások jelentős része ~ formájában történik. A magból kibocsátott pozitiv v. negativ elektronok spektrális eloszlása folytonos. A sugárzás energiája és a bomlási állandó között a Sargent-diagram állapit meg összefüggést. A ~ pályáját ködkamrában *(Wilson-kamra)* vizsgálva vékony görbült vonalakat láthatunk, a vonalak azért vékonyabbak, mert a ~ *specifikus ionisatiója* átlagosan kb. 100 × kisebb, mint az *alpha-sugaraké (→alpha-sugárzás)*, a görbeség onnan van, hogy az atomok burkának azonos tömegű elektronjaiba ütközve jelentősen eltérnek eredeti irányuktól. Az egész görbe vonalú út hosszát valódi hatótávolságnak nevezik. A ~ az anyagokon áthaladva elnyelődik. Mivel a ~ energia eloszlása — mint az ábra mutatja — folytonos, teljes absorptióról, ill. maximális hatótávolságról olyan értelemben, mint az α-sugárzásnál nem beszélhetünk, amennyiben a gyakorlat számára ezt mégis megtesszük, a maximális energiájú

Béta-sugárzás

~-részecskékre vonatkoztatjuk. Gyakorlatilag egy mm-es vastagságú ólomlemez a ~t teljesen elnyeli, ajánlatos azonban alacsony rendszámú absorbenst (Al, plexi-lemez) választani, hogy gyengébb legyen a β-sugarak elnyelődésénél keletkező *fékezési* sugárzás. A ~ absorptiójának számszerű összefüggését az

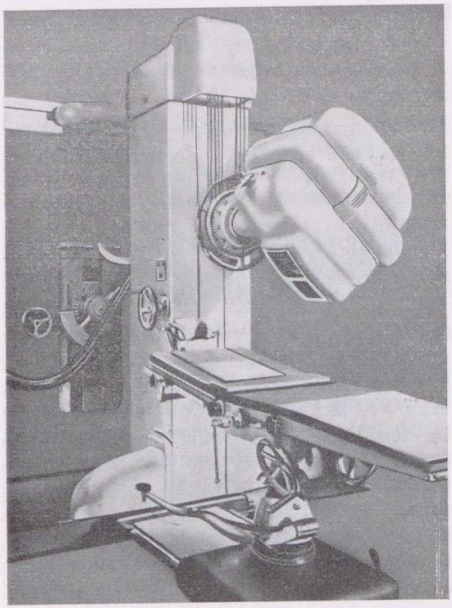
$$I = I_0 e^{\frac{\mu}{\rho} W}$$ képlet adja.

(I = megmaradt intensitas, I_0 = eredeti intensitas, μ = absorptiós coefficiens, ρ = az absorbeáló anyag sűrűsége, $\frac{\mu}{\rho}$ = *tömegabsorptiós együttható* cm²/g-ban, w = a rétegvastagság g/cm²-ben kifejezve.) A gyakorlatban gyakran használják a felező rétegvastagságot; $d = 0{,}693 \frac{\rho}{\mu}$ g/cm². Az energia és a felezőrétegvastagság, valamint a maximális hatótávolság összefüggését a táblázatból leolvashatjuk *(→sugárvédelem)*. A maximális energia és a maximális hatótávolság között jól definiált összefüggés van. A sugárvédelemnél figyelembe kell venni, hogy a ~ egy része elnyelődése közben fékezési röntgensugárhoz hasonló elektromágneses hullámzást kelt. Egyébként a ~ *relatív biológiai hatékonysága* 1, azaz a γ és röntgensugárzásával azonos, tehát a maximálisan megengedhető heti dosis 0,1 rad. Therápiás alkalmazása szemészetben: keratitisek, leukomák besugárzása. *E. J.*

beta-thalassaemia: →*thalassaemia*

betatron: készülék, amelynek segítségével elektronokat lehet nagy sebességre felgyorsítani úgy, hogy kinetikai energiájuk 100 Mev.-ra is növekedhet. A ~ban két nagyméretű mágnespólus között egy gyűrű alakú evakuált üvegedényben elhelyezett izzó katód termeli az elektronokat, amelyek a mágnesező tekercs váltakozó mágneses terében — az electrodynamika törvényeinek megfelelően — körpályán való gyorsuló mozgásra kényszerülnek. Több 100 000 körülfordulás után igen nagymértékben felgyorsulnak. Az elektronok körpályán maradását speciális kiképzésű mágnessel érik el. Megfelelő segédmágneses térrel a felgyorsított elektronok a gyűrű alakú edényből egy ablakon keresztül kivezethetők a külső térbe és felhasználhatók. Ha a felgyorsított elektronokat egy wolfram-, vagy platina korongba ütköztetjük, akkor a ~ nagyenergiájú röntgen (γ) sugárzást

termel. Biológiai és orvosi téren is sikerrel alkalmazzák. Az orvosi gyakorlatban használatos ~ok általában 15, ill. 35 Mev energiájú β-részecskéket vagy röntgen sugárzást szolgáltatnak. Orvosi célokra sugárvédelmi szempontból a 18 Mev energia

Betatron

használata a legelőnyösebb. A maximális dosisteljesítmény kb. 500—1000 rad/min. A ~t sugár-therápiás célokra használják. Mivel a ~ által szolgáltatott röntgensugárzás energiája 1—2 nagyságrenddel nagyobb, mint a szokásos röntgensugárzásé, különösen mélyen fekvő tumorok besugárzására használható előnyösen. Így a nyelőcső, gyomor, bél, légcső, vese, mellékvese, hasi nyirokrendszer, méh, petefészek, csont, garat, gége, agy-, és hypophysis tumorok besugárzására alkalmazzák. *E. J.*

Betaxin: →*aneurin*

betegállomány: a dolgozók valamely közösségében pl. egy üzemben, v. iparágban az adott időpontban betegség miatt keresőképtelen (→*keresőképtelenség*) dolgozók összessége. — ~ tbc-ben: prevalence: a bizonyos időpontban nyilvántartott összes tbc-s betegek száma. Magában foglalja a morbiditást és a régi betegeket. *S. I.—B. M.*

betegápoló, *ápolónővér:* középfokú eü-i képzettségű dolgozó. Fekvő- és járóbeteg ellátó gyógyintézetben, éjjeli szanatóriumban, szociális otthonban, körzeti orvos mellett ápolási és gondozási tevékenységet végez az orvos utasítása alapján. A képesítés megszerzésének feltétele 2 éves iskola v. 3 éves munka melletti tanfolyam. A felszabadulás előtt a képzés egyházi rendek és félrendek, társadalmi szervek felügyelete alatt működő iskolákon és munka melletti néhány hónapos tanfolyamokon történt. Egységes képzésük a felszabadulás után indult meg (→*egészségügyi középfokú oktatás*). *S. I.*

betegotthon: idült, kórházi kivizsgálást és kórházi kezelést nem igénylő, szociális körülmények miatt otthonukban nem ápolható betegek ápolását végző gyógyintézet. Betegellátási és psychés hátrányai miatt jelenlegi formájuk nem kielégítő. Célszerűbb a reconvalascens betegeket is ellátó, a kórházakkal szorosan együttműködő intézményi forma. *S. I.*

betegség: a szervezet normális működésének zavara, amely különböző szervek, ill. szervrendszerek működési zavarából tevődik össze, de végső fokon — és a modern orvostudomány tanai szerint mindig — az egész ember somatikus és psychikai functióinak megváltozását jelzi és jelenti. A ~ eredője különböző külső és belső tényezők hatásának és összefügg a szervezet világrahozott és szerzett sajátosságaival. *Br. P.*

betegségbe menekülés („Flucht in die Krankheit"): neurotikusok, elsősorban hysteriások által produkált cselekvőképességüket gátló kórtünetek, amelyek a beteg nem tudatos, kóros, inadaequat alkalmazkodását fejezik ki. Enyhe formája a „lámpaláz". A beteg, akinek felelős mondandója volna, aphoniás lesz, következményekkel járó cselekvése előtt megbénul, járásképtelenné válik stb. *H. B.*

betegségi nómenklatúra: →*nemzetközi és haláloki jegyzék*

betegségi statisztika: →*morbiditási statisztika*

betegszállítás: →*mentésügy*, →*légi betegszállítás*, →*fertőző betegszállítás*

betegszállító gépkocsi: →*mentőgépkocsi*

betegszállító kocsi: kerekeken tolható hordágy, melynek felső része leemelhető a beteg továbbszállítása céljából. *J. E.*

betemetődési tünetcsoport: →*crush-syndroma*

betét: →*lúdtalp-betét*, →*inlay*

Bethe, Albrecht (1872—1955): német fiziológus, kieli egyetemi tanár. Az idegrendszer continuitásának élettani alátá-

masztására és a vérkeringés összehasonlító élettanára vonatkozó kutatásai jelentősek. *H. G.*

Bethesda-csoport: *(Enterobacteriaceae)* bélbaktériumok egyik csoportja. Újabban a Citrobakter csoporthoz sorolják, régebben paracolinak nevezték. Tagjai átmenetet képeznek az *Escherichiák* és *Salmonellák* között. Emberben enyhe enteritist okozhatnak. *A. Z.*

betörési front: hideg, az addiginál nagyobb fajsúlyú levegőtest (levegőtömeg) érkezése. Nálunk télen a K.-i, ÉK.-i kontinentális és nyáron a Ny-i, DNy-i irányból érkező maritim levegőtest okoz betörési frontot. *S. J.*

Bettezati-műtét: az a. mammaria internák lekötése a második bordaközben a szív vérellátásának javítása végett (1953). Értéke nagyon kétes. *B. I.*

Bettschanker: asexualis sy.-es fertőzés, amely sy.-es egyénnel történő, nemi érintkezés nélküli együttfekvés kapcsán jön létre a keresztcsonttájon. *S. Zs.*

betűszerű keratitis, *Buchstaben keratitis:* a herpes corneae egyik klinikai megjelenési formája, betű- v. faágszerű, az idegrostok lefutását követő eruptióval. *O. T.*

Betz-óriássejtek: →*Bec-óriássejtek*

Beurmann, Lucien de (1851—1923): francia bőrgyógyász, párizsi kórházi főorvos. Leírta a sporotrichosis kórképét. *H. G.*

Beuttner-műtét: →*defundatio uteri*

Bevan-metszés: a bordaívnél kezdődő pararectalis metszés epeműtétekhez. *B. I.*

Bevan-műtét: csuszamlásos sérvek („Gleitbruch", „hernie par glissement", hernia extrasaccularis) esetén alkalmazható eljárás a sérvtömlő falával szervesen összefüggő vastagbélrészlet (sigma v. caecum) miatt nem resecálható tömlő megkisebbítésére. A kikészített tömlő külső falába öltő, egymás fölé helyezett dohányzacskó varratok csomózásakor a tömlő falát egymásba gyűrjük. Így terjedelme lényegesen megkisebbíthető és ezzel a sérvkiújulás veszélye csökken. *B. I.*

bevatron: pozitív töltésű elemi részecskéket gyorsító berendezés.

Be^1 vércsoportantigen: →*Berrens-vércsoport*

bevésés: tartós emléknyomok visszamaradása. Tényezői: a bevésett anyag minősége (pl. értelmes, értelmetlen), mennyisége (terjedelme), az ismétlés gyakorisága és módja (pl. mechanikus v. megértésen alapuló), előzetes ismeretek, tapasztalatok megléte v. hiánya, valamint motiváló tényezők: szükséglet, érdek, érdeklődés, érzelmi hangsúly, szándék stb. Fajtái: önkéntelen és szándékos ~. *K. L.*

bevizelés: →*enuresis*

bevonó szerek: →*demulcentia*

bevont nyelv: a nyelv felszínén levált hámsejtekből és mikroorganizmusokból összegyűlt réteg megjelenése. Akkor keletkezik, ha a rágás folyamata szünetel, v. nem eléggé intenzív, így pl. étvágycsökkenéssel járó betegségekben, folyékony ételekkel történő táplálkozáskor, éhezéskor, minden súlyos betegségben, angina, pharyngitis, stomatitis esetén, lázas állapotban, gyomorbetegségekben. *M. I.*

Beyea-műtét: felfüggesztő műtét gastroptosis esetén. Nem vált be. *B. I.*

Beyerinck-reakció, *cholera-vörös reakció:* nitrosoindol reakció a cholera vibrio kimutatására. A cholera vibrio a tryptophanból indolt termel, a táptalajhoz adott nitrátot nitritté redukálja. Tömény kénsavat adva hozzá rózsaszínű nitrosoindol képződik *(Salkowski).* *J. E.*

Beythe András (1564—1599): református egyházfelügyelő. A Németújvárott 1595-ben megjelent nagyrészt kompilatív, *(Melius Horhi)* botanikai könyv szerzője: *Füves Könyv, füveknek és fáknak nevekről, természetekről és hasznokról, irattatott és szereztetett Magyar nyelven a fő Doktorok és természet tudó Orvosoknak stb.*

R. M. Gy.

Bezançon, Fernand (1868—1948): francia tüdőgyógyász, párizsi egyetemi tanár. A tuberculosis baktériumának új tenyésztési eljárásaival, a tuberculotikus elhalás lényegének kutatásával, a tuberculosis korai diagnostikájával foglalkozott.

„Beziehungswahn": →*doxasma*

bezoar: némely állat (főleg kérődzők) gyomrában v. belében található, leggyakrabban emészthetetlen szőrből (trichobezoar) v. növényi alkatrészekből (phytobezoar) álló test. A középkorban antidotumnak tartották mindenféle mérgezés ellen. *B. I.*

Bezold, Albert (1836—68): német fiziológus, jénai egyetemi tanár. Felfedezte a vegetatív idegrendszer hatását a szívműködésre és e hatás központjának agyi lokalizációját. *H. G.*

Bezold, Friedrich (1842—1908): német fülész, müncheni egyetemi tanár. A mastoiditisre és következményeire, valamint az

otosclerosis diagnosztikájára vonatkozó kutatásai jelentősek. *H. G.*

Bezold—Edelmann folyamatos hangvillasor: →*hallásvizsgálat*

Bezold—Jarisch-reflex, *Bezold—Jarisch-hatás, B—J-hatás: veratrin (→veratrum album)* befecskendezésére bekövetkező vérnyomáscsökkenés és pulsus-gyérülés, amely a nyaki vagus átmetszése után kimarad. E reflex a sinus coronarius receptoraiból indul ki. A veratrinon kívül egyéb anyagok, így a fagyöngy alcaloidái is kiválthatják. Szívizom-károsodások esetén (infarctus) lehet szerepe. Ilyenkor feltehetően a sérült szövetből felszabaduló kalium és histamin váltja ki. Védőreflexnek tekinthető, amely a szív munkáját csökkenti, ugyanakkor a koszorús erek átáramlását növeli. *S. J.*

Bezold-mastoiditis: →*mastoiditis*

Bezold-trias (1885): az otosclerosis jellegzetes tünetegyüttese: 1. a hallás terjedelmének beszűkülése a mély hangok területén, olykor egészen az egyvonalas oktávig. Előrehaladott stádiumban a magasabb hanghatár is lefelé tolódik, ami a csiga basalis kanyarulatának területén, v. a hallóideg környékén levő otosclerotikus gócra utal. 2. A csontvezetéses hangvillavizsgálatnál (főként A hangvillával) hosszabban, azaz jobban hallja, mint az ép fülű egyén. 3. A Rinne-vizsgálat negatív, azaz jobb a csontvezetéses, mint a légvezetéses hallás. *Ré. Gy.*

B_{12}-Fol-Vicotrat: →*B_{12}-vitamin*

BGWS-tünet: Baldwin, Gardner, Willis, Sayé által kimutatott jelenség: a tuberculinreakció kialvását követő reinfectio esetén a praeallergiás idő jelentékenyen megrövidül. *B. M.*

BHC: →*HCH*

Bi: →*bismuthum*

biadenopathiás forma: →*chronikus lymphoid leukaemia*

Bial-próba: *orcin-próba:* a vizeletben levő pentose kimutatására használt vizsgálat. A vizeletmintát orcin sósavas oldatával forraljuk, pozitív esetben lehűlés után zöld flocculatio jelentkezik. *Ba. B.*

bi-astigmatismus: a keratometerrel mérhető cornealis astigmián kívül a cornea hátsó felszínének és a lencsének az astigmatismusával együtt értendő astigmia (totalis astigmia). Correctiója: keresztezett cylinderes üvegekkel (gyakorlati értéke kétséges). *B. B.*

biballismus: kétoldali ritka choreoathetotikus mozgászavar. Nagy amplitudójú, dobáló mozgásokban megnyilvánuló ritka extrapyramidalis hyperkinesis, amely többnyire a két felsővégtagra terjed ki. A kétoldali nucleus subthalamicus károsodása okozza. *Z. L.*

bibliomania: könyvek, elsősorban ritkaságok megszerzésére irányuló kórosan fokozott vágy. Enyhébb foka normális jelenségnek tartható. Súlyosabb esetben lopáshoz vezethet. Psychopathiánál észlelhető. A könyvek tartalma a beteget nem érdekli. *H. B.*

Bibron-antidotum: kígyómérgezéskor régen alkalmazott antidotum, mely 0,24 g jódkaliumból, 0,12 g sublimatból, 20,0 g brómból áll.

bibulosus, *hygroscopikus:* nedvességszívó.

bicarbonat tetania: →*tetania*

bicephalus: *kétfejű.*

biceps-reflex: a felkar biceps izmának ínára alkalmazott ütésre az izom összehúzódik és a könyökízület flexiója következik be. Központja a C_{5-6} gerincagyi segmentum magasságában van. *B. P.*

Bichat, Marie François Xavier (1771—1802): francia anatómus, a párizsi Hôtel Dieu kórház orvosa, a modern szövettan egyik megalapítója. *Traité des membranes* (1800) c. könyvében meghonosította a szövet fogalmát *(tissu céllulaire)* és 21 szövetfajtát különített el (izomszövet, csontszövet, idegszövet, stb.), amelyek szerkezetüknek megfelelően eltérő működést fejtenek ki.

A betegségeket visszavezette a szövetek károsodására, s ezzel a leíró kórbonctant az élettan és orvostan alapjává tette *(Anat. générale,* 1801. *Anat. descriptive,* 5 kötet, 1801—03, befejezetlen). Felfogásában a montpellier-i iskola vitalizmusát követte, az élettani folyamatokat az életerővel magyarázta, amely a „sensibilité" és „contractilité" (lényegében a halleri érzékenység és ingerlékenység) energiáját szolgáltatja; az életjelenségek fiziko-kémiai magyarázatát képtelenségnek tartotta *(Recherches physiol. sur la vie et la mort,* 1800). E vitalista nézetek és a mikroszkóp használatának merev elutasítása ellenére működése óriási lendületet adott a sejttannak, szövettannak és kórbonctannak. *Be. I.*

Bichat-zsírpárna, *corpus adiposum buccae, szopópárna:* a m. buccinatorius és a m. masseter között, a fascia parotideomasseterica

felett elhelyezkedő, kb. szilvamagnyi zsírcsomó, mely csecsemőnél a szopás mechanizmusában játszik fontos szerepet. Vitalis fontosságának megfelelően még extrém lesoványodásban (pl. decompositióban) is megmarad, ami — Lehndorf szerint — a benne nagy tömegben levő, nehezen bontható zsírsavaknak (palmitin és stearinsav) köszönhető. Csak egy betegség van, a lipodystrophia progressiva, melynek ez a resistens zsírféleség is áldozatául esik. *D. L.*

bicikli-ergometer: eszköz a munkateljesítés mérésére kerékpárnak, mint dynamometernek a felhasználásával. A *Krogh* által konstruált eszköz révén a végzett munkát m/kg/perc értékben lehet kifejezni. Az egyidejű energiafogyasztás mérése a légzési anyagcsere meghatározása által történik. A biciklizö által kilégzett levegőt egy egyirányú szelep útján egy gyűjtőzsákban (Douglas-zsák) fogják fel és annak CO_2-tartalmát meghatározzák. *J. E.*

Bicillin: →*penicillin*

biconcav-csigolya, *halcsigolya, piskóta alakú csigolya:* a csigolyák mésztartalmának csökkenése következtében (pl. osteomalacia, Cushing-kór) keletkező csigolyatest-deformitás. A rtg-felvételen a csigolyatest prox. és dist. fedőlemeze besüppedt, biconcav alakúvá vált a nucleus pulposus nyomásának hatására. Az intervertebralis porckorongok szélesebbek. *G. A.*

bicornis: kétszarvú.

bicoudé-katéter: végén kettős szöglettörésű fémkatéter prostata-hypertrophiás betegek csapolására. Ma már ritkán használják, helyettesíti a Thiemann-gumikatéter. *B. I.*

bicuspidalis billentyű: →*cor*

bicuspidalis elégtelenség: → *mitralis insufficientia*

bicuspidalis szűkület: →*stenosis ostii venosi sinistri*

bicuspidatus: kéthegyű.

b. i. d.: bis in die: kétszer napjában.

Bidder, Heinrich Friedrich (1810—94): litván kórboncnok és fiziológus, dorpati egyetemi tanár.

Előbb a vegetatív idegrendszer anatómiáját és élettanát egészítette ki fontos észlelésekkel *(Die Selbständigkeit der symp. Nervensyst.* 1842. *Volkmannal)*, a békaszíven felfedezte a róla elnevezett atrioventricularis csomót, majd K. Schmidttel együtt az anyagcsere alapvető vizsgálatait végezte, különösen az emésztés és a fehérjeanyagcsere területén *(Die Verdaungssäfte u. der Stoffwechsel,* 1852). Elsőként érvényesített biokémiai szempontokat a fiziológiában. Leírta a retina szerkezetét. „Típusos respiratio" néven leírta azt, amit ma alapanyagcserének nevezünk. *Be. I.*

Bidder-ganglion: a békaszív atrio-ventricularis határán elhelyezkedő ganglion. A szívműködés ún. neurogen teóriája a ~ban látta a szívösszehúzódások inditóját és koordinátorát, de kiderült, hogy a szív ritmusos működése myogen eredetű. *B. P.*

bidet: lerögzített, felfelé szökő zuhannyal ellátott ülőkád, altesti mosásokra (altesti douche). *J. E.*

biduosus: két napig tartó (pl. láz).

biduotertian: másodnapos maláriás láz, melynél az egyes lázrohamok olyan hosszúak, hogy egymással majdnem összefolynak, tehát nem kettős tertiana-fertőzés. *J. E.*

Biedert, Philipp (1847—1916): német gyermekgyógyász és higiénikus, strassburgi hatósági orvos. A csecsemőtáplálás tudományos szemlélete az ő munkásságával kezdődik *(Die Kindernahrung im Säuglingsalter,* 1880), elsőként mutatott rá az anyatej és a tehéntej közti különbségre és a mesterséges táplálás konkrét veszélyeire. A csecsemőhalandóságért a rossz szociális körülményeket tette felelőssé, szívós harcot folytatott ezek javításáért *(Kindersterblichkeit u. sozialökonomische Verhältnisse,* 1897). Mint bakteriológus főleg a tbc- és cholerafertőzéssel foglalkozott. *Be. I.*

Biedl, Arthur (1869—1933): magyarországi származású prágai belgyógyász professzor. Endocrinologiai kutatásai jelentősek, a dystrophia adiposogenitalis, valamint a Lawrence — Moon — Bardet — Biedl-syndroma egyik leírója. Az *Innere Sekretion* című műve igen jelentős. *H. G.*

Bielschowsky, Max (1869—1940): német ideggyógyász, berlini egyetemi tanár. Idegrost festési módszerét kiterjedten használták. Kutatásokat végzett a heredo-degeneratiós idegbetegségekkel, az olivo-ponto-cerebellaris atrophiával, a myastheniával stb. kapcsolatban. *H. G.*

Bielschowsky-típusú idiotia familiaris amaurotica: a Tay—Sachs—Schaffer-betegség késő-infantilis formája. A 3—4. életévben kezdődik, lassúbb lefolyású, mint a korai infantilis forma. Súlyos oligophreniához, neurológiailag elsősorban kisagyvelői, majd bulbaris tünetekhez vezet. Az opticus atrophiát a Tay—Sachs—Schaffer formára jel-

lemző cseresznyepiros macula-folt nem kiséri. Infaust. *H. B.*

Bien—Sonntag-reakció: a kiütéses typhus diagnosztikájában használatos, a beteg vérsavójában levő agglutinin kimutatásán alapuló eljárás. A Weil—Felix-reakció módosítása: az antigent nem élő, hanem alkohollal elölt *Proteus* X19 baktérium képezi. *A. Z.*

Bier, August Karl Gustav (1861—1949): német sebész, berlini egyetemi tanár. Bevezette a localis hyperaemia alkalmazását a gyógykezelésbe, a lumbalis érzéstelenítés egyik kezdeményezője. Sportorvosi munkája is jelentős *(→Bier-módszerek).* *H. G.*

Bier-harang: eszköz, mely szívással helyi vérbőséget okoz.

Biermer, Anton (1827—92): német belgyógyász, berni, zürichi majd breslaui egyetemi tanár. A tüdő betegségeivel foglalkozó munkájában leírta a kopogtatási hang testhelyzettel párhuzamos változását hydropneumothoraxnál, az emphysema dobozos kopogtatási hangját stb. *(Krankheiten der Bronchien und des Lungenparenchyms,* 1865—67). Monográfiát írt a hastífuszról és a koleráról. Önálló kórformaként írta le az anaemia perniciosát (1868), amit utána ~-kórnak neveztek. *Be. I.*

Biermer-anaemia: → anaemia perniciosa.

Biermer-hangváltozás: a mellkas körülírt területén kiváltható dobos kopogtatási hang magasságának megváltozása a beteg helyzetváltoztatásával. A mellkasfal közelében elhelyezkedő, váladékkal részben töltött üreg fennállására utal. *Go. Gy.*

Bier-módszerek: 1. *→lumbalis érzéstelenítés;*

2. *→gyűjtőeres érzéstelenítés;*

3. pangásos kezelés nyakra, végtagra feltett vér- és nyirokpangást, passzív hyperaemiát létesítő gumiszalaggal;

4. szívókezelés Bier-szívóharanggal;

5. osteoplastikus amputatio, az átfűrészelt csontfelszín fedése csont-csonthártya lebennyel. *B. I.*

Biernacki, Edmond (1866—1911): lengyel orvos, varsói egyetemi tanár. Elsőként alkalmazta diagnosztikus célból a vérsejtsüllyedés módszerét (1894), amit tőle függetlenül közölt utóbb Fåhraeus. Foglalkozott a tabes tünettanával. *Be. I.*

Bier-venás anaesthesia: *→gyűjtőeres érzéstelenítés*

Biesalski-felvétel: rtg-felvétel csecsemők sziklacsontjának vizsgálatára. *D. P.*

Biesalski—Mayer-ínátültetés: fiziológiás ín-transplantatio, a bénult izom ínát hüvelyéből kihúzzuk és helyére erőt kifejtő izom ínát húzzuk bele, ezzel elkerülhető az összenövések kifejlődése. Általában nélkülözhető, csak korlátoltan alkalmazható módszer. *B. I.*

Biett, Laurent Theodor (1781—1840): francia bőrgyógyász a párizsi St. Louis-kórház főorvosa. A párizsi bőrgyógyászati poliklinika megalapítója. A helyi kezelést részesítette előnyben. Róla nevezik a másodszaki syphilis egyik bőrtünetét Biett-gallérnak. *H. G.*

Bifacton: tbl., B_{12}-vitamint és apoerytheint tartalmaz; a bélből jól felszívódik. *I. B.*

bifallus: *→penis duplex*

bifidus: kettéhasadt

bifidus faktor: *→bifidus flóra*

bifidus-flóra: a szopós csecsemő vastagbelében domináló baktériumflóra, mely az acidophilus csoport néhány képviselőjét (bac. bifidus Tissieri, bac. acidophilus sec. Moro, enterococcus seu streptococcus acidi lactici) foglalja magában. E flóra dominantiája idején a széklet gyengén savanyú szagú, szemben a tehéntej táplálás esetén mutatkozó lúgos vegyhatású széklettel.

A ~ megtapadását és fennállását valószínűleg a nőitejben levő tejcukor galactose komponensének bizonyos N-tartalmú alkotó részei (oligosaccharidái) biztosítják *(bifidus faktor).* E vegyületek izolálása sikerült is *(György* és munkatársai, *Petuely).* Hatásuk azonban csak a friss, fel nem főzött nőitejben érvényesül. Ilyen vegyületek, illetve bizonyos mennyiségű lactose hozzáadása esetén a tehéntej táplálás alatt is megtapadhat a ~, de egzisztenciája távolról sem olyan szilárd, mint nőitej-táplálás esetén. *D. L.*

bifocalis szemüveg: távolra és közelre nézésre egyidejűleg alkalmas kétfókuszos szemüveg presbyop szemek korrigálására. *B. B.*

bifurcatio: kettéágazás

bifurcatio aortae: *→aorta*

bifurcatio femoris, *Baeyer—Lorenz-műtét:* elhanyagolt csípőficam esetén a combcsont subtrochanteres átvésése a medence alátámasztása céljából. *B. I.*

bifurcatio tracheae: a trachea villa alakban történő oszlása. Az így keletkezett szöglet 70°. A szögletben levő nyirokcsomó a lgl. bifurcationis. *T. I.*

Bigelow, Jacob (1787—1879): amerikai orvos és botanikus, a Harward egyetemen a materia medica (gyógyszertan) tanára. Botanikai munkájának emlékét sok növény neve és több szakkönyv őrzi *(Florula Bostoniensis*, 1814, *American Medical Botany*, 1817—20), orvosi munkái is főként a gyógynövényekről szólnak (A *Treatise on Materia Med.* 1822), de értekezett egyes betegségek típusos lefolyásáról is *(Nature in Disease*, 1859).

Nála is nagyobb hírnevet szerzett fia, *Henry Jacob* ~ (1818—90) bostoni sebész és egyetemi tanár, aki jelen volt az első altatásban végzett műtétnél *(Warren* bostoni klinikáján, 1846. okt. 16) és fontos szerepet játszott a narcosis elterjesztésében. Egy évvel az első altatások után megírta a narcosis felfedezésének történetét *(Ether and Chloroform: a Compendium of their History and Discovery*, 1848). Mint sebész a hólyag műtéteivel foglalkozott; a hólyagkő eltávolítására kidolgozott módszere nagyon elterjedt *(Litholapaxy or Rapid Lithotrity with Evacuation*, 1878), ugyanígy a csípőizületi ficam helyreállításának műtéte is *(The Mechanism of Dislocation and Fracture of the Hip*, 1869). Megírta az amerikai orvoslás száz évének történetét (1867). *Be. I.*

Bigelow-műszer: hólyagkő zúzás után a kőtörmeléket kisodró, szívó-nyomó gumiballonnal működő hólyagöblítő készülék. *B. I.*

Bigelow-szalag: →*ligamentum táblázat*

bigeminia: a szívműködés kóros ritmusa, amelyben felváltva követi egymást normális és extra systole. *S. J.*

bigeminus: kettős iker

bigerminalis daganat: →*bigerminalis torz*

bigerminalis torz, *bigerminalis daganat:* a már termékenyült petesejtből (zygota) származó daganat, v. kétivarú torzképződmény. *H. I.*

Bikeles-jel: a felsővégtag vállban történő vongálására, erősebb húzására bekövetkező fájdalom. Agynyomásfokozódásnál található, de nem jellemző rá, mert számos más oka (vertebra-elváltozás, plexuslaesio stb.) is lehet. *H. I.*

Bikov, Konsztantyin Mihajlovics (1886—1959): szovjet fiziológus, leningrádi kutatóintézeti vezető, akadémikus. Nagy jelentőségűek az interoceptióra, a belső szervek feltételes reflexeire vonatkozó kutatásai, amelyek a cortico-visceralis pathologia felállításához vezettek. Eredményeket ért el az emésztés élettanának és a mediátorok működésének kutatása terén is. *H. G.*

Bilagit: →*cholagoga*

Bilamid: →*cholagoga*

bilateralis: kétoldali (helyette inkább használandó a „lateris utriusque" kifejezés).

bilateralis rekesz magasállás: →*rekesz magasállás*

bilateralis rekesz mélyállás: →*rekesz mélyállás*

bilateralis symmetria: →*symmetria*

bilateralis transfer: a transfer (átvitel) speciális esete, mely abban áll, hogy egy mozgás begyakorlása az egyik végtaggal, megkönnyíti a mozgás megtanulását a másik végtaggal. A ~-hatás legnagyobb szimmetrikus végtagoknál (pl. jobb kéz—bal kéz), és legkisebb „átlósaknál" (pl. bal kéz—jobb láb). Balesetek, amputatiók után figyelhető meg, mikor az elvesztett végtag functióit a megmaradottak veszik át. *K. L.*

Bilharz, Theodor (1825—62): német származású egyiptomi belgyógyász, a róla elnevezett *bilharziasis* kórokozójának felfedezője (1853). *Be. I.*

bilharzia-carcinoma: a Schistosoma haematobium által előidézett chronikus nyálkahártyagyulladás rákos elfajulása. *Sz. Z.*

Bilharzia haematobium: →*Schistosoma (haematobium)*

bilharziasis, *bilharziosis:* a *schistosomiasis* régebbi neve, melyet a *Trematodák* közé tartozó mételyek okoznak. A húgyhólyag ~ rtg-képére jellemző a hólyag térfogatának zsugorodása miatti megkisebbedése, a hólyag szabálytalan és deformált alakja. Késői stádiumban kiterjedt hólyagfalmeszesedések. *J. E.*

biliaris cirrhosis: →*cirrhosis hepatis*

biliaris dyskinesis: az epeutak kimutatható anatómiai változás nélkül létrejövő működési zavara, mely az epehólyag és az epeutak köves v. gyulladásos megbetegedésének tüneteit idézheti elő. A vegetatív idegrendszer egyensúlyzavara okozza, mely v. abban nyilvánul meg, hogy az epehólyag összehúzódásával egyidőben a sphincter Oddi nem lazul el, és ennek következtében átmeneti epepangás és nyomásfokozódás (görcs) keletkezik, v. abban, hogy a sphincter Oddi tartós összehúzódása v. görcse jön létre, v. abban, hogy az epehólyag szervi megbetegedés hiányában sem húzódik össze. Általá-

ban *hypertonusos* és *hypotonusos* ~t különítenek el. Az első epekőgörcshöz hasonló panaszokat okoz, az utóbbi állandó jobb bordaív alatti fájdalmakat és dyspepsiás panaszokat. A ~ diagnosisa és elkülönítése cholecystographia, duodenum-szondázás, nagyon pontos kikérdezés és vizsgálat alapján lehetséges. Rtg-vizsgálatkor jól telődő epehólyag látható. A cholecysta a contraháltatás után is órákig kontrasztanyaggal telődött maradhat. Labilis idegrendszerű, túlérzékeny, ideges emberek betegsége. Th.: gyógyszeres kezelés és psychotherapia. Semmiképpen sem műtéti. (→még *dyskinesis*)

M. I.

biliaris peritonitis, *cholaskos, epeperitonitis:* hashártyagyulladás, mely akkor keletkezik, ha epe jut a szabad hasüregbe. ~t az epehólyag v. az epeutak átfúródása v. máj-biopsia kapcsán a májból kicsorduló epe idéz elő. Vannak tisztázatlan eredetű ~ esetek, amelyekben perforatio nem mutatható ki. Tünetei az egyéb eredetű peritonitis tüneteivel azonosak, néha diagnosztikus értékű a bradycardia.

M. I.

biliaris pneumonia: súlyos pneumonia, melyben icterus lép fel. Ritka. A sárgaság oka toxikus hepatitis v. haemolysis fokozódás.

M. I.

bilifuscin: a bilifuscin I és II meghatározatlan arányú keveréke, a porphyrin leépítési terméke.

S. F. B.

Biligrafin: →*cholecystographia*

biligraphia: →*cholecystographia*

bilihumin: az epekövek különböző vegyszerekben történt feloldásakor visszamaradó oldhatatlan csapadék.

B. I.

bilincskötés: hengerlebeny alsó végtagra vándoroltatásakor a lebenyt vivő felső és az alsó végtag rögzítésének egyszerű módszere. A lebeny gyógyulásához szükséges nyugalmat biztosítja, s lehetővé teszi valamennyi érintett ízület kisfokú mozgatását, s így ízületi ártalmak keletkezése megelőzhető.

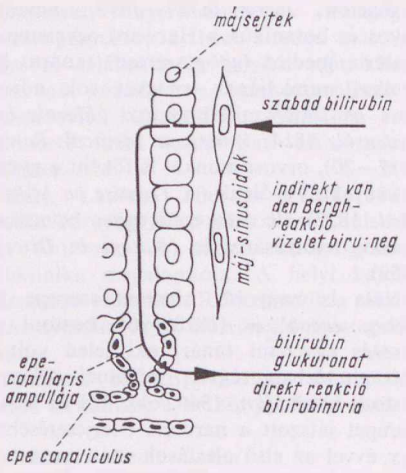
Z. J.

bilious typhoid: →*febris biliosa*

biliprasin: a bilirubin előállításakor nyert melléktermék, az epe tárolásából keletkező műtermék.

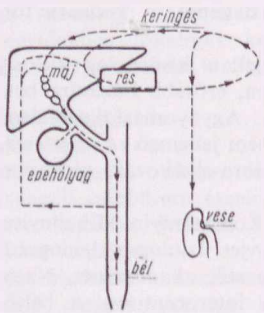
S. F. B.

bilirubin, *epefesték:* ember és húsevők fő epefestéke, a haemoglobin protoporphyrinjének barnás színű lebontási terméke. Oxidatiós terméke a *biliverdin.* A reticuloendothel-sejtekben keletkezik és vízben oldható glukuronid alakjában az

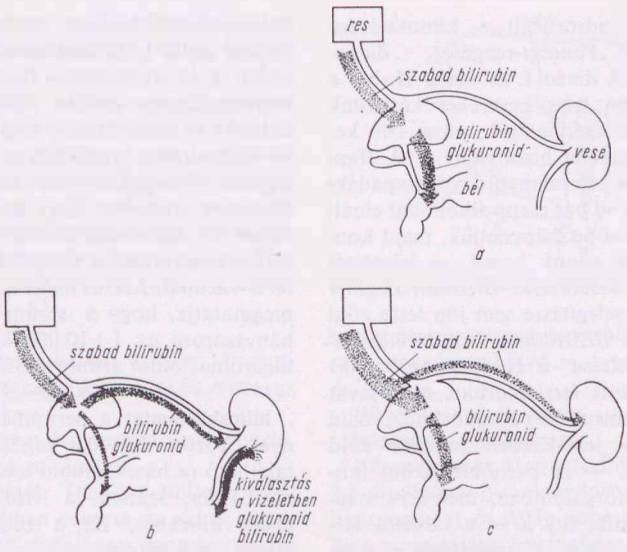

Direkt és indirekt bilirubin
(biru = bilirubin)

epében kerül kiválasztásra. Napi ürítés 0,3 g. A plasmában normálisan 0,3—0,8 mg/100 ml van. Kimutatható az *Ehrlich*-diazoreagenssel. A ~ glukuronid adja a direkt van den Bergh-reakciót, a szabad ~ pedig az indirekt van den Bergh-reakciót. A szervezetben az átalakulás során előbb felhasad a *porphyrin*-gyűrű *(verdohaemoglobin)*, majd leválik a vas → *bilirubin-globin* keletkezik. Utóbbi elhasad a májban bilirubinra, — mely az epével kiválasztódik — és globinra, mely aminosavakra bomlik le. A mai felfogás szerint az átalakulás az utolsó lépés kivételével a *reticulo-endothel systemában* (RES) megy végbe, a tulajdonképpeni májsejtek főleg a kiválasztásban játszanak szerepet. A bélben a bilirubin *urobilinogen*né redukálódik, mely kémiailag nagyobbrészt

Epefesték körforgalma

Az epefesték-forgalom sémás ábrázolása

a: Ép viszonyok, *b:* Máj eredetű (regurgitatiós) sárgaság, *c:* Haemolytikus (retentiós) sárgaság

*stercobilinogen*ből és kisebbrészt a tulajdonképpeni *urobilinogen*ből áll. A reductiós termék egy része a székletbe kerül, másrésze felszívódik, s a májsejtekben újra bilirubinná oxidálódik. A felszívódott urobilinogen kis hányada fiziológiás körülmények közt is az általános keringésbe, s innen a vizeletbe kerül.

~ *kimutatása vizeletben:* A vizeletben megjelenő ~ kimutatására számos próba használatos. A próbák többsége azon alapul, hogy a ~ oxidatiós termékei színes vegyületek. A *Bonanno-próbá*nál a vizsgálandó vizelethez néhány csepp koncentrált sósavat és Na. nitritet adunk. Bilirubin jelenlétét zöld szín keletkezése mutatja (biliverdin). A *Krokiewitz*-féle ~ kimutatásnál Na. nitritet és sulfanylsavat használunk. Itt élénkvörös szín keletkezik, amely ametisztkékké változik, ha 1—2 csepp koncentrált sósavat adunk hozzá és a szín jobb megfigyelése végett hígítjuk.

A ~ kimutatási próbák egy csoportjánál a vizeletet chloroformmal rázzák ki. Lehet Ba. sulfat v. Ca. sulfat csapadékhoz absorbeálni a ~t, s azzal többféle reakció végezhető. — *Cunisset* chloroformmal rázza ki a vizeletet és — más reagens használata nélkül — annak sárga színéből következtet a ~ tartalomra. — *Basham* a kirázott chloroformos extractumból keveset porcelán csészében bepárologtat és salétromsavat tesz hozzá, a ~ élénk vörös színt ad. — *Gerhardt* a chloroformos extractumhoz jódtincturát, kaliumhydroxydot tesz, ily módon sárgásbarna szín mutatja a ~ jelenlétét — *Capranica a* chloroformot előre brómmal keveri, így kirázás után zöld, kék, ibolya, majd sárgásvörös lesz, végül elszíntelenedik. — A jódot, mint oxidálószert többféle próbához használjuk, így a *Rosin*-próbánál hígított jódtincturát rétegezünk a vizelet fölé. ~ jelenlétében az érintkezési határon zöld gyűrű keletkezik. — Jódtinctura használatos a *Maréchall-*, *Dummontpelier-*, *Smith-*, *Trousseau-* és *Nobel* próbáknál is. — Kevés salétromossavat tartalmazó salétromsav oxidáló hatásánál fogva a ~nal többféle színű reakciót adhat. Ezen alapul a *Rosenbach—Gmelin*-próba: a vizeletet megszűrjük, s a szűrőpapírt egy másik szűrőpapírra terítjük ki. Egy csepp salétromossavat tartalmazó salétromsavat cseppentünk a papírra, ~ jelenlétében a csepp körül sárgásvörös, ibolya, kék és zöld gyűrű keletkezik. Kiterjedten használják a *Fouchet*-próbát, amely alkalmas az emelkedett serum-~ szint jelzésére is. A *Fouchet*-reagens trichlorecetsav és ferrichlorid oldata, hatására a ~ zöld színt ad. — A vizelethez bariumchloridot adva bariumsulfat csapadék képződik, ami magával ragadja a ~t. Ha mésztejjel rázzuk össze a vizeletet, a ~ a calciumhydroxydhoz kötődik. Ezen

csapadékokhoz adsorbeált ~ kimutatására használhatunk *Fouchet*-reagenst, diazokeveréket stb. A diazo I. és diazo II.-ből a szokásos módon friss keveréket készítünk és a csapadékra cseppentjük, piros szín keletkezése ~ jelenlétét bizonyítja. — A *Huppert*-próbánál a calciumhydroxyd csapadékról a megkötött ~t pár csepp alkohollal eluáljuk és kis kémcsőbe cseppentjük, majd koncentrált sósavat adunk hozzá. ~ jelenlétében zöld szín keletkezik. Biztosan negatív a reakció, ha melegítésre sem jön létre zöld szín. (Melegítés vízfürdőn!) — A *Nakajama*-reagens módosítása a Huppert-próbának: alkoholban oldott ferrichloridot és sósavat teszünk a bariumsulfatos csapadékhoz, majd felforraljuk, ~ jelenlétében intenzív zöld szín keletkezik. — A bariumsulfatból tabletták vannak forgalomban, melyekre vizeletet csepegtetünk, így a ~ a tabletta felszínére adsorbeálódik. A tablettára — a vizeletcsepp beivódása helyére — *Fouchet*-reagenst, v. más színt adó ~ reagenst cseppentünk. — A *Jolles*-próbánál a vizeletet bariumchlorid, chloroform és néhány csepp sósavval rázzuk össze, a csapadékot megszárítjuk és 1—2 csepp tömény kénsavat cseppentünk hozzá. ~ jelenlétében ametisztkék, v. tiszta kék elszíneződés jön létre. — A *Kapsinov*-próbánál a vizelethez *Obermayer*-reagenst teszünk. ~ jelenlétében zöld szín keletkezik. Az *Obermayer*-reagens füstölgő sósavban oldott ferrichloridból áll. — A *Gluzinszky*-próbánál a vizeletet formalinnal forraljuk, majd kevés tömény sósavat teszünk hozzá. ~ jelenlétében forraláskor zöld szín keletkezik, s az sósavra ametisztkékké, ibolyaszínűvé változik. — *With* szerinti meghatározásnál a vizeletben létesített calciumphosphat csapadék a ~t magához adsorbeálja. A csapadékot savban oldjuk, majd *Jendrassik—Gróf*-eljárás szerint ~-tartalmát meghatározzuk. ~ *terhelési vizsgálat:* májfunctiós próba az iv. adott ~ kiürülési sebességének mérésére.

~ *meghatározása serumban: 1. Van den Bergh*-reakció: a ~ diazotálása Ehrlich-féle diazo reagenssel színes vegyületté. Ha a serumban található ~ a vvs-ek szétesésében származott, indirekt reakciót ad, az egyéb okokból felszaporodó ~ direkt reakciót. Direkt reakciót kapunk, ha a szín már a vizes (savas) közegben kifejlődik, indirekt, ha a ~ csak alkoholos előkezelés után diazotálható. A *Van den Bergh*-próba quantitativ vizsgálatra is alkalmas. *2.* A *Malloy—Evelyn*-reakció hígított methylalcoholos közegben zajlik le (a fehérjementesítés mellőzhető). *3.* A *Jendrassik—Gróf*-féle eljárásnál natriumacetatos coffein oldat segíti elő az indirekt ~ diazotálását; a direkt és indirekt ~ külön-külön quantitative mérhető (ez a legjobb ~ meghatározási módszer). *4. Meulengracht* javasolta, hogy gyors tájékozódás végett — diazotálás nélkül — az icterusos serum sárga színének intenzitásából becsüljük fel a ~aemiát. *Icterus index* azon szám, amely megmutatja, hogy a serum színintenzitása hányszorosa az 1 : 10 000 hígítású kaliumbichromat oldat színintenzitásának.

B. P.—S. F. B.—Ba. B.

bilirubinaemia: a serumban ép körülmények között 0,3—0,8 mg% mennyiségben található (a haemoglobin lebomlásából származó) ún. szabad, a vizeletben ki nem ürülő bilirubin. Ez a bilirubin nem ad direkt reakciót, a májban azonban direkt reakciót adó bilirubinglucuronattá alakul, s így ürül ki az epében, és szaporodik fel a vérben májbetegségekben, v. az epeutak elzáródása esetén. Ha a serumban 1 mg%-nál több bilirubin van, *hyperbilirubinaemiáról* beszélünk. *M. I.*

bilirubinglobin: →*bilirubin*

bilirubinuria: →*biliuria*

bilis: epe

Biliselectan: →*cholecystographia*

biliuria, *bilirubinuria, choluria:* epevizelés, bilirubin észlelhető megjelenése a vizeletben. Rendszerint az epelefolyás zavarát jelzi. Nyomokban normálisan is ürül bilirubin a vizelettel, ezért a helyes elnevezés hyper~ volna. *S. J.*

biliverdin: kékeszöld színű epefesték; a bilirubin dehydrogenált terméke.

S. F. B.

billentyű: →*valvula*

billentyűelégtelenség: →*vitium cordis*

billentyűhiba: →*vitium cordis*

billiárdgolyó-herék: a syphilis harmadik szakaszában fejlődő interstitialis orchitis. A herék kemények, szabályos gömb alakúak, teljesen fájdalmatlanok és szabadon mozognak a herezacskóban, mint két billiárdgolyó. *B. I.*

Billroth, Christian Albert Theodor (1829—94): rügeni születésű zürichi, majd bécsi egyetemi tanár, a 19. század legtöbbre becsült sebésze. A műtéti technika fejlesztése mellett igen nagy gondot fordított a kórbonctani és kórszövettani szemlélet fejlesztésére. Az antisepsis és főként az asepsis szigorú meg-

követelését nemcsak saját intézetében, hanem világszerte általánossá tette. Kifinomult technikájával olyan műtéteket tudott végrehajtani, mint az első oesophagus-resectio (1872), gége-exstirpatio (1874) vagy plylorus-resectio (1881). A hasi sebészet megteremtőjének tekintik. Bevezette a kombinált aether és chloroform narcosist. 196 tudományos munkája közt legjelentősebb: *Allg. chirurgische Pathologie u. Therapie*, 1863. *Handbuch der allg. u. spec. Chirurgie*, 1865—82. *Be. I.*

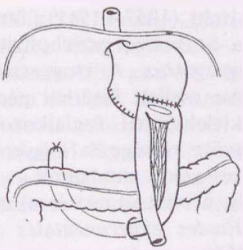
Billroth-batist: vízhatlan kötszer. Pamutból készül. Az anyagot lenolajjal és zsírsavas ólommal kezelik.

Billroth-betegség: 1. meningokele spuria. — **2.** lymphoma malignum.

Billroth—I műtét: Theodor Billroth osztrák sebész 1881-ben végezte az akkor világszenzációt jelentő első sikeres gyomor-resectiót. A gyomorcsonkolás után a két csonkot összevarrta: gastro-duodenostomiát, azaz ~et végzett. A ~ felbecsülhetetlen érdeme, hogy megközelítőleg élettani viszonyokat hagy maga után. A gyomorcsonkból a táplálék szabályosan a duodenum felé ürül, majd áthaladva a nyombélen, megindítja az élettani reflexek sorozatát és ezzel helyreáll a régi gastro-intestinalis functio. ~ után a betegek ritkán panaszkodnak a túl gyors, „zuhanó ürülés" okozta →*dumping syndromá*ról.

A ~ azonban hamarosan népszerűtlenné vált technikai nehézségei miatt és helyét elfoglalta a →*Billroth-II* műtét. A sebészi technika azonban nagyot fejlődött. A mintegy fél évszázadig mellőzött ~ ismét előkerült a sebészet lomtárából, és elfoglalta méltó helyét. Ma, ha a viszonyok engedik, gyomor-resectio esetén ez a választandó módszer. *B. I.*

Billroth—II műtét: lényege, hogy gyomorcsonkolás után a distalis (duodenum) csonkot vakon lezárják, majd a jejunum kacs kezdeti szakaszát szájaztatják a gyomorcsonkba (gastro-enterostomia). A ~ kialakulása abból adódott, hogy maga Billroth, legyengült betegei érdekében két szakaszra bontotta a gyomor-resectio műtétét. Az első szakaszban csak gastro-enterostomiát végzett és csak később, második „ülésben" resecálta a gyomrot. Minthogy a betegek jól tűrték a beavatkozást, a két szakaszt kezdték egy ülésben végezni. Így alakult ki már 1885-ben a technikailag könnyebb,

Billroth II.-műtét (eredetileg elülső gastro-enterostomia)

varratelégtelenséggel kevésbé fenyegető, kisebb kockázattal járó ~. (→még *Billroth—I műtét.)* *B. I.*

Bilocid: →*cholagoga*

bilocularis: kétrekeszű

Bilospekt: egy üveg tartalmaz 3g β-(4-oxy-3,5-dijodphenyl)-α-phenylpropionsavat, 0,01g hydrocodeint és 0,03g papaverint az epehólyag vizsgálatára használatos magyar kontrasztanyag (→még *cholecystographia).*

bimanualis vizsgálat, *kétkezes vizsgálat:* az egyik kéz a hüvely, ill. végbél felől, a másik a hasfal felől tapintja a vizsgálandó szervet, ill. területet. *H. I.*

bimaxillaris protractio: a maxilla és a mandibula előreállása. Veleszületett rendellenesség. *B. K.*

bimbózás: →*szaporodás*

bimetall hőmérő: →*hőmérő*

bimolecularis reakció: →*másodrendű reakció*

binauralis: mindkét fülhöz tartozó

binauralis hallás-szintézis vizsgálat (Matzker): centralis hallászavarok kórismézésére javasolt eljárás. Mindkét fülhöz akusztikai szűrőn át olyan beszéd szöveget juttatunk, amely egy-egy fül számára érthetetlen, binauralisan azonban érthetővé válik. Miután a beszéd-szöveg az egyik fülből a másikba transcranialisan nem hallható át, az csupán centralisan egyesülhet érthető szöveggé. Bizonyos jelek arra mutatnak, hogy ez a synthesis az agytörzsben jön létre, nem zárható ki azonban az agykéreg szerepe sem. A szöveg megértésének mérvéből következtetni lehet az agytörzs, ill. a hallóközpont működésére: ha ugyanis a szöveget a vizsgált személy jól megérti, úgy a hallószerv központja jól működik, ellenkező esetben (a peripheriás hallászavar lehetőségének előzetes kizárása után) különböző fokú centralis hallászavarra következtethetünk. *Ré. Gy.*

Bindegewebsnaevus: →*naevus elasticus*

Binet, Alfréd (1857—1911): francia pszichológus, a Sorbonne pszichofiziológiai intézetének igazgatója. A szuggesztió és hipnózis kérdése mellett kísérleti pedagógiával és gyermeklélektannal foglalkozott. *Simon* orvossal együtt kidolgozta a gyermekek intelligencia-vizsgáló módszerét *(~-Simon test)*, amely némi változtatással ma is használatos. *(Études expérimentales de l'intelligence*, 1905). *Be. I.*

Binet—Simon-értelemvizsgálat: különböző vizsgálati próbák (testek), melyek segítségével statisztikailag megállapítható, hogy a vizsgált gyermek intellektuális teljesítőképessége megfelel-e az életkorra jellemző átlagnak, ill. hány éves gyermek teljesítőképességével azonos. *Binet* és *Simon* módszerét *Éltes* alkalmazta magyar viszonyokra. *H. B.*

Bing, Robert (1878—1956): svájci ideggyógyász, baseli egyetemi tanár. Kiváló tankönyvei számos nyelven és kiadásban jelentek meg. *H. G.*

Bingham—White-egyenlet: suspensio viscositására vonatkozó törvényszerűség

$$\frac{\eta_s}{\eta} = \frac{1}{1 - \Phi}$$

ahol η_s a suspensio viscositása, η a suspendáló közeg viscositása, Φ pedig a részecskék által elfoglalt össztérfogat. *E. J.*

Bingler-sín: *→heidelbergi-sín*

Bing-próba: a relatív és abszolút csontvezetéses hallás összehasonlításán alapuló vizsgálat. A külső hallójáratot paraffinos vattával elzárjuk, s a megpendített hangvillát a fejtetőre állítjuk. Két oldali vezetéses típusú nagyothallás esetén a hallójárat elzárása nem befolyásolja a hangvilla hangjának észlelését (Bing indifferens, vagy = 0). Két oldali perceptiós jellegű nagyothallásnál zárt hallójárat mellett hosszabb ideig hallható a hangvilla hangja (abszolút csontvezetés > relatív csontvezetés). Azon esetekben, amelyekben egyik oldalon perceptiós, a másikon vezetéses típusú nagyothallás van, a fejtetőre helyezett hangvilla hangja jobban hallható a vezetéses nagyothallású fülben. Ha a perceptiós típusú nagyothallásos fület bedugjuk, úgy az esetek többségében nem delateralizálódik a hang, de a hangvilla hangját hosszabb ideig, sőt erősebben hallja, ezúttal azonban a be nem dugott fülben *(faux ~)*. A ~ kivitele újabban audiometerrel történik. Ha a csontvezetéses hallásküszöb vizsgálatot nyitott (relatív csontvezetés) és bedugott külső hallójáratnál (abszolút csontvezetés) végezzük, úgy ép viszonyok esetén a 2000 Hz-en felüli frekvenciák területén a görbék egybeesnek, a 125—1000 Hz frekvenciák területén a görbék között 10—15 dB különbség mutatkozik. Stapes ankylosisra utal, ha az abszolút és relatív csontvezetési görbék között nincs mérhető különbség. *Ré. Gy.*

Binus-bacillus: a *Salmonella typhi murium* nevű kórokozó bélbaktérium egyik variánsa (Schütze, 1920). A többi törzsektől eltérő jellegzetessége, hogy csillóantigenjének szerkezete csak egyféle, és pedig aspecifikus fázisban fordul elő. *A. Z.*

binocularis látás: két szemmel való látás, melynél a két szemmel fixált tárgy képe a két retina identikus helyére, pontosan a foveába kerül. Feltétele, hogy a szem sensorikus és motorikus functiói épek. A két kép így eggyé olvad: ez a fusio a binocularis egyes látás alapja. Ép körülmények között a fusio mint psychoreflex működik és magas szintű idegi befolyás, a fusiós kényszer biztosítja. ~nak szerepe van a térbeli látás létrejöttében. *O. T.*

binocularis parallaxis: az a legkisebb felismerhető szintkülönbség, amellyel a mélységlátás élességét, stereoacuitását mérjük. Függ a távolságtól és a disparatio szögétől. Egyes mérési adatok szerint a legkisebb felismerhető szintkülönbség n^2 mm. Az n a távolság méterben kifejezve. Tehát pl. 2 m távolságban $2^2 = 4$ mm-es szintkülönbség még felismerhető *O. T.*

binoculus: mindkét szemet befedő kötés. (Hályogműtétek, idegentest eltávolítás, pantocain becseppentés után kötelező, az érzéketlen szaruhártya védésére.) *B. I.*

binominalis nómenklatúra: az élőlények fajainak *Linné* (1758) által bevezetett kettős elnevezése. Az első a *genus*- (nem), a második a *species*-(faj) név. A kettős név után a névadó kutató nevét és a leírás évszámát is fel szokták tüntetni (pl. *Taenia saginata* Goeze, 1782). *Z. N.*

Binswanger, Otto Ludwig (1852—1929): svájci születésű német elmeorvos, jénai egyetemi tanár. Sokoldalú munkásságából kiemelkedik a paralysis progressiva kórszövettanának földerítése *(Die pathologische Histologie der Grosshirnrindenerkrankungen bei der paralysis progressiva.* 1893). A neurastheniáról, epilepsiáról, porencephaliáról stb. írt monográfiái mellett tankönyvével

jelentősen hozzájárult az elmekórtan kórbonctani szemléletének megerősítéséhez. *(Lehrbuch der Psychiatrie*, 1904.) *Be. I.*

Binz, Carl (1832—1913): német belgyógyász és farmakológus, bonni egyetemi tanár. Farmakológiai intézetet alapított Bonnban, amely sokirányú működésével új utat jelentett a gyógyszerkutatásban. Egyéni vizsgálatai közül kiemelkedik az arzén, az alkohol és főként a chinin hatásmechanizmusának felderítése *(Über das Wesen der Chininwirkung*, 1868.). Idősebb korában orvostörténeti értekezéseket írt. *Be. I.*

bioastronautica: az űrhajózással kapcsolatos biológiai problémák vizsgálatával foglalkozó, napjainkban kialakuló új tudományág. *Be. J.*

biocalorimetria: az élő szervezetek, esetleg szervek energia (hőmennyiség) leadásának közvetlen meghatározására szolgáló mérési eljárás. A használt eljárásokat működési elvük szerint csoportosítják: — **1.** *Levegő-calorimetria.* Dupla falú edénybe helyezett élőlény felmelegíti a falak között levő levegőt. Ennek kitágulását mérik manométerrel v. volumeterrel. Így működik *D'Arsonval*, *Rubner*, *Bothe—Wollschitt* calorimeter. Ezeket kombinálni lehet a vízgőzleadás és az állat oxygen-fogyasztásának mérésével is. — **2.** *Víz-calorimetria.* Nagyon jól hőszigetelt 2—3 falú edényben van az állat. A leadott hőt a belső részbe vezetett rézcsövön víz szállítja el. Ismerve az időegység alatt átáramlott víz mennyiségét és a hőmérséklet különbséget a be- és kilépő víz között, kiszámítható a víz által elvitt hőmennyiség. Ezzel a megoldással működik *Atwater—Rose—Benedict* és *Wagner* víz-calorimetere. — **3.** *Compensatiós differential-calorimetria.* Két teljesen azonos hőkapacitású hőszigetelt edényt úgy kapcsolnak össze, hogy valami módon mérhető legyen a kettő közti hőmérsékletkülönbség. Egyik calorimeterbe kerül az állat, a másikban oxygénlámpával v. ismert ellenállású konstantán fűtődróttal annyi hőt termelnek, hogy ne legyen hőmérsékletkülönbség a két calorimeter között. Kiszámítva az így termelt hőmennyiséget, az egyenlő lesz az állat által leadott hővel. *Haldane*, *White*, *Wasburn* és *Tangl—Hári* calorimetere hasznosítja ezt az elvet. — **4.** *Hőveszteségen alapuló elektromos calorimetria.* Ezen módszernél főleg elektromos hőmérsékletmérések útján határozzák meg a leadott hőt. Így működik a *Prouty—Barett—Hardy*, továbbá *Balog* calorimetere. — **5.** *Microcalorimetria.* Isolált szervek hőtermelésének mérésére szolgál; érzékenysége 10^{-6}—10^{-3}cal. között szokott lenni a mérendő szerv nagyságától függően. Mivel igen kicsi hőmennyiségek méréséről van szó, a berendezés elkészítése bonyolult technikai feladat. *E. J.*

biocatalysator: → *biocatalysis*

biocatalysis: az élő szervezetben végbemenő vegyi folyamatok meggyorsítása fermentek, enzymek hatására. Ezek a fermentek az ún. biocatalysatorok az élő szervezetek növekedéséhez, anyagcserefolyamataihoz elengedhetetlenül szükségesek. Hatásuk legjobban bakt. tenyészetekben mérhető le. A catalysis általános sajátosságai mellett jellemző a ~re, hogy **1.** igen specifikus; **2.** igen érzékeny olyan behatásokra, amelyek a fehérjéket károsítják; **3.** specifikusan gátolható; **4.** a hőmérséklet emelkedésével egyideig gyorsan nő a reakcióképesség, de magasabb hőmérsékleten megszűnik a catalysis; **5.** a pH változtatásával változik, a reakciósebesség maximumot mutat egy jellemző pH optimum mellett. *S. F. B.*

biocoenosis, *életközösség:* valamely tájegység élő növény- és állatfajainak együttese. Tagjainak környezetigénye lényegében egyező, táplálkozás, szaporodás és más szempontokból pedig kölcsönösen egymástól függnek. Összetétele nagyjából állandó, minthogy önregulatio által hosszú időn keresztül biológiai egyensúlyban marad. A *független* v. *zárt* ~ben a növények legalább annyi szerves anyagot termelnek, amennyi az életközösség állati tagjai számára elegendő és így kívülről származó anyagokra nincs szükség. A ~ok törvényszerűségeivel foglalkozó tudományág a *coenologia.* (→még *biotop*) A *függő életközösség*ben külső anyagforrások és tényezők hozzájárulása szükséges az egyensúly fenntartásához. *J. E.*

biocyclus: **1.** az élet különböző szakaszai; — **2.** a három nagy életkörzet: a szárazföld, a tenger és az édesvíz elnevezése. *T. I.*

biodynamica: az életjelenségek lezajlásában szereplő erők tudományos vizsgálata. *J. E.*

bioelektromos alaptörvény: az elektrofiziológia azon megfigyelése, mely szerint bármely szerv ingerületben levő helye a nyu-

galmi állapotban levő helyhez viszonyítva *negatív* elektromos potenciált mutat. *E. J.*

bioelektromos jelenségek: állati és növényi sejtek működésekor fellépő elektromos változások összefoglaló neve. (→még *akciós áram, bioelektromos alaptörvény, →nyugalmi potential*) *E. J.*

bioelemek: az élő testek felépítésében részt vevő vegyi elemek összefoglaló elnevezése. *T. I.*

bioenergetika: az élő szervezetben végbemenő folyamatok energetikai változásainak leírása, az energiatermelő és energiafelhasználó folyamatok kapcsolásmódjának tanulmányozása, az energia átadáshoz szükséges strukturális berendezések vizsgálata. *S. F. B.*

biofizika, *biophysica*: az életjelenségek kinetikai, dinamikai, energetikai, általában fizikai oldalát kutató biológiai tudomány. A molekuláris nagyságrendre, az élőrendszer változásait a molekulán belüli struktúra (pl. elektroneloszlási,) változásaira visszavezető kutatásokban a ~ és a biokémia egybeolvad. A ~ a fizikai vonatkozások feltárásával nem meríti ki a biológiai rendszerek leírását. A ~ művelése nemcsak a fizikára (és matematikára) támaszkodik, hanem olyan tudományokra is, mint pl. a fizikai-kémia és a kolloidtan (hiszen minden élő rendszer oldat, ill. duzzadt szisztémának tekinthető). Az elméleti fizika mintájára egyes szerzők elméleti (teoretikus) ~t igyekeznek kifejleszteni, eddig inkább csak érdekes szempontokra jutottak, semmint alapvető eredményekre. A fizika újabb haladása nagymértékben fejlesztette a ~t, így keletkeztek olyan fontos részei, mint a quantum biológia, elektron biológia, radiobiológia, (utóbbit némelyek azonosítják az egész ~val). Egyéb fontos ~i fejezetek a növényi és állati élet területén: a bioakusztika, a bioelektromosság, a bioenergetika, (thermodinamika), a folyadékkeringés, a folyadékmobilisatio, ill. koncentráció munkája, a látás, légzés stb. mechanikai berendezései, a mozgás, ill. helyváltoztatás (biomechanika), a környezet fizikai behatásai. Újabban fontos alkalmazást nyer több gyakorlatilag fontos területen, mint pl. radiobiológia, híradástechnika, hang- és hőszigetelés, astronautika stb. *E. J.*

biogen aminok, *proteinogen aminok:* az aminosavak decarboxylálása révén keletkező amin vegyületek. Biológiailag igen aktív anyagok. Élő szervezetben néhány ilyen anyag az életfolyamatokban sajátos szabályozó szerepet játszik: adrenalin, histamin, serotonin, tryptamin, tyramin. Halál után a ~ képzése meggyorsul és így keletkeznek a hullamérgek (putrescin, cadaverin stb.), ptomainok. Ilyenek vannak a romlott húsban, bomlott szardiniában, mérgező és korcs fejlődésű gombákban stb. Betegségekben is keletkeznek ~ és a kórfolyamat egyes toxikus jelenségeit okozhatják. *S. J.*

biogenesis: az élet keletkezése. A modern biológia alaptétele: napjainkban élő csak élőből származik. Felmerültek egyes kísérletileg meg nem alapozott elméletek, amelyek szerint ma is keletkezik élettelenből élő, ezek az állítások azonban nem nyertek kísérleti bizonyítást. Bár ma a Földön már nem keletkezik élettelenből élő, származástanilag kétségtelenül az élettelen anyagból alakultak ki az élőlények. Az élő az anyagnak csak különleges mozgásformája, de építő elemei ugyanazok, melyek az élettelen természetben is megtalálhatók. *T. I.*

biogenetikai alaptörvény: az egyedfejlődés (ontogenesis) és a törzsfejlődés (phylogenesis) közötti összefüggést kifejező törvényszerűség. Számos kutatótól *(Bear, Meckel, Darwin, Müller, Kovalevszkij, Mecsnyikov)* származó megfogalmazása ismeretes, de jelenleg *Haeckelé* a leghasználatosabb. Eszerint az élőlények egyéni fejlődésük folyamán lerövidítve megismétlik fajuk törzsfejlődésének legfontosabb állapotait. Ennek egyik példája,

Emberi és állati embryók összehasonlítása

1a: 4 napos tyúkembryó, *1b:* 8 napos tyúkembryó, *2a:* 4 hetes kutyaembryó, *2b:* 6 hetes kutyaembryó, *3a:* 4 hetes emberi embryó, *3b:* 8 hetes emberi embryó. Feltűnő, hogy a hasonló nagyságú állati és emberi embryók mennyire hasonlítanak egymáshoz

hogy az emberi embryónak is vannak olyan szervei, amelyek a törzsfejlődés folyamán jelentősek, de a kifejlett emberen már nem jelennek meg (pl. az emberi ébrény kopoltyúívei stb.). A Haeckel-törvény csak nagy általánosságban érvényes, miután az élőlények egyedfejlődésük során nem ismétlik meg mindazon formákat, amelyeken a fajfejlődés során keresztül mentek. *T. I.*

biogen stimulator: az antireticularis cytotoxikus serumban (Bogomolec serum) levő, közelebbről nem identifikált anyagok összessége. Mesenchyma eredetű, reticulo-endothel elemekben gazdag szöveteket (máj, lép, csontvelő stb.) állatba injiciálva *antitest*et tartalmazó savó nyerhető. Az ilyen szerv-specifikus antiserum jó hatású bizonyos megbetegedésekben, állítólag enyhíti a korral járó degeneratív változásokat, serkenti a csonttörések gyógyulását stb. *Bogomolec* szerint *(→Bogomolec serum)* a RES és mesenchyma sejtek fontos szerepet játszanak a szervezet általános jólétének, ellenállóképességének biztosításában. *B. P.*

biogeográfia: az élőlények földrajzi elterjedésével foglalkozó tudomány. *T. I.*

biokémia, *biochemia:* az élő anyagának kémiai megismerésével, az abban végbemenő kémiai változásokkal foglalkozó tudomány. Ágai: általános ~, orvosi ~, növényi ~, mikrobiológiai ~. Módszere szerint: leíró ~, functionalis ~ és összehasonlító ~. *S. F. B.*

Biokémiai Intézet: az *Orvostudományi Egyetemek* tanszéke, mely az élő szervezetek anyagi felépítésével, a szervezet anyagainak átalakulásával kapcsolatos vegyi folyamatokkal és energetikai viszonyaival foglalkozik. Vizsgálatának tárgya biológiai: az élő szervezet. Az utóbbi években egyre nagyobb jelentőségűvé válik az elméleti és klinikai orvostudományok számára a normális és kóros folyamatok biokémiai jellemzése. Jelenleg három Orvostudományi Egyetemünkön működik önálló ~. *S. I.*

biokémikus: az a szakember (orvos, állatorvos, biológus, vegyész stb.), aki az élő szervezetnek elsősorban kémiai folyamatait vizsgálja. Régebben hazánkban a biokémiából a kórszövettannal együttes szakorvosi képesítést lehetett szerezni kórvegyi és kórszövettani vizsgálatok szakorvosa címen. Jelenleg önálló ~-szakképesítés hazánkban nincs. *S. I.*

bioklimatológia: tudományág, mely tanulmányozza az egyes légköri tényezők, v. éghajlat és időjárás formájában komplexen érvényesülő atmoszferikus faktorok hatásait az emberi, állati, növényi szervezetre, különösképp az emberiség fejlődésére, testi és szellemi teljesítőképességére, egészségére. (→még *meteorobiológia,* →*meteoropathologia)* *J. E.*

biolitok: szerves anyagokból élő szervezetek közreműködésével keletkezett (organogén) *peloidok.* Megkülönböztetünk: 1. *kausto~at,* amelyek főként szerves jellegű anyagokból állanak és 2. *akausto~at,* amelyek túlnyomóan szervetlen jellegű anyagokat tartalmaznak. *J. E.*

biológia: 1. az élő világgal és az életfolyamatokkal, az élőlények törvényszerűségeivel foglalkozó tudományok összessége, egyetemes ~, ~ *universalis.* Főbb ágai: *a)* Morphologia (alaktan), mely az élőlények durvább v. finomabb szerkezetével foglalkozik. Az előbbi az anatómia, az utóbbi a szövettan. *b)* Élettan (physiologia), amely az élőlények életműködését vizsgálja. *c)* Biokémia. *d)* Biofizika. *e)* Környezettan (oecologia), mely az élőlény és környezete közötti kapcsolatokból adódó törvényszerűségeket tárgyalja. *f)* Fejlődéstan (embryologia), mely az élőlények egyéni fejlődését (ontogenesisét) vizsgálja. *g)* Öröklástan (genetica), mely a fajok jellegzetes tulajdonságainak generációkról generációkra történő átadódását, ill. megváltozását kutatja. *h)* Származástan (phylogenetica), mely az élő világ evolutiójának törvényeit kutatja, ideértve az őslényeket is (őslénytan, palaeontologia). *i)* Rendszertan (systematica), mely az élőlények természetes rendszerét, a fajok összefüggéseit, eltéréseit, rokonsági kapcsolatait tárja fel. *j)* Összehasonlító biológia, mely az egyes biológiai tudományágak területén az analóg és homológ jelenségek törvényszerűségeit kutatja. A biológia felosztható leírásának tárgya szerint is. Így megkülönböztetünk 1. protistologiát, mely a véglényekkel, 2. botanikát, mely a növényekkel, 3. zoologiát, mely az állatokkal, 4. anthropologiát, mely az emberrel foglalkozik. A két szempont egyesülve is érvényesülhet a biológia felosztásában és így beszélhetünk állatanatómia, növényélettan, emberi származástanról stb. A biológiának, mint alaptudománynak gyakorlati ágazatai az ún. alkalmazott biológiai tudományok, mint pl. az orvostudomány, agrobiológia. — 2. ~ *generalis,* az élőlények azon legalapvetőbb tulajdonságait tárgyaló tudomány, amelyek minden élőlényben egyaránt megtalálhatók. *T. I.*

biológiai cement, *gumicement:* Padgett — Hood-típusú dermatomok alkalmazásához szükséges ragasztóanyag, amely a lemetszendő bőrterületet a dermatom „dob"-jához erősíti. *Z. J.*

biológiai derítés: a szennyvizek tisztítására használt módszerek, amelyek az élő vizekben végbemenő öntisztulási folyamatokat alkalmazzák, ezek: az ülepedés, biológiai oxidatiók, anaerob rothasztási eljárások, az „élő-iszap"-ban foglalt baktériumok által végrehajtott mineralisatio. *J. E.*

biológiai egyensúly: az élővilágban állandóan uralkodó egyensúly, amely az élőlények egymás — és környezetük közötti kapcsolatainak kölcsönös hatásából ered. Az egyensúly megváltozása akár az élőlények tömegeiben, akár a környezetben történő jelentős változás következtében új egyensúlyi állapot létrejöttét eredményezi, melynek stabilitása egy újabb hasonló változásig tart. *T. I.*

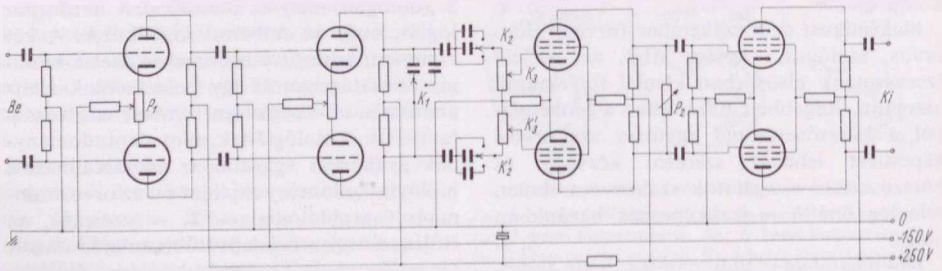
biológiai egység: biológiailag aktív anyagoknak biológiai titrálással meghatározott mértékegysége, mely tehát közvetlenül nem anyag mennyiséget, hanem hatáserősséget jelent. Önkényesen megválasztott egység, még ha nemzetközileg elfogadott is (nemzetközi egység), melynek mérését szigorú kísérleti körülmények szabják meg. Vagy kémiailag nem identifikált anyagok, vagy olyan anyagok hatáserősségének összehasonlítására szolgál, melyeknek kémiai meghatározásuk lényegesen nehezebben keresztülvihető, mint biológiai aktivitásuk mérése. Ha a ~-et nemzetközi megállapodások szabják meg nemzetközi egységről (NE) vagy international unitról (IU) beszélünk. *K. E.*

biológiai életkor: →*életkor*

biológiai elöregedés: a szervezet phylogenetikailag meghatározott élettartamának utolsó szakasza. A halál a mai élet- és közegészségügyi viszonyok között szinte kivétel nélkül betegség és nem ~ következménye. Az ún. *öregkori végelgyengülés diagnosisa* csak azt jelzi, hogy a halottkém a halált okozó betegséget nem állapította meg. *H. L.*

biológiai erősítő: a biológiai megfigyelések céljára felhasznált elektroncsöves erősítő, általában 3—4 fokozatú, rendszerint RC erősítő (→*erősítők*). Jellemző sajátsága, hogy a két bemenő kapocsra jutó azonos feszültségváltozásra (zavaró feszültségre) nagyságrendekkel kevésbé érzékeny, mint a két bemenő kapocs közt jelenlevő hasznos feszültségre. Egy erősítő elvi vázlata az ábrán látható. — Az erősítő használhatóságát jellemzi a *discriminatiós tényező:* az a szám, amely mutatja, hogy a bemenetre adott hasznos jelet hányszor jobban erősíti a készülék, mint a zavaró jelet. Értéke 1000—10 000 között szokott lenni. A feszültségerősítés nagyobb lehet mint $A = 10^7$. Kihasználhatóságának a csőzaj és az elektronok szabálytalan mozgásából eredő zaj szab határt. Utóbbinak értéke $U = \sqrt{4kTRB}$, ahol $k = 1{,}38 \cdot 10^{-23}$ joule Kelvin fok, T a hőmérséklet Kelvin fokban, R a (bemeneten levő) ellenállás értéke, B az átvitt frekvenciasáv szélessége. Az ábrán: K_1 kapcsolóval a felső határfrekvencia, K_2 kapcsolóval az alsó határfrekvencia, K_3 kapcsolóval az erősítés fokozatokban, P_2 potenciométerrel az erősítés finoman szabályozható. — A készülék katódsugárcsőhöz csatlakozik. Írószerkezet használatánál az utolsó fokozatban végerősítőcsövet kell alkalmazni, rendszerint katódkövető (cathode follower) kapcsolásban. (A ~ bemenő ellenállása 1—2 Mohm; katódkövető bemenet esetén 1000 Mohm nagyságrendű.) *E. J.*

biológiai érték: a táplálék N-tartalmának %-ban kifejezett azon része, mely nem ürül ki, vagyis amelyet a szervezet fehérje-synthe-

Biológiai erősítő

sisre fordít (Thomas). Ha a táplálék N-jéből levonjuk a székletben talált N-t és az így kapott felszívódott N-ből levonjuk a vizeletben kiürített N-t, megkapjuk a retineált N-t. A ~ (BW) = $\frac{\text{retineált N } 100}{\text{felszívódott N}}$.

M. I.

biológiai értékmeghatározás: anyagok mérése kifejtett biológiai hatásuk alapján (pl. nem kristályosított hormon-készítmények, igen érzékeny, bonyolult vegyületek esetében). Egy adott preparátumot standardként fogadunk el és ennek hatásához hasonlítjuk a vizsgált preparátum hatását. A standardok egy része nemzetközi. A ~ eredménye nagymértékben függ a kísérleti alanytól (állat, szerv) és pillanatnyi állapotától. Synchron végezzük a meghatározást a standarddal, ill. a készítménnyel, és a preparátum hatáserősségét a standard %-aként fejezzük ki *(relatív hatáserősség)*.

A ~oknak 2 főtípusa van. A *direkt* eljárás során azt vizsgáljuk, hogy egy adott eredmény eléréséhez milyen adagja kellett a standardnak, s milyen a kérdéses készítménynek, a kettő aránya adja a relatív hatáserősséget. Az *indirekt* eljárás során azt vizsgáljuk, hogy a standard, ill. a készítmény adott adagjai milyen hatást hoztak létre és kiszámítjuk, hogy a készítmény észlelt hatása a standard milyen adagjának felel meg. Néha a hatás nagyságát csak azzal tudjuk jellemezni, hogy megadjuk hány állaton következett be, hányon nem (→*quantalis reakció*). A ~ során biztosítani kell, hogy az állatok kb. egyforma érzékenyek legyenek. Az érzékenységbeli különbségeket *keresztezett eljárásokkal* lehet csökkenteni. *J. I.*

biológiai értékmérés: →*biológiai titrálás*

biológiai „fedőkötés": a testfelszín nagy százalékának égése esetén alkalmazott bőr homoiotranspantatio. Az élő, v. halott egyénről átültetett bőr néhány hétig a sebhez tapad, ezalatt megakadályozza a savókiáramlást, útját állja a fertőzésnek, megkönnyíti a kötözést és serkenti a spontán hámosodást.

Z. J.

biológiai fegyver, *bakteriológiai fegyver, baktérium-fegyver:* élő mikroorganizmusok v. mérgező hatású anyagcsere termékeik szándékos felhasználása emberi, állati és növényi betegségek elterjesztésére; a tömegpusztító fegyverek egyike. Alkalmazni lehet tüzérségi lövedékkel, repülőgépről permetezéssel v. speciális bombák és tartályok ledobásával, pilóta nélküli eszközökkel és diverzánsok útján. Terjesztésére alkalmas: levegő, víz, az élelmiszerek és a vectorok (rovarok, rágcsálók). A védekezés alapja a gyors kimutatás és védőeszközök, specifikus oltóanyagok, széles spektrumú antibioticumok alkalmazása a szokásos járványvédelmi rendszabályok mellett. *F. L.*

biológiai felezési idő: →*felezési idő*

biológiai hártya: homokszűrők, szennyvíz tisztítására mesterségesen épített ún. csepegtető v. *„oxidatiós testek"* felszínén kialakuló fauna és flóra, mely a biológiai öntisztulás és mineralisatio munkáját végzi. *J. E.*

biológiai heg, *élettani heg:* az elsődleges sebgyógyulás (sanatio per primam intentionem) során keletkezett heg, mely működési és esztétikai zavart nem okoz. *Z. J.*

biológiai hígítási hatás: az egyes elemeknek-, ill. vegyületeknek a szervezetben való egyenetlen eloszlása következtében tapasztalható, szervenként különböző, radioaktív izotóp koncentráció. *E. J.*

Biológiai Intézet: az *Orvostudományi Egyetem*ek tanszéke, mely az élőlényekre vonatkozó legáltalánosabb jelenségeket és a rájuk vonatkozó törvényszerűségeket oktatja és kutatja. Jelenleg három orvostudományi egyetemünkön működik önálló ~. *S. I.*

Biológiai Közlemények: a Magyar Tudományos Akadémia Biológiai Tudományok Osztályának közleményei. Változó terjedelmű füzetekben jelenik meg. Négy füzet alkot egy kötetet, évenként általában egy kötet jelenik meg, az Akadémiai Kiadó gondozásában. Főszerkesztő: Straub F. Bruno akadémikus. *S. I.*

biológiai oxidatio: a sejtekben végbemenő energiatermelő oxidatiós folyamatok összessége, amelyben számos enzym-rendszer vesz részt.

Az egyes részletfolyamatok lehetnek 1. *dehydrogenálás*, 2 H átadása, 2. *elektrontransfer*, 1 v. 2 elektron átadása, 3. *molekuláris oxygennel történő eloxidálás*, hydrogenperoxyd képződésével v. anélkül. A ~ jelentős része, elsősorban a terminális oxidatio, mitochondriumokban lokalizált és a közben felszabaduló energia az oxidativ phosphorylálás révén macroerg-phosphatkötésekben jelenik meg. A magasabb rendű szervezetekben a legtöbb tápanyag ~ja dehydrogenálással indul meg, ennél a folyamatnál nikotinsavamidadenindinucleotid coenzymek veszik át a hydrogent, a keletkező redukált NAD a terminalis oxidatio révén, a cytochromok közvetítésével vissza-

oxidálódik. A ~ erős gátlószerei a szénmonoxid és a cyanid, amelyek a ~ utolsó lépésében a cytochromoxydasét gátolják. A dehydrogenáláskor H^+, a cytochromoxydase oxygennel történő reakciójakor OH^- ionok, végeredményben tehát víz keletkezik a substrat dehydrogenált terméke mellett. A ~ egyes részletfolyamataiban decarboxylezés is végbemegy, ilyenkor keletkezik a széndioxid. — Egyes tápanyagok (pl. aminosavak, aminok) ~ja olyan oxydase enzymek hatására megy végbe, amelyek molekuláris oxygennel a tápanyag hydrogenjeit hydrogenperoxid képződésével oxidálják el és nem a terminalis oxidatio útján. *S. F. B.*

biológiai potenciálok: →*akciós áram*, →*demarcatiós potenciál*, →*membrán potenciál*, →*nyugalmi potenciál*

biológiai próba, *élettani próba:* vérátömlesztésnél a beadandó vér esetleges incompatibilitásának megítélésére szolgáló eljárás. Célja, hogy az incompatibilis transfuziót maradandó károsodást nem okozó kis mennyiségű vér beadása után a klinikai tünetekből észrevegyük. Kivitele: a betegnek a transzfúziós szereléken keresztül kb. 30 ml vért áramoltatunk be sugárban. Ezután a véráramlást lassú cseppszámra csökkentjük és a beteget 3—5 percig figyeljük (általános állapot, légzés, keringés). Panasz- és tünetmentesség esetén az előbbi eljárást mégegyszer megismételjük. Amenynyiben a kb. 60 ml vér bevitele alatt (kb) 10 perc) semmi kórosat nem észlelünk, a biológiai próbát negatívnak minősítjük és a transzfúziót a kívánt sebességgel folytatjuk. *H. Zs.*

biológiai titrálás: hatóanyagtartalom meghatározás biológiai módszerekkel. Akkor van rá szükség, ha fizikai v. vegyi módon a hatóanyagtartalom nem, v. csak nagyon körülményesen határozható meg. Miután a biológiai reakció nagysága a hatóanyagmennyiségen kívül biológiai substratum érzékenységétől is függ, a biológiai értékmérés többnyire nemzetközileg megállapított standard készítménnyel való összehasonlítással történik. Egyidejű és párhuzamos kísérletsorozatokkal megállapítandó, hogy a vizsgálandó készítmény milyen mennyisége egyenlő a standard készítmény bizonyos mennyiségével. A megismételt mérésekből számított középértékeket NE (nemzetközi egység) v. IU (International Unit)-ban fejezzük ki. A biológiai titrálás legfőbb területei az egyes hormonok, vitaminok, növényi kivonatok értékmérése. *K. E.*

biológiai védekezés: a kórokozó és kóros élő szervezetek elleni védekezés, ill. számuk csökkentésének egyik módja. A természetben szinte minden kórokozónak és kártevőnek van saját, specifikus kártevője, ill. betegsége; ez az oka annak, hogy a természetben biológiai egyensúly van. Járványok v. rovar-invasio esetén az egyensúly felbomlásának a megszüntetése a ~ feladata. Pl. túlságosan elszaporodott növényekkel szemben olyan hernyókat telepítenek be, melyek speciálisan azt a növényt pusztítják, maláriás vidékekre olyan halakat telepítenek, amelyek a szúnyogok lárváit pusztítják. A mezőgazdasági gyakorlatban igen nagy jelentősége van. *T. I.*

bioluminescentia: élőlények fénykibocsátása, lényegileg chemoluminescentia. A ~ legegyszerűbb példái a túlnyomórészt tengervízben élő *világító baktériumok* ezek jól tenyészthetők tengervízben, v. 3%-os sóoldatban. Egyes fajtájuk édesvízben is él. A világító baktériumok gyakran más állatokkal symbiosisban élnek, ilyenkor ez a szervezet külön szervet fejleszt befogadásukra. Világítanak egyes tengerben élő halak, tengeri csillagok is. Nálunk közismert a szentjánosbogár ~ja. A növényvilágban is találkozunk a ~ jelenségével, pl. a korhadó fa luminescentiája bizonyos gomba myceliumától származik. *E. J.*

biomechanika: a biofizika egyik ága, az élő szervezetek mozgásjelenségeit a mechanikai törvényszerűségek alkalmazásával tanulmányozza. *N. M.*

biometeorológia, *meteorobiológia*, *bioklimatológia:* az időjárás biológiai rendszerekre való hatásának vizsgálatával és e hatás törvényszerűségeinek megállapításával foglalkozó tudomány. *E. J.*

biometria: a biológiai jelenségek quantitatív módszerekkel végzett vizsgálata. Irwin szerint a ~:

élet + mérés + interpretatio.

A ~i módszerek segítségével egyrészt quantitatív formába tudjuk önteni a már ismert qualitatív törvényeket, másrészt hozzásegítenek, hogy minél kevesebb ráfordítással minél több információt nyerjünk a kísérletből, megfigyelésből (kísérletezés oeconomiai efficientiája). Továbbá hozzásegít, hogy a csak biológiai módszerekkel mérhető eredményeket quantitative adhassuk meg (pl. biológiai értékmeghatározások). Végül pedig szám-

szerű felvilágosítást ad a kísérleti eredmények megbízhatóságáról (significantia).

A ~i eljárások gondolatmenete: 1. a biol. tények alapján felállítjuk a biol. modellt. 2. Ennek alapján megkonstruáljuk a megfelelő matematikai modellt. 3. A kísérleti eredményeket felhasználva elvégezzük a számításokat. 4. A kapott eredményeket biol. szempontból értékeljük. A matematikai módszerek közül leggyakrabban a statisztikaiakat alkalmazzuk. A ~ úttörői és kiváló művelői közül — különös tekintettel az orvosi ~ra — L. A. J. Quetelet, F. Galton, K. Pearson, E. A. Fisher és A. Bradford Hill nevét említjük meg. *J. I.*

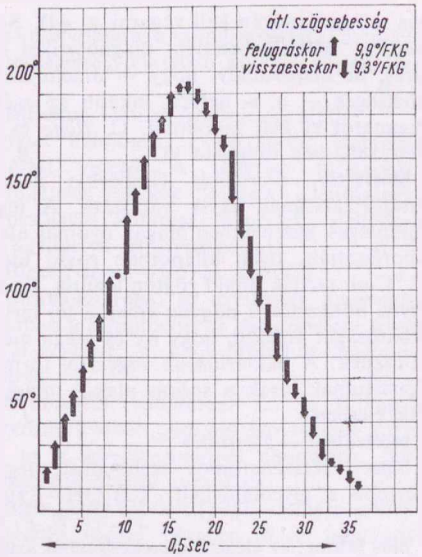
biometrikus norma: számos normálisnak elfogadott fogazat kiértékeléséből nyert középérték. A ~hoz viszonyítjuk a különböző állcsont-fogazati rendellenességeket. *B. K.*

biomikroszkóp: →*Gullstrand-réslámpa*

biomorphosis: →*öregedés*

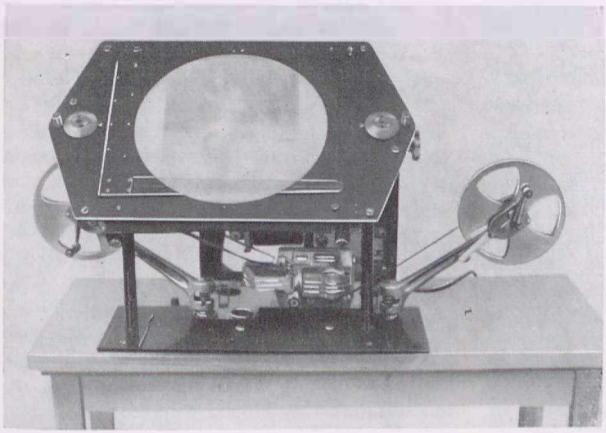
biomotor: mesterséges légzést fenntartó készülék (→még *gépi lélegeztetés*). *B. I.*

biomotorika: az emberi mozgással, tágabb

Biomotorika

Terpeszfelugrás és visszaesés vizsgálata fotokinográfiával. A nyilakkal jelölt szögsebességek helyenként feltűnően változnak, noha időtartamuk 15,6 m/sec. Változásukból a mozgáskoordináció egyes viszonyaira vonható le következtetés (antagonista aktivitás)

A biomotorika vizsgálatára szolgáló speciális filmfelvételt normálsebességen (24 kép/sec) kívül rapid és ultrarapid felvételekkel (64 kép/sec, 100—200—400—600—1000 kép/sec) végzik. Kiértékelése a fotokinográffal történik (Nemessuri—Horváth—Vaday—Vadayné), amely lehetővé teszi a testrészek mozgássebességének és gyorsulásának objektív mérését

értelemben pedig a biológiai mozgással foglalkozó tudományág. Fő módszerei a speciális filmfelvétel és az electromyographia. *N. M.*

Biomycin: →*Aureomycin*

bionosis: bármely betegség, melyet élőlények (paraziták, baktériumok, vírusok stb.) okoznak. *J. E.*

biopelitek: →*slikkek*

biophagismus: táplálkozás élőlényekkel (élő anyaggal). *J. E.*

biophylaxis: a szervezet természetes védekező mechanizmusa ártalmas v. fertőző agensek behatolásával szemben. *J. E.*

bioplastok: →*fibrintermékek*

biopsia, *excisio probatorica, próbakimetszés, próbaexcisio:* histologiai vizsgálatra kivett élő szövet. Elsősorban a daganatok malignitásának megítélésére használatos, de a pneumoconiosis, lymphogranulomatosis benigna, valamint myopathiák (pl. dystrophia musculorum progressiva) diagnosztizálására is használják. Mindig kétélű fegyver, mert a daganatállomány sejtjei szóródással felelhetnek meg bolygatásukra. Másik sebezhető pontja, hogy a kimetszés esetleg nem a malignus daganatrészéből történik (ennek elkerülésére lehetőleg az ép és a gya-

nús szövet határán kell végezni a ~t). Sok esetben nélkülözhetetlen diagnosztikai eljárás, de alapszabály, hogy — amennyiben lehetséges — a ~ helyett inkább az egész daganatot el kell távolítani. C. *Ruge* és I. *Veit* 1882-ben dolgozta ki. *B. I.*

biorisatio, *biorizálás* (Lobeck): a tej pasztörizálásának egyik változata. A tejet különleges készülékben magas nyomás alatt elporlasztják. Ilyen állapotban rövid ideig 75 °C-on tartják, majd rögtön lehűtik. Ez az enyhe hőkezelés is nagyon emeli a tej tartósíthatóságát anélkül, hogy íze és szaga megváltoznék. A baktériumok vegetatív formái elpusztulnak, csak a spórás alakok maradnak életben. *J. E.*

biorizálás: →*biorisatio*

biose: kétszénatomos szénhydrat; legismertebb a glycolaldehyd: $CH_2OH—CHO$. *S. F. B.*

bios faktor: az élesztő növekedéséhez szükséges vízben oldható táplálkozási faktorok keveréke, melyből később a *biotin*t, *panthothensav*at, *inosit*ot, *pyridoxin*t, *nicotinsav*at és *vitamin* B_1-et identifikálták. *S. F. B.*

biosphaera: az élőlények által lakott térség. Részei az *atmosphaera* (ezt foglalják el a levegőben élő élőlények), a *hydrosphaera* (vízben lakó élőlények élettere) és *lithosphaera* v. *geosphaera* (a föld belsejében, ill. földön lakó élőlények élettere). *T. I.*

biostatisztika: →*vitalstatisztika*

biosutura: patkányfarok-ínből készült rendkívül vékony varróanyag, főleg átültetett szaruhártya-korong rögzítésére. *O. T.*

biosynthesis: az élő szervezetben, v. abból készített kivonatokban végbemenő vegyi folyamat, amelynek során egyszerűbb anyagokból bonyolultabb anyagok keletkeznek, miközben szabadenergia használódik fel. *S. F. B.*

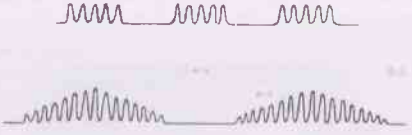
biothermikus módszer: a bélféregpeték megsemmisítésének biológiai módszere; a peték elpusztítására a szerves hulladék erjedéses melegét használják fel. *Z. N.*

biothrombin: →*thrombin*

bioticumok, *növekedési tényezők, accelerál anyagok, accesorikus tápanyagok:* az élő szervezetek (mikrobák) növekedését, szaporodását elősegítő, energiát nem szolgáltató tápanyagok. Ide tartoznak a vitamin, v. vitaminszerű anyagok, továbbá az ásványi anyagok és a víz is. Az enzymek prosthetikus csoportjaiként, v. közvetlenül kapcsolódnak be az anyagcsere folyamatokba. Az autotroph és a heterotroph baktériumok egy része szintetizálja a ~at, az igényesebb szervezeteknek készen kell kapniok. *A. Z.*

biotin, *H-vitamin, antiseborrhoeás faktor:* élesztősejtek, baktériumok és gombák növekedéséhez nélkülözhetetlen anyag, mely a pyroszőlősav oxidatiójával kapcsolatos ferment synthesiséhez szükséges. Kizárólag nyers tojásfehérjével etetett patkányokon súlyos dermatitis, alopecia, majd halál következik be. Ennek oka a nyers tojásfehérje avidin-tartalma, mely a ~t a bélben megköti, tehát ~ hiányhoz vezet. Főtt tojásfehérje — az avidin denaturálása miatt — nem vezet az említett tünetekre. Emberben a ~-hiány (→*abiotinismus*) tünetei akkor lépnek fel, ha a teljes caloriaszükséglet 30%-át nyers tojásfehérjével fedezzük. Az ember ~ szükséglete napi 200 μg körül van. Fő ~ források a máj, vese, élesztő és baromfihús. *B. P.*

Biot-légzés: encephalitis, meningitis, v. más agyi elváltozás kapcsán észlelhető légzészavar; a légzés periodikusan megritkul, ill. kihagy a légzési amplitúdó megváltozása nélkül. *D. L.*

Biot-légzés
felső sorban: Biot-típusú,
alsó sorban: Cheyne—Stokes-légzés

Biotome: francia gyártmányú rétegfelvételi berendezés (Portes F. és M. Chaussée, 1921). *D. P.*

biotonus: nem egységes értelmű fogalom. Egyes szerzők a sympathicotonus és parasympathikus tónus összegét, helyes arányát értik alatta. Mások a vitalis alapfolyamatok intenzitásának megjelölésére használják, ismét mások a psychés processusok tempóját, erősségét jelölik meg e szóval. *H. B.*

biotop: valamely életközösség lakóhelye. Bizonyos abiotikus tényezők pl. hőmérséklet, nedvesség, fény stb. és a helyi növény- és állatfajok összetétele határozzák meg. Élethely pl. az erdő, a tó, stb. (→ még *biocoenosis*). *T. I.*

biotropismus, *necrotropismus: Milian* szerint a szervezetbe került egyes vegyi anyagok, v. a szervezetben keletkezett baktériumtoxinok azon hatása, mely a sejtek, ill. a szövetek reactiv érzékenységét más vegyi anyagok és

toxinok iránt oly mértékben fokozza, hogy azok az érintett szövetben (bőrben) gyulladást v. necrosist idéznek elő. ~ a véglények sajátságos vonzódása élő sejtekhez és szövetekhez. A vírusok ~án múlik, hogy élő anyagon tenyészthetők. *Be. K.*

biotypus: →*származéksorok*

bipartitus: kettéosztott.

biped: a két lábon járó élőlények elnevezése.

biphallus: →*penis duplex*

bipolaris alak: bizonyos festési módszerekkel végükön erőteljesebben festődő bakt. típus (pl. pestis bakt.). Legkifejezettebb ~ja a *Pasteurella*-csoport tagjainak van. *A. Z.*

bipolaris árnyék: →*primaer complexus*

bipolaris elvezetések: →*electrocardiogramm*

bipolaris festés: a mikroorganizmusok festésének egyik módja. A beszáradt tárgylemezkészítményt egy percig aether-alcohol keverékével fixálják, majd a maradékot elégetik és carbol-fuchsinnal, carbolthioninnal, v. methylenkékkel festik. *A. Z.*

bipolaris idegsejt: →*neuron*

bipolaris neuroblast: az idegsejt cytologiai fejlődésének egyik szakasza, amikor a cytoplasmából két nyúlvány indul csak ki. *H. B.*

BIPP: bismuthból, jodoformból, paraffinból álló antiseptikus paszta.

Bircher, Heinrich (1850—1923): svájci sebész, kórházi főorvos Aarauban. Az endemiás cretinismus kutatása során összefüggést talált a struma, a süketnémaság és a cretinismus közt. (*Der endemische Kropf*, 1883). Új gyomorműtéti technikát dolgozott ki (*Operative Behandlung der Magenerweiterung*, 1890). *Be. I.*

Bircher-Benner, Max Oskar (1876—1939): svájci dietetikus, zürichi kórházi főorvos. Gyógyélelmezési rendszer kidolgozása fűződik nevéhez. *H. G.*

Bircher-Benner-diéta: finomra aprított friss gyümölcs (alma, eper stb.), citromnedv, kevés kondenzált tej és zabpehely keveréke. Leírója: *M. Birchner-Benner* mint „nyers koszt" alkotórészét ajánlja vese-v. májbántalmaknál, hypertonia, köszvény, elhízás, székrekedés eseteiben, mint magas vitamintartalmú étrendet. *J. E.*

Bircher-műtét: gyomorredőképzés gyomortágulás esetén (gastroplicatio). Nem vált be. *B. I.*

Birch-Hirschfeld, Arthur (1871—1945): német szemész, königsbergi egyetemi tanár. Az amblyopiára, a retina-leválásra, az orbita betegségeire vonatkozó kutatásai jelentősek. *H. G.*

Birjukov, Dmitrij Andrejevics (1904—): szovjet fiziológus, akadémikus, leningrádi intézeti vezető. A feltétlen reflexekkel, a feltételes reflexek biológiai jelentőségével kapcsolatos kutatásai ismertek. Felfedezte az agyhártya baroreceptorait. *H. G.*

Birkett-sérv: →*hernia Birkettii*

Birkhaug-próba: az erysipelas diagnosztikájában a Streptococcus haemolyticus toxinjával végzett, a Dick-próbához hasonlító eljárás. *Be. K.*

birkózó-fül, *cauliflower ear:* a fülkagyló birkózás közben gyakori szövetközti vérzései és a következményes chondritis, perichondritis okozta torzulása. *Z. J.*

Birly Ede Flórián (1786—1854): szülész, egyetemi tanár. Bécsben *Boer* tanítványa volt (1814—17). 1817-től a pesti egyetemen a szülészet tanára. A szülészetben konzervatív elveket vallott, így a gyermekágyi láz okául „a női szervezet belső tisztátlanságát" tételezte fel, s ezért kezelésére hashajtókat rendelt. Működése a hazai szülészetben visszaesést jelentett. *Semmelweisnek* volt a pesti egyetemen tanszéki elődje. *R. M. Gy.*

bírói hullavizsgálat, *rendőri boncolás, bírói boncolás, boncolás elrendelése:* a ~ hullaszemléből és boncolásból álló eljárás, melyet akkor rendelnek el, ha kétséges, hogy a halál természetes megbetegedés következménye. Az eljáró halottkém ilyen kétség esetében tartozik azonnal jelentést tenni és a temetési engedély kiadását megtagadni. A hullaszemlét, ill. boncolást a rendőrhatóság (rendőri boncolás) és ügyészség rendeli el. Orvosrendőri boncoláshoz egy, bírói boncoláshoz pedig két orvosszakértőt küld ki. A halott személyazonosságának megállapítását követő hullaszemlét és boncolást két orvosszakértő foganatosítja, egyiküknek lehetőleg igazságügyi orvosszakértőnek kell lennie. A ~ folyamán jegyzőkönyvet kell készíteni, mely részletes leleti részből és szakvéleményből áll. (→még *boncjegyzőkönyv*) *F. V.*

bírói szemle: →*szemle*

Bírósági Vegyészeti Intézet, Országos: az Igazságügyminisztérium felügyelete alá tartozó szakértői állami szerv. A 4967/1893 I. M. sz. rendelet kiadása óta egyedül jogosult az egész ország területén a mérgezésgyanús halálesetekben hullarészek, váladékok és méreggyanús anyagok hiteles vegyi meg-

vizsgálására. Az igazságügyi szakértőkről szóló 44/1954. (VII. 29). M. T. sz. rendelet végrehajtása tárgyában kiadott 8/1954. (IX. 1.) I. M. sz. rendelet 14. § (9) bekezdése alapján: „Mérgezés gyanúja esetén a hullaszerveket és az esetleg feltalálható váladékokat, méregmaradványokat előírás szerint csomagolva az Országos Bírósági Vegyészeti Intézethez kell beküldeni." Vizsgálatainak eredményét közvetlenül a vizsgálatot elrendelő hatóságokkal (bíróságok, nyomozó szervek) közli. A vizsgálati eredmény ismeretében a mérgezésre vonatkozóan orvosszakértőt kell meghallgatni. Szakértői véleményét az Egészségügyi Minisztérium (Egészségügyi Tudományos Tanács Igazságügyi Bizottsága) vizsgálhatja felül. Ha a vegyészeti kérdésekben a szakvélemény nem tőle származott, akkor az Országos Bírósági Vegyészeti Intézet a felülvéleményező szerv. Magán felkérésre vizsgálatot nem végezhet. Jelenlegi helyén (I., Győző utca 11.) működik 1893 óta. Első vezetője Felletár Emil volt, kit 1871-ben neveztek ki „Országos Bírósági Művegyésszé". *F. V.*

Birsch—Hirschfeld-tumor: az embryonalis, vegyes daganatok csoportjába tartozó malignoma. Hám és kötőszöveti elemeken kívül sima- és harántcsikolt izomelemeket is tartalmaz (adenomyosarcoma). Leggyakoribb a vesében. *D. L.*

birth control: →*születésszabályozás*

birth without fear: → *Read-eljárás*

Bisacodyl: → *Videx dragée*

Bischoff, Theodor Ludwig Wilhelm (1807—82): német fiziológus és anatómus, a giesseni, majd müncheni egyetem tanára. Legfőbb munkaterülete az embryologia, különösen a petesejt megtermékenyülése és korai fejlődése (*Entwicklungsgesch. der Säugetiere u. des Menschen*, 1842—54 és 1877), továbbá az ovulatio és menstruatio élettana. Kimutatta a vérben a szabad szénsavat és oxygent, összehasonlító vizsgálatot végzett az ember és majom agyveleje közt, foglalkozott az orvosi oktatás problematikájával. *Be. I.*

bisexualis potentia: minden sejtnek azon alapvető tulajdonsága, hogy hím és nőneművé tud fejlődni, így az egész élővilágban megnyilvánuló jelenség. Bisexualitásról (hermaphroditismus, intersex) beszélnek azokban az esetekben, midőn egyes élőlények hím és női gametákat is képesek termelni (pl. váltivarúság). ~ emberben csak rendellenességként fordul elő, amikor ennek morphologiai, physiologiai és psychés megnyilvánulásai is lehetnek. (→még *dyssexualismus*) *T. I.*

bisexualitas, *kétneműség:* hím és nőnemű gonadok egyidejű jelenléte ugyanabban az egyénben · Bisexualitas, hermaphroditismus, intersex alacsonyabb rendű állatokban (pl. az ún. váltivarúakban) igen gyakori, a gerinces állatokban és emberben mint fejlődési rendellenesség fordul elő. (→még *dyssexualismus*) *T. I.*

bis in die: kétszer napjában.

Biskra-button: →*leishmaniasis*

bismuthos táptalaj: differentiáló és electiv táptalaj, főleg *Salmonella typhi* és rokonbaktériumok székletből való kitenyésztésére, melyek a bismuthsót fekete színű, fémes bismuthtá redukálják és ezáltal telepeik is feketévé válnak. A coli és egyéb baktériumok telepei zöldes színűek maradnak. (→még *Wilson—Blair táptalaj*). *A. Z.*

bismuthum, *bizmut, Bi:* vörösfehér, fémfényű a nitrogén-csoportba tartozó elem. Atomsúlya 209,0; olvadáspontja 271,3 °C. Vegyületei adstringáló, fertőtlenítő és antiluetikus hatásúak. Vízben alig oldódó porok, amelyek védőréteggel fedik be a nyálkahártyát v. sebfelszínt, s azon a granulatiót elősegítő és fertőtlenítő hatást fejtenek ki. Gyakran használjuk belsőleg (0,3—2,0 g. p.dosi, 0,9—6,0 g. p. die) mint bevonó és összehúzó szereket, cardialgia, gyomor-, bélfekély, hasmenés és vérhas ellen. Külsőleg hintőporban, kenőcsben, sebekre, ekzemás bőrre stb. adjuk. Egyeseket olajos suspensióban intraglut. inj.-ban *antilueticum*nak használunk. A ~ sók viszonylag kevéssé mérgesek, stomatitist, tenesmust, fehérjevizelést, szédülést, fejfájást, a fogakon fekete bismuth-szegélyt, ritkán sárgaságot, véres hasmenést és dermatitist okozhatnak. Belsőleg adva a bélsár fekete lesz a keletkező bismuthkénegtől. ~ *subnitricum, magisterium bismuthi*, basisos bismuthnitrát, $Bi(OH)_2NO_3,BiONO_3$, vízben nem oldódó, fehér por, 0,3—2,0 p. dosi, 6,0 p. die, porban. 5—20%-os hintőpor, kenőcs. ~ *subsalicylicum* $C_6H_4(OH)\cdot COOBiO$ bélhurutban 0,3—2,0 g p. dosi, 6,0 g p. die; 10%-os olajos suspensióban antilueticumnak hetenként 1—2-szer 1 ml intraglut. ~ *subgallicum, Dermatol* $C_6H_2(OH)_3\cdot COOBi(OH)_2$, citromsárga színű, vízben nem, nátronlúgban jól oldódó por; obstipáló és sebhintőpor. ~ *tribromphenylicum, xeroform* $(C_4H_2Br_3O)_2BiOH\cdot Bi_2O_3$ zöldessárga, átható szagú, íztelen, vízben oldhatatlan por, jodoform helyett fekélyekre, sebekre, 5—10

%-os kenőcsben és gézen. ~ *oxyjodogallicum*, $C_6H_2(OH)_3 \cdot COO\,Bi(OH)J$. *(Airolum)*, az előbbihez hasonlóan használható. *Dermaforin*, sebhintőpor, tartalmaz 3,7% ~ subnitr.-ot, továbbá hydrarg. amidochlort, hydrarg. chlorat. mite és hydrarg. oxyd. flav. aā 0,36%. *I. B.*

bismuthvonalak: intenzív árnyékú haránt-csíkok a csöves csontok metaphysisében. Bi.-mérgezés esetén a rtg-kép teljesen megegyezik az ólomvonalak rtg-képével. *D. P.*

bistouri: élére hajlott, hosszú keskeny sebészi kés, többnyire gombos heggyel sipolyok feltárására. Az első modellt XV. Lajos francia király chirurgusa készítette a király végbélsipolyának felhasításához („~ royal"). *B. I.*

„bistournage": emberi castratiós módszer, a herék elsorvasztása megcsavarással. Csupán történeti érdekességű eljárás. *B. I.*

bisymmetriás torzok: ~*kettőstorzok*

bitonalis köhögés: köhögésnél (azaz erőltetett heves kilégzésnél) a köhögés rendes hangja mellett jelentkező másik magas („high pitched") köhögési hang, mely a trachea, ill. nagy hörgők compressiója (leginkább bronchoadenitis tbc) kapcsán jelentkezik. A ~ hangja a kéthangú sípokéra emlékeztet. *D. L.*

Bitot-folt, *xerophthalmia circumscripta:* A-vitaminhiány következtében fellépő xerophthalmia (keratomalacia) első megjelenése; egy kis háromszög alakú folt a limbus corneaen. *(→xerosis conjunctivae)* *D. L.*

bitterling-próba: →*terhességi reakciók*

Bitter-táptalaj: rhamnoset tartalmazó peptonvíz; paratyphus baktériumok (erjesztőképességén alapuló) elkülönítésére szolgál. *A. Z.*

Bittner, John Joseph (1904—): amerikai onkológus, minneapolisi egyetemi tanár. A hormonok cancerogen hatásával foglalkozik. A „tejfaktor" megállapítása fűződik nevéhez.

Bittner-tejfaktor: az egér tejével és szöveteinek sejtmentes filtrátumával átvihető oncogen vírus. 1933-ban észlelték a Jackson-laboratórium munkatársai, hogy nagy és kis emlőrák gyakoriságú egértörzsek kereszteződéséből származó utódok különböző emlőrák-gyakoriságot mutattak, aszerint, hogy az anya v. az apa származott a nagy emlőrák-gyakoriságú törzsből. Bittner kimutatta, hogy a különbség nem lép fel a spontán emlőrákra hajlamos beltenyésztésű állatokon, ha azokat rögtön a születés után alacsony rákelőfordulást mutató törzsből származó anyákkal táplálják. A tejben tehát valamilyen anyag van, amely nélkül emlőrák nem keletkezik. A tejfaktor 50—70 mμ nagyságú lipoidtartalmú specifikus antigen tulajdonsággal rendelkező vírus. Van emellett a gazdáéval azonos antigenje is. Kimutatható vad egerekben is, betegséget nem okozó, „maszkirozott" formában. Bittner szerint az egéremlő-carcinoma létrejöttében a vírusokon kívül genetikailag determinált dispositio és az emlő hormonális stimulatiója is szerepel. *Su. J.*

biuret, $H_2N-CO-NH-CO-NH_2$: a carbamid száraz hevítésével keletkező vegyület, cupri-ionokkal ibolyaszínű complexet ad. Peptidek, fehérjék kimutatására alkalmazzák. *S. F. B.*

biuret-reakció: minden két carbamyl gyököt tartalmazó vegyületből, peptidekből, fehérjéből (biuretből is) cuprihydroxyd hatására létrejövő színes cupri-komplex. A *qualitatív* próbánál a vizsgálandó oldatot kalilúggal meglúgosítjuk, majd cseppenként híg cuprisulfat oldatot adunk hozzá és figyeljük a színváltozást. Proteosék, peptonok jelenlétében rózsaszín, fehérje jelenlétében ametisztkék szín keletkezik. E színreakciót *Kingsley* alkalmazta először *quantitativ* serumfehérje meghatározásra. A qualitatív ~nál külön oldatban használjuk a lúgot és cuprisulfatot. Kingsley egy oldatból álló biuret reagenst készített úgy, hogy a cuprihydroxydot töményebb lúggal tartotta oldatban. Eljárása serumalbumin meghatározásra is alkalmas. Natriumsulfattal kicsapjuk a globulinokat és a szűrletben elvégezzük a biuret-reakciót. A globulinértéket az összfehérje és albumin különbsége adja. A vizsgálathoz *Kjeldahl*-módszerrel meghatározott standard fehérje oldatot használunk. — *Weichselbaum*-f. módosításnál a káliumnátrium-tartarat tartja oldatban a cuprihydroxydot (így a túllúgosítás elkerülhető és a próba intenzívebb színt ad). Összfehérje meghatározásánál a savó megfelelő hígításához tesszük a reagenst és fotometriásan meghatározzuk az így kapott oldat fényáteresztő képességét. Albumin-globulin fractio meghatározásnál a savót megfelelő arányban natriumsulfat oldattal hígítjuk. (A kicsapódott globulintól zavaros oldat a lúgos reagens hatására feltisztul.) Albumin meghatározásához a natriumsulfatos serumhígítást aetherrel rázzuk össze és lecentri-

fugáljuk. A globulin a centrifugálás hatására a vizes fázis és aether határán compact csapadékként összeáll, így a csövet megbillentve pipettával a csapadék alá nyúlunk és kipipettázzuk a vizsgálathoz szükséges albumin oldatot. Ehhez — az összfehérjével azonos módon — biuret reagenst adunk és fotometrizáljuk. A vizsgálathoz kjeldahlometriásan bemért standard oldatot használunk. Az eljárás klinikai célokra jól megfelel és nincs jelentősége azon kis különbségnek, mely a nitrogéntartalom és a biuret szín alapján számított fehérjeértékek között néha előfordul. *S. F. B.—Ba. B.*

bi-üveg: szemüveglencse, melynek mindkét oldalán azonos csiszolású és sugarú görbület van. Felszíne biconvex v. biconcav. *O. T.*

bivalens agglutinin: →*complet agglutinin*

bivalens ellenanyag: →*complet agglutinin*

Bivelin: inj. 5 ml-es amp.-ban tartalmaz 0,3 mg dihydroergotoxin aethansulfonatot és 200 mg p-aminobenzoyl-N-diaethylleucinol methansulfonatot. Thrombosis megelőzésére és therapiájára napi 2 amp. im. Mély thrombosisban iv. csepp-infusio formájában 400 ml 0,9%-os konyhasóoldatban 2 amp.-t adagolunk. *I. B.*

biventer: kéthasú.

bizarreria: →*bizarrság*

bizarrság, *bizarreria:* kóros modorosság. Schizophreniánál fordul elő. A beteg szokatlan, célszerűtlen mozgásokat, arcjátékot végez, szokatlan szófűzéseket használ. *H. B.*

bizmut: →*bismuthum*

biztonsági megbízott: a vállalat, üzem stb. vezetője által (saját felelősségének érintetlenül hagyása mellett) a balesetelhárítási teendők ellátására kijelölt személy. 2000-nél több munkást foglalkoztató üzemekben a ~nak más feladatkör nem adható. 5000-nél nagyobb létszámú üzemekben a ~ feladatkörét a munkavédelmi iroda látja el. A ~, ill. a munkavédelmi iroda a főmérnök közvetlen irányítása alatt áll. *S. I.*

biztonsági rtg-film: robbanásveszélyes nitrocellulose alapanyag helyett celluloseacetat felhasználásával készült film. Nem robban, csak lassú lánggal ég. *D. P.*

biztonsági szemle: az *üzemi baleset-elhárítás* megszervezésére, állandó javítására az üzemekben rendszeres időközönként (havonta) végrehajtott részletes vizsgálat, amelyben részt vesz az igazgató v. főmérnök, a vállalati biztonsági megbízott, az üzemi szakszervezeti bizottság munkavédelmi felügyelője, a vizsgált üzemrész műhelyvezetője és szakszervezeti munkavédelmi felügyelője. A ~re az üzemi orvost is meg kell hívni. A ~n észlelt hiányosságokról jegyzőkönyvet készítenek, megjelölve benne a hiba kiküszöbölésért felelős személyt és a végrehajtás határidejét.

A ~n mindig ellenőrizni kell az előző szemle határozatainak teljesítését is. A ~n rendszerint nemcsak a balesetelhárítás hibáit, hanem a műszaki egészségvédelmi, közegészségügyi, általában az üzemi eü.-i követelmények terén észlelt összes szabálytalanságokat, hibákat is jegyzőkönyvezni szokták. A ~n a kötelezően résztvevő tagokon kívül az üzemi Vöröskereszt, az eü.-i albizottság funkcionáriusa is részt vehet. *S. I.*

biztos halálos adag: →*D.L.C.*

Bizzozero, Giulio (1846—1901): olasz patológus, paviai, majd torinói egyetemi tanár. Főként a vérrel, vérképző szervekkel, nyirokkal foglalkozott, alakos elemeket fedezett fel a vérben. Torinói intézete a modern olasz fiziológusok és patológusok legjobb iskolája lett. *Be. I.*

Bjelosapko, Pavel Andrejevics (1893—1960): szovjet szülész, akadémikus, moszkvai intézeti vezető. A koraszüléssel kapcsolatos kutató tevékenység, a szülészeti psychoprophylaxis bevezetése terén szerzett érdemeket.

Bjerrum-scotoma: →*scotoma*

Bjerrum-tábla: kis látótérkiesések (→*scotoma*) kimutatására alkalmas fekete tábla, a középpont körül 10 cm távolságban koncentrikus körökkel, 15—15°-ra meridián jelzésekkel. 1 méterről vizsgálva a látótér szögtávolsága egyik körtől a másikig 5°. *B. B.*

B—J-hatás: →*Bezold—Jarisch-reflex*

Björk-lélegeztetés: tracheostomába helyezett, légmentesen záró gumikanülön keresztül, gépi úton történő mesterséges lélegeztetés, melynek célja a beteg légzőizmainak kímélése és a holttér csökkentése, az alveolaris ventilatio biztosítása. Alkalmazása különösen olyan postoperatív állapotban előnyös, amikor a beteg légzési elégtelenségben szenved, továbbá légzésbénulással járó poliomyelitis és egyéb idegendszeri betegség, barbiturat mérgezés, mellkasi v. agyi sérülés stb. esetében (→*légzési volumen,* →*holttér*). *U. I.*

BKG: →*ballistocardiographia*

Black, Greene Vardiman (1836—1915): amerikai fogász, chicagói főiskolai tanár. A fogpótlás számos módszerét dolgozta ki. *H. G.*

black dots: Endothrix Trichophyton által megtámadott és letöredezett hajszálak tüszőnyílásaiban ülő comedo-szerű fekete pontocskák. *Be. K.*

Blackfan—Diamond-anaemia, *Diamond—Blackfan-anaemia, Josephs—Diamond—Blackfan-syndroma, erythroblastophthisis, erythrogenesis imperfecta, anaemia chronica congenita aregenerativa, anaemia aplastica congenita, erythroblastopenia essentialis:* ismeretlen eredetű veleszületett isolált aplastikus anaemia reticulocytopeniával, a csontvelőben az erythroblastok hiányával v. súlyos érési gátlásával, normális fehérvérsejt- és thrombocyta-képzéssel. Rosszindulatú, progresszív megbetegedés, amely sem anti-anaemiás kezeléssel (vas, máj, B_{12}, folsav), sem splenectomiával nem befolyásolható. Transfusio, ACTH, cortison kezelés átmeneti javulást okoz. Néha 8—12 éves korban spontán gyógyul. Ritkán egyéb fejlődési rendellenességek (→*törpenövés*, →*infantilismus*) kísérik. Öröklésmenete talán autosomalis recessziv. *H. Zs.*

„black fever": →*Rocky mountain spotted fever*

Black-formula, *testalkat-index:* $F = (W+C) - H$, ahol W = testsúly (fontokban), C = mellkas körfogat teljesen belégzéskor (hüvelykben), H = testmagasság (hüvelykben). Ha $F > 120$, az illető „igen erős", 110—120 között „erős"; 100—110 között „normális", 90—100 között „elég jó" 80—90 között „gyenge", 80 alatt „igen gyenge". A katonai szolgálatra való alkalmasság megállapítására használták. *J. E.*

Blackley, Charles Harrison (1820—1900): angol orvos, a szénaláz kapcsán az első alapvető monográfiát írta az allergiáról. Kísérletei alapján kimutatta a pollenszemcsék kórokozó szerepét *(Experimental Researches on the Causes and Nature of Catarrhus aestivus)*, majd módszert dolgozott ki megelőzésére és gyógyítására *(Hay Fever: Its Causes, Treatment and Effective Prevention*, 1880). A virágporral kísérletileg létrehozott allergiás bőrtüneteket ~ vizsgálata ellenére pusztán mechanikus hatás következményének tartották, míg 1903-ban William Ph. *Dunbar* (1863—1922) a pollen alkoholos kivonatával be nem bizonyította a specifikus allergiás hatást. *Be. I.*

Black methylenkék próba: →*tumor próbák*

blacktongue, *fekete nyelv:* a pyridoxin hiánynak és pellagrának részjelenségeként sötét (szederjes-fekete), pangásos, atrophiás és elszarusodó nyelv kísérleti kutyákon. Ritkán emberen is észlelték idült részleges éhezések után. *S. J.*

blackwater fever, *Schwarzwasserfieber, paroxysmalis haemoglobinuria:* a malaria (falciparum) súlyos complicatiója; sötétvörös v. fekete színű vizelet a jellemző rá, melyet acut haemolysis okoz; chinin származékok szedése váltja ki glucose-6 phosphat-dehydrogenase hiányban szenvedő egyénekben. A haemoglobinuria acut intravascularis haemolysis következtében jön létre. Hirtelen kezdődő hidegrázás és magas láz után válik a vizelet feketévé. Ugyanakkor a vvt-ek száma katasztrófálisan csökken. (→még *malaria*, →*haemoglobinuria*, →*glucose-6-phosphatdehydrogenase hiány)* *J. E.*

Blackwell, Elizabeth (1821—1910): az első amerikai orvosnő. Angol származású, Amerikában végezte az egyetemet 1849-ben. 1857-ben New Yorkban kórházat létesített, melyben az orvosnőképzést alapozta meg. *R. E.*

black widow (Latrodectus mactans): mérgező csípésű pókfajta É. Amerikában. Csípése helyén a bőrön súlyos gyulladás keletkezik, általános tünetek kíséretében. *Be. K.*

Blainville, Henri Ducrotay de (1778—1850) francia anatómus és zoológus, párizsi egyetemi tanár, Cuvier tanítványa, majd ellenfele. Élettani és összehasonlító anatómiai munkássága a maga idején igen nagy hatású volt *(Cours de physiol.*, 1833. *Traité sur l'anat. comparée*, 1832). Tőle származik a palaeontologia kifejezés. Tudománytörténeti munkájában *(Hist. des sciences de l'organisation*, 1847) számos orvos és természettudós munkásságát ismerteti. *Be. K.*

Blair, Vilray Papin (1871—1955): amerikai szájsebész, St. Louis-i egyetemi tanár. Főleg arcplasztikai műtétei nevezetesek. *H. G.*

Blair-kés: szabad bőr-transplantatum metszésére szolgáló készülék, amely nyélre húzható, cserélhető, 18 cm hosszú pengéből áll. *Z. J.*

Blakemore—Moore-electrocoagulatio: →*Moore-műtét*

Blakemore-műtét: porto-cavalis anastomosis készítése vitallium-csövecske segítségével, portalis hypertensio enyhítésére. *B. I.*

Blalock, Alfred (1899—1964): amerikai sebész, Baltimore-i egyetemi tanár. Ő alkal-

mazta először az a. pulm. veleszületett stenosisának sebészi kezelését (1945), →*Blalock—Taussig-műtét.* *H. G.*

Blalock-fogó: éranastomosisok készítéséhez használt műszer, mellyel az ér fokozatosan teljesen leszorítható, majd felengedhető. (→még *szívsebészeti műszerek).* *T. A.*

Blalock-műtét (1944): a coarctatio aortae egyik műtéti megoldása. Hasonló a Clagett-műtéthez, de a lehajtott a. subclavia és a poststenotikus aorta rész közötti (end-to-side) anastomosist a szűkület resectiója nélkül végzi el. *T. A.*

Blalock-shocktheoria: →*shocktheoriák*

Blalock—Taussig-műtét: a csökkent tüdőkeringéssel járó kórképekben, elsősorban *Fallot tetralogiá*ban a tüdőbe áramló vér mennyiségének fokozására szolgáló műtét. Anastomosis készítése az a. pulmonalis és az a. subclavia között. Az eredeti műtét: a. subclavia — a. pulmonalis vég-az-oldalhoz anastomosis, de az anatómiai adottságoktól függően vég-a-véghez anastomosist is végeznek, sőt ezeket az anastomosis típusokat műanyag ér-prothesis v. lyophilezett emberi ér közbeiktatásával is végzik. Bár a sebészi törekvés arra irányul, hogy a csökkent pulmonalis keringéssel járó kórképeket a lehetőség szerint az extracorporalis keringés segítségével teljesen korrigáljuk, a ~nek ma is van létjogosultsága. *T. A.*

Blandin, Philippe Fréderic (1798—1849): francia sebész és anatómus. Plasztikai sebészeti tevékenysége mellett ismertek nyúlajk-, orrsövényferdülés- és állkapocs-műtétei. Érlekötéseket végzett. A gl. sublingualis leírója. →*Blandin-műtét.* *H. G.*

Blandin-műtét: kétoldali nyúlajk, előreugró proc. maxillaris esetén ékkimetszés a vomerből az előreugró rész visszahelyezése végett. (→még *Bardeleben-műtét.)* *B. I.*

Blandin—Nuhn-mirigyek: →*Nuhn-mirigyek*

Blandrata György (XIV. század): olasz származású orvos. *Izabella* királyné és *János György,* valamint *Báthory István* erdélyi fejedelem udvari orvosa. *Gynaeceorum* (1539) c. műve is nagymértékben elterjedt. *R. M. Gy.*

Bland—White—Garland-syndroma: veleszületett fejlődési rendellenesség, melyben az a. coronaria sinistra az a. pulmonalisból ered. Tünetei 2—3 hónapos korban mutatkoznak: tachy- ill. dyspnoe, dysphagia és hányás a nyelőcső dislocatiója miatt, néha angina pectorisos rohamok. A balkamra fala elvékonyodik, kitágul, izomzata károsodik, endocardiuma megvastagszik. A szívhangok tompák. Zörej nincs. Az Ekg mellsőfali infarctus képét mutatja, melyet a szívizomnak a coronaria-anomáliából eredő anoxiája magyaráz. Általában fokozódó keringési elégtelenség tünetei közt még a csecsemőkorban halálhoz vezet. Egyesek elérhetik a felnőtt kort is, ilyenkor a jobb coronaria felőli compensatiós keringés látja el a bal kamrát. *D. L.*

Blane, Sir Gilbert (1749—1834): skót hajóorvos, aki Lind korábbi javaslata nyomán bevezette a tengerészek étrendjébe a citromot, más gyümölcsöt, főzeléket, s ezzel sikerült megelőznie a scorbutot *(Observations on the Díseases of Seamen,* 1795). Más egészségügyi intézkedéseivel csökkentette a typhus-veszélyt. *Be. I.*

Blankaart, Steven (1650—1702): amsterdami gyakorló orvos és anatómus. Mintegy 200 boncolásáról számol be *(Anatomia practica,* 1688). Az egyik legkorábbi orvosi lexikon szerzője *(Lexicon medicum,* 1679), amely másfél évszázad alatt húsz bővített kiadást ért meg. *Be. I.*

Blaps mortisaga, *halottbűzű bogár:* kb. 2 cm hosszú, fekete kellemetlen szagú rovar, amely pincékben, fáskamrákban él, de bármely élelmiszerüzem sötétebb, nyirkosabb részén is megtelepedhet. Mindenevő. *Z. N.*

Blaskovic, Dionyz (1913—) szlovák mikrobiológus, bratislavai víruskutató-intézeti igazgató. Jelentős kutatásokat végzett az influenza-vírus morphologiai és functionalis szerkezetére és a vírusok oecologiájára vonatkozólag. *H. G.*

Blaskovics László (1869—1938): szemész, budapesti egyetemi tanár. Számos nemzetközileg elterjedt műtétet dolgozott ki: a ptosis, lagophthalmus és az entropion megszüntetésére, a felső szemhéj, szemzug pótlására, sebhegek eltávolítására szolgáló műtétek, subcapsularis tenotomia, myectomia, cyclodialysis stb. Csarnoköblítő eljárása, a kancsalsági műtét után alkalmazott „tekintő kötése" is jelentős. Oxyoptriás táblái új módszert nyújtanak a látásélesség meghatározásához. Nagyobb munkája „Szemészeti műtéttan" (1910). *H. G.*

Blaskovics—cyclodialysis: →*cyclodialysis*

Blaskovics ptosis műtét: →*ptosis műtétek*

blastea: az egysejtűeknek soksejtűekké való átalakulását jellemző, s a soksejtűek ontogenetikai alakjaival azonosítható Haeckel

szerinti phylogenetikai alakok egyike. Legősibb az amoebaszerű *cytea*, ez felel meg a petesejtnek. Második stádiumot alkotja a peteosztódásban a *morula*. Harmadik a blastulának megfelelő ~, s a phylogenesisben a telepes gyökérlábúak és csillósok, amelynek a volvox felel meg. *T. I.*

blastema: kevéssé differenciált v. differenciálatlan sejtekből álló szövet, amelyből a regeneratio folyamán az elveszett, v. tönkrement szövetek pótlódnak. Néha a normális fejlődésben szervkezdeményt is jelent. *T. I.*

„blast injuries": heves robbanás (explosio) okozta trauma, látható külső sérülés nélkül. Rendszerint légnyomásról van szó (atmosphaerás trauma): capillaris vérzés a tüdőben, vérköpés, dyspnoe, cyanosis és többé-kevésbé kifejezett shockhatás. A dobhártya gyakran megreped. *B. I.*

Blastocystis hominis: az emberi bélcsatornában szokványosan élősködő apathogen gombafaj. *Z. N.*

blastodendrion: az élesztőgomba-féleségek (Saccharomycetoideae) némelyikének különleges sarjképzése révén létrejövő sejtcsoport. Az anyasejt oldalából kinövő sarjak nem válnak el egymástól, hanem ágakat v. ecsetszerű alakzatot képezve együtt maradnak. *Be. K.*

blastoderma: csírahártya.

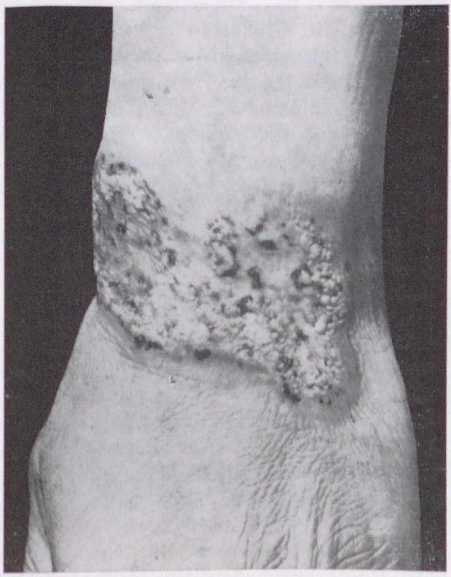
blastoma: valódi tumor.

blastomera: →*segmentatio*

Blastomycetes, *sarjadzógombák:* botanikailag és biochemiai (erjesztő) tulajdonságaik szerint egymástól különböző gombafajok, amelyeket csupán szaporodásuk egyik ivartalan módja, a bimbózó sarjadzás alapján foglalnak egy csoportba. Ide tartoznak az élesztők (Saccharomyces), a Cryptococcus, Torula, Candida, Trichosporidium stb. fajok. Egy részüknek a pathologiában, másoknak az iparban és a mezőgazdaságban van jelentőségük. *Be. K.*

blastomycosis: a sarjadzógombák (→*Blastomycetes*) és hibás néven néhány más gombafaj által okozott helyi bőr-, v. általános szervezeti megbetegedések gyűjtőneve. Mindnyájukra jellemző a gombás eredet, a chronikus sarjszövetképzés, szövetszétesés, heges gyógyulás, v. pedig a belsőszervi áttételek és egyéb károsodások miatt lethalis kimenetel. Az ide sorolt kóralakok: **1.** *superficialis*, **2.** *candidiasis systematisata* (profunda) (→candidiasis), **3.** ~*Europea*, **4.** ~ *Americana borealis* **5.** *America anmeridionalis (granuloma paracoccidioides)*, **6.** *chromoblastomycosis*, **7.** *coccidiomycosis*, **8.** *histoplasmosis*. *Be. K.*

blastomycosis Americana borealis, *Gilchrist-kór, dermatitis blastomycetica:* a Blastomyces (seu Zimonema) dermatidis által okozott, hosszan elhúzódó, lassan terjedő betegség, amely elsősorban a bőrben és a tüdőben jelentkezik. A bőrön kezdetben fájdalmatlan göbcsét okoz, ami fekéllyé esik szét, s ennek alapján szemölcsös burjánzás indul fejlődésnek, ami a szélein terjeszkedve férfitenyérnyi, sőt nagyobb területeket borít el. A góc szélei karélyosak, virágágyszerűen emelkednek ki mérsékelten vörös-gyulladt környezetükből, felszínük egyenetlen, szemölcsös, pörkös, hámló, nedvező, összeszorítva több helyről gennycseppeket ürít. Néha láz is kíséri. Hónapok-évek alatt spontán is gyógyul, barnás színű, rostaszerűen gödrözött heggel, máskor belső szervi áttételei halált is okozhatnak. A *tüdő-blastomykosis:* a tüdő gombás betegségeinek az északamerikai kontinensre szorítkozó formája, melyet a *Blastomyces dermatidis* idéz elő. A gümős granulatiókhoz hasonló szöveti reakció mellett micro-abscessusok jellemzik. Klinikai képében legtöbbször idült lefolyású, apró subfebrilitásokkal járó tüdő-tuberculosishoz hasonlóan jelentkezik. Ritkábbak heveny formái, amelyek bronchopneumoniára utalnak.

Americana borealis (Gilchrist) (Neuber gyűjt.)

Utóbbiak prognosisa is kedvezőbb, mint az idült formáké, melyek elég nagy arányszámban lethalisak. (→még *blastomycosis)*. Rtg: hilifugálisan terjedő tüdőbeszűrődés, melynek képe megegyezik a tbc-vel, a pleura azonban rendesen nem vesz részt a folyamatban. Nagy perihilaris nyirokcsomók jellemzik. A pulmonalis ~ localisált formái sebészi úton kezelhetők.

A ~ legsúlyosabb, generalisált formájában a csontok is megbetegszenek másodlagos, generalisált ~ részjelensége *(blastomycosis ossealis)*. A lágyrészekről a csontra terjedő folyamat scleroticus környezetben levő üregeket hoz létre, mely chr. →*osteomyelitis*sel megegyező képet okoz, azzal a különbséggel, hogy itt a reactiv csontosodás jelentősen csekélyebb. Észak-Amerikában írták le először, de Európában is otthonos. *Be. K.—Go. Gy.—D. P.*

blastomycosis Americana meridionalis, *blastomycosis Brasiliensis, granuloma paracoccidioides, Lutz—Splendore—de Abmeida-betegség:* a Blastomyces v. Paracoccidioides Brasiliensis nevű sarjadzógomba által okozott bőr, nyálkahártya, nyirokcsomó és más belső szervi betegség, mely Dél-Amerikában otthonos. Cutan alakja kicsiny papula, legtöbbször a száj környékén, ez fekéllyé esik szét és szélein mély szövetszéteséssel terjeszkedik. Muco-cutan alakja az arc bőrén, a száj nyálkahártyáján és mélyebb képletein okoz súlyos roncsolásokat. Rövidesen a nyaki mirigyek hatalmas duzzanata követi, visceralis alakjában pedig a legkülönbözőbb belső szervi tünetekkel találkozunk, főleg az emésztőcsatorna és a tüdő részéről. *Th.:* helyileg borogatás, párakötés, ismételt jódkezelés, belsőleg mycostatikus szerek, oxyben (Uri): 0,40—0,80 g die. *Be. K.*

blastomycosis Brasiliensis: →*blastomycosis Americana meridionalis*

blastomycosis Europea, *Busse—Buschkekór, cryptococcosis, torulosis, torulopsis:* a Cryptococcus neoformans hominis, v. Torula histolytica nevű sarjadzógomba által okozott bőr- és belsőszervi betegség. Szétszóródó gócai a bőraljában, csonthártyákon, agyhártyán, tüdőben, v. más zsigerekben sarjszövetből épülnek fel, majd tályoggá esnek szét. Gyermekeken is észlelhető megbetegedés (blastomycosis pulmonum infantum). Gyakran halálos kimenetelű. Néha enyhe felső légúti hurut képében zajlik le. *Th.:* mint a ~ Americana esetében. *Be. K.*

blastomycosis laryngis: a gége blastomyces gomba által okozott betegsége. Leggyakrabban trópusi vidékeken, valamint É. Amerikában fordul elő. A légúti primaer ~ ritka. A hangszalagokon és környékükön apró csomócskák keletkeznek, közepükön genynyes pustulával, mely exulcerálódik, s felületét vékony szürkés lepedék borítja, alatta a nyálkahártyafelület haragos vörös. Hegesedéssel gyógyul, amely a hangszalagok fixálódásához, esetleg heges gégeszűkülethez vezethet. A nyak bőrén fistulák és multiplex, egymással communicáló abscessusok jönnek létre. Histologiai szempontból tbc-re hasonlít, amellyel könnyen összetéveszthető. A multiplex abscessusok, a többmagvú óriássejtek, a blastomyces testek jelenléte igazolja a kórismét. *Ré. Gy.*

blastomycosis pulmonum infantum: →*blastomycosis Europea*

blastomycosis superficialis, *lévuride parakeratosique, erosio interdigitalis blastomycetica, intertrigo a lévures, candidiasis cutis:* néhány élesztőgombafaj és a Candida albicans által azonos külsejű klinikai képpel előidézett enyhe erosiv gyulladás, elsősorban a szorosabban zárt hajlatok meleg, nyirkos, sötét, pállásra hajlamos, egymásra fekvő bőrterületén, így kéz- és lábujjak közeiben, lógó emlő alatt, fossa genitofemoralisban. Csipkézett, de éles határú, szélein fehér hámgallérú, belül vörös, csillogó, nedvező, erodált érzékeny, v. viszkető felszínt mutat. Diabetes fennforgására kelt gyanút.

Th.: helyileg ecsetelések (Castellani, gentianaibolya), boraxkenőcs, borax hintőpor, resistens esetekben desensibilizálás blastomycinnel. *Be. K.*

blastophthoria (Forel): a csírasejtek v. a megtermékenyített petesejt károsítása a szülők syphilise, alcoholismusa, v. mérgek (P, As, chinin) stb., továbbá ionizáló sugárzás (rtg stb.) által. Különböző fejlődési rendellenességek, oligophrenia lehet a következménye. *J. E.*

blastoporus: csíralyuk.

blastospora: a *Blastomycetes* (Blastosporacea) gyűjtőnév alá foglalt gombafélesége tojásdad, ivartalan szaporító képlete, ami a különálló gömb alakú, v. fonalastestű vegetatív sejt oldalán bimbózás útján keletkezik, mint új sejtegyed. Hosszabb ideig együtt maradhat anyasejtjével, majd önálló egyedként leválik róla. *Be. K.*

blast sejt: általában a szervezet sejtjeinek primitív embryonalis alakja. A differenciálat-

lan blast sejtek a differentiált szövetben is helyet foglalhatnak, mint a sejtek pótlására képes tartaléksejtek. A blastsejtformákból kóros sejtszaporulatok, daganatok is kiindulhatnak. A blast kifejezés általában összetételben használatos, pl.: neuroblast = az idegsejteket létrehozó primitív, differenciálatlan sejtforma. Bizonyos körülmények között (regeneratio, szövettenyésztés) differenciált sejtek is blast formává alakulhatnak vissza. *T. I.*

blastula, *csírahólyag, embryo-hólyag:* az állatok embryonalis fejlődése során a szedercsírából (morula) kialakuló csíraforma. A tipikus ~ gömb alakú, üreges képződmény (coeloblastula), melynek falát az ún. blastoderma alkotja, belsejében pedig a barázdálódási üreg (blastocoel) található.

Utóbbi a testüreg legősibb formája, az elsődleges testüreg kezdeménye. Az üreges ~ lehet több-kevésbé lapított alakú, amikor placula a neve. A blastocoel egyes esetekben erősen redukált, esetleg hiányzik. Ilyenkor tömör blastuláról (stereoblastula) beszélünk. A periblastula a superficialis, a discoblastula a discoidalis barázdálódás jellemző csíraformája. A periblastula sejtjei a sziket körülveszik, a discoblastula pedig a barázdálatlan sziktömeg egyik pólusán korongszerűen helyezkedik el. *T. I.*

blastulatio: az a folyamat, amikor az egyedfejlődés során a morula stádiumból blastula, blastocysta fejlődik. A morula belsejében levő sejtek nagyrésze elfolyósodik, helyükön üreg: blastocoel lép fel. A megmaradt sejtek, mint embryo-csomó fekszenek a blastocysta falához. Magát a blastocysta külső falát trophoblastnak, sejtjeit trophoblast-sejteknek nevezzük.

Blatella germanica: →*Phyllodromia germanica*

Blauch—Koch-húgysavmeghatározás serumban: →*húgysav*

bleb: subpleuralisan elhelyezkedő emphysemás bulla

blende: →*fényrekesz*

blennorrhoea, *urethroblennorrhoea:* a nyálkahártyák gyulladásos eredetű nyákos váladéktermelése; a húgycsőben és hüvelyben leggyakrabban go. kapcsán (fluor albus). (→még *gonorrhoea*) *Sz. Z.*

blennorrhoea conjunctivae: →*ophthalmoblennorrhoea*

blennorrhoea neonatorum: bőséges gennyes váladékozással járó acut kötőhártyagyulladás újszülötteken. Előidézheti: **1.** gonococcus, (gonoblennorrhoea neonatorum), **2.** vírus (záradék-blennorrhoea), **3.** ritkán gonococcus + vírus, **4.** Koch—Weeks bacillus és **5.** pneumococcus. (→még *conjunctivitis gonorrhoica neonatorum*) *B. B.*

blennorrhoea umbilici: →*köldökfertőzés*

blennuria, *mucinuria:* nyák jelenléte a vizeletben, leggyakrabban urethritisben. A vizelet nyúlóssá, nyákossá válik (glischuria). *Sz. Z.*

blepharadenitis: a szemhéjszéli faggyú *(hordeolum ext.)* v. verejtékmirigyek gyulladása. Retentiós cysták is képződhetnek. *B. B.*

blepharitis: a szemhéjszél gyulladásos megbetegedése. Fontosabb formái: ~ *angularis:* a szemzugokra korlátozódó gyulladás. — ~ *simplex:* egyszerű vérbőség — ~ *squamosa* seu ~*seborrhoica:* a szemhéjszél seborrhoeája. A szemhéjszél duzzadt, vörös, a pillaszőrök között könnyen leszedhető pikkelyek. — ~*ulcerosa:* a szemhéjszélen pörkökkel borított fekélyek. — ~ *ciliaris:* a szőrtüszők elgennyedése. A ~ mindegyik alakja chronikus, nehezen gyógyítható. (→még *madarosis.*) *B. B.*

blepharochalasis, *dermatolysis palpebralis:* a felső szemhéj szöveteinek atrophiája és relaxatiója. A m. levator palp. sup. és a bőr összeköttetéseinek degenerálódása okozza ismétlődő angioneurotikus oedema következtében. Autosomalis domináns öröklésmenetű a nők kismértékű praeponderantiajával, a serdülés előtt nem jelentkezik. (→*chalodermа*) *O. T.*

blepharoclonus: →*blepharospasmus*

blepharoconiosis: a szemhéj-gyulladás egy fajtája, apró ismételt traumák (porszemnyi idegentestek) a szemhéjon chronikus blepharoconjunctivitist okoznak, főleg ipari munkásoknál. *B. B.*

blepharomioplastica: a szemhéjak túltengés okozta ráncainak eltüntetését célzó műtéti eljárás. *Z. J.*

blepharon: →*organon visus*

blepharoncus: szemhéjdaganat.

blepharonyxis: a szemhéjkifordulás varrattal végzett correctiója (→még *Gaillard—Arlt-varrat*). Nem használatos. *B. B.*

blepharophimosis: a szemrés horizontális irányú megrövidülése. — ~ *senilis:* a fascia tarsoorbitalis ellazulása miatt. — ~ *trachomatosa:* a tarsus zsugorodása következtében. Öröklésmenete autosomalis domináns. *B. B.*

blepharoplast: az ostoros egysejtűek cytoplasmájában található desoxyribonuclein-

savtartalmú sejt-organellum, melyből az ostor tengelyfonala ered. *T. I.*

blepharoplastica: az (égés, marás, elhalás következtében) elpusztult szemhéj helyreállító műtéte. *B. B.*

blepharoplegia: szemhéjbénulás.

blepharoptosis: →*organon visus*

blepharorrhaphia: a szemrés részleges v. teljes összevarrása. Hiányos szemhéjzárás v. kórosan megnagyobbodott szemrés (facialis bénulás, malignus exophthalmus) esetén, v. a szemhéj bőrének szabad átültetéssel való pótlásakor végezzük. *B. B.*

blepharospasmus: a m. orbicularis oculi görcsös állapota. A clonusos ~ (nictitatio) szapora pislogással és hosszabb nyitvatartással jár. A tónusos, valódi ~, egy v. kétoldali, többé-kevésbé teljes szemhéjzárást okoz. Percekig, napokig, de hetekig is tarthat. Mint önálló betegség (~ idiopathicus) ritka. Helyi izgalom (erosio, beszürődés, trichiasis), optikai, hallási ingerek, központi idegrendszeri elváltozások, v. általános görcsök részjelensége lehet. A lymphás szemgyulladások jellemző tünete. *B. B.*

blepharostat: a szemhéj tartására szolgáló eszköz.

blepharotomia: a külső szemzug átmetszése.

blepharoxysis: a szemhéj kötőhártyájának lekaparása. Hippokratész eljárása trachomában.

Blessig-cysták: a retina cystoid elfajulása, idősebb emberek temporalis peripheriás retinájában mindkét szemen szimmetrikusan. A belső magvas rétegnek megfelelően üregek (retinoschisis) keletkeznek. Ablatio retinaehez vezethet, megelőzésére diathermiás műtét ajánlható. *O. T.*

Bleuler, Eugen (1857—1939): svájci elmeorvos, zürichi egyetemi tanár. Jelentős elmekórtani munkájából kiemelkedik a schizophrenia monografikus feldolgozása és klasszikussá vált felosztása: sch. simplex, paranoides catatonica, heboides. A schizophrenia = hasadásos elmebaj elnevezést azért adta az addig dementia praecox néven ismert kórképnek, mert legjellemzőbb tünetének az énhasadást (schizis) tartja *(Dementia praecox*, 1911). A modern kórtani szemléletben nagyjelentőségűvé váltak az általa bevezetett autismus, ambivalentia, ambitendentia fogalmak *(Das autistisch-undisziplinierte Denken in der Medizin*, 1911). Elmegyógyászati tankönyve számos kiadást ért meg, széles körben elterjedt *(Lehrbuch der Psychiatrie*, 1916.) — Psychiatriai munkáját Svájcban fia, *Manfred* ~ folytatja, akinek legfőbb működési területe az elmebajok hormonális kapcsolatainak kutatása. *Be. I.*

Bloch, Bruno (1878—1933): svájci bőrgyógyász, zürichi egyetemi tanár. A kísérleti dermatológiai kutatás megindítója. Leírta a bőr pigmentképződését, állatkísérleteket végzett a gombás fertőzések és a bőrrák területén. *Be. I.*

Bloch, Iwan (1872—1922): német bőrgyógyász és szexuálpatológus. A syphilis problematikájával foglalkozó *(Ursprung der Syphilis* 1901—11) és a szexuális élet zavarait tárgyaló írásai *(Das Sexualleben unserer Zeit*, 1906) tették nevét közismertté. Feldolgozta a bőrgyógyászat történetét az ókortól napjainkig. *Be. I.*

Bloch Konrád (1912—) német születésű biokémikus, harvardi egyetemi tanár, 1964-ben F. Lynen-nal a cholesterol biosynthesisének tisztázásáért Nobel-díjat kapott.

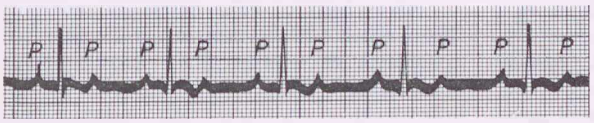
Bloch—Sulzberger-syndroma: →*incontinentia pigmenti*

block, *blockirozás, blokkolás, gátlás, akadály:* olyan behatás, mely valamely structura ingerületvezető-képességét átmenetileg v. végleg megszünteti.

1. (neurologia) az ideg hűtése az ingerületvezetést reversibilisen megszünteti, ekkor *hideg* ~ról beszélünk, ganglionbénítók hatására az ingerület továbbvezetése a ganglionokban megszűnik: *ganglionaris* ~, stb.

2. (cardiologia). Az ingerület szíven belüli tovaterjedésének gátlása v. akadályozottsága (szív-block). Különböző fokozatai vannak: *a)* az ingerületvezetés egy helyen lassúbb, mint normálisan, *b)* a szívizom egy helyén nem minden ingerület terjed tova szabályosan, csak minden második, harmadik stb. v. szabálytalanul vezetődnek tovább az ingerületek *(részleges* ~ v. *partialis* ~*)*, — *c)* az ingerületvezetés egy helyen teljesen akadályozott s ezen a helyen egyáltalán nem megy át ingerület *(teljes* ~*)*. Oka szívizommegbetegedés, hormonális zavar, idegi zavar, méreghatás (pl. digitalis), hyperkalaemia stb. — *alternáló* ~: a vezetésgátlásnak igen ritka formája, a vezetés romlása fe váltva jön létre a jobb és bal kamrában. — *arborisatiós* ~, *ág* ~, *elágazási* ~: electrocardiographiai tünetegyüttes, melynek lényege, hogy a szár~ alacsony lengésekkel társul. Régebben a vezető rendszer legvégső szaka-

szán levő ún. Purkinje-rostok megbetegedésének tartották és igen rossz volt a kórjóslata. Ma, bár jelentősége komoly, de közel sem tartják olyan súlyosnak, mint régebben. — *Atrioventricularis ~, pitvar-kamrai ~:* a pitvarok és a kamrák között

Atrioventricularis block:
részleges (2: 1) atrio-ventricularis block EKG-görbéje

levő vezetés romlása v. gátlása. Három formája van: a vezetés lelassulása, részleges akadályozottsága, teljes akadályozottsága. Utóbbi esetben a pitvarok és kamrák külön, egymástól függetlenül vernek. Az első kettő nem jelentős, a harmadik forma igen. Ha ugyanis a kamrai automatia bekapcsolódása késik, úgy a szívműködés kimaradása halált okozhat. — *~-dissociatio:* teljes atrioventricularis ~. — *Intraauricularis ~:* a vezetés romlása v. gátlása a pitvaron belül. — *Interauricularis ~*: a két pitvar közötti vezetés romlása v. gátoltsága. A két pitvar normális körülmények között sem egyszerre jut ingerületbe, ezért a két pitvar összehúzódása sem egyszerre történik (pitvari asynchronia), ha a vezetés gátolt, ez kifejezettebb lesz. — *Intraventricularis ~:* az ingerületvezetés a kamrákon belül szenved gátlást. Több formája van, ide tartozik az ún. Tawara-szár ~. Legegyszerűbb formája, amikor a kamrákon belül lelassul az ingerületvezetés. Csak electrocardiogrammal ismerhető fel, abból, hogy a QRS complexus a normálisnál szélesebb. — *Tawara-szár- ~:* a kamrán belüli ingerületvezetés zavarának egyik formája, a vezetés gátlás a j. és b. szárra oszlott vezető köteg egyikében jön létre. A j. szárban levő vezetés gátlása v. romlása miatt a j. kamra összehúzódása késik a b. kamráé mögött, a b. szár ~ja miatt pedig a b. kamráé a j. mögött. Többnyire súlyos szívizom megbetegedés okozza, de előfordul enyhébb megbetegedés esetében is, olykor már lezajlott és gyógyult szívizom betegség, maradványa. — *Wilson-típusú ~:* a j. szár ~ egy formája, sokáig önálló ~ féleségnek tartották. — *Sinoauricularis ~:* a vezetés gátlása a sinus és a pitvar többi része között. Felismerése még EKG-val sem mindig könnyű. Tünetet nem okoz. Jelentőségük: a myocardium állapotától függ. Ha az aetiologia olyan, hogy az elváltozás gyógyulhat (diphtheria, rheuma) a prognosis jó, progrediáló elváltozás (pl. coronaria sclerosis) esetén rossz. Gyógyítása jelenleg még kilátástalan. Mivel a vagus tonus fokozódása a vezetést rontja, ezért megkísérelhetők állandó kontroll mellett vagusbénítók, ill. sympathicus izgatók. Emellett enyhe digitalizálás, ill. a decompensatio kezelése a feladat. *G. Gy.*

blockade 1. a reticuloendothelialis rendszer (RES) működésének gátlása iv. adott tussal, carminnal stb. Felhasználható a RES functióinak vizsgálatánál (pl. phagocytosis gátlás, antitestképzés gátlás, stb.). — **2.** *renalis ~* a vesecsatornák eltömeszelése miatt bekövetkezendő anuria, — **3.** *virus ~, sejt ~*, egy aktív vírus szaporodásának intracelluláris gátlása egy legyengített vírussal, melynek hasonló a sejtaffinitása (vírusinterferentia). *J. E.*

„blockcsigolya": egy tömbbe összeolvadt csigolyatestek. Lehet congenitális v. spondylitis tbc végstádiuma. *B. I.*

block dissectio, *radical block dissection, radical neck dissection, nyaki block-dissectio:* a nyaki nyirokmirigyek és nyirokerek en bloc gyökeres műtéti eltávolítása a m. omohyoideus, m. sternocleidomastoideus v. jugularis és gl. submandibularisszal együtt. Gondosan el kell távolítani a submentalis, submaxillaris nyirokcsomókkal együtt a parotis alsó polusát, a mély nyaki és magasan a m. digastricus melletti nyirokcsomókat, a m. digastricus hátsó hasát, valamint a m. sternohyoideust. Ügyelni kell a n. vagus, phrenicus, hypoglossus és lingualis, valamint a. carotis épségére. A ~ a szájüreg, hypopharynx és gégerák metastatizáló, de egyébként operabilis eseteiben, a laryngectomia, ill. pharyngolaryngectomia bevezető műtéteként, rendszerint egy ülésben történik. Kétszakaszos műtét indikált az igen előrehaladott korú, rossz általános állapotú, cardiovascularis zavarokban szenvedő betegekben. Ugyancsak a második ülésben végzendő a ~ a radionecrosis veszélye miatt azon betegeknél is, akik a műtétet megelőzően röntgenbesugárzásban részesültek. *Ré. Gy.*

Blocker-műtét: igen súlyos alsóvégtag (lábszár) elephantiasis radikális műtéte, az elefántkórnak áldozatul esett lágyrészek

teljes kimetszése és a bőr nélkül, csupaszon maradt lágyrészek fedése szabadon átültetett bőrlebenyekkel. Minthogy a nagy sebfelszín fedéséhez igen sok bőrre van szükség, a bőrlebenyek jórészét az eltávolítandó lágyrészek ép bőrrészéből előre kigyalulják, majd a még szükséges epidermist a comb bőréből hasítják ki. *B. I.*

blocking agglutinin: →*incomplet haemagglutinin*

blocking test: blokkoló antitestek jelenlétének kimutatására szolgáló vizsgálati módszer.

Alapja az a serologiai jelenség, hogy az incomplet ellenanyagok a homolog antigent tartalmazó vörösvérsejteket salin közegben nem agglutinálják, hanem csak adsorbeálódnak azokhoz, s a receptorok lefedése (blokkolása) következtében ugyanazon specificitású salin agglutináló (bivalens) antitest agglutinatiós reakcióját az adsorptio mértékétől függően teljesen v. részben gátolni képesek. *H. E.*

blockírozás: →*block*

Blohmke, Arthur (1888—): német fülész, königsbergi egyetemi tanár. A fertőző betegségek fülészeti vonatkozásaival, a n. vestibularis élet- és kórtanával foglalkozott. *R. E.*

blokkoló agglutinin: → *incomplet haemagglutinin*

blokkolt vörösvérsejtek: vörösvérsejtek, melyek felületére incomplet haemagglutinin kötődött. Az ilyen vörösvérsejteket az incomplet agglutininnel azonos specifitású complet agglutininek nem agglutinálják. A ~ antiglobulin serum hatására jól agglutinálódnak. *H. E.*

Blond decapitator: szülészeti műtéttanban használatos hüvelykujjra alkalmazott gyűszűszerű eszköz. Lehetővé teszi drótfűrésznek a magzat nyaka köré vezetését decapitatio elvégzése céljából (→még *decapitatio*). *H. I.*

blood blisters: a második világháború folyamán japán koncentrációs táborokban észlelt, hosszú éhezést követő, általános testi leromlást kísérő vérzéses-savós hólyagok a bőrön és a nyálkahártyákon. *Be. K.*

blood dust: →*chylomicron*

Bloor cholesterin meghatározás: →*cholesterin*

Bloor phosphorlipoid meghatározás: →*lipoidphosphor meghatározás*

Blot-tőr: perforator craniotomiához.

Blount-betegség: →*osteochondrosis tibiae*

blubber finger, *sealer finger, Speckfinger:* fókavadászok és feldolgozók ujjainak gyulladásos betegsége, amit Thjöotta szerint azok a Gram-pozitív mikrococcusok okoznak, amik a fókák bőrén mutatkozó hasonló bőrbetegséget is okozzák. *Be. K.*

„blue baby": kék baba, congenitalis cyanosis, a veleszületett szívbajok egy csoportjának és a congenitalis methaemoglobinaemiának vezértünete. (→még *morbus coeruleus*). *B. I.*

Blumberg-tünet: appendicitisre jellemző jelenség, a beteg fájdalmat jelez az ileocaecalis tájon, ha a hasfalára bárhol nyomást gyakorolunk, majd kezünket hirtelen felemeljük. *M. I.*

Blumenbach, Johann Friedrich (1752—1840): német orvos, göttingeni egyetemi tanár, „Magister Germaniae" — Németország tanítómestere. Munkássága főként az állattanban, összehasonlító anatómiában és antropológiában volt jelentős (*Handbuch der vergleichenden Anatomie u. Physiologie* 1804). A tudományos antropológia megteremtője (*Collectio craniorum diversarum gentium* 7 köt. 1790—1820). Természetfilozófiája vitalista. „Képződési ösztön" (nisus formativus) létezését feltételezi, amely a szervetlen anyagot élővé teszi és a benne rejlő terv szerint fejleszti tovább (*Bildungstrieb u. Zeugungsgeschäft.* 1781). *Be. I.*

Blum-fehérje-próba: →*fehérje kimutatás vizeletben*

Blumgart, Herrman Ludwig (1895—): amerikai sebész, bostoni egyetemi tanár. Bevezette szívbetegeken az anyagcsere csökkentése céljából a pajzsmirigykiirtást. *H. G.*

Blundell, James (1790—1878): angol sebész és szülész, a londoni Guy kórház orvosa, a vérátömlesztés első alkalmazója. Állatkísérleteiben tapasztalta, hogy idegen fajú vér átömlesztése életveszélyes, ezért 1818-ban megkísérelte az átömlesztést emberből emberbe, eleinte csak gyógyíthatatlan betegeken. 1829-ben végezte az első eredményes gyógyító transfusiót egy szülés utáni kivérzésnél. A transfusio lebonyolítására szerkezetet készített. *Be. I.*

Blunk-érzúzó: az erét zúzó erős csípőfogó vérzéscsillapításhoz. *B. I.*

Bluten: →*toluidinkék*

Blyth-próba: vízben levő ólom kimutatására szolgáló eljárás. A vízhez kevés alko-

holos cochinealtincturát adva csapadék keletkezik. A kivonatot egy szárított rovarból *(Coccus cacti)* állítják elő. A cochinealtincturát *pH* 4,8 és 6,2 között indicatorként is alkalmazzák. *J. E.*

BMR (Basal Metabolic Rate): →*alapanyagcsere*

BNA: Baseli Nomina Anatomica

Boas, Ismar (1858—1938): német belgyógyász (Berlin). C. A. *Ewald*dal kidolgozta a próbareggeli alkalmazását és bevezette a gyomornedv vegyi vizsgálatát a mindennapi orvosi gyakorlatba. Fejlesztette a gyomorfekély fizikális diagnostikáját. Leírta →*Boas—Oppler-bacillus*t. Az intestinalis atonia kórképének leírója. *H. G.*

Boas—Oppler-bacillus: a *Lactobacillus acidophilus* variánsa. Gram-pozitív pálcikák, a gyomorban fordulnak elő az ürülés zavaraiban. *A. Z.*

Boas-pont: nyomásérzékeny és spontán is fájdalmas terület a 10—12. thoracalis csigolyától balra. Gyomorfekély esetén észlelhető. Egyesek ~nak nevezik a 12. háti csigolyától jobbra észlelhető fájdalmas területet is, mely epehólyag megbetegedésekre jellemző. *M. I.*

Bobbs-műtét: cholecystotomia, az epehólyag felhasítása, a kövek eltávolítása, majd a hólyag bevarrása (1868). Ma már csak igen súlyos állapotban levő betegen végzik. *B. I.*

Bobrov, Alekszandr, Alekszejevics (1850—1904): orosz sebész, moszkvai egyetemi tanár. Sérvműtéti eljárása és infusiós készüléke tette ismertté nevét. Jelentős volt oktató tevékenysége is a sebészeti műtéttan és anatómia terén. *H. G.*

Bobrov-műtét: spina bifida osteoplastikus zárása.

Bochdalek-rés: →*trigonum lumbocostale* *T. I.*

Bochdalek-sérv: →*hernia costolumbalis*

Bochdalek-virágcsokor, *Bochdalek-virágkosár:* a IV. agykamra recessus lateralisának nyílásán, az apertura lateralison kinyúló plexus choriodieus-részek (→még *ventriculus cerebri).* *H. B.*

Bock, Hieronymus, Tragus (1498—1554): német botanikus, orvos és lelkész, akinek növénytana *(New Kreütterbuch,* 1539) részletesen tárgyalja a gyógynövények használatát. A reneszánsz megélénkülő természettudományos életében a botanika reformátorának számított. *Be. I.*

Bockhart-impetigo: →*impetigo*

Boda Domokos (1921—): gyermekgyógyász, szegedi egyetemi tanár, az orvostudományok kandidatusa. A csecsemőkori toxikus állapotokra, az antibioticum-therapiára vonatkozó kutatások fűződnek nevéhez. „*Folyadék és elektrolyttherapia*" (1960) könyv szerzője. *H. G.*

Bodansky-féle phosphatase-meghatározás: alkalikus és savanyú phosphatase meghatározására alkalmas módszer. A serum anorganikus phosphor-tartalmának meghatározása glycerophosphattal való incubálás előtt és után. A phosphor-koncentráció emelkedéséből számítható ki a phosphatase-aktivitás. *Ba. B.*

bódítás: →*narcosis*

bódító baraboly: →*mérgező virágos növények*

Bodo caudatus: az emberi bélcsatornában élősködő apathogen *Flagellata* (ostoros egysejtű). *Z. N.*

bódulat: →„*Rausch*"

bodzavirág: →*Sambuci flos*

Boeck, Caesar Peter Moeller (1845—1917): norvég bőrgyógyász, christianiai (oslói) egyetemi tanár. Leírta az acne varioliformis és a benignus sarcoid (Besnier—~—Schaumann-betegség) kórképét. *H. G.*

Boeck—Drbohlav-táptalaj: az →*Entamoeba histolytica* tenyésztésére alkalmas kétfázisú táptalaj. A szilárd fázis alvasztott tojás, a folyékony fázis hígított emberszérum v. tojásfehérje. *Z. N.*

Boeck-sarcoid: →*lymphogranulomatosis benigna*

Boehm, Rudolf (1844—1926): német farmakológus, lipcsei egyetemi tanár. A veratrin, aconitin, curare, a szívmérgek hatásmechanizmusára vonatkozó kutatásai jelentősek. *H. G.*

Boenecken-pasta: →*mumificatio*

Boenheim, Felix (1890—1960): német belgyógyász és orvostörténész, lipcsei egyetemi tanár. Belgyógyászati tevékenységéből endocrinologiai és a víz-só háztartásra vonatkozó kutatásai emelendők ki. Mint orvostörténész Virchowval, a vérkeringés kutatásának történetével foglalkozott. *H. G.*

Boër, Lucas Johann (Boogers) (1751—1835): német szülész, bécsi egyetemi tanár, a „természetes szülészet" propagálója. Ellenezte a jól haladó szülés mesterséges siettetését, a szokatlanabb helyzetek erőszakos megváltoztatását, a fogó túlzott használatát, az előesett köldökzsinór visszahelyezését, az

újszülött hashajtását stb. Fogót 0,47%-ban használt (Osiander ugyanekkor 40%-ban). Császármetszést csak abszolút indikáció esetén végzett, placentát csak végső esetben választott le kézzel. Asphyxia megszüntetésére bevezette az elektromos ingerlést. Ellenezte a fölös érvágást és hashajtást. Kiváló tanítványokat nevelt. Tapasztalatait *Sieben Bücher über natürliche Geburtshilfe* (1834) címen adta ki. *Be. I.*

Boerhaave, Hermann (1668—1738): holland orvos, botanikus és vegyész, a leydeni egyetem tanára. Világhírű iskolát teremtett. Descartes hatására hajlott a mechanikus szemlélet felé, kémiai tudása folytán a fizikai mellett a vegytani összefüggéseket is kutatta. Rektori székfoglalójában *(De medici servitute*, 1730) a dogmatikus orvostudománynyal szemben a természetet követő tapasztalati gyógymód elsőbbségét hirdette. Jelszava volt: *Simplex sigillum veri* — az igazság jele az egyszerűség. A gyógyításnak arra kell törekednie, hogy elősegítse a természet gyógyító működését, lehetőleg egyszerű eszközökkel: diéta, fürdő, mozgatás, séta, dörzsölés, néhány jól bevált gyógyszer. — 1709-ben megkapta Leydenben az orvosi tanszéket, 1714-ben a klinika vezetését, egy időn át még a botanika és vegytan professzora is volt; 30 éven át Európa legfőbb tanítómestere maradt *(totius Europae praeceptor* — mint von Haller nevezte), aki megteremtette az első modern értelemben vett *klinikát*.

Noha mindössze 12 ágy állt rendelkezésére, betegein a legalaposabb vizsgálatot és gyógykezelést demonstrálta a világ minden tájáról odasereglő tanítványok előtt. Nagy súlyt fektetett a pontos anamnesis felvételére és a fizikális vizsgálatra, bevezette a hőmérő és a lupe használatát, előírta az excrementumok vizsgálatát és a pulzus rendszeres ellenőrzését, kitűnő kórleírásokat készített. Iskolájából került ki Haller, Linné, Lamettrie (aki műveit franciára fordította), van Swieten, de Haën stb. Az edinburghi, göttingeni, svájci és bécsi iskola az ő tanítása nyomán virágzott ki. *Be. I.*

Boero-eljárás: előrehaladott terhességek megszakítására szolgáló módszer, melynél a hasfalon keresztül formalint fecskendeznek a méhüregbe. A magzat elhal, majd kilökődik, de sokszor csak hetek elteltével. *Bánk* Endre módosítása: a formalin befecskendezése a cervixen keresztül történik.

H. I.

Boë Sylvius, Frans de le (la), (Franciscus Sylvius, François Dubois), (1614—72): francia származású, németországi születésű hollandiai orvos, 1658-tól a leydeni egyetem tanára. Bár a iatrokémiai iskola megalapítója, az anatómiai és klinikai gyakorlatnak is nagy fontosságot tulajdonított.

Élettani elképzelésének középpontjában a „fermentálás" állt: az emésztőnedvek által okozott erjedés, amely a savakat és lúgokat egyensúlyban tartja. Az egyensúly megbomlása a betegség. A gyógyításnak arra kell törekednie, hogy a vérnek savanyú ill. lúgos irányba kiéleződött állapotát (acrimonia) közömbösítse. Haladó gondolkodású orvos volt, Harvey még erősen támadott vérkeringés-tanát propagálta, elsőként írta le tüdőbajnál a tuberculumokat s ezeknek összeolvadásából magyarázta a phthisist. Főbb művei: *Disputationes medicae*, 1663, *Praxeos medicae idea nova* 1671—4. *Be. I.*

Boettger-próba: szénmonoxyd kimutatására szolgáló próba. Szűrőpapír darabkát híg palladium chlorid-oldattal megnedvesítünk, szénmonoxyd hatására a szűrőpapír megsötétül. *Ba. B.*

Bogaert, Ludovan (1917—): belga ideggyógyász, a panencephalitis leírója. *R. E.*

bogáratkák: →*Gamasidae*

Bogdanov, Anatolij Petrovics (1834—96): orosz antropológus, moszkvai múzeumi vezető. Jelentősek craniologiai kutatásai. Rámutatott az emberfajták és népek fogalmának különbségére.

boglárfa pora: →*platánpor*

boglárka: →*mérgező növényi anyagok*

Bogolepova, Ljudmilla Szergejevna: (1889—): szovjet orvosnő, az eü. felvilágosítás egyik úttörője. *R. E.*

Bogomolec, Alekszandr Alekszandrovics (1881—1946): állami-díjas szovjet patológus, akadémikus. Új constitutiós típusokat állított fel a kötőszövet sajátosságai alapján. Az életmeghosszabbítás biológiai problémáival foglalkozott. Cytostatikus hatású serum előállításán dolgozott. *T. I.*

Bogomolec-serum: a mesenchymalis szövet aktivizálására szolgáló „antireticularis cytotoxikus serum", *(→biogen stimulator)*. Therapiás felhasználásakor allergiás helyi és általános reakció léphet fel. Alkalmazását akkor javasolják, amikor a RES rosszul reagál a szokásos ingerekre. Rossz gyógyulási tendenciát mutató sebek, arthritis és számos

egyéb betegség az indicatiós területe. Hatása vitatott. *Br. P.*

Bogoraz, Nyikolaj Alekszejevics (1874—1952): szovjet sebész, moszkvai egyetemi tanár. Jelentős eredményeket ért el az aneurysma és egyéb érműtétek, szövet- és szervátültetések, végtagrövidítések és végtaghosszabbítások, amputálások technikájának fejlesztése terén. *H. G.*

Bohn, Johann (1640—1718): német fiziológus, leipzigi egyetemi tanár. Főként az emésztéssel, fogamzással, magzati fejlődéssel foglalkozott. *De renuntiatione vulnerum* (1689) c. könyvével a törvényszéki orvostan kezdeményezője. Az iatrokémikusok és fizikusok egyoldalúságával szemben a kísérleti fiziológia fontosságát hirdette, termékeny munkájával jelentősen hozzájárult az orvostudomány élettani szemléletének kialakulásához. Főműve: *Circulus anatomico-physiologicus seu oeconomia corporis animalis,* 1680. *Be. I.*

Bohn-csomók: kis retentiós cysták az újszülött szájpadján levő nyálmirigyekben. *D. L.*

Bohr, Niels Henrik David (1885—1962): dán fizikus, kopenhágai egyetemi tanár, Nobel-díjas (1922). Az általa felállított atommodell jelentős mértékben hozzájárult az atomfizikai jelenségek magyarázatához.

Bohr-effektus: a vér oxygen-felvevő és leadó képességének összefüggése a széndioxid-nyomással. Széndioxidban gazdag vér kevesebb oxygent vesz fel, de könnyebben adja azt le, mint a széndioxidban szegény vér. Így a tüdőben való CO_2-leadás megkönnyíti az oxygen felvételét, míg a szövetek folytonos CO_2-produkciója előmozdítja az oxygen leadását a sejtek felé. Respiratorikus acidosisnál a tüdőben megnehezül az oxygen-felvétel, a szöveteknek viszont könnyebben adódik le a gáz; respiratorikus alkalosisnál ellenkező a helyzet. *Go. Gy.*

Bois-Reymond du: →*Du Bois-Reymond*

Boissier (de la Croix) de Sauvages, François (1706—67): francia orvos, montpellier-i egyetemi tanár. *Nosologia methodica*jában (1760) a betegségeket úgy foglalta rendszerbe, mint Linné a növényeket. Az e korban uralkodó mechanikus (iatrofizikai és kémiai) szemlélettel szemben szervek „meglelkesítésének" híve volt. Hippokratész és Sydenham nyomán a „természetes" gyógymódot propagálta. Hatására fejlesztette ki Bordeu és Barthez a francia vitalista szemléletet. *Be. I.*

Boit-cső: ileus esetén a bél lumenébe köthető üvegcső a bélsár kivezetésére. (→még *Paul—Mixter-cső*) *B. I.*

Boivin-kivonat: baktériumokból trichlorecetsavval kivont antigensajátságú anyagoknak ballasztanyagoktól mentes kivonata. Az eljárást *Boivin* és *Mesrobeanu* dolgozták ki 1938-ban. *A. Z.*

boka: →*tibia,* →*fibula*

bokamagasság: →*testméretek*

bokaszíj: járógépre szerelt szíj, mellyel a láb varus, ill. valgus irányú eltérését lehet megakadályozni. *G. A.*

bokatörés: →*fractura malleoli*

bokaütköző: a láb dorsal, ill. plantar flexiós mozgását szabályozó fémcsap a járógépen. *G. A.*

Bókay Árpád (1856—1919): farmakológus, budapesti egyetemi tanár. Toxicologiai és gyógyvízkutatásai mellett tevékenyen részt vett az orvosi közéletben. A „Magyar Orvosi Archívum" megalapítója. Ismert munkái: *Gyakorlatilag fontosabb mérgezések* (1896), *Külföldi és hazai fürdők összehasonlítása* (1893), *Hat előadás az ált. gyógyszertan köréből* (1908). Igen népszerű volt *Vénygyűjteménye* (1888—1916). *H. G.*

Bókay János id. (1822—84): a gyermekgyógyászat első budapesti egyetemi tanára. A modern magyar gyermekgyógyászat megteremtője. Ő létesítette a Stefánia Gyermekkórházat. Tanulmányokat írt a gyermekkor sebészeti megbetegedéseiről, valamint a vörhenyről és a kanyaróról. Tevékenyen részt vett az egészségügyi reformok kidolgozásában és az orvosi közélet egyéb területein. *H. G.*

Bókay János ifj. (1858—1937): gyermekgyógyász, budapesti egyetemi tanár. Sokoldalú munkásságából kiemelkedik a herpes zoster és a varicella közötti kóroktani összefüggés kimutatása, a diphtheria gyógykezelése terén az intubatio, majd a serotherapia hazai bevezetése.

Jelentős munkásságot fejtett ki a gyermekek kórházi ellátásának megszervezése terén. Főbb művei: *A csecsemők gyomor- és bélbántalmai* (1897); *Die Lehre von der Intubation* (1908); *A gyermekorvoslás tankönyve* (1912), Flesch A. és Bókay Z.: *A gyermekorvostan története* (1920) társszerzője. *H. G.*

Bókay Zoltán (1885—1955): gyermekgyógyász, egy. tanár a debreceni egyetemen. *Műve: A veleszületett szívbajok monographiája, esetek kapcsán* (Bp., 1913) továbbá

több magyar és idegen nyelven jelent meg dolgozata, melyek az agyhártyagyulladások megkülönböztető kórismézével foglalkoznak.

Bolen-próba: diagnosztikai eljárás, mely szerint rosszindulatú daganatban, nagyobb szövetelhalásban szenvedők, terhesek szárított vércseppjének rajzolata jellegzetesen különbözik az egészséges vérétől. *H. I.*

bolgár kúra: parkinsonismusban alkalmazott gyógymód, a *belladonna* gyökér 5%-os boros kivonatának kávéskanalankénti fogyasztása. Ma inkább az *atropin*t és származékait használják. *I. B.*

bolhairtás: a bolhák (Aphaniptera, Pulex irritans, Ctenocephalus canis stb.) irtása kontaktméreggel és derris-készítményekkel lehetséges. *Sz. I. T.*

bolhák: →*Aphaniptera*

bolha typhus: bolhák által terjesztett rickettsiosis, →*typhus murinus.*

Bollinger Otto von (1843—1909): német patológus, müncheni egyetemi tanár. Felfedezte az Actinomycest (1877), leírta a plethora verát, kórbonctani atlaszt adott ki (1896), a sörivástól származó szívmegnagyobbodást Bauerral együtt vizsgálta *(Münchener Bierherz*, 1893), állatorvosi folyóiratot alapított, a tbc, anthrax, trichinosis és más betegségek kórtanában fontos megállapításokat tett. *Be. I.*

Boll-látóbíbor: →*rhodopsin*

Bologa, Valeriu Lucian (1892—): román orvostörténész, kolozsvári egyetemi tanár. Kutatásai során behatóan foglalkozik az erdélyi orvostörténelemmel. *H. G.*

bolometer: ellenálláshőmérő, összsugárzás v. egyes spektrumvonalak intensitásának mérésére. Egy v. több kormozott, vékony platinaszalagból áll, mely a ráeső sugárzást elnyeli, felmelegszik és hőmérsékletének növekedésével megváltozik elektromos ellenállása. A ~ ellenállásváltozása arányos a hőmérsékletváltozással és pl. Wheatstone-híddal nagy pontossággal mérhető. *E. J.*

boloscop: fémes idegentest lokalizációjára szolgáló készülék. Elve, hogy az idegentest helye két irányított röntgensugár kereszteződésével rögzíthető. Műtét közben alkalmazható. *D. P.*

Bolton-sík: a Bolton-pontot és a nasiont összekötő vonalon átfektetett sík. *B. K.*

Boltz-próba: liquorban előforduló tryptophan kimutatására szolgáló próba. A liquorhoz ecetsavanhydrid-kénsav keveréket adunk. Pozitív esetben a tryptophanra jellegzetes szín keletkezik. Paralysis esetén pozitív. *Ba. B.*

bolus, *falat:* a gyógyászatban használatos 0,5 g-nál nagyobb *pilula.* *I. B.*

bolus alba: fehér agyag, kaolin, főleg alumínium szilikátokból álló fehér porcelánföld, amelyet 160°-on kell sterilizálni. Szárító és adsorbeáló képességű; hintőporban és ritkán belsőleg dysenteria kezelésére, 3—10 g p. dosi 15—60 g. p. die, használatos. *I. B.*

bolus-halál: *falathalál:* falatbeékelődés következtében beálló halál, melynél a megrágatlan nagyobb falat a garatban v. a gégebemenetben fennakad, beékelődik és a légzést mechanikusan megakadályozza. Főleg részeg embereken és elmebetegeken fordul elő.

A halál gyors beálltában a hangrés görcsös záródásának is szerepe lehet oly módon, hogy reflectorikusan szívmegálláshoz v. a vérkeringés hirtelen elégtelenségéhez vezethet. A fulladásos halál szokásos tünetei ilyenkor nem alakulnak ki. *F. V.*

bolygó ideg: →*nervus vagus*

bombage: rosszul sterilizált és helytelenül tárolt konzervdobozok felfúvódása. A konzervek romlásának jelzője. Rothadási gázok nyomása okozza, melyek legtöbbször Gram-pozitív spórás mikroorganizmusok tevékenysége folytán keletkeztek. Csírák a dobozok hiányos zárása (rozsdásodás, átlyukadás) következtében megfelelő sterilizálás után is juthatnak a dobozba. Rothadás nélküli ~ jön létre néha, ha ecet jut érintkezésbe a cinezéssel és hydrogen keletkezik. Ilyen konzervek nem hozhatók forgalomba. *J. E.*

Bombay-i vérek: olyan 0 csoportú vérek, melyeknek vörösvérsejtjeit anti-H agglutinin nem agglutinálja és savójuk anti-A és anti-B isoagglutinineken kívül anti H-t is tartalmaz. *H. E.*

bombus: fülzúgás.

bomlási együttható: →*radioaktivitás*

bomlási idő: →*radioaktivitás*

bomlási sorok: →*radioaktivitás*

Bonain-oldat: a dobhártya érzéstelenítésére szolgáló gyógyszer-keverék pl. paracentesis előtt. Összetétele cocain-carbolsav és menthol egyenlő arányban. Az oldatba mártott vattacsomócskát kipréselt állapotban 20 percre a dobhártya érzéstelenítendő helyére tesszük. *A. P.*

Bona—Jäger-műtét: exarticulatióval kombinált lábfej-amputatio. A naviculare és cuneiformia csontok kiizesítésével, majd a köbcsont (os cuboideum) átfűrészelésével történő lábfej-eltávolítás. *B. I.*

Bonamin: →*antihistaminica*

Bonanno-próba: →*bilirubin*

boncjegyzőkönyv: a boncolási adatok rögzítésére szolgáló okirat. Készítése minden boncolás (kórboncolás) alkalmával kötelező. Az elváltozások leírása mellett boncolási diagnosist és epicrisist is tartalmaz. Speciális fajtája a rendőri és bírói ~. Ezek leleti részből és indokolt szakértői véleményből állnak, s nyilatkozatot tartalmaznak a halál közvetlen okáról, s arról, hogy azt mi idézte elő, sérülések esetén azok bekövetkezési módjáról és súlyosságáról. Lősérülés esetén a lövés távolságát, a lőfegyver tulajdonságait (űrméret, fegyvertípus stb.) is meg kell határozni. *F. V.*

boncmester: 10 hónapos munka melletti tanfolyamon képesítést szerzett, a kórboncolást előkészítő és részben végző eü-i dolgozó. A tanfolyamot a megyei tanácsok szervezik. Rendszeres ~i képzés 1959 óta folyik. (→még *egészségügyi alsófokú oktatás.*) *S. I.*

boncolás: →*obductio*

boncolás elrendelése: →*bírói hullavizsgálat*

Boncour-anaesthesia: a n. laryngeus superior érzéstelenítése endolaryngealis-, valamint nagyobb nyaki műtéteknél. A beszúrás helye a nyak középvonalában 1/2 cm-rel az incisura thyreoidea felett. A tűt a membrana hyothyreoideáig vezetjük, s e helyre néhány csepp anaestheticumot fecskendezve depôt-t képezünk az izom és membrana között. Ezután a tűt hátra- és lateralfelé vezetjük párhuzamosan a pajzsporc felső szélével, ettől kb. 1/2 cm-rel. A középvonaltól kb. 2 és 1/2 cm-re érjük el az ideget, ezt a beteg heves lokális és fülbe sugárzó fájdalommal jelzi. E helyre 5 ccm 1/2—1%-os novocaint fecskendezünk. *Ré. Gy.*

boncsegéd: szakképzetlen eü-i dolgozó, aki a boncmester, ill. az orvos irányítása mellett segédkezik a boncolásoknál. *S. I.*

bonctan: →*anatómia*

Bonet, Théophile de (Bonetus) (1620—89): genfi orvos, az első összefoglaló kórbonctani munka írója (*Sepulchretum*, 1679). 470 szerző kórbonctani megfigyeléseit ismerteti, nem anatómiai elváltozások, hanem tünetek szerint csoportosítva. Elsőként ismerteti süketnémák fülének kórbonctani leletét, felismeri az összefüggést a belső fül gyulladása és az agytályog közt, továbbá a vizelet-retentio és a vesegyulladás közt, leírja a felszálló pyelonephritises fertőzést, a scoliosis és kyphosis több fajtáját és okát; veleszületett féloldali hydronephrosist ismertet ureter-elzáródással, stb. Saját megfigyelései és irodalmi adatok alapján két fejezetet szentel az elmebetegségek kórbonctanának (*De manie et rabie* és *De melancholia et affectione hypochondriaca*). *Be. I.*

Bonhoeffer, Karl (1868—1948): német elmegyógyász, berlini egyetemi tanár. Kutatásai az alcoholismusra, exogen reakciókra, a fertőző betegségeket követő psychés symptomákra, a chorea tünettanára vonatkoznak. *H. G.*

bonjour-csepp: →*gonorrhoea*

Bonnaire-tágítás: a méhszáj tágítása szülésnél mindkét kéz egy v. több ujjával. *H. I.*

Bonnet, Charles (1720—93): genfi biológus, a parthenogenesis felfedezője. Klerikális természetfilozófiája a francia felvilágosodás ellenpólusaként nagy hatással terjesztette az idealista szemléletet. Az akkor divatos „grádics-elméletet" fejlesztette tovább: a szervetlen elemektől a növényen, állaton és emberen át az angyalokig követhető az eleve így teremtett fejlettségi fokozatok lépcsőzete (*Palingénésie*, 1770). Az evolúció ~ szerint abban áll, hogy a csírában preformált utód kifejlődik (*Contemplation de la nature*, 1764). Darwin előfutárának tartották, tévesen, hiszen a darwinizmus éppen e stacioner preformációs tan helyébe állítja a dinamikus evolúciós tant. *Be. I.*

Bonnet-capsula: capsula bulbi.

Bonnet-jel: a Lassègue-tünet módosítása. A háton fekvő beteg nyújtva felemelt egészséges alsó végtagjának adductiója a fájdalom fokozódását váltja ki a másik oldalon, ha ott a n. ischiadicus v. annak valamelyik gyöke gyulladás miatt v. mechanikus okokból érzékeny. *Br. P.*

Bonnet-műtét: lágyrészkímélő szem-enucleatio a Tenon-tok megtartásával. *B. I.*

Bonnevie-Ullrich-syndroma: →*pterygium syndroma*

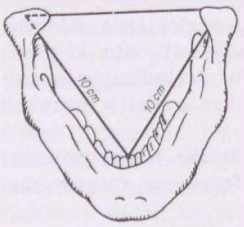
Bonnier-vizsgálat: a csontvezetéses hallás vizsgálatára szolgáló audiometriás (régebben hangvillával végzett) eljárás. A csontvezetéses vibratort a beteg VII. nyakcsigolyájára, majd a claviculára, sternumra, csuklóra,

s végül a térdre helyezzük, és a két külső hallójáratát elzárjuk. Az audiometerből az említett testtájakra 500 Hz frekvenciájú rezgést bocsátunk, a vizsgált pedig jelzi, hogy melyik fülében és milyen hangerőnél hallja meg a hangot. Teljes stapes ankylosis esetén a belső fül fokozottabb rezonanciája miatt a küszöbérték a vizsgálatnál alacsonyabbá válik. Normális esetben a következő küszöbértékeket kapjuk: VII. nyakcsigolyáról 35 dB, claviculáról 35—40 dB, sternumról 40—45 dB, csuklóról 50 dB—Ø, térdről Ø. Otosclerosisnál tehát a beteg alacsonyabb dB értéknél jelzi a transossealis hallásküszöböt, mint az ép fülű ember, ill. némely esetben a csuklóról v. térdről vezetett hangot is meghallja (Bonnier pozitív). Az eljárás nem teljesen megbízható, ezért a „negatív Bonnier" nem zárja ki az otosclerosis fennállát. *Ré. Gy.*

Bonni-rendszer, *Kantorowicz-féle szisztémás fogkezelés:* a fiatalkorúak, elsősorban az iskolások rendszeres felülvizsgálata és fogkezelése, amelyet főfoglalkozású iskolafogorvosok végeznek. (→még *iskolafogászat*) *B. K.*

Bonwill, *William Gibson Arlington* (1833—99): amerikai fogorvos. A fogsorilleszkedés tanának alapjait fektette le (~-háromszög). A műfogsor laboratóriumi elkészítéséhez szükséges készüléket (articulatort) szerkesztett elsőnek, mely az álcsontoknak megfelelő mozgásokat végez. *B. K.*

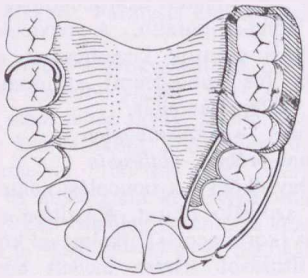
Bonwill-háromszög: a mandibula két fejecsének közepét és az alsó középső metszők rágóélének érintkezési pontját összekötő, 10 cm oldalhosszú egyenlőoldalú háromszög. Fogászatban az egyéni fogív meghatározására használják. *B. K.*

Bonwill háromszög

bony age: →*csontosodási életkor*

Bonyhárd-kapocs: a kivehető műfogsort a természetes fogakhoz rögzítő készülék. A hosszúszárú kapocs gombszerűen fekszik a

Bonyhárd-kapocs
A nyilak jelzik a rögzítő kapocs helyét

tartó fog orcai és szájpadi felületére. Főképpen elülső fogakon alkalmazzák, mert a fog nyakán támaszkodik és alig látható. *B. K.*

bór, B: amphoter tulajdonságú elem. Atomsúlya: 10,82. Vegyületeiben 3 vegyértékkel szerepel; legfontosabb vegyülete a bórsav (→*acidum boricum*). *S. F. B.*

Boragin, *Devegan:* 0,25 g 4-oxy-3-acetylaminophenylarsonsavat, 0,03 g bórsavat tartalmaz; fluor albus és trichomonas colpitis kezelésére. Naponta 1—2 tbl. hüvelybe téve. *I. B.*

borát-nátronlúg puffer: pH 9—13 között használatos puffer oldat.

borát-sósav puffer: pH 7—9 között használatos puffer oldat.

borax: →*acidum boricum*

Borbély-próba, *Hecht-szívástünet:* szívóharanggal végzett capillaris-resistentia meghatározás. Azt a nyomást határozza meg, amely a purpurák létrehozásához éppen szükséges. *Be. K.*

Borboridae, *trágyalegyek, harmatlegyek:* a Diptera rendbe tartozó rovarcsalád. Apró testű, árnyékszék, és latrina látogató rovarok, fejlődésük trágyához kötött. *Z. N.*

borborygmus: a gyomorbél-tractusban keletkező, hallható korgás, morgás, folyadék- és gázmozgással kapcsolatos hangjelenség. Előfordul a gyomorbél-tractus szűkülettel járó, és egyéb betegségeiben, valamint a gyomorbél-tractus megbetegedése nélkül, ideges állapotban. *M. I.*

Borchardt-medencetartó: a keresztcsont alá helyezhető, a medence feltámasztását szolgáló három részből álló, könnyen szétszerelhető, fémből készült kis gyógyászati segédeszköz, medencekötések (gipszelések) megkönnyítésére. *B. I.*

Borchardt-próba: →*D-fructose*

Borchardt-trepan: villamos motor rezgőtengelyéhez kapcsolható vágó-, ún. csoroszlya-fréz, a koponyaüreg megnyitásához. *B. I.*

Borchgrevinck-módszer: thrombocyták adhaesivitásának (tapadóképességének) in vivo vizsgálatára szolgáló eljárás. 1 mm mély és 10 mm hosszú standard vágást ejtenek a bőrön és a sebből elfolyó vérben számolják a thrombocyták mennyiségét. Egyidejűleg a venás vér thrombocyta számát is meg kell határozni.

Borchgrevinck szerint a sebből eredő vérben a thrombocyta-szám mindig kisebb, mint a venás vérben. A csökkenés 24—58%, abszolút számban 54 000—185 000 thrombocyta/mm³ vér. A csökkenés oka a thrombocyták adhesiója a sérült véredények falához és a sebfelülethez. *Elődi Pálné*

Borchgrevink-kötés: a kulcscsonttörés számos rögzítési módjának egyike. Két párnázott gyűrűből (Borchgrevink-gyűrűk) áll, amelyet a vállakra húzunk fel, hátul rugalmas gumiszalaggal kötünk össze és azt derékövhöz rögzítjük. A törött kulcscsont helybentartását a vállnak hátra- és lehúzásával végzi anélkül, hogy magát a vállízületet is rögzítené. *Sz. Gy.*

borda: →*costa*

borda-caries: →*caries costae*

bordacsillag: két, három v. több csigolyatest alaktalan csigolyatömbbé összeolvadása csigolyagümőkór gyógyulási fázisában. A hozzájuk tartozó bordáknak csillag alakban szétsugárzó helyzetbe kerülése. Nyílirányú rtg-felvételen jól demonstrálható. *B. I.*

bordacsonkolás: →*borda-resectio*

bordadaganat: →*bordatumorok*

bordakimaródás: →*costa usurata*

bordaközti idegzsába: →*neuralgia intercostalis*

Borda-mérés: az analitikai mérleg karjainak egyenlőtlenségéből származó hiba kiküszöbölésére szolgáló eljárás.

A módszer a következő: a mérendő anyagot a mérleg jobb serpenyőjére helyezzük és a bal serpenyőre helyezett súlyokkal kiegyensúlyozva, meghatározzuk a mérleg egyensúlyi helyzetét. A súlyokat a mérlegen hagyva, a jobb serpenyőre a mérendő anyag helyett addig helyezünk súlyokat, míg az egyensúlyi helyzet újra beáll. Az alkalmazott súly megfelel a lemért anyag tényleges súlyának ,a mérlegkarok esetleges egyenlőtlen volta ellenére is. A teher és mérősúly ugyanazon mérlegkarra hatott. (Helyettesítési eljárás.) *Ba. B.*

bordaolló: eszköz a bordák kimetszése, eltávolítása céljára. Különböző formái ismeretesek, a legelterjedtebb a Shoemaker-, Brunner- és Sauerbruch-~. *U. I.*

bordaolvasó: a bordák csontporc határán keletkező duzzanatok. A *rachitis* egyik klinikai tünete. *G. A.*

bordaporc: →*costa*

bordaporc-meszesedés: mészlerakódás a bordaporcban. Rtg-vizsgálattal diagnosztizálható, az első bordán már a pubertas idején is látható foltok v. csíkok alakjában. (Az árnyékok intrapulmonalis meszesedéssel téveszthetők össze.) Differencialdiagnosztikai jelentőségű. *D. P.*

bordaporc-törés: a mellcsontot és a bordákat összekötő porc direkt és indirekt behatásra bekövetkezett törése. Kezelése a bordatörésekével azonos. (→még *fractura costae*) *Sz. Gy.*

Borda-porphyria: →*porphyria bullosa erosiva adultorum*

bordapúp: a gerinc torsiója következtében a bordák lefutásának megváltozása miatt létrejövő mellkas-deformitás. *G. A.*

borda-raspatorium: a borda csonthártyájának leválasztására szolgáló műszer. Leginkább használt modell a Doyen-, Langenbeck-, Kocher-, Herczel-~. *B. I.*

borda-resectio, *bordacsonkolás:* a borda valamely szakaszának subperiostalis eltávolítása. A mellüreg megnyitása, drainage-a, továbbá a kórosan elváltozott bordaszakasz (osteomyelitis, caries, tumor stb.) eltávolítása céljából végzik. *U. I.*

borda-syndroma: a bordaporcok megbetegedésével járó, a szakirodalomban többféle néven szereplő tünetcsoportok, különböző mellkasfali syndromák egységesítésére ajánlott megjelölés. *B. I.*

bordaszú: →*caries costae*

bordaterpesztő: a mellüreg feltárását szolgáló eszköz. Leggyakrabban használt a *Sauerbruch-* és a *Finochietto*-változat. *U. I.*

bordatörés: →*fractura costae*

borda-trepanatio: 1. borda csontvelőállományának feltárása vastag tű segítségével. Célja a velőállomány vizsgálata, v. a tűn keresztül kontrasztanyag beadása, melynek segítségével a mellüreg vénás rendszere fel-

tölthető. — 2. A borda megfúrása a mellüreg tartós drainezése céljából. *U. I.*

bordatumorok: a bordákból kiinduló jó- (osteo-chondroma) és a rosszindulatú (fibro-, osteo-chondrosarcoma) daganatok. *U. I.*

Bordet, Jules Jean Baptiste (1870—1961): belga bakteriológus, brüsszeli egyetemi tanár, Nobel-díjas (1919). Kimutatta in vitro a bacteriolysist, felfedezte az immunhaemolysist, kidolgozta O. *Gengou* közreműködésével a complementkötési reakciót (1901). Felfedezte ugyancsak *Gengou* közreműködésével a pertussis kórokozóját, s táptalajt dolgozott ki tenyésztésére. Foglalkozott a véralvadás mechanizmusával. Jelentős az anaphylaxiás shockra, valamint az ellenanyagreakció természetére vonatkozó elmélete. *H. G.*

Bordetella: a Bergey rendszer szerint a *Brucellaceae* család egyik nemzetsége. A *Haemophilus*októl abban tér el, hogy az idetartozó microbák haemolysist és a bőrben necrosist okoznak. Ezen tulajdonságaik miatt az eddig Haemophilus nemzetségbe sorolt *Haemophilus pertussist*, *H. parapertussist* és *H. bronchisepticus*t újabban a ~ nemzetségben tartják nyilván. *A. Z.*

Bordet—Gengou-bacterium: →*Haemophilus pertussis*

Bordet—Gengou complement-kötési reakció: →*complement-kötés*

Bordet—Gengou-táptalaj: glcyerint, burgonyát és defibrinált ember- v. nyúlvért tartalmazó táptalaj a *Haemophilus pertussis* kitenyésztésére. A beteget ráköhögtetik a táptalajra. *A. Z.*

Bordet—Wassermann-reakció: lues kimutatására szolgáló laboratóriumi vizsgálat.

Elve: a beteg serumához antigent és complementet (friss tengerimalac savó) teszünk. Ha a savó lueses egyéntől származott, úgy az abban levő ellenanyag az antigennel kötődik és elfogyasztja a complementet. A complement jelenlétét v. hiányát az ún. haemolytikus systemával mutatjuk ki, ami birkavörösvérsejtből és haemolysinből áll, utóbbi complement jelenlétében haemolyzálja a birkavörösvérsejtet, complement nélkül hatástalan. Antigenként különböző szervekből készített alkoholos kivonatokat használnak, ma leginkább marhaszív-kivonatot, v. annak tisztított lipoid frakcióját (→*cardiolipin*). Erősségét egytől négy kereszttel jellemzik. *Ba. B.*

Bordeu, Théophile de (1722—76): montpellier-i egyetemi tanár, majd párizsi orvos, a mechanikus szemlélet heves támadója, a vitalista irányzat meghonosítója Franciaországban. Az érzékenység és mozgás mellett alapvető élettani functiónak tartotta a mirigyek elválasztását, ezért az endocrinologia előfutárának tekintik (*Recherches anatomiques sur la position des glandes*, 1752). *Be. I.*

Borelli, Giovanni Alfonso (1608—79): az olasz természettudományos renaissance egyik utolsó nagy képviselője, Galilei tanítványa, az *Accademia del Cimento* (Kísérleti Akadémia) vezéralakja, csillagász, matematikus, fizikus, fiziológus és orvos. Messina, Firenze és Pisa egyetemein tanított, politikai üldözés miatt többször menekülnie kellett. Elsőként írta le a hajszálcsövesség jelenségét. A bolygók elliptikus pályáját és a Jupiter holdjainak mozgását a vonzás törvényével magyarázta (*Theoria planetarum medicearum*, 1666), enyniben Newton elődje, de a nehézkedést kívülről ható erőnek tartotta. Izomélettani vizsgálataival a modern biológia egyik úttörője: kísérleteivel és megfigyeléseivel tisztázta az ember, emlős, madár, hal és rovar mozgásának mechanizmusát (*De motu animalium*, 1680). Elméleti fejtegetése ködös: Descartes „idegáramát" és „életszellemét" próbálja az izommechanikában érvényesíteni, éltető erő a vérben levő „sal vitae". A szív összehúzódásait beidegzésével magyarázta, a légzést pedig a bordaközi izmok és a rekesz contractióival. A fogamzásban egyforma szerepet tulajdonított a férfi és női ivarsejtnek. Kiszámította, mekkora ellenállást győz le a szív összehúzódása; számítása pontatlan ugyan, de a tudományos szemléletet gazdagította azzal a tétellel, hogy az életjelenségek éppúgy mérhetők, mint a természet más folyamatai; a iatrofizika legjelentősebb képviselője és a iatromatematika megalapítója lett ezzel. *Be. I.*

Borgognoni: olasz sebész-család, a bolognai egyetem tanárai a 13. században. *Ugo* ~. (*Hugo di Lucca*, kb. 1170—1258) teremtette meg azt a bolognai sebészeti iskolát, amely hosszú időn át vezető szerepet játszott Európában. Kitűnő seborvos volt, vegyész és farmakológus. Ekkoriban a „pus bonum et laudabile" elv alapján a gennyet gyógyító hatásúnak vélték, ő azonban gennyedés nélküli sebgyógyulásra törekedett, amit alkoholos borogatásaival gyakran el is ért. Opium, hyosciamus, mandragora és más növényi

bódítók segélyével („spongia somnifera") műtéteit bódulatban végezte, tehát a műtéti sterilitás és narcosis középkori előfutárának tekinthető. Törések és ficamok helyreigazítására célszerű módszereket dolgozott ki. Ő az első ismert törvényszéki orvosszakértő. Tudományos műve nem maradt fenn, eredményes munkásságát fia ismertette, *Teoderico dei ~ (Theodoric di Cervia*, kb. 1205—96), aki ugyancsak kiváló sebész volt, a pápa orvosa, Cervia püspöke. 1260 körül megjelent *Chirurgia*jában részletesen ismerteti és tovább fejleszti apjának sebkezelési elveit, a legnagyobb tisztaságot követeli, mert a genny a piszokban képződik és hátráltatja a sebgyógyulást. 4 részből álló könyve a sebészet minden akkor ismert ágát felöleli, felvilágosult szemléletével sok középkori előítéletet leküzd. *Be. I.*

borító korona: →*korona*

borkő: →*kalium bitartaricum*

borkősav: →*acidum tartaricum*

bormuslica: →*Drosophila*

Bornhardt index, *alkati index:* $\frac{H \times Br}{P}$, ahol H = testmagasság, Br = közepes mellkas körfogat, P = testsúly. Értéke egészséges, közepesen erős egyéneknél kb. 5; erős egyéneknél kb. 4,37; gyengéknél kb. 5,35. *J. E.*

Bornholm-betegség, *pleurodynia, myalgia epidemica, myalgia acuta infectiosa:* enyhe acut fertőző betegség, melyet 2—4 napi lappangás után fellépő láz, hidegrázás, (gyermekkorban néha görcs), fejfájás és izomfájdalmak, különösen a rekeszizom tapadási területében jelentkező paroxysmalis fájdalmak jellemeznek (pleurodynia). A panaszok alapján pleuritisszel téveszthető össze leginkább, de pleuritisre utaló objektív tünetek hiányzanak. Fiatal gyermeknél a hasizomzat fájdalma dominál, s nem egyszer appendicitis v. peritonitis gyanúja merül fel. Egy-két hétig tart, spontán gyógyul. Fiatalabb életkorban gyakori. Fő előfordulási ideje a nyár vége, ősz eleje. A *B*-csoportba tartozó Coxsackie vírusok okozzák. Elnevezése onnan származik, hogy egy dán orvos először Bornholm szigetén észlelte. Hazánkban is előfordul. *Th.:* tüneti (fájdalomcsillapító). *P. Gy.*

borogatás: testrészek beborítása különböző anyagokkal, hogy azok hőmérsékletük v. vegyi tulajdonságaik útján gyógyítóan hassanak. Legegyszerűbb alakja a vizes-ruha ~. Van: hideg, meleg, izgató és párolló ~. Izgató ~ a Priessnitz-f. ~. Kicsavart hidegvizes ruha fölé száraz ruhát alkalmazunk, mely a párolgást nem zárja el teljesen. A párolló ~t úgy végezzük, hogy a vizes ruha párolgását cellofánnal v. Billroth-f. batiszttal fedjük be. A ~ részben lokális meleg v. hideg, részben centralis reflexhatást fejt ki. A hideg ~ a helyi gyulladást (bővérűséget) és a fájdalmat csökkenti, a meleg és párolgó ~ a beolvadást gyorsítja, az izgató ~ az (idült) gyulladási folyamatot módosítja, aktíválja. Reflectorikusan hat a vérkeringésre, lélegzésre, anyagforgalomra, idegrendszerre. Fokozott hűtőhatást fejt ki a jégtömlő, a *Leiter-* és másféle hűtőkészülék. Meleg ~t cataplasma formájában (lenmagliszt, iszap stb.) v. (melegvizes v. elektromos) *thermophor* segítségével alkalmazunk.

Az iszap, a láp, homok, fango és radioaktív salak fizikai tulajdonságaik alapján is hatnak. Összehúzó és fertőtlenítő: az ólomvíz, Goulard-víz, ecetsavas alumíniumoldat, a bórvíz. Bőrizgató a mustárliszt, chloroform. Használatos még a felmelegedő ~ is, fokozatosan emelkedő hőmérsékletű folyadékok felhasználásával. *J. E.*

boróka: →*Juniperus communis*

Boros Béla (1903—): szemész, pécsi egyetemi tanár, kandidátus. Az iridocyclitisre, szem-tuberculosisra, a Filatov-féle szöveti inger-therapiára és a szaruhártyaátültetésére, a szemészetben használatos gyógyszerek pharmacodynamicájának vizsgálatára vonatkoznak kutatásai. *H. G.*

borostyán, *Hedera helix:* →*mérgező növényi anyagok*

borostyánkősav: →*acidum succinicum*

borostyánkősav-dehydrogenase: →*succinodehydrogenase*

borostyánkősav oxydase: →*succinoxydase*

Borrel, Amadée (1867—1936): francia mikrobiológus, strassburgi egyetemi tanár. Megfigyelte a tyúkhimlő elemi testeit. Kutatásokat végzett a phagocytosissal kapcsolatosan. Feltételezte a daganatok vírus-eredetét. Róla nevezték el a Treponemataceae család egyik genusát. *H. G.*

Borrelia: a Spirochaetales rend *Treponemataceae* családjának egyik nemzetsége. Tagjai 8—16 μ hosszú, durva, nagyhullámú és sekély csavarulatú, számos esetben emberre, emlős állatokra és madarakra pathogen bakteriumok. A vérben és nyálkahártyákon élnek, legtöbbjét ízeltlábúak terjesztik. Fontosabb fajok: ~ *anserina:* különböző szárnyasok ún. baromfi-spirochaetosisát okozza, emlős állatra, emberre nem pathogen. Az óvantagfélék

(Argasidae) terjesztik. Az emberen világszerte előforduló *febris recurrens*t okozó ~ *recurrentis*t (Obermeier spirochaeta, 1873) a ~ *berberat*, a ~ *carterit*, ruhatetű terjeszti; a ~ *duttoniit*, a ~ *turcicatae*t, a ~ *venezuelensis*t stb. kullancsok (Ornithodorus), a ~ *novyi* és ~ *kochii* terjesztője ismeretlen. A ~ *buccalis* (Bacillus buccalis) a szájüreg normális lakója, de kórokozó is lehet. A ~ *vincentii* a légutak nyálkahártyáin él, a *Fusiformis* baktériummal együtt a *Plaut—Vincent*-anginát okozza. A ~ *refringens* (Bacillus refringens) a genitálék nyálkahártyáin él, nem pathogen. *A. Z.*

Borrelia-infectio, *Borrelia recurrentis, febris recurrens, visszatérő láz:* a *Borrelia recurrentis* (Spirochaeta obermeieri, S. recurrentis, S. febris recurrentis régebbi néven Spironema febris recurrentis) által okozott, tetű és kullancsok által terjesztett acut betegség, visszatérő lázas periódusokkal. Egy hetes (2—15 napos) lappangás után hidegrázással kezdődik.

Tünetek: magas láz, fejfájás, émelygés, kábultság, ízületi és végtagfájdalmak. A máj és a lép megnagyobbodhat, subicterus, albuminuria támadhat. Néha rózsaszínű maculás kiütés lép fel, mely petechiás jellegűvé válhat. Néhány napi fennállás után a súlyos állapot hirtelen megjavul, utána 3—10 napos láztalan szak következik, majd a betegség visszatér és ez többször megismétlődhet. A Borreliák különbözősége szerint különböző lefolyási és súlyossági típusok vannak. A kullancsok által terjesztett típusokban tíznél több visszaesés is előfordulhat. A világháborúkban előfordult, tetű által terjesztett alakban 2—3 relapsus volt leggyakrabban. Kiütéses typhusszal téveszthető össze. *Th.:* tetracyclin. Hatására a tünetek gyorsan elmúlnak és visszaesés nincs. Megelőzésére a tetűirtás szükséges. *P. Gy.*

Borrelia recurrentis: →*Borrelia infectio*

Borrelomycetaceae: a *Mycoplasmataceae* baktériumcsalád régebbi neve. *A. Z.*

Borrelomycetales: a Mycoplasmatales baktériumrend régebbi neve. *A. Z.*

bórsav: →*acidum boricum*

borsóka: →*cysticercus*

borsókakór: →*cysticercosis*

borsos varjuhéj: →*mérgező növényi anyagok*

borszesz hőmérő: →*hőmérő*

Bose-kampó: tracheotomiában használatos műszer.

Bose záróemelő: tracheotomiában használatos műszer.

Bossi-dilatator: 4 karú eszköz, melyet szülésindítás céljából a nyakcsatorna erőszakos kitágítására szerkesztettek. Elavult, méhrepedést okozhat. (→*dilatatio cervicis*) *H. I.*

Bostock-catarrhus: szénaláz

Boström—Kugelberg-táblák: a színlátás vizsgálatára szolgáló csereszín- (pseudoisochromatikus) táblák.

boszorkánytej: az újszülött secretiós functióban levő emlőmirigyéből kinyomható tejszerű váladék népi elnevezése. Az újszülöttkori emlőduzzanat (*intumescentia mammae neonatorum*, helytelenül: *mastitis physiologica neonatorum*) a terhességi hormonalis reakciók egyik manifestatiója. Jelentősége nincs, magától elmúlik. Amennyiben fertőződés következtében valódi mastitis alakulna ki belőle, borogatás, antibioticumok adása, esetleg incisio jön számításba. *D. L.*

Bot György (1917—): biokémikus, debreceni egyetemi tanár, kandidátus. Az izomanyagcserében közreműködő enzymekkel, az enzymfehérjék synthesisével kapcsolatos kutatásokat végez. *H. G.*

Botallo, Leonardo (1515—88): olasz származású francia anatómus és seborvos. Nevét a ductus arteriosus viseli, amit valójában Aranzio irt le, míg Botallo a már Galenustól ismert foramen ovalét nevezte ductusnak, innen a félreértés. Főként a háborús sebészetet és az amputatiós technikát fejlesztette. (*De curandis vulneribus sclopetorum*, 1560). Heveny betegségek gyógyítására mértéktelen érvágást propagált (*De curatione per sanguinis missionem*, 1577). Monográfiát írt a vérbajról (*De lue venerea*, 1563). *Be. I.*

Botall-vezeték: ébrényi összeköttetés az aorta és a tr. pulmonalis között; születés után elzáródik. (→még *ductus arteriosus Botalli*) *T. I.*

botanika, *növénytan, fitológia:* a biológiának v. élettudománynak az az ága, amely a növényi szervezetek felépítésének, fejlődésének és functióinak tanulmányozásával foglalkozik és a természetes v. kísérleti körülmények közt megfigyelt jelenségeket leírja. Alkalmazott ~ megnevezéssel foglaljuk össze mindazokat a ~i részlettudományokat, amelyek kutatási céljait, irányait különböző gyakorlati szempontok szabják meg. A gyógyszerészeti ~ a közvetve v. közvetlenül gyógyszert szolgáltató növények kutatását, általános és rendszeres ismeretét foglalja magába. Szorosan kapcsolódik hozzá, de külön tudományszak a gyógynövény- és drogismeret, amely a

gyógyszerül használatos növényi részek (drogok) leírásával, hatóanyagainak ismertetésével foglalkozik.

Botelho-próba: →*tumor-reakciók*

Both-respirator: faanyagú, a Drinker-vastüdőhöz hasonló működésű, ma már nem használt respirator. *B. I.*

Bothriocephalus latus: →*Diphyllobothrium latum*

Bothriocephalus latus anaemia: →*anaemia perniciosa symptomatica*

bothryomycoma, *bothryomycosis, granuloma pyogenicum:* →*granuloma teleangiectaticum*

bothryomycosis: →*granuloma teleangiectaticum*

Bothwell-próba: serum vastartalmának meghatározása. Azon alapszik, hogy az alfa-alfa-dipiridyl a ferro formában levő vassal vörös színű complexet alkot, ami a Lambert—Beer-törvényt széles területen követi. A vizsgálathoz a vasat ferrová kell redukálni hydrochinonnal (→*Heilmeyer-vasmeghatározás*) v. 10%-os hydroxylamin oldattal. *Ba. B.*

Botkin, Szergej Petrovics (1832—89): orosz belgyógyász, pétervári egyetemi tanár. A klinikum és kórélettani kutatás összekapcsolásának szorgalmazásával a functionalis orvostudomány úttörője. A szervezet egységét és a környezettel való összefüggését tanította, különös jelentőséget tulajdonítva ebben az idegrendszernek (nervismus). Felismerte a vegetatív működések reflexjellegét. Tanítása nagy hatást gyakorolt *Pavlov* tudományos nézeteinek kialakulására. Elsőnek mutatott rá az addig mechanikusan értelmezett „icterus catarrhalis" a hepatitis epidemica fertőző természetére. *H. G.*

Botkin-betegség: →*hepatitis (epidemica)*

Botta-reakció: →*glucose kimutatás vizeletben*

Botazzi, Filippo (1867—1941): olasz fiziológus, nápolyi egyetemi tanár. Az élettani jelenségek fizikai vonatkozásait kutatta főleg a testnedvek keringésével, az izom- és mirigyműködéssel kapcsolatosan. *H. G.*

Bottini-műtét: ún. prostata-hypertrophia esetén a mirigy középrészének beégetése vakon, galvanocauterrel, Bottini-prostatatommal. Történelmi érdekességű eljárás, az intraurethralis, a szem ellenőrzésével végezhető elektroresectio elődje. *B. I.*

Bottyán-antigen: fog-granuloma fehérjekivonata, amely a bőrön allergiás reakcióval jelzi a másodlagos megbetegedés fennállását. *B. K.*

botulismus, *allantiasis:* az ételmérgezések legritkább, legsúlyosabb, gyakran halálos fajtája. Mortalitása 50% körül van. Okozója a →*Clostridium (botulinum)* exotoxinja, a *botulinotoxin*, amely fehérjetermészetű, molekulasúlya kb. 900 000. Kristályosan is előállítható. Valamennyi ismert méreg között a legerősebb. A legerősebb növényi méregnél, az *aconitin*nál százszor hatékonyabb; 1 mg kristályos botulinotoxin több száz tonna (10—15 millió) fehéregeret elpusztít. Emberi halálos adagja kb. 0,1 μg. Az egyetlen toxin, amely ellenáll az emésztőfermentek hatásának, ezért a bélből is felszívódik. Thermolabilis, megfelelő idő (!) alatt már 70 °C is elpusztíthatja, 100 °C-on kb. 15 perc alatt semmisül meg. Komolyabb tömeges mérgezést nem okoz, járványszerűen nem lép fel. Spórája hővel és vegyszerekkel szemben igen ellenálló, míg maga a baktérium már kevésbé. Különböző törzsei: u.m. A, B, C, D, E közül emberre csak az A, B, és E pathogen. (A törzsek fajlagos toxint termelnek.) Anaerob természetű, gáztermelő, s így elsősorban azok az élelmiszerek, ételek okozhatnak mérgezést, ahol a körülmények ennek megfelelnek. Kb. 10%-os konyhasó gátolja a baktériumok fejlődését, de nem biztos, hogy megszünteti, míg a cukor még 40%-os töménységben sem képes a baktériumok szaporodását, s így a toxin termelést gátolni, ellenben 5,4 pH alatti értéknél a baktériumok szaporodása megszűnik. Nemcsak húskonzervek (rák, hal stb.) hanem főzelék, gyümölcs, tej és tojás konzervek, továbbá hentesáruk, disznósajt, hurka, kolbász, osztriga, kagyló, sajt, salátafélék és egyéb élelmiszerek és ételek is okozhatnak ~t, ha a feltételek (fertőzés, hőfok, kellő idő) adva vannak. — A többi ételmérgezéses kórformákkal ellentétben itt a gastrointestinalis jelenségek háttérbe szorulnak. Hányás, hasmenés az esetek 30%-ában jelentkeznek, akkor is inkább csak hányás, mely csak rövid ideig tart. Viharos gastrointestinalis tünetek és hőemelkedés ~ ellen szólnak v. kevert fertőzést jelentenek. A lappangás ideje átlagban 12—24 óra, de lehet rövidebb, még inkább hosszabb, 2—3 nap, extrém esetekben akár egy hét is. Rövid lappangási idő masszív toxinhatást mutat, s prognosisa rossz. A toxin támadáspontja a központi idegrendszer és a motoros idegvégződések. Hatása bénító, ami először az agyidegeken, elsősorban a n. oculomotoriuson jelentkezik, később bulbaris jelleget ölt. A nem jellemző és bizonytalan kezdeti

tünetek (szédülés, gyengeség, fejfájás, esetleg hányás, hasmenés) után először bénulásos szemtünetek jelentkeznek, u.m. látási zavarok, tág, fénymerev pupillákkal, accomodatiós zavarok, kettőslátás, strabismus, ptosis. Az előrehaladó bulbáris bénulás folytán nyelési zavarok, félrenyelés, nyelési képtelenség, majd dünnyögő beszéd, aphonia, a secretiók (szem, légutak, nyál, izzadás stb.) megszűnése, a végbél és hólyag záróizomzatának a bénulása. Olykor az inreflexek is kiesnek, súlyos esetekben a légzés is megszűnik (n. phrenicus bénulása). Hőemelkedés nincs (láz szövődményt jelent!). Az esetleg észlelt nyálfolyás nem hypersecretiós eredetű, hanem a nyelési képtelenség következménye. Szövődményei közül leggyakoribb az aspiratiós pneumonia. Vannak foudroyans (1—2 nap alatt halálos), elhúzódó, valamint csökevényes alakjai is. A mérgezés időtartama 3—4 hét, elhúzódó alaknál 1—2 hónap is, utóbbi esetben a halál lassú senyvedéssel áll be. A gyógyulás maradék nélküli, de hosszadalmas, s a bénulásos tünetek visszafejlődésével kezdődik, fordított sorrendben, mint ahogyan kifejlődtek.

Th.: ha elég korán kerül kezelésre, gyomormosás, (vigyázat: aspiratiós lehetőség!), utána bőven carbo activatus. Hashajtást minden eszközzel (Prostigmin, beöntés, hashajtó stb.) megkísérelni. Polyvalens (A+B) botulinus antitoxin serum a gyártmánynak megfelelő mennyiségben és módon. Egyesek ajánlják a venaepunctiót (kb. 500 ml), utána transfusio. Só és folyadékpótlás parenteralisan, mesterséges táplálás (ti. nyelési nehézség esetén tilos a per os táplálkozás aspiratiós veszély miatt). A secretiós zavarok ellen naponta v. másodnaponként 1—2 mg pilocarpin sc. Légzésbénulás esetén mesterséges lélegeztetés (vastüdő, gépi túlnyomásos). Antibioticumok, vitaminok, katheterezés, beöntések. A továbbiakban tüneti. A gondos ápolás döntő lehet.

Prophylaxis nehéz, mert a baktériummal, ill. toxinjával fertőzött ételek, élelmiszerek gyakran semmi íz-, szag-, színelváltozást nem mutatnak. Elsősorban a konzervek, félkonzervek (prezervek), kész ételek, töltött hentesáruk, hurka, kolbász, felvágottfélék, disznósajt, továbbá pástétomok, krémek, különösen tubusosak és aszpikos áruk jönnek számításba. Az erősen sózott, pácolt, fűszerezett füstöltek kevésbé. Salátafélék (majonézes, tartáros, aszpikos) szintén fertőzöttek lehetnek. Gyanús körülmények: ha a konzervdoboz puffadt, kétszer plombált v. különösen, ha felnyitáskor gázt ereszt; egyébként szennyes-szürkés zöldes szín, savanykás v. avas szag. Legjobb az ilyen anyagot megsemmisíteni! 15 percnyi forralás (legalább 100 °C) a toxint elpusztítja. Hazánkban eddig aránylag igen ritkán fordult elő. *(→konzervmérgezés, →hurkamérgezés).*

B. Gy.—A. Z.

Botulismus serum; A és B typusú Cl. botulinum toxinjaival kezelt lovak seruma. A Cl. botulinum okozta hús, hal és más ételmérgezésekben im. 50—100 ml, esetleg többször is adható. *K. E.*

bouba: a *leishmaniasis americana* helyi elnevezése Brazíliában, Paraguayban. *J. E.*

Boubas: *framboesia* (tropica Jaws)

Bouchaert, Joseph-Prosper (1896—): belga fiziológus, leuveni egyetemi tanár. Az insulinra, a fém-ionok élettani szerepére, az izmokra vonatkozó kutatásai ismertek.

Bouchardat, Appolinaire (1806—86): francia orvos, farmakológus és higiénikus, párizsi egyetemi tanár. Elsőnek mutatott rá a cukorbetegség és a hasnyálmirigy közötti összefüggésre (1851). *H. G.*

Bouchard-csomók: az ujjak alap- és középujjpercek közötti ízületeinek megvastagodása.

Bouchut, Eugène (1818—91): gyermekorvos, párizsi egyetemi tanár. Kiterjedt pediatriai működéséből kiemelkedik a szemtükör idegkórtani diagnosztikus szerepének kutatása *(Traité de diagnostic du syst. nerveux par l'ophthalmoscope,* 1865. *Atlas d'ophthalmoscopie et cérebroscopie,* 1877). Számos kórtani és egészségtani monográfiája mellett orvosi lexikont készített (1883) és orvostörténettel foglalkozott. *Be. I.*

Bouchut-légzés: rövid kilégzést, majd rövid belégzést követő hosszabb szünet. Gyermekek hurutos tüdőgyulladására jellemző.

bougie: gumiból, viaszkozott selyemből v. más anyagból készült szondaszerű műszer kutaszoláshoz, tágításhoz (húgycső-, nyelőcső-, végbél-~); *„~ a boule":* gombos húgycsőszonda a húgycsőszűkület helyének megállapítására. *B. I.*

Bouillaud, Jean Baptiste (1796—1881): francia orvos, főiskolai tanár, elsőként határozta meg a motoros beszédközpont helyét s ezzel lökést adott a lokalizációs tannak. Köztudatba vitte a reumás láz és a szívbelhártyagyulladás közti kapcsolatot *(Traité clinique du rhumatisme,* 1840). A szívhangok, zörejek, pozitív vénapulzus diagnosztikus jelentőségével foglalkozott *(Traité clinique des maladies*

du coeur, 1835). Rámutatott az endocarditis gyakoriságára, leírta infarctusnál az arteriák elzáródását. Broussais hatására az akkor divatos mértéktelen vérlebocsátást tartotta az acut betegségek legfőbb gyógyszerének. *Be. I.*

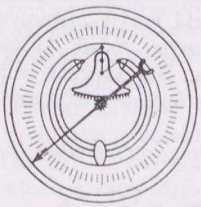
Bouillaud-kór: rheumás endocarditis

bouillon: →*húsleves-táptalaj*

Boule, Pierre Marcellin (1881—1942): francia anthropológus, párizsi intézeti vezető. Az emberfajtákra vonatkozó kutatásai ismertek. *R. E.*

boulle de Bouchard: a caverna elavult, régi francia szerzők által használt elnevezése. *B. M.*

Bourdon-cső: a fémmanometerek egyik fajtája. Elliptikus keresztmetszetű görbe fémcső, mely közlekedik azzal a gáz, ill. folyadéktérrel, melynek nyomását méri. A fellépő nyomásváltozás hatására a csövön rugalmas alakváltozás jön létre, a cső végei egymástól eltávolodnak. Ezt az alakváltozást mutatóra viszik át, mely tapasztalatilag készült skála előtt mozog. A cső falvastagságának megfelelő változtatásával különböző nyomási intervallumokra egyszerű, kisméretű eszközök készíthetők. *E. J.*

Bourdon-cső

bourdonnet: steril gézzel körülcsavart gumicső, melyet aranyér-műtét után kiálló véggel a végbélbe tolnak 24 órára. Feladata az esetleg bekövetkező utóvérzés jelzése, mely olyan jelentékeny lehet, hogy a sphincter mögött saját vastagbelébe észrevétlenül elvérezhet az operált. *B. I.*

Bourdon-próba: psychologiai próba (test) a figyelem vizsgálatára. Meghatározott — lehetőleg érthetetlen — szövegben valamely megadott betű mindegyikét alá kell húzni. Az időre számított teljesítményt és a hibák számát kell figyelembe venni és statisztikailag értékelni. *H. B.*

Bourneville, Désiré Magloire (1840—1909): francia belgyógyász és idegorvos Párizsban, az ápolóképzés és kórházfejlesztés propagálója, a *Progrès médical* és a *Revue des hôpitaux* szerkesztője. Mint Charcot tanítványa, az epilepsziával és hysteriával foglalkozott (1872—75), majd gyengeelméjűek számára létesített foglalkoztató intézetet. *Be. I.*

Bourneville-betegség, *sclerosis tuberosa, epiloia, Bourneville—Pringle-syndroma:* a szervezet több részét károsító, gyermekkorban kezdődő, lassan progrediáló fejlődési rendellenesség az agyban, a bőrben, a vesékben, a szívben, az ovariumban stb. Dysgenetikus tumorszerű képletek jellemzik. Az agyi csomók monstruosus ideg- és gliasejtekből álló sclerotikus göbök, amelyek némelykor elmeszesedve rtg-árnyékot adnak. A szívben rendszerint rhabdomyomát találunk. A körmök mellett *Koenen*-csomócskák (→*Koenen-tumor*). A retinán és a papillán szederszerű daganatos elváltozás lehet. Papilla oedema, kancsalság, nystagmus jelentkezhet, amelyekhez oligophrenia, epilepsia társul. Az arcon adenoma sebaceum Pringle található, amely az oligophreniával és epilepsiával együtt alkotja az epiloia-t. Öröklésmenete autosomalis domináns, nagyméretekben variáló expressivitással. *H. B.—Be. K.—B. B.*

Bourneville—Pringle-syndroma: →*Bourneville-betegség*

bouton de régles: →*herpes menstrualis*

bouton d'huile: →*olaj-acne*

bouton d'orient: →*leishmaniasis*

boutonniére, *urethrotomia externa, külső húgycsőmetszés:* húgycsőműtét a gát középvonalában ejtett metszésből. Rendszerint átjárhatatlan húgycsőszűkület, v. baleseti sérülés (gáttájra esés) okozta húgycsőroncsolódás esetén végzik. Az angol-szász irodalomban Cock-műtét néven is szerepel. *B. I.*

boutonniére-deformitas: az ujjak első perközti izületének flexiós contracturája a feszítő rostrendszer középső szalagjának szakadása következtében. *Z. J.*

Bouveret, Leon (1850—1929): francia belgyógyász, lyoni egyetemi tanár. Leírta a paroxysmalis tachycardia kórképét. *H. G.*

Bouveret-tünetcsoport: →*paroxysmalis tachycardia*

Bovet, Daniel (1907—): a római Ist. sup. di Sanità farmakológiai osztályának vezetője. 1957-ben Nobel-díjat kapott a sulfonamidokkal, antihistamin és curare hatású vegyületekkel végzett vizsgálataiért. 1948-ban jelent meg nagy jelentőségű monográfiája *Structure et activité pharmacodynamique des medicaments du systéme nerveux.* *H. G.*

bovin tbc: a tbc-bact. typus bovinus által okozott megbetegedés. Gyakorisága a szarvasmarhagümőkór ellen alkalmazott intézkedések mértékétől függ. Hazánkban a gyermekek extrapulmonalis tbc-eseteinek kb. 50%-a ~, a gyermekkori pulmonalis tbc kb. 20%-a. Felnőtteken lényegesen ritkább. *B. M.*

bovril: egy húskivonat kereskedelmi elnevezése Angliában. Marhahúsból és fibrinből állítják elő és kevés növényi kivonatot adnak hozzá. *J. E.*

Bowditch, Henry Pickering (1840—1911): amerikai fiziológus, bostoni egyetemi tanár. Fejlesztette az élettani kísérleti technikát. A szívizomműködés elemzésére, az érbeidegzésre vonatkozó kutatásai jelentősek. *R. E.*

Bowditch-törvény: →*minden vagy semmi törvény*

Bowen, John Templeton (1857—1941): amerikai bőrgyógyász, bostoni egyetemi tanár. Elsőnek írta le a praecancerosus dermatosist, amelyet Bowen-epitheliomának neveznek. *H. G.*

Bowen-betegség: a felszínes intraepithelialis epitheliomák egyik különleges alakja. (Korábban praecancerosus dyskeratosisnak tartották.) Magános v. többszörös gócban jelentkezik a bőrnek bármely részén, néha a nyálkahártyán, mint kerek v. karéjos szélű, laposan kiemelkedő vastagabb szarulemezekkel borított, alapján vörös színű, tömött tapintatú folyamat. Lassan terjed, néha a közepe hegesen gyógyul, máskor daganattá fejlődik és áttételt is képez.

Szöveti képén a szaruréteg kiszélesedett és dyskeratotikus, a tüskés réteg sejtjein nyugtalanság jelei láthatók, a sejtek és a magvak hol kisebbek, hol nagyobbak, helyenként egy-egy hámóriássejtben óriási mag, v. több mag ül („clumping cell"). A bőrnyálkahártya határon, makkon, fitymán, a szeméremtest bélésén a szaruréteg maceratio útján leválik és ott élőshatárú, vörös, nedvező felszínű folyamat mutatkozik, ez a erythroplasia (Queyrat) nevet viseli. *Be. K.*

Bowman, Sir William (1816—92): angol anatómus, fiziológus és szemész, a londoni King's College tanára. A harántcsíkolt izmok szerkezetét és az idegszövet működését tanulmányozta, a vese szerkezetének mikroszkópos vizsgálata tette világhírűvé *(On the Structure and Use of the Malpighian Bodies,* 1842). A vese glomerulusait körülvevő tok az ő nevét viseli, a szem ~-hártyája szintén; a szemészetben jelentősen fejlesztette a műtéti technikát, az iridectomiát, mesterséges pupillaképzést stb *(Some Points in the Anatomy of the Eye,* 1847). Todd-dal közösen írt élettani és anatómiai kézikönyve sokáig standardműnek számított. *Be. I.*

Bowman-hártya, *membrana basalis anterior, lamina limitans anterior:* 10—12 μ vastag finom structurájú kötőszövetes, nem elastikus réteg a cornea epithel és stroma között. *B. B.*

Bowman-tok, *capsula Bowmani:* →*ren*

boxkesztyű-kéz: idült oedema okozta kézfej- és kézszárduzzanat; a felkarí nyirokerek elzáródásának tünete, ill. a kezet érő chr. microtraumák következménye. *B. I.*

boxoló állás: →*második ferde*

box-rendszer: kórházak gyermekosztályain elsősorban a „keresztfertőzések" elkerülése végett alkalmazott rekeszek, melyekben az egyes ágyakat üvegfalakkal választják el egymástól. Minden „box" különbejáratú, levegője conditionált, a levegő mozgása irányított. *J. E.*

Boyce-fekvés: peroralis endoscopiánál alkalmazott fekvő testhelyzet. A beteg feje és vállai a tőle jobbra ülő asszisztens bal kezén nyugszanak, aki karját zsámolyra helyezett térdével támasztja, másik kezével a beteg tarkóját fogja. Bal kezének süllyesztésével hozza a beteg fejét a szükséges hyperextensióba. *Ré. Gy.*

Boyce-tünet: →*diverticulum pharyngo-oesophageale*

Boyd-bacillus: →*Shigella*

Boyden-étel: tejjel elkevert tojássárgája, melyet Boyden ajánlott először az epehólyag összehúzatására főleg cholecystographia kapcsán. (→még *epeuzsonna)* *D. J.*

Boyden-étkezés: →*epeuzsonna*

Boyer-műtét: végbélrepedés (fissura ani) műtéte a záróizom (sphincter ani) átmetszésével. Fő célja a záróizom átmeneti bénítása. Ezt az eljárást ma már ritkán végzik, mert a végbélnyílás ujjal végzett kíméletes, de erélyes tágításával is bénítható a záróizom, s megszüntethető a kínzó sphincter-görcs. A műtét nem jár veszéllyel, mert a sphincter ani élesen, a rostok irányára merőlegesen egyszer (sőt *Bier* szerint kétszer is „bűntetlenül") átvágható, gyógyulása után nem marad vissza záróizom-elégtelenség, incontinentia alvi. *B. I.*

Boyksen-próba: →*tumor reakciók*

Boyle, Robert (1627—91): angol vegyész, fizikus és filozófus, a Royal Society egyik

megalapítója. A levegő elaszticitásának elmélete, a korpuszkuláris elmélet és új vegytani szemlélete révén a felvilágosult materialista tudomány egyik megalapozója, noha természetfilozófiája idealista és klerikális. A légzés szerepének tisztázásával és sok vegytani felismerésével lendületet adott az élettan fejlődésének, egyébként is nagy hatással volt a természettudományos gondolkodásra.

Be. I.

Boyle—Mariotte-törvény: →*gáztörvények*

Bozeman, Nathan (1825—1905): amerikai sebész, urológus, New York-i kórházi főorvos. Sipolyzáró műtétei és az általa bevezetett méh-katéter tette ismertté nevét.

H. G.

Bozeman—Fritsch-catheter: kettős járatú katéter méhöblítésre, mely biztosítja a víz visszafolyását. *H. I.*

Bozeman-helyzet: →*térd—könyökhelyzet*

Bődecker-próba: fehérje kimutatás (ferrocyankaliumecetsav próba)

böfögés, *ructus:* levegő távozása a gyomorból a szájon át hangjelenség kíséretében. Szénsavas italok fogyasztása után superacid egyéneken natriumhydrocarbonat bevétele után, aerophagiában, ideges állapotokban (eructatio nervosa), organikus betegségekben a gyomorban létrejövő erjedés, gázképződés következtében keletkezik. *M. I.*

bögölyök: →*Tabanidae*

Böhler, Lorenz (1885—): világhírű osztrák balesetsebész, a bécsi egyetem sebésztanára, a korszerű balesetsebészet megalapítója. Különösen a csonttörések kezelésében szerzett hervadhatatlan érdemeket. Számos kiadást megért, hatalmas kétkötetes munkáját *(Die Technik der Knochenbruchbehandlung)* többször átírta és a világ valamennyi kultúrnyelvére lefordították. *B. I.*

Böhler-készülék: →*csavaros húzókészülék*

Böhler kulcscsont-sín: párnázott fa-ék, amelyet a kulcscsonttörés helyretétele után a hónaljárokba helyezve hevederekkel a mellkasfalhoz, ill. az époldali vállhoz rögzítenek. Külön nyomóhevederrel a luxatio acromioclavicularis és a luxatio sternoclavicularis rögzítésére is alkalmas. *Sz. Gy.*

Böhler-medencerögzítő: a medence szétválásával járó gyűrűtörések kezelésében használt traumatológiai segédeszköz. Lényeges tartozékai: az ágyra szerelhető fakeret, függesztő heveder, csigák, húzó zsinórok, trapéz, ágyvégemelő lépcső. *Sz. Gy.*

Böhler-sín: töréskezelésre szerkesztett traumatológiai segédeszköz. Legfontosabb a clavicula-sín, az abductiós-sín és a Braun-sín módosításával szerkesztett combsín.

Sz. Gy.

Böhler-tünet: meniscus-sérülés esetén a térdizület bármely hajlított helyzetében fájdalomfokozódás jelentkezik az izület passzív ad- ill. abductiójakor. *B. I.*

Böhler-velőűrsínezés: zárt, helyreigazítás után mindig dislocalódó, teljes csontszélességgel eltolódott haránt- és ferdetörések esetén egy v. több Kirschner-drót befúrása a velőállományba, mellyel az oldaleltolódás és szöglettörés meggátolható. Utána külső gipszrögzítés is szükséges. *B. I.*

Böhm Károly (1778—1844): az államorvostan tanára a pesti egyetemen. Igazságügyi orvostani tanulmányokkal foglalkozott.

H. G.

Bőke Gyula (1832—1918): fülész, budapesti rk. egyetemi tanár, kórházi főorvos. Elindította a fülészetnek, mint önálló tudományágnak hazai oktatását, megírta a fülészet első magyar tankönyvét (1868).

H. G.

bökőlégy: →*Stomoxys calcitrans*

bölcsőde: 1 hónaposnál idősebb, de a 3. életévét még be nem töltött egészséges gyermekek időszakos elhelyezésére, gondozására és nevelésére szolgáló, eü. intézmény. Feladata a gyermekek szakszerű gondozása, nevelése az anya munkaideje alatt. A ~be jelenleg elsősorban olyan gyermekek vehetők fel, akiknek mindkét szülője dolgozik. Előnyben kell részesíteni az egyedülálló anyák gyermekeit. Nem vehető fel ~be fertőző beteg, gyanú esetén sem. A ~ irányítását az orvos útmutatásai alapján vezetőgondozónő látja el. A szakmai felügyelete az illetékes eü-i szervek feladata. A ~ék létesítésében arra törekednek, hogy a gyermekeket lehetőleg lakásukhoz közel helyezzék el *(területi ~)*. ~ék létesítésénél 20 gyermek esetén átadót, elkülönítőt, fürösztőt, terraszt, 2 foglalkoztatót, v. külön foglalkoztatót, és külön fektetőt kell biztosítani. A ~ék fenntartójuk szerint lehetnek *tanácsi* ~k, melyek elsősorban a fenntartó tanács területén lakó, *üzemi* ~k, melyek elsősorban az üzemben dolgozók gyermekeit látják el. Működésük szerint lehetnek: a) *idény*~k, amelyeknek feladata az év bizonyos szakában, mezőgazdasági településeken elsősorban a nyári mezőgazdasági munkák idejére, a ~s korú gyermekek ellátása: b) *hatnapos* ~k, amelyeknek feladata az, hogy a gyermekek részére a munkanapokon éjjel-nappali

elhelyezést nyújtson. Hatnapos ~kbe azt a gyermeket lehet felvenni, akinek anyja második v. harmadik műszakban dolgozik, v. akinek szülei munkásszálláson laknak, ill. aki olyan lakásban él, amely egészségét és fejlődését veszélyezteti: c) *szakosított* v. *speciális* ~, amely a gyermekek részére éjjeli-nappali elhelyezést nyújt. Ezekben a ~kben Mantoux pozitív, Heine—Medin utókezelésre szoruló v. luxatiós gyermekeket gondoznak. *S. I.*

Bönninghaus-f. veszélyes homlokcsont: a recessus olfactorius kimélyülése esetén csontredő v. csontléc alakjában a homloküregbe türemkedő, rendszerint pneumatizált crista galli. Ha homloküreg műtétnél az ilyen crista galli v. crista olfactoria megsérül, a lamina cribrosa közelében megnyílik az endocranium, amely a homloküreg fertőzöttsége miatt veszélyes műtéti sérülést jelent. *Ré. Gy.*

bőnye: →*aponeurosis*

bőnye-átültetés: →*fascia-transplantatio*

bőr: →*integumentum commune*

bőralatti kötőszövet: →*tela* (subcutanea)

bőralja: →*hypoderma*

bőrbank: nagy kiterjedésű égést szenvedett sérültek sebfelszínének ideiglenes fedése céljából tárolt, élő donoroktól v. cadaverről levett és különböző módszerekkel konzervált homoioplastikus bőr-transplantatumok megőrzésére szervezett kórházi egység. *Z. J.*

bőr-diabetes (Urbach): a bőr szőlőcukortartalmának a normális 67 mg% fölé való emelkedése. Ez az emelkedés normális vércukortartalom mellett is fennállhat, gyakran jár együtt makacs bőrbetegségekkel és gangraenás v. phagedaeniás folyamatokra adhat alapot. *Be. K.*

bőrdiftéria: →*diphtheria cutis*

bőr-dosis: →*felületi dozis*

bőregység dosis, →*HED*

bőrelcsúsztatás, *bőrelforgatás, bőreltolás:* a bőrhiány pótlásának legideálisabb módszere: a hiányt környező bőr felhasználása segédmetszésekkel körülhatárolt, nyeles bőrterületeknek a hiányba csúsztatása, forgatása, ill. tolása által. A leggyakrabban használt módszerek Ammon, Dieffenbach, Simanovszkij, Esmarch, Burow, Esser, Kirschner, Lexer, Imre és Pick nevéhez fűződnek. *Z. J.*

bőrellenálláshőmérők: olyan bőrhőmérsékletmérők, amelyek egyes félvezetők azon tulajdonságát használják fel, hogy a félvezető ellenállása a hőmérséklet hatására megváltozik. A félvezető (általában termistor) ellenállásváltoztatása hídkapcsolásban feszültségváltozást hoz létre, mely közvetlen mutató műszerrel mérhető. *Ho. E.*

bőreltolás: →*bőrelcsúsztatás*

bőr-emphysema: levegő a bőralatti kötőszövetben. A bőr lószőrpárna tapintatú. *Rtg:* a bőr alatt elhelyezkedő, különböző nagyságú, szerkezetnélküli, transparens hólyagszerű árnyékok láthatók, olykor gyöngysorszerű elhelyeződésben az izmok mentén is. *B. I.*

bőr-eruptio: *exanthema*

bőrérzésmérő: →*aesthesiometer*

bőr-erythema: bizonyos mennyiségű rtg-sugárzás hatására (→*HED*) néhány napon belül fellépő átmeneti bőrpír, mely a napozás utáni erythemához hasonló. A bőrcapillarisok tágulása hozza létre. *D. P.*

Bőr- és Nemibeteggondozó Intézet: a nemibetegségek, fertőző bőrbetegségek és foglalkozási bőrártalmak elleni küzdelem alapintézménye. Működési területén ellátja a nemi betegek gondozását, valamint a bőrbetegekkel kapcsolatos szakrendelői feladatokat. Megelőző tevékenységet fejt ki a pyogen, a gombás és a foglalkozási bőrbetegségek elhárítása érdekében. A tbc-s bőrbetegek kezelésében és gondozásában együttműködik a területileg illetékes tbc gondozóintézettel. A járási, városi, kerületi ~ a megyei, ill. fővárosi ~ irányítása alapján működik. *S. I.*

Bőr- és Nemikórtani Intézet: →*Országos Bőr- és Nemikórtani Intézet*

bőrfertőtlenítés: műtétek előtt a bőr benzinnel v. aetherrel történő zsírtalanítása, majd a műtéti terület lefuvása fertőtlenítő (desinficiens) szerrel, pl. jódtinctur ával. *B. I.*

bőrfeszítő eszközök: az egyszerű bőrmetsző készülékek alkalmazásakor az adó terület bőrének megfeszítésére és kiemelésére szolgáló, vágást elősegítő eszközök. *Mc Indoe, Bailey* és *Kilner* egyszerű deszkalapot használtak, *Gabarro* fémből készített lapot szerkesztett. *Zoltán János* eszköze az adóterületet nemcsak megfeszíti, hanem tetszés szerinti szélességben ki is emeli. *Z. J.*

bőrgümőkór: →*tuberculosis cutis*

bőrgyalu: →*dermatom*

Bőrgyógyászati és Venerológiai Szemle: A Magyar Dermatológiai Társaság kéthavon-

ként megjelenő tudományos folyóirata. Főszerkesztő: Nékám Lajos. *S. I.*

bőrgyógyászati klinika: →*klinika*

bőr hasadási iránya, *Langer-féle hasadási irány:* a bőr rugalmassága egy irányban maximális, erre merőlegesen minimális, ami sérülés esetén a folytonosságmegszakadás vonalát predestinálja és módosíthatja a sértő eszköz által előidézett bőrseb hosszúságát, szélességét, tátongását. Kúpszerűen ható tompa élű eszköz ily módon nem kerekded nyílást, hanem a hasadási iránynak megfelelő vonalszerű folytonosságmegszakítást hoz létre a bőrbe hatolás helyén. Ismerete igazságügyi szempontból fontos (a sérülés ugyanis felvilágosítást adhat a beható erő irányáról, minőségéről stb.) *F. V.*

bőrhiány-pótlás: a bőrfelszín sérülés v. műtét okozta folytonossági hiányának megszüntetése műtéttel. Történhet a környezet bőrének felhasználásával, szabad átültetéssel v. nyeles (vándor) lebenyplasztikával. (→még *bőrelcsúsztatás,* →*bőrmetsző eszközök,* →*cutis-transplantatio).* *Z. J.*

bőrhőmérséklet: a bőr felszínén körülírtan mérhető hőmérséklet, melynek vizsgálata valamely lokális folyamat aktivitásának megítélését teszi lehetővé. Hőmérsékleti eltéréseket műszerrel, v. a vizsgáló kéz hátának bőrével lehet megállapítani. Mindig a megfelelő szimmetrikus testrészek ~ét kell összehasonlítani. Az arteriás keringés zavaránál, valamint ischiasban a beteg oldal ~e hűvösebb, mint az ép oldalé. Gyulladáskor — a bőr és az ízület feletti hyperaemia következtében — a beteg oldalon a ~ magasabb. *Br. P.*

bőrizgató szerek: →*rubefacientia*

bőrke: →*pellicula*

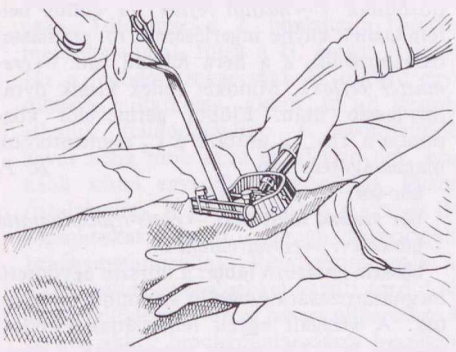
bőrkeményedés: →*clavus*

bőrköldök: →*umbilicus*

bőrlégzés, *perspiratio:* oxygen-felvétel és CO_2-leadás a bőrön át. Nyugalmi körülmények között a tüdők gázcseréjének legfeljebb 1%-a, munka közben némileg emelkedik. (Kétéltűek CO_2-termelésük 2/3—3/4 részét képesek a bőrön át leadni.) *Go. Gy.*

bőrlemez: →*somita*

bőrmetsző eszközök: nagyobb, szabadon átültetendő bőrterületek kimetszésére (→*bőrhiány-pótlás,* →*cutis-transplantatio)* szolgáló eszközök. A legegyszerűbbek nagyobb méretű pengék (borotva, Thiersch-, Buday-Blair-kés). A transplantatum vastagságát szabályozni lehet Humby, Lagrot és Schepelmann késén. Pontosan beállítható vastagságú és nagyságú bőrterületek metszését teszik lehetővé a *dermatomok.* Ezeknél a lemetszendő bőrt v. ragasztóanyaggal rögzítik a készülékhez (Padgett—Hood), v. szívással (Barker-f. vacutom); a pengét kézi erő mozgatja. Az elektrodermatom (Brown—Stryker) pengéjét motor hajtja. *Z. J.*

Dermatom

bőr-nemibetegségek szakorvosa, *venerológus:* olyan orvos, aki bőr-nemibetegségek tárgykörben szakorvosi képesítést szerzett. Szakorvosképzéshez kötött főfoglalkozású állásban 3 évet kórházi (klinikai) bőrgyógyászati osztályon kell eltölteni. Beszámítható: 1/2 év kórházi (klinikai) belgyógyászati, nemibeteggondozóintézeti, kórházi (klinikai) labóratóriumi v. egyetemi elméleti intézeti gyakorlat. A bőrgyógyászattal mint önálló orvosi tevékenységgel először a belgyógyászok és kórboncnokok kezdtek foglalkozni a 19. század közepén. A szakképesítést először az 1924-ben megjelent rendelet szabályozta. Feladatköre idők folyamán jelentősen megváltozott. A nemibetegségek visszaszorításával az üzemi és mezőgazdasági bőrbetegségek megelőzése és gyógyítása jelenti munkája fő tartalmát. ~nak *cosmetologiá*ból szakorvosi képesítés megszerzéséhez a fent meghatározott időtartamú orvosi gyakorlaton felül elméleti és gyakorlati cosmetologiai tanfolyamot kell végeznie. *S. I.*

bőrpiradag: →*HED*

bőrrák: →*carcinoma cutis*

bőrreakció: →*cutan reakció*

bőr-reflexek, *exteroceptiv reflexek, felületes reflexek, superficialis reflexek, idegen reflexek:* bizonyos bőrterületek ingerlésére jelentkező izomösszehúzódások. Így a has bőrének enyhe ingerlésére a hasizmok össze-

húzódnak (→*hasfali reflex*); a comb belfelületének enyhe ingerlésére a m. cremaster összehúzódik, s a here felszáll (ún. →*cremaster reflex*). Mindkét reflex kiesik pyramis-laesio után. Előbbi gerincvelői központja a Th_{7-12}, utóbbié a L_2 segmentumok magasságában van. *B. P.*

bőr-sor: →*candidiasis*

bőr szabad átültetés: →*cutis-transplantatio*

bőrszarv: →*cornu cutaneum*

bőrszín határozó tábla: a bőrszín egyöntetű meghatározására szolgáló színminta sorozatok. A vizsgált egyén felkarjának testfelőli oldalán levő bőr színét azonosítják a megfelelő számú minta színével. Leghasználatosabb a *Luschan*-féle ~. *N. J.*

börtön-paranoia: büntetésüket töltő foglyoknál kialakuló, váratlan, szorongásokkal jellemzett vonatkoztatásos jellegű paranoid kép. A fogoly hangoztatni kezdi, hogy a bíróság személyes bosszúból ítélte el, az ügyész ellensége stb. *H. B.*

bőr-tuberculosis: →*tuberculosis cutis*

bőrvakondok: →*larva migrans*

bőrvérzések: →*haemorrhagia cutis*

Böszörményi Miklós (1914–): tüdőgyógyász, az Orsz. Korányi TBC Intézet igazgatója, kandidátus, egyetemi tanár. A tuberculosis klinikumával és epidemiológiájával foglalkozik. Jelentős munkát fejt ki a hazai tuberculosis elleni küzdelemben. *A felnőttkori tüdőgümőkór gyógyszeres kezelése* c. műve Korányi Frigyes pályadíjat nyert. *H. G.*

Böttcher-kristályok: a prostata-váladékban a hozzáadott ammoniumphosphat hatására keletkezett mikroszkopikus kristályok. *T. I.*

Böttger—Almén—Nylander-próba: →*glucose kimutatás vizeletben*

Br: →*brom*

bracherium: sérvkötő; acélrugó-öv, melynek egyik vége a keresztcsontra támaszkodik, másik párnás vége (pelotta) tartja vissza a sérvet a kicsúszástól. *B. I.*

Brachet-próba: a ribonucleinsav (RNS) festődési specificitását ellenőrző módszer. Methylzöld-pyronin festés, mely ribonuclease emésztéssel kombinálva lehetővé teszi az RNS specifikus kimutatását. *T. I.*

brachi: →*brachy*

brachia cerebelli: →*cerebellum*

brachialgia: fájdalom a felső végtagban, esetleg a vállban is. Különböző kórfolyamatok (cervicalis discus-herniatio, extraspinalis tumor, vertebralis elváltozások, myositis rheumatica, polyneuritis, polyradiculitis cervicalis, a tüdőcsúcs daganata stb.) idézhetik elő, (→ még *cervico-brachialis syndroma*) *H. B.*

brachialgia paraesthetica nocturna, *cervicovertebralis syndroma:* éjjel, az éjszaka második felében jelentkező felső végtag fájdalmak mindkét karban, segmentalis elhatárolódás nélkül, az egész kézre kiterjedő paraesthesiákkal, a vérellátás zavarainak egyéb jellegzetességeivel, amely a nyaki izomzat éjjeli ellazulásával áll összefüggésben. (→még *costoclavicularis syndroma*) *B. I.*

brachialis bénulás, *plexus brachialis bénulás* az V—VIII. nyaki és az I. háti idegek ventralis ágaiból képződő fonat sérülését követő bénulás. — A C_5—C_6 laesiója *felső típusú (Duchenne—Erb-féle) bénulást* okoz, főképp a m. deltoideus, coracobrachialis, biceps, brachioradialis és supinator paresisével; a kar oldalirányú emelése, a flexio könyökben és a pronatio lehetetlen v. nehezített. Az *alsó típusú (Klumpke-féle) bénulás* esetén a C_8—D_1 sérült, ami főleg a kis kézizmokat, a csukló és ujjak flexorait érinti. A nyaki sympathicus D_1-ágának sérülésekor Horner-syndroma is jelentkezhet. Szülési trauma (általában felső típus), egyéb traumák, neuritisek, toxikus tényezők okozhatják. A bénuláshoz érzéskiesések társulhatnak. *D. L.*

brachialis jelző: az alkar hossza a felkar hosszúságának százalékában kifejezve. A magas ~ primitív jelleg. (→*testarányjelzők*) *N. J.*

brachiotomia: a felkar amputatiója v. kiízesítése embryotomia alkalmával.

brachium: 1. kar, átvitt értelemben összekötőkar (pl. brachium pontis). — 2. kar, felkar, (→még *regio brachii anterior*, →*regio brachii posterior*) *M. K.*

brachium conjunctivum, *pedunculus cerebelli* (cerebellaris) *superior, crus cerebellocerebrale:* a kisagy és az agytörzs (közelebbről a lamina quadrigemina), közötti összeköttetést biztosító páros kar. A kettő a IV. kamra elülső falát (velum medullare anterius) fogja közre. Cerebellofugalis és cerebellopetalis rostokat tartalmaz. Előbbiek a kisagy magvaiból erednek és az ellenkező oldali thalamusban, nucleus ruberben és a híd, nyúltagy, valamint cervicalis gerincagy formatio reticularisában végződnek. Utób-

biak a tractus spinocerebellaris ventralis, valamint a tractus tecto-cerebellaris rostjai, melyek a kisagyat az azonos oldali gerincaggyal, ill. corp. quadrigemina sup.-ral kötik össze. *B. P.*

brachium pontis, *pedunculus cerebelli* (cerebellaris) *medius, crus pontocerebellare:* a kisagyat a híddal összekötő páros kar, mely a híd magvaiból eredő és zömükben az ellenkező oldali kisagyféltéke kéregsejtjei körül végződő, elsősorban cerebellopetalis rostokat tartalmaz. Ezek a tractus temporoponto-cerebellaris, ill. tractus fronto-pontocerebellaris második neuronját képviselik. A ~ban kisebb számú cerebellofugalis rost is található, melyek a kisagyi magvaktól az ellenkező oldali agyféltekék kérgéhez futnak. *B. P.*

brachium quadrigeminum: →*cerebrum*

Bracht—Covjanov-eljárás, *Covjanov—Bracht-eljárás:* farfekvéses szülés vezetésére szolgáló módszer, a spontán lefolyás utánzása és támogatása.

Feltételei: jó fájástevékenység, ne legyen téraránytalanság, ne legyenek a karok felcsapva. Keresztülvitele: a köldökig megszületett magzat törzsét két kézzel megragadva — egyidejű expressio (→*Kristeller-műfogás*) mellett — az anya hasa felé emeljük. A koponya és a mellkas a karokkal könnyen születik meg. A magzati mortalitást rendkívül lecsökkentette, a klaszszikus eljárásokat túlnyomó részt feleslegessé tette. (Covjanov 1928-ban, Bracht 1935-ben közölte.) *H. I.*

brachycephalia, *rövidfejűség, kerekfejűség:* a koponya hosszanti átmérője (D_{long}) a szélességi átmérőhöz (D_{transv}) viszonyítva csökkent.

$$\frac{D_{transv} \cdot 100}{D_{long}} = 81-95{,}9$$

Szorosabb értelemben vett ~ról beszélünk, ha a nyert érték 81—86 közé esik, hyper~ról, ha a hányados 86,1—91, ultra~ról, ha 91,1—95,9. *D. L.*

Brachycera, *rövidcsápúak:* a *Diptera* rovarrend egyik nagy csoportja. Az ide tartozó fajok *csápja* 3 ízű. Fontosabb családok: →*Tabanidae*, →*Muscidae*. *Z. N.*

brachycran: rövid agykoponya megnevezése, amelynek hosszúság-szélességi jelzője 80,0 értéken felül van. *N. J.*

brachycrania: →*agykoponya jelzők*

brachydactylia, *tömpeujjúság:* egy v. több ujj rövidsége dominánsan öröklődő rudimentaer, lokalizált chondrodystrophia kapcsán. Többnyire a 2. phalanxon (brachymesophalangia), főleg a II. és az V. ujjon. Ha a fejlődési zavar csak az ujjperc egyik oldalán mutatkozik, akkor az ujj tengelye elhajlik (clinodactylia). E csontfejlődési zavar néha több ujjra is kiterjed úgy, hogy azok közel egyenlő hosszúságúak lesznek (isodactylia). A folyamat néha a kéz- és lábtőcsontokat érinti (brachymetacarpalia, brachymetatarsalia). Rendszerint más fejlődési rendellenességekkel együtt fordul elő. Ha a fejlődési zavar az összes ujjpercekre kiterjed, akkor brachyphalangiáról beszélünk.

Farabee amerikai biológus 1904-ben egy tömpe ujjú család vizsgálatával mutatta ki első ízben a Mendel-féle törvényeknek emberre való érvényességét.

D. L.—N. J.

brachyeurymandibularia: →*arckoponya jelzők*

brachygnathia: →*microgenia*

brachymelus: a végtag fejlődési rendellenesség okozta rövidsége. *Z. J.*

brachymetacarpalia: →*brachydactylia*

brachymetatarsalia: →*brachydactylia*

brachyoesophagus: a nyelőcső fejlődési rendellenessége. Az oesophagus rövid, a gyomor a hiatus diaphragmaticuson keresztül a mellkasba felhúzott. A nyelőcső és gyomor találkozási helyén többé-kevésbé kifejezett szűkület áll fenn, amely nyelési panaszokat okoz. A stenosis feletti oesophagus-szakasz tágult. *Ré. Gy.*

brachyperphalangia: az ujj alapperc basalis epiphysisének önállósulása. Úgy látszik, mintha az ujj 4 percből állna. *G. A.*

brachyphalangia: →*brachydactylia*

brachystaphylin: →*arckoponya jelzők*

brachytypus: →*alkat*

brachyuran: →*arckoponya jelzők*

Bradtke-mérőszám (B): valamely helyiségben v. helyen a kellemes közérzet megállapítására szolgáló formula: $B = \frac{t_1}{H}$, hol t_1 = a levegő hőmérséklete °C-ban, H = a száraz → *cata-érték*. Kellemes a közérzetünk, ha ez a mérőszám hideg helyen —2; kellemesen hűvös helyen: 2—3; kellemes közép hőmérsékleten: 3—4; kellemesen meleg helyen: 4—6; kifejezetten meleg helyen: 6. *J. E.*

brady-: szóösszetételekben: lassú, elhúzódó. *B. I.*

bradybasia: lassú, apró léptű a járás. Parkinsonismus, frontális agydaganat, schizophrenia tünete. *H. B.*

bradycardia: a percenkénti 60-nál ritkább szívverés. Alakjai: **1.** sinus-bradycardia (60—40), amely sportolókon normalvarietas; physiologiás: alvás közben, ijedtség első szakaszában, hideg hatásra, a carotis megnyomására (a túlérzékenység pathologiás!); kórosan agynyomás-fokozódás esetén; vagotoniában; icterusban; egyes drogok hatására (digitalis). **2.** nodalis ritmus (kb. 40); **3.** teljes és partialis block. Olykor a feltűnő alacsony pulsus-szám teljesen ép viszonyok mellett is megtalálható. — *Relatív ~:* lázas betegségben a szívösszehúzódások száma kevesebb, mint ami a magasabb hőmérsékletnek megfelelne. Typhus abdominalisban, influenza egyes eseteiben, sárgaságban leggyakoribb. *G. Gy.*

bradycardia therapeutica: a szív kímélése és fokozottabb pihenési lehetősége érdekében gyógyszerekkel (serpasil, chinidin) kiváltott bradycardia. *S. J.*

bradykinesis: a mozgás-amplitudók csökkenése. Elsősorban parkinsonismusnál fordul elő. *H. B.*

bradykinin: vérplazmából származó, a béta-globuiin trypsines emésztésekor képződő anyag. Anaphylaxiás állapotokban a hajszálerek permeabilitását fokozó hatást tulajdonítanak neki. *A. Z.*

bradylalia, *bradyphasia:* lassú, vontatott beszéd. Parkinsonismusban, frontalis cerebellaris agydaganat esetén, depressiós állapotokban, schizophreniában, oligophreniában fordul elő. *H. B.*

bradylexia: az olvasás abnormis lassúsága. Ugyanazon állapotokban fordul elő, mint a *bradylalia.* *H. B.*

bradyphasia: → *bradylalia*

bradyphrenia, *bradypsyche:* a psychés folyamatok abnormis lassú lefolyása. Elsősorban parkinsonismusban, kevésbé kifejezetten frontalis daganatok, depressiós állapotok, schizophrenia (cataton forma), oligophrenia esetén észlelhető. *H. B.*

bradypnoe: a légzés frekvenciájának a normális szint (nyugalomban percenként 10—16) alá csökkenése. *Go. Gy.*

bradypsyche: → *bradyphrenia*

bradyspermatismus: abnormálisan lassú, erőtlen ejaculatio.

bradyteleokinesis: a mozgások megrekedése közvetlenül a cél előtt (pl. az ujjhegy-orr-kísérletnél pár cm-nyire az orrtól a kéz megreked és útját csak bizonyos idő után folytatja). Parkinsonismusban, frontalis akinesisben, kisagyi bántalmak esetén észlelhető. *H. B.*

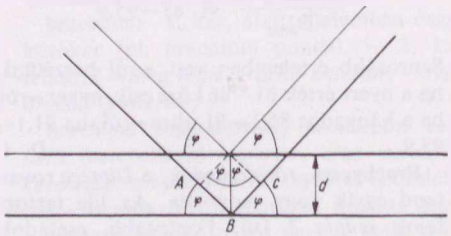
bradytroph szövetek: gyorsan öregedő, hajszálerekkel szegényesen ellátott, alacsony oxygen-igényű, lassan táplálkozó szövetek. Ilyen pl. a szemlencse, a nagyarteriák fala, a csigolya közti porckorong stb. *(Bürger).* *H. L.*

Bragard-tünet: módosított Lasègue-tünet az ischias diagnosztizálására. A lábfej erőteljes dorsalflexiójára fájdalom jelentkezik a n. ischiadicus egész lefutása mentén (Gower, Roch, Denzier). *B. I.*

Bragg, Sir William Henry (1862—1942): angol fizikus, londoni egyetemi tanár, Nobel-díjas (1915). A röntgensugarak kristályon történő elhajlásával foglalkozott, e jelenség révén tanulmányozta a kristályok szerkezetét.

Bragg—Gray-elv: valamely sugárféleség által ionisatio formájában a közegnek átadott energiára vonatkozó összefüggés: ha egy egyenletesen besugárzott szilárd testben egy olyan üreg van, melynek az átmérője a sugárzás által kiváltott secundaer-elektronok hatótávolságához képest kicsi, továbbá ha az üreg a szilárd testtel azonos összetételű gázzal van töltve, akkor a térfogategységenként leadott energiák úgy aránylanak egymáshoz, mint a megfelelő elektronfékezőképességek. (→ még *atom fékezőképesség).* *E. J.*

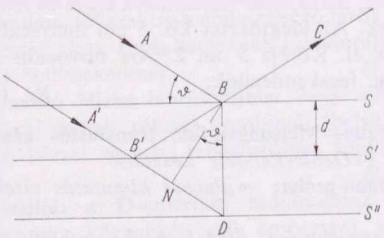
Bragg-törvény: a röntgensugár kristályrácson való interferentiájának feltételét megadó összefüggés. Ha kristályra röntgensugár esik, a hálózati síkok rácspontjain szóródik; a szórt sugarak interferálnak, így intensitásuk csak bizonyos irányokban jelentős.

Bragg-törvény

Essék a kristály hálózati síkjára párhuzamos röntgensugár-nyaláb (az 1. ábrán két sugarat tüntetünk fel); a hálózati síkkal bezárt szög legyen φ, két hálózati sík egymástól való távolsága, vagyis a rácsállandó d. A rács-

pontokon szóródott sugarak abban az esetben erősítik egymást, ha a köztük levő útkülönbség a hullámhossz n egész-számú többszöröse. A 2. ábrán láthatóan az útkülönbség $ABC = 2\,d\,\sin\vartheta$, így az erősítés feltétele: $2\,d\,\sin\vartheta = n\lambda$. Ezt az összefüggést nevezzük ~nek. A ~ből kiolvasható, hogy bizonyos hullámhossz tartozik adott beesési szöghöz, azaz a különböző hullámhosszú sugarakból álló sugárzásból csak azok a hullámhosszak képeznek szóródás révén maximumot, melyek a feltételt kielégítik (selectiv reflexio). A ~ alapján látható, hogy a beesési szög folytonos változtatásával, vagyis a kristályt forgatva, a visszavert hullámhosszak is folytonosan változnak. Ezen elv alapján mutatták ki *W. H. Bragg* és *W. L. Bragg*, hogy a forgó kristály ily módon alkalmas a ráeső primaer röntgensugár *színképének* előállítására és analysisére. *E. J.*

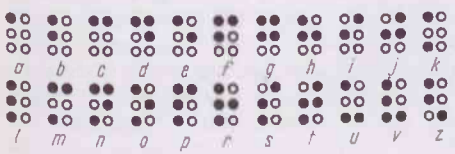

Bragg-törvény

Brahmapithecus: →*fossilis főemlősök*

Braid, James (1795—1860): manchesteri gyakorló orvos, eredetileg ortopéd. 1841-ben arra a véletlen felismerésre jutott, hogy fényes tárgy fixáltatásával „delejes" álmot lehet előidézni. A jelenséget elnevezte *hipnotizmus*nak, ettől fogva ennek gyógyító hatását tanulmányozta, számos értekezést írt róla (*Neurypnology*, 1843. *Observations on Trance*, 1850. *Hypnotic Therapeutics*, 1853. stb.). Módszere csak halála után kezdett az orvosi gyakorlatban elterjedni. *Be. I.*

braidismus: hypnotismus.

A Braille-írás ábécéje vakok számára. A fekete pontok kidomborodnak a papiros síkjából

Braille-írás: a papiros síkjából kidomborodó pontírás. A vak ujjaival tapintja a betűket és úgy olvas. Vannak Braille rendszerű írógépek is. *B. B.*

branchiogen cysta: a felső nyaki regióban, oldalt a sternocleidomastoideus széle mentén elhelyezkedő cysta, amely kifelé nyílhat sipolynyílással, v. kevésbé gyakran, belső nyílása van a pharynxba a tonsillák körül. Belfelületét laphámréteg béleli, amely alatt lymphoid szövetréteg van. A cysta hámrétegéből laphám carcinoma fejlődhet ki, ún. branchiogen cc. (→*kopoltyúbél*). Több esetben autosomalis dominancia volt megállapítható. *R. Gy.*

branchiogenes: →*cysta colli branchiogenes*

branchiogen szerv: →*kopoltyúbél*

branchioma: kopoltyúív maradványból fejlődött, a carotis tájon elhelyezkedő, fájdalmas, a légzést, nyelést zavaró daganat. *Th.:* műtéti. *B. I.*

branchiostyl: →*arcus branchialis*

Brandes-módszer: álízület esetén a csontvégek feldarabolása körfűrésszel. *B. I.*

Brandes-műtét: →*Keller—Brandes-műtét*

Brandt-módszer: álízület esetén a mellette levő „zárócsont" átfűrészelése, ill. resectiója (pl. fibularesectio tibia-pseudoarthrosis esetén). *B. I.*

Branham-jel: →*Branham-syndroma*

Branham-syndroma, *Branham-jel:* arteriovenosus fistula zárása alkalmával hirtelen gyérül a pulsus-szám és átmenetileg emelkedik a vérnyomás. *G. Gy.*

Braquehaye-műtét: fistula vesicovaginalis miatt végzett plastica.

Brasdor-műtét: érlekötés distalisan, közvetlenül az aneurysma-zsák mögött. *B. I.*

Brassica nigra: →*Sinapis nigrae semen*

Bratton—Marschall-eljárás: →*PAH* (para-aminohippursav) *meghatározás*

Bratt-rendszer: *Bratt* stockholmi orvos által ajánlott alkohol-korlátozási rendszer, mely szerint Svédországban szeszes italt csak 21 éven felüliek számára szabad kiszolgáltatni, mégpedig havonta bizonyos mennyiséget, melyet külön könyvekben tartanak nyilván. *J. E.*

Braude-eljárás: functionalis méhvérzések kezelése növekvő mennyiségű saját vér injectióval. *H. I.*

Brauer Ludolf, (1865—1951): német sebész, hamburgi egyetemi tanár. Kidolgozta a thoracoplastica egyik formáját, valamint a pericarditis adhaesiva műtéti kezelését (cardiolysis praecardiaca). Munkássága kiterjedt a golyva kezelésére is. *H. G.*

Brauer-műtét: cardiolysis; rendszerint három borda, bordaporc és egy kis szegycsontrész eltávolítása a szívburok felett, a szív működését gátló pericardialis összenövések enyhítésére. *B. I.*

Braun, Gustav August von (1829—1911): osztrák szülész. Nevéhez több szülészeti műszer fűződik (fecskendő, horog, colpeurynter, cranioclast). Oktató tevékenysége jelentős. *H. G.*

Braun, Heinrich (1862—1934): német sebész (Zwickau). Bevezette a helyi érzéstelenítés hatásának meghosszabbítása végett az adrenalin alkalmazását (1903). *H. G.*

Braun-anastomosis: gyomor-bél egyesítés után a circulus vitiosus elkerülése végett az oda- és elvezető vékonybél-kacs közt készített oldal-oldal szájaztatás (entero-enterostomia). *B. I.*

Braun-canalis: 1. cervicalis canalis. 2. canalis neuroentericus.

Braun-colpeurynter: →*colpeurynter*

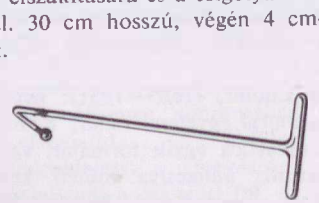
Braun-cranioclast: →*cranioclast*

Braun-epidermis implantatio: lencsényi darabokra szétvagdalt Thiersch-lebenykék beültetése a sarjszövetbe, hol ezek a hámszigetek megerednek. *B. I.*

Braun-fecskendő: méhűri befecskendezésre szolgáló eszköz. A fecskendőre bajonettzárral illeszkedő, hosszú, vékony, tompa végű, ívelt toldalék kerül. *H. I.*

Braun—Haertel-anaesthesia: a plexus cervicalisból eredő nervi subcutanei colli med. és inf. érzéstelenítése nagyobb nyaki műtéteknél (gége exstirpatio, partialis gégeresectio stb.). Beszúrás helye: a processus mastoideust az articulatio sternoclaviculárisszal összekötő vonal felső és középső harmadának határán. A m. sternocleidomastoideust ujjal előrenyomjuk, s hátsó szélénél a tűt a csigolya processus transversusáig, majd e mögé további 1—1 1/2 cm mélyre vezetjük. Szükség szerint 20—50 ml 1/2%-os novocaint fecskendezünk be. *Ré. Gy.*

Braun-horog: decapitatiós eszköz, a lágyrészek elszakítására és a csigolyák eltörésére szolgál. 30 cm hosszú, végén 4 cm-es horoggal. *H. I.*

Braun-féle horog

Braun—Husler-próba: a liquor globulin szaporulat kimutatására szolgáló próba. A liquorhoz híg sósavat teszünk, globulinszaporulat esetén opalescentia keletkezik. *Ba. B.*

Braun—Matas—Schlösser-féle anaesthesia: a n. maxillaris érzéstelenítése nagyobb felső állcsonti műtéteknél. A beszúrás helye a járomív alsó széle, a külső szemzugnál ejtett függőleges és a járomív alsó szélén fektetett vízszintes vonal találkozásánál. A tűt a m. masseter elülső szélétől felfelé és medialis irányban a tuber maxillae mellett, kb. 4 cm mélyre: az ékcsont szárnyáig vezetjük, majd kissé visszahúzva előre és felfelé toljuk. Az idegtörzset kb. 5 cm mélységben érjük el. Köréje 5 ml 2%-os novocain oldatot fecskendezünk. *Ré. Gy.*

Braun—Melsungen-féle transfusiós készülék: →*Oehlecker-féle készülék*

Braun-próba: →*glucose kimutatás vizeletben*

braunschweigi zöld: →*schweinfurti zöld*

Braun-sín, *Braun-szánkó:* alsóvégtag törések húzókezelésére szerkesztett fémállvány, amelyen a sérült végtagot ún. semiflexiós helyzetbe lehet húzatni. *Sz. Gy.*

Braun-splanchnicus anaesthesia: nagyobb hasi műtétekhez (pl. Billroth I—II. műtét) alkalmazott intraoperatív érzéstelenítés. A hasüreg megnyitása után az aorta és vena cava között beszúrva az első ágyéki csigolya magasságában a hashártya mögötti területet 50—100 ml 1/2%-os novocain oldattal infiltráljuk. *B. I.*

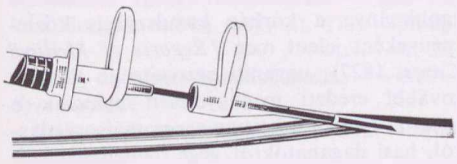
Braunstein, Alekszandr Jevszejevics (1902—): szovjet biokémikus. (Biológiai és Orvosi Vegytani Intézet, Szovjet Tudományos Akadémia, Moszkva). A transaminálás felfedezője. Az aminosavak anyagcseréjét tisztázta.

Braun-tumor: gyulladásos cseplesztumor (→*epiploitis*)

braunüle: flexibilis, műanyagból készült venakanül egyszeri használatra, steril kiszerelésben. A ~ vékony fémtűje felett szorosan illeszkedik a műanyagcső, úgy, hogy a fémkanül helyét kónikusan, lépcső nélküli átmenetben követi. Venapunctio esetén tehát a fémkanül csak mandrinként szerepel, és visszahúzható. A bennhagyott műanyagcső Rekord-fecskendővel v. csepegtető infusio-, ill. transfusio-szerelékkel kapcsolható össze. Több napig eltömődés v. más ártalom veszélye nélkül a gyűjtőérben hagyható.

Az infusio szüneteltetése közben gumidugóval elzárható a külső nyílása, ilyenkor pár csepp citrátoldattal kell kitölteni.

Auber—Kós

Braunüle

Braxton Hicks: →*Hicks*

Braxton Hicks contractio, *jósló fájás:* fájdalmatlan, időszakos méhösszehúzódások a terhesség alatt. Ezek hatásának tulajdonítják a fej beilleszkedését. *H. I.*

Braxton Hicks lábrafordítás: 2—3 ujjnyi méhszáj mellett végzett kombinált (belső és külső kézzel végzett) lábrafordítás. Elavult. *H. I.*

brazilid: a D-amerikai indiánoknak az Amazonas környékén élő embertani változata. Termetük közepes, fejalkatuk középhosszú; bőrszínük világosbarna. (→még *amerikanid,* →*mongolid emberfajták*)

break-bone fever: →*dengue láz*

Brechgrippe: →*hasi grippe*

bregma: →*agykoponya mérőpontok*

Brehmer, Hermann (1826—89): német tüdőgyógyász. Kimutatta, hogy a tbc kedvezően reagál a magaslati klímára. Görbersdorfban (Szilézia) létrehozta az első tüdőszanatóriumot (1854) s három évtizeden át számos monográfiában számolt be a tüdővészkutatásról és a szanatóriumi gyógykezelés eredményeiről (*Die Therapie der chron. Lungenschwindsucht,* 1877). *Be. I.*

Breisky, August (1832—89): szülész, nőgyógyász, prágai egyetemi tanár. Tanulmányozta a kyphosis szülészeti vonatkozásait, a vagina betegségeit. *H. G.*

Breisky-cephalotryptor: →*cephalotryptor*

Breisky-kór: kraurosis vulvae.

Breisky-pelvimeter: körző, szülészeti eszköz a külső medenceméretek meghatározására.

Breitung dobhártya masseur, *Breitung készülék, pneumomassage:* kis pumpaszerű műszer, amelyet elektromotor működtet. Egy gumicső és műanyag oliván keresztül ritmikusan levegő kompressziót és szívást hoz létre a hallójáratban, amely a dobhártya massage-át eredményezi. Az ernyedt dobhártya rugalmasságának visszaadását célozza fülkürt hurutban és középfülgyulladás gyógyulási szakában. Elavult. *A. P.*

Brenner-műtét: a lágyéksérv műtétének egyik módozata; a tömlő nyakának bekötése és eltávolítása után a m. obliquus internust a cremaster izommal (ami tulajdonképpen az említett hasizom folytatása) varrja össze.

Amennyiben alkalmazható (jól fejlett obliquus internus és cremaster rostok esetén) igen jó „physiologiás" műtét, mert a lágyékcsatornát eredeti bonctani felépítésében hagyja meg. A recidiva kevesebb mint a klasszikus Bassini-műtét után. *B. I.*

Brenner-tumor, *fibroepithelioma mucinosum benignum ovarii, oophoroma ovarii, oophoroma folliculare Brenneri:* jóindulatú, többnyire kis terjedelmű epithelialis petefészek daganat. Kötőszövetes stromában, többé-kevésbé thecaszerű tokkal körülvéve, hámfészek és csatornák láthatók. Hormonalis hatása kétséges. Solid daganatként és cysta falában fordul elő, főleg idősebb korban. Igen ritka. *H. I.*

brephos: 1. embryo. 2. újszülött.

Breschet-venák, *venae diploicae:* **1.** a koponyacsontok diploéjában, a canales diploiciben futó erek. V. diploica frontalis, v. diploica temporalis ant., v. diploica temporalis post., v. diploica occipitalis. — **2.** osteoporotikus csigolyák oldalirányú rétegfelvételén látható vízszintes, transparens sáv, mely a venás csatorna lefutásának felel meg. *T. I.*

Breslau bacillus: →*Salmonella (typhi murium)*

Breslau-próba, *gyomor-bél-próba:* az élve- v. halvaszületés megállapítására szolgáló eljárás, mely azon a tapasztalaton alapszik, hogy az újszülött gyomor-bélcsatornájába levegő csak a légzés megindulásával juthat. Ha tehát újszülött boncolásakor a gyomorpan és belekben levegő van, az újszülött élve született és légzett. A próbát előírás szerint a gyomor két nyílásának előzetes lekötése után kell végezni a gyomor és a belek vízre helyezése útján. Ha csupán a gyomor tartalmazott levegőt, úgy valószínű, hogy a halál az első légvételek után beállott; ha azonban a magzat órákig élt és légzett, a belek is sok levegőt tartalmaznak és úsznak a vízen. Ha a gyomor-bélcsatornában rothadásos gázok halmozódnak fel, a nyálkahártyák elváltozásai (gázos felfuvódása, szín-

változása stb.) és a gyomorbél-csatornából leszívott légnemű anyag vizsgálata nyújt tájékoztatást. *F. V.*

Bretonneau, Pierre Fidèle (1778—1862): francia kórboncnok Tours-ban, leírta a hastífusz kórbonctanát, elnevezte és önálló kórképként körülhatárolta a diphthériát *(Des inflammations spéciales du tissu muqueux,* 1826). Tracheotomia végzéséhez kettős kanült szerkesztett. *Be. I.*

Bretylium tosylate: →*Darenthin*

Breuer, Joseph (1842—1925): bécsi fiziológus és belgyógyász. E. *Hering*gel együtt a légzés reflektorikus önszabályozásának módszerét dolgozta ki *(Die Selbstbesteuerung der Athmung durch den Nervus vagus,* 1868), a fül ívjáratainak működését vizsgálva elméletet állított fel az egyensúlyérzés magyarázatára *(Über die Function der Bogengänge,* 1874). Egy hysteriás betegének hipnotikus gyógyítása közben tapasztalta a „katharsis" — tudattalan problémák kibeszélése és lereagálása hipnotikus álomban — kedvező hatását; S. *Freud*dal együtt könyvet írt erről *(Studien über Hysterie,* 1895). Ebből fejlesztette ki *Freud* a psychoanalysis módszerét, amit azonban ~ nem követett. *Be. I.*

Breus-mola: subchorialis haematoma, amely nagyobb kiterjedésnél bedomborítja a petezsákot. *H. I.*

Brieger—Schönborn-műtét: →*homloküreg műtétek*

Brierre de Boismont, Alexandre (1798—1881): francia elmeorvos, a múlt század psychiatriai fejlődésének jelentős alakja. Előbb botanikával, anatómiával, törvényszéki orvostannal, epidemiológiával foglalkozott, 1831-ben értékes monográfiát írt a choleráról. 1834-ben elmegyógyintézetet létesített St. Maudeban, ettől fogva számos tanulmányával fejlesztette az elmekórtant. Fontosabbak: *Des hallucinations* (1845), *Du suicide et de la folie-suicide* (1855). *Be. I.*

Briggs-edény: →*electrophoresis*

Briggs-labda, *Briggs-tömlő:* felfújható gumilabda a prostata-ágyból szivárgó vérzés elállítására suprapubicus prostatectomia után. *B. I.*

Briggs-tömlő: →*Briggs-labda*

Bright, Richard (1789—1858): a londoni Guy kórház orvosa, korábban botanikus, zoológus és utazó. (Izlandi útleírásán kívül nevezetes az a könyv, amelyben magyarországi útjáról számol be: *Travels from Vienna through Lower Hungary,* 1818). Figyelmét a vese rendellenes működése vonta magára. Klinikai megfigyeléseit kórbonctani leletekkel alátámasztva leírta az azóta ~-kórnak nevezett vesegyulladást. Nagy horderejű tanulmánya a kórház kazuisztikus közleményeként jelent meg *(Reports of Medical Cases,* 1827); ugyanitt sorozatosan közölte további eredeti megfigyeléseit nemcsak a veséről, hanem a heveny sárga májsorvadásról, hasi daganatokról, gége tbc-ről, scarlatinát követő otitisről, status lymphaticusról, Jackson epilepsiáról stb. *Be. I.*

Brill, Nathan Edwin (1860—1925): amerikai patológus, New York-i főiskolai tanár. Az idegrendszer összehasonlító anatómiájával foglalkozott. Emellett leírta a rickettsiasis róla elnevezett változatát. *H. G.*

brillantzöld: →*viride nitens*

brillantzöld agar: brillantzöld nevű anilinfestékkel készült elektív táptalaj, amely a székletből Salmonellák izolálására használatos. A festék gátolja a coli-félék szaporodását, de nem akadályozza a Salmonella baktériumokét. *A. Z.*

Brill-betegség, *Brill—Zinsser-betegség, recrudescent „typhus":* a kiütéses typhus (typhus exanthematicus) enyhébb formája. *Brill* 1910-ben DK-Európából bevándoroltak körében észlelte New Yorkban. Halálozási arányszáma (letalitas) egynél kisebb volt. Inkább nyáron, mint télen fordult elő. *Anderson* és *Goldberger* (1912) eredményesen fertőztek majmokat egy ~ben szenvedő vérével. Azok a majmok immunisak voltak, amelyeket előzetesen mexikói kiütéses typhus ellen immunizáltak. Régi, lappangó fertőzés fellobbanásának tulajdonítják, de pathogenesise tisztázatlan. Kórokozó →*Rickettsia prowazekii.* *J. E.*

Brillenhaematom: →*pápaszem--haematoma*

Brill—Symmers-kór, *follicularis lymphoma, macrofollicularis lymphoblastoma, follicularis reticulosis, lymphoblastoma gigantofolliculare, Brill-Symmers lymphadenopathia, Brill-Symmers lymphadenosis, generalizált follicukus hyperplasia, polyadenopathia gigantofolliculare:* a lymphoproliferativ-syndromába tartozó megbetegedés, amelyet a nyirokcsomók follicukusainak erős megnagyobbodása és hyperplasiája jellemez. Bármely életkorban előfordul, gyakoribb férfiaknál. Lefolyása 2 szakaszos. Az első szakaszban jóformán tünetmentes, csupán egy v. több felületes (néha mediastinalis) nyirokcsomó-megnagyobbodás észlelhető,

esetleg splenomegaliával. Ez az első szakasz rendszerint 5—10 évig tart, a második szakaszban a lefolyás gyors, progresszív (rendszerint 1—2 év) ilyenkor a folyamat lymphosarcomába, reticulosarcomába v. igen ritkán Hodgkin-kórba megy át. *Th.:* →*Hodgkin-kór.* *H. Zs.*

Brill—Symmers-lymphadenosis: →*Brill—Symmers-kór*

Brill—Symmers-lymphadenopathia: →*Brill-Symmers-kór*

Brinaldix: N-[cis-2,6-dimethyl-piperidyl-(1)]-3-sulfamyl-4-chlorbenzoesavamid. Sulfamid tipusú diureticum. Adagja 1—3 tabl. (20—60 mg). *K. E.*

Brinton-betegség: →*linitis plastica*

Brion—Kayser-betegség: paratyphus.

brisement forcé: →*arthroclasis*

Brissaud, Édouard (1852—1909): francia belgyógyász és ideggyógyász, Charcot tanítványa, a párizsi egyetemen az orvostörténet tanára. Contracturák, plegiák, paresisek mellett főként a gigantismussal, acromegaliával, dysthyreoidalis infantilismussal és cretinismussal foglalkozott. Orvostörténeti munkássága kapcsán összegyűjtötte a népies orvosi kifejezéseket. *Be. I.*

Brissaud-tünet: a bántalommal azonos oldalon facialis tic, az ellenkező oldalon hemiparesis, melyet a ponto-bulbaris határon levő tumorok, lágyulások, vérzések idéznek elő a VII. agyideg károsításával. Néha a facialis-spasmus kimutatható ok nélkül lép fel (ún. functionalis ~). *H. B.*

Brissot, Pierre (1478—1522): párizsi orvos, felújította az érvágás hippokratészi hagyományát: nagymennyiségű vér ismételt lebocsátását javasolta a gyulladásos betegségeknél („pleuritis"-nél — ahogy akkor mondták), éspedig közvetlenül a beteg terület közelében.

Arab hatásra ekkoriban irtóztak a vértől, javaslata tehát nagy felháborodást váltott ki, hazájából eretnekség vádával kellett menekülnie. Módszerét Portugáliában próbálta ki — másfél—két liter vért bocsátott le többször egymásután. Védőiratában kifejtette a „derivatio" therapiás előnyeit (*Apologetica disceptatio, qua docetur, per qua loca sanguis mitti debeat in viscerum inflammationibus,* posthum. 1525). Bár a sűrű és tömeges vérlebocsátást már ekkor sokan ellenezték, mégis elterjedt, sőt 3 évszázad múlva olyan követőkre talált *Broussais* személyében és iskolájában, akik a túlzásban is túltettek mesterükön. *Be. I.*

British Anti Lewisit: →*dimercaprolum*

Brittain-arthrodesis: →*Brittain-műtét*

Brittain-műtét: *Brittain—Trumble-műtét, Brittain-arthrodesis:* a csípőízület extraarticularis (ischiofemoralis) arthrodesise. Csontlécet vernek a femur subtrochanterikusan átvésett törési felszínei között az os ischiibe. A csontléc beépülésével merev áthidalás jön létre a combcsont és a medence között. A vállízületet a humerus és lapocka közé ékelt csontléccel merevítik. *G. A.*

Brittain—Trumble-műtét: →*Brittain-műtét*

Britton, Cedrik John Charles (1904—): angol belgyógyász, londoni kórházi főorvos. A vér betegségeivel kapcsolatos kutatásokat végez, ismert haematologiai kézikönyv szerzője.

Brno (Brünn) rassz: a fossilis mai ember legrégibb típusa. Csehszlovákiában, Brno környéki lösz rétegekből tárták fel csontvázleleteit. Az utolsó eljegesedés második maximumának elejéről származik. Hosszúfejű, igen erős szemöldökívű, primitív forma. (→*Homo sapiens fossilis*) *N. J.*

Broadbent, sir William Henry (1835—1907): angol belgyógyász, londoni főiskolai tanár. Főleg a vérkeringés betegségeivel foglalkozott. *H. G.*

Broadbent-tünet: szívverések alkalmával a XI. és XII. b. bordaközben a háton látható kis behúzódás, mely a szívburok és a rekesz között létrejött összenövés folytán keletkezik. *G. Gy.*

Broca, Pierre Paul (1824—80): francia sebész, anatómus és antropológus. 29 éves korában a kizárt sérvekről írt pályaművével vált híressé (*Sur l'étranglement dans les hernies,* 1853), Több értékes kórbonctani értekezést közölt a csontosodásról, ízületi bajokról, rachitisről s főként a rákról (*Mémoire sur l'anatomie path. du cancer,* 1852, *Traité des tumeurs,* 1863—67). 1860-ban megalapította az első antropologiai társaságot (*Société d'anthropologie*), és az Anthropologiai Intézetet (1876). Célszerű mérőeszközöket szerkesztett és számos embertani értekezést közölt. 1861-ben leírta az articulatio (beszéd) agykérgi központját, a következő években az aphasia formáit; ezzel megindította az agyi lokalizáció tudományos kutatását. Anatómiai atlaszt adott ki. Feldolgozta Franciaország ethnologiáját (1859). Orvostörténettel és őstörténettel is

foglalkozott (Celsusról és a római sebészetről, továbbá a kőkorszaki trepanatióról írt tanulmányt), valamint közegészségüggyel, orvosi statisztikával, a gyermekhalandóság kérdéseivel, Franciaország népesedési problémájával, a hadsereg egészségügyi szervezésével stb.

Mint akadémikus és a szenátus tagja bátran síkraszállt a nők egyenjogúságáért és az egyháztól függetlenített oktatásért, amit a klérus merev ellenállása miatt akkor nem sikerült kivívni. Ritka emberi és tudományos érdemeiért 1880-ban a szenátus örökös tagjává választották. *Be. I.*

Broca-beszédközpont: →*beszéd-centrum*

Brock-műtét: (1950): az infundibularis típusú stenosis pulmonalis megoldására használatos egyik műtét. A j. kamra falán, v. az infundibularis kamrácskán ejtett metszésen keresztül speciális műszerekkel az infundibulum heges, inas szűkületét resecálják. *T. A.*

Brocq, Louis Anne Jean (1856—1928): francia bőrgyógyász. A parapsoriasis, az erythroderma ichthyosiforme és a Brocq—Pautrier-glossitis leírása tette ismertté nevét. *H. G.*

Brocq—Pautrier-glossitis: →*glossitis rhombica mediana*

Bród Miksa (1861—1944): orvos. Már a 80-as években csatlakozott a Szociáldemokrata Párthoz. A Budapesti Munkásbiztosító Pénztár orvosa volt. Számos tudományos folyóirat, társadalmi lap szerkesztője és cikkírója. Nagy szerepe van abban, hogy a munkásság korszerű egészségügyi felvilágosítási anyagokat kapott már a századforduló tájékán. *S. I.*

Brodie, Sir Benjamin Collins (1783—1862): angol sebész, londoni kórházi orvos, az összehasonlító anatómia tanára, a Royal Society elnöke. Főműve az ízületekről szól (*On the Diseases of the Joints*, 1819), de számos más sebészi, élettani, sőt lélektani kérdésről értekezett. *Lister* előtt az angolok legtöbbre becsült sebésze. *Be. I.*

Brodie-recorder: térfogat-nyomásmérő, mely kisméretű fújtatóhoz hasonlít. Az eszköznek rugalmassága nincs, ezért csak lassú nyomásváltozások regisztrálására alkalmas. *B. P.*

Brodie—Starling-kymograph: nagyméretű, nehéz faasztalra épített kymograph. Függélyes irányban elmozdítható. Az íróhengerek magassága egyszerre több functio regisztrálását teszi lehetővé. Az egyik henger csúsztatható, ami hosszú papírcsík kifeszítésére teszi alkalmassá. Sebességváltó szerkezete révén a forgási sebessége széles keretek közt változtatható. Minden igényt kielégítő, precíziós készülék. *B. P.*

Brodie—Starling lélegeztető készülék: állatkísérleti, mesterséges lélegeztetésre szolgáló berendezés. Nyomópumpa, melynek szelepeit kis hajtótárcsa forgatja, tehát ezek nem egyszerűen a nyomással nyílnak, mint az egyszerűbb felépítésű készülékekben. Amikor a dugattyú felfelé halad („belégzés"), nyitja a belégző és zárja a kilégző szelepet. Lefelé haladtában („kilégzés") a dugattyú a belégző szelepet zárja, a kilégzőt nyitja. *B. P.*

Brodie-tályog, *abscessus Brodiei, centralis csonttályog:* kicsi, kerek v. ovalis, gennyet tartalmazó sclerotikus szélű üreg, rendszerint a csövescsontok metaphysisében. Többnyire a helyi fájdalom tereli a beteg figyelmét az egyébként tünettelen csonttályogra, mely a rtg-felvételen jól felismerhető. Olykor a közelében levő ízületben recidiváló hydropsot okoz. Kóroktanát tekintve enyhe lefolyású, abortív formában lezajlott osteomyelitis maradványa v. tuberculotikus eredetű. Leginkább a tibia felső szakaszában észlelhető. *B. I.*

Brodmann, Korbinian (1868—1918): német ideggyógyász, müncheni egyetemi tanár. Összehasonlító morphologiai alapon, az agykéreg sejtjeinek és mezőinek struktúráját összevetve, megteremtette a központi idegrendszer lokalizációs tanának cytoarchitectonicáját. *Be. I.*

Brodmann-mező: →*Brodmann-regio*

Brodmann-regio, *Brodmann-mező:* az agykéreg cytoarchitectonikai sajátosságok alapján felosztott részei, melyeket *Brodmann* német neurohistologus írt le. Az egyes kérgi mezőket 1—47 számokkal jelölte meg. Azóta a neurologiában főképpen a *Brodmann* által adott számokkal jelölik a nagyagykérgi regiókat (pl. Br. 4 az area gigantopyramidalis jele stb.). *H. B.*

brom, *Br:* halogen elem, atomsúlya 79,9. Elemi állapotban (Br_2) vörösbarna folyadék, erősen oxidál, vizes oldata *aqua bromata*. Vegyületeiben különböző vegyértékekkel, mint negatív elem vesz részt. Egyvegyértékű alakja a *bromhydrogensav* (acidum hydrobromicum, HBr), sói a *bromid*ok, (pl. NaBr: natriumbromid, natrium bromatum). Háromvegyértékű a *bromit*ekben, a *brómossav*

($HBrO_2$) sóiban. Ötvegyértékű a *bromát*okban, a *bromsav* ($HBrO_3$) sóiban (pl. $NaBrO_3$, natriumbromát, natrium bromicum).

S. F. B.

bromacetocarbamidum, *carbamidum bromaethylaceticum, Somben, Adalin, Bromadal, Carbromal, bromdiaethylacetylcarbamid:* $(C_2H_5)_2 = CBr-CONH-CO-NH_2$; vízben alig oldódik, 0,5 g-os tbl-ban altatónak használják. 0,5—1,0! g. p. dosi, 3,0 g. p. die.

I. B.

bromaceton, $CH_3CO \cdot CH_2Br$: vegyi harcanyag, könnyeztető hatású víztiszta folyadék. A conjunctivát erősen ingerli, könnyezésen kívül fájdalmat, szemhéjgörcsöt, folyadék alakban panophthalmiát okoz. Enyhe hólyaghúzó hatása is van.

F. L.

bromacne: brómszerzés következtében fellépő kiütés.

Bromadal: →*bromacetocarbamidum*

bromatologia: az ételekről és diaeteticáról szóló tan.

brombenzylcyanid, $C_6H_5CHBrCN$: aromás szagú, szilárd vegyi harcanyag. Oldatban a terepen hetekig hatásos marad. Hatása, tünetei: →*bromaceton.*

F. L.

bromecetsav: →*monobromecetsav*

Bromethal: →*Avertin*

Bromidia: →*chloralum hydratum*

bromidrosiphobia: →*dermatophobia*

bromidrosis, *osmidrosis:* elsődlegesen önmagában bűzös anyagokat tartalmazó verejték kiválasztása az apocrin verejtékmirigyeken át. Nem a verejték bomlásából származik bűzös izzadás, mint az gyakran a cipőbe zárt hyperidrotikus lábak részéről tapasztalható. A verejték elsődleges bűzösségét a *Peptostreptococcus foetidus* idézi elő, máskor fokhagyma fogyasztása v. terpentin bevitele a szervezetbe. Elsősorban a hónalj és a perigenitalis tájon észlelhető felserdült fiatalabb egyéneken. *Th.:* gyakori fehérneműés harisnyaváltás, salicyles, bórsavas, alumíniumacetatos hintőpor, desodoráló krémek. (A formalin túlságosan cserző hatású és igen gyakran allergizál.) (→még *hyperidrosis)*

Be. K.

bromismus: nagyobb adag bróm hosszabb időn át való szedésénél fellépő tünet-komplexus. A felfogás megnehezülése, a gondolkozás lassúbbá válása, emlékezészavarok, dysarthriaszerű beszédzavarok, ataxiás jelenségek, az ujjakban tremor, hypo- v. areflexia, gyors testi leromlás jellemzi. Összetéveszthető paralysis progressivával. Elvonáskor néha hallucinatorikus zavartság léphet fel. *Th.:* 10%-os konyhasó iv.

H. B.

Bromisovalum: →*bromvalerocarbamidum*

bromoderma: brómkészítmények hosszabb-rövidebb ideig tartó szedését kísérő bőrelváltozások. Leggyakoribb alakja a ~ *folliculare* v. *bromacne,* a seborrhoeás acnéhoz teljesen hasonló jelenség az arc, ritkábban a törzs bőrén is. ~ *bullosum* savós v. elgennyesedő hólyagokkal ugyanott. ~ *tuberosum* ujjbegynyi- csecsemőtenyérnyi, kiemelkedő piszkosbarnás—szederjés, papillaris v. hámló felszínű vegetatiók, rendszerint a lábszárakon.

Be. K.

brómos víz: literenként legalább 5 mg bromid iont tartalmazó ásványvíz. A hazai ~ek mind a jódos-bromos vizek csoportjába tartoznak.

S. Ö.

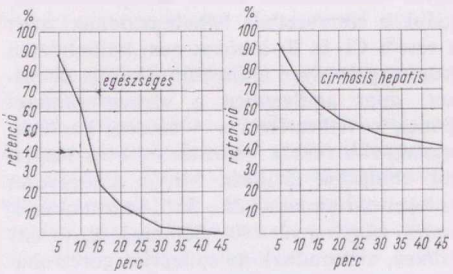
brómsók: emberen már 0,5—2,0 g-os adagban megnyugtatólag hatnak, megszüntetik az idegességet, ingerlékenységet, csökkentik a motoros izgatottságot és elősegítik az elalvást. Mérsékelik a sexualis ingerlékenységet és a viszketést. 6—10 g megszünteti a garatreflexet, kábultságot, apathiát, beszéd- és egyéb coordinatiós zavart okoz. A brómionok a szervezetben felhalmozódnak, mert a vese a Cl- és Br-ionokat nem különbözteti meg, vagyis olyan arányban választja ki ezeket, mint amilyenben a vérben vannak. Ennek következtében a ~ szedése kezdetén legnagyobb részük visszatartódik és helyettük chloridok ürülnek. Midőn a szervezet halogen-tartalmának 25—35%-át brómionok teszik, vagyis a vér 150—200 mg% Br-ot tartalmaz, elmaradnak az epilepsiás görcsrohamok. Magasabb vérkoncentráció súlyos mérgezést, *bromismus*t okoz. A brómkúra alatt gyakori a száraz köhögés, gyér pulsus, arrythmia, acne, ulcero-tuberosus kiütés, hajhullás. Az *ammonium bromatum* (NH_4Br) és *calcium bromatum* ($CaBr_2$) 80% brómot tartalmaz, a *kalium bromatum* (KBr) 67%-ot, a *natrium bromatum* (NaBr) pedig 78%-ot. Vízben könnyen oldódó, csípős sós ízű kristályok. Az epilepsia kezelésére naponta 3—6 g-ot adunk (10 : 150 oldatban ek.-ként). *Tbl. natrii bromati effervescens,* 1 g NaBr-ot tartalmaz, vizes oldata pezseg. *Inj. natrii bromati* 10%-os oldat 5—10 ml. iv. adható. *Calcium bromatum* inj. 10%-os oldat iv. 5—10 ml tetaniában. *Erlenmeyer-keverék* 2 rész kalium és natriumbromidból és 1 rész ammoniumbromidból áll. *Polybrom tbl.* tartalmaz 0,7 g natr.—0,1 g kal.—0,2 g amm. bromidot. *Neupon* dragée, tartalmaz, 0,2038 g amm. bromidot és 0,1025

g glycerinphosphorsavas calciumot. Neurastheniás panaszok ellen naponta 3 darab. *I. B.*

bromsulphalein, *bromsulphophthalein, BSP:* festékanyag, amely a szervezetbe jutva legnagyobbrészt az epében választódik ki. Minthogy kiválasztása a májműködés eredménye, különböző májfunkciós próbákra használják fel. *M. I.*

bromsulphalein clearance: →*bromsulphalein próba*

bromsulphalein-próba, *BSP:* a májsejtek kiválasztó tevékenységének megítélésére alkalmas, elterjedten használt májműködési próba. Testsúlykilogrammonként 5 mg BSP intravenás beadása után 45 perccel a vérben a beadott mennyiség 5%-ánál kevesebb mutatható ki. Ennél nagyobb érték, májműködési zavar jele. A próba pozitív acut és chronikus hepatitisben, máj-cirrhosisban, elsődleges v. másodlagos májdaganatokban és egyéb gócos bántalomban. Sárgaságban nem alkalmazzuk, mert a festék-retentio oka májsejtbántalom és mechanikus elzáródás egyaránt lehet. *M. I.*

Bromsulphalein-próba
a vérben ép és kóros viszonyok között

bromsulphophthalein: →*bromsulphalein*

Bromthalein: 4,5,6,7-tetrabrom-phenolphtalein-3,3''-disulphonsav. Diagnosticum májfunctio vizsgálatára. *W. A.*

bromthymolkék-próba: →*burokrepedés*

5-bromuracil: az uracil antagonistája, melynek 5. C-atomján egy hydrogennek Br-al való helyettesítésével állítható elő. A ribonucleinsavak synthesisét gátolja, de ribosidja keletkezik és ezen keresztül 5-bromdesoxyuridin alakjában a desoxyribonucleinsavakba a thymin analógjaként beépül. *S. F. B.*

Bromural: →*bromvalerocarbamidum*

bromvalerocarbamidum, *carbamidum bromisovalerianicum, Albroman, Bromural, Bromisovalum,* $(CH_3)_2=CH-CHBr-CONH-CO-NH_2$: jellegzetes ízű por 0,5 g-os tbl.-ban. Altatónak 0,5—1,0! g p. dosi 3,0! g p. die. Nincs bromion hatása. *I. B.*

bronchadenitis-tbc, *hílusgümőkór:* a tüdőtbc II. *klinikai formája.* A tbc-s megbetegedés központját, esetleg egyedüli lokalizációs helyét a hílus nyirokcsomók alkotják, amelyek megnagyobbodnak, sajtosak. Klinikai tünetek: láz (kezdeti láz), hyperergia, ugató köhögés. A ~ röntgenológiailag gyakran csak frontális felvétellel, ill. rétegfelvétellel ismerhető fel, a diagnosis felállításában bronchoscop nélkülözhetetlen. A köpet tenyésztéssel gyakran Koch-pozitív. A ~ szövődményei: pleuritis interlobaris, pleuritis mediastinalis, bronchusperforatio, bronchostenosis. *Th.:* gyógyszeres, makacs esetekben kivételesen a sajtos nyirokcsomók eltávolítása. *B. M.*

bronchiectasia, *hörgőtágulat:* a hörgők átmérőjének megnövekedése, mely kiterjedhet a cső egészére (henger alakú, cylindrikus ~), szorítkozhat annak csak körülírt részére *(~ sacciformis);* és lehet orsó alakú *(~ fusiformis).* Keletkezésében idült tüdőlob, tuberculosis játszanak szerepet *(~ acquisita);* veleszületetten *(congenitalis ~)* is előfordul egymagában v. complex elváltozások részjelenségeként (pancreas-fibrosis, Kartagener-syndroma). Felnőtt korban férfiakon, gyermekkorban lányokon fordul elő gyakrabban. Leginkább az alsó lebenyekre lokalizálódik. A lefolyás idült. A tágult bronchusokat gennyes váladék töltheti ki, fali rétegeik lobosan beszűrődnek, rugalmas elemeik és izomzatuk pusztul. A bronchustágulatok közötti tüdőállomány részben légtelen, részben chronikus pneumonitis jelei mutatkoznak. *Rtg:* egyszerű felvételen az alsó lebenyekben esetleg durva rajzolatú, hálózatos gyűrűs árnyékoltság látható. A rtg-diagnosist azonban kizárólag bronchographia biztosítja, mellyel tág, zsákszerű lumenek láthatók.

A ~ prognosisa rossz, mivel anatómiai elváltozásai definitívek. Kezelés nélkül lényegesen fiatalabb korban halnak meg a betegek. A betegek sorsa a folyamat elhelyezkedésétől, kiterjedtségétől és fertőzöttségétől függ. Kezelése a jól elhatárolt zsákszerű és orsó alakú ~ esetében a beteg rész sebészi eltávolítása; inoperabilis elváltozások esetén antibioticumok, aerosol-therapia, a köpet kiürülésének elősegítése (a lábvég felemelésével), a köpet-pro-

ductio csökkentése steroidokkal, leszívás és — asthmatikus nehézlégzés esetében — hörgő görcsoldó gyógyszerek adagolása jöhet szóba. A familiaris esetekben domináns és recesszív öröklésmenetet egyaránt kimutattak. *Go. Gy.*

bronchiolectasia: a kishörgők tágulata kisebb tüdőegységben. Bronchographiával bizonyítható ritka, tünetszegény kórkép. *Go. Gy.*

bronchiolitis, *bronchitis capillaris:* a legkisebb, porcos fal nélküli hörgőágak gyulladása, melyet leggyakrabban vírusfertőzés (grippe, adenovírus, influenza-vírus, morbilli stb.) okoz v. készít elő. A bakteriális fertőzések közül a bac. haemophilus influenzae és a staphylococcus szokott ilyen elváltozást okozni. Az előbbi főképp proliferatív, az utóbbi destructiv jelleggel. Rendszerint igen súlyos, rossz prognosisú folyamat, még a modern chemo- és antibiotikus therapia mellett is. Különösen sok áldozatot szed a csecsemőkorban.

Tünetei: igen súlyos dyspnoe, orrszárnylégzés, felfúvódott mellkas, dobos kopogtatási hang, kiterjedt crepitatio, valamint súlyos általános állapot (meteorismus, keringési zavar). *Rtg:* miliaris tüdő-tuberculosisra v. tüdőpangásra emlékeztető röntgenkép. *D. L.*

bronchiolospasmus: a bronchiolusok sima izomzatának görcse. Exspiratoros dyspnoehoz és tüdőfelfúvódáshoz vezet. A simaizom összehúzódása anaphylaxiás shock részjelensége. Kísérletben tengerimalacnál anaphylaxiás shock váltható ki, mely ~hoz, dyspnoe és tüdő-emphysema kialakulásához vezet. Emberen a ~ létrejötte hasonló mechanizmus szerint mehet végbe. *Br. P.*

bronchiolus: →*bronchus*

bronchitis: a hörgők nyálkahártyájának gyulladása. — ~ *acuta:* meghűlés, irritans gázok belégzése v. fertőzés következményeként keletkező rövid tartamú légúti megbetegedés; subfebrilitással v. lázzal, mellkasi fájdalommal, köhögéssel és nehézlégzéssel jár. Legtöbbször acut tracheitishez társul. A nagyobb bronchusokban a gyulladt nyálkahártyát nyálkaréteg fedi, mikroszkóposan a nyálkahártyán vérbő, leukocyta infiltratio látható. A kis bronchusokban az epithel hiányzik, helyén granulatiós szövet mutatható ki. A bronchusokat gennyes váladék tölti ki. Az acut ~ leggyakoribb szövődménye a bronchopneumonia. — ~ *capillaris:* →*bronchiolitis.* — ~ *chronica:* hosszan tartó, ill. gyakran recidiváló légúti hurut, mely ismétlődő acut gyulladások v. külső ingerek tartós behatásának, egyéb mellkasi v. általános megbetegedéseknek következményeként jelentkezik. Járhat a nyálkahártya hypertrophiájával, ill. atrophiájával. Néha a két forma kombinálódik. — ~ *crouposa, fibrinosa, plastica, pseudomembranacea:* a heves köhögési rohamok során kiürített váladékban a hörgrendszer belvilágát öntvényszerűen reprodukáló fibrin-tömegeket találunk. — ~ *eosiniphilica:* allergiás eredetű gyulladás. — ~ *asthmatica:* chronikus bronchitisben allergiás alapon fellépő időszakos dyspnoe. — ~ *obliterans:* a legkisebb átmérőjű hörgők nagy részének elzáródása fibrines váladékkal. A ~ megelőzése a kémiai és fizikai ártalmak kerüléséből, a felső légútgyulladások idejekorán való kezeléséből áll. Az oki therapia fertőzések, a neurovegetatív zavarok kezeléséből, ill. desensibilizálásából áll. Tünetileg köhögéscsillapítók, köptetők, lázcsillapítók alkalmazhatók. Az idült ~ kezelésében fontos szerepet játszik a climatherapia. — ~ *tuberculosa, (endobronchitis tuberculosa, hörgő tbc):* a hörgő nyálkahártya tbc-je. A tüdőtbc igen gyakori szövődménye, egyes szerzők csaknem 100%-ban észlelték. Kivételesen izolált ~ *tuberculosa* is előfordul. Enyhébb fokaiban a nyálkahártya csak gyulladt, súlyosabb esetekben kifekélyesedik *(~ ulcerosa)*, a kis hörgők sajtosan degenerált sejttörmelékkel teltek *(~ caseosa)*. A ~ tuberculosa tünetei: köhögés, esetleg messziről hallható légzés, Koch-pozitív köpet. Súlyosabb esetben bronchostenosis, ami elsősorban a nagy hörgőkben *(centralis ~ tuberculosa)* veszélyes, a kis hörgők *peripheriás ~ tuberculosa* viszont gyakran oka nodosus tbc-s *(tuberculosis nodosa)* beteg Koch-pozitivitásának. Igen gyakori a ~ tuberculosa a drainage-bronchusokban. A ~ tuberculosa antituberculoticumokra és hormontherapiára általában jól reagál. A gyógyulás eredménye lehet heges elzáródás, de a nyálkahártya teljes restitutiója is. *Go. Gy.—B. M.*

bronchitis pituitosa: →*bronchorrhoea*

bronchitis tuberculosa: →*bronchitis*

bronchogramm: →*bronchographia*

bronchographia: a bronchus-rendszer rtg-vizsgálata a bronchus-rendszer lumenébe juttatott kontrasztanyag segítségével. Az így kapott felvételt *bronchogramm*nak nevezik. A bronchus-rendszerrel együtt a tra-

chea is feltölthető: *tracheobronchographia.* A ~ általában helyi érzéstelenítésben történik. A használt kontrasztanyag régebben jódtartalmú olaj volt, ma inkább szerves jódvegyületeket használnak. A felvételeket több testhelyzetben kell elkészíteni. A ~ alkalmas eljárás a hörgők összes betegségeinek diagnosztizálására. A peripheriás bronchitis-tbc csak ~ segítségével tisztázható. A hörgők telődésének megakadása *(bronchus-stop)* tumor gyanúját jelenti. A lebeny- v. segment-hörgők Metras-katéter segítségével külön is feltölthetők *(célzott ~, selectiv ~).* Transtrachealis ~ esetében a kontrasztanyagot a tracheán át történő punctióval juttatják a bronchus-rendszerbe. Elsősorban gyermekeknél alkalmazzák.

~ra használt szerek: jódtartalmú olajok v. szerves jódvegyületek: *jodipin* 20—40% jódtartalmú hígan folyó sesam-olaj, amelyből procain érzéstelenítés után a gégébe 20—40 ml-t fecskendeznek be. *Lipiodol, jodolipolum, jodotal* 30% jódot tartalmazó színtelen mákolaj, ugyanúgy használatos. A szerves jódvegyületek: broncho-selectan, propyljodon, dionosol. Első leírója: *Springer* (1906). Embernél először *Chevalier és Jackson* végezte (1918). A jódtartalmú olajos kontrasztanyagot pedig *Sicard* és *Forestier* vezették be (1921).

B. M.—D. J.—I. B.

bronchokinematographia: film készítése a légcső és a hörgők nyálkahártyájáról (→ *bronchoscop).*

B. M.

broncholith, *bronchus-kő:* babnyi, mandulányi dudoros meszes, a bronchusba tört meszes sajtos nyirokcsomókból származó idegentest a bronchusban. Ritkábban in loco keletkezik. Helyi *broncholithiasis* esetén a desquamált sejttömegben mészsók rakódnak le. Chronikus retentiós pneumoniát tart fenn, v. néha oesophago-bronchialis fistula kialakulását idézheti elő. *Rtg:* háromszögletű atelectasiás terület, melynek csúcsában kimutatható a kőnek megfelelő mészintenzitású árnyék. Célzott bronchoscopiával eltávolítható.

R. Gy.

bronchomoniliasis: →*bronchomycosis*

bronchomotorica: a hörgők beszűkülése (bronchoconstrictio) és tágulása (bronchodilatatio) külső allergének, izgató vegyületek, köhögtető ingerek, idegrendszeri hatások, v. az alveolaris levegő CO_2-tartalmának változásai következtében. *Go. Gy.*

bronchomycosis: a hörgők gombás fertőzése, melyet legtöbbször Candida albicans v. aspergillus fumigatus idéz elő (bronchomoniliasis, bronchooidiosis). *Go. Gy.*

bronchooidiosis: →*bronchomycosis*

bronchophonia: phonáláskor bekövetkező tüdő-együttrezgés. Magas hangú magánhangzókat tartalmazó szavak, ha suttogva ejti ki őket a beteg, halkan hallhatók az ép tüdő felett. Beszűrődések felett hangerősségük növekszik, ezzel szemben csökken hörgőelzáródás v. pleuralis folyadékgyülem esetén.

Go. Gy.

bronchopneumonia, *pneumonia lobularis, gócos tüdőgyulladás:* különböző eredetű tüdőgyulladások gyűjtőneve, amelyekben az a közös vonás, hogy a tüdő-parenchyma fertőzése a bronchusokon v. a peribronchialis nyirokutakon át történik, és a beszűrődés nem marad feltétlenül a lebenyhatárokon belül. A gyulladás ilyen jellegét, kiterjedését és mértékét, a kórokozó sajátossága mellett, a beteg immunbiológiai helyzete szabja meg. Ezért fordul elő a ~ gyakrabban bizonyos kórokozók (általában a vírusinfectiók) mellett, bizonyos életkorban (a csecsemő- és öregkorban) és az immunbiológiai statust károsító betegségek (pl. morbilli, pertussis) alatt v. után. Hasonló jellegű gyulladás követi a tüdőbeli keringési zavarokhoz és az aspiratiohoz társuló reakciókat is *(hypostatikus ~, aspiratiós ~). — Rtg:* kis v. durvafoltos miliaris árnyékoltság, melynek kiterjedéséből, progressziójából és elhelyezkedéséből következtetni lehet annak eredetére.

D. L.—D. P.

bronchopneumonia subacuta pseudoluica (Fanconi, 1936): az atípusos pneumonia valamely kisebb epidemia keretében jelentkező változata, mely rendszerint láztalanul, hallgatódzási lelet nélkül folyik le, s csak a rtg jelzi a hilifugalisan, ill. peribronchialisan terjedő kisebb infiltratumokat. A betegség ideje alatt a lueses seroreactio átmenetileg pozitív lehet. *D. L.*

bronchopulmonalis segmentum, *tüdő-segmentumok:* az egyes tüdőlebenyek eléggé jól szeparálható szelvényei, önálló egységek, a tüdőlebeny pyramis alakú részei. Csúcsuk a hílus felé néz, alapjuk a tüdő felszíne. Mindkét tüdőnek 10—10 segmentuma van. A jobb alsó lebeny cardialis segmentuma gyakran hiányzik, a bal felső lebeny 1. és 2. segmentuma sokszor egybeolvad. Minden segmentumnak külön hörgője és verőere van, mely a pyramis közepén fut, míg a gyűjtőerek a

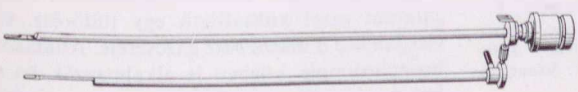
szelvények szélén haladnak. Egyes ~ot kötőszövetsövény választ el egymástól és így aránylag könnyen kifejthetők a segmentközösségből. Gyakorlati jelentőségük az, hogy ha bronchoscopos vizsgálattal és bronchographiával pontosan megállapítható, hogy a kórfolyamat csak egy szelvényre szorítkozik, akkor a lebenykiirtás (lobectomia) helyett kevesebb tüdőszövet feláldozásával járó szelvényeltávolítás (segmentectomia) végezhető. *B. I.—Go. Gy.*

bronchopulmonalis shock: műtét közben a tüdő vongálása által kiváltott reflex-shockhatás. A reflexpályák átmeneti megszakításával, novocain-blokkal (→*Visnyevszkij-módszer*) ez a veszély kiküszöbölhető. *B. I.*

bronchoradiographia: a bronchusok rtg-vizsgálata. *D. P.*

bronchorrhoea, *bronchitis pituitosa:* savós, nyákos váladék nagy tömegének ürülése a légutakból, köhögési roham kíséretében. (→még *wet lung*). A bronchitis syndroma változata lehet, ritkábban a mucoviscidosis, carcinoma gelatinosum és alveolarsejtes rák idézi elő. Csak idült bronchitis esetében csökkenthető corticosteroid és — a kórokozótól függően — antibiotikus kezeléssel. Igen ritkán sor kerülhet a felgyülemlett váladék leszívására trachea-kanülön át. *Go. Gy.*

bronchoscop: a nagy hörgők endoscopos vizsgálatára alkalmas műszer. Segítségével végzett vizsgálat a *bronchoscopia (tracheobronchoscopia)*, mellyel a segmentum hörgőkig át lehet tekinteni a légutakat. Bronchoscopia local anaesthesiában v. altatásban egyaránt végezhető. Legelterjedtebb a Lemoine-féle optikás ~, a Friedel-~, valamint a Fourestier-~, az utóbbival bronchokinematographia is végezhető. A ~on keresztül a hörgők lokális kezelése (→*bronchitis tbc* esetén), próba-excisio, váladéklevétel is

Bronchoscop

lehetséges. A bronchoscopiás vizsgálat a bronchitis tuberculosa és bronchus carcinoma diagnosztizálásában elengedhetetlen, (→*endoscopia*). *B. M.*

Bronchoselectan: bronchographiára alkalmas rtg-kontrasztanyag, mely a pyelographiához is használt 3-acetylamino-2,4,6 trijodbenzoesavas Na-t tartalmazza 30%-os oldatban. *I. B.*

bronchospirochaetosis, *bronchitis spirochaetosa, Castellani tüdő spirochaetosis:* trópusi betegség. Spirochaeta bronchialis által okozott, rendszerint vérköpéssel járó fertőző hörghurut. Lefolyása lehet heveny, félheveny és idült. *Go. Gy.*

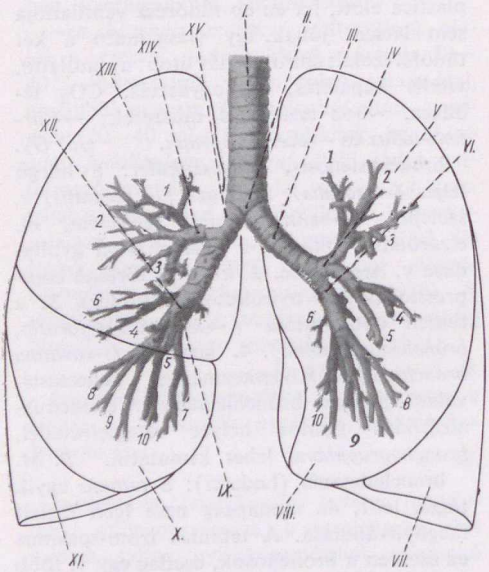
bronchospirometria: vizsgáló eljárás, melyben laryngoscop segítségével kettős lumenű katétert vezetnek a két főhörgőbe, s ennek segítségével elkülönítve vizsgálják a két tüdőfél légzését és gázcseréjét. Jelentősége van, mint functiós próbának, a tüdő kiterjedtebb sebészi beavatkozásai, resectio és thoracoplastica előtt, ha az ép tüdőrész ventilatiója sem látszik jónak. Így vizsgálható a két tüdőfél izolált spirometriás úton: a ventilatio, vitalis kapacitás, O_2-fogyasztás, CO_2 leadása. ~hoz szükséges műszerek: →*Carlens-tubus* és →*ikerspirograph.* *Go. Gy.*

bronchostenosis, *hörgőszűkület:* a hörgő teljes (~ *totalis*), részleges (~ *partialis*) v. szelepes (→*ventilstenosis*) szűkülete, ill. elzáródása. Oka: **1.** a nyálkahártya gyulladása v. hegesedése. **2.** kívülről történő compressio (sajtos nyirokcsomó, tumor), **3.** a lumen obliteratiója (→*bronchusperforatio, bronchuscarcinoma*). **4.** spasmus (→*asthma bronchiale*). Következménye: atelectasia, váladékpangás, bronchiectasia. A bronchuselzáródás pontos helyét rétegfelvétellel, *bronchographiá*val lehet kimutatni. *B. M.*

bronchotetania (Lederer): a *tetania* egyik régen leírt, de manapság nem igen észlelt megnyilvánulása. A tetaniás izom-spasmus ez esetben a bronchusok, esetleg egy v. több nagy-bronchus simaizomzatán lép fel, s a megfelelő tüdőrész elzárásával atelectasiát okoz. *D. L.*

bronchus, *hörgő:* a trachea kettéosztódásától kezdődő légjáratrendszer csatornája. A bifurcatio tracheaenél ered a jobb és bal főhörgő (bronchus principalis dexter et sinister), amelyek jobboldalt három, baloldalt két főágra (bronchus lobaris) oszolva haladnak egyes tüdőlebenyekhez, ill. tüdősegmentumokhoz. A nagy ~ok mindig villa alakban kettéválva és kisebbedve a kis ~okat, majd a *bronchiolusok*at képezik. Az elágazódás összessége a ~*fa*. A bronchiolusok tovább oszlanak s a 0,5 mm átmérőjűek már a *tüdő-lobulus*ba belépve, a bronchiolus respiratoriusba ágaznak szét. A ~ falának

felépítése a tracheaéhoz hasonló, csillószőrös hengerhám béleli, falában mirigyek *(gll. bronchiales)*, simaizom és porc található; az 1 mm-nél kisebb átmérőjűekben a porc megszűnik. A ~ falában levő nyálkamirigyek nedvesen tartják a nyálkahártya felszínét; kóros körülmények között a váladék köpet formájában ürül köhögéskor (→még *pulmo*, →*apparatus respiratorius)*. A bronchiolusok izomzatát a *vagus* ingerlő (broncho-constrictor), a *sympathicus* gátló (broncho-dilatator) rostokkal látja el. Ennek megfelelően az *acetylcholin*, a *pilocarpin* constrictor, az *adrenalin* és az *atropin* dilatator hatásúak. *T. I.—B. P.*

Bronchi principales et segmentales

I: Trachea, *II:* Bifurcatio tracheae, *III.* Bronchus principalis sin., *IV:* Lobus sup. pulmonis sin., *V:* Bronchus lobaris sup. pulmonis sin., *VI:* Bronchus lobaris inf. pulmonis sin., *VII:* Lobus inf. pulmonis sin., *VIII:* Lingula pulmonis sin., *IX:* Bronchus lobaris inf. pulmonis dext., *X:* Lobus medius pulmonis dext., *XI:* Lobus inf. pulmonis dext., *XII:* Bronchus lobaris medius, *XIII:* Lobus sup. pulmonis dext., *XIV:* Bronchus lobaris sup. pulmonis dext., *XV:* Bronchus principalis dext.

Pulmo dexter

Bronchus lobaris superior

1: Bronchus segmentalis apicalis
2: Bronchus segmentalis posterior
3: Bronchus segmentalis anterior

Bronchus lobaris medius

4: Bronchus segmentalis lateralis
5: Bronchus segmentalis medialis

Bronchus lobaris inferior

6: Bronchus segmentalis apicalis (superior)
7: Bronchus segmentalis basalis medialis
8: Bronchus segmentalis basalis anterior
9: Bronchus segmentalis basalis lateralis
10: Bronchus segmentalis basalis posterior

Pulmo sinister

Bronchus lobaris superior

1: Bronchus segmentalis apicalis
2: Bronchus segmentalis posterior (1+2 bronchus segmentalis apicoposterior)
3: Bronchus segmentalis anterior
4: Bronchus lingularis superior
5: Bronchus lingularis inferior

Bronchus lobaris inferior

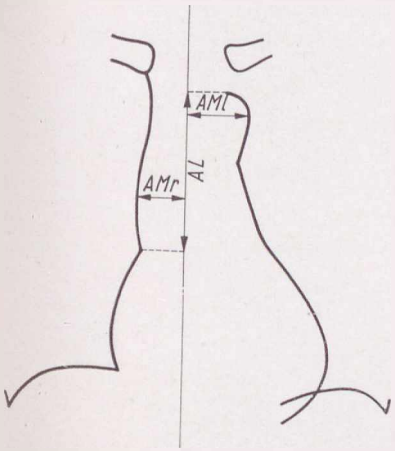
6: Bronchus segmentalis apicalis (superior)
8: Bronchus segmentalis basalis anterior
9: Bronchus segmentalis basalis lateralis
10: Bronchus segmentalis basalis posterior

bronchusadenoma, *adenoma bronchii:* a hörgőkből kiinduló, jóindulatú primaer daganat. Eltávolítása feltétlenül indokolt, mert klinikailag a malignitást sohasem lehet kizárni; a tumor mögött váladékpangás és bronchiectasia jöhet létre; és végül lokális növekedése életfontosságú szervek működését akadályozhatja. Kivételesen malignussá is válhat. Az ún. carcinoid adenoma infiltráló módon növekszik, de áttétet nem okoz. Bronchographiánál a daganat, mint a bronchus telődési hiánya mutatható ki (kontraszt-stop). Ráktól való elkülönítése csak próbakimetszés útján történhet. (→még *tüdődaganatok)*. *U. I.*

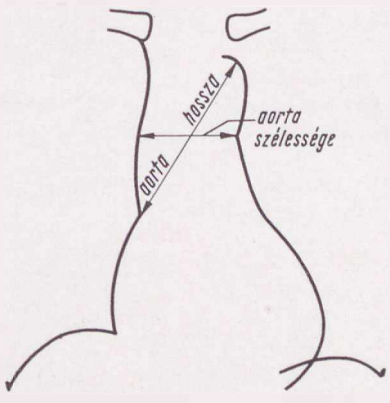
bronchusanastomosis: megbetegedett v. sérült hörgőszakasz resectiója és a visszamaradó hörgők egyesítése. Sérülés, jó- vagy rosszindulatú hörgődaganat, gyulladásos szűkület, idegentest okozta hörgőfalpusztulás esetében alkalmazható. Functio-kímélő beavatkozás, feltétele a beteg hörgőszakasz mögötti tüdő épsége. *U. I.*

bronchus-blokád: egy v. több hörgő lezárása a hörgőkbe helyezett és felfujt gumiballonnal. Izolált bronchospirometriai vizsgálatnál ezzel kiiktatható egy tüdőrész, és vizsgálható a másik rész gázcseréje. Altatásos bronchoscopia közben is alkalmazzák, ha a beteg oldalról nagyobb fokú vérzés indul meg. Intratrachealis narcosisnál és bronchographiánál is használatos. *M. G.*

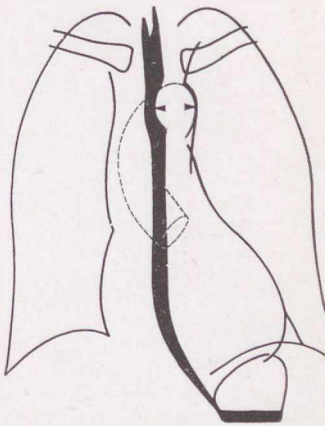
bronchuscarcinoma, *tüdő-carcinoma, hörgőrák:* a tüdő legjelentősebb elsődleges rosszindulatú daganata. Az egész rákhalandóságnak kb. 5—10%-át okozza. Keletkezésében a legújabb vizsgálatok alapján a dohányzásnak, különösen a cigarettázásnak tulaj-

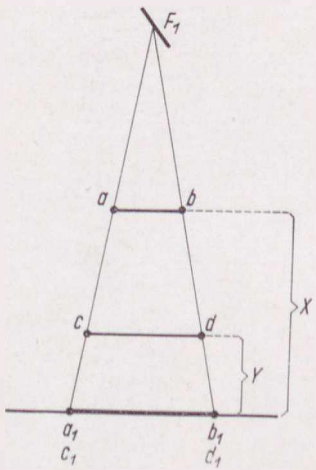
Aorta-méretek Groedel szerint: az aortaárnyék szélességi átmérője (AT), az AMr és az AMl-távolságok összegének felel meg, mely nem kóros esetekben, 4,3–6,7 cm között váltakozhat. Az AT-távolság fele az aorta ascendens átmérője. AL = aorta hosszúság (7,3 cm)

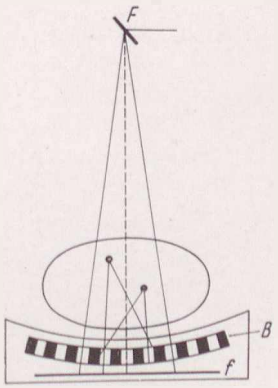
Aorta-méretek Zehbe és a v. Teubern szerint: az aortaszélesség 3,5 cm és 6,0 cm között van (e módszerrel mérve), az aorta-hosszúság pedig 8,7 cm (negatív esetekben).

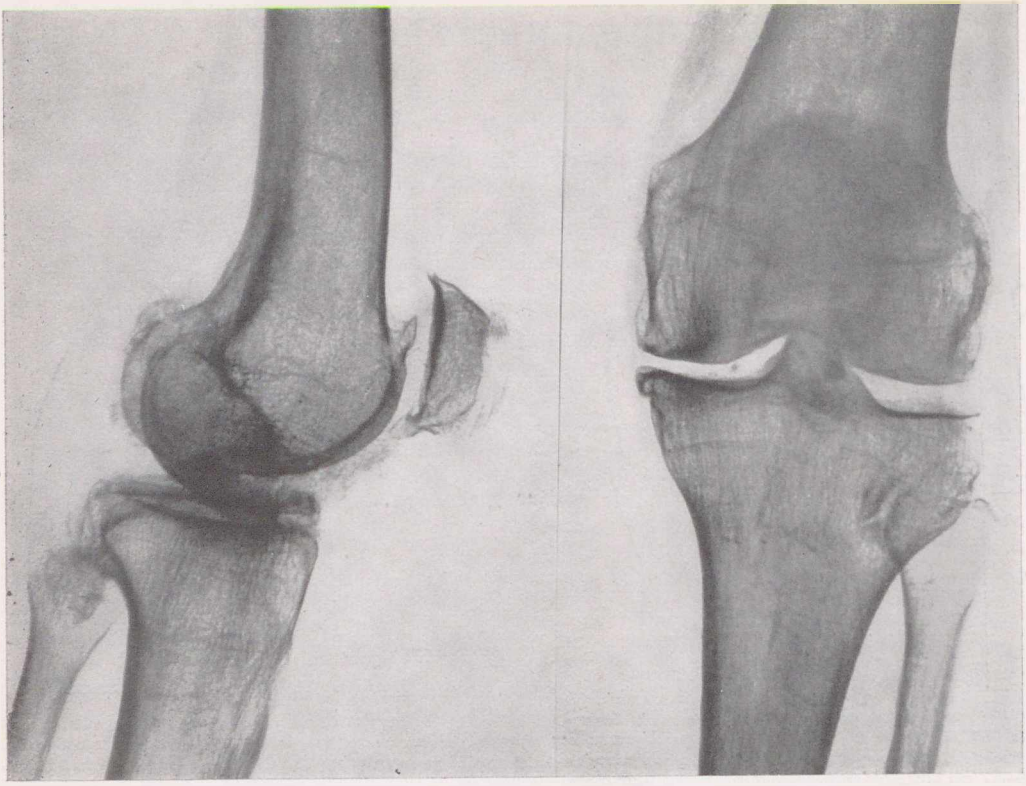
Aortaív mérése Kreuzfuchs szerint: a kontrasztanyaggal kitöltött nyelőcsövön mindig jól látható az „aortaágy". Ennek legmélyebb pontja, valamint az „aortagomb" legtávolabbi pontja közötti távolság az aortaív tágasságát adja (lásd nyíl).

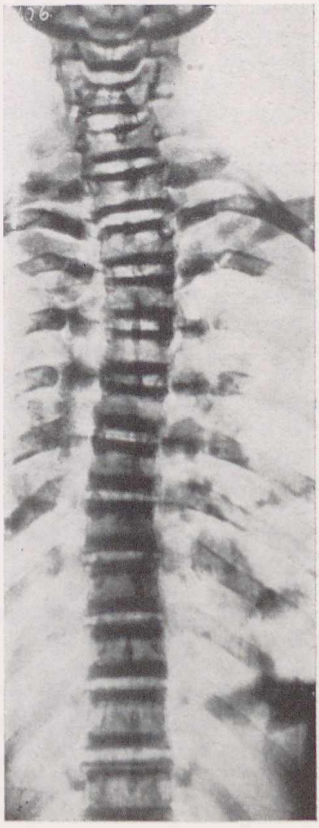
Centrális projectio. Az F_1 fókuszból kilépő röntgensugár a lemeztől nagyobb távolságban (x) fekvő ab ugyanolyan nagy árnyékot ad, mint a lemezhez közelebb (y) fekvő, jóval nagyobb cd. Mindkettő az ugyanakkora nagyságú $a_1–b_1$ és $c_1–d_1$ árnyékot adja.

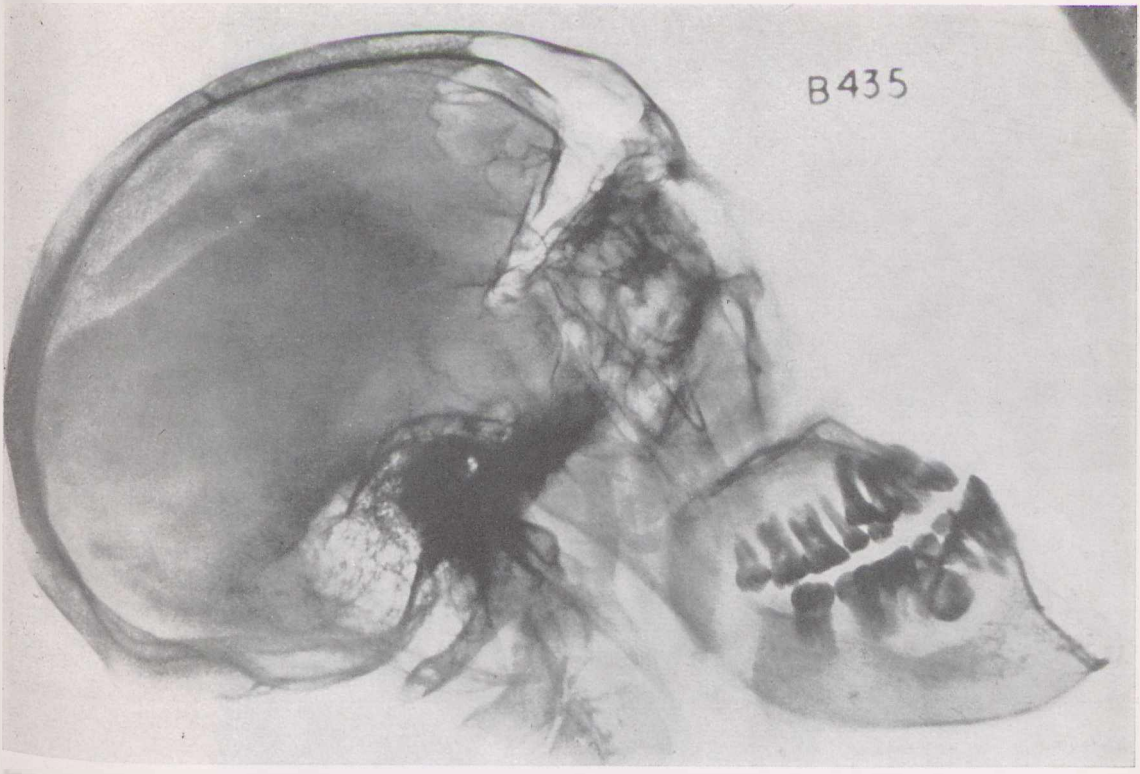
Bucky-rács. A káros szórtsugárzás kiküszöbölésére szolgáló eszköz. A röntgenfilmre csak a fősugárral párhuzamosan haladó sugarak jutnak. A másirányú secundaer sugarak beleütköznek a rács ólomlemezeibe.

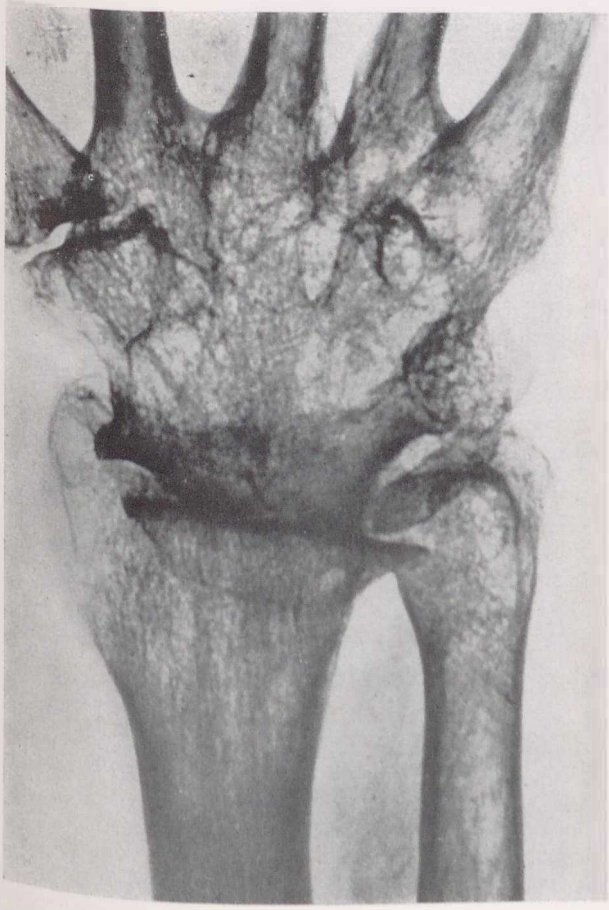
Arthrosis deformans genus. Kétirányú felvétel a bal térdről: az izület peremein ajakszerű felrakódások látszanak. Résszűkület. Diffúz osteoporosis, subchondralis sclerosis.

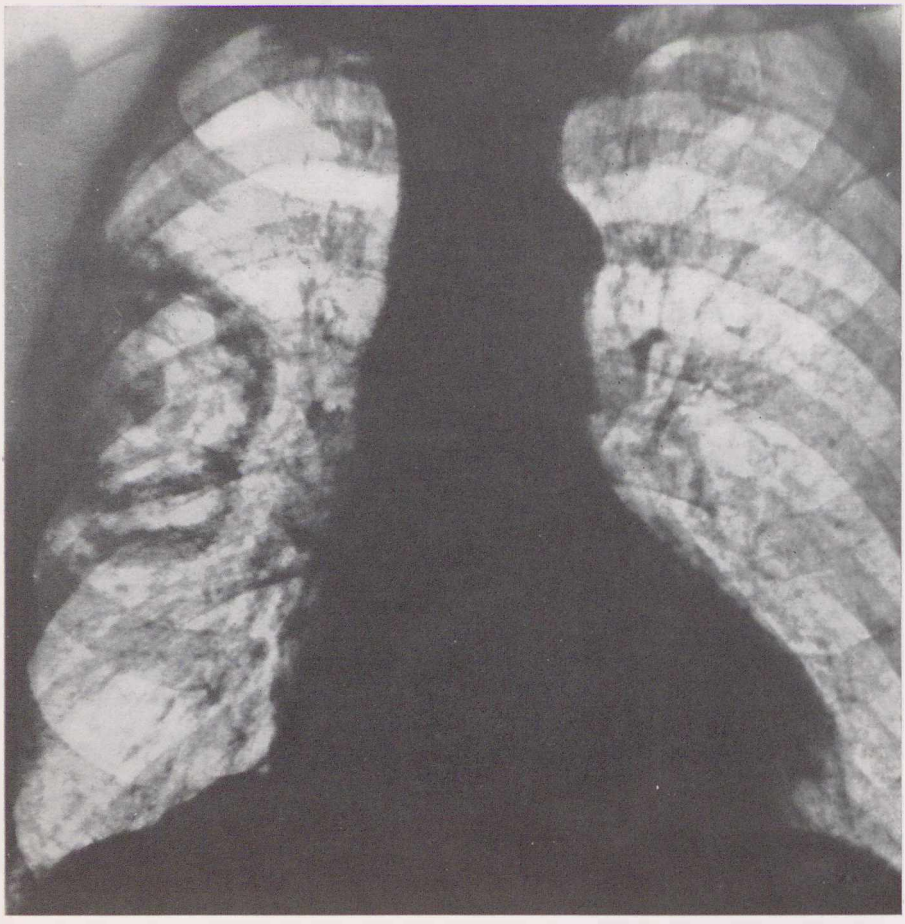
Albers-Schönberg-betegség. Ap. irányú gerinc-felvétel a cervico-dorsalis csigolyákról: a csigolyák fedőlemezeit ujjnyi széles kondenz árnyék kíséri.

Acromegalia. Old. ir. koponya-felvétel: erősen előreugró alsó állkapocs. Erősen fejlett sinus frontalisok. Szétroncsolt sella.

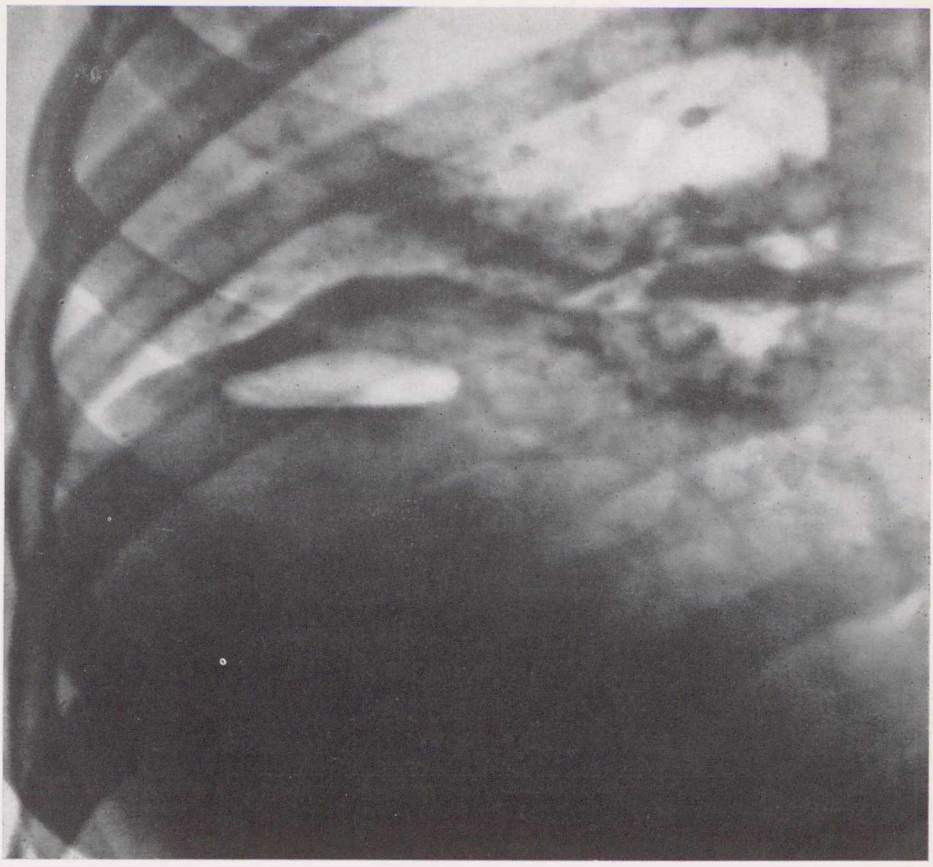
Ankylosis. Ap. irányú csukló-felvétel: A kéztőcsontok csontgerendái egymásba átmennek, a kéztőcsontok közötti ízületi rés nem látható; ankylosis vera. A csuklóízületi rés erősen beszűkült; ankylosis spuria.

Abscessus pulmonis. Átnézeti mellkas felvétel: Jobb középső tüdőmezőben gyermekökölnyi többrekeszes, vastagfalú üregárnyék látszik.

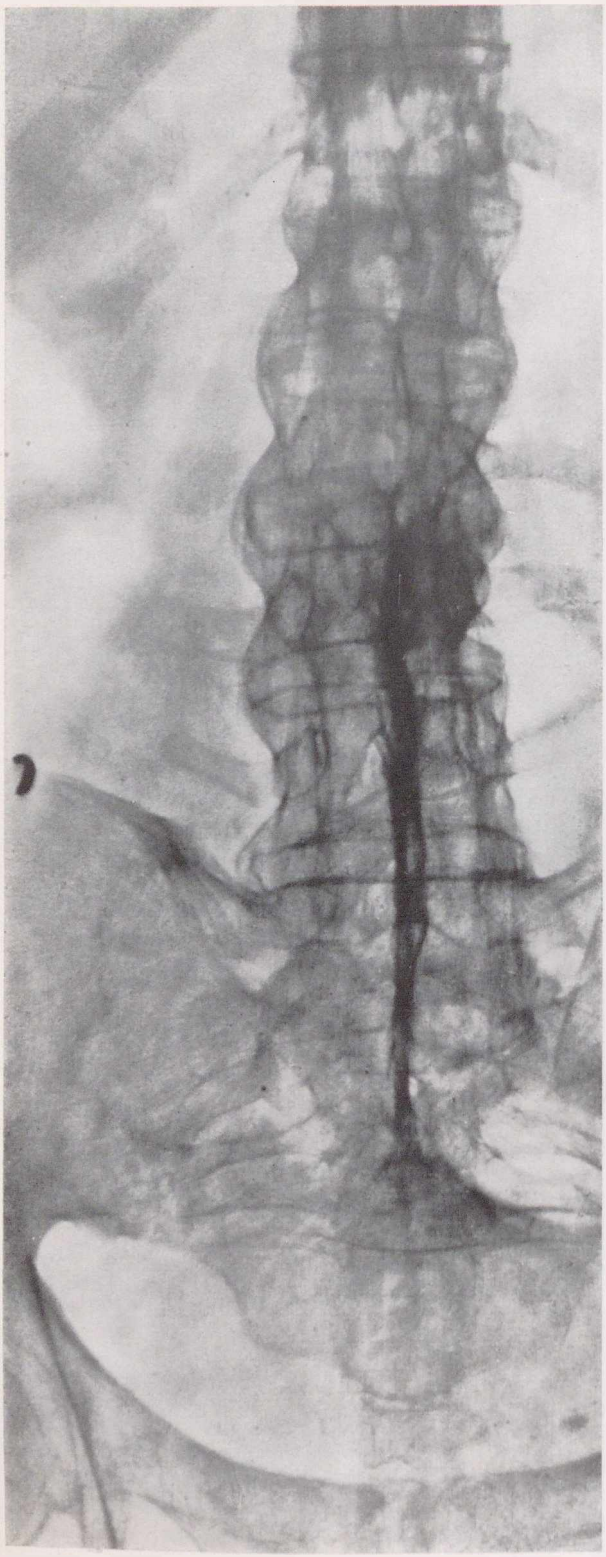
Ua. eset rétegfelvételen.

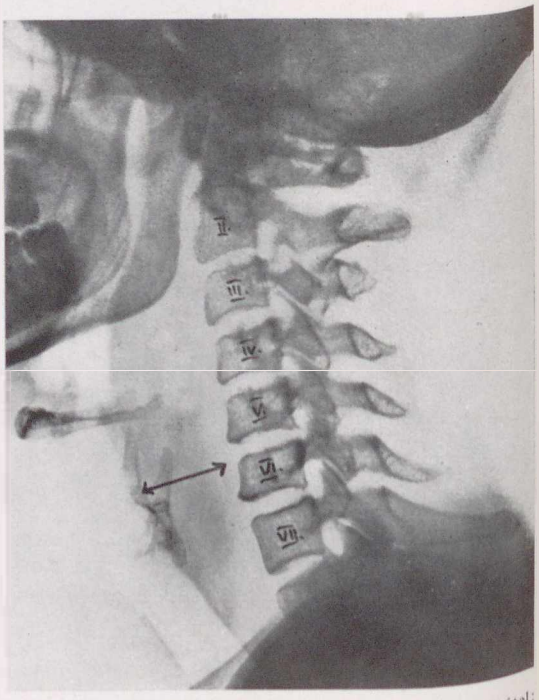
Abscessus subphrenicus. Nativ májtáji felvétel: A jobb rekesz alatt mandulányi gázgyülem, alján vizszintes folyadék-nívóval. Jobb alsó tüdőmezőben Fleischner-csík. Jobb lateralis sinusban kevés folyadék.

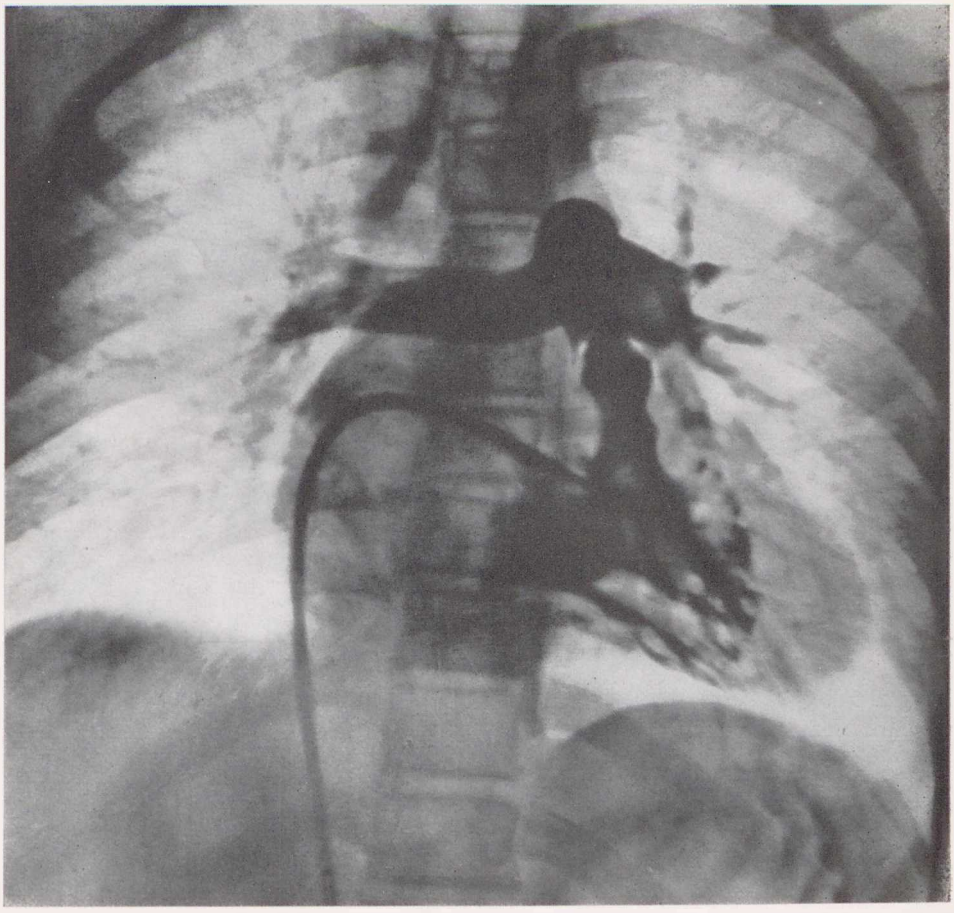
Epehólyag körüli összenövés. Oralis cholecystographia: Az intenzíven megtelődött epehólyag erősen deformált, rajta több kihúzódás látszik.

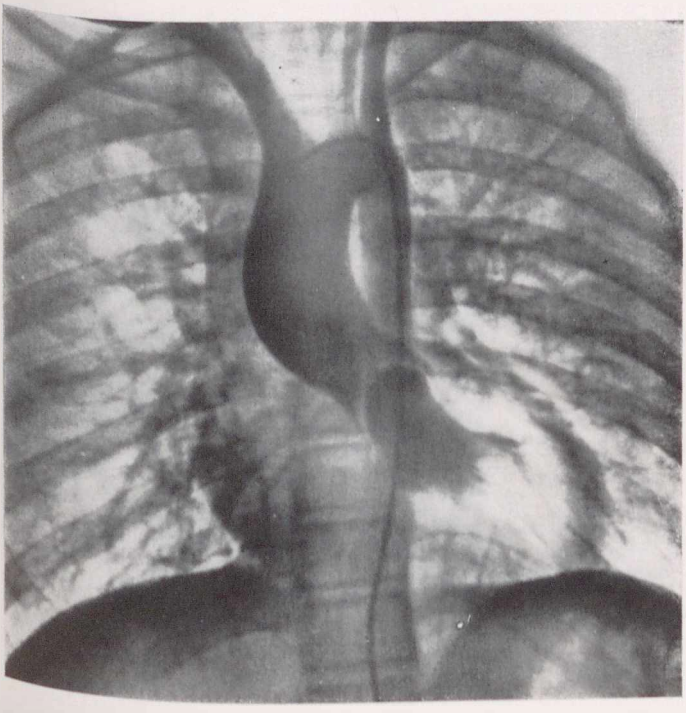
Bechterev-betegség. Lumbosacralis gerinc ap-irányú felvétele: sacroiliacalis rés nem differenciálható. A csigolyákat fedő hosszanti szalagok elmeszesedtek, a gerinc bambusznád alakot mutat.

Abscessus retropharingealis. Oldalirányú nyaki lágyrész-felvétel: a praevertebralis nyaki lágyrészek erősen kiszélesedtek (lásd nyíl). A C_1 magasságában a lágyrészekben gázárnyékok vannak.

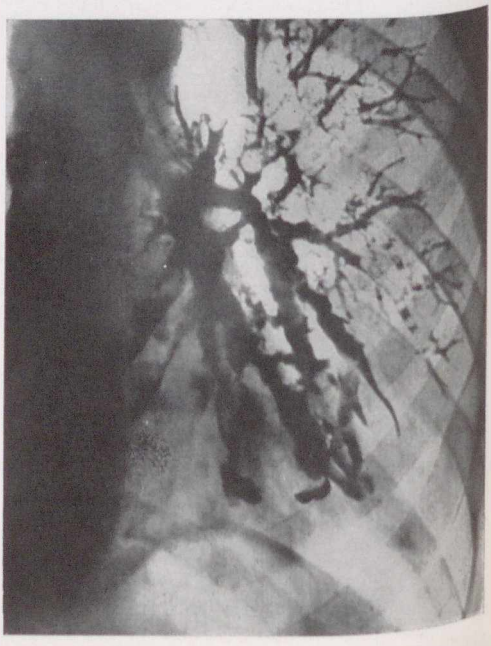
Angiocardiographia. Dextrogramm: Telődött a jobb kamra, valamint a tág arteria pulmonalis főtörzsek. Valvularis, pulmonalis stenosis.

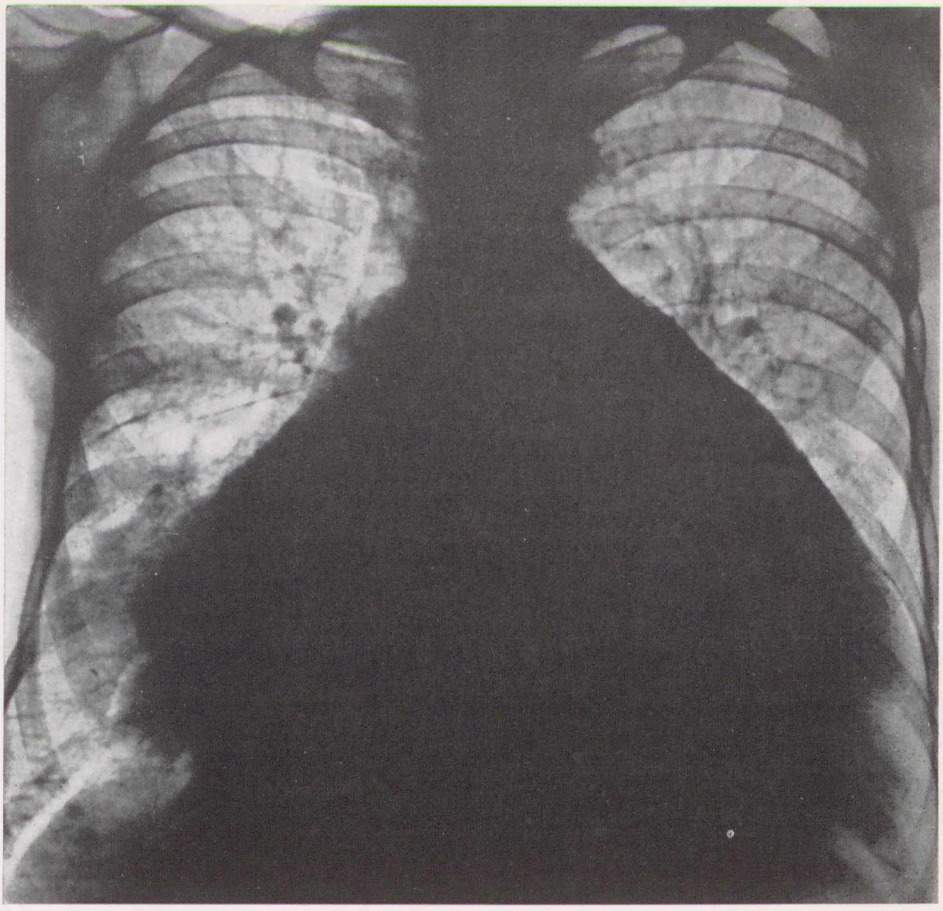
Angiocardiographia. Levogramm: telődött a systoléban levő bal kamra, valamint az aorta. Valvularis aorta-stenosis.

Atelectasia. Átnézeti mellkas-felvétel: a jobb felső tüdőmezőt a hilussal összefüggő tenyérnyi homály fedi.

Bronchiectasia. Bronchogramm: a bal alsó lebenyben a szívárnyék mögött tágult, deformált bronchusok telődnek.

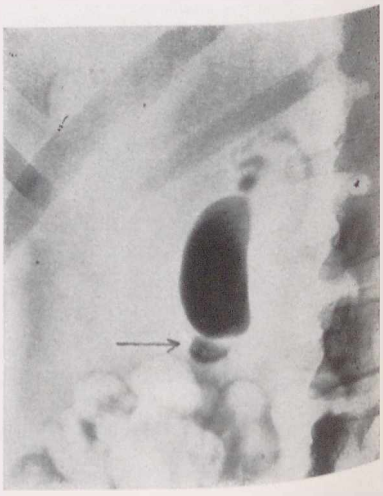

Cor bovinum. Átnézeti mellkas felvétel: szív minden irányban jelentékenyen megnövekedett.

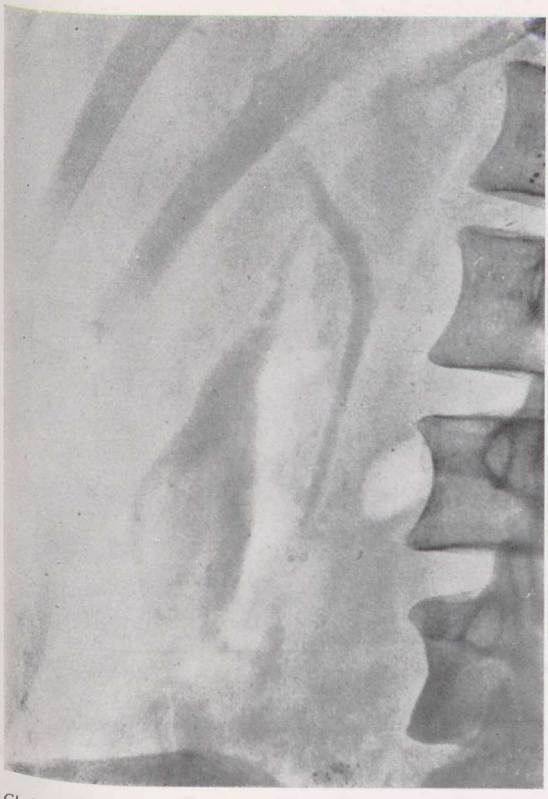

Carcinoma caeci. Irrigoscopia: a caecum-ascendens határon egyenetlen szélű, állandó szűkület.

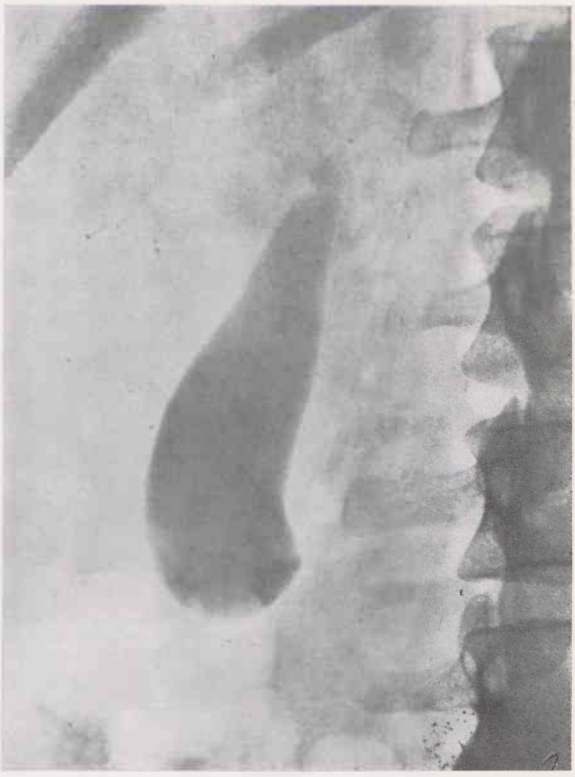
Carcinoma ventriculi. Gyomor röntgenvizsgálat: a gyomor egészére kiterjedő, egyenetlen szélű árnyékkiesések láthatók.

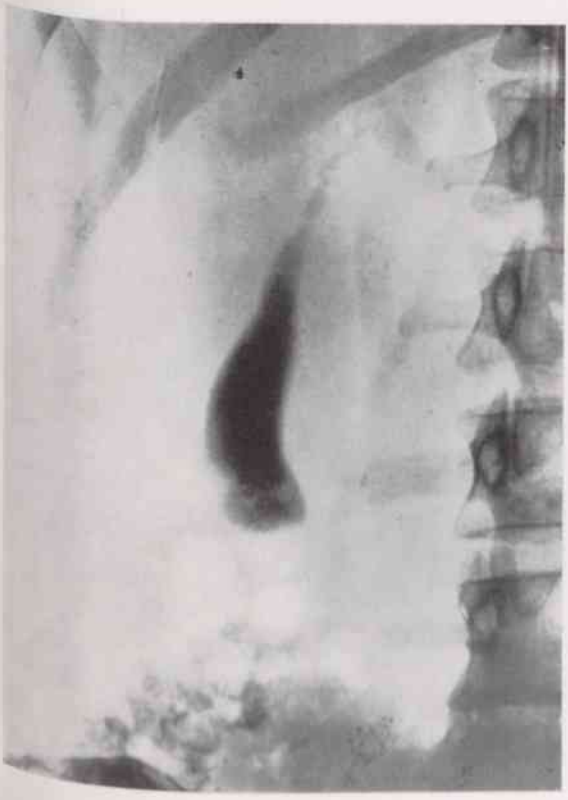
Diverticulum cholecystae + cholelithiasis. Iv. cholecystographia: epehólyag fundusán mogyorónyi diverticulum. Számtalan lencsényi árnyékkiesés (lásd nyíl).

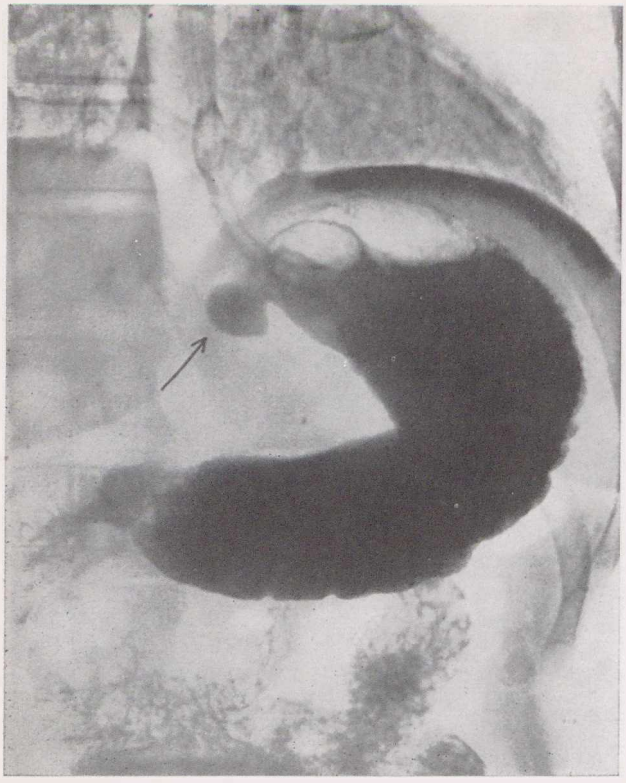
Cholecystographia, negativ. Iv. cholangio-cholecystographia. 30' post injectionem: A ductus hepatocholedochus egész hosszában ábrázolódott. Tágassága, telődése szabályos.

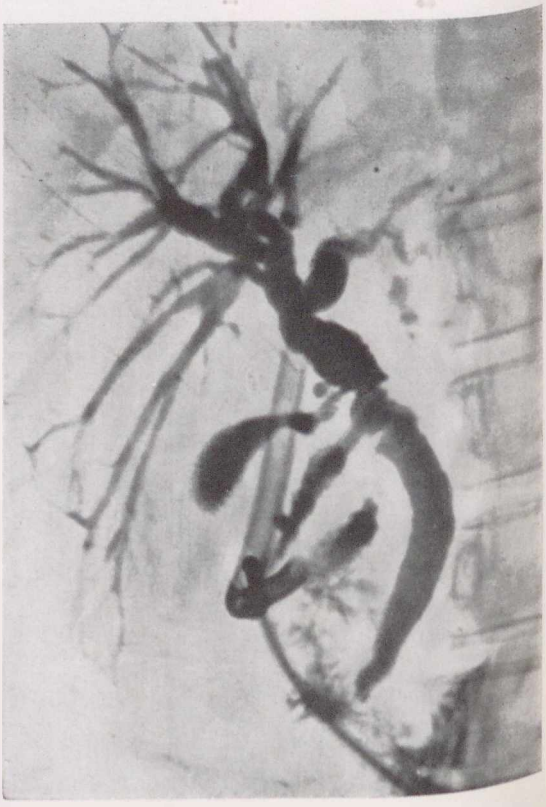
Ua. 180' post inj. Intenziven megtelődött az epehólyag. Alakja, nagysága szabályos, telődése homogén.

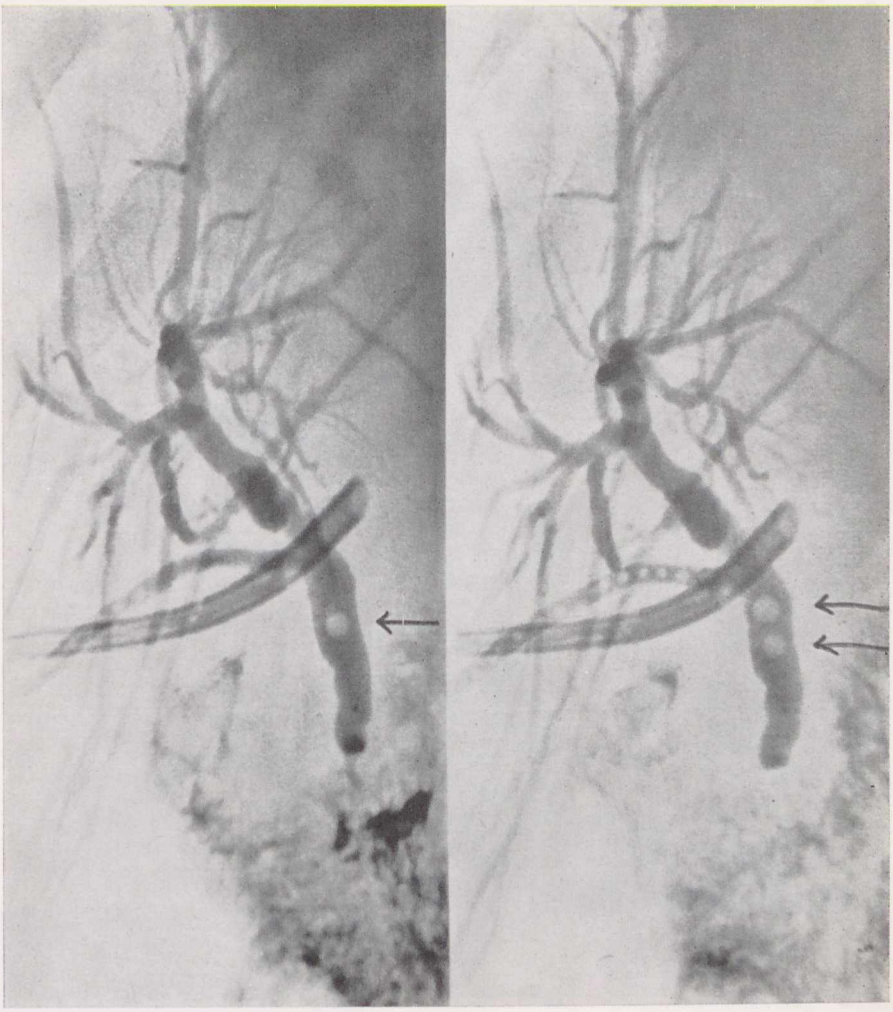
Ua. 30'-el a zsíros étkezés után. Az epehólyag jól contrahálódott. Megtelődött a ductus cysticus is.

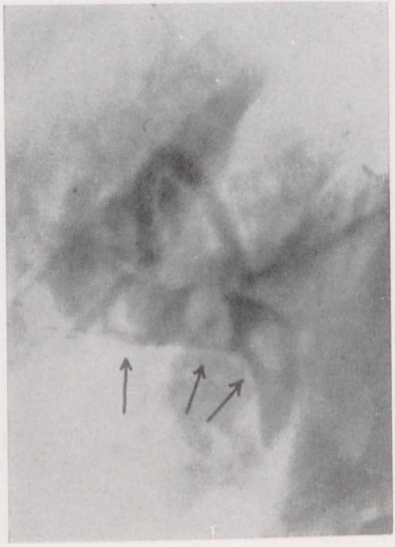
Diverticulum ventriculi. Gyomor rtg-vizsgálat: a cardia mellett, a gyomor kisgörbületén mogyorónyi tasak telődött, (lásd nyíl).

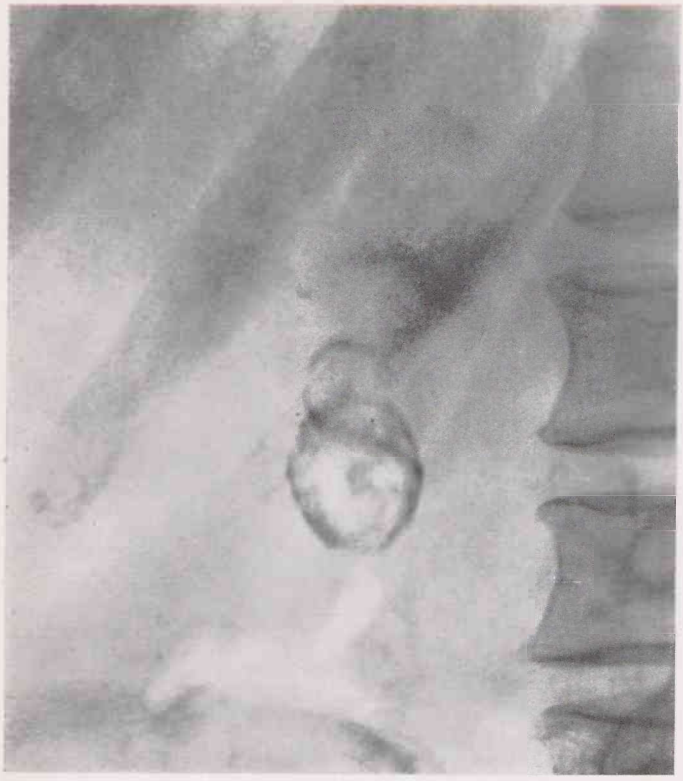
Cholangio-fistulographia, normális anatómiai viszonyok.

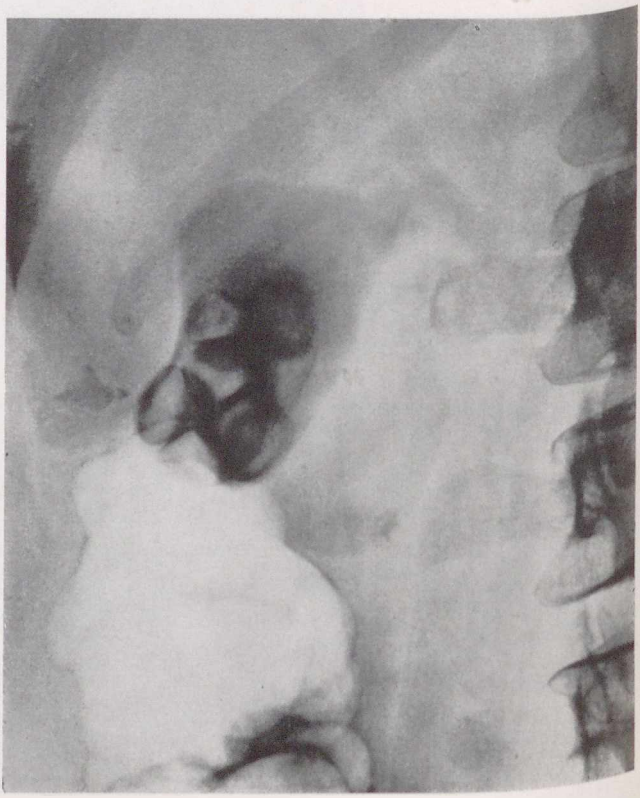
Cholangiographia Kehr-csövön át. A choledochusba fecskendezett, kontrasztanyagban levő levegő követ utánoz (lásd nyilak).

Choledocholithiasis. Iv. cholangiographia: A tágult hepatocholedochusban három mogyorónyi árnyékkiesés látszik (lásd nyilak).

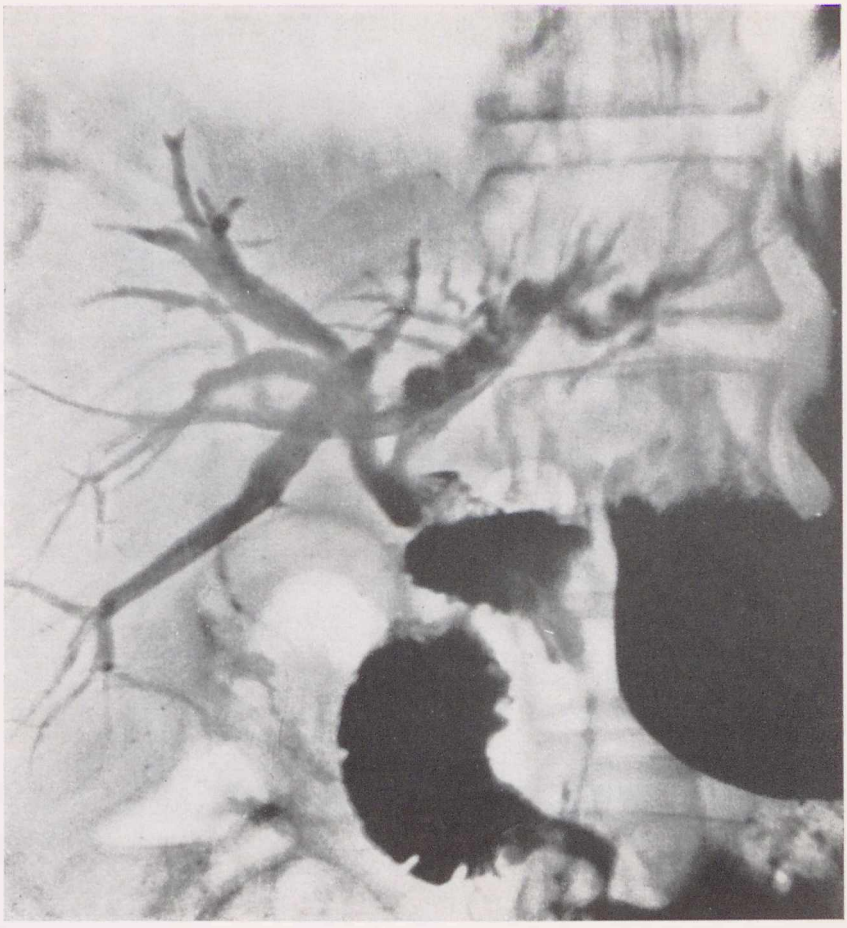

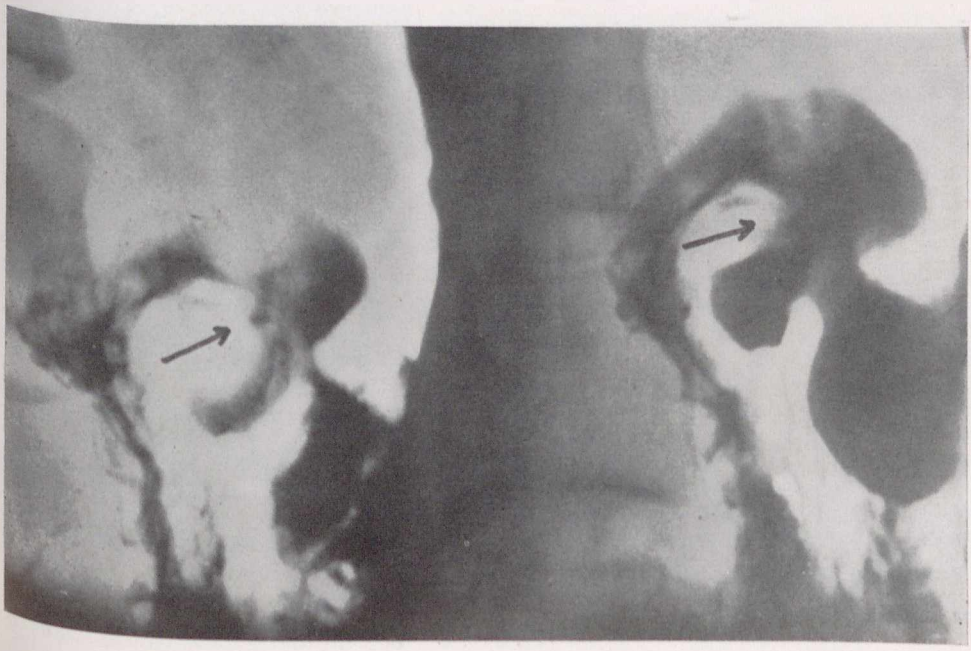
Cholelithiasis. Üres májtáji felvétel: Az epehólyag vetületében egy diónyi és egy mogyorónyi, meszeshéjú kő ábrázolódott.

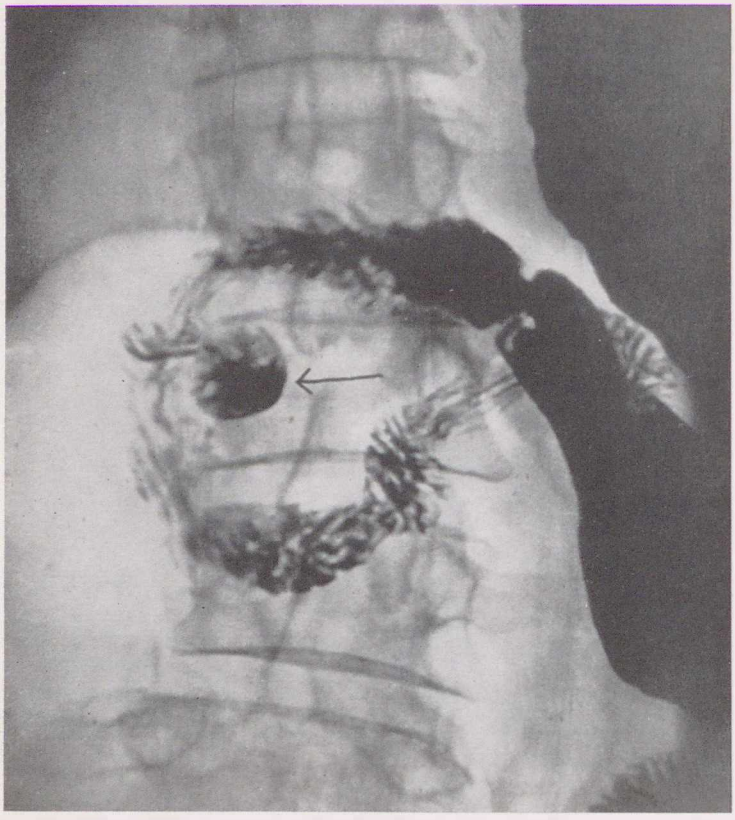
Cholelithiasis. Cholecystogramm: intenzív epehólyagtelődés, benne 7—8 facettált kőárnyék.

Choledocho-duodenostomia. Gyomorvizsgálat: az epeutak barium-péppel jól feltelődtek, retrográd a duodenumon keresztül.

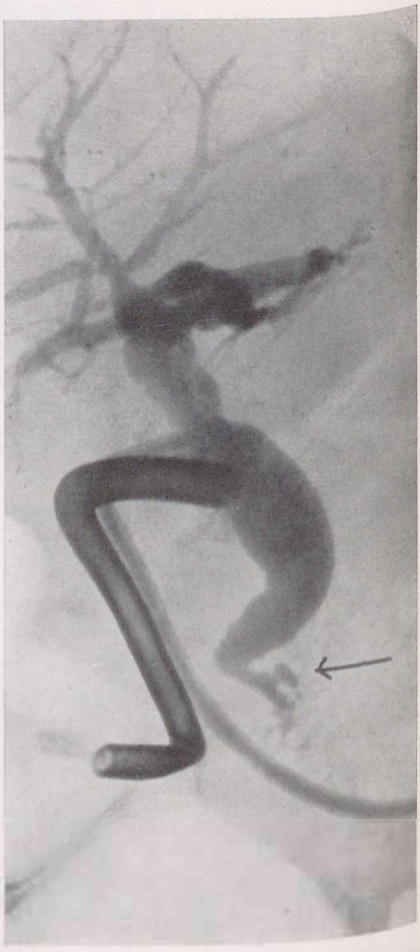

Cole-defektus. Gyomor-rtg: Bulbuson mély behúzódás van, ennek mélyén rizsszemnyi tapadó folt (lásd nyilak). Ulcus duodeni.

Diverticulum duodeni. Gyomor rtg-vizsgálat: a duodenum lehágó szárán mogyorónyi diverticulumtasak telődött (lásd nyíl).

Choledochus diverticulum. Cholangiographia Kehr-csövön át: choledochus terminalis részén cseresznyemagnyi diverticulum van (lásd nyíl).

donítanak fontos szerepet. Lokális tünetei a daganat elhelyezkedésétől függően bronchopulmonalisok, pleuralisok v. compressiósak. Nagyon korán felismert esetben gyógyítására pneumectomia végezhető.

Rtg-tüneteket a bronchus-elzáródás szakában okoz: ék alakú, a hilus felé tekintő segment-atelectasiát, tömött hilust és a hilusból kiinduló sugaras árnyékoltságot. Később pleuralis megvastagodás, izzadmányok, regionális nyirokcsomó áttétek jelentkeznek. A rétegfelvételen v. a bronchographián telődési hiány mutatkozik, ill. megszakadás a bronchus ágakon.

Go. Gy.—D. P.

bronchuscaverna: a tbc-s bronchus falának szétesése következtében keletkező üreg. *B. M.*

bronchusfistula, *hörgősipoly:* →*fistula bronchi*

bronchus-kő: →*broncholith*

bronchus-mosás: tbc-bakt. tenyésztéséhez egyes szerzők által ajánlott váladékvételmódszer. Lényege, hogy a hörgőket phys. NaCl-oldattal átmossák és az így nyert folyadékból végeznek tenyésztést. Az NDK-ban a váladékvétel rutinszerű módszere. *B. M.*

bronchusperforatio, *nyirokcsomóbetörés:* primaer tuberculosis sajtos nyirokcsomójának ellágyulása és a szomszédos hörgőbe való perforatiója. Gyermekkori primaer tbc esetén igen gyakori (→*epituberculosis*), felnőtteken és postprimaer tbc esetén — nem egybehangzó vélemény szerint — ritka. A sajtos törmelék (→*pneumonia caseosa*) némelykor fulladást okozhat, ezért a *bronchoscopia* és a sajtos genny kiszívása indikált. *B. M.*

bronchusplastica: olyan műtéti eljárás, melynek segítségével a bronchus falából a kóros rész eltávolítható anélkül, hogy nagyobb tüdőterületet kellene feláldozni. Sok változata ismeretes, valamennyi azon az elven alapul, hogy a kimetszett képlet okozta hörögfali hiányt a szomszédos terület hörgőfalával pótolják. *U. I.*

bronchusplastica anastomosis: sérült, továbbá szűkületet v. jóindulatú daganatot tartalmazó hörgőszakasz eltávolítása után a visszamaradó hörgőrészek egyesítése. *U. I.*

bronchus-sipoly: →*fistula bronchi*

bronchusstop: →*bronchographia*

Brondgeest-tünet: izomeredetű proprioceptiv reflex. Demonstrálható a következő kísérlettel. A felfüggesztett spinalis béka végtagjai enyhe flexiós tartásban lógnak le; ha az alsó végtaghoz tartozó hátsó gyököket egyik oldalon átvágjuk, az azonos oldali végtag flexiós tartása megszűnik, néhány mp-ig elernyed. A flexio tehát gerincvelői eredetű volt. A továbbiakban a láb súlya ingerli a bőrben és izmokban levő receptorokat, s ezek reflectorosan a gerincvelői kapcsolat híján is kiváltják az izmok kisfokú, tónusos összehúzódását. *B. P.*

Bronner-étkezés: epehólyag rtg-vizsgálatánál az epehólyag-contractio kiváltására szolgáló zsírbő diéta (*Bronner*, 1929). *D. P.*

bronz-cachexia: →*haemochromatosis*

bronz-diabetes: →*haemochromatosis*

bronzkór: →*hypadrenia*

Brooke, Henry Ambrose Grundy (1854—1919): angol bőrgyógyász. Több bőrgyógyászati kórforma, köztük a basalioma (v. epithelioma) adenoides cysticum leírója. *H. G.*

Brooke-betegség: →*keratosis follicularis contagiosa (epidemica)*

Brook-tumor: →*epithelioma adenoides cysticum*

Brophy-műtét: a nyúlajk műtétének egyik plasztikai módozata. *B. I.*

Brothers grading: →*malignitási index*

Brouha-próba: →*terhességi reakciók*

Broussais, François Joseph Victor (1772—1838): francia katonaorvos, az általános kórtan tanára a párizsi egyetemen, a „fiziológiás orvostudomány" néven ismert irányzat megteremtője. Rendszerét Brown és Brissot korábbi tanaiból vette. Nincsenek önálló betegségi körök, minden betegség egyszerűen a fokozott vagy csökkent ingerlékenység következtében létrejött „fiziológiás" gyulladás. A legtöbb betegség gastroenteritis, vagy annak „sympathicus" változata. Therapia: diéta és tömeges vérlebocsátás.

Főműve az *Examen de la doctrine médicale* (1816). A mértéktelen érvágás és piócázás főként ~ hatására terjedt el világszerte, bár már az ő korában nagy ellenállást („vampirizmus") váltott ki. *Be. I.*

Brouwer, Bernard (1881—1949): holland ideggyógyász, amsterdami egyetemi tanár. A központi idegrendszer kórbonctanára vonatkozó vizsgálatai ismertek.

Browder-műtét, *capsulotomia:* a capsula interna mellső szárának transventricularis behatolásból történő átmetszése. Extra-

pyramidalis mozgászavarokban (főleg Parkinson-kór) végezték, ma már nem használatos. *Z. L.*

Brown, James Barrett (1889—): amerikai plasztikai sebész. *Blair*-rel speciális kést szerkesztett bőrátültetéshez *(→Blair-kés)*, ismert továbbá a *Blair—Brown*-bőrlebeny. *H. G.*

Brown, John (1735—88): skót orvos. Orvosi szemlélete, a „brownizmus" vagy „brunoizmus" halála után széltében elterjedt. Haller irritabilitási elméletét nem említve, valójában mégis ezt folytatva, ~ szerint az élet lényege a szervezet ingerlékenysége (excitabilitas), az egészség az inger és ingerület egyensúlya. Fokozott ingerlékenység *(sthenia)* gyógyítása ennek csökkentéséből áll, pl. ópiummal, a csökkent ingerlékenységet *(asthenia)* viszont fokozni kell, pl. alkohollal. *Be. I.*

Brown—Buerger-cystoscop: *→cystoscop*

Brown-féle mozgás: a kb. szubmikroszkópos nagyságrendbe eső 4—5-nél kisebb részecskék soha meg nem szűnő rendezetlen mozgása, melyet *H. T. Brown* 1828-ban fedezett fel, folyadékban suspendált pollen szemecskéken. Ez a passzív mozgás annál élénkebb, minél kisebbek a részecskék. Eredete az anyag kinetikus elméletével hozható kapcsolatba.

A ~ a környező molekulák ütközésétől és a részecske saját molekuláinak mozgásától származik. Egy nagyobb részecske egyszerre sok ütközést szenved, ezért ezek eredője mindig 0, azaz nyugalomba marad. Megfelelő kicsi részecskét azonban egyszerre csak kevés ütközés érint. Ezeknek eredői nem minden pillanatban kompenzálják egymást, hanem az impulsusok eredője rövid időre eltér a 0-tól, ami mozgásban nyilvánul meg. Ilyen kis méretekben megszűnik a *→hőelmélet II. főtételé*nek szigorú érvénye, mert az statisztikus jellegű és csak nagyszámú részekből álló testekre érvényes. E jelenség meggyőzően mutatja az anyag létének egyik alapfeltételét is, az örök mozgást. *E. J.*

Browne-plastica: arcidegbénulás „mozgató plasticá"-ja; hosszú vékony fascia-csík beültetése a szájzugtól a halántékizom bőnyéjéig, a két végponton varratokkal történő rögzítés. A halántékizom mozgása megemeli a szájzugot és felsőajkat. *B. I.*

brown fat tumor: *→hibernoma*

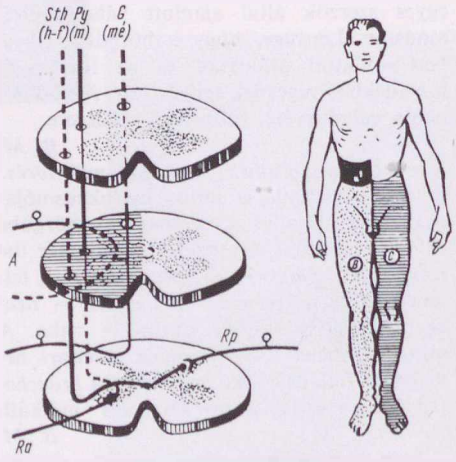
Brown-húgysavmeghatározás serumban: *→húgysav*

brownizmus, *brunoizmus:* *→Brown, John*

Brown—Pearce-carcinoma: *→transzplantálható tumortörzsek*

Brown-próba: *→terhességi reakciók*

Brown-Séquard, Charles Edouard (1817—94): fiziológus és idegorvos. 1869-től Párizsban rk. egyetemi tanár, 1878-tól Cl. *Bernard* utóda a Collège de France kísérleti orvostani tanszéken. A francia experimentális iskola harcos — és sokat támadott — tagja. A vér összetételére, a hőszabályozásra, a légzés élettanára vonatkozó vizsgálatai mellett különösen idegrendszeri kutatásai jelentősek *(Physiology and Pathology of the Central Nervous System,* 1858). 1863-ban leírta a ~-féle féloldali laesiót, vagyis a gerincvelő sérülésekor kifejlődő azonos oldali motoros és vasomotoros bénulást a bőr ellenoldali hyperaesthesiájával. Elsőként mutatott rá a harántsérülés alatti területek fokozott reflexingerlékenységére, kísérletileg bizonyította a sympathicus érszűkítő hatását *(Leçons sur les nerfs vasomoteurs,* 1872). 1856-ban állatkísérletekkel tisztázta a mellékvese szerepét. Idős korában nagy port vert fel az öregedés ellen ajánlott herekivonat és az impotentia ellen ajánlott spermin injectióval; ezek ugyan nem váltak be, de — a mellékvese kísérletekkel együtt — a sub-

Brown-Séquard-bénulás

Vázlatos rajz a Brown-Séquard-féle bénulás megértéséhez. A rajz jelzései: *A:* segmentalis sérülési tünetek kiterjedése, *B:* azonos oldali pyramis-pálya és hátsóköteg-tünetek, *C:* ellenoldali hő-fájdalmi tünetek, *Rp:* hátsó gyökér, *Ra:* mellső gyökér, *Py:* pyramispálya, *Sth:* spinothalamikus pálya, *G:* Goll-nyaláb, *h—f:* hő-fájdalmi pálya, *m:* mozgató pálya, *mé:* mélyérzés *(Sántha* után)

stitutiós organotherapia és az endocrin kutatás kiindulópontjává lettek. 1858-ban megalapította a *Journal de la physiologie*-t, 1868-ban *Charcot*-val és *Vulpian*nal az *Archives de physiologie*-t, 1873-ban Philadelphiában és New Yorkban az *Archives of scientific and practical medicine*-t. *Be. I.*

Brown—Symmers-betegség, *Kelly-betegség, encephalitis serosa acuta infantum, encephalomyelitis acuta infantum:* hyperacut lefolyású, valószínűleg vírusos eredetű encephalo- (myelo-)meningitis, amely elsősorban bulbaris tünetekkel (légzészavar, ptosis, strabismus, nystagmus, facialis paresis) jár. Néha generalizált tonusos-clonusos görcsök, coma, hemiplegia fejlődik ki. A letalitas nagy. A boncolás igen súlyos oedemás duzzanatot és vérbőséget mutat az agyállományban és a lágyburkokon. Az utóbbin gyakori a vérzés. Szövettanilag hyperaemia és oedema, főleg perivascularisan és pericellularisan. *D. L.*

Broxyl: →*penicillin*

Bruce, Sir David (1855—1931): angol katonaorvos és bakteriológus. Felfedezte a máltai láz kórokozóját, a trypanosomák kórokozó szerepét a cece (tsetse)-láz előidézésében, a betegség terjedési módját és természeti fertőző forrásait. Érdemeit a baktériumok Brucella-genusa és a brucellosis betegség elnevezése örökíti meg. *H. G.*

Brucella: a Brucellaceae baktériumcsalád egyik nemzetsége. Nevét Sir David *Bruce* angol katonaorvostól kapta, aki először ismerte fel Málta szigetén a baktériumot, mint a *máltai-láz* kórokozóját (Malta baktérium) 1887-ben. Kicsiny, coccoid alakú baktériumok, különös jellegzetesség nélkül. Különböző háziállatok és az ember kórokozói.

Erőteljes invasiv képességük révén a test legkülönbözőbb szöveteibe behatolnak. Fontosabb fajai: ~ *melitensis* (Bacillus melitensis, Bacterium melitensis, caprin típusú ~, Micrococcus melitensis): a Földközi-tenger térségében a kecskékben fordul elő és abortust okoz, emberben undukáló lázat *(brucellosis)* idéz elő. A kecskék tejével kiválasztódik, csaknem minden háziállatra pathogen. ~ *abortus* (Bacterium, Bacillus abortus Bang, Bang-féle bacillus, bovin típusú ~): főként szarvasmarhák járványos elvetélését okozza; váladékokkal és a tejjel ürül ki a szervezetből. Emberben a *febris undulans Bang* (brucellosis) okozója. ~ *suis* (Bacterium abortus suis, porcin típusú ~): a sertésben okoz elvetélést, de más állatokra és az emberre is pathogen. ~ *bronchisepticus:* kutyában tüdőgyulladást okoz. *A. Z.*

Brucellaceae, régebbi néven *parvobacteriumok:* a Bergey-féle rendszer szerint az Eubacteriales baktériumrend egyik családja, amelybe a *Pasteurella, Brucella, Haemophilus, Moraxella, Bordetella, Actinobacillus* stb. nemzetségek tartoznak. Általában Gram-negatív coccobacillusok, több faja bipolárisan festődik. Csak a melegvérűekre pathogenek. *A. Z.*

brucellin, *abortin:* Brucella baktériumokból készült, antigen természetű kivonatanyag, a brucellosis diagnosztikájában használatos allergiás próba végzéséhez. A bőrbe v. bőr alá fecskendezve helyi v. általános allergiás tüneteket idéz elő. *A. Z.*

brucellosis: valamelyik *Brucella*-species által előidézett fertőző betegség. A *Br. melitensis* a kecskék, *Br. abortus bovis* a marhák, *Br. suis* a sertések megbetegedését idézi elő. Az emberi betegség *febris melitensis* (máltai láz), *Bang kór, febris undulans, Bruce-f. septicaemia, földközi-tengeri láz, cyprusi láz, goat-fever, Gibraltar-fever, Neapolitan-fever* neveken ismeretes. Emberről emberre általában nem terjed. A ~ emberen többféle lefolyású lehet: jellegzetes alakjában acutan kezdődő és kezdetben hastífuszhoz hasonló lázas betegség, mely elhúzódó, hullámzó lefolyású. A lázas toxicosis mellett arthralgiák, neuralgiák terelhetik rá a gyanút.

Nagyon változatos tünetekkel járhat. A láz lépcsőzetesen emelkedik, néhány napig magas, azután csökken, majd ismét emelkedik és a visszaesés esetleg még súlyosabb lehet. Az első egy-két hullám 3—4 hétig tart, majd a további hullámok általában enyhülnek, a láz kisebb, rövidebb ideig tart és közben rövidebb-hosszabb szünetek vannak, végül a lázas állapotok is elmúlnak. Nálunk típusos formájában nagyon ritka és halálozása is kicsi. A ~nak nagyon gyakran atípusos, v. felismerhetetlenül enyhe a lefolyása, amire egyes állattenyésztő vidékek átvészeltségéből, serologiai próbákból következtethetünk. *Th.:* streptomycin adja a legjobb eredményt tetracyclinnel, v. sulfonamiddal kombinálva. Megelőzésül állategészségügyi intézkedések szükségesek, nem ellenőrzött tejet pedig csak forralva fogyasszunk. *J. E.—P. Gy.*

brucellosis allergica: allergiás jelenség, nem azonos a Bang-kór bőrtüneteivel. A beteg tehén szülésekor a placentát eltávolító állatorvos felső végtagján és vállán viszketés, majd follicularis papulák; pustulák, apró necrosisok jelentkeznek, amelyek hetek alatt heggel gyógyulnak. Újabb érintkezés a beteg állat lochiájával újból előhozza. *Be. K.*

Bruch-féle membrana: 1. *m. dilatator pupillae:* az iris stromája mögött a pupillát körülvevő egységesnek tűnő réteg, amelyet a n. sympathicus innervál. — 2. *lamina basalis, lamina vitrea:* rendkívül vékony, üvegszerű hártya, amely a chorioideát belülről határolja. Belső felszínén fekszik a retina pigmentepithelje. Az állatok lamina basalisában fényvisszaverő szemcsék vannak, ezért fény beesésére az állatok pupillája zöldesen villog (tapetum lucidum). *O. T.*

brucin-próba: vízben oldott nitrátok kimutatására használatos eljárás. Kémcsőben 3 ml conc. H_2SO_4-hoz cseppenként 1 ml-t adunk a vizsgálandó vízből. Lehűtjük. Brucinból, a *Strychnos nux vomica* alkaloidájából néhány mg-nyit adunk hozzá. Azonnali cseresznyepiros szín keletkezése több mint 100 mg/liter nitrát jelenlétét mutatja. *J. E.*

Bruck-féle serochemiai reakció: lueses serumokban *salétromsavas* reagens hatására fellépő flocculatio. Nem specifikus, idejét múlta. *Ba. B.*

Bruckner Győző (1900—): szerves kémikus, egyetemi tanár, akadémikus, kétszeres Kossuth-díjas. Legjelentősebbek a polipeptid-kutatásai. *Iványovics* Györggyel együtt izolálta és szintetikusan is előállította a lépfenebacillus tokanyagát. 1947-ben a Stockholmi Kémiai Társulat Scheele éremmel tüntette ki. Többkötetes fő műve a *Szerves Kémia.*

Brudzinsky, Joseph (1874—1917): lengyel gyermekgyógyász, varsói egyetemi tanár. Jelentősek a bélflórára, a meningitis kóros reflexeire vonatkozó kutatásai. *H. G.*

Brudzinsky-jel (tünet): meningitisre utaló jel. A fej passzív előrehajlítására az alsó végtagokban flexio jön létre (*Brudzinsky* I. v. felső ~), az os pubisra gyakorolt nyomásra az alsó végtagokban flexio következik be (*Brudzinsky* II. v. alsó ~). Meningitis nélkül is előfordul intracranialis nyomásfokozódás, valamint a mesencephalon tájékának daganatai esetén. *H. B.*

Brugsch, Heinrich Karl (1827—94): német egyiptológus. Számos alapvető egyiptológiai szakmunkája mellett kiadta a róla elnevezett *berlini orvosi papiruszt* (1863). — Fia *Brugsch, Theodor* (1878—1963), neves belgyógyász, hallei és berlini egyetemi tanár, akinek a szívbajokról írt kézikönyvén (1927) kívül laboratóriumi, valamint belgyógyászati tankönyve (*Lehrbuch der inneren Medizin* és *Lehrbuch der klinischen Untersuchungs-methoden*) igen elterjedt. F. *Krausszal* közösen adta ki a *Handbuch der speziellen Pathologie u. Therapie* 19 kötetét (1919—25). *Be. I.*

Brugsch, Theodor(1878—1963):→ *Brugsch,* Heinrich Karl *H. G.*

Brugsch-index: ideális testsúly megállapítására használatos érték. Mellkas körfogat szorozva 100-zal és osztva a testhosszal (cm-ekben) adja a Brugsch-féle normálsúlyt. Ennek és a mért testsúlynak a különbsége megmutatja, hogy valakinél *súlytöbblet* v. *súlyhiány* áll fenn. *J. E.*

bruit de pot fêlé: eltört korsó cserepeinek zörgésére emlékeztető hangjelenség, amilyet gümőkóros eredetű, részben folyadékkal és necrotikus tömegekkel telt üregek felett lehet hallani a légzés során. *Go. Gy.*

Brumpt, Emile Joseph Alexandre (1877—1951): francia parazitológus, párizsi egyetemi tanár. Az álomkórral kapcsolatos kutatásai jelentősek. Kimutatta a trypanosomát a liquorban, bebizonyította a cece-(tsetse)-légy átvivő szerepét. A tyúkmalária felfedezésével lehetőséget nyújtott a plasmodium exoerythrocytás életszakaszának tanulmányozásához. *H. G.*

Brunfels, Otto (1489—1534): német botanikus, berni városi orvos, akinek természet után illusztrált növénytana Linné idejéig használatban volt (*Herbarum vivae eicones ad naturae imitationem,* 1530). Az egyik legkorábbi orvostörténeti biográfiagyűjtemény és bibliográfia (*Catalogus illustrium medicorum seu de primis medicinae scriptoribus,* 1530), valamint orvosi lexikon (*Onomasticon seu lexikon medicinae,* 1543) szerzője. *Be. I.*

Brunhilde-törzs: a *poliovirus* 1. immunológiai típusának prototípusa. *F. E.*

Brunner, Johann Conrad (1653—1727): svájci anatómus és fiziológus, utóbb heidelbergi egyetemi tanár. Kitűnő megfigyelő; korának dogmatikussá váló iatrokémiai irányzatával szemben a kísérleti kórtani szemlélet híve. A bél mirigyeit kutatta, fel-

fedezte a gl. duodenalest kutyán és emberen (*De Glandulis*, 1687). Kutyán végzett pancreas-eltávolítással cáfolta a hasnyálmirigy döntő szerepét az emésztésben (*Experimenta nova circa pancreas*, 1682, 1722). *Be. I.*

Brunner-bordaolló: keskeny, hosszú csőrű, áttétes, lapjára hajlított bordaolló thoracoplasticához. *B. I.*

Brunner-mirigyek: →*duodenum*

Brunotte-féle mozgó rács: a városi szennyvíz durva darabos alkotórészeinek visszatartására és a „rácsszemét" elkülönítésére szolgáló berendezés. *J. E.*

Bruns, Ludwig (1858—1916): hannoveri ideggyógyász. Főleg az idegrendszer daganataival foglalkozott.

Bruns, Paul von (1846—1916): →*Bruns,* Victor von

Bruns, Victor von (1812—83): német anatómus, sebész és gégész, tübingeni egyetemi tanár. Számos értékes munkája közt legjelentősebb a gégepolyp endolaryngealis eltávolítása (*Die erste Ausrottung eines Polypen*, 1862. *Die Laryngoskopie u. die laryngoskopische Chirurgie*, 1865). Ez irányú munkásságát fia folytatta, *Paul v. ~.* (1846—1916), aki tübingeni katedráján követte. A gégesebészet fejlesztésén kívül (*Die Laryngotomie*, 1877) főként háborús sebészettel foglalkozott, csontvelő transplantatióval kísérletezett (1881), bevezette a zsírtalanított hydrophil vatta használatát. *Be. I.*

Bruns-ajakképzés: kétoldali lebenyképzés a nasolabialis redőkben ejtett metszésből a lebenyek középvonalban történő egyesítésével. *B. I.*

Brunschwig, Alexander (1901—): amerikai sebész, chicagói egyetemi tanár. A hasüregi rosszindulatú daganatok műtéttanát fejlesztette. (→*Brunschwig-műtét*) *H. G.*

Brunschwig, Hieronymus (1450—1533 körül): német seborvos. Az egyik legkorábbi sebészeti tanácsadó könyv szerzője (*Buch der Cirurgia Hantwirckung der Wund-Artzney*, 1497). A gazdagon illusztrált könyv csak a „seborvos" (borbély, felcser) tudnivalóit tárgyalja, belső szervi műtétekkel nem foglalkozik. Igen alaposan ismerteti a lövési sérüléseket, amelyeknek gennyedését egy selyemszál segítségével igyekszik fokozni — a jobb gyógyulás érdekében. *Be. I.*

Brunschwig-műtét: 1. *exenteratio pelvis:* előrehaladott, de a kismedencére lokalizált carcinománál a kismedence teljes kiürítése hasműtét útján anus praeternaturalis és ureter-fistulák készítésével. Heroikus műtét 25 %-os elsődleges mortalitással, de állítólag 25%-os 5 éven túli gyógyulással. — 2. Pancreas-fej rákja esetén a hasnyálmirigy és a duodenum kiirtása, *pancreatoduodenectomia.* *H. I.*

Brushfield—Wyatt-syndroma: féloldali naevus flammaeus a trigeminus területén, elmeszesedő haemangioma a túloldali agyféltekében. *Be. K.*

Bruns—Meisser—Destot-törés: a sípcsont alsó vége hátsó szélének lerepedése. Intraarticularis, flexiós törés. *B. I.*

Bruns-sín: alsóvégtag-rögzítő, az ülőgumóra támaszkodó fémvázból és vászonheveder-ből álló járósín. *B. I.*

Bruns-syndroma: →*Bruns-tünet*

Bruns-tünet, *Bruns-syndroma:* a fej hirtelen mozdulatakor szédülés, hányinger, esetleg légzési zavar, amely a negyedik agykamrában lebegő cysticercusra jellegzetes. *B. I.*

Bruns-vatta: zsírtalanított, kifehérített, vízszívó (hydrophil) gyapot. *B. I.*

Brunton: →*Lauder Brunton*

Brücke, Ernst Wilhelm von (1819—92): német fiziológus és anatómus, königsbergi, majd bécsi egyetemi tanár. A fiziológiában elsősorban az érzékszervek működése foglalkoztatta.

A szem több fontos anatómiai részletét írta le, s még a szemtükör felfedezése előtt megpróbálkozott a szemfenék megvilágításával (1847). Kimutatta a nyirok mirigyek szerepét a fehérvérsejtképzésben, az izomrostok mikroszkópos szerkezetét kutatta stb. Legjelentősebbek az emésztéssel, resorptióval és assimilatióval kapcsolatos vizsgálatai, a pepsin-hatás, a zsírhasítás és emulgeálás, a bélboholyműködés és peristaltica, a cukoranyagforgalom stb. terén folytatott kutatásai (*Vorlesungen über Physiologie*, 1873—74). *Be. I.*

Brücke-izom, *fibrae meridionales m. ciliaris:* a trabeculum corneo-scleraleról eredő izom, mely finom leágazásával az érhártya elülső részén tapad (tensor chorioideae). Az accommodatio folyamatában van szerepe. *B. B.*

Brüggemann-gégetágító: légcsőkanülből és fémhengerből összeszerelhető eszköz, amely tracheostomán keresztül bevezetve heges gégeszűkületek tágítására szolgál. *Ré. Gy.*

Brüning-duraplastica: durasérüléssel járó koponyadefektus egyik sebészi kezelésmódja, a keményagyburok két lemezének szétválasztása és a vastagabb, érdúsabb felső réteg lebenyének felhasználása a defectus fedésére. *B. I.*

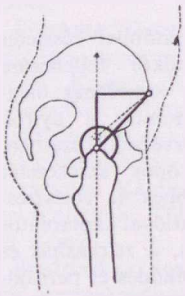
Brünninghausen-zár: szülészeti fogókon (Naegele, Pajot) alkalmazott gombos zárókészülék, amely egyszerűvé teszi a kanalak zárását és mind a hosszanti, mind az oldalirányú elcsúszásukat megakadályozza. *H. I.*

Brünnings-eszköz: direkt gégetükrözésre használatos, beépített világítással ellátott műszer. *Ré. Gy.*

Brünnings-féle anastigmatikus lupe: jól korrigált kézinagyítóval ellátott fültükör, amelynek lezárt terében szívást és nyomást hozhatunk létre egy kis gumiballon segítségével. Ha a fültölcsért légmentesen illesztjük a hallójáratba, a nyomásváltozás a dobhártyára tevődik át, ezáltal megfigyelhető ennek mozgékonysága. Perforatio esetén szívással a dobüregi izzadmány eltávolítható. *A. P.*

Brünnings-szék: oralis endoscopiánál használatos alacsony, előrehajló támlájú zsámoly. *Ré. Gy.*

Bryant-háromszög: a trochanter tájon kirajzolható iliofemoralis háromszög. Normális körülmények között egyenlő oldalú háromszög (veleszületett csípőficam kórjelzésében van jelentősége). *B. I.*

Bryant-háromszög

A pontozott kis kör a trochanter hibás, magasabb állását érzékelteti.

Bryant-műtét: ágyéki colostomia, lumbalis anus praeternaturalis. *B. I.*

Brzsozovszkij—Moschcowitz-próba: → *Moschcowitz-próba*

B-savó: → *anti-A*

BSP: → *bromsulphalein*

BSPP: → *bromsuphalein-próba*

buba: → *Leishmaniasis (Americana espundia)*

bubo: a lágyéki nyirokcsomók gyulladásos megnagyobbodásának régi elnevezése. ~ *indolens:* → *syphilis;* ~ *dolens:* → *haemophilus ducreyi infectio;* ~ *pestis:* → *pestis;* ~ *climaticus:* → *lymphogranuloma inguinale;* ~ *strumosus:* → *lymphogranuloma inguinale.* *P. Gy.*

bubonalgia: lágyékfájás.

bubonokele: → *hernia incompleta*

bubonulus: → *haemophilus ducreyi infectio*

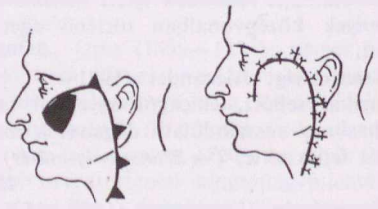
buborékbetegség: → *aeroembolismus*

Bucarban: → *antidiabetica*

bucardia: cor bovinum

bucca, *pofa, orca:* a szájüregnek lágyrészekből álló oldalfala. Kívülről a bőr, belülről a száj nyálkahártyája borítja. A bőr alatt vékony zsírréteg, majd a *fascia buccopharyngeával* (fascia pterygomandibularis) fedett *m. buccinator* van. Az izmot vékony zsírréteg fedi, mely hátrafelé a *Bichat-féle* zsírpárnába *(corpus adiposum buccae)* megy át. Az izom külső felszínén egy-két *lymphoglandulae buccales,* a nyálkahártya alatt *gll. mucosae buccales* (nodi lymphatici buccales) helyezkednek el. A második zápfog magasságában a *Stenon-vezeték* (→ *glandula parotis)* nyílik a szájüregbe. (→ még *facies)* *T. I.*

bucca-pótlás, *pofapótlás:* a bucca leggyakrabban sérülés, ritkábban betegség (tbc, lues, noma) vagy daganat, illetve műtét okozta áthatoló hiányának műtéti pótlása. A ~ mindkét felszínén bőrrel fedett nyeles lebeny beültetésével történik. *Z. J.*

Bucca-pótlás

buccula: kettős áll, toka.

Buchanan, Thomas (1782—1853): angol fülész. Kimutatta a cerumen fiziológiás szerepét, a mai fültükörhöz hasonló szerkezetet készített gyertya-megvilágítással *(inspector auris),* kifejlesztette a tuba-szondázás technikáját, idegentest eltávolításra az átfecskendezést alkalmazta *(Physiological Illustrations of the Organ of Hearing,* 1828). *Be. I.*

Buchanan—Block és Christman húgysavmeghatározás: → *húgysav*

Buchheim, Rudolf (1820—79): német farmakológus, dorpati, majd giesseni egyetemi tanár, a kísérleti gyógyszertan egyik megalapítója. Kutatásaival számos gyógyszer hatásmechanizmusát tisztázta. Főművében *(Lehrbuch der Arzneimittellehre,* 1856) az addig szokásos therapiás rendszerezés helyett bevezette a gyógyszerek kémiai és farmakodinamiai csoportosítását. *Be. I.*

Buchner, Eduard (1860—1917): német kémikus, würzburgi egyetemi tanár, Nobeldíjas (1907). Kivonta az élesztőből a zymasét, s ezzel bebizonyította, hogy az erjedési folyamatok nem sejthez kötöttek. *H. G.*

Buchner, Hans Ernst August (1850—1902): német bakteriológus, müncheni egyetemi tanár. Elsőnek használt synthetikus táptalajt baktérium-tenyésztésre. A vér bactericid hatását az abban állandóan jelenlevő alexinnek tulajdonította. Felfedezte, hogy a bactericid hatás hőkezelésre megszűnik. *(Über die Physiologie der niederen Pilze,* 1878.) *H. G.*

„Buchstaben"-keratitis: →*ophthalmomalacia*

Buck, Gurdon amerikai sebész (1807—77). Ankylosis-javító térdműtétéről és a Buck-fasciáról ismert. *R. E.*

Bucky, Gustav (1880—1963): német származású New York-i röntgenológus. A sugárvédelem fejlesztése mellett a róla elnevezett, enyhe hatású röntgensugarak therapiás alkalmazása és a Bucky—Potter-fényrács megszerkesztése fűződik nevéhez (lágysugár-therapia). *H. G.*

Bucky-rács: rtg-felvételezésnél a testben keletkező szórtsugárzás képkontrasztosságot rontó hatását kiküszöbölő eszköz. Egymástól 1 mm-re elhelyezett vékony ólomlemezekből áll, melyek között csak a kb. 85 cm távoli focusból induló sugarak haladhatnak át; a más irányból jövő sugarakat a rács elnyeli. Felvétel közben a lemezekre merőlegesen mozog. *D. P.*

Bucky-sugarak, *Grenzstrahlen, határsugarak:* elvileg a rtg-sugarakhoz hasonló sugarak, amelyek aránylag kis áramfeszültség (8000—10 000 V) mellett, különleges készülékben, beryllium-üvegablakos *(Lindemann ablak)* lámpában keletkeznek. Hullámhosszuk 100—300 $\mu\mu$ (1—3 Å). Áthatoló képességük csekély („lágy rtg-sugár"). Már a bőr külső rétegei elnyelik, ami felületes reakciókat kelt. Lényegesen kisebb károsodást ejthetnek a bőrön, mint a rtg-sugarak. *Be. K.*

Bucy-műtét: kisagyhídszögleti folyamatok feltárását szolgáló behatolási mód. A proc. mastoideustól középfelé a squama occipitalis külső harmada felett vezetett hosszanti metszés után részleges occipitalis craniectomia és csillag alakú dura-megnyitás után a kisagyhídszögletet a kisagyfélteke lateralis harmadának resectiója útján tárjuk fel. *Z. L.*

Budapesti Orvostudományi Egyetem:→ *egészségügyi felsőoktatás*

Buday Kálmán (1863—1937): patológus, budapesti egyetemi tanár. Nevéhez fűződik az elhalásos száj- és arcgyulladás, tüdőüszkösödés kóroktanának tisztázása. *Bac. butyricus cadaveris* néven leírta a *Clostridium perfringens* egyik variánsát. Jelentősek a kórházi sebfertőzésekre vonatkozó kutatásai is. *„Kórboncolástan"*-a (1915) a magyar orvosi tankönyvírás nagy értéke. *H. G.*

Buday-bacillus: A Clostridium perfringensnek *Buday* által 1898-ban *Bacillus butyricus cadaveris* néven leírt variánsa. *A. Z.*

Budd—Chiari-betegség: →*endophlebitis hepatica obliterans*

Buddha-tartás (rtg): a foetus jellegzetes testtartása, melyben a kezek a testtől távol, az alsó végtag pedig behajlítva helyezkedik el. *D. P.*

Buddingh—Dodd-vírus: →*gastroenteritis acuta epidemica vírusa*

Budin, Pierre Constant (1846—1907): francia szülész, párizsi egyetemi tanár. Szülészeti-nőgyógyászati munkássága mellett fontos tevékenységet fejtett ki a csecsemőfiziológia és táplálástan terén (szoptatási szabály, tejkonyhák létesítése). *H. G.*

Budin-görbe: az újszülöttkor első napjaiban észlelhető súlyesés *(→initialis súlyesés)* kiegyenlítésének egyik típusa. Ha a csecsemő születési súlyát két héten belül visszanyeri, akkor Budin-típusú reparatióról v. röviden Budin-görbéről beszélünk. Az újszülött-táplálás és gondozás korszerű formája mellett a kihordott, egészséges csecsemők súlyesése többnyire jelentéktelen, így a reparatio a ~ szerint megy végbe, sőt többnyire két hétnél is sokkal rövidebb ideig tart. *D. L.*

Budin-szabály, *Budin—Pfaundler-szabály, Budin-szám, Budin-féle tejszabály:* a mesterségesen táplált, 5—6 kg-nál nem súlyosabb csecsemő tej-, szénhydrat- és folyadékigényét, vagyis a tejhígítás összetevőit kifejező arányszámok. ~ szerint a csecsemő igénye

tejből a testsúly 1/10-e, szénhydratból 1/100-a és folyadékból 1/6-a. A korszerű táplálkozásélettani elvekkel összhangban áll, azzal a megszorítással, hogy a csecsemőnek a testsúly 1/10-ét kitevő (vagyis 100 g/kg) tejmennyiséget akkor is meg kell kapnia, ha egy v. két adagja már nem tejes étel. Ilyenkor tehát a folyadékszabály már nem alkalmazható, minthogy több, mint 1 liter folyadékkal árasztanánk el a szervezetet. Az 1/100-as, vagyis testsúly-kilogrammonként 1%-nyi szénhydrat helyett ajánlatosabb 1,5%-ot adni, aminek 1/3-a lehet polysaccharida (liszt, nyák stb.), 2/3-a azonban disaccharida, vagyis cukor. *D. L.*

Budlong-kapocs: a Bonyhárd-kapocshoz hasonlító műfogsorrögzítő. *B. K.*

Budvári Róbert (1923—): az orvostudományok kandidátusa, pécsi egyetemi tanár, igazságügyi orvosszakértő. Szakterülete az orvoskriminalisztikai laboratóriumi vizsgálati módszerei: véralkohol vizsgálat, vérfoltok vizsgálata, vércsoportvizsgálatok, valamint az orvosi deontológia bírósági vonatkozásai.

Buelau, Gotthard (1835—1900): német sebész, hamburgi egyetemi tanár. A mellűrdrainage technikai kidolgozása fűződik nevéhez. *(→Buelau-drainage)* *H. G.*

Buelau-drainage, *Buelau-drainezés:* szívásos eljárás a gennymellkas (empyema) kezelésére. A mellüregbe vezetett drain külső végének mélyebben fekvő, vizet v. fertőtlenítő oldatot tartalmazó edénybe helyezése. *B. I.*

Buelau-drainezés: →*Buelau-drainage*

Buerger-kór: →*thromboangitis obliterans*

Buerger, Leo (1879—1943): amerikai urológus, New York-i főiskolai tanár. A hólyagtumorok sugár-therapiájának bevezetése mellett, az endarteritis obliterans leírása tette ismertté nevét. *H. G.*

Buerger-lábtorna: a láb keringési zavara esetén a vérellátás javítását szolgáló egyszerű mozgásgyakorlatok. *B. I.*

Buerger—Winiwarter-kór: →*arteriitis*

Bufalini, Maurizio (1787—1875): olasz patológus, a toszkán orvosi iskola megteremtője, urbinoi, majd firenzei egyetemi tanár. Az 1810-es években kiadott első könyvével *(Saggio sulla dottrina della vità)* megkezdte szenvedélyes harcát a divatozó vitalista és brownista-rasorista nézetek ellen. Hosszú élete munkájával meghonosította Itáliában a racionális és experimentális kórtani szemléletet. *Be. I.*

buffer: →*puffer*

Buffon, Georges Louis Leclerc de, gróf, (1707—88): a francia felvilágosodás korának legtekintélyesebb párizsi természettudósa, akinek ismeretterjesztő működése nemzetközi viszonylatban óriási hatással volt a természettudományos gondolkodásra. Természetrajza *(Hist. nat. générale et particulière)* — amelyből 1749-től haláláig évente jelent meg egy kötet — részletesen tárgyalja a Föld kialakulását, a természet „korszakait" és a gerinces állatok világát. ~ szakít a bibliai 6000 éves földtörténettel, csillagászati számítás alapján 74 832 évesnek tartja a Földet; a korában divatos katasztrófa-elmélet alapján magyarázza a természet változásait, s a természetben mindenütt jelenlevő „vegetatív erőből" a fajok létrejöttét. *Be. I.*

Buffon-Rohrer-index, *J, test-teltségi jelző:* $J = \frac{P.\ 100}{L^3}$, ahol P = a testsúly (g), L = = a testhossz (cm). Geometriai meggondoláson alapuló legelterjedtebb testalkatjelző. Az egyéni habitus általános megítélésére alkalmas (de a törzs és mellkas viszonyait jelző indexek is figyelembe veendők). Normális felnőtteknél értéke 1,1—1,9 között mozog. (→még *testarány jelzők)* *J. E.*

Bufo vulgaris: →*mérgező kétéltűek*

Bugát Pál (1793—1865): az elméleti orvostan tanára a pesti egyetemen. A magyar orvosi szaknyelv egyik megteremtője, az első magyar nyelvű elméleti orvostudományi tankönyvek szerzője. *(Az egészséges emberi test boncztudományának alapvonatjai,* 1828 *Éptan [Hygiastica],* 1830). *Schedel (Toldy) Ferenccel* 1831-ben megalapította az első huzamosan megjelenő orvosi folyóiratot, Orvosi Tár címmel, melynek szerkesztését a továbbiakban *Flór Ferenccel* végezte. *Bene Ferenccel* megszervezte a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseit, 1841-ben megalakította a Természettudományi Társulatot. 1848-ban a Honvédelmi Bizottmány kormánya alatt országos főorvos volt. *H. G.*

Bugyi István (1898—): sebész, c. egyetemi tanár, kórház-igazgató, Kossuth-díjas. A sebészet minden ágára kiterjedő tapasztalatait tükrözi *A sebészorvos* (Fundamenta studii chirurgici, 1939) és a *Gyakorlati sebészet* c. műve (1960). *H. G.*

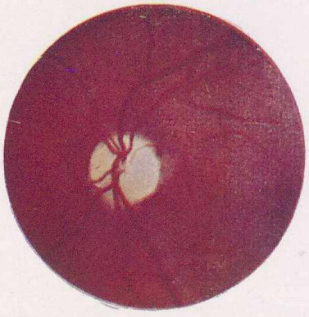
Buhl, Ludwig von (1816—80): német patológus, müncheni egyetemi tanár. Elsőként hangoztatta a miliaris tbc specifikus természetét és haematogen terjedését *(Lungenent-*

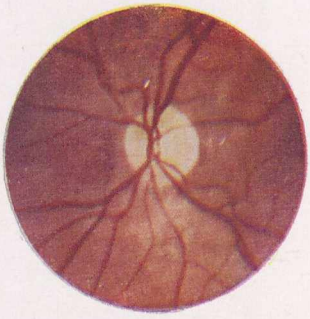
abducens bénulás (kétoldali)

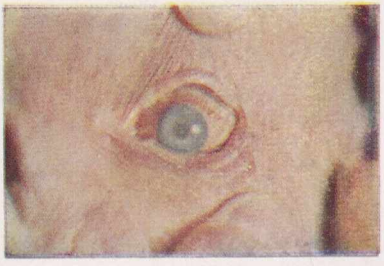
abducens bénulás (kétoldali)

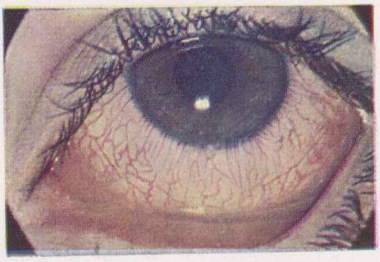
atrophia nervi optici

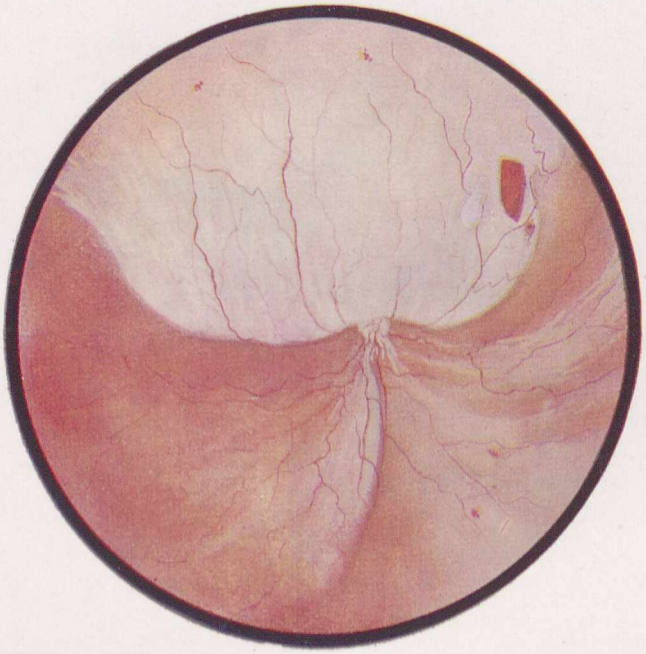
decoloratio papillae

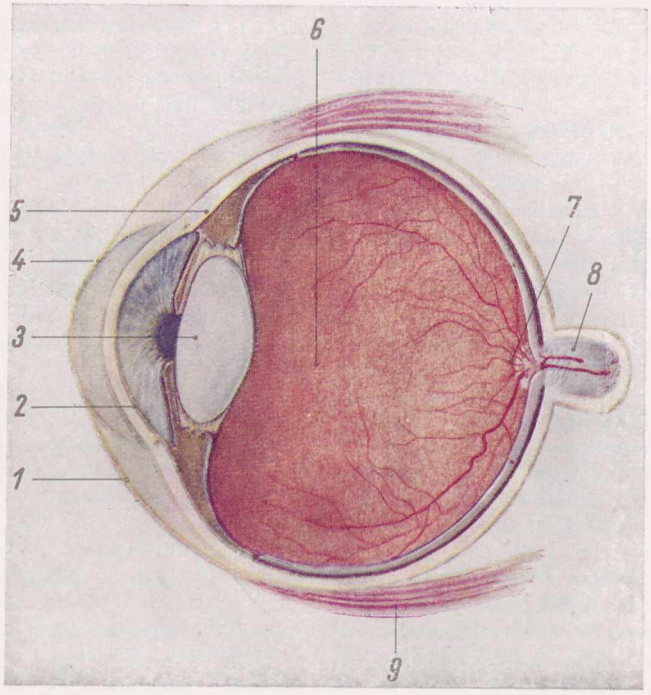
ciliaris injectio

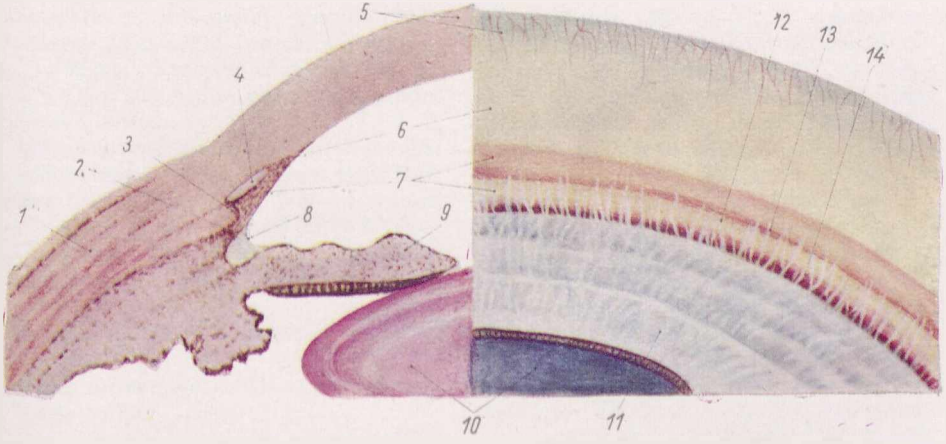
conjunctivalis injectio

ablatio retinae

bulbus oculi 1: sclera, *2:* iris, *3:* lens, *4:* cornea, *5:* corpus ciliare, *6:* fundus, *7:* papilla n. optici, *8:* n. opticus. *9:* m. rectus

csarnokzug gonioscopiás és szövettani képe 1: sclera, *2:* corpus ciliare, *3:* calcar sclerale, *4:* canalis Schlemmi, *5:* cornea, *6:* anulus Schwalbe, *7:* trabeculum corneosclerale, *8:* ligamentum pectinatum, *9:* iris, *10:* lens, *11:* iris, *12:* ligamentum pectinatum, *13:* canalis Schlemmi, *14:* corpus ciliare

zündung, Tuberkulose u. Schwindsucht, 1872). Leírta a csecsemők acut haemorrhagiás sepsisét. A *Pettenkofer*ral és *Voit*tal alapított *Ztschr. für Biologie*-ban a typhus aetiologiájáról, diphtheriáról, mycosis intestinalisról fontos adatokat közölt. *Be. I.*

Buist mesterséges légzés: →*mesterséges légzés*

bujakór: →*syphilis*

Bujalszkij, Ilja Vasziljevics (1789—1866): orosz anatómus, sebész, pétervári egyetemi tanár. Bevezette a fagyasztási módszert az anatómiai kutatásba. Úttörő jelenségűek az érlekötésre vonatkozó kutatásai is. *H. G.*

bukás: a habitualis hányás enyhe formája, melynél a csecsemő a gyomorból a szájába jutó táplálékot nem sugárban hányja ki, hanem kibuggyantja, kiköpi. Oka lehet: cardia atonia *(→chalasia)* v. levegőnyelés *(→aerophagia)*. *D. L.*

bulbaer beszéd: a nyúltagy betegségeiben előforduló beszédmód: rosszul artikulált, lassított, skandáló beszéd.

bulbiculus venae vorticosae: kis kiöblösödés a vortex venákon a hátsó ciliaris arteriákkal való kereszteződésnél. Jelentősége még nem tisztázott, valószínűleg az érhártya vérkeringésének szabályozásában vesz részt. *O. T.*

Bulbocapnin: a Corydalis cava (Fumariaceae) alkaloidja, methylendioxyapomorphin. Schizophreniás catalepsiához hasonló rigiditást okoz. Az önkéntes mozgások megszűnnek, a végtag bármilyen helyzetben megmarad, 0,1 g-os adagban sc. csökkenti a parkinsonismus tüneteit. *I. B.*

bulbocavernosus-plastica: →*Martius-műtét*

bulbocavernosus reflex: a glans penis izgatására bekövetkező reflex: bulbocavernosus contractio. Reflexíve: n. pudendus — S. III. — n. pudendus. *B. I.*

bulbourethralis mirigy: →*glandula bulbourethralis (Cowper)*

bulbus: hagyma *(→capillus, →organon visus)*.

bulbus aortae: →*aorta*

bulbus cordis: →*cor*

bulbus duodeni: a duodenum kezdeti része. Alakját (háromszög, gesztenye, püspöksüveg v. körte) és helyzetét a gyomor tónusa és helyzete szabja meg. Functióját illetően átmenetet képez a gyomor és duodenum között. Nyálkahártyaredőzete részben hosszanti, részben Kerkring típusú harántredőzet. Rtg-vizsgálatára teljes kitöltés v. dosirozott compressio szükséges. ~ futólagos telődése esetén: a kontrasztanyag szinte megállás nélkül keresztülfut a bulbuson, ami bulbus-zsugorodásokban és különböző izgalmi állapotokban fordul elő. *D. P.*

bulbus duodeni kettős fekélye, *kissing ulcers:* rtg-nel együttesen látható elülső és hátsó fali fekély a bulbus duodenin. *D. P.*

bulbus duodeni zsugorodása, *phthisis bulbi:* a bulbus zsugorodása chronikus gyulladás kiterjedt hegesedése következtében. A bulbus kicsi, alig látható és szabálytalanul deformált. *D. P.*

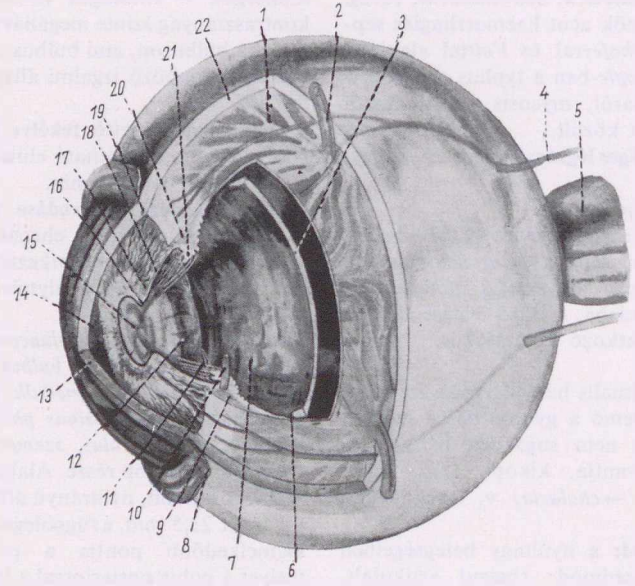
bulbus hypertonia: →*glaucoma*

bulbus jel: →*Hänel-f. bulbus jel*

bulbus medullae: →*medulla oblongata*

bulbus műtétek: →*sinus phlebitis* (otogen)

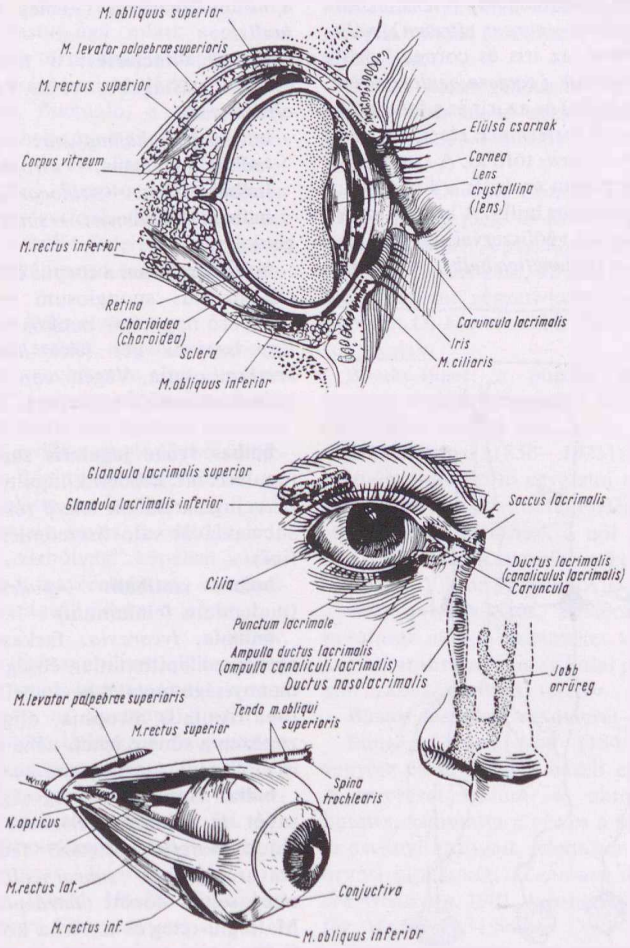
bulbus oculi, *oculus, szemgolyó:* látószervünk legfontosabb része. Alakja nem egészen szabályos gömb, nyíliránvú átmérője 24 mm, a haránt 23,5 mm, a függőleges 23 mm. Legkiemelkedőbb pontja a polus anterior, melyet a polus posteriorral a bulbus tengelye az axis oculi (axis bulbi externus) köt össze. Erre merőlegesen állított sík az aequator bulbi. A szemgolyó falát kívülről befelé a *tunica fibrosa oculi*, (tunica fibrosa bulbi), *tunica vasculosa oculi* (tunica vasculosa bulbi) (uvea) és a *tunica nervosa oculi* (retina) képezi. A tunica fibrosa oculi hátsó 5/6-a az ínhártya (sclera), elülső 1/6-a a szaruhártya (cornea). Az ínhártyát a corneatól a *sulcus sclerae* választja el. A szaruhártya teljesen átlátszó, a szemgolyóból előredomborodó 12 mm-es görbületi sugarú, óraüvegszerű képlet. Széle a limbus corneae közepén vékonyabb, két szélén valamivel vastagabb. A sclera gyermekeken és nőkön kékes színű burok, melyet hátul a látóidegfőnél *(→papilla nervi optici)* a nervus opticus nyalábjai fúrnak át. Az aequator tájékán a sclerát *(lamina cribrosa sclaerae)* 4 nagy vena, a venae vorticosae fúrják át. Az ínhártyát durva kötőszöveti nyalábok alkotják, több rétegben egymással kereszteződve. Sejtjei az ínsejtekhez hasonlítanak. Belső rétegében pigment rakódik le, s a lamina fusca scleraet adja. Kívülről az episcleralis kötőszövet veszi körül. A corneoscleralis határon a sclera szövetében van a Schlemm-csatorna, a sinus venosus sclerae, melyből az episcleralis venák vezetnek el. Ettől medialisan találjuk az átmetszetben háromszög alakú, laza szövésű gerendák hálózatából álló spongiosa scleraet, melynek endothellel borított hézagai közlekednek az elülső szemcsarnokkal és a spatia

A szemgolyó elülső negyede feltárva

1: Chorioidea, *2:* V. vorticosa, *3:* Retina, *4:* A. ciliaris post., *5:* N. opticus, *6:* Ora serrata, *7:* Corpus vitreum *8:* Tunica conjunctiva, *9:* M. ciliaris (fibrae meridionales), *10:* M. ciliaris (fibrae circulares), *11:* Zonula ciliaris, *12:* Equator lentis, *13:* Cornea, *14:* Camera ant. bulbi, *15:* Lens (cristallina), *16:* Margo pupillaris, *17:* M. sphincter pupillae, *18:* M. dilatator pupillae, *19:* Sinus venosus sclerae (canalis Schlemmi), *20:* Corpus ciliare, *21:* Processus ciliaris, *22:* Sclera

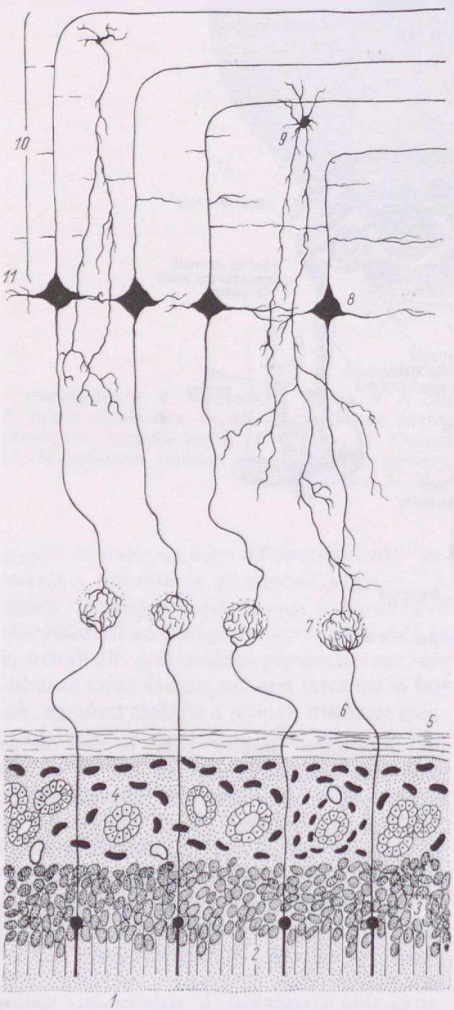
anguli iridocornealison (Fontana-űrök) keresztül a csarnokvíz elvezetését végzi. — A tunica vasculosa oculi (uvea) a hátulfekvő *choroideá*ból az előlfekvő *corpus ciliaré*ből és az *iris*ből áll. A choroidea pigmenttel telt, sötétbarna színű és igen sok eret tartalmazó burok, egyrészt táplálja a retinát, másrészt megakadályozza a szemben a fény visszaverődését. A sugártest *(corpus ciliare)* sugárgyűrűre *(orbiculus ciliaris)*, sugárkoronára *(corona ciliaris)* osztható. A sugárkorona a sugárgyűrű előtt foglal helyet, a benne levő izom által megvastagítva. Rajta nyugszanak a meridionalis irányban elhelyezkedő, a lencse felé haladó *processus ciliaris*ok, melyek tág capillarisok fonatából állanak és a csarnokvizet termelik. A corpus ciliarében foglal helyet a *m. ciliaris*, az alkalmazkodás izma. A szivárványhártya (→*iris*) diaphragmaszerű lemez, középen nyílással, a pupillával, rajta margo pupillarist és margo ciliarist különböztetünk meg. Az elülső felszínen található rugae iridisekben erek futnak, melyek a pupillaris szél közelében gyűrű alakban hajlanak át egymásba és a *circulus arteriosus iridis minor*t képezik. Hasonló verőeres gyűrű van a ciliaris szél közelében is, a *circulus arteriosus iridis major*. Az elülső felszínen két zónát, az *anulus iridis minort és major*t különböztetjük meg és rajta bemélyedéseket, cryptákat látunk. A margo pupillaris körül a pupillazáró izmot, a m. sphincter iridist találjuk. Az ideghártyán *(tunica retina)* pars optica és pars caeca retinae különböztethető meg, melyeket az ora serrata választ el egymástól. A pars caeca retinae a pars ciliaris és a pars iridica retinaeből áll. A szem fenekén a látóideg belépésénél van a *papilla n. optici*, a látóidegfő, melynek közepén gödör, az élettani excavatio található. Itt lépnek be a retina erei. A papillától 4 mm-re lateralisan a legélesebb látás helye, a macula (lutea) található, melynek középső gödre a fovea centralis. A szabályos rétegeződés azáltal alakul ki, hogy a retina tulajdonképpen három neuron hosszanti synaptikus kapcsolatából épül fel.

Bulbus oculi

Az egyik a pálcikák és csapok rétege, mely a külső rostos rétegbe kapcsolódik a belső szemcsés réteg bipolaris sejtjeivel, ez utóbbiak pedig a belső rostos rétegben a ganglion sejtekkel. A stratum pigmenti retinaenak igen aktív szerepe van a megvilágítástól függően a látóbíbor (rhodopsin) termelése útján a pálcikák és csapok működésében. A retina rétegeződése nem mindenütt egyforma. A retina a macula luteánál vékonyabb, a pálcikák eltűnnek és a megszaporodott csapok megnyúlnak. A bulbus vérellátását az *a. ophthalmica* adja, képezve a retinalis és ciliaris rendszert. A retinalis rendszer az a. centralis retinae ágaiból áll, ezek az aa. papillares sup. et inf., arteriolae temporales sup. et inf., arteriolae nasales sup. et inf. és az arteriolae maculares sup. et inf. A ciliaris véredények a choroideában ágazódnak el. Ezek az aa. ciliares breves longi, és az aa. ciliares anteriores. A ciliaris arteriák vérét a vv. vorticosae vezetik el. Idegei: a nn. ciliares longi a n. nasociliarisból (V/1), nn. ciliares breves a ggl. ciliareból (III.) jönnek. A nn. ciliares longi a bulbus falában előrefutva érzően beidegzik a corpus ciliaret, az irist és a corneát. A nn. ciliares breves képezik a plexus ciliarist, melyből parasympathicus rostok haladnak a m. ciliarishoz és a m. sphincter pupillaehoz, valamint sympathicus rostok (ggl. cervicalis superius) a m. dilatator pupillaehez. A ~ belsejében

foglalnak helyet a szemlencse *(→lens cristallina)* és az üvegtest *(→corpus vitreum)*, valamint a szemlencse, az iris és cornea között az elülső szemcsarnok *(camera oculi anterior, camera anterior bulbi)* és az iris és a lencse között a *camera oculi posterior*. E réseket a csarnokvíz, a *humor aquaeus* tölti ki. A szem mozgatására a 6 szemizom szolgál: a 4 m. rectus bulbi és a 2 m. obliquus bulbi. A bulbus az orbitában foglal helyet, védőszervei a szemhéjak, a kötőhártya *(→conjunctiva bulbi)*, valamint a könnyapparatus (→még *apparatus lacrimalis)*. *T. I.*

Bulbus olfactorius és a szagló nyálkahártya vázlata (Clara)

1: szaglóhám, *2:* szaglósejtek magja, *3:* támasztósejtek, *4:* tunica propria mirigyekkel, *5:* lamina cribrosa, *6:* filum olfactorium, *7:* glomerulus olfactorius, *8:* mitralis sejtek, *9:* szemcsés sejtek, *10:* belső szemcsés réteg, *11:* mitralis sejtek

bulbus olfactorius: a *tractus olfactorius* elülső, vastagabb része. (→még *nervus olfactorius)* *T. I.*

bulbus pili, *hajhagyma:* →*pilum*

bulbus quadratus: →*atrophia bulbi*

bulbus reflex: →*oculocardialis reflex*

bulbus thrombosis: →*sinus phlebitis* (otogen).

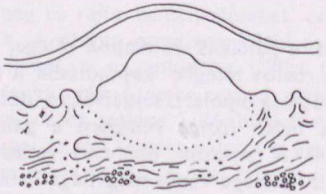
bulbus urethrae: a corpus cavernosum urethrae (corpus spongiosum urethrae) hátsó, mogyoró nagyságú bunkós megvastagodása. Egy barázda két félre *hemisphaera bulbi urethrae* osztja. Végén van a két glandula bulbourethralis. (Cowper). (→még *penis)*. *T. I.*

bulbus venae jugularis sup. et inf.: a v. jugularis int. kezdeti kitágult, az os occipitale fossa jugularisában fekvő része (sup.), ill. a v. subclaviával való összeömlés előtti tágulata (inf). *T. I.*

bulbus vestibuli: →*pudendum muliebre* (pudendum femininum)

bulimia, *lycorexia:* farkasétvágy, farkasféhség, csillapíthatatlan éhség, kórosan nagymennyiségű táplálékbevitellel. Frontalis dagatok, frontalis atrophia, oligophrenia, schizophrenia tünete lehet, néha neurotikusokon is előfordul. (→még *sitomania)* *H. B.*

bulla: borsószem nagyságát meghaladó, savót tartalmazó, felszínén kupolaszerűen elődomborodó, áttetsző fedelű hólyag, a szaruréteg alatt *(subcornealis)*, a Malpighi-réteg sejtjei között *(intraepithelialis)*, végül Malpighi-réteg és az irha között *(subepithelialis ~)*. *Be. K.*

Bulla (hólyag)

bulla ethmoidalis: a középső orrjáratba beemelkedő rostasejt által okozott kidomborodás. (→még *cellulae ethmoidales)* *T. I.*

bulla infecta: a *panaritium cutaneum* felületes gennyhólyagja, mely lymphangitisszel v. lymphadenitisszel szövődhet. *B. I.*

bulla repens, *bulla rodens:* lényege szerint *impetigo contagiosa staphylogenes*, amelynek

gennygyüleme a kézujj, tenyér, lábujj, talp szarurétegének vastagsága miatt nem tud könnyen a felszínre törni, hanem nagy pustulává nő, és lassanként széles, elődomborodó, zöldesen áttetsző, fluctuáló, a gennysejtek ülepedése miatt hypopyon-tüneményt mutató hólyagként tűnik fel. *Panaritium (cutaneum)*-nak is nevezik. Streptococcogen alakja a *tourniole streptococcique*. Gyógyítása: sebészi felnyitás, a bulla fedelének lenyírása, desinficiens v. behámosító kenőcs alkalmazása. *Be. K.*

bulla rodens: →*bulla repens*

bulla traumatica serosa, *ampoule traumatique, vízhólyag:* a str. corneum alatt elhelyezkedő „vízhólyag", amely sűrűn ismétlődő, tartós v. hirtelen nagyfokú nyomás hatására keletkezik (főleg redőbe emelődő bőrterületeken). A felhám Malpighi-rétegének cohaesiója meglazul, alatta az irhában gyulladás keletkezik, melynek savós izzadmánya a szaruréteg alatt „vízhólyag" képében jelentkezik. Leginkább a tenyéren látjuk, v. „cipőfeltörés", „csizmarágás" névvel a lábon. *Be. K.*

bulldog orr: tertiaer syphilisre jellemző orrelváltozás. Az orrcsúcs lágyrészeinek pusztulása következtében az apertura piriformis alatt mély behúzódás látható, a zsugorodott orrszárnyak az apertura piriformis széléhez tapadtak, függőlegesen állnak, rajtuk keresztül tág belátás nyílik az orrüregbe. *Ré. Gy.*

Bulletin de l'Organisation Mondiale de la Santé: →*Egészségügyi Világszervezet*

Bulletin of the World Health Organization: →*Egészségügyi Világszervezet*

bullosis actinica et mechanica: klinikailag az epidermolysis bullosa hereditaer alakjára, *hydroa vacciniformis*ra emlékeztető, de eredete tekintetében attól különböző kóralak. Idősebb egyének, alkoholisták, máj-cirrhosisban, haematoporphyrinuriában szenvedők arcán, kezén fényhatás és mechanikus nyomás, dörzsölés után rövid idővel savós, néha vérzéses hólyagok fellépése. Egészséges egyénen is kiváltható porphyrin-befecskendezés és utána napfénnyel való besugárzás útján. *Be. K.*

bullosis idiopathica: →*epidermolysis*

bullosis mechanica hereditaria: →*epidermolysis bullosa*

bullosis mechanica toxica (H. W. Siemens): bizonyos gyógyszerek és mérgek (arsen, jodoform, sulfonamidok, thyreoidea-kivonat stb.) belső fogyasztása után a bőr mechanikus izgatása (dörzsölés, nyomás) területén savós hólyagok alakulnak ki, hasonlóan az epidermolysis bullosa hereditaria hólyagjainak képződéséhez. *Be. K.*

bullous keratogenous and pigmentary dermatitis with blood eosinophilia in newborn girls (Asboe—Hansen): →*Asboe—Hansen-betegség*

Bumke, Oswald Conrad Edward (1877—1950): német ideg- és elmegyógyász, breslaui egyetemi tanár. A psychogen pupillareakciókkal, a neurosisokkal, az ideg-degeneratiókkal kapcsolatosan végzett kutatásokat. Szerkesztője volt O. *Foerster*rel a Handbuch der Neurologienak. *H. G.*

Bumke-tünet: a pupilla psychosensoros zavara. A dilatatiós reflex hiányzik. Schizophreniánál fordul elő. *B. B.*

Bumm, Ernst (1858—1925): német szülész, nőgyógyász, berlini egyetemi tanár. A szülészeti technika továbbfejlesztése (magasfogó stb.) mellett jelentősek a női gonorrhoeával és a méhrákkal kapcsolatos kutatásai. *H. G.*

Bunak, Viktor Valerianovics (1891—): szovjet antropologus. Palaeoanthropologiai kutatásai mellett érdemeket szerzett a gyakorlati anthropológia (iskolai padok, ruházat stb. szabványosítása) terén. *H. G.*

Bunak testalkat rendszere: →*alkat*

Bunge, Gustav von (1844—1920): észt vegyész és fiziológus, baseli egyetemi tanár. A szervezet kalium- és natrium-forgalmát kutatta, kimutatta a vér és a tej vastartalmát és ásványi anyagait, jelentősen fejlesztette az orvosi biokémiát. (*Lehrbuch der Physiologie des Menschen*, 1901. *Lehrbuch der org. Chemie für Mediziner*, 1906). *Be. I.*

Bunge-amputatio, *subperiostealis amputatio, aperiostealis végtagcsonkolás, amedullaris végtagcsonkolás:* az átfűrészelt csont periosteumának lehántása 1 cm széles csíkban és a csontvelő kikaparása 1 cm mélyen a csonthártya-csontvelő túlburjánzás elkerülésére az átfűrészelt csontvégen, ami lehetővé teszi a csonk fájdalom nélküli megterhelését. *B. I.*

Bunge-hurok: medencevégű fekvéses magzat extractiójára szolgáló gumihurok. Nem használják. *H. I.*

Bunge-kanál: a szemteke kiürítésére szolgáló eszköz.

bungeye, *blue-eye:* Ausztráliában előforduló szembetegség; *sabronema* féreg által előidézett granuloma a conjunctiván. *J. E.*

bunkós szőrszál: →*integumentum commune*

Bunnell, Sterling (1882—1957): amerikai sebész. Főleg kézműtétei ismertek, →*Bunnell-öltés*. *H. G.*

Bunnell-ínvarrat: szellemes technikájú ínvarrás finom dróttal, mely ínforradás után egyszerűen kihúzható („pull out wire"). *B. I.*

Bunnell-műtétek: izom-ín transplantatiók a bénult, de functio szempontjából fontos izmok pótlására. A n. medianus, a n. ulnaris és a n. radialis által ellátott izomcsoportok pótlására alkalmasak. *G. A.*

Bunsen-állvány: öntöttvas talpon álló fémrúd, laboratóriumi eszközök rögzítésére. *Ba. B.*

Bunsen-égő: laboratóriumi célokra való gázégő, szabályozható levegőnyílással. *Ba. B.*

Bunsen—Roscoe-törvény: chlor-durranógázképződés fotokémiai reakciójának tanulmányozása kapcsán megállapított összefüggés, mely szerint a fényintenzitás és a megvilágítási idő szorzata állandó. $I \cdot t =$ konst. A ~ érvényességét más fotokémiai reakciókra és a biológiai sugárhatásra is ki akarták terjeszteni, de pontosabb vizsgálatokból kiderült, hogy sem a biológiai sugárhatásokra, sem pl. a fotografikus emulsio feketedésére nem érvényes. *E. J.*

Bunyamwera virus: Afrikában elterjedt arbovirus. Vectorai aëdes szúnyogok. Emberben inapparens fertőzést, néha encephalitist okoz. Az arbovírusok róla elnevezett csoportjába még legalább 10 vírus tartozik. *F. E.*

Bupatol, *Butylsympatol* 1-(4'-hydroxy-phenyl)-1-hydroxy-2-n-butylaminoaethan szulfát, peripheriás értágító, amelyet obliteratív verőérbetegségek esetén és érgörcsök ellen használnak. D. naponta 2—5 db 25 mg-os tbl. v. 1—2 im. injectio á 50 mg. *I. B.*

buphthalmus: →*hydrophthalmus*

Burckhardt-műtét: →*abscessus retropharyngealis*

Burckhardt-próba →*alkali neutralisatio*

Burdach, Karl Friedrich (1776—1847): német anatómus és fiziológus, a dorpati, majd königsbergi egyetem tanára, kiváló neurohisztológus. A gerincvelő fehérállományának hátulsó kötegében lefutó lateralis nyaláb (fasc. cuneatus) az ő nevét viseli (*Vom Baue und Leben des Gehirns u. Rückenmarks*, 1819—25, *Physiologie als Erfahrungswissenschaft*, 1826—40). Iskolájából számos jeles tudós került ki, pl. von Baer. Anthropologiai és idegszövettani munkáját fia folytatta, *Ernst* ~ (1801—76), a königsbergi tanszéken utóda, szintén kiváló idegfiziológus (*Beitrag zur mikroskopischen Anatomie der Nerven*, 1837. *Anthropologie*, 1849). *Be. I.*

Burdach-köteg: →*fasciculus cuneatus*

burgonyamérgezés: rendesen mikrobás fertőzésen alapuló ételmérgezés. Az igazi ~ igen ritka, tulajdonképpen →*Solanin*-mérgezés. *Ba. Gy.*

Burgyenko, Nyikolaj Nyilevics (1876—1946): szovjet sebész, moszkvai egyetemi tanár, a Szovjet Orvostudományi Akadémia első elnöke. Jelentős munkásságot fejtett ki az idegrendszeri sérülések, agydaganatok műtéttana terén. Jelentős érdemeket szerzett a hadi sebészet megszervezésében a II. világháborúban. *H. G.*

Burgyenko-tetanustünetek: 1. reflex-kalapáccsal a beteg orrnyergére ütve szapora pislogás és a mimikai izmok összehúzódása. — **2.** A n. ileo-inguinalis projectiós helyét a csípőcsonton elől-fent megnyomva a sérült (fertőzött) oldalon a lábujj feszítők enyhén összehúzódnak. *Sz. Gy.*

Burian, František (1881—): cseh sebész, prágai egyetemi tanár. Főleg szájpadplasztikai műtétei nevezetesek. *R. E.*

Burian-próba: a vizelet xanthin-tartalmának kimutatására szolgáló próba: a xanthin Na-lúg jelenlétében diazobenzolsulphosavval sötétvörösre festődik. *Sz. Z.*

Burman-betegség: a proximalis lábközépcsontok epiphysitise. A II—V. metatarsuscsontok basalis epiphysisén elhúzódó v. hiányzó ossificatio. A serdülőkori ún. „lúdtalp panaszok" hátterében sokszor ~ áll. *B. I.*

Burn, Joshua Harold (1892—): angol farmakológus, oxfordi egyetemi tanár. Az idegingerület chemizmusával és a gyógyszerek biológiai standardizálásával foglalkozott. Finney-el együtt írta a „*Biological Standardisation*" c. könyvet, Oxford, 1952.

Burnet, sir Frank Macfarlane (1899—): ausztráliai mikrobiológus, melbourne-i egyetemi tanár, Nobel-díjas (1960). Bevezette a víruskutatásba a vírusok csirke-embryón való tenyésztését. Jelentős kutatásokat végzett a vírusok szaporodásával, haemagglutinatiojukkal és a vírusszaporodást gátló tényezőkkel kapcsolatosan. Megfigyelte az immuntolerantia jelenségét. Nobel-díjas munkája az immunitás mechanizmusának clonselectiós-elmélete. *H. G.*

burnethosis: →*Q-láz*

Burnet-reakció: allergiás bőrreakció a máltai láz kimutatására. A bőrbe juttatott brucella antigen a betegség második hetének elején már pozitív reakciót hoz létre. *J. E.*

Burnet-receptor-gradiens: Myxovírus-törzsek sorbarendezése az alábbi elv alapján:

ha egy törzshöz vörösvértestet keverünk, a vírus adsorbeálódik a vértest felületére és agglutinálja a vértesteket, majd testhőfokon lebontja a vértestek felületén levő vírusreceptort, maga szabaddá válik, a vértestet pedig nem lehet többé agglutinálni a törzzsel és azokkal sem, amelyek nála feljebb állnak a ~en. Lehet azonban agglutinálni a lejjebb álló törzsekkel. *F. E.*

Burnet selectiós clon-elmélete: az immunitásnak a darwini selectiós elméleten nyugvó új teóriája. Az elmélet szerint a szervezetben különböző ellenanyagok termelésére képes nyirok sejtcsoportok — clonok — vannak. A fejlődés során mutatio révén minden elképzelhető antigennek megfelelő ellenanyagok termelésére képes egyes clonok alakulnak ki. Azok a clonok, amelyeket az embryonalis életben ér valamilyen antigen-inger, immunparalysis következtében beszüntetik működésüket és többé ellenanyagot nem termelnek. Ezért fejlődik ki a saját antigenekkel szemben immuntolerantia. A születés után a megmaradt és működésképes clonok közül azok, amelyeket a nekik megfelelő specifikus antigeninger ér, elszaporodnak és így jön létre az ellenanyagtermelés. Az ellenanyagtermelés a megfelelő sejtek, ill. clonok örökletes tulajdonsága. Nem a sejtek fokozott ellenanyagtermelése indul tehát meg az antigen-inger hatására, hanem az antigenre specifikus clonok elszaporodása, ami fokozott ellenanyagtermelődést eredményez. Az elméletért *Burnet* és *Medawar* 1960-ban Nobel-díjat kaptak. *A. Z.*

Burnett-syndroma, *milk-alkali syndroma, tejivó-syndroma:* hypercalcaemia hypercalciuria nélkül, hypophosphataemia, calcinosis (nephrocalcinosis, szemtünetek), veseelégtelenség azotaemiával, a vérben emelkedett alkali-tartalék. Sok tejet fogyasztó, alkalikus porokat szedő egyéneken kialakuló syndroma melyet régen Sippy-kúrák alkalmával észleltünk. *M. I.*

„burning feet"-syndroma, *Gopalon-syndroma, fájdalmas láb syndromája, „égő láb"-syndroma, „elektromos láb", nutritiv melalgia, melalgia nutritionalis, barasheh, chacaleh:* különböző belgyógyászati megbetegedések kísérő jelenségeként fellépő, rendkívül intenziv égésérzés és fájdalom a lábakban. Kezdetben a fájdalom az első tarsophalangealis ízület volaris felszínén jelentkezik, majd a sarokra, lábhátra és bokára is kiterjed, cyanosist, gangraenát okozhat. Éjszakára az ágy melegének hatására rohamszerűen lép fel. A lábak kilógatása az ágyból és hidegvizes borogatás enyhítik a fájdalmat. A fájdalmas terület izomzatának tónusa fokozott, emiatt a beteg járása jellegzetesen lassú, óvatos. A fájdalmas bőrfelület erősen izzad és nemritkán lemezesen hámlik is. Organikus neurológiai elváltozások, mint neuritis retrobulbaris, reflex- és érzészavarok, a belsőfül functiós zavarai, tremor, ataxia, gyakran kísérik a kórképet. A kórkép aetiopathogenesisében: májbetegségek, periarteritis nodosa, diabetes mellitus, éhezés, hidegártalom, alcohol abusus, pantothensav, aneurin- és nikotinsavhiány, fertőzőbetegségek, INH-intoxicatio játszanak szerepet. Kórbonctani szempontból pedig a peripheriás idegeket tápláló erek lumenének szűkülete jellemzi a syndromát. *Th.:* nikotinsav, B_1, B_2 vitamin, értágítók. *P. Zs.*

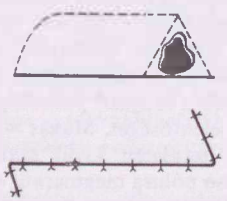
burokrepedés: a petezsák megszakadása, miáltal a magzatvíz eltávozik. Szabályszerűen a tágulás végén, a méhszáj eltűnésekor következik be. *Idő előtti* a fájástevékenység kezdete előtt, *korai* a méhszáj eltűnése előtt történő burokrepedés, *késői,* ha a méhszáj eltűnése után sem folyik el a magzatvíz, s ez esetben művi burokrepesztést kell végezni. Az idő előtti burokrepedés szülészeti jelentőségét régebben hibásan ítélték meg. A gyermekágyi láztól való félelemben igyekeztek a fájások kiváltására, erősítésére. Emiatt sok és súlyos anyai és magzati szövődmény lépett fel. Ha megvárják a fájások spontán megindulását, a szülés többnyire szövődmény nélkül zajlik le. A bacteriumok felvándorlásának inkább a magzati pathológiában tulajdonítanak jelentőséget. Magas ~: a petezsák a méhszáj területén kívül szakad meg, a petezsák alsó pólusa megmarad. ~ *diagnosisa* a hüvelyváladék lúgossá válik (Temesvári f. brom-thymol, Gold-f. lacmus-próba); a hüvelyváladékban zsír (Numeis) és lanugo (Philipp) mutatható ki. Gyors és megbízható vizsgálat (Langreder 1952) a hüvelyváladék festése methylenkékkel. Magnélküli sejtcsoportok találhatók, legjellemzőbbek a fehér színűek. Neuhaus szerint a hüvelyváladékban kisnagyítással finom páfrányszerű kristályfigurák láthatók. *H. I.*

burokrepesztés, *amniotomia:* szülészeti beavatkozás. Célja: 1. a magzatvíz lebocsátásával a méh megkisebbedése révén fájásokat kelteni, s így a vetélést v. szülést megindítani; 2. placenta praevia marginalis v. lateralis esetében elősegíteni az előlfekvő rész leszállását, s ezáltal a vérzést megszüntetni; 3.

hydramnionnál, a légzési és keringési nehézségeket enyhíteni; 4. a fájástevékenységet fokozni; 5. késői burokrepedésnél a szülés élettani lefolyását biztosítani. Többnyire hüvelyi úton történik: az egyik kéz két ujjának vezetése mellett golyófogóval v. hosszú horgas érfogóval, lehetőleg fájás alatt, kis nyílást ejtenek a buroknak a méhszájban szabadon levő részén. Recto-vaginalis módszernél a végbélbe vezetett ujj keresi fel a méhszájat és irányítja a hüvelybe vezetett műszer útját. Magas ~nél nem a méhszáj területén, hanem az előlfekvő koponya felett ejtenek nyílást a burkon →*Drew–Smythe-katéter*rel. Előnye, hogy tetszés szerinti magzatvízmennyiség bocsátható le, és elől a burok tovább is védi a méhüreget. *H. I.*

Burow, Karl August (1809—74): német sebész, königsbergi egyetemi tanár. A nyílt sebkezelést propagálta, műtétet dolgozott ki a kancsalság megszüntetésére, ophthalmometert szerkesztett. Gyulladáscsökkentésre használt alumíniumacetátos oldatát fia tette általánosan ismertté, aki ugyancsak sebész volt (1838—85). *Be. I.*

Burow két-háromszög plasztika: háromszög alakú bőrhiány pótlása a környezet bőrének felhasználásával oly módon, hogy az adó helyen feltüremlő bőrtöbbletet ugyancsak háromszög alakú kimetszéssel távolítják el. *Z. J.*

Burow „két háromszög" plasztikája alsó ajak pótlására

Burow—Knapp-műtét: az alsó szemhéj részleges pótlásának egyik módja. *B. B.*

Burow-műtét: ajakrák kimetszése után visszamaradó defektus plasztikai zárása. *B. I.*

Burow-oldat: liquor aluminii acetici. Antiphlogistikus, hűsítő, enyhén adstringens és dezinficiáló hatása miatt felületes bőrgennyedésekben használatos szer. *B. I.*

Burow-venák, *venae parumbilicales Sappeyi:* köldök körüli venák, melyek a hasfali venákból és a v. epigastrica inferior összeköttetéseiből erednek és a v. umbilicalisba, ill. a v. portaeba szájadzanak. Erősen kifejezettekké válnak a máj vérkeringésének zavaraiban, miután ilyenkor az erek kitágulásával *(caput Medusae)* a vér a hasfali venákon vezetődik le. *B. I.*

Burri, Robert (1867—): svájci mikrobiológus, a bakteriológiai vizsgálatban használatos ~módszer leírója. *H. G.*

Burri tuseljárás: Treponemák kimutatására használatos eljárás. A tökéletesen megtisztított tárgylemezre Grübler-pelikántus háromszoros vizes hígításából egy cseppet viszünk, ehhez keverjük a vizsgálandó anyagot: a primaer affectióból nyert savót, finoman szétterítjük, megszárítjuk, immersióval vizsgáljuk. Az eljárás baktériumok tokjának kimutatására is alkalmas. Ma e célra a sötét-látóteres eljárást használják. *S. Zs.*

bursa: tömlő, zacskó.

bursa anserina: savós tömlő a m. sartorius és a m. gracilis tapadásánál. *T. I.*

bursa articularis: →*articulatio*

bursa omentalis: a gyomor hátsó falát borító és a fali hashártya között levő üreg. Nyílása a *foramen epiploicum Winslowi*, mely a vestibulum bursae omentalisba vezet. A foramen epiploicumot a lig. hepatoduodenale, a lig. hepatorenale és a lig. duodenorenale határolja. A cavum proprium falait elől a kis cseplesz és a gyomor, felül a máj, alul a mesocolon transversum, hátul a hasnyálmirigy és a fali hashártya alkotja. A rés egészen a lépig ér, mint *recessus lienalis*. Az újszülöttben még jelenlevő recessus omentalis inferior a nagy cseplesz két lemeze közé ér. *T. I.*

bursa synovialis: →*articulatio*

bursa trochanterica, *bursa musculi glutei maximi:* a m. gluteus maximus és a trochanter major között levő nyálkatömlő. *T. I.*

bursectomia: a megvastagodott, gyulladt, fájdalmas v. elmeszesedett nyálkatömlő sebészi eltávolítása.

bursitis: a bursa gyulladása. Lehet acut és chronikus. Kísérheti mészlerakódás (~calcarea). Nyomásérzékenységgel, esetleg fájdalommal és az ízület mozgáskorlátozottságával jár. Többnyire foglalkozási ártalom, ismétlődő kisebb traumák következménye. *Th.:* pihenés, borogatás, esetleg hydrocortison, novocain, szükség esetén a bursa eltávolítása. — ~ *calcarea:* a bursa helyének megfelelő törmelékes, rögös meszesedés a rtg-felvételen. (Leggyakoribb a humerus fej szomszédságában, periarthritis humeroscapularis és tendinitis calcarea kíséretében.) *G. A.—D. P.*

bursolith: kőképződmény a nyálkatömlőben.

Burton-szegély: ólommérgezésben észlelhető tünet: ólomszegély a fogíny szélén.

Buscaino, Vito Maria (1887—): olasz ideg- és elmegyógyász, cataniai egyetemi tanár. Az izomtónusra, az encephalitis epidemica klinikumára, az emotiókra és a schizophreniára vonatkozó kutatásai ismertek. *H. G.*

Buschelhaar: drótkefe hajzat. Egyenes, csaknem a finom drótszálak merevségére emlékeztető hajszálak az egész fejhajzatban. Néha családi jelleggel mutatkozik. *Be. K.*

Buschke, Abraham (1868—1943): német bőrgyógyász, berlini rk. egyetemi tanár. A blastomycosis róla nevezett európai alakjának egyik leírója. *H. G.*

Buschke—Ollendorf-syndroma: →*dermatofibrosis lenticularis disseminata* és az *osteopoikilosis* (→*osteopoikilia*) együttese ugyanazon egyénen. *Be. K.*

Busch-törés: a feszítő (ritkán a hajlító) inak húzására bekövetkező indirekt körömperctörés (→még *phalanx-törés*) *B. I.*

Busquet-betegség: exostosis dorsi pedis, mely a metatarsusok osteoperiostitise következtében jön létre.

Busse, Otto (1867—1922): német patológus. A blastomycosis ún. európai alakjának egyik leírója. (~—Buschke betegség). *H. G.*

Busse—Buschke-betegség: →*blastomycosis Europaea*

Busulfan: →*cytostatica*

Butamin: →*tutocain*

Butazolidin: →*Rheopyrin*

Butenandt, Adolf (1903—): német biokémikus, müncheni egyetemi tanár, Nobel-díjas (1939). Az ivari hormonok izolálása, kémiai szerkezetük megállapítása mellett a steranvázas vegyületek biokémiájára vonatkozó kutatásai is nagy jelentőségűek. *H. G.*

Butler—Darrow-oldat: literenként 2,2 g Na-lactatot, 0,6 g NaCl-t, 0,9 g KCl-t és 0,3 g K_2HPO_4-t tartalmazó oldat, folyadékpótlás céljaira, különös tekintettel az acidosis és hypokalaemia leküzdésére. *D. L.*

butobarbituralum, *Etoval, Soneryl, Neonal, aethylbutylbarbitursav:* hypnoticum. Már 0,1 g-os tbl-ban alkató hatású, gyorsan kiürül, ezért bágyadtság nem marad hátra. 0,03—0,2! g p. dosi, 0,4! g p. die. *Etovaletta* 0,03 g-os tbl. csillapító szernek. *Etopurin* tbl., értágító, tartalmaz 0,03 g ~t és 0,1 g theophyllint. *I. B.*

Butterfield-csecsemő-cystoscop: →*cystoscop*

Buttler—Montgomery fehérje-fractionálás: →*plasmafehérjék vizsgálata*

butyrometer: →*Gerber-acidobutyrometer*

butyroscop: eszköz a tej v. vaj zsírtartalmának megbecsülésére. (→*Gerber-acidobutyrometer*) *J. E.*

butyrum cacao, *kakaóvaj:* a cacao pörkölt magvaiból préselt zsiradék, amely olajsav, stearinsav, palmitinsav és laurinsav glyceridjéből áll. Jellegzetes ízű és szagú, sárgásfehér, szobahőmérsékleten szilárd, 32—35°-on megolvad. *Suppositorium* és *bacilli medicinales* készítésére használatos. *I. B.*

buvárbetegség: →*caisson-betegség*

buvárgolyva: →*vándorgolyva*

Buzinkay György (17. század): debreceni orvos, 1670-ben megírt kéziratos műve a pestissel foglalkozik. *R. M. Gy.*

buzogányfejű férgek: →*Acanthocephala*

Büchner, Ludwig (1824—99): német fiziológus, tübingeni egyetemi tanár, a mechanikus materializmus és a darwini fejlődéselmélet lelkes propagálója. Számos tudománynépszerűsítő könyve közül a *Kraft und Stoff* (1855) igen nagy port vert fel, fél évszázadon át egyik kiadása a másikat érte (magyar ford. 1875 és 1905). Vulgarizáló szemléletük ellenére könyvei eredményesen terjesztették a materialista természettudományos világnézetet. *Be. I.*

Büchner-tölcsér, *szűrőtölcsér:* porcelánból v. üvegből készült hengerpalásttal meghosszabbított tölcsér likacsos elválasztó lappal, melyre használatkor szűrőpapírt teszünk. Csapadék kinyerésére használjuk, szívással távolítva el az anyalúgot. *Ba. B.*

Bühler, Charlotte (1893—): osztrák pszichológus, bécsi, majd pasadenai egyetemi tanár. Gyermeklélektani kutatások fűződnek nevéhez.

Bühler Karl (1879—1963): osztrák pszichológus, bécsi egyetemi tanár. A modern nyelvlélektan egyik megalapítója.

Büngner-kötés: kulcscsonttörés esetén használatos rögzítőkötés egyik fajtája. *B. I.*

Büngner-pont: a csípőizület elölről történő punctiójának beszúrási pontja: 2 cm-rel a Poupart-szalag alatt, 2 cm-rel oldalfelé az a. femoralistól. *B. I.*

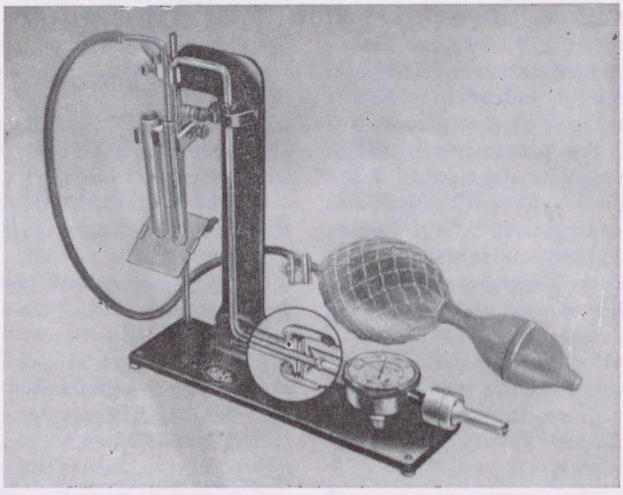
büntethetőséget kizáró okok: a büntethetőség jogelvének megfelelően bűncselekményt csak *beszámítási képességgel* rendelkező személy követhet el, csak beszámítási képesség esetén alkalmazhatók büntető sanctiók. Az új Btk. szerint ~ a következők: 1. gyermekkor (gyermekkorú az a személy, aki a cselekmény elkövetésekor 14. életévét még nem

töltötte be); 2. elmebetegség, gyengeelméjűség és tudatzavar; 3. kényszer és fenyegetés; 4. tévedés; 5. jogos védelem; 6. végszükség; 7. magánindítvány hiánya (pl. becsületsértés esetén); 8. a törvényben meghatározott egyéb ok. — Annak megállapítása, hogy mikor tekintendő a cselekmény elkövetője elmebetegnek, gyengeelméjűnek v. tudatzavar állapotában levőnek, ill. hogy ennek milyen befolyása volt a cselekvő akaratára és cselekménye lényegének felismerési képességére, *orvosszakértői vélemény alapján* a bíróság feladata. Ha az elmebetegség, gyengeelméjűség v. tudatzavar valamely cselekmény vonatkozásában nem zárja ki teljesen, hanem csupán korlátozza a beszámíthatóságot, a bíróság a cselekményt enyhébben bírálja el és a büntetést akár korlátlanul enyhítheti. *F. V.*

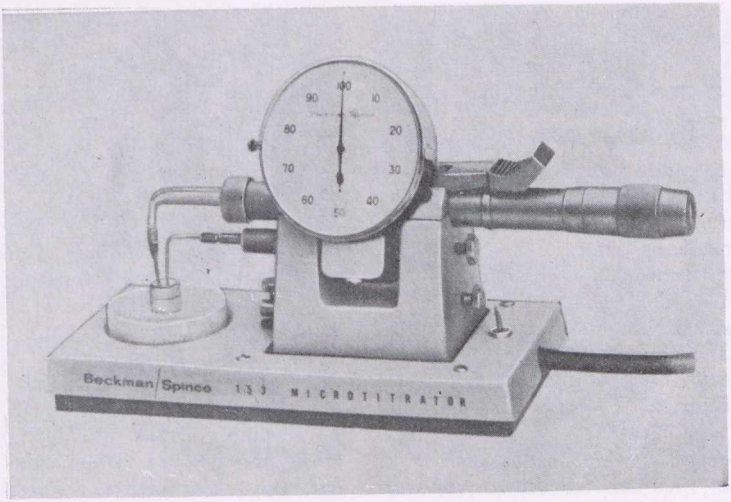
bűnügyi embertan: →*anthropologia*

bűnügyi (kriminál) statisztika: a bűncselekmények előfordulásait, dinamikáját, területi megoszlását, a bűnözés okait, azok társadalmi, gazdasági törvényszerűségét és összefüggéseit kutatja, szoros kapcsolatban a bűnüldöző szervek munkájának tanulmányozásával. Négy ága van: rendőrségi, ügyészségi, bírósági és büntetővégrehajtási st. Mo.-n 1867-óta folynak hivatalos bűnügyi st. adatgyűjtések. A nyomozási munka eredményeivel a rendőrségi st. foglalkozik. A vádemelések és a nyomozás megszüntetések tanulmányozásával az ügyészségi st. foglalkozik. A ~-nak nemzetközi viszonylatban is legsokoldalúbb ága a bírósági st. Ez a st. részletesen vizsgálja a jogerősen elítéltek *demográfiai* viszonyait (nem, életkor, családi állapot, foglalkozás stb.) összefüggésben az elkövetett bűncselekményekkel, a kiszabott büntetésekkel. Behatóan foglalkozik a bírósági st. a fiatalkorú bűnözők (14—17 évesek) szociális és kulturális viszonyaival, a visszaeső bűnözés és az alkoholfogyasztás összefüggéseivel. A ~ végül kiterjed a büntetésvégrehajtás megfigyelésére is. Mo.-on az általános kriminalitás (az elítéltek száma) a felszabadulás óta csökkenő tendenciájú, ezzel szemben a kapitalista országokban a bűnözés emelkedésének évi üteme nagyobb a népesség tényleges szaporodásának üteménél. Mo.-on 1960-ban pl. lopás miatt jogerősen elítéltek (fiatalkorúakkal együtt) 100 000 lakosra jutó arányszáma 89, Angliában és Walesban 1959-ben 264, Ausztriában 1959-ben 226 volt. *S. I.*

büretta: a térfogatos kémiai analysisben folyadékok pontos bemérésére, titrálására szolgáló eszköz. *Egyszerű ~, csapos ~:* az alján csappal ellátott üvegcső, melynek az oldalán térfogat-beosztás van. A *csapnélküli* ~ának az alján gumitoldat van, erre alkalmazott Mohr-szorító segítségével bocsátjuk ki belőle a folyadékot. *Mikrobüretta:* a beosztott rész 1—5 ml térfogatú, a ~ falán levő beosztás pedig 0,01—0,05 ml-t jelent. *Ultramikro ~:* finom kapilláriscsőből készült 1/1000-ed milliliternél kisebb mennyiségek pontos kimérését is lehetővé tevő ~ Az utóbbi években az ultra-mikro módszerek

Gilmont-féle ultra-mikro büretta. A titráló folyadékot mikrométer előretolásával visszük be a titrálandó oldatba. Értéküket a mikrométer állásáról olvassuk le. Keverés buborékoltatással történik.

Sanz-féle ultra-mikro büretta

Mikrométer segítségével dugattyút tolunk előre a bürettában, és a titráláshoz felhasznált oldat mennyiséget a mikrométer állásából olvassuk le. A keverés mágneses vibrátor segítségével történik.

népszerűsödésével számos típusú került forgalomba, ilyenek a Rehberg-, Scholander-, Gilmont- és Sanz-féle ultramikro ~k. Ezeket mikrométeres v. fecskendős büretták nak is nevezik, mert a titráló folyadékot dugattyúnak pontos mikrométerrel történő előretolásával juttatjuk a titrálandó oldatba. A leolvasás a mikrométercsavar állásáról történik. *Winkler-~*, valamint az *automata ~* egyszerűvé teszik a folyadék utántöltését.

Ba. B.

Bürger, Max (1885—1966): német belgyógyász és patológus, lipcsei egyetemi tanár. Jelentősek az izomélettani, továbbá az anaemiára, a chlorosisra, főleg pedig az öregedés folyamatára vonatkozó kutatásai. Kimutatta az insulinnal antagonista glucagon jelentőségét a szénhydrat-anyagcserében. *H. G.*

Bürger—Grütz-betegség, *essentialis hyperlipaemia, hyperlipaemia idiopathica familiaris infantum, hyperlipaemia idiopathica essentialis, splenomegaliás lipoidosis:* **1.** familiáris rendellenesség, melyre a plasma neutrális zsírtartalmának nagyfokú megnövekedése jellemző. Gyerek- és felnőttkorban egyaránt előfordulhat. Hyperglykaemiával, esetleg glycosuriával, hypercholesterinaemiával, xanthomák képződésével, hasi görcsökkel jár. Bőrtünetei: papulo-nodularis xanthomák (lipoid tophusok) és papulo-vesiculo-ulcerosus jelenségek. Előbbiek a végtagok feszítőin és az arcon, fülön, utóbbiak a lábszárakon jelentkeznek. Prognosisa jó. Egyetlen tennivaló; zsírszegény étrend alkalmazása. **2.** (gen.): Öröklésmenete általában autosomalis recessziv, de ismert domináns előfordulás is. *M. I. — Gy. B.*

Bürger-kór: →*arteriitis*

Bürger-próba: a keringés állapotára vonatkozó vizsgálat, amelyben a préselés által előidézett intrapulmonalis nyomásfokozódást követő vérnyomásingadozásból vonjuk le következtetéseinket. A vérnyomást hat alkalommal mérjük: **1.** nyugodt légzés közben, **2.** 20 mp. alatt végzett 10 mély lélegzetvétel után, **3.** a *Bürger*-készülékbe való fúvás kezdetekor (40 mm higanyoszlopot kell fúvással fenntartani), **4.** a 20 mp.-ig tartó fúvás befejezése után, **5.** a normális légzés megkezdése után, **6.** további 20 mp. múlva. (→még *cardiovascularis functionalis próbák*)

N. M.

Bürker, Karl (1872—1957): német fiziológus, giesseni egyetemi tanár. Izomthermodinamikai kutatásai mellett a nálunk is használatos vérsejtszámláló kamra megszerkesztése fűződik nevéhez (1905). *H. G.*

Bürker-kamra: suspensióban levő sejtek — elsősorban vörös- és fehérvérsejtek — mikroszkóp alatti megszámlálására szolgáló eszköz. Vastagabb üveglemezből áll, melynek középső mélyebb részére rákarcolt igen finom beosztás van. Megfelelő üveglemezzel lefedve ezen mélyebb, beosztott terület felett

szabályos rést zárunk be. A beosztást és a rés mélységét ismerjük, így a térfogat kiszámítható, s az abban megszámlált sejteket kívánt térfogatra vonatkoztathatjuk. *Ba. B.*

bürök: →*coniin*

Bütschli Ottó (1848—1920): német zoológus, összehasonlító morphologiai vizsgálatai emelhetők ki. Közismert a protoplasma habszerkezetére vonatkozó elmélete. Leírta mitosisnál a nuclearis orsót. *H. G.*

Bütschli habelmélete: →*protoplasma*

bütyök: →*hallux valgus*

bütyökpárnák: visszaütő (atavistikus) érdekesség, az ujjak háti felszínén, a középső ízületek felett ritkán észlelhető babnyi, csontkemény képletek. Emberszabású majmok ezeken a ~on járnak. *B. I.*

B vércsoport, *B vércsoport-tulajdonság, B antigen:* az 1900-ban felfedezett ABO-vércsoportrendszer egyik antigenje. *H. E.*

B vércsoport-tulajdonság: →*B vércsoport*

B vírus (Sabin—Wright-féle): →*Herpesvirus simiae*

B_c-vitamin →*acidum folicum*

B_1-vitamin: →*aneurin*

B_2-vitamin: →*riboflavinum*

B_6-vitamin: →*pyridoxin*

B_{12}-vitamin: *cyanocobalamin, antianaemiás anyag,* $C_{63}H_{90}O_{11}N_{11}P$ Co, élénk vörös színű rombusokban kristályosodik; a hydroxycobalaminban a cyan helyett OH, a nitrocobalaminban pedig NO_2 csoport van. Főleg állati fehérje eredetű táplálékban fordul elő. Minden természetesen előforduló ~ bacteriális synthesisből származik. Emberben csak a vastagbélben van ~ synthesis, ahonnan már nem szívódik fel, hanem a széklettel kiürül. Az ember tehát csak a táplálékból tudja fedezni ~ szükségletét. A napi szükséglet 1 γ. A ~ igen fontos catalysatora a fehérje- és nucleinsav synthesisnek. Hiánya elsősorban a vérképzés és az idegrendszer súlyos zavarát okozza. A ~ azonos a Castle hypothesis extrinsic faktorával. A ~ felszívódásához a gyomornyálkahártya által termelt *intrinsic faktor*, az *apoerythein* szükséges. Ezzel a ~ az *erythein* komplexet képezi. — A ~ hiány okai: 1. az intrinsic-faktor hiánya. 2. intrinsic-faktor-ellenes antitestek jelenléte a beteg plasmájában. 3. a bélnyálkahártya kóros elváltozásai v. baktériumok, ill. parasiták okozta felszívódási zavar, 4. hiányos táplálkozás (főleg a trópusokon, mérsékelt égöv alatt élő vegetarianusoknál, súlyos alkoholistáknál). — ~ hiány klinikai tünetei: *megaloblastos makrocytás anaemia, peripheriás neuritis* és *funicularis myelosis.* — ~ *adagja* a megalocytás anaemiáknál napi20 — 60 γ, mindaddig, míg a reticulocytacrisis jelzi a therapiás eredményt. Ezután 2—4 hetenként 30—120 γ adandó im. Idegrendszeri tünetekkel járó esetekben és egyéb neuritisekben az adag 300—1000 γ. — Készítményei: *Vitamin B_{12} inj., Cytobion, Crystamin, Dodecavita, Rubramin, Systobex.* Standard ~-tartalmú májkivonatok: *Neoperhepar, Campolon, Neohepatrat, Pernaemon, Reticulogen. Trifavit* 1 amp. 1 mg cyanocobalamin III-as factort tartalmazza; ez főleg az idegrendszerre hat, különböző neuralgiáknál is megkísérelhető, hetenként 2—3 amp. Oralis therapiához a tabletták apoerytheint tartalmaznak a ~ mellett. Ilyen készítmények: *Rubivitan comp., Duodecyn, Bifacton.* Szokták a ~t folsavval is kombinálni: ilyen készítmény: *B_{12}-Fol-Vicotrat.* Kombinációban szerepel a ~ egyéb vörösvérsejt-képzésre ható anyagokkal (Cu, Co, Fe, B-vitamin-complex többi tagjai) és számos polyvitamin-készítményben.

H. Zs.—I. B.

B-vitamin-complex: vízben oldható vegyületcsoport, melynek eddig 10 tagját sikerült tiszta állapotban izolálni. Az ember, valamint az állatok és a baktériumok növekedéséhez és anyagcseréjéhez nélkülözhetetlen. Az egyes tagok számos enzym prosthetikus csoportját alkotják. A ~ volt az első vitamin, melyet felfedeztek, és fő hiánytünete alapján antineuritises vitaminnak nevezték el. *B. P.*

Bwamba-láz vírusa: Ugandában, 5—7 napos lázas betegségben szenvedő erdei munkásokból izolált arbovírus. Az Aëdes aegypti fertőzhető vele. A ~ról nevezték el az arbovírusok egyik szerológiai csoportját Bwamba csoportnak. *F. E.*

By^a antigen: →*Batty-vércsoport*

Bykomycin: →*Neomycin*

Bylicki—Gauss-medencemérő: a conjugata vera közvetlen mérésére szolgál. Több különféle hosszúságú pálcából áll, amely derékszögű áttétellel függ össze a nyéllel. Közülük megkeressük azt, amely a promontorium és symphysis hátulsó széle közötti teret pontosan kitölti. Gauss módosítása szerint az eszköznek a symphysis alá helyezendő lemezét el lehet tolni. *H. I.*

by-pass shunt *„elterelő áthidalás":* érelzáródás, érszűkület, aneurysma megkerülésére szolgáló, egy érszakaszt áthidaló homo-

log ér v. műanyag cső alkalmazása. *Időleges*, ha csak az érintett érszakasz kiiktatása idejére biztosítja a distalis érszakaszban a folyamatos áramlást (pl. aorta aneurysma műtéti megoldásakor az aneurysma resectiójának és a transplantatiónak ideje alatt a vér az aorta ascendensből az a. carotisba és az aorta descendensbe előre behelyezett műanyagereken keresztül áramlik), és *végleges* (pl. az a. femoralis segmentalis elzáródását megkerülő transplantatum). (→még *aneurysma*) *T. A.*

byssinosis pulmonum: *pneumoconiosis*, melyet a gyapot gyári feldolgozása során keletkezett por belélegzése idéz elő. *Rtg:* kezdetben finom interstitialis fibrosis, majd foltos szimmetrikus, feltűnően lágy árnyékoltság. Idővel a légzőfelszín csökkenéséhez, dyspnoéhoz vezet. Előbb-utóbb cor pulmonale chr. fejlődik ki. Fontos a megelőzése, ill. kifejlett tünetek esetén a káros környezetben végzett munka teljes beszüntetése. *J. E.*

byssophthisis: a gyapot porának tartós belélegzése által előidézett tüdősorvadás. *J. E.*

Bythinia striatula: csigafaj, mely az *Opistorchis felineus*, *Clonorchis sinensis* v. *Distoma japonicum* első gazda-állata. A vízbejutott petéket bekebelezi. Benne fejlődnek ki a *miracidiumok* és *cercariák*. *J. E.*

bythus: a has alsó része.

By^{a}-vércsoportantigen: →*Batty-vércsoport*

Bywaters-syndroma: →*crush-syndroma*

C

C: →*carboneum*

Ca: →*calcium*

Ca antigen: →*Cavalière-vércsoport*

Cabanis, Pierre Jean Georges (1757—1808): francia orvosfilozófus, 1795-ben a hygiené, majd a belgyógyászat, 1799-től az orvostan és orvostörténet tanára a párizsi egyetemen. A forradalomban politikai szerepet játszott, s különösen az orvosképzés érdekében sokat tett. Főműve *(Rapports du physique et du moral* 1802), eredetileg akadémiai előadássorozat volt; ez a filozófia és biológia határterületén járó orvosi-egészségtani könyv nagy lépés a materialisztikus gondolkodás felé, benne a metafizikai spekuláció helyét a természet és természetesség foglalja el. Ez az első „orvosi lélektan", amely a test, lélek és környezet egységét tanítja; voltaképpen a francia felvilágosodás elméleti eredményeinek gyakorlati összefoglalása és felhasználása, s ezzel a 19. század racionális orvosi-lélektani gondolkodásának egyik megindítója. *Be. I.*

Cabot-gyűrű: a vörösvértestben gyűrű vagy nyolcas formájú fonal alakú képlet. Kóros erythropoesis fokozódásánál észlelhető, de csak igen ritkán. *Cabot—Schleip körtest*ek gyakran bizarr alakú vonalas képletek; ezeket degeneratio jeleként is értékelik. *S. J.*

Cabot-műtét: nephropexia; a vesefelvarró operációk egyik fajtája. *B. I.*

cacaerometer: a levegő szennyezettségének mérésére, a füstgáz elemzésére szolgáló eszköz. Ismert térfogatú szennyezett levegőt olyan oldatokkal hozunk érintkezésbe, amelyek a levegőben foglalt CO_2, O_2-t, CO-t elnyelik, és minden elnyeletés után a levegőminta térfogatának csökkenéséből az egyes alkotórészek mennyiségére következtethetünk. A CO_2-t NaOH-dal, az O_2-t lugos pirogallollal, a CO-t rézklorüroldattal nyeletjük el. Ilyen készülék a *d'Orsat—Pfeiffer*-eszköz. Hasonló elven alapszik a *Haldane*-készülék. *J. E.*

cacao: a Theobroma cacao L. (Sterculiaceae) forró égövi növény magva, melyet fermentálás után szárítanak meg. A mag héja és húsa theobromint és theophyllint, sok zsíros olajat és fehérjét tartalmaz. A pörkölt magvak préseléséből nyerik a *butyrum caca*ot. A mag porát a csokoládé és a ~ ital készítésére használják. *I. B.*

cacergasia: gyenge v. hiányos testi v. szellemi teljesítőképesség. *J. E.*

cachexia: senyvedés, senyvesség, vészes lesoványodás. ~ *basedowica:* Basedow-kóros sovány ság. ~ *lymphatica:* lymphás alkat miatti, ~ *malarica:* malária miatt bekövetkezett lesoványodás. *Psychogen* ~: →*anorexia.* ~*oedematosa:* →*Askenazy—Roch-féle syndroma.* ~ *ovaripriva:* petefészkek elpusztulása v. kiirtása utáni sovány ság. ~ *pituitaria (hypophysaria)* az agyfüggelék csökkent működése miatt létrejött senyvesség, Simmonds-kór. ~ *hypophysiopriva:* a hypophysis kiirtása v. elpusztulása miatt bekövetkező ~. ~ *thyreopriva (strumipriva)* a pajzsmirigy eltávolítása után beálló senyvesség; ~ *toxica:* mérgezés utáni súlyos lefogyás. ~ *mercurialis:* higanymérgezés okozta, ~ *traumatica:* sérülés utáni-, ~ *tumorosa:* daganat növekedés miatt beálló vészes lesoványodás. Súlyos anaemiával, lesoványodással, alsó- és felsővégtag oedemával, amenorrhoeaval, depressiv tünetekkel, fakószürke bőrszín kialakulásával jár. Kialakulásában fontos szerepe van a daganat szétesésből származó anyagcseretermékeknek. *Th.:* az alapbetegség kezelése, roborálás. *S. J.*

cachexia hypophysaria: →*Simmonds-kór*

cachexia oedematosa: →*Askenazy—Roch-syndroma*

cachexiás oedema, *marantikus oedema:* nagyfokú leromlással, súlyveszteséggel járó kórképek egyik jellemző tünete. Leggyakrabban az alsó végtagokon, ritkábban egyéb szerveken v. testszerte keletkező vizenyő. Oka: hypoproteinaemia, a B-vitamin complexus hiánya, valamint a capillaris-fal áteresztőképességének fokozódása. Súlyos chronikus fertőzésekben, rosszindulatú daganatokban éhezéssel járó állapotokban, súlyos anaemiákban észlelhető. *M. I.*

cacogeusia: rossz ízérzés

cacosmia: bűzös szag érzése objektív környezeti ok nélkül. ~ *subjectiva,* a szagok téves, hallucinatórikus megítélése (epilepsiában, diphtheriában, de átmenetileg hyp- v. anosmia gyógyulásának jeleként is. ~ *objectiva* orr melléküreggyulladások, orrüregi idegentestek, lázas betegségek, emésztési zavarok v. malignus tumorok következtében fordulhat elő. *Ré. Gy.*

cacostomia: szájbűz

cacotrophia: rosszul tápláltság

cadaver: tetem, hulla, holttest

cadaver állás: →*hangszalag állás*

cadaverin, $H_2N(CH_2)_5NH_2$: fehérjék rothadása alkalmával, lysin decarboxylezésével keletkező amin. *S. F. B.*

cadmium, *Cd:* fémes elem, atomsúlya 112,4. Stabil potenciálú galvanelektródként használják. Fém ~ a reaktorok fontos moderatora. Sóiban kétvegyértékű pozitív alkotórészként szerepel, lipidek elválasztására alkalmazzák. *S. F. B.*

cadmiumhydroxydos fehérjekicsapás: →*fehérjementesítés,* →*Fujita-Iwatake vércukormeghatározás*

cadmium-mérgezés: nikkel-cadmium akkumulátor előállítása, cadmium-tartalmú fémötvözet gyártása, cadmiummal bevont fémek hegesztése, vágása stb. alkalmával előforduló acut v. chronikus mérgezés. A méregfelvétel por v. gáz belégzése útján történik. *Heveny mérgezés tünetei:* kezdetben felső légúti izgalom, kaparó érzés a torokban, erős köhögési inger; szomjúság, nyugtalanság, majd néhány órától 20—36 óráig tartó latentia után bronchopneumonia, tüdőoedema. *Idült mérgezés tünetei:* kezdetben torokszárazság, rhinitis, anosmia, a fognyakon aranysárga gyűrűs elszíneződés, később proteinuria, hypostenuria, fokozott vérsejtsüllyedés, tüdő-emphysema, anaemia, asthenia, egyes esetekben csípőtáji és végtagfájdalmak. *Th.:* azonnal Dicaptol (oralis mérgezésben contraindicált!) a tüdő-oedema kezelése. *Megelőzés:* por- és gázelhárítás. M.A.K.: 0,1 mg/m³. *T. M.*

cadmium-próba, *cadmium turbiditási próba* (Wuhrmann és Wunderly): a májfunkció vizsgálatára használatos serumlabilitási próbák egyike. Flocculatiós próba. 0,4 ml serumhoz 4 csepp 0,4%-os cadmiumsulphatot cseppentünk, pozitív esetben 5 perc múlva zavarosodás észlelhető. A próba pozitivitását főként a máj parenchyma sérülésére utaló globulin (főleg a γ-globulin) szint relatív növekedése okozza. Quantitative + és ++ megkülönböztetés szokásos. A próba pozitivitását globulin-felszaporodást előidéző infectio is okozhatja. *M. I.*

cadmium turbiditási próba: →*cadmium-próba*

cadmiumwolframat ernyő: →*átvilágító ernyő*

Cadogel: a *Juniperus oxycedrus* L. (Cupressaceae) kátrányának a pix juniperinek vakuumban való fractionált desztillálásával előállított anyag, dermatologicum, mely mentes a bőrt erősen izgató kátrányanyagoktól, 33%-os kenőcsben használatos ekzemára és viszketés csillapítására. *I. B.*

caecalis obstipatio: →*obstipatio*

caecitas, *vakság:* a látóképesség hiánya, amikor a szem fényt sem érzékel. Gyakorlati szempontból vak, akinek látása a térbeli tájékozódáshoz nem elégséges: 1 m-ről olvas ujjakat. *(→csőlátás)* *O. T.*

caecofixatio: vakbélrögzítő műtét; caecum mobile esetén a vakbél rögzítése a hasfalhoz. *B. I.*

caecopexia: a vakbél (caecum) felfüggesztő műtéte. *B. I.*

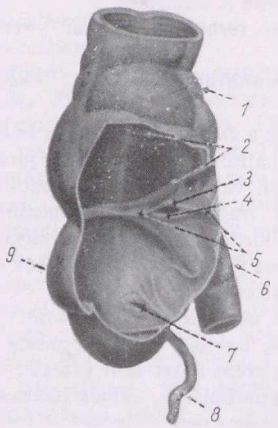
caecoplicatio: vakbéltágulat (ectasia caeci) esetén két taenia összevarrása, tágulatának csökkentése végett. *B. I.*

caecostomia, *coecostomia:* a vakbél kiszájaztatása a külvilág felé (lényegében colostomia). *B. I.*

caecotomia, *coecotomia:* a vakbél (caecum) megnyitása. *B. I.*

caecum, *cecum, coecum, intestinum cecum, vakbél:* a vastagbélnek kezdeti, a jobb csípőárokban elhelyezkedő zsákszerű szakasza. Alsó, vak végének hátsó kerületéből indul el a teniák találkozásánál a ceruza vastagságú, változó hosszúságú féregnyúlvány, appendix vermiformis (appendix, processus vermiformis). A felszálló vastagbélbe való átmenet határán a bal oldalán találjuk a csípőbél benyílási helyét, az ostium ileocecalet. E szájadékban kétajkú bil-

lentyű, (valvula ileocecalis) helyezkedik el, mely megakadályozza a béltartalom visszajutását a vékonybélbe. A ~on is megtaláljuk a vastagbél általános jellemzőit: kiöblösödéseket (haustra coli), behúzódásokat (plicae semilunares), zsírral telt hashártyafüggelékeket (appendices epiploicae), valamint a szalagokba (teniae coli) rendeződött hosszanti izomzatot, mely a bél hosszánál rövidebb lévén létrehozza a kiöblösödéseket (haustra coli). Verőere az a. ileocolica, visszerei a v. portaebe szedődnek össze, idegei a plexus celiacusból és aorticusból származnak. *M. K.*

Cecum, appendix vermiformis, ostium ileocecalis

1: Colon ascendens, *2:* Plicae semilunares coli, *3:* Labium sup., *4:* Labium inf., *5:* Commissurae valvae ileocecalis, *6:* Ileum, *7:* Ostium appendicis vermiformis, *8:* Appendix vermiformis, *9:* Cecum

caecum altum congenitum: a bélcsatornának a magzati fejlődés során végbemenő hibás rotatiója, s egyúttal rendellenes fixálódása a hátsó hasfalhoz a duodenum magasságában. A proximalis colon-szakasz növekedési rendellenességének következménye. Időszakos passage-zavarokkal és bélgörcsökkel jár. *D. L.*

caecum cupulare: →*organon auditus*

caecum mobile: rendellenesen hosszú mesenteriumú, a hátsó hasfalhoz nem rögzített, mobilis, intraperitonaealis vakbél. Fejlődési variatio. A kórállapot hasi görcsöket, appendicitisre jellemző tüneteket okozhat. *B. I.*

caecum vestibulare: →*organon auditus*

Caelius, Aurelianus: római orvos az 5. században. Szoránosz görög nyelvű könyveit fordította latinra. Különösen a fertőző betegségeket tárgyaló *De morbis acutis et chronicis* fordításával tett nagy szolgálatot a görög orvostudomány megőrzésének. *Be. I.*

Caesar de Ungaria: 1414-ben a bécsi egyetemen megkapja a baccalaureusi, majd a magister medicinae fokozatot. *R. M. Gy.*

„café au lait" foltok: a Recklinghausen neurofibromatosis részjelensége. Ujjbegynyi-hüvelykujjnyi nagyságú, a bőrből ki nem emelkedő, halvány tejeskávé-barnaságú, éles határú foltok a törzsön. *Be. K.*

Cafergot: →*Secale cornutum*

Caffey-syndroma, *hyperostosis corticalis infantilis:* a csontrendszer gyermekkori megbetegedése. A csöves csontokon kiterjedt periostealis megvastagodás, spongiosa-sclerosis van. Lázzal, gyulladásmentes lágyrészduzzanattal, fájdalommal jár. Az epiphysisek és a metaphysisek szabadok maradnak. Aetiologiájában vírusfertőzést tételeznek fel. Beavatkozás nélkül néhány hónap alatt, visszamaradó elváltozás nélkül megszűnik. *Th.:* tüneti. Penicillin, sulfamid hatástalan. *D. P.*

Cagliostro gróf (1743—95): palermói születésű nemzetközi kalandor és csodadoktor. Az orvoslást saját módszerével és gyógyszereivel végezte: életbalzsammal, egyiptomi gyomorpilulákkal, bonyolult összetételű — és már a maga korában elavult — gyógyteákkal, alkimista főzetekkel, „aurum potabile"-val, fiatalító és erősítő füvekkel, főként pedig személyi varázsával, szuggesztív erejével. Lyonban, Párizsban, Londonban szabadkőműves páholyokat alapított, maga kitalálta „egyiptomi ritussal", mint „Nagy Kophta" az örök élet elixírének készítésén fáradozott. 1791-ben eretnekség címén halálra ítélték, majd az ítéletet életfogytiglani fogságra változtatták. *Be. I.*

Cairns, Hugh William Bell (1896—1952): angol sebész, oxfordi egyetemi tanár. Az idegsebészet kiemelkedő művelője. Kísérletes kutatásokat végzett az agykéreg sérüléseivel kapcsolatosan. *R. E.*

Cairns-műtét: →*Scoville-műtét*

caisson-betegség, *búvár betegség, kizsilipelési betegség, decompressiós betegség:* túlnyomású légkörben (pneumatikus kamra) dolgozó caisson-munkások (hídépítők, búvárok, pilóták) sajátos légembóliája (aeraemia). Oka: ha a túlnyomás csökkentése nem az előírásoknak megfelelően, hanem gyorsabban történik, a szövetekből és a testnedvekből felszabaduló nitrogén a vérpályában vagy azon kívül buborékokat képez, me-

lyek következménye a szövetek károsodása. A buborékképződésben gyakorlatilag csak a nitrogén játszik szerepet, mert az oxygén az anyagcserében felhasználódik, a széndioxid pedig kis mennyisége miatt ártalmatlan. Tünetei a heveny kórformák között leggyakoribb az osteoarthralgia (az esetek 9/10 része), viszonylag gyakori a belső fül (Menière-syndroma) és a központi idegrendszer keringés átmeneti zavara (pruritus, cutis marmorata). A betegség heveny formái nagyrészt néhány napon belül maradéktalanul gyógyulnak. Ritkán idült kórformába megy át, különösen, ha az idegrendszer károsodott (myelopathia, encephalomyelopathia). Máskor a megbetegedés primeren idült jellegű, pl. osteoarthropathia, deformáló arthrosis. *Th.:* A tünetek jelentkezésekor sürgős recompressio, a fokozott légnyomás visszaállítása, majd lassú- az előírásoknak megfelelő kizsilipelés (gyógyzsilipelés). Egyébként tüneti kezelés. *Megelőzés:* korszerűen felszerelt zsilipkamra, a be- és kizsilipelési előírások, valamint a munkahelyek hygienés előírásainak szigorú betartása. A caisson-munkára alkalmatlanok (szív és vérkeringési szervek, a felső légutak, a légzőszervek, a gyomor- és bélhuzam, a vese, a mozgásszervek, a központi és környéki idegrendszer betegségei, kóros elhízás, alcoholismus) kizárása a munkából. A caisson-munkát végzők rendszeres orvosi ellenőrzése felvételkor, majd havonta egyszer, ill. minden betegség után a munkába lépés előtt. *T. M.*

caisson osteoarthropathia: caisson-betegségben előforduló csontelváltozások, főleg az alsó végtag ízületeiben jelentkező aseptikus csont-necrosis, mely súlyos másodlagos arthrosis deformanshoz vezet. Gyakoriak a rtg-en kimutatható intraosszealis infarctusok. *D. P.*

Cajal: →*Ramón y Cajal*

Cajal-féle horizontális sejtek: →*Cajal-sejtek*

Cajal-mag, *nucleus interstitialis:* a mesencephalon tegmentumában a nuclei reticulares része a canalis Sylvius közelében, ott, ahol az a III. agykamrába torkollik. A fasciculus longitudinalis medialis rendszerébe tartozik. A verticalis és rotatorikus szemmozgások subcorticalis centruma. Izgalma a *Parinaud syndroma.* *B. B.*

Cajal-sejtek, *Cajal-féle horizontális sejtek:* szabálytalan gliasejtek a nagyagykéreg molekuláris rétegében, a felszínnel párhuzamosan futó hosszú nyúlványokkal. *T. I.*

cal: →*caloria*

calabari-fekély, *kameruni fekély:* a vándorló filaria által okozott gyulladásos duzzanat, melyet a bőr kifekélyesedése követ. *J. E.*

Calabar swelling: →*loiasis*

calamus scriptorius: →*ventriculus cerebri*

Calandra granaria, *gabona-zsizsik, árpazsuzsok, magtári-zsizsik:* karcsú termetű kb. 3 mm hosszú ormányos bogár. Fekete-vörösbarna. Nősténye megfúrja a gabonaszemet, s abba rakja le petéit. Ha a gabona erősen zsizsikes, akkor a belőle készült liszt különböző emésztési zavarok okozója lehet. *J. E.*

Calcamin: →*Tachydon*

calcanectomia: a sarokcsont (calcaneus) eltávolítása. *G. A.*

calcaneo-cavus állás: →*pes calcaneocavus*

calcaneodynia, *calcanealgia:* sarokfájás, sarokfájdalom állás v. járás közben (→még *achillodynia*). *B. I.*

calcaneo-valgus állás: →*pes calcaneovalgus*

calcaneus, *sarokcsont:* a legnagyobb lábtőcsont. Teste *(corpus calcanei)* tégla alaku, hátul érdes nyúlványban *(tuber calcanei)* folytatódik. Három felszínben ízesül a *talusszal (facies articularis talaris posterior, media et anterior)*, az első kettő között a *sulcus calcaneit* találjuk. Medialis széléről perem nyúlik ki ez a *sustentaculum tali.* Ennek alsó felszínén fut a *sulcus tendinis musculi flexoris hallucis longi.* A ~ külső felszínén helyezkedik el a *proc. trochlearis* (trochlea peronealis), amely alatt a *sulcus tendinis musculi peronei longi* (sulcus tendinis musculorum peroneorum) található. A taluson kívül a köbcsonttal *(os cuboideum)* is ízesül. (ábra →ossa pedis) *T. I.*

calcaneus accessorius: →*ossa tarsi accessoria*

calcaneus extensio: a törések húzókezelésének az a módja, amelynél a *Kirschner-drót*ot a calcaneus testén vezetik keresztül. Lábszár-, boka- és sarokcsonttörések egyes formáinál alkalmazzák. *Sz. Gy.*

calcaneus sarkantyú: a plantaris aponeurosis, a lig. plantare longum, v. az Achillesín tapadási helyének elmeszesedése, mely főleg oldalirányú rtg-felvételen látható jól, sarkantyúszerű csontképződmény alakjában. *D. P.*

calcaneus secundarius, *calcaneus secundarius accessorius:* a sarokcsont és a sajkacsont *(os naviculare pedis)* közé ékelt számfeletti lábcsontok *(tarsalia)* egyik fajtája.

A rtg-felvételen *a proc. anterior calcanei* szakításos törésével téveszthető össze. (→ még *ossa tarsi accessoria*) *B. I.*

calcaneus secundarius accessorius: →*calcaneus secundarius*

calcaneus tüske: →*exostosis calcanei*

calcaraemiás görbe: a serum Ca-tartalmának terhelésre bekövetkező változását regisztráló görbe. 10 ml 10%-os calcium chloratum iv. beadása után a serum Ca-tartalma néhány perc alatt nagymértékben növekszik, s 2—4 óra alatt újra eléri a kiindulási értéket. Meghatározásának klinikai értéke csekély. *M. I.*

calcar avis: →*ventriculus cerebri*

calcaria chlorata, *calcium hypochlorosum, klóros mész:* $Ca(OCl)_2$, $CaCl_2$ és $Ca(OH)_2$ keveréke. Szürkésfehér, chlorgáz szagú, sós, lúgos ízű por, vízben lúgos kémhatás mellett, tökéletlenül oldódik, savakkal legalább 25% chlort fejleszt. A bélürülék, pöcegödör stb. jól fertőtleníthető ~-val behintve. ~-val készül a *Dakin-oldat*, mely 37,6 g ~t, 18,8 g natriumcarbonatot és 4 g bórsavat tartalmaz 1 l vízben. Sebfertőtlenítésre használják. *I. B.*

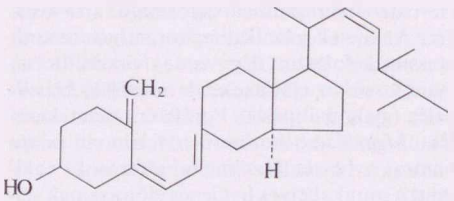
calcariuria: →*calciuria*

Calcevit: injectio 5 ml-es amp. 0,5 g calcium gluconicumot és 0,25 g acidum ascorbinicumot tartalmaz. Vérzéscsillapításra, allergiás állapotokban és gyulladás gátlásra, im. v. iv. adható. *I. B.*

calciferol hypervitaminosis, *D-hypervitaminosis:* D-vitamin túlzott adagolásakor létrejövő állapot, melyre étvágytalanság, émelygés, hányás, szomjúságérzés, obstipatio, súlycsökkenés, láz, izzadás, hasi fájdalom, conjunctivitis, sápadtság, fáradtság, ízületi fájdalmak, hasmenés jellemző, a laboratóriumi jelek közül hypercalcaemia, hyperphosphataemia, hyperproteinaemia relatív hypalbuminaemiával. A súlyos klinikai képben calcificatio, és veseelégtelenség dominál. *M. I.*

calciferol hypovitaminosis, *D-hypovitaminosis:* D-vitamin-hiányon alapuló kóros állapot (→*rachitis*, →*osteomalacia*). *M. I.*

calciferolum, *D-vitamin:* antirachitises vitamin. A Ca- és P- anyagcserét befolyásoló, zsírban oldódó vitamin. A gyakorlatban az ergosterin és 7-dehydrocholesterin besugárzása útján létrejövő D_2 és D_3-vitaminok fontosak (→*provitaminok*). A D_1-vitamin lumisterin és Calciferol keveréke. A D_1-, D_3- és D_6-vitaminok gyenge hatásúak. A calciferolnak van a legerősebb antirachitikus hatása. Ezt tekintjük a tiszta D_2-vitaminnak, melynek 0,025 μg-os adagja rachitises diétán levő patkány rachitisét kivédi. ~ források: különböző csontos halak májzsírja („csukamájolaj"), tojássárgája, vaj, tejszín és tej. A tejtermékek ~ hatása a tejtermelő állat étrendjének ~-tartalmával és az állat napfényen tartásával függ össze. A szokásos vegyes étrend általában szegényebb ~ban, mint a legtöbb más vitaminban. A ~ hatását a Ca- és P- anyagcserére fejti ki, részben a bélből való felszívódás, részben a csontba való lerakódás serkentése útján. A ~ túladagolása hypercalcaemiával kapcsolatos

Calciferolum

súlyos megbetegedésre vezet (→*calciferol hypervitaminosis*). Hiánya *rachitist*, ill. *osteomalaciát* okoz. A bőr napfénnyel v. ultraibolya fénnyel való besugárzása ~ képződésre vezet, s így antirachitises hatású. — A ~ felszívódását a bélből az epesavak elősegítik és az a májban halmozódik fel. Készítményei: *Calciferolum solutum, Vitamin D_2 drazsé, olaj és inj., Vigaritol, Davitamon D.* Minden készítménynek különböző hatóanyag-mennyiséget tartalmazó oralis és parenteralis kiszerelési formái vannak. Gyakran szokták A-vitaminnal kombinálni: ilyen készítmény a *Vitamin A + D_2, Davitamon A + D, Caldea.* — Javallatai: rachitis, osteomalacia, osteoporosis, tetania, spasmophilia, exsudativ diathesis, idült ekzema, fogképződés elősegítése, lupus vulgaris. — Adagolás: az alkalmazott készítménytől, a kórképtől függ. *B. P.—I. B.*

calcificatio, *meszesedés:* kóros elmeszesedés. Megkülönböztetünk *a)* dystrophiás ~t, necrobiotikus szövetrészekben történik a mészkicsapódás (pl. sajtos terület, hyalinos érintima, necrotikus myoma, elhalt magzat, (lithopaedion) és *b)* metastatikus ~t, amely hypercalcaemia kapcsán alakul ki a tüdő, vese, gyomor, szív stb. ereiben és interstitiumában. Előfordul: hyperparathyreoidismus, csontrendszeri daganat-metastasisok, thyreo-

toxikus hypercalcaemia stb. esetében. — A meszet tartalmazó árnyékok megfelelő technikával készült egyszerű rtg-felvételen kimutathatók. *R. Gy.*

calcificatio cartilaginum laryngis: →*ossificatio cartilaginum laryngis*

calcificatio metastatica: →*calcinosis cutis*

calcificatio paraarticularis: az ízületet körülvevő lágyrészek többféle okból létrejött meszesedése. *G. A.*

Calcimusc: →*calcium*

calcinált csont: →*os*

calcinatio: mészlerakódás, elmeszesedés.

calcinosis: mészlerakódással járó anyagcserezavar, melynek több formája ismeretes. *M. I.*

calcinosis circumscripta: →*calcinosis cutis*

calcinosis cutis: mészsók lerakódása az irhában és a bőraljában. Elsődleges bőrelváltozás nélkül igen ritka, másodlagosan mint ~ *dystrophica, scleroderma,* dermatomyositis, cysta, basalioma Malherbe *(→epithelioma calcificans Malherbe)* stb. szövetében gyakoribb. *Clacificatio metastatica* hypercalcaemiával és osteoporosissal jár, mészlerakódással a bőraljában. *Calcinosis cutis limitata* igen ritka mészlerakódás kizárólag a bőrben. *Calcinosis universalis*ban mészlerakódás nemcsak a bőrben, hanem a belsőszervek kötőszövetében is észlelhető. *Calcinosis circumscripta* (Thibierg—Weissenbach), Kalkgicht, calcinosis interstitialis localisata: gócos mészlerakódás az ujjak lágyrészeiben, ugyanakkor osteolysis az ujjak végpercének csontjában. Az elmeszesedett gócokból néha sarjszövetképzés, beolvadás, fekélyes szétesés alakul ki. (→még *granuloma calcareum subcutaneum.)* Klinikailag a csomók köszvényes göbökre emlékeztetnek. 35 éves koron túl fordul elő. Raynaud-syndromával szokott szövődni. *Be. K.*

calcinosis limitata: →*calcinosis cutis*

calcinosis metabolica: anyagcsere-anomalia következtében fellépő elmeszesedés.

calcinosis renis, *nephrocalcinosis:* mész (só) lerakódása a vese-parenchymában. Oka a mellékpajzsmirigyek (primaer v. secundaer) túlműködése okozta magas vér-Ca-szint. A betegség jellegzetes rtg-képet okoz. A vese működés elégtelenségéhez vezethet. A kórkép előrehaladását a kiváltó alapbetegség (az elsődleges v. következményes hyperparathyreosis) szanálásával kell megkísérelni. *Sz. P.*

calcinosis reversibilis: olyan betegeken észlelt calcinosis, akik tartósan nagy mennyiségű tejet és alkalikus vegyhatású gyógyszereket fogyasztanak (pl. ulcus pepticumban szenvedő betegek).

calcinosis universalis: mészlerakódások, melyeknél a calciumsók a bőr és bőralatti kötőszöveten kívül az izomzatban (myositis ossificans), inakban, fasciákban, idegekben is gócokat képeznek, de a parenchymás szervekben nem. Ez az alak fiatalokon fordul elő és rendszerint letalis kimenetelű. E betegek mellékpajzsmirigy functiója, vércalciumphosphat és phosphatase tükre normalis (→még *Thibierg—Weissenbach-syndroma).* *Br. P.*

calciphylaxis: biológiai jelenség, amely külső behatásokra a szervezetben nagyfokú calcium-lerakódásra (tárolásra) vezet. Fogalmát Selye János vezette be az elméleti orvostudományba. Egyes szervek calcium-tárolásához egy szenzibilizáló faktor és egy provokáló faktor szükséges. Selye patkánykísérleteiben nagy adag D-vitamin adásával szenzibilizál. Provokáló faktorként külső traumát, vagy parenteralisan adagolt complex fémvegyületeket alkalmaz. A provokáló anyag kémiai természetétől, a provokálás módjától (lokális v. iv. adagolás) és a szenzibilizálás és provokálás közötti időtartamtól függően az egyes szervekben elektíve következik be a calcium-tárolás, amely olyan nagy mértékű, hogy teljes functio-kiesést okoz. *F. I.*

calcium, *kalcium, Ca:* alkáli földfémek csoportjába tartozó, erősen pozitív fém, atomsúlya 40,08. Fémes állapotban a vizet bontja. Sóiban kétvegyértékű pozitív alkotórészként szerepel. A $Ca(OH)_2$ *(calciumhydroxyd)* erős bázis, vízben gyengén oldódik. A $CaCl_2$ *(calciumchlorid)* vízben igen jól oldódik, erősen nedvszívó. Sulphatja gyengén oldódik, kristályvizes módosulata ($CaSO_4 \cdot 2H_2O$) a *gipsz,* amely hevítve vizet veszít, víz hozzáadására ismét kristályvizes állapotba megy át, és kristályos szövedékké alakul. A ~ phosphatja neutralis közegben nem oldódik. A ~ sók oldhatatlan csapadékot adnak oxalat oldatokkal. A citromsav és az aethylendiamintetraecetsav ~mal vízben oldódó complexeket képeznek, miáltal a ~ ionokat az oldatból elvonják. A ~ élettani szerepe a következő: *a)* A phosphatokkal együtt a csontok felépítésében vesz részt. *b)* A véralvadásban mint IV. faktor a thrombokinase aktiválásához, valamint a prothrombinnak thrombinná való

átalakulási folyamatához elengedhetetlen. Jelenléte nélkül a keletkező thrombin igen gyorsan inaktívvá válik. Hatását ionizált alakban fejti ki. Natriumcitrattal v. natrium-oxalattal lekötve, a vér alvadása gátlást szenved. *c)* ~ hiányában fokozódik a capillarisok permeabilitása, nő a gyulladásra való hajlam. *d)* A ~ egyik tényezője a normális ideg-izom ingerküszöb fenntartásának. Az extracellularis tér ionizált ~szintjének csökkenése éppen azért fokozott görcskészséghez, tetániához vezet. *e)* A sejtekben complex kötésekben található ~ szükséges több enzym működéséhez. A ~ és phosphatanyagcsere szabályozását a *parathyreoidea hormon* végzi.

Hatására a csontokból ~ mobilizálódik, nő a vér ~-szintje. A D-vitamin a ~ bélből való felszívódását és a csontokba való beépülését segíti elő. Felnőtt ember napi ~ szükséglete 0,8 g, terhességben, szoptatásban 1,5—2,0 g. A táplálékkal felvett ~ a vékonybélben szívódik fel. A ~ ürítése a bélsár és vizelet útján történik. A serum ~-tartalma 9—11 mg% (4,5—5,5 maequ. (l). A serum ~ 50%-a nem diffuzibilis fehérjecomplexet képez, másik 50%-a diffuzibilis, ebből 5% nem ionizált, 45% ionizált formában van jelen. Élettani szempontból a nem diffuzibilis és diffuzibilis ~ functionalisan nem helyettesítheti egymást. A ~ anyagcsere zavara a következő kórképekben dominál: rachitis, tetania, osteitis fibrosa cystica, osteoporosis. A ~ iv. befecskendezése az agy-, bőr- és szívereket kitágítja, a hörg- és bélizomzat görcsét oldja. Nagy mennyiségű ~ bevitele a capillarisokat tömíti, csökkenti a capillarisok permeabilitását, és ezzel gátolja a gyulladást. Hivatalosak a VI. magyar gyógyszerkönyvben: ~ *chloratum crystallisatum*, $CaCl_2 \cdot 6H_2O$. Levegőn szétfolyó, sós, keserű ízű kristály, vízben könnyen oldódik. 0,5—2,0 g pro dosi, 3,0—10,0 g pro die, 10—20%-os oldatban, cukros vízzel, tejjel hígítva. 5—10 ml 10%-os oldat iv. inj. Serum-betegség, urticaria, gyógyszeres exanthema, anaphylaxia, továbbá vérzéscsillapítás és tetania kezelésére; sc. és im. nem adható, mert necrosist okoz. ~ *gluconicum*, $[CH_2OH \cdot (CHOH)_4 \cdot COO]_2$ Ca, 9,3% Ca-ot tartalmaz, 10%-os oldata iv. v. im. is adható. A vér ~ szintjét az előbbinél tartósabban emeli. *Calcimusc* az előbbi 10%-os oldata 5—10 ml-es amp.-ban. ~ *Sandoz* az előbbihez hasonló hatású ~ lactobionatot tartalmaz. ~-*lacticum*, $(CH_3 \cdot CHOH \cdot COO)_2 \cdot Ca \cdot 5H_2O$, 13% Ca-ot tartalmaz, vízben könnyen oldódó, kesernyés ízű por, 0,25—1,0 g pro dosi, 5 g pro die, porban, tbl.-ban. ~ *phosphoricum*, $CaHPO_4 \cdot 2H_2O$, ízetlen, híg sósavban jól oldódó por, lassan szívódik fel, ezért csak a szervezet ~ hiányának fedezésére alkalmas. Adagolás mint az előbbi. ~ *phosphoricum tribasicum* $Ca_3(PO_4)_2$, teljesen ízetlen, vízben nem oldódó por. ~ *hypophosphorosum*, $Ca(H_2PO_2)_2$, kesernyés, lúgos ízű, vízben jól oldódó por, főleg a *Sirupus hypophosphorosus compositus*-ban rendeljük. Ez 3,5% Ca-hypophosphitot, 0,5% ferrochloridot, 0,2% manganchloridot és 0,1% chinint tartalmaz. Naponta 3—6 kávéskanál. ~ *glycerinophosphoricum*, $C_3H_5(OH)_2PO_4Ca \cdot H_2O$, vízben oldódó, kesernyés ízű, 0,1—0,3 g naponta többször, porban és sirupban. ~ *carbonicum*, kréta, $CaCO_3$, ízetlen, fehér por, gyomorban feloldva felszívódhat. 40% Ca-ot tartalmaz. Naponta 3—5-ször késhegynyit. Hyperaciditas és hasmenés esetén is használható. ~ *oxydatum*, égetett mész, CaO, ez 8 rész vízzel keverve adja a mésztejet; olcsó fertőtlenítő, erősen lúgos, maró hatású. *Aqua calcis*, mészvíz, 0,13% ~ hydroxydot tartalmaz, 1—2 evőkanál tejben, levesben adható. *Linimentum calcis*, a mészvíz és lenolaj keveréke, régebben égési sebekre használták. *Calcaria saccharata*, cukormész, 3% ~oxydot és 10% cukrot tartalmazó oldat, jó antidotum sav- és karbolmérgezésnél, evőkanalanként.

S. F. B.—I. B.—G. M.

calcium acetylosalicylicum, *Kalmopyrin*, →*acidum acetylosalicylicum*

calcium áttét (rtg): különböző szervekben létrejövő, szerkezet nélküli mészárnyék, mely a mészanyagcsere zavarai esetén keletkezik.

D. P.

calcium-electrostasis: calcium intravenás injectiójával egyidejűleg végzett stabil *galvanisatio*, melyet callus-képződés zavarai és csont-dystrophiák kezelésére *Riesz E.* vezetett be.

S. Ö.

calcium gluconicum: →*calcium*

calcium hypochlorosum: →*calcaria chlorata*

calcium inaktiválási tetania: →*tetania*

calcium-magnesium-hydrogencarbonatos víz: olyan ásványvíz, melyben a kationok között a calcium és magnesium, az anionok között a hydrogencarbonat van túlsúlyban. Ilyen a Budapest területén fakadó *hévizek* legnagyobb része (Császár-, Gellért-, Imre-, Lukács-, Margitszigeti-, Rudas-, Széchenyi-fürdő),

melyek egyúttal *kénes*, illetve *radioaktív vizek* is. A ~-ek másik része szabad szénsavat is tartalmaz (Balatonfüred, Csopak, Kékkút, Moha, Székesfehérvár). *Ivókúrában* a gyomor bél rendszer hurutos betegségei esetén, *fürdőkúrában* az ún. rheumás betegségcsoport ellen alkalmazzák. Balatonfüred szénsavtartalmú ~-ét elsősorban a vérkeringési rendszer betegségeiben szenvedők gyógyítására használják. *S. Ö.*

calciumoxalat kristály: →*vizeletüledék vizsgálat*

calcium phosphoricum tribasicum: →*tricalciumphosphat*

calciumsulfat kristály: →*vizeletüledék vizsgálat*

calciumwolframat, $CaWO_4$: rtg-felvételezésnél használt erősítő ernyő fluoreszkáló anyaga. *D. P.*

calciuria, *calcariuria:* mészsók fokozott kiválasztása a vizeletben. Congenitalis anomalia (tubulus Ca^{++}-reabsorptiós zavar), máskor hypercalcaemia kísérője. Kőképződés elindítója lehet. A congenitalis anomalia renalis rachitishez vezethet. *Sz. Z.*

calculi biliares:→*cholelithek*

calculus: kő,→*lithiasis* (kőbetegség)

calculus dentis, *fogkő:* a fogak felületére rakódik le. Szerves és szervetlen alkotórészekből áll. A szerves részt mucin, elhalt hámsejtek, baktériumok, gombák, a szervetlen részt főként calciumphosphat, kisebb részben calciumcarbonat alkotja. Megkülönböztetünk íny feletti és íny alatti fogkövet. A fogkőképződésben a hiányos rágásnak, a hiányos tisztításnak és ínygyulladásnak tulajdonítanak szerepet. A fogkövet helye szerint sarló és más alakú műszerekkel el kell távolítani, mert idült ínygyulladást tart fenn. *B. K.*

calculus prostatae, *prostatolith:* a dülmirigy kitágult acinusaiban fejlődött (valódi ~) v. azokba a húgycsőből bekerült kő. Mészsókból és szerves anyagokból áll. Kialakulásában a pangás és fertőzés szerepelnek. A húgykövesek 5%-ánál észlelhető, főleg idősebb korban. *Sz. Z.*

calculus renis: →*nephrolithiasis*

calculus salivaris, *nyálkő:* →*sialolith*

calculus ureteris: többségében a veséből származó, ritkán az ureterben keletkezett húgykő (ureterokele, strictura, daganat stb. kísérőjeként), 75%-ban az alsó szakaszban található. Ha spontán távozása várható, konzervatív kezelés (vízlökés, bélfürdő, görcsoldók, testmozgás stb.) egyébként, valamint szövődmény esetében műtét végzendő. *Sz. Z.*

calculus urethrae: többségükben a hólyagból a húgycsőbe került, ritkán strictura, diverticulum urethrae kapcsán ott keletkezett húgykövek. Mésztartalmú kövek, a húgycső vetületébe eső rétegzett árnyékot adnak. Egyébként tapintással, v. urethrographiával mutathatók ki. Gyakran a húgycső diverticulumszerű kiöblösödéseiben helyezkednek el. Olykor jelentős nagyságot érhetnek el. *Sz. Z.*

calculus vesicae urinariae, *cystolith, cystolithiasis:* szerves vázból és szervetlen sókból álló húgykő a hólyagban. Keletkezhet elsődlegesen a hólyagban, v. az odakerült vesekő és idegentest képezheti magját. Fejlődésében szerepel a fertőzés és a pangás; időseknél gyakoribb (66%-ban 50 év felett, Thompson). Steril vizelet esetén az urat és oxalat, fertőzéskor a PO_4-, CO_3-kövek gyakoribbak. Gyógyítás: lithotripsia v. sectio alta, valamint a pangás és fertőzés megszüntetése. *Sz. Z.*

Caldea: 500 NE axerophtholumot (A-vitamin), 750 NE calciferolumot (D-vitamin), 400 mg calc. phosphoricumot és 200 mg calc. lacticumot tartalmazó kombinált vitaminkészítmény, rachitis csontanyagcsere-zavar (terhesség alatt is) és egyéb Ca- és P-anyagcserezavarral járó betegségek kezelésére.

Caldwell—Luc-műtét: →*arcüreg-műtétek*

calefaciens: melegséget előidéző, melegérzést kiváltó. *J. E.*

„calf sprain": lábikra szakadás; teniszjátékosok Achilles-in szakadása. *B. I.*

calico-silicosis: meszet és kovasavat tartalmazó homok belégzése által kiváltott pneumonoconiosis. *J. E.*

calicot, *kalikó:* finom, tömött vászonkötésű pamutszövet, 30—60 számú fonálból. Fehérítés után kötözőszernek is használják. — ~ *pólya:* ~szövetből készült pólya, mely azonban pólyázásra merevsége miatt kevéssé alkalmas. Végtagsínezéskor rögzítőpólyának használják. *J. E.*

calicotomia: a vesekehely szárán végzett metszés, a vese sinusának szabaddá tétele után kehelykövek eltávolítására ajánlott eljárás (Babics). Előnye: az üregrendszer dinamikáját kevésbé zavarja, mint a pyelotomia. *Sz. Z.*

caliculus: kelyhecske, kis bimbó.

caliectasia, *hydrocalix, részleges hydronephrosis:* a veseüregrendszer egy részének — egy kehelycsoportnak — tágulata, amelyet a kehelynyak functionalis v. organikus szűkülete (gyulladás, kő stb.) okoz. *Sz. Z.*

California encephalitis virus, *Hammon—Reeves vírus: Aëdes dorsalis*ból és *Culex tarsalis*ból izolált, emberben inapparens fertőzést v. enyhe encephalitist okozó arbovirus. Vele rokon a *Culex*ekből Csehszlovákiában izolált *Tahyna vírus*, amellyel szemben hazai lakosok vérében is találhatók ellenanyagok. *F. E.*

caligo: vakság, homályos látás.

calix: kehely (→*calyx*)

Calkins, Leroy Adalbert (1894—1960): amerikai szülész, nőgyógyász Kansas City-i egyetemi tanár. A magzat élettanára és a placentára vonatkozó kutatásai ismertek.

Calla palustris L. (Araceae) *sárkánygyökér:* →*mérgező növényi anyagok*

Callender-amputatio: tendoplastikus amputatio a térdben, a térdkalács eltávolításával. *B. I.*

Call—Exner-testecskék: A Graaf-tüsző membrana granulosájában a liquor folliculi képződése során keletkező vacuolumok. Ezeket már többször számfeletti petesejttel tévesztették össze. Néha feminizáló tumorokban is megtalálhatók. *H. I.*

Callier-effektus: az exponált film feketedésmérésénél diffúz és párhuzamos fény átbocsátására különböző feketedési értékek megjelenése a filmen (Callier 1909). A két érték hányadosa a Callier quotiens. Szoros összefüggésben van a filmszemcse nagyságával, s az Eggert—Küster-képletből is kiszámítható: az átlagos szemcsenagyság = a Callier quotiens logaritmusa + egy konstans szám szorzata. Ez utóbbi a mérőeszköztől függ. A rtg-filmek szemcsenagyságának mérésére is alkalmas. *D. J.*

Calliphora, *dongólégy:* az igazi legyek (→*Muscidae*) rendjének egyik genusa. Fajai fehérjedús anyagokban: hullákban, dögben, húsban stb. tenyésznek. Többnyire nagy testű, szines legyek. Jellemző képviselőjük, a ~ *erythrocephala, kék dongólégy* nagy testű, kék színű döglégy. Lárvái romló húsban, dögben tenyésznek. — ~ *vomitoria, fekete arcú dongólégy*, a ~ *erythrocephala*hoz hasonló faj. *Z. N.*

Callisen-műtét: verticalis irányú ágyéki colostomia. *B. I.*

callositas, *keratoma, tylosis, kérgesedés:* a bőr körülhatárolt megvastagodása, szarurétegének hypertrophiája (~még *clavus*). *B. I.*

callosus: kérges.

Callov ketosteroid meghatározás: →*ketosteroid meghatározás*

callus: 1. hegszerű, tömör, szívós szövettömeg (pl. a pleurák felszínén). Mikroszkóposan homogen hyalinos sejtszegény szövetből áll. Leginkább mellkasi empyema után fejlődik ki. Gátolja a légzőmozgásokat. A pleura ~ a mellkas rtg-felvételén, a mellkasfalhoz közel álló egynemű homály alakjában ábrázolódik, mely a légzőmozgásokat nem követi. A rekeszi pleurán nagy sátorszerű kihúzásokat okoz, és rendszerint a laterális sinusokat is kitölti. Amennyiben a ~ az interlobaris pleurán van, úgy az árnyék a tüdőben helyezkedik el a lebenyközti réseknek megfelelő vetületben. Decorticatiós műtéttel távolítható el. Callosus pleuramegvastagodás képében jelentkezhet a tüdőrák peripheriás formája. **2.** csonttörés esetében a hiányt pótló és a törtvégeket egyesítő csontheg. Megkülönböztetünk: *a)* angiogen ~t, ahol a közvetlenül perivascularisan elhelyezkedő osteoblast sorok képeznek csontot. *b)* kötőszövetes ~t; nagyobb terjedelmű osteogen sarjszövet lép fel, amely secundaer módon csontosodik el és *c)* porcos ~t, ahol a csontosodást porcszövet képződése előzi meg. Jól rögzített immobilizált törtvégek között angiogen ~ képződik, a mozgékonyabbak között kötőszövetes v. porcos ~ lép fel. Az elhelyezkedése szerint endostalis v. periostealis. A rtg-felvételen a törtvégek között kezdetben csontszerkezetet nem mutató tömör mészárnyékként jelentkezik (endostalis ~, v. a törtvégeket körülvevő orsószerű árnyék képében). Később a ~ csontszerkezetet vesz fel, elsimul és ideális esetben a csont eredeti alakját kapja vissza. **3.** a szaruréteg kérges megvastagodása, a bőrt kívülről érő tartós v. ismétlődő nyomás, ritkábban hőhatás következtében. Talpon a láb statikai hibáinak folyománya, térden és kézen foglalkozási stigma gyanánt keletkezik. *R. Gy.—D. J.*

callus-daganatok: csonthegtumorok (osteoma, ekchondroma, sarcoma etc.). *B. I.*

callus luxurians: csonttörések forradása közben túlburjánzó csonthegtömeg („vadcallus"). Rtg-kép: a szokásosnál lényegesen kiterjedtebb, széles, gyakran orsó alakú,

máskor szabálytalan, felhősen meszes árnyék a tört végek körül. Gyakran észlelhető osteogenesis imperfecta esetén, tabesben és subtrochanterikus törések forradásakor.

B. I.—D. P.

callus pleuriticus: mellhártyaizzadmány szervülése révén keletkező vastag fibrosus összenövés a mellkasfal és a tüdő között.

Go. Gy.

Calmette, Albert Léon Charles (1863—1933): francia bakteriológus, a lille-i Pasteur intézet vezetője. Előállította a kígyóméreg elleni serumot. Kidolgozta a kötőhártya-reakciót a tuberculosis és a hastífusz diagnosztizálására. C. *Guérin*nek kitenyésztette a tuberculosis elleni védőoltásra alkalmas BCG-törzset (1921). Az első tüdőbeteggondozó intézetek egyik szervezője. *H. G.*

Calmette—Guérin-bacillus: → *BCG-bacillus*

Calmette—Guérin-oltás: → *BCG-oltás*

Calmette-reakció: conjunctiván kiváltott tuberkulin-reakció. Elavult, veszélyes eljárás.

B. M.

calmettizálás: → *BCG-oltás*

calomel: → *hydrargyrum chloratum mite*

caloria, *kalória:* az a hőmennyiség, amely egységnyi tömegű víz hőmérsékletét 1 atm nyomáson 14,5 °C-ról 15,5 °C-ra emeli. Ha a tömegegység gramm, akkor grammcaloriáról (cal), ha kilogramm, akkor kilogrammcaloriáról (Cal) beszélünk. 1 g 0 °C-ú víznek 100 °C-ra való melegítéséhez szükséges hőmennyiség 1/100 része a *középcaloria*. Ez gyakorlatilag egyenlő a grammcaloriával. *Null-*~ az a hőmennyiség, mely 1 g vizet O °C-ról 1 °C-ra melegít fel. A különböző ~k közötti eltérés orvosi szempontból jelentéktelen. *E. J.*

caloria-érték: → *caloria-tartalom*

caloria-szükséglet: a szervezet fennmaradásához szükséges táplálék caloria-tartalma. A ~ különböző körülmények között változik. Az alapanyagcsere állapotában a ~ kb. 40 cal óránként és testfelület m^2-enként, v. 1 cal testsúly kg-onként. Ehhez ülő életmód esetén 8—900 cal-t, szellemi munka esetén 900—1400 cal-t, könnyű fizikai munka esetén 1400—1800 cal-t, nehéz fizikai munka esetén 1800—3500 cal-t kell hozzáadnunk. Könnyebb testi munkát végző 72 kg súlyú férfi ~e például 2400 cal. *M. I.*

caloria-tartalom, *caloria-érték:* az anyagok égéshője. A szénhydrátok és zsírok caloriatartalma megfelel azok élettani haszonértékének; a fehérjéké viszont annál nagyobb.

B. P.

caloriafaciens: hőtermelő (tápanyag).

calorikus hatásfok: → *hatásfok*

calorikus nystagmus: hő hatására fellépő nystagmus. Meleg v. hideg vizet fecskendezve a külső hallójáratba, ~ lép fel a félkörös ívjáratok ingerlése révén. A hőhatás ui. megváltoztatja a külső hallójárathoz legközelebb eső ívjárat endolympha hőmérsékletét, ennek következtében áramlások jönnek létre, és a receptorok ingerlése révén horizontális nystagmust okoznak. A meleg, ill. hideg hatás által okozott ~ ellenkező irányú (Bárány), *(→provokált nystagmus)*. *B. P.*

calorikus tápanyagok: azok a tápanyagok, amelyeknek a szervezet caloria ellátásában értékelhető szerepük van. Ilyenek a fehérjék, zsírok és szénhydratok. *S. J.*

calorimeter, *kalorimeter:* hőmennyiség mérésére szolgáló berendezés. ~rel határozzák meg a tüzelőanyagok, tápanyagok energiatartalmát, továbbá a fajhőt és a különböző fizikai, kémiai, biológiai folyamatok, reakciók közben történő hőmennyiség-változásokat, *(→biocalorimetria)*. Az *adiabatikus* ~nél nem történik hőleadás a környezet felé. Ennek egyik formája az *isothermiás* ~, melynél a ~ hőmérséklete konstans és a hőmennyiség nagyságát megolvasztott jég, esetleg elpárologtatott folyadék mennyiségéből számítják ki. Más esetben mérik a ~ hőmérséklet-változását, és a ~ hőkapacitásának ismeretében kiszámítható pl. az elégett anyag által termelt hő. Ilyenek az ún. égetéses ~ (*Berthelot*-bomba) és pl. a *Hill*-féle micro-~. — A *nem adiabatikus* ~nél a rendszer környezetének adja le a hőmennyiséget. Magában a ~ben a hőmérséklet majdnem konstans. Ha a hő a ~ falán átáramlik környezete felé, a ~ belseje és környezete közötti hőmérsékletkülönbséget mérik, és a ~-fal hőszállítási koefficiensének ismeretében számítható ki a kérdéses hőmennyiség. Így működnek egyes respiratiós ~ek. — A *differential* v. *compensatiós* ~ben ismert hőmennyiség betáplálásával állítanak elő egyenlő hőmérsékletet az apparátus két kamrájában. Más típusoknál a leadott hőmennyiséget áramló víz v. levegő veszi fel. Az áramló közeg hőmérséklet-változásából, fajhőjéből és áramlási sebességéből kapható meg a keresett hőmennyiség. *E. J.*

calorimetria: vegyi folyamatok kapcsán felszabaduló hőmennyiségek mérése. A szervezetben végbemenő égések folytán felszabaduló hőmennyiséget ugyancsak a ~ módszereivel mérjük. — *Direkt* ~ esetén a veze-

tés, sugárzás, áramlás és párolgás formájában leadott hőmennyiséget közvetlenül mérjük. — Az *indirekt* ~ abból az elvből indul ki, hogy 1 liter oxygen fogyasztása kapcsán — a respiratiós quotiens (RQ) értékétől függően — 4,686 (RQ = 0,707)—5,047 (RQ = 1,00) Cal szabadul fel. Ha tehát megmérjük az egyén O_2-fogyasztását és a CO_2-termelését, kiszámíthatjuk a RQ-t, és ha az ahhoz tartozó caloria-értékkel szorozzuk az O_2-fogyasztását, megkapjuk a caloria-termelését. Megközelítő pontosságú vizsgálathoz elegendő a O_2-fogyasztás meghatározása. Ezt 4,9-del szorozva, megkapjuk a caloria-termelés hozzávetőleges értékét. *B. P.*

calorimetriás effektus: az a caloria-érték, melyet fűtőanyagok 1—1 kg-jának calorimeterben való elégetése szolgáltat. *J. E.*

caloriscop: csecsemő-tápkeverékek caloria-értékeinek gyors kiszámítására szolgáló készülék (táblázat), melynek segítségével a különböző összetételű és mennyiségű tápkeverékekben foglalt tápanyagok (fehérjék, zsírok, szénhydratok) caloria-értéke különkülön és összesítve leolvasható. *J. E.*

Calot-oldat: a tuberculotikus tályogok punctiós kezelésében használt, az antituberculoticumok által kiszorított gyógyszerkeverék. *B. I.*

calotte: →*calvaria*

Čalovo vírus: Szlovákiában szúnyogokból izolált arbovírus. A Bunyamwera vírussal áll antigen-rokonságban. Emberi kórokozó képessége kutatás tárgya. *F. E.*

Caltha palustris: →*mérgező növényi anyagok*

calva: →*calvaria*

calvaria *calotte*, *calva:* koponyatető, koponyaboltozat. Alkotórészei: a *squama frontalis*, az *ékcsont* nagy szárnyai, a *squama temporalis*ok, a kétoldali *os parietale* és a *squama occipitalis*. Külső elülső felszíne a *frons* (homlok), közepe a *vertex* (koponyatető), mig hátsó része az *occiput* (nyakszirt). A koponyatető *linea temporalis* által körülhatárolt két oldalsó felülete a halánték *(tempora)*. A homlok orrgyök feletti része a *glabella*. A tető közepén húzódik a *sutura sagittalis*, ennek hátsó negyede két oldalán van a *foramen parietale*, mig két oldalt a *tubera parietalia* (falcsonti dudorok) láthatók. A nyakszirten legfeltűnőbb a *protuberantia occipitalis externa*. A *planum temporalét* a falcsont és halántékpikkely alkotja, ennek elülső bemélyedt része a *fossa temporalis*. A koponyatető belső felszíne homorú, közepén a *sulcus sinus sagittalis superioris* halad. Ennek két oldalán sok *foveola granularis* látható. Az anthropologiában így nevezik azt a koponyamaradványt, ahol a koponyából csak az agykoponya maradt meg (ábra →*cerebrum)* *T. I.*

Calvé, Jacques (1875—1954): francia ortopéd, párizsi kórházi főorvos. Az osteochondritis deformans coxae juvenilis egyik leírója. *H. G.*

Calvé-betegség, *Calvé-kór:* →*vertebra plana*

Calvé—Legg—Perthes-betegség, *osteochondropathia (deformans) coxae juvenilis, Waldenström-betegség: 1.* (gyermek- és serdülőkorban (6—14 éveseken) nem ritka csipőízületi kórfolyamat, a combcsontfej aseptikus necrosisa. Nem tuberculotikus eredetű. A ~re jellegzetes rtg-elváltozások: kezdetben az epiphysis fuga kiszélesedése, széli usuratio a fej-nyak határon. Később a femur-fejben ritkulás; kifejlődött alakban a combfej ellapult, szerkezete egyenetlenül tömör, kontúrjai egyenetlenek. Restitutiónál a combfej golyó v. gomba alakú. Az ízületi rés végig megtartott v. kissé szélesebb. Prognosisa jó, spontán is gyógyul. *Th.:* fekvés és enyhe lágyrész extensiós tehermentesítés. *2.* a familiaris esetek autosomalis domináns öröklésmenetre utalnak, erős penetrantiával, ritkábban recessív öröklésre. *B. J.—Gy. B.*

calvities, *alopecia*, *kopaszság:* a hajzat, szőrzet kisebb-nagyobb területekre kiterjedt hiánya (→még *alopecia)*. *Be. K.*

calvities frontalis adolescentium, *angulus frontooccipitalis capillitii*, *calvities frontalis pubertatis*, „*Geheimratseck*": felserdült férfi hajzatának nemhez kötött sajátsága: a homloki hajzatszél ék alakú bevágódása a külső szemzugok felett a fejtető irányába. *Be. K.*

calvities frontalis pubertatis: →*calvities frontalis adolescentium*

calx: 1. mész. 2. sarok.

Calxyl: pasztaszerű gyógyszerkészítmény, a secundaer dentinképződés fiziológiás serkentésére. Összetétele: calciumhydroxid, natriumbicarbonat, natrium-, calcium-, kaliumchlorid és nyomokban magnesium. *B. K.*

calycotomia: →*pyelocalycotomia*

calyx cysta: →*pyelogen cysta*

calyx diverticulum: a vesüregrendszer fejlődési rendellenessége; több rétegű átmeneti hámmal borított üreg a kéreg-velőállomány határán, amit keskeny csatorna köt össze valamelyik másodlagos kehellyel. Rayger írta le 1841-ben. *Sz. Z.*

calyx renalis, *vesekehely:* az extrarenalis húgyutak kezdete. Nagy és kis vesekelyhek *(calyces majores et minores)* különböztethetők meg. A ~ minor 9—11 tompa kúp alakú vékony falú tömlő. A vesepapilla alapján a kehely falzata köröskörül visszahajlik, ez a *fornix calycis.* 3—4 kis kehely egy naggyá egyesül, ezek pedig egy nagyobb tömlőben, a *pelvis renalis*ban egyesülnek. A vesepapilla csúcsán *(area cribrosa)* nyílnak a vese kivezetőcsövei, a tubuli uriniferi recti. A kelyheket urothelium borítja. *T. I.*

cambium: →*os*

cambric: Cambrai francia város után elnevezett textilféleség, pamutfonalakból szőtt erős vászonszövet. Kötőszerek (pólyák, háromszögű kendők stb.) készítésére használták, mint a *kalikót (→calicot).* *B. I.*

camera bulbi: →*camera oculi*

camera oculi, *camera bulbi, szemcsarnok:* a szemgolyóban elhelyezkedő csarnokvízzel (humor aquosus) töltött két résszerű üreg. Az elülső szemcsarnokot, (~ anterior), a szaruhártya hátulsó felszíne, a szivárványhártya és a lencse elülső felszínének pupillaris része fogja közre. Oldalsó szögletét, a csarnokzugot (angulus iridocornealis) a cornea és az iris gyöke zárja közre. Hátulsó szemcsarnoknak, (~ posterior), nevezzük az iris hátsó felszíne és a lencse közötti kisebb rést. A két csarnok a pupillán keresztül közlekedik egymással. *(ábra →csarnokzug)* *M. K.*

Camerarius (Kammermeister, Kammerer): két német orvos-botanikus dinasztia a 16—17. században, nürnbergi az egyik, tübingeni a másik. A nürnbergi ~-család első ismert tagja, *Joachim* ~. polihisztor volt Nürnbergben. Fia, ugyancsak *Joachim* ~. (1534—98) orvos és botanikus volt Nürnbergben, Collegium medicumot alapított (1592), a pestissel foglalkozott. Fia, *Ludwig Joachim* ~. (1566—1642) nürnbergi gyakorló orvos — Jelentősebb a tübingeni ~. család, amelynek első ismert tagja *Johann Rudolf* ~., aki az orvostudomány és a természet különösségeiről adott ki könyvet 1624-ben. Fia *Elias Rudolf* ~. (1641—95) tübingeni orvosprofesszor, ennek fia a „nagy" ~., *Rudolf Jakob* ~. (1665—1721), orvostanár és a botanikuskert igazgatója Tübingenben. Növénytani megfigyeléseit levelek formájában közölte; legnevezetesebb közöttük a növények neméről szóló levél *(De sexu plantarum,* 1694), amely tisztázza a növények ivarosságát és a termékenyítés módját. Testvére, *Elias* ~. (1673—1734) mágiára hajlamos orvostanár Tübingenben, legfőbb nevezetessége az, hogy Haller tanára volt. Rudolf Jakob fia *Alexander* ~. (1695—1736) orvos és botanikus, apja követője a botanikuskertben, ő írta az első közleményt a növények irritabilitásáról. *Be. I.*

camera silenta: →*audiometria*

Camoquin →*Amodiaquin*

Campbell, Meredith Fairfax (1894—): amerikai urológus, kórházi főorvos (Miami). Gyermekurológiai kutatásai ismertek.

Campbell-csontblokk-műtét: a calcaneus hátsó, felső részébe vert csontléc és hármas arthrodesis. Paralytikus lógó lábak esetén alkalmazható. *G. A.*

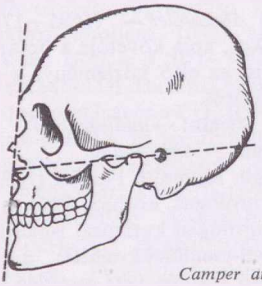
Campbell-műtét: 1. álízület műtéte vastag csontléc beültetéssel. — 2. a habitualis térdficam egyik műtéti megoldása. *B. I.*

Campbell—Sjövall-műtét: bénult glutaeus izmok pótlására szolgáló izom-plastica, az erector trunci felhasználásával. *B. I.*

Campbell—Stokes-solarimeter: →*heliometer*

Camper, Pieter (Petrus) (1722—89): holland anatómus és sebész, biológus és filozófus, az amszterdami, franekeri, majd groningeni egyetem tanára. Mint sebész főként a sérvek pathogenesisével foglalkozott. Felfedezte a szemlencse rostos szerkezetét, a madárcsontok légöbleit. Groningenben *Collegium casuale chirurgicum*ot létesített (1764), ahol növendékeit gyakorlati oktatásban részesítette. Elsőként ismerte fel a növényi és állati szervezet felépítésének analógiáit *(De admirabili analogia inter animalia et stirpes,* 1763). Nagy tapasztalaton alapuló leíró-összehasonlító táj- és kórbonctant adott ki *(Demonstrationum anatomico-pathologicarum libri II.,* 1760—62), természetrajzában összehasonlító élettani és bonctani szempontokat érvényesített *(Hist. naturelle,* posthum. 1803). A lelki bajok — főként a melankólia — eredetét légzési zavarra vezette vissza. Állatok és emberek arcszögéből lélektani, fajtabeli (alkattani) és értelmi különbségekre következtetett, ezzel nagy lökést adott az anthropologiának, amelyben még sokáig nagy szerepet játszott a *„C.-féle szög" (Dissertation physique sur . . . les traits du visage,* 1781). Mint szülész is tevékenykedett, pessariumot konstruált, sertésen és hullán kikísérletezve, szűk medencéjű nőknél eredménnyel végzett symphysiotomiát. Kitűnő anatómiai ábrákat rajzolt, foglalkozott az emberszabású majmok anatómiájával, őslénytannal, ásványtannal, állat-

orvoslással, törvényszéki orvostannal, kísérletezett himlőoltással. *Be. I.*

Camper arcszög

Camper-arcszög: a tragus felső szélét a subnasaléval és a glabellát a felső középső metszők rágóélével összekötő egyenesek által bezárt szög. Orthognath típusú európai embernél megközelítően 75°—90°. *B. K.*

Camper-sík: a két tragus alsó szélén és a spina nasalis anterioron átfektetett sík. Megközelítően párhuzamosan fut a rágósíkkal. *B. K.*

„Camp eye" *trópusi táplálkozási amblyopia:* 1939—45 között a délkelet-ázsiai hadifogolytáborokban, csaknem kizárólag felnőtt, szőke, kék szemű, rosszul táplált férfiaknál észlelt kórkép. Tünetei: multiplex, paracentralis, labilis látótér-kiesések, nyctalopia. Valószínűleg retinalis capillaris keringési zavar okozza. Neurovascularis tényező szerepére mutat a talp és kéz égésérzése. Eredetében ismeretlen intoxicatio és B_1-vitamin-complexum hiány játszik szerepet. *B. B.*

Camphidonium: → *Mecamylamin*

camphora: fehér, kristályos, jellegzetes szagú, csípős, kesernyés, hűsítő ízű, könnyen szublimáló terpenketon, mely a Cinnamomum camphora L. (Lauraceae) fának illóolajából válik ki. Vízben nehezen, alcoholban, aetherben, olajban könnyen oldódik. Sajátságos részegséget, bágyadtságot, igen nagy adagban rángógörcsöket is okoz. A légző- és vasomotorközpontot gyengén izgatja, de a szívműködést, nem javítja, ezért ma már nem használják. A 10%-os szeszes oldata a *Spiritus ~tus* és a *Linimentum ammoniatum ~tum, Opodeldoc,* a bőrbe dörzsölve vérbőséget, égető érzést okoz és ezzel izom- és ízületi fájdalmakat enyhít. *I. B.*

camphorismus: camphor-mérgezés.

campimeter: a centralis és peripheriás látótér vizsgálatára alkalmas eszköz. Fekete tábla, melyen fehér v. színes mozgó objectummal a peripheriáról a centrum felé haladva feljegyezhető a látótérhatár. *B. B.*

campimetria: → *campimeter*

Campolon: B_{12}-vitamin-tartalmú májkészítmény. *I. B.*

camp sanitation: sátortáborok egészségügye.

camptocormia: a törzs tartós előrehajlása. Hysterikus eredetű állapot.

camptodactylia, *kamptodaktylia:* **1.** (orth): fejlődési rendellenesség következtében kialakult palmarflexiós deviatio a kéz valamelyik interphalangealis ízületében. Rendszerint a kisujjon észlelhető — **2.** (gen): az izolált esetekben szabályos domináns öröklésmenet állapítható meg. *G. A.—Gy. B.*

Camurati—Engelmann-betegség: →*hyperostosis sclerotisans generalisata*

canales diploici: →*ossa plana*

canales semicirculares, *félkörös ívjáratok:* a csontos labyrinthusnak a vestibulumból eredő részei. Három ~ különböztethető meg: anterior (vagy superior), posterior et lateralis. A három tér három síkjában helyezkedik el, az elülső a pyramis tengelyére merőleges, a hátsó azzal párhuzamos függőleges, az oldalsó a vízszintes síkban fekszik. A canalisoknak egy egyszerű *(crus osseum simplex)* és egy tágult *(crus osseum ampullare)* szára van. Az ampullaris szárak külön-külön nyílnak a vestibulumba, de a crus simplex közül kettő az elülső és hátsó ívjárati közös szárrá *(crus osseum commune)* egyesül. A csontos ívjáratokban foglalnak helyet a hártyás ívjáratok. *T. I.*

canaliculo-rhinostomia: a könnycsövecske összevarrása az orrnyálkahártyával a könnytömlő művi hiánya esetén. A könnylevezetést biztosítja az orr felé. *B. B.*

canaliculus: kis csatorna.

canaliculus cochleae: →*os temporale*

canaliculus chordae tympani: →*os temporale*

canaliculus lacrimalis, *ductus lacrimalis, könnycsövecske:* könnylevezető csatornácska, mely egy-egy pontszerű nyílással (punctum lacrimale) a szemhéjak belső felszínén, a könnytócsával szemben kezdődve halad a könnytömlőhöz. Kezdeti darabja tölcsérszerű, majd beszűkül (angustia) és ahol a csatorna-szögletben megtörik, tágulat, az *ampulla* foglal helyet. (ábra →*apparatus lacrimalis*) *B. B.*

canaliculus mastoideus: →*os temporale*

canaliculus nervi petrosi (superficialis) minoris: →*os temporale*

canaliculus tympanicus: →*os temporale*

canalis: csatorna

canalis adductorius (Hunteri): a m. vastus medialis és a m. adductor magnus portio perforataja, valamint az ezen izmok között kifeszülő lamina vastoadductoria és a combcsont által határolt csatorna. Distalis nyílása a *hiatus tendineus adductorius*, mely a comb elülső felszínéről a térdalatti árokba, a fossa popliteába vezet. Benne fut az a. és v. femoralis és egy darabig a n. saphenus. *T. I.*

canalis carpi: az *eminentia carpi ulnaris et radialis*, valamint a *lig. carpi transversum* (retinaculum flexorum) által közrefogott csontos, szalagos csatorna, amelyen keresztül a hosszú ujjhajlítók inai futnak az alkarról a tenyérre, a n. medianusszal együtt. *T. I.*

canalis centralis: a gerincvelő közepén, a centralis szürkeállományban levő, ependyma-sejtekkel bélelt, a IV. agykamra folytatását képező csatorna, mely a *conus medullaris*ban ventriculus terminalisszá tágul. Liquor tölti ki. (→még *medulla spinalis*) *H. B.*

canalis cervicis uteri: →*uterus*

canalis Cloqueti, *canalis hyaloideus:* a foetalis *a. hyaloidea* maradványa. A papillából az üvegtestbe, a lencse hátsó pólusáig húzódó csatorna. *B. B.*

canalis condyloideus (canalis chondylaris): →*os occipitale*, →*emissarium*

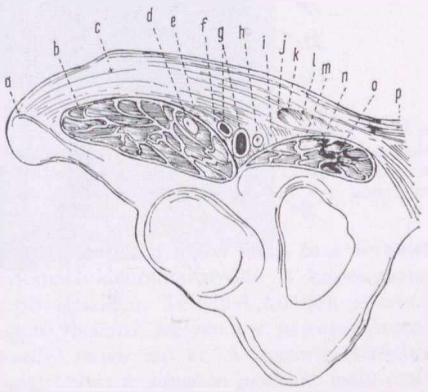
canalis craniopharyngeus: az ékcsont testét esetlegesen átfúró csatorna, mely a sella turcicába nyílik. (→még *hypophysis*) *T. I.*

canalis facialis: →*canalis nervi facialis*, →*os temporale*

canalis fasciculi optici (rtg): speciális beállítású Rhese-f. rtg-felvételen kimutatható csatorna. Átmérője normálisan 5 mm. A 6 mm-nél szélesebb kórosnak tartható. Tágulata fokozott agynyomással, daganatnál, szűkülete toronykoponyánál észlelhető. *D. P.*

canalis femoralis, *combcsatorna:* a medenceüregből a comb elülső felszínére húzódó fasciák közötti rés, melyből csak akkor lesz csatorna, ha a fasciákat valamilyen előrenyomuló képlet (sérv) széttolja. A lágyékszalag *(lig. inguinale)* és a medencecsont széle között széles nyílás, a *hiatus subinguinalis* vezet át a comb elülső felszínére, amelyen lateralisan a m. iliopsoas és a n. femoralis, medialisan az a. és v. femoralis mennek át. Az előbbi rés a *lacuna musculonervosa*, a medialisan levő a *lacuna vasorum*. A kettőt egymástól a lig. iliopectineum (lig iliopubicum) választja el. A lacuna vasorum medialis zugában a lágyékszalag ív alakban lefelé, a szeméremcsontokhoz menő rostokat adja *(lig. lacunare Gimbernatit)*, mely a *lacuna lymphaticát* v. *herniosát* határolja, ahol a combcsatorna belső nyílása, az *anulus femoralis* foglal helyet. E lacunában combsérvek jöhetnek létre. A Rosenmüller-nyirokcsomó helyezkedik el benne. A csatorna medialis fala a lig. lacunare, distalisabban a fascia pectinea helyezkedik el, amely egyébként a csatorna hátsó falát is képezi. A csatorna elülső falát a fascia lata felületes lemeze alkotja. Az anulus femoralist kötőszövetes lemez (septum femorale Cloqueti) fedi be. Külső nyílása a comb elülső felszínén levő *fossa ovalis* (hiatus saphenus), melyet a lamina cribriformis fossae ovalis (fascia cribrosa) zár el. A nyíláson a v. saphena magna ömlik a v. femoralisba. *T. I.*

(Ábrát →500—501. oldalon)

Canalis femoralis és canalis inguinalis

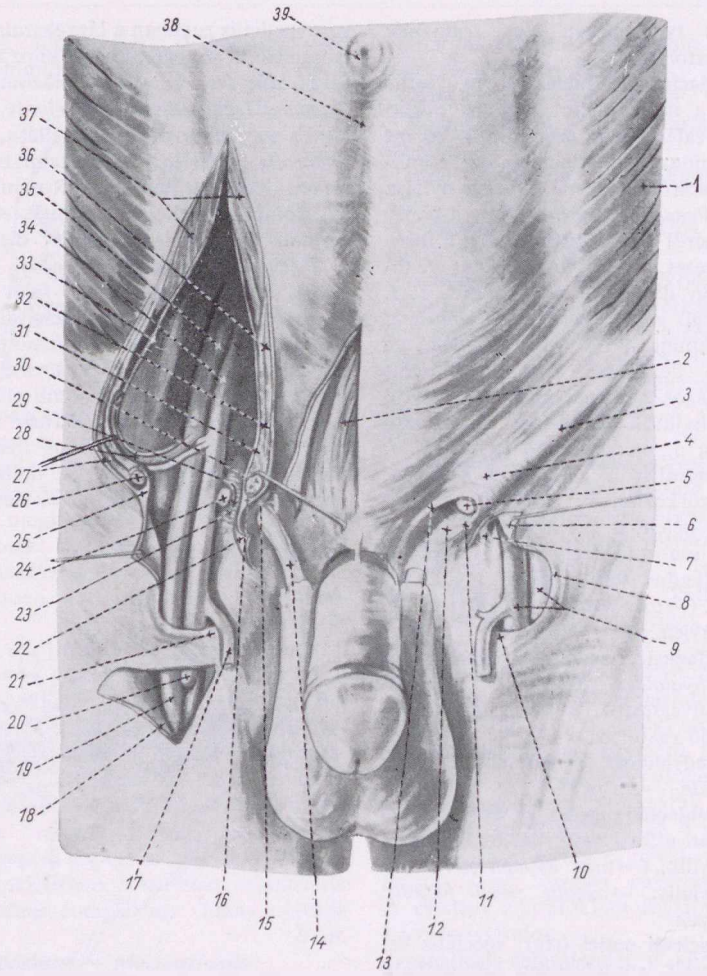
a: Spina iliaca, ant. sup., *b*: M. iliopsoas, *c*: Aponeurosis m. obliqui ext. abd., *d*: N. femoralis, *e*: Lig. iliopubicum, *f*: Lig. inguinale, *g*: A. et v. iliaca ext., *h*: Nodus lymphaticus femoralis, *i*: Lig. lacunare (Gimbernati), *j*: Anulus inguinalis superficialis, *k*: Lig. reflexum (Collesi), *l*: Crus superius, *m*: Crus inferius, *n*: Fascia pectinea, *o*: M. pectineus, *p*: Symphysis pubica

canalis hyaloideus: →*canalis Cloqueti*

canalis incisivus: →*maxilla*

canalis infraorbitalis: →*maxilla*

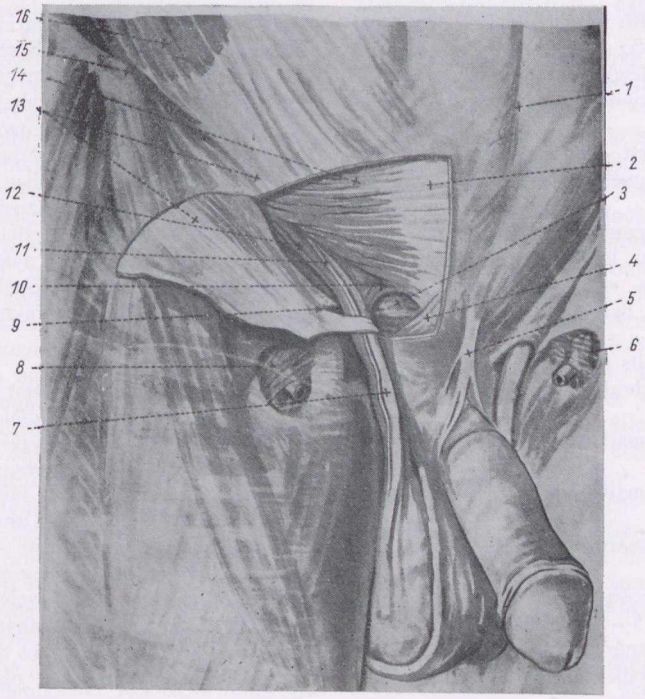
canalis inguinalis, *lágyékcsatorna:* a hasfalat a lágyékszalag felett latero-medialis irányban átfúró csatorna. Rajta megy keresztül férfiban a funiculus spermaticus, nőben a kerek méhszalag (lig. teres uteri). A csatorna hossza férfiban kb. 4 cm, nőben

Canalis femoralis

1: M. obl. ext. abdominis, *2:* M. pyramidalis, *3:* Lig. inguinale, *4:* Fibrae intercrurales, *5:* Funiculus spermaticus, *6:* Cornu superius (hiatus sapheni), *7:* Lig. lacunare, *8:* Margo falciformis, *9:* A. V. femoralis, *10:* Cornu inf. hiatus sapheni, *11:* Crus lat. (anuli inguinalis superf.), *12:* Lig. reflexum, *13:* Crus med. (anuli inguinalis superf.), *14:* Funiculus spermaticus, *15:* Anulus inguinalis superf., *16:* Lig. inguinale, *17:* V. saphena magna, *18:* Fascia lata, *19:* A. femoralis, *20:* Nodus lymph. femoralis prof., *21:* Cornu inferius *22:* Cornu superius, *23:* Lig. pubicum, *24:* Nodi lymph. inguinales proff., *25:* Lig. inguinale, *26:* Funiculus spermaticus, *27:* Aponeurosis m. obl. ext. abdominis, *28:* A. epigastrica inf., *29:* Lacuna lymphatica, *30:* Funiculus spermaticus, *31:* Fascia transversalis, *32:* M. transversus abdominis, *33:* Fascia transversalis, *34:* V. iliaca ext., *35:* A. iliaca ext., *36:* M. obl. int. abdominis, *37:* M. rectus abdominis, *38:* Linea alba, *39:* Umbilicus

4,4 cm. A csatorna falai elől a *musculus obliquus ext. abdominis* aponeurosisa, alsó fala a *lig. inguinale*, felső fala a *musculus obliquus internus abdominis* és részben a *musculus transversus abdominis* alsó széle, hátsó fala a *fascia transversalis*. Belső nyílása az *anulus inguinalis profundus (abdominalis)*, melyet a hashártya borít. A nyílás a *fovea inguinalis lateralis*ban van, a *plica umbilicalis lateralis*tól *(plica epigastrica)* oldalra, s a *plica semilunaris fasciae transversalis* által határolva. A hashártya alatt a *fascia transversa* kesztyűujj-szerűen türemkedik ki a csatornába. Külső nyílása az *anulus inguinalis subcutaneus* (superficialis) a m. obliquus externus abdominis bőnyéjének széttérő rostjai közötti nyílás. Ez itt egy *crus medialét* és *lateralét* képez, melyet fibrae intercrurales kerekítenek le. A belső és külső nyílás között a fascia transversalis rostjai két megerő-

Canalis inguinalis (stratum medium)
1: Linea alba, *2:* Aponeurosis m. obl. int. abdominis, *3:* Fascia transversalis, *4:* Lig. reflexum, *5:* Lig. fundiforme penis, *6:* Hiatus saphenus, *7:* Funiculus spermaticus, *8:* Hiatus saphenus, *9:* Anulus inguinalis spf., *10:* M. cremaster (crus med.), *11:* N. ilioinguinalis *12:* M. cremaster (crus laterale), *13:* Aponeurosis m. obl. ext. abdominis, *14:* M. obl. int. abdominis, *15:* Spina iliaca ant. sup., *16:* M. obl. ext. abdominis

ződést mutatnak *(lig. interfoveolare Hesselbachi* és a *falx aponeurotica inguinalis Henlei)*. E kettő között a fascia transversalis gyenge helye van, amelyen keresztül közvetlen v. egyenes lágyéksérvek jöhetnek létre. *T. I.*

canalis isthmi: →*uterus*

canalis mandibulae: →*mandibula*

canalis musculotubarius: a dobüreg elülső falán nyíló csatorna, melyet egy csontlemez két részre, a felső *semicanalis m. tensoris tympani*ra és az alsó *semicanalis tubae auditivae*re oszt. *T. I.*

canalis nasolacrimalis: könny-orrjárat; a *ductus nasolacrimalis*t tartalmazza. *B. B.*

canalis nervi facialis (Fallopii), *canalis facialis, arcideg-csatorna:* a sziklacsontba zárt, kétszer görbült csatorna, mely a fundus meatus acustici interniben kezdődik, és első szakasza a sziklacsont hossztengelyére merőlegesen halad oldalfelé, majd elérve annak elülső felszínét térdalakban megtörik (geniculum), s a dobüreg felső és medialis falának találkozási vonala mentén fut hátra- és oldalfelé. Ezután ívben lefelé hajolva megkerüli a dobüreg hátsó falát, és a foramen stylomastoideummal nyílik a koponyaalap külső felszínén. Térdénél találjuk a *hiatus canalis facialis*t, melyen a *n. petrosus (superficialis) major* lép ki. A csatorna térdében foglal helyet a *ganglion geniculi*, mely érződúcnak felel meg. Belőle nyílik a *chorda tympani* csatornája. *T. I.*

canalis nervi hypoglossi, *canalis hypoglossi:* →*os occipitale*

canalis nervi optici, *canalis opticus:* →*orbita*

canalis neurentericus: →*gastrulatio*

canalis nutritius: →*vasa nutritia*, →*os*

canalis obturatorius: a *suclus obturatorius* és a *membrana obturatoria* által képzett és a medencéből a combra vezető csatorna, melyen az a., v. és n. obturatorius megy keresztül a comb-adductorok közé. A csatornán sérv keletkezhet (hernia obturatoria) (→még *pelvis*) *T. I.*

canalis omphaloentericus: →*funiculus umbilicalis*

canalis opticus: →*orbita*

canalis Petiti: a szemlencse aequatorát körülvevő és az elülső és hátulsó zonula Zinni között levő tér régies neve. *T. I.*

canalis pterygoideus (Vidii): →*os sphenoidale*

canalis radicis dentis: foggyökércsatorna, amelyben a fogbél gyökéri része helyezkedik el. *B. K.*

canalis Schlemmii: a szaruhártya és ínhártya határán levő venás sinus, mely a csarnokvizet a venás rendszerbe szállítja. Fala endothel. Belőle indulnak ki a v. aqueosák. *B. B.*

canalis spiralis modioli: →*organon auditus*

canalis vertebralis: →*columna vertebralis*, →*vertebrae*

canalis zygomaticofacialis: →*os zygomaticum*

canalis zygomaticoorbitalis: →*os zygomaticum*

canalis zygomaticotemporalis: →*os zygomaticum*

Canano, Giovanni Battista *(Cannanus, Cannani)*, (1515—79): olasz anatómus, ferrarai egyetemi tanár, aki Fabricius előtt értekezett a vénabillentyűkről (1547). *Be. I.*

cancer: rosszindulatú daganatok (carcinoma és sarcoma) gyűjtőneve. Régebben a carcinoma synonymája volt. *B. I.*

cancer apertus: a fedőhámon áttört, nyílt, kifekélyesedett rák. *B. I.*

cancer aquaticus: vízrák, noma.

cancer en cuirasse, *carcinoma erysipelatoides, erysipelas carcinomatosum, carcinoma metastaticum cutis, páncélrák:* az emlőrákot követő, széles, lapos, gyakran a mell felét, néha a mell egészét elől-hátul elborító merev, élénkvörös v. szederjesvörös, kemény, a mellkast mintegy páncélba szorító lymphogen áttétel a bőrben. Szélei csipkézettek és lassan terjeszkednek, felszínén teleangiectasiák és narancshéjszerű szurkáltság látható. Szöveti képében a nyirokerek ráksejtekkel vannak zsúfolva *(„lymphangitis carcinomatosa")*. *Be. K.*

cancer ex ulcere: →*Capivaccio-fekély*

cancerophobia: →*carcinophobia*

cancer toxin, *toxohormon:* ráksejtekben levő toxikus anyag, mely a máj catalase-aktivitását — állatkísérletek szerint — erősen csökkenti. *Su. J.*

cancrum oris: →*fusospirochaetosisok*

candela: →*normál gyertya*

Candida albicans, *Oidium albicans, Monilia albicans:* az élesztők (Saccharomycetoideae) osztályába tartozó sarjadzógomba, igen sok irreversibilis variációs alakkal. Néha egészséges ember bőrén v. nyálkahártyáin (száj, hüvely) is megtalálható, gyakori a lábujjközök, nagyhajlatok, emlők alja redőiben. Mint kórokozó főleg cukorbetegeken, legyengültek, csecsemők szájában *(→soor)*, ill. belső szerveiben, elsősorban a tüdőben fordulhat elő. Sepsissel is járhat *(→candidiasis)*. Parazita állapotban fonalakat és spórákat képez, a nyálkahártyán álhártyákat, tenyészetében fonalakat, pseudomyceliumokat, blastospórákat, chlamydospórákat termel. *Be. K.*

Candida albicans infectio: →*candidiasis*

candidiasis, *Candida albicans infectió, moniliasis, oidiomycosis, erythema mycoticum infantile, Beck—Ibrahim-betegség,* bőr-soor: a sarjadzó gombák közé tartozó Candida albicans, Candida krusei, Candida tropicalis és egyéb fajok által okozott — leggyakrabban endogen eredetű — betegség. A kórokozó felületi parazita; a bőr összefekvő redőiben, lábujjak között és nyálkahártyákon, szájban, vaginában szeret élni és ott enyhe bőr-, ill. nyálkahártyagyulladást okoz; a bőrön, szájban, a köpetben, vizeletben, székletben gyakran egészségesekben is kimutatható. A betegség hosszantartó antibioticum- v. cortison-kezelés után, ill. leromlott állapotban, diabeteseknél gyakori. Ilyenkor a szervezet baktérium-gomba egyensúlyának megbomlása, az általános ellenállóképesség csökkenése, ill. a megváltozott anyagcsere viszonyok miatt a candidiasis generalizálódhat és önálló betegséget hozhat létre. A betegség klinikai képe igen változatos; előfordul mint: 1. nyálkahártya ~: *soor, angulus infectiosus, colpitis, vulvitis mycotica*: 2. bőr~: *erosio interdigitalis (manuum et pedum) oidiomycotica, mycosis ano-perigenitalis, balanitis-balanoposthitis mycotica, onychia oidiomycotica, mycosis submammaris oidiomycotica, mycosis flexurarum oidiomycotica erythema glutaeale mycoticum infantum*, „diaper dermatitis", *Beck—Ibrahim, candidiasis universalis infantum (Leineroides), levurid*-ek; 3. belső szervi ~: bronchopulmonalis forma (~ pulmonalis); 4. generalizált ~: *sepsis oidiomycotica.* — A szájnyálkahártya (soor, szájpenész), a garat és a nyelőcső folyamata (moniliasis buccopharyngealis) csecsemőkön, ill. leromlott idős betegeken gyakori, de gyakran prothesis viselőkön is kifejlődik. Oka sokszor ápolási hiba miatt bekövetkező bőr és nyálkahártya

resistentia csökkenés. Ilyenkor a szájnyálkahártyán, a gingiván, a nyelv oldalán, a garatban felületes fehér, gyöngyszerű v. tejalvadékhoz hasonló, kerek, lobos nyálkahártyával övezett felrakódások láthatók, melyek összefolyó, kissé kiemelkedő mezőkké alakulhatnak. Ez a lepedék gombamyceliumok tömegéből áll, melyek a nyálkahártyahám felszíni rétegébe hatolnak. Letörlésük után érdes felület marad vissza. Fájdalmatlan, máskor mérsékelt fájdalmat okoz, az étkezést olykor zavarhatja. Hátraterjedve a garatba, gégébe nyelési, légzési nehézséget okozhat. A nyálkahártya az elváltozás helyén néhány nap alatt gyógyul. A bőr-~ csecsemőkön, elsősorban a végbéltájékon és környékén mint egyszerű papulás dermatitis v. ekzema jelenik meg, de lehet a Leiner-dermatitishez hasonló kiütés is. Felnőttkorban főleg azoknál gyakori, akiknek bőre sokat ázik vízben. Ezeknél főleg a köröm és körömágy megbetegedése fordul elő. A felületi ~ gyakori és általában ártalmatlan betegség. A belső szervek közül főleg a tüdőben gyakori. Két formája ismeretes; *a) bronchialis forma*, mint évekig fennálló bronchitis jelentkezik. Rtg-en a hilus nyirokcsomók mérsékelten nagyobbak, a perihilaris tüdőrajzolat kifejezettebb; *b) bronchopulmonalis forma*, mely ismétlődő pneumoniák és chr. bronchitis képében zajlik. Súlyosabb természetű elváltozás. Rtg.-en a középső és alsó tüdőmezőben hópehelyhez hasonló, finomfoltos, confluálásra hajlamos árnyékok láthatók; a hilusi nyirokcsomók nagyobbak. Kimenetele változó. A gyógyuló eseteknél légzőfelület csökkenés, a rtg-képen hálózatos rajzolat marad vissza. Az esetek egy része halálos. A generalizált ~, a *candida sepsis*, mely súlyos tbc-hez, reticulosishoz hasonlíthat, főleg az antibioticum- és a cortison-kezelések óta vált gyakoribbá. Ilyenkor a belső szervekben multiplex, lencsényi tályogszerű gócok láthatók, amelyek nagy tömegben tartalmaznak gombafonalakat. A betegség gyógyítására a *Nystatin* és a parahydroxybenzoesav *(Paraben)* származékok alkalmasak. Nyálkahártya-elváltozások esetén 2%-os gentianaibolya v. 10%-os boraxglycerin ecsetelés is hatásos lehet.

Be. K.—B. K.—D. P.—D. L.—P. Gy.—R. Gy.

candidiasis cutis: →*blastomycosis superficialis*

Canetti, Georges (1911—): a párizsi Pasteur-intézet főorvosa. A tuberculosis histobacteriologiájának egyik legkiválóbb képviselője.

Canfield-műtét: →*arcüreg műtétek*

canicola-láz: a Leptospira canicola által okozott leptospirosis. *A. Z.*

caninus, *szemfog:* a középvonaltól harmadik, leghosszabb gyökerű és koronájú fog, két metszőéllel, amelyek csúcsban találkoznak. Palatinalis felszínén, amely a labialishoz hasonlóan domború, a gingivalis harmadon jól kifejlett zománc-dudor található, amely a kisőrlő fogak palatinalis csücskeire emlékeztet. Átmeneti forma a metszők és őrlőfogak között. *B. K.*

canities: a hajzat, ill. szőrzet őszülése. A haj elveszti jellegzetes színét, és benne finom levegőbuborékok jelennek meg. Élettanilag az előrehaladó életkorral, kórosan korán (~ *praecox)* mint családi sajátság jelentkezik. Máskor cachexia következménye. Körülírtan idegsérülés, neuralgia, neuritis folyományaként az illető ideg pályája területén látható. A familiaris esetekben szabályos autosomalis dominantia jelentkezik. *Be. K.*

canities subita psychogenica: a hajzatnak psychotrauma hatására beálló gyors megőszülése. Létezését kétségbe vonják. *Be. K.*

canities temporalis climacterica: intersexualis típusú nők homlokszögletében seborrhoeás kopaszodás és halántéki őszülés a climax beköszöntével. *Be. K.*

cannabinomania: →*cannabismus*

cannabismus, *cannabinomania:* hasis-szenvedély, a Cannabis indica (indiai kender, hasis, bhang) szárított virága bimbójának élvezetéből eredő szenvedély, kóros állapot. Sajátságos részegséggel jár, melynél az öntudat elhomályosul, elvész az idő és a tér érzése, a fantázia csapongóvá válik, és gyönyörködtető hallucinátiók lépnek fel. *J. E.*

Cannabis sativa L. (Moraceae): vetési kender. Magvai zsíros olajat és trigonellint tartalmaznak, nem mérgezők. Az indiai kender, ~ *var. indica* Lam. fürtvirágzatát és termését gyanta tapasztja össze, ebből készítik a *hasist*. *I. B.*

Cannizzaro-reakció: az aldehydek dismutatiója, pl. benzaldehyd lúgos közegben benzylalcoholt és benzoésavat ad, vagyis egyik molekulája oxidálódik, másik redukálódik. *S. F. B.*

Cannon, Walter Bradford (1871—1945): amerikai fiziológus, bostoni egyetemi tanár. Bevezette a kontrasztanyagok alkalmazását

az emésztőszervek vizsgálatánál. Felfedezte az emotiók hatását az endocrin mirigyekre, a sympathicus idegrendszer és a mellékvese functionalis kapcsolatát, a sympathicus idegvégződéseken ható mediátort. Felállította az alarmreakcióra és a homeostasisra vonatkozó elméletét. *H. G.*

Cannon-vészreakció: a sympatho-adrenalis rendszer fokozott működésével járó válaszreakciók sorozata. Akkor lép működésbe, amikor a szervezet teljesítőképességének fokozása szükséges. A szívműködés gyorsul, a coronariák és az izomerek tágulnak, a splanchnicus-terület erei és a bőrerek szűkülnek, a vér-depôt-k kiürülnek, a vérnyomás emelkedik, a bronchusok tágulnak, a májglycogen mobilizálódik, a vércukorszint emelkedik, a pupillák tágulnak, a szőr felborzolódik, a gyomor-bélcsatorna motilitása csökken, stb. *B. P.*

Cantacuzino (Cantacuzène), Ion (1863—1934): román mikrobiológus, a párizsi Pasteur Intézet kutatója, majd bukaresti egyetemi tanár. A phagocytosisra és bacteriolysisre, vonatkozó kutatásai jelentősek. Kimutatta a baktériumok vírusadsorbeálását. Megszervezte hazájában a bakteriológiai diagnosztikai hálózatot. *H. G.*

Cantan: →*acidum ascorbinicum*

cantharidin: →*Cantharis*

cantharidin-hólyag: →*vesicator*

Cantharis, *kőrisbogár, Lytta vesicatoria Fabricius (Coleopterae):* tavasszal orgonabokrokon és kőrisfákon élő, kb. 2 cm hosszú, aranyos-zöld színű rovar. Erősen izgató, a bőrön hólyagot húzó, *cantharidin* nevű savanhydridet tartalmaz 0,7%-nyi mennyiségben, s ezért ~szal, valamint hasonló Meloe- és Mylabris-fajokkal mérgezések fordulnak elő. Aphrodisiacumnak használják. A szájban, bárzsingban égető fájdalmat, gyulladást, kifekélyesedést, majd véres hányást és hasmenést okoz. A vizelettel kiürülő méreg glomerulonephritist idéz elő. A húgyhólyag és húgycső izgalma fájdalmas erectiókra vezet. Végül uraemia okozza a halált. *I. B.*

canthectomia: a szemzug kiirtása

canthitis: szemzug-gyulladás

canthoplastica, *kanthoplastica, Ammon-műtét:* rövid szemrés végleges meghosszabbítását eredményező műtét.

canthorrhaphia: szemzug műtéti varrata

canthotomia, *kanthotomia:* a szemzug bemetszése, a rövid szemrés meghosszabbítása céljából.

canthus: →*palpebra superior et inferior*

canthus oculi, *kanthus oculi:* a szemhéjak egyesülésének helye. ~ *nasalis* az orri, ~ *temporalis* a halántéki szemzug.

C-antigen: →*C-vércsoport*

„C" antigen: az RNS-hiányos poliovirus virionokra jellemző antigen, amely serologiai sajátságaiban eltér az ép virion antigenjétől („D" antigen). *F. E.*

C^u antigen: →*C^u vércsoport*

C^v antigen: →*c^v vércsoport*

C^w antigen: →*C^w vércsoport*

C^x antigen: →*C^x vércsoport*

Cantimpré, Thomas (1201—1270): francia tudós, löweni professzor, Albertus Magnus legkiválóbb tanítványa. A *De naturis rerum* és *De anatomia humani corporis* c. könyvek szerzője. *B. I.*

Cantor-szonda: orron v. szájon át a belekbe levezethető, hosszú, puha gumiszonda, diagnosztikai és therapiás célra. Dinamikus bélelzáródásnál alkalmazzák (→még *Miller—Abbott-szonda*). *B. I.*

canule, *kanül:* vastagabb fémcső drainezéshez, a levegőbeáramlás biztosítására (légcsőkanül). Vékonyabb üreges tű punctióhoz, vérvételhez, injectióhoz. *B. I.*

C-anyag: szénhydrat természetű hapten, melynek fajlagossága alapján a Streptococcusok A—O csoportokba oszthatók. Ezen alapszik a Streptococcusok Lancefield-féle felosztása. A ~ specifikus immunsavóval, praecipitatiós próbával mutatható ki. A ~ ilyenkor praecipitinogenként szerepel. *A. Z.*

capacitas: valamely elektromos vezető töltésbefogadóképességére jellemző számérték. Egy vezető ~át az a töltésmennyiség adja meg, amely a vezetőt 1 V feszültségre tölti fel. A ~ egysége a *Farad.* Ha Q Coulomb töltés hatására a vezető potenciálja U volt lesz, akkor ~a $C = \frac{Q}{U}$ Farad. — Nagy mennyiségű elektromos töltés tárolására kondenzátorokat használnak. Legegyszerűbb kondenzátor két egymással szemben, párhuzamosan elhelyezett és egymástól valamilyen dielektrikummal elszigetelt lemez (fegyverzet); az ilyen kondenzátor ~a a méretektől a következőképpen függ:

$$C = \frac{\varepsilon F}{4\pi d}, \text{ ahol}$$

F az egymással szemben levő lemezfelület cm^2-ben, d a távolság cm-ben és ε a lemezek közötti közeg dielektromos állandója.

Nagy ~u kondenzátort úgy készítenek, hogy két aluminiumfóliát vékony szigetelőréteggel elválasztva feltekernek (blokk kondenzátor). Még nagyobb ~úak az ún. elektrolyt-kondenzátorok, amelyekben a szigetelőréteget csupán egy alumíniumoxid-réteg képviseli az Al-fegyverzet felületén, a másik fegyverzetet electrolyt helyettesíti. Az electrolyt-kondenzátorok ~a, kis méreteikhez viszonyítva, rendkívül nagy, de csak egyenáramra és meghatározott polaritás mellett használhatók. *E. J.*

capacitív csatolás: az elektronikában használatos csatolási módszer: két elektromos kört kondenzátor köt össze; akkor alkalmazzák, amikor az egyenáram v. bizonyos frekvenciájú komponens átvezetését meg akarják akadályozni. Ez a ~ révén azért lehetséges, mert a kondenzátor *(→capacitas)* az egyenáramot nem engedi át, váltóárammal szemben pedig frekvencia-függő ellenállása van *(→váltóáramú ellenállás)*. *E. J.*

capacitív ellenállás: *→váltóáramú ellenállás*

Capdepont fog-dysplasia: *→dentinogenesis hypoplastica hereditaria*

Capdepont-tünetcsoport: *→dentinogenesis hypoplastica hereditaria*

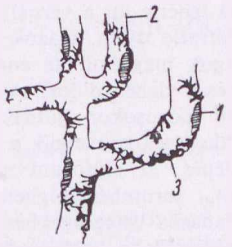
Caphosein: csecsemő-tápszer, mely 60% édes (oltós) caseint, 30% savcaseint, 4% trinatriumphosphatot, 6% natrium hydrocarbonatot tartalmaz. 100 g ~ 340 caloria.

capillar-aktiv anyagok, *detergensek:* olyan anyagok, melyek egy folyadék felületi feszültségét csökkentik. Vízre vonatkozólag a szerves anyagok többsége capillar-aktív. A ~ a *határréteg*ben pozitíve adsorbeálódnak. *E. J.*

capillarhypertonia: fokozott vérnyomás a hajszálerekben. *S. J.*

capillariitis: a chorioidealis, retinalis hajszálerek megbetegedése alapján feltételezett kórképek (maculadegeneratio [Haab], retinitis centr. angioneurotica [Hornicker], retinitis exsud. centr. [Coppez], retinitis circinata [Fuchs], chorioiditis guttata [Tay], verrucae laminae vitreae) gyűjtőneve. *B. B.*

capillaris, *hajszálér:* a klasszikus felfogás szerint endothelcsövek, melyek az arteriolákat és venulákat kötik össze. Az újabb felfogás szerint az arteriolát és venulát a metarteriola köti össze. Ez utóbbiból ágaznak ki a valódi ~ok, melyek rövid lefutás után a metarteriolába szájadzanak vissza. Utóbbi helyen simaizomból álló prae~ sphincter található, melynek szűkülése, ill. tágulása szabja meg a valódi ~on átáramló vérmennyiséget. A tápanyagigényes szövetekben igen gazdag hálózatot képeznek. Szövettanilag három rétegből állanak: 1. endothel, 2. alaphártya, 3. Rouget-féle pericyta sejtek. A capillaris-fal külső rétege az ún. proteinlipoid rácsszerkezetű basalis membrán, amely hasonlít egyéb mirigyek basalis membránjához, ill. a sejtmembránokhoz. Ennek a szubmikroszkópos szerkezetnek valószínű-

Capillaris
1: endothel, *2:* membrana basalis, *3:* pericyta

leg jelentősége van a ~ speciális filtratiós működésében. A ~ lipoidjai savanyú jellegüknél fogva kifejezett elektronegativitást biztosítanak a capillaris basalmembránnak, ami gátolja a fehérvérsejtek, thrombocyták letapadását az endothelhez. A basalmembrán belső oldalán fekszenek a lapos endothel sejtek, amelyek határai ezüsttel, v. felszíni készítményeken kövezetszerűen jól láthatók. Elektronmikroszkópban az endothel sejtek membránja számos invaginatiót mutat. Ezek apró vesiculák formájában lehasadva a cytoplasmába jutnak. Ezen „pinocytosisos" vesiculák makromolekuláris anyagok transcapillaris transportját szolgálják. Az endothel sejtek között cementanyag mutatható ki, amely azok összetapasztásában, így a ~ permeabilitásában és fragilitásában nagy szerepet játszik. Calcium-hiány esetében az endothel sejtek lekerekednek és szétlazulnak. *B. P.—R. Gy.*

capillaris drainage: kanócdrénezés, folyadékszívó anyag (pl. mullgéz) váladékelvezető képessége. *B. I.*

capillaris fázis: *→cerebralis angiographia*

capillaris fragilitas: *→capillaris resistentia*

capillaris nyomás: a capillarisokban fennálló vérnyomás. Átlagértéke a capillaris arteriás szakaszában 32, a vénás szakaszban 12 Hgmm. Hő hatására, venás pangás esetén nő. Mérése capillaris punctióval v. elvértelenedést okozó nyomással történik. Az ar-

teriolák állapota az arteriás és ~t ellentétesen befolyásolja. Így pl. az acetylcholin, mint arteriola-tágító, az arteriás nyomást csökkenti, a ~t fokozza. — A ~ a *szemben* 30—40 Hgmm körül van. Ez a nyomás elegendő ahhoz, hogy a normális szemfeszülést (átlagosan 20 Hgmm) létrehozza.

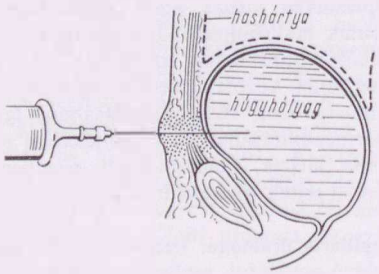
B. P.—B. B.

capillaris permeabilitás: a capillarisok falának áteresztőképessége. Normális körülmények között a capillaris falán csak kis mennyiségű fehérje jut a vérpályából a szövetközbe filtratio útján. Gázok és zsíroldékony anyagok magukon az endothel-sejteken, a víz és a vízben oldott anyagok a sejtek közötti pórusokon jutnak keresztül. A ~ növekedésekor megnő a fehérje- és folyadékkilépés, ez előfordul nephritisben, hepatitisben, serumbetegségben és más, főleg gyulladásos betegségekben. Általában a ~t csökkentik a mellékvese-steroidok, calcium-sók, a normálisnál magasabb pH és hideg, növelik a histamin, szöveti kivonatok, calcium-hiány, a normálisnál alacsonyabb pH és meleg, valamint capillaris laesiót okozó tényezők, pl. anoxia, acidum ascorbinicum hiány stb. *Br. P.—B. P.*

capillaris pulzus, *Quincke-pulzus:* a legkisebb ereken látható szabályszerű telődés és ürülés. Ép viszonyok között nincs, aortabillentyű elégtelensége esetén figyelhető meg a köröm alatt és a homlok bőrén.

G. Gy.

capillaris punctio: finom, vékony tűvel végzett szúrócsapolás. *B. I.*

Capillaris hólyagpunctio

capillaris resistentia: a hajszálerek falának ellenálló képessége. Becslésére vérnyomásmérő manzsettát helyezünk a felkarra, s annyira fujjuk fel, hogy csak a vénás keringést zárja el, de az arteriás keringést ne zavarja (ún. →*venás tourniquet*). 5 perc múlva csökkent ~ esetén az alkar bőrén petechiák jelennek meg. Pontos méréshez kis szívóharangot helyezünk az alkar bőrére, azt vacuum pumpához kapcsolva megállapítjuk a negatív nyomásnak azt a minimális értékét, mely 1 percen át alkalmazva petechiák képződésére vezet. Ha —200 Hgmm-nél kisebb negatív nyomásra is jelentkeznek petechiák, úgy csökkent ~ről v. fokozott capillaris fragilitasról beszélünk. A ~ csökkenése egyes vérképzőrendszeri betegségek jellemző tünete. *B. P.*

capillaris thermodiffusio: fizikai jelenség, mely akkor jön létre, ha melegítjük a capillaris falát és lamináris az áramlás. Az ilyen rendszerben koncentráció-különbség mérhető a középső és a fali folyadékrétegek között (→*thermodiffusio*). *E. J.*

capillaritás: a hajszálcsövekben felszívódó folyadékok nem követik a közlekedőedények törvényét, hanem a capilláris falát nedvesítő folyadék esetén a folyadékszint magasabbra emelkedik, mint a közlekedőedények törvénye alapján számított magasság. Nem nedvesítő folyadék esetén az emelkedés magassága kisebb, mint a szabad folyadékfelszín magassága (pl. higany üvegcapillarisban). Nedvesítő folyadék felemelkedési magassága:

$$h = \frac{2\sigma}{r(\rho_f - \rho_g)g};$$

ahol h a függőleges emelkedés, r a capillaris sugara, ρ_f a folyadék sűrűsége, ρ_g a folyadék feletti gáz sűrűsége, g a gravitatiós gyorsulás, σ a felületi feszültség. A ~ révén történő vízfelszívódás fontos pl. a talajok vízfelvétele szempontjából. A capillaris vízfelvétel megkülönböztetendő a →*duzzadás*tól. *E. J.*

capillaritis alba: →*atrophie blanche*

capillar toxin: →*Dick toxin*

capillitium: hajzattal borított fejbőr.

capillus, *hajzat, crinis, crinia capitis, coma, haj:* a fejtetőt borító igen erős szőrzet. (→még *integumentum commune*) *T. I.*

capistratio: →*paraphimosis*

capistrum: kantárkötés, a koponyát és állat körülfogó pólyakötés. *B. I.*

capitium: fejkötő.

capitonnage: tömlőüreget kisebbítő v. megszüntető műtét, a tömlőfal belsejébe öltött, összefektető varratokkal, esetleg az üregbe fektetett cseplesszel (pl. echinococcuscysta eltávolítása után a visszamaradt üreg ~a, belső tokvarratokkal, csepleszbefekte-

téssel v. a tágult vesemedence egy részének kimetszése és összevarrása). *B. I.*

capitulum, *fejecs:* →*os*

capitulum fibulae: →*fibula*

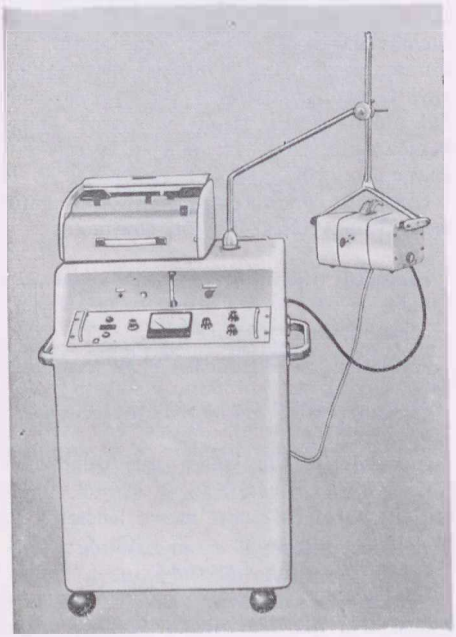
capitulum humeri: →*humerus*

capitulum radii: →*radius*

capitulum ulnae: →*ulna*

Capivaccio-fekély, *cancer ex ulcere:* gyomorfekélyhez társuló, abból kifejlődő gyomorrák. *B. I.*

Caplan-syndroma: rheumatoid jellegű ízületi bántalmak fellépte a silicosis micronodosus formájában. Caplan 14000 pneumoconiosisban szenvedő között 0,4%-ban észlelte. *Go. Gy.*

Capnograph (Godart)

capnograph: a kilélegzett levegő széndioxyd tartalmának infravörös fényabsorptión alapuló meghatározására szolgáló készülék. *Ho. E.*

Capranica-próba: →*bilirubin*

caprin típusú Brucella: →*Brucella*

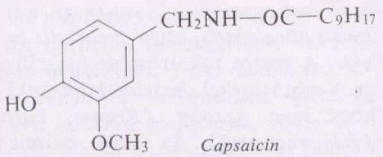
capronsav, $CH_3(CH_2)_4COOH$: 6 szénatomos zsírsav. *S. F. B.*

caprylsav, *n-octansav,* $CH_3(CH_2)_6COOH$: kecskevajban, kókuszzsírban és a bor kozmaolajában található zsírsav. Fémszappanok, fertőtlenítő, gombaölő és flotáló szerek előállításánál használják fel. *S. F. B.*

capsaicin: →*capsici fructus*

Capsella bursa pastoris L. *(Cruciferae), pásztortáska:* parlagon, szántóföldeken található növény, kellemes illata szárítás után eltűnik. Íze keserű, csípős. Hatóanyagai: cholin, acethylcholin, tyramin. Vérzéscsillapító hatásúnak tartják, népiesen teában használják. *I. B.*

Capsici fructus, *paprika:* a *Capsicum annuum L.* (Solanaceae) piros színű, csípős ízű

Capsaicin

változatának szárított termése v. annak pora. Hatóanyaga a *capsaicin*, methylnonensavasvanilylamid. Ez szeszes oldatban a bőrre ecsetelve nem okoz gyulladást, hanem csak égető érzést és vérbőséget. Fokozatosan emelkedő adagban adva pedig desensibilizálja a fájdalom receptorokat vegyi ingerekkel szemben. *Tinctura capsici:* égető szeszes folyadék, belsőleg étvágygyerjesztőnek 10—30 csepp adagolható. Bőrizgató bedörzsölésekre is használatos. A *Capsoderma kenőcs* 0,1% capsaicint, 2,5% camphort és 2,5% ol. terebinthinit tartalmaz, ízületi, izom- és csontfájdalmak enyhítésére alkalmazzák. *I. B.*

capsid: a virion nucleinsav-állományát magába záró, kristályos szerkezetű fehérje. A bezárt nucleinsavval együtt a *nucleocapsid*ot képezi, ami egyes vírusok esetében maga a virion, más vírusok nucleo~jait a gazdasejt felszínéről származó burok (peplos, enveloppe) borítja. A ~ kristályszimmetriája helicalis vagy cubicalis (főleg icosohedralis) jellegű. Bizonyos ~okban a kétféle szimmetria kombinálódik. *F. E.*

capsitis: a lencsetok gyulladása

Capsoderma-kenőcs: →*Capsici fructus*

capsomer, az icosohedralis szimmetriájú capsidot felépítő morphologiai alapegységek neve. *F. E.*

capsula: a biológiában sokféle, igen különböző szerkezetű és rendeltetésű képlet, pl. a betokolódásra képes baktérium és egysejtű fajok élettelen anyagú védőburka; soksejtű szervezetek különféle szerveit körülfogó kötőszövetes tok *(~lentis, ~lienis, ~renis* stb.). *T. I.*

capsula adiposa renis: a vesét körülvevő és bizonyos mértékben rögzítő zsíros tok. (→még *ren*) *T. I.*

capsula articularis, *ízületi tok:* az ízületek üregét körülvevő rostos tok; két, szét nem preparálható rétegből, hártyából áll, a belső a synovialis *(stratum synoviale)* és a külső a rostos *(stratum fibrosum)*. Belső felszínén apró, boholyszerű kiemelkedések *(villi synoviales)* láthatók. Egyes ízületekben zsír v. kötőszöveti betüremkedések által okozott ráncok *(plicae synoviales)* vannak, pl. a térdízületben a *plica alaris, plica synovialis infrapatellaris*. A rostos tok erőssége összefügg a mozgások minőségével. Az ízületi tok erekben, idegekben igen gazdag *(Krause, Vater—Pacini-féle* végtestek). Az üreg belsejében néhány csepp nyúlós-tapadós folyadék, a *synovia* van, mely a synovialis hártya felszínét nedvesen tartja. (→még *articulatio*) *T. I.*

capsula Bowmani, *Bowman-tok:* →*ren*

capsula bulbi: →*vagina bulbi*

capsulae medicinales: gyógyszertokok. Keményítőből készülnek az ostyatokok *(capsulae amylaceae)*, melyekben por alakú gyógyszerek vehetők be. A gelatintokok *(capsulae gelatinosae)* henger, golyó v. tojás alakúak és sűrűn folyó extractumok, zsíros és illó olajok bevételének megkönnyítésére szolgálnak. A kemény gelatintokok *(capsulae operculatae)* egymásba illő két henger alakú részből állanak. Míg az előbbiek gyárilag készülnek, az utóbbiakat a gyógyszerész töltheti meg az orvos előírása szerint. A bélnedvben oldódó tokok *(capsulae alcali- seu intestinosolventes)*, műgyantával, sellakkal készülnek v. formaldehyddel keményített *(capsulae duratae)* gelatintokok. *I. B.*

capsula externa: fehér agyállomány a *claustrum* és a *putamen* között (→még *törzsdúcok*) *T. I.*

capsula extrema: az insula cortexe és a claustrum közötti fehér állomány a hemispheriumban (→még *törzsdúcok*) *T. I.*

capsula fibrosa: egyes szerveket kívülről borító rostos tok. *T. I.*

capsula fibrosa hepatis Glissoni: a máj rostos tokja (→még *hepar*) *T. I.*

capsula fibrosa lienis: →*lien*

capsula interna: a nucl. lentiformist elől a *nucleus caudatus* fejétől, ill. hátul a *thalamus*tól elválasztó fehér agyállomány. Az elülső és hátulsó „szár" (pars frontalis et occipitalis) között térdben (genu) hajlik meg. A ~ a cortextől a centrum semiovalen át a pedunculusba haladó pályák és kötegek rendezett tömörülése. Az elülső szárat az a. cerebri ant. recurrens Heubner ága látja el, a térdet és a hátsó szárat az a. cerebri media-ból eredő a. thalamostriata, a. lenticulostriata (Charcot-f. agyvérzési arteria), a hátsót az aa. thalamicae laterales és a. choroidea anterior. Az erek elkülönült laesiója jellegzetes tüneteket okoz. *T. I.*

capsula lentis: →*lens cristallina*

capsula olei ricini: →*oleum ricini*

capsularis bénulás: capsularis típusú hemiplegia, a capsula internát, ill. környékét roncsoló vérzésnél, nagyobb kiterjedésű lágyulásnál fellépő tünetcsoport, melyet ellenkező oldali hemiplegia és centralis facialis paresis jellemez. Rendszerint, különösen kezdetben, hemihypaesthesiával jár együtt; gyakran kíséri — jobbkezes egyénnél bal oldali laesio esetén — vegyes típusú beszédzavar. Idült formája a Wernicke—Mann-syndroma. *H. B.*

capsularis contractura: ízületi tok zsugorodása következtében létrejött contractura. *G. A.*

capsularis típusú hemiplegia: →*capsularis bénulás*

capsulectomia: tokkimetszés.

capsulitis: a szem rostos tokjának gyulladása.

capsulogenesis, *baktérium tokképződése:* →*bacterium*

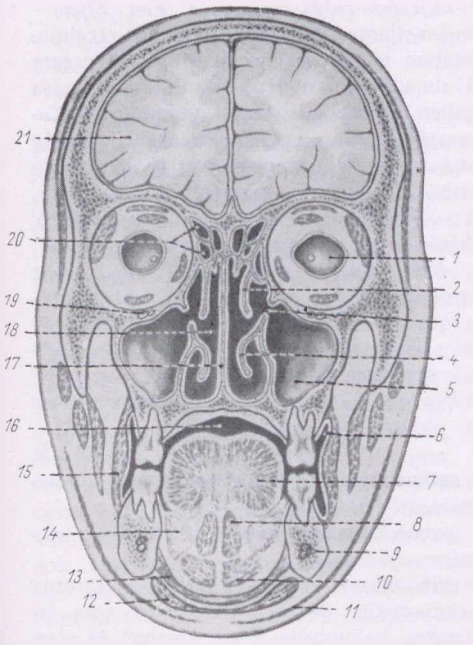
capsulotomia: **1.** ízületi tok bemetszése (→még *Browder-műtét*). — **2.** irisszel, sugártesttel, sebbel összenőtt merev lencsetok v. utóhályog átmetszése. *G. A.—B. B.*

captivus: →*penis captivus*

Captodiamin, *Covatix, p-butylmercaptobenzhydryl-β-dimethyl-aminoaethylsulfid,* $Hg_9C_4S-C_6H_4-CH(C_6H_5)-S-C_2H_4N(CH_3)_2$: nyugtató hatású készítmény, D: 0,05 g. *I. B.*

caput, *fej:* **1.** a szervezet cranialis része; vázát a koponya képezi, melyben az agyvelő és az érzékszervek foglalnak helyet, kívülről pedig a mimikai és rágóizmok fedik be. Arci, fejtetői, nyakszirti, homloki és halánteki részét különböztetjük meg. Az arci részen foglalnak helyet a fej zsigerei, a tápláló és légzőcsatorna kezdetei (→*még fejméretek*). — **2.** ~nak nevezik egyes csontok v. szervek megvastagodott végét is, mint pl. ~ femoris (→*femur*), ~ humeri (→*humerus*) stb. (Ábrát →509. oldalon)

T. I.

Caput frontalis metszet

1: Bulbus oculi, *2:* Concha nasalis media, *3:* Hiatus sinus maxillaris, *4:* Concha nasalis inferior, *5:* Sinus maxillaris, *6:* Vestibulum oris, *7:* Lingua, *8:* M. genioglos. sup., *9:* A. et n. alveolaris inf., *10:* M. geniohyoideus, *11:* Platysma, *12:* M. digastricus, *13:* M. mylohyoideus, *14:* Gl. sublingualis, *15:* M. buccinator, *16:* Cavum oris proprium, *17:* Septum nasi osseum, *18:* Cavum nasi, *19:* A. et n. infraorbitalis, *20:* Cellulae ethmoidales, *21:* Lobus frontalis

caput gallinaceum: →*colliculus seminalis*

caput Medusae, *Meduzafej:* portális hypertensio folyamán keletkező collateralis venás tágulatok okozta rajzolat a köldök körül. (Az elnevezés onnan származik, hogy a mitológiai Medusa Gorgo fejét körülhullámzó hajkígyók ábrázolása emlékeztet e venás rajzolatra.) Legnagyobb mértékben a v. umbilicalis obliteratiójának elmaradásakor kialakuló Cruveilhier—Baumgarten-syndromában fejlődik ki a paraumbilicalis venák által alkotott ~. *M. I.*

caput membranaceum: →*osteogenesis imperfecta*

caput molle congenitum, *veleszületett koponyacsont-puhaság, Weichschädel:* az újszülött falcsontjainak veleszületett puhasága, rendszerint a nyílvarrat mentén, v. ahhoz elég közel. Az endesmalis csontosodás ismeretlen eredetű zavara, mely nem tekinthető kórosnak, az újszülöttek kb. 1/8-ánál megtalálható, és magától megszűnik. A rachitises craniotabestől a lokalizáció különbözteti meg. Az elkülönítés során gondolni kell még osteogenesis imperfecta körülírt és enyhébb formájára, valamint a koponyacsont veleszületett defektusára is. *D. L.*

caput natiforme (Parrot): a fej rachitisben, syphilisben előforduló sajátos deformálódása. A falcsontokon hyperostosis, középen pedig sagittalis barázda alakul ki. *G. A.*

caput obstipum: →*torticollis*

caput obstipum rheumaticum: →*torticollis*

caput quadratum, *frons quadrata:* a koponya rachitises deformitása, mely felülnézetben kockára emlékeztet. A 2—3. félév folyamán alakul ki, a homlok és falcsontok megvastagodása folytán, amit a csontképző (osteophyta) sejtek felhalmozódása és hyperfunctiója okoz. Ez utóbbi oka nem is maga a rachitis, hanem a hozzá csatlakozó anaemia, amely ilyen hyperregeneratív csontelváltozást hozhat létre. *D. L.*

caput succedaneum, *fejdaganat:* az újszülött koponyájának élettani alakváltozása burokrepedés után a méhszáj területén a bőr alatti kötőszövet vizenyős duzzadása alakul ki az érintkezési gyűrű venás és nyirokkeringést gátló hatása révén. Nagysága függ a szülés tartamától és a fájások erősségétől. Túl nagy fejdaganat a magzat veszélyeztetettségének jele. A fejdaganat a vezérpont körül alakul ki, helyéből a szülési mechanizmusra lehet következtetni. *H. I.*

caraate, *caraté, pinta, mal de pinto, purupuru, tinna azul, piquitequitiqua, cativi:* a Treponema *(Spirochaeta) carateum* (Armentanos, 1938) által okozott chr. bőrbetegség a trópikus és szubtrópikus Amerikában. Elsőleges elváltozása 8—10 napi lappangás után jelentkező vörös papula a fertőzési kapu helyén, a másodlagos exanthema 5—10 hónap múlva lép fel, végül évek múlva szimmetrikusan fekvő vitiligoszerű fehér foltok és hyperkeratotikus plaque-ok, néha fekélyek jelentkeznek, mint harmadlagos tünetek. Arsenobenzollal, penicillinnel jól gyógyítható. *Be. K.*

Carabelli György (1787—1842): pesti születésű fogorvos, a bécsi egyetem első fogorvos tanára, a bécsi fogászati iskola alapítója. A fog és a szájüreg anatómiájával kapcsolatos kutatásai ismertek (tuberculum anomale ~i). *H. G.*

Carabelli járulékos csücsök: →*tuberculum anomale Carabelli*

Caramiphen: →*antiparkinson szerek*

caraté: →*caraate*

carbacidometer: gázok széndioxid-tartalmának megállapítására szolgáló készülék. →*Wolpert-féle* ~, →*LungeZeckendorf-módszer*., *Pettenkofer-f.* ~, →*Haldane-gázelemző:* →*Winkler módszer.* *J. E.*

Carbamazin: →*Diaethylcarbamazin*

carbamid, *urea, ureum, hugyany,* $H_2N-CO-NH_2$: a szénsav diamidja, az aminosavak anyagcseréje során ammóniából és széndioxidból synthesis útján keletkezik a májban, és a vizelettel ürül ki. A ~-synthesis körfolyamat, melynek során argininből arginase hatására ~ és ornithin keletkezik. Utóbbi ammónia és széndioxid megkötésével újra argininné alakul. A reakció egyes fázisai: NH_3+CO_2+ATP (acetylglutaminsav jelenlétében) ⇄ carbamylphosphat + ADP; carbamylphosphat + ornithin = citrullin + phosphat; citrullin + asparaginsav + ATP = arginosuccinat + AMP + pyrophosphat; arginosuccinat = arginin + fumarat; arginin = ornithin + carbamid. A tiszta ~ *(carbamidum, urea pura)* vízben könnyen oldódik, keserű ízű. Húgyhajtó hatása azon alapszik, hogy a tubulusokból nagy része nem szívódik vissza, sok vizet visz magával, s így a glomerulus-szűredék besűrűsödését gátolja. Naponta 20—50 g adható híg oldatban. **~ clearance:** a vese-functio quantitatív jellemzésére elsőként ajánlott clearance vizsgálat. Az endogen clearance vizsgálatok közé tartozik, amennyiben a carbamidot nem kell külön infusióban adagolni. A ~ meghatározása során a vizelet, ill. plasma carbamid-koncentrációjának hányadosát (U/P) szorozzuk a perc-diuresissel (V). A ~ normálértéke embernél 1,5 ml-es diuresis-szint felett 75, kisebb diuresisnél 50 körüli érték. A mai klinikai gyakorlatból a glomerulus-filtratio és a vesén átáramló plasma-mennyiség meghatározására alkalmazható eljárások kiszorítják. **~ meghatározás serumban:** számos eljárás azon alapszik, hogy a ~ot urease fermentummal elbontjuk és a keletkező ammoniát határozzuk meg. Utóbbi történhet direkt nesslerezéssel, átdesztillálással, titrimetriásan, Berthelot-féle színreakcióval stb. — A *Leiboff* és *Kahn*-módszer — nyomás alatt — az ureumot savhydrolysissel alakítja át ammoniává. Az átdesztillált, levegővel áthajtott ammoniát felfoghatjuk kénsavban, amit visszatitrálunk, v. bórsavban, ami az ammonia közvetlen titrálását teszi lehetővé stb. (→*Kjeldahl-módszer*). — A *Van Slyke—Cullen*-eljárás ettől csak az urease alkalmazásában tér el. A *Karr*-módszernél urease alkalmazása után védőkolloid alkalmazása mellett direkt nesslerezést végzünk. A *Kowarszky* ureum meghatározásban brómlúg hatására az ~ amino csoportjából nitrogen szabadul fel, ami gazometriásan mérhető. A →*Szili-készülék* azonos elven alapszik eltérő technikai megoldás alkalmazásával. — *Barett* és *Jones, Allen* és *Dán* az ~ot *xanthydrollal* csapják le. A dixanthylureum komplex bichromattal oxidálható és visszatitrálható, v. ultraibolya fényben fotometriásan mérhető. — A →*Conway-féle mikrodiffusiós berendezés* alkalmas serum v. vizelet ~ meghatározására is.

S. F. B.—B. P.—Ba. B.

carbamidum bromaethylaceticum: →*bromacetocarbamidum*

carbamidum bromisovalerianicum: →*bromvalerocarbamidum*

carbaminsav, $H_2N-COOH$: a szénsav monoamidja. Szabad állapotban nem ismeretes, kaliumsója lovak vérében és vizeletében található. *S. F. B.*

carbamylaspartat: a pyrimidinbasisok biosynthesisének carbamylphosphatból és asparaginsavból egy phosphat gyök lehasadásával keletkező intermediaer terméke.

$$HOOC-CH(NH-CO-NH_2)-CH_2-COOH$$

S. F. B.

carbamylcholinum chloratum, *Enterotonin, Doryl, Carbocholin* $(CH_3)_3N \cdot C_2H_4O-OCNH_2$ carbaminsavas-cholin, parasympathomimeticum. Az acetylcholinnál tartósabb és erősebb hatású, mert az acetylcholinhesterase nem bontja el. *D:* 2—4! mg p. dosi, 12! mg p. die, tbl.-ban, bél- és hólyagbénulás ellen. Sc. és iv. 0,25—0,5! mg adható.

carbamylphosphat, $H_2N-CO-O-PO_3H_2$: a carbaminsav és phosphorsav vegyes anhydridje, acetylglutaminsav jelenlétében ammoniából, széndioxidból és adenosintriphosphatból keletkezik. *S. F. B.*

Carbarson, *Aminarsonum, Amebevan, p-carbamidophenylarsinsav*

$NH_2CONH-C_6H_4-AsO_3H_2$:
az idült amoeba-dysenteriát gyógyítja (10 napon át 0,5 g.) *I. B.*

Carbetapentan, *Pentotyverine, Toclase,* 2-*(diaethylaminoaethoxy)-aethyl*-1-*phenylcyclopentylcarboxylat*

$(H_5C_2)_2 \cdot N \cdot C_2H_4O \cdot C_2H_4 \cdot OOC-$ $-(C_5H_8)\cdot(C_6H_5)$: köhögést csillapító szer, 3 *D:* 0,01—0,03 g p. dosi. *I. B.*

carbo: szén

carbo activatus, *carbo medicinalis, orvosi szén:* állati vérből v. csontból különleges eljárással készülő, fekete, szagtalan és ízetlen por, mely nagy felülete, finom eloszlása miatt kiválóan adsorbeál. Szájon át történt mérgezéseknél, gyomor és bélbántalmaknál, ételmérgezés esetén használják. Tablettává préselve adsorbeáló képessége lényegesen kisebb. *I. B.*

carboanhydrase: a $H_2CO_3 \rightleftharpoons H_2O + CO_2$ reakciót mindkét irányban katalizáló enzym. Az erythrocytákban a gázcsere során, a gyomor- és pancreas-sejtekben, a sósav, ill. bicarbonat elválasztása során jelentős. A vesetubulusokban a víz és széndioxid szénsavvá alakulását és a szénsav dehydratióját katalizálja. — ~ *inhibitor:* a ~t bénító anyagok. Gátolják a vese-tubulusokban a natrium visszaszívódását. A glomerulus-filtratumban található dinatriumhydrophosphatból ui. a szénsav H^+ ionjának kicserélésével natriumdihydrophosphat lesz. A felszabaduló natrium a tubulusban $NaHCO_3$ formájában felszívódik. A sulfanylamidok és származékaik a carboanhydrase enzymet bénítják (Fonurit, Diamox). Hatásukra a Na^+ tubularis reabsorptiója csökken, a vizeletben ürülő natrium- és kaliumsók mennyisége megnő, a vizelet vegyhatása alkálikus lesz. A ~ inhibitor anyagokat therapiásan natriumretentióval járó állapotokban használják fel natriumürítést fokozó hatásuk miatt. A ~ inhibitor hatású sulfamidoknak extrarenalis hatásuk is van, csökkentik a kórosan magas szembelnyomást, nagy adagban a gyomor sósavelválasztását, a pancreas-nedv bicarbonat-koncentrációját, Menière-betegségben a szédülést. Alkalmasak az epilepsia kezelésére is. Tartós szedésük vesekárosodást okozhat. *S. F. B.—Br. P.*

Carbocholin: → *carbamylcholinum chloratum*

Carbogen: 95 vol. % O_2-t és 5 vol. % CO_2-t tartalmazó gázkeverék, melyet analepticumként használnak.

carbohydrase: szénhydratokat bontó enzymek gyűjtőneve. *S. F. B.*

carbol-fuchsin-festés: → *Ziehl—Neelsen-festés*

carbolgangraena: carbol (acid. carbolic. liquefact.) párakötés alatt észrevétlenül kifejlődő szövetelhalás, üszkösödés. Történeti érdekességű. *B. I.*

carboligase: olyan enzym v. enzym-rendszer, amelynek hatására 2 molekula aldehydből acetoin ($CH_3-CHOH-CO-CH_3$), ill. ilyen típusú vegyület keletkezik. *S. F. B.*

carbolismus: carbol-mérgezés

carbol-ochronosis: carbolsav felszívódása következtében az orr és fülkagyló porcában fellépő ochronosis, amely halványbarna színnel tűnik át a bőrön. *Be. K.*

carbolos vaccinák: carbollal elölt baktériumsuspensiót tartalmazó oltóanyagok; a baktériumok elölése és konzerválás céljából 0,5% carbolt tartalmaznak. *A. Z.*

carbolpermet: a 19. sz. 2. felében használt, történelmi jelentőségű antiseptikus eljárás. Lister a levegőfertőzésnek tulajdonította a sebgennyedések és a sepsis okát, ezért „carbol-esőben", finom porlasztott carbolspray-ben operált. *B. I.*

carbolsav: → *phenol*

carbo medicinalis: → *carbo activatus*

Carbomycin, *Magnamycin:* Streptomyces Halstedii által termelt antibioticum, mely a Gram-pozitív baktériumokra, rickettsiákra, psittacosis és lymphogranuloma-vírusra is hat. Kevéssé toxikus. *D:* naponta 2,0 g p. os, dragéeban, 6 óránként. Gyermeknek 0,1 g/kg. Főleg pneumonia, tonsillitis és pyelitis ellen alkalmazzák. *I. B.*

carbonat-kő: Ca-Mg-carbonatokból álló fehéres, puha, sima felszínű húgykő. Sósav rácseppentésére pezseg. *Sz. Z.*

carboneum, *szén, C.:* a periodusos rendszer 4. oszlopában helyet foglaló elem, atomsúlya 12. Mesterséges radioaktív izotópja a C^{14}, melynek felezési ideje 5688 év, gyenge β-sugárzó. *Elemi állapotban* három módosulata ismeretes: 1. gyémánt, 2. graphit, 3. amorph szén. A harmadik lehet természetes szén, v. szerves anyagok elégetésével nyert, különböző szennyezéseket is tartalmazó műszén, pl. vérből, csontból (carbo animalis, carbo medicinalis). A műszenek előállításuk szerint különböző erős adsorptiós tulajdonságokkal rendelkeznek (aktív szén), ami nagy felületüknek köszönhető. A ~ *vegyületei*ben általában 4 vegyértékű, erős kovalens kötéseket képez más ~atomokkal, hydrogennel, oxygennel, nitrogennel és kénnel. Ezért igen nagyszámú ~vegyület ismeretes, melyeket *szerves vegyületek*nek nevezünk. A ~ egyszerű vegyületei a szénmonoxyd, CO, széndioxid, CO_2, utóbbinak vízbe-vezetésével keletkezik a szénsav H_2CO_3, ez igen gyenge sav, melynek sóit *carbonat*oknak nevezzük,

savanyú sói a hydrocarbonatok. A ~ fémekkel képzett vegyületei a carbidok, pl. CaC_2. *S. F. B.*

carboneum tetrachloratum, *széntetrachlorid,* CCl_4: színtelen, nehéz, vízben csaknem oldhatatlan, jellegzetes szagú, égető ízű, nem gyúlékony folyadék. A bélhuzamból kevéssé szívódik fel, ezért használták bélférgek (bányaféreg) ellen. *D:* 2,5—3,0! g p. dosi és p. die, gyermeknek 0,5—2,0 g, utána hashajtás magnesiumsulfattal. A kúra alatt zsírokat és szeszt nem szabad fogyasztani, nem veszélytelen, mérgezést okozhat. Ma már nem alkalmazzák. *I. B.*

carbonic anhydrase: →*szénsavanhydratase*

carbonylcsoport: a =CO gyök, mely a ketonokra jellemző. *S. F. B.*

Carboresin: →*ioncserélő gyanta*

Carbowax, *polyaethylenglycol, PEG, polyoxyaethylen,* $HOCH_2{\cdot}(CH_2OCH_2)_n{\cdot}CH_2OH$: többek között gyógyszerészeti segédanyagként használatos, műanyag jellegű vegyület, melynek *n* értékétől függően igen sok változata ismeretes. A különböző számjelzések az egyes ~-készítmények nevében (pl. ~ 1500) többnyire azok átlagos molekulasúlyát jelentik. 25 °C-on a 200 és 600 közötti molekulasúlyú ~ok folyékonyak, az 1000 és 6000 közötti molekulasúlyúak fehérviaszconsistentiájúak. A molekulasúly növekedésével a készítmények nedvszívó sajátsága és oldóképessége csökken, vizes oldatuk viscositása fokozódik. — A ~okból számos gyógyszert jól oldó —széles határok között — kívánt consistentiájú és olvadáspontú, vízoldékony keverékek készíthetők, melyek szükség szerint színezhetők, ízesíthetők, szagosíthatók, formálhatók. Így a ~-preparátumok gyógyszerek oldószereként, kenőcsök, kúpok, zselék alapanyagaként (vivőszerként), tablettákban kötő és bevonó anyagként és kozmetikai alapanyagként használatosak. *Auber—Kós*

carboxydismutase: a photosynthesis során a CO_2 fixálását katalizáló enzym, melynek hatására ribulose-1,5-diphosphatból és CO_2-ből 2 molekula glycerinsav-3-phosphat keletkezik. *S. F. B.*

carboxygenium, *széndioxid,* CO_2: a levegőnél súlyosabb, szagtalan gáz. A levegő szabadban 0,03%-ot, szobában általában legfeljebb 0,1%-ot szokott tartalmazni. 2% ~-tartalmú levegőben a láng vörös színnel ég, 8% ~-tartalmában elalszik. A ~ a légző- és vasomotor-központ élettani ingere, ezeket mind közvetlenül, mind a glomus caroticumon át reflexesen izgatja. 3—5%-ban belélegeztetve a légzést szaporává és mélyé teszi, a vérnyomás emelkedik, a pulsus gyérül, a pupilla kitágul. 8—10% ~ kezdeti izgalom után teljes öntudatlanságot és halállal végződő narcosist okoz. 20% pillanatok alatt bénítja a légzőközpontot. Comában azonban a légzőközpont kevésbé érzékeny, ilyenkor rövid ideig tiszta ~ is belélegezhető. A ~ a vérraktárak kiürítésével és a venás befolyás növelésével emeli a szív verőtérfogatát, a bőr-arteriolák és -capillarisok kitágításával csökkenti a peripheriás ellenállást. A szövetekből alkali áramlik a vérbe, így a ~ belégzés pótolhatja a vér alkaliveszteségét, amelyet pl. shock idézett elő. A colloidok dehydrálásával fokozza a diuresist. A szénsavmentes Ringer-oldattal átáramoltatott szív, bélkacs stb. megáll, mert megszűnik bennük az ingertermelés. *Acapnia:* a vér szénsavtartalmának csökkenése, ami apnoet és vérnyomássüllyedést okoz. A therapiában a légzőközpont fenyegető bénulásakor használják az 5%-ot tartalmazó oxygen belélegeztetését, ezt a keveréket *carbogen*nek is nevezzük. ~-tartalmú fürdőben a bőr hajszálereinek kitágulása bizsergést, melegérzést okoz, megkönnyíti a szív munkáját, elősegítheti az oedemák felszívódását. A *szénsavhó* (szilárd ~) edzőszer pl. lupus göbcsék eltávolítására. *I. B.*

carboxyhaemoglobinaemia: szénmonoxid-haemoglobin jelenléte a vérben (→*szénmonoxyd-mérgezés*). *J. E.*

carboxylase: olyan lyase-enzymek gyűjtőneve, amelyek széndioxid fixálásával egy carboxyl-csoport bevezetését katalizálják ATP energiájának felhasználásával. Ilyen pl. a zsírsavak biosynthesisében az első lépést katalizáló enzym, az acetylcoenzym-A-carboxylase, amely CO_2 felvételével malonylcoenzym-A keletkezését idézi elő. — Régebben ~ néven ismerték az élesztő pyruvatdecarboxylase enzymjét, amely azonban egy decarboxylase *(lyase)* enzym és a thiaminpyrophosphat coenzymje, s a széndioxid lehasítását katalizálja. *S. F. B.*

carboxymethylcellulose: →*celluloseaetherek*

carboxymetria: a CO_2-eliminatio megítélésére használatos szénsav-koncentráció mérés az alveolusokban. Folyamatosan, gázanalysis nélkül történhet a Brinkmann-féle „Carbovisor" készülékkel (amelyben az indicator elszíneződése fotoelektrikusan figyelhető). *B. I.*

carboxypeptidase: a pancreas által termelt enzym. Egy polypeptidből azt a láncvégi aminosavat hydrolizálja, amelynek szabad carboxylcsoportja van. *S. F. B.*

Carbromal: →*bromacetocarbamidum*

carbunculus, *darázsfészek:* rosszindulatú, gyorsan terjedő, szövetszéteséssel járó furunculosisos folyamat, furunculus conglomeratum. Szövődményei: meningitis, thrombophlebitis, septicopyaemia. Gombás v. bakteriális eredetű. Diabetes mellitus fontos hajlamosító tényező. ~ *malignus:* lépfenecarbunculus. *B. I.*

carbunculus renis, *vese-carbunculus:* haematogen-fertőzés okozta, körülírt elhalással járó gennyedés a vesekéregben. Változatos lázgörbe, fájdalom, vérvizelés jellemzik, sokszor jó veseműködés mellett. Pyelographia ritkán jellegzetes. Gyógyítás: excisio, excochleatio v. polusresectio, drain, antibioticumok, ill. az esetek 20—25%-ában nephrectomia. *B. I.*

Carbutamid: →*antidiabetica*

carcine eburnée (Alibert), *carcinoma sclerodermiforme* (Gottron): a *scleroderma circumscriptum* plaque-jára emlékeztető lapszerű metastatikus rák a bőrben. *Be. K.*

carcinogenek: →*carcinogenesis*

carcinogenesis, *tumorgenesis:* azon tényezőket, amelyek hatására rák keletkezik, carcinogeneknek, magát a folyamatot ~nek nevezzük. A carcinogen tényezőket a következő csoportokra szokás felosztani: 1. polycyclikus aromatikus szénhydrogenek (benzpyren, methylcholanthren. Ezek általában alkalmazásuk helyén okoznak rákot vagy sarcomát. 2. aromatikus aminok (anilin, aminofluoren, azofestékek). Ezeknek organotrop távolhatásuk van. 3. mustárok, aethylenaminek, epoxydok. 4. urethan csoport. 5. halogen aliphatikus szénhydrogenek (széntetrachlorid, chloroform). 6. polymerek (műanyagok). 7. egyes anorganikus vegyületek. 8. fizikai behatások (ultraibolya fény és az ionizáló sugarak). 9. rákkiváltó hormonok. 10. daganatkeltő vírusok. Az emberi rosszindulatú daganatok kifejlődése után csak az esetek kevesebb mint 1%-ában állapítható meg a kóroktani tényező. Ilyen aránylag ismert aetiológiájú daganatok a foglalkozási rákok. Daganat-aetiológiájával kapcsolatos ismereteink ma még elsősorban és többségükben állatkísérletek eredményeire támaszkodnak. A kémiai carcinogenekre vonatkozó vizsgálatok abban összegezhetők, hogy nagyon sokféle anyaggal lehet daganatot előidézni és a carcinogen anyagok kémiai szerkezete és rákkeltő hatása között, ha van is összefüggés, nem állíthatjuk, hogy a hatás valamely jellegzetes kémiai gyöktől függ. A hormonok onkológiai jelentősége régen ismert. A belső secretiós egyensúlyzavara vagy kísérletes megbontása hol egyik, hol másik mirigyben hoz létre daganatot. A hormonokhoz hasonlóan a szervezetben keletkezhetnek más olyan anyagok, amelyek esetleg exogen tényezőkhöz társulva daganatot hoznak létre, ezek az endogen carcinogenek. A daganatok öröklődésének kérdésében nehéz az állásfoglalás, az embernél nem bizonyítható az öröklődés jelentősége és a daganat kifejlődésének genetikusan determinált jellege. Egyre jelentősebb eredményeket szolgáltatnak az állati tumorok vírus-aetiológiájára vonatkozó kutatások. Ez ideig nem ismeretes olyan emberi malignus daganat, amelynek vírus-aetiológiája bizonyított lenne. Egyedül az afrikai négereken előforduló Burkitt lymphoma víruseredete látszik elfogadhatónak. *Su. J.*

carcinogenopexis: a rák keletkezésének helyét magyarázó jelenség. Szövetsérülés helyén H(histaminszerű) anyagok szabadulnak fel, és az ér-permeabilitas fokozódik. Melczer szerint a H anyagok hatására a vérpályában keringő, vérfehérjékhez kötött endogen v. kívülről bevitt carcinogen anyag a keringésből kijut, és az irritatio, ill. szövetsérülés helyén felszaporodik. Ez magyarázza, hogy a daganat gyakran a nyomásnak, sérülésnek stb. kitett testrészeken fejlődik ki. Bőrrákos betegnél pl. az ép terület megégetése helyén rák alakul ki. *Su. J.*

carcinoid, *argentaffin tumor, sárga tumor, argentaffinoma, carcinoidosis maligna intestinalis* (Waldenström): elsősorban appendixben, továbbá a vékonybélben, ritkán más hasi szervben argentaffin *enterochromaffin sejt*ekből fejlődő semimalignus daganat, amely enteramint (→*serotonin*, 5-hydroxytryptamin) termel. Jellemző klinikai tünetcsoportot (*Hedinger-syndroma*) okozhat. Roham alatt a beteg vörös-lilás színnel kipirul, arca duzzadt, tachycardiás lesz, hasmenés, hypertensio lép fel. Asthma bronchiale és jobb szívfél vitiumok alakulhatnak ki ízületi panaszokkal (*carcinoid syndroma, Hedinger-syndroma*). Az enteramin anyagcsere termékei fokozott mennyiségben mutathatók ki a beteg vizeletében. A betegség aránylag hosszú idő után vezet halálra. Kezelése sebészi. *Ho. I.*

carcinoma, *cancer, rák:* atypusos, malignus, epithelialis daganatok összefoglaló megnevezése. Szövettanilag: az atypusos jelleget a ráksejtek éretlensége, morphologiai differenciáltságuk hiánya fejezi ki; malignitásukat pedig növekedési sajátságaik határozzák meg: *a)* lokális, infiltratív, destruktív növekedés, *b)* a recidivakészség, *c)* a regionalis és távoli metastasis-képzés. Bár a rákok osztályozásának elvi alapját histologiai és histogenetikai kritériumok képezik, mégis sokszor az esetek kliniko-pathologiai megítéléseben egyéb szempontok is szerepelnek, így *a)* szervi, primaer kiindulás, *b)* a szerven belüli lokalizáció és kiterjedés (pl. a tüdőben peripheriás, v. tüdőkapubeli folyamat, *c)* metastasisok jelenlétének kérdése. Néha az egyes histologiai típusok meghatározott kliniko-pathologiai daganatformát képviselnek, máskor ilyen összefüggést nem látnak. Általában azonban az éretlen sejtes rákok a legmalignusabbak. A tumort alkotó ráksejtek alapján két fő csoport különböztethető meg: ~ *cylindrocellulare,* hengersejtes rák és változatai és ~ *planocellulare,* laphámrák és változatai. Előbbinek válfajai: ~ *cylindrocellulare adenoides,* v. *adeno~:* mirigyes szerkezetű rák, amely a mirigyes szervekből, ill. hengersejtekkel fedett nyálkahártyákról indul ki. E csoportba tartozik az *adeno~ papillare* és *cystadeno~.* ~ *semiadenomatosum:* kevésbé érett forma, a mirigyes szerkezet elmosott. ~ *solidum:* kevéssé érett sejtek tömött fészkeiből álló tumor. ~ *rotundocellulare,* v. *globocellulare:* teljes éretlen kerek sejtekből álló daganat. Ide tartozik a pecsétgyűrű alakú sejtekből álló rák is *(~ gelatinosum,* v. *sigillocellulare).* A stroma mennyisége szerint megkülönböztetünk: ~ *scirrhosum:* tömeges heges stromával rendelkező, tömör szívós állományú tumorokat és ~ *medullarét:* minimális stromával, velős puha állománnyal. ~ *planocellulare válfajai:* ~ *planocellulare keratoides, cancroid, elszarusodó laphámrák:* metszeteiben koncentrikus szarutömegekkel, úgynevezett szarugyöngyökkel. Bőr v. laphám nyálkahártyák daganata, eléggé sugárresistens. ~ *planocellulare, el nem szarusodó laphám~:* (bőr, oesophagus, tüdő, portio stb.) és ~ *basocellulare Krompecheri:* a bőr basalis sejtsorainak morphologiailag megfelelő sejtekből álló tumor, főleg az arcon fordul elő felszínes exulceratio (ulcus rodens) formájában. Relatíve benignus. Metastasist nem ad. ~ *microcellulare:* a kis (úgynevezett zabszem) sejtes tüdőrák, valószínűleg a laphámrák egyik változatának tekinthető. ~ *anaplasticum planocellulare:* a nagyfokban éretlen sejtes és igen polymorph laphámrákok. ~ *in situ,* ~ *intraepitheliale,* ~ *intraductale:* korai stádiumban egyes helyeken a carcinomásan átalakult hámréteg a felszínre korlátozott marad, invasiv jelenségeket nem mutat. Leggyakrabban a portio hámján észlelhető, a felszíni hám megvastagodott, egészében atípusos elemekből áll, sok sejteloszlással, azonban a folyamat még a felszínre lokalizált és invasio jelei nem észlelhetők (praeinvasiv stádium: ~ *in situ).* Ilyen stádiumban a folyamat esetleg évekig persistálhat, míg invasiv formába megy át. Hasonlóan ítélhetők meg pl. mastopathia esetében az atypusos sejtekből álló intraductalis hámburjánzások, amelyek sokáig a lumenre korlátozottak és nem törnek át a környező szövetekbe. A folyamat definitív természetének megítélése nehéz, csak sorozatmetszetek segítségével lehetséges. *R. Gy.*

carcinoma basocellulare cutis: →*basalioma*

carcinoma cardiae: →*carcinoma ventriculi*

carcinoma conjunctivae: a limbusban keletkező, laposan terjedő, aránylag jóindulatú laphámrák. *Th.:* műtét, Chaoul-besugárzás; ha recidivál enucleatio. *O. T.*

carcinoma cutis, *bőrrák:* a bőr atípusos, malignus, epitheliális sejtburjánzáson alapuló daganatait sejttípusaik, kiindulási helyeik és klinikai viselkedésük szerint négy nagy csoportba osztjuk: *1.* a basalis sejt típusát mutató és általában kevésbé rosszindulatú, metastasist csak kivételesen képező *basaliomák*ra (carcinoma basocellulare), *2.* a tüskéssejt típusát mutató, néha elszarusodó, áttételeket képező *spinaliomák*ra *(→carcinoma spinocellulare cutis,* cancroid), *3.* e két sejttípust keverten mutató, v. átmeneti sejtalakokat képező (metatypicus), metastatizáló *kevert sejtű epitheliomák*ra *(→epithelioma transitionales), 4.* a festékes v. színtelen anyajegyekből kiinduló, ill. azok sejttípusait mutató, igen rosszindulatú *melanomák*ra *(melanoma, naevocarcinoma).* Az autochton, azaz a bőr felhámjából kiinduló, elsődleges carcinomaalakok mellett más szervek (emlő, prostata stb.) hámsejtjeiből kiinduló, áttételi rákok *(→carcinoma metastaticum cutis)* is megjelennek a bőrben. →*cancer en cuirasse,* →*naevocarcinoma,* →*Bowen-betegség,* →*erythroplasia* (Queirat) →*Paget-kór. Be. K.*

carcinoma cutis metastaticum: →*cancer en cuirasse*

carcinoma duodeni: a duodenum elsődleges rákja. Igen ritkán fordul elő. A malignus daganatoknak csak 0,04%-át teszi ki. Rtg-képe: fali merevség, stenosis, árnyékkiesés. *D. J.*

carcinoma epiglottidis: a gégefedő rákos megbetegedése. Rendszerint a gégefedő szabad szélén kezdődik, egyenetlen felületű, vascularizált tumor alakjában. Csakhamar ráterjed az egész gégefőre, a nyelvgyökre, a plica pharyngoepiglotticára, a vallecula epiglotticára, a garat oldalsó falára és az aryepiglottikus redőkre. A nyaki nyirokmirigyekben korán képződnek metastasisok. *Ré. Gy.*

carcinoma erysipelatoides: →*cancer en cuirasse*

carcinoma genitalis muliebris: a női nemi szervek rákos megbetegedése. A női nemzőszervi- és emlőrákok gyakorisága miatt a nők rákos megbetegedése közel kétszerese a férfiakénak. A méh és emlőrák keletkezésében jelentőséget tulajdonítanak a peteéréssel kapcsolatos cyclikus hormonális és szöveti elváltozásoknak (→ még *carcinoma intraepitheliale*, →*carcinoma ovarii*, →*carcinoma uteri*, →*carcinoma vaginae*, →*carcinoma vulvae*). *H. I.*

carcinoma hepatis, *májrák:* →*tumor hepatis*

carcinoma in situ: →*carcinoma intraepitheliale*

carcinoma intestini, *bélrák:* →*béldaganatok*

carcinoma intraepitheliale, *carcinoma in situ, carcinoma 0 stádium, praeinvasiv carcinoma:* klinikai tüneteket nem okozó, colposcoppal v. colpocytologiával gyanítható méhrák, amelyet histologiailag a carcinomára jellegzetes sejtelváltozások határoznak meg, de a sejtek sehol sem törik át a membrana basalist. Gyógyításához nem szükséges tehát radikális műtét, v. sugár-therapia. Rendszerint a laphám legalsó rétegéből, a basalis sejtekből keletkezik, van olyan felfogás is, hogy az ectopiás mirigyhám „reserv sejtjei"-ből keletkezik indirect metaplasia útján. Az esetek 90%-ában arról a területről indul ki, ahol a laphám a mirigyhám fölé nő (átváltozási zóna). *H. I.*

carcinoma labii, *ajakrák:* gyakori bőrrákféleség, csaknem kivétel nélkül az alsó ajkon (~ inferior), a felső ajkon ritka. Iskolapéldája a pipás emberek alsóajak rákja, mely esetben az aetiologiai tényező — a bagólés pipacsutora állandó hámizgató hatása — nyilvánvaló. Rendszerint kis fekély alakjában jelentkezik, mely semmiféle konzervatív kezelésre nem gyógyul; egyre nagyobbodik, végül elhanyagolt esetben jellegzetes kráterszerű, eves váladékot termelő képződménnyé alakul át. — Szövettanilag a stratum spinosum differentiált köb- és ellapult epidermis-sejtjeiből állanak (spinaliomák), amelyek csapok, fészkek formájában burjánzanak a kötőszövetbe. A hámfészkekben igen jellegzetesek a koncentrikus rétegezettségű gyöngyszerű képződmények az ún. "cancroid-gyöngyök". — Minthogy korán és könnyen felismerhető, egyszerű ékkimetszéssel egyik legjobb eredménnyel orvosolható rákféleség. Ha az excisio bőven az ép szövetben történt, nemigen újul ki. A ~ kimetszése után 8–10 nap múlva esetleg szükséges lehet a rákosan fertőzött állkapocs alatti nyirokcsomók és a nyálmirigy (gland. submaxillaris) exstirpatiója is. Annak eldöntése, hogy szükséges-e a regionalis nyirokcsomók eltávolítása, a tapasztalt sebész-szakorvos feladata. *B. I.*

carcinoma laryngis: a gége carcinomás megbetegedése, mely túlnyomórészt férfiaknál fordul elő. Praedilectiós helye a hangszalag. Kórszövettanilag többnyire elszarusodó laphámrák, ritkábban cylindro-, basocellularis v. adenocarcinoma. Kezdetben lassan növekszik, majd hónapok múlva erőteljesebb fejlődésnek indul, egyidejűleg kifekélyesedik, s társfertőzés következtében elkerülhetetlenül a porc pusztulásával járó perichondritishez vezet. A gége vázának áttörése után a daganat ráterjed a sinus piriformis és a garat nyálkahártyájára. A betegség lefolyása a histologiai felépítéstől és lokalizációtól függ. 1. *A hangszalagok laphámrákja* viszonylag jóindulatú, lassan növekszik, és kevéssé hajlamos metastatizálásra, csupán a praelaryngealis mirigyekben mutatható ki aránylag hamar áttétel. Ha a tumor az aryepiglottikus redőt túlhaladta, növekedése meggyorsul, s a regionális nyirokmirigyek infiltratiója tetemessé válik. Hangszalagokon ülő ~ korai tünete a beszéd gyors kifáradása, fokozódó, állandó rekedtség, míg a gégebemenetben lokalizált ~ csupán bizonytalan nyelési és idegentestérzésbeli panaszokat okoz. Későbbi stádiumban a rekedtség aphoniáig fokozódik, a nyelés akadályozottá válik, s a daganat növekedésének megfelelően légzési nehézségek lépnek fel. A nyál véresen festenyezett. Az általános állapot hosszú ideig zavartalan. A nyirokmirigy-áttételek, nyelési nehézségek, gyakori félrenyelés, bűzös lehelet s az állandósuló fájdalmak folytán az általános erőnléti állapot romlik. Gégetükri képben a hangszalagrák kezdetben körülírt, rendszerint egy oldalra lokalizált, hyperaemiás környezetből ki-

emelkedő, egyenetlen felszínű terime-nagyobbodás alakjában mutatkozik. Környezete felé éles határ nélküli átmenetet mutat. Néha csupán a nyálkahártya-megvastagodás és elszarusodás utal a mélybetörő folyamatra (→*carcinoma larvatum laryngis*). Korai tünet a beteg oldali hangszalag mozgásának korlátozottsága, amely teljes bénulás képét mutatja, ha a folyamat a cricoarytenoidalis ízületre ráterjed. **2.** *Az álhangszalag rákja* többnyire karfiolszerű tumor alakjában mutatkozik, amely széles alapon ül, s főként a mélyebb szövetek felé progrediál. **3.** *A ventriculus Morgagni-rákja* sokáig rejtetten fejlődik, s aránylag későn jelenik meg az álhangszalag alatt polyposus növedék formájában. **4.** *A subglotticus* ~ lapos, merev, submucosus infiltratio képét mutatja, melyen csak később lépnek fel papillaris sarjadzások. Hasonló a klinikai képe az **5.** *kannaporc terület, aryepiglotticus redő* és a *gyűrűporc hátso oldalán ülő tumor*nak, de előbbinél gyorsabban növekszik, s rendszerint az epiglottis és az ellenoldali gégefél felé terjed. **6.** *A sinus piriformisból kiinduló rák* kezdetben kisfokú oedemával s az azonos oldali hangszalag mozgásának korlátozottságával árulja el jelenlétét. Főként a hypopharynx és a nyelőcsőszájadék felé terjed. Az 1., 2., 3. belső gégerák, a 4., 5., 6. külső gégerák. Operálhatóság, prognosis szempontjából a belső gégerákok kedvezőbbek. Műtéti kezelését →*chordectomia*, →*endolaryngealis műtétek*, →*glossopharyngectomia translaryngea supraglottica*, →*laryngofissio*, →*laryngopharyngectomia*, →*laryngotomia*, →*laryngectomia*, →*pharyngotomia*. *Larynx és hypopharynx carcinomák tájbonctani felosztása:* (a VII. Nemzetközi fül-orr-gégész Kongresszus [Párizs, 1961] nomenclatúrája alapján)

I. *Carcinoma supraglotticum:*
   a. vestibulum anterius (facies laryngea epiglottidis),
   b. vestibulum laterale (plica ventricularis + membrana quadrangularis nyálkahártyája),
   c. sinus Morgagni.
II. *Carcinoma glottidis:*
   a. plica vocalis,
   b. commissura anterior.
III. *Carcinoma subglotticum:*
   a. egyoldali,
   b. elülső fali,
   c. hátsó fali.
IV. *Marginalis (pharyngo-laryngealis határ) tumorok:*
   a. elülső harmad: epiglottis szabad szélén, nyelvcsont nívója felett,
   b. középső harmad: epiglottis, plica aryepiglottica és pharyngoepiglottica találkozási helyén,
   c. hátsó harmad: plica aryepiglottica, tuberc. cuneiforme, tuberc. corniculatum, incisura interarytenoidea.
V. *Carcinoma hypopharyngis:*
   a. recessus piriformis,
   b. retrocricoarytenoidalis fal,
   c. hypopharynx hátsó oldalsó fala.

(*Megjegyzés:* A nomenclatura a lig. glossoepiglotticum és vallecula glossoepiglottica tumorokat a mesopharynx daganatai közé sorolja.)

A tumor kiterjedése szerinti felosztás:

T_1 — a daganat egy regióra lokalizálódik, a hangszalagok mozgása akadálytalan,

T_2 — a daganat egy regióra lokalizálódik, a hangszalagok korlátozottan, v. nem mozognak,
— *vagy* a daganat két regióra terjed, a hangszalagok korlátozottan, vagy nem mozognak,

T_3 — a daganat több mint két regióra kiterjed, *vagy* a pajzs-, ill. gyűrűporcba betört,

T_4 — a daganat meghaladja a gége, ill. hypopharynx anatomiai határait.

Nyirokmirigyek és metastasis szerinti felosztás:

N_0 — nyirokmirigy nem tapintható,

N_1 — azonos oldalon elmozdítható nyirokcsomó,

N_2 — ellenoldalon v. mindkét oldalon elmozdítható nyirokcsomó,

N_3 — homo- v. bilateralisan el nem mozdítható nyirokcsomók,

M_0 — klinikailag távoli metastasisok nem mutathatók ki,

M — távoli metastasis van. *Ré. Gy.*

(Táblázatot →517. oldalon)

carcinoma larvatum laryngis, *carcinoma submucosum (M. Schmidt)*: a gégerák sajátos megjelenési formája, amelynél a folyamat látszólag ép, v. kissé megvastagodott és elszarusodott nyálkahártya-felület alatt, a mélyebb szövetekben, a gége porcos vázán hoz létre súlyos destructiókat. *Ré. Gy.*

carcinoma lenticulare, *carcinoma tuberosum:* több, kisebb-nagyobb, körülírt, csomós gócban mutatkozó carcinoma metastaticum a bőrben. *Be. K.*

carcinoma mammae: →*emlődaganatok*

carcinoma meatus auditorii externi: →*fül daganatai*

Stadium szerint felosztás

Stadium		Tumor kiterjedése					Hangszalag mozgáskorlátozottsága		Tapintható nyirokcsomó				Metastasis
		1 regio	2 regio	több regio	gyűrű v. pajzsp. áttéti	szomszéd szerv-be t.	nincs	van	nincs	mozgath. homolat.	mozgath. bilat. v. homolat.	fix bilat. v. homolat.	
I.	T_1 N_0	+					+		+				
II.	T_1 N_1	+					+			+			
	T_2 N_0	+						+	+				
	vagy		+				±	±	+				
III.	T_1 N_2	+					+				+		
	T_2 N_1	+						+					
	vagy		+				±	±		+			
	T_2 N_2		+				±	±			+		
	T_3 N_0			±	±			+	+				
	T_3 N_1			±	±			+		+			
	T_3 N_2			±	±			+			+		
IV.	T_4					+		+					
	N_3							+				+	
	M												+

carcinoma metastaticum cutis: elsődleges belső szervi carcinomák áttétele a bőrben. Leginkább az emlő, a méh, a prostata rákjaiból származik. Többszörös, igen tömött csomókban *(carcinoma tuberosum)* v. széles, lapos, kemény beszűrődésekben mutatkozik (így a →*cancer en cuirasse)*, máskor szétszórt, lencsényi papulák képében *(carcinoma lenticulare)*. Színe néha világos, viaszszerű, máskor szederjesvörös, (carcinoma inflammatorium), felszíne feszes, sima v. narancshéjszerűen szurkált, néha teleangiectasiákkal tarkázott *(carcinoma teleangiectaticum)*. Kifekélyesedhet. *Be. K.*

carcinoma morpheiforme: →*basalioma*

carcinoma oesophagei: a nyelőcső nyálkahártyájából kiinduló rák. Leggyakrabban laphámrák, ritkább az adenocarcinoma és a polypoid forma. Az első tünet a nyelési panasz (dysphagia). Férfiak háromszor-négyszer olyan gyakran betegszenek meg nyelőcsőrákban, mint nők (alkohol szerepe?). Kezelése, ha lehetséges sebészi, még akkor is, ha a műtét csupán palliatív jellegű. Radioaktív izotópok alkalmazásával is lehet a panaszokat enyhíteni. *U. I.*

carcinoma ossis temporalis: →*fül daganatai*

carcinoma ovarii: a petefészek rákja. A méhrák után a leggyakoribb rák a női nemzőszervekben. A valódi petefészekdaganatok 1/3-t teszi ki, gyakran kétoldali. Minden korcsoportban előfordul, gyermekeknél, fiataloknál is. Rendkívül gyorsan növekszik, tüneteket csak az előrehaladott betegség okoz. 3 alakja van: *primaer*, amely lehet solid v. adeno~, igen gyakran kétoldali. A solid rák consistentiája függ a parenchyma és stroma arányától (simplex, v. medullaris, v. scirrhosus). A *secundaer* többnyire papillaris, ritkábban serosus v. pseudomucinosus cystoma elfajulásából keletkezik, igen ritkán dermoid-cystában vannak elszarusodó laphámrák-csapok. A *metastatikus* rendszerint kétoldali, leggyakrabban a gyomor—bélrendszer és epehólyag, v. más szervek rákjából keletkező áttétel. *Th.:* radikális műtét és besugárzás. *H. I.*

carcinoma pancreatis: →*tumor pancreatis*

carcinoma penis: a hímvessző rákja, amely főleg idősebb korban a glans, sulcus coronarius v. fityma felszínéről indul el. Hajlamosító tényező a phimosis. Többnyire carcinoma keratosum, papillare, ritkábban basocellulare. A corpus cavernosumra terjedve haematogen v. a lágyéki nyirokcsomókban lymphogen áttéteket okoz. *Th.:* penis-amputatio, exstirpatio v. emasculatio, valamint besugárzás. *Sz. Z.*

carcinoma peritonaei: →*peritonitis carcinomatosa*

carcinoma prostatae: leggyakrabban a 6—7. évtizedben, a prostata caudalis részéből kiinduló rák, elsősorban adenocarcinoma, ritkábban laphámrák és scirrhus. Keletkezésében hormonzavar szerepel, fejlődéséhez androgen milieu szükséges. Áttétek leginkább a környező nyirokcsomókban, csontokban (osteoplastikus), tüdőben, májban fordulnak elő. Továterjedése a végbélfalra, ondómirigyre és húgyhólyagra a leggyakoribb. Tünetei az általános tüneteken kívül dysuria, tenesmusok, vérvizelés, vizeletrekedés, székürítési nehézségek; a környezet beszűrődésekor keresztcsonti és ischiadikus fájdalmak, alsóvégtag-oedema, csontáttétek esetén pathologiás törések. A kórisme rectalis tapintással, cystoscopiával, cystographiával, phosphatase-meghatározással, a prostata-exprimatum cytologiai vizsgálatával és biopsiával tisztázható. A ~ rtg-diagnosztikai jelei: az urethra pars prostaticája szűkült, kontúrjai egyenetlenek, megtörtek *(→urethrographia)*. A hólyag basisán benyomat, prostata-meszesedések, a csontvázon osteoblastikus áttétek észlelhetők. *Th.:* oestrogenek, orchiectomia, radikális prostatectomia, electroresectio (vizeletürítést akadályozó daganat esetén), mellékvese és hypophysis rtg-besugárzása, izotóp-kezelés. *Sz. Z.*

carcinoma pulmonis, *tüdőrák:* →*tüdődaganatok*

carcinoma pyeli: a vesemedence rákja. 1. papilloma carcinomatosum (kb. 70%), 2. carcinoma planocellulare keratoides (kb. 17%), 3. adenocarcinoma, 4. carcinoma basocellulare. A késői felismerés és korai áttétek miatt a kórjóslat kedvezőtlen. *Sz. Z.*

carcinoma recti, *végbélrák:* →*béldaganatok*

carcinoma renis: a vese rákja. Ide soroljuk a Grawitz-tumort (hypernephroma), a hypernephroid carcinomát, a vesében az adenoma malignumot és a cystocarcinomát. *Sz. Z.*

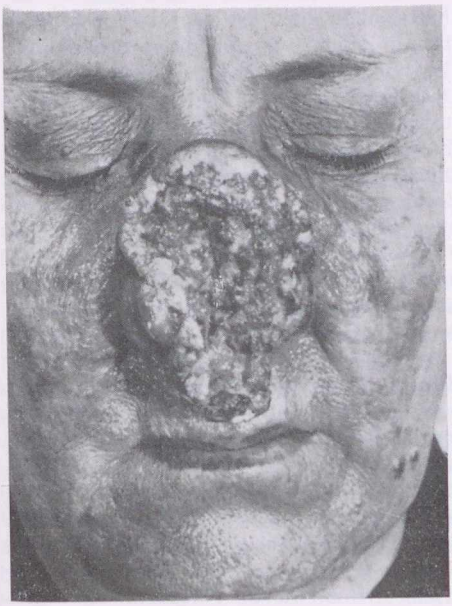
carcinoma scirrhosum: →*scirrhus*

carcinoma sclerodermiforme: →*carcine eburnée*

carcinomás fekély: *carcinoma ventriculi*

carcinoma spinocellulare cutis, *cancer, epidermoid carcinoma, kankroid, epithelioma pavimenteux lobulée, spinalioma, pavement epithelioma, tüskéssejtes laphámrák, bőrrák:* a rosszindulatú bőrdaganatok egyik gyakori formája; mint kicsiny, hámló v. papillaris felszínű, kemény tapintatú papula indul

fejlődésnek az érettebb életkorban akár az ép bőr felszínéből, gyakran azonban a bőrnek ún. rákelőző állapotaiból v. betegségeiből *(arsen-rák, arsenicismus chronicus, kátrányártalmak, kátrányrák, kéményseprőrák, Pott-féle rák, paraffinrák, röntgenrák)*. Szélein

Carcinoma spinocellulare in lupo (id. Nékám gyűjt.)

lassan terjeszkedve, magasságában is növekedve kerek, kiemelkedő, felhányt szélű, éles határú, közepén papillaris v. kifekélyesedő, vérzékeny, nedvező, néha üszkös, bűzös, alapján vörös porckemény daganattá, ill. fekéllyé nő. Környezetével összekapaszkodik, korán áttételeket képez a környéki nyirokcsomókban, majd a belső szervekben is és néhány év alatt halálhoz vezet. Gyógyítása idejekorán végzett sebészi kiirtás, röntgen, rádium, „kobaltágyúval" végzett besugárzás. *Be. K.*

carcinoma 0-stadium: →*carcinoma intraepitheliale*

carcinoma submucosum: →*carcinoma larvatum laryngis*

carcinoma teleangiectaticum: →*carcinoma metastaticum cutis*

carcinomatid: carcinomát kísérő, de nem fajlagos szövetelemekből felépülő, gyulladásos, degeneratív v. csak szubjektív (generalizált pruritus) természetű jelenségek a bőrön. *Be. K.*

carcinomatosis meningum: az agyhártyák metastatikus carcinomás szóródása. Klinikailag általában nem tisztázható térszűkítő folyamat alakjában jelentkezik. A liquor cytologiai vizsgálata a diagnosist néha tisztázza. Nem gyógyítható. *Z. L.*

carcinoma tuberosum: →*carcinoma lenticulare*

carcinoma tuberosum cutis: →*carcinoma metastaticum cutis*

carcinoma tunnel (rtg): a pylorus-rák jellemző tünete, melynél a pylorus-csatorna keskeny, egyenetlen telődést mutató, merev csővé alakul. *D. P.*

carcinoma ureteris: az ureter rákja. Elsődlegesen ritka (Campbell szerint 1954-ig 240 eset volt ismeretes). Leggyakoribb a papillaris, ritkább a laphámrák, a többi típus elvétve fordul elő. Korai áttétek a retroperitonealis és távoli nyirokcsomókban, májban, gerincben, tüdőben a prognosist kilátástalanná teszik. Secundaer ~ leginkább a pyelum papillaris daganataiból, ritkábban a környező szervekből ered. Gyógyítás: nephroureterectomia és rtg-besugárzás. *Sz. Z.*

carcinoma uteri, *méhrák:* a női nemi szervek leggyakoribb rákos megbetegedése, az összes rákos megbetegedés 15—30%-a. →*Corpus carcinomára* és →*collum carcinomára* osztják, ami egyúttal különbséget jelent mind terjedési, mind prognosztikai és therapiás, mind pathologiai—anatomiai szempontból. Korábban a collum- és corpus-rák arányát 10 : 1-el jelölték meg, újabban a corpus-rák gyakorisága megnőtt (5 : 1, 3 : 1), ami feltehetően az átlagos életkor meghosszabbodásával függ össze, mivel a corpus-rák az idősebb kor megbetegedése. (A corpus-carcinoma főleg az ötvenes, a collum carcinoma a negyvenes években fordul elő.) A gyermek- és fiatalkorban előforduló ~ prognosisa igen rossz. Aetiologiájában geográfiai és faji tényezők is szerepelnek, főleg azonban az anyagilag rosszabb helyzetben levő rétegek betegsége. Öröklet esség éről a vélemények eltérőek, néha familiáris jellegű. Myoma esetén a corpus-carcinoma előfordulása egyesek szerint gyakoribb. A méh fejlődési rendellenességeivel nincs összefüggése. Férjes nők között gyakoribb. Azokban az országokban, ahol az egészségügyi v. vallási circumcisio szokásos, a collum-carcinoma előfordulása ritkább. Egyes statisztikák szerint prostituáltaknál különösen gyakori. *H. I.*

carcinoma vaginae: a hüvely rákos megbetegedése. Elsődlegesen igen ritka. Idősebb korban fordul elő, főleg a hátsó falból indul ki. Mint körülírt daganat, többszörös ulcus,

v. a hüvelyfalban terjedő beszűrődés jelentkezik. Rendszerint laphámrák. Betörhet a hólyagba v. végbélbe, és sipolyok keletkeznek. Gyógyítása radikális műtét: a hüvely és méh kiirtásán túl a rectumot is resecálni kell. Műtéti technikáját Frigyesi tökéletesítette. A másodlagos hüvelyrák keletkezhet direkt ráterjedés útján cervix, vagy vulvarákból, továbbá haematogen v. lymphogen úton. *H. I.*

carcinoma ventriculi, *gyomorrák:* a gyomor rosszindulatú daganata. Leggyakoribb a 40. és 60. életév közt. Férfiakon inkább fordul elő, mint nőkön. Leggyakoribb a gyomor kisgörbületének rákja, ritkább a nagygörbületé. A cardiához közel eső rész carcinomája a cardiára és a nyelőcső alsó részére is ráterjed *(carcinoma cardiae).* Szövettanilag adenocarcinoma, medullaris tumor, v. kemény, zsugorodó, lap szerint terjedő scirrhus. Gyorsan okoz áttéteket a nyirokmirigyekben, pl. a supraclavicularis mirigyekben (Virchow-mirigy). Összenő a pancreasszal, májjal, vastagbéllel, rekeszizommal. Későbbi metastasisok az agyban, a csontvelőben, a tüdőben jelentkeznek. Az ovariumba történő áttétel, a *Krukenberg-tumor.* A ~ tünetei lappangva kezdődnek súlycsökkenés, étvágytalanság, bizonytalan gyomorpanaszok formájában. A ~ az esetek egy részében tapintható, s ilyenkor legtöbbször inoperabilis. Savhiányt és okkult vérzést *(→merycismus)* okoz. A cardia tumor nyelési panaszokat okoz, a pylorus daganat pylorus stenosist idéz elő. A ~ diagnosisában igen fontos a röntgenvizsgálat. *A ~ rtg*-képére jellemző: **1.** a redőzet eltűnése, *redőmegtöretés,* esetleg a redők széttérése az infiltratio helyének megfelelően. **2.** *carcinomás lépcsőképződés,* **3.** *telődési hiány,* **4.** *rákos fekély,* mely a telődési hiány legmagasabb pontján van és kontúrjai egyenetlenebbek, mint egyszeri gyomorfekélynél, **5.** *pelotta tünet,* **6.** a gyomor alakjának megváltozása *(homokóra, tülök, dohányzacskó* stb. alakú), **7.** a peristaltica zavara v. teljes hiánya, **8.** a gyomor mozgathatóságának megszűnése, **9.** korai szakban *peristaltica ugrás (Fraenkel-jel).* *M. I.—D. P.*

carcinoma vesicae felleae, *epehólyagrák:* az epehólyag rosszindulatú daganata. Az összes carcinomák 8%-a, 90%-ban köves epehólyagban fordul elő. Adenocarcinoma a leggyakoribb, de más típusú carcinomák is előfordulnak. Helye legtöbbször az epehólyagnyak v. a fundus. A ~ korán behatol a májba, összenyomja a choledochust, és sárgaságot okoz. Tünetei az epehólyaggyulladás tünetei, fokozódó sárgasággal, továbbá általános daganattünetek, megnagyobbodott, rugalmas tapintatú, nem fájdalmas epehólyag. A műtéti eltávolítás eredményei nem jók. *M. I.*

carcinoma vesicae urinariae, *hólyagrák:* a húgyhólyag rosszindulatú daganata, az összes daganatok 0,5%-a. A húgyhólyag nyálkahártyájából indul ki; leggyakoribb a papillaris (a jóindulatú papilloma malignus elfajulásából), a solid és az infiltratív forma. Keletkezése általában tisztázatlan, egyes esetekben kémiai ártalomra (anilin munkások hólyagrákja), ritkán chr. gyulladásra (Bilharzia carcinoma) lehet visszavezetni. Első tünete legtöbbször a haematuria, cystographián pedig a telődési hiány. *Th.:* a kiterjedésétől függően hólyag-resectio v. cystectomia (uretero-entero-anastomosissal), ill. palliativ excisio, electrocoagulatio, cytostaticumok és sugár-therapia. *Sz. Z.*

carcinoma vulvae: a szeméremtest rákja. Inkább idősebb korban fordul elő. Leggyakrabban a nagyajakból indul ki, fekélyes és papillaris alakja van. Szövettanilag elszarusodó laphám- és basalsejtes rák. Adenocarcinoma indulhat ki a Bartholin-mirigyből és a verejték mirigyekből. Gyakran előzi meg kraurosis és leukoplakia. Korán okoz mirigyáttéteket. Gyógyítása radikális műtét a környéki nyirokmirigyek kiirtásával és sugárkezelés. *H. I.*

carcinophil étrend: rák és más daganatok keletkezését elősegítő, fehérjeszegény és zsírdús étrend. A szervezet szöveteiben károsodásokat, elfajulásokat és elhalásokat okoz, s következményképpen a tumorfejlődéssel szemben kisebb a védekezés. A fehérjedús és zsírszegény étrendet ezért, mint *carcinophob étrend*et ajánlják, amelytől némi védelem várható a daganatfejlődéssel szemben. *S. J.*

Carcinophilin: egy Streptomyces faj által termelt antibioticum, amely az állati rákot gyógyítja, de embernél hatása bizonytalan. *I. B.*

carcinophobia, *cancerophobia, cancrophobia:* rákbetegségtől való félelem, mely neurosisba torkollhat egyébként egészséges embernél is. A rák az a betegség, amitől ma legjobban félnek az emberek. A múltban rettegett betegségek (fertőző járványok, tüdőgyulladás, hashártyagyulladás, tüdővész, vérmérgezés stb.) az idők folyamán lényegesen vesztettek félelmetességükből, maradt a rák. Azzal, hogy az emberiség átlagos életkora lényegesen kitolódott, egyre többen érik el a „rákos kor"-t és valóban igen sokan rákban pusztulnak el. Egyedüli orvoslása a beteg

panaszának meghallgatása, alapos vizsgálat, majd az orvos komoly, határozott megnyugtató szavai. *B. I.*

carcinosarcoma: összetett malignus daganat, melynek carcinomás jellegéhez a stroma önállóan malignus volta társul. Metastasisaiban a carcinomás és sarcomás rész elkülönülhet. *R. Gy.*

carcinosis: elrákosodás.

carcinosis peritonaei: →*peritonitis carcinomatosa*

carcinosis pleurae: a pleura-lemezek elrákosodása, mely rendszerint tüdőrákhoz társul, és elsődleges tüdődaganat inoperabilitását jelenti. Gyakran véres mellüri exsudatum képződésével jár, a folyadékból ráksejtek mutathatók ki. Punctióval v. thoracoscopia segítségével kórismézhető. *U. I.*

Cardamomum: a Malabar-partokon és Ceylon szigetén élő növény, az Elettaria ~, Maton (Zingiberaceae) termése, csípős, fűszeres izű, 3—8% illó olajat és ebben borneolt tartalmaz. A *tinctura aromatica* alkotórésze. *I. B.*

Cardano, Geronimo (Girolamo Hieronymus Cardanus), (1501—76): olasz természettudós és filozófus, nagyhírű milánói orvos, átmenetileg paviai és bolognai egyetemi tanár. Hátrahagyott 222 értekezése közt sok orvosi tárgyú van, főleg az anatómia, teratologia és gyakorlati gyógyítás területéről, de minden tudományos megállapítása babonás, mágikus, asztrológiai v. hylozoikus-panteista elemekkel keveredik. Galénosz tanainak ellenfele volt, különösen azt az ókori tételt cáfolta, hogy a hurutos váladék az agyvelőből ered. A kardáncsukló felfedezője. *Be. I.*

Cardarelli, Antonio (1831—1926): olasz orvos, kardiológus, nápolyi egyetemi tanár. C.-*tünet:* aorta aneurysmánál a trachea vongálódása. *H. G.*

Cardarelli—Riga—Fede-syndroma: →*Riga—Fede-syndroma*

Carden-amputatio: diacondylaris combamputatio (→még *epiphysis-amputatio*). *B. I.*

cardia, *gyomorszáj:* a nyelőcső beszájadzása a gyomorba a XI. hátcsigolya előtt. A nyelőcső többrétegű laphámjának átmeneti helye a gyomor hengerhámjába. A tunica propriában a *gll. cardiacae* (Schaffer-mirigyek), a submucosában a *gll. esophageae* foglalnak helyet. *T. I.*

cardiaca, *cardiotonica:* olyan szerek, melyek elektív szívhatásuk révén a szívizom erejét növelik, működését erősítik. Például a digitalis, strophanthin.

cardiac arrest: szívmegállás, szívbénulás, szívhűdés (→még *syncope*). *B. I.*

cardiac bypass: →*extracorporalis circulatio*

cardiac output: →*perctérfogat*

cardia dilatator: →*Starck-féle cardia dilatator*

cardia-fekély: a gyomor pars cardiacájában fészkelő peptikus gyomorfekély. *B. I.*

cardialgia: gyomorfájdalom, leggyakrabban a gyomor organikus betegségeiben: gastritis, ulcus, daganatok esetén előforduló az epigastrium területére lokalizált égető, hasító fájdalom, mely a szegycsont felé is kisugározhat. *B. I.*

cardialis cirrhosis: →*cirrhosis cardiaca*

cardialis decompensatio: →*decompensatio cordis*

cardialis infantilismus: →*infantilismus*

cardialis oedema: →*oedema cardialis*

cardialis shock: →*shock*

Cardiaminum: →*Corediol*

cardia-mirigy: →*ventriculus*

cardia-rák: →*carcinoma ventriculi*

cardiaspasmus, *idiopathiás oesophagus dilatatio, achalasia cardiae, megaoesophagus, oesophagus ectasia, oesophagus dilatatio:* a cardia záróizmának idiopathiás functionalis reflexes contractiója. Oka: vegetatív beidegzési zavar. A nyelőcső rekesz feletti része egyenletesen beszűkült, az alatta levő rész pedig tágult, fala hypertrophizált. Rtg-képére szabálytalan peristaltica és hiányos ürülés jellemző. A klinikai képet spastikus hányás (hányadékban ételmaradék, nyál) uralja. Szövettani jellemzői az intramurális plexusok ganglionhiánya. Bármely életkorban előfordulhat, újszülöttkorban is, de leggyakoribb a korai csecsemőkorban. *Th.:* atropin, zsírszegény étrend, gyakori kismennyiségű táplálékfogyasztás, esetleg a műtéti megoldás is számításba jön: cardiomyotomia, oesophagogastrostomia. *P. Zs.*

cardiastenosis: →*stenosis cardiae*

cardiasthenia: ideges eredetű szívgyöngeség.

Cardiazol: →*pentamethazolum*

Cardiazol-coffein: →*pentamethazolum*

Cardiazol-dicodid: →*pentamethazolum*

Cardiazol-ephedrin: →*pentamethazolum*

cardiazol-shock: cardiazol v. hozzá hasonló vegyületek (Tetracor) iv. befecskendezésére (0,30—1,0) mindenben az ún. nagy epilepsiás rohamhoz hasonló eszméletvesztéses állapot következik be. Meduna László vezette be a psychiatriai therapiába. Elsősorban cataton stupor áttörésére használták, de a schizophrenia egyéb formáinál, involutiós depressió-

nál, súlyos hysteriás psychosisoknál is sokat alkalmazták. Alkalmazása a szív-érrendszer betegségei esetén műhiba, mert exitushoz vezethet. Különböző complicatiók kísérhetik (vállficam, kar-, combtörés, gerinccsigolyatörés stb.). Eredményei felől a vélemények megoszlanak. Újabban csaknem teljesen kiszorította a jóval egyszerűbben végezhető elektroshock-kezelés. Diagnosztikus célból is adható cardiazol (Tetracor, 0,10—0,30 g) iv., annak vizsgálatára, hogy nincs-e fokozott görcskészség. Ilyen irányú alkalmazását háttérbe szorította az electroencephalographia. *H. B.*

cardioaccelerator: a szívműködés szaporábbá válását okozó tényező. *G. Gy.*

cardioaccelerator-idegek: azok a szívhez menő idegek (nn. accelerantes), amelyeknek ingerlése a szívműködés szaporodását okozza. Az accelerator ideg a g. stellatumból kiinduló postganglionaris sympathikus rostokból áll. *G. Gy.*

cardioaccelerator-központ: a közti agyban levő sejtcsoport, melynek ingerlése a szívműködés szaporaságának fokozódásával jár. *G. Gy.*

cardioaccelerator-reflex: bizonyos receptorokon át a szívműködés szaporasága idegi úton fokozható. Ilyen a Bainbridge-reflex. *G. Gy.*

cardiocentesis: a szív műtéti metszése v. punctiója.

cardiodystrophia: a szívizom hiányos táplálkozása miatt létrejött szívbetegség. Régebben a szénhydrat (cukor) hiányára vezették vissza. Létezését ma már kétségbe vonják. *G. Gy.*

cardiogramm: a szív mechanikus összehúzódásáról és elernyedéséről készült görbe. *G. Gy.*

cardiograph: olyan készülék, mely a szív mechanikus működését folyamatos görbén ábrázolja. *G. Gy.*

cardioinhibitor: a szívműködés szaporaságát, összehúzódásának erejét stb. csökkentő tényező. *G. Gy.*

cardioinhibitor-ideg: olyan ideg, melynek ingerlése a szívműködés szaporaságát, összehúzódásának erejét csökkenti. Az inhibitor rostok a n. vagusban haladnak a szívhez, éspedig a jobb n. vagusban a sinus csomóhoz, a bal n. vagusban az a—v. csomóhoz. *G. Gy.*

cardioinhibitor-központ: a közti agyban levő sejtcsoport, melynek ingerlése a szívműködés szaporaságát, összehúzódásának erejét csökkenti. *G. Gy.*

cardioinhibitor-reflex: az a reflex, amelynél bizonyos receptorok ingerlése a szívműködés szaporaságát, összehúzódásának erejét csökkentő hatással jár. A reflex központja a dorsalis vagus-mag, az efferens és afferens pályák a n. vaguson keresztül haladnak. Legismertebb ~ a Jarisch—Bezold-reflex. *G. Gy.*

cardiokele: szívsérv; a szív áthatolása a diaphragma fissuráján v. egy seben.

cardiolipin, *kardiolipin:* Pangborn által 1942-ben előállított nitrogenmentes lipoid; a lues serologiai vizsgálatában antigenül használják. Marhaszívből, alkoholos kivonással és cadmiumchloridos kicsapással készül. *A. Z.*

cardiologia: az orvostudománynak a szív élettanával, kórtanával és a szívbetegek gyógyításával foglalkozó ága. *G. Gy.*

cardiolysis: pericarditis constrictiva műtéti megoldása. 1. cardiolysis praecardiaca sive thoracolysis praecardiaca: a csontos mellkasfal eltávolítása a szívburok összenövések területén, a szívműködés megkönnyítése végett. (Brauer végezte 1902-ben.) A szívet alig tehermentesíti, ma már nem végzik. — 2. cardiolysis intrapericardiaca sive pericardiectomia: a szív kihámozása a pericardialis összenövések vaskos hegpáncéljából (Délorme—Rehn—Schmieden). *B. I.*

cardioma: → *szívdaganatok*

cardiomegalia glycogenica: → *Gierke-betegség*

cardiometer: a plethysmographia szívre alkalmazott eszköze (Henderson). A ~ alul kivezetőcsőben folytatódó, felül gumimembránnal fedett üvegedény, melyen a szív behelyezéséhez szükséges nyílás van. A kísérleti állat megnyitott mellkasában a szívre kerülő ~ gumimembránja befekszik az atrio-ventricularis mélyedésbe, és légmentesen zár. A kivezetőcsőhöz regisztráló berendezés kapcsolódik. A szív systolés és diastolés térfogatváltozását regisztrálja; megfelelő kalibrálás esetén a térfogatkülönbségből a systole-térfogatot megállapíthatjuk. *B. P.*

cardiomyopathia: a szívizom különböző eredetű, rendszerint kideríthetetlen okú, főleg elfajulásos, degeneratív megbetegedéseinek gyűjtőneve. *G. Gy.*

cardiomyopexia: → *Beck-I műtét*

cardiomyotomia, *Heller-műtét, cardiotomia:* cardiospasmus esetén a cardia izomrétegének a nyálkahártyáig történő átmetszése. *B. I.*

cardioneurosis: → *neurosis cordis*

cardio omentopexia, *O'Shaughnessy-műtét:* műtét a szív vérellátásának megjavítására. A cseplesz egy darabját a rekeszizmon keresztül a mellüregbe húzzák, és a szívburokhoz varrják. Az így odavarrt cseplesz erei bele-

nőnek a szívbe, és javítják annak vérellátását. Igen nagy műtét. Első leírója: O'Shaughnessy. *G. Gy.*

cardiopalmus: szívdobogás.

cardiopathia: gyűjtőfogalom szívbetegségek megjelölésére; az orvosi szóhasználatban olyan szívizombetegségek megjelölése, amelyek oka ismeretlen. *G. Gy.*

cardiopathia experimentalis: patkányszíveken kísérletileg kiváltott infarctus. (K- és Mghiány, konyhasó- és phosphat-túladagolás esetén corticosteroid hormon befecskendezésével v. erőteljes stress-hatással.) *S. J.*

cardiopathia nigra: →*sclerosis pulmonalis*

cardiopericardiopexia: művi összenövések létesítése a szívburok lemezei között, az elégtelen coronaria-keringés javítása céljából (→még *Thomson—Raisbeck-műtét*). *B. I.*

cardiophonogramm: grafikusan regisztrált szívhanggörbe, melyben 4 hangot különböztetünk meg. Ezek az A, 1., 2. és 3. hangok. Az A hang a pitvar-systoléval synchron, az 1. hang a kamra-systole kezdetén, a 2. a diastole kezdetén, a 3. pedig a kamratelődés maximumán, közvetlenül a 2. hang után jelentkezik. Az egyes hangok számos hullámból állnak, ezek számából és formájából következtetéseket lehet levonni a szívműködés egyes sajátságaira. *B. P.*

cardioplegia: →*szívmegállítás*

cardioptosis: a szív helyváltoztatása, szívsüllyedés.

cardio-pulmonary bypass →*extracorporalis circulatio*

cardiopulmopexia: →*Lezius-műtét*

cardiorenalis psychosis: a vese súlyosabb bántalmaiban, a maradék-nitrogen felszaporodása esetén (különösen ha ezt a szív decompensatiós jelenségei kísérik) fellépő különböző psychotikus állapotok: delirosus zavartság, acut exogen reakciós típus, schizoform reakció, pseudoneurastheniás képek stb. Alapja az agyi vérkeringés zavara, kicsiny vérzések, érfaldegeneratiók thrombus-képződéssel. Az amerikai irodalomban elsősorban a szív decompensatiós állapotaiban jelentkező psychopathologiai tüneteket (átmeneti delirosus zavartságok, emlékezetkiesések, szorongásos állapotok) foglalják össze e néven. *H. B.*

cardiorespiratiós zörej: a szívműködéssel és a légzéssel egyaránt kapcsolatos zörej. A szívburok és mellhártya összenövése esetén hallható. *G. Gy.*

cardio-respiratorikus elégtelenség: klinikai fogalom, mellyel a globalis légzési elégtelenség (→*légzési elégtelenség*) azon formáját szokás jelezni, amelynél a cardio-vascularis rendszer nem képes már az O_2-felvételének és a CO_2-kiürítésének zavarát kompenzálni. Leggyakoribb formája a diffus tüdőfolyamathoz társuló cor pulmonale. A szív-érrendszer és a tüdő functionalis egységét fejezi ki. *U. I.*

cardiorrhexis: szívrepedés. Csaknem kizárólag a szívizom heveny necrosisa következtében jön létre. Tompa traumák után is előfordulhat, de nagyon ritkán. *G. Gy.*

cardiosclerosis: a mindennapi szóhasználatban ezen a szivet ellátó kiserek merevvé válását értjük, aminek következtében a koszorúerek nem képesek a szükségletnek megfelelően tágulni, és ezért relatív szívizom-hypoxia állhat elő. Ha a hypoxia tartós, v. gyakran ismétlődik, a szívizomban elhalások, degeneratiók keletkeznek. Bizonytalan szívtáji nyomó jellegű fájdalmat okozhat, olykor kifejezett anginás rohammal jár. Ha a szívizom károsodása kiterjedt, előbb-utóbb decompensatióhoz vezethet. *G. Gy.*

cardiospasmus: →*cardiaspasmus*

cardiotomia: a szívizomba (pl. idegentest eltávolítása céljából) v. a gyomor cardialis részébe történő bemetszés, átmetszés. (→még *cardiomyotomia*). *B. I.*

cardiotonica: →*cardiaca*

cardiovascularis: a szívre és az erekre egyaránt hatásos, egyaránt vonatkozó.

cardiovascularis functionalis próbák: sportorvosi, cardiologiai és egyéb orvosi ágak gyakorlatában használatos vizsgáló eljárások, melyek a keringési rendszer állapotára, s a szervezet kondíciójára, edzettségi állapotára nyújtanak következtetést (→*sportorvosi functionalis próbák*). Leggyakrabban a pulzus és a vérnyomásmérés adatait használják fel. A nyugalmi értékek meghatározása után meghatározott izommunkát végeztetnek, majd a pulzusszám megszaporodásából, ill. a vérnyomás emelkedéséből és különösen a kiinduló értékek nyugalmi visszatérésének (restitutio) idejéből vonnak le következtetést. (*Bürger-, Flack-, Harvard-, Letunov-, Master-, Nemessúri-, Pachon-, Martinet-, Schellong-, Schneider-, Kereszty (Herzum)-próba, spirotonometria, Wiener-test*). Betegeknél a végzendő izommunka könnyű, sportolóknál a teljesítőképességnek megfelelően nehezebb. Felhasználhatók a terheléses EKG, és bizonyos mértékben a röntgenvizsgálat adatai is (szívről készített távfelvételek, átvilágítás Valsalva-kísérlettel). *N. M.*

cardiovascularis insufficientia: a szív és érrendszer együttes elégtelensége. *G. Gy.*

cardiovascularis neurosis: neurosis-forma, melynek tünetei elsősorban az érrendszeren (pulzusszaporulat ingadozó pulzusszámmal, acrocyanosis stb.), valamint a szíven (functionalis jellegű coronariaspasmus) jelentkeznek. Azonos a vasoneurosissal. Csupán symptomatologiai neurosis-alfaj. *H. B.*

cardiovascularis rendszer: a szív és az érhálózat rendszere. *G. Gy.*

Carditalin: →*Digitalis folium*

carditis: a szívizomzat és a szívbelhártya együttes gyulladása. (→*endocarditis*, *myocarditis*). *G. Gy.*

carditis chronica: →*myocarditis chronica*

carditis rheumatica: →*endocarditis*

carditis septica: →*endocarditis*

carditis subacuta, bacterialis:→*endocarditis*

Carditoxin: →*Digitalis folium*

Carducci-láz: →*foltos láz*

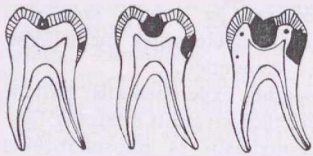
Cardui benedicti herba: a benedek-fű, *Cnicus benedictus* L. (Compositae) erősen keserű ízű levele és virága, 0,2% *cnisint* tartalmaz. Népiesen teában, étvágyjavítónak használatos. *I. B.*

carentia, *karencia:* hiányállapot. *Exo∼:* táplálkozási hiány. *Entero∼:* felszívódás tökéletlenségéből eredő hiány. *Endo∼:* felhasználás zavara révén előálló hiány. *S. J.*

carezza: →*coitus reservatus*

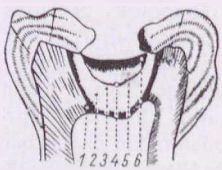
Carhart csipke, *Carhart notch:* az otosclerosis kezdeti időszakában gyakran észlelhető audiometriás jel. A stapes talp rögzítettsége következtében a belső fülben hypertensio alakul ki, az endolabyrinthaer folyadék mozgása akadályozottá válik. Ilyen esetekben a csontvezetéses hallásküszöb értékek a mély hangok területén normálisak, a 2000 Hz frekvenciánál 15—20 dB-es hallászcsökkenés mutatható ki. A magasabb hangok területén a küszöbgörbe ismét normális. Eredményes hallásjavító műtét után a ∼ többnyire eltűnik és a csontvezetés az említett frekvenciánál is normális szintre emelkedik. *Ré. Gy.*

caries, *caries dentis, fogszú:* a fog kemény szöveteinek (zománc, dentin, cement) még teljesen fel nem derített módon és okból keletkező betegsége. Többnyire a fogak olyan felszínein indul meg, amelyeket a rágás, a nyelv-, ajak- és orcamozgások az ételmaradékoktól (lepedéktől) teljesen letisztítani nem tudnak, („nem öntisztuló felületek"). Ilyenek a barázdák, a gödröcskék, valamint a fogközök és a külső (szájpitvari) inyszegély melletti zománcfelszín. A ∼nek szubjektív tünete kezdetben nincs, később külső ingerekre, majd enélkül is fokozódó fájdalom jelentkezik. Az objektív tünetek a következő sorrendben észlelhetők: sötétebb vagy tejfehér elszíneződés (→*macula cariosa*) a megtámadott területen, majd felpuhulás, végül egyre nö-

Centralis és proximalis caries
Caries superficialis, caries media, caries profunda

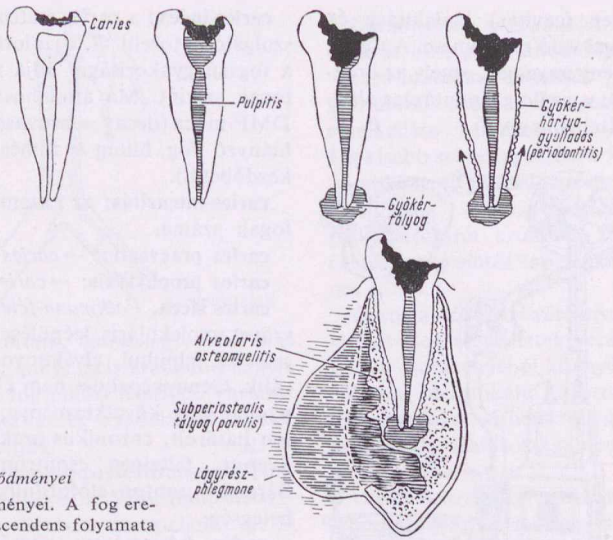
vekvő üregképződés. Megkülönböztetünk lassabban (∼ *tarda*, ∼ *sicca*) és gyorsabban (∼ *rapida*, ∼ *florida*, ∼ *humida*) előrehaladó formákat. — *A* ∼ kóroktanában sok elmélet áll egymással szemben. Az *exogen* elmélet szerint a ∼ a felszínen kezdődik, az *endogen* szerint az első impulzus a fog belsejében, ill. a szervezetben van. Mások szerint az idegrendszerben keresendő az ok, a fogbélt és a nyálmirigyeket érintő reflex-hatás formájában (nervismus). Vitatott még az is, hogy a kemény állománynak szerves v. szervetlen része pusztul-e elsődlegesen. A valóságot mai ismereteink szerint még mindig leginkább a chemico-parasitaer elmélet (*Miller*, 1884) közelíti meg, noha eredeti fogalmazása módosításra szorul. Ennek értelmében a ∼t a fog felszínének említett praedilectiós helyein megtapadó lepedék szénhydrat-tartalmának bakteriális és gombás eredetű enzymek okozta erjedése indítja meg. A keletkezett savak oldják és decalcinálják a kemény állomány szervetlen kristályvázát, amely után következik a szerves stroma szétesése. Mások szerint

A caries előrehaladása a fog keményállományában.
A zománcban teljes anyaghiány

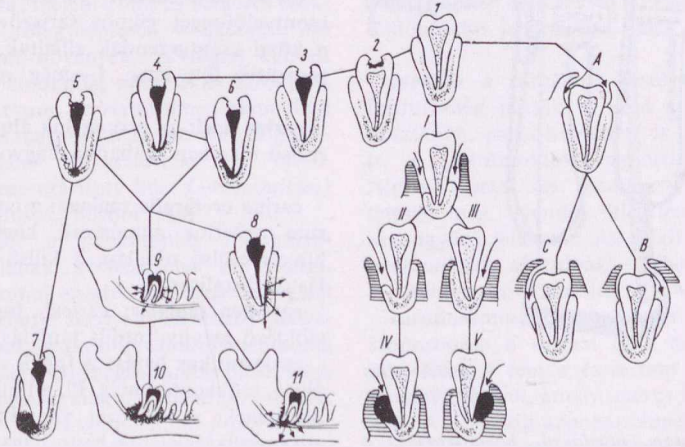
1: ép dentin, *2:* másodlagos (secunder) dentin, *3:* fertőzött dentin, *4:* elmésztelenedett (decalcinált) dentin, *5:* felpuhult dentin, *6;* szétesö törmelékes dentin

nem a calcium, hanem a phosphor elvonása az elsődleges folyamat, amelyet a nyál phosphatase (*Eggers—Lura*), ill. a fogállomány phosphatase-tartalma (*Csernyei*) aktivál. Utóbbi szerint a ∼ a fog belsejében indul

Caries dentis szövődményei

A caries szövődményei. A fog eredetű periostitis abscendens folyamata

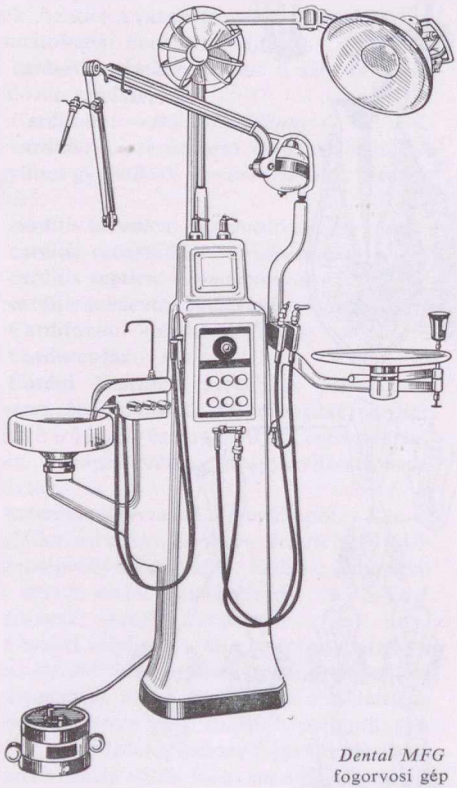

Dentalis fertőzés útja

I—II: pulpalis út; *I—V.* parodontalis út; *A—C:* pericoronalis út *1:* status normalis; *2:* caries; *3:* pulpitis; *4:* periodontitis; *5:* focus periapicalis; *6:* periodontitis progressiva; *7:* abscessus subperiostalis; *8:* periostitis diffusa et phlegmonosa; *9:* propagatio in osse; *10:* osteomyelitis; *11:* osteomyelitis et propagatio phlegmonosa — *I:* parodontosis; *II:* propagatio per viam lingualem; *III:* propagatio per viam buccalem; *IV:* abscessus parodontalis lingualis; *V:* abscessus parodontalis buccalis; — *A:* pericoronaritis; *B:* propagatio per viam buccalem; *C:* propagatio per viam lingualem

meg (a zománc-dentin határon). Ismét mások szerint a kórképet a proteolysis (keratolysis) indítja meg keratolytikus enzymek hatására, míg a chelatiós elmélet *(Schatz—Martin)* a szerves és szervetlen állomány egyidejű pusztulását vallja. — A ~ megelőzése világszerte komoly probléma. Eredményes megelőző rendszabályok ismeretesek ugyan, de többkevesebb technikai és anyagi nehézségbe ütköznek. Hatásos az ivóvíz optimális fluorszintjének biztosítása, ami költséges és csak vízvezetékhálózat esetén lehetséges; kutaknál nem valósítható meg. — Hathatós intézkedés lenne a megfelelő egészségügyi felvilágosítás útján a szénhydratfogyasztás csökkentése, ill. a gyermekek táplálkozásának szabályozása. Nem kevésbé fontos a száj-hygiene étkezések utáni végzése. — A ~ gyógyításában elsőrendű követelmény a korai kezelés. Erre hivatott a →*gyermekfogászat*, →*iskolafogászat* is. A gyógyítás lényege a még szövődménymentes szuvasodás kitisztítása, majd

szabályszerű üreg (cavitas) kialakítása és megfelelő anyaggal való megtömése. A tömés történhet képlékeny anyaggal, amely az üregben megszilárdul; v. az üreg lemintázása alapján készült betéttel (inlay-vel). *B. K.*

Dental MFG
fogorvosi gép

caries costae, *bordaszú, borda-caries:* a borda elhalása. Leggyakoribb a tbc okozta caries, melyhez elhanyagolt esetekben a borda feletti lágyrészek specifikus tályogképződése és sipolyjáratok keletkezése társul. A betegség rendszerint generalizált tuberculosis egyik jelensége. Rtg: körülírt, gyakran többszörös, a borda kiszélesedésével társult üregek láthatók. *Th.:* lokális és általános antituberculotikus kezelés, amelyet műtéti kezeléssel (a beteg borda periostealis resectiója) kell kiegészíteni. *U. I.*

caries dentis: →*caries*

caries-frekvencia: a szuvas fogú személyek relatív gyakorisága (%-száma) tekintet nélkül arra, hogy egy-egy személynek hány beteg foga van. A nyugati irodalomban gyakran a caries-intenzitást értik alatta. *B. K.*

caries humida: →*caries*

caries-index: a caries-statisztika értékelését szolgáló, Morelli G. ajánlotta index, amely a fogszú gyakoriságát adja meg személy és fogak szerint. Ma általánosan elfogadott a DMF-index (decay = szuvasodás, missing = hiányzó fog, filling = tömés, angol szavak kezdőbetűi). *B. K.*

caries-intenzitás: az 1 személyre eső szuvas fogak száma. *B. K.*

caries praeventio: →*caries*

caries prophylaxis: →*caries*

caries sicca, *Volkmann-féle caries:* a csontszövet molekuláris leépülése, melynek kapcsán az felpuhul, elvékonyodik, töredezővé válik. Gennyképződés nem kíséri. Chronikus gyulladások következménye. Rtg-képén élesen határolt, chronikus szakban sclerosissal övezett, felszínes csontroncsolás látható. Bármely csonton előfordulhat. Nem önálló betegség. *P. Zs.*

caries tuberculosa: gümős csontszú. A csontvelőüreget gümős sarjszövet hatja át, a közti csontgerendák elhaltak, s lacunaris resorptio jön létre. (→még *osteomyelitis*) *R. Gy.*

carina nasi: az orrkagylók által az orrüreg elülső részében szabadon hagyott terület. *T. I.*

carina urethralis vaginae: a columna rugarum anterior gumószerű kiemelkedése a hüvely elülső oldalán, a külső húgycsőnyílástól distalisan. *T. I.*

cariogen táplálás: cariest, fogszuvasodást előidéző szénhydratdús táplálás. *S. J.*

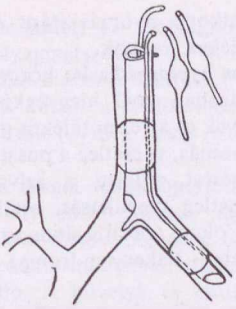
cariostatikus hatás: a fogak cariesét megállító, csökkentő hatás. Pl. a táplálék fehérjebőségének, a szervezet vitamin és ásványianyag-szükségletének biztosítása. *S. J.*

Caripito-viszketés: a venezuelai Caripito város kikötőjében a rakodómunkásokon és a hajós népen észlelt, urticariával és pruritusszal járó bőrkiütés, amelyet egy ott honos lepkefaj hernyója szőreinek az ember bőrébe akadása okoz. *Be. K.*

Carisoprodol: →*relaxantia*

Carlens- katéter: →*Carlens-tubus*

Carlens-tubus, *Carlens-catheter:* olyan kétfuratú, a végén elágazó és felfújható gumiballonokkal ellátott gumicső, melynek segítségével a jobb és bal főhörgő egymástól izoláltan intubálható. Bronchospirometria végzéséhez szükséges és olyan tüdő-resectiók esetében alkalmazzák, ahol műtét közben a két tüdőt előnyös egymástól elválasztani (pl. sipolyos v. nedves tüdő). *U. I.*

Carlens-tubus

Carmichael-korona, *háromnegyed korona:* esztétikus hídhorgony, mely szabadon hagyja a koronázandó fog elülső felszínét. Tartását a fog proximalis és rágóélén kiképzett barázdák biztosítják. *B. K.*

carmin: a cochenille piros festő anyaga. Timsó hozzáadásával készítik. Szövettani metszetek, italok stb. festésére használják. *J. E.*

carminativa: meteorismus és bélgörcs csökkentésére — főleg népiesen — használt, illó olaj tartalmú növények. A régen kedvelt aqua ~, chamomilla, narancs és citromhéj, mentha, carvum, coriandrum, foeniculum drogok vizes maceratuma volt, melyet pálinkáspoharanként fogyasztottak. *I. B.*

carne sicca: szárított hús (→*pemmikan*)

carneus: húsos, húsból való

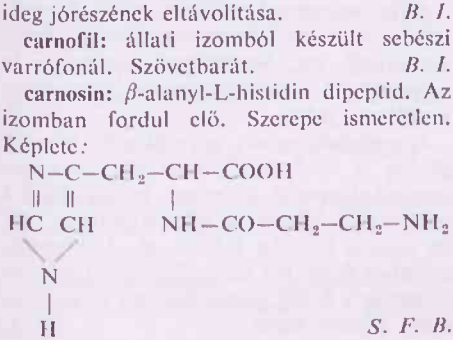
carnificatio: a pneumoniás tüdőhólyagocskák falának kötőszövetes burjánzása, amely benyomul az alveolus üregébe, és azt teljesen elzárhatja. Az ilyen tüdőrészek hússzerűek légtelenek, gyakran chronikus pneumonia talajává válnak, majd heges zsugorodások folytán bronchiectasia alakul ki bennük. *R. Gy.*

carnitin: γ-trimethylamino-β-oxyvajsav, $(CH)_3^+N-CH_2-CHOH-CH_2-COOH$ izomkivonatból izolált basis, egyes molyok számára vitamintermészetű anyag. *S. F. B.*

Carnochan-műtét: 1. nagyobb értörzs lekötése elephantiasis esetén — 2. a ggl. sphenopalatinum (Meckeli) és a trigeminus ideg jórészének eltávolítása. *B. I.*

carnofil: állati izomból készült sebészi varrófonál. Szövetbarát. *B. I.*

carnosin: β-alanyl-L-histidin dipeptid. Az izomban fordul elő. Szerepe ismeretlen. Képlete:

S. F. B.

Carnot-tétel: →*hőelmélet II. főtétele*

caro: hús, puha állomány.

caro luxurians: „vadhús", a sebgyógyulási granulatiós szövet túltengése, a bőrszint fölé emelkedése behámosodás hajlama nélkül. Ha kisebb sebzés egészének felszínéből nyeles gömbként v. szemölcsszerűen emelkedik ki, granuloma teleangiectaticum, granuloma pediculatumról szólunk. *Th.:* diathermiás égetés, megérintés lapis pálcával, bórvaselines kötés. *Be. K.*

Caronia—Sindoni-vörhenyvédőoltás: skarlátban megbetegedettek véréből és abban elhaltak csontvelejéből kitenyésztett, közelebbről nem identifikált, anaerob diplococcusok felhasználása vörheny elleni védőoltás céljára (1921). Hatásossága nem igazolódott be. *A. Z.*

carotido-basilaris anastomosis: agyi erek fejlődési rendellenessége, mely rendszerint angiographia alkalmával kerül felfedezésre. Különösebb jelentősége nincs. *Z. I.*

carotin: a sárgarépa festékanyaga. Előfordul még parajban, zöld salátában, káposztában, paradicsomban és zöldborsóban is. A carotinoidok csoportjába tartozik. Alpha-, beta- és gamma-~t különböztetünk meg. Kémiai felépítésükre az ún. ionongyűrű jellemző. Az állati szervezetben *A-vitaminná* alakulnak. Tehát a ~ az A-vitamin provitaminja. *B. P.*

carotinaemia, *carotin-icterus:* carotin felszaporodása a vérben és a szövetekben a bőr, főleg a tenyér és a talp vörösessárga elszíneződésével, amely icterus látszatát keltheti. A sárgaság azonban éppen a tenyér és talp bőrén látható legkevésbé. Oka carotintartalmú ételek (sárgarépa, sült tök) túlzott fogyasztása, v. máj-functiózavar, melynek következtében a táplálék carotinja nem alakul A-vitaminná. Ártatlan állapot (→*aurantiasis cutis*) *M. I.*

carotinase: a májban feltételezett enzym, amely a carotint oxidatív úton A-vitaminná hasítaná. Létezése kétes. *S. F. B.*

carotin-icterus: →*carotinaemia*

carotinoderma: →*aurantiasis cutis*

carotinoidok, *lipochromok:* telítetlen szénhydrogen vegyületek, melyek a növényvilágban és az állati szervezetben (zsírszövet, tej, szérum, corpus luteum) a zsír- és lipoid tartalmú részeket sárgásra színezik. Sárga festék jellegűk a bennük levő conjugált kettős kötésekkel áll összefüggésben. Antimontrichloriddal chloroformos oldatukban

intenzív kék színeződés mutatkozik. A ~ csoportjába tartoznak a carotinok, xanthophyll, cryptoxanthin stb. A ~ öregek zsírszövetében felszaporodik. Alkoholisták zsírja fehéres, lipochrom-szegény. *B. P.—R. Gy.*

carotinosis: →*aurantiasis cutis*,

carotis: →*arteria*

carotis angiographia: →*cerebralis angiographia*

carotis anomalia, *bal arteria carotis communis anomalia:* igen ritka kórforma, nehezen különíthető el az arteria anonyma anomáliától *(→aortaív anomáliák)*. A b. a. carotis communis az aortaív proximalisabban levő részéből ered. Emiatt ferdén fel és balra elhalad a légcső előtt. A tünetek és panaszok a légcső compressiójának fokától függenek: respiratiós zavar, enyhe dyspnoe. Nyelési zavar nincs. Kezelése sebészi: az a. carotist és az aortaív megfelelő részét a sternumon áthaladó matracöltésekkel előrefelé húzzák és rögzítik. *T. A.*

carotis görbe: az a. carotis lüktetéséről készült grafikus görbe. Felvétele történhet véres vagy vértelen úton. Alakjából és nagyságából diagnosztikus következtetések vonhatók le. *G. Gy.*

carotis-halál: a sinus caroticust ért külső erőbehatásra beálló hirtelen reflexhalál. A nyakra mért egyetlen ütés, v. a nyak hirtelen megragadása elégséges lehet a sinus caroticus vasoreceptorainak kóros erejű izgalmához, ezáltal a halál előidézéséhez. *F. V.*

carotis-ív: →*arteria*

carotis nyomás: 1. a carotisban uralkodó nyomás, amelynek nagysága nagy szerepet játszik a vérnyomás szabályozásában, — 2. kívülről a carotisra gyakorolt nyomás, ami a szív ritmuszavarainak egyes formáiban a zavar megszüntetésére alkalmazható. *G. Gy.*

carotis ligatura: az a. carotis interna saccularis, infraclinoidalis aneurysmája, valamint a sinus cavernosusban levő arteriovenosus aneurysma esetében javallt műtét *(→exophthalmus pulsans)*. Az érlekötést követő agyi kiesési tünetek megelőzése végett csak abban az esetben végezhető, ha a beteg előzetesen a nyaki carotis digitalis, vagy műszeres compressióját naponta 40 percig „hemi"-tünetek kifejlődése nélkül elviselte. EEG-vizsgálattal is ellenőrizhető, nem fejlődik-e ki a compressio alatt agyi hypoxia. *Z. L.*

carotinus sinus: az a. carotis osztódásánál levő tágult, öbölszerű rész, amelynek falában az érben uralkodó nyomás iránt érzékeny idegvégkészülékek vannak. *G. Gy.*

carotis sinus hyperaesthesia: kóros esetben a carotis sinusban levő idegvégkészülékek túlingerlékenyek és az ezen tájékra gyakorolt igen enyhe nyomás, v. esetleg a puszta érintés is vérnyomásesést, ájulást, a szívműködés gyérülését, esetleg megállását, esetleg csak szédülést stb. okoz. (carotis sinus syndroma, Charcot—Weiss—Baker-syndroma). *G. Gy.*

carotis sinus reflexek: a carotis sinusban baroceptorok vannak, melyeknek adaequat ingere a vérnyomás emelkedése. Az ingerületet a sinus ideg vezeti a nyúltvelőben levő szív- és vasomotor-centrumba, melyek a vagus, ill. sympathicus rostok közvetítésével a szívműködés lassúbbodását és vasodilatatiót hoznak létre, s így a vérnyomás reflektorosan csökken. A ~ révén a sinusban létrejövő nyomásemelkedés a szisztémás nyomás csökkenésére, nyomáscsökkenés pedig a szisztémás nyomás emelkedésére vezet. A ~a vérnyomás-szabályozás legfontosabb tényezőihez tartoznak (Heymans). *B. P.*

carotis sinus syndroma: →*carotis sinus hyperaesthesia*

carotis-szűkítés: azon esetekben alkalmazott műtét, amelyekben a különben indikált carotis-ligatura nem vihető keresztül. A nyaki carotis lumenének csökkentése fascia lata csíkkal vagy vastag fonállal. *Z. L.*

carotis-tumor: a carotis háromszögben, a *glomus caroticum*ból fejlődő daganat. A daganat két oldalán a carotis int. és ext. esetleg tapintható (Kocher-tünet). Lassú növekedésével elérheti a közeli idegeket és vagus (recurrens) és hypoglossus bénulást, sympathicus tüneteket okozhat. Korai eltávolítása indokolt. *B. I.*

carpalia: kéztőcsontok (ossa carpi)

carphologia: tétova mozdulatok öntudatlan állapotban.

carpo-metacarpal-reflex: a kézfej dorsalis hátsó tájára mért ütésre az ujjakban flexio következik be. Normálisan jelenlevő, de a pyramis-pálya sérülései esetén könnyebben kiváltható reflex. *H. B.*

carpopedalspasmus: a végtagok tetaniás görcse. A felső végtagon az ujjak a metacarpophalangealis ízületben flexiós állásba kerülnek. A hüvelykujj adducalódik. A kézfej ulnaris irányba tolódik el. A könyökízületben flexio jön létre *(őzfejtartás, szülész kéztartás)*. A láb plantarflexióba és equinovarus állásba kerül. *Ho. I.*

Carpue-műtét: 1. hólyagkő eltávolítása felső hólyagmetszésből. — **2.** orrplasztika a régi, indiai módszer szerint. *B. I.*

carpus, *kéztő:* a kéztőcsontok által képezett testrész (→még *regio carpi volaris et dorsalis*). *T. I.*

carpus tunnel tünetcsoport: a ligamentum carpi alatt elfutó nervus medianus-ág a ligamentum megvastagodása miatt károsodhat. Rendszerint ismétlődő microtraumák idézik elő. A hüvelyk és mutatóujjban fájdalmak, a thenarnak a medianus-ág által ellátott izmaiban atrophia jellemzik. A tünetek a kéztőszalag átmetszésével javíthatók, ill. megszüntethetők. *H. B.*

Carrel, Alexis (1873—1944)*:* francia származású fiziológus, chicagói egyetemi tanár, Nobel-díjas (1912). A modern sebészet biológiai alapjainak egyik megteremtője. Kísérleteivel fejlesztette az érsebészetet, a szervek átültetési technikáját. Jelentős eredményeket ért el a szövettenyésztés terén is. *H. G.*

Carrel—Dakin-kezelés: fertőzött sebek, testüregek állandó öblítése Dakin-oldattal (liquor natrii hypochlorosi). Ma már alig használatos. *B. I.*

Carrel-edény: a szövettenyésztésben régebben használt többféle alakú üvegedény. Ma már kevésbé használatos. *T. I.*

Carrel-varrat: end-to-end tovafutó érvarrat, három előre beöltött tartófonál segítségével. *B. I.*

Carrión, Daniel Alcides (1850—85): perui orvostanhallgató. Tragikus végű önkísérlettel bizonyította be a verruga peruana betegség és az Oroya-láz kórtani azonosságát. Róla nevezték el a betegséget. *R. E.*

Carrión-betegség: →*bartonellosis*

Carrión-kór: →*bartonellosis*

Carroll, James (1854—1907): amerikai katonaorvos, epidemiológus, patológus, washingtoni egyetemi tanár. Önkísérlettel bizonyította be a szúnyog átvivő szerepét sárgaláznál. *H. G.*

Carr—Price-reagens: chloroformban oldott antimontrichlorid. Az A-vitaminnal kék színt ad, ami a Lambert—Beer-törvényt követi, így mennyiségi meghatározásra is használható. *Ba. B.*

Carter-láz: a *febris recurrens* ázsiai típusa.

cartilaginaer exostosis: →*exostosis cartilaginea multiplex*

cartilagines nasales: az orrcsúcson elhelyezkedő porcocskák →*nasus*, → *cartilago alaris nasi*

cartilagines sesamoideae, *cartilagines nasales accessoriae, lenseporcok:* a cartilago nasi lateralishoz csatlakozó apró porcdarabocskák (Sappey-porcok). *T. I.*

cartilagines tracheales: nyelőcsőporcogók.

cartilagineus: porcos, porchoz tartozó.

cartilago, *porc:* a támasztószövetek egyik fajtája, a csont fejlődési előfutára. Legkorábban megjelenő formája az *előporc*. Szerkezeti egysége a *chondron*, melynek központjában több porcsejtet tartalmazó sejtfészek áll. A sejteket a porctok, a sejtfészkeket basophil belső sejtudvar, ezt pedig oxyphil külső sejtudvar zárja magába. A chondronok következtében a porc territorialis szerkezetű; a chondronok között basophil interterritoriális állomány található. A porcsejtek rendesen duzzadt, világos festődésű nagy sejtek.

Az alapállomány fő anyaga chondromucoid fehérjének és chondroitin kénsavnak a vegyülete. Az alapállomány festődése basophil és metachromatikus. A ~t bevonó porchártya *(perichondrium)* chondroblastjai a porc növekedésében jelentősek. A perichondrium alatt vannak a legfiatalabb ~ sejtek, melyek oxyphil festődésű *prochondralis anyag*ot tartalmaznak. Ez a mélyben *protochondralis anyag*gá változik és basophillá lesz. A chondronok körül ismét oxyphil *metachondralis anyag* lép fel. Szerkezetileg négyféle porcot különböztetünk meg. 1. *elő-*, v. *parenchymás-*, 2. *hyalin-* 3. *rugalmas rostos-* és 4. *collagenrostos porc*ot. Az előporc sejtekben gazdag embryonalis porc. A hyalinporc alapállománya egynemű, üvegszerű (bordaporc, ízületi porc, gégeporcok legnagyobb része, orrporcok stb.). A rostos porcok egy részének alapállományában rugalmas rostok, másikában pedig collagen rostok vannak. Rugalmas rostos porc pl. a fülkagyló, gégefedő, a kannaporc proc. vocalisa, a Wrisberg- és Santorini-porcok. Collagen rostos porc a csigolyaközti porckorong anulus fibrosusa, labrum glenoidalek, symphysisek, meniscusok, discusok. A porc appositionalisan a porchártya útján, intussusceptionalisan belső szaporodás útján és sejtek beolvadásával tehát enzymatikus úton is növekedhet. A porcban erek nincsenek. *T. I.*

cartilago alaris nasi, *cartilago alaris major:* orrszárny porcogó; lateralis és medialis szárból áll, amelyek közrefogják az orrnyílást. A kétoldali ~ együtt képezi az orrcsúcsot (→*nasus*).

cartilago articularis, *ízületi porc:* az ízületi felszíneket bevonó hyalinporc (→még *articulatio).* *T. I.*

cartilago arytenoidea, *kannaporc:* három oldalú pyramishoz hasonló páros porc. Bázisán ízfelszín van a gyűrűporc lemezével való ízesülés, az *articulatio cricoarytenoidea* számára. Alapjának két nyúlványa a proc. muscularis és proc. vocalis közül az előbbi izmok, az utóbbi a lig. vocale tapadására szolgál. Csúcsa szarvszerűen hátrahajlik, rajta ül a *cartilago corniculata Santorini* és a másik oldalival a gégebemenet alsó zugát fogja közre. *T. I.*

cartilago corniculata Santorini: a kannaporc csúcsához kapcsolódó kis porc. *T. I.*

cartilago costalis, *bordaporc:* →*costa*

cartilago cricoidea, *gyűrűporc:* pecsétgyűrű alakú páratlan porc, mely a gége vázának felépítésében vesz részt. Gyűrűszerű íve *(arcus),* vízszintesen helyezkedik el, és domborulatával előretekint, míg hátsó szélesebb lemeze *(lamina)* függőleges állású. Az íven a pajzsporc alsó szarvaival való ízesülésre két lencsényi ízfelszín (facies articularis thyroidea), a lemez felső szélén pedig a két kannaporccal ízesülő ízfelszín (facies articularis arytenoidea) található. A gyűrűporcot a környező gégeporcokhoz, valamint a légcsőhöz szalagok rögzítik. *M. K.*

cartilago cuneiformis, *cartilago Wrisbergi, ékporc:* a gégebemenetet oldalról határoló redőben *(plica aryepiglottica),* elhelyezkedő kis porc. *T. I.*

cartilago nasi lateralis: az orr porcos hátát képező trapéz alakú porclemez, amely a középvonalban az orrsövény porcával függ össze. *T. I.*

cartilago Santorini: →*cartilago corniculata*

cartilago thyroidea, *pajzsporc:* a legnagyobb gégeporc, két lemezből (lamina dextra et sinistra) áll, melyek férfiban hegyesebb, nőben tompább szöget fognak közre, *(→prominentia laryngea).* A porcnak két felső szarva *(cornua superiora)* van, melyek szalagosan a nyelvcsonthoz kötődnek és két alsó szarva, melyeken ízfelszín található a gyűrűporccal való ízesülésre *(cornua inferiora).* A ~n a *tuberculum sup.* et *inf.* között izomrögzülésre szolgáló léc, a *linea obliqua* húzódik. *T. I.*

cartilago triticea, *buzaporc:* a membrana thyrohyoidea hátsó megerősödött szélét alkotó lig. thyrohyoideumban elhelyezkedő kis porc. *T. I*

cartilago vomeronasalis: a Jacobson-szervet körülvevő porc. (→még *organon vomeronasale Jacobsoni).* *T. I.*

cartilago Wrisbergi: →*cartilago cuneiformis*

caruncula: húsocska, szemölcs.

caruncula lacrimalis: könnyhúsocska, a belső szemzugban levő kiemelkedés. *B. B.*

caruncula myrtiformis, *caruncula hymenalis:* a szűzhártya maradványai. (→még *hymen).* *T. I.*

caruncula Santorini: →*pancreas*

caruncula sublingualis, *papilla salivaria sublingualis:* kiemelkedés az áll-alatti mirigy kivezetőcsövének a szájüregbe való benyílásnál. A nyelv-alatti mirigy nagy kivezetőcsöve is itt nyílik (→még *glandula sublingualis).* *T. I.*

caruncula urethralis: →*urethra*

Carvi fructus, *kömény:* a *Carum carvi* L. (Umbelliferae) ikerkaszat termése. Jellemző fűszeres ízű, 3% illó olajat tartalmaz. 1—3 g teában bélgörcsök csökkentésére alkalmas *(→olea carminativa).* *I. B.*

caryo . . .: →*karyo . . .*

caryoclastikus anyagok: →*cytostatica*

caryophyllacae: →*herniaria glabra*

Caryophyllus, *szegfűszeg:* a Molukka- és Madagaszkár-szigetcken élő Eugenia caryophyllata Thunberg (Myrtaceae) fának megszárított bimbói. Jellemző szagú, kesernyés, égető ízű, 18% illó olajat tartalmaz, stomachicumnak használatos. Az *Oleum caryophylli* 80% eugenolt, 4-hydroxy-3-methoxy-allylbenzol 4,3-(HO)(CH_3O)—$C_6H_3CH_2$—CH= =CH_2-t tartalmaz. A fogpulpa érzéstelenítésére használatos. *I. B.*

Casal, Gaspar (1681—1759): spanyol orvos, a pellagra első leírója *mal de la rosa* vagy *asturiai bőrkiütés* néven. Tudta, hogy a betegség főleg a sok kukoricát fogyasztó szegényeknél fordul elő, s hogy más élelmezés bevezetésével elkerülhető. *Be. I.*

Casal-gallér, *Casal-nyakkendő:* a nyakon a ruha kivágásának megfelelő alakban, a napfény érte helyen gallérszerű barnásvörös, érdes, hámló, tömött dermatitis. A pellagra egyik részjelensége. *S. J.*

Casal reticulosis: →*reticulosis histio-monocytica Casal*

cascade-gyomor (rtg): a gyomor alakváltozása, elsősorban az epehólyag betegségeinél — reflexes távolhatásként a fornix dorsalisan zsákszerűen hátra bukik, v. mediál felé hajlik. Kontrasztanyag itatásnál először a fornix telődik ki, majd a kontraszt-

anyag vízesésszerűen zuhan le a gyomor distalis részébe. *D. P.*

cascad-generator: a mesterséges atommagreakciókban használt protonok, deuteronok és α-részecskék gyorsításához szükséges millió voltnyi elektromos potentiálkülönbséget előállító berendezés. Alapelve a Greinacherféle *feszültségsokszorozó kapcsolás*, mely nagyfeszültségű condensatorok és ventilcsövek kombinációjából áll. Nagyenergiájú elektronok és röntgensugarak előállításához is használják. *E. I.*

cascad-zápor: a *kozmikus sugárzás* részecskéivel kapcsolatos jelenség; ha nagyenergiájú kozmikus elektron pl. ólomlemezen halad át, az atommaggal ütközve nagyenergiájú fékezési photont hoz létre, ez *párkeltést* eredményez, ami viszont *megsemmisülési sugárzási* photonokat, s így tovább. Végeredményben egy kozmikus részecske energiája számos elektronná, ill. positronná alakulva részecskezáport okoz. A jelenség → *Wilson-kamrá*ban jól megfigyelhető. *E. J.*

Cascara sagrada: a Rhamnus purshiana D. C. (Rhamnaceae) kérge, a Frangulához hasonló hashajtó. Belőle készül a *Peristaltin* dragee és inj., előbbiből 1—3 db enyhe hasmenést okoz. *I. B.*

Case, James Thomas (1882—1960): amerikai röntgenológus, chicagói egyetemi tanár. A gyomor-bélhuzam betegségeinek diagnosztikájára irányuló kutatásai jelentősek.

casein, *caseinogen:* a tej fehérjéjének fő alkotórésze, phosphoprotein típusú fehérje, több frakcióra bontható. Enyhén savanyú közegben, valamint a rennin (ojtó) és néhány proteolytikus enzym hatására kicsapódik. Magas tápértékű fehérje. A Ca felszívódását elősegíti. A tej alvadásakor a ~ tulajdonságai megváltoznak, ez a caseinogen-~, v. ~-paracasein átalakulás. *S. F. B.*

Casoni-reakció: echinococcus kimutatására szolgáló próba. Echinococcus-tömlő folyadékát bőrbe fecskendezve fehér papula keletkezik. Ha a papula terjed, a reakció pozitív. *J. E.*

Caspary-űrök: a lichen planus szöveti képében a felhám és az irha határán néha észlelhető, savóval telt apró üregecskék. *Be. K.*

Casper, Johann Ludwig (1796—1864): német igazságügyi orvostani kutató, berlini egyetemi tanár. Orvostudományi alapokra helyezte az igazságügyi orvostani tevékenységet. Egészségügyi statisztikai tanulmányai is ismertek. *R. E.*

Caspersson, Torbjörn Oskar (1910—): svéd onkológus, stockholmi kutató. A rákszövet anyagcseréjével kapcsolatosan végez kutatásokat. Tisztázta a sejtmag fehérjesynthesisét, ráirányította a figyelmet a nucleinsavak szerepére a protein-synthesisben. Az ultraibolya cytophotometria megalapozása fűződik nevéhez.

Caspersson-sejtek: a tumorsejteknek Caspersson és Santesson szerint két alaptípusa van. Az A-sejtekben aktív fehérje-synthesis található nagy mag és cytoplasma protein-tartalommal. A B-sejtek a protein-synthesis szempontjából nyugalomban vannak, a degeneratio felé haladnak és csökkent nucleinsav és protein-tartalommal rendelkeznek. A mag, magvacska és cytoplasma volumene a B-sejtekben megnagyobbodott. *Su. J.*

Caspersson ultraviolett spectrophotometer: →*nucleinsavak*

cassava: a *Manihot utilissima* és *M. aipi* növények gyökérgumói, melyekből a keményítőtartalmú *tapiocát* állítják elő. *J. E.*

Casserio, Guilio (Casserius), (1561—1616): olasz anatómus, Fabricius utóda a padovai egyetemen. Összehasonlító anatómiában túltett mesterén, az érzékszervek és a gége bonctanát sorozatosan vizsgálta különböző állatokon, s igen szép illusztrációkkal közölte (*De vocis auditusque organis*, 1601, *Pentaesthesion*, 1610). A hagyatékában talált 78 nagyszerű anatómiai táblát 1627-ben adták ki. *Be. I.*

Casser-kutacs, *fonticulus Casseri:* a falcsont, halántékcsont és nyakszirtcsont találkozásánál levő kutacs. *H. I.*

Cassia angustifolia: →*Sennae folium*

Cassirer-syndroma: →*acroasphyxia*

Castañeda festés: rickettsiák és elemi testek feltüntetésére szolgáló eljárás: festés formalinos methylenkékkel, pH 7.5-ön és kontrasztfestés safraninnal. A rickettsiák és elemi testek sötétkékek. *F. E.*

Castellani, Aldo (1878—): olasz mikrobiológus, nápolyi, majd lisboai főiskolai tanár. Felfedezte az álomkór, valamint a framboesia kórokozó trypanosomáját, a specifikus bronchitist előidéző spirochaetát. Kidolgozta az agglutinin-kimerítési eljárást. Jelentősek mycologiai kutatásai. Kiterjedten használatos az általa összeállított fertőtlenítő oldat. *H. G.*

Castellani bronchitis spirochaetosa: →*bronchospirochaetosis*

Castellani kimerítési eljárás: →*agglutinin absorptio*

Castellani oldat: →*fuchsinum basicum*

Castiglione, Arturo (1874—1953): olasz orvostörténész, padovai egyetemi tanár. 1939-től az USA-ban tanított (Yale). *Az orvostudomány története* c. könyvét több nyelven kiadták. *H. G.*

Castle, William Bosworth (1897—): amerikai belgyógyász, bostoni egyetemi tanár. Kimutatta, hogy a vörösvérsejtek képződéséhez „extrinsic" és „intrinsic" faktor szükséges, amelyekről kiderült, hogy a B_{12}-vitaminnal, ill. a gyomornyálkahártya mucoproteidjével azonosak. Ismertek a haemolysissel kapcsolatos kutatásai is. *H. G.*

Castle-faktor: az anaemia perniciosát kivédő tényező. Castle eredeti megfigyelése (1929) szerint egészséges ember gyomornedvével emésztett hús gyógyító hatású az →*anaemia perniciosá*ra, míg perniciosás beteg gyomornedvének nincsen hasonló hatása. A húsban levő tényezőt *extrinsic faktor*nak, a gyomornedv hatóanyagát *intrinsic faktor*nak nevezte és felfogása szerint a kettő együtt alkotja a teljes antianaemiás principiumot (haemopoetikus faktor), mely a májban raktározódik. Az anaemia perniciosa alapvető okának az intrinsic faktor hiányát tekintette. Az újabb vizsgálatok tisztázták, hogy az extrinsic faktor azonos a B_{12}-vitaminnal s magában is teljes antianaemiás principium. Az intrinsic faktor valószínűleg egy mucoprotein (elsősorban a gyomor-fundus és cardia, kisebb mértékben a pylorus nyálkahártyamirigyei választják ki), csak a B_{12}-vitamin bélből való felszívódásához nélkülözhetetlen. *B. P.—H. Zs.*

castratio, *gonadectomia:* a nemi mirigyek (here v. petefészek) eltávolítása. A pubertas előtt végzett ~ a nemiszervek és a másodlagos nemi jelleg kifejlődését gátolja. Infantilis hím állaton ~ következtében a penis, prostata és vesicula seminalisok fejletlenek maradnak, nőstényeken a nemi érés nem következik be. Emberen a secundaer nemi jelleg nem alakul ki, az epiphysis-vonal nyitva marad, növekedési zavarok mutatkoznak. Pubertás után végezve ~t, a másodlagos nemi jelleg visszafejlődésére vezet: a menstruatio elmarad, a méh megkisebbedik, különösen a corpus; regressiv elváltozások mutatkoznak a hüvelyben is. Hangulati labilitás, hevülések, elhízási hajlam. Bizonyos behatásokkal (pl. röntgen-~) az ivarsejt termelés megszüntethető anélkül, hogy a nemi hormon termelése zavart szenvedne; ilyenkor a ~ra jellemző tünetek nem fejlődnek ki, a szaporodóképesség azonban megszűnik. Az ovarium petesejt-termelését 250 „r" besugárzással időlegesen, 350 „r" besugárzással véglegesen meg lehet szüntetni. A spermiogenesis időleges megszüntetésére 250 „r", végleges megszüntetésére 450 „r" szükséges. A here és mellékhere műtéti eltávolítása a hereburokkal együtt, subinguinalis v. inguinoscrotalis metszésből történik. Javallata: a herét érintő pyogen v. gümős fertőzés, daganat, egyes fejlődési rendellenességek. A funiculus spermaticus képletei gondosan ellátandók. *B. P.—F. V.—H. I.—Sz. Z.*

castratiós complexus: a psychoanalyticai iskola hypothesise, mely szerint a gyermek fejlődése közben különböző „castratió"-kon, veszteségeken esik át: először elveszti az anyai emlőt (ún. oralis primaer castratio), azután a faecesét (analis castratio). Amikor a fiúgyermek észreveszi, hogy a leánygyermeknek nincsen penise, az említett „castratiók" nyomán attól tart, hogy valami módon megfosztják a penisétől. Azt hiszi, hogy a lányoknak volt valamikor penisük, csak elvették tőlük és ez vele is megtörténhetik. Fokozzák a félelmet az anyával kapcsolatos szexuális vágyak (Oedipus-complexus), s az apa feltételezett bosszúja. Leánygyermeknél a penis hiánya alacsonyabbrendűségi érzéseket vált ki. A penis feltételezett elvesztéséért a leánygyermek az anyját okolja (Elektra-complexus). *H. B.*

castratiós sejtek: kasztrálás hatására az adenohypophysisben megjelenő, nagy vacuolával bíró megnagyobbodott basophil sejtek. *S. E.*

castroid: →*eunuchoid*

castroidismus: →*eunuchoidismus*

casuistica: kóresetek leírása, esetközlés.

catabasis, *katabasis:* valamely betegség lefolyásának enyhülése, tüneteinek javulása.

catabiosis: élőállomány felhasználása a sejt functionalis tevékenysége által.

catabolia: →*anyagcsere*

catabolismus: lebontás, degradálás (→*dissimilatio*).

catadicrot: két emelkedés a pulzusgörbe leszálló ágán.

catadidymus: két felsőtesttel rendelkező torzszülött.

catadyn-eljárás: a víz dezinficiálása ezüsttel impregnált homokszűrővel v. ezüstözött, nagy kerületű gyűrűkkel v. gyenge árammal electrolytikusan, ezüstelektródokról leválasz-

tott ezüstionokkal. Ez utóbbi az ún. *electrocatadyn*-eljárás. Mindezek a módszerek csak kisebb fokban szennyezett vizeknél válnak be. *J. E.*

cata-érték: az a hőmennyiség, amelyet a vizsgált helyen és időben minden test, így az emberi szervezet is 1 cm^2 felületéről mp-ként veszít. Kellemes a közérzet, ha könnyű munka mellett a „száraz" ~ 6, a „nedves" pedig 18. *J. E.*

catalase: enzym, amely a hydrogenperoxidot oxygenre és vízre bontja. A májban és a vörösvértestekben található nagyobb mennyiségben. Prosthetikus csoportja azonos a haemoglobin haemjével, cyaniddal és aziddal gátolható. *S. F. B.*

catalase reakció: az aerob baktériumok catalase enzymjének kimutatása. Catalase-pozitív baktériumok tenyészete hydrogenhyperoxyddal összekeverve oxygent szabadít fel gázképződéssel. Catalase-pozitív baktériumok pl. a Gram-pozitív és -negatív coccusok, a streptococcusok kivételével, valamint a tuberculosis baktérium. *A. Z.*

catalepsia: dermedt, passzív állapot; az izomzat tónustalanná válása.

catalepsiás hullamerevség: az összes izmok hullamerevségének létrejötte a halál pillanatában, minek következtében az akkor elfoglalt testhelyzet rögzül. Gerincvelő-sérülések, görcsokozó mérgek, tetanus-halál esetén fordul elő. Az elnevezés Du Bois Reymondtól származik. *F. V.*

Catalogue of WHO publications: →*Egészségügyi Világszervezet*

catalysator: →*catalysis*

catalysis, *katalízis:* valamely kémiai reakció sebességének meggyorsítása egy idegen anyag, a *catalysator* hozzátevésével, mely a reakció végén is változatlanul megtalálható. Az olyan reakció, mely igen lassan v. egyáltalán nem megy végbe, azért lassú, mert a reakciónak nagy az aktiválási energiája. A ~ lényege az, hogy a catalysator a reakciót olyan útra tereli, amelyen a reakció aktiválási energiája kisebb. Ez elérhető egyrészt úgy, hogy a catalysator nagy specifikus felületén adsorbeálódnak a reagáló anyagok, s az adsorptiós erők a molekulát úgy befolyásolják, hogy a meglevő kötések fellazulnak, egyes esetekben atomok keletkeznek, pl. a platinán adsorbeált H_2-ből, ami egyértelmű azzal, hogy az aktiválási energia csökken. Ez a mechanizmus inkább a heterogen ~ esetében áll fenn. A homogen ~ esetében a catalysator úgy csökkenti a reakció aktiválási energiáját, hogy maga reakcióba lép az egyik anyaggal, megváltozik, s ez a megváltozott catalysator reagál a másik anyaggal, miközben a catalysator visszaképződik. Ez a mechanizmus észlelhető a legtöbb enzym esetében (pl. a hydrogentransportot katalizáló enzimek felveszik a substrat hydrogenjét, redukálódnak, azután reagálnak az acceptorral és annak átadják a hydrogent). A ~ folyamán végbemenő reakció hőváltozása, szabadenergia-változása, egyensúlyi állapota ugyanolyan, mint a nem-katalizált reakció esetén. Ismeretesek szervetlen catalysatorok, mint a nagyfelületű platinakorom, palladiumkorom, melyek hydrogenezést katalizálnak. Az élő szervezetek catalysatorai az enzymek (→*biocatalysis*). *S. F. B.*

catamenia: menses.

catamnesis: a betegségnek a kezelés befejezés utáni kórtörténete.

cataphasia: beszédzavar, szavak v. egy frázis többszöri ismétlése.

cataphora: coma.

cataphoresis, *electrophoresis:* colloidrészecskék vándorlása elektromos térben.

cataphoria: latens lefelé kancsalítás. (→még *heterophoria*)

cataphylaxis, 1. leukocyták és antitestek áramlása a fertőzés helyére (*Wright*). **2.** *Bullock* és *Kramer* által leírt jelenség. Mosott anaerob spórák — Clostridium tetani, Cl. Welchi — beoltása állatban csak akkor okoz megbetegedést, ha a spórákhoz calcium chloridot, vagy egyéb sókat — pl. silicátokat — is adnak. A ~ tehát a fertőzés elleni természetes védekezés csökkentése, ill. felfüggesztése. *J. E.*

cataplasia: visszafejlődés.

cataplasma, *kataplasma, poultice:* meleg borogatás, borítás felmelegített hőtartó anyaggal [só, korpa, iszap (illutamentum), lenmagliszt stb.] kólikás, rheumás fájdalmak enyhítésére, tályog érlelésére. *B. I.*

catapolycrot: a pulzusgörbe leszálló ágán előforduló emelkedések.

cataracta, *kataracta, hyposchima:* a szemlencse zavarossá, homályossá válása. A cataracta szó arab értelmezése szerint a hályogos mintha valamit szeme előtt folyni látna (descensus aquae). N. Brisseaux állította először (1709), hogy a hályogosodás oka a szemlencsében van. ~ *senilis:* öregkori szürkehályog, a lencse progresszív elszürkülése. Csaknem mindig kétoldali. Fejlődési fázisai

szerint a ~ *incipiens:* a lencse szélén sugaras, vessző alakú homályok v. centr. borússág. ~ *tumescens:* a lencse szürke, duzzadó, a csarnok sekélyebb. ~ *nondum matura:* a tok alatti kéregrészekre még nem terjedt ki. ~ *progrediens:* a kettő közötti állapotnak megfelelő ~. ~ *matura:* a teljes lencsére kiterjedő. Az érett hályog utóbb vizet veszítve zsugorodik, a lencsetok ráncosodik ez a ~ *hypermatura.* A lencse hámjának burjánzása okozza a ~ *capsulolenticularis*t. Ha az érett hályog kérgi része tejszerű folyadékká alakul, a mag a lencse alsó részébe süllyed: ~ *Morgagniana.* Ha az érett hályog hosszú ideig a szemben marad, elmeszesedhet: ~ *calcarea.* *B. B.*

cataracta complicata, *szövődményes szürkehályog:* belső szembetegség szövődménye, a lencse táplálkozási zavara. Legismertebb alakja a cataracta uveitica ~ v. diabetica. Létrejöhet ablatio retinae, intraocularis tumor, degeneratio pigmentosa retinae, glaucoma során is. *O. T.*

cataracta congenita: 1. veleszületett szürkehályog. Néha több nemzedéken át öröklődik. Körülírt formái a ~ *punctata,* ~ *coerulea,* ~ *centralis,* ~ *fusiformis* stb. Ezek a látást csak kevéssé befolyásolják, műtétet nem igényelnek. Gyakoribb a ~ *zonularis* v. *perinuclearis.* Ha a gyermek látása rossz, műtétet végzünk, részben a szemgolyó fejlődésének biztosítása, részben az amblyopia megelőzése érdekében, lehetőleg az első életév végén v. a második év elején. **2** (gen): a legtöbb forma öröklésmenete domináns, a homozygota valószínűleg lethalis, de olykor recessív az öröklésmenet, sőt X-chromosomalis recessivitás is előfordul. *Gy. B. — B. B.*

cataracta dermatogenes, *cataracta syndermatotica:* néhány bőrbetegséggel kapcsolatban, azokkal kóroktani összefüggésben keletkező szürkehályog. Ilyen bőrbetegségek a scleroderma, a poikiloderma vasculare atrophicans, a neuroderma, neurodermitis generalisata, de említik az ekzemát, a psoriasist, a pellagrát stb. is. *Be. K.*

cataracta diabetica: cukorbetegeken aránylag gyakran előforduló, az arteriosclerosishoz társuló hályogképződés. *M. I.*

cataracta secundaria, *utóhályog:* hártyás képződmény a pupilla síkja mögött extracapsularis hályogműtét után. A visszamaradt lencsetok- és hámrészek burjánzása. *B. B.*

cataracta syndermatotica (Rothmund): →*cataracta dermatogenes*

catarhinia: →*macrorhinia*

catarrhalis: hurutos.

catarrhus: hurutos gyulladás: →*inflammatio*

catarrhus exsudativus cavi tympani: izzadmányos középfülhurut. A fülkürt-elzáródás egyes eseteiben a dobüregben savós, v. savós-nyákos izzadmány keletkezik. Régebben ezt „hydrops ex vacuo"-nak tartották, újabban hypovirulens fertőzés következményének tekintik, tehát tulajdonképpen otitis media acuta seromucosa. Valószínűleg mindkét faktor, sőt allergiás jelenségek is közrejátszanak keletkezésében. Az izzadmány nehezen szívódik fel, mert a dobüreget bélelő mucoperiosteum nem jó felszívófelület. Az el nem távolított izzadmány gyakran szervül, ezért ajánlatos paracentesist végezni, majd az izzadmányt átfúvással és leszívással eltávolítani. Naponkénti kontrollra van szükség, mert a dobhártya nyílása hamar összetapad és az izzadmány újra képződik. *A. P.*

catarrhus follicularis Mondière: →*oesophagitis*

catarrhus tubae auditivae, *catarrhus tubotympanicus:* a fülkürt hurutos megbetegedése. A fülkürt normális működése biztosítja a középfül szellőzését és ezáltal a hangvezető közegek legelőnyösebb rezgési viszonyait. Ha a középfül szellőzése a fülkürt elzáródása miatt elmarad, a bentlevő gázok felszívódnak és egy idő múlva olyan alacsony nyomású gázkeverék marad vissza a dobüregben, amelynek összetétele és nyomása megegyezik a vérben oldott gázokéval. Ez oxygenben igen szegény és 40 vizmm körüli a nyomása. Heveny formában a fülkürt működését leggyakrabban az orr- és orrgaratüreg hurutja (egyszerű nátha, grippés orrgarathurut) gátolja. Tünetei: a fül eltömődöttségének érzése, zörejek hallása, vezetéses típusú halláscsökkenés. A dobhártya benyomott. *Th.:* a heveny hurutos állapot megszüntetése s a váladékozás megszünte után légbefúvások.

A chronikus formát az orrgaratüreg olyan idült megbetegedései okozzák, amelyek a fülkürt-nyílás szabad szellőzését korlátozzák (adenoid vegetatio, chronikus orrmegbetegedések következményes folyamatai az epipharynxban, orrgarati daganatok, specifikus gyulladások, v. trauma után kifejlődött hegek). A fülkürti kép hasonló a heveny megbetegedéséhez. Az ascendáló fertőzésre való hajlam miatt többször otitisek keletkeztek, amelyeknek nyomai láthatók a

dobhártyán atrophiás hegek és meszes foltok alakjában. A kezelés elsősorban az orr és garatüreg gyógyítása és ezzel párhuzamosan a tuba és a dobüreg helyi kezelése. *A. P.*

catarrhus urethrae: →*urethritis non gonorrhoica*

catathermometer: a levegő hűtőképességének mérésére szolgáló eszköz. Hill-f.~ alkoholos hőmérő. A feltüntetett *faktor* értéke megadja a hőmérő 1 cm^2 felületéről leadott mgr caloriák értékét, miközben az 38°-ról 35°-ra hűl le. E faktort elosztva a lehűlési idő másodpercei számával kapjuk a →*cataértéket*. A *Frankenhauser—Reichenbach-f. eszköz* hasonló elveken alapuló és hasonló célt szolgáló lehűlésmérő. *J. E.*

catathymia: olyan pszyches állapot, amelyre jellemző, hogy az egyén gondolkodási folyamatait, ítéletalkotásait, külvilági behatásokra való visszahatásait, cselekvéseit nem a józan, helyzetet mérlegelő meggondolások, hanem elsősorban hangulati-érzelmi faktorok döntik el. *H. B.*

catatonia: →*schizophrenia*

catechin: a →*pyrocatechin* angol elnevezése.

catechol: →*pyrocatechin*

catecholaminok: azok a phenylalkylamin származékok, amelyekben a benzolgyűrű 3. és 4-es helyén OH csoport van. A szervezetben tyrosinból keletkeznek biosynthesis útján, az adrenergiás idegrostok végződésein, ill. a mellékvese velőben. Igen nagy biológiai jelentőségűek, mert a központi és vegetatív idegrendszer fontos mediator anyagai (neurohormonok); anyagcseréjükben történő változások jelentős biológiai hatásokat eredményeznek. A legfontosabb ~: noradrenalin, adrenalin, isoprenalin, corbasil.

S. F. B.—K. E.

catecholoxydase: a többértékű phenolokat oxydáló o-diphenoloxydase. *S. F. B.*

catgut, *chorda sterilisata:* juhok beléből hétféle szálvastagságban készülő steril bélhúr. Használat előtt öt napig kell áztatni 10% jódot, 20% jódkálit és 2% formaldehydet tartalmazó alapoldatnak a szálvastagságnak megfelelő hígításában. 0—1 számú esetében a hígítás 30-szoros, 2—3 számúnál 25-szörös, 4 számúnál 20-szoros, 5 számúnál 15-szörös, 6 számúnál 12-szeres. *I. B.*

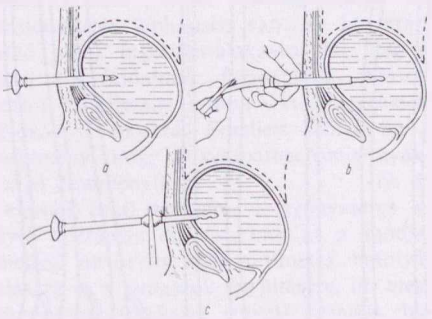
catharsis: **1.** purgatio, hashajtás. **2.** *psychocatharsis (S. Freud):* a psychicum megtisztítása. A tudat alatt meghúzódó kórtüneteket okozó motívumok hatásának therapiás megszüntetése. **3.** váladék leszívása a légutakból. Műtéti előkészítésben, narcosis alatt és után, továbbá a postoperatív szakban alkalmazott beavatkozás (→*aspiratio*). *J. E.—U. I.*

cathartica: hashajtószerek.

Cathelin-injectio: →*epiduralis anaesthesia*

Cathelin-segregator: műszer, mely a húgyhólyagba vezetve üregét két részre választja és így a két vese vizelete külön fogható fel. Az ureter-katéter alkalmazása óta feleslegessé vált (→*segregator*). *B. I.*

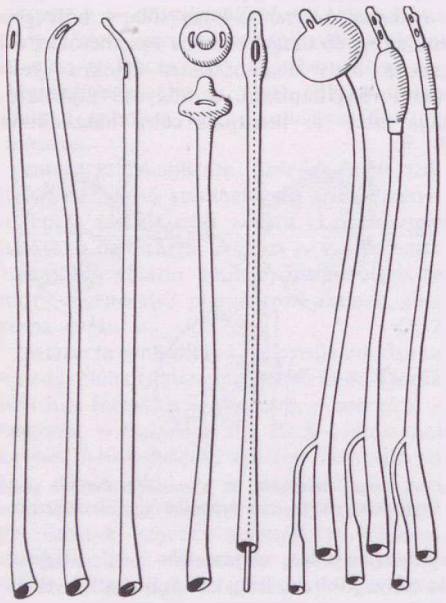
catheter, *katéter:* a húgycsőbe v. hólyagba esetleg egyéb üreges szervbe vezethető csöves eszköz, mely diagnosztikus célokra (residuum megállapítása, a húgycső átjárhatósága stb.) v. therapiás célra használható

a: A trokár beszúrása, *b:* a mandrin helyébe gumicathetert tolunk, *c:* a trokárhüvelyt visszahúzzuk

(hólyagcsapolás, evacuatiós ~, húgycső- és hólyagöblítés, húgycsőtágítás stb.). Külső átmérőjét különböző egységekben (pl. *Charrière*) jelölik. Fajtái: az *állandó ~t* („dauer", „indwelling"): tartós hólyagcsapolásra alkalmazzák különböző típusaival. A *Foley- ~* a végén felölthető ballonnal van ellátva, gumiból v. műanyagból készült. A *bicoudé ~:* kettős hajlatú, félkemény gumiból v. selyemszövetből készült. A *fém-~:* egyszeres v. kétszeres görbületű. A *Gouley-~:* egyik oldalon kivájt, speciális fémkatéter húgycsőszűkületek kezeléséhez. A *Janet- ~:* fém v. preparált viaszcatheter, strictura kezelésére. A *Le Fort- ~:* előbbihez hasonló. A *Malécot- ~:* itinerarium segítségével hólyagsipolyba vezethető görbített végű gumi- ~. A *Mercier- ~:* félkemény, melegen felpuhuló, impregnált selyemszövetből készült. A *Nélaton ~:* puha gumiból készült kónikus végű. A *női- (üveg- ~:* enyhén hajlított üvegcső gumitoldalékkal. A *Pezzer- ~:* itinerariummal hólyagsipolyba v. női húgycsőbe helyezhető, önmagát rögzítő gumi- ~. A *Phillips—Bank- ~:* viasszal impregnált selyemből

készült végén csavarral ellátott ~, melyhez filiformis bougie erősíthető. A *Skene-~:* üvegből készült női ~. A *Tiemann-~:* hajlított végű félkemény gumi; leggyakrabban használt típus. A *Bozeman—Fritsch-~* kétcsöves, a méh öblítésére szolgál. A *cardialis* ~ a kar vénán keresztül a szívig vezetett ~. A *laryngealis* ~ intubáló cső a gégébe. *Sz. Z.*

Hólyagcatheter típusok

catheterezés: katéter bevezetése a hólyagba, méhüregbe, szív üregrendszerébe, a gégébe. Köznapi szóhasználatban hólyagcsapolást jelent. Retrograd, retrourethralis ~: katéter kivezetése sectio altával a belső húgycsőnyíláson át. *Sz. Z.*

catheterismus ductus nasolacrimalis: a könnycsatorna szondázása, szűkület és főleg csecsemőkori veleszületett elzáródás esetén, amikor rendszerint csak egy fel nem szívódott hámhártya akadályozza a könnylevezetést. Felnőttön műtéti megoldás célravezetőbb. *B. B.*

catheterismus laryngis: →*intubatio*

catheter-láz: a húgycsőben levő katéter okozta húgycsőhurut kísérő tünete (→*húgyláz*). Megelőzésére gondos sterilitás és antibiotikus védelem szükséges. *Sz. Z.*

catheter-nyák: →*mucilago ad catheterem*

catheterostat: katéterek sterilen tárolására alkalmas edény.

catheterpurin: húgycsőbe vezetendő eszközök csúszóssá tételére szolgáló steril oldat. Összetétele: tragacantha 7,0 g, glycerin 100 g, hydrarygrum oxycyanatum 0,10 g aqua dest. 200 g. *Sz. Z.*

catheter-skála: húgycsőbe vezetendő eszközök átmérőjének mérésére szolgáló beosztás, amely azt jelöli, hogy az egyes skálarendszerek két szomszédos tagja hány mm-rel különbözik egymástól. Fajai: *amerikai skála:* 1/2 mm, *angol skála:* 1/4 mm, *Béniqué skála:* 1/6 mm, *Charrière skála:* 1/3 mm; utóbbi a legelterjedtebb. *Sz. Z.*

Cathin: →*fogyasztószerek*

Cathomycin: →*Novobiocin*

cativi: →*caraate*

catlin, *catling:* hosszú, egyenes, kétélű amputálókés, a csontközti izmok (lábszár, alkar) átvágására. *B. I.*

catling: →*catlin*

catochus: régebben így nevezték a ma catalepsiának nevezett állapotot. Egyes szerzők catochus alatt catatoniás stuport értettek. *H. B.*

Catron: *monoaminoxydase bénítók*

cat-scratch disease: →*felinosis*

Cauchois—Eppinger—Frugoni-syndroma: a v. portae chr. recidiváló thrombophlebitise, v. a lép-vena thrombosisos elzáródása következtében fellépő hyperspleniás splenomegalia (→*hypersplenia*). *H. Zs.*

cauda: farok; az emberben csökevényes. Az os coccygis és az ezen levő, kívülről nem látható lágyrészek képezik. *T. I.*

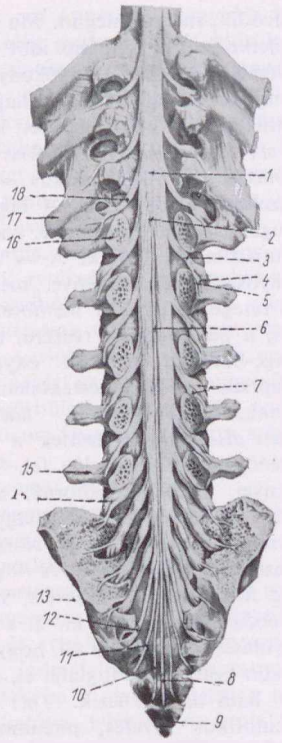
cauda equina: a gerincvelő alsó szakaszából kilépő idegek által képezett laza köteg. A gerincvelőnek a 2. lumbalis csigolya magasságában való végződése alatt tölti ki a gerinccsatornát. *T. I.*

cauda helicis: →*auricula*

cauda nuclei caudati: →*ventriculi cerebri,* →*törzsdúcok*

cauda-syndroma: a cauda equina rostjainak roncsolódásából eredő, a lumbosacralis hátsó és mellső gyökerek bántalmára utaló syndroma. Hyp- v. anaesthesia az alsó lumbalis, valamint a sacralis segmentumokban. Paresis a lumbosacralis mellső gyökerek által ellátott izmokban (Achilles-areflexia). Hólyag- és végbélkiürítési zavarok. *H. B.*

cauda tumor: a cauda equina rostjai között található daganat. A gyökökre kifejtett nyomása következtében jellemző tünete a derékba, a keresztcsonttájra, valamint az alsó végtagok felé kisugárzó fájdalom, melyet általában csak hosszú idő után követ az

Cauda equina in situ

1: Intumescentia lumbalis medullae spinalis, *2:* Conus terminalis, *3:* Radix nervi spinalis L_1, *4:* Ramus ventralis, *5:* Ramus dorsalis, *6:* Filum terminale, *7:* Ganglion spinale L_5, *8:* Filum terminale, *9:* Os coccygis, *10:* N. coccygeus, *11:* N. sacralis V., *12:* N. sacralis IV., *13:* Os sacrum, *14:* Ganglion spinale L_5, *15:* Vertebra lumbalis V_5, *16:* Vertebra lumbalis I., *17:* Costa XII., *18:* Radix n. spinalis Th_{12}

alsó végtagok peripheriás típusú bénulása, székelési és vizelési zavar. A tünetek késői kialakulása miatt a daganatok igen nagyra nőhetnek. Szövettanilag leggyakoribbak a filum terminale ependymomák, neurinomák, meningeomák, dermoidok. Ritkábbak és gyorsabb tünetkialakulást okoznak a metastasisok. Medialis elhelyezkedésű discusherniák is okozhatnak ~ tüneteket. *Z. L.*

„cauliflower ear", *„karfiol fül":* →*birkozó fül*

Caulk-korona: különböző ingerek (hideg, meleg, édes stb.) ellen a lecsiszolt fog védelmére szolgáló ideiglenes korona. Celluloidból készül, különböző nagyságban és formában. *B. K.*

causalgia: elsősorban a n. medianus és a n. ischiadicus, de egyéb sensibilis ideg incomplet sérülése után is az ideg distributiós területén (gyakran nagyobb területre kisugárzva) égető, folyamatos v. rohamokban jelentkező, igen erős fájdalom, amely minden mozdulatra, külső ingerre az elviselhetetlenségig fokozódhat. A bőr rendszerint livid, atrophiás (glossy skin), s atrophiás lehet a megfelelő csont is (Sudeck-atrophia). A beteg végtagját rendszerint nedves ruhával betakarva tartja. A rohamokat különösen a száraz, meleg tárgyak érintése váltja ki. A beteg ezért hajlandó tagjait vízben tartani (hydrophilia, hydromania), és irtózik a száraz tárgyak érintésétől (xerophobia). Mechanizmusa nem ismert. Egyes szerzők szerint a velőshüvelyek bántalma miatt az érző rostok között „átütés", keresztirányú ingerületvezetés (ephapsis) van; az így származó hibás ingerület-alakzatot éli meg a beteg ~s fájdalmak formájában. Mások szerint az efferens sympathikus idegrostok károsodása okozza. Emellett szólna az a körülmény, hogy a sympathectomia gyakran jó eredményű. *H. B.*

causalis (oki) therapia: a gyógyszeres v. egyéb therapiás eljárásoknak az a módja, amellyel az orvos nem a tünetek befolyásolására és a panaszok enyhítésére, ill. megszüntetésére törekszik (tüneti kezelés), hanem az alapbaj gyógyítására. Pl. fertőző, lázas betegségek kezelése megfelelő chemotherapiával, antibioticumokkal v. gyógysavóval ~, míg a láz csillapítása tüneti kezelés. *Br. P.*

causalitas, *okság, okozatiság:* az az elv, amely minden változást meghatározottnak, determináltnak tekint. Az események szükségszerű következményekkel járnak s ezért az összefüggések törvényszerű kapcsolatban állnak egymással. Az okozatot az ok hozza létre s az okozat maga is oka további folyamatoknak. A ~ a természettudományok alapvető elve. Ellenkezője az *acausalitás* kétségbevonja a jelenségek determináltságát (indeterminismus). A causalitas eltúlzása ugyanakkor mindent egyetlen egységes összefüggő ok-okozati rendszernek tekint (pythagoreismus). Valójában minden folyamatnak megvannak a saját oki feltételei, amelyek meghatározott módon jelentős (relevans), vagy nem jelentős (irrelevans) összefüggésben állnak más tényezőkkel. A ~ elve ismeretelméletileg egyet jelent a természeti jelenségek megismerhetőségére vonatkozó tétellel, minthogy az ember és a társadalom is a természet része s az emberi ismeretek is a ~nak megfelelően alakulnak

ki, determináltak. Az ellentétes álláspont az agnosticismus szerint a világ (természet, ember) megismerhetetlen v. legalábbis elvileg nem ismerhető meg teljesen. A dialektikus materializmus szerint a megismerés folyamat, melynek csak haladási sebessége szab határt. A természetben általános a ~, de ez nem alkot egyetlen egységes rendszert. *Á. K.*

causa praedisponens: hajlamosító, a betegséget elősegítő tényező. *S. J.*

caustica, *edzőszerek:* szemölcsök és túlsarjadzások elpusztítására használható vegyületek. Ilyenek a tömény savak, acidum aceticum, acidum nitricum, acidum sulfuricum, acidum trichloraceticum, acidum lacticum, továbbá tömény lúgok, natrium hydroxydatum és fémsók, argentum nitricum cuprum sulfuricum, zincum chloratum. *I. B.*

caustio *bulbi:* maró kémiai anyagok (sav, lúg stb.) okozta szemsérülés a conjunctiván, corneán (~ conjunctivae, ~ cornea). ~ *calcarea:* mészsérülés, súlyos látásromlást okozhat a cornea elborulása miatt. *Th.:* pupillatágítás, értágító szemcsepp, A-vitamin olaj. *B. B.*

cauter, *kauter, cauterium:* égő benzingőzzel v. elektromos árammal (thermo-, elektro-~) tüzesre izzított fémműszer szövetek átvágására, elpörkösítésére, daganatszövet elroncsolására. *B. I.*

cauterisatio: a szövetek pörkölése, elroncsolása (thermo-, elektro-) kauterrel v. vegyi marószerekkel. *B. I.*

cauterisatio corneae: érintés izzó tűvel, újabban diathermiás gömbbel, makacs szaruhártya-fekély gyógykezelésére, fistula corneae zárására. Tömött heget okoz. *O. T.*

cauterium actuale: izzó vas, thermocauter.

cauterium-potentiale: maró vegyszer.

cava háromszög: → *Wolf-háromszög*

Cavalière vércsoport, *Ca antigen:* 1953-ban felfedezett, ritka, családinak bizonyult vércsoporttulajdonság. *H. E.*

caverna: tbc-bakt. által okozott szétesés következtében keletkezett, külön fallal bíró üreg, mely leggyakrabban a tüdőben, de más szervekben is (csont, nyirokcsomó, vese) előfordul. A tüdő-tbc, bármely formájában és bármely időszakában keletkezhet sajtos területek beolvadása révén. A Ranke-stádiumtan idejében *primaer, secundaer* és *tertiaer* ~t különböztettek meg. Speciális alakja az óriás ~ akkor keletkezik, ha a drainálló bronchus ventilszerűen elzáródik és a ~ felfúvódik, mérete megnő. Ma elsősorban a keletkezés óta fennálló időt tekintik mértékadónak. A friss ~ vékony falú, a légzés vongáló hatására v. a drainage-bronchus ventilstenosisa következtében könnyen tágul, *(caverna-felfúvódás).* A friss ~ tehát *dinamikus* ~. A dinamikus ~ gyógyszeres kezelésre is jól reagál. A régi, heges falú ~ rugalmasságát elvesztette, ezért csak szétesés útján nagyobbodik. A ~ a tüdő-tbc legsúlyosabb szövődménye, mert a ~ fal belső rétege, a pyogen membrana igen jó táptalaj a baktériumok részére, amelyek a drainage-hörgőn keresztül oxygent is bőven kapnak és így mértéktelenül szaporodhatnak. Előbb-utóbb *haemoptoe,* bronchogen *disseminatio,* esetleg a pleuraűrbe történő ~*-perforatio* lép fel. További szövődményei pyopneumothorax, aspergilloma. Ma a dinamikus ~k nagy része gyógyszerrel, a heges ~k egy része pedig sebészi kezeléssel gyógyítható. A ~ gyógyulásának 2 formája: 1. ~*záródás,* melynek következtében ~*heg* alakul ki. 2. a ~ nyitott gyógyulása, mely abban áll, hogy a ~fal helyét hyalin kötőszövet foglalja el, amelyre esetleg a hám is rákúszik. *Th.:* célzott antituberculotikus kezelés, pneumothorax-kezelés, esetleg műtét. *B. M.*

caverna drainage, *Monaldi-szívás:* olyan eljárás, melynek segítségével a tüdőben előforduló üregek állandó szívókezelését lehet végezni. Trokár segítségével vékony gumidraint vezetnek be és azt szívókészülékkel kötik össze. Tbc-s óriás-cavernák, tályogok és cysták kezelésében eredményes lehet. *U. I.*

caverna-sequester: nagyobb, sajtos v. meszes rög a caverna ürterében. Ritka. *B. M.*

caverna-záródás: a tüdő gümős üregének eltűnése. Jelentősége, hogy a cavernában igen nagy számmal található tuberculosis-baktériumok gyors csökkenésével jár, emellett a baktériumoknak a drainage-hörgőn át való ürülését is megakadályozza. A ~ a tüdő-tbc fertőzőképességét és a tüdőn belüli terjedési tendenciáját is — legalább átmenetileg — megszünteti. Ezért a gümőkóros folyamat megoldásának legfontosabb feltétele. Formái: 1. csillag- v. vonal alakú heggel való záródás, 2. feltelődés, 3. „heterogen" árnyék kialakulása a caverna helyén. Az 1. forma csaknem mindig a caverna végleges gyógyulása, nem ritkán pathologiai gyógyulás is. 2. A caverna-feltelődés tartóssága a keletkezett száraz sajtos góc nagyságától

függ. 2 cm átmérőnél nagyobb feltelődött üregek elég gyakran újból kiürülnek. A 3. forma szintén bizonytalan prognosisú, ezért intenzív bakteriológiai vizsgálatot igényel. A modern kombinált gátlószeres kezelés frissen felismert cavernás tbc-ben 70—80%-ban vezet ~hoz. Heges falú cavernák záródása azonban korszerű kezelés mellett is ritkán következik be. *B. M.*

cavernitis, *cavernositis:* a penis barlangos testeinek gyulladása. Származhat a húgycső gyulladásaiból (gonorrhoea), sérüléseiből (urininfiltratio), v. haematogen úton (sepsis, typhus, variola stb.). Utóbbi veszedelmes forma, penis gangraena, húgycsősipoly, a penis elgörbülése fenyeget. *Th.:* korai erélyes antibioticum-kezelés a súlyos szövődményt megelőzi. *Sz. Z.*

cavernoma: →*angioma*

cavernoma senile: →*naevus teleangiectaticus senilis*

cavernositis: →*cavernitis*

cavernosographia: a barlangos testek (corpora cavernosa penis) ábrázolása kontraszbevitel és rtg-felvétel segítségével. Vízben oldódó, jódtartalmú kontraszanyagot fecskendeznek be a glans mögött a penisbe és így láthatóvá tehetők a penis ér-üregei. Hasznos diagnosztikai módszer a penis hegeinek és daganatos elváltozásainak felismerésére, valamint metastatikus árnyékkiesések ábrázolására. A penisből elfolyó kontrasztanyag az elvezető vena-rendszer átjárhatóságának kimutatására is alkalmas, ami hasznos eljárás a kismedencében levő daganatos elzáródások kimutatására. *D. J.*

cavernosus haemangiomák: →*haemangioma cavernosum*

cavernotomia, *speleotomia:* gümőkóros tüdő-caverna megnyitása.

cavernotomia renis: a vese üregrendszerével nem közlekedő gümős cavernák nyitott kezelése (W. Stachler). Célja maximális szövetkímélet (pl. egy vese esetén). *Sz. Z.*

Cavia cobaya, *tengerimalac:* főként kísérleti célokra használt kis rágcsáló. *J. E.*

CA-vírus: →*Myxovirus parainfluenzae*

C-avitaminosis: →*scorbut*

cavitas, *üreg:* a fog szuvas részének eltávolítása után, a tömés befogadására megfelelően kialakított üreg. *B. K.*

cavitas glenoidalis: →*scapula*

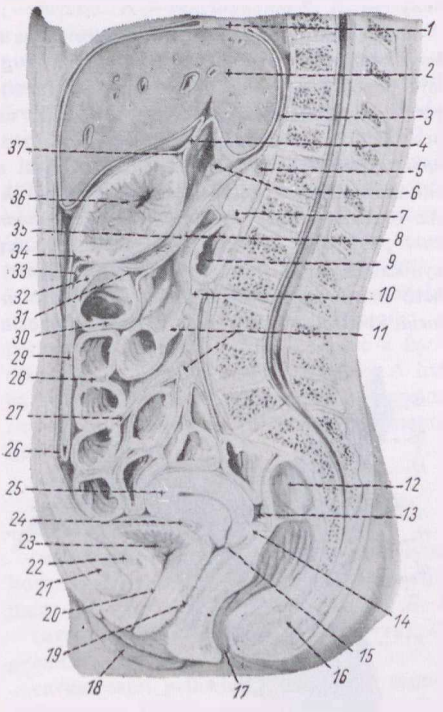
cavitatio: →*ultrahang*

cavité close: zárt üreg, a féregnyúlvány lumenének bélsárrög, gyulladás okozta lezáródása. Dieulafoy szerint egyik fő oka az appendicitisnek, mert benne a baktériumok száma és virulentiája megnövekedik. *B. I.*

Cavité-láz: endemiásan előforduló fertőző betegség. Tünetei: hirtelen magas láz, izomfájdalmak, szemteke-érzékenység. A *dengue-lázra* emlékeztet. Nevét a Fülöp-szigeti *Cavitéről* nyerte. Nálunk nem ismeretes. *J. E.*

cavum: üreg.

cavum abdominis: hasüreg. A törzs rekeszalatti üregе, amely a medence üregében ér véget. Belülről a hashártya, a peritoneum parietale béleli. Benne foglalnak helyet a zsigerek: a bélcsatorna és mirigyei, a lép, valamint az apparatus urogenitalis jelentős

Cavum abdominis
(cavum peritonei, sectio sagittalis)

1: Lig. coronarium hepatis, *2:* Hepar, *3:* Peritoneum parietale, *4:* Omentum minus, *5:* A., V. lienalis, *6:* Bursa omentalis (recessus sup. omentalis), *7:* Pancreas, *8:* Mesocolon transversum, *9:* Duodenum, *10:* Radix mesenterii, *11:* Mesenterium, *12:* Rectum, *13:* Excavatio rectouterina, *14:* Fornix vaginae post., *15:* Ostium uteri, *16:* Lig. anococcygeum, *17:* Anus, *18:* Labium majus pudendi, *19:* Vagina, *20:* Urethra, *21:* Symphysis, *22:* Spatium retropubicum, *23:* Vesica urinaria, *24:* Excavatio vesicouterina, *25:* Uterus, *26:* Peritoneum parietale, *27:* Mesenterium, *28:* Intestinum tenue, *29:* Omentum majus, *30:* Tenia libera, *31:* Tenia mesocolica, *32:* Tenia omentalis, *33:* Recessus inf. omentalis, *34:* Curvatura ventriculi major, *35:* Paries post. omenti majoris, *36:* Ventriculus, *37:* Tunica serosa ventriculi (peritoneum viscerale)

része. A peritoneum parietale kettőzete a zsigerekre mint peritoneum viscerale csap át s azokat szalagok formájában rögzíti (→még *ligamentum táblázat*, →*cavum peritonaei*). *T. I.*

cavum articulare: →*articulatio*

cavum Douglasi, *cul de sac, Douglas-űr:* a méh és végbél közti hashártyagödör. (→*excavatio rectouterina Douglasi*). *T. I.*

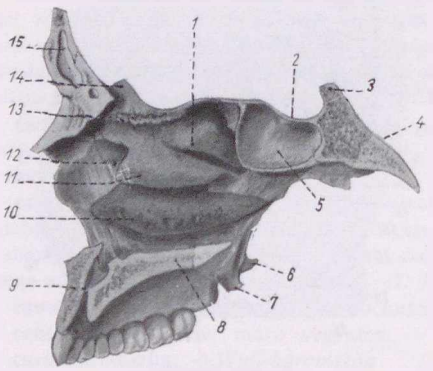
cavum epidurale: →*meninx*

cavum folliculi: →*ovarium*

cavum mediastinale anterius et posterius: →*mediastinum*

cavum medullare ossium, *csontvelő-üreg:* →*os*

cavum nasi: orrüreg. A szaglószervet és a légzőkészülék kezdeti részét magába foglaló páros üreg, a kettőt középen az orrsövény *(septum nasi)* választja el. Elöl az orrlyukakkal *(nares* s. *apertura narium* s. *apertura nasi externa)* kezdődik, s hátul a choanák útján a garat felső részébe nyílik. Az orrüreg részei: *vestibulum nasi, cavum nasi proprium.* A tulajdonképpeni orrüreg nyálkahártyáján két terület különböztethető meg: nagyobbik része a *regio respiratoria*, kisebbik része a *regio* v. *area olfactoria*,

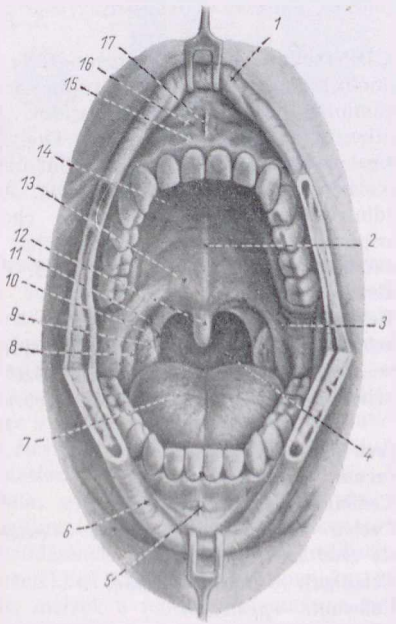
Sectio sagittalis cranii visceralis

1: Concha nasalis sup., *2:* Sella turcica (fossa hypophysialis), *3:* Dorsum sellae, *4:* Clivus, *5:* Sinus sphenoidalis, *6:* Lamina lat. proc. pterygoidei, *7:* Lamina med. proc. pterygoidei, *8:* Processus palatinus maxillae, *9:* Canalis incisivus, *10:* Concha nasalis inf., *11:* Concha nasalis media, *12:* Meatus nasi medius, *13:* Lamina cribrosa, *14:* Crista galli, *15:* Sinus frontalis

ahol a szaglás receptorai foglalnak helyet a nyálkahártyának közvetlenül a *lamina cribrosa* alatti részén. Az orrüreg feneke a kemény szájpad, teteje a rostacsont lamina cribrosája. Elülső falán az orrcsontokat és porcokat, hátulsó falán a choanákat találjuk, az ékcsont teste által határolt *recessus sphenoethmoidalisszal.* Oldalsó fala a tulajdonképpeni labyrinthus nasi, melyet a conchae nasales borítanak. A conchák alatt az orrjáratok *(meatus nasi)* foglalnak helyet. Az orrjáratokba nyílnak az *orrmelléküregek (→sinus paranasales):* sinus sphenoidalis, ethmoidalis, frontalis és maxillaris. Az orrüreg nyálkahártyáját többmagsoros csillós hengerhám fedi, igen sok kehelysejttel. Tunica propriája összenőtt a perichondriummal, ill. a periosteummal, benne tubulo-alveolaris mirigyek (gll. nasales) vannak. A tunica propriában levő vékony falú tág venák hálózata a nyálkahártyának cavernosus jelleget kölcsönöz. A nyálkahártya által elválasztott váladék a *pituita narium.* A ~ erei az a. maxillarisból (rr. nasales post. lat. et septi), az a. ophthalmicából, (a. ethmoidalis ant. ágai, rr. nasales ant. lat. et. septi); idegeit a n. maxillarisból és kisebb részben a n. ethmoidalis ant.-ból kapja. *T. I.*

cavum nasi ossei: csontos orrüreg, középen a septum nasi osseum által kettéválasztott üreg. Négy fala van, elöl és hátul nyitott. A medialisat (septum nasi osseum) a rostacsont proc. perpendicularisa és az ekecsont (vomer) alkotja. Ezek elülső szabad szélébe illeszkedik be a porcos orrsövény *(septum cartilagineum).* Felső falát az orrcsontok és a homlokcsont spina nasalisa, valamint a rostacsont lamina cribrosája és az ékcsont teste képezi. Alsó falát a maxilla processus palatinusa és a szájpadcsont lamina horizontalisa, oldalsó falát a maxilla, a könnycsont, a rostacsont, a szájpadcsont és az ékcsont alkotja. Itt található a három orrkagyló, melyek közül a felső és középső a rostacsonthoz tartozik, míg az alsó különálló csont →*concha nasalis inf. (os turbinatum).* A felső és középső orrkagyló között találjuk a *meatus nasi superiort,* a középső és alsó között a *meatus nasi mediust,* az alsó alatt pedig a *meatus nasi inferiort.* Az orrsövény melletti keskeny egységes rész a *meatus nasi communis.* A felső orrkagyló mögött a recessus sphenoethmoidalis található. A sinus maxillaris, a sinus frontalis és az elülső rostasejtek a középső, a hátsó rostasejtek a felső orrjáratba, a sinus sphenoidalis a recessus sphenoethmoidalisba nyílik. Az orrüreg elöl az apertura piriformis útján az arckoponya elülső felszínére, hátul a choanák útján a pars nasalis pharyngisbe nyílik. *T. I.*

cavum oris, *szájüreg:* két része van, a cavum oris proprium és a szájtornác, a *vestibulum oris.* A szájüreg fenekét, a *diaphragma oris*t a nyálkahártyával bevont m. mylohyoideus képezi, melyen a nyelv foglal helyet a *frenulum linguae* által rögzítve. Tetejét a kemény- és lágyszájpad, a *palatum durum* és *molle* képezi, míg oldalfalát a bőrrel és nyálkahártyával fedett m. buccinator által alkotott orcák. A szájüregben helyezkednek el a nyelven kívül a fogak, melyek zárva elválasztják a cavum oris propriumot a vestibulumtól, melyek a *spatia interdentalia* ill. *retrodentale* útján közlekednek egymással. A ~ba nyílnak a nagy nyálmirigyek: a parotis, a gl. sublingualis és a gl. submandibularis. — *Szövettanilag:* a szájüreg nyálkahártyáját többrétegű el nem szarusodó laphám borítja. A hám igen magas, glycogendús. A nyálkahártya erekben és rugalmas rostokban igen gazdag. Submucosája leglazább az üreg fenekén, a nyelv alsó felszínén és feszesen össze van nőve a nyelvháttal és a keményszájpaddal. A nyálkahártyába kisebb nyálmirigyek gll. palatinales, buccales, labiales vannak beépítve. *T. I.*

Cavum oris et isthmus faucium

1: Labium oris sup., *2:* Raphe palati, *3:* Plica pterygomandibularis, *4:* Isthmus faucium, *5:* Frenulum labii inf., *6:* Labium oris inf., *7:* Lingua, *8:* Arcus palatoglossus, *9:* Tonsilla palatina, *10:* Arcus palatopharyngeus, *11:* Fossa supratonsillaris, *12:* Uvula, *13:* Palatum molle, *14:* Palatum durum, *15:* Gingiva, *16:* Vestibulum oris, *17:* Frenulum labii sup.

cavum oris ossei, *csontos szájüreg:* tetejét a keményszájpad, elülső és oldalsó falát a felső állcsontok fogmedri nyúlványa, a felső és alsó fogsor, valamint az állkapocs alkotja. *T. I.*

cavum oris proprium: a szájüregnek az a része, melyet elülről a fogsorok, hátulról pedig a torokszoros határol. *Vigh Béla*

cavum pelvis: medenceüreg. A belek egy részét és a belső nemiszerveket tartalmazza, belsejét a *fascia endopelvina* béleli, melyet egyik-másik helyen a hashártya is borít *(→pelvis).* A ~ *subcutaneum* v. *ischiorectale* a diaphragma pelvis és diaphragma urogenitale közötti üreg. ~ *subperitoneale:* a diaphragma pelvis és fali hashártya közötti üreg. Kóros viszonyok között vér, transsudatum, exsudatum gyűlhet meg bennük. *T. I.*

cavum peritonei: a hashártya üregе, amely a hashártya parietalis és visceralis lemeze között foglal helyet. A fali lemez a rekeszt és a hasüreg falát borítja, a zsigeri lemez pedig a zsigereket veszi körül. A zsigeri és fali lemez közötti összefüggést a zsigereket rögzítő hashártya-kettőzetek képezik. A peritoneum üregének kiöblösödése a *bursa omentalis* és néhány kisebb recessus. A hashártya-kettőzetei: a csepleszek, a mesenterium, a mesocolon és különböző ligamentumok v. plicák. *T. I.*

cavum pleurae: *→pleura*

cavum pleuro-pericardiaco-peritoneale: *→coeloma*

cavum pulpae: a fogbél üregе, amelynek koronai és gyökéri részeit különböztetjük meg. *B. K.*

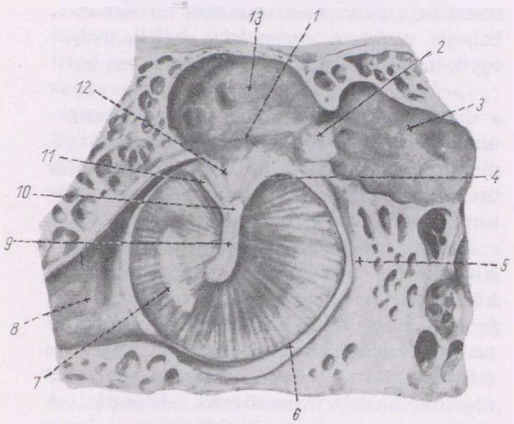
cavum semilunare Meckeli: *→nervus trigeminus*

cavum septi pellucidi: a kétoldali septum pellucidum között található üreg. *T. I.*

cavum subarachnoidale: *→meninx*

cavum tympani, *dobüreg:* a sziklacsontba zárt, hat fallal rendelkező, nyálkahártyával bélelt, légtartalmú üreg, melyben a *hallócsontok* találhatók. Az aditus ad antrumnál a hátsó falon nyílnak a ~ba az antrum tympanicum (antrum mastoideum) közvetítésével a cellulae mastoideae, míg az elülső falon a tuba auditiva Eustachii és a semicanalis musculi tensoris tympani. A ~t a dobhártya membrana tympani választja el a külső halló járattól, míg a csigától a membrana tympani secundaria. A ~ hat fala a következő: *a)* felső, *paries tegmentalis, b)* alsó, *paries jugu-*

laris, melyen a proc. styloideus által kiemelt prominentia styloidea található, s itt nyílik a canaliculus tympanicus, *c)* elülső, *paries caroticus*, melynek felső részén nyílik a canalis musculotubarius, melynek felső felét m. tensor tympani foglalja el, az alsót pedig a tuba auditiva. Itt nyílnak a canaliculi caroticotympanici is (nn. et aa. caroticotympanici), *d)* hátsó *paries mastoideuson* az antrum mastoideum nyílása, az aditus ad antrum sinus

Cavum tympani, paries membranacea
A dobüreg oldalsó fele

1: Incisura tympanica, *2:* Aditus ad antrum, *3:* Antrum mastoideum, *4:* Plica mallearis post., *5:* Paries mastoideus, *6:* Anulus fibrocartilagineus, *7:* Pars tensa membranae tympani, *8:* Tuba auditiva, *9:* Manubrium mallei, *10:* Collum mallei, *11:* Plica mallearis ant., *12:* Pars flaccida membranae tympani, *13:* Recessus epitympanicus

tympani foglal helyet. A fal közepén az eminentia pyramidalis, és mellette a fossa incudis látható. Az oldalsó falat, *paries membranaceus*, főképpen a dobhártya képezi, mely a dobüreg felső falánál a recessus epitympanicust fogja közre. A medialis fal a paries labyrinthicus, melyen dombszerű kiemelkedés a promontorium látható a ponticulus promontoriivel és a sulcus promontoriivel (n. tympanicus ágai számára). A domb mögött a fossula fenestrae vestibuli és a kengyel talpa által lezárt fenestra vestibuli található. Lejjebb a sinus tympanit határoló subiculum promontorii van, melyben a fossula fenestrae cochleaet s ennek fenekén a fenestra cochleaet találjuk, melyet a membrana tympani secundaria zár el. E falon emelkedik ki a prominentia canalis facialis, valamint a prominentia canalis semicircularis lat. A ~ nyálkahártyáját egyrétegű alacsony hengerhám fedi, mely egyes helyeken csillós is lehet. Az ezalatt levő kötőszövetes tunica propria éles határ nélkül megy át a csont periosteumába. Ez a nyálkahártya béleli a cellulae mastoideaeket is (→még *organon auditus*, ábrát →*organon auditus*) *T. I.*

cavum Vergae cysta: a septum pellucidum veleszületett cystája. Ötödik agykamrának, Verga-kamrának is nevezik. Némelykor epilepsiás görcsöket okozhat. Ha közlekedik az oldalkamrákkal, pneumographiával kimutatható. *Z. L.*

Cazenave, Pierre Louis Alphée (1795—1877): francia bőrgyógyász, párizsi főiskolai tanár. A tapasztalati irányzat követője. Leírta a pemphigus foliaceus kórképét. Speculum urethraet konstruált (1846).

Cd: →*cadmium*

C_4-dicarbonsavrendszer: a citrat-cyclus teljes megismerése előtt — Szent-Györgyi által — felfedezett, a tápanyagok eloxidálását katalizáló négyszénatomos dicarbonsavak, melyek hatásukat a citrat cyclus révén fejtik ki. Ilyenek: a borostyánkősav, fumársav, almasav és oxálecetsav. *S. F. B.*

CDP-cholin, *cytidindiphosphat-cholin:* a hasonló szerkezetű cytidin-diphosphat-aethanolaminnal együtt a phosphatidok biosynthesisében szereplő vegyület. Diglyceridekkel reagálva lecithint, ill. kephalint adnak, miközben *cytidylsav* válik szabaddá. A ~ citidintriphosphátból (CTP) és cholinphosphatból keletkezik pyrophosphat lehasadása mellett. *S. F. B.*

Ce: →*cerium*

Cebion: →*acidum ascorbinicum*

cebocephalia: majomfejszerű fejlődési rendellenesség. A szemek egymáshoz közel feküsznek, s az orr hiányos (→még *cerebrum*). *T. I.*

cece-légy: →*Trypanosoma*

cecum: →*caecum*

Cedilanid: →*Digitalis folium*

Ceelen—Gellerstedt-syndroma: →*essentialis tüdő-haemosiderosis*

Celadigal: →*Digitalis folium*

Celbenin: →*penicillin*

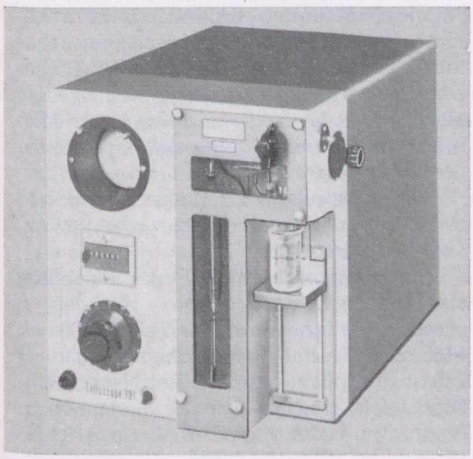
célkitűzés: a szándékos cselekvés egyik mozzanata, melynek lényege az elérni kívánt eredmény minőségi és mennyiségi meghatározása. *K. L.*

Cellano-antigen, *Cellano-vércsoportantigen, k-antigen:* a Kell-vércsoportrendszer 1949-ben felfedezett második antigenje. *H. E.*

Celli, Angelo (1857—1914): olasz higiénikus, római egyetemi tanár. A meningococcus és a shigellák első megfigyelője. Marchiafava közreműködésével a malária-plasmodium 3 típusát különböztette meg. Jelentős szerepet töltött be az olaszországi malária-ellenes küzdelem megszervezésében. *H. G.*

cellobiose: 4-β-D-glucosido-D-glucose, disaccharid, a maltose isomerje, mely a cellulose alkotórészeként fogható fel. *S. F. B.*

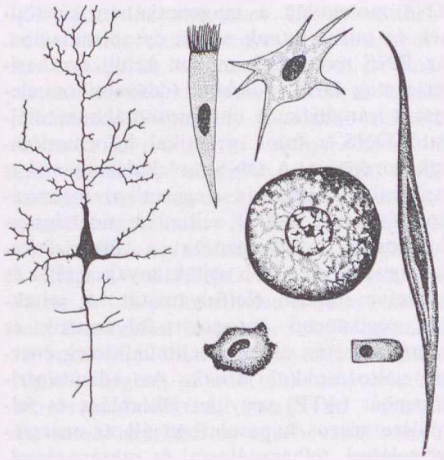
cellophan: cigarettapapír vékonyságú, finom, átlátszó, nedvességet át nem eresztő cellulose-derivatum gyári, védjelzett neve. Orvosi alkalmazása sokrétű (pl. művese). *B. I.*

Celloscope

celloscope: elektronikus készülék, mechanikus számkijelzővel. Rendeltetése, hogy mikroszkópikus méretű, tehát néhány mikron nagyságrendű testecskéket tartalmazó suspensiókban a testecskék számát és nagyságát meghatározhassuk. Felhasználási területe a vörös- és fehérvérsejtek, thrombocyták, élesztőgombák, baktériumok és egyéb mikrotestecskék számlálása. *Ho. E.*

cellula, *sejt:* az élő szervezet morphologiai és functionalis egysége. A protoplasma szerveződésének alapformája. A többsejtű szervezetekben különböző sejttípusokat találunk, melyek a fejlődés folyamán a működésmegosztással kapcsolatban differenciálódtak. A sejtek felszínét fehérjékből és lipoidból álló hártya borítja, amelynek bizonyos anyagokkal szembeni permeabilitása határozza meg a sejt anyagcseréjét. A sejt felszínéhez tapadó különböző anyagok hatására a sejthártya bemélyed, lefűződik és a belsejébe zárt anyagot beviszi a sejtbe és lefűződve az ún. emésztő vacuolákat hozza létre (phagocytosis). A sejthártya különböző ionokkal szemben különbözőképpen járható át, minek következtében a sejthártya két oldalán a kationok és anionok eloszlása nem stöchiometrikus. Ennek következtében a sejt belső és külső felszíne közötti állandó feszültség elektrofiziológiai jelenségeket eredményez. A sejt csak addig mutatja ezeket a jelenségeket, míg él, amíg az ionok eloszlása a sejthártya két oldalán ki nem egyenlítődik. A sejtek alakja és nagysága a környe-

Különböző állati sejtek

zet és a működés függvénye. A sejtet a következő részek alkotják: *sejtmag* (nucleus, karyon) a magvacskával (nucleolus) és a *cytoplasma* (protoplasma) a sejtorganellumokkal. Ilyenek: a *mitochondrium*, a *Golgi anyag*, a *cytocentrum*, a *plastidák*. A szervezetből izolált sejtek önállóan is életjelenségeket mutatnak: mozognak, táplálkoznak, reagálnak a külvilág ingereire, növekszenek, szaporodnak, valamint az öregedés és a halál állapotát is mutatják. A sejtben található morphologiai képletek és ezen structúrákhoz kapcsolt fizikai és kémiai folyamatok biztosítják az életjelenségek lefolyását. A sejtmag feladata a fajra jellemző genetikai konstitúció fenntartása és továbbadása, a növekedés, szaporodás, fejlődés biztosítása, a cytoplasma feladata a többi életműködés: anyagcsere, ingerlékenység, mozgás biztosítása. A sejtek submikroszkópos vizsgálataival váltak ismertté azon intracellularis struktúrák, melyek mint biológiai

aktív felületek a fizikai és kémiai átalakulásoknak helyei. A protoplasma hyaloplasmája granularis v. fibrillaris szerkezetet mutathat, mely a fehérjeláncok rendezettségét jelzi, melyek v. szabad ribosomák formájában, v. endoplasmás reticulum membránok (endoplasmatikus reticulum) felszínein találhatók. A cytoplasmában a fehérjesynthesis helyei az intracytoplasmatikus membránok. Az RNS granulák, *(→nucleinsavak)* melyek a membrán rendszerek felszínén helyezkednek el, kontrollálják a specifikus fehérjék synthesisét, meghatározzák a keletkező fehérjeláncokban az aminosavak sequentiáját. Az RNS molekulák a magvacskában képződnek és innen jutnak a sejt cytoplasmájába. Az RNS molekulák magon belüli synthesisét a mag DNS molekulái (desoxyribonucleinsav) irányítják. A chromosomákban található DNS a fajok genetikai informatiójának hordozója. A DNS molekulák identikus replicatiója biztosítja a genetikai informatiók átadását sejtről sejtre. A nucleinsavfajlagosság meghatározza a fehérjefajlagosságot és ezen át a sejtek anyagcseréjét és közvetve minden életfolyamatát. A sejtekben végbemenő anyagcsere-folyamatok és az anyagcserén alapuló sejtműködések energia változásokkal járnak. Az adenosintriphosphát (ATP) vegyület elbomlása és felépülése szoros kapcsolatban áll az energiatermeléssel, felhasználással és raktározással. Az ATP teremti meg a kapcsolatot a sejtek energiatermelő és fogyasztó folyamatai között. A cytoplasmában elhelyezkedő mitochondriumok tartalmazzák a sejtlégzéshez szükséges fontos enzymeket, megfelelő substratum jelenlétében oxidatív phosphorilatio véghezvitelére képesek, s az így termelt energia az ATP phosphat kötéseiben halmozódik fel. A sejtek osztódás útján szaporodnak, ennek leggyakoribb formája a *mitosis*, és az *amitosis*. Vannak ún. *atípusos sejtosztódások* is. Az osztódás útján létrejött fiatal sejtek normális körülmények között csak az adott sejttípusra jellemző nagyságig növekednek. Ez átlagosan 15—30 μ. Az átlagosnál kisebb, pl. a 7,5 μ átmérőjű emberi vörösvértest. Az átlagosnál nagyobbak pl. egyes idegsejtek, melyek elérhetik a 100—200 μ-t, míg idegrostnyúlványuk hossza az 1 m-t is meghaladhatja. A sejtek meghatározott mérete több tényező függvénye, melyek közül különösen a protoplasma tömegének és felületének aránya, valamint a cytoplasma és a nucleus tömegének aránya jelentős. A sejtek fejlődése folyamán eltérő jellegzetességet vehetnek fel, differenciálódhatnak. A differenciálódott sejt bizonyos körülmények között elvesztheti jellegzetességét, dedifferenciálódik. Bizonyos sejtek csak napokig, hetekig élnek (pl. a fehérvérsejtek), mások viszont évekig, sőt évtizedekig (pl. izom- és idegsejtek). *T. I.*

cellulae axiramificatae: *→idegsejtek*

cellulae commissurales: *→medulla spinalis*

cellulae ethmoidales, *rostasejtek:* a szemüreg medialis fala és az orrüreg közti teret kitöltő légtartalmú szerkezet. Kisebb-nagyobb csontválaszfalakkal elválasztott üregek. Két csoportja a cellulae ethmoidales anteriores et posteriores. Az elülsők a középső orrjárat *hiatus semilunaris*ába, a hátulsók, a felső orrjáratba nyílnak. A *bulla ethmoidalis*t az egyik rostasejt beemelkedése okozza. (→még *cavum nasi ossei)* *T. I.*

cellulae funiculares: *→medulla spinalis*

cellulae mastoideae: *→os temporale*

cellulae radiculares anteriores: a gerincvelő elülső szarvában levő mozgató sejtek. *(→medulla spinalis)*

cellulae tympanicae: kis üregek a dobüreg alsó falában. *T. I.*

cellularis immunitas: az immunitásnak Mecsnyikov által felfedezett formája. Ő 1883-ban a phagocytosis felismerésével elsőként talált magyarázatot az immunitásra. A ~ folyamatában a vérben keringő fehérvérsejteken (főleg a neutrophil granulocytákon) kívül a mesenchyma és a reticuloendothelialis rendszer (RES) sejtjei (mind a fix, mind a vándorsejtek) vesznek részt. Bekebelezik az idegen corpuscularis anyagokat, ill. baktériumokat. Megakadályozzák a baktériumok káros tevékenységét a szervezetben, s így a fertőző betegségek elleni védekezésnek és az immunitásnak igen fontos tényezői. Az immunitásban a cellularis tényezők mellett humorális tényezők (ellenanyagok) is igen fontosak, sőt ezek olykor egyedül is biztosítják a szervezet immunitását. A phagocytosist az ellenanyagok serkenteni képesek, s az ellenanyagok a nyirokszervek sejtjeiben termelődnek, a cellularis és humoralis immunitás tehát szorosan összefügg (→még *immunitás*). *A. Z.*

cellularpathologia: *Virchow* által a múlt század közepén kialakított kórtani felfogás, mely szerint a betegségek lényege a sejtekben lejátszódó kóros elváltozás. Keletkezése

idején haladó nézet volt, mely a természettudományos álláspontot képviselte az orvostudományban. Egyoldalúsága (figyelmen kívül hagyta pl. a neuralis és humoralis hatásokat) amiatt azonban a későbbiekben akadályozta a szervezet folyamatainak sokoldalú felismerését. *S. J.*

cellulase: baktériumok cellulosét hasító enzymje. *S. F. B.*

cellules claires (Masson): a felhám alapsejtrétegének azon sejtjei, amelyeknek magja mellett világos vacuolum ül. Egyesek szerint neurogen eredetűek és naevus indulhat ki belőlük. *Be. K.*

cellulite cervicale diffuse: →*phlegmone colli*

cellulitis, *phlegmone:* a kötőszövet diffus gyulladása; az angolszász irodalomban gyakran használt terminus technicus. *B. I.*

cellulitis ethmoidalis: →*sinusitis*

cellulitis orbitae: a szemgödör kötőszövetének gyulladása, melléküreg-gennyedés, sérülés, erysipelas stb. esetén. Tünetei: duzzadt szemhéj, chemosis, exophthalmus, fájdalom, láz; ha a folyamat a látóideget is megtámadja, látásromlás. *Th.:* antibioticumok, párakötés. Feltétlenül intézeti kezelés szükséges. *B. B.*

celluloid: →*celluloseesterek*

celluloid-kötés: acetonban oldott celluloiddal készített rögzítőkötés. (Tűzveszélyes, már nem használatos.) *B. I.*

cellulose: a növényi sejtfal polysaccharidja. β-D-glucoséből épül fel. Egyszerűsített tapasztalati képlete $(C_6H_{10}O_5)_x$, ahol x a ~ különböző változataiban más és más, pontosan nem ismert szám, lehet több száz, de több ezer is. A glucose-egységek a cellobiosében is megtalálható 4-β-glucosidikus kötésekkel, el nem ágazó láncokban kapcsolódnak. Az egyes ~-láncok parallel elhelyezkedése miatt a ~ félig kristályos szerkezetet mutat. Híg savval főzve nem hydrolizál, túltelített sósavval v. más erős, tömény savakkal főzve elbomlik. Vízben és a legtöbb egyéb oldószerben oldhatatlan, lúgban megduzzad, vizet köt meg. — Sok mikroorganizmus és némely alacsonyabb rendű állat a ~t bontó *cellulase* enzymet termeli. Az ember számára a ~ emészthetetlen, a kérődzők bélbaktériumflórájuk segítségével megemésztik. — Legtisztább ~ a zsírtalanított gyapot. A ~ gyógyászati segédanyagként, így gyapotvatta formájában kötszerként, továbbá farostvatta, papírvatta és egyéb alakokban az orvosi gyakorlatban kiterjedt alkalmazást nyer. A ~ különféle savakkal esteresíthető, ilyen esterek a nitrocellulose (lőgyapot), a celluloseacetat (cellophan); más reagensekkel OH-csoportjaihoz kationos, ill. anionos gyökök kapcsolhatók (pl. DEAE-cellulose), ezek a származékok chromatographia céljaira használatosak. *S. F. B.*

celluloseacetatphthalat: →*celluloseesterek*

celluloseaetherek: olyan cellulose-származékok, melyekben a cellulosét felépítő glucose-csoportok OH-csoportjainak hydrogenjét szénhydrogen-gyök (ill. ilyen gyök származéka) helyettesíti. E helyettesítés kiterjedhet valamennyi OH-csoportra v. ezek egy részére, és az egyes glucose-csoportoknál különböző mértékű lehet. Utóbbi esetben a helyettesítés fokát az egyes glucose-csoportokon átlagosan helyettesített OH-csoportok tizedes törttel kifejezett számával szokták jellemezni. — Néhány fontosabb celluloseaether a következő: *1. aethylcellulose:* fehér, szemcsés, szagtalan, lúg- és saválló anyag, melyet egyebek között tablettagyártásnál használnak. *2. carboxymethylcellulose, celluloseglycolat, CMC,* $(C_5H_7O_3-CH_2-O-CH_2COOH)_n$: vízzel gelt, több vízzel solt képző, színtelen cellulose-származék. Éteresedési foka 0,6—1,0. Felhasználásra kerül (általában natrium-sója alakjában) lúgos közegben oldódó tablettabevonatként, mosószeradalékként, talajjavító szerként, konzerválószerként és egyéb vonatkozásokban. *Auber—Kós*

celluloseesterek: olyan cellulose-származékok, melyekben a cellulosét felépítő glucosecsoportok OH-csoportjai részben v. teljesen szervetlen v. szerves savmaradékokkal vannak helyettesítve. Ismeretesek ~, melyekben az egyes glucose-csoportoknál e helyettesítés mértéke nem azonos, a 3 helyettesíthető OH-csoport közül pl. némely glucose-csoport esetében 2, másoknál 3 van savmaradékkal helyettesítve. Ilyenkor a helyettesítés fokát az annak átlagát megadó, 1 és 3 közötti tizedes törttel szokták jellemezni. Néhány fontosabb celluloseester, ill. celluloseesterből előállított készítmény a következő: *1. collodium:* 2,1—2,3 nitrálási fokú cellulosenitrat (collodium-gyapot) sűrűn folyó oldata alcohol-aether elegyben. A gyógyászatban már régóta alkalmazzák (az I. magyar gyógyszerkönyvet megelőzően hazánkban kötelező érvényű, 1855-ös V. osztrák gyógyszerkönyvben már szerepel). Használható egyebek között kis sebek elzárására (az oldószer elpárolgása után átlátszó hártya zárja el a sebet), tyúkszemirtók ké-

szítésére. — *2. celluloid:* a collodiumban található cellulosenitrat, kb. 30% kámforral összedolgozva (collodiumból állítják elő). A legrégibb technikailag hasznosított hőre lágyuló műanyag. Kissé sárgás színű, színezhető, a belőle készült filmek szakítószilárdsága igen jó. Tűzveszélyessége miatt használata mindinkább háttérbe szorul (pl. celluloseacetatok felhasználása révén). Régebben prothesisek készítésére is alkalmazták. — *3. celluloseacetatphthalat:* cellulose ecetsavval és phthalsavval alkotott vegyes estere. Enyhén lúgos közegben oldódik, semleges és főként savas közegnek jól ellenáll, így bélben oldódó dragée-k bevonóanyagaként alkalmazzák. *Auber—Kós*

celluloseglycolat: → *celluloseaetherek*

cellulosemethylaether: → *methylcellulose*

cél-neurosis, *neurosis utilitarius:* olyan neurosis, melynek tüneteiből a beteg bizonyos hasznot húz. Ide tartozik pl. az ún. járadék-neurosis (Rentenneurose), melyben a neurotikus tünetek annak a kórfolyamatnak felelnek meg, amelyért fennállása tartamára a beteg kártalanításul járadékot húz. Végkielégítés esetén a tünetek általában megszűnnek. A cél-neurotikusnak tartott esetekben a cél megszűnte azonban nem mindig szünteti meg a neurotikus tüneteket; ez a neurosis „függetlenné válása". *H. B.*

Celocurin: → *curare*

Celontin: → *Methsuximid*

celsian-operatiók: → *Celsus-műtétek*

Celsus, Aurelius Cornelius (kb. i. e. 14—i. sz. 38): enciklopédista tudós, aki *Artes* (Mesterségek) címen számos kötetben feldolgozta mindazt, amit a földművelés, orvostudomány, hadászat, retorika, filozófia és jog területén akkor tudtak. Az enciklopédiának csak az orvosi része maradt ránk (*De medicina,* 8 könyv), mely Tiberius uralkodása alatt, i. sz. 25 és 35 közt készült. Maga ~ nem orvos volt, hanem előkelő római polgár. Az orvosi munkát akkoriban rabszolgák — esetleg felszabadított rabszolgák — látták el, de alkalmilag a római gazdák maguk gyógykezelték rabszolgáikat; ~ könyve részben éppen azt a célt szolgálta, hogy a gazdák a gyógyítást elvégezhessék v. ellenőrizhessék. Az enciklopédia a legnagyobb összefoglaló mű, amely az ókorból ránk maradt. Számos azóta teljesen elveszett orvosi könyv eredményeit is tárgyalja, alapos áttekintést ad az ókori orvostudomány korábbi eredményeiről és korabeli állásáról. A bevezető rész összefoglalja az orvostörténetet az alapító Aszklepiosztól a kortárs Aszklepiádészig. Az I. könyv az egészségesek és betegek dietetikáját tárgyalja, a II. könyv az általános aetiológiát, symptomatologiát, prognosticát és therapiát, az élelmiszerek és gyógyszerek hatásával együtt. III. könyv: lázas betegségek, elmezavarok, tüdőbaj, epilepsia, sárgaság, elephantiasis (voltaképp lepra), kábultság és bénulás. IV. könyv: a testrészek rövid áttekintése, speciális pathologia és therapia, reconvalescentia. V. könyv: „materia medica" (gyógyszertan), sebek és sérülések tünettana, méregtan, külső és belső daganatok, bőrkiütések. VI. könyv: bőrbajok, szem, orr, fül, száj, fogak, nemi szervek és végbél betegségei. VII. könyv: sebészet. VIII. könyv: csontbántalmak, törések és ficamok.

Élettani és anatómiai szempontból munkája nagyon hézagos, éppen csak topografikusan sorolja fel a szerveket. Lényegesen több gondot fordít a tünetek leírására. Ajánlott gyógymódjai közt első helyen áll az érvágás, amit általános gyógyhatásúnak tart. Emellett legfontosabb a diétás kezelés, koplalás, tejkúra, hánytató-, hashajtó- és húgyhajtószerek, borogatás, bedörzsölés, fürdő, massage, izzasztás, nap-fürdő, séta, testedzés, környezet- és klimaváltoztatás stb. Általában nagy súlyt helyez az egészséges életmódra praeventio szempontjából is. A belbetegségek leírása közt kiemelkedik a sokfajta fejfájás elkülönítése, az angina, croup és hurut több fajtája, tüdőgyulladás, phthisis, májtáji bántalmak, gyomorpanaszok, vesepanaszok, rheumás és neuralgiás fájdalmak tárgyalása. Két fejezetben foglalkozik a szembajok gyógyszeres, ill. sebészi kezelésével; igen pontosan írja le a trachomát. 21-féle szemműtétet javasol, elsőként említi a hályog műtéti megoldását és a hályog érettségének fogalmát. Nagy teret szentel a bőrbetegségeknek. Tárgyi ismeretei leggazdagabbak a sebészet területén, a leírt műtéteket feltehetően maga is végezte. Vérzéscsillapításra tamponáláson és compressión kívül éralákötést is alkalmaz. Műtéteinél a sebészi kés mellett égető vasat, cautert, trepánt, sondát is használ, foghúzáshoz fogót és gyökérfogót. Hippokratésszel ellentétben orvosi feladatnak tartja a húgykő-eltávolító kőmetszést. Elsőként említ plasztikai műtétet. Varrást bőrben és mélyben egyaránt alkalmaz, sőt bélvarrást is végez. A szülészeti extractio több módját

írja le. A gyógyszerek közt növényi készítmények mellett réz, arzén, terpentin, bor, ecet, mész stb. játszik szerepet, megismerjük a gyógyszerkészítés módját is.

A maga idején művét nem sokra becsülhették, alig említik. Másfél évezredre elveszett kézirata a 15. században került elő, első kiadása 1478-ban készült. Ettől fogva igen nagy mértékben befolyásolta az orvostudomány gyakorlatát és fejlődését. ~ tekintélyére jellemző, hogy „medicorum deus"-nak, „admirabilis"-nak nevezték. Theophrastus Bombastus azért adta magának a Paracelsus nevet, hogy a legnagyobbhoz mérje magát. A könyv első német fordítása 1531-ben készült, ezt számos új kiadás és további fordítás követte; az utolsó latin nyelvű teljes kiadás 1859-ben jelent meg. *Be. I.*

Celsus-műtétek, *celsian-operatiók:* 1. körmetszés, perinealis lithotomia. 2. embryotomia, decapitatio. 3. ajakrák V-alakú kimetszése. 4. végtag-amputatio kétszakaszos körmetszéssel. 5. feszülő sebek egyesítésének megkönnyítésére ívelt segédmetszések alkalmazása feszteleníés céljából. 6. →*entropium* műtéte. *B. I.*

Celsus-rák: sipolynyílásokba burjánzó, chronikusan irritált hámból kiinduló carcinoma, pl. osteomyelitises sipoly-carcinoma. *R. Gy.*

célszerűségi elv: →*teleológia*

céltest, *target:* az az anyag, melyet bármiféle sugárzás útjába helyeznek abból a célból, hogy a ~ atomjai a sugárzás részecskéivel ütközve pl. magreakciót hozzanak létre. *E. J.*

céltudat: az anticipált cél tudás formájában történő megjelenése. Specifikusan emberi. *K. L.*

célzódrót: combnyakszegezésnél használatos, 2 mm vastagságú, különlegesen kemény drót. Ennek befúrása és rtg-kontroll után, a ráillesztett szárnyas szeg drótvezetés mellett beverhető a törés feltárása nélkül. *Sz. Gy.*

célzókészülék: combnyakszegezésnél a beverendő szeg helyzetének egzakt meghatározására szolgáló műszer. *Sz. Gy.*

célzott bronchographia: →*bronchographia*

célzott felvétel: a rtg-átvilágítással meghatározott területről átvilágítás közben készített felvétel. *D. P.*

célzott felvételi berendezés (rtg): az átvilágító szerkezeten található berendezés, mellyel az átvilágítás közben optimális helyzetbe állított szerv fényképezhető. Ellentétben a vizsgált testrészre centrált, „standard" felvételekkel, az átvilágítás segítségével célzott felvétel centrumában előzőleg beállított kóros elváltozás áll. A modern berendezéseknél a felvételi kazettát gombnyomásra elinduló villanymotor viszi a sugárvédett helyről az átvilágító ernyő mögé. A beérkező kazetta váltja ki az expositiót egy elektromos érintkező megnyomásával. Ezután ugyancsak motor viszi vissza a kazettát. — A régebbi gépeknél a kazetta mozgatását spirál-rugó végezte, v. a vizsgáló orvos kézzel húzta azt az ernyő mögé. A legújabb időben sűrített levegővel is próbálkoznak. *D. J.*

célzott máj-biopsia: →*máj-biopsia*

célzott műtét: →*stereotactikus műtét*

cement (fogászati): porból és folyadékból álló készítmény, fogtömés és fogművek rögzítésének céljára. Keverés után tejfölszerű, majd pépes, lassanként megkeményedő anyag. Összetétel és felhasználás szerint a következő cementfajták ismeretesek: 1. provizorikus (ideiglenes) (Fletcher-fajták), fő komponensük cinksulphat. Felhasználásuk: cavitasok időleges elzárása, gyógyszeres kötések helybentartása. — 2. Phosphat ~. Összetétele: a por főként cinkoxid, a folyadék phosphorsav. A megkeményedett ~ cinkphosphat. Felhasználás: fogművek rögzítésére, és fogak (gyökér-, alap-) tömésére. — 3. Silicat ~. Összetétele: a por különböző silicatok keveréke, a folyadék híg phosphorsav. A megkeményedett silicat fénytörése megközelíti a fogzománcét, keményebb, mint a phosphat ~. A fogbélre azonban ártalmas, ezért a cavitas aljára védőhatású alaptömés (szigetelő réteg) szükséges. — 4. Silico-phosphat ~. Átmenet a phosphat- és silicat- ~ között. Ismert válfaja a kőcement. *B. K.*

cement-hypertrophia: →*acromegalia*

cement-hypoplasia, *cement-aplasia:* a fogcement szöveteinek elégtelen fejlődése, amikor a cementréteg (cementum v. substantia ossea dentis) a normálisnál vékonyabb rétegben, v. hiányosan borítja a fognyakat és a gyökérdentint. *B. K.*

cementitis: a gyökércsúcs körüli állomány cementum részére terjedő gyulladás. *W. A.*

cementoblast: foggyökércementet képző sejt. A gyökérhártya egyik sejtes eleme, amely vastagítja a cementállományt. A gyökércsúcs táján a cementsejtek csontsejtek módjára maguk is beleágyazódnak az álta-

luk termelt cementállományba (másodlagos cement). *B. K.*

cementoblastoma: →*cementoma*

cementoma, *cementoblastoma, osteofibrosis periapicalis:* ritka kötőszöveti daganat, mely szövettanilag a csontszövetre emlékeztet. Lassan növekszik. *B. K.*

cementrüh: az ipari cementben jelenlevő minimális mennyiségű chrom-vegyületek által okozott chrom-ekzema, mely cementmunkások és kőművesek kezén v. egyéb testtáján fordul elő. *Be. K.*

cementum: →*substantia ossea dentis*

cementvese: →*autonephrectomia*

Centaurii herba, *Centaurium umbellatum Gilib és más Centarium fajok (Gentianaceae) virágzó része:* az ezerjó-fű erősen keserű ízű, (napi 3—6 g-ban) étvágyjavító tea és a *tinctura amara* alkotórésze. *I. B.*

Centedrin: *Ritalin, methylphenidat* tbl. tartalmaz 0,01-γ- phenyl (α-pipridyl)-ecetsavas-methylester HCl-ot (képlet →*excitantia*). A kifáradást, álmosságot az *Aktedronhoz* hasonlóan megszünteti. Depressziós állapotokban napi 2 tbl használható. *I. B.*

centesis: (szóösszetételekben) szúrás, átfúrás, átlyukasztás, punctio (pl. dobhártyaátszúrás: paracentesis). *B. I.*

centralid: a közép-amerikai indiánok, elsősorban a Yucatan-félszigeti mayák jellemző embertani típusa. Alacsony, közepes termetű, rövid fejű, hátrafutó homlokú és kiugró, convex orrú emberfajta (→még *emberfajták,* →*mongoloid*). *N. M.*

centralis bénulás: a pyramis pálya, az akaratlagos mozgató rendszer centralis motoneuronjának károsodásakor fellépő mozgászavar. Jellemzői: 1. Az akaratlagos mozgás teljesen megszűnik (plegia), vagy csökkent erővel történik (paresis). 2. Az izomerőcsökkenés eloszlása jellegzetes: distalis, elsősorban a felsővégtagok phylogenetikailag újabb, komplexebb mozgásaira vonatkozik. Az antigravitatiós izmok kevésbé károsodnak. A nagyobb erővel működő izmok túlsúlya következtébe ún. praedilectiós, v. Wernicke—Mann-tartás alakul ki. 3. A spinalis saját, reflexek fokozottá válnak. 4. Kóros reflexek jelennek meg. 5. Kiesik a has és cremaster reflex. 6. Az antigravitatiós izmok tónusa fokozódik: Wernicke—Mann-tonuseloszlás alakul ki. *H. B.*

centralis csonttályog: →*Brodie-tályog*

centralis dobhártya-defectus: →*centralis perforatio a dobhártyán*

centralis excitatiós állapot, *centralis ingerületi állapot, (CES):* a gerincvelői reflexközpontok mozgató sejtjeinek izgalmi állapota, mely afferens ingerületek hatására jön létre (Sherrington). A mozgató sejt a befutó ingerületekre csak akkor válaszol impulsuskibocsátással, ha a ~ bizonyos fokot elér. A subliminális ingerületi állapotok summálódhatnak, egymást facilitálhatják. A ~ néhány ezredmásodperc alatt éri el a maximumát, azután fokozatosan megszűnik. *B. P.*

centralis gátlási állapot *(CIS):* a centralis excitatiós állapot (CES) ellentéte, mely bekövetkezhet az afferensek felől befutó gátló hatású ingerek révén, v. a facilitáló ingerek hiánya miatt. *B. P.*

centralis gátrepedés: →*gátrepedés*

centralis inhibitio: →*központi gátlás*

centralis késés: polysynaptikus reflexívek afferens ingerülete több közbeiktatott neuronon halad át. Az ily módon befutott pályák különböző hosszúak, s így az ingerületek nem ugyanabban az időpontban, hanem egymás után érik el a mellső szarv mozgatósejtjeit. A ~ tartama a közbeiktatott synapsisok számának függvénye. *B. P.*

centralis látás-megmaradás, *Aussparung der Macula, macular sparing:* megtartott centralis látótér a féloldali látótérkiesésben. *Behr* szerint csak akkor értékelhető, ha kicsi és nagy, illetve fehér és színes jellel egyforma nagyságú. 3 foknál kisebb ~nak optikai jelentősége nincs; viszont az ennél nagyobb fontos jel a látópálya leghátsó harmadának és a fissura calcarinának laesiójában. *O. T.*

centralis láz: →*hyperthermia*

centralis luxatio: →*luxatio centralis coxae*

centralis mesoderma: →*mesoderma*

centralis occlusio: a fogsorok teljes záródása, amikor a felső és alsó fogak rágófelszínei legnagyobb felületükön találkoznak egymással. *B. K.*

centralis perforatio a dobhártyán, *centralis dobhártya-defectus:* a dobhártya folytonossági hiánya, mely sehol sem éri el a dobhártya szélét. Gennyes középfülgyulladás v. trauma dobhártya-ruptura következménye. (→ még *dobhártya perforatio*) *A. P.*

centralis projectio: a röntgensugarak „leképezési" alaptörvénye. A rtg-sugarakkal olyan árnyékképek nyerhetők, melyek véges távolságban levő, pontszerű centrumból kiinduló divergáló sugárnyaláb által keletkeznek. A centrumtól távolabb levő pontok

képe a képfelfogó ernyőn kevésbé nagyítódik, mint a centrumhoz közel eső. *D. P.*

centralis reflexidő: az ingerületnek a reflexív afferens neuronjáról az efferens neuronra való átviteléhez szükséges időtartam. Minthogy egyetlen synapsisban az áttevődési idő kb. 0,6 msec (Lorente de No), a polysynaptikus reflexek ~je lényegesen hosszabb, mint a monosynaptikus reflexeké. *B. P.*

centralis relatív szín-scotoma: leginkább a vörös és zöld színre vonatkozó centralis látászavar: halványabbnak látja a beteg a színeket. Intoxicatiós (alkohol, nikotin) neuritis retrobulbaris korai tünete a látásélesség gyengülésével. *O. T.*

centralis süketség: a hallás agyi defektusa ép hallószerv mellett. A n. statoacusticus két ága, a ramus cochlearis és a ramus vestibularis az agyvelőben külön pályán fut. Ez magyarázza, hogy agyi megbetegedés esetén a két ideg területe egymástól elkülönülve betegedhet meg. A hallócentrum az agykéregben azonos oldali és keresztezett rostokat kap. Így egyoldali hallóközpont megbetegedésnél csak részleges hallászcsökkenés lép fel és csak kétoldali hallóközpont teljes elroncsolódása hoz létre teljes süketséget. A középagyban a lemniscus lateralisban viszonylag keskeny helyen futnak a hallópálya rostjai, így itteni laesio esetén teljes ellenoldali süketség jelentkezhet vestibularis tünetek mellett. A nyúltagy és híd gócai inkább okoznak vestibularis, mint cochlearis tüneteket. A centralis hallászavar hasonló ahhoz, mely a belső fül laesióiban észlelhető, de nem mutat regressiót (*→recruitment phenomenon*). *A. P.*

centralis transmissio: az ingerületátvitel neuronról neuronra a központi idegrendszerben. A mai felfogás szerint az ingerületátvitel alapvető mechanizmusa a központi és perifériás synapsisokban azonos. *B. P.*

centralis venás nyomás: a jobb pitvarban uralkodó nyomás. *U. I.*

central terminal: központi elektród, mely az electrocardiographiában használatos. A berendezést Wilson szerkesztette. Célja az, hogy az EKG-görbék felvétele olyan elektródokkal történjék, melyek közül az egyiknek a potenciálja állandóan 0 v. közel 0. *G. Gy.*

Centramin: *→Pondex*

centrencephalon, *ascendáló activáló reticularis rendszer:* a formatio reticularis oralis részét és a thalamus intralaminaris szétszórt sejtcsoportjait összefoglaló elnevezés. A nagyagykéreg működését dinamizálja (ezért aktiváló rendszer). Működéskiesésnél az öntudat (éberség) beszűkül, ill. megszűnik. Szerepet játszik a generalizált epilepsiás convulsiók kórmechanizmusában is. — Az elnevezés Penfieldtől származik. *H. B.*

centrifuga: készülék emulsiók, suspensiók különböző fajsúlyú componenseinek gyors ülepítésére, szétválasztására (pl. vértestek el-

Centrifuga
(laboratóriumi)

választására a vér-serumtól, gennynek a vizeletből stb.). A ~ tengelyére szimmetrikusan elhelyezett centrifugacsövekbe kerül az előzetesen kiegyensúlyozott anyag. A gyors forgás következtében fellépő centrifugális erő hatására a nagyobb fajsúlyú componens a centrifugacső alján, a forgástengelytől legtávolabb helyezkedik el, a kisebb fajsúlyú componens a tengelyhez közelebb marad. A centrifugális gyorsulás, $a = 4\pi\ n^2 r$, ahol n a frekvencia, r a forgási sugár. A ~ban fellépő gyorsulást a gravitációs gyorsuláshoz, a g-hez (981 cm/sec^2) viszonyítják, annak több ezerszerese is lehet. A laboratóriumokban használt közönséges ~k gyorsulása 3000—8000 g. *E. J.*

centrifugális chromatographiás készülék: olyan szerkezet, melynél a kromatográfiás eljárást az előállított centrifugális erő meggyorsítja. Az oldószertől függően beállított korongfordulat létesíti a centrifugális erőt, mely felgyorsítja a futtatást és igen rövid idő

alatti elemzést tesz lehetővé. A műszerfalon elhelyezett fordulatszámmérő és időkapcsolóóra a korongfordulat ellenőrzését és a futtatási idő beállítását teszi lehetővé. A készülék laboratóriumi célokra használható. *D. E.*

centrifugális ideg: →*efferens ideg*

centrifuga-mikroszkóp: →*mikroszkóp*

Centrin: →*parasympatholytica*

centripetalis ideg: →*afferens ideg*

centroacinaer sejt: →*pancreas*

centrocoecalis scotoma: a centrumot és vakfoltot magában foglaló kiesés a látótérben. *B. B.*

centrogen polyglobulia: →*polyglobulia-táblázat*

centrolecithal pete, *központi szikű pete:* →*ovum*

centromer: az ondósejt nyaki része, mely a centriolumból alakul ki.

centropnein: pancreasból izolált tényező, mely a légzőközpontot stimulálja, és a csökkent légnyomást tűrő képességet fokozza. Fehérje, mely a vagotonintól elválasztható. *S. J.*

centrosoma: →*cytocentrum*

centrosphaera: →*cytocentrum*

centrum, *központ:* a központi idegrendszer olyan idegsejtcsoportjai, melyek a szervezet valamely meghatározott működését szabályozzák. *B. P.*

centrum ciliospinale Budge: a nyaki és mellkasi gerincvelő határán levő sympathikus centrum, melyből a szemhez futó sympathicus idegrostok erednek. *B. B.*

centrum genitospinale: a külső- és belső nemi szerveket ellátó idegek sacralis gerincvelői központja. *H. I.*

centrum germinativum, *csíracentrum, reakciós centrum:* →*nyirokszövet*

centrum semiovale: →*cerebrum*

centrum tendineum: →*diaphragma*

centrum vesicospinale: a gerincvelő ágyéki alsó szakaszában levő központ, melyből a 2. és 3. sacralis ideg hólyaghoz tartó rostjai erednek. *T. I.*

Cepa-eljárás: az appendix vizsgálatára szolgáló speciális rtg-vizsgálati eljárás. Elavult. *D. P.*

C-epe: duodenumszondázás alkalmával a B-epe nyerését követően, tehát az epehólyag kiürülése után ürülő tiszta epe, mely aránylag sok májepét tartalmaz. Az ebben található fehérvérsejtek v. baktériumok cholangitisre utalnak. *M. I.*

cephalalgia, *cephalea, fejfájás:* a fej területére lokalizált fájdalomérzés. Nem minden esetben cephalikus bántalom következménye. Aetiopathogenesisét tekintve lehet: 1. vasomotor eredetű, 2. toxikus betegség (uraemia, fertőző betegség stb.) következménye, 3. intracranialis lokalizációjú fertőző betegség (meningitis) folyománya, 4. intracranialis térszűkítő folyamat (vérzés, daganat, aneurysma) eredménye. Okozhatja 5. apoplexia, encephalomalacia, 6. szem, fül, orr, fogak, melléküregek betegsége, 7. nyaki gerincoszlop elváltozása (discopathia, osteochondrosis), 8. arteriitis temporalis, 9. trauma, commotio cerebri, 10. feji, arci neuralgia, tarkótáji neuritis, 11. liquornyomás-csökkenés (postlumbalpunctiós syndroma) és 12. egyéb ok. *H. B.*

cephalea: →*cephalalgia*

cephalhaematoma externum: szülési trauma következtében a koponyacsontokon subperiostalisan szétterjedő vérzés. Szélei egybeesnek a csontszélekkel. Szövődménye elgennyedés v. periostalis hyperostosis. *R. Gy.*

cephalhaematoma internum: →*agyvérzés*

cephalin-cholesterin flocculatiós próba (Hanger): colloid próba, melynél a savóhoz cephalin-cholesterin-emulsiót teszünk, és az esetleges kicsapódást vizsgáljuk. Egészséges egyén savójában csak inaktiválás v. hosszú tárolás esetén jön létre flocculatio. Friss savóban létrejövő flocculatio a serum fehérje összetétel kóros megváltozására utal. Leggyakrabban májparenchyma-károsodás következménye. *Ba. B.*

cephalinok: a phosphatidok azon csoportja, amelyben glycerinhez két zsírsav és egy phosphorsav kapcsolódik, mely utóbbi még cholaminnal van esteresítve. A phosphorsav mindig a glycerin szélső OH-csoportjához kötődik. A ~ zsírsavkomponenseikben különböznek egymástól. Fehér, ragacsos anyagok, aetherben, chloroformban jól oldódnak, acetonnal kicsaphatók. A lecithinekhez hasonlóan, a phosphat és a cholamin polaris csoportjai miatt kevés vizet tudnak felvenni, nem olyan apolarisak, mint a neutralis zsírok. *S. F. B.*

cephalocranioclast, (Auvard) *basiotrib, basiotriptor* (Gauss): a →*cranioclast* és →*cephalotryptor* szellemes egyesítése. Három kanala közül kettő a cranioclastnak megfelelő, a harmadik a cephalotryptor functióját végzi. *H. I.*

cephalokele: →*cerebrum*

cephalokele traumatica: →*álagyburokséry*

cephalomelus: torzszülött, melynek fejéből végtag ered.

cephalometria: 1. az élő ember fejének embertani műszerekkel meghatározott szabályok szerint felvett méretrendszere *(→caput)*. — 2. az intrauterin magzati koponya mérésére szolgáló rtg-eljárás. *N. J.*

cephalonia: macrocephalia agy-hypertrophiával. Klinikai jelentősége nincs. *B. I.*

cephalopagus, *craniopagus: →kettőstorzok*

cephalosporin: egyes *Cephalosporium* gombák penicillinszerű antibiotikus terméke. N és C ~ ismeretes. Hatásmódja azonos a penicillinével, teljesen penicillinase-stabil. Elősegítette a 6-aminopenicillánsav felfedezését. *A. Z.*

Cephalosporium granulomatis: tumorszerű megbetegedést, mycetomát (madura-betegség) okozó gombafaj. *A. Z.*

cephalothoracopagus: *→kettőstorzok*

cephalotripsis: a magzat fejének összezúzása.

cephalotryptor (Breisky): magzat daraboló műtéteknél a fej kihúzására alkalmazott két massiv kanálból álló fogóhoz hasonló eszköz. Alsó végén igen erős compressiós szerkezete van, amely a magzati koponya perforatiója után annak összetörését szolgálja. Elavult. *(→ még cephalocranioclast)*. *H. I.*

cera: sárga viasz, mely a mézelő méh (Apis mellifica L. Apidae) által termelt lépesméz sonkolyából készül. Vízben oldhatatlan, 63°-nál olvad. *Cera alba:* az előbbiből fehérítik. Kenőcs alapanyagául szolgál. Carotinsavat, palmitinsavas-myricylestert, melissinsavat, cerylalkoholt stb. tartalmaz. *I. B.*

cerasin: *→kerasin*

ceratiasis: szarv alakú kinövés a homlokon.

cerato-: *→ kerato-*

Ceratophyllus fasciatus, *mérsékelt égövi patkánybolha:* a patkányon és más rágcsálókon található, endemiás pestist terjesztő élősködő. *Z. N.*

Ceratopogoninae, *szakállas szúnyogok:* aprótestű (1—2 mm-es) feketés szúnyogok. Világszerte elterjedtek, nálunk főként összel jelentkeznek, parkokban, kertekben és bozótos, sziklás szabad területen is. Rajokban támadnak, csípésük égetően fájdalmas, tartós bőrreakciót (duzzanat, hólyag) okozó. Vízben v. fakéreg, moha alatt fejlődnek. Az embert főleg a *Culicoides* és *Ceratopogon* genushoz tartozó fajok csípik. *Z. N.*

cercaria: a mételyek fejlődési cyclusának utolsó lárvaalakja. Az első köztigazdában fejlődik ki, anatómiai felépítés dolgában már a kifejlett mételyre emlékeztet. Miután kikerült az első köztigazdából, vagy a szabadban, vagy egy második köztigazdában betokozódik *(metacercaria)*, s így kerül végleges gazdájába. Néhány mételyfaj ~i active, percutan, közvetlenül jutnak a végleges gazdába. *T. I.*

cercariasis cutis, *ekzema caniculare* (Naegeli), *ground itch, Baoonah-rash, swimmers itch, Pica-pica:* vízimadarakban élősködő schizostomák petéiből kikelő embryók bizonyos vízicsigákba fúrják be magukat, ott cercariává fejlődve elhagyják a csiga testét és fürdőző v. vízben állva dolgozó emberek bőrébe fúródva erősen viszkető papulourticariás kiütést okoznak. Édesvízi spongyák kovatűi is okozhatják. (→még *dobránc*) *Be. K.*

cerclage: körülöltés. 1. (seb.) térdkalácstöréskor alkalmazott körkörös peripatellaris varrat, egyetlen fonállal v. dróttal. 2. (nőgy.) *→cervicalis incompetentia* esetében a belső méhszáj magasságában a cervix körül dohányzacskóvarrat elhelyezése (Mc Donald) a *Shirodkar*-műtét változata, előnye, hogy egyszerűbben, a hólyag praeparálása nélkül keresztülvihető. *B. I.—H. I.*

cerebellar fit Jackson: *→kisagyi roham*

cerebellaris: kisagyi.

cerebellaris apoplexia: vérzés a kisagyvelő állományában. Hypertoniában, arteriosclerosisban vagy egyes vérzékenységgel járó betegségben fordul elő. Ritka kép. Hirtelen fellépő cerebellaris ataxia, szédülés, nystagmus, cerebellaris paresis, hypotonia stb. jellemzik. *H. I.*

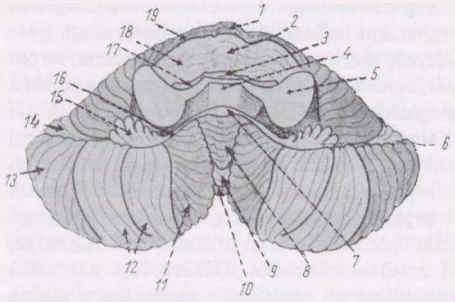
cerebellaris ataxia: kisagyvelőbántalmakra jellemző mozgászavar, melyet a mozgások térben v. időben való incoordinatiója jellemez (az egyes mozgásösszetevők nem megfelelő amplitudójúak, nem a célnak legmegfelelőbb gyorsasággal folynak le stb.). Hyper-, ill. hypoflexio, dys-, adiadochokinesis tapasztalható. Oka lehet a spinocerebellaris tractusoknak v. magának a kisagyvelőnek (elsősorban a neocerebellumnak) bántalma. A veleszületett ~k közül a legtöbb eset familiaris és egyszerű recessív öröklésmenetű, de nem ritka a dominans eset sem, sőt a forma tardiva-nál ez a gyakoribb. *H. B. — Gy. B.*

cerebellaris atonia: a kisagyvelő (elsősorban az archicerebellaris részek) súlyosabb károsodásánál jelentkező izomtónus-csökkenés. A kisagyvelői kéreg a nucleus dentatus, ill. a nucleus fastigii útján összeköttetés-

ben van a formatio reticularis caudalis tónusszabályozó részeivel (nucleus reticularis tegmenti caudalis), ha ez az összeköttetés roncsolódik, akkor jön létre a kisagyvelői atonia (hypotonia). Luciani már a múlt század végén megállapította állatkísérletes vizsgálatokban, hogy a kisagyvelő kiirtásának egyik legállandóbb kísérője az atonia. *H. B.*

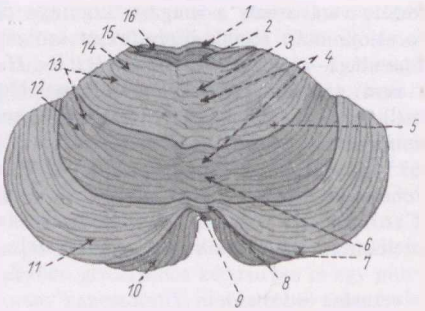
cerebellaris hypotonia: a kisagyvelő bántalmainál fellépő izomtónus-csökkenés (→ még *cerebellaris atonia*). *H. B.*

cerebellaris pályák, *kisagyi pályák:* a kisagyi és más központi idegrendszeri területek összeköttetését biztosító idegrostok, melyek a kisagyba (afferens pályák) v. a kisagyból (efferens pályák) szállítanak ingerületeket. A ~ osztályozása a cerebellum fejlődéstani és anatómiai felosztása alapján történik. 1. *Archicerebellum összeköttetései:* a terület a vestibularis apparatusból kap afferens rostokat. Az efferens rostok a nucleus fastigiiból kiindulva, a nyúltvelői vestibularis magvakban és a híd-nyúltvelői formatio reticularisban végződnek, ahonnan átkapcsolódás után a spinalis motoneuronokhoz futnak. 2. *Paleocerebellum összeköttetései:* afferens pályák a következők. *a)* Tractus spinocerebellaris dorsalis és ventralis, a törzs és végtagok felől szállít proprioceptív innervatiót. *b)* Tractus bulbocerebellaris, rostjai proprioceptiv és tactilis ingerületeket szállítanak. *c)* Tractus nucleocerebellaris, a nervus trigeminus, facialis, glossopharyngeus és vagus érző magvait köti össze a paleocerebellummal. *d)* Tractus reticulocerebellaris a híd és nyúltvelői formatio reticularisból ered. *e)* Tractus olivocerebellaris az oliva inferior accessoriusból ered. A paleocerebellum efferens pályái a Purkinje-féle sejtekből kiindulva, a nucleus dentatusba, innen a nucleus ruberbe haladnak, ahonnan a gerincvelőbe, a thalamusba és a formatio reticularisba vezetnek idegrostok. 3. *Neocerebellum összeköttetései:* afferens pályák a következők. *a)* Tractus corticocerebellaris, amely a nagyagykéreg lebenyeiből eredő rostokat tartalmazza. *b)* A tractus olivocerebellaris rostjai az oliva inferiorból, a *c)* tractus tectocerebellaris rostjai a tectumból és a *d)* tractus reticulocerebellaris rostjai a híd-nyúltvelői formatio reticularisból eredő rostokat foglalja magában. A neocerebellumból efferens rostok haladnak a nucleus dentatus felé. Innen a rostok a thalamus és a mozgató kéreg felé képeznek kisagyi összeköttetéseket. *F. I.*

Lobi cerebelli

A kisagy elülső-alsó felszíne sémásan az elsődleges barázdák és kisagylebenyek feltüntetésére. *1:* Culmen, *2:* Lobulus centralis, *3:* Lingula cerebelli, *4:* Velum medullare sup., *5:* Pedunculus cerebellaris medius, *6:* Fissura posterolateralis, *7:* Nodulus vermis, *8:* Uvula vermis, *9:* Pyramis vermis, *10:* Tuber vermis, *11:* Tonsilla cerebelli, *12:* Lobulus biventer, *13:* Lobulus semilunaris inf., *14:* Lobulus semilunaris sup., *15:* Flocculus, *16:* Pedunculus flocculi, *17:* Vinculum lingulae cerebelli, *18:* Ala lobuli centralis, *19:* Lobulus quadrangularis

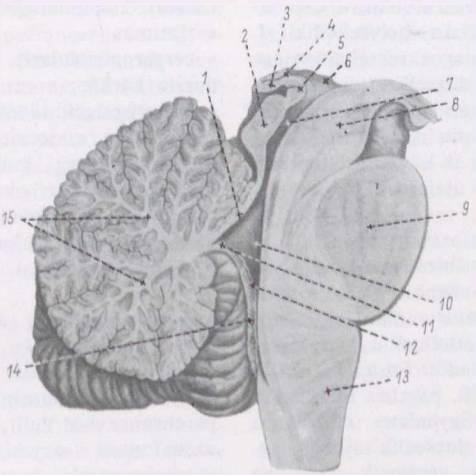

Lobi cerebelli

A kisagy hátsó-felső felszínének sémás ábrázolása az elsődleges kisagybarázdák és lebenyek feltüntetésére. *1:* Lingula cerebelli, *2:* Lobulus centralis, *3:* Culmen, *4:* Monticulus, *5:* Fissura prima, *6:* Declive, *7:* Fissura horizontalis, *8:* Folium vermis, *9:* Tuber vermis, *10:* Lobulus semilunaris inf., *11:* Lobulus semilunaris sup., *12:* Pars post., *13:* Lobulus quadrangularis, *14:* Pars ant., *15:* Ala lobuli centralis, *16:* Vinculum lingulae cerebelli

cerebellum, *kisagy:* a központi idegrendszernek a hátsó agyhólyagból fejlődött része. Élesen elkülönül az agy többi részétől, a nagyagytól a fissura transversa cerebri választja el. Felszíne barázdált. E barázdák igen sűrűek és csaknem párhuzamos lefutásúak. A ~ két féltekéből *(hemispherium cerebelli)* áll, melyet a középvonalban a féreg *(vermis cerebelli)* köt össze. A vermis részei: lingula, lobulus centralis, monticulus (ezen

culmen-t és declive-t különböztetünk meg), folium, tuber, pyramis, uvula és nodulus. Ennek megfelelő félteke-lebenyek: vinculum lingulae,ala lobuli centralis, lobulus quadrangularis (superior et inferior), lobulus semilunaris sup. et inf., lobulus biventer, tonsilla, flocullus. Egyes szerzők a ~ részeit fejlődéstani alapon osztályozzák, amely functionalis szempontból is indokolt. E szerint a ~ három részből áll, úm.: 1. *Archicerebellum*, amely a lingula elülső keskeny szegélyéből és a pars nodulofloccularisból áll. 2. *Paleocerebellum*, melynek lobus anticusát a lingula nagy része, a lobus centralis, a monticulus culmenje (a hozzátartozó hemispherialis részekkel) alkot. A paleocerebellum lobus posticusát a pyramis és uvula alkotják. 3. *Neocerebellum*, amelyhez a monticulus declive-je, a folium és tuber (a megfelelő hemispherialis részekkel) tartozik. Ide sorolhatók még a lobulus gracilis, biventer és tonsilla cerebelli. A ~ot fehérállományból álló karok crura cerebelli s. branchia cerebelli, (pedunculi cerebellares s.) kötik össze az agy többi részével. Ezek a brachium pontis, s. crus pontocerebellare (pedunculus cerebellaris medius) a brachium conjunctivum s. crus cerebellocerebrale (pedunculus cerebellaris superior cerebro-cerebellare) és a corpus restiforme s. crus medullocerebellare (pedunculus cerebellaris inferior). A kisagy felszínén vékony szürke állomány *(cortex cerebelli)*, belsejében pedig nagyobb kiterjedésű fehér állományt *(corpus medullare)* találunk. Ez utóbbi a sagittalis metszetben lemezes, faág képére emlékeztet a vermis területén. Innen a neve: *arbor vitae*. A ~ kéreg három rétegből áll: 1. stratum moleculare v. cinereum, 2. stratum gangliosum, 3. stratum granulosum v. ferrugineum. A legkülső stratum molecularéban Golgi II. típusú sejtek és kosársejtek vannak, melyek a Purkinje-sejteket kosárszerűen fonják körül. Az itt található gliasejtek a *Bergmann*-féle és a *Fananas*-féle tollas sejtek. Ide terjednek fel a stratum granulosum setjeinek neuritjei, melyek T alakú elágazódásban kötik össze az ugyancsak ide felnyúló Purkinje-sejtek dendrit elágazódásait is. A Purkinje-sejtek dendritjein találhatók a kúszórostok. E rostok az olivából jönnek. A stratum gangliosumban a Purkinje-sejteket találjuk. Ezek palackszerű ganglionsejtek, melyek dendritjei egy síkban, tujafa szerűen a stratum molecularéban ágazódnak el, neuritjük a nucleus dentatushoz fut. A belső, stratum granulosum szemcsés sejtjeinek neuritje a stratum molecularéba lép, dendritjei pedig az ún. moharostok elágazódásaival az ún. glomeruli cerebellareseket alkotják. Ezek hézagaiban finom oxyphil szemcsék, az eosin-testek foglalnak helyet. A moharostok a fehér állományból jönnek és a kúszórostokkal együtt a kisagy afferens rendszereit alkotják. A kisagy

Cerebellum et ventriculus quartus

IV. agykamra és az azt körülvevő agyrészek sagittalis metszete. *1:* Velum medullare sup., *2:* Lamina tecti, *3:* Corpus pineale, *4:* Recessus pinealis, *5:* Commissura post., *6:* Ventriculus tertius, *7:* Aqueductus cerebri (Sylvii), *8:* Pedunculus cerebri, *9:* Pons, *10:* Ventriculus quartus, *11:* Velum medullare inf., *12:* Lamina choroidea epithelialis, *13:* Medulla oblongata, *14:* Plexus choroideus ventriculi quarti, *15:* Arbor vitae

fehér állományában levő szürke magvak, a nucleus dentatus, nucleus emboliformis, nucleus globosus, nucleus fastigii sejtjei multipolaris idegsejtek, belőlük erednek a kisagy efferens rendszerei. *T. I.*

cerebralis: agyi.

cerebralis aneurysma: →*aneurysma*

cerebralis angiographia: az agykoponya ereinek rtg-vizsgálatára szolgáló eljárás. Módjai: 1. Az a. carotis interna ágainak vizsgálata. Leggyakrabban az ér direkt percutan punctiója útján fecskendezik be a röntgenfelvétellel láthatóvá tehető, jódtartalmú kontrasztanyagot. — 2. Az a. carotis externa angiographia az extracranialis koponyaerek vizsgálatára szolgál. Igen ritkán végzik. — 3. Az a. vertebralis töltése esetén a hátsó koponyagödör erei vizsgálhatók jól. Ez utóbbinál igen gyakran az a. subclavián át felvezetett katéteren keresztül, újabban az art. brachialis percutan punctiójával, 4—5 atmoszféra nyomással (Gidlung-módszer) juttatják be a kontrasztanyagot. A rtg-felvételek rendszerint sorozat-felvételező segítségével történnek. A ~ segítségével a koponya térszűkítő folyamatai, valamint az agyi erek megbetegedései ismerhetők fel. Az érszegény agytumorok dislocatiót, benyomatot okoznak és így lokalizálhatók, az érdús daganatok jellegzetes képet adnak. A rtg-felvétel készítési időpontjának helyes megválasztásával külön vizsgálható az arteriás fázis, a capillaris fázis, valamint a venás fázis, ahogyan a kontrasztanyag az arteriákban, a capillarisokban v. a venákban helyezkedik el. Pontossága és viszonylagos veszélytelensége miatt a legjelentősebb idegsebészi diagnosztikus eljárás. A kapott kép alapján nemcsak a lokalizációra, hanem igen gyakran a daganat szöveti felépítésére is következtethetünk (praeoperatív fajlagos diagnosis).

D. J.—Z. L.

cerebralis apoplexia: →*apoplexia*

cerebralis elhízás: az elhízás gyakori típusa, melyben endocrin rendellenesség nem mutatható ki. A hypothalamus működési zavara feltételezhető. Állatkísérletben a hypothalamus sértésével előidézhető. Emberen szülés után, műtétek, traumák, psychés inzultusok hatására keletkezik. Egyenletes elhízás, a zsír a mellen, hason, glutaealis tájon a legnagyobb mértékű, a végtagok aránylag vékonyak. Nőknél gyakoribb, menstruatiós zavarral, néha subfebrilitással, fejfájással jár. *Th.:* diétás fogyókúra, Gracidin (→még *obesitas*). *M. I.*

cerebralis infantilismus: →*infantilismus*

cerebralis láz: →*hyperthermia*

cerebralis metamorphosis: az occipitalis kéreg laesióját követő látászavar. Commotio cerebri stb. után látótérkiesés, az alakok eltorzítottsága, görbetükörszerűsége, macro-, ill. micropsia v. kettőslátás jön létre. A vonalak dőlnek. *B. B.*

cerebralis soványság: igen nagy fokú, cachexiáig fokozódó soványság, mely köztiagy-sérülések, esetleg encephalitis nyomán szokott kifejlődni. Elkülönítendő a Simmonds-kórtól és az anorexia nervosától. *S. J.*

cerebralis típus: a gracilis testalkatú, nagy agykapacitású alkattípus a francia alkati iskola osztályozása szerint (→még *alkat*). *N. J.*

cerebralis törpeség: →*nanosomia*

cerebralis vasomotor syndroma: →*Friedmann-syndroma*

cerebrasthenia: a neurastheniának elsősorban szellemi fáradékonysággal jellemzett formája. Bevezető tünete lehet arteriosclerosis cerebrinek, paralysis progressivának, encephalopathia hypertonicának, corticalis atrophiának, agydaganatnak, legtöbbször azonban az ún. neurasthenia résztünete. A puerperiumban fellépő ilyen syndroma a ~ puerperalis. A koponyatraumák után hetekkel-hónapokkal fellépő, szédüléssel, feledékenységgel, fejfájással, megnehezült gondolkodással járó, vasomotoros zavarokkal, tremorral, hangulatlabilitással kísért együttes a traumás ~. *H. B.*

cerebroglandularis (cerebropituitaer) endocrin kórkép: a primaer glandularis endocrin betegségek tüneteivel járó, a megfelelő peripheriás endocrin mirigy (pajzsmirigy, mellékvesekéreg, gonad) fokozott v. csökkent működését okozó kórkép, melyet a cerebropituitaer rendszer fokozott v. csökkent működése (fokozott v. csökkent trophormon-elválasztás) hoz létre. *Ho. I.*

cerebromacularis degeneratio: →*cerebroretinalis degeneratio*

cerebron, *phrenosin:* agyból izolált cerebrosid, mely sphingosinból, D-galactoséból és cerebronsavból épül fel. Utóbbi telített 24-szénatomos α-oxyzsírsav. *S. F. B.*

cerebropathia: az agy betegsége.

cerebroretinalis degeneratio: a központi idegrendszer heredodegeneratív elváltozásait kísérő retina-elfajulás (*cerebromacularis degeneratio*). Ennek jellegzetes példája az

infantilis amaurotikus familiaris idiotia (Tay—Sachs-betegség) s főleg annak a Spielmeyer—Vogt-féle juvenilis formája (→*Spielmeyer—Vogt-betegség*). *D. L.*

cerebrosclerosis: agyi arteriák sclerosisa.

cerebrosidok: szénhydrát tartalmú és P-mentes lipidek. Nevük arra utal, hogy először az agyszövetből izolálták. *W. A.*

cerebrospinalis: gerincagyi.

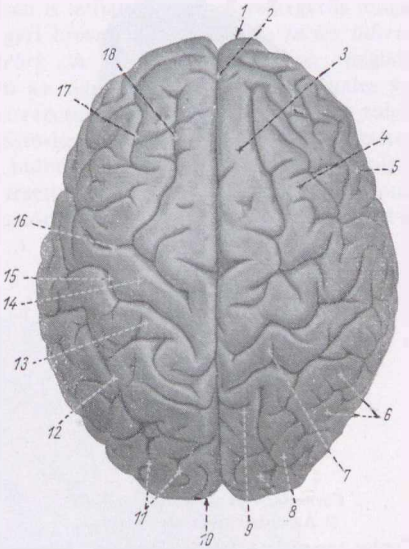
cerebrospinalis folyadék: →*liquor cerebrospinalis*

cerebrotom típus: →*alkat*

cerebrovascularis resistentia: az a nyomás, amely ahhoz szükséges, hogy 1 ml vért 100 g agyállományon 1 perc alatt keresztülhajtson. Normális értéke 1,6 Hgmm. A ~ emelkedése (az érfalak megvastagodásánál, ill. az érlumen beszűkülésénél, a vér viscositásának emelkedésénél stb.) az agyon átáramló vér mennyiségének csökkenésével jár. A seniumban (egyes szerzők szerint már általában az 50. év után) a ~ az érfalaknak az érfalkeresztmetszet megkisebbedéséhez vezető megbetegedése (ún. senilis angiopathia) következtében növekszik, s ez csökkenti az agyon átáramló vér mennyiségét. Ezért öregeknél a vérkeringés legkisebb zavara (átmeneti vérnyomáscsökkenés) már olyan fokú agyi keringési zavarhoz vezethet, amely az agykérgi functiók hirtelen összeomlását (delirosus zavartság, desorientatio stb.) okozhatja. *H. B.*

cerebroventricularis collapsus, *collapsus cerebroventricularis:* az agykamrák összeesése hirtelen kialakuló hypoliquorrhoea következtében. Súlyos szövődmény, mely leggyakrabban koponya-trauma, ill. hátsó scalaban ülő daganatok eltávolítása után keletkezik, bár észlelték supratentorialis daganatműtétek után is. Magas láz, eszméletvesztés, epilepsiás görcsök jellemzik. Kamra-punctiókor a kamra levegőt szív be. Ha az alapbetegség megoldott, fiziológiás oldattal történő kamrafeltöltés az állapotot rendezi. *Z. L.*

cerebrum, *nagyagy:* a központi idegrendszer legnagyobb tömegű, a koponyaüregben fekvő része (súlya 1235—1375 g), amely az ún. féltekékből (hemispherium) áll. A két féltekét a fissura longitudinalis cerebri választja el egymástól. A ~nak három felszíne van: facies convexa, (facies superolateralis) facies inferior (facies s. basis cerebri) és a facies medialis. 1. *facies superolateralis cerebri* igen szembetűnő barázdákat és tekervényeket tartalmaz. E jellemző képletek

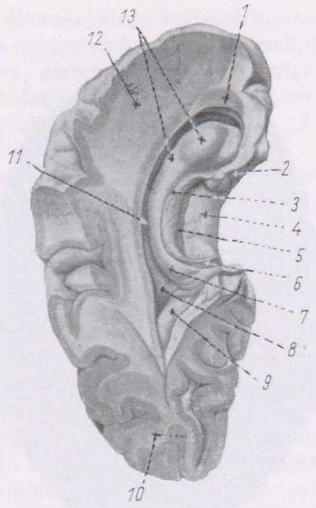

Facies superolateralis cerebri

Az agy felső felszíne

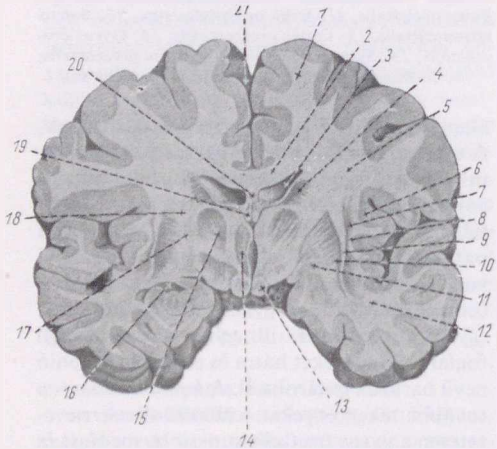
1: Polus frontalis, *2:* Fissura longitudinalis, *3:* Gyrus frontalis sup., *4:* Gyrus frontalis med., *5:* Gyrus frontalis inf., *6:* Lobus parietalis inf., *7:* Gyrus centr. post., *8:* Gyri occipitales sup., *9:* Lobus parietalis sup., *10:* Polus occipitalis, *11:* Sulci occipitales sup., *12:* Sulcus intraparietalis, *13:* Gyrus postcentralis, *14:* Gyrus precentralis, *15:* Sulcus centralis, *16:* Sulcus precentralis, *17:* Sulcus frontalis inf., *18:* Sulcus frontalis sup.

alapján a féltekéket lebenyekre oszthatjuk. A sulcus lateralis cerebri (fissura cerebri lateralis Sylvii) oldaltfutó igen mély barázda, elválasztja a lobus temporalist a lobus frontalistól és parietalistól. A lobus frontalis és parietalis között a sulcus centralis Rolandi von határt. A sulcus előtt és mögött a gyrus centralis anterior, ill. gyrus centralis posterior (gyrus precentralis, ill. gyrus postcentralis) foglal helyet, ezeket hátra és előrefelé hasonló nevű barázda határolja el. A *homloki lebenyen* további tekervényeket különítünk el, nevezetesen a gyrus frontalis superiort, mediust és inferiort, mely utóbbiból a sulcus lateralis cerebri oldalbarázdái a pars opercularist, pars triangularist és a pars orbitalist határolják el. A *fali lebeny* (lobus parietalis) éles határ nélkül megy át a lobus occipitalisba. A fali lebeny közepén a sulcus interparietalis (sulcus intraparietalis) a lobus parietalis superiort és inferiort választja el egymástól. A sulcus lateralis végét patkó alakban a gyrus supramarginalis veszi körül. A sulcus temporalis superior felső vége ide

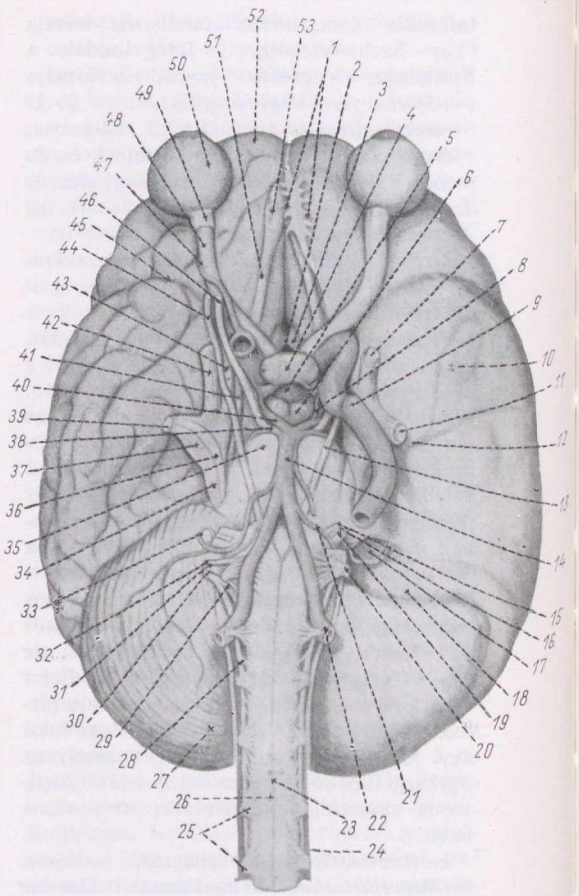
Cornu inferius ventriculi lateralis
Az oldalkamra alsó szarva

1: Corpus amygdaloideum, *2:* Uncus (gyri hippocampi), *3:* Tenia fornicis, *4:* Gyrus parahippocampalis, *5:* Gyrus dentatus, *6:* Fimbria hippocampi, *7:* Hippocampus (cornu Ammonis), *8:* Trigonum collaterale, *9:* Calcar avis, *10:* Lobus occipitalis, *11:* Cornu inferius ventr. lat., *12:* Lobus temporalis, *13:* Pes hippocampi

Sectio frontalis cerebri
Az agyféltekék frontális metszete a corpora mamillaria szintjében

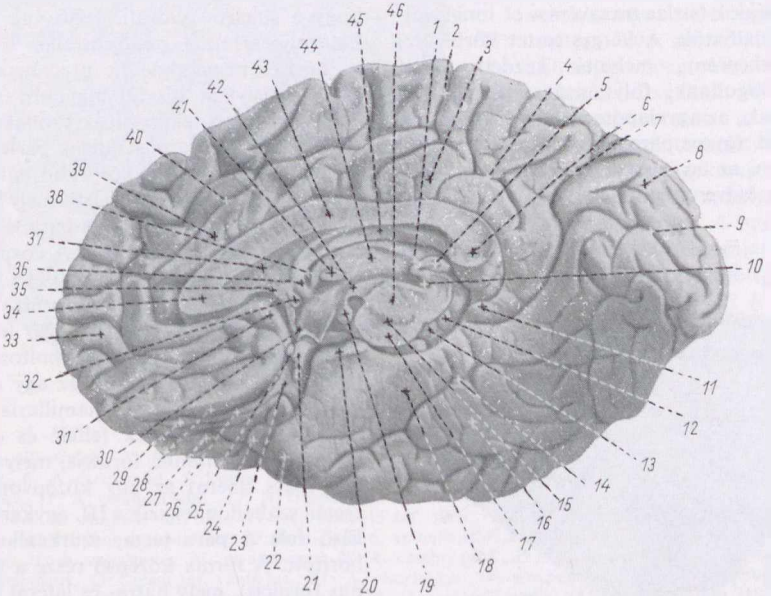
1: Lobus frontalis, *2:* Corpus callosum, *3:* Ventriculus lateralis, *4:* Nucleus caudatus, *5:* Centrum semiovale, *6:* Insula, *7:* Claustrum, *8:* Capsula extrema, *9:* Capsula externa, *10:* Putamen, *11:* Globus pallidus, *12:* Lobus temporalis, *13:* Corpus mamillare, *14:* Nucleus med. thalami, *15:* Nucleus lat. thalami, *16:* Cornu inferius (ventr. lat.), *17:* Capsula interna, *18:* Corpus striatum, *19:* Fornix, *20:* Septum pellucidum, *21:* Fissura longitudinalis cerebri

Facies inferior cerebri
Az agy alapi felszíne erekkel és kilépő agyidegekkel, jobboldalt a kemény agyhártya meghagyva

1: Nn. olfactorii, *2:* A. communicans ant., *3:* A. cerebri ant., *4:* Hypophysis (seu gl. pituitaria), *5:* Tuber cinereum, *6:* Corpus mamillare, *7:* N. maxillaris, *8:* A communicans post., *9:* A. carotis int., *10:* Dura mater encephali, *11:* N. mandibularis, *12:* A. meningea media, *13:* N. abducens, *14:* A basilaris, *15:* N. facialis, *16:* N. intermedius, *17:* V. jugularis int., *18:* Sinus sigmoideus, *19:* N. vestibulocochlearis (seu octavus), *20:* N. hypoglossus, *21:* A. cerebelli inf. post., *22:* A. vertebralis, *23:* A. spinalis ant., *24:* Dura mater spinalis, *25:* Radices ventrr. nn. spinalium, *26:* Medulla spinalis, *27:* Cerebellum, *28:* Medulla oblongata, *29:* Radices craniales n. accessorii, *30:* N. accessorius, *31:* N. vagus, *32:* N. glossopharyngeus, *33:* A. cerebelli inf. ant., *34:* Radix sensoria n. trigemini, *35:* Pons, *36:* Radix motoria n. trigemini, *37:* Gigl. trigeminale, *38:* A. cerebelli sup., *39:* N. mandibularis, *40:* A. cerebi post., *41:* N trochlearis, *42:* N. maxillaris, *43:* N. ophthalmicus, *44:* N. abducens, *45:* Polus temporalis, *46:* N. oculomotorius, *47:* A. ophthalmica, *48:* N. opticus, *49:* Vagina ext. n. optici, *50:* Bulbus oculi, *51:* Tractus olfactorius, *52:* Polus frontalis *53:* Bulbus olfactorius

torkollik, melyet a gyrus angularis zár le. A *nyakszirti lebeny* (lobus occipitalis) felső és oldalsó tekervényeket és barázdákat (gyri et sulci occipitales superiores et laterales) tartalmaz. A *halántéki lebeny* (lobus temporalis) a sulcus lateralis alatt terül el. Három hosszanti tekervény és barázda különíthető el ezen a területen, melyek a basalis felszínre is ráterjednek (gyrus et sulcus temporalis superior, medius et inferior). A temporalis frontoparietale, temporale). A sziget felszínén is láthatók tekervények (gyrus longus et gyri breves insulae). — **2.** *facies inferior cerebri*. A homloki lebenynek megfelelően az alapi felszínen a gyri orbitales s a gyrus rectus tűnnek elő. Ezt oldalról a sulcus olfactorius határolja. E barázda a tractus, ill. bulbus olfactorius befogadására szolgál. A tractus olfactorius hátrafelé a trigonum olfactoriumba folytatódik. E mögött az

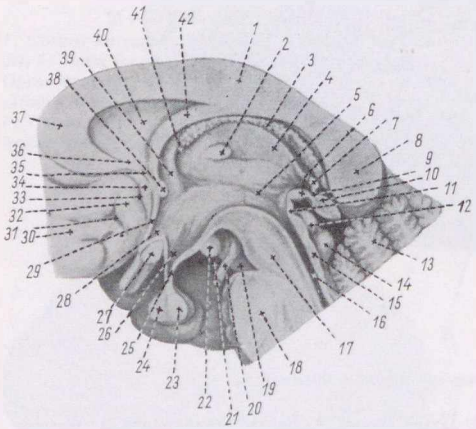

Facies medialis cerebri (A nagyagy medialis felszíne)

1: Recessus pinealis, *2:* Pars marginalis sulci cinguli, *3:* Gyrus cinguli, *4:* Sulcus subparietalis, *5:* Corpus pineale, *6:* Splenium corporis callosi, *7:* Sulcus parietooccipitalis, *8:* Cuneus, *9:* Sulcus calcarinus, *10:* Aqueductus cerebri *(Sylvii)*, *11:* Isthmus gyri cinguli, *12:* Corp. geniculatum lat., *13:* Corp. geniculatum med., *14:* Sulcus collateralis, *15:* Substantia nigra, *16:* Gyrus occipitotemporalis lat., *17:* Basis pedunculi, *18:* Gyrus parahippocampalis, *19:* Corpus mamillare, *20:* Uncus, *21:* Chiasma opticum, *22:* Polus temp., *23:* Trigonum olfactorium, *24:* Facies inf. lobi front., *25:* Nervus opticus, *26:* Tractus olfactorius, *27:* Gyri orbitales, *28:* Gyrus rectus, *29:* Bulbus olfactorius, *30:* Recessus opticus, *31:* Area parolfactoria, *32:* Commissura ant., *33:* Lobus front. (facies med.), *34:* Genu corp. callosi, *35:* Rostrum corp. callosi, *36:* Columna fornicis, *37:* Septum pellucidum, *38:* Foramen interventriculare *(Monroi)*, *39:* Gyrus cinguli, *40:* Sulcus cinguli, *41:* Adhesio interthalamica *42:* Sulcus hypothalamicus, *43:* Truncus corporis callosi, *44:* Facies medialis thalami, *45:* Corpus fornicis, *46:* Tegmentum mesencephali

lebenynek az insula felé tekintő felszínén találhatók még a gyri temporales transversi (Heschl-tekervény), amelyek a hallás kérgi központjának felelnek meg. A sulcus lateralis széthúzásakor, annak mélyén, hosszú test tűnik elő: a sziget (insula s. insula cerebri Reili). E szigetet, mely a fejlődés folyamán került a mélybe, az őt környező lebenyek takarják. E takaró lebenyek részleteit operculumnak nevezzük (operculum frontale, *area olfactoria*, valamint a substantia perforata anterior látható. Az alapi felszínen szembetűnők még a halántéki és nyakszirtlebenyen a gyrus occipitotemporalis lateralis (gyrus fusiformis) és medialis. A medialis tekervény két részből áll: a gyrus parahippocampalisból (gyrus hippocampi) és a gyrus lingualisból. A két occipitotemporalis tekervény között húzódik a sulcus collateralis. — **3.** *facies medialis cerebri* közepén

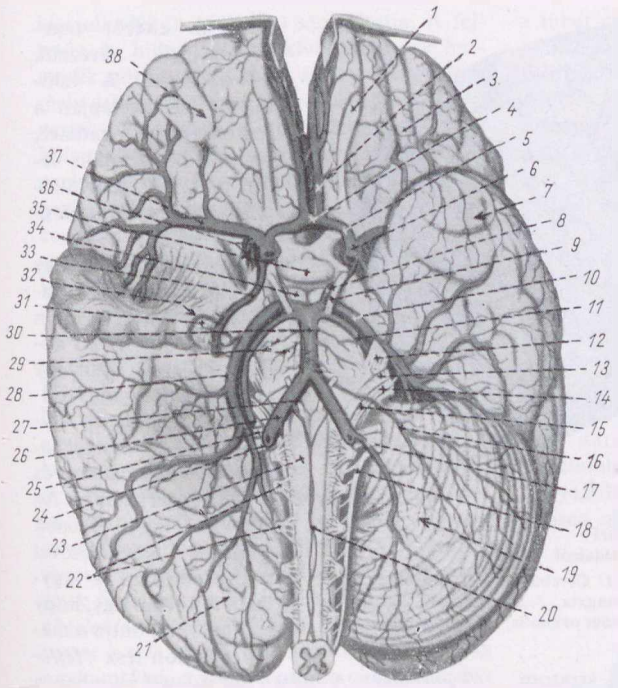
görbült lemez tűnik elő: a corpus callosum, amely két oldalraterjeszkedik és a két félteke legfőbb összeköttetését képezi. Több részt különíthetünk el rajta: hátsó tompa vége a splenium corporis callosi, középső legnagyobb része a törzs (truncus corporis callosi), elülső élesen görbült vége a térd (genu corporis callosi). Ez utóbbi elkeskenyedik (rostrum corporis callosi), és az elülső agyeresztékbe (commissura anterior) ütközik. A kérges test háti oldalán haránt és hosszanti tarajok (striae transversae et longitudinales) találhatók. A kérges testet körülveszi az övtekervény, melynek kezdeti részét gyrus cingulinak, folytatását isthmus gyri cingulinak, az agyalapon pedig gyrus hippocampinak (gyrus parahippocampalis) hívjuk. Ez utóbbi az ún. substantia reticularis albával van fedve a gyrus dentales közelében,

Ventriculus tertius et hypothalamus
A III. agykamra és környéke, sagittalis metszet

1: Truncus corporis callosi, *2:* Adhesio interthalamica, *3:* Plexus chorioideus ventriculi III., *4:* Thalamus, facies medioventricularis, *5:* Sulcus hypothalamicus, *6:* Commissura posterior, *7:* Commissura habenularum, *8:* Splenium corporis callosi, *9:* Recessus pinealis, *10:* Corpus pineale, *11:* Lamina quadrigemina, *12:* Colliculus sup., *13:* Vermis sup., *14:* Colliculus inf., *15:* Lamina tecti, *16:* Aqueductus cerebri, *17:* Pedunculus cerebri, *18:* Pons, *19:* Fossa interpeduncularis, *20:* N. oculomotorius, *21:* Lobus temporalis, *22:* Corpus mamillare, *23:* Lobus posterior hypophyseos, *24:* Lobus anterior hypophyseos, *25:* Infundibulum, *26:* Recessus infundibuli, *27:* Chiasma opticum, *28:* Recessus opticus, *29:* Lamina terminalis, *30:* Facies med. lobi front., *31:* Sulcus parolfactorius ant., *32:* Area parolfactoria, *33:* Sulcus parolfactorius post., *34:* Gyrus subcallosus, *35:* Lamina rostralis, *36:* Rostrum corporis callosi, *37:* Genu corporis callosi, *38:* Commissura anterior, *39:* Columna fornicis (dext.), *40:* Septum pellucidum, *41:* Foramen interventriculare (*Monroi*), *42:* Corpus fornicis

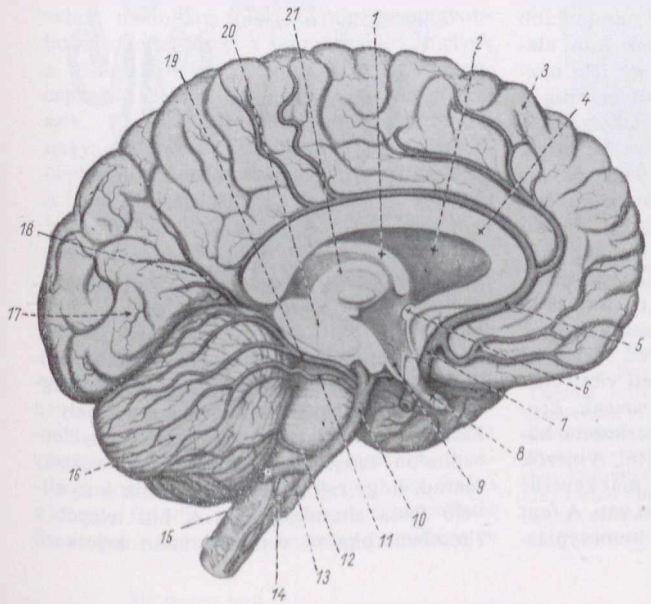
s a halántéki lebeny felé tart és kampószerűen behajlik (uncus gyri hippocampi). Az uncuson néha fehéres szalag (uncusszalagocska) látható, amely be- és alálefé fordul, majd a hippocampus mentén halad és hátrafelé görbülve szürke csíkba (*fascia dentata* s gyrus dentatus) folytatódik. Ez a kérges test spleniumát S alakban megkerüli s mint fasciola cinerea (gyrus fasciolaris) a stria longitudinalis lateralisba folytatódik. A medialis felszínre jellemző még, hogy a sulcus centralis felső vak végét itt határolja a lobus paracentralis. E mögött a közel négyszögletű precuneus foglal helyet, melyben kisebb-nagyobb szabálytalan barázdák és tekervények vannak. A precuneus hátsó határa a sulcus parietooccipitalis. Ebből a hasadékból indul hátrafelé az agy hátsó pólusára egy másik mély hasadék, a sulcus calcarinus. E két hasadék között terül el az ék alakú cuneus. A corpus callosum alatt több fontos agyi részletet találunk. Közvetlenül alatta van a fornix, mely a hátsó részével a kérges test alsó felszínével érintkezik. Jobb és bal oldali boltozatot különíthetünk el. A fornixok az agy alapjáról indulnak el a corpora mamillaria belsejéből. Innen emelkednek felfelé és előrefelé. E részük a columna fornicis, melynek felső fele (pars libera) az agy középvonali metszetén szabadon fekszik a III. agykamra előtt. Első fele a pars tecta, szürkeállománnyal borított. A fornix középső része a test (corpus fornicis), mely hátra- és lateral felé nyomul. A két corpus között háromszögletű terület alakul ki. Hátsó szakasza elkeskenyedve lefelé fordul (crus fornicis). Benyomul az oldalsó kamra alsó szarvába és ott a hippocampushoz tapad. Ezt a részét fimbria hippocampinak nevezzük. A kérges test és a boltozat teste között páros vékony lemez (septum pellucidum) van, mely az ellenoldali lemezzel rést (cavum septi pellucidi) fog közre. A fornix teste alatt a III. agykamra oldalfalát részben képező thalamus, a törzsdúcok egyike tűnik szembe. A törzsdúcok felett a féltekék domborulatát fehérállomány, a centrum semiovale Vieussensi tölti ki, mint az agy centralis fehérállománya. (→*ventriculi cerebri*, →*törzsdúcok*, →*encephalon*). — A ~ *arteriái*t az a. carotis interna és az a. vertebralis adják, az a. carotis interna az a. cerebri anteriort, az a. communicans ant.-t, az a. cerebri mediat, az a. choroidea ant.-t és az a. communicans post.-t. Az a. vertebralisból, ill. az a. basilarisból ered a nagyagyhoz az a.

Arteriae baseos cerebri
Az agyalap verőerei

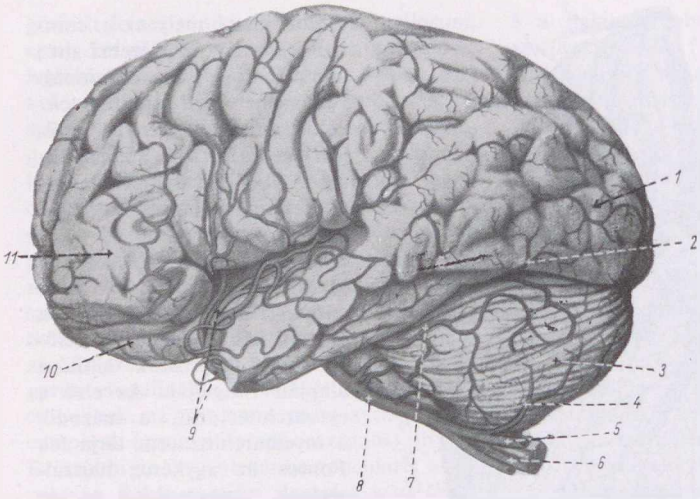
1: Bulbus olfactorius, *2:* R. frontalis a. cerebri ant., *3:* Gyri orbitales, *4:* A. communicans ant., *5:* A. cerebri ant., *6:* A. carotis int., *7:* Lobus temporalis, *8:* A. communicans post., *9:* N. oculomotorius, *10:* A. cerebri post., *11:* A. cerebelli sup., *12:* N. trigeminus, *13:* N. facialis, *14:* N. intermedius, *15:* N. vestibulocochlearis, *16:* A. cerebelli inf. ant., *17:* A. cerebelli inf. post., *18:* N. accessorius, *19:* Cerebellum, *20:* A. spinalis ant., *21:* Lobus occipitalis, *22:* Radix ant. n. spinalis, *23:* Pyramis, *24:* N. vagus, *25:* N. glossopharyngeus, *26:* A. vertebralis, *27:* N. abducens, *28:* A. cerebri post., *29:* Rr. ad pontem, *30:* A. basilaris, *31:* Plexus chorioideus, *32:* Cornu inf. ventr. lat., *33:* A. chorioidea, *34:* Corpus mamillare, *35:* Hypophysis, *36:* Aa. lenticulares et lenticulostriatae, *37:* A. cerebri media, *38:* Lobus frontalis

cerebri post., mely az a. communicans ant., a. cerebri ant., a. carotis int. és a. communicans posteriorral együtt a circulus arteriosus cerebrit (Willisit) képezi a sella turcica körül. A fejlődés alapján a nagyagykéregben idősebb allocortexet v. paleocortexet és fiatalabb isocortexet, v. neocortexet különböztetünk meg. A neocortex szerkezetét egyrészt a sejttani kép, másrészt a velőhüvelyes idegrostok lefutása alapján vizsgálják. Az első a cytoarchitecturát, a második a myeloarchitecturát tárja fel. Fontos az agykéreg hajszálereinek topographiája az angioarchitectura. A nagyagykéreg cytoarchitecturáját illetően szabályosan rétegezett és általában 6 rétegből áll: *1.* stratum moleculare (plexiforme, lamina zonalis), *2.* stratum granulosum

Arteriae cerebri
Az agy medialis felszínének artériái a jobb agyfélteke eltávolítása után

1: Fornix, *2:* Septum pellucidum, *3:* Gyrus front. sup., *4:* Genu corporis callosi, *5:* A. cerebri ant., *6:* Commissura ant., *7:* A. cerebri ant., *8:* N. opticus, *9:* Recessus infundibuli, *10:* A. basilaris, *11:* A. cerebelli inf. ant., *12:* A. cerebelli inf. post., *13:* A. vertebralis, *14:* A. spinalis ant., *15:* Medulla oblongata, *16:* Cerebellum, *17:* Lobus occipitalis, *18:* A. cerebri post., *19:* A. cerebelli sup., *20:* Pedunculus cerebri, *21:* Thalamus

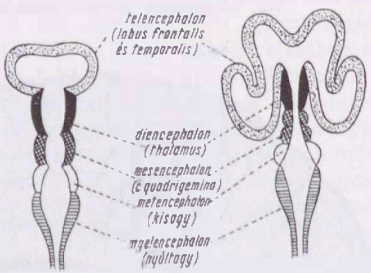

Arteriae cerebri
Az agy verőerei oldalról

1: Lobus occipitalis, *2:* A. cerebri post., *3:* Cerebellum, *4:* A. cerebel'i inf., post., *5:* A. vertebralis, *6:* Medulla oblongata, *7:* A. cerebelli sup., *8:* A. basilaris, *9:* A. cerebri media, *10:* Facies orbitalis, *11:* Lobus front.

ext., *3.* stratum pyramidale ext., *4.* stratum granulosum internum, *5.* stratum pyramidale int. (str. ganglionare), *6.* stratum multiforme. A stratum moleculareban főleg a felszínnel párhuzamosan futó dendriteket és neuriteket, valamint kevés apró sejtet és gliaszövetet találunk. A stratum granulosum ext. változatos apró idegsejteket tartalmaz. A stratum pyramidale ext. különböző nagyságú pyramidalis sejtekből épül fel, melyek több rétegben helyezkednek el, és lefelé mindinkább nagyobbodnak. A pyramis-sejtek kúp alakúak, csúcsukkal a kéreg felszíne felé néznek, ahonnan a fődendrit indul el, míg a neurit a sejt basisa közepén ered, szélén a basalis dendritek veszik eredetüket. Lehetnek gigantikus, óriás, nagy, középnagy és kis pyramissejtek. A stratum granulosum int. nagy számban tartalmaz Golgi II. típusú csillagsejteket. A stratum pyramidale int. szintén pyramis-sejtekből áll. Óriássejtjei a Betz-féle motoros sejtek, ez az ún. *area gigantopyramidalis*. A stratum multiforme többféle, nagyobbrészt orsó alakú idegsejtet tartalmaz. Az agykéreg szerkezeti viselkedésének megfelelően sikerült *Brodmann*nak, *Economo*nak és *Vogt*nak egységes szerkezetű különböző mezőket megkülönböztetni. A mezők főleg szerkezetileg, functionalisan már kevésbé egyezők. Az isocortexnek 5 típusa van. A fent leírtaknak megfelelő szerkezetet homotypiásnak, az eltérőt heterotypiásnak nevezzük (→*isocortex*). A velőhüvely festés alapján a rostok részben radiaer, részben horizontális lefutásúak. A fehérállomány velőhüvelyes idegrostokból áll.

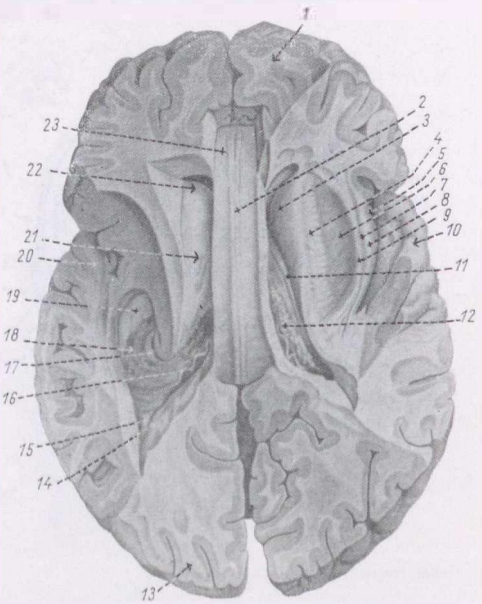
A ~ fejlődése: az agy a velőcső cranialis szakaszából fejlődik. Ez a részlet több helyen hólyagszerűen kitágul, így jelenik meg egymás mögött a 3 elsődleges agyhólyag: a *prosencephalon*, *mesencephalon*, és a *rhombencephalon*. Az embryo feji végének ventralis görbülésével párhuzamosan az agytelep is görbül úgy, hogy legkiállóbb pontja a mesencephalon lesz (*fejtető görbület*). A fejtető görbülettel szemben a ventralis oldalon szöglettörés keletkezik (→*plica encephali ventralis*). A három elsődleges agyhólyagból később 5 hólyag lesz, azáltal, hogy a prosencephalon két további hólyagra oszlik: a *telencephalon*ra és a *diencephalon*ra, valamint a *rhombencephalon* is tovább oszlik *metencephalon*ra (kisagytelep)

Agy fejlődése
Az 5 agyhólyag és a belőlük fejlődő fontosabb agyrészek vázlata

és a *myelencephalon*ra (nyúltvelőtelep). A metencephalon dorsalis fala megvastagszik és a kisagyvelőlemezt képezi, mely a kisagy telepe. A tető többi része a myelencephalon tetejével együtt annyira vékony marad, hogy rajta keresztül áttűnik a nyúltvelő fossa rhomboideája. A híd telepét a rhombencephalon ventralis falán keletkező

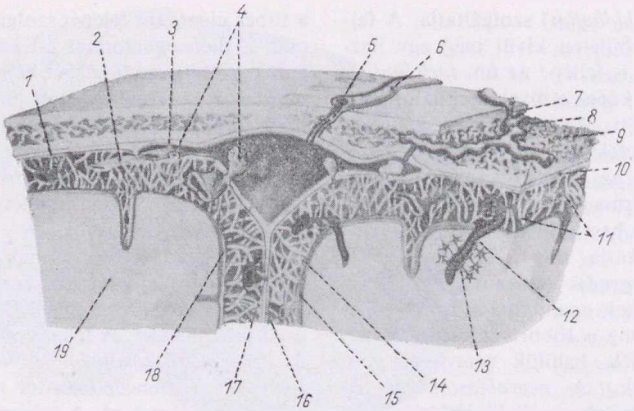
kiemelkedés (a *hídhajlat*) szolgáltatja. A fejtetőn és hídgörbületen kívül még egy harmadik görbület is fellép: az ún. *tarkóhajlat*, mely átmenetet képez a myelencephalon és a gerincvelő között. Az agykamrák az agyhólyagok üregének maradványai. A telencephalon ürege az oldalsó kamra, a diencephaloné a harmadik agykamra, a mesencephalon ürege beszűkül és az aqueductus cerebrit szolgáltatja, míg a rhombencephalon ürege a negyedik agykamra. A kamra falát alkotó sejtek ependyma-sejtekké differenciálódnak, míg a többi velőcsősejtek két irányba fejlődnek, belőlük neuro- és glioblastok lesznek. A *neuroblastok*ból fejlődnek az idegsejtek, a *glioblastok*ból pedig a gliasejtek. Az idegsejtek az agy különböző helyein csoportosulnak és hozzák létre az agykéreg szürke állományát, az agy ganglionjait és magjait. A myel- és metencephalon közös ürege a negyedik agykamra. A kamra feneke a fossa rhomboidea, tetejének egyrésze nagyobb részben vékony marad *(lamina chorioidea epithelialis)*. A felette levő pia mater a *tela chorioideát* képezi. Ez benőve az agykamrába, a kamra plexus choroideusává lesz. A lamina epithelialis és a tela choroidea átszakadásával jön létre az aperturae laterales ventriculi quarti és az apertura mediana ventriculi quarti *(Luschka-* és *Magendie-nyílás)*. A metencephalon kiemelkedő ventralis falából a pons Varoli, megvastagodott dorsalis falából pedig a kisagy fejlődik, a *kisagylemez (lamina cerebelli)* formájában. A lemez középső része a velum medullare inferius, míg megnagyobbodó oldalsó részei a *kisagydombok*, melyek a kisagy féltekéit hozzák létre. A mesencephalon eleinte igen nagy és szabadon fekszik. Ezt később a folyton nagyobbodó nagyagy féltekéi a mélybe szorítják. A mesencephalon dorsalis falának megvastagodása a lamina quadrigeminát (lamina tecti) hozza létre, melyen másodlagosan fejlődnek ki a colliculusok. A colliculusok belsejében levő magvakból eredő és a diencephalonhoz húzódó idegrostok képezik a brachia colliculorum superiorist et inferiorist. A ventralis fal szintén megvastagszik és itt képződnek ki a pedunculus cerebrik. A diencephalon oldalsó falai megvastagodva a thalamust hozzák létre, mely oldalirányba beszűkíti a harmadik agykamrát. A diencephalon alsó falából a hypophysis hátsó lebenye fejlődik, míg a hátsó regio mamillaris a corpora mamillaria, recessus mamillaris és a tuber cinereum telepét szolgáltatja. Ugyancsak a diencephalonnal áll kapcsolatban és belőle nő ki a szem telepét képező *ventriculus opticus* is. A diencephalon elülső fala a *lamina terminalis primitiva* (a lamina terminalis és columna fornicis telepe). A diencephalon teteje *(lamina choroidea epithelialis)* vékony marad, összenő a felette fekvő piával *(tela choroidea ventriculi tertii)*, majd benő az agykamrába és annak plexus choroideusát hozza létre. A tető hátsó részén megjelenő redő *(recessus pinealis)* alakítja ki a corpus pinealét. A telencephalon hólyagjai a *hemispherium-hólyago*kat hozzák létre, melyeket a diencephalontól a *sulcus hemisphericus* választ el. A telencephalon ilyenkor három részből áll: a telencephalon mediumból és az oldalsó hemispherium-hólyagokból. A hemispherium-hólyagok erősen növekedve túlnövik a többi agyrész-

Ventriculus lateralis cerebri

Az agy oldalkamrája

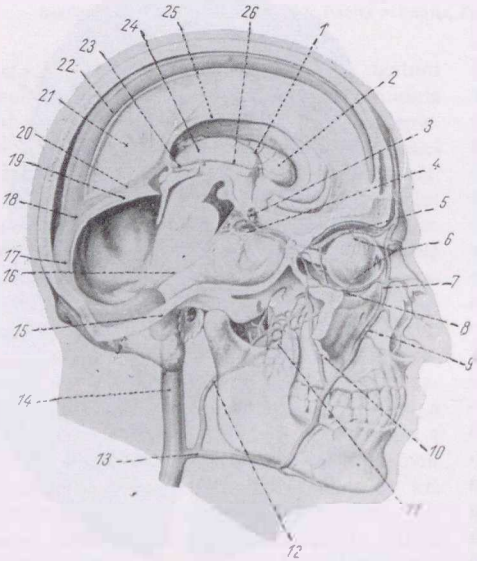
1: Lobus frontalis, *2*: Stria longitudinalis med. corp. callosi, *3*: Nucleus caudatus, *4*: Capsula interna, *5*: Insula, *6*: Putamen nucl. lentiformis, *7*: Claustrum, *8*: Capsula extrema, *9*: Capsula externa, *10*: Lobus temporalis, *11*: Stria terminalis, *12*: Plexus chorioideus ventriculi lateralis, *13*: Lobus occipitalis, *14*: Cornu posterius ventr. lat., *15*: Trigonum collaterale, *16*: Plexus choroideus ventr. lat., *17*: Fimbria hippocampi, *18*: Cornu inferius ventr. lat., *19*: Hippocampus, *20*: Lobus temporalis, *21*: Pars centralis ventr. lat., *22*: Cornu anterius ventr. lat., *23*: Corpus callosum

Sinus sagittalis superior, meninges et vasa superficialia encephali

A sinus sagittalis körüli táj tömbszelvénye félig sémás ábrázolásban a felületes agyi erek és agyburkok viszonyainak szemléltetésére

1: A. cerebri, *2:* V. cerebri, *3:* Lacuna lateralis, *4:* Granulationes arachnoidales *(Pacchioni)*, *5.* V. emissaria, *6:* R. venae temp. superfic., *7:* Anastomosis venarum, *8:* V. diploica, *9:* Diploe, *10:* Dura mater, *11:* Fasciculi arachnoidales, *12:* Spatium perivasculare (Virchow—Robin), *13:* Lamina limitans gliae perivascularis, *14:* Cavum subarachnoidale, *15:* Pia mater, *16:* Arachnoidea, *17:* Falx cerebri, *18:* Sinus sagittalis superior *19:* Cortex cerebri

Sinus durae matris et venae faciei

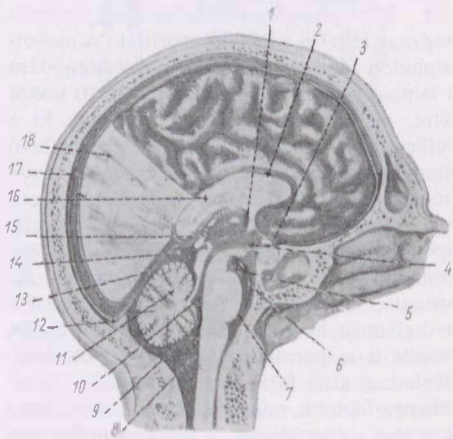
A kemény agyhártya gyűjtőeres öblei és az arc főbb gyűjtőerei

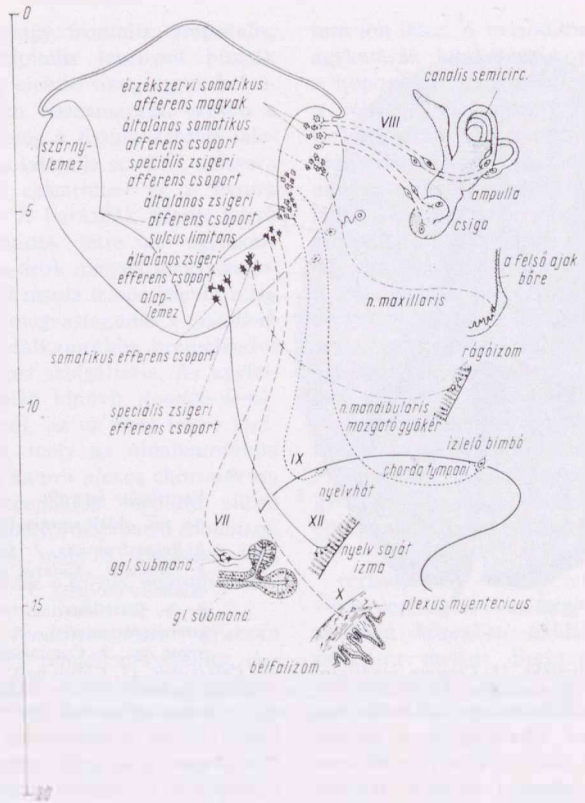
1: V. thalamostriata, *2:* Nucleus caudatus, *3:* A. carotis int., *4:* Sinus cavernosus, *5:* V. ophthalmica sup., *6:* Vv. vorticosae, *7:* V. angularis, *8:* V. ophthalmica inf., *9:* V. facialis, *10:* V. facialis profunda, *11:* Plexus pterygoideus, *12:* V. retromandibularis, *13:* V. facialis communis, *14:* V. jugularis int., *15:* Sinus sigmoideus, *16:* Sinus petrosus sup., *17:* Sinus transversus, *18:* Confluens sinuum, *19:* Tentorium cerebelli, *20:* Sinus rectus, *21:* Falx cerebri, *22:* Sinus sagittalis sup., *23:* V. cerebri magna *(Galeni)*, *24:* Thalamus, *25:* Sinus sagittalis inf., *26:* V. cerebri interna

Meninges encephali, cisternae

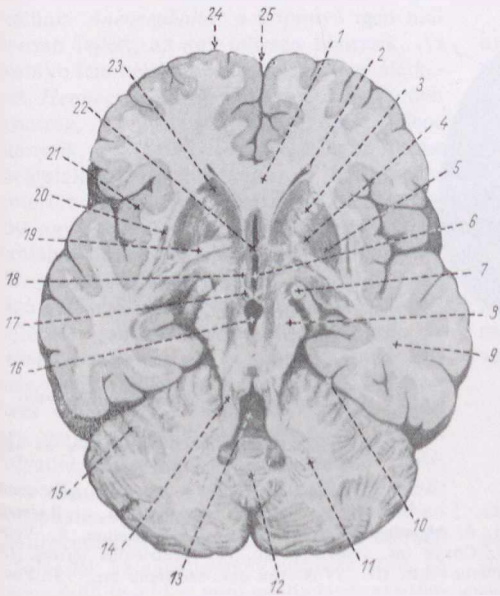
Az agy burkai, cisternák

1: Foramen interventriculare, *2:* Cisterna corporis callosi, *3:* Cisterna chiasmatis, *4:* Ventriculus tertius, *5:* Cisterna interpeduncularis, *6:* A. basilaris, *7:* A. vertebralis, *8:* Cisterna cerebellomedullaris, *9:* Apertura mediana ventriculi quarti, *10:* Ventriculus quartus, *11:* Cerebellum, *12:* Falx cerebelli, *13:* Sinus rectus, *14:* Cisterna venae magnae et cisterna ambiens, *15:* V. cerebri magna, *16:* Corpus callosum, *17:* Sinus sagittalis sup., *18:* Falx cerebri

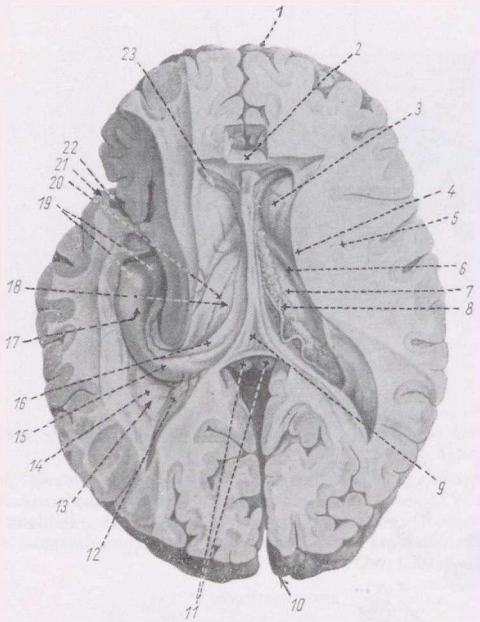
Agyidegek magvai (A szárny és basalis lemezben elhelyezett idegmagvak topográfiája)

Sectio horizontalis cerebri

Az agy vízszintes síkú metszete a corpus mamillarék szintjében

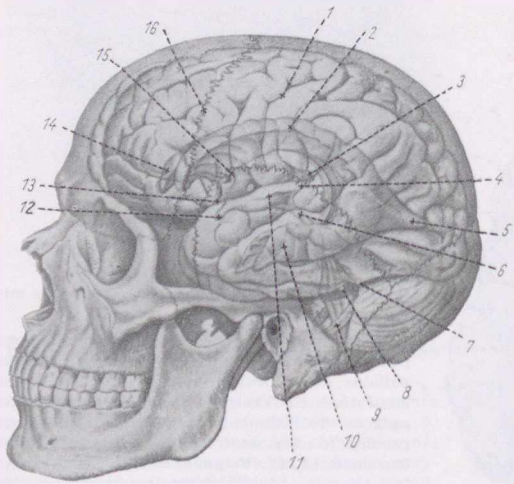
1: Genu corporis callosi, *2:* Cornu anterius ventriculi lateralis, *3:* Capsula interna, *4:* Globus pallidus nuclei lentiformis, *5:* Putamen nuclei lentiformis, *6:* Ventriculus tertius, *7:* Tractus opticus, *8:* Pedunculus cerebri, *9:* Lobus temporalis, *10:* Fissura transversa cerebri, *11:* Nucleus dentatus, *12:* Vermis cerebelli, *13:* Ventriculus quartus, *14:* Brachium conjunctivum, *15:* Hemisphaerium cerebelli, *16:* Fossa interpeduncularis, *17:* Corpus mamillare, *18:* Columna fornicis (pars tecta), *19:* Commissura anterior, *20:* Claustrum, *21:* Insula, *22:* Lamina terminalis cinerea, *23:* Nucleus caudatus (caput), *24:* Polus frontalis, *25:* Fissura longitudinalis cerebri

Ventriculus lateralis

Az agy oldalkamrája felülről

1: Polus frontalis, *2:* Genu corporis callosi, *3:* Nucleus caudatus (caput), *4:* Nucleus caudatus (corpus), *5:* Centrum semiovale, *6:* V. thalamostriata, *7:* Thalamus (facies lateroventricularis), *8:* Plexus choroideus ventr. lat., *9:* Commissura hippocampi (psalterium), *10:* Polus occipitalis, *11:* Corpora quadrigemina, *12:* Calcar avis, *13:* Cornu post. ventr. lat., *14:* Trigonum collaterale, *15:* Hippocampus, *16:* Fornix, *17:* Cornu inferius ventr. lat., *18:* Pars centralis ventr. lat., *19:* Pes hippocampi, *20:* Tenia thalami, *21:* Polus temporalis, *22:* Sulcus lat. cerebri, *23:* Cornu ant. ventr. lat.

Topographia craniocerebralis ventriculorum cerebri

Az agykamrarendszer topográfiája az agyhoz és a koponyához viszonyítva

1: Sulcus centralis, *2:* Pars centralis ventr. lat., *3:* Recessus suprapinealis, *4:* Recessus pinealis ventr. III., *5:* Cornu posterius ventr. lat., *6:* Aqueductus cerebri (Sylvii), *7:* Fastigium, *8:* Ventriculus quartus, *9:* Recessus lat. ventr. IV., *10:* Cornu inf. ventriculi lat., *11:* Ventriculus tertius, *12:* Recessus infundibuli ventr. III., *13:* Recessus opticus ventr. III., *14:* Cornu ant. ventriculi lat., *15:* Foramen interventriculare *(Monroi)*, *16:* Sutura coronalis

leteket, és a nagyagy frontalis, temporalis, parietalis és occipitalis lebenyeit hozzák létre. A agykéreg eleinte sima, egyes helyeken növekedésében visszamaradt, ezeken a helyeken jelenik meg a fissura cerebri lateralis Sylvii (sulcus lateralis cerebri), a fissura calcarina (sulcus calcarinus) és a fissura parietooccipitalis. A barázdák között fekvő agyrészleteken jönnek létre az agytekervények. A Sylvius-árok mélyén megvastagodás formájában az insula telepe jelenik meg, a rajta létre jövő megvastagodás a *ganglion-domb*, mely az oldalkamrákba beemelkedve a törzsdúcok telepét szolgáltatja. Az agyféltekék medialis falán kinövő *Ammon-domb*ból a gyrus cinguli, az ez alatt fekvő elvékonyodott falból, mely az oldalkamrákba nő be, az oldalsó kamra plexus chorioideusa fejlődik. A telencephalon medium elülső falán megvastagodás formájában a *commissura-lemez* található, mely a féltekéket köti össze. Belőle fejlődik a fornix, septum pellucidum és a corpus callosum.

A ~ fejlődési rendellenességei: gyakran a csontos koponya rendellenességeihez társulnak. *Encephalokele, cephalokele:* koponya- és agyfejlődési rendellenesség, amely úgy jön létre, hogy a velőcsőnek az ectodermáról való lefűződése nem teljes és a megmaradt összefüggés helyén a burkok és a koponya nem záródik, ilyenkor az agyvelő elődomborodik. Ha az agy a burkokkal együtt csúszik ki a nyíláson, *encephalomeningokele*ről beszélünk. *Anencephalia:* a koponya igen hiányosan fejlett, az agy teljesen hiányzik. Az embryo feje békáéhoz hasonló. Nem életképes. *Hemicephalia:* olyan agyfejlődési rendellenesség, melynél a nagyagy egész telepe hiányzik, míg az agytörzs telepe nyomokban megtalálható. *Exencephalia:* a neuroporus anterior záródásának elmaradása miatt létrejött agyfejlődési zavar. Legtöbbször hemiacraniához társul. Nem életképes. *Porencephalia:* az agy tölcsérszerű, állományvesztéssel járó gödrei. *Arhinencephalia:* a szaglókaréj fejlődési rendellenessége. Ide tartozik az *ethmocephalia* (az orr hiányzik, helyette ormányszerű képlet van, a szaglókaréj csökevényes v. hiányzik) és a *cebocephalia* (lapos orr, majomfejűség). *Hydrocephalia:* víz, ill. folyadék felszaporodása a koponyán belül, és pedig v. a subarachnoidalis térben (hydrocephalus externus) v. az agykamrában (hydrocephalus internus). Az előbbi esetben a folyadék az agyállomány eltűnése után, ex vacuo fejlődhet ki, v. mint gyulladásos exsudatum jön létre. A második esetben, mikor az agykamrák kitágulása következtében maga a koponya is lényegesen megnagyobbodott, a féltekék hólyagszerűen felfuvódtak, a törzsganglionok laposra nyomódtak. Az előidéző tényező nem egységes. Lehet szerzett, amikor a liquor elfolyása valószínűleg gyulladás következtében akadályozott, v. veleszületett, amely esetben intrauterin károsodáson kívül feltehetőleg öröklődő tényezőkre is gondolnunk kell. *Cyclopia* (egyszeműség) esetén is találunk agyfejlődési rendellenességet, az agyféltekék többé-kevésbé összeolvadtak, a szaglókaréj teljesen hiányzik stb. *Agyria:* az agytekervények hiánya, *microgyria:* a tekervények kicsinyek, gyakran kíséri a microcephaliát, porencephaliát. *Pachygyria* (→*macrogyria*) széles, rövid, gyrusok lépnek fel. *Microcephalia* (microencephalia): koponya és az agy kicsinysége.

T. I.

cerisulphatos titrálás: mennyiségmeghatározás cerisulphat segítségével. A cerisulphat savanyú közegben oxidálószer, megfelelő indicátor mellett direkt oxidimetriához is használhatjuk. Sokkal gyakoribb azonban indirekt alkalmazása. Feleslegben alkalmazzuk és a megmaradó mennyiséget jodometriásan visszatitráljuk, ugyanis a cerisulphat savanyú közegben káliumjodidból egyenértékű jódot tesz szabaddá, ami natrium thiosulphattal titrálható (→*jodometria*).

Ba. B.

Cerium: *Ce:* a ritka földfémek (lanthanidák) egyike, atomsúlya 140,1. Vegyületeiben 3 v. 4 vegyértékű pozitív alkotórész, eszerint cero-, ill. cerivegyületekről beszélünk. Utóbbiak oxidálószerek.

S. F. B.

Čermak, (Czermak) Jan Nepomuk (1828—73): cseh fiziológus, 1858—60 között a pesti egyetem élettani tanszékének tanára volt. A hazai élettani kutatás előfeltételeinek megteremtése, az egyensúlyérzés és látás fiziológiájával kapcsolatos kutatások fűződnek a nevéhez. A gégetükrözés gyakorlati alkalmazásával hathatósan hozzájárult a gégészet fejlesztéséhez.

Ré. Gy.

cérnagiliszta: →*Enterobius vermicularis*

Cer-O-cillin: →*penicillin*

ceroid: →*lipofuscin*

certified milk: hatóságilag ellenőrzött tej.

cerumen: *fülzsír:* a hallójárat falát bevonó, sárgásbarna, viaszszerű anyag. Festékét a glandulae ceruminosae (a hallójárat gomolyagmirigyei), zsíranyagát pedig a faggyúmirigyek választják el. Megszaporodott v.

a normálistól eltérő összetételű secretio (ceruminosis), v. nehezített kipergés révén a fülzsír felszaporodik a hallójáratban, és fülzsírdugó (~-dugó) formájában a hallójárat elzáródását okozhatja. Eltávolítása — esetleg glycerincseppekkel végzett felpuhítás után — a hallójárat kifecskendezésével történik. *A. P.*

cerussa: →*plumbum*

cerveau isolé: a corpora quadrigemina sup. és inf. közti szinten, az agytörzs átmetszésével létrehozott készítmény (Bremer). A ~ban voltaképpen az izolált diencephalon és hemisphaeriumok működését vizsgálhatjuk. Afferens összeköttetése egyedül a nervus olfactoriuson keresztül marad. A ~ban az agykéreg functionalis állapota az alvásnak felel meg (→még *encéphale isolé*). *B. P.*

cervicalis: nyakhoz tartozó.

cervicalis abortus: →*abortus cervicalis*

cervicalisatio: 1. csigolyafejlődési rendellenességek. A D. gerinc prox. csigolyája, v. az occiput a nyaki csigolyák jellegzetességeit veszi fel. **2.** colposcopiában használatos kifejezés, annak jelölésére, hogy a portio felszínét az élettani többrétegű laphám helyett a cervix felől kifelé terjedően egyrétegű hengerhám fedi be (→még *ectropium*). *G. A.—H. I.*

cervicalis discopathia: →*discopathia*

cervicalis érzéstelenítés: a nyaki gerincszakaszon kilépő idegtörzsek novocainnal v. más localanaestheticummal történő infiltratiója (→még *vezetéses érzéstelenítés*). *B. I.*

cervicalis incompetentia, *cervicalis insufficientia:* a belső méhszáj zárófunctiójának hiánya. Ilyenkor a 6. sz. Hegar-tágító ellenállás nélkül jut át a belső méhszájon. Ritkán veleszületett, többnyire szülés vagy vetélés kapcsán végzett erőszakos méhszájtágítás következménye. Gyakori oka a második trimesterben bekövetkező spontán vetéléseknek. Gyógyítása *Shirodkar-műtét*tel, ill. ennek módosított változataival történik. *H. I.*

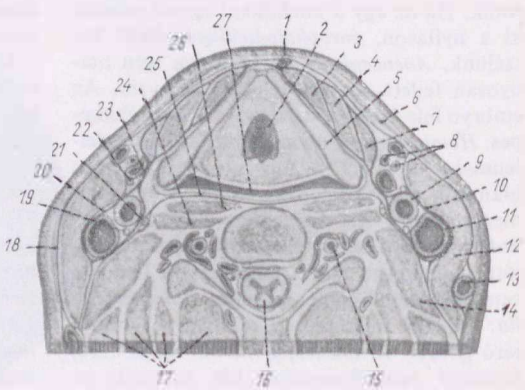
cervicalis terhesség: a canalis cervicisben kifejlődő terhesség. A megermékenyített petesejt a nyálkahártyában telepszik meg, és itt indul fejlődésnek. Igen ritka szövődmény, mely életveszélyes vérzést okozhat. *H. I.*

cervicitis, *endometritis cervicis:* a cervix uteri nyálkahártyájának gyulladása. Gyakori betegség, sokszor chronikus jellegű, recidivára hajlamos. Oka: hüvelyből felszálló infectio, főleg gonococcus, szülésnél keletkezett berepedés. Gyakran a parametriumra is ráterjed, heges kötegek keletkezésére vezet. Tünete: a cervixnyák nagyfokú megszaporodása, amely a kórokozótól függően genynyes jellegűvé válhat. Veszélye ascensio: endometritis, salpingitis, pelveoperitonitis. *Th.:* a kórokozóra hatásos antibioticum, localisan albothyl, elektrocoagulatio. *H. I.*

cervico-brachialis syndroma: *neuralgia cervicobrachialis, brachialis neuralgia:* a plexus cervicalis területén jelentkező peripheriás idegbántalom. Oka lehet trauma (cervicalis csigolya-subluxatio, fractura, infractio), tartási rendellenesség, cervicalis discus-hernia, congenitalis anomalia (nyaki borda), acut és chr. gyulladások. Tünetek: a felső végtagokon főleg éjszaka jelentkező, különféle jellegű kisugárzó fájdalom, izomerőcsökkenés, paraesthesiák, vérellátási zavarok (duzzanat, cyanosis). *Th.:* fájdalomcsillapítás, physicotherapia, tehermentesítés, a plexus brachialis, a g. stellatum novocain-blokádja, sebészi beavatkozás. *G. A.*

cervicovertebralis syndroma: →*costoclavicularis syndroma*

cervix, *collum, nyak:* a fejet és a törzset összekötő testrész, melyet a nyakcsigolyák, a nyakizmok, a nyaki zsigerek, a garat a gége

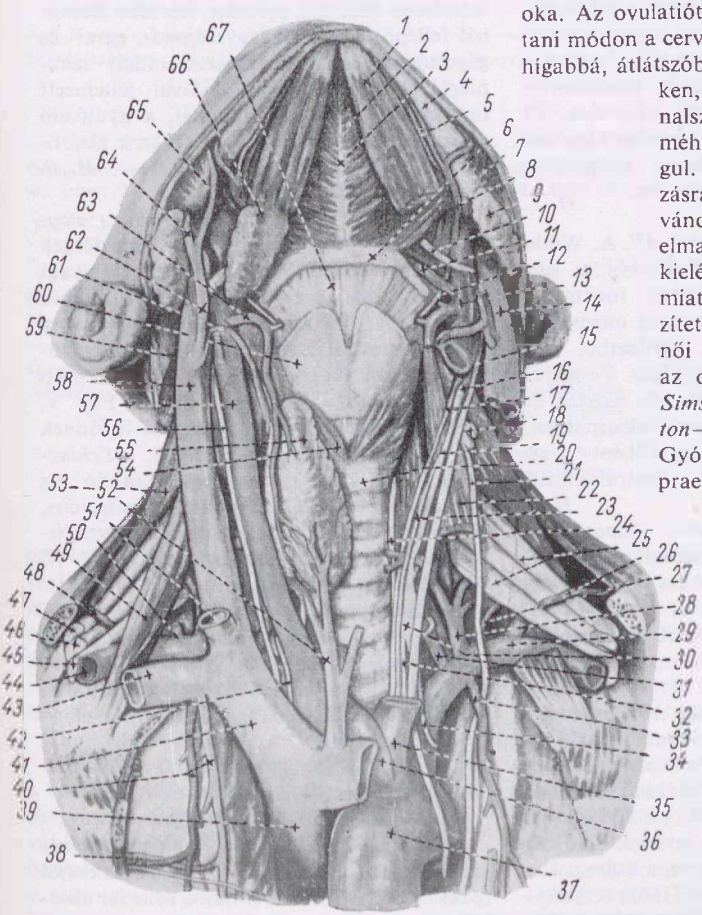

Sectio transversa colli

1: V. jugularis ant., *2:* Larynx, *3:* M. thyrohyoideus, *4:* M. sternohyoideus, *5:* Cartilago thyroidea, *6:* Platysma, *7:* M. omohyoideus, *8:* A. et v. thyroidea sup., *9:* A. carotis comm., *10:* Vagina vasorum, *11:* V. jugularis int., *12:* M. sternocleidomastoideus, *13:* V. jugularis ext., *14:* M. scalenus ant., *15:* A. vertebralis, *16:* Medulla spinalis, *17:* Mm. cervicales proff., *18:* Fascia colli superfic., *19:* N. vagus, *20:* Fascia colli media, *21:* Tr. sympathicus, *22:* Radix superior ansae cervicalis (R. descendens n. XII.), *23:* Fascia colli media, *24:* M. longus colli, *25:* Fascia colli profunda, *26:* M. longus capitis, *27:* Pharynx

és a légcső, a pajzsmirigy, a fejhez menő és onnan jövő erek, valamint az agy és gerincvelői idegek és a truncus sympathicus nyaki része képeznek. *T. I.*

cervix carcinoma: →*collum carcinoma*

Vasa et nervi colli

A nyak erei és idegei elölről, a jobb oldalon a felületesebb, a bal oldalon a mélyebb rétegek feltüntetésével *1:* M. digastricus (venter anterior), *2:* M. mylohyoideus, *3:* Raphe mylohyoidea, *4:* Basis mandibulae, *5:* A. submentalis et. n. mylohyoideus, *6:* Os hyoideum, *7:* M. masseter, *8:* A. facialis, *9:* Glandula parotis, *10:* N. hypoglossus, *11:* A. lingualis, *12:* N. laryngeus superior, *13:* A. carotis externa, *14:* V. jugularis interna, *15:* N. vagus, *16:* Ganglion cervicale superius, *17:* R. cardiacus superior n. vagi, *18:* Plexus cervicalis, *19:* Truncus sympathicus pars cervicalis, *20:* Trachea, *21:* N. phrenicus, *22:* M. scalenus anterior, *23:* N. cardiacus cervicalis superior, *24:* N. recurrens, *25:* Plexus brachialis, *26:* A. transversa colli, *27:* A. cervicalis profunda, *28:* Truncus thyrocervicalis, *29:* A. subclavia (pars muscularis), *30:* Ganglion cervicale medium, *31:* A. vertebralis, *32:* N. cardiacus cervicalis medius, *33:* A. thoracica interna, *34:* Ansa subclavia (*Vieussenî*), *35:* A. carotis communis sinistra, *36:* Truncus brachiocephalicus, *37:* Arcus aortae, *38:* Rr. intercostales ant. a. thoracicae internae, *39:* Vena cava superior, *40:* A. et v. thoracica interna, *41:* V. brachiocephalica dextra, *42:* R. cardiacus superior n. vagi, *43:* V. subclavia, *44:* A. subclavia, *45:* Truncus inferior plexus brachialis, *46:* Truncus medius plexus brachialis, *47:* Truncus superior plexus brachialis, *48:* A. transversa colli, *49:* M. scalenus anterior, *50:* Truncus costocervicalis, *51:* V. jugularis externa, *52:* V. thyroidea ima, *53:* M. scalenus medius, *54:* M. cricothyroideus, *55:* Glandula thyroidea, *56:* N. vagus, *57:* A. carotis communis, *58:* V. jugularis interna, *59:* M. sternocleidomastoideus, *60:* Cartilago thyroidea, *61:* V. thyroidea superior, *62:* V. facialis communis, *63:* A. thyroidea superior, *64:* V. retromandibularis, *65:* V. facialis, *66:* Glandula submandibularis, *67:* Membrana hyothyroidea

cervix dentis, *fognyak:* a fog koronai részét köti össze a foggyökérrel. Általában az íny (gingiva) fedi, de az élet folyamán gyakran szabaddá válik. (ábrát →*dens*) *B. K.*

cervix factor: a női meddőségnek a cervix abnormalis működésében megnyilvánuló oka. Az ovulatiót megelőző napokban élettani módon a cervix váladék megszaporodik, hígabbá, átlátszóbbá válik, viscositása csökken, elasticitása növekszik (fonalszerűen kihúzható), a külső méhszáj és nyakcsatorna kitágul. Mindez kedvező a fogamzásra, elősegíti a spermiumok vándorlását. Ha a változások elmaradnak — rendszerint nem kielégítő oestrogen termelés miatt — a fogamzás megnehezített, vagy akadályozott. A női meddőségnek 15%-ban ez az oka. Diagnosisa *Huhner—Sims* és *Kurzrok—Miller, Barton—Wiesner* próbával történik. Gyógyítása: oestrogen adása a praeovulatiós szakban. *H. I.*

cervix polypus: →*polypus*

cervix-repedés: a méhnyaknak a külső méhszájnál kezdődő, oldalt felfelé haladó szülési sérülése; elérheti a belső méhszájat, az uterinalis erek cervicalis ágainak átszakadását okozhatja, beterjedhet a parametriumba is. Tünete: szülés utáni erős vérzés a jól összehúzódott méhből. Csaknem kizárólag műtétes szülések kapcsán (extractio, fogó) keletkezik. Kisebb berepedések tünetmentesek lehetnek. *Th.:* a repedés elvarrása. El nem látott cervix-repedés a gyermekágyban vérzést, lázat okozhat, heges gyógyulása cervicitisre, ectropiumra vezethet. *H. I.*

cervix-sapka, *portio-sapka* (F. A. Wilde ném. nőgy. 1838): gumiból, fémből, v. celluloidból készült gyűszű-szerű fogamzásgátló eszköz, amelyet a portióra megbízhatóan orvos tud felhelyezni. Sorozatból kell kiválasztani a megfelelő nagyságút. Veszélye, hogy a cervix váladék pangását okozza és így abban bacteriumok szaporodhatnak el. Cervicitisnél, erosiónál az egyébként is elavult eljárás alkalmazása contraindicált. *H. I.*

CES: →*centralis excitatiós állapot*

Cesalpino, Andrea (Cesalpini, Caesalpinus) (1519—1603): olasz orvos és természettudós, pisai egyetemi tanár, majd VIII. Kelemen pápa orvosa Rómában. Megállapította, hogy az erek nem a májból, hanem a szívből indulnak ki, és a vért szétviszik a testbe, körforgásra azonban nem gondolt. A vér apály- és dagályszerű hullámzását tételezte fel, a „természetes hő" alvás közben áramlana az arteriákból a venákba. Helyesen ítélte meg a szívbillentyűk működését, a tüdőereket, a kisvérkört, az erek anastomosisait. Gyakorlati megfigyeléseit *Speculum artis medicae Hippocraticum* (1601) c. könyvében közölte, melyben különösen kiemelkedik a szív- és tüdőbetegségek, továbbá a syphilis leírása. Egyéb orvosi könyvei: *Quaestionum medicorum libri II.* (1593) és *Praxis medica* (postum. 1606). *Be. I.*

Cesi, Federigo (1585—1630): olasz herceg, aki az első természettudományos társulatot alapította Rómában *(Accademia dei Lincei,* 1603. Hiúzszeműek Akadémiája). A társulat tagjai voltak Galilei, Peiresc, Fr. Stelluti és mások. Utóbbinak mikroszkópos vizsgálatairól szóló leírásai ~ pártfogásával jelentek meg. A herceg halála után az akadémia megszűnt, ezzel a mikroszkópos kutatás is egy időre elakadt. *Be. I.*

cessatio mensium: a havivérzés különböző eredetű (terhesség, climax stb.) megszűnése. *H. I.*

Cestan—Chenais-syndroma: a nyúltvelő medialis, középső és alsó területeinek (nucleus motoricus nervi glossopharyngei et vagi, lemniscus medialis, pyramis) féloldali laesióinál fellépő, egyoldali lágyszájpad-, garat- és gégeizombénulással, ellenkező oldali hemiplegiával és hemianaesthesiával jellemzett tünetcsoport. Syringobulbiánál, a nyúltvelő daganatainál, néha paramedian erek elzáródásánál lép fel. *H. B.*

Cestoda: →*Cestoidea*

Cestoidea, *Cestoda, galandférgek, szalagférgek, pántlikagiliszták:* a laposférgek *(*→*Plathelminthes)* egyik osztálya. Fejnyaki részből *(scolex)* és ebből kinövő ízekből *(proglottis)* álló állatok. Az ízekből szalag formájú test alakul ki *(strobila).* Hosszúságuk fajtól függően néhány mm-től több méterig terjed. Hermaphroditák. Egy v. több köztigazda közbeiktatásával fejlődnek és terjednek (pl. →*Taenia solium,* →*Echinococcus granulosus).* Ivarérett korban az emésztőcsőben, lárvakorban (cysticercus, coenurus, echinococcus) jobbára köztigazdákban, extraintestinalisan élnek. *Z. N.* (Táblázatot →569. oldalon)

cetaceum: cetfaggyú, a cetfélék közé tartozó *Physeter macrocephalus* koponyájában levő üregek zsíradékából kiváló gyöngyházfényű kristályos anyag. 45°-nál olvad. Palmitinsavas-cetylesterből áll. Kenőcs alapanyagául szolgál.

Cetavlon: →*Sterogenol*

Cetobemidon: →*Cliradon*

cetylalcohol: →*alcohol cetylicus*

cetylpalmitat: a cetylalcohol palmitinsavval képezett estere, viasz. A cetylalcohol (palmitylalcohol) 16 C-atomos primaer alkohol. A palmitinsav 16 C-atomot tartalmazó zsírsav. *S. F. B.*

cetylpyridiniumbromid: →*Sterogenol*

C-faktor: az A, B és AB csoportú vörösvérsejtekben jelenlevő, de a 0 csoportú vörösvérsejtekből hiányzó, feltételezetten antigenhatású rész, melynek antitestjét egyes 0 csoportú egyének vérsavója tartalmazza. Nem azonos a Rhesus-vércsoport-rendszer C-antigenjével. *H. E.*

C_3-faktor: a máj glycogen tartalmát szabályozó tényező. *S. J.*

CGS-rendszer: a fizika egyik mértékrendszere. Egymástól független alapegységei a centiméter (hosszúságegység), gramm (tömeg-

Cestoidea szalagférgek v. galandférgek áttekintése

Féreg neve	Gyakoribb synonima	Nagyság	Köztigazda	Fertőző lárva	Fertőzés módja
Taenia solium	=	2—7 m	disznó	cysticercus cellulose	Nyers, fertőzött sertéshús
Taenia saginata	Taeniarhynchus saginatus; T. inermis; T. mediocanellata	8—12 m	szarvasmarha	cysticercus bovis	Nyers, fertőzött marhahús
Diphyllobothrium latum	Taenia lata; Bothriocephalus latus; Dibothriocephalus latus	3—10 m	vízirák (Cyklops féleség) majd hal	pleroceroid	Nyers, fertőzött hal
Hymenolepis nana	Taenia nana	25—40 mm	nincs	onkosphera, cysticercoid	Kontakt, autoinfectio
Dipylidium caninum	Taenia canina	10—15 cm	kutyabolha (Ctenocephalides canis); macskabolha (C. felis); emberi bolha (Pulex irritans)	cysticercus	Fertőzött bolha, v. bolharészek per os bekebelezése

egység), és a secundum (másodperc, időegység). Ezen alapegységekből származtathatók le a fizikában szereplő többi mennyiségek egységei pl. impulzus, energia stb. — A ~t abszolút mértékrendszernek is nevezik, és a ~ben kifejezett egységeket *abszolút egység*eknek. *E. J.*

chacaleh: →*burning feet syndroma*

Chaddock-reflex: a nagyujj dorsalflexiója a lateralis boka feletti bőrre gyakorolt inger (hegyesebb tárggyal való vonalhúzás, durvább simogatás stb.) hatására pyramispályabántalomnál. Normális körülmények között v. semmiféle hatás sem jelentkezik, v. plantarflexio. *H. B.*

Chadwick, Sir Edwin (1800—90): angol szociálhigiénikus, londoni hivatalnok. A mezőgazdasági és ipari munkások helyzetét járványügyi vonatkozásaiban is ismertetve, ösztönzőleg hatott a közegészségügy fejlesztésére. *H. G.*

Chadwick-jel, *Jacquemier-jel, Kluge-jel:* terhességben a hüvelyfal hormonalis hatásra keletkező vérbősége, kékes elszíneződése. *H. I.*

Chaerophyllum temulentum, *baraboly:* → *mérgező virágos növények*

Chagas, Carlos (1879—1934): brazil bakteriológus és hygienikus. Róla nevezték el a közép- és dél-amerikai trypanosomiasist. *R. E.*

Chagas-betegség, *dél-amerikai trypanosomiasis:* Brazília belsejében előforduló trypanosomiasis *(thyreoiditis parasitaria, careotrypanosis)*. Okozója: *Trypanosoma cruzi*. Átvevője: *Panstrongylus (Conorhinus) megistus, P. infestans* és más rovarok. Gyerekeknél acut lefolyású, felnőtteknél idült. Rendesen végzetes. Magas láz, pajzsmirigy-, lép-, májduzzanat, myxoedema, meningealis és cardialis tünetek. *Th.:* Chemotherapia, Germanin (Bayer 205), tryparsamid, stb. (→*trypanosomiasis americana*). *J. E.*

Chagoma: →*granuloma lipophagum*

Chagres-láz: Dél-Amerikában a Chagres-folyó mentén pusztító malaria tropica.

Chain, Ernest Boris (1906—): lengyel származású biokémikus, oxfordi intézeti kutató, majd római intézeti igazgató, Nobel-díjas (1945). Közreműködött a penicillin termelésének kidolgozásában. *H. G.*

chalasia, *oesophagus atonia:* a cardia-zár csecsemőkorban átmenetileg elég gyakran észlelhető lazasága, amely miatt a táplálék sokszor még fekvő helyzetben is regurgitál. Enyhe esetben az ún. bukás (a csecsemőkorban) a következménye. Súlyos esetben a gyomornedv visszafolyása nyelőcsőgyulladást és fekélyképződést okozhat, ezek hegesedéssel gyógyulhatnak. *Th.:* korai diagnosis

esetén a csecsemő állandó ültetése, az említett szövődmények (szűkület) esetén műtét. *D. L.*

chalazeon, *chalazion, jégárpa:* a Meibom-mirigyek chronikus gyulladása okozta kis duzzanat a szemhéjban. Az elzáródott mirigyben váladék halmozódik fel, környezetében gümőre emlékeztető granulomás szöveti reakció alakul ki. Ha túl nagy, a szemgolyót nyomva astigmatismust okoz. Teendő: műtét. Ha gyakran és nagyobb számban fordul elő, *chalaziosis*nak nevezzük. *B. B.*

chalazion: →*chalazeon*

chalaziosis: →*chalazeon*

chalazoderma: →*chaloderma*

chalcosis bulbi: a szem szöveteinek sárgásbarna elszíneződése, melyet réztartalmú intraocularis idegentest oxidatiós termékei okoznak. *B. B.*

chalcosis lentis: rézsók napraforgó virágra emlékeztető lerakódása a szemlencsében rézszilánk okozta sérülés után. *O. T.*

chalicosis: mészpor belégzési betegség, mely a tüdő fibrosisával jár.

chalicosis cutis: baleset (sebzés, zúzódás) v. ipari sérülés (kőbányászat) kapcsán az irhába jutó és ott a gyógyulás után is visszamaradó mészkőszilánkok, mészkőpor által mintegy tetoválásszerűen létrehozott halványszürke foltok a bőrön. *Be. K.*

chaloderma (Kéthly), *dermatochalasis, chalazoderma, cutis laxa, pachydermatokele, cutis hypoelastica, cutis pendula:* ép felszínű, de irhájában elvékonyodott, egyébként tömegében terjedelmesebb, rugalmasság nélküli bőr, ami lebernyegszerűleg lóg le az alapjáról. Körülírt, naevus-szerű képlet. A szemhéjon ptosist okoz: →*blepharochalasis.* A familiaris congenitalis esetekben dominantiát is lehet találni. *Be. K.*

chamaeconchia: viszonylag alacsony szemüreg megjelölésére használatos kifejezés, orbitalis index: (magasság/szélesség) 80 alatt (→még *arckoponya jelzők*). *B. B.*

chamaekran: →*agykoponya jelzők*

chamaeprosopia: szélesarcúság, melyhez az arc alacsonysága is társul.

chamaerrhin: →*arckoponya jelzők*

chamaestaphylin: →*arckoponya jelzők*

Chamberlain—Towne-felvétel: a csecsnyújtvány rtg-vizsgálatára szolgáló eljárás. *D. P.*

Chamberlain-vonal: a basilaris impressio mértékének meghatározására szolgáló eljárás. Az impressio fokát az a mm-ekben kifejezett távolság adja meg, amely egyrészt a dens epistrophei csúcsa, másrészt a kemény szájpad hátsó—felső szélétől a foramen occip. magnum hátsó peremeig húzott egyenes között van. Basilaris impressióban oldalirányú rtg-felvételen a dens csúcsa a ~ felett van. *Z. L.*

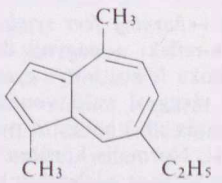
Chamberland, Charles Edouard (1851—1908): francia bakteriológus, a párizsi Pasteur Intézet kutatója. Kidolgozta a baktériumtenyészetek szűrésének módszerét. Ezzel nemcsak az oltóanyagelőállítás új útjait teremtette meg, hanem a víruskutatás előfeltételeit is. *H. G.*

Chamberland-szűrő: gyertya alakú →*bakteriumszűrő* máz nélküli porcelánból, különböző fokú porosítással (L_1, L_2, L_3 stb.). Az L_3 sz. szűrő porosítása kb. azonos a *Berkefeld-N szűrő*ével (→még *Berkefeld-szűrő*). *J. E.*

Chamberlen: angol szülész-dinasztia, melynek férfitagjai két évszázadon át őrizték az általuk feltalált szülészeti fogó titkát, s ezzel nagy hírnevet szereztek.

Chamberlen-fogó: az első klinikailag használható, ablakos kanalú, szülészeti fogó. *H. I.*

chamomillae flos, *székfű virág, Matricaria chamomilla L.* (Compositae): szikes területen élő növény, 0,2% illó olajat és ebben chamazulent tartalmaz. 3—6 g-ból teát készítve borogatásra, toroköblögetésre használják. *Tinct* ~. 1,5—6,0 g belsőleg görcsoldónak. *I. B.*

Chamazulen

Champetier de Ribes ballon: gumi metreurynter, amelynek lekerekített körte alakja van. Különböző nagyságú, 400—800 cm^3 vízzel töltik fel. Elavult méhnyaktágító eljárás. *H. I.*

chamsin: a Szahara forró szele. Egyiptomban a tavaszi napéjegyenlőség után 2 hónapon belül jelenik meg. *J. E.*

Chamy-féle jódmeghatározás serumban: → *jódmeghatározás serumban*

Chancelade rassz: a mai ember ásatag őseinek egyik típusa. A jégkor végi *magdaleni*

kultúra egyik lelőhelyén, a franciaországi *Chancelade*-nál talált koponyáról nevezték el. Hosszúfejű, magas, lapos arcú, egyes szerzők szerint a mai eszkimókra emlékeztető forma (→*Homo sapiens fossilis*). *N. J.*

chancre: →*syphilis*

chancre mixte: →*ulcus mixtum*

chancre papiracea, *chancre parcheminé, induratio papiracea, papirsánkér, pergamensánkér:* a glans penisen jelentkező elsődleges syphilises beszűrődés (→még *syphilis*). *S. Zs.*

chancre parcheminé: →*chancre papiracea*

chancre redux, *reinduratio syphilitica:* a syphilises primaer affectio begyógyulása után kezeletlen esetekben hetek—hónapok múlva v. helyi izgalomra újabb sclerosis, exulceratio keletkezhet az in loco visszamaradt treponemáktól. Régebben reinfectiónak tartották. *S. Zs.*

chancre tubérculeux: →*tuberculosis cutis primaria*

chancroid: →*haemophilus ducreyi infectio*

Chandler-műtét: az intra- és extra-articularis csípőízületi arthrodesis egyik formája. Lényege az, hogy az intraarticularis arthrodesis mellett a combnyakból és trochanter majorból vett és az os ilei-be felcsúsztatott csontléccel extraarticularis arthrodesis történik. *G. A.*

Chantemesse, André (1851—1919): francia bakteriológus, párizsi egyetemi tanár. Kimutatta a typhus abdominalis kórokozóját vízben. Felismerte a légy fertőzést terjesztő szerepét. Elsők között figyelte meg a Shigellákat. *H. G.*

Chaoul, Henrik (1887—): német röntgenológus, berlini egyetemi tanár. Jelentős munkásságot fejtett ki a röntgendiagnosztika fejlesztése, a közelsugárkezelés kidolgozása terén. A tomographia kidolgozását a magyar *Grossmann Gusztáv*val együttműködve végezte. *H. G.*

Chaoul-féle közelbesugárzó-készülék: felületi rtg-besugárzás céljára szolgáló készülék, melyet különleges alakú anódja alkalmassá tesz üregi kezelések végzésére is. 55 kV 6 mA-rel működik. *D. J.*

Chaoul-kompresszor (rtg): gyomor-bél vizsgálathoz alkalmazott, állandó nyomást biztosító készülék. *D. P.*

Chapman, Edmund: 18. századbeli angol szülész, aki az addig titokban használatos Chamberlen-féle szülészeti fogót nyilvánosságra hozta (*A Treatise on the Improvement of Midwifery*, 1733). *Be. I.*

chappa: Ny-Afrikában előforduló papuloulcerosus megbetegedés, amely némileg a syphilisre és framboesiára emlékeztet. *J. E.*

Charaka, *Caraka, Tzaraka:* időszámításunk kezdetén élő indiai orvos. Ránk maradt műve a betegségek igen részletes csoportosítását és nagyszámú gyógyszer leírását tartalmazza. Az egyik leírt kórforma a cukorbajjal azonosítható.

Charcot, Jean Martin (1825—93): francia elmegyógyász, a Salpêtrière kórház orvosa, majd a kórbonctan professzora Párizsban, 1882-től a Salpêtrière-ben részére létesített ideg-kórtani tanszék előadója, számos akadémia tagja és dísztagja, a Becsületrend tisztje stb. Munkássága mind az elme-, mind az idegkórtan területén alapvető volt. Az elmekórtanban főként a hysteria tünettanának kidolgozása és a hypnotherapia alkalmazása tette nevét ismertté. Leírta a hysteriás féloldali bénulást, catalepsiát, lethargiát, opisthotonust, nagyrohamot (grand mal) és számos más tünetet: gyógymódként bevezette a „nagy hypnosist", ami ~ szerint csak a „nagy hysteriában" szenvedőknél létesíthető, míg egészséges embereknél csupán „kis hypnosis" érhető el — az, amit a „nancy-i iskola" (Bernheim, Liébeault) suggestio néven ugyanekkor vezetett be a therapiás gyakorlatba. A „párizsi iskola" (~, Richet, Richer) a hypnosis 3 fázisát állapította meg a hysteriás betegeken: cataleptikus, lethargikus és somnambul fázis; úgy vélték, hogy csak az tekinthető hysteriás tünetnek, ami hypnotikusan előidézhető. ~ Westphallal egyidejűen írta le a traumás neurosisnak nevezett kórképet, bevezette a hysteroepilepsia fogalmát stb. A „párizsi iskola" ezirányú tapasztalatait *Richer* könyve foglalta össze (*Etudes cliniques sur l'hysteroépilepsie ou grande hysterie*, 1881). — Az organikus idegkórtanban még gyümölcsözőbb volt ~ munkája. Kórbonctanilag ill. tünettanilag leírta az amyotrophiás lateralsclerosist (1865), a Cruveilhiertől 1842-ben közölt sclerosis multiplex jellegzetes tünetcsoportját (~-trias: nystagmus,u skandáló beszéd, intentiós tremor), az atrophia musc. progr. peronealis típusát és neurogen elméletét, a paralysis agitans kórbonctanát, a poliomyelitis bonctani képét, a hátgerincsorvadás lancinálló fájdalmait, a spinalis betegségek trophikus zavarait stb. *Leçons sur les maladies du système nerveux* (1874) c. könyve rövidesen világhírűvé tette. J. A. *Pitres* (1848—1927) közreműködésével a klinikai tünetek és a kórbonctani lelet össze-

vetése alapján kidolgozta az agyvelő és gerincagy lokalizációs tanát (*Localisations dans les maladies du cerveau et de la moelle épinière*, 1876.) Belgyógyászati tevékenysége is számottevő, asthmások köpetében megfigyelte a később Leyden által leírt kristályokat (1875), kidolgozta a cirrhosis hepatis kórbonctanát, geriatriai tanulmányában főként az öregkor köszvényes és arthritises bántalmaival foglalkozott (1867). Az *Archives de physiologie* (1868), *Arch. de neurologie* (1880) és *Revue de médecine* (1878) alapítója. Intézetét klinikai színvonalon rendezte be: laboratórium, múzeum, fényképészműhely, nagyszabású electrotherapiás berendezés. A klinikumban nagy jelentőséget tulajdonított a laboratóriumi vizsgálatoknak és a betegek folyamatos megfigyelésének. Iskolája világszerte híres volt, kiváló tanítványok kerültek ki a keze alól (pl. Pierre Marie, Babinski, Marinesco, Bernheim, Freud, Déjérine, Bourneville stb.), előadásait átlag 5—600 hallgató látogatta a világ minden tájáról. *Be. I.*

Charcot-arthropathia: → *arthrosis deformans tabetica*

Charcot-betegség: a mindennapi idegorvosi gyakorlatban a hysteriát nevezik így, mert a „hysteria" terminus társadalmilag diminuáló jelentéssel bir nemcsak a laikus, de még az orvosok között is. Az irodalomban sokszor ~nak nevezik a sclerosis multiplexet, az amyotrophiás lateralsclerosist, valamint a neuralis izom-atrophiát is, mert *Charcot* mindezen betegségekkel behatóan foglalkozott. *H. B.*

Charcot—Bouchard-féle miliaris aneurysma: érkörüli vérzésekből álló aneurysma spuriumok a kis agyi ereken apoplexia esetében. *R. Gy.*

Charcot-ízület: → *arthrosis deformans tabetica*

Charcot—Leyden-kristályok: eosinophil kristályok asthma bronchiale esetén a bronchialis nyákban (köpetben). *R. Gy.*

Charcot—Marie—Tooth—Hoffmann-izomatrophia: → *atrophia musculorum progressiva neuralis*

Charcot-trias: a sclerosis multiplex elsősorban cerebellaris tünetekkel járó (ún. cerebellaris) formáinál észlelhető, skandáló beszédből, intentiós tremorból és nystagmusból álló tünetegyüttes. *H. B.*

Charcot—Vigoroux-féle jel: a bőr vezetési ellenállásának galvánárammal szembeni csökkenése. Basedow-kórra jellemző.

Charcot—Weiss—Baker-syndroma: → *caroticus sinus hyperaesthesia*

„Charité-Angina": rosszindulatú streptococcus-fertőzés, gyakori vese-komplikációkkal. A „Charité" nevű régi berlini kórházban, amely 1905-ig állott fenn, a fiatal orvosok és újonnan beosztott ápolónők nagy része ~ban betegedett meg. *J. E.*

Charlin-syndroma, *neuralgia nasociliaris:* nasoethmoidalis gyulladásos folyamatok következtében fellépő atípusos arcneuralgia a n. nasociliaris és g. ciliare által beidegzett területen. Tünetei: a belső szemzugban fellépő és az orrhát felé kisugárzó fájdalmak. Az orrnyálkahártya duzzadt, hyperaesthesiás, a váladékképződés fokozott. Változó súlyosságú conjunctivitis, iritis, keratitis, ulcus corneae, könnycsorgás jelentkezhetnek. A bulbus nyomásérzékeny, a tensio csökkent lehet. A tünetek az orrnyálkahártya cocainozása után megszűnnek. *Ré. Gy.*

Charnley-féle csípő-arthrodesis: a csípő-arthrodesis különleges formája. Lényege a compressio. Az acetabulum kimélyítése és fenekének áttörése után a femurfej medialis részét a kismedencébe helyezzük. A végtag medialis irányba tolása felülről, a Charnley-csavaros szög oldalról biztosítja a compressiót. *G. A.*

„Charrière-filière": fémtárcsa a katéter vastagságoknak megfelelő 30 lyukkal, a katéter számának megállapítására. (→ még *Charrière-skála*) *B. I.*

Charrière-skála: a katéterek vastagságát jelző skála; az első szám 1/3 mm és minden további 1/3 mm-rel több. *B. I.*

Charrin-betegség: pyocyaneus infectio.

charta: papírból v. viaszozott papírból (~ *cerata*) készült portok, melyben a gyógyszerész a porokat (→ *pulvis*) szolgáltatja ki. A ~ ceratába a nedvszívó és illékony anyagokat tartalmazó porokat kell tenni. *I. B.*

chasmus: ásítógörcs

Chassaignac-bénulás: kisgyermekek fájdalmas karhűdése, melyet a radius-fejecs subluxatiója okoz. Többnyire a kéz erős megrántására jön létre, a gyermek kézenfogva vezetésekor. *B. I.*

Chassaignac-drain: gumidraincső. *Chassaignac* alkalmazta először a gumidraint a sebészeti drainezésben. *B. I.*

Chastek-paralysis: rókák nyers hal etetésével kísérletesen létrehozott bénulásos megbetegedése. A halban levő thiamin-antivitamin hozza létre. (→ még *antimetabolit*) *M. I.*

Chauffard, Anatole Marie Émile (1855—1932): francia belgyógyász, párizsi egyetemi

tanár. Leírta a bronz-diabetes és O. *Minkowski*val csaknem egy időben a congenitalis icterus haemolyticus kórképét. Jelentősek a májbetegségekre vonatkozó kutatásai. *H. G.*

Chauffard-háromszög: a jobb alsó tüdőlebeny kezdeti atelectasiája után fellépő zsugorodó folyamat, melynek radiológiai képe kis háromszög alakú árnyékoltságban mutatkozik. *Go. Gy.*

Chauffard—Still-betegség: → *Still-betegség*

Chauliac, Guy de (Guido de Chaulhaco) (kb. 1298—1369): francia orvos Lyonban, majd a pápa orvosa Avignonban. Főműve *Chirurgia magna* néven évszázadokon át közkézen forgott, mint a középkori sebészeti ismeretek legalaposabb összefoglalása. Tartalmazza a sebészet rövid történetét és az 1348-as pestisjárvány élményszerű leírását. 1478-tól fogva sorozatosan jelent meg nyomtatásban. *Be. I.*

chaulmogra olaj: indiai faolaj, melyet a lepra gyógyítására használnak.

Chaussier, François (1746—1828): francia patológus, 19 éves korában kész orvos, 4 év múlva az anatómia tanára Dijonban, majd az ottani akadémia örökös titkára, a forradalom kitörésekor a párizsi École Centrale-on az anatómia és élettan professzora lett. A bonctanban új nómenklatúrát vezetett be, az orvostudománynak majd minden ágában tevékenykedett, különösen a törvényszéki orvostanban és szülészetben. Hatalmas irodalmi munkásságából kiemelkedik a *Tables synoptiques* (1799—1826), amely áttekintést nyújt az orvostudomány egész területéről. *Be. I.*

Chaussier-tünet: az epigastriumban fellépő éles fájdalom, mely az eclampsia elője.

Chautard-próba: → *aceton*

Chauvoei-bacillus: → *Clostridium*

Chayes-csúsztató: különleges rögzítő készülék kivehető fogpótláshoz.

ch. c., *charta cerata:* viaszkos papír.

check-valve mechanizmus: szelepmechanizmus, mely a hörgőkben kóros szűkületek, megtöretések és váladék miatt alakul ki, s melynek következtében a belégzett levegő kilégzésnél nem távozhat, fogva marad (trapping air). A szelepmechanizmus fokától függ, hogy a mögöttes tüdőrészben légtelenség (atelectasia) v. tágulás (emphysema) alakul-e ki. Utóbbi a porcnélküli hörgők további nyomásával fokozza az emphysemát. A nagyobb hörgőkben idegentest, daganat v. heges szűkület a váladékozással együtt váltja ki, a kisebbekben nyálkahártyaduzzanat, spasmus és szívós váladék, mint pl. asthma bronchialénál, bronchitis chronicánál. Kialakul az egyenetlen légzés, fokozódik a residualis levegő mennyisége, romlik az alveolaris ventilatio és véráramlás. Ha sokáig fennáll, a tüdőszövet lassú pusztulásához vezet. Kóroktani kezelésen kívül mechanikusan is el lehet távolítani a váladékot. *M. G.*

Chédiak, Alejandro: jelenkori kubai szerológus. Szűrővizsgálatra alkalmas syphilis diagnosztikai reakciót dolgozott ki. *H. G.*

Chédiak—Higashi-syndroma: már fiatal gyermekkorban halálhoz vezető, öröklődő tünetcsoport, amelyet a fvs-ek granulatiós anomáliája (a granulocytákban *Döhle-testek*, a csontvelő myeloid sejtjeiben és a perifériás vér lymphocytáiban élénk vörösre festődő zárványok) és fejlődési rendellenességek jellemeznek. Klinikai tünetek: → *photophobia*, csökkent könnyelválasztás, → *hyperhydrosis*, *partialis albinismus*, a napnak kitett bőrfelületeken → *hyperpigmentatio*, → *anaemia*, → *leukopenia*, → *thrombocytopenia*, *lymphadenopathia*, → *splenomegalia*, *hepatomegalia*. *H. Zs.*

Chédiak-reakció: a *Meinicke*-antigén felhasználásával kidolgozott flocculatiós lues reakció, mely egy csepp beszárított vérből is elvégezhető. *Ba. B.*

C_3H egértörzs: → *tiszta törzsek*

cheilitis, *ajakgyulladás:* az ajak acut v. chronikus gyulladása. Fertőzések, vegyi anyagok (pl. ajakrúzs), v. fizikai ártalmak (napsugárzás, erős szél) váltják ki. Ritka formája a ~ *glandularis*, *Baelz-féle betegség*, *myxadenitis labialis:* az ajak nyálmirigyeinek túltengése, mely az ajak megnagyobbodásához vezet. *Th.:* adstringens borogatások, bevonó kenőcsök és az okozó ártalmak kikapcsolása. *B. K.*

cheilitis granulomatosa (Miescher): az ajak sarjadzásos gyulladása; az ajkak megduzzadásával járó idült lefolyású lobos folyamat. A duzzanat néha ráterjed az orcai nyálkahártyára is. *B. K.*

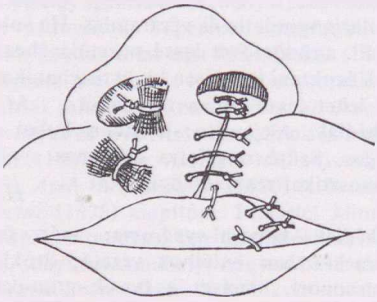
cheiloangioscopia: az ajak vérkeringésének megfigyelése mikroszkóp segítségével.

cheilo-gnathopalatoschisis: ajak-állcsont-szájpad-hasadék. A farkastorokkal szövődött nyúlajak legsúlyosabb formája. (→ még *ajak- és szájpadhasadék*) *B. I.*

cheilognathoschisis: → *ajak- és szájpadhasadék*

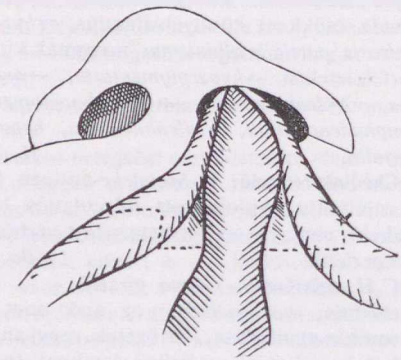
cheilophagia: az ajak harapdálásának, rágásának rossz szokása. *Ré. Gy.*

cheiloplastica, *ajakplasztika, nyúlajkműtét:* a hasadt ajak korrigálására alkalmazott műtéti eljárás, amelynek feladata az ajak alakjának és működésének helyreállítása. Lényege a hasadék széleinek felfrissítése után a teljes anatómiai reconstructio a rétegek (nyálkahártya, izomzat és bőr) egyesítésével úgy, hogy az ajak mindkét fele szimmetrikus legyen és jellegzetes alakja (Cupido-ív) helyreálljon. Ha az ajakhasadék kétoldali, néhány hetes különbséggel, külön történik a zárása. Kétoldali, teljes ajakhasadás esetén a kiugró praemaxilla repositiója céljából *Bardeleben* a septum csontját resectálta, *Brophy* pedig drótöltéssel közelítette a mobilizált maxillát. *Veau* bebizonyította, hogy a jól egyesített ajakizomzat reponálja a csontot, s azon közvetlen beavatkozást végezni helytelen. A ha-

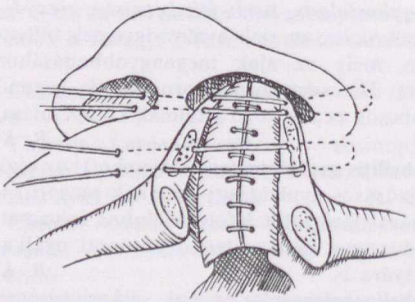

Ajakhasadék-műtétek

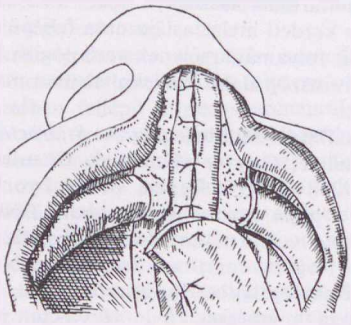
Az orrnyíláson levő drótvarrat összesodrása gézgomolyag felett; az izmot fesztelenítő varrat az ép oldali ajak középvonalában

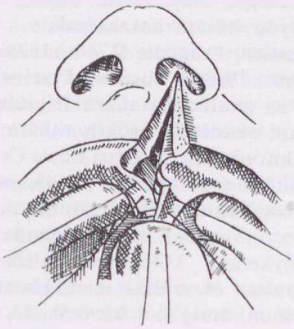
Teljes ajakhasadék-műtéthez használatos metszésvonal

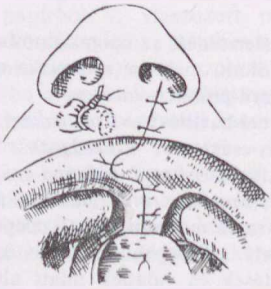
Az első drótvarrat (0,2 mm-es Wipladrót) a hasadék oldalán az orrszárnyat fogja körül subcutan, és az ép oldali orrnyíláson húzzuk át. A másik drótvarrat a száj körkörös izomzatát fogja körül, és az ép oldali ajak bőrén kerül ki

Teljes ajak-állcsonthasadék esetén az egyik oldalon nyeles palatinalis lebenyt képezünk, és ezt a középvonal felé forditjuk

Tranner nyúlajakműtéte (kettős fedés az áthajlásban is)

Az ajakpirból kimetszett lebeny külső borításként az áthajlásba varrva

sadt ajak zárására számos műtéti eljárást dolgoztak ki, amelyek közül *Veau*, *Axhausen*, *Hagedorn*, *Le Mesurier*, *Tennison* és *Millard* eljárásai a legismertebbek. Az eljárások és módosítások értékelését megnehezíti, hogy a műtét eredményességét csak az operált felnőtt korában lehet megítélni. A ~t a csecsemő egy hónapos korától végzik. Későbbi esztétikai korrekciókra, különösen az orr alakjának helyreállítására gyakran kerül sor (másodlagos nyúlajkműtét). *Z. J.*

cheilorrhaphia: ajakvarrat.

cheiloschisis: →*ajak- és szájpadhasadék*

cheilosis: fissurák, rhagadok, dermatitis a szájzug és szemzug környékén, továbbá az orrszárnyak tövében. Gyakori a lilás, barnás bőrszín, e helyeken pangás és pigmentálódás következtében. Leginkább riboflavinhiány tünetének tartjuk, főleg ha nyelvtünetek is társulnak hozzá, de lehet a B_2-vitamincsoport több tagjának hiánytünete is. *S. J.*

cheilotomia: ékkimetszés (excisio cuneiformis) az ajakból (pl. ajakrák esetén). *B. I.*

cheiragra: a kéz köszvényes elváltozása. Húgysavas lerakódások és gyulladásos duzzanatok a kéz ízületei körül. Tophusokkal és fájdalommal járó elváltozástól az arthritis deformansig súlyosbodhat. *S. J.*

Cheiranthus Cheiri L. (Cruciferae), *viola:* réteken, parlagokon található növény, mely a digitalis-hoz hasonló mérgezést okozhat. *I. B.*

cheiromegalia, *chiromegalia*, *main succulente:* a kézfej duzzadt, oedemás volta, vaskos ujjak változatlan csontrendszer mellett, syringomyeliában szenvedő betegen. *Be. K.*

cheiropompholyx: →*dysidrosis*

cheiropraktika: →*chiropractica*

cheiroprasia: →*chiropractica*

cheiropraxis: →*chiropractica*

cheiroscop: módosított stereoscop, melyet a kancsalság kezelésére alkalmaznak.

cheirospasmus: írógörcs.

Chelidonium majus L. (Papaveraceae), *vérelhulló fecskefű:* narancssárga színű tejnedvet és 0,2% chelidonint tartalmazó növény. Az utóbbi alkaloid fájdalomcsillapító és simaizom-görcsoldó hatású, a tejnedv vérzéses gastroenteritist és collapsust okozhat, melyben kisgyermekek meghalhatnak. *I. B.*

cheloid, *keloid*, *keloma*, *kelis*, *hegdaganat:* valószínűleg belsőelválasztási, anyagforgalmi, esetleg idegrendszeri eredetű trophikus zavar, az ún. „cheloid diathesis" talaján fellépő traumás szövetburjánzás. Az irhát sértő bármilyen kis trauma, fekélyes folyamat nyomán különleges, progrediáló, fibrosus új szövet képződik a sérülés hegéből. Klinikailag kiemelkedő, félgömb- v. plato-szerű, tömött tapintatú, szélein a rák ollóira emlékeztető nyúlványokkal előrehaladó daganatszerű képlet, aminek felszíne fényes, kifeszült, szőrei, mirigyei hiányoznak, apró tágult erek tűnnek át alóla. Nyomásra fájdalmas. Szövettömegének szerkezete fibromaszerű. Megkülönböztetendő a hypertrophiás hegtől (heghypertrophiától), mely ellentétben a keloiddal nem későn, hanem pár hét alatt v. egyidejűleg a sebgyógyulással kifejlődik, majd lassan, ha nem is teljesen, visszafejlődik. *Be. K.*

cheloid-blastomycosis: →*Lobo-betegség*

cheloma: →*cheloid*

cheloplastica, *keloplasztika*, *hegplasztika:* a heg átmetszése v. kimetszése után a defektus plasztikai zárása. Rútító, per secundam gyógyult sebek hegeinél alkalmazzuk. *B. I.*

chemico-parasitaer elmélet: →*Miller caries-elmélet*

chemoagglutinatio: sejtes elemek, baktériumok összecsapzódása kémiai ágensek hatására. Az agglutinatio egyébként rendszerint ellenanyagok hatására következik be. *A. Z.*

chemoceptor: →*chemoreceptor*

chemoluminescentia: a luminescentia egyik esete, egyes kémiai folyamatokat kísérő hidegsugárzás. A ~ alapja gyakran oxidatio (közismert pl. a phosphor oxidatióját kísérő ~). Organikus anyagok is gyakran mutatnak ~t oxidatio közben. A bioluminescentia lényegileg szintén ~. A ~ létrejöttéhez szükséges, hogy a reakció sebessége nagy legyen, elegendő hőfejlődéssel járjon, és a reagáló v. keletkező anyagok között bármilyen világító anyag szerepeljen. *E. J.*

chemopallidectomia: a pallidum roncsolása kémiai anyagokkal extrapyramidalis mozgászavarok megszüntetése céljából. A koponyán fúrt lyukon keresztül rendszerint stereotactikus készülékkel a pallidumba juttatják a kis mennyiségű (1—1,5 ccm) roncsoló anyagot (alkohol, viasz, olajos procain stb.). A hatás nem mindig csak a kívánt területen mutatkozik, ezért alkalmazása nem terjedt el. *Z. L.*

chemoprophylaxis, *chemoprotectio:* gyógyszerek adagolása betegségek, elsősorban fertőző betegségek megelőzése céljából. Pl. malária ellen a chinin-prophylaxis stb. — ~ *tbc-ben:* a lakosság selectio nélküli antibiotikus kezelése a fertőzés és megbetegedés meggátlására antibioticumok, főleg INH rendszeres és

folyamatos adása által. Kísérleti stádiumban van. Hazánkban elsősorban contactokon kívánják alkalmazni. *Primaer ~:* fertőzésnek kitett, de még nem fertőzött egyén védelme INH-val. *Secundaer ~:* a fertőzés megtörténte után, már tuberculin pozitív egyénen a manifest tuberculosis *(→tuberculosis)* kifejlődésének meggátlása antibioticummal. *J. E.*

chemoreceptor, *chemoceptor:* **1.** olyan receptor structura, melynek adaequat ingere a környezet kémiai összetételének megváltozása. Az *exteroceptor*ok közül a ~okhoz számítjuk a szag- és ízérzés receptorait, míg a ~ functiójú *interoceptor*ok (pl. a glomus caroticum és aorticum) a vér O_2- és CO_2-tensiójának megváltozására érzékenyek. — **2.** (gyógysz.) Ehrlich hypothesiséből kiindulva feltételezzük, hogy az electiv hatású gyógyszerek, az ingerület átvivő anyagokhoz hasonlóan, a sejtek felszínén v. belsejében, pl. a mitochondriumokon levő, erre a célra szolgáló atomcsoportokhoz (a ~okhoz) kapcsolódnak haptophor csoportjuk segítségével. Ezek a gyógyszerek úgy illenek a ~ba, mint „kulcs a zárba". A hatást a vegyület toxophor csoportja fejti ki, ez okozza a sejtműködés megváltozását. Az antagonista hatású vegyület azonos haptophor csoporttal bír, így elfoglalja a sejt ~ait, azonban a sejtműködést nem változtatja meg, mert nincs megfelelő toxophor csoportja. *B. P.—I. B.*

chemoreflex: vegyi ingerre bekövetkező reflex.

chemoresistentia: a sejtek specifikus ellenállása bizonyos kémiai anyagokkal szemben.

chemosis conjunctivae: a szemtekei kötőhártya vizenyője. Kötőhártyagyulladás, tenonitis kísérő tünete. *B. B.*

chemospecifikus antigenek: kémiai szerkezetüktől függően fajlagos antigenek. Az antigenek specifitását a molekulát felépítő összetevők száma és minősége, a molekula felszínén levő determinans csoportok, azok stereokémiai helyzete szabja meg. A chemospecifitás minden antigenre jellemző. *A. Z.*

chemospecifitás: minden antigen specifikussága, fajlagossága az antigen felszínének kémiai szerkezetétől függ. Az egyszerű fehérje antigenek fajlagosságát is a molekulát felépítő aminosavak száma, minősége és elrendeződése határozza meg, az összetett antigenekét pedig a fehérje molekulába beépült, v. mesterségesen beépített kémiai vegyület szerkezete. *A. Z.*

chemosynthesis: 1. (mikrobiol.) a mikroorganizmusok CO_2 asszimilálása vegyi energia segítségével. A kén- és bíborbaktériumok kivételével valamennyi autotroph mikroszervezet így biztosítja szénszükségletét, ellentétben a chloroplasttal rendelkező mikroszervezetek fotoszintézisével. — **2.** Szerves anyagok kémiai energiával történő felépítése (→még *assimilatio).* *A. Z.*

chemotaxis: kémiai inger, amely egyes sejtek vonzásában vagy azok távoltartásában nyilvánul meg.

chemothalamotomia: a thalamus roncsolása kémiai anyagokkal. (→még *chemopallidectomia)* *Z. L.*

chemotherapia: olyan gyógyszeres therapia, melynek célja a kórokozóknak a beteg szervezetben való elpusztítása. Ehrlich kezdeményezte és nevezte így el azt a kutató irányzatot, mely az emberre pathogen v. azokkal rokon kórokozókkal fertőzött állatokkal végzett kísérletekkel keresi a gyógyító hatású vegyületeket. Ezek legkisebb gyógyító adagja, a *dosis curativa minima (DCM),* a *parasitotrop* tulajdonság mértéke, és legnagyobb, még mérgezést nem okozó adagja a *dosis tolerata maxima (DTM)* az *organotrop* tulajdonság jelzője. A kettő hányadosa, *DCM/DTM,* a ~s index, *(ChI)* tájékoztat a szer hatásszélességéről. Újabban szokás a *DTM/DCM* indexet is használni, mely azt mutatja, hogy a veszélyes adag hányszorosa a gyógyító adagnak. Ehrlich először a trypanosomákkal fertőzött egereket használt ~s kísérletekre, és 1903-ban azt észlelte, hogy a *trypanvörös* meggyógyítja az egereket. Ezután treponemákkal foglalkozott, és 1910-ben fedezte fel a salvarsan antiluetikus hatását. Jancsó 1930—40-ben végzett vizsgálatai bebizonyították Ehrlich azon véleményének helyességét, hogy a ~s szereknek közvetlen parasitocid hatásuk van. Kimutatta, hogy a trypaflavin *(→xanthacridin hydrochloricum)* felhalmozódik a trypanosomák testében, és így pusztítja el azokat. A trypaflavinnal szemben resistenssé vált paraziták testébe ez a festék már nem tud behatolni. A germanin a trypanosomák légzését és glucose-fogyasztását erősen csökkenti. Tehát a ~s szerek a paraziták specifikus fermentrendszerét bénítják, ezáltal gátolják azok szaporodását, s így legyengült, degenerált alakok keletkeznek, melyeket a reticuloendothel-sejtek felfalnak. Ha az utóbbiakat elektrocolloidális rézzel elpusztítjuk, akkor a ~s szerek gyengébben hatnak, s egy idő múlva a trypanosomák újból elszaporodnak. A közvetlen parasitocid hatás mellett tehát a szervezet im-

munanyagtermelésének és a phagocytosisnak is szerepe van a gyógyulásban (→még *antimalarica*, →*antiluetica*, →*antituberculotica*, →*antiseptica vera*, →*antibiotica*, →*cytostatica*). *I. B.*

Chenopodium ambrosioides L. (Chenopodiaceae), *mirhafű, libatopfű:* Magyarországon is termelt, 0,1—1% illó olajat (→*oleum chenopodii*) tartalmazó féreghajtó növény. *I. B.*

Chenot Ádám (1721—1789): belga származású, erdélyi megyei főorvos. Intézkedéseivel (quarantaine, kénes füstölések, meszelés, padló gyalulása, ruhaneműek forrázása) leküzdötte az 1755—57. és 1770—71. évi erdélyi pestisjárványokat. Ezekről szóló művei epidemiológiai történeti forrásműveknek tekinthetők: *Tractatus de peste* (1765) és *Historia pestis Transylvaniae annorum* (1770—1771). Utóbbi, mint posthumus mű *Schraud Ferenc* pesti orvostanár kiadásában 1794-ben jelent meg. *R. M. Gy.*

cheoplastikus fogmű: sorvadt alsó állcsontra alkalmazzák a műfog nehezítésére. Ezüst-ón-bismut ötvözetből készült betét v. lemez. *B. K*

Chevalier-Jackson-betegség, *laryngo-tracheobronchitis peracuta maligna:* kisgyermekeken fellépő heveny felső légúti betegség. A nyálkahártya necrotizáló gyulladása fibrinkiválással, amely eltömeszeli a légutakat. Valószínűleg vírusfertőzés indítja meg, de későbbiekben coccusok is társulnak hozzá. A kiszáradással, légzési elégtelenséggel járó toxikus kórkép halálos is lehet. Azonnali bronchoscopos váladékleszívás, infusiók, antibioticumok, oxygen v. respiratiós therapia átsegíthet az acut szakaszon. *M. G.*

Chevassu-katéter: speciális konstrukciójú urether-katéter, mely az urether obturálásával megakadályozza a kontrasztanyag visszafolyását retrográd urographia kapcsán. Alakjánál fogva alkalmas az urether-szűkületek tágítására is. *D. J.*

Chevassu-műtét: a here és mellékhere, a funiculus, valamint az inguinalis és lumbalis nyirokcsomók eltávolítása a here rosszindulatú daganatai esetén. *Sz. Z.*

Cheyne, George (1671—1743): skót származású londoni orvos, a „természetes gyógymód" lelkes híve. Kidolgozta és közölte a köszvény diétás balneotherapiáját. Több könyvet írt a hosszú élet titkáról, helyes életmódjáról, betegségek megelőzéséről (*An Essay of Health and Long Life*, 1724. *The Natural Method*, 1742). Meglepő, hogy e tanácsai ellenére maga is nagy hypochonder volt és saját kóresete alapján (*The English Malady*, 1733) címen könyvet írt a hypochondriáról, mint jellegzetes angol betegségről. Azt állította, hogy páciensei egyharmada ideges alapon beteg. *Be. I.*

Cheyne, John (1777—1836): skót származású írországi gyermekgyógyász és belgyógyász, dublini egyetemi tanár. Több értekezést írt a hydrocephalusról, apoplexiáról, tetániás kéztartásról, Írország epidémiáiról. Nevét az a munkája tartotta fenn, amelyben *Stokes*-szal együtt a róluk elnevezett *agoniás légzéstípust* írta le (1822). *Be. I.*

Cheyne-műtét: combsérvműtétek egyik módozata: a sérvkapu zárása pectineus izomból hasított lebennyel. *B. I.*

Chiari, Johann (1817—54): osztrák szülész, a bécsi I. klinikán — ahol Semmelweis is dolgozott — Klein asszisztense, 1853-tól prágai professzor, de már a következő évben a kolerajárványban meghalt. Braun és Späth közreműködésével írt könyvében (*Klinik der Geburtshilfe und Gynekologie*, 1855) a méh megbetegedéseiről közölt sok eredeti megfigyelést. — Fia, *Hans* ~ (1851—1916) bécsi kórboncnok, Rokitansky tanítványa, egyetemi tanár. Az agyvelő, máj és gyomor kórbonctanával foglalkozott, leírta az endophlebitis hepatica obliterans kórképét és embryologiai kutatásokat végzett. *Be. I.*

Chiari-féle medence-osteotomia: az os ilium átvésése közvetlenül az ízületi tok fölött. Az ízületet medial felé betolva az os ilium a femur-fej fölött jó támaszkodást biztosító tetőt képez. Luxatio coxae congenita bizonyos eseteiben végezhető. *G. A.*

Chiari—Frommel-syndroma: a tejelválasztás állandósulása a szoptatás befejezése után a méh és petefészek atrophizálásával és amenorrhoeával. Oka nem ismeretes, a tüneteket a hypophysis eosinophil sejtjei hyperfunctiójának, a lactogen hormon túlproductiójának tulajdonítják, amelynek gátló hatása van a gonadotrop hormon termelésre. Eredményes kezelése csak a legutolsó időben sikerült emberi hypophysis-kivonattal, clomiphennel, olykor oralis progestogenekkel. Előfordul hasonló tünetcsoport terhességtől függetlenül is. (→még *galactorrhoea*) *H. I.*

Chiari-kór: →*endophlebitis hepatica obliterans*

Chiari-vonal: a nyelvcsap (uvula) és az utolsó felső őrlőfog összekötő vonala (en-

nek közepén ejtett szúrómetszéssel nyitjuk meg a mandulakörüli tályogot). *B. I.*

Chiarugi, Vincenzo (1739—1820, más adatok szerint 1759—1822): olasz elmeorvos, a firenzei S. Bonifazio kórházban bevezette az elmebetegek kényszermentes ápolását. *Be. I.*

chiasma fasciculorum opticorum: →*chiasma opticum*

chiasma nervi optici: →*chiasma opticum*

chiasma opticum, *chiasma fasciculorum opticorum, chiasma nervi optici, látóideg kereszteződés:* a temporalis és nasalis retinafélből kiinduló látóidegrostok kereszteződésének helye a sella turcicat elzáró diaphragma felett (normofixált chiasma), némelykor előtte (praefixált), ill. mögötte (postfixált). A cisterna perichiasmatica veszi körül. *B. B.*

chiasma-syndroma: a chiasma szomszédságában lezajló gyulladások, a chiasmát sértő tumorok sajátos tünetcsoportja. A chiasma elülső középső részének laesiója bitemporalis heteronym hemianopsiát (→ *hemianopia)* okoz, mely kezdetben csak a felső quadransokra vonatkozik (többnyire tuberculum-meningeoma v. az a. communicans anterior aneurysmája miatt). A chiasma középső részeit érő laesiók (főképp hypophysis tumorok) ugyancsak bitemporalis heteronym hemianopsiával járnak, amelyek kezdetben — az alsó nasalis rostokat sértve — a felső quadransokra korlátozódnak. Hydrocephalus nyomás a felső nasalis rostokat laedálva eleinte az alsó temporalis látótér-quadransokban okoz defekust. A chiasma lateralis részét roncsoló folyamatok ellenoldali nasalis v. bilateralis nasalis heteronym hemianopsiát okoznak. (Tartós pangásos papilla esetén is először a temporalis rostok degenerálódnak!) *A. K.*

chiasma tendinum Camperi: a m. flexor digitorum superficialis (lábon brevis) és profundus (lábon longus) inainak kereszteződése az első ujjperc volaris felszínének magasságában. *T. I.*

chicken growth faktor: →*PAB (para-aminobenzoesav)*

Chick—Martin-módszer: desinficiens szerek hatásának vizsgálata olyan oldatban, amely szerves anyagot, 0,3% szárított emberi faecest tartalmaz. E módszerrel reálisabb értékek nyerhetők, mint a *Rideal—Walker*-módszerrel, mert a desinficiensek a gyakorlatban is legtöbbször szerves anyagok jelenlétében kerülnek felhasználásra. *A. Z.*

Chiene-műtét: 1. ékkimetszés a combcsont belső condylusából x-térd korrigálására, **2.** a retropharyngealis terület feltárása a fejbiccentő izom mellső szélén ejtett, oldalsó nyaki metszésből abscessus retropharyngealis esetén. *B. I.*

Chievitz-szerv: →*glandula salivalis*

chigo disease: →*Sarcopsilla penetrans*

Chikungunya-betegség vírusa: arbovírusok A-csoportjába sorolt vírus, a D- és K-Afrikában előforduló dengueláz-szerű betegség kórokozója. Betegek véréből és szúnyogokból isolálták. *F. E.*

Chilaiditi-syndroma, *interpositio hepatodiaphragmatica, colon interpositio; Frerichs—Hoffmann—Chilaiditi-syndroma:* a vastagbél helyzetének részleges rendellenessége, melynél a flexura hepatica a máj és a jobb rekeszkupola közé ékelődik. Rendszerint veleszületett bélfejlődési rendellenességnek (dolichocolon), a máj tartószalagjai, főleg a lig. falciforme lazaságának, a rekesz-tonus megváltozásának (relaxatio diaphragmatica, bénulás stb.) következménye. Lehet átmeneti v. tartós. Néha nem okoz tünetet, máskor haspuffadás, heves, főleg a mellkas felé sugárzó (pseudoanginás) fájdalom, obstipatio, flatulentia jár vele. Rtg-nel igazolható, a gázos belek kóros helyzetének kimutatásával. A rekesz és máj közötti jellegzetes haustratiót mutató gázgyülemről ismerhető fel rtg-felvételen. Olykor, hátrahelyezettség esetén csak oldalfelvételen mutatható ki. Elsősorban percussiós tévedés lehetősége miatt van jelentősége. *D. L.*

chilblain lupus (Hutchinson): az *erythematodes chronicus*nak a közönséges *pernió*ra emlékeztető alakja romlott keringési viszonyokkal bíró emberek fülkagylójának szélein és ujjai begyén. *Be. K.*

Chilomastix Mesnili: a vastagbélben élősködő *Flagellata (→Mastigophora).* Pathogenitása kérdéses. *Z. N.*

Chilopoda, *százlábúak:* az *Arthropodák* egyik, egészségügyi szempontból nem jelentős osztálya. Csípésük nálunk emberre nem veszélyes. *Z. N.*

chimbéré, *dermatose achromique squameuse:* Brazíliában előforduló felszínes gombás bőrbetegség; achromiával jár. Valószínűleg azonos a *tinea imbricatá*val. *Be. K.*

Chinacrinum, *Pentilen, Atebrin, Acrichinum, Quinacrin, Meaperin, Crinodora, 3-chlor-7-methoxy-9-(α-methyl-β-diaethylamin-butyl)-aminoacridin:* sárga, keserű por, kiterjedten használják, mert a chininnél erő-

sebben hat a malária-schizontákra. A kúrában 7 napig adunk naponta 3-szor 0,1 g-ot tbl.-ban és 2—3 nap múlva 0,02 g gametocidot. Prophylactikusan hetenként 4-szer 0,1 g-os tbl. adagolható. Féreghajtónak, gyermeknek 0,6 g, felnőttnek 0,8 g adható, utána sós hashajtó. A bőrt sárgára festi. (képlet →*antimalarica*) *I. B.*

Chinae succirubrae cortex, *vörös kínakéreg:* a Cinchona succirubra Pavon (Rubiaceae) Dél-Amerikában, Ceylonban és Indonéziában termelt fa kérge, igen keserű ízű, 6% alcaloidot, chinint, chinidint, cinchonint, cinchonidint stb. tartalmaz. Főleg étvágyjavítónak, roboránsnak használatos, 5—10%-os decoctumban. *Tinctura chinae compositae:* 15% china-kéregből, 5—5% tarnicsgyökérből, narancshéjból, 2,5% fahéjból készített híg szeszes kivonat. *D:* 0,5—2,0 g p. dosi, 6,0 g p. die, étvágyjavítónak. *I. B.*

chinidinum sulfuricum: a chininnel stereoizomer, jobbra forgató alcaloid, a szívre a chininnél erősebben hat, negatív chrono-, bathmo- és inotrop hatású. A szív refractaer szakát megnyújtja, és ezzel a pitvar-lebegést megszünteti; a heterotop ingerképzést is csökkenti. *D:* 0,2—0,6! g p. dosi, 2,0! g p. die, 0,2 g-os tbl.-ban, fokozatosan emelkedve. Célszerű a szív erősítésére Digitalisszal kombinálni (→*arrhythmia*). P. os bevitelekor thrombopeniával és lázzal együtt járó purpura, bőrre jutásakor ekzema fejlődhet ki. A chinidin-allergiás purpurát (a chinin okozta purpurával szemben) nem kísérik fehér- és vörösvérsejt-változások. *I. B.*

chininallergia: a gyógyszer p.-os bevitelekor ~ esetében skarlátszerű kiütés, lokális érintkezéskor ekzema, oedema, inhalatiójakor asthmás roham jöhet létre. (→*allergen*) *Br. P.*

chinin amblyopia: chinin-mérgezéskor fellépő látásromlás, a látóidegrostok, valamint a retina ganglion sejtjeinek károsodása következtében. Az ideghártya ischaemiás, az erek szűkek. Megvakulást okozhat. Teendő: értágítók, A + B vitamin adása. *B. B.*

chinin-érzékenység vizsgálata: →*atoxyl-érzékenység vizsgálata*

chininum: a *china kéreg* (→*Chinae succirubrae cortex*) alcaloidja, mely egy chinolin- és egy chinuclidin-gyűrűt tartalmaz (képlet →*antimalarica*). Egy-két molekula savval képez sókat, az utóbbiak vízben könnyen, de erősen savanyú kémhatással oldódnak. A poláros fényt balra forgatja. Erősen keserű ízű. Kénsavas oldata kékesen fluoreszkál. A ~ bénítja az amoebákat, infusoriumokat, fehérvérsejteket és számos enzymet (oxydase, catalase, diastase stb.). A gyulladásokat és a gennyképződést gátolja, a lázat enyhíti, fájdalmat is csillapít. Szédülést, fülzúgást és sajátságos részegséget okozhat. A látás gyengül, teljes vakság és süketség is beállhat, ami hetek múltán gyógyulhat. A halált 10—15 g (légzés- és szívbénulás által) idézi elő. A szívre a chinidinhez hasonlóan, de gyengébben hat. A méh- és lépizomzat összehúzódását váltja ki, szülés alatt a méhtevékenységet erősíti. Főleg a malária gyógyítására használjuk, de csak a schizontákra hat, ezért gametociddal kell kombinálni. 7 napon át adunk 1 g ~ot 2—3 részre osztva és 0,02 gametocidot. Pneumonia, influenza, pertussis, tonsillitis stb. ellen is használatos. *D:* 0,05—0,5 g p. dosi, 0,15—1,5 g p. die, a szülőtevékenység erősítésére 0,1—0,2 g. A ~ *hydrochloricum* és ~ *sulfuricum* vízben nehezen oldódnak, 0,15—0,25 és 0,5 g-os tbl.-ban v. porban, ostyatokban rendelhetők. A ~ *bihydrochloricum* és ~ *bisulfuricum* vízben jól oldódnak, i.m. adva fájdalmasak lehetnek. Az *Inj. chinini hydrochlorici 30% et urethani 30%* (1 ml-es amp.-ban). 1—2 ml im. v. 2—3 ml iv. adagolható. A ~ *tannicum* sárgás, íztelen por, mely 30% chinint tartalmaz, ezért 3-szoros adagban adható. *I. B.*

Chiniofonum: →*jodoxysulfochinolinum*

chinonok: olyan aromás vegyületek, amelyek *o-* v. *p*-helyzetben két kettős kötésű oxygent tartalmaznak a gyűrűhöz kötve. Polycyclusos vegyületben lehet a két O különböző gyűrűn is, de mindig szimmetrikus helyzetben. A ~ra jellemző, hogy erősen oxidáló, könnyen polymerizáló vegyületek, színesek. A szín oka az ún. *chinoidalis szerkezet*, az O-tól O-ig a gyűrűn keresztül végigvonuló váltakozó egyes és kettős kötési rendszer. Legegyszerűbb ~ a közönségesen ~nak nevezett p-benzo~. *S. F. B.*

Chinoplast, *Leukoplast:* kötések rögzítésére használatos ragtapasz. Gyárilag készül, 22% kaucsukot, 25% cinkoxydot, 27% colophoniumot, 1% phenyl-β-naphtylamint, 11% vaselint, 2% paraffint, 12% gyapjúzsírt tartalmaz. *I. B.*

Chinorto: szemcsepp, 0,017% p-nitrophenyldiaethylphosphatot tartalmazó paraffin-olaj; a cholinesteraset tartósan bénítja, (képlet →*parasympathomimetica*). Glaucoma roham esetén egy csepp elegendő tartós mi-

osis előidézésére. A ~ *forte* 0,033%-ot tartalmaz. *I. B.*

Chinosol: 8-oxychinolinsulfat és kaliumsulfat keveréke. Sáfrányszagú, erős antisepticum, 0,05—0,1%-os oldatban. *I. B.*

Chipault-szabály: gyakorlati szabály a csigolyák tövisnyúlványa szerint a gerincvelői segmentumok meghatározására. A felnőtteknél a nyaktájon a tövisnyújtvány sorszámához egyet, a felső mellkasi csigolyák esetében kettőt, a 6—11. háti csigolyánál hármat hozzáadva megkapjuk, hányadik gerincvelői ideggyök lép ki az adott magasságban. (Az első ágyéki segmentum a 11. vertebra thoracalis felső felének magasságában fekszik, a többi négy ágyéki segmentum a 11. és 12. mellkasi csigolyának megfelelően. A sacralis segmentumok az 1. ágyéki csigolya szintjében találhatók, a conus medullaris az 1. és 2. ágyéki csigolya közötti discus vertebralis magasságában végződik.) *Á. K.*

Chiracanthium: →*mérgező gerinctelen állatok*

chiragra: →*cheiragra*

chirologia: süketnémák kézjel beszéde.

chiromegalia: →*cheiromegalia*

Chironomidae: →*Tendipedidae*

chiropodia: lábápolás, pedikűr. Foglalkozási ág.

chiropractica: *kiropraktika, chiropraxis, cheiropraktika, cheiroprasia:* kézi műfogásokkal (manipulatiókkal) végzett gyógyeljárás. Azon az elgondoláson alapul, hogy számos betegséggel járó panasz oka az idegrendszer, elsősorban a gerinc mentén felsorakozó idegek megzavart működésében keresendő. Ezért a zavar feltételezett okát, a csigolyák subluxatióját ki kell tapogatni, majd kézzel végzett manipulatióval meg kell szüntetni, hogy a csigolyaközti nyílásokon kilépő idegtörzsek felszabaduljanak a nyomás alól. Az eljárást *Palmer* amerikai gyógyász közölte 1895-ben. *B. I.*

chiropractor: aki →*chiropracticá*val foglalkozik.

chirospasmus: kézgörcs, írógörcs.

chirotheca: a kéz és ujjak pólyakötése.

chirurgia: operatív sebészet, kézi munkát is igénylő véres v. vértelen (manipulatiós) műtéteket végző „manualis" szakma. *B. I.*

chirurgus, *kirurgus, kirurg:* sebész.

chitin, *kitin:* rovarok, rákok, százlábúak, pókszabásúak és alacsonyabb rendű növények jellemző szilárd polysaccharidja. Oldhatatlan, csak erős savak támadják meg. Molsúlya kb. 400 000, chitobiose egységekből épül fel, melyek aminocsoportja ecetsavval van acylezve. *S. F. B.*

chitobiose: a chitin felépítésében szereplő disaccharid. Két molekula chitosamin 4-β-glycosidos kapcsolódásával keletkezik. *S. F. B.*

chitosamin, *D-glucosamin, D-2-deoxy-2-aminoglucose:* enyhén bázikus tulajdonságú aminocukor, amely a D-glucosétól annyiban különbözik, hogy a 2. szénatomján a OH csoport helyett egy aminocsoport található. Chitin felépítésében vesz részt. *S. F. B.*

Chitral-láz: Indiában a Chitral-völgyben előforduló fertőző betegség, azonos a pappataci-lázzal. *J. E.*

Chlamydobacteriaceae: a baktériumok Chlamydobacteriales rendjének egyik családja. Fonál alakú képletek, amelyeket hüvely vesz körül; ebbe raktározzák a mocsarak, tavak talajában élő mikrobák a $Fe(OH)_3$-dá oxidált vasvegyületeket. Így keletkezett a limonit (mocsári érc) is. *A. Z.*

Chlamydobacteriales: a baktériumok egyik rendje. A kén és vasbaktériumokat foglalja magában. Az algákhoz hasonlóak, vízben élnek, conidiumokkal szaporodnak, vassókat képeznek és halmoznak fel. *A. Z.*

chlamydospora: a Chlamydobacteriumok spórái, amelyek a fonalakon levő vastag falú megvastagodások. *A. Z.*

Chlamydozoon oculo-genitale: paratrachoma vírus. A nagy vírusok csoportjába tartozik. Morphologiailag *(Prowazek-Halberstedter-féle záradék)* nem különíthető el a trachoma kórokozójától. Klinikailag az újszülöttkor első 5—10 napjában, felnőtteknél uszoda-fertőzés révén okoz heveny kötőhártyagyulladást. Klinikailag a trachomától elkülöníti, hogy a nemiszervek nyálkahártyáin is gyulladást okoz mindkét nemben (Go. neg. urethritis férfiakon és panaszmentes cervicitis nőkön). Cornea szövődménye nincs. *Th.:* Tetracyclin és sulfonamid készítmények. Prognosisa jó. *O. T.*

Chlamydozoonok: →*psittacosis csoport*

Chlamydozoon trachomatis: →*trachoma*

Chlethrionomys glareolus: →*Evotomys glareolus*

chloasma, *melasma uterinum:* ivarérett fiatal nők homlokán, arcán fellépő, makacsul fennálló, dohánybarna, nem hámló foltok. Pigmentszaporulat a hámban. Alakjai: **1.** ~ *gravidarum (uterinum):* ugyanez a kórkép, terhesség folyamán lép fel és rendszerint a terhesség után spontán megszűnik. **2.**

~ *periorale virginum (Poór):* ugyanez szűzeken a szájnyílás körül. *Be. K.*

chlor, *Cl.:* halogen elem, atomsúlya 35,46. Elemi állapotban zöldessárga, kétatomos gáz, erős oxidáló szer, vízben oldódik *aqua chlorata.* Vegyületeiben 1,3,5,7 vegyértékkel fordul elő. Egyvegyértékű negatív alkotórészként szerepel a chlorhydrogensav (acidum hydrochloricum), a HCl sóiban, a *chloridok*ban, pl. NaCl, (natriumchlorid, natrium chloratum). A HCl tömény (36%-os) vizes oldata a tömény sósav, acidum hydrochloricum conc. Ugyancsak 1 vegyértékkel szerepel a hypochlorossavban (HOCl) és sóiban, a *hypochloritok*ban. A *chlorsav,* ($HClO_3$), sói a *chloratok* (pl. a natriumchlorat, natrium chloricum) és a *perchlorsav* ($HClO_4$) és sói a *perchlorat*ok erős oxidálószerek. A ~ elemi állapotban szerves vegyületek hydrogenjét substituálni képes. (→még *calcaria chlorata,* →*Neomagnol*)

S. F. B.

chloracetophenon, $C_6H_5COCH_2Cl$: fehér kristályos, szerves oldószerben jól oldódó aromás szagú, könnyeztető vegyiharcanyag. Hatása a bromacetonéhoz hasonló. *F. L.*

chloracne: →*acne*

chloraemia: a serum chlorid-tartalmának megjelölésére használatos kifejezés. A normál érték 103 maequ./L, v. 340—370 mg%. A ~ kifejezés ma már ritkán használatos. Az általánosan elfogadott *hyperchloraemia,* ill. *hypochloraemia* kifejezések az átlagos serum-koncentrációnál magasabb, ill. alacsonyabb chlorid-értékeket jelölnek. *F. I.*

chloraethyl: →*aether chloratus*

chloraethyl-bódulat, *Kulenkampff-bódulat:* rövid pár perces felületes bódítás chloraethyl-belélegeztetéssel. Ma már ritkán alkalmazzák. Régebben aether-narcosis bevezetésére is használták, mert kevéssé izgatja a légutakat, azonban éppen olyan veszélyes szívméreg és a parenchymás szervek mérgezője, mint a chloroform. *B. I.*

chloraethyl-narcosis: →*narcosis*

chloraethyl-spray: chloraethyl-porlasztás fagyasztás céljából, chloraethyl-permetezés a fagyasztandó testfelszínre. Elavult módszer, tökéletes érzéstelenséget nem lehet vele elérni. *B. I.*

chloral, *trichloracetaldehyd,* CCl_3CHO: szúrós szagú olaj. Víz felvételével a kristályos →*chloralum hydratum*má alakul. *I. B.*

chloralose: chloralhydrat glucoséval képzett kondenzációs terméke, mely kb. ötször erősebben hat annál. Főleg állatkísérletekben használjuk, mert a reflexingerlékenységet nem csökkenti. Jó narcosis elérésére kutyának 0,08 g/kg adható 5 mg/kg morphinnal, macskának 0,07 g/kg 0,25 g/kg urethannal. *I. B.*

chloralum hydratum, *trichloracetaldehydhydrat,* $CCl_3.CH(OH)_2$: keserű, csípős ízű, szúrós szagú por, mely nyákos oldatban altatónak adható. *D.:* 0,5—3,0! g p. dosi, 6,0! gp. die. A vérnyomást csökkenti, a szívet is károsíthatja. *Mixtura chloralo-bromata, Bromidia:* 10% ~ot, 10% kaliumbromidot, 0,2% extractum stramoniit tartalmazó narancsszörp, melyből 10—15! g (1—3 kk.) p. dosi, 30,0! g p. die, vízben elkeverve nyugtató, ill. altató hatású. *I. B.*

chloramin: →*Neomagnol*

Chloramphenicol: →*Chlorocid*

chlor-anyagcsere: azon folyamatok összessége, amelyek során a szervezet a chlort felveszi, s részben felhasználja, részben kiüríti. Kivételes körülményektől eltekintve, a konyhasó (NaCl) az anyagcserétől elválaszthatatlan. Fiziológiás körülmények közt a chlor-leadás a vizelet és verejték útján történik és széles határok közt megegyezik a bevitellel. Napi 1—20 g bevitel esetén az ember konyhasó-egyensúlyban van. Igen nagy sóbevitel egészséges emberben is sóretentióra vezet. Kóros körülmények közt (primaer v. secundaer sóveszteség, elhúzódó hányás v. hasmenés, mellékvesekéreg-elégtelenség stb.) a leadás meghaladhatja a bevitelt, mikor is hypochloraemia (→*chloraemia,* →*exsiccosis*) jön létre. *B. P.*

chloratok: →*chlor*

chlorator: ivóvíz fertőtlenítésére használatos chlor-gáz adagoló készülék. Pl. az *Ornstein* készülék, amellyel előbb egy conc. chlor-vizet (1—5 g/lit) készítünk, és azt keverjük az ivóvízhez (indirekt eljárás). Hátránya, hogy chlór-gáz a levegőbe is juthat. Ezt újabban csökkent nyomással dolgozó készülékekkel kerülik ki. *J. E.*

Chlorcyclizin: →*antihistaminica*

Chlordane, *oktachlor:* fajlagos contact rovarirtószer. Chlorozott többgyűrűs aromás szénhydrogén. Tulajdonságaiban a DDT-hez hasonló, de rövidebb hatástartósságú. *Z. N.*

Chloreton: →*alcohol trichlorisobutylicus*

chlorid: a sósav sója.

chlorid-eltolódás, chlorid shift: a CO_2-transport folyamán fellépő jelenség, a chlorid vándorlása a vörösvértestek és a plasma között. A bicarbonat a tüdőben a vérplas-

mából az erythrocyták felé vándorol (ott CO_2-re és H_2O-ra bomlik) és ennek pótlására chlorid ionok vándorolnak a sejtekből a plasmába. A szövetekben az ellenkező irányú ~ játszódik le a CO_2 felvételekor. Ezért a venás vér erythrocytáiban több a Cl ion, mint az arteriás vérben. *S. F. B.*

chlorid-meghatározás: klinikai laboratóriumban gyakrabban a teljes vér, savó v. plasma, ritkábban a vizelet chlorid tartalmának meghatározására szolgáló eljárás. — *Mohr-féle:* a fehérje-mentesített serum szűrlethez v. egyéb (vizelet, liquor) vizsgálati anyaghoz kaliumchromat indicatort teszünk és ezüstnitrát oldattal a chloridot közvetlenül titráljuk. A titrálás végpontján a sárgás folyadék vörösesbarna színbe (ezüstchromat) csap át. — *Rusznyák-féle ~:* a chloridot feleslegben hozzátett ezüstnitráttal lecsapjuk. A szerves anyagokat forró vízfürdőn káliumhypermanganat oldattal elroncsoljuk. A permanganat feleslegét dextroséval elszíntelenítjük és a feleslegben maradt ezüstnitrátot ferriammoniumsulfat indicator mellett ammonium-rhodaniddal visszatitráljuk. — *Schales-féle ~* a chloridot közvetlenül titráljuk mercurinitrát oldattal, indicatornak s-diphenylcarbazont használunk. Mercurinitráttal a chlor nem dissociálódó mercurichloriddá egyesül, majd mikor az első csepp feleslegben mercurinitrát oldatból szabad mercuri-ion dissociál, az az indicatorral kék színt ad. Igen jól bevált a serum chlorid tartalmának meghatározására. — *Sendroy-féle ~:* a plasma v. vér fehérjementes szűrletéhez feleslegben ezüstjodátot adunk. A vizsgálandó anyagban levő chlorid ezüstchlorid alakjában kicsapódik, és azt szűréssel eltávolítjuk. A tiszta szűrletet megsavanyítjuk, káliumjodidot adunk hozzá, amiből a feleslegben maradt jodát egyenértékű jódot szabadít fel, azt natriumthiosulfattal megtitráljuk. — *Volhard-féle ~:* a vér v. serum wolframsavval fehérjementesített szűrletéhez salétromsavas ezüstnitrát oldatot teszünk, a kicsapódó ezüstchloridot szűréssel eltávolítjuk. A feleslegben maradt ezüstnitrátot ferriammoniumsulfat indicator mellett ammonium-rhodaniddal visszatitráljuk. *Ba. B.*

chloridok: →*chlor*

chloridos víz: olyan ásványvíz, melyben az oldott anionok között a chlorid-ion van túlsúlyban. Mivel rendszerint jelentékeny mennyiségű natrium-iont is tartalmaz régebben *konyhasós*-víznek nevezték. A ~-nek bőringerlő hatása van, mely a vegetatív idegműködés befolyásolása útján a vérkeringést és anyagcserét fokozza. A ~eket *ivókúrában* hypacid gastritis esetén, *fürdőkúrában* rheumás mozgásszervi, valamint nőgyógyászati betegségek kezelésében használják. A hazai ~eket iodid-ion tartalmuknál fogva a *jódos, bromos vizek* közé soroljuk. *S. Ö.*

chlorid shift: →*chlorid-eltolódás*

Chlorisondamin, *Ecolid,* 4,5,6,7-*tetrachlor*-2-(*β-trimethyl-ammoniumaethyl*-a)-2-*methyl-isoindolinium-dichlorid:* a bélhuzamból is jól felszívódó erős ganglionbénító. Hypertonia esetén 0,025 g-os tbl.-ból kezdetben felet adunk, és fokozatosan emelkedünk napi 8 tbl.-ig, 2,5—5 mg adható sc. *I. B.*

chlor-mérgezés: gázmérgezés, mely Cl_2 előállítás és cseppfolyósítás, textil és papíriparban fehérítés, fertőtlenítés, Cl_2 raktározás, szállítás stb. során fordul elő. *Heveny mérgezés tünetei:* a szem és a légutak nyálkahártyáinak heveny, nagyfokú izgalma, kínzó köhögés, mellkasi fájdalom, cyanosis, tüdő-oedema, esetleg később pneumonia. Nagy mennyiségű gáz belégzésekor kivételesen azonnal reflectorikus apnoe és gyors halál. *Idült ~ tünetei:* a szem és felső légutak izgalmi jelenségei, idült bronchitis, fogak savkárosodása. *Kezelés, megelőzés:* →*phosgen.* M. A. K.: 1 mg/m³. *T. M.*

Chlormerodrin: →*higanyos diureticumok*

Chlorobacteriaceae: chlorophyllt tartalmazó baktériumok. Vizekben, mocsarakban élnek és photosynthesissel asszimilálnak. Chlorophylljük összetétele különbözik a magasabb rendű zöld növények festékanyagától. *A. Z.*

Chlorobutanol: →*alcohol trichlorisobutylicus*

Chlorocid, *Chloramphenicol, Chloromycetin, Leucomycin, Paraxin, Synthomycin, D-threo-1-(p-nitrophenyl)-2-dichloracetyl-amino-1,3-propandiol:* a Streptomyces Venezuelae antibioticuma, melyet synthesissel gyártanak. Erősen keserű, ezért gyermekeknek az 5%-os ~palmitat sirup adható. A salmonellákra, shigellákra, bacterium coli-ra, proteusra és anthraxra 0,12—1,0 mg%-

Chlorocid

os koncentrációban bacteriostatikus hatású. 1 g bevétele után a vérben 1,5—1,7 mg%-ot ér el. Hastyphus, pertussis, brucellosis, vírus pneumonia, lymphogranuloma, herpes zoster, parotitis epidemica és rickettsiosisok ellen használható. 0,05 g/kg a napi adag, melyet 4—6 részre osztva adunk p. os 4—7 napon át. A dragée 0,05 és 0,25 g-ot tartalmaz, a kenőcs és hintőpor 1,5%-os. A ~*H* kenőcsben 1% ~ és 0,75% hydrocortison acet. van. ~*-allergia:* a ~ a benzolgyűrűn para-helyzetben nitrocsoportot tartalmaz, ennek következtében szenzibilizáló tulajdonságú. Bőrjelenségek, anaemia, agranulocytosis, panmyelophthisis léphetnek fel alkalmazásakor, részben toxikus hatása következtében is. Elhagyásakor az allergiás jelenségek rendszerint megszűnnek. *I. B.*

chloroform, *trichlormethan*, $CHCl_3$: jellegzetes szagú, édeskés, égető ízű, 60,5° C-nál forró, 1,48 fs.-u folyadék. Mély narcosist okoz, ha a belégzett levegő 1 vol.%-ot, a vér 35 mg%-ot tartalmaz. 60 mg% a szívműködést erősen gyengíti, a vérnyomást süllyeszti, 70 mg%-tól a légzés bénul. A ~ fokozza a szívizomzat adrenalin-érzékenységét, ezért az iv. adott adrenalin, sőt a mellékveséből mobilizált is, kamra-fibrillatiót, szívhalált („~halál") okozhat. Ismételt ~-narcosis a szív, máj és vese zsíros degeneratióját idézheti elő. Veszélyessége miatt ma már nem használják. *I. B.*

chloroform narcosis: chloroform gőzök belélegeztetésével végzett altatás. J. Y. *Simpson* honosította meg Angliában 1847-ben és rövid ideig az aether narcosis vetélytársa volt. Minthogy a vegyiszer (trichlormetan, $CHCl_3$) igen erős sejtméreg (májártalom, szívbénulás), altatás céljára ma már nem használatos. Előnye volt a kellemesebb elalvás, mélyebb narcosis és nem tűzveszélyes volta. (→még *chloroform)* *B. I.*

chlorogenium: →*Neomagnol*

Chloroguanidin: →*Proguanilum hydrochloricum*

chloroma, *Balfour-betegség:* az acut myeloid leukaemia rendkívül ritka változata, amelyet az acut leukaemia tünetei mellett subperiostealisan elhelyezkedő daganatok jellemeznek. A daganatszövet zöld színe valószínűleg verdoperoxydase tartalmából ered. A jellemző zöld szín fény hatására gyorsan eltűnik. A tumorszövet elég magas koncentrációban tartalmaz protoporphyrint, ezért ultraibolya fényben bíborvörösen fluorescál. A daganatszövet az orbitában, a koponyatetőn, a sternumban és a csigolyákban a leggyakoribb. Leginkább gyermekkorban és fiatal felnőttkorban fordul elő. *H. Zs.*

Chloromycetin: →*Chlorocid*

chloropenia: hypochloraemia

chlorophyll: a növények photosynthesisét végző rendszerben a fényt absorbeáló porphyrin típusú festékanyag, Mg-complex. Zöld színe van, mert legerősebben ezt veri vissza a spektrumból; legerősebben a vörös fényt absorbeálja. A ~*-a* és a ~*-b* szerkezetében és spektrumában egy kissé különbözik (→még *plastida)* *S. F. B.*

chlorophyll baktériumok: →*Chlorobacteriaceae*

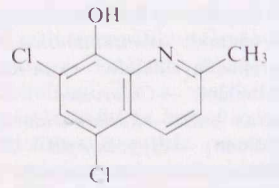
chloroplastis, *zöld színtest:* →*plastida*

Chloropriv tetania: jelentékeny chlorvesztesség esetén alkalosis lép fel, ami csökkenti az ionizált Ca mennyiségét, s ezzel tetaniás görcskészségre vezet. Leginkább súlyos és tartós hányás (pl. pylorusstenosis) mellett fejlődik ki. *D. L.*

chloropsia: zölden látás.

Chloroquin: →*Delagil*

Chlorosan, *Chlorquinaldol, Sterosan:* kenőcs és pasta tartalmaz 5% 5,7-*dichlor*-8-*hydroxychinalint*. Gennyokozók okozta és gombás bőrfertőzésekben használatos. *I. B.*

Chlorosan

chlorosis, *oligochromaemia, morbus virginum, febris alba virginea* („zöld betegség"): serdülő lányok és fiatal asszonyok vashiányos anaemiájának régi elnevezése az arc sápadt-zöldes színe alapján. A vashiányos anaemia jellegzetes tünetei mellett obstipatio és perverz étvágy gyakori. Kiváltásában az elégtelen táplálkozás, egészségtelen lakás és munkakörülmények, továbbá a növekedés és menstruatio okozta fokozott vasszükséglet játszanak döntő szerepet. *H. Zs.*

Chlorothiazid: →*Hypothiazid*

chlorotrianisen: →*TACE*

Chlorphenanum, *DDT, Gesarol, Pentachlorinum, Penticid, dichlor-diphenyl-trichlor-methyl-methan:* $(ClC_6H_4)_2CH-CCl_3$, insecticidum. Jellemző szagú fehér por, mely vízben nem, acetonban, petróleumban jól

oldódik. Talcummal hígítva 10—50%-os concentratióban használatos. A gerinces állatokra alig mérgező, de a chitinburkú rovarokat, mint kontaktméreg, nagy hígításban is megöli. Legyek irtására 2,5%-os suspensióban kell permetezni, tetvetlenítésre 5%-os port hintünk hajba, ruhába, poloskairtásra 5%-os petróleumos oldattal kell permetezni, v. porával az ágyneműt behinteni. Olajos oldatban és kenőcsben a bőrről v. emésztőcsatornából annyi felszívódhat, hogy hasonló mérgezést okozhat, mint a CCl_4 (→*Gammexan*). *I. B.*

chlorphenol: antiseptikus és fájdalomcsökkentő hatású vegyület. Kámforral együtt foggyökércsatornák fertőtlenítésére használják (→még *Chlumsky-oldat*). *B. K.*

Chlorphenoxamin, *Phenoxen*, *β-dimethylaminoaethil-(p-chlor-α-methyl-benzhydryl)-aether* (ClC_6H_4) (C_6H_5) = $C(CH_3)—O—C_2H_4N(CH_3)_2$: paralysis agitansban csökkenti a rigiditást, akinesiát és depressiót. *D.*: naponta 3-szor 0,05 g. *I. B.*

Chlorphentermin: →*fogyasztó szerek*

chlorpicrin, CCl_3NO_2: facsaró szagú, igen illékony folyadék. Fojtó hatású vegyiharcanyag. Erős könnyeztető és ingerlő hatása mellett hányást („vomiting gas"), heveny toxikus tüdővizenyőt, haemolysist és methaemoglobinaemiát idéz elő. *F. L.*

Chlorpromazin: →*phenothiazinszármazékok*

Chlorpropamid: →*antidiabetica*

Chlorprophenpyridamin: →*antihistaminica*

chlorquinaldol: →*Chlorosan*

chlorsavas kali: →*kalium chloricum*

Chlortalidon: →*Hypothiazid*

Chlortetracyclin: →*Aureomycin*

Chlortrimeton: →*antihistaminica*

Chlorurit: →*Hypothiazid*

Chlorylen: →*Trichloraethylenum*

Chlotrid: →*Hypothiazid*

Chlumsky-oldat: az antibioticumok korszaka előtt használt antisepticum; 6 g camphor, 3 g phenol és 1 g absolut alcohol oldata. Ma ingerdentin termelése céljából a fogászatban használatos. *I. B.*

choana, *meatus nasopharyngeus*: az orrüreg két hátsó nyílása, melyek a garat felső részébe (pars nasalis pharyngis, epipharynx) vezetnek. Felül az ékcsont teste (corpus ossis sphenoidalis), oldalt az ékcsont röpnyúlványainak medialis lemeze (lamina medialis processus pterygoidei), alul a szájpadcsontok vízszintes lemezének hátsó széle (lamina horizontalis ossis palatini) határolják, míg a két nyílást egymástól medialisan, a csontos orrsövény hátsó részét alkotó ekecsont (vomer) választja el. (→még *cavum nasi ossei*) *M. K.*

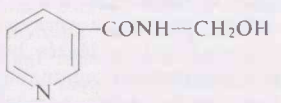
„choc d'emblée": azonnal, úgyszólván a sérülés pillanatában beálló shockhatás. *B. I.*

„choc en retour": a sy. connatalis pathomechanismusának ma már elavult elmélete. Régen, amikor a sy. connata okának a pete paternalis fertőzését tartották, azt vélték, hogy az anya fertőzése a magzatból az anyai vérkeringésbe került kórokozóval történik. *S. Zs.*

chol-: epe

cholaemia: epevérűség, epefesték és epesavak felszaporodása a vérben. A serum bilirubin mennyisége révén szokás meghatározni, ennek 0,8 mg% a felső normál értéke. (→még *icterus*) *S. J.*

cholagoga: epehajtó szerek. Köztük vannak olyanok, melyek az epetermelést fokozzák (*choleretica*), és olyanok, melyek az epe kiürülését növelik (*cholekinetica*). Az előbbiek közül a legfontosabbak az epe-

Bilocid

savak, pl. az acidum dehydrocholicum, továbbá a salicylsav, aciphenochinolinum és különösen a p-toluylmethylcarbinol. Keserűsó, olaj, tojássárgája, pepton stb. a duodenumba jutva a cholecystokinin hormon termelését és ezzel az epehólyag kiürülését váltja ki. *Bilocid*, *Bilamid*, pyridin-β-carbonsavasoxymethylamid. Naponta 4—6 db 0,5 g-os tbl. v. iv. 10 ml 4%-os old. enyhe epehajtó. *Bilagit* dragée, 0,06 g epesavat, 0,08 g hexamethylentetramint, 0,02 g phenolphthaleint, 0,02 g menthaolajat, 0,001 g methylhomatropin-Br.-t és 0,02 g papaverinum hydrochloricumot tartalmaz, epetermelő, fertőtlenítő és görcsoldó hatású. *Felicur*, 1-phenylpropanol. $C_6H_5—CH(OH)CH_2CH_3$ 0,1 g-os capsulában epehajtó hatású. *Synthobilin* capsula, 0,1 g ptolylmethylcarbinolt $CH_3 \cdot C_6H_4 \cdot CH(OH) \cdot CH_3$ tartalmaz, erős epehajtó. *Florantyron*, *Zanchol*, γ-fluoranthenyl-(8)-γ-oxovajsav, az epetermelést erősen fokozza, nem toxikus, idült cholecystitis kezelésére naponta 0,75—1 g adagolható. *I. B.*

Cholagol: epehajtó hatású kombinált készítmény. Pigmenta radicis curcumae 0,025 g, frangulae modinum 0,01 g, magnesium salicylicum 0,20 g, mixt. oleosim aether. 6,16 g, mentholum 0,01 spiritus vini 96%

1,0 oleum olivae ad 10 ml. Javallat: Cholelithiasis, cholecystitis chr., cholecystectomia utáni állapot. Adagolás: epekolikánál 20 csepp kockacukorra, egyébként étk. előtt 3—5 csepp. *W. A.*

Cholagonum: →*acidum dehydrocholicum*

Cholamin: →*acidum dehydrocholicum*

cholangia: elavult kifejezés, mellyel *Naunyn* és *Umber* a kis epeutak bántalmát jelezte. Azt tételezték fel, hogy a kis epeutak falának megbetegedése lehetségessé teszi az epe diffúzióját a véráramba. *M. I.*

cholangiectasia: az epeutak mechanikus akadály következtében létrejött tágulata. Kevéssé használatos kifejezés. *M. I.*

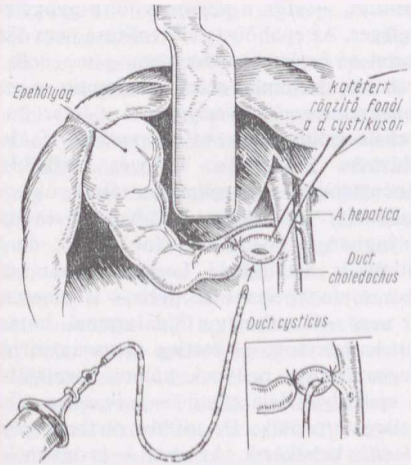
cholangio-cholecystographia: →*intravenás cholangio-cholecystographia*

cholangioduodenostomia: →*Gohrbandt-műtét*

cholangiogastrostomia: →*Gohrbandt-műtét*

cholangiogramm: cholangiographiás vizsgálatról készült rtg. felvétel (→még *cholangiographia*) *D. J.*

cholangiographia: az epeutak vizsgálata kontrasztanyag és rtg-felvétel segítségével. Végezhető: *intravenás* kontrasztbevitellel (→*intravenás cholangio-cholecystographia*), valamint *intraoperative* (műtéti ~), amikor a kontrasztanyagot laparatomia alkalmával közvetlenül a ductus hepato-choledochusba injiciálják, v. *post operative* egy megelőző műtétnél a nagy epeutakba helyezett *Kehr-csövön* át. Az intra- és postoperativ ~ legnagyobb jelentősége az epeút kövességnek, ill. az epeutak elzáródásának kimutatásában van. *D. J.*

Műtét közben végzett (peroperatív) cholangiographia

Az epeutak feltárása után a ductus cysticuson át a choledochusba rögzített katéter segítségével az epeutakat sugárfogó (kontraszt) anyaggal töltjük fel, és azonnal készül a röntgenfelvétel. Egyes sebészek rutin-szerűen végzik minden epeműtétkor annak ellenőrzésére, hogy nincs-e kő a nagy epeutakban

cholangiohepatitis: az intrahepatikus epeutak gyulladásos, májbántalmat okozó megbetegedése. Az *acut* ~hez hasonló, hidegrázással, magas lázzal járó megbetegedés. *Recurráló* ~ esetén a láz- és sárgaságrohamok ismétlődnek. A nem gyógyult esetek kimenetele májtályogok keletkezése, v. cholostasisos fibrosis, ill. cirrhosis, végül biliaris cirrhosis. A *chronikus* ~ hőemelkedéssel, általános panaszokkal, fokozott süllyedéssel járó, gyakran tünetszegény kórkép. A ~ben a duodenumnedv gennysejteket és baktériumokat tartalmaz, a bromsulfalein-kiválasztás lassult, a vérsejtsüllyedés gyorsult. Biztos diagnosis máj-biopsiával nyerhető. A gyógyításban antibioticumokat alkalmazunk és a hepatitis kezelését végezzük. *M. I.*

cholangiohepatoma: a máj daganata, mely a májszövetből és az intrahepatikus epeutak szövetéből indul ki. Lehet benignus, ez az ún. kevert tumor v. *hamartoma* (~ *benignum*) és malignus: *carcinoma* (~ *malignum*). *M. I.*

cholangiolitis: a legkisebb epeutak gyulladása. Lehet bakteriális eredetű és ilyenkor legtöbbször cholangitishez csatlakozik. Előfordul magában, az intrahepatikus elzáródással járó hepatitisek egy részében, inkább azonban mint pericholangiolitis v. perilymphangitis. (→még *cholangiolitises hepatitis.*) *M. I.*

cholangiolitises hepatitis: rendszerint kémiai anyagok (arsenobenzol, chlorpromazin, methyltestosteron) máskor vírusok hatására keletkező olyan hepatitis, melyben az elzáródás klinikai és laboratóriumi képe észlelhető (*intrahepatikus elzáródással járó hepatitis, intrahepatikus cholostasis*). Tünetei: sárgaság, a vizeletből az urobilinogen eltűnik, a colloid- és labilitási próbák negatívak, a serum alkalikus phosphatase-tartalma megnő, a serum cholesterin-tartalma nagy, a szék acholiás. A lefolyás jóindulatú, ACTH, cortison v. prednison jó hatású. A pathogenesis nem tisztázott, allergiás mechanizmust v. permeabilitásváltozást, esetleg az epe kémiai változását tételezik fel. Szövettanilag epepangás észlelhető. *M. I.*

cholangioma: a májnak az epeutakból kiinduló jóindulatú daganata, adenomája. Az epeutakból kiinduló carcinoma a ~ *malignum.* *M. I.*

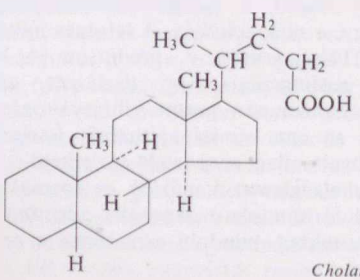
cholangiomanometria: a külső (extrahepatikus) epeutakban fennálló nyomás mérése műtét közben (intraoperatív ~). (Az epehólyagban 18 víz cm, a choledochusban 12 víz cm nyomás vehető normálisnak.) *B. I.*

cholangiostomia: az epeutaknak a külvilág felé drainezése. *B. I.*

cholangiotomia: bemetszés valamelyik epevezetékbe, rendszerint kőeltávolítás végett. *B. I.*

cholangitis, *epeútgyulladás:* az epeutak, főképpen az extrahepatikus epeutak gyulladásos megbetegedése. Az intrahepatikus epeutak gyulladását ma inkább *cholangiohepatitis*nek nevezzük. Leggyakrabban ascendáló fertőzés eredménye, de lehet haematogen és lymphogen eredetű is. Többnyire coli okozza, de okozhatja mindenfajta coccus, typhus bacillus stb. Az *acut* ~ lázzal, hidegrázással, májtáji fájdalommal és sárgasággal járó megbetegedés, a *chronikus* ~ inkább subfebrilitással jár, s elhúzódó, nehezen befolyásolható betegség. A diagnosisban a duodenumnedv fehérvérsejt- és baktériumtartalma döntő. A recidiváló acut v. a hosszantartó chronikus ~ előbb-utóbb a májat is megbetegíti és biliaris cirrhosist okoz. ~ *lentá*nak nevezte Schottmüller azt a leukopeniával, anaemiával járó latens v. elhúzódó ~t, melyet a streptococcus viridans okoz. Ma a chronikus cholangiohepatitist nevezik egyesek ~ lentának. Mindezen betegségek gyógyítása antibioticumokkal történik. *Rtg:* acut gyulladásnál cholangiographia contraindicált. Idült gyulladások a ductus hepaticuson, cysticuson v. choledochuson zsugorodó szűkületeket okoznak, melyek cholangiographiával kimutathatók. ~ *tuberculosa:* sajtos falú epeutak csíkjai láthatók a májban. Ritka formája a májtuberculosisnak. *M. I.*

cholansav, $CH_3-CH-CH_2-CH_2-COOH$: steránvázas, az epesavak csoportjába tartozó vegyület, amelyből az egyes epesavak leszármaztathatók. A természetben nem fordul elő. *(→epesavak) S. F. B.*

Cholansav

cholascus: →*cholaskos*

cholaskos, *cholascus, choloperitonaeum, peritonitis biliaris sine perforatione:* epeömlés a hasüregbe az epeutak sérülése nélkül, valószínűleg kóros epe-dialysis következtében. Epe-peritonitist okoz. *B. I.*

cholat: →*cholsav*

cholebilirubin: a bilirubinnak az epehólyagban található oxydatiós terméke. Egy szén-atommal kevesebbet tartalmaz mint a bilirubin. Képlete: $C_{32}H_{50}O_{11}N_2$. (→még *bilirubin) M. I.—D. P.*

cholecysta, *epehólyag:* →*vesica fellea*

cholecystectasia: az epehólyag kitágulása. Oka: atonia, cysticus-kő (hydrops vesicae felleae, empyema vesicae felleae), pancreastumor *(Courvoisier*-féle epehólyag), esetleg epehólyagdaganat. Rtg-képen tág, jelentősen megnagyobbodott epehólyag-árnyékot látnak, melynek contractiója elhúzódó. Kifejezetten rétegezett telődés álló helyzetben készült felvételen. *M. I.—D. J.*

cholecystectomia: epehólyag-eltávolítás, rendszerint epekőbetegség miatt. Mindazokban az esetekben javallt, amikor a kő jelenléte sok panaszt (epekő-colicák) v. szövődményt (epehólyaggyulladás, hepatocholangitis, pancreatitis, epehólyaghydrops v. -empyema) okoz. Az epehólyag kiirtása történhet a ductus cysticus felől („anterograd ~") v. a hólyag fundusa felől („retrograd ~"). Ha a mélyebb epeutakban nincsen concrementum, ~ után a kórjóslat jó, a gyógyulás végleges. Az epehólyag eltávolítása nem okoz zavart az emésztőrendszerben. *B. I.*

cholecystectomia utáni panaszok: →*postcholecystectomiás syndroma*

cholecystitis, *epehólyaggyulladás:* legtöbbször bakteriális fertőzés, ritkábban pancreasnedv regurgitatiója által okozott gyulladás, mely leggyakrabban köves epehólyagban *(~ calculosa)* fordul elő, de kő nélkül is létrejöhet. Leggyakrabban coli okozza, de typhusos és egyéb ~ is ismeretes. Az *acut* ~ lázzal, nagy fájdalommal, határozott leukocytosissal esetleg sárgasággal járó megbetegedés, melynek súlyos formájában az epehólyag fala elhal *(~ gangraenosa)* és esetleg átfúródik. Ez utóbbi esetben *epeperitonitis* keletkezik. Az acut ~ azonban legtöbbször gyógyul. *Chronikus* ~ hőemelkedést, májtáji fájdalmakat, dyspepsiás panaszokat okozó betegség, mely az epehólyag körül összenövéseket *(pericholecystitis)*, működési zavarokat okoz, esetleg az epehólyag zsugorodására vezet. Sokszor nagyon tünet-

szegény kórkép. Gyakori szövődménye az epekőbetegségnek (~ *calculosa*). A gyógyítás antibioticumokkal, görcsoldókkal történik, súlyos acut ~ben műtétre van szükség. Rtg.: halvány, félárnyékszerű telődés, melynek intenzitása megegyezik az alsó vesepólus árnyékintenzitásával. Az epehólyag telődése és ürülése elhózódó. *M. I.—D. P.*

cholecysto-choledochostomia: →*Pribram-műtét*

cholecystoduodenális syndroma: pericholecystás, periduodenális adhaesiók okozta periodikus fájdalmakkal, superaciditással, hányingerrel, hányással járó tünetcsoport, melyet zsíros ételek fogyasztása vált ki. Cholecystographia alkalmával az epehólyag deformált, rosszul húzódik össze, gyomor-röntgen-vizsgálatkor a duodenum bulbusa izgatott, deformált. *Th.:* lehetőleg konzervatív. *M. I.*

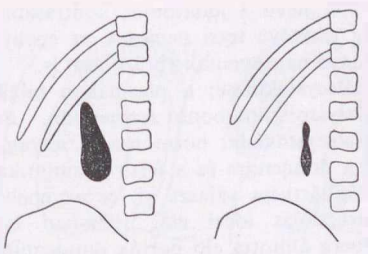
cholecystoduodenostomia: műtéti összeköttetés az epehólyag és a nyombél között. Palliatív műtétként alkalmazzák az epeutak meg nem szüntethető organikus akadálya, (pl. pancreastumor) esetén. *M. I.*

cholecysto-enterostomia: epehólyag-éhbél egyesítés a choledochus elzáródása esetén az epelefolyás biztosítására. *B. I.*

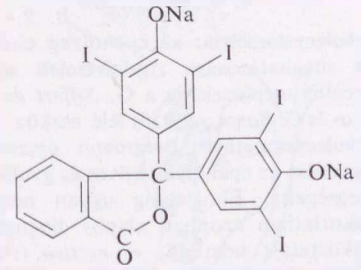
cholecysto-gastrostomia: epehólyag-gyomor anastomosis, az epehólyag gyomorba szájaztatása. *B. I.*

cholecystogramm: kontrasztanyag-töltés után készült epehólyag rtg-kép. (→még *cholecystographia*) *D. J.*

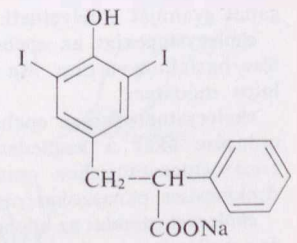
cholecystographia, *biligraphia:* az epehólyag röntgenvizsgálata kontrasztöltés és röntgenfelvételek segítségével. A kontrasztanyag bevitele szerint oralis és intravenás formáját különböztetjük meg. Ha a kontrasztanyag az epehólyagban nem jelenik meg, akkor „nem telődő epehólyag"-ról beszélünk. Ennek oka oralis vizsgálatnál: a kontrasztanyagot a beteg nem veszi be, kihányja, a bélből nem szívódik fel, a máj nem választja ki, a ductus cysticus elzáródott, v. az epehólyag nem koncentrál. — Intravenás módszernél a máj a kontrasztanyagot nem választja ki, vagy a ductus cysticus elzáródott. Az oralis cholecystographia eredményeinek javítására többféle módszert dolgoztak ki, így a *fractionált* ~, (Sandström) melynél a kontrasztanyagot fractionálva több napon át adagolják. Cocchi nagymennyiségű víz egyidejű adásától látott jó eredményt. Antonucci a kontrasztanyag beadása előtt nagy menynyiségű glucose-oldatot infundál 25 E insulinnal. ~ céljára olyan anyagok alkalmasak, melyek a májon át választódnak ki és az epehólyagban meggyűlnek. Az első ilyen anyag a tetrajodphenolphthalein volt, melyet toxikus volta miatt ma már nem használunk. E szerről Graham E. A., és Cole W. H. 1924-ben számolt be. 1940-ben újabb jobban tűrhető, kevésbé toxikus kontrasztanyagot fedeztek fel a Biliselectant. 1953 óta ismeretes a Bili-

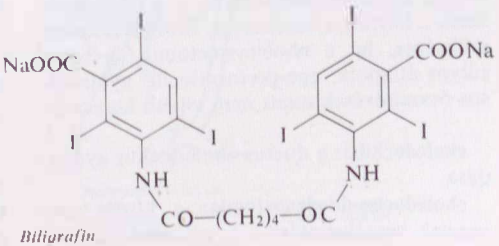
Cholecystographia

Tetrajodphenolphthalein

Bilospekt

Biligrafin

graphin nevű 3 jódatomos kontrasztanyag, mely lehetővé teszi nemcsak az epehólyag, hanem a nagyepeutak ábrázolását is. *D. J.*

cholecystokinase: a plasmában található, cholecystokinint bontó fermentum. *Ba. B.*

cholecystokinin: hormonszerű anyag, melyet a doudenum és a felső jejunum-kacsok nyálkahártyája választ ki, és az epehólyag contractióját idézi elő. 1928-ban Ivy és Oldberg állította elő borjúk duodenumából, de csak az utóbbi időben tisztították annyira, hogy emberen is veszély nélkül alkalmazható. Normális körülmények között a doudenumba jutott zsíros étel, tojás stb. az az inger, mely kiválasztását megindítja. Gyári készítménye a Cecekin (Vitrum), mely még pancreozymint és secretint is tartalmaz. A ~ hatását leginkább peroralis cholecystographiánál használják az epehólyag contractilitásának vizsgálatára. Az ilyen módon ingerelt epehólyag olyan erősen contrahálódik, hogy a belőle kiömlő kontraszt-tartalmú epe az extrahepatikus epeutakat is ábrázolja.

B. P.—D. J.

cholecystometria: az epehólyag térfogatának meghatározása rtg-felvételek alapján. Speciális mérőeszköze a G. *Siffert de Paula Silva-* és C. *Santos-* (1950) féle eszköz. *D. P.*

cholecystopathia: Bergmann összefoglaló elnevezése az epehólyag köves és gyulladásos betegségeire. Elméletileg ugyan helyes, a gyakorlatban azonban alapos diagnosztikai tájékoztatást nem ad. ~ *cystica* (rtg): az epehólyag conturján látható, szőlőfürthöz hasonló telődési többletek sora. Chronicus epehólyag-gyulladásra utal és epehólyag-daganat gyanúját is felvetheti. *M. I.*

cholecystopexia: az epehólyag felfüggesztése, hasfalhoz varrása. Ma már nem használatos módszer. *B. I.*

cholecystoptosis: az epehólyag tónustalan csüngése akár a kismedencébe terjedőleg. Gastroenteroptosishoz csatlakozik, atoniás dyskinesises panaszokat okoz. *M. I.*

cholecystostomia: az epehólyag megnyitása és a nyílás fenntartása drainezéssel és az epehólyag körültamponálásával, v. a nyílás szélének a bőrhöz kivarrásával. Elvégzése akkor szükséges, ha a cholecystectomia a beteg súlyos állapota, epe-perforatio ill. gyulladásos összenövések miatt nem vihető keresztül. *B. I.*

choledochitis: a ductus choledochus gyulladása.

choledocho-duodenostomia: a közös epevezeték beszájaztatása a nyombélbe. A duct. choledochus szűkületeinél v. decompressio céljából (pl. pancreatitis) végzett műtét. *B. I.*

choledochogramm: a kontrasztanyaggal kitöltött epevezetékről készült rtg-felvétel. *D. P.*

choledochographia: az epevezeték rtg-vizsgálata. *D. P.*

choledocholithiasis: a ductus choledochus kőbetegsége. A kő legtöbbször az epehólyagból kerül a choledochusba. Sárgaságot, fájdalmat, secundaer infectio folytán lázat okoz. Cholangiographiás felvételen a kő nagyságának megfelelő telődési hiány látható. Megoldása műtéti. *M. I.*

choledocholithotripsia: a közös epevezetékben levő kövek összetörése a ductus choledochus megnyitása nélkül (elavult, rossz módszer). *B. I.*

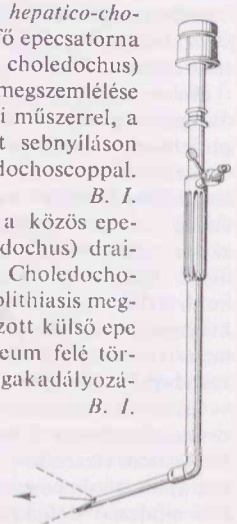
choledochoplastica: a közös epevezeték (ductus choledochus) szűkülete, defektusa esetén végzett valamilyen plasztikai műtét. *B. I.*

choledochorrhaphia: az átvágott v. felhasított közös epevezeték (ductus choledochus) összevarrása. *B. I.*

choledochoscop: a cystoscop elve alapján szerkesztett optikai műszer. 45°-ban megtört vége a choledochotomia nyílásán bevezethető a nagy epecsatornába és állandó öblítés közben a nagy epeutak belseje revideálható, van-e bennük kő v. concrementum-törmelék. *B. I.*

choledochoscopia, *hepatico-choledochoscopia:* a két fő epecsatorna (duct. hepaticus és choledochus) űrterének közvetlen megszemlélése műtét közben optikai műszerrel, a choledochuson ejtett sebnyíláson át bevezetett choledochoscoppal. *B. I.*

choledochostomia: a közös epevezeték (duct. choledochus) drainezése a hasfalon át. Choledochotomia (pl. choledocholithiasis megoldása) után alkalmazott külső epe drainage a peritonaeum felé történő epefolyás megakadályozására. *B. I.*

Choledochoscop

choledochotomia: a közös epevezeték (ductus choledochus) megnyitása. Diagnosztikus műtét (kő, daganat, Oddi-sphincter szűkülete tisztázása végett). *B. I.*

choledochus-atresia: →*epeút-elzáródás*

choledochus cysta, *cysta choledochi:* veleszületett fejlődési rendellenesség; a choledochus falának tömlőszerű tágulata. Kora gyermekkortól változó intenzitású icterust okoz, nagy remissiókkal. *Th.:* cystoduodenostomia. *B. I.*

choledochus daganatok: daganatképződés a fő epecsatornában. Elsődlegesen nagyon ritka, csak elvétve fordul elő *polyposus tumor* és *carcinoma.* (Ez utóbbihoz sorolható a már gyakoribb Vater-papilla rákja, mely v. a choledochus, v. a duodenum nyálkahártyájából indul ki.) *B. I.*

choledochus diverticulum: az epevezeték körülírt tágulata. Rtg-tünete: a ductus choledochus szomszédságában levő telődési többlet, melynek kontúrjában olykor mészárnyékok mutathatók ki. Kórokozók reservoirja lehet, chronikus gyulladást tarthat fent, differenciáldiagnosztikai nehézségeket okozhat. *D. P.*

choledochus drainezés, *choledochus drainage:* az epe kivezetése a külvilág felé a főepevezetékbe varrt gumicsövön át. Utána átmenetileg nem v. csak nagyon kevés epe kerül a bélbe, amit azonban egy-két hétig jól eltűr a szervezet. Rendszerint a duct. choledochus megnyitását, a choledochotomia műtétét követi. *B. I.*

choledochus elzáródás: a főepevezeték elzáródása. 1. Veleszületett ~ ritka fejlődési rendellenesség. 2. Felnőtt korban rendszerint epekő v. neoplasma hozza létre. Minthogy a szervezet huzamosabb ideig nem tudja elviselni, az epeelvezetésről műtéti megoldással gondoskodni kell. *B. I.*

choledochus epe: duodenum szondázáskor a csövön át elsőnek ürülő főepecsatornatartalom. *B. I.*

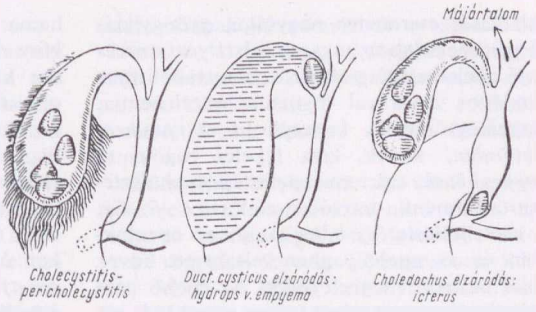
choledochus-hiány: világrahozott rendellenesség, biliaris atresia. Az epehólyag esetleg megvan, de nem közlekedik az epeutakkal. A csecsemő életképtelen. Műtéti megoldás megkísérelhető. *M. I.*

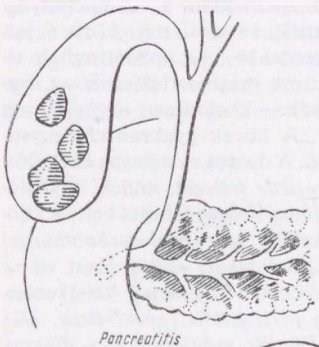
choledochus-szűkület: a főepecsatorna ritkán veleszületett, rendszerint az élet folyamán epekőbetegség szövődményeként keletkezett stenosisa, leginkább epekőműtéttel — choledochus sérülés — kapcsolatban. *B. I.*

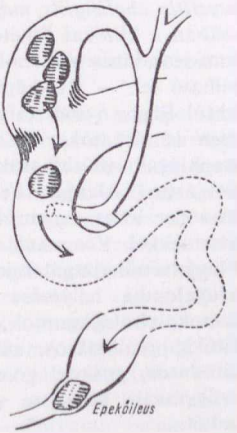
choleglobin: →*verdoglobin*

cholekinetica: →*cholagoga*

cholelithek, *calculi biliares:* epekövek a) *solitaer cholesterin kő,* steril epehólyagban

Cholelithiasis szövődményei

található, cseresznye nagyságú, gyöngyházfényű, metszlapon sugaras kristályos szerkezetű. Keletkezését a cholesterin metabolismus általános zavarával (hypercholesterinaemia, terhesség) hozzák kapcsolatba. b) *pigment (bilirubin)* kövek, laza feketés rögök, c) *vegyes kövek:* calcium-, epefesték- és cholesterin-tartalmúak, tetraéder alakúak. *R. Gy.*

cholelithiasis, *epekőbetegség:* az epeutakban és az epehólyagban keletkezett kövek által okozott megbetegedés. Az epekő nem mindig okoz betegséget (néma kövek). A kövek a májbeli epeutakban v. az epehólyagban keletkeznek, vándorlásuk közben juthatnak az epeutakba. Az epehólyagban elhelyezkedő kövek megmozdulása és az epehólyag nyakába ékelődése *epekőgörcs*öt (colica) okoz. A kövek gyakran cholecystitist idéznek elő. A ductus cysticusba ékelődött kő *hydrops vesicae felleae*t, ennek inficiálódásakor empyema vesicae felleaet kelt. A choledochusba került kő *(choledocholithiasis)* sárgaságot, fájdalmakat, eseteg lázat okoz. A ~ szövődményei: *epe-fistula* keletkezése, az epehólyag *perforatió*ja, *epekő-ileus, cholecystitis, cholangitis, májtályog.* A ~ diagnosisában a klinikai tüneteken kívül a duodenum-szondázás és cholecystographia használható fel. — Rtg-képük kémiai összetételüktől függ: a mésztartalmúak natív felvételen is láthatók, mások csak cholecystographiával mutathatók ki, árnyékkiesés alakjában. Alakjuk kerek, ovális, esetleg tetraéder lehet, egymáshoz simuló facettált felszínekkel. Kimutatásukban szerepe van a rétegfelvételi vizsgálatoknak is. *Th.:* a kövek nyugalomba helyezése (diéta, spasmolyticumok, cholagogumok, ivókúra, idegnyugtatók), gyulladásos, sárgaságos, lázas, átfúródásos, gyakori görcsökkel járó v. belgyógyászati kezelésre refractaer esetekben műtét. *M. I.*

cholemesis: epehányás.

cholémie familiale Gilbert: →*icterus juvenilis intermittens Meulengracht*

cholera, *cholera asiatica, kolera, cholera epidemica:* a Vibrio cholerae (Vibrio comma) által okozott súlyos, heveny járványos fertőző betegség. Lappangási idő 1—3 nap. A kezdet általában hirtelen, bő vizes hasmenéssel, hányással. A hasmenés igen gyakori, szinte állandó. A széklet gyorsan elveszti normális jellegét, híg vízszerű és kevés nyálkát, levált epithel-sejteket tartalmaz („rizlészerű"). Eleinte a hőmérséklet emelkedik, de a nagy folyadékveszteség miatt a beteg hamar exsiccosisba és collapsusba kerül: bőre ráncos, arca, szeme beesik, orra hegyesen kiáll, nyelve száraz, a hang fakó, izomgörcsök lépnek fel, a bőr hideg *(~ algida).* Az exsiccosis következtében a keringés romlik, a vizeletelválasztás csökken és extrarenalis azotaemia fejlődik ki. A kép súlyossága nem mindig arányos a vízveszteséggel, mert néha kezdeti kis hasmenés után is egykét óra alatt súlyos collapsus támad *(~ sicca).* Átlagos lefolyás 3—6 nap. Letalitása kezelés nélkül 20—80%. A th. kétirányú: antibacterialis szer (tetracyclin, chloramphenicol, streptomycin, sulfonamid, atebrin) mellett a víz- és sóveszteséget kell megszüntetnünk, meleg fiziológiás sóoldat tartós bő iv. infusiójával. Nálunk az I. világháború óta nem fordult elő, de bármikor behurcolható keleti meleg-égövi endemiás vidékekről. Miután a fertőzés alimentaris, megelőzésül járványveszély esetén főzéssel sterilizált étel és ital kizárólagos fogyasztása szükséges és a fenti gyógyszerek adhatók. *P. Gy.*

cholera asiatica: →*cholera*

cholera epidemica: →*cholera*

cholera infantum: a csecsemőkori hasmenés legsúlyosabb formája, mely nagyszámú vizes széklettel, súlyos kiszáradással és életveszélyes peripheriás keringési collapsussal jár. Leginkább súlyos coli- és staphylococcus-enteritisek kapcsán észlelhető. Néha — pars pro toto — a *toxicosis* jelölésére használják a ~ elnevezést. *Th.:* rehydratio és antibiotikus kezelés. *D. L.*

cholera nostras: elavult kifejezés, melyet a nem az ázsiai cholera kórokozója (Vibrio comma) által okozott endemiásan jelentkező vizes hasmenésekre, ill. enteritisekre használtak. *P. Gy.*

choleravörös reakció, *koleravörös reakció, nitroso-indol reakció:* a cholera vibrio nitrátredukáló tulajdonságának kimutatására alkalmas eljárás. A peptonvizes táptalajhoz adott híg kénsav hatására piros elszíneződés keletkezik. *A. Z.*

choleretica: →*cholagoga*

cholerikus típus: →*alkat*

cholerine: enyhe lefolyású cholera asiatica.

cholestasis: epepangás. Az epeelfolyás zavarát okozhatja epekő (elzáródás), az epeutak gyulladásos szűkülete, a környezetben levő összenövések v. daganat strangulatiója stb. Következménye: epehólyag- és epeútgyulladás, sárgaság *(→icterus),* kedvező feltételeket teremt a kőképződéshez *(→cholelithiasis),* rontja a zsiremésztést. *S. J.*

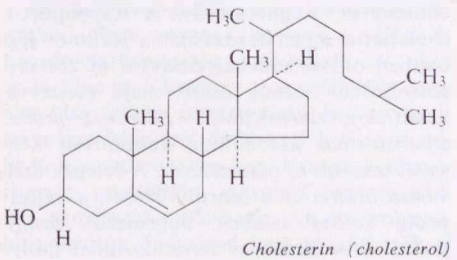
cholestearin-kő: →*cholesterin-kő*

cholesteatoma: gyöngyházdaganat, amely szarulemezek tömegéből, széli részein vékony laphámrétegből áll. Sok szabad zsírsavat és cholesterint tartalmaz, innen a fénye. Lehet: *a)* agyalapi, elhelyezkedhet a kisagyhídszögletben, v. a hátsó skálában. A velőcsővel együtt lefűződött epidermis csírokból származik. *(→epidermoid tumor). b)* a középfülben *(pseudo-~* Körner), felhalmozódott, hagymalevélszerűen rétegezett bűzösen bomló epidermis. Létrejöttének feltétele a dobhártya marginalis defektusa, idült gennyes középfülgyulladás következtében. Ezen keresztül a hallójárat laphámja benőhet a dobüregbe, amelynek nyálkahártyáját a súlyos gyulladásos folyamat elpusztította, a laphám a hengerhám alá nő és azt lelöki *(secundaer ~)*. Másik keletkezési módja, hogy a Shrapnell-hártya erősen behúzódik, tasakot alkot, ebből a leváló hám nem tud kiürülni, s ~ képződik. A Shrapnell-hártya később átszakad és a ~ a dobüreg felé heges szövettel elzárt atticusba (epitympanum) kerül *(primaer ~)*. Súlyos következményekkel jár, mert az állandóan hámló és a basis felől regenerálódó laphám pikkelyei nem tudnak kiürülni, hagymalevélszerűen rétegezett növedéket alkotnak, amely expansiven nő, pusztítja az alatta fekvő csontot, váladékkal keveredve zsírosan szétesik és rendszerint másodlagosan fertőződött, bűzös, gennyes tömeget alkot. A folyamat viszonylagos fájdalmatlansága miatt a beteg nem fordul orvoshoz. Egy nátha, v. grippe során a virulens baktériumok az előre elkészített úton haladhatnak és látszólag napok alatt súlyos koponyaűri szövődményeket hozhatnak létre. A ~ hatására — toxikus anyagok felszívódása miatt — a labyrinth-functio lappangva kieshet, v. a labyrinth csontos falának körülírt elpusztulása révén labyrinthsipoly is keletkezhet. *(→otitis media suppurativa chronica)* Rtg-felvétel a klinikai diagnosist kiegészíti és megerősíti. Jellemző az aditus ad antrum, v. az antrum széleinek roncsolt kontúrjai, ill. az antrum jelentős tágulata, s főképp az antrum körül kifejlődött reactív meszesedés. *R. Gy.—A. P.—D. P.*

cholesteatoma sinus maxillaris: rendkívül bűzös, sűrű gennyképződéssel járó sinusitis. Néha nehezen különíthető el az ún. sajtos gyulladástól *(sinusitis caseosa)*, a két kórforma között valószínűleg csak fokozati különbségek vannak. Mindkét alaknál laphámmá alakul át a hengerhám. Az arcüreg tartós elzáródásának következtében a váladék besűrűsödik, s darabos, törmelékes jellegűvé válik. Nemritkán az üreg falán csont-necrosisok jönnek létre. *Ré. Gy.*

cholesteatoma spuria: →*pseudocholesteatoma*

cholesterin, *cholesterol:* az állati szervezetre jellemző steránvázas alkohol, a legnagyobb mennyiségben előforduló steránvázas vegyület. Szerves oldószerekben oldódik, fehér tű alakú kristályok alakjában válik ki, vizes oldószerből rhomboid lemezes kristályokban. A savóban szabad ~ és zsírsavakkal képzett ~ester található. A szabad ~ digitoninnal oldhatatlan csapadékot alkot így a ~estertől elválasztható. Elsősorban a gerincvelő és az agy gazdag ~ben, de minden

Cholesterin (cholesterol)

sejt képes synthetizálni. Nagy szerepe van a lipoid és lipoproteid természetű határrétegek felépülésében. Számos biológiailag fontos steroid előanyaga. Tömeges lerakódása észlelhető: *a)* arteriosclerosis esetében az érfalban, *b)* epehólyag falában; ~ resorptio révén ~ tartalmú sejttömegek találhatók a nyálkahártyában (cholesterolosis), *c)* chronikus gyulladásos folyamatok széle körüli sárga zónákban, ~ tartalmú habos plasmájú mesenchymalis sejtek láthatók (ún. resorptív elzsírosodás). *d)* ~ sejtes lipoidosisban v. Hand—Schüller—Christian betegségben. — *A cholesterin meghatározása* történhet a *Liebermann—Burchardt-reakció* segítségével: a serumból alcohol-aetheres extractumot készítünk. Egyik mintából digitoninnal eltávolítjuk a szabad ~t. Ebben a kivonatban tehát a ~ester formájában foglal helyet, a többi extractum össz-~t tartalmaz. Az extractumokat beszárítjuk, vízmentes chloroformban oldjuk, majd ecetsavanhydrid-kénsav keveréket adunk hozzá. Ennek hatására a ~ zöld színt alkot. A zöld szín sötét helyen 37° C-on kb. 20 perc múlva éri el legnagyobb erősségét. Ekkor kolorimetriásan v. 620—630 mμ-nál fotometriásan meg-

mérjük az extractumok színerősségét. A szabad ~nek digitoninnal való kicsapása után kapott értékét az össz-~ből levonva, megkapjuk az ~ester értékét. — *Myers — Wardell-eljárás:* vízmentes Na-sulphatra visszük rá a serumot, azon beszárítjuk, majd chloroformmal extraháljuk. A színreakciót a már közöltek szerint váltjuk ki, a chloroformos kivonaton. — *Leiboff*-módszernél a serumot szűrőpapírra cseppentjük, beszárítjuk, chloroformmal extraháljuk és ezen kivonaton váltjuk ki a színreakciót. — A *Rose*-módszernél az ecetsavanhydrid helyett acetylchloridot használunk. — A *Pearson*-eljárásnál paratoluolsulfonsavval helyettesítjük a kénsavat. — A *Killani*-reakciónál ecetsavban oldott ferrichloridot és kénsavat használunk színreagensnek. Ezen alapszik a Zlatkis—Zak-f. cholesterin meghatározás. A Rappaport-f. cholesterin meghatározásnál a serumot jégecetben oldott sulfosalycilsavval és ecetsavanhydriddel hozzuk össze, majd kénsavval kiváltjuk a színreakciót. — *Salkowski-próba:* chloroformos kivonathoz koncentrált kénsavat teszünk és összerázzuk. A rétegek szétválása után a chloroform vöröses, a kénsav pedig zöldes színben fluoreszkál. *Schiff-próba:* a ~ kénsavas ferrichloriddal ibolya színt ad. *S. F. B.—Ba. B.—R. Gy.*

cholesterin-anyagcsere: cholesterin forgalma (felvétel, keletkezés, kiürítés, stb.) és szerepe a szervezetben. A szervezet cholesterinje nagyrészt a táplálékból származik, de synthesis útján is keletkezik. A szervezetben található kb. 200 g cholesterinből 50 g van a bőrben, 35 g az idegrendszerben. Legnagyobb része esterifikált. A vérben 150—250 mg% cholesterin található, ennek 70%-a ester. Kiürülése csupán reductiós termék formájában történik a székletben (dihydrocholesterin-koprosterin). A serum cholesterintartalma növekszik terhességben, arteriosclerosisban, diabetesben, nephrosisban, hypothyreosisban, chronikus hepatitisben, elzáródásos sárgaságban. *Essentialis hypercholesterinaemiát* is ismerünk. Öröklésmenete szabályos autosomalis domináns; valószínűleg a homozygosis állapotú alakja a súlyos xanthomathosis tuberosa cutanea et tendinorum. Csökken a serum cholesterintartalma többek között hyperthyreosisban, súlyos acut hepatitisben, melyben a cholesterinesterek nagyfokú csökkenése a jellemző (Cholesterinestersturz). Étrenddel a serum cholesterin-tartalma alig csökkenthető.

M. I.—Gy. B.

cholesterin degradáló hormon: Roy által feltételezett hormon a hypophysis elülső lebenyében, melynek szerepe a cholesterinvázas hormonok bontása. A steranvázas hormonok bontásának hiánya részben hormonalis zavarokhoz vezet, részben a rákképződés lehetőségét fokozza. *S. J.*

cholesterinester: a cholesterin 3. szénatomján levő OH csoport, mint alkoholos csoport, esteresíthető különböző zsírsavakkal. A szervezetben előforduló szokásos hosszabb szénatomláncú zsírsavak felhasználásával keletkező ~ek a viaszokhoz hasonló szerkezetű és tulajdonságú anyagok. Míg a szervezetben a cholesterin általában szabad állapotban fordul elő, ~ található szabad cholesterin mellett a vérplasmában (lipoproteinekben) és a mellékvesében. *S. F. B.*

cholesterinesterase: a cholesterin zsírsavval képezett estereit hydrolytikusan bontó enzym. *S. F. B.*

Cholesterinestersturz: →*cholesterin-anyagcsere*

cholesterin-kő, *cholestearin-kő:* az epekövek egyike. Leggyakrabban a pangó epében keletkezik. Rendszerint solitaer, lágyrészintenzitású kő, mely az epehólyag telődésén belül, mint árnyékkiesés mutatkozik. Csak kivételesen van meszes héja. *D. P.*

cholesterin-pigment-mész-kövek: az epehólyagban leggyakrabban előforduló vegyes összetételű epekövek. *B. I.*

cholesterin-pleuritis: besűrűsödött, törmelékes, körülhatárolt mellhártyaizzadmány, amely cholesterin kristályokat tartalmaz. Rendszerint régi dehydratált folyadékgyülemek baktériummentes maradványa, amelyek változatlanok maradnak mindaddig, amíg nem csapoljuk rendszeresen. Daganat benyomását keltheti. *M. G.*

cholesterin pneumonia: a cholesterin thesaurismus egyik ritka megjelenési formája. Progressiv tüdő-fibrosissal, s a tüdőkben cholesterin lerakódással jár. Rtg-képe nem jellemző, az egész tüdőlebeny v. egyetlen segment gócos árnyékoltságát okozhatja. Causalis kezelése még megoldatlan. Kezelése tüneti. Prognosisa kedvezőtlen. *D. P.*

cholesteroderma, *xanthoderma:* →*cholesterosis extracellularis*

cholesteroderma diabeticorum: →*xanthoderma diabeticorum*

cholesterol: →*cholesterin*

cholesterosis extracellularis, *cholesteroderma, xanthoderma:* klinikailag kiterjedt sárgás elszíneződés a bőrön, hasonlít az

aurantiasishoz, szövettanilag azonban az irha szövetközeiben, nyirokutakban sejteken kívüli cholesterol-szaporulatot mutat. *Be. K.*

cholesterosis vesicae felleae, *lipoid epehólyag, strawberry gallbladder:* cholesterinplakkok cholesterin-köveket tartalmazó, de néha kő nélküli epehólyag falában; lehet, hogy az epe fokozott cholesterin-tartalmának következményei. — *Rtg:* cholecystographiánál v. teljes telődési hiány, v. életlen, csipkés kontúr. Jelentősége: ~ esetén az epehólyagban a kőképzés feltételei adottak, így az ilyen epehólyagban gyakran képződik epekő. *M. I.*

cholin, *trimethyloxyaethylammoniumhydroxyd* $(CH_3)_3N-CH_2CH_2OH$: telített amin, erős basis, mely a lecithinek és az acetylcholin alkotórésze. CTP-vel *CDP-cholin*ná alakul, a cholinoxydase betainná oxidálja. A cholaminból *(→acidum dehydrocholicum)* keletkezik, a methionin methylcsoportjainak felhasználásával, transmethylálással. Lipotrop hatású. A zsírok elégése ugyanis phosphor lipoidokon (lecithin) át történik, amelynek a ~ egyik alkatrésze. ~ hiánya esetén a zsírok transformatiója a lecithinnél megakad és így májzsírosodás áll be, melyet máj-cirrhosis követ. A cirrhosis kivédhető a bélbakteriumflórára ható antibioticumokkal. (→még *cholinum chloratum)* *S. F. B.—R. Gy.*

cholinacetylase: az agyvelőben található fermentrendszer, mely acetatból és cholinból acetylcholint synthetizál. *B. P.*

cholinergiás idegek: olyan idegrostok, melyek végződésén az ingerületáttevődés acetylcholin felszabadításával történik. (Dale). A ~hez tartoznak a parasympathikus prae- és postganglionaris, valamint a sympathikus praeganglionaris rostok. Egyes esetekben sympathikus postganglionaris végződéseken is acetylcholin felszabadulás jön létre, mint pl. az ember verejtékmirigyeinek sympathikus rostjain. *B. P.*

cholinerg izgatók: →*parasympathomimetica*

cholinesterase: a szervezetben található enzymek, melyek a cholin estereit cholinra és savra, acetylcholin esetében ecetsavra bontják. A vörösvérsejtekben, az agyban és egyéb idegszövetben van a *specifikus* v. *valódi* ~, míg a vérsavóban a *nem specifikus* v. *pseudo-*~. Az előbbit *acetylcholinesterase*nak is nevezik, miután csak az acetylcholint és igen lassan a mecholylt bontja, egyéb cholinestert nem, az utóbbi az acetylcholinon kívül egyéb cholinestereket is bont. A valódi ~ra jellemző a substrat-gátlás jelensége, vagyis hogy magas acetylcholin-concentratio gátolja az enzym activitását, a pseudo-~ activitása a concentratio emelésével növekszik. A pseudo-~ selectiv bénítása alig okoz parasympathicus izgalmi tüneteket, és csak a kívülről bevitt acetylcholin hatása lesz ilyenkor erősebb és tartósabb. A valódi ~ 20—30%-os bénítása élőben már heves cholinerg izgalomhoz vezet. A valódi ~nak valószínűleg nagy szerepe van az endogen, a cholinerg ingerületet átvivő acetycholin bontásában.

A ~-activitás meghatározására az *Ammon-, Michel-, Hestrin-, Gál-*~-activitást mérő módszerek alkalmasak. Egyszerű tájékoztató próba egy csepp vérrel elvégezhető *(→Lemperos-* és *Ranta-eljárás).* *K. E.*

cholinesterase-gátlók, *acetylcholinesterase-gátlók:* olyan anyagok, melyek a valódi és pseudo-cholinesterase működését in vitro és in vivo is fékezik, v. megszüntetik. Legnagyobb részük reversibilisen bénít, vagyis az enzym-fehérjéről dialysissel leválasztható, és in vivo rövid ideig hat. Ilyenek a physostigmin, prostigmin, morphin, procain, chinin, gametocid, coffein stb. Az ún. irreversibilis bénítók dialysissel nem távolíthatók el az enzym-fehérjéről, és hatásuk in vivo hosszú ideig (több napig is) tart. Az irreversibilis ~ fő képviselői fluorophosphorsav-esterek és különböző alkylphosphatok. (Képletek →*parasympathomimetica)* — Megfelelő adag alkalmazásával a valódi és pseudocholinesterase selective gátolhatók. — A ~at részint a therapiában cholinerg izgalmat létrehozó hatásuk miatt használják, részint sok közülük, főleg az irreversibilis gátlók, mint növényvédőszerek is nagy szerepet játszanak. — A különböző szervekből nyert cholinesterasék érzékenysége ugyanazon ~kal szemben igen különböző. A bélfalból nyert cholinesterase pl. nagyon érzékeny prostigminnel szemben, míg a *TEPP* még toxikus adagban sem hat rá. *K. E.*

cholinogen urticaria: →*urticaria cholinogenica*

cholinoxydase: flavoprotein enzym, amely a cholint betainná oxidálja. *S. F. B.*

cholinphosphat, *phosphorylcholin:* a cholin phosphatestere, mely ATP-vel történő reakció révén a cholinphosphokinase enzym hatására keletkezik. A ~ból jön létre a cytidindiphosphat (CDP)-cholin és ezen az úton épül be a cholin a phosphatidokba. *S. F. B.*

cholinphosphatidok: →*lecithinek*

cholinum chloratum, *aethanol-trimethyl-ammoniumchlorid,* $(CH_3)_3N \cdot C_2H_5OH \cdot Cl$: fehér kristály, vízben oldódik, 20%-os oldatban naponta 3—8 kk, v. 1—2%-os oldatban iv. csepp-infusióban használatos, mint methyldonator, icterus, máj-cirrhosis és májcoma esetén. A szervezetben főleg mint a lecithin alkotórésze, de szabadon is előfordul. Az acetylcholin alapanyaga, parasympathomimetikus hatása kb. 100 000-szer gyengébb annál. Hiánya májelzsírosodást és cirrhosist okoz. (→még *cholin).* *I. B.*

Cholnoky László (1899—1967): kémikus, egyetemi tanár a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, Kossuth-díjas. Jelentősek a növényi festékek, a karotinoidok szerkezetére és fiziológiai szerepére vonatkozó kutatásai. *H. G.*

cholokele: a hasüregbe epeömlés útján került epe letokolódott, cystaszerű elhelyezkedése. *B. I.*

choloperitonaeum: →*cholaskos*

Cholospect (rtg): iv. cholecysto-cholangiographiára használatos magyar gyártmányú trijodált kontrasztanyag. *D. J.*

cholostasis, *cholestasis:* epepangás. *Extrahepatikus* ~ az epeutak mechanikus akadálya következtében jön létre. *Intrahepatikus* ~t okozhatnak bizonyos gyógyszerek (methyltestosteron), ismeretlen okok (vírus) és ezt találhatjuk hepatitis tetőpontján is. A szöveti képben epe-thrombusok láthatók. *Th.:* a kiváltó ok megszüntetése, ill. kezelése. *M. I.*

cholothorax: epés mellhártyaizzadmány; leggyakrabban áthatoló diaphragma-sérülés v. epehólyag-, máj-carcinoma áttörés következménye. *B. I.*

cholsav, *3, 7, 12-trioxy-cholansav:* steranvázas sav, az epesavak egyik fő alkotórésze, vízben nem oldódó fehér por, lúgos közegben sói, a cholatok alakjában oldódik. Erős detergens hatása van. *S. F. B.*

choluria: →*biliuria*

chonchiolin ostitis: a kagyló gyöngyházporának belégzése okozta, a koponyán kívül az egész csontrendszert megtámadó kórforma; foglalkozási ártalom, gyöngyházcsiszoló munkások betegsége. *B. I.*

chondralis csontosodás, *porcos csontosodás:* →*ossificatio*

chondralis dysplasia: →*chondrodystrophia foetalis*

chondrectomia: porckimetszés.

chondrin: a porcszövet szerves alapállománya, mely collagenből és chondromucoidból áll. A chondromucoid fehérjének és chondroitinkénsavnak a vegyülete. A chondroitin vízben oldódó, nitrogéntartalmú szénhydrát származék. *Vigh Béla*

chondriosomák: →*mitochondrium*

chondritis: porcgyulladás.

chondritis necrotisans progrediens: továterjedő elhalásos porcgyulladás. *Th.:* a beteg porcrész eltávolítása. *B. I.*

chondritis typhosa: typhusos szövődmény, typhus-baktériumok okozta porcgyulladás, melyet porcelhalás követhet. Igen makacs betegség. *Th.:* a beteg porcrész eltávolítása.

chondroblast: →*cartilago*

chondroblastikus sarcoma: rosszindulatú csontdaganat, főleg a tibián, femuron, humeruson. Fiatalokon gyakrabban keletkezik, gyorsan nő, hamar metastatizál, ezért prognosisa rossz. *G. A.*

chondroblastoma, *epiphysaer chondroblastoma, Codman-tumor:* ifjúkorban, többnyire a második évtizedben fejlődő, főleg a hosszú csövescsontok epiphysiséből kiinduló porcképző kötőszövetből származó daganat. Jóindulatú epiphysealis képződmény. 1942-ben kapta a ~ megjelölést. A daganat a metaphysist is bevonhatja a folyamatba a rtg-képen felismerhető resorptiós jelenségeket okozva. — *Rtg:* éles határú, néhány cm átmérőjű ovális v. kerek ritkulás, amely a csontot enyhén felfújhatja; centrumában gyakori a foltos mészlerakódás. — Sebészi eltávolítása feltétlenül javallt. Általában elegendő a képződmény kikaparása (excochleatio), ha azonban kiújulás mutatkozik, radikálisabb műtét, a tumor gyökeres kiirtása válik szükségessé. *G. A.—B. I.*

chondroclast: →*ossificatio*

chondrocranium, *porcos koponya:* →*cranium*

chondrodermatitis nodularis chronica helicis (Winkler): a fülkagyló ismeretlen eredetű betegsége. Többnyire középkorú férfiak helixének szabad szélén jelenik meg a porccal összefüggő, kb. 5 mm átmérőjű, halványkék v. sárgásvörös, fájdalmas csomó alakjában. Középső részén olykor kissé behúzódott, enyhén váladékozó fekély látható. Szövettanilag körülírt porchártya burjánzás jellemzi, melynek centralis részén regresszív elváltozások jönnek létre. A felette levő bőrben hyper- és parakeratosis, a környezetben gyulladásos beszűrődés észlelhető. *Th.:* a csomónak az épben történő kimetszése. Recidivára hajlamos. *Ré. Gy.*

chondrodysplasia: →*chondrodystrophia foetalis*

chondrodysplasia calcificans congenita: → *Conradi—Hünermann-syndroma*

chondrodysplasia ectodermica: → *Ellis—van Creveld-syndroma*

chondrodystrophia calcarea: → *Conradi—Hünermann-syndroma*

chondrodystrophia foetalis, *rachitis foetalis, achondroplasia, enchondromatosis, Ollier-féle növekedési zavar, dyschondroplasia, micromelia chondromalacica:* congenitalis, dominánsan öröklődő betegség, bár egyes esetek ettől eltérnek. Lényege a csontvégi porctelepek ébrényi károsodása. Következménye: törpeség apró, idomtalan végtagokkal. Az orr lapos, az orrgyök behúzott. A koponya jellegzetesen deformált, a koponyaboltozat tág, a koponyaalap rövid és meredek. A L. gerincen kifejezett lordosis. Ellapult medence, vese alakúan deformált medencebemenet. Előugró promontorium. Rövid, vastag, zömök csöves csontok. Az izomtapadási helyek jelentősen kiszélesedtek. Széles, négyszögletes metacarpus és metatarsus csontok. Jellegzetesen szétálló ujjak, ún. tacskókéz. Gyakori a thymus persistens. Intelligencia kifogástalan. Gyógyítási kísérletek eddig eredménytelenek. *H. I.—D. P.*

chondrodystrophia punctata: → *Conradi—Hünermann-syndroma*

chondrogen csontosodás, *porcos csontosodás:* → *ossificatio*

chondroid szövet: a chordoid és porcszövet között átmenetet jelentő szövetféleség. Sejtjei duzzadtak, de fallal még nem rendelkeznek. Ízületi porckorongokban és a m. quadriceps femoris tapadásánál található. *T. I.*

chondroitinkénsav, *chondroitinsulfat:* polysaccharid, amely a porcok, a bőr és a kötőszövet alapállományának fő alkotórésze. Nem egységes anyag, megkülönböztetnek ~-A, B és C fractiót, az elsőnek felépítésében *chondrosamin* (D-galactosamin) és glucuronsav váltakoznak, a chondrosamin aminocsoportja ecetsavval acylezett, 3. és 6. OH-csoportja pedig kénsavval van esteresítve. *S. F. B.*

chondroitinsulfat: → *chondroitinkénsav*

chondroma: főleg porcból álló jóindulatú daganat. Fő megjelenési helyei: a láb és kéz csontjai, medence, lapocka, szegycsont. Rtg: lágyrész intenzitású árnyék, foltos meszesedéssel, hosszabb fennállás esetén a csont deformálódásával. Ha centrális helyzetű, a corticalist jelentősen elvékonyítja, a csontot hordószerűen felfújja. A meszesedés legkifejezettebb a ritkulás centrumában. A corticalis forma a csontfelszín éles határú kimaródását, esetleg számos sarló alakú defektust okoz. *G. A.*

chondroma costae: a borda porcos részletéből kiinduló, elég gyakori jóindulatú daganat, mely lassan növekszik. Eltávolítása feltétlen indokolt, mert befelé növekedve a mellüregi szerveket nyomhatja. *G. A.*

chondromalacia: a porc fellazulása, megpuhulása, ellágyulása. Oka rendszerint tartós nyomás, pl. a főhörgőket nyomó aortaaneurysma, a tracheát összenyomó golyva, melynek következtében a légcső nemcsak összeszűkül, hanem el is lágyul *(→ tracheomalacia)*. A golyvaműtétek egyik komoly veszélye a ~, mert az ellágyult légcsövet még kifeszítve tartó pajzsmirigy-isthmus átvágása után a puha trachea annyira összeeshet, hogy sürgős tracheostomia válik szükségessé. — Familiaris esetekben általában recessiv, olykor domináns öröklésmenet állapítható meg. *B. I.—Gy. B.*

chondromalacia patellae: a térdkalácsporc ellágyulása, felrostozódása, töredezése. 30—50%-ban a sectiók melléklete, anélkül, hogy az élet folyamán komolyabb panaszokat, tüneteket okozott volna. Klinikai tünetei térdfájdalomban, tokduzzanatban, izzadmányképződésben, crepitatióban nyilvánulnak. Idővel a combcsont porcfelszínén lassan arthrosis deformans fejlődik, mely rtg-felvételen látható. — Orvoslása conservativ, az arthrosis deformans fizikális therapiájában alkalmazott eljárások, rtg-sugárzás. Ezek eredménytelensége esetén a térdízület feltárása és a kórosan elváltozott porcszövet lekaparása esetleg a térdkalács felszínének fedése szabadon átültetett fascia-lebennyel. Szélsőséges esetekben térdkalácskimetszés (patellectomia). *B. I.*

chondroma malignum: chondro-sarcoma; igen lassan növekvő, de metastasisokat okozó daganat, mely az elégtelenül eltávolított jóindulatú chondroma costae-ból is kiindulhat. *U. I.*

chondroma multiplex: több csonton keletkező chondroma (chondromatosis). Familiaris. *G. A.*

chondromer: → *columna vertebralis*

chondromucoid: a porcból kivonható glycoproteid.

chondron: → *cartilago*

chondro-osteodystrophia (Morquio): a csigolyák csontosodási és növekedési zavarával járó betegség. *Rtg:* későn megjelenő fragmentált epiphysisek, a diaphysisek rövidek, szabálytalanok. A csontok kifejezetten poro-

tikusak, az ízületi rések kiszélesedtek, az ízületi felszínek deformálódtak, a csigolyatestek egyenlőtlenül fejlődtek, deformáltak. A prognosis quo ad vitam jó. Therapiásan nem befolyásolható. Az öröklésmenet rendesen domináns, olykor X-chromosomalis, illetve alkalmilag recessív. *R. Gy.—D. P.—Gy. B.*

chondropathia patellae: →*Sinding—Larsen-betegség*

chondroproteidek: a porc fehérjéi.

chondrosamin, *D-galactosamin, D-2-deoxy--2-aminogalactose:* aminocukor, amely a galactosetól annyiban különbözik, hogy a 2. C-atom OH-csoportját NH_2-csoport helyettesíti, a chondroitinkénsav és más polysaccharidok alkotásában vesz részt. *S. F. B.*

chondrosarcoma: rosszindulatú porcképző csontdaganat. Rendszerint a hosszú csövescsontokon, medencén, bordákon jelenik meg. Jóindulatú osteochondroma elfajulásából is keletkezhet. Tompa, mély helyi fájdalommal jár. Kezelése sebészi. Rtg-elváltozásai a daganat helyzete szerint különböznek. Centrális formánál apró foltos ritkulások láthatók, melyek sclerotikus gócokkal váltakozva jelentkeznek, s a csontot nem deformálják. *G. A.—D. P.*

chondrosis: porcosodás.

chondrotomia: a bordaporcok átvágása.

chonechondrosternon: →*pectus excavatum*

Chopart, François (1743—95): párizsi sebész és anatómus. Főleg a húgyutak sebészetében járt új úton. A róla elnevezett ízület exarticulatiós műtétét tanítványa Laffiteau közölte 1792-ben. Az agyvelő működésével és agyi localisatióval is foglalkozott. *Be. I.*

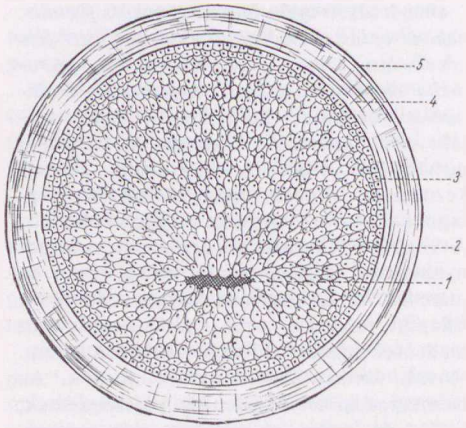
Chopart-ízületi vonal: az art. talonavicularis és az art. calcaneocuboidea együttes elnevezése. Vonala S-alakú, tibialisan distal felé, fibularisan proximal felé domború. „Kulcsa" a *ligamentum bifurcatum.* A lábtő kiízesítése szempontjából van jelentősége. *T. I.*

Chopart-műtét: *1.* lábkiízesítés a Chopart-ízületben, exarticulatio intertarsea, *2.* ajakplasztikai műtét. *B. I.*

chorda: húr.

chorda-barázda: →*gastrulatio*

chorda dorsalis, *gerinchúr:* az embryo tengelyében, az entoderma és a velőcső között végigfutó pálcika alakú képlet; hátsó vége a farkbimbóig (később az embryo farkáig) terjed, feji vége pedig a membrana buccopharyngeába sugárzik bele. A körülötte fekvő tengely-mesenchymából indul meg a csigolyatestek kiképződése, majd a kifejlődött csigolyák összenyomják és maradványa felnőttben csak a csigolya közti porckorongok nucleus pulposusában, valamint a ligamentum apicis dentis alakjában található meg. A kifejlődött chorda tengelyében az ún. *chorda-köteg* fut végig, körülötte hólyagszerű *chorda-sejtek*kel,

Chorda dorsalis keresztmetszete, vázlatosan
1: chorda-köteg, *2:* chorda-sejtek, *3:* chorda-hám, *4:* chorda-tok, *5:* elastikus chorda-hüvely

a felszínes sejtek hámszerűen csoportosulnak *(chorda-hám),* majd legkívül kötőszövetes *chorda-hüvely* veszi körül. — Eredetileg a chorda a chorda-mesoderma csatornából, annak dorsalis falából differenciálódik, hátsó szabad vége pedig aktívan nő caudalis irányba, egészen az embryo farkáig. A chorda dorsalis cranialis szakaszától ventralisan tömött sejtköteg fekszik, az ún. *hypochorda,* melyből később az atlas elülső íve fejlődik. *T. I.*

chorda ductus arteriosi: →*cor*

chorda esophagea: a nyelőcső két oldalán futó jobb és bal n. vagus.

chorda genitoinguinalis: →*testis*

chorda-mesoderma csatorna: →*gastrulatio*

chorda persistens: chorda dors. maradvány; henger alakú üreg a csigolyatest közepében, v. fehéres, kocsonyaszerű áttűnő lágy massza a csigolyatestek különböző pontjain. *B. I.*

chorda sterilisata: →*catgut*

chorda tendinea: a szívkamrák szemölcsizmainak a cuspidalis billentyűk vitorláján tapadó ina. *T. I.*

chorda tympani: a n. facialisból eredő, a dobüreg nyálkahártyája alatt elhaladó és az üreget a fissura petrotympanica Glaserinél elhagyó ideg. A n. lingualishoz csatlakozik, melyben ízérző rostokat visz a nyelv elülső kétharmad részéhez és elválasztó rostokat a

gl. sublingualishoz és submandibularishoz. *T. I.*

chorda umbilicalis: →*insertio funiculi umbilicalis*

chorda urachi: a magzati urachusnak kötegszerű maradványa: a belső hasfalon a húgyhólyag csúcsától a köldök irányába húzódó ráncot (*plica umbilicalis medianát*) emeli fel. *T. I.*

chorda uteroinguinalis: →*ligamentum teres uteri*

chorda venae umbilicalis: →*magzati vérkeringés*

chorda venerea: *1.* az erigált penis elhajlása, ill. megtörése gyulladásos beszűrődés, a penist elgörbítő heghúr következtében. — *2.* a penis d. felszínén futó nyirokér specifikus gyulladása ulcus molle esetén. *B. I.*

chordectomia: **1.** a hangszalag, ill. a rajta ülő tumor műtéti eltávolítása. Indicált, ha a tumor nem terjed rá a processus vocalisra és a hangszalag mozgékonysága megtartott. ~ *bilaterális* csupán azon esetekben javallt, amelyekben a daganat mindkét hangszalag elülső végére lokalizált, nem terjed rá a processus vocalisra és a hangszalagok mozgása akadálytalan. — **2.** →*myelectomia* *Ré. Gy.*

chorditis: a hangszalagok körülírt gyulladása. ~ *acutá*nál mindkét hangszalag belövellt, orsószerűen megvastagodott, széleik oedemásak. ~ *cantorum* hivatásos énekeseknél fellépő, megerőltetésből eredő gyulladás. ~ *fibrinosa* a hangszalagok valószínűleg influenzával kapcsolatos megbetegedése, amelyet fibrinlerakódás és erosiók képződése jellemez. ~ *hypertrophica suffocans*, a hangszalagok hyperplasiájával járó idült betegség, amely irreversibilis stenosishoz vezet. Valószínűleg hosszú időn keresztül ható hangártalom következménye. A hangszalagok teljes egészükben duzzadtak, vizenyősen áttűnőek, a hangrés nagy mértékben beszűkült. ~ *nodosa*, *s. tuberosa*, *screamer's nodes*, kis fehéres csomók képződése énekesek, pedagógusok, szónokok egyik, v. mindkét hangszalagjának szabad szélén. ~ *proliferans:* idült laryngitiseknél a hangszalagok szabad szélén, az álhangszalagokon, v. a kannaporcájék hátsó oldalán fellépő egyenetlen felületű csomók képződése. ~ *vocalis*-hangszalag gyulladás. ~ *vocalis inferior* = laryngitis chronica subglottica. ~ *chronica:* hosszú időn keresztül tartó túlzott igénybevétel következtében a hangszalagok megvastagodnak, szürkés v. szürkésvörös színűek, felületükön tágult erecskék láthatók. A hangszalagok szabad széle egyenetlenné válik, phonatiónál közöttük keskeny orsó alakú rés marad vissza (internus paresis). *Ré. Gy.*

chordoid szövet: a támasztószövetek egyik fajtája. Nagy nedvdús sejtek alkotják. Nagy nyomási ellenállása van. Nevét onnan kapta, hogy a chorda dorsalisnak hasonló a szerkezete. Kompakt ~ a chorda dorsalis, diffúz ~ a zsírszövet. *T. I.*

chordoma: az embryonalis chorda maradványaiból kiinduló, lassan növő, de destruktív növekedése miatt malignus daganat. Legtöbbször a sella turcica táján a clivuson ül, a hidat nyomja, a koponya-basis csontjait arrodálja, és ezért röntgennel is jól kimutatható. Gyakran agynyomásos tüneteket, occlusiv hydrocephalust okoz. A porc sejtjeire emlékeztető nagyobb és a meningeoma sejtjeire emlékeztető kisebb sejtekből áll; mindkét sejttípus sok glycogent tartalmaz. Hiányos érellátásuk miatt a sejtek nyákosan degenerálódnak. Általában inoperabilis, bár clivus chordoma esetében a stereotactikus izotópkezelés eredménnyel járhat. A keresztcsont tájéki ~ destructiv növekedésű, jellemzi a csont lépesmézszerű szerkezete és a csont felfújtsága. *H. B.—Z. L.*

chordopexia, *cordopexia*, *chordorrhaphia: 1.* kétoldali hangszalagbénulásnál a légzés biztosítása céljából alkalmazott műtét. A hangszalagot a gége porcos vázához rögzítjük (→*hangszalag bénulásnál alkalmazott műtétek*), *2.* n. laryngeus superior bénulás, bulbaerparalysis, kiterjedt nyelvgyöki- v. garatcarcinoma esetén a félrenyelés, ill. következményes pneumonia megelőzése céljából a hangszalagoknak laryngofissio utáni összevarrása. *Ré. Gy.*

chordotomia: a gerincvelő bizonyos meghatározott pályáinak átmetszése. *1.* ~ *anterior:* az elülső oldalköteg átmetszése tűrhetetlen fájdalmak esetében. *2.* ~ *posterior* (Puusep, Browder): a Goll-Burdach kötegek átmetszése kóros izomtónusfokozódás és postamputatiós fantomfájdalom megszüntetése céljából. *3.* ~ *longitudinalis medialis* (Armour-műtét): fájdalmak és kórosan fokozott hőérzékenység gyógyítása céljából végzett műtét. *4.* A pyramis-pályák átmetszése (Putnam-műtét): főleg a felső végtagra terjedő Parkinson-kór esetében. *Z. L.*

chorea: →*chorea minor*

chorea anglorum: →*chorea minor*

chorea chronica: →*chorea hereditaria tarda*

chorea chronica progressiva: →*chorea hereditaria tarda*

chorea epidemica: →*chorea imitatorica*

chorea gravidarum: a Sydenham-chorea, chorea minor terheseknél jelentkező formája. Rendszerint a terhesség első hónapjaiban indul meg, sokszor olyanoknál, akik a pubertas körül már átestek chorea minoron. Primiparáknál gyakoribb, mint többszöri terhességnél. Lefolyása régebben súlyosabb volt mint a chorea minoré, ma antiallergicumokkal rendszerint jól kezelhető. A terhességet nem kell okvetlen megszakítani, csak akkor, ha a terhesség előrehaladásával egyre súlyosbodik, v. ha cardialis tünetek lépnek fel. *H. B.*

chorea hereditaria tarda, *chorea chronica, chorea hereditaria progressiva, chorea chronica progressiva, Huntington-chorea:* degeneratív, többnyire heredofamiliaris betegség. Rendszerint a 40. év táján indul meg. Az arcra, valamennyi végtagra kiterjedő choreiform mozgások (amelyek a beteget járásképtelenné tehetik), később progresszív dementálódás jellemzik. Kórszövettanilag elsősorban a striatum kissejtjeinek és a nagyagyi kéreg egyes területeinek (frontalis, centroparietalis) progresszív pusztulása képezi a klinikai kép alapját. — A familiaris esetek autosomalis egyszerű domináns öröklésmenete erős penetrantiával társult, viszont az expressivitás inter- és intrafamiliaris variabilitást mutathat. *H. B.—Gy. B.*

chorea imitatorica: a choreás beteg társai között szórványosan, sokkal ritkábban csoportosan (*~ epidemica*) mutatkozó kényszerneurosis, mely a látott bizarr choreás mozgások többé-kevésbé hű utánzásában áll. *D. L.*

chorea magna: a hysteriás alapon létrejött, nagy choreiformis mozgásokat utánzó hyperkinetikus képekre némelyek alkalmazta elnevezés. Mások a chorea electricát, ismét mások a chorea herediteria tardát illetik e névvel. *H. B.*

chorea minor, *chorea, chorea anglorum, choromania, vitustánc, Sydenham-chorea:* az arcizmok, a végtagok distalis részeinek (kevésbé a törzsizomzat) choreiformis mozgásaival jellemzett betegség. Az extrapyramidalis motoros systema laesiójának következménye. Akaratlan, intentióra fokozódó, incoordinált grimaszolással, a végtagok distalis részeinek csapkodásával jár. A mozgások nem ritmusosak. Többnyire igen kifejezett izom-hypotonia kíséri (hypotoniás hyperkinesis). Többnyire a striatum kissejtjeinek degeneratiója okozza. A brachium conjunctivum bántalmai hozzák létre a kötőkar-~t. Allergiás mechanizmusok is szóba jöhetnek. Erre utal, hogy antiallergicumokkal, steroid-készítményekkel elég jól befolyásolhatók. Sokszor tonsillitis v. endocarditis előzi meg ill. kíséri. Régebben gyakoriak voltak a súlyos formák, pl. az ún. *chorea paralytica* v. *chorea mollis,* amikor a végtagizomzat nagyfokú tonuscsökkenése miatt a hyperkinesis megszűnt. Ez a szemlélőben a javulás hitét keltheti, holott a folyamat súlyosbodott. Rendszerint nagyfokú emotionalis labilitas, psychés hyperaesthesia kíséri. *H. B.—D. L.*

chorea mollis: →*chorea paralytica*

chorea paralytica, *chorea mollis:* a choreával kapcsolatos hypotonia súlyos formája, melyben a beteg bénultnak tűnik, néha még a kényszermozgásai is megszűnnek (→*chorea minor*). *D. L.*

chorea progressiva hereditaria: →*chorea hereditaria tarda*

choreiform: choreához hasonló, choreaszerű.

choreiform mozgászavar: choreához hasonló extrapyramidalis típusú hyperkinesis (mozgászavar), amely gyakran ideges alkatú gyermekeken psychés kiegyensúlyozatlansággal együttesen fordul elő. Lezajlott encephalitist is követheti ~. *F. I.*

choreoathetosis: extrapyramidalis mozgászavar, melyre az athetosis syndroma átmenete jellemző choreába. Többnyire a nucleus ruber megbetegedéseiben fordul elő. A familiaris paroxysmalis alak öröklésmenete egyszerű domináns. *Z. L.—Gy. B.*

chorioallantois: →*allantois*

chorioallantois hártya oltása: →*embryonált tojás*

chorioangioma: a leggyakoribb placentából kiinduló tumor. Az esetek 1/3-ában hydramnion, koraszülés, szülés előtt v. utáni vérzés, atonia, méhenbelüli elhalás v. fejlődési rendellenesség társul hozzá. *H. I.*

chorioangiopagok: közös lepénnyel és keringéssel bíró ikrek. Más nevük: monochorialis, egypetéjű ikrek. *H. I.*

choriocapillaris réteg, *membrana Ruyschii:* a szem érhártyájának hajszálér-hálózata.

choriocarcinoma: →*chorionepithelioma*

Choriogonin: 1500 NE chorion-gonadotrop hormont tartalmazó készítmény. Javallatai: metropathiák, primaer és secundaer amenorrhoeák, habitualis és imminens abortus, cryptorchismus, dystrophia adiposogenitalis, hypophysaer cachexia, Simmonds-kór, alopecia (→*gonadotropinum,* →*gonadotrop hormonok*). *K. E.*

chorioidea, *choroidea érhártya:* a tunica vasculosa bulbi hátsó része. Rétegei: *1.* stratum suprachorioideum, lamina fusca sclerae. Lamellaris szerkezetű rugalmas rostokat és melanin szemcséket, nyúlványos pigmentsejteket tartalmaz, *2.* stratum vasculosum, erekben gazdag réteg, az erek között collagen- és elastikus rostokkal. E rétegben vannak a nyirokhézagokkal körülvett venae vorticosae, *3.* stratum capillare (v. choriocapillaris), kacsokba rendeződött szűk erek, melyekből a neuroepithel táplálkozik, *4.* lamina basalis, belső része homogen, külső része elasztikus szövet, mely a stratum capillare rétegével áll összeköttetésben. Ez a réteg simul a lamina pigmentosa retinaehez. *T. I.*

chorioidealis gyűrű: pigmentált érhártyagyűrű a látóidegfő körül. Jelentősége nincs. *O. T.*

chorioideraemia: az érhártya ereinek hiánya. Abiotrophiás állapot. Nagyfokú látásromlással jár. A familiaris esetekben az öröklésmenet intermediaer és nemhez kötött. *B. B.—Gy. B.*

chorioiditis: a szem *érhártyagyulladása.* Előidézésében legnagyobb szerepe a bakteriális metastasisnak van. ~ *acuta:* szürkéssárga, ovális v. kerek, elmosódó határú gócok a szemfenéken, melyek a következményes atrophiás—degeneratív folyamatok során éles határúvá, sárgásfehér színűvé válnak. Szubjektív panaszok a ~nél hiányozhatnak, v. igen csekélyek, hacsak nem a fovea területére esik a góc *(~ centr).* Lehet diffus és elszórt gócos v. circumscript ~. Szubjektív tünete photopsia, metamorphopsia. ~ *chronica:* granulomás és nem granulomás formája ismert. Kórokok: tbc, lues, toxoplasmosis, histoplasmosis, brucellosis, leptospirosis, rheumás fertőzés stb. *B. B.*

chorioiditis allergica: →*allergiás szembetegségek*

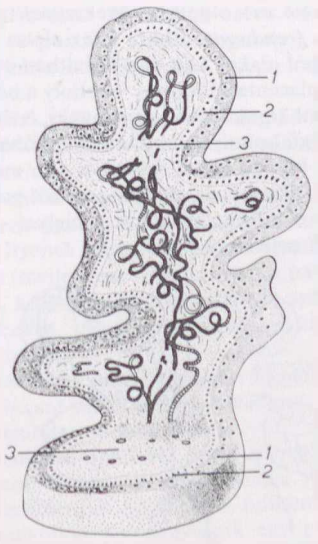
chorioiditis disseminata: a tuberculosis második szakában haematogen szóródás következtében, leginkább 20—50 év között fellépő gócos, idült lefolyású szemmegbetegedés. A tbc-baktérium szövettanilag kimutatható. Rendkívül tarka klinikai képben jelentkezik: a funduson sorvadásos és pigmentált gócok, periphlebitis retinae, papillitis látható. Ha a centrum nem laedált, a tarka kép ellenére a látásélesség feltűnően jó. *O. T.*

chorioiditis guttata (Hutchinson—Tay): degeneratív gócos choriopathia. Gyulladásos beszűrődés nincs. Fehéres gócok, pigmentzavarok, az ereken súlyosabb dystrophiás-lipoidos, sclerotikus elváltozás jellemzi. Tulajdonképpen a verruca laminae vitreae (Drusen)-nak megfelelő kép a maculán. A látásélesség, látótér megtartott, hemeralopia nincs. Idővel vérzés lép fel és látásromlást okoz. *O. T.*

chorioidosclerosis: a chorioidea erek praesenilis pusztulása, elmeszesedése. Vaksághoz vezet.

chorioma: →*chorionepithelioma*

choriomeningitis lymphocytica, *meningitis septica benigna acuta, meningitis mononucleotica benigna, lymphocytaer meningitis, lymphocytás choriomeningitis, meningitis choriolymphocytica:* jóindulatú lefolyású meningitisforma, melyet egérben, mint gazdaállatban élő vírus (choriomeningitis lymphocytica vírusa, LCM-vírus, Armstrong-vírus) idéz elő. A vírus 40—60 mμ átmérőjű, embryonalis csirke- és egérszövetekben *(→embryonált tojás)* tenyészthető. Intracerebralisan oltott egér az oltás után 6—12 nappal jellemző görcsök közt elpusztul. Agyában és lépében nagymennyiségben van jelen a ~ vírusa. E vírus egyes törzsei erősen pathogenek tengerimalacra is. Az egérféléket természetes körülmények közt fertőzi. A látszólag egészséges egér váladékaival tartósan ürítheti, s ezzel emberi fertőzés forrásává válhat. Az ember valószínűleg légutain át fertőződik.

Chorion-boholy

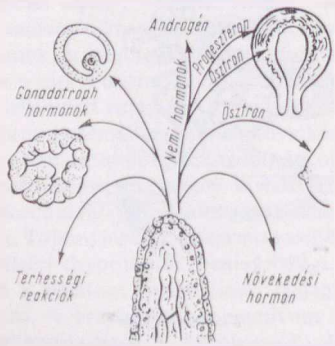
1: Syncitiotrophoblast, *2:* cytotrophoblast, *3:* boholy-mesoderma

— Hasonló ~t idézhetnek elő különböző Leptospira-fajok *(→leptospirosis)*. A méninxeken kívül a plexus chorioideus is gyulladásos beszűrődéseket mutat, innen az elnevezés. Meningealis tünetekkel jár, influenzaszerűen kezdődik. Kb. 2 hétig tart, lefolyása, prognosisa jó. A dg. az LCM-vírus kimutatásán alapszik, de az is valószínűsíti, ha a fokozott nyomással ürülő víztiszta liquorban normális glucose- és csak kissé fokozott fehérjetartalom mellett nagyszámú lymphocytát találunk (80—300/mm³). *Th.:* tüneti; megelőzésére egér-, patkányirtáson kívül szúnyog- és bolhairtás végezhető, mert feltételezhető, hogy a vírust ezek is terjesztik.

H. B.—P. Gy.

chorion, *külső magzatburok:* igen korán, már az implantatio idején, mint a blastocysta burkát képező trophoblast-burok található meg. Sejtjei szövetoldó enzymeket termelnek és kis boholyszerű nyúlványok formájában hatolnak be az anyai szövetbe *(primaer ~-bolyhok)*. A belső magzati felszínén a morulamesoderma mint *~mesoderma* tömörül és bejut a ~bolyhokba (villi choriales) is, ilyenkor azokat *secundaer ~bolyhok*nak nevezzük. A mesodermával együtt vérerek (a. és v. umbilicalis ágai) is jutnak a bolyhok belsejébe. Eleinte az egész ~burkon megtaláljuk a bolyhokat, de később a méh ürege felé tekintő oldalon visszafejlődnek *(~ laeve)* és a méhfal felé eső oldalon növekszenek erőteljesen: *~ frondosum*. Ebből és az alatta fekvő deciduából alakul ki a továbbiakban a méhlepény (placenta). Ekkor a ~boholy a boholystromából (mesoderma és érágak), valamint a kétrétegű boholyhámból áll. Ez utóbbi alsó rétege a hólyag alakú sejtekből álló *cytotrophoblast (Langhans-réteg)*, a felső pedig a vékony *syncitiotrophoblast*, melyet kefeszegélyes sejtek alkotnak.

T. I.

A chorion-bolyhok hormonális funkciója

chorionepithelioma, *choriocarcinoma, chorioma, syncitioma, deciduoma malignum, deciduosarcoma:* a chorialis hám malignus burjánzásából keletkező daganat. Két sejt-típusa van: kicsiny élesen elhatárolt Langhans-sejtek és többmagvú syncitialis óriássejtek. Kiindulása: *a)* placentaris szövetből a terhesség helyén, (25%-ban mola hydatidosa előzi meg), *b)* elhurcolt chorialis sejtekből a pete implantatiótól távolabbi helyen, pl. a hüvelyben, tubában, v. az ovariumokban ún. ectopiás ~, *c)* teratomák egyoldalú differenciálódásából akár férfiakban is, pl. here teratomákból. Jellemző a magas choriongonadotropin-szint a vizeletben, amelynek alapján a vizelettel elvégzett terhességi reakcióval a tumor aktív növekedése v. regressiója jól követhető. Néha tüdő metastasisok ellenére is spontán gyógyulás áll be. Gyógyítása műtéti és sugaras. A gyógyításában feltűnően jó eredményeket hozott a folsav-antagonista aminopterin (Methotrexat) alkalmazása.

R. Gy.

choriongonadotrop hormon: *→choriongonadotropin*

choriongonadotrop hormon kimutatása: *→terhességi reakciók*

choriongonadotropin: terhes nő placentája által elválasztott hormon, amelynek elsősorban luteinizáló hatása van, bár kismértékben folliculus-stimuláló hatása is kimutatható. Nőstényben folliculus-érést, ovulatiót és corpus luteum képződést vált ki. Hypophysis-irtott állat ovarium-atrophiáját azonban csak hypophysis eredetű folliculus-stimuláló hormon képes kivédeni, ami bizonyítja, hogy a ~ és a gonadotrop hormonok nem teljesen azonos hatásúak. Hímben a Leydig-sejtek működését fokozza, s ezáltal fokozott testosteron-termelést és a járulékos nemi szervek hypertrophiáját idézi elő. Ez arra mutat, hogy a ~nak *ICSH* (interstitial cell stimulating hormone) hatása is van. A terhesség 40—180 napja között a serumban kimutatható egy *serumgonadotropin*nak nevezett hormon, amely feltehetőleg a placenta által termelt ~ból származik, de hatásában annyiban különbözik a ~tól, hogy elsősorban folliculus-stimuláló aktivitása van, a folliculus-érést és spermatogenesist stimulálja. A serumgonadotropinhoz hasonló hatású hormon a terhes nő vizeletében is kimutatható a terhességnek abban a szakaszában, amikor a serumgonadotropin-szint a legmagasabb, tehát minden valószínűség szerint a vizeletgonadotropin a serumgonadotropinnal azonos. A vizelet-

gonadotropin képezi a biológiai terhességi próbák alapját. *B. P.—S. E.*

chorionicum: →*gonadotropinum*

chorion-lemez: →*placenta*

chorionmesoderma: →*mesoderma*, →*chorion*

Chorioptes: →*scabies*

chorioretinitis: az ér- és ideghártya együttes gyulladása. A retinaelváltozás tulajdonképpen secundaer jellegű. Lehet diffus, és körülírt, tuberculotikus, lueses, septikus, allergiás eredetű, v. toxoplasmás (~ *toxoplasmica*). A körülírt ~ rendszerint centralis. A veleszületett lueses ~ek jellemző formái: a „só és bors", a „céltábla fundus" és retinitis pigmentosa típusú ~. *B. B.*

chorioretinitis centralis serosa (Kitahara—Hornicker): toxikus—infectiosus, valamint angiospastikus alapon keletkező oedema a macula luteában. Fehér degeneratiós és exsudatiós gócok, haemorrhagia. A kórkép súlyosan károsítja a látást. *B. B.*

chorioretinopathia angioneurotica centralis: functionalis eredetűnek tartott érmegbetegedés következtében fellépő centralis oedemás- vérzéses ér és ideghártya megbetegedés fokozódó látásromlással. *O. T.*

choristoma: embryonalis csírszóródásból keletkező daganatfajta (pl. agyalapi cholesteatoma), eltérően a hibás szövetkeveredésből keletkező daganatoktól, a hamartomáktól (pl. angioma, naevus). *R. Gy.*

chorologia: az élőlények földrajzi elterjedésével foglalkozó tudomány.

Chown-módszer: az Rh-faktornak vékony capillaris csőben, megfelelő salin anti-D savóval történő meghatározása. *H. E.*

Chr^a antigen: →*Chr^a vércsoport*

Christensen-antistreptokinase-vizsgálat: antistreptokinase vizsgálatára szolgáló eljárás. Antistreptokinase vizsgálatnál a streptokinasét a serum különböző hígításaival hozzuk össze és meghatározzuk azon serum-hígítást, mely — az előírt feltételek mellett — 1 egység streptokinasét teljes mértékben inaktivál. *Ba. B.*

Christensen-keménységmérő (rtg): a felezőréteg mérésén alapuló eljárás. A sugárzás felét elnyelő fémrács (lyukak összfelülete = lyukközök összfelülete) sugárnyelésével hasonlítja össze a bakelitlépcső sugárnyelését. *D. P.*

Christensen-táptalaj: a baktériumok diagnosztikájában használatos, ureumot tartalmazó táptalaj. Az ureumból némely baktérium urease enzymje segítségével ammóniát képez, ezt a táptalajban levő fenolvörös indikátor jelzi. A Proteus és Klebsiella bontja az ureumot, az Escherichia, Salmonella és Shigella nem. *A. Z.*

Christensen-tünemények: *1.* a nyíl irányú Christensen-tünemény: amikor az összeharapásos helyzetben teljesen érintkező harapási sáncok között előreharapáskor hátrafelé szélesedő, ék alakú rés képződik. *2.* Az oldalirányú Christensen-tünemény viszont az összeharapásos helyzetben jól érintkező harapási sáncok között oldalmozgáskor képződő rés. A két Christensen-tünemény olyan adatokat szolgáltat a nyíl- és oldalirányú állkapocsízületi fejecspályára vonatkozólag, amelyeket a műfogsorok fogainak technikai felállításakor használnak fel. *B. K.*

Christian, Henry Asbury (1876—1951): amerikai patológus, bostoni egyetemi tanár. A szívbetegségekre vonatkozó kutatásai mellett a *Hand—Schüller—Christian*-betegség egyik leírója. *H. G.*

Christian Science: →*Baker Eddy*

Christmas-faktor: →*plasma thromboplastin componens*

Christophorus magister (16. század): Bécsben végzett sebész (1561), *Nádasdy Tamás* nádornak is orvosa volt, Magyarországon folytatott orvosi gyakorlatot. *R. M. Gy.*

Christ—Siemens—Touraine-tünetcsoport: →*polydysplasie ectodermique.*

Chrobak, Rudolph, (1843—1910): bécsi orvos. Nevéhez fűződik a cervix-rák egyik tünete: a portióra nyomott gombos szonda erőkifejtés nélkül hatol be a rákosan szétesett tömegbe. *H. I.*

Chrobak méh-amputatio: →*amputatio uteri*

chromaffinoma: →*mellékvese velőállomány daganatai*

chromaffin sejtek: a chromsókat gyorsan és könnyen megkötő és ezáltal sárgára színeződő sejtek. Ilyenek vannak az ún. chromaffin szervekben (mellékvese velőállománya, paraganglionok, a bél chromaffin sejtjei). A sympathico-adrenalis rendszer belső elválasztású sejtformája. *T. I.*

chromaffin tumor, *phaeochromocytoma*, →*mellékvese velőállomány daganatai*

chromatida: →*chromosoma*

chromatikus aberratio, *színi eltérés:* a lencsék azon fénytörési tulajdonsága, melynek következtében a különböző hullámhosszúságú sugarakat nem egyesítik egy pontban (legerősebben törik az ibolya, legkevésbé a vörös sugarakat). Az emberi szem fénytörő közegeinek ~ja folytán a vörös sugarak gyújtópontja kb. 0,6 mm-el esik távolabb a cor-

neától, mint az ibolya sugaraké. Sötét alapon fekvő fehér pont képét ezért különböző színű gyűrűk veszik körül. Ez a „lencsehiba" a normális látást adaptatio folytán nem zavarja. Optikai műszerekben a ~ kiküszöbölésére achromat és apochromat lencséket használnak. Utóbbiak a spektrum három színére (kék, sárga, vörös) vonatkozólag korrigáltak. A fennmaradó színeltérést compensatiós ocularral lehet kiküszöbölni. *B. P.*

chromatin: a sejtmagok basophil festődésű állománya, amely nucleoproteidből áll. A nucleinsavak quantitatív kimutatása selectív ultraviola elnyelésük alapján 1—1 sejtmagban fotometriásan meghatározható. (→ még *nucleus).*

chromatodysopia: színtévesztés, színvakság.

chromatographia: →*chromatographiás analysis*

chromatographiás aminosav-meghatározás: →*aminosav*

chromatographiás analysis, *chromatographia*: közelálló kémiai tulajdonságokkal rendelkező anyagok elválasztására kidolgozott olyan módszerek gyűjtőneve, melyek közös jellemzője, hogy az elválasztásban jelentős szerepet játszik az anyag megoszlása egy folyadék (vagy gáz)-fázis és egy szilárd fázis határfelülete között. Az elnevezés az első ilyen módszerre utal, amelynek segítségével *Cvet* orosz botanikus a színes növényi anyagokat egymástól elválasztotta. Ebben a módszerben egy porított adsorbenst (pl. $CaCO_3$) használnak, amellyel egy üvegcsövet (ún. *chromatographiás oszlop)* töltenek meg. A színes anyag oldatát az adsorbens oszlop tetejére öntik és az oldószert az oszlopra folyatják; az oszlopon való áthaladás közben az egyes anyagok az adsorbenshez kötődnek. Az adsorbens felületén csak meghatározott számú kötőhely van, ezekért a különböző anyagok vetélkednek. Az erősebben kötődő anyagok az oszlop tetején kötődnek meg, a gyengébben adsorbeálódók pedig lejjebb. Megfelelő idő múlva ezért a különböző anyagok az oszlop hosszában színes gyűrűk alakjában egymástól elválasztva helyezkednek el. Ilyenkor az adsorbens oszlop az üvegcsőből kitolható, az egyes gyűrűk egymástól elvághatók és az elkülönült anyagok leoldhatók. — Az elválasztás az oszlop eltávolítása nélkül is elvégezhető, ha valamilyen oldószerrel, amely az adsorptiót csökkenti, az adsorbeált anyagokat leoldjuk (eluálás). Ilyenkor a hamarabb leoldódó anyag hamarabb jelenik meg a lecsöpögő fractiókban, mint a nehezebben leoldódó. Megfelelő berendezéssel *(fractio-gyűjtő automata)* tetszés szerinti volumenű fractiók különíthetők el és az ugyanazon anyagot tartalmazó fractióik egyesíthetők. — Ma elsősorban az *ioncserélő* ~ használatos. Ennél az oszlop anyaga egy ioncserélő gyantából készített finom por s a megkötődés nem adsorptio, hanem az ioncserélő gyanta és az alkalmazott oldatban levő ionok közötti kölcsönhatás eredménye; az eluálás olyan oldattal történik, amelynek a pH-ja vagy az ionkoncentrációja arra alkalmasan van megválasztva. *Ioncserélő* ~ felhasználásával elválaszthatók a különböző nucleinsavak, nucleotidok, kisebb fehérjék, peptidek, aminosavak, más szerves savak és phosphatesterek, borát jelenlétében még egyes cukrok is stb. Ioncserélő ~ lényegében véve a Moore és Stein-féle automata aminosavanalysatorral végzett aminosavanalysis is. — A fehérjék ~e újabban egyre jobban kiszorítja a szokásos fehérjeelválasztási módszereket. Erre a célra különösen a *módosított cellulose-por*ok (pl. DEAE-cellulose, CMC-cellulose) használhatók, melyekben a cellulose kémiai módosítása révén különböző ioncserélő-csoportokat vittek be. — A nucleinsavak ~e bázikus tulajdonságú anyagokkal végezhető, egyik legalkalmasabb ilyen anyag a *methylalt serumalbumin*, mint oszloptöltet.

Bár az eddig említett ~ módszerek is keresztül vihetők igen kis mennyiségekkel, ha csak qualitatív elválasztásra és kimutatásra van szükség, e célra sokkal egyszerűbb a *papír-chromatographia.* Elvileg itt is ugyanaz a folyamat játszódik le, mint a fent leírt oszlop-chromatographia esetében. A papír (cellulose) egyik pontjára felcseppentett oldatban levő anyagok adsorbeálódnak a papírhoz ill. oldódnak a papírban levő vízben. Ha valamilyen oldószerbe (pl. pyridin) lógatjuk a papiros alsó szélét (ún. felszálló chromatographia) vagy a felső szélét (leszálló chromatographia), ez az oldószer a capillar-aktivitás következtében lassan előrehalad a papíron. A felcseppentett oldat anyagai különbözőképpen oldódnak a papírba szivárgó oldószerben, ill. kötődnek a hydrált cellulosóhoz. Így az az anyag, amely az oldószerben jobban oldódik, „elvándorol" a felcseppentés helyéről. A cellulózhydrathoz való kötődés, ill. az oldószerben való oldódás arányától függően az egyik anyag ugyanannyi idő alatt messzebb (esetleg az oldószer frontjával együtt) vándorol,

mint a másik. Egy idő után megszárítva a papírt, az anyagok elhelyezkedése kimutatható. A papír-~t először aminosavak és peptidek elválasztására használták fel, de különböző oldószerrel és különböző szilárd fázissal (papír helyett más anyagot is használhatunk) gyakorlatilag mindenféle anyagok ~e elvégezhető. A kétdimenzionális papír-~ során egy ív papiroson egyfajta oldószerrel az egyik irányban, majd megszárítás után másfajta oldószerrel az előbbihez képest derékszögű irányban végezhetünk chromatographiát.

A *gáz-chromatographia* elsősorban a zsíroldékony anyagok elválasztására alkalmas ~. Ekkor oszlop helyett egy hosszú capillarist használunk, amelynek falán néha csak mikroszkopikus stacionarius oldószerréteg van. Az anyagot felmelegítve, s egy gázzal (pl. argonnal) keverve vezetjük át a capillarison. A capillarison való áthaladás közben sokszoros megoszlás játszódik le a capillaris falát borító réteg és a gázfázis között, így az egyes anyagok (pl. zsírsavak esterei) egymástól jól elkülönülten jelennek meg a kiáramló gázban. A ~ sokféle kombinációja ismeretes, pl. molekuláris szűréssel kombinált ~ végezhető Sephadex-oszlopokon; kombinálható elektrophoresissel pl. a fehérjék fingerprint azonosításának módszerében stb. *S. F. B.*

chromatoid test: a protozoonok fiatal cystáiban látható, chromatin festékekkel festődő, kettősen fénytörő képlet. Valószínűleg tartalék tápanyag. *Z. N.*

chromatokinesis: →*metakinesis*

chromatolysis, *tigrolysis:* az idegsejtek tartós v. átmeneti károsodására jellemző szöveti kép. A cytoplasma bázikusan festődő ribonucleinsav tartalmú, tigroid v. Nissl-szemcséi túlzott igénybevételre (pl. a gerincvelői motoneuronokban futtatott kutyánál) kóros behatásokra porszerűen széthullanak, sőt eltűnhetnek. Ha a sejt nem hal el, a ~ reversibilis. *H. B.*

chromatometer: a színérzékelés meghatározására szolgáló eszköz.

chromatophil: könnyen festődő.

chromatophobia: a színektől való félelem. Főképp neurotikusoknál fordul elő. Éles színek ép viszonyok közt is kellemetlen közérzést válthatnak ki. *H. B.*

chromatophora: általában festékhordozó. Az állattanban a pigmentsejtek elnevezése. Ezek alakjukat változtatni tudó, különböző nagyságú kötőszöveti sejtek, amelyek melanint, lipochromokat és más festékanyagokat tartalmaznak. Különösen egyes gerinctelenekben (rákok, rovarok stb.) és az alsóbbrendű gerincesekben (halak, kétéltűek, hüllők) jelentősek. Összehúzódásuk v. kiterülésük, ill. pigmentszemcséik tömörülése v. szétszóródása okozza az állatok hirtelen színváltozását. Emberben az emlőbimbóban, az anus körül, a szemhéj bőrében stb. fordulnak elő. A növénytanban ~n nem sejtet, hanem csak sejtalkatrészeket értenek. *T. I.*

chromatophor hormon, *intermedin, melanophor dispergáló hormon, melanocyte-stimulating hormon, MSH:* hypophysis-kivonat, amelynek injectiója kétéltűben a bőr sötét elszíneződését okozza a chromatophor sejtekre hatva. Hypophysectomizált kétéltűek elhalványodnak. Az aktív principium feltehetően a pars intermediában *(→hypophysis cerebri)* termelődik, mert *1.* annak izolált eltávolítása elhalványodást hoz létre, *2.* kivonata a ~t nagyobb koncentrációban tartalmazza, mint más hypophysis-részek, *3.* pars intermedia szöveti kultúrája ~t termel. *B. P.*

chromatophor sejtek: a cutis kötőszöveti sejtjei, amelyek a melanocyták által termelt pigmentet phagocytálják, azonban maguk dopaoxydase negatívak, tehát melanint nem termelnek. *R. Gy.*

chromatopia: →*chromatopsia*

chromatopseudopsia: színvakság.

chromatopsia, *chromatopia, chromopsia:* kóros színesenlátás, mely a szem törőközegeinek színszűrő zavara miatt, v. általános betegségekben, mérgezésekben, valamint a lencse eltávolítása után léphet fel. Májbetegségekben, egyes fertőző betegségekben (typhus, grippe), santonin-mérgezésben sárgalátás; alkohol-, nikotin-mérgezésben kéklátás; jódmérgezésben vöröslátás; picrinsav és szénmonoxid mérgezésben ibolyaszínlátás, középfülgyulladásban kéklátás fordulhat elő. A digitalis kék-sárga v. vörös-zöldes látást okozhat. Színes káprázási jelenség jön létre napba nézéskor. Vörös színlátás hóvakságnál. Az ultraibolya sugarakat elnyelő lencse eltávolítása után a betegek diffus kékes színben látják a tárgyakat. Sötét adaptatio során tartós vörös-látás jelentkezhet *(erythropsia).* *B. B.*

chromatoptometer: a színtévesztés meghatározására szolgáló eszköz.

chromaturia: abnormális színeződésű vizelet.

chromcatgut: chromsókkal impregnált, viszonylag lassabban felszívódó catgut-fonál. *B. I.*

chrom-dermatitis: chrommal sensibilizált emberek ekzemája chromvegyületekkel történt érintkezés helyén. Ipari (foglalkozási) betegség a chrom és cementipar, bőripar, fém és galvanoplasztika munkásain, kőműveseken. Chromozott tárgyak, ruházati darabok (cipő, szíj) viselőin is észlelhető. *Be. K.*

Chrometzka—Ehrlemann diastase meghatározás: diastase hatására a keményítőből lehasadt redukáló anyagok mennyiségi vizsgálata. Az elv azonos a Somogyi-eljárással. *(→ Somogyi—Schaffer—Hartmann-vércukor meghatározás)* *Ba. B.*

chromidium: a magon kívül a protoplasmában található chromatin. *T. I.*

chromidrosis spuria: a verejték elszíneződése színes anyagok (pl. rézvegyületek porának) hozzákeveredése v. trichomycosis palmellina jelenléte következtében. *Be. K.*

chromidrosis vera, *színes izzadás, seborrhoea nigricans:* az apocrin mirigyek színes verejtékezése, lipofuscin-pigment szemcsék kiválasztása és azok oxidálódása miatt. Előfordul, hogy az izzadságot festéktermelő baktériumok színezik: a Pseudomonas pyocyanea kékre, a Serratia marcescens (B. prodigiosus) pirosra stb. *Be. K.*

chrom-kénsav: tömény kénsavban oldott káliumbichromat. Igen erélyes oxidálószer, számos kémiai reakcióban, valamint laboratóriumi üvegnemű tisztítására is használják. *Ba. B.*

chrom-mérgezés: főleg a 6 vegyértékű chrom-vegyületek okozhatnak ipari mérgezést. Előfordul: a vas- és bőriparban, a robbanóanyag-, gyufagyártás, fapácolás, grafikai munkálatok során stb. Tünetei: ekzema, az érintkezési helyeken (körömágy széle, ujjak dorsalis oldala) fekélyképződés, orrban septum-fekély, ill. perforatio; felső légutak, gyomor, bélrendszer izgalmi jelenségei: rekedtség, köhögés, bronchitis, bronchiolitis, colitis ulcerosa, a colonban spastikus jelenségek, súlyos esetben fogyás, cachexia, tüdő-carcinoma. *Th.:* A bőrfekélyek 5%-os natrium-hyposulfitoldattal való kezelése, makacs esetben 5—10%-os natriumcitrat nyomókötés 3—5 napig, v. 10%-os Ca EDTA kenőcs 1—2 napig, majd hámosító kenőcs. Egyébként tüneti kezelés. *Megelőzés:* egyéni védelem por és gőzelhárítás. M. A. K. 0,1 mg/m³. *T. M.*

Chromobacterium: a gyökérgumó baktériumok (Rhizobiaceae) egyik nemzetsége. Elég nagy, Gram-negatív pálcikák, lila színű pigmentet (violacein) termelnek. Vízben és talajban fordulnak elő. Emberre és állatra olykor pathogenek. Legismertebb a ~ *violaceum.* *A. Z.*

chromoblastomycosis (Pedroso—Carrion), *mossy foot, amazonas-láb, Pedroso-betegség, Fonseca-betegség, Lane—Gomer-betegség, phialophoromycosis, dermatitis verrucosa, figueira, formingueiro, piomugoso:* D-Amerika középső tájain honos idült infectiós granuloma. Főképpen az alsó végtagon, inkább distalisan jelentkezik, mint papillomatosus-verrucosus felszínű, szélein terjeszkedő és autoinoculatio útján távolabbi gócokban is váratlanul fellépő bőrbetegség. Okozója három, nem sarjadzó gombafélesség, a Phialaphora verrucosa, a Hormodendron Pedrosoi és a Hormodendron compactum. E gombák a festetlen szövetmetszetekben sötétbarna színű festéktartalmukkal tűnnek fel. Az általuk előidézett kórkép némileg hasonlít az észak-amerikai Gilchrist-kórhoz, a megtámadott tagot feltűnően torzítja, de belső szervi áttételeket nem képez, bár évtizedekig fennáll, terjed, torzít. A mossy-foot név arra utal, hogy a bőr mintegy mohával (moss) bevontnak látszik. *Th.:* a kezdeti kisebb gócok sebészi eltávolítása, antibioticumok. *Be. K.—J. E.*

chromocystoscopia, *chromoureteroscopia:* 5 ml 0,4%-os indigocarmin oldat iv. v. im. adását követő hólyagtükrözés, mellyel a vesék (tubularis) működése összehasonlítható. Normálisan a festék a beadás után 3—5 perccel, (im. adás után 8—10 perccel) jelenik meg az ureter-nyílásokban. Ép vese az indigocarmint sötétkéken választja ki, beteg veséből v. nem kapunk ürülést, v. az késik, v. zöldes színű vizelet ürül. *Sz. Z.*

chromogen baktériumok: különböző színű festékanyagokat termelő mikroorganizmusok; pathogenek és apathogenek között egyaránt előfordulnak. Ilyenek pl. a *Pseudomonas aeruginosa, Serratia, Staphylococcus* stb. *A. Z.*

chromomera: →*chromosoma*

chromonema: →*chromosoma*

chromopar baktériumok: kiválasztódó, a táptalajba diffundáló, vízben oldható festékanyagokat termelő mikroszervezetek. *A. Z.*

chromophil sejt: →*hypophysis cerebri*

chromophob: olyan nehezen festhető sejtek (pl. a hypophysis elülső lebenyében levő ~sejtek), amelyek a szokásos festési eljárásokkal nehezen festhetők.

chromophob adenoma: →*chromophob hypophysis daganat* *B.*

chromophob hypophysis daganat, *chromophob adenoma:* a leggyakoribb hypophysis daganat, a chromophob sejtek tumora. Endocrin működést ritkán fejt ki, általában csak a működő mirigyállomány destructióját okozza: hypopituitarismusra vezet. Kitágítja és roncsolja a sella turcicát, majd a környezetét (pl. chiasma opticum, diencephalon). *Th.:* sugaras, esetleg sebészi, újabban radioaktív anyagok transnasalis bevitele. *Ho. I.*

chromophor baktériumok: olyan mikroorganizmusok, amelyek pigmentet termelnek, de a festékanyag nem választódik ki a testükből és vízben oldhatatlan. *A. Z.*

chromophor csoport: szerves vegyületben az a csoport, amely könnyen elmozdítható elektronjával a fényt absorbeálja, tehát a vegyület színét okozza (pl. $-NO_2$ csoport). *S. F. B.*

chromophytiasis: →*pityriasis versicolor*

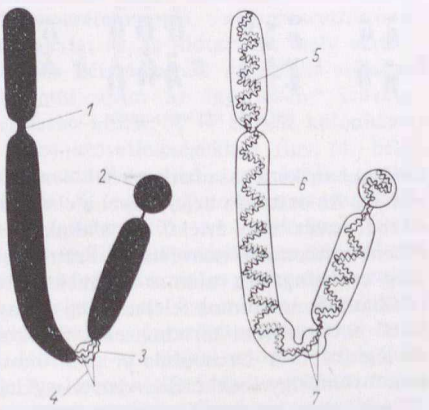
chromoproteidek: olyan fehérjék, amelyek szorosan kapcsolódnak valamely színes anyaghoz (pl. haemoglobin, flavoprotein, rhodopsin, cytochromok). *S. F. B.*

chromopsia: →*chromatopsia*

chromoradiometer (Holzknecht): elavult sugárzásmérő eszköz. Káliumsulphat kristályok rtg-sugár hatására történő elszíneződését színskálával összehasonlítva, a dosist H egységekben szolgáltatja. A teljes színskála 24 H fokra volt osztva. *D. P.*

chromoscopia: 1. a színlátás vizsgálata *(→színlátás)*, 2. a veseműködés egyik vizsgáló módszere *(→chromocystoscopia)*. *B. I.*

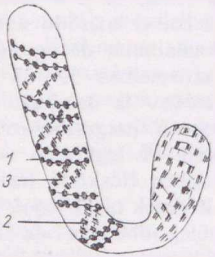
chromosoma: az osztódó sejtmagban bázikus festékanyagokkal kimutatható thymonucleinsavat tartalmazó képlet. Alakja szerint lehet gömbszerű, pálcika alakú, fonál alakú, az esetek többségében azonban inkább L-, v. V-szerűen hajlott. Felépítése szerint a ~ tengelyét egy egyszerű, v. kettős fonál, az ún. chromonema alkotja, amely csak igen kevéssé, v. egyáltalán nem festhető. Ezen helyezkedik el kisebb-nagyobb szemcsék alakjában ún. chromomerákat alkotva a jól festődő chromatin-anyag. Az egész ~-t beburkolja a homogen matrix, v. más néven kalymna. Minden ~n található egy kis halvány, nem festődő folt, az ún. centromer, amelyen a húzórostok szálai a ~khoz tapadnak és ahol a ~ többnyire meg is hajlik. Ezen kívül gyakran még ún. másodlagos befűződés is látható, amely a ~ egyik végén kisebb, v. nagyobb darabot, az ún. satellitát, v. apródot határolja el. Ennek a résznek a magvacska (nucleolus) kialakításában van szerepe. — A ~k száma változó, azonban kisebb-nagyobb variációkkal az azonos fajhoz tartozó élőlények minden sejtjében egyforma. Ez a ~ számállandóság törvénye. Az ember osztódó sejtjeiben általában 46 ~ található, de ugyanazon egyén különböző szöveteiben 30—58 közötti ~-szám variációkat is találtak. Különösen gyakori, hogy a magzatburkok sejtjeinek ~száma variál. A legkisebb ~számot (2) egy, a ló belében élősködő féreg sejtjeiben találták, de léteznek olyan fajok is, amelyeknek valószínűleg több száz ~ja van. A sejtekben minden ~ párosan fordul elő. A párosan azonos ~kat *homolog* ~knak nevezik. A sejt teljes *~-garnitúrája* (készlete) két egyforma ~ *sortimentumból* (sorozatból) áll. Csak az érett ivarsejtek tartalmaznak egy sorozatot. Sejtosztódáskor a ~ párok egyike az egyik, másika a másik leánysejtbe kerül. A leánysejtek ~ szelvénye teljesen megfelel az anyasejtnek. Ez a ~ folytonosság. Continuitásra mutat, hogy sejtosztódás alkalmával elveszett ~ az utód sejtgenerációkban sem jelenik meg. Az érési osztódások folyán (reductiós osztódás) a homolog ~k egymástól elválnak és így az érett ivarsejt csak fél ~számmal rendelkezik. A megtermékenyítés folyamatában azután a két szülőtől származó sortimentumok megint teljes garnitúrává egészülnek ki. Az egyszeres ~számot, vagyis az érett ivarsejtek ~számát haploid, a teljes ~-garnitúra számát

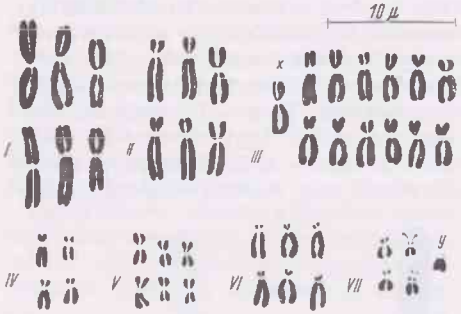
A chromosomák szerkezetének vázlata

1: Másodlagos befűződés, *2:* apród, *3—4:* és *7:* centromera az áttűnő chromonemákkal, *5:* a chromonemák kettős spirálisa, *6:* matrix (de Robertis után)

diploid ~számnak nevezik. Sok sejtben nem kétszeres, hanem annál nagyobb ~szám fordul elő. Ez a *polyploidia*. Az emberi májsejtek igen gyakran *polyploidok*. A sejtek ún. számtartó osztódása alkalmával a ~k

Chromosoma szerkezeti vázlata
1: chromatin-rögök, *2:* chromonema, *3:* kalymna (matrix)

Férfi 46 chromosomája

hosszukban kettéhasadnak. A fél ~ a *chromatida*. Az osztódás befejeztével a chromatidákból ismét teljes értékű ~k alakulnak ki. Pihenő sejtben a ~ nem látszik. Szétroncsolt mag centrifugálása után a sedimentumban található filamentumok felelnek meg a ~nak. Ezek nucleohistont tartalmaznak. Szerkezetét leginkább a Drosophila v. a Chrimonomus nyálmirigyeinek óriás ~ján vizsgálták. A ~k nem egyformák, euchromatint v. heterochromatint tartalmaznak. Casperson vizsgálatai szerint az euchromatin DNS-ből és histonból áll, s a világos szelvényeknek felel meg. A sötét szelvényekben komplex protein és globulin van DNS nélkül. A heterochromatin a nucleinsav mindkét formáját tartalmazza, RNS-ben igen gazdag, s a nucleolust képezi. Ez az öröklődést irányító legfőbb anyag, fő alkotórésze a desoxyribonucleinsav (DNS), v. thymolnucleinsav, amelynek kimutatására a →*Feulgen-reakció* szolgál. *T. I.*

chromosoma-elmélet: az öröklődésnek a sejtek chromosomáira való visszavezetése. A múlt században *Naegeli* a feltételezett öröklődési anyagot idioplasmának nevezte el. A sejtosztódás, a mitosis tanulmányozása során ezt az idioplasmát a chromosomákban vélték megtalálni. Eszerint, az örökletes tulajdonságok a chromosomákban ún. genekhez kötöttek, s a chromomerákban, az ún. genomerákban foglalnak helyet. *(→gen)* *T. I.*

chromosoma-folytonosság: az a tény, hogy a sejtmag nyugvó állapotában, bár mai eszközeinkkel legtöbbször fel nem ismerhető módon, az egyes chromosomák mint individuális egységek vannak jelen. *T. I.*

chromosomalis intersexualitas: →*dyssexualismus*

chromosoma-nem: →*dyssexualismus*

chromosoma rendellenességek, *pathologiás karyotypusok:* a sejtmagok osztódáskor megjelenő chromosoma-kép atípusos volta. Natív állapotban hypotoniás oldat duzzasztó hatásának kitett szövetekből készült kikent készítmények osztódásban levő sejtjeiben a chromosoma-complexus annyira szétterül, hogy az egymástól élesen elkülönült chromosomák számbeli és alakbeli sajátsága (karyotypusa) jól vizsgálható. (Olyan szövetekben, amelyekben oszlások nincsenek, ill. csak minimális számban vannak, előzetes szövettenyésztési procedurával indíthatók a sejtek oszlásnak. A vizsgálat előtt adott colchicinnel a sejtoszlások metaphasisban béníthatók és így nagyszámú sejtoszlási alak halmozódik fel.) Tjio és Levan 1956-ban mutatták ki, hogy az emberi sejtek normális diploid chromosoma-száma 46. Ez a chromosoma-complexus 22 autosoma-párból és az XY nemi, genosomapárból áll. Mind a csírasejtek érési, mind a somatikus sejtek közönséges osztódásai folyamán megtörténhet, hogy valamely chromosoma-pár nem válik ketté (non-disjunctio). Ennek következtében mindkét homolog chromosoma az egyik leánysejtbe jut, a másikból pedig ez a chromosoma hiányzik, vagyis abnormis karyotypusú sejtek keletkeznek. Abnormális chromosoma-tartalmú csírasejtekből olyan egyének fejlődnek, kiknek összes szöveti sejtjei abnormis karyotypust mutatnak. Ha egy chromosoma háromszor van képviselve (minthogy az egyik csírasejtben non-disjunctio miatt ez a chromosoma kétszeres volt), akkor trisomiáról beszélünk; monosomiáról akkor van szó,

Genosomalis karyotypusok

Chromosoma szám	Genosomalis alkat	Nemi chromatin	Phenotypus	
46	XY	—	normális férfi	
46	XX	+	normális nő	
45	XO	—	Turner -syndr.	Genosomalis monosomia
47	XXY	+	Fi., Klinefelter -syndr.	Genosomalis trisomia
			Egyéb formák: XXXY/48 XXXXY/49	
48	XXX	+ +	„Super female" Női phenotypus amenorrhaea, sterilitás	Genosomalis trisomia

ha egy chromosoma-pár egyik tagja az érési sejtoszlás során chromosoma non-disjunctiós zavar folytán elveszett. A fenti táblázat feltünteti a genosomalis karyotypia változások fontosabb formáit.

Autosomalis pathologiás karyotypusok: A mongoloid idiota szöveti sejtjeiben 47 chromosoma található, a 21. chromosoma trisomiájával. Alapját a petesejt érési oszlásnak non-disjunctiós zavara képezi, aminek gyakorisága az életkorral fokozódik. Ez a magyarázata annak, hogy a mongoloid idiota gyakorisága az anya életkorával fokozatosan emelkedik. Észleltek trisomiával járó egyéb chromosomákra vonatkozó karyotypus változásokat, így a 22., a 16—18-as és a 13—15. chromosoma-csoporton. Ezen esetekben mentalis és fejlődési zavarok halmozódása jelentkezett. Karyotypus változások tumorokban is gyakoriak az oszlási zavarok folytán, részleteik azonban még nem pontosan ismeretesek. Jelentős a chronikus myeloid leukaemiában a 21—22 chromosoma-csoport egyik tagjának újabban felismert jellegzetes elváltozása, amely a chromosoma egyik szárának hiányában mutatkozik meg: Ph_1 (Philadelphia, 1960) chromosoma. Ezen abnormis chromosoma jelenléte nemcsak a myeloid, hanem az erythroid praecursorokban és a megakaryocytákban is megtalálható, de hiányzik a lymphocytákból és a nem haemopoetikus szövetek sejtjeiből. *T. I.*

chromosoma-számállandóság: egy fajhoz tartozó egyedek minden sejtje egyenlő számú chromosomát tartalmaz. Miután minden chromosoma kétszer fordul elő, diploid chromosoma-számról beszélünk, ez emberen 46. Kizárólag az érett ivarsejtekben találunk fele számú haploid chromosomát, ilyenkor minden chromosoma csak egy példányban fordul elő. A diploid chromosomaszerelvényt 2 n-el, a haploidot n-nel szokták jelölni. A sejtosztódásban rendellenességek következtében eltérések is bekövetkezhetnek, amennyiben a sejtosztódás után a fajra jellemző chromosoma-számtól eltérő chromosomát találhatunk. *T. I.*

chromosoma-térkép: az egyes chromosomákban, ill. chromomerákban az öröklődő tulajdonságok tényezőinek meghatározott helyét feltüntető vázlat. Keresztezési kísérletekből, sejttani vizsgálatok eredményeiből lehet megállapítani. Különösen a Drosophyla melanogaster nevű gyümölcslégyre vonatkozóan állapították meg, de sikerült egéren, tengerimalacon, nyúlon, sőt növényeken is. *T. I.*

chromotrop állomány az érfalban: az arteriák falában, főleg az érmentes zónákban (az intimában és a media belső rétegében), található metachromasiás festődésű *SMP.* (savi mucopolysaccharid). Az egyéb érmentes ún. bradytroph (pl. porc, cornea) szövetekben is sok *SMP.* fordul elő. *R. Gy*

chromoureteroscopia →*chromocystoscopia*

chronaxia: az az időtartam, mely alatt a rheobasis kétszeresének megfelelő erősségű elektromos áram az ingerlékeny szövetet ingerületbe hozza. A ~ erősen különbözik az egyes szövetféleségekben (így pl. béka gastrocnemiusban 0,5, teknősbéka szívizomban 8, béka gyomorizomzatban 60 msec nagyságrendű). A ~ alkalmas a direct, ill. indirect izomingerlékenység jellemzésére. Meghatározására (chronaximetria) a gyakorlatban az izomrángást kondenzátorkisüléssel v. négyszögimpulzusokkal hozzuk létre, s ~t 1/1000 sec-ban (o) adjuk meg. A ~ peripheriás ideg-laesiókban, megnövekedett, általános fibrositisben csökkent. Finomabb vizsgálati eredményekhez vezet, mint a klasszikus elektromos, áramerősséggel dolgozó vizsgálati módszer, de kevesebb betekintést ad a motoneuron, ill. az izomrost működésének állapotába, mint az electromyographia. *B. P.—H. B.*

chronicus, *krónikus, idült:* hosszan tartó, lassú lefolyású.

chronikus acholuriás icterus: →*öröklött sphaerocytosis*

chronikus agranulocytosis: →*chronikus idiopathikus neutropenia*

chronikus csonttályog: → *Brodie-tályog*

chronikus granulocytás leukaemia: →*chronikus myeloid leukaemia*

chronikus hereditaer trophoedema: →*Nonne—Milroy—Meigs-syndroma*

chronikus idiopathiás steatorrhoea: →*coeliakia*

chronikus idiopathikus neutropenia, *chronikus agranulocytosis:* ismeretlen eredetű tartós neutropenia, gyakori másodlagos fertőzésekkel. Főleg fiatal nők betegsége. *Tünetek:* gyöngeség, fáradtság, kisfokú leukopenia, abszolút neutropenia, abszolút lymphocytosis és monocytosis, néha enyhe anaemia és thrombocytopenia. A csontvelőben a fvs-képzés többnyire hypoplastikus, néha hyperplastikus. A fvs-pusztulás fokozott. Lefolyás igen lassú. Spontán gyógyulást is leírtak, főleg gyerekkorban. *Th.:* fertőzések megelőzése és gyógyítása, esetleg prednison, ACTH. A splenectomia többnyire hatástalan. A familiaris esetekben domináns öröklésmenet megállapítható.

H. Zs. — Gy. B.

chronikus lymphadenosis: →*chronikus lymphoid leukaemia*

chronikus lymphocytás leukaemia: →*chronikus lymphoid leukaemia*

chronikus lymphoid leukaemia, *chronikus lymphocytás leukaemia, chronikus lymphadenosis, lymphocytoid leukosis:* a leukaemia viszonylag jóindulatú formája, amelyet a lymphoid szövetek hyperplasiája, a lymphocyták számának igen nagyfokú szaporulata jellemez. Férfiakban gyakoribb. Leginkább 45—75 év között fordul elő, de létrejöhet bármely életkorban. A kezdet lappangó. Rendszerint nyirokcsomó megnagyobbodások, splenomegalia, ritkábban anaemia, v. bőrelváltozások (pruritus, leukaemidek, generalizált erythrodermia lymphatica, leukaemiás infiltratumok, herpes zooster) az első jelek. A nyirokcsomó-megnagyobbodások a nyakon, hónaljban és inguinalisan a leggyakoribbak és rendszerint szimmetrikusak. A mediastinalis v. abdominalis nyirokcsomó-megnagyobbodások különböző nyomási tüneteket okozhatnak. Igen ritkán 1—2 nyirokcsomócsoportra lokalizálódik a folyamat *(mono-* v. *bi-adenopathiás* forma), ilyenkor a vérkép és a csontvelő is normális lehet. Előfordul csak a lépre kiterjedő *splenogen* ~ és tisztán a csontvelőre lokalizálódó *medullaris* ~. *Izolált bőrleukaemiák* rendkívül ritkák. A könny- és nyálmirigyek leukaemiás infiltratiója Mikulicz-syndromát idézhet elő. Láz, anorexia, gyengeség, fogyás, izzadás, főleg a *subacut* formánál feltűnő. A gyomor- és bélcsatorna leukaemiás infiltratiója súlyos hasi tüneteket, steatorrhoeát, Whipple-syndromát idézhet elő. Purpura és egyéb vérzések rendszerint csak a betegség késői szakában jelentkeznek. Igen gyakoriak a recurrens légúti fertőzések a rendszerint fennálló hypo-, ill. agammaglobulinaemia, hiányos antitestképzés következtében. A fvs-szám többnyire 50 000—200 000, v. több és a fvs-ek 80—90%-a lymphocyta. De járhat a ~ normális v. alacsony fvs-számmal *(subleukaemiás* v. *aleukaemiás* forma). A lymphocyták nagyrésze kis, sötétkék keskeny plasma szegélyű, azurgranula mentes sejt, kis részük fiatalabb nagy lymphocyta, elvétve lymphoblastok. Jellemző a kép monoton volta és a Gumprecht-árnyékok *(basket cell, smear cell). Subacut* lefolyásnál a fiatalabb lymphocyták dominálnak és jóval korábban mutatkozik az anaemia és a thrombocytopenia, mint a típusos chronikus lefolyásnál. ~ban gyakran jön létre szerzett haemolytikus anaemia (autoimmun haemolytikus anaemia). A *csontvelő* sejtdús és lymphocytákkal erősen infiltrált. A vérsejtsüllyedés sokáig normális maradhat, korai erős fokozódás dysproteinaemiára utal. Néha kryoglobulinaemia, ill. macroglobulinaemia jön létre, ilyenkor nehéz az elkülönítés a Waldenström-syndromától. A ~ átlag 3—5 év alatt vezet halálhoz, subacut formánál 1 év, a főleg idősebb korban előforduló hosszú ideig kompenzált chronikus formánál 8—10 év, sőt több is lehet a lefolyás. A halál oka rendszerint csontvelőelégtelenség okozta súlyos anaemia, és thrombocytopeniás vérzések, másodlagos fertőzések (főleg bronchopneumonia). Néha terminálisan acut lymphoblastos leukaemiába megy át *(lymphoblastos „Schub")*, de ez sokkal ritkább, mint chronikus myeloid leukaemiában. *Th.:* Degranol, chlorambucil *(Leukeran, CB* 1348*)*, rtg-besugárzás, triethylenmelamin (TEM), nitrogen mustár, arsen, radioaktív phosphor (P^{32}). Anaemiánál és thrombocytopeniánál transfusio. Autoimmun haemolytikus anaemiánál prednison és mosott vörösvérsejtmassza. A transfusiós szükséglet extrém fokozódása splenectomiát tehet szükségessé. Fertőzés esetén erélyes antibioticum-kezelés és gamma-globulin.

H. Zs.

chronikus myelocytás leukaemia: →*chronikus myeloid leukaemia*

chronikus myelogen leukaemia: →*chronikus myeloid leukaemia*

chronikus myeloid leukaemia, *chronikus myeloid leukosis, chronikus myelosis, chronikus myelocytás leukaemia, chronikus myelogen leukaemia, chronikus granulocytás leukaemia, chronikus polymorphonuclearis leukaemia splenomedullaris leukaemia:* leggyakrabban a 30—60 életév között előforduló megbetegedés, amelyre jellemző a granulocyták fiatal fejlődési alakjainak (→*myelocyták*, →*promyelocyták* és →*myeloblast*ok) megjelenése a peripheriás vérben. A domináló sejtforma a myelocyta (20—50%). Minél több az éretlen sejtforma, rendszerint annál súlyosabb a kórjóslat. A sejtekben morphologiai elváltozások: érési dissociatio, a mag-plasma arány eltolódása figyelhető meg. Az eosinophil és basophil granulocyták (→*basophilia*) száma is megnő. A granulocyták alkalikus phosphatase aktivitása erősen csökken. Jellemző a 21_x-chromosoma hosszú szárának deletiója: a Philadelphia (Ph_1) chromosoma jelenléte a fiatal myeloid-, erythroid-sejtekben és a megakaryocytákban. Klasszikus eset a leukaemiás forma, melynél igen magas a fvs-szám (>100 000 fvs/mm^3). A normális v. alacsony fvs-számmal járó subleukaemiás, ill. aleukaemiás forma előfordulása vitatott. Jellemző korai tünet a splenomegalia, amely később extrém fokot érhet el. Gyakori a hepatomegalia is. A kezdet lappangó. Korai tünetek még az anaemia, gyengeség, dyspnoe, fogyás, éjjeli izzadás, hőemelkedés (esetleg láz), dyspepsia, flatulentia, nausea, haematomák, foghúsvérzés, csontfájdalmak, pruritus, néha priapismus, amenorrhoea, menorrhagia, leukaemiás bőr-infiltratumok, phlebitis, lép-infarctus, és mérsékelt nyirokcsomó-megnagyobbodások. Eleinte kifejezett thrombocytosis, v. normális thrombocyta-szám, később thrombocytopenia. Néha megakaryocyta-töredékek és kisszámú erythroblast mutatható ki a peripheriás vérben. A csontvelő hyperplasiás, itt is a myelocyták dominálnak, a promyelocyták és myeloblastok megszaporodtak. Az erythropoesis csökkent, néha megaloblastoid formák észlelhetők. Gyakran igen erős megakaryocyta-szaporulat (→*megakaryocyta leukaemia*). A vérsejtsüllyedés rendszerint erősen fokozott, a vér és vizelet húgysavtartalma magas, gyakoriak a vese- és hólyagkövek, a köszvény előfordulása ritka. Myeloid infiltratio léphet fel bármely szervben. A betegek élettartama 1—10 év, néha több (átlagosan 3 év). Spontán remissio előfordul. Terminalis stádiumban leggyakrabban acut myeloblastos leukaemiába (→*acut leukaemia*) alakul át (myeloblastos „Schub") v. csontvelőaplasia, minden kezelésre refractaer anaemia és massiv thrombocytopeniás vérzések, v. másodlagos fertőzések (főleg bronchopneumonia) a közvetlen halálokok. — *Th.:* busulphan (Myleran), Myelobromol (DBM), Mannogranol, lépbesugárzás, radioaktiv phosphor, (P^{32}) colchicin-származékok (Colcemid, Demecolcin), arsen, transfusio, szükség esetén antibioticumok. Myeloblastos átalakulásnál prednisolon, 6-mercaptopurin (purinethol). (→még *antimetabolit* →*cytostatica*) *H. Zs.*

chronikus myeloid leukosis: →*chronikus myeloid leukaemia*

chronikus myelosis: →*chronikus myeloid leukaemia*

chronikus polymorphonuclearis leukaemia: →*chronikus myeloid leukaemia*

chronikus szerzett haemolytikus anaemia: →*haemolytikus anaemia*

chronikus trauma: azonos helyre, huzamos időn át ható ártalmas behatás, amely az összegeződés folytán sérülést okoz. (Pl. Kienböck-féle betegség légkompresszor-kezelőknél, katonák marschfracturája stb.). *Sz. Gy.*

chronikus vízjárvány: a vízből kiinduló „robbanásszerű" *explosiv* járványokkal szemben ~ról beszélünk, amikor az ivóvíz (pl. typhus baktériummal) állandóan fertőződik és így évről évre átnyúló endemiát tart fenn. *J. E.*

chronologia: az élőlények keletkezésének időbeli rendjével foglalkozó tudományág. *T. I.*

chronologikus dyssexualismus: →*dyssexualismus*

chronopsia: a látófolyamat ideg-physiologiai és photochemiai mechanizmusának megjelölésére Monjé által használt kifejezés a chronaxia kifejezés helyett. *B. B.*

chronotrop hatás: a szív ingerképzési frekvenciájára gyakorolt befolyás. Sympathikus beidegzés, ill. adrenalin hatására nő az ingerképző központokban az ingerképzési frekvencia, a szívösszehúzódások száma növekszik: pozitív ~. Parasympathikus beidegzés, ill. acethylcholin a szívfrekvenciát csökkenti: negativ ~. *B. P.*

Chr[a] vércsoport, *Chr[a] vércsoport-antigen, Chr[a] antigen:* 1955-ben felfedezett, rendszerbe jelenleg nem sorolható vércsoporttulajdonság. *H. E.*

Chr[a] vércsoport-antigen: →*Chr[a] vércsoport*

Chrysanthemum cinerariaefolium (Trev.), *rovarporvirág* (Compositae): dalmát virág, nálunk is termelhető, 0,4% pyrethrint tartalmaz. A megszárított virág *pulvis insectorum*, (rovarpor) néven rovarirtásra használatos. *I. B.*

chrysarobinum, *acidum chrysophanicum, pulvis Goa, methyldioxyanthranol:* az *Andira araroba* Aguiar (Papilionaceae) fa törzséből nyert sárga, vízben oldhatatlan por. A bőrre kenve chrysophanollá oxidálódik, s eközben erősen redukálólag hat. Gombás megbetegedés és psoriásis ellen használatos 5—10%-os kenőcsben és collodiumban. A bőrt vörösre festi, és erősen izgatja, a szemre vigyázni kell, mert cornea-homályt okozhat. Felszívódva veseméreg. Helyette *Dithranol* használható. *I. B.*

chrysiasis, *chrysoderma, chrysosis, chrysocyanosis, aurosis, aurid, aranykiütés:* gyógykezelés céljából (tuberculosis, arthrosis, erythematodes stb.) befecskendezéssel bejuttatott aranyvegyületek lerakodása az irha rostjai között és a macrophagokban. Klinikailag napsütötte bőrterületek, hajlatok, néha a szájnyálkahártya kékesszürke elszíneződésével jár. *Be. K.*

chrysiasis localis: aranyművesek kézujjain aranyporszemek bőrbehatolása és diffundálása által kiváltott (tetoválásszerű) sötét elszíneződés: toxikus v. gyulladásos v. thesaurisatiós jelenségek. *Be. K.*

chrysoidin: sárga színű azofesték, a bakteriológiában a Neisser-festésben használatos. A diphtheria baktériumban levő szemcsék electiv festése után a baktérium teste ~nel sárgára festődik. *A. Z.*

chrysophanol, *dioxymethylanthrachinon:* chrysarobin oxidatiójakor keletkezik, de az anthraglycosidokat tartalmazó hashajtókban (Rhei rhizoma) is előfordul.

Chrysops: a bögölyök (→*Tabanidae*) egészségügyi szempontból fontos genusa. — ~ *dimidata, mango-légy:* Ny-Afrikában a Loa-loa terjesztésében jelentős bögöly. — ~ *discalis:* Közép-Amerikában a tularaemiát terjesztő bögöly. *Z. N.*

chrysosis: →*chrysiasis*

chtonophagia, *geophagia:* föld evés.

Chu-Ku-Tien-i ősember leletek: →*Sinanthropus*

Churilov betegség: →*nephroso-nephritis*

Churschmann spirális: központi szál körül spirálisan csavarodott nyák, mely főleg asthmánál, acut bronchitisnél található a köpetben. *Ba. B.*

chutta-smoker carcinoma: ismételt hőhatás, égési sebzések alapján kiinduló ajakrák Indiában olyan dohányzókon, akik a szivarnak, cigarettának tüzes végét is ajakukra veszik. *Be. K.*

Chvostek-tünet: *facialis phenomen:* a tetania fontos tünete. Lényege a n. facialis ingerlékenységének fokozódása, melynek következtében ezen idegre gyakorolt enyhe ütés a n. facialis által beidegzett izmokban összehúzódást okoz. Kiváltása: reflexkalapáccsal enyhe ütést mérünk az arc külső hallójárat előtti részére. Legjellemzőbb a felső facialis ág területén jelentkező rángás (felső szemhéj, homlokizmok: Chvostek I). Az orrszárny, szájzug körül jelentkező rángások (Chvostek II—III) kevésbé megbízható tetaniás jelek. A fokozott idegingerlékenység legbizonyítóbb jele a Chvostek I—II—III egyidejű jelentkezése. Neurotikusokon *pseudo* ~ léphet fel. Tetania esetén a ~ már kisfokú hyperventilatio esetén is fokozódik. Familiaris esetekben a praedispositio szabálytalan dominantiával öröklődik. *Ho. I.*

chylascus: →*chylaskos*

chylaskos, *chylascus, ascites chylosus, chyloperitonaeum:* nyirokgyülem a hasüregben. Oka lehet műtéti sérülés, a d. thoracicus tumoros compressiója, megrepedt chyluscysta. *B. I.*

chyliform exsudatum: →*exsudatum*

chylokele: zsíros nyirok felhalmozódása a here tunica vaginalisában. Főleg elephantiasis szövődményeként észlelhető. *B. I.*

chyloma: nyirokdaganat (a nyakon, a fő nyirokér szakadása következtében). Rendszerint műtéti v. baleseti tompa sérülés következménye. *B. I.*

chylomediastinum: chylus-gyülem a mediastinumban. Rendszerint baleseti sérülés következménye, v. a ductus thoracicus észre nem vett sérülése mellkasi és nyaki műtétek (sympathectomia, phrenicus-exaeresis, az a. subclavia v. anonyma kipreparálása, az első borda resectiója stb.) közben. (→még *chylothorax*). *B. I.*

chylomicron, *haemoconium, blood dust:* apró lipoid szemcsék a plasmában. Méretük elég tág határok között ingadozik (0.05—1 μ), s csak a legnagyobbak érik el a fénymikroszkóp feloldó képességének határát. Sötétlátóteres megvilágításban jól láthatók, sőt Bürker-kamrában számuk is megálla-

pítható. A ~ok megszaporodását észlelték lipaemiában, arteriosclerosisban és egyéb lipoidanyagcsere-zavarokban. A plasma lipoid-tartalma és a ~ szám között nincs párhuzam. Lipoid electrophoresis vizsgálatok alkalmával a durva dispersitású ~ok vándorolnak a leglassabban, s képezik a lipoidogramm ún. uszályát. *Ba. B.*

chyloperitonaeum: →*chylaskos*

chylopneumothorax: nyirok- és levegőgyülem a mellhártyaürben, melynek keletkezésében a tüdő és a ductus thoracicus egyidejű sérülésének van szerepe. *Go. Gy.*

chylorrhoea: nyirokfolyás, nyirokszivárgás. Rendszerint megrepedt elephantiasisos lymphangiectasia v. a ductus thoracicus sérülése okozza. *B. I.*

chylosus exsudatum: →*exsudatum*

chylothorax: tejszerű folyadékgyülem a pleura-üregben, melynek zavaros voltát a benne suspendált, zsírcseppecskék okozzák. Amennyiben panaszokat okoz, csapolás útján le kell bocsátani. Leggyakrabban sérülés (műtét, baleset) kapcsán keletkezik. A ductus thoracicus alsó szakaszának sérülése rendszerint jobb oldali, a felsőé bal oldali ~t okoz. A nyirok kiáramlását ligatúra v. tamponade segítségével meg lehet szüntetni. *U. I.*

chyluria: nyirok bejutása a vizeletbe a nyirok- és húgyutak communicatiója következtében leginkább hasi sérülések v. filariasis (Bancrofti) esetében. *Sz. Z.*

chylus: a bél nyirokereiben és a ductus thoracicusban levő tejszerű folyadék, mely zsírdús étkezés után néhány órával jelentkezik. A zavarosságot chylomicronok okozzák. A ~ neutrális zsírt, phospholipoidot és cholesterint egyaránt tartalmaz; zsírtartalma 6%-ot is elérhet. *B. P.*

chylus-erek: →*vasa chylifera*

chymificatio: az ételek pépesítése a gyomorban.

chymosin: a borjúojtó enzymje (→*rennin*), mely a caseint coagulálja. *S. F. B.*

chymosin kimutatás: →*rennin kimutatása*

chymotrypsin: proteolytikus enzym, amely a trypsinhez hasonlít, de kevésbé specifikus a peptidkötések elbontásában, esztereket is hydrolyzál. A pancreas által termelt zymogen, a chymotrypsinogen a bélben a trypsin v. az enterokinase hatására aktiválódik ~né. Az aktiválódás során több peptidkötés felszakadásával az egyetlen polypeptidláncból álló ~ogenből a három láncból álló ~ alakul ki. Az aktiválás körülményei szerint különböző kristályformát és enzymaktivitást képviselő termék (α-, β-, δ- és π-~) nyerhető, stabilis az α-forma. *S. F. B.*

chymotrypsinogen: a *chymotrypsin* inaktiv előalakja, amely a pancreasban termelődik. *S. F. B.*

chymus: folyékony massza, amely a gyomortartalomból a táplálék elfogyasztása után néhány órával a gyomoremésztés következtében képződik. *B. P.*

„C"-hypovitaminosis: →*scorbut*

Chyzer Kornél (1836—1909): egészségügyi szervező, a belügyminisztérium egészségügyi osztályának vezetője. Korszerűsítette az egészségügy felső vezetését. Az Országos Betegápolási Alap létesítésével lehetővé tette a kórházügy fejlesztését. Egészségügyi jogszabálygyűjteményt szerkesztett: „Az egészségügyre vonatkozó törvények és rendeletek gyűjteménye". Természetrajzi kutatásai is ismertek. *H. G.*

C. I.: →*circa instans*

Ciaccio-mirigyek: a kötőhártyában a pillaváz közelében levő járulékos könnymirigyek. *B. B.*

cián: →*dicyan*

cianmérgezés: →*cyan-mérgezés*

cianozás: rovarok, rágcsálók pusztítására a helyiségek elgázosításához használt módszer, 100 m^3-ként 1,5 kg cyannatriumot és 3 kg 66%-os kénsavat szoktak alkalmazni. (→még *cyclon „B" gáz*) *J. E.*

Cibacthen: →*Exacthin*

Cibalgin: fájdalomcsillapító, külföldi gyógyszerkészítmény. 2 ml inj. sol. v. tbl. tartalmaz 0,06 g diallylbarbitursavat és 0,44 g amidazophent urethanban oldva. *I. B.*

Cibazol: →*sulfanilamidum*

cicatrix, *heg, forradás:* az irha nyílt sebzéseit v. fekélyesedéseit követő, az eredeti alapszövet hiányát v. folytonossági megszakadását korrigálni hivatott „sebgyógyulási gyulladás" szövetterméke. Klinikailag általában az előrement pusztulási terület alakjának és nagyságának felel meg, rendszerint kissé besüppedt, néha kiemelkedik a bőr felszínéből, színe is elütő amazétól. Biológiai értéke csökkent. Szöveti szerkezete sem azonos az ép bőrével. Felhámja vékony, sorvadt, a szőr és a mirigyek hiányoznak róla, festenyezettsége hiányos v. egyenetlen, kötőszöveti részének szemölcsteste, rugalmas rostozata nincs, collagen rostozata vaskos és egyenetlenül felszaporodott, erekben, idegekben szegény. Hegszövetbe zárt hámszigetekből később car-

cinoma fejlődhet (pl. heg-carcinoma a tüdőben). *Be. K.*

cicatrix corneae, *szaruhártyaheg:* ~ *simplex:* a cornea hege az irisszel nincs összefüggésben. ~ *adhaerens:* az iris a hegbe nőtt. *B. B.*

Cichorium intybus L. (Compositae), *mezei katáng:* főleg pótkávégyártás céljára használatos növény. Gyökere sok inulint és cukrot tartalmaz, leveleiben 0,1—0,2% cichorin nevű keserű anyag van. *I. B.*

cickafark: →*Achillea millefolium*

cickoró: →*Achillea millefolium*

Cicuta virosa, L. (Umbelliferae), *gyilkos csomorika:* nálunk is honos, ernyős virágú növény, friss gyökértörzsében 0,2%, a szárazban 3,5% cicutoxin és cicucin alcaloidot tartalmaz. Kezdetben édes ízű, ezért pasztinákkal, zellerrel téveszthetik össze. Már egy gyökértörzs halálos lehet. Émelygést, hányást, amblyopiát, majd öntudatlanságot és epileptiform görcsöket okoz, némelykor strychnin-mérgezésre emlékeztető tetanus is felléphet. *Th.:* →*strychninum nitricum.* *I. B.*

-cid: megsemmisítő, ölő.

Cieszynski, Anton (1882—1941): lengyel stomatologus, lwówi egyetemi tanár. A fogászati érzéstelenítésre, gyökér-resectióra, a paradontosisra, gnathostaticára és a fogászati röntgenológiára vonatkozó kutatásai jelentősek. *H. G.*

cigaretta-drain: sodort cigaretta módjára gumilemezbe, cellophanba csavart géz vagy draincsőbe húzott gézcsík. *B. I.*

Cignolin: →*Dithranol*

ciklus: →*menstruatiós ciklus*

ciklus felépítés: *menstruatiós ciklus felépítés:* hiányzó petefészekműködés esetén a méhnyálkahártya ciklusos működésének és a menstruációnak a biztosítása megfelelő hormonsubstitutióval. Oestradiol v. oestron alkalmazása esetén (pl. Hogival, Glandubolin stb.) a felépítendő ciklus első két és fél hetében egyenletesen elosztva 250 000 E-t használunk fel injectióban. A tüszőhormon-kezelést a therapia kezdetétől számított 24—28. napokon napi 5—5 mg (tehát összesen 25 mg) progesteron (Glandurcorpin) alkalmazásával egészítjük ki. Ha a petefészekműködés csak csökkent fokú, de nem hiányzó, az alkalmazott hormonmennyiségeket megfelelően csökkentjük. Az injectiós kúra helyett per os kezelés is alkalmazható (pl. Mikrofollin v. Syntestrin és Colutoid segítségével). Újabban depot tüszőhormon és progesteron készítmények is forgalomba kerültek. Ezekből havi 1—2 injectio alkalmazásával is kiváltható a menstruatio. Ha az ovariumok működéscsökkenésének hypophysis-insufficientia az oka, gonadotrop hormonokkal is végezhetünk ~t. Ilyenkor a kezelés első két hetében elosztva kb. 2500 E terheskanca savójából készült tüszőérlelő hatású gonadotropint (pl. Lutocrescin) alkalmazunk, majd két hét alatt összesen kb. 3—4000 E luteinizáló hatású choriongonadotropint (Choriogonin). Néha a gonadotrop és petefészek hormon substitutiót kombinálva alkalmazzuk. *Ho. I.*

ciklusos szaporodás: →*cyclogenia*

cilia: *szempillák:* a szemhéj szélén sorban elhelyezkedő szőrszálak, melyek a szemgolyó védelmét szolgálják. *B. B.*

ciliaris idegek: az uvea idegei a nn. ciliares breves és a két n. ciliaris posticus longus, melyek a gl. ciliaréból erednek, a corp. ciliare területén plexust alkotnak, sensibilis rostokat adva a corp. ciliaréhoz, az irishez és a corneához. Ebben a plexusban autonom idegek is haladnak. *B. B.*

ciliaris injectio: kékesvörös gyűrű a scleránál, a cornea körül a sugártestnek megfelelő területen, a mély ciliaris erek hyperaemiája következtében. A corpus ciliare és iris gyulladásait kíséri. Néha csak szektorszerű. (ábrát →*szemészeti színes táblán.*) *O. T.*

ciliaris izom: a sugártestben elhelyezkedő izom. Radialis (Brücke-portio) és circularis része (Müller-izom) van. Functiója a lencse accomodatiója, amelyet a parasympathicomimetikus oculomotorius rostok a ~ circularis nyalábjainak összehúzódása révén idéznek elő. *B. B.*

ciliaris-neuralgia: rohamokban fellépő fájdalom égető-fúró jelleggel az orbitában, az orrgyökben, melyet conjunctivalis belövelltség, könnyezés, fénykerülés kísér. A ganglion ciliare „neuralgiája". *H. B.*

ciliás hám: a felszínen szőrszerű plasmanyúlványokkal mozgó *kino-*, ill. mozdulatlan *stereociliák*kal ellátott hámféleség. A kinociliák mozognak, a stereociliák nem. A mozgócsillók biztosítják a hámfelszín tisztítását, amennyiben egy irányba csapkodó mozgást végeznek (gége, légcső), a méhkürtben pedig a csírát szállítják el a méh üregébe és biztosítják a spermiumok rheotaxisa révén mozgásuk irányát. Stereociliák találhatók az agykamrákat bélelő ependymán és érzékszervek hámsejtjein, anyagok felszívódását, ill.

ingerek közvetítését szolgálják. (A stereociliák a protoplasma nyúlványainak felelnek meg, a kinociliák pedig a citocentrum származékai.) *T. I.*

Ciliata, *csillós véglények, csillangósok:* bonyolult sejtszervekkel ellátott, változatos formájú és nagyságú protozoonok. Csak egy részük parazita. A kérődzők előgyomraiban és az egypatások vastagbeleiben oly gyakori ~k symbionták. Ivarosan conjugatióval és ivartalanul, osztódással szaporodnak. *Sz. I. T.*

cilioretinalis arteria: anomális ér a retinában. Az a. ciliaris posterior brevis egyik ága, mely a papilla szélét átfúrja és a fovea felé halad. Jelenlétében az a. cent. retinae emboliája esetén a szem centralis látása megmarad. *O. T.*

cilium: szempillaszőr, v. a csillós sejtek csillója. *(→epithelium).*

Cimex: egészségügyi szempontból fontos rovarnem. Számos faja élősködik állatokon és emberen. — ~ *lectularius, ágyi poloska, házi poloska:* főleg városokban elterjedt, szárnyatlan, rozsdabarna színű vérszívó rovar. Részleges átalakulással fejlődik. Lárvái is vért szívnak. Szobahőn 1—4 hónapig, alacsonyabb hőmérsékleten 1 1/2 évig bírja az éhezést. Ágyak, fabútorok, kárpitozott bútorok repedéseiben, lyukaiban, falrepedésekben tenyészik. Egészségi kártétele főként a csípésben és annak következményeiben (viszketés, álomzavarás, másodlagos bőrgennyedések stb.) rejlik, de mechanikusan terjeszthet különböző kórokozókat is. Főként a bútorokkal való tovahurcolás révén terjed, de egyik lakásból a másikba aktívan is átvándorolhat, csövezetékek, villanyvezetékek mentén. Irtás: 10%-os DDT-vel v. más contact rovarirtószerrel porozandók v. permetezendők a búvóhelyek, kétszer, egy havi időközzel. A gázzal való irtásban az igen veszélyes ciánt egyre inkább kiszorítja a DDVP. ~ *rotundatus, trópusi házipoloska:* a *Cimex lectularius*hoz hasonló formájú és életmódú, a melegégövön elterjedt poloskafaj. A bubó pestis átvitelében játszhat szerepet. *Z. N.*

Cimicidae, *ágyi poloskafélék:* a Rhynchota rovarrendbe tartozó, csökevényes szárnyú, vérszívó rovar-család. Főként állati paraziták. Egészségügyi szempontból a *Cimex* genusba tartozó fajok a jelentősek. *Z. N.*

cinaedus: →*kynaed*

Cincain: →*Nupercain*

Cinchona: →*Chinae succirubrae cortex*

Cinchophen: →*Aciphenochinolinum*

cinfolia: →*foliázás*

cingulectomia: →*Scoville műtét*

cingulotomia: a gyrus cinguli praefrontalisan végzett kis terjedelmű electrocoagulatiós roncsolása (Foltz—White-műtét). Egy v. két oldalon végzik, rosszindulatú daganat okozta causalgiás, anginás és psychés eredetű tűrhetetlen fájdalmak esetén. A módszer egyszerű, eléggé veszélytelen. *Z. L.*

cingulum: öv.

cingulum dentis: történelem előtti időkből származó csontmaradványok fogain észlelhető övszerű domborulat a zománcon, amelyből a phylogenesis folyamán a fogcsücskök képződtek. A mai emberen ritkán látható. *B. K.*

cink: →*zincum*

cinkenyvkötés (Unna), *cink-gelatin kötés:* rugalmasan rögzítő kötésfajta, amely gaze-rétegekből és cinkenyvből (cinkoxyd, glycerin, gelatin és víz keveréke) áll. Ulcus cruris, distorsio és törések utókezelésében használatos. *G. A.*

Cinnamomi cassiae cortex, *fahéj, Cinnamomum cassia Blume* (Lauriaceae): Kínában honos fa kérge. 1% jellemző szagú és ízű illó olajat s ebben fahéjaldehydet $C_6H_5-CH=CH-CHO$ tartalmaz. A tinct. aromatica és tinct. chinae comp. alkotórésze. *I. B.*

cinober: →*hydrargyrum*

cionitis, *uvulitis:* nyelvcsapgyulladás

cipészgörcs: sajátos tetaniaforma, mely bizonyos kézművesipart űzőkön fordul elő. Összefüggése az epithel-testekkel nagyon kétséges. *B. I.*

cipészmellkas, *tölcsérmellkas:* →*pectus excavatum*

cipősarok-döntés, emelés: orthopaediai rendellenességek korrigálására szolgáló módszer. Lehet 1. supináló (pl. pes planovalgusnál a cipősarok belső szélét emeltethetjük), 2. pronáló. ha a cipősarok külső szélét emelik (pl. varus álláskor). Végtaghossz-rövidülés esetén az egész cipősarkot, ill. talpat megemeltethetjük. *G. A.*

circa instans, *C. I.:* a középkorban igen elterjedt, alfabetikus sorrendbe foglalt gyógyszertan, mely ilyen formában könnyű tájékozódást nyújtott. Az első a 12. sz.-ban a salernói iskolából került ki. *B. I.*

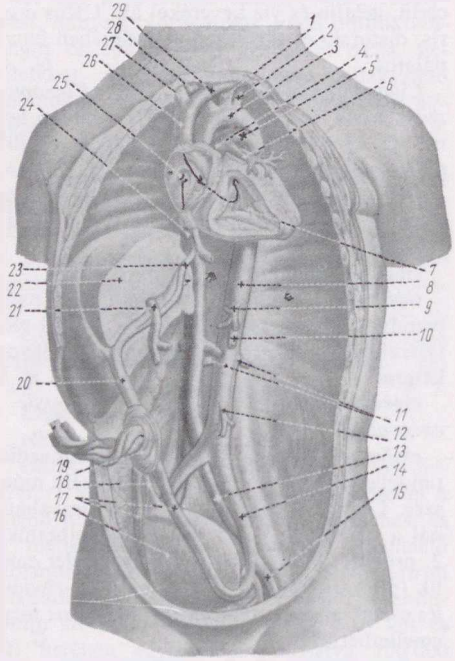
circularis depressio: a psychosis maniacodepressiva depressiv, időnként recidiváló formája. Nyomott alaphangulat, a psychés és motoros functiók gátoltsága, motiválatlan szorongások, súlyos insufficientia-érzés, önvádlásos és bűnösségi téveszmék, uic -

dalis hajlamok, ritkán fenyegető jellegű hallucinatiók jellemzik. *H. B.*

circularis koponyatorzítás: körkörös torzítás. A csúcsos kúp alakú koponyaformát két pólyakötéssel érik el. A fő pólya homloknyakszirten át kötött, a másodlagos pólyát harántul a fejtetőn alkalmazták. Hazánkban az i. u. 5. századi, hunkori koponyaleletek közt gyakori. *N. J.*

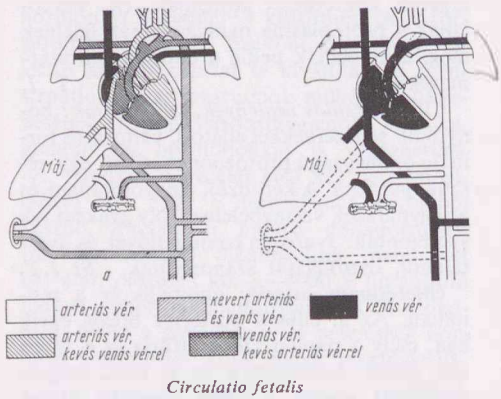
circularis mania: a psychosis maniacodepressiva maniás formája, amikor a maniás fázisok időnként vissza-visszatérnek. Az alaphangulat kóros emelkedettsége, kóros aktivitás, túlgyors, felületes associatio, a figyelem túlkönnyű igénybevehetősége, összpontosítási képtelenség, nagyzásos téveszmék, hamis optimizmus jellemzik. *H. B.*

circularis psychosis: azonos a psychosis maniaco-depressivával. Circularisnak azért

Circulatio fetalis
(arteriae et vena umbilicales)

1: A. carotis comm. sin., *2:* A. subclavia sin., *3:* Arcus aortae, *4:* Tr. pulmonalis, *5:* Ductus arteriosus, *6:* A. pulmonalis sin., *7:* Ventriculus dext., *8:* Aorta descendens, *9:* Tr. celiacus, *10:* A. mesenterica sup., *11:* Aa. renales, *12:* A. mesenterica inf., *13:* V. iliaca comm. sin., *14:* A. iliaca comm. sin., *15:* A. iliaca, ext. sin., *16:* Vesica urinaria, *17:* Aa. umbilicales, *18:* Urachus, *19:* Umbilicus, *20:* V. umbilicalis, *21:* V. portae, *22:* Hepar, *23:* Ductus venosus, *24:* V. cava inf., *25:* Foramen ovale, *26:* V. cava sup., *27:* V. brachiocephalica dext., *28:* Tr. brachiocephalicus, *29:* V. brachiocephalica sin.

Circulatio fetalis
a: Magzati vérkeringés, *b:* végleges vérkeringés

nevezik, mert időnként lezajló fázisokban jelentkezik. *H. B.*

circulatio, *keringés:* meghatározott irányban történő áramlás, pl. a véráramlás. — ~ *allantois:* a köldökedényekben történő keringés. — ~ *collateralis:* oldalági összeköttetések a véredények között. — ~ *enterohepatica:* a bél és a máj között fennálló körforgás. Egyes gyógyszerek a bélből felszívódva a májban az epével kiválasztódnak, és így újból a bélbe kerülnek, kiürülésük tehát meglassúbbodik. Ilyenek az epesavak, fémsók, digitalis, salicylsav, stb. ~ *fetalis:* az intrauterin életben a köldökzsinóron, placentán keresztül lejátszódó vérkeringés. — ~ *lymphatica:* a nyirokerekben történő nyirokkeringés. — ~ *placentaris:* magzati vérkeringés a lepényen keresztül. — ~ *portalis:* az a vérkeringési típus, amelyben egy vena fokozatosan kisebb venákra, majd capillarisokra oszlik, ezek pedig ismét venába szedődnek össze. Legtípusosabb formája a májban található. — ~ *pulmonalis:* tüdővérkeringés. ~ *sanguinis, vérkeringés:* a véredények által alkotott zárt rendszerben történő véráramlás. A keringést a szív hajtóereje tartja fenn; a szív ritmikus összehúzódása következtében okozott szakaszos áramlást az erek rugalmas fala kompenzálja és teszi folyamatossá. A ~t a vérnyomás is nagymértékben befolyásolja. A szívből kiinduló arteriákban a nyomás értéke magas, a venákban ugyanakkor alacsony, sőt negatív. — ~ *vitellina:* magzati vérkeringés a szikzacskó falának ereiben. *T. I.—I. B.*

circulus arteriosus Halleri, *Zinn-érkoszorú, Haller-érgyűrű, circulus vasculosus n. optici:* arteriás érgyűrű a sclerában a n. opti-

cus körül, melybe az aa. ciliares breves szájadzanak. Ágakat ad a látóideghez, az érhártyához és a retinához is. Ez utóbbiak a cilioretinalis erek, a látóidegfő mellett az a. centralis retinae elzáródásakor a macula luteát láthatják el. *T. I.*

circulus arteriosus iridis: az a. postica longa és az aa. ciliares anterioresből származó érkoszorú. Az iris gyökénél, a ~ major helyezkedik el. Az ebből eredő erek a pupillaris szél közelében a ~ minort alkotják. (→még *bulbus oculi*, →*iris*). *B. B.*

circulus arteriosus nervi optici: →*circulus arteriosus Halleri*

circulus arteriosus Willisi: az agyvelőt ellátó két érpár (a. carotis interna és a. vertebralis) rendszerét egységbe foglaló, az agybasison helyet foglaló zárt vérkör. Részei: a. carotis interna, a. cerebri media, a. cerebri anterior, a. communicans anterior, a. communicans posterior, a. cerebri posterior, a. basilaris. *H. B.*

circulus vasculosus n. optici: →*circulus arteriosus Halleri* *T. I.*

circulus venosus ciliaris: venás gyűrű a szemben a corpus ciliarénál.

circulus venosus Halleri: venás gyűrű az areola mammaeban, a csecsbimbó körül. *T. I.*

circulus vitiosus, *boszorkánykör:* egymást károsan befolyásoló, súlyosbító tényezők összekapcsolódása. Pl. ~ *post gastroenterostomiam:* hibás technikával készült gyomorbél egyesítés (→*Wölfler-műtét*) következtében a gyomortartalom az odavezető kacsból ürülve ismét visszakerül a gyomorba. Elkerülésére az oda és elvezető kacs között célszerű →*Braun-anastomosist* készíteni. *B. I.*

circumcavalis ureter: →*retrocavalis ureter*

circumcisio, *körülmetélés:* a praeputium eltávolítása vallásos ritusként v. prophylaxisként (körülmetélteken a sy. ritkább, cc. penist nem észleltek) v. phimosis gyógyítására. (Az ulcus molle okozta phimosis inflammata lehetőleg nem operálandó, mert a folyamat az egész műtéti sebre ráterjed.) *S. Zs.*

circumclusio (Crafoord—Björk, 1953): 1. pitvari septum defectus (→*defectus septi interauricularis*) esetén használatos Söndergaard-műtét módosítása: a j. fülcsén bevezetett ujj irányításával hosszú, enyhén hajlított tűvel a pitvari septum defectus peremében subendocardialisan a defectus széleit koncentrikusan összehúzó öltést helyeznek el. — 2. aorta insufficientia sebészi kezelésére alkalmas műtét. Az erősen tágult aortát a billentyűk magasságában egy v. több, erős dohányzacskó öltésnek részleges összehúzásával az aorta átmérőjét koncentrikusan szűkítik, hogy a billentyűk záródási vonalai egymáshoz közeledve azok záróképessége fokozódjon. Csak szórványosan alkalmazták; egyes közlések szerint jó eredménnyel. *T. A.*

circumductio: végtag körülforgatása oly módon, hogy distalis vége kört ír le. *B. I.*

circumferentia articularis: porccal borított körkörös ízületi csontfelszín (pl. capitulum radii). *T. I.*

circumferentia frontooccipitalis, *fejkerület:* →*diameter*

circumpapillaris atrophia: a circulus arteriosus n. optici sclerosisa következtében az érhártya pusztulása és a sclera fehér színének áttűnése a papilla körül. *O. T.*

circumscript myxoedema: →*myxoedema praetibiale*

circumscriptus: körülírt, körülhatárolt.

circus movement: →*ingerkörforgás elmélete*

cirrhosis: eredetileg Laënnec használta kifejezés a májzsugorodás megjelölésére, a máj rőt színére utalva. Ma a ~ kifejezés chronikus interstitialis gyulladás következtében létrejött kötőszövet-szaporodást, zsugorodott hegszövetet jelöl. *Máj-~:* →*cirrhosis hepatis.* *F. I.*

cirrhosis anularis subhymenalis (Halban): a kraurosis fornicis vaginaehoz hasonló elváltozás. A hymen basisán merev kötőszövetes gyűrű képződik, amely a hüvelybemenetet többé-kevésbé beszűkíti. *H. I.*

cirrhosis biliaris: →*cirrhosis hepatis*

cirrhosis cardiaca, *cardialis cirrhosis:* a máj kötőszövetes zsugorodása, mely szívbetegek hosszantartó v. többször ismétlődő májpangása után lép fel. *G. Gy.*

cirrhosis hepatis, *máj-cirrhosis:* a máj minden hegesedéssel, zsugorodással, kötőszövetképződéssel járó folyamata. Kórbonctanilag ~minden olyan chronikus, gyulladásos folyamat a májban, melyet a máj-parenchyma pusztulása, megmaradt májsejtek és az epeutak proliferatiója, regeneratiója és gyulladásos kötőszövet-szaporodás jellemez. E folyamatok következtében a máj eredeti lobularis szerkezete felbomlik, állebenykék képződnek, és a máj belső szerkezete átépítődik. A klasszikus *Laënnec*-féle ~ leggyakrabban alkoholismus következménye, máskor infectiók (lues, malaria, vírushepatitis), táplálkozási ártalmak folyamán létrejövő megbetegedés, mely súlyveszteséggel, portalis hypertensióval, máj- és lépnagyobbodással, ascitesszel és varix-kép-

ződéssel jár. A vascularis decompensatio stádiumában a kötőszövetszaporodás és regeneratiós göbök által létrehozott portalis nyomásfokozódást a létrejött anastomosisok már nem egyenlítik ki, és megjelennek a portalis hypertonia tünetei (ascites). Végső stádiumában a máj legtöbbször megkisebbedik, és májelégtelenség, sárgaság, máj-coma jön létre. E betegséget *portális* v. *atrophiás* ~nak is nevezik. Eredete sokszor ismeretlen. Az epeutak elzáródásából v. fertőződéséből, máskor ugyancsak vírushepatitis következtében, nem egyszer azonban ismeretlen okból *biliaris* ~ keletkezik. Erre jellemző a máj hatalmas megnagyobbodása *(hypertrophiás* ~, *Hanot-f.* ~ *hypertrophica)*, a lép néha igen jelentékeny megnagyobbodása, hypersplenia, sárgaság. A portális hypertensio tünetei itt háttérbe szorulnak. A betegség ismeretlen eredetű formája a *primaer biliaris* ~, amely lassan, lappangva kezdődik viszketéssel, fokozódó sárgasággal. Ennek lefolyása lassú. Az epeutak elzáródása v. infectiója okozta ~t *secundaer biliaris* ~*nak* nevezik. A biliaris ~ egyes formái bőr-xanthomatosissal társulnak. A *cardialis* ~ kórbonctani értelemben nem valódi ~, hanem a pangásos májban létrejövő kötőszövet-szaporodás eredménye. *Pericardialis* ~nak v. *Pick-féle pseudo*~nak a pericarditis folyamán, részben a venás pangás, részben a máj összenyomatása folytán *(perihepatitis, cukormázmáj)* keletkező ~os képet nevezik. ~ *Basedowiana:* thyreotoxicosis esetén centroacinosus necrosist és tok alatti maszszívabb necrosisokat követően kötőszövetszaporodás alakulhat ki. Az átépülés hiánya folytán nem tekinthető igazi ~nak. ~ *splenomegalica:* a cirrhosisok egy része nagy léptumorral társul, ide tartozik a *Banti-kór* is. Súlyos hepatitisek, atrophia hepatis flava gyógyulása után keletkező durva göbös máj a *postnecrosisos* ~ képét adja *(postinfectiós, toxikus, posthepatitises* ~). Nagy göbös típusú ~ észlelhető *Wilson-kór*ban is. Kórbonctani szempontból *pigment*~ról (haemochromatosis) és *zsír*~ról is szoktak beszélni. E ~ok klinikai képe lényegében csak annyiban különbözik, hogy egyes formákban a portális hypertensio, másokban a cholostasis, májelégtelenség dominál. A ~ok végső stádiumában icterus, májelégtelenség, ascites, varix-képződés egyaránt mutatkozik. A progressio jelei a bőrön látható *„spider" naevus*ok, az *erythema palmare* és *plantare*, férfiakon a *gynaecomastia*, here-atrophia stb. A ~ gyógyítása aetiológiai alapon csupán az alkohol elvonásával, az epeutak betegségeinek gyógyításával, a táplálkozási hiány megszüntetésével lehetséges. A kezelés egyébként tüneti, diétával, diureticumokkal, májkivonatokkal, vitaminokkal, mellékvesekéreg-steroidokkal jó májfunctio esetén, kifejlődött portalis hypertensióban műtéttel (portocavalis v. splenorenalis anastomosis) történik. *M. I.*

cirrhosis tuberculosis: a tüdő tbc. IX. klinikai formája. Végstádiumnak tekintendő. Előtérben a fibrosis és a retractio thoracis áll. A tbc-s folyamat ~ esetén stationaer tuberculosis is lehet. Légzési elégtelenség, cor pulmonale kifejlődése gyakori. *B. M.*

cirrus: 1. fürtös felhő, a troposzféra legmagasabb rétegeiben lebeg, és apró jégkristályokból áll. — **2.** hajfürt. *J. E.*

cirsectomia: tágult gyűjtőerek (varixok) kimetszése. *B. I.*

cirsoides: →*haemangioma spinale*

cirsokele: varicokele (heresérv visszeres kötegekkel).

cirsomphalos: gyűjtőértágulatok a köldök körül. (→még *caput Medusae)* *B. I.*

CIS: →*centralis gátlási állapot*

cisterna: bármely reservoirként szolgáló zárt tér. Elsősorban a lágy agyburok két lemeze közötti tér physiologiásan kitágult helyei. *T. I.*

cisterna ambiens: összekötő rés a cisterna venae magnae cerebri és a cisterna interpeduncularis között. *T. I.*

cisterna cerebellomedullaris: a kisagy és a nyúltvelő közötti tág subarachnoidalis rés, melybe az *apertura mediana ventriculi quarti* szájadzik. *T. I.*

cisterna chiasmatis: a látóideg-kereszteződés körül elhelyezkedő subarachnoidalis üreg. *T. I.*

cisterna chyli Pequeti: a 2. ágyékcsigolya előtt fekvő nyirokér-tágulat, mellyel a ductus thoracicus kezdődik, s amelybe a truncus lumbalisok és a truncus intestinalis ömlik. *T. I.*

cisterna corporis callosi: a corpus callosum fölött elterülő subarachnoidalis rés. *T. I.*

cisterna fossae lateralis cerebri: a Sylvius hasadékban fekvő cisterna.

cisterna interpeduncularis: a pedunculus cerebrik között levő subarachnoidalis tágulat. *T. I.*

cisterna-punctio: liquorvétel a cisterna cerebello-medullaris (oblongatá)-ból. E cisternát felülről a kisagyvelő, alulról a medulla oblongata, hátulról a membrana atlantoocipitalis határolja, mélysége 0,6—0,8 cm. Miután a membrana atlantooccipitalis átszúrása véko-

nyabb tűvel lehetséges, mint a lumbalpunctiónál az interspinosus ligamentumé, kisebb a punctio utáni liquor-csurgás, s így a postpunctionalis liquor-nyomáscsökkenés (postpunctionalis meningismus). *H. B.*

cisterna venae magnae cerebri: a hasonnevű vena mentén, a splenium corporis callosi alatt levő subarachnoidalis tér (→ még *meninx*). *T. I.*

cis-trans-isomeria: 1. *geometriai isomeria:* abC=Cab, abC=Cad és abC=Cde típusú szerves vegyületek (ill. némely egyéb, másfajta kettős kötést tartalmazó szerves vegyület, pl. benzaldoxym) azon alapuló isomeriája, hogy bennük a kettős kötés merev, a kettős kötéssel összekapcsolt atomok a hozzájuk tartozó gyökökkel együtt nem foroghatnak el e kötés mint tengely körül (itt *a*, *b*, *d* és *e* egymástól különböző gyökök, ill. atomok). A jelzett típusú vegyületeknél két geometriai isomer található: a *cis-* és a *trans-alakzat*. (Olykor az előbbit α- az utóbbit β- megjelöléssel szokták ellátni.) *Cis-helyzet* esetén az azonos, ill. analóg csoportok a kettős kötés mentén két térfélre tagolható szerkezet ugyanazon oldalán helyezkednek el, *trans-helyzet*nél ezek a csoportok átellenes elrendeződésűek.

H—C—Cl ‖ H—C—Cl	H—C—Cl ‖ Cl—C—H
cis-1,2-dichlor-aethylen	trans-1,2-dichlor-aethylen

(Az abC=Cde típusú vegyületek két isomerjének elnevezésénél a cis- és trans-jelzők kiválasztása bizonyos konvenciók alapján történik.) A cis-trans-isomerek fizikai állandói mindig különböznek egymástól.

H—C—COOH ‖ H—C—COOH	HOOC—C—H ‖ H—C—COOH
maleinsav (cis-alakzat)	fumarsav (trans-alakzat)

— A cis- és trans-helyzet megjelöléseket néha, pl. cukroknál, a fentinél tágabb értelemben, két atomnak v. gyöknek nemcsak kettős kötéshez, hanem valamely egyéb molekulaszerkezeti jellegzetességhez képest elfoglalt szomszédos, ill. átellenes helyzete esetén is szokták alkalmazni. — 2. →*allel gének*

Miklós I.

Citarin: →*Dromoran*

Citelli-szöglet: fülműtéttani anatómiai fogalom. A sinus petrosus superiornak a sinus sigmoideusba való beömlése helyén, ott, ahol a középső és hátsó koponyagödör durája összetalálkozik, foglalnak helyet a saroksejtek a processus mastoideusban. Ezek közül a legutolsó különösen nagy sejt szokott lenni. Ez a Citelli-sejt és ennek helye a ~. *A. P.*

citin: →*thrombocyta-faktorok*

Citobion: →*acidum ascorbinicum*

citochol-reakció: flocculatiós lues-serologiai próba, melyben antigennek cholesterinezett alcoholos marhaszív kivonatot használunk. Colloid kicsapódási jelenségen alapszik. A lueses beteg vérsavójában levő ellenanyag (reagin) kicsapja colloid oldatából a citochol antigent. *Ba. B.*

cito, tuto et jucunde: gyorsan, biztosan és kellemesen. Celsus szerint Aszklepiadész jelmondata az orvosi kezelésről. *B. I.*

citrat-ártalom: transfusiós ártalom. →*citrat intoxicatio*

citrat cyclus, *Krebs-cyclus, Szent-Györgyi—Krebs-körfolyamat, citromsav cyclus:* intermediaer anyagcsere-reakciók sorozata, amelynek segítségével a szénhydratok, zsírok és fehérjék leépítéséből keletkező acetylcoenzym-A 2 CO_2-dá és vízzé oxidálódik citromsav v. C_4-dicarbonsavak jelenlétében, miközben utóbbiak visszaképződnek és újabb és újabb acetyl-gyökök oxidálását katalizálják. A ~ fontosabb lépései: az acetylcoenzym-A az ún. citrat synthetase enzym hatására oxálecetsavval citromsavvá alakul. Ez az aconitase hatására aconitsavvá, ill. isocitromsavvá isomerizál, ez oxidálódik oxalborostyánkősavvá és decarboxylezéssel α-ketoglutársavvá alakul. Utóbbi újra oxidatív decarboxylezéssel (coenzym-A jelenlétében) succinyl-coenzym-A-vá válik. A coenzym-A átadása után keletkező succinat fumarsavvá oxidálódik, ez vízfelvétellel almasavvá alakul és ez utóbbi oxálecetsavvá oxidálódik s ez újra megindítja a ~t. *S. F. B.*

citrat intoxicatio: régen a masszív transfusiókkal bevitt nagyobb citrátmennyiséget toxikusnak tartották. Ma már tudjuk, hogy az ép máj igen nagy mennyiségű citrátot képes metabolizálni minden kóros következmény nélkül. Májkárosodás esetén, vagy a portalis keringés mechanikus obstructiójánál azonban számolni kell a ~ veszélyével, ami szívritmus-zavarban és vérnyomáscsökkenésben nyilvánulhat meg. Gyors masszív transfusiónál, csecsemők vércseréjénél és extracorporalis szívműtétnél is lehetséges, hogy a máj nem tudja olyan gyorsan méregteleníteni a nagy citrátmennyiséget. ~reális veszélye esetén minden liter citrátos vérre 10 ml 10%-os

calc. gluconat injectiót adjunk iv. (más vénába, mint ahová a transfusio van bekötve). Túl sok kalcium adása sem veszélytelen, mert az ionizált Ca-szint emelkedése fokozza a szívizom ingerlékenységét és fatális arrhythmiákhoz vezethet. *H. Zs.*

citrat-nátronlúg puffer: pH 7—10 között használatos puffer-oldat. *Ba. B.*

citratok, *citromsav sói:* a citromsav három carboxylgyökének hydrogenjét 1—3 fémmel helyettesítjük. Ennek megfelelően primaer, secundaer és tertiaer citratok állíthatók elő. A citratok többsége színtelen kristály. Az alkalicitratok (Na—, K—sók) vízben jól oldhatók. *S. F. B.*

citratos vér: 6%-os trinatriumcitrat oldatba lebocsátott vérkészítmény. Sem a vvt-ek táplálására szolgáló dextrosét, sem bacteriostatikus szert nem tartalmaz, ezért transfusióra csak 24—48 óráig alkalmazható. Friss ~nek is nevezik. Ma már nem használják. Helyét a konzerv vér foglalja el. *G. M.*

citrat plasma: az alvadás meggátlása céljából natriumcitratot tartalmazó vérplasma. A diagnosztikai célra szolgáló plasma-minta készítésekor 1 ml 3,8%-os natriumcitrat oldathoz 9 ml vért bocsátunk le, melyet az alvadásgátló oldattal jól összekeverünk, majd centrifugáljuk és a felülúszó plasmát leszívjuk. A transfusio céljára szolgáló ~ fontos vérkészítmény. *G. M.*

citrat reakció: →*citrat intoxicatio*

citrat-sósav puffer: pH 2—5 között használatos puffer oldat. *Ba. B.*

citratsynthetase, *condenzáló enzym:* a →*citrat cyclus* folyamán oxalecetsavat és acetylcoenzym-A-t (reversibilisen) citromsavvá alakító enzym, melléktermeke a coenyzm-A. *S. F. B.*

citrat thrombin: →*thrombin*

citratvér: →*citratos vér*

Citrobacter: a bélbaktériumok családjának egyik csoportja, amely a régebbi *Escherichia Freundii, Bethesda* és *Ballerup* csoportok összevonásából keletkezett. Tulajdonságaik az Escherichia és Salmonella között állanak. Emberen enyhe enteritist okozhatnak. Régebben *paracoli baktérium*oknak (Paracolonbacterium) is nevezték őket. *A. Z.*

citromsav: →*acidum citricum*

citromsav cyclus: →*citrat cyclus*

citrovorum-faktor, *Leucovorin, Leuconostoc-citrovorum-faktor, acidum folinicum, folinsav, 5-formyl-tetrahydropteroyl-glutaminsav:* a folsav formylszármazéka, a folsavból B_{12}- és C-vitamin jelenlétében a májban keletkező anyag, mely a kóros megaloblastos csontvelőt normoblastossá alakítja át. A normális sejtanyagcseréhez, ill. valószínűleg a desoxyribonucleinsav-synthesishez szükséges vegyület, a Leuconostoc citrovorum növekedési faktora. Míg a folsav csak B_{12} jelenlétében hatásos, a ~ anélkül is jól hat. *I. B—H. Zs.*

citrullin, δ-carbamido-ornithin, $H_2N-CO-NH-CH_2CH_2CH_2CHNH_2-COOH$; a carbamid keletkezésének köztiterméke, ornithinből keletkezik és argininné alakul. *S. F. B.*

Civatte, Achille (1877—1956): francia bőrgyógyász, párizsi kórházi főorvos. A pemphigus, allergiás bőrbetegségek, poikiloderma kórszövettani kutatása terén ért el eredményeket.

Civatte-féle szövettani jelenség: Civatte szerint a bulla elhelyezkedése a Malpighi-rétegben, valamint a bulla fedele és az irha síkja által közbezárt szög mérete diagnosztikai jel gyanánt értékesíthető a dermatitis herpetiformis és a pemphigus elkülönítő kórjelzésében. Míg az előbbiben a hólyag subepithelialisan fekszik („epidermocutan szétválás") és fedelének szélén a felhám az irhával hegyes szöget zár be, addig a pemphigusban a hólyag intraepidermalisan fekszik és a hám az irhával tompa szöget képez. E különbség azonban nem mindig mutatkozik meg szigorúan. *Be. K.*

Civatte-poikiloderma: →*poikiloderma reticulare pigmentosum faciei et colli Civatte*

Civiale, Jean (1792—1867): francia urológus, párizsi kórházi orvos, aki előbb kémiai úton próbálta a hólyag köveit eloszlatni, majd vértelen módszert dolgozott ki a kő összetörésére. 1824-ben orvosi bizottság előtt sikerrel mutatta be módszerét, ettől fogva a módszer és az eszközök tökéletesítésén dolgozott, eredményeiről több közleményben számolt be (*Sur la lithotritie*, 1826; *Traité pratique et historique de la lithotritie*, 1847; *De l'uréthrotomie*, 1849; stb). *Be. I.*

Civiale-műtét: urethrotomia interna, bizonyos típusú húgycsőszűkületeknél a heges rész átvágása transurethralisan bevezetett Civiale-féle eszközzel. *Sz. Z.*

Cl: →*chlor*

cladiosis, *kladiosis:* a Scopulariopsis Blochi, illetve a Mastignocladium Blochi által okozott gummaszerű, széteső fekélyekkel, nyirokérgyulladásokkal, verrucosus felszínű beszűrődésekkel járó, ritka, mély gombás betegség a bőrön és a böraljában. A kórkép a sporotrichosisra emlékeztet. *Be. K.*

Cladosporium: a kórokozó fonálgombák egyik genusa. — **1.** Az Adelomycetes csoport Moniliales sorozatába tartozó gombanemzetség. 50 faja ismert. — **2.** A ~ Mansoni a →*pityriasis versicolor*hoz hasonlító felszínes bőrbetegséget okoz Kínában, Indonéziában, Ceylonban. A ~ penicilloidest Madagaszkárban találták meg egy lábszárgumma szövetében. *Be. K.*

cladzomania: kóros kényszerszerű ordítás, üvöltés. Elsősorban postencephalitikus parkinsonismusnál észlelhető. A beteg időnként minden külső behatás nélkül, sokszor azonban valamely kellemetlen élmény hatására állati üvöltésre emlékeztető ordításban tör ki, ami számára teljesen énidegen. *H. B.*

Clagett-műtét (1951): a Blalock-műtét módosítása. Coarctatio aortae olyan eseteiben végezhető, amikor az aorta isthmus stenosis resectiója után az end-to-end anastomosist valamilyen okból elvégezni nem lehet és transplantatum nem áll rendelkezésre. A műtétkor a bal subclaviát magasan resecálják és lehajtva end-to-end anastomosist készítenek az aorta post-stenotikus részével. *T. A.*

Clairmont—Ehrlich-műtét: luxatio humeri habitualis esetén végzett lágyrészplasztikai műtét, deltaizom-lebeny felhasználásával. *B. I.*

Clairmont-módszer: csövescsontok heveny osteomyelitise esetén végzett subperiostealis resectio. Ma már idejét múlta. *B. I.*

clamor epilepticus: artikulátlan, néha állati üvöltésre emlékeztető kiáltás, mely gyakran bevezeti az epilepsiás rohamot. Néha a roham csak kiáltásból áll, teljes roham nem követi. *H. B.*

Claoué—Lothrop-műtét: →*arcüreg-műtétek*

Claoué—Mann-testhelyzet: peroralis endoscopiánál a beteg alacsony zsámolyon v. Brünings széken ül. Felső testét erősen előre dönti, egyúttal nyakát előre nyújtja, könyökeivel szétterpesztett térdeire támaszkodik. *Ré. Gy.*

Clark I., *diphenylarsinchlorid*, $(C_6H_5)_2AsCl$: szerves oldószerekben jól oldódó, aromás szagú, kristályos anyag. Ingerlő hatású vegyiharcanyag. A felső légutak erős izgalmi tüneteit hozza létre, enyhébb szemtünetek mellett. Orálisan bejutva, arsen-mérgezést idéz elő. Tömény gőzének hatására urticaria, bronchitis, sőt heveny toxikus tüdővizenyő is felléphet. Ellenszer: BAL (hazai dicaptol). *F. L.*

Clark II., *diphenylarsincyanid:* $(C_6H_5)_2AsCN$: keserűmandula szagú, színtelen, kristályos, szerves oldószerben oldódó vegyiharcanyag. Hatása azonos a *Clark I.* hatásával, de tartósabb, erélyesebb. *F. L.*

Clark-élőiszap-eljárás: szennyvizek tisztítására szolgáló módszer. Szellőztető medencében v. csatornarendszerben állandóan mozgásban tartott szennyvizen keresztül levegőt bugyborékoltatunk. A keletkezett pelyheken az adsorptiós és oxidatiós tisztulási, mineralisatiós folyamatok gyorsabban zajlanak le a különféle baktériumok, zoogleák, protozoonok munkája révén. Ezeket az élőlényeket a már jórészt feltisztult szennyvíz iszapjával („élő iszap") juttatjuk a szellőztető medence előtt a szennyvízbe („Rücklaufschlamm"). *J. E.*

Clarke, Jacob Augustus, Lockhart (1817—80): angol histologus, londoni kórházi orvos. 1851-ben leírta a gerincvelő róla elnevezett sejtcsoportját és nyalábját. Fejlesztette a szövetfestési technikát. Leírta a syringomyeliát. Számos jelentős értekezést közölt a nyúltvelőről, gerincvelőről, izom-atrophiáról, epilepsiáról, diabetesről stb. *B. I.*

Clarke-oszlop: a gerincvelő szürke állományában, a hátsó szarv mediobasalis részében helyet foglaló sejtcsoport, mely elsősorban az alsó thoracalis és lumbalis segmentumokban kifejezett. A ganglion intervertebrale sejtjeire emlékeztető cytologiai szerkezetet mutató sejtekből áll. A tractus spinocerebellaris dorsalis eredő helye. A német neurológia *Stilling—Clarke*-oszlopról beszél, mert *Stilling* valamivel előbb foglalkozott e sejtcsoporttal, mint *Clarke*. *H. B.*

Clarke-tumor: →*collum carcinoma*

Clark-szappanoldat: olyan káliszappanoldat, amelyikből 45 ml szükséges ahhoz, hogy 100 ml 12 német keménységi fokú (= 120 mg CaO/liter) vízzel rázva finom habot képezzen és a hab 5 percen keresztül megmaradjon. *J. E.*

clasmatocyta, *klasmatocyta:* a kötőszöveti *histiocyta* egyik functiós alakja. A sejt széli részén apró gömböcskék, plasma-golyók válnak le, amelyek oxygenhiány miatt keletkezett plasma-buborékok, ill. a phagocytosis útján a protoplasmájukba felvett idegen anyagok kiküszöbölésének a módja. *T. I.*

clasmatodendrosis: a macrogliasejtek nyúlványainak rögös szétesése, miáltal a nyúlványokat a rögök szinte kirajzolják. Legkifejezettebben agy-oedemánál észlelhető,

de előfordul egyéb károsító behatásokra is. Valószínűleg postmortalisan is létrejöhet. *H. B.*

clasmatosis, *klasmatosis:* az a jelenség, midőn a sejt felszínén számos nyúlvány és lefűződni látszó plasma-golyó jelenik meg. Oxygen-hiányban észlelhető (sejtfulladás). *T. I.*

classis: →*rendszertani kategóriák*

Clauberg-agar: táptalaj a diphtheria baktérium tenyésztésére. Elektív és differenciáló tulajdonsága van a benne levő kalium tellurosum következtében. Ezt a sót a baktérium fémtellurrá redukálja, ezáltal a telepek színe szürkés olajzöld, szaguk fokhagymára emlékeztet. A táptalaj még vérglycerolátot és cystint tartalmaz. Egyéb baktériumok növekedését gátolja. *A. Z.*

Clauberg-test: a corpus luteum hormon (→*progesteron*) meghatározására használt biológiai eljárás. Elve: infantilis nőstény nyúlnak 10 napon keresztül napi 0,2 μg oestront adunk, majd 5 napon keresztül a progesteron tartalmú anyagot adjuk. Az állat uterusát szövettanilag feldolgozzuk és az észlelt elváltozást megfelelő adag progesteron azonos körülmények közt létrehozott hatásával hasonlítjuk össze. *B. P.*

Claude-Bernard-ligatura: →*curare*

Claude-Bernard-syndroma: →*Horner-trias*

Claude—Gougerot-tünetcsoport: korai öregedés, a nemi szervek sorvadása, száraz, ráncos fakó bőr, a fogak és a haj korai kihullása, testi és szellemi elgyengülés, nőkön férfias jellegek jelentkezése. *Be. K.*

Clauder Ottó (1907—): gyógyszerész, vegyész, budapesti egyetemi tanár, kandidátus. Gyógyszer-synthesissel, sztereokémiai elméleti problémákkal, a kémiai szerkezet és a fiziológiai hatás összefüggéseinek kérdéseivel foglalkozik. *H. G.*

claudicatió intermittens, *angina cruris:* időszakos sántitás. Az alsó végtag ütőerének szűkülete (elzáródása) miatt a lábszárizomzat ischaemiája következik be. Rövidebb-hosszabb ideig tartó járás után a lábszárizmok vérellátása nem követi a fokozódott igényt, s emiatt fájdalom lép fel, ami sántításra, majd megállásra készteti a beteget. A felső végtag arteriának szűkülete ill. elzáródása miatt keletkező végtaggyengeséget, a szoritó erő csökkenését stb. is ~ névvel szokták jelölni. *G. Gy.*

claudicatio intermittens laryngis (Garel): hangerőltetéseknél és keringési zavarokkal kapcsolatban előforduló aphonia. Rövid ideig tartó teljes hallgatás után kezelés nélkül megszűnik. *Ré. Gy.*

claudicatio intermittens venosa: ha a végtag mély venáiban a vér elfolyása akadályozott, úgy a végtag fokozott igénybevételekor az akadálytól distalisan nyomásfokozódás keletkezik, ami klinikailag oedemában, fájdalomérzésben nyilvánulhat meg. Therapiásan rövid ideig tartó nyugalombahelyezés, anticoagulansok, alkalmas esetben, ha szükséges, műtét. *Vas György*

claudicatio mentalis: az agyi erek spasmusán alapuló átmeneti góctünetek, psychés zavartság. Cerebralis claudicatiónak is nevezik (ritkán használt kifejezések). *H. B.*

claudicatio visus: heves testmozgás következtében múló amaurosis alacsony szemfenéki vérnyomás miatt. *O. T.*

Claudius-sejtek: a Corti-szerv epithelsejtjei.

Clausius, Rudolf Emanuel (1822—88): német fizikus, bonni egyetemi tanár. A kinetikus gázelmélet egyik megalapozója. Megfogalmazta a thermodinamika második főtételét. Bevezette az entropia fogalmát.

Claus—Jensen-módszer: diphtheria antitoxin értékének megállapítása nyúlban, intracutan eljárással. Jensen 1933-ban kidolgozott eljárásának lényege az, hogy a nyúl leborotvált hátbőrét kb. 60 kis mezőre osztják és konstans mennyiségű standard antitoxinhoz emelkedő mennyiségű toxint adva a sorozatot a mezőkbe intracutan beoltják, és az eredményt 36 óra múlva leolvassák. 8—10 mm-es reakció jelzi azt a határt, ahol a toxint az antitoxin már nem közömbösíti, ebből a toxin mennyisége kiszámítható. *A. Z.*

claustrophobia: félelem zárt helyiségben való tartózkodástól. *H. B.*

claustrum: →*törzsdúcok*

claustrum virginale: →*hymen*

clava, *tuberculum nuclei gracilis:* a fasciculus (funiculus) gracilis, v. Goll-köteg megvastagodása a nyúltvelő hátsó részén. (→*medulla oblongata*) *T. I.*

Claviceps purpurea: →*Secale cornutum*

clavicula, *kulcscsont:* S alakú csont a sternum és a scapula között. Teste és két végdarabja van. Sternalis végdarabja (extremitas sternalis) megvastagodott, háromszögletű átmetszettel, alsó felszínén a tuberositas costalisszal (impressio ligamenti costoclavicularis). A lapocka felé eső vége (extremitas acromialis) az acromionhoz simul. Alsó felszínén látható érdessége a tuberositas coracoidea (tuberculum conoideum és a linea trapezoidea). *T. I.*

clavicula-hiány: a kulcscsont veleszületett teljes v. subtotalis hiánya. Rendszerint a dysostosis cleidocranialis syndroma részjelensége. *G. A.*

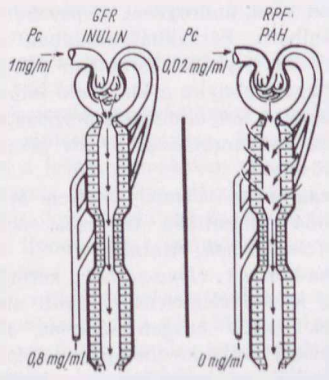
Claviformin, *Patulin:* Aspergillus és Penicillium gombák által termelt antibioticum. Toxikus, a gyógyításban nem használatos. *A. Z.*

clavus, *tylositás, „tyúkszem", tylosis, bőrkeményedés:* lencsényi ujjbegynyi, kerek, sárgás szaruvastagodás az alatta fekvő csont fölött. Helytelenül fekvő, szűk cipőt viselők statikailag is hibás (harántsüllyedés) felépítésű lábán, rendszerint az ujjak hátán, oldalán, néha közeikben („oeil de perdrix"). Közepén koncentrikus szarulemezkékből felépített szögszerű képlet nyúlik be az irha mélyébe. Nyomásra élénken fáj és hyperidrosist vált ki. Kezelés: megfelelő cipő, keratolytikus salicyl-kenőcs, esetleg kimetszés, talpbetét viselése. *Be. K.*

clavus hystericus: súlyos fájdalomérzés rendszerint a fejtetőn. Olyan, mintha „körmöket vésnének a fejbőrbe" innen az elnevezés. Lehet hysteria tünete, de organikus alapon is létrejöhet (pl. meningitis chronica v. basalis luetica stb.). *H. B.*

Clayton-gáz: kénessav és szénsav keverék, fertőzött v. gyanús hajók helyiségeinek, pestises vidéken (ponyvákba burkolt) házak fertőtlenítésére használják. Kénrudaknak és alkoholnak a Clayton-készülékben való elégetésével nyerik. A patkányok elölésére a helyiség levegőjében 3%-nyi elegendő. A pestis-baktérium elöléséhez 8%-nyi szükséges. *J. E.*

clearance: koefficiens, amely megadja valamely anyag plasma-koncentrációja és kiválasztása közötti összefüggést. Azt mutatja, hogy a vizeletben 1 perc alatt kiválasztott anyagmennyiséget hány ml plasma tartalmazza. Ha P az anyag plasma-koncentrációja, U az anyag vizeletkoncentrációja és V az egy perc alatt kiürített anyagmennyiség, akkor $C \cdot P = U \cdot V$, ahonnan $C = \frac{U \cdot V}{P}$. A vizsgálatok során sikerült olyan anyagokat találni (inulin, mannit stb.), amelyek kizárólag glomerularis filtratio útján kerülnek a vizeletbe, a tubulusokban nem resorbeálódnak és nem is secernálódnak és koncentrációjuk a glomerulus filtratumban ugyanakkora, mint a plasmában. Az inulin-clearance-t fogadják el a glomerularis filtratio mértékéül.

Clearance

Jelképes ábra a glomerularis filtratiós teljesítmény *(GFR)* és a vesében átfolyó plazmamennyiség *(RPF)* meghatározásának szemléltetésére

Nagysága felnőtt férfiben: 131 ± 21,5 ml/min, nőben 117 ±15,6 ml/min. A ~ magasabb életkorban fiziológiásan csökken. Azok az anyagok, melyeknek ~e nagyobb, glomerularis filtratio és tubularis kiválasztás révén, amelyek ~e az inulinénál kisebb, glomerulus filtratio és tubularis visszafelszívódás révén kerülnek a vizeletbe. Emberben az endogen creatinin-~ értéke (80—180 ml/min) az inulin-~ értékével azonos. Vannak anyagok, amelyeket alacsony plasmakoncentráció mellett a vese teljesen kiválaszt a vérből glomerularis filtratio és tubularis excretio útján. Ezen anyagok ~éből a vesén az időegység alatt átáramló vérmennyiség kiszámítható (PAH, Diodrast). A leggyakrabban használt antibioticum, a penicillin ~ nagysága 750—1000 ml/min., kutyakísérletben nagysága megfelel a PAH ~ nagyságának. Bár a ~ fogalmat leggyakrabban a vese-functio jellemzésére használják, elvben más szervek functiójának megítélésére is szolgálhat. Így pl. a bromsulfalein-~, a máj-functio egyik mértéke, sőt beszélhetünk „total ~"-ről is, ha valamely anyag a vérből eltűnik, de a kiürülés v. eltűnés mechanizmusa nem ismert. *Br. P.*

clearing faktor: a hyperlipaemiás vér-plasmát feltisztító antilipaemiás tényező, amely a vérben heparin befecskendezés után jelentős mértékben képződik. Tulajdonképpen lipoproteinlipase, különleges trigliceridbontó ferment. *S. J.*

cleidotomia, *kleidotomia:* halott magzaton a kulcscsont átmetszése a vállszélesség csökkentése érdekében. Siebold-ollóval végzik. (→még *embryotomia*) *H. I.*

cleisagra: a kulcscsontízület köszvénye.

Clémenceau, Georges Benjamin (1841—1929): francia orvos, az I. világháború alatt francia miniszterelnök. *R. E.*

Clemence-próba: vérátömlesztés előtt közvetlen (direct) agglutinatiós próba az adó és kapó vére között. Megbízhatatlan, elavult módszer.

Clerambault-tünet: kóros jelenség, melynél a betegnek az az érzése támad, hogy valaki állandóan ellenőrzi, még gondolatait is. Rendszerint schizophreniánál fordul elő. *H. B.*

clergyman's sore throat: →*myasthenia laryngis*

clima, klíma, *éghajlat:* az összes meteorológiai tényezők jellegzetes változásai egy adott földrajzi helyen. *Ingerlő ~:* tényezői stimulálják a szervezet alkalmazkodó képességét. *Kímélő ~:* kíméli a szervezet alkalmazkodó képességét. *Gyógy~:* a szervezetre valamilyen irányban aktív gyógyhatást fejt ki *(tengeri, alföldi ~,* az *erdő-dombos vidék ~,* a *középhegység ~; magashegységi ~).* Földrajzi fekvés szerint van *sarki, mérsékelt, forró égövi* és *kontinentális, tengeri, tengerparti* (szigeti) ~. Kiterjedése szerint beszélünk: *macro-, meso-* és *micro* ~ról. Létezik a *természetes*en kívül *mesterséges* ~ is: pl. nagyvárosi ~ (mezoklíma), *szoba ~, ipari microclima, ruha ~.* *J. E.*

clima-álarc: lélegeztető készülék, melyet bronchitis és náthás megbetegedések esetén előnyösen használnak. Bronchitis esetén több órán át meleg levegőt lélegzik be a beteg. A készülék különböző erősségi fokozatokra kapcsolható. *D. E.*

clima-allergenek: pollen szemcsék, penészgombák és más állati, növényi v. baktériumfehérjéket tartalmazó részecskék, amelyek belégzése túlérzékennyé teheti az embert (szénanátha stb.). *J. E.*

clima-berendezés: levegőszűrő, nedvesítő, ill. szárító hőmérséklet-szabályozó (fűtő, ill. hűtő) és a kívánatos légcserét biztosító készülékek kombinációja. Eredményeként a T: 21 °C, rel. nedvesség: 50% légmozgás 0,25 m/sec. (→*air conditioning)* *J. E.*

climacterialis neurosis: a climax ideje alatt fellépett neurotikus tünetegyüttes; szorosabb értelemben azonban csupán azok a climax utáni neurosisok, melyeket a climax vált ki. A climaxot sok esetben az öregedés manifestatiójának fogják fel és szorongásos érzésekkel, az élettárs elidegenedése, a férfiakra való hatás elvesztése miatti félelemmel, különböző neurotikus feldolgozási mechanizmussal reagálnak rá. *H. B.*

climacterialis psychosis: minden a climax környékén fellépő psychotikus állapot. Különösen háromféle formában szokott jelentkezni: 1. súlyos depressio, mely rendszerint tartósabb, mint a fiatalabb korban fellépő depressiós állapotok és nagyobb fokú agitáltsággal járhat. 2. Schizophrenia-szerű tünetekkel jellemzett kép, rendszerint olyankor, amikor a betegnek már régebben is voltak schizophren időszakai. 3. Hysteriás, depressiv, schizoform tünetekkel járó, tehát kevert típusú állapotkép. — A ~okat az angol nyelvű irodalomban gyakran involutiós psychosisoknak nevezik. A magyar és német nyelvű psychiatria hol ugyanilyen értelemben használja a climacterialis elnevezést, hol a senium bekövetkezte előtt fellépett psychiatriai képeket nevezi így. *H. B.*

climacterium, *klimaktérium, climax:* a változás ideje, a szaporítóképes ivarérett kor lezárulása mindkét nemben. A nő életében ez a néhány éves szakasz kezdete megelőzi a menstruatio megszűnését. Nem egyértelmű tehát a menopausával. Leggyakrabban 45—50 éves korban következik be. Az utóbbi évtizedekben eltolódott az 50 felé, annak ellenére, hogy a menarche korábban jelentkezik. Két szakasza van. Az elsőt a fokozott tüszőhormonszint, a másodikat a csökkent oestrogen- és fokozott gonadotropin-elválasztás jellemzi. Míg a nők egy része minden kellemetlenség nélkül jut a ~ba, addig más részüknél a ~ sokszor igen kínzó somatikus és psychés tüneteket (hevülések, izzadás, kipirulás, elsápadás, zsibbadás, palpitatio stb.) okoz. Mind e panaszok tüszőhormon hatására csökkennek, ill. megszűnnek. A panaszok enyhítésére sedativumok, B_1-, E-vitamin kúra, androgenek és psychotherapia is ajánlható. Férfiaknál általában idősebb korban és enyhébb formában jelentkezik. Főpanasz többnyire a kialakuló impotentia, depressio. A férfi-climax diagnózisát az eredményes testosteron-kezelés „ex juvantibus" megerősítheti. *Ho. I.*

climagramm: valamely helyen átlagosan uralkodó klimatikus tényezők constellatiója *(Semmelhak, Marner).* *J. E.*

clima-kamrák, *clima-szobák:* keringési zavarok, légzési elégtelenség, léguti megbetegedések esetén oxygen-therapiás, aerosol-therapiás v. vákuum-therapiás célokra szolgál. Szabályozó berendezésén a kívánt therapiás kezelés, annak intenzitása és időzítése beállítható és ellenőrizhető. Kivitele szerint lehet ágyra szerelhető egyedi egység v. nagy

központi egység több beteg egyidejű ellátására. *Ho. E.*

climatherapia, *climatotherapia:* →*klímatherapia*

climatikus bubo: →*lymphogranuloma inguinale*

climatologia: *éghajlattan:* tanulmányozza a clima, éghajlat viszonyait a földfelület különböző részein, az időjárási jelenségek összességét, a légköri elemek közepes állapotát. *J. E.*

climatotherapia: →*klima-therapia*

climax: →*climacterium*

climax praecox: 40. év előtt bekövetkezett változás. Oka v. familiaris, örökletes, v. endocrin betegség, fertőző betegségek halmozódása, hiányos táplálkozás, fokozott testi igénybevétel, depressiós állapot. *H. I.*

climax tarda: 50. év után bekövetkezett változás. Oka lehet familiaris, myoma uteri, hormontermelő petefészek-daganat. *H. I.*

clinocephalia, *nyeregfejűség:* a nagykutacs korai elcsontosodása következtében előállott rendellenes koponyaforma. *N. J.*

clinodactylia: rendszerint mindkét kéz ötödik ujjának veleszületett, enyhén hajlított és radialis irányban rotált görbülése, amely az ujj teljes nyújtását akadályozza, de egyéb mozgásait és használhatóságát nem befolyásolja. Plasztikai műtétet csak teljes begörbülés esetén igényel. Az öröklésmenet legtöbb esetben valószínűleg multifactorialis, az egyszerű dominantia ritka. *Z. J.—Gy. B.*

clips: →*Cushing-kapcsok*

Cliradon, *Cetobemidon, N-methyl-4-m-oxyphenylpiperidin-4-aethylketon* $(HOC_6H_4)CO \cdot C_2H_3(C_5H_8N)CH_3$: a morphinnál háromszor erősebb fájdalomcsillapító, 2 mg-os adagban. *I. B.*

cliseometer: a medencehajlás mérésére szolgáló eszköz.

clitoridectomia, *nymphotomia:* a csikló és kisajkak műtéti eltávolítása. Egyes afrikai népeknél a leánygyermekeken végzett vallásos szertartás. Th.-s beavatkozásként a csikló és a kisajkak jóindulatú daganatai (cysta, fibroma, lipoma stb.) gyógyításában szükséges műtét. *H. I.*

clitoris, *csikló, membrum muliebre:* a szeméremcsonton eredő a női külső nemi szervhez tartozó, fejlődéstanilag a penisnek megfelelő képlet; két szárból *(crura clitoridis)* és az ezek egyesüléséből származó *corpus clitoridis*ből áll, mely utóbbi az ún. *glans clitoridis*ben végződik. A ráncos *praeputium clitoridis* fedi. A glans alatt a *frenulum clitoridis* található. A glans és praeputium között a sulcus praeputii található, melyben a férfi smegma praeputiijéhez hasonló váladék termelődik. Tunica albuginea veszi körül, melyet kívülről a *fascia clitoridis* borít be. Rögzítésére szolgál a *lig. suspensorium clitoridis*. Cavernás szövete egymással összeköttetésben álló számos venás öbölből áll. Középen a septum pectinoforme (septum corporum cavernosum) választja ketté, elől pedik a corpus spongiosum glandis illeszkedig hozzá. A ~on sok idegvégződés van (Meissner, Pacini, Krause végtestek). *T. I.*

clitorismus: 1. a csikló hypertrophiája. 2. a csikló tartós merevedése.

clivage: a pemphigus és heveny ekzema szöveti képén a felhám sejtjei között fellépő, a hólyagképződést megelőző, savóval telt keskeny, hosszúkás üregek neve. *Be. K.*

clivus Blumenbachi: a nyakszirtcsont básisának belső felszíne, melyen a híd és nyúltvelő nyugszik. (→még *os occipitale*) *T. I.*

cloaca, *kloaka:* az utóbél végső kitágult szakasza az embryóban, melybe a Wolff- és Müller-csövek nyílnak. Caudalis része az ectodermával határos és azzal együtt egy vékony hártyát, az ún. *cloaca-hártyát (membrana cloacae)* képez, ez választja el üregét a külvilágtól. Üregét egy frontalisan kialakuló válaszfallal *(septum cloacae, septum urorectale)* két részre választódik: a ventralis *sinus urogenitalis*ra, mely a hólyagnak, a húgycsőnek és a nemiszervek egy részének telepét adja és a dorsalisan fekvő végbélre. A septum a cloaca-hártyát is felezi: *membrana urogenitalis*ra és *membrana analis*ra. *T. I.*

Cloaca cloacae: →*Aerobacter (cloacae)*

cloaca képződmény: a digestiós és urogenitalis rendszer közös kivezető nyílása. Ritka torzképződmény, fejlődési retardatio (monstra per defectum). *B. I.*

clo-egység: az öltözködés physiologiájában a hőellenállás *(→hővezetőképesség)* jellemzésére újabban használt egység. 1 clo. megfelel $0{,}18° \cdot m^2 \cdot$ óra Cal^{-1} hőellenállásnak. Egy utcai öltöny hőellenállása kb. 1 clo. Ezzel szemben a nehéz sarki öltözeté 5 clo. 1 cm vastag zsírszövet hőellenállása 0,8 clo. Az egység elnevezése clothing = öltözet angol szóból származik. *E. J.*

Cloetta, Max (1868—1940): svájci farmakológus. A digitalis hatóanyagával (digalen), az arsenhez való hozzászokással, s az alvásközpontra ható ionokkal foglalkozott. *H. G.*

clon, *klon:* egyetlen egyedből ivartalan úton származó, genetikailag egységes utódok összessége. Immunológiában: immunológiailag kompetens sejtek homogen populatióí, melynek mindegyike egy (vagy néhány) genetikailag determinált immunglobulinféleséget termel. *Gergely János*

Clonorchis sinensis: távolkeleti országokban gyakori mételyféreg. A máj epeutaiban, néha a pancreas-vezetékben élősködik, gyulladást, cirrhosist okozva. Két köztigazdája van: a csiga és a hal. Az ember nyers v. nem kellően sütött-főzött, fertőzött halhús elfogyasztásával fertőződik. Természetes gazdái a kutya és a macska. *Th.:* natrium v. kalium ammónium tartarat, Chloroquin, Dithiazanin jodid. *Z. N.*

clonus: 1. az izom ritmikus összehúzódása és ellazulása spastikus állapotban. A spastikusan fokozott tónusú izom hirtelen megnyújtásra rostjainak synchron összehúzódásával felel, mivel a motoneuronok többsége egyszerre kerül ingerületbe. Az összehúzódást általános ellazulás követi, s ezt újabb reflectorikus contractio és így tovább. Mechanizmusa centralis: gerincvelői, visszacsatolásos folyamat. Az epilepsiás rohamban testszerte jelentkezhet a különböző izomcsoportok ~a (clonusos görcs). — Fokozott reflexingerlékenység esetén a lábfej, a térdkalács, ritkábban a kézfejen észlelhető, hirtelen dorsalflexióra (a térdkalácsnál a patella hirtelen nagyobb erővel a lábfej irányába történő kimozdításánál) bekövetkező nagy kilengésű tremorszerű hyperkinesis (lábfej ~, patella ~, kézfej ~). *B. P.—H. B.*

clonus uteri, *méhgörcs:* görcsös, rövid szüneteket hagyó, igen erős méhtevékenység, amely átmehet tetanus uteribe. A magzat létét veszélyezteti, mert a placentaris keringés insufficienssé válik. Oka leginkább fájáskeltők hibás adagolása. *Th.:* görcsoldók, narcoticumok, oxygen-belélegeztetés. *H. I.*

Clopan: →*sympathomimetica*

Cloquet, Hippolyte (1787—1840): párizsi anatómia professzor. Főként a szaglás élettanával és kórtanával foglalkozott *(Osphrésiologie,* 1821), majd Vicq d'Azyr félbeszakadt anatómiai munkásságát folytatta. Fia, *Louis André Ernest* C. (1818—56) a perzsa sah orvosa lett, orvosi iskolát létesített Teherán-ban. Öccse, *Jules Germain C.* (1790—1883) neves párizsi anatómus és sebész. Többkötetes általános anatómiát adott ki (1821—31). A hályog kórtanáról és műtéteiről szóló művével professzori címet szerzett. Kísérletezett a kínai acupuncturával *(Traité de l'acupuncture,* 1826), sebészi műszert szerkesztett: enterotom, rachiotom, kettős sonda, ércsípő, idegentest-fogó stb. *Be. I.*

Clostein Simon (14. sz.): az óbudán *Zsigmond* német-római császár és magyar király által alapított „Sigmundea"-egyetem tanára. Állítólag a konstanzi zsinaton az óbudai egyetemet képviselte. *Ulrich* von Reichenthal 1483-ik évi feljegyzése szerint: „... magister in der erczney". *R. M. Gy.*

Clostridium: a *Bacillaceae* baktériumcsalád egyik nemzetsége. Gram-pozitív, 2—6 μ nagy, spórás anaerob pálcikák. A spóra átmérője nagyobb a baktérium testénél, s alakját ezért orsóhoz v. dobverőhöz hasonlóvá teszi. Számos ~ rothasztja a fehérjéket. Talajban, faecesben fordulnak elő. Sok erősen pathogen necroparasita. Fontosabbak: *a) nem pathogenek:* ~ *butyricum* (Bacillus butyricus) a növényi keményítő, a kezeletlen tej gyakori vajsavas erjesztője; hasonló tulajdonságú a ~ *Pasteurianum (~ sporogenes),* mely a természetben a kén körforgalmában vesz részt. *b) pathogenek:* 1. necroparasiták, gáz-oedemát, gáz-gangraenát okoznak: ~*chauvoei* (Bacillus sarcophysematos, B. chauvoei, Rauschbrand bacillus) a sercegő üszök kórokozója juhokban és szarvasmarhákban, emberre nem pathogen; ~ *hystolyticum* (Bacillus hystolyticus) ritkábban fordul elő, csak állatokra pathogen, emberi kórokozó szerepe még társfertőzésben is kétséges. Igen erős fehérjeoldó toxint termel, hatására a lágyrészek elfolyósodnak, és a végtag spontán amputatiója is bekövetkezhet; ~ *novyi* (~, ill. Bacillus oedematis maligni, ~ oedematis, Bacillus gigas, Bacillus oedematis novyi): csillós pálca, tokot nem képez. Igen erős hatású exotoxint termel. Emberi kórokozó, a gázgangraena előidézésében gyakoriság szerint a második helyen áll; ~ *perfringens* (Fränkel—Welch-bacillus, Bacillus capsulatus Welchii, Bacillus phlegmonis emphysematosae, Bacillus emphysematosus, Bacillus perfringens): a gáz-gangraena leggyakoribb okozója, tokos, csillótlan pálcika. A fertőzés helyén nagyfokú oedemát és gázképződést okoz. Exotoxint termel, amelyben több komponens van és ezek necrotizáló, neurotoxikus és haemolytikus hatásúak. Haemolysist főleg septicaemiában (abortus után v. puerperalis fertőzésben) okoz. Ilyenkor intravascularis haemolysis lép fel haemoglobinaemiával, methaemoglobinaemiával és gyakran haemo-

globinuriával. Az anaemia súlyos és gyorsan progredial. Jellemző a sphaerocytosis, a vvt.-k csökkent osmosisos resistentiája és a beteg bronz-icterusos színe. Legfontosabb toxinja az alpha toxin, amely lényegében lecithinase: a lecithint calcium ionok jelenlétében diglyceriddé és phosphorylcholinná hydrolizálja. Hatása a szöveti sejtek és vörösvértestek oldásában és szöveti necrosisban nyilvánul meg. Több típusa van *(A—F)*, az enteritis necrotisanst az *F* okozza; ~ *septicum* (Vibrion septique) az első, *Pasteur* által 1877-ben felfedezett ~. Csillós pálcika, erős hatású toxint termel. Az emberi gáz-gangraena előidézésében a legkevésbé gyakori. 2. Tetanust, merevgörcsöt okoz a ~ *tetani* (Bacillus tetani, Bacterium tetanis, tetanus bacillus): csillós, dobverő alakú spórás pálca. Necroparasita, a sérülésbe kerülve ott elszaporodik és a felszívódó exotoxin okozza a megbetegedést. Merevgörcsöt okozó tetano-spasmint és haemolyzáló tetano-lysint termel. Az emberi és állati bélcsatornában, továbbá a trágyában, termőföldben közönséges. 3. Nem fertőzést, hanem intoxicatiót okoz a ~ *botulinum* (Bacillus botulinus, Bacterium botulinum). A botulismus, allantiasis kórokozója, nem parasita, a szervezetben nem szaporodik, a toxin kívülről, készen kerül a szervezetbe *(→botulismus)*. Többféle exotoxint termel, közülük az *A* típusú a legerősebb. A központi idegrendszer bénulását okozza. A ~ok előfordulási helye a talaj.

A. Z.

clous mycotiques (mycosiques): →*pharyngitis (hyperkeratotica)*

clownismus: hysteriás, hysteroepilepsiás betegek bizarr magatartása. *H. B.*

clumping cells: →*poikilokarynosis*

clupein: a hering →*protaminja.*

Clusius, Carolus (Charles de l'Escluse, 1525—1609): flamand származású orvos és botanikus, előbb a bécsi füvészkert és múzeum igazgatója, majd leydeni egy. tanár. Botanizáló útjai során egész Európát beutazta, így Magyarországot is. Főművében *(Rariorum plantarum historia*, 1601) 1146 fametszettel illusztrálja a növényeket. Egy korábbi munkájában *(Rariorum stirpium per Pannonium observatum historia*, 1583) Magyarország növényvilágát írja le. Kortársainak gyógyszertani műveit latinra fordította és bőségesen kommentálta. *Exoticorum libri decem* (1605) c. munkája évszázadokon át a gyógyszerészek kézikönyve volt.

Be. I.

Clutton-térd: világrahozott syphilisben gyermek- és serdülőkorban jelentkező kétoldali térdízületi synovitis. *B. I.*

clysma, *klysma:* csőre, végbélcsőre, beöntés. *Tisztító* ~, *hashajtó, diagnosztikai* ~ kontrasztanyagok bevitelére. *Gyógyszeres csőre:* 10—250 ml térfogatú, többnyire nyákos oldat, amelybe néhány csepp ópium tincturát is teszünk, s így fecskendezzük a végbélbe. Az 50—100 ml-es gyógybeöntéseket microclysmának hívjuk. ~*ta nutrientia*, tápláló csőre 4—6% szőlőcukrot v. dextrint, 5% peptont, 3% szeszt és 0,8% konyhasót tartalmazó 300 ml oldat, amelyet csepegő csőrében alkalmazunk. *J. E.*

clyster: beöntés.

CMC: →*celluloseaetherek*

C^{14}-módszer: (anthropol): ásatag leletek korának radioaktivitáson alapuló meghatározási módszere. Radiocarbon metódusnak is nevezik. *Libby*, Nobel-díjas amerikai fizikus fedezte fel 1949-ben. Elve: a szén 14-es rendszámú izotópja radioaktív, s a levegő széndioxidjában konstans mennyiségben fordul elő. A növényi szervezetek az asszimiláció során, a C^{14}-t ugyancsak konstans mennyiségben építik be saját anyagaikba, s növényekkel (közvetlenül v. közvetve) táplálkozó állati szervezetekbe is ebben az arányban található. A szervezet elhalása után azonban a C^{14} utánpótlása természetesen megszűnik, radioaktív bomlása viszont tovább tart. Ennek alapján, a prehisztorikus lelőhelyeken talált szerves maradványok sugárzási intenzitását Geiger—Müller-féle számlálócsővel mérve, abszolút évszámokban becsülhető a lelet kora. A módszer érvényességének határa mintegy 40 000 év. *N. J.*

CMP: →*cytidylsav*

Cnetocampa processionaria: lepkefaj. Hernyója („processiós hernyó") nagy tömegekben vándorol, miközben a vedlésével levetett és a szél által széthordott szőrei az emberek bőrére jutva „járványszerű urticariát" okoznak *(dermatitis e reptatione)*. Korán elgennyedő petyhüdt hólyagok jelentkeznek a takaratlan testtájakon. *Be. K.*

cnidosis, *knidosis:* az →*urticaria* elavult neve.

cnisin: →*Cardui benedicti herba*

Co: →*cobalt*

Co-A: →*coenzym-A*

coacervatio: →*coacervatum*

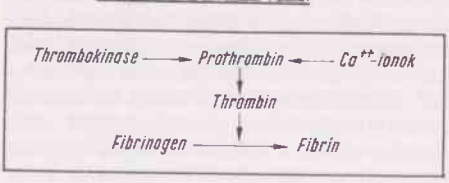
coacervatum: speciális kolloid rendszer, amelyben az egyes részecskék hydratburka egybeolvad, de a közös hydratburkon belül

a részecskék maguk is külön-külön hydratálva maradnak. A ~ cseppek formájában válik ki a sol-fázisból *(coacervatio)*. Keletkezési mechanizmusa valószínűleg az, hogy a részecskék ellentétes töltéseik révén bizonyos távolságra megközelíthetik egymást, de hydratburkuk megakadályozza a coagulatiót. Ha több anyag alkotja, *komplex* ~ról beszélünk. Ilyen komplex ~okon a biológiai folyamatokkal analóg jelenségek figyelhetők meg, pl. anyagok felvétele és leadása, vacuolisatio, osztódási jelenségek stb., ezért szerepük lehet az élő anyag keletkezésben *(Oparin* elmélete). *E. J.*

coagglutinatio: → *mellék-agglutinatio*

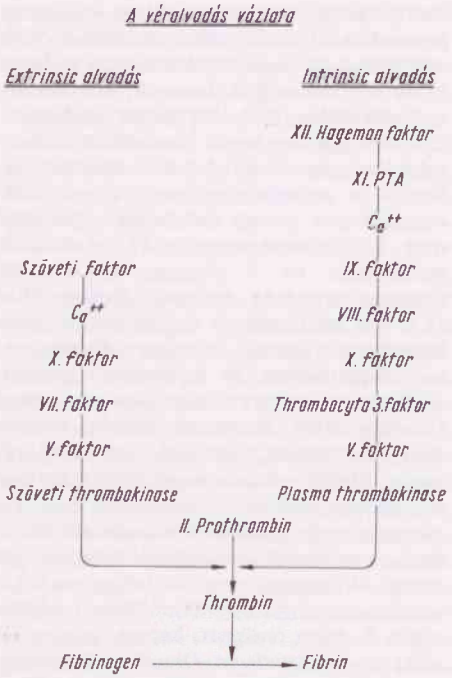
coagulase: pathogen Staphylococcus törzsek által termelt enzym, amely a citratos vért a fibrinogen kicsapása révén megalvasztja. A ~-próba kémcsőben pár óra alatt elvégezhető. A ~-képzés mértéke párhuzamos a Staphylococcus pathogen sajátságának mértékével, a törzs virulentiájával. *A. Z.*

coagulatio: **1.** oldott anyag v. suspensio, rendszerint fehérje kicsapódása a kolloid részecskék aggregatiója révén. — **2.** *vér-*

Coagulatio a)

alvadás: a vér-plasmában oldott fibrinogen átalakulása rostos szerkezetű fibrinné. Az átalakulás a thrombin hatására jön létre. A ~ folyamatához az első adatokat A. *Schmidt* és P. *Morawitz* szolgáltatták, akik már a század elején felismerték, hogy a thrombin nincs jelen a keringő vérben, hanem az erek sérülésekor kilépő vérben több alvadási tényező közreműködésével keletkezik. A sérülés helyén a szövetekből és a széteső thrombocytákból származó *thrombokinase* hatására a *prothrombin* Ca^{++}-ionok jelenlétében thrombinná alakul át. Ez a klasszikus alvadási vázlat (*a* ábra), melyben négy tényező, a fibrinogen (I. faktor), a prothrombin (II. faktor), thrombokinase (III. faktor) és a Ca (IV. faktor) szerepel, ma is helytálló, azonban az újabb vizsgálatok még további részletfolyamatok és tényezők *(→véralvadási faktorok)* szerepét mutatták ki (*b* ábra). Meg

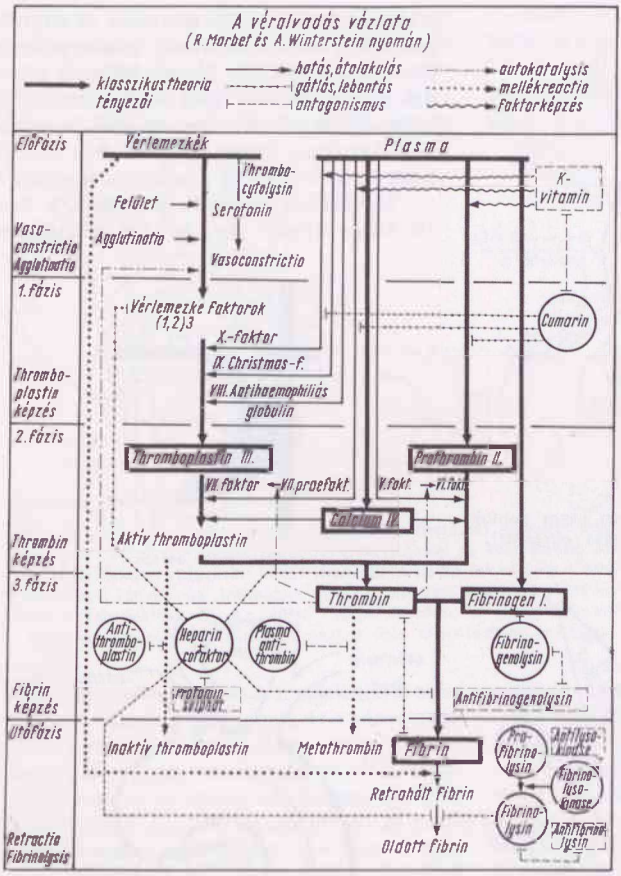
Coagulatio b)

kell különböztetnünk a szöveti faktor, valamint az V., VII., X. faktor és a calciumionok közreműködése révén kialakuló (extrinsic) szöveti thrombokinase által létrehozott extrinsic alvadást és a plasmában található tényezőkből (V., VIII., IX., X., XI., XII. faktor és a calciumionok), valamint a thrombocyta 3. factorból kialakuló (intrinsic) plasma thrombokinase hatására létrejövő intrinsic alvadást. A kétféle eredetű alvadás normális esetben egymástól függetlenül és egymással párhuzamosan zajlik le, alvadási zavarok esetén pedig bizonyos mértékű kompenzációra ad lehetőséget. Megállapítható az is, hogy a thrombin elősegíti a thrombocyták desintegrálódását, valamint az V. faktor aktiválódását, tehát autocatalytikus úton keletkezik. Fontos szerepet játszanak az alvadás folyamatában a thrombocyták *(→thrombocyta faktorok)*, valamint a természetes anticoagulansok is (*c* ábra). Az alvadás folyamatát a vérlepény retractiója fejezi be.

S. F. B.—G. M.

coagulatiós vitamin: → *K-vitamin*

coagulogramm: valamely véralvadási zavar diagnosisára irányuló vizsgálatok eredményeinek összesítése. Az adatokat táblázatba gyűjtés helyett lehet csillag alakú diagram-

mokon (grafikus ~ok) feltüntetni. Ez esetben a diagramm alakjából a kórformára (pl. haemophilia, fibrinogenopenia stb.) következtethetünk. *G. M.*

coagulum: alvadék.

coalitio cuboideo-calcanea: a láb sarok és köbcsont-jának világrahozott csontos összeköttetése. *G. A.*

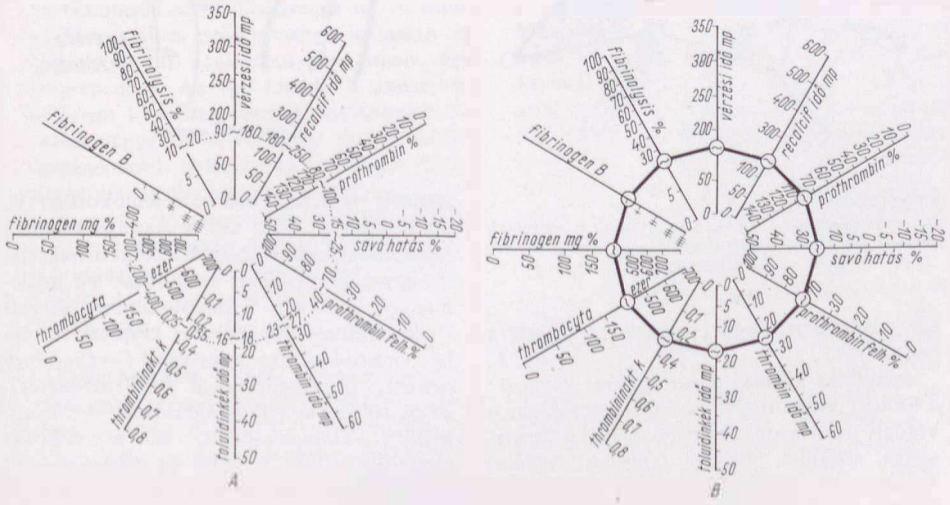
coalitio naviculo-cuneiforme: a láb sajkaés ékcsontjainak világrahozott csontos összeköttetése. *G. A.*

coalitio talocalcanea: a láb ugró- és sarokcsontjának világrahozott csontos összeköttetése. *G. A.*

coalitio talonaviculare: a láb ugró- és sajkacsontjának világrahozott csontos összeköttetése. Ezen coalitió rögzített (fix) lúdtalp okozói lehetnek. *G. A.*

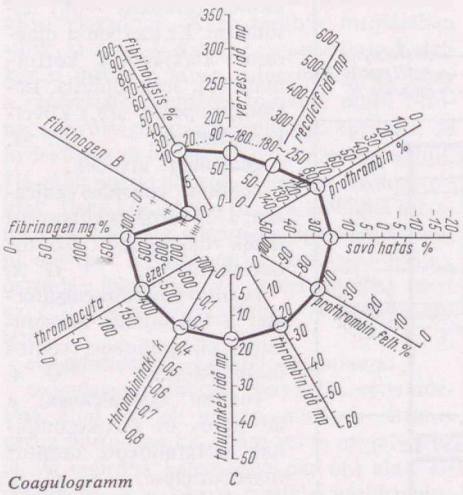
CO-analysor: kis mennyiségű szénmonoxid gáz — infravörös fényabszorpció útján történő — meghatározására szolgáló készülék. A módszert a tüdőszöve-

Coagulatio c)

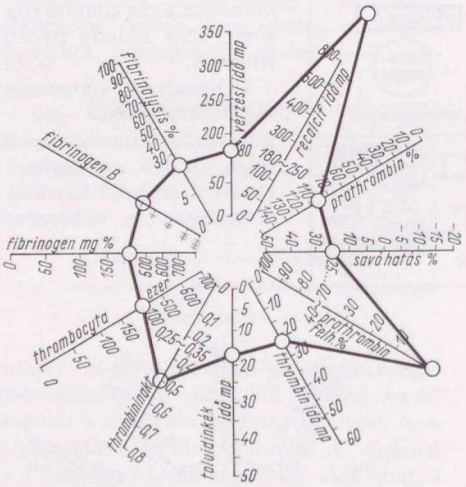
Coagulogramm

Gerendás-féle kördiagramm a véralvadási vizsgálatok adatainak feltüntetésére. *A*: Az alapkör jelzi a normál értékeket. *B*: *Egészséges egyén* diagrammja az *alapkör területére* esik.

Coagulogramm *C*

C: Alvadóképesség fokozódása esetén egyes pontok a *körön belül* kerülnek *(thrombotikus eltolódás).*

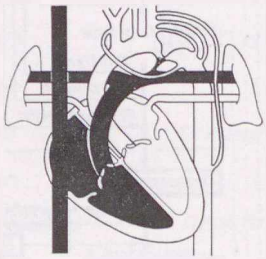

Coagulogramm *D*

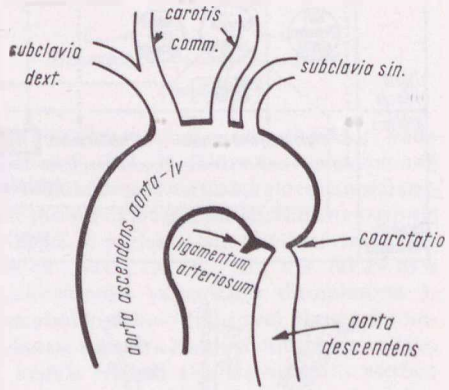
D: Alvadóképesség csökkenése esetén a vizsgálati értékek egy része a *körön kívül* esik *(haemorrhagiás eltolódás).*

tek gázáteresztő képességének vizsgálatára használják. *Ho. E.*

coarctatio aortae, *aorta isthmus stenosis:* a főütőér veleszületett szűkülete, rendesen a kezdeti szakaszon, leggyakrabban a természetes szűkület helyén *(stenosis isthmus aortae).* A szűkület felett a vérnyomás magas, alatta alacsony, ill. normális, ezért a karon és az agyban magasabb a vérnyomás, mert a kart és az agyat ellátó verőerek eredése a szűkület felett van. — Rtg: kiszélesedett ascendens, mely a középárnyék felső jobb kontúrját képezi. Jellemző a bordák mellső részének alsó szélén mutatkozó erosio a tágult intercostalis erek nyomása következtében. Pontos diagnosisban jelentős lehet az aortographia v. angiocardiographia. — Műtétjének optimalis időpontja a 8. és 10. életév között van, de végeztek isthmus

Coarctatio aortae

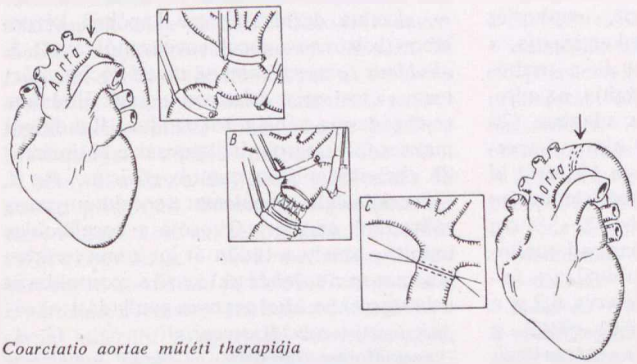

Coarctatio aortae

stenosis resectiót már csecsemőkorban is. 30 éves koron túl a műtét veszélye az aorta törékenységének fokozódása miatt növekszik, de egyre gyakrabban számolnak be közlemények a 4. sőt 5. decenniumban végzett sikeres műtétekről. Sebészi kezelése történhet end-to-end anastomosissal *(→Crafoord-műtét),* transplantatióval *(→Gross-műtét),* az a. subclavia felhasználásával *(→Clagett-műtét, →Blalock-műtét)* és a szűkület resectiója nélkül a prae- és poststenotikus aortaszakasz side-to-side anastomosisával (1949, Bernhard). Felnőtt betegeknél előszeretettel alkalmazzák a műanyag érprothesis közbeiktatásával végzett anastomosist. Az a.

subclavia felhasználásával végzett műtétek javítják ugyan az alsó testfél vérellátását, de a b. kamrára háruló megterhelést csak kevéssé csökkentik, ezért alkalmazásukat lehetőleg kerülnünk kell. Sikeres műtét esetén az a. femoralis pulsatioja megjelenik, a subjectiv panaszok megszűnnek, és a vérnyomás hetek alatt lényegesen alacsonyabb szinten stabilizálódik. A műtét leggyakoribb korai szövődménye a vérzés az anastomosisból, a collateralis erekből, de leírtak súlyos gastrointestinalis vérzéseket és — a hosszú ideig tartó műtétek után — acut veseelégtelenséget és bénulásos szövődményeket is. A műtét késői veszélyes szövődménye a lassan kialakuló valódi- v. ál-aneurysma, amely végül megrepedhet. Az így kialakuló aneurysma csaknem kizárólag feszülő anastomosis következménye. A ~ társulhat ductus Botalli persistensszel; ilyenkor egyidejűleg a ductus ligatúráját is elvégezzük, valamint subvalvularis aorta stenosisszal is, melynek műtétje csak extracorporalis keringés igénybevételével végezhető el. ~ ritkán a hasi aortán is előfordul. A műtétek mortalitása 5—10% között van.

G. Gy.—D. P.—T. A.

Coarctatio aortae műtéti therapiája

Világrahozott aorta-stenosis (coarctatio aortae) műtéte. *A:* Az aorta leszorítása gumicsővel armirozott rugalmas érszorítókkal (a resecálandó szűkült aortaszakaszt szaggatott vonal jelzi). *B:* A hátsó fal varrata Carrel-technikával: intima az intimához fekszik, nehogy thrombus keletkezzék a varratvonalban. *C:* Az elülső varrat is kész, az érszorítók eltávolítása, a véráramlás ismét indulhat a már teljes lumenű aortában.

Coats-betegség, *retinitis exsudativa externa:* a mélyebb retinarétegekben a belső szemcsésréteg capillarisaiból eredő vérzések és exsudatio. Valószínűleg infectiosus toxikus capillaris-károsodás okozza. Ritka egyoldali megbetegedés, mely rendszerint fiatal, látszólag egészséges egyéneknél fordul elő. *B. B.*

cobalamin: → *B_{12}-vitamin*

cobalt, *Co:* a vassal rokon fém, atomsúlya 58,94; fs 8,9, op. 1460 °C. Vegyületeiben 2 v. 3 vegyértékkel pozitív alkotórészként szerepel, előbbiek a *cobalto-*, utóbbiak a *cobaltisókat* alkotják, melyek nagyrészt színesek. Mesterséges radioaktív izotópjai közül a Co^{60}-t mint γ-sugárforrást alkalmazzák, felezési ideje 5,3 év. γ-sugárzása 1,17 és 1,33 MeV quantumenergiájú. Reaktorban olcsón állítható elő. Mint a cyanocobalamin (B_{12}-vitamin) alkatrésze, fontos szerepet játszik a vérképzésben. Patkányokon a ~ etetése polycythaemiát okoz. A citromsavas és aminosavas ~sók kevéssé toxikusak és 1—5 mg/kg adagban adhatók. Embernek 3—20 mg ~ adható. A gyakran használatos cobalt-króm fogászati ötvözetek (→ *Vitallium*-féleségek) egyik összetevője. Az ötvözet szilárdságát, keménységét fokozza. *S. F. B.—B. K.*

cobalt-ágyú: a sugár-therapiában használatos Cobalt 60-as izotópot (→ *radioaktív izotópok)* tartalmazó berendezés. A hasznos sugárzást olyan sugárvédő testablakán bocsátja ki, amely megvédi a környezetet a sugárkárosodástól, viszont nagy súlya ellenére pontosan irányítható és szabályozható a sugárkévéje. Minthogy a Co^{60}-izotóp 1,2 MeV energiájú γ-sugárzását használják fel, mély therapiára alkalmas. Előnye a radium ágyúval szemben, hogy a Co^{60} izotóp viszonylagos olcsósága miatt több száz gramm rádiummal egyenértékű mennyiség alkalmazható, tehát a besugárzási idő lényegesen rövidebb, mint a rádiumágyú esetében. A ~ban levő izotóp aktivitásának értékét Ra-aequivalens értékben, v. Curie-egységben (→ *radioaktivitás egységei)* adják meg. 1 Curie aktivitású Co^{60} egyenértékű 1,6 g Ra-mal. *E. J.*

cobalt anyagcsere: a cobalt forgalma a szervezetben. Kevéssé ismert. A cobalt a vérképzés erős ingere, adagolásával polycythaemia idézhető elő. Szükséges a Hb képzéséhez. A B_{12}-vitamin alkotórésze, hiánya állaton anaemiát okoz. Emberen cobalt-hiány nem ismeretes. *M. I.*

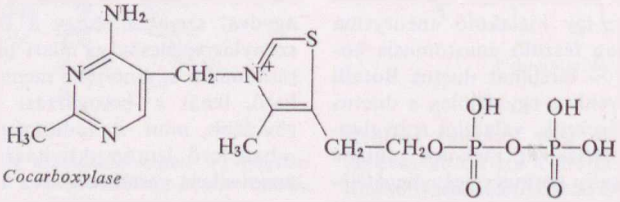
cobblestone naevus: → *naevus elasticus*

Cobefrin: → *sympathomimetica*

cocainum hydrochloricum, *benzoyl-l-ecgonin-methylester:* az *Erythroxylon coca* Lamarck (Erythroxylaceae) alcaloidja. (Képlet →*anaesthetica localia).* A perui indiánok rágcsálják e növény levelét, s ezzel az éhséget, fáradtságot csökkentik. A ~ sajátságos, részegséghez hasonló állapotot, euphoriát okoz, a sympathicus központokat izgatja, a vérnyomást, a vércukorszintet és a testhőmérsékletet emeli, a pupillát tágítja, az adrenalin hatását erősíti. Toxikus adagban (20 mg/kg) epileptiform görcsöket okoz. A szervezetben gyorsan elbomlik, csak 1% ürül ki a vizelettel. A nyálkahártyák érzéstelenítésére gyakran használják, szemészetben 2—5%-os, gégészetben 5—10%-os oldatban, adrenalinnal, 10 ml-hez 2,5 mg-ot, kombinálva a felszívódás lassítására. Így alkalmazva 0,2 g a dosis maximalis, belsőleg 0,01—0,03! g p. dosi, 0,06! g p. die. A heveny ~mérgezések többnyire medicinálisak, az agyerek görcse szédülést, ájulást okoz, ezen hanyattfektetéssel és amylnitrit belélegeztetésével segíthetünk. Delirium, rángó- és merevgörcsök, légzésbénulás szokott jelentkezni. *Th.:* a görcsökre Evipan iv. inj., légzésbénulás esetén mesterséges légzés és Spiractin inj. *I. B.*

cocainum novum HCl: →*procainum hydrochloricum*

cocarboxylase, *thiaminpyrophosphat, aneurinpyrophosphat:* a *thiamin*nak, a B_1-vitaminnak, pyrophosphattal adott estere. Az élesztő carboxylase enzymjének, valamint a pyroszőlősav és az α-ketoglutársav oxydatív decarboxylezését katalizáló enzymek prosthetikus csoportja. *S. F. B.*

Cocarboxylase

cocarcinogenek: azon anyagok, amelyek egyedül rákot előidézni nem képesek ugyan, viszont carcinogenek hatására kialakult latens tumorsejtekből a daganat kialakulását nem specifikus inger révén elősegítik. Hatásuk tehát az ún. promoting action. Ilyen anyag pl. a croton-olaj. *Su. J.*

coccid: *másodlagos allergiás kiütés („távoli~").* A pyogen *coccusok által sensibilizált* szervezet bőrén a szomszédos v. távolabbi elsődleges gennyes gócból lymphogen v. haematogen úton odasodródó coccusok okozzák. Klinikai képe eltér az elsőleges coccogen betegségekétől, nem a gennyesedés, hanem az allergiás gyulladás képe uralkodik benne. Típusai: 1. *regionalis* ~ az elsőleges góc közvetlen közelében. 2. *távoli lokalizált* ~, ekzema dysidrosiforme képében kézenlábon (belsőszervi gócok coccusaitól távol). 3. *általános (generalizált)* ~, távoli gócból származva a test egész felszínén akár az általános erythroderma képéig fokozódva. Rendkívül makacs folyamatok, hajlamosak a kiújulásra. *Th.:* helyileg antibioticumok, gócirtás. *Be. K.*

coccidioidalis granuloma: a coccidiomycosis szövettani egysége. Okozója a coccidioides immitis, amely a tüdőn át jut a szervezetbe. Haematogen szóródással kerül a csontokba és más szervekbe, ahol gennyes gyulladást okoz *(progressiv coccidiomycosis).* *G. A.*

coccidioides immitis: a *Fungi imperfecti* osztályba tartozó pathogen gombafaj. A talajból a légutakon át kerül a szervezetbe. A kóros szövetekben sporangiumszerű fénytörő tokkal körülvett golyószerű testet, spherulát képez, amelyben igen sok endospóra foglal helyet. A spherulák 10—60 μ nagyságúak. A coccidiomycosis okozója, amely főként az amerikai kontinensen fordul elő. *A. Z.*

coccidioidin: a *Coccidioides immitis* gombából készült antigen természetű anyag, amelyet a gomba által okozott betegség diagnosztikát jában allergiás bőrpróba végzésére használnak. *A. Z.*

coccidiomycosis, *granuloma coccidioidale, San Joaquin valley fever, Wernicke—Posadas-féle betegség, desert rhumatisme, desert-láz:* D-Kaliforniában endemikus, de sporadikusan egyebütt is előforduló, a Coccidioides immitis gombafaj által okozott mély infectiós granuloma. A bőrbeli elváltozások a blastomycosishoz hasonlítanak. Az elsődleges bőrfertőzést belsőszervi (tüdőbeli), másodlagos gócok, az elsődleges tüdőbeli fertőződést másodlagosan bőraljabeli gócok követik. Az esetek egy kis részében lymphohaematogen szóródás révén rendkívül rosszindulatúvá válik, és osteomyelitis, meningitis, tályog-

képződések által halálos (→még *tüdő coccidiomycosis*). *Be. K.*

coccidiumok: a *Sporozoa* osztályba tartozó *protozoonok*, amelyek főként hámsejtekben élősködnek (bél, epeút stb.). Főleg állatorvosi vonatkozásban jelentősek, mivel számos háziállatban okoznak komoly károsodást (coccidiosis). Legjelentősebb *genusok: Eimeria* és *Isospora*. Emberi vonatkozásban az *Isospora belli* és az *Isospora hominis* jelentősek pathologiai szempontból, főként rossz higiénés körülmények között (háború, katonák). A bélnyálkahártya sejtjeiben élősködnek és azokat pusztítják. Tömeges megtelepedésük esetén időszakos, enyhébb-súlyosabb bélhurutot okozhatnak. — Az emberben korábban leírt egyéb coccidium fajokról *(E. clupearum, E. sardinae, E. stiedae)* az ellenőrző vizsgálatok során kiderült, hogy azok húsétellel (hal, nyúl stb.) kerültek accidentalisan az ember emésztőcsatornájába. Minthogy a ~ szigorúan fajlagosak, az állatokban élősködő ~ emberben nem telepednek meg. *Z. N.*

cocco-bacillusok: azon baktériumok alaki megjelölése, amelyek sem a coccusok, sem a pálcika alakú mikrobák alakjának nem felelnek meg teljesen, hanem a kettő között állanak: ilyenek pl. a *Haemophilus, Pasteurella, Brucella* baktériumok. *A. Z.*

coccogen ekzema: →*ekzema coccogenes*

coccoid: azon nem szabályosan gömb alakú *coccus*ok neve, amelyek megnyúltak, de leghosszabb átmérőjük nem haladja meg a legrövidebb átmérő kétszeresét. *A. Z.*

coccon séborrhéique (Sabouraud), *utricule séborrhéique:* olyan comedo-tartalom, amelyben a koncentrikusan elhelyezkedő szarulemezkék és nem a faggyú dominál. *Be. K.*

coccus: gömb alakú baktériumok neve. Lehet szabályos gömb (ami a mikroszkópban körnek látszik), lehet azonban kissé megnyúlt, tojás alakú, kihegyezett v. lapult is. Előfordul magában; párosával: diplococcus, négyesével: tetracoccus. Szabályos csoportokban, ahol a tagok száma a 2-nek sokszorosa: Sarcina alak. Szabálytalan halmazokban: staphylococcus. Rövidebb-hosszabb láncokban: streptococcus. *A. Z.*

coccyalgia: →*coccygodynia*

coccygeus: farkcsonthoz tartozó.

coccygodynia, *coccydynia, coccyalgia:* az os coccygeum tájékára lokalizált súlyos fájdalom, mely ülésre rendszerint fokozódik. Oka lehet trauma, medialis discus herniatio a lumbosacralis tájon, mely nyomást gyakorol az 5. gyökérre, lokális csontelváltozás, sokszor azonban minden kimutatható ok nélkül keletkezik és csak az os coccygeum eltávolítása vezet a fájdalom megszűnéséhez. *H. B.*

Cochenille, *cochineal:* hemipterák közé tartozó rovar, melynek szárnyából vonják ki a carmin-festéket.

cochenille tinctura: mexikói kaktuszokon élő pajzstetvekből készülő indicator, amelyet uranacetát oldattal történő titrálásokhoz használunk. A vörös színű oldat szabad uranil-ionok jelenlétében zöld színbe megy át. A beszárított pajzstetvek pora van forgalomban, ebből vizes decoctumot készítünk, majd 1/3 rész alcoholt teszünk hozzá.

cochinchina diarrhoea: →*sprue*

cochineal: →*Cochenille*

cochlea: →*organon auditus*

cochlearis potenciál, 1. *mikrofonikus potenciál, mikrofon effektus, Wever—Bray-effektus:* a hanghullámok sajátosságainak megfelelő elektromos potenciálingadozás. Ha a fülbe (chochleára) helyezett elektródokat telefonnal v. hangszóróval összekötjük, úgy a fülbe jutó hangok jól hallhatók. — **2.** nyugalmi potenciál, endocochlearis potenciál. Az endolympha és a perilympha között nyugalmi potenciálkülönbség (80 mV) áll fenn (Békésy), amely valószínűleg a működőképességét biztosítja. Eredete a szőrsejtekben van. Lényegében →*generátor potenciál.* *B. P.*

cochlearis reflexek: 1. *cochleo-palpebralis reflex* (Behtyerev), *auro-palpebralis reflex:* erős hang pislogást vált ki. A vizsgálatot a látást kikapcsolva és váratlanul kell végezni. — 2. *cochleo-pupillaris reflex* (Surigin): a fülhöz közelített hangforrás gyors szűkülést, majd lassú tágulást vált ki a pupillán. — 3. Ha nagy dobhártya defektus van, otomicroscoppal megfigyelhető a fül környékének tactilis ingerére, v. hang hatására a m. stapedius consensoros, reflectorikus összehúzódása (Lüscher). — 4. →*psychogalvanos reflex.* *A. P.*

cochleo-laryngealis reflex: a külső hallójárat bőrének érintése köhögést vált ki a ramus auricularis nervi vagi útján. *Ré. Gy.*

Cock-műtét: →*boutonnière*

„cocktail lytique": *Laborit* és *Huguenard* összeállította largactil-phenergan-dolantin hibernáló keverék, melyben a sympathico-, vago- és spasmolytikus hatású *Largactil* (chlorpromazin) a törzsdúcokat, főleg a hypothalamust tompítja, a *Phenergan* a histaminhatást gátolja (peripheriás erek!), a *Dolantin* az agykérget bódítja. *B. I.*

coctopraecipitin, *koktopraecipitin:* praecipitatiós vizsgálatban használatos olyan ellenanyag, amely az állati szervezetben, főzött fehérjék, mint antigenek hatására keletkezik. A főzött fehérjékkel is reagál, aminek az élelmiszer hamisítások serológiai vizsgálatában van jelentősége, itt ugyanis rendszerint főzött húskészítmények vizsgálatáról van szó. *A. Z.*

codehydrogenase I: →*nicotinsavamidadenindinucleotid*

codehydrogenase II: →*nicotinsavamidadenindinucleotidphosphat*

Coderit: tbl. antitussitivum, mely codeint és ephedrint aa 0,02 g és 2,5 mg primulasavat tartalmaz. A gyermek-tbl.-ban az előbbiekből 5 mg, az utóbbiból, 0,05 mg van. Jó köhögéscsillapító naponta 3—6 tbl. *I. B.*

Codivilla műtétei: 1. pseudoarthrosis műtéte a tibiából kivésett csont—csonthártyalemez beültetéssel, — 2. gyermek-paralysis gyógyítása céljából végzett ínátültetés *(→intransplantatio).* *B. I.*

Codman-tumor: →*chondroblastoma*

coeco-centralis scotoma: a vakfoltból a centrum felé elnyúló ovális látótérkiesés. Jellegzetes tünete a neuritis retrobulbaris chr.-nak. *O. T.*

coecostomia: →*caecostomia*

coecotomia: →*caecotomia*

coecum: →*caecum*

coeliac affection: →*coeliakia*

coeliacus: hasüreghez tartozó.

coeliakia, *coeliac affection (Gee), intestinalis infantilismus, Herter-infantilismus, Gee—Herter—Heubner-betegség, Gee—Thaysen-betegség, Heubner-féle chronikus afermentia, chronikus idiopathiás steatorrhoea:* túlnyomóan a kisgyermekkorban fellépő, nem örökölhető, de familiárisan halmozódó, súlyos, idült felszívódási zavar, melyet — még nem teljesen tisztázott mechanizmus szerint — valószínűleg a gabona-sikér egy protein-féleségével, a glutennel szemben fennálló intolerantia okoz *(Dicke).* Hogy az intolerantia lényege allergiás túlérzékenység, v. enzymopathia, azt nem tudjuk. Kiváltásában infectiosus tényezőknek (chr. dysenteria, lambliasis, tbc.) is szerepe lehet. A felszívódási zavar következtében a szervezet részleges éhezés (főleg A-, B-vitamin-, zsír-, calcium-deficit) állapotába kerül, ami súlyos fejlődési zavarhoz (infantilismus) vezethet. Ez, valamint a nagy tömegű zsírszék, s a nagy hypotoniás, lógó has hívja fel a figyelmet. Kísérő, ill. következményes tünetek: anaemia, hypoprothrombinaemia, lapos A-vitamin terhelési görbe, alacsony serum-fehérje-szint, calcium és phosphor hiányra utaló osteoporosis, mely szintén az emésztési zavar, ill. az abból folyó tápanyaghiány következménye. *Th.:* elsősorban diétás: gabona-sikért tartalmazó ételeket kizáró fehérjedús, zsírszegény étrend. A kezdeti, súlyos intolerantia szakában célszerű az étrendet gyümölcsnapokkal (banán-nap) indítani, v. állati fehérjével (soványtej-, túró, sajt, később zsírtalan hús) bővíteni. A búzaliszt pótlására megfelelő időpontban kukorica- v. rizsliszt adható. *D. L.*

coeliotomia: a hasüreg megnyitása. (→ még *laparotomia)*

coeliotomia vaginalis: a hasüreg megnyitása a hüvely felől. Két típusa: **1.** ~ *ant.:* a mellső hüvelyfal átmetszése, a hólyag feltolása és a plica vesico-uterina megnyitása útján jut be a hasüregbe. — **2.** ~ *post.: colpotomia, colpocoeliotomia:* a hátsó hüvelyboltozaton át nyitják meg a Douglas-üreget, leggyakrabban Douglas-tályog lebocsátása céljából. *H. I.*

coeliotomia ventralis: hasmetszés.

coelothelioma, *mesothelioma:* a serosus űröket fedő sejtekből kiinduló tumorok. Fejlődéstanilag ezek a sejtek a coeloma hám leszármazottai és nem azonosak az ér-endothellel, ezért tumoraik nem nevezhetők endotheliomáknak. A serosa sejtek tumorai vastag lapszerinti réteget alkotnak és mikroszkóposan endothelszerű v. hámszerű formatiókat képeznek. *R. Gy.*

coeloblastula: →*blastula*

coeloma, *celoma, testüreg:* a testüreges többsejtű állatok (Coelomata) fejlődése során a bélcsatorna és a test fala között kialakuló üreg, amely fejlődéstani és anatómiai szempontból elsődleges *(protoceloma)* és másodlagos *(deuteroceloma)* lehet. Az elsődleges testüreg lényegében a blastocel *(→blastula)* maradványa. A másodlagos testüreget az elsődlegessel szemben főként az jellemzi, hogy minden oldalról mesodermalis eredetű hámfal, celothel veszi körül. Ez a testüreg tipikus formájában a gyűrűsférgekben észlelhető először s a törzsfejlődés bizonyítékaként, a ~ az emberi magzati fejlődés korai fázisában is megjelenik. Az embryonalis fejlődés során az embryopajzson a mesodermában kis rések jelennek meg, először a későbbi *„szívtelep"* környékén (pericardium-üreg) majd tőle caudalisabban a későbbi *bélcső*nek megfelelően (peritoneum-üreg). A rések összefolyva létrehozzák az egységes testüreget *(cavum pleuro-*

pericardiaco-peritoneale), mely tulajdonképpen a mesoderma nem szelvényezett részletét, az oldallemezeket választja el egymástól. Az oldallemezek között elhelyezkedő testüreg a korai fejlődési szakaszban oldalfelé összeköttetésben áll az extraembryonalis testüreggel és kismértékben beterjed a farkbimbóba is (processus caudalis). Az *egységes testüreg* tagozódása a 6. héten indul meg, válaszfalak kiképződésével. — A *pleura* és *pericardium üreg kialakulása:* a szívet az egységes mellüregben sagittalis válaszfal rögzíti, az ún. *mesocardium ventrale* és *mesocardium dorsale*. Az előbbi felszívódik, az utóbbi azonban két félre osztja a mellüreg dors. felét. A pericardiumnak a pleurától történő elválasztódása közvetlenül a szív mögött, frontális válaszfal kialakulásával történik *(septum pleuropericardiale)*. Ez a válaszfal a szív venás végébe kétoldalt beömlő *ductus Cuvieri*-k által a septum transversumról felemelt redő, mely a fejlődés során cranialis irányba tolódik és végül a középvonalban teljesen összenő a mesocardium dorsaléval. E folyamat alatt három üreg keletkezik: a ventralis pericardium-üreg és a dorsalisan fekvő két pleura-üreg. A mellüreg a hasüregtől a rekesz telepei által különül el. A legelőször kialakuló válaszfal a *septum transversum*, mely a ventralis hasfal mesenchymájának a bedomborodása a köldöktájék fölött. Ez a horizontalisan fekvő sövény azonban nem választja el tökéletesen a két üreget egymástól, mert dorsalisan járatot, a *ductus pleuroperitonealis*t találjuk a septum transversum és a hátsó hasfal között. Ez a járat a rekesz hátsó hasfalon képződött redő alakú hátsó telepeinek a kifejlődésével *(membrana pleuroperitonealis)* záródik. A membrana pleuroperitonealis végül teljesen összenő a septum transversummal. A rekeszt a későbbiekben jóval caudalisabb síkban találjuk meg, ami összefüggésben áll a szív erőteljes leszállásával és a mellüreg jelentékeny kifejlődésével. A rekesz leggyakoribb fejlődési rendellenessége a veleszületett rekeszsérv *(hernia diaphragmatica congenitalis)*. Leginkább valamelyik rekesztelep hiányos fejlődése, v. a telepek összenövésének elmaradása miatt jön létre. Ebben az esetben a mell- és hasüreg között közvetlen összeköttetést találunk *(hernia diaphragmatica vera)*, melyen keresztül hasűri szervek nyomulnak a mellüregbe. Előfordulhat, hogy a rekesz valamely része gyengébben fejlődik és a hasűri nyomás a rekeszt ezen a helyen kidomborítja a mellüreg felé. Ebben a tágulatban szintén találunk hasűri szerveket *(hernia diaphragmatica spuria)*. Igen ritkán a rekesz magasabban tapad *(dystopia phrenica)*, ez az eset többnyire a tüdők csökevényes fejlődése miatt jön létre (→még *oldallemez)*. *T. I.*

coeloscopia: →*abdominoscopia*

coelothel, *mesothel:* a savós hártyák (pleura, peritoneum) felszínét borító mesodermalis eredetű egyrétegű laphám. Az egyes sejtek leválva, monocytaszerű macrophagokká alakulhatnak (→még *areolaris kötőszövet*, →*oldallemez)*. *T. I.*

coenesthopathia, *szervérzési hallucinatio:* kóros, bizarr szervérzések különösen schizophreniában, de súlyosabb neurotikusoknál is előfordul. Belső szervekre vonatkozó, minden ún. organikus alap nélküli fájdalom (görcsös „levegő" érzések, szorítások stb.) formájában jelentkezhet. *H. B.*

coenzym, *coferment: prosthetikus csoport*, mely az enzymhez csak lazán kapcsolódik, vagyis erősen dissociál. A ~ az enzymfehérjével, az apoenzymmel (apoferment) együtt adja a hatékony enzymet (holoenzym, holoferment). *S. F. B.*

coenzym I: →*nicotinsavamidadenindinucleotid*

coenzym II: → *nicotinsavamidadenindinucleotidphosphat*

coenzym-A, *Co-A, HSCoA, acetyláló coenzym:* pantothensavból, adenylsavból és cysteinből keletkező coenzym. SH-csoportjának hydrogenje helyébe különböző acylgyököket képes megkötni, ez a kötés macroerg kötés, ezért az acyl-SCoA származékok synthesisekre is alkalmasak. A ~ mint acylgyök acceptora szerepel a ketosavak (pyroszőlősav, α-ketoglutarsav) oxydativ decarboxylezésében. Az így keletkező acetyl~ ill. succinyl~ savgyökei a citrat cyclusba kapcsolódnak be. ATP energiájának felhasználásával keletkeznek a zsírsavak ~ származékai és a zsírsavoxidatio ezzel a folyamattal indul meg. A zsírsav-synthesisben és a különböző acetylálásokban az acetyl-~ szerepel. *S. F. B.*

coenzym Q: a sejtlégzésben, hydrogen-átvitelben résztvevő coenzymek gyűjtőneve, melyek különböző organizmusokban egymástól különbözhetnek, az isopren egységekből álló oldallánc hosszában. Legfontosabb képviselőjük az *ubichinon*, amely 10 isopren egységből álló oldalláncot tartalmaz, s ennek megfelelően ~ $_{10}$-nek is nevezik, emlős szervezetből izolálták. *S. F. B.*

Coerulamin: 0,1 g hexamethylentetramin-hydrophosphatot és 0,02 g methylenkéket tartalmazó tbl. A húgyutak fertőtlenítésére naponta 3–6 tbl. adagolható. Gyengehatású. *I. B.*

coeur en sabot, *fapapucs alakú szív:* →*Fallot-tetralogia*

coferment: →*coenzym*

Coffea arabica L. (Rubiaceae); *kávécserje:* forró égövi növény, magvának bab alakú sziklevelei 1—2% coffeint és 10% csersavat tartalmaznak. A kávé pörkölésekor aromás anyagok (caffeol) keletkeznek. A kb. 5 g babból készülő egy csésze feketekávé, 0,05—0,1 g *coffein*t tartalmaz. *I. B.*

coffeines próbareggeli: →*fractionált próbareggeli*

coffeinum, 1,3,7-*trimethylxanthin:* a kávé (→*Coffea arabica*), tea, guarana és mate-tea alkaloidja, tű alakú selyemfényű kristályokban kristályosodik, vízben nehezen (1,6%) oldódik. (Képlet →*analeptica*). Javítja a szellemi működéseket, csökkenti a fáradtságot, sőt álmatlanságot, izgatottságot okoz (→*analeptica*). A vagus-központ izgatásával a pulsust gyéríti, viszont az ingerképzés fokozásával tachycardiát és extrasystolés arrhythmiát is okozhat. A hypodynam szív működését erősíti. A vasomotor-központ izgatásával főleg a splanchnicus érterületet szűkíti, viszont tágítja az agy-, szív-, vese- és bőrereket. A diuresist növeli, a bőrerek tágulása pedig melegérzést, és izzadást okozhat. Az izommunkát növeli. Általános gyengeség, kimerültség, vérnyomássüllyedés és fejfájás ellen használatos, gyakran antipyreticummal, digitalisszal stb. kombinálva. *D:* 0,05—0,3 g p. dosi, 0,6 g p. die, porban, tbl.-ban, A ~ *citricum* 50% ~ot tartalmaz, vízben ez is csak 3%-ban oldódik, ezért p. os adjuk. A ~ *natrium salicylium* és ~ *natrium benzoicum* kettős sók vízben könnyen oldódnak, 50% ~ot tartalmaznak, 20%-os oldatban sc. és im. ini.-ban, valamint 2%-os oldatban p. os használatosak. *D:* 0,1—0,6 g p. dosi, 1,2 g p. die. A ~ból 0,5—1,0 g bevétele okozhat mérgezési tüneteket: izgatottság, szédülés, fülzúgás, remegés, szívdobogás, hányás, hasmenés, vizelési inger, hőemelkedés, delírium, görcsök. Halálos mérgezés felette ritka, a dosis letalis 10 g-ra tehető. Idült mérgezés esetén extrasystolia, álmatlanság, remegés, ill. gyomorfekély szokott jelentkezni. *I. B.*

Coffeminal: →*phenobarbituralum*

cofferdam, *kofferdam, rubberdam:* a fogak tökéletes izolálására, nyálmentes kezelésre szolgáló vékony gumilepedő, amelyet kilyukasztva, a nyíláson keresztül a fognyakra húznak, rúgózó ~-kapcsokkal rögzítenek. A fogorvosi gyakorlatba S. C. *Barnum* vezette be. *B. K.*

Coffey-műtét: →*uretero-enterostomia*

Coffin-módszer: Coffin angol fogorvos ajánlotta fogszabályozó eljárás a fogsorívek tágítására; ezáltal a szabálytalanul nőtt fogak számára hely nyerhető. A tágítást ilyenkor kivehető lemezzel (expansiós lemez) végzik, amelyben rugalmas omega alakú drót van elhelyezve, az ún. Coffin-rugó; amelynek segítségével a fogsorívek fokozatosan szélesíthetők. *B. K.*

Cofocain, *Impletol:* a procain-coffein-complex 3,42%-os oldata. Ún. ideg-therapiára használják, abban a feltevésben, hogy a betegség focusának megfelelő bőrterületbe intracutan fecskendezve gyógyító hatást fejt ki a focusra. Így kezelnek rheumás, neuralgiás és idült gyulladásos folyamatokat. 0,5—2 ml-t sc. intracutan és im. is szoktak adni. *I. B.*

cohabitatio: →*coitus*

CO-haemoglobin: →*szénmonoxid*

cohaesio, kohézió: molekuláris erőkből származó vonzóerő szilárd, cseppfolyós és kismértékben gáznemű anyagok részecskéi között. Szilárd és folyékony anyagokban nagyon nagy, de csak molekuláris távolságokra hat. Intermolekuláris van der Waals féle kötőerő (→*mellékvegyérték*). — Gázok ~ja a reális gázoknak a tökéletes gázok viselkedésétől való eltérésében nyilvánul meg. Ezért kell a reális gázok állapotegyenletében (van der Waals egyenlet) a nyomáshoz egy $\frac{a}{v^2}$ (~s nyomás) korrekciót hozzáadni. — Folyadékok ~s nyomása, amellyel molekuláik mintegy összepréselődnek, 3000—6000, sőt 10 000 atm. is lehet. A ~ a térfogatállandóságban, belső súrlódásban, felületi feszültségben, párolgási hőben, kapillaritásban, illeszkedési szögben jut kifejezésre. — Szilárd testek térfogat és alakállandóságában, mechanikai sajátságaikban szintén döntő szerepe van. *E. J.*

cohesiv (cohaesiv) arany: szoba (száj) hőmérsékleten hegeszthető színarany. Kalapált arany tömésnek használatos. (→*arany*) *B.K.*

Cohn, Edwin J. (1892—1953): amerikai biokémikus. A fehérjék fizikai kémiájában új utat tört és kidolgozta a plasma-fehérjék ipari előállításának alapjait.

Cohn, Ferdinánd Julius (1828—98): német botanikus és bakteriológus, breslaui egye-

temi tanár. Pasteur generatio spontanea ellenes nézeteit lelkesen támogatta. Algákkal, gombákkal, majd baktériumokkal foglalkozott, utóbbiakat a növényvilághoz sorolta és elvégezte első rendszerezésüket. E tekintetben nemzetközi tekintélynek számított, úgyhogy R. Koch hozzá fordult első kísérleteivel, amelyeket még lakásán végzett. ~ meghívta Kochot breslaui intézetébe, meggyőződött a kísérlet értékéről, az anthrax bacillus spóraképzését nyomban közölte az általa alapított *Beiträge zur Biologie der Pflanzen*ben; ezzel vette kezdetét Koch tudományos karrierje. *Be. I.*

Cohn-fractiók: a máj antianaemiás anyagának keresésekor szétválasztott fractiók, melyek közül a G-fractióból alakult ki a mai parenteralisan használt májkivonat. *S. J.*

Cohnheim, Julius Friedrich (1839—84): német kórboncnok, kieli, breslaui, majd lipcsei egyetemi tanár, Virchow egyik legkiválóbb tanítványa. Alapvető vizsgálatokat végzett az infarctus-képződéssel kapcsolatban. Jelentősek a tbc tuberculumok kialakulásával foglalkozó kísérletei. Leírta a róla elnevezett végarteriákat, a fehérvérsejtek szerepét a gyulladásos folyamatban, a genny összetételét, a harántcsíkolt izmok szerkezetét. A szövettani technikát a fagyasztásos módszerrel és az idegek impregnáló festésével fejlesztette (*Vorlesungen über allg. Pathologie* 1877—80). — Fia, *Otto* ~ (1873—1953), (utóbb felvette a *Kestner* nevet) Heidelbergben, majd Hamburgban a fiziológia tanára, az emésztéssel foglalkozott, fölfedezte az erepsint. *Be. I.*

Cohnheim csírszóródásos daganatkeletkezési elmélete: Virchow chronikus irritatiós elmélete után ez az embryonalis csíramaradványokra és csírszóródásokra vezeti vissza a daganatok keletkezését. Ez azonban csak a daganatok kisebb csoportjára érvényes (→még *choristoma*) *R. Gy.*

Cohnheim gyulladáskeltési kísérlete: gyulladáskeltő ingerek hatásának a tanulmányozása az élő béka mikroszkóp alá helyezett nyelvén. Megfigyelhető a fehérvérsejtek kilépése a vérpályából és felhalmozódása a gyulladás helyén. *A. Z.*

Cohnheim-mező: a harántcsíkolt izomrost keresztmetszetén a myofibrillák elrendeződésének képe. *T. I.*

Cohnheim-törvény: →*Cornet—Baumgarten-törvény*

Cohnistreptothrix: az →*actinomycosis* egyik alakjának okozója. *Be. K.*

coincidentia: egyidejű fellépés, egybeesés.

Coiter, Volcher (Koyter) (1534—90 körül): holland származású nürnbergi városi orvos, majd bolognai egyetemi tanár. Mint kórboncnok főként az agy és gerincvelő abscessusaival és sérüléseivel foglalkozott. Csonttani összehasonlító anatómiájában (*De ossibus et cartilaginibus*, 1566, *Diversorum animalium sceletorum explicationes*, 1575) úttörőként közölte majom és ember csontvázának összehasonlítását. Tájanatómiai atlasza is úttörő (1572—73), valamint embryológiai kutatása is. Követelte, hogy minden ismeretlen halálesetet boncolás után vizsgáljanak ki. *Be. I.*

coitus, *copulatio, cohabitatio, közösülés:* **1.** egysejtű lények ivaros folyamata (copulatio), melyenek során a két gameta összeolvad, **2.** általában a nemi érintkezés, a férfi (hím)nemi szervekben raktározott spermatozoonok (→*spermium*) bejuttatása a női (nőstény) nemi szervekbe. A ~t a penis erectiója előzi meg, ezt követi a penis bevezetése a vaginába. A glans penis és vaginafal közti súrlódás ingere reflectorosan kiváltja az ejaculatiót, melynek kapcsán a vas deferens és vesicula seminalis ritmusos összehúzódása a spermiumokat az urethrába, majd ennek ritmusos összehúzódása a többi mirigyek váladékával elkeveredett teljes ondófolyadékot a vaginába lövelli. Az ejaculatióval kapcsolatos psychés és motoros aktivitás az orgasmus. *B. P.*

coitus ad os: közösülés perverz módja, paederastiával rokon cselekmény. Előfordul férfi és nő között, gyakoribb homosexualis férfiaknál. *F. V.*

coitus à la vache, *more bestiarum:* érintkezés a tergo a nő térdkönyök helyzetében.

coitus anticipatus: házasság előtt történő közösülés. *F. V.*

coitus condomatus: nemi érintkezés gumióvszer (condom) használatával; fogamzásgátlás v. nemi fertőzőbetegség elleni védekezés céljából. *H. I.*

coitus incompletus: →*coitus interruptus*

coitus inter femora: coitus a combok közé. Rendszerint olyankor fordul elő, amikor a férfi nem tudja hímtagját a hüvelybe bevezetni és a közösülés a szeméremrés táján a zárt combok közé sikerül. Előfordulhat szándékoltan is: sodomia ratione modi. *F. V.*

coitus inter mammas: közösülés a női emlők közé. Perverz cselekmény a sodomia ratione modi köréből. *F. V.*

coitus interruptus, *coitus incompletus:* az érintkezés megszakítása magömlés előtt, ún. természetes módja a conceptio elleni védekezésnek. A legelterjedtebb eljárás. Az utolsó évek során nagy vitákban az a nézet alakult ki, hogy nem ártalmas módszer, csak iatrogen ártalomként válhat azzá, nem a módszer, hanem orvosi könyvek v. vélemények okozhatnak idegességet, impotenciát. Rendszeres alkalmazás mellett elég megbízható módszer. *H. I.*

coitus reservatus, *carezza, mazdaznan coitus:* érintkezés frictio és ejaculatio nélkül mindkét fél kéjérzetével. Az orvosi közvélemény károsnak ítéli annak ellenére, hogy a promiscuitasban élő Oneida vallásos-pietista közösség orvosi ellenőrzése 30 éves gyakorlat nyomán károsodást nem mutatott ki. *H. I.*

coitus terminosis: a medencefenék és a hüvely görcsös összehúzódása következtében a nő számára fájdalmas coitus. *F. V.*

CO_2-kötés vérben: →*vér CO_2-tartalma*

col: colatura*:* szűredék.

Cola: a *Cola acuminata* P. Beauv. (Sterculiaceae) afrikai növények szárított magva, 2,5% coffeint tartalmaz.

colatura: →*infusum*

Colcemid: →*colchicinum*

Colchicin-salicylat: colchicint és salicylsavat tartalmazó kombinált készítmény köszvény ellen. Ellenjavallata: gastritis, enteritis, szív- és vesemegbetegedések. Adagolás: kezdeti 1 mg után óránként 0,5 mg. A szükséges összadag 4—8 mg. A toxicitás miatt csak 3 nap múlva ismételhető meg. *W. A.*

colchicinum: *colchicin* az őszi kikirics, *Colchicum autumnale* L. (Liliaceae) igen mérgező alkaloidja, egy benzolgyűrűt és két cycloheptan gyűrűt tartalmaz. Sárga kristályos anyag. A sejtmag oszlását a metaphasisban megállítja. Egérnél 0,015—0,25 mg ilyen hatású; 0,5%-os ~ oldatban áztatott növénymagvak polyploidokká változhatnak, vagyis chromosomáik megsokszorozódhatnak. — Acut köszvényroham esetén a fájdalmat és gyulladást enyhíti. *D:* 0,5—2,0 mg! p. dosi, 5,0! mg p. die, pilulában, tbl.-ban. *Colcemid, Demekolcin:* a kikirics mellék-alkaloidja, mely sokkal kevésbé mérgező, és cytostatikus hatása a myeloid leukaemia kezelésére alkalmassá teszi. *D:* napi 3—7 mg. — A mérgezések többnyire medicinálisak, a ~ot a köszvényellenes gyógyszerekben régebben sokat használták (Laville-likőr). Gyermekek az őszi kikirics virágával, magvával mérgezhetik meg magukat. A mérgezés, mely a splanchnicus érterület capillarisainak bénulásával jár, az arsen-mérgezéshez hasonló. Néhány óráig tartó lappangási szakasz után kezdődnek a tünetek: a torokban, bárzsingban égető érzés, nyelési nehézség, majd erős gyomor- és hasi fájdalmak, hányás, colica, tenesmus, véres hasmenés és vizelés, később a test felfelé haladó bénulása. A halál 1—2 nap alatt, légzés- és szívbénulás következtében áll be. *Th.:* gyomormosás, activ szén, a capillarisbénulás ellen noradrenalin-infusio kísérelhető meg. A profusus hasmenés ópiummal enyhíthető, egyebekben tüneti kezelést kell alkalmazni. *I. B.*

cold pressor test *(kold presszor teszt):* a magasvérnyomás-betegséget megelőző állapot (praehypertonia) ill. a magasvérnyomáshajlam kimutatására szolgáló eljárás. A beteg egyik kezét csuklóig jeges vízbe mártják és a másik karon 1/2—1 percenként mérik a vérnyomás emelkedés mértékét 30—60 percig, ezután a kezet kivéve a jeges vízből 2 percenként mérik a vérnyomást, amíg a normális szintre tér vissza. 20 Hgmm-nél nagyobb systolés, és 15 Hgmm-nél nagyobb diastolés nyomásemelkedés azt jelenti, hogy a vizsgált egyén „hyper-reactor" azaz hypertoniára hajlamos. *G. Gy.*

Cole, Kenneth S. (1900—): amerikai biofizikus, egyetemi tanár, 1954-től a National Inst. of Health laboratóriumának vezetője Bethesdában (Maryland). Az élő szövetek impedanciájával foglalkozik.

Cole, Warren Henry (1898—): amerikai sebész. St. Lous-i egyetemi tanár. Közreműködött a cholecystographia kidolgozásában. *H. G.*

colectomia: a vastagbél (colon) részleges v. teljes eltávolítása; — ~ *totalis:* az egész vastagbél kiirtása a sigmabéllel, a végbél meghagyásával. *B. I.*

Cole-defektus: röntgenjel; éles szélű árnyékhiány a nyombélfekéllyel szemben, a duodenum bulbusának görcsös behúzódása folytán. Csak akkor van jelentősége, ha állandó. *M. I.*

coleitis: vaginitis.

Colenbrander-meghatározás: az accommodatio képességének gyors megállapítása. A látásélesség meghatározása után ismert fénytörésű concav lencsén át olvastatjuk a decimális táblát. Ha a látóélesség 1,0, akkor a —10,0 D.-s lencsén át néző személy alkal-

mazkodása annyi D., ahány tizedet olvas a decimális táblán. *O. T.*

coleokele: vaginalis hernia.

coleoptosis: a vagina prolapsusa.

coleotomia: colpotomia.

Cole—Rauschkolb—Toomay-tünetcsoport: →*dyskeratosis congenita*

coli-aerogenes csoport: →*Aerobacter*

coli ascensio: **1.** a coli felvándorlása a vékonybél distalis részéből, a normális körülmények között igen csíraszegény proximális részbe ill. a duodenumba, a béltractus secretiós és motoros functióinak, bizonyos enteralis és parenteralis fertőzések folytán bekövetkező megváltozása miatt. *E. Moro* szerint az alimentaris és parenteralis dyspepsia keletkezésében van fontos szerepe ennek az „endogen infectió"-nak. — **2.** a bél, ill. a húgyszervek alsó szakaszán (vastagbél, az urethra distalis része) élő coli baktériumok felvándorlása a normálisan steril, v. legalábbis colit tömegesen nem tartalmazó felsőbb szakaszba, pl. a hólyagba, ill. a vesemedencébe. Az ascendáló pyelonephritis keletkezésénél tulajdonítanak neki jelentőséget. *D. L.*

colibacillosis cutis, *dermatitis ulcerosa:* az Escheria coli által okozott, ritka, fekélyes folyamat a bőrön. *Be. K.*

coli-bacilluria: Escheria coli ürülése a vizelettel. Nem mindig betegség tünete, bár igen gyakran szerepel cystitis, cystopyelitis kórokozójaként. *Sz. Z.*

coli bacillus: →*Escherichia*

colica appendicularis, *colique appendiculaire:* a féregnyúlvány görcsös összehúzódása által okozott, heves, ileocaecalis és gyomor tájra lokalizálódó fájdalom. Az appendicitis igen jellegzetes tünete. *B. I.*

colica mucosa: →*colitis mucosa*

colica renis, *nephrocolica, vese-colica:* a vesemedence belső nyomásfokozódására jellemző tünetcsoport, melynek oka az üregrendszer spasmusa, a vesetok feszülése és a társuló reflexjelenségek (alhasba, herébe sugárzó fájdalom, puffadás, hányinger stb.) Oka: ureterelzáródás. *Th.:* spasmolyticumok adása, az elzáródás műtéti v. más úton (vízlökés, ureter-katéter) történő megoldása. *Sz. Z.*

colica salivaris, *colique salivaire:* heves, fájdalmas nyál-colica, rendszerint nyálkő okozta görcsös fájdalmak a nyálmirigyben (→még *tumor salivalis*). *B. I.*

colicin: az Escherichia coli baktériumtörzsek jelentős része által termelt protein jellegű anyag (→*bacteriocin*). A termelő törzs a maga ~jével szemben ellenálló, míg más colicinogen törzs anyagával szemben érzékeny. A ~ képzést valószínűleg valamely külső behatás (sugárzás) indítja meg (bacterio-cinogenesis). A jelenséget először *Gratia* észlelte egyes coli baktériumokban 1912-ben. Több hasonló hatású ún. *bacteriocin* ismeretes, pl. a megacin, amely a Bacillus megaterium törzsekben termelődik. Kísérletesen ultraibolya besugárzással indukálható. *A. Z.*

coli-cystitis: coli baktériumok által okozott hólyaghurut.

coli dyspepsiae: →*Escherichia*

coli-index: →*coli-titer*

coli-infectio: Escherichia coli okozta megbetegedés. Gyakoribb lokális betegségek: cystitis, pyelonephritis, cholecystitis, cholangitis, adnexitis. Generializálódó ~ (colisepsis) lokális betegségek során keletkező tályogokból, chronikus módon v. acutan gyomor-bél perforatiót (ulcus, appendicitis stb.) követő peritonitisből keletkezhet. Dg-a a colibaktérium kimutatásán alapszik. A coligenny jellegzetes bűzű. Némely coli-törzs csecsemőkorban közvetlenül is pathogen lehet és súlyos enteralis betegséget okoz. (→*dyspepsia*) *Th.:* az érzékenység meghatározás alapján legjobbnak látszó antibioticumot, ill. antibacterialis szert adjuk. Általában tartós kezelés szükséges. Az alapbetegséget ill. hajlamosító helyi tényezőt (vizeletpangás, epekő stb.) is meg kell gyógyítani. *P. Gy.*

Colimycin, *Colistin:* b. colistinus által termelt japán kutatók által izolált antibioticum. Azonos a polymyxin E-vel. Kémiailag ciklikusan felépített basikus polypeptid. Parenteralisan a methansulfonat, per os sulfat sója használatos. Per os rosszul szívódik fel, így adva csak az emésztő csatorna megbetegedéseiben használatos. Erősen nephro- és neurotoxikus. Elsősorban a Gram-negativ baktériumokra hat. Gyenge antimycotoxikus hatása is van, így alkalmazásánál gombásodás veszélye nem fenyeget. Resistentia gyorsan kialakul; polymyxin és ~ között keresztresistentia is van. Penicillint és streptomycint antagonizálja. Átlagadagja im. 50 000 I.E./kg, tehát napi 3 000 000 E 3—4 egyenlő adagra elosztva. *K. E.*

colipyelitis: coli baktériumok által okozott vesemedence-gyulladás.

colique appendiculaire: →*colica appendicularis*

coli serum: a coli baktérium ellen ható ellenanyagot tartalmazó, állatban termelhető immunsavó. H. *Vincent* kísérlete, nem vált be. *A. Z.*

Colistin: →*Colimycin*

colitis, *vastagbélhurut:* a vastagbél gyulladásos megbetegedése. Gyakran enterocolitis képében zajlik. A nem specifikus ~ neuropathiás vegetatív betegség *(~ spastica, dyspepsia, irritable colon)*, melyre hasmenés, néha obstipatio, meteorismus, nyálkás szék, általános gyengeség, étvágytalanság, étkezés utáni fokozott nyomásérzés és bélmozgás jellemző. Specifikus ~ az enterocolitis tuberculosa és a dysenteria. A rtg-kép igen változatos. A colon-nyálkahártya izgalmi állapota jellemzi (rendetlen redőzet, változó intenzitású spasmusok, hypermotilitas). Organikus eltérés röntgenológiailag nem mutatható ki. A betegség periodikus lefolyású és a rossz periodusok megjelenése gyakran függ külső körülményektől, ideges behatásoktól. A székrekedéses alak gyakoribb mint a hasmenéses, nőkön a betegség gyakrabban fordul elő, mint férfiakon. Gyógyítás: psychotherapia, környezetváltozás, pihenés, hízlalás, egyéni étrend, székrekedéses alakban parafinolaj, hasmenéses formában calcium, bismuth, tannin, codein. Spasmolyticumok, sedativumok, roborálás. *M. I.*

colitis gravis: →*colitis ulcerosa*

colitis mucosa, *colica mucosa, myxoneurosis intestinalis pseudomembranacea, nyákcolica, irritabilis colon:* nem fertőzésen alapuló vastagbél-betegség. Régebben „secretios neurosisnek", újabban allergiás természetűnek tartják és „asthma colicum"-nak is nevezik. A bélfal eosinophiliájával, nagy mennyiségű nyálkaelválasztással, epithelsejtleválással és Charcot—Leyden-kristályok ürítésével jár. — *Rtg:* spasmusok főleg a descendensen és sigmán, mélyen haustrált transversum, mely feltűnően gázos. Helyenként plakkszerű, bariummal impregnálódó területek és vékony kontrasztcsíkok, melyek képe ascarishoz hasonló *(Crane strings)*. *Br. P.—D. P.*

colitis ulcerosa, *colitis gravis:* a colitis különleges formája. Előidéző oka ismeretlen. Fekélyek képződésével, gyulladással, később hegesedéssel járó vastagbélfolyamat, mely az egész colonra v. annak egy részére, leggyakrabban a sigmára és rectumra terjed, lázat, vérzést, anaemiát, ízületi panaszokat, lesoványodást, hasmenést okoz. *Rtg:* kezdeti szakban a colon kontúrjai enyhén csipkézettek, később a nyálkahártya duzzanata miatt a haránredőzet jelentősen vastagabbá válik, a normális haustratio képe elmosódik. A nagy nyálkahártya-lelökődés szakában rongyos szélű, kráterszerű öblök. A zsugorodás szakában nyálkahártya atrophia, hegesen egymásba futó, megvastagodott redők. A colon egészen megrövidül. A betegség heveny (septikus) formájának és az idült forma acut fellángolásainak prognosisa rossz. Az elhúzódó lefolyásúban panaszmentes időszakok többé-kevésbé súlyos recidivákkal váltakoznak, sokszor évtizedeken át. *Th.:* a heveny szakban fektetés, megfelelő diéta és gyógyszeres kezelés (salicyl-azopyridin származékok, antibioticumok, steroidok, vitaminok stb.) adandó. Anaemia, hypoproteinaema esetén transfusiók adása szükséges. Súlyosabb esetekben újabban sikerrel végeznek teljes rectum és colon exstirpatiót is. *M. I.—D. P.*

coli titer, *coli index:* a víz v. más folyadéknak, ill. valamely szilárd testnek (talaj stb.) azon legkisebb mennyisége, ill. térfogata, amely legalább 1 coli baktériumot tartalmaz. A víz, amelynek ~e 0,1 ml százszor szennyezettebb, mint amelyiknek ~e 10 ml. *A. Z.*

coli toxin: az *Escherichia coli* K antigennel rendelkező törzseinek bőr-necrosist és haemolysist okozó, endotoxin jellegű anyaga. *A. Z.*

collagen: a kötőszövet, bőr, porc- és csontszövet állományában előforduló fehérje. Vízben oldhatatlan elektronmikroszkóposan kb. 1/20 μ nagyságú egységekből felépülő rost. Vízzel főzve *gelatin*ná alakul, amely vízben jól oldódik, beszárítás után újra oldható. Aminosavösszetételére jellemző magas prolin (10—15%) és oxyprolin (10—14%) tartalma. Utóbbi aminosav más fehérjékben nem fordul elő. A ~ nem tartalmaz tryptophant, cysteint, s methionin tartalma is igen alacsony. A bőrben feltehetően a 600 000 molsúlyú, oldható pro~-ből keletkezik. Az irhában a collagen-rostok nyalábokba szedve, ferdén kereszteződve sűrű szövedéket alkotnak. Az egyes rostok, a szemölcstestben vékonyabbak, az irha alján vaskosabbak, elektronmikroszkópos képük szerint rendkívül vékony fibrillumokból tevődnek össze, amelyek hossztengelyük lefutása irányában úgy vannak egymásra sodorítva, mint a drótkötél fonalai. Keletkezésük a magzati élet harmadik hónapjában indul meg az ún. argyrophil fibrillumok colla-

genisatiójával. Gel-szerűek, könnyen esnek át reversibilis változásokon a környezet pH, fizikai és vegyi változásai szerint. Első degeneratiós jelenségeik fiziológiásan is a 25. életévtől kezdve észlelhetők. Öregkorban egy részük szétesik, mások szerkezetüket megőrizve anyagukban változnak meg, basophilek lesznek v. morphologiailag is elváltoznak s *collacin*ná alakulnak.

S. F. B.—Be. K.

collagenase: gáz-gangraenát okozó anaerob sebfertőző baktériumok egyik enzymje, amely a kötőszövet rostjainak collagenját elbontja. Legkiterjedtebb ~ termelő a *Clostridium perfringens*, ennek kappa-toxinja azonos a ~-val. *A. Z.*

collagen betegségek, *kollagen betegségek:* ismeretlen aetiologiájú, hyperergiás reakcióval, jellemző pathomorphologiai elváltozásokkal járó és ennek alapján külön pathogenetikai csoportba sorolt kötőszöveti rendszerbetegségek. Létrejöttükben valószínűleg döntő szerepe van autoimmunisatiós folyamatoknak, s ezért helyesebb az immunpathológiai kórkép elnevezés, A kórfolyamat capillaris-fal és a parenchyma-sejtek közötti, mesenchymával kitöltött résben jelentkezik. A kötőszövet pathológiás változása (granuloma-képződés, lymphocytás, plasma-sejtes beszűrődés) nyilvánul meg. A szövettani változások az érfalakban és perivascularisan lokalizálhatók; endothelialis proliferatióból, media necrosisból, a media és adventitia fibroblast proliferatiójából, fibrinoid necrosisból, a collagen rostok megváltozásából állnak. A collagen rostok nincsenek rendszeresen érintve, a ~ elnevezés ezért tulajdonképpen helytelen. E betegségekben a szövettani változások mellett közös a serum gamma-globulin megszaporodása, a kóros gamma-globulin termelés *(dysgammaglobulinaemia)*, a fibrinogen, a mucopolysaccharidák, az alfa-globulinok mennyiségének emelkedése, a serum albumin- és collagenase-inhibitor tartalmának a csökkenése. A ~ csoportjába tartoznak a *lupus erythematosus disseminatus*, a *scleroderma generalisata*, *dermatomyositis*, a *rheumatoid arthritis*, *periarteritis nodosa* és a *thrombotikus thrombocytopeniás purpura*. A ~ therapiájában az ACTH v. cortison-származékok átmenetileg eredményesek, minden bizonnyal a kötőszöveti reakciókra gyakorolt hatása révén. Néha chloroqin-készítményekkel is lehet átmeneti javulást elérni. *Br. P.*

collagenosis: →*collagen betegségek*

collapsus: (ájulás) rövid ideig tartó, vízszintes testhelyzetben gyorsan megszűnő, maradandó károsodást nem okozó peripheriás keringési elégtelenség. Pathomechanismusa: a normális véreloszlást szabályozó (főleg a gravitáció hatását compensáló) pressor-reflexek kikapcsolódása következtében a szív feletti, elsősorban az agyi érterület térfogata és vértartalma között discrepantia következik be. A nyúltagyi vasomotor-központ anaemiája, ill. hypoxiája miatt az arteriák és venák dilatálnak. Csökken a venás beáramlás, a szívfrequentia és a perctérfogat. Vízszintes testhelyzetben az agy vérellátása javul, a ~ megszűnik. A vízszintes testhelyzet felvételének akadályozottsága esetén az agyi hypoxia továbbra is fennállva maradandó károsodást, esetleg exitust okoz. ~t kiváltó okok: erős psychés ingerek, hosszantartó állás, v. hirtelen testhelyzet változtatás, centrifugális erőbehatás, zsigeri szervekből kiinduló impulzusok (kólika, hasmenés, hányás, hasi ütés stb.), sinus caroticus tájára gyakorolt nyomás, vérvesztés, oxygén-hiány, hyperventilatio (a vér CO_2-tensio csökkenése). A kiváltó ok mellett az egyén somatikus és psychés constitutiója, valamint a szervezet pillanatnyi állapota döntő szerepet játszik. A ~ tünetei: prodromálisan jelentkezhet gyengeségérzés, szédülés, hányinger, ásítás, látási zavar. Hirtelen eszméletvesztés, elesés. A bőr halvány, nyirkos (hideg veríték), a pulzus gyér, alig, v. nem tapintható, a vérnyomás leesik. Vízszintes testhelyzetben a beteg tudata néhány másodperc múlva visszatér, gyengeségérzés, fázás még rövid ideig fennállhat. A ~ th-ja: vízszintes testhelyzet biztosítása, a kiváltó ok megszüntetése. *F. I.*

collapsus bulbi: a szemgolyó összeesése, ami nagyobb sclera-sebzéseknél v. a szemgolyót megnyitó üvegtest-veszteséggel járó műtéteknél fordulhat elő. A retina leválásával járhat. *B. B.*

collapsus cerebroventricularis: →*cerebroventricularis collapsus*

collapsus induratio: atelectasiás tüdőrészlet kötőszövetes szervülése a légzésből kizárt területen lezajló chronikus gyulladás következtében. *Go. Gy.*

collapsusos levegő: →*residualis levegő*

collapsus-pneumonia: atelectasiás tüdőrészben keletkező gyulladás. *Go. Gy.*

collapsus-therapia: tüdőgümőkórban alkalmazott műszeres orvoslási eljárások, amelyek célja a gyakran cavernákkal súlyosbított

beteg tüdő összeejtése. Számos módozatának végcélja: a tüdő részleges v. teljes összeejtése, nyugalomba helyezése, cavernáinak összepréselésee. Ezzel megteremthető a gyógyulás kedvező előfeltétele, mert az ellazult tüdőnek a légzésből való bizonyos mérvű kikapcsolódása a tüdő viszonylagos nyugalomba helyezését jelenti. A hatásos antituberculoticumok és a tüdősebészet nagyarányú fejlődése lényegesen háttérbe szorította a ~t de ma is bizonyos esetekben határozott javallatok alapján alkalmazzák ezeket az eljárásokat. — A művi tüdő-collapsus létrehozható: 1. *intrapleuralis pneumothorax*, punctiós tűvel levegő v. nitrogen befúvása a mellhártya két lemeze közé, mire a külső légköri nyomás kifeszítve tartotta rugalmas tüdőszövet összeugrik (Forlanini és Saugmann, 1906). — 2. *intrapleuralis oleothorax*, levegő helyett olaj befecskendezése a mellhártyalemezek közé, a tüdő mechanikus összenyomása végett (elavult eljárás). — 3. *thoracocaustica*, a pneumothorax kisegítő eljárása, a visceralis és parietalis mellhártya lemezek között kifeszülő szalagok, kötegek átégetése a tüdő teljes összeejtése végett (*Jacobaeus-műtét*, *~adhaesiolysis*). — 4. *extrapleuralis pneumothorax*, az összenőtt mellhártyalemezek leválasztása a mellkas belső faláról a beteg tüdőszakasz területén, majd teljes sebzárás után az üreg feltöltése levegővel. — 5. *extrapleuralis plombálás*, a tüdőcsúcs lefejtése, a csontos mellkasfalról való leválasztása után az üreg kitöltése szilárduló paraffin-plombbal történt, ezt ma már elhagyták, helyette acrylat golyókat használnak. — 6. *művi rekeszbénítás*, a ~t támogató eljárás, a phrenicus ideg átmeneti v. végleges bénításával, idegzúzással v. kitépésével (phrenicotripsia, phrenicus-exhairesis). — 7. *pneumoperitonaeum*, a rekeszbénítással egyidejűleg a hasüregbe fújt levegő még jobban felemeli a bénult rekeszfélt, segíti a tüdő összenyomását. — 8. *thoracoplastica*, a csontos mellkasfal megbontásával járó beavatkozás, a mellkas behorpasztásával történő ~ (paravertebralis thoracoplastica —, felső részplasztika —, mellső-felső mellkasfal mobilizálás —, kombinált pleurolysis-csúcsplasztika —, *Schede*-costopleurectomia, Semb-apicolysissel kombinált thoracoplastica, *Björk*-osteoplastikus eljárása stb.). A változatos, a klinikai képhez és kórbonctani elváltozásokhoz igazodó műtéti megoldásokat egy v. több szakaszban is végzik. Az eljárások jó részét felváltották a korszerűbb eljárások (→*lobectomia*, →*pneumonectomia*). *B. I.*

Collargol: →*argentum*

collastin, *kollastin:* a még collagen-structurát mutató, de az elastinnal azonosan festődő, degenerált collagen rost anyaga.

collateralis összeköttetések, *vasa collateralia*: azon erek, amelyek egy fő értörzs proximalis részét annak distalisabb szakaszaival kötik össze. A ~ az értörzzsel rendszerint párhuzamos lefutásúak. Különös jelentőségük van akkor, ha a fő értörzs thrombosis v. műtéti beavatkozás miatt elzáródik, és így az érintett terület vérellátása csak a ~ útján történik. A leggazdagabb ~ az arcon és végtagokon találhatók. *F. I.*

collemplastrum: kaucsuktapasz, puha szövetre van felkenve, a bőrre könnyen tapad, de alkalmas oldószerrel jól eltávolítható, sebek befedésére és rögzítésére szolgál. A ~ *adhaesivum* 15% cinkoxydot, a ~ *saponato-salicylatum* 10% salicylsavat és 5% szappant, a ~ *salicylatum* 30% salicylsavat tartalmaz. A két utóbbi tyúkszemek puhítására való. A ~ *hydrargyri* 20% higanyt tartalmaz. *I. B.*

Colles, Abraham (1773—1843): ír sebész, dublini főiskolai tanár. Sebészi munkásságából kiemelkedik az arteria-ligatura és a róla elnevezett radius-fractura kezelése (*On the Fracture of the Carpal Extremity of the Radius* 1814.) A magzat syphilises fertőzéséről alkotott nézete megdőlt (→*Colles-szabály*). *Be. I.*

Colles-szabály, *Colles—Baumès-törvény:* az anya és magzat kölcsönös lueses fertőzésének lehetőségét determináló „törvények" egyike (→még *Próféta-törvény*), abból a korszakból, amikor egyrészt a paternalis fertőzés lehetőségét elfogadták, másrészt a serologiai reakciók hiányában a latens lues felismerésére még nem volt lehetőség. A ~ feltételezte, hogy a fogamzás időpontjában egészséges anyát a lueses apától fertőzött magzat immunizálja, s ennek következtében az anya nem kapja meg magzatától a luest. Ma már tudjuk, hogy valójában az anya nem egészséges, hanem latens luesben szenved, s a magzat a fertőzést nem az apától, hanem az anyától kapta meg. *D. L.*

Collet—Sicard-syndroma, *syndrome total:* a 9., 10., 11. és 12. agyideg bénulása. Tünetei: salivatio, a gége szarvának nyomásérzékenysége, hemianaesthesia velopalatolaryngea et meatus auditorius externus, féloldali recurrens bénulás, aphonia, rhinolalia aperta, pulsus arrythmia, m. sternocleidomastoideus és trapezius bénulás, ízérzés kiesés a nyelvgyök

területén, constrictor pharyngis sup. bénulás (→még *signe du rideau.*) *Ré. Gy.*

colliculitis, *verumontanitis:* a hátsó húgycsőnek a colliculus seminalis környékére lokalizált gyulladása. *Sz. Z.*

colliculus facialis: →*ventriculus cerebri*

colliculus seminalis, *verumontanum, caput gallinaceum, caput gallinaginis:* a húgycső prostatikus részének hátsó felszínén levő kiemelkedés, középen tasakkal (utriculus prostaticus), melynek két oldalán a ductus ejaculatoriusok nyílnak. *Sz. Z.*

colliculus superior et inferior laminae quadrigeminae: →*cerebrum*

collier de Venus: →*syphilis*

collimatio: a cornealis képek egymásra tolódása a Javal—Schiötz-féle ophthalmometeren a kar 90 fokos elforgatása után. Segítségével az astigmatismus dioptriában határozható meg. *O. T.*

Collin-dynamometer: erőmérő eszköz, mely az egyes izomcsoportok (flexorok, extensorok stb.) erejének mérését teszi lehetővé a rugós mérlegek elve alapján. *J. E.*

Collins, Conrad Green (1907—): amerikai szülész, nőgyógyász, New Orleans-i egyetemi tanár. A nőgyógyászati műtéttan fejlesztése, a méhenkívüli terhesség pathogenesisének kutatása terén ért el eredményeket.

Collip, James Bertram (1892—1965): kanadai biokémikus, torontói egyetemi tanár. Közreműködött az insulin előállításában. Felfedezte a parathormont és a placenta ovariumra ható anyagát. *H. G.*

colliquatio: degeneratív elfolyósodás.

collisio: az ikermagzatok fejének, v. más testrészének szülési akadályt képező összeakadása. Ritka szövődmény, leginkább akkor fordul elő, ha a medencevégű fekvésben született első magzat koponyájának leszállását a medence üregébe, a fejvégi fekvésben elhelyezkedő magzat koponyája megakadályozza. *H. I.*

collisiós tumorok: →*összetett tumorok*

collodium: a nitrocellulose, aetheres, szeszes oldata. Vékony rétegben gyorsan szárad, és jól tapadó, átlátszó hártyát képez. A ~ *flexile, Pyroxylinum,* 4% nitrocellulosét és 3% ricinusolajat tartalmaz, ezért a keletkező hártya rugalmas, nem törékeny. A ~ *cum acido salicylico* 20% salicylsavat és 20% tejsavat tartalmaz, bőrkeményedések puhítására való. *I. B.*

collodium-bőr: ritkán előforduló cong. újszülöttkori bőrbetegség. Világrajövetele után az újszülött egész testét vékony, filmszerű, átlátszó hártya borítja, amely rövidesen lehámlik. *Be. K.*

collodium-szűrő, *gradocol membran, membran szűrő, Elford gradocol membran:* nitrocellulózból valamely szerves oldószerrel készült igen vékony hártya, amelynek 3—100 mμ közötti likacsai vannak. A likacsokon a baktériumok nem haladhatnak át. Vékonysága miatt az adsorptio alig játszik használatában szerepet, ezért jól használható vírusok méreteinek meghatározására. Használatos folyadékok, elsősorban víz, csíraszám meghatározására is; szűrés után táptalajra teríthető és a ~ felszínén maradt baktériumok telepeket képeznek. *A. Z.*

colloid, *kolloid:* finom heterogenitást mutató rendszer, amelyben 1 és 500 mμ nagyságrend közötti részecskék okozzák a heterogenitást. A részecskék felülete igen nagy, s ezen a felületen olyan adsorptiós erők működnek, amelyek következtében a ~ rendszereknek mind a homogén old.-októl, mind a durván heterogén rendszerektől eltérő sajátos tulajdonságok vannak. Megkülönböztetünk difform és dispers ~ rendszereket, előbbiekben a részecskének azért van nagy felülete, mert a tér egy v. két irányában mérete igen kicsi. Ezek a laminaris és a fibrillaris ~-ok. A dispers rendszerekben a részecskék mindhárom irányban igen kicsinyek. Utóbbiak között különböző ~ rendszereket különböztetünk meg aszerint, hogy mi a dispergált (finoman elosztott) és mi a dispergáló phasis (közeg):

Dispergált	Dispergáló	Colloid
gáz	folyadék	hab
gáz	szilárd	szilárd hab
folyadék	gáz	köd
folyadék	folyadék	emulsio
folyadék	szilárd	zárvány
szilárd	gáz	füst
szilárd	folyadék	suspensio
szilárd	szilárd	zárvány

A ~ rendszer mindenféle anyagból készíthető és így nem ~ anyagok vannak, hanem ~ állapot. Biológiai szempontból fontos ~ rendszerek a *suspensiók* és az *emulsiók*. Jellemző tulajdonságuk, hogy a dispergált részecskék adsorptio révén elektromos töltésre tesznek szert, — ha maguknak nem is volt dissociáló csoportjuk, a közegben oldott ionokat adsorbeálják, — és ez az elektromos

töltésréteg egyrészt vízmolekulákat köt meg (hydratatio), másrészt megakadályozza az azonos ~részecskék összeütközését, aggregálását. A ~ stabilitása tehát főként elektromos töltésüktől függ. Labilissá válik, ha a hydratburok v. az elektromos töltés csökkentése révén a felületükön absorbeált réteget megváltoztatjuk (pl. kisózással, szerves oldószerekkel, pH változtatásával). A ~ méreteiből következik, hogy nem dialyzál, nem hatol át semipermeabilis hártyákon, melyeken a kismolekulasúlyú anyagok, a crystalloidok könnyen áthatolnak; a fényt szórja s ezért az old.-on áthaladó fénynyaláb útja oldalról látszik. A ~ elektromos töltéséből következik, hogy részei elektromos térben vándorolnak (elektrophoresis). Az olyan ~ melynek részecskéi kémiai összetételük miatt dissociatióra képesek (pl. fehérjék), könnyen vihetők — egyszerű oldással — colloid állapotba; kisózása, gyakran szárítása sem szünteti meg ezt a képességét, hogy vízzel újra ~-rendszert adjon *(lyophil ~, reversibilis ~)*. Ezzel szemben a *lyophob*, dissociáló csoportokat nem tartalmazó, csupán ionokat adsorbeáló ~ kicsapása után nem vihető újra ~ állapotba (irreversibilis ~). Lyophob ~ kisebb méretű lyophil hozzáadásával stabilizálható (ún. *védő~* hatás), mert utóbbi részecskéi bevonják a lyophob ~ részecskéket. Különleges ~ állapot a sol és a gel állapot, amely fibrillaris ~ esetén figyelhető meg. Mivel a ~ stabilitása mindig korlátozott, idővel lassan aggregálnak a részecskék és egy idő után durván heterogen rendszer keletkezik, ez a ~ rendszer *öregedése*. *S. F. B.*

colloid cysta: a III. agykamra rendszerint cystás ependymomája. A foramen Monroi elzárásával occlusiv hydrocephalust okoz. Ventriculographiával kórismézhető. Az oldalkamrán keresztül néha radikálisan eltávolítható, egyébként kétoldali Torkildsen-műtét végzendő. *Z. L.*

colloid degeneratio: →*pseudomilium colloidale*

colloidmilium: →*pseudomilium colloidale*

colloidoclasia: a vér-plasma colloid rendszerének zavara. Összefoglaló kifejezése a serum-fehérje változásainak, a serum refractometriás index eltéréseinek, sőt a véralvadási zavarok hátterét jelentő colloidális elváltozásoknak is. *S. J.*

colloid-osmotikus nyomás, *oncotikus nyomás:* 1. *(élett):* colloidtartalmú és colloidmentes oldatok osmotikus nyomásának különbsége. Ha colloidot tartalmazó és colloidmentes oldatot olyan *semipermeabilis membrán*val választunk el, mely a colloid számára nem átjárható, úgy az egyensúlyi helyzet beálltakor a colloidot tartalmazó oldat részéről osmotikus nyomástöbblet jelentkezik. A vér-plasma ~a plasmaultrafiltratummal szemben kb. 25—30 Hgmm. A plasma ~a fontos szerepet játszik a vér és szövetek *(→plasma-térfogat, →extracellularis tér)* közti folyadékmegoszlásban. *B. P.*

2. *(belgy.)* A vérfehérjék által kifejtett ~ hatására —, a Starling-törvény értelmében —, a capillaris venás szárába az interstitialis térből folyadék áramlik. A ~ csökkenésekor (hypoonkiában), melyet különösen a serum albumin megfogyása okoz, a capillarisba való folyadékvisszaszívódás csökken. Az interstitialis térben rekedt folyadékot a nyirokkeringés szállítja el. A hypoonkiát tehát nem kíséri feltétlenül oedema. Vizenyő csak akkor jön létre, ha a nyirokrendszer teljesítőképességét az interstitiumban rekedt és az onnan elszállítandó folyadék mennyisége meghaladja (dynamikus elégtelenség). A csekély fehérjetartalmú nephrosisos oedema *(vesebajos oedema)* keletkezésében só és vízretentio is szerepet játszik. Nephrosisban a ~ csökkenését a nagyfokú renalis fehérjevesztéség okozza. *Br. P.*

colloid próbák: a savó védőcolloid tulajdonságának megváltozásán alapuló reakciók. Leggyakrabban a máj-parenchyma megbetegedése idéz elő kóros fehérjetermelést. Így a ~at elsősorban a májmegbetegedés vizsgálatára használják. A vizsgálandó savót különféle colloid oldatokkal hozzuk össze, a colloid kicsapódását empirikusan értékeljük. Használatosabb ~: →*aranysol reakció*, →*cephalin-cholesterin flocculatiós próba*, →*scarlatvörös próba*, →*thymol turbiditasi próba*, →*thymol flocculatiós próba*, →*benzoe próba*, →*sellak próba*, →*Takata-reakció*. *Ba. B.*

collum: →*cervix*

collum-carcinoma, *méhnyakrák:* a portiót fedő hámból (ectocervix) és a cervix mirigyhámjából (endocervix) kiinduló rákok összefoglaló neve. A genitalis rákok között a leggyakoribb (65—80%), főleg 35 és 50 év között jelentkezik, a nők mintegy 2—3%-ánál. Elkerülhető betegség, a rákellenes küzdelem legreményteljesebb területe. Modern vizsgáló eljárásokkal *(→colpocytodiagnostica, →colposcopia)* végzett szűrővizsgálatok a betegséget gyaníthatóvá teszik még a klinikai

tünetek, (véres folyás, atypusos vérzés, contact vérzés) jelentkezése előtt, mindkét eljárás együttes alkalmazásával kb. 90%-ban. E vizsgáló eljárások bevezetése óta a collumcarcinomákat két nagy csoportra osztjuk: 1. korai, prae-klinikai esetek: →*carcinoma intraepitheliale* és →*microcarcinoma*, elkülönítésük histologiai vizsgálattal történik. 2. Klinikai ~: megtekintéssel vagy tapintással felismerhető, a histologia csak a diagnosis megerősítését célozza. Terjedése igen gyors mind lokálisan, mind a nyirokerek útján. Metastasisok gyorsan keletkeznek a nemi szervekben, a regionalis nyirokcsomókban, és haematogen úton a távoli szervekben.

Portio (ectocervix) rák: a legalsó méhszakaszból kiinduló rák, amely a külső méhszájtól a hüvelyboltozatig terjedő terület laphámjából keletkezik. Növekedése történhet befelé a corpus irányába (endophytikusan), ilyenkor a portio vaskos, tömött göbös tumorrá alakul át, felette a hám néha erősen megvastagodott, majd necrosis, szétesés révén kráter alakú fekély keletkezik (ulcus carcinomatosum), amelynek alapja többnyire kemény, felhányt széle merev, a szétesett szövetekből bűzös-édeskés szagú váladék származik. Ez a forma a leggyakoribb. Exophytikus — a hüvely irányába történő — növekedésnél karfiolszerű tumor alakul ki (Clarke-tumor), amely néha az egész hüvelyt kitölti. Rendszerint egyidejűleg a mélybe, endophytikusan is terjed. Szétesésre hajlamos, gyorsan alakul ki mélyreterjedő, kráter alakú fekély. Ritkán előforduló, harmadik megjelenési formára a felületen való tovaterjedés jellemző.

Cervix (endocervix) rák: a külső méhszájtól befelé, a nyakcsatornából indul ki. Rejtve fejlődik, diagnosisa nehezebb. A portio megtekintése nem kelt gyanút betegségre, csak a szövetszéteséskor mutatkozik vérzés, véres folyás, szövettörmelék. Elkülönítő kórismézés corpus carcinomától fractionált curettagezsal történhet. Ma két formáját szokás megkülönböztetni: *a)* mélyenülő cervixrák, a nyakcsatorna legalsó részében keletkezik, főleg menopausában levő nőknél fordul elő, amikor a portio laphámja beterjed a nyakcsatornába. Leggyakrabban laphámrák, amely beburjánzik a cervix mirigyeibe; *b)* magasan ülő cervix-rák, ezek 95%-a is laphámrák, nagyrészük indirect metaplasia révén keletkezik, csak 5%-a adenocarcinoma. Növekedése során csomós kötegek alakulnak ki, majd vaskos daganatcsomók, amelyek a parametriumot egészen a medencefalig infiltrálják. A portio hordószerűvé válik, felülete még ilyenkor is intakt lehet, majd hirtelen szétesése után óriási kráter alakul ki.

A ~ *stádium beosztása:* (lásd az oldal alján) Az invasiv ~ gyógyítása történhet radicalis műtéttel hasi *(→Wertheim-műtét)* vagy hüvelyi *(→Schauta—Stoeckel-műtét)* úton, elsődlegesen sugár therapiával, a műtétes és sugaras kezelés kombinációjával; ezeket kiegészítheti cytostaticumok alkalmazása. Korábban voltak hívei a műtétes gyógyításnak, mások a sugárkezelés viszonylagos veszélytelensége miatt ennek elsődlegességét hirdették. Újabban igyekeznek minden egyes eset számára individudálisan meghatározni a legreménykeltőbb kezelést (elektív therapia). *H. I.*

collum chirurgicum humeri: a felkarcsont „sebészi nyaka", itt törik leggyakrabban a felkar, a tuberculumok alatt. *B. I.*

collum obstipum: →*torticollis*

collum proconsulare, *cou proconsulaire:* malignus diphtheria tünete. A nyaki nyirokmirigyek duzzadtak, fájdalmasak, a submandibularis és oldalsó nyaki nyirokmirigyek egyetlen elkülöníthetetlen tömeggé kapaszkodnak össze. *Ré. Gy.*

collum scapulae: lapockanyak, mely az ízvápát (a processus coracoideusszal együtt) elkülöníti a lapockatesttől. Törése gyakran intraarticularis, nehezen reponálható. *B. I.*

collutorea: száj- és toroköblögetők; fertőtlenítők és összehúzó szerek híg vizes oldatai. *I. B.*

collyrium: gyógyszert tartalmazó „szemvíz". ~ *adstringens luteum* szalmiákot, cink-

A collum carcinoma stádium beosztása:

0 stádium: nagyfokban atypiás hám, amely a membrana basalist nem töri át
I. „ a rák a collumra lokalizált, I/a: kezdeti invasio
I/b: minden többi eset
II. „ a rák túlterjed a cervixen, de nem éri el a medencecsontot,
II/a: csak a hüvelyre terjed (az alsó 1/3 kivételével)
II/b: a parametriumra, v. a parametriumra és hüvelyre
III. „ a rák eléri a medencecsontot vagy ráterjed a hüvely alsó 1/3-ra.
IV. „ a rák túlterjed a kismedencén, vagy ráterjed a végbélre vagy hólyagra.

sulphatot, camphort, sáfrányt, hígított alcoholt tartalmazó csepp. (→még *oculogutta*). *B. B.*

collyrium adstringens luteum: →*collyrium*

colmatta: maláriás vidéken — így Olaszo.-ban, a Po és Brenta folyók körül — alkalmazott módszer a mocsaras vidékek feltöltésére, kiszárítására. Bő üledékanyagot szállító folyó vizét a mocsaras területre bocsátják, folyásukat lassítják. Az üledékanyag feltölti a terepet, ahonnan a felesleges vizet külön levezetik. *J. E.*

coloboma, *koloboma:* rés, hasadék, valamely szövetféleség folytonossági hiánya a szemen. Lehet I. *veleszületett* fejlődési rendellenesség *A)* a foetalis archasadék hibás záródásából a szemhéj-~, területében a szemgolyó fedetlen; *B)* a foetalis szemhasadék záródásának zavarai következtében 1. iris-~ (típusos elhelyezkedése alul, körte alakú, szélén a pupillaris szegély követhető); 2. sugártest-~ (csak diascleralis átvilágítással diagnosztizálható); 3. lencse-~ (behúzódás a lencse szélén, ritka); 4. a szemhasadéknak megfelelően a szemfenéken ideg- és érhártya-, ill. látóideg-~ (szemtükörrel észlelhető, fehér, parabola alakú terület, mely csúcsával a látóideg felé mutat, széli részén pigmentált, vékony erek húzódnak át rajta). Kiterjedésétől függően okoz látászavarokat. II. *szerzett, művi* ~. (Szürkehályog ill. glaucoma műtétnél az irisben fent; pupillaris szegély nem kiséri. Lehet optikai célzatú is *(→iridectomia)*. A különféle formák legtöbb familiaris esete szabályos domináns, kivételesen recessiv öröklésmenet állapítható meg. *O. T.—Gy. B.*

coloboma labii: →*ajak- és szájpadhasadék*

coloboma lobuli: a fülcimpa hasadtsága. Vagy congenitalis v. traumás úton (nehéz fülbevaló) keletkezik. Plasztikai műtéttel szüntethető meg. *A. P.*

Colocynthis vulgaris, *sártök (Cucurbitaceae):* gyümölcsét, a *Colocynthidis fructust*, hashajtásra használják. Colocynthin-glycosidot tartalmaz, melyből a bélben colocynthidin keletkezik. 2—3 óra alatt hatva, nagy vízveszteséget, gyulladást, esetleg véres hasmenést okoz. Adagja 0,3! p. dosi, 0,6! p. die. — *Extr. colocynthidis* adagja: 0,05! p. dosi, 0,15! p. die. Collapsust, szédülést, nagyothallást okozhat.

Colombo, Realdo (Colombus Matteus Realdus), (1516—59): olasz anatómus és szülész, a padovai, pisai és római egyetem tanára, a padovai prosecturán Vesalius utóda. Servetus művétől eltekintve elsőként írta le a kisvérkört. Kutyakísérletei során jött rá arra, hogy a tüdővenákban vér van, s hogy a vér a j. kamrából a tüdőbe, onnan levegővel keverten a b. szívfélbe jut. Az élettani kísérlet fontosságát tanította. Bonctanban és kórbonctanban sok értékes megfigyelése volt: hallócsontok, szem szerkezete, szemlencse erei, pajzsmirigy elkülönítése más mirigyektől stb. *(De re anatomica,* 1559). Mint szülész a magzat fekvését és tartását írta le. *Be. I.*

Colomycin: →*Colimycin*

colon: →*intestinum crassum*

colon ascendens, *felszálló vastagbél:* a vastagbélnek a hasüreg jobbszélén elhelyezkedő szakasza, mely a cecum éles határ nélküli folytatása, és a máj alatt derékszögű görbülettel, flexura coli dextra (flexura hepatica) megy át a harántvastagbélbe. Hashártyai kettőzete, mesocolon ascendens, igen rövid, ezáltal elmozdulási lehetősége csekély. A vastagbél általános jellemzői: a zsírral telt hashártyafüggelékek (appendices epiploicae), a három szalagba rendeződött hosszanti izomzat (teniae coli), és az általuk létrehozott kiöblösödések (haustra coli), valamint behúzódások (plicae semilunares), a colon ascendensen is megtalálhatók. Érellátását az a. colica dextra, az a. mesenterica superior ága adja, vénái a vena portaeba gyűlnek össze. Idegeit a plexus celiacusból és aorticusból kapja. *M. K.*

colon descendens, *leszálló vastagbél:* a vastagbélnek a hasüreg balszélén lefelé húzódó szakasza, mely a lép mellett, a flexura coli sinistránál a colon transversum folytatásaként kezdődik és a bal csípőárokban megy át a sigma-bélbe. Hashártyai kettőzete igen rövid, tehát alig mozgatható. A vastagbél általános jellemzői: haustra coli, plicae semilunares, teniae coli és appendices epiploicae mind megtalálhatók rajta. Verőere az a. colica sinistra, visszerei a vena portaeba szedődnek össze, idegei a plexus celiacusból és aorticusból származnak. *M. K.*

colon diverticulum: a vastagbél veleszületett v. szerzett kiöblösödése. *(→diverticulosis)* *D. P.*

colonia: egysejtű v. többsejtű szervezetek magasabbrendű, egyedfeletti szerveződési formája, amely úgy alakul ki, hogy az ivartalan szaporodás során keletkező új egyedek együtt maradnak és lazább v. szorosabb kapcsolatba lépnek egymással. Ha a ~ egyedei mind egyformák, egyalakú (monomorph) telepről beszélünk pl. (egyes szivacsfajok telepe). Ha a ~ egyedei között alaki és élettani különbségek vannak, a telepek több-

alakúnak (polymorph) nevezzük. Az ilyen telepben az egyedek közötti működésmegosztás olyan nagyfokú lehet, hogy a ~ úgyszólván egységes szervezetnek tekinthető, amelynek egyedei szervek szerepét töltik be (pl. telepes medúzák). A többsejtű szervezetek a törzsfejlődés során feltehetőleg telepképző egysejtűekből alakultak ki (→*cultura*). *T. I.*

colon interpositio: →*Chilaiditi-syndroma*

colon kettőskontraszt vizsgálata, *Fischer eljárás:* rtg-vizsgálati eljárás, melynél a relief rajzolat kontrasztossá tételére a bélbeöntésnél használt kontrasztanyag lebocsátása után levegőt juttatunk a vastagbélbe. Perforatio veszélyénél contraindicált. *D. P.*

Colonna-műtét: az inveterált, irreponabilis csípőficam, félficam kezelésében használatos kétszakaszos műtéti eljárás. Lényege. 1. a vápa kimélyítése után a combfejet tokjával borítva a vápába helyezzük; 2. ha szükséges, a második szakaszban a combnyak—deformitás (antetorsio, coxa valga) miatt a femur correctiós osteotomiáját végezzük el. *G. A.*

colon sigmoideum, *sigma-bél:* a vastagbél alsó szakasza, mely a leszálló vastagbél folytatásaként kezdődik, és nagy görbületeket írva le a bal csípőárokban, lekanyarodik a keresztcsonti árokba, ahol átmegy a végbélbe. Hashártyai kettőzete, a mesocolon sigmoideum (mesosigmoideum), hosszú. A vastagbél általános jellemzői: a haustra coli, plicae semilunares, teniae coli, appendices epiploicae mind megtalálhatók rajta. Verőerei az aa. sigmoideae, visszerei a vena portaeba szedődnek össze, idegei a plexus celiacusból és aorticusból származnak. *M. K.*

colon transversum, *haránt vastagbél:* a vastagbél középső, haránt v. lefelé convex ívben húzódó szakasza, mely a máj alatt, a flexura coli dextránál, a felszálló vastagbél folytatásaként kezdődik, és a lép mellett, a flexura coli sinistrával (flexura lienalis) a leszálló vastagbélbe megy át. Hashártyai kettőzete igen hosszú, tehát jól elmozdítható. A vastagbél általános jellemzői: haustra coli, plicae semilunares, teniae coli és appendices epiploicae, mind megtalálhatók rajta. Verőere az a. colica media, visszerei a vena portaebe szedődnek össze, idegei a plexus celiacusból és aorticusból származnak. *M. K.*

colopexia: a vastagbél valamelyik szakaszának a hasfalhoz rögzítése. Elavult. *B. I.*

colophonium: a terpentinolaj desztillálása után visszamaradó hegedűgyanta, melyet a népies gyógyászatban fagyások és furunculusok kezelésére használtak.

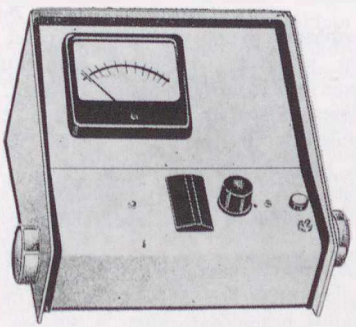
coloptosis (rtg): általános visceroptosis részjelensége. Jellemzi, hogy a colon fix pontjai: a flexura hepatica és flexura lienalis is mélyebben helyezkednek el. A transversum álló helyzetben a symphysisig érhet el. *D. P.*

Colorado tick fever, *Colorado kullancs láz, American tick fever:* kullancsok által terjesztett jóindulatú vírus-betegség. Észak-Amerikában, főként a Coloradó és a Sziklás Hegység vidékén. Acut 6—9 napos lefolyás, kétcsúcsú nyereg alakú lázgörbe, kiütés hiánya, szem-, hát-, és végtagfájdalom jellemzi. ~ *vírusa:* az arbo csoportba tartozik. Vectorai a Dermacentor Andersoni és a D. variabilis kullancsok. *P. Gy.*

color-conditioning: a mesterséges környezet helyes színösszeállítása, melyet a légkondicionálás mintájára neveztek el. „Szín-mérnökök" válogatják ki a munkahelyeknek, gépek alkotórészeinek, lakószobáknak, műtőknek stb. legkedvezőbb színeket. *J. E.*

colorectostomia: összeköttetés készítése a colon és a rectum között.

colorimeter: színes oldott anyagok koncentrációjának meghatározására szolgáló készülék. Az oldatnak bizonyos hullámhosszúságú fény absorbeáló tulajdonságát quantitative teszi mérhetővé. Ismertebb eszköz pl. a Lovibond-tintometer. (→még *colorimetria*) *S. F. B.*

Hellige-colorimeter

colorimetria: a fény absorptio felhasználása koncentráció mérésére. Színes oldatokra általában érvényes Beer—Lambert- törvény szerint az extinctio: $E = k \cdot c \cdot d$, ahol c a színes anyag koncentrációja, d a rétegvastagság, k pedig egy, az anyagra és hullámhosszra jellemző arányossági tényező. Az extinctio, más néven *optikai denzitás* $E = \log \frac{I_0}{I}$, ahol I_0 a bemenő-, I pedig az átha-

ladt fény intenzitása. Az *összehasonlító* ~ egyik formája: a színes anyag ismeretlen koncentrációjú oldatát és ismert standard oldatát két edénybe helyezik, az oldatokba két egyforma üveghasáb meríthető, különböző mélységig. Ha az üveghasáb mozgatásával, azokon keresztül nézve a két oldat színintenzitása egyformává válik, akkor a rétegvastagságok és a koncentrációk fordítva arányosak. Az *absolut* ~ ezzel szemben az *E* tényleges meghatározását jelenti. Ez történhetik szubjektív ~ útján, pl. a Stuphenphotometerrel, de történhetik — lényegileg a Stuphenphotometer berendezésére hasonlító eszközök segítségével — úgy is, hogy az oldaton, ill. blank oldaton átmenő fény intenzitását egy-egy fotocellával áramintenzitás alakjában, skálán olvassuk le (fényelektromos colorimeter, *photocolorimeter*). A specificitást növelhetjük úgy, hogy nem fehér fényt, hanem megfelelő színszűrő használatával olyan fényt használunk, amelyet a mérendő anyag maximálisan elnyel és amelyet egyéb színes szennyeződéssel aránylag kevésbé nyelnek el. Végül a *spectrophotometer* segítségével erős fényt prizma segítségével felbontva, használhatunk monochromatikus fényt is az extinctio mérésére. *S. F. B.*

colorimetriás titrálás: olyan titrálás, melynek végpontját a standard oldat színével való egyezés — megfelelő műszerállás — jelzi. *Ba. B.*

colospasmus (rtg): vastagbél görccsel járó kórkép jellegzetes rtg-képe: a muscularis mucosae hypertonusa és hyperactivitása. Bélbeöntéses vizsgálatnál elsősorban a colon descendensen mutatkoznak mély befűződések, melyek rövidebb-hosszabb idő után oldódnak. A vastagbél gyulladásos, allergiás és daganatos megbetegedéseiben észlelhető. *D. P.*

colostomia: a vastagbél (colon) megnyitása és nyílás kivarrása a hasfalba a külvilág felé (anus praeternaturalis). A kivarrt vastagbélszakasznak megfelelően lehet *caecostomia*, *transversostomia*, *sigmoidostomia*. *B. I.*

colostrum, *előtej:* az emlőkben már a terhesség alatt is képződő (~ gravidarum) olykor világos, csaknem vízszerű, máskor zavaros, sárga színű mirigyváladék. Terhességtől függetlenül, sőt férfiemlőben is előfordul. Mikroszkóp alatt leukocyták, lymphocyták és levált hámsejtek mellett különösen jellemző rá a különböző nagyságú, eperszerűen összefüggő zsírcseppek és a nagyobb számú ~ *testecskék* (Donné, 1837). Ezek a sejtek, szabálytalan alakúak és különböző nagyságúak, amoeboid mozgásuk van. Lényegében zsírt phagocytáló leukocyták. Jelentőséget tulajdonképpen a szülés után nyer, mert az első 3 napon ez a magzat tápláléka, fokozza a bél-peristalticát, idegen fehérjéket megemészt. Kémiai sajátságai: kevés cukrot tartalmaz, lactosét nem. Só- és fehérjetartalma nagyobb a tejénél, antitoxint, praecipitint és isoagglutinint tartalmaz. Főzésre megalvad. Choriongonadotropint és melanophorhormont mutattak ki benne, továbbá A- és B_1-vitamint. Igen jelentős az immunanyag- és relatíve jelentős a globulintartalma. *H. I.*

colotomia: a vastagbél operatív felnyitása.

colour test: →*színpróba*

colpaporrhexis: →*ruptura uteri*

colpeurynter, *kolpeurynter* (Braun): a hüvely kitágítását, a burok védelmét, esetleg tamponálást szolgáló golyó alakú gumiballon, fájáserősítő hatása is van. Nem használatos. *H. I.*

colpitis, *vaginitis, hüvelygyulladás:* a hüvely fertőzés okozta gyulladásos betegsége. Ivarérett korban többnyire mechanikus (idegentest, pl. pessarium), kémiai (anticoncipiens és folyás ellen használt szerek) v. thermikus (túl hideg v. túl meleg vízzel végzett irrigatio) ártalmak teremtenek talajt a fertőzés kifejlődésére. A kórokozó megállapítása sokszor nehéz, mert a hüvelyben számos mikroorganizmus (Strepto-, Staphylo-, Enterococcus, Coli, diphtheroidok stb.) él saprophyta módon. A gyulladás kifejlődésében a folliculushormon hiányának lényeges szerepe van, mert a hüvelyhám vitalitása, a hüvely öntisztító képessége csökken, a védekezés a kórokozókkal szemben megbénul; leánygyermekeknél és a menopausában fordul elő leggyakrabban az izolált ~. A leggyakoribb kórokozó a gonorrhoea visszaszorítása óta a Trichomonas vaginalis és a Candida albicans, amelyek együttesen is előfordulnak és más mikroorganizmusok felszaporodását is lehetővé teszik. Főtünete a folyás, amely lehet híg, nyákos, gennyes, habos, néha tejfölszerű v. túrós. Heveny gyulladásnál égő fájdalom jelentkezik, mely vizeléskor fokozódik, továbbá alhasi húzó érzés. A diphtheriás fertőzés magas lázat okoz, a folyásban szétesett szövetdarabok mutatkoznak. A chronikus formában a fájdalom jelentéktelen, inkább csak égés, viszketés lép föl. *Th.:* az előidéző ok megszüntetésére törekszik. Idegentest eltávolítása, mechanikus, kémiai és thermikus károsító tényezők kiküszöbölése; a hüvelyváladék

mikroszkópos vizsgálatával, szükség esetén tenyésztéssel a kórokozó csíra megállapítása és megsemmisítése: baktériumos fertőzésnél megfelelő antibioticum lokális és általános alkalmazása, gombás fertőzésnél gentiana oldat, bórsav és bórax tartalmú hüvelygolyó, egyéb fungicid szerek. A legsúlyosabb therapiás problémát a trichomonas ~ kezelése jelentette, mert a lokális kezelés tartós eredményt nem adott és a többnyire tünetmentes, de fertőzött szexuális partner újrafertőzést okozott. Eredményessé ennek gyógyítása csak akkor vált, amikor a metronidazol-ban (→*Flagyl*, →*Klion*) oralisan és lokálisan hatásos szert állítottak elő, amellyel egyidejűleg kell kezelni a házaspárt. A ~ek kezelésében szükség esetén alkalmaznak oestrogeneket, főleg lokálisan és tüneti gyógykezelést. — ~ *acuta:* heveny gyulladás, két formája van 1. ~ *diffusa* a hüvelyfal egész kiterjedésében belövellt 2. ~ *granularis* (hüvelyfalon számtalan gombostűfejnyi vörös, lobos, hámsarjadzás látható), főleg trichomonas-fertőzés következtében. *H. I.*

colpitis emphysematosa, *colpohyperplasia cystica:* főleg a terhesség végén jelentkező gombostű—lencsényi képződmények, egyenként v. csoportosan szerte a hüvelyfalon. Ha a hólyagcsát megszúrják, hang kíséretében gáz és kevés véres folyadék lép ki belőle. Aetiologia ismeretlen, a bakteriológiai vizsgálatok nem adtak pozitív eredményt. *H. I.*

colpitis infantum: →*vulvovaginitis infantum*

colpitis mycotica: gombás hüvelygyulladás: a hyperaemiás hüvelyfalon sárgásfehér lepedék, amelyet letörölve enyhe vérzés mutatkozik. Rendszerint candidiasis részjelensége. Számuk az utolsó években rendkívül megszaporodott, valószínűleg az antibioticumok széleskörű használata miatt, ami kedvező feltételeket teremt a gombák felszaporodásához. Leggyakrabban terheseknél és cukorbetegeknél fordul elő. *H. I.*

colpitis secundaria: a vulvából felszálló, v. a cervixből leszálló fertőzés következménye, concomittáló ~. *H. I.*

colpitis senilis, *colpitis vetularum:* a petefészekműködés megszűnése (oestrogen-hiány) miatt keletkező hüvelyfal-atrophia, amely kedvező talajt teremt mikroorganizmusok felszaporodására. A nyálkahártya vékony, belövellt, sérülékeny, vérzékeny. A zsugorodás előrehaladtával másodlagos összenövések keletkezhetnek, különösen a hüvelyboltozatban (~ *adhaesiva*), a portio teljesen fedetté válhat. *H. I.*

colpitis vetularum: →*colpitis senilis*

colpocleisis: a hüvely műtétes zárása idős, legyengült betegeknél a prolapsus uteri, ritkán egyébként nem megoldható recto- v. vesico-vaginalis sipolyok gyógyítására. Lehet részleges: →*Neugebauer—Le Fort-műtét*, →*Labhardt-műtét;* lehet teljes: →*colpocleisis completa* *H. I.*

colpocleisis completa: ritka műtét, amelyet prolapsus vaginae esetén végeznek, ha a méhet már korábban eltávolították. A hüvelynyálkahártya lepreparálása után circularis varratokkal teljesen zárják a hüvelycsatornát. *H. I.*

colpocleisis partialis seu mediana: →*Neugebauer—Le Fort-műtét*, →*Labhardt-műtét*

colpocoeliotomia: →*coeliotomia vaginalis*

colpocystitis: colpitishez csatlakozó húgycső- és hólyaggyulladás, leginkább makacs →*trigonitis.* *Sz. Z.*

colpocystokele, *koleokele:* →*cystokele* húgyhólyag megnyitása a hüvely elülső falán keresztül a septum vesicovaginalén át kő- v. polyp-eltávolítás céljából. A gyakran kialakuló vesicovaginalis sipoly miatt ma már nem végezzük. *Sz. Z.*

colpocytodiagnostica, *cytodiagnostica, colpocytologia, cytologiai diagnosis, hüvelykenet vizsgálat:* G. M. Papanicolau nevéhez fűződő vizsgáló eljárás (1928), amely genitalis carcinomák korai felismerését teszi lehetővé. A szövetek malignus elfajulásánál a tumorsejtek a fokozott desquamatio következtében, a hüvelyváladékban felfedezhetők még a praeklinikai stádiumban. Míg a histologia a sejteket környezetükkel összefüggésben tanulmányozza, a cytologia az egyes sejtek megfigyelésére támaszkodik. A sejt malignus elfajulásának gyanúját kelti: 1. a mag-plasma arány a mag irányába eltolódik, a mag néha óriásira megnő, a magot csak keskeny plasma-szegély övezi, — 2. anisonucleosis, — 3. mag-polymorphia: bizarr alakok jelennek meg, — 4. hyperchromasia: a mag erősebben festődik, a chromatin-állomány egyenlőtlenül oszlik el, — 5. a nucleolus aránya is eltolódik, — 6. a mitosisok száma nagyobb, — 7. többmagvúság, — 8. protoplasmában vacuolás elfajulás. Minthogy a hüvelyhám a petefészek hormonjainak hatására változik, felhasználható a normális cyclus és kóros hormonalis viszonyok vizsgálatára is. *H. I.*

colpocystotomia, *sectio vesicovaginalis:* a húgyhólyag megnyitása a hüvely elülső falán keresztül a septum vesicovaginalén át kő- v. polyp- eltávolítás céljából. A gyakran ki-

alakuló vesicovaginalis sipoly miatt ma már nem végezzük. *Sz. Z.*

colpocytologia: →*colpocytodiagnostica*

colpohyperplasia cystica: (Winckel): →*colpitis emphysematosa*

colpohysterectomia: →*hysterectomia vaginalis*

colpohysteropexia: a méh rögzítése a mellső hüvelyfalhoz.

colpokele: hüvelysérv.

colpolaparoscopia: →*culdoscopia*

colpomicroscopia (Antoine és Grünberger): a Vonwiller-f. mikroszkóp felhasználása a portio-hám közvetlen vizsgálatára. 140-szeres nagyítást tesz lehetővé. A colposcopia hasznos segédeszköze. *H. I.*

colpoperineocleisis subtotalis: →*Labhardt-műtét*

colpoperineorrhapia: a hátsó hüvelyfalsüllyedés és rectokele megszüntetésére szolgáló plasztikai műtét. Rombusz alakú metszés a hüvelyfalon, ill. gáton, majd a m. levator ani rostjainak kipreparálásával és egyesítésével a diaphragma pelvis rekonstruálása. *H. I.*

colpopexia: a hüvely fixálása a környező szervekhez v. szövetekhez. *H. I.*

colpophotographia, *photo-colposcopia:* a colposcopos lelet direkt rögzítése. Hasznos eszköz részben az elváltozások minőségi és mennyiségi változásának összehasonlítására; még nagyobb a didaktikus jelentősége. Kidolgozásában Wespi, Mestwerdt, Ganse szereztek érdemeket. *H. I.*

colpoplastica: a hüvely normális viszonyainak helyreállítása colporrhaphia anterior, colporraphia posterior műtétek segítségével. *H. I.*

colpoptosis: hüvelyelőreesés.

colpopunctio: a kismedence üregének, az adnexumnak, parametriumnak szúrcsapolása a hüvelyboltozaton keresztül diagnosztikus és therapiás célból. *H. I.*

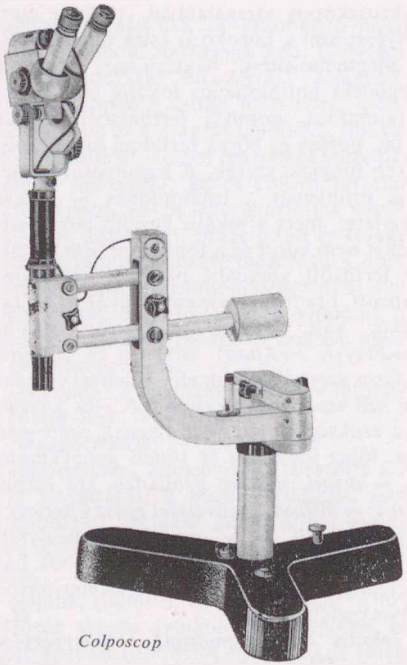
colporectopexia: a hüvely és végbél rögzítése a környező szervekhez. *H. I.*

colporrhaphia: hüvelyvarrás, hüvelyplasztika.

colporrhaphia anterior: mellső hüvelyfalplasztika, descensus megszüntetésére. Babér alakú rész kimetszése a mellső hüvelyfalból és a sebszélek egyesítése. *H. I.*

colporrhaphia posterior: hátsó hüvelyfalplasztika, descensus megszüntetésére. Ma már mindig colpoperineorrhaphiával együtt végzik. *H. I.*

colporrhexis: →*ruptura uteri*

Colposcop

colposcop: a portio és hüvely vizsgálatára szolgáló optikai eszköz. A colposcop-test egy binokuláris optikai lencserendszer, állítható szemlencsékkel, állandó vagy változtatható nagyítással, megvilágító berendezéssel. Az aránylag nagy (200—280 mm) tárgytávolság lehetővé teszi a vizsgálat közbeni kisebb műtétek elvégzését. *Ho. E.*

colposcopia (Hinselmann, 1925): a portio és hüvely optikai eszközzel történő vizsgálata. Klinikai célokra leginkább a 12—14-szeres nagyítás felel meg. A modern ~ kiegészítője a portio 3%-os ecetsavval történő beecsetelése, továbbá a Schiller-próba, ezek révén ui. a hám-structura és annak rendellenességei megítélhetővé válnak (hám-atypiák, érrendellenességek). — Legnagyobb jelentősége a portio-rák (→még *carcinoma uteri)* korai kórismézésében van, bár vele az alsó genitalis tractus valamennyi elváltozása, betegsége észlelhető, értékelhető. *H. I.*

colpotomia: →*coeliotomia vaginalis*

colpoureterotomia: az ureter juxtavesicalis szakaszában levő kő eltávolítása a hüvelyen keresztül. Kevéssé terjedt el. *Sz. Z.*

colpoxerosis, *xerosis vaginae:* a hüvely kiszáradása és atrophiája, *colpitis vetularum* részjelensége. *H. I.*

Col SK törzs: →*encephalomyocarditis víruscsoport*

col tapiroid: →*elongatio colli*

Coltramyl, *Thiocolchicosid:* 2,14-bis-(desmethoxy)-2-glucosidoxy-14-methylthiocolchicin. Izom-relaxans és analgetikus hatású. Harántcsíkolt izom fájdalmas, vagy fájdalommentes spasmusában alkalmazható rheumatológiában, traumatológiában, neurológiában és nőgyógyászatban. Tbl. és inj. 4 mg-ot tartalmaz. *K. E.*

columellisatio: *Wullstein* által ajánlott tympano-plasticai műtét a hallócsontok láncolatának pathologiás megszakadásánál. Plasztikai lebennyel úgy pótoljuk a dobhártyadefektust, hogy az egyben a kengyel fejecsével is érintkezésbe kerüljön. Ha a kengyel szára is hiányzik, akkor a Thiersch-lebenybe helyezett mesterséges columellával (csont v. műanyag oszlopocska) igyekezünk a légvezetés folytonosságát a dobhártyától az ovális ablakig biztosítani. (→még *hallásjavító műtétek*) *A. P.*

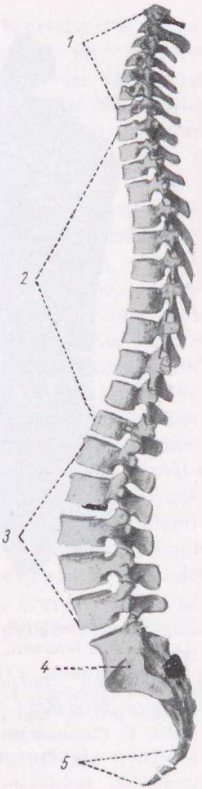
columnae rectales Morgagni: →*rectum*

columnae renales: →*ren*

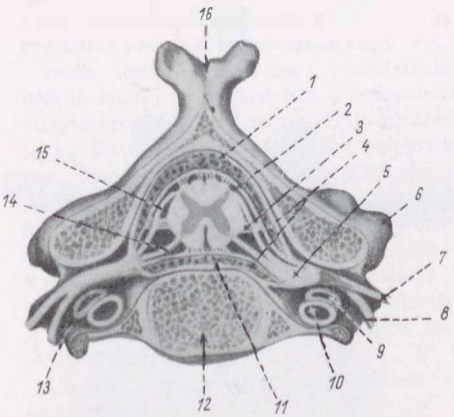
columna fornicis: →*hypothalamus*, →*cerebrum*

columna rugarum anterior et posterior: →*vagina*

columna vertebralis, *gerinc:* a törzs csontvázának 32—33 csigolyából álló oszlopa. A csigolyákat rostos porckorong, ízületek, hosszabb vagy rövidebb szalagok fogják össze. Kétszer S-alakban rugószerűen görbült. Lordosisnak nevezik az előre, kyphosisnak a hátra, és scoliosisnak az oldalra görbülését. 7 cervicalis (nyaki), 12 thoracalis (háti), 5 lumbalis (ágyéki), 5 sacralis (keresztcsonti) és 3—4 farkcsigolyából áll. A keresztcsonti és farkcsigolyák egységes csonttá nőttek össze, ez az *os sacrum*, ill. *os coccygis*. A lumbalis és sacralis rész találkozásánál szöglettörés van, az előfok *(promontorium)*. A ~ belsejében végigfutó csatornában *(canalis vertebralis)* helyezkedik el a gerincvelő, a csatornából a *foramen intervertebrale*kon keresztül lépnek ki a gerincvelői idegek. A canalis fenn a foramen (occipitale) magnumnál kezdődik, a keresztcsontban mint canalis sacralis folytatódik és alul a hiatus canalis sacralisszal végződik. A gerincoszlop *mozgásai:* előre- és hátrahajlás a median síkban (flexio ventralis et dorsalis), oldalhajlás (flexio lateralis), torsiós mozgás a hossztengely körül, s ezek összegeződéseként egy rugószerű mozgás.

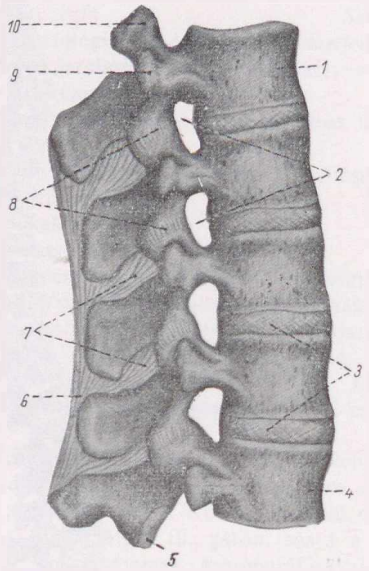

Columna vertebralis
1: Vertebrae cervicales, *2:* Vertebrae thoracicae, *3:* Vertebrae lumbales, *4:* Os sacrum, *5:* Vertebrae coccygeae

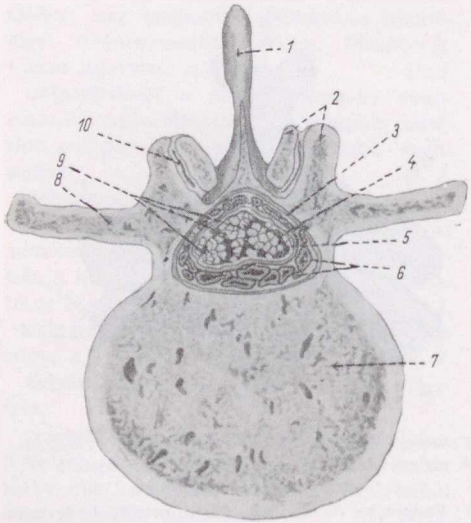
Columna vertebralis (sectio transversa) pars cervicalis
A gerincoszlop és a gerincsatorna átmetszete a *IV.* nyakcsigolya szintjében

1: Endorachis (lamina ext. durae matris), *2:* Saccus durae materis spinalis, *3:* Ligamentum denticulatum, *4:* Plexus venosi vertebrales int., *5:* Ganglion spinale, *6:* Processus costotransversarius, *7:* Ramus post., (n. spin.) *8:* Ramus ant. (n. spin.), *9:* V. vertebralis, *10:* A. vertebralis, *11:* Lig. longitudinale ant., *12:* Corpus vertebrae, *13:* Foramen costotransversarium, *14:* Radix ant., *15:* Radix post., *16:* Processus spinosus

Juncturae columnae vertebralis
(pars lumbalis, aspectus lateralis)

1: Corpus vertebrae, *2:* Foramina intervertebralia, *3:* Disci intervertebrales, *4:* Corpus vertebrae, *5:* Proc. articularis inf., *6:* Lig. supraspinale, *7:* Ligg. interspinalia, *8:* Capsulae articulares, *9:* Proc. costarius, *10:* Proc. articularis sup.

Columna vertebralis (sectio transversa) pars lumbalis

1: Processus spinosus, *2:* Processus articularis *3:* Endorachis, *4:* Saccus durae matris, *5:* Arachnoidea spinalis, *6:* Plexus venosi vertebrales interni, *7:* Corpus vertebrae, *8:* Processus costarius, *9:* Cauda equina, *10:* Cavum articulare

A ~ rugalmasságát a porckorongok és a physiologiás görbületek biztosítják.

Fejlődése: az embryóban a gerincoszlopot a később eltűnő chorda dorsalis helyettesíti. A maradandó gerincoszlop telepe a chorda körül alakul ki és eleinte mesenchyma, majd porc-, végül csontszövet alkotja. A gerincoszlop mesenchymalis telepét az ősszelvényekből kivándorló mesenchyma-sejtek (sclerotomok) képezik. A sclerotomok a tengelyszerveket (gerincvelő és chorda dorsalis) veszik körül. Egy-egy sclerotom két későbbi csigolyafél telepét szolgáltatja. Minden egyes sclerotom egy caudalis és egy cranialis félre oszlik, a két félt egy haránt barázda választja el, mely a későbbi csigolya közti hézagnak felel meg. Két szomszédos sclerotom caudalis és cranialis fele összenőve hoz létre egyetlen csigolyatestet. A csigolyaközti hézagok kötőszövete adja a csigolyaközti porckorong külső részét, anulus fibrosusát, míg a nucleus pulposus a chorda dorsalis maradványa. A ~ tehát más tagolódású, mint az ősszelvények voltak: ez a gerincoszlop újratagolódása. — A ~ mesenchymalis telepében a második hónapban indul meg a porcosodás: az új porcos szelvények a chondromerák. Ezek összeolvadva alkotják az egységes porcos, csak a csigolyaközti korongok által tagolt ~ot. A ~ csontosodása a harmadik ébrényi hónapban indul meg. Minden csigolyának 3 csontosodási magva van: egy a testben, kettő a dorsalis ívben. A csigolyaívek magjai az első életévben, a csigolyaív a testtel pedig a 4—6 életévben csontosodik össze. Az atlas és axis fejlődése némileg eltér a többi csigolyáétól, amennyiben az atlas testének csontmagja, mint dens axis az axishoz nő, melynek ezek szerint 4 csontmagja van. Az atlas telepében megmaradt két csontosodási pontból az atlas massa lateralisai és a hátulsó ív fejlődnek. Elől a két pars lateralist összekötő porcban is van egy csontosodási mag a hypochordalis köteg, mely nem tartozik az atlas testéhez. A keresztcsont tájékán az intervertebralis porckorongok elcsontosodásával egyesülnek a keresztcsigolyák egységes keresztcsonttá. A ~ *fejlődési rendellenességei* általában a gerincvelő rendellenességeihez társulnak.

Leggyakoribb *fejlődési rendellenessége* a spina bifida *(rachischisis)*, a gerinccsatorna záródásának elmaradása. Kiterjedhet az egész gerincoszlopra: *spina bifida totalis*, v csak egy szakaszára: *spina bifida*

partialis. Legtöbbször a gerinccsatorna hátsó oldalán van a hiány és sokszor társul vele a gerincvelő rendellenessége: myelokele, myelocystokele, amyelia stb. Leggyakoribb és legenyhébb esetben a sacralis tájékon találjuk a spina bifidát, csak vékony rés formájában, fölötte a bőr zárt, esetleg rajta szőrpamacs v. pigmentatio jelenik meg. *T. I.*

Colutoid: sublingualis tabl., 15 mg pregneninolont tartalmaz. Méhvérzések csillapítására *progesteron* helyett használható. A tablettát a nyelv alá helyezve, nyelés nélkül hagyjuk elolvadni. *I. B.*

coma: 1. mély öntudatlansággal járó állapot. Oka az agyműködés súlyos átmeneti v. tartós károsodása. Klinikailag teljes areflexia (cornea is), hypotonia, széklet és vizelet incontinentia jellemzi. A beteg erős fájdalomingerre (bőrcsípés, trigeminus kilépési pontjainak megnyomása stb.) sem védekezik. ~ *diabeticum* diabeteses acidosisban, ~ *hepaticum* pl. acut sárga máj-atrophiában, ~ *cholaemicum* súlyos icterus esetén, ~ *uraemicum* veseelégtelenségben, ~ *hypochloraemicum* nagyfokú sóvesztés folytán következik be. Előidézheti v. magának az agynak károsodása: súlyos commotio, daganat okozta beékelődés, intracranialis vérzés, általános súlyos intracranialis nyomásfokozódás stb., v. más általános exogen v. endogen toxicosis. Az alapbetegség természete szerint látandó el. — **2.** üstök, haj, hajzat. — **3.** gömbi eltérés, melyet az optikai tengelytől távolabb eső pontból kiinduló sugarak szenvednek el. *Z. L.*

coma cylinder, *Külz-cylinder:* vaskos, rövid, szemcsés cylinderek, melyek diabeteses cománál nagy számban jelennek meg a vizeletben. *Ba. B.*

coma diabeticum, *diabeteses coma:* coma a cukoranyagcserezavar teljes felborulása következtében. A szervezet cukrot egyáltalán nem éget el. A kórosan fokozott zsírelégés következtében intermediaer anyagok, ketontestek szaporodnak fel, melyek ketonuriát, acidosist okoznak, mivel lekötik, ill. kiürítik a szervezet alkali-tartalékait s végül dehydratiót hoznak létre. A ~ kiváltó oka fel nem ismert v. kezeletlen diabetes, különösen az insulinkezelés abbahagyása v. elégtelenné válása, intercurrens betegség, műtét, sérülés, szülés stb. Acidosis nélküli hyperosmolaris ~ is ismeretes. Megelőző, figyelmeztető tünetei: émelygés, hányás, acetonuria, aceton szagú lehellet, gyengeség, hasi fájdalom. A ~ a coma általános tüneteivel: Kussmaul légzéssel, vérnyomáseséssel jár, a szemgolyó megpuhult. A vérben igen nagyfokú hyperglykaemia, ketonaemia, azotaemia, leukocytosis, a vizeletben ketonuria (acetecetsav, aceton), glycosuria. *Th.:* insulin, só-infusio. *M. I.*

coma hepaticum, *máj-coma:* coma súlyos májelégtelenség következtében. Klinikai megjelenése: eszméletlenség, acidosis, sárgaság, foetor hepaticus, veseelégtelenség, aminoaciduria. Acut hepatitis, atrophia flava, mérgezés, máj-cirrhosis terminalis állapota. Portalis hypertensióban a kialakult portocavalis anastomosisok v. művi portocavalis shunt esetén akkor következik be, amikor a bélből N-tartalmú anyagok a máj megkerülésével jutnak a keringésbe, v. ha a máj elveszítette detoxicaló képességét. Ilyenkor portalis encephalopathia izgalmi állapotát követheti s reversibilis. Antibioticumokkal (főleg Neomycin), fehérjementes étrenddel, nagy dosisú ACTH és corticosteroid, valamint vitaminok és megfelelő infusiók adásával befolyásolható. *M. I.*

coma hypochloraemicum: nagyfokú sóvesztés következtében kialakuló comatosus állapot (→még *exsiccosis).*

coma uraemicum: uraemiában fellépő eszméletlen állapot convulsiókkal, deliriumokkal. Autointoxicatio nitrogentartalmú fehérje bomlástermékek felszaporodása a vérben kóros vese-functio következtében. *Br. P.*

coma vigile, *éber coma:* tudattartalom nélküli éber állapot, melyben a beteg a külvilág ingereire (pl. a hozzáintézett kérdésekre) egyáltalán nem reagál, de a szeme nyitva van, szemével követi a külvilági történéseket. Az ascendáló activáló reticularis rendszer károsodásának következménye. Rokonjelenség a frontalis akinesissel. Hasonló a Kretschmer-féle apalliás syndromához (a nagyagyi kéreg kiterjedt bántalmazottsága). A ~t elsősorban angolszász szerzők mint akinetikus mutismust írják le. *H. B.*

Combe—Capellei-i leletek: →*Homo sapiens fossilis*

Comberg, Wilhelm (1885—1958): német szemész, berlini egyetemi tanár. A látási adaptatio vizsgálatainak fejlesztése terén ért el eredményeket.

Comberg-localisatio: intraocularis idegentest helyének rtg-sugárral történő meghatározása Comberg-f. Zeiss-contact-üveg segítségével, melynek limbusában 4 ólomjelet helyezünk el. Az AP és oldalirányú felvételen

minden mérték geometriai helymeghatározást és vázlatra való átvitelt tesz lehetővé. *B. B.*

Comberg-réslámpa: →*réslámpa*

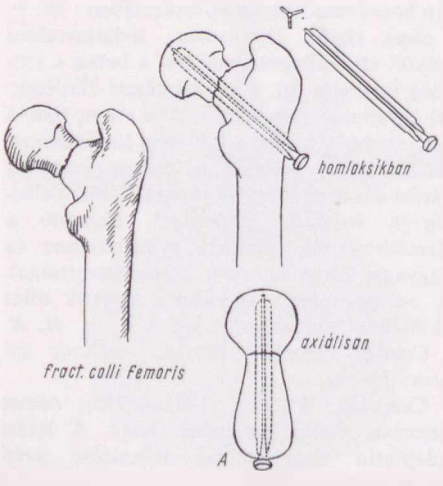
combfej idiopathiás necrosisa: felnőtteknél egyik vagy mindkét combfejen jelentkező aseptikus necrosis. Rendszerint a fej elülsőfelső része a leginkább érintett, de az egész combfejre is kiterjedhet. Az elhalt területet épnek tűnő porc boríthatja. A combfej pusztulása igen súlyos statikai és járási zavarokhoz vezet. Kezelésére femur osteotomia kíséreltethető meg. A teljesen kifejlődött ~ resectiós-angulatiós osteotomiát vagy arthodesist tehet szükségessé. *G. A.*

Combi-analysator: elektronikus vérgázanalitikai berendezés, a vér pH értékének, a vérben oldott széndioxid és oxygen gáz partiális nyomásának meghatározására. A vizsgálatok kb. 1,5 ml vérből két perc alatt végezhetők el. A készülék regisztráló berendezéssel ellátott változata a Combi-test, mely a fenti három érték egyidejű regisztrálását teszi lehetővé. *Ho. E.*

combinált systema megbetegedések: systemás idegrendszeri megbetegedések azon formái, melyek egyidejűleg több systemára terjednek ki. Pl. gerincvelői mellső szarvakra + oldalkötegekre; oldalkötegekre + hátulsó kötegekre. *Á. K.*

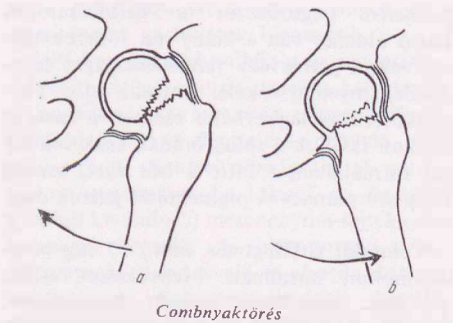
combkerület: → *testméretek*

combnyakfúrás: →*forage*

Combnyaktörés-szegezés

A: Háromlemezű *Smith—Petersen*-szeggel végzett szegezés (hátránya, hogy nem elég stabil). *B:* Kombinált szegezés támasztó fémlemezzel. A szeg három éle meggátolja a proximális fragmentum elcsavarodását, a combcsonthoz csavarozott lemez pedig a varus-állás kifejlődését, amely gyakran bekövetkezik, ha a szeg nincs megtámasztva

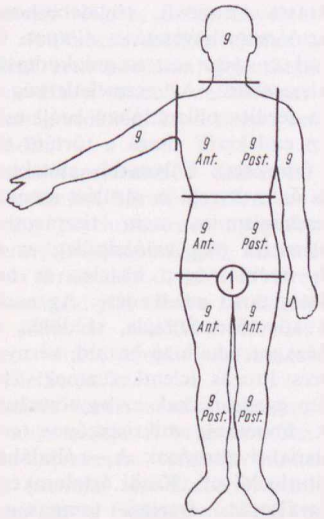

Combnyaktörés

a: A gyakoribb abductiós combnyaktörés: coxa vara-állás. Többnyire nincs beékelődve, álízületre hajlamos. *b:* A ritkább abductiós combnyaktörés (kb. 20%): coxa valga-állás („coxa valga-fractura"). Prognosisa jobb, többnyire be van ékelődve, és csontosan összeforr

combnyakszegezés: az adductiós combnyaktörés korszerű kezelése a ~, Smith-Petersen-f. háromlemezű szeggel. Egyszerű, veszélytelen beavatkozás, sem az idős kor, sem a gyenge erőbeli állapot nem tiltja elvégzését. A ~ célja, hogy a pontosan összeillesztett törési végeket ebben a helyzetben tökéletesen rögzítse, ami a csontos gyógyulás előfeltétele. *B. I.*

combustio, *ambustio, égés:* hőhatás (láng, forró szilárd, légnemű v. folyékony test által okozott égés, forrázás) sugárhatás („lesülés", rtg-égés), maró vegyi hatás (tömény savak, lúgok, maró fémösszeköttetések) által a bőrön kiváltott gyulladás, v. azzal együtt különböző mélységig terjedő szövetelhalás. Négy fokozatát különböztetjük meg. *Első fok:* pír, legfeljebb még hyperpigmentatio a bőrön, teljesen reversibilis. *Második fok:* kezdeti pír, majd savós hólyagok képződése, végül gyógyulás hyperpigmentatióval, reversibilis. *Harmadik fok:* irha és bőralja v. még mélyebb képletek necrosisa. Irreversibilis, csak hegképzés által gyógyulhat. *Negyedik fokozat:* mély szövetelhalás valamely tag v. szerv végleges elvesztésével, tehát irreversibilis. Kiterjedése és mélysége szerint *égési betegség* kíséri (→*égési shock*).

A *combustio „kilencek szabálya"* az égett testfelszín hozzávetőleges becslésére. Mindegyik terület a testfelszín 9%-át jelenti (*SPECTRUM*, 1953. május 2.)

— Égés okozta vesefunctió-zavar: →*acut vesekárosodás*. *Be. K.*

combustio auriculae: oka izzó tárgyakkal való contact érintkezés v. hősugárzás. Legtöbbnyire üzemi baleset, robbanás következtében kiáradó gőz, forró folyadék, megolvadt fém ömlik, v. egyéb tüzes anyag esik a fülre. Máskor orvosi beavatkozások, ill. kezelések, különösen magatehetetlen betegnél okozhatják a ~t. Így hibás termofor, túl közel helyezett infravörös sugárzó testek stb. Az égés minden foka vérbőségtől az elszenesedésig létrejöhet. Kezelésnél a bőrégéseknél követendő elveket kell betartani, és a hallójárat következményes hegesedését kell megakadályozni. Különleges esete a ~-nak röntgennel v. sugárzó anyagokkal történő sérülése. *A. P.*

combustio bulbi: a szem égési sérülése, ill. hő okozta károsodása folyékony v. szilárd halmazállapotú anyag útján. Három fokozata van: vérbőség, hólyagocskák, elhalás. *B. B.*

combustio laryngis: a gége égési, forrázási sérülése forró folyadékok fogyasztásával kapcsolatban, zárt térben lejátszódó égési katasztrófák (pl. repülőgép kigyulladása), vegyi anyagok robbanása alkalmával. A garatnyálkahártya belövellt, a gégebemenetben, az epiglottison, az aryepiglottikus redőkön oedemás duzzanat, szürkésfehér fibrinlerakódás látható. *Th.:* intravenás calcium, a nyakra jégtömlő, natrium bicarbonat spray, a perichondritis megelőzése céljából antibioticumok adása célszerű. Fulladás veszélye esetén tracheotomia! *Ré. Gy.*

comedo, *mitesszer:* a faggyúmirigy pangó váladékának beszáradása által keletkező dugasz a mirigy (szőrtüsző) kivezető szakaszában. Por, piszok rátapadása miatt fekete, mákszemnyi, kissé kiemelkedő pont gyanánt tűnik fel a seborrhoeás bőrterületeken. Kétoldalról összenyomva cérnavastagságú, fonálszerű zsíros-törmelékes massza ürül belőle (→*filamentum seborrhoicum*). Staphylococcusszal befertőződve elgennyed, s acne vulgarisszá alakul. *Th.:* (→*seborrhoea*) *Be. K.*

comedo carcinoma: az emlő adenocarcinomájának egyik típusa, amelyben a járatok sejtmasszával vannak kitöltve. Ezek a tumor összenyomásakor a metszéslapon comedóhoz hasonlóan kinyomulnak. *B. I.*

comedonaevus: →*naevus comedonicus*

comedo neonatorum: →*acne neonatorum*

Comessatti-próba: →*adrenalin*

comfimeter: készülék a levegő hűtőhatásának mérésére, mely a comfort-érzés feltételeinek megteremtésében tájékoztatásul szolgál. *J. E.*

comfort-érzés, *komfort-érzés:* jóleső érzés a szabadban, lakásban v. munkahelyen, amikor a levegő hőmérséklete, páratartalma, a levegő mozgása és más külső tényezők együttes hatása kedvező a közérzetünkre. A homlok bőrhőmérsékletének thermoelektromos úton, ún. comfimeter segítségével történő mérésével kaphatunk róla objektív tájékoztatást. *J. E.*

comfortisatio: jóleső közérzés (comfort) biztosítása tudományos elvek alapján alkalmazott technikai eljárással, akár szélsőségesen kedvezetőlen külső körülmények között is. *J. E.*

Comfort-lipase meghatározás: phosphatpuffer oldatban gummiarabicum jelenlétében olivaolajat emulgeálnak a serummal, majd 24 óra hosszat incubalják és a keletkezett olajsav mennyiséget megtitrálják. *Ba. B.*

comma bacillus: →*Vibrio (comma)*

commensalismus: mikroorganizmusok magasabb rendű szervezetekkel való együttélésének, symbiosisának egyik formája. Kölcsönös előnyös együttélés mind a makro-, mind a mikroorganizmusra, melyben az egyik symbionta táplálékhoz jut, védelmet talál, de a másik symbionta sem károsodik. ~ban

él az emberi test normális baktériumflórájának nagy része is az emberi szervezettel, pl. a szájüregben élő Spirochaetak, Fusobacteriumok. *A. Z.*

comminutiv-törés: szilánkos, szálkás, apródarabos törés (fractura comminutiva). Rendszerint compressio következménye. Olykor súlyos ér- és idegsérülésekkel szövődik. *B. I.*

commissura: ereszték, összeköttetés, kapcsolat.

commissura anterior alba: →*medulla spinalis*

commissura anterior cerebri, *commissura rostralis:* a palaeopallium commissurája, a két columna fornicis előtt s alatt haránt futó összekötő pálya a III. agykamra elülső falában. A halántéklebenyeket köti össze. (→még *cerebrum*) *T. I.*

commissura habenularum: →*ventriculus cerebri*

commissura-lemez: →*cerebrum (fejlődése)*

commissuralis pálya: a két agyfélteke azonos pontjait összekötő és működésüket egybehangoló rostok. A paleopallium commissurája a commissura anterior, az archipalliumé a fornix s a neopalliumé a corpus callosum. *T. I.*

commissura mollis: →*törzsdúcok*

commissura posterior: →*ventriculus cerebri*

commissura postoptica ventralis, *Guddencommissura:* a chiasmával szomszédos commissuralis rostok. *B. B.*

commissura rostralis: →*commissura anterior cerebri*

commissura supraoptica, *commissura suprema, Ganser-commissura, commissura dorsalis, Meynert-commissura:* a chiasmával szomszédos, a látással kapcsolatban nem álló rostok. *B. B.*

commissurotomia: mitralis stenosis, és aorta stenosis esetén a szívbillentyű-szűkületek műtéti tágítása tompán (ujjal), v. élesen (műszerrel, valvulotom). A repesztés a billentyűk eredeti záródási vonalának megfelelően, a commissurák irányában történik. Ezzel a módszerrel sikerül legjobban a billentyűk physiologiás működésének helyreállítása, s legkevésbé ez vezet insufficientia kialakulásához. *T. A.*

common cold: →*hűléses hurut*

commotio: rázkódás, mechanikai trauma okozta sérüléses betegségek gyűjtőneve. *B. I.*

commotio cerebri, *agyrázkódás, concussio:* a koponyát közvetlenül érő nagyobb külső erőbehatásra létrejövő, rövidebb-hosszabb ideig tartó eszméletvesztéses állapot. Gyakran társul az egész test megrázkódtatásával járó balesetekhez. Az eszméletlenség rendszerint a sérülés pillanatában beáll és a sérült nem emlékszik vissza a történt eseményekre (amnesia). Súlyosabb esetekben az agytörzs és nyúltvelő is sérülést szenvedhet. Pathomechanismusa nem tisztázott. Az eszméletvesztés oka valószínűleg az intracranialis nyomás igen hirtelen és nagyon rövid ideig tartó emelkedése. Az eszméletvesztést követően fejfájás, szédülés, hányinger, hézagos, akadozó beszéd, vérnyomás- és érverésváltozás jelentkezhetnek. Halálos esetekben gyakran csak az agytörzsben észlelhetők finomabb mikroszkópos (colloidmolecularis) elváltozások. A ~t általában teljes restitutio követi. Késői ártalomként személyiségváltozás, érzelmi tompaság, befolyásolhatóság alakulhat ki. Röviddel a koponyasérülés után vérzések, fekélyek, erosiók keletkezhetnek a gyomor- bélcsatorna nyálkahártyáján. A ~ kezelése conservativ: tartós fektetés, legalább 8 napig tartó gondos observatio (intracranialis vérzés!). *Z. L.—F. V.*

commotio cordis: tompa trauma hatására keletkezett acut passiv szív-dilatatio, tachycardiával és arrhythmiával. Pathomechanismusában a coronariák reflexes spasmusa is szerepel. Kórszövettani eltérés alig mutatható ki. Halálos kimenetelű is lehet. Kezelése conservativ. *T. A.*

commotio labyrinthi: →*hallószerv sérülései*

commotio laryngis (Liston): a gégét ért külerőszaki behatás esetén különösebb anatómiai elváltozás létrejötte nélkül halál következhet be. *Ré. Gy.*

commotio medullae-spinalis: a gerincvelő és a kilépő idegek rázódása. Csigolyatörések, gerinc-contusiók kísérője lehet, anatómiai elváltozás nélkül. Rendszerint könnyebb neurológiai tünetek észlelhetők, melyek rövidebb-hosszabb idő után önmaguktól elmúlnak. A commotio következtében a pályák vezetőképessége átmenetileg megszűnhet s ez haránt-laesio téves diagnosisához vezethet (→*Monakov-diaschisis*). *Sz. Gy.*

commotio renis: zárt vesesérülés sajátos formája, melynek vezértünete a magától oldódó anuria, amelyet albuminuria, enyhe, huzamosabb ideig fennálló haematuria követ, késői szövődményként. Oka hosszabb ideig fennálló vasomotor-zavar. *B. I.*

commotio retinae, *Berlin-homály:* a szem tompa sérülésekor szürkés-tejfehér zavarosság (acut retina-oedema) jelentkezik a retinában. Ha a macula területében van, a látásélesség csökken. 1—2 napon belül visszafejlődik. *B. B.*

commotiós psychosis: a commotio okozta eszméletvesztést követő psychotikus állapotkép, mely psychomotoros nyugtalansággal, csökkent felfogóképességgel, inadaequat associatiós tartalmakkal, idő- és térbeli tájékozatlansággal jár. Utána rendszerint hosszabb időn át nagyfokú fáradékonyság, csökkent vitalis tempo, emlékezés-zavarok stb. észlelhetők. *H. B.*

commotio testis: a zárt subcutan hereérülés enyhe alakja. A hereszövetben kizárólag mid◌ǫ◌ʞzsoɹʞos vérzések jönnek létre szabad szemmel észlelhető elváltozás nélkül. Igen heves fájdalommal, ritkán collapsussal járhat. *Th.:* ágynyugalom, a here felpolcolása. Al. acet. tart. sol.-os borogatások. *B. I.*

commotio thoracis: a mellkas sérülése rövid ideig tartó tompa erőbehatás nyomán. Hirtelen fellépő, esetleg collapsussal kísért, spontán megszűnő apnoe jellemzi. Az esetek egy részében tartósabb légzéskeringési zavar is megfigyelhető (felületes légzés és tachycardia). Amennyiben a mellkas megrázkódása a szívet is éri, arrhythmia is jelentkezhet. Az EKG-n az esetek egy részében rövidebb-hosszabb időn keresztül infarctus-jelek is megfigyelhetők (→még *commotio cordis).* *Sz. Gy.*

communicatio: a környezet-hygiene gyakorlatában valaminek, rendesen fertőző agensnek a közvetlen összeköttetés folytán történő átvitele, pl. egy szennyező forrás (pöcegödör) és a vízszolgáltató hely (kút, forrás, víztartály, vízvezeték stb.) között kimutatható összeköttetés (~ vizsgálat). *J. E.*

communis: közös.

commutator: az áramirány megváltoztatására szolgáló eszköz. Legegyszerűbb kivitele a Pohl-hinta, melynek segítségével az áramirány higanyos contactus megfordításával változtatható. *B. P.*

comp., *compositus:* összetett.

compacta: a csöves csontok diaphysisét körülvevő csont. Rtg-képen, mint kifelé éles, egyenes határú, mészintenzitású szerkezet nélküli sáv mutatkozik. Fiataloknál olykor a metaphysisben a ~ csetszerűen felrostozódott lehet. *D. P.*

compacta-sziget: (rtg) gombostűfejnyi-lencsényi mészintenzitású foltok elsősorban a carpal és tarsal csontokban, ujjpercekben és a hosszú csöves csontok szivacsos állományában, olykor a csípőlapátban is. Csak rtg-tünetet okoznak, pathologiai jelentőségük nincs. *D. P.*

comparator: 1. táptalajok vegyhatásának beállításához használatos készülék, amellyel a hydrogen-ion koncentráció colorimetriásan mérhető. Legismertebb a *Hellige*-féle ~. **2.** olyan mérőberendezés, amellyel valamely vizsgált hosszméretet igen pontosan lehet összehasonlítani a hitelesített alapmércével. A méret végpontjaira optikai irányító berendezéssel tud reá állni, de irányító berendezés helyett tapintással is működhet. Ismertebb az Abbé-féle precíziós comparator. *A. Z.—Ho. E.*

comparator block: fából készült, kémcső befogadására alkalmas furatokkal ellátott eszköz, mely kémcsövekben levő színes anyagok szemmel történő összehasonlításához előnyösen használható. *Ba. B.*

compatibilis vér: olyan vér, melynek vörösvérsejtjeire ható antitesteket a recipiens savója nem tartalmaz és amelynek vörösvérsejtjei a recipiensbe transfundálva normális túlélést mutatnak. *H. E.*

compatibilitási vizsgálat: adott savóval és adott vörösvérsejtekkel végzett vizsgálat annak megállapítására, hogy a savó tartalmaz-e a vizsgált vörösvérsejtekre ható antitesteket. A recipiens savójával és a donor vörösvérsejtjeivel végzett agglutinatiós vizsgálata keresztagglutinatio fő irányában történő ~. *H. E.*

Compazin: →*phenothiazin*

Compbell-féle csontblock-műtét: paralytikus lógóláb esetén alkalmazható műtéti eljárás. Lényege: a calcaneus hátsó, felső részébe vert csontléc és hármas arthrodesis. *G. A.*

compensatio: azon folyamatok összessége, melyek különböző megterhelések ellenére valamely physiológiai functio zavartalan voltát biztosítják. Így pl. compenzált acidosisról beszélünk, ha a szervezetbe jutó savanyú termékek ellenére a vér pH változatlan marad. A keringés compensatorikus lehetőségei biztosítják erős megterhelés mellett is a normális vérellátást stb. Compenzáltnak nevezzük a keringést, ha egy időegység alatt a szervezet minden része a normális működéséhez szükséges mennyiségű vért megkapja és nincs pangás. *B. P.*

compensatiós foggörbe: →*Spee-görbe*
compensatiós pausa: →*extrasystole*

compensatiós polyuria: idült nephritisben a vese koncentráló képességének kiesését compenzáló polyuria. A vér maradéknitrogen-tartalma a vese koncentráló képességének a beszűkülése ellenére alig emelkedik, ill. a nitrogen-tartalmú anyagok serumszintjének növekedésével párhuzamosan ezen anyagok vizeleti kiválasztása is megnő. Nagy maradéknitrogen emelkedés mindaddig nem jön létre, míg a diuresis nagysága 1,5 ml/min. A polyuria csökkenésekor (a glomerularis szűrőfelület további csökkenésekor) a vesemüködés decompenzálódik és a beteg az abszolút veseelégtelenség stádiumába jut.
Br. P.

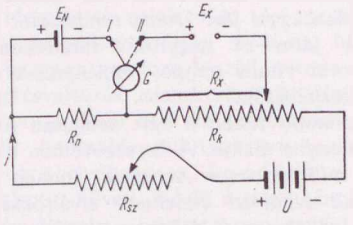
compensatiós szemmozgások: a test különböző irányú elfordulásakor végzett szemmozgások, melyek a tárgyak fixálását biztosítják. *B. B.*

compensatio tuberculosisban: A szovjet nómenklatúra a tuberculotikus beteg functionális állapotának három fokozatát különbözteti meg: 1. *decompensatio:* a súlyos, mozgásképtelen állapot, 2. *subcompensatio:* részleges functió-csökkenés, pl. dyspnoe, subfebrilitás, 3. *compensatio:* klinikai gyógyulás a szervezet összfunctióinak teljes helyreállítása mellett. *B. M.*

compensator: 1. (elektromos) az elektromotoros erő mérésére szolgáló eszköz. Galvánelemek (és biológiai potenciálok) elektromotoros erejét árammentes állapotban kell meghatároznunk, ellenkező esetben a kapocsfeszültséget mérjük. E célra tehát közönséges voltmérőt nem használhatunk, mert az áramot fogyaszt. Ezért →*statikus voltmérőt*, v. ~t kell használnunk. Az ábrán egy ~ kapcsolását láthatjuk. Az U állandó feszültségű akkumulátor áramát az R_{sz} folyamatosan változtatható ellenállással szabályozzuk; R_n pontosan ismert ellenállás, R_k a kompenzáló ellenállás, amelynek R_x hányadát pontosan leolvashatjuk, E_n normálelem, G érzékeny galvanométer, E_x az ismeretlen elektromotoros erő. A galvanométerhez csatlakozó kapcsolót I. helyzetbe állítva, R_{sz} változtatásával az i áramot addig szabályozzuk, míg a G galvanométer árammentes állapotba nem jut (nullát jelez). Ez akkor lehetséges, ha az R_n-re jutó feszültségesés éppen E_n. Tehát $i = \frac{E_n}{R_n}$. Most a kapcsolót átkapcsolva a II. helyzetbe, az R_x ellenállást változtatjuk addig, míg a galvanométer ismét 0-t nem jelez. Ez akkor lehetséges, ha az R_x-re jutó feszültségesés E_x. Mivel i ismert:

$$E_x = iR_x = \frac{R_x}{R_n} E_n.$$

A ~oknak számos változata van, de mind ezen az elven működik, amelynek kidolgozása Emil Heintich *du Bois-Reymond* német orvos (1818—96) és *Poggendorf* nevéhez

Compensator
Elektromotoros cső

fűződik. **2.** (optikai) az anisotrop anyagokban az ordinárius és extraordinárius sugár (→*kettőstörés*) között létrejövő útkülönbség quantitatív mérésére és kompenzálására szolgáló eszköz. A *Babinet* ~, két kvarcból kimetszett *ékből* áll, ezek közül a felső optikai tengelye irányában elcsúsztatható. A két kvarc-ék optikai tengelye egymásra merőleges. Alapállásban ezért a polarisatiós mikroszkóp látóterének közepén sötét csík jelenik meg. Kettőstörő tárgy behelyezésénél e csík az alaphelyzetet jelző jeltől jobbra v. balra eltolódik. A felső lejtőt mozgató csavar elfordításával a csíkot középre visszük és az elforgatást a csavaron leolvassuk. A *Berek*~ban egy a mikroszkóp tengelyére merőleges tengely körül forgó optikai tengelyére merőlegesen metszett kalcit-lemez van elhelyezve, melyet beosztással ellátott csavarral forgatunk. A leolvasás után a műszerhez mellékelt táblázatból pontosan megkapjuk a tárgyban előállott útkülönbséget. Mivel a kettőstörés:

$$n_o - n_e = \frac{S}{m};$$

ahol n_o az ordinárius, n_e extraordinárius sugárra vonatkozó törésmutató, s az optikai útkülönbség, m a tárgy rétegvastagsága, a rétegvastagság ismeretében az $n_o - n_e$ kettőstörést megkapjuk. Más rendszerű ~ok közül meg kell említeni a *Köhler-* és *Sénarmont* ~okat. *E. J.*

compensatorikus erythropoesis fokozódás jelei: →*haemolysis fokozódás*

compensatorikus görbület: →*scoliosis*

compensatorikus polycythaemia: →*polyglobulia*

compenzált alkalosis: a szervezet pufferrendszerének olyan irányú eltolódása, amelynél a puffer-rendszerek egyes összetevőinek abszolút értéke megváltozik, de arányuk változatlan marad, tehát a szervezet pH-ja állandó. A vér legjelentősebb puffer-rendszere a bicarbonat—szénsavas puffer, amelynek normális aránya 60 : 3 tf%. ~ban, a kiváltó októl függően v. a bicarbonat-tartalom nő, v. a szénsavtartalom csökken. *(→hyperventilatiós alkalosis)* Pl. a szénsav 2 tf %-ra csökken, a bicarbonát compensatorikus úton 40 tf%-ra süllyed, tehát ebben a fiktív példában a két összetevő aránya változatlanul 20 : 1 marad és a *Henderson—Hasselbach-egyenlet* értelmében a vér pH-ja változatlanul 7,4. *F. I.*

competitiv: vetélkedő. Biokémiában elsősorban a ~ *gátlás*, ill. a ~ *analog* fogalma használatos. Az enzymek és megfelelő substratjuk között az enzym, ill. a substrat meghatározott csoportjainak felhasználásával kapcsolódás jön létre, ez az enzymhatás előfeltétele. A substrathoz közelálló szerkezettel rendelkező idegen anyagok, melyekre az enzym nem hat (~ analogok), szintén kötődhetnek az enzymhez, éppen szerkezeti hasonlóságuk miatt. A substrat, ill. a ~ analog vetélkedik a kötőhelyért és a két anyag koncentrációjának hányadosa (és kötődési erősségük hányadosa) fogja eldönteni, hogy az enzym milyen mértékben köti a substratot, ill. a ~ analogot. Mivel az enzymhatás előfeltétele a substrat megkötése és az enzymhatás sebessége az enzym-substrat complex koncentrációjával egyenesen arányos, ezért a ~ analog jelenléte gátolja az enzym hatását. Ez a ~ gátlás arról ismerhető fel, hogy a gátló anyag jelenléte ellenére a gátlás megszűnik, ha a substratot nagy feleslegben adjuk. *S. F. B.*

competitiv hatás: ~sal magyarázható az antibioticumok és chemotherapiás szerek baktériumellenes hatása. Mindezen szerek antimetabolitok, melyek akadályozzák metabolitok felhasználását a mikroorganizmusban. A sulfonamidok pl. a baktérium számára szükséges p-aminobenzoesav antimetabolitjai, amelyek kellő mennyiségben adagolva megakadályozzák a sejtet abban, hogy a számára fontos és hasonló szerkezetű metabolithoz, a p-aminobenzoesavhoz jusson. Hatásosságának a megjelölésére a *Mc Ilvain* által 1942-ben bevezetett *antibakteriális index* használatos: C_1/C_M, ahol a C_1 a gátlószer, C_M a metabolit moláris koncentrációja. A *Streptococcus haemolyticus*nak a sulfonamidra vonatkoztatott antibakteriális indexe 26 000, tehát a sulfonamidnak a p-aminobensoesavhoz képest ennyivel nagyobb koncentrációjára van szükség, hogy bacteriostatikus hatása legyen. A ~ csak hasonló v. nagyrészt egyező kémiai anyagok között fordul elő. *A. Z.*

complement, *komplement:* a normális, friss emberi és legtöbb állati vérben jelenlevő labilis anyag. Globulin-természetű, molekulasúlya kb. 150 000. Kilenc faktorból áll, melyek közül négyet ($C'_1—C'_4$) már jobban ismerünk, a fizikai és kémiai hatásokkal szemben különböző módon viselkednek. Csak friss vérben található, állás közben is elbomlik, 56°-on 30 perc alatt inaktiválódik. Minden antigen-ellenanyag találkozás során keletkezett complexumhoz kötődik (complementkötés), s eközben egyes antigeneket (baktériumok, vörösvérsejtek) felold. A ~ elnevezés *Ehrlich*től származik, felfedezője *Buchner alexin*nek nevezte. Nem ellenanyag, de a szervezet védekezőképességében jelentős. *A. Z.*

complementaer, *kiegészítő:* latin eredetű szó, amelyet az orvosi szaknyelv jelzői értelemben alkalmaz a következő szókapcsolatokban: 1. ~ *színek*, kiegészítő színek, melyeket egymással összekeverve fehér szín képződik, 2. ~ *levegő*, v. inspiratiós reservlevegő; az a levegőmennyiség, melyet az emberi tüdő normális belégzés után erőltetett légzéssel még felvenni képes. 3. ~ *terek*, kiegészítő terek. A pleura lemezei közötti tér (sinus pleurae) azon részei, melyeket a levegő, még a tüdőszövet maximális kitágulása esetén sem tölt ki maradéktalanul. Ezek közül legfontosabbak a sinus costomediastinalis és a sinus phrenicocostalis. Ez utóbbi 6—10 cm-es tágulásra képes.

complementaer utóképek: →*utóképek*

complement eltérítés, *complement deviatio:* →*Neisser—Wechsberg-jelenség*

complement-kötés: serologiai eljárás antigen és ellenanyag kötődéseinek kimutatására. A kötődés ismert antigen esetén ellenanyag jelenlétét, ismert ellenanyag esetében az antigenét bizonyítja. A ~i reakciót két fázisban végzik. Az elsőben az ismeretlen ellenanyagot (v. antigent) az ismert antigennel (v. ellenanyaggal) és a complementtel hozzák össze. A második fázis a lekötődött

v. szabadon maradt complement kimutatására szolgál. Ha az első fázisban volt antigen-ellenanyag kötődés, a másodikban nincs szabad complement s így a haemolysinnel sensibilizált birkavörösvértestek nem oldódnak fel. Szabad complement jelentlétében viszont a sensibilizált vörösvértestek feloldódnak, ami szabad szemmel jól látható. A ~t *Bordet* és *Gengou* dolgozták ki 1901-ben. Legelterjedtebben a *Wassermann*-reakcióban használják, de számos más területen is, pl. a vírusdiagnosztikában *A. Z.*

complet agglutinin, *bivalens agglutinin, salin agglutinin, bivalens ellenanyag:* olyan agglutinin, mely a homolog antigeneket tartalmazó sejteket élettani konyhasós közegben agglutinálni képes. *H. E.*

completus: teljes.

complexe avitaminique C (Degos): glossitis depapillata és koilonychia együttes előfordulása C-vitaminhiány következtében. *Be. K.*

complex functionalis kezelés: a traumatologiában alkalmazott kezelésmódok rendszere, amely a károsodott functiók lehető legteljesebb helyreállítására irányul. Alapvető része az aktív gyógytornakezelés, melyet túlnyomórészt fizikális kezelésmód egészít ki. Az eljárás nevét és hazai elterjedését B. V. *Petrovszkij* szovjet sebésznek köszönheti, aki magyarországi működése idején (1949—51) itteni klinikáján első ízben alkalmazta rendszeresen és népszerűsítette. *Sz. Gy.*

complexus: mélypszichologiai terminus technicus. Érzelmileg erősen telített élmények maradványai, melyek elfojtás révén, a tudatalattiba kerültek. Erősen befolyásolják a psychés történéseket. *H. B.*

complexus primarius syphiliticus: →*syphilis*

complexus primarius tuberculosus cutis: →*tuberculosis cutis primaria*

compliance, *képlékenység, tágulékonyság:* légzésmechanikai vizsgálat eredménye, amely a tüdő térfogata és az intrathoracalis nyomás változásai között fennálló viszonyt jelzi. Dimensiója liter/vízcm. Normálisan emberben 0,20 körül van, ami azt jelenti, hogy 1 vízcm nyomásváltozásra 0,20 literrel emelkedik, ill. csökken a tüdő volumene. Mérése a légzési térfogatnak és a mellűri nyomásnak egyidejű meghatározása révén vihető keresztül. *Go. Gy.*

complicatio: szövődmény.

compligon: gonococcus-vaccina, melyet a go. szövődményeinek gyógyítására és a go.-complementkötési reakcióhoz használtak. *S. Zs.*

compó: →*mérgező halak*

Compocillin-V: →*penicillin*

„composite graft", *összetett lebeny:* egyik v. mindkét oldalán bőrrel összefüggő porcdarab, melyet az orr és fülkagyló kisebb, széli részeken elhelyezkedő hiányainak pótlására a fülkagylóból ültetnek át. *Z. J.*

compositiós tumorok: →*összetett tumorok*

compositus: összetett.

compound naevus: →*naevus naevocellularis*

compound U: az epébe bejutó, s ott conjugált formában, többnyire glucuronid kötésben található thyroxin. *S. E.*

„compress": összehajtogatott puha vászon v. többrétegben összevarrt géz, melyet száraz v. nedves állapotban gyulladást csillapító borogatásra, vérzéscsillapításra használnak. *B. I.*

compressio: nyomás, összenyomás.

compressio cerebri: →*agynyomásfokozódás*

compressio digitalis: →*digitalis compressio*

compressio medullae spinalis: →*myelitis e compressione*

compressio oesophagi: a nyelőcső lumenének külső nyomás által okozott beszűkülése, amely változó mérvű nyelési panaszokat okoz. Előidézheti nyaki tumor, nyirokmirigy megnagyobbodás, golyva, hidegtályog v. oesophagus diverticulum. Nyelési panaszokat okozhat az aorta v. arteria subclavia lefutási anomáliája is. *Ré. Gy.*

compressiós arthrodesis: →*arthrodesis*

compressiós fractura: →*zömítéses-törés*

compressiós lenyomat, *mucodinamikus lenyomat, thermoplastikus lenyomat:* a fogatlan állcsontról fogpótlás céljára melegben képlékeny anyagból készülő lenyomat. Anyaga főképpen állati, növényi, ásványi v. szintetikus viasz. *B. K.*

compressiós liquor: spinalis térszűkítő folyamatok következtében kialakuló nagy fehérjeértékkel és normális v. igen kisfokú sejtszámszaporulattal járó liquor-syndroma. Extrém formája a *Froin-syndroma:* normális sejtszám mellett xantochromia, igen nagy (több száz v. ezer mg%-ot elérő) fehérjeérték a liquorban, mely spontán megalvad. *Z. L.*

compressiós myelitis: →*„myelitis" e compressione*

compressiós nystagmus: →*fistula-tünet*, →*provokált nystagmus*

compressio spinalis: extraspinalis daganat, epiduralis vérzés, tuberculotikus granula-

tiós szövet, gibbus stb. által a gerincvelőre gyakorolt nyomás. A vérkeringés gátlása következtében anoxaemiás szövetkárosodások jönnek létre, melyek súlyosabb esetben irreversibilisek. *H. B.*

compressiós sérülés: a test egészének v. egy részének külső erő okozta összenyomatása útján létrejött sérülés. Életfontos szervek összenyomatása (agy- és nyúltvelő, szív, tüdők, máj, lép, gerincvelő) halálos kimenetelű lehet. *F. V.*

compressiós törés: összenyomás okozta fractura (leggyakrabban a csigolyatesteken, epiphysiseken). *B. I.*

compressiós tubus: rtg-diagnosztikában, — főleg gyomor-bélvizsgálatra és célzott felvételek készítésére — használatos eszköz. Kör v. tégla alakú, általában sphaerikus felületű, mely a test lágyrészeihez szorítva, azokat a képmezőből kiszorítja. *D. P.*

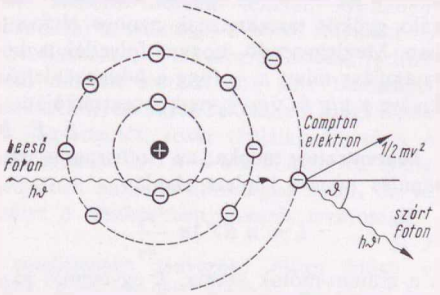
compressio thoracis: zárt hangréssel elszenvedett mellkasi összenyomatás. Típusos formában vasúti munkásokon észlelik, akiknek mellkasa tolatásnál két ütköző közé kerül. A tüdőben és a jobb szívfélben pangás jön létre, amely ráterjed a nyak, és a fej vénáira is és ott pontszerű vérzések keletkeznek. A hirtelen megnövekedett intrapulmonalis nyomás (mely a külső erőhatás, a hasi izomzat megfeszülése, a rekesz felnyomulása és az egyazon időben akaratlan glottis záródása következtében keletkezik) alveolus rupturát is okozhat. Amennyiben a tüdőfelszínig terjed a sérülés, spontán pneumothorax keletkezhet. Jellegzetes tünetei a mély cyanosis, bevérzések a fej és a nyak bőrén, a szájnyálkahártyán, szemhéjon, a mellkasűri nyomásfokozódásnak a nagy nyaki venákra való tovaterjedése következtében. *Sz. Gy.*

compressorium: a trichinelloscopos vizsgálathoz használt két vastag üveglap, amelyek közé a vizsgálandó izomdarabot préselik. *Z. N.*

comprimata: →*tabletta*

Compton-effektus, *Compton-szórás:* jelenség, amelynek során a röntgen vagy gammasugarak $h\vartheta$ energiájú fotonja valamely közegben levő atom egyik elektronjába ütközik és energiájának egy részét átadja, miközben a foton a megmaradó $h\vartheta'$ energiával irányt változtatva továbbhalad. — A jelenséget az alábbi energiaegyenlet fejezi ki:

$$h\vartheta = A + \frac{1}{2} m v^2 + h\vartheta'$$

A Compton-effektus szemléltetése

ahol;

$h\vartheta$: a foton összenergiája (energiakvantum)

A: kiváltási munka, mely az elektronnak a pályáról való kilépését biztosítja.

$\frac{1}{2} mv^2$: mozgásba hozott elektron kinetikai energiája.

$h\vartheta'$: a foton megmaradt energiája.

Mivel $h\vartheta' < h\vartheta$, így a továbbhaladó röntgen- vagy gammasugarak hullámhossza (λ) nagyobb lesz, ami a sugárzás gyengülését eredményezi. — A hullámhossz megváltozása független a beeső foton eredeti hullámhosszától és csak a szóródás irányától (ϑ) függ. A sugárzás gyengülését az úgynevezett Compton-szóródási állandó (σ) jellemzi. (→még *extinctiós coefficiens*) *D. E.*

Compton-elektron: a Compton-jelenség során a sugárzás által leadott energia által meglökött mozgó elektront nevezzük ~nak. *D. P.*

Compton szórási állandó: →*sugárgyengítési együttható*

compulsiv mozgás: kényszermozgás.

computerek: →*elektronikus számológépek*

Comycin: →*Tetran*

conamen: öngyilkossági kísérlet.

conarium, *epiphysis:* tobozmirigy.

conc., *concentratus:* tömény.

Concato-betegség: →*polyserositis*

concentratio: a súly- v. térfogategységben található anyagmennyiség mértéke. A *százalékos* ~ lehet súlyszázalékos (pl. g anyag/100 g oldószer), vegyes százalékos ~ (pl. g anyag/100 ml oldószer), v. térfogatszázalékos ~ (pl. ml anyag/100 ml oldószer). Félreértések elkerülésére jelölni kell, hogy melyik értendő (pl. 5% g/g v. g/v v. v/v). A kémiában gyakrabban használják a molaris ill. a normál oldatokat (normál ~), melyek előnye, hogy

azonos számú molekulát, ill. egymással reagáló gyököt tartalmaznak azonos térfogatban. Megjegyzendő, hogy a folyadékok hőkitágulása miatt a ~ függ a hőmérséklettől, kivéve a g/g és v/v %-os koncentrációját. *S. F. B.*

concentratiós munka: az isothermalis gáztágulás munka képlete alapján

$$L = n\,RT\,1n\,\frac{c_1}{c_2}$$

n a gramm-molok száma, R egyetemes gázállandó *(→gáztörvények)* T abszolút hőmérséklet, c_1, c_2 a kezdeti és a végső koncentrációk. (→még *osmosis)* *E. J.*

concentratiós potential: koncentráció-különbségen alapuló feszültségkülönbség. Fellép, ha pl. n/10 és n/100 $AgNO_3$ oldatokat egymástól lyukacsos hártya választ el és belejük ezüst (reversiblis) elektródok merülnek. A koncentrációs munka egy molra

$L = RT\,1n\,\frac{c_1}{c_2} = E \cdot z\,F$, ahol E a ~, z vegyérték, F 96 500 Cb,
tehát a ~ a fenti esetben

$$E_K = \frac{RT}{zF} 1n\,\frac{c_1}{c_2} = 0{,}058\ \text{V}$$

E. J.

concentratiós próba: a tubulusfunctio megítélésére szolgáló eljárás (Volhard). Kivitele: 12 órás szomjazás után a vizelet fajsúly (régebben Korányi szerint: fagyáspontcsökkenés) mérése. *Sz. Z.*

concentrikus látótérszűkület: a látótérhatár körkörös beszűkülése bizonyos betegségekben (pl. deg. pigmentosa retinae). Lehet functionalis is. *B. B.*

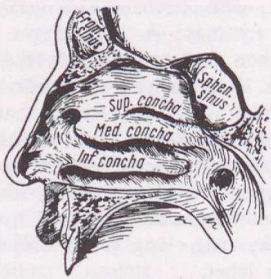
conceptio: 1. *fogamzás:* a sperma és petesejt egyesülése. (→még *foecundatio)* — **2.** felfogás, elmélet. *H. I.*

conceptiós fertőzés: →*germinális fertőzés*

concha: →*auricula*

concha bullosa: a középső orrkagyló elülső végének cystaszerű tágulata. *Ré. Gy.*

concha nasalis, *orrkagyló:* az orrüreg belsejének hosszúkás, kagyló alakban görbült csontkiemelkedései. Három pár orrkagylót különböztetünk meg, melyek közül a felső (concha nasalis superior) és középső (concha nasalis media) a rostacsonthoz tartozik, az alsó önálló csont *(→concha nasalis inferior)*. Esetenként járulékos kagyló (concha nasalis suprema) fordul elő. A conchák alatt az orrjáratok *(→meatus nasi)* foglalnak helyet. A concha nasalis superior alatt van a

Conchae nasales
(cavum nasi)

felső, a media alatt a középső és a legnagyobb, a concha nasalis inf., alatt az alsó orrjárat. A ~ok nem érintkeznek a septum nasival, köztük közös járat, a meatus nasi communis található. Felületüket nyálkahártya borítja. *T. I.*

concha nasalis inferior: az orrüregben a lateralis falon elhelyezkedő vékony páros csontlemez, melynek három nyúlványa van, *processus maxillaris, processus lacrimalis* és *processus ethmoidalis.* (→még *concha nasalis,* →*cavum nasi)* *T. I.*

concha sphenoidalis: →*os sphenoidale*

conchoscop: orrtükör.

conchotomia, *turbinectomie partielle, orrkagyló csonkolás:* az alsó orrkagylók diffuz v. körülírt hyperplasiájánál alkalmazott műtét. Rendszerint elegendő az alsó kagyló szabad szélének v. hátsó polusának csupán nyálkahártyáját eltávolítani *(mucotomia)*, a kagyló csontos vázának megsértése nélkül. A kagylók túlságos megkissebbítése, v. éppen eltávolítása *(turbinectomia)* rendszerint rhinitis sicca kifejlődését vonja maga után. *Ré. Gy.*

conclinatio: a két szemen a függőleges meridiánok összetérése. A heterophoria azon fajtája, midőn az eltakart szemen rotatio keletkezik, tehát a két függőleges meridián nem marad párhuzamos: cyclophoria. A két meridián felfelé összetér: conclinatio, negatív cyclophoria, vagy széttér: dysclinatio, pozitív cyclophoria. *O. T.*

concrementum: emberi testben keletkező kőképződmény (epekő, vesekő stb.).

concretio: összenövés.

concretio cordis: →*pericarditis constrictiva*

concubinatus: ágyasság, házasságon kívüli együttélés. *F. V.*

concubitus: együttfekvés, együtthálás, nemi egyesülés, főként állatok közötti értelemben. *F. V.*

condensatio: 1. lecsapódás, gázhalmazállapotból a folyékony halmazállapotba való átmenet, mely hő felszabadulásával jár. **2.** Két vegyület egyesülése vízkilépés közben. *S. F. B.*

condensatiós és sublimatiós magvak: parányi szilárdrészek, füsttermékek, közös töltéssel bíró molekulacsoportok. Ezeken megy végbe a légkör vízgőzének a kicsapódása, különösen, ha higroszkópos tulajdonságúak. Tömegük igen kicsi, 10^{-16} g. nagyságrendű. Jórészt égési termékekből és sótartalmú részecskékből állanak. Nagyobb részük elektromos töltéssel bír *(→Langevin-mol-ionok)*. Számuk: városok és ipartelepek levegőjében több tízezer — néhány millió ml.-ként, síkságok felett néhány ezer —, óceánok és magas hegyek felett néhány száz. *J. E.*

condensatiós hő, *lecsapódási hő:* a vízgőz vízzé való lecsapódása közben felszabaduló hő. Ahhoz, hogy 1 kg. 100 °C-os víz teljes egészében 100 °C-os gőzzé alakuljon, 539 kcal. szükséges. Ez a hőmennyiség, a ~ felszabadul, ha 1 kg. vízgőz vízzé kondenzálódik. *J. E.*

condensator: →*capacitás*

condensator-kisüléses ingerlés: olyan eljárás, melynek segítségével az ingerlő áram feszültsége és alakja, valamint a kisülés ideje pontosan szabályozható. A kisülő áram elektromos ereje azonos a feltöltő áraméval, a kisülés ideje pedig a kondenzátor kapacitásától és a kisülési áramkörbe iktatott ellenállástól függ. *B. P.*

condensator-manométer: →*manométer*

condensator-mikrofon: →*mikrofon*

condensor: →*mikroszkóp*

condenzáló enzym: →*citratsynthetase*

condenzált tej: tartósított tej előállítására használatos legrégibb módszer. A tej besűrítése 120 °C-on nyomás alatt történik. A sterilizált termék tartósítására 12%-nyi cukrot adnak hozzá. Emiatt a tej sárgás szint vesz fel, ugyanis a cukor és fehérjék condensatiójából melanoidin képződik. *J. E.*

conditio: testünk egészségi állapotának pillanatnyi helyzete, amely az öröklött testalkat és a rárétegeződött külső hatások folytán alakul ki és rövid időn belül is változik. Minden megbetegedés különböző tényezők hatása alatt jön létre *(conditionalismus)*. *J. E.*

conditionalismus: kóroktani felfogás, amely szerint a betegségeknek nem egyetlen oka van, hanem többféle feltétel, körülmény (conditio) is szükséges a kóros folyamat bekövetkeztéhez. Pl. tuberculosisos fertőzés nem minden esetben hoz létre betegséget, csak akkor, ha egyéb feltételei is megvannak, pl. legyengülés, rossz táplálkozás, sötét és nedves lakás stb. A ~ a körülmények mérlegelésében hasznos útmutatást nyújt, de veszélye a részletekben elveszés lehetősége. *S. J.*

conditionális tényezők: olyan külső v. belső körülmények, amelyek az egyén természetes ellenállóképességét *(→resistentia)* csökkentik és ezáltal pl. külső tbc-s fertőzés megeredését, v. a tuberculotikus gócok exacerbatióját megkönnyítik. A legfontosabb ~: rossz szociális helyzet, rossz táplálkozás, rossz lakásviszonyok, fizikai v. szellemi túlerőltetés, gondok, pszichés traumák. A ~ fontos szerepe teszi a tuberculosist szociális betegséggé. *B. M.*

conditionált levegő: →*air conditioning*

conditionált reflex: →*feltételes reflex*

conditionált tumorok: →*dependens tumorok*

conditionált 0 vér: rendszerint állati eredetű A és B csoport specifikus anyagokkal neutralizált, v. csökkentett anti-A és anti-B agglutinin tartalmú 0 csoportú konzervált vér. Az eljárás célja az, hogy a 0 csoportú vérkészítmények más vércsoportú recipienseknél is veszély nélkül legyenek alkalmazhatók. *H. E.*

„conditio sine qua non": elengedhetetlen feltétele valaminek.

condom: gumiból v. halhólyagból készült zsákocska, melyet a penisre húzva nemi fertőzések megelőzésére és anticoncipiensül használnak. (Condom nevű 18. sz.-beli angol orvosról nyerte nevét). Mások szerint a lat. condus (takaró, tartály) szóból származik. *S. Zs.*

condom vizsgálat: férfi meddőség vizsgálatára, condomban hozott sperma vizsgálata.

Condorelli, Luigi (1899—): olasz belgyógyász, római egyetemi tanár. A szívbetegségekre, a mediastinum röntgendiagnosztikájára, a nicotinsavamid hiánya okozta betegségekre vonatkozó kutatásai ismertek. *H. G.*

conductio, *vezetés:* hanghullámok (zörejek, zaj) hő, idegingerület v. elektromosság átvezetése. *J. E.*

conductometerek: →*konduktométerek*

conductor: 1. elektromos vezető. **2.** sebbe v. műtéti üregbe vezethető szonda. **3.** a re-

cessiven öröklődő betegségek egészséges átvivője.

„conduplicato corpore" születés *(Roederer):* kora, elhalt magzatnál és tág medencénél előforduló spontán születés haránt-fekvés esetében. A háti csigolyák hegyesszögű megtöretésével összepréselve jön a magzat a világra. Nem azonos az evolutio spontaneával. Méhrepedés veszélye miatt a konzervatív szülésvezetés megfontolandó. *H. I.*

condyloma, *kondyloma:* szemölcsös növedékek főleg a genitaliák bőrén. *R. Gy.*

condyloma acuminatum, *papilloma Venericum, verruca acuminata, verruca filiformis:* papilliform, kakastaréjszerű, kisebb-nagyobb hámburjánzás a makkon, fitymán, a hüvelybemenetben, végbél körül. Az egyes papillomák összefolynak, de gombosszondával a ~ alá nyúlva jól megkülönböztethető a condyloma latumtól. Elhanyagolt esetben karfiolszerű, ritkán a praeputiumot is átfúrhatja. Vírus-betegség, közösülés útján való átvitele néha megfigyelhető. Keletkezését váladékok izgató hatása (go. chr., balanitis, fluor) elősegíti. Gyógyítása: eltávolítása éles kanállal, galvanokauterrel, utána szárító-desinficiens hintőpor; 20%-os podophyllin—alkohol ecsetelésre néhány nap alatt legtöbbször gyógyul. Megelőzése: tisztaság. *S. Zs.*

condyloma latum: syphilis II. stádumában a penisen, scrotumon, vulván v. perianalisan fellépő nedvező, lapos, szemölcsös hámmegvastagodás. *R. Gy.*

condylomatosis pemphigoides maligna: a →*pemphigus vegetans* elavult neve.

condyloposterior foramen lacerum syndroma: →*Sicard-syndroma*

condylus: ízfelszínt hordozó csontrész (→*os*)

condylus occipitalis: →*os occipitale*

condylus pálya: az állkapocs-ízületi fejecs mozgáspályája. *B. K.*

condylus-pontok: a Bonwill-féle háromszög 2 hátsó pontja, amely a kétoldali állkapocsízületi fejecs középpontjának felel meg. *B. K.*

condylus tengely: az állkapocs háromszögű felépítésében a két hátsó pontot összekötő egyenes. *B. K.*

condylus-törés, *csontbütyöktörés:* intraarticularis törés.

Cone—Penfield-kisagyfeltárás: felfelé convex bőrmetszés és craniectomia után az os occipitaléról leválasztott tarkóizomzatot drótvarrattal rögzíti a sinus transversus magasságában levő csontélhez. Ma már nem használatos. *Z. L.*

confabulatio: a valóságban át nem élt, meseszerű elbeszélés, mellyel a beteg emlékezésbeli hiányait helyettesíti, kitölti. A Korzakov-syndromában a beteg a megjegyzőképesség nagyfokú csökkenése miatt nem tudja, hol járt előző este. Kérdésre a tudatba éppen felmerült tartalommal válaszol (pl. moziban volt, noha hetek óta kórházban fekszik stb.). — Tágabb értelemben ~ minden, a valóságnak meg nem felelő összefüggő elbeszélés (élményközlés). *H. B.*

configurabilitas: a magzati koponya szülés alatti alakulóképessége, melyet a kutacsok és varratok tesznek lehetővé. *H. I.*

configuratio: a szerves vegyületben az atomok, ill. gyökök elhelyezkedésének módja. *S. F. B.*

configuratio cordis: a szív alakjának rtg-vizsgálattal történő megállapítása. Általában minden szívhibának jellegzetes alak felel meg, amely a hiba rövid ideig tartó fennállása után már kifejlődik. Aorticus configuratio esetén a szív hosszanti irányban nagyobbodott meg és a szívkontúr egyes ívei kifejezettebbek, mitralis configuratio esetén a szívkontúr ívei elmosódottabbakká válnak. *G. Gy.*

conflictus: két ellentétes motívum egyidejű hatása következtében előálló kellemetlen, zavart állapot. Pl. törekvés valamely pozitív céltárgy (élelem) elérésére és ugyanakkor elektromos sokktól való félelem. Első az odamenő viselkedésre, a második menekülésre késztet. Bizonyos esetekben ütközéses neurosishoz (Pavlov) vezethet. *K. L.*

confluens sinuum: a dura mater venás öbleinek összefolyása a protuberantia occipitalis internánál (→*os occipitale*). A sinus sagittalis superior, a két sinus transversus, a sinus rectus és a sinus occipitalis összeömlése. Gyakoribb, hogy a sinus sagittalis superior az egyik (jobb), a rectus a másik oldali sinus transversusba ömlik. (→még *meninx*). *T. I.*

confrontalis látótérvizsgálat: tájékozódó jellegű vizsgálat a beteg látóterének meghatározására. A beteg egyik szemét bekötjük. 1/2 m-re vele szemben helyezkedünk el és felszólítjuk, hogy jobb szemével a bal szemünkbe nézzen. Másik szemünket mi is zárjuk. Karjainkat széttárva, kezünket középtávolságban annyira toljuk látóterünkbe,

hogy ujjaink hegyét éppen lássuk. Mivel a két látótér egyezik, a beteg látóterében ujjainknak ugyanakkor kell megjelenniök. Felváltva hol jobb, hol bal kezünket mozdítjuk meg: a betegnek állandóan szemünkbe nézve, meg kell mondania, melyik kezünk ujjai mozognak. Ha a mozgást valamelyik vagy egyik oldalon sem látja, szűkült a látótere. Kezünk befelé tolásával a szűkület nagyságáról is felvilágosítást kapunk. *O. T.*

confrontatio: a suspect nemi beteg partnerének megvizsgálása a nemibetegségek továterjedésének elhárítására és szükség esetén a beteg kezelése céljából. *S. Zs.*

confusus: zavart, rendetlen.

congelatio, *fagyás:* localis hideghatás következtében kialakuló elváltozás. A bőr és az alatta fekvő szövetek valódi megfagyását (dermatitis vel gangraena e congelatione) el kell különíteni az ún. chronikus fagydaganattól (→*pernio, perniosis*). A valódi fagyártalmak legalábbis fagypont körüli, rendszerint azonban mélyen az alatt álló hőmérséklet mellett, elsősorban a test csúcstájain, külső elősegítő tényezők (a hideg tartós behatása, szél, nyomás a testtájra, ruhátlanság, jó hővezető közeg) v. belső hajlamosító körülmények (vérszegénység, érszűkület, vagotonia, alkoholmámor stb.) együtthatása mellett alakulnak ki a hideghatással szemben egyébként normergiás szervezetben. A klinikai tünetek szerint a valódi fagyártalomnak négy fokozatát különböztetjük meg. Első fokozat: szederjes pír vizenyővel, melyet hámlás követ. Reversibilis. Második fokozat: az előbbihez csatlakozó hólyagképződés a felhámban. Reversibilis. Harmadik fokozat: az előbbit kísérő mélyebb szövetelhalás, amelyet fekélyesedés, majd sarjszövetképzés és behámosodás követ heggel. Irreversibilis. A ~ a csontokon, elsősorban a lábujjakon, súlyos destructióval járó csont-necrosist okozhat. Gyakori a másodlagos osteomyelitis. Negyedik fokozat: a harmadik fokozat súlyos formája, valamely tag v. szerv elvesztésével. Az utóbbi két fokozat terjedelme szerint az életet is veszélyezteti. *Be. K.*

congenitalis: a magzatban kialakuló, s már az újszülöttön felismerhető sajátság, tekintet nélkül arra, hogy az elváltozás öröklés útján v. a terhesség alatt érvényesülő károsodás hatására jött létre. *D. L.*

congenitalis afibrinogenaemia: a plasma fibrinogen veleszületett teljes hiánya. Mindkét nemet érintő, ritka, autosomalis recessiv öröklődésmenetet mutató defektus. Középsúlyos vagy enyhe haemophiliára emlékeztető vérzékenységet okoz. Vérzések rendszerint csak traumák következtében lépnek fel. *Th.:* teljes vér vagy plasma. ~-ában fibrinogen oldat adása nem javasolt. *H. Zs.*

congenitalis agammaglobulinaemia: →*agammaglobulinaemia*

congenitalis cardiovascularis defectus: 1.: a szív v. nagyerek veleszületett rendellenessége. Sok formája különböző szempontok szerint csoportosítható. Egyik csoportosítása aszerint történik, hogy szederjességgel jár-e a rendellenesség v. nem. Néha a szederjes elszíneződés oly nagyfokú, hogy a gyermekek egészen kék színűek (blue baby, maladie bleue, morbus coeruleus). Nem jelentkezik cyanosis v. ez legfeljebb minimális: 1. a kamrai és pitvari septum defectusban, ha balról jobbra shunt van. (Bal kamra v. bal pitvar gyengeség esetén a shunt megfordul (jobbról-balra shunt), ilyenkor már cyanosis léphet fel). 2. Lutembacher—Abbot-syndromában (pitvari septum defectus + mitralis stenosis). 3. Ductus arteriosus Botalli nyitva maradásakor (lehet enyhe cyanosis). 4. Pulmonalis stenosisban. 5. aorta isthmus stenosisban.

Kifejezett cyanosissal jár: 1 Fallot-tetralogia, 2 Fallot-trilogia, 3 truncus arteriosus communis persistens, 4 nagy erek transpositiója, 5 arteriovenosus tüdő fistula. 6 tricuspidalis atresia, 7 Ebstein-syndroma. *G. Gy.*

2. (gen): egyes familiaris rendellenességnél recessív öröklésmenet (hypertrophia, Lutembacher-syndroma, Fallot-tetralogia), másoknál domináns (insufficientia mitralis) állapítható meg, a legtöbbnél azonban mind a két öröklésmenet a recessív öröklődés (dextrocardia, ductus arteriosus Botalli) gyakoribb előfordulásával. *Gy. B.*

congenitalis fejlődési zavarok: →*kettőstorzok*

congenitalis fibroelastosis, *endocardialis fibrosis, endocardialis sclerosis:* **1.:** veleszületett megbetegedés, melyben a szív belhártyája megvastagszik, a billentyűk is deformálódhatnak. Az elváltozások lényege az endocardium és a subendocardialis kötőszövet hyperplasiája, az elastikus elemek túltengésével. A fibro-elastikus hyperplasia átszőheti a szívizmot is. A betegség létrejöttének oka ma még nem tisztázott. A legtöbben fejlődési rendellenességnek tartják. Elsősorban gyermekeken fordul elő, bár felnőttkorban is észlelték. Rosszindulatú megbetegedés,

amely már korán halálhoz vezet. Egyes statisztikák szerint a gyermekek 5%-a éri el a 6-ik életévet. Kezelése: tüneti. *G. Gy.*

congenitalis haemolytikus icterus: →*öröklött sphaerocytosis*

congenitalis izom-aplasia: már születéskor észlelhető izomhiány. Vonatkozhatik egy izomra (kivételesen annak csak egy részére), de többre is. Keletkezési mechanizmusa vitatott. Egyesek szerint a megfelelő motoros sejtek hiányának a következménye, mások szerint talán intrauterin poliomyelitisnek. *H. B.*

congenitalis izomatonia: →*myatonia congenita*

congenitalis kyphosis: →*kyphosis*

congenitalis lúdtalp: →*pes planovalgus*

congenitalis luxatiók: 1. (orth) világrahozott ficamok. Lehetnek: *a)* valódi veleszületett ún. teratologiás luxatiók és *b)* ízületi dysplasia következtében a születés után hamarosan lérejövő ficamok. Leggyakrabban a csípő, a patella, a radius-fejecs világrahozott ficamaival találkozunk. **2.** (gen): a különféle ficamok egyes familiaris eseteinél domináns öröklésmenetet mutattak ki hiányos penetranciával, máskor pedig recessiv öröklésmenetet lehet feltételezni. *G. A.—Gy. B.*

congenitalis neuroectodermalis dysplasia: →*Sturge—Weber-syndroma*

congenitalis ovalocytosis: →*elliptocytosis constitutionalis*

congenitalis panhypoproteinaemia: ismeretlen eredetű veleszületett fehérjeanyagcserezavar, amelyre az igen alacsony serum-összfehérjeérték és ezen belül mindegyik fehérjefractio csökkenése jellemző. Klinikai tüneteket nem szokott okozni. *H. Zs.*

congenitalis pseudoarthrosis: világrahozott álízületképződés. Általában a tibián fordul elő (pseudoarthrosis congenitalis tibiae). Lehetséges, hogy az álízület valóban világrahozott v. a csont egyes helyein fejlődési rendellenesség folytán álízület képződésére alkalmas hely található (pseudoarthrosisos diathesis). Az ilyen helyet érő trauma rendkívül nehezen gyógyítható álízületet hozhat létre. Therapiája műtéti. *G. A.*

congenitalis radius-hiány: az orsócsont részleges v. teljes hiánya. A kéz radialis irányba elhajlik („dongakéz"). Öröklődő torzképződmény. A kéz használhatósága jó. *G. A.*

congenitalis scoliosis: →*scoliosis*

congenitalis stridor: →*stridor*

congenitalis szívbetegség: →*congenitalis cardiovascularis defectus*

congenitalis syphilis: →*syphilis*

congenitalis tbc: az újszülöttnek születéskor már kimutatható tbc-je, tuberculotikus anyától kiinduló diaplacentaris fertőzés miatt. Ritka; az újszülött legtöbbször halva születik, v. a születés után néhány héten belül meghal. *B. M.*

congenitalis trophoedema: →*Nonne—Milroy—Meige-syndroma*

congenitalis vakság syndromája: →*Kurz-syndroma*

congestio: vértódulás, vértolulás, az arteriás rendszer bizonyos (elsősorban az arc) területének vérrel túltelítődése. Kiválthatják gyulladást keltő ingerek, sajátos testhelyzet, vasoregulatiós változások, psychés hatások, mechanikai ingerek, sugárzás okozta thermikus hatások stb. Gyakori a fej ~ja, amely főfájással, szédüléssel, látászavarral stb. járhat. *S. J.*

congestio paroxysmalis climacterica: →*plethora*

congestio renis: →*nephraemia*

congestiv-tályog, *kongesztiós tályog:* olyan tályog, mely a szövetek között azok erős kötöttsége, rostos összeköttetése miatt nem tud kialakulni és a betegség gócától távol jelenik meg. (→még *abscessus paravertebralis*) *B. I.*

conglomeratio: az agglutinatio egyik megjelenési formája (pl. spirochaeták összetapadása). *J. E.*

conglomerat-tumor: →*conglomeratum*

conglomeratum, *conglomerat-tumor:* rendszer nélkül összehalmozott, közös masszává egybeolvadt részekből álló egész. Általában a zsigerek gyulladásosan összenőtt tömegét értjük rajta (pl. bél-conglomeratum), v. a nyirokcsomók gyulladásos, tumoros halmazatát (nyirokcsomó-conglomeratum). *B. I.*

conglutinatio: Bordet és Strong által 1907-ben leírt, complement-kötésen alapuló serologiai reakció. Ellenanyag kimutatása céljából a reakció első szakaszában a vizsgálandó serumot ismert antigennel és complementtel keverjük. A második szakaszban a rendszerhez szarvasmarha-serumot és juhvörösvérsejteket adunk. A szarvasmarhaserum két hatóanyagot, juhvörösvérsejtekre ható incomplet agglutinint és conglutinint tartalmaz. Az incomplet ellenanyagok által sensibilizált juhvörösvérsejtek complement jelenlétében a conglutinin hatására agglutinálódnak. Ha a complement az első szakaszban megkötődött, vagyis a vizsgált savó ellen-

anyagot tartalmazott, a második szakaszban agglutinatio nem figyelhető meg. Wiener nyomán a ~ elnevezést olyan reakciókra is alkalmazzák, melyekben incomplet agglutininekkel sensitizált vörösvérsejtek macromolecularis diluensben agglitunálódnak. *H. E.*

conglutinatio orificii externi uteri: a külső méhszáj heges összenövése, amely →*haematometrát* és a szülés tágulási szakában a szülés elakadását okozza. A fájástevékenység hatására a cervix fala papírvékonyságúra kinyúlik, a külső méhszáj azonban szívósan zárt marad. Kezelése műszerrel, ill. szülés alatt ujjal való tágítás, amelyre a méhszáj rendszerint igen gyorsan eltűnik. *H. I.*

conglutinin: →*conglutinatio*

congo-papír: kongóvörös oldatával átitatott papírcsík; indicator, amely pH 3-nál kék, pH 5-nél vörös színű. A színváltozás, átcsapási terület, még savanyú oldatban történik. Erősen savanyú oldatok kimutatására használják. *S. F. B.*

congo-próba: az amyloidosis kimutatására használt eljárás. *(→Bennhold-congo-vörös próba)*

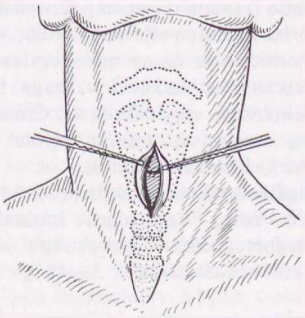
congorubin-próba: →*Jeney-congorubin-próba*

congo-vörös adsorptiós fehérjemeghatározás: érzékeny módszer, mely egy csepp liquorból elvégezhető 50—150 mg % határok között. A liquorhoz congo-vörös oldatot, majd savanyú puffert teszünk. A fehérje — mennyiségének arányában — megköti a festéket, mely ezután a savanyú pufferre nem változtatja színét. A szabad congo azonban vörösből kékbe csap át. A vörösen maradt és megkékült congo-vörös arányát a színkeverékből spectrofotométerrel lehet meghatározni. *Ba. Gy.*

congo-vörös bőrpróba: a bőr amyloid-degenerációjának klinikai kimutatására szolgáló eljárás. Congo-vörös 1 %-os vizes oldatát fecskendezve subcutan a vizsgált góc alá, az amyloidosan degenerált szövetrészek 24 óra eltelte után is halványvörösen tűnnek át a bőrön. Intravénásan is alkalmazható *(→Bennhold congo-vörös próba)*. *Be. K.*

congrad amnesia: az eszméletvesztéses idő tartamára korlátozódó amnesia. *H. B.*

conicotomia, *coniotomia, intercricothyreotomia:* a légutak sürgős sebészi megnyitása a ligamentum cricothyreoideum harántátmetszése útján, légcsőkanül bevezetésére. Szükség-műtét, amely után — a gyűrűporc necrosisának veszélye miatt — mielőbb tracheotomiát végzünk. *Ré. Gy.*

Conicotomia

conidiospora: →*conidium*

conidium, *conidiospora:* a fonálgombák bizonyos fajainak ivartalan szaporító sejtjei. Speciális anyasejteknek a termékei, általában gömb alakúak, nagyságuk, színük falaik tulajdonságai gombafajok szerint igen különbözők. Anyasejtjeikről leválva éveken át megtartják élet- és csíraképességüket, ami egyik oka annak, hogy ugyanazon egyénen bizonyos gombás betegségek gyakran recidiválnak. *Be. K.*

coniin, *d-α-propylpiperidin:* $(C_3H_7)C_5H_9N$ a Conium maculatum L. (Umbelliferae), foltos bürök és az Aethusa cynapium L. *mérges ádáz* alkaloidja. Ezek a mérgező növények hányást, hasmenést és 1—2 óra alatt kifejlődő, felfelé haladó izom-, majd légzésbénulást okoznak. *Th.:* gyomormosás, aktív szén, mesterséges légzés. *I. B.*

conimeter: →*coniometer*

coniologia, *koniologia:* a por tanulmányozásával foglalkozó tudomány. A belégzett por mennyisége, szemcséinek nagysága, fizikai és kémiai tulajdonságai, valamint a belégzés tartama döntik el a „portüdő" kialakulásának esélyeit.

coniometer, *conimeter, dust-counters:* a levegő por szennyezettségének meghatározására szolgáló készülék. Meghatározott méretű, beállítás szerint egy alkalommal 5, 2,5 vagy 1 cm^3 levegőt átszívó légszivattyún átáramló levegőminta ragasztó anyaggal bevont felületnek ütközik, az itt leváló porszemcsék mennyiségét és alakját a készülékhez tartozó speciális, 200 x nagyítású mikroszkópon vizsgálják. 0,1 μm — 10 μm átmérőjű szemcsék mérésére alkalmas. *Ho. E.*

coniosis: por belégzése által előidézett betegség: rendesen portüdő (pneumonoconiosis). *J. E.*

coniotomia: →*conicotomia*

conisatio (Hyams): erosio portionis gyógyításában használatos eljárás; a külső méhszáj kóros területének és az endocervixnek kúp alakú kimetszése szikével v. nagy frekvenciájú elektromos vágóeszközzel. Crossen módosítása szerint a műtéti terület fedése Sturmdorf-varrattal történik. *H. I.*

conjugalis fertőzés: a nyílt tuberculosisban szenvedő beteg egészséges házastársának tbc-s megbetegedése. Gyakorisága nem tisztázott, különböző szerzők 2—45%-ra becsülik. *B. M.*

conjugált szemmozgás: →*deviatio conjugata*

conjugase: általában olyan enzym, amely valamely hatóanyag (pl. vitamin) bonyolultabb inaktív vegyületéből a hatékony anyagot felszabadítja (pl. a pteroylheptaglutaminsavból a pteroylglutaminsavat). *S. F. B.*

conjugata: →*diameter*

conjugata diagonalis externa, *Baudeloque-átmérő:* a symphysis felső szélének közepétől az utolsó ágyéki csigolya proc. spinosus alatti gödörig (Michaelis-rombus felső csúcsa) mért távolság. Normálisan 20 cm. *H. I.*

conjugata diagonalis interna: a symphysis alsó szélének középpontját a promontoriummal köti össze. Normálisan 12,5—13 cm. Belőle 1,5—2 cm-t levonva számítjuk ki a ~ vera obstetrica értékét. *H. I.*

conjugata externa: →*diameter pelvis*

conjugata sík: a conjugata vera obstetricának, a bemenet egyenes átmérőjének megfelelő sík. *H. I.*

conjugata vera anatomica: a medencebemenet egyenes átmérője, a promontorium és a symphysis felső széle közötti távolság. Normálisan 11,5 cm. *H. I.*

conjugata vera obstetrica: a promotorium közepe és a symphysis legbeugróbb pontja közötti távolság, normálisan 11 cm. *H. I.*

conjugatio: 1. a csillós egysejtűek ivaros folyamata, melyben a két gameta ún. vándormagját kölcsönösen kicseréli *(→szaporodás)*, 2. általában a gameták egyesülése, 3. homológ chromosomák párosodása a meiosis során. 4. →*conjugativ sejt-fusio* *T. I.*

conjugativ sejt-fusio: ugyanazon fajhoz tartozó különböző típusú v. biokémiai tulajdonságú baktériumok összetapadása, melynek következtében új tulajdonsággal rendelkező egyedek, ún. rekombinánsok keletkeznek. A jelenség a Lederberg és Tatum által (1948) leírt „genetikai kicserélődés szexuális fusió útján" tárgykörbe tartozik. *A. Z.*

conjunctio inferior: →*kettőstorzok*

conjunctio media: →*kettőstorzok*

conjunctio superior: →*kettőstorzok*

conjunctiva bulbi, *tunica conjunctiva, kötőhártya:* a szemhéjak belső felszínét és a szemgolyó elülső részét borító, átlátszó, nyálkahártyaszerű hártya. A szemhéjak szélénél a bőr folytatásaként kezdődik, mint tunica conjunctiva palpebrarum, majd elválva a szemhéjtól, a felső és alsó boltozati áthajlásban (fornix conjunctivae superior et inferior) ráhajlik a szemgolyóra. A corneánál megszűnik, de hámja folytatódik a cornea-hámban. Rajta medialisan félhold alakú ránc, a plica semilunaris conjunctivae található. A felső fornixban a glandulae conjunctivales találhatók és ide nyílnak a könnymirigyek is. Hámja és tunica propriája van. A conjunctiva palpebralis hámja alacsony, cuticulás hengerhám, tartaléksejtekkel. A tunica propriában nyiroksejtes beszűrődés van. A fornix conjunctivae-ban a hám magasabb, több tartaléksejtsorral. A hámban kehelysejtek is vannak. A tunica propriában kevesebb a nyiroksejt. Alatta laza, subconjunctivalis szövet található. A ~ hámja a fornixtól a cornea felé fokozatosan alakul át többrétegű laphámréteggé. A tunica propriában nincs nyiroksejtes beszűrődés. A fornix conjunctivaeban a Krause és Ciaccio-féle járulékos könnymirigyek vannak. A medialis szemzugban található caruncula lacrimalis bőrszemölcsszerű képződmény, melynek felszínén lanugo szerű szőrök vannak. A szemölcs hámja többrétegű laphám, belseje kötőszövet, melyben zsír- és szőrnélküli faggyúmirigy és néha még apró járulékos könnymirigy is található. Erei: az a. és v. palpebralis sup. et inf. az arcus tarsalis sup. et inf.-ból. Nyirokerei a medialis szemzugból a nodi lymphatici submandibularesba, az oldalsó szemzug környékéről a nodi lymphatici parotideibe mennek. Idegei a n. ophthalamicusból erednek. *T. I.*

conjunctivalis injectio: acut, subacut v. chronikus kötőhártyagyulladás tünete, mely a bulbaris conjunctiva hyperaemiája formájában nyilvánul meg. A kötőhártya erei megvastagodnak, kanyargóssá válnak; a kötőhártya kivörösödik. *(→színes szemészeti táblán)* *B. B.*

conjunctiva reflex: a conjunctivát érő, bármely gyenge inger hatására bekövetkező reflektoros szemhéjzáródás. Afferens szára a n. trigeminusban, efferens szára a n. facialisban fut, központja az agytörzs felső részén található. *(→agytörzsi reflexek)* *B. P.*

conjunctivitis, *kötőhártyagyulladás:* ~ *acuta:* fokozott váladékképződés, hyperaemia, oedema, súlyosabb esetben chemosis, echimosis. A váladék a gyulladás jellege szerint nyákos, serosus, fibrinosus, gennyes v. haemorrhagiás. ~ *chronica:* a hyperaemia kisfokú, a váladék kevés. Hosszas fennállás után folliculus-képződés és papillaris túltengés jelentkezik. Complicatiója a szemhéjszél, szaruhártya gyulladása (→még *ulcus corneae*). Prognosis jó. Therapia a kiváltó ok szerint. *B. B.*

conjunctivitis actinica: →*conjunctivitis photoelectrica*

conjunctivitis allergica: →*allergiás szembetegségek*

conjuntivitis arteficialis: kémiai v. fizikai ártalom okozta kötőhártya-gyulladás. (Gyakran fordul elő a pillaszőrök festése után.) *O. T.*

conjunctivitis blennorrhoica: →*ophthalmoblennorrhoea*

conjunctivitis chlamydozoica: →*záradékconjunctivitis*

conjunctivitis gonnorrhoica: →*ophthalmoblennorrhoea*

conjunctivitis gonorrhoica neonatorum, *ophthalmoblennorrheoa neonatorum, gonoblennorrhoea neonatorum:* kankós kötőhártyagyulladás, mely a gonorrhoeás anya csecsemőjének szülés alatti fertőződése folytán jöhet létre, s amelyhez súlyos keratitis is társulhat. A Credé-eljárás bevezetése előtt a vakság egyik fő oka volt. Minthogy a sulfonamidok és főleg a penicillin előtt a folyamat gyakorlatilag gyógyíthatatlan volt, az ellene való küzdelem főleg a megelőzés síkján folyt (→*Credé-prophylaxis*). Ma már a sikeres therapiás eszköz birtokában többen vitatják a praeventív eljárás szükségességét. *D. L.*

conjunctivitis infectiosa: pneumococcus, Koch—Weeks-baktérium diphtheria, gonococcus, vírus eredetű fertőzéses kötőhártyagyulladás. A Parinaud-f. túltengéssel járó conjunctivitist valószínűleg a pasteurella tularensis, gümő baktérium bovin típusa, lymphogranuloma vírusa, leptothrix, v. proteus baktérium okozza (~ acuta). A Morax—Axenfeld-baktérium, trachoma vírus, tbc, lues, lepra fertőzés chronikus gyulladást okoz. *Th.:* az aetiologia szerint. *B. B.*

conjunctivitis neuroallergica Schnaudigel: recidiváló könnyezés, fénykerülés, enyhe diffuz belövelltség. Valószínűleg tuberculoallergiás jelenség. *O. T.*

conjunctivitis phlyctaenosa: →*phlyctaena*

conjunctivitis photoelectrica, *conjunctivitis actinica, keratitis photoelectrica, ophthalmia electrica, ophthalmia photoelectrica:* a kötőhártya és szaruhártya ultraibolya sugarak által előidézett gyulladása. A conjunctiva és cornea hámsejtjei az ultraibolya sugarak hatására megduzzadnak, a szemhéj bőre és a kötőhártya hyperaemiás, a cornea helyenként fényevesztett, ún. „szurkált", rajta réslámpával apró hámhiányok láthatók. A beteg fénykerülő és nagy fájdalomról panaszkodik. *Th.:* 1%-os Pantocain v. 5%-os cocain-csepp (az első cseppel 1%-os Novatropin is cseppentendő, ha a betegnek pupillaszűkülete is van), paraffinolaj, semleges kenőcs a szemrésbe. Ívfénnyel hegesztő munkások, kvarclámpát védőszemüveg nélkül kezelő egészségügyi dolgozók foglalkozási ártalma. ~ a hómezőkön jelentkező *conjunctivitis nivalis* is. Ellátása az elsősegélynyújtás körébe tartozik. A betegség általában 2—3 nap alatt restitutio ad integrummal gyógyul. *P. Zs.*

conjunctivitis pseudomembranosa, *álhártyás conjunctivitis:* fibrines izzadmányhártya a tarsalis kötőhártyán, hevesebb gyulladás esetén; főleg, ha a kórokozó toxint termel. *O. T.*

conjunctivitis vernalis: gyermekek chronikus tavaszi kötőhártyagyulladása. A serdülőkorban megszűnik. A melegebb évszakokban jelentkezik. Alapként allergiás diathesis, endocrin zavar tételezhető fel. Erős viszketéssel jár. A váladékból készült kenetben sok az eosinophil sejt. Therapia az allergiás komponens leküzdésére irányul: calcium, antihistaminicum, saját- v. anyavér inj., jó hatásúak a cortison-készítmények. *B. B.*

conjunctivorhinostomia: könnylevezetést biztosító műtét a könnytömlő, ill. a könnycsövecskék hiánya esetén. A kötőhártyából csövecskét alakítunk, amelyet a könnytócsából a trepanált orrcsonton keresztül a felső orrjárat nyálkahártyájába varrunk. *B. B.*

Conklin—Watkins-műtét: ductus arteriosus Botalli esetén végzett Gross-műtét módosítása. A ductust szorosan az aorta fala mentén átvágják, ezután az a. pulmonalis felé a ductus csonkját az aorta felé eső részen pedig magát az erősebb aortafalat elvarrják. *T. A.*

connatalis, *veleszületett:* szoros értelemben a szülés folyamata alatt létrejött kóros sajátságokat jelenti. Tágabb értelemben, ezenkívül

még a foetalis életben, nem örökletes úton szerzett betegségeket, fertőzéseket is így jelöljük (pl. lues connata). *D. L.*

Connel, Frank Gregory (1875—): amerikai sebész. Az általa kidolgozott bélvarrat ismert.

Conn-syndroma: →*aldosteronismus*

Conolly, John (1794—1866): angol elmeorvos, a londoni University College-en a gyakorlati orvostan tanára, ahol bevezette az elmebajok klinikai oktatását. Később a legnagyobb angol elmegyógyintézet, a hanwelli Middlesex Asylum vezetője lett. Itt vezette be, majd Angliában többfelé meghonosította a no-restraint (kényszermentes) elmeápolást, amely az ő propagandájának hatására Európaszerte terjedni kezdett. 1856-ban arról számolt be, hogy Anglia 24 elmegyógyintézetének tízezernél több elmebetegénél megszüntettek mindenfajta „mechanikus kényszert" *(The Treatment of the Insane Without Mechanical Restraints,* 1856).

Be. I.

conquassatio: roncsolódás, szétzúzódás, összezúzás. *B. I.*

Conradi—Drigalski-táptalaj: →*Drigalski-agar*

Conradi—Hünermann-syndroma, *Conradi-syndroma, Hünermann-syndroma, chondrodysplasia calcificans congenita, chondrodystrophia calcarea seu punctata, dysplasia epiphysealis punctata, foltos epiphysis:* az enchondralis dysostosisok csoportjába tartozó chondrodystrophia, melyet a metaphysisek elmeszesedési zavara jellemez. A végtagok, főleg a femur és a tibia rövidek, a nagyízületekben mozgáskorlátozás, néha még a kéz- és lábfej különböző fejlődési hibái (pes equinus, varus, syndactylia, camptodactylia) mutatkoznak. Többféle fejlődési rendellenesség csatlakozhat hozzá: cataracta, ichthyosis congenita, veleszületett szívbaj, vese fejlődési rendellenesség stb.). Jellemző tünete a rtg-képen: valamennyi praeformált vázelemben apró, körülírt mészlerakódások („stippled epiphyses"). A metaphysisek gombaszerű megvastagodása a chondrodystrophiára utal. *D. L.*

Több familiaris esetben az egyszerű autosomalis recessiv öröklésmenet jól megállapítható. *Gy. B.*

Conrad testalkat-rendszere: Kretschmer rendszerének változata. Nyúlánk, gracilis leptomorph típust, széles, zömök picnomorph típust, közbülső metromorph v. normomorph típust és háromféle rendellenes alkatot különböztet meg (→még *alkat*). *N. J.*

conscientious objection: lelkiismereti okokból történő megtagadása valaminek. Pl. a szülők Angliában megtagadhatják gyermekeik beoltását himlő ellen. *J. E.*

consensualis ér-reakció: a *hydrotherapiában* észlelt jelenség. Hideg vagy meleg víz hatására nemcsak a vízzel érintkező felületen jön létre, hanem az egész testre kiterjed az erek összehúzódása, illetve kitágulása. A bőr ~ja a belső szervek felszíneire, a gyomor, bél és hólyag nyálkahártyájára is ráterjed és azok felől is kiváltható. A bőrerek viselkedésével egyértelmű mélységi reakció a szív koszorús ereire is ráterjed. *S. Ö.*

consensualis pupilla-reakcio: az egyik szem izolált megvilágítását követi a másik szem pupillájának összehúzódása is. Anatómiai alapja az opticus rostok ún. semidecussatiója, melynek értelmében az opticus rostok mindkét szemből mindkét oldali agyi központokba (Edinger—Westphal-magvak) befutnak.

B. P.

consensus partium: szószerint: a részek megegyezése; a test különböző szerveinek harmonikus együttműködése. *B. I.*

conservativ: tartózkodó, megóvó, azaz tartózkodó álláspont. Az orvoslásban nem jelent maradit v. maradiságot.

conservativ gátvédelem: →*gátvédelem*

conservativ kezelés: minden nagyobb véres beavatkozást kerülő óvatos, tartózkodó kezelés. *B. I.*

conservativ műtét: a beteg szerv megtartására, functiójának helyreállítására irányuló, tartózkodó operáció (pl. a terhesség és szülés képességének megtartása érdekében a méh megőrzésével, csupán a myoma-göbök enucleatiójával történő műtét). *B. I.—H. I.*

conserv-csont: tartósított, átültetés (transplantatio) céljára eltett csont. (→még *csontbank)* *B. I.*

conserv-vér, *tartósított vér:* →*konzerv-vér*

consilium medicum: 1. orvosi tanács, — 2. orvosi tanácskozás, különböző szakú (specialista) orvosok együttes tanácskozása valamely beteg betegségének felismerésére és gyógyítására. *J. E.*

consolidatio: megszilárdulás, csontforradás, elcsontosodás.

consp., *consperge:* szórd meg, hintsd be.

„constante uréosécrétoire": →*Ambard*

Constantinus Africanus (kb. 1010—87): karthagói származású orvos. Bejárta Arábiát, Perzsiát, Babiloniát, Indiát, Egyiptomot. Az ókori és keleti nyelvek ismeretében orvosi könyvek fordításával foglalkozott, fel-

hívta a figyelmet az arab és görög orvos-tudomány eredményeire, és jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a középkor felhasználta és átmentette a görög és arab hagyományt. *Be. I.*

constellatio: a csillagok állása egymáshoz; általában a dolgok, viszonyok állása. Orvosi szempontból a külső tényezők kedvező v. kedvezőtlen képe, amely egészségzavarok, betegség kiindulópontja lehet. *J. E.*

constellatiós pathologia: a conditionalis kóroki felfogás egyik változata, melyet Tendeloo fejlesztett ki. Eszerint a betegség létrejöttéhez nemcsak a feltételek egész sora szükséges, hanem ezek közül egyes tényezőknek bizonyos társulása, constellatiója, együttállása kell ahhoz, hogy valaki megbetegedjen. *S. J.*

constituens, *menstruum, vehiculum:* vivőszer, mely a hatóanyag hígítására szolgál, s ennek halmazállapota és minősége szabja meg a gyógyszer alakját. Lehet pl. víz, cukorpor, zsiradék, pilula massa stb. *I. B.*

constitutio: →*alkat*

constitutionalis haemolytikus anaemia: → *öröklött sphaerocytosis*

constitutionalis infantilis perniciosaszerű anaemia: →*Fanconi-anaemia*

Constitution of the World Health Organization: →*Egészségügyi Világszervezet*

constitutio psychodermatopathica (Jausion): dermatológiai alkattípus. Két alakja van: egyik a vago-seborrhoeás, ami gyakran együtt jár a cycloid alkattal, és ekzema, seborrhoea, seborrhoeás kopaszság alapja lehet, a másik a symphathicopeladikus típus, ami emotionalis lelkiállapottal jár együtt és vitiligo, canities, psoriasis alapja lehet. *Be. K.*

constitutiós anomalia: →*alkat*

constitutiós betegség: →*alkat*

constrictio: összeszorítás, szűkület, szorongó érzés.

constrictiós ileus: heges köteg, sérvkapu, letapadt appendix stb. leszorítása, hurkolása következtében keletkezett bélelzáródás. *B. I.*

contrictiós kötés: leszorító, elszorító kötés, ideiglenes vérzéscsillapítás céljából. *B. I.*

constrictiós pericarditis: →*pericarditis constrictiva*

constructiós sugár: →*iránysugár*

consumens szervezetek: a produkciós biologiában használatos fogalom azon állati szervezetek megjelölésére, amelyek a producens szervezetek, zöld növények által termelt szerves anyagokat fogyasztják. *T. I.*

consumptio: sorvadás, leromlás, megemésztés.

„contact": tuberculosisos beteg környezetében élő egészséges egyén. Védelmére a tuberculin-negatívok BCG-oltása és a tuberculin-pozitívok rendszeres röntgenszűrése *(contact-szűrés)* szükséges. Chemoprophylaxis is szóba jöhet. *B. M.*

Contacta: →*DDT*

contact bothőmérő, *talpas hőmérő:* olyan higanyos hőmérő, melynek gömbje laposra összenyomott. Laposra kiképzett felületével a mérendő felülettel (tárggyal), a higany nagyobb felületen érintkezhetik contact úton, s ezáltal gyorsabb és pontosabb hőmérési lehetőséget biztosít. *J. E.*

contact caries: a fogak érintkező oldalán egyidőben v. közel egymást követően keletkező szuvasodás. *B. K.*

contact catalysator: szilárd fázisú, nagy felületű catalysator, amely azáltal hat catalysálólag, hogy felületén adsorbeálja az anyagokat. *S. F. B.*

contact dermatitis: normergiás bőrön a normális ingerküszöbértéket túllépő vegyi v. fizikai inger által a behatás helyén keltett heveny gyulladás (→még *dermatitis).* *Be. K.*

contact ekzema: az allergián alapuló ekzema azon alakja, amelyben az allergen a külvilágból közvetlenül jut a bőrre. A következményes gyulladás kezdetben csak az érintkezés helyén lép fel, de csakhamar túlterjed annak területén és távoli helyeken, akár az egész testfelszínen jelentkezhet. Leggyakoribb okozói az ipari foglalkozási allergenek, a mindennapi életben használt vegyi anyagok, környezetünk, háztartásunk anyagai, és bizonyos gyógyszerek, toalettcikkek, kozmetikumok. Makacs folyamat. *Th.:* →*ekzema* *Be. K.*

contact ekzemás bőrgyulladás: →*ekzema e contactu*

contact felvétel: a rtg-felvétel egyik fajtája, melyet úgy készítenek, hogy a rtg-csövet az ellenoldali bőrfelületre helyezik rá közvetlenül. Ezáltal elérik azt, hogy a megítélést zavaró contralateralis oldal maximálisan felnagyítódik, és elmosódottá válik. Így a vizsgálandó terület jól megítélhető éles képet ad. Ma már nemigen használják, helyette inkább rétegfelvétellel küszöbölik ki a zavaró árnyékokat. *D. J.*

contact fertőzés: érintés, közvetlen érintkezés útján történő infectio (pl. sebfertőzés; a nemibetegségek terjedése elsősorban ezen az úton történik).

contact hatás: →*contact rovarirtószerek*

contact hőmérő: →*hőmérő*

contact mérgek: →*contact rovarirtószerek*

contact-pontok: a szomszédos fogak oldalfelszíneinek egymással érintkező pontjai, amelyek rágás közben védik a fogak közötti ínypapillákat. Fogtöméskor, betét és korona készítésekor helyreállítandók. *B. K.*

contact rovarirtószerek, *contact mérgek, kontakt mérgek, érintő mérgek:* a rovart külső érintés révén megölő mérgek. Két főcsoportjuk van: a durva érintő mérgek csak nagy felületen való érintkezéssel ölnek (petróleum, benzin, krezol stb.). A fajlagos érintő mérgek viszont igen kicsiny, néha μg-nyi mennyiségben, egyszeri, kis felszínen (pl. lábakon) való érintkezés esetén is megölik a rovart. Felszívódva az idegrendszert bénítják meg. Melegvérűekre többnyire jóval kevésbé mérgezőek, helyes alkalmazás mellett veszélytelenek. Legkorszerűbbek a synthetikus fajlagos ~, amelyek közül a klórozott szénhydrogenek és a szerves foszforsavesterek használatosak leginkább a gyakorlatban. Ilyenek pl. a DDT, a HCH, a Diazinon stb. A növényi eredetűek közül a legismertebbek a pyrethrum és a derris por. A ~kel méregmezőt létesítenek a rovarok által látogatott felületeken permetezéssel, porozással, v. impregnálással, amely hetek, hónapok múlva is hatásos marad *(→hatástartósság)*. Alkalmazhatók még füstölés (aerosol), ködösítés és egyrészük csalétkes formában (granulumok, impregnált szalagok, korongok stb.) mint gyomormérgek is. *Z. N.*

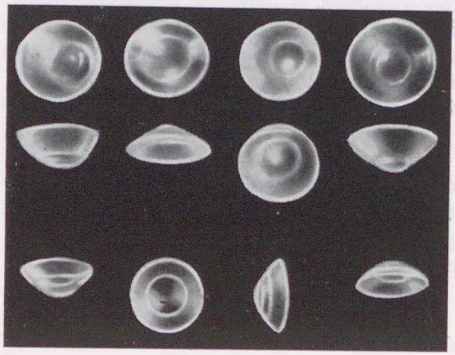
contact szaruhártyalencse, *cornealis úszó lencse:* a contact üveg egyik fajtája. 7 mm átmérőjű vékony kagyló, amely a szaruhártyára nyomva az adhaesio révén odatapad. Pislogásnál, szemmozgásnál elmozdul, de nem esik le. Egész nap hordható, kényelmetlenség nélkül. *O. T.*

contact therapia, *közelbesugárzó készülék:* *→Schäffer—Witte, →van der Plaats, →Chaoul-készülék*

contact ulcus: a hangszalagok hátsó harmadán, többnyire kétoldalt fellépő, kevéssé granulálódó makacs fekély. Ellentétben a gégetüköri képben nagyon hasonló pachydermiával, a ~nál nincs hámburjánzás. Valószínűleg nagyobb fokú hangerőltetéssel függ össze, közvetlen oka pedig a processus vocalis felületes porc-necrosisa. *Ré. Gy.*

contactus-idő: a tüdő-capillarisokban áramló vér és az alveolaris-levegő érintkezésének időtartama, mely alatt a gázcsere létrejön: 0,7 mp. Megrövidül akkor, ha a kisvérkör keresztmetszete csökken, akár elsődleges érbetegségek, akár emphysema stb. következtében. Nagyfokú megrövidülése — 0,3 mp alá — gátolhatja a vörösvértestek oxygen-felvételét. A széndioxid-leadás azonban — annak nagyobb diffusiós coefficiense következtében — így is biztosított. Ilyen módon a diffusiós légzési elégtelenséghez hasonló kép jöhet létre. *Go. Gy.*

contact üveg: a szemüveg pótlására közvetlenül a szemre felhelyezett vékony műanyagból készült optikai hatású kagyló. Fick bajor szemorvos találta fel. *B. B.*

Contact üveg
a szemgolyóra helyezhető kagylók
(Amsler—Brückner: Lehrbuch der Augenheilkunde 1954)

contact-vérzés: érintkezés v. vizsgálatok során mutatkozó kisfokú hüvelyi vérzés, colpitis, erosio, polyp v. portiocarcinoma tünete. A malignitás lehetősége miatt gondos figyelmet igényel. *H. I.*

contagionista-elmélet: *R. Koch* Pettenkofer „localistikus" tanával szemben azt tanította, hogy a járványok keletkezésében egyedüli jelentősége a fertőző agenseknek van. Bár fertőző betegség valóban csak a fertőzés útján keletkezhet, a ~ egyoldalúan elhanyagolja a szervezet hajlamosító tényezőit. *J. E.*

contagiositási index, *kontagiozitási index:* az a tapasztalati szám, mely arról tájékoztat, hogy valamely fertőző betegség iránt fogékonynak tartható személyek hány százaléka betegszik meg fertőző beteggel történt érintkezés után. *J. E.*

contagiosus: ragályos, fertőző.

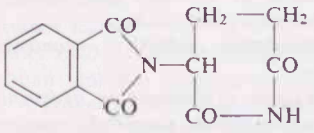
contagium, *contagium animatum vivum, ragályanyag:* élő ragályanyag; a fertőző betegségek keletkezésére kialakult elmélet szerint a betegségek oka. A ~-elméletet először *Fracastoro* ismertette 1546-ban Veronában megjelent *De morbis contagiosis* c. könyvében. *A. Z.*

contagium vivum fluidum: *Beijerinck*-től (1899) származó megjelölés annak a kifejezésére, hogy a szűrhető vírus nem tartalmaz baktériumhoz hasonló alakelemeket, hanem a fertőző anyag folyékony állapotban van jelen. Ma már túlhaladott álláspont. *F. E.*

contaminatio, *szennyezés:* **1.** (mikrobiológiában) mikrobák nem kívánatos és nem szándékos átvitele valamely anyagra v. tárgyra **2.** sugárbiológiában →*radioaktív szennyezés*. **3.** (psychiátriában) hasonló értelmű v. hangzású szavak összevonása. Pl. ordít + kiabál-ból ordibál, v. rohan + szaladgál-ból rohangál. *A. Z.—Á. K.*

Conteben, TBI-968, *Thiomicid, p-acetamidobenzaldehydthiosemicarbazon* $H_3C{\cdot}CO{\cdot}HN{-}C_6H_4{-}CH{=}N{\cdot}NH{\cdot}CSNH_2$: fehér, vízben oldódó, kristályos por. *Solvoteben:* az előbbi aethanolamin-sójának 10%-os oldata. Toxikusnak bizonyult, ezért ma már csak kombinációban használt tbc-gyógyszer. *D:* 0,025 g-os tbl.-ból fokozatosan emelkedve 1—4 db, kivételesen 10—20 mg/kg im. A leprára jól hat. *I. B.*

Contergan, *Thalidomid, Sedimid, Softenon, Distaval, N-phthalyl-glutaminsavimid:* tranquillativum. Kezdetben igen jó megnyugtatónak mutatkozott, s ezért gyorsan elterjedt. Sok terhes nő szedte s — mint utóbb kiderült — erős teratogen hatásával számos torzszülött világrajöttét okozta. *I. B.*

Contergan

contiguitás tana: az a tan, amely szerint a neuronok, az idegrendszert felépítő idegsejtek egymástól anatómiailag elhatároltak, kapcsolatuk csak érintkező, vagyis nem folyamatos átmenet, nem continuitas. *Apáthy István* alsóbbrendű lények idegrendszerén nyert tapasztalatokra alapozott continuitás elméletével, mely szerint az axonok végfácskáját alkotó fibrillumok közvetlenül folytatódnak a következő neurocyta fibrillumaiba, *Ramón y Cajal, Lenhossék* az ún. neurontant állították szembe. Ez a ~, amely minden egyes neuron önálló egységét hirdeti, s continuitásukat elveti. A modern elektronmikroszkópos vizsgálatok a ~t igazolták. *H. B.*

contineatio: →*continentia*

continentia, *contineatio:* visszatarthatóság, visszatartóképesség. Ellentéte: incontinentia. *B. I.*

continentia alvi et urinae: széklet és vizelet visszatartási képesség.

contingentia tábla: adatok csoportosítása egyidejűleg legalább két szempont és ezen belül több kategória szerint. Legegyszerűbb formája a négymezős tábla. A ~ segítségével vizsgálhatjuk, hogy a két szempont miképpen befolyásolja egymást, pl. a kezelés a gyógyulást. A ~n fel szoktuk tüntetni a marginális értékeket (összes kezelt, összes gyógyult stb.) és az összes megfigyelés számát is. A ~ adatait legtöbbször χ^2-próbával analizáljuk. *J. I.*

Négymezős tábla

Kezelés \ Gyógyulás	Igen	Nem	Összesen
igen	70	8	78
nem	142	40	182
Összesen	212	48	260

$\chi^2_{[1]} = 4{,}984 \quad P < 5\%$

continuitás tana: →*contiguitás tana*

continuus, *folytonos:* (st.) olyan változó, mely — legalábbis adott határok között — bármely értéket felvehet. Orvosi szempontból a mérhető tulajdonságok (hossz, súly, koncentráció stb.) ~ak, a számlálhatók (pl. vvs) discretek. *J. I.*

contraapertura: ellennyílás.

contraceptio: →*anticonceptio*

contractilis: összehúzódásra képes.

contractilis vacuolum: egysejtűek protoplasmájában található lüktető hólyagocska, melynek a protoplasma-áramlás fenntartásában, a mozgásban, az anyagcserében és a sejt osmosisos egyensúlyának szabályozásában van jelentős szerepe. *T. I.*

contractilitas: →*szívizom contractilitas*

contractio: megrövidülés, összehúzódás, rángás (izom), (→még *contractura*). *Izom ~:* az izomrostok megrövidülése, ill. feszülésük fokozódása. *Isotoniás* contractio esetén ingerlés után az izom megrövidül, miközben mechanikus munkát végez. *Isometriás* contractio

esetén az izom megrövidülése gátolt, ingerlés esetén tehát az izomrostok megfeszülése jön csak létre. Ilyen feltételek mellett az izom mechanikus munkát nem végezhet és a kémiai energia teljes egészében hővé alakul (→még *izomműködés*). *B. P.*

contractio cordis: a szív összehúzódása (mechanikus systole). Több szakaszban zajlik le. 1. *Isometriás ~:* az izomrostok megfeszülnek, de nem rövidülnek meg, a kamrákban a nyomás fokozódik. 2. *Isotoniás ~: a)* gyors ejectio szakasza és *b)* lassú ejectio szakasza. A kamrák a vért az aortába, ill. a tüdő verőérbe préselik. (→még *szívműködés*). *G. Gy.*

contractiós csík: →*tela muscularis*

contractiós hő: →*initialis hő*

contractiós mozgás: →*mozgás*

contractio uteri: a méhizomzat összehúzódása, megrövidülése. (→még *szülőfájások*) *H. I.*

contractura: 1. a harántcsíkolt izom bizonyos körülmények között létrejövő tartós, reversibilis összehúzódási állapota. A → *tetanus*os összehúzódással szemben az akciós potenciál hiánya jellemzi. Különböző kémiai anyagokkal (veratrin, acetylcholin stb.) idézhető elő. — 2. *zsugorodás*, extraarticularis ankylosis, az ízület mozgási pályájának korlátozódása. Az ízületi rés megmaradt. Lehet veleszületett és szerzett. A mozgáskorlátozás irányát tekintve a ~ lehet flexiós, extensiós, adductiós, abductiós, ki- és be-rotatiós, pronatiós, supinatiós, palmar- és dorsalflexiós, plantar-flexiós (equinus) ~. A tényezőket figyelembe véve kórbonctanilag megkülönböztethetünk: arthrogen, →*dermatogen contracturát*, →*desmogen contracturát*, →*Volkmann ischaemiás contracturát*, →*myogen contracturát*, →*neurogen contracturát*, paralytikus, reflectorikus, spastikus, tendinosus zsugorodásokat. Orvoslása történhet conservativ módon (nyújtás, gipszkötések) v. műtéttel (tenotomia, capsulotomia, osteotomia). (→ még *Dupuytren-contractura*, →*Volkmann ischaemiás contractura*). *B. I.—G. A.*

contractura colli vesicae urinariae: a hólyagnyak-izomzat beidegzési zavar következtében kialakult functionalis túlsúlya a detrusorral szemben. Hátterében agy- és gerincvelő-megbetegedések szerepelnek, olykor azonban nem mutatható ki organikus neurológiai elváltozás. Vizelési nehézséget, vizelet-retentiót okoz. *Th.:* állandó katéter hosszabb időn át. A tartósult izom-hypertonia a belső húgycsőnyílás hegesedéséhez (sclerosis colli vesicae, sclerosis orificii int. urethrae) vezet, ilyenkor a belső húgycsőnyílás bemetszése (sphincterotomia) v. excisio colli vesicae ajánlott. *Sz. Z.*

contraextensio: ellenhúzás, ellenhuzatás, a törtvégek széthúzása egyszerre proximalis és distalis irányban. Izmos egyének nagyobb dislocatióval járó csövescsont törése kezelésében nem mindig elégséges az egyirányú huzatás a törtvégek eltolódásának kiegyenlítésére, hanem ~ is alkalmazandó. Az ellenhuzatás történhet heveder segítségével, v. kettős drót-extensióval. *B. I.*

contraincisio: ellenmetszés, a meglévő bemetszéssel szemben ejtett metszés (tályog v. panaritium drénezéshez). Célja a genny jobb levezetése. *B. I.*

contraindicatio: ellenjavallat.

contrainsularis hormon: hypophysis elsőlebeny kivonatok azon faktora, mely vércukoremelkedésre, a máj-glycogen csökkenésére és insulin-resistentiára vezet. A diabetogen, növekedési hormon tiszta formában történt előállítása óta ez a megjelölés fölöslegessé vált. *B. P.*

contralateralis: ellenkező oldali.

contralateralis extensio: azonos oldali végtag-flexio hatására ellenoldali végtag-extensio jön létre. A ~ spinalis (gerincátmetszett) állatokban csak erős ingerlésre jön létre. A reflex gerincvelői szinten polysynaptikusan kapcsolódik át. Élettani jelentősége a normális testtartás biztosítása. *F. I.*

contralateralis reflex: →*contralateralis extensio*

Contralgin: →*tetracainum hydrochloricum*

contrast-beöntéses vizsgálat: →*irrigoscopia*

contrast-faktor: a gradatiós görbe meredekségét jellemző szám, mely tulajdonképpen a görbe érintője és a megvilágítási tengely által bezárt szög tangense. *D. P.*

contrast-jelenség: két különböző fényinger egyidejűleg v. egymásután hatva a retinára, azok a keletkezett fényérzés világossági fokát (világossági kontraszt) v. színét (színkontraszt) kölcsönösen befolyásolják. *Szimultán ~* akkor keletkezik, ha a két fényinger egyidejűleg hat: pl. sötétszürke alapon egy fehér folt világítóbb fehérnek, fehér alapon a szürke feketének tűnik. Vörös alapon a szürkéhez a vörös complementaer színe (zöld), sárga alapon a sárga complementaer színe (kék) keveredik. Hasonló természetű a *successiv ~*, mely akkor keletkezik, ha a két fényinger egymásután hat. Ha pl. 20—25

mp-ig fehér alapon levő vörös korongot nézünk, s utána a tekintetünket egyenletesen fehér felületre irányítjuk, akkor az utóbbin az előbb megfigyelt korong a vörös complementaer színében, azaz zöld színben jelenik meg. *Á. K.*

contrastographia: kontrasztanyag felhasználásával végzett rtg vizsgálat. *D. P.*

contrast-pálcikák: sipolyjáratok töltésére alkalmazott, testhőmérsékleten olvadó kontrasztanyag-tartalmú rudacskák. Ma már nem használatos *D. P.*

„contrecoup": visszaütés, ellencsapódás, ellenoldali odaütődés, visszaverődés; sérülés az ütéssel szemben levő részen, különösen folyadékkal körülvett v. folyadékot tartalmazó szervekben (koponya, gyomor, belek, húgyhólyag, szemgolyó). A fejet érő tompa erőbehatás alkalmával a fejsérülés helyével ellentétes oldalon az agy állományában jöhet létre kiterjedt elváltozás (főként a tarkótájékot ért ütés alkalmával). Az agyvelő kamrarendszere gyakran eltéríti az erőbehatás helyén keletkezett rezgési hullámok irányát és zúzódásos agykérgi elváltozások másutt is — v. csak másutt — jönnek létre, mint arra az erőbehatás helyéből és a mozgási energia irányából következtetni lehetett volna.

~ *törés:* ellenoldali törés összegződő erőhatás következtében (pl. fejtetőre eséskor az orbitatető törik be). *B. I.*

controllált légzés: →*passzív légzés*

contusio: zúzódás, zúzott sérülés, mely leggyakrabban tompa erőbehatás következménye. A szövetek összenyomatása és szétvongálódása miatt vérzések támadnak a bőr alatti szövetekben, a savós hártyák és nyálkahártyák alatt, v. a belső szervekben. A zúzódás alakja gyakran jellemző a sértő eszköz felszínére. *F. V.*

contusio abdominis: a hasat ért tompa erőhatásra keletkező kórkép. A súlyosság fokától függően hasi katasztrófa klinikai tüneteit utánozhatja, v. shock képében mutatkozik. Differenciál-diagnosztikai szempontból fontos a hasüregi szervek sérülésétől való elkülönítése. *Sz. Gy.*

contusio bulbi: a szem tompa sérülése. Kötőhártya-vérzést, cornea-homályt, üvegtesti vérzést, retina-leválást, nyomásváltozást stb. okoz. *B. B.*

contusio capitis: fejzúzódás, a tompa fejsérülések legegyszerűbb formája. Rendszerint néhány nap alatt elmúló fejfájás jellemzi, eszméletzavar és minden neurológiai eltérés nélkül. *Sz. Gy.*

contusio cerebri, *agyzúzódás:* a koponyát érő külső tompa erőbehatásra keletkező gócos agysérülés. A koponyának ütődő tárgy kinetikai energiája az agyra áttevődik és általában a sértés helyén, de nem ritkán az azzal ellentétes oldalon is (contrecoup) az agy állományának zúzódását okozza. A zúzott terület lágy összeállású, benne vérzések, szöveti laceratio, oedemás elváltozások mutathatók ki. A ~ átmenet az agyrázkódás és az agyroncsolás között. Tünettana változó a contusio helye szerint. Általában fedett koponyasérüléskor keletkezik. A tüneteket gyakran commotiós eszméletvesztés fedheti. Ennek lezajlása után észlelhetővé válnak a contusio helyének megfelelő góctünetek (hemiplegia, hemianaesthesia, hemianopsia, aphasia formák stb.). Kezelése konzervatív; műtétet csak a tünetek progressiója, fokozódó agynyomás indokolhat. *F. V.—Z. L.*

contusio cordis: tompa erőhatásra keletkezett szívsérülés egyik formája. A csontos mellkasfal folytonosságának megszakadása nélkül keletkezik úgy, hogy a bordák v. a sternum törvégei ill. szilánkjai a szívet kisebb v. nagyobb területen roncsolják. ~ keletkezhet erős trauma hatására oly módon is, hogy a sternum a szívet a gerincoszlophoz nyomja. Gyakran halálos, sebészi kezelést ritkán igényel, inkább csak azon esetekben, amikor a szív-tamponade tünetei kifejezettek. *T. A.*

contusio laryngis: a gége zúzódása, amely többnyire közvetlen ütés, strangulatio, elesés következtében jön létre. Tünetei élénk fájdalomban, rekedtségben és többé-kevésbé kifejezett légzési nehézségben jelentkeznek. Némely esetben traumás shock, eszméletlenség, ritkán azonnali halál következik be. *Ré. Gy.*

contusio lienis: lépzúzódás, a lép-parenchyma zárt sérülése a hasat ért traumára. A lép megreped, de tokja ép marad és csak szövetében indul meg vérzés. Kórjelzése nehéz. Bizonyossá akkor válik, ha a parenchymás vérzés nem áll el és a lép vértömlővé alakul („traumás vér-cysta"), v. a mindjobban feszülő tok megreped, ami bekövetkezhet órák, napok, sőt hónapok múlva is (→*kétszakaszos léprepedés*). *B. I.*

contusio parotidis: a nagy nyálmirigy (gland. parotidea) zúzódása. Az erős bőnyetokkal körülvett szerv ritka, rendszerint magától gyógyuló sérülése. Abban a néhány

esetben, mikor tompa parotis-sérülés után lüktető vérömleny keletkezik a mirigyállományban, a mirigy közelében haladó nagyobb verőér (carotis ext. ág) sérült és ez okozza a pulzáló haematomát. *B. I.*

contusio penis: tompa erőhatásra létrejött penis-zúzódás. Zúzódhat csak a penis bőre v. a bőralatti kötőszövete is, esetleg a corpora cavernosákkal együttesen. Rendszerint nagy bőralatti vérömleny kíséri, amely különösen a fitymát fújja fel, de ráterjedhet a herezacskóra, gáttájékra is. Súlyos esetben fertőződhet, és ennek penis-elhalás lehet a következménye. *B. I.*

contusio renis, *vesezúzódás:* a vesetáját ért tompa erőbehatásra fellépő önálló, máskor gerinctörésekhez társuló kórkép. Helyi nyomásérzékenység, kisebb-nagyobbfokú haematuria a vezértünet. *Sz. Gy.*

contusio simplex levis, *devil's pinches,* *„ördögcsípés":* észrevétlenül maradt kis trauma után fellépő kékesvörös haemorrhagiás folt nők bőrén, vérzékenységre utalhat. *Be. K.*

contusiós pneumonia: a mellkas súlyos zúzódásai után fellépő tüdőgyulladás. *Go. Gy.*

contusio thoracis: a mellkas sérülése külső erőbehatásra ép bőrfelület mellett. Gondos vizsgálatot igényel, mert a mellüregi szervek vérzésével, sérülésével szövődhet. *U. I.*

conus arteriosus: a jobb kamra tölcsérszerű átmenete az tr. pulmonalisba. *T. I.*

conus elasticus, *membrana triangularis, membrana cricothyroidea:* a gége falának alkotásában résztvevő háromszögletű kötőszöveti rostokból álló rugalmas lemez, melyet kétoldalról a pajzsporc és a gégeizmok részben takarnak (pars tecta coni elastici, lig. cricothyroideum laterale). A középvonalban szabadon maradt része a *pars libera coni elastici* (lig. cricothyreoideum). Nyálkahártyával borított felső széle a plica vocalist alkotja, másik két széle a gyűrűporcon, pajzsporcon, valamint a kannaporcon tapad. *T. I.*

conus inguinalis: →*apparatus genitalis*

conus medullaris: conus terminalis. A gerincvelő alsó kúpalakban elvékonyodó vége (→*medulla spinalis*).

conus stenosis, *infundibulum stenosis:* a conus pulmonalis szűkülete, a jobb kamra ún. „infundibulum stenosis"-a. A pulmonalis szűkületeknek két bonctani formája van. Az egyik kizárólag a billentyűk stenosisa, a másik a ~. A conus pulmonalis megrövidült, v. néhány cm hosszúságban igen erős izomfalú csővé alakul át. *B. I.*

conus syndroma: a medulla spinalis caudalis végső részét, a conust roncsoló folyamatokat kísérő tünetcsoport és fájdalom. Az alsó sacralis segmentumokra vonatkozó érzéskiesés (ún. lovaglónadrág-szerű kiterjedésben), nuclearis típusú hólyagkiürülési zavarok retentio urinae (paradoxa) végbél működési zavarok (incontinentia alvi), az erectio és ejaculatio hiánya jellemzik. Az uterus tevékenysége megmarad, de a szülőfájások szubjektíve nem jelentkeznek. *H. B.*

conus temporalis, *conus myopicus:* fehéren áttűnő sclera-sarló a szemfeneken a papilla temporalis széle mellett. Rendszerint myop funduson látjuk. A sclera tágulása és a látóideg ferde belépése miatt az érhártya nem a papilla szélén tapad. *O. T.*

conus terminalis: →*medulla spinalis*

conus-tumor: általában intramedullaris daganat (ependymoma, astrocytoma). Klinikailag conus syndroma, esetleg paresisek jellemzik. *Th.:* decompressio és sugárkezelés. *Z. L.*

conus vaginalis: →*sinus urogenitalis*

conus vasculosus, *conus epididymis:* mellékhere lebenyke, mely egyetlen 16—20 cm hosszú csavarodott járatból áll (még→ *epididymis*). *T. I.*

Convallaria majalis L. (Liliaceae), *májusi gyöngyvirág:* erdőkben, kertekben gyakori, évelő, erősen mérgező növény. Convallamarin és convallatoxin, digitalis-hatású glycosidokat, saponint és convallarin hashajtót tartalmaz. *I. B.*

convectio: meleg átvitele levegőben, gázokban, folyadékokban áramlás által. *J. E.*

convergens besugárzás, *convergentia besugárzás:* mozgó besugárzási módszer, melynél a cső gömbsüvegen levő spirális pályán mozog. A mezőkereszteződés a gömb középpontjában van, dosis maximuma ennél felületesebben. *D. P.*

convergentia: 1. a rokon élőlényeken hasonló létfeltételekhez való alkalmazkodás következtében létrejövő másodlagos hasonlóság. A ~ példája a halak és a cetek hasonló testalakja, az erszényes és a közönséges farkas hasonlósága stb. — 2. a szemgolyók összetérése. A két rectus internus működik együtt, egyidejűleg a két külső egyenes izom ellazul. Míg a többi conjugált szemmozgás a látástól függetlenül bekövetkezik, addig a ~ vak szem esetén nem, v. igen korlátoltan jön létre. A ~ lehet akaratlagos és akarattól független. *T. I.*

convergentia bénulás: a szemek összetérítő izmainak bénulása, dissociált tekintésbénulás. Keresztezett kettősképekkel jár, melyek távolsága oldalra tekintéskor csökken, a fixált tárgy közelítésekor nő. A ~ lehet corticalis (látókéreg) és subcorticalis (corp. quadrigemina), organikus v. functionalis eredetű. *B. B.*

convergentia besugárzás: →*convergens besugárzás*

convergentia elégtelenség: →*insufficientia convergentiae*

convergentia elve: ugyanazon postsynaptikus neuron több praesynaptikus neuron útján kaphat ingerületeket, mivel több neuron axonja végződik ugyanazon neuron idegsejtje körül. *B. P.*

convergentia görcs: az összetérítő szemizmok spasmusos összehúzódása. Egynevű kettősképek jellemzik, melyek távolsága közelre nézéskor növekszik. Oka lehet organikus és functionalis. *B. B.*

conversio: →*convertor*

conversiós együttható: gamma-sugárzással járó *atommagbomlás*sal kapcsolatos adat; a kibocsátott γ-kvantumok és a conversiós elektronok arányát fejezi ki. *Conversiós elektron* a magból kibocsátott γ-kvantum által az atomburokból kiszabadított elektron. (→*atom*) *E. J.*

conversiós neurosis: hysteria conversiós tünetekkel. Conversio alatt psychikus konflictusok létrehozta organikus tüneteket, „szervbeszédet", szerv-hysteriát értünk: a psychés conflictus-anyag „convertálódik" somatikus tünetté. A psychoanalytikus iskola terminus technicusa. *H. B.*

conversiós ratio: a radiojóddal végzett pajzsmirigy functiós próba egyik értékelési formája. A 24 v. 48 órás plasma fehérjéhez kötött jód-aktivitás és a plasma összjód-aktivitásának hányadosa százzal szorozva

$$= \frac{\text{100. fehérjéhez kötött } J^{131} \text{ aktivitás}}{\text{plasma összes } J^{131} \text{ aktivitás}}$$

Kifejezi, hogy a pajzsmirigy szerves formában mennyit köt meg a felvett jódból. Normál érték 10—40. Ha értéke 40 felett van, az a hyperthyreosis diagnosisát megerősíti. *Ho. I.*

convertin, *autoprothrombin I., serum prothrombin conversios accelerator, SPCA:* a *proconvertin* aktív alakja. Jellemző tulajdonsága a nagy stabilitás, +4 °C-on tartott plasmában vagy serumban 1 hónapon át gyakorlatilag változatlan marad. *G. M.*

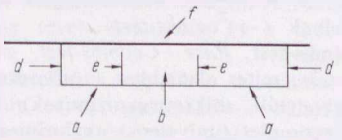
convertor: a tbc fertőzöttség friss formáját mutató egyén, akin az eddig negatív tuberculin-reakció pozitívvá vált *(conversio).* *B. M.*

convolutum: gomoly, gomolyag; orvosi értelmezésben bélkacsgomolyag, gyrus, veseglomerulus. *B. I.*

convulsio: spontán, hirtelen jelentkező, akarattól nem befolyásolható, nagyobb motoros effektussal járó izomösszehúzódás. *H. B.*

convulsiv audiogen stress: kísérleti állaton hangingerrel kiváltott görcsös állapot. (→*audiogen experimentalis epilepsia*).

Conway-féle microdiffusiós berendezés: két kamrából álló üvegedény. A külső kamra (a) körülveszi a belső kamrát (b) és oldalfala magasabb (d), mint a belső kamráé (e). A külső edény oldalfalának felső része úgy van csiszolva, hogy üveglap (f) ráhelyezésével légmentesen zárható legyen. A ~ a Conway-féle microdiffusiós eljárás kivitelezésére szolgál. *F. I.*

Conway-féle microdiffusiós berendezés
(Conway-féle microdiffusiós edény vázlata oldalnézetben)

Conway-féle microdiffusiós eljárás: a serum és a vizelet carbamid v. ammónia tartalmának meghatározására szolgáló módszer, amely kis mennyiségű vizsgálati anyagból igen pontos meghatározásra alkalmas. A ~ elve: a carbamid urease hatására elbomlik, a keletkezett ammóniát lúggal felszabadítjuk és bórsavba átdiffundáltatjuk. A bórsav—ammónia elegyet indicator jelenlétében sósavval titráljuk. A vizsgálatot a Conway-féle microdiffúsiós berendezésben végezzük úgy, hogy a külső kamrába a vizsgálati anyagot, ureasét, majd lúgot helyezünk. A belső kamrában bórsav-reagens van, ebbe történik az ammónia diffusiója és ebben a kamrában végezzük a titrálást. *F. I.*

Cooke—Apert—Gallais-syndroma: csak nőkön fellépő tünetcsoport: pseudohermaphroditismus, virilismus, hirsutismus, elhízás, a csikló túltengése, nagy izomerő („herculismus") együttese. Rendszerint mellékvese-hyperplasia v. tumor okozza. *Th.:* sebészi. *Be. K.*

Cook-I oldat: alkalosis ellen, ill. gyomornedv pótlására használt oldat. Összetétele: NaCl 0,37%, KCl 0,13%, NH_4Cl 0,37%, (=0,87%, azaz 300 mEq/lt). A Na 63, K 17, Cl 150, NH_3 70 mEq-t képvisel literenként (→még *solutio gastrica).* *B. I.*

Cook-II oldat: acidosis ellen, ill. bélnedv pótlására használt oldat. Összetétele: NaCl 0,51 %, KCl 0,09%, Na-lactat 0,56% (=1,16 %, azaz 298 mEq/lt). A Na 137, K 12, Cl 99, Na-lactat 50 mEq-t képvisel literenként (→még *solutio intestinalis,* →*solutio gastrica).* *B. I.*

Cooley-anaemia: →*thalassaemia*

Coolidge-lámpa: W. D. Coolidge által felfedezett új típusú léghíjas rtg-lámpa (elektroncső). *D. P.*

Coombs-reagens, *Coombs-savó, anti-human-globulin savó, AHGS:* emberi globulinokat praecipitáló nyúlimmunsavó, melyet emberi vörösvérsejtekkel végzett absorbeálással heterohaemagglutininjeitől mentesítettünk. Hatására az incomplet haemagglutininekkel sensitizált vörösvérsejtek agglutinálódnak *(→Coombs-test).* *H. E.*

Coombs-test, *Race—Coombs-test, antiglobulin test:* sejtes elemekhez (vörösvértestek, thrombocyták, mikroorganizmusok) kötődött incomplet (univalens) agglutininek kimutatására szolgáló serologiai eljárás az agglutinin antigenitásának megfelelő antiglobulin serum *(→Coombs-reagens)* segítségével. Az agglutinin általában bivalens (complet), azaz mindkét végén kapcsolódik az antigenhez, ami térbeli rácsképződéshez, majd kicsapódáshoz (a sejtes elemek agglutinálódásához) vezet. Az univalens (incomplet) agglutininek (globulinok) ellen — ellenanyag, azaz antiglobulin termelhető, mely bivalens lévén, az univalens (incomplet) agglutinin-antigen komplexumhoz kötődve ugyancsak térbeli rácsszerkezetet s így agglutinációt hoz létre. A ~tel olyan betegségekben is lehet agglutinineket kimutatni, melyekben az egyszerű agglutinatiós eljárás nem vezet mindig biztos eredményhez (brucellosis stb.). *H. E.*

Cooper, Sir Astley Paston (1768—1841): angol sebész, a londoni Guy kórház főorvosa, a Royal College-en az összehasonlító anatómia tanára. A sérvek kifejlődésével, műtéteivel és a hasfal tájanatómiájával foglalkozó írásai mellett ismert a carotis comm. és az aorta abd. ligatúrája. A törések és ficamok kezelésére több új módszert vezetett be *(On Dislocations and Fractures of the Joints,* 1822). Az angolok egyik legnagyobb sebészüket becsülik benne. Több sebészi műszert vezetett be (C. olló). Kórbonctani szempontból jelentősek a pajzsmirigy, thymus és here vizsgálatai. 50 év sebészi eredményeit foglalja össze: *The Principles and Practice of Surgery,* 1836 c. műve. *Be. I.*

cooperatio, *kooperáció:* együttműködés.

Cooper-betegség: az emlő idült cystás elváltozása.

Cooper—Hippokratész-módszer: emelőmechanizmussal végrehajtott vállficam helyreigazítás. A beteget lefektetjük s a szabadon lógó kart csuklónál megragadva cipőtlen lábbal „belelépünk" a hónaljba, közben a kart húzzuk és adducáljuk és kissé kifelé rotaljuk. *B. I.*

Cooper-műtét: az a. chorioidea ant. lekötése extrapyramidalis mozgászavarok befolyásolására. Az utánvizsgálatok a kezdeti jó eredményeket nem igazolták. *Z. L.*

Cooper-olló: lapjára hajlított sebészi olló. *B. I.*

Cooper-sérv: →*hernia Cooperi,* →*hernia encystica*

Cooper-szalag: 1. a lig. collaterale ulnare egyik része (lig. olecranocoronoideum), 2. a lig. pubicum. *T. I.*

coordimeter (Hess): hálózatos tábla a kettőslátás vizsgálatára, különösen kombinált izombénulások elemzésére. *B. B.*

coordinatio: valamely működés keresztülvitelében szereplő tényezők egybehangolt aktivitása. (→még *synergismus)* *B. P.*

coordinatiós kötés: a komplex vegyületekben található datív kötés régebbi elnevezése. *S. F. B.*

coordinatiós szám: a komplex vegyületek centralis atomja által megkötött gyökök száma. Ha a ~ 6, mint pl. a Fe-nál, akkor a centralis atom (Fe) szabályos oktaeder közepén helyezkedik el, 4-es ~ esetében, pl. a Cu-nál a centrális atom (Cu) tetraéder közepén áll, s ennek csúcspontjában helyezkednek el a további atomok, ionok v. gyökök. 5- és 7-es ~ok nem igen fordulnak elő. *S. F. B.*

copiopia: szem kifáradása túlterhelés miatt.

copolymer: két különböző egyszerű vegyületből keletkező polymer. *S. F. B.*

copraemia, *kopraemia, sterkoraemia:* bélsárvérűség; pangó, erjedő bélsárból felszívódó mérgező anyagok a vérben, pl. bélelzáródás esetén. Elsősorban mérgező aminok, melyek aminosavakból decarboxylá-

lással keletkeznek. Például a histidinből histamin, tyrosinból tyramin, tryptophanból tryptamin; a tryptophan további lebontási termékei a tryptaminon túl: beta-methyl-indol (v. skatol), indoxyl. Ez utóbbit a máj a bélből való felszívódása után kénsavval esteresíti, és indikán keletkezik, mely a májból a vérbe, majd a vérből a veséken át a vizeletbe kerül (vizelet-indikán). Ma már bebizonyított, hogy bélelzáródáskor mindezek jelentősége háttérbe szorul a folyadék- és electrolyt-háztartás összeomlása mellett, mert a fenti toxikus anyagok jórészét a máj méregteleníti. *B. I.*

copragoga: hashajtó szerek.

copremesis: bélsárhányás.

coproagglutinatio: dysenteria és cholera alkalmával a székletben megjelenő ellenanyagokkal — faecalis agglutininekkel — diagnostikus célból végzett agglutinatiós vizsgálat. Értéke és jelentősége még tisztázásra vár. *A. Z.*

coproagglutinin, *faecalis agglutinin:* enteralis kórokozók, különösen a Shigellák és a cholera baktérium hatására a bélben pár nappal a fertőzés után megjelenő agglutininek, melyek megelőzik a vérben kimutatható ellenanyagok keletkezését. *A. Z.*

coprolagnia: sexualis perversitásnak az a formája, melyben a nemi gerjedelmet vagy nemi kielégülést a sexualis partner széklet-ürítésének látványa, székletének testrekenése, sőt elfogyasztása nyújtja. *F. V.*

coprolalia, *koprophasia:* obscen szavak kedvelése. Kifejezett formában psychopathiknál, schizophreniánál, kisebb mértékben azonban normálisnak nevezhető egyéneknél is előfordul („mosdatlan szájúság".) *H. B.*

coprolith, *bélkő:* főleg gyümölcsmag szénsavas mészből álló rétegekkel környezve a caecumban, appendixben és a colon egyéb részeiben. Rtg-nel való észlelésük mésztartalmuktól függ. *D. P.*

coproma, *faecaloma, „medikus-tumor":* bélsárdaganat; olykor a hasfalon át tapintható, kemény, összesült bélsártömeg, mely valódi daganat gyanúját kelti. Chr. obstipatióban, Hirschprung betegségben észlelhetjük. A valódi daganattól az elkülönítést az ismételt tapintás, a beöntés és irrigoscopia adja meg. A ~ sokszor az ujjbenyomatot megtartja (Gersuny—Hofmockl-tünet). *Th.:* tisztító beöntés, oki kezelés (→*coprotripsia*). *B. I.*

coproovoscopia: bélférgek petéinek mikroszkópos vizsgálata emberi és állati dejectumokban. *J. E.*

coprophagia: az ürülék bekebelezése. Schizophreniában fordul elő, saját, vagy akár mások faecesének evése. Sexualis perversióként különben normális egyénekkel kapcsolatban előfordul a sexualis partner ürülékének megevése (→még *coprolagnia*). *H. B.*

coproporphyrin: porphyrin-származék, melyben a porphyrin magon 4 methyl és 4 propion oldallánc helyezkedik el. A szervezetben a ~ I. és III. típusú isomerjei fordulnak elő. Normálisan a széklettel az I. típusból kb. napi 400—1000 μg és a vizelettel a III. típusból kb. napi 100—300 μg. ürül. *Ba. B.*

coproporphyrin-meghatározás: organikus oldószerekben oldott coproporphyrin spectrophotometriás mérése. *Ba. B.*

coprostasis: széklet felgyülemlése és pangása a vastagbélben. *S. J.*

coprosterin: dihydrocholesterin. A cholesterin bélbaktériumok útján történő reductiója révén keletkezik és a faecesszel ürül. *S. F. B.*

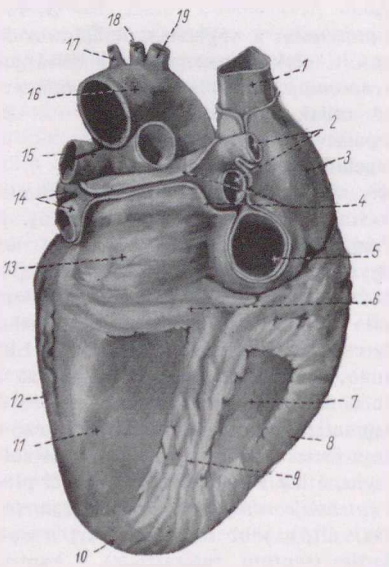
coprotripsia: a végbélben felhalmozódott, összesült, olykor gyermekfőnyi bélsárgolyó (→*coproma*) széttörése ujjal v. műszerrel, majd annak eltávolítása. *B. I.*

copula: →*arcus branchialis*

copulatio: →*coitus*

cor, *szív:* kúp alakú, izmos falú tömlő, a vérkeringés központja, mely ritmikus, percenként átlag 72 összehúzódásával tartja fenn a vérkeringést. Alakja letompított csúcsú (apex cordis) és gömbfelszín alappal (basis cordis) bíró kúphoz hasonlítható, mely csúcsával előre és lefelé tekint. Elülső felszíne a facies sternocostalis, hátsó felszíne a rekeszen nyugszik, ez a facies diaphragmatica és a bal tüdővel érintkező felszíne a facies pulmonalis. Súlya a testsúllyal arányos, átlag 300 g. Mindkét szívfél pitvarból (*atrium cordis*) és kamrából (*ventriculus cordis*) áll, a jobb és bal pitvart a septum atriorum (septum interatriale), a kamrákat a septum ventriculum (septum interventriculare) választja el. A pitvarkamrai határon a pitvarok izomzatát a kamrákétól inas gyűrű, az anulus fibrosus különíti el. A pitvarok és kamrák közti határt a külső felszínen a sulcus coronarius jelzi. A kamrák közti határnak a sulcus longitudinalis, ant. et post. (sulcus interventricularis ant. et post.) felel meg. Falát kívül az epicardium, ez alatt

pedig a myocardium képezi, mely különböző helyeken különböző vastag. A pitvarok myocardiumának egy külső, körkörös és egy belső, hosszanti rétege van. A kamrák falának külső, hosszanti izomrétege ferdén a szívcsúcshoz húzódik, ott örvényszerűen megfordul *(vortex cordis)*, és mélyebb réteg formájában a fal belső hálózatos rétegét adja. E két izomréteg között a kamráknak körkörös izomrétegük is van. A pitvar és a kamra izomzata az anulus fibrosuson ered, ill. tapad. Legbelül az endocardium képezi a falat. A jobb pitvar *(atrium dextrum)* elülső felszínéből a jobb fülcse *(auricula dextra)* nyúlik előre, ezt a pitvar hátsó részétől a sulcus terminalis választja el. E hátsó pitvari rész a *sinus venarum cavarum*, melybe fent a v. cava superior, lent pedig a v. cava inferior nyílik, a kettő között domborodik a *tuberculum intervenosum Loweri* (Lower-gumó). A v. cava inf. benyílásánál az Eustach-billentyű *(valvula venae cavae inferioris)* található. Ez előtt egy kisebb nyílás van, a sinus coronarius torkolata, melyet a

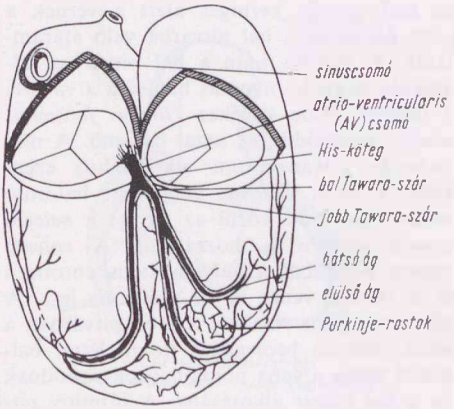

Cor (basis et facies diaphragmatica) (aspectus postero-inferior)

1: V. cava. sup., *2:* Vv. pulmonales dext., *3:* Atrium, dext., *4:* Pericardium, *5:* V. cava inf., *6:* Sulcus coronarius cordis, *7:* Ventriculus dext., *8:* Margo dext. cordis, *9:* Sulcus interventricularis post., *10:* Apex cordis, *11:* Ventriculus sin., *12:* Facies pulmonalis cordis, *13:* Atrium sin., *14:* Vv. pulmonales sin., *15:* A. pulmonalis sin., *16:* Arcus aortae, *17:* A. subclavia sin., *18:* A. carotis comm. sin., *19:* Tr. brachiocephalicus

valvula (Thebesii), a sinus coronarii határol. A jobb pitvarban található apró nyílásokon (foramina venarum minimarum) át a szív apró saját venái nyílnak. A septum interatriale alsó felén ovális sekély bemélyedés, a *fossa ovalis* jelzi a magzati életben nyitott *foramen ovale* helyét. A gödör széle a *limbus fossae ovalis*. A jobb pitvart az *ostium atrioventriculare dextrum* köti össze a 4—5 mm vastag falú jobb kamrával (ventriculus dexter). A jobb kamra a szegycsont és a bordák felé tekint. Elöl, hátra és felfelé a tüdőverőérbe (tr. pulmonalis) átmenő *conus arteriosus*ba folytatódik. Ürege átmetszetben félhold-alakú, falát belül izomgerendák *(trabeculae carneae)* teszik egyenetlenné. Az ostium atrioventriculare dextrum szélén három endocardium-kettőzetből álló, vitorla alakú billentyű (valva atrioventricularis dextra s. tricuspidalis) ered, melyek közül egy ventralisan, egy dorsalisan és egy septalisan fekszik. A kamra faláról ún. szemölcsizmok *(mm. papillares)* emelkednek ki melyek ínhúrokba *(chordae tendineae)* folytatódnak, a billentyűkön tapadnak, és meggátolják a billentyűk visszacsapódását. A tr. pulmonalis és a conus arteriosus határán van az ostium arteriosum dextrum (ostium trunci pulmonalis), a félhold-képű billentyűkkel *(valvula semilunaris arteriae pulmonalis)*, melyek zsebszerűen emelkednek be a valva trunci pulmonalis lumenébe. E billentyűk kamra-diastolekor zárják a nyílást, és nem engedik, hogy a vér a tr. pulmonalisból a kamrába visszafolyjon. A bal pitvar (atrium sinistrum) hátra, a mediastinum posterius felé néz, rajta auricula sinistra különböztethető meg. Hátul, fent, jobb és bal oldalon két-két v. pulmonalis nyílik bele. Lefelé az ostium atrioventriculare sinistrumon át a bal kamrával (ventriculus sinister) közlekedik. A pitvari sövényen, a fossa ovalisnak megfelelő területen, kis bemélyedés van, melynek hátsó széle a magzati billentyű (valvula foraminis ovalis) maradványa. A bal kamrának van a legvastagabb fala (12 mm). Hátul és alul helyezkedik el, és ez adja a szívcsúcsot. A trabecula carneák itt még sűrűbbek, mint a jobb kamrában. Az *ostium atrioventriculare sinistrum*ban a *valvula bicuspidalis s. mitralis* (valva atrioventricularis sinistra) található, melynek elülső és hátulsó vitorlája van. Elöl, fent az aorta kezdetén találjuk az ostium arteriosum sinistrumot (ostium aortae), melyet az ostium atrioventricularetól az elülső billen-

tyűvitorla választ el. A billentyűkhöz a szemölcsizmokról erős chorda tendineak haladnak. Az aorta kezdetén van a *valvula semilunaris aortae* (valva aortae). Szabad szélük közepén, a tr. pulmonalis billentyűihez hasonlóan gombostűfejnyi csomó, a *nodulus Arantii* található. A nodulustól kétoldalt a billentyű elvékonyodott része a *lunula*. Az aorta jobb és bal billentyűtasakjából, a *sinus aortae Valsalvae*ból erednek a szív saját erei. A kamrák sövényének felső része

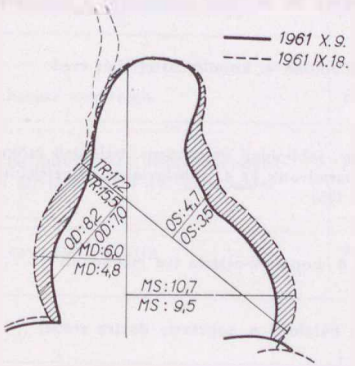
Cor nodus sinuatralis, nodus atrioventricularis et fasciculus atrioventricularis
Emlősszív ingerképző és ingervezető rendszere.
(Vastag fekete vonallal feltüntetve)

(pars membranacea) endocardium-kettőzet, a többi rész izmos *(pars muscularis)*. A szív szabályos működését, a nodus sinoatrialis, az ún. ingervezető köteg, a *fasciculus atrioventricularis* szabályozza. *(→ingerületvezetés)*. A szív táplálására a koszorúerek *(a. coronaria cordis dextra et sinistra)* szolgálnak. E két ér adja a szív valamennyi tápláló erét *(→arteriatáblázat)*. Ágaik között ugyan vannak összeköttetések, de az ágak elzáródása esetén ezek nem elégségesek (relatív végarteriák). A szív gyűjtőerének főtörzse a *v. cordis magna*, mely a *sulcus interventricularis ant.*-ban kezdődik és a *sinus coronarius*ba nyílik. A nyirokerek felületes és mély hálózatot képeznek. Az elvezető fő-nyirokértörzs a mediastinum nyirokcsomóiba torkollik. A szívet kettősfalú savós hártya, a szívburok (pericardium) veszi körül. Ennek két lemeze a *pericardium viscerale (epicardium)* és a *pericardium parietale*. Az előbbi szorosan hozzá van nőve a myocardiumhoz, az utóbbi a környező szervekkel érintkezik. A két lemez között van a *cavum pericardii*, benne a *liquor pericardii*val. A két lemez áthajlási vonala a nagyerek kezdeti vonalában van. Kétféle áthajlási vonal van az egyik a nagy arteriás törzseket veszi körül, a másik a szívbe ömlő venákat. A nagy arteriak, a nagyerek, valamint a szív pitvari részei között a pericardium üregének jobb és bal felét egy harántul álló járat *(sinus transversus pericardii)* köti össze. A szív *idegeit* a n. vagus és a truncus sympathicus adja. A n. vagusból erednek a rami cardiaci superiores és rami cardiaci inferiores, a truncus sympathicusból a n. cardiacus cervicalis sup., med. és inf. Mindezen ágak a *plexus cardiacus*nak nevezett fonatot képezik, mely plexus cardiacus superficialisra és profundusra, valamint plexus coronarius dexterre és sinisterre tagolódik. A plexus superficialisban fekszik a *Wrisberg-féle ganglion cardiacum*. A sympathicus serkentő, a vagus gátló rostokat tartalmaz. A szív a két tüdő között, a mediastinum anteriusban fekszik. 1/3-a a középvonaltól jobbra, 2/3-a pedig attól balra esik. A tüdő által nem fedett terület elöl, a középvonaltól balra, a 4—6. bordaporcnak felel meg, ez az *abszolút szívtompulat* területe. A szív vetületének határait az elülső mellkasfalon, a 3. jobb bordaporc felső szélén, a szegycsonttól jobbra, 1 cm-nyire, a 6. jobb bordaporc sternalis szélén, a 2. bordaközben a szegycsonttól 2 cm-nyire balra eső pontokat és a szívcsúcs lökéshelyét (5. bordaközben, a sternumtól 8 cm-re balra, a medioclavicularis vonalban összekötő, kifelé domború vonalak alkotják. A ~ falának felépítésében három réteget: *endocardium*ot, *myocardium*ot és *pericardium*ot különböztetünk meg. Az endocardium endothel sejtrétegből és *stratum subendothelialé*ból áll. A billentyűk az endocardium kettőzetei. A pitvarról a kamrára csak az ún. atrioventricularis köteg húzódik át. Ez az inger vezető köteg, amely a pitvar és kamra összehúzódásának sorrendjét biztosítja. Az ingervezető rendszer az ún. *sinus csomó*val *(nodus sinuatrialis)* v. *Keith-Flack*-féle csomóval kezdődik a vena cavák benyílási helyénél. A másik ilyen csomó, az *Aschoff—Tawara csomó*, *(nodus atrioventricularis)* a sinus coronarius benyílási helyénél van, és innen indul el a *fasciculus atrioventricularis* (→ *His-köteg*). Ez a pitvar-kamrai határnál, a septum membranaceumon *crus dextrum et sinistrum*ra oszlik. A bal, mint His-köteg, a jobb pedig, mint *Leonardo da Vinci-nyaláb*

a jobb kamra m. papillarisaihoz vonul. Az ingervezető köteg rostjai sarcoplasmában dús, fibrillumban szegény, glycogenben gazdag rostok, melyekben kettős magcsoportok láthatók. A nyalábot rugalmas rostokban gazdag kötőszövet veszi körül.

A ~ *fejlődése:* a szív páros telepe igen korán, már az 1. összelvényes stádiumban kialakul a két splanchnopleurán, melyről mint tömött hosszanti köteg válik le. A kötegben üreg támad, és kialakul a páros *endocardium-zacskó*. Az endocardium-zacskó fölött a splanchnopleura lemez formájában megvastagodik, ebből fejlődik később a myocardium és epicardium, ezért *myoepicardialis lemez*nek is nevezzük. Az entoderma meggörbültéhez és csővé záródásához a splanchnopleuráé is társul, s ezáltal a kétoldali endocardiumcső a középvonalban egymás felé közeledik, és végül a bélcsőtől ventralisan egyetlen csővé egyesül *(szívcső, endocardiumcső)*. A szívcső caudalis, venás végébe nyílnak a vv. omphaloentericae és vv. umbilicales, később pedig a testből összeszedődő venák (vv. cardinales). Cranialis, arteriás végéből a truncus arteriosuson keresztül a két primitív aorta (aorta primitiva) ered. A szívcsövön kiöblösödések lépnek fel, és ezáltal több szakaszra tagolódik; a venás vég felől kiindulva találjuk a *sinus venosus*t, majd a *primitiv pitvar*t *(atrium commune)*, a *primitiv kamrá*t *(ventriculus communis)* és *bulbus cordis*t, mely a *truncus arteriosus*ban folytatódik. Ezeket egymástól barázdák választják el: a *sulcus atrioventricularis*, *sulcus ventriculobulbaris*, a szívcső üregében ezeknek kiemelkedések felelnek meg *(crista bulboventricularis, atrioventricularis)*. A szívcső ezután görbülni kezd, egyes részei egyenlőtlenül növekednek, *S* alakot vesz fel. A sinus venosus és a pitvar, a kamra és a bulbus mögé tolódik fel, a bulbus közvetlen érintkezésbe kerül a primitív pitvarral, melyből a szívfülcsék fejlődnek. Itt barázda keletkezik: *sulcus bulboauricularis*, ennek megfelelően a belső felszínen kiemelkedést találunk: *crista bulboauricularis*. A kamrai rész két tágulatra *(pro-* és *metampullára)* tagolódik egy barázda *(sulcus interventricularis)* által, aminek megfelelően belül taréjszerű kiemelkedést *(crista interventricularis, primaer kamrai septum)* találunk. Ebben az időben a primitív pitvar hátsó falán, a sinus venosus beszájadzásától balra septum képződik *(→septum primum)*, mely le- és előrefelé nő, az atrioventricularis szájadék, *ostium atrioventriculare commune* felé. Közte és a szájadék között nyílás található, a *foramen subseptale*. A primaer septumon nyílás keletkezik; a *foramen ovale primum*. A primaer septum mellett, jobboldalt egy másik septum; a *septum secundum* képződik ki, mely szintén lenő az atrioventicularis szájadékhoz, és rajta ismét nyílás keletkezik, a *foramen ovale secundum*. Ez képezi a későbbi *foramen ovalé*t. A septum primum maradéka a *valvula foraminis ovalis*t alkotja, ez a bal pitvar üregébe lebeg, és biztosítja az embryonalis keringés alatt a vérnek a jobb pitvarból a bal pitvarba való átáramlását. A születés után a bal pitvarban kialakuló nagyobb nyomás hatására a valvula a formen ovale széléhez *(limbus foraminis ovalis)* nyomódik, és azzal összenő. A maradandó pitvar-septum alkotásához ezenkívül a sinus venosus benyílását határoló venás billentyűk közül az egyik: a *valvula venosa sinistra* is hozzájárul. A *valvula venosa dextrá*ból a valvula sinus coronarii és a valvula venae cavae inferioris lesz. A pitvar medialis részletét a jobb pitvarban a sinus venosus beolvadása hozza létre, baloldalt pedig a vena pulmonalisok vonódnak be a bal pitvar alkotásába. A primitív pitvarokból a fülcsék *(auriculae cordis)* keletkeznek. A sinus venosus harántul futó részéből a sinus coronarius lesz. A kamrák alulról fölfelé növő sagittalis válaszfal által választódnak el, mely azonban sokáig nem tökéletes, és a szabadonhagyott területen a két kamra közlekedik egymással *(foramen interventriculare)*. A válaszfal *(septum interventriculare)* hátrafelé hozzánő az atrioventricularis szájadékhoz, fölül azonban, közte és a bulbus septuma között még nem teljes az összenövés, és a két kamra még mindig összeköttetésben áll egymással *(foramen interventriculare secundum)*. Ez később a *septum bulbi* lenövése útján záródik el, és így jön létre a *pars membranacea septi*. A bulbus és a truncus is kettéválasztódik azáltal, hogy bennük egymással szemben két endocardium-léc képződik, melyek egymással összenőnek. A truncus septuma *(septum trunci arteriosi)* spiralis lefutású, és ez okozza, hogy a későbbi aorta a bal, a truncus pulmonalis a jobb kamrából ered. Az aortaív és a truncus pulmonalis között az embryonalis keringés idején a bal 6. kopoltyúarteria útján összeköttetés *(ductus arteriosus Botalli)* áll fenn. Ez az összeköttetés a születés után elzáródik, és helyén sza-

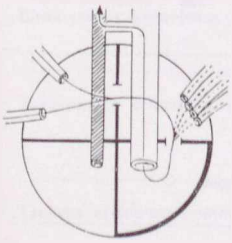
lagszerű képlet *(ligamentum arteriosum Botalli, chorda ductus arteriosi)* marad vissza. A venás billentyűk és a félhold alakú billentyűk az endocardium kiemelkedéseiből fejlődnek *(endocardium-párnák)*, a szívizomzat a *myoepicardialis lemez*ből. Az endocardiumcső és a myoepicardialis köpeny között kezdetben folyadékkal telt tér *(gelatina cardiaca)* található, mely később eltűnik. A szív venás végébe a vena cardinalis ant. és post. egyesüléséből származó *ductus Cu-*

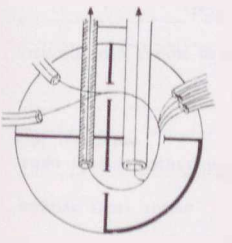
Cor orthodiagrammja
Pericarditises szív orthodiagrammja

vierik ömlenek, ezek felveszik a v. omphaloentericákat és v. umbilicalisokat is.

A *szív és nagyerek fejlődési rendellenességei* igen változatosak. A különféle fejlődési rendellenességek gyakran szövődhetnek egymással. A szív és nagyerek fejlődési (682, 683. oldalon) rendellenességei a mellékelt táblázatban vannak összefoglalva. Az

Cor fejlődési rendellenességei
atresia tricuspidalis + foramen ovale apertum
Tricuspidalis atresia foramen ovale apertummal. Bár a ductus Botalli és foramen ovale nyitott, a kamrai septum zártsága miatt az újszülött életképtelen

Cor fejlődési rendellenességei
atresia tricuspidalis + foramen ovale apertum
Tricuspidalis atresia foramen ovale apertummal és kamrai septum defektussal. Az életképességet a két septum defektus biztosítja

erek itt közölt felosztása elsősorban pathologiai és klinikai szempontokat vesz figyelembe. *T. I.*

coracoclavicularis fixatio: az acromioclavicularis ficam műtéti megoldása. Ficam esetén az acromioclavicularis szalagon kívül a coracoclavicularis szalag is rendszerint elszakad, ennek pótlására a processus coracoideust selyem- v. drótvarrattal, v. fasciacsíkkal a claviculához fixálják. *Sz. Gy.*

cor adiposum: 1. elhízott betegek szíve. — 2. zsíros elfajulás a szív izomzatban. *G. Gy.*

Coraethamidum: → *Corediol*

Coramin: → *Corediol*

Corazolum: → *Pentamethazolum*

Corbadrin: → *sympathomimetica*

Corbasil: → *sympathomimetica*

cor biloculare: → *cor (fejlődése)*

Corbocain: → *procainum hydrochloricum*

cor bovinum: mindkét kamra és rendszerint mindkét pitvar igen kifejezett tágulata. Emiatt a szív gyakran golyó alakúvá válik. Az aorta billentyű és a kéthegyű billentyű együttesen fennálló insufficientiája esetén szokott előfordulni. *Rtg.:* minden irányban jelentősen megnagyobbodott szív. A szív állandóan fokozott teljesítményre kényszerül, mivel az elégtelenül záró billentyűkön át a vér a pitvarokba, kamrákba visszafolyik. A fokozott körülményeknek a szív izomzata saját tömegének növelése, hypertrophiája útján igyekszik eleget tenni, azonban a szív erei csupán 500 g súlyig képesek a megnövekedett szívizomzat vérellátását biztosítani, nagyobb súlytöbblet esetén a hiányosan táplált, pusztuló izomzat helyén kötőszövet szaporulat keletkezik, az izomsejtekben elzsírosodás v. egyéb degeneratív jelenségek, esetleg elhalás észlelhető, egyidejűleg károsodnak a szív saját idegelemei is. A működésképes differentiált szövetek pusztulásának megfelelően hanyatlik a szív teljesítőképessége, ami cardialis decompensatio tünetei között exitushoz vezet. Szubjektív tünetei: fáradékonyság, palpitatio. Fizikális jelei: Corrigan-féle peckelő jellegű, szapora pulzus (pulsus celer et altus). A systolés vérnyomás emelkedik, a diastolés legtöbbször csökken, diastolés zörej hallható. Anginás jellegű coronaria keringési zavar és a decompensatio minden tünete kísérheti a ~ot. Az EKG-n a balszívfél túlsúly jelei láthatók. A ~ okai: aorta vitiumok, aorta és mitralis insufficientia együttes fennállása, hypertonia, bizonyos

Cor fejlődési rendellenességei

I. Az arteriás és venás rendszer között összeköttetés nincs

Dextrocardia	Szív a jobb mellkasfélben
Aorta isthmus stenosis (coarctatio aortae)	Az aorta isthmusának szűkülete
Aorta lefutásának és elágazásainak rendellenességei. Főbb fajtái: *a)* jobboldali aortaív	Az aorta íve jobbra tér ki, majd visszakerül a szív mögé
b) jobboldali aortaív baloldali aorta descendenssel	Az aortaív a jobboldali 4. kopoltyúarteriából ered
c) jobboldali aortaív a jobboldali aorta descendenssel és aorta-tágulattal	Jobboldali aortaív, jobboldali descendens, baloldali csökevényes aorta-maradvány az a. subclaviával. Diverticulum az oesophagus felé
d) kettős aortaív	Mindkét oldali 4. kopoltyú-arteria íve megmarad
e) a. subclavia rendellenességei	Leggyakoribb a baloldali a. subclavia dextra eredés
f) brachiocephalikus erek eredési rendellenességei	Pl. a bal a. anonyma a jobboldali aorta ívből ered, mindegyik nagy ér külön ered
A. pulmonalis szájadékának szűkülete (zárt septumok mellett)	Az a. pulmonalis billentyúi hegesek vagy összenőttek, esetleg az infundibulum szűkült
A. pulmonalisból eredő aa. coronariae billentyűk rendellenességei	Egy vagy mindkét a. coronaria az a. pulmonalisból ered számfeletti vagy hiányosan fejlődött billentyűk
Aorta-szájadék szűkülete	A billentyűk kötegesen összeolvadtak vagy a szájadék alatt hártyás gyűrű vagy szalag látható
Ingerképző- és vezető rendszer rendellenességei	

II. Arteriovenosus irányú vérkeveredéssel járó rendellenességek

Ductus arteriosus Botalli persistens	A ductus arteriosus megmaradása, rendellenes összeköttetés az a. pulmonalis és az aortaív között
A pitvarsövény hiányai: *a)* foramen ovale apertum	A foramen ovale záródása elmarad
b) izolált hiány a pitvarsövényen (foramen ovale primum persistens)	A foramen ovale többé-kevésbé megmaradhat, hiányt okozva a pitvarsövényen

c) cor triloculare monoatriatum	Pitvarsövény nem fejlődött ki, két kamrájú egy közös pitvarú szív
d) ostium atrioventriculare commune persistens	A pitvar-kamrai szájadék nem választódott ketté, hiány a pitvarsövényen, esetleg a kamrasövény hártyás részén, hiány a kamrasövényen, leggyakrabban annak hártyás részén
A kamrasövény (izolált) hiánya (Roger-kór)	
cor triloculare monoventriculare	A kamrasövény hiányzik vagy egészen csökevényes, közös kamraüreg két pitvarral
Lutembacher syndroma	Pitvarsövényhiány a bal venás szájadék szűkületével
A szívbe ömlő venák rendellenességei: jobb szívfélbe ömlő vv. pulmonales	A vv. pulmonales a jobb pitvarba ömlenek
V. cava sup. sinistra	A bal szívfélbe ömlő v. cava sup.

III. Venoarteriosus irányú vérkeveredéssel járó rendellenességek (morbus coeruleus)

Stenosis a. pulmonalis foramen ovale persistens mellett	Az a. pulm. szűkülete miatt fokozott balszívféli nyomás következtében nem záródik a foramen ovale, a két vérköri vér keveredik
Fallot-tetralogia	Az a. pulmonalis szűkülete, a kamrasövény hiánya, az aorta a jobb kamrából ered, a jobb kamra izomzata túlteng
Eisenmenger komplexus	Kamrasövény hiánya, a sövényhiány felett lovagló, jobbratolódott aorta, a jobb kamra izomzatának túltengése
Transpositio arteriarum cordis	Az aorta a jobb-, az a pulmonalis a bal kamrából ered. Legtöbbször sövényhiánnyal vagy ductus Botalli persistensszel jár együtt
Truncus arteriosus comm. persistens	Az aorta és az a. pulmonalis egy közös törzzsel nyílik a szívből, legtöbbször különböző kiterjedésű kamrasövényhiánnyal társul
Stenosis ostii venosi dextri	A tricuspidalis billentyű szűkülete, csökkent fejlettségű jobb kamrával
Cor biloculare	Kétüregű szív, a pitvar és kamrasövény hiányzik
Aplasia arcus aortae	Az aortaív hiánya, az aorta descendens az a. pulmonalis folytatása ductus Botalli persistensszel

anyagcserezavarok pl. myxoedema, beriberi, súlyos toxikus myocarditis, egyes gyógyszerek, pl. DOCA túladagolása. *G. Gy.*

Corbus-betegség: balanitis gangraenosa. *Sz. Z.*

Corcoran-eljárás: hydroxycorticosteroid meghatározás. A C_{17} szénatomon levő alfaketol csoportot perjódsavval oxidáljuk és a keletkezett formaldehydet kromotropsavval alkotott színreakciója révén fotometriásan mérjük. *Ba. B.*

Cordalin: →*theophyllinum*

cord bladder: →*neurogen hólyag*

„corde colique": hüvelyknyi köteggé összehúzódott, a hasfalon át kitapintható spastikus colon. Colica mucosa kórképében vezető tünet. *B. I.*

cord-faktor: a Mycobacterium tuberculosisban előforduló, petrolaetherben oldódó lipoid, amely nem toxikus, de a phagocytosist gátolja. A ~tól függ a M. tbc. virulentiája. A ~ral rendelkező baktériumok szaporodáskor viszonylag szabályos kötegekben — kordokban (copfszerű halmazokban) — helyezkednek el, és ez a jelenség mikroszkóposan jól felismerhető (cordformatio). *A. Z.*

Cordiolobia anthropophaga: trópusokon élő légy *(Gastrophilus)*, melynek álcái az élő bőrbe is behatolnak és benne vándorolnak („bőrvakond"). Vándorlásuk közben *(creeping disease)*, kínzó viszketést és nagy fájdalmakat okoznak. Az álca járata a bőrben szabad szemmel látható. *J. E.*

cordopexia: →*chordopexia*

Cordus, Euricius (Heinrich, Ricius 1486—1535): Itáliában tanult orvostudományt és Marburgban orvosprofesszor lett. Itt könyvet írt a „vizeletnézők" sarlatánsága és az elharapódzott babonák ellen *(De abusu uroscopiae*, 1536). Betegágynál a természetes gyógymódot és az egyszerű gyógyszereket propagálta. Növénytani megfigyeléseit a *Botanologicon*ban közölte (1534). A „német humanizmus" jelentős alakja volt. — Orvosi és botanikus munkásságát egyik fia folytatta, *Valerius* ~ (1515—44), aki főként a gyógynövényekkel foglalkozott, az első „modern" gyógyszerkönyv szerzője *(Dispensatorium pharmacorum omnium*, 1535). Hátramaradt írásait — főként a gyógynövényekről és mérges növényekről — C. *Gesner* adta ki 1561-ben. *Be. I.*

corectopia, *ectopia pupillae:* a pupilla excentrikus helyzete, esetleg a lencse ellentétes irányú subluxatiójával. Marfan-syndroma részjelensége, önmagában kóroktani jelentősége nincs. *O. T.*

Corediol, *Coraethamidum, Coramin, Niketamid, Cardiaminum, Corvoton, pyridin-β-carbonsavdiaethylamid:* enyhén égető, keserű ízű, olajos folyadék. *D.:* 25%-os oldatban, p. os és im. v. iv. adva, 0,25—0,5! g p. dosi, 1,0! g p. die. A vasomotor-központ izgatásával a vérnyomást emeli, a vérkeringést javítja. (Képlet → *analeptica*) *I. B.*

corelysis, *synechiotomia:* az iris és lencse elülső felszíne között levő összenövések oldása. *B. B.*

coremiformis: →*Hemispora rugosa*

coremorphosis: művi pupillaképzés tömött szaruhártyahomályoknál. *B. B.*

corepraxia: látásjavító műtét hályogműtétet követően felhúzódott szivárványhártya esetén. Alsó limbus-seben át az iris lehúzása és kimetszése *(Franceschetti)*. *B. B.*

Corhormon, *Recosen:* guanilsavat tartalmazó szívizomkivonat. A szívműködést és a szív táplálkozását javítja. Myocarditisben lehet megkísérelni naponta 1—3 amp. im. inj.-t. *I. B.*

Cori, Carl Ferdinand (1896—): cseh származású amerikai biokémikus, St. Louis-i egyetemi tanár, Nobel-díjas (1947). Felesége, az ugyancsak Nobel-díjas *Gerty Theresa Cori* (1896—1958) közreműködésével tisztázta a glycogen lebontásának és biosynthesisének mechanizmusát, a phosphatesterek képződését, különböző enzymek szerepét e folyamatban. Rámutatott a hypophysis és a szénhydrat-anyagcsere kapcsolatára. Kutatásokat végzett a pajzsmirigy és a hőszabályozás összefüggésére, az adrenalin és insulin hatásmechanizmusára vonatkozólag. ~*-cyclus:* glycogen-tejsav-glycogen képződés folyamata (→még *Cori-kör*). ~*-ester:* →*glucose-1-phosphat.*

Coriandrum sativum L. (Umbelliferae): a Földközi-tenger vidékén honos, nálunk is termesztett koriander ikerkaszat termése, melyet a gyógyászatban gyomorerősítő, szélhajtó és görcsesillapító hatásáért alkalmaznak, fűszerül is használatos. *I. B.*

Coriariaceae: →*Coriaria myrtifolia*

Coriaria myrtifolia L. *(Coriariaceae)*, *csermirtusz:* Dél-Európában honos növény, mely *coriamyrtin* alcaloidot tartalmaz, és picrotoxinhoz hasonló görcsöket okoz. *I. B.*

Cori-cyclus: →*Cori-kör*

Cori-ester: →*glucose-1-phosphat*

Cori-kör, *Cori-cyclus:* az intermediaer anyagcsere egyik jellemző ciklikus folyama-

ta. A máj-glycogen glucoséra bomlik, s ez a véráram útján kerül az izmokhoz. Az izom a glucoséból glycogent épít fel, amely a glycolysis során lebomlik pyroszőlősavra, ill. tejsavra. Ezen bomlástermékek a véráram útján a májhoz kerülnek, ahol ismét glycogenné épülnek fel. *B. P.*

corium, *irha, derma, dermis:* a bőr középső rétege, a fedőhám (epidermis) és a bőralja (subcutis) között fekvő rész (→még *integumentum commune*) *T. I.*

cor kyphoscolioticum: a kyphoscoliosis által deformált mellkasban elhelyezkedő szív. Normális helyéről eltolódott, emiatt működése nehezített, ami előbb-utóbb kimerüléséhez vezet. *G. Gy.*

cornage exspiratoire: →*exspiratorikus kóhögés*

cornea: →*organon visus*

cornea-mikroszkóp: →*réslámpa*

cornea plana: →*organon visus*

cornea-reflex: védekező reflex. A corneát érő mechanikai, kémiai és hőingerek szemhéjzárást váltanak ki. A reflexpálya efferens szára: n. ophthalmicus, g. Gasseri-leszálló trigeminus gyök — substantia gelatinosa Rolandi — fasciculus centr. bulbothalamicus — nucleus med. thalami optici. Az efferens szár: globus pallidus, — nucleus ruber pontin magja—n. facialis. Mély narcosisban, comában eltűnik. *B. B.*

corneoblepharon: a szemhéj lenövése a corneára.

corneomentalis reflex: a m. mentalis összehúzódása a cornea megérintésére (az alsó ajak kissé lehúzódik a megfelelő oldalon). Elsősorban bulbaris paralysisnél jelenik meg, de egyéb, a corticobulbaris rostozat károsodásával járó folyamatoknál is. *H. B.*

Corner, George Washington (1889—): amerikai anatómus, rochesteri egyetemi tanár, újabban New York-i intézeti kutató. Közreműködött a progesteron előállításában. A ~ Allen test egyik kidolgozója. *R. E.*

Corner—Allen-egység: a progesteron-tartalmú anyag azon legkisebb mennyisége, amely egyenlő napi adagokra osztva 5 napi adagolás után a hatodik napon normális 8 napos terhességnek megfelelő elváltozást okoz a cpuláltatott, majd kasztrált nyúl uterusán. ~ = 1 mg progesteron = 1 nemzetközi egység. *S. E.*

Corner—Allen-próba: →*progesteron-meghatározás*

Cornet—Baumgarten-törvény, *Cohnheim-törvény:* a tbc-bakt. behatolási helyén, v. legalább a regionalis nyirokcsomóban gümős góc keletkezik. *B. M.*

Cornet-csipesz: tárgylemez, fedőlemez megfogására alkalmas csipesz. *Ba. B.*

corniculatus: szarvacska alakú.

Corning, James Leonhard (1855—1923): amerikai sebész. Állatkísérleteivel a lumbalis anaesthesia úttörője. *H. G.*

cornu: csontok, lágyrészek, üregek szarvszerű nyúlványa (→még *ventriculus cerebri,* →*medulla spinalis,* →*os sacrum*). *T. I.*

cornu cutaneum, *bőrszarv:* a juhok szarvára emlékeztető sárgásszürke, kúpszerű v. csavarosan görbült kemény, hegyes szaruoszlop. Két alakja közül a *cornu cutaneum juvenile* →naevus keratosus fölött alakul ki, míg a ~ *senile* a keratosis senilis, v. más rendellenes szaruképzéssel járó folyamatok fölött jelenik meg. Facultativ praecancerosis. *Be. K.*

corona ciliaris: →*bulbus oculi*

corona hypertrichotica perimamillaris: ivarérett férfiakon és nőkön az emlőbimbóudvar körül vastagabb, sötétebb szálakból kialakult szőrkoszorú. *Be. K.*

corona hypertrichotica periumbilicalis diabeticorum: cukorbetegek köldöke körül néha észlelhető szőrkoszorú. *Be. K.*

„corona mortis", *halálgyűrű:* az arteria obturatoria rendellenes eredéséből és lefutásából kialakuló arteria-gyűrű. A combsérv nyakát körülölelve a sérvkapu behasításakor sérülhet, a beteg a hasüreg felé elvérezhet. E veszély főleg a régi sebészetben fenyegetett, amikor vaktában metszették be a sérvkaput. Ma kisebb a jelentősége. *B. I.*

corona radiata: a Graaf-tüszőben a petesejtet körülvevő sugarasan elhelyezkedő granulosa sejtek rétege. A petesejt felületén (zona pellucida) tapad. A spermiumok hyaluronidaséjának hatására fellazul s így azok eljuthatnak a petesejthez. Az ovulatio után néhány órával már lelökődik, így jelenlétéből v. hiányából a petesejt korára következtethetünk (→még *ovarium*). *H. I.*

coronaria átáramlás: a perctérfogatnak a coronariákon átáramló hányada; átlagosan a perctérfogat 5%-a. Mértékét elsősorban az arteriás középnyomás határozza meg. Anoxiás anoxiában a coronariák tágulnak, a ~ tehát nő. Az általános, de vitatott felfogás szerint vagus-ingerlés a coronariákat szűkíti, tehát a ~ csökken, míg sympathicus-ingerlés, ill. adrenalin a coronariákat tágítja, tehát a ~ nő. *B. P.*

coronaria curettage: →*arteria coronaria endarteriectomia*

coronaria elégtelenség: →*insufficientia arteriae coronariae*

coronaria embolia: →*infarctus myocardii*

coronaria insufficientia: →*insufficientia arteriae coronariae*

coronaria occlusio: →*infarctus myocardii*

coronaria perfusio: a koszorúerek izolált átáramoltatása oxygenizált vérrel. Főleg hypothermiában, nyitott szívműtétek esetén kerül alkalmazásra. Szerepe az, hogy a keringésből kirekesztett szív izomzatának hypoxiáját, és ezzel a fibrillatióra való hajlamot (ami a hypothermiás módszer egyik veszélyes szövődménye) csökkentse. Az aortabillentyűkön végzett nyitott műtétek esetén a coronariák légemboliáját is meggátolja. Rendszeresen alkalmazzák minden olyan szívműtétnél — elsősorban aorta-műbillentyű beültetésnél — ahol a várható műtéti idő az 1, 1 $^1/_2$ órát meghaladja. A perfusio történhet a coronaria-szájadékok kanülálásával, v. a sinus coronarius felől, amikor a szívizomzatban fordított irányú keringést létesítünk; utóbbi esetben retroperfusióról beszélünk. *T. A.*

coronaria sclerosis: →*sclerosis arteriae coronariae*

coronaria spasmus: →*spasmus arteriae coronariae*

coronaria T: hegyes, egyenlőszárú, lefelé irányuló T hullám az elektrocardiogrammon régebben kizárólag koszorúér betegségekre tartották jellemzőnek, ma már tudjuk, hogy más betegségben is előfordulhat. *G. Gy.*

coronaria thrombosis: →*infarctus myocardii*

coronaritis: a szivet vérrel ellátó koszorúér gyulladása. Rendszeresen rheumás eredetű, ritka. *G. Gy.*

corona seborrhoica: a fejbőr seborrhoeás ekzemájának a hajzatszélen túl a homlokra ráterjedő koszorúszerű szegélye. *Be. K.*

corona-sequester: amputatiós csontvégeken jelentkező elhalt és demarkálódott csontrészlet, amely fájdalmas panaszokat okozhat. *Sz. Gy.*

corona Veneris: korai syphilisben a homlokon a hajzat szélén elhelyezkedő papulák. *S. Zs.*

Corontin, *Segontin, Prenylamine,* N-(3'-phenyl-propyl-[2'])-1,1-diphenyl-propyl-(3)-amin-lactat: a szívereket tágító gyógyszer (képletét →*vasodilatatorica*). Angina pectoris rohamok meggátlására rendszeres kúra végzendő. *D.:* kezdetben naponta 3x2 db, később 2—3x1 db. *I. B.*

cor pendulum: *függő szív, csepp szív:* a szívnek sovány, keskeny mellkasú egyéneken, gyermekeken előforduló helyzeti eltérése. Nem kóros. Rtg-vizsgálatkor a szív alig fekszik rá a rekeszizomra, szinte csak a nagyereken függ. *G. Gy.*

Corphyllamin: →*theophyllinum*

corpora amlyacea: a prostata mirigyeiben és váladékában található keményítő szemcsék. *Sz. Z.*

corporalis császármetszés: →*sectio caesarea*

corpora oryzoidea, *rizstestek:* chronikus arthritis és synovitis esetében az ízületekben levált porc és synovia bolyhok körül lerakódott izzadmánytömegből álló rizsszemnyi, mikroszkóposan hyalinos állományú szabad testek (ún. „ízületi egerek" *mus articularis*). →még *corpus liberum* *R. Gy.*

corps ronds: →*dyskeratosis follicularis vegetans*

cor pulmonale: primaer tüdő elváltozások, valamint extrapulmonalis mellkasi és pleuralis betegségek által előidézett jobbkamra bántalom. Pathomechanismusában a vascularis obstructiv anatómiai folyamatok mellett, kisvérköri vasomotoros regulatiós zavarok is nagy szerepet játszanak, mert a jobb kamra túltengés mérete nincs arányban a fennálló anatómiai elváltozásokkal. A folyamat tartalmától függően megkülönböztetendő: *a)* ~ acutum és *b)* ~ chronicum. — ~ *acutum,* (heveny alak): a kisvérkörben létrejövő hirtelen nyomásfokozódás hatására jön létre (pl. tüdőembolia, pneumothorax, hirtelen keletkező folyadékgyülem stb.). Rendszerint nagy fájdalommal jár, gyakran shockkal társul, v. a jobb szívfél gyors kimerülését okozza. — ~ *chronicum:* (idült alak): lassan kifejlődő kisvérköri nyomásfokozódás és keringési akadály következtében alakul ki. Nehéz légzéssel és kifejezett cyanosissal jár. A j. szívfél jelentősen megnagyobbodott. Leggyakoribb okai: tüdőtágulás (emphysema), mellkasi deformitás (pl. kyphoscoliosis) porbelégzési betegségek, silicosis. Rtg: az a. pulmonalis tágulata dominál. Jobb szívfél hypertrophia és dilatatio. A hilusokban tágult pulmonalis erek. *R. Gy.—D. P.*

corpus, *test:* az emberi v. állati szervezet egésze. Részei: fej, nyak, törzs, végtagok. Speciális értelemben a körülirt anatómiai képleteket v. azok főrészét jelöli. *M. K.*

corpus adiposum buccae: →*Bichat-zsírpárna*

corpus adiposum orbitae: a szemgolyó mögött az orbitát kitöltő zsirszövet. *T. I.*

corpus albicans: a petefészekben az elsorvadt sárgatest helyét elfoglaló hegszövet. *T. I.*

corpus alienum, *idegentest:* a szervezet szöveteibe parenteralisan bekerült v. a szervezetből származó, de eredeti helyéről elkerült sejtméreteket meghaladó képlet. A szervezet általában demarkáló gyulladással veszi körül. — *Th.:* az emésztő-tractus valamint a légzőutak idegentestjei eltávolítandók. Erre a célra speciális idegentestfogókat használnak, amit az oesophagoscop, ill. tracheo-bronchoscop segítségével, a szem ellenőrzése mellett vezetnek be. Szükség esetén egyéb lokális kezelés is számításba jöhet. *F. V.*

corpus alienum cerebri: az agyba sérülés következtében bekerült idegentest (csont, projectil, szilánk stb). A sérülés ellátásakor a könnyen elérhető idegentest eltávolítandó, ezt azonban erőszakolni nem szabad. Idült esetben csak akkor távolitandó el, ha körülötte tályog alakul ki. *Z. L.*

corpus alienum intraspinale: sérüléskor a gerinccsatornába kerülő csont, projectil, fémszilánk, stb. Mindig eltávolítandó a késői hegedés, arachnitis és tályogképződés megelőzése céljából. *Z. L.*

corpus alienum laryngis: a hangrésbe, ill. gégebemenetbe inspiratio következtében bekerült idegentest. Aspiratio veszélye áll fenn, eszméletzavarnál, narcosisban, epilepsiás roham alatt, garat beidegzési zavarokban. Lágy idegentestek (pl. hús) a gége lumenét teljesen elzárva v. shock révén azonnali halált okozhatnak. Beékelődött idegentest köhögési rohamot, légzési nehézséget, a hang rekedtté válását, később perichondritis ill. gégephlegmone létrejöttét idézheti elő. A hangrésen átjutó idegentest az alsó légutakban akad meg *(~ tracheae)*, ritkábban a bifurcatio, gyakrabban a bronchus elágazódások magasságában. *Ré. Gy.*

corpus alienum nasi: az orrüregbe bekerült idegentest. Főként gyermekeknél játszadozás következtében fordul elő. Felnőtteknél baleset, víz alatti úszás stb. alkalmával. Véres, majd gennyes orrfolyást, légzési nehézségeket, fájdalmakat okozhat. *Ré. Gy.*

corpus alienum oesophagi: többnyire az oesophagus felső harmadába beékelődő idegentest. A nyelőcsövet teljesen v. részben elzárhatja. *Ré. Gy.*

corpus alienum pharyngis: a szájon, ritkábban az orron keresztül a garatba került idegentest. Kisebb idegentest az epipharynxban, a tonsilla kriptáiban, a sinus piriformisban stb. helyezkedhet el. Az idegentest okozta sérülés következtében a garat súlyos phlegmonosus gyulladása jöhet létre. *Ré. Gy.*

corpus appendicis: →*appendix vermiformis*

corpus callosum, *kérgestest:* az agyvelő legnagyobb commissuralis pályája, mely a két agyfélteke azonos pontjait köti össze. Alakja gyengén felfelé domború. Megkülönböztetünk rajta: lamina rostralist, rostrumot, genut, truncust, spleniumot. Dorsalis felszínén a haránt-csíkolaton kívül hosszanti csíkokat is láthatunk (striae longitudinales corporis callosi). Alsó felszíne elől a septum pellucidummal, hátul a fornix testével, ill. a commissura fornicisszal van összenőve. Oldalt a kéregbe haladó rostok (radiatio corporis callosi) az oldalkamra szarvainak falát képezik (forceps anterior, forceps posterior, tapetum) belső, ependymával borított felszínükkel. *M. K.*

corpus carcinoma, *méhtestrák:* főleg a fundus uteri mucosájából, néha a tuba szögletből és az isthmus tájékából, ritkán multiplex módon több helyről kiinduló adenocarcinoma. Makroszkóposan körülírt (göbös, v. bolyhos) és diffus alakban fordul elő. Igen ritka az endometrium laphámrákja. A menopausa betegsége (75%-ban), leggyakoribb 60—80 éves korban. Aetiologiájában egyesek szerint késői menopausa, fokozott petefészek-aktivitás, ezzel összefüggésben hyperplasia glandularis cystica endometrii, továbbá hosszantartó oestrogen-th., endometriosis, chr. adenomatosus endometritis szerepelhet. Keletkezésében a köztiagy szerepére utal, hogy gyakran elhízott, hypertoniás cukorbetegeknél jelentkezik. Növekedése főleg exophytikus, mely hosszú időn keresztül az endometriumra korlátozódik. Ez magyarázza, hogy curettage után néha mikroszkóp alatt sem találunk rákot. Néha polypus fajul el rákosan, ezért megkülönböztetjük a polypszerű ráktól a rákos polypust. A rákos massza kitölti a tágult méhüreget, szétesése pyometrát okoz. *Dg.:* az endometrium kórossá válása folyást, excessiv menstruatiót, a menstruatiók közötti időben pecsételő vérzést okoz, illetve a postclimacterikus szakban vérzésszünet után újabb, rendszertelen vérzés jelentkezik. A portio ép, a méh megnagyobbodott, a rendesnél puhább, a kaparék velőszerű. Csak a histologiai vizsgálat perdöntő. Viszonylag jóindulatú rákféleség, kiterjedése lassúbb és kisebb, mint a collum carcinomáé, metastasisokat

is későn okoz. Prognosisa ezért a collum carcinománál jobb. Gyógyítása főleg *operatív:* hysterectomia a függelékek eltávolításával, praeoperatív rádium- és postoperatív rtg-besugárzás (→még *carcinoma uteri).* Stadium beosztása:

I. stadium: csak a méhtestre korlátozott
II. „ ráterjed a cervixre
III. „ ráterjed a méhen kívül a kismedencei szervekre
IV. „ ráterjed a hólyagra vagy a végbélre és túlterjed a kismedencén.

H. I.

corpus caroticum: →*glomus caroticum*

corpus cavernosum, *barlangos test:* vértartalmú üregeket tartalmazó s ezek telődése révén nagyságát változtatni tudó képlet *(→penis, →clitoris).* *T. I.*

corpus ciliare, *sugártest:* →*organon visus*

corpuscula: testecskék.

corpuscula Meissneri: tapintótestecskék.

corpuscularis sugárzás (részecske sugárzás): nagysebességű részecskékből álló sugárzás. A részecskék haladási sebessége 10^4 cm sec^{-1}-től $3 \cdot 10^{10}$ cm sec^{-1}, vagyis a gáz kinetikai sebességétől a fény terjedési sebességéig terjedhet. Maguk a részecskék lehetnek töltéssel rendelkező atomok: ionok (csősugarak, α-részek, H-sugárzás, visszalökési sugárzás), v. az atom elemi alkotórészei: elemi részek, (β-sugárzás, neutronsugárzás, protonok, mezonok stb.). Élesen megkülönböztetendő a sugárzások másik nagy csoportjától az ún. elektromágneses sugaraktól (→még *elektromágneses spektrum).* *E. J.*

corpuscularis vaccina: eredeti baktériumsejteket tartalmazó oltóanyag; ilyen pl. a *pertussis* elleni vaccina. *A. Z.*

corpuscules naeviques (Masson): idegvégkészülékekre emlékeztető képletek a naevussejtfészkekben. *Be. K.*

corpusculum lienale Malphighii: →*lien*

corpusculum renale Malphighii: →*ren*

corpus delicti: *bűnjel*

corpus fibrosum: →*apparatus genitalis*

corpus fornicis: →*cerebrum*

corpus geniculatum mediale et laterale: →*törzsdúcok*

corpus haemorrhagicum: →*corpus rubrum*

Corpus Hippocraticum: →*Hippokratész*

corpus liberum: szabadon mozgó test. *1.* a testüregekben (pl. bezoárkő, hólyag-, vese-, epekő). — *2. corpus liberum articuli, (ízületkő) arthrolith, ízületi egér (mus articularis):* rendszerint arthrosis v. trauma v. synovialis chondromatosis, osteochondritis dissecans, köszvény kapcsán keletkező ízületi szabadtest. Az ízületben szabadon mozgó porcos, v. elmeszesedett különféle nagyságú testek találhatók. Legtöbbször a térd-, és könyökízületben fordul elő. *Th.:* a szabadtest eltávolítása. *G. A.*

corpus luteum (Malpighi), *sárgatest:* időleges belső elválasztású mirigy; histologiai szerkezete a mellékvesére emlékeztet. A tüszőrepedés időpontjában, a petesejt kilépése után kezdődik fejlődése a corpus rubrumból. A folliculus és theca int. sejtjei megnőnek, bennük részben diffusan, részben szemcsésen carotinban gazdag, sárgás színű festékanyag rakódik le (granulosa-, ill. theca-lutein sejtek) innen kapja világos-okker színét és ennek alapján nevét. A terhesség alatt narancssárgává változik. A theca internából hajszálerek szövik át. Legnagyobb három-négy nappal a menstruatio előtt, átmérője 1—1 ½ cm, kb. ⅓-a a petefészek állományának: ez a ~ *menstruationis* (seu ~ falsum). Ha fogamzás nem következik be, a lutein sejtek elzsírosodva szétesnek, a kötőszövet erősen proliferál, a ~ megkisebbedik és 6 hét múlva már csak mikroszkóposan mutatható ki. Végül is a kötőszövet hegesedik, létrejön a *corpus albicans* v. *candicans,* amelyek következtében a petefészek felületén apró hegek, behúzódások keletkeznek. ~ *graviditatis* (seu ~ verum) termékenyülés esetén a ~ tovább növekszik, átmérője 3 cm, a petefészek állományának ½—⅔-át képezi. Vastag, kiterjedt lutein-réteg jellemzi, amelynek sejtjei igen nagyok, s az egyes lutein-sejtek körül kifejezett fibrillaris és capillaris hálózat van. A terhesség 3. hónapjában visszafejlődésnek indul. Ekkor kötőszövet proliferatio és a lutein-sejtek zsíros degeneratiója következik be, ami az 5—6. hónapban már igen intenzív, de csak a puerperiumban fejeződik be. A ~ban 3 hormon mutatható ki: gonadotrop, oestrogen, és a tulajdonképpeni hormonja: a progesteron, amelynek elválasztása a 3. hónapban a legnagyobb, ettől kezdve csökken. A ~nak hatása érvényesül az endometrium deciduális átalakulásában, a fiatal pete fejlődésében és a terhesség fenntartásában. Akadályozza a Graaf-tüsző fejlődését *(→ovarium)* gátolja az ovulatiót, így a menstruatiót. *H. I.*

corpus luteum hormon, *progesteron:* a sárgatest által termelt hormon. A gonadotrop hormon luteinizáló frakciójának (LH) hatására kialakul az ovulatio után a sárgatest, ez termeli a ~t. Steroid hormon, mely a vizeletben a fiziológiailag hatástalan pregnandio

formájában ürül. Hatására az uterus nyálkahártya secretiós fázisba jut, s így a megtermékenyített pete beágyazására alkalmassá válik. Szerepe van az emlő növekedésében, valamint az oestrus gátlásában. Megtermékenyítés híján a sárgatest elsorvad, s a ~ termelés megszűnik. Megtermékenyítés esetén a terhesség első idejében nagy mennyiségben termelődik és szerepet játszik az uterus és az egész női szervezet terhességgel kapcsolatos átalakulásában. *B. P.*

corpus luteum persistens: a sárgatest működőképességének megmaradása 14 napon túl, terhesség létrejötte nélkül. Következménye: a havi vérzés késik, a méhnyálkahártya igen kifejezett secretiós, csaknem decidua-szerű jelleget ölt. A hormontermelés viszonylagos elégtelensége végül is elhuzódó vérzést vált ki. A kaparék a felületes rétegen kisebb-nagyobb vérzéses területeket mutat, de a menstruatiós szétesés klasszikus jelenségei hiányoznak. Főleg a praemenopausában fordul elő, méhenkívüli terhesség gyanúját kelti. *H. I.*

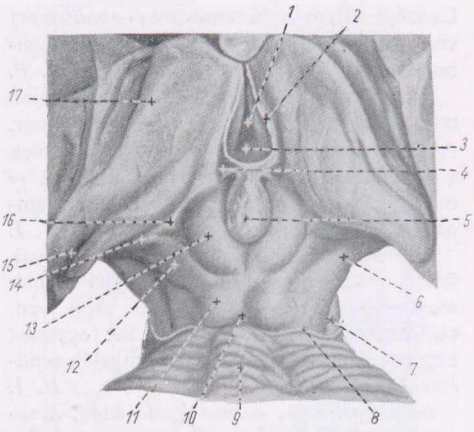
corpus mamillare: emlőbimbóhoz hasonló testek, a hypothalamushoz tartozó kétgömb alakú kiemelkedés, az agy basalis felszínén. Nagy (medialis) és kis (lateralis) magot tartalmaznak. Valószínűleg a vegetatív tevékenység szabályozásában van szerepük. Kapcsolatban állnak a szaglópályákkal és a limbikus rendszerrel (→még *hypothalamus*). *B. I.*

corpus nigricans: →*ovarium*

corpus pineale, *glandula pinealis, epiphysis cerebri, tobozmirigy:* a habenulán függő, a corpora quadrigemina anteriorák közötti mélyedésben fekvő páratlan szerv. A fenyőtobozra emlékeztet, nevét innen nyerte. Neuroectodermalis sejtek (pineal-sejtek) és glia-sejtek alkotják. Functiói: 1. Gátolja a gonadok működését. 2. Befolyásolja a bőr színét. 3. Gátolja a pajzsmirigy működését. 4. Befolyásolja a víz és elektrolytháztartást. Még idős korban is nagy számmal tartalmazhat ép szerkezetű sejteket, azaz a legkésőbbi életkorban is van functiója. Rendszerint a 4. évtizedből kezdve calciumot tartalmazó rögök (acervulus) képződnek benne, ezek a röntgensugarakat nem eresztik át, ezért a röntgenfelvételeken idősebb korban a ~ helyzete jól megítélhető, helyzetváltozása intracerebralis térszűkítő folymatok fontos tünete. *H. B.—D. P.*

corpus quadrigeminum: →*nervus opticus*

corpus restiforme, *pedunculus cerebellaris inferior* (PNA), *crus medullocerebellaris,*

Corpus pineale
(aspectus superior, in situ)

1: Ventriculus tertius, *2:* Habenula, *3:* Commissura post., *4:* Trigonum habenulae, *5:* Corpus pineale, *6:* Crus cerebri, *7:* Pedunculus cerebellaris medius, *8:* N. trochlearis, *9:* Vermis, *10:* Frenulum veli medullaris ant., *11:* Colliculus inf., *12:* Brachium colliculi inf., *13:* Colliculus sup., *14:* Corpus geniculatum med., *15:* Corpus geniculatum lat., *16:* Brachium colliculi sup., *17:* Thalamus

brachium cerebelli inferius, kötélképű test: a nyúltvelő oldalsó felszínének kötélszerű kiemelkedése, mely ív alakban hajolva a kisagyvelőbe sugárzik. Ezen alsó kisagykör zömét spinocerebellaris, olivocerebellaris és bulbocerebellaris rostok alkotják. *M. K.*

corpus rubrum, *corpus haemorrhagicum:* az ovulatio után Graaf-tüszőből (→*ovarium*) keletkező képlet. A theca megrepedése után a folliculus fala összeesik, ürege vérrel telik meg. A vörös szín gyorsan eltűnik, kifejlődik a corpus luteum. *H. I.*

corpus striatum: az agyféltekék bázisán található szürke mag, mely a nucleus caudatusból és a nucleus lentiformisból áll. Utóbbi a putamenre és pallidumra oszlik. Az újabb felfogás szerint közvetlen ingerlése mozgásjelenségekre nem vezet, de majomban a motoros kéreg ingerlésével kiváltott mozgást a nucleus caudatus és putamen szimultán ingerlése gátolja, a pallidum ingerlése pedig plasztikussá formálja. A ~ kísérletes elroncsolása a legtöbb speciesnél nem vezet bénulásos jelenségekre; csimpánzban a laesio után athetosis és tremor észlelhető. *B. P.*

corpus subthalamicum Luysi: a nucleus subthalamicus rostralisan a corpus mamillare frontalis síkjáig caudalisan a n. nigerig nyúló szürke mag a diencephalonban. Az extrapyramidalis-motorikus működés egyik állomása.

Laesiója súlyos hyperkinesisre *(→ballismus)* vezet, mely ha egyoldali, keresztezett (hemiballismus). *B. P.*

corpus trapezoideum: a híd tegmentumában található négyszögű haránttrostrendszer. A rostok a n. cochlearis ventralisból erednek s részben az oliva superiorban, illetve a ~ magvaiban végződnek, részben pedig a lemniscus lateralishoz csatlakoznak. *T. I.*

corpus uteri: *méhtest:* a méh méhnyak feletti része, amelyben a frontalis síknak megfelelően háromszög alakú üreg van, csillószőrös hám béleli, fala két egymást keresztező spiralis lefutású izomnyaláb rendszerből épül fel. *H. I.*

corpus vitreum, *corpus hyaloideum, üvegtest:* a szemgolyó belsejét kitöltő, víztiszta, teljesen átlátszó, 98% vizet tartalmazó állomány. Nehezen kimutatható fibrillumokból áll, melyeket kívülről hártya, a membrana vitrea vesz körül. Sejtek csak mint bevándorolt elemek találhatók benne. Elől a fossa hyaloideába illeszkedik be a lencse. Belsejében a canalis hyaloideus van. (→még *organon visus)* *T. I.*

correctio: kijavítás, megjavítás.

correctiós műtét: javító, helyreigazító, helyreállító (reconstructiós) operáció. *B. I.*

correctiós prothesis, *kiegészítő fogpótlás:* fejlődési rendellenesség, baleset v. műtét következtében keletkezett kiterjedtebb szájképleti hiány pótlása. *Ba. K.*

correctopia: →*organon visus*

correlatio: összefüggés, működési kapcsolat. — **1.** a 19. sz. elején Cuvier fogalmazta meg első alakjában a ~ törvényét, amely szerint a szervezet különböző szerveinek elhelyezkedése és szerkezete egymással törvényszerűen összefügg. Korszerű fejlődéstani értelmezésben a ~ azt jelenti, hogy a szervek mind az egyedi, mind a törzsfejlődésben kölcsönösen befolyásolják egymás kialakulását (individuális ~k és phylogenetikus ~k v. coordinatiók). — **2.** az élettanban ~n azt értjük, hogy a szervek kölcsönösen befolyásolják egymás működését. A humoralis ~ a testnedvekben oldott vegyi anyagok (pl. a hormonok) közreműködésével jön létre, míg az idegi ~ az idegrendszer segítségével valósul meg. — **3.** az örökléstanban a ~ azt jelenti, hogy bizonyos, egymástól jelentősen különböző bélyegek mindig együtt öröklődnek és a modificatiós változásokban is együtt változnak meg. — **4.** statisztikában két v. több tulajdonság, jelenség kapcsolata. Két tulajdonság vizsgálata esetén feleletet ad arra, hogy az egyik értékből mennyire biztosan következtethetünk a másik értékére. Legegyszerűbb mértéke a ~*s koefficiens* (*r*), melynek értéke csak akkor adhat helyes képet az összefüggés intensitásáról, ha a regressio lineáris. Az orvosi kutató munka szempontjából nincs szükség több megkötésre. Az *r* numerikus értéke a két regressiós koefficiens mértani középarányosa, azaz a →*covariantiá*nak és a két szórás (s_x ill. s_y) szorzatának hányadosa $r = \mathrm{cov}/s_x s_y$. Ha a két tulajdonság változása gyakrabban egyirányú, akkor az *r* pozitív ha gyakrabban ellentétes, akkor negatív. Ha az *r* értéke plusz v. mínusz 1, akkor a két változó között a kapcsolat függvényszerű: ha ∅, akkor nincs kapcsolat. Két ~s együttható összehasonlítása előtt *z-transformatiót* kell elvégezni. Három v. több változó vizsgálata esetén a *partialis,* ill. *többszörös ~s koefficiens*sel dolgozunk. A ~ alkalmas az összefüggés demonstrálására, de a várható változás átlagos nagyságának vizsgálatára nem, erre a regressio felel. Az okság kérdésére azonban egyik sem. *T. I.—J. I.*

Correns, Karl Erich (1864—1933): német növénygenetikus, berlini egyetemi tanár. Sejtstruktúrával, hybridisatióval, a növények öröklestani problémáival foglalkozott. Újra felfedezte a mendeli törvényszerűségeket. *R. E.*

correspondentia: a két szem működésének egybehangoltsága egységes kép keletkezéséhez. ~ *motorica:* a szemmozgások associált volta, mivel a szemizmok egybehangolt impulzusokat kapnak. — ~ *sensorica:* a motoros egybehangoltságot a sensoros kapcsolat határozza meg, ennek eredményeként a fixált pont képe a két retina ún. identikus pontjaira esik. A képek így az agyban egybeolvadnak (cyclops látás), ez az agy fusiós tevékenysége. ~ hiányában kettőslátás van. *B. B.*

Corrigan, Sir Dominic John (1802—80): ír belgyógyász, a dublini egyetem díszdoktora. Korábban a szív betegségeivel foglalkozott, oly alaposan, hogy Trousseau az aorta insufficientiát ~*-betegség*nek nevezte el, s az erre jellemző érverést ~*-pulzus*nak (bár Vieussens már korábban közölte). Leírta a hasi aorta-aneurysma tüneteit. Később sok egyéb közt különösen a lázas betegségek elkülönítésével tűnt ki *(Lectures on the Nature and Treatment of Fever,* 1853), elsők közt határolta el a hastífusztól a kiütéses tífuszt. *Be. I.*

Corrigan-pulsus: →*pulsus (celer et altus)*

corrigens saporis, *vaporis vel coloris:* a gyógyszer ízének, szagának v. színének javítására szolgáló anyag. *I. B.*

corrosio: 1. szövetek szétroncsolása maró anyagok v. fekélyes folyamatok által. — 2. ~ *anatomica: Hyrtl* által magas tökélyre fejlesztett bonctani eljárás. Lényege a vérerek, bronchusok, mirigyjáratok gyantás anyagokkal való kitöltése majd a szerv sósavas roncsolása. A lágyrészek lemaratása után az üregrendszerek öntvénye marad vissza. — 3. *Fémtárgyak*nak a környező közeg (levegő, talaj v. víz) hatására bekövetkező roncsolódása. Elsősorban a felületről kiinduló elektro-kémiai hatás eredménye, mely a felület különböző pontjai közt fennálló potenciálkülönbség útján jön létre. *J. E.*

corrugator: összeráncoló.

corset, *korsett:* →*fűzők*

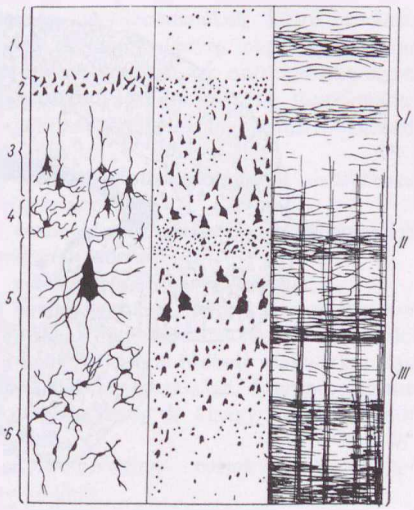
cortectomia, *cortex excisio:* a cortex egy bizonyos részének eltávolítása v. subpialis kiszívása kísérleti v. th-s célból (pl. focalis epilepsia gyógyítására). *Z. L.*

cortex, *kéreg:* gyógyhatású anyagokat tartalmazó növények kérge, melyet gyógyszerként vizes v. szeszes kivonatban (→*decoctum,* →*tinctura,* →*extractum*) alkalmaznak. Gyakrabban használatosak a következő ~ek: *cascara, cinnamomum, frangula, quercus, china.* *I. B.*

cortex alámetszés: →*Takebayashi-műtét*

cortex cerebelli: a kisagy felszínét borító szürke állomány. Három rétege a stratum moleculare (cinereum), gangliosum és granulosum (ferrugineum). A második réteg Purkinje-sejtjeinek dendritjei a gyrusra harántsíkban állnak, és e dendriteken végződnek a stratum moleculare idegsejtjeinek neuritjei. A Purkinje-sejtek testén e sejtek egész sorát összekapcsoló kosársejtek végződnek, az egyes Purkinje-sejtek dendritjein pedig a kúszórostok. A kosársejtek csoportjait a moharostok kapcsolják egy rendszerbe. A ~ a legújabb electrophysiologiai vizsgálatok szerint somatotopiát mutat. *Á. K.*

cortex cerebri: a nagyagy felszínét alkotó, makroszkóposan szürke sejt és rostállomány. Vastagsága 1,5—5 mm. Kb. 9 milliárd idegsejtjével az agy (12—14 milliárd) idegsejttömegének zömét alkotja. A neocortex szerkezete lényegében mindenütt hasonló (isocortex), 6 alapvető rétegből áll: 1. lamina zonalis v. plexiformis (molecularis réteg); 2. lamina granularis ext. v. lamina corpuscularis; 3. lamina pyramidalis ext. (a, b, c); 4. lamina granularis interna (a, b);

Cortex cerebri

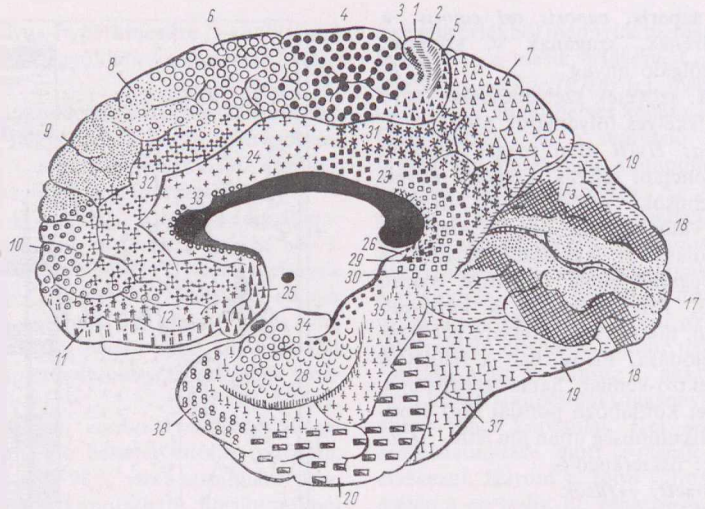
Az emberi agykéreg cyto- és myeloarchitecturájának vázlata. Bal oldali oszlop rostfestés, középső oszlop sejtfestés, jobb oldali oszlop velőshüvely-festés.

1: stratum zonale v. plexiforme (molecularis réteg), *2:* stratum granulosum externum, *3:* stratum pyramidale, *4:* stratum granulosum internum, *5:* stratum ganglionare, *6:* stratum multiforme. *I:* külső főrész, mely áll a legfelső tangentiális rostrétegből és a superradialis hálózatból, *II: Baillarger*-féle réteg, *III:* Belső főrész, mely hat különböző rostrétegből áll. Króm-ezüst impregnáció (*Brodmann* és *Fox*)

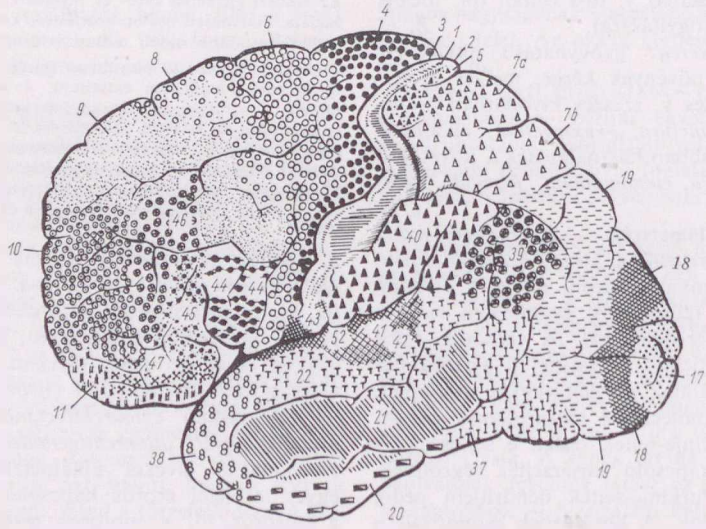
5. lamina pyramidalis interna v. lamina ganglionaris (a, b); 6. lamina multiformis (a, b). A palaeocortex és archicortex szerkezete egyszerűbb (allocortex), az egész ~ 1/12-e. A ~ finomabb szerkezeti eltérések alapján mezőkre tagolódik (Brodmann stb.). E felosztásban *cytoarchitectonicai, myeloarchitectonicai, gliaarchitectonicai, angioarchitectonicai* elveket alkalmaznak. A ~ egyes területei szoros kapcsolatban állnak a sensoros, ill. a motoros tevékenységgel, Pavlov ezeket az egységeket nevezte analysatoroknak. Az analysatorok központjai körülírtak, egyéb területeik „szétszórtan" találhatók a ~ben. A centralis analysator mezőt másodlagos és harmadlagos mezők övezik, amelyek egymással és a subcorticalis szürke állománnyal összefüggő rendszert alkotnak. A ~ az egész emberi tevékenység legfőbb organisatora (ábrát →692. oldalon). *Á. K.*

cortex excisio: →*cortectomia*

Corti, marchese Alfonso de (1822—76): olasz származású kórbonctan, főleg Bécsben működött Hyrtl mellett. Fölfedezte a róla elnevezett organon spirálét a fülben

Cortex cerebri
A medialis agyfelszín cytoarchitectonikai regiói Brodmann szerint

A convex-lateralis nagyagyfelszín cytoarchitectoniás regiói Brodmann szerint

(Recherche sur l'organe de l'ouie, 1851) és tisztázta a retina multipolaris ganglionsejtjeinek és idegrostjainak viszonyát *(Beitrag zur Anatomie der Retina*, 1850). *Be. I.*

corticalis: (rtg.) vékony compacta réteg, mely a diaphysaer compacta fokozatos elvékonyodásából alakul ki. A rtg-en, mint vékony, éles határú árnyékcsík mutatkozik a csontok izületi végein. *D. P.*

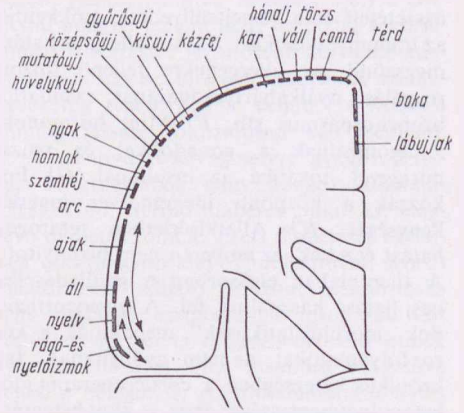
corticalis altatók: →*hypnotica*

corticalisatio: az a phylogenetikai folyamat, amelynek során az agykéreg szabályozó szerepe fokozódik. Minél magasabban áll egy emlős species a phylogenesis lépcsőjén, az agykérgi szabályozás annál nagyobb szerepet játszik. *B. P.*

corticalis fixatio: a külső csontfixáló eljárások egyike. Csúszásra hajlamos törésekben a tört csontokat rtg-kontroll mellett reponáljuk, majd két fémtövissel egymáshoz nyomjuk és ezeket a fémtöviseket gipszkötésben rögzítjük. *Sz. Gy.*

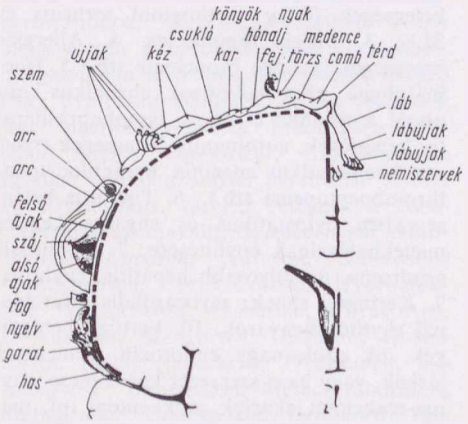
corticalis látócentrum: →*látóközpont*

corticalis osteoid: →*osteoid osteoma*

Corticalis (motoros) representatio

Az egyes testrészek izmainak localisatiója az emberi agykéreg mozgatómezőjén. A vastag vonalak, ill. nyilak az egyes izomcsoportoknak megfelelő kérgi areák kiterjedését jelölik

A somatikus sensibilitas képviselete az ember agykérgében

corticalis representatio: egyes izmok, ill. izomcsoportok ~ja a motoros kéregben van, s ezen kéregterületek ingerlése a megfelelő izmok összehúzódására vezet. Másrészt a különböző peripheriás receptoroknak is megvan a ~ja, s ezen kéregterületek közvetlen ingerlését a megfelelő érzet kíséri; a receptor ingerületét pedig a ~ helyén →*akciós potenciál* jelzi. *B. P.*

corticalis summatio: két különböző feltételes ingerre történő feltételes reflex kiépítésekor a két inger szimultán alkalmazására nyert feltételes válaszreakció megnövekedése. *B. P.*

corticalis vakság: mindkét area striata károsodása következtében létrejött kétoldali vakság. A szemfenéken kóros elváltozás nincs. A pupilla fényre reagál, a convergentia-reflex hiányzik, az optomotoros nystagmus nem váltható ki. Oka functionalis v. organikus érelváltozás, tumor, eclampsia, uraemia. *B. B.*

corticogenitalis-syndroma: →*adrenogenitalis-syndroma*

corticoid meghatározás: →*mellékvesekéreg működés mérése*

corticopleuritis: →*infiltratum*

cortico-pontinus pályák, *cortico-pontinus rostok:* a nagyagyféltekék különböző lebenyeinek kérgét a hídbeli magvakkal összekötő pályák összessége. Szerepet játszanak a nagyagykéreg és kisagy közti összeköttetésben. *B. P.*

cortico-pontinus rostok: →*cortico-pontinus pályák*

cortico-reticularis pályák, *cortico-reticularis rostok:* az agykéreg *suppressor* zónáiból az agytörzs *formatio reticularis*ához futó pályák összessége. *B. P.*

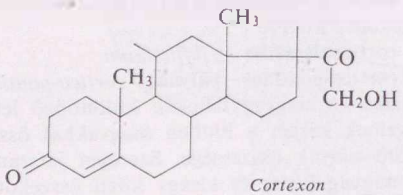
cortico-reticularis rostok: →*cortico-reticularis pályák*

corticosteroid kezelés: →*febris rheumatica*

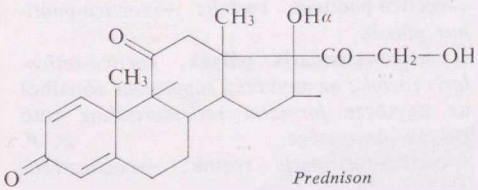
corticosteroidok: a mellékvesekéreg hormonjai és azok szintetikus származékai. Kémiailag cyclopentanophenantrenek. A mellékvesekéreg hormonok háromfélék: I. *glycocorticoidok*, II. *mineralocorticoidok* és III. *sexualcorticoidok*. Therapiás felhasználásra csak az első két csoport kerül.

I. A *glycocorticoidok* a zona fasciculatában termelődnek. Képződésüket a hypophysis *a*drenocortico*t*rop *h*ormonja (ACTH) szabályozza, „visszajelentő" (feed back) mechanizmus szerint. A corticoid szint emelkedésére az ACTH-elválasztás csökken, a szint esésére pedig nő. Kívülről bevitt glycocorticoidok ugyancsak visszaszorítják az ACTH-termelést — ezért corticotherapia hatására a mellékvesekéreg nyugalmi állapotba kerül, majd atrophizál. A természetes glycocorticoid hormon emberben a *cortisol* vagy *hydrocortison*. (Δ4 pregnen-11 β, 17α, 21 triol-3,20 dion) Az első, gyógyszerként alkalmazott glycocorticoid, a *cortison* (Δ4 pregnen-17α, 21 diol-3,11,20 trion) a cortisol egyik lebontási terméke. Hatásában azonos, de 20%-kal gyengébb. A természetes glycocorticoidok erős Na és vízvisszatartó (mineralocorticoid) hatással is rendelkeznek, ez therapiás felhasználásukban hátrányos. A szintetikus származékoknál a glycocorticoid hatás erősítése mellett a

vízvisszatartás csökkentésére törekedtek. A *prednison* (*Δ*1-cortison) és *prednisolon* (*Δ*1-cortisol) a cortisonnál ötször, a cortisolnál négyszer erősebbek, de már alig vízvisszatartóak. A természetes hormonoknál mintegy 30-szor erősebb *dexamethasonnak* (16α methyl-9α fluorprednisolon) semmi vízvisszatartó hatása nincs, a nyolcszoros

Cortexon
(desoxycorticosteron)

Prednison

hatásfokú *triamcinolon* (16α hydroxy-9α fluor-prednisolon) pedig egyenesen diureticum.

A glycocorticoidok *hatása* igen sokféle. *A)* anyagcsere hatás: fokozzák a glyconeogenesist (innen kapták nevüket). A fehérjék szintézisét csökkentik, a proteolysist elősegítik. Ezáltal nagy mennyiségű aminosav halmozódik fel sejten belül, majd ezek a keringésen át a májba kerülnek, ahol a glyconeogenesis fő substratumát képezik. A glycogenraktárak feltelődnek, a szövetekben csökken a cukor felhasználása, a vércukorszint emelkedik (insulin antagonizmus). Az antianabolikus hatás főleg a csontokon kifejezett. A glycocorticoidok a lipolysist is fokozzák, a lipogenesist gátolják, de helyi zsírpárnák képződését elősegítik (arc, tarkó, has). *B)* A gyomor-béltraktus nedvelválasztását fokozzák. Ez hyperaciditásra, fekélyképződésre vezethet. *C)* A csontvelő működését fokozzák, a vörös-, fehérvérsejt- és thrombocytaképzés nő; a szöveti fehérvérsejt-felhasználás viszont csökken, ez a keringő vérben leukocytosist okoz. Az eosinophil sejtek és lymphocyták száma megkevesebbedik, a nyirokszövetek involutióba kerülnek. *D)* Gyulladásellenes hatásuk részben helyi (csökkentik a granuloma-képződést, a lobgát kialakulását, a fehérvérsejtek odavándorlását, a phagocytosist stb.), részben általános (leszállítják a lázat, normalizálják a vérfehérjeösszetételt és a vérsejtsüllyedést, csökkentik az immunreakciókat). *E)* Antiallergiás hatás: megszűnik az allergenekre fellépő túlzott reagálás, nyálkahártya-duzzanat, exsudatio, bronchospasmus stb. *F)* Mint hormonok, antagonizálnak a gonadokkal és pajzsmiriggyel, továbbá az insulinnal. *G)* Fokozzák a központi idegrendszer ingerlékenységét. *H)* Állatkísérletben teratogen hatást észeltek, ez emberen nem bizonyított. A therapiában elsősorban a gyulladásellenes hatást használjuk fel. A glycocorticoidok „morbidistatikusak", megállítják a kóros folyamatokat, de nem gyógyítanak. Így krónikus betegségben a corticotherapia időleges tünetmentességet okoz, — akut betegségben (allergiás roham, shock stb.) életmentő lehet. *Az alkalmazás javallatai:* 1. Endocrinologia: mellékvesekéreg hiányzó hormontermelésének pótlása; a hypophysis működésének gátlása; diagnosztikus próbák. 2. Collagen betegségek (főleg rheumatoid arthritis és SLE) 3. Febris rheumatica. 4. Allergiás betegségek (asthma bronchiale stb.) 5. Haematologia: akut leukosisok, chronikus lymphoid leukaemia és egyéb lymphoproliferativ betegségek, autoimmun betegségek (szerzett haemolytikus anaemia, agranulocytosis, thrombocytopenia stb.). 6. Tumoros betegségekben cytostatikus és sugaras kezelés mellékhatásainak enyhítésére. 7. Nephrosis syndroma. 8. Súlyosabb hepatitis, cirrhosis. 9. Keringési shock; myocardialis infarctusnál rhythmus-zavarok. 10. Fertőző betegségek, ha azok nagy endotoxin termeléssel járnak, vagy ha a szervezet káros mesenchyma-reakcióját akarjuk csökkenteni (pl. meningoencephalitis, savós hártyák gyulladása, exsudativ tbc-s folyamatok). Bakteriális fertőzéskor csak a megfelelő antibioticum (antituberculoticum) kíséretében adható glycocorticoid, vírusfertőzéskor gamma-globulin védelem ajánlatos. 11. Pemphigus, toxicodermák. 12. A szem nem gennyes gyulladásai. A corticotherapia — a szer sokrétű hatása miatt — komoly mellékhatásokkal és veszélyekkel jár. 1—2 napos kezeléskor ezek kockázata minimális, hosszabb adagoláskor azonban alaposan mérlegelendőek. *Mellékhatások:* 1. Az alkalmazott glycocorticoid hatására hypercorticismus képe (cushingoid külső) alakul ki. Ugyanakkor a mellékvesekéreg atrophizál, a saját corticoid-termelés szünetel; a szervezet mindennemű stresszel szemben védtelenné válik. Ezért a kezelés alatt álló betegnek stress

esetén (baleset, műtét, fertőzés, stb.) a corticoid adagját emelni kell; ha pedig a közelmúltban részesült jelentősebb corticoid-adagolásban, úgy azt újra kell kezdeni. A mellékvesekéreg regenerációja céljából a kezelést mindig lassan, fokozatosan kell leépíteni. 2. A szénhydrat-anyagcserére gyakorolt hatás következtében nagy adagok alkalmazásakor ún. steroid diabetes alakul ki, meglevő diabetes romlik. Ezért diabeteses egyénnek csak nagyon alapos indicatióval, szoros ellenőrzéssel adható. Viszont insulin-resistens diabetes esetében, ha insulin-antitest termelés áll fenn, a glycocorticoid ennek visszaszorításával újra insulinra reagálóvá teheti a beteget. 3. Az antianabolikus hatás miatt osteoporosis, gyermekeken növési visszamaradás észlelhető. 4. Fertőző gócok (tbc) fellobbanhatnak, ezért ilyenkor szükséges az antibiotikus (esetleg antituberkulotikus) védelem. 5. Gyomorfekély képződés, ami a hiányzó reakciók miatt tünetmentes, perforatióhoz, vérzéshez vezethet. Aktív ulcus esetén a corticotherapia ellenjavallt, nyugalomban levő ulcus-betegségnél is igen nagy óvatosság ajánlatos. 6. Az idegrendszer ingerlékenységének fokozódása általában enyhén euphorizál; erre hajlamos egyénen azonban súlyos psychosist válthat ki. Psychotikus, saceres betegnek a corticotherapia ellenjavallt. *Glycocorticoid készítmények: Cortison*, Adreson, Scheroson; *Hydrocortison*, Cortef-Cortisol, Hydroadreson, Hydrocorton; *Prednison*, Ultracorten, Di-Adreson, *Meticorten*, Deltason, Hostacortin, Metacortandracin; *Prednisolon*, Di-Adreson-F, Depersolon, Metacortandralon, Meticortelon, Codelcorton, Deltacortil, Hydeltra, Delta-Cortef, Paracortol; *Fluorocortison*, Triamcinolon, Aristocort, Delphicort, Kenacort; *Dexamethason*, Decadron, Millicorten, Fortecortin, Deronil, Dexacort. A *készítmények* rendelésekor szem előtt kell tartanunk különböző hatáserősségüket. Ez nem nehéz, mert a tablettákban a hatóanyag mennyiségét biológiai egyenérték súlyuknak megfelelően választották meg (1 tabletta cortison 25 mg, hydrocortison 20 mg, prednisolon 5 mg, triamcinolon 4 mg, dexamethason 0,5 és 0,75 mg). A természetes hormonokat (cortison, hydrocortison) már szinte kizárólag substitutióként adjuk. Ilyenkor adagjuk 25—50 mg/die. A leggyakrabban használt készítmény a *prednisolon* (5 mg-s tabletta). Injectiós formája az iv. adható *Depersolon* (30 mg). Az adagolás igen egyéni, az egyes betegségek szerint. A kezdő dosis általában 30—40 mg/die, de acut leukosisban, haemolytikus krízisben stb. lényegesen nagyobb adagok is adhatók. A kezelés befejezése mindig fokozatos leépítéssel történjék. Lokalisan kenőcs, szemcsepp, intraarticularis injectio formájában alkalmazható.

II. A *mineralocorticoidok* a kéreg zóna glomerulosájában termelődnek, nem a hypophysis, hanem a diencephalikus eredetű *a*dreno-*g*lomerulotrop-*h*ormon (AGH) szabályozására. E regulációban szerepe van az extracellularis víztérnek, a Na-, K-koncentrációnak és a renin-angiotensin rendszernek is. A legnagyobb hatású mineralocorticoid az *aldosteron* (elektrokortin), kémiailag 11 β-21 dihydroxy-3,20 diketo-4 pregnen 18-al. Hatására Na- és vízvisszatartás, K-ürítés következik be. A Na-ürítés nemcsak a vizeletben, hanem a nyálban, verejtékben, bélnedvekben is csökken. A szöveti, extra- és intracellularis ionkoncentráció is megváltozik, valószínűleg a sejtmembránon átvándorló ionmozgás szabályozása révén. Az aldosteron glycocorticoid hatása is jelentős, a szénhydrat-anyagcserét befolyásolja, gyulladásellenes. Mellékvesekéreg-elégtelenség (Addison-kór) esetében a beteg napi 0,5—1 mg-os adaggal egyensúlyban tartható, minden egyéb corticoid nélkül. Az aldosteron azonban még nem terjedt el a therapiás gyakorlatban. *A desoxycorticosteron* (DOC, Δ 4 pregnen-21-ol-3,20 dion) volt az első tisztán előállított corticoid. Az aldosteron természetes precursora, annál mintegy 30-szor gyengébb hatású. Glycocorticoid hatása nincs, sőt kísérletes körülmények között a gyulladást fokozza (prophlogistikus). Olajos injectióban forgalomba kerülő készítmény a *Decosteron* (5 és 10 mg); glucosidhoz kötött formája vízben oldódó, venásan adható. Alkalmazható még implantatiós tablettaként is. Fő indicatiós területe a teljes, vagy részleges mellékvesekéreg-elégtelenség, de adagolják még shockban, hypotoniában, exsiccosisban. Dosisa napi 5—50 mg. *Mineralocorticoid készítmények:* Cortexon, DOC, Desoxycorticosteron, Desoxycorticosteron-acetat, DOCA, Decosteron, Percorten, Cortiron, Cortenil, Doxycamon stb. Vízben oldódó a Docaquosum és a DCG. Depotkészítmények a Cortexon-Depôt és a Cortison-Depôt.

III. A *sexualcorticoidok* a zóna reticularisban termelődő, androgenek és oest-

rogenek. Az ACTH szabályozása alatt állnak, másodlagos nemi jelleg kialakításában van szerepük. Felszaporodásuk következtében lép fel masculinisatio egyes mellékvesekéreg daganatok és adrenogenitalis syndroma esetén. A ~ meghatározása biológiai módszerekkel specifikusan, kémiai eljárásokkal kevésbé specifikusan történik. A kémiai eljárások a vegyület egy-egy aktív csoportjának jelenlétén alapulnak. Használatosabb módszerek: *formaldehydogen steroid-meghatározás, Talbot steroid-meghatározás, Porter—Silber-meghatározás, Norymbersky-meghatározás.* *Graber Hedvig*

corticosteron, *Kendall-féle B. vegyület: glucocorticoid* hatású *corticosteroid,* melyet mellékvese kéregkivonatokból állítottak elő, s mely több species (kutya, ember) mellékvese-vena vérében kimutatható. Kémiai struktúrája alapján a 11-oxysteroidokhoz soroljuk. Fokozza a mellékveseirtott egér túlélési idejét, enyhíti a mellékveseirtott kutya tüneteit, kivédi az insulin-hypoglykaemiát és nem lényegesen befolyásolja az electrolyt-forgalmat. *B. P.*

cortico-thalamikus pályák, *cortico-thalamikus rostok:* pályarendszer, mely az agykéreg ingerületeit a thalamus felé vezeti. A ~kal az agykérget és thalamust functionalis egységbe foglalják. *B. P.*

cortico-thalamikus rostok: →*cortico-thalamikus pályák*

corticotrophin releasing faktor: →*CRF*

Corticotropin: →*Exacthin*

Cortiphyson: →*Exacthin*

cortisol: →*corticosteroidok*

cortison: →*corticosteroidok*

Corti-szerv: →*organon auditus*

cor triloculare: olyan szív, amelyben fejlődési hiba következtében a normális négy üreg helyett csak három található. Egyik fajtája a *cor triloculare bientriculare:* a két pitvar közötti sövény nem fejlődött ki, ezért csak egy pitvar és két kamra van. A másik a *cor triloculare biatriatum:* ennél a két kamra közti sövény nem fejlődött ki, két pitvar és egy kamra van. Az ilyen szívben a friss és elhasznált vér a kamrákban keveredik, ami szederjességgel (cyanosis) jár. Ez a fejlődési rendellenesség összeegyeztethetetlen az élettel (→még *cor*). *G. Gy.*

Cortrophin: →*Exacthin*

cor villosum: a pericarditis exsudativa serofibrinosus alakjában a pericardium mindkét lemezére sárgás-szürke fibrinháló rakódik le, melytől a szív bolyhos felületű lesz. *W. A.*

Corvisart, Jean Nicolas des Marais (1755—1821): francia belgyógyász, az 1794-ben Párizsban létesített klinika első professzora, 1807-től Napóleon orvosa. Megszilárdította a francia orvostudományban a kórbonctani szellemet, különösen a szívgyógyászat területén. Leírta a billentyűhibákat, a szív-dilatatiót és -hypertrophiát, a jobb és bal oldali szívelégtelenséget, igen alaposan tárgyalta az aorta aneurysma tünettanát, bevezette az „organikus szív-laesio" fogalmát; jelét adta egyes szívhangok észlelésének is, noha a hallgatózás módszerét csak röviddel ezután fedezte fel Laënnec; leírta a szívelhájasodás formáit, a ritka syphilises elváltozásokat stb. *(Essai sur les maladies du coeur,* 1806). Másik jelentős cselekedete: kiásta a feledés homályából a kopogtatás módszerét, *Auenbrugger* erről szóló könyvét *(Inventum novum)* franciára fordította és saját kedvező tapasztalataival együtt 1808-ban kiadta. Ettől fogva a percussio az orvosi gyakorlat alapvető módszere lett. — Unokaöccse, *R. F. E. Lucien* ~ (1824) az emésztőszervekkel, főként a pancreasszal foglalkozott, ő vezette be a pepsin therapiás használatát. *(Dyspepsie et consomption,* 1854, három év múlva Pesten megjelent németül, Török József fordításában.) *Be. I.*

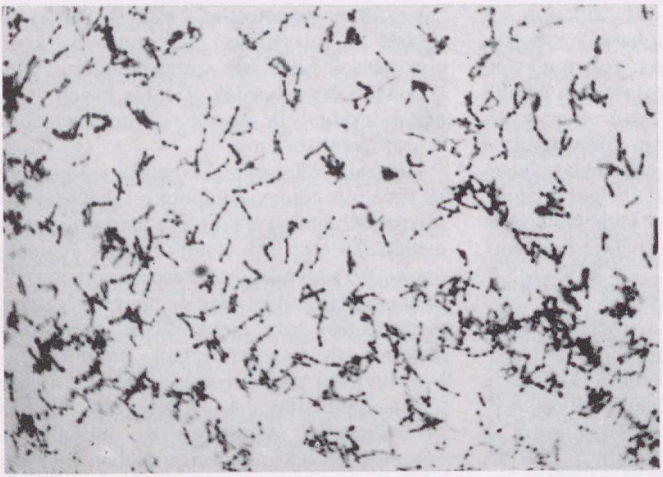
Corvisart-arc: →*facies mitralis*

Corvoton: →*Corediol*

Corynanthin: →*Yohimbinum hydrochloricum*

Corynebacterium: a *Corynebacteriaceae* baktériumcsalád egyik nemzetsége. Fajai Gram-pozitív, aerob-microaerophil baktériumok, csillójuk, tokjuk, spórájuk nincs. Egyik v. mindkét végük bunkószerűen megvastagodott, metachromatikusan festődő szemcséket tartalmaznak *(Babes—Ernst* szemcsék). Katalase pozitívak; egyes fajaik igen erős exotoxint termelnek. Állati és emberi kórokozók, egyesek növény-pathogenek. Fontosabb fajai: ~ *diphtheriae* (Bacillus, Bacterium diphtheriae, diphtheria bacillus, Klebs—Löffler-bacillus) a diphtheria kórokozója. Löffler tenyésztette ki először 1884-ben. A torokban, nyálkahártyákon, olykor sebekben telepszik meg és rendkívül erős exotoxint termel. Löffler és Clauberg-táptalajon jól tenyészthető. Utóbbin gravis, mitis, intermedius típusát ismerik. ~ *pseudodiphtheriticum* (Bacillus pseudodiphtheriae Hofmanni, Hofmann bacillus, Pseudodiphtheria baktérium: alakja a diphtheria kórokozójához hasonlít, nem

termel exotoxint és nem pathogen, a cukrokat nem erjeszti. A torok normális lakója. A ~ *xerosis* (Xerosis bacterium) a ~ diphtheriae-hoz hasonló. Exotoxint nem termel, aktív erjesztő, nem pathogen, a szervezetben és a bőrön több helyen előfordul. *A. Z.*

Corynebacterium diphtheriae

coryza: →*rhinitis*

coryza syphilitica: →*syphilis connata*

coryzavírus, náthavírus: →*rhinovírus*

cosmo-meteorológia: a cosmologiának, a világegyetem ismeretének az a része, amely az időjárási tényezők földi viszonyok közötti kialakulásával és érvényesülésével foglalkozik. Feladatkörébe tartozik a világűr felől az emberi szervezetre ható és egészségünkre befolyást gyakorló tényezők tanulmányozása is. *J. E.*

cosmotron: az atommagkutatásban használt részecskegyorsító berendezések egyik fajtája, a Brookhavenban 1952-ben megépített proton-cynchrotron, mellyel 2,3 GeV-os energiájú protonokat lehet előállítani. (→még *synchrotron.*) *E. J.*

Cossio—Perianes-műtét: a vena cava caudalis lekötése decompenzált mitralis bántalomban. Célja súlyos decompenzált insufficientia esetén a jobb szívfél munkájának a megkönnyítése. A nagy gyűjtőér lekötése után az alsó végtagok és a medence-szervek vére a collateralisokon annyira meglassulva kerül vissza a szívbe, hogy a lassított véráramlás már nem okoz nyomásemelkedést a jobb szívfélben. Értéke nagyon vitatható. *B. I.*

costa, *borda:* a mellkas falát alkotó, hátul futó 12 pár léc; csontos *(os costale)* és porcos *(cartilago costalis)* részből épülnek fel. A valódi bordák *(costae verae)* közvetlenül kapcsolódnak a mellcsonthoz, míg az álbordák *(costae spuriae)* csak közvetve. Utóbbiak közül a felső három *(costae affixae)*, míg az alsó kettő repülőborda *(costae fluctuantes)*. A bordákon fejecset *(capitulum costae)* és testet *(corpus costae)* különböztetünk meg, a fejecset a *crista capituli costae* két részre osztja. A fejet a testtől a *collum costae* határolja el, amely éles szélű lehet *(crista colli costae)*. A nyak és a test határán helyezkedik el a *tuberculum costae*. Ahol a test meggörbül, a bordaszögletet *(angulus costae)* találjuk. Az első borda felső felszínén, annak szegycsonti végéhez közelebb található a *tuberculum musculi scaleni anterioris (Lisfranc-gumó)*, amely két árkot választ el egymástól. Az árkok közül a hátsó laterálisban az (a *sulcus arteriae subclaviae*ban) a. subclavia, az elülső med.-ban a v. subclavia (sulcus venae subclaviae) fekszik. A bordák hosszúságukban és görbületeikben különböznek egymástól; a 7. és 8. a leghosszabb. Alakjuk és lefutásuk eredményezi a mellkas tágulását és szűkülését a légzőmozgások alkalmával. Az 1. borda lapszerinti görbületet nem mutat és így eltér a többitől. — A bordák a sclerotomok harántnyúlványaiból indulnak fejlődésnek a gerincoszlop egész hosszában, kivéve a farkcsonti segmentumokat. Teljes kifejlődést csak a mellkason érnek el, a többi helyen csak nyomokban maradnak meg. Két oldalt hátulról előrefelé nőnek a mellkasfalban, porcócok alakjában. A bordatelepek elülső végét mindkét oldalon egy hosszanti, embryonalis kötőszövetből álló köteg, a *sternalis léc* köti össze. Ezek a lécek a primitív bordáknak a mellkasfalban történő előrenövése folytán elől a középvonalban egymáshoz közelednek és végül mint a sternum telepe összenőnek. Az összenövés idején a sternumban a mesenchyma már porccá alakult át. A bordák csontosodása a bordaszöglet közelében megjelenő

csontosodási pontban kezdődik, ez a csontosodás kiterjed a borda *pars osseá*jára (os costale) és szabadon hagyja elülső részletét, a *pars cartilagineát* (cartilago costalis). *T. I.*

costa arrodata: →*costa usurata*

costa cervicalis: →*costa colli*

costa colli, *costa cervicalis, nyaki borda:* fejlődési rendellenesség; a VII., ritkán a VI. nyakcsigolyához ízesülő csökevényes borda. Nem mindig okoz tüneteket, sokszor véletlenül fedezik fel valamely más okból készült rtg-felvételen. Nagysága változó. A m. scalenus ant. és med. közé nőve comprimálja a plexus brachialist és az a. subclaviát. Jelenléte számos panaszt okozhat: helyi fájdalom, érzészavarok, izomsorvadás és a kar keringési zavarai (→*Adson-tünet*). *Th.:* műtéti. *B. I.—Z. L.*

costa fluctuans: repülő borda.

costalis légzés: légzéstípus, melyben a belégzésnél a mellkas antero-posterior és transversalis átmérőjének növekedése dominál a bordaívek felemelkedése következtében. A ~ elsősorban nőknél észlelhető, míg a férfira az abdominalis légzéstípus jellemző. *B. P.*

costa lumbalis: az ágyéki gerincszakaszon jelentkező, különböző nagyságú fölös számú borda. Legtöbbször rtg melléklelet. *G. A.*

costa spuria: álborda.

costa usurata, *costa arrodata:* bordakimaródás. Coarctatio aortae (aorta-isthmus stenosis) esetén a collateralis keringés biztosítására az a. mammaria internák hatalmasan kitágulnak, s a belőlük eredő intercostalis arteriák lüktetése a bordák alsó és elülső felszínén kimaródást okoz, legszembetűnőbben a IV—VI.-on. *D. L.*

Coste-sejt, *ovium humanum:* az érett női petesejt elnevezése.

costoabdominalis reflex: az epigastrium mellett a bordaívre gyakorolt ütés által kiváltott reflex, mely a hasizmok összehúzódásához, ezzel a köldöknek az ütés oldalára való eltolódásához vezet. A hasizmok sajátreflexe. Normálisan jelen van. Pyramislaesiónál fokozott lehet. *H. B.*

costoclavicularis syndroma, *scalenus syndroma, cervicovertebralis syndroma:* a v. subclavia, a nyaki erek, ill. plexus compressiója a VII. nyakcsigolya rendellenes harántnyúlványa v. a VII. nyakcsigolya és az első borda közötti fibrosus szalag által. Az érintett felső végtag felületes collateralis venái láthatóvá válnak, a kéz oedemás lehet. A későbbiek folyamán fájdalom, paraesthesiák, a végtag arteriás keringési zavara, a radialis pulzus csökkenése fejlődik ki. Mély belégzésre a radialis pulzus eltűnik (Adson test) és a fájdalom fokozódik. A kéz és a thenar izomzata sorvadhat. *Th.:* tornázás, esetleg műtét (→*Adson-műtét*). *Br. P.*

costolumbalis hernia: →*trigonum lumbocostale*

costotransversectomia: a csigolyatestek feltárását v. a csigolya mellett elhelyezkedő abscessusok kiürítését szolgáló műtét. A tályog kiürítése a bordák csigolya közeli végének és a csigolyák processus transversusának resectiójával történik. *G. A.*

Cotarnin, *Kotarnin,* 1-hydroxy-2-methyl-6,7-methylendioxy-8-methoxy-1,2,3,4-tetrahydroisochinolin: az opium narcotin nevű mellékalkoloidjából előállított ér- és méhösszehúzó vegyület, mely kémiailag methoxyhydrastininnek felel meg és melyet régebben menstruatiós vérzészavarokban, menorrhagiákban, dysmenorrhoeában, endometritisben, továbbá parenchymás vérzések csillapítására használtak. A ~, továbbá sósavas (*Hämostyptin, Stypticin*) és phthalsavas (*Styptol*) sóinak hatása azonban nagyon kérdéses. *K. E.*

Cotelle-módszer: műfogás térdficam helyreigazítására. A segéd vállán átveti a térdet az orvos pedig a derékszögben hajlított lábszár húzásával igazítja helyre a ficamot. *B. I.*

Cotte-műtét: a plexus hypogastricus superior transabdominalis resectiója tűrhetetlen dysmenorrhoeás fájdalmak esetében. *Z. L.*

Cotting-műtét, *Schmieden—Vidakovits-műtét:* benőtt köröm műtéte félhold alakú kimetszéssel. *B. I.*

Cotton—Loder-állás: elavult módszer, ulnaris flexio („pisztolytartás") tipikus radius-törés rögzítésekor. Történelmi érdekességű, *kerülendő* eljárás. *B. I.*

Cotugno, Domenico (Cotunnio, Cotunnius) (1736—1822): olasz anatómus és patológus, nápolyi egyetemi tanár, a nápolyi „anatómiai teátrum" megnyitója. Leírta a belső fülben a labyrinthust és folyadékát, a róla elnevezett aquaeductust, a szájpadlás idegeit, halláselméletet állított fel (*De aquaeductibus auris humani internae,* 1760.). Monográfiát írt az idegzsábákról, főleg az ischiasról (*De ischiade nervosa,* 1764.). Adatokat közölt a délolasz járványokról, elsősorban a hastífusz-epidemiáról. *Be. I.*

Cotugno-betegség: →*ischias*

coudure congénitale: →*crus curvatum congenitum*

Coué, Émile (1857—1926): francia gyógyszerész Nancyban. Hypnosissal és suggestióval foglalkozott, 1910-ben egyéni gyógymódot dolgozott ki, melynek lényege az autosuggestió, vagyis a tünetek legyőzése az akarat kitartó koncentrálásával *(La maîtrise de soi-même par l'autosuggestion consciente,* 1913). Módszere, amely az analitikus irányokkal ellentétben a tudatos önfegyelmezést tanítja, laikusok közt divatos volt, orvosok részéről nem talált nagy visszhangra. *Be. I.*

coulomb: →*ampèrsecundum*, →*elektromos egységek*

Coulomb-törvény: →*elektromos töltés*

Coumadin: →*dicumarin*

Councill-eszköz: ureterkő eltávolítására szolgáló fogó.

„coup de fouet": szószerint „ostorcsapás"; a lábszár mély gyűjtőereinek erős traumára v. a m. soleus hirtelen összehúzódására bekövetkező megrepedése. *B. I.*

coupiroz: elnyom.

cou proconsulaire: →*collum proconsulare*

Cournand, André Frédéric (1895—): amerikai belgyógyász, New York-i főiskolai tanár, Nobel-díjas (1956). Kidolgozta a szívkatéterezés klinikai alkalmazását. *H. G.*

Courvoisier, Louis George (1843—1918): svájci sebész, baseli egyetemi tanár. Leírta a pancreas rosszindulatú elváltozásának tünetét. Gastroenterostomia-műtétet dolgozott ki. *H. G.*

Courvoisier-metszés, *paracostalis metszés:* bordaívvel párhuzamos hasmetszés epeműtétekhez. *B. I.*

Courvoisier-műtét: →*Hacker—Courvoisier-műtét*

Courvoisier—Terrier-syndroma: →*Courvoisier-tünet*

Courvoisier-tünet, *Courvoisier—Terrier-syndroma, Bard—Pic-tünetcsoport:* tapintható megnagyobbodott, rugalmas epehólyag icterusos betegen. Pancreastumor jele. (A ductus choledochus köves elzáródásakor az epehólyag legtöbbször nem nagyobbodik meg, mert cholelithiasis következtében gyulladásos, heges falu és elvesztette a rugalmasságát.) *M. I.*

coussinets des phalanges: →*ujjperepárna*

Coutard, Henri (1876—1950): francia származású, Amerikában működő röntgenológus. A rák rtg-kezelésének kezdeményezője és fejlesztője. *H. G.*

Coutard—Regaud rtg-besugárzási módszer: daganatok besugárzásánál alkalmazott eljárás. Lényege, hogy a sugárzást protrahálják és fractionálják. *D. P.*

Couvelaire-syndroma: →*apoplexia uteroplacentaris*

couveuse: →*incubator*

covalens kötés, *homeopoláris kötés:* közel azonos tulajdonságú negatív, v. amphoter tulajdonságú elem két atomja között v. azonos elem két atomja között létrejövő kémiai kötés, melynek lényege az, hogy a két atom egy-egy elektronja mindkét atom körül végzi mozgását és ezzel járul hozzá az elektronoktett kialakításához. Ilyen a C—C, C—H, O=O stb. kötés. *S. F. B.*

covariantia: (st) az együttes variabilitás egyik mérőszáma az átlagtól mért eltérések átlagával jellemezve. Képlete $\Sigma \frac{(x-\bar{x})(y-\bar{y})}{n-1}$, ahol x jelenti az egyik tulajdonságot (pl. testmagasság), $\bar{x}$ az átlagát (pl. átlagos magasság), y a másik tulajdonságot (pl. testsúly), $\bar{y}$ a másik átlagot, n pedig a megfigyelt egyedek számát. Felhasználjuk regressio, correlatio számításkor. A ~t a variancia analízis mintájára összetevőire bonthatjuk: →*analízis. J. I.*

Covatix: →*Captodiamin*

Covjanov—Bracht-eljárás: →*Bracht—Covjanov-eljárás*

Coward-egység: a D-vitamin nemzetközi biológiai egysége, 2,5 μg kristályos D_2-vitaminnak megfelelő hatású anyagmennyiség. *S. J.*

Cowper, William (1666—1709): angol anatómus, sebész. Főként az izmok bonctanával foglalkozott *(Myotomia reformata,* 1794). A róla elnevezett gl. bulbourethralist 1702-ben írta le, 5 évvel korábban már közölte J. Méry párizsi sebész. Kidolgozta az aorta insuff. kórbonctanát és kórtanát. *Anatomy of human body* (1697) c. könyve heves plágiumcsatára vezetett Govert Bidlooval (1649—1713), akinek könyvéből a művészi szépségű ábrákat ~ átvette. *Be. I.*

cowperitis: a Cowper-mirigy gyulladása (→még *gonorrhoea*).

Cowper-mirigy: →*glandula bulbourethralis*

cow pox: →*variola vaccina*

Cox, Herald Rea (1907—): amerikai mikrobiológus. Egyes rickettsiák felfedezésében, a rickettsiák és vírusok elleni oltóanyagok (főleg tojás-vaccinák) kidolgozásában vannak jelentős érdemei. *H. G.*

coxa, *csípő:* csípőízület; a combcsont feje (caput femoris) és a medencecsont ízvápája (acetabulum) alkotta ízület. *B. I.*

coxalgia: csípőízületi fájdalom.

coxalgiás medence: szabálytalan, félrenyomott bemenetű, deformált medence

egyenlőtlen megterhelés (coxitis, végtagrövidülés stb.) következtében. Térarány-talanság okozója lehet szülésnél. *B. I.*

coxa luxans, *coxa valga luxans* (Klapp, 1906): fejlődési hiba, amelyet meredek combnyak, sekély vápa jellemez (subluxatio coxae congenita). A luxatio coxae congenita pathogenesisében szereplő tényező. *B. I.*

coxa magna: →*arthrosis deformans coxae*

coxancylometer: a medence deformitás mérésére szolgáló eszköz.

coxa plana, *lapos csípő:* az aseptikus necrosis következtében lelapult combfejecs. (→ még *Calvé—Legg—Perthes-betegség*) *B. I.*

coxarthritis: →*arthritis coxae*

coxarthrokake: fungosus csípőízületi gümőkór (→még *coxitis tuberculosa*) *B. I.*

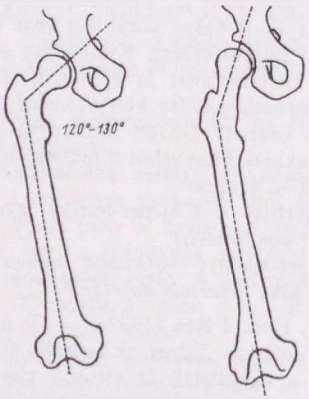
coxarthrosis: a csípőízület idült arthritise, jellegzetes rtg-elváltozásokkal. Az arthrosis deformans coxae régi elnevezése. *B. I.*

coxarthrosis senilis: →*malum coxae senile*

coxa saltans, *pattanó csípő:* a tractus iliotibialis megvastagodott részletének járás közben a trochanter majoron történő átugrása. Az átzökkenés többnyire akaratlagosan is produkálható. Megoldása műtéti. *B. I.*

coxa senilis: →*malum coxae senile*

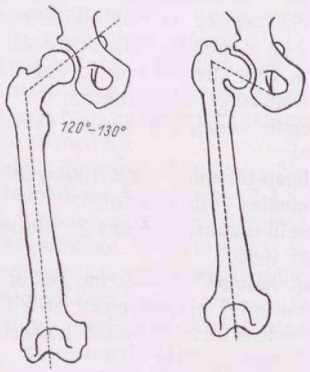
coxa valga: veleszületett v. megterhelés nélküli (pl. amputált) lábon kifejlődő rendellenesség. A combcsont diaphysise és nyaka által bezárt szög a normális értéknél (120—130°) nagyobb. *B. I.*

Coxa valga
Szabályszerű (120°—130°) és coxa valga

coxa valga subluxans, veleszületett csípőízületi rendellenesség: a combcsont diaphysise és nyaka által bezárt szög a normális értéket meghaladja és a combfejecs nem koncentrikusan helyezkedik el. Vápa és fejecs dysplasiás. *B. I.*

coxa vara: a combcsont diaphysise és nyaka által bezárt szög a normális értéknél kisebb. Jelentkezhet önálló kórképként, v. más betegségek (rachitis) kísérőjeként. Főbb formái: ~ *adolescentium*, seu ~ *epiphysearea*, ~ *osteomalacica*, ~ *traumatica*. *D. P.—G. A.*

Szabályszerű combnyak szög (120°—130°) és coxa vara

coxa vara adolescentium: →*epiphyseolysis capitis femoris*

Coxiella burneti, *Rickettsia burneti:* →*Q-láz*

coxitis, *coxarthritis:* csípőízületi gyulladás (→*arthritis coxae*).

coxitis-gép: a csípőízület tehermentesítésére szolgáló készülék, a csípőízület gyulladásos folyamataiban. *G. A.*

coxitis tuberculosa: a csípőízület tuberculotikus gyulladása. Jelentkezhet synovialis, paraarticularis és ossealis formában. A csontban levő góc legtöbbször a porcfelszín alatt, az epiphysisben, a combnyakban, néha az acetabulumban észlelhető. Főbb tünetei: sántítás, fájdalom, amely kisugározhat s a térdben is jelentkezhet. Kezdetben az extensio beszűkülése, később flexiós és abductiós, majd flexiós és adductiós csípő-contractura súlyosbítja a képet, a végtag megrövidül. Gyakoribb szövődmények: tályogképződés, sipolyképződés, esetleg pathologiás ficam. *Rtg:* a csípőízületet alkotó csontok atrophiája, az ízületi rés beszűkülése, az ízfelszín kirágottsága, destructiója. *Th.:* általános és lokális. A megbetegedett ízületet nyugalomba helyezzük, a gyógyulást esetleg műtéttel is elősegítjük (góceltávolítás, arthrodesis stb.). *G. A.*

coxotomia: a csípőízület megnyitása.

Coxsackie-fertőzés: vírusfertőzés, melynek kórokozóját *Dalldorf* izolálta először (1947-ben) Coxsackie (USA) városában. A kórokozónak eddig 24 változatát különböztették meg

és antigentulajdonságaik, valamint a kísérleti állatokon okozott elváltozások szerint 2 fő csoportra (A_1-A_{19} és B_1-B_3) osztották. Járványtana, s egyes klinikai formái bizonyos hasonlóságot mutatnak a poliomyelitishez. A különböző vírustörzsek okozta jellegzetes kórképek: *1.* →*herpangina* (Zahorsky, 1920). Okozója az A_2,A_4A_5,A_6 és A_8 törzs; *2. pleurodynia (myalgia epidemica,* →*Bornholm-betegség).* Okozója leginkább a B_1 és B_3 törzs; *3. meningitis serosa.* Leggyakrabban az A_7 és A_9, ritkábban a B_1 és B_5 okozza, klinikailag nem különbözik egyéb abacterialis meningitisektől; *4.* az újszülöttkori *encephalomyocarditis. (EMG-syndroma).* Okozója a B csoport különböző törzsei lehetnek. Rendszerint fulminans lefolyással halálhoz vezet. Étvágytalanság és 1—2 napos hasmenés után dyspnoe, cyanosis lép fel. A szív, a máj és néha a lép is megnagyobbodik. Az EKG a myocarditis jellegzetes leletét adja. A liquor többnyire xantochromiás, a fehérje- és sejtszám megemelkedett. A kórokozó a vérből és az agyból kitenyészthető. Az utóbbi időben hasonló kórképet idősebb csecsemők között is észleltek. *D. L.*

Coxsackie-vírusok, *C vírusok:* az ember béltractusában szaporodni képes, szopós egérre és néhány más szopós rágcsálóra pathogen, kifejlett egereket csak azok ellenállásának mesterséges csökkentése révén megbetegítő enterovirusok. A szopós egeret bármilyen adagolási mód esetén — nagy mennyiségben még po. is — megbetegítik. Majomra — az A7 és A14 típus egyes törzseinek kivételével — nem pathogenek. Egyes A7 törzsek majomban, intracerebralisan poliomyelitisre jellemző bénulásokat okoznak, ezeket mint a →*poliovírus* 4. típusát írták le. A ~nak A és B csoportja ismeretes. Az A csoportban eddig 24, a B-ben 6 immunologiai típus ismeretes. Az A törzsek a szopós egeret kiterjedt myositis, izom-necrosisok, flaccid paralysis kíséretében néhány nap alatt megölik. B törzsek szopós egérben tremort, görcsöket és spastikus paralysist váltanak ki, az izmokban csak focalis, mikroszkópos necrosisok vannak, az interscapularis zsírpárna és a pancreas necrosisai azonban néha szabad szemmel is láthatók. Emberben a ~-fertőzés leggyakrabban inapparens, de járulhat hozzá néhány napos lázas epizód, aseptikus meningitis, nyári grippe, v. „gastrikus grippe". A törzzsel történt fertőzést olykor herpangina követi. A Bornholm-betegséget B törzsek okozzák. Utóbbiak újszülöttekben esetleg halálos végű myocarditis neonatorumot v. meningitist okozhatnak eclampsiával. *F. E.*

Cox-vaccina: embryonált tojásban készült, inaktivált rickettsiákat tartalmazó vaccina typhus exanthematicus és más rickettsiosisok ellen. Mo.-on hazai termelésű, typhus exanthematicus elleni ~ van forgalomban. *F. E.*

cozymase: →*nicotinsavamidadenindinucleotid*

CPD_{50}: cytopathogen ágensek (leginkább vírus) azon mennyisége, mely a beoltott szövet- v. sejtkultúrák 50%-ában az ágensre jellemző morphologiai elváltozást hoz létre. *F.E.*

CPS-syndroma: →*Barré—Liéou-syndroma*

Crabtree-effektus: a tumorok légzésének gátlása nagy glucose koncentrációval. Később ascites tumorokban ezt a hatást még kifejezettebbnek találták. Weinhouse szerint a ~ a tumorok nagy endogen-zsírsav oxidatiójával függ össze: nagyobb glucose-koncentráció mellett az endogen zsírsav oxidatio erősen lecsökken anélkül, hogy a cukor oxidatiója megfelelőképpen nőne. — Crabtree írta le 1929-ben. *Su. J.*

Crafoord-műtét (1944): coarctatio aortae műtéti megoldása. A típusos helyen rövid szakaszra terjedő aorta isthmus szűkület resectiója és a két aortavég end-to-end anastomosisa. *T. A.*

Craig, Charles Franklin (1872—1950): amerikai parazitológus, katonaorvosi főiskolai tanár. A maláriára és az entamoebára vonatkozó kutatásai jelentősek. *H. G.*

Craigie, James (1899—): angol patológus, londoni egyetemi tanár. A typhus-phagtipizálásra és a kísérletes rákra vonatkozó kutatásai jelentősek. *H. G.*

Craig-készülék: nagyon hasonló tulajdonságú anyagok elválasztására szolgáló berendezés, amely két nem elegyedő folyadék közötti sokszor ismételt kirázással a megoszlási hányados *(→Henry—Dalton-törvény)* különbségét használja fel az elválasztásra. Több (20—1000) cső van egy tengelyre felszerelve, mindegyikben van oldószerpár. Összerázás után az összes csöveket úgy buktatják, hogy a felső folyadék a következő csőbe megy át. Újabb összerázás után a felső fázis ismét eggyel arrébb halad, és így tovább annyiszor, ahány cső van. Az első cső felső folyadékát mindig pótolják. A művelet végeztével az összes csövek tartalmát analizálva azt találják, hogy a különböző anyagok különböző csövekben helyezkednek el, statisztikai görbének megfelelően, koncentrációjuk a megoszlási hányadosnak megfelelően más és más

csőben mutat maximumot. Igen érzékeny elválasztási módszer, anyagok tisztaságának ellenőrzésére alkalmazható. *S. F. B.*

Cramer-pessarium: prolapsus uteri et vaginae megszüntetésére szolgáló vasalónyél alakú hüvelygyűrű. *H. I.*

Cramer-sín: hajlítható drótváz-sín, végtagok rögzítéséhez.

crampon, *krampon, fémszegecs:* műfogba erősített szegecs, amely rögzítésül szolgál. *B. K.*

crampon-fogó: hegyes csőrű fogó a cramponok, vagyis a porcelán műfogak szegecseinek (crampon) hajlításához és szétnyomásához, de egyéb technikai célra (drótvágás, kapocshajlítás) is használható. *B. K.*

crampus: görcs.

crampus syndroma: tetaniában, vegetatív neurosisban a m. gastrocnemiusban és a soleusban fellépő tónusos összehúzódás, mely heves fájdalommal jár. Nagyobb megerőltetés után varixos lábszárú egészséges egyéneken is felléphet. Egyesek a crampus-neurosist önálló kórképnek tekintik, melynek alapja ureum anyagcserezavar. *H. B.*

crâne en brosse: Cooley anaemiában előforduló csontelváltozás. A koponyacsont tabula externája a rtg-képen bizonytalan kontúrú és a csontgerendák, mint a kefe sörtéje a peripheria felé irányulnak. *D. L.*

Crane-jel: →*szalagtünet*

Crane strings: →*colitis mucosa*

craniectomia: olyan feltárás, amely után a kifűrészelt v. más módon eltávolított koponyacsont-részletet a műtét végével nem helyezik vissza (osteoclastikus trepanatio). Infratentorialis, subtemporalis műtéti módszer. *Z. L.*

craniocerebralis sérülés: a koponya lágyrészeinek, a csontnak, az agyburkoknak és az agyszövetnek együttes, közös hatóényező okozta sérülése. Mindenképpen műtétet igényel (→*agysérülés*). *Z. L.*

craniocerebralis topographia, *koponya-topographia, topographia cerebri, Krönlein-topographia:* az agyfelszín kivetítése a koponyaboltozat felszínére (R. U. Krönlein). Tájékozódási vonalakat alkalmazó módszer, mely a műtéti feltárás helyének megkeresésére szolgál. Elavult. *Z. L.*

cranioclasia: a magzati koponya szétdarabolása.

cranioclast (Braun): a perforált magzati koponya extractiójára szolgáló szülészeti eszköz. Két hajlított kanala közül az egyik massív, rovátkolt belfelületű, a másik ablakos, összenyomáskor belefekszik a massívba. A kanalak alsó részén erős kompressziót biztosító prés, csavar van. A tömör kanál a perforatiós nyílásba, az ablakos lehetőleg az arcra kerül. *H. I.*

craniofacialis disjunctio: a maxilla teljes törésének (→*fractura maxillae*) tünete. Ha a normális occlusio megvan, akkor külső maxilla-kötés elegendő. Occlusio hiányában maxillo-cranialis+mandibulo-maxillaris külső rögzítés, v. műtét végzendő. *Sz. Gy.*

craniofacialis jelző: az anthropologiában az agy és az arckoponya viszonylagos fejlettségét kifejező érték; a *koponyajelzők* egyike. A *transversalis* ~ a járomívszélességnek az agykoponya legnagyobb szélességéhez; a *verticalis* ~ a morphologiai arcmagasságot az agykoponya legnagyobb hosszához viszonyítja. *N. J.*

craniogramm: craniograph segítségével, meghatározott szabály szerint felvett koponya körvonalrajz. *N. J.*

craniograph: a koponya és egyéb csontok lerajzolására szolgáló készülék. Nézőkés és pantographos (dioptograph) vagy karos (diagraph) típusa használatos. (→*anthropológiai műszerek.*) *N. J.*

craniographia: a koponya rtg-vizsgálata rtg-felvétel segítségével. Rendszerint kétirányú felvételt készítenek, az egyiket postero-anterior, v. antero-posterior sugárirány mellett, a másikat sinistro-dextralis, v. dextro-sinistralis irányban. A ~ alkalmas az agykoponya-csontok elváltozásainak vizsgálatára, valamint az intracranialis röntgenárnyékot adó elváltozások kimutatására (pl. meszesedések). *D. J.*

craniologia, *koponyatan, koponyaismc:* a koponyával foglalkozó tudomány. Az emberi koponya alkattani variációinak vizsgálata, az emberfajták rendszerezésének és az emberi törzsfejlődés kutatásának szolgálatában. *Blumenbach* alapította meg a 19. sz. elején. Hazánkban *Török Aurél* volt kiváló művelője és továbbfejlesztője. *N. J.*

craniomalacia: →*rachitis*

craniometria, *koponyamérástan:* a koponya méreteinek, ill. az azokból levonható származástani, öröklástani következtetésekkel foglalkozó tudományág. A 19. században, a mai értelemben vett embertan kialakulása idején fejlődött ki. Egzakt és összehasonlító mérési rendszereket vezettek be *Retzius, Broca, Török Aurél, Martin, Hrdlička.* Az ősembertan és a történeti embertan alkalmazza a biológiai szempontok fokozott érvényesítésével (→*agykoponya mérőpontok,* →*arckoponya mérőpontok,* →*agykoponya méretek,* →*arckoponya méretek,* →*anthropometria*). *N. J.*

craniopagus: →*kettőstorzok*

craniopathia metabolica: a Morgagni—Morell—Stewart-syndromában található koponyacsont elváltozások összefoglaló neve. Leggyakoribb a hyperostosis frontalis interna. Hasonló elváltozások fordulnak elő a falcsonton is. E csontok megvastagodnak és a koponyaüregbe nyúló exostosis-szerű megvastagodások keletkeznek. A koponyatető csontjainak együttes megvastagodása a hyperostosis calvariae diffusa. Jelentősége úgy látszik a hyperostosis frontalis internával azonos. Keletkezésük pontos mechanizmusa még nem tekinthető tisztázottnak (→még *Morgagni—Morell—Stewart-syndroma*). A teljes syndroma polyphaenes genetikai meghatározottságú; a hyperostosis frontalis interna familiaris eseteinek többsége domináns öröklésmenetet mutat. *Ho. I.—Gy. B.*

craniopharyngeoma, *craniopharyngioma, Rathke-tumor, Erdheim-tumor, adamantinoma:* a ductus craniopharyngeus maradványaiból képződő, a garat és a sella turcica közötti területen elhelyezkedő, lassan növekvő, a hypophysist (ha intrasellaris) v. a hypothalamust (ha suprasellaris) roncsoló daganat. Túlnyomóan laphámsejtekből, néha cuboid v. egyéb alakú sejtekből áll. Kötőszöveti stromájába mész rakódik le, ezért rtg-képeken árnyékot ad. Különböző működési zavarokhoz vezethet a hypothalamus-hypophysis-rendszer részéről (dystrophia adiposogenitalis, aluszékonyság, diabetes insipidus stb.). Radikális eltávolítása nagy kockázattal jár. Lassú növekedése miatt a hypertensív occlusiv hydrocephalus megoldás céljából végzett kétoldali →*Torkildsen-műtét* hosszú javulást eredményezhet. A cysta stereotactikus eszközzel történt punctiója általában csak átmeneti javulást hoz. *Z. L.—H. B.—D. P.*

craniopharyngioma: →*craniopharyngeoma*

craniophor: →*koponyatartó, anthropologiai műszerek*

craniorachischisis: →*spina bifida*

cranioschisis: világrahozott koponyadefektus, hasadt koponya. Egymagában alig fordul elő, ellenben a csontos gerinchasadék (→*rachischisis*) gyakran társul anencephaliával, ill. hemicephaliával, amely esetben ~ről beszélünk. A ~es torzszülött nem életképes. *B. I.*

cranioscopia: koponyaleírás. A koponyát öt nézetből (felülnézet, alapinézet, tarkói nézet, arci nézet és oldal nézet) szokás leírni. *N. J.*

craniostenosis, *craniosynostosis:* szűk koponya, a varratok korai csontosodása következtében. Ha ez minden varratra vonatkozik, akkor a koponya arányosan szűk (*microcephalia*). Ha a synostosis a nyílvarratban következik be idő előtt, akkor a koponya haránt átmérője rövid, hosszanti átmérője túl nagy lesz (*dolychocephalia*). A koszorú varrat korai elcsontosodása a hosszanti átmérőt rövidíti (*brachy-* v. *pyrgo-cephalia*). A koponya és az agy között térarántalanság jöhet létre, amelynek lehetnek klinikai tünetei is: makacs fejfájás, opticus-atrophia, pyramis tünetek. Ha a microcephalia kifejlődésének elsődleges oka a ~, hat hónapos életkorig végzett műtét jó eredménnyel járhat. (→még *Lannelongue műtét*). *D. L.—Z. L.*

craniosynostosis: →*craniostenosis*

craniotabes, →*rachitis*

craniotom: koponyafeltáráshoz való műszer. (→még *Dahlgren—Stille-koponyaolló*) *B. I.*

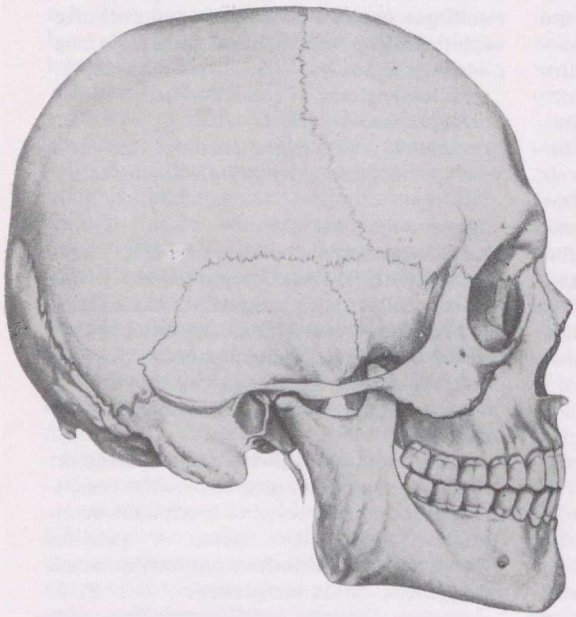
craniotomia: →*trepanatio*

cranio-tomographia: az agykoponya vizsgálata rtg-rétegfelvételek segítségével. Rendszerint a sella turcica vizsgálatára használatos eljárás, célja a zavaró halántékcsont árnyékának kiküszöbölése. Néha hasznos segítség az intracranialis elváltozások megítélésében is a daganatokban található meszesedések pontos lokalizálására. *D. J.*

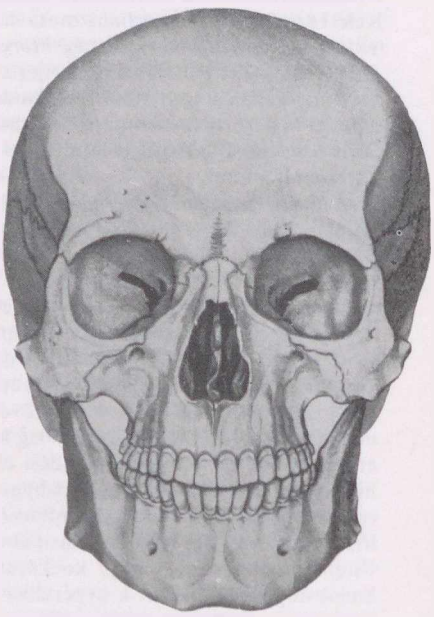
craniovertebralis fejlődési rendellenességek: a basilaris impressio, platybasia, atlas assimilatio és occipitalis vertebra (occipitalis manifestatio) összefoglaló neve. A proatlas (→*Goethe-csigolyaelmélet*) rudimentumainak megjelenése az os occipitalen. *Z. L.*

cranium, *koponya:* a fej csontos váza; magába foglalja az agyvelőt, valamint a fejen levő érzékszerveket és zsigereket. Két része van: a ~*cerebrale* és a ~ *viscerale*, a kettő közötti határ a felső szemgödri széltől ferdén le- és hátrafelé, a külső fülnyílás elé haladó sík. A ~ cerebrale (*neurocranium, agykoponya*) az agyat magában foglaló alsó-felső koponyarészlet. Hét csontból áll, melyek alsó sagittalis, és felső transversalis ívet alkotnak. A sagittalis ív csontjai: *os occipitale, os sphenoidale, os frontale*, a transversalis ív csontjai: két *os parietale*, és két *os temporale*. A ~ cerebralén megkülönböztetjük a *calvariát* (tető) és a *basis craniit* (alap), ill. ezek külső és belső felszínét (*facies externa et interna*). A basis és a calvaria határa a külső felszínen a *protuberantia occipitalis externa*, a *linea nuchae superior* és a *linea temporalis*. A belső felszínen elől és oldalt nincs éles határ, míg hátul ezt a *sulcus transversus* képezi.

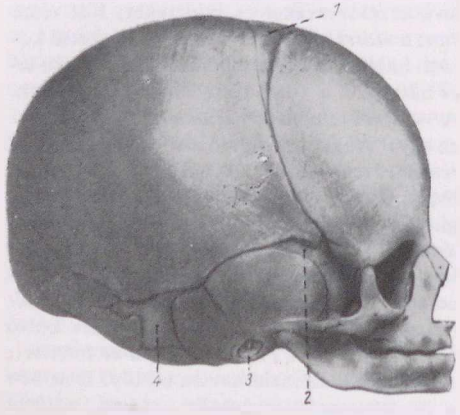
A ~*fejlődése* az agy, az érzékszervek, továbbá az orr- és szájnyílás fejlődésével kapcsolatos. Ennek megfelelően az agy alapját képező koponyarészletet *neurocraniumnak (cranium primordiale Jacobsoni)*, a koponyatetőt alkotó fedőcsontok összességét *dermatocraniumnak* nevezzük. Az arckoponya neve — mivel a fej zsigereivel áll kapcsolatban — *viscerocranium (cranium viscerale, splenchnocranium)*. A neurocranium az agy alatti mesenchymából fejlődik. Kezdetben a koponya kötőszövetes tok *(desmocranium)*. Ez a kötőszövet a tengelymesoderma feji folytatása, melyben a chorda dorsalis fut, ezért chorda mellett fekvő, *parachordalis* és chorda előtti, *prechordalis lemez*t különböztetünk meg rajta. A hallóhólyag mögötti területen, az axialis mesodermában a törzsi *sclerotom*okhoz hasonlóan, *occipitalis sclerotom*ok lépnek fel. Ezek azonban nem különülnek el csigolyákká, hanem egységes lemezzé, az ún. *occipitalis lemez*zé *(nyakszirtlemez)* olvadnak össze. A kötő-

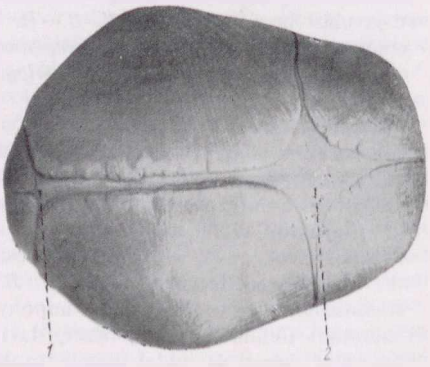
Norma ateralis cranii

Norma frontalis cranii

Cranium neonati I.
(aspectus lateralis)
1: Fonticulus anterior, *2*: Fonticulus sphenoidalis, *3*: Anulus tympanicus, *4*: Fonticulus mastoideus

Cranium neonati II.
(aspectus superior)
1: Fonticulus posterior, *2*: Fonticulus anterior

szövetes koponyát ezután a porcos koponya *(chondrocranium)* váltja fel. A para- és prechordalis mesodermában porc képződik, mely az ún. *basalis porclemez*t alkotja. Ennek a chorda melletti részlete a parachordalis lemezekből jön létre, és a chorda vége előtt a hypophysist közrefogó ún. *Rathke-gerendák*ban folytatódik. A basalis porclemez folytatása előrefelé a porcos orrtok, melyből később a *septum nasi* és az orrüreg csontjai fejlődnek. Oldalfelé a porcos koponya a hallóhólyagot veszi körül *(pars auditiva chondrocranii)*. A chondrocranium caudalis részlete a pars occipitalis, mely a nyakszirti összelvényekből keletkezik, és ezért *spondylocranium*nak is nevezzük. A chondrocraniumból porcosan csak a *cartilago septi nasi* és a *cartilagines alares* maradnak meg, a többi rész elcsontosodik *(osteocranium)*. A dermatocranium a bőr alatti kötőszövetből desmogen úton csontosodik. — *Cranium viscerale faciale, viscerocranium, splanchnocranium, arckoponya, zsigeri koponya*: a koponya elülső, alsó, a feji zsigereket és érzékszerveket magába foglaló része. Elülső, két oldalsó és egy alsó része van. Elülső felszínén középen található az *apertura piriformis* (körte alakú nyílás), felül kétoldalt pedig az *aditus orbitae*. Oldalsó felszínének zömét az →*os zygomaticum* (járomcsont) képezi, itt kiemelkedik az *arcus zygomaticus*. Az oldalsó arckoponyán van a *fossa pterygopalatina*, mely a *fossa infratemporalis*ba nyílik. Ennek összeköttetései a *foramen rotundum, canalis pterygoideus*, a *fissura orbitalis inferior, a foramen sphenopalatinum* és a *canalis palatinus major*. Az arckoponya alsó felszíne a *palatum durum* (kemény szájpad), melyet a felső állcsont *processus palatinusa* és a szájpadcsont *lamina horizontális*a képez. Középvonalában a *sutura palatina mediana* van. Emellett néha hosszanti dudor *(torus palatinus)* emelkedik ki. — A *cranium viscerale* (viscerocranium, splanchnocranium) fejlődése az arc és a kopoltyúívek fejlődésével függ össze.

A koponya *fejlődési rendellenességei* legtöbbször az agyállomány, esetleg a feji zsigerek fejlődési rendellenességeihez társulnak. Az agy teljes hiánya esetében *(holoanencephalia)* teljesen hiányozhat az agykoponya is *(acrania, holoacrania)*. Aránylag gyakran fordulnak elő különböző nagyságú rések a koponyán *(craniochisis)*, melyek szintén az agy fejlődési rendellenességeivel, leggyakrabban az agysérvekkel állhatnak kapcsolatban. *Otocephalia* esetén az első kopoltyúív területén található hiány a koponyán. *Macrocephalia* esetén nagyobb a koponya, *microcephalia* esetén csökkentebb fejlettségű. — Az *embertan*ban a ~ leírásához, rajzolásához, fényképezéséhez és szögméréséhez ~-síkokat és -vonalakat határoztak meg. Leghasználatosabb a *frankfurti horizontalis sík*, melyet a két csontos szemüreg alsó szélének közepe és a csontos hallónyílás felső szélének közepe határoz meg. A *Broca-féle condylo-alveolaris* sík a koponyaalapi bütykökön és a felső fogmedreken halad át. — A ~ *falvastagsága* koponyacsontonként és annak tájai szerint változó. Míg a tarkópikkelyen 7—12 mm-es ~ falvastagság normálisnak számít, addig a halántéktáj ~ falvastagsága 3—4 mm vastag. A nagy ~ falvastagság archaikus jelleg. Legnagyobb ~ falvastagságot a jávai jégkorszaki *ngandongi* koponyákon mérték. — A ~ *alakja norma verticalisban:* a koponya alakjának felülnézetből való leírása, amire *Sergi* taxonomiai normái szolgálnak, aki hétféle koponyaalakot különböztet meg (ellipsoides, pentagonoides, rhomboides, ovoides, sphenoides, spheroides, birsoides). *T. I.—N. J.*

cranium bifidum: a koponya hiányos záródása a középvonalban. Lényegében a spina bifidához hasonló elváltozás. Rendszerint az érintett agyterület dysplasiájával jár együtt. *D. L.*

cranium cerebrale: →*cranium*

cranium faciale: →*cranium*

cranium primordiale Jacobsoni: →*cranium*

cranium viscerale: →*cranium*

crasis: nedvek összetétele, keveredése a hippokratészi iskola tanításában, mint kórtani tényező *(→eucrasia, →dyscrasia)* *B. I.*

crasses des vieillards: →*keratosis senilis*

Crataegus oxyacantha L. (Rosaceae), *galagonya:* Magyarországon is honos növény, virágainak és leveleinek forrázatát a szívműködés erősítésére használják, valószínűleg tágítja a szívereket. *I. B.*

craurosis: alapjelentése érdes zsugorodás. A dermatologia két kórképet illet e névvel. A ritkább a ~ *penis*, az érettebbkorú, v. öreg férfiak fitymájának belső lemezén és makkján jelentkező fehéres v. barnásvörös, érdes felszínű, sorvadásos zsugorodás, ami oly mértékű lehet, hogy a fitymanyílását és a húgycsőnyílás szájadékát az elégtelenség mértékéig megszűkíti. *(→balanitis xerotica obliterans)* *Be. K.*

~ *fornicis vaginae:* (Labhardt): a hüvely gyűrű alakú stenosisa közvetlenül a portio

előtt. Létrejöttében ovarialis hypofunctiónak van jelentősége. (A →*cirrhosis anularis subhymenalisszal* rokon folyamat). ~ *vulvae* a vulva képleteinek zsugorodása. Ritka betegség. Főleg a menopausában fordul elő. A bőr fehéres, száraz *(→leukoplakia non specifica genitalium)* A nagy és kisajak, a clitoris és a vestibulum teljesen eltűnhet, a hüvely végül is mint ovális, éles, merevszélű nyílás mutatkozik. A pigment és szőrzet hiányzik. Mikroszkóp alatt: a szaruréteg szabálytalan, gyakran megvastagodott, a rete Malpighi és stratum granulosum atrophiás. Plasma-, és nyiroksejtes infiltratio és az elastikus elemek hiányoznak. Aethiologiája nem tisztázott, csökkent petefészekműködéssel kapcsolódik leggyakrabban, de előfordul terhesség alatt is. Gyakran →*leukoplakiával* együtt fordul elő, talaján carcinoma fejlődhet. *Th.:* lokális és általános: Oestrogen hormon, cortizon, A+D vitamin, nicotinsav. Leírója: August *Breysky Die Krankheiten der Vagina*, 1879) *H. I.*

craw-craw: →*filariasis*

Crawford, Arthur Muir (1882—): angol sebész, glasgowi egyetemi tanár. A szívsebészet műtéttanát fejlesztette. *H. G.*

C-reactiv protein, *CRP:* a *Pneumococcus* testéből izolált nitrogen-tartalmú csoportspecifikus polisaccharida, amelyet a pneumoniából gyógyultak vérsavója praecipitál. Egyéb betegségek, elsősorban rheumás láz (streptococcus fertőzés) után is található a vérsavóban a ~-nel praecipitáló, ellenanyagtermészetű alkatrész, amely kristályosan is előállítható és abnormis fehérjének bizonyult. *A. Z.*

creatin, *kreatin, methylguanidinoecetsav:* a szervezetben szabadon alig fordul elő. Phosphorsavval képezett amidinphosphatja, a *phospho~*, a szövetek energiatartalékául szolgáló *~phosphorsav*. Synthesise két lépésben történik: argininből és glycocyaminból. A glycocyamin a vesében keletkezik, ennek a májban történő methylezése adja a ~t. Kisebb mennyiségekben minden szövetben keletkezik. A ~ mennyisége a vérben 3,5—6 mg %, a creatininé 1—2 mg %. A vizelettel ép körülmények közt csak creatinin ürül ki, s ez a szöveti anyagcsere, elsősorban az izomanyagcsere mértéke. Creatinuria terhességben, serdülő gyermekkorban és néha — intermittálóan — egészséges nőkön is előfordul. Kóros körülmények között éhezéskor, diabetesben, lázban, hyperthyreosisban, Addisonkórban és különböző izom-dystrophiákban jelentkezhet. *S. F. B.—M. I.*

creatinin, *kreatinin:* a creatin belső anhydridje, annak COOH és NH_2 csoportjai közötti vízkilépéssel keletkezik. Igen stabilis vegyület, amely savval főzve sem alakul creatinné. Kis mennyiségben a vér és a vizelet állandó alkatrésze. Feltételezik, hogy a szervezetben creatinphosphorsavból keletkezik és nem creatinból. *S. F. B.*

creatinin clearance: →*clearance*

creatinin-meghatározás: valamely anyag creatinin-tartalmának megállapítása. Legelterjedtebb módszere a lúgos pikráttal alkotott színreakció *(→Jaffe-próba)* felhasználása fotometriás mérésre (serumban és vizeletben is). Módosításai: *Folin-, Popper—Mayer—Mandel-* és *Hare*-féle ~. A Folin-kivitelnél wolframsavval fehérjementesítünk és lúgos pikrátot teszünk a szűrlethez. A Popper—Mayer-eljárásnál pikrinsavval fehérjementesítünk, utána lúgosítunk és a színt fotometeren mérjük. Az alkalikus pikráttal nemcsak a creatinin, hanem bizonyos chromogen anyagok is színt adnak, ezek zavaró hatását a Hare-eljárással lehet kiküszöbölni. A serumhoz telített oxalsavat, majd *Lloyd*-reagenst teszünk, összerázzuk, centrifugáljuk és a supernatanst elöntjük. A csőben maradó üledék tartalmazza az adsorptióval megkötött creatinint. Az adsorbenst lúgos pikráttal összerázzuk, majd a szín kifejlődése után centrifugáljuk és fotometrizáljuk. A szín maximális absorptiót 490 mμ-nál ad. Fotometriás mérésre alkalmas a creatininnek o-nitrobenzaldehyddel alkotott színreakciója is. Legspecifikusabb eljárások a creatininase fermentum alkalmazásával kidolgozott módszerek. Ezen bakteriális eredetű enzym csak a creatinint bontja, így a chromogenektől való biztos elkülönítést teszi lehetővé. *Ba. B.*

creatin-meghatározás vizeletben: a creatin savval főzve creatininné alakítható át, amit pikrinsavval létrehozott színreakciója alapján mérünk. E — *Folin* által kidolgozott — módszerrel először meghatározzuk a vizeletben a preformált creatinin mennyiséget, majd savval történt hydrolysis után a meghatározást megismételjük. A két creatinin érték közötti különbség a creatinból keletkezett creatinintől származik és átszámítható creatinné. (1 creatinin 1,16 creatinnek felel meg.) *Ba. B.*

creatinphosphokinase, *creatinphosphopherase, ATP-creatinphosphopherase:* enzym, amely az ATP makroerg phosphatkötésének a creatinphosphat ugyancsak makroerg phosphatkötésébe való átvitelét katalysálja,

tehát az ATP + creatin = ADP + creatinphosphorsav reakciót. A reakció egyensúlyra vezet, Mg ionok katalizálják. *S. F. B.*

creatinphosphorsav, *phosphagen:* amidinphosphat kötést tartalmazó makroerg phosphatot tároló vegyület. Savanyú közegben gyorsan bomlik creatinra és phosphorsavra, ezt a bomlást a P meghatározáshoz használt molybdat katalizálja. *S. F. B.*

creatinuria: →*creatin*

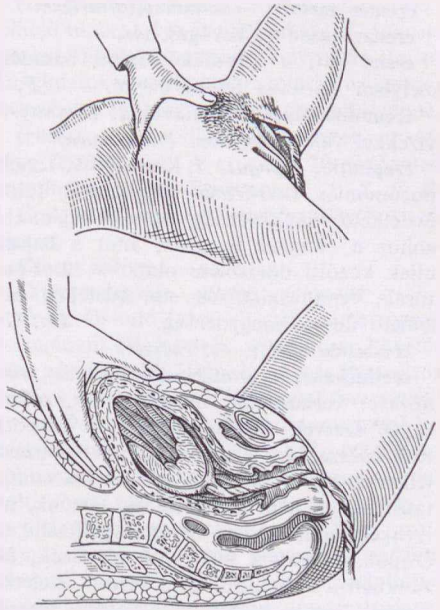
creatorrhoea: emésztetlen fehérje ürítése a székletben. A pancreas-elégtelenségre jellemző, de előfordul nagyfokú hasmenésnél, pl. fekélyes bélgyulladásnál is. *Ba B.*

Crecelius—Seifert-vércukormeghatározás: a Jaffe reakción alapuló, nem specifikus eljárás. Destillált vízbe mérjük be a vért, pikrinsavat teszünk hozzá és a kicsapódó fehérjét szűréssel eltávolítjuk. A szűrletet meglúgosítjuk és rövid időre forró vízfürdőbe tesszük. A dextrose redukáló hatása révén kiváltja a barnásvörös színreakciót, amelyet fotometriásan mérünk. A Zeiss-vércukorkolorimeter ezen eljárás számára készült. A Benedict—Becher-vércukor-meghatározás is ezen elven alapszik, de nincs előnye. A creatinin már hidegen is redukálja a pikrinsavat, azonban a néhány mg % creatinin a vércukormeghatározást nem zavarja. *Ba. B.*

Credé, Karl Siegmund Franz (1819—92): német szülész és nőgyógyász, berlini és lipcsei egyetemi tanár. Csecsemők gonorrhoeás fertőzésének megelőzésére bevezette az ezüstnitrát becseppentését közvetlenül szülés után a szembe. A placenta megszületését elősegítő műfogást közölt. Elsőként alkalmazott inkubátort a koraszülöttek ápolásánál (*Klinische Vorträge über Geburtshilfe* 1853—54.) — Fia, Karl Cecil Benno ~, (1847—1929) német katonaorvos, drezdai sebésztanár. Bevezette az ezüstkolloidok fertőtlenítő használatát. Számos műtéti eljárást tökéletesített: méh-, lép-, golyvatotalexstirpatio, nephrectomia stb. *Be. I.*

Credé-műfogás: a placenta eltávolítására, esetleg leválasztására szolgáló eljárás: a contrahált méh fundusának mellső oldalára kerül a hüvelykujj, a hátsó falára a többi négy ujj és erőteljes nyomással — mint magot a szilvából — nyomják ki a lepényt. Sikertelenség esetén a műfogás alkalmazása narcosisban megismételhető. *H. I.*

Credé-prophylaxis: újszülötteknél a gonoblennorrhoeás fertőzés megelőzése céljából egy csepp 1%-os argentum aceticum v. nitricum cseppentése a szemrésbe. Elvégzését a törvény előírja. *B. B.*

Credé-műfogás

creeping disease: *kúszó betegség,* →*Cordilobia anthropophaga,* →*larva migrans*

creeping eruption: →*Ancylostoma braziliense*

cremaster reflex: a herezacskó izmának bőringerre bekövetkező válaszreakciója. A comb belső felszínének felső részét enyhén ingerelve, az azonos oldali m. cremaster összehúzódik és a here felemelkedik. Központja a gerincvelő L_{1-2} segmentumának magasságában van, pyramis-laesio után nem váltható ki. *B. P.*

crematio: →*incineratio*

crematorium: emberi testek elhamvasztására szolgáló közintézmény. Lényege az izzító kamra, ahol az előzetesen izzásba hozott falak magas hőfokú sugárzó hője (1000—1200 °C) emészti el a tetemet, anélkül, hogy az a tüzelőanyag lángjával v. égéstermékeivel érintkezésbe jutna. Hazánkban csak Debrecenben van ~, ahol az ország területén meghalt bármely személy elhamvasztható. *F. V.*

cremnophobia, *kremnophobia:* beteges félelem a mélységtől, szakadéktól. *B. I.*

cremometer: eszköz a tej zsírtartalmának megbecsülésére. A *Chevalier* ~ speciális beosztású üveg mérőhenger. A hűvös helyen 24^h alatt elkülönült zsírréteget mutatja a még →*Gerber-acidobutyrometer.* *J. E.*

cremor tartari: →*kalium bitartaricum*

crena: hasadék, bevágás, rés.

crena ani: a farpofák közötti hasadék, melyben az anus foglal helyet. *T. I.*

crenotherapia, *krenotherapia:* ásványvizekkel való gyógyítás. *(→ivókúra)*

crepitatio, *ropogás:* 1. Kezdődő v. lezajló pneumoniás beszűrődés, atelectasia fölött észlelhető hangjelenség, amely leginkább ahhoz a zörejhez hasonlít, amit a hajszál ujjak közötti dörzsölése okoz. — 2. Fracturák, tendovaginitisek stb. esetében észlelhető durva hangjelenség. *Go. Gy.*

crescendo zörej: →*szívzörejek*

cretinismus, *kretinizmus, endemiás cretinismus:* veleszületett megbetegedés, melyet egyéb szervek eltérései mellett a központi idegrendszer és a pajzsmirigy elváltozásai jellemeznek. A betegség, melyet ma connatalisnak, de nem örökletesnek tartunk, helyenként halmozódva, endémiásan fordul elő (Alpok, Himalaja vidéke, Pyreneusok, hazánkban a Dunántúl egyes részei). Keletkezésében környezeti tényezők hatását keresik. Ezek közül legnagyobb jelentősége mai ismereteink szerint a jódhiánynak van, mely az anyán keresztül a foetust a korai magzati életben károsítva vezet az idegrendszer, pajzsmirigy és egyéb szervek károsodásához. Már a születés utáni első hónapokban feltűnik a cretin gyermek testi, szellemi fejlődésben való visszamaradása. Továbbiakban alacsony növés, pókhas, obstipatio, tömpe ujjak, elhízás, hypothyreosisos tünetek jelentkeznek. A sella turcica gyakran nagyobb, a csontosodás zavarai mutathatók ki. A cretinek egy része golyvás, más részének nincs golyvája, sőt gyakran pajzsmirigye sem. Ez utóbbi a súlyosabb forma. Az intellektuális teljesítőképesség csökkent, nemritkán igen alacsony. A szellemi működés zavarai mellett neurológiai eltérések, érzékszervi elváltozások is gyakoriak. Néha tetaniás rohamok is jelentkeznek *(hypoparathyreoid cretinismus)*. A szellemi korlátoltság foka szerint beszélnek teljes, fél, ill. adaptált cretinről. A kórképet thyreoidea-készítményekkel kezelik, lehetőség szerint minél hamarabb. A kezelés eredménye nem mindig kielégítő. Igen fontos a megelőzés: jódozott só alkalmazása endemiás területeken. *Ho. I.*

cretinoid: szellemileg elmaradt, külsőleg is hülyéhez (cretin) hasonló egyén. *J. E.*

CRF, *corticotrophin releasing factor:* a hypothalamus corticotrop hormont felszabadító anyaga. Szerkezetileg a hypophysis hátsólebenyének hormonjaihoz közel álló polypeptid. *S. J.*

cribriformis: rostaszerű.

Cricetus aureus, *szíriai hörcsög, aranyhörcsög:* a vírus-, daganat- és caries-kutatásban használt kis rágcsáló. *F. E.*

Crick, Francis, Harry Compton (1916—): angol biokémikus, cambridge-i intézeti kutató, Nobel-díjas (1962). Kidolgozta J. D. *Watsonnal* együtt a desoxyribonucleinsav molekulaszerkezetének modelljét és rámutatott a DNS genetikai szerepére. *H. G.*

cricothyreotomia: felső gégemetszés.

cricotomia: a gyűrűporc átvágása.

crie hydrocéphalique: meningitisben, gyorsan növő hydrocephalusban szenvedő betegeknél időnként észlelhető artikulátlan felkiáltás, mely még tudatvesztéses állapotban is jelentkezik. *H. B.*

Crile, George Washington (1864—1943): amerikai sebész, fiziológus, clevelandi egyetemi tanár. A shock elleni küzdelem, a transfusio, valamint a hypertonia sebészi kezelésének élettani megalapozása terén szerzett érdemeket. *H. G.*

Crile-shocktheoria: →*shocktheoriák*

criminal-anthropologia: bűnügyi embertan. A bűncselekményt elkövető tettes személyi és testi tulajdonságait vizsgálja. Megalapítója Lombroso. Híres munkája 1885-ben jelent meg. A gonosztevők típusait testi és szellemi rendellenességeik alapján kísérelte meg jellemezni. (→még *anthropologia)*. *F. V.*

crinis: haj, hajzat.

Crinodora: →*Chinacrinum*

criophil baktériumok: →*psychrophil baktériumok*

crise de prurit: →*pruritus paroxysmalis*

crise diuretique: a diuresis megindulása acut hepatitis folyamán. A betegség gyógyulásának kezdetét jelzi. *M. I.*

crise gastrique, *gyomor-crisis:* a tabeses crisisek egyike: hirtelen fellépő erős gyomortáji fájdalmak, amelyekhez hányás csatlakozik. A hányadékhoz gyakran vér keveredik (crise noire). A simaizom-sejtek görcsszerű összehúzódása, a gyomormirigyek hypersecretiója képezi az alapját. Valószínűleg a ganglion coeliacum károsodására vezethető vissza. *Th.:* gyomormosás, hypochloraemia miatt 10% NaCl oldat iv., 1/2—1/4 mg atropin iv. Kímélő étrend (fűszer-, alkoholmentes). *H. B.*

crise nitritoide: nitritoid krízis *(→syphilis)*

crise tabetique, *tabeses krízis:* tabes dorsalisnál jelentkező, a simaizom-sejtek össze-

húzódására, az ebből származó hypoxaemiás izomfájdalomra és a mirigyek fokozott elválasztására visszavezethető, időnként jelentkező rohamszerű állapot. Vonatkozhatik a gyomorra *(→crise gastrique)*, végbélre, hólyagra, epehólyagra, gégére, nyelőcsőre, vaginára, ill. méhre (méhösszehúzódás a Bartholini-mirigy fokozott elválasztásával, esetleg orgasmusszerű érzéssel kísérve), szívre (angina pectorisszerű fájdalmas rohamok) stb. *H. B.*

crisis, *krízis: 1.* fordulópont. A betegség lefolyásában döntő nap („kritikus nap"), amely után a betegség v. javul v. rosszabbodik. Elsősorban prognostikai jel. — *2.* valamilyen betegség (Addison-kór, hyperthyreosis) hirtelen életveszélyes súlyosbodása, tüneteinek extrém fokozódása. *B. I.*

crista: hosszúkás kiemelkedés csontokon v. lágy felszíneken (→még *os)*

crista ampullaris: a hártyás ívjáratok ampullájában található neuroepithelium léc, mely az egyensúlyozás érzékszervének felel meg. (→*ductus semicircularis)* *T. I.*

crista atrioventricularis: →*cor*

crista bulboauricularis: →*cor*

crista bulboventricularis: →*cor*

cristae cutis: a tenyér felszínén futó lécek. Egy-egy léc a corium két papillasorát foglalja magába; a léc közepén a két szemölcssor között nyílnak a verejtékmirigyek. A tenyér léceinek változó örvényszerű rajzolata a *tori tactiles* (ujjlenyomatok). *T. I.*

cristae mitochondriales: →*mitochondrium*

crista interventricularis: →*cor*

crista lacrimalis: az os lacrimalénak és maxillának a fossa sacci lacrimalist határoló csontéle. *B. B.*

cristalloid anyagok: 1. jól kristályosodó, mérhető sebességgel diffundáló, halhólyagon és hasonló hártyákon könnyen áthatoló anyagok. A ~ megjelölés Graham-től származik, ma már ilyen értelemben elavult, ahogy elavult fogalmi ellenpárja, a *colloid anyagok* terminus is. — **2.** Mai értelemben: kis molekulasúlyú anyagok. *Miklós I.*

crista neuralis: →*ganglionléc*

crista septi nasi: →*deviatio septi nasi*

crista terminalis: →*pelvis*

Critall-fűtés: a sugárzó fűtésnek az a módja, amelynél a kígyócsöves fűtőtesteket a padlóba, a falakba v. a mennyezetbe építve helyezik el. Melegvíz- v. vízgőzfűtés, esetleg elektromos fűtés alkalmazható ilyen módon. — Első megtervezője *Critall.* *J. E.*

crocidismus: agoniában v. delíriumban észlelhető tünet; a kéz és ujjak akarattól független automatikus mozgása, mely olyan típusú mozdulatokat eredményez, mintha az eszméletlen beteg egy tárgyat keresne v. vattát tépne.

crocin: crocetin-digentiobioseester, a sáfrány festőanyaga. A crocetin 20 C-atomos carotinoid, polyen-dicarbonsav. *S. F. B.*

Crocker-sarcoma: →*transplantálható tumortörzsek*

Crocus sativus: →*abortiva*

Crohn-betegség: →*ileitis regionalis*

Croll, Oswald (1560—1609): német orvos és teológus, Paracelsus wittenbergi követői közt a legjelesebb. Hippokratész és Paracelsus tanait a kálvinizmussal igyekezett összeegyeztetni. Összefoglaló gyógyszertani munkája *(Basilica chymica,* 1608) a 17. században több kiadásban jelent meg. Hasznos munka volt, mert sok új szert honosított meg a medicinában: borkősav, éter, sósav, antimon („flores antimonii correcti"), sáfrány (crocus), higany (mercurius praecipitatus flavus és sublimatus rubeus non corrosivus) stb. Legtöbbre a kalomelt tartotta („balsamum naturae"), készítésének módját nem árulta el; dicsérte az arany gyógyító hatását is, de beismerte, hogy hatásos készítményét nem sikerült előállítania. *Be. I.*

Cromagnon-i ember: a Homo sapiens fossilis legjellemzőbb típusa. A pleistocen folyamán jelent meg. Jellemzői: hosszú fej, fészekszerűen kiugró tarkó, viszonylag fejlett szemöldökívek, alacsony téglalap alakú szemüreg, homorú gyökű orr, alacsony, széles arckoponya igen erős és kifordult állkapocsszöglettel (alveolaris prognathia), 170 cm-en felüli termet, igen robusztus csontváz. Nevét a francia lelőhelyről kapta. Európában elterjedt, számos lelőhelyről ismert. Egyik változata a csehszlovákiai Predmost lelőhelyről került elő; különlegessége a szokatlanul fejlett csontos szemöldökív. Egy másik altípusa az É-afrikai Béni—Ségoual-i lelőhelyen talált, igen magas és robusztus típus. A legtöbb mai europid emberfajta ősének tekinthető. Eredeti archaikus változata több helyen fennmaradt napjainkig is; Skandinávia félreeső területein, Algériában és a Kanári szigeteken. *N. J*

Cronin—Lowe-próba: →*tumor reakciók*

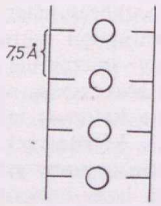
„cross circulation": →*keresztezett vérkeringés*

„cross finger flap": →*keresztezett ujjlebeny plasztika*

cross infection: →*keresztfertőzés*

crossing over: az a jelenség, amikor a meiosis prophasisában egymással párosodó homolog chromosomák chromatidjai genjeiket, ill. chromosoma segmentumaikat kölcsönösen kicserélik. A ~ magyarázza meg bizonyos, egyébként együtt öröklődő tulajdonságpárok szétváltását és szabad kombinálódását. A szétválás százalékos gyakorisága alapján meghatározható az azonos chromosomákhoz kötött genek relatív távolsága, ugyanis minél távolabb esik egymástól két gen valamelyik chromosomában, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy a ~mechanizmus révén egymástól elválhatnak. A ~ jelenségének tanulmányozása tette lehetővé az ún. gentérképek megszerkesztését. *T. I.*

cross-linking hypothesis: a sulfur és nitrogenmustárok két haloalkyl csoport jelenlétéhez kötött hatásosságának Haddow szerinti magyarázata. Eszerint ez a két csoport biológiai makromolekulák két csoportjával lép reakcióba és az így létrejövő keresztkötés cytologiai változást: chromosoma fragmentatiót, hídképződést stb. okoz. Ez a hypothesis új értékes cytotoxicumok (pl. a sulfonsav észterek, epoxydok) előállítására vezetett. Az alkylező szerek hatásmechanizmusát magyarázó másik elmélet az „in situ polymerisatiós hypothesis". E szerint az alkyláló anyagok az anyagcserében olyan makromolekulákká polymerizálódnak, amelyek a reaktív csoportokat a nyújtott fehérjelánc azonos oldalra kiugró oldalcsoportjainak megfelelő távolságában (7,5 Å) tartalmazzák. *Su. J.*

Cross-linking hypothesis

Croton tiglium L. (Euphorbiaceae): →*oleum crotonis*

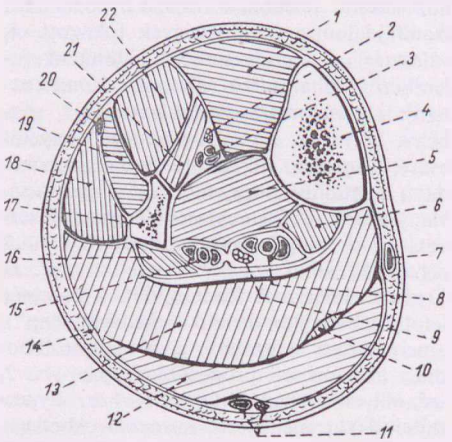
croup: →*laryngitis (diphtherica)*

croup (associated) vírus: →*Myxovirus parainfluenzae*

Crouzon-betegség: →*dysostosis craniofacialis*

CRP: →*C reactiv protein*

cruciatum-szakadás: →*ruptura ligamenti cruciati genus*

A jobb alszár keresztmetszete (középső harmad)

1: M. tibialis ant., *2:* N. peroneus prof., *3:* A. et vv. tibialis ant., *4:* Tibia, *5:* M. tibialis post., *6:* M. flexor digitorum longus, *7:* V. saphena magna, *8:* A. et vv. tibialis post., *9:* N. tibialis, *10:* M. plantaris, *11:* V. saphena parva et n. cutaneus surae med., *12:* M. gastrocnemius, *13:* M. soleus, *14:* Fascia cruris superficialis, *15:* A. et v. peronea, *16:* M. flexor hallucis longus, *17:* Fibula, *18:* M. peroneus longus, *19:* M. peroneus brevis, *20:* N. peroneus superficialis, *21:* M. extensor hallucis longus, *22:* M. extensor digitorum longus

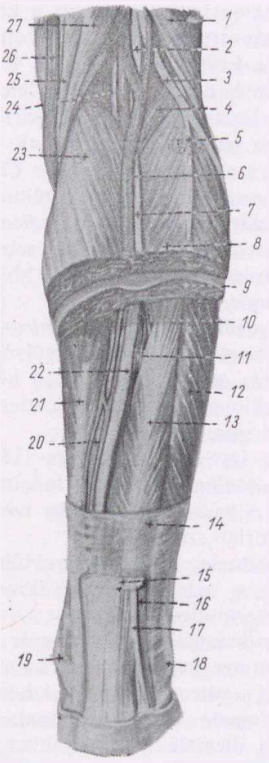
crura cerebelli: →*cerebellum*

crus: *1. szár. — 2. lábszár, crus pedis:* a sípcsont (tibia), a szárkapocscsont (fibula), a kettőt összekötő membrana interossea és az ezt borító izmok alkotta testrész. Izmának három csoportja van: az elöl fekvő feszítők, a hátul fekvő hajlítók és az ún. peroneusok. A feszítőkhöz tartozik a m. tibialis anterior, a m. extensor hallucis longus és a m. extensor digitorum longus. A peroneusokhoz, v. fibularis csoporthoz tartozik a m. peroneus, v. fibularis longus et brevis. A hajlítók közül a felületes rétegben a m. triceps surae (m. gastrocnemius, m. soleus) és a m. plantaris, a mély rétegben a m. flexor digitorum longus, a m. tibialis posterior, m. flexor hallucis longus és m. popliteus találhatók. *T. I.*

crus anthelicis: →*auricula*

crus cerebellocerebrale: →*brachium conjunctivum*

crus curvatum congenitum, *coudure congénitale:* egyik, ritkábban mindkét alszár varus v. valgus irányú görbülete, a primaer spongiosa persistálása és sclerotizálódása folytán, a diaphysis legösibb részén, amely az alsó és középső harmad határának felel meg. Nem ritka a következményes fractura és álízület-képződés. Ennek megelőzésére és

Vasa et nervi regionis popliteae et cruris posterioris
A térdalji árok és a hátsó lábszártájék erei és idegei
1: M. biceps femoris, *2:* N. tibialis, *3:* N. peroneus communis, *4:* M. plantaris, *5:* N. cutaneus surae lateralis, *6:* V. saphena parva, *7:* N. cutaneus surae medialis, *8:* Caput laterale m. gastrocnemii, *9:* M. soleus, *10:* A. nutritia fibulae, *11:* A. peronea, *12:* M. peroneus longus, *13:* M. flexor hallucis longus, *14:* Fascia cruris (lamina profunda), *15:* Tendo calcaneus, *16:* V. saphena parva, *17:* N. suralis, *18:* Malleolus lateralis, *19:* Malleolus medialis, *20:* A. tibialis posterior, *21:* M. flexor digitorum longus, *22:* N. tibialis, *23:* Caput mediale m. gastrocnemii, *24:* A. et v. poplitea, *25:* M. semitendinosus, *26:* V. saphena magna, *27:* M. semimembranosus

egyben a torzulás correctiójára műtét ajánlatos, ép csont beültetésével. *D. L.*

crus fornicis: →*cerebrum*

crus helicis: →*auricula*

crush-syndroma, *Verschüttungs-syndroma, Bywaters-syndroma, chromoprotein vese* (Zollinger), *erythrolytikus nephrosis* (Mallory), *heveny myolysis syndroma* (Brass): a vázizomzat kiterjedt roncsolásos sérülései, valamint haemoglobinaemia és haemoglobinuria súlyos eseteiben fellépő tünetcsoport. Főként beomlási, betemetődési sérülések után észlelhető. Tünetei: kiterjedt mély izomzúzódások, halhússzerű hyalinos elfajulás, elhalás az izmokban, a bőr fölöttük deszkakemény, szederjes, érzéketlen, vizenyős, rajta ecchymosisok, majd másodlagos fertőződés. Emellett centrolobularis necrosis a májban. A szétroncsolt izomzatból myoglobin, ill. a széteső vérből haemoglobin jut nagy mennyiségben a vérkeringésbe. A kórkép lényege a shock vese, a kialakult lower nephron nephrosis. A tubulusok degeneratív hámelváltozásai mellett a másodrendű kanyarulatos csatornácskák és gyűjtőcsövecskék űrterében myoglobin, ill. haemoglobincylinderek jelennek meg. Prognosisa változó. A betegek egy része a késleltetett shock következtében, más része a betegség 2—3. hetében anuriában hal meg. A többség meggyógyul. Kezelése: shock ellenes küzdelem. Kifejlődött anuria esetén művese használata ön szóba. Első leírása *Zieglert*ől származik 1885-ből, mint „acut interstitialis nephritis". *Be. K.—F. V.*

crus medullocerebellare, *corpus restiforme, pedunculus cerebellaris inferior:* →*cerebellum,* →*medulla oblongata*

crus pedis: →*crus*

crus pontocerebellare: →*brachium pontis*

crusta, *pörk:* gyulladásos izzadmány v. sebváladék beszáradásából a bőr felszínén, v. sebzés, ill. fekély fölött képződő, szöveti szerkezettel nem rendelkező, alapjáról leáztatható képlet. A savóból beszáradó pörk mézsárga, a gennyből eredő kénsárga v. zöldes, a vérből származó fekete (var). Alakja és szerkezete bizonyos betegségekre jellegzetes. *Be. K.*

crusta inflammatorica: →*crusta phlogistica*

crusta lactea, *crusta sebacea, tejvar, tejsömör, koszmó, dermatitis seborrhoica capitis:* exsudatív diathesis korai tüneteként az arcon megjelenő kiütés, mely kezdetben finoman hámló börpír formájában, rendszerint a járomcsont környékén észlelhető. Gyorsan terjed, erősen viszket és később nedvezik. A váladék nagy tömegű lehet, gyorsan beszárad, és sárga színű kérget alkot az eredeti elváltozás területén, melynek környéke élénk piros, fájdalmas. Másodlagos fertőzés következtében impetiginizál. Súlyos esetben az egész arcot belepheti, a szemek kivételével. Gyakran látható a hajas fejbőrön is. A beszáradt pörk (crusta), faggyúból, izzadmányból és szarulemezkékből áll. *Th.:* a csecsemő általános ellenálló képességének fokozása, zsírszegény, fehérje- és vitamindús diéta és lokális tüneti kezelés, mely elsősorban a másodlagos fertőzés megelőzésére irányul. *D. L.*

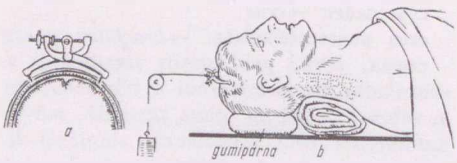
crusta phlogistica, *crusta inflammatorica:* gyulladásos v. daganatos betegségekben elhaltak hullai véralvadéka. (Zavaros, fehéres színű, tömött, ami a megváltozott serumfehérje képpel, felszaporodott globulinokkal és a fokozott vörösvérsejtsüllyedéssel magyarázható.) *R. Gy.*

crusta sebacea: →*crusta lactea*

crus valgum: a lábszár medialis irányba történő elgörbülése („x"alakú lábszár) *G. A.*

crus varum: a lábszár kifelé hajlása, O alakú elgörbülése. *B. I.*

Crutchfield-húzás: vértelen repositiós módszer elsősorban főleg nyaki gerinctörések gyógyítására. Biparietalis lyukfúrás után a koponyacsontba patkó alakú, szöges illesztékkel ellátott eszközt (Crutchfield-kengyel) csavarnak be, amelyet csigás húzószerkezettel kötnek össze. A húzás iránya a gerinc tengelyébe esik. Részben a test saját súlya révén, részben homokzsákos terheléssel a húzás ereje növelhető és így a repositio folyamatosan, vértelenül elvégezhető. *Z. L.*

Crutchfield-kengyel

A koponya külső lemezébe kapaszkodó Crutchfield-kengyel *(a)* a nyaki gerincszakasz tartós húzatásához *(b)*

Cruveilhier, Léon Jean Baptiste (1791—1874): francia kórboncnok, párizsi egyetemi tanár. Dupuytren hatására adta ki kórbonctani művét, amely nem szervek, hanem betegség-egységek szerint osztotta fel tárgyát. A montpellier-i egyetem sebész professzora, majd Párizsban az első önálló kórbonctani tanszék vezetője lett, s közel fél évszázadon át vezető szerepet játszott a francia kórbonctan területén. Művészi kiállítású kórbonctani atlasza (1829—42) mellett fő műve az ötkötetes *Traité d'anatomie pathologique générale,* (1849—64), amelyben számos betegség — tabes, pyaemia, sclerosis multiplex, atrophia musculorum progressiva, pylorus stenosis, ulcus ventriculi, stb. — klasszikus kórbonctani leírását adta. Boncolási leleteit mindig a kóresetek leírásával támasztotta alá. *Be. I.*

Cruveilhier—Baumgarten-cirrhosis: a vena umbilicalis obliteratiójának elmaradása, a vena portae hypoplasiája és a következményes máj-atrophia következtében kialakuló cirrhosis. Erősen tágult hasfali venák, caput Medusae és a vena-tágulatok felett hallható zörej jellemzik. E tünetek máj-cirrhosisban, a v. portae intrahepatikus ágainak thrombosisában is kialakulhatnak, ekkor *Cruveilhier—Baumgarten-syndromá*ról beszélünk. *M. I.*

crux chirurgicorum, *crux medicorum:* olyan idült betegség, mellyel sem a sebészi, sem a belgyógyászati kezelés nem boldogul (pl. *ulcus cruris).* *B. I.*

crux medicorum: →*crux chirurgicorum*

crux mortis, halálkereszt: súlyos sepsisben a láztábla grafikonján a leeső hőmérséklet- és felszálló pulzusgörbe keresztezi egymást (malum signi ominis). *B. I.*

Cruz, Oswaldo Conçalves (1872—1917): brazil patológus Rio de Janeiro-i intézeti vezető. A trópusi egészségügy neves elméleti és gyakorlati szakembere. *H. G.*

cryaesthesia, *kryaesthesia:* túlságos érzékenység a hideg iránt. Gyakran nephritis chr., arteriosclerosis tünete. *J. E.*

crymotherapia: →*cryotherapia*

cryocauter, *kryokauter:* a cseppfolyós szénsavból (v. nitrogenből) nyert hószerű tömeget befogadó tubus és annak különböző formájú illesztékei, amelyekben acetonnal, alkohollal, jódtincturával keverve vizes hószerű anyagot állítunk elő. Az illesztéket a beteg területre szorítva, annak fagyasztása (—80° C) az idő és a nyomás mérésével végezhető. *(→cryotherapia).* *Be. K.*

cryocauterisatio: →*stereotactikus műtétek*

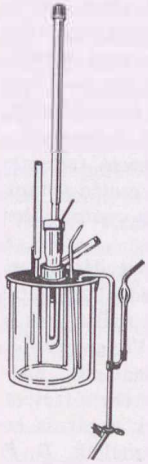
cryoglobulin, *kryoglobulin:* nagymolekulájú, kóros fehérje, mely hideg hatására kicsapódik a serumból. *Ba. B.*

cryoglobulinaemia: hidegben kicsapódó globulinok megjelenése a vérben. A cryoglobulinok általában γM vagy γG típusú paraproteinek, esetleg γM paraproteineknek normális γG globulinnal alkotott komplexei. Általában monoclonalis gammopathiákban *(myeloma,* →*Waldenström betegség)* fordul elő, de számos más a RES-t érintő kórfolyamatot is kísérhet. *Gergely János*

cryo-hypophysectomia: →*hypophysectomia*

cryophil baktériumok: →*psychrophil baktériumok*

cryoscop: fagyáspont meghatározó készülék. Oldatok fagyáspontjából a bennük oldott anyagok mennyiségére lehet következtetni. Legtöbbször hűtőköpennyel ellátott edények, a hőmérséklet leolvasás 1/100 fokos beosztású hőmérővel történik. *Ho. E.*

Cryoscop

cryoscopia, *kryoscopia, urinacryoscopia:* a vérsavó, v. a vizelet (urinocryoscopia) fagyáspontcsökkenésének (molekuláris koncentrációjának) mérése az erre szolgáló Beckmann-eszközzel és 1/100 beosztású hőmérővel. A vérsavó fagyáspontcsökkenése $\delta = 0{,}56$ °C, a normális vizeleté $\Delta = 1-2$ °C, a vese tubularis működésétől függően. *Korányi* S. által ajánlott eljárás. Kicsiny mennyiségű (szeparált) vizelet fagyáspontcsökkenés meghatározására alkalmas; egyébként a sokkal egyszerűbb fajsúlymérést használjuk. *Sz. Z.*

cryotherapia, *kryotherapia, crymotherapia:* a beteg szövet megfagyasztása gyógyítás céljából. A cryocauterrel történő fagyasztás elroncsolja a fagyasztott szövetet v. olyan heveny gyulladást gerjeszt, ami az idült gyulladás felszívódását elősegíti. Scleroderma, keloid, erythematodes gyógyításában használt eljárás. *Be. K.*

cryptagglutinin: →*incomplet haemagglutinin*

cryptagglutinoid, *vércsoportantitestek harmadik rendje:* az incomplet haemagglutininek egyik típusa, amely salin és albumin közegben nem agglutinál. Kimutatása indirekt Coombs-testtel történik. *H. E.*

Cryptenamin: →*Tensatrin*

cryptitis, *kryptitis:* a végbélnyílás sugaras redői között fekvő gödröcskék (crypták) bőrének komplex okokból (baktériumok, vér-, bélsár- és verejtékpangás, trauma stb.) keletkező subacut, viszkető-nedvező gyulladása. *Be. K.*

cryptococcosis: →*torulosis*

cryptococcus: az *Ascomycetes* osztályba tartozó gombák egyik nemzetsége. Tagjai élesztőfélék, myceliumaik nincsenek, sarjadzással szaporodnak. Az orvosi mycologiában a ~ megjelölés parazita sarjadzó gombát jelent. Legfontosabb tagja a ~ *neoformans (~ hominis, Torula hystolytica, Saccharomyces neoformans, ~ meningitidis),* amely emberben a cryptococcosist, torulosist okozza. Állatra is pathogen. A ~ a természetben fordul elő, a fertőzés valószínűleg a légutakon át történik. A gomba kerek v. ovális, polysaccharidákból álló nyákos tokja van. *A. Z.*

cryptogen: ismeretlen, kétséges eredetű.

cryptogen-fertőzés: olyan fertőzés, melynél a kórokozó behatolási helye ismeretlen v. bizonytalan (nem ritka pl. sepsisnél). *J. E.*

cryptogen megaloblastos anaemia: →*anaemia perniciosa*

cryptogen progressiv osteolysis *(Dupas—Badelon—Daydé):* trauma v. fractura után az egész csont v. csak a distalis törvég felszívódása. Sokszor a szomszédos csontok is teljesen eltűnnek. Az ide behelyezett csonttransplantatumok rövidesen teljesen felszívódnak. Aetiologiája ismeretlen. *D. P.*

cryptolith: kő v. kőszerű concrementum képződmény cryptákban (pl. tonsillában) v. pl. atheromában („börkő"). *B. I.*

cryptomenorrhoea, *rejtett havi vérzés:* látszólagos vérzés hiány, amelyet az okoz, hogy a vér →*gynatresia* miatt nem tud kiürülni. *H. I.*

cryptomerorachischisis: részleges spina bifida occulta.

cryptomer tulajdonság: az a tulajdonság, amelynek kialakulása több complementaer módon ható genpártól függ (complementaer genek); ezek a genek egymástól függetlenül mendeleznek és magukban nincs phaenotypikus hatásuk. *T. I.*

cryptomitosis: a protistáknál előforduló osztódás. A centralis orsó kiképződik, a chromosomák azonban nem látszanak. A chromatin a metaphasisban, mint homogen equatorialis csomó tűnik fel. *T. I.*

cryptomnesia: az emlékezetcsalódásnak az a formája, amelyben olvasott v. hallott dolgok a saját képzelet alkotásaként jelentkeznek. Plágium látszatát adhatja íróknál, tudósoknál. *H. B.*

cryptophthalmus: a szem fejlődési rendellenessége: a szemhéjak összenőttek, a szemrés hiányzik, a szaruhártya nem fejlődik ki. Némelykor dominánsan öröklődik. *O. T.*

crypto-radiometer: a sugárzás keménységének mérésére szolgáló eljárás (rtg.). Alumíniumléken és a melléje helyezett ezüst lemezen a sugárzás útjába erősítő ernyő van helyezve, melyre a sugárzás csak keskeny résen át jut. Az alumíniumon és az ezüstön áthaladó sugárzásnak azonos megvilágítást kell nyújtania. *D. P.*

cryptorchidia: →*cryptorchismus*

cryptorchismus, *cryptorchidia, rejtett heréjűség, here-retentio, retentio testis, enorchys-*

mus: a hasüregben, retroperitonaealisan fejlődő herék leszállásának elmaradása. Gyakori fejlődési hiba; újszülötteken mintegy 3%-ban (koraszülötteken gyakrabban), 20 éven felül 0,2%-ban észlelhető. A heretentio fokozatai: 1. a hasüregben maradt herék (retentio abdominalis, a szorosabb értelemben vett ~), 2. a lágyékcsatornában rekedt herék (canalicularis herék, leggyakoribb eset), 3. lágyékherék (a lágyékcsatorna külső nyílásánál láthatók ,tapinthatók). Megesik az is, hogy a lágyékcsatornán áthaladnak ugyan, de nem jutnak le a herezacskóba, hanem irányt tévesztve suprapubikusan, a penis basisán v. a comb belső oldalán található a here *(ectopia testis)*. A kórállapot gyakran társul egyéb fejlődési rendellenességekkel (hypospadia, hólyag-ectopia stb.), gyakran kíséri veleszületett lágyéksérv és hydrokele. Olykor tisztán mechanikai akadályok (a külső lágyékgyűrű elzáródása, kötőszövetes barrière a scrotum nyakánál) akadályozzák a here leszállását a scrotumba. — A retineált heréket le kell vinni a scrotumba a traumás inzultusok veszélye, az újabban ismét hangoztatott malignus átalakulás lehetősége, főleg azonban a spermiogenesis veszélyeztetettsége miatt, mert a has hőmérséklete gátolja a spermium fejlődést. Magára hagyott kétoldali ~ esetében 90—100%-os a sterilitás. Csak a testosteron termelés, a Leydig-sejtek működése marad meg, a másodlagos nemi jellegek rendszerint szabályosan kifejlődnek. A retineált herék leszállását célzó hormon-therapia „eredménye" kétes és nem ítélhető meg, mert a gyermek-, ill. a pubertás korban sok esetben maguktól is leszállnak. A pubertás előtt alkalmazott choriongonadotropin (prolan) hormon-therapiának gyakran nem kívánatos mellékhatásai vannak (penis-nagyobbodás, halmozott erectiók, a másodlagos nemi jellegek korai kifejlődése), ezért 3 hónapon túl nem folytatandó. A testosteron kerülendő, mert a tisztán pótló-therapia káros következménye, hogy nem csak a retineált, hanem a már leszállt here is atrophizál. — Az esetek többségében műtéti megoldás szükséges: a testis és a funiculus mobilisatiója (funiculolysis) után a herék behelyezése a scrotumba és rögzítése a herezacskó legmélyebb pontján (orchydopexia). A műtét időpontja több körülménytől függ. Az ectopiás herék a traumatizálódás elkerülése végett prophylaktikusan az első életévben operálandók; lágyéksérvvel szövődött, a lágyékcsatornában rekedt herék esetén kisgyermek korban, a sérvműtéttel egyidejűleg orchydopexia végzendő; mechanikai akadály esetében nem számíthatunk spontán descensusra, mintét 6—8 éves korban javallt. Általában az ivarérés előtt, 10—11 éves korban feltétlenül elvégzendő a műtét. A hasüregben rekedt herék (retentio testis abdominalis, a valódi ~) esetén semmiféle kezelés v. beavatkozás nem jöhet szóba. *B. I.*

cryptoscop: hordozható rtg-átvilágító ernyő, melyre gúla alakú fényvédő burkolatot szerelnek. A gúla csúcsában nyílás van a vizsgáló két szeme számára. Világos szobában való átvilágításra használható, elsősorban törések repositiójának ellenőrzésére. Használatakor a vizsgálót sok sugárzás érheti, ezért ma már nem is használják. *D. P.*

crystallin: a szemlencse oldható fehérjéje. Két fractiója az α- ill. β-~. *S. F. B,*

crystallisatio: hosszabb ideig történő megrekedés bizonyos testhelyzetben, a passzívan felvett, beállított testhelyzet megtartása. Schizophrenia tünete. *H. B.*

crystalloconus, *lenticonus ant. és post.:* a szemlencse elülső v. hátsó conus-szerű előboltosulása. *B. B.*

család: 1. szülő és ivadékai közötti tartós kapcsolat; 2. szűkebb származási, rokoni viszony; 3. rendszertani kategória. Az állatvilágban az 1. értelemben vett ~oknak különböző formái ismeretesek. A *polygyn* családot egy hím, több nőstény és utódai alkotják. Több hímből és egy nőstényből áll a *polyandrikus* ~. Több hím, több nőstény és utódaik együttese a *communal* ~. Egy hím, egy nőstény és utódaik adják a *patrogynopaedium*-ot. Ha csak az apa marad az utódokkal, *patropaediumról* beszélünk. Ha csak az anya, *gynopaediumról*. Az utódok szülők nélkül maradó ~ja a *synpaedium*. (→még *ivadékgondozás.*) *T. I.*

család-anthropologia: →*anthropologia*

családi állás elleni bűntett: a gyermek családi köteléken belüli helyzetének törvénytelen megváltoztatása. Törvényeink szerint az követi el, aki valamely gyermeket más családba csempész, kicserél, elsikkaszt, eltitkol, rendszeresen járt helyre (nem ölési szándékkal) kitesz, v. bármely más módon családi állásától megfoszt, családi állását megváltoztatja. *F. V.*

családi ápolás: elmebetegeknek a kórház keretein kívül, a kórház környékén fekvő falvakban, családoknál való elhelyezése. Olyan elmebetegeknél alkalmazható, akik-

nek rendszeres kórházi-klinikai kezelés már nem szükséges, akiknek a betegség nem rombolta szét a személyiségét, nem bénította meg a teljesítőképességét olyan mértékben, hogy minden közösségi életre alkalmatlanokká váltak volna. A beteg a család munkájában segédkezik. Az állam a beteg eltartásáért bizonyos térítést fizet. *H. B.*

családi vércsoportok, *individualis antigenek, privat antigenek:* ritka vércsoporttulajdonságok, melyekről alapos serologiai és ethnologiai vizsgálatok alapján feltehető, hogy csupán egy-egy család tagjaira korlátozódnak.

Családi vércsoporttulajdonságok

Antigenek	Felfedezőik és felfedezésük időpontja	Ellenanyagaik
Levay	Callender S. T. és Race R. R. 1946.	anti-Levay
Graydon (Gr^a)	Graydon J. J. 1946.	anti-Graydon
Jobbins	Gilbey B. E. 1947.	anti-Jobbins
Becker	Elbel H. és Prokop O. 1951.	anti-Becker
Ven	v. Loghem J. J. és v. d. Hart M. 1952.	anti-Ven
Wright (Wr^a)	Holman C. A. 1953.	anti-Wr^a
Berrens (Be^a)	Davidsohn I., Stern K. Strauser E. R. és Spurrier W. 1953.	anti-Be^a
Cavalière (Ca)	Wiener A. S. és Brancato G. J. 1953.	anti-Ca
Romunde (Rm)	v. d. Hart M., Bosman H. és v. Loghem J. J. 1954.	anti-Rm
Batty (By)	Simmons R. T. és Were S. O. M. 1955.	anti-By

H. E.

családtervezés: →*születésszabályozás*

csalán: →*Urtica dioica*

csalánfolt: *urticaria*

csalángöb: →*urticaria*

csalánkiütés: →*urticaria*

csalántok: →*nematocysta*

csalétek: kártevők irtására használt gyomormérgek étvágygerjesztő vivőanyaga. *Z. N.*

csap-adaptatio: a sötétben való látás első fázisa. Világos helyiségből gyengén megvilágított helyiségbe lépve az első másodpercekben semmit sem látunk, majd fokozatosan felismerjük a tárgyakat. A világossághoz szokott photopikus szemnek illeszkednie, adaptálódnia kell. Az adaptatio két fázisban történik, amelyek a retina csap- ill. pálcikasejtjeiben lezajló fotokémiai-folyamatokhoz kötöttek. A Kries-féle duplicitási tan szerint a csap- és a pálcikasejtek két önálló rendszert alkotnak. A ~ a sötétbe lépés első 7—8 percében zajlik le. (→még *Kries-féle duplicitási tan,* →*pálcika-adaptatio)* *O. T.*

csapadékos lues reakció: cholesterinnel érzékenyített lipoid antigének flocculatiós reakciója a lueses beteg reaginjának hatására. A reakcióhoz complement nem szükséges. A számos ~ közül a legismertebbek a citochol, a Kahn-, a Kiss-, a Mandula-, a Meinicke-, a Müller-, és a Sachs-Georgi-reakció. *A. Z.*

csapadékos oltóanyag: →*adsorbeált vaccinák*

csapadékos reakció: két anyag egymásra hatásának elbírálása azon az alapon, hogy összehozva csapadékot adnak. A csapadék v. specifikus antigen—antitest kapcsolódás következménye, v. nem specifikus tényezők hatására keletkezik, mint zavarosság, finom praecipitatio, v. durvább csapadék, pelyhesedés (flocculatio). *Ba. B.*

csap alakú fog, *dens emboliformis:* fejletlen, legtöbbször kisméretű csökevényes fog. Leggyakrabban a felső kismetsző. *B. K.*

csap nélküli büretta: →*büretta*

Csapó József (1734—99): debreceni városi orvos. Az első magyar gyermekgyógyászati könyv: *Kis Gyermekek Isputálja* (1771) szerzője. Jelentős még az *Új füves és virágos magyar kert* (1775) című botanikai műve is. Gyermekgyógyászata 1794-ben latin nyelven is megjelent. *H. G.*

Csapody István, id. (1856—1912): szemész, rk. egyetemi tanár. *Útmutató a szemészetben* (1891) c. műve az első magyar szemészeti tankönyv. Számos újszerű, később beigazolódó meglátást tartalmaz (retinaszakadás jelentősége, szivárványhártya sorvadása glaucománál stb.). A látás élettana és a szemészeti műtőeszközök fejlesztése terén is eredményeket ért el. Említést érdemel nyelvészeti működése. Nagyobb munkái közé tartozik *A szemészet kézi könyve* (1902). *Látáspróbák* c. műve alapvető jelentőségű. *H. G.*

Csapody-látáspróbák: 1. a közeli látás vizsgálatára szolgáló különböző betűnagysággal nyomtatott szövegek. Az elolvasott próba római számával (Csapody I—II. stb.) jelöljük az eredményt. Az egyes betűnagyság elolvasása egyben a látásélességet is kifejezi (Csapody I. = 5/5). — 2. A távoli

látás vizsgálatára fali táblák, katoptriás rendszerben. Ifj. Csapody István és Cs. Mócsy Márta kiegészítették és felújították. *B. B.*

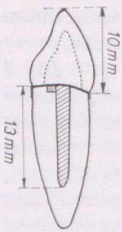
Csapody szemüregi plasztika: a szemüreg heges folyamatainál (symblepharon totale) a kötőhártyazsák hiánya esetén a felkar átültetett bőréből kötőhártyazsák képzése. A szabadon átültetett bőrt saját eszközével rögzíti a szemüregbe. Lehetővé teszi a műszem viselését. *B. B.*

csapolás: diagnostikus v. th-s céllal végzett folyadéklebocsátás katéterrel (hólyagcsapolás), trokárral (hasvíz) v. punctiós tűvel (tályog). *B. I.*

csapos betét: →*csapos fogpótlás*

csapos büretta: →*büretta*

csapos fogpótlás: olyan műfog-korona, amelyet csap erősít a gyökérbe. *Csapos betét:* olyan tömés, amelyet fémcsap rögzít.

Csapos fog (műcsonkos)

Ez élő fogbélnél párhuzamosan fut a pulpával, devitalizált fogon pedig a gyökércsatornába illeszkedik. *Csapos műcsonk:* a gyökércsappal összeforrasztott fémcsonk, a fogkorona felépítése céljából. *B. K.*

csaposvarrat: gézhengerrel, gombbal, fémlemezzel megerősített mély átöltő, összehúzó csomós varratok. Olyan esetben használatos, amikor az erős szöveti feszülés következtében a varratsor bevágna, v. a hasfalvarrat nem biztonságos. *B. I.*

csapozás: csontegyesítés, ill. rögzítés a csontvégek velőállományába vert „csapszeggel". *B. I.*

csapsejt: az ideghártya receptor sejtjeinek egyik típusa. 4—7 millió van a retinában. Külső és belső tagja van. A nappali látóanyagot, iodopsint tartalmazza. — *Csapmozaik:* a retina csapsejtjei által alkotott mozaik. Sűrűségétől függ a látásélesség. *B. B.*

Csaraka (Caraka, Charaka): indiai orvos, valószínűleg i. sz. 1. században. Neki tulajdonítják a legkorábbi Ayur Védát (Élet könyvét, másként *C.*—Szamhita, vagyis gyűjtemény), amely az ókori hindu orvoslást ismerteti. Könyvéről →*Indiai orvoslás története.* *Be. I.*

csarnoklencse: műanyagból készült, 4—5 mm átmérőjű lencse, a művileg eltávolított szemlencse törőerejének pótlására. A limbusban ejtett kis seben keresztül tolják a csarnokba. Késői izgalmi jelenségek miatt nem terjedt el. *O. T.*

csarnokvíz: →*intraocularis folyadék*

csarnokvíz diagnostica: csarnokvíz felhasználása a legkülönbözőbb szembetegségek megállapítására. Kémiai, serologiai, bakteriológiai és immunreakciók végezhetők vele és centrifugatumának üledéke morphologiailag vizsgálható. *B. B.*

csarnokvíz elfolyási koefficiense *(facility of outflow), Grant:* megmutatja, hogy a csarnokvíz elfolyás percenként hány mm^3-el növekszik, ha a szemnyomást egy Hgmm-el fokozzuk. Az intraocularis nyomás egyik fő tényezője a csarnokzugi ellenállás és az episcleralis venás nyomás mellett a csarnokvíz elfolyási mennyisége. Normál szemen a ~ 0,22—0,33. — Tonographiával határozható meg (Grant—Goldmann). Glaucomában csökkent. *B. B.*

csarnokvíz-percvolumen: a csarnokvíz termelése percenként. Normálisan 1,6—2,4 mm^3/sec. *B. B.*

csarnokzug: →*angulus iridocornealis*

Császár-ergometer: energia-mérésen alapuló sugárdosis-mérő, szemben az ionisatiós dosis-méréssel (amikor a sugárzás ionizáló hatását használják a sugárdosis megmérésére). A ~-rel a rtg-sugarat egy ólomkúpban elnyeletik, ahol a sugárzó energia hővé alakul át. A keletkezett hőt az ezüsttellur hőelektromos elem elektromos árammá alakítja át, s ezt érzékeny galvanometerrel mérjük. A galvanometer mutatójának kilengéséből és egy kontrollmérés adatából táblázat segítségével megkaphatjuk a beeső sugár energiáját erg/perc értékben. Ma már nem igen használják, a könnyebben kezelhető ionisatiós dosis-mérők kiszorították. *D. J.*

császármetszés: →*sectio caesarea*

Csatáry Lajos (1832—1907): törvényszéki orvos. A szabadságharcban honvédszázados, utána 1855-ben elnyerte orvosi oklevelét. 1857—68-ig Nagyváradon megyei főorvos, 1868—69-ben egyetemi magántanár, 1870-től az államvasutak főorvosa. Az Országos Közegészségügyi Tanácsnak tagja és jegyzője volt. Érdeme, hogy világviszonylatban elsőként szervezte meg a rendszeres vasuti és hajózási mentőszolgálatot *(Vasúti és hajózási egészségügy,* 1885). *R. M. Gy.*

csatornalövés: a koponyacsontot barázdaszerűen felszántó súroló lövés, melyben a

belső lemez szilánkolódása mindig kiterjedtebb a külsőnél. Komoly, veszélyes sérülés, halálozási arányszáma (különösen az antibioticum-aera előtt) igen nagy volt, szövődményei: fertőzés, agyhártyagyulladás, agytályogképződés következtében. *B. I.*

Csausz Márton (1797—1860): orvos, anatómus. 1827-től az anatómia rendes tanára a pesti egyetemen. 1848-ban az egyetem Orvoskarának alelnöke. Orvosi gyakorlatot is folytatott. 12 000 forintos alapítványt hagyott, mely szegénysorsú orvostanhallgatók felsegítésére szolgált, származási és valláskülönbség nélkül. *R. M. Gy.*

csavaros húzókészülék, *Bőhler-készülék:* felső és alsó végtag bizonyos törései és ficamos törései helyretevésére szolgáló eszköz. Főrészei: fémes váz, párnázott támaszték és csavaros horog. *Sz. Gy.*

csecsemő: egy évnél fiatalabb gyermek. Functionálisan s különösen táplálkozásélettani szempontból nagyon különbözik az idősebb gyermektől. *D. L.*

csecsemő-aszály: →*atrophia*

csecsemő- és gyermekápolónő: egészségügyi dolgozó, aki ~i képesítéssel rendelkezik. Képesítése 2 éves egésznapos v. 3 éves munkamelletti iskolán szerezhető. 1928-tól a felszabadulásig és 1955 óta ismét csecsemő- és gyermekgondozónői és gyermekápolónői egyesített képzés is van. Kórházakban, szülőotthonokban, csecsemőotthonokban, bölcsődékben és rendelőintézetekben a 0—3 éves egészséges és a 0—14 éves beteg gyermekek gondozását, ápolását, ill. nevelését végzi. (→még *egészségügyi középfokú oktatás*) *S. I.*

Csecsemő és gyermek fejlődésének normális átlagértékei

Életkor	Súly kg		Hosszúság cm		Fejkörfogat cm		Mellkörfogat cm	
	fiúk	lányok	fiúk	lányok	fiúk	lányok	fiúk	lányok
újszülött	3,40	3,36	50,6	50,2	35,3	34,7	33,2	32,9
3 hónap	5,72	5,62	60,4	59,5	40,9	40,0	40,6	39,8
6 hónap	7,58	7,26	66,4	65,2	43,9	42,8	43,7	43,0
9 hónap	9,07	8,71	71,2	70,1	46,0	44,6	46,0	45,4
12 hónap	10,07	9,75	75,2	74,2	47,3	45,8	47,6	47,0
15 hónap	10,75	10,43	78,5	77,6	48,0	46,5	48,6	47,9
18 hónap	11,43	11,11	81,8	80,9	48,7	47,1	49,5	48,8
2 év	12,56	12,29	87,5	86,6	49,7	48,1	50,8	50,1
2 ½ év	13,61	13,43	92,1	91,4	50,2	48,8	51,7	51,2
3 év	14,61	14,42	96,2	95,7	50,4	49,3	52,4	51,9
3 ½ év	15,56	15,38	99,8	99,5			53,1	52,5
4 év	16,51	16,42	103,4	103,2			53,7	53,1
4 ½ év	17,42	17,46	106,7	106,8			54,4	53,4
5 év	19,41	18,78	111,3	109,7			54,5	53,7
5 ½ év	20,68	19,96	114,4	112,8			55,3	53,9
6 év	21,91	21,09	117,5	115,9			56,1	54,5
6 ½ év	23,22	22,31	120,8	119,1			57,0	55,3
7 év	24,54	23,68	124,1	122,3			57,8	56,1
7 ½ év	25,90	25,04	127,1	125,2			58,8	57,0
8 év	27,26	26,35	130,0	128,0			59,8	57,8
8 ½ év	28,62	27,67	132,8	130,5			60,8	58,7
9 év	29,94	28,94	135,5	132,9			61,8	59,6
9 ½ év	31,30	30,44	137,9	135,8			62,9	60,5
10 év	32,61	31,89	140,3	138,6			63,9	61,4
10 ½ év	33,93	33,79	142,3	141,7			64,9	62,8
11 év	35,20	35,74	144,2	144,7			65,9	64,2
11 ½ év	36,74	37,74	146,9	148,1			66,9	65,5
12 év	38,28	39,74	149,6	151,9			67,8	66,7
12 ½ év	40,23	42,37	152,3	154,3			69,1	67,7
13 év	42,18	44,95	155,0	157,1			70,3	68,6
13 ½ év	45,50	47,04	158,9	158,4			72,4	69,3
14 év	48,81	49,17	162,7	159,6			74,5	69,9
14 ½ év	51,66	50,35	165,3	160,4			76,3	70,4
15 év	54,48	51,48	167,8	161,1			78,0	70,9
15 ½ év	56,65	52,30	169,7	161,7			79,4	71,3
16 év	58,83	53,07	171,6	162,4			81,6	71,9

F. I.

csecsemő- és gyermekápolónőképző iskola: →*egészségügyi középfokú oktatás*

csecsemő- és gyermekgondozónő: egészségügyi dolgozó, aki ~i képesítéssel rendelkezik. Képesítést az szerezhet, aki az 1 éves gondozónőképző iskolát (1 1/2 éves munkamelletti tanfolyamot) elvégezte és képesítővizsgát tett. A képzés átmeneti jellegű. Napirenden van a ~ és a csecsemő- és gyermekápolónőképzés egységesítése. A rendszeres ~ képzés az első világháború idején indult meg egyházi és társadalmi szervek irányítása alatt. A ~ bölcsődékben, csecsemő- és gyermekotthonokban, gyermekintézményekben az egészséges csecsemők és gyermekek gondozását végzi. (→még *egészségügyi középfokú oktatás)* *S. I.*

csecsemő- és gyermekgondozónőképző iskola: →*egészségügyi középfokú oktatás*

csecsemő- és gyermekgyógyász szakorvos, *gyermekgyógyász:* orvos, aki csecsemő- és gyermekbetegségek tárgykörben szakorvosi képesítést szerzett. Szakorvosképzésünk jelenlegi rendszerében a szakorvosi vizsga előfeltétele: *a)* 3 év kórházi (klinikai) gyermekosztályon, *b)* 1 év fertőzőbetegosztályon főfoglalkozású állásban végzett munka. 2 évi kórházi fertőző gyermekosztályon végzett munka mellett 2 évi gyermekgyógyászati kórházi (klinikai) gyakorlatot kell végezni. Önálló orvosi tevékenységként a múlt század közepe óta a belgyógyászok kezdték gyakorolni. A korszerű képesítéshez szükséges előírásokat először 1924-ben megjelent rendelet szabályozta. Az utolsó évtizedben egyre fejlődnek a csak gyermekellátásra specializálódó szakorvosi tevékenységek is (gyermek-sebészet, gyermek-fülészet, gyermek-psychiatria, gyermek-belgyógyászat stb.). A ~ feladatkörében a megelőzés különösképpen kidomborodik. Kórházi és rendelőintézeti gyermekosztályokon, szakorvosi körzetekben, anya- csecsemő- és gyermekvédelem, továbbá iskolaorvosi területen dolgozik. *S. I.*

csecsemőgondozás: olyan (eü-i) tevékenység, amelynek célja a csecsemő egészséges fejlődésének biztosítása. A ~ magában foglalja a (szak)orvosi vizsgálatot, kezelést, tanácsadást, valamint a csecsemő otthonában végzett *védőnői,* szükség esetén orvosi látogatást. Feladatai: 1. a csecsemő egészségi állapotának folyamatos ellenőrzése, megbetegedés esetén kezelése, 2. a →*veszélyeztetett csecsemők* fokozott gondozása, szükség esetén intézeti elhelyezése. 3. →*csecsemőtanácsadás.* 4. szociális, jogi segélynyújtás. (→még *anya- csecsemő- és gyermekvédelem,* →*gondozás)* *S. I.*

csecsemőhalandóság, *csecsemőmortalitás:* ezer élveszülöttből az egy éves kor betöltése előtt elhalt csecsemők arányszáma ezrelékben kifejezve. A *korai* ~ a 30 napon belül, a *késői* ~ az ezután elhaltakra vonatkozik. A korai halandóságon belül megkülönböztetjük a *korai újszülötthalandóság*ot (más néven *postnatalis halálozás*t), amely a 6 napon belül elhaltak arányszámát jelzi, szemben a *késői újszülötthalandóság*gal, mely a 7—30 nap között elhaltakat foglalja magában. Minthogy a korai újszülötthalálozás haláloki tényezői azonosak a halvaszüléssel, e két arányszámot a *perinatalis halálozás* fogalma alatt szoktuk összekapcsolni, egybefoglalva a 28. terhességi hét és a 6. életnap között elhaltakat. Mivel ebben a csoportban elsősorban a szülészet területére eső halálokok szerepelnek, ezt a csoportot *obstetricalis* csecsemőmortalitásnak is hívjuk. A ~ egyes kérdéseinek tanulmányozása szükségessé tehet további felosztást a 2.—12. hónap közé eső életszakaszban is. Így csoportosíthatjuk a 0—30 nap, a 31—90 nap, a 91—180 nap és a 181—365 nap közé eső elhaltak adatait. A ~ *a népmozgalmi statisztika* fontos mutatója. Úgy számítjuk ki, hogy az év folyamán elhalt egy évnél fiatalabbak számát elosztjuk az ugyanazon évben világrajött újszülöttek számával. Ez a számítás csak akkor ad hű képet, ha a két egymásután következő évben a születések számában nincs lényeges különbség. A ~ról pontos képet úgy kapunk, ha megnézzük, hogy a vizsgált évben született csecsemők közül hány hal meg első születésnapja előtt. Így kapjuk meg a *tisztított csecsemőhalálozási* arányszámot. Mo.-on 1966-ban ezer élveszülöttre 38,1 egy éven alúl meghalt csecsemő jutott (szám szerint 5268) Egyöntetű tapasztalat az egész világon, hogy a ~ csökkenni kezd, amikor egy-egy ország ipara, közlekedése, gazdasági élete fejlődésnek indul. Különös jelentőségű a ~ csökkentése, a megelőzés érvényesülése szempontjából az *egész* lakosságot érintő társadalmi-politikai rendszernek, az életszínvonal emelkedésének. A ~ csökkenésének elemzése ugyanakkor megmutatja azt is, hogy a javulás a csecsemőkor különböző periódusaiban különböző. Az életviszonyok javulása eredményeképpen jobban csökken a késői ~, mint a korai. Külö-

nösen nehezen befolyásolható a perinatalis ~. Ennek megfelelően különböző súllyal szerepelnek e különböző halálokok. Hazánkban a legnagyobb mérvű a csökkenés a fertőző megbetegedések területén. Ma a ~ főokai nálunk a koraszülöttség, a veleszületett gyengeség, születési sérülések, fejlődési rendellenességek. A késői ~ főoka a légzőszervi megbetegedések. *D. L.—S. I.*

csecsemőkori tüdő-reticulosis: →*Marie (Julien) syndroma*

csecsemőmirigy: →*thymus*

csecsemőmortalitás: →*csecsemőhalandóság*

csecsemőotthon: a 0—3 éves egészséges csecsemők és kisdedek elhelyezésére, nevelésére szolgáló egészségügyi intézmény. Jellege szerint lehet: *a)* csak csecsemők és kisdedek számára, *b)* csecsemők, kisdedek és szoptatós anyák számára fenntartott ~, (anyás ~), *c)* szakosított ~, ahova csak bizonyos betegségekben, pl. tbc-ben szenvedő, v. azon átesett gyermekek helyezhetők el. Az anyás-csecsemőotthon a csecsemő ellátásán felül az anyának is otthont nyújt, elmélyíti kapcsolatát csecsemőjével és biztosítja az újszülött anyai ellátását. Az anyák addig maradhatnak az intézetben, amíg a csecsemőjüket, anyatejjel táplálják. Az intézet ezen idő alatt, az anyák teljes ellátásáról és ruházatáról díjtalanul gondoskodik. ~ba tartós beutalásra állami gondozásba vett csecsemők és kisdedek kerülnek, átmeneti gondozásra olyan csecsemők és kisdedek, akiknek családi gondozása egészségügyi, szociális, v. egyéb rendkívüli körülményei miatt otthonukban átmenetileg nem biztosítható. ~okat a fővárosi, megyei, megyei jogú városi tanácsok végrehajtóbizottságai létesíthetnek és tarthatnak fenn. *S. I.*

csecsemőotthoni statisztika: féléves beszámoló a csecsemőotthonok férőhelyeinek számáról, férőhely-kihasználtsági %-áról, a gondozottak számáról és kormegoszlásáról, a személyzet létszámáról. *S. I.*

csecsemősorvadás: →*atrophia*

csecsemőtanácsadás: a csecsemőgondozás része. Városban szakorvos (körzeti gyermekorvos), falun a körzeti orvos végzi. Utóbbit a Mozgó Szakorvosi Szolgálat kiszálló szakorvosa szakmailag folyamatosan támogatja. A ~ feladata a csecsemő rendszeres ellenőrzése és az anya oktatása, hogyan táplálja, gondozza, öltöztesse stb. csecsemőjét, hogy az egészségesen fejlődjék. A kapitalista egészségügyre jellemző, hogy az egészségesek és betegek egészségügyi ellátását külön szervezet végzi. Az egységes gyermekellátás ezt a szervezeti különállást feloldja. *S. I.*

csecsemőtáplálás: 1 éven aluli gyermekek táplálásával foglalkozó tudományág. A csecsemő táplálkozás-élettani szempontból nagyon különbözik az idősebb gyermektől. A fő különbség: 1. eltérő tápanyagigény elsősorban a test felépítéséhez szükséges ún. plastikus anyagok (fehérje, sók), energiahordozók (vitaminok), valamint a vízigény tekintetében: 2. a csecsemő szűk tolerantiája, vagyis az egyes tápanyagok quantitatív és qualitatív eltérései iránti fokozott érzékenysége. *D. L.*

csecsemőtej: csecsemők mesterséges táplálására szánt, a tápanyagösszetétel szempontjából magasértékű és hygienés szempontból különösen gondosan kezelt tehéntej. Manapság, a csecsemővédelem szempontjából fejlett országokban, igen szigorúan, hatósági előírással védett natív tejet, v. emellett még sűrített, ill. porított tejet hoznak e célra forgalomba. A tapasztalat szerint ugyanis a tej-hygiene és a csecsemőmortalitás alakulása között szoros kapcsolat van. *D. L.*

csecsemővédelem: minden csecsemő részére biztosított ingyenes, állami egészségügyi, jogi és szociális védelem. Célja a csecsemők egészséges testi és szellemi fejlődésének biztosítása. A ~ a magzatvédelemmel, a terhesgondozással kezdődik. Szorosabban vett egészségügyi része a csecsemőgondozás. A ~-et a csecsemő nagyobb esendősége teszi szükségessé. Ide tartozik táplálkozásának szakszerű irányítása, s különleges védelme külső ártalmakkal szemben. E gondozási és védelmi rendszabályoknak egy részét a csecsemő természetes gondozója, az anya alkalmazza, aki e tevékenységében még akkor is támogatásra szorul, ha képessége, szellemi és anyagi helyzete e feladat ellátására alkalmassá teszi. A támogatás intézményesített rendszere a csecsemővédelem. A ~ munkájában az orvos fő munkatársa: a védőnő. A ~-et a Vöröskereszt és a Nőtanács társadalmi munkában segíti. (→még *anya-, csecsemő- és gyermekvédelem.*) *S. I.—D. L.*

Csehov, Anton Pavlovics (1860—1904): orosz író-orvos. Orvosi oklevelét a moszkvai egyetemen szerezte 1884-ben. Melihovóban körzeti orvosként működött 1899-ig. Ezután rövid életét már teljesen az irodalomnak szentelte. Drámaíróként és novellistaként vált világhírűvé.

Cseh-Szombati József (1748—1815): debreceni orvos. Jelentősek orvosbotanikai és vegytani munkálatai. 25 000 forintos alapítványt hagyott a debreceni kollégiumra, ami ott a botanikai és vegytani oktatást megalapozta. *R. M. Gy.*

cselekvés: 1. Általában a →*viselkedés* synonimája. 2. A viselkedés sajátos, humán formája, amelyet a cselekvés eredményének képzeleti és gondolati elővételezése, célképzet és céltudat is meghatároznak. 3. A viselkedésnek egy, viszonylag önálló egysége. *K. L.*

csepegtető testek: →*oxidatiós testek*

csepleszbetegségek: 1. *Világrahozott végleges csepleszhiány (aplasia omenti).* Nem nagy ritkaság, gyakoribb azonban, hogy a cseplesz csak csökevényesen fejlett (újszülötteknek még alig van csepleszük, csak az élet folyamán fejlődik ki). 2. *Sérülések.* A nagy cseplesz egymagában ritkán sérül; veszélye a kevésbé contractilis ereinek sérülése, ami súlyos hasüregi vérzéssel jár. 3. *Gyulladások.* A cseplesz mindig részt vesz a hasüreg gyulladásos folyamataiban. Önálló gyulladásos folyamata (epiploitis) rendszerint közvetlen fertőzés következménye, a környező gyulladásos hasi zsigerektől. A gyulladás eleinte csak kocsonyás megvastagodásban nyilvánul (klinikailag nem észlelhető). Később, kötőszövetének szaporodása folytán kemény tömeggé csomósodik, ami már a hasfalon át kitapintható. A gyulladásos cseplesz tumorok *(→Braun-tumor)* jó része idővel felszívódik, eltűnik, máskor megmarad idült gyulladásos állapotában és az egész szerv göbös képletté zsugorodhat (epiploitis plastica). 4. *Csepleszcsavarodás (torsio omenti).* Létrejöttében nagy szerepet játszik a szerv hypertrophiája. Az esetek 90%-ában sérvvel kapcsolatos. A hosszú éveken át a sérvtömlőben időző csepleszrész többször gyulladásba jön, túlteng és bunkószerű képletté alakulva kocsányon lóg, s könnyen megcsavarodhat. Orvoslása sebészi: a torquált csepleszrészlet eltávolítása, mert torsio következtében üszkösödhet. 5. *Daganatok.* Leginkább tömlős daganatok fordulnak elő a csepleszben (dermoidok, savós, v. nyákos bennékű cystomák, lymphangiomák, vér-cysták); tömör daganatai is változatosak (lipomák, fibromák, sarcoma, endothelioma). A hashártya elrákosodásában a cseplesz is részt vesz, egész tömege vaskos, zsugorodott rákos tumorrá alakulhat át. *B. I.*

csepleszdaganatok: →*omentum tumorok*

csepp-clysma: →*Katzenstein-csepegőclysma*

cseppfertőzés, *csepp-infectio:* a levegő közvetítésével történő ún. aerogen fertőzések egyik módja. Mindazon megbetegedéseknél létrejöhet, amelyeknél a kórokozó a légutakban fordul elő, a légúti szerveket betegíti meg, ill. ott kerül kiürítésre. A fertőzés a betegek köhögése, tüsszentése, beszédje, esetleg légzése következtében szétfröcskölt és kis cseppekbe zárt mikrobákat tartalmazó levegő belégzése útján jön létre. (→még *Flügge-cseppinfectio). A. Z.*

csepp-infectio: →*cseppfertőzés*

csepp-infusio, *intravenás csepp-infusio, tartós csepp-infusio:* nagy folyadékvolumenű gyógyszeroldatok (vér-, plasma-, cukor-, Ringer-, physiologiás NaCl-oldatok) folyamatos, lassú, cseppenkénti bejuttatása a szervezetbe a vénába szúrt tűn keresztül. Szükség esetén a venát (v. cubitalis v. saphena) ki kell preparálni a tű v. polyaethylen-katéter behelyezéséhez. Az infusio sebessége (cseppszám) határozza meg, mekkora folyadékmennyiség mennyi idő alatt jut a szervezetbe. Ha az érmeder mielőbbi feltöltése a cél, akkor a cseppszámot emelni kell (30/min), általában azonban 15/min, sőt 10/min is megfelelő. *D. L.*

cseppmodell: az atomfizikában használt modell, amely az atommag viselkedését szemlélteti.

cseppszív: →*cor pendulum*

csepp-transfusio: cseppekben, lassan történő vérátömlesztés (→még *transfusio).*

csere-adsorptio: oldatok ionjainak megkötése szilárd adsorbensen, mely ugyanakkor saját ionjait adja le az oldatba. A rendszer elektroneutralis marad, mivel az adsorbeált ion helyét új ion foglalja el. Ioncsere esetén a molekulák egyes részei különböző mértékben adsorbeálódnak. A cserélődő ionok azonos jellegűek, így kationt kation, aniont anion cserél ki. Az adsorbensből kicserélt ion lehet szerkezeti ion is; pl. hydrosilicátok v. zeolitek esetén; a legtöbb ioncserélő adsorbensnek azonban csak a felületén levő ionjai cserélődnek ki; pl. electrolyt-adsorptio üvegen. Az orvosi gyakorlatban az anioncserélő gyantákat hyperaciditas ellen használják. *E. J.*

„cserebogár": lepedőcsíptető, a műtőterem tolvajnyelvén.

cserebomlás: kémiai reakció, melyben két vegyület úgy reagál, hogy az új vegyületek mindegyikében szerepel a kündulási ve-

gyület egy-egy gyöke. Ilyen a hydrolysis, sóképződés stb. *S. F. B.*

Cserenkov, Pavel A. (1904—): szovjet fizikus, a róla elnevezett sugárzás felfedezője. 1958-ban Nobel-díjat kapott.

Cserenkov-sugárzás: elektromágneses sugárzás, mely akkor keletkezik, ha nagysebességű részecske pl. elektron olyan közegen halad át, melyben haladási sebessége nagyobb, mint az illető közegre vonatkozó fénysebesség. Ilyen körülmények között az elektronhoz tartozó elektromágneses tér mintegy „lemarad" az elektron mögött (analóg helyzet áll elő a hangsebességnél nagyobb sebességgel haladó puskagolyónál). Kísérletileg ilyenkor viszonylag alacsony energiájú elektromágneses sugárzás (sokszor látható fény) a ~ észlelhető, mely fotoelektron-sokszorozóval kimutatható. *(Cserenkov-számláló)* *E. J.*

Cserenkov-számláló: →*Cserenkov-sugárzás*

Cseresnyés Sándor (19. század): az első magyar fülészeti könyv szerzője: *A hallás előműszereiről, hallásról, ezek bajairól s orvoslásáról* (1832). *R. M. Gy.*

csereszín: színtévesztés vizsgálatához készült pseudoisochromatikus táblákon az alapszíntől eltérő szám, betű v. egyéb jel színe, melyet a színtévesztő nem tud megkülönböztetni, és ezért a jelet nem ismeri fel *O. T.*

csere-transfusio: →*exsanguino-transfusio*

csermirtusz: →*Coriaria myrtifolia*

Csernikov, A. V. (1892—1941): a farmakológia professzora a bakui egyetemen. Jelentős kutatásokat végzett az ipari toxicologia terén, valamint a Baku-vidéki gyógynövényflóra farmakológiai vonatkozásainak felderítésében.

csersav: →*acidum tannicum*

csevice: a Mátra hegységben fakadó savanyúvíz források neve. Legnevezetesebb a Parádon palackozott ~, mely egyúttal alkalihydrogencarbonatot és kénhydrogent is tartalmaz. *S. Ö.*

csiga, *cochlea:* →*organon auditus*

csigolya: →*vertebra*

csigolyacsúszás: →*spondylolysthesis*

csigolyadaganat: a csigolyatestből v. nyúlványokból kiinduló, elsődleges (osteosarcoma, haemangioma) v. másodlagos metastasis-tumor (leggyakrabban carcinoma, myeloma, sarcoma). Ha a gerinc-csatornába terjed, gerincvelő-compressiót okozhat. Néha hirtelen keletkezett pathologiás törés hívja fel rá a figyelmet. Gerincvelő-compressio esetében operálandó, a műtét célja a gerincvelő decompressiója. Minden esetben indokolt a postoperatív sugár-therapia. *Z. L.*

csigolyafejlődési rendellenességek: 1. A csigolyatest teljes v. részleges hiánya, félcsigolyák *(→hemivertebra)*, ékcsigolyák (→*ék alakú csigolya)*. **2.** A csigolyatestek összecsontosodása. **3.** Különböző irányú és kiterjedésű rések a csigolyatesteken. **4.** →*Chorda dorsalis* persistens. **5.** →*Spina bifida*. **6.** →*Spondylosis*. **7.** →*Spondylolysthesis*. **8.** →*Sacralisatio*. **9.** →*Cervicalisatio*. **10.** →*Lumbalisatio*. *G. B.*

csigolyaficam: →*luxatio vertebrae*

csigolyagyulladás: →*spondylitis*

csigolya-haemangioma: elsősorban a dorsalis és lumbalis csigolyák testében előforduló érdaganat. Rtg-képén jellemző az erősen megvastagodott függőleges csontgerendázat; a csigolya egészben nagyobb, de nem deformált, kontúrjai megtartottak. Kivételesen az ívekre is ráterjedhet, és azok felfúvódása a gerincvelő v. idegek compressioját okozhatja. *Th.:* rtg-besugárzás. *D. P.*

csigolyaközti korong betegség: →*discopathia*

csigolyaközti porckorong, *discus intervertebralis:* →*fibrocartilago intervertebralis*

csigolyaközti porcsérv: →*discus-sérv*

csigolya-malacia: a csigolya osteomalaciás elváltozása. Főbb tünetei: hátfájdalom, derékfájás, fáradékonyság, a gerinc elgörbülése. Rtg-tünetek: atrophia, a csigolya alakváltozása. *Th.:* →*osteomalacia*. *G. A.*

csigolyapúp: →*gibbus*

csigolya-torsio: a scoliosis pathomechanismusában szereplő egyik deformitás. A csigolya proximalis és distalis része longitudinalis tengely körül elcsavarodik. *G. A.*

csigolyatörés: →*fractura vertebrae*

Csík Lajos (1902—1962): biológus, szegedi egyetemi tanár. Az Akadémia levelező tagja, a szegedi Biológiai Intézet igazgatója. Kutatásai az öröklődés általános kérdéseivel, az immunitás öröklődésével, a nemek kialakulásának kérdéseivel kapcsolatosak.

csík-curettage: a diagnostikus célból végzett méhnyálkahártya-abrasio azon formája, amelynél a nyálkahártyának csak egy kis, csíkszerű része kerül eltávolításra. A teljes abrasiónál *(→curettage)* kevésbé megbízható eljárás, de gyakrabban ismételhető és igen kis curette kanállal esetleg tágítás nélkül is végezhető. *H. I.*

csikló: →*clitoris*

csikorka, Scrophulariaceae: →*Gratiola officinalis*

Csiky József (1881—1929): belorvos, egyetemi tanár. *Jendrassik Ernő* tanítványa, 1921-ben a debreceni egyetem belgyógyász tanára. Főként organneurologiai megbetegedésekkel foglalkozott. A Jendrassik-féle *Belorvostan tankönyvé*-nek egyik társszerzője. *R. M. Gy.*

Csillag Zsigmond (1845—1910): orvos, politikus. A Munkásbetegsegélyző és Rokkant Pénztár első vezető orvosa. Aktívan részt vett a munkásmozgalomban, melyben a reformista irányzatot képviselte. *H. G.*

csillagfürt: →*Lupinus-fajok*

csillagkötés: →*stella pectoris*

csillag-naevus, *spider-naevus, spider-angioma, Gefäss-Spinnen, étoile vasculaire:* pulzáló központi részből és póklábszerűen szétterjedő lábakból álló, csillagszerű képletek máj-cirrhosisos betegek bőrén, leginkább a vállon, arcon, háton. Egészséges terhes nőkön is előfordulnak. Nagyságuk és számuk a betegség súlyosságával párhuzamos. Keletkezésüket oestrogen anyagok felszaporodására vezetik vissza. *M. I.*

csillagsejtdaganat: →*astrocytoma*

csillag-venák, *venae stellatae:* →*ren*

csillámlás: →*fibrillatio*

csillangók: →*csillók*

csillangósok: →*Ciliata*

csillapítószerek: →*sedativa*

csillapodás: rezgési amplitudók fokozatos csökkenését jelenti (mechanikai, elektromos stb.). Harmonikus rezgőmozgás esetében az amplitudók exponentialisan csökkennek az idővel, egészen a nyugalmi helyzetig. A ~ mértéke a csillapítási tényező, mely az egymásután következő egyirányú amplitudók aránya:

$$k = \frac{A_1}{A_3} = \frac{A_2}{A_4} = \frac{A_3}{A_5}.$$ A ~ jellemzésére gyakran az ún. logaritmikus decrementumot is használják. A ~ oka az, hogy a rezgő rendszerrel közölt kezdeti (indítási) energia nem alakul át teljesen kinetikai és potentiális energiává, hanem súrlódás, közegellenállás sugárzás, stb. révén egy része más energiává alakul, s ez a veszteség a rendszer mozgási energiájának csökkenéséhez vezet. *E. J.*

csilló antigenek, *flagellaris antigének, H-antigenek:* a baktériumok csillói, mint fehérjetermészetű anyagok, jó antigenek, hatásukra a szervezetben ellenanyagok keletkeznek. A ~et és a hatásukra keletkező ellenanyagot *H* betűvel jelölik, ellentétben a baktériumtest antigenjével, melynek jele *O* betű. A ~ a fázisváltozás jelenségét mutathatják, ilyenkor az antigen fajlagossága módosul. Diagnosticai jelentőségük van, különösen a bélbaktériumoknál, ahol az egyes csoportokon belül a típusok elkülönítése a ~ meghatározásával lehetséges. *A. Z.*

csillók, *csillangók, kinocilia, flagellumok:* **1.** a baktériumok mozgási szervei. Finom, 0,2—0,5 μ vastagságú fonalak, melyek a sejthártyából indulnak ki, és a baktérium hosszát többszörösen meghaladhatják. Myosin-keratinszerű proteinből állanak, és a baktérium testétől eltérő antigen tulajdonságuk van. A ~ lehetnek monotrich (egy csilló mindig végelhelyezkedésben), amphitrich, (mindkét végen 1—1 csilló), lophotrich (csillópamat a sejt egyik végén) és peritrich (a csillók egyenletesen veszik körül a sejtet) elrendezésűek. A legtöbb bélbaktérium csillós. **2.** egyes hámsejtek felszínén előforduló finom protoplasma nyúlványok, melyek mozogni képesek (légző apparatus, méh, méhkürt). Az egyetlen jól fejlett csillót flagellumnak (ostor) nevezik (pl. spermium). A cytoplasma széli részében minden csillóhoz egy ún. basalis test tartozik. Szerkezete feltűnően hasonlít a centrosomára. Elektronmikroszkópos szerkezetük igen jellegzetes. Átmetszetükön a széli határmembránt a sejthártya képezi, ezen belül, kör alakban elhelyezkedve 9 fibrillum fut. A csilló tengelyében szintén találunk két, az előbbiekhez hasonló fibrillumot, a fibrillák száma tehát általában 11. Ugyanilyen a szerkezete azoknak a merev szőrsejteknek, amelyek minden receptor érzékhámjának fő elemei (a csapok, pálcikák is módosult szőrsejtek), csak a két belső fibrillum hiányzik. *A. Z.—T. I.*

csillós véglények: →*Ciliata*

csimpánz-coryza agens: →*RS virus*

csipkebogyó: →*Cynosbati fructus*

csípő: →*coxa*

csípőbél: →*ileum*

csípőficam: →*luxatio coxae congenita*

csípőizmok, *musculi cinguli membri inferioris:* a csípőízületet körülvevő izmok. Megkülönböztetünk belső, a csípőtányérban, ill. a keresztcsonton elhelyezkedő, valamint külső, fartájéki izmokat. *Belső csípőizmok:*

M. iliopsoas m. iliacus
m. psoas major
m. psoas minor

Külső csípőizmok:
m. glutaeus maximus m. obturator externus
m. glutaeus medius
m. glutaeus minimus
m. tensor fasciae latae
m. piriformius
m. obturatorius internus
m. gemellus superior
m. gemellus inferior
m. quadratus femoris
m. obturatorius externus *M. K.*

csípőízületi arthrosis: →*arthrosis deformans coxae*

csípőízületi gyulladás: →*arthritis coxae*, →*coxitis tuberculosa*

csípőszélesség: →*testméretek*

csípőtövis magasság: →*testméretek*

csíracentrum: →*nyirokszövet*

csírafolt: →*ovarium*

csírahám: →*apparatus genitalis*

csírahólyag: →*blastula*

csírakárosodás: a szervezetet ért olyan károsodás, mely miatt utódképzésre alkalmas csírasejtek nem termelődnek. Bizonyos mérgek (alkohol) rendszeres mértéktelen fogyasztása, különösképpen pedig sugárzó energia (rtg., Ra., izotópok) hatása, E-vitamin hiánya okozhatja. *F. V.*

csíralemez: a gastrulatio alatt képződött rétegesen elhelyezett három lemez, amelyek magukba foglalják a szervtelepeket. A külső az ún. *ectoderma* (külső csíralemez), a belső az ún. *entoderma* (belső csíralemez). A kettő között alakul ki egy harmadik lemez, a *mesoderma* (középső csíralemez). Az egyes csíralemezekből meghatározott szervek v. szövetek fejlődnek (csíralemez-specificitás törvénye). Minden állati élőlény fejlődésének organizációs kezdeményeit, a későbbi szervezeti struktúrából törvényszerűen levezethetjük. E törvény alól azonban kivételek is vannak, például a különben mesodermalis eredetű izmok között ectodermából származót is találunk (m. dilatator pupillae). A ~ azon képességét, hogy meghatározott szerveket v. szöveteket hoz létre, *csíralemez-potentiá*nak nevezzük. *T. I.*

csíralemez-potentia: →*csíralemez*

csíralemez-specificitás törvénye: →*csíralemez*

csíralevél-electivitás: a Schaffer-trias egyik tagja. Az idegrendszer endogen-örökletes betegségei Schaffer Károly szerint csak egyes csíralemezekből eredő sejtek megbetegedéseire korlátozódnak (pl. az ectodermalis elemekre, de a mesodermalisokra nem). *Á. K.*

csíramentesítés: →*sterilizálás*

csíramirigy: →*gonad*

csírapálya: →*csíraplasma-elmélet*

csíraplasma-elmélet: elsősorban *Weismann* nevéhez fűződő elmélet, mely szerint a többsejtű élőlények teste kétféle anyagból áll: az ivarsejtek képviselte csíraplasmából és a test többi sejtjei alkotta somatoplasmából. A csíraplasma az ún. csírapálya (Keimbahn) révén continuusan adódik át nemzedékről nemzedékre (csíraplasma-folytonosság), és az öröklődés egyedüli hordozójának tekinthető. A halandó testet jelentő somatoplasmát a csíraplasma hozza létre, hordozójául és védelmezőjéül. A ~ tagadja, hogy a somatoplasma hatással lehetne a csíraplasmára, tehát tagadja a szerzett tulajdonságok öröklődését. A ~et ma már a morganista genetika sem fogadja el eredeti formájában. Számos kísérleti tény bizonyítja ugyanis, hogy a fejlődő csírák sejtjei kezdetben totipotensek, tehát egyaránt képesek testi és ivarsejteket létrehozni. Sok állatfaj kifejletten is képes testi sejtekből ivarsejteket létrehozni, pl. regeneratiós folyamatok során. Több adat szól amellett is, hogy a testi sejtek hatására az ivarsejtek tartósan megváltozhatnak. *T. I.*

csíraság: →*hermaphroditismus*

csírasejt: az új egyed létrehozásában szereplő speciális sejt. Az emberi ~eknek (ivarsejteknek) két típusát különböztetjük meg: férfi és női ivarsejteket. *Vigh Béla*

csíraszám: valamely anyag által tartalmazott összes élő v. nem élő mikrobák száma. Gyakorlatilag a baktériumok ~át értjük alatta, főként vaccinákban, ml-enként. *A. Z.*

csirke antidermatitis faktor: →*filtratfactor*

Csirkovszkij, Vaszilij Vasziljevics (1875—1956): szovjet szemész, leningrádi főiskolai tanár. A szemmozgató izmok beidegzésével, a kötőhártya baktériumflórájával, a trachomával, a látóideg trophikus szerepével és a glaucomával kapcsolatos kutatásai jelentősek. *H. G.*

csodaszülött: →*monstrum*

csokoládéagar: főtt vért tartalmazó táptalaj; színe a csokoládéhoz hasonlít, egyébként azonos a *Levinthal-féle* táptalajjal. Igényesebb baktériumok (pl. Haemophilus) tenyésztésére használják, mert különböző növekedési elősegítő anyagokat, X- és V-faktort tartalmaz. *A. Z.*

csokoládé-cysta, *kátrány-cysta, endometriosis ovarii:* a petefészek endometriosisa

alapján keletkező cysta, nevét barnásvörös tartalmáról kapta. Fokozódó telődése miatt megrepedhet, és tartalma a hasüregbe kerülhet. Idegentest-hatása miatt kötőszövetképző gyulladás keletkezik, összenövésekhez vezet. Szövettanilag az endometriumra jellemző mirigyek és cytogen (sejtdús) stroma alapján diagnostizálják. Az endometriosisra jellemző panaszokat okoz. Prognosisa jó. *Th.:* a tömlő műtétes eltávolítása. *H. I.*

csokoládé-tuba: endometriosis folytán keletkezett, a csokoládé-cystához hasonló tubatömlő.

csomó: a sebek összeillesztésénél alkalmazott hurkolási mód. Fajai: 1. *hajóscsomó:* a fonalat először jobbról, másodszor balról hurkoljuk, így nem enged, mint pl. az egyirányú, ún. asszonycsomó. 2. *sebészcsomó;* abban tér el a hajóscsomótól, hogy az első csomót nem egyszer, hanem kétszer hurkoljuk.

csónakfejűség: →*scaphocephalia*

csonk: amputatio után visszamaradt test- v. szervrészlet.

csonk-carcinoma: méhamputatio után a visszahagyott méhcsonkban 2 éven túl fellépő carcinoma. Előfordulását 0,02—2,0% között adják meg. A petefészek kiirtásának, v. megtartásának nincs rá jelentősége. Histologiailag gyakrabban adenocarcinoma, mint laphámrák. *H. I.*

csonkellátás, *csonk-toilette:* 1. amputatio után a visszamaradt csonk ellátása: az erek lekötése, nagyobb idegtörzsek kurtítása, csonthártyakimetszés, csontvelőkikaparás. 2. A hassebészetben valamelyik zsiger csonkjának elvarrása és hashártyával fedése. *B. I.*

csonk-misère: az amputált egyén örökös, nem szűnő panasza rossz, pathologiás csonkja miatt. *B. I.*

csonk-neuroma: →*amputatiós neuroma*

csonkolás, *truncatio* (st): a megfigyelések regisztrálásának megszakítása bizonyos határnál. Orvosi munkában leggyakoribb a túlélési idő vizsgálatoknál (bizonyos időt túlélt egyedek mellőzése a számításokból). Ha a határt elérő egyedek elhullási idejét nem regisztráljuk, de a számukat igen, cenzúrázásról szólunk. *J. I.*

csonk-plastica: műtéti eljárás, mely a megmaradt izomzat felhasználásával a csonkot többé-kevésbé munkára alkalmassá teszi. Legfontosabb Sauerbruch kineplastikus eljárása: a megmaradt functióra alkalmas izomban alagutat készítve, ebbe csontpálcikát helyez, és ezt a prothesissel köti össze. Krukenberg a radius és ulna csonkjával, valamint a megfelelően csoportosított izomzattal tud olló-mozgást létrehozni. *G. A.*

csonk-sequester: az átfűrészelt csont széli részének chronikus sipolyt fenntartó elhalása, különösen ha csonthártyájától és velőállományától magasra terjedve fosztjuk meg. Néha a csonkvég pereme körkörösen hal el (gyűrű-sequester, korona-sequester). *Th.:* a ~ eltávolítása, erre a sipoly záródik. *B. I.*

csonksipoly: amputatio után a csonk hegvonalában v. környékén támadt makacs sipoly, melyet elhalt csont (csont-sequester) v. idegentest (lekötő fonál) tart fenn.

csonk-toilette: →*csonkellátás*

csont: →*os*

csont-aneurysma: igen vérbő, lüktető csontdaganat (→*csont-cysta*). *B. I.*

csont-atrophia: a csontsók és a csontszövet mennyiségi megfogyatkozása. Az öregkori általános sorvadás részjelensége. Sérülés után fiatal egyénen izoláltan előfordulhat, az inaktivitas miatt (inaktivitási atrophia). Némely általános megbetegedés velejárója (→még *osteoporosis*). *Sz. Gy.*

csontáttét: →*metastasis ossealis*

csontátültetés: csonttörések belső rögzítésére, álízületek kezelésére és csonthiányok pótlására alkalmazott műtéti eljárás. Lehet auto- és homoiotransplantatio. Felhasználható konzervált csont is. (→még *csontgitt*, →*csontkonzerválás*). *Sz. Gy.*

csontátvésés: →*osteotomia*

csontbank: transplantatio céljára sterilen tárolt csontkészlet. A mélyhűtésben akár több hétig is tárolt (eltett-, konzerv-) csont, csontátültetés céljára egyenértékű a friss transplantatummal. *B. I.*

csont-caverna: (rtg.) a csont mélyén levő ovális, v. kerek transparens terület, melyet több-kevesebb sclerosis övez. Belsejében olykor sequester található. Az elváltozás gyakran tbc-s alapon fejlődik ki. *D. P.*

csont-crepitatio: a csonttörés egyik klaszszikus tünete. A törött csont mozgatásakor lokálisan tapintani lehet a csontvégeket, sőt néha hallani lehet recsegésüket. Rendkívüli fájdalmassága miatt a tünetet nem szabad hosszan vizsgálni. *Sz. Gy.*

csontcsap: megfelelően kialakított csontrészlet, melyet az asztalosmunkában használt csapozás mintájára, az összeillesztett csontvégek rögzítésére alkalmaznak. *G. A.*

csont-cysta, *osteocysta:* gyermek- v. adolescens korban észlelésre kerülő tömlős

csontelváltozás, leggyakrabban a humerus v. femur felső végében. Pathogenesise nem tisztázott (trauma, v. vérzés utáni csontresorptio, fejlődési zavar). A corticalis nagyfokban elvékonyodott, gyakran spontán fractura következik be. Szövettanilag a cysta belfelületét keskeny kötőszövetes réteg fedi elszórtan osteoclast típusú óriássejtekkel. Rtg-felvételen legtöbbször egy, ritkábban többkamrájú, éles széllel körülvett ritkulás látható, mely a corticalist jelentősen elvékonyítja. Periostealis reakció nincs, körülötte a compacta egyenletesen vékonyodik el. Az egyes kamrák válaszfalai a legnagyobb húzás és nyomás irányában helyezkednek el. — *Aneurysmalis csontcysta: csont-aneurysma, pulzáló csonttumor, osteoid aneurysma:* nem valódi daganat. Valószínűleg progressiven növekedő, ismételt vérzésekkel járó és a csontot destruáló arteriovenosus aneurysmáról van szó. Fiatalabb egyének csöves csontjaiban lép fel, a diaphysis nagyfokban felfúvódik, a corticalis papírvékonnyá válik és a csont üregét cavernosus vérűrökkel átitatott vérzéses, daganatszerű szövettömeg foglalja el. Szövettanilag kiterjedt vérzések és vérűrök között kevés fibrosus szövet található. *Rtg.:* az esetek 4/5-ben a rtg-vizsgálat biztosítja a diagnosist. Excentrikus elhelyeződésű, metaphysaer hólyagszerű csontfelfuvódás, a metaphysis corticalisa ernyőszerűen hajlik a csont fölé. Olykor a cystaszerűen felfújt csontrész trabeculák által kamrákra osztott. Az epiphysis fuga ép marad. Variatiók lehetősége igen nagy. A folyamat lassan progrediáló és a kezeletlen esetekben a csont nagyfokú destructiójához vezet. — *Th.:* műtéti, a cysta kikaparása és megtöltése csontforgácsal, őrölt csonttal. *R. Gy.—D. P.*

csont-cystácskák: →*geoda*

csontdaganatok, *osteogen tumorok:* a csontokban fejlődő jó- v. rosszindulatú daganatok. Lichtenstein szerint a következőképpen csoportosíthatók: 1. Osteoblastikus tumorok. Jóindulatúak: osteoma, osteoid osteoma. Rosszindulatú: osteogen sarcoma. 2. Cartilaginosus tumorok. Jóindulatúak: osteochondroma, chondroma, chondroblastoma, chondromyxoid fibroma. Rosszindulatú: chondrosarcoma. 3. Nem osteogen kötőszöveti tumor. Jóindulatú: benignus óriássejtes tumor (→*osteoclastoma*), myxoma. Rosszindulatú: fibrosarcoma, malignus óriássejtes tumor, myxosarcoma. 4. Haematopoeticus eredetű tumor. Rosszindulatú: myeloma multiplex, leukaemia, malignus lymphoma: *a)* reticulum-sejt sarcoma, *b)* lymphosarcoma, *c)* Hodgkin-betegség. 5. Idegeredetű daganatok. Jóindulatú: neurilemmoma, neurofibroma. Rosszindulatú: malignus neurilemmoma (→még *neurinoma*). 6. Vascularis tumorok. Jóindulatú: haemangioma ossealis, lymphangioma, haemangiopericytoma, glomus. Rosszindulatú: haemangioendothelioma, malignus haemangiopericytoma. 7. Adamantin-tumorok. A kórbonctanilag jóindulatú, klinikailag rosszindulatú: adamantinoma. 8. Zsírsejt eredetű tumorok. Jóindulatú: lipoma. Rosszindulatú: liposarcoma. 9. Notochordalis eredetű. Jóindulatú: chordoma benignum. Rosszindulatú: chordoma malignum. 10. Áttétes tumorok. Rosszindulatú: metastatikus carcinoma, neuroblastoma. 11. Ismeretlen eredetű tumor. Rosszindulatú: → *Ewing-sarcoma.* — A ~ kimutatásában a rtg-vizsgálat elsőrendű fontosságú, azonban a rtg-kép önmagában csak ritkán kórjelző és néha napok alatt jelentékenyen megváltozhat. Korai stádiumban a spongiosában jelentéktelen kis ritkulás és csekély periosteum elemelődés észlelhető. Később a csonthártyareakció egyre nagyobb, hagymahéjszerűen rétegezett. Még később a csont fokozatosan felfúvódik, orsószerűen kiszélesedik, az osteolytikus centralis elváltozás egyre növekszik. A csont-sarcomák elkülönítő kórjelzése a röntgenképen olykor igen nehéz. Az ostitis fibrosa, syphilis, tuberculosis bizonyos formái, valamint az idült (különösen antibioticumokkal kezelt) osteomyelitisek rtg-képe megtévesztően hasonlíthat sarcomára. A pontos kórjelzés biztosítására gyakran nem nélkülözhető a biopsia, bár ez myelogen v. myeloid („centralis") sarcoma esetén igen veszélyes, a daganat megbolygatása gyors szóródást eredményezhet. Fontos diagnosztikai jel a rtg-sugárzás jó eredménye. A ~ kezelése általában sebészi (exstirpatio, excochleatio, resectio). Rosszindulatú ~ esetén többnyire nem kerülhető el az egész végtag eltávolítása (amputatio, enucleatio). *B. I.*

csontegyesítés: →*osteosynthesis*

csont- és ízületi tuberculosis, *gümős csont- és ízületi gyulladás:* bovin v. human típusú tbc-baktérium (Mycobacterium tuberculosis bovis v. hominis) által okozott extrapulmonalis specifikus gyulladás. A secundaer v. tertiaer tuberculosis egyik megjelenési for-

mája. Általában haematogen terjedéssel keletkezik, de progressiója contact úton is létrejöhet egyik ízületi felszínről a másikra közvetlen érintkezéssel. A keringés útján baktérium-embolusok kerülnek a csigolyatestbe, a csöves csontok meta- és epiphysiseibe, a kis csontokra, a bordákba, medencébe. Itt ischaemia, majd infarctus keletkezik, majd megjelennek a tbc-re jellegzetes szövettani elváltozások. A spongiosus-csont a tbc-s területen felszívódik. Az esetek 80%-ában a csont megbetegedése a primaer, kb. 20%-ban primaer synovialis tbc keletkezik. A hosszú ideig latens gócok fellobbanását az ellenállóképesség csökkenésével magyarázzák. Traumák lokális hatása kísérletileg bizonyított. A ~ késői generalisatio következménye is lehet. Kórbonctanilag nem különbözik lényegesen más szerv gümőkórjától. Pathologiai szempontból a ~nak 1. caseosus, 2. proliferatiós v. fibrosus formája van. A tbc-s sarjszövet elpusztítja a csontot, majd sajtos necrosis keletkezik. Csont-cavernák alakulnak ki, melyek rendszerint sajtos sequestereket tartalmaznak. Az ellágyult sajtos szövet áttörve a csont határát hidegtályogot alkot. Ez a külvilágra, de belső szervekbe is áttörhet (gümős sipoly). A góc lokalizációja igen fontos a betegség prognosisa szempontjából. Megkülönböztetünk az ízületi tuberculosis esetében: 1. primaer articularis formát, ha elsődlegesen, a synovián számtalan apró tuberculum látható, 2. paraarticularis v. ossealis formát, ha a góc a csontban az ízületi felszín alatt, v. ahhoz közel helyezkedik el és a folyamat innen tör be az ízületbe. Diaphysealis tuberculosis esetében a góc a csont corticalisában, v. a corticalishoz közel helyezkedik el. Innen áttörhet a periosteumba és tipikus periostealis reakciót okoz. Leggyakrabban a csigolyákban fordul elő (spondylitis tbc), ezután a csípőízületi (coxitis tbc), térdízületi (gonitis tbc), következik. Ritkább localisatiók a sacroiliacalis ízület, a medencecsont egyéb részei, a könyök-, váll- és csuklóízületek, a kéz és láb csontjai, valamint a bordák. A kéz középcsontokban v. ujjpercekben fellépő osteomyelitises formája a spina ventosa. A ~ első *klinikai tünetei* főleg fájdalomból és a mozgás korlátozásából állanak. Később statikai, mechanikai és formai elváltozások is bekövetkeznek. Fontos a differentialdiagnosis különösen osteomyelitisszel és csonttumorokkal szemben, amiben nagy szerepe van a bakteriológiai és szövettani vizsgálatnak (tályog punctiója, csont biopsiája). Továbbá diagnosztikai értékű a tuberculin-próba, a tenyésztés és állatoltás. A korai rtg-diagnosis nehéz. Korai jel lehet a beteg csont osteoporosisa. Hosszú ideig ez az egyetlen rtg-elváltozás. Később a csont fokozatosan roncsolódik, részben a csont belsejében, részben az ízületi porc mentén. A roncsolásokat hidegtályog kíséri, jelentős meszesedéssel. A kétirányú rtg-felvétel mellett nélkülözhetetlenek a réteg és egyéb speciális vizsgálati eljárások. A folyamat chronikus lefolyású, progressiv. A gyógyulás szakaszában a roncsolások felszínei fokozatosan elsimulnak, környezetükben reactív sclerosis fejlődik ki, mely a késői elváltozások képét dominálja, ritka a csontos ankylosis. A diagnosis és therapia fejlődése következtében ma már a kórlefolyás általában kedvező. Nagy fejlődést jelentett az antituberculoticumok felfedezése, elsősorban olyan értelemben, hogy lehetővé tette a ~ kiterjedt és korai műtéti kezelését (góckitakarítás, sequesterek eltávolítása, extra- és intraarticularis műtétek). Kizárólagos konzervatív kezeléssel sokkal ritkábban gyógyítható, mint a tüdő-tbc. A műtét a kezelésnek csak része, a kombinált és prolongált antituberculotikus gyógyszeres kezelés, a beteg ízületek tehermentesítése és rögzítése (fektetés, húzatás, gipszkötés, orthopaediai készülékek) ma is nélkülözhetetlen. A kezelés időtartama azonban lerövidült, a functionalis eredmény is sokkal jobb (mozgó ízületek). Új ~os betegek száma Magyarországon 1959-ben 1200, 1964-ben csak 400. Az összes nyilvántartott ~os betegek száma ma kb. 3000. A megbetegedés súlypontja gyermekekről 30—40 éves felnőttekre tolódott el. *G. A.—B. M.—D. P.*

csontfejlődési zavarok: → *osteogenesis imperfecta*, → *dysostosis cleidocranialis*, → *chondrodystrophia foetalis*, → *gargoylismus*.

csont-fibroma, *osteofibroma:* 1. rostos kötőszöveti, fibrosus állománnyal bőségesen átszőtt osteoma, 2. csontos metaplasia fibromában, elcsontosodó fibroma („ossifying fibroma"). Főleg gyermekkorban, az alsó végtagokon észlelhető. A hosszú csöves csontokban fejlődött jóindulatú csontdaganat a rtg-felvételen hosszúkás, excentrikus helyzetű, alapjával az epiphysis fugára támaszkodó, a diaphysis felé kihegyesedő, finom széli sclerosis övezte üreg képét mutatja. Nem terjed az egész csont keresztmetszetére. Biztos kórjelzése csak biopsiával lehetséges. Orvoslása sebészi, a daganat kihámozása. *B. I.*

csontgerendázat: → *Culman—Meyer-elmélet*

csontgitt, *csontgyurma:* puha, szétkalapált csontmassza, amely transplantatiókor helyettesítheti a csontlécet, mert gyorsan revascularizálódik és szilárdan elcsontosodik. Anyaga vehető a trochantertájból v. a csípőtaréjból, de szolgáltathatja csontbank is. *B. I.*

csontgyógyulás: a tört csontvégek összeforradásának folyamata. A törés körüli vérömleny a csontheg (callus) alapja. A csontvelőből, csonthártyából, környező lágyrészekből kötőszöveti sejtek vándorolnak a vérömlenybe, s így kötőszövetes csontheg keletkezik. Ebbe erek nőnek bele, és osteoid—chondroid szigetek keletkeznek. Az új csont az osteogen kötőszövetből metaplasia útján képződik. A mészlerakódás a periosteum belső lemezéből indul meg. *Sz. Gy.*

csontgyurma: →*csontgitt*

csonthártya-csonttransplantatum: →*csonttransplantatio*

csonthosszabbítás: →*aequalisatio*

csont-infarctus, *infarctus ossealis:* a csontok arteriáinak elzáródása miatt bekövetkező vértelen elhalás. Létrehozhatják a vascularis rendszer megbetegedése, v. mechanikus tényezők (pl. trauma). Tünete: hirtelen támadó fájdalom, későbbiekben az elhalt területeknek megfelelő rtg-elváltozások. Egyes esetekben tünetmentes. Friss ~ rtg-en nem látható. Rtg-árnyék csak akkor jelentkezik, amikor elegendő mennyiségű hydroxylapatit-kristály rakódott le benne. Ilyenkor rendesen metaepiphysaer elhelyeződésű, szőlőfürtszerű v. csíkos árnyék figyelhető meg. A megváltozott ellenállású infarceált csont könnyen törik. *G. A.—D. P.*

csontkampó: →*osteophyta*

csontkonzerválás: eljárás, mellyel a csontot átültetésre alkalmas állapotban lehet megőrizni. Többféle módszer ismeretes: mélyhűtés, merthiolat-oldatban történő tárolás, lyophilezés, radioaktív izotópokkal való besugárzás ún. Kieli módszer stb. *G. A.*

csontkoporsó: →*csontláda*

csontközi hártya: →*membrana interossea*

csontláda, *csontkoporsó:* a holtcsont (sequester) körül kialakult reactív csontképződmény, új csonttömeg.

csontlágyulás: →*osteomalacia*

csontléc: csontegyesítő, ízület-megszüntető v. csontpótló műtétek során behelyezett saját v. konzervált csontdarab. *Sz. Gy.*

csontléc-megfordítás: ízületet megszüntető műtét. Lényege: az ízületes csont egyik felszínéből 15—20 cm hosszú, 1,5 cm széles lécet kifűrészelve, hosszirányban megfordítva helyezik vissza ágyára, és így ép csonttal hidalják át az ízületet. *Sz. Gy.*

csontleírás: →*osteoscopia*

csontlepra: lepra-baktérium által okozott csontelváltozás (valódi lepra). A lepra csak késői stádiumban okoz csontra terjedő tüneteket, melyeknek két formája van: *1.* baktériumban gazdag csontvelőlepromák által okozott csontelváltozások, *2.* nem leprás eredetű, trophikus csontelváltozások. Elkülönítendő tőle a *lepra nervosa,* melyben nincsenek specifikus elváltozások, és az idegrendszer bántalma miatt trophikus alapon jön létre a resorptió. Rtg-képe megegyezik az egyéb trophikus zavarok okozta rtg-elváltozásokkal: a rövid csöves csontok fokozatos resorptiója, azok teljes eltűnéséig. *D. P.*

csontmag kikaparása, *Ogston—Verebély-műtét:* a világrahozott dongaláb kezelésének egyik módja. A lábtőcsontok magjának kikaparása fiatalkorban a redressiót megkönnyítheti. *G. A.*

csontmag-necrosis: az aseptikus és septikus gyulladások részjelensége. *G. A.*

csontméréstan, *osteometria:* az emberi csontváz mérésével foglalkozó tudomány. A ~on belül a *craniometria* (koponyaméréstan) a koponya, az *odontometria* (fogméréstan) a fogazat mérhető variációit elemzi (→ még *anthropometria).* *N. J.*

csontmérőtábla: →*anthropologiai műszerek*

csont-necrosis: →*aseptikus csont-necrosis*

csontnövekedés befolyásolása: →*aequalisatio*

csontok alkati jellegei: az alkati típusok jellegzetességei a csontváz egyes formai tulajdonságaiban is megnyilvánulnak. Csontanyagon elsősorban Kretschmer és Conrad alkati rendszerének alkalmazása lehetséges. Nagyon fontos jelleg ebből a szempontból az állkapocs-szöglet, amely a piknikus és leptosom alkattípusok elválasztásában játszik szerepet, előbbinél kisebb, az utóbbinál nagyobb. A bordák görbülete piknikusokon kifejezettebb, mint leptosomokon. Az atletikus alkatúakra elsősorban a hosszúcsontok ízületi végeinek durvasága és az izomtapadások fejlettsége jellemző. *N. J.*

csontos ankylosis: →*ankylosis*

csontosodás: →*ossificatio*

csontosodási életkor, *bony age:* a csontosodási magvak és az epiphysis fugák állapotának az életkorral való kapcsolata. A ~ és a valódi életkor közötti eltérés többnyire az endocrinium zavarára utal. *N. J.*

csontosodási lépcsők: a csontosodás fejlődéstani folyamatának időrendi sorrendje:

1. az intrauterin, *2.* a kisgyermekkor, melyben domináló a hosszanti növekedés és 3. a pubertas kora (ekkor újabb magvak fellépése mellett kezdetét veszi a synostosis). *D. P.*

csontosodási mag: →*ossificatio*

csontosodási pont: →*ossificatio*

csontrendszer-betegségek: lehetnek 1. világrahozottak, a csira eredendő csökkentértékűsége v. a fejlődő szervezetet az intrauterin életben ért ártalmak következtében, 2. szerzettek. A legfontosabb ~: chondrodystrophia, dyschondroplasia, exostosis cartilaginea multiplex, dysostosis enchondralis, osteogenesis imperfecta, márványbetegség, rachitis, osteomalacia, Möller—Barlow-betegség, hormonális eredetű ostitis fibrosa cystica generalisata, polyostotikus fibrosus dysplasia, Albright-kór, Paget-kór. *G. A.*

csontrövidítés: →*aequalisatio*

csont-sarcoma: rosszindulatú csontdaganat. Legtöbbször fiatalkorban jelentkezik, a hosszú csövescsontok diaphysisének proximalis v. distalis végén. Gyorsan nő, erős fájdalmat okoz. Főbb fajtái: *1.* Osteoblastikus (csontképző forma). *2.* Osteolytikus (főleg csontleépülést okoz). *3.* Chondroblastikus (legnagyobb részben porcból áll). *4.* Myxochondrosarcoma (fiatal korban jelentkező, vegyes összetételű daganat). A ~ rtg-képe kórbonctani jellegének megfelelő: csontújdonképződés (spiculák), csontleépülés, destructio látható. *G. A.*

csontsarkantyú: sarkantyúszerű csontkinövés, mely lehet izgalmi exostosis v. inak, szalagok sarkantyúszerű elcsontosodása (ossidesmosis → még *calcaneus-sarkantyú)*. Heves fájdalmakat okozhat, ez esetben levésése indokolt. *B. I.*

csontsebészeti műszerek: a csontok szétválasztására vésőket, kalapácsokat, csontcsípőket (pl. Luer-féle), csontollókat (pl. Liston-féle), különleges késeket, fűrészeket alkalmaznak. Még változatosabbak a csontok rögzítésére szolgáló műszerek: drótvarratok behelyezésére szolgáló eszközök, rögzítő drótok és a bevezetésükre szolgáló eszközök; csont csavarok, szögek, combnyak-szögek, velőűrszögek, a csont extensiót szolgáló eszközök. Drótok bevezetésére, koponyacsont megnyitására stb. különböző elektromotorokat is használnak. A csontműtétek ellenőrzésére képerősítős v. televíziós röntgenkészülékek vannak forgalomban. (~táblázat→730—731 oldalon) *Haas Péter*

csont-syphilis: a világrahozott forma főbb megnyilvánulási alakjai: *1.* Az ún. Parrot-pseudoparalysis, amely a syphilises osteochondritist követő epiphyseolysis következménye. Főbb tünetei: fájdalom, duzzanat, izomvédekezés az érintett területek felett. *2.* Periostitis ossificans, amely a koponyát deformálhatja (caput natiforme, caput quadratum). *3.* Dactylitis luetica. *4.* Osteomyelitis luetica. *5.* Periostitis gummosa. Az öröklött késői forma főbb tünetei: az ún. kardhüvely-tibia, néha a gummák miatt destructio. Az acquirált lues a másodlagos és harmadlagos stádiumban okozhat csontelváltozásokat (osteoperiostitis syphilitica, osteomyelitis, periostitis gummosa, osteosclerosis). A szerzett lues kiemelkedő rtg-tünete a periostitis ossificans. Corticalis gummák esetén osteomyelitis-szerű kép. Egyes csontokon — főleg a koponyán — caries. *G. A.—D. P.*

csontszegezés: törött csont egyesítése fém v. műanyag szeggel. Klasszikus példája a combnyakszegezés és a velőűrszegezés. *Sz. Gy.*

csonttályog: körülírt csontgennyedés, acut és chronikus osteomyelitis szövődménye, gennyfelhalmozódás valamely csontvelő üregében v. csonthártyája mögött. Speciális megjelenési formája a chronikus gyulladásokban, olykor tbc-ben a csöves csontok fejecsén, leggyakrabban a caput tibiaen észlelhető: *Brodie-féle tályog.* — Rtg-képén a csöves csontok distalis végén diónyi v. annál nagyobb simafalú, több tömlőszerű üreg látható, e körül chronikus esetben csonttömörülés (osteosclerosis) és periostealis csontfelrakódás észlelhető. *Th.:* a tályogot előidéző osteomyelitis célzott antibiotikus kezelése, a végtag nyugalomba helyezése, esetleg sebészi feltárás. Progn.: kedvező. *P. Zs.*

csonttasak: →*tasak*

csonttetem: →*sequester*

csonttörés: →*fractura*

csont-transplantatio: csonthiány pótlásának módszere. Történhet autoplastikusan, v. homoio-, ill heterotransplantatióval. Utóbbi két esetben az idegen egyénből (human) v. állatból (bovin) vett csontot frissen v. konzerválás után lehet átültetni. Az autoplastikusan átültetett csont tartalmazhatja egyedül a corticalis réteget, esetleg a periosteummal (nagyobb az osteoblastikus képessége) v. a spongiosát, esetleg mindkettőt. A főleg corticalist tartalmazó csont-transplantatum szilárd léc, ún. merev csont-transplantatum. Különleges célokat szolgál a *hajlítható csonttransplantatum:* a tibiából vett, jól modellálható csonthártyacorticalis transplantatum, mellyel

pl. a koponya csonthiányát úgy pótolják, hogy annak domborulatát is helyreállítják. Sokszor az átültetett csontléc számára a befogadó csontban vályút is készítenek *(csont-inlay)*. *(→még transplantatio)* *Z. J.*

csonttumor: *→csontdaganatok*

csont-usuratio: a csontfelszínek felszínes kimaródása, elsősorban a szomszédos szervek nyomása következtében. *D. P.*

csontváz-arányjelzők: az egyes csontok hosszméreteinek százalékos arányba állítása a testarányok kifejezésére az anthropológiában. Legfontosabbak: 1. *→radio-humeralis jelző*, 2. *→tibiofemoralis jelző*, 3. *→intermembralis jelző*. *N. J.*

csontvelő: *→medulla ossium*

csontvelő-átültetés, *csontvelő-transplantatio, csontvelő-transfusio:* therapiás célból csontvelő átvitele a csontvelőt adó donorból a beteg recipiensbe. Valódi ~ről csak akkor beszélhetünk, ha a ~ előtt masszív besugárzással vagy igen nagy adag antimetabolit, ill. cytostaticum (Metothrexat, Cytoxan, Immuran) adásával átmenetileg bénítjuk a recipiens lymphoreticularis rendszerét. Ez az előfeltétele annak, hogy a bevitt csontvelő megtapadjon. Sikeres transplantatio esetén azonban mindig számolni kell az ún. *késői csontvelő-betegséggel (másodlagos betegség)*, amely onnan származik, hogy az átültetett donorcsontvelősejtek ellenanyagot termelnek a recipiens saját sejtjei ellen. Az így létrejövő súlyos immunbetegség tünetei: anorexia, láz, hányás, hasmenés, kiterjedt dermatosis, lymphopenia, a lymphoid szervek involutiója, disseminált fibrinoid necrosis az erekben, cachexia, másodlagos fertőzésekkel szembeni teljes védtelenség és szinte kivétel nélkül halálos kimenetel. Állatkísérletekben fiatal állatokba történő szövetátültetés esetén a fenti tünetekhez még törpenövés társul *(runt disease)*. Nincs compatibilitási probléma az ún. *autolog* ~nél. Itt a betegből, vagy a sugárkárosodásnak potenciálisan kitett egyénből vesznek csontvelőt, azt konzerválják, tárolják és pl. a daganatos betegnek masszív besugárzás, vagy nagy adag cytostatikum, ill. antimetabolit adása után visszadják. Nem lép fel semmilyen immunreakció az ún. *isolog* ~nél sem. Itt azonos törzsű állatok között, ill. emberben egypetéjű ikrek között történik az átültetés. *Homolog* ~nél, azaz azonos fajú, de idegen törzsű egyedek között már súlyos immunreakciókkal kell számolnunk, még ha a donor és a recipiens vércsoportja egyezik is egymással. Minthogy ~ előtt a recipiens lymphoreticularis rendszerét bénítani kell, a beteg védtelenné válik másodlagos fertőzésekkel szemben. A nagyfokú thrombocytopenia miatt pedig gyakoriak a súlyos, sokszor halálos vérzéses szövődmények. A ~ nem vált be sem az aplastikus anaemia, agranulocytosis, thrombocytopenia, sem a leukaemia kezelésében. Súlyos sugárbetegség gyógyításában még szóba jön az alkalmazása. Therapiás ~hez 180—400 ml csontvelő punctatum szükséges, amit iv. visznek be a recipiensbe. Az intrasternalis ~ nem vált be a gyakorlatban. A ~re szolgáló *→csontvelő suspensio* sejtjei +2 —5 °C-on 5 napig, szövetkultúra mediumban 7 napig, mélyfagyasztva 1 évig tartják meg életképességüket. Az ún. *csontvelő-bank*okban mélyfagyasztva tárolnak ~hez emberi csontvelőt. *H. Zs.*

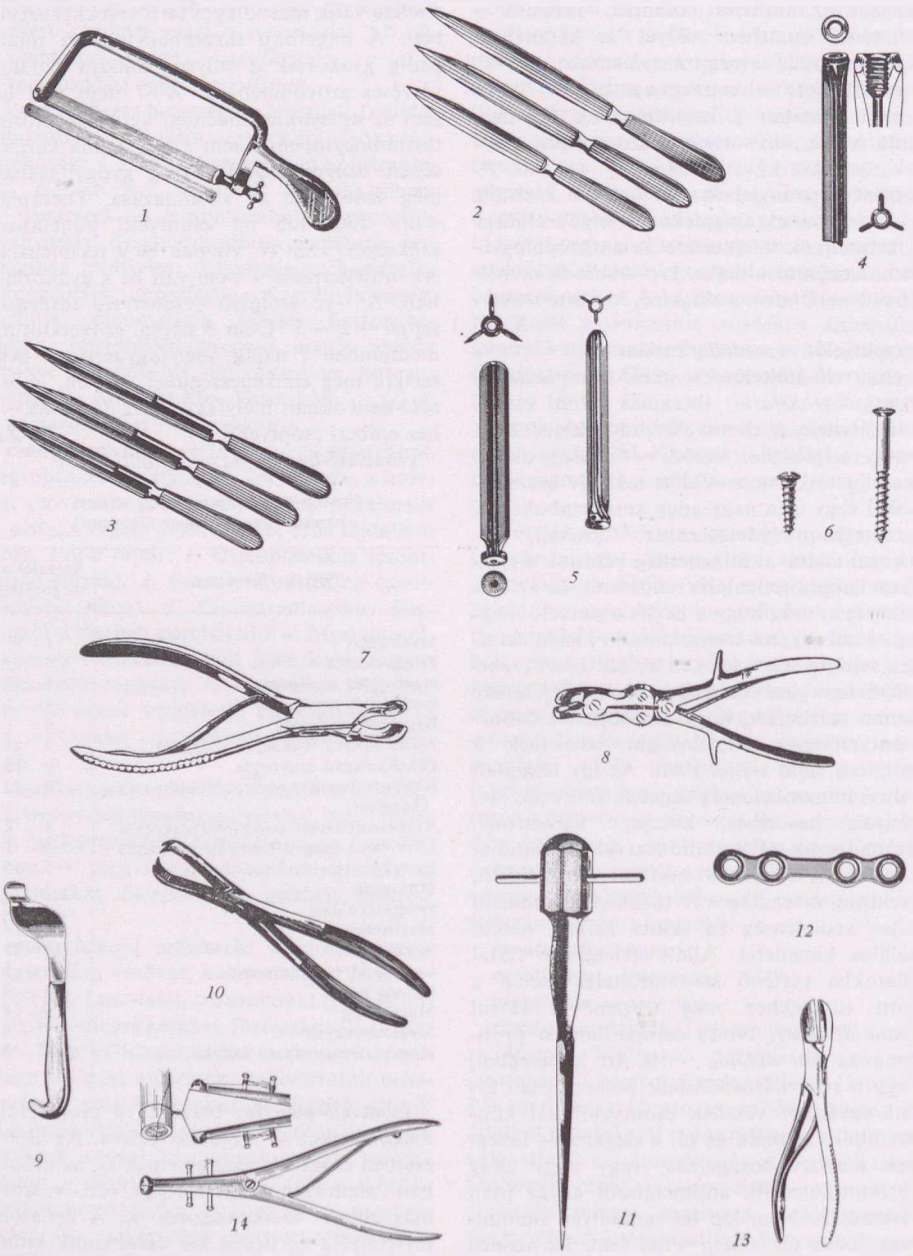
csontvelő-bank: *→csontvelőátültetés*

Csontvelő-punctatum sejtes elemei (normális myelogramm táblázata)

Sejtek elnevezése	Százalékos megoszlása
Myeloblast	1 – 5
Promyelocyta	1,5 – 7,5
Neutrophil myelocyta	5 – 25
Eosinophil myelocyta	1 3
Basophil myelocyta	0 1
Fiatal magvú leukocyta (Jugend)	5 25
Pálcikamagvú leukocyta	10 30
Karéjozott magvú neutrophil leukocyta (Segment)	20 – 40
Karéjozott magvú eosinophil leukocyta	1 – 2
Karéjozott magvú basophil leukocyta	0 – 1
Lymphocyta	5 – 15
Monocyta	1 – 6
Proerythroblast	1 – 2
Macroblast	9 – 18
Normoblast	15 – 25
Lymphoid reticulum-sejt	1 – 5
Plasma-sejt	1 – 3
Macrophag	0 – 1
Megakaryocyta	1 – 3
Nem differenciálható sejtek	1 – 3

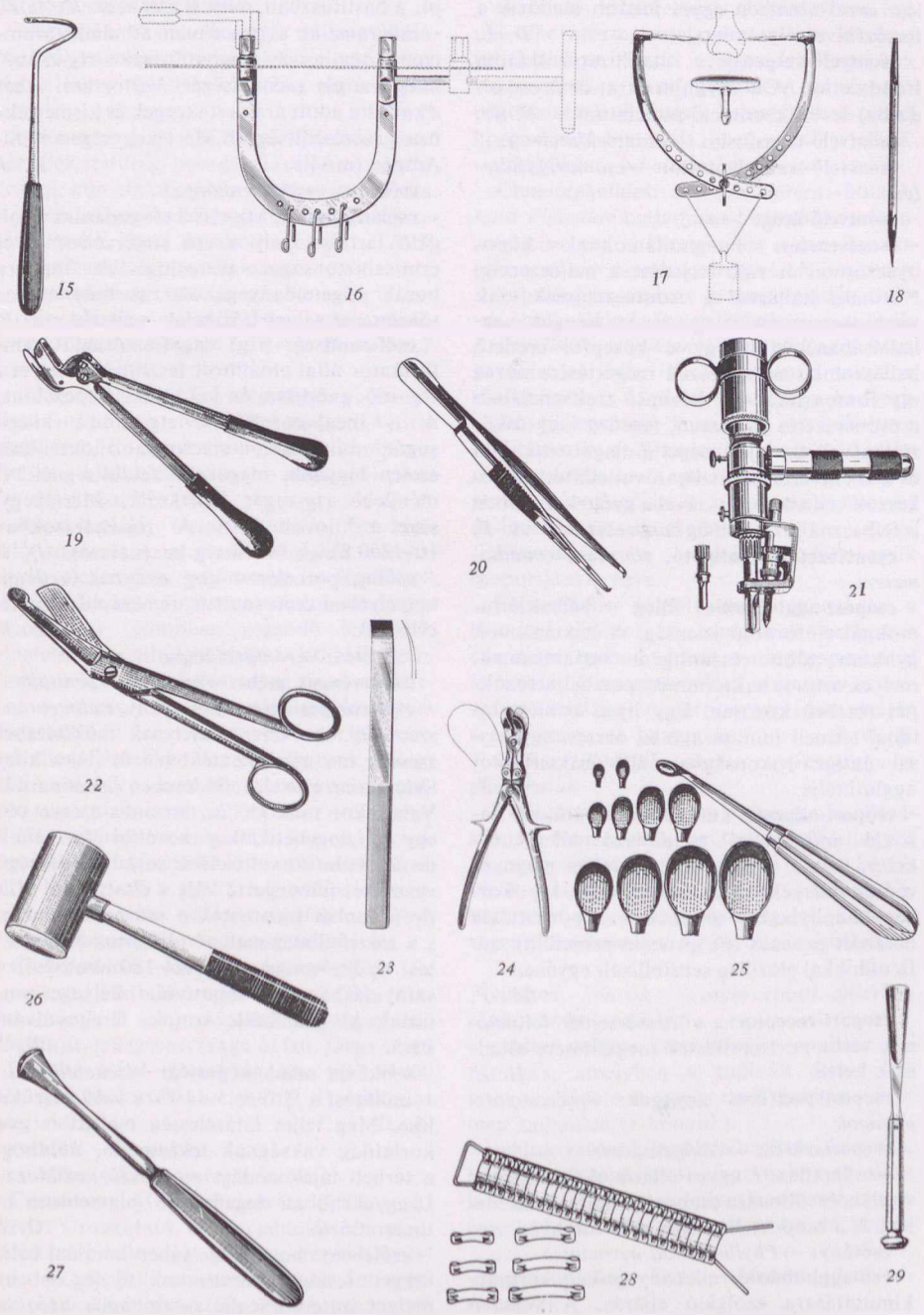
csontvelő-punctio: beszúrás a csontvelőbe diagnosztikus v. therapiás célból. Az előbbi esetben csontvelőrészt emelnek ki, az utóbbiban valamilyen gyógyszert, pl. vért- v. isotoniás oldatot fecskendeznek be. A behatolás történhet a corticalis kis darabjának kimetszése *(Seifarth-f. trepanatiós módszer)* útján v. speciális tűvel való átszúrással. Az előbbi jobb áttekintést és pontosabb anyagvételt biztosít, az utóbbi egyszerűbb, s nem műtéti jellegű beavatkozás. A diagnosztikai ~ nélkülözhetetlen a haematologia számos problé-

Csontsebészeti műszerek

1: Amputáló fűrész (Charrière-féle), *2: amputálókés, egyélű*, *3: amputálókés, kétélű* (Cutlin), *4: combnyakszög* (Smith – Petersen-féle), *5: combnyakszögek* (Sven Johansson-féle, Felsenrich-féle), *6: csontcsavar* (Lane-féle, különböző méretekben), *7: csontcsípő* (Lüer-féle), *8: csontcsípő, áttételes, hajlított* (Lüer – Stille-féle), *9: csontemelő* (elevatorium, Bennett-féle), *10: csontfogó* (Langenbeck-féle), *11: csontfúró, árszerű* (Perthes-féle), *12: csontlemez* (Lane-féle), *13: csontolló* (Liston-féle), *14: drótfeszítő és csavaró eszköz* (Demel-féle)

Csontsebészeti műszerek

15: drótvezető (Parham-féle), *16: extensiós kengyel* (Kirschner-féle), *17: extensiós kengyel* (Steinmann-féle), *18: extensiós szeg, csontnyúltókengyelhez* (Steinmann-féle), *19: gipszvágó olló* (Stille-féle), *20: horgas csipesz*, *21: koponyacsontfúró illesztékkel* (De Martel-féle), *22: kötésvágó olló* (Lister-féle), *23: laposvéső, hajlított* (Lambotte-féle), *24: Lüer–Stille-csontcsipő*, *25: sebészeti éles kanál* (Volkmann-féle), *26: sebészeti kalapács*, *27: sebészeti rasparatorium* (Langenbeck-féle), *28: sebkapcsok* (Michel-féle), *29: vältvéső* (Stille-féle)

májának megoldásában. A therapiás behatolást ezzel szemben egyre inkább mellőzik a fertőzés veszélye miatt. *D. L.*

csontvelő-suspensio: stabilizátor-oldatba (rendszerint ACD-savanyú citrat-dextrose oldatba) levett csontvelő-punctatum. *H. Zs.*

csontvelő-transfusio: →*csontvelőátültetés*

csontvelő-transplantatio: →*csontvelőátültetés*

csontvelő-üreg: →*os*

csontvezetés: a hanghullámoknak a koponyacsonton át való terjedése a hallószervig. Normális hallásnál a csontvezetésnek csak kevés szerepe van főleg a magas hangok meghallásában. Minthogy a középfül eredetű hallásromlásnál a beszéd megértésére nézve oly fontos mély- és középső frekvenciában a csontvezetés jó marad, (esetleg még fokozódhat is), ezt a jelenséget a diagnosztikában és a csontvezetéses hallgatóval ellátott hallókészülékek alkalmazásával a gyógykezelésben is felhasználjuk (→még *hangvezetés*). *A. P.*

csontvezetéses hallgató, *vibrator:* →*audiometer*

csoport-agglutinatio: főleg a bélbaktériumoknál előforduló jelenség. A baktériumok gyakran több részantigént tartalmaznak, melyek azonos baktériumcsoportba tartozóknál részben közösek. Egy ilyen baktériumfajjal termelt immunsavó az összes, egymással antigen-rokonságban álló baktériumot agglutinálja. *A. Z.*

csoport-allergia: különböző fajtájú, de hasonló antigeneket tartalmazó allergenekkel v. kémiai anyagokkal szemben megnyilvánuló túlérzékenység. (→*allergia*). Így okozhat anaphylaxiás shockot a depôt-hatásra használt procain (pl. procain-penicillin) sulfamidokkal előzőleg sensibilizált egyénen. *Br. P.*

csoport-receptor: a vörösvérsejtek felületének vércsoport-antitestek megkötésére alkalmas helye. *H. E.*

csoportspecifikus anyagok: →*vércsoport-anyagok*

csoportszűrés: →*röntgenszűrés*

csordareflex: *1.* egyes állatfajok egyedeinek viselkedésváltozása csoportos együttlétük idején, *2.* a csoportalkotásra való törekvés.

csótány: →*Phyllodromia germanica*

cső-agglutinatió: ellenanyagok quantitatív kimutatására szolgáló eljárás. A vérsavó rendszerint 10-es léptékben történő hígításait csőscrozatban hozzuk össze hígitatlan antigennel. A legnagyobb, még agglutinátiót adó hígítás a savó agglutinin-titere. Egyes fertőző betegségek diagnosztikájában használatos, pl. a hastífuszban, mint *Widal-reakció*. *A. Z.*

csőáram: az a rtg-csövön áthaladó árammennyiség, amely meghatározza a rtg-csőből kilépő sugár mennyiségét. Változtatni lehet a katódra adott áramerősséggel, és kismértékben a csőfeszültséggel. Mértékegysége a milli-Amper (mA). *D. J.*

csőbura: →*röntgenlámpák*

csőburkolat: a rtg-cső befogadására szolgáló tartály, mely a cső sugárvédelmét és érintésbiztonságát biztosítja. A modern burák szigetelőanyaga olaj. A burkolathoz tökéletesen szigetelt kábelek vezetnek. *D P.*

csőfeszültség: (rtg) nagyfeszültségű transformátor által előállított feszültség, melyet a rtg.-cső anódjára és katódjára kapcsolunk. A ~ meghatározza a rtg-csőből kilépő sugár minőségét; alacsonyabb feszültség esetén lágyabb, magasabb feszültségnél keményebb rtg-sugár keletkezik. Mértékegysége a kilovolt (kV). A rtg-eljárásokban 10—250 kV-os feszültség használatos. *D. J.*

csőfog: porcelán-műfog, melynek verticalis tengelyében csatorna fut, fémcsapra rögzítés céljából. *B. K.*

csőhűtés: →*röntgenlámpa*

csökevényes méh: →*apparatus genitalis*

csökevényes szerv, *csökevény, rudimentum:* szerv, ill. szervrész, amelynek működésbeli szerepe ma már jelentéktelen és teljes kifejlődését sem érte el; fejlődésében visszamaradt. Valamikor működő és normális szerve volt egy phylogenetikailag korábbi formának, de az evolutiós változások során jelentőségét vesztette, feleslegessé vált s elsatnyult. Mint ilyen fontos bizonyíték a származástanban, s a törzsfejlődés menetéről fontos útbaigazítást nyújt. — Az embernél 180 elsatnyult v. satnyulásban levő anatómiai bélyeget mutattak ki (különféle izmok, féregnyúlvány stb.). *N. J.*

csökkent munkaképesség: →*rehabilitatio*

csőlátás: a látótér 5—10°-ra való beszűkülése. Még teljes látásélesség mellett is gyakorlatilag vakságnak tekintendő, minthogy a térbeli tájékozódást rendkívül korlátozza. Leggyakrabban degeneratio pigmentosa retinae tünete. *O. T.*

csőlebeny: hossztengelyében hámmal bélelt üreget (csövet) tartalmazó nyeles lebeny, melyet antethoracalis oesophagus képzésre v. urethra pótlására (penis-képzés) alkalmaznak. ~nek nevezik olykor helytelenül a Filatov-hengerlebenyt is. *Z. J.*

csőre: →*elysma*

csőrös pohár, *szopós csésze:* fekvő betegek itatására alkalmas edény.

csőrtartás, *Schnauzkrampf:* schizophreniánál, súlyos oligophreniánál észlelhető jelenség: a beteg ajkait csőrszerűen előrenyújtva tartja. *H. B.*

csúcsanód: (rtg) a Chaoul közelbesugárzó készülék testüregi besugárzás céljára szolgáló, hegyes, kúp alakú csőben elhelyezett anódja. A kilépő sugárzás dózisgörbéi hagymahéjszerűen veszik körül az anód csúcsát. *D. P.*

csúcsfeszültség: →*váltóáram*

csúcsosfejűség: →*oxycephalia*

csúcs-plastica: a tüdőcsúcs izolált gümőkóros folyamata esetén az 1—3. ill. az 1—5. borda resectiója. *B. I.*

csúcspotenciál, *spike:* ideg *akciós potenciáljának* unipolaris elvezetéssel nyert 0,4 msec alatt lezajló nagy monofázisos hulláma, melyet a kisebb és tartósabb negatív és pozitív utópotenciál követ. *B. P.*

csúcsszámláló, *Geiger-számláló:* az ionizáló sugárzások mérésére szolgáló eszköz. Egyik elektródája egy hengeres fémedény, ebbe nyúlik bele a másik elektróda, mely egy csúcsban v. gömbben végződő fémhuzal. Megfelelő feszültséget (1000—3000 V) kapcsolva a két elektródra (a pozitívot rendszerint a csúcsra) az ionizáló sugárzás egyes részecskéinek hatására jól mérhető, pillanatnyi ellenálláscsökkenést észlelhetünk. Megfelelő erősítő és számlálószerkezettel az ionizáló sugárzás mérésére alkalmas. *(→Geiger—Müller-számlálóberendezés.)* Ma már csak speciális esetekben alkalmazzák, mert a Geiger—Müller-cső a gyakorlati radioaktivitásmérés feladatának jobban megfelel. *E. J.*

csucsugamusi láz: →*tsutsugamushi láz*

Csukalov-jel: →*Küstner-lepényleválási jel*

csukamájolaj: bizonyos tonhalfajok (Gadus morrhua stb.) májának zsíranyagából előállított, jellegzetes szagú és ízű, sárga színű folyadék, mely ml-enként kb. 600—1000 NE. A-vitamint és kb. 50 I. E. D_3-vitamint tartalmaz. *D. L.*

csuklás: →*singultus*

csuklómagasság: →*testméretek*

Csumakov, Mihail Petrovics (1909—): szovjet víruskutató, a Szovjetunió Orvostud. Akadémiájának tagja, a Szovjetunió Orvostud. Akad. Poliomyelitis Kutató Intézetének (Moszkva) igazgatója. Tevékenyen részt vett a kullancs-encephalitis felfedezésében. Sok milliós tömegek számára elsőnek állított elő és alkalmazott poliomyelitis elleni élő vaccinát. *H. G.*

csúsztatás: →*glissement*

csúsztató, *attachement:* (fogászati): a fogmű alkotórésze, amely a részleges kivehető prothesiseket rögzíti a maradék fogakhoz. Patrix-része a támfogon van, amelybe a prothesisen levő matrix belecsúszik és az elhorgonyzást biztosítja. *B. K.*

csüngőkéz: →*Fallhand*

Ctenocephalides: az *Aphaniptera* (bolhák) rend *Pulicidae* családjába tartozó rovarnemzetség. ~ *canis, kutyabolha:* a kutyán, farkason, rókán és számos rágcsálón élősködik. Alkalmilag az embert is megtámadja. Szerves hulladékkal kevert porban tenyészik. A *Dipylidium caninum (→dipylidiosis)* közti gazdája. ~ *felis, macskabolha:* a kutyára, sőt emberre is átmehet. Életmódja és egészségügyi jelentősége hasonló a ~ canis-éhoz. Ide tartozik a *Xenopsylla cheopis, Ceratophyllus fasciatus,* a patkány bolha, mely a pestis kórokozójának (Pasteurella pestis) átvitelében játszik szerepet. *Z. N.*

Ctenomyces: a →*trichophyton*ok egyik csoportjának neve.

C-terminalis: a polypeptid láncnak az a láncvégi aminosava, amelynek carboxylcsoportja szabad, tehát aminocsoportjával kapcsolódik az utolsóelőtti aminosav carboxylcsoportjához. A carboxypeptidase enzym a ~aminosavat hasítja le. *S. F. B.*

CTP, *cytidintriphosphat:* →*cytidylpolyphosphatok*

C-tünet: a pancreas-fej megnagyobbodásának rtg-tünete, mely azáltal áll elő, hogy a megnagyobbodott pancreas-fej az őt körülölelő duodenumot C alakban széttolja. Kimutatása a gyomor rtg-vizsgálat kapcsán végzett duodenum-vizsgálat során lehetséges. *D. J.*

cubitus, *könyök:* →*regio cubiti anterior, regio cubiti posterior*

cubitus valgus: könyökízület — alkar deformitás, amelyben a supinált állású kar könyökszöglete a szokottnál jobban törik meg radialfelé (x-könyök). *B. I.*

cubitus varus: könyökdeformitás. Lényege, hogy az alkar teljes supinatiójakor az alkar hosszanti tengelye a felkar hosszanti tengelyével ulnaris irányban nyitott szöget képez. *G. A.*

cuboidodigital-reflex: →*Mendel—Bechtyerev-reflex*

cucugamusi: →*tsutsugamushi*

cukoralkohol: →*mannit*

cukoratka: →*Glyciphagus domesticus*

cukorbaj: →*diabetes mellitus*

cukorkimutatás vizeletben: →*glucose kimutatás vizeletben.*

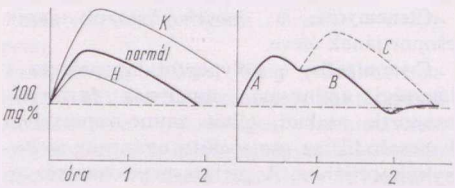
cukoröntésű gerinc: spondylarthrosis ankylopoetica esetében a gerinc az újonnan képződött csonttömeg miatt röntgenképen olyan, mintha cukoröntettel lenne bevonva. *G. A.*

cukor-phosphatok: az egyszerű cukrok, monosaccharidok, disaccharidok egy v. két phosphorsavval képzett esterei. A phosphorsav rendszerint az első és az utolsó szénatomon levő OH-csoporttal képez estert. Ilyenek a →*glucose-6-phosphat*, a →*glucose-1-phosphat*, *fructose-1,6-diphosphat*, *ribose-5-phosphat*, stb. *S. F. B.*

cukorpótlók: →*saccharidimum*

cukorterhelés: →*terheléses vércukorgörbe*

cukor-tolerancia: cukortűrő-képesség. 50—100 g szőlőcukor fogyasztása után a vércukor értéke normálisan mintegy 160 mg%-ra emelkedik. Csökkent ~ esetén az emelkedés

Cukor tolerantia-görbék

Egyszeri cukorterhelés: K: kóros, hyperglykaemiás, a cukortűrő képesség csökkent; *H:* a cukortűrő képesség fokozott, a görbe alacsony. *Kettős cukorterhelés:* Traugott—Staub-effektus. *A:* az első cukorterhelésre kapott vércukor-emelkedés; *B:* normál egyén görbéje a második terhelésre; *C:* cukorbajos egyén görbéje a második terhelésre

nagyobb (diabetes mellitus, Cushing-kór), fokozott ~ esetén az emelkedés kisebb, pl. anterohypophysis csökkent aktivitása esetén. A csökkent ~ abban is megnyilvánul, hogy az alimentaris glycosuria kevesebb cukor fogyasztása után jelentkezik, mint egészséges egyéneknél (180 g). A ~ különböző az egyes cukorféleségekkel szemben is (nádcukor, tejcukor, malátacukor, gyümölcscukor), de physiologiai és pathologiai szempontból legnagyobb jelentősége a szőlőcukortűrőképességnek van. (→még *Staub—Traugott-kísérlet*). *S. J.*

cukrok: monosaccharidok és disaccharidok (→*szénhydratok*).

cul de sac: → *excavatio rectouterina Douglasi*

culdoscop: cystoscophoz hasonló optikai eszköz, amelyet a hátsó hüvelyboltozaton keresztül vezetnek a hasüregbe. *H. I.*

culdoscopia, *vaginalis coelioscopia, colpo-laparoscopia, Douglas-scopia:* a kismedencei szervek vizsgálata culdoscoppal. — Decker elnevezése fr. (cul de sac = Douglas-üreg) és görög szó összetétele. *H. I.*

Culex: a *Culicidae* család egyik legnépesebb genusa. Hazai viszonylatban leggyakoribb faja a ~*pipiens* (dalos szúnyog): igénytelen, esővizes hordókban is tenyésző faj. Magyarországon mindenütt elterjedt házi szúnyog. Állatokat, főként madarakat csíp. Embert csípő alfaja a ~ *pipiens molestus*. Jelentős hazai faj még a: ~ *modestus* (foltos szúnyog), a nádasok lakója. Az embert is vérszomjasan csípi, valamennyi szúnyog közül a legerősebb bőrreakciót váltja ki. Csípése nyomán napokig fennmaradó viszkető göb keletkezik. Külföldi viszonylatban a ~ *fatigans*szal együtt a filariasist terjeszti. *(ábrát →Anopheles és Culex ábrán)* *Z. N.*

Culicidae, *culicidák, igazi szúnyogok:* az *Arthropoda* törzs *Insecta* osztályának *Diptera* rendjébe tartozó rovarcsalád; valamennyi faja vízben tenyészik és vérszívó. Ide tartoznak a maláriát terjesztő malária szúnyogok (Anopheles), továbbá az állandó vizekben tenyésző *Culex* és az időszakos vizekben tenyésző *Aedes* genusok („ártéri szúnyogok"). Az előbbiek jellemző képviselője a *Culex pipiens* (dalos szúnyog), az utóbbiaké az *Aedes vexans* (gyötrő szúnyog). Magyarországon az 1960-ig végzett vizsgálatok szerint 7 Anopheles és 37 egyéb ún. „közönséges" csípőszúnyogfaj él. Az utóbbiak egészségügyi jelentősége főként a pihenés zavarásában, a csípések nyomán keletkező bőrártalmakban nyilvánul meg, de egyes fajok a vírusok és a paraziták átvitelében (pl. sárgaláz, neurotrop vírusok, filariasis) is fontos szerepet játszanak. A szúnyogok elleni védekezés: tenyésztőhelyek megszüntetése vízrendezéssel (lecsapolás, feltöltés stb.), tenyészés gátlása a tenyészőhelyek vegyszeres kezelésével, szúnyogirtás külső növényzet és belső falfelületek kontaktszeres kezelésével, aerosolozással. Szúnyogháló és riasztószerek (dimetilftalat, dietiltoluamid) alkalmazása. *Z. N.*

culicidák: →*Culicidae*

Culicoides: →*Ceratopogoninae*

Cullen, William (1710—90): skót orvos, glasgow-i, majd edinburghi egyetemi tanár. Minden betegséget a fokozott vagy csökkent idegmozgásra — az „idegerőre" — vezet vissza. *(Synopsis nosologiae methodicae* 1772.) Gondolatai a maga idején igen elter-

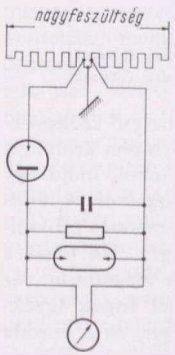
jedtek; mintegy átmenetet alkottak Haller élettani és Brown spekulatív irritabilitási elmélete közt. *Be. I.*

Cullen-tünet, *Hofstätter—Cullen—Hellendall-tünet, kék köldök, haematomphalos:* a köldökgyűrű bőrének kékes elszíneződése, hasüregben levő vérzés, vérömleny ritka, de jellemző tünete például megrepedt kürtterhesség, esetleg heveny pancreatitis esetén. *B. I.*

Culman—Meyer-elmélet: a csont-trabeculák struktúrájára vonatkozó tétel, amely szerint a csontrendszer állandó megterhelésének hatására a csontgerendarendszer architektúrája úgy épül fel, hogy a lehető legnagyobb statikai szilárdságot biztosítsa. Matematikai módszerrel meghatározva a femur fejében a test súlyának nyomására fellépő feszülési vonalakat, trajectoriákat (Koch), a kettéfűrészelt csonton megfigyelhető, hogy a csontgerendarendszer megközelítőleg a számított trajectoriumok mentén helyezkedik el. *E. J.*

culmen, a kisagy *vermis*ének egyik részlete. (→még *cerebellum)*

culmimeter: mérőműszer többezer Voltos feszültségek mérésére. Potenciometrikus feszültségosztás révén egy nagy ellenállás rövid szakaszáról levezeti — az ellenállásszakasz értékének arányában — a kisebb feszültséget, majd ventilcsővel egyenirányítva paralel kapcsolt kondenzátor, védőellenállás és biztonsági szikraköz után, közönséges statikus elektrométerrel méri a csúcsfeszültséget. A Rtg-csőhöz használatos nagyfeszültségek mérésénél alkalmazzák (→még *kilovoltmérő).* *E. J.*

Culmimeter

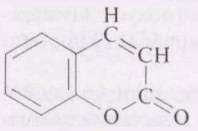
culpa: gondatlanság, a mindennapi életben szokásos figyelem és elővigyázat elmulasztása. *F. V.*

cultura, *kultura, bacterium colonia, baktérium telep:* orvosi használatban tenyészet; kísérleti célokra kitenyésztett és felszaporított mikroorganizmusok összessége.

culturmedium: →*táptalaj*

Culver—Soupault-műtét: Billroth-II módszer szerint operált gyomor átalakítása Billroth-I típusúvá többnyire súlyosabb fokú *dumping syndroma* megszüntetésére. A gastroenterostomia szétválasztása, ill. megszüntetése után a gyomorcsonkot a nyombéllel egyesítjük (gastro-duodenostomia) →*Billroth-I műtét* szerint. *B. I.*

cumarin, *o-oxy-fahéjsavanhydrid:* egy benzolgyűrű és egy α-pyron kondenzációjával keletkező csípős ízű, kellemes szagú vegyület. *S. F. B.*

Cumarin

cumarinos patkányirtószerek: a legkorszerűbb patkányirtószerek; hatóanyagul hydroxycumarint, v. dicumarint (egér ellen) tartalmaznak. Csalétekbe keverve (Cumacid, Tomorin, Warfarin stb.) v. porozószerként alkalmazzák. A patkányokat huzamos, ismételt fogyasztás után, vérzékenységet okozva pusztítják el. *Z. N.*

Cumopyran: →*dicumarin*

cumulatio: felhalmozódás, a hosszú ideig ható s a szervezetből lassan eliminálódó gyógyszerek gyakran ismételt adagjai a szervezetben felhalmozódhatnak, és ~s mérgezést okozhatnak. ~ról beszélünk akkor is, ha maga a gyógyszer nem cumulálódik, de valamilyen maradandó változást idéz elő a sejtekben, amitől ezek a következő gyógyszeradagok iránt egyre érzékenyebbé válnak. *I. B.*

cumulus oophorus, *discus oophorus, discus proligerus,* v. *cumulus ovigerus:* folliculus sejtek tömegével körülvett petesejt bedomborodása a folyadékkal kitöltött Graaf-follikulusba (→ még *ovarium).* *H. I.*

cuneus: →*cerebrum*

Cunisset-próba: →*bilirubin*

cunnilinguere: a nő nemi részeinek nyalogatása, csókolgatása nemi kielégülés és nemi kielégítés céljából. *Cunnilingus:* az a férfi, aki ezt teszi. *F. V.*

cunnus: hüvelybemenet →*vulva*

cupiditas: sóvár vágyódás, szerelem, nemi kielégítés iránt.

Cupido-ív-műtét: H. D. Gillies (1963) által kidolgozott műtéti eljárás az operált, de rossz esztétikai eredménnyel gyógyult ajak alakjának javítására, amely a *Meige* leírta *Cupido-ív* kialakítását célozza. *Z. J.*

cuprisulfatos fehérjemeghatározás: →*Phillips—Van Slyke-eljárás*

cuprum, *Cu, réz:* elemi állapotban vörös színű, formálható fém (vörösréz). Az ezüst után legjobban vezeti az elektromos áramot és a hőt. Levegőn állandó, csak az oxidáló

hatású savak képesek feloldani. Vegyületeiben egy- és kétvegyértékű lehet, a Cu^{I} sók (cupro-sók) kevésbé jelentősek, oldatban könnyen oxidálódnak. A Cu^{II} sók (cupri sók) vizes oldata kékszínű, lúgos közegben tartarat ionok jelenlétében a fehérjékkel jellemző biuret-reakciót adnak. A Cu^{II} lúgos tartaratcomplexe a Fehling-reagens is, amely cukrokkal melegítve cuprooxyd kiválásával a vizelet cukortartalmának kimutatására használható.

A ~ élettani jelentősége: mint ún. nyomelem nélkülözhetetlen a szervezet normális anyagcsere folyamataiban. Katalizálja a vas beépülését a haemoglobinba, aktiválja a cytochromoxydase-t, amely az intracellularis oxidatiós folyamatokban vesz részt. Gátolja a nyál-amylase, vér-katalase, pepsin, histaminase hatását. Enyhíti az A-avitaminosis következményeit, ionizált formában (pl. főzés közben rézedényből kioldva) csökkenti a táplálék C-vitamin tartalmát. Résztvesz a glutathion oxidálásában. A normális serum concentratio 0,1 mg%, amely fehérjéhez kötve coeruloplasmin formájában van jelen. Napi szükséglet: 1 mg. Acut ~ mérgezés gastrointestnális tüneteket, chronikus mérgezés máj- és idegrendszeri károsodást okoz. →*degeneratio hepatolenticularis*-ban (Wilson-kór) a szövetek ~ felvevő képessége fokozódik, a serum ~-tartalom csökken. A szövetszéteséskor ionizált formában vérbe került ~ a veséken át kiválasztódik. Cirrhosisban fokozódik, nephrosisban csökken a vér ~-tartalma. Anaemia kezelésére használatos vas-készítmények zöme ~ot is tartalmaz. *S. F. B.—F. I.*

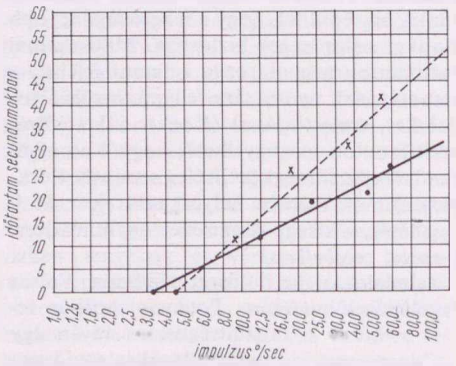
cuprum sulfuricum, *kékgálic* $CuSO_4 \cdot 5H_2O$: savanyú, fémes ízű, kék színű, erősen hánytató és adstringáló hatású só. Szemvízbe 0,2—0,5%, hüvelyöblítésre 0,5—2,0% vizes oldatban használható; edzésre 10%-os kenőcs, glycerines oldat, v. edző pálca (bacillus) alkalmazható. 1—2%-os oldatából 2—3 ek. belsőleg hánytatóként és phosphor-mérgezésnél antidotumként adagolható (a phosphor-szemcséket rézzel vonja be). *I. B.*

cupula cochleae: →*organon auditus*

cupula pleurae: →*pleura*

cupulogramm: →*cupulometria*

cupulometria: van Egmond, Groen és Jongkees által 1948-ban közölt labyrinthvizsgáló eljárás. Kivitele: az ingerküszöb alatti sebességű (2 · 5°/sec) forgatást 60°/sec állandó szögsebességű forgásig fokozzák, majd a forgatószéket 1/2—3 sec alatt megállítva az utónystagmus és forgásérzés időtartamát mérik. Ez utóbbinak nagy diagnosztikus jelentőséget tulajdonítanak. A labyrinth a különböző erősségű ingerekre eltérően reagál: egyrészt az erőteljes ingert hosszabb ideig tartó reakció követi, mint a gyenge ingert, másrészt a reakció időtartama és az impulzus között logaritmikus összefüggés van. Ez utóbbi magyarázata, hogy a félkörös ívjárat-utriculus rendszerben az endolympha nem áramolhat akadálytalanul, mert az ampullánál a cupula zsilipszerűen elzárja útját. Ha a rend-

Cupulometria
Normál cupulogramm: •—• jobbra forgatás
×—× balra forgatás

szert a félkörös ívjárat síkjába eső szöggyorsulás éri, a cupula az endolympha áramlása miatt kitér nyugalmi helyzetéből, majd egy idő múlva igyekszik oda visszatérni. A rendszer tehát a mechanikából ismeretes csillapított torziós ingamozgást végez. Ha tehát a forgatásnál a széket hirtelen megállítjuk, az endolympha tehetetlenségénél fogva igyekszik megtartani szögsebességét, és a cupula elhajlik nyugalmi helyzetéből. E deflexio $\xi_0 = \gamma \frac{\theta}{\pi}$ képlettel fejezhető ki, ahol ξ_0 = a cupula szögkitérése fokokban, γ = szögsebesség°/sec, θ = az endolympha pillanatnyi inertiája, π = a szögsebességgel kapcsolatos pillanatnyi súrlódás értéke. Nyugalmi helyzetét a cupula t_u idő után nyeri vissza, amelyre vonatkozólag ismeretes, hogy ez részben az impulzus logaritmusával arányos, másrészt a $\frac{\pi}{A}$ tényezőtől, azaz az endolympha súrlódásának és a cupula merevségének fokától függ. Embernél a $\frac{\pi}{A}$ átlag értéke 16 sec.

A ~s eljárás előnye, hogy a vizsgálathoz használt ingerek physiológiásak, másrészt az eredmények *cupulogram* alakjában grafikusan ábrázolhatók, ami pl könnyebbé teszi valamely betegség lefolyásának nyomon követését. *Ré. Gy.*

cura, *kúra:* gyógyítás, gyógymód.

curabilis: gyógyítható.

curara: →*curare*

curare, *curara:* dél-amerikai nyílméreg, melyet Strychnos-fajok kérgéből állítanak elő. A tökhéjban sűrített ~ curarint, a bögre-~ protocurarint, a bambuszcsőben levő tubo~ tubocurarint tartalmaz. Az utóbbit a Chondrodendron tomentosumból kristályosan lehet előállítani, a therapiában ezt használják. A ~ a mozgató idegvégkészülékeket bénítja, 3—5 γ/g tubocurarintól a béka teljesen megbénul, a központi idegrendszere azonban nem bénul meg, ha Claude Bernard-féle ligatúrával az egyik hátsó végtagját a vérkeringésből kizárjuk, akkor ennek bénulását meggátoljuk: a bőrére tett savoldatot igyekszik ezzel letörölni. Emlős állatnak 0,15—0,2 mg/kg tubocurarin iv. adva, nagyfokú izomgyengeséget, nagyobb adag a rekeszizom bénulása következtében fulladást okoz, ha nem alkalmazunk mesterséges légzést. A ~ az ingerület átvitelében meggátolja azt, hogy acetylcholin depolarizálja a véglemezt. Hatását a cholinesterasét bénító physostigmin és neostigmin megszünteti. A tubocurarinból 10—15 mg iv. embernek adva elernyeszti a hasizmokat, 25—30 mg-tól szűnik meg a légzés, de az öntudat és a fájdalomérzés teljesen megmarad. Ezért műtéteknél aether- v. nitrogenoxydul-narcosissal kell kombinálni. A ~ nem veszélytelen szer, ezért mindig intratrachealis narcosissal használjuk, hogy esetleg bekövetkező rekeszbénulás esetén is biztosítsuk az O_2-felvételt. A *Tubarin* 0,3% tubocurarint tartalmaz. A *Curarin-Asta* tubocurarinpentahydrat 0,3%-os oldata. Aethernarcosisban elegendő lassan, iv. 6—9 mg-ot adni és 5 perc múlva, amikor a hatás szűnni kezd, 3—6 mg-ot. A *Metubin, Mecostrin* (dimethyltubocurarin) kb. ötször erősebb hatású. *Flaxedyl, Retensin, Gallamin Cβ*-triaethylamionaethoxybenzol-tryjodid 20—40 mg okoz izomelernyedést, amely neostigminnel megszüntethető. A *Succinylcholin, Scolin, Celocurin, Myorelaxin, Anectin* és *Suxamethonium* borostyánkősavas bis-cholinestert tartalmaznak. Ez nemcsak

$$[(CH_3)_3N—(CH_2)_2—COOCH_2—]_2$$

az izomrost véglemezét, hanem annak környékét is depolarizálja, és ezzel meggátolja az ingerület átvitelét. Hatása rövid ideig tart, mert a cholinesterase elbontja. 0,3—0,4 mg/kg iv. teljes izombénulást 0,5—1,0 mg/kg rekeszbénulást is okoz. Lehet cseppinfusióban, 0,1—0,2%-os oldatban alkalmazni. A *Decamethonium* (decamethylen-bis-trimethyl-ammoniumjodid) szintén depolarizáló hatású.

$$(CH_3)_3\overset{+}{N}—(CH_2)_{10}—\overset{+}{N}(CH_3)_3$$

A Succinylcholin és a Decamethonium hatása neostigminnel nem szüntethető meg. *I. B.*

Curarin-Asta: →*curare*

curcuma-papiros: *curcumin*-nal átitatott papíros, alkaliák kimutatására. A *Zingiberacae* családjához tartozó *Curcuma domestica* gyökér gumóiban levő sárga festék, amely lúgok hatására barnásvörös lesz. *J. E.*

cure d'air: légfürdő, mely rendesen napozással van egybekötve. *J. E.*

curettage, *abrasio, méhkaparás:* a méhnyálkahártya kikaparása therapiás v. diagnosztikus céllal. Leggyakrabban terhességmegszakítás, (interruptio) céljából végzik. Keresztülvitele: lokális vagy általános érzéstelenítés után a méhnyak feltágítása (→*Hegar tágítókkal*) majd curette segítségével a méhüreg bennékének eltávolítása. *H. I.*

curettage dento-apicale, *curettage periapicalis:* a fogmedernyúlvány vestibularis oldalán készített csontablakon keresztül a gyökércsúcs körüli kóros szövet kikaparása. Előtte a fog gyökércsatornája csúcsig falállóan megtömendő. *B. K.*

curettage periapicalis: →*curettage dento-apicale*

curettálás: a tuberculotikus v. egyéb csontgóc kikaparása *G. A.*

curette: különböző nagyságú éles v. tompa szélű, hosszú nyéllel ellátott ablakos kanál, a méhnyálkahártya lekaparására szolgál. *H. I.*

Curie, Maria Sklodowska (1867—1934): lengyel származású fizikus és kémikus, párizsi egyetemi tanár és intézetvezető, Nobel-díjas (1903, 1911). Férjével *Curie Pierre*-rel felfedezte a rádiumot és polóniumot. A radioaktivitás számos problémáját tisztázta. *H. G.*

Curie, Pierre (1859—1906): francia fizikus párizsi egyetemi tanár, Nobel-díjas (1903). Feleségével, *Maria Sklodowskával* felfedezte a rádiumot. Nevéhez fűződik a piezoelektromosság felfedezése. Jelentősek a mágnességre vonatkozó kutatásai. *H. G.*

Curie-egység: →*radioaktivitás egységei*

Curie-therapia: →*radiumkezelés*

Curling-fekély: →*ulcus pepticum*

Curral: →*Allylbarbituralum*

Curschmann, Heinrich (1846—1910): német belgyógyász, lipcsei egyetemi tanár. Sokoldalú munkásságából kiemelkedik a leukocytosis észlelése appendicitisnél, leírta a pseudocirrhosist, a bronchiolitis exsudativát és az asthmások köpetében levő spirális elemeket (1883). *Be. I.*

Curschmann-spirális: központi szál körül spirálisan csavarodott nyák, mely főleg asthmánál, acut bronchitisnél található a köpetben (→még *asthma bronchiale).* *Ba. B.*

curvatura ventriculi: →*ventriculus*

Cushing, Harvey William (1869—1939): amerikai idegsebész, bostoni egyetemi tanár. Az agyműtétek technikájának tökéletesítése mellett továbbfejlesztette a hypophysis működésére vonatkozó ismereteket, leírta e szerv basophil tumorja okozta kórképet. Tanulmányozta a vérnyomás sebészeti vonatkozásait és kísérletes alapon a cholelithiasis pathogenesisét. Syndromákat és daganatokat neveztek el róla. *H. G.*

Cushing—Flechsig—Mayer—Archambault-féle hurok: →*temporalis látópályahurok*

Cushing-kapcsok: ezüstből készült V alakú drótdarabka (clips). Kisebb arteriák v. venák lefogására szolgál különleges eszközzel alkalmazva. Továbbfejlesztett változata az Olivecrona-féle szárnyas kapocs, melyeket főleg aneurysmáknak a keringésből való kiiktatására használnak. *Z. L.*

Cushing-kór: →*Cushing-syndroma*

Cushing-kór N típusa: →*adrenogenitalis syndroma*

Cushing-műtét: 1. Gasser-duc kimetszés az a. meningea media alatt, oldalsó behatásból (1900), 2. újszülött intracranialis vérzésének műtéte, 3. decompressiós koponyalékelés (1905). 4. hypophysis-tumor eltávolítás, 5. az accessorius és facialis ideg anastomosisa arcidegbénulás esetén. *B. I.*

cushingoid alkat: egészséges egyének Cushing-kóros betegekére emlékeztető testalkata. Kérdés, hogy — legalábbis az esetek egy részében — nem a basophilismus enyhe formája-e.

Cushing-syndroma: mellékvesekéreg-túlműködés okozta kórkép, melynek tüneteit döntően a mellékvese hydrocortison elválasztásának fokozódása hoz létre. Kisebb fokban a mellékvese androgenek és ritkán a mineralocorticoidok elválasztása is fokozódik. A kórkép anatómiai alapja a mellékvesekéreg kétoldali hyperplasiája, a kéreg jó- és rosszindulatú daganatai. Ritkán ~t okoznak a nem endokrin szervek egyes rosszindulatú daganatai is (pl. bronchus carcinoma). A kétoldali mellékvesekéreg hyperplasiát egyesek a mellékvesekéreg ACTH iránti túlérzékenységével magyarázzák, mások szerint ilyenkor az ACTH termelés fokozódik. A hypophysis eredetű ~t *Cushing-kór*nak is nevezik. Ennek kórokaként a hypophysis basophil microadenomáját tartották számon. A basophil adenomák kóroki szerepét azonban egyre többen tagadják. Ritkán ~ a sellát tágító v. destruáló hypophysis macro-daganat következtében keletkezik. Tünetei: jellemző övszerű elhízás („girdle obesity"); kerek, plethorás „holdvilágarc"; zsírpárna a vertebra prominens felett; a végtagok vékonyak maradnak, hirsutismus, menstruatiós zavarok. A bőrön bíborvörös csíkok (striae purpureae), acnék láthatók. A betegek hypertoniásak, gyakran cukorbajosak v. a vércukorgörbéjük diabetogen típusú. Fokozott a vizelet és a vér glycocorticoid-szintje és az esetek egy részében a 17-ketosteroid ürítés is emelkedett. Praesacralis insufflatióban készült mellékvese tomogrammokon a daganatos esetekben a mellékvese árnyék megnagyobbodása látható. A csontokon osteoporosis fejlődik ki. Néha a fokozott mineralocorticoid-elválasztás jelei (hypernatraemia, emelkedett aldosteron-ürítés) is kimutathatók. A ~ban szenvedő betegeken a vér hydrocortison-szintjének normális napi ingadozása elmarad. Kéreg-hyperplasia okozta esetekben napi 2 mg dexamethasonnal a corticoid-ürítés csökkenése nem érhető el, napi 8 mg alkalmazása azonban jelentős csökkenést okoz. Adenomás és carcinomás esetekben napi 8 mg dexamethason sem befolyásolja a corticoid-ürítést. ACTH terhelésre hyperplasia esetén a corticoid-ürítés nagyfokban növekszik, daganatos esetekben azonban növekedés nem következik be. E próbák értéke viszonylagos. *Th.:* a hyperplasia alapján kifejlődő esetekben hypophysis röntgenbesugárzás, v. radioaktív Yttrium implantatio a hypophysisbe, v. subtotalis, ill. totalis adrenalectomia. Mellékvesedaganat esetén adrenalectomia. Az enyhe formákban fogyókúrával és sexualhormonkezeléssel is lehet próbálkozni. *Ho. I.*

Cushing-típusu elhízás: →*obesitas,* →*Cushing-syndroma*

Cushing-törvény: intracranialis nyomásemelkedés vérnyomásemelkedést okoz, mely

valamivel mindig nagyobb az intracranialisnál és ez biztosítja a folyamatos, kielégítő agyi vérkeringést.

Cushny, Arthur Robertson (1866—1926): angol fiziológus, farmakológus, edinburghi egyetemi tanár. Jelentős a vese tubularis resorptiójára vonatkozó elmélete. Fejlesztette a digitalis glycosidák, tropinok, narcoticumok kísérletes gyógyszertanát. *H. G.*

Cushny-elmélet: a vese-functio „modern" teóriája, mely szerint a glomerulusokban plasma ultrafiltratio folyik, s a végleges vizelet a tubulusok reabsorbeáló működése alapján alakul ki. A ~ szerint a tubularis reabsorbeatum összetétele mindig a →*Locke-oldat*ának felel meg. Ez nem egyezik a mai felfogással, mely szerint a különböző alkatrészek reabsorptiója a szervezet mindenkori szükségletének megfelelő, tehát változékony. *B. P.*

cuspidalis billentyűk, valvula mitralis v. valvula bicuspidalis et valvula tricuspidalis (→még *cor*, →még *valvula cordis*). *T. I.*

cutan entropia (Comel): →*diadermikus entropia*

cutaneo-muco-ocularis syndroma, *Fuchs-syndroma:* heveny bőr és nyálkahártya gyulladás. A szájüreg, ajkak, szájzug, garatképletek, conjunctiva hámcafatokkal fedett. A súlyos gennyes conjunctivitis mellett erosív szemhéjgyulladás, hypopion-uveitis is támad. A néha vérző erosiók nyálfolyást, evési, nyelési nehézségeket, fénykerülést stb. okoznak. Valószínűleg virogen v. allergiás eredetű. Lehet, hogy azonos v. rokon a Stevens—Johnson-, a Fiessinger—Rendu-, a Baader-syndromával. *Be. K.—B. B.*

cutaneus: bőrhöz tartozó.

cutan leishmaniosis: →*Leishmania*

cutan oltás: →*intracutan oltás*

cutan reakció, *cutireakció, bőrreakció:* az allergiás bőrpróbák azon módja, amelyben az allergent tartalmazó anyagot a megkarcolt, scarifikált bőrbe dörzsölik. Így végzik emberen a tuberculin reakció Pirquet-változatát. *A. Z.*

Cutarsin: →*Novarsenolum*

cuticula, *bőrecske:* egyes hámsejtek felszínén található képlet (pl. ~ hengerhám a bélben), amely nagyobb nagyítással csíkoltnak látszik. Elektronmikroszkópon keresztül látható, hogy a ~ a protoplasma finom párhuzamos nyúlványaiból áll. Ezek okozzák a fény mikroszkópos képén a csíkolatot. A vesében a ~t kefeszegélynek nevezzük. A ~val rendelkező hám a ~s hám, ill. kefeszegélyes hám. Az ilyen hámmal rendelkező felszínek functiója a felszívás (bél), ill. elválasztás (vese). *T. I.*

cuticula dentis: →*Nasmyth hártya*

cuticulás hám: köb v. hengerhám (pl. vese, bélcsatorna), melynek felszínét →*cuticula* fedi. *T. I.*

cutireakció: →*cutan reakció*

cutis: →*integumentum commune*

cutis anserina, *„libabőr":* az irhában ülő musculus arrector pili hideg, vagy hirtelen fellépő psychikus izgalom pl. rémület hatására bekövetkező összehúzódása, amely a szőrtüsző fekvését az irhában felegyenesíti. A tüszőnyílás környéke mákszemnyire kiemelkedik a bőrfelszín nívójából s a szőr (pihe) benne felmered. Ezáltal a bőrfelszín a kopasztott libáéhoz válik hasonlóvá. *Be. K.*

cutis frontis gyrata: →*cutis verticis gyrata*

cutis hyperelastica, *Danlos—Ehlers-syndroma, gumibőr:* a bőr egyes területeire korlázott, v. egészére kiterjedt rendkívüli nyújthatóság és rugalmasság. A redőbe emelt bőr alapjáról deciméterre is elhúzható, s elengedve rugalmasan helyére simul. A collagen rostok elrendeződésének sajátos volta okozza. Gyakran kísérik: hyperflexibilitas articularum, haemorrhagiás hajlam, pseudotumorok, izom-atrophia, gastroptosis és dilatatio aortae. A gyakori familiaris esetekben általában domináns az öröklésmenet variabilis expressivitással. *Be. K. — Gy. B*

cutis hypoelastica: →*chaloderma*

cutis laxa: →*chaloderma*

cutis lemez, *bőrlemez,* →*somita*

cutis marmorata, *livedo anularis:* hálózatos szerkezetű halvány vörös—szederjes, feltehetőleg vérbőségből eredő márványozott elszíneződés a bőrön, amely hideg hatására jelentkezik, újabb felmelegedésre eloszlik. *Be. K.*

cutis marmorata congenita: a bőr aljában ülő s azon szederjesen áttűnő, veleszületetten tágabb venák hálózata. Stationaer, az élet végéig megmarad. *Be. K.*

cutis marmorata telcangiectatica congenita (van Lohuizen): lényege szerint ér-naevus, hasonlít a cutis marmoratához, de nem pontosan szimmetrikus, veleszületett, permanens és a hőviszonyok változása nem befolyásolja. *Be. K.*

cutis pendula: →*chaloderma*

cutis rhomboidalis nuchae, *élastome diffuse de la peau, peau citréine:* az időjárás viszontagságainak és sok napfénynek kitett emberek (földművelők, tengerészek) tarkóján látható elváltozás: a bőr néhány, egy-két mm mélységű hosszú egyenes vonalú, a nyak hosszten-

gelyére ferdén futó barázda által hüvelykujjhegynyi—csecsemőtenyérnyi, rhombus alakú mezőkre osztott. E bőrterület kissé sárgás árnyalatú, tömöttebb. Szöveti képén az irha rostrendszere degenerálódott, duzzadt, homogénebbé vált. *Roffo* ezen a területen carcinogen anyagokat mutatott ki. Praecarcinomás állapot. *Be. K.*

cutis testacea: a seborrhoea oleosa részjelensége. A bőrfelszín kiterjedt szakaszain, főleg a seborrhoea praedilectiós helyein zöldesbarna, beszáradt zsíros—szarulemezkés réteg ül, melyet ha leválasztunk, alatta enyhe vérbőséget és tágult tüszőszájadékokat találunk. *Be. K.*

cutis-transplantatio, *bőrátültetés:* teljes bőr (epithelium és corium együttes) átültetése (*Wolfe* 1857, *Esmarch* 1885, *Fedor Krause* 1893). Előnye az epidermis-transplantatióval (J. L. *Reverdin* 1869. E. *Thiersch* 1874) szemben, hogy kozmetikailag szebb, functionálisan tökéletesebb; hátránya megtapadásának megbízhatatlansága és később bekövetkező elszíneződése. — Nemcsak teljes bőrt, hanem sokkal gyakrabban váltakozó vastagságú rétegét használjuk átültetésre, ill. a sebfelszín fedésére. Pl. *Thiersch*-lebeny: epidermis és a corium legfelső, vékony rétege — *Ollier*-lebeny: epidermis és valamivel vastagabb corium-réteg — *Krause*-lebeny: epidermis és az egész corium (→ még *irha-transplantatió*). *B. I.*

cutisvaccinatio: a vaccinálásnak az a módja, amelyben az oltóanyagot a bőr felszínére és nem a bőr alá, v. a bőrbe adjuk. Az eljárás kidolgozója *Besredka*, aki párakötés alakjában helyezte a baktériumokat a sértetlen bőrre. Az oltóanyag neve *cutivaccina* v. *dermovaccina*. *A. Z.*

cutis vagantium, *vagabundiasis:* chr. ruhatetvességgel (→*pediculosis vestimentorum*) járó állandó vakarózás következménye. A törzs és végtagok bőre piszkos—sötétbarna hosszú, párhuzamos és egymást keresztező vakarózási nyomok vonalas feketés pörkjeivel, azok fehéres hegeivel, *pyodermák*kal tarkázott. Tapintata beszűrődött, felszíne a feszítő oldalakon lichenificált (→*lichenificatio*). Az arc rendszerint szabad, a körmök fényesre csiszoltak és szabad szélük lekopott. *Be. K.*

cutis verticis (frontis) gyrata, *megalia cutis, pachyderma plicatum:* **1.:** agytekervényeket utánzó, mély barázdákkal tagolt, alapján lazán mozgatható, vaskos bőrredő a fejtetőn és a homlokon. A bőr mintegy „bővebb lett" a szükségesnél, ráncokba rendeződött. Acromegaliában és myxoedemában észlelik, naevoid képletként is előfordul. P. G. Unna és W. Jadassohn írta le ezt a kórképet. *Be. K.*

2. (gen): familiaris esetekben domináns és recessiv öröklődésmenetet egyaránt feltételeznek. *Gy. B.*

Cutler—Power—Wilder-próba: mellékvesekéreg-elégtelenség kimutatására szolgáló test. Alapja: a hypadreniás szervezet natriumot még sómegvonás esetén sem tud visszatartani. Pontosan mért electrolyt- és vízbevitel mellett a vizelet chlorid- és natrium-tartalmát mérik. Nagyfokú sóvesztés mellékvese-elégtelenségre utal. A próba elég megbízható, de veszélyes, mert →*hypadreniás* crisishez vezet. Csak intézetben alkalmazható, iv. adható DOC és hydrocortison birtokában. *Ho. I.*

Cuvier, Georges, báró (1769—1832): francia természettudós, párizsi egyetemi tanár. Összehasonlító bonctanában (*Anatomie comparée*, 1800—05) meghonosította a korreláció elvét: a szervek kölcsönösen meghatározzák egymás működését, tehát kialakulását is. Őslénytani munkásságában (*Recherches sur les ossements fossiles*, 1811) a korreláció alapján az őskor állatainak rekonstruálását művészi fokra emelte s az addig csak szórványos kutatásokban jelentkező paleontológiát rendszerező tudománnyá fejlesztette. A könyvhöz utóbb hozzá fűzött kötetnyi előszó (*Discours sur les révolutions de la surface du Globe*, 1817, 1825) a katasztrófaelmélet részletes kifejtését tartalmazza, amely szerint a természet változását nem folyamatos fejlődés, hanem időnkint hirtelen fellépő kataklizma (pl. eljegesedés, özönvíz) okozná. Az utókor ezért ~t tartja a katasztrófa-elmélet megteremtőjének, holott e felfogás ekkor már egy évszázada általános volt, s csak Lyell fellépésével dőlt meg (1830). Új teremtésről (recreatio) ~ nem beszélt, ezt tanítványai fűzték elméletéhez. Az ősember (homo fossilis) létezésében ~ nem hitt, lehetőségét azonban nem tagadta. Állattanában (*Le règne animale*, 1817) az állatvilágot 4 alaptípusra (embranchement) osztotta fel: **1.** gerincesek, **2.** puhatestűek, **3.** ízeltek, 4. sugárállatok. Lépcsőzetes fejlődésüket v. alacsonyabbrendűekből származásukat tagadta. Valenciennes-nel együtt 23 kötetes monográfiát írt a halakról. 10 kötetnyi tudománytörténetében ókortól napjainkig ismerteti a természettudomány fejlődését, beleértve az orvostudományt is. — Bár ~ erélyesen szem-

beszállt a származástan kibontakozóban levő irányzatával (amit akkor főként Lamarck képviselt), nagyszabású összehasonlító anatómiai és őslénytani munkássága, valamint az egzakt tudományosság megkövetelése révén korának egyik legjelentősebb — és legnagyobb hatású — természettudósa volt. *Be. I.*

C variansok: a Rhesus vércsoportrendszer C és c antigenjei között átmenetet képező C^w, C^x, C^u, c^v-vel jelölt antigenek. *H. E.*

c vércsoport, *c vércsoport-antigen, c antigen:* a Rhesus vércsoportrendszer 1941-ben felfedezett antigenje. *H. E.*

C vércsoport, *C vércsoport-antigen, C antigen:* a Rhesus vércsoportrendszer 1941-ben felfedezett antigenje. *H. E.*

C^u vércsoport, *C^u vércsoport-antigen, C^u antigen:* a Rhesus vércsoportrendszer C antigenjének 1948-ban felfedezett variánsa. *H. E.*

C^v vércsoport. *C^v vércsoport-antigen, C^v antigen:* a Rhesus vércsoportrendszer c antigenjének 1948-ban felfedezett variánsa. *H. E.*

C^w vércsoport, *C^w vércsoport-antigen, C^w antigen, Willis antigen:* a Rhesus vércsoportrendszerbeli C antigen egyik 1946-ban felfedezett variánsa. *H. E.*

C^x vércsoport, *C^x vércsoport-antigen, C^x antigen:* a Rhesus rendszerbeli C antigennek, 1954-ben felfedezett variánsa. *H. E.*

C vércsoport-antigen: →*C vércsoport*

c vércsoport-antigen: →*c vércsoport*

C^u vércsoport-antigen: →*C^u vércsoport*

C^v vércsoport-antigen: →*C^v vércsoport*

C^w vércsoport-antigen: →*C^w vércsoport*

C^x vércsoport-antigen: →*C^x vércsoport*

Cvet, Mihail Szemjonovics (1872—1919): orosz biokémikus-fiziológus, varsói műegyetemi tanár. Az adsorbtiós chromatographia megalapozója. *H. G.*

Cvet-oszlop: chromatographiai eljáráshoz használt adsorbens oszlop. *S. F. B.*

C-vírus: →*Coxsackie- vírusok*

C-vitamin: →*acidum ascorbinicum*

cyan: →*dicyan*

Cyanea, *meduza:* →*mérgező gerinctelen állatok*

cyanema (Siemens): a passzív hyperaemia által okozott színelváltozás általános neve a bőrön. Nem nosologiai csak tünettani fogalom. *Be. K.*

cyanhidrosis: kékizzadás.

cyanhydrogen, *HCN, hydrogencyanid, kéksav:* 16 °C-on forró folyadék, igen gyenge sav, sói a cyanidok hydrolyzálnak. Erős méreg. Általános mérgező hatású vegyiharcanyag, a citochromoxydazét bénítja. *S. F. B.*

cyanidin-diglucosid: →*cyanin*

cyanin, *cyanidin-diglucosid:* az anthocyanok csoportjába tartozó festékanyag. pH indicator, a vörösrózsa, a búzavirág, mákvirág szirmainak színét adja. *S. F. B.*

cyan-mérgezés: cyan-vegyületek által okozott mérgezés. Hatását mindig a szervezetben lehasadó HCN (cyanhydrogen, kéksav) okozza, s így a ~ prototípusa a HCN-mérgezés. A légzőferment bénításán alapszik, melyből kifolyólag a sejtek képtelenek az oxygen felvételére, s így „belső fulladás" áll be. A venás vér élénkpirossá válik. Koncentrált cyanhydrogen belégzése (0,2—0,3 mg/l) 1—2 percen belül halálos lehet. Nagyobb töménység esetében pillanatok alatt beáll a halál a légzőcentrum bénulása miatt. A halálos adag HCN-re vonatkoztatva 1 mg/kg. A ~ lefolyásában négy szakaszt különböztethetünk meg. *I. szakasz:* kellemetlen, izgató érzések a kötőhártyán és a felső légutakban (inhalatio esetében). Lüktető fájdalom a fejben, főként a halánték tájékán, vértolulás érzése, szédülés. Szívdobogás, szorongás, oppressio a sternum táján, szapora, mély légzés, esetleg hányinger, hányás, arc kipirult. Könnyű ~ben további tünetek nem jelentkeznek, s friss levegőn ezek is gyorsan eltűnnek. Legtovább tart a fejfájás. A *II. szakasz* tünetei: ritka légzés, dyspnoe. Friss levegőn 10—12 óra alatt ezek a tünetek is elmúlhatnak. A *III. szakasz*ig eljutó mérgezésre eszméletlenség, tonikus—clonikus görcsök jellemzők. Gyors és helyes kezeléssel még ezen esetek egy része is megmenthető. Ha ez nem sikerül, úgy a *IV. szakasz*ban a légzés felületessé válik, majd apnoe következik, a pupillák kitágulnak, és általános bénulásos jelenségek között beáll a halál. *Th.:* per os mérgezésben gyomormosás híg, 1—2%-os $KMnO_4$-os vízzel, utána 1—2 evőkanál carbo activatus, hashajtó. Súlyosabb tünetek jelentkezése esetén ugyanaz az eljárás, mint inhalatiós mérgezésben. Inhalatio esetében a mérgezettet a veszélyes légkörből azonnal eltávolítjuk. Légzészavar esetében (felületes v. ritkult légzés) mesterséges lélegeztetést végzünk, lehetőleg oxygennel, légzőközpont izgató szereket (Spiractin, Lobelin stb.) iv., valamint kéntartalmú gyógyszereket, mint natr. thiosulfat, cystein, glutathion, detoxin, methylenkék stb., továbbá a detoxicálást elősegítő dextrosét adunk. — Újabban methaemoglobint képző vegyületeket viszünk be a szervezetbe. Míg az iv. injectióhoz készülődünk, a mérgezettel

3—5 csepp amylnitritet lélegeztetünk be, s közben v. utána 10 ml 5%-os natr. nitrosumot fecskendezünk be *igen lassan* iv. Ha az injectio közben a beteg színe a methaemoglobinra jellegzetes palaszürke színt felveszi, a további befecskendezést elhagyjuk (ha nem, úgy folytatjuk) és utána azonnal 20—40 ml 10—20%-os natr. thiosulfatot adunk iv. Ha a mérgezett állapota ezek után nem javul, úgy az egész eljárást 1/2—1 óra múlva óvatosan megismételjük. Egyébként javulás esetén is ajánlatos 2 óra múlva fél adaggal megismételni. Szükség esetén az eljárás pár órai időközben többször megismételhető fél v. egész adagokkal. Collapsus esetén adrenalin. Elég hatásosan védekezhetünk még 10 ml 1%-os methylenkék oldattal, dextrose és 10—20%-os 30—50 ml natr. thiosulfat injectiókkal is, valamint mesterséges lélegeztetéssel. Oxygen belégzéstől ugyan elméletileg nem sokat várhatunk, mégis megkísérlendő. *B. Gy.*

cyanocobalamin: →B_{12}-*vitamin*

cyanopathia: cyanosis.

cyanopia: →*cyanopsia*

cyanopsia: kékszín-látás, a környezet képének kékes árnyalata. Extractio lentis után jelentkezik mint postadaptatiós jelenség. Az elszürkült lencse elnyelte a kék sugarakat, s így a retina túlérzékennyé vált iránt uk. *O. T.*

cyanosis: 1.: a bőr és a látható nyálkahártyák szederjes, kékeslilás elszíneződése. Oka az ún. reducált haemoglobin felszaporodása a vérben. *Centrális* ~: friss (arteriás) és elhasznált (venás) vér keveredése a szívben v. főerekben fejlődési rendellenesség miatt fennálló kóros közlekedés miatt. — *Peripheriás* ~: a szövetek fokozott oxygenfelhasználása következtében (pl. kórosan lassult keringés miatt). — *Enterogenes* ~: chr. ~ a gyomor—bélcsatorna erjedési, rothadási eredetű autointoxicatióinak következménye a bőrön és nyálkahártyákon (un. → *dyspeptoderma*). *G. Gy.—Be. K.*

2. (gen): a cyanosis methaenoglobinaemica familiaris egyes eseteiben domináns, másokban recessív öröklésmenetet lehetett megállapítani. *Gy. B.*

cyanosis retinae: a retina bíborvörös elszíneződése, melyben erei tágabbak, kanyargósabbak. Akkor jelentkezik, amikor a vörösvérsejtek száma 8 millió fölé, a haemoglobin pedig 115% fölé emelkedik. Az alapbetegség lehet congenitalis vitium, súlyos emphysema, polycythaemia vera. *B. B.*

Cyclamen europaeum, L. (Primulaceae), *ligeti kankalin:* cyclamin nevű saponint tartalmazó növény. Gumóját a déli országokban sertésekkel etetik. Emberre a konkolyhoz hasonlóan mérgező. *I. B.*

cyclamycin: →*oleandomycin*

cyclikus agranulocytosis, *periodikus neutropenia:* a →*chronikus idiopathikus neutropenia* ritka variánsa, szabályos időközökben (többnyire 21 naponként) visszatérő absolut neutropenia. Lehet, hogy más periodikusan lezajló megbetegedéssel *(intermittáló arthralgia, periodikus láz* és *benignus paroxysmalis peritonitis)* rokon folyamat. A csontvelőben a neutropeniás szakaszban selective csökkent fvsképzés észlelhető. Viszonylag jóindulatú idült betegség. A neutropeniás szakaszok alatt másodlagos fertőzések kivédésére kell törekedni. Splenectomia néha megszünteti. *H. Zs.*

cyclikus albuminuria: →*orthostatikus albuminuria*

cyclikus aminosavak: gyűrűs aminosavak, melyek benzolgyűrűt *(→tyrosin, →phenylalanin)* indolgyűrűt *(→tryptophan)*, imidazolgyűrűt *(→histidin)* ill. pyrrolidingyűrűt *(→prolin)* tartalmaznak. A ~tól ered a fehérjék ultraibolya absorptiója, ezeknek jelenléte okozza a xanthoprotein reakciót, a fehérjék jódozása alkalmával a ~ aromás gyűrűinek egyes hydrogenjei substituálódnak jódatumokkal. *S. F. B.*

cyclikus hányás: →*acetonaemiás hányás*

cyclitis: sugártest gyulladása. Lehet acut és chronikus. Klinikai jelei: ciliaris belövelltség, a szaruhártya hátsó felszínén praecipitatumok, üvegtesti borússág, súlyos esetben hypotonia bulbi, lencseborússág, sec. glaucoma. Tuberculosis, lues, rheuma, egyéb fertőző betegségek okozzák. Gyakran recidivál. *B. B.*

cycloanolysis: glaucoma-ellenes műtét, az a. ciliaris post. longa elzárása electrolysis útján (Schreck). *B. B.*

Cyclobarbiton: →*Hypnoval*

Cyclocumarol: →*dicumarin*

cyclodialysis: a sugártest sclerán át végzett leválasztása. Glaucoma-ellenes műtét. Az első műtét *Heine* nevéhez fűződik: a szemmozgató egyenes izmok között, kötőhártyametszés után a lecsupaszított sclerán, a limbustól 6 mm-re és vele párhuzamosan 3 mm hosszan átmetszik a sclerát. A nyíláson egy erre a célra készített spatulát szorosan a sclera belső felületéhez tartva a csarnokba tolnak, majd a spatulának felfelé és lefelé 60—60°-nyi elmozdításával a sugártestet leválasztják alapjáról. A műtétnek számos módosítása van *(Blaskovics)*. *B. B.*

cyclo-electrolysis: főleg aphakiás-, másodlagos-, vérzéses- és abs. glaucománál végez-

hető műtét. A limbustól 2 mm-nyire 70—80 electrolysises perforatio (Berens). Csökkenti a szemnyomást a sugártest sorvadása révén. *B. B.*

cyclogenia, *cyclikus szaporodás, ciklusos szaporodás:* néhány, különösen talajban élő baktérium szakaszos szaporodása, amelynek során pl. a pálcika alakú baktériumok fonalakat képeznek, majd szétesnek és a folyamat ismétlődik. A spórás baktériumok szaporodása: a vegetatív alakban spóraképződés, ebből újból vegetatív alak képződése — ugyancsak cyclusos fejlődés. A ~ nem sexualis szaporodási mód. *A. Z.*

cyclo-goniotomia: a chronikus glaucoma új műtéte; a csarnokzug bemetszése sugártest leválasztással. *B. B.*

Cycloheximid: →*Actidion*

Cyclomethycain: →*Surfacain*

cyclomorphosis: az a jelenség, amikor valamely állatfaj szaporodási cyclusa együtt jár a különböző nemzedékek alaki eltérésével. Pl. bizonyos kerekesférgek szaporodási cyclusa eltérő tavaszi, nyári, őszi és téli formákat foglal magában. *T. I.*

cyclon „B" gáz: ciánozáshoz használt vivőszerhez adszorbeált kéksav. Tiszta folyadék. —15°-on megszilárdul és 27°-on forr. Már szobahőn is erősen illékony. Mint riasztó anyagot egy szúrós szagú gázt tartalmaz. Gázmaszk használandó! *J. E.*

cyclonosis: légnyomás-csökkenés *(depressio)* közeledtére, időjárási frontok megjelenésével bekövetkező betegségi tünetek csoportja. A „meleg" front hatása már órákkal a frontátvonulás előtt mutatkozik, mint sympathicus tónus és anyagcsere-fokozódás, görcshajlam csökkenése, hajlam a vérzésekre acidosis, műtétek utáni embolia. A „hideg" front hatása a frontátvonulás után jelentkező parasympathicus tónus fokozódás. A vérben alkalosis, lymphocytosis észlelhető, a Ca kevesebb, a K több. Rheumás és neuralgiás tünetek, ér-spasmusok, coronaria-görcsök lépnek fel. *J. E.*

Cyclopentamin: →*sympathomimetica*

cyclopentano-perhydrophenantren: három 6 C-atomos és egy 5 C-atomos gyűrűből álló telített szénhydrogen váz, melynek C-atomjait 1—17-ig szokásos jelölni. Biológiailag fontos vegyületek egész sora (cholesterin, epesavak, corticosteroidok, sexuál-hormonok, stb.) származtatható belőle. *B. P.*

Cyclopenthiazid: →*Hypothiazid*

cyclopentolat: →*parasympatholytica*

cyclopia, *egyszeműség:* fejlődési rendellenesség. A két szemüreg egyesülése, valamint a két szemkezdemény összeolvadása egy nagy, pár nélküli szemmé (Cyclops szem). Felette, a homloki tájon található az orrnyúlványokból képződött orrcsökevény. Az agy szaglólebenye hiányzik (arrhynencephalia). Életképtelenséggel jár. *R. Gy.*

cyclophoria: a szemteke forgó rángásai. Oka lehet ferdetengelyű astigmia v. látókérgi laesio. *B. B.*

cycloplegia, *paralysis accomodationis:* a n. oculomotorius sugártestet ellátó rostjainak bénulása. A szem csak távolba lát élesen. Részleges bénulásnál a tárgyak kisebbnek tűnnek (micropsia). Okok: diphtheria, lues, botulismus, mérgek, toxinok, encephalitis, gyógyszerek (pl. atropin), trauma. *B. B.*

cyclopropan, $(CH_2)_3$: narcoticum. Színtelen, oxygennel keverve könnyen robbanó gáz, mely 6 vol.%-ban belélegezve fájdalmat szűntet, 12—20%-ban mély narcosist okoz. *I. B.*

Cyclops szem: →*cyclopia*

Cycloserin, *Oxamycin, Seromycin, D-4-amino-3-isoxazolidinon:* a Streptomyces garyphalus synthetikusan is gyártható antibioticuma, melyet más szerekkel, pl. pyrazinamiddal kombinálva tbc. kezelésére használnak, napi 0,25—1,0 g-os adagban. (Képlete →*antituberculotica*) *I. B.*

Cyclospasmol: →*spasmolytica*

cyclothymia: 1. a psychopathia mániás-melancholiás formája (Kohlbaum és Hecker, 1898). Hol hypomániás felhangoltság, hol depressiós hangulat, hetek—hónapokon át a sociabilitas megtartása mellett. — 2. Constitutiós típus (Kretschmer), a pycnikus testalkatnak megfelelő psychés normalvarians. Fel- és lehangoltságra, ill. a kettő hullámzó váltakozására való hajlam. *H. B.*

cyclothym típus →*cyclothymia*

cyclotrepanatio (Sallmann): glaucoma-ellenes fistula-képző műtét. A sclera trepanatiós nyílásán át a sugártestet is leválasztjuk. Fokozottan biztosítja a csarnokvíz elfolyását a kötőhártya alá. *B. B.*

cyklotron: elektromos töltéssel bíró atomi részek (proton, deuteron α-részecske stb.) felgyorsítására szolgáló berendezés. Igen nagy mágnespólus erős homogen mágneses terében egy korong alakú vacuumedény van, ebben helyezkedik el két lapos üres félhengerből álló elektróda (ún. „D" elektródok). A „D" elektródokba nagyfrequentiás feszültséget vezetnek. Az edény középpontjában termelik a gyorsítandó ionokat, ezek a kons-

tans mágneses tér, ill. az elektródokban váltakozó feszültség hatására spirális pályán fokozatosan felgyorsulva érnek a legkülső pályára, ahonnan egy statikus feszültséggel bíró elektróda tereli ki e nagyenergiájú részeket a céltestre. Az urán-reaktorok felfedezése előtt a ~nak igen nagy jelentősége volt a mesterséges radioaktív isotopok előállításában, ma már csak egyes isotopfajták előállításához szükségesek és inkább a magfizikai kutatás szempontjából fontosak.

cyclotropia: a nyilvánvaló kancsalság ritka esete, a verticularis mozgások bénulása (pl. a m. rect. sup. és a m. obl. inf. kiesése). *O. T.*

Cycrimin, *Pagitan, 1-phenyl-1-cyclopentyl-3-piperidino-1-propanol:* paralysis agitans és parkinsonismus esetén használható, 2,5 mgos tablettában. *I. B.*

cylinder: →*vizeletüledék*

cylinder-skiascopia: astigmatikus fénytörés objektív szemészeti meghatározása. *B. B.*

cylindroid: →*vizeletüledék*

cylindroma: hyalin cylinderekből, hyalint tartalmazó kötőszöveti elemekből és hámsejtekből álló daganat. Minthogy szövettani képét hámsejtek uralják, az epitheliomák csoportjába sorolják. Két típusát különböztetik meg: 1. *cylindroma mucosum* (nyálkahártya cylindroma) expansivan növekedő rosszindulatú daganat, mely végstádiumában gyakran metastasisokat okoz. — 2. ~ *cutaneum: epithelioma multiplex benignum capillitii, Spiegler-daganat, Spiegler-basalioma, turbán daganat:* borsszemnyi—mogyorónyi, sűrűn egymás mellé sorakozott, rendkívül nagyszámú daganatocska a fejbőrön. Növekvésük lassú, idővel azonban turbánszerűen elborítják csaknem az egész fejbőrt. Áttételt nem képeznek. Szöveti képük a verejtékmirigyek hámjából kiinduló, cylindrikus sejtekből felépülő basalioma képét mutatja, melyet hyalinosan degenerált kötőszöveti rostok vesznek körül. Szövettanilag jellemző az irhában helyet foglaló tömött hosszúkás, az ereket gallérszerűen övező sejtfészkek mellett a relative sok stroma jelenléte. Nem rákelőző állapot. Néha a Brooke-féle epitheliomával (trichobasalioma cysticum) szövődik. A rendes familiaris esetekben általában szabályos, domináns az öröklésmenet. *R. Gy.—Be. K.*

cylindruria: vese-parenchymából származó hengeres képletek ürülése a vizelettel. Mindig albuminuria mellett jön létre, de a cylinderek mennyisége nem halad paralel az albuminuria nagyságával. Elősegíti a vizelet savanyú reakciója és a tubulusepithel felületének megváltozása. A víz-resorptio következtében a tubulusokban a fehérje besűrűsödik, s felveszi a tönkrement sejteket. A tubulusok alakját felvett cylindereket a tubularis nyomás a gyűjtő-csatornákba préseli. Hyalincylinderek normális vizeletben is előfordulnak. 24 óra alatt számuk *Addis* szerint 2000 (→*Addis-szám*). Anyaguk fehérje. A granulált cylinderek epithelből és epithel-törmelékből állnak. A vesében lezajló degeneratív folyamatra utalnak, de lázas proteinuriában is megtalálhatók. Szemcsés cylinderek észlelése, belsejükben kettősen fénytörő anyaggal megerősíti a nephrotikus beütéssel járó nephritis diagnosisát. Hyalin és szemcsés cylinderek diabeteses comában is találhatók a vizeletben. A viasz-cylinderek sárgás színűek, nagyok, szélesek, jellegzetesen lefutó keresztcsíkokkal, súlyos chronikus nephritisre jellemzők. A sejtcylinderek lehetnek erythrocyta, leukocyta, vesehám-cylinderek. Előfordulhatnak a vizeletben haemoglobin cylinderek, és methaemoglobin-cylinderek is. *Br. P.*

cymba conchae: →*auricula*

cymograph: →*kymograph*

Cynomolgus majom: →*Macacus cynomolgus*

Cynosbati fructus, *csipkebogyó:* a gyepű rózsa *Rosa canina* L. (Rosaceae) megszárított bogyója, 0,5% C-vitamint tartalmaz, teának használatos. *I. B.*

Cyon, Elie de (1843—1912): orosz származású fiziológus, a pétervári orvosi akadémián az anatómia és élettan tanára. 1877-től Cl. Bernard meghívására Párizsba ment és francia állampolgár lett. Előbb a hátgerincsorvadással foglalkozott, majd az elektromos kezelési eljárásokkal (*Principes d'électrothérapie*, 1873) és a vivisectiós kísérletezés módszertanával; legjelentősebb felfedezése a szív működését szabályozó n. accelerans és depressor (*Les nerfs du coeur*, 1905). Szemléletében erősen idealista, klerikális jellegű, ebben a szellemben hevesen támadta a darwinizmust (*Dieu et Science*, 1910). *Be. I.*

Cyon-ideg, *n. aorticus, n. depressor:* afferens rostokat tartalmazó ideg, mely az aortaívben levő baroceptorok és chemoreceptorok működésének megfelelő impulsusokat vezeti az agytörzsbe. Számos speciesben a vagusszal együtt halad (pl. ember, kutya), másokban (pl. nyúl) oly magasan csatlakozik a vagus-törzshöz, hogy külön idegként izolálható. Centrális csontjának ingerlése vérnyomáscsökkenést és bradycardiát okoz. *B. P.*

cyophoria: terhesség.

Cyren, A,B,S,: →*Stilboestrolum*

cysta: 1. szilárd, ellenálló védőburok. Alacsonyabbrendű élőlények, főleg egysejtűek választják ki maguk körül kedvezőtlen életkörülmények bekövetkezésekor. Az élőlény ~s állapotban nem mozog, táplálékot nem vesz fel (anabiosis). A ~ a terjedést is szolgálhatja, mivel a gazdaszervezetből kiürül, és ellenálló fala révén hosszú ideig életben marad a külvilágban (pl. Entamoeba histolytica). — 2. tömlős daganat: ~ *vera:* valódi, melyet hámréteg fed. Az önálló falú ~ rendszerint sejtszegény, bőséges fehérjetartalmú, gyorsan alvadó bennékű, amely lehet transsudatum v. tumor esetén ezzel keveredett necrotizált, elfolyósodott daganatszövet. *pseudo* ~: vérzéses, v. gyulladásos, necrotikus szövetrészek kötőszövetes körültokolódásából keletkező, hámréteggel nem bélelt ~ pl. ~ *apopleptica* v. *pseudo* ~ haemorrhagiás pancreatitis után. *T. I.—R. Gy.*

cysta aerea laryngis: →*laryngokele*

cysta cerebri: tömlő, tömlőszerű képlet (cysta) az agyállományban, mely lehet veleszületett, v. sérülés után lép fel. Egyes agydaganatok is hajlamosak cystaképzésre pl. astrocytoma. A congenitalis és posttraumás cysták expansiója térszűkítő folyamatként szerepelhet. Ebben az esetben műtéti kezelésük indokolt. A daganatos cysták eseteiben is gyakran a cysta hirtelen növekedése felelős a klinikai képért. Daganatos cysták is műtétet igényelnek. (→még *cysticercus cerebri*, →*echinococcus cerebri*) *Z. L.*

cysta choledochi →*choledochus cysta*

cysta colli branchiogenes, *branchiogen cysta:* a kopoltyúbarázdák és kopoltyútasakok tökéletlen záródásának, ill. nyaki fistula időleges elzáródásának következménye. A ~ bélése különböző, ecto- v. entodermalis eredetétől függően. Tartalma savós, nyákos v. törmelékes massza. *Ré. Gy.*

cysta congenita cutis: az ajkak közepén a záródási vonal, a nyak oldalán és a fülek környékén a kopoltyújáratok, a nyak középvonalában a d. thyreoglossus, a scrotum közepén a cloaca hibás fejlődésének és rendellenes záródásának következményeként fennmaradó, önálló fallal bélelt, egyszeres v. többszörös tömlő a bőr alatt (→még *dermoid cysta*, →*atheroma*). *Be K.*

cysta corporis lutei: →*corpus luteum persistens*, →*lutein cysta*

cysta dermoidalis: →*dermoid cysta*

cysta dermoides: →*dermoid cysta*

cysta dermoides cavi oris: nyálmirigytömlő, mely rendszerint a szájfenék közepén szimmetrikusan fejlődik. Tésztaszerűen ragadós, nyúlós bennéket tartalmaz. A vele könnyen összetéveszthető ranulánál mélyebben fekszik és fala is szívósabb. Eltávolítása a szájüreg felől v. az áll alatt ejtett hosszanti metszésből történhet. *Ré. Gy.*

cysta dermoides mediastini: →*dermoid cysta*

cysta ductus thyreoglossi: a ductus thyreoglossus tökéletlen záródása és váladék-felhalmozódás következtében kialakult tömlő. A nyelvcsont és gége között tapintható jól körülhatárolt terime-nagyobbodást alkot. Műtéti eltávolítása az os hyoideum alatt ejtett metszésen át történik. *Ré. Gy.*

cysta epithelialis traumatica, *epithelcysta:* →*traumás epithelcysta*

cysta epitonsillaris: a tonsilla palatina felső pólusa és a garatívek találkozási vonala között képződő tasak, amelyben némely esetben váladék, detritus halmozódhat fel. *Ré. Gy.*

cysta follicularis, *odontoma folliculare, korona-cysta:* az állcsontban rejtve maradt (retineált) fog koronája körül képződött tömlős daganat. Hámmal bélelt kötőszövetes falú üreg. Mindig a fog koronai része van a cystában, ellentétben a gyökér-cystával, amikor a gyökér van a cystában. *B. K.*

cysta hepatis, *máj-cysta:* echinococcuscysták v. nem parasitás eredetű cysták a májban, melyek solitaerek v. multiplexek. Nagy részük világrahozott. Az *epe-cysták* v. *pseudocysták* posttraumás eredetűek, eredetileg vér volt bennük, s ennek felszívódása után gyűlt meg az epe. A *polycystás máj* gyakran ren polycysticummal együtt előforduló fejlődési rendellenesség. Cystosus daganat, pl. teratoma is okozhat a májban cystát. Daganatok elhalásából is pseudocysták származnak. Előfordulnak *cystadenomák*, elzáródásos sárgaságban *nyirok-cysták*, továbbá *retentiós cysták* is. Klinikai tüneteket a hepar polycysticum és az echinococcus okoz. ~ direkt rtg-felvételen nem mutatható ki. Rendesen csak pneumoperitoneummal tehető láthatóvá a máj felszínének golyó alakú elődomborodásaként v. aranyizotoppal végzett scintigraphiával. *M. I.*

cysta laryngis: többnyire nyálmirigyekből eredő retentiós tömlő a gégében, leggyakrabban az epiglottis lingualis felszínén. A gége ürében bárhol létrejöhet a hangszalagok kivételével. Ritkán veleszületett. *Ré. Gy.*

cysta lienis, *lép-cysta:* a lép tömlős daganata amely annak körülírt megnagyobbodásával jár. Megfelelő előkészítés után v. pneumoperitoneummal kiegészített rtg-vizsgálattal láthatóvá tehető. Fala olykor meszes. Vérzés, elgennyedés, megrepedés veszélye miatt eltávolítandó. *D. P.*

cysta maxillae: a felső állcsont facialis v. palatinalis falának, ill. az orrüreg alapjának csontfeliritkulása. Legtöbbször periodontalis cystából fejlődik. Fala papírvékony, könnyen benyomható. Rtg-képen körülírt, áttűnő világos folt alakjában mutatkozik. Tartalma elgennyedhet, s kifelé v. az arcüreg felé áttörhet. *Ré. Gy.*

cysta nasalis: az alsó orrjáratban helyetfoglaló nyálkával telt tömlő. Olykor az arcüregből indul ki, s az alsó orrjárat lateralis falát usurálva terjed az orrüregbe. *Ré. Gy.*

cysta nasopalatinalis: — **1.** *cysta canalis incisivi:* a szájpad középvonalában a felső középső metszők gyökere mögött az embryonalis ductus nasopalatinus hámmaradványaiból képződő cysta. Lap- v. csillóhámmal bélelt. — **2.** *cysta papillae palatinae:* a papilla palatina körül keletkező lágyrész-cysta. *Th.:* műtéti eltávolítás. *B. K.*

cysta ossealis: →*csont-cysta*

cysta ovarii, *petefészektömlő:* praeformált üregben pl. folliculusban keletkezett folyadékgyülem, tulajdonképpen retentiós tömlő, amely addig növekszik, míg fala secernál, a secretio megszűnésével nagysága tovább nem változik *(→degeneratio microcystica ovarii, folliculus cysta, cysta corporis lutei).* Meg kell különböztetni a valódi blastomától *(→cystoma ovarii)*, amelyre a sejtszaporodás jellemző, ennek révén keletkeznek és növekednek. Klinikailag petefészek-tumor, tüneteit nagysága és hormonalis hatása szabja meg. *Th.:* műtéti, mert klinikailag a valódi ovarialis tumoroktól nem lehet megkülönböztetni, ezeknél is fennáll a kocsánycsavarodás, ruptura veszélye. *H. I.*

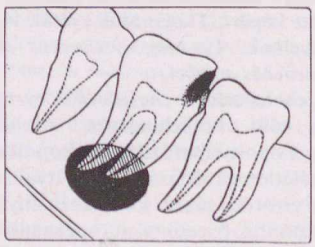
cysta pancreatis: a hasnyálmirigy veleszületett v. szerzett cystadenomája. A veleszületett ~ egyik jellegzetes megjelenési formája a *dysporia bronchopancreatica congenita familiaris*, mely a többszörös fejlődési rendellenesség következtében elzáródott emésztőcsatornában és hörgőrendszerben besűrűsödött fehérjedús váladék pangásának következménye. Előfordul azonban congenitalis ~, egyéb fejlődési rendellenesség nélkül is. A szerzett ~okat keletkezésük mechanizmusa alapján csoportosítjuk: a) *retentiós cysták* (kóbetegség és gyulladásos betegségek szövődménye): b) *felpuhulásos cysták* (vérzések és exsudatumok következménye). A ~t rtg-képen a gyomor és duodenum patkó, ill. a harántvastagbél jellegzetes helyzetváltozásaiból diagnosztizáljuk. A ~ okozta gyomor-duodenumvastagbél benyomatok sima szélűek, a nyálkahártya relief ép marad. *Th.:* elsősorban tüneti, a műtéti megoldás csak egyes esetekben jöhet számításba. *D. J.*

cysta parovarialis: a mesosalpinx lemezei között a paroophoron és epoophoronból keletkező tömlős daganat. Néha hosszú kocsánya van, a kocsánycsavarodás elég gyakori. *H. I.*

cysta placentaris: a chorion lemeze alatt, a bolyhok között elhelyezkedő tömlős képlet. *H. I.*

cysta pulmonis: →*tüdő-cysta*

cysta radicularis, *foggyökér-cysta:* a gyökér tömlős daganata, amely elhalt fogbelű fog gyökércsúcsán keletkezik, idült gyökérhártyagyulladás során, a gyökér-granulomából. A cysta hámbélése a Malassez-szigetekből *(→Malassez-hámmaradványok)* származik, amelyek a gyulladás ingerére burjánzásnak indulnak. Tartalma sárgás cholesterines folyadék. A fog eltávolítása után is tovább nőhet, sőt elégtelen kitakarítás után recidiválhat is. Rtg-felvételen körülírt csontpusztulás látható az állcsontban. *B. K.*

Cysta radicularis

cysta renis: 1. a vese veleszületett rendellenessége; egyoldali, solitaer, néha nagyranövő, olykor többrekeszes (~ multilocularis), vékony falú tömlő, savós v. véres tartalommal (~ haemorrhagica). Rtg: körülírtan megnagyobbodott veseárnyék, a régebben fennálló elváltozásokban héjszerű meszesedés. Pyelographiánál a kelyheken éles szélű impressio látszik. *Th.:* jó veseműködés esetén a cysta-fal kimetszése, egyébként nephrectomia. (→még *ren polycysticus)* **2.** (gen) öröklésmenete feltehetően autosomalis recessiv. *Sz. Z.*

cysta retentionalis ovarii: →*folliculus persistens*

cysta sclerae: →*organon visus*

cysta sebacea: seborrhoeás területeken kialakuló, kölesnyi-borsónyi tömlő az irhában és az irha alatt. Olykor csak álcysta, azaz kitágult faggyúmirigy pangó faggyútartalommal, de kivezetőcsatornával, máskor hámlefűződésből, v. a faggyúmirigy teljes elzáródásából keletkező valódi zárt tömlő. *Be. K.*

cysta sublingualis, *ranula:* vékony falú retentiós cysta a szájfenéken. Rendszerint féloldali. Tartalma nyákos, esetleg véresen festenyezett folyadék. Valószínűleg eltévedt embryonális szövetből fejlődik. A ~ elnevezés retentiós nyáltömlőkre nem vonatkozik. A kékesen áttűnő, rugalmas cysta kezdetben alig okoz panaszokat, később táplálkozási és beszédzavarokat okozhat. Ritkán nyílik meg spontán, s csupán ilyenkor szokott fertőződni. *Th.:* gyökeres sebészi eltávolítás. *Ré. Gy.*

cysta sudoripara: →*integumentum commune*

cysta tonsillaris: chronikus tonsillitisek következményeként létrejött tömlő. Az idült gyulladás hegkötegei beszűkítik a tonsilla crypták kivezető nyílásait, a cryptákban retentio következik be, valódi cysták v. idült tályogok alakulnak ki. A retentio fenntartja és fokozza a gyulladásos folyamatot, míg végül a tonsilla környezetével hegesen összekapaszkodik. *Th.:* A régebben alkalmazott konzervatív kezelési eljárások (leszívás, exprimálás, cauterisatio, incisio) helyett tonsillectomia elvégzése célszerűbb. *Ré. Gy.*

cysta tuboovarialis: a petefészekből és méhkürtből gyulladásos alapon keletkezett tömlős daganat Pseudotumor. *Th.:* konzervatív v. sebészi. *H. I.*

cysta vaginalis: rendszerint a Gartner-járatból eredő cöindulatú tömlős daganat a hüvelyben. Ritkán okoz tüneteket és így therapiát általában nem igényel. *H. I.*

cysta vestibulo-nasalis: valószínűleg szétszórt hámcsirokból fejlődő, az embryonalis archasadéknak a lateralis orrnyúlvány és a felsőállcsont nyúlvány eredeti találkozási helyének megfelelően található tömlő. Főként középkorú nőknél jelenik meg az orrtornác fenekén. Hámmal bélelt és erős kötőszöveti tokja van. Tartalma savós nyák. Az orrüregbe türemkedve, egyik v. mindkét oldalon mint halvány v. vörös színű, rugalmas, fluctuáló terime-nagyobbodás észlelhető. Műtét útján eltávolítandó. *Ré. Gy.*

cystadenoma: főleg az ovariumban előforduló daganat. Formái: *a)* ~ *simplex*, multiloculare v. pseudomucinosum, *b)* szemölcsös növedékkel fedett: ~ *papilliferum*, v. serosum, v. uniloculare. Az utóbbinak papillaris növedékei a külső felszínen is megjelenhetnek, sőt peritonealisan implantálódhatnak. A primaer tumor eltávolítása után előfordul az ilyen növedékek regressziója. ~ *follicularis ovarii:* →*ovarium*, ~ *dermoides:* teratoid tömlős daganat, amelyet szőrtüszőket, faggyúmirigyeket tartalmazó epidermisréteg bélel. Egyik oldalon dombszerű beemelkedés látható (Wilms-domb), itt csökevényes szervrészek, mint fog, mandibula stb. mutatkozhatnak. Szövettanilag ectodermalis, mesodermalis és entodermalis szövetelemek láthatók. A ~ kirekesztett embryonalis csírokból fejlődik. Leggyakoribb az ovariumban, de előfordul a mediastinumban, koponyaüregben is. ~ *epidermoides:* csupán epidermis réteggel fedett cysta, a bőr függelékei és mirigyei nélkül (→még *atheroma*). *R. Gy.*

cystadenoma ovarii: →*cystoma ovarii*

cystadenoma papilliferum: →*naevus syringocystadenomatosus*

cysta-hordozó: →*cysta-ürítő*

cystalgia, *cystodynia, cystoneuralgia:* a hólyagtájra lokalizált fájdalom, mely gyakran kisugárzik a húgycsőbe is. A vizelési panaszokkal kapcsolatos hólyagfájdalmak a hólyag gyulladásaira, a vizeléstől függetlenek inkább a daganatokra jellegzetesek. Heves hólyagtáji fájdalom kíséri az acut vizelet-retentiót is. *Sz. Z.*

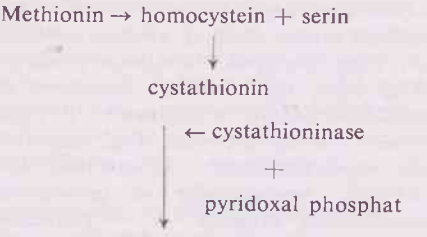
cystamin, *aminoaethyldisulfid:* sugárvédelemre alkalmas vegyi anyag. A cysteamin disulfidja. A cysteaminnal szemben előnye, hogy nem parenteralisan, hanem peroralisan adagolható. A sugárbehatás előtt adva sugárvédelmet biztosít. Hatása valószínűen azon alapszik, hogy a szervezetben cysteaminná redukálódik (→még *sugárvédelem*). *F. L.*

cystás-vese: →*ren polycysticus*

cystathionein, $HOOC-CHNH_2-CH_2-CH_2-CH_2-S-CH_2-CHNH_2-COOH$: homocysteinből és serinből vízkilépéssel keletkező thioaether, amely további reakciók révén cysteinre és α-ketovajsavra bomlik. *S. F. B.*

cystathioninuria: genetikusan determinált cystathionin-ürítés a vizeletben. A cystathionin amethionin anyagcsere közbülső terméke. Valószínűleg nem az apoenzym, a cystathioninase hiányzik, hanem az utóbbi képtelen

a coenzymet a pyridoxal phosphatot megkötni. Nagy adag B_2-vitamin adásra a cystathioninuria megszűnik. Homozygoták jelentős mennyiségű cystathionint ürítenek vizeletükben, heterozygoták vizeletében legfeljebb nyomokban van ,de methionin terhelésre erősen fokozódik.

Az irodalomban eddig leírt néhány ~ esetben szellemi visszamaradás és egyéb congenitalis defektusok fordultak elő. *H. Zs.*

cysta-ürítő, *cysta-hordozó, Cystenträger, cyst-carrier, cyst-passer:* olyan bélparazitával (pl. Entamoeba histolytica) fertőzött személy, akiből a széklettel rendszeresen ürülnek cysták. *Z. N.*

cysteamin, *cysteinamin, Becaptan, β-mercaptoaethylamin,* $HS-CH_2 \cdot CH_2-NH_2$: a röntgen- és rádium okozta sugárártalmakat gátló szer. Valószínűleg a sejtfehérjék sulfhydril, SH, csoportjához kapcsolódva védi azokat az ionisatio hatásától. A kifejlődött sugárártalmakat már nem tudja gyógyítani. 0,1—0,2 g im. v. iv. *I. B.*

cystectomia, *exstirpatio vesicae urinariae totalis:* a húgyhólyag kiirtása. Hólyagdaganat, exstrophia vesicae, zsugorhólyag esetében jön számításba, előzetes ureter-beültetés után. Először *B. Bardenhauer* német orvos végezte 1887-ben. *Sz. Z.*

cystein, *α-amino-β-mercaptopropionsav,* $HS-CH_2-CHNH_2-COOH$: aminosav, vízben jól oldódó kristályos anyag, vizes oldatában (különösen rézion szennyezések jelenlétében) gyorsan oxidálódik. L-módosulata a fehérjék felépítésében részt vevő aminosav: a glutathionnak is jelentős alkatrésze. Thioalcohol-csoportja a fehérjékben a szerkezet kialakításában vesz részt, amennyiben két ~-gyök SH-csoportjai 2 H elvonásával disulfid-hidat alkotnak, amivel a szomszédos polypeptid-láncokat egymáshoz rögzítik. Az —S—S-kötések hydrolysiskor nem bomlanak el, ezért a fehérje hydrolysisekor ilyen esetben cystint nyerünk. A ~ nemessentialis aminosav, mert a methioninból, amikor az transmethylezéshez leadja $-CH_3$ gyökét, homocystein és ebből ~ keletkezik. *S. F. B.*

cystein kimutatás: *Sullivan-próba:* a vizsgálandó anyaghoz naphtochinon-natriumsulphonatot, majd natrium-thiosulphatot és natrium-hydroxydot adunk. Intenzív vörös szín keletkezése cystein, ill. szabad SH-csoporttal rendelkező aminosav jelenlétét mutatja. *Ba. B.*

cysteinsav, $HO_3S-CH_2CH(NH_2)COOH$: a cystein erélyesebb (pl. perhangyasavval történő) eloxidálása révén keletkező sulfosav, amelynek decarboxylezése révén a szervezetben taurin keletkezik. *S. F. B.*

Cystenal: kombinált készítmény. 0,01 g princip. rubiae tinctorum 0,15 g, mg. salicylicum 6,15 g, mixtura oleorum aethereorum 0,8 g, spiritus, ol. olivae ad 10 cm. Javallata: Nephrolithiasis megelőzése és kezelése: Adagolása 3×3—4 csepp étk. előtt. Kolikánál egyszeri adag 20 csepp. *W. A.*

cystencephalia: torzszülött, melynek agyveleje helyét tömlő foglalja el.

cysticercoid: farokszerű nyúlvánnyal rendelkező cysticercus. A farok végén három pár embryonalis horog van. *Z. N.*

cysticercosis, *borsókakór:* elsősorban sertés, szarvasmarha és nyúl fajlagos galandféreg-lárvák *(cysticercus*-borsóka) megtelepedése által előidézett, klinikai tüneteket csak kivételesen okozó bántalma. A borsókák tojásdad v. kerekded, 1×0,5 cm átmérőjű, szürkésfehér hólyagok. A sertésborsóka *(Cysticercus cellulosae)* az ember *Taenia solium* nevű, horgasfejű galandférgének lárvája, mely főleg a sertés nyelvében, nyaki, váll- és bordaközi izmaiban és a szívében fordul elő, míg a szarvasmarha-borsóka *(C. bovis)* az ember *T. Saginata* nevű simafejű galandférgének a lárvája. Főként a rágóizmokban és a szívben található. Közegészségügyi és népgazdasági jelentőségük számottevő. Az ember galandférgessége ui. borsókás hús elfogyasztása után jön létre. A nem kellően megsütött (megfőtt) húsból a lárva kiszabadul és a bélben kifejlődik az ivarérett féreg. Tünetek: hányinger, gyomor- és hasi fájdalom, étvágytalanság, máskor farkasétvágy, fogyás stb. Ha a széklettel kiürülő pete kerül be más ember szervezetébe, akkor a borsóka emberben fejlődik ki; a megtelepedési helynek megfelelő tüneteket okozva. A hatósági húsvizsgálat bevezetése óta a ~ előfordulása csökkent. A nyúl ~át a hashártyáján fürtszerűen elrendeződött borsó-

kák, a kutya *T. pisiformis* nevű galandférgének lárvaformája *(C. pisiformis)* idézi elő. A kiskérődzők és sertés hashártya- és máj-~át a kutya *T. hydatigena* nevű galandférgének lárvaformája *(C. tenuicollis)* okozza. Mindezen kórokozók közül azok, amelyek a táplálékkal bekerülhetnek az emberbe, betegséget okoznak. A *T. pisiformis* és a *T. hydatigena* feltételes emberi kórokozóként szerepelhet. *Sz. I. T.*

cysticercosis cerebri: →*cysticercus cerebri*

cysticercus, *borsóka:* cestoidea lárva, amelynek scolex nyúlványából hólyag képződik, amelybe a scolex betüremkedik. Az ilyen borsókában csak egy scolex van. Cysticercosist okoz. (→még *acephalocysta*). *Z. N.*

cysticercus cerebri, *cysticercosis cerebri:* tüneteiben metastatikus agydaganatot utánzó kórkép. Multiplex cystás elfajulás elsősorban az agyalapon és az agyállományban. Okozója a Taenia solium, amelynek a petéivel jön létre autoinfectio. A betokolt lárvák, a borsókák az agyhártyán v. egyéb szervekben fejlődhetnek ki. Az agyon a sulcusok mélyén lencsényi, áttűnő cystákat alkotnak, melyeket szétnyomva bennük szívótárcsával és horogkoszorúval ellátott scolexek tűnnek elő. Dél-Amerikában, Spanyolországban gyakori. Hazánkban élőben diagnosztizált eset nem ismeretes. Gyógyítása eredménytelen. *Z. L.—R. Gy.*

cysticercus oculi: a szemben a kötőhártya alatt, az irisben, az elülső csarnokban, az üvegtestben, a retina alatt és az orbitában előforduló borsóka. Ha az üvegtestből nem távolítható el, a látás elvész. *B. B.*

cysticolithectomia: kőeltávolítás az epehólyagvezetékből.

cysticotomia: a ductus cysticus műtéti megnyitása.

cystifelleotomia: cholecystotomia.

cystikus-csonk syndroma: epehólyageltávolítás után a hosszúra hagyott ductus cysticus csonkjának jelentékeny kitágulása és az újonnan kialakult kicsi „póthólyag"-ban gyulladás fellángolása (kő is formálódhat benne, tipikus epecolicákat okozva). Biligraphiával diagnosztizálható. *Th.:* a kiöblösödött csonk eltávolítása. *B. I.*

cystikus kő: az epehólyag nyakába v. a ductus cysticusba beékelődött kő, mely azt elzárva görcsös fájdalmakat *(→epekő-colica)* és az epehólyag pangásos megnagyobbodását *(→hydrops vesicae felleae)*, s ennek infectiója folytán empyema vesicae felleae okoz. Eltávolítandó. *M. I.*

cystikus máj, *hólyagos máj:* →*hepar*

cystikus pancreasfibrosis: →*pancreatitis fibrocystica*

cystikus syndroma: →*postcholecystectomiás syndroma*, →*cystikus-csonk syndroma*

cystikus szem: →*organon visus*

cystin: $HOOC-CHNH_2-CH_2-S-S-CH_2-CHNH_2-COOH$: a cystein dehydrogenálásával, —SS-híd kialakulásával 2 cysteinből keletkező aminosav, L-alakja a fehérjék alkotórésze. Vízben gyakorlatilag oldhatatlan fehér por. A ~ az első aminosav, amit izoláltak egy hólyagkő alkotórészeiből, innen a neve. *S. F. B.*

cystin betegség: →*cystinosis*

cystindiathesis: a cystin-anyagcsere zavarával járó alkati rendellenesség. Részjelenségei →*cystinuria*, →*cystin-kő*, →*cystinosis*. *S. J.*

cystin-kő: cystin-kristályokból álló, sugaras szerkezetű, sárgás, aránylag ritka húgykő. Cystindiathesisben fordul elő. *Sz. Z.*

cystin kristály: →*vizeletvizsgálat*

cystinosis, *Abderhalden—Kaufmann—Lignac-syndroma, Abderhalden—Fanconi-syndroma, Fanconi-syndroma, de Toni—Fanconi-syndroma, Abderhalden—de Toni-syndroma, de Toni—Debré—Fanconi-syndroma, morbus Debré, Debré-féle betegség, aminosavdiabetes, renalis rachitis, renalis-osteodystrophia, cystin-tárolási betegség:* általában több szervre vagy szervrendszerre kiterjedő fejlődési rendellenességek által kísért, veleszületett fehérjeanyagcsere zavar, melynek kapcsán a különböző szervekben cystin kristályok rakódnak le. Rendszerint cystinuriával és aminoaciduriával jár. Enyhe alakja — fejlődési rendellenességek nélkül — szerzett formában, felnőtteknél is előfordul. Gyakran chronikus vesebántalom kíséri, melynek kórélettani alapja a proximalis vese-tubulusok intracellularis phosphatase tartalmának csökkenése vagy hiánya. Emiatt a glucose, a phosphatok, a bicarbonatok és az aminosavak resorptiója csökken. A ~ növekedési zavarokkal, fokozott folyadékfelvételi igénnyel, obstipatióval, polyuriával, hypostenuriával jár. A nagy mennyiségű alkalikus v. neutralis vegyhatású vizeletben fehérje, glucose és különböző aminosavak mutathatók ki. A vér alkalireservje csökkent. Az osteodystrophia oka az enchondralis csontosodás veleszületett zavara, míg a periostealis csontosodás zavartalan. A klinikai kép a csontfejlődést illetően az avitaminosisos (D-vitaminhiány okozta) rachitisre

emlékeztet. A törpeség oka is az enchondralis csontfejlődési zavar. Minthogy a cystin elsősorban a RES sejtekben gazdag szervekben: a májban, a lépben, a csontvelőben, a nyirokcsomókban rakódik le, a ~ ezen szervek hyperplasiájával jár. A laboratóriumi leletek közül, a korábban felsoroltak mellett a vér-serum phosphat-, calcium- és bicarbonat-tartalmának csökkenése, aminosavszintjének és alkalikus phosphatase aktivitásának emelkedése jellemző. A gyermekkori ~ prognosisa kedvezőtlen. A felnőttkori ~ növekedési zavar nélküli, és a felsorolt egyéb tünetek mellett végtagfájdalmakkal jellemzett alak prognosisa kedvezőbb. *Th.:* tüneti. Egyes szerzők a ~ csak néhány jellemző tünetet mutató forme fruste megjelenési formáit külön kórképekként írták le, innét ered az aránylag sok synonym elnevezés. Általában recessiv az öröklésmenet, de alkalmilag lehet domináns típusú is.

R. Gy.—Br. P.—Gy. B.

cystin-tárolási betegség: →*cystinosis*

cystinuria: az aminoaciduriák egyik fajtája; a tubulusok gyenge v. hiányzó resorbeáló képessége miatt a cystin nagy tömegben ürül a vizelettel, amit a hexagonalis kristályok kimutatása bizonyít. Rendszerint sárgasággal, máj-functiós-zavarokkal jár, s a fehérjeanyagcsere veleszületett v. szerzett zavarának egyik jellemző tünete. Emellett alacsony a vér cystin-szintje, s a vese cystin-clearance harmincszor nagyobb a normálisnál. Cystin etetés nem, ellenben cystein etetés fokozza a ~t. A ~ a kiválasztódó rosszul oldódó cystin kiürülése miatt az esetek kb. 2%-ában cystinkő-képződés található. Kórtanilag és klinikailag különbözik a cystinosistól. Gyermekkori nephrolithiasis mögött a ~t kell keresni. A cystin-lysinuria öröklésmenete autosomalis recessiv, a heterozygota normális; egy külön cystinuria alakban a heterozygota sem teljesen normális és feltételezhető az intermediaer, tökéletlen domináns öröklődésmenet. *Br. P. — Gy. B.*

cystirrhagia: →*cystorrhagia*

cystitis, *catarrhus vesicae urinariae, urocystitis:* a húgyhólyag többnyire mikroorganizmusok által okozott gyulladásos megbetegedése. Kórokozók: E. coli, Staphylococcus, Enterococcus, Proteus, Pneumococcus, Koch-baktérium stb. A fertőzés útja lehet canalicularis (felső húgyutak v. húgycső), haematogen és lymphogen. Elősegítik congestio (menstruatio, alkohol-abusus stb.), vizeletpangás (hypertrophia prostatae, diverticulum stb.), fizikokémiai ingerek (lehűlés, idegentest, irradiatio stb.). Kórbonctani formái: ~ *acuta:* hevenyen kialakuló hólyaghurut (*cystitis catarrhalis*). ~ *abacterialis:* vírusos fertőzés miatt v. allergiás alapon létrejövő hólyaghurut abacterialis pyuria, cystorrhoea. ~ *allergica:* a nyálkahártyákon általánosan jelentkező túlérzékenységi reakciók részjelensége. — ~ *catarrhalis, simplex:* a nyálkahártya acut gyulladása. Capillaris tágulások, szövetközti oedema jellemzi. Makroszkóposan a nyálkahártya belövellt, fényevesztett. — ~ *chronica:* heveny hólyaghurutból kifejlődő, elhúzódó, a hólyagfal mélyebb rétegeit is érintő gyulladás, melyre jellemző a desquamatio és proliferatio (→*cystitis cystica,* →*cystitis interstitialis* stb.). — ~ *cystica,* ~ *glandularis:* chr. enyhe, gyakran tünetmentes hólyaghurut: a hólyagnyálkahártyán apró göbszerű képletek figyelhetők meg.— ~*deflorativa:* congestiós alapon létrejövő, defloratiót követő ~. — ~ *diffusa:* a hólyag egész felszínére kiterjedő acut v. chronikus gyulladás. — ~ *diphtherica:* legyengült szervezetben virulens fertőzés okozta súlyos, a hólyagfal mélyébe terjedő gyulladás; jellemzője az álhártyaképződés (~ membranacea). — ~ *dissecans:* előbbi változata. A diphtherás lepedékkel együtt a hólyag nyálkahártya egy része egyben leválik a hólyagfalról. ~ *emphysematosa:* súlyos hólyaggyulladás a submucosus és vascularis rétegben keletkező gázhólyagcsákkal. — ~ *exfoliativa:* tömegesebb hámleválással járó chronikus hurut. ~ *fibrinosa:* fibrintermeléssel járó gyulladás. — ~ *gangraenosa:* mélyreható, nyálkahártyaelhalást okozó súlyos gyulladás. — ~ *glandularis* →*cystitis cystica.* — ~ *granularis, nodularis:* a submucosa gömbsejtes beszűrődésével járó chr. *hólyaghurut;* a nyálkahártyából kiemelkedő göbök jellemzik. — ~ *gonorrhoica:* kankós húgycsőhurutból kiinduló hólyaggyulladás. — ~ *haemorrhagica:* acut hólyaghurut, a nyálkahártya capillarisaiból származó pontszerű vérzések jellemzik. — ~ *hyperplastica:* a submucosus kötőszövet túlburjánzásával járó chronikus hólyaghurut. ~ *incrustativa:* chr. hólyaghurut, amelyben a kifekélyesedett nyálkahártyára anorganikus sók, elsősorban PO_4 csapódnak ki; leggyakrabban Salmonella ammoniae és Proteus fertőzéskor. — ~ *interstitialis:* a hólyagfal egészére kiterjedő chr. gyulladás. Lymphocytás és plasmasejtes beszűrődés, oedema, végül az elastikus elemek pusztulása, kötőszövetképződés jel-

lemzi. Körülírt formája: →*Hunner-fekély*. A kiterjedt hurut zsugorhólyaghoz vezet. — ~ *interstitialis chronica:* →*ulcus simplex vesicae urinariae*. — ~ *membranacea:* →*cystitis diphtherica*. — ~ *nodularis:* →*cystitis granularis*. — ~ *phlegmonosa:* mélyreterjedő acut gennyes hólyaggyulladás virulens fertőzés esetén. — ~ *panmuralis:* a hólyagfal összes rétegére kiterjedő gyulladás. — ~ *polyposa, proliferans:* a subepitheliális kötőszövet burjánzása által jellemzett chr. hólyaghurut. — ~ *pseudomembranacea:* a húgyhólyaggyulladás igen súlyos formája, álhártyaképződéssel, felületes hámelhalással, melyek lelökődése után fekélyek maradnak vissza. Főleg gerincvelő-bántalmak okozta hólyaghűdés szövődménye. — ~ *simplex* →*cystitis catarrhalis*. — ~ *tuberculosa, cystophthisis:* Koch-baktérium okozta hólyaggyulladás, mely vese-tbc másodlagos kísérője. Jellemzik: a fertőzött veséből eredő ureterszájadék körüli friss gümők, erosiók, éles szélű fekélyek, ~ interstitialis, végstádiumként a zsugorhólyag (→*tbc urogenitalis*). — ~ *ulcerosa:* fekélyes hólyaggyulladás; súlyos cystitis szövődménye, de okozhatja idegen test, kő, radium- v. röntgensugárártalom. A fekélyek incrustálódhatnak, mészpörkkel berakódhatnak. — ~ *röntgenvizsgálata:* a nyálkahártya a vizenyő és hypertrophia stádiumában ad a cystogrammon tüneteket. A hólyag alakja normális, de a symphysis és hólyag közötti távolság nagyobb lehet. Súlyos nyálkahártya-elváltozás esetén a telődési kontúrok elmosódottak. Megnehezített ürülés, dilatatióra vezethet tartós fennállás esetén. A hólyag környékére átterjedő gyulladás esetén a hólyag zsugorodik. — *Th.:* az acut szakban nyugtatók, fájdalomcsillapítók, ágynyugalom, lokális melegkezelés, bő folyadékfogyasztás, diéta, emellett sulfonamidok, illetve lehetőleg célzott antibioticum-kezelés. Chr. cystitis esetében enyhe húgydesinficiensek, húgyhajtó teák, diéta, a vizelet pH változtatása, célzott antibioticum-therapia és lokális hólyagkezelés. A therapia fontos feladata a kiváltó ok keresése és megszüntetése. A szokott kezelésre nem reagáló cystitisek esetében mindig gondolni kell pangást fenntartó tényezőkre (hólyagnyak-adenoma, kövek stb.) v. specifikus fertőzés lehetőségére (vese-tbc.). *Sz. Z.*

cystocarcinoma ovarii: a cystadenoma papilliferum malignizálódásából származó, gyakran kétoldali petefészekrák. A felszínen áttört papillaris növedékek szétterjednek a peritonaeumon. Az addig mobilis cystoma rögzül. *R. Gy.*

cystodynia: →*cystalgia*

cystoenterokele, *enterocystokele:* nagyfokú cystokele. Az előeső rész bélkacsot is tartalmaz (→még *cystokele*). *Sz. Z.*

cystoepiplokele: olyan cystokele, amely a hólyag mellett appendix epiploicát is tartalmaz. *Sz. Z.*

cystofibromatosis: →*dysplasia fibrosa*

cystogramm: →*cystographia*

cystographia, *cystoradiographia:* a húgyhólyag kontraszttöltéses rtg-vizsgálata. Az így készült felvétel a cystogramm. A töltés történhet pozitív árnyékot adó jódos kontrasztanyaggal, v. negatív árnyékot nyújtó levegővel, ill. a kettő kombinációjával. Felhasználható daganat, kő, idegentest, diverticulum, intravesicalis prostata-adenoma, cystitisek kórismézésére. *D. J.*

cystoid heg: a seb hibás záródása bulbus megnyitó műtét után, ha a sebajkak közé idegen szövetrész, kötőhártya, iris, lencsetok, üvegtest ékelődik. Késői fertőzés kapujául szolgálhat. Teendő: művi ellátás. *O. T.*

cystokele, *vesicokele:* szülések után a medencei tartószalagok és izmok gyengülése következtében lesüllyedt hólyag (cystoptosis), mely maga előtt tolja az elülső hüvelyfalat (colpocystokele). Legfontosabb panasz a köhögéskor, préseléskor, tüsszentéskor elcsepegő vizelet. Külső nemiszervi vizsgálatnál préselésre a ~ elődomborodik. *Th.:* a hüvelyfal babérlevél alakú kimetszése és fascia-erősítő Stoeckel-varrat felett történő egyesítése. *Sz. Z.*

cystolith: →*calculus vesicae urinariae*

cystolithectomia: hólyagkő eltávolítása a húgyhólyag megnyitásával (módozatai: sectio alta, perinealis, profunda). *Sz. Z.*

cystolithiasis: →*calculus vesicae urinariae*

cystolithotomia: húgykőeltávolítás hólyagmetszéssel. A régi klasszikus, a gát felől kőmetsző helyzetben végzett középkori tipikus behatolás (sectio mediana, sectio lateralis) helyett ma már a felső hólyagmetszés (sectio alta), a suprapubikus eljárás az elfogadott. *B. I.*

cystoma ovarii, *cystadenoma ovarii:* cystikus petefészek tumor, mely mirigyburjánzásból (adenoma) indul ki. A mirigyszövet által elválasztott folyadék tágítja ki a mirigylument üreggé, mely egy és több rekeszű lehet. Klinikai jelentőségét nagysága, nyomásos jelenségek, kocsányecsavarodás, infectio révén az elgennyedés lehetősége és rossz-

indulatú elfajulás előfordulása adja. ~ *glandulare* (simplex seu pseudomucinosum): rendszerint egyoldali, sima falú, gyakran több rekeszű petefészek tumor. Néha igen nagyra nő. Nyáktermelő hengerhám béleli, tartalma nyákos-nyúlós. ~ *pseudomucinosum papillare:* cystikus petefészek tumor, melynek a belfelületén finomabb, durvább, bolyhos, polyposus növedékek vannak. Különös formája a *pseudomyxoma ovarii.* ~ *serosum simplex:* vastag falú többnyire egyoldali cystikus petefészek tumor, bélelő hámja helyenként csillószőrös köbhám, tartalma vízszerű. ~ *serosum papillare:* gyakran kétoldali, tömlős petefészekdaganat, belfelületén apróbb-nagyobb kiterjedésben szemcsés, bolyhos, karfiolszerű növedékek vannak. Ezek néha a felszínre törnek, és a hasüregben metastatisokat okozhatnak. Rákos elfajulásra hajlamos. Minthogy a tömlős daganatok növekedése folyamatos és 20%-uk malignusan elfajul, operatív eltávolításuk hasi úton abszolút indikált. *H. I.*

cystometria: a húgyhólyag nyomásváltozásainak vizsgálata cystometerrel *(Rose,* 1927). Elsősorban idegi eredetű hólyagkiürítési zavarok differenciálásában van jelentősége. (→még *neurogen hólyag).* *Sz. Z.*

cystometrogramm: a vizelési inger folyadékmennyiség és nyomás szerint regisztrált görbéje. Kivitele: katéteren keresztül folyadékot viszünk a húgyhólyagba és folyamatosan mérjük az intravesicalis nyomást. Az abscissára a bevitt folyadékmennyiséget, az ordinátára az intravesicalis nyomást visszük fel. Jellemző, hogy a fokozódó hólyagtérfogat ellenére a nyomás csak nagyon enyhén emelkedik. Adott hólyagtartalom mellett létrejön a vizelés reflexe, melynek kapcsán az intravesicalis nyomás hirtelen élesen emelkedik. *B. P.*

cystonephrosis: →*hydronephrosis*

cystoneuralgia: →*cystalgia*

cystoparalysis: →*neurogen hólyag*

cystopexia, *cystorrhaphia:* a húgyhólyag vertexének a hasfalhoz (m. rectus fasciához) öltése; tartós hólyagsipoly képzésnél alkalmazták régebben. *Sz. Z.*

cystophotographia: a húgyhólyag belső felületének fényképezése cystoscop segítségével. Jelentősége egyes folyamatok controllálásban, a progressio megítélésében van. *Sz. Z.*

cystophthisis: → *cystitis*

cystoplastica: a húgyhólyag plasztikai műtétei, amelyek elsősorban zsugorhólyag esetén a kapacitás megnövelésére szolgálnak. *Tizzoni* és *Poggi* (1889) állatkísérletei alapján *Schele,* később *Couvelaire* (1951) és *Cibert* (1954) dolgozta ki. *Substitutiós ~:* daganat miatti terjedelmes hólyag-resectio után a hólyag pótlására kiiktatott ileo-coecalis bélszakaszt használt *Verhoogen* (1908), *Merrick* és *Gilchrist* (1954) *Gregoire* (1955). (→még *ileocystoplastica)* *Sz. Z.*

cystoplegia: →*neurogen hólyag*

cystoptosis: →*cystokele*

cystopyelitis, *pyelocystitis:* a vese üregrendszerére, az ureterre és a húgyhólyagra terjedő fertőzéses eredetű gyulladás (→még *cystitis,* →*pyelitis).* *Sz. Z.*

cystopyelographia (rtg): a húgyhólyag és a veseüreg-rendszer egyidejű kontrasztanyagos vizsgálata. (→még *pyelographia).* *D. P.*

cystopyelonephritis: a húgyhólyagra, vesemedencére és veseállományra kiterjedő baktériumos fertőzésből eredő gyulladás (→még *cystitis,* → még *pyelonephritis).* *Sz. Z.*

cystoradiographia: →*cystographia*

cystorrhagia: húgyhólyagból származó vérzés.

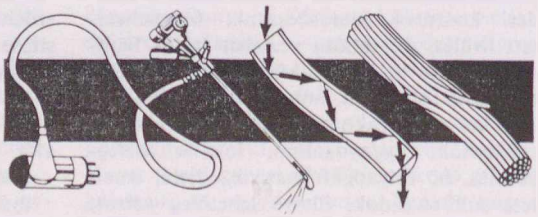
cystorrhaphia: →*cystopexia*

cystorrhoea, *hólyaghurut:* →*cystitis*

cystosarcoma-phylloides: →*emlődaganatok*

cystoschisis: →*extrophia vesicae urinariae*

cystoscop: a húgyhólyag vizsgálatára, egyes endovesicalis beavatkozások elvégzésére, ureter-katéteres vizsgálatra alkalmas eszköz.

Cystoscop
Száloptika vezeti az eszköztől független fényforrás fényét a cystoscopba

Max *Nitze*-től ered (1879), *Leiter* bécsi műszerész (1886) és *Albarran* fr. urológus (1896) tökéletesitették. A mignon-égő alkalmazásával (1905) nyerte el mai alapszerkezetét. Lényege a külső hajlított végű tubus megvilágítás és hólyagmosás céljára, valamint a belső optikai rész, hármas lencserendszerrel és prizmával. Továbbfejlesztett formái: ureterkatéteres ureter ~ a külső tubusba épített csatornákkal és az ureterkatétert irányító lapocskával (Albarran); retrospectiv ~: az

urethra és a hólyagnyak nyálkahártyájának vizsgálatára (Rumpel); retrograd-optika: az optikai közúzónál használatos (retrospectiv ~, cystourethroscop, panendoscop); operációs ~ electrocoagulatio, uretertágítás, ureterszájadék bemetszése céljára (Brown—Buerger, Young eszköz); resectoscop: a hólyagnyak elektroresectiójára (Stern—Mc Carthy-eszköz) szolgáló universalis cystourethroscop (Mc Carthy); gyermek ~: speciálisan vékony átmérőjű ~ (Cambell, Butterfield-csecsemő ~ stb.). *Sz. Z.*

cystoscopia, *endoscopia, hólyagtükrözés:* a húgyhólyag hólyagtükörrel végzett vizsgálata.

cystosis pancreatica congenita: a hasnyálmirigy veleszületett polycystás elváltozása, elfajulásos tömlőképződés (cysta dysontogenetica). *B. I.*

cystospasmus: hólyaggörcs; detrusor-görcs (gyakori vizelési inger) v. sphincter-görcs (vizeletrekedés), v. a kettő együttesen (gyakori vizelési inger, nehezített kiürítés). *B. I.*

cystospermitis: →*spermatocystitis*

cysto-steatonecrosis subcutanea (Lécene—Moulouguet): kövér egyének emlőtáján, gyaníthatóan trauma után jelentkező, a bőraljában fekvő, az irhával összekapaszkodó, elmosódó határú, kisebb-nagyobb csomó. Nem gennyesedik el. Szövettanilag neutrális zsír intracellularis elszappanosodását mutatja. *Be. K.*

cystostomia: tartós jellegű hólyagdrainezés (transvesicalis drainage) vizeletürítési akadályok esetében (hólyagnyak-adenoma, prostatarák stb.). Végezhető suprapubikus úton (epicystostomia) v. a gáton át (hypocystostomia). Előbbi esetben különleges trokár alkalmazható (Campbell-eszköz), v. kis metszésből sectio alta. A seben át a hólyagba katétert rögzítenek (transvesicalis drain), mely körül rövidesen állandó sipoly alakul ki. *Sz. Z.*

cystotom: éles horog a szemlencse tokjának behasítására hályogműtétnél. *B. B.*

cystotomia: →*sectio alta*

cystourethritis: a hólyag és húgycső gyulladása (→még *cystitis*, →*urethritis*).

cystourethrographia, *urethrocystographia:* a hólyag és húgycső rtg-vizsgálata, katéterrel a hólyagba és a katéter visszahúzása közben a húgycsőbe fecskendezett kontrasztanyag segítségével. A hólyagnyak tanulmányozására szolgál a mictiós felvétel, mely a hólyagfeltöltés után, vizelés közben készül. *Sz. Z.*

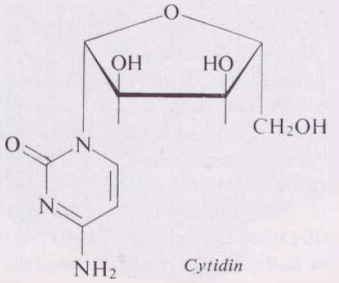
cystourethroscop: →*cystoscop*

cystovesiculo-prostatectomia: a húgyhólyag, prostata és ondómirigyek együttes eltávolítása, előzetes ureterosigmoidostomia után prostatarák esetén. Kidolgozói: *Coffey, Westerborn, Judging.* *Sz. Z.*

cyst-passer: →*cysta-ürítő*

cytea: →*blastea*

cytidin: a *cytosin* nucleosidja, riboséval alkotott vegyülete, amely a ribonucleinsavak alkotásában résztvevő cytidylsav dephosphorylálásával keletkezik. *S. F. B.*

Cytidin

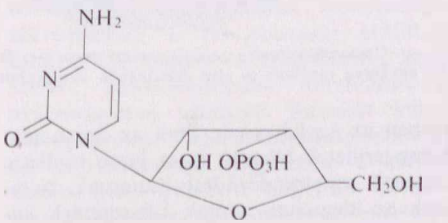
cytidindiphosphat-cholin: →*CDP-cholin*

cytidinmonophosphat: →*cytidylsav*

cytidintriphosphat: →*cytidylpolyphosphatok*

cytidylpolyphosphatok: a cytidin több phosphorsavval képezett esterei, amelyek szabad állapotban is előfordulnak, mint cytidindiphosphat és cytidintriphosphat (CTP). Ezekben a cytidin ribose része 5. szénatomjának hydroxylja egy pyrophosphattal, ill. egy triphosphattal van esteresítve. A ~ fontos származéka a cytidindiphosphat-cholin. *S. F. B.*

cytidylsav, *cytidinmonophosphat, CMP:* a cytidin phosphorsavval képezett estere. Isomerjei közül szabad állapotban előfordul a cytidin-5'-phosphat, a ~nak az az isomerje,

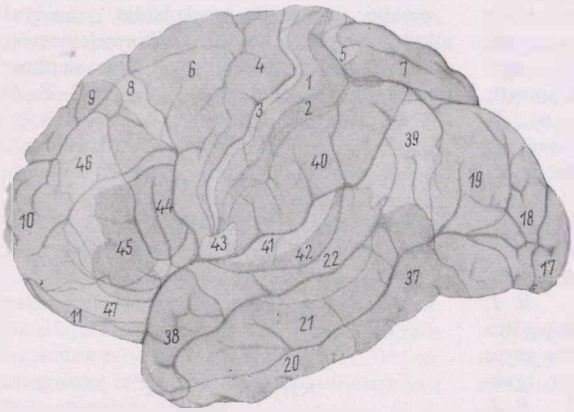
Cytidilsav

melyben a ribose 5. C-atomjának OH-csoportjához kapcsolódik a phosphatgyök. A ribonucleinsav lúgos lebontása alkalmával keletkezik egy másik isomer, a cytidin-3'-phosphat, amelyben a ribose 3. C-atomjának OH-csoportja van phosphattal esteresítve. A

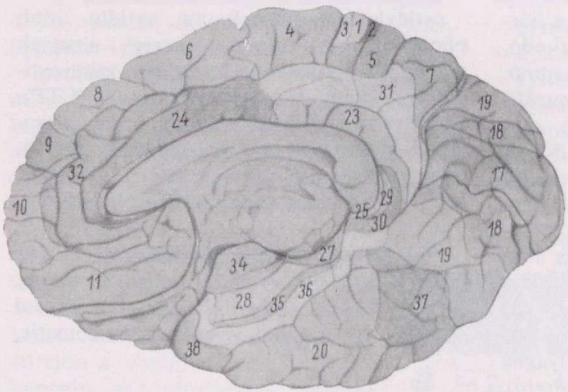
desoxyriboseval képezett hasonló származékok a desoxy-~ak. *S. F. B.*

cytisus laburnum: →*laburnum vulgare*

cytoarchitectonica: a sejtek szabályos és jellegzetes elhelyezkedése egy szöveten belül. Szabályos ~ja van az idegszövetnek, elsősorban az agykéregnek, ahol az egyes agykéreg-területek állandó és az illető területre jellemző sejtelrendeződést mutatnak. Nemcsak az idegsejtek maguk képezhetnek karakterisztikus elrendeződést, hanem a sejtek nyúlványai is. Az idegrostok tipusos lefutását *myeloarchitectonica*nak nevezzük. A gliasejtek számát, elhelyezkedését, rostjainak lefutását egy adott idegszövet területén *gliaarchitectonica*nak nevezzük. Az erek jellegzetes elrendeződése egy szövetben az *angioarchitectonica*. *T. I.*

Cytoarchitectonica corticis cerebri areae sec. Brodmann
Az agykéreg oldalsó felszínének cytoarchitectonikai mezői

Cytoarchitectonica corticis cerebri areae sec. Brodmann
Az agykéreg medialis és alsó felszínének cytoarchitectonikai mezői

cytoarchitectura: →*cerebrum*

Cytobion: →*cyanocobalamin*

cytocentrum, *kinocentrum, sejtközpont:* a növényi és állati (emberi) sejtek protoplasmájában található finom organellum. 1—2 *centriolum*ból (centrosomáiból) áll, melyeket a plasma sajátos szerkezetű udvarral, a *centrosphaera*val vesz körül. Különösen sejtosztódáskor a centrosphaera környezetében finom sugaras rajzolat jelenik meg a protoplasmában. Ez az *astrosphaera* v. *cytaster*, amely nem tartozéka a ~nak. A ~ rendesen a mag mellett v. a felszínen levő sejtekben (bélhám) a felszín közelében található. Két centrosoma esetében *diplosomá*ról beszélünk. A mitosisban kifejezettebbé válik. A ~ centrosomáiból fejlődnek a csillók. (→még *flagellum.*) A sejt mechanikus energiáinak megnyilvánulásait irányítja, jelentősége főleg a sejt kozgásaival és az osztódással kapcsolatban fontos, ill. az érzéksejtek receptortevékenységével függ össze. Elektronmikroszkóppal nézve henger alakú képződmények, a henger palástját kisebb rostokból álló 9 rost építi fel. A henger belsejét finom fonalak végén ülő gömbök képezik. *T. I.*

cytochromok: a különböző szövetekben és mikroorganizmusokban található elektront transportáló enzymek, amelyek fehérjerészéhez a haem v. ahhoz hasonló pigment kapcsolódik. Jellemző absorptiós spektrumot mutatnak redukált állapotban; megfelelő specifikus anyagokkal visszaoxidálhatók, amikor a vörös, ill. zöld fényben redukált állapotban észlelhető absorptiós csíkjuk eltűnik. A különböző szövetekben és mikroorganizmusokban különböző ~at figyeltek meg, elnevezésük aszerint történik, hogy a spectrum mely részén absorbeálnak. A *Keilin* által először leirt ~: *cytochrom*-a, -b, -c, melyek jellemző absorptiós csíkja a spektrum látható részében redukált állapotban 605, 567, ill. 550 mμ-nál van. Az ezekhez spektrálisan hasonló ~at a_1, b_1, c_1, c_2 . . . . c_5 stb. névvel jelölik. A ~ nem

autooxydabilisak, csak megfelelő redox-rendszerek képesek őket redukálni, ill. oxidálni. Kristályos állapotban előállították a cytochrom c-t, amely 11,800 molekulasúlyú bázikus fehérje, a haem része vinyl-csoportjain keresztül a fehérje két cystein SH-csoportjával képez kovalens kötéseket. A cytochrom-b-t élesztőből, mint a lactatdehydrogenaséval alkotott complexet izolálták. A zöldes színű cytochrom-a és a régebben cytochrom-a_3-nak nevezett cytochromoxydasét egyetlen fehérje-complex alakjában izolálták. Színe a haem-csoport oldalláncában levő formylcsoport jelenlétére vezethető vissza. A ~ a terminalis oxidatiót katalizálják és ennek megfelelően részvételükkel folyik az oxydativ phosphorylálás jelentős része. — Greenstein és mtsai szerint daganatokban igen kicsi a cytochrom-c aktivitás és igen nagy a cytochrom-c-hez viszonyított cytochromoxydase mennyisége. A cytochrom-c alacsony értékét daganatokban sokan leírták, Chance és mtsai vizsgálatai szerint azonban — ha egyáltalán fennáll — akkor sem tekinthető semmiképpen sem a daganatokra specifikusnak. Greenstein szerint a cytochrom-c cytochromoxydase arányból még a malignitás fokára is következtetni lehet. *S. F. B.—Su. J.*

cytochrom oxydase, *légzőferment, Warburg-féle légzőferment, Atmungsferment, cytochrom $a + a_3$:* az az enzym, amely a legtöbb élő szövetben a levegő oxygenjével reagál és ezzel a légzést katalizálja. Cyaniddal és szénmonoxiddal igen kis koncentrációban mérgezhető. Mivel CO-complexe fény hatására dissociál, *Warburg* indirekt úton meghatározta a spektrumát, amely 605 mμ-nál mutat maximumot, felépítésében a cytochrom-a-hoz hasonló haem-proteid lehet. A cytochromoktól alapvetően különbözik abban, hogy molekuláris oxygennel complexet képez és oxidálódik, peroxyd-képződés nélkül. Oxidált alakja a cytochrom-a-val reagál, azt oxidálja, miközben maga redukálódik és új oxidatióra képes. *S. F. B.*

cytodiagnostica, *cytologiai diagnosis:* →*colpocytodiagnostica,* →*spongya biopsia,* →*Tzanck-cytodiagnostica*

cytolemma: a protoplasma-felszín differentiálódásának terméke, amely a felületi feszültségi erők orientatiós befolyásával jön létre. A jól kifejezett sejthártyát pelliculának nevezzük. A vörösvértesteknek lipoidokban igen gazdag sejthártyájuk van. A ~ elektronmikroszkóppal sokkal egyszerűbb szerkezetűnek látszik, mint azt eddig a polarizációs mikroszkópos vizsgálatok alapján feltételezték. Vastagsága általában 70 Å. Nagy feloldással két szélső sötétebb és egy közbülső halványabb rétegre bontható fel. Egyes elgondolások szerint ez a vastagság egy bimolekuláris lipoidrétegnek felel meg, melyhez két oldalt egy-egy igen vékony fehérjeréteg csatlakozik. A sejthártya különleges feladatok végzésére különféleképpen differentiálódik. Felszívódás esetén (pl. bélhámsejtek, vesehámsejtek, syncitiotrophoblast sejtek) finom bolyhokat képez (kefeszegély, cuticula) melyek felületét sokszorosan megnövelik. A sejten átmenő víztranszport megkönnyítésére a sejt belsejébe nyúló hosszú redőket képez (vese hámsejtek, corpus ciliare hámja stb.). Phagocytosiskor a sejthártyára adsorbeálódott részecskék olyan ingert gyakorolnak a sejthártyára, hogy ez ezen a területen a sejt belsejébe türemkedik, majd ott hólyagszerű képlet formájában lefűződik. Az idegentestet tartalmazó vacuola fala tehát ~ eredetű. *T. I.*

cytologia, *sejttan:* az élettudománynak az az ága, amely a sejtek szerkezetét, életműködéseit és fejlődését tanulmányozza. *T. I.*

cytologiai diagnosis: →*colpocytodiagnostica*

cytolysin: rendszerint szöveti sejteket feloldani képes ellenanyag. *A. Z.*

cytolysis: sejtfeloldódás.

cytomegaliás betegség vírusa: →*cytomegalovirus*

cytomegalia syndroma, *Wyatt-syndroma, cytomegalia infantum, inclusiós betegség, zárványtest-betegség, generalizált nyálmirigy vírusinfectio:* latens v. sepsisszerű lefolyású vírusinfectio, mely főleg az újszülöttkorban és 1—3 éves korban észlelhető. Jellemzői a hámsejtekben helyet foglaló intranuclearis zárványtestek a morphologiai elváltozás localisatiója alapján: a generalizált-, légzőszervi-, gastrointestinalis, cerebralis-, és nyálmirigyekre lokalizált formáját különböztetjük meg. Tünetei: hepatosplenomegalia, erythroblastok megjelenése a keringő vérben, extramedullaris vérképzés, haemorrhagiás diathesis, thrombopeniás purpura a bőrön, icterus, ascites, gócos v. interstitialis pneumonia, az agyszövet degenerálódása, mész felhalmozódása az agysejtekben. A zárványtestek az életfontosságú szervek, vese, hasnyálmirigy stb. bármelyikének hámsejtjeiben előfordulhatnak. A nyálmirigyekre lokalizált alakot leggyakrabban a glandula parotisban észlelik. Az egy szervre lokali-

zált manifestatiókban az illető szerv functiozavarának tünetei dominálnak. A zárványtestet tartalmazó sejt megnagyobbodik; ún. protozoonszerű alakot vesz fel, a sejtmag felfúvódik. A zárványtesteket tartalmazó hámsejteket az ízület és liquor üledékében mikroszkóppal ki lehet mutatni, a nyálmirigyekre lokalizált alak gyakran latens lefolyású és jóindulatú, a többi megjelenési forma prognosisa rossz. Az érintett életfontosságú szerv v. szervrendszer progrediáló functio-zavara, ill. functio-kiesése következtében halálhoz vezet. *Th.* tüneti. A ~ járványtana még nem tisztázott, vírusát kitenyészteni még nem sikerült. Feltételezik, hogy a fertőzést rágcsálók terjesztik. A fertőzés valószínűleg a terhesség alatt megfertőződött, de tünetmentes anyáról diaplacentarisan terjed át a magzatra. A fertőzés útjára vonatkozó ezen munka-hypothesis, azonban kizárólag az újszülöttkori esetekre vonatkozik. A későbbi életkorban előforduló (1—3 éves gyermekeknél) megbetegedések járványtanára nem alkalmazható. *P. Zs.*

cytomegalovirus, *cytomegaliás betegség vírusa, submaxillaris mirigy vírusa:* a herpesvírusok családjába tartozó vírusok, melyeknek jellegzetessége, hogy a fertőzött szervezetben és szövettenyészetben szokatlanul nagy (25—30 μ átmérőjű) kóros sejtek képződését váltják ki *(cytomegalia)*. A kóros sejtek ugyancsak nagyra nőtt magjában teljes kifejlettségében csaknem az egész sejtmagot kitöltő acido- v. amphophil zárvány foglal helyet. Az ember ~a változatos klinikai képet okozhat: fiatal csecsemőben általános vér-dyscrasiát hepatomegaliával, agyi elmeszesedést és chorioretinitist; nagyobb gyermekekben diarrhoeát, máj- és vesekárosodást, pneumoniát, agyi laesiókat. Felnőtt korban a fertőzés legtöbbször subklinikus. A vírust a fertőzött egyén torkából, vizeletéből, adenoidjából, máj-punctatumából stb. lehet izolálni humán sejttenyészetekben. Cytomegaliás sejtek a vizeletben is megjelennek. Sejtkultúrában cytopathogen hatása lassan fejlődik ki. Vírus-neutralizáló és komplementkötő ellenanyagok egészséges felnőttek nagy hányadában megtalálhatók. A ~ álcázott formában tartósan jelen lehet nyirokszövetekben. A különböző állatok ~ai fajspecifikusak. *F. E.*

Cytomel: →*Thyreoidea*

Cytonal: 4,4'-dihydroxy-α,β-diaethylstilben diphosphat tetranatrium sója. Cytostaticum, melynek phosphatját a prostata cc. által termelt savanyú phosphatase hasítja le és így a nehezen oldódó dioxydiaethyl-stilben nagy mennyiségben halmozódik fel a prostatatumorban és itt fejti ki tartós hatását. Javallata: prostata carcinoma. Adagolása lassú iv. injectio a beteg állapotától függően 125 mg—500 mg-ig. Azonos a hazai készítményű Honvannal. *W. A.*

cytopathogen hatás: vírusoknak sejt- és szövettenyészetekben mikroszkóposan észlelhető, továbbolthatható, a vírusra jellemző sejtkárosító hatása. *F. E.*

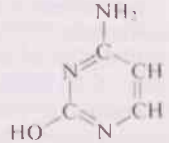
cytopharynx, *sejtgarat:* bizonyos egysejtűekben, főként a csillósokban (Ciliata) megtalálható táplálkozási organellum. Lényegében a sejtszájhoz *(→cytostoma)* csatlakozó vezeték, amelyen át a bekebelezett táplálék bejut a cytoplasma emésztő vacuolumába. *T. I.*

cytopherometer, *sejt-electrophoresis berendezés:* vérsejtek és más, mikroszkópikus nagyságú részecskék elektromos vándorlási sebességének mérésére szolgáló készülék. A sejt-suspensiót ismert méretű optikai kamrába helyezzük és mérjük azt az időt, amely alatt konstans elektromos erőtér hatására az egyes sejtek meghatározott távolságot tesznek meg. A sejtek megfigyelésére a készülék optikai tengelyében elhelyezett mikroszkóp szolgál. A reprodukálhatóság érdekében az optikai kamra konstans hőmérsékletre van temperálva. A készülék elektromos tápegysége áramstabilizált és reversibilis elektródokon keresztül közli az áramot a rendszerrel. A fenti standard körülmények között a berendezés alkalmas a sejtek felületi töltésének, elektrokinetikus potenciáljának (mint a sejtmembrán állapotjellemzőjének) meghatározására is. *Szelényi Judit*

cytophil: az immunitás *Ehrlich*-oldallánc elméletében használt kifejezés; az amboceptornak azt a haptophor csoportját jelenti, amely a vörösvértest receptorjához kapcsolódik. *A. Z.*

cytoplasma: →*protoplasma*

cytopyge, *alrés:* csillós egysejtűek sejttestének meghatározott pontján található preformált nyílás, melyen át a táplálék emészthetetlen maradékai eltávoznak. *T. I.*

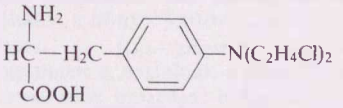

Cytosin

cytosin, *2-hydroxy-4-aminopyrimidin:* pyrimidinbasis, a nucleinsavak alkotórésze, cytidylpoly-

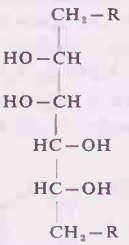
phosphatok alakjában a nucleotidokban is előfordul. *S. F. B.*

cytostatica, *cytotoxica:* a sejtek szaporodását gátló gyógyszerek, melyeket a rosszindulatú daganatok és egyéb sejtburjánzással járó megbetegedések kezelésére használnak. Hatásmódjuk szerint a következőleg csoportosíthatók: *a) Alkylező vegyületek,* ezek többnyire két β-chloraethylamin gyököt tartalmaznak, amelyekből a szervezetben az erősen reakcióképes immonium-gyűrűs kationok keletkeznek. Ezek keresztkötést létesítenek a DNS v. RNS molekulákban és ezzel azok replicatióját és a fehérje-synthesist gátolják a sejtekben. Átmeneti javulás érhető el velük leukaemia, lymphogranulomatosis, lympho- és reticulosarcoma esetén. Bár sok állati daganatot is visszafejlesztenek, az emberi daganatokra gyengén hatnak. Ilyenek: *Mustárnitrogen, Dichloren, Embichin, Mechlorethanin,* methyl-bis(β-chloraethyl)-amin, $CH_3N(C_2H_4Cl)_2$, amiből 2—3 naponként iv. infusióval adnak 0,1 mg/kg-t. Ennél sokkal kevésbé mérgező a *Degranol, Mannomustin, BCM,* 1,6-bis-(β-chloraethylamin)-1,6-desoxy- D-mannit, *D:* másodnaponként 50—100 mg iv. *Nitrogenoxydmustár, Nitromin, Mitomen,* methyl-bis-(β-chloraethyl)-aminoxyd, *D:* naponta 1 mg/kg iv. *TEM,* 40—60 mg/kg iv. *Trenimon,* 2,3,5-triaethylen-1,4-benzochinon, *D:* hetente 0,5—1,5 mg. → *Sarcolysin, Melphalan, Alkeran,* p-bis-(β-chlroaethyl)-amino-1-phenyl-alanin, valamint ennek di- és tripeptid származékai kevéssé mérgezők és állatkísérletben igen haté-

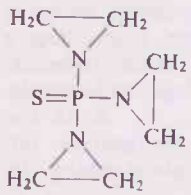

Melphalan

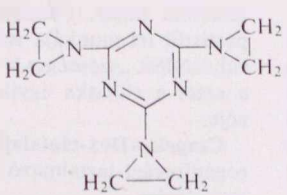
konyak. A következők különösen myeloid leukaemiában. használatosak: *Busulfan, Myleran,* 1,4-dimethylsulfonyloxybutan, $CH_3SO_3—C_4H_8—SO_3CH_3$ *D:* naponta 3—6 mg; *Myelobromol,* 1,6-dibrom-1,6-didesoxy-

Degranol R: $NH(CH_2)_3Cl$
Myelobromol R $NH(CH_2)_6Br$

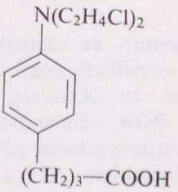

Thio-Tepa

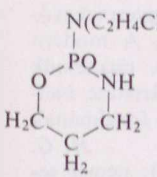
TEM (Triaethylenmelamin)

Triaethylenmelamin, 2,4,6-triaethyleniminо-s-triazin, *D:* naponta 5 mg p. os. *Thio-TEPA,* triaethylen-thiophosphoramid, *D:* 5—10 mg im. és iv. *Cyclophosphamid, Endoxan, Cytoxan,* N, N-bis-(β-chloraethyl)-N,O-propylen-phosphorsavasecster-diamid, *D:* naponta 100—200 mg p. os. és kezdetben összesen

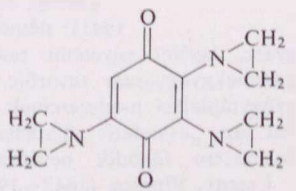

Chlorambucil

D-mannit, *D:* naponta 5 mg/kg vagyis 1/2—1 1/2 tbl á 250 mg. *b) Mitosist gátló szerek,* hatásukra jellemző, hogy a sejtmag oszlását a metaphasisban állítják meg; ide sorolhatók a már régebben használt colchicin és származékain kívül, a podophyllumból előállított SP-I és SP—G jelű podophyllinsav-aethylen-hydrazid, ill. benzilidenglycosid, amelyek napi 400—800 mg-os adagban iv., ill. 6—8 capsula á 25 mg p. os. Emlő és méhrákban az esetek 19—26%-nál objektív, de csak átmeneti javulást okoznak. A vinca rosea alkaloidjai a *Vinblastin* és *Vincristin* is jól hatnak az előbbi a Hodkgin-kórban, az utóbbi a gyermekek heveny leukaemiájában. *D:* 0,1, ill. 0,05 mg/kg iv. hetenként. *c) Antimetabolitok* a sejt anyagcserében

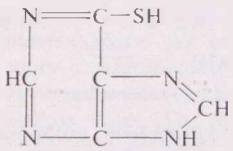

Endoxan

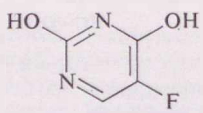
Trenimon

fontos szerepet játszó purin-testek és aminosavak olyan analóg vegyületei, melyek egyes enzymek hatócsoportjaihoz kapcsolódnak, és ezzel akadályozzák azok működését. Így pl. a *Leupurin*, *Purinethol*, 6-mercaptopurin, 6 MP, a succinyl-adenylsav-synthtetase bénításával gátolja az adenosin-5'-phosphat

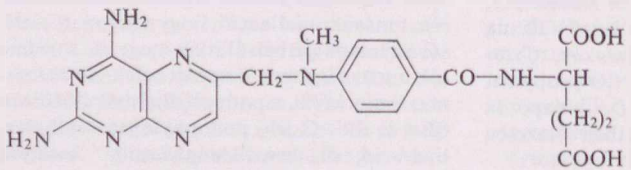
Leupurin

képződését. Napi 2,5 mg/kg adagban heveny és myeloid leukaemiában teljes remissiót idézhet elő. *8-azaguanin* kevéssé használatos, mert gyakran toxikus dermatitist okoz. *5-fluoruracil*, 5-FU és *5-fluor-2'dezoxyuridin*, 5-FUdR főleg a thimidylsav-synthetase bénításával hatnak: 5—10 mg/kg napi adagtól

5-Fluor-uracil

a mell-, gyomor- és vastagbél-rák betegek kb. 1/4-énél észlelhető némi javulás. Aminosav-analogok az *Azaserin*, o-diazoacetyl-l-serin és *DON*, diazo-5-oxo-l-norleucin, melyek a purin-synthesis gátlásával hatnak haemoblastosisokban. *D:* 5—10 mg/kg iv. vagy p. os naponta a toxikus tünetek jelentkezéséig. Fontosabbak ezeknél a →*folsavantagonisták;* Methotrexat, 0,5—1,0 mg

Methotrexat

adható. *d)* A *hormonok* közül az oestrogének a prostata rákot, az androgenek az emlőrákot tudják gyógyítani; a cortisonszármazékok, mint adjuvánsok, sokszor javítják a rákbetegek általános állapotát. *e)* Főleg japán kutatók számos *antibioticum* rákellenes hatását fedezték fel. Ezek közül a *Mitomycin A* és *B*, 0,05—0,1 mg/kg napi adagban myeloid leukaemiában és lymphomában bizonyult hatékonynak; a *Puromycin*, *Stylomycin* napi 250—750 mg adagban a rákos betegek múló javulását okozta. A többiek sem váltak eddig be (→még *Actinomycin).*

I. B.

cytostoma, *sejtszáj:* bizonyos ostoros egysejtűek és a csillósok táplálkozási organelluma. A sejttest meghatározott pontján található praeformált nyílás, melyen át a szilárd táplálékrészecskék bejutnak az egysejtű testébe. *T. I.*

cytotoxikus: sejtkárosító hatással rendelkező. *Ba. B.*

cytotoxikus nephritis: a vese parenchymát károsító sejtmérgek hatására létrejövő heveny vesegyulladás.

cytotoxikus serum: →*Bogomolec-serum*

cytotoxin: sejtméreg, a sejt alapvető életjelenségét gátló anyag. *S. J.*

cytotrophoblast: →*chorion*

cytotrop reakció: allergiás folyamatok diagnosztizálásában használatos kisegítő eljárás, mely az ellenanyagok kimutatására szolgál. Az antigen és a beteg savója egyes sejtek (leukocyták, lymphocyták stb.) feloldódását okozza. *A. Z.*

cytozym: →*thrombokinase*

Czanaki Máté (1595—1630): sárospataki főiskolai tanár. Filozófiai művei mellett a pestisről írt munkája ismert. Leírta, hogy a rühösödést „szépséges kis állatok" terjesztik, s ezzel a rühatka egyik legkorábbi felfedezője. *R. M. Gy.*

Czapek—Dox-táptalaj: anorganikus nitrogénforrást tartalmazó táptalaj gombák tenyésztésére. *A. Z.*

Czepa-vizsgálat: az appendix vizsgálatára alkalmazott eljárás. A beteg rtg-vizsgálat előtt keserűsóval kevert kontrasztpépet fogyaszt, így a kontrasztanyag a vastagbélig gyorsabban jut, míg marad és az appendixet is feltölti.

M. I.

Czermak: → *Čermak*

Czerny, Adalbert (1863—1941): német gyermekgyógyász, berlini egyetemi tanár. A modern gyermekgyógyászat úttörője. A csecsemők gyógytáplálási módszereinek fejlesztése mellett az „exsudativ diathesis" fogalmának bevezetése fűződik nevéhez. *H. G.*

Czerny, Vinzenz (1842—1916): német sebész, heidelbergi egyetemi tanár. A hasi,

plasztikai sebészet mellett a laryngectomia kísérletes kidolgozása fűződik nevéhez. Ő végezte az első vaginalis méhkiirtást 1879-ben. → *(Czerny-műtét, → Czerny-varrat, → Czerny—Lembert-varrat, → Czerny-Leopold műtét)*

Czerny—Keller-malátaleves: → *malátaleves*

Czerny—Kleinschmidt-vajleves: csecsemők tartós normáltáplálására javasolt, 5% vaj + 5% lisztes rántással készült, 5% cukrot tartalmazó 2/5-ös tej. Ma már alig alkalmazzák. *D. L.*

Czerny—Lembert-varrat: a Czerny-varrat és Lembert-varrat egyesítése: általánosan alkalmazott módszer. *B. I.*

Czerny—Leopold-műtét: ventrofixatiós műtét *(→ventrofixatio uteri)* laparotomia útján reponálva a méhet, a fascián keresztül a méh fundusba vezetett selyemöltéssel fixálják a hasfalhoz. (Egyidejűleg sterilisatiós műtétet kell végezni.) *H. I.*

Czerny-műtét: lágyéksérvműtét egyik módozata; a tömlő bekötése és elsüllyesztése után néhány, a bőnyét kettőző „pillérvarrat" *(→varrat)*. *B. I.*

Czerny-tünet: a hasfalnak a légzéssel kapcsolatos paradox mozgása: belégzéskor nem elődomborodik, hanem behúzódik. Choreás mozgási incoordinatio következménye. *D. L.*

Czerny-varrat: seromuscularis bélfalvarrat csomós öltésekkel. *B. I.*

D

D: 1. dioptria rövidítése, 2. deuterium rövidítése

d.: da, detur: adj!

d-, dextrogyr: jobbraforgató sorozatba tartozó vegyület. Függetlenül attól, hogy egy vegyület ténylegesen milyen irányban forgatja a polarizált fény síkját, jobbraforgató sorozatba tartozónak nevezzük, és neve előtt *D*-jelzéssel látjuk el, ha optikailag aktív szénatomjának configuratiója a *D*-glycerinaldehyd configuratiójára vezethető vissza. A szénhydrat kémiában, ahol egy vegyületen belül több optikailag aktív szénatom található, az utolsóelőtti szénatomon levő configuratio az irányadó az elnevezés szempontjából. *S. F. B.*

da: →*MDS*

Dabis (Scheff-Dabis) László (1891—1956): higiénikus, budapesti egyetemi tanár, kandidátus, Kossuth-díjas. (1955). Jelentős érdemei vannak a főváros közegészségügyi laboratóriumi szolgálatának fejlesztése terén. Úttörő jellegűek a főváros levegő-szennyeződésére és az élelmiszer-higiénére vonatkozó kutatásai.

Dacie, John Vivian (1912—): angol haematologus, londoni egyetemi tanár. A haemolytikus anaemiákra, a vörösvérsejtek fragilitására vonatkozó kutatásai ismertek. *R. E.*

dackorszak: →*dacreakció*

dac-neurosis: →*dacreakció*

Dacorène, *Fourneau* 1262, 2-ß-*diaethylaminoaethoxy-diphenyl*,

$$C_6H_5-C_6H_4--OC_2H_4N(C_2H_5)_2:$$

Védi a szívet minden arrhythmiát okozó behatással szemben, a szívereket tágítja. *D:* 0,05——0,2 g. arrhythmia ellen fokozatosan emelkedve p.os és im. *I. B.*

Da Costa-syndroma: →*neurocirculatorikus dystonia*

dacreakció: a kisgyermekkorban, leginkább 1 ½—3 évesek között *(dackorszak)* mutatkozó negativistikus magatartási sajátság. A gyermek a hozzá intézett felszólításokra nem reagál, azokat nem követi, sőt sokszor éppen ellentétesen cselekszik. Ha erőltetik megmakacsolja magát, s a rábeszélésre, meggyőzésre visszautasítással felel. Büntetés rendszerint fokozza az ellenállást. Ez néha olyan mértéket ölt, hogy a gyermek sírva, toporzékolva tiltakozik. A sírás néha apnoés rohamot vált ki: a gyermek elesik, szeme fennakad, előbb elkékül, majd elsápad *(affectiv apnoe)*. Esetenként a reakció kóros jellegűvé válik *(dac-neurosis)* s nemcsak igen gyakori és tartós lesz, hanem szokatlanul scenirozott formát is ölt. Ilyenkor az egyszerű nevelési módszerek elégtelenné válnak és komoly psychotherapia válik szükségessé, különösen akkor, ha a jelenség physiologiás dackorszakon túl is megmarad, vagy egyéb magatartási hibákkal szövődik. *D. L.*

dacryagogus: könnyezést megindító.

dacryoadenitis, *könnymirigy-gyulladás:* a könnymirigy lobos megbetegedése. Oka többnyire gennyes metastasis, mumps, ritkán Mikulicz-kór, tuberculosis, lymphogranulomatosis, leukaemia, lues. *B. B.*

dacryocysta: →*saccus lacrimalis*

dacryocystectasia: könnytömlőtágulat.

dacryocystectomia extranasalis: →*Falk-műtét*

dacryocystitis: 1.: a könnytömlő gyulladása. Veleszületett v. gyulladásos eredetű stenosis következménye. ~ phlegmonosa acuta és chronica formában fordul elő. A váladék bőven tartalmaz pneumococcusokat, ezért ulcus serpens corneae forrása lehet. Teendő: a heveny szakban párakötés, incisio, az idült szakban dacryocystorhinostomia, esetleg exstirpatio sacci lacr. A veleszületettnél át-

fecskendezés, szondázás. **2.** (gen): a familiaris esetekben domináns öröklésmenet állapítható meg. *B. B.—Gy. B.*

dacryocystoblennorrhoea: könnytömlőgennyesedés.

dacryocystogram: kontraszttöltés után készült rtg-felvétel a könnyutakról. *D. P.*

dacryocystographia: a lipiodollal töltött könnyutak és könnyzacskó rtg-felvétele (dacryocystogram), első sorban a könnyutak elzáródásának kimutatására és okai tisztázására. *D. P.*

dacryocystokele: könnytömlősérv, könnytömlőtágulás.

dacryocystorhinostomia: a könnylevezetés helyreállítása műtéttel. Lényege műtéti összeköttetés létesítése a könnytömlő és az orrüreg között az elzáródott ductus nasolacrimalis helyett. Az új könnylevezető út a felső orrjáratba nyílik. Legelterjedtebb a századeleji Toti-féle műtéten alapuló, de tovább fejlesztett ~ *externa*. (A belső szemzug előtt kb. 1 cm-rel 3 cm hosszú kissé ívelt bőrmetszést ejtünk, a könnytömlőt tompán feltárjuk, a csontba fogászati fúróval 1,5x1,0 cm-es ablakot készítünk nagyjából a ductus nasolacrimalis és a ligamentum internum között, s az orrnyálkahártyát és a könnytömlő hátsó falát felhasítva a sebszéleket side to side egyesítjük.) Több mint 90%-ban eredményes műtét, a könnyezés, gennyes váladék pangása egycsapásra megszűnik. Burjánzás révén előfordul a seb elzáródása, amikor is a műtét megismételhető. *O. T.*

dacryocystotomia: a könnytömlő megnyitása gennyes gyulladásnál (dacryocystitis phlegmonosa, peridacryocystitis) v. idegentest (mészlerakódás, gomba) eltávolítása céljából. *B. B.*

dacryolith: mészből v. gombaelemekből álló kőszerű képződmények a könnyelvezető utakban. *B. B.*

dacryon: a könnycsont elülső csücske. Anthropologiai mérőpont.

dacryops: a könnymirigy retentiós cystája a kivezetőjárat elzáródása esetén (→még *organon visus*). *B. B.*

dacryorrhoea: →*epiphora*

dacryosialoadenopathia atrophicans: →*Sjögren-syndroma*

dacryosyrinx: könnyvezetéksipoly.

Dactil: →*parasympatholytica*

dactylion: →*testmérőpontok*

dactylitis: ujjgyulladás; ~ *strumosa seu tuberculosa:* gümőkóros ujjgyulladás (→ *spina ventosa*). *B. I.*

dactylitis syphilitica: a rövid csöves csontokon sy. kapcsán (elsősorban sy. connatában a 3—5. élethónapban) fellépő gummás sarjadzásos velőgyulladás, panostosis. Az I. ujjpereceken jelentkezik, melyek pezsgősüveghez hasonlóan megvastagodnak, a tbc- és spina ventosától a gyulladás, lágyulás, áttörés hiánya különbözteti meg (→még *syphilis*). *S. Sz.*

dactylocampsodynia: az ujjak behajlításakor jelentkező fájdalom.

dactylogryposis: az ujj karomszerű begörbülése. *B. I.*

dactylologia: ujjakkal végzett jelbeszéd, melyet siketnémák használnak.

dactylolysis spontanea: →*ainhum*

dactyloscopia: az ujjbegylenyomatok *(figurae dactyles)* sajátosságait, az ujjbegy hámléceinek (fodorszálainak, papilláris vonalainak) sajátosságait, egyéni tulajdonságait, öröklestani viselkedését tanulmányozó és alkalmazó tudomány. Az ujjbegyek, a tenyér, a talp finom hámlécei már a magzati élet VI. hónapjában kialakulnak, egyéni jellegzetességeiket az élet egész folyamán változatlanul megtartják. Ezért kiválóan felhasználhatók a személyazonosság megállapítására. A módszert *Wilder* dolgozta ki a század elején. — Mivel az ujjlenyomatok jellegzetességei öröklődnek, ezért a ~t a származás és apasági vizsgálatokban is alkalmazzák. *F. V.*

dactylosymphysis: →*syndactylia*

dactylus: ujj, lábujj.

dadogás, *anarthria syllabaris, dysarthria syllabaris, dysarthria spasmodica, dysphemia, balbuties:* a logoneurosisok egy fajtája, amelyet a hangképző szerveknek a beszéd megkezdésekor v. beszéd közben fellépő és ismétlődő görcse jellemez. Gyakran emotionalis túlterhelésre (ijedtség, konfliktus, baleset) vezethető vissza, máskor psychoneurosis v. a centrális és peripheriás beszédmechanizmus közötti discrepantia következménye. *Imitatiós* ~ többnyire gyermekeknél 2—7 év között fejlődik ki. A ~ férfiaknál 3—5-ször gyakoribb, mint nőknél. A légzés, hangadás, hangképzés, mimika és gesztikuláció közötti szoros kapcsolat folytán ~nál mindezek területén koordinációs zavarok lépnek fel. A légzés erőltetett, kapkodó, a hang megszakított, a tonusos v. clonusos hangképzést a végtagok parakinetikus mozgása kíséri. Némely dadogónál a nehézség főként bizonyos hangokkal kapcsolatban áll fenn. Az éneklés kb. 80%-ban, a suttogás, recitálás rendszerint teljesen akadálytalan. Az intellektus

többnyire megtartott, a gondolkodás helyes és világos. A kifejlődött ~ therapiája többnyire nehéz feladat. Éppen ezért célszerű a kezelést már 2—4 éves korban elkezdeni. A therapia elsősorban a dadogó megnyugtatását célzó psychiatriai és ezt esetenként elősegítő gyógyszerek adásából áll. Hangsúly a logopediai eljárásokon van (légzés- és beszédgyakorlatok). A régebben alkalmazott műtéti és műszeres beavatkozások feltétlenül kerülendők. *Ré. Gy.*

Daedalon, *Dramamin, Novamin:* hányást és hányingert jól csillapító gyógyszerkészítmény. A tabl. 0,05 g *β-dimethyl-aminoaethyl benzhydrylaether-8-chlortheophyllint* ($(C_6H_5)_2CH-O-C_2H_4NH(CH_3)_2 \cdot C_5N_4O_2H_2Cl$), tartalmaz. A kúpban az előbbiből 0,1 g és még 0,1 g trichlorisobutylalcohol is van. *Daedanoletta* gyermekkúp egynegyed adagokat tartalmaz. Javallata: légi- és tengeribetegség, v. egyéb okból fennálló nausea és hányás. *D:* 4—6 óránként 1—2 tabletta v. kúp. *I. B.*

daemonismus 1. a természeti népeknek a betegségek eredetéről vallott felfogása. E szerint a kóros állapotokat démonok, rossz szellemek, boszorkányok, ördögök idézik elő. E „szellemek" ellen kell a varázsló orvosnak fellépnie *(medicina theurgica)* — **2.** téveszme; a beteg azt képzeli, hogy ördög v. démon stb. hatalmába került. Mindmáig vallásilag támogatott nézet az exorcismus, az „ördögűzés" propagálására. *J. E.*

Da Foligno, Donatus Gentile (? —1348): olasz orvos, padovai egyetemi tanár, a nyilvános boncolások bevezetője, az epekövek első leírója.

daganat, *blastoma, tumor, neoplasma:* a szervezetet felépítő szövetelemek burjánzásából származó képlet. A rosszindulatú ~ jellegzetessége az ún. autonóm növekedés. A szövet ilyenkor a szervezet összehangoltságából kikapcsolódva önállóan, feltartóztathatatlanul növekszik. A ~ szerkezete gyakran az ép szövetekéhez hasonlít, azonban rendelkezhet a környezetétől teljesen különböző szövettani struktúrával is. Annak ellenére, hogy a ~ fogalomköre eléggé körülhatárolt, mégis adandó alkalommal igen nehéz elkülöníteni a ~ot egyes gyulladásféleségektől, hyperplasiától v. fejlődési rendellenességtől, általában minden olyan elváltozástól, amely szövetszaporodással jár. A ~okkal foglalkozó önállónak tekinthető tudományág a ~tan *(oncologia)*. A ~tan foglalkozik a tumorok megjelenésformáival, kórbonctanával és klinikumával. Az oncologia körébe tartozik a ~okkal kapcsolatos gyógyító, megelőző tevékenység, a ~ok korai felismerésének problematikája és ~tannal kapcsolatos valamennyi kutatási terület is. — *~-therapia:* a rosszindulatú daganatok gyógykezelésének eredményessége ma még döntő mértékben attól függ, hogy a daganat milyen stádiumban került felismerésre. A korai stádiumban fedezhetők fel az ún. külső tumorok mint pl. a bőr, az uterus, az ajak stb. carcinomái. A ~-therapia lehet sebészi, sugaras és chemotherapia. A ~-therapiának legkorszerűbb módszere az ún. komplex therapia, azaz sebészi, sugár és chemotherapia kombinált alkalmazása. A daganatok sebészi therapiája a rosszindulatú tumorok totális és radikális eltávolítását célozza. A műtéti eljárástól akkor várható tartós eredmény, ha az ablastikusan, azaz a kimetszés mélyen az épben történik. Végezhető sebészi beavatkozás akkor is, ha attól nem várható a daganat totális eltávolítása, a műtét azonban valamiért (pl. daganat-megkisebbítés, életmentő beavatkozás) feltétlenül szükséges. Az ilyen sebészi beavatkozások ún. palliatív jellegűek. Sugár-therapia alkalmával sugárforrásként szóba jönnek: a rtg-sugárzás, természetes és mesterséges radioizotópok által kibocsátott alfa, béta, gamma sugárzás és neutron sugárzás. A daganatok sugárkezelésében ma egyre inkább elterjedt az ultrafeszültségű sugárforrások használata. Ezek segítségével a test mélyében fekvő daganatokat a környező szervek károsítása nélkül, megfelelő tumorpusztító dózissal lehet kezelni. A rosszindulatú daganatok között vannak sugárérzékeny és resistens daganatfajták. A daganatok chemotherapiája alatt rosszindulatú tumorok gyógyszeres kezelését értjük. Ma még nem ismeretes a tumorra selectiv hatású anyag. Legtöbb daganatellenes szer erősen toxikus. A daganatra többékevésbé hatásos szerek beosztása nehéz, mivel kémiai szerkezetük sokféle, hatásmechanizmusuk pedig alig vagy kevéssé ismert. A chemotherapiás anyagok között vannak: 1. alkylező szerek (radiomimetikus anyagok), 2. antimetabolitok, 3. antibioticumok, 4. különféle osztódásgátló anyagok, mitosismérgek (pl. alkaloidák), 5. hormonok. A chemotherapiás anyagok a legjobban a nyirokcsomók rosszindulatú daganataira és a haemoblastosisokra hatnak. A daganatellenes szerek screeningje alatt a chemotherapiás

anyagok experimentalis kiválasztását értjük. Ma már igen sok screenelő eljárás ismeretes. Az emberi therapiában rendszerint azok a chemotherapeuticumok alkalmazhatók, amelyek a kísérletes vizsgálat folyamán több test-objectumra (transplantálható daganatok, explantatum, kontakt testek stb.) hatásosak voltak. *Su. J.*

daganat-explantatio: a tumorszövet in vitro tenyésztése. Ezt a módszert a daganatkutatás számos területén használják. Jól tanulmányozható a daganat növekedési típusa, histogenesise, az atipusos jelleg változása, módosulása. Igen sokan vizsgálták, hogy in vitro daganatossá válhatnak-e a szövetek carcinogen behatás után, v. a növekedés folyamán *(Timofejevszkij* szerint csak akkor sikerül a „malignisatio in vitro", ha a daganat keletkezésében vírus szerepel.) A ~ több nehézséggel jár, mint az embryo szöveteinek tenyésztése. Újabban számos könnyen explantálható és passálható emberi tumortörzset izoláltak. A legismertebb és a legelterjedtebb a HeLa, amely cervix carcinomából származik *(Gey,* 1951). A ~nak jelentős szerepe van a daganatgátló szerek hatásosságának vizsgálatában. *Su. J.*

daganat-immunologia: a kísérletes daganatkutatás immunologiai eszközöket használó területe. A víruskutatás (tumor-vírusok), az immunochemia és a transplantatiós immunologia *(daganatok-heterotransplantatiója)* kísérleti módszerét alkalmazza, tehát alkalmazott biológiai tudomány. Feladata a sejt malignus transformatiójakor fellépő antigenváltozásoknak és a szervezet erre történő reakciójának tanulmányozása. A malignus transformatióban megfigyelhető 1. a szövetek antigen vesztesége (deletio, *→immunoselectio);* 2. a tumorszövet a megfelelő normálszövet ontogenesisének korábbi antigenszerkezetét viseli; 3. a tumorszövet olyan szövetspecifikus antigeneket tartalmaz, melyek a neki megfelelő normális szövetben nem fordulnak elő, de más szövetben megtalálhatók (diversio, pl. hepatoma a veseszövetre jellemző antigent tartalmaz); 4. a malignusan transformált sejtekben más szövetben elő nem forduló, ún. „tumorspecifikus" antigen jelenik meg. Utóbbi magyarázná a tumorbetegség lefolyásában feltételezett immunologiai jelenségek eredetét. Tumorspecifikus antigen létezése vírustumorokban *(Klein, Sachs),* carcinogen-okozta primaer állati tumorokban *(Foley,* 1953) bizonyított; kimutatása emberi tumorokban a ~ előtt álló legfontosabb feladat. A ~ eddig a vírustumorok és a tumorok transplantatiójának immunologiája terén *(→H2 locus)* ért el sikereket. A ~ megalapítójának számít *Gorer és Zilber.* Utóbbi alkalmazott először desensibilisatiós és géldiffúsiós eljárásokat a tumorspecifikus antigen kimutatására. *Su. J.*

daganat-localisatio az idegsebészetben: az idegrendszeren belül v. azt közvetlenül érintően helyet foglaló daganatok helyzetének pontos meghatározása a követendő therápia, a sebészi megoldás lehetőségének és milyenségének eldöntése céljából. Minthogy a daganat okozta klinikai tünetek a daganat helyzetéről csak kis százalékban adnak pontos felvilágosítást, igen fontosak a diagnosztikus célból végzett kontraszteljárások, amelyek alapján az intracranialis v. intraspinalis anatómiai struktúrák dislocatiójából következtethetünk a daganat helyére. A dislocatio röntgennel mutatható ki sugárfogó anyagoknak az intracranialis v. intraspinalis térbe való juttatásával *(pneumographia, angiographia, myelographia).* *Z. L.*

daganatok heterotransplantatiója: *Murphy* kísérelte meg először 1914-ben emberi tumoroknak rtg-sugárral előkezelt patkányra való átültetését. Utána számos próbálkozás történt. Elismerték, hogy a heterotransplantalhatóság összefügg a daganat fejlődési állapotával. Sebészileg eltávolított tumorok közül az előrehaladott, már metastatizált transplantatum tovább maradt életben, mint a korai szakban levőké *(Greene).* A folyamatos, tetszőleges ideig tartó transplantatio csak a „nem specifikus stress" alkalmazásával sikerült H. W. *Toolan*-nak, aki rtg-nel besugárzott v. cortisonnal előkezelt patkányokon számos emberi tumort tart fenn, és ezek morphologiai és immunologiai jellegzetessége megmarad. A ~nak másik igen fontos, különösen chemotherapiás kísérletekben és metastasis-vizsgálatokban bevált formája a csirke-embryo chorioallantois membránjába történő transplantatio (Karnofsky). Újabban terjed a hörcsög pofazacskójába történő átültetés is *(Lutz* és munkatársai). *Greene* és munkatársai kiterjedten alkalmazzák a daganatoknak állatok elülső szemcsarnokába történő heterotransplantatióját. *Su. J.*

daganat-parenchyma: a daganatok azon sejtjeinek összessége, amelyekhez ismereteink szerint a daganatos szövetszaporodás lényege kapcsolódik. A daganat biológiai sajátságait a ~ határozza meg. Azon tumorokat,

amelyekben a ~ a stromától jól elkülöníthető, szervhez hasonló felépítésük miatt organoid daganatoknak nevezzük (pl. adenoma, rák stb.). *Su. J.*

daganatsebészet: valódi daganatok (neoplasmák) orvoslásában alkalmazott műtétek kisebb, esetleg csak palliatív beavatkozásoktól a leggyökeresebb műtétekig, a daganat, a környező szövetek és a tájéki nyirokcsomók kiirtásáig. Főfeladata a valódi daganatos képződmények kioperálása a szervezetből. *Jóindulatú daganatok* esetén *feltétlenül javallt* a tumor eltávolítása akár zavarólag ható nagysága (pl. ökölnyi lipoma), akár localisatiója miatt (pl. agytumor, struma, bronchus-adenoma, prostata-adenoma); továbbá fenyegető növekedés (pl. haemangioma) v. malignus átalakulás veszélye miatt (pl. növekedő pigmentnaevus). A jóindulatú daganatok exstirpatióját *mellőzni kell*, ha aránytalanul nagy v. elviselhetetlenítő lenne a beavatkozás (pl. terjedelmes arc-haemangioma v. számos daganatképződmény esetén (pl. exostosisok, fibromák, lipomák). *Mellőzhető* az egyáltalában nem zavaró és biztosan jóindulatú daganatok eltávolítása. — A ~ gyújtópontjában a *rosszindulatú daganatok* állnak, ezeknek hám (carcinoma) v. kötőszövetes eredetű (sarcoma) voltától függetlenül gyökeres kiirtásuk nem halogatható (lehetőleg „en bloc", a nyirok területébe eső nyirokcsomókkal együtt). A műtét többnyire elektromos szikrakéssel történik, melynek több előnye van: kevesebb vérvesztés (a hajszálerek automatikusan elzáródnak), kisebb műtéti shock, a seb sterilezése, mellyel csökken a daganatszóródás veszélye, mert a daganatsejteket az elektrocoagulatio megsemmisíti. Amennyiben a rosszindulatú daganatot nem lehet eltávolítani (inoperabilis, ill. incurabilis tumorok), ún. *palliatív-(palástoló-) műtétek* jöhetnek szóba elsősorban az életfontosságú működések helyreállítására (megmentik a beteget az éhezés v. fulladás v. a bélelzáródás gyötrelmeitől). A ~ *symptomatikus műtétekkel* is foglalkozik fájdalomcsillapítás végett (idegátmetszések, gerincvelő elülső oldalkötegének átmetszése, Förster-műtét, cordotomia, splanchniectomia, ramicotomia, intraspinalis alcohol-injectio, a trigeminus-terület érzéktelenné tétele a Gasser-dúc electrocoagulatiójával, a glossopharyngeus ideg átmetszése inoperabilis nyelvrák esetén). A ~ igen hatásos támogatója a sugárkezelés, a ráksejteket pusztító röntgen, radium, mesterséges radioaktív izotópok („cobaltágyú") gammasugarainak felhasználásával. Ugyancsak hasznos támogatói a ~nek a cytostaticumok és antimetabolitok alkalmazása, továbbá egyes esetekben a hormon-therapia oestrogen, androgen hormonokkal, főleg daganatáttételek esetén. *B. I.*

daganatsejt: a daganatszövet ~ek összességéből épül fel. A kutatás alapvető problémája olyan specifikus biológiai tulajdonság felismerése, amely a ~jeit az ép szövet sejtjeitől, illetve azon sejtektől különböztetné meg, amelyből a daganat kiindult. A ~ek fény- és elektronmikroszkópos vizsgálata segítségével leírhatók azok jellemző morphologiai sajátosságai. Ez teszi lehetővé a daganatszövet histologiai felismerését, diagnosztizálását. Eddig nem ismeretes olyan specifikus morphologiai tulajdonság vagy jel, amely a ~eket az ép sejtektől megkülönböztetné. A ~ek biokémiai vizsgálatától várták ilyen különbség felismerését (*Warburg* daganatelmélete). Warburg az 1920-as években azt találta, hogy a növekedő szövetek és benignus tumorok fokozott glycolysise (pontosabban tejsavtermelése) O_2 hozzáadással megszüntethető volt, malignus tumorok magas tejsavtermelése aerob körülmények között is megmaradt. Az O_2 által „eltüntetett" tejsav és a légzés viszonyát Warburg „Meyerhof-quotiens"-nek nevezte el. Ezzel a quotienssel fejezte ki számszerűen az O_2 tejsavtermelést visszaszorító hatását az ún. *Pasteur-effektus*t. Szerinte ha egy növekedő sejt légzése károsodik, a sejt rendszerint elhal. Ha mégsem hal el, tumorsejt keletkezik. Vizsgálták még egyéb kémiai komponenseknek a változását is a daganatban. Így a szénhydrat-anyagcsere egyes részleteinek, az RNS-, a DNS- és a lipoid-anyagcsere változásait, a mag- és plasmafehérjék aminosav összetételének és a különböző enzymrendszerek megváltozását anélkül, hogy a ~ben a normális vagy ébrényi sejttől eltérő tulajdonságokat találtak volna. *Su. J.*

daganat-statisztika: adatai döntően befolyásolják a rák korai felismerésének, kezelésének szervezési feladatait. A rák kóroktani kutatásában sem nélkülözhetjük a statisztika, a tömegészlelés adatait. A ~ megbízhatóságának feltételeihez tartozik a daganat (jó- és rosszindulatú) fogalmának egyértelmű meghatározása, a diagnosis megbízhatósága, a statisztikai felvétel teljessége. Sajnos ma még alig van olyan rákstatisztika, amely ezen feltételeknek mindenben és egy-

séges szempontok szerint megfelelni tudna és egy ország lakosságának ~i adatait a valósághoz híven tartalmazná. A ~ feleletet adhat a következő kérdésekre: milyen a daganatok gyakorisága, hogyan oszlanak meg a különböző szervek daganatai. A ~ foglalkozik a rák gyakorisága és a külső életviszonyok közötti kapcsolattal, összefüggést keres a rák gyakorisága és az életkor között, felméri az arányt a férfiak és nők morbiditása és mortalitása között, tisztázni igyekszik a nem szerepét a daganatos megbetegedésekben, a családi halmozás és öröklődés jelentőségét, a fejlődési rendellenességek és daganatképződés közötti összefüggést, a szervezet más megbetegedései és a rák kifejlődése közötti kapcsolatot, stb. Érdekesek azok a vizsgálatok, amelyek a szociális helyzet és a rák gyakorisága, a táplálkozási tényezők és a tumor-morbiditas összefüggéseit keresik. A ~ feladata pl. felderíteni a dohányzás, továbbá a városok légköri viszonyainak megváltozása és a tüdőrák szaporodása közötti kapcsolatot. *Su. J.*

daganat-stroma: a daganatok táplálását és támaszát szolgáló ér- és kötőszöveti struktúra. A daganat erei a ~ részét jelentik. A stroma rendszerint fibrilláris kötőszövet, amelyben igen gyakran mutatkoznak lymphoplasmocellularis v. eosinophil elemekből álló reactiv sejtes beszűrődések (stroma reakció). Ezt egyesek a daganat elleni helyi védekezés és reakció jelének tartják. *Su. J.*

daganat-transplantatio: daganatátültetés. Éppen úgy, mint a szövetek átültetése, a ~ is történhet azonos beltenyésztett törzsön belül (isotransplantatio), azonos fajon belül (homoiotransplantatio) v. különböző fajok közt (heterotransplantatio). Az első ~t *Novikov* végezte. A századfordulón *Jensen, Hanau, Morau, Apolant, Ehrlich, Leo Loeb, Murray* stb. munkái nyomán a transplantálható daganatok a kísérleti daganatkutatás egyik legfontosabb eszközévé váltak. Leo Loeb mutatta ki először, hogy a transplantálhatóság törzs-specifikus, azóta a tiszta törzsek használata a daganatkutatás ezen ágában is alapvető követelmény. Éppen ennek a specificitásnak az ismeretében jelentősek azok a kísérletek, amik a ~t egészen a heterotransplantatio lehetőségéig fokozzák. *Su. J.*

Dagnini—Litvak-tünet: a szemhéjemelő izom tónusának csökkenése, „atoniás ptosis". A szemhéj teljes csüngése mellett az akaratlagos emelés lehetséges. Praetaxiás tabeses jel. *B. B.*

Dahlgren—Stille-koponyaolló: csontlemezvágó műszer koponyamegnyitáshoz (craniotom). Az eredeti Dahlgren-műszert a svéd Stille-műszergyár módosította, a javított modell véd a durasérüléstől. *B. I.*

dahlia papir: ritkán használt indikátor; savtól vörös, lúgtól zöld színű. *Ba. B.*

dajka: anya, aki idegen gyermeket szoptat huzamosan és ellenszolgáltatás fejében. Tágabb értelemben a lefejt nőitejjel történő táplálás esetében is beszélhetünk ~ról, ~-táplálásról, ~tejről. Régebben a gyermekápolást dajkálásnak, az ápoló személyt pedig ~nak nevezték. *D. L.*

dajka colonia: olyan baktériumok telepe, amelyek valamely más baktérium számára szükséges bioticumot termelnek és ezáltal ezek fejlődését elősegítik. Staphylococcusok pl. a V-faktor termelésével elősegítik a Haemophilus influenzae növekedését olyan táptalajon, amely V-faktort nem tartalmaz. A jelenség neve: satellitismus (dajka-jelenség, dajka-módszer). *A. Z.*

dajka-jelenség: →*dajka colonia*

dajka-módszer: →*dajka colonia*

dajkatej: →*dajka*

dakinization: az anaerob mikroorganizmusokkal fertőzött sebek Dakin-oldattal való tartós mosása (→még *Carrel—Dakin-kezelés*). *J. E.*

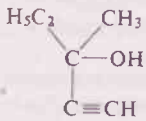
Dakin-oldat: →*calcaria chlorata*

Dale, Henry Hallett (1875—): angol farmakológus, londoni egyetemi tanár, Nobel-díjas (1936). Izolálta az anyarozs hatóanyagát, felfedezte a hypophysis hátsó lebeny kivonatának méhre gyakorolt hatását. Kimutatta a histamin jelenlétét és hatásmechanizmusát a szervezetben. Felfedezte az acetylcholin mediátor-szerepét az ingerületi folyamat áttevődésében.

Dale-jelenség: az anaphylaxia ún. cellularis teoriájának bizonyítéka. Lósavóval sensibilizált tengerimalac Ringer-oldatban felfüggesztett uterusán contractio jön létre, ha az oldatba a sensibilizáló antigent (lósavót) belecseppentik. Az összehúzódás 10 milliószoros hígítású lósavó hatására is bekövetkezik; más antigenekkel nem váltható ki. *A. Z.*

Dalen—Fuchs-nodulák: sejthalmazból álló csomócskák a chorioidea felszínes rétegében, melyeket pigmenthám fed. *Fuchs* szerint a pigment-epithelből származik. Chorioiditis sympathicánál és egyéb chorioiditisnél találhatók. *B. B.*

Dalgol, *Oblivon: a 3-methylpentin* nyugtató hatású ; oldatából 1 ml 0,67 g hatóanyagot tartalmaz. Ideges állapotok, álmatlanság, climaxos panaszok esetén naponta 3-szor 20 csepp. *I. B.*

Dalgol

Dalla Volta, Amadeo (1892—): olasz igazságügyi orvostani kutató, genovai egyetemi tanár. Tudományágának morphologiai, haematologiai és sexologiai problémáival foglalkozik. *H. G.*

Dalldorf, Gilbert (1900—): amerikai mikrobiológus, New York-i kutatóintézeti igazgató. Jelentősek a poliomyelitis vírusára vonatkozó kutatásai. *Sickles-szel* együtt felfedezte a Coxsackie vírusokat. Újabban a daganatvírusok kutatásával foglalkozik.

Dalmady Zoltán (1880—1934): balneológus, budapesti rk. egyetemi tanár, kórházi igazgató főorvos. Jelentős balneológiai és fizikoterápiai kutatásai (szénsavas fürdő hatása stb.) mellett gyógyszertani kutatásai (szilárd jódkészítmények stb.) és sport-egészségügyi munkái ismeretesek: *A sportok egészségtana* (1913) stb.

dalmát rovarpor: →*pyrethrum*

dalos szunyog: →*Culex (pipiens)*

Dalrymple-tünet: Basedow-kór egyik feltűnő szemtünete a tátongó szemrés. A szemfehérje felső része kilátszik a szemhéj alól akár van exophthalmus, akár nincs. *B. I.*

Dalton, John (1766—1844): angol vegyész és fizikus, atomelméletével a modern fizikokémia úttörője *(New System,* 1808). Leírta az önmagán észlelt vörös-zöld színtévesztést (daltonismus, 1794). Az anyagforgalom pontos meghatározásával kísérletezett (1832). *Be. I.*

daltonismus: vörös-zöld színtévesztés.

Dalton törvénye: →*sokszoros súlyviszonyok törvénye*

Dam, Henrik Carl Peter (1895—): dán biokémikus, koppenhágai kutatóintézeti vezető, Nobel-díjas (1943). Felfedezte a K-vitamint. Jelentősek az E-vitaminra, a chlolesterin-anyagcserére és az epeképződésre vonatkozó kutatásai. *H. G.*

D'Amato-tünet: mellhártyaizzadmány által okozott tompulat dorso-ventralis irányban való vándorlása olyankor, amikor a beteg ülőhelyzetből egészséges oldalára fekszik. *Go. Gy.*

Dam-egység: a K-vitamin egyik biológiai egysége; az a mennyiség, amely a K-avitaminosisos csirkék véralvadását normalizálja. *S. J.*

Damerow, Heinrich Philipp August (1798—1866): német elmeorvos, greifswaldi egyetemi tanár, 1844-től a hallei elmegyógyintézet alapító igazgatója. *Flemming*gel és *Roller*rel az *Allg. Zschrt. für Psychiatrie* alapítója (1844). *Be. I.*

Dameshek, William (1900—): amerikai belgyógyász professzor, haematologus, a Blood c. haematologiai folyóirat alapítója és főszerkesztője. Kiemelkedő kutatásokat végzett az autoimmun folyamatok keletkezési mechanizmusának felderítésében, a leukaemia pathogenesisének, klinikumának és kezelésének tanulmányozásában. A myeloproliferativ syndroma leírója. Legfontosabb monográfiái: *The Hemorrhagic Disorders, Spleen and Hypersplenism, Chemotherapy of Leukemia and Leukosarcoma, Hemolytic Syndromes, Leukopenia and Agranulocytosis, Leukemia.* *H. Zs.*

Damján és Kozma (Damianus és Cosmas): orvostestvérpár Diocletianus császár idejében (3. század). Állítólag Arábiából származtak, könyörületből gyógyítottak, fizetséget nem fogadtak el. Áldozatul estek a keresztényüldözésnek, utóbb az orvoslás védszentjévé lettek. *Be. I.*

Damoiseau—Ellis-vonal: mellkasi exsudatumok parabolaszerű felső határa, amelynek csúcsa a középső hónaljvonalban helyezkedik el. A görbének ezt a formáját a pleuralis űr configuratiója mellett a negativ mellkasűri nyomás határozza meg. Ha ez kiegyenlítődik — seropneumothoraxban — akkor az exsudatum felső határa vízszintessé válik. *Go. Gy.*

Dana, Charles Loomis (1852—1935): amerikai elme- és ideggyógyász, New York-i egyetemi tanár. Leírta a funicularis myelosis kórképét, kidolgozta a hátsó gyök átmetszést athetosisnál, spastikus paralysisnél, fájdalmas állapotoknál: → *~-műtét.* *H. G.*

Dandy, Walter Edward (1886—1946): amerikai sebész, baltimoorei egyetemi tanár. Bevezette a ventriculographiát (1918), számos idegbetegség műtéti kezelését (trigeminusneuralgia, Menière-syndroma). Fejlesztette a hydrocephalus pathogenesisére vonatkozó ismereteket. *Dandy — Walker-syndroma:* a for. Magendii congenitalis atresiája. *H. G.*

Dandy hydrocephalus műtéte: III. kamra fenestratio; craniotomiát és a temporalis

lebeny felemelését követően (→még *hydrocephalus*). *Z. L.*

Dandy hypophysis műtéte, *subfrontalis craniotomia:* a sella-táj feltárásának egyik, aránylag veszélytelen módszere. A középvonaltól lateralisan kb. 1,5 cm-re kezdődő a hajas fejbőr határán végzett, majd hátrafelé convex ívű a fül előtt végződő bőrmetszés craniotomia és duramegnyitás után a homloklebeny felemelésével tárja fel a hypophysis regiót. *Z. L.*

Dandy-kamradrainage: az oldalkamrák elülső v. hátsó szarvába kis trepanatiós nyíláson keresztül gumi v. műanyag katétert vezetnek, melyet a bőrhöz rögzítenek. A meghosszabbított katétert steril üvegpalackkal kötik össze, melynek megfelelő magasságba való helyezésével szabályozható a kamra-liquor nyomása (→*agynyomásfokozódás*). *Z. L.*

Dandy-kisagyhídszögleti feltárás: a pontocerebellaris acusticus tumorok egyfajta feltárási módja. *Z. L.*

Dandy-kór: →*dengue láz*

Dandy-módszer: →*pneumographia*

Daniell-hygrometer, *condensatiós hygrometer:* a levegő nedvességét mérő műszer. Elve: egy fényes fémfelületet addig a hőfokig hűtünk, míg a levegő párái kis cseppek alakjában ki nem csapódnak rá. A ~ két egymással vízszintes üvegcsővel összekötött üveggömbből áll. Egyik aranyozott, ennek belsejében érzékeny kis hőmérő van. A másik gömböt vékony gyapot-burkolat veszi körül. A cső és a gömbök légüresek, kevés aethert tartalmaznak. Az aethert az első gömbbe tereljük, a másik gyapotburkolatára aethert csepegtetünk, az elpárologva annyira lehűti az aranyozott gömböt, hogy felületére lecsapódik a pára. Az első gömbben foglalt hőmérő mutatja a harmatpontot. *J. E.*

Danielopolu, Daniel (1884—1955): román belgyógyász, bukaresti egyetemi tanár. Bevezette a strophantin kis dosisokban történő adagolását. Hozzájárult a vegetatív idegrendszer élettanának tisztázásához. Felállította a nem specifikus pharmacodynamia fogalmát. *H. G.*

Danielopolu—Jaboulay-műtét: felső nyaki sympathectomia. A ggl. cervicale sup. et med. kiirtása. *B. I.*

Danielson-eljárás: →*aminosav-meghatározás*

Danielssen-betegség: *lepra anaesthetica* (→*lepra*)

Danielssen—Boeck-betegség: →*lepra*

Danlos—Ehlers-syndroma: →*cutis hyperelastica*

Danlos-féle basalioma scleroticum cutis: →*basalioma*

Dán-maradéknitrogén-meghatározás: →*maradéknitrogén*

Dann-egység: a K-vitamin egyik biológiai egysége, a Dam-egységnek kb. 25-szöröse. *S. J.*

D-antigen, 1. *Rh-factor, Rhesus factor:* az Rh-Hr vércsoportrendszernek 1940-ben felfedezett első, klinikai szempontból legnagyobb jelentőségű antigenje, melyet az emberi vörösvérsejtjeiben eredetileg Macacus rhesus vörösvérsejtekkel immunizált tengerimalac, ill. nyúl savójával mutattak ki. Ennek az antigennek jelenléte, v. hiánya alapján az embereket Rhesus pozitív (Rh+, D+) és Rhesus negatív (Rh−, D−) csoportra osztják. A Rhesus faktor elnevezés annak ellenére, hogy megtévesztő (→*faktor*) közhasználatúvá vált (→még *Rh-incompatibilitás,* →*d vércsoport*) *H. E.*

— **2.** Így nevezik teljes értékű poliovírus virion felületének antigénjét, szemben a nucleinsavat nélkülöző vírusparticula „C" antigénjével. *F. E.*

D^u antigen: a Rhesus vércsoportrendszer D antigenjének 1946-ban felfedezett variánsa, melyet a complet anti-D savók közül csak egyesek agglutinálnak (erős D^u), v. melyet csak bizonyos incomplet anti-D savók képesek sensibilizálni (gyenge D^u). Kimutatására incomplet anti-D agglutininnel beállított indirekt Coombs-test használható a legjobban. A D^u recipienseket Rh negatívnak, a D^u donorokat Rh pozitívnak kell tekinteni. *H. E.*

Danysz-jelenség: az antigen-ellenanyag kötődés törvényeinek sajátosságaival magyarázható jelenség. Toxinok és antitoxinok keverékének toxikus v. közömbös állapota az összekeverés módjától függ. Aequivalens mennyiségű toxint egyszerre adva az antitoxinhoz, a keverékben nem marad sem szabad toxin, sem szabad antitoxin. A toxint kis részletekben adva az antitoxinhoz, akkor is marad szabad toxin a keverékben, ha a mennyiségek aequivalensek. *A. Z.*

Daphne mezereum, *Daphne mezereon:* →*mérgező növényi anyagok*

DAR, *differential absorption ratio:* a radioaktív izotópoknak a szervezetben való eloszlására jellemző fogalom. A kérdéses szervben található radioaktív izotóp kon-

centráció viszonyát fejezi ki a test izotóp koncentrációjára vonatkoztatva.

$$DAR = \left[\frac{\text{a szerv radioaktivitása} \times \text{egész test súlya}}{\text{a szerv súlya} \times \text{a beadott összradioaktivitás}}\right]$$

E. J.

daraboló műtét: →*embryotomia*

darabos törés: a csonttöréseknek az a formája, amelyben a csont (rendszerint direkt traumától) három, v. több darabra törik. Repositiója többnyire csak véres úton sikerül. *Sz. Gy.*

Daranid: →*Fonurit*

Darányi Gyula (1888—1958): hygiénikus, budapesti egyetemi tanár. Tankönyvet írt — főként serologiával és a gennykeltő kórokozókkal foglalkozott. A felszabadulás előtti jobboldali magatartása közismert volt. Az ötvenes években rendelőintézeti és kórházi laboratóriumban dolgozott.

Darányi-próba: ún. *rázópróba* **1.** hydrophil colloidok, fehérjék vízben, szennyvízben való kimutatására. Kémcsőben kb. 20 ml vízhez 2 cs. híg alcoholos methylenkék oldatot adunk. 10 mp-ig függőleges irányban rázzuk. Pozitív a próba, ha a rázás után 2 mp-el a habzás még megmarad. — **2.** Serumfehérje labilitási próba, elsősorban tuberculotikus megbetegedés kimutatására. A vizsgálandó savót hígított alcohollal hozzuk össze és 60°-os vízfürdőn melegítjük. Kóros esetben flocculatio jön létre. *J. E.*

Daraprim: →*pyrimethamin*

darázsfészek: →*carbunculus*

Daremberg, Charles Victor (1816—72): francia orvostörténész, a párizsi Orvosi Akadémia könyvtárosa, 1864-től a Collège de France-on, 1871-től az egyetemen létesült orvostörténeti tanszéken tanár. Ókori kéziratok fordításával és magyarázatával sok orvostörténeti problémára derített fényt. *Hippokratész, Galénosz, Celsus, Oreibásziosz* és mások kritikai kiadásán kívül értékes tanulmányokat írt a görög, hindu és középkori orvostudományról *(La médecine, histoire et doctrines,* 1865). A Collège de France-on tartott előadásait tartalmazza a *Cours sur l'histoire des sciences médicales* (1865—71). *Be. I.*

Darenthin, *Bretylium tosylate:* N-(o-brombensyl)-N-aethyl-N,N-dimethylammonium-p-toluol-sulfonat; vérnyomáscsökkentő, mely mint adrenerg neuron bénító sympatholytikus hatását akként fejti ki, hogy a végkészülékekről a noradrenalin felszabadulást gátolja. Hypertonia kezelésére használják. Gyakori mellékhatás az orthostatikus collapsus. Hosszas használata alatt hozzászokás fejlődik ki, a hatás csökken. Adagja 100—300 mg p.o. (→még *sympatholytica). K. E.*

Darier, Jean Ferdinand (1856—1938): pesti születésű francia bőrgyógyász. A bőr kórszövettani vizsgálata alapján számos bőrbetegséget írt le: mély sarcoidok (~-Roussy féle sarcoid), dyskeratosis vegetans, hegesedő basalioma stb. A bőr-tuberculidok különböző kórformáinak egységes csoportba való foglalása is az ő nevéhez fűződik. *H. G.*

Darier-betegség: →*dyskeratosis follicularis vegetans*

Darier—Roussy-sarcoid: →*tuberculosis cutis indurativa*

Darier-tünet: az urticaria pigmentosában észlelhető jelenség. A kiütés foltjait erélyesen megdörzsölve, csalángöb csak azok területén alakul ki. *Be. K.*

dark period: →*eclipsis phasis*

Darksevics, (Darkscheritsch) Liverij Oszipovics (1858—1925): orosz ideggyógyász, moszkvai egyetemi tanár. Tisztázta a pupillaris működést szabályozó afferens rostok lefutását. Ismertette a szemmozgató idegek felső magját, továbbá a róla elnevezett magot, a gerincvelő fehérállományának elváltozásait. Jelentősek az idegrendszer késői syphilises megbetegedéseire vonatkozó kutatásai. *H. G.*

Darksevics-mag: a középagyban az aquaeductus Sylvii kezdeténél fekvő mag. *B. B.*

Darling-betegség: →*histoplasmosis*

Darnal-szűrő: vízszűrőkészülék, melyet az USA hadseregében alkalmaznak. Előbb praecipitansokat adnak a vízhez, azután a vizet mechanikailag szűrik egy flanel-szűrőn *(Canton).* *J. E.*

Darrow—Jannet-mechanismus: az intra- és extracellularis víztér közötti vízcsere, a két tér osmotikus differentiájának kiegyenlítésére. *D. L.*

Darrow-oldat: 1000 ml-jében 4,0 g NaCl-t, 2,6 g KCl-ot, 5,9 g natriumlactatot tartalmazó oldat, amely 5—10%-os dextroséval hígítva, dehydratiós állapotokban, acidosis és hypokalaemia esetén iv.-an alkalmazható, azonban csak a shock-állapot megszűnése és a diuresis megindulása után. *D. L.*

d'Arsonval, Jacques Arséne (1851—1940): francia fiziológus. Bevezette a nagy frekvenciás áram alkalmazását a therapiába. Kutatásokat végzett az állati-hő termeléssel kapcsolatban is. *H. G.*

d'Arsonvalisatio: a nagyfrekvenciás therapia legrégibb, legkezdetlegesebb formája, amely pattogó szikraközös elektromos rezgő

körrel előállított csillapított nagyfrekvenciás áramokat használt fel. A gyógyítandó testrészt v. az egész testet egy nagyfrekvenciás árammal átjárt tekercsbe helyezték. Az egykorú készülékek csak psychikai hatást fejtettek ki a nagyfrekvenciás készüléket kísérő fény és hangjelenségek által. A kioltó szikraközös későbbi készülékek azonban olyan nagy teljesítményűekké váltak, hogy diathermiás kezelést *(→diathermia)* lehetett végezni velük. A ~ a 30-as években igen elterjedt és Zeileis-kezelés név alatt hozzánk is eljutott, alkalmazását azonban egészségügyi hatóságaink kuruzslásnak minősítették és eltiltották. A ~ egy neme ma is használatos: kozmetikusok miniatűr Tesla-készülékeket *(→Tesla-áram)* alkalmaznak különböző alakú elektródákkal bőringerek kiváltására. *E. J.*

Dartal: *→phenothiazin-származékok*

dartos: a scrotum izmos-pólyás borítékja.

dartres: a felszínes pírral és enyhe hámlással járó, igen különböző eredetű és jellegű idült bőrgyulladásoknak a francia dermatológiai irodalomban még használt, bár elavult gyűjtőneve. A magyar nyelvben „sömör", „sömörféle" volna a megfelelője. *Be. K.*

dartre volante: *→pityriasis alba faciei*

Darwin, Charles Robert (1809—1882): angol biológus, a származástan megteremtője, a „darwinizmus" néven ismert evolutiós elmélet alkotója. 1831-től 36-ig földkörüli tanulmányutat tett, ennek állattani eredményeit 5 kötetben dolgozta fel *(Journal of Researches into the Natural History* etc. 1839, magyar ford. 1913 és 1957.). Átmeneti londoni tartózkodás után Downban telepedett le, élete végéig mint „magántudós" itt írta könyveit és leveleit, folytatta kísérleteit, gyűjtötte elméletének újabb és újabb bizonyítékait. 1859-ben tette közzé *On the Origin of Species* c. könyvét (magyar ford. 1911 és 1955), amely egycsapásra megváltoztatta a múlt század természettudományos felfogását. Odáig általános nézet volt, hogy az egyes fajok a világ teremtésekor mai formájukban keletkeztek, s azóta változatlan formában ismétlik önmagukat. ~ a bizonyítékok egész sorával igazolja, hogy az állat- és növényvilág egyszerű ősi formákkal vette kezdetét és fokozatos fejlődés során — évmilliók alatt — érte el mai bonyolult formáját. Az egyszerűbb ősöktől származás tana *(descendentia)* a fajok természetes fejlődését *(evolutio)* teremtés és természetfeletti elemek bevonása nélkül magyarázza. ~ származástani elmélete szerint a fejlődés két kiváltó tényezője: **1.** a *változékonyság* (variability), vagyis az a tény, hogy a növények és állatok utódai valamilyen csekélységben mindig eltérnek elődeiktől. **2.** a *természetes kiválasztódás* (natural selection) természeti törvénye, vagyis az a tény, hogy a változatok közül mindig az alkalmasabb marad életben, ez szaporítja a fajt, s így fokozatosan fejleszti is, míg az előnytelen változatok kipusztulnak. Ez a létért folyó harc (struggle for life). Utóbb ~ más tényezők szerepét is elfogadja, így a külső körülmények vagy a használat-nemhasználat módosító hatását („lamarcki tényezők"), de döntőnek a selectiót tartja. Elméletével óriási vihart kavart fel, aminek elsősorban ideológiai oka volt: a származástan elfogadása ugyanis egyrészt a misztikus teremtéstörténet és a csodába vetett hit elvetését, másrészt Linné és Cuvier meggyökeresedett fajállandósági tételének feladását jelentette. — 1868-ban kiadta az állatok és növények háziasításáról szóló könyvét *(The Variation of Animals and Plants under Domestication*, magyar ford. 1959—60), amely alátámasztja a darwinizmus tételeit. 1871-ben kiterjeszti elméletét az ember származására *(The Descent of Man*, magyar ford. 1884 és 1961), megtoldva az „ivari kiválasztás" feltevésével, amely szerint a másodlagos nemi jelleg — sörény, szakáll, szarv, színes tollazat, csábító szín, szag stb. — elősegíti a faj szempontjából célszerűbb párválasztást. E könyv még jobban fokozta az ideológiai harcot, mert a „majomtól származás" — amit már pár éve Haeckel, Huxley, Rolle és mások amúgyis köztudatba dobtak — igen nagy ellenállást váltott ki. ~ álláspontja ebben a kérdésben: az ember nem származik egyik ma élő emberszabású majomtól sem, hanem ezekkel együtt közös ősi — már kipusztult — majomfajtól. — Életének utolsó éveiben ~-t már általános elismerés övezte, halála után elméletét sorozatos támadások érték ugyan, de maga a származástan végleg elfogadott tétele lett a biológiának, s csupán afölött folyt és folyik a vita, hogy a darwinizmus egyes tételei mennyiben alkalmasak a származástan tényeinek magyarázására. A legújabb idők egzakt genetikai kutatásai ismét megerősítették a darwini selectiós elmélet időközben megrendült hitelét. *Be. I.*

Darwin, Erasmus (1731—1802): nottinghami gyakorló orvos, Charles ~ nagyapja, népszerű orvosi, állattani és növénytani köny-

vek szerzője. Legjelentősebb köztük a 4 kötetes *Zoonomia or Laws of Organic Life* (1794), amely a származástannak — vagyis a fajok eredetének és az ember származásának — első részletes „darwinista" megfogalmazása. Tudományos megalapozás híján az elmélet nem keltett feltűnést, Charles R. fellépése után vált ismét ismertté, ekkor már mint tudománytörténeti kuriózum. *Be. I.*

Darwin-csúcs, *Darwin-gumó:* →*organon auditus*

darwinizmus: →*Darwin*

Dastre—Morat-törvény: az a szabályszerűség, mely szerint a bőrfelszín, valamint a szív, izom, vese és az agy vérellátásában reciprocitás nyilvánul meg a tüdők és a splanchnicus terület vérellátásával. *B. I.*

dativ-kötés: atomok v. molekulák között létrejövő kémiai kötés. Létrejöttét a vegyértékkötés elektronelméletével úgy magyarázzuk, hogy az egyik atom adja a kötéshez szükséges elektronpárt, amely mindkét atommag körül végzi mozgását és így jön létre az elektronoktet. Ezért a datív kötésben *donor*nak v. *donator*nak nevezzük azt az atomot, amely a kötéshez szükséges elektronokat adja és így pozitív lesz, *acceptor*nak nevezzük az elektront átvevő atomot. Ilyen ~ van az ammonia és az aminok esetében, amelyek egy H-iont kötnek meg (a H-ionnak nincs elektronja) $NH_3 + H^+ = NH_4^+$. Ilyen ~ van — két covalens kötés mellett — a szénmonoxidban is. Jelölése: $C \equiv O$ v. $C = O$ *S. F. B.*

Dattner-féle kettős tű: mandrinszerű tokban foglalt vékonyabb tű, mely lumbalpunctiónál a dura lumbalis átszúrására szolgál. Minél kisebb a durán ejtett nyílás, annál kisebbfokú a postpunctionalis liquor-csurgás és az ezzel járó (postpunctionalis liquornyomás csökkenés, hibásan meningismus) syndroma. Ezért a bőr és a ligamentumok átszúrására a vastagabb mandrint, a durán való áthaladáshoz pedig a belső vékonyabb tűt használjuk. *H. B.*

Datura metel L., *metelmaszlag* (Solanaceae): gyáripari célra nálunk is termelt délamerikai növény; 0,2—0,5% scopolamint tartalmaz. *I. B.*

Datura stramonium L., *maszlag* (Solanaceae): 0,1—0,5% alkaloidot, scopolamint és l-hyosciamint tartalmaz: utóbbi az előállításakor atropinná alakul. *I. B.*

Daubenton, Louis Jean Marie (1716—99): párizsi egyetemi tanár, a Muséum d'histoire naturelle első igazgatója, összehasonlító anatómus. Nevezetes az embert és orángutánt összehasonlító munkája (*Les différences essentielles de l'homme et de l'orang-outang*, 1764.). A 18. század utolsó évtizedeiben vezető szerepet játszott a párizsi tudományos életben. *Be. I.*

„dauer-katheter": →*catheter*

Dauerwirkung: →*hatástartósság*

Davaine, Casimir Joseph (1812—82): francia patológus, aki lépfenés birkák vérében elsőként mutatta ki az anthrax bacillust (1850). Hogy a betegség kórokozójáról van szó, arra csak *Pasteur* működése során jött rá, 1863-ban ezt kísérletileg igazolta is. Tőle származik a bacterium elnevezés. *Be. I.*

Davida Jenő (1884—1929): egyetemi tanár. Anatómiai tanulmányait nagybátyjánál. *D. Leó* anatómia-professzornál szerezte meg, a kolozsvári egyetemen adjunktus és magántanár, itt *Apáthy Istvánnak* is tanítványa. 1921-ben a szegedi egyetem anatómiai tanszékére kap kinevezést. Főként tájanatómiai kérdések kötötték le figyelmét, ilyen tankönyve is igen jelentős volt. *R. M. Gy.*

Davida Leó (1851—1929): anatómus, több éven át volt Lenhossék tanársegéde. 1882-től kolozsvári, 1921-től a szegedi egyetemen a „Leíró és tájboncolástan" tanára. Jelentős eredményeket ért el az anatómiai makrotechnika (érkészítmények, színes csontcsiszolatok stb.) terén. *H. G.*

Davidovszkij, Ippolit Vasziljevics (1887—): szovjet patológus, moszkvai egyetemi tanár, akadémikus. A fertőző betegségek, a háborús sérülések kórtanával kapcsolatos kutatásai jelentősek. *H. G.*

Davidovszkij-necrobiotikus zóna: koponyalövéskor a lövési csatorna környékén létrejött szövetelhalás. *B. I.*

Davidsohn-féle differenciálpróba: a mononucleosis infectiosánál és a lóserum-oltásnál képződő heteroagglutinin (→*heteroagglutinatio*) elkülönítésére szolgáló eljárás. Az infectiósus mononucleosisnál található heteroagglutinin a savóból marhavörösvérsejttel kiadsorbeálható, tengerimalacvese suspensióval nem. A lóserum-oltásnál képződő heteroagglutinin fordítottan viselkedik. *Ba. B.*

Davidson-jel: intraoralis diaphanoscopiánál észlelhető tünet: ha a beteg szeme nyitva van, az ép oldalon a pupilla felvillan, a beteg arcüreg felőli oldalon sötét marad. *Ré. Gy.*

Dávid-töltés: rtg-vizsgálatnál alkalmazott eljárás. A tápcsatorna vizsgálatához alkal-

mazott kontrasztanyagot a vékonybél megfelelő szakaszába vezetett szondán keresztül juttatja a vékonybélbe. *D. P.*

Daviel, Jacques (1696—1762): francia orvos, Portugáliától Bajorországig sokfelé működött, végül Párizsban telepedett le, mint királyi szemész. Kitűnő sebész volt. Legfőbb érdeme, hogy 1750 körül kidolgozta a szürke hályog gyógyítását a lencse műtéti eltávolításával *(Sur une nouvelle méthode de guérir la cataracte par l'extraction)*. Eredményeinek hamar híre ment, özönlöttek hozzá a betegek; volt olyan hónap, amikor 200-nál több hályogműtétet végzett. Fejlesztette a szemészeti műszereket: ~-kanál, olló. *Be. I.*

Davies—Colley-műtét: dongaláb correctiójára végzett ékkimetszés a tarsus külső oldalából. *B. I.*

Davila—Glover-műtét: insufficientia mitralis esetén a mitralis regurgitatiót a szájadék körfogatának kisebbítésével csökkentő műtét. Nem vált be. *T. A.*

Davis-korona: gyárilag készített anatomiai alakú porcelán fogkorona, különleges gyökércsap befogadására. *B. K.*

Davis-műtét: a láb equinovarus deformitásainak correctiójára szolgál. Ék-resectio a tarsus középső részéből és subtalaris arthrodesis. *G. A.*

D-avitaminosis: lényege a csont calcificatiójának zavara. Súlyos formája fiatal egyénben a rachitis, felnőttben az osteomalacia. A csontok mésztartalma csökken, ezáltal a csontok relative puhák és hajlékonyak. A hossznövekedés elmarad, különböző deformitások jönnek létre, rtg-felvételen a csontárnyék kevéssé intenzív, a diaphysis határ nem éles, hanem „moly-ette", elmosódott, az epiphysis porcogó erősen kiszélesedett. ~ elsősorban csökkent D-vitamin bevitel mellett jön létre, de szerepet játszik a táplálék Ca- és P-tartalma is. *B. P.*

Davitamon-A: →*axerophtholum*

Davitamon-B_1: →*aneurin*

Davitamon-D: →*calciferolum*

Davy, Sir Humphrey (1778—1829): galvánárammal végzett vegyelemzéseiről és több elem fölfedezéséről híres angol vegyész. Orvosnak készült, a légzés élettanával és a vérgázokkal foglalkozott, a kéjgáz bódító hatásának fölfedezésével (1799) és műtéti alkalmazásának ajánlásával a sebészi narcosis előfutára; az elektromos ívfény létesítésével utat nyitott az electrotherapia felé. — Öccse, *John D.* (1791—1860) ugyancsak orvos volt, mielőtt áttért a vegytan művelésére; élettani és anatómiai értekezéseket közölt (1839), főként a testhőmérséklettel foglalkozott. *Be. I.*

Dawson-encephalitis, *inclusiós encephalitis:* a panencephalitisek azon csoportja, melyre az ideg-, ill. gliasejtekben sejtzárlatok jellemzők. Újabban a Dawson inclusiós encephalitist, a Pette-Döring-panencephalitis nodosát, valamint a van Bogaert-leukoencephalitis subacuta sclerotisanst több szerző nosologiai egységnek tartja. *H. B.*

Dämmerschlaf: kábálom, morphin-scopolamin bódulat. (→még *Gauss—Schneiderlin-kábálom)*. *B. I.*

Dämmerzustand: →*tenebrositas*

DBED: →*penicillin*

DBI: →*antidiabetica*

DCI: →*sympatholytica*

DCG: →*corticosteroidok* (mineralocorticoid készítmények)

dct.: decoctum, főzet.

D/C test: →*direct Coombs test*

DDD: 1. TDE, Rhothane (1,1-dichloro-2,2-bis[p-chlorophenyl]aethan) a DDT egyik, melegvérűekre még kevésbé toxikus változata. Hatástartóssága azonban elmarad a DDT-é mögött. — 2. Ezzel a rövidítéssel jelölik a fertőtlenítéssel, rovar- és rágcsálóirtással foglalkozó intézményeket, laboratóriumokat. *Z. N.*

DDT, *Lucex, Multocid, Neocid, Contacta, Gix, Gesarol, Matador, dichlordiphenyl-trichloraethan, dichlor-diphenyl-trichlormethyl-methan:* kontaktméreg, mely a tetveket, poloskákat, bolhákat, legyeket és más rovarokat elpusztítja. Szagtalan. Melegvérűekre külsőleg gyakorlatilag ártalmatlan. Felfedezése forradalmasította a rovarírtást. Paul *Müller* (Svájc, Geigy művek) fedezte fel a harmincas évek végén. Felfedezéséért Nobel-díjat kapott. (→még *Chlorphenanum)* *J. E.*

DDTA, *diaminodiaethylaethertetraacetat:* →*komplexképző vegyületek*

DDT-mérgezés: ~ előállítás, rovarirtás, növényvédelmi munkák kapcsán fordul elő porbelégzés útján. Olajban oldva a bőrön keresztül is jól felszívódik. A rovarokra hatásos koncentrációban az emberre ártalmatlan, de óvatlan felhasználása súlyos, sőt halálos mérgezést okozhat. Emberre a valószínű halálos adag (p.o.) 3—6 g. *Tünetek:* nagy adagban felszívódva szédülés, gyengeség, hányás, izomremegés, májkárosodás, a központi idegrendszer izgalmi, majd bénulásos jelenségei, légzésbénulás. Idült mérgezés előfordulása vitatott. *Th.:* tüneti. *Megelőzés:*

→*növényvédelmi egészségvédő óvórendszabályok*. MAK: 0,1 mg/m³. *T. M.*

DDVP: →*szerves phosphorsavesterek*

de-: összetételekben a szó elején fosztóképző. Pl.: *decapitál:* lefejez; *denervál:* idegektől megfoszt; *decalcinálás:* mésztelenítés; *demedullált:* velőállományától megfosztott stb. *S. J.*

DEAE-cellulose: az oszlopchromatographia egyik anyaga, diaethylaminoaethyl gyökökkel substituált cellulose por, amely anioncserélő tulajdonságokkal rendelkezik és a fehérjék elválasztására igen alkalmas. *S. F. B.*

deafferentatio: valamely peripheriás structúra afferens beidegzésének teljes megszüntetése. Ez történhet az afferens ideg átmetszése útján, de a legcélszerűbb módja a megfelelő gerincagyi hátsógyökök átmetszése. *B. P.*

Deák Pál (1909—1965): röntgenológus, az Orvostovábbképző Intézet tanára, kandidátus. 1956—62-ig az Országos Röntgen és Sugárfizikai Intézet helyettes vezetője, 1962—65 vezetője volt. A csont röntgenvizsgálatával kapcsolatos kutatások fűződnek nevéhez. Művei: *Röntgenkép, röntgenlelet. Diagnostik der Knochen und Gelenkkrankheiten nach führenden Röntgensymptomen* *H. G.*

deamidase: →*desamidase*

deaminálás, *desaminálás:* valamely szerves vegyület aminocsoportjának eltávolítása. Ez lehet egyszerű ~, ezen esetben ammónia és a megfelelő telítetlen vegyület keletkezik, pl. az aspartase hatására asparaginsavból fumarsav keletkezik, lehet *oxydatív* ~, amikor oxygen felvételével ammónia mellett a megfelelő ketosav keletkezik, pl. az aminosavoxydase hatására. Kémiailag a primaer aminok salétromossavval desaminálódnak, amikor N_2 fejlődése közben a megfelelő oxyvegyület keletkezik. *S. F. B.*

deaminase, *desaminase:* a deaminálást katalizáló, anaerob is működő enzym, amely substrat specifikus. Pl. van külön *adenosin-*~ és *adenylsav-*~, előbbinek inosin, utóbbinak inosinsav és ammónia a terméke. *S. F. B.*

Deaner: →*Deanol*

Deanol, *Deaner,* 2-*dimethylaminoaethanol* $(CH_3)_2N-C_2H_4OH$: a központi idegrendszert és a sympathikus ganglionokat izgató gyógyszer. A fáradtságot és neurastheniás depressiós panaszokat csökkenti, a tanulást könnyíti. *D:* naponta 1—4 tabletta à 0,025 g. *I. B.*

Dean—Webb-ratio: a praecipitatióban az antigen és ellenanyag mennyiségének azon legkedvezőbb aránya, amelyben a kicsapódás a legoptimálisabb. *A. Z.*

de Assis-féle BCG-oltás: a BCG-oltás *de Assis* brazíliai szerző által alkalmazott módja. Lényege: nagy adag (heti v. havi 100 mg) ismételt, hónapokon át való p.os alkalmazása, *oralis concomittáló vaccinatio.* Előnye az ic.-oltással egyenlő hatásosság és az, hogy tuberculin-pozitivitás esetén is alkalmazható. A ~ desensibilizál, a tuberculin-reakcio, tehát bizonyos idő múlva megszűnik, az immunitás azonban megmarad. Egyes szerzők emiatt a tbc therapiájára is ajánlják. *B. M.*

Deaver-metszés: az egyenes hasizmon áthatoló, a bordaívtől a köldök alá érő transrectalis metszés. *B. I.*

debacillálás: →*open-negative-syndrome*

De Bakey, Michael Ellis (1908—): amerikai sebész, New Orleans-i egyetemi tanár. Aneurysma-műtétei jelentősek. *H. G.*

Debec, Georgij Francevics (1905—): szovjet antropológus, moszkvai egyetemi tanár. Az etnogenesisre vonatkozó és palaeoanthropologiai kutatásai jelentősek. *H. G.*

Debenal: →*Sulfamilamidum*

de Beurmann-betegség: →*sporotrichosis*

debilitas: általában gyengeséget, esendőséget jelent, így az életgyengeség *(debilitas vitae)* jelzésére is használható. Az értelmi functióra vonatkoztatva az elmegyengeség enyhébb fokát jelenti. *D. L.*

debilitas congenita vitae, *veleszületett életgyengeség:* az újszülött vitalis élet-functióinak (táplálkozás, légzés, hő-regulatio) gyengesége. Egyes szervek (máj, csontvelő) működésének többé-kevésbé kifejezett elégtelensége is kísérheti. Oka lehet: kora- v. ikerszülöttség, foetalis v. perinatalis betegség, szülési trauma. Haláloki jelzésként csak akkor jogos használni, ha a halál az ún. korai mortalitas periódusában (tehát 30, még inkább 6 napon belül) következik be, s a functio-gyengeség bizonyosnak tekinthető. *D. L.*

debilitas cordis: szívgyengeség.

debilitas mentalis: az oligophrenia enyhébb foka. Az egyszerűbb, áttekinthetőbb helyzetekben, foglalkozásokban kielégítő magatartás, szövevényesebb helyzetekben azonban már nem. *H. B.*

debilitas sexualis: csökkent nemi képesség.

Debré, Robert (1882—): francia gyermekgyógyász, párizsi egyetemi tanár. A szociális paediatria terén fejt ki jelentős tevékenységet. Több gyermekgyógyászati syndroma leírója.

Debré-betegség: →*cystinosis*

Debreceni Orvostudományi Egyetem: → *egészségügyi felsőoktatás*

Debré — Fibiger-syndroma: congenitalis mellékvesekéreg hyperplasia sóvesztéses formája. Rendszerint hypadreniás crisist okozva egész fiatal korban halálos. Valószínűnek látszik, hogy a nagy sóvesztéses rohamokat a mellékvesekéreg legújabban felfedezett natriumdiuretikus hormonjának fokozott elválasztása okozza. *Ho. I.*

Debré—Semelaigne-syndroma, *Hoffmann-syndroma, hypothyreotikus myopathia, myxoedemás asthenia:* a congenitalis myxoedema és myopathia együttese. Testi és szellemi visszamaradás, lassú reakciók, hypothermia, csökkent verejtékképződés, száraz bőr, bradycardia és hypercholesterinaemia a hypothyreosis jele. Emellett a végtagok, a rekesz- és a szívizomzat veleszületett hypertrophiája. A tömegében látszólag túlfejlett izomzat azonban csökkent teljesítőképességű. *D. L.*

„débridement" 1. idegen anyagok eltávolítása és az elhalásra ítélt szövetrészek kimetszése („seb-toilette") — **2.** bemetszés; szűk sérvkaput leszorító gyűrű átmetszése a vissza nem helyezhető v. kizárt sérv reponálhatóságára. *B. I.*

Debye, Peter (1884—): holland származású fizikus. New York-i egyetemi tanár, Nobel-díjas (1936). A röntgensugarak elhajlása alapján kutatásokat végzett a kristályok szerkezetére vonatkozólag. Ismertek továbbá a dipolusos molekulákkal, a dielektrikumokkal, fajhővel kapcsolatos kutatásai.

Debye-egység: az elektromos →*dipólus momentum* (dipólnyomaték) egysége. Két egymástól *d* távolságban levő *e* elektromos töltés dipólnyomatéka

$$M_e = d \cdot e$$

1 elektrostatikus egység a dipólnyomaték, ha egységnyi elektrostatikus töltésű részecskék 1 cm távolságra vannak egymástól. Az atomfizikában előforduló kis töltések és távolságok miatt az ennél 10^{-18}-szorta kisebb *Debye* egységet használják.

$$1 \text{ Debye} = 10^{-18} \text{E. St.E.}$$

Így pl. ha elemi töltések (az elektron töltése $4{,}87 \cdot 10^{-10}$ E.St.E.) 1 Å távolságban vannak egymástól, akkor dipólnyomatékuk:

$$M = 4{,}8 \cdot 10^{-18} \text{E.St.E.} = 4{,}8 \text{ Debye.}$$

E. J.

Debye—Hückel-elmélet: erős electrolytoldatok termodinamikai sajátságait (eltéréseit az ideális elegyek egyensúlyi törvényeitől), valamint transzport-jelenségeit (az ionmozgékonyságot, ill. elektromos vezetőképességet, diffusiót, viscositast) leíró elmélet, amely az iontöltések elektroszatikus kölcsönhatásainak figyelembevételén alapszik. *Erdey-Grúz T.*

Debye—Scherrer-eljárás: mikrokristályos szerkezetű anyagok v. azok kristályszerkezetének megállapítására alkalmas rtg crystallographiai eljárás. A módszernél monochromatikus rtg-fényt használnak a forgó minta megsugárzására. A kamra belső falán hengerpalástszerűen elhelyezett filmen megjelent fekete csíkokból lehet következtetni a kristály szerkezetére. (→még *röntgen anyagvizsgálat*) *D. P.*

dec.: decoctum: főzet.

Decadron: →*corticosteroidok* (glycocorticoid készítmények)

decalcificatio: →*demineralisatio*

decalcinált csont: →*os*

decalcinatio: a csontok szövettani feldolgozása esetén használatos eljárás, mely a csontot megpuhítja és metszésre alkalmassá teszi. Erre a célra trichlorecetsavat, jégecetet, sulfosalicylsavat, pikrinsavat tartalmazó rögzítő keverék használatos, pl. Susa-keverék. *T. I.*

decalvans: kopaszító.

Decamethonium: →*curare*

decantatio: a leülepedett csapadék fölött levő folyadékréteg eltávolítása, rendszerint a folyadék leszívatásával. *S. F. B.*

décanulement: →*dekanülálás*

decapitatio: 1. (szül): a magzati fej elválasztása a nyaktól a lágyrészek szétmetszésével és a csigolyák széttörésével. Elhanyagolt haránfekvésnél a halott magzat eltávolítására végzik. Feltétele: hogy a nyak könnyen elérhető legyen. Eszközei: →*Braun-horog,* →*trachelorrhector,* →*Siebold-olló,* →*Blond-decapitator,* →*Ribémont—Bong-eszköz.* — **2.** (ig. orvost): Előfordul gyilkos cselekmények alkalmával, esetleg a tetem feldarabolása folyamán, a hullarészek könnyebb megsemmisítése érdekében. Nem ritka öngyilkos cselekményként, mikor az öngyilkos a nyakát a sínre helyezi. *H. I.—F. V.*

decapsulatio renis, *Harrison-műtét, nephrocapsulectomia:* a vesetok lehántása. Ez a műtét egyúttal denervatio is, mert a veséhez futó idegeket megszakítja. Javallata elsősorban oliguriás—anuriás glomerulonephritis, ac. tubularis nephropathiák és perinephritis, nephritis dolorosa. A beavatkozást elméletileg az indokolja, hogy az effectiv filtratiós nyomás (15—35 Hgmm), és így a filtratió az interstitialis renalis nyomás növekedésekor

csökken, 40 Hgmm interstitialis nyomás mellett pedig megszűnik. Venás nyomásemelkedéskor magas ureternyomásban, acut vesegyulladásban (vese-glaucoma), mérgezésben az interstitialis renalis nyomás csökkentése ilyen esetekben decapsulatio révén a glomerulusfiltratio megnövekedését eredményezheti. Elsőnek *Edebohls* ajánlotta chronikus nephritisben. *B. I.—Br. P.*

decarboxylase: valamely sav decarboxylezését katalizáló enzym. A folyamat egyik terméke CO_2. Leggyakoribbak az α-ketosavakat és az aminosavakat bontó ~k, előbbiek egy aldehydet, utóbbiak egy amint termelnek a CO_2 mellett. Előbbieknek a cocarboxylase, utóbbiaknak a pyridoxalphosphat a coenzymje. *S. F. B.*

decay: elhalt szerves anyagok fokozatos szétesése.

decentrálás: a keretbe helyezett üveg centrumának olyan beállítása, melynél a szemüveglencse optikai tengelye és a szem nézővonala nem esik egybe. Prizma nélkül hasábos hatást ad. Convex lencsék befelé, concav lencsék kifelé decentrálva úgy hatnak, mint a szem elé alapjával befelé helyezett hasáb. *O. T.*

decerebratio: az agytörzs teljes átmetszése a középagy magasságában, a metszéslap feletti agyrészek eltávolításával. Ily módon a központi idegrendszer functionáló részei a gerincvelő, a nyúltvelő, a kisagy és a híd (ún. bulbospinalis készítmény). A metszéslap helyzete alapján magas és mély ~ról beszélünk, aszerint, hogy az a mesodiencephalis határon halad (középagyi állat) v. a nucleus ruber alatt. *B. P.*

decerebratiós rigiditas: az alacsonyan decerebrált állatra *(→decerebratio)* jellemző testtartás, mely az extensor-izmok fokozott tónusában nyilvánul. Alapja a feszítési (myotatikus) reflexek túlfokozott volta, mely az átmetszés feletti agyrészek gátló befolyásának kiesése révén a facilitációs behatások túlsúlya következtében jön létre. *B. P.*

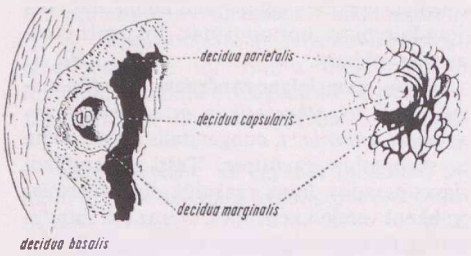
Déchamps, Joseph-François-Louis (1740—1824): francia sebész, akit az arteriák lekötésére ma is használatos eszköz konstruálása tett híressé *(Observ. sur la ligature des principales artères* etc. 1793.). Történeti monográfiában dolgozta fel a kömetszés fejlődését, az orrüregek sebészetének kitűnő specialistája volt *(Traité des maladies des fosses nasales,* 1803). *Be. I.*

Decholin: →*acidum dehydrocholicum*

decibel: →*bel*

Decicain: →*tetracainum hydrochloricum*

decidua, *hulló hártya:* a méhnyálkahártya azon része, amely a terhességi átalakulásban részt vesz. Nevét onnan kapta, hogy szülés után a lepénnyel és magzatburkokkal együtt legnagyobb része leválik. — A pete beágyazódása következtében 3 részre tagozódik: ~ *vera,* v. *parietalis:* a méh szabad felületét béleli; ~ *basalis,* v. *serotina:* az a terület,

A pete implantatiója az uterus nyálkahártyájában, keresztmetszeti és felülnézeti képen (az utóbbi *Hertig* és *Rock* után)

ahol a pete trophoblastjával, majd később chorion bolyhaival beágyazódik; ~ *capsularis* v. *reflexa:* a pete beágyazódási helyén a ~nak az a része, mely a méh ürege felé beemelkedik, majd a pete növekedése folytán egyre inkább beboltosodik. A 4. hónapban a ~ capsularis atrophiás fala szorosan a ~ parietalishoz tapad, az 5. hónapban vele összenő, az uterus cavuma megszűnik. — A ~ basalis 2 rétegből áll, a méhűr felé néző, savósan átivódott ~ *compactából,* ebbe ágyazódik a pete és az izomzattal határos, szivacsos állományú ~ *spongiosából.* E réteg teszi lehetővé, hogy a szülőfájások hatására a lepény nem válik le *(Stieve).* ~ *marginalis:* az a rész, ahol a ~ basalis, parietalis és capsularis találkozik. ~ *menstruationis:* ma már ritkán használt kifejezés a méhnyálkahártya külső rétegére, amely menstruatiónál leválik. *decidua sejtek:* a ~ compacta erősen megnagyobbodott kötőszöveti sejtjei, amelyek szorosan egymás mellett helyezkednek el finom, fibrillaris közti anyagba ágyazva. A nyirok- és vérereket köpenyszerűen veszik körül. Marchand megkülönböztet kis ~ sejteket is a mélyebb rétegben, sötét maggal, szemcsés protoplasmával. *H. I.*

decidualis reakció: az uterus nyálkahártya stromasejtjeinek glycogen raktározódás miatti felduzzadása a praemenstrumban és különösen a graviditas korai szakában. Észlelhető még corpus luteum persistens esetén. *R. Gy.*

deciduoma, *placentoma:* **1.** a méhnyálkahártya decidualis átalakulása a méh üregébe

helyezett indifferens idegentest körül. A corpus luteum eltávolítása esetén a decidualis átalakulás elmarad. A decidualis átalakulás tehát a méhnyálkahártya specifikus reakciókészsége (Leo Loeb). — **2.** intrauterin tumor, decidua jellegű szöveti képpel, feltételezhetően visszamaradt decidua részből. ~ *malignum:* →*chorionepithelioma.* *H. I.*

deciduosarcoma: →*chorionepithelioma*

deciduous skin: →*keratolysis*

decimalis tábla: a látásélességet tizedes törtben kifejező vizsgálótábla, melynek értékei számtani sorozatban haladnak 0,1—1,0-ig. A legnagyobb 0,1-es jel látószöge 10', a legkisebbé (1,0) 1'. *B. B.*

decinem: →*NEM*

declive monticuli cerebelli: →*cerebellum*

Declomycin: →*Tetran*

decoctum, *főzet:* eljárás kemény gyökerek és kérgek hatóanyagainak vízzel való kivonására. 5—10 g durván aprított drogot 150—200 g vízben áztatunk, gőzfazékban ½ óráig főzünk, majd melegen szűrjük. A ~ *saponariae*-t a gyógyszerész a tinctura hígításával is készítheti. *I. B.*

decoctum Zittmanni: →*Zittmann-főzet*

décollement: →*epiphyseolysis*

„décollement traumatique": tompa erőhatás okozta leválás. Így pl. tangentialisan ható erőre a bőr külső sérülés nélkül leválhat alapjáról és az alatta meggyűlt vér- és nyirokgyülemen lebegteti. *B. I.*

decoloratio papillae: a látóidegfő elhalványodása. A papilla fehér, határa éles v. elmosódott. Az idegrostok elpusztulása hozza létre neuritis v. primaer atrophia miatt. *B. B.*

decompensatio: →*incompensatio*

decompensatio cordis: szívelégtelenség valamilyen hosszú ideig tartó szokatlan megterhelés (magas vérnyomás, billentyű hiba) v. a szívizom elsődleges megbetegedése (szívizomgyulladás, infarctus myocardii) miatt. A szív nem képes a befolyó vért továbbítani és biztosítani a szervezet megfelelő vérellátását. A szív előtti területen a vér pang, a szív utáni terület vérellátása nem kielégítő. Aszerint, hogy melyik szívfél betegszik meg elsődlegesen, szokás j., ill. b. szívfél decompensatióról beszélni. *G. Gy.*

decompenzált acidosis: a vér pH értékének eltolódása acidotikus irányba (pH 7,40 alá), miközben a vér-puffer rendszerek egyes összetevőinek nemcsak abszolút értéke, de aránya is megváltozik. A vér legjelentősebb pufferrendszere a bicarbonat—szénsav puffer, amelynek aránya normálisan 60 : 3 tf%. ~ban a bicarbonat értéke csökken, a szénsav koncentrációja változatlan marad v. nő. (pl. 40 : 3 tf%). Ebben a fiktív példában a Henderson—Hasselbach egyenlet értelmében a vér pH-ja 7,22 lenne. *F. I.*

decompositio: lebontás 1. *Decomponált protein:* részben elbontott fehérje. 2. *Csecsemő ~ja:* súlyos testsúlyvesztés táplálkozási hiány következtében *(→atrophia).* *S. J.*

decompressio: nyomáscsökkentés, nyomás alóli felszabadítás. *J. E.*

decompressio atmosphaerica: a búvár öltözetben v. a caissonban végbe vitt légnyomáscsökkentés, a víznyomást kiegyenlítő túlnyomás megszüntetése, mielőtt a munkások távoznának és rendes atm. nyomás alá kerülnének. A nagy magasságban alkalmazott, s a közönséges légzési viszonyokat a repülés közben biztosító fokozott nyomás kiegyenlítődése a külső alacsony légnyomással. Ha ez hirtelen történik: explosív ~. *J. E.*

decompressio *spinalis:* a gerincvelőre irányuló külső nyomás (fractura vertebrae, daganat, discus hernia, spondylitis) stb. megszüntetése total v. hemilaminectomiával. *J. E.*

decompressio cerebri: térszűkítő folyamatok okozta agynyomás fokozódás esetén az intracranialis tensiót helyreállító műtét. Formái: *a)* a koponyacsont egy részének eltávolítása (decompressiós craniectomia) és a dura megnyitása *(~ externa), b)* a daganat eltávolításával ill. inoperabilitás esetén egyes agylebenyek resectiójával adunk teret az agynyomásfokozódásnak *(~ interna).* *(→*még *subtemporalis decompressio).* *Z. L.*

decompressio nervi facialis műtét [*Ballance Duel*]: az ún. rheumatikus facialis bénulás gyógyítására szolgál, ha az a szokásos konzervatív therapiára nem reagál. A műtét lényege a Fallop-csatorna tangentionalis irányban történő felvésése, s így a megduzzadt és a csatornába szorult ideg felszabadítása a nyomás alól. *A. P.*

decompressiós-betegség: →*caisson-betegség*

decompressiós craniectomia: →*trepanatio decompressiva*

decompressiós craniotomia: →*trepanatio decompressiva*

decompressiós trepanatio: →*decompressio cerebri* →*trepanatio decompressiva*

decongestio: a vérbőség megszűnése valamely szervben. Urológiai területen a prostataondómirigy ~jának van jelentősége. Sexualis excessusok után a tökéletlen ~ chronikus prostatitishez, sexualis zavarokhoz vezethet.

A penis barlangos testének speciális ~s zavara a priapismus. *Sz. Z.*

deconnexio: az idegrendszer extero- és interoceptív ingerfelvevő képességének bénítása. A ~ eszközei sympatolyticumok, parasympatolyticumok, localanaestheticumok, antihistaminok, ganglioplegikus anyagok. Phenothiazin származékok, alkaloidok csökkentik a formatio reticularis hatását a thalamocorticalis rendszerre. Ezek a gyógyszerek kis mennyiségben szendergést, kábultságot, nagyobb mennyiségben öntudatlanságot, alvást idéznek elő. Ennek az állapotnak EEG-képe jellegzetesen különbözik a gáz v. barbitural narcosisétől, csak ~ esetén mutatkoznak lassú hullámok. A mély ~ban levő beteg narcoticumok nélkül is operálható. *Z. L.*

decontaminatio: személynek v. tárgynak a megszabadítása valamilyen szennyező és káros anyagtól, pl. hadi gázoktól, radioaktív anyagoktól stb. (→még *mentesítés*). *J. E.*

decorticatio: az agyféltekék kérgének műtéti eltávolítása (állatkísérletben).

decorticatio cordis: →*pericarditis constrictiva*

decorticatio pleurae, *Délorme-műtét, Fowler-műtét, pleurectomia:* a tüdő felszínén és a fali pleurán képződött kéreg eltávolítása. Az idült mellüregi empyema, idült haemothorax korszerű és leghatásosabb kezelési módja. Gyakran alkalmazzák tüdő-resectio kapcsán, ha a tüdőfolyamatot a mellhártya betegsége kísérte. Először Délorme ajánlotta 1893-ban, modern válfaja a tüdő teljes felszabadítása, a második világháború alatt honosodott meg. *U. I.*

Decosteron: →*corticosteroidok* (mineralocorticoid-készítmények)

decrementum: az ingerület nagyságának csökkenése terjedése során. A minden v. semmi törvénye szerint az ingerületi folyamatok ~ nélkül terjednek. Az idegrostot érő laesiók esetében azonban a laesio területén az impulzusok ~mal terjednek s ezért fokozatosan megszűnnek. Ugyancsak decrementummal terjednek a gyenge akciós áramok, kisülést nem keltő ingerületi potenciálok. *Á. K.*

decrepitus: elgyengült, elvénhedt.

decrescendo zörej: →*szívzörejek*

de Crinis- és Rüsken koponyaméretek: (rtg) **1.** corpus pineale és a porus acusticus internus távolsága 35—40 mm. — **2.** a corpus pineale és a proc. dorsi sellae távolsága 35—46 mm normális felnőtt koponyán. Az intracerebralis daganatok e méreteket jellegzetes módon megváltoztatják. *D. P.*

decubitus: nyomás, felfekvés okozta fekélyképződés a bőrön v. belső szervek nyálkahártyáján (→*ulcus decubitale*). A bőrön hosszantartó nyomás (tartós fekvés), sűrűn ismétlődő ütődés v. nyomás, horzsolás következménye. Gyaloglás folyamán a cipő dörzsölése, bizonyos ipari munkák folyamán az eszközök nyomása idézheti elő. Olyan bőrterületen keletkezik elsősorban, ahol a csont lágyrészpárna nélkül közvetlenül a bőr alatt helyezkedik el, pl. a könyökön, a sarkon, a tenyéren, a csípőtányéron, a keresztcsonttájon, a scapula felett. A nyomás okozta vértelenség kezdetben gyulladást és savós hólyagképződést okoz, majd szövetelhalást, végül gangraenás fekélyt. A ~ keletkezésének veszélyét növeli a keringés rossz állapota és a beteg általános gyengesége, leromlása. ~ keletkezhet súlyos betegeken a hypopharynxban a gégefő nyomása folytán, a gégében kanül hatására, a nyelőcsőben Sengstaken szonda nyomására, a bélben epekő-ileus folyamán, besűrűsödött széklet hatására (stercoralis fekély), az epehólyagban kövek nyomása folytán. A hüvelyben szüléskor a magzat fejének tartós nyomása, fogászatban műfog v. híd, korona nyomása következtében keletkezhet. A nyelőcső bemenetében megakadt idegentest v. hosszú időn át benthagyott szonda nyomása, v. typhus abdominalis folyamán a gyűrűporc sérülése és kifekélyesedése jöhet létre, ez a ~ *cartilaginis cricoideae.* *M. I.*

decurarizálás: a curara bénító hatását curara-antidotumokkal (prostigmin, tensilon, mestinon stb.) megszüntető eljárás. *B. I.*

decurrens: lefutó.

decussatio: kereszteződés.

decussatio brachiorum conjunctivorum, *decussatio pedunculorum cerebellarum superiorum:* a kisagyat felfelé a lamina quadrigeminához (lamina tecti) kapcsoló brachium conjunctivum v. crus cerebellocerebrale pedunculus cerebellaris superior kereszteződése a mesencephalon tegmentumának hátsó részében. *T. I.*

decussatio lemniscorum: →*medulla oblongata*

decussatio nervorum trochlearium: a IV. agyideg gyökérrostjainak közvetlen eredésük utáni kereszteződése a lamina tecti colliculus inf. magasságában. *T. I.*

decussatio pyramidum: →*medulla oblongata,* →*pyramis pálya*

dedifferentiatio: →*differentiatio*

deduktív élelmezési vizsgálat: a lakosság élelmiszer-fogyasztásának vizsgálati mód-

szere. A termésből a kivitel, ipari stb. felhasználás levonása után számítja ki a lakosságra fejenként jutó élelmiszer-fogyasztást. A vizsgálat részletes adataiból kiszámítható az egy főre jutó fehérje- szénhydrat-, zsírfogyasztás, és vitaminfelhasználás. A ~ adataiból a néptáplálkozás qualitatív és quantitatív hiányosságaira és mindenkori jellemző vonásaira következtethetünk. *S. J.*

deembryonált tojás: →*embryonált tojás*

Deen-vérpróba: a gyomorbennékben levő vér kimutatására szolgáló eljárás (Guajacpróba).

defaecatio: →*székelés*

defaecatiós reflex, *székelési reflex:* a rectumban kb. 45—50 Hgmm-t elérő nyomás hatására létrejövő reflectorikus folyamat. A rectumon erős peristaltikus mozgást (→*peristaltica*) kelt, s ezzel egyidőben a colon hosszanti lefutású izomrostjai is megrövidülnek. Ugyanakkor a belső és külső analis sphincter ellazul. A rekesz leszáll, a hasfali izmok összehúzódnak, az intraabdominalis nyomás fokozódik. A medencefenék izmai ugyancsak összehúzódnak. Adaequat ingere a rectum-fal feszülése, az afferens ingerületek a n. pelvicus útján kerülnek a sacralis székelési központba (S_{2-4}), az efferens ingerületek részben a n. pelvicus (parasympathicus) és sympathicus, részben a n. pudendus útján kerülnek a rectum izomzathoz, ill. sphincterekhez. *B. P.*

defatigatio: fáradtság, kimerülés.

defectus: hiány, hiányosság, fogyatékosság, hiba, sérülés.

defectus cranii: a koponyacsont veleszületett v. szerzett részleges hiánya. Utóbbi sérülések v. daganatműtétek (craniectomia) következménye. Minden esetben pótlást igényel. (→*koponyacsont-plasztika*). *Z. L.*

defectus-pseudoarthrosis: csonthiány következtében létrejött álízület. A regeneratiós callus nem tudja áthidalni a hiányt. *B. I.*

defectus septi interauricularis, *interatrialis* v. *pitvari septumdefectus:* a pitvarok között normálisan meglevő és a két pitvart egymástól elválasztó sövény hiánya (cor triloculare biventriculare), v. hézagossága, amelyen keresztül a két pitvar közlekedik. A vér egy része a b. pitvarból a j. pitvarba kerül, mivel a b. pitvar nyomása nagyobb, mint a j. pitvaré. Ha a j. pitvar nyomása (pl. decompensatióban) emelkedik, akkor a j. pitvarból jut a vér a b.-ba, az arteriás vér venással keveredik és emiatt cyanosis lép fel. (A „shunt megfordul"). Egyik leggyakoribb fejlődési rendellenesség. Gyakoribb formái: a) *foramen ovale apertum*, b) *ostium primum*, c) *ostium secundum*. Műtéti th.-ja indikált, ha klinikai tüneteket okoz. A műtétet legjobb gyermekkorban végezni, de 30 éven felülieken is végezték sikerrel. Pulmonalis hypertonia önmagában nem szól a műtét ellen. Egy cm v. annál kisebb átmérőjű defectus rendszerint nem igényel műtétet. Műtétei végezhetők „vakon" azaz a szem ellenőrzése nélkül (→*Murray-műtét*, →*Swan-műtét*, →*Söndergaard-műtét*). „Vakon", de a tapintó ujj irányításával (→*atrio-septopexia*, →*Gross-féle atrialis tölcsér*, →*circumclusio*) és nyitott szíven a szem ellenőrzésével (→*hypothermia*→*extracorporalis circulatio*). A „vak" módszerek az ostium primum típusú defectusok megoldására többnyire nem alkalmasak. A ~ leggyakrabban a következő rendellenességekkel társul: mitralis stenosis →*Lutembacher-syndroma*, pulmonalis stenosis →*Fallot-trilogia*, →*Fallot-pentalogia*, v. cavakba v. a j. pitvarba szájadzó v. pulmonalis →*vena pulmonalis anomalia*. *G. Gy.—T. A.*

defect vértípusok: olyan vérek, melyeknek savóiból a vörösvérsejtek agglutinogentartalmának vizsgálati eredménye alapján a várt reguláris anti-A, anti-B, v. mindkét agglutinin hiányzik. *H. E.*

defeminisatio: 1. a nőies alak elvesztése. Az emlők, nemi szervek sorvadnak, peteérés, és menstruatio megszűnik. Főleg →*arrhenoblastoma* következménye. 2. a sexualis izgathatóság megszűnése nőnél. *H. I.*

défense musculaire, *defensus musculorum:* védekező izomellenállás, izommegfeszülés, izomvédekezés. A hasi szervek gyulladásos megbetegedése reflektoros úton kiváltja a hasfal körülírt területén az izomzat tónusos megfeszülését. A ~t a megbetegedett szervből a gerincvelőbe jutó ingerületek áttevődése hozza létre a megfelelő izmok motoneuronjaira. A ~ rendszerint a megbetegedett terület felett a legkifejezettebb. *B. I.*

defensiv bőrreflexek, *„Fremdreflex":* bonyolult reflex-mechanizmusú „védő reactiók" (*Schaltenbrand*), amelyek célja a szervezet megóvása az ártalmaktól, különféle noxáktól (bőr-, szaruhártya-, garat-, hasfal- stb. reflexek). *B. I.*

defensiv reakciók: a vegetatív reakciók különleges csoportja, melyek akkor lépnek működésbe, amikor a külső körülmények a szervezetet nagyobb feladatok elé állítják („Cannon-vészreakció"). Céljuk a homeostasis (a „belső milieu") fenntar-

tása. Ide sorolhatók azok az exteroceptív reflexek, melyek a menekülést v. védekezést szolgálják (pl. futás, könnyezés, tüsszentés, hányás, hasmenés), de ide tartoznak azok a reflexek is, melyek a megbetegedett v. sérült rész nyugalmát biztosítják (pl. hashártyagyulladáskor a defensus musculorum, a bélmozgások megállítása), vérnyomásesés vérzéskor, az arteria sebének összehúzódása stb. Számos biológiai reakció sorolható még a ~ körébe (gyulladás, immunitás, anaphylaxia, allergia, autoimmun folyamatok, gyógyulás). — A reakciók szervezője a központi idegrendszer, a végrehajtás szervei a vegetatív-hormonalis rendszerek és a sejtes humoralis védekezés (RES, csontvelő). *B. I.*

defensus musculorum: →*défense musculaire*

deferens: levezető.

deferentectomia: →*vasectomia*

deferentitis, *spermatitis:* a ductus deferens gyulladása, amely rendesen mellékheregyulladáshoz csatlakozik. Jelentősége a későbbi aspermiát okozó elzáródás. Rendszerint tuberculotikus v. go-s eredetű, *Th.* ennek megfelelően antibiotikus kezelés. *Sz. Z.*

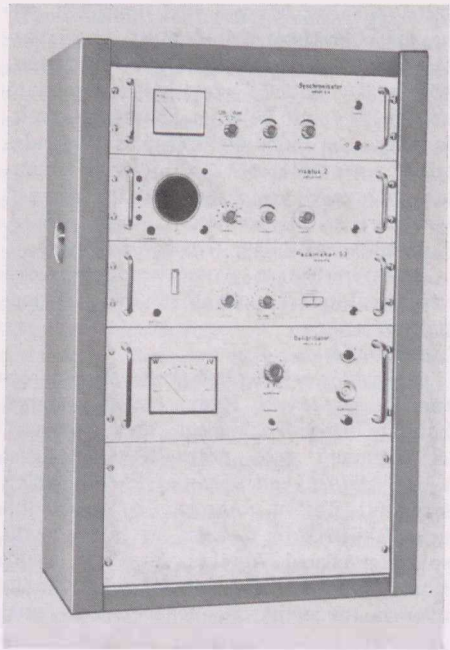
defervescentia: láztalanodás.

defervescentia critica: a láz hirtelen leesése.

defervescentia lytica: lassu lázcsökkenés.

defibrillatio: a kamra-fibrillatio megszüntetését célzó eljárás. Nagy felületű, kanálhoz hasonló elektródákat helyezünk a szív felületére egymással szemben úgy, hogy azok a kamrákat kissé összenyomják (defibrillator). Ezután rövid, néhány tizedmásodpercig tartó áramütést (220 volt feszültség, 2,5—2,8 amper áramerősség, 50 ciklus/min. váltóáram) mérünk a szívre. Az ütés hatására a szív mozgásai megszűnnek (ilyenkor szív-massage végzendő) v. pedig a fibrillatiós mozgások egy systolés contractióban koordinálódnak úgy, hogy a kamraizomzat a systolét követő elerenyedés után átveheti a sinuscsomó diktálta szabályszerű szív-rhythmust. Ha a fibrillatio egy áramütés hatására nem szűnik meg, esetleg megkísérelhető az áramütések sorozatos alkalmazása (másodpercenként 3—6 áramütés). Néhány ilyen shocksszéria után a ~ sikerülhet. A ~ kiegészíthető 3—5 ml 10%-os calciumchlorid intracardialis adásával is. *T. A.*

defibrillátor: az emberi szív fibrillatiójának megszüntetésére használják. Van extern és intern készülék, ill. kezelési forma, attól függően, hogy felnyitott v. zárt mellkas mellett kívánunk dolgozni. Elektronikus készülékek, melyek 50 Hz-s sinusos váltóáramot

Defibrillátor

alkalmaznak ingerlésre 0,1—1 sec közötti fokozatosan állítható időtartalommal. A defibrillatio után még nem indul meg a szív, csak a jellegzetes szabálytalan rezgőmozgás szűnik meg, tehát újra meg kell indítani. Ez az impulzálás, melyet négyszög-impulzusokkal végeznek. Az impulzálás frekvenciájának nagyjából meg kell egyeznie a szívével (0,9—1,2 Hz). A korszerű berendezések zöme ma már egybeépített ~-impulzátor készülékként kerülnek forgalomba. *Ho. E.*

defibrinálás: a fibrinogen, ill. a belőle keletkező fibrin izolált eltávolítása a vérből. Ha a vért beavatkozás nélkül hagyjuk megalvadni, akkor a kivált fibrin a vér sejtjeit is magába zárja. A defibrinálás célja egyedül a fibrin eltávolítása s a sejtes elemek meghagyása a serumban. Leghasználatosabb módja a frissen levett vérnek üveggyöngyökkel történő rázogatása. A vérből kiváló fibrin rátapad az üveggyöngyökre, és ily módon a vörösvérsejtek nem kerülnek az alvadékba. *Ba. B.*

defibrinált human plasma: a vér-plasmából a fibrinogen kialvasztása és eltávolítása révén előállított transfusiós készítmény. Előnye a közönséges folyékony plasmával szemben, hogy 2—6 hónapig tárolható fibrin kiválás nélkül. Hátránya a viszonylag magas calcium-tartalom. Jelentőségét ma már elvesz-

tette, mert helyét a →*fagyasztott plasma* és a →*lyophilezett plasma* vette át. *G. M.*

defibrinatiós syndroma: a fibrinogen eltűnése a keringő vérből intravascularis alvadás következtében. Egyéb alvadásfaktorok aktivitása, és a thrombocytaszám is csökken (felhasználódásból eredő coagulopathia).Az *acut* ~-t részben sebészeti beavatkozásokkal (tüdő, pancreas-műtétek), részben terhességi, ill. szülési anomáliákkal (placenta praevia, magzatvíz embolia) kapcsolatban a keringésbe jutó thromboplastikus anyagok hatására az érfalakon létrejövő sporadikus fibrinkicsapódás okozza. Többnyire a fibrinolytikus rendszerben fellépő aktivitás-fokozódás kíséri. Igen súlyos, sokszor halálos vérzésekhez vezet. *Chronikus* ~ tumorsejtek intravascularis embóliájával járó malignus megbetegedésekben és intrauterin elhalt magzat esetében szokott előfordulni. A ~t többnyire egyéb alvadási faktorok hiánya kíséri. *Th.:* iv. heparin, fibrinogen oldat, friss konzerv vér, ill. antihaemophiliás plasma transfusio és lehetőség szerint a kiváltó ok minél gyorsabb megszüntetése. Ha a ~ lezajlott és a vérzés *fibrinolysis* következtében folytatódik ε-aminocapronsav vagy *PAMBA* adandó. *H. Zs.*

deficientia: hiány, elégtelenség. Mikrobiológiában a baktériumok azon tulajdonsága, hogy bizonyos számukra életfontosságú anyagokat, vegyületeket maguk nem képesek előállítani. Ezek *deficiens* baktériumok. *A. Z.*

definitív állapot, *definitív status:* végleges, maradandó helyzet (pl. defectus, aplasia, csonkolás). Ellentéte a „temporér" (temporarius) ideiglenes. *B. I.*

definitív prothesis: végleges prothesis (pl. művégtag), a provisorikus, ideiglenes prothesissel szemben (→még *immediat prothesis*). *B. I.*

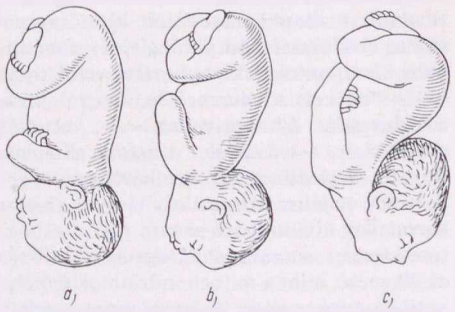
definitív status: →*definitív állapot*

definitív vérzéscsillapítás: a sebrevizió alkalmával történő végleges vérzéscsillapítás. *B. I.*

deflector: elterelő cső, mely mozgó járműveken (hajó, autóbusz, vonat, repülőgép) a rossz levegő eltávolítása céljából kerül alkalmazásra. *J. E.*

deflexio: elhajlás.

deflexiós tartás: a magzati koponya tartási rendellenessége szülésnél. A normális flexiós helyzettel (áll a mellre hajtva, vezérpont a kiskutacs) ellentétben az áll eltávolodása folytán a vezérpont, s így az először megszülető magzati rész szerint lehet →*fejtetőtartás*, →*homloktartás*, →*arctartás*. Oka v. a magzati koponya formája (nagy koponya, hydrocephalus), v. a csontos — ritkábban a lágy — szülőutak rendellenességei. Szülészeti jelentőségét az adja meg, hogy a kitolási időszak többnyire elhúzódik. *H. I.*

Deflexiós tartások
a: fejtetőtartás, *b:* homloktartás, *c:* arctartás

defloratio, *devirginatio*: a nő szűzességének elvétele közösülés útján. Anatómiai jele: a hymen sérülése. *F. V.*

defloratiós cystitis és pyelitis: nőnél a nemi élet megkezdése kapcsán fellépő betegség, keletkezésében a congestio és felszálló fertőzés (bact. coli) játszanak szerepet. *H. I.*

defluvium capillorum: a hajnak, szőrnek természetes (→*hajváltás*) mértékét túlhaladó hullása. *Be. K.*

defluvium ciliorum: a pillaszőrök kihullása.

defocatio, *góctalanítás:* a fogak körül keletkezett, legtöbbször idült lobtermék (granuloma, cysta, tályog) kitakarítása a fog eltávolításával v. pedig a gyökér csonkolásával. Célja a foggócok megszüntetése, melyek távoli szervekben másodlagos betegséget okozhatnak. *B. K.*

deformált bulbus: a bulbus duodeni leggyakrabban fekély miatti alakváltozása a rtg-képen. Leggyakoribb a pillangó, lóherelevél, kereszt, homokóra alakú deformitás. Tipusos továbbá a medialis v. lateralis recessus eltűnése (retractio bulbi) v. kihúzottsága. Legsúlyosabb formája a phtysis bulbi. *D. P.*

deformatio: →*deformitas*

deformitas, *deformatio, paramorphosis:* torzulat, természetellenes forma, alaki eltérés, elferdülés. *B. I.*

defractio: kis csontgumók, csonttüskék indirekt traumára történő leszakadása. *Sz. Gy.*

defundatio uteri, *Beuttner-műtét:* 1. a méh-fundus harántirányú ékkimetszése a

tuba sarkakkal együtt, lehetőleg a lig. rotundomok megtartásával. A tuba gyulladásos eredetű, vérzészavarokkal társult megbetegedéseinél végzik, a menstruatio megtartása érdekében. — *2.* →*Zweifel-műtét. H. I.*

defurfuratio: *desquamatio furfuracea:* korpázás, a bőr apró pikkelyű hámlása.

degeneratio, *elfajulás:* a sejtek anyagcserezavarait, toxikus károsodásait kísérő reversibilis elváltozás. Morphologiai és functionalis szempontok tekintetbevételével 3 típus különíthető el: *a) parenchymás* ~, *v.* zavaros duzzadás, *b) hydropikus* ~, v. vacuolás elfajulás, *c) ~ adiposa*, v. zsíros elfajulás. Tágabb értelemben ide sorolható még egyes szövetek sajátos enzymaktivitásának histochemiailag kimutatható zavara (pl. phosphatase-kiesés; succinodehydrogenase-aktivitás csökkenése, mint a mitochondriumok enzymaktivitásának zavara stb.); valamint a sejtek saját secretumainak és productumainak retentiója, nyákos elfajulás, glycogenosis, v. kóros anyag lerakódása a közti állományban, (hyalin, amyloid lerakódás.) ~ *parenchymatosa:* a parenchymas szervek fakószürkés színűek, petyhüdtek. Az acut sepsis típusos lelete. A sejtek duzzadtak, plasmájuk zavaros. Elektronmikroszkópos vizsgálatok kimutatták, hogy a folyamat a mitochondriumok duzzadásával és szerkezetbomlásával áll összefüggésben. A parenchymásan degenerált szervekből izolált mitochondriumok oxydatív phosphorylatiós képessége erősen csökkent. A zavaros duzzadás tehát a sejtek acut energetikai elégtelensége, amely a mitochondriumokban lefolyó energetikai folyamatok toxikus, hypoxiás v. substrat-hiányos károsodása folytán alakul ki. Éhezés után a májban elektronmikroszkóposan a mitochondriumok duzzadását látjuk. Az éhezés megszűnte után 6 óra múlva a mitochondriumok szerkezete újra rendeződik. Functionalis túlterhelés korai szakában a mitochondriumok hasonló elváltozása mutatható ki, mint ~ parenchymatosa korai stádiumában. Az energetikai folyamat romlását egyéb sejtfunctiozavarok kísérik. ~ *hydropica:* a parenchymás degeneratio sajátságos, fokozott vízfelvétellel járó formája. Leggyakoribb a vesecsatornák hámjában egyes exsiccatiós esetekben, chronikus ulceratív enteritis, colitis, zselatin v. hypertoniás cukoroldat iv.-ás injectiója, égés, sugárkárosodás, eclampsia, nyirokkeringési zavar, allergiás folyamatok, dioxán és dyaethylenglycol intoxicatio során. ~ *adiposa:* a sejtekbe jutó zsírok invisibilis szerkezetlipoidokká alakulásának elakadása és felhalmozódása (a zsírok phosphor-lipoidok formájában épülnek be az intracellularis membrán structurákba, pl. a mitochondriumok membránjaiba, majd a szerkezetelemek eloxidálódnak). Okozhatja pl. a lecithinné való átalakulás zavara (cholinhiány) amelynek következtében a zsírok beépülése a sejt-structurákba megreked és oxydatív lebomlásuk nem lehetséges. A zsírok oxydatív transformatiója magas energetikai szinten megy végbe, ezért ez a functio igen sérülékeny. Elhúzódó enyhe fokú sejtártalmak (pl. hypoxaemia) gyorsan vezetnek elzsírosodáshoz. A parenchymás degeneratio elhúzódó formáit az energetikai elégtelenség miatt zsíros degeneratio követi. Egyes mérgek speciálisan mint steatogen mérgek ismeretesek (phosphor, arsen stb.). ~ *mucinosa:* két típusa ismeretes: *a)* nyák- termelő hámsejtekben a secretum megreked és degenerált legömbölyödött sejtek alakulnak ki, melynek magja pecsétgyűrűszerűen oldalra nyomódik (pl. elnyákosodó rákok daganatsejtjeiben), *b)* a kötőszöveti állomány mucoidjai olyan mértékben felszaporodhatnak, hogy az egész terület nyákosan szétlazul. (pl. myxoedemánál v. praetibialis myxoedemánál hypothyreosisban.) ~ *cerea:* viaszos elfajulás: →*necrosis.* ~*grisea:* a központi idegrendszer fehérállományának szürke sorvadása: a velőtlenné vált pályák szétesését követő rostos glia felszaporodása folytán. ~ *grisea funiculorum posteriorum:* a tabes dorsalisra jellemző lelet, a gerincvelő hátsó kötegeinek szürke sorvadásával.

R. Gy.

degeneratio colloides: →*pseudomilium colloidale*

degeneratio corneae: 1. heredo-familiarisan előforduló különböző formában jelentkező szaruhártya elfajulás. Gyógyszeres kezelése nem jár eredménnyel, szaruhártyaátültetés végezhető. **2.** (gen): a különféle formák familiaris esetei általában dominánsak, de ismert recessiv öröklésmenetű is. *B. B.—Gy. B.*

degeneratio cystica, *ballonierende Degeneration, tömlős elfajulás:* a felhámban keletkező gyulladásos hólyagképződést megelőző elfajulás. A tüskésréteg sejtjei körülírt területeken a normálisnak többszörösére duzzadnak, gömbölyűekké válnak, összefüggéseik meglazulnak, plasmájuk homogen lesz, benne vacuolumok lépnek fel. A sejtmagvak megnagyobbodnak, széleiken még festődnek,

de középükön elhalványulnak, abnormális mitosis, sőt amitotikus osztódás látható bennük úgy, hogy helyenként több magvú óriássejtek (→*balloon cells*) keletkeznek. A savós beolvadás és a hólyagcsák képződése csak ezután kezdődik. *Be. K.*

degeneratio disciformis maculae luteae (*Kuhnt—Junius*): a macula-táj súlyos látásromlást okozó degeneratív megbetegedése. A maculában colloid testek képződnek, a Bruch-membrana megvastagodik, majd megreped. A pigmentepithel mögött a chorioideából származó vérzés és exsudatio gyűlik fel, amely több D-nyira is előemelkedhet és tumor benyomását keltheti. Környékén újabb vérzések jelennek meg, amelyek kokárdaszerűvé teszik. *O. T.*

degeneratio hepatolenticularis, *Wilson-betegség:* a rezet szállító serum fehérje s a coeruloplasmin synthesisének zavarán alapuló örökletes betegség. Jellemző tünetei: a 20. életév táján meginduló lassan előrehaladó, nagy kilengésű tremor mind a négy végtagon, súlyos rigor, dementálódás. A cornea szélén a Kayser—Fleischer-gyűrű látszik. A máj rendszerint zsugorodott. A csökkent serum coeruloplasmin szint következménye, hogy nincs ami a bélből a felszívódó rezet megkösse, és így réz halmozódik fel a májban és az idegrendszer egyes részeiben (elsősorban a nucleus lenticularisban, itt is a putamenben). Szövetileg az idegsejtek és gliasejtek pusztulása, status spongiosus, Alzheimer I. és II. típusú gliasejtek. A vizeletben fokozott rézürítés (0,2—0,8 mg/24*h*). Tanulmányozója után Wilson-betegségnek is nevezik. Későbbi életkorban fellépő alakja a *Westphal — Strümpell-féle pseudosclerosis. Th.:* a tremor, rigor kezelése, valamint dicaptol, újabban penicillin amid. Az eseteknek kb. 55%-a familiaris, melyekben egyszerű autosomalis recessiv az öröklésmenet, Cu^{64}-nak coeruloplasminba beépülésével a heterozygota kimutatható. *H. B. — Gy. B.*

degeneratio maculae lutae: a sárgafolt és környékének primaer v. secundaer elfajulása. A látásélesség nagyfokú csökkenésével jár. Leggyakoribb a korral járó senilis arteriosclerotikus ~*senilis*. Kiterjedtebb formája a degeneratio circinata disciformis Kuhnt—Junius. Az uvea és retina betegségeihez társulnak a másodlagos elfajulások. — Egyéb formák: 1. *infantilis* típusú a *Tay—Sachs*-betegség (amaurosis idiotica familiaris), mely electiv ganglio-cellulogen elfajulás. — 2. *Niemann—Pick*-betegség, mesodermalis, lipoidos elfajulás, lép-, májmegnagyobbodás. A cerebrosidák és phosphatidák anyagcsere zavarán alapszik. Mindkettőnél vörösfolt található a maculában. — 3. *juvenilis típusú* (6—8 év) a Vogt-degeneratio maculae luteae. *Spielmeyer—Vogt* amaurosis v. a *Batten—Mayou* cerebromacularis degeneratiók. Késői típusú (30 év) a ~ *virilis:* a csapok és pálcák hereditaer epithelialis elfajulása. Nagyfokú látótérszűkület és hemeralopia jellemzi. — Photogen elfajulás a napfogyatkozás szemlélőinél a ~ *helioekliptica.* — Contusio bulbi után (contre coup) is elfajulás keletkezhet a maculában. — Rövidlátók macula-elváltozása a ~ *myopica.* — ~ *cystica:* climaxos cystikus elfajulás, néha lyukképződéssel. — ~ *verrucosa:* colloidos-hyalinos (verrucosus) macula-elfajulás. *B. B.*

degeneratio massiva renis: →*autonephrectomia*

degeneratio microcystica ovarii: a petefészek aprótömlős elfajulása, amelyet a fokozott gonadotrop-hormon termelés okoz. A megnagyobbodott petefészek átmetszeti lapján számos, tiszta folyadékkal kitöltött üreg van, mikroszkóp alatt a fejlődés különböző stádiumában levő folliculusok képe látszik. *H. I.*

degeneratio pigmentosa retinae: →*degeneratio tapetoretinalis*

degeneratio polycystica mammae: →*mastopathia chronica cystica*

degeneratio reticularis: „*recés elfajulás*" a hámban, a savós hólyagképződés mechanizmusának egyik alakja. A hám apró, körülírt szakaszain a tüskésréteg sejtjei megduzzadnak, majd festődőképességüket elvesztik, anyaguk egy része feloldódik, helyüket savó foglalja el, amelynek tömegében a sejtek maradványai mint recés hálózat még egy ideig láthatók. *Be. K.*

degeneratiós psychosis: a német nyelvű psychiatriában használt műszó: *1.* Valamennyi, elsősorban örökletes „degeneratió"-n alapulónak tekintett elmekórforma (schizophrenia, paranoia stb.). — *2.* Psychopatháknál jelentkező, a különböző formakörök symptomatologiáját keverten mutató, egyik jól körülírt nosologiai egységbe sem sorolható esetek elnevezése. *H. B.*

degeneratiós stigmák, *degeneratiós jelek:* alkati elváltozások, melyek önmagukban érdektelen varietások, pl. lingua plicata (scrotalis), a külső fül rendellenességei stb. *Á. K.*

degeneratio tapetoretinalis: az ideghártya, a pigment-epithel és gyakran a chorioidea heredo-degeneratív megbetegedése. Előfordulhat önállóan vagy általános idegrendszeri degeneratív megbetegedésekkel. 1. ~ *cerebralis tünetek nélkül:* az infantilis *(Behr)* és a juvenilis *(Stargard)* alak. 2. ~ *cerebralis tünetekkel:* amaurosis idiotica familiaris Tay—Sachs; amaurosis idiotica juvenilis Vogt—Spielmeyer—Stock; Niemann—Pick és Batten—Mayou-féle megbetegedés; késői formája a Kufs-féle elfajulás. A ~ öröklődő, gyógyíthatatlan megbetegedés. A cerebralis tünet nélküli infantilis forma domináns, a juvenilis és virilis illetve senilis formák domináns és recessiv öröklésmenetet egyaránt mutatnak. *O. T. — Gy. B.*

degeneratív diffus sclerosis, *encephalomyelitis disseminata, Schilder-betegség, encephalitis periaxialis diffusa:* a hemispherialis fehérállomány előrehaladó, kétoldali, a velőshüvelyek teljes pusztulásához vezető degeneratiója, melyet nagyfokú astrocyta-felszaporodás és gliarost-képződés követ. Elsősorban a velőshüvely pusztul, az axonok sokáig épségben maradnak.

Formái: **1.** *Schilder-betegség* v. *gyulladásos forma:* jellemzői gyors lefolyás, velőtlenedés mellett elsődleges gyulladás (perivascularis lymphocytás és plasma-sejtes beszűrődés). **2.** *Degeneratív forma:* lefolyása lassúbb, gyulladás nincs. Tünetei: 5—18 éves korban, általános tünetek nélkül előrehaladó decorticatiós tünetcsoport (spastikus tetraparesis, epilepsiás rohamok, látászavar, majd teljes vakság, aphasia, alexia, acalculia, asymbolia, majd teljes dementia. (Legjellemzőbb a Lhermitte-trias: amaurosis, spastikus tetraplegia, dementia.) A liquor rendszerint negatív. Oka ismeretlen. *Th.:* csak tüneti. Rtg-besugárzás, chinin, antiallergicumok sem hoztak gyógyulást. *H. B.*

degeneratív ízületi betegségek: a kis- és nagyízületek polyaetiologiás, elfajulásos, progressiv betegségei. A gyakorlatban általában az arthrosis deformans kórképébe sorolhatók. Az ízületi porc primaer degeneratiójának oka még nem ismeretes. A kiváltó ok lehet (egyszeri nagy v. többszörös apró) trauma, az ízületek fejlődési rendellenessége, gyulladás, anyagcsere-betegség, hormonális zavar. Kialakulásukra döntő hatással van az ízület functiója és az életkor. *G. A.*

dégénérés supérieurs: a psychopathia egyik formája, melyet sexualis aberratiók mellett megtartott intellectus, de hiányosan fejlett morális érzék jellemez. A kifejezést *Magnan* francia psychiater alkalmazta először. *H. B.*

deglutitio: →*nyelés*

Degos—Delort—Tricot-tünetcsoport, *papulose atrophiante maligne, syndrome cutanéo-intestinal mortel, syndroma cutaneo-intestinale malignum:* száraz bőr *(→asteatosis)*, száraz ajak, vérző íny, glossitis depapillata dolorosa, epigastrialis fájdalom, láz, haematemesis tünetegyüttese. Bél-necrosis, venathrombosis következtében infaust kimenetel. Aetiologiája ismeretlen, talán a heveny erythematodeshez áll közelebb *(Civatte)*. *Be. K.*

de Graaf—Woodman-műtét: →*hangszalag bénulásnál alkalmazott műtétek*

degradálás: →*degradatio*

degradatio, *degradálás:* lebontás, lefokozású értékcsökkentés. *S. J.*

Degranol: →*alkylező szerek*, →*cytostatica*

Deguise-műtét: nyálsipoly (fistula ductus Stenoniani) megszüntetésére szolgáló eljárás, amely a buccán a sipoly helyén átöltött és erősen megcsomózott drót decubitáló hatásával szándékozik belső sipolyt kialakítani. Nem mindig eredményes. *Z. J.*

Degwitz, Rudolf (1889—). német gyermekgyógyász, greifswaldi egyetemi tanár. Bevezette a reconvalescens serum alkalmazását a kanyaró megelőzésére. A rachitisszel kapcsolatos kutatásai is jelentősek. *H. G.*

dehalogenase: a vér-plasmában előforduló enzym, amely a tyrosin jódozott származékaiból és a pajzsmirigy hormonokból felszabadítja a jódot és így azt a pajzsmirigy számára újra felhasználhatóvá teszi. *S. F. B.*

dehelminthisatio, *féregtelenítés:* az állatorvosi parazitológiába Szkrjabin által bevezetett fogalom. Lényegében féregűző szerek tömeges alkalmazását jelenti therápiás, ill. prophylactikus célzattal. Az emberi parazitológiában a ~ helyett inkább a „gyógyszeres assanatio" kifejezés használatos. *Z. N.*

dehiscentia: szétválás, tátongás.

dehiscentia suturae: varratszétválás, varratelégtelenség, az összevarrt bőr v. szövetrész szétválása. Okai: a varrat „átvág" (helytelen, túl szoros csomózás), a hasprés fokozódása (köhögés, erőltető tartós hányás), a hasfal feszülése (ascites), továbbá gyulladás, fertőzés. *B. I.*

Dehistin: →*antihistaminica*

dehydrase: *dehydrogenase* helyett használt, helytelen elnevezés. *S. F. B.*

dehydratio, *hypohydratio: 1. Vízelvonás* therapiás eljárásként agy-oedemánál. A szervezetben a vér osmotikus koncentrációja (haemoconcentratio) állandó. A vérpályába juttatott koncentrált oldatok hígítására folyadék lép be a vérpályába részben a liquorból. Az agy-oedema okozta fokozott koponyaűri nyomással járó volumennövekedés ily módon gyakran jelentősen csökkenthető. Általában 40%-os dextrose-oldat használatos 6 órás időközökben 60—100 ml mennyiségben. Hosszabb hatás elérése céljából a dextrose-adagolást im. adott 2 ml Novurittal lehet adjuválni. Újabban a koponyaűrbeli nyomás csökkentésére aneurysma és nagyobb oedemával járó agydaganatok esetében legalkalmasabbnak bizonyult a megfelelő oldószerben alkalmazott steril urea (Javid) v. mannit-oldat (Mannitol). Nagy adagokban is alkalmazhatók (testsúly kg-onként 1—1,5 g). Ritkán jár szövődménnyel. Nagyfokú diuresist okoz. Az agy volumenét oly mértékben tudja csökkenteni, hogy a térnyerés céljából alkalmazott lebeny-resectio feleslegessé válik. —*2.* A szervezet súlyos kiszáradása *(→exsiccosis)*. (→még *toxicosis)* *Z. L.*

dehydration: →*toxicosis*

dehydroandrosteron: a vizeletben található androgen hatású anyag, melynek aktivitása az androsteron aktivitásának kb. a fele. A testosteron átalakulási terméke. *B. P.*

dehydroascorbinsav: ascorbinsav-származék, melynek adásával az alloxan-diabeteshez hasonlóan a pancreas beta-sejtjeinek pusztulása okozta diabetest lehet előidézni. *M. I.*

dehydrobilirubin: →*biliverdin*

7-dehydrocholesterin: →*dehydrocholesterol*

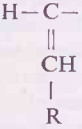
dehydrocholesterol, *7-dehydrocholesterin, 7-dehydrocholesterol:* a cholesterinből dehydrogenase hatására két hydrogen elvonásával — a II. gyűrűben a 7. és 8. C-atomok között is kettős kötés alakul ki. A keletkező termék ultraibolya fény hatására vitamin D_3-á alakul. A ~ tehát D provitamin. *(→calciferolum)*. *S. F. B.*

dehydrocholsav: →*acidum dehydrocholicum*

dehydrogenase, *oxydoreductase, transhydrogenase:* olyan enzym, amely egy tápanyag két hydrogenjének elvételét és valamely más anyagra való átadását anaerob körülmények között is katalizálja. A 2 H felvételére megfelelő redoxpotenciálú színes festék is használható, amikor a ~ működése a festék színváltozásával mutatható ki. A ~ általában igen specifikus a substratra. Igen sok ~ coenzymje *nicotinsavamidadenindinucleotid* (NAD v. NADP), ami a substrat hydrogenjét felveszi. *S. F. B.*

dehydroisoandrosteron: a vizelettel ürülő androgen hatású steroid hormon. Az androgen hormonok intermediaer terméke. (→ még *androgen hormonok)*. *S. E.*

dehydropeptidase: olyan peptideket specifikusan bontó enzym, amelyben a C-terminalis aminosav dehydroaminosav,

Tehát a hydrolysis során, ammónia keletkezése közben α-ketosavvá alakul át. *S. F. B.*

Deiters, Otto Friedrich Carl (1834—63): német anatómus és neurohistológus, bonni magántanár. Összehasonlító állattani vizsgálatokkal kutatta a hallás anatómiai alapját, kimutatta a cochlea róla elnevezett sejtjeit és a VIII. agyideg egyik magját *(Über das innere Gehörorgan der Amphibien,* 1862). Bebizonyította, hogy az idegrostok az idegsejtek nyúlványai, leírta a neuritet és dendritet, tisztázta a gerincvelői idegrostok és idegpályák összefüggését *(Untersuchungen über Gehirn u. Rückenmark,* posthum. 1865.). *Be. I.*

Deiters-mag: a nyúltvelőben levő idegsejtcsoport, mely körül a n. vestibularis rostjainak egy része végződik. A ~ban levő idegsejtek axonjai a vestibularis apparatus és szemizmok, nyak, törzs és kisagy közti összeköttetéseket biztosítják. *B. P.*

Deiters-sejtek: idegsejtek egy hosszú nyúlvánnyal (neurit), mely a szürke állományban finom collateralisokat ad (a rövid neuritot kibocsátó idegsejt a Golgi-típusú). *T. I.*

déjà entendu: hallási jelenséghez társuló hamis, valótlan benyomás, mintha az ismétlődése volna egy korábbi hasonló jelenségnek. Vö. déjà éprouvé, déjà vu. Általános organikus agyi megbetegedés tünete is lehet. *H. B.*

déjà éprouvé: illúziója annak, hogy a folyamatban levő cselekvés már egyszer végbement. Gyakori psychotikusoknál, esetleg psychopathiáknál. *H. B.*

déjà vu: az az illúzió, hogy az éppen megpillantott látványt valahol valamikor már

látta az ember. Különösen fáradtság esetén, psychopathiknál, a temporalis lebeny bántalmaiban fordul elő. *H. B.*

dejecta: →*dejectumok*

dejectio: kiürítés (vizelet, ürülék, köpet stb.).

dejectorium: helyiség dejectumok (ürülék, vizelet) vételére. *J. E.*

dejectumok, *dejecta:* ürülékanyagok.

Déjerine, Jules Joseph (1849—1917): svájci származású francia ideggyógyász, párizsi egyetemi tanár. Jelentős idegkórtani munkássága révén több kórkép fűződik nevéhez (~-betegség: neuritis interstitialis hypertrophica; az atrophia musculorum progr. ~—Landouzy típusa; ~-syndroma: corticalis sensorialis zavarok, ~—Roussy syndroma: thalamus-syndroma stb.). *H. G.*

Déjerine-Klumpke, August (1859—1927): francia ideggyógyász. A plexus brach. laesiójából származó bénulás egyik típusának leírója. *H. G.*

Déjerine—Roussy-syndroma, *thalamus syndroma:* a thalamus nucl. ventr. post-jának laesiója a trigeminalis területet magában foglaló portio épen hagyása mellett. Tünetei: contralateralis bathyanaesthesia, tactilis hemihypaesthaesia, hemihypalgesia, hemithermohypaesthesia, graphaesthesia, az ingerlocalisatio megszűnése, vibratio-érzés kiesése, átmeneti contralateralis hemiparesis, centralis fájdalmak, athetotikus hyperkinesisek, ún. thalamikus dysaesthesiák (a tapintást v. más ingereket kellemetlen színezetű érzelmek kísérik). Oka az a. cerebri posteriorból eredő a. thalamogeniculata elzáródása. *H. B.*

Déjerine—Sottas-betegség, *polyneuritis hypertrophicans progressiva, progressiv hypertrophiás neuritis:* a kora gyermekkorban kezdődő, igen lassú lefolyású progressív betegség, melyet elsősorban a distalis végtagrészekre vonatkozó izom-atrophia, fájdalmak, érzészavarok, ataxia, némelykor nystagmus, skandáló beszéd, fénymerev pupilla, szemmozgató-izombénulások jellemeznek. Anatómiai alapja: a környéki idegtörzsekben a kötőszövet nagymérvű felszaporodása (valószínűleg serosus gyulladás kapcsán). *H. B.*

Déjerine-syndroma, *pseudotabes diphtheritica:* a diphtheriás paresis néha a patellareflex kiesését és ataxiát okozhat, sőt emellett néha pupillamerevség is észlelhető, így a kép a tabes tüneteit utánozhatja. *D. L.*

dekalumen: a fényáram egységének, a lumennek tízszerese. 1 lumen 1 m^2 felületen 1 lux megvilágítást létesít. *B. B.*

dékán: az egyetemek valamely karának vezetője. Az orvostudományi egyetem dékánja, általános orvosi, fogorvosi, ill. gyógyszerészi kar állami vezetője. Az eü-i miniszter nevezi ki. *S. I.*

dekanülálás, *décanulement:* légcsőkanül eltávolítása. A tracheotomia elvégzését szükségessé tevő stenotizáló folyamat gyógyulása után a légcsőkanült eltávolítjuk. Némely esetben ez akadályokba ütközik (nehezített ~), mert pl. hosszabb ideig tartó kanülviselés után, főként gyermekeknél, a hangrés-tágító izomzat elveszti eredeti functióját. A leggyakoribb ok azonban granulatióképződés a tracheostoma szélén, v. a trachea falának behajlása a lumen felé, v. új hegszövetképződés a stoma magasságában. *Ré. Gy.*

dekatron-cső: tízes számrendszerben dolgozó számlálócső, a modern →*számlálóművek* fontos alkotórésze, két fő típusa van. 1. *A vacuumcsöves típus* (pl. EIT) tulajdonképpen egy kisméretű katódsugárcső, melynél a fókuszált elektronnyaláb csak 10 stabil helyzetet vehet fel. A cső oldalára a számjegyek vannak felírva 0—9-ig és a katódsugár minden egyes impulsusra egy számjeggyel tovább ugrik. A tizedik impulsusra a sugár zérusra ugrik vissza, de a fellépő áramlökés a következő, nagyobb helyi értékkel rendelkező számlálócsövet ugratja eggyel tovább. Több rendszer egymásután kapcsolásával 3000 imp./sec számlálása könnyen megvalósítható. — 2. *A gáztöltésű* típus tulajdonképpen közös búrában 10 apró ködfénylámpát tartalmaz. A tíz lámpának közös anódja és körben elhelyezett tíz bot alakú katódja van. Bekapcsoláskor a 0 jelzésűnél világít a cső: a fényfolt minden beérkező impulsusnál eggyel tovább ugrik. A tizedik jel a fényfoltot 0-ra viszi vissza, de a fellépő áramlökés a következő, nagyobb helyi értékkel rendelkező számlálócsövet ugratja tovább. Maximális számlálási sebességét (kb. 20 000 imp. sec.), a töltőgáz ionjainak mozgékonysága szabja meg. *E. J.*

Delagil, *Chloroquin, Resochin, 7-chlor-4-(4-diaethylamino-1-methylbutylamino)-chinolin diphosphat:* képlet →*antimalarica.* A malaria-schizontákra erősen, gyorsan, de a gametocytákra gyengén hat. A szervezetből lassan ürül ki. 3 nap alatt összesen 12 tbl. (6+3+3) a malháriát gyakran meggyógyítja. Idült rheumatismus, amoebiasis és lupus erythematodes kezelésére is jól használható. *D:* naponta 1—2 db, 0,25 g-os tbl., 3 hónapon át. Kezdetben im. inj.-ban v.

iv. csepp-infusióban is adható; az 5 ml-es amp. 0,25 g tartalmú. *I. B.*

Delalutin: →*progesteron*

dél-amerikai trypanosomiasis: →*Chagas-betegség*

delaminatio: →*gastrulatio*

Delamudon: →*testosteronolum propionicum*

Delatestryl: →*testosteronolum propionicum*

„delay": →*szakaszos lebenyképzés*

Delbanco, Ernst (1869—1935): német bőrgyógyász, hamburgi egyetemi tanár. A bőrdaganatokra és a bőr belső secretiós működésére vonatkozó kutatásai jelentősek. *H. G.*

del Castillo-syndroma: a testicularis dysgenesisek azon formája, melyben a here tubulusaiból az epithelialis elemek hiányzanak s azok csupán Sertoli-sejtekből állanak. Meddőséggel jár. *Ho. I.*

De Lee-f. műfogás: a medencefenékre érkezett magzati koponya észlelésére szolgáló eljárás. A nagy ajaktól oldalt 2 ujjat a mélybe nyomva, a nagy, kemény koponya tapinthatóvá válik. *H. B.*

Delestrogen: →*oestrolum*

deleteriasis: károsító, megsemmisítő hatás.

Delhi-kelevény: →*Leishmaniasis*

deliberatiós jelenség: a phylogenetikailag ősibb (subcorticalis) központok működésének felszabadulása a magasabb (corticalis) központok gátló, ellenőrző hatása alól. *F. I.*

deliciae: élvezeti szerek (alkohol, dohány, kávé, tea stb.). *J. E.*

delictum: minden olyan cselekmény, melynek elkövetését a törvény tiltja és bünteti. Tiltó rendelkezés megsértésével v. parancsoló rendelkezés elmulasztásával egyaránt elkövethető. *F. V.*

deligatio, *lekötés:* →*ligatura*

deligatura: →*ligatura*

De Lima-műtét: pansinusitisnél a megbetegedett orr-melléküregek kitakarítása, és egységes üreggé alakítása. Legfőbb előnye a homloküreg transmaxillaris megnyitási lehetősége. Hátránya hyp- és analgesiás zónák keletkezése a n. maxillaris, nasopalatinus, nasofrontalis, nasalis internus és sphenoethmoidalis területén. *Ré. Gy.*

delirium: exogen behatásokra (infectiosus, intoxicatiós betegségek, koponya-trauma stb.) bekövetkező heveny, a tudat nagyfokú beszűkülésével, psychomotoros activitással, hallucinatoros élményekkel jellemzett elmezavartság. *H. B.*

delirium cordis: →*fibrillatio*

delirium tremens: chronikus alkoholistáknál rendszerint valamely intercurrens betegségre (influenza, pneumonia, koponyatrauma) hirtelen bekövetkező tudatzavarral, hallucinatiókkal (főképpen állat-hallucinatiók), súlyos kéz- és fejtremorral jellemzett állapot. Valószínűleg B-vitamin complexus hiányára vezethető vissza. Régen nagy volt a halálozása, most a vitaminok cortison adagolása óta erősen csökkent. Egyesek szerint a hirtelen alkohol-abstinentia is kiválthatja, de ezt ma már a legtöbb szerző tagadja. Az angolszász irodalomban a fogalmat tágabb értelemben használják, minden súlyosabb zavartsággal járó állapotot így neveznek. *H. B.*

delomorph sejt: →*ventriculus*

Delore-műtét: nyálsipoly (fistula d. Stenoniani) megszüntetésére alkalmazható műtéti eljárás. A sipoly körülmetszése, s 1—2 cm-nyi kipreparálása után a ductus Stenonianus bevarrása a m. buccinatiorus rostjain keresztül a száj nyálkahártyán készített metszésbe. *Z. J.*

Délorme, Edmond (1847—1929): francia sebész, főiskolai tanár (Val de Grâce). Kidolgozta a tüdő-decorticalás műtétet idült empyema thoracis esetén. *H. G.*

Délorme-műtét: →*decorticatio pleurae*

delousing: a tetvek eltávolítása és elpusztítása. *J. E.*

Delpech, Jacques Matthieu (1777—1832): francia sebész, montpellier-i egyetemi tanár. *H. G.*

Delpech-műtét: 1. az a. axillaris lekötése a m. pectoralis major és a deltaizom között — **2.** az Achilles-in átmetszése a dongaláb kezelésében.

Delpech-tályog, *abscessus Delpechi:* csekély lázzal, nagyfokú elesettséggel járó süllyedéses tályog csigolyagümőkór esetén. *B. I.*

Delphicort: →*corticosteroidok* (glycocorticoid-készítmények)

Delstanche-pumpa: kézi dobhártya-masszírozó készülék, amely légsűrítés és ritkítás által mozgatja a dobhártyát. Az elpetyhüdt dobhártya rugalmasságának visszatérését szolgálja. *A. P.*

delta, *δ:* a görög ábécé negyedik betűje. A kémiában leggyakrabban valamely vegyület bizonyos substituensének a vegyületre jellemző functionalis csoporttal (pl. carboxyl-csoport, heterocyclikus vegyület heteroatomja) szomszédos *negyedik* szénatomhoz való kapcsolódását jelöli. *Miklós I.*

Delta-Cortef: →*corticosteroidok* (glycocorticoid-készítmények)

Deltacortil: →*corticosteroidok* (glycocorticoid-készítmények)

delta-dioxyvaleriansav: →*mevalonsav*

delta-hullám: →*EEG-hullámok*

delta-lánc: →*haemoglobin*

Deltason: →*corticostreoidok* (glycocorticoid-készítmények)

delta-sugár: lassú elektronokból álló sugárzás, mely az α, β és egyéb korpuszkuláris sugaraknak az anyagon való áthatolása közben keletkezik. Lassú elektronokból áll, melyek az atom elektronhéjából származnak, energiájuk kb. 100 eV. *E. J.*

Demalgon: fájdalomcsillapító gyógyszerkészítmény. 1 tbl. 0,27 g. amidazophenumot és 0,18 g bromacetocarbamidumot tartalmaz. Adagolása 1—2 tbl. v. kúp. — *Demalgonil* inj. és csepp 30%-os urethanban oldva tartalmaz 20% amidazophent és 3% allylbarbituralt. Adagja: 30—60 csepp v. 2—4 ml im. és iv. *I. B.*

demarcatio: reparatív folyamat: elhatároló gyulladás, amely a necrotikus szövetrészeket v. idegentesteket lobos sarjszövet segítségével az élő szövetektől elválasztja. ~ a csontnecrosisok körül lacunaris resorptio révén lassan halad előre, míg a sequestrált rész teljesen elválik az ép csonttól és esetleg kilökődik. Szövetbarát fémek és műanyagok körül demarcáló gyulladásos reakció nem lép fel. *R. Gy.*

demarcatiós potentiál, *sértési potentiál:* a ma nyugalmi potentiálnak nevezett jelenség régebbi elnevezése. *B. P.*

De Martel-trepan: →*trepan*

demasculinisatio, *férfiatlanítás:* a férfi nemijelleg megszüntetése v. elveszítése. Lehet műtéti v. a herék sérülésének, fertőző betegségének (tbc) következménye. Előidézheti az oestrogen hormonok aktivitásának nagymérvű fokozódása, v. ilyen hormonok adagolása is (hormonalis castratio). *S. J.*

Demecolcin: →*colchicin*

Demelin-fogó: szülészeti fogó, amelynek karjai nem kereszteződnek. A kanalak zárása felvezetés után külön záró és sajtoló készülékkel, húzásuk a kanalakba fűzött erős szalagok segítségével történik. *H. I.*

dementia, *elbutulás:* az intellektuális teljesítőképesség irreversibilis csökkenése. Enyhébb mértékben csupán a magasabb gondolkodásbeli képességeket (kritikai, lényegmegragadási, ok- és okozati viszonyokba való belátási képesség stb.) érinti, kifejezett formáinál a disponibilis ismeretek is megfogynak (mnestikus ~). Ha a gondolati folyamatok lassulttá, körülményessé válnak apperceptiós ~ról, ha részleteikben helyes mozzanatok összeillesztése válik zavarttá, strukturális ~ról van szó. Ha az intellektuális teljesítőképesség csökkenését primitív reakció magyarázza, pseudo ~ról beszélünk; ez reversibilis. *H. B.*

dementia alcoholica: dementia, melynek oka az agykéreg chronikus alcoholabusus következtében létrejött károsodása. *H. B.*

dementia arteriosclerotica: dementia, melynek oka a nagyagykéreg kiterjedtebb pusztulása a kérgi arteriolák megbetegedése következtében. *H. B.*

dementia epileptica: az epilepsiások egyrészénél kialakuló szellemi teljesítőképességcsökkenés. Részben a megismétlődő rohamok alatti vascularis változások, részben azonban eddig ki nem derített mechanizmusok okozzák, nem gyógyszerhatás. *H. B.*

dementia infantilis, *Heller-betegség:* a 6—7 év körül kezdődő elbutulási folyamat, mely progrediáló beszédzavar, nyugtalanság, dühkitörés, erőszakos cselekmények, epileptoid görcsrohamok kíséretében a pubertas körül éri el teljes kifejlődését: a remissio nélküli teljes dementiát. A beszédzavar retrograd irányban azokon a fázisokon megy át, amelyen keresztül a beszéd kifejlődik. Tehát: echolalia, elmosódó articulatio, gügyögés, a megértés zavara, végül mutismus. Szövettani alapját a nagyagykéreg idegsejtjeinek ismeretlen oknál fogva bekövetkező degeneratiója képezi. *D. L.*

dementia paralytica: →*paralysis progressiva*

dementia praecox: schizophrenia. A ~ elnevezés Kraepelintől származik.

dementia senilis: aggsági elbutulás az intellektuális teljesítőképesség előrehaladó csökkenésével, nagyfokú befolyásolhatósággal, egoistikus szemléleti móddal, hypochondriás, nihilistikus, elszegényesedési, meglopatásos, néha jelzett nagyzási téveseszmékkel, időnként zavartsági állapotokkal járó, rendszerint a 65. év után jelentkező elmebetegség. Alapja diffus kérgi atrophia. Prophylaxisa a munkás, nyugodt öregkor biztosítása. *Th.:* főképp chlorpromazin származékok. *H. B.*

Demerol: →*pethidinum hydrochloricum*

Demethylchlortetracyclin: →*Tetran*

demineralisatio, *decalcificatio, halisteresis:* a csontok anorganikus elemeinek csökkenése. Élő szervezetben az organikus állomány változásaival függ össze. (→még *electrolyt-és vízháztartás zavarai).* *G. A.*

Demodex (acarus) folliculorum: kb. 400 mikron hosszúságú, ehhez képest igen kes-

keny, hernyószerűen megnyúlt testű atkafaj, amely a homlok, orr és környéke szőrtüszőiben többnyire ártalmatlan saprophyta. Lehet, hogy rosaceát, pustulosist, acnét is okozhat. *Be. K.*

demográfia, *népesedéstudomány:* a statisztikának az az ága, mely a népességnek, mint meghatározott területen és időben élő személyek összességének, a társadalmi fejlődés konkrét történelmi feltételei között bekövetkezett változásaival foglalkozik. Vizsgálja *a)* a népesség számát, területi elhelyezkedését, összetételét: osztályok, társadalmi csoportok, foglalkozás, kor, nem, műveltségi színvonal, családi állapot stb. szerint, valamint *b)* a népesség számának és összetételének alakulását befolyásoló folyamatokat, tehát a házasságkötéseket, születéseket, halálozásokat, belső és külső vándorlásokat és a társadalmi (foglalkozási) átrétegeződést stb. A szűkebb értelemben vett v. formális ~ a népesedést csak önmagában vizsgálja és a népesedési folyamatokat, valamint azoknak a népesség szaporodására és összetételére gyakorolt hatását matematikailag igyekszik meghatározni. A tágabb értelemben vett korszerű ~ a népesedési jelenségek hátterével is foglalkozik és a határtudományok egész sorára támaszkodik. Ezek között szerepelnek a társadalomtudományok, főleg a politikai gazdaságtan és szociológia, valamint természettudományok, elsősorban az orvostudomány. — A ~ kezdetei a 17. és 18. sz.-ra, tehát a korai kapitalizmus korszakára esnek. *J. Graunt (Natural and Political Observations... Made upon the Bills of Mortality* c. munkája 1662-ben jelent meg Londonban) a modern statisztika úttörőjének tekinthető. Politikai aritmetikai iskola keretében a londoni halálozási jegyzékek feldolgozása alapján elsőször végzett behatóbb ~i elemzéseket és tett kísérletet halandósági táblázat összeállítására. Edmund Halley csillagász a Kaspar Neumann által gyűjtött halálozási adatok alapján 1963-ban tette közzé az első jól használható halandósági táblát. a 18. sz.-ban a német Süssmilch munkásságát kell kiemelni. A 19. sz.-ban a tőkésállamokban sorra kiépült az állami statisztikai szolgálat és az egyre szaporodó népességi statisztika adatai világosan eldöntöttek számos olyan kérdést, amelyek az előző évszázadokban a ~ úttörőit még erősen foglalkoztatták. Ilyen volt például az, hogy a népesség szaporodik-e egyáltalában és milyen mértékben. Ehhez a kérdéshez kapcsolódott egyébként Malthus hírhedt népesedési elmélete. A 19. sz.-ban a ~i kutatásokra is megtermékenyítőleg hatottak a modern statisztika megteremtőjének, a belga Quetelet-nek munkái. A legnagyobb haladás a halandósággal kapcsolatos kérdések tisztázása terén mutatkozott. A ~ elnevezést először A. Guillard használta *Éléments de la statistique houmaine ou démographie* c. 1855-ben Párizsban megjelent könyvében. A magyar kutatók közül Körösy és Keleti munkássága emelkedik ki. — Évszázadunkban a ~i kutatások köre jelentékenyen kibővült, főleg a képviseleti adatgyűjtések technikájának szélesebbkörű alkalmazása révén. Számottevő a haladás a ~ analitikai elmélete terén is, amelynek célja a népesedési folyamatok egységes matematikai modellbe foglalása. A szocialista ~ a polgári ~tól eltérően hangsúlyozza, hogy a ~ által tanulmányozott folyamatokat elsősorban társadalmi, gazdasági feltételek határozzák meg. A szocialista ~ módszertani alapja a történelmi materializmus. Szoros kapcsolatban van a társadalomtudományokkal, amelyek csoportjába tartozik. *S. I.*

Demokedész: görög orvos az i. e. 6. században. Polükratész udvari orvosa Számoszban. A zsarnok bukása után Dareiosz perzsa király rabszolgája lett. Mikor börtönéből elővezetve előbb a király bokacamát, majd a királyné mellsebét eredményesen gyógyította, udvari orvos lett és a király kegyence. *Be. I.*

Demokritosz: görög bölcselő, természettudós és orvos. I. e. 460-ban született Abderában. Az ókori atomelmélet és a materialista bölcselkedés egyik megalapítója. Hogy orvosi gyakorlatot folytatott volna, arról nincs tudomásunk, de több orvosi vonatkozású könyvet írt: az emberi természetről, az értelemről, az érzékekről, a test nedveiről, az étrendről, a tünetekről, a kórjóslatról stb. Az embert a világ kicsinyített másának (mikrosz kozmosz) tartotta. *Be. I.*

demonomania: démonoktól, az ördögtől való félelem, mely kóros lelki mechanizmusok alapján jön létre. *H. B.*

demonstratio: bemutatás.

demonstrator: bemutató, szemléltető, magyarázó.

Demours-hártya: lamina elastica posterior.

demulcentia, *bevonó szerek:* olyan készítmények, melyek vékony rétegben befedik a nyálkahártyát, ill. bőrt, és megvédik ezeket az izgató anyagok hatásától, csökkentik a gyulladást. (→még *mucilaginosa*, →*olea pinguea*, →*emollientia*). *I. B.*

demulgator: →*emulsio*

demyelinisatio: *elvelőtlenedés:* az idegsejtek velős hüvelyére korlátozódó pusztulási folyamat a központi idegrendszerben, melyhez reactív gliosis társul. Pathogenesisében immunoallergiás mechanizmusok szerepét tételezik fel. *R. Gy.*

denaturálás: →*denaturatio*

denaturatio, *denaturálás:* a természetes, az ép, élőre jellegzetes tulajdonság elveszítése. Elsősorban a fehérjékre alkalmazott fogalom. Magasabb hőmérséklet, a physiologiástól eltérő pH, szerves oldószerek, nehézfémionok, tömény carbamid és guanidin, az SH-csoportokkal reagáló vegyületek, detergensek stb. hatására a fehérjék eredeti fizikokémiai tulajdonságai megváltoznak, és ennek következtében részben, v. egészben elveszti a fehérje eredeti biológiai tulajdonságát (enzym-aktivitás, antigen-sajátság stb.). Elsősorban az oldékonyság, viszkozitás, optikai forgatóképesség, emészthetőség változása mutatja a ~ felléptét. A ~ nem jár a fehérje kovalens kötéseinek felszakadásával, csak a polypeptidláncok egymáshoz való viszonya, a fehérje magasabb rendű szerkezete változik meg. Egyes esetekben a ~ után megfelelő kezeléssel a natív szerkezet visszaállítható, ilyenkor reversibilis ~ról beszélünk, nagyobbrészt azonban a ~ irreversibilis. A fehérjék ~jában nagy szerepet tulajdonítanak a hydrogenkötések felszakadásának. A ~ jelensége észlelhető a desoxyribonucleinsavak esetében is, amennyiben magasabb hőmérsékleten (80—90°) a DNS viszkozitása, fény-absorptiója, emészthetősége és biológiai tulajdonságai elvesznek, ami a kettős spirális szétválásával magyarázható. Lassú lehűtéskor a DNS ~ja gyakorlatilag teljesen reversibilis. *S. F. B.*

dendrit: az idegsejt cellulipetalisan vezető nyúlványai. Az idegsejthez érkező idegrostok részben rajtuk végződnek. (→még *neuron.*) Functiójuk az axon ingerlékenységének átmeneti modulálása is. *H. B.*

dendrit sejt: ezüsttel impregnálható, ágazatos sejtek a felhám tüskés sejtrétegének alsó soraiban, amelyek idegrendszeri eredetét biológiai megfigyelések bizonyítják. A felhám növekedésével kapcsolatban egy részük az epidermis felsőbb rétegeibe kerül, ahol aurophiliát mutat (Langerhans-sejtek). A ~ek dopaoxydasét tartalmaznak és így a melaninképzés helyei is. *Be. K.*

Deneke-vibrio: Deneke által 1885-ben vajból izolált apathogen vibrio; valószínűleg az indol-negatív Vibrio proteus egyik variánsa. Utóbbit gastroenteritisből izolálták Finkler és Prior (→*Vibrio*). *A. Z.*

denerválás: →*denervatio*

denervációs túlérzékenység, *denervatio törvénye, denervatiós jelenség* (Cannon): egy adott szervhez v. szövethez futó efferens neuronok átmetszése után, ezen strukturák érzékenységének megnövekedése a végkészülékekben felszabaduló vegyi anyagok (mediatorok) iránt. *B. P.*

denervatio, *denerválás, enervatio, neurexairesis, neurectomia:* **1.** valamely testrész (pl. végtag) v. szerv és a központi idegrendszer közti idegi (efferens és afferens) összeköttetések megszüntetése. Történhet műtéti v. farmakológiai úton. Utóbbi esetben béníthatjuk az idegingerület vezetését (pl. novocain), az idegvégződéseket (pl. sympathicolyticum) v. a ganglionaris áttevődést (pl. ganglioplegicum). Kémiai ~ esetében a hatás gyorsan múló, míg műtéti ~ esetén csak a hetekhónapok alatt létrejövő ideg-regeneratio szüntetheti meg esetleg a ~s hatást. — **2.** Általános orvosi értelem: kimerülés, elernyedés, ellankadás. *B. P.*

denervatio renis, *renalis sympathectomia, vese-denervatio:* a vesekocsány ereit kísérő idegfonatok megszakítása (Papin 1921). Nephralgiákban, nephroptosis, chr. pyelonephritis, Bright-kór, essentialis haematuria stb. eseteiben alkalmazzák, önállóan v. decapsulatióval együtt. *Sz. Z.*

denervatiós jelenség: →*denervációs túlérzékenység*

denervatio törvénye: →*denervációs túlérzékenység*

denevér-fül: normális alakú fülkagyló, amelynek felső végén a helix nem hajlik be, hanem simán felfelé mered. A fossa helicis helyén domborulat van. Varietas. *Z. J.*

dengue-láz: *adeni láz, hétnapos láz, breakbone fever, Dandy-kór:* az Aëdes aegypti és albopictus szúnyogok által terjesztett vírusbetegség a meleg égövön. Kórokozója az arbovírusok B csoportjához tartozik, amely jelen van a beteg savójában. 2 immunológiai típusa ismeretes. Számos majomfajt inapparensen fertőz. Intracerebralis passage-zsal egérhez adaptálható. Csirke-vörösvértesteket agglutinál. A ~nak tartott betegséget azonban más vírusok is okozhatják. Láz, nagy hasogató hát-, derék-, végtagfájdalmak, relatív bradycardia és leukopenia jellemzik az első fázist, mely 3—4 napig tart. Átmeneti lázcsökkenés után a második fá-

zisban az ízületek és környékük fájdalma fokozódik, különösen a térdízületé és a környező izmoké. Végül morbiliszerű exanthema lép fel, mely 1—2 napig tart és eltűnésével a láz is elmúlik. A közérzet végig nagyon rossz, de a lefolyás jóindulatú, letalitás alig van. Sok esetben egészen enyhén zajlik le. *Th.:* tüneti. A reconvalescentia hetekre elhúzódhat. *P. Gy.—F. E.*

Denigés-próba: →*aceton*

Denig-plastica: az elpusztult kötőhártya pótlása szájnyálkahártyával. *B. B.*

Denis Browne-kezelés: a dongaláb (pes equinovarus) korai kezelésére alkalmazott négyszakaszos eljárás. Lényege, hogy a correctio fokozatosan történik a lábat rögzítő sín és a végtagot abductióban tartó keresztrúd segítségével szabad térd és csípőízülettel. *G. A.*

Denis Browne-műtét: hypospadiasis esetén végzett Duplay-műtét módosítása (1949). Urethrotomia és U alakú bőrmetszés (a húgycsőnyílás és a glans között) után a külső sebészélek alápreparálásával nyert lebenyeket összefektetik és zavartalan összenövésük biztosítására gyöngysort v. gumidraincsövet helyeznek a varratok alá. *Sz. Z.*

Denis-féle magnesium-meghatározás: serum-magnesium meghatározására szolgáló eljárás. A serumból a calciumot oxalat alakjában kicsapjuk és erélyesen lecentrifugáljuk. A supernatanshoz ammoniumphosphatot adunk és másnapig állni hagyjuk. Másnap a magnesiumphosphat-csapadékot kimossuk, majd a Fiske—Subarrow phosphor-meghatározási eljárás molybdat reagensében feloldjuk és szabályszerű phosphor-meghatározást végzünk. A vizsgálathoz magnesium standardot állíthatunk be és akkor ahhoz viszonyítjuk értékünket, v. a képződött magnesiumphosphatot, ill. magnesiumot kiszámolhatjuk a phosphor értékéből, a phosphor standard alapján. *Ba. B.*

denitrificatio: a nitrátok baktériumos reductiója nitritté, v. gáz alakú nitrogénné. A talajban élő számos mikroorganizmusnak (Bacillus subtilis, B. cereus, Pseudomonas fluorescens, Escherichia coli, Actinomyces genus) tulajdonsága. A nitrogénfixáló és nitrifikáló baktériumok mezőgazdaságilag kedvező hatását csökkenti. *A. Z.*

denitrogenatio: a fizikailag oldott nitrogen eltávolítása a szervezetből. *J. E.*

denivellatio: az ophthalmometer téglalaplépcsőzet képének eltolódottsága egymással szemben, ha a két kép nem a főtengelyben fekszik. Az astigmia főtengelyének és a két főtengely közötti törőerőkülönbség meghatározásához a készüléken először nivellatiót, azután collimatiót kell létrehozni. *O. T.*

Denker, Alfred (1863—1941): német fülész, gégész, müncheni egyetemi tanár. Highmore-üreg empyema műtétje és az otosclerosisra vonatkozó kutatásai jelentősek. *H. G.*

Denker—Lautenschläger-műtét: bucconasalis hypophysis műtét. Az arcüreg széles feltárása után átvéssük annak medialis falát, majd megfelelő eszközzel az orrüreg felé luxáljuk. Ugyancsak félrenyomjuk a középvonalból a vomert is. A rostasejtek kitakarítása után megnyitjuk a sinus sphenoidalist és ennek hátsó falán át a sella turcicát. A hypophysis tumor eltávolítását tompa kanalakkal végezzük. *Ré. Gy.*

Denker-műtét: →*arcüreg-műtétek*

Denman, Thomas (1733—1815): angol szülész, londoni kórházi orvos. Elsőként értekezett a mesterséges koraszülésről. Hangoztatta, hogy a gyermekágyi lázat az orvos, ill. bába idézheti elő *(An Essay on Puerperal Fever,* 1768.). Ez a felismerése akkoriban nem talált hitelre. Leírta a versio spontaneát harántfekvésnél. *Be. I.*

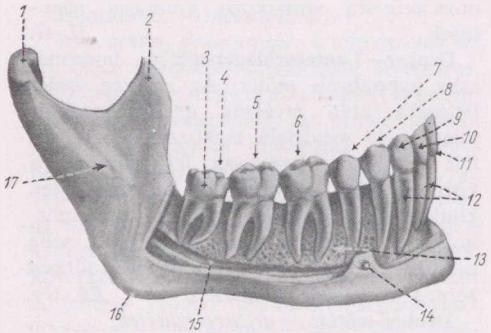
Denonvilliers-fascia, *fascia retrovesicalis:* a hólyag hátsó felszínének képleteit fedő fascia. *T. I.*

Denonvilliers-műtétek: 1. felsőajak-képzés az arc két oldalából vett lebennyel. — 2. orrcimpaplasztika. *B. I.*

Denonvilliers-szalag: →*ligamentum puboprostaticum*

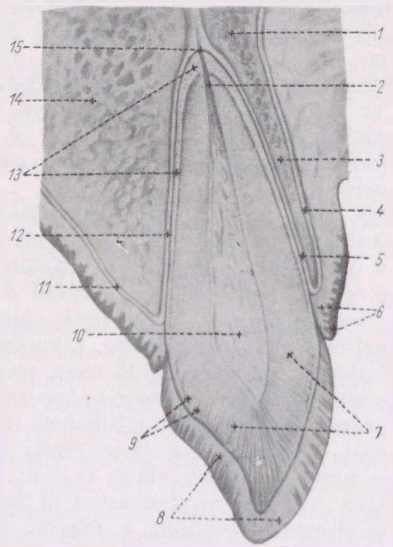
dens, *fog:* a szájüregben elmeszesedett nyálkahártya szemölcse. A fogak a maxilla és a mandibula alveolusaiban rögzülnek, felső és alsó fogsort alkotva. Három része van: korona *(corona dentis)*, nyak *(collum dentis)* és gyökér *(radix dentis)*. A korona a ~ foghúsból szabadon kiálló része, melyet a zománc *(enamelum, substantia adamantina)* fed; rágófelszínt v. rágóélt találhatunk rajta. A nyak a fognak az a része, amely már nincs benne az alveolusokban és nem fed zománc. A gyökér az alveolusban ül, közte és az alveolus fal között a fogakat rögzítő foghártya *(periodontium* v. *periosteum alveolare)* van, amely a gyökér csúcsán *(apex radicis dentis)* a legvastagabb. A fogak felszínei: az ajkak, ill. az orcák felé néz a *facies labialis*, ill. *buccalis*, a nyelv, ill. a szájpad felé a *facies lingualis*, ill. *palatinalis* és a szomszédos fogak felé a *facies contactus*,

melyek közül a középvonalhoz közelebb eső felszín a *facies mesialis*, a másik a *facies distalis*. Az előzápfogaknak és a zápfogaknak rágófelszínük *(facies masticator a)*, a metszőfogaknak rágó élük *(margo masticatorius)* van. A ∼ belsejében van a fogüreg *(cavum dentis)*, mely a gyökércsúcson levő

Arcus dentalis inferior (mandibula)

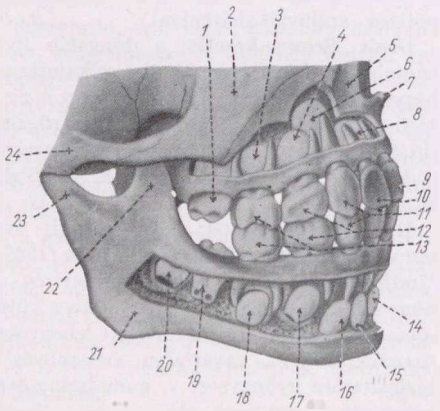
1: Proc. condylaris, *2:* Proc. coronoideus, *3:* Corona dentis, *4:* Dens molaris III. (dens serotinus seu dens sapientiae) *5:* Dens molaris II., *6:* Dens molaris I., *7:* Dens premolaris II., *8:* Dens premolaris I., *9:* Dens caninus, *10:* Dens incisivus II., *11:* Dens incisivus I., *12:* Radix dentis, *13:* Corpus mandibulae, *14:* Foramen mentale, *15:* Canalis mandibulae, *16:* Angulus mandibulae, *17:* Ramus mandibulae

Structura dentis

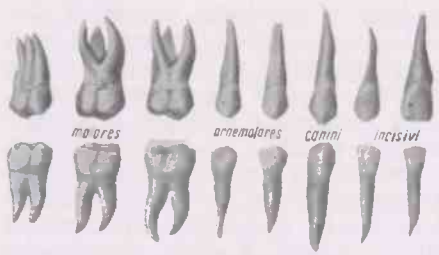
1: Substantia spongiosa proc. alveolaris, *2:* Canalis radicis dentis, *3:* Substantia compacta proc. alveolaris, *4:* Periosteum, *5:* Periodontium, *6:* Gingiva, *7:* Dentinum, *8:* Enamelum, *9:* Spatia interglobularia, *10:* Pulpa dentis, *11:* Periosteum, *12:* Periodontium, *13:* Cementum, *14:* Substantia spongiosa proc. alveolaris, *15:* Foramen apicis dentis

*foramen apicis dentis*sel kezdődik, a gyökéren áthúzódó *canalis radicis dentisen* át nyílik be a korona belsejében levő *cavum dentis*be. A fogüreget a fogbél *(pulpa dentis)* tölti ki, melyben a fog erei, és idegei találhatók. A fogüreget a csontnál keményebb dentinum *(substantia eburnea)* veszi körül, melyet a koronán zománc, a gyökéren pedig cement fed be. — Az emberi fogazat különböző formájú fogakat tartalmaz *(heterodontia)*. A felnőtt embernek összesen 32 foga van, 16—16 egy-egy fogsorban. A középvonaltól kiindulva jobb- és baloldalt a felső és alsó fogsorban különböző fogcsoportokat találunk: 1. *Metszőfogak (dentes incisivi)*: koronájuk véső alakú, rágóélben végződik,

Dentes decidui et permanentes in situ

1: Dens molaris permanens I., *2:* Os zygomaticum, *3:* Dens premolaris II, *4:* Dens premolaris I., *5:* Maxilla, *6:* Dens caninus, *7:* Spina nasalis ant., *8:* Dens incisivus II., *9:* Dens incisivus I., *10:* Dentes incisivi decidui latt., *11:* Dentes canini decidui, *12:* Dentes molares decidui, *13:* Dentes molares decidui, *14:* Dens incisivus I., *15:* Dens incisivus II., *16:* Dens caninus, *17:* Dens premolaris I., *18:* Dens premolaris II., *19:* Dens molaris I., *20:* Dens molaris II., *21:* Mandibula, *22:* Proc. coronoideus, *23:* Proc. condylaris mandibulae, *24:* Proc. zygomaticus ossis temporalis

Dentes I.

(facies labialis et buccalis, I. dext.)

elülső felszínük domború, gyökerük egyenes, ékszerűen elvékonyodott. A felsők nagyobbak az alsóknál. Számuk jobb- és baloldalt a felső és alsó fogsorban 2—2. — 2. *Szemfogak (dentes canini):* koronájuk csúcsban végződik, a facies labialis domború, a lingualis homorú. Eredetileg lancetta idomúak, hegyes csúcsuk azonban hamar lekopik, így hordóidomúvá válnak. Gyökerük hosszú, kétoldalról összenyomott. Számuk: 1—1. — 3. *Előzápfogak* v. kisőrlők *(dentes premolares):* rágófelszínűkön buccalis és lingualis gumó található. A felsők gyökerének gyakran két, buccalis és palatinalis ága van. Számuk: 2—2. — 4. *Zápfogak (dentes molares):* erősek, zömökek. Rágófelszínük a felsőkön H az alsókon X alakú barázdát mutat, négy gumóra osztott. A felsőknek háromágú gyökere van, melyek közül kettő buccalisan, egy palatinalisan helyezkedik el. Az alsóknak kétágú, egy elülső és egy hátulsó gyökere van. A harmadik zápfog fejletlenebb mint a többi, ez az ún. bölcsesség fog *(dens serotinus).* Számuk: 3—3. — Az egyes fogcsoportok tagjai a többi csoportétól nagyon elütnek, de bizonyos mértékben különböznek a felső és alsó fogcsoportok tagjai is. Az egyes fogak az azonos fogcsoportokon belül is eltérnek egymástól. A fogakat, a középvonaltól distalis irányba haladva, számokkal jelöljük. A teljes fogsor jelölési formája

felső fogsor

jobb o. 8 7 6 5 4 3 2 1 | 1 2 3 4 5 6 7 8 bal o.

8 7 6 5 4 3 2 1 | 1 2 3 4 5 6 7 8

Ha egyes fogat akarunk jelölni, akkor a kereszt oda illő részébe írjuk a megfelelő számot, pl. L3 = bal felső szemfog. Ezen a fogazati sémán (Zsigmondy-féle kereszt) kívül, más jelölési rendszerek is vannak.

A felső és alsó fogak összeilleszkedésének módját a *fogak occlusiójának*, v. *articulatiójának* nevezzük. A két fogsorban levő és egymásnak megfelelő fogak mesio-distalis irányban egymáshoz képest eltolódtak. — A felső fogsor fogainak erei az a. maxillaris internából jönnek, mint aa. alveolares sup. ant. med., et post. Az alsó fogak az a. alveolaris inf.-ból kapják ellátó arteriáikat. Visszereik a plexus pterygoideus és plexus alveolaris útján a v. facialisba és a v. retromandibularisba (v. facialis ant. et post.) ömlenek. A felső fogak idegei a n. maxillarisból eredő nn. alveolaris sup. post. med. et ant.-ból jövő plexus dentalis sup., az alsóké pedig a n. mandibularisból jövő n. alveolaris inf. által képezett plexus dentalis inf. — A *fog zománca* hámeredetű phosphorsavas meszet és calciumfluoridot tartalmazó szövet. A szervezet legkeményebb állománya. 3—6 μ vastag prizmák alkotják, melyek radiaer irányban haladnak és felfelé szélesednek. Egymással kereszteződő kötegekben helyezkednek el, melyek a zománc *Hunter—Schreger* vonalrendszerét képezik. A zománc egyenlőtlen elmeszesedésének következményeként a *Retzius-vonalak* jelennek meg a zománcon. Felszínét a *cuticula dentis* borítja. A cement a csontállományhoz hasonló, ún. *cementoblast*ok alkotják. Szerkezetében csak ritkán található lemezrendszer. A cementet a *periodontium*hoz az ún. *Scharpey-rostok* kötik. A *dentint* alkotó sejtnélküli dentincsatornácskák S alakban görbültek, 3 μ-nyi tágasak, bennük az *odontoblast*ok nyúlványai, a *Tomes-fogrostok* feküsznek. A dentin elmeszesedése nem mindenütt egyforma, tökéletlen elmeszesedések hozzák létre a *spatia interglobulari*át és az *Owen-kontúrvonalakat*, a cementnek megfelelően pedig a *Tomes-szemcsés réteg*et. A cavum dentist a fogbél *(pulpa dentis)* tölti ki, melynek alapállománya nedvdús kötőszövet, benne erekkel és idegekkel. A pulpa széli részén találhatók az *odontoblastok*, melyek nyúlványai a dentin csatornáiba behatolva, annak táplálását biztosítják. A dentinben erek egyáltalán nem, idegek is csak a csatornák kezdeti részeiben mutathatók ki. A *periodontium* durva rostokból áll, melyek egyrészt a cementhez, másrészt az alveolus csontjához rögzülnek. Erekben és érző idegekben igen gazdag. Rostjai (pl. a *lig.-circulare dentis)* a fog gyökerének kezdetét az alveolus széléhez rögzítik.

A fog fejlődése: az embernél kétféle fogazat fejlődik ki egymás után: a tejfogak *(→dentes caduci)* és a maradandó fogak *(diphyodontia).* A fog elsősorban ectodermalis hámszármazék és a fog hámeredetű része fejti ki a formáló ingert a környező mesodermára. A fog telepe a szájnyílás hosszában, alul és felül húzódó ectoderma-megvastagodás, mely léc formájában nő be az alatta fekvő mesodermába. A benövés helyén behúzódást találunk az ectodermán *(fogbarázda).* A benőtt léc *(fogléc)* külső labialis felszínén csomószerű duzzanatok keletkeznek, melyek később leválnak a fogléctől *(fogbimbó).* Egy-egy ilyen fogbimbó egy-egy tejfog telepének felel meg. A fogbimbó tovább differenciálódik ún. *zománcszerv*vé. A bimbó belseje

fellazul és a sejtek nyúlványokat és egy sejthálózatot képeznek *(zománcpulpa)*, míg a bimbó szélén levő sejtek megtartják hámjellegüket és hengerhámszerű *zománchám*ot alkotnak. A zománcszerv alsó felén behorpadás jön létre, miután itt mesenchymalis sejtek által képzett fogpapilla a fogbimbót benyomja és a szerv harangalakot vesz fel; a betüremkedett zománchám a belső zománchám *(membrana adamantina)*, a kívülmaradt hámrészlet pedig a külső zománchám. A zománcszerv a környező mesenchymára hatást gyakorol, az tömörül körülötte *(fogzacskó)*. A zománcszerv belsejébe jutott mesenchyma szélső sejtjei hengerhámszerűen sorakoznak egymás mellé a belső zománchám belső felszínén és az ún. *odontoblast*okat képezik. Ezek a sejtek a zománchám felé eső felszínükön a dentin előanyagát, a *predentint* választják el, mely elmeszesedés útján alakul át dentinné. A predentin állományában az odontoblastok radiaer nyúlványai találhatók, melyek a későbbi dentincsatornákban futó *Tomes-rost*okat képezik. A zománcszerv belsejében található mesenchyma belső sejtjei megtartják kötőszöveti jellegüket és a *cavum dentis*ben helyet foglaló fogpulpát hozzák létre, míg az odontoblastok a fog tömegének nagyobb részét alkotó dentinállományt. A zománcszerv alsó, szabad széle tovább nő a mesenchymába és megszabja a gyökér alakját. A belső zománchám hengeres sejtjeiben anorganikus anyagok rakódnak le, a sejtek zománcprizmákká alakulnak át, létrehozva a fog zománcállományát. Ez az átalakulás azonban csak a zománcpulpa területében következik be, tehát a későbbi *corona dentis*nek megfelelően. A zománcszerv többi részlete éppúgy, mint a fogléc és az összekötő hámdarab felszívódik és elpusztul. A fogzacskónak a foggyökér területén levő belső sejtjei osteoblast jellegű sejtekké, az ún. *cementoblast*okká differenciálódnak és a cementállományt képezik. A fogzacskó többi részletéből a *periodontium* fejlődik. A fogléc feldarabolódása után az állkapocs mesenchymájában néha hámgyöngyök maradnak *(glandulae tartaricae, Serres testek)*. Ezek többnyire elpusztulnak, néha azonban daganatok, cysták indulhatnak ki belőlük, ritka esetben felnőttben új fogcsírát hozhatnak létre. Ezekhez hasonlóak az ún. *Malassez-hámfészkek* v. *szigetek*, melyek foggyökér körüli hámsejtcsoportok. A gyökérhámburok szétszakadása következtében jönnek létre. — Először a tejfogazat fejlődik ki, mely kb. a 6. hónaptól a fogváltásig (kb. 6. év) marad meg. A tejfogak *(dentes caduci*, s. *lactei*, s. *decidui)* száma 20, egy-egy fogsorfél 2 metszőfogból, 1 szemfogból és 2 tejzápfogból áll. A tejfogak elsorvasztják az őket fedő gingiva részletet és koronájuk a felszínre kerül *(fogzás, dentitio)*. Kibúvásuk időpontja:

alsó medialis metsző	6 hónap
felső medialis metsző	7. „
felső lateralis metsző	8. „
alsó lateralis metsző	9. „
alsó első zápfog	12. „
felső első zápfog	15. „
alsó és felső szemfog	16. „
második zápfog	20. „

A maradandó fogak részben a fogléc alsó, szabad széléből leváló, ún. *utófogléc*ből (fogléc többi részét *tejfogléc*nek nevezzük), részben az *utófogléc* hátsó, szabad szélének aktív, hátrafelé növekedése útján kialakuló ún. *pótléc*ből fejlődnek. A pótléc már nem áll közvetlen kapcsolatban a szájüreg hámjával, belőle fejlődnek a zápfogak (utófogak). A maradandó fogak lényegileg ugyanúgy alakulnak ki, mint a tejfogak, majd a felettük levő tejfogak a nyomási atrophia következtében kihullanak és elfoglalják a maradandó fogak végső helyüket (fogváltás). Maradandó fogak kibúvásának ideje:

	Fiú		Lány	
	év	hónap	év	hónap
Felső állcsont				
1. metsző	7	8	7	5
2. metsző	8	11	8	6
szemfog	12	8	11	7
1. előzápfog	10	5	10	1
2. előzápfog	11	4	11	1
1. zápfog	6	7	6	6
2. zápfog	12	9	12	5
Alsó állcsont				
1. metsző	6	10	6	7
2. metsző	7	11	7	7
szemfog	11	2	10	3
1. előzápfog	11	3	10	8
2. előzápfog	12	—	11	7
1. zápfog	6	5	6	3
2. zápfog	12	3	11	9

A fogak fejlődési rendellenességei leggyakrabban a fogak számának ingadozásában (számfeletti fogak, kevesebb számú fog, re-

tardált fogfejlődés), alakbeli változásokban, helyzeti eltérésekben (pl. *transpositio dentium:* a szomszédos fogak helyet cserélnek, *heterotopia dentium:* a fog a fogmedernyúlványtól bizonyos távolságra tör elő), szerkezeti rendellenességekben és elfajulásos rendellenességekben nyilvánulnak meg. *T. I.*

dens bicuspidalis: →*praemolaris*

dens connatalis: veleszületett fog, leggyakrabban alsó, középső metsző. *B. K.*

dens emboliformis: →*csap alakú fog*

dens epistrophei: →*axis*

dens epistrophei törés: →*fractura dentis epistrophei*

densimeter: fajsúlymérő készülék valamely folyadék sűrűségének, fajsúlyának meghatározására. *J. E.*

densitas: sűrűség.

densitographia, *densographia:* a csont mésztartalmának meghatározására szolgáló megközelítő pontosságú módszer. Rtg-felvételt készítenek a vizsgálandó csontról s ugyanarra a filmre ismert mésztartalmú elefántcsont, v. csontlisztlépcső etalont is ráfényképeznek. A kapott feketedést fotometrikus úton értékelik. *D. J.*

densitometer, *densimeter, hydrometer:* 1. eszköz, a fényképező filmek (rtg-filmek) opacitásának (árnyékmélységének) meghatározására, 2. folyadékok fajsúlyának meghatározására szolgáló eszköz.

dens neonatalis: a születés után 30 napon belül előtörő fogak. *B. K.*

densogramm: densographiás rtg-felvétel.

dens paramolaris: →*paramolaris*

dens sapientiae: bölcsességfog.

dens supernumerarius, *számfeletti fog:* 1. torzképződmény (pl. a mesiodens). Közvetlen a sutura palatina mellett tör elő. Diastemának, tejmetszők persistálásának és a maradó metszők retentiójának lehet okozója. — 2. Normálisan fejlett számfeletti fog (dens supplementarius). A metszők, praemolarisok és molarisok tájékán fordul elő. *B. K.*

dental depôt: fogászati cikkeket árusító szaküzlet. *B. K.*

dental fluorosis: viszonylag nagy fluortartalmú ivóvíz (több mint 3—5 mg FH/liter) tartós fogyasztásából származó foltos zománchiány a fogakon, főképpen a maradandó fogakon. Kezdetben fénytelen mészfehér, később barnás foltokban nyilvánul meg. *J. E.*

dental jelző: az első praemolaristól a harmadik molarisig terjedő egyenes hossz, az agykoponya alaphosszának százalékában kifejezve. A fogazat relatív fejlettségét mutatja. (Jelzőhatárok: mikrodont x —41,9; mesodont 42,0—43,9; megadont 44,0—x.) — Flower ~je az előzápfogak és zápfogak sorának hosszát a koponya alaphosszának százalékában fejezi ki. A fogazat relatív fejlettségét mutatja. *N. I.*

dentes decidui, *dentes lactei, dentes caduci, tejfogak:* →*dens*

dentes concreti: olyan összenőtt fogak, amelyeknek csak a cementállománya közös. Az egyes fogak külön csírokból fejlődtek, s csak akkor nőttek össze, amikor a koronaképződés már befejeződött. *B. K.*

dentes confusi: külön-külön csírából fejlődő közös zománcburokkal bíró fogak, amelyek akkor olvadtak össze, amikor a korona, ill. a zománcképződés még nem fejeződött be. *B. K.*

dentes geminati: →*odontopagus*

dentes permanentes: maradó fogak.

dentes sapientes: bölcsességfogak, 3. maradó nagyőrlők: általában a 18—22. életévben jelentek meg, de sok esetben teljesen hiányoznak vagy beékeltek (impactált). *B. K.*

denticulus: szabálytalan formájú dentinképződmény a fogbélben. Kialakulásához egyéni dispositio s valamilyen inger kell. *B. K.*

dentificatio, *fogképződés:* →*dens*

dentifrice: fogtisztító por v. paszta, mely mechanikai és vegyi úton fejt ki tisztító hatást és javítja a szájízt és a lehelet szagát. *J. E.*

dentimeter: a fognyak kerületének mérőeszköze. Dróthurok, amelyet fémtartóval szabályozunk és rögzítünk. Gyűrűs koronák készítéséhez alkalmazzák. *B. K.*

dentin, *substantia eburnea:* rugalmas, kemény szövet, amely a fog tetemes részét alkotja. (→még *dens*)

dentin-hyperaesthesia: →*dentin-túlérzékenység*

dentinogenesis hypoplastica hereditaria, *odontogenesis imperfecta, Capdepont-tünetcsoport, Capdepont fog-dysplasia:* a fogelmeszesedés zavara, amely mind a tej-, mind a maradó fogakon előfordul, örökletesen is. A rosszul fejlett, vékony zománc a fog kinövése után csakhamar lemállik, így a dentin csupaszon marad, s ezért sokszor a foginyig lekopik, így barnásan elszínező-

dött dentin-csonkokat találunk a szájban. Rendszerint fájdalmatlan, de gyökér-resorptio és az apicalis tájék gyulladásos folyamata is csatlakozhat hozzá. Néha egyéb alkati anomaliákkal (osteogenesis imperfecta) együtt fordul elő. Genetikailag valószínűleg heterogén, az öröklésmenet szabályos autosomalis domináns, az expressivitás ingadozó. *B. K.*

dentin-túlérzékenység: *dentin-hyperaesthesia:* a dentin kémiai és fizikai ingerek iránti fokozott érzékenysége, főleg fiatalabb egyéneknél — fúrás v. fognyaki kopás, denudatio dentis következtében, mivel a fogideg nyúlványait az ingerek közvetlenül elérik. Ilyenkor a fog fúrását érzéstelenítésben kell végezni. Kezelésére gyógycementet (Formaquadont) és szekfűolajjal (eugenollal) összekevert zinkoxydot használnak. *B. K.*

dentitio: →*fogzás*

dentitio difficilis: a fogzással kapcsolatos kisebb zavarok: nyugtalanság, thermolabilis csecsemőkön subfebrilitás, lokális izgalmi jelenségek (a gingiva megduzzadása, vérbősége v. dörzsölés esetén felületes erosiója). Magasabb lázat, hasmenést, vagy görcsrohamot azonban a fogzás nem vált ki. *D. L.*

dentitio praecox: →*korai fogzás*

dentitiós fekély, *fogzási fekély:* csecsemőkorban a túl korán kibújt és többnyire hibásan fejlődött alsó középső metszőfogak okozta nyelvfekély. (→még *szamárköhögési fekély*). *B. I.*

dentitio tarda: elhúzódó fogáttörés. Némelykor általános megbetegedés (pl. dysostosis craniofacialis és cleidocranialis, cretinismus, rachitis stb.) egyik tünete. *B. K.*

Dentix: →*röntgenkészülék*

dentobronchialis syndroma: fogeredetű idült gennyedés és idült hörghurut egyidejű fennállása, a genny aspiratiója következtében. *Veeneklaas* (1952) írta le. *B. K.*

dento-gingivalis elhorgonyzás, *gingivo-dentalis elhorgonyzás (Kemény):* a részleges, kivehető műfogsor rögzítése a maradékfogazathoz és a fogmederhez. Ily módon a maradék-fogazat és a nyálkahártya-csontalap együttesen viseli a verticalis irányú rágónyomást. *B. K.*

dentogingivalis léc: →*cavum oris*

dentograph: gördíthető, fogászati célokra szolgáló egytankos rtg-berendezés. *D. P.*

dentológus: →*fog-szakorvos*

denudatio: a felhám leválása nagyobb, szélesebb területen, gyulladás, intraepithelialis hólyagképződés következtében. A leválás alapja legalább a tüskésréteg, néha a hám alaprétege. *Be. K.*

denudatio dentis, *a fognyak lemezteleneedése:* az íny visszahúzódása következtében a fognyak, esetleg a gyökér egy része is csupasz lesz. A ~ következtében a fognyak hő (hideg, meleg) kémiai (édes, savanyú) és mechanikai (érintés, dörzsölés) ingerekre érzékennyé, fájdalmassá válik. Leküzdésére formaldehydos, NaF-pasztás ecsetelést, vagy ezüstnitrátos ecsetelést v. acrylat-monomeres impregnatiót ajánlanak. *B. K.*

denutritio: tápanyagok elvonása a szervezettől (pl. daganatok, fertőző betegségek, bélférgesség következtében). Létrejöhet antibioticumok huzamos alkalmazása után is. A ~ secundaer hiányállapotot jelent lefogyással. *S. J.*

deobstruentia: hashajtószerek.

deontologia: az a tudomány, amely a szakmai teendők, kötelességek és erkölcsi szabályok előírásával és megfogalmazásával, foglalkozik, pl. orvosi ~. *J. E.*

deorsumductio: a szemgolyó lefelé fordulása a m. obliquus sup. és a m. rectus inf. működése következtében. *B. B.*

deoxyadenylsav: →*desoxyadenylsav*

d-2-deoxy-2-aminoglucose: →*chitosamin*

deoxyguanylsav: →*desoxyguanylsav*

deoxyribonucleic acid: →*DNA*

2-deoxyribose: →*desoxyribose*

deoxyvirus: olyan vírus (vagy bacteriophag), amelynek nucleinsav-komponense DNS. Humán szempontból a legjelentősebb ~ok a poxvírusok, herpesvírusok, papillomavírusok (= papovavírusok) és az adenovírusok. *F. E.*

Dépage—Völcker-helyzet: hasra fektetés emelt medencevéggel, nyújtott, csípőben hajlított, abducált alsóvégtaggal. Sacralis műtétekhez használatos positio. *B. I.*

dependens tumorok, *conditionált tumorok:* csak megfelelően előkezelt állatban létrehozható tumorok. Ilyenek pl. a belső elválasztású mirigyek és az emlők bizonyos tumorai, melyek csupán pl. hypothyreoiddá tett vagy oestrogennel kezelt állatba transplantálhatók. Invasiv módon nőnek, áttéteket képezhetnek és halált is okozhatnak, fejlődésük azonban megfelelő hormonalis beavatkozással megakadályozható. A conditionálás nélküli, kezeletlen állatokban is növő tumorokat independens, autonom tumoroknak nevezik. — Tágabb értelemben ~ azok a daganatok, amelyek keletkezésében

és therapiájában a hormonalis milieu megváltozása szerepet játszik (pl. prostata- v. emlőrák), míg independenseknél ilyen tényező nem szerepel. A ~ növekedés és metastatis képződés után independensekké válhatnak. *Su. J.*

dependentia: 1. baktériumok anyagcserejének függővé válása, valamely, eredetileg káros anyagtól alkalmazkodás következtében. ~ esetén pl. a baktérium csak az egyébként számára káros streptomycin jelenlétében szaporodik. — 2. Valamely élvezeti v. kábító szerhez, gyógyszerhez beteges szenvedéllyel való ragaszkodás. *A. Z.*

Depersolon: →*corticosteroidok* (glycocorticoid-készítmények)

depersonalisatio: saját személyiségtől elidegenülés. Az én-tudat zavara. A beteg idegennek találja saját magát, úgy érzi, nem is ő gondolkodik, cselekszik, hanem gondolatait, mozdulatait rákényszerítik. Rendszerint együtt jár a világ elidegenülésének érzésével (derealisatio, „Entfremdungsgefühl"). Schizophreniában, kisebb mértékben psychopathiáknál, ritkán neurotikusoknál, epilepsiás homályállapotban fordul elő. *H. B.*

depigmentatio: 1. a köztakaró festékanyagának mutációk révén előállott csökkenése, amelynek következtében a bőr-, haj- és szemszín világos lesz. Az ősember valószínűleg sötét színösszetételű volt. ~ elsősorban az europidekre, ezenbelül az É-európaiakra jellemző. Tömeges fellépését a közép-amerikai indiánoknál is megfigyelték. — **2.** a felhám pigmentumának körülírt területen történő megfogyatkozása v. teljes eltűnése. (albinismus, vitiligo, leukoderma). ~ *senilis maculosa:* lencsényi-ujjhegynyi, sima, pigmenthiányos, világos foltok hajlottkorúak arcán, kezein. *N. J.—Be. K.*

depilatio: a hajszál, szőrszál tüszőnyilás fölötti részének művi eltávolítása, ami a tüszőbeli szakaszt, a hajhagymát, papillát és annak működését nem érinti. Szaruoldó vegyianyagok *(→depilatorium)* alkalmazásával v. borotválással történik. *Be. K.*

depilatorium: szőrvesztő anyagok, amelyek keratinoldó tulajdonságuk folytán vízzel pépszerű állapotba keverve és szőrös bőrterületre kenve néhány perc alatt penge nélkül lekaparhatóvá v. egyszerűen vízzel lemoshatóvá teszik a szőrzetet. Ilyenek az auripigment, a barium sulfuricum, a calcium sulfohydricum készítmények. A kozmetikai ipar különböző nevekkel hozta őket forgalomba. Szőrtelenítő hatásuk természetesen múló. Börgyulladást kelthetnek. *Be. K.*

depistage: valamely (fertőző v. hiány) betegség gyakoriságának kiderítése egy országban v. annak egyes területein széles körű szűrővizsgálattal. *J. E.*

depletio: kiürülés, kiürítés, elfogyás, kimerülés. *Plasma~ : →plasmapherisis.* Rhinologiában: a duzzadt orr-nyálkahártyának lelohasztása a melléküregek váladékkiürülésének elősegítése és az orrüreg mélyebb részei vizsgálatának lehetővé tétele céljából. *Ré. Gy.*

Depofollan: olajos injekció, 1 ml 15 mg 3,17-oestradiolstearátot tartalmaz. Az esterkötésből a hormon lassan szívódik fel, ezért dépôt-kezelésre alkalmas. Javallata: amenorrhoea, climax, abortus habitualis, hypoplasia genitalis, cc. prostatae. D: havonta 1—2 ml im. *I. B.*

depolarisatio: jelenség, melynek kapcsán a sejtmembrán külső és belső felszíne közt nyugalomban fennálló potentialkülönbség *(→polarisatio)* kiegyenlítődik. *B. P.*

depolymerisatio: valamely polymer anyag szétesése kisebb polymerekre v. eredeti egységeire. *S. F. B.*

dépôt, *reservoir, raktár:* bizonyos anyagok tárolási helye a szervezetben. — *vér ~:* a szervezet teljes vérmennyiségének egy része nem vesz részt a keringésben, hanem a ~kban raktározódik és csak bizonyos körülmények között *(Cannon vészreakció)* kerül a vérpályába. A legfőbb ~k a lép, a máj és a bőr subpapillaris plexusai. — *Zsír ~:* az energiát szolgáltató, táplálék fölöslege zsír formájában rakódhat le. Az emberi szervezetben a legfőbb zsír ~ok a hasfal és a glutealis táj bőralatti kötőszövetében találhatók. *B. P.*

dépôt-elv: 1. baktériumok és antigenjeik adsorbeálása különböző anorganikus vegyületek felületére és az így keletkezett csapadék felhasználása az antigen inger prolongálására, — 2. biológiai szempontból valamely élő anyagban idegen anyagok tárolása. A ~ therapiás alkalmazásánál farmakológiailag aktív, gyorsan felszívódó anyagokat olyan lassan felszívódó, farmakológiailag hatástalan vivő anyagokkal kevernek, amelyek a beadás helyén deponálódnak és prolongáltan szívódnak fel. Ezen anyagok olajos suspensiók, csapadékot képező anor-

ganikus anyagok stb. lehetnek. A ~ értelmében a RES-hez tartozó sejtek nagymolekulájú testidegen anyagokat (pl. festékeket) képesek intracellularisan deponálni. *A. Z.–F. I.*

Depo-Testosteron: →*testosteronolum propionicum*

dépôt-hatás, *tartós gyógyszerhatás:* bizonyos gyógyszerek v. kiszerelési formák egyszeri adagolása után bekövetkező hosszantartó hatás. Rendszerint a felszívódás lassítása következtében jön létre (pl. olajos suspensiók, implantatiós tabletták). Egyes gyógyszerekből a ható komponens csak lassan válik szabaddá, és így fejt ki ~t. Pl. az ezüstfehérjéből felszabaduló *Ag*-ion v. a jodoformból lassan felszabaduló jód hosszan tartó fertőtlenítő hatású. *K. E.*

depravatio: 1. az egészségi állapot romlása, valamely kóros állapot súlyosbodása. 2. az intellectualis és emotionalis functiók progressiv leépülése psychosisokban. *J. E.*

depressio: 1. benyomódás, árok *(fossa)*, — 2. a koponyacsont behorpadása (depressiós törés), — 3. a psychopathologiában: lehangoltság, levertség (melancholia). Rendszerint együtt jár a tevékenység korlátozódásával, bár lehet nyugtalanul fokozott is (melancholia agitata), az érdeklődési kör beszűkülésével, lassult gondolkodással, mely mindig egy tárgy körül forog (monideismus), szorongással, coenesthesiákkal, pessimistikus szemlélettel, elégtelenségi érzésekkel. A légzés felületes, a vérnyomás emelkedett. Különböző kórképek része. — 4. *postkatódos ~:* galván áram ingerlés esetén az áram megszakitását követően a katód környezetében az ingerlékenység átmeneti csökkenése. (→még *electrotonus).* *B. I.–H. B.–E. J.*

depressio cataractae: elavult hályogműtét. Tűszerű eszközzel a lencsét az üvegtestbe luxálták. *B. B.*

depressio ellenes szerek: →*thymoanaleptica*

depressiós-törés, *impressiós törés:* horpadásos (koponya-) törés. A törés vonala a koponyára merőlegesen ható erő esetén koncentrikus. A ~hez rendszerint kéregsérülések is társulnak. Az imprimált csont kiemelése szükséges. *B. I.*

depressiós zóna: a talajvíz tölcsérszerű lesüllyedése nagymértékben igénybevett kút kimerítését követően. *J. E.*

depressor hatás: →*depressor reflex*

depressorikus hypersplenia: →*fibrocongestiv splenomegalia*

depressor reflex, *vérnyomást csökkentő reflex:* az agyi vasomotor központok gátlólag befolyásoló reflexfolyamat, mely vérnyomáscsökkenést és a szívműködés lassúbbodását okozza *(depressor hatás).* Receptorai az aortaív és a carotis sinus falában találhatók, afferens szára a n. depressor, ill. a n. sinus; a reflexközpont a nyúltvelőben van. *B. F.*

Depridol: →*methadonum hydrochloricum*

depsidek: phenolos hydroxyl- és carboxylcsoportot tartalmazó bifunctiós vegyületek. Aromás oxycarbonsavnak egy ugyanilyen molekulával képzett estere a didepsid, újabb molekula esteresítése tridepsidet ad stb. A tannin szerkezetében fordulnak elő. *S. F. B.*

depurantia remedia: hashajtószerek.

depuratio: a fogkő és a foglepedék művi eltávolítása. Eszközei a különböző formájú depuratorok. *B. K.*

de Quervain-betegség: →*tendovaginitis* (stenotisans)

de Quervain-ficam, *luxatio transnaviculoperilunaris:* → *luxatio perilunaris*

de Quervain-golyva: →*struma gigantocellulare*

de Quervain-thyreoiditis: →*thyreoiditis*

deradelphus: torzszülött, melynek egy feje, egy nyaka, három vagy négy karja és kettős alsóteste van.

deradenitis: a nyaki nyirokmirigyek gyulladása.

deratisatio: →*patkányirtás*

Dercum, Francis Xavier (1856–1931): amerikai ideggyógyász, philadelphiai egyetemi tanár, az adipositas dolorosa leírója. *H. G.*

Dercum-betegség: →*adipositas dolorosa*

dereistikus gondolkodásmód: a reális valóságot ignoráló, csupán az érzelmektől, vágyaktól, indulatoktól irányított gondolkodásmód. Bleuler vezette be a terminust első sorban az „autistikus" szó helyettesítésére. Legkifejezettebben schizophreneknél észlelhető, de kisebb mértékben neurotikusoknál, sőt ún. normális egyéneknél is. *H. B.*

derékfájás: →*lumbago*

derencephalus: torzszülött, melynek koponyája csökevényes, nyakcsigolyái meghasadtak, az agyvelő maradványait a nyakcsigolyák övezik.

Deriphyllin: →*theophyllinum*

derivantia: elvonó szerek.

derivatio: 1. származtatás, levezetés 2. vér, v. más testnedv gyulladásos pangásának elvezetéses megszüntetése, pl. bőrizgatás, fokozott bélmozgás révén.

derivatum: származék.

derma: →*corium*, →*epidermis*

dermabrasio (Schreuss): a bőr felső rétegeinek, a felhámnak és a szemölcstestnek ultrarapid rotációs készülékkel, a fogorvosi fúrófejhez hasonlító gömbszerű reszelővel, koronggal, drótkefével történő gyors lekaparása. Tatu, naevus, angioma, leukoplakia, acne-hegek, stb. simán gyógyuló eltávolítására alkalmas. *Be. K.*

Dermacentor: az atkák (Acaridea) rendjébe tartozó kullancsnem. Fontosabb fajai: ~ *andersoni*, (~ *venustus*, *amerikai erdei kullancs*): É-amerikai kullancs; *lárvái* rágcsálókon, nyúlon, *nymphái* és *imagói* nagyobb állatokon, sokszor emberen élősködnek. A foltos hegyi lázat (Rocky Mountains spotted fever) és a tularaemiát terjesztik — ~ *marginatus* K-Európában és az Egyesült Államokban előforduló faj. Főként az erdei nyulakon élősködik. Nymphái a foltos hegyi lázat terjesztik. — ~ *pictus* a SZU k.-i részén és Bulgáriában előforduló faj. A japán B vírus-encephalitis és a tajga-encephalitis átvitelében van jelentősége. — ~ *venustus* → ~ *andersoni*. Védekezés: aljnövényzet kiirtása; újabban magas töménységű kontakt mérgekkel. *Z. N.*

Dermacentroxenus rickettsii: →*Rickettsia rickettsii*

dermadrom (Wiener): belsőszervi betegségek különböző jellegű megnyilvánulásai a bőrön. Pl. purpurák, leukaemidek, hyperchromiák, urticaria endogenea, Hodgkin-kór bőrtünetei, rheumatikus csomók stb. *Be. K.*

Dermaforin: →*bismuthum*

dermalexin (Hoffmann), *dermin* (Bloch): kívülről ható sérülések v. fertőződések alkalmával a bőr szövetei által termelt védő és gyulladáskeltő anyagok. (→még *szövetanyagok*) *Be. K.*

dermális lemez, *cutis lemez*, *dermatom*: az őscsigolyák felső-oldalsó részlete, mely medialisan a myotomba, ventralisan pedig az asclerotomba hajlik át. Kialakulásakor tömött hámlemezből áll, de később az őscsigolyák feldarabolódása kapcsán összefüggő sejthálózattá alakul. Sejtjei kivándorolnak, szétterülnek az ectoderma és az őscsigolya közötti területen. A lemez ezen kivándorlása közben alakul át embryonális kötőszövetté. Csak a két széle tartja meg egy darabig hámszerű, kompakt jellegét, s a sejtek utánpótlására szolgál. Később ez a részlete is embryonalis kötőszövetté alakul. Az így keletkezett kötőszövet a fej és a törzs hátulsó felszínének cutisát hozza létre. *Vigh Béla*

Dermanyssus gallinae, *madártetűatka*: tojásdad, a sárgásszürkétől a vérvörösig változó színű, közel 1 mm hosszú, vérszívó atka. Főleg tyúkok élősködője. Kártétele anaemiában, az állatok nyugtalanításában és senyvességben nyilvánul meg. Kontaktmérgekkel irtható. — Emberre is átkerülhet, csípése igen viszkető kis papulás kiütést vált ki. (→még *Gamasidae*)

Sz. I. T. — *Be. K.*

Dermaptera, *fülbemászók*: hosszú testű, barna rovarok, potrohuk végén ollószerű nyúlvánnyal. Nedves sötét helyen élnek, fénykerülők. Növényekkel táplálkoznak. Testüregekbe táplálékkeresés közben, accidentalisan kerülnek, rossz hírük tehát alaptalan. *Z. N.*

Dermasept: fertőtlenítő kenőcs, mely 0,15% ezüstnitrátot, továbbá monobrombenzolt, o-oxychinolinsulphatot, fenyőgyantát és terebenthina communist aa 1%-ban, bismuthum tribromphenylicumot, 1,45%-ban, bükkfakátrányt 2,5%-ban, cinkoxydot 4%-ban, ammonium bitumensulfonicumot, ólomoxydot és ként aa 5%-ban, bismuthum subnitricumot 6%-ban, csukamájolajat 6,5%-ban tartalmaz. *I. B.*

dermatalgia, *neuralgia cutis*: a bőrre lokalizált fájdalomérzés. Körülírt területeken, mindennemű bőrelváltozás fennforgása nélkül jelentkezik. Gyakran hyperaesthesiával jár együtt. Idegrendszeri eredetű. *Be. K.*

dermatite gangréneuse des enfants: →*ecthyma gangraenosum*

dermatite pustuleuse chronique en foyers à progression excentrique Hallopeau: →*pyodermatitis vegetans*

dermatite syphiloide postérosive (Jaquet): →*erythema glutaeale infantum papulosum*

dermatitis: tágabb értelemben a bőr mindennemű gyulladása. Az osztályozó nosographia rendkívül sok, különböző eredetű és jelentőségű bőrbetegség alapneveként használja. *Be. K.*

dermatitis allergica: →*ekzema*

dermatitis artefícialis, *dermatitis contacta*, *dermatitis simplex*: a normergiás bőr heveny gyulladásos reakciója, az ingerküszöböt túllépő helyi, kontakt vegyi és fizikai behatá-

sokra a celsusi klasszikus calor, dolor, rubor, tumor tünetein kívül a pruritus és a functio laesa jelenségeivel. Klinikai képe három fokozatban nyilvánul meg. 1. ~ *erythematosa* az ingerelt területen, sőt néha azon túl is fellépő élénk pír, némi vizenyővel. Reversibilis. 2. a pír területében savós hólyagképződés *(~ bullosa)*. Reversibilis. 2. a pír területében savós hólyagképződés *(~ bullosa)*. Reversibilis. 3. Az irhát és a bőralját is érő necrosis *(~ gangraenosa)* irreversibilis. (→ még *ekzema acutum)*. *Be. K.*

dermatitis arteficialis allergica: →*ekzema e contactu*

dermatitis atrophicans: *atrophia cutis idiopathica, atrophoderma:* a bőr chr. idiopathikus, gyulladással, majd sorvadással járó betegségcsoportja. Kiterjedésük szerint két csoportba osztjuk: szétterjedő és körülírt alakokra. Előbbiek az *acrodermatitis chronica atrophicans* (F. J. *Pick*—K. *Herxheimer)* és a *poikiloderma vasculare atrophicans*, utóbbiak az *anetoderma erythematosum* (J. Jadassohn), az *erythema ortié atrophiante* (Pellizzari) és az atrophoderma erythematosum (Thibierge), az *erythema polymorphum atrophicans* (Balzer), az *urticaria chronica cum cicatricibus* (F. H. Hallopeau) és a *purpura atrophicans* (Pospelow). (→ még *dermatitis atrophicans nodosa* Herxheimer—Oppenheim) *Be. K.*

Dermatitis atrophicans (Guszman prof. gyűjt.)

dermatitis atrophicans nodosa (Herxheimer—Oppenheim): az *acrodermatitis atrophicans* ritka alakja, melynél a már sorvadt bőrterületeken, rendszerint szimmetrikusan a fejen, törzsön, a végtagok feszítő oldalán elhelyezkedő, tömött, laposan kiemelkedő sárgásfehéres v. szederjes színű csomók ülnek. Szövettanilag fibromaszerű képletek gömbsejtes és plasma-sejtes beszűrődéssel. Tünetei az élet végéig fennállnak, s a gócok elhelyezkedése és terjedelme szerint okoznak kellemetlenségeket. Gyógykezeléssel alig befolyásolhatók. *Be. K.*

dermatitis blastomycetica: →*blastomycosis Americana borealis*.

dermatitis bullous keratogenous and pigmentary with blood eosinophilia in newborn girls (Asboe-Hansen): →*Asboe-Hansen betegség*

dermatitis chronica maculosa atrophicans: három olyan kórkép gyűjtőneve, amelyekben előző gyulladással v. anélkül a törzsön v. a végtatokon is élesen körülírt ujjbegynyi-ujjhegynyi, kerek területeken sorvadás fejlődik ki. Ezek az *anetoderma erythematosum* (Jadassohn J.), az E. *Schweninger—Buzzi-kórkép* és az *erythema ortié atrophiante* (Pellizari). *Be. K.*

dermatitis contusiforme: →*erythema nodosum*

dermatitis dysmenorrhoica symmetrica (Polland—Matzenauer): rosaceához hasonlító, a két orcán szimmetrikusan elhelyezkedő pír, néha sajátságos párhuzamos v. recés szerkezetű vonalas kiütés; erosiókpörkkel. Dysmenorrhoeás menstruatiók idején jelentkezik, néha más testtájakon is. Gyanús, hogy →*artefactum*. *Be. K.*

dermatitis e radiis Röntgen, *ulcus e radiis Röntgen, Röntgen-égés, radioderma:* korai, heveny (röntgen) sugárártalom, a rtg-sugár kezelésében részesített betegeknél észlelik heveny dermatitis képében. Három fokozatát különböztetjük meg. Az *első* heteken át tartó és hyperpigmentatióval, valamint a szőrzet ideiglenes kihullásával kísért, szederjes-barnás árnyalatú erythema, amely restitutio ad integrummal végződik *(~ erythematosa)*. A *HED-t* elérő, v. azt kevéssel túllépő sugáradag után kb. 14 nap múlva jelentkezik és ingadozó intenzitással 4—6 hétig is elhúzódik. A *második* fokozat 1 1/2—2 HED adag után 8—10 nap múlva jelentkezik, kezdetben mint az előbbihez hasonló erythema, de csakhamar a folliculusok helyén apró papulák, majd nagy savós hólyagok keletkeznek, heteken át tartó hámfoszlással,

nedvezéssel. Gyógyulása folyamán a bőr megsorvad, szőreit, mirigyeit véglegesen elveszíti, depigmentált, hyperpigmentált foltok között számos teleangiectasia alakul ki *(radioderma)*. Vulnerabilis, *praecarcinomás* állapot: ~ *bullosa. Harmadik* fokozata a HED mértékének fölöttébb durva túllépését követi, korán beálló pírral, hólyagképződéssel, majd mélybeható szövetelhalással, hónapokon, éveken át tartó és alig gyógyuló fekélyképződéssel: ~ *gangraenosa*, ill. *ulcus e radiis Röntgen*. Esetleges gyógyulása után radioderma marad vissza. Gyógyítása: mindhárom alaknál minden ionizáló sugárzás eltiltása, kímélet, a beteg terület száraz védelme. A harmadik alakban védőkötés antibioticumos kenőccsel, penicillin parenteralis adagolása, ahol a helyi viszonyok megengedik a fekélyes szövetek sebészi eltávolítása, s az így feltisztított seb plasztikai műtéti befedése. Állandó megfigyelést igényel malignus átalakulás lehetősége miatt. *Be. K.*

dermatitis e reptatione (vermis vel insecti): bizonyos hernyók *(→Cnetocampa processionaria)* szőrei v. mirigyváladéka, rovarok, pl. a kőrisbogár (lytta vesicatoria) váladéka (enzymek, hangyasav, cantharidin stb.) okozta heveny gyulladás a bőrön. Hevenyen kialakuló viszkető-égő pírral indul, majd herpes-szerű, de korán elgennyedő, petyhüdt hólyagokat mutat a takaratlan testtájakon, nyakon, tarkón, kézen—lábon. — Gyógyítása: az esetleges hólyagok felnyitása, majd befedése zinkkenőccsel. *Be. K.*

dermatitis exfoliativa generalisata adultorum (subacuta, chronica), (Wilson—Brocq), *pityriasis rubra subacuta* (Vidal): a primaer generalizált erythrodermák körébe tartozó kórkép. Oka még tisztázatlan, valószínűleg intoxicatio, autointoxicatio okozza. Erythemás foltokkal kezdődik a test hajlataiban, amelyek 1—2 hét alatt belepik az egész testet, majd nagy lemezű hámlás indul meg rajtuk. A bőr cyanotikus, vörös, érdes felszínű, beszűrődött, merev. A felszínes nyirokcsomók tapinthatóvá és láthatóvá duzzadnak. A beteg fázik, viszketés kínozza, lázas, lefogy, hajzata kihull, körmei leválnak. Az állapot akár a marasmusig romolhat. A bőr betegségéhez pyogen és enterialis, végül idegrendszeri és keringési zavarok társulnak. Az esetek többsége hónapok alatt felgyógyul, egy része halállal végződik. Gyógyítása a gyanús toxikus kórok ellen irányul, egyébként tüneti, roboráló, külsőleg tisztán tartás, puhító kenőcsök. *Be. K.*

dermatitis exfoliativa generalisata neonatorum: →*Ritter-betegség*

dermatitis exfoliativa infantum: →*Ritter-betegség*

dermatitis exsudativa discoides et lichenoides (Sulzberger—Garbe): a neurodermák csoportjához sorolható kórkép. Felnőtteken és idősebbeken jelentkezik. Testszerte mutatkozó lichenoid papulák és pigmentált területek mellett ujjbegynyi—ujjhegynyi kerek, tojásdad, beszűrődött, enyhén kiemelkedő gócok találhatók a törzsön, a nemiszerveken, végtagok feszítőjén. Szárazon hámlanak, v. vizenyősen megduzzadnak és nedveznek, ilyenkor a *mycosis fungoides* praemycotikus állapotához hasonlítanak. Erősen viszketnek, kezeléssel dacolnak, hosszasan elhúzódnak. *Gyógyítása:* helyileg és belsőleg adagolt viszketéscsillapítók (antihistaminok), helyi rtg-besugárzás, enyhe kátránykészítmények. *Be. K.*

Dermatitis herpetiformis Duhring. (id. Nékám gyűjt.)

dermatitis glutaealis infantum, *syphiloid postérosive* (Jaquet): →*erythema glutaeale infantum*

dermatitis herpetiformis, (Duhring) *pemphigus pruriginosus, dermatitis polymorpha dolorosa:* a *pemphigusok* csoportjába tartozó, de azok monomorphiájához képest rendkívül polymorph, sőt néha az egyes testtájak szerint is más-más bőrtünetekkel jelentkező, a közönséges pemphigusnál általában jobb indulatú betegség. Spontán remissióra hajlamos, de valódi pemphigusba is átmehet. Tünetelemei: testszerte erythemás, papulourticariás, papulo-vesiculosos kiütések, savós bullák sőt bőrvérzések. A kiütések gyakran gyűrű, félhold, körív v. herpes-szerű elhelyezkedést mutatnak, néha viszketnek. Láz és Nikolszkij-tünet nincs mindig jelen, s a szervezet általános állapota is jó lehet. A vérben eosinophilia, a bőrön jódérzékenység mutatható ki. Civatte szerint szövettanilag is megkülönböztethető a pemphigustól, bár ez még nem nyert bizonyítást. Therapiája a pemphigus csoportéhoz hasonló. (Néha a sulfonamidok is hatásosak.) A szemhéjakon és kötőhártyán. Tünetei: erosiók, vesiculák, álhártya, a corneán beszűrődés, hegesedés. Prognosisa elég kedvező steroid készítmények v. gammaglobulin belső alkalmazása esetén. *Be. K. — B. B.*

dermatitis herpetiformis repens: →*Hailey—Hailey-betegség*

dermatitis herpetiformis repens recurrens: →*Hailey—Hailey-betegség*

dermatitis infectiosa ekzematoides: →*dermo-epidermitis*

dermatitis intertriginosa, *intertrigo:* fertőzésből származó gyulladás a testhajlatok verejtéktől felpálló szarurétege alatt. Kórokozó legtöbbször streptococcus, monilia, staphylococcus. Gyógyítása szárazon, szellősen tartás, hintőporok a kórokozó szerinti desinficiensekkel. *Be. K.*

dermatitis labialis ovium: →*orf*

dermatitis lichenoides chronica atrophicans (Csillag): átmeneti kóralak a →*lichen atrophicus sclerosus* és a scleroderma circumscriptum között. *Be. K.*

dermatitis lichenoides purpurica et pigmentosa (Gougerot—Blum, 1925): idült lefolyású dermatosis, mely a Schamberg-betegséghez áll közel. Elsősorban a lábszárakon, a törzs alsó részén jelentkezik, ritkán az alkaron is. Alapelváltozása apró, vörös, kölesnyi-kendermagnyi lichenoid papula, amelynek tömegei szélesebb plakkokká verődnek össze és hüvelykujjnyi—tenyérnyi területeket lepnek el. A környékükön diapedesisből eredő kékesvörös, sárgásbarna elszíneződés ül. Szövetileg oedema, diapedesis, vérfesték, lymphocyta infiltratum, tágult hajszálerek endothel burjánzással az irha felső szakaszában. Prognosisa jó. *Th.:* steroidok belső adagolása. *Be. K.*

dermatitis linearis: a végtagokon hosszanti, a törzsön harántirányban futó, s ott a középvonalat át nem lépő, néhány milliméternyi, de elágazásaival akár több centiméter szélességű, csíkszerű képlet, amely apróbb-nagyobb, néha hyperkeratotikus sapkával fedett papulákból épül fel. Testszínű, viszket. Évekig fennállhat, s néha spontán, máskor arsen adagolásra gyógyul. Eredete összefügg a bőr beidegzésével, s a dermatomák határán lejátszódó ismeretlen folyamatokkal. Elkülönítése a lichen, a psoriasis és a naevus csíkszerű alakjaitól néha csak szövettani vizsgálattal történhetik meg. Spontán is gyógyulhat, néha jól reagál rtg-besugárzásra, kátrány-készítményekre v. szénsavhóval végzett fagyasztásra. *Be. K.*

dermatitis liveoides et gangraenosa (post injectionem intra arteriam): →*embolia arterialis medicamentosa*

dermatitis menstrualis erysipeloidea: →*erysipelasmenstruale,* →*erysipele catameniale Be.K.*

dermatitis necrotica nodularis: *1.* tuberculin intracutan befecskendezését néha követő, hónapokig fennálló, borsónyi—mogyorónyi barnásvörös csomócska az irhában, amely esetleg ki is fekélyesedik. A tuberculinnal szemben fennálló hyperergia jele. — *2.* A tbc papulonecroticának Török Lajos által ajánlott neve. *Be. K.*

dermatitis papillaris capillitii: a *folliculitis sclerotisans nuchae*nak Kaposi M. által ajánlott neve. *Be. K.*

dermatitis papillomatosa et verrucosa cruris: a lábszár pangásos elephantiasisa. Hosszantartó lábszárfekélyek *(→ulcus cruris)* ekzema varicosum következtében fellépő, a lábfej és szár feszes, tömött, kérges bőrén kifejlődő, szélesen elterülő, elmosódó határú, piszkos-szürkés-barnás verrucosus-hyperkeratotikus, érdes növedékek tömege. Hasonlít a dél-amerikai mossy foot-hoz. Gyógyítása a helyi vérkeringés javítása mellett külsőleg keratolyticumok (salicylsavas vaselin) alkalmazása. *Be. K.*

dermatitis photoelectrica: →*dermatitis solaris*

dermatitis polymorpha dolorosa: →*dermatitis herpetiformis*

dermatitis pruriens lichenoides (Neisser), *neuroderma:* →*lichen simplex chronicus* (Vidal).

dermatitis psoriasiformis nodularis (Jadassohn): →*parapsoriasis guttata* (Brocq)

dermatitis repens (Crocker): →*acrodermatitis continua perstans s. suppurativa* (Hallopeau)

dermatitis rheumatica: az ízületek és izmok rheumás gyulladásait kísérő pír és feszülési fájdalmasság a bőrben, ami a rheumatoid láz és egyéb tünetek javulásával illetve gyógyulásával párhuzamosan a bőr különösebb gyógykezelése nélkül is megszűnik. (→még *rheumatid).* *Be. K.*

dermatitis scarlatiniformis desquamativa recidivans, *Feréol—Besnier—betegség:* hirtelen fellépő endogen, exogen, pharmacogen intoxicatióból eredő, lázas betegség, melyet tüstént , v. pár nap múlva a scarlatináéhoz hasonló, apró foltú, viszkető, vörös kiütés kísér. Néhány nap alatt javul és még az exanthema fennállása idején megindul a hámlás, amely 2—3 hét alatt lezajlik. Valószínűleg allergián alapszik. Többször megismétlődhetik. A scarlatinától elkülöníthető egyéb tünetek hiánya és a vérkép révén. *Be. K.*

dermatitis scrofulosa: →*tuberculosis cutis ekzematoides (Barber).*

dermatitis seborrhoica: →*ekzema seborrhoicum*

dermatitis seborrhoica capitis: →*crusta lactea*

dermatitis solaris, *dermatitis photoelectrica:* a nap v. elektromos fényforrások (ívlámpa, kvarclámpa) 279mμ—250mμ hosszúságú (ibolyántúli) sugarainak intenzívebb hatása keltette gyulladás a bőrben. Jellemző, hogy csak az exponált területen és csak néhány órával a besugárzás után lép fel. Súlyossága szerint vizenyős erythemát v. savós hólyagképződést produkál. Fájdalmas. Viszket. Nagy kiterjedés esetén általános tünetekkel is jár. Nyomában hámlás, múló hyperpigmentatio, de állandó szeplő-, sőt leukoderma képződés is következhet. Gyógyítása a heveny szakban antihistaminok belső adagolása, helyileg borogatás és hűsítő kenőcsök. *Be. K.*

dermatitis striata pratensis: fűben heverésző meztelen napfürdözők bőrén jelentkező heveny gyulladás, amely növényi részek, szár, levél, virág élesha tárú lenyomatát mutatja. Hazánkban is számos vad- és kultúrnövényt ismerünk, amelyek anyagai (illóolajok, furocarmin stb.) a bőrrel érintkezve önmagukban is gyulladást keltenek („phytodermatosis"), némelyik azonban csak akkor, ha az érintkezés után napsugárzás is éri a bőrt („phytophotodermatosis"). A gyulladás pár nap alatt hámlással és pigmentatio hátrahagyásával gyógyul. *Be. K.*

dermatitis suboccipitalis, →*lichen simplex chronicus*

dermatitis tropicalis lichenoides: antimalaricumok (atebrin stb.) által okozott lichenoid toxicoderma. A trópusokon fordul elő, ahol a malaria megelőzése v. gyógyítása céljából hosszú időn át adagolnak ilyen gyógyszereket. *Be. K.*

dermatitis ulcerosa: →*colibacillosis cutis*

dermatitis uncinarialis: →*uncinariasis*

dermatitis urticaroides: →*pediculoides ventriculosus*

dermatitis vacciniformis infantilis (Hallopeau), *herpes vacciniformis* (Fournier): francia leírói az *impetigo* egyik változatának tekintették. Legyengült csecsemők farán, anogenitalis tájékán, v. egyebütt mutatkozó apró, szétszórt, erythemás foltokkal kezdődik, amelyekből köldökös közepű savós v. gennyes hólyagocskák, majd fekélyek alakulnak ki. Varicellához, generalizált vacciniához, néha papulo-ulcerosus syphilidhez hasonlít, de lehetséges, hogy a Kaposi-féle pustulosis vaccinoformisszal azonos. Gyógyítása: antibioticumok belső és helyi alkalmazása mellett roborálás és tisztántartás. *Be. K.*

dermatitis vegetans: →*pyoderma vegetans*

dermatitis venenata: minden olyan bőrgyulladás, melyet méreghatásként — de nem allergia alapján — valamely vegyi anyag vált ki. (—még *dermatitis artificialis* →*toxicoderma)* *Be. K.*

dermatitis verrucosa: →*chromoblastomycosis*

Dermatobia: Közép- és Dél-Amerikában elterjedt *bagócs*-nem. Az *Oestridae*-család fajai, főként szarvasmarhán, kutyán, de alkalmilag emberen is élősködnek. Lárváik a bőr alatti kötőszövetben tartózkodnak, s lokális gyulladást okoznak. *Z. N.*

dermatobrucellosis: a *brucellosis* nem allergiás jellegű bőrtüneteinek összefoglaló neve. Erythemás, macropapulás exanthema, ami rövid időn belül nyomtalanul elmúlik. Néha recidivál. Ritkán fekélyes-pörkös kiütést kelt az arcon v. tályogot okoz a nyirokcsomókban: *„scrofuloderma brucelloticum"*, továbbá sötét pigmentatiót a takaratlan testtájakon: *„pseudoaddisonismus brucellaris"*. Th.: →*brucellosis.* *Be. K.*

dermatochalasis: →*chaloderma*

dermatocolorimetria (Leszczynski): a bőr és bőrelváltozások színének, és a színek árnyalatának pontos, és összehasonlítások megejtésére alkalmas mérése. Eszköze, a dermatocolorimeter nem nyert népszerűséget, a gyakorlatban nem használatos. *Be. K.*

dermatoconiosis: por okozta bőrbetegségek minden fajtája. *J. E.*

dermatocranium: →*cranium*

dermatocytogramm: erodált bőrfelszínekről v. kimetszett bőrelváltozásokról készített szövetkenet. Megfelelően megfestve (Papanicolau-f. eljárás) erős nagyítással mikroszkóp alatt vizsgáljuk. Az észlelt sejtformák (reticulum-sejtek, Tzank-f. hámsejtek, daganatsejtek stb.) a kórjelzés megállapításában nyújthatnak segítséget. *Be. K.*

dermatodroma: →*dermodroma*

dermatofibroma lenticulare: →*fibroma durum*

dermatofibroma protuberans: →*sclerotizáló haemangioma*

dermatofibrosarcoma protuberans (E. Hoffmann), *dermatofibroma progressivum recidivans* (Darier—Ferrand): elsősorban a törzsön az irha mélyebb rétegeiből kiinduló többszörös, kezdetben lapos és ép felszínnel fedett, tömött daganat, amely lassan szaporodik, szélesedik, magasodik és félgömbszerűen emelkedik a felszín fölé. A fölötte kifeszülő bőr halványvörös v. szederjes. Jóindulatú, csak kivételesen fajul el, s okoz metastasisokat és halált. Szövetileg sűrű rostozat között számos megnyúlt, orsómagvú sejt. Gyógyítása: kimetszés mélyen az épben. *Be. K.*

dermatofibrosis lenticularis disseminata (Curth), *fibrome en pastille* (Civatte): szimmetrikusan elhelyezkedő, nagyszámú, lencsényi, kerek fibromák a hát, kar, lumbaltájék, farpofák irhájában. Alig emelkednek ki a bőr szintjéből, színük nem különbözik a környezet bőrétől. Szöveti képük tipikusan a fibromáé a rugalmas rostok laesiója nélkül. Gyakran jellegzetes csontelváltozások (osteopoikilosis) kísérik. Jelentősége csak a csontelváltozások miatt van, gyógyítása sebészi. *Be. K.*

dermatogen contractura: a bőr zsugorodásából eredő mozgáskorlátozottság. Legtöbbször égések utáni hegesedés következménye. Plasztikai eljárásokkal megoldható. (→még *contractura*) *G. A.*

dermatograph, *dermograph, zsír-ceruza:* eszköz, mellyel a bőrre és tárgyakra, üvegneműekre jelek jegyezhetők fel. *J. E.*

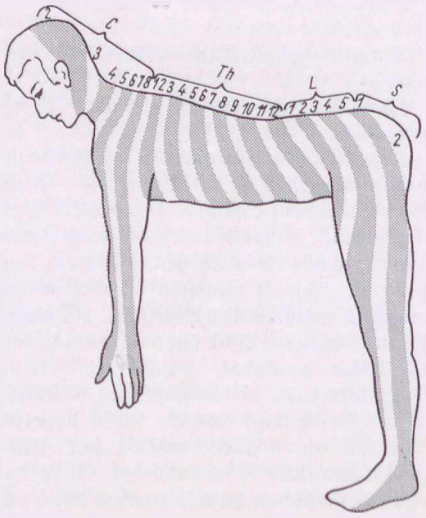
Dermatol: →*bismuthum (subgallicum)*

dermatologica: minden olyan gyógyszer, melyet külsőleg bőrön alkalmazunk és melynek specifikusan a bőr betegségeire van gyógyító hatása. Számuk igen nagy: hintőporokban, oldatokban, rázókeverékekben, kenőcsökben, pasztában, mázakban különböző koncentrációkban helyezzük őket a bőrre. *Be. K.*

dermatolysis: a Recklinghausen-neurofibromatosis részjelensége. A nyúlékony és rugalmatlan bőr egyes testtájakon akár több tenyérnyi nagyságban lebernyegszerű, laza kettőzöttségben csüng saját súlya folytán. E függelékek egyes testrészeket, szemet, arcot, nemiszerveket stb. függöny gyanánt eltakarhatják. (→még *chaloderma*) *Be. K.*

dermatom: 1. bőrszelvény →*somita;* 2. bőrgyalú, a plasztikai sebészetben alkalmazott bőrkimetsző készülék. A bőrlebeny a beállítás szerinti kívánt szélességben és vastagságban metszhető ki. Készül kézi és elektromos kivitelben. (→még *bőrmetsző eszközök*) *Ho. E.*

dermatoma: az egyes gerincvelői segmentumoknak megfelelő rostok által innervált bőrterület. *B. P.*

Az emberi test dermatomáinak ábrázolása

Az egyszerűség kedvéért a dermatomák fedését az ábrán figyelmen kívül hagytuk és csupán minden idegszelvény fő ellátási területét jelöltük. A valóságban minden szelvény ellátási területe a vele szomszédos két másik szelvény közepéig tart

dermatomania: a bőrön megnyilvánuló kényszer-neurosis (→még *trichotillomania,* →*dermatophobia*). *Be. K.*

dermatomycosis: →*dermatophytosis*

dermatomyoma: a bőr saját sima izomelemeiből (m. arrector, tunica dartos, ér- és mirigyfalak izmai) kiinduló és az irhában ülő egyszeres v. többszörös, gombostűfejnyi-mogyorónyi daganatocskák. Kupolaszerűen domborodnak elő a bőrből, alapjukon elmozdíthatók, színük nem tér el a bőrétől v. sárgás-rózsaszínű, esetleg barnás. Jellemző sajátságuk, hogy önként v. gyengéd nyomásra az izomelemek összehúzódása következtében fájdalmasak. *Be. K.*

dermatomyositis, *multiplex myositis, pseudotrichinosis, dermatoneuromyositis:* a bőr, a subcutis és az alatta levő izmok ismeretlen aetiologiájú gyulladása. A collagen betegségek közé sorolják. A bőr oedemája, pirja *(érythro-oedème myasthenique)* megvastagodása, az izmok degeneratiója, oedemája, atrophiája mutatható ki az arteriolák falának elváltozásaival. Gyakori a váll, végtagok és a medenceöv izmain. Láz, elesettség, a beteg izom felett dermatitis, izomfájdalom jellemzik. A dermatitis pigmentatióval gyógyul. Szőrhullás, sclerodermiás elváltozások, teleangiectasiák, a bőralatti kötőszövet elmeszesedése, nyirokcsomók és lépnagyobbodás észlelhetők. Izomfájdalom, majd izomsorvadás jelentkezik: izom-contracturák fejlődhetnek ki. Vese- és bélvérzés jelentkezhet. Polyneuritis (neuromyositis) is kifejlődhet. A vérben eosinophilia, leukocytosis, globulin-felszaporodás mutatható ki. Fokozott a keratin-ürítés a vizelettel. ACTH és cortison-származékok átmenetileg jó hatásúak lehetnek. *Br. P.*

dermatoneuromyositis: →*dermatomyositis*

dermatoneurosis: →*dermatophobia*

dermato-oesophagoplastica (Bircher — Esser): antethoracalis nyelőcsőképzés a mellkas bőréből készített bőrcsővel. A sternum feletti bőrt ajtószárnyszerűen felpreparáljuk, csővé alakítjuk, majd az így képzett cső dist. végét a gyomorral (ill. jejunummal), prox. végét pedig az oesophagusszal anastomizáljuk. Többszakaszos eljárás. Ma már alig végzik, kiszorította az intrathoracalis nyelőcsőképzés. *B. I.*

dermatopathia: bőrbetegség, bőrbaj.

dermatopathia climacterica: nők climaxos bőrelváltozásai. *Be. K.*

dermatopathia dysmenorrhoica: a menstruatiós cyclus zavaraival összefüggő bőrelváltozások gyűjtőneve. *Be. K.*

dermatophiliasis, *bolhásság:* →*Pulex irritans*

dermatophobia, *dermatoneurosis:* a bőrre kivetített szorongás, ill. a bőrön psychoneurotikus alapon fellépő szubjektív jelenségek gyűjtőneve. A beteg fél, hogy valami bőrbajt szerzett. *Acarophobia* rühességtől való félelem, melynek megjelenési formája a psychogen úton testszerte jelentkező viszketés *(pruritus essentialis), bacteriophobia* a baktériumoktól, *syphilophobia* luestől, *rupophobia* a kéz beszennyeződésétől, *erythrophobia* elpirulástól való félelem. A nők félnek, hogy bajszuk, szakálluk nő *(trychophobia)*, bűzös a verejtékük *(bromidrosiphobia)*. A kéz izzadásától való félelem a *dyshydrophobia*. E félelmek gyakran paraesthesiákat váltanak ki, viszketést, elpirulást, verejtékezést indítanak meg. A félelmek által végrehajtott védőintézkedések (túlzott mértékű mosakodás, desinficiensek fokozott használata) bőrgyulladást okoznak. *Be. K.*

dermatophytid, *mykid:* a fonálgombás bőrbetegségek kapcsán az elsődleges góctól távoleső bőrterületen kialakuló sensibilisatiós jelenségek (→„*id*"-eknek) gyűjtőneve. Ilyenek → *trichophytid,* →*microsporid,* →*favid,* →*epidermophytid,* →*levurid* stb. *Be. K.*

dermatophyton gombák: bőrbetegségeket (dermatophytosis, dermatomycosis) okozó fonálgombák. Emlősállatok és az ember bőrének szarurétegét bőr, szőr, haj, köröm kedvelő paraziták. Eredeti tartózkodási helyük a föld, a korhadó növényi anyagok, ahol saprophyta életet élnek. Rendszerezésük részben klinikai megjelenési formáik, részben botanikai sajátságaik alapján lehetséges, de ma még nem végleges. *Sabouraud* első klinikai rendszerében 3 csoportot különböztetett meg: I. *Microsporon*ok; II. *Trichophyton*ok; III. *Achorion*ok. Ezt azóta számosan módosították, tekintetbe véve a botanikai szempontokat is. Mai elfogadott felosztásuk: *Epidermophyton, Microsporon, Trichophyton.* *A. Z.*

dermatophytosis, *dermatomycosis:* fonálgombák (dermatophytonok) által előidézett bőrbetegségek *(→trichophytia, →microsporia, →epidermophytia, →favus* stb.) gyűjtőneve. *Be. K.*

dermatopolyneuritis: →*Feer-betegség*

dermato-pulmonalis reticuloendotheliosis: →*Marie (Julien) syndroma*

dermatosa pigmentada: →*Morado-betegség*

dermatosclerosis: a varicosus symptomacomplexum v. más eredetű lábszári vérpangás egyik kísérő tünete. A bőr a lábszár alsó szakaszán, a boka körül és a lábfejen elmosódó határral megsorvad, feszes, nem emel-

hető ráncba, benne és alóla apró, tágult bőrvénák tűnnek elő, a felszín barnásan elszíneződik, néha enyhén hámlik, száraz. Az ilyen bőr sérülékeny, könnyen kifekélyesedik. Az élet végéig megmarad, therapiásan nem befolyásolható. *Be. K.*

dermatoscopia: a bőr felszínének és a felszín felől még áttetszővé tehető rétegeinek, képleteinek (hajszálerek, idegentest stb.) erős megvilágítása mellett kisnagyítású speciális mikroszkóppal (dermatoscop) való vizsgálata. A szaruréteg áttetszővé tehető, ha cédrusolajat cseppentünk reá. *Be. K.*

dermatose: →*dermatosis*

dermatose achromique squameuse: →*chimbéré*

dermatose pigmentaire en éclaboussures (Franceschetti—Jadassohn): az incontinentia pigmenti (B. Bloch—Sulzberger) egyik válfaja nem „frecskelt", hanem „hálózatos" festenyfoltokkal. Familiaris. *Be. K.*

dermatose pigmentaire progressive: →*Schamberg-betegség*

dermatose pigmentée peribuccale (Brocq): →*erythrosis peribuccalis pigmentosa* (Cohen)

dermatoses gestationales: a terhesség folyamán fellépő és arra jellemző bőrelváltozások. Hormonalis v. autointoxicatiós eredetű, továbbá az alhas és az alsó végtag vérkeringésének akadályozottsága, a hüvelyváladék maceráló hatása és végül a has bőrének fokozott feszülése okozza. Ilyenek: *pruritus, urticaria, oedema, varix, prurigo, purpura, chloasma, hyperpigmentatio* a mellbimbó körül, linea alba mentén, a genitofemoralis hajlatban, *herpes gestationis, impetigo herpetiformis, striae distensae.* *Be. K.*

dermatoses industriales: →*ergodermatoses*

dermatoses lineares: különböző aetiologiájú és morphologiájú chr. bőrbetegségek, amelyek hosszabb-rövidebb vonal mentén v. csíkszerűen helyezkednek el (a nyakon v. törzsön, gyakrabban a végtagokon). Lefutásuk leginkább a Voight-féle vonalakat, idegeket, ritkábban ereket követi. Eredetük alapja valószínűleg fejlődési v. trophikus zavar. Klinikai és szöveti jellegük szerint naevusok, lichen, psoriasis, ekzema, scleroderma circumscriptum, atrophia idiopathica stb. lehetnek. *Be. K.*

dermatoses menstruales: a havivérzéssel kapcsolatos, azt közvetlenül megelőző, azzal egyidejűleg fellépő v. azt közvetlenül követő bőrjelenségek gyűjtőneve. Ilyenek *dermorrhagia menstrualis* (vicarians), *erysipelas menstruale, dermatitis dysmenorrhoica symmetrica* (Polland—Matzenauer), ezt ma artefactumnak tekintik (→*urticaria menstrualis*, →*herpes progenitalis*, →*erythema menstruale vicarians*, →*pruritus menstrualis*, →*acne menstrualis stb.*) *Be. K.*

dermatoses monitrices: azon bőrbetegségek v. kóros bőrjelenségek gyűjtőneve, amelyek a szervezet belsejében fennálló valamilyen súlyos betegség jelenlétére figyelmeztetnek. Így az →*acanthosis nigricans* maligna belszervi carcinomára, felnőttek candidiasisa diabetesre stb. utal. *Be. K.*

dermatoses tuberculosae larvatae (Ramel): oly dermatosisoknak gyűjtőneve, amelyek bár a Koch-bacillus hatására keletkeznek, klinikai képük azonban megtévesztően hasonlít más eredetű bőrbetegségekéhez. Legismertebb példái az acne conglobata és a rosaceaszerű tuberculid (F. Lewandowsky). *Be. K.*

dermatosis, *dermatose:* a bőr betegségei általában, tekintet nélkül a kóroktani, szövettani, tünettani, kórélettani viszonyokra. Az osztályozó nosographiában a legkülönbözőbb természetű bőrbetegségek főnevéül használják. *Be. K.*

dermatosis balnearis: „fürdőszoba-dermatitis". A szükségesnél gyakrabban és excessív módon üzött melegvizes-szappanos fürdéseket követő asteatosis, viszketés, état craquelée és ekzema craquelée kialakulása egyes testtájakon, v. akár az egész köztakarón. *Be. K.*

dermatosis dyskeratoides: →*Hailey—Hailey-betegség*

dermatosis papulosa nigra (Castellani): csaknem kizárólag közép-amerikai négereken észlelt, valószínűleg naevoid képlet. Gyermekkortól kezdve lassan szaporodó lapos, fekete, szemölcsszerű képződmények a két arcfélen. Szöveti képük szerint tiszta epitheliasisok, acanthosissal és pigmentszaporulattal. *Be. K.*

dermatosis pigmentosa mediofacialis: →*erythrosis peribuccalis pigmentosa*

dermatostomatitis (Baader), *Baader-betegség, grande aphtose* (Touraine): az erythema exsudativum multiforme súlyosabb alakjának tekintett betegség. Magas lázzal, néha haemorrhagiás conjunctivitisszel jár. A bőr jellegzetes elváltozásai (livid, oedemato-papulosus jelenségek) mellett a szájüreg bélésén, nyelven is súlyos, gyulladásos alapú hólyagképződés, azok felfakadása után felszínes fekélyesedés áll fenn. Olykor bronchitis, sőt pneumonia is társul hozzá.

Kóroka ismeretlen (virus infectio? allergia?). (→még *ectodermosis erosiva pluriorificialis*). *Be. K.*

dermatothlasia: bőr-neurosis, amelyben a beteget állandó kényszer kínozza egyes teljesen ép bőrterületek vakarására. *Be. K.*

dermatozoon: azon állati paraziták gyűjtőneve, amelyek életük bizonyos szakaszát a bőr állományának belsejében töltik. Ilyenek a rühatka (*Acarus scabiei var. humana*), a *Demodex folliculorum*, valamint bizonyos *Nematodák* lárvái stb. (→még *larva migrans.*) A ~ok által előidézett állapot: ~*osis*. *Be. K.*

dermenchysis: bőr alá fecskendezés, infusio.

Dermestes lardarius: →*szalonnabogár*

dermin (Bloch): →*dermalexin*

dermis: →*cutis*

dermite érythemato-squameuse suintante: az irha legfelsőbb szakaszában, a szemölcstestben lejátszódó heveny gyulladás, amit a felhám, elsősorban a szaruréteg kisebb-nagyobb fokú maceratiója és lehámlása kísér. Klinikailag elmosódó határú élénk v. sötétvörös pír, ennek területében erosiók, pontszerű v. nagyobb nedvező hámhiányok, sárgás színű pörkök, lemezes hámlás látható. Okozói különböző vegyi, bacterialis, mycogen ártalmak. Lefolyása hosszú, gyógyítása az okozó mibenlétéhez igazodik. *Be. K.*

dermite jaune d'ocre: →*angiodermite purpurique et pigmentaire*

Dermix: →*röntgenkészülék*

dermo-antergia (Woringer): a bőr „befelé irányuló" activ védőtevékenysége. Ha a bőr bizonyos sejtjei közvetlen érintkezésbe jutnak egyébként a szervezet belsejében élő és ott támadó kórokozókkal, specifikus védő-gyógyító anyagot termelnek a szervezet egésze számára, v. megkötik a termelődő ártalmas anyagokat. A fajlagos immunizálódás egyik formája (→még *eisophylaxia*). *Be. K.*

dermocyma: kettős torzszülött, melyek közül az egyik a másikban helyezkedik el.

dermodroma, *dermatodroma* (Wiener): a belsőszervi betegségeket kísérő bőrjelenségek gyűjtőneve. Okozhatják fertőző betegségek, gyógyszermérgezések, autointoxicatio, szív, vese, máj, vér-képzés, pancreas, bélhuzam, endocrin-szervek, légzőszervek, idegrendszer betegségei, rák, allergia. Tünetek: viszketés, színelváltozás, exanthema, gyulladás, vérzés, urticaria, oedema, a verejték- és a zsírtermelés, valamint a keratinisatio, ill. a haj-szőrképződés zavarai, infiltratio, gennyesedés, daganat metastasisok stb. *Be. K.*

dermo-epidermitis: mindig a szemölcstestben lezajló, felszínes, diffúz gyulladással és az ezt kísérő számos különböző hámelváltozással járó bőrbetegségek klinikai-morphologiai és nem aetiologiai alapon összefoglalt gyűjtőneve. Ezek a *dermite erythemato-squameuse suintante, ekzema paratraumaticum, ekzema nummulare, ekzema craquelée, ekzema microbienne paratraumatique, ekzema streptococcique* (→*ekzema coccogenes*), *ekzematides psoriasiformes et pityriasiformes* (→*ekzematid*), *parakeratosis psoriasiformis, streptococcides et staphylococcides ekzematiformes, dermatitis infectiosa ekzematoides, blastomycosis superficialis, intertrigo oidiomycetica, intertrigo a levures, levuride parakeratosique, ekzema mycogenes* (mycoticum), *ekzema seborrhoicum, pityriasis alba faciei* stb. — Morphologiai alapon 1. nedvező-erosiv (~ *erosiva ekzematoides*) és 2. *erythemato-squamosa* típusa van: testtájak szerint a nagyhajlatokban, a traumás sebek v. fekélyek környékén (~*paratraumatica, paraulcerosa*), lábszáron, lábfejen, fülkagylón, amögött v. akörül és az arcon ülő típusai különböztethetők meg. *Be. K.*

dermograph: →*dermatograph*

dermographie blanche: scarlatina exanthema elhalványulása azon csík mentén, melyen tompa tárgyat erélyesen végighúztunk. Az anaemiás csík 10—20 másodperc latentiával jelentkezik és csak lassan tűnik el. *Be. K.*

dermographismus: a bőr mechanikai ingerlésének tünete. Kemény tompavégű tárgyat némi nyomással gyorsan végighúzva a bőrfelszínen, ép viszonyok közt a (tiszta) bőrön csak a szaruréteg felkaparásának megfelelő 1—2 mm széles fehér vonal keletkezik. Lappangó urticaria és néhány más bőrbetegség esetén 1—2 perc múlva 2—4 mm széles vonalszerű oedemás, világos csík domborodik elő a bőr felszíne fölé, két szélén vörös szegéllyel, s ez a jelenség percekig fennáll, majd eloszlik, vörös csíkot hagyva maga után. Ez a *vörös dermographismus* (→*urticaria factitia*) vasomotor labilitás jele. Az ún *fehér dermographismus* esetében az előidézett csík közepe nem emelkedik ki, hanem ischaemiásan elfehéredik. Ez számos belső és bőrbetegségben és az ionizáló sugárártalom második és harmadik fokozatában szenvedőn kiváltható. *Sergent* mellékveseelégtelenség jelének tartja. Vegetatív neurosisokban a ~ fokozott. A gerincvelő haránt-

sérüléseinél a laesio helyétől lefelé a ~ hiányozhat, aminek lokáldiagnosztikai jelentősége lehet. Ha a bőr felszínén bizonyos mennyiségű ásványi (fém)por leülepedett, a bőrön végighúzott fémtárgy nyomán fekete csík képződik, minden biológiai reakció nélkül. Ezt az elszíneződést a por által lehorzsolt fémrészecskék okozzák: *fekete dermographismus* (→még *sárga dermographismus*) *Be. K.*

dermographismus coeruleus: →*kék skarlát*

dermo-hypodermite nodulaire aigue à cocci: →*erythema nodosum*

dermo-hypodermatitis calcificans (Gougerot), *granuloma calcareum:* mészlerakódás az irhában hypercalcaemia esetén előrement dermo-hypodermatitis nyomán. Eredete ismeretlen (genuin calcinosis). Tomographia igazolja, hogy mélyebb szervekben nincs elmeszesedés. *Be. K.*

dermoid: →*dermoid cysta*

dermoid cysta, *dermoid, cysta dermoides:* különböző nagyságú tömlő, melynek falát normális szerkezetű bőr (felhám, szemölcstest, irha) alkotja, bennékét pedig a hám függelékei, hámeredetű egyéb képletek (haj, fog, köröm) és szövettörmelék. Embryonalis csírokból származó vegyes szerkezetű tömlős daganat. Előfordul bőraljában a test különböző tájain, a herében, mediastinumban, az ovariumban, vesében, az orbitában a sutura zygomaticofrontalisnál. Változó nagyságú egy- v. kétoldali. ~ gyakran intrauterin elhelyezkedésű. *Rtg:* a benne levő meszesedés következtében egyszerű áttekinthető felvételen is jellegzetes árnyékot ad. (→még *teratoma*) *Be. K.—D. P.*

dermolipoma: puha, sárgásfehér lapos daganat a kötőhártyán, a rectus sup. és externus között. Gyakran csak a pubertásban kezd növekedni. *B. B.*

dermopan: rtg-berendezés bőrfelületi és közelbesugárzáshoz, 10—50 kV feszültségre. Csöve beryllium ablakkal van ellátva. *D. P.*

dermophylaxia (Woringer): →*eisophylaxia* (Hoffmann), →*dermoantergia*

dermoplastica: bőrplasztika (→*transplantatio cutis*).

dermorrhagia: különböző típusú, alakú, különböző eredetű bőrvérzések gyűjtőneve. (még→ *petechia*, →*suffusio*, →*vibex*, →*ecchymosis* →*haemorrhagia bullosa subepithelialis traumatica*). *Be. K.*

dermorrhagia menstrualis: a menstruatio idejében jelentkező vicarialó jellegű bőrvérzések. *Be. K.*

dermotrop fertőző betegségek: főképp a bőrre és a nyálkahártyákra lokalizálódó tüneteket keltő specifikus affinitású élő kórokozók létrehozta betegségek. *J. E.*

dermotrop vírusok: a vírusok azon fajai, amelyek főképp bőrtüneteket okoznak. Ilyen a →*verruca vulgaris* és a →*verruca plana juvenilis*, →*condyloma acuminatum*, →*molluscum contagiosum*, →*nodus mulgentium*, →*herpes simplex* stb. okozója. *Be. K.*

dermotubin: besűrített, kenőcsszerű tiszta tuberculin, melyet a *Moro*-f. percutan-(epicutan-) reakcióhoz használunk. *J. E.*

dermovaccina: →*cutisvaccinatio*

derodidymus: dicephalus.

Deronil: →*corticosteroidok* (glycorticoid-készítmények)

Derra, Ernst (1901—): német sebész, düsseldorfi főiskolai tanár. Jelentős eredményeket ért el a veleszületett szívbetegségek, valamint a szívsérülések sebészeti gyógyítása terén. *H. G.*

Derrick—Burnet-kór: →*Q-láz*

Derris elliptica: →*mérgező növényi anyagok*

derris por: →*contact rovarirtószerek*

desaccommodatio: az accommodatio megszűnése. Távolratekintéskor a sugárizom elernyedése megfeszíti a zonulákat, s a lencse eredeti lapos állapotába kerül vissza. *O. I.*

desaggregatio: a suspensio részecskéinek összekapcsolódásával keletkező aggregatumok, micellák töményebb sóoldat v. pH változtatás hatására történő szétválása kisebb colloid részecskékre. *S. F. B.*

desamidase, *deamidase:* savamidokból hydrolytikusan ammoniát és savat felszabadító enzym. Pl. a glutaminase, amely a glutamint NH_3 és glutaminsav képződése közben bontja. *S. F. B.*

desaminálás: →*deaminálás*

desaminase: →*deaminase*

desaturatiós aeropathia: →*aeroembolismus*

Desault, Pierre Joseph (1744—95): francia sebész, párizsi kórházi főorvos. Anatómiai alapra helyezte a sebészetet, sok hasznos újítást vezetett be; kulcscsonttörésnél a róla elnevezett kötést alkalmazta, egyenes amputálókést használt, előnyben részesítette az éralákötést stb. Az Hôtel Dieu-kórház sebészetén meghonosította a klinikai szellemet. A francia forradalom idején Európa legnagyobb sebészének számított, az 1793-ban létesített École de Santé sebészprofesszora lett. Hátrahagyott írásait Bichat adta ki (*Oeuvres chirurgicales*, 1798—1803). *Be. I.*

Desault-kötés, *Velpeau-kötés:* a kulcscsonttörés régi, klasszikus, ma már nem használatos kötése. A felkart és könyököt a mellkashoz szorítva a claviculát hónaljpárna alkalmazásával jól rögzítette. *B. I.*

Desault-ligatura: az a. femoralis lekötése a can. adductorius bejáratánál a. poplitea aneurysma esetén. *B. I.*

Desazon: nagy klórtartalmú, tárolható hypochlorit. Tabletta formában kisebb menynyiségű ivóvíz, új vízvezetéki csövek fertőtlenítésére használják. *J. E.*

Descartes, René (Cartesius), (1596—1650): kiemelkedő francia filozófus, természettudós, matematikus. Tanulmányai elvégzése után részben mérnökkari tisztként, részben magánemberként Európa nagy részét bejárta. 1629—1649-ig Hollandiában élt, mert ott kevésbé volt kitéve az egyház közvetlen ellenőrzésének, mint Franciaországban. Bármennyire is óvatos volt vallási kérdésekben, a hollandiai egyházi körök is megakadályozták abban, hogy tanításai az egyetemen előadásra kerüljenek. Műveit nyilvánosan elégették és őt Hollandia elhagyására kényszerítették. Ekkor Krisztina svéd királynő meghívására Svédországba költözött, de ott rövidesen meghalt. Filozófiai gondolatmenetének kiindulópontja a kételkedés. A kételkedés elsősorban a skolasztikus filozófia és a nem kellően megalapozott tudomány ellen irányult. ~ szerint a megbízható és tudományos ismeretek megalapozása érdekében minden eddigi ismeretünk igazságában kételkedni kell. A kételkedés segítségével nyerjük az első igazságot is: abban ugyanis nem kételkedhetem, hogy én, aki kételkedem, azaz gondolkodom, egyszersmind létezek is (cogito ergo sum = gondolkodom, tehát vagyok). ~ szerint a gondolkodás anyagtalan, nem testi szubsztancia tevékenysége. E mellett létezik a testi szubsztancia, amelynek lényege a kiterjedés. E két szubsztancia független egymástól. Ez a felfogás dualista, amely végkövetkeztetésében idealista, mert a gondolkodást, a tudatot az anyagtól függetlennek tekinti. E két szubsztancia istentől függ. Az anyagi világ létezését ~ istenre való hivatkozással bizonyítja. A tapasztalat tárgyainak valóságos létezését az garantálja, hogy isten, tökéletessége folytán, nem lehet csaló. Ha tehát az ember érzékeli a tárgyakat, akkor azok valóban léteznek. ~ idealista metafizikáját, a gondolkodás és az anyag különválasztását, isten létének bizonyítékait stb. már életében is több materialista szellemű bírálat érte. ~ a racionalizmus egyik klaszszikus képviselője. Racionalizmusa elsősorban a módszerrel kapcsolatos tanításait jellemzi. ~ a tudományok fejlődésében a helyes módszer alkalmazásának rendkívül nagy jelentőséget tulajdonított. A módszer célja a hiteles tudás feltételeinek és ismérveinek feltárása. A matematikát tekinti a legmegbízhatóbb tudománynak. A hiteles tudás megszerzésének általános módja szerinte a matematika példájára végzett levezetés, dedukció. Ennek kiinduló tételét, — amelynek kétségbevonhatatlannak kell lennie — ~ szerint nem a tapasztalatból nyerjük, hanem racionális intuícióval. E racionális intuíció segítségével felismerjük azokat az alapigazságokat, amelyek értelmünktől elválaszthatatlanok, mint — ~ szerint — a logikai alapelvek és a matematikai axiómák. Ezek az igazságok velünk születtek. A ~i racionalizmus szerint tehát a tudományok legalapvetőbb igazságait elménkben megtaláljuk. Ez a racionalizmus a velünk született eszmék tanával az ismeretelméletben idealista törekvések előtt nyitott kaput. A ~i racionalizmus kétarcú jelenség, egyrészt vallásellenes és az emberi észt tartja az igazság kútfejének, másrészt a velünk született eszmék tanával a ~-féle istenbizonyíték ismeretelméleti alapját is megadja. ~ természetszemlélete materialista. A természet minden jelenségét az anyag mechanikus mozgására vezette vissza. Az atomisztikus felfogással ellentétben ~ tagadta az üres tér létezését, és az anyagot végtelenül oszthatónak tartotta. A testek valódi tulajdonságainak csak a geometriai, mennyiségi tulajdonságokat tartotta. Az érzetminőségek szubjektivitását hirdette. ~ a mozgásmennyiség állandóságának tanításával a mozgás teremthetetlenségét és elpusztíthatatlanságát hirdette. Kozmológiájában megjelenik az anyag önmozgásának és a fejlődésnek a gondolata is. Az anyagi részecskék ugyanis ~ tanítása szerint egykor az őskáosz állapotában voltak, de az anyagi mozgástörvények minden isteni beavatkozás nélkül alakították ki az állócsillagok, bolygók stb. rendjét. ~ a világot végtelennek tartotta. Fontos szerepe volt az analitikus geometria megteremtésében. A matematikában meghonosította a változó mennyiség fogalmát. Foglalkozott optikai problémákkal, és a fény természetének kérdésével. A fizikában matematikai és geometriai alapelve-

ket alkalmazott. ~ a mechanisztikus alapelveket fiziológiájában is alkalmazta. Fiziológiájában az izmok mozgását és a vérkeringés jelenségeit a fizikai és a mechanika törvényei alapján tanulmányozta. Az állatokat gépnek tekintette. *A lélek szenvedélyei* című írásában szembefordul a korabeli tudománynak azzal az állításával, hogy az emberi testben végbemenő mozgások és műveletek feltétele valamely testtől független lélek működése. ~ az ember lelki működéseinek vizsgálata során az idegrendszernek alapvető jelentőséget tulajdonított, megpróbálta feltárni a lelki működés fiziológiai alapjait, leírta a feltétlen reflex működésének sémáját. Ennek segítségével magyarázza azt, hogy miképp mozog a test a lélek igénybevétele nélkül. Az emberi értelem működését azonban már nem magyarázza mechanikus okokkal, ez szerinte az anyagtalan gondolkodó szubsztancia tevékenysége. ~ gondolatrendszerének kettőssége, természettudományos felfogásának materializmusa, és filozófiájának idealista jellege a 17. sz.-i francia polgárság ellentmondásos helyzetéből magyarázható. A még gyenge francia polgárság az abszolút monarchiával kénytelen volt együttműködni, de törekvései már magukban hordták a feudális renddel és ideológiával való összeütközés alapjait is.

Rezső Margit

Descemet-hártya, *lamina limitans posterior:* a cornea negyedik rétege, kb. 7μ vastag, erősen fénytörő, rugalmas és ellenálló szerkezet nélküli hártya. Az endothel sejtek cuticularis képződménye. *B. B.*

descemetitis: iridocyclitisben a Descemet-hártya elváltozására vonatkozó régi, helytelen elnevezés. Súlyos iridocyclitisben a praecipitatumok a cornea endotheljére csapódnak és nem szívódnak fel. A praecipitatumoknak megfelelően a Descemet-hártyában homályok és a hypotonia miatt gyűrődések képződnek. *O. T.*

descemetokele, *keratokele:* a Descemet-hártya hólyagszerű előboltosulása corneafekélyek, sérülés esetén. Fenyegető perforatio jele. *B. B.*

descendáló, *descendens:* leszálló, a kiindulási helyétől lefelé haladó pl. a tápcsatornába oroanalisan, a légutakban a gégétől az alveolusok felé haladó. *S. J.*

descendáló pályák: az agy felől az impulzusokat a gerincvelőbe vezető hosszú pályák összessége. Ide tartoznak 1. a *pyramis* (tr. corticospinalis) és 2. az *extrapyramidális pályák.* *B. P.*

descendens: →*descendáló*

descensus ovarii: a petefészek leszállása.

descensus testiculorum, *orchicatabasis:* a herék leszállása a scrotumba. A herék telepei a retroperitonaeumban a has felső részén indulnak fejlődésnek és a 7—8. magzati hónapban a canalis inguinalis mentén leszállnak a scrotumba. A ~ késhet, v. kimaradhat. (cryptorchismus, retentio testiculorum abdominalis, ill. inguinalis.) A retineált herékben a herecsatornák sorvadtak, a spermiogenesis gyakran teljesen hiányzik. A retineált herék daganatfejlődésre való fokozottabb hajlama nem bizonyított.

R. Gy.

descensus uteri: a gát izmainak sérülése és a függesztő szalagok veleszületett v. szerzett (terhesség) kinyúlása által okozott helyzetváltozás. A méh préselésnél lejjebb száll az introitus vaginae irányába, de nem halad túl rajta. Ha a leszállás az introituson túlterjed prolapsus uteriről szólunk. *H. I.*

descensus vaginae: a hüvelyfal süllyedése az introitus irányába. A mellső hüvelyfallal együtt süllyed a hólyag (cystokele), a hátsóval a rectum (rectokele). Nagyfokú descensus is lehet tünetszegény. Alhasi húzó fájdalom, incontinentia partialis, gyakori vizelés, recidiváló cystitis, obstipatio, fluor a leggyakoribb kísérő tünet. Panaszok esetén műtéttel (colporhaphia ant. et post.) gyógyítjuk, szükség esetén a hólyagzáró izomzat, illetve medencefenék reconstructiójával.

H. I.

Deschamps-tű, *aneurysma-tű:* nagyobb értörzsek lekötésekor a fonál körülvezetésére használt műszer. *B. I.*

descriptiv: leíró.

desensibilisatio, *desensibilizálás, desensitisatio, desensitizálás:* a specifikus túlérzékenységi állapot (anaphylaxia, allergia) specifikus, tehát azonos antigennel történő csökkentése v. megszüntetése (antianaphylaxia). Súlyosabb reakciót még nem okozó, kis mennyiségű antigen ismételt beadásából áll. Az antigen-ellenanyag reakció így elhúzódik és a histamin-felszabadulás nem ér el kóros mértéket. ~ a besredkázás is. Tágabb értelemben a ~ az érzékenység megszüntetését célzó eljárás. Elérhető antagonista anyagok adásával, functiók csökkentésével, a reagáló receptor készülék kikapcsolásával, attól függően, hogy mi ellen és milyen körülmények között kell az érzékenységet csökkenteni.

A. Z.

déséquilibrés: zavart psychés egyensúlyt mutató egyének. ~ *du ventre;* gyomorpanaszok jelentkezése ideges egyéneken. *J. E.*

Deserpidin: →*Rausedyl*

desert-láz: →*coccidiomycosis*

desert rhumatisme: →*coccidiomycosis*

desert sore: →*ulcus tropicum*

Deseryl: 1-methyl-D-lysergsav-butanolamid. A serotonin specifikus antagonistája és így gátolja ennek vasoconstrictor hatását. Alkalmazása: migrén megelőzése, Horton-syndroma, carcinoid syndroma. Mellékhatás: étvágytalanság, szédülés, myalgiaszerű fájdalmak, nyomásérzés az orrgyök környékén. *Adagolás:* migrénnél, Horton-syndrománál 3 × 1—2 mg. Carcinoid syndrománál a tünetek súlyossága szerint napi 12—14 mg. *W. A.*

desiccantia: szárítószerek.

desiccatio: kiszárítás.

desidentificatio: téves azonosítás. A beteg pl. atyját orvosának tartja stb. *H. B.*

desinficiálás: →*fertőtlenítés*

desinficientia: →*antiseptica*

desinsectatio: rovarok irtása. Történhet vegyi anyagokkal, fizikai úton v. rovarpusztító élőlényekkel. *J. E.*

desinsectio (tábori): →*rovarirtás (tábori), DDT*

desintegratio: szétesés, széthullás.

desinvaginatio: a betüremkedett (invaginált) bél óvatos kinyomása a béllumenből kéz segítségével. *B. I.*

desmalis csontosodás: *kötőszöveti csontosodás:* →*ossificatio*

Desmarres: Louis August (1810—82): francia szemész. Fejlesztette a szemészeti therapiát és műtéttant, új eszközöket vezetett be (~-kanál), hályogműtétet dolgozott ki, bevezette az ezüstnitrát therapiás alkalmazását, stb. (*Traité théorique et pratique des maladies des yeux*, 1847.) *Be. I.*

Desmarres-kanál: a szemhéj kifordítására, ill. a szemrés feltárására alkalmas speciális szemészeti eszköz. *B. B.*

desmitis: ligamentum gyulladása.

desmobacteriumok: a fonal alakú baktériumok egyik csoportja *F. Cohn* a múlt század 70-es éveiben alkotott rendszerében. *A. Z.*

desmocranium: →*cranium*

desmodynia: ligamentum fájdalmassága.

desmoenzymek: azok a nem oldódó, a szerkezethez kötött enzymek, melyek a szövetek roncsolása és vízzel v. híg sóoldattal történő kivonás után a vizsgált anyagban maradnak. *S. F. B.*

desmogen contractura: az ízületi tok, szalagok, inak, bőnyék zsugorodása által fenntartott mozgáskorlátozottság. Gyulladás, mechanikus okok hozhatják létre. Megoldása elsősorban plasztikai. Előtte kísérletet tehetünk hydrocortison helyi alkalmazásával, physicotherapiás beavatkozásokkal. *G. A.*

desmogen csontosodás, *kötőszöveti csontosodás:* →*ossificatio*

desmoid: →*fibroma*

desmolase: régebben az anyagcsere energiatermelő folyamatait katalizáló enzymek gyűjtőneve, újabban a C—C—lyase, a C—C kötést hasító (ill. synthetizáló) enzymek gyűjtőneve. *S. F. B.*

desmologia: szalagtan.

desmopathia: pólyák, inak, szalagok megbetegedése.

desmorrhexis: szalagszakadás.

desmurgia: sebészi kötéstan.

desodorantia: szagtalanító anyagok. Megkötés v. elroncsolás útján hatnak. *J. E.*

desodoratio: szagtalanítás, a nem kívánatos és bántó illatú anyagok eltávolítása v. elroncsolása (oxidálás stb.) által. *J. E.*

Desogen: →*Sterogenol*

desorganisatio interna genus: a térdízület belső sérülése; elavult terminus technicus. *B. I.*

desorientatio: téves tájékozódás időben v. térben. A beteg nem képes életélményeit az ún. idővonalon elhelyezni, azokat a megfelelő időpontra lokalizálni. Nem tudja milyen esztendőben járunk, mikor volt pl. az esküvője, mikor nyugdíjazták stb. Nem tudja, hogy kórházban van, nem képes lakása egyes részeit térben elképzelni stb. A corpus mamillare, a temporalis lebeny (a limbikus rendszer) megbetegedéseinél észlelhető legtisztább formában. A ~ szorongással jár, kivéve ha a beteg subjective nem éli meg, v. confabulatióval kompenzálja (Korszakov-syndroma). *H. B.*

desorptio: az adsorptióval ellentétes folyamat, melynek során pl. a hőmérséklet emelése miatt, az adsorptivum elhagyja az adsorbens felületét, a molekulák kinetikus energiájuk révén legyőzik az adsorptiós erőket. Míg az adsorptiónál hő válik szabaddá (adsorptiós hő), a ~hoz energia-befektetés szükséges. *E. J.*

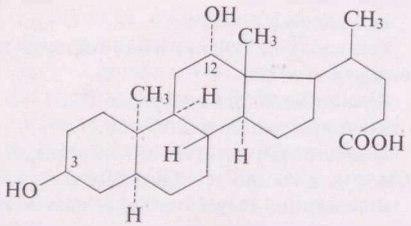
desoxyadenosin-5'-phosphat: →*desoxyadenylsav*

desoxyadenylsav, *deoxyadenylsav, desoxyadenosin-5'-phosphat:* a desoxyribonucleinsav egyik alkotó nucleotidja, adeninnak desoxyriboséval és az utóbbinak 5. C-atomjához kapcsolódó phosphorsavval képzett vegyülete. *S. F. B.*

d-2-desoxy-2-aminogalactose: → *chondrosamin*

desoxycholatos táptalaj, *desoxycholatos agar, Leifson-agar:* a dysenteria okozóinak kitenyésztésére használatos közeg. Fő előnye, hogy a székletben nagy mennyiségben jelenlevő coli baktériumok szaporodását gátolja, a Shigellákét elősegíti. *A. Z.*

desoxycholsav, *3,12-dioxycholansav:* cholansav dioxy-származéka, az epesavak alkotórésze. *S. F. B.*

Desoxycholsav

Desoxycorticosteron: → *corticosteroidok* (mineralocorticoidok)

desoxycorticosteronacetat, *DOCA:* a → *DOC* ecetsavas estere.

desoxycytidylsav, *deoxycytydilsav, desoxycytidin-5'-phosphat:* a desoxyribonucleinsavak egyik alkotó pyrimidinnucleotidja, amely bázisként cytosint tartalmaz. *S. F. B.*

desoxycytidin-5'-phosphat-: → *desoxycytidylsav*

6-desoxygalactose: → *L-fucose*

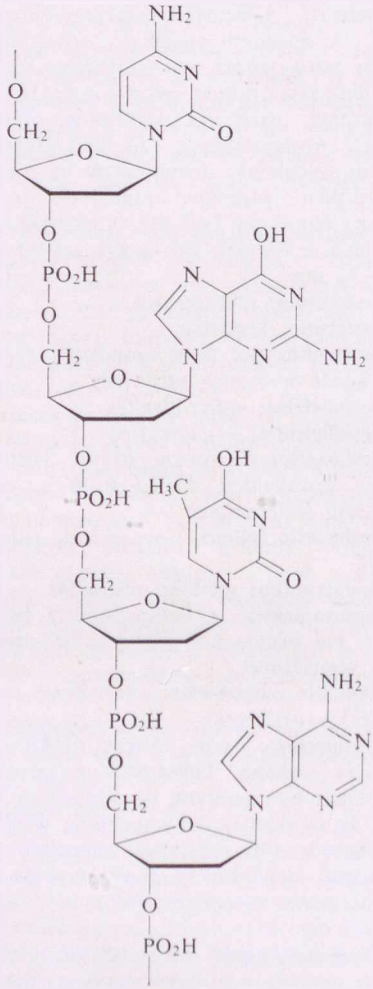
desoxyguanylsav, *deoxyguanylsav:* a guanin desoxyribosid-5'-phosphatja, a desoxyribonucleinsav felépítésében szereplő purinnucleotid. *S. F. B.*

6-desoxy-L-mannose: → *L-rhamnose*

Desoxyn: → *Pervitin*

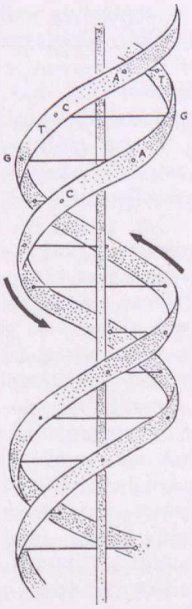
desoxyribonuclease: a pancreas által termelt enzym. A desoxyribonucleinsavat bontja. Mg és Mn ionok aktiválják, fluorid és arsenat gátolják. A phosphodiester kötéseket bontja, végterméke oligonucleotidok és desoxyribonucleosid-3'5'-diphosphatok keveréke. Szabad phosphat nem keletkezik. *S. F. B.*

desoxyribonucleinsav (régebbi nevén *thymusnucleinsav, állati nucleinsav*), *rövidítése DNS, DNA:* a sejtmagvakban előforduló nagymolekulasúlyú anyag, a heterochromatin állományt alkotja, bázikus festékkel festhető, a Feulgen-reakciót adja. A különböző szervezetek ~ai felépítésükben annyiban különböznek, hogy az alkotó nucleotidok

Desoxyribonucleinsav részlet

sorrendje más és más. Natív állapotban erősen viscosus oldatot ad, sav hatására kicsapódik, molekulája merev pálcika alakú, amelyen belül feltételezik, hogy kettős spirálisban fut két parallel ~ molekula lánca. 4 különböző desoxyribonucleotid kapcsolódásával épül fel, ezek az adenin, guanin, cytosin és thymin desoxyribonucleotidjai. Közöttük a kapcsolódás úgy jön létre, hogy

A DNS szerkezetének Watson—Crick-modellje

a desoxyribose rész 5. szénatomjához kapcsolódó phosphat a következő nucleotid desoxyribose részének 3. szénatomján levő OH-csoporttal is estert alkot (3'5'-phosphodiester kötés). A ~ban előforduló purin- és pyrimidinbasisok —OH és NH_2csoportjainak száma mindig egyenlő, feltételezik, hogy a kettős spirálisban a basisok között hydrogenkötések vannak, amelyek a spirálist összetartják: az adeninnel szemben mindig thymin, a guaninnal szemben mindig cytosin van, így a két lánc kémiai összetételét tekintve nem azonos, hanem complementaer. Fajon, ill. egy szervezeten belül az egy sejtben (sejtmagban) található ~ mennyisége állandó. ~at tartalmaz számos phag és állati vírus. Tisztított ~ készítményekkel előidézhető a transformatio jelensége, magasabb rendű szervezetekben is kimutatták ~val tulajdonságok átvitelét. Képződéséről kimutatták, hogy ~at alkotó desoxyribonucleotidok a ribonucleotidok átalakulásával jönnek létre. Mikroorganizmusból és emlősökből is izoláltak olyan enzymet (DNS-nucleotidyltransferase, ~-polymerase), amely desoxyribonucleotidtriphosphatok keverékéből ~at épít fel. Ez az enzym csak hozzáadott ~ jelenlétében képez ~at és a keletkezett termék basis-összetétele és basis-sorrendje a hozzáadott ~nak megfelelő lesz. Feltételezik, hogy ez a módja a ~ önreprodukciójának. A ~ az örökletes tulajdonságok hordozója, functióját úgy fejti ki, hogy a basis-összetételének megfelelő ribonucleinsav synthesisét, tehát közvetve a fehérjesynthesist irányítja. *S. F. B.*

desoxyribose, *2-deoxyribose:* öt szénatomos cukorszármazék, szabad állapotban igen bomlékony. A ribosétól annyiban különbözik, hogy 2. szénatomján nem tartalmaz —OH csoportot. A D-~ a desoxyribonucleinsavak, ill. az azokat alkotó nucleotidok alkotórésze, melyben gyűrűs alakjának 1. szénatomján kialakuló glycosidos OH-csoportjával kapcsolódik a purin-, ill. pyrimidinbasis N-jéhez, 3., ill. 5. szénatomján pedig phosphorsavval van esteresítve. *S. F. B.*

desoxyribosid: a purin-, ill. pyrimidinbasisok 9. ill. 1. sz. N-atomjához kapcsolódó hydrogen és a desoxyribose gyűrűs alakjának glycosidicus (1.) OH-ja kilépésével keletkező nucleosidok. A megfelelő nucleotidok dephosphorylálásával keletkeznek. *S. F. B.*

D'Espine-tünet: a bronchialis nyirokcsomók megnagyobbodásának nem teljesen megbízható jele. Egészséges gyermekeken a bronchophonia legfeljebb a 2. háti csigolya magasságáig vezetődik, a bronchialis nyirokcsomók megnagyobbodása esetén azonban mélyebbre, az 5—7. háti csigolyáig. *Go. Gy.*

desquamatio: a felhám szarurétegének szemmel látható hámlása. A leváló hámlemezkék nagysága szerint megkülönböztetünk korpázó *(~ pityroides seu furfuracea)*, lemezes *(~ lamellosa)*, kesztyűszerű *(~ lambosa)* és pikkelyes *(~ squamosa)* hámlást. *Be. K.*

desquamatio aestivalis areolaris: a dysidrosis lamellosa siccához hasonló — talán rokon — de annál jóval felszínesebb, enyhébb kóralak. Oka még felderítetlen. Leginkább nyár elején jelentkezik a tenyéren, ujjak hajlítóin és oldalain, mint apró, kerek, szélein galléros fehér hámlást mutató, többszörös szarufoszlás. Szubjektív tünetei nincsenek, spontán gyógyul. *Be. K.*

desquamatio neonatorum: az újszülöttkori enyhe hörgyulladást *(erythema neonatorum)* követő lemezes hámlás, mely nagyjában az első héten lezajlik. *D. L.*

Dessauer, Friedrich (1881—1957): svájci röntgenfizikus, fribourgi egyetemi tanár. A kvantumelmélet röntgenológiai vonatkozásaival, a sugárhatással foglalkozott. Újításai

növelték a besugárzás áthatolóképességét és homogenitását. *H. G.*

Dessauer hőpont-elmélet: a sugárhatást magyarázó elméletek egyike. Eszerint a sugárhatás által okozott elváltozások alapja az, hogy a sugárkvantum absorbeálódásának helyén a sejt egy pontjában energia szabadul fel, s így e helyen nagy hő keletkezik. Mai ismereteink szerint ez csak nagyon sűrű ionizáló részecskék esetén tételezhető fel. *D. P.*

desthiobiotin: a biotin kénatomjának eltávolításával keletkező 5-methyl-2-imidazolidin-4-capronsav, amelyből mikroorganizmusok biotint képesek felépíteni. *S. F. B.*

destillatio: folyadékelegyek tisztítására szolgáló módszer. Az elegy melegítésével keletkező gőzök a hűtőbe vezetve lecsapódnak, s a különböző hőmérsékleten forró folyadékok fractionált ~ révén elválaszthatók. Magasabb hőmérsékleten forró folyadékok v. szilárd anyagok is tisztíthatók ~ útján, ha vacuum ~t végzünk, vagyis a gáztérben légszivattyúval néhány mm-re, v. ennek törtrészeire csökkentjük a nyomást. *S. F. B.*

destroyed lung, *roncs-tüdő* nagy terjedelmű idült elváltozások következtében anatómiailag szétzilált és functiójától megfosztott féltüdő. Rendszerint fibro-ulcerosus tüdőgümőkórban fordul elő. *Go. Gy.*

destructiv, *destructivus:* romboló, pusztító, tönkretevő, bomlasztó, felbontó. *B. I.*

destructiv ficam: az ízület pusztulása (destructiója) okozta ficam, pathologiás luxatio. *B. I.*

destructiv ileus: a mechanikus ileusnak az a fajtája, amelyben a mesenterium, ill. a mesocolon leszorítása miatt a bélfal vérellátása is szenved (strangulatio, volvulus, incarceratio, invaginatio következtében) és bélelhalás fenyeget. Viharos tünetek, súlyos shock jellemzi. *Th.:* műtéti. *B. I.*

destructiv növekedés: atípusos daganatok növekedésének egyik legjellemzőbb sajátsága: a környező szövetek károsítása v. elpusztítása. Létrejöttének oka nem tisztázott. Lehetséges, hogy a daganatsejtek a normális sejtek és szövetek rovására táplálkoznak. *Su. J.*

destructiv tbc: →*phthisis*

destructivus: →*destructiv*

desufflatio: →*spontan pneumothorax*

desulfhydrase: kénhidrogént lehasító enzym. A cystein~ a következő reakciót katalizálja: cystein $\rightarrow H_2S + NH_3 +$ $+ CH_3COCOOH$. Coenzymje pyridoxalphosphat. *S. F. B.*

desympathizálás: az erek megfosztása sympathicus ideghálózatuktól az adventitia lehántásával. Az egy időben divatos műtéti eljárást elhagyták, s helyette a sokkal hatásosabb thoracolumbalis sympathectomiát végzik. *B. I.*

desynchronisatio: →*electroencephalogramm* vonatkozásában: az agykéreg nyugalmi synchronizált α-típusú elektromos tevékenysége szabálytalanabb ritmusú és amplitudójú β-típusú elektromos aktivitásba megy át. A desynchronizált β hullámok frekvenciája 13—30 sec., amplitúdója 5—50 μ között ingadozik. A ~ electrophysiologiai alapja: a kérgi sejtek elektromos aktivitása nem egyidőben, desynchronizáltan következik be. A ~ irányításáért az agytörzsi formatio reticularis állomány felelős, amely a specifikus afferens rostoktól collaterális rostokat kap. Az agykérgi sejtek ~ja éber, figyelmi állapot, v. somatikus, ill. psychés külvilági ingerek hatására jön létre. *F. I.*

DET, *diaethyltryptamin:* →*hallucinatorica*

DETA: →*komplexképző vegyületek*

detatuálás: a tatuálás eltávolítása a bőrből. Történhet sebészi kimetszéssel, galvanocauterrel, dermabrasióval, hideg-cauterrel, vegyi felmaratással (pyrogallol, tannin + + ezüstnitrát, citromlé stb.) az ábrák terjedelme, a színes anyag lerakodásának mélysége és testtáj szerint. *Be. K.*

detegumentatio: →*nyúzásos sérülés*

detensio: →*pneumothorax*

detentio: a catalepsiában hosszabb ideig megtartott helyzet. *H. B.*

detergens: *abluentia, abstergens:* tisztítószer. A szappanokon kívül vannak szintetikus szerves felületaktív ill. capillaractiv tisztító, ill. nedvesítő anyagok. Ezek hosszabb szénhydrogen-láncot tartalmazó vegyületek, amelyek a lánc végén savcsoportot (pl. $-COOH$ v. $-SO_3H$) v. basis-csoportot ($-NH_2$) tartalmaznak. Előbbiek az anionos ~ek, utóbbiak a kationos ~ek. Hatásuk azon alapszik, hogy ionos részük vízben, apoláris szénláncuk apoláris v. lipid anyagokban helyezkedik el. Emulsiókat stabilizálnak, lipoproteineket denaturálnak, a fehérjék denaturálását egyes esetekben fokozzák, más esetekben kivédik. Ilyen tisztító- mosószerek pl. az alkilarilszulfonátok, zsíralkoholszulfonátok. Több mint 1000 ilyen vegyület van forgalomban. Ilyen abstergens

hatású anyagokat gyógyszerként is felhasználják egyes anyagoknak a szervezet felületéről, vagy a szervezetből való eltávolítására. *J. E.*

determináns csoport: az antigenmolekula felszínén elhelyezkedő egy v. több atomcsoport, melyek helyzete, száma és sztereokémiai szerkezete az antigen fajlagosságát, specifikusságát határozza meg. *A. Z.*

determinatio: az embryonalis fejlődésnek az a folyamata, melyben a csíra egyes sejtjeinek v. sejtcsoportjainak fejlődési iránya véglegessé válik. A ~ előtt a csíra egyes sejtjei igen sokféle irányba fejlődhetnek (multipotentia, pluripotentia). Ha pl. kétéltűek blastulájából egy sejtcsoportot kiemelünk és egy másik blastulába átültetjük, az átültetett darabka a környezet hatása alá kerül és ott, helyétől függően, különböző irányban fejlődhet tovább. A ~ megtörténte után az átültetett darabka az átültetés helyétől függetlenül, csak abba az irányba fejlődik, amelybe eredeti helyén fejlődött volna tovább. Azokat a petéket, amelyek fejlődése során a determinatio korán következik be, s így a szervtelepek mintegy mozaikszerű elrendeződést mutatnak, *mozaik petéknek* nevezzük, míg azok a peték, melyekben a ~ aránylag későn jön létre, az ún. *regulatiós peték*. *T. I.*

determinismus elve: a materializmus egyik, a természettudományokban csaknem általánosan elismert tétele. Minden jelenségnek oka és feltételei vannak, amelyek tudományos módszerrel megismerhetők. A dialektikus materializmus a ~t azzal egészíti ki, hogy nincs egy általános, egyre mű, minden részletmozzanatot egy minőségi egységbe foglaló összefüggési rendszer. A különböző események determinatiója speciálisan eltérő törvényszerűségeket követ, s az egyes minőségi viszonyok összefüggései is különböző módon determináltak. *Á. K.*

Detigon, *1-phenyl-1-(o-chlorphenyl)-3-dimethylaminopropanol:* $(ClC_6H_4)(C_6H_5) = C(OH)-C_2H_4N(CH_3)_2$; 0,05—0,1 g-os adagban jó köhögéscsillapító. *I. B.*

De Toni, Giovanni (1895—): olasz gyermekgyógyász, genovai egyetemi tanár. A gyermekkor anyagcsere- és csontosodási zavaraival kapcsolatos kutatásai ismertek. Egyik leírója a *Debré—De Toni—Fanconi*-syndromának. *H. G.*

De Toni—Fanconi-syndroma: → *cystinosis*

detoxicatio, *méregtelenítés:* 1. a szervezetbe jutó mérgező anyagok átalakítása kevésbé mérgező anyagokká. Fermentumok segítségével történik. — 2. Az aktív immunisatióban használatos vaccinák toxicitásának és lázkeltő (pyrogen) hatásának különböző adsorbeáló adjuvánsokkal történő csökkentése, ami a felszívódás elhúzódásával magyarázható. *S. F. B.—A. Z.*

Detre (Deutsch) László (1874—1939): patológus. Amerikába vándorolt ki. Kidolgozta a humán és bovin tbc-baktériummal történt fertőzés megkülönböztetését szolgáló bőrreakciót. Tőle származik az antigén elnevezés. *H. G.*

detritus: szövettörmelék; lehet gyulladásos, traumás, ill. neoplasmás eredetű. *B. I.*

detritus tonsillarum: idült, gyulladásos tonsillák cryptáiban képződő rizsszem nagyságú bűzös, törmelékes, szétmorzsolható consistentiájú csomók. Lelökődött hámsejteket, ételmaradékokat, lympho- és leukocytákat, különböző baktériumokat, gombákat tartalmaznak. *Ré. Gy.*

Detroit 6 sejttörzs: *Bergman* és *Stulberg* (1956) által emberi csontvelőből izolált sejttörzs, melyet a víruskutatásban kiterjedten használnak. *F. E.*

detrusor insufficientia: a húgyhólyagot összehúzó izomzat elégtelen működése a hólyagnyak hypertoniája v. sclerosisa kapcsán. Retentióhoz vezet. Néha gerincvelősérülésekhez társul. *Sz. Z.*

detrusor urinae: a húgyhólyag falában levő izomnyalábok, melyek a hólyag csúcsát vizeletürítéskor lefelé húzzák. *Sz. Z.*

Dettweiler, Peter (1837—1904): német tüdőgyógyász, görbersdorfi főorvos. A tuberculosis szanatóriumi kezelésének egyik kezdeményezője. 1892-ben Falkensteinben létesített tüdőszanatóriumot szegénybetegek számára. *H. G.*

Dettweiler-zsebköpőcsésze: vastag üvegből készült, fémfedővel ellátott, zsebben hordható köpőcsésze. *B. M.*

detumescentia: lohadás, lelappadás; az interstitialis sejtes elemek és szövetközti oedema eltűnése a gyulladásos tünetek javulása során. *B. I.*

Deul-glória: intrauterin magzati elhalás jele.

deuteranomalia: a színérzékelés csökkenése a zöld színnel szemben. *B. B.*

deuter-anomalok: olyan szín-asthenopiás és anomalis egyének, kiknek a normálisnál alig nagyobb a színmegkülönböztető küszöbérzékenységük. Egyes színekre vonatkozóan

ugyanakkor feltűnően nagy a kontrasztérzékenységük, ami áthangolhatóságukat erősen fokozza. *B. B.*

deuteranopia: a veleszületett színvakság egyik faja: a zöld színérzékelés hiánya. *B. B.*

deuterium, *nehéz hydrogen:* a hydrogen stabil izotópja, mely a természetes hydrogenben (és annak vegyületeiben, így a vízben is) 0,02% gyakorisággal fordul elő, abból feldúsítás útján előállítható. Vegyjele: D v. $^{2}_{1}H$. Atomsúlya a közönséges hydrogen atomsúlyának kétszerese. Ennek alapján a hydrogentől aránylag könnyen elválasztható. Kimutatása a hydrogen elégetésével keletkező víz fajsúlyának mérése útján történik. A ~ot tartalmazó vizet *nehézvíz*nek nevezik, képlete D_2O, fajsúlya a közönséges víz fajsúlyánál 10%-kal nagyobb. *S. F. B.*

deuteroceloma: →*coeloma*

deuterohaemophilia: →*plasma thromboplastin antecedens*

deuteropathia: járulékos betegség.

deuteroporphyrin: a protoporphyrin synthesisének intermediaer terméke. ~-IX: 1,3,5,8-tetramethyl-6,7-dipropionsav-porphin. *S. F. B.*

Deutschländer-betegség: →*fáradásos törés*

devascularisatio: értelenítés; egy test- v. szervrész vérellátásának megszüntetése, a célból, hogy műtétre (pl. amputatio) jó látási viszonyokat (vértelenség) biztosítsunk. *B. I.*

Devegan: →*Boragin*

Deventer, Hendrik van (1651—1724): holland szülész és sebész; eredetileg aranyműves volt, autodidakta módon foglalkozott orthopaediával és szülészettel. Már nagy hírneve volt, mikor orvosi diplomáját megszerezte, kivételes engedély alapján holland nyelvű disszertációval, mert latinul nem tudott (1694). Hága mellett, Voorburgban magánintézetet rendezett be, ahol az orthopaediát oly magas fokra fejlesztette, hogy szerte Európából hozzá jártak tanulni. Párhuzamosan jeles szülészeti munkát végzett Hágában, különösen a szűk medence szülészeti fontosságának felmérésében volt úttörő. Ellenezte a korai erőszakos beavatkozást, a bábákat a szülés természetes levezetésére oktatta. Szülészeti könyveit sokáig használták (*Operationes chirurgicae obstetricantibus*, 1701, 1724.) *Be. I.*

Deventer-átmérő: az *articulatio sacroiliaca* és a *linea terminalis* metszéspontját az ellenkező oldali *eminentia iliopectinea*val összekötő egyenes. A medencebemenet ferde átmérője, normálisan 12,5 cm. *H. I.*

Devergie, Marie Guillaume Alphonse (1798—1879): francia bőrgyógyász, kinek apja — Marie Nicolas ~ — is neves syphilograph volt. Az igazságügyi (törvényszéki) orvostan egyik megalapítója Franciaországban (*Médecine légale*, 1835.). Mint bőrgyógyász főként a pityriasis rubra leírásáról híres (*Des maladies de la peau*, 1854.). *Be. I.*

Devergie-betegség: →*pityriasis rubra pilaris*

Devergie-kutacskák, *puits de Devergie:* az ekzema acutum és a contact dermatitis szöveti és klinikai képére jellegzetes elváltozás a felhámban. A tüskésrétegben képződött apró hólyagocskák fedele megnyílik, a spongiotikus felhám tűszúrásnyi területeken leválik alapjáról, s e helyeken pontszerű nyílások és hámhasadékok keletkeznek, melyekből bőségesen szivárog a savó a beteg terület szabad felszínére. *Be. K.*

deviatio: elferdülés, elhajlás.

deviatio conjugata, *conjugált deviatio, conjugált szemizom-bénulások, asszociált bénulások:* a két szem azonos irányú mozgatását végző izmok együttműködésének zavara. A beteg nem tud jobbra v. balra nézni v. konvergálni, holott az izmok egyenként épek és működésképesek. Tekintésbénulás esetén a szemek néha állandóan a másik oldal felé fordultak. A bénulás supranuclearis típusú. A corticalis centrum a pyramispályákhoz hasonlóan keresztezett. A j. o. féltekében keletkezett vérzés után pl. a beteg balranézése vész el, szemei jobbra fordulnak, a beteg a gócra néz (Prévost-szabály). A hídban levő góc esetén a beteg a góctól eltekint. *O. T.*

deviatio septi nasi, *orrsövényferdülés:* a porcos, ritkábban csontos orrsövény elhajlása. Az európaiak kb. 75%-ánál fordul elő, férfiaknál gyakrabban, mint nőknél. Kialakulása a gyermekkorban kezdődik, s a septum nasi és ezt körülvevő csontos keret fejlődési tempójának eltérésével hozható összefüggésbe. Trauma is okozhatja (~ *traumatica*). Az elferdülés leggyakrabban S alakú, néha tövisszerű (*spina septi nasi*) v. lécszerű (*crista septi nasi*). Az orrnyílás irányában a nyálkahártyát maga előtt emelve, a septum membranaceum oldalán kidomborodhat (*luxatio*, ill. *subluxatio septi*). Légzési nehézséget okozhat, az orrmelléküregek váladékának szabad lefolyását akadályozhatja, fejfájással, nasalis reflexneuro-

sissal, szaglási zavarokkal járhat. Kezelése műtéti: →*resectio septi nasi.* *Ré. Gy.*

Devic-betegség, *neuromyelitis optica, Henneberg-kór:* a demyelinisatiós kórképekhez tartozó betegség, valószínűleg a sclerosis multiplex egyik formája. Fiatal egyéneken fordul elő. Demyelinisatiós gócok lépnek fel a n. opticusban és a gerincvelőben. A gócokban nemcsak a velőshüvelyek, hanem az axonok is elpusztulnak (myelo- és axonolysis). Különösen a gerincvelői gócok súlyosak, rendszerint haránt-laesio képéhez vezetnek. *H. B.*

Deville-palack: öntött üvegpalack, melynek alján nyílás van csap számára. Laboratóriumokban főleg desztillált víz, valamint egyéb öblítő folyadékok számára használják. *Ba. B.*

devil's pinches: →*contusio simplex levis*

Devincan: a Vinca minor L (Apocynaceae), télizöld fű kristályos alkaloidját, a vincamint tartalmazó gyógyszerkészítmény, mely a reserpinhez hasonlóan csökkenti a vérnyomást. (→*vasodilatatorica*). *D:* naponta három 10 mg-os tbl., v. 5 mg im. A panaszok 1—2 hét alatt szűnnek meg, s 4—5 hét múlva az adag csökkenthető. Alig okoz bágyadtságot, a munkaképességet nem rontja. *I. B.*

devirginatio: →*defloratio*

devitalisatio, *„idegölés":* a fogbél művi elpusztítása. Végezték gyógyszeres úton (arsen-praeparatumokkal, paraformaldehyddel, trioxymethylennel), újabban microchirurgiai módszerrel, amikor is érzéstelenítésben különféle, erre alkalmas kis műszerekkel (pl. Donaldson-idegtűvel) eltávolítják a pulpát. (→ még *exstirpatio dentis*) *B. K.*

De Vries, Hugó (1848—1935): holland botanikus, genetikus, a mutatio jelenségének felfedezője, a mutatiós elmélet megszerkesztője. *H. G.*

Dexacort: →*corticosteroidok* (glycocorticoid-készítmények)

Dexamethason, *Decadron, Millicorten, Fortecortin, Oradexon:* 16-α-methyl-9-α-fluorprednisolont tartalmazó glycocorticoid készítmény. *D:* 2—4 tbl. à 0,5 mg p. die.

Dexamphetamin: →*Aktedron*

Dexedrin: →*Aktedron*

dexiocardia: → *dextrocardia*

dextran, $(C_6H_{10}O_5)_x$*:* a *Bacillus leuconostoc mesenteroides,* ill. *B. Leuconostoc dextranicum* által d-glucoséből előállított, nyálkás polysaccharidból részleges hydrolysis útján nyert termék. Molekulasúlya átlagosan 100 000—200 000 (más adatok szerint 9 millió). Gyógyászati célokra legalkalmasabb a kis (35 000—50 000) molekulasúlyú ~ *(Rheomacrodex).* ~ előállítható pl. a Bacillus leuconostoc mesenteroidesből kivont enzymek szőlőcukor-oldattal történő reagáltatása útján. A kívánt molekulasúly ultrahang segítségével is beállítható. — A ~ szobahőmérsékleten tárolható, jó *plasmapótszer.* Klinikai célokra különböző elnevezések alatt általában 6%-os, erősen viscosus oldatát használják, mellyel a plasmatérfogat növelhető, csökkent keringő vérmennyiséggel rendelkező betegek állapota ideiglenesen javítható. A parenchymás szerveket nem károsítja. A vérpályába bevitt anyag hosszabb ideig marad a keringésben, mint a crystalloid oldatok, kb. 30%-a a vesén át választódik ki, a többi valószínűleg (dextrose formájában) fokozatosan oxidálódik a szervezetben. A ~ beadása előtt ajánlatos vércsoport-meghatározást végezni, mert a vörösvértestek aggregatiós készségét fokozza, és később megnehezíti a vércsoport meghatározását. — A ~ infusio után szórványosan *allergiás jelenségek* szoktak fellépni. A ~ antigen-sajátsága következtében ~-allergia létrejöhet olyan streptococcusok v. pneumococcusok okozta allergia esetén is, melyekkel a ~ keresztreakcióban áll. A ~ jobban eltűrhetővé válik, ha a molekulájában levő biológiailag aktív aldehyd-csoportokat OH-csoportok helyettesítik. Ilyen ~-származékot tartalmaznak a *Plasmodex* és *Infudex* nevű készítmények. Forgalomban van a ~ kénsavesterének natriumsója is *(→dextransulfat).* — A ~ a vércsoport-serologiában sejt-suspendáló közegként, incomplet haemagglutininek kimutatására is használatos. A ~t többek között még detergensek, kozmetikai szerek alkotórészeként is alkalmazzák. — *Sephadex:* a dextranmolekula epichlorhydrinnel való térhálósításával előállított, módosított ~-készítmény, melyet kémiai és biokémiai analytikai és praeparatív munkában igen sok célra használnak. A készítményben a ~ vízoldékonyságát elvesztette, de hydrophil jellegét megtartva, vizes közegben gyorsan megduzzad, és gélszűrők készítésére alkalmassá válik. A térhálósítás fokának változtatásával különböző porositású Sephadexek állíthatók elő, melyek különféle molekulanagyság-tartományban kerülhetnek alkalmazásra. A kü-

lönböző Sephadex-fajtákat a vízfelvevő képesség és a dextranmolekula nagysága jellemzi. Felhasználhatók gelfiltratiós technikában, különböző molekulasúlyú anyagok elválasztására, oldatokból sók eltávolítására, molekulasúly szerinti fractionálásra és számos egyéb analitikai eljáráshoz.
Auber—Kós—Br. P.—G. M.—H. E.—K. E.

dextransulfat: heparinhoz hasonló hatásmechanizmusú, véralvadást gátló anyag, melyet a dextran partialis hydrolysise után keletkezett 7000—8000 molekulasúlyú polysaccharid szulfonálásával nyernek. Kéntartalma 17,1%. Értékmérése biológiailag történik, a standard ~ 1 mg-jában 18,1 egység van. A heparinhoz hasonlóan csak parenteralisan hatékony, és hatása protaminnal antagonizálható. Ugyancsak közös a heparinnal a lipaemiás plasmára kifejtett „clearing" effektusuk is. Napi adagja 0,4 g.
I. B.

Dextraven: →*Plasmodex*

dextrin: a *keményítő* és a *glycogen* lebontása alkalmával keletkező közbenső termék; $(C_6H_{10}O_5)_n$ általános képletű oligosaccharidok keveréke. Vízben oldhatatlan, színtelen, édeskés por. Az *amylo~* jóddal kék, az *erythro~* vörös színeződést ad, a jóddal színt nem adó *achro~nel* ellentétben.
S. F. B.

dextrinkötés: rögzítőkötés dextrinnel impregnált pólyával.
B. I.

dextrocardia, *dexiocardia:* fejlődési rendellenesség. A szív a j. mellkasfélben található, de eltérőleg a situs inversus cordistól, nem fordult át, tehát a b. kamra b.-ra tekint, és a csúcslökés balról észlelhető. Elkülönítendő a szív j.-ra húzásától (pl. zsugorodó összenövések miatt) v. áttolásától (pl. daganat). (→még *cor fejlődése.*)
G. Gy.

dextrocardiogramm, *jobb típus, dextrogramm:* **1.** a szív j. kamráinak izolált ingerületbejutásakor keletkező elektromos potenciálváltozást feltüntető görbe. Lewis kísérletileg úgy állította elő, hogy a b. kamra ingerületvezető kötegét, a b. Tawara-szárat átvágta. — **2.** olyan electrocardiogramm, melyen az R hullám a III. elvezetésben a legnagyobb, az R tengely j.-ra deviál. Okozhatja a j. szívfél hypertrophiája v. a szív helyzetváltozása. Jelentősége alárendelt.
G. Gy.

dextrogramm: →*dextrocardiogramm*

Dextromethorphan, *Romilar, d-3-methoxy-N-methylmorphinan:* 0,01—0,02 g-os adagban a köhögést jól csillapítja.
I. B.

dextrophoria: a szemek jobbra tekintő állása.

dextropositio aortae: →*nagyerek transpositiója*

dextropositio cordis: →*dextrocardia*

dextropositio duodeni: →*apparatus digestorius*

dextropur: szőlőcukor.

dextrose: →*glucose*

dextrose-terhelés: →*terheléses vércukorgörbe*

DFP, *diisopropylfluorophosphat:* általánosan mérgező hatású *vegyi harcanyag* ún. „idegméreg". Színtelen, enyhén aromás szagú folyadék. A szervezetbe bármely resorptiós felületen bejuthat. Irreversibilis cholinesterase-bénító hatása mellett nicotinszerű hatása is van. Hatása igen tartós. A mérgezés legkorábbi tünete a myosis, ezt nyálfolyás, nehéz légzés, epilepsiaszerű görcsök követik. A mérgezettek kezelése: nagy adag Atropin, antinicotin anyagok (aminoketonok) és cholinesterase reactivátorok [pyridin-aldoxim-methyljodid (PAM), diacethylmonoxim (DAM), O_2-therapia]. — Szemészetben mioticumként *(Neo-Glaucit, Floropryl)* alkalmazzák. Glaucoma kezelésében 0,05—0,1%-os olajos oldatban használatos. Elegendő eleinte hetenként, idült esetben 1—3 naponként 1—2 cseppet a szembe cseppenteni.
F. L.

DHE: →*sympatholytica*

d'Herelle, Félix Hubert (1873—1949): francia bakteriológus. Leírása alapján vált ismertté a bacteriophagia jelensége (1917).
H. G.

d'Herelle-jelenség: →*bacteriophagia*

dhobie itch: →*epidermophytia*

dhoti cancer: a bőrrák Indiában észlelt alakja. Egy szoros ruhadarab állandó nyomásának helyén indul ki a felhámból.
Be. K.

D-hypervitaminosis: →*calciferol-hypervitaminosis*

D-hypovitaminosis: →*calciferol-hypovitaminosis,* →*rachitis*

diabeteses coma: →*coma diabeticum*

diabeteses érbetegség: →*angiopathia diabetica*

diabeteses gangraena: →*gangraena diabeticum*

diabeteses szembetegségek: a cukorbaj által gyakran okozott, változatos szemelváltozások. 1. a lencse indexváltozása következtében *hypermetropia, myopia;* 2. *rubeosis iridis:* az iris felszínes ereinek vérteltsége,

proliferatiója, mely retinitisszel és tensioemelkedéssel társulhat; 3. →*iritis;* 4. →*cataracta diabetica:* 5. recidiváló, többnyire nuclearis *idegbénulás* az abducens v. oculomotorius ágakon; 6. *retinopathia diabetica (→neuritis retrobulbaris).* *B. B.*

diabetes innocens: enyhe diabetes, mely az élet folyamán nem súlyosbodik, esetleg átmenetileg gyógyultnak látszik. *M. I.*

diabetes insipidus: 1.: az antidiuretikus hormon (ADH) hiányán alapuló kórkép. Oka a diencephalon, a hypophysis-nyél v. a hypophysis hátsó lebenyének laesiója tumor, gyulladás, trauma stb. következtében. Veleszületett, örökletes formája is van. A centralis vagy neurohumoralis alak autosomalis domináns öröklésmenetű, de a penetrancia gyenge, állítólag előfordul X-chromosomalis recessív típus is. ~ban a vese képtelen a víz megfelelő mértékű visszatartására: hyposthenuria, primaer polyuria jelentkezik, melyeket secundaer polydipsia követ. A napi vizeletmennyiség 10—12 liter, v. még több is lehet. A vizelet fajsúlya alacsony, a szomjaztatásra sem nő. Szomjaztatás alatt a vér besűrűsödik, és a beteg szomjúsága tűrhetetlenné válik. ADH a veseműködést normalizálja. Diagnosztikájában szomjaztatási próbán kívül sóterhelési próbát és elvonási vizsgálatokat alkalmazunk. Főleg primaer polydipsiától, diabetes mellitustól, hyperparathyreosistól és kompenzáló renalis polyuriától kell elkülöníteni. Legújabb vizsgálatok szerint teljesen hasonló kórkép léphet fel a normális mennyiségben elválasztott ADH fokozott lebontása, v. a veséknek az ADH iránti resistentiája következtében. — *Th.:* ha lehetőség van rá, oki kezelés (tumor, lues stb.). Egyébként tünetileg hypophysis-hátsólebenyből készült ADH-tartalmú kivonatok, szippantó porok adása, esetleg hátsólebenybeültetés. *Ho. I. — Gy. B.*

diabetes mellitus, *cukorbaj:* a szénhydrat-anyagcsere zavara, melyre az insulinhatás elmaradása, vércukor-emelkedés, cukorvizelés, ketosis és coma jellemzők. A lakosság kb. 0,5%-át érinti; gyakorisága fokozódik. Keletkezésében öröklődő és külső tényezők (táplálkozás, elhízás) szerepet játszanak. Lehet endocrin betegség részjelensége, létrejöhet pancreatitis, máj-cirrhosis, arteriosclerosis kíséretében, néha idegrendszeri behatásokra, traumákra. Lényege az insulinképzés defectusa a pancreas insulint termelő béta-sejtjeinek kimerülése következtében. A már említett kóroki tényezőkön kívül szerepelhetnek más behatások is, így contrainsularis hormonok (mellékvesekéreg steroidok: steroid diabetes), insulinellenanyagok (antagonisták), melyek fehérjékhez kötve keringenek a vérsavóban, és szerepet játszhat az is, hogy kevés a vérben az ún. szabad insulin. Újabban szöveti, peripheriás faktoroknak is jelentőséget tulajdonítanak („achrestikus diabetes"). ~ kísérletileg pancreas-irtással (*Mering* és *Minkowski,* 1889), alloxannal, anterohypophysis kivonatok adásával, stb. váltható ki. Ezek az *experimentalis diabetes*ek a cukorbaj tanulmányozásában nagy jelentőségűek. Diabeteses egyének pancreasában a béta-sejtek számának csökkenése mutatható ki, ez az elváltozás azonban nem mindig van jelen, s ezért nem is jellegzetes. A pancreasban fibrosis és zsírlerakódás, a vesékben glycogen-felhalmozódás gyakori. Tünetei: polyuria, polydipsia, fogyás, viszketés, laboratóriumi vizsgálatokkal megállapíthatóan glycosuria, hyperglykaemia, a cukorterhelés jellemző volta, a serum cholesterin- és lipoid-szintjének emelkedése, acidosisra való hajlam. A vizelet cukortartalmának meghatározása fontos, de nem minden esetben megbízható adat a kórállapot jellemzésére és a kezelés jellege szempontjából. E tekintetben a vércukorszint jelentősebb; a glycosuria ugyanis a veseküszöbtől is függ. Negatív vizeletcukor lelet éppúgy nem zárja ki a diabetest, mint ahogy pozitív lelet sem egyértelműen azonos a cukorbaj diagnosisával. Klinikai formái szerint vannak asthenias és sthenias cukorbetegek (az előbbiekre fiatal kor, soványság, insulinérzékenység, hypotoniára való hajlam, extrém vércukoringadozás, súlyos hypoglykaemiás reakciók, vegetatív labilitás és acidosisra való hajlam; az utóbbiakra idősebb kor, elhízás, hypertonia és insulinra csökkent érzékenység jellemzők). A diabeteses coma a diabeteses anyagcserezavar legsúlyosabb, többnyire acidosissal járó megnyilvánulása, sensorium-zavarral, exsiccosissal. A ketoacidosis a cukorbetegség metabolikus decompensatiójának jele, amikor is aceton, acetecetsav, béta-oxyvajsav szaporodik fel a vérben és az aceton könnyen kimutatható a vizeletben is. Cukorbetegeknél érszövődmények (angiopathia diabetica), arteriosclerosis aránylag gyakoriak, ami a koszorúereken angina pectoris és myocardium infarctus, az alsó végtagokon

dysbasia és gangraena alakjában nyilvánul meg. Régebben specifikusnak tartották a *Kimmelstiel* és *Wilson* által leírt intracapillaris glomerulosclerosist, mely fiatal korban nephrosis, idősebb korban hypertoniával járó vascularis vesebetegség cukorbetegeknél. Jellemző a diabeteses retinopathia. A cukorbajosok fertőzésekre fogékonyabbak (tbc!). *Th.:* diéta: átlagban napi 200 g szénhydrat és 60 g fehérje, de ez egyéni beállítás szerint változhat, (az egyéni tűrőképességnek, a tolerantiának megfelelően) a cukorbeteg — quantitativ étrendjén belül — az egyes ételeket felcserélheti. *Fehérkenyéregységek:* 2 deka kenyér (= 10 g szénhydrat) szénhydrat-egyenértékei: 1 1/2 deka liszt, rizs, dara, makaróni, száraz levestészta, 2 deka téli hüvelyes, 2 deci tej, 5 deka burgonya, 10 deka sárgarépa, zöldborsó, 12 deka savanyú alma stb.; insulin (közönséges és elhúzódó, dépôt hatású), orális antidiabeticumok (Carbutamid, Tolbutamid, illetve a hasonló összetételű hazai Bucarban, Oterban és Oradian). Coma esetén nemcsak a fehérje-, zsír- és szénhydrat-anyagcserét kell rendezni a bevitt insulinnal, hanem folyadék- és sóbevitellel helyre kell állítani a szervezet folyadék- és sóegyensúlyát is. Kifejlődött vagy fenyegető comában, gyermek-, ill. fiatalkorú diabetes esetén, valamint olyan állapotában, melyektől az anyagcsere egyensúly felborulása várható (műtét, terhesség) természetesen mindenképpen insulin kezelés szükséges. *Br. P.*

diabetes öröklődése: a cukorbaj fiatal- és felnőttkori különböző formáinak familiaris előfordulása ellenére a genetikai elemzése nehéz. Az egypetés ikrekben mutatkozó 56,8%-os és a kétpetésekben található 13%-os concordantia arra utal, hogy egy egységes, autosomalis recessiv genetikai típus mellett további gének alakítják ki a külön formákat. A többi, autosomalis domináns, a di- és multifactorialis feltételezés nem bizonyított eléggé; az anticipatio látszatát csak a hiányos statisztikai értékelés kelti. *Gy. B.*

diabetes renalis: →*renalis glycosuria*

diabetes salinus, *salt loosing nephritis, sóvesztéses nephritis:* a vese-tubulusok erősen csökkent natrium-visszaszívó (reabsorbeáló) képességén alapuló betegség, amely állandó és nagyfokú só-ürítést eredményez. Aetiologia: primaer ~ban a subcorticalis, elsősorban hypothalamikus elhelyezkedésű sóvíz háztartást szabályozó központok sérülése okozza a kórképet. Secundaer ~ fordul elő Addison-kórban, amikor aldosteron hiányában csökken a tubularis natrium reabsorptio, ill. chr. pyelonephritis, polycystásvese terminalis stádiumaiban, amikor a súlyos tubulus laesio következtében csökken a sóreabsorptio. Kliniko-pathologia: a fokozott sóürítés következtében nő a vízürítés is. Polyuria, hypernatruria, hyponatraemia és sóhiányon alapuló dehydratio jellemzi a kórképet. A dehydratio következményeként csökken a vese glomerulus filtratiója, amely a vér maradéknitrogén-tartalmának emelkedése folytán azotaemiához, uraemiához vezet. *Th.:* a ~t kiváltó ok megszüntetése mellett legfontosabb a só és víz pótlása. *F. I.*

diabetid: a diabetes mellitust jellegzetesen kísérő, nem fertőzésből származó bőrelváltozások (→*necrobiosis lipoidica diabeticorum,* →*gangraena diabetica,* →*pruritus.*) *Be. K.*

diabetogen hormon: hypophysis elülső lebeny kivonat, amelynek befecskendezése hyperglykaemiát és glycosuriát okoz. Jellemző a hypophysis elülső lebeny kivonattal létrehozott hyperglykaemiára, hogy inzulinnal szemben resistens. Megállapitották továbbá, hogy a pancreas-irtást megelőző hypophysectomia a diabetes tüneteinek kifejlődését gátolja. E hatás akkor is megvan, ha a műtéteket fordított sorrendben végzik. A további vizsgálatok szerint a diabetogen faktor az STH-val (→*növekedési hormon*) azonos, bár tény, hogy az STH pH 3,5 mellett nagyobbrészt elveszti diabetogen hatását, míg növekedésre kifejtett hatása megmarad. Az ACTH a szénhydrat anyagcserére a mellékvesekéreg hormonokon keresztül hat, de ma már az ACTH-nak a szénhydrat anyagcserére extraadrenalisan kifejtett hatása is bizonyított (pl. diabetogen hatása). A régebben leírt egyéb diabetogen hormonok (zsír anyagcsere hormon, v. ketogen tényező, a hypophysis glycotrop tényezője, az Anselmino- és Hoffmann-féle szénhydrat-anyagcsere-hormon, contrainsularis hormon, pancreatotrop hormon) létezése nem valószínű. *S. E.*

Diabinese →*antidiabetica*

diabrosis: átrágás, átevődés (→*erosio*).

diacetaemia: acetecetsav megszaporodása a vérben diabeteses acidosis esetén. *S. J.*

diaceturia: acetecetsav ürítés a vizelettel, a ketonuria, ketosis, acidosis részjelensége.

Leggyakrabban cukorbetegség és éhezés esetén észlelhető. *S. J.*

Diacetylmorphinum hydrochloricum, *Heroin, Diamorphin:* a morphin diecetsavas estere. A légzőközpontra erősen hat, a köhögést és fulladást jól szünteti, de intenzív euphoriát okoz, és a heroinismus veszélye miatt nem rendelhető. Versenylovak doppingolására is használták, de ez is tiltott. *I. B.*

diachylon: eredetileg növényi nedvvel (gumigyantával) készített tapasz; mai jelentése inkább ólomtartalmú kenőcs és tapasz (→*emplastrum*, →*unguentum*). *B. I.*

Diacodon, *Acedicon, acetyldihydrocodeinon:* erős köhögés- és fulladáscsillapító. *D.:* naponta 3-szor 1—2 tbl. à 5 mg (képlete →*analgetica*). *I. B.*

diacrisis: 1. elkülönítő kórisme. 2. a betegség végleges fordulópontja, mely után a gyógyulás megindul. *S. J.*

diadermatikus gyógyeljárás, *endermatikus therapia:* olyan gyógyszerek, behatások alkalmazása a bőrön, melyek a bőr állományán át a mélyebb szövetekbe jutnak, közvetítődnek (higanygőzök, kénhydrogen, a bőrfelszín zsírjában oldódó, v. azt oldó anyagok, rtg-sugár, hypospray). *Be. K.*

diadermikus entropia (Comel), *cutan entropia:* az irha elemei közé fecskendezett gyógyszertanilag hatékony anyagok, melyek eredeti pharmacodynamikai hatásuk mellett egyúttal a bőr RER rendszerének nem specifikus védekezőberendezését is működésbe hozzák. Ez mind a bőr, mind a szervezet egészének állapotára gyógyító hatású. *Be. K.*

diadochokinesis: egymással ellentétes mozgások sorozatos végzése.

Di-Adreson: →*corticosteroidok* (glycocorticoid készítmények)

Di-Adreson-F: →*corticosteroidok* (glycocorticoid-készítmények)

diadynamique: egyenáramra superponált sinus áramot, ún. *Bernard-áramot* szolgáltató készülék. *S. Ö.*

diaeresis: 1. már egyesült rész (pl. seb) szétválasztása, szétbontása; — 2. szövetek mechanikus szétválasztása késsel, diathermiás szikrakéssel, cauterrel. *B. I.*

diaetetica: az étrendi gyógykezelés tudománya. *M. I.*

Diaethazin: →*Diparcol*

diaethylaether: →*aether ad narcosim*

Diaethylcarbamazin, *Hetrazan, 1-diaethylcarbamyl-4-methyl-piperazin* $(C_2H_5)_2N-CO-N=(C_2H_4)_2=N\cdot CH_3$: féreghajtó, az ascariasis és filiarisis kiváló gyógyszere D: 3—6 mg/kg naponta. *J. B.*

diaethylpropion: →*Gracidin*

diaethyltryptamin: →*hallucinatorica*

diaferometer: →*diapherometer*

diafixatio: a külső csontfixáló módszerek egyike. Lényege, hogy elcsúszásra hajlamos töréskor a repositio után percutan bevezetett Kirschner-drót rögzíti a törést. A drót kiálló végét a gipszkötés fixálja. *Sz. Gy.*

Diagnex-próba: a gyomor szabad sósavtartalmának kimutatására szolgáló eljárás. A Diagnex chinines gyantakészítmény, melyből csak szabad sósav jelenlétében, azzal arányosan szabadul fel chinin. Elfogyasztását követően a felszívódott, majd a vizelettel kiürülő chinin mennyiségét meghatározzuk. Meglúgosítás után aetherrel, majd abból híg kénsavas oldattal kirázzuk, és a kivonat chinintartalmát spectrophotometriásan megállapítjuk. Az *Acidotest* és *Gastrotest* próbáknál a beteg éhgyomorra coffeines oldatot iszik — a sósavelválasztás kiváltása céljából —, majd pyridin-tartalmú tablettát vesz be. Szabadsósav jelenlétében e vegyületből pyridin válik szabaddá és az kiválasztódik a vizeletben. A vizelet elszíneződésének mértékéből következtethetünk a gyomor sósavtermelő képességének mértékére. *Ba. B.*

Diagnomax M. 125: négyszelepes, automatizált, keménysugár technikára is alkalmas röntgendiagnosztikai berendezés. Magyar gyártmányú, két munkahelyes, mely 125 kV és 500 mA-el is működtethető. *D. J.*

diagnoscop: kézi döntésű rtg-vizsgálószerkezet, beépített Bucky-ráccsal, egykarú ernyőtartóval, csőtartó állvánnyal, kettős fényrekesszel. *D. P.*

diagnosis: kórisme, kórmeghatározás; *diagnostica:* a ~ művelete, tudománya. *B. I.*

diagnosis ex juvantibus: valamely specifikus gyógyszer hatásos v. hatástalan voltából levont diagnosztikus következtetés (pl. bőrelváltozások gyors gyógyulása jódra sy. mellett szól). *S. Zs.*

diagnostikus immunsavó: az immunizáláshoz használt antigennek megfelelő ellenanyagokat tartalmazó savó, melyet kísérleti állatokban, leggyakrabban házinyulakban termelnek. A ~kat mikrobák, ill. antigének serologiai identifikálására használják. *A. Z.*

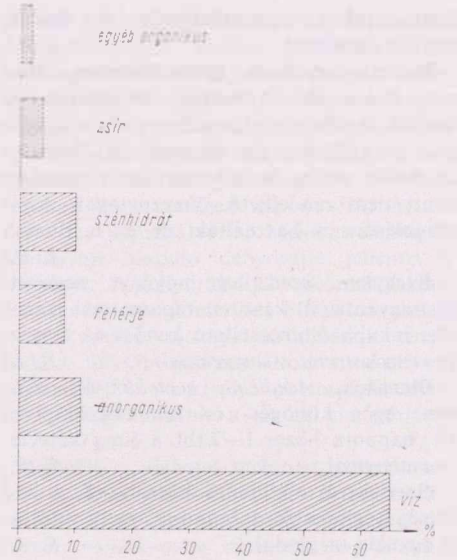
diagnostikus pneumothorax: tüdőre vetülő árnyék esetleg extrapulmonalis localisatiója érdekében alkalmazott pneumothorax.

B. M.

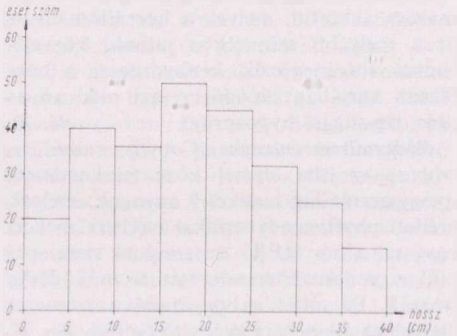
diagnostikus punctio: bakteriológiai v. szövettani vizsgálat céljából elvégzett próbacsapolás. Elsősorban mellkasi exsudatumok és transudatumok elkülönítésére, mellhártya-biopsiára (mellkascsapolás, thoraxpunctio), ízületi folyadékgyülem, ascites, liquor, cysta-folyadék meghatározására alkalmas. A punctiót csak a folyadékgyülem előzetes pontos localisatiója után szabad elvégezni. *U. I.*

diagonalis fekvés: ferde fekvés; olyan elhelyezkedés, mely a hátfekvés és a törzs oldalfekvése közé esik.

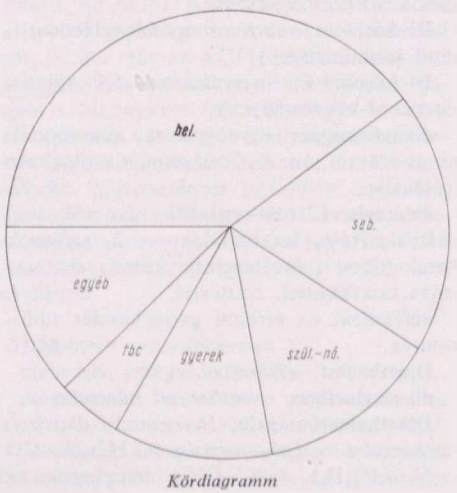
diagramm: olyan ábra, mely valamilyen formában mennyiségeket, mennyiségek közötti kapcsolatot, mennyiségi változásokat szemléltet. A statisztikai eredményeket, adatokat feltüntető sémás ábrákat nevezzük *statisztikai* ~oknak. Egy részük koordinátarendszerben adja meg az eredményeket. A *pont*~ minden egyes eredmény feltüntetésével igen alkalmas a szóródás és a fedés demonstrálására. A *vonal*~ az egyes adatokat (átlagokat) reprezentáló pontok összekötésével jól használható összefüggések időbeli lefolyásának demonstrálására (pl. lázgörbe). Gyakran alkalmazzuk eloszlások ábrázolására is, eloszlásfüggvényként *(cumulatiós görbe, lépcső görbe)* v. sűrűségfüggvényként. Más esetben téglalapokkal tüntetjük fel a nagyságot. v. gyakoriságot. Ilyenkor az idoni területe fejezi ki a nagyságot, de ügyelnünk kell arra, hogy az alap mindig egyforma nagy legyen, mert különben félrevezető a ~. Ha a téglalapok fekszenek, *szalag*~ról beszélünk, ezeket átmenetet nem képező összetételek feltüntetésére használjuk (pl. tápanyagok kémiai összetétele). A szalagok végpontjait nem szabad összekötni. Ha állnak a téglalapok, a ~ot *oszlop*~nak *(hisztogramm)* nevezzük. Az oszlop~ speciális formája a gyakorisági sokszög (frekvencia polygon). Néha körcikkek nagyságával fejezzük ki az arányokat *(kör~)*, elsősorban megoszlási viszonyszámok esetén. Csak egyforma, v. közel egyforma abszolút nagyságú egészek megoszlási viszonyszámait fejezzük ki kör~al. A két- és háromdimenziós változók (négyzet, kocka, stb.) kerülendők, mert félrevezetőek. A *nomogramm*ok a számolást elősegítő ~ok. A ~ok koordináta-rendszeréhez gyakran nem a közönséges aritmetikai skálát hasz-

Szalagdiagramm

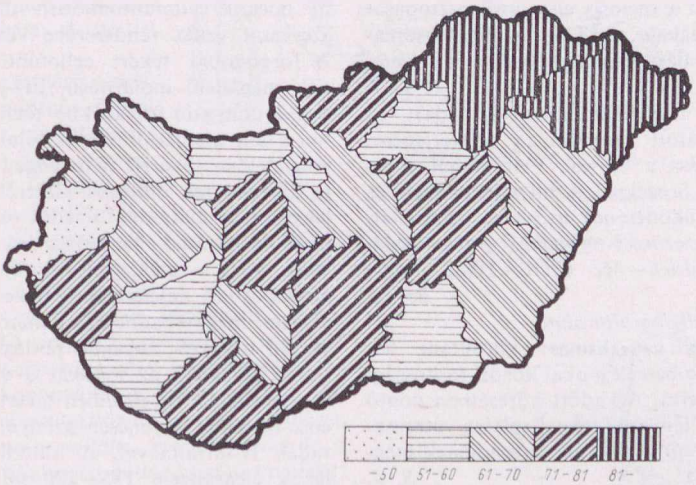

Oszlopdiagramm

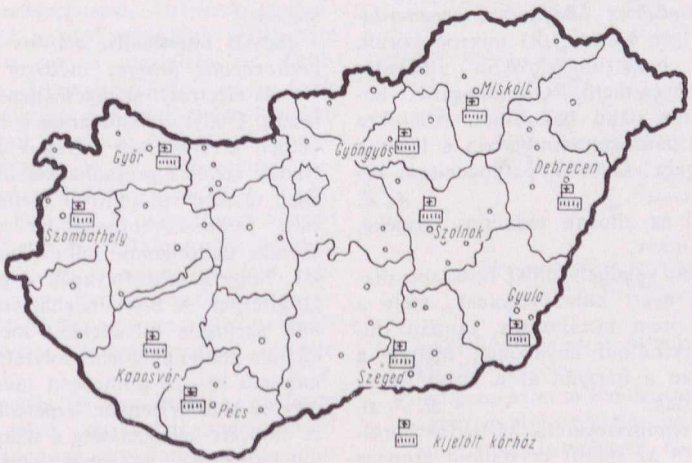

Kördiagramm

náljuk. Használhatunk *féllogaritmikus (arit-log, szemilog)* skálát, amikor is az egyik koordinátán aritmetikus, a másikon logaritmikus a beosztás. Ilyen skála alkalmas pl. a relatív változások feltüntetésére (pl. láncviszonyszámok), ha az összefüggés logaritmikus (pl. dosis és hatás) exponenciális összefüggések ábrázolására (pl. radioaktív izotópok bomlása, oldódás, reakció-sebesség). Néha *log-log skálát* alkalmazunk (pl. tiszta négyzetes összefüggés). Gyakran előnyös, ha az ordinátára a Gauss-eloszlás eloszlásfüggvényét *(arit-Gauss*, ill. *log-Gauss skála)* visszük fel (pl. probit-analízis, normalitásvizsgálat). Sok esetben nem koordináta-rendszerben ábrázoljuk az adatokat. hanem pl. térképen. Ilyenkor az egyes részeket (ország, megye) különbözően színezzük, árnyékoljuk (szín, vonalkázás, stb.), így tüntetve fel a különböző területeken talált különböző eredményeket (pl. csecsemőhalálozás nagysága). Az ilyen ~okat nevezzük szűkebb értelemben vett *kartogramm*nak. Pont~ot is helyezhetünk el a térképen. Laikusok részére alkalmazhatjuk a *piktogramm*okat, amikor a vizsgálat tárgyát rajzokkal tüntetjük fel (pl. a lerajzolt ágyak mindegyike 1000 kórházi ágyat jelent). Amilyen kitűnőek a ~ok arra, hogy szemléltessenek, gondolatot ébresszenek, annyira

Kartogramm

Piktokartogramm

félrevezetőek is lehetnek, ha a skálát nem megfelelő módon választjuk meg (pl. a vízszintes tengelyt összenyomva meredek görbét kapunk, a függőlegest összenyomva laposat). A ~ tehát sohasem bizonyíték. Úgy kell megválasztanunk a léptékét, hogy a ~ azt a benyomást tegye a szemlélőre, amit a készítője szakmai tudása alapján helyesnek vél (így pl. ha valóban jelentős mértékben csökken a halálozás, akkor essen a halálozási görbe meredeken). A ~ok címét, beosztását mindig világosan kell feltüntetni. Feltűnően kell jelezni, ha a skála nem 0-val kezdődik. *J. I.*

diákflastrom: az *emplastrum diachylon*ból (→*emplastrum*) eredő torz szó.

diakinesis: a meiosis első érési osztódását megelőző szakasz, melyben a chromosomapárok szétválása befejeződik (→még *meiosis*). *T. I.*

diakysis, *trypánkék próba* (Spada): az irhába juttatott festékanyag szétterjedése, majd távozása a bőrből. Fiataloknál gyorsabb, mint öregeknél. A folyadékmozgás és a RER, működésének mérésére felhasználható a *Leszczinsky-trypankék próba*, valamint az *Aldrich—Mc Clure—Földes-próba*. *Be. K.*

Dial: →*allylbarbituralum*

dialektikus causalismus: kóroktani felfogás, mely a betegség okai között fontossági sorrendet keres. Az adott kóresetben döntő fontosságú tényező megállapítása útmutatást ad therapiás lépések sorrendjének meghatározására. *S. J.*

Dialister: a *Bacteroidaceae* baktériumcsalád egyik nemzetsége. Legismertebb faja a *D. pneumosintes (Bacterium pneumosintes)*, mely igen kicsiny, 0,3 mikron körüli, közönséges baktériumszűrőkön áthaladó, nehezen tenyészthető, Gram-negatív, anaerob, pálcika alakú baktérium. Állatokra kísérletesen pathogen. Emberben a légutak nyálkahártyáin található, pathogenitása kétes. *A. Z.*

dialursav: az alloxan reductiós terméke, 5-oxybarbitursav.

dialysatum: valamely oldat hosszabb dialysise után nyert külső folyadék, mely a colloidokat nem tartalmazza, csupán (hígítva) a crystalloid anyagokat, melyek a dialysis során a hártyán át a külső folyadékba jutottak. *S. F. B.*

dialysis: semipermeabilis hártyával körülvett oldatból az oldott crystalloid átjutása a hártyát körülvevő tiszta oldószerbe, a colloidok visszamaradása mellett. A ~ tehát módszer colloidok és crystalloidok elválasztására. A ~ fokozottabb, ha az oldatot kevergetjük, ha a hártya felülete és az oldat mennyisége közti arány minél nagyobb, végül, ha a külső oldószert állandóan cseréljük, v. nagy mennyiségben alkalmazzuk. Meggyorsul a dialysis, ha egyenáram feszültségével az ionok mozgását gyorsítjuk *(electro~)*. *S. F. B.*

dialysis extracorporalis: acut veseelégtelenségben uraemia elhárítására, a vér szervezeten kívüli salaktalanítására szolgáló módszer. Elve a következő: a szervezet valamelyik nagyobb verőeréből a pumpával folyamatosan áramoltatott, heparinozott vért 20 m hosszú cellofántömlőben dialyzálva, a szervezet venás rendszerébe vezetik vissza. A forgódobra tekert cellofántömlő a vérnek megfelelő molaritású, pH-jú és összetételű dialyzáló folyadékba merül. A cellofán a félig áteresztő hártyák tulajdonságának megfelelően fehérjét nem enged át, csupán az electrolytek diffusiós kicserélődését teszi lehetővé. A dialyzáló folyadék összetételének és molaritásának megválasztásával lehetővé válik, hogy a veseelégtelenség következtében felszaporodó anyagcseretermékektől a szervezetet megszabadítsuk. Lehetővé válik a vérből hiányzó anyagok pótlása is. A dialyzáló folyadék az ionokat a vér normális összetételének megfelelően tartalmazza; glucose-tartalma egyenesen arányos a vér maradék N-tartalmával. A különböző készülékek clearance-e 175—200 ml/min. A ~ révén néhány óra alatt 40—90 g nitrogént lehet eltávolítani a szervezetből (→még *művese*). *Br. P.*

dialysis intestinalis, *dialysis peritonaealis, peritonaealis lavage:* módszer a szervezet víz- és electrolyt-anyagcseréjének befolyásolására. Dialysis alkalmazása a bélfalon át; a bélben kiválasztódó anyagok kimosása folyadék tartós átáramoltatásával. A jejunum felső részébe rtg-kontroll mellett kettős járatú Miller—Abott-szondát vezetnek. A szonda ballonjának felfújásával meggátolják, hogy a mosófolyadék a gyomorba regurgitáljon. A belet meghatározott összetételű perfusiós folyadékkal mossák át. Az eljárást kb. 8 napig lehet folytatni. Ily módon naponta 15—20 g nitrogén távolítható el a szervezetből. Vizenyőt, hypertoniát okozhat. A módszer felhasználása a szonda megfelelő elhelyezésének technikai nehézségei miatt elsősorban idült veseelégtelenségnél (urae-

mia), máj-coma, sublimat- és barbituratmérgezés esetén jön szóba. *Br. P.*

dialysis peritonaealis: →*dialysis intestinalis*

diamágneses anyagok: Hg, Cu, Bi, S, Cl stb. erős mágneses térben hosszú tengelyükkel az erővonalak irányára merőlegesen állnak be. A *paramágneses* és *ferromágneses anyagok*nál a sokkal nagyobb ellenkező irányú hatás elfödi a diamágnesességet. A ~ *mágneses permeabilitása* kisebb, mint a vacuumé, $\mu < 1$. Az eltérés azonban igen kis mértékű, a ~ permeabilitása csak milliomodrésszel tér el az egységtől. *E. J.*

Diamanus montanus: rágcsálók bolhája. A pestist terjeszti.

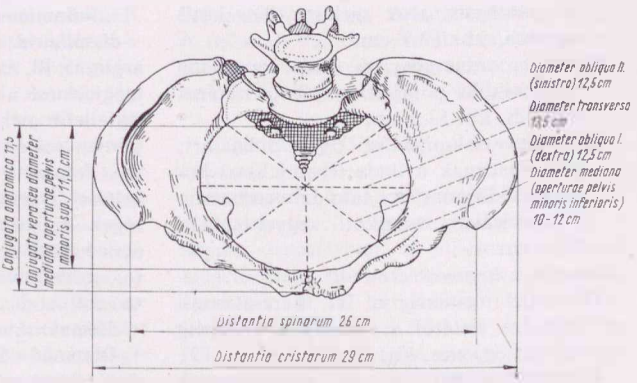
diameter: átmérő. Szülészeti szempontból fontos átmérői az újszülöttnek: *biparietalis, nagy haránt-átmérő:* két falcsonti dudor közötti távolság: 9—9,5 cm. *bisacromialis:* vállszélessége 11,5 — 12 cm, a hozzátartozó körfogat 35 cm. *Diameter bisiliacalis:* csípőszélesség 9,5 cm, a hozzátartozó körfogat 29 cm. *Bitemporalis, kis haránt-átmérő:* az újszülött koponyáján a koszorúvarrat két legtávolabbi pontja közötti távolság, rendesen 8 cm. *Fronto-occipitalis, egyenes átmérő:* a glabella és nyakszirti dudor közötti távolság: 12 cm, a hozzátartozó sík kerülete a fejkerület *(circumferentia frontooccipitalis)* 34 cm. *Fronto-suboccipitalis, kis ferde átmérő:* a glabellától a nyakszirtdudor alatti tájig húzódik: 10 cm, a megfelelő sík kerülete 32 cm. *Mento-occipitalis, nagy ferde átmérő:* az állcsúcs és a nyakszirt legkiállóbb pontja közötti távolság: 13,5 cm. A hozzátartozó körfogat 36 cm. *Suboccipito-bregmaticus, legkisebb ferde átmérő:* a nyakszirtdudor alatti táj és nagykutacs közötti távolság: 9,5 cm. Hozzátartozó sík kerülete 31,5 cm. *Verticalis,* v. *hyo-bregmaticus, submentobregmaticus átmérő, magassági átmérő:* az áll alatti tájék és nagykutacs közötti távolság: 9,5—10 cm, a hozzátartozó sík kerülete 32 cm. *H. I.*

diameter pelvis, *medenceátmérő:* a medence tágasságát jelző, gyakorlati szempontból jelentős, különböző síkokban és irányokban mért hosszúsági számadat. Megkülönböztetünk külső és belső átmérőket. A belső átmérők vonatkozhatnak a medence bemenetére, üregére és kimenetére. Jelentősége szülészeti szempontból kifejezetten a női medence átmérőinek van.

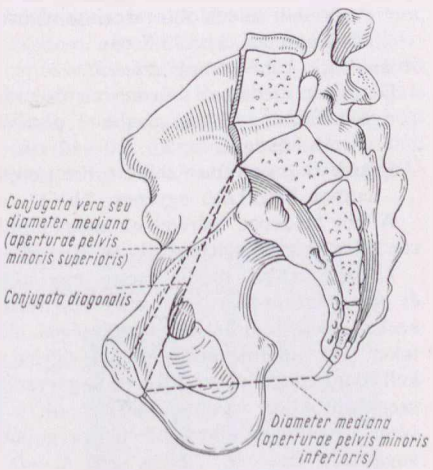
Külső átmérők:

Distantia spinarum: a két spina iliaca ant. sup. összekötő egyenes kb. 25—26. cm.

Distantia cristarum: a crista iliaca két

Dimensiones pelvis femininae I.
(aspectus superior)

Dimensiones pelvis femininae II.
(sectio sagittalis)

legkiállóbb pontját összekötő egyenes, kb. 28—29 cm.

Conjugata externa Baudelocque: az utolsó ágyéki és első keresztcsonti csigolya közötti külső bemélyedés és a symphysis felső széle közötti távolság, kb. 20 cm.

Belső átmérők:

A medencebemenet átmérői:

Diameter mediana, conjugata vera: a promontoriumot a symphysis legkiemelkedőbb pontjával összekötő egyenes, kb 11 cm.

Conjugata anatomica: a promontoriumot a symphysis felső szélével összekötő egyenes, kb. 11,5 cm.

Conjugata diagonalis: a promontoriumot a symphysis alsó szélével összekötő egyenes, kb. 12,5 cm.

Diameter transversa: a linea terminalis legtávolabbi pontjait összekötő haránt-egyenes, kb. 13,5 cm.

Diameter obliqua: az egyik oldali art. sacroiliacának a linea terminalissal kereszteződő pontját a túloldali eminentia iliopubicával összekötő egyenes, kb. 12,5 cm.

A medence üregének átmérői:

Diameter mediana: a III. keresztcsonti csigolya testétől a symphysis közepéig húzott egyenes, kb. 12—12,5 cm.

Diameter transversa: az acetabulumok közepét összekötő egyenes, kb. 12 cm.

Diameter obliqua: az egyik oldali incisura ischiadica major legmagasabb pontját a túloldali sulcus obturatoriusszal összekötő egyenes, kb. 13,5 cm.

A medence kimenetének átmérői:

Diameter mediana: a farkcsont csúcsát a szeméremív legmagasabb pontjával összekötő egyenes, kb. 10—12 cm.

Diameter transversa: a két tuber ischiadicumot összekötő egyenes, kb. 11. cm.

A női medence méreteinek megállapítása rtg felvételek segítségével is történhetik. Legegyszerűbb módja, hogy egy axialis és egy oldalirányú rtg- felvételt készítünk és ezeken megállapíthatjuk a szükséges méreteket. Az adatok értékelésénél figyelembe kell venni a nagyítás mértékét is. Sugárvédelmi szempontokból ritkán végezzük ui. a felvétel készítésénél elkerülhetetlen a gonadok sugárterhelése. *M. K.—D. P.*

1,4-diaminobenzol: →*p-phenylendiamin*

α,ε-diamino-n-capronsav: →*lysin*

diaminocarbonsavak: azok az aminosavak, amelyek csak egy carboxylcsoportot tartalmaznak, de az α-aminocsoporton kívül egy másik aminocsoporttal is rendelkeznek. Bázikus aminosavak. Ezek a lysin és az arginin, melyek fehérjékben is előfordulnak, valamint az ornithin, mely fehérjékben nem fordul elő. *S. F. B.*

diaminodiaethylaethertetraacetat, *DETA:* →*komplexképző vegyületek*

α,ε-diamino-δ-oxycapronsav: →*oxylysin*

diaminopimelinsav, $HOOC-CHNH_2-CH_2-CH_2-CH_2-CHNH_2-COOH$: a 7 szénatomos dicarbonsav (pimelinsav) α,α'-diaminoszármazéka. Baktériumok sejtfalában fordul elő nagyobb mennyiségben. Decarboxyleződve lysinné alakul. *S. F. B.*

2,6-diaminopurin: →*antimetabolit*

α,δ-diaminovaleriansav: →*ornithin*

diaminuria: diaminosavak (lysin, ornithin, arginin), ill. ezek aminjainak nagyobb mérvű megjelenése a vizeletben. (A normális vizelet legfeljebb néhány száz mg aminosavat tartalmaz naponta.) Előfordul egyes aminosavak fokozott ürítése is, pl. lysin fokozott ürítése *(lysinuria)*. A ~ gyakran egyes betegségek résztüneteként jelentkezik, necrosis, acut hepatitis, cirrhosis, scorbut, angolkór és toxicosis következménye is lehet. Felléphet vesekárosodás esetén is. *S. J.*

diamniotikus ikrek: →*kettőstorzok*

Diamond—Blackfan-anaemia: →*Blackfan—Diamond-anaemia*

Diamond-box: a Diamond-féle tárgylemez módszerhez használt, bölcsőszerűen ringatható, elektromos égővel fűthető és megvilágítható, opálüveglemezes ládikó. *H. E.*

Diamond-féle tárgylemez-módszer: az Rh-faktor (D)meghatározásának tárgyelmezes módszere, mely megfelelő anti-D savóval, natív v. oxalatos vérrel v. albuminban suspendált vörösvérsejtekkel, 37 °C-ra melegített tárgylemezen történik. Pozitív a próba, ha az anti-D savóval összehozott vörösvérsejtek összecsomósodnak. *H. E.*

Diamorphin: →*Diacetylmorphinum hydrochloricum*

Diamox: →*Fonurit*

Dianabol: →*testosteronolum propionicum*

Di^a-antigen: →*Diego-vércsoport*

diapedesis: a vvs-ek átszivárgása a capillaris-falon, kimutatható érfalkárosodás nélkül. Létrejön: **a)** véráram-lassúbbodással és capillaris-tágulással járó keringési zavar során, **b)** a véralvadási folyamat bizonyos zavarai esetén (ún. haemorrhagiás diathesis) thrombopenia, leukaemia mellett, **c)** capillaris-fali laesio során (pl. C-vitamin-hiány). A vvs-ek passive sodródnak át az érfalon a szövetekbe. A ~es vérzések szerveket roncsolók és igen nagy terjedelműek lehetnek (→még *haemorrhagia*). *R. Gy.*

diaper dermatitis: a csecsemők farán fellépő *candidiasis*nak, az *erythema glutaeale infan-*

*tum*nak angolszász irodalomban használt neve. *Be. K.*

diaphanometer: hibátlan üvegből készült, teljesen sima, planparallel aljú üveghenger, melyben folyadékok (víz) átlátszóságát, ill. zavarosságát vizsgálhatjuk, megállapítva, hogy milyen vastag folyadékrétegen keresztül tudunk olvasópróbát végezni. *J. E.*

diaphanometria: a folyadék transparentiájának felbecslésén alapuló koncentráció-megállapítás. *Ba. B.*

diaphanoscopia, *transilluminatio* (Vohsen—Heryng): **1.** az orrmelléküregek átvilágítása elektromos lámpa segítségével. Az ép, légtartalmú melléküregek a fényt jobban áteresztik, mint a csont, v. a gennyel, daganattal kitöltött melléküregek. Csak gyors, tájékozódó jellegű vizsgálatra alkalmas, korszerűtlen eljárás. (→még *Davidson-jel*, →*Garel—Burger-jel*, →*Robertson-jel*). — **2.** A sclera átvilágítása: →*diascleralis átvilágítás*. — — **3.** (bőrgy.) →*diascopia*. *Ré. Gy.*

diaphanoscopia laryngis, Pellnitz (1954): a gége elektromos fénnyel történő átvilágítása a hangszalagok infiltratiója esetén. Kezdeti stádiumban levő carcinomák elkülönítésére ajánlják. A gége rtg-vizsgálatát nem pótolja. *Ré. Gy.*

diapherometer, *diaferometer:* a kilégzett levegő gyors analysisére szolgáló, rövid ideig tartó anyagcsereváltozások regisztrálására alkalmas készülék. Működése azon alapszik, hogy a gázok hővezetőképessége különböző (pl. a CO_2 hővezetőképessége kb. 20-szor akkora, mint az O_2-é), és ugyanazon gáz hővezetőképessége egyenesen arányos koncentrációjával. Gázzal átáramoltatható üvegcsőben izzított platinadrót az áramló gáz hővezetőképességétől függően különböző mértékben hűl le. Mivel a drót elektromos ellenállása a hőmérséklet függvénye, az ellenállás mérése útján meghatározható az átáramló gáz összetétele. *E. J.*

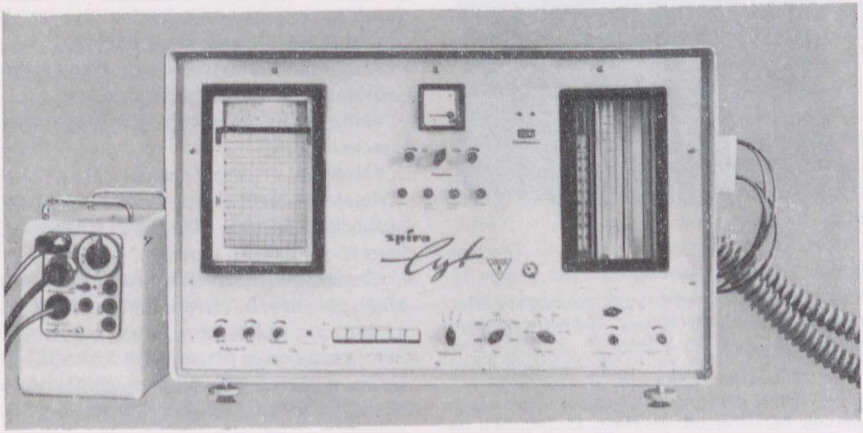
diaphorase: a liponsavdehydrogenase régi elnevezése. Flavoprotein, amelynek prosthéticus csoportja a flavinadenindinucelotid. A redukált nicotinsavamidadenindinucleotid és a megfelelő hydrogenacceptor, pl. methylenkék közötti reakciót is katalizálja. *S. F. B.*

diaphorase deficientia: →a *methaemoglobinaemia hereditaria*

diaphoresis: bőséges izzadás, izzasztás.

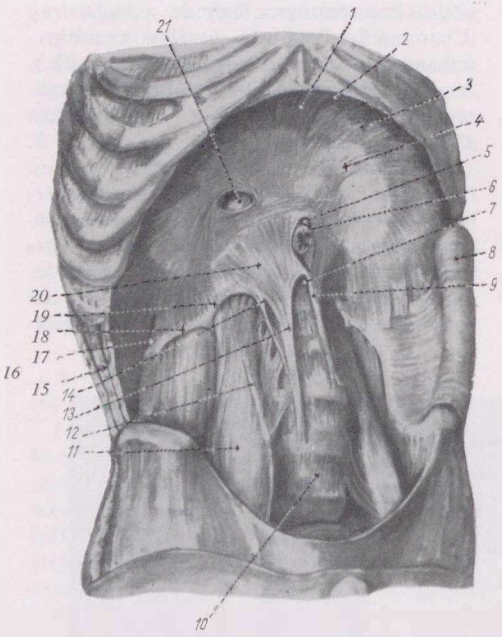
diaphoretica, *izzasztók:* alkalmazásuk a népies orvoslásban, a hűléses betegségek megelőzésére és kezelésére igen elterjedt. Izzasztók pl. a hársfavirág (Tiliae flos), bodzavirág (Sambuci flos) és kamillavirág (Chamomillae flos) teák, továbbá az antipyreticumok (acidum acetylsalicylicum, stb.). A pilocarpint, mely a parasympathicus izgatásával okoz igen erős izzadást, ma már nem alkalmazzák. *I. B.*

diaphragma: 1. *musculus phrenicus, phrenes, rekeszizom;* a mellüreget és hasüreget elválasztó izmos lemez; közepén az ínas *centrum tendineum* foglal helyet. Rajta két részt: a pars lumbalist és a pars sternocostalist különböztetjük meg. A pars lumbalisnak eredési viszonyait→*izomtáblázat*. Az ágyékcsigolyák-

Diapherometer
(alapanyagcsere-vizsgáló berendezés)

ról eredő kétoldali *crus mediale* kereszteződve az átlépő aorta számára szolgáló rést, a *hiatus aorticus*t fogja közre, a *hiatus esophageus* az esophagust és a kétoldali n. vagust engedi át. A crus mediale és laterale között a truncus sympathicus a n. splanchnicus major et minor, a v. azygos, ill bal oldalon a v. hemiazygos megy át. A *crus laterale* az ún. *Haller-íveken*, a lig. arcuatum mediale et lateralén *(arcus lumbocostalis medialis* et *lateralis*on) ered. A pars lumbalis és a pars costalis között a *trigonum lumbocostale, (Bochdalek-rés)* található. A v. cava inf. a centrum tendineum *foramen venae cavae inferioris*án lép át. A pars costalis és sternalis között a *trigonum sternocostale (Larrey-féle háromszög)* található, az a., ill. v. epigastrica sup. átlépésére. A rekesz tapadásának megfelelően az angolkórosok mellkasán levő harántbarázda a *Harrison-barázda* (H.-redő). — **2.** → *fényrekesz, (→mikroszkóp).* *T. I.*

Diaphragma

1: Pars sternalis, *2:* Trigonum sternocostale, *3:* Pars costalis, *4:* Centrum tendineum, *5:* Hiatus esophageus, *6:* Esophagus, *7:* Hiatus aorticus, *8:* M. transversus abdominis, *9:* Crus med. sin. et lig. arcuatum medianum, *10:* Vertebra lumbalis v., *11:* M. psoas major, *12:* M. psoas minor, *13:* Crus med. dext. et lig. arcuatum medianum, *14:* Crus intermedium, *15:* M. obl. int. abdominis, *16:* M. obl. ext. abdominis, *17:* Trigonum lumbocostale, *18:* Lig. arcuatum lat., *19:* Lig. arcuatum med., *20:* Pars lumbalis, *21:* Foramen v. cavae

diaphragma laryngis: a gége fejlődési rendellenessége, a hangszalagok közötti, a glottist változó mértékben beszűkítő hártya v. redő. Légzési nehézséget, ritkábban hangadási zavart okozhat. *Ré. Gy.*

diaphragma oris: a száj fenekét képező m. mylohyoideus, melyet külső és belső oldalán saját fasciája fed, (elavult elnevezés). *T. I.*

diaphragma pelvis: a m. levator ani által képezett izomlemez; belülről és kívülről egy-egy fascia, a *fascia diaphragmatis pelvis sup.* et *inf.* vonja be. Ezekkel együtt alulról elzárja a kismedencét. *(→diaphragma urogenitale, →perineum).* *T. I.*

diaphragma-repedés: →*ruptura diaphragmatos*

diaphragmatikus légzés, *abdominális légzés:* légzéstípus, melynél a belégzésnél a mellkas hosszanti átmérőjének növekedése dominál. Elsősorban férfiakban észlelhető, míg a nőkre a costalis légzéstípus jellemző. *B. P.*

diaphragmatokele: hernia diaphragmatica (rekeszizomsérv).

diaphragma urogenitale: az os pubisok alsó ágai között kifeszülő, trapéz alakú lemez. Felső és alsó felszínét a fascia diaphragmatis urogenitalis sup. et inf. borítja. Állományában a m. sphincter urethrae és a m. transversus perinei prof. található. Állományához tartozik férfiaknál a gl. bulbourethralis, nőknél a gl. vestibularis major Bartholini. A ~ a levator ani két elülső szára között maradt rést, a hiatus genitalist zárja el, s így a *diaphragma pelvisszel* együtt teljessé teszi a medencekimenet elzárását. Férfiaknál a hólyag és prostata is rajta nyugszik. Nőknél átfúrja a vagina, melynek falával összefügg. A ~t az aa. és vv. pudendae internae látják el vérrel, idege a n. pudendus. *T. I.*

diaphragmitis acuta: →*Hedblom-syndroma*

Diaphyllin: →*theophyllinum*

diaphysealis aclasia: →*exostosis cartilaginea multiplex*

diaphysis: →*ossa longa*

diaphysis-törés: csonttesttörés, a csövescsontok középső részének leggyakrabban torsiós v. flexiós törése. *B. I.*

diaplacentaris fertőzés, *transplacentaris fertőzés, placentaris fertőzés, intrauterin fertőzés:* az intrauterin életben a fertőző mikrobák behatolása az anya placentáján keresztül a magzatba, a placenta egyidejű megbetegítésével v. anélkül. Előfordulását embernél lues, tuberculosis *(→congenitalis tbc.)*, listeriosis, toxoplasmosis, brucellosis és többféle vírusfertőzés (himlő, rubeola stb.) kapcsán igazolták. *A. Z.*

Diaptomus gracilis: rákféleség, mely a Diphyllobothrium latum s. *Bothriocephalus latus* egyik közti gazdája. A féreg embryoja a rák visceralis üregében alakul át 1/2 mm-es „procercoid" lárvává. *J. E.*

Diapulmon, *Transpulmin:* olajos injectio 1 és 2 ml-es ampullában 3% chinint, 2,5% camphort, 8% mentholt és 20% oleum eucalyptit tartalmaz. Bronchitis, bronchopneumonia ellen naponta 1—2 amp. adható im. Inhalatióra vízgőzzel porlasztva is alkalmazzák. *I. B.*

diarrhaea: →*diarrhoea*

diarrhée prandiale, *postcibalis diarrhoea:* étkezés után közvetlenül, az étkezés hatására keletkező hasmenés, melyet az étkezés kiváltotta epeürülés (epesavak) hoz létre dyskinesisek, sphincter-gyengeség esetén, leggyakrabban cholecystectomia után. Gyomorresectio után is előfordul, a gastroenteroanastomosis nyíláson át hirtelen a vékonybélbe kerülő étel hatására. *M. I.*

diarrhoea, *diarrhaea, hasmenés:* híg széklet ürítése, rendszerint többször napjában, fokozott bélmotilitas, csökkent vízfelszívódás v. fokozott secretio következtében. Okai lehetnek idegrendszeriek: fokozott izgalom (ideges hasmenés), viscero-visceralis reflex bármely hasi szerv megbetegedésekor, endocrin betegségek (Addison-, Simmonds-kór); a bélfal megbetegedései (enteritis, colitis, ileitis, specifikus gyulladások, ételmérgezések, infectiók, tumorok, infiltratumok, amyloidosis, bélelzáródás), a béltartalom megváltozása (cellulose-dús, v. zsírdús, továbbá pancreas-betegség, savhiány miatt emésztetlen táplálék), allergiás tényezők; vitaminhiány (ariboflavinosis, pellagra, sprue); intoxicatio (uraemia, fémmérgezések, sepsis). A hasmenéses széklet erjedéses, v. rothadásos jellegű, vizes, híg, v. pépes consistentiájú, lehet gennyes, nyákos v. véres. *M. I.*

diarthrosis: →*articulatio*

diaschisis: →*Monakow-diaschisis*

diascleralis átvilágítás: a szem átvilágítása sclera-lámpával (Sachs és Lange-lámpa). Tumor esetén a pupilla vörös fénye csökkent v. megszűnik. Ablatiónál a retina-szakadás lokalizálására is használható. *B. B.*

diascop: 1. rtg-filmek egyenletes, áteső fénnyel való megvilágítására szolgáló eszköz; lehetővé teszi a fényerősség szabályozását és a megvilágított terület nagyságának változtatását. — 2. (bőrgy.) →*diascopia.* *D. P.*

diascopia, *diaphanoscopia, vitropressio:* a bőrben ülő képletek színének vizsgálata a vér színének kirekesztésével. Eszköze, a „diascop", vastagabb üveglemez, v. egyszerű tárgylemez, melyet a beteg területre rászorítva a bőrt vértelenítjük. Így az üveglapon át világos alapon láthatjuk az irhában ülő szöveti elváltozások (lupoma, lupus-göbcse, xanthoma stb.) saját színét. *Be. K.*

Diason: →*Promin*

diastase: →*amylase* régi elnevezése.

diastasis: szétválás, két összetartozó rész különválása (pl. rectus izom ~a, az epiphysis ~a). *B. I.*

diastasis recti abdominis: a két egyenes hasizom eltávolodása egymástól s egyben a középvonaltól, a linea alba kitágulása, kiszélesedése. *B. I.*

diastema, *trema:* fogközötti hézag. Leggyakrabban a felső és alsó középső metszők között fordul elő. A valódi ~ öröklődött, ilyenkor az ajakfék (frenulum labii) mint vaskos kötőszövetes köteg húzódik át a palatumba. Ál~-ról szólunk, ha a középső metszők helyére az oldalsó metsző hézagosan előrejön, vagy ha az oldalsó metsző csírahiány miatt nem nőtt ki. *B. K.*

Familiaris esetekben szabályos autosomalis dominantia állapítható meg, erős penetranciával, de variabilis expressivitással. Olykor multifactorialis öröklésmenet is gyanítható. *Gy. B.*

diastematomyelia, *diplomyelia:* a gerincvelő fejlődési rendellenessége, mely a gerincvelő helyenkénti (esetleg hosszú darabon való) megduplázódásával jár. A kettős gerincvelő között gyakran csontos előemelkedés foglal helyet. Rendszerint mindkét gerincvelő súlyos szerkezeti zavarokat és így functionalis elégtelenséget mutat. *H. B.*

diaster: →*mitosis*

diastole: a szívműködés elernyedési, a systolét követő szakasza, melyben a szív üregei megtelnek vérrel. A kamrai ~ fázisai: *proto~*, a gyors, *meso~* a lassú telődés szakasza és a *praesystole.* Utóbbi egybeesik a pitvari systoléval. A pitvarok ~ja pedig a kamrák systoléjával egyidejű; physiologiás körülmények között a pitvari ~ külön hangjelenséget nem ad. *~s hang:* második (II)hang, több komponensből összetevődő hangjelenség. Kamrai ~ kezdetét jelenti. — *~s nyomás:* a kamrai ~ alatt az erekben uralkodó nyomás fenntartásában az erek rugalmasságának van döntő szerepe, nagysága főleg a peripheriás ellenállástól függ. Magas vérnyomás betegségnél (ún. essenti-

alis hypertonia) általában magas, érelmeszesedés által létrehozott magas vérnyomásnál normális v. alig emelkedett. *G. Gy.*

diastolés zörej: →*szívzörejek*

diatézis: →*diathesis*

diathermans: hősugarakat átbocsátó (levegő, gáz, folyadék v. szilárd anyag). *J. E.*

diathermia: kezelés elektroncsöves készülékkel előállított magasfrekvenciájú váltóárammal, mely az idegeket nem ingerli. Therapiásan a szövetekben képződő hő hat: az áram a szöveteket ellenállásuktól függően melegíti fel. A felmelegedés vérbőséggel jár, s egyúttal fokozott nyirokáramlás, gyorsabb felszívódás, izom-spasmusok oldódása stb. is megfigyelhető. Idült mozgásszervi betegségeknél, chronikus gyulladásoknál, összenövések esetén alkalmazzák. Gennyes folyamatokat fellobbanthat (→még *nagyfrekvenciás therapia*). *Br. P.*

diathesis, *diatézis:* örökletesen megszabott, de exogen tényezők hatására módosuló hajlam bizonyos kóros reakciókra. Így beszélhetünk exsudatív, neuropathiás, allergiás, spasmophil, stb. ~ról. Jelentőségét, Czerny nyomán, különösen a német gyermekgyógyászati iskola hangsúlyozza. *D. L.*

diathesises proportio: az az arány, amelyben cyclothym egyének fel- és lehangolt állapotai állnak egymással (*Kretschmer* által alkalmazott kifejezés). *H. B.*

diathesis-kövek: tisztán az anyagcsere terhére írható, ún. metabolikus kövek, melyek képződésére semmi objektív ok nincs, szemben a másodlagos kőképződéssel, mikor bonctani elváltozások (szűkületek), élettani rendellenességek (pangás) és más kórfolyamatok (gyulladás) indítják meg a kőképződés folyamatát. *B. I.*

diathesis oxalica: →*oxaluria*

diatomák a vérben: vízbefulás kimutatási jele. A belégzett vízzel kovamoszatok kerülnek az alveolusokba, innen a tüdőgyűjtőerek útján a bal pitvarba, majd a nagyvérkörbe. Megfelelő módszerekkel a szervekben, a vérben, a csontvelőben kimutatva a vízbefulás bizonyítékát képezhetik (*Incze, Tamáska, Gyöngyösi*). *F. V.*

diatorikus fog: →*diatoris-fog*

diatoris-fog, *diatorikus fog:* üreges *műfog*, üreges tartószerkezettel ellátott műfog. *B. K.*

Diatriozat: →*pyelographia*

Diazil: →*sulfanilamidum*

Diazinon: *Parathion*hoz hasonló, de melegvérűekre kevésbé toxikus, fajlagos, kontakt rovarirtószer. Egészségügyi kártevők, különösen DDT-vel szemben már resistens rovarok irtására a Parathion-csoportból ez a legelterjedtebb (→még *szerves phosphorsavesterek*). *Z. N.*

diazonium reakció: bilirubin frissen készített diazonium sóval színreakciót ad, amely alkalikus v. savanyú közegben kék, kékesibolya, neutralis közegben piros színű (van den Bergh reakció). Diazotálás kémiailag: elsőrendű aromás amin (pl. sulfanilsav) savfelesleg jelenlétében natriumnitrittel diazonium sót ad. A ~ során a bilirubin a III—IV pyrrol gyűrű között felhasad és diazokötésben a sulfanilsavhoz kapcsolódik. Az így kialakult azofesték adja a színreakciót. A ~ alapján a serum és vizelet bilirubin tartalma fotometriásan meghatározható. Coffein a ~-t elősegíti, ezért egyes meghatározási eljárások ezt is a vegyülethez adják. A ~ során megkülönböztethető ún. direkt bilirubin, amely a májon áthaladva glucoronsavval conjugalódik és ezért könnyen diazotálható, valamint ún. indirekt bilirubin, amely a májon nem haladt át, szabad állapotban van, és ezért csak alkohol hozzáadása után diazotálható. Normális serumban direkt bilirubin csak nyomokban, indirekt bilirubin 0,25—0,80 mg%-koncentrációban található. →*Haemolytikus icterus*ban az indirekt serum bilirubin →*hepatocellularis* és *obstructiós icterus*ban mind a direkt, mind az indirekt bilirubin emelkedik a serumban. *F. I.*

diazoreakcio, *diazo próba:* →*vizeletvizsgálat*

diazotálás: kémiai művelet, mellyel valamely molekula aminocsoportja helyére ún. diazokötést viszünk be. A diazokötés két nitrogenatomnak kettős kötéssel való kapcsolódása egy molekulában. Az ilyen csoportot (—N=N—) azocsoportnak nevezzük. *Ba. B.*

Dibenamin, *N-dibenzyl-β-chloraethylamin:* a sympathicust erősen és tartósan bénító szer. A vérnyomást süllyeszti. *D.:* 1—3 mg/kg iv. (→még *sympatholytica*). *I. B.*

Dibenamin-próba: a phaeochromocytoma diagnosztikájában alkalmazott eljárás. A szervezetbe adrenolyticumot juttatnak be, melynek hatására a phaeochromocytoma által okozott hypertensio csökken, ill. megszűnik. *I. B.*

Dibencil: →*penicillin*

Dibenzylin: →*sympatholytica*

Dibiomycin: chlortetracyclin N,N'-dibenzyl aethylen diaminsóját tartalmazó prolongált hatású szemkenőcs, trachoma és egyéb szaruhártya megbetegedések kezelésére. *W. A.*

dibromhydroxymercuri-fluorescein: →*mercurochrom*

Dibulin: →*parasympatholytica*

Dibutolin: →*parasympatholytica*

Dicain: →*tetracainum hydrochloricum*

Dicaptol: →*dimercaprolum*

dicarbonsavak: olyan szerves savak, melyek két carboxylcsoportot tartalmaznak. Az alifás telített ~ homológ sorának kezdete: malonsav, borostyánkősav, glutarsav, adipinsav, pimelinsav. Különösen jelentősek a C_1-dicarbonsavak és a monoaminodicarbonsavak. *S. F. B.*

dicephalus: kétfejű, oldalvást összefüggő kettőstorz. Formái: ~ tetrabrachius, tribrachius, v. dibrachius.

dicephalus parasiticus: →*kettőstorzok*

Dichloraminum: →*Neomagnol*

dichlordiaethylsulfid: →*mustáranyag*

dichlor-diphenyl-trichloraethan: →*DDT*

dichlor-diphenyl-trichlormethylmethan: →*DDT*

Dichloren: →*cytostatica*

Dichloroisoproterenol: →*sympatholytica*

Dichlorphenamid: →*Fonurit*

dichlorphenol-indophenol: C-vitamin meghatározáshoz (titrálására) használt reagens. *M. I.*

Dichlorvos: →*szerves phosphorsavesterek*

dichorialis ikrek: ikrek két chorionnal és két amnionnal.

dichotomia: felezés, kettéosztás, kettéválasztás.

dichromasia, *dichromatopsia, színvakság:* részleges színvakság, melynél egy ellentétes színpár színtelennek látszik. Leggyakoribb vörös—zöld (daltonismus), ritkább a kék—sárga iránti veleszületett érzéketlenség. *B. B.*

dick, *aethylarsindichlorid,* $C_2H_5AsCl_2$: vegyi harcanyag. Víztiszta, olajszerű, aromás szagú folyadék, mely periodikus légszomjat, kínzó körömágy-gyulladást okoz. Hatása egyébként a →*Clark I.*-hez hasonló. (Ellenszere is azonos.) *F. L.*

Dick, George Frederick (1881—): amerikai patológus, chicagói egyetemi tanár. Feleségével, *Gladys Dick*kel bebizonyította a Streptococcus haemolyticus szerepét a scarlatina kóroktatában, és kidolgozta a ~reakciót a scarlatina iránti fogékonyság kimutatására. *H. G.*

Dick-cirrhosis: →*pericarditis constrictiva*

Dick-próba, *Dick-test:* scarlatina iránti fogékonyság kimutatására szolgáló eljárás. Scarlatinás szervezetből kitenyésztett *Streptococcus haemolyticus* levestenyészetének szüredékében foglalt 0,1 ml toxint bőrbe fecskendezve, 10—15 mm átmérőjű helyi pírt észlelünk, ha előzetes expositio nem történt. Az ilyen szervezet scarlatina-fertőzés iránt fogékony. Ugyanez a toxin védőoltásra is felhasználható *(Dick-védőoltás):* 3000—4000 bőregységnyi toxint háromszorra elosztva. *J. E.*

Dick-toxin, *capillar toxin, erythrogen toxin, scarlat-toxin:* a Streptococcus pyogenes exotoxinja. *Dick* és felesége fedezte fel és igazolta jelentőségét a vörheny aetiológiájában. Capillar-méreg, toxoiddá nem alakítható át; a vörheny elleni aktív immunizálást az exotoxin emelkedő adagjaival végzik. *A. Z.*

Dick-védőoltás: →*Dick-próba*

Dicodid: →*dihydrocodeinonum bitartaricum*

Dicrocoelium dendriticum, *Distomum lanceolatum, lándzsás métely:* főleg juhok epeutaiban élősködő, 0,5—1,5 cm hosszú métely. Az ember accidentalisan fertőződhet. Epeútelzáródást, sárgaságot, anaemiát okoz. Nevét megnyúlt, lándzsa alakjáról kapta. Köztigazdái vízicsigák és a Formica fusca hangyafaj. *Th.:* emetin. *Z. N.*

dicrot-csomó: a pulzusgörbe lehágó szárán látható kis esés, melyet kis emelkedés követ. Oka a pulzushullám visszaverődése, elsősorban a becsapódó aortabillentyűkről. *B. P.*

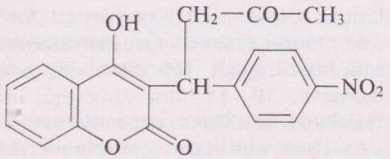
dicrotismus: kéthullámú érlökés, a dicrot pulzus állandósulása hosszabb sorozatra (→még *pulsus*). *S. J.*

dictyitis: szemideghártya-gyulladás, retinitis.

dictyoma: rosszindulatú, ritka embryonalis ideghártya-structurájú daganat a corp. ciliarében. Metastasist nem okoz. *B. B.*

dicumarin, *dicumarolum,* 3,3'-methylen-bis-(4-hydroxycumarin): a somkóróban keletkezik annak helytelen füllesztésekor és a szarvasmarhák vérzéses megbetegedését okozva, mert a máj prothrombin, továbbá a proconvertin és a plasma thromboplastin-antecedens termelését erősen gátolja. A K-vitamin antagonistájának tekinthető. Bevezetése a thrombosis-therapiába jelentős eredményeket hozott. Minthogy túlságosan toxikus és el-

nyújtott hatású, számos olyan *~származékot* szintetizáltak, melyek ezen hátrányoktól mentesek, és megfelelő dozirozásukkal a

Syncumar

prothrombina therapiás vérszintre (18—30%) jól beállítható. Ilyen készítmények: — *Pelentan*, *Tromexan* a ~ ecetsavas aethylestere. Hatása gyorsabb, de rövidebb ideig tart, és Vitamin-K_1-gyel *(Menandion, Konakion)* jobban antagonizálható. *D:* 2—3 napon át 4 tbl. á 0,3 g, azután 3, majd 2, végül 1 tbl. — *Syncumar*, *Acenocoumarin*, *Sintrom*, 3-[α-(4'-nitrophenyl)-β-acetylaethyl]-4-hydroxycumarin: igen jó véralvadásgátló. Az első napi adag 4—8 tbl à 2 mg, utána a prothrombin aktivitástól függően kell az adagolást folytatni; fenntartó adag napi 1—3 tbl. legalább 2 hetenként ellenőrzés szükséges. — *Cyclocumarol*, *Cumopyran*, 2-methoxy-2-methyl-4-phenyldihidropyrano-(2,3)-cumarin. *D:* naponta 0,1—0,2 g hatásos. — *Dindevan*, *Phenidion*, *Hedulin*, 2-phenylindan-1,3-dion. Már 1 nap alatt hat. *D:* kezdő adag 0,2 g, fenntartó 0,05—0,1 g. — *Marcumar*, 3-(1-phenylpropyl)-4-hydroxycumarin, erős hatású. 3 mg-os tbl.-ban adható. — *Diphenadion*, *Dipaxin*, 2-diphenylacetyl-1,3-indandion. *D:* kezdetben 20—30 mg, később 3—5 mg. — *Coumadin*, *Warfarin*, 3-(α-acetonylbenzyl)-4-hydroxycumarin, 25 mg-os tbl.-ban használják. *G. M.—I. B.*

Dicurin: →*higanyos diureticumok*

dicyan, *dicián*, *cián*, *cyan*, $(CN)_2$: színtelen, szúros, keserű mandulára emlékeztető szagú gáz, mely kémiai sajátságait tekintve a halogén elemekre hasonlít. Kevésbé ugyan, mint a *cyanhydrogen*, de erősen mérgező hatású. *Miklós I.*

Diday—Kassowitz-szabály: →*Kassowitz-szabály*

Didot-műtét: az összenőtt ujjak (syndactylia) műtéti megoldásának egyik módja; ajtószárnymetszésből kiindulva, egyik ujjról dorsalis, másikról volaris lebenyképzéssel alakítják ki a 2 szomszédos ujj egymás felé néző felszínét. *B. I.*

didymalgia: →*orchidalgia*

didymitis: →*orchitis*

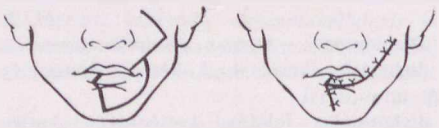
didymodynia →*orchidalgia*

didymus: testis, here.

diebus alternis: másodnaponként váltakozva

Dieffenbach, Johann Friedrich (1792—1847): német sebész, berlini egyetemi tanár. Már fiatalon a plasztikai sebészet felé fordult, sikerült ezt önálló metodikává fejlesztenie. Számos ma is használatos eljárást kezdeményezett, nemcsak a felületi, hanem a belső szervi plasztika területén is: bélkimetszés, végbélképzés, hólyag-fistula, húgycsőszűkület megoldása stb. *(Chirurgische Erfahrungen*, 1829—34). Transplantatióval és transfusióval is kísérletezett. Sokoldalú sebészi működéséből kiemelkedik a tenotomia tökéletesítése és a strabismus műtéti gyógyítása *(Über das Schielen*, 1842), amit 1200 eset kapcsán közölt. Postumus tankönyve: *Die operative Chirurgie* (1845—48). *Be. I.*

Dieffenbach-műtétek: 1. ajakképzés az alsóajak ék alakú kimetszése után, haránt pofametszéssel, lebenyeltolással; — 2. subcutan tenotomia, inátmetszés a bőr alatt, sarlószerű ínmetszőkéssel, tenotommal; — 3. csípőkiüzesítés két szakaszban: először magas comb-amputatio, majd enucleatio; — 4. nyeles bőrplasztika; a szemhéj bőrének hiányzó részét szomszédos bőrdarab odafordításával pótolja. *B. I.*

Dieffenbach-műtét

Alsó ajak részleges hiányának pótlása Dieffenbach—Szimanovszkij egylebenyes módszerével

Dieffenbach—Weber—Kocher-műtét: állcsont-resectio; a maxilla eltávolítása az arcideg, nagyobb erek és a parotis-vezeték megkímélésével. *B. I.*

Diego-vércsoport, *Diego-vércsoportantigen*, *Di^a-antigen:* 1955-ben felfedezett, kezdetben családinak vélt vércsoporttulajdonság. *H. E.*

Dieldrin: fajlagos kontakt rovarirtószer. Kémiailag az Aldrinhoz hasonló. A DDT-nél melegvérűekre ötször toxikusabb, bőrön át is felszívódik. A központi idegrendszeren kívül a májat és vesét is károsítja. Alkalmazása szigorú óvórendszabályokhoz kötött. *Z. N.*

dielektrikum, *szigetelő:* minden nagy ellenállású ($\varrho > 10\ \Omega\ cm^{-1}$) anyag. A ~ok jellemző adata a *dielektromos állandó*. Ha egy C capacitású condensator lemezei közé ~ot teszünk, akkor a capacitás megnövekszik:

$$C' = \varepsilon \cdot C$$

ε a közbehelyezett anyag dielektromos állandója. Ha egy áramkörben a vezető egy szakaszát ~ helyettesíti, akkor az áramkörben egyenáram nem folyhat. Bekapcsoláskor azonban, amíg a condensator feltöltődik, úgy látszik, mintha a töltőáram átfolyna a condensatoron, pedig a condensator belsejében csupán a töltések eltolódása révén elektromos tér alakul ki. Ezt a condensatoron „átfolyó" áramot nevezzük eltolási áramnak, amelynek nagysága a vezetési áraméval egyenlő, és amelynek éppolyan mágneses hatása van, mint a fémes vezetőben folyó áramnak. *E. J.*

dielektromos állandó: az elektromos szigetelő anyagokra jellemző számérték, mely megmutatja, hogyha egy kondenzátor lemezei közé vákuum helyett az illető anyagot tesszük hányszorosra nő a kondenzátor kapacitása. $D = \frac{\varepsilon}{\varepsilon_0}$, ahol ε_0 a vákuum, ε a vizsgált anyag abszolút ~ja, D a ~nak nevezett relatív érték (> 1), amely a dielektrikumra jellemző. Ezt egy kondenzátor kapacitásának változásával határozzák meg, amely C_0 ha a lemezei között vákuum van és $C = DC_0$ ha *dielektrikum* van a lemezek között. Az elektromos töltések egymásközti hatása fordítva arányos a közeg ~jával. *E. J.*

diencephalic blush: →*erythema diencephalicum*

diencephalikus autonom epilepsia: kipirulással v. elsápadással, izzadással, tachycardiával, nyáladzással, vérnyomásemelkedéssel, esetleg átmeneti exophthalmusszal, bradypnoéval járó roham. *Penfield* írta le. A III. agykamrában ülő daganatok v. a diencephalikus vegetatív területek működési zavara okozza, „vegetatív ataxia", mely liquor-lebocsátásra rendszerint megszűnik, ha nem daganat okozza. *H. B.*

diencephalon, *közti agy:* phylogeneticailag ősi agyrész. A két félteke közé ékelt helyzetéről kapta a nevét. Részei: thalamus, striatum, corpus geniculatum mediale és laterale, pallidum, n. subthalamicus. *H. B.*

diencephaloretinalis degeneratio: →*Laurence—Moon-syndroma*

Dienes Endre (1904—): körzeti orvos. A lakosság egészségügyi kultúrájának és ellátásának fejlesztése érdekében kifejtett munkásságáért 1954-ben Kossuth-díjat kapott.

Dienes Lajos (1886—): biokémikus. Liebermann tanítványa. 1916-ban magántanárrá habilitálták. A Tanácsköztársaság idején tanúsított magatartása miatt az ellenforradalom megfosztotta tanári címétől. 1922-ben kivándorolt, az ashevillei Ruck tbc kutatóintézet igazgatója lett.

Dienoestrol: →*stilboestrolum*

dienol: olyan szerves vegyület, amelyben két szénatom között kettős kötés van, és mindkét szénatomhoz egy OH-csoport is kapcsolódik. A ~ igen könnyen oxidálódik, erős redukálószer, autoxydatióra hajlamos, gyengén savanyú kémhatású. *S. F. B.*

Dienst-próba: →*terhességi reakciók*

Dientamoeba fragilis: kérdéses pathogenitású *bélprotozoon*. *Z. N.*

Diepgen, Paul (1878—1966): német orvostörténész, mainzi egyetemi tanár. Munkáiban kimutatta az orvostörténelem általános történelmi és társadalmi hátterét.

Diernachi Máté (XIV—XV. század): az óbudai „Sigmundea"-Egyetem tanára. A konstanzi zsinaton képviselte egyetemét. Nem teljesen tisztázott azonban, hogy tanított-e orvostant is, *Ábel* szerint az egyházjognak és a teológiának volt a tanára. *R. M. Gy.*

Diescher János (1813—1883): szülész, egyetemi tanár. 1849-ben a pesti egyetemen az elméleti orvostan tanára, 1864-ben — *Semmelweis* halála után — ugyanott a szülészet tanára. ~ azonban nem ismerte fel a semmelweisi tanok jelentőségét, s erősen konzervatív elvek szerint folytatta működését, ezért tanári tevékenysége nagy visszaesést jelentett. *R. M. Gy.*

diéta, *diaeta:* kötött, meghatározott étrend. Megkülönböztetünk vesebajos, máj-, cukorbajos stb. ~t, más szempontból hizlaló (kalóriadús) v. soványító (kalóriaszegény), ismét más szempontból salakszegény v. salakdús, zsírszegény, v. zsírdús, fehérjeszegény v. magas fehérjetartalmú, lactovegetabilis, vegetariánus stb. ~t. A ~t mindig az egyénhez kell alkalmazni. *M. I.*

diétás nővér: olyan egészségügyi dolgozó, aki ~i képesítéssel rendelkezik. E képesítés 2 éves szakiskolához és képesítő vizsgához kötött. Rendszeres iskolai képzése hazánkban 1956 óta folyik. Korábban időszakonként szervezett tanfolyamokon szerezte képesítését. A betegek diaetás étkezését az étrendi

előírások szerint szervezi meg. Újabban az üzemi konyhák és a vendéglátó ipar is alkalmaz ~t a lakosság diétás étrendjének biztosítására (→még *egészségügyi középfokú oktatás).* *S. I.*

diétásnővérképző iskola: →*egészségügyi középfokú oktatás*

Diethoxin: →*Intracain*

Dietl-crisis: intermittáló hydronephrosis, hydroureter esetén a visszatérő rohamokat kísérő, a costovertebralis szögletből kisugárzó heves fájdalom, nyálazás, hányás, tachycardia, hypotensio. *Th.:* az intermittáló elzáródást okozó kő eltávolítása, v. a ptosis renalis megszüntetése. *B. I.*

Dietrich-betegség: direkt trauma v. túlerőltetés által kiváltott aseptikus necrosis a metacarpus-csontokban. *Th.:* a kéz fizikai munkától való kímélése. *G. A.*

Dieudonné-agar: cholera baktérium tenyésztésére használt, állati vért és kálilúgot tartalmazó, lúgos vegyhatású táptalaj. *A. Z.*

Dieulafoy, Georges (1839—1911): francia belgyógyász, párizsi egyetemi tanár. Fejlesztette a pleura-üreg punctiójának technikáját. Kiváló előadásaival, kézikönyvével érdemeket szerzett az orvosképzés terén. *H. G.*

Dieulafoy-aspirator: mellüregi izzadmány lecsapolására szerkesztett 200 ml-es fecskendő, átfordítható csappal. A csap elfordításával a fecskendő felszívott tartalma kiüríthető, majd visszafordítva a szívás folytatható. *B. I.*

Dieulafoy-fekély: pneumoniához társuló heveny gyomor-erosio. *B. I.*

Dieulafoy-trias: heveny appendicitis tünetegyüttese: 1. bőrtúlérzékenység az ileocaecalis tájon (hyperaesthesiás zóna), — 2. izomfeszülés (defensus), — 3. a McBurney-pont nyomásérzékenysége. *B. I.*

Difco-táptalajok: a Difco-gyár által por alakban forgalomba hozott, feloldás után használatra kész táptalajok. *A. Z.*

difference limen: →*különbségi küszöb,* →*recruitment phenomenon*

differenciálásos gátlás: ha adott feltételes ingerre (pl. 1000-es frekvenciájú hang) feltételes reflexet építettünk ki, úgy a pozitív ingerhez közeálló ingerek (pl. 950-es frekvenciájú hang) is reflex választ válthatnak ki. Ha az egyik hangot (pl. 1000-es) mindig megerősítjük feltétlen ingerrel, a másik hangot (pl. 950-es) ellenben soha, úgy előbb-utóbb kialakul a ~, vagyis az 1000-es hangra pozitív, a 950-es hangra negatív feltételes reflexválaszt kapunk. A ~ gátlásos természetét bizonyítja, hogy ha a negatív (tehát hatástalan) ingerhez járulékos külső ingert (pl. kámfor szag) társítunk, úgy a feltételes reflexválasz létrejön *(→gátlástalanítás).* A kutya differenciáló készsége igen nagy: különböző formák, betűalakok stb. jól differenciálhatók; a hangmagasságot 1/8 hangnyi különbség esetén differenciálni tudja; a hangintenzitás olyan különbségét, melyet ember csak egymást követő hangok esetén képes megkülönböztetni, a kutya differenciálja, ha 17 óra telik el a két hang megszólaltatása között; a kört és ellipszist akkor is el tudja differenciálni, ha utóbbi tengelyeinek aránya 9 : 8. *B. P.*

differenciál-calorimeter: →*calorimeter*

differenciál centrifugálás: valamely heterogen suspensio komponenseinek elválasztása szakaszosan változó sebességű centrifugálással, ami a különböző sebességgel ülepedő fractiókat elválasztja. *S. F. B.*

differenciáló festés: baktériumfestési eljárás, mely a sejt egyszerű megfestésén kívül a protoplasma szerkezetének, metachromatikusan festődő szemcséinek, v. a sejthártyának, a toknak és a csillóknak feltüntetésére alkalmas. *A. Z.*

differenciáló plastica, *elválasztó plasztika:* végtagcsonkítás után munkavégzésre alkalmas „hasznos csonk" formálása, alakítása. Legismertebb a *Krukenberg-csonk:* kézamputatio után az alkar két csontjából készített „rákolló". *B. I.*

differenciáló táptalaj, *indicatoros táptalaj:* egyes baktériumok jellemző tulajdonságainak kimutatására és azok elkülönítésére használatos táptalaj. A véres táptalaj a haemolytikus tulajdonságot, a szénhydratokat és indicatort tartalmazó táptalaj a savképzést v. annak hiányát mutatja ki. *A. Z.*

differenciál-pupilloscop: →*pupilloscopia*

differens elektród: a szív működése következtében a testfelszínen potenciálváltozások *(→electrocardiogramm)* keletkeznek; az elvezetés unipoláris formájában az egyik elektródot a testfelszín aktív pontjára helyezzük, az a ~. A másik, *indifferens elektród* nulla potenciálú helyre kerül. A ~ helye szerint megkülönböztetünk unipoláris végtag-, valamint mellkasi elvezetést. Ugyancsak ~ot alkalmazunk izmok, idegek elektromos ingerlésére a szervezeten belül. Ekkor az indifferens elektród a szervezet távolabbi helyére kerül. *B. P.*

differentia-elmélet: az electrocardiogramm keletkezésére vonatkozó elmélet, mely sze-

rint az EKG két egymással ellentétes irányú monophasisos görbe algebrai összege. A szív basisa felfelé, a szív csúcsa lefelé irányuló monophasisos görbét ad. Ezen elméletnek ma már több az ellenzője, mint a híve. *G. Gy.*

differential absorption ratio: → *DAR*

differentiatio: a sejtek és szövetek fejlődése, melyeknek során egy meghatározott functio elvégzésére alkalmas szerkezet jön létre. Az egyedi fejlődés alatt a kezdetben egyforma fejlődési képességekkel rendelkező embryonalis sejtekből különböző sejttípusok, ill. szövetek és szervek jönnek létre. A differenciálódó embryonalis sejt biokémiai, morphologiai és physiologiai változások következtében meghatározott functio elvégzésére válik alkalmassá: mint mirigysejt váladékot termel, mint izomsejt mozgást létesít, mint idegsejt ingerületet képez és vezet stb. A differenciálódott sejt bizonyos feltételek között (pl. regenerálódás, szövettenyésztés) jellegzetes alaki és szerkezeti sajátságait kisebb-nagyobb mértékben elveszítheti, tehát egyszerűbb organisatiós állapotba mehet át *(dedifferenciálódás)*. A dedifferenciálódott sejt alkalmas feltételek között (pl. szövettenyészetből a szervezetbe visszaültetve) újra differenciálódhat *(redifferenciálódás)*. *T. I.*

diffractometer: a fényelhajlás (diffractio) elve alapján működő készülék. Orvosi laboratóriumban a vörösvértestek átlagos átmérőjének meghatározására szolgáló készülék. Azon alapul, hogy a fényelhajlás nagysága függ a fény útjába eső mikroszkópikus méretű testek átmérőjétől. *S. J.*

diffus: szétszórt, kiterjedt, éles határ nélküli. Ellentéte: *circumscriptus*.

diffus collagen betegség: a szervezet kötőszövetének egészére kiterjedő → *collagen betegség*. *Br. P.*

diffusibilis calcium: a serum calcium ionizált része. A szokásos microanalytikai módszerekkel meghatározott serum calcium 10 mg%-os szintjének csak közel fele van ionizált, diffusibilis formában. A maradék nem diffusibilis, nem ionizált complexum. A két forma mennyiségi aránya a pH és fehérjetartalom függvénye. A calciummal kapcsolatos physiologiai hatások legtöbbjében (véralvadás, neuromuscularis apparatus ingerlékenysége stb.) a ~ szerepe döntő. *B. P.*

diffusio: anyagi részecskék (pl. atomok, molekulák, colloid részecskék) elmozdulása gázokban, folyadékokban v. szilárd testekben (vagyis valamely adott fázisban) a hőmozgás következtében, ha maga az egész közeg makroszkópikusan nyugalomban van. (Ha makroszkópikusan is mozog a közeg, akkor áramlásról van szó.) Több összetevőt tartalmazó anyagi rendszerekben (pl. oldatokban) állandó hőmérsékleten a ~ koncentráció különbségek hatására következik be, s előbb-utóbb kiegyenliti a koncentráció különbségeket. — Valamely összetevő makroszkopikusan észlelhető ~ja akkor következik be, ha a test különböző helyein különböző a kémiai potenciálja. Állandó hőmérsékleten a kémiai potenciálkülönbségét koncentráció különbség idézi elő, ha viszont az elegy v. oldat különböző helyein különböző a hőmérséklet, akkor ez állandó koncentráció esetén is előidéz kémiai potenciálkülönbséget és ezáltal ~t *(thermodiffusio)*. A thermo~ olyan stacionarius állapothoz vezet, melyben nem mindenütt azonos a koncentráció. — A hőmozgás akkor sem szűnik meg, ha nincs koncentráció- v. hőmérsékletkülönbség az adott fázisban: ilyen körülmények között azonos molekulák átlag azonos sebességgel cserélnek helyet. Ez az *ön-diffusio*. — A ~ törvényszerűségeit a *Fick-féle törvények* írják le. Az 1. *törvény* szerint (a legegyszerűbb esetben, függőleges csőben felfelé történő ~ esetén) x helyen levő q keresztmetszeten dt idő alatt átdiffundáló anyag mennyisége

$$dn = Dq \frac{dc}{dx} dt,$$

ahol D a diffundáló anyagra és a közegre jellemző diffusio-állandó, dc pedig a dx távolságon bekövetkező koncentrációváltozás. Mivel dc/dx a koncentrációgradiens, ez utóbbi a ~ sebességének egyik mértékadó tényezője. Ugyanaz a koncentrációkülönbség annál gyorsabb ~t idéz elő (dn/dt a ~ sebessége), minél kisebb távolságon következik be. — A ~ *Fick-féle 2. törvénye* szerint valamely adott x helyen a koncentráció időbeli változása $\left(\frac{\partial c}{\partial t}\right)$ a koncentrációgradiensnek a hellyel való változásától $\frac{\partial}{\partial t}\left(\frac{\partial c}{\partial x}\right)$ függ azadott időpontban: $\left(\frac{\partial c}{\partial t}\right)_x = D\left(\frac{\partial^2 c}{\partial x^2}\right)_t$. — Összehasonlítható körülmények között a ~állandó gázoknál a legnagyobb, folyadékoknál sok ezerszer kisebb, szilárd testeknél többnyire elhanyagolhatóan kicsi. A hőmérséklet emelkedésével nő a ~állandó,

pl. vizes oldatban átlag fokonként 2%-kal. A ~ (egyébként azonos körülmények között) annál lassúbb, minél nagyobb a molekulasúly. Gázok ~állandója (azonos hőmérsékleten) fordítva arányos molekulasúlyuk négyzetgyökével *(Graham-törvény)*. Ha az oldott anyag molekulái viszonylag nagyok az oldószermolekulákhoz képest, akkor ~állandójukból következtetni lehet molekulasúlyukra. — *Colloid rendszerekben* azok a solok, amelyeknek részecskéi Brown-féle mozgás mellett haladó mozgást is végeznek, vagyis nagy dispersitas-fokúak, diffundálnak. Mivel részecskéik sokkal nagyobbak, mint a molekuláris dispers anyagoké, ~sebességük utóbbiakénál jóval kisebb. Ennek alapján a colloidok elválaszthatók az amikroszkopikus részecskéktől (dialysis). — A részecskék ~ja colloid rendszerekben a körülményektől függ. — A ~ az *élő szervezetekben* fontos folyamat. A sejtek belsejében rendszerint nem egy, hanem három irányban megy végbe, s az anyagok szállításának fontos módja. Pl. a capillarisokban folyó vér és a szövetközti folyadék között, a capillarisok falán keresztül, a tüdőben, a levegő és a vér között, a tüdőhólyagocskák falán keresztül, a táplálék felszívódása során a tápcsatornában stb. ~ révén megy végbe az anyagok kicserélődése. Szerepet játszik a ~ az ingerületi folyamat közben létrejövő potenciálkülönbségek keletkezésében és megszűnésében is.

diffusiós capacitas: az a milliliterekben kifejezett gázmennyiség, amely 1 Hgmm nyomáskülönbség mellett az alveolaris és capillaris teret elválasztó membránokon keresztül 1 perc alatt diffundál. A ~ fogalmát *Krogh* vezette be (1915). A ~ függ az alveolusok felületétől; az alveolaris epithelium vastagságától, a tüdő légkapacitásától, a működő tüdő-capillarisok számától, valamint az adott gáz diffusiós tulajdonságaitól. A ~ oxygen esetén, pihenéskor, egészséges felnőtt embernél átlagosan 21 ml/min., erős izommunka során 60 ml/min értékre emelkedhet. Széndioxyd ~a pihenéskor 500 ml/min., erős izommunkánál 800 ml/min-re emelkedhet. A ~ emelkedése izommunkánál a perctérfogat növekedésével és a működő tüdő-capillarisok számának fokozódásával magyarázható. Kóros esetekben, így az alveolaris felület beszűkülése (emphysema, tumor, destructiós folyamatok) v. kisvérköri pangás következtében a ~ változó mértékben csökken. A ~ meghatározása szénmonoxyd v. oxygen segítségével történik. Az utóbbi időben viszonylagos egyszerűségük miatt a szénmonoxidos módszereket alkalmazzák. *F. I.*

diffusiós coefficiens: az az anyagmennyiség, amely 1 cm^2 keresztmetszeten időegység alatt átdiffundál, ha a koncentrációgradiens értéke 1 ($dc/dx = 1$). Jó megközelítéssel a ~,

$$D = \frac{kT}{6\pi\eta\rho}, \text{ ahol}$$

$k = 1{,}4 \cdot 10^{-16}$ erg/fok, T az abszolút hőmérséklet, η a belső súrlódási együttható, ρ a molekulasugár. Látható, hogy a ~ nagysága az anyagi minőségtől és hőmérséklettől függ. Időegységként gázoknál a sec-ot, oldatoknál — mivel a diffusio igen lassú — a napot használjuk. Dimenziója cm^2/sec, ill. cm^2/nap. Értékét kísérletileg határozzák meg *Fick* 2. *törvénye* alapján *(→diffusio)*. Adott oldószernél és adott hőmérsékleten a ~ annál kisebb, minél nagyobb az oldott anyag molekulasúlya. Ezen összefüggés alapján a ~ mérésével meghatározható a molekulasúly, ami különösen nagy molekulájú anyagok molekulasúlyának meghatározását könnyíti meg. — Valamely gáznak az alveolusokból a capillaris vérbe való átáramlásának sebességét meghatározó érték függ: 1. a tüdőnek a gázcserében részt vevő aktív felületétől; 2. ama komplex membrán közepes vastagságától, amely az alveoláris hártyából, a plasma-rétegéből, az erythrocyták határhártyájából, valamint utóbbinak a haemoglobin-molekulától való közepes távolságából áll; 3. a szóban forgó gáz absorbtiós koefficiensétől és diffusiós konstansától az élettani folyadékoknál. Meghatározása nagy nehézségekbe ütközik, ezért inkább a *diffusiós capacitas* fogalmát használják fel összehasonlító célokra. *E. J.*

diffusiós energiaforrások: olyan rendszerek, melyekben az egyenlőtlenül eloszló alkatrészek diffusiója — legalábbis elvileg — munkát képes végezni; közkeletű példa az *osmosis*, melynél semipermeabilis fal választja el egymástól a különböző koncentrációjú oldatokat *(→thermoosmosis)*. De semipermeabilis fal hiányában is beáll a diffusio két nem electrolyt oldat érintkezése esetén; továbbá két különböző koncentrációjú electrolytoldat határán *(diffusiós potenciál)*, valamint két különböző összetételű, de azonos koncentrációjú electrolytoldat határán is (ide tartozik a *thermodiffusio* is). A *Donnan-egyensúly*, az ún. *Procter-modell*, továbbá a

Michaelis-féle electiv kation- v. anion-semipermeabilis-rendszer tulajdonképpen szintén diffusiós jelenségek. Legtöbbjük bizonyos biológiai jelentőséggel rendelkezik. *E. J.*

diffusiós légzés, *diffusion respiration:* a mechanikus légzőmozgások megszűnése esetén (légzésbénulásban) az alveolusokban maradt levegőből oxygen diffundál a tüdőcapillarisokba. Még mielőtt a teljes oxygenmennyiség átdiffundálna a vérbe, a további ~nek gátat szab a széndioxid felszaporodása, amely a vér pH-ját acidotikus irányban eltolva gátolja a haemoglobin oxygen-saturatióját (Bohr-effectus), ezért a ~ légzés kb. 30 perc alatt megszűnik. *F. I.*

diffusiós potenciál: elektromos potenciálkülönbség két különböző koncentrációjú v. különböző ionokat tartalmazó electrolytoldat érintkezési felületén. A diffusiós potenciál keletkezésének oka az, hogy az electrolytoldatban levő anionok és kationok mozgékonysága különböző, aminek következtében a pozitív és negatív ionok elválnak egymástól. A keletkezett határfelület mentén jön létre a diffusiós potenciál. A diffusiós potenciál mindaddig fennáll, amíg a koncentrációkülönbség nem egyenlítődik ki. Nagysága 0,01—01 V. *D. E.*

diffusiós zavar: →*alveolo-capillaris block*

diffus plasmocytoma: →*plasmocytoma*

diffus progressiv interstitialis tüdő-fibrosis: →*Hamman—Rich-syndroma*

diftéria: →*diphtheria*

dig: 1. digera, digeretur, — 2. →*digestio,* **digastricus:** kéthasú.

Digenea: a mételyek endoparasitikus rendje. Az ide tartozó fajok fejlődése több, változatos lárvaalak útján történik (→még *Fasciola hepatica).* *Z. N.*

digestio: 1. *emésztés:* a táplálék lebontása és felszívódásra, valamint assimilatióra alkalmassá tétele *(→emésztőszervek),* — 2. Növényi drogok kivonatolása 35—40 °C-on folyadékkal *(állítás).* *J. E.*

digestiv típus: a francia alkati iskola zömök, hízásra hajlamos alkattípusa. *N. J.*

digestor: →*Papin-fazék*

digestorium: 1. beépített főzőfülke, füst-, gőz- és gázelvezető kéménnyel, — 2. sebészetben műszerfőző, sterilező fülke. *B. I.*

Digilanid: →*Digitalis folium*

digitalis compressio, *compressio digitalis:* sugárban előtörő verőeres vérzés (pl. a carotisé) átmeneti elállítása ujjnyomással. Elsősegélynyújtáskor életmentő műfogás. *B. I.*

Digitalis folium: a *Digitalis purpurea* L. — piros gyűszűvirág — és a *Digitalis lanata* Ehrh. — gyapjas gyűszűvirág — (Scrophulariaceae) levele. A hatóanyagok cukorból és egy steranvázat tartalmazó aglyconból állanak. A Digitalis purpurea A-, B- és C-purpuraglycosidákat 0,1—0,5%-nyi mennyiségben tartalmaz. Ezekből a digipurpidase enzym 1 molekula glucosét lehasít, így keletkezik a digitoxin, gitoxin és gitaloxin, melyek tovább bonthatók, digitoxigeninre, gitoxigeninre, ill. gitaloxigeninre és 3 molekula digitoxosera. A Digitalis lanatában A-, B- és C-lanatosid van, melyek digitoxigeninre, gitoxigeninre, ill. digoxigeninre és 3 molekula digitoxoséra, továbbá 1 molekula glucoséra és ecetsavra bonthatók, tehát a purpuraglycosidák acetylszármazékai. A geninek olyan steranszármazékok, melyek a 17-es szénatomokhoz kapcsolva egy lactoncsoportot viselnek. A ~ ra jellegzetes az electiv szívhatás. A békaszíven a verőtérfogatot növeli, majd az ingervezetés gátlásával pulzusfeleződést, kamra-peristalticát, s végül systolés szívmegállást okoz. Az emlős szív munkaképességét növeli, a szívműködést gazdaságosabbá teszi, mert nagyobb mértékben emeli munkateljesítményét, mint O_2-fogyasztását. Javítja a szív táplálkozását, elősegíti a glycogen építését. Megszünteti mind a dinamikai, mind az energetikai insufficientiát. Növeli a vagustonust, ezért a pulzus gyérül, és az ingervezetés lassul. A szív erősebben és gyorsabban húzódik össze, a diastolék megnyúlnak, nő a verőtérfogat. Electrocardiogrammon a P—Q időköz megnyúlik, és a T-hullám laposabbá, sőt gyakran negatívvá válik. A szív-, bőr-, izom- és veseerek kissé tágulnak, a bél- és májerek szűkülnek. A vérnyomás alig változik, a keringő vérmennyiség inkább csökken, csak a véreloszlásban történik eltolódás a szív javára. Nő a hőleadás és diuresis is. A ~ toxikus hatásában részleges v. teljes szívblock fejlődik ki, a pulzus 50—30-ra csökken, majd hirtelen szaporábbá válik a heterotrop ingerképzés fokozódása révén; gyakori a bigemin pulzus. A vérnyomás emelkedik, majd nagyon ingadozóvá válik, végül a szív diastolében, némelykor systolében megáll. *Decompensatio* esetén a ~ hatására a systolék erőteljesebbekké és tökéletesebbé válnak, csökken a diastolés nyomás és a dilatatio. Csökken a pitvart feszítő, fokozott venás nyomás által kiváltott Bainbridge-reflex, s a túlsúlyra

jutó vagustonus a dekompenzált szív szapora és irregularis pulzusát gyéríti, szabályossá teszi. A vérkeringés meggyorsul, a vér nagy tömege a venákból az arteriákba, az összehúzódó bél- és májerekből a kitáguló vese-, izom- és bőrerekbe helyeződik át; a vérraktárak megtelnek, és a keringő vér mennyisége a normálisra csökken. A beteg enyhül, s megindul a diuresis. Az utóbbit Novurittal v. Hypothiaziddal igen erősen növelhetjük. — Ahhoz, hogy a ~ teljes therapiás hatást fejtsen ki, a betegnek 3—5 nap alatt az ún. telítő adagot kell megkapnia, vagyis átlagosan 2 g-ot. Azután áttérhetünk a chronikus kúrára, melyben fenntartó adagot: 0,1—0,15 g-ot adunk naponta. Ez megfelel a naponta eliminált glycosid-mennyiségnek. Ha ennél többet adunk huzamos időn át, akkor cumulatiós mérgezés fejlődhet ki, melynek kezdő tünetei rosszullét, szédülés, szemkáprázás, hányás, igen gyér, bigemin pulsus, extrasystolia, majd tachycardia. A ~ *biológiai titrálása* békán, tengerimalacon, galambon, v. macskán történhet. Az utóbbin 76 mg/kg standard Digitalis levél felel meg 1 NE-nek. *D:* naponta 3—5-ször 0,05—0,2! g p. die, porban, tbl.-ban v. infusumban.

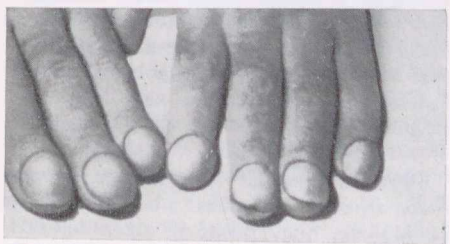
Tinctura digitalis 10%-os szeszes kivonat, *D:* 0,5—1,5! g p. dosi, 5,0! g p. die. — *Wenckebach*-dragée tartalmaz Digitalis lanatát és chinint aa, 0,05 g valamint 1 mg strychnint, myocarditis és arrhythmia ellen naponta 3—6 db adagolható. — *Digitoxinum*, *Carditoxin* dragée, *Carditalin*, erősen cumulálódik, de a bélből gyorsabban és jobban szívódnak fel, mint a Digitalislevél. Teljes telítő adag 1,5—3,0! mg, ezt 3—4 nap alatt, napi 3—8 db 0,1 mg-os dragée-ban adjuk. Fenntartó adag napi 0,1—0,2 mg. — *Lanaclarin*, *Neo-Adigan*, *Digilanid*, *Pandigal*, a Digitalis lanata összglycosidáit tartalmazó készítmények. 1 ml oldatban, 1 tbl.-ban v. kúpban 0,5 mg, az amp.-ban 0,4 mg hatóanyag van, mely a bélből lassan szívódik fel, és gyorsan eliminálódik. Teljes adag 6 mg p. os., fenntartó adag 0,5—1,0 mg. — *Lanatosidum C*, *Isolanid*, *Cedilanid*, *Celadigal* a tbl.-ban 0,25 mg, az amp.-ban 0,4 mg desacetyllanatosid van, a sol. 0,1%-os. Kevéssé cumulálódik ezért chronikus kúrára gyakran használják: telítő összadag 5—8! mg; napi adag 0,75—2,5 mg per os, 0,6—1,2! mg im. v. iv. Fenntartó adag napi 1 mg. p. os. és 0,4 mg. iv. — *Acylanid*, *Acigoxin*, *Acetyldigitoxinum*, digitoxinnál kevésbé cumulálódik, a bélből gyorsan felszívódik, a tbl. 0,2 mg, a kúp 0,5 mg hatóanyagot tartalmaz, az oldat 0,1%-os. Telítő adagja 2,0—5,0! mg 3—4 nap alatt; fenntartó adag 0,25—0,5 mg. — *Digoxinum*, *Lanoxin*, *Lanicor:* a tbl. 0,25 mg, a solutio 0,1%, az amp. 0,5 mg digoxint tartalmaz. Telítő adagja 2,0—5,0 mg; fenntartó adagja naponta 0,25—0,5 mg.

Digitalis- és digitaloidmérgezés: a *Digitalis purpurea* és *Digitalis lanata* levelei, ill. a digitalishoz hasonló hatású glycosidok által okozott mérgezés. Már 2—3 szárított levél halálos lehet, a tiszta glycosidokból pedig mg-os adagok is. A mérgezések főleg medicinalisak, de öngyilkosság, sőt gyilkosság is előfordul. A tünetek émelygéssel, hányással kezdődnek, nagyobb gyengeség, szédülés, szorongó érzés, látási zavarok, fülzúgás, nehéz légzés, cyanosis, hideg veríték, végül hallucinatiók, sőt delirium is felléphetnek. A szívműködés kezdetben nagyon gyér, majd igen szaporává, arrhythmiássá válik. A halált szívbénulás okozza. — A tengerihagymát *(Scilla maritima)* patkányméregnek használják, így összetévesztés folytán, de gyilkossági szándékból is történhetnek mérgezések. Az oleander levelét *(→Nerium oleander)* némely helyen patkányméregnek, sőt magzatűző szernek használják, s ekkor súlyos, gyakran halálos mérgezést okoz. A gyöngyvirág *(Convallaria majalis)* virágai és levelei nagyon mérgezők; digitalis hatású glycosidokon kívül helyileg izgató saponinokat is tartalmaznak. Mind a gyöngyvirággal, mind a piros bogyós Salamon-pecsétjével *(Polygonatum-fajok)* előforduló mérgezések főleg hányásban, hasmenésben nyilvánulnak meg, ami gyakran meggátolja súlyosabb szívmérgezések kifejlődését. A fekete és a zöld hunyor *(→Helleborus niger, H. viridis)* a digitalis hatású glycosidokon kívül görcsöket, majd légzésbénulást okozó alkaloidokat is tartalmaznak. Előfordulhatnak még digitalis-szerű mérgezések a tavaszi hérics el *(→Adonis vernalis)*, a sárga violával *(→Cheiranthus Cheiri)*, melyet abortivumnak is használnak, a kecskerágóval *(→Evonymus europaea)* és a koronafürttel *(Coronilla varia)* is. — *Th.:* gyomormosás, orvosi szén és nátriumsulfát hashajtónak. A hányás és pulzusgyérülés ellen atropin-scopolamin-kúp; a szívszorongás csökkentésére amylnitrit, coffein; a légszomj ellen oxygenbelélegzés, nagyfokú arrhythmia esetén magnesiumsulfát és glucose iv., 2—4 g kalium chlorid p. os. *I. B.*

digitaloidok: a digitalishoz hasonló hatású glycosidok. Ilyeneket tartalmaznak a következő növényfajok: *Convallaria majalis, Adonis vernalis, Helleborus niger* és *viridis* (hunyor), *Apocynum cannabinum, Periploca graeca, Thevetia nerifolia, Evonymus europaea, Strophanthus, Scilla maritima, Nerium oleander* (oleander), *Cheiranthus Cheiri, Coronilla varia* (koronafürt). *I. B.*

digitatio hippocampi, *pes hippocampi:* ujjszerű dudorok a hippocampuson (→még *ventriculus cerebri).*

digiti hippocratici, *dobverő ujjak, kígyófej ujj, Trommelschlägelfinger:* az ujjak végpercének kiszélesedése és megvastagodása, melyben mind a csont, mind a lágyrészek részt vesznek. A bunkósan megvastagodott ujjpercen gyakran a körmök is óraüvegszerűen domborúvá válnak *(→óraüveg köröm).* Kézen, lábon egyaránt észlelhető. A vérkeringés hosszantartó központi (szív, tüdő) akadályozottsága okozza. Idült tüdőmegbetegedésekben (bronchiectasia, obstructiv emphysema, gümőkór, hörgőrák, tüdőtályog), congenitalis, cyanosissal járó szívbetegségekben, endocarditis lentában, gyomorrákban, sprueban, amoebás dysenteriában, májbetegségben, thyreoidectomia után fordul elő. Kivételesen visszafejlődik, ha a beteg tüdőrészt sikerült resecálni.

Dobverő ujjak

Go. Gy.—Be. K.

digiti manus, *kézujjak:* a pollex, index, medius, anularis és digitus minimus seu quintus. Az első két, a többi három phalanxból áll. A phalanxokat az interphalangealis ízületek kötik össze. *T. I.*

digiti pedis, *lábujjak:* a hallux, digitus secundus, tertius, quartus és minimus, melyek két (hallux), ill. három phalanxból, az interphalangealis ízületekből és az ezekhez rögzülő feszítő bönyékből állanak. A flexorok a kézujjakéhoz hasonló inhüvelyekben *(→vagina mucosa tendinum)* haladnak. *T. I.*

digitonin: kristályos saponin glycosida, melyet a Digitalis-levél és -mag tartalmaz. A cholesterin quantitatív meghatározására használható. *I. B.*

digito-ocularis phenomen: veleszületett látásgyengeség (fundus anomáliák, rubeola-cataracta stb.) esetén csecsemőn megfigyelhető sajátos motoros jelenség. Öklét rászorítja a bulbusra, felső szemhéját felhúzza, máskor kezével legyező mozgást végez a szeme előtt. *D. L.*

Digitoxin: →*Digitalis folium*

digitus: ujj.

digitus anularis: gyűrűs ujj.

digitus malleus, *kalapácsujj:* lábujjakon, többnyire a második ujjon gyakori hajlításos contractura. Gyakran társul hallux valgushoz. A láb harántboltozatának lesüllyedése és az ujjmozgató izmok egyensúlyának megbomlása következtében kialakuló lábujj-deformitás. Az ujjak alapperce dorsalflexiós, középső perce plantarflexiós helyzetbe kerül, a nyomásnak kitett helyeken fájdalmas clavusok képződnek. Betétviseléssel megelőzhető, az alapperc fejecsének resectiójával pedig megszüntethető a deformitas. *G. A.*

digitus medius: középső ujj.

digitus minimus: kisujj.

digitus mortuus (Reil), *„halott ujj", „doigt mort": „ujjelhalás":* hideg hatására hirtelen fellépő vasospasmusos ischaemia a kéz egy v. több ujján. A bőr viaszsárga. Enyhe bizsergő érzéssel jár. Az érgörcs károsodás nélkül, spontán oldódik. Nem azonos a Raynaud-kórral (→még *neurosis vasomotorica).* *Be. K.*

digitus quintus superductus: olyan ujjtartási rendellenesség, melynél az V. lábujj medial felé hajolva, a IV. ujj fölött helyezkedik el. Kialakulásában a harántboltozat lesüllyedése játszik szerepet. Műtéttel korrigálható. *G. A.*

digitus quintus varus: harántboltozat-süllyedés és az ujjmozgató izmok egyensúlyzavarának következtében kialakuló deformitas; az V. lábközépcsont lat., az ujj med. irányba tolódik el. *G. A.*

digitus saltans, *pattogó ujj, ugró ujj, pattanó ujj, rugós ujj, doigt à ressort:* a m. flexor pollicis longus inának körülírt gyulladása, mely az első metacarpusfejecs magasságában az ín csomós megvastagodását hozza létre. Az ujj mozgatásakor az in fájdalmas pattanás kíséretében csúszik át a szűkült inhüvelyen. Az inhüvely bemetszése a panaszokat megszünteti. *G. A.*

diglyceridek: glycerinnek két zsírsavval képezett esterei, melyekben a két zsírsav mindig két szomszédos OH-csoporthoz kapcsolódik. *S. F. B.*

Digoxinum: →*Digitalis folium*

Di Guglielmo, Giovanni (1886—1961): olasz haematologus, nápolyi egyetemi tanár. A myelosisokkal és a RES működésével kapcsolatos kutatásai ismertek. A *~-syndroma* leírója.

Di Guglielmo-betegség: →*Di Guglielmo-syndroma*

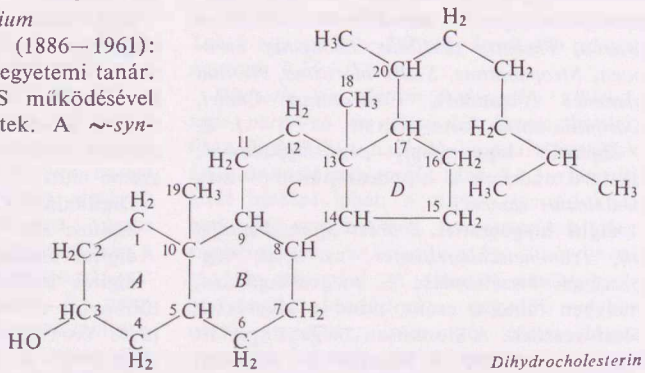
Di Guglielmo-syndroma, *Di Guglielmo-betegség, erythraemiás myelosis, acut erythraemia, erythroleukaemia, malignus erythroblastosis, genuin erythroblastosis, erythroleukosis, erythromyelosis, felnőttkori chronikus erythroblastosis* (Heilmeyer—Schöner), *erythromyelosis monstrocellularis, erythromyelosis lenta, erythroblastomatosis:* a leukaemia ritka formája, mely elsősorban a vörösvérsejt sorra terjed ki; egészen elvétve — főleg rövid klinikai lefolyás esetén — kizárólag a vörösvérsejt sorra korlátozódik. *Tünetek:* nagyfokú sápadtság, gyengeség, csontfájdalmak, láz, splenomegalia, gyakran hepatomegalia, vérzések. Súlyos normochrom, v. hypochrom anaemia, anisocytosis, poikilocytosis, enyhe reticulocytosis, igen nagyfokú erythroblastaemia, hiatus erythraemicus, eleinte normális v. alacsony, később rendszerint igen magas a fehérvérsejtszám, thrombocytopenia. A sejtdús csontvelőben extrém erythroid hyperplasia, nagyfokú éréságtlás, dominálnak a kóros, daganatosan elfajult, paraerythroblastok és paramegaloblastok. Jellemző a kisfokú haemolysis-fokozódás és a magas serum B_{12}-vitamin érték. Korán diagnosztizált esetekben csak ezek a kóros elváltozások észlelhetők (ún. „tiszta" formák), később paramyeloblastok mutatkoznak egyre nagyobb számban a csontvelőben és a peripheriás vérben, ilyenkor beszélünk *erythroleukaemiáról*. A továbbiakban gyakran tiszta paramyeloblast leukaemiába alakul át a kórkép. *Acut* és *chronikus* formára való beosztását ma már a legtöbben elvetik, mert hiányoznak az elkülönítés kritériumai. Prognosisa, lefolyása és therapiája az acut leukaemiákhoz hasonló. *H. Zs.*

Dihydergot: →*sympatholytica*

Dihydralazinum: →*Nepresol*

1-4-dihydrazinophthalazin: →*Nepresol*

dihydrocholesterin: a cholesterin kettős kötésének telítésével kapott származék,

Dihydrocholesterin

mely a steranváz 5. szénatomjához tartozó H helyzete szerint 2 isomer alakban létezik. Az egyik a *coprosterin*, a másik az *allo-dihydrocholesterin*. Mindkettő előfordul a székletben. Mikroorganizmusok tevékenysége folyamán keletkeznek a bélben a cholesterinből, visszaszívódni nem tudnak, a széklettel kiürülnek. *S. F. B.*

dihydrocodeinonum bitartaricum, *Supracodin, Dicodid, Hydrokon:* a *codein*től abban különbözik, hogy benne az alkoholos OH-csoport keton-csoporttá van oxidálva. Ez a köhögést és fájdalmat csillapító hatását növeli. Hozzászokás lehetséges, ezért kábítószernek minősül. — *D.:* 0,01—0,03! g p. dosi, 0,1! g p. die, 5—10 mg-os tbl.-ban, 2—4%-os oldatban. *I. B.*

dihydroergotamin: → *sympatholytica*

dihydrofolliculin: →*oestrolum*

Dihydromorphinon: →*Dilaudid*

dihydrooxycodeinon: →*Oxycodon*

dihydrostreptomycin: redukált aldehydcsoportú → *streptomycin*, annál erősebben toxikus.

dihydrotachisterol: →*Tachystin*

Dihydrothelin: →*oestrolum*

Dihydrothenat: →*streptomycin*

dihydroxyaceton, *dioxyaceton,* $CH_2OH \cdot CO \cdot CH_2OH$: egyszerű szénhydrat, ketotriose, amelynek phosphatestere a glykolysis közben keletkezik. Enzymatikusan redukálható α-glycerophosphattá, ami a zsírok és phosphatidok felépítéséhez szükséges. *S. F. B.*

dihydroxy-dichlorodiphenylmethan: → *DDD/DTE*

dihydroxy-vegyületek, *dioxy-vegyületek:* két OH-csoportot tartalmazó szerves vegyületek. *S. F. B.*

diisopropylfluorophosphat: → *DFP*

Dijodon: → *pyelographia*

dijodtyrosin: a thyreoglobulin egyik constituense, a thyroxin anyagcseréjének közti terméke, a tyrosin 3,5-dijódszármazéka. A thyreoglobulinban levő jód jelentős része ~ alakban található. Ha a pajzsmirigy-kivonathoz ~-t adunk, kis mennyiségű thyroxin keletkezik. Élettani körülmények között azonban, úgy látszik, a dijodtyrosilpeptidek enzym-hatásra bekövetkező kondenzálásának van szerepe a thyroxin és trijodthyronin keletkezésében. Készítményei: ~, *Dityrin*, *Apotyrin*, *Jodgorgonum*. Adagolására a vér jódszintjének emelkedése gátolja a thyreotrop hormon termelését, s ezzel a Basedow kór tüneteit enyhíti. *D:* naponta 2—6 db 0,025 g-os tabl. *S.E.—I.B.*

díjtalan egészségügyi ellátás: → *egészségügyi ellátás hozzáférhetősége*

dikaliumhydrogenphosphat: K_2HPO_4, a phosphorsav egyszer savanyú kálium sója. *S. F. B.*

diketopiperazin: két molekula glycinből két molekula víz kilépésével, ill. glycerinesterből az alcohol lehasadásával keletkező gyűrűs vegyület. *S. F. B.*

Dikystrol: → *Tachydon*

dil., *dilutus:* hígított.

Dilantin: → *diphentoinnatrium*

dilatatio: 1. tágítás. — 2. tágulat.

dilatatio caeci: a vakbél (caecum) rendellenes tágulata. Gyakorlati jelentősége, hogy a tág, atoniás bélszakaszban a bélsárpangás idült gyulladást *(typhlitis stercoralis*-t) okozhat. *B. I.*

dilatatio cervicis, *méhszájtágítás:* a méh nyakcsatornájának kitágítása vértelen v. véres úton. A méhűri beavatkozások (curettage, abortus arteficialis) előfeltétele, továbbá vetélés v. szülés indítására és gyorsított befejezésére szolgáló eljárás. Vértelen: → *Hegar-tágítók* és → *Jolly-tágítók*, → *laminaria*, → *Bossi-dilatator*, → *metreurysis*, manualis tágítás (Bonnaire, Delmas). Véres: → *méhszájbemetszés*, → *hysterotomia vaginalis anterior*, → *sectio caesarea*. *H. I.*

dilatatio cordis, *dilatatio ventriculi cordis:* a szívizom üregeinek, v. az üregek egy részének nagyfokú kitágulása a szívizom petyhüdtsége, gyengesége következtében. Rendesen szívelégtelenséggel kapcsolatos. *G. Gy.*

dilatatio oesophagi: szűkületektől proximalisan keletkező nyelőcsőelváltozás. A szűkület lehet organikus (cardiatumor, strictura), v. functionalis (cardiaspasmus) következménye. Néha a nyelőcsőtágulat okát nem találjuk, ilyenkor idiopathiás nyelőcsőtágulatról beszélünk (primaer ~). *Rtg:* a tág, alsó részében folyadékot, felső részében levegőt tartalmazó nyelőcső üres rtg-felvételen a mediastinum árnyékának kiszélesedését is okozhatja. Ha a nyelőcső megnyúlt, a kontúrok hullámosak. A kontrasztanyag a folyadékot tartalmazó nyelőcsőben lassan süllyed el, a cardián csak apró kontrasztanyagmennyiségek ürülnek. A sec. ~ az alapbetegség kezelésével spontán gyógyul. A primaer ~-nál rendszeres spasmolyticumok adása, nyelőcsőmosás indokolt. *U. I.—D. P.*

dilatatio ventriculi cordis: → *dilatatio cordis*

dilatator, *dilatatorium:* 1. a természetes nyílások tágító izma. — 2. csatornajárat szűkületek tágítására szolgáló eszköz. A nőgy.-ban használatos fémtágítók *(→ Hegar-tágító, → Jolly-tágító)*. *H. I. — T. I.*

dilatator pupillae: az iris pigment-epitheljének fibrillaris rétege, a pupilla tágító izma. A centr. ciliospinaléből eredő sympathicus rostok idegzik be. *B. B.*

Dilaudid, *Dihydromorphinon:* a morphinnál 3—5× erősebb fájdalomcsillapító. 2,5—5 mg-os adagban használatos. *I. B.*

Dilombrin, *Delvex*, 3, 3-diaethyl-thiodicarbocyanin jodid. Strongyloides stercolaris, Trychuris trychiura fertőzések esetén használható. Adagolás Trychuriasisnál 3 × 200mg 5 napon át. Súlyos vesekárosodást, bélnyálkahártyagyulladást okozó mellékhatása miatt csak egyéb szerekre hatástalan esetekben használható. Strongyloides ellen 10—14 napig 3 × 200 mg. *W. A.*

dim, *dimidium:* valaminek a fele.

Di-menformon: steril implantatiós tbl., 20 mg oestradiolbenzoatot tartalmaz; a bőr alá helyezve 2—3 hónap alatt szívódik fel és addig hat. *I. B.*

dimer: két molekula (monomer) polymerizálása v. datív (hydrogen-) kötéssel történő összekapcsolódása útján keletkező termék. Pl. az alkohol (C_2H_5OH) tulajdonképpen gőzállapotban is ~ alakjában van jelen ($(C_2H_5OH)_2$. A ~ kialakulásának folyamata a ~ *isatio*. *S. F. B.*

dimercaprolum, *Dicaptol, BAL (British Anti Lewisit), Sulfactin,* 2,3-dimercaptopropanol $HSCH_2—CH(SH)—CH_2OH$: fémmérgek antidotuma. Két sulfhydril-csoportjával megköti a fémeket, ezért 10%-os

olajos oldatban intraglutaealisan adjuk arsen-, higany-, cadmium-, arany- stb. mérgezések esetén. 1,5 mg/kg p. dosi. Az első nap 4—6-szor, a következőkön háromszor, végül naponta egyszer. *I. B.*

2-dimethylaminoaethanol: →*deanol*

dimethylarsinsav: →*kakodylsav*

10,13-dimethylciklopentanophenanthren: →*androstan*

dimethylketon: →*aceton*

dimethyltryptamin →*hallucinatoricum*

dimethylxanthin: →*theobrominum*, →*theophyllinum*

dimetria, *uterus duplex:* olyan fejlődési rendellenesség, ahol a méh páros szerv. *H. I.*

Dimmer, Friedrich (1855—1926): osztrák szemész. A familiaris hereditaer corneadystrophiák számos formáját írta le, értékesek az aphakiások szemüreg-correctiójával, a retina fényreflexével, a macula lutea anatómiájával és fiziológiájával foglalkozó kutatásai. *R. E.*

dimorph gombák: a többsejtű fonalas gombákhoz tartozó chlorophyll nélküli növények. Jellemző rájuk, hogy 26 °C-on, fonalas gombák módjára szaporodnak, 37 °C-on tehát az élő szervezetben is, a sarjadzó gombákhoz hasonlóan élesztőszerű telepeket képeznek. Ilyen pl. a *Blastomyces dermatitidis* és a *B. brasiliensis*, a blastomycosis kórokozói, a coccidiomycosist okozó *Coccidioides immitis*, a histoplasmosist okozó *Histoplasma capsulatum* és a sporotrichosist okozó *Sporotrichum schenkii.* *A. Z.*

dimorphismus: kétalakúság. 1. azonos kémiai anyag többféle belső szerkezetű és fizikailag egymástól eltérő módosulatban való megjelenése: rombos kén, monoklin kén, trigonális kvarc — hexagonális kvarc. A ~ lehet reversibilis (enantiotrop) és irreversibilis (monotrop). — 2. állatoknál gyakran előforduló jelenség. Ugyanannál a fajnál két v. több alakot mutató egyedek létezése. Eredete szerint megkülönböztethetünk *ivari* ~t, ebben az esetben a hím és nőnemű állatok alakilag erősen eltérők, pl. a méheknél; *szezon-*~t, amely a különböző évszakokban élő egyedek erős eltérése jellemző (lepkék, hernyók stb.). *E. J.*

Dimsdale, Sir Thomas (?—1800): angol orvos, aki *Jenner* előtt a himlőoltást propagálta, főleg hazájában, de Katalin cárnőt is ő oltotta be. Gyengített emberi vírussal végezte a skarifikálást; eljárását ~*-módszernek* nevezték, noha nem ő dolgozta ki, hanem A. *Gatti.* Több könyvében népszerűsítette az oltást *(The Present Method of Inoculating the Smallpox*, 1767, olasz és francia fordításban is). *Be. I.*

Dimycin: →*streptomycinum*

dinamikus állandóság: az élők sajátos egyensúlyi állapota (dinamikus egyensúly), amely ellentétes irányú folyamatrendszerek (pl. assimilatio és dissimilatio) eredője. *T. I.*

dinamikus ileus: bélelzáródás mechanikai akadály nélkül, a belek hűdése, ill. a peristaltica megállása következtében. Két formája: 1. paralytikus, 2. spastikus ~ *(*→*ileus) B. I.*

dinamikus reakciós pathologia: a functiós pathologia egyik irányzata (Neergaard). A szervezet reakcióinak időbeli változásait figyeli. Az ellenhatások, kompenzáló törekvések, a reakcióképesség változásai alapján ítéli meg, hogy a szervezet a gyógyulás szempontjából milyen fázisban van. *S. J.*

dinamikus stereotyp (Pavlov): sok ismétléssel erősen beidegzett feltételes reflex-láncolat, melynél — végső esetben — a kezdőingerek exponálása elégséges, hogy a több tagból álló reakció-sor leperegjen. A ~ ellenáll az átépítésnek, egyes ingerek megváltoztatása esetén az egész sorozat felbomlik, sőt az állat egyes esetekben neurotikus tüneteket is produkálhat. Lassan alakul ki a sorozat új rendje. Mivel a ~ átépítésének képessége jellemző az idegműködés mozgékonyságára, azért a típusmeghatározásokban jól alkalmazható. *K. L.*

dinári emberfajta: az európid emberfajtának elsősorban a Balkán-félszigeten elterjedt típusa. *Deniker* írta le először. Jellemzői: magas termet, sötét színösszetétel, igen rövid, magas fej, keskeny arc, sasorr, erőteljes, magas áll. (→még *emberfajták*, →*europid emberfajták).* *N. J.*

dinatriumcitrat: a citromsav savanyú nátrium sója. Vérkonzerválásnál a stabilizáló oldatban calciumkötő képességénél fogva alkalmazzák. Előnye a neutralis trinatriumcitrattal szemben, hogy savanyú kémhatása révén autoklávozás alatt csökkenti a stabilizáló oldatban levő dextrose karamellizálódását, másrészt a vérkonzerv tárolási idejének növelését is lehetővé teszi. *G. M.*

dinatriumhydrophosphat: Na_2HPO_4, egyszer savanyú phosphorsavas natrium légszáraz állapotban 2 kristályvizet tartalmazó só, oldata enyhén lúgos. *S. F. B.*

Dindevan: →*dicumarin*

dinitrocresol, 4-6-*dinitroorthocresol:* régebben *dinitrophenol*hoz hasonló hatása miatt fogyasztószerként használt vegyület,

melyet veszélyessége miatt ma már erre a célra nem használnak. Napjainkban a mezőgazdaságban mint rovarirtószert és mint vegyszeres gyomirtót használják. *K. E.*

dinitrogenoxyd: →*nitrogenium oxydulatum*

dinitrophenol: 2,4 *dinitrophenol;* régebben fogyasztó szerként használt vegyület, mely az anyagcserét mind egész állatban, mind izolált szövetben egyaránt erősen fokozza, és amelyet ma már mérgező volta miatt nem használnak. Hatása azon alapszik, hogy már igen kis koncentrációban szétkapcsolja az oxidatiót és phosphorylatiót, azaz megakadályozza, hogy az oxidátio eredményeként magas energiatartalmú phosphatesterek épüljenek fel. Az oxidativ phosphorylatio egyéb gátlóival szemben a respiratiót nem gátolja. Így az oxidátio erősen megnő, az oxidátio kapcsán felszabaduló energia azonban nem hasznosítható és hő formájában jelenik meg. A hőtermeléssel a hőleadás nem képes lépést tartani, a testhőmérséklet emelkedik. A szervezet szénhydrattartaléka csökken, a vérnyomás esik, a pulzusszám nő. Az alapanyagcsere extrém esetben a normális 10—12-szeresére is nőhet. Lényegében hasonlóan hat a *dinitrocresol* is. *K. E.*

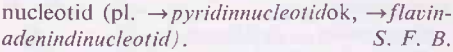
dinitrophenylezés: a fehérjék, polypeptidek N-terminalis aminosavának meghatározása *Sanger* szerint. A vizsgálandó anyagot fluordinitrobenzollal enyhén lúgos vizes közegben reagáltatjuk, amikor a szabad aminocsoport hydrogenje fluorhydrogen keletkezése közben kilép és a visszamaradó dinitrophenylgyök kapcsolódik az aminocsoporthoz. A fehérje v. polypeptid savas hydrolysise során ez a kapcsolat nem bomlik el, így a szabad aminocsoporttal rendelkező aminosavak a hydrolysis után dinitrophenyl-származékaik alakjában lesznek jelen. Ezek a dinitrophenylezett aminosavak szerves oldószerrel kirázhatók és papír-chromatographia segítségével identifikálhatók. *S. F. B.*

dinoda: fotoelektronsokszorozóban levő elektród. Célja, a fotokatódból a külső fényelektromos hatás alapján kiváltott fotoáram felerősítése. A felerősítés úgy történik, hogy a dinoda felületére beütköző primaer elektronok a felületből ún. secundaer elektronokat váltanak ki, melyeknek mennyisége a primaer elektronok többszöröse. Az elektronok megnövekedett száma egyúttal az eredeti fotoáram felerősítését is jelenti. A fotoelektronsokszorozóban elhelyezett több dinódával a fotoáram több nagyságrenddel megnövelhető. A dinódák a fotoáramra érzékeny félvezető anyagokból készülnek. (Ilyenek: antimoncézium, berillium-nikkel stb. ötvözetek.) *D. E.*

dinophobia: magasságtól, szédüléstől való beteges félelem.

dinucleotid: két basist, két monosaccharidot és két v. több phosphorsavat tartalmazó nucleotid (pl. →*pyridinnucleotid*ok, →*flavinadenindinucleotid*). *S. F. B.*

Diocain, *N,N'-di-(p-allyloxyaethylendiphenylacetamidin)*

0,2—0,5%-os oldata becseppentve a szembe, azt érzéstelenìti. *I. B.*

dióda: →*elektroncső*

Diodrast: →*diodrast clearance,* →*pyelographia*

diodrast clearance: a diodrast 2 jód-atomot tartalmazó organikus sav, melyet eredetileg iv. pyelographiára használtak. Egyike azon anyagoknak, melyet a tubulus sejtek secernálnak. A secretio oly nagy fokú, hogy 5 mg%-os plasmajódkoncentráció alatt a vese a vérből a teljes diodrast-tartalmat kivonja, vagyis a vese venás vér gyakorlatilag diodrast-mentes lesz. Ennek logikus következménye, hogy a ~ a vesén átáramló plasmamennyiség mértéke. Számértéke emberben átlag 650 ml/perc. (A diodrast aránylag nehézkes analitikai meghatározása miatt utóbbi célra ma elsősorban a PAH clearance-t használják.) *B. P.*

dioestrum: →*dioestrus*

dioestrus, *dioestrum:* átmeneti nyugalmi állapot a rágcsálók ivari cyclusában, melyet az endometrium fokozatos reconstructiója jellemez. A mirigyek szűkek. A hüvelyváladékban nyák, fehérjevérsejtek, hámsejtek láthatók. *H. I.*

Diogenész: görög bölcselő, i.e. 5. században, *Anaxagorász* tanainak továbbfejlesztője. A levegőt teszi meg legfőbb elemnek, a gondolkodást is a levegő mozgására vezeti vissza. A vérrel és más nedvekkel keveredő levegő aránya okozza az egészséget, ill. betegséget. Pontos anatómiai leírásai miatt feltételezik róla, hogy orvos volt. *Be. I.*

Dioklész Karüsztosz (i. e. 4. század): tudományos és gyakorlati munkásságáért „ifjabb *Hippokratész*"-nek nevezett görög orvos. Anatómiai, kórtani, belorvosi, sebészeti, gyógyszertani és erkölcstani munkákat írt, amelyeket csak a kortársak és utódok utalásaiból ismerünk. Embryologiai megfigyelései meglepően pontosak. A lélek székhelyé-

nek a szívet tartotta, de az érzékelés és értelem székhelyének az agyvelőt. Gyógymódjai közt nagy jelentőséget tulajdonított az egészséges életmódnak, egészségtani szabályai ma is helytállók. Mint Hippokratész fenntartás nélküli követőjét a „dogmatikusok" közé sorolják. *Be. I.*

diomphalia: →*kettőstorzok*

Dionin: →*aethylmorphinum hydrochloricum*

Dionosol: →*bronchographia*

dioptometria: a szem refractiójának és accomodatiójának mérése.

dioptria, *D.:* a fénytörőképesség mértékegysége. A méterben kifejezett fókusztávolság (f) reciproka. (Pl. f = 24 mm esetén D = $= \frac{1}{0{,}024} = 42.$) *B. B.*

Diószegi Sámuel (1760—1813): debreceni botanikus. Orvosi tanulmányokat Göttingenben végzett, de nem szerezte meg az orvosi oklevelet. 1807-ben adta ki, sógorával *Fazekas Mihállyal* együtt a *Magyar Füvészkönyv* című alapvető művét, amely több mint háromszáz olyan botanikai magyar szakkifejezést tartalmaz, ami ~ alkotása. 1813-ban jelent meg az *Orvosi Füvészkönyv* c. munkája, ahol már azt is leírja, hogy káposztalével gyógyítható a scorbut (mai ismereteink szerint a savanyú káposzta leve valóban nagy mennyiségben tartalmaz C-vitamint). *R. M. Gy.*

Dioszkuridész Fakasz (Dioscorides Phacos, melléknevét lencseszerű himlőhelyeiről nyerte): alexandriai orvos, Kleopátra háziorvosa. *Be. I.*

Dioszkuridész Pedaniosz (Dioscorides Pedanius): görög eredetű, a ciliciai Anazarbából származó római katonaorvos, botanikus és farmakológus (kb. i. sz. 40—90). *Perihülész iatrikész* c. munkája az ókori gyógyszertani ismeretek nagyszabású foglalata, 77—78 táján készült, 5 könyvből áll. Nemcsak a gyógynövényeket tárgyalja, hanem az olajokat, aromás anyagokat, állati termékeket, bort, ásványi gyógyszereket is, célszerűen rendszerezve. Külön könyv szól a mérgekről és ellenmérgekről, a mérgező állati harapásról és a házi gyógyszerekről. ~ igen pontosan írja le a növényeket botanikai és farmakológiai szempontból egyaránt. Könyve már az ókorban nélkülözhetetlen kézikönyv volt, *Galénosz* is erre támaszkodik, a középkor és a renaissance idején az orvosok legfőbb segítsége volt, keleten — a törököknél — még a közelmúltban használták. A latin nyelvű fordítások *(De materia medica)* eredeti 5 kötetéhez utóbb további kiegészítéseket fűztek, amelyek felületesebbek és babonásabbak az alapszövegnél. A „materia medica" kifejezés gyógyszertan értelemben átment a közhasználatba („gyógyító anyagok"); ez a magyarázata annak, hogy a 18. századi orvosi nyelvben — Magyarországon is — a „materialista" szó gyógyszerészt jelent. ~ könyve nyomtatásban először 1499-ben jelent meg görögül, 1549-ben latinul, utolsó kiadása C. *Sprengel* gondozásában 1829—30-ban. *Be. I.*

Diotilan, *Doxol, Diovac, Doxinat, dioctylsulfoborostyánkősavas natrium:*

$$NaO_3S-CH(-COOC_8H_{17})-CH_2-COOC_8H_{17}$$

enyhe hashajtó; naponta 1—3 db 1 g-os tbl. (gyermekeknek 1/4—1/2 tbl.) puha székletet biztosít. *I. B.*

Diovac: →*Diotilan*

dioxyaceton: →*dihydroxyaceton*

dioxyacetonphosphat, *dihydroxyacetonphosphat,* $CH_2OH-CO-CH_2-O-PO_3H_2$: a dihydroxyaceton phosphatestere, a glycolysis közti terméke, mely fructose-1,6-diphosphatból aldolase hatására keletkezik, 3-phosphoglycerinaldehyd mellett. Phosphotrioseisomerase hatására reversibilisen átalakulhat 3-phosphoglycerinaldehyddé. Egy specifikus dehydrogenase hatására a ~ két hydrogent vesz fel a redukált diphosphopiridinnucleotidtól, és α-glycerophosphattá alakul. Ez a reakció a zsírok és phosphatidok biosynthesiséhez szükséges glycerint szolgáltatja. *Miklós I.*

dioxyaceton-próba: májműködés vizsgálatára ajánlott terheléses próba. Egészséges egyénnél a szervezetbe vitt dioxyaceton nem emeli a vércukor értékét, májbetegeknél — főleg cirrhosisnál — igen. *Ba. B.*

dioxyanthranol: →*Dithranol*

3,12-dioxycholansav: →*desoxycholsav*

dioxy-diamino-arsenobenzol: →*antiluetica*

α, γ-dioxy-β, β-dimethylvajsav: →*pantoesav*

dioxy-vegyületek: →*dihydroxy-vegyületek*

Dipankrin: intestinosolvens dragée, mely 0,15 g pancreatint és 0,05 g duodenum siccumot tartalmaz, pancreas fermentek hiánya okozta dyspepsiák esetén naponta 3-szor 1—2 db szedendő étkezés közben. *I. B.*

Diparcol, *Latibon, Aparkazin, Diaethazin, N(2'-diaethylaminoaethyl)-phenothiazin:* képlet →*phenothiazin-származék.* Dragée 50 és 250 mg. inj 5 ml.-ben 250 mg. parkinsonis-

musban 0,1—0,25 g-tól fokozatosan 1—1,5 g-ig emelkedve adagolandó. *I. B.*

Dipaxin: →*dicumarin*

dipeptid: két aminosavból vízkilépés közben keletkező peptid. Szabadon előforduló ~ek a carnosin és az anserin. *S. F. B.*

dipeptidase: olyan enzymek gyűjtőneve, amelyek dipeptideket két aminosavra hydrolyzálnak. Igen elterjedtek mindenféle szövetben (nemcsak a bélben) — nagy részük specifikus bizonyos aminosavak peptidjei iránt. *S. F. B.*

Di-Per-Te vaccina: diphtheria toxidot, elölt pertussis baktériumokat és tetanus toxidot tartalmazó kombinált, csapadékos oltóanyag. A három betegség aktív megelőzésére, kötelező védőoltásra használják. *A. Z.*

Dipetalonema perstans: Kamerunban előforduló filaria. Átvivője a *Culicoides anstem* nevű szakálszunyogocska. *J. E.*

diphallia: →*penis duplex*

Diphedan: →*diphentoinnatrium*

Diphenadion: →*dicumarin*

Diphenhydramin: →*antihistaminica*

Diphenin: →*diphentoinnatrium*

o-diphenoloxydase: a *polyphenoloxydase* (catecholoxydase) új elnevezése, az adrenalinhoz hasonló diphenolokat oxidálja molekuláris oxygen felhasználásával. *S. F. B.*

diphentoinnatrium, *Diphedan, Antisacer, Diphenin, Phenitoin, Dilantin,* 5,5'-*diphenylhydantoin:* a felsorolt készítmények részben Na-sók. Az epilepsiás görcsöket meggátolja anélkül, hogy altató hatása lenne. 0,1—0,2! g p. dosi, 0,6! g p. die. Gyakran phenobarbiturallal kombinálva adják. (Képlete →*antiepileptica*). *I. B.*

diphenylaminarsinchlorid: →*adamsit*

diphenylamin reagens: jégecet és sósav elegyében oldott diphenylamin. Inulin és saccharose meghatározáshoz használják. (*Harrison*-reagens.)

diphenylarsinchlorid: →*Clark I.*

diphenylarsincyanid: →*Clark II.*

diphosgen, *peranyag,* $ClCO \cdot O \cdot C \cdot Cl_3$: mérsékelten illékony folyadék, mely könnyen széthasad két molekula phosgenre. Vegyiharcanyag, ruházaton, szőrzeten erősen tapad, könnyen behurcolható zárt helyiségbe. Hatása a phosgenével egyező. *F. L.*

diphosphopyridinnucleotid (DPN): →*nicotinsavamidadenidinucleotid* (NAD)

diphtheria, *diphtheritis, différia, torokgyík, roncsoló toroklob:* acut ragályos fertőző betegség, amelyet a Corynebacterium diphtheriae (Klebs—Löffler-bacillus) okoz. A kórokozó behatolása leggyakrabban a légutakon keresztül történik és a tonsillákon, garaton, orrnyálkahártyán megtelepedve szürkés, v. piszkos-fehér színű fibrines lepedék (álhártya, croup) képződik, amely alatt a nyálkahártya laphámja necrotizál. Az álhártya levonása után felületes vérzés keletkezik, a lepedékből a kórokozó kitenyészthető. A kórokozó behatolása ritkán ún. nonrespiratorikus úton történik, ilyenkor conjunctiván, vaginában, sebekben, v. újszülötteken a köldökcsonkon képződik álhártyás lepedék. A fertőzés forrása a beteg v. bacillus-hordozó orr-torok, ill. vagina, conjunctiva, seb-váladéka lehet, amely cseppfertőzés v. közvetlen, esetleg közvetett érintkezés útján terjed. Ritkán tej, tejtermék is közvetítheti a fertőzést. A betegség lappangási ideje 2—5 nap. A légúti ~ első tünetei láz, elesettség, fejfájás mellett nehéz nyelés, köhögés, orr-garat-űrben megjelenő álhártya, amely a gégébe terjedve nehéz légzést, fulladást okozhat. A baktérium által termelt toxin a behatolási kaputól, ill. megtelepedési helytől a véráram útján kerül a szervezetbe, ahol myocarditist, szív-ingervezetési zavarokat okozhat. A betegség következtében szívdilatatio, acut keringési elégtelenség léphet fel. A toxin hatására tubularis nephropathia, peripheriás neuritises bénulások is mutatkozhatnak. A ~ban tehát egy lokális (croup) és generalizált (toxin hatás) tényező játszik szerepet. Ennek megfelelően a therapiában elsőrendű fontosságú a toxin mielőbbi közömbösítése antitoxinnal. (A betegség korai szakaszában a toxin még nem kötődik a szervek szöveteihez.) Ha az álhártya a légutat elzárja tracheotomia és intubatio végzendő. A betegség megelőzésére hazánkban kötelező védőoltás van, amelyet félévestől kétéves korig három alkalommal, hatéves korban egy alkalommal kapnak a gyermekek. A beteg elkülönítése, a környezet fertőtlenítése, ill. védőoltása szintén kötelező. A preventiv intézkedések következményeként ~ hazánkban ritkán fordul elő és főleg abortiv, atípusos formában. *F. I.*

diphtheria cutis, *bőr-diphtheria:* Corynebacterium diphtheriae (Klebs—Löffler) által a bőrön néha elsőlegesen előidézett, rendszerint azonban a nyálkahártyák diphtheriás folyamataiból per continuitatem a bőrre terjedő savós-fibrines álhártyaképződéssel járó gyulladás. Leginkább gyermekeken, az orr-száj és nemiszervek környékén látható, ritkábban felnőttek sebein v. sebei

körül. Tipikus az igen tömött alapon ülő *szürkésfehér álhártyás alak*, vörös, gyulladt széllel, ritkább az *ekzematoid intertrigo*-szerű v. a *fekélyes-phlegmonosus alak*. Bacilluslelet pozitív. *Be. K.*

diphtheria elleni gyógyszer: antitoxint tartalmazó immunsavó. Főleg lovakban, v. más nagyobb állatokban termelik, amelyeket toxiddal, majd toxinnal immunizálnak. A termelt savóból az inaktív fehérjéket eltávolítják és az immunglobulinokat (antitoxint) koncentrálják. Therapiás értékét antitoxin egységekben fejezik ki. *A. Z.*

diphtheria toxin: a diphtheria-baktérium által termelt exotoxin, amely a diphtheriában a kórképet létrehozza. Valódi toxin, tehát átalakítható toxiddá. Ezzel végzik az aktív immunizálást. A ~ általános protoplasma méreg, különösen a szívizomzatot károsítja és idegrendszeri hatása miatt bénulásokat okozhat. Tengerimalacban igen jellemző a mellékvese súlyos vérzése. *A. Z.*

diphtherid: szétszórt papulo-vesiculosus, ekzematoid kiütés, amely bőr-diphtheria folyamán lép fel és allergián alapuló jelenségnek tekinthető. *Be. K.*

diphtheritis: →*diphtheria*

diphtheroid baktériumok: alakilag a Corynebacterium diphtheriaehoz hasonló mikrobák, amelyek azonban toxint nem termelnek, nem pathogenek, a szervezet normál baktériumflórájához tartoznak. Leginkább a *Corynebacterium xerosis*-t és a *C. hoffmanni*-t jelölik így. *A. Z.*

diphtheroid gyulladás: nem-diphtheriás nyálkahártyagyulladás fibrines álhártyaképződéssel.

diphthongia: →*diplophonia*

diphtonia: →*diplophonia*

Diphyllin: →*theophyllinum*

Diphyllobothrium latum, *Bothriocephalus latus:* házi és vadonélő húsevők (ezenkívül a sertés és az ember) belében előforduló galandféreg. Általában 3—10 m hosszú, kb. 1/2 cm széles, az ízek hosszuknál jóval szélesebbek. 2 köztigazdája van: az első édesvízi rák, a második hal (csuka, pisztrángfajok stb.). Ez utóbbi szolgál közvetlen fertőzési forrásul, ha 3. stádiumú ~-lárvát (sparganum) tartalmaz és nyersen kerül fogyasztásra. *Th.:* Atebrin, Filix mas. *Z. N.*

diphyodont, *kettős fogrendszerű:* az emlősállatokra jellemző fogváltás jelzője, amely arra utal, hogy a maradó fogazatot tejfogazat előzi meg. *B. K.*

diphyodontia: →*dens*, →*diphyodont*

diplacusis: kettős hallás, 1. egy hanginger kettős hallási érzetet vált ki [ugyanabban a fülben] *(~ monauralis)*; 2. egy hanginger különböző magasságú hangérzetet kelt a két fülben *(~ binauralis dysharmonica)*; 3. különböző időben jelentkező és erősségű hangérzetet kelt *(~ binauralis echoica)*. *A. P.*

diplegia atonica congenita, *astasiás-abasiás-tünetcsoport, atoniás-astatikus syndroma, Foerster-betegség:* a cerebralis gyermekbénulások extrapyramidalis csoportjába tartozó betegség. Kórbonctana tisztázatlan. Vezető tünete az extrem hypotonia, mely mindenféle statikai functiót lehetetlenné tesz. Szellemi retardatióval jár. A myatonia congenitával *(Oppenheim)* szemben az ínreflexek megmaradnak. *D. L.*

diplegia spastica infantilis, *Little-kór:* a cerebralis gyermekbénulások egyik fajtája, mindkét alsó, ritkábban és enyhébben a felső végtagok spastikus bénulása, a pyramis rendszer, szülési trauma, magzati v. korai encephalitis okozta sérülése következtében. Valószínű, hogy létrehozásában öröklött tényezők, koraszülöttség és icterus gravis is szerepet játszik. Jellegzetes a keresztezett lábtartás (enyhébb esetben a lábak szorosan egymás mellett vannak) az adductorok túlsúlya miatt és a lábfejek equinus v. equinovarus tartása. Nem ritka az izom-rigiditas, minthogy az extrapyramidium is sérülhet. A statikus funkciók később fejlődnek ki, gyakori a fej és törzs ataxiája. A szellemi fejlődés többnyire — de nem feltétlenül — retardált, néha az idiotiáig. Kezelés: mozgástherapia, orthopaed correctio, gyógypedagógia. *D. L.*

diplobacillus: pálcika alakú baktériumtípus, kettő mindig párosával helyezkedik el hossztengelyük folytatásában. Ilyen pl. a *Moraxella lacunata*. *A. Z.*

diplobacillus hurut, *blepharitis angularis:* a szemzugok kipállása, vörösödése, berepedése. Kórokozója a Morax—Axenfeld-féle diplobacillus Moraxella lacunata. Kitűnően reagál 1/4—1/5%-os zinc. sulf. szemcseppre, borogatásra. *O. T.*

diplocephalus: kétfejű torzszülött.

diplococcus: párosával elhelyezkedő coccusok. Gram-pozitív a *Pneumococcus*, Gram-negatív a *Neisseria*. *A. Z.*

diplococcus gonorrhoeae: →*Neisseria (gonorrhoeae)*

diplococcus intracellularis: →*Neisseria (meningitidis)*

diplococcus pneumoniae, *pneumococcus, Fränkel-f. diplococcus:* Bergey rendszerében az *Eubacteriales* rend *Lactobacillaceae* családjába tartozó baktérium nemzetség. Grampozitív, megnyúlt, gyertyalángra emlékeztető, párosával elhelyezkedő, tokos mikrobák. Pathogen sajátságát erős invasiv tulajdonságának köszönheti. A lobaris pneumonia kórokozója, de a szervezetben a legkülönbözőbb helyen, mint gennykeltő is szerepel, továbbá az ulcus serpens corneae okozója. *A. Z.*

diploe: a koponya lapos csontjainak két lemeze közti szivacsos állomány. *T. I.*

diploesarcoma, *angiosarcoma cranii:* a lapos koponyacsontok szivacsos állományából, a diploéből kiinduló myelogen tumor. Míg nem töri át a csontot csak elvékonyítja, jellemzője a tumor felett érezhető pergamentropogás. Néha igen vérbő és lüktet (ún. „angiosarcoma"). *B. I.*

diploid: kettős, kettőzött.

diploid sejttörzsek: fibroblast jellegű, in vitro 45—50 sorozatos passzázson át fenntartható sejtkultúrák, amelyek a kiindulási állatfajra jellemző diploid chromosoma-szerelvényt megtartották. A ~ — ha közben nem alakultak heteroploiddá — kb. 10 hónapi szaporítás után kipusztulnak. Mélyhűtéssel évekig tárolhatók. A folyékony nitrogenben tárolt ~ felolvasztva ugyanúgy szaporodnak, mintha nem fagyasztották volna le. ~et a víruskutatás sok területén sikerrel alkalmaznak. *F. E.*

diploitis: a lapos koponyacsontok heveny gyulladása (diploephlegmone), osteomyelitise. A fertőzés rendszerint nem a véráram útján történik, nem haematogen mint a csövescsontok osteomyelitise, hanem többnyire fertőzött koponyasebek, nyílttörések szövődménye, v. a melléküregek gennyes gyulladása terjed át a csontokra. *B. I.*

diplomyelia: →*diastematomyelia*

diplophonia, *diphtonia, diphthongia:* kettőshang képződés, amely akkor jön létre, ha a hangszalag szabad szélén ülő valamely kisebb tumor (pl. hangszalagcsomó, polypus) a hangrést működés szempontjából két külön részre osztja. *Ré. Gy.*

diplopia, *kettőslátás, diplopia monocularis:* egy tárgyról a retinán két kép keletkezik. Okozhatja részleges lencse-luxatio, keratoconus, szaruhártyahomály, szabálytalan astigmia, anomalis retina-correspondentia, cataracta, chorioiditis, részleges retina-leválás, a corticalis látócentrum functiós zavarai, hysteria. ~ *binocularis:* a két szemben a tárgy képe nem identikus retina-pontokra esik. Előfordul peripheriás szemizombénulás, convergentia v. divergentia-bénulás, periodikus concomittáló kancsalság, orbita-tumor okozta bulbus dislocatio esetében. A keletkezett kettőskép lehet egyszerű: abducáló izom (m. rectus ext., m. obl. inf., m. obl. sup.); vagy keresztezett: adducáló izom (m. rect., int. m. rect. sup. et. inf.) bénulása következtében. *B. B.*

diplopia monocularis: →*diplopia*

diploscop: a binocularis látás vizsgálatára alkalmas készülék.

diplosoma: →*cytocentrum*

diplosomia: fejlődési rendellenesség, melynél az ikrek mindegyikének teste teljesen kifejlődött, de egy v. több helyen a testek összenőttek egymással (pl. a Sziámi ikrek).

diplotaen: a meiosisnak a pachytaen szakaszt követő periódusa. Ebben a szakaszban a chromosoma-párok mindinkább összehúzódnak és felismerhető, hogy a páros chromosoma partnerek két chromatidából állanak. (→*meiosis*) *T. I.*

dipol: olyan neutrális molekula, melyben erősen negatív jellemű atomok, — pl. O — jelenléte miatt az elektronok térbeli eloszlása nem egyenletes, a pozitív és negatív töltések súlypontja nem esik egy pontba, ezért a molekula egyik része negatívabb, mint másik része. Minél nagyobb a szimmetriától való eltérés, annál nagyobb elektromos erőtere lesz a molekulának, ami azt eredményezi, hogy az anyagnak nagy lesz a dielektromos állandója (pl. víz), másrészt a ~-vegyületek molekulái között vonzóerők (*másodlagos vegyértékek*) lépnek fel. *S. F. B.*

dipolus: →*dipolus momentum*

dipolus momentum: két térbelileg egymáshoz rögzített elektromos töltés, ill. mágneses pólus jellemző mennyisége. Az elektromos ~ $M_e = e \cdot l$, ahol e az elektromos töltések nagysága, l a távolságuk. A mágneses ~ $M_m = m \cdot l$, ahol m a mágneses pólusok póluserőssége, l a távolságuk (→még *Debye-egység*). *E. J.*

Di-pro: →*progesteron*

diprosopus: világrahozott fejlődési rendellenesség, mely az arc megkettőződésében nyilvánul meg.

Diprotrizoat-Na: → *pyelographia*

Diprosopus

dipsomania: időnként fellépő, órákig, esetleg napokig tartó súlyos intoxicatióig fejlődő extrém alcohol abusus, amelyet hosszabb ideig (esetleg hónapokig) tartó abstinentiás időszak követ. Egyesek szerint latens epilepsiás megnyilatkozás, bár nem jár amnesiával. *H. B.*

Diptera, *kétszárnyúak:* az *Arthropoda* (izeltlábúak) törzs *Insecta* (rovarok) osztályának egyik legnépesebb és eü. szempontból legfontosabb rendje. Ide tartoznak pl. a legyek és a szúnyogok. *Z. N.*

dipygus: fejlődési rendellenesség. Az alsó testfél kettőzött, 4 alsó végtag keletkezik (~ tetrapus), (→még *kettőstorzok).* Magasabbra terjedő kettőzöttség esetén a torznak 3, ill. 4 karja van (~ tribrachius ill. tetrabrachius). Életképes lehet, ha a kettőzöttség csak a törzs alsó szakaszára szorítkozik. *R. Gy.*

dipylidiosis: főleg a *Dipylidium caninum* (uborkamagképű galandféreg) ritkábban egyéb *Dipylidium*-fajok által előidézett galandférges fertőzöttség, kutyában és macskákban gyakori, de a fertőzött bolhák v. szétrágott bolharészek bekebelezésével accidentalisan az ember (főleg gyermek) is fertőződhet. A 10—45 cm hosszú láncolat érett ízei uborkamag alakúak, világosvörösek. Fertőzőképes lárváik bolhákban *(Ctenocephalides canis, Pulex irritans)* mint köztigazdákban fejlődnek ki, ezek elfogyasztásával fertőződnek a kutyák. Gyógyszeres féregtelenítéssel (arecolin, Atebrin, Devermin) és a bolhák egyidejű irtásával védekezhetünk ellene. *Sz. I. T.*

Dipyrin: →*amidazophenum*

direct anti-human-globulin test: →*direct Coombs-próba*

direct bilirubin: →*bilirubin*

direct calorimetria: →*calorimetria*

direct Coombs-próba, *direct anti-human-globulin test, D/C test:* az anaemiák differenciáldiagnosztikájában alkalmazott serologiai vizsgálati módszer, a beteg vér serumában levő saját vörösvértestjeit károsító fehérjetermészetű „auto-agglutininek" kimutatására. A vizsgálatokat az alábbi módon végzik: a vizsgálandó egyén vörösvérsejtjeit kb 10-szeres mennyiségű élettani konyhasóoldattal háromszor mossák. A mosott vörösvérsejt üledékből élettani konyhasóoldattal kb. 20%-os suspensiót készítenek, ebből egy cseppet emberi globulinnal immunizált nyúl megfelelően előkezelt savójának 1 cseppjével tárgylemezen szobahőmérsékleten összekevernek és megfigyelik, hogy 10 perc alatt létre jön-e agglutinatio. Az agglutinatio létrejötte azt jelenti hogy az erythrocyták felületéhez ellenanyag, incomplet agglutinin kötődött, vagyis a ~ positiv. A különböző anti-human-globulin reagensek szerint a vizsgálati módszer változhat. *H. E.*

direct elvezetés: →*electrocardiogramm*

direct gátlás (Lloyd): a gerincvelői motoneuronok működésbénítása afferens rostokon át érkező impulsusok útján. Az antagonista izmok működésének reflexes megszüntetése az agonisták contractiójának biztosítása érdekében áll. *B. P.*

direct laryngoscopia: →*laryngoscopia*

direct nesslerezés: a *Kjeldahl* f.-módszerrel elroncsolt anyag ammonia-(ammoniumsulfat)-tartalmának *Nessler*-reagenssel történő meghatározása közvetlenül a kénsavas roncsoló keverékből *(→nesslerezés).* *Ba. B.*

directoscopia: →*endoscopia*

direct oxidatio, a *glucose-6-phosphat direct oxidatiója, Warburg—Dickens-féle út, hexosemonophosphat shunt, apotomikus oxidatio:* a glucosénak olyan lebontása, amely nem jár tejsav- ill. pyroszőlősavképződéssel és ezek eloxidálásával, hanem a glucose-6-phosphatnak 6-phosphogluconsavvá történő dehydrogenálásával indul meg. Utóbbi vegyület további oxidatio és decarboxylezés révén ribose-5-phosphattá alakul. Ez transaldolase és transketolase által katalizált reakciók sorozatán keresztül visszaalakul glucose-6-phosphattá: 6 ribose-5-phosphatból lesz 5 glucose-6-phosphat. A netto eredmény tehát: 6 glucose-6-phosphat + 3 O_2 = 5 glucose-6-phosphat + 6 CO_2 + 6 H_2O. Az egyik jelentősége a ribose képződésében van, növényeknél az assimilatióhoz szükséges ribulose-1,5-diphosphat is ezen az úton keletkezik. Másik jelentősége a ~ folyamatának, hogy ennek során a dehydrogenálás reakciókban redukált *NADP* keletkezik, amire pl. a zsírsav-synthesishez van szükség. *S. F. B.*

direct rtg-sugárzás: a rtg-cső fokuszából kiinduló sugárnyaláb. Ennek szóródása folytán jön létre a másodlagos rtg-sugárzás. *D. P.*

direct transfusio: →*transfusio*

Dirofilaria: a *Nematoda* osztály egyik, főként állateü.-i szempontból fontos genusa. Az ide tartozó fajok emlősök szívében és a bőralatti kötőszöveteken élősködnek. — ~ *immitis:* kutyában, macskában, vadonélő húsevőkben, kivételesen az emberben is élősködő 10—30 cm hosszú hengerféreg.

Köztigazdái különböző szúnyogfajok. — ~ *repens:* kutyában élősködő, 5—17 cm hosszú hengerféreg. Kivételesen emberben is előfordulhat a bőralatti kötőszövetben tumort alkotva. Köztigazdái különböző szúnyogfajok. *Z. N.*

Dirner, Zoltán (1903—): farmakológus, szegedi egyetemi tanár, kandidátus. A farmakológiai vonatkozású fiziológiai jelenségek, a gyógyszerfelszívódás kutatásával foglalkozik. *H. G.*

disaccharidok: két monosaccharid vízkilépés közben történő egyesülésével keletkezett szénhydratok. (pl. →*sacharose*, →*lactose*, →*maltose*). A nem-redukáló ~ban a kapcsolódás a glycosidikus szénatomokon keresztül történik, ezért ezek a Fehling-oldatot nem redukálják, a Nylander-reakciót nem adják. *S. F. B.*

disarticulatio: kiízesítés, amputatió az ízületben.

discissio capsulae lentis: veleszültetett hályog műtétje a 2—3. életévben. A tágított pupilla területében Kuhnt-féle discissiós késsel felülről lefelé felhasítjuk a lencse tokját a beszivárgó csarnokvíz fellazítja a lencserostokat, s azok 2—3 hét alatt felszívódnak *O. T.*

discissio cataractae secundariae: extracapsularis hályogműtét után a lencsetokból és kéregrészekből kialakult utóhályog átvágása. *O. T.*

discissio tendinis, *ínátvágás:* az inak teljes haránt szakadása. Főleg éles eszközzel történt sérülés (kés, borotva) okozza leggyakrabban a csukló tájon. *Th.:* ínvarrat, v. késői plasztikai megoldás. *Sz. Gy.*

discoblastula: →*blastula*

discographia, *nucleographia:* az intervertebralis korongok elváltozásainak kimutatását célzó röntgendiagnosztikai segédeljárás. Percutan injectióval kontrasztanyag fecskendezése a csigolyaközti résbe. A rtg-elváltozásokból következtetni lehet a discus állapotára. Klinikai jelentősége nincs; a műtétet igénylő discopathiák egyszerűbb eljárásokkal is megállapíthatók. *Z. L.*

discoid meniscus: a térdizületi meniscusok fejlődési zavara. A sarló alakú meniscus helyett lapos, szabálytalan, kötőszövetes lemez helyezkedik el a femur és tibia condylusa között és működési zavart okoz. Panaszok esetén eltávolítandó. *G. A.*

discoloratio cutis: a bőr kóros, mesterséges és természetes színelváltozásainak gyűjtőneve. *Be. K.*

discomfort: kényelmetlenség, rossz közérzet.

Discomyces minutissimus: az erythrasma kórokozója. Régi neve Microsporon minutissimum. A microsyphronales osztályába tartozik. Igen vékony (1 μ átmérőjű), de nagyon hosszú fonalakat képez, amelyek →*arthrosporákra* esnek szét. A hajlatok szarurétegében leli fel optimális életterét. *Be. K.*

discontinuitási zóna: a lencsében réslámpával látható, anatómiailag ki nem mutatható rétegfelületek. *B. B.*

discontinuus növés: →*metastasis képzés*

discopathia: a derékfájás, csigolyaközti korongbetegség, ischias gyakori oka. Az intervertebralis discusok degenerálódnak, magasságuk és rugalmasságuk csökken, az intervertebralis ízületek normális helyzete megváltozik. A kilépő ideggyökök vongálódhatnak, a foramina intervertebraliákban létrejövő (relatív) térszűkület miatt nyomás alá kerülhetnek. Sokkal ritkábban fordul elő a felső végtagra és mellkasra lokalizálódó paraesthesiák, bénulások, reflexkiesések hátterében álló cervicalis discopathia. Konzervatív kezeléssel a panaszok rendszerint enyhíthetők. (→*discus-sérv*) *G. A.*

discordantia: jellegzetes somatikus tulajdonságok eltérő volta egynemű ikreken. Külön petéből való származásukat bizonyítja. *H. I.*

discret (st): 1. valószínűségi változó, mely még adott határok között is csak bizonyos kijelölt értékeket vehet fel. 2. Orvosi szempontból ~ek a számlálható eredmények. Így pl. a megbetegedettek, a vvs-ek száma, stb. *J. I.*

discriminatiós faktor: differencia-küszöb, éppen észlelhető különbség, just noticeable difference (j.n.d.): valamely ingerértéknek az a változása, amelyet a megfelelő receptor éppen érzékelni tud. A küszöbérték és az éppen érzékelhető ingertöbblet hányadosa F. H. Weber szerint állandó (ΔJ) $J = K$, amely az érzékszervekre jellemző: a szemre 0,016, a fülre 0,33. Minél kisebb a ~, annál érzékenyebb az érzékszerv. *O. T.*

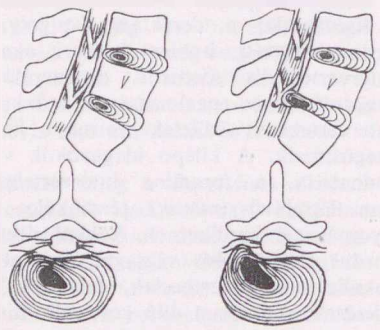
discus: korong, porckorong.

discus articularis, *fibrocartilago interarticularis, meniscus articularis, ízületi korong:* az ízületekben (→*articulatio*) található rostos porcból álló korong. *T. I.*

discus-hernia: →*discus-sérv*

discus intervertebralis: →*fibrocartilago intervertebralis*

discus-ischias: →*discus-sérv*
discus oophorus: →*cumulus oophorus*
discus prolapsus: →*discus-sérv*
discus-sérv, *discus-hernia, discus-prolapsus, porckorong hernia, porckorong-prolapsus, protrusio disci, malum Cotunii, hernia disci, discopathia, porckorong sérv, discus-ischias:* a csigolyaközti porckorong sérvesedése. Többnyire korral járó degeneratión alapul, s rendszerint ismert trauma (rándulás, nehéz tárgy emelése, rossz mozdulat stb.) okozza. Lényege, hogy a környezetétől elvált annulus, ill. nucleus részletek a foramen

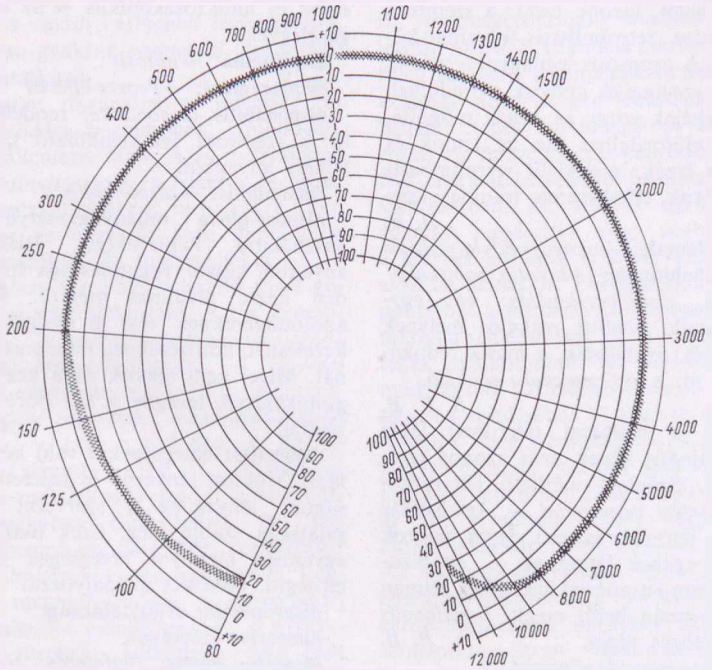

Porckorong-herniásodás hossz- és harántmetszetben
a: A rostos-porcos korong degeneratív folyamata megindult, a gerinccsatorna felé kibuggyanó részlet még nem érinti az ideggyököt. *b:* Továbbfejlődése folyamán az ideggyök nyomás alá kerül, és jelentkezik az ischias tünetcsoportja

intervertebraléban nyomják az ideggyököket, v. súlyosabb esetekben a can. spinalisba nyomulva térszűkítő folyamatként hatnak. A kórképet derékból a végtagok felé sugárzó ischiasszerű fájdalmak jellemzik, melyek köhögésre, tüsszentésre élesen fokozódnak (ischialgia). Ezt megelőzőleg évekig, hónapokig csak tompa deréktáji fájdalmak jelentkeznek (lumbago). A Valleix-pontok nyomásérzékenyek. Az ágyéki gerinc rendszerint hajlatát veszti v. valamelyik oldalra elhajlott (scoliosis ischiadica). Az ágyéki izomzat állandó védekezésben van (ún. *„antalgiás"* tartás). Általában monoradicularis tüneteket okoz, gyakrabban érzés, ritkábban motoros kiesésekkel. Jellemző a Lasègue-tünet, a reflexkiesések és érzészavar a L. 4—5. és a S_1 spinalis centrumokban (hyp- és anaesthaesia). — Rtg: az intervertebralis rés beszűkülése és osteophyta látható, esetleg csak myelographia mutatja ki. — Néha bisegmentalis, ill. a prolabált részek med. elhelyezkedése esetében kétoldali tüneteket is okoz (centralis ~). Enyhe idegrendszeri tünetek esetén az első attak alkalmával konzervatív kezelése (kemény ágyon való fekvés, fájdalomcsillapítók, enyhe meleg, thermálfürdő, gyógytorna, dehydrálás, gipsz-corsette, paravertebralis novocain infiltratio, epiduralis novocain injectio) indokolt. Gyakori recidiva, kifejlődő paresis v. a konzervatív gyógymódok hatástalansága esetén operálható. Műtéttel kb. 86—90%-ban érhető el teljes gyógyulás. Hirtelen támadt cauda syndroma eseteiben mindig gondolnunk kell discopathiára. Ilyen esetekben nagy, levált discus-részletek okozhatják a tüneteket (vándor-discus). A műtéti behatolás általában hemilaminectomia, a centralis alakban teljes laminectomia. Megfelelő esetben a foramen intervertebrale tágításával (foraminotomia), ill. interarcualis behatolással is eltávolítható a kinyomult porckorong. Ha az előboltosulás a lig. longitudinale posterius alatt marad, akkor *pulsiós* (prolabált), ha visszacsúszni nem tud, akkor *incarcerált*, ha a ligamentumot áttörve jut be a canalisba, *rupturált* ~ről beszélünk. Leggyakoribb (sorrendben) az $L_5—S_1$, $L_4—L_5$ csigolya között és a nyaki szakaszon. A C. herniatiók leggyakrabban az V.—VI. ill. a VI.—VII. csigolyák között helyezkednek el. Ha a kitüremkedés lateralisan történik (a foramen interspinaléba futó gyök sérül) akkor pseudoanginás fájdalmakat, ha paramedián és a gerincvelői oldalkötegeket nyomja a sérv, elsősorban inkomplet Brown-Sequard-syndromát okoz. Median (előrefelé történő) sérvképződés esetén az a. spinalis ant.-ra gyakorolt nyomás miatt amyotrophiás lateralsclerosisra emlékeztető kép alakul ki. *B. I.*

disgerminoma ovarii: rendszerint fiatal nőknél előforduló, többnyire jóindulatú, tokba zárt, szolid petefészek tumor. Histologiailag hasonlít a here seminomához, glycogen tartalmú hámsejteket, óriás sejteket, lymphoid stromát tartalmaz. Hormonhatása nincs. *H. I.*

Dishoeck-folyamatos audiometria: speciális hallásvizsgáló eljárás. Az általában elterjedt oktáv *audiometriás* mérésekkel szemben a ~nál a mérőhang intenzitását bizonyos szinten rögzítjük és a frekvenciát folyamatosan változtatjuk a frekvenciatartomány egész területén. Az eljárás csak olyan készülékkel végezhető (pl. Peekel), amelynek fülhallgatója kiváló minőségű, karakterisztikája egyenes, s (a Fletcher gör-

Dishoeck-f. folyamatos audiometria

bék szempontjából) kiegyenlítő berendezéssel van ellátva, azaz 200 Hz-től 9000 Hz-ig az intenzitásszint a normál isophoniás szintnek felel meg. Az audiométerre helyezett polaraudiogram segítségével a hallásértékek regisztrálását közvetlenül végezhetjük. A vizsgálatot célszerű a beteg által jól hallható, de nem túl erős hangintenzitással kezdeni, ami gyors tájékoztatást ad arról, hogy a következő szintbeállításnál növelni vagy csökkenteni kell-e a hangerőt. Az ábrázolásnál a koncentrikus körök a hangerőt jelzik. Az eljárás előnye, hogy 1. gyorsan elvégezhető, 2. a beteg számára nem fárasztó, mert az egész frekvencia-tartományt azonos szinten hallja, 3. olyan frekvenciasávban levő halláskapacitásról is felvilágosítást nyújt, amelyben az oktáv audiometriás vizsgálatoknál általában nem végzünk méréseket (ún. hallási scotomák kiderítésének lehetősége). *Ré. Gy.*

disinfectio: fertőtlenítés.

disinfestatio, *defaunatio:* rovarok, rágcsálók v. más állati élőlények kiirtása. Az ember testén, ruházatán v. a környezetében tartózkodó állatok ellen alkalmazzák, hogy ezzel a fertőzéseknek emberekről állatokra, állatokról emberekre való átvitelét megakadályozzák. *J. E.*

Disipal: →*antiparkinson szerek*

disjunctio epithelii corneae: a szaruhártya hámjának leválása erosiók behámosodása után (→*erosio corneae*) az újdonképződött epithel csökkentértékűsége következtében. *B. B.*

disjunctiv szemmozgások: a látási functiók által meghatározott, tapasztalatilag kialakult asszociált szemmozgások. Közeli nézéskor a szemek összetérítése v. correctiv fusiós (→*binocularis látás*) reflex-szemmozgások a binocularis látás érdekében. *B. B.*

dislocatio: eltolódás, helyhagyás, helyzetváltozás; a törési végek egymáshoz viszonyított eltolódása, helyzetváltozása (az angolszász szakirodalomban ficamodás).

dislocatio ad axim: tengelyeltérés, szögletörés.

dislocatio ad latus: oldaleltolódás.

dislocatio ad longitudinem: hosszirányú eltolódás (cum contractione: összecsúszással, megrövidüléssel, v. cum distractione: széttolódással, meghosszabbodással).

dislocatio ad peripheriam: elcsavarodás, a törési végek torsiója. *B. I.*

dislocatio bulbi, *luxatio bulbi:* a szemteke helyzetváltozása retrobulbaris folyamat következtében. A proptosis legnagyobb mérve, amelyben a szemgolyó annyira előredülled, hogy a szemhéjak szinte záródnak mögötte. Spontán is előfordulhat, ha az izmok és fasciák igen lazák, ezenkívül retrobulbaris cysták, tumorok, emphysema, trauma okozhatják. *B. B.*

dislocatio dorsale: →*retrospondylolysthesis*

dislocatio habitualis: →*luxatio habitualis*

dismutatio, *disproportionálás:* két egyforma molekula közötti reakció, melynek révén az egyik oxidálódik, a másik redukálódik. Ilyen pl. a →*Cannizzaro reakció.* *S. F. B.*

disparatio: a mélységi (sterikus) látás alapja; a retinalis képek nem azonos pontokra esnek. Szögben mérhető helyzetkülönbségek esetén *geometriai* ~, kettőslátás van. Ha a látóirányba eső egyes pontok — bár még egynek látszanak —, de bizonyos fokig nem egyenértékűek a két retinán és a Panum-areán belül esnek, *functionalis* ~ van. Kettőzés nincs. *B. B.*

dispensaire: →*gondozóintézet*

dispensatorium: pharmacopoea.

dispers fázis: a diszpergált részecskék összessége a kolloid rendszerben (→*colloid*). *S. F. B.*

dispersio: 1. valamely anyag igen finom eloszlása egy másik anyagban, főleg kolloid rendszerben. **2.** színszóródás jelensége. **3.** (st) valamely kísérletnél a population belüli eltéréseket mutató érték. Nagysága a kísérleti körülmények homogén voltától függ. Legfontosabb mértékei: *szórás,* ennek négyzete a *variantia.* Néha használatos az *átlagos eltérés,* amely a mediantól számított abs. eltérések átlaga. *E. J.—J. I.*

dispersiós colloidok: →*colloid*

dispers rendszerek: oly rendszerek, melyekben valamely közegben (dispersiós közeg) felaprított (diszpergált) részecskék vannak bizonyos módon eloszolva. A ~ számos *discontinuitast* tartalmaznak. A diszpergált részecskék nagysága szerint megkülönböztethetünk durva (makro-, ill. mikroszkopikus), kolloid (szubmikroszkopikus) és amikroszkopikus ~et. A diszpergált részecskék eloszlása a dispersiós közegben lehet homogén, statisztikusan homogén, heterogén, diffus (egy irányban növekvő v. csökkenő) és periodikus (szakaszosan változó eloszlású). Durva ~ pl. az *emulsiók* és *suspensiók,* szubmikroszkopikus ~ a *sol*ok és amikroszkopikus ~ az oldatok és gázelegyek. *E. J.*

dispiraema: →*mitosis*

displacement: →*Proetz-eljárás*

disponabilis, *disponibilis:* rendelkezésre álló; a szervezet felhasználható készlete valamely anyagból. *S. J.*

disponibilis: →*disponabilis*

dispose-glove műanyagkesztyű egyszeri használatra. Papírvékony, átlátszó műanyagból készül, rugalmassága folytán minden kézre alkalmas méretű. Különösen ápolónővéreknek tesz jó szolgálatot ágytál kezelésnél, kötözéseknél, műszerek elmosásánál. Mivel nem fekszik rá a kézre, mint a gumikesztyű, levegős, a kéz bőrét nem károsítja. *Auber—Kós*

dispositio: betegségekre való készség, hajlam. Öröklött tényezők és szerzett tulajdonságok; lényegileg a szervezet számtalan sajátsága szabja meg. Ezek összessége egy egyénben bizonyos betegségek kifejlődését elősegíti, másokét akadályozza. *S. I.*

disproportio: aránytalanság.

dissectio: szétvágás.

dissectio dentis, *fogfelezés:* többgyökerű fog kezeléssel meg nem tartható egy v. két gyökerének eltávolítása. A megmaradt fogrész gyökérkezelés után, borító koronával fedve, hídpillérnek is használható. *B. K.*

dissectio foetus, *spondylotomia:* a csigolyák szétválasztása és a törzs átmetszése révén történő embryotomia. Eszköze: →*Siebold-olló,* →*Küstner-rachiotom.* *H. I.*

dissector: képletek kifejtésére, szétválasztására használatos szétválasztó, preparáló műszer. A sebészet szinte valamennyi ágában (pl. hasi, mellkasi sebészetben) használják. *B. I.*

disseminált eosinophil collagenosis *(Engfeldt—Zetterström):* necrotikus, oedemás és granulomás elváltozások az interstitialis kötőszövetben és az arteriákon a szövetek és a vér nagyfokú eosinophiliájával. A klinikai kép a betegség localisatiója szerint rendkívül polymorph (pericarditis, endocarditis, tüdő-infiltratio, pleuritis, asthma, purpura, subcutan infiltratumok splenomegalia, hepatomegalia, nyirokcsomó-duzzanat, izom- és ízületi fájdalmak, fogyás, láz). E syndromába tartozó kórképek: *Löffler-eosinophil tüdő-infiltratum, parietalis fibroplastikus endocarditis* (Löffler), *periarteritis nodosa, allergiás granulomatosis* és *angiitis (Churg-Strauss),* továbbá *gyerekek disseminált visceralis laesiói hypereosino-*

philiával (Zuelzer és Apt). Néha nehéz elkülöníteni a valódi *eosinophil leukaemiától*, mert a ~ban gyakran *eosinophil leukaemoid* reakció mutatkozik. *H. Zs.*

disseminatio: daganatos v. infectiós folyamat szóródása haematogen, lymphogen, v. intracanalicularis úton. A ~ megvalósulhat per *continuitatem* is (a zsigerek mozgása a daganatsejteket szétkeni, új helyekre ülteti át), máskor az operatőr keze implantálja a fertőző csírákat, ill. tumorsejteket. — ~ *tuberculosisban*, régebben fennálló tbc-s gócokból új gócok keletkezése. A tbc generalisatiójának (→*generalisatio tuberculosisban*) legfontosabb megnyilvánulása. — *Haematogen ~:* a vérpályán át történik. Jelentkezhetik bármely szervben (→*extrapulmonalis tuberculosis*) v. csak a tüdőben. A *Rankestádiumtan* szerint a tbc II. stádiumára jellemző, a mai felfogás szerint a tbc bármely időszakában előfordulhat, de friss primaer tuberculosis, fiatal kor, kedvezőtlen külső körülmények esetén gyakoribb. Legsúlyosabb megnyilvánulása a *tuberculosis miliaris acuta*. — *Lymphogen ~:* a nyirokutakon át történik. Jelentősége még nem teljesen tisztázott, valószínűleg nagy szerepe van a tüdő tbc kialakulásában. Rendszerint a haematogen ~val együtt következik be (lympho-haematogen ~). — *Intracanalicularis ~:* az üreges szerv praeformált csatornarendszerén keresztül történő ~. A postprimaer tuberculosisra jellemző. Leggyakoribb a tüdőben, a gyomorbélcsatornában és az urogenitalis rendszerben. — *Bronchogen ~:* az intracanalicularis ~ legfontosabb formája. A ~ kiindulási pontja caverna, bronchitis tuberculosa, v. bronchus perforatio. Rendszerint nagy tömegű bakt. ürül egyszerre, ezért súlyos klinikai tünetekkel jár. Leggyakoribb localisatiói: alsólebeny, lingula. *R. Gy.—B. M.*

Disse-rés: a májsejtek és az ércapillárisok (sinusoidok) endothelsejtjei közt elhelyezkedő virtuális rés, mely gyulladás (hepatitis) folyamán exsudatummal telik meg. Eppinger a serosus gyulladás folyamatában a ~nek nagy jelentőséget tulajdonított. *M. I.*

dissimilatio: lebontó anyagcsere, catabolismus. A sejtek legalapvetőbb életműködésének, az anyagcserének egyik részfolyamata. A ~ során minden sejt sajátmaga termeli az életének fenntartásához szükséges energiát. Az energiafelszabadításnak két fő mechanizmusa van: 1. az erjedés v. fermentatio és 2. a sejtlégzés v. biológiai oxidatio. Az 1. folyamat összetett szénhydratok, ill. monosaccharidák anaerob lebontását jelenti, míg a 2. különféle szerves molekulák, főleg egyszerű szénhydratok, zsírok és aminosavak elemi oxigen felhasználásával végbemenő teljes eloxidálásából áll, melynek során víz és széndioxid képződik. Ez a kétféle energiafelszabadító folyamat a legtöbb szervezetben, ill. sejtben egymás mellett, egymást kiegészítve megy végbe úgy, hogy a szerves anyagok erjedése általában megelőzi az oxidatiót. Energiahasznosítás szempontjából a fermentatio lényegesen mögötte marad a sejtlégzésnek. Pl. a glucos molekula teljes oxidatiójából 680 kalória, részleges oxidálásából (oxálsavas erjedés) 473 kalória, tejsavas erjedéséből 22 kalória szabadul fel. A sejtek főleg szénhydrátok és zsírok lebontásából nyernek energiát. Különösen fontos a glucos lebontása. Ennek anaerob szakasza az ún. glycolysis, amely végtermékét tekintve lehet alcoholos, tejsavas stb. erjedés. Az anaerob szervezetek kizárólagos v. fő energianyerési módja a fermentatio. Az aerob szervezetek sejtjeiben is megy végbe fermentatio (izom-, tumorsejtek), ez azonban még kiegészül a hatékonyabb energiaszolgáltató mechanizmussal, a sejtlégzéssel. A glycolysis lefolyásához, amely több lépésből áll, számos enzym jelenléte szükséges, tehát kémiai reakciók bonyolult láncolata. A fehérjék ~ja fehérjebontó enzymek hatására történik. A bontás során először aminosavak, végül ammonia képződik. Az ammonia a széndioxiddal és a felesleges vízzel együtt a sejtekből kiválasztódik. A zsírok lebontása jelenti a sejtek számára a legnagyobb energiafelszabadítást és szintén fermentumok közreműködésével történik. *T. I.*

dissimulatio: betegségi tünetek, testi hibák eltitkolása. (→még *hallásvizsgálat*). *J. E.*

dissociatio: 1. a sejtek szétválása, kapcsolataik meglazulása pl. parenchymás degeneratio esetében a májsejtek dissociálnak. Ca-hiány esetén a capillaris endothel sejtek szétválnak. A calciumot komplex módon megkötő EDTA (ethylendiamintetraacetat) infusiójára a v. portaeban a májsejtek elektronmikroszkóposan észlelhető dissociatiót mutatnak. Szövettenyésztési v. histotechnikai célból a parenchyma-sejtek ~ja trypsin előemésztéssel érhető el (→*diszpergált sejtkultúra*). Daganatsejtek infiltratiós folyamatok során dissociálnak (disjunctio), legnagyobb mértékben az egymástól teljesen

izolált sejtek formájában infiltráló cc. gelatinosum ventriculi esetében. — **2.** a baktériumok változékonyságának egyik formája. Elsősorban a baktériumtelepek alaki tulajdonságainak olyan változásai, amelyek során az átoltott telep tulajdonságai az eredetitől eltérnek. Rendszerint biológiai változásokkal is együtt jár (→még *S—R variáció*). — **3.** →*interferentia dissociatio*. — **4.** egy molekula szétesése két v. több alkotórészre. *Thermikus* ~ esetén, magasabb hőmérsékleten atomok ill. gyökök keletkeznek. *Electrolytikus* ~ során egyes molekulák vizes oldatban elektromosan töltött ionokra esnek szét. Bár ez a jelenség pillanatszerű, felfogható egyensúlyra vezető kémiai folyamatként. Ha pl. az ecetsav dissociatiójára a tömeghatás törvényét alkalmazzuk

$$K = \frac{[\text{acetat ion}] \cdot [\text{H ion}]}{[\text{ecetsav}]}$$

ahol [ ] koncentrációt jelent, K-t, mint ~s *konstansot* definiáljuk. Minél nagyobb K értéke, annál erősebb a ~. A sók, erős savak és erős basisok ~ja gyakorlatilag teljes, így ezeknél nincs értelme a ~s konstans alkalmazásának. A gyengén dissociáló vegyületek esetén K értéke igen kicsi, pl. az ecetsav esetén 1,8. 10^{-5}. Szokás ezért *pK értéket* megadni: pK = $-\log$ K, tehát az ecetsav pK értéke: 4,7. *R. Gy.—A. Z.—S. F. B.*

dissociatio-fok: viszonyszám, amely megmutatja, hogy adott körülmények között az oldatban feloldott molekulák hányad része disszociált. Jele általában α. Az Arrhenius-elmélet (→*electrolytos dissociatio*) szerint erős electrolytek esetében sem teljes a dissociatio, hanem pl. n/10 KCl-ra α = 0,9 (90%). A Debye—Hückel-elmélet szerint teljesen disszociálnak az erős electrolytek, azonban az ellentétes töltésű ionok elektrostatikus kölcsönhatása miatt nem érvényesül minden részecske, tehát csak látszólagos a részleges dissociatio. Újabb eredmények szerint úgy látszik az erős electrolytek oldataiban mégis vannak nem-disszociált molekulák. *E. J.*

dissociation albumino-cytologique: a liquor cerebrospinalisban fehérjeszaporodás sejtszámszaporodás nélkül. Elsősorban polyradiculitisekben észlelhető, de más betegségekben (pl. spinalis tumorok) is előfordul. *H. B.*

dissociatiós állandó: az a szám, mely molaris koncentrációjú electrolyt oldatban, az ionisatióban kialakult egyensúlyi helyzetben az ionisatio mértékét fejezi ki. Számértékét megkapjuk, ha a disszociált ionok molaris koncentrációinak szorzatát osztjuk a nem disszociált molekulák molaris koncentrációjával. Ezen szám az anyagtól és a hőmérséklettől függ. 1 és 0,001 között közepes erős a sav, ill. electrolyt, 0,001 alatt gyenge, 1 felett erős. *Ba. B.*

dissociatiós elmélet: →*electrolytos dissociatio*

dissociatiós görbe: 1. (haemoglobin) az oxygen partialis nyomása és a haemoglobin százalékos oxygen-telítettsége közötti összefüggés ábrázolása. A koordinátarendszer abszcisszáján az oxygen partialis nyomását, az ordinátáján a haemoglobin százalékos oxygen-telítettségét tüntetjük fel. — **2.** (vegy) bomlási folyamat jellegét koordinátarendszerben ábrázoló vonal. *B. P.*

disszeminált tuberculosis: →*tuberculosis disseminata subacuta et chronica*

disszociált nystagmus: a reactiv nystagmus kiesése a secundaer vestibularis reakciók megmaradása mellett. A vestibularis syndroma dissociatiója a centralis vestibularis neuron megszakítottságán alapul. *B. B.*

disszociált szemmozgások: a szemizmok harmonikus együttműködésének zavara, kiváltják centralis okok, mérgezés, fáradás, commotio cerebri, encephalitis, agytumor. Formái: nystagmus, vakok kereső szemmozgása. *B. B.*

distalis: középtől távol eső (ellenkezője a proximalis). *B. K.*

distalocclusio, *distalharapás:* az alsó állcsontnak a felső állcsonthoz viszonyítottan a normálisnál hátrább tolódott helyzete. Oka v. a felső állcsont túlfejlettsége, v. az állkapocs fejletlen volta, esetleg mind a kettő. *B. K.*

distantia: távolság.

distantia cristarum: a csípőtaréj legtávolabbi pontjai közötti távolság, szülészeti külső medenceméret, átlag 29 cm. *H. I.*

distantia pupillarum: a két pupilla centruma között levő távolság. Nagyságát milliméterben adjuk meg. Jelentősége a szemüveg rendelésnél van. Ha a ~ és az üvegek centruma között eltérés van, prizmatikus hatás jön létre. *B. B.*

distantia spinarum: a két spina ant. sup. ossis ilei közötti távolság; külső medenceméret átlag 26 cm. *H. I.*

distantia trochanterum: a két trochanter major közötti távolság; külső medenceméret, átlag 31—32 cm. *H. I.*

Distaval: →*Contergan*

distensio: tágulás, nyújtás.

distensiós ficam: az ízületi tok kitágulása (distensiója) következtében létrejött habituális luxatio. *B. I.*

distensiós plastica: nyújtó plasztika. (Pl. hypospadiasis esetén a húgycsőnyílást körülvágva, barlangos testével a glanson készített alagúton áthúzzuk a rendes helyéig és ott varratokkal rögzítjük.) Ilyen ~ az Achilles-in hosszabbító műtéte is. *B. I.*

Disterin: →*Tachystin*

distichiasis: 1.: a szemhéj Meibom-mirigyeiből kinövő második finomabb pillasor. Veleszületett rendellenesség. **2.** (gen): Öröklésmenete autosomalis domináns. *B. B.—Gy. B.*

distinctor, *Holzknecht-distinctor:* speciális kiképzésű, hajlított szárú kanál, mely lehetővé teszi a rtg-átvilágítás közben végzett compressiót és palpatiót, biztosítva az orvos kezének sugárvédelmét. *D. P.*

Distoma haematobium: →*Schistosoma (haematobium)*

distomiasis hepatis: →*fasciolosis*

Distomum hepaticum: →*fasciolosis*

Distomum lanceolatum: →*Dicrocoelium dendriticum*

Distomum pulmonale: →*Paragonimus westermani*

distorsio, *rándulás, marjulás:* túlméretezett ízületi mozgás következtében létrejött ízületi trauma. Az ízfelszínek a trauma pillanatában elhagyják helyüket, de azonnal visszaugranak. Pillanatos ficamként is felfogható, amely a sérülést követőleg azonnal spontán reponálódott. Az ízület környéke duzzadt, nyomásra érzékeny, mozgatásra fájdalmas. Röntgen negatív. Prognosis általában jó. *Th.:* nyugalombahelyezés. *B. I.*

distorsio tendinis, *distensio tendinis, inrándulás, inhúzódás:* az ínnak az izomzat hirtelen erőteljes aktív összehúzódására létrejövő megnyúlása, melynek kapcsán az ín folytonossága nem szakad meg (pl. Achilles v. quadriceps, v. kézujj flexor izom ínrándulása). Klinikailag a meghúzódott ínszakasz (az ínnak az izomhasba való átmenete v. az ín tapadása) fájdalmas. Nagyobb duzzanat, ill. haematoma már az ín, ill. az izom részleges szakadására utal. A sérült végtagrészt két-három hétig gipszrögzítéssel nyugalomba helyezzük, majd aktív functionalis kezelést alkalmazunk. Az egyszerű rándulások prognosisa kedvező, a végtag functiója adaequat kezelésre teljes mértékben helyreáll. *Sz. Gy.*

distractio: széthúzás, nyújtás.

distractiós ficam, *distractiós luxatio, distractiós subluxatio:* olyan ficam, ill. félficamodás, mely az ízület széthúzására jön létre. Tipikus példája, mikor kisgyermeket kézen fogva vezetnek, megbotlik, megrántják a kart és a radius-fej az ízületi tokon belül ficamodik. Többnyire csak félficam, a radius-fej a nyakát körülfogó szalagjából, a ligamentum anulare radiiból kibújik (subluxatio radii peranularis). Tünetek: az alkar pronatióban van, nem megy a supinatio, akadályozott a hajlítás és a nyújtás is, erőltetése fájdalmas. A helyreigazítás egyszerű húzással, egyidejű supinatióval könnyen sikerül: húzás, supinatio, hajlítás, és közben a radius-fejecset hüvelykujjunkkal helyrenyomjuk. Utána néhány hétre rögzíteni kell a könyököt, mert a sajátos ficamodás könnyen recidivál. *B. I.*

disulfidenzym: olyan enzym, amelyben a cysteinből származó SH gyökök —S—S— hidakká, disulfiddá vannak oxidálva, hatását csak ebben (az oxidált) alakban képes kifejteni. *S. F. B.*

Disulfiram: →*Antaethyl*

disznóbőr-tünet: →*narancshéj-tünet*

diterpenek: négy isopren egységből felépülő, nagyobbrészt alicyclusos vegyületek, pl. a phytol és a gyantasavak. *S. F. B.*

Dithescop: igen erős fájdalomcsillapító injectiós készítmény. 1 amp. tartalmaz 0,02 g morphint, 0,03 g aethylmorphint és 0,25 mg (mite), ill. 0,4 mg (forte) scopolamint. *D:* 1 amp. sc. p. dosi, 3 × 1 amp. sc. p. die. *I. B.*

Dithiazanin, *3,3-diaethyldithiacarbocyanin:* kék festék, antihelminticum. Napi 0,3 g 2—3 héten át, gyermekeknek 10 mg/kg, a stronglyloidosis és trichuriasis jó gyógyszere. (Képlete →*anthelmintica*) *I. B.*

Dithranol, *Cignolin, 1,8-dihydroxyanthranol:* dermatologicum, psoriasis és gombás bőrbetegségek gyógyítására használatos, 0,5—2%-os kenőcsben, v. benzolos oldatban (→még *chrysarobin*). *I. B.*

Dittel-rudak: →*Dollinger-Dittel-rudak*

Dittmar-felvétel: az ágyéki gerinc kis ízületeinek és ezek elváltozásainak kimutatására szolgáló speciális beállítású rtg-felvétel. *D. P.*

Dittrich-csap: a köpetben található képlet, mely elhalt sejtek, zsírsavkristályok és baktériumok összetapadásából a bronchusokban képződik. *Ba. B.*

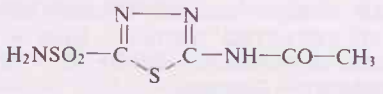
Ditylenchus radicicola, *Heterodera radicicola, Oxyuris incognita:* burgonyaféléken

élősködő Nematoda. Petéi accidentálisan ürülnek a széklettel is. Ancylostoma v. Enterobius vermicularis petékkel összetéveszthető. *Z. N.*

Dityrin: →*dijodtyrosin*

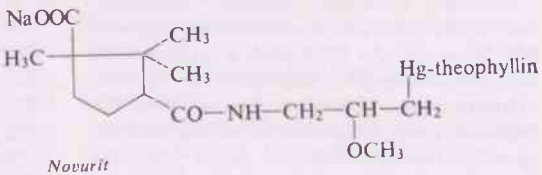
diuresis: kiválasztás vizelet útján. A vesék vízürítését normális körülmények között *ADH* (adiuretin) szabályozza. Adiuretin hatására a víz a distalis tubulusban fokozottan reabsorbeálódik, ennek következtében csökken a ~. Számos inger (osmotikus, fájdalom, izgalom) gátolhatja az ADH-elválasztás fokozása útján a ~t. ADH hiányában nagymennyiségű vizeletet választ el a vese (→*diabetes insipidus*). A ~t hypertoniás oldatok is befolyásolják. Az íly módon létrehozott osmotikus ~re az ADH nem hat. A vízfelszívódás a proximalis tubulusban passzív obligat folyamat; a glomerulus filtratum víztartalmának 80%-a szívódik itt fel. A distalis tubulusban a vízfelszívódást az ADH szabályozza; a fakultatív aktív vízfelszívódás nagysága a glomerulusfiltratum 20%-a. A fakultatív vízfelszívódás következtében a distalis tubulusban elérhető maximális koncentráció a plasma osmotikus koncentrációjának a négyszerese (1400 mOsm →*osmolaritás*). A ~ nagysága tehát az ADH rendszer épsége esetén attól függ, hogy mekkora a distalis tubulusba jutó glomerulusfiltratum mennyisége és annak milyen nagy az oldott anyagtartalma. Sok folyadék nagy oldott anyagtartalommal (hyperglykaemia, mannit) bő diuresist okoz alacsony vizeletfajsúllyal a csökkent tubularis vízfelszívódás miatt, a tubularis apparatus túlterhelése következtében. Ez az ún. osmotikus ~, mely normális vesén excessiv konyhasó bevitellel váltható ki. Az osmotikus ~ filtratiós ~, mely nem jár együtt a vese oxygen-szükségletének fokozódásával. Hosszabb ideig fennálló osmotikus ~ a víz és ásványi só veszteség következtében exsiccosishoz és hyposalaemiához vezet. Az osmotikus ~hez hasonló filtratiós ~ jön létre idült nephritisben a compensált retentio stádiumában. Ha kevés anyagot tartalmazó kis mennyiségű glomerulusfiltratum jut a distalis tubulusba, a nagyfokú vízfelszívódás következtében a ~ csökken és a vizelet koncentrációja megnő. *Br. P.*

diuretica, *vizelethajtók, húgyhajtók:* diuresist fokozó szerek. Vannak renalis, extrarenalis támadáspontú ~, de a legtöbb kevert támadáspontú. Tisztán renalis támadáspontúak a népi gyógyászatban használt, vese-parenchymát izgató, illóolaj-tartalmú drogok *(Juniperus fructus, Ononidis radix, Angelicae radix, Equiseti herba, Leonuri laneti herba, Graminis rhizoma, Petrosellini fructus, Species diuretica)*, továbbá a *car-*

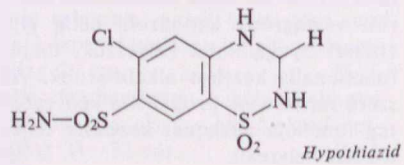
Fonurit

boanhydrase bénító sulfonamid készítmények *(Fonurit, Acetazolamid)*. Tisztán extrarenalis támadáspontú a víz és az *osmotikus* ~ v. *sós húgyhajtók*. Ez utóbbiak *(Kalium aceticum solutum, natrium sulfuricum, urea)* hydraemiát okoznak és így fokozzák a glomerulus-szűrlet mennyiségét. Közülük az alacsony veseküszöbű anyagok (urea) még a tubulus resorptiót is gátolják. Kevert támadáspontú diureticumok közül a *purin testek* tágítják a veseereket és ezzel növelik a glomerulusfiltratiót, amit membránpermeabilitást fokozó hatásuk, mely hydraemiához és NaCl mobilisatióhoz vezet, támogat, végül a tubulusokban gátolják a NaCl re-

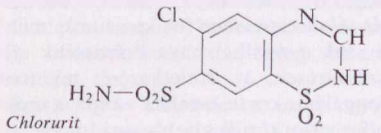
Novurit

sorptióját. Szívműködést javító hatásuk is fokozza a diuretikus effektust. A *higanyos húgyhajtók* (Novurit) hatása lényegében „só diuresis", vagyis a tubulusokban gátolják a NaCl és víz visszaszívódását, de fokozzák a glomerulusfiltratiót is. Hatásukban extrarenalis tényező is szerepel; erre utal hogy az acidosis és az epesavak hatásukat fokozzák. Vesehatásuk az SH csoportot tartalmazó enzymek bénításán alapszik. A *triazin származékok (Urofort)* részben gátolják a tubulus resorptiót, de csökkentik

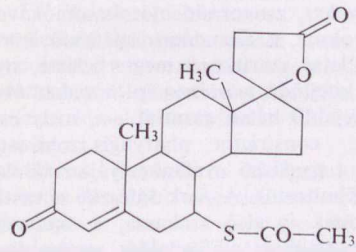

Hypothiazid

a hypophysisben az antidiuretikus hormon termelődését is. A *chlorothiazid* csoport tagjai *(Hypothiazid)* a szövetekből Na-t és K-t mobilizálnak és gátolják a tubulusokban a NaCl és víz resorptiót. A spirolactonok (Spironolacton, Aldacton) synthetikus steroidok, az aldosteron competitiv antagonistái.

Chlorurit

Spironolacton

Diuretikus hatásuk azon alapszik, hogy megátolják a vese tubulusok hámsejtjein az aldosteron Na- és víz-retentiót okozó hatását. Végül a szervezet savanyítása is diuretikus hatású. *K. E.*

Diuretin: →*theobrominum*

Diuril: →*Hypothiazid*

div., *divide:* osszad!

divaccina: összetett, v. kombinált oltóanyag; két tetszésszerinti kórokozót, ill. antigent tartalmaz. *A. Z.*

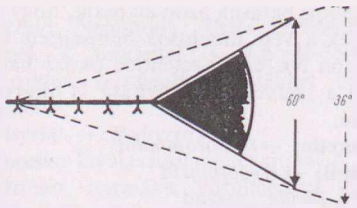
divergáló ficam: széttérő ficamodás; ritka traumatológiai érdekesség, amelyben pl. könyök-luxatio esetén a radius előre, az ulna hátrafelé ficamodik. *B. I.*

divergentia: széttérés; Darwintól származó származástani fogalom, amely szerint, ha egy faj egyedei különböző létfeltételek közé kerülnek, az azokhoz alkalmazkodó utódaikban a generációk során át eltérő bélyegek alakulnak ki, a sajátságok tehát szétágazódnak, divergálódnak. A folyamat megfordithatatlan (Dollo-szabály). *T. I.*

Diureticumok táblázatos áttekintése

Diureticum csoport	Kémiai összetétel	Hatásmechanizmus	Hatáserősség
Purin-származékok	Coffein, Theobromin, Theophyllin-Aethylendiamin	Vesevérátáramlás és glomerulus filtratio fokozása. Tubularis víz, natrium és chlorid reabsorptio csökkentése	Gyenge
Hyperoncotikus colloidok	Human albumin, Hyperoncotikus dextran-oldat	Keringő plasma-térfogat emelése. Vesevérátáramlás és glomerulus filtratio fokozása.	Gyenge, therapiásan nem alkalmazzák
Osmotikus diureticumok	Carbamid, natriumsulphat, mannit hyperosmotikus oldatai.	A tubulusokban nem reabsorbeálodó anyagok osmotikus hatásuknál fogva gátolják a víz reabsorptiót	Erős hatású, de egyéb mellékhatásai miatt therapiásan ritkán alkalmazzák. Csak iv. adható.
Higanyos diureticumok	Higanysók	A tubularis natrium reabsorptio gátlása következtében fokozzák a víz- és sóürítést	Igen erős hatású, de az újabb készítmények ma már kiszorították
Carboanhydrase gátlók	Sulfonamid, Acetazolamid	A tubulus-sejtekben a carboanhydrase enzym gátlása miatt csökken a natrium reabsorptio és nő a bicarbonat-ürítés, amely fokozott vizürítést von maga után	Közepes erősségű, hosszas kezelés után hatása gyengül. Serum natrium- és kalium-szint ellenőrizendő
Chlorothiazid	Chlorothiazid, Hydrochlorothiazid	Fokozott natrium, chlorid, bicarbonat és kalium ürítés, következményes diuresis-fokozódás	Igen erős hatású, nem toxikus. Serum electrolyt-szint ellenőrizendő

F. I.

A divergentia szög változata sebzárás közben

divergentia-szög: tátongó sebszélek egyik sarok felől kiinduló zárásakor a sebszélek által bezárt szög. Ha a ~ 60°-nál nagyobb, a sebet a feszülés miatt egyszerű varrással zárni nem szabad. *Z. J.*

diverticulectomia: diverticulum eltávolítása. A húgyhólyag diverticulumának resectiója; egyidejűen a vizeletkiürítési akadályt is meg kell szüntetni (pl. hólyagnyak-adenoma). Formái: 1. Extravesicalis-extraperitonaealis methodus (Babics): a hólyag és diverticulum extraperitonizálása után utóbbit kipreparáljuk, nyakát két fogó közt átmetsztve három rétegben varrjuk. 2. Intravesicalis eljárás: a diverticulum-zsák befordítása és a nyílás körülmetszése után intravesicalis varrás. 3. A két előbbi kombinációja. *Sz. Z.*

diverticulitis, 1. *(vesicae urinariae):* a húgyhólyag diverticulumában *(→diverticulum vesicae urinariae)* gyakran kifejlődő gyulladás. A vizeletpangás miatt a fertőzés makacs, elősegítheti a kőképződést, ezért műtétet igényel (diverticulectomia). ~ *urethrae:* férfiaknál rendszerint a Cowper-mirigyek retentiós tömlői alakulhatnak át diverticulummá és az idült vizeletpangás fertőződése okozhatja a gyulladást. — **2.** a béltractus diverticulumaiban keletkező gyulladás. Bizonytalan hasi panaszokat, lázat, fájdalmakat okoz. Rtg-képen a diverticulumok typusos képe mellett nyálkahártya vizenyő, s a bélfal induratiója látható. — **3.** ~ *oesophagei:* nyelőcső diverticulumban zajló gyulladás. *Sz. Z.—M. I.*

diverticulosis: a belek falában, leginkább a colonban (vastagbél ~) képződött tasakok (diverticulumok), melyek panaszokat általában csak akkor okoznak, ha bennük gyulladás *(→diverticulitis)* keletkezik. A colon ~a esetén rtg-nel a bélkontúron kezdetben kis, tüskeszerű kihúzottságok, esetleg inggombszerű tágulatok (prae-~), később gyöngysorszerűen egymás mellett elhelyezkedő, simaszélű, kerek, vékony nyakú telődési többletek észlelhetők. Gyakori a colon spasmusa. *M. I.*

diverticulum, *gurdély:* üreges szerv falának körülírt, zsákszerű kiboltosulása. Kórbonctani két formája: a *valódi diverticulum* (~ verum), mikor a kiboltosodás falában megtalálható a szerv valamennyi szövetfélesége (nyálkahártya, izom, borítóréteg) és *ál-diverticulum* (~ spurium), mely esetben csak a nyálkahártya boltosodik elő a fal szövetrésein át. Keletkezését tekintve lehet vongálás okozta *tractiós* ~ (pl. a nyelőcső bifurcatio körüli kisebb ~ai, melyeket elhegesedett, zsugorodó nyirokcsomók vongálása okoz), v. állandóan ismétlődő, körülírt területre szorítkozó megterhelésre, nyomásra kifejlődő *pulsiós* ~ (pl. az akár ökölnyire fejlődő hátsó garatfal ~a, mely esetben a constrictor pharyngis izomrostjai között a nyelőcső nyálkahártyája zsák alakban előboltosul). A ~ok főfészke a vastagbél, annak is alsó szakasza, a sigma-bél. Több ~ együttes előfordulása esetén diverticulosisról beszélünk. Kisebb ~ok az élet egész folyamán rejtve maradhatnak, a nagyobbak azonban gyakran okoznak szövődményeket, gyulladást (diverticulitist), vérzést, szűkületet, perforatiót. Nagyobb ~ok v. szövődményes diverticulosis esetén sebészi beavatkozásra van szükség (a ~ eltávolítása, a diverticulosisos bélszakasz resectiója). *B. I.*

diverticulum cholecystae: az epehólyag veleszületett gurdélya, zsákszerű kiboltosodása. Előfordulhat a hólyag bármely pontján, fundusától a hólyagnyakig. Általában kicsi, 0,5—1,5 cm átmérőjű kiöblösödések, melyek a cholecystographia rtg-képén mellékleletként felismerhetők. Jelentősége annyi, hogy a ~ben kő képződhet. *B. I.*

diverticulum choledochi: a nagy közös epevezeték kiöblösödése, (idiopathiás choledochuscysta). Többen gurdélynak tekintik. *B. I.*

diverticulum duodeni, *duodenalis diverticulum:* nyombél gurdély. Az eseteknek csak egy része veleszületett, más része szerzett (pulsiós és tractiós diverticulumok). Legtöbbje a nyombél leszálló részében található. A rtg-vizsgálat nem mindig fedezi fel, mert kicsi és nem tartja a kontrasztanyagot. A nagyobb ~k fájdalmat, epegörcshöz hasonló colicákat és egyéb kellemetlenségeket is okozhatnak nagyságukkal, gyulladásos szövődményekkel. *B. I.*

diverticulum Graseri, *Graser-diverticulum:* vastagbél-gurdély, szerkezete szerint ál-diverticulum. Ritkán magányos, rendszerint

többedmagával felsorakozó babnyi—cseresznye nagyságú kiöblösödések a vastagbél falán. Főhelye a flexura sigmoidea. Beöntéses rtg-vizsgálattal többnyire kimutathatók. A ~okban megrekedt bélsárrögök gyakran okoznak gyulladást és komoly szövődményeket, átfúródást, tályogképződést, majd később szűkületet. Kezelése a gyulladásos szakban konzervatív (tályognyitás), szűkület esetén a beteg bélszakasz resectiója. *B. I.*

diverticulum Heisteri: a nagy gyűjtőér öböl régebbi neve. A vena jugularis sinusát leíró L. *Heister*ről elnevezve. *B. I.*

diverticulum ilei verum: valódi vékonybéldiverticulum. *(→diverticulum Meckeli) B. I.*

diverticulum Kirchneri: a tuba Eustachii rendellenes kis előboltosulása a fülkürt alsó szakaszában. *B. I.*

diverticulum laryngis: a Morgagni-tasak (ventriculus laryngis) diverticulumszerű kiboltosodása. *Ré. Gy.*

diverticulum Meckeli, *Meckel-gurdély:* néhány cm hosszú kesztyűujjszerű képződmény a vékonybél alsó szakaszán, 30—100 cm-re az ileocaecalis beszájadzástól. A magzati életből a ductus omphaloentericus maradványa. Nem ritka atavisztikus fejlődési rendellenesség (az emberiség 2%-a Meckel diverticulummal éli le életét), jelentősége szövődményeiben rejlik: a vak tasak gyulladása, átfúródása, sérvtömlőbe csípődése. Különféle bélelzáródások (strangulatiós ileus, volvulus) okozója is lehet, mert a ~ csúcsát gyakran vékony kötőszöveti köteg — a vasa omphalomesenterica — köti össze a köldökheggel. Ez a vékonybelek között kifeszülő húr (ligamentum terminale) állandó veszélyt jelent a gyakran be is következő bélelzáródás miatt. A ~ nyálkahártyájában néha gyomor- v. pancreas-szigetek fordulnak elő, ezért peptikus fekély fejlődhet benne, és fekélyátfúródás is bekövetkezhet. A ~ nem ártatlan képződmény, és ha bármi okból történő hasmetszéskor napvilágra kerül, annak ellenére, hogy addig szövődményt nem okozott, feltétlenül eltávolítandó. *B. I.*

diverticulum Nuckі: a magzati életben a leánygyermekeken is kialakuló kicsi hashártya-csőnyúlvány a lágyékcsatornában, a ligamentum rotundum mentén. Megfelel a herék leszállását kísérő processus vaginalisnak. Jelentőségét az adja meg, hogy a ~ban is fejlődhet savóstömlő, ún. Nuck-hydrokele. *B. I.*

diverticulum oesophagi: nyelőcsőgurdély, az oesophagus falának körülírt zsákszerű kiöblösödése. Kórbonctani két alakja: pulsiós és tractiós ~. A *pulsiós* (v. Zenker-) ~ tojásnyira, ökölnyire is megnőhet, tipikus helye a garat és nyelőcső határa („határgurdély"). Oka a nyelőcsőfal veleszületett gyengesége, mely az állandóan ismétlődő nyelési megterhelésre fokozatosan kiboltosul. Jellegzetes tünete a nagyobb falatok elakadása, majd öklendezés közben visszakerülése a szájba. A nagyobb ~ban megrekedt ételmaradék bomlik, erjed, messziről érezhető szájbűzt okozva. Orvoslása sebészi, a tágult nyelőcsőzsák kiirtása oldalsó nyakmetszésből. — A *tractiós diverticulumok* a nyelőcső mélyebb szakaszán fordulnak elő, a bal bronchus és nyelőcső keresztezésénél (epibronchialis ~), a rekeszizom felett (epiphrenikus ~) és a rekesz alatt (epicardialis ~). Általában kicsinységük miatt tünetet alig okoznak az élet folyamán. *B. I.*

diverticulum pericardii: szívburok gurdély, mely a pericardiumról teljesen lefűződhet úgy, hogy csak egy vékony köteggel függ vele össze, v. már azzal sem. Ilyen esetben a szívburok epithel-cystájával téveszthető össze. *B. I.*

diverticulum pharyngis: a második garat tasak tökéletlen záródásának következtében fennmaradó kiöblösödések; a Rosenmüller-árokban *Pertik-diverticulum* és a tuba auditivánál *Kirchner-diverticulum.* *Ré. Gy.*

diverticulum pharyngo-oesophageale: a hypopharynx hátsó falának aránylag gyenge részén *(→Leimer-háromszög)*, közvetlenül a musculus cricopharyngeus alatt létrejövő kiöblösödés. Kialakulásában valószínűleg veleszületett praedispositio és az oesophagus bemenet koordinációs zavara játszanak szerepet. Az egyre növekvő ~ a spatium praevertebralén át a mediastinumig terjedhet. Többnyire férfiakban, 50—70 év között fejlődik ki. Ha a ~ a nyak bőrén keresztül tapintható, tartalma szörcsögő, ropogó hang kíséretében kipréselhető *(Boyce-tünet). Th.:* sebészi feltárás, a diverticulum resectiója. *Ré. Gy.*

diverticulum pituitarium, *Rathke-tasak:* az embryonalis szájgödör dorsalis falán levő kiboltosulás; az adenohypophysis fejlődési telepe *(→hypophysis cerebri, →cavum oris)* *T. I.*

diverticulum processus vermiformis: a féregnyúlvány izomrostjai között előboltosuló nyálkahártya (ál-diverticulum). Keletke-

zésében nagy szerepet játszik az appendix elzáródása következtében fejlődött hydrops v. mucokele, mely a féregnyúlvány izomrétegét szétválasztja. *B. I.*

diverticulum Rokitanskyi: a nyelőcső tractiós diverticuluma. (→még *diverticulum oesophagi*)

diverticulum supradiaphragmaticum: epiphrenicus diverticulum. (→*diverticulum oesophagi*)

diverticulum synoviale: a nagy ízületek synovia bélésének zsákszerű kiboltosodása. *B. I.*

diverticulum tracheae: többnyire a bifurcatio felett található a porcgyűrűk közt kinyomuló zsákszerű kiboltosodás. Csökevényes bronchus-maradványnak tekinthető. *B. I.*

diverticulum tubae uterinae: fejlődési hiba, gurdélyképződés a petevezetékben. Gyakorlati jelentősége, hogy a megtermékenyített pete vándorútján megrekedhet a méhkürt diverticulumában és méhenkívüli terhesség jöhet létre. *B. I.*

diverticulum urachi: →*diverticulum vesicae urinariae*

diverticulum ureteris, *ureter-diverticulum:* az ureter veleszületett, az ureterfal minden rétegét tartalmazó kiöblösödése. Ritka rendellenesség, többnyire nem is valódi kiöblösödés, inkább csak egy hasadt ureter rövid, csökevényes csonkja. Felfedezése csak akkor sikerül, ha a feltolt ureterkatéter elakad benne és feltöltéses rtg-felvételen láthatóvá válik. Rtg-en a kontrasztanyag babnyicseresznyényi simafalú elődomborodást tölt ki. Ha az ureter működésének zavarához, a proximalis üregrendszer tágulatához vezet, műtéttel eltávolítható. *B. I.—Sz. Z.*

diverticulum urethrae: a húgycső zsákszerű kiöblösödése, mely lehet veleszületett v. szerzett. A ritka veleszületett gurdély mindig alul és a húgycső elülső részében, többnyire a glans alatt található. A nyálkahártyával bélelt üreg vizeléskor megtelik vizelettel, amely az aktus befejeztével kinyomható. Ezen alapszik kórjelzése is. Szövődményei: fertőzés, elgennyedés, kőképződés. Orvoslása a zsák kiirtása, esetleg húgycső-resectio. — A szerzett diverticulumok a húgycső hátsó részében alakulnak ki, húgycsősérülések után, szűkületek mögött, húgycső körüli tályogok következtében. Ezeknek nincs nyálkahártya bélésük, elszarusodó hámmal béleltek. *B. I.*

diverticulum Vateri: a ductus choledochus és pancreaticus közös nyílása feletti kiboltosulás. A ductus choledochus hámja itt megy át a bél hámjába. *B. I.—T. I.*

diverticulum ventriculi, *gyomor diverticulum:* (rtg) kerek, éles határú kiöblösödés, rendesen a cardia közelében. Általában nagyobb, mint a fekélyfészek, de benne éppoly rétegződés lehet, mint abban. A szerzett ~ inkább sátorszerű kihúzottságként mutatkozik a rtg-vizsgálatoknál. Fekély v. gyulladás keletkezhet benne (→még *diverticulum*). *D. P.*

diverticulum vesicae urinariae: húgyhólyag gurdély, a hólyagfal (ennek minden rétegét tartalmazó) kiöblösödése, mely változó átmérőjű közlekedő nyílással szervesen összefügg a hólyaggal. A veleszületett diverticulumok tipikus helyei a hólyagtető (urachus diverticulum) és az ureterek beszájadzása. Rendszerint ujjbegynyi nyílással közlekedik a hólyaggal. Pathogenesise vitás. A veleszületett, valódi diverticulumoktól megkülönböztetendők az ál-diverticulumok, melyek kialakításában a hólyagfal nem vesz részt. Többnyire hólyagsérülés után fejlődnek, v. a hólyagba tört tályog alakul át diverticulummá. A nagyobb diverticulumok kiirtása (diverticulectomia) feltétlenül javallt előbb-utóbb bekövetkező szövődményei (cystitis, felszálló pyelonephritis) miatt. *B. I.*

div. in. part. aequ., divide in dos. aequales: osszad egyenlő részekre!

divulsio: repesztés, tágítás.

divulsio epiphysium: epiphysis-törés v. traumás epiphysis-leválás a csövescsontok növekedési zónájában. Következménye lehet a tört csont növekedésének megszűnése. *B. I.*

Dixon, Malcolm (1899—): angol biokémikus, cambridge-i egyetemi tanár. A phosphat-transferáló enzymekre vonatkozó kutatásai jelentősek.

Dixon, Walter Ernest (1871—1931): angol farmakológus, cambridge-i egyetemi tanár. Különböző alkaloidok hatásmechanizmusára, az asthmára, ér- és gyomorbeidegzésre, a biológiai standardizálásra irányuló kutatásai jelentősek.

djenkolsav, $HOOC \cdot CHNH_2 \; CH_2{-}S{-}CH_2{-}S{-}CH_2{-}CHNH_2{-}COOH$: a djenkol-babból isolált aminosav, 2 cysteinből és egy $-CH_2-$csoportból épül fel. *S. F. B.*

dl, *DL:* praefixum optikai isomerek 1 : 1 arányú elegyének (az ún. *racemat*nak v. *racemmódosulat*nak) megjelölésére. *Miklós I.*

D. L. C., dosis letalis certa, *biztos halálos adag:* az a legkisebb toxinmennyiség, amely a kísérletben használt *összes* állatot

elpusztítja. A vizsgálathoz legalább 10 állatot szokás felhasználni. Az érzékenység egyéni ingadozásának a kiküszöbölésére bevezetett toxinmérési módszer. *A. Z.*

D. L. M., dosis letalis minima, *M. L. D., legkisebb halálos adag:* baktériumtoxinok biológiai úton, állatkísérlettel történő, direkt értékmérési egysége. Az a legkisebb toxinmennyiség, amely pl. diphtheria toxin esetén, 4 ml térfogatra kiegészítve és 250 g súlyú tengerimalacnak befecskendezve, azt a 4. napon elpusztítja. A kísérlethez legalább 10 állat szükséges. A ~ kifejezés a baktériumok virulentiájának megjelölésére is használatos. Ilyenkor azt a legkisebb csíraszámot jelenti, amely a kísérleti állatot elpusztítja. *A. Z.*

D-meghatározás: →*Rh-vizsgálat*

DMET, *dimethyltryptamin:* →*hallucinatorica*

DNA, *desoxyribonucleic acid:* a →*desoxyrubonucleinsav* angol rövidítése. *S. F. B.*

D. N. M.: →*dosis necrotisans minima*

DNS: →*desoxyribonucleinsav*

DNS, fertőző: néhány bacteriophagból és papillomavírusból sikerült virion-mentes, fertőzőképes anyagot nyerni. Az ilyen készítmények hatóanyaga feltehetőleg a fertőzőképes DNS. *F. E.*

DNS-nucleotidyltranspherase, *DNS-polymerase:* a desoxyribonucleinsavak biosynthesisét katalizáló enzym. Polymer DNS keletkezik akkor, ha az enzymhez a négy különböző desoxyribonucleotidtriphosphatot (desoxyadenosintriphosphat, desoxyguanosintriphosphat, desoxycytidintriphosphatot és thymidintriphosphatot) adjuk, és egy kevés polymer DNS-t (ún. primert). Ilyenkor olyan DNS keletkezik, amelynek basisösszetétele és basis-sorrendje azonos a primer-DNS basis-összetételével és sorrendjével. A jelenség a desoxyribonucleinsavak szerkezetére vonatkozó Watson—Crick-modell alapján értelmezhető, a kettős-spirál szerkezetű molekula mindkét szála complementaer összetételű molekula keletkezését irányítja (adeninnel szemben thymin, guaninnal szemben cytosin beépülését), ami a kettős szál esetén azzal azonos kettős szál keletkezését jelenti, ez az ún. önreprodukálás. *S. F. B.*

DNS-polymerase: →*DNS-nucleotidyltranspherase*

DNS-vírus: →*deoxyvirus*

dobbanó első hang: →*szívhangok*

dobhártya: →*membrana tympani*

dobhártya behúzódás: →*catarrhus tubae auditivae*

dobhártya defectus: →*dobhártya perforatio*

dobhártya előmborodás: →*otitis media suppurativa acuta*

dobhártyagyulladás: →*myringitis*

dobhártya-hegek: →*residua post otitidem mediam*

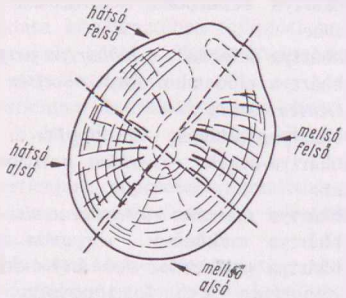
dobhártya metszés: →*paracentesis*

dobhártya működése: →*organon auditus*

dobhártya perforatio, *dobhártya defectus:* a dobhártyán levő folytonossági hiány. Trauma által előállott dobhártyarepedés, v. gyulladás okozta szétesés következménye. Minthogy az acut otitis okozta perforatio rendszerint meggyógyul (kivételt képeznek a fertőző megbetegedéshez csatlakozók), a dobhártya maradandó perforatiója rendszerint chronikus otitis következménye. Megkülönböztetünk centralis és széligérő defectusokat. A széligérőnél a dobhártya inas kerete is hiányos. Ezenkívül megkülönböztetjük a pars flaccida és a pars tensa defectusait. A pars flaccidáé mindig szélig érők és közvetlenül az atticusba vezetnek *(epitympanalis perforatio)*, a pars tensa perforatiói a mesotympanumnak megfelelőek, s lehetnek centralisak és széligérőek is. Nagy defectusok esetén jól láthatók az egyes dobüri képletek. A dobhártya defectusok rontják a hallást *(→dobhártya prothesis)*, ezenkívül nagymértékben megkönnyítik a dobüreg befertőzését, ezért ajánlatos a dobhártyahiány plasztikai zárása *(→hallásjavító műtétek)*. *A. P.*

dobhártya prothesis, *mesterséges dobhártya:* a dobhártya pótlása. Teljes dobhártya defectusnál nagyfokú hallácsökkenést okoz, hogy a hanghullámok azonos nyomással és azonos fázisban érnek mind az ovalis, mind a kerek ablakhoz. A kerek ablak árnyékolásával a közel normális functio visszatér. Centralis perforatiónál előnyös a dobhártyát celofán lemezkével vagy tojás amnionnal borítani. Végleges megoldást plasztikai eljárások adnak *(→hallásjavító műtétek)*. ~ behelyezésének diagnosztikus jelentősége is lehet, mert hallásjavító műtétek elvégzése előtt a ~sel végzett hallásvizsgálattal következtetni lehet az elérhető functionalis eredményre. *A. P.*

dobhártya quadransai: a dobhártyának — a tájékozódást megkönnyítő — felosztása. A dobhártya-leletek pontosabb leírása érdekében a kalapács markolatán áthaladó egyenessel a dobhártyát egy hátsó és egy mellső, s erre az umbóban emelt merőleges-

A dobhártya quadransai

sel egy felső és alsó részre osztjuk. Így négy negyedet nyerünk. *A. P.*

dobhártyarepedés, *ruptura membranae tympani:* a dobhártyának trauma következtében bekövetkezett folytonossági hiánya. A repedést a hallójáratban hirtelen fellépő nyomásváltozás okozza (léglökés v. szívás). Az előidéző okok között leggyakrabban robbanás szerepel, de sokkal kisebb nyomásfokozódás is beszakíthatja a dobhártyát, pl. zárt tenyérrel adott pofon, víz alatti rúgás. Szerepet játszik a károsító hatásban a nyomásváltozás kifejlődésének gyorsasága és állítólag a váratlansága is. ~t okozhat egy súlyos koponyatrauma következtében előálló átmeneti deformitás a dobhártyát körülvevő ruganyos csontgyűrűn. A ~ lehet egyszeres és többszörös. A kiterjedése lehet: tűszúrásnyitól teljes hiányig. Helyzetét illetően centralis és széligérő. A friss repedés zegzugos szélű, a környezete belövellt. Hallászcsökkenés keletkezik, amely főleg vezetéses jellegű, de a traumának a Corti-szervre való hatása miatt perceptiós komponense is lehet. Kezelése: kezdetben observatio, a fertőzés megelőzése. Ha nem mutat spontán gyógyulási hajlamot, plasztikai beavatkozás jön szóba. *A. P.*

dobkór: →*tympanitis ruminantium*

dobránc, *dobróc:* a vízben gázoló és fürdőző emberek lábszárain az édesvízi spongyák kovatűi, v. a →*cercariák* által okozott viszkető, apró papulás kiütést nevezik így. Régi szerzőink a lichen magyar nevéül használták a dobróc szót. (→*cercariasis cutis*) *Be. K.*

Dobrohotova, Alekszandra Ivanovna (1884—1958): szovjet gyermekgyógyász, moszkvai egyetemi tanár, akadémikus. A fertőző gyermekbetegségek kutatásával foglalkozott. A szovjet gyermekegészségügy egyik szervezője. *H. G.*

Dobroszlavin, Alekszej Petrovics (1842—89): orosz hygienikus, pétervári főiskolai tanár. Az egészségtudomány első előadója Oroszországban. Főleg az élelmezés egészségtudomány és a katonai egészségtudomány terén fejtett ki kutató tevékenységet. *H. G.*

Dobrzanski, Antoni (1893—1953): lengyel fül-orr-gégész, lwówi egyetemi tanár. A bronchoscopiára, oesophagoscopiára és a mandulabetegségekre vonatkozó kutatásokat végzett.

dobüreg: →*cavum tympani*

dobüreg-próba: az élve v. halva születettség meghatározására Wreden és Wendt ajánlotta módszer. Lényege, hogy a feltárt koponyát víz alá merítik és itt történik a dobüreg megnyitása. Élveszületettség esetén a dobüregből buborékok szállnak fel. Nem egyértelmű és ezért manapság alig alkalmazzák. *F. V.*

dobverőujjak: →*digiti hippocratici*

DOC, desoxycorticosteron, *prophlogistikus hormon:* a mellékvesekéreg egyik hormonja, amely a hatását elsősorban a Na, K és víz háztartásra fejti ki. Befecskendezésére az extracellularis tér (vérsavó) Na tartalma nő, K tartalma csökken, és fokozódik a K kiválasztás. Ha a szervezetnek kellő mennyiségű Na áll rendelkezésére az intracellularis K egy része is Na-ra cserélődik ki. Túladagolása kóros Na retentiót és K veszteséget, s ezért oedemát és izombénulást okoz. Tartós túladagolása — „diabetes insipidus szerű" polyuriát idéz elő. A szénhydrát és fehérje anyagcserére csekély hatású. A mellékvese-irtott állatok életben tartásához ~-ból lényegesen kisebb mennyiség szükséges, mint az ismert glycocorticoidokból. Bizonyos körülmények között gyulladást fokozó hatású. Szintetikusan könnyebben előállítható, mint a glycocorticoidok, ezért a mellékvese elégtelenség állapotában elsősorban ez a corticoid használatos. (→még *corticosteroidok*, mineralocorticoid-készítmények) *S. E.*

Dochez, Alphonse Raymund (1882—1964): amerikai patológus, New York-i egyetemi tanár. A pneumonia, scarlatina, nátha kóroktanára vonatkozó vizsgálatai jelentősek. *H. G.*

Dochez-törzs: →*N. Y. 5.*

docimasia: tudományos vizsgálat, melynek célja bizonyítékok szerzése valamely hivatalos ügyben. *J. E.*

dodecansav: →*laurinsav*

Dodecavita: →B_{12}*-vitamin*

Doecker-barakk: ideiglenes épület, melynek falai különlegesen készített lemezekből gyorsan összeállíthatóak, s ugyanígy gyorsan szétszedhetőek s így jól szállíthatók. Katonai

barakkok, járvány-kórházak stb. céljaira szolgál. *J. E.*

Doerfler-császármetszés: a fertőzött méhtartalom hasüregbe jutását és nagyobb vérvesztést megelőzni kívánó sectio caesarea. A méhet a hasfal elé buktatják és a hasüregtől kendőkkel gondosan izolálják. A vértelen és könnyű keresztülvitel érdekében az asszisztens a méhnyak tájékán a parametriumokat erősen lefelé húzza. A műtét menete egyébként olyan, mint sectio caesarea isthmicaé. *H. I.*

Doerfler—Stewart-vizsgálat (1946): a színlelt nagyothallás leleplezésére javasolt eljárás. A vizsgálat binauralisan történik. A fülhallgatókba változtatható intenzitással beszédszöveget és fedőzajt juttatunk. Functionalis nagyothalló képtelen a fedőzaj és beszédhang interferenciája miatt azt az intenzitást megítélni, amelynél „még képes" megérteni a szöveget. Ép hallású egyén számára a fedőzaj már akkor zavaró, ha ennek intenzitása csupán megközelíti a beszédhang szintjét. Organikus halláscsökkenésben szenvedőknél a beszédmegértés csak akkor szenved zavart, ha a fedőzaj intenzitása eléri vagy meghaladja a beszédszöveg erősségét. Újabb kutatások szerint a ~ nem teljesen bizonyító érvényű az aggraválás és színlelés leleplezésére, ezért pozitivitása vagy negativitása csak bizonyos fenntartással fogadható el. *Ré. Gy.*

Doerr, Róbert (1871—1952): magyar származású higiénikus, baseli egyetemi tanár. A dysenteria-toxinra, a herpes zoster és a pappataci láz kóroktanára vonatkozó kutatásai jelentősek. Kimutatta, hogy az anaphylaxiás állapotnál a sejtekhez kötött ellenanyagok kapcsolódnak az antigonhez. *H. G.*

Doflein, Franz (1873—1924), párizsi születésű német zoológus, freiburgi egyetemi tanár, majd a breslaui Állattani Intézet és Múzeum igazgatója. Főképpen protozoológiával foglalkozott.

Doggennase: →*szelindek orr*

Dogiel, Alekszandr Sztaniszlavovics (1852—1922): orosz hisztológus, pétervári egyetemi tanár. Különösen az idegek szövettanára vonatkozó kutatásai jelentősek (idegvégződések, pericellularis plexusok). Elsők között alkalmazta a methylenkékes infravitalis festést. *H. G.*

Dogiel, Ivan Mihajlovics (1830— 1916): orosz farmakológus kazani egyetemi tanár, az experimentális farmakológia egyik úttörője. Kutatásai főleg a szívidegekkel, valamint a szív és a vérkeringés reflexeivel kapcsolatosak. *H. G.*

Dogiel-sejtek: multipolaris idegsejtek. Vegetatív dúcokban (plexus submucosus Meisseni et plexus myentericus Auerbachi) mutathatók ki supravitalis methylenkék festéssel. Associatiós functióval rendelkeznek. Dendritjeik hosszúsága szerint megkülönböztethetünk rövid (Dogiel I) és hosszú dendritű (Dogiel II) sejteket. *T. I.*

Dogiel-testecske: érzőidegvég-készülék a bőr szemölcstestének némely papillája alján. *Be. K.*

Dogliotti, Achille Mario (1897—): olasz sebész, torinói egyetemi tanár. Hirtelen halál esetén végzett transfusiós eljárása, szív- és epehólyagműtétei ismertek. A periduralis anaesthesiát először alkalmazta.

Dogliotti-anaesthesia, *periduralis segmentalis anaesthesia:* a gerinc- (vezetéses-) érzéstelenítés egyik módozata. Az érzéstelenítő oldatot nem a kemény agyburok üregébe, hanem a csontos gerinccsatorna és a kemény agyburok közti laza szövet előtti virtualis üregbe fecskendezik. Az ülő, előregörbített háttal elhelyezkedő v. oldalfekvésben levő beteg gerincének megfelelő magasságban levő részét letisztítják és a rövidre köszörült hegyű lumbáltűt a csigolyák tövisnyúlványai közötti résbe szúrják, előzetes bőr-érzéstelenítés után. Átbökik a sárga szalagot (ligamentum flavumot), lassan haladva a kemény, feszes szöveten keresztül. Amikor megszűnik az általa képezett ellenállás, akkor ért a tű hegye a kemény burok elé, a periduralis térbe. Fontos, hogy a tű ne szúrja át az agyburkot, nehogy az érzéstelenítő folyadék a burkon belül jusson. A helyes tűállás biztosítéka, ha nem csepeg belőle liquor vagy vér. Rendszerint kevés folyadékot és levegőt tartalmazó fecskendőre helyezett tűvel szúrnak, ilyenkor a periduralis tér negatív nyomása beszívja a fecskendőben levő semleges oldatot. Ebben az ellenőrzött helyzetben fecskendezik be az érzéstelenítő folyadékot (20—40 ml 1%-os novocain vagy 4—6 ml 1%-os Lidocain-oldat adrenalinnal vagy anélkül). Az érzéstelenség 5—30 perc múlva áll be az érzéstelenítőszertől függően és másfél—három óra hosszat tart. Hasi — vagy lejjebb végzendő műtétek érzéstelenítésére ajánlatosabb, mint a *spinalis-* (lumbal-) *anaesthesia* (intraduralis módszer), csökkent mértékben jelentkeznek műtét után a kellemetlen tünetek (fejfájás, hányinger stb.). Alkalmazható mellkasi műtétek érzéstele-

nítésére is (pl. thoracoplastica) és helyenként előszeretettel végzik a császármetszések fájdalomcsillapítására. Ez utóbbi esetekben lényegesen előnyösebb a spinalis anaesthesiánál. Technikailag annál valamivel nehezebb, de kevesebb veszéllyel jár, ritkábban jelentkezik kifejezett vérnyomáscsökkenés. Fő veszélye a helytelen technikából, elégtelen ellenőrzésből adódik (érzéstelenítőszer jut az agyburkon belül: collapsus! mérgezés!). Magyarországon nem vált népszerűvé.

Harkányi István

Dogliotti-gyűrű valvulotom: →*ér-, tüdő- és szívsebészeti műszerek*

dogmatikusok: Hippokratész halálát követően az alexandriai iskola felvirágzásáig az orvosok nagy része Hippokratész írásait dogmának tekintette — vagyis a tapasztalt tényekkel szemben is az ő leírt véleményét tekintette mérvadónak —, ezért utóbb Galenosz ezeket az orvosokat ~ névvel illette. Az elnevezés fennmaradt, bár nem jelöl egységes orvosi irányt. A ~ legtöbbjének írásai elvesztek. Legjelesebb képviselői: karüsztoszi *Dioklesz*, koszi *Praxagorasz*, továbbá az utóbbinak tanítványa, az athéni *Mneszitheosz*, aki orvosi enciklopédiát írt és a betegségeket célszerűen osztályozta; a knidoszi *Krüsziposz* Arisztotelész kortársa volt, sűrű érvágás és hashajtás helyett végtaglekötést, hánytatást és beöntést javasolt; ugyanezt a gyakorlatot folytatta a koszi *Xenophon* (nem tévesztendő össze Claudius császár hasonnevű orvosával, aki az alexandriai iskola híve volt); *Philisztion* sebészi és dietetikai írásaival szerzett hírnevet. A ~ közé sorolhatók Hippokratész közvetlen leszármazottai is *(Thesszalosz, Drakon I, II., Polübosz, Gorgiasz, Hippokratész III, IV)*, akiknek működéséről nincs közelebbi adatunk. — Tágabb értelemben a ~ kifejezés jelenti mindazokat, akik valamely eszméhez, tantételhez, tudományos v. ideológiai álláspontho z, vallásos meggyőződéshez a tekintélyelv alapján ragaszkodnak akkor is, ha kellő bizonyítékokkal nem rendelkeznek.

Be. I.

dohány: →*nicotin*

dohány amblyopia: →*neuritis retrobulbaris*

dohány mozaikvírus: →*mozaikbetegségek vírusai*

dohánypor-tüdő: →*tabacosis*

doigt à ressort: →*digitus saltans*

„doigt en lorgnette": →*arthritis mutilans*

„doigt mort": →*digitus mortuus*, →*Raynaud-betegség*

doigts éffiées: elvékonyodott, hosszú hegyes ujjak, melyek az illető végtag idegeinek sérülése következtében alakulnak ki.

Be. K.

Doisy, Edward Adalbert (1893—): amerikai biokémikus, St. Lous-i egyetemi tanár, 1943-ban H. Dammal együtt Nobeldíjat kapott a K-vitamin szerkezetének tisztázásáért és synthesiséért. E. Allennel izolálta, majd kristályos formában előállította az ovarium oestrogen hormonját. Az insulin tisztított formában történő előállítása is nevéhez fűződik.

H. G.

Doktor Sándor: (1864—1945): orvos, a pécsi munkásmozgalom kiemelkedő személyisége. Az első világháború előtti időkben a Pécsi Szabadgondolkodó Társaság egyik vezetője. Munkásiskolát szervezett. 1918 november 1-én a megalakuló Nemzeti Tanács elnökévé választották. 1919-ben a pártiskola vezetője lett. A proletárdiktatúra leverése után Jugoszláviába emigrált. A fasiszta megszállás idején letartóztatták. 1942-ben a pécsi bíróság 78 éves kora ellenére 10 évi fegyházra ítélte. Még megélte a felszabadulást, de a börtönben elviselt szenvedések következtében néhány hónap múlva 1945-ben meghalt.

H. G.

dolabra, *ductus spiralis:* csiga- v. gyalukötés; ferdén fel- v. lefelé futó *(~ ascendens, ~ descendens)* menetekből, pólyatourokból áll.

B. I.

Dolantin: →*pethidinum hydrochloricum*

Dolargan: →*pethidinum hydrochloricum*

Dold, Hermann (1882—1962): német bakteriológus és higiénikus, kieli, majd tübingeni egyetemi tanár. A tuberculosis, lues, sprue kórtanára, az allergiára, valamint a zajhatásra vonatkozó vizsgálatai jelentősek. Kidolgozta a ~-féle syphilis reakciót, és a ~ festést a Gramm-pozitív baktériumok differenciálására.

H. G.

Dold-reakció: →*Gundel—Dold-reakció*

Doléris—Bardescu-műtét: →*ventrosuspensiós műtét*. Laparotomia útján a méhet rendes helyzetbe hozva, a lig. rotundumokat az izmon és peritonaeumon keresztül vezetett műszerrel előrehúzzuk és egymáshoz, valamint a fascia hátsó falához varrjuk. Descensus uteri egyik műtéti megoldása. Egyik módosítása a Gilliam—Schauta műtét.

H. I.

Doleschall Frigyes (1897—1964): 1957-től haláláig egészségügyi miniszter, az orvostudomány kandidátusa, korábban az Orvostovábbképző Intézet igazgatója. Mint belgyógyász elsősorban kardiológiai kutatáso-

kat folytatott. Mint egészségügyi szervező különösen az orvosképzéssel, orvostovábbképzéssel foglalkozott. *H. G.*

dolgozók egészségügyi törzslapja, *egészségügyi törzslap:* az üzem dolgozóinak egészségügyi adatait feltüntető lap. Azokban az üzemekben, amelyekben az üzemi egészségügyi ellátás meg van szervezve, minden dolgozóról munkába lépése előtt kell kiállítani. Egyébként csak azokban az esetekben, amelyekben az előzetes orvosi vizsgálatokat szabályozó rendelkezések az alkalmazást orvosi véleménytől teszik függővé. A ~ban fel kell jegyezni lehetőleg minden egészségügyi szempontból lényeges eseményt, főleg ha azok a dolgozó munkaalkalmasságának megítélésében, gyógykezelésének helyes megválasztásában jelentősek lehetnek. A ~t az *üzemi orvosi* rendelőben, illetve ha az üzemnek nincs orvosa, a munkakönyvet kezelő üzemi ügyintézőnél őrzik. Munkahely-változtatáskor minden esetben ki kell adni, hogy a dolgozó magával vihesse új munkahelyére. A ~ időről időre kiegészített adatokkal első munkábalépéstől — az ipari tanulóknál a szakma megválasztásától — végig kísérje a dolgozót. Bizonyos fokig folytatása az iskolaegészségügyi törzslapnak. *S. I.*

dolichocephal: →*agykoponya jelzők*

dolichocephalia: a koponya nyílirányú meghosszabbodása a sutura sagittalis korai elcsontosodása folytán. (→még *craniostenosis*, →*caput*, →*agykoponya jelzők*) *R. Gy.*

dolichocolon: a colon jelentős megnyúlása számos kacs képződéssel. Bélpanaszok oka lehet. *D. P.*

dolichocran: →*agykoponya-jelzők*

dolichooesophagus: túl hosszú nyelőcső, rendszerint a rendellenesen tág nyelőcső (megaoesophagus) kísérője. *B. I.*

dolichosigma: →*macrosigma*

dolichostenomandibular: →*arckoponya jelzők*

dolichostenomegalia: →*Marfan-syndroma*

dolichouran: →*arckoponya jelzők*

Dollinger Gyula (1849-1937): sebész, budapesti egyetemi tanár. Kidolgozta az idült traumás ficamok véres helyretevésének, a dongaláb nem véres helyreigazításának módszerét. Számos orthopaediai készüléket szerkesztett. Orthopaedpadját bel- és külföldön évtizedekig használták. Elméleti elgondolásokkal, gyakorlati megoldásokkal gyarapította a sebészet többi ágait is. Sebészképző tevékenysége is jelentős. Közreműködött az ápolónőképzés, rokkantügy, testnevelésügy megszervezésében. Nagyobb munkái: *A csípőízület gyulladása, merevsége és zsugorodása* (1907), *A váll-, a könyök és a csípőízület idősült erőművi ficamodásai* (1913). ~ nevéhez fűződik az első mo.-i rákstatisztika összeállítása. *H. G.*

Dollinger—Bielschowsky-syndroma: az amaurotikus idiotia késői infantilis formája, mely kb. a 3—4. életév körül válik észrevehetővé, a szellemi fejlődés megállása, sőt visszafejlődése folytán. Fokozatos látásromlás, majd megvakulás, a retinán szigetszerű sorvadásos foltok. 3—4 év alatt halálhoz vezet. (→még *Tay—Sachs-betegség*). *D. L.*

Dollinger—Dittel-rudak: medence alsóvégtag gipszkötéshez használt V alakban fektetett fémrudak. Erre fektetjük a beteget, majd ha a gipszkötés megkötött, a rudak egyszerűen kihúzhatók. *B. I.*

Dollinger-módszerek: 1. mellkas megnyitás előtt egy-két nappal légmellkészítés („praeliminaris pneumothorax" — ma már elavult) — **2.** csípőízületi zsugorodás kinyújtása Dollinger-rudakon, medence-alsóvégtag gipsz-technikával (két szakaszos gipszkötéssel). *B. I.*

Dollinger-műtétek: 1. nyaki lymphomák kioperálása a tarkón, a hajas fejbőr határán eltett rejtett metszésből. — **2.** idült, elhanyagolt vállficam helyreigazítása véres úton. — **3.** az orbita-fal egy részének eltávolítása exophthalmus malignus esetében (decompressio orbitae). *B. I.*

Dollo-törvény: az evolutio egyik általános érvényű törvényszerűsége, amely szerint: „A szervezet sem egészében, sem részeiben nem térhet vissza abba az állapotba, amelyen ősei már átmentek". Az evolutio tehát megfordíthatatlan folyamat. *T. I.*

Dolman-próba: eljárás acut gastroenteritist előidéző staphylococcusok felderítésére. Ezek a törzsek egy egységes thermostabilis, neurotrop endotoxint termelnek. Levestenyészetük szűredékét fél óráig főzve belőle 1 ml/testsúly-kg-nyit fiatal macskáknak intraperitonealisan befecskendezve kb. fél óra múlva hasmenés, hányás, nyálfolyás jelentkezik, ami néhány óráig tart, de halált nem okoz. *J. E.*

Dolor: fájdalomcsillapító. Tablettánként 0,02 g aethylmorphint, aa 0,3 g phenacetint és amidazophent tartalmaz. *I. B.*

dolores osteocopi nocturni: →*syphilis*

dolor post extractionem: →*alveolitis*

dolor post operationem, *utófájdalom:* műtét után jelentkező fájdalom. Okai: szövet-

közti vérzés, oedema feszítő hatása, az idegek sérülése, gyulladás, feszülő varratok. *B. I.*

Domagk, Karl Gerhard (1895—1964): német orvos-kémikus, münsteri egyetemi tanár, elberfeldi laboratóriumvezető, Nobel-díjas (1939). A sulfamid-vegyületekhez tartozó Prontosil bakteriostatikus hatásának felfedezésével a chemotherapia új szakaszát teremtette meg. Felfedezte az isonicotinsavhydrazid tuberculosis-baktérium elleni hatását. Daganatátültetéssel immunitást váltott ki a kísérleti állatokon. Carcinogen és cytostatikus anyagokat állított elő. Felfedezte a quaternaer ammonium-vegyületek fertőtlenítő hatását, előállította a Zephyrolt. *H. G.*

domatophobia: beteges félelem házban való tartózkodástól.

Domatrin: →*Domopon*

Domby Sámuel (18. század): debreceni orvos. 1772-ben magyar nyelven kiadta *Nil Rosen von Rosenstein* alapvető gyermekorvostanát: *Orvosi tanítás a gyermekek nyavalyáinak megesmeresekről és orvoslásokról* címmel, és még ebben az évben megírta a *Bába mesterség stb.* c. művét, mely a hazai bábaoktatás korszerűvé tételében jelentős szerepet játszott. *R. M. Gy.*

domináns antigen: a baktériumok antigenszerkezetének részantigenjei közül az az antigen, amely az illető fajban mindig megtalálható, mintegy legjellemzőbb a fajra. *A.Z.*

dominans öröklés: →*dominantia*

dominantia: 1. az az örökléstani jelenség, melynek során az allel génpárok egyik tagjának, a dominans allelnek hatása túlsúlyú. A genotypus egész reagálórendszere a kérdéses gennek megfelelő locus anyagi kapcsolatán múlik. Külső behatások és az ún. modifikator-genek hatására módosulhat. A teljes ~ és recessivitas között minden átmenet lehetséges. — 2. a nasalis retinafél functionalisan erősebb, mint a temporalis. — — 3. a jobb és balkezesség analógiájára dominálhat a jobb v. a bal szem (vezető szem, „Äugigkeit"). *T. I.—B.B.*

dominantia-elv: az idegrendszerben folyamatban levő ingerület egyes központok functióját erősíti s ezek minden egyéb külső ingert magukhoz kapcsolnak (Uhtomszkij). Pl. nemi ingerületben levő macskában a táplálkozási inger is a nemi aktivitás fokozásának irányában hat. *B. P.*

dominator-rendszer: a retina azon receptorai, melyek bármilyen színű fény hatására impulzusleadással reagálnak. Ez tehát színtelen fényérzékelést biztosít, szemben a színekre specifikusan érzékeny *modulator-rendszerrel*, mely a 3 alapszínnek (vörös, zöld, kék) megfelelő hullámsávra érzékeny receptorokkal rendelkezik. A pálcikák és a csapok egy része is a ~hez tartozik. A dominator elnevezés arra utal, hogy a rendszer receptorai számbeli túlsúlyban vannak a másik rendszer receptoraival szemben. A kétféle rendszer felfedezése és a hozzájuk tartozó színlátási elmélet *Granit* nevéhez fűződik. *B. P.*

Domopon, *opium concentratum, Pantopon, Omnoponum, Opialum, Papaveretum:* az opium-alcaloidok 50% morphint tartalmazó keveréke. Morphin és opium helyett használható fájdalomcsillapításra és a bél nyugalomba helyezésére. *D.:* 0,01—0,04! g p. dosi, 0,12! g p. die. — *Domatrin* tbl. tartalmaz 0,01 g ~t és 2 mg novatropint. *Domatrin* inj. tartalmaz 0,04 g ~t és 1,5 mg novatropint. Az utóbbi csökkenti a secretiókat, és elősegti a simaizomgörcsök oldódását. Colicás fájdalmak csillapítására és a narcosis bevezetésére használják. *I. B.*

Donaldson-pericardium drainage: szívburokcsapolás a serofibrinosus pericarditis azon eseteiben, amelyekben ismételt punctio ellenére a szív összenyomásának (szívtamponade) tünetei mutatkoznak. A pericardium zsákot a proc. xyphoideus alatti harántmetszésből tárják fel és nyitják meg, s 6—8 cm hosszú gaze-csíkot vezetnek bele. A csíkot naponta rövidítve, fokozatosan húzzák ki. *T. A.*

Donaldson-tű: →*idegtű*

Donáth Gyula (1849—1944): ideg- és elmegyógyász, budapesti egyetemi magántanár, kórházi főorvos. Jelentősek az epilepsiával, az alkoholismussal kapcsolatos tanulmányai. *H. G.*

Donath—Landsteiner-próba: →*autohaemolysis vizsgálat*

donator: →*datív kötés*

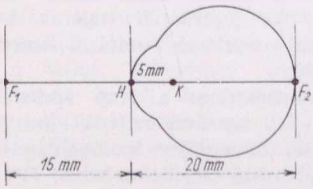
Donders, Frans Cornelis (1818—89): holland fiziológus és szemész, utrechti egyetemi tanár. Élettani munkájában a bőr hőszabályozását, a negatív mellkasi nyomás szerepét, a hangképződés módját tisztázta és az anyagcserét vizsgálta (*Natuurkunde van den gezonden mensch*, 1850—3), egzakt módszert dolgozott ki az idegrendszeri működés sebességének mérésére és bevezette a „reakciós idő" fogalmát (*Die Schnelligkeit psychischer Prozesse*, 1868.). Mint szemésznek fontos felismerései voltak az astigmatismussal (1862),

kancsalsággal, mouches volantes-tal, szemmozgással kapcsolatban, legfőbb területe az accomodatio hibáinak kutatása *(The Anomalies of Refraction and Accomodation*, 1864.). A látásélesség vizsgálatára bevezette a különböző nagyságú standard betűtípusok sorozatát, aminek nyomán utóbb honfitársa, H. *Snellen* a ma is használatos táblákat készítette. *Be. I.*

Donders-glaucoma: glaucoma simplex.

Donders-görbe: a szemlencse életkor szerinti alkalmazkodás-csökkenésének görbéje. (→ még *presbyopia)*

Donders—Listing-szabály: a szemgolyó mozgásainak megszabott összefüggése a tekintéssel. *Donders-szabály:* a tekintési vonal meghatározott helyzetéhez a szemgolyó bizonyos állása tartozik függetlenül attól, hogy a szem milyen módon kerül ebbe az állásba, feltéve, hogy a fej közben nem mozdul. *Listing-szabály:* a mozgó szem olyan tengely körül mozog, mely a szem középpontján megy keresztül, merőleges a primaer (normál) állású optikai tengelyre és az új (tertiaer) szemállás optikai tengelyére. Vagyis eközben a szemgolyó nem végez az optikai tengely körüli forgó mozgást (Helmholtz). *B. B.*

Donders redukált szemminta

F_1: elülső, F_2: hátulsó gyüjtőpont, *H:* főpont, *K:* csomópont

Donders-nyomás, *pleuralis negatív nyomás:* a hermetikusan zárt interpleuralis térben uralkodó nyomás, amely kb. 6—10 Hgmmrel alacsonyabb az atmoszférás nyomásnál („negatív" intrathoracalis nyomás). Fenntartója a tüdő elaszticitása, s a tüdő expanziójának biztosítására szolgál. Mérése v. pleura punctio segítségével v. az oesophagusba bevezetett gumiballonnal történhet *(Rosenthal,* 1880). (Az oesophagusban uralkodó nyomás ui. a ~sal egyenlő.) *U. I.*

dongakéz: a kéz hossztengelyének radialis irányú elhajlása. Radius-aplasia v. -megrövidülés következménye. (→még *Madelung-deformitás).* *G. A.*

dongaláb: →*pes equinovarus*

dongalábcipő: a láb deformitásának figyelembevételével készített egyenes talptengelyű cipő. Szükség szerint a külső sarok és talpszél megemelhető. *G. A.*

dongasejt: →*lien*

dongólégy: →*Calliphora*

Donhoffer Szilárd (1902—): a pécsi egyetem kórélettan professzora, rektora, Kossuth-díjas (1963), akadémikus. Kutatásai a táplálékválogatási tevékenységre, az energiaforgalom és a hőháztartás szabályozására, a pajzsmirigyműködésre, a légzésszabályozás mechanizmusára valamint a szénhydrát-anyagcserére vonatkoznak. A *Kóréletan* (1957, 1962) c. tankönyv szerzője. *H. G.*

Donnan-egyensúly, *Gibbs—Donnan—egyensúly, ion-megoszlás:* thermodinamikailag levezetett tétel, amely szerint egyensúly állapotában az ionok egyenlőtlenül oszlanak meg egy semipermeabilis hártya két oldalán, ha a nem-dialyzáló dissociáló kolloidnak (pl. a fehérjének) az egyik oldalon nagyobb a koncentrációja. Ha pl. a fehérje mint anion dissociál, kationoknak kell megfelelő számban a fehérjében gazdag oldalon feleslegben jelen lenni. Ezért *Donnan* szerint az anionként dissociáló fehérje oldalán (b) és a hártya másik oldalán (k) található Na, ill. Cl ion koncentrációkra a következő képlet érvényes:

$$\frac{[Na_b]}{[Na_k]} = \frac{[Cl_k]}{[Cl_b]}$$ más formában: $[Na_b] \cdot [Cl_b] = [Na_k] \cdot [Cl_k]$ *S. F. B.*

Donné, Alfred (1801—78): francia fiziológus és patológus, montpellier-i egyetemi tanár, a mikroszkóp és az organikus kémia laboratóriumi alkalmazásának egyik úttörője. Szisztematikusan végigkutatta az emberi váladékokat: vér, genny, nyák, könny, nyál, vizelet, sperma, szoptatós anya teje; felfedezte a vérben a thrombocytákat, a hüvelyváladékban a Trichomonas vaginalist, a colostrumban a szemcsés testecskéket; nevét őrzi a vizelet gennytartalmának kimutatása kálilúggal. A pulzus, légzés, hőmérséklet kórtanával, valamint az ásványvizek összetételével is foglalkozott. *Be. I.*

Donné-reakció: a vizeletben levő fehérvérsejtek kimutatására szolgáló eljárás. A vizeletmintához kb. egyenlő mennyiségű 20%-os lúgot teszünk és egyszer erőteljesen megrázzuk. Sok fehérvérsejt jelenlétében a buborékok megállnak v. lassan szállnak föl. *Ba. B.*

Donogany-próba: →*vérkimutatás vizeletben*

donor, 1. *véradó:* betegek gyógykezelésére önkéntesen vért adó egyén. Véradó lehet minden 18—65 év közötti egészséges ember. A korszerű vérellátás alapja a donorszervezés. Kellő mennyiségű konzerv vér és a vérkészítmények folyamatos készítését csak megfelelő számú ~ biztosíthatja, ehhez a társadalom egészét átfogó szervező munka szükséges. Hazánkban ezt az orvostársadalom segítségével a Magyar Vöröskereszt végzi. Vérvétel előtt az *Országos Vértransfusiós Szolgálat Központi Kutató Intézetének* működési szabályzatában előírt kivizsgálás dönti el, hogy az egyén a saját és a vértkapó szempontjából véradásra alkalmas-e *(→donorelőírások)*. Egy—egy vérvétel között legalább 3 hónapnak kell eltelnie. Ennél korábban csak kivételes esetben (ritka vércsoport) szabad ugyanattól a ~tól vért venni. — **2.** valamely szerv v. szövet adására biológiailag alkalmas egyén (pl. „bőrdonor"). — **3.** *→datív kötés* *S. I.—G. M.*

donoradminisztráció: a véradók nyilvántartása. Célja, hogy a véradók a szükségletnek megfelelő időben és számban véradás céljára mozgósíthatók legyenek. Hazánkban egységes irányelvek szerint összeállított kartoték rendszer alapján végzik. A kartonlapon a donor személyi adatai, a kiállott betegségek, a vizsgálati leletek, a véradások időpontjai és a lebocsátott vérmennyiségek szerepelnek. *G. M.*

donorelőírások: a *donor* és a *recipiens* egészségvédelmét szolgáló szabályok és vizsgálatok. Ezek alapján határozzák meg a donorok véradásra való alkalmasságát, ill. időleges v. végleges alkalmatlanságát. A legfontosabb vizsgálatok: hőmérsékletmérés, testsúlymérés, haemoglobin-meghatározás, vérsejtsüllyedés, vércsoport-meghatározás, vizeletvizsgálat, lues-reakció, máj-functiós próba, továbbá belgyógyászati vizsgálat és szükség esetén rtg-vizsgálat. Korhatár 18—65 év. *G. M.*

Donovan-testek: a trópusi lymphogranuloma inguinale szövetkaparékának nagy mononuclearis sejtjeiben, azok cytoplasmájában található sejtzárványok. Wright-festés után kerek v. tojásdad, rózsaszínű képletek, közepükön sötétebb vörösre festődő chromatin-röggel *(parabasalis test)*. *Be. K.*

DOPA: *dioxyphenylalanin*, a phenylalanin és tyrosin oxidatiós intermediaer terméke, amelyből különböző utakon adrenalin, homogentisinsav, melanin stb. keletkezhet. *S. J.*

dopaoxydase: enzym, amely a melanin képződése során a dioxyphenylalanint a megfelelő színes chinonná oxidálja. *S. F. B.*

DOPA-reakció: melanocyták kimutatására szolgáló eljárás. Friss bőrmetszetek melanocytái dioxyphenylalaninban (DOPA) dopaoxydase tartalmuk folytán megbarnulnak. A reakció kifejezett a ferment activatiója következtében pl. besugárzás után, melanotikus tumorokban v. Addison-kórban. A chromatophorák (a kötőszöveti melanin tárló sejtek) ~t nem mutatnak. *R. Gy.*

dope: kábítószer, izgatószer; ezek használata a *„dopingolás"*. *J. E.*

Dopidrin: *→Pervitin*

Doppelflintestenose: *→Payr-betegség*

Dorello-csatorna: az os petrosum csúcsa és a felette haladó lig. sphenopetrosum által közrezárt rés, melyben a n. abducens fut. A csatornában kötőszövetes rostok rögzítik az ideget, ezért fokozott agynyomás esetén vongálásnak van kitéve, s ennek következménye az ideg bénulása lehet. *H. B.*

Doriden: *→Noxyron*

Dorlotyn: *→amylbarbituralum*

dormitorium: hálóterem, lakó-pavilon.

Dorno, Carl (1865—1942): német meteorológus és klimatológus, davosi állomásvezető. Az ibolyántúli sugarak biológiai hatására vonatkozó kutatásai ismertek (~ sugarak). *H. G.*

Dorno-spektrum: a Nap spektrumának a 289—310 mμ hullámsávok közé eső tartománya. A napfény biológiailag leghatékonyabb része (erythema-hatás, D-vitamintermelés, 289—302 mμ között bactericid hatás, fotokémiai hatás). Közönséges ablaküveg nem engedi át csak a 330 mμ-nál hosszabb hullámú sugarakat. *J. E.*

Dorno-sugárzás: *→ultraibolya sugárzás*

Dornwal: *→tranquillativa*

doromania: beteges ajándékozási vágy.

doromb zörej: vérszegénység esetén a vena jugularis felett hallható, szívzörejjel összetéveszthető zörej. A j. pitvar felé vezetődik és a szív felett is hallható. Oka az áramlási sebesség megnövekedése, a vér viscositásának csökkenése. *G. Gy.*

dorsalflexio: hátrahajlás.

dorsalgia: hátfájás. Sokféle oka lehet: statikai hibák, myalgia, neuralgia, traumák, arthropathiák, mellkasi, hasűri, intravertebralis betegségek. *G. A.*

dorsalis: háti, háthoz tartozó.

dorsalis őscsigolyaszöglet: *→somita*

d'Orsat—Pfeiffer-készülék: a levegő gázainak (O_2, CO_2, CO) meghatározására szolgáló eszköz. Hasonló elveken alapszik,mint a Haldane-gázelemző. Abban különbözik azonban tőle, hogy a füstgázok közül a CO-t is mérhetővé teszi a gázoknak réz (I.) klorid oldatban való elnyeletése által. *J. E.*

Dorset-táptalaj: tojást tartalmazó táptalaj baktériumok tenyésztésére. *A. Z.*

dorso anterior: szül. kifejezés annak jelölésére, hogy a magzat háta az anya hasi oldala felé fordul. — *dorso posterior:* a magzat háta az anya gerincoszlopa felé fordul. *H. I.*

dorsolumbalis kyphosis: a gerinc háti és ágyéki szakaszának hátrafelé convex-ívű görbülete. Chondrodystrophia állandó tünete, de rachitisben és senilis osteoporosisban is előfordul. *G. A.*

dorsoventralis symmetria: →*symmetria*

dorsum, *hát:* a törzs hátulsó fala, mely felül a tarkóval, alul az ágyékkal határos, előre egybeolvad a mellkas és has falával. *T. I.*

dorsum nasi, *orrhát:* →*nasus*

dorsum planum, *lapos hát:* a háti kyphosis csökkenése, tartási rendellenesség. *G. A.*

dorsum rotundum, *gömbölyű hát:* csigolyák fejlődési rendellenessége. Sem formájában, sem aetiologiájában nem egységes gerincdeformitás. Rachitis, csigolyatestek osteochondritisének következménye lehet, de gyakran látjuk fejlődésben visszamaradt gyermekeken is. A deformitás reclinaló gipszággyal, tornával javítható. *G. A.*

dorsum sellae: a török nyereg, sella turcica hátlemeze (→*os sphenoidale*). *T. I.*

Doryl: →*carbamylcholinum chloratum*

dosage effect, *adaghatás:* az a jelenség, hogy bizonyos vércsoporttulajdonság szempontjából homozygota sejtek erősebben reagálnak az illető csoport-antigen megfelelő antitestjével, mint a heterozygota sejtek. *H. E.*

dosimeter, *dosis-mérő:* →*sugárzásmérő készülékek*

dosimetria: a különféle →*ionizáló sugárzások* által az élő testben leadott *dosis* mérésének módszertana. A dosis-mérés célja az ionizáló sugárzások biológiai hatásának vizsgálata, jellemzése. A biológiai hatások jellemzésére az ún. *dosisegységek* (→*radioaktivitás mértékegységei*) szolgálnak. A mérés eszközei az ún. →*sugárzásmérő készülékek* (dosimeterek). A dosis mérése különböző módszerekkel valósítható meg. A módszerek fontosabb típusai a következők: 1. *kalorimetrikus,* 2. *vegyi elváltozásokon alapuló,* 3. *photoemulsiós,* 4. *ionisatiós,* 5. *scintillatiós módszerek.* (→*sugárzásmérő készülékek*)

A dosis-mérés felosztása céljai szerint; 1. *egyéni dosis-mérés.* A külső sugár-dosisok mérése a radioaktiv sugárzásnak kitett személy által hordott, egyéni dosimeterrel. →*Inkorporáció* mérése megfelelő, közvetlen mérőműszerekkel és az emberi szervezet váladékainak radiokémiai analízisével. 2. *munkahelyi dosismeghatározás.* Ez a munkahely sugárzási szintjeinek és a levegő szennyezettségének meghatározását jelenti. A vizsgálatok elvégezhetők dosimeterekkel történő mérésekkel vagy számítások útján a jelenlevő radioaktív anyagok mennyiségének és térbeli eloszlásának figyelembevételével. *D. E.*

dosirozott compressio, *adagolt compressio:* a gyomor-bél rtg-vizsgálatnál alkalmazott módszer. A vizsgált beteg hasfalára gyakorolt compressio különböző erejű, a kontrasztanyagot a nyálkahártyán mintegy szétkeni. Így jól láthatóvá tehető a gyomor, duodenum redőzete. Fekélynél a ~ a fekélyt körülvevő nyálkahártyasáncról a kontrasztanyagot elnyomja, a fekély mélyedésében viszont megmarad, megtapad, ezért a fekély mint tapadó folt tűnik elő. A ~ nagy segítség kisebb polypusok kimutatásában is. *D. J.*

dosis: I. *sugár-dosis* tömeg-, ill. térfogategységre vonatkoztatott, a szervezet által felvett és biológiailag hatásos radioaktív sugármennyiség.

1. *Fizikai dosis:* 1 gramm besugárzott anyag által elnyelt sugármennyiség. *a)* →*Elnyelt* (abszorbeált) *dosis; b)* →*Besugárzási* v. r. dosis.

2. *Biológiai dosis:* a biológiai elváltozásokra jellemző, elnyelt sugármennyiség. A biológiai dosis képlete:

$D_b = D_e \cdot RBE$ D_e: elnyelt dosis; RBE: relatív biológiai hatékonyság.

Mértékegysége: *rem* (→*radioaktivitás mértékegységei*)

A biológiai dosis mérése főleg akkor nagy jelentőségű, ha a szervezetet különböző hatékonyságú sugárzások érik és ezek együttes hatásának ismerete szükséges.

A különféle sugárzások hatékonyságát a röntgen sugárzás hatékonyságával hasonlítják össze, és az úgynevezett *relatív biológiai hatékonysággal* (relatív biological effectiveness, jele: RBE) jellemzik.

A relatív biológiai hatékonyság (RBE) képlete:

$$RBE = \frac{D_e}{D_{e_r}}$$

Sugárzás neme	RBE
Röntgensugarak, gammasugarak	1
Elektronok, pozitronok	1
Lassú neutronok	5
Gyors neutronok és protonok 10 MeV-ig	10
Alfasugarak	10
Visszalökött nehéz magok	20

vagyis az azonos biológiai hatást létrehozó röntgen sugárzás (D_e) és a kérdéses sugárzás elnyelt dosisának (D_e,) a hányadosa. A biológiai hatást még az ún →*dosis-teljesítmény* is jellemzi.

3. *Egyéb dosisok a)* →*szövet-dosis; b)* →*bőr-dosis: c)* →*Integrális v. térfogati dosis* →*felületi dosis; d)* →*mély-dosis; e)* →*góc-dosis; f) természetes dosis; g)* →*maximalis dosis* (megengedhető maximalis dosis); *h)* →*megengedhető maximalis genetikai dosis).* A dosis mérésére ún. →*dosimetereket* használnak.

II. *gyógyszeradag,* valamely gyógyszer azon mennyisége, amellyel a kívánt hatást elérjük. Állatkísérletben egységnyi testsúlyra számítjuk és statisztikailag határozzuk meg a legkisebb gyógyító v. ható adagot *(~curativa minima DC)*, ill. ~ *efficax* (DE), ill. a legnagyobb tűrt adagot (~*tolerata maxima* DT), v. a legkisebb mérgező adagot (~ *toxica minima).* Végül a halálos adagot (~*letalis DL).* A DL50 az az adag, amely a kísérleti állatok felét öli meg. A *DC* és *DT* közötti távolsága gyógyszer hatásszélessége, a *DC/DT* pedig a therapiás index. Beszélnek még dosis letalis certa *(DLC,* biztos halálos adag,) dosis letalis minima *DLM,* (legkisebb halálos adag)-ról. A Gyógyszerkönyv megadja az ember, ill. állatgyógyászatban használatos szokásos adagokat és az erős hatású szerek legnagyobb egyes és napi adagját (~ *maximalis singularis et pro die).* Ha az orvos a maximális adagnál nagyobbat akar rendelni, akkor a vényen betűvel is kiírt adag után kézjegyét teszi és ezzel a maximális adag túllépéséért a felelősséget vállalja. A gyógyszeradag az életkor szerint változik, a Gyógyszerkönyv ezért megadja a csecsemők és gyermekek részére szokásos és maximális adagokat is. *D. E.—I. B.*

dosis-állandó: a radioaktív sugárzást kibocsátó anyag curie-ben megadott aktivitása és az általa előállított, R/h-ban (röntgen per óra) kifejezett dosis-teljesítmény közötti összefüggést jellemző számérték. Ez a számérték megadja, hogy az illető radioaktív anyag 1 mC (millicurie) aktivitású mennyiség 1 cm távolságban 1 óra alatt mekkora dosist szolgáltat R (röntgen) egységekben. A dosis-állandót általában $\frac{R \cdot cm^2}{mC \cdot \text{óra}}$ egységben adják meg.

Néhány radioaktív izotóp dosis-állandói

Izotóp jele	Dosisállandó $K_\beta \left[\frac{\text{rad}}{\mu C}\right]$	Dosisállandó $I \left[\gamma \frac{R\,cm^2}{mC\ \text{óra}}\right]$
^{24}Na	25	19,6
^{32}P	730	–
^{35}S	330	–
^{42}K	54	1,56
^{60}Co	14 000	13,0
^{86}Rb	880	1,2
^{90}Sr	120 000	–
^{131}J	100	2,2
^{198}Au	68	2,4
^{204}Tl	10 000	

D. E.

dosis-mérő: →*sugárzásmérő készülékek*

dosis-mérő hitelesítése: (rtg) a vizsgálandó dosis-mérőnek a hitelesítő berendezéssel (pl. →*Küstner-féle hordókamra)* történő összehasonlítása. A hitelesítést évenként egyszer kell végezni. *D. P.*

dosis minima inficiens: a fertőzéshez elégséges legkisebb bact.-mennyiség (pl. tuberculosisban). (Tengerimalac tuberculosisos megbetegedéséhez pl. 2—5 bact. elegendő.) *B. M.*

dosis necrotisans minima, *D. N. M., legkisebb necrotizáló adag:* az a legkisebb toxin-mennyiség, amely kísérleti állat bőrében necrosist okoz. *A. Z.*

dosis reagens minima: →*D. R. M.*

dosis-teljesítmény: az időegységre jutó, elnyelt (elnyelt dosis-teljesítmény) illetve besugárzási dosis (besugárzási dosis-teljesítmény). Egységei: rad/min; mrad/óra; R/sec; R/min; mR/óra. Röntgen-óra, -méter; (Rhm) ez olyan sugárforrás gammaaktivitása, amely levegőben, 1 m távolságra 1 R/óra dosis-teljesítményt hoz létre. *D. E.*

Dosquet-ablakrendszer: kórházakban teraszokra nyíló nagy ablaktáblák, amelyek könnyen leszerelhetők, hogy jó időben szabad levegőt lehessen biztosítani a betegeknek. *J. E.*

dothienenteria, *dothienenteritis*: *Bretonneau* elnevezése a hastífuszra (1823), a vérző bélfekélyre. *J. E.*

dothienenteritis: →*dothienenteria*

Doublemycin: →*streptomycin*

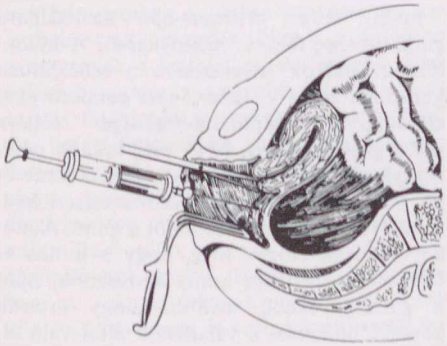
douche: vízsugár, lég-, gáz- v. gőzzuhany az egész testre, annak egy részére v. valamely testüregbe. *Levegő* ~ pl. levegő befújtatása az orrba az Eustach-f. cső megnyitására, *Skót* ~ v. *váltakozó* ~, forró és hideg víznek váltott alkalmazása, *Weber-f.* ~, orröblítés stb. *J. E.*

Douglas, James (1675—1742): skót származású londoni sebész, a királynő háziorvosa. A hasfal, hasüreg s különösen a hashártya részletes leírásáról nevezetes (*A Description of the Peritoneum*, 1730). Nevét a ~-üreg ma is őrzi. Elkészítette az anatómiai művek bibliográfiáját Harvey-ig. — Testvére, *John D.* (kb. 1680—1759) szintén jeles sebész volt, a Westminster kórház lithotomusa; ugyanekkor egy másik lithotomus működött ugyanezzel a névvel Edinburghban, aki a vérbajról és a hydrokeleről értekezett; tisztázatlan, hogy hármuk közül melyiküktől származik a *Lithotomia Douglasiana* (1719) és több más sebész értekezés. *Be. I.*

Douglas-abscessus: →*abscessus cavi Douglasi*

Douglas-lebeny: szabadon átültetett bőrtransplantatum, amelyen lemetszése előtt trepánnal 2—3 mm átmérőjű lyukat vágnak ki, hogy a felgyülemlő vér kifolyhasson. *Z. J.*

Douglas-punctio: nőgyógyászati betegségek, különösen a méhenkívüli terhesség fontos diagnosztikus eszköze. A hátsó hüvelyboltozaton keresztül beszúrva, a Douglas-űr tartalmát leszívják. *H. I.*

A Douglas-üreg punctiója

Douglas-scopia: →*culdoscopia*

Douglas-űr, *cul de sac:* →*excavatio rectouterina Douglasi*

Douglas-zsák: anyagcsere meghatározás során a kilégzett levegő felfogására szolgáló gumizsák. A zsákba erősített gumicsőn át a vizsgált egyén a külső levegőt szabadon légzi be, a kilégzett levegő teljes mennyisége viszont a ~ba kerül. Előnye, hogy a vizsgált egyén (kísérleti állat) hátára erősíthető s ily módon lehetőség nyílik a különböző munkafolyamatok alatti gázcsere meghatározására. *B. P.*

Dover-por: pulv. ipecacuanhae opiatus.

Dowell-próba: →*terhességi reakciók*

Down, John Langdon Haydon (1828—96): angol orvos, londoni betegotthoni igazgató. Elmegyógyászati tanulmányok szerzője. 1866-ban leírta a mongoloid idiotismust. *H. G.*

Down-betegség: →*mongoloid idiotismus*

Downey-sejtek, *McKinley-sejtek:* a mononucleosis infectiosa esetén található „stresstípusú", „monocytoid" sejtek. Nagy, szabálytalanul lekerekített magvú lymphocyták intenziv basophil festődésű plasmával, melyben gyakran vacuolumok láthatók. *D. L.*

doxasma, *téves eszme:* kóros talajon létrejött, nem korrigálható énvonatkozású téves ítélet. A nagyzási (megalomániás) ~ emelkedett hangulattal járhat. Van hypochondriás, nihilistikus, üldöztetéses (persecutorius), perlekedési (querulatorius), vonatkoztatásos stb. téves eszme. Más felosztás szerint van elsődleges és másodlagos ~. A hangulatilag meghatározott téveszme a holothym ~. Szellemi fertőzésből ered az indukált ~. *H. B.*

Doxinat: →*Diotilan*

Doxol: →*Diotilan*

Doyen, Eugène Louis (1859—1916): tünemények technikájú, rendkívüli gyorsasággal dolgozó kitünő francia sebész. Bemutató műtéteihez laikusokat is meghívott, ezért többen sarlatánsággal vádolták. →*~-műszerek*, *~-műtétek*. *B. I.*

Doyen-bélelzárás: a bélzúzóval leszorított bélkacs lekötése a zúzási barázdában, majd a csonk elsüllyesztése dohányzacskóvarrattal. Nem teljesen biztos, de gyors módszer. *B. I.*

Doyen-műszerek: igen sokféle, ma is használt kitűnően konstruált bélfogók, bélzúzók,

érfogók, koponyaműszerek, fúrók, vésők (trepanatióhoz), automata hasfalkampók, raspatóriumok (farkastorok műtéthez, bordacsonkoláshoz) etc. *B. I.*

Doyen-műtétek: 1. szívburok paracentesis szegycsont-trepanatióval, — 2. gyors szívfeltárás U alakú metszésből, — 3. hydrokele műtét a savósburok kifordításával, — 4. panhysterectomia alsó-középső hasmetszésből. *B. I.*

Doyère-idegvégdomb: izomrostokban a motoros idegek belépési helyén található kiemelkedés.

Döderlein, Albert Siegmund Gustav (1860—1941): német szülész, nőgyógyász, müncheni egyetemi tanár. Jelentősek a hüvely baktérium-flórájára vonatkozó kutatásai (Döderlein-bacillusok), kidolgozta az extraperitonealis császármetszést, fejlesztette a myomaműtétek technikáját, bevezette a sugárkezelés nőgyógyászati alkalmazását. *H. G.*

Döderlein-bacillus: →*Lactobacillus (acidophilus)*

Döderlein—Krönig-eljárás: →*kézfertőtlenítés*

dögbogarak: →*temetőbogár*

Döhle, Karl Gottfried Paul (1855—1928): német patologus, kieli egyetemi tanár. Az aortitis syphil. kórtanára vonatkozó kutatásai jelentősek. Leírta a leukocyták zárványtesteit vörhenynél. *H. G.*

Döhle-testes panmyelopathiás syndroma: →*Hegglin-syndroma*

Döllinger, Ignaz (1770—1841): német anatómus és fiziológus. A bambergi egyetemen kezdte tanulmányait s itt lett először professzor, majd Würzburgban, végül Münchenben. A modern fejlődéstan egyik előfutára, a mikroszkópos kutatás pionírja. Az élettanban főként a vérkeringéssel, capillarisokkal, vörösvérsejtekkel és kiválasztással foglalkozott (*Grundriss der Naturlehre des menschlichen Organismus*, 1805), legfőbb munkaterülete azonban az embryologia. 1816-tól *Pander* és *d'Alton* társaságában kétezernél több csirkeembryón vizsgálta a fejlődés menetét (*Beiträge zur Entwicklungsgeschichte*, 1817) s a csíralemez-fejlődés felvázolásával lerakta alapját annak a fejlődéselméletnek, amit tanítványa *von Baer* rövidesen diadalra vitt. *Be. I.*

Döllinger-gyűrű: elasztikus Descemet-hártya megvastagodás a szaruhártya körül. *B. B.*

döntőbizottság: orvosi bizottság, mely az illetékes (kezelő-, szak-, felülvizsgáló) orvos által keresőképesnek minősített dolgozót, aki a keresőképesség megállapítását sérelmesnek tartja, a dolgozó kérésére felülvizsgálja. Határozata ellen további fellebbvitelnek helye nincs. *S. I.*

dörzszörej, *dörzsölő zörej, frictio:* érdes felületek egymás fölött való elmozdulásakor keletkező hóropogásszerű, nemcsak hallható, hanem tapintható zörej savós hártyák fibrines gyulladása esetén. Az exsudatum felszaporodásával eltűnik. *B. I.*

DPN, *diphosphopyridinnucleotid:* →*nicotinsavamid-adenindinucleotid*

dracunculiasis, *dracontiasis, medinai fekély, Guinea-worm disease:* A Dracunculus Medinensis v. Filaria medinensis nevű nematoda által okozott trópusi betegség. A fertőződés ivóvízzel, szájon át, a kórokozó lárváit tartalmazó apró crustaceák lenyelése révén történik. E lárvák a gyomorból az alsóvégtagok és a nemiszervek bőrébe vándorolnak, ahol a larva migranshoz hasonlító gyulladt járatokat, fekélyeket hoznak létre. *Be. K.*

Dracunculus medinensis, *Guinea worm, Medina worm, Filaria medinensis, medinai féreg,* (→*Nemathelminthes*): főként Ázsiában, Afrikában elterjedt, sajátságos életmódú, 80—120 cm hosszú hengerféreg. A bőr alatti kötőszövetben élősködik. A nőstény vízzel érintkezésbe jutó testtájékon, leggyakrabban a végtagokon áttöri a bőrt és itt üríti a vízbe lárváit, amelyek apró vízirákokban (*cyclops* fajok) fejlődnek. A fertőződés ilyen rákocskákat tartalmazó víz fogyasztásával történik. *Z. N.*

dragée, *drazsé:* cukorral, csokoládéval v. a gyomorban nem oldódó gyantával bevont tbl., mely gyakran ártalmatlan festékkel is színezve van. Keserű, csípős ízű, ill. gyomrot izgató anyagok vehetők be jól e formában. *I. B.*

Dragstedt-műtét: vagotomia; a bolygóideg átmetszése a rekesz felett transthoracalis behatolásból. *B. I.*

drain, *drén: drainage*-hoz használható gumi-, üveg-, fém- v. műanyagcső. A különféle váladékok elvezetésére a sebészetben korábban egész v. félbevágott gumicsöveket alkalmaztak, capillaris-drainage céljára pedig gaze-tampont. PVC, még inkább polyaethylen mint sima felszínű, szövetbarát és jól sterilizálható anyag, természetesen kedvezőbb drain készítésére, mint a gumi. A műanyagcsövek előnye még, hogy a lumen és falvastagság közötti arány kedvezőbb, mint a gumicsöveknél, továbbá hogy űrterük kevésbé hajlamos a váladékok által való eltömődésre, mint gumianyagnál. A szili-

konozott gumicső azonban az utóbbi szempontból éppoly kedvező tulajdonságú, mint a műanyagcső. A Redon-drain különösen kedvező eredményeket nyújt. Hajszálcsöves drainage céljára azonban a monophyl műanyagszálakból készült tamponok nem alkalmasak, mert nincs szívóhatásuk. *Auber—Kós*

drainage, *drenázs, drénezés:* folyadékok, sebváladékok állandó levezetése („szádlása") szövetekből, testüregekből gumi, műanyag, fém v. üvegből készült dréncső *(→drain)* segítségével. (A magyar „szádlás", „szádlócső" szavak nem honosodtak meg.) Az egyik legismertebb ~forma az ac. empyema kezelésében *Bülau* meghonosította szivornya ~, amely biztosítja a genny állandó leszívását, a tüdő expansióját (→még *Chassaignac-drain).* *B. I.*

drainage-bronchus, *drainage-hörgő:* a cavernába szájadzó hörgő, v. hörgők. A ~on keresztül levegő jut a cavernába és kiürülhet a caverna tartalma. A baktériumokkal való állandó contactus következtében a ~ban legtöbbször endobronchitis caseosa *(bronchitis tuberculosa)* fejlődik ki. Ennek gyakori következménye a ~ ventilstenosisa, amely caverna-felfúvódást *(→nívós caverna)* idézhet elő. A ~ gyógyulása és heges záródása a caverna-záródást nagymértékben elősegíti, sőt egyes szerzők szerint ennek feltétele. A ~ heges záródás nélküli gyógyulását a caverna nyitott gyógyulása kísérheti. Antituberculoticumok jól befolyásolják. *B. M.*

drainage-hörgő: *→drainage-bronchus*

Dramamin: *→Daedalon*

drapetomania: beteges vándorlási vágy. (→még *dromomania*)

drastica: növényi hashajtók, melyek hatóanyagként glycoretineket, vagyis olyan glycosidákat tartalmaznak, melyek glycosére és gyantasavra hasíthatók. A glycoretinek a gyomrot kevéssé izgatják, csak nagy adagban hánytatnak. A bélben azonban az epe és bélnedvek elbontják őket s a keletkező gyantasavak a bélfalat erősen izgatva, viharos peristalticát s nagyobb adagban erős, colicás fájdalommal, vérbőséggel járó drasticus hatást fejtenek ki, vagyis bőséges exsudatiót, számos híg, vizes székletet és valóságos bélgyulladást okoznak. Általában meglehetősen ritkán és csak kis adagokban adjuk őket idült atoniás dugulásban más hashajtókkal együtt, többnyire labdacsokban. A *Jalapae tuber, Colocynthidis fructus* és a *Podophyllinum* és ezek készítményei tartoznak ide. *K. E.*

drazsé: *→dragée*

„dreamy state": a temporalis lebeny medio-oralis vidékének bántalmainál fellépő tudatváltozás: a beteg úgy éli meg a külvilág tényeit, mintha álmodná a dolgot, a reális megélés és az álom közötti tudatállapotban van. Rokon a déjà vu-vel. Percekig, néha hosszabb ideig eltart. Epilepsiás rohamot vezethet be. *H. B.*

Drehmann-műfogás: a femur-fej epiphyseolysise következtében létrejött dislocatiót a csípő abductiójával és befelé-rotatiójával megszüntető eljárás. *G. A.*

Dreitagefieber-Exanthem: *→exanthema subitum*

drén: *→drain*

drenázs: *→drainage*

drénezés: *→drainage*

drepanocytaemia: *→sarlósejtes anaemia*

drepanocytosis: *→sarlósejtes anaemia*

Dressler-betegség: *→paroxysmalis hideg haemoglobinuria*

Drew—Smythe-katéter: S alakban hajlított, mandrint tartalmazó eszköz, amelyet feltárás mellett vezetnek a méhnyakcsatornán keresztül a burok és a méhfal közé burokrepesztés céljából. Amikor a katéter csúcsa a magzati koponya fölé kerül, a mandrin előretolásával reped meg a burok. *H. I.*

Dreyfuss-próba, *széndioxid telítési próba:* a serumban levő kóros fehérje-fractio kimutatására szolgáló eljárás. A vizsgálandó serumból egy cseppet desztillált vízbe cseppentünk, pozitív esetben zavarosság keletkezik. A savó felhígulása miatt kicsapódik a desztillált vízben nem oldódó euglobulin viselkedésű kóros fehérje-fractio. Széndioxid telítéssel a reakció érzékenysége növelhető. Általában a *Takata-* és formol-gel próbával mutat párhuzamot. *Ba. B.*

Dreyfus-syndroma, *platyspondylia generalisata:* az enchondralis dysostosis sajátos, valószínűleg örökletes formája, amelyben a csigolyák magassági fejlődése gátolt, s a normális csigolyamagasság ⅔-át sem érik el, míg a csigolyaközti porckorongok a normálisnál jóval vastagabbak. A következmény alacsony-, ritkán törpenövés, gerincoszlop-deformitas, coxa vara, néha végtag deformitás stb. A gerincoszlop gyenge teherbíró képessége már az első járási kísérletekné nyilvánvalóvá válik, s jelentős fájdalom is felhívja reá a figyelmet. *D. L.*

D-ribose: aldopentose. A nucleinsavakban és a nucleotidokban kis mennyiségben phosphatesterei alakjában szabadon is előfor-

dul. Anyagcseréje igen élénk. A glucose-6-phosphat direkt oxydatiója révén keletkezik a ~-5-phosphat. Ez isomerizálás révén ribulose-5-phosphattá és xylulose-5-phosphattá tud átalakulni. A ~-5-phosphat résztvesz transaldolase és transketolase által katalizált reakciókban és így a heptose és tetrose képződésében is szerepet játszik. A ~-1-phosphat a nucleosidphosphorylase enzym hatására keletkezik nucleosidokból. A ~-1,5-diphosphat a cukoranyagcsere folyamán keletkezik. Az 5-phosphoribosyl-pyrophosphat a purin- és pyrimidinbasisok synthesisének alapanyaga. A ~ jelenléte, phosphatestereiben és nucleinsavakban is kimutatható az orcin-reakcióval; orcinnal és $FeCl_3$-al erősen savanyú közegben főzve zöld színt ad. *S. F. B.*

Drigalski-agar, *Drigalski—Conradi-táptalaj:* differenciáló táptalaj; tejcukrot, nutrosét, kristály ibolyát és lakmusz indicatort tartalmaz. A bakteriológia kezdeti korában a bélbaktériumok diagnosztikájában használták. *A. Z.*

Drigalski—Conradi-táptalaj: →*Drigalski-agar*

Drinker—Collin-resuscitatio: negatív nyomás felhasználása (respirator alkalmazásával) a légzés fenntartására. (→még *Drinker-vastüdő*) *B. I.*

Drinker-vastüdő: az ún. vastüdő-elv egyik használatos formája. A beteg teste fémládában van, feje a ládán kívül. A nyílás a beteg nyaka körül légmentesen zárt. A mellkas tágulását (tehát a belégzést) azáltal hozzák létre, hogy pumpával csökkentik a fémláda terében a légnyomást. A nyomás emelésére a tüdő rugalmassága révén visszatér eredeti helyzetébe és ezáltal kilégzés jön létre. A ~-vel a betegek ventilatiója hónapokig fenntartható. *B. P.*

D. R. M., *dosis reagens minima:* a diphtheria toxin azon legkisebb mennyisége, amely 0,2 ml-ben tengerimalacnak intracutan beadva, 36 óráig látható, legalább 5 m/m átmérőjű reakciót okoz. *A. Z.*

drog: szűkebb értelemben véve, a gyógyászatban használatos szárított növényi v. állati rész. Az angolszászok minden gyógyszeranyagot így neveznek.

drog-allergia: →*gyógyszer-allergia*

drogéria: gyógyszerárukereskedés. Adagolt gyógyszereket és gyógyszer-különlegességeket nem árusíthat. Zacskóba v. dobozba csomagolt gyógyteákat, porokat, vegyszereket, továbbá kozmetikai cikkeket hozhat forgalomba. *I. B.*

drog-resistentia: →*resistentia*

dromomania: kóros utazási hajlam. Kóborlási („Vagabund") neurosisnak is nevezik. A beteg minden kényelmetlenség, nagyobb konfliktus elől elutazik, igyekszik megfutamodni. Utazási törekvése kóros kényszerként jelentkezik. *H. B.*

Dromoran, *Methorphinan, Racemorphan, Citarin, 3-oxy-N-methyl-morphinan:* analgeticum. 3—5-ször erősebb hatású a morphinnál. A bélperistalticát nem csökkenti. Fájdalomcsillapítóként 1—5 mg-os adagokban használatos. *I. B.*

dromotrop hatás: a szívizom ingerületvezetését befolyásoló hatások összessége. (Elsősorban a pitvarizomzatra és az atrioventricularis csomó ingerületvezetésére vonatkozik.) Így pl. a vagus-ingerlés negatív ~a az ingerületvezetés lassúbbodásában érvényesül és végső fokon teljes pitvar-kamrai block révén a kamra átmeneti megállásához vezethet. *B. P.*

drop hand: →*csüngőkéz*

Drosophila, *muslicák:* az *Insecta* osztály Diptera (legyek) rendjébe tartozó genus, amelybe aprótestű légyfajok tartoznak. A ház körül leggyakrabban a ~ *funebris* és a ~ *melanogaster* (gyümölcsmuslicák, bormuslicák) fordul elő. Sárgásbarna színűek. Az erjedésben levő gyümölcsöket, ecetesedő bort, erjedő székletet szívesen látogatják és ezekben tenyésznek is. Genetikai kutatások ismert kísérleti állatai. *Z. N.*

drót-compressio, *Greiffensteiner-nyomókötés:* álízületek elcsontosodását elősegítő eljárás; a törtvégek egymáshoz nyomása a két csontvégen átfúrt Kirschner-drót segítségével (drót-nyomókötés). Friss törések esetén is alkalmazzák a törtvégek compressióját, ami a csontforradás szempontjából igen előnyös. *B. I.*

drót-extensio, *drótnyújtás:* csonttörések kezelésében használatos eljárás. Technikai kivitelét *Kirschner* dolgozta ki. A tört végtag csontján átfúrt drótot feszítő kengyelbe szorítjuk, s ennél fogva húzatjuk súlyterheléssel a végtagot. Az állandó, többnyire hetekig tartó egyenletes lassú húzás a törtvégek dislocatióját kiegyenlíti. A reponálásnak legkíméletesebb módja. *B. I.*

drótfűrész: fogazott acéldrót csontok átfűrészelésére (→*Gigli-fűrész*). *B. I.*

drótkefehajzat: egyenes, csaknem a finom drótszálak merevségére emlékeztető haj-

szálak a hajzatban. Néha családi jelleggel mutatkozik. *Be. K.*

drótkihúzó: combnyakszegezésnél a célzó drót eltávolítására szolgáló csavaros eszköz. Különösen nehezen eltávolítható (meggörbült) drót esetében használjuk. *Sz. Gy.*

drótnyújtás: →*drót-extensio*

„Druckdifferenzverfahren": nyomáskülönbözetre alapozott eljárás a mellkassebészetben, a mellkas megnyitása után a tüdő összeesésének megelőzésére (*Sauerbruch* „Unterdruck" 1904, Brauer „Überdruck"). Célja a nyitott pneumothorax veszélyének elhárítása. Ezért v. a beteg fejét (légutait) helyezték túlnyomás alá (Überdruckverfahren) v. az operatőr dolgozott légritkított térben (Unterdruckverfahren). Az endotrachealis narcosis bevezetése óta nem alkalmazzák. Az eljárást F. *Sauerbruch* német sebész dolgozta ki. *B. I.*

Druckfallkrankheit: →*aeroembolismus*

„drug-fever": gyógyszer-túlérzékenységben az antigen-antitest reakciót kísérő láz, melyet a hőközpont izgalma okoz. (→még *allergia*) *Br. P.*

Drum-korona (fogászati): lyukacsos platinasapkára égetett, 1500° C-on olvadó kemény porcelánból készített esztétikus korona. *B. K.*

Drummond—Talma—Morison-műtét: a nagycseplesz hasfalhoz varrása (epiplopexia, omentofixatio), ascites esetén összeköttetés létesítésére a porta- és a cavarendszer között. Ma már nem használt eljárás. *B. I.*

drusa, *gombatőke:* az *actinomycosis*, a maduraláb és néhány más mély mycosis sarjszövetében képződő és onnan a sipolyokon át a kórokozó fonálgombának gennyel a felszínre kerülő gomolyszerű szövedéke. Nagysága a makroszkópos látás alsó határán áll, színe gombafajok szerint különböző (fekete, vörös, fehér stb.). Mikroszkópi szerkezete szerint a külsején (felszínén) a fonalak ovalis bunkókká vastagodtak, a belsejében finoman elvékonyodnak. *Be. K.*

„Drusen": sárgásfehér hyalin-kiemelkedések a lamina vitreán, a maculában, papillán v. a peripherián. Ha a maculában van a látást befolyásolja. *B. B.*

Drüsenfieber: →*mononucleosis infectiosa*

Dryopithecus: →*fossilis főemlősök*

Dryopteris filix-mas: →*filicis maris rhizoma*

dry socket: →*alveolitis*

17 D törzs: →*febris flava virusa*

dualitás tana: →*identitás tana*

Duane—Hunt-törvény: a katódsugárzás által keltett, legrövidebb hullámhosszúságú (→*határhullámhossz*) röntgensugár frekvenciájára, ill. hullámhosszúságára vonatkozó összefüggés. Ha (*V*. feszültséggel) felgyorsított elektron kinetikai energiája sugárenergiává alakul

$$eV = \frac{mv^2}{2} = h\mu$$

(ahol *e* az elektron töltése, *V* az alkalmazott rtg-cső feszültsége, *m* az elektron tömege, *v* a sebessége, *h* a Planck-féle állandó, μ a keletkezett rtg-sugár rezgésszáma). A ~ törvény gyakorlatban használt formája: $\lambda = \frac{12{,}4}{kV}$ ahol λ a határhullámhossz, kV a feszültség kilovoltokban. *E. J.*

dublirozás (fogászati): tömés alábélelés: az egész cavitas kibélelése közömbös szigetelő anyaggal (vékony cementréteggel), a fogbél védelmére. A végleges tömést a még meg nem kötött alaptömésre helyezik. *B. K.*

Dubois, Frans de le Boë: →*Boë Sylvius*

Dubois, Jacques (Jacobus Sylvius), (1478—1555): francia anatómus, a párizsi Collége royal tanára. Anatómián kívül gyógyszertant és botanikát tanított, az anatómiai nómenklatúra egységesítésén dolgozott. Sertések boncolása helyett elsők közt tért át az emberek rendszeres boncolására. Bevezette az erek feltöltését színes folyadékkal. Leírta egyes venák billentyűit, a vena cava lefutását, a féregnyúlványt, a máj makroszkópos szerkezetét, az agyvelőben a róla elnevezett árkot (*fossa Sylvii*) stb. *Galénosz* feltétlen híve volt, ezért minden az övétől eltérő észlelést anomáliának vagy degenerációnak minősített. Tudományos művei főként Hippokratész és Galénosz kommentációk (*Isagoge in libros Hippocratis et Galeni anatomicos*, 1555.). Tekintélyes tudósnak számított, hallgatóinak száma meghaladta a 400-at. *Be. I.*

Dubois—Ferrière-shocktheoria: →*shocktheoriák*

Dubois-formula: képlet a testfelület nagyságának (O = testfelület, m^2) meghatározásához a testsúly (P = pondus) és testmagasság (L = longitudo) alapján. $O = P^{0{,}425} \cdot 71{,}84$ Eredeti formájában: $S = W^{0{,}425} \cdot H^{0{,}725} \cdot 71{,}84$ S = surface (testfelület m^2; W = súly (kg); H = testmagasság (cm). *J. E.*

Du Bois-Reymond, Emil (1818—96) svájci származású fiziológus, Jon. Müller utóda a berlini egyetemen. A kísérleti elektrofizio-

lógia megállapítója, az „állati elektromosság" számos törvényszerűségének, az elektromos ingerlés által kiváltott izomreakcióknak és az elektrofizikai kutatás metodikájának leírója (*Untersuchungen über tierische Elektrizität*, 1848—60). Az anyagcsere fizikai vonatkozásait vizsgálta, minden életfolyamatban a mechanikus erők szerepét hangsúlyozta. A divatos neovitalizmussal szemben a természettudományos materializmust képviselte, de agnosztikus formában: tőle származik a híres „ignoramus et ignorabimus' tétel: nem tudjuk és nem is fogjuk megtudni (*Über die Grenzen der Naturerkennens*, 1872.) Hét metafizikai „világrejtélyt" jelölt meg, amelyeket sohasem ismerhetünk meg: 1. anyag és erő lényege, 2. mozgás eredete, 3. élet keletkezése, 4. természet célszerűsége, 5. érzékelés és tudat keletkezése, 6. értelmes gondolkodás és beszéd eredete, 7. akaratszabadság kérdése (*Die sieben Welträtsel*, 1880). *Be. I.*

Du Bois-Reymond-féle rugós kymographion: gyors mozgások regisztrálására alkalmas, nagy forgássebességű, hengerrel bíró készülék. A forgatáshoz szükséges erőt megfeszített rugó szolgáltatja, mely elengedve, a hengert a másodperc törtrésze alatt megforgatja. A teljes fordulat után a henger eredeti helyzetében megakad. Fiziológiai kísérletekben a ~t az ingerlőberendezés áramkörébe sorba kapcsolják, ilyenkor az ingerlés és regisztrálás időbelileg pontosan egybeesik. *B. P.*

Du Bois-Reymond-inductorium: indukált áram létrehozására szolgáló berendezés. A fiziológiai kísérletekhez használt ~ egy vasmagból áll, mely körül vastagabb drót van tekercselve (primaer tekercs). A secundaer tekercs vékony drót nagyobb számú csavarulatából áll és szánkaszerű padon a primaer tekercsre rácsúsztatható, ill. attól eltávolítható. Valahányszor a primaer tekercsben (mely akkumulátorral van összekötve) az áramot zárjuk, nyitjuk v. intenzitását változtatjuk, a secundaer tekercsben áram indukálódik. Adott készülékben az indukált áram erősségét a két tekercs egymástól való távolsága szabja meg. *B. P.*

Dubois-tályog, *abscessus Duboisi:* sy. connatalis ritka, jellegzetes boncleletc: multiplex borsónyi thymus-tályogok. Szövettanilag a Hassal-testek hámjával övezett gennytartalmú cystáknak felelnek meg. Egyesek fejlődési rendellenességnek tartják, mások szétesett gummáknak, mert treponemákat találtak bennük. *S. Zs.*

Dubos, René Jules (1901—): francia származású amerikai bakteriológus, New York-i intézeti kutató. A tuberculosis- stb. baktériumok tenyésztéséhez szolgáló táptalajok kidolgozása, bakteriológiai vonatkozású biokémiai kutatómunka, a tyrothrycin és gramicidin felfedezése fűződik nevéhez. *H. G.*

Duboscq-colorimeter: összehasonlító vizuális colorimeter, mellyel a küvettákba bemerülő prizma útján a rétegvastagság változtatásával végezzük a mérést. *Ba. B.*

Dubost, Charles (1914—): francia sebész, párizsi kórházi főorvos. A szív- és aneurysma-műtétek terén jelentős eredményeket ért el.

Dubos-táptalaj: a *Mycobacterium tuberculosis* tenyésztésére használatos folyékony táptalaj. Lényeges alkotórésze a „Tween 80" jelzésű polyoxyaethylen-sorbit-monoleat zsírsavaszter, amely mint nedvesítő anyag már 3—4 nap alatt homogén baktériumtenyészetet eredményez. Az ilyen tenyészet különösen kísérleti célokra alkalmas. *A. Z.*

Dubreuilh, William (1857—1935): francia bőrgyógyász. A bordeaux-i egyetemen 1909—1927-ig a bőrgyógyászat tanára. Főképpen a parazitás bőrbetegségek vizsgálata terén működött, immunológiával is foglalkozott.

Ducci-féle scarlatvörös próba: →*scarlatvörös próba*

Duchenne de Boulogne, Guillaume Benjamin Armand (1806—75): francia ideggyógyász. A modern elektrodiagnosztika és elektrotherápia megteremtője, az izmok izolált ingerlésével az „eleven anatómiát" (*anatomie vivante*) és az idegrendszer újszerű kórbonctani szemléletét tanította. Módszerével leírt, ill. új megvilágításba helyezett több neuromuscularis kórformát, pl. atrophia musc.progr. (*Aran-~- betegség*, 1849), paralysis bulb. (*~- bénulás*), paralysis pseudohypertrophica, gyermekbénulás, tabes, paralysis generalis spinalis stb. Kutatásának eredményeit összegyűjtve közli fő műve, *De l'électrisation localisée* (1855), izomélettani megállapításait a *Physiologie des mouvements* (1867), mimikai izmokra vonatkozó kutatását a *Mécanisme de la physionomie humaine* (1862). Életében kevéssé méltányolták. *Be. I.*

Duchenne—Aran-izom atrophia: →*atrophia musculorum progressiva spinalis*

Duchenne—Erb-bénulás: →*paralysis obstetricalis humeri*, →*brachialis bénulás*

Duchenne—Griesinger-betegség: a dystrophia musculorum progressiva egyik alfaja. Elsősorban a pelvofemoralis izomzat atrophizál, miközben a lábszárakon pseudohypertrophia alakul ki. *H. B.*

Duchenne- v. Leyden-syndroma: →*dystrophia musculorum progressiva*

Ducrey, Augusto (1860—1940): olasz bőrgyógyász, pisai egyetemi tanár. Az ulcus molle kórokozójának egyik felfedezője. *H. G.*

Ducrey-bacillus: →*ulcus molle,* →*Haemophilus ducreyi*

Ducrey-fekély: →*ulcus molle*

ductuli: kivezető mirigycsövecskék.

ductuli aberrantes: az ősvese-csatornák maradványai. Hámjuk alacsony csillós hám, kötőszövetes réteggel körülvéve. *T. I.*

ductuli efferentes testis: a mellékhere fejének harántcsatornái (→még *testis,* →*epididymis,* →*apparatus genitalis).*

ductuli epoophori transversi: →*apparatus genitalis*

ductus: vezeték

ductus alveolaris: →*pulmo*

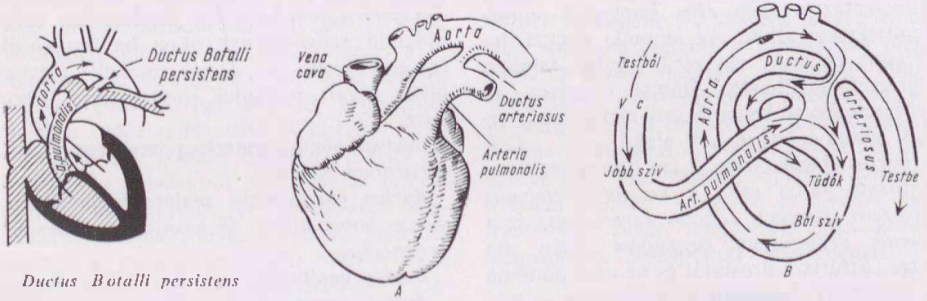
ductus arteriosus Botalli: 1.: az aorta és az a. pulmonalis közötti összeköttetést biztosító rövid vezeték, amelyen keresztül a magzat vére az a. pulmonalisból közvetlenül az aortába jut. Születés után elzáródik. Első leírását Leonardo *Botallo*nak tulajdonítják. ~ *persistens:* a ~ postnatalis nyitvamaradása. Okát nem ismerjük. Egyik leggyakoribb fejlődési rendellenesség *(→szív és nagyerek fejlődési rendellenességei).* Aránylag magas kort is el lehet érni vele, de többnyire ötven éves korig halált okoz szívelégtelenség következtében v. subacut bakteriális endocarditis miatt, amire hajlamosít. *Rtg.:* a szív configuratiót az előreugró pulmonalis határozza meg. Feltűnő nagy pulsatiók láthatók az aortán és az a. pulmonalison, és mindenekelőtt jelentős saját pulsatio a hilusokon. A tüdőrajzolat fokozott. Biztos diagnosztizálására angio-cardio v. kymographia végzendő. Diagnosisa esetén sebészi kezelés javallt. A műtét gyermekkorban (optimálisan az 5. életév alatt) végzendő el. Amennyiben csak felnőttkorban ismerik fel, úgy műtét előtt szívkatéterezéssel tisztázni kell a kisvérköri nyomásviszonyokat. Megfordult „shunt" esetén a műtét nem javallt. A műtét lényege a nyitott Botallo-vezeték elzárása. Ez történhet ligatúrával (1938, Gross) v. a ductus átvágása és a két csonk elvarrásával (1947, Gross, →*Gross—Hubbard műtét).* Utóbbi módosítása a Conklin—Watkins műtét. Az egyszeri v. többszörös ligatúra kisebb beavatkozás, de a recanalisatio lehetősége inkább fennáll, mint a nagyobb beavatkozást jelentő átvágás esetén. A műtéti mortalitás 1% alatt van. *G. Gy.—T. A.*

2. (gen): a persistens rendellenesség egyes familiaris esetekben domináns, azonban gyakrabban recessiv öröklésmenetet mutat. *Gy. B.*

ductus biliferi, *ductuli biliferi:* →*hepar*

ductus branchialis: →*arcus branchialis*

ductus choledochus, *közös epevezeték:* a máj kivezetőcsöve a *ductus hepaticus* és az epehólyag kivezetőcsöve a *ductus cysticus* összeszájadzásából jön létre. A kiscsepleszben (a lig. hepatoduodenalisban) a v. portaeval és a. hepaticával együtt fut, majd a pancreas feje és a duodenum homorulata között elhaladva hegyesszögben összetalálkozik a ductus pancreaticussal, ezután átfúrja a duodenum falát és a *papilla duodeni majoron* nyílik. A duodenum falában sphincterszerű izom, a m. sphincter Oddi tartja zárva nyílását. — *Rtg.* ép viszonyok között a ductus choledochus, hepaticus és cysticus kimutatható. *T. I.—D. P.*

Ductus Botalli persistens
A: Háromhónapos újszülött szíve még nyitott ductus arteriosussal. *B:* A rövidzárlatos keringés vázlata. *Vc:* vena cava (*Holman* és *Beck* nyomán).

ductus circularis: kötözéskor körkörösen vezetett pólyatour; valamennyi pólyakötés kezdő és befejező menete. *B. I.*

ductus cochlearis: →*organon auditus*

ductus Cuvieri: →*cor*

ductus cysticus: →*vesica fellea*, →*hepar*

ductus deferens: vékony, izmosfalú páros cső, a here, ill. mellékhere kivezető csatornája. Hossza 45 cm, átmérője 2 mm. A mellékhere farkát képező *ductus epididymidisből* ered, s a mellékhere teste mellett kanyargósan fut le (pars testicularis). Ezután, mint az ondózsinór (funiculus spermaticus) alkotórésze fut tovább (pars funicularis), belép a →*canalis inguinalisba* (pars inguinalis) és azon áthaladva, a kismedencébe jut (pars pelvina), közben, mint *plica ductus deferentis*, felemeli a hashártyát. A hólyagfenék felé convergálva a két ~ a *trigonum interseminale*-t fogja közre. Ezen utolsó darabján (pars vesicalis) tágulat *(ampulla ductus deferentis)* található. — Majd az ondóhólyag kivezetőcsövével (ductus excretorius) összenyílva, mint ductus ejaculatorius ömlik a pars prostatica urethraebe. Fala feltűnően vastag, lumene szűk, csillag alakú. Falában tunica mucosát, muscularist és adventitiát különböztetünk meg. Hámbélése magas, merevszőrös hengerhám. Simaizomzata igen erős bonyolult spirálrendszereket alkot. Az ampulla ductus deferentis nemcsak egyszerű tágulat, falában mirigyek találhatók. Hámja hengeres, az izomrétegbe is benyúló cső alakú mirigyeinek hámja azonban köb alakú. *T. I.*

ductus ejaculatorius, 2 cm hosszú, egyenes lefutású páros cső; a *vesicula seminalis* kivezető csövének *(ductus excretorius)* és a *ductus deferens*nek egyesülése útján jön létre. Átfúrja a prostatát és az ondódombon (→*urethra)* kétoldalt a húgycsőbe nyílik. Hámja hengerhám, melyben sárga festékszemcsék találhatók. A tunica propriában a venák cavernosus hálózatot alkotnak. Izomrétege, mely sokszor belső és külső, hosszanti és körkörös rétegre különül el, a prostatáról húzódik rá. *T. I.*

ductus endolymphaticus: a sacculus hátulsó falából kiinduló finom csatorna, mely az utriculus felől jövő vékonyabb *ductus utriculosaccularis*szal egyesül; majd az *aquaeductus vestibuli* nevű csatornán át a sziklacsont hátulsó felszínén *saccus endolymphaticus*szá tágulva vakon végződik a dura mater lemezei között. *T. I.*

ductus epoophori: →*apparatus genitalis*

ductus epoophori longitudinales: →*Gartner-járat*

ductus hepaticus: →*hepar*

ductus nasolacrimalis, *könny-orrvezeték:* legvégső részletének kivételével csontos falú, nyálkahártyával bélelt, 12—16 mm hosszú csatorna. A könnytömlőből ered, az alsó orrjáratba nyílik, lefutása az *Arlt-féle vonal*nak felel meg. — Falának szerkezete a könnytömlőéhez hasonló. Orrüregi nyílását félhold alakú billentyűszerű nyálkahártya-redő *(plica lacrimalis Hasneri)* borítja. Hámja kehelysejtekben gazdag hengerhám. Tunica redő *(valvula Hasneri)* borítja. Tunica propriájában sok a nyiroksejt. Submucosájában, mely a csonthártyával összenőtt, sok a rugalmas rost. Az orrnyílás közelében sok fonatszerű vena található benne. (ábrát →*cavum nasi)* *T. I.*

ductus omphaloentericus: →*funiculus umbilicalis* →*entoderma*

ductus omphaloentericus apertus: a köldök és a bélcsatorna között, a magzati életben fennálló összeköttetés, mely részben v. egészben a szülés után is megmarad. Lehet végig nyitott, v. a bél felé zárt, s a köldök felé nyitott tasak, ill. megfordítva: a köldök irányában nem communicáló, a bél felé nyitott tasak, kiöblösödés: diverticulum *(*→*diverticulum Meckeli)*. Sebészetileg megoldandó szövődményt okoz, ha fertőződik (diverticulosis), v. a bél részéről mechanikus zavart (volvulus, intussusceptio) hoz létre. *D. L.*

ductus omphaloentericus-persistens: →*diverticulum Meckeli*

ductus pancreaticus major Wirsungianus, *ductus pancreaticus, fő hasnyálmirigyvezeték* →*pancreas*

ductus papillaris: →*ren*

ductus paraurethralis, *Skene-járat:* a női külső húgycsőnyílás két oldalán látható 1—1 pontszerű nyílással nyíló vezeték. Falát többrétegű hengerhám, fenekét egyrétegű hengerhám fedi. Csökevényes mirigynek felel meg. Fejlődési maradvány, a prostata mirigyeinek felel meg. *T. I.*

ductus parotideus Stenoni, *fültőmirigyvezeték:* →*glandula parotis*

ductus pharyngobranchialis: →*kopoltyúbél*

ductus pleuroperitonealis: →*coeloma*

ductus reuniens, *Hensen-vezeték:* a sacculust a *ductus cochlearis*sal összekötő rövid, keskeny vezeték. *T. I.*

ductus semicircularis, *hártyás ívjárat:* a csontos ívjáratokban helyet foglaló képle-

tek. A csontos ívjáratoknak megfelelően három ~ van: lateralis, anterior (superior) és posterior. A csontos ívjáratok és közöttük levő hézagot a perilympha tölti ki. Két végük van: a *crus simplex* és a *crus ampullare*. Ez utóbbin a csatorna kitágul és a fej helyzetváltoztatásának receptorait *(→crista ampullaris)* magába foglaló ampullát képezi. Öt nyílással nyílik az utriculusba mivel az elülső és hátsó járat crus simplexe közös szárra (crus commune) egyesül. A ductusokat endolympha tölti ki, mely az elmozdulások alkalmával, áramló mozgást végez; ez ingerli a cristák szőrsejtjeit. *T. I.*

ductus spiralis: →*dolabra*

ductus sublingualis major Bartholini: nyelvalatti mirigy kivezetőcsöve. (→még *glandula sublingualis)*

ductus submandibularis Whartoni: az állkapocsalatti mirigy kivezető csöve. (→még *glandula submandibularis)*

ductus sudoriferus, *syrinx:* a verejtékmirigy kivezetőcsöve.

ductus thoracicus, *mellvezeték:* a legnagyobb páratlan nyirokértörzs. Az I. v. II. lumbalis csigolya magasságában kezdődik széles lapos tágulattal *(cisterna chyli)*, majd az aorta abdominalis mögött a rekeszen át a mediastinum posteriusba jut, a gerincoszlop jobb oldalán húzódik a cranial felé, és a IV. hátcsigolya előtt a bal oldalra térve, a v. jugularis int. sinistra és v. subclavia sinistra találkozásánál a bal angulus venosusnál ömlik a venás rendszerbe. A cisterna chyli felveszi a két *truncus lumbalis*t (dexter és sinister) és a belekből jövő *truncus intestinalis*t, a bélfodorban futó chylus-erek folytatását. A ~-ba ömlik a *truncus jugularis sinister*, a *truncus subclavius sinister* és a *truncus bronchomediastinalis sinister*. Falában éppen úgy, mint a vérerekben három réteg különböztethető meg: 1. intima, 2. media, 3. adventitia. Falszerkezete inkább a vékony falú venákhoz hasonlítható. (→még *truncus lymphaticus)* *T. I.*

ductus thyroglossus: →*kopoltyúbél*

ductus venosus Arantii: →*magzati vérkeringés*

ductus vitellointestinalis: →*funiculus umbilicalis*, →*entoderma*

ductus Wolffi: →*apparatus genitalis*

Duffy-vércsoportrendszer: két, Fy^a, és Fy^b-vel jelölt antigenből álló egyszerű vércsoportrendszer, melynek két ellenanyaga anti-Fy^a, illetve anti-Fy^b jelölést kapott. *H. E.*

A Duffy-vércsoportrendszer

Antigenek	Felfedezőik és felfedezésük időpontja	Ellenanyagaik
Fy^a	Cutbush M., Mollison P. L. és Parkin, D. M. 1950.	anti-Fy^a
Fy^b	Ikin E. W., Mourant A. E., Pettenkofer, H. J. és Blumenthal G. 1951	anti-Fy^b

Dufourmentel, Léon Henri (1884—): francia sebész, párizsi kórházi főorvos. Az arc és nyak plasztikai sebészetét fejlesztette.

Duguet-ulcus: a typhus abdominalis jellemző megnyilvánulása: az elülső garatíven felületes, függőlegesen elhelyezkedő ovális fekély. Korai megjelenése értékes diagnosztikus jel. *Ré. Gy.*

Duhot-vonal: a spina iliaca superiortól a sacrum csúcsáig vezetett vonal.

Duhring, Louis Adolphus (1845—1913): amerikai bőrgyógyász. Leírta a dermatitis herpetiformis kórképét. *H. G.*

Duhring-betegség: →*dermatitis herpetiformis*

Duka Tivadar (1825—1908): orvos, MTA tagja. A szabadságharcban honvédtiszt, *Görgey* hadsegéde. A világosi fegyverletétel után Angliába emigrál, s Londonban megszerzi az orvosi oklevelet. Az angol—indiai hadseregben 1879-ig mint katonaorvos teljesít szolgálatot. Könyvet írt *Kőrösi Csoma Sándor* tibeti útjáról. Nagy szerepe van abban is, hogy könyvének alapján *(Semmelweisson childbed fever, its prevention and treatment,* 1892) Angliában már korán megismerték *Semmelweis* jelentőségét. *R. M. Gy.*

Duke, William Waddel (1882—1946): amerikai patológus, Kansas City-i egyetemi tanár. A véralvadásra vonatkozó kutatások mellett a fizikai allergia felfedezése, a calcium és kalium anyagcsere tanulmányozása fűződik nevéhez. *H. G*

Duke-Elder, sir William Stewart (1898—): angol szemész, londoni egyetemi tanár. A refractióról, az üvegtestről írt tanulmánya, a látás szervének összehasonlító anatómiáját és élettanát tárgyaló munkája jelentős. Több kötetes kézikönyve a *Text-Book of Opthalmology* (I—VI.). *H. G.*

Dukes, Clement (1845—1925): angol iskolaorvos. Iskolaegészségügyi vizsgálatai mel-

lett a N. Filatovval egyidejűleg leírt *negyedik betegség* felfedezése tette ismertté nevét. *H. G.*

Dukes-betegség: →*rubeola scarlatinosa*

Dulbecco, Renato: amerikai mikrobiológus, a pasadenai California Institute of Technology biológia professzora. A bacteriophag- és víruskutatásban vannak jelentős érdemei. A róla elnevezett szövettenyésztési plaque-módszer a kvantitatív víruskutatás és vírus-genetika fontos eszköze.

Dulbecco plaque-módszer: pontos vírustitrálásra, ill. eredetileg nem homogén populatiójú vírustörzsből egységes törzs előállítására, genetikai kutatásokra alkalmas módszer. Lényege, hogy egyrétegű sejttenyészetre híg vírus-suspensiót pipettázunk, 37 °C-on állni hagyjuk, míg a vírus adsorbeálódik a sejtekhez, majd a sejtréteget vékony agar- v. más félig szilárd réteggel fedjük. A tenyészet további incubálása folyamán vitalis festékkel nem festődő udvar *(plaque)* fejlődik ki azon sejtek körül, amelyekhez fertőzőképes virion jutott. *F. E*

Dulcin: →*saccharimidum*

Dulcolax: →*Videx-dragée*

Dulong—Petit-szabály: →*atomhő*

Dumarest, Fréderic Denis (1870—1951): francia tüdőgyógyász. A légmellkezelésről írt műve jelentős. A tuberculosis elleni küzdelem úttörője Franciaországban.

dumdumgolyó: →*dumdumlövedék*

dumdum láz: →*leishmaniasis*

dumdumlövedék, *dumdumgolyó, explosiós lövedék:* szilárd anyagba (csontba) ütközéskor deformálódó, súlyos roncsolt sebet ejtő puskalövedék. Elnevezését explosiós hatása után, ill. a calcuttai angol ~gyár után kapta. Nagyobb vadállatok (elefánt) vadászatához használják. Az 1899-i hágai nemzetközi békekonferencia a háborúban való használatát megtiltotta. *B. I.*

Dummontpelier-próba: →*bilirubin*

dumping-syndroma, *zuhanó ürülés:* gyomor-resectio és gastroentero-anastomosis után bizonyos esetekben kialakuló tünetcsoport. Tünetei: étkezés után közvetlenül hasi görcsök, puffadás, gyengeség, izzadás, sápadtság, tachycardia, hányinger, hányás, hasmenés, vasomotoros zavarok. Oka a jejunum hirtelen kitágítása, az emésztetlen ételnek az anastomosison át való gyors bejutása a vékonybélbe, a keringő vérmenynyiség megkevesbedése, hypokalaemia. A ~hoz gyakran — általában az evés után 1—2 óra múlva jelentkező — hypoglykaemiás tünetcsoport is társul. Étrenddel, fekvő v. félülő helyzetben történő étkezéssel, hízókúrával, gyógyszerekkel (atropin, gynergen, Hibernal stb.) befolyásolható. *M. I.*

Dunant, Henri (1828—1910): genfi író és publicista, a Nemzetközi Vöröskereszt alapítója. 1859-ben szemtanúja volt a solferinoi ütközet sebesültjei tragikus helyzetének (33 000 elesett v. megsebesült osztrák és francia katonának senki sem viselte gondját), ez ébresztette fel benne a nemzetközi segély-szervezet gondolatát. 1862-ben kiadta *Un souvenir de Solferino* c. könyvét és sorra járta a politikusokat és államfőket, hogy megnyerje őket az eszmének. Ennek hatására 1863-ban Gustav *Moynier* vezetésével összeült Genfben egy bizottság, amely megalapította a nemzetközi Vöröskeresztet, majd 1864-ben ezt jóvá hagyta az ún. *Genfi egyezmény,* amely ugyancsak ~ kezdeményezésére jött létre és részletesen kidolgozta a nemzetek kölcsönös együttműködését a háborús sérültek kímélése, hadifoglyok emberséges ellátása stb. terén. A ~ által kezdeményezett mozgalom később óriási méreteket öltött és ma is alapvetően fontos szerepet játszik a nemzetközi egészségügyi problémák megoldásában. ~ több könyve foglalkozik hasonló tárgykörrel, így *Fraternité et charité internationale en temps de guerre* (1864), *L'esclavage chez les musulmans et aux États-Unis de l'Amérique* (1863). Munkásságáért 1901-ben béke Nobel-díjat kapott. *Be. I.*

Dungern-oldat: az eosinophil-sejtek megfestésére szolgáló vizes aceton-eosin oldat. *S. E.*

Dungern-próba: →*tumor reakciók*

„dunsztkötés": →*párakötés*

Duodecyn: →B_{12}*-vitamin*

duodenalis C: a duodenalis patkó C alakú tágulata a pancreas-fej folyamatainál. A C felső részét a felnyomott pylorus, alsó részét a flexura duodenojejunalis képezi. *D. P.*

duodenalis diverticulum: →*diverticulum duodeni*

duodenalis fekély: →*ulcus duodeni*

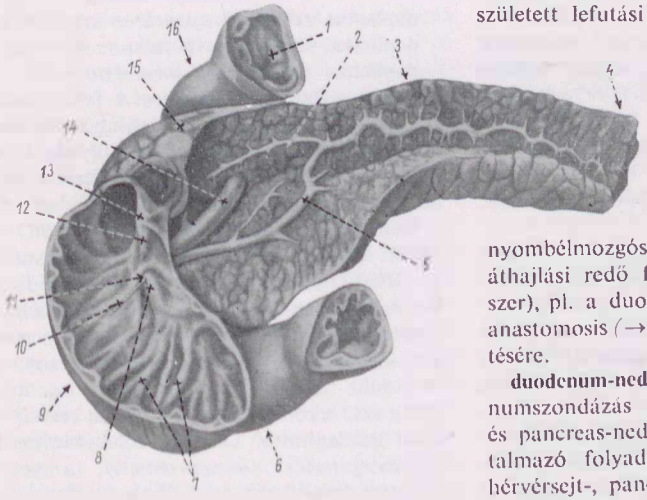
duodenalis összenövés: →*adhaesio duodenalis*

duodenalis ürülési típus: (rtg.) fekélyeknél kezdetben gyors, később erősen lelassult ürülés. Másfél órával a kontrasztanyag elfogyasztása után a kontrasztkígyó feje már elérheti a caecumot, de egyidejűleg még a gyomorban is van kontrasztmaradvány. *D. P.*

duodenitis allergica: a duodenum nyálkahártya hurutja, mely megelőzheti v. kísérheti a duodenalis fekélyt. Gyakran az ulcus diétás kezelésében felhasznált és nutritív allergenként is szereplő tej, tojás, hal válthatja ki. Allergiás eredetű ulcus duodenire ad alkalmat. *Rtg.:* a bulbus duodeni nehezen telődik és teljes kitelődést rendesen nem is mutat. Ürülése gyors. A duodenum nyálkahártya-képén párnaszerű telődési hiányok. Fekélyfészek nem mindig mutatható ki, de gyakori a fekélyszerű kép. A postbulbaris duodenum szakasz szűk. Az egész duodenalis tájék körülirtan nyomásérzékeny. *Br. P.*

duodeno-jejunalis sipoly: →*fistula duodenojejunalis*

duodenum, *patkóbél, nyombél, tizenkétujjnyi bél, epésbél:* a vékonybél 17—21 cm hosszú kezdeti, a gyomor után következő részlete. Részei: **1.** *bulbus, antrum, ampulla,* **2.** *pars horizontalis superior,* **3.** *flexura duodeni superior,* **4.** *pars descendens,* **5.** *flexura duodeni inferior,* **6.** *pars horizontalis inferior,* **7.** *pars obliqua ascendens.* A ~ a pylorusnál kezdődik és a flexura *duodenojejunalis*ig tart. A gerincoszloptól kissé jobbra helyezkedik el a frontalis síkban a hasüreg mélyén. Kétharmad része retroperitonealis, felülről a *lig. hepatoduodenale* rögzíti, balra néző concavitasában a pancreas található. A rekeszhez a *m. suspensorius duodeni* (Treitz-izom) rögzíti. Nyálkahártyáján a leszálló rész hátsó baloldalán 2—3 cm hosszú plica longitudinalis duodeni húzódik, mely a papilla duodeni majorban végződik. Ebben foglal helyet a diverticulum Vaterinek nevezett tágulat, melybe a ductus choledochus és a ductus pancreaticus major nyílnak. A papilla duodenalis major felett látható a *papilla duodeni minor Santorini,* ahol a ductus pancreaticus minor nyílik a duodenumba. Erei: az a. pancreaticoduodenalis sup. (a. gastroduodenalis) és az a. pancreaticoduodenalis inf. (a. mesenterica sup.). Nyirokcsomói: a nodi lymphatici pancreatici sup. et pancreaticoduodenales. Szerkezete a vékonybél *(→jejunoileum)* többi részének szerkezetéhez hasonló. Jellegzetessége, hogy a bélbolyhok nagyok, szélesek, levél alakúak. A submucosában az ún. *glandulae duodenales Brunneri* találhatók. A plica longitudinalis duodeniben és a papilla duodenalisnál a ductus choledochus fúrja át a bélfalat. *T. I.*

Duodenum et pancreas

1: Pylorus, *2:* Ductus pancreaticus accessorius, *3:* Corpus pancreatis, *4:* Cauda pancreatis, *5:* Ductus pancreaticus, *6:* Pars horizontalis duodeni, *7:* Plicae circulares, *8:* Plica longitudinalis duodeni, *9:* Pars descendens duodeni, *10:* Sonda in papilla duodeni majore, *11:* Papilla duodeni major, *12:* Plica longitudinalis duodeni, *13:* Papilla duodeni minor, *14:* Ductus choledochus, *15:* Tuber omentale, *16:* Pars superior duodeni

duodenum fekély: →*ulcus duodeni*

duodenum inversum: a duodenum veleszületett lefutási rendellenessége, amikor a genu inferior utáni pars ascendens duodeni nem balra, hanem jobbra kanyarodik. Kóros jelentősége nincsen. Rtg-vizsgálat kapcsán ismerik fel. *D. J.*

duodenum mobilisatio: nyombélmozgósítás az oldalsó hashártya-áthajlási redő felhasításával (Kocher-módszer), pl. a duodenum és a gyomor közötti anastomosis *(→Billroth-I műtét)* megkönnyítésére. *B. I.*

duodenum-nedv: a duodenumból duodenumszondázás segítségével nyerhető, epét és pancreas-nedvet, valamint bélnedvet tartalmazó folyadék, melynek epefesték-, fehérvérsejt-, pancreas-fermentum- stb. tartalmából diagnosztikus következtetéseket vonhatunk le. *M. I.*

duodenum rák: → *carcinoma duodeni*

duodenum sipolyai, *fistulae duodenales:* (rtg) legjelentősebbek a cholecystával és a ductus choledochussal alkotott sipolyok. Kimutatásuk a szokásos kontrasztmetódusokkal történik, akár a duodenum, akár az

epehólyag, ill. epeutak felől. Állandó epecsorgás okozója lehet, megoldása — szükség esetén — műtéti. *D. P.*

duodenum szonda: 5 mm átmérőjű, 1,5 m hosszú, a végén fémolivával, az oldalán 5 cmenként beosztással ellátott gumicső. *Ba. B.*

duodenum szondázás: gyógyításra is felhasznált diagnosztikus eljárás. Lényege az, hogy vékony szondát *(→duodenum szonda)* nyeletünk le a beteggel. A szonda végén elhelyezett fémoliva a gyomor peristaltikus mozgásai és a pylorus kinyílása révén jut a duodenumba. Az oliva nyílásain át a nyombél nedve (*A*-epe) kiszívható, v. ha a beteg jobb oldalon fekszik a lelógó csövön át magától kifolyik. A szondán át cholekinetikus anyagokat fecskendezhetünk be, melyek hatására az epehólyag összehúzódik és a szondán át a hólyagepe (*B*-epe) ürül ki. A hólyag kiürülése után aránylag tiszta májepe (*C*-epe) folyik. ~ révén vizsgálhatjuk a nyert epét, megítélhetjük, hogy az epehólyag hogyan működik és egyáltalán működik-e. Finomabb eljárásokat is kidolgoztak *(fractionált ~)*, melyek révén a sphincterek működését, a dyskinesises állapotot is fel lehet ismerni. Cholagog hatása miatt therapiásan is felhasználjuk dyskinesisekben, cholelithiasisban, az epeutak elzáródásában, magnesiumsulphatos mosások alkalmazására. A gyomor megkerülésével történő táplálásra, gyógyszerek bevitelére ugyancsak felhasználható. *M. I.*

Duogonin: *→progesteron*

Duomycin: az Aureomycin USA-ban használatos elnevezése.

duplapuska stenosis, *Doppelflintestenose: →Payr-betegség*

Duplay, Simon Emmanuel (1836—1924): francia sebész, párizsi egyetemi tanár. Leírta a periarthritis humeroscapularis kórképét, a róla elnevezett emlőfibromát, fejlesztette a nőgyógyászati, sebészeti, fülészeti diagnosztikát, urethra plasztikai műtétet dolgozott ki. *H. G.*

Duplay-betegség, *periarthritis humeroscapularis, subacromialis et subdeltoidealis bursitis:* a vállízület környékének chronikus lefolyású kötőszöveti gyulladása. Fő tünetei a vállízületi fájdalom, mozgáskorlátozottság, s a rtg-képen látható ízület környéki meszesedés. A tüneteket némelykor kisebb-nagyobb trauma előzi meg. *Th.:* a bursa megpungálása, novocain befecskendezés, hydrocortison injectio. Chronikus esetben rövidhullám, diathermia. *B. I.*

Duplay-műtét: veleszületett húgycsőrendellenesség correctiója plasztikai műtétekkel. Epispadiasis esetén új húgycsőképzés a corpus spongiosum és corpora cavernosák felhasználásával; a hypospadiasis orvoslása háromszakaszos műtéti eljárással. *B. I.*

duplex fertőzés: ugyanannak a *Plasmodium* fajnak két törzsével történt *malária*fertőzés. *Z. N.*

duplicans károsodás: a duplicansok a sejt önreproductiós alkatrészei. A carcinogen noxák a duplicansokat támadják meg, és így azok v. elpusztulnak, v. megváltozott formában esetleg megduplázódnak. Ez az elmélet a daganat mutatiós theoriájának kiegészítője. *Su. J.*

duplicativ orientatio: schizophreniánál előforduló gondolkodási zavar. A beteg pl. ápolónőjét anyjának nézi, úgy is bánik vele, de ugyanakkor tudja, hogy az illető ápolónő és a nevét is helyesen mondja. Azt mondja, a pokolban van és leírja az ott látható dolgokat, ugyanakkor azonban helyesen megmondja, hogy a klinikán van és pontosan tudja orvosának nevét is stb. *H. B.*

duplicitas asymmetros: *→kettőstorzok*

duplicitas inferior: *→kettőstorzok*

duplicitásos elmélet: *→látás duplicitásos elmélete, →Kries duplicitás elmélet*

duplicitas renum: *→apparatus uropoeticus*

duplicitas superior: *→kettőstorzok*

duplicitas symmetros: *→kettőstorzok*

Dupuy—Dutemps-phenomen: a felső szemhéj paradox emelkedése facialis bénulásnál. Lefelé tekintéskor egyenlően süllyednek a szemhéjak, de szemzárás kísérleténél a bénult oldalon emelkedik a szemhéj. *B. B.*

Dupuytren, baron Guillaume (1777—1835): francia sebész, párizsi főiskolai tanár, az Hôtel Dieu kórház vezetője, ahol modern klinikai szellemet valósított meg. A kórház szegénybetegeit előnyben részesítette a magánbetegekkel szemben. A műtéttant a torticollis sebészi megoldásával, az art. iliaca ext. lekötésével, a mandibula resectiójával gazdagította. Leírta a róla elnevezett izomzsugorodás *(~-contractura)*, a veleszületett csípőficam és a fibula-fractura tüneteit, a humerus törés és ficam differenciáldiagnózisát, foglalkozott a háborús sérülések kezelésével és sok egyébbel. Az anus praeternat. készítéséhez enterotomot szerkesztett, új módszert dolgozott ki a vesekövek eltávolítására. Sokoldalú tevékenységével a párizsi sebészi iskolát Európa első helyére emelte, halálakor a franciák „az utolsó nagy

francia orvost" gyászolták benne — noha eredményes működésének sokat ártott az, hogy lelkes híve volt az akkor divatos Broussais-nak, aki egyrészt mértéktelen érvágást propagált, másrészt a sebeket antiszeptikus borogatás helyett „kataplazmákkal" kezelte s ezzel gennyedésüket mesterségesen fokozta. Művei közül kiemelkedik a hatkötetes *Leçons orales* (1839). *Be. I.*

Dupuytren-contractura, *palmaris fascia contractura:* **1.** a tenyérbőnye (aponeurosis palmaris) ismeretlen eredetű, lassan kifejlődő fájdalmatlan zsugorodása, mely az ujjakat hajlításos contractúrába húzza. Leggyakoribb a kéz negyedik ujján, de a folyamat előrehaladtával a többi ujjon is kialakulhat. Néha együttjár induratio penis plasticával és →*Knuckle-paddal.* Jó eredménnyel csak az aponeurosis kiirtásával orvosolható. (→még *Kanavel-módszer) B. I.*

2. (gen): gyakori a syndroma egyszerű domináns öröklésmenete. *Gy. B.*

Dupuytren-exostosis: köröm alatti csonttövis.

Dupuytren—Mikulicz-kentotrib: →*Dupuytren-zúzó*

Dupuytren-műtétek: 1. vállízületi enucleatio, **2.** a. iliaca ext. ligatura (1815); a. subclavia lekötése (1819). *B. I.*

Dupuytren-törés: a belső boka és a fibula egyidejű supramalleolaris törése. *B. I.*

Dupuytren-zúzó, *Dupuytren—Mikulicz-kentotrib:* kétnyílású anus praeternaturalis esetén a válaszfal („bélsarkantyú") zúzására szolgáló műszer, mellyel a két nyílás eggyé alakítható. *B. I.*

Durabolin: →*Nerobol*

dura mater, *pachymeninx, kemény agyhártya:* az agy- és gerincvelőt körülvevő és ezeket védő és rögzítő külső kötőszöveti burok. A koponyaüreget a dura mater encephali, a gerincesatornát a dura mater spinalis béleli. A dura mater encephali külső rétege a koponyacsontok belső felszínének csonthártyáját képezi, ezek felszínének egyenetlenségeit elsimítva. A dura mater encephali a koponyacsontok belső felszínének jelentős barázdáinál két lemezre válva venás öblöket (sinus venosi durae matris) hoz létre. Jelentékeny, rögzítésre szolgáló képződményei a falx cerebri, a falx cerebelli és a tentorium cerebelli. A dura mater encephali érellátása az a. meningea anteriorból, mely az a. ethmoidalis ant. ága, valamint az a. carotis externa rendszeréhez tartozó a. meningea post. et mediából történik. Idegei a n. trigeminus, a n. vagus, valamint a hypoglossus rami meningei. A dura mater spinalis, kezdetétől a foramen (occipitale) magnumtól két lemezre válva veszi körül a gerincvelőt. A külső vékony hártya (endorachis) a csigolyaívek csonthártyájával és a szalagokkal összenőtt, a belső, tulajdonképpeni dura szabadon, csőszerűen burkolja a gerincvelőt. A dura a II—III. sacralis csigolyánál vakon végződik és csupán vékony hüvellyel kíséri a gerincvelő filum terminaléját (filum durae matris spinalis). A dura zsákszerű oldalsó kiboltosulásai a csigolyaközti lyukakban körülveszik a spinalis dúcokat és a gerincvelői gyökerek egyesüléseit. A két lemez közötti venás fonatokkal (plexus venosi vertebrales interni anteriores et posteriores s. epidurales) valamint laza kötőszövettel és zsírszövettel kitöltött részt cavum epiduralénak nevezzük. Érellátása az a. vertebralis, a cervicalis ascendens, aa. intercostales, aa. lumbales gerincvelői ágaiból, idegellátása a gerincvelői idegekből származik. *M. K.*

dura mater spinalis: a gerincvelő kemény burka

dura meszesedés: mészlerakódás a kemény agyburokban. Leggyakoribb a sinus longitudinalis superior mentén. A rtg-képen V alakú, csúcsával lefelé tekintő, meszes árnyék jelzi. Idős korban gyakori. Jelentősége nincs. *D. P.*

Durand-betegség vírusa, ~- *vírus;* vírus, melyet *Durand* a saját véréből izolált lázas betegsége kapcsán. A betegség tünetei: a szúrás helyén bőrreakció, viraemia, láz, köhögés, hányás, lethargia voltak. A vírus tengerimalacban lázat, adenopathiát, lépnagyobbodást és pneumonitist okozott. *F. E.*

Durand—Zunin-syndroma: a *dysraphiák* csoportjába tartozó, valószínűleg familiaris, kombinált fejlődési hiba, melyben a septum pellucidum agenesiája, hydrocephalus, a koponyacsont kisebb-nagyobb defectusa és spina bifida fordul elő együttesen. *D. L.*

Duran-Reynals, Francisco (1899—1958): spanyol származású mikrobiológus, New-Haven-i egyetemi tanár. Felfedezte a kórokozók megtelepedését és terjedését elősegítő enzymet, a hyaluronidasét. *H. G.*

Duran-Reynals-jelenség: hyaluronidase készítménnyel kísérletesen kiváltott jelenség. Intracutan adott testis kivonat fokozza a vele együtt befecskendezett festék v. tus szétterjedését. Ez a kötőszöveti alapállomány hyaluronidase által történő depoli-

meralizálódásának következménye. (Testicularis hyase hasítja a hyaluron- és condroitinkénsavat, a bakteriális hyase csak a hyaluronsavat hasítja.) *R. Gy.*

Durante, Francesco (1845—1934): olasz sebész, római egyetemi tanár. Főleg daganatkutatásai és tuberculosis-tanulmányai nevezetesek. Ő vezette be a koponyasebészetben gyakran alkalmazott osteoplastikus csontlebenyt. *H. G.*

Durante-műtét, *medullectomia:* a mellékvese velőállományának kikanalazása a hypertonia-betegség enyhítésére. Nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. L. *Durante* genuai sebész dolgozta ki 1952-ben. *B. I.*

duraplastica: a bárminő okból (infiltráló daganat, sérülés) bekövetkezett durahiány pótlása, amely a liquor-sipoly és agyelőesés lehetősége miatt szükséges. Fascia autotransplantatum igen jól használható; újabban fibrinfilmet, polyaethylen lapot, lyophilezett v. mélyhűtött állapotban tartott emberi durát is használnak. *Z. L.*

dura-vérzések: →*haemorrhagia intracranialis*

Durenat: →*Sulfanilamidum*

Duret—Berner-vérzések az agyban: a köztiagy pontszerű vérzései. Agyrázkódás alkalmával kórszövettani készítményekben az esetek nagy számában kimutathatók. *Duret,* majd később *Berner* ezeket az elváltozásokat specifikusnak tartotta, feltevésük azonban nem igazolódott be. *F. V.*

Durham, Arthur Edward (1834—95): angol sebész. A tracheotomiánál alkalmazott kanül egyik típusát szerkesztette meg (~ *kanül*). *H. G.*

Durham-cső: baktériumok gáztermelésének kimutatására használatos, a folyékony táptalajba merített cső; a keletkezett gázok felső leforrasztott végében gyűlnek össze. *A. Z.*

Durham-műtét: izomleválasztás a csípőízület befelé rotált és addutiós contracturájának megszüntetésére. *G. A.*

Duroziez, Paul Louis (1826—97): francia belgyógyász, párizsi kórházi főorvos. A szívbetegségek tünettanával foglalkozott (stenosis mitralis). *H. G.*

Duroziez-féle kettős zörej: aorta insufficientiában az a. femoralis felett a hallgatócső enyhe rányomása alkalmával hallható kettős zörej, amelyek közül az első lágy fúvó jellegű, a második rövidebb és halkabb. *G. Gy.*

Durrans-theoria: a szaglás mechanizmusára vonatkozó elmélet. A szagos molekulák oldott állapotban kerülnek a szaglósejtek szőreinek lipoidjába, majd behatolnak a szaglósejtekbe. Ha a belélegzett levegő hosszabb időn keresztül azonos töménységben tartalmazza a szagos anyagot, bizonyos idő után a „szaglószerv kifárad" (valójában adaptál), s csupán a szagkoncentráció megváltozása után jelentkezik ismét szagérzéklet. *Ré. Gy.*

durva göbös cirrhosis: →*postnecrosisos cirrhosis*

dúsítás: baktériumok tenyésztése során használatos eljárás. Lényege a vizsgálati anyag előzetes homogenizálása, majd baktériumsűrűségének fokozása a tenyésztés eredményesebbé tétele érdekében. Használatos féregpeték kimutatására is, amikor a petesűrűség fokozása fizikai módszerekkel történik. (→még *flotatio*) *A. Z.*

dust-counter: porszámláló (→*coniometer*)

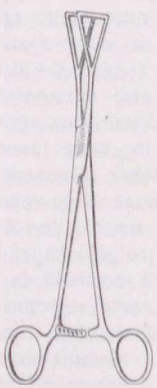
Dustin, Albert-Pierre (1884—1942): belga patológus, bruxelles-i egyetemi tanár. Az idegregeneratióra, thymusra, a rákra vonatkozó és radiobiológiai kutatásai jelentősek.

Dutrochet, René Joachim Henri (1776—1847): párizsi fiziológus, különösen a máj szerkezetével, izomrostokkal, endosmosissal és exosmosissal foglalkozott, tisztázta az állati és növényi szövetek diffusiós viszonyait (*L'histoire anatomique et physiologique des végétaux et des animaux,* 1837). Az első thermoelectromos tűt konstruálta. *Be. I.*

Dutton, Joseph Everst (1874—1905): angol parazitológus, liverpooli főiskolai tanár. Felfedezte a Trypanosoma gambiense, Spirochaeta duttoni kórokozó protozoákat, felismerte az afrikai visszatérő láz vectorát (Ornithodorus moubata). *H. G.*

Dutton-láz: →*trypanosomiasis*

Duval-műszer, *tüdőfogó:* különleges fogó, mellyel a tüdőt ki lehet emelni anélkül, hogy az eszköz felhelyezése a szöveteket roncsolná. *U. I.*

Duval-műszer

Du Verney (Duverney), Guichard Joseph (1648—1730): párizsi anatómus és fülész, a Jardin Royal tanára. A fülről szóló klaszszikus könyvében (*Traité de l'organ de l'ouie,* 1683) tisztázta a belső fül anatómiáját, a fizikus *Mariotte*-tal együtt felállított hallásélettani elméletével *Helmholtz* előfutára volt. *Be. I.*

Duverney-törés: a medencetányér haránttörése. (→még *fractura ilei*) *B. I.*

Duzár József (1896—1946): gyermekorvos, pécsi egyetemi tanár. 1944. novemberében Svájcba, majd onnan Caracasba (Venezuela) utazott, ahol mint az ottani gyermekklinika vezetője működött. Gyilkosság áldozata lett. Főként a haematológia, a csecsemőkori gümőkór, valamint a toxikus diphthéria kérdéseiben végzett kutatásokat. *R. M. Gy.*

duzzadás: gelek folyadékfelvételének egyik módja, melyet a capillaris folyadékfelvételtől az különböztet meg, hogy hőfelszabadulással jár (duzzadási hő). A duzzadó rendszer környezetére nyomást gyakorol (duzzadási nyomás); a ~ általában térfogatváltozással jár (duzzadási térfogatcsökkenés, ill. növekedés). A duzzadásos folyadékfelvételre vonatkozó kvantitatív összefüggést a → *Katz-formula* adja meg. Lineáris makromolekulák nagy viscositású, koncentrált oldatai is képesek duzzadni. Biológiai rendszerek vízkötésében jelentékeny szerepe van a ~nak, mivel az elektrolyt tulajdonságuk révén osmotikusan megkötött vízen kívül ~ útján is kötnek meg vizet. *E. J.*

duzzasztásos anaesthesia: →*Visnyevszkij-módszer*

duzzasztásos érzéstelenítés: →*Visnyevszkij-módszer*

Dührssen, Alfred (1862—1933): német szülész, nőgyógyász, berlini egyetemi tanár. Kidolgozta a vaginalis császármetszés és uterusfixatio műtétét, bevezette a jodoform tamponálását méhvérzésnél. Újításokat dolgozott ki az asepsis tökéletesítésére (→ *~-doboz*). *H. I.*

Dührssen-doboz: a ~ tamponadhoz szükséges hosszú gaze-csík csírátalanítására, tárolására és felhasználására alkalmas fémdoboz. *H. I.*

Dührssen-hysterotomia: →*sectio caesarea (vaginalis)*

Dührssen-tamponade: a méh és hüvely kitömése gaze-csíkkal vérzéscsillapítás céljából. *H. I.*

dülmirigy: →*prostata*

d vércsoport, *d vércsoport-antigen, d antigen:* a Rhesus vércsoportrendszer 1946-ban felfedezett még ma sem teljesen bizonyított antigenje. *H. E.*

d vércsoport-antigen: →*d vércsoport*

D virus: →*Durand-betegség vírusa*

D-vitamin: →*calciferolum*

D-vitamin resistens rachitis: →*rachitis renalis*

dwarf cell, *törpe sejt:* →*pseudo-Pelger-sejtek*

dwarf telepek, *törpe telepek:* a baktériumok változékonyságának egyik megnyilvánulása. Az ilyen telepek baktériumainak virulentiája csökkent. Főként olyan folyamatokból tenyészthetők, amelyekre erőteljes antibioticum-hatások érvényesültek. *A. Z.*

dyctioma: rosszindulatú, ritka embryonalis ideghártya-struktúrájú daganat a corp. ciliaréban. Metastasist nem okoz. *B. B.*

dye test: →*Sabin—Feldman-reakció*

dyn: →*erő*

dynamikus psychiatria: az az irányzat, amely nem elégszik meg az egyes kórlélektani jelenségek leírásával, hanem azok kialakulási körülményeivel, azok létrejöttében szereplő különböző tényezők egymásrahatásával foglalkozva igyekszik a psychosisok szerkezetét megérteni. *H. B.*

dynamometria: erőmérés, valamely rendszer (izomcsoport, izolált izom, fizikai rendszer stb.) erőkifejtésének (→*erő*) meghatározására szolgáló eljárás. A ~ az esetek túlnyomó többségében rúgós készülékkel az ún. *rúgós dynamometerrel* történik. *E. J.*

Dyphyllin, 7-(2,3-*dihydroxypropyl*)-*theophyllin:* 0,1 és 0,2 g-os tbl.-ban gyártott hörgtágító és szívműködést javító gyógyszer. Hatása a theophyllinével kb. egyenlő. *I. B.*

dysacusia, *dysacusis:* olyan állapot, amelyben hangos v. mérsékelten hangos hangingerek fájdalmat v. kellemetlen érzést okoznak. (→még *phonophobia*)

dysacusis: →*dysacusia*

dysaesthesia: a bőrt érő ingerek jellegének megváltozása. Pl. a simogatás kellemetlen, az enyhe tűszúrás elviselhetetlenül kellemetlen égető érzést vált ki stb. Az intrathalamikus organisatio megbomlásának eredménye. *H. B.*

dysanagnosis: a dyslexiának az a formája, melyben a beteg bizonyos szavakat nem képes felismerni.

dysarthria: a szavak építő elemeinek helyes kiejtési képtelensége. A beteg a szavak végét elnyeli, v. egyes szótagokat megdupláz, v. a szó belsejében egyes hangokat v. szótagokat nem ejt ki, a szót nem ejti ki végig azonos erővel stb. Valószínűleg a motoros kérgi mezőnek (a gyrus centralis alsó része, ill. a gyrus frontalis tertius legcaudalisabb része) diffus, de nem súlyos károsodására utal. Elsősorban paralysis progressivá-

nál, motoros aphasiák gyógyulási szakában fordul elő. *H. B.*

dysarthria literalis: hebegés

dysarthria spasmodica, →*dadogás*

dysarthria spastica: a beszédben részt vevő izmok időnkénti, különösen a szavak kiejtéseinek kezdetén jelentkező, esetleg ismétlődő spasmusa. Az ún. dadogás physiologiai alapja. Rendszerint neurotikus mechanizmusok tartják fenn. *H. B.*

dysarthria syllabaris: →*dadogás*

dysarthrosis: hibás ízület

dysautonomosus syndroma: →*Riley—Day-syndroma*

dysbacteria: a bél normális baktériumflórájának bármilyen okból történő megváltozása. *A. Z.*

dysbacteriosis: →*amicrobiosis intestinalis*

dysbakta *(Boehncke):* vérhas elleni immunizálásra használt oltóanyag, melyet az összes Shigella-törzsekből állítottak elő és az erősen toxikus Shiga—Kruse-törzzsel szemben védő savót (antitoxint) is tartalmazott. *J. E.*

dysbarismus: →*aeroembolismus*

dysbasia: kóros járás (pl. a beteg egyik lábával kisebbet lép, mint a másikkal stb.). Nincs organikus alapja. Hysteriánál, de schizophreniánál is előfordul (modorosság részjelensége). *H. B.*

dysbasia intermittens: járás közben fokozódó intermittens sántítás, melyet az alsó végtagok ereinek lassan progrediáló, ún. obliteráló arteriosclerosisa okoz. (→még *claudicatio intermittens*) *R. Gy.*

dysbulia: az akarat abnormális gyengesége v. perversiója.

dyschezia, *dyschizia, proctogen obstipatio:* a székrekedésnek az a fajtája, melyben a béltartalom a végbélben reked meg és a defaecatio nehézségbe ütközik. Gyógyítása: ujjal történő kitakarítás, glycerinkúp, olajos csőre. *M. I.*

dyschizia: →*dyschezia*

dyscholia: az epe rendellenes állapota.

dyschondroplasia: →*chondrodystrophia foetalis* *G. A.*

dyschondroplasiás, dyschroniciás bőr-angiomatosis: → *Mafucci-tünetcsoport*

dyschondrostenosis: →*Leri—Weil-syndroma*

dyschromasia: →*dyschromatopsia*

dyschromatopsia, *dyschromatop dyschromasia:* részleges színvakság, a színek megkülönböztetésének nehézsége. *B. B.*

dyschromatosis symmetrica hereditaria: eddig csak japánokon észlelt, a napfénnyel szemben való túlérzékenységen alapuló, öröklődő, a szeplőhöz hasonló, szimmetrikus területeken megnyilvánuló hyperchromasia. Öröklésmenete autosomalis domináns. *Be. K. — Gy. B.*

dyschromia: bőr-pigmentatio zavara

dyschromia cutis: a bőr színének belső okokból történő megváltozása. Siemens osztályozása szerint: *leukoderma:* következményes depigmentatio; *melanoderma:* következményes hyperpigmentatio; *phaeoderma:* szaruvastagodás által okozott piszkos-szürkésbarna szín; *haemoderma:* vérzés által okozott színelváltozások; *erythema:* aktív hyperaemia élénkvörös pírja; *cyanaema:* passzív hyperaemia szederjes színe; *leukanthema:* csillogó, fénylő fehérség. *Be. K.*

dyschromia oedematosa cutanea: →*kwashiorkor*

dyschromia unguium: a körömlemez színének elváltozásai. 1. Exogen: színes anyagok (festékek) beivódása; foglalkozási ártalomként elfehéredés sós vízben dolgozókon (heringpácolók, béltisztítók). — 2. Medicinalis: heveny arsen- v. thalliummérgezés után *(→Mees-körömcsikolat).* — 3. Endogen: elfehéredés alcoholos neuritis, anaemia, amoeba-dysenteria, cirrhosis hepatis kapcsán. — 4. Bőrbetegségekkel kapcsolatban: szürkés-piszkossárga csíkok, foltok *onychomycosis*ban, fekete folt *vérzés, festékes naevus* és *melanoma subunguale* *(→melanotic whitlow)* kísérőjeként. *Be. K.*

dyschylia: a könnymirigy secretiós zavara acinaer v. canaliculáris szöveti desorganisatióval, cystákkal, hydropikus duzzadással. Ha nagy retentiós cysta képződik, műtét végzendő. *B. B.*

dyschyliás pseudotumor: a gégenyálkahártya idült ártalmak (dohányzás, chron. laryngitis) okozta tetemes hámmegvastagodása ill. metaplasiája, a tubuloalveolaris mirigyek kivezető csövének egyidejű elzáródásával. A váladék pangása és felhalmozódása következtében a mirigy-parenchyma pusztul, a környező kötőszövet gyulladásosan beszűrődött, a hangszalagok jelentősen megvastagodnak. Therapia: laryngofissio, az álhangszalagok submucosus rétegének eltávolítása, a Morgagni-tasak nyálkahártyájának exstirpatiója. *Ré. Gy.*

dysclinatio: →*conclinatio*

dyscoria: a pupilla alakjának veleszületett rendellenessége. *B. B.*

dyscrania: normálistól eltérő koponyaconfiguratio. Nagymérvű eltérés, v. éppen torzulás rendszerint abormális agyfunctio *(dysencephalia)* lehetőségére utal. *D. L.*

dyscranio-dysphalangia: →*végtagok fejlődése*

dyscranio-pygo-phalangia: →*Ullrich—Feichtinger-syndroma*

dyscrasia: régi kifejezés, eredeti értelmében a szervezet nedveinek kóros arányú összetételét jelentette. A biokémiai vizsgálatok előtti időben sokáig érvényben volt az a spekulatív felfogás, hogy a szervezet nedveit 4 tényező helyes aránya alkotja (vér, nyál, sárgaepe, fekete epe). Úgy képzelték, hogy ezen nedvek helytelen aránya, a ~ hozza létre a betegségeket. *Ba. B.*

dyscrinia enterobronchopancreatica: →*pancreasfibrosis*

dyscritikus látás: a retina peripheriás primitívebb mechanizmusán alapuló látás.

Dyscural: a dysenteria gyógyszere *(→jodoxysulfochinolinum)*. *I. B.*

dysdiadochokinesis: váltakozó mozdulatok (pl. pronatio-supinatio, a kéz ujjainak nyitása-csukása) megnehezülése. Elsősorban kisagyi bántalmaknál fordul elő; alapja az innervatio megszüntetésének (deinnervatio) lelassulása. *H. B.*

dysencephalia: →*dyscrania*

dysendocrinismus: →*leprechaunismus*

dysenteria, *vérhas:* véres hasmenéssel, tenesmussal, hasi görcsökkel és általános toxikus állapottal járó súlyos acut vastagbél-gyulladás. Infectio okozza a bacillaris és amoebás ~t. Az *amoebás ~ (→amoebiasis)* nálunk is előfordul, valószínűleg gyakrabban, mint megállapításra kerül, de elsősorban trópusi—szubtrópusi betegség. A *bacillaris* ~t Shigella baktériumok okozzák; súlyossága változik a kórokozó törzs szerint. Súlyosabb a Sh. dysenteriae, enyhébb a Sh. ambigua, a Sh. paradysenteriae csoport és a Sh. Sonnei fertőzés. Általában nyár végén, ősz elején okoznak nálunk járványokat. A fertőzés forrása a beteg ember széklete és az ezzel szennyezett étel, gyümölcs, tej, víz. A házi légy is széthordja. Kórbonctanilag 3 stádiumát lehet megkülönböztetni: a korai szakban a nyálkahártya vérbő, duzzadt *(~ catarrhalis)*; később a vastagbél nyálkahártyáján szennyes-barna, epésen festenyzett pörkök alakulnak ki és ezek lelökődését kiterjedt fekélyképződés követi *(~ ulcerosa)*. Elhúzódó esetekben a fekélyek között polyposus nyálkahártya túltengések jelentkeznek. Néha a folyamat üszkös szétesésbe megy át *(~ gangraenosa)*. Szövődményei: fedett perforatio, toxaemiás kihatások folytán súlyos steatosis hepatis és myocardialis elzsírosodás ma már nagyon ritkák. *Tünetei:* hirtelen kezdődik hasfájással, lázzal, esetleg hányással, majd néhány óra múlva egyre kínzóbb hasmenéssel. Először széklet ürül, később azonban az egyre fokozódó állandó kínzó székelési ingerekkel csak kevés kocsonyás gennyes-véres nyálka. Enyhe fertőzések népies megjelöléssel „nyári hasmenés" képében folyhatnak le, néhány nap alatt. Kezelés nélkül felnőtt is súlyos állapotba kerülhet. Kisgyerekekre, csecsemőkre különösen veszélyes. Az acut ~ kezelés nélkül hosszú időre elhúzódhat, lassan enyhülve. Chronikus az egy hónapon túli ~. A régebben sokszor halálos betegség ma sulfonamid, v. chloramphenicol, v. tetracylin korai adásával 2—3 nap alatt meggyógyítható. Járvány esetén a fertőzésnek kitett egyéneket védőoltásban kell részesíteni. — *~ mercurialis:* higanymérgezés esetében súlyos pörkösítő vastagbélgyulladás keletkezhet, a higanykiválasztás következtében. — *~ stercoralis:* súlyos bélsárpangások esetében pörkösítő vastagbélgyulladás keletkezhet kifekélyesedésekkel. — *Uraemiás ~*: uraemiánál a vastag és vékonybelek alsó szakaszán a nyálkahártya pörkös, foltos elváltozása mutatkozik. *P. Gy.—R. Gy.*

dysenteria baktériumok: →*Shigella*

dysergia: 1. külső ingerekre bekövetkező reakció, mely a szokottól (v. normálistól) eltér. Általában a reakciók gyengébb megnyilvánulása, főleg a fertőzésekkel kapcsolatban. Hypogammaglobulinaemia, a properdin rendszer gyengesége, táplálkozási hiba (pl. hypovitaminosis), anaemia stb. okozhatja. — 2. Az izom összehúzódásoknak az efferens idegimpulzusok hiányosságából származó összerendezetlensége. *D. L.*

dysfermentosis (Sellei): azon bőrbetegségek gyűjtőneve, amelyek oka az emésztőcsatorna, a máj és a hasnyálmirigy fermentum-zavaraiban keresendő. Ilyenek a *scleroderma circumscriptum*, a *scleroedema adultorum* (A. Buschke), *acrodermatitis atrophicans* stb. A megfelelő enzymek, továbbá vas- és vitaminok adagolására némelyik meggyógyul. *Be. K.*

dysfunctio: abnormis működés.

dysfunctio hormonalis, *endocrin dysfunctio:* a belső elválasztású mirigyműködés bármilyen zavara.

dysfunctionalis vérzés: szabálytalan havi vérzés organikus gynaecologiai megbetegedés nélkül. Hypomenorrhoea, ha a vérzés nagyon kismérvű, hypermenorrhoea, ha túl erős, raromenorrhoea, ha túl ritka és polymenorrhoea, ha túl sűrű. A fájdalmas vérzés a dysmenorrhoea (algomenorrhoea). Hátterében gyakran endocrin ok fedhető fel. Mind hyperhormonalis, mind hypohormonalis állapotok létrehozhatják. *Ho. I.*

dysgenesis: valamely szerv rendellenes kifejlődése, torzfejlődése. *H. I.*

dysgenesis mesodermalis: 1.: a cornea és az iris széli részének és a csarnokzugnak hibás fejlődése. Az iris atrophiás, a pupilla elhúzódott, a szemnyomás emelkedett. A tensio-emelkedés megvakuláshoz vezet. Inoperabilis. **2.** (gen): szabálytalan domináns öröklésmenete mellett az expressivitás erősen ingadozik, de a familiaris esetek a recessív öröklést sem zárhatják ki. *O. T.—Gy. B.*

dysgenesis myelinica nervi optici, *myelogenesis retardata, Beauvieux:* a látópálya alsóbb szakaszának késett velősödése újszülöttön. A papilla szürke (papilla grisea). A pupilla tág, hiányzik a direkt és indirekt pupillareakció, a szemmozgások incoordináltak, átmeneti amaurosis. Némelykor mozgászavarok. A prognosis jó, és az első év folyamán a velősödés megtörténtével a látás javul. *B. B.*

dysgenitalis törpenövés: →*Hanhart (I) syndroma*

dysgerminoma: a here seminomájához hasonló rosszindulatú petefészek-hámdaganat, mely androgen hormonelválasztás miatt a beteg életkora szerint pseudohermaphroditismus femininust, pseudopubertas praecoxot, virilismust okoz. A vizelet 17-ketosteroid és gonadotropin tartalma fokozott. A terhességi reakció is pozitív lehet. Kezelése sebészi. (→még *ovarium daganat*) *Ho. I.*

dysgeusia: ízek hibás észlelése. A beteg az édeset keserűnek érzi, v. minden kellemetlenül savanyú számára stb. Glossitisnél, a centralis ízérzőpályák laesiójánál fordul elő, de psychésen is (elsősorban hysteriában). *H. B.*

dysglossia: hangképzési, ill. articulatiós zavar, a beszélő szervek beidegzésének (~ *paralytica*) v. sérülésének (~ *traumatica*) következtében. ~ *displastica* az ajak (~ *abialis*), fogak (~ *dentalis*), lágyszájpad (~ *palatalis*) és nyelv (~ *lingualis*) fejlődési rendellenességével áll összefüggésben, s az ajak- ill. torokhangok képzésének torzulásában nyilvánul meg. *Ré. Gy.*

dysgonicus: bovin típusú gümőbaktériumok csökkent növekedési készségének megjelölése glycerines táptalajon. *A. Z.*

dysgrammatismus: a mondatszerkesztési képesség zavara.

dysgraphia: írászavar

dysharmoniás öregedés: →*kóros elöregedés*

dyshydrophobia: →*dermatophobia*

dysidrosis (Fox), *cheiropompholyx* (Hutchinson), *pompholyx:* heveny, exsudativ jellegű bőrgyulladás, elsősorban a kézen és lábon, néha mind a négy végtagon egyszerre. Nem aetiologiai, csupán kliniko-morfológiai fogalom, *syndroma.* Elsősorban fonálgombák, azután coccusok, vegyi anyagokkal történő közvetlen érintkezés, gócfertőzés, gyógyszerártalmak, néha pedig ismeretlen tényezők okozzák. Klinikai képét a diffuz gyulladás és oedema mellett apró savós hólyagképzés, nedvezés, hámlás, viszketés jellemzi (ekzema dysidrosiforme). A kép sajátságait a kéz és láb bőrének különleges anatómiai viszonyai determinálják, más testtájakon a heveny ekzeméával azonos megjelenésű. Különleges alakjai a *dysidrosis infecta,* a gennyes felülfertőződés komolyabb következményeivel a ~ *lamellosa sicca* a hólyagképződés háttérbeszorulásával és a lemezes hámlás előtérbe lépésével, a ~ *pyogenes Török,* amely toxinhatáson alapuló coccid. *Th.:* a hólyagok megnyitása, ólomvizes pakolás, a ~ mycoticában antimycotikus kezelés, a gócfertőzés eliminálása. *Be. K.*

dyskalaemia: a vér kálium egyensúlyának zavara, amely lehet *hypo-* és *hyperkalaemia.* Lehet önálló syndroma és lehet a só—vízháztartás zavarának részjelensége. *S. J.*

dyskeratosis: a felhám szaruképzésének degeneratív zavara.

dyskeratosis congenita, *Cole—Rauschkolb—Toomay-syndroma, Thomson-syndroma, Schäfer-syndroma:* **1.:** igen ritka, csak férfinemnél, a 10—40. évek között fellépő degeneratiós tünetkomplexum. A nyakon hálózatos szerkezetű hyperpigmentatio, tenyéren—talpon hyperidrosis, kezeken hólyagképződés, a körmök sorvadása és feltöredezése, a nyelven leukoplakia-szerű megvastagodások, a szem részéről a könnycsatorna elzáródása, könnyezés. Ritkábban oligophrenia, cryptorchismus, fejlődési retardatio kíséri. Prognosis kedvezőtlen, therapia tüneti. Valószínűleg X-chromosomalis recessiv az öröklésmenete. *Be. K.*

dyskeratosis follicularis vegetans (Darier), *Darier betegség, psorospermosis follicularis vegetans:* öröklődő dyskeratosis. Öröklésmenete szabályos autosomalis domináns, erősen ingadozó expressivitással. Elemi elváltozása sűrűn egymás mellett fekvő és csoportokba rendeződő piszkos-szürkés-feketés színű, érdes felszínű göbcse, részarányosan a test két felén, elsősorban a seborrhoeás területeken. A göbcsék anyaga főként hibásan képződött szaru. Ha lekaparjuk, helyén az irhába mélyülő gödröcske marad. A hajlatokban kipállanak, bűzlenek, a száj nyálkahártyáján kölesnyi szürkésvörös papulák gyanánt mutatkoznak. Évek alatt lassan nagy területeket lephetnek be. Szövetileg alig gyulladt szemölcstest fölött a hám acanthotikusan kiszélesedett, a stratum basale még ép, a stratum spinosum sejtjei többszörösükre felduzzadtak („corps ronds"), közepüket vaskos, gömbölyű basophil képlet tölti ki, amit Darier kórokozó parazitának tartott és „psorospermium"-nak nevezett. Valójában degeneratiós termék. A felső tüskéssejtek rétegében e nagy sejtek zsugorodnak, acidophillé változnak („grains"), majd törmelékes, zsíros szaruvá alakulnak. A folyamat az egész életen át megmarad, bár megfelelő gyógykezeléssel (szaruoldó kenőcsök, meleg fürdő, Bucky-sugarak) lényegesen javítható. *Be. K. — Gy. B.*

dyskeratosis hereditaria bullosa: → *Hailey—Hailey-betegség*

dyskinesia intermittens arteriosclerotica: claudicatio intermittens.

dyskinesis, *dyskinesia:* mozgászavar. Leggyakrabban a belső szervek sima izomzatának anatómiai elváltozás nélkül, beidegzési zavar következtében létrejövő rendellenes működését jelző kifejezés. Mint klinikai fogalom elsősorban a biliaris ~ szerepel. *M. I.*

dyslalia, *psellismus, hangzótorzulás:* a szóalkotás és hangképzés zavara a beszéd létrehozásában résztvevő szervek laesiója v. az odatartozó izmok bénulása következtében. Az alalia enyhébb alakja. ~ *labialis* az ajak, ~ *lingualis* a nyelv, ill. musculus palatoglossus sérülésével függ össze. Az orrüreg hátsó részében v. az epipharynxban levő térszűkítő folyamatok (choanalis atresia, adenoid vegetatio stb.) *pharyngealis* ~t, míg a lágyszájpad sérülés v. fekélyes folyamatai utáni hegesedések a ~ *palatalist* okozzák. Az *s* és *f* betűk, ill. hangok kiejtésének zavara a ~ *stertens labiodentalis.* Az ajkak, nyelv v. lágyszájpad bénulásának következtében létrejövő szóképzési zavar a ~ *paralytica.* Az organikus eredetű ~ák therapiája elsősorban műtéti (garat v. lágyszájpad plasztika), amelynek célja elegendő hosszúságú és kellően mobilis lágyszájpad kialakítása. Inoperábilis szájpad defektusok pótlására obturatorok alkalmazhatók. Paralytikus ~áknál physicotherapiás eljárások, beszédgyakorlatok lehetnek eredményesek. *Ré. Gy.*

dyslexia: 1. az olvasás motoros részének zavartsága, mely mellett az olvasott betűk, ill. szavak megértése jó. A beteg egyes szavakat átugrik. A sor végéről nem képes a következő elejére áttérni stb. Az occipitalis kéreg Br. 19 regio laesiójának következménye. — **2.** valamennyi olvasási zavar összefoglaló neve. — **3.** Újabban egyes gyerekek olvasási nehézségeit is így nevezik. A domináns öröklésmenet mellett a penetrancia erős. *H. B. — Gy. B.*

dyslogia: a gondolkodás logikátlansága, melynél a — nyelvileg kifejezett — gondolkodás megszokott szabályok megsértésével halad. Ha nagyfokú *alogia,* kisebb mérvű eltérés esetén *paralogia.* Elsősorban schizophreniában fordul elő. *H. B.*

dysmasesia: rágóizmok gyengesége.

dysmegalopsia: a psychogen látászavarok egy fajtája: micropsia, micrographia. A tünetek azt az illusiót keltik, hogy a tárgy messzebb van. *O. T.*

dysmelanosis: a bőr hyperpigmentatióinak *Comel* által ajánlott gyűjtőneve.

dysmenorrhoea, *fájdalmas havi vérzés:* a menstruatióval kapcsolatban fellépő alhasi fájdalmak (algomenorrhoea), továbbá extragenitalisan fellépő lokális és általános panaszok (→ *molimina menstruationis*). ~ *functionalis:* anatómiai v. pathologiás ok — a sexualis élet zavarán kívül — nem fedezhető fel. ~ *intermenstrualis:* fájdalom az ovulatio idején. — ~ *membranacea* a méhnyálkahártya nagyobb darabokban, erős görcsök kíséretében ürül ki. — ~ *primaria,* v. *essentialis,* v. *congenitalis:* a menarchetól jelentkezik. Oka gyakran psychés, ~ *secundaria:* organikus kismedencei betegségekhez (adnexitis, endometriosis, hypoplasia, helyzetváltozások) társul. — *Th.:* — a feltételezett okoknak megfelelően — psychotherapia, sedativumok, analgeticumok, antispasmodicumok, hypoplasia esetén hormon-therapia, organikus betegségeknél esetleg operatív gyógyítás is. Sokszor jó hatásúak az anti-

histamin szerek és a dehydrálás diureticumokkal. Modern kezelése az ovulatiogátlással történő conditionálás. *H. I.*

dysmetria: a mozgások szabatos kivitelezéséhez szükséges dimensiók be nem tartása. (Pl. a beteg járás közben egyik lábát magasabbra emeli a kelleténél; az egyik lábát kevésbé hajlítja be, mint a másikat, ha mindkét láb egyforma behajlítására szólítjuk fel stb.) Kisagyi bántalmaknál észlelhető, de a hátsókötélrendszer laesióinál is. Utóbbi esetben a proprioceptív afferentatio kiesése látással compenzálható. *H. B.*

dysmetria motorica oculorum, *dysmetriás szemmozgászavar:* a szemtekék túlzott kilengése fixatiónál. Feltűnőbb refixatio alkalmával. Látásromlással jár. *B. B.*

dysmetriás szemmozgászavar: →*dysmetria motorica oculorum*

dysmicrobiosis intestinalis: a bélflóra megváltozása táplálkozási zavarok, v. gyógyszerek szedése közben. *S. J.*

dysmimia: az aktuális élethelyzetnek, esetleg a beteg éppen aktuális emotióinak meg nem felelő mimika. (Pl. a beteggel közlik, hogy anyja meghalt, mire mosolyogni kezd; humoros helyzetben depressiós arckifejezést mutat stb.) Elsősorban schizophreniában fordul elő, kisebb mértékben psychopathákon. *H. B.*

dysmnesia: emlékezési zavar.

dysmorphia: rendellenes alak, deformitas.

dysmorphia renis: →*apparatus uropoeticus*

dysmorphosteopalinclasis: rosszul forrt csont eltörése csonttörő műszerrel *(dysmorphosteopalinclast*tal). *B. I.*

dysodia menstrualis: →*dysphonia*

dysontogenetikus daganatok: azon tumorok, amelyek a csíraszóródás talaján (Cohnheim) endogen tényezők hatására keletkeznek (teratomák, hamartomák). *Su. J.*

dysopia: látászavar.

dysopia algera: látászavar, melyet ideges szemfájás okoz.

dysosmia: szaglási zavar.

dysostosis: ismeretlen aetiologiájú csontosodási zavar. Lehet lokalizált v. az egész csontrendszerre kiterjedő. Az enchondralis csontosodás zavara *(~ enchondralis)*, de jelentkezhet a desmogen csontosodás helyén is. Különböző tünetek együttes előfordulása alapján számos fajtája ismeretes. *G. A.*

dysostosis cleidocranialis, *Scheuthauer—Marie-betegség, Marie—Sainton-betegség, dysostosis cleidocranialis hereditaria:* csontfejlődési rendellenesség, amelyre egy v. kétoldali clavicula-hiány, s ebből folyóan a vállöv kóros hajlékonysága, továbbá a koponya különféle rendellenességei (a kutacsok és varratok nyitva maradása, a koponyaalap rövidsége, prognathia, fogfejlődési rendellenesség, hypoplasiás arckoponya) jellemző. Néha a medencecsont valamilyen rendellenessége, teljes v. részleges symphysis-aplasia *(dysostosis cleidocranialis-pelvina)*, sőt számos más csontfejlődési hiba is csatlakozhat hozzá *(dysostosis generalisata)*. Autosomalis domináns öröklődő syndroma változó expressivitással, de jó penetranciaval; a sporadikus esetek valószínűleg új mutációk. *D. L. — Gy. B.*

dysostosis cleidocranialis hereditaria: →*dysostosis cleidocranialis*

dysostosis cleidocranialis-pelvina: →*dysostosis cleidocranialis*

dysostosis craniofacialis, *dysostosis craniofacialis hereditaria, Crouzon-syndroma, morbus Crouzon, dysostosis cranio-orbito-facialis:* a hereditaer, familiaris dysmorphiák csoportjába tartozó veleszületett synostosis zavar. Elsősorban a koponyán jelenik meg: a varratok korai synostosisa miatt szűk-magas a koponya (acrocephalia), a varratok és kutacsok helyének elődomborodásával. Rendszerint több szemtünet (exophthalmus, compressiós látóidegsorvadás, megvakulásig fokozódó látáshiba, hyperterlorismus, nystagmus stb.) a maxilla hypoplasiája, (ennek következtében az alsó fogsor a felső előtt) nagyothallás, elmegyengeség és igen gyakran epilepsia is kíséri. Bőrtünetei: →*cutis marmorata,* →*keratosis follicularis.* *D. L.*

Az esetek fele familiaris autosomalis domináns öröklésmenettel; a sporadikusak valószínüleg új mutációk eredményei. *Gy. B.*

dysostosis enchondralis epiphysaria *(Ribbing):* →*Ribbing-betegség*

dysostosis enchondralis metaphysaria (Morquio): csontfejlődési rendellenesség, amelyet cutis marmorata congenita és keratosis follicularis simplex kísér. Néha familiáris (osteochondropathia multiplex familiaris). →*Morquio-betegség* *Be. K.*

dysostosis enchondralis syndroma: →*osteochondrodystrophia syndroma*

dysostosis generalisata: →*dysostosis cleidocranialis*

dysostosis mandibulofacialis: →*Treacher—Collins-syndroma*

dysostosis microphysaria: →*Ribbing-betegség*

dysostosis multiplex enchondralis: →*gargoylismus*

dysoxidatív thiosuria: neutrális kén fokozott ürítése a vizelettel, anyagcsere-zavar következtében. *S. J.*

dyspareunia: a coitus alatt érzett fájdalom. Rendszerint nőknél jelentkezik. Okozhatja genitalis szervek organikus elváltozása, de legtöbbször psychikus eredetű. (Pl. aversio a partnerrel szemben, félelem a graviditástól.) *H. B.*

dyspepsia: általános emésztési zavar. Régi, belgyógyászatilag már alig használt kifejezés. *Erjedéses* és *rothadásos* ~t különítettek el, amelyek lényegében a mai chronikus enterocolitisnek, ill. irritabilis colon-syndrómának feleltek meg. — Csecsemőgyógyászatban emésztési zavar, gyomorrontás, tágabb értelemben hasmenés. A német gyermekorvosi iskola csak a táplálék hibás összetételéből, v. alkati okokból eredő, v. parenteralis fertőzésekhez csatlakozó, erjedéses savanyú széklet ürítésével járó hasmenést nevezte így, szemben a bél fertőzéses megbetegedéséből származó hasmenéssel, a bélhuruttal (enteritis, colitis). Manapság azonban jelentése elmosódottabb, s pl. a pathogen coli okozta fertőzéses bélhurutot is coli ~nak nevezik. *M. I. — D. L.*

dyspepsia coli baktériumok: →*Escherichia*

dyspeptoderma: azon bőrbetegségek v. bőrtünetek gyűjtőneve, amelyek származásában a dyspepsiának szerepe van, mint pl. az urticaria ab ingestis, bizonytalan eredetű intoxicatiós exanthemák, pruritus, prurigoszerű képek, cyanosis enterogenes stb. *Be. K.*

dysperistaltica, *motus peristalicus, dysphagia intermittens abdominalis, dyspraxia:* a tápcsatornában fellépő kóros, gyakran fájdalmas peristaltica. Kórossága megnyilvánulhat a mozgások ritmusában, nagyságában, gyorsaságában v. irányában (ez utóbbi: antiperistaltica). Izgató behatásokon kívül főleg a mesenterialis erek arteriosclerosisa váltja ki. *S. J.*

dysphagia: nyelési nehézség. Nem tévesztendő össze a nyelési fájdalommal (→*odynophagia*). A ~nak különböző okai lehetnek, így pl. akadály a falat formálásában és a garatba juttatásában. ~ *lingualis* a nyelv gyulladásos folyamatainak, kifekélyesedésének következtében, ~ *paralytica* a lágyszájpad v. constrictor pharyngis bénulásának következményeként jön létre. Nehézzé válik a nyelés fejlődési rendellenességek (nyúlajk, farkastorok), a garat hegesedése és a nyálelválasztás nagy fokú csökkenése esetén is (*morbus Mikulicz*). Idegrendszeri megbetegedések (~ *hysterica s. functionalis*), processus styloideus elongatus (~ *styloidea:* →*stylalgia*) ugyancsak nyelési nehézséget jelenthetnek. Ide kell sorolnunk a ~ *globosát* (→*globus hystericus*) és a nyelőcső görcsös összehúzódásával kapcsolatos ~ *spasticát* is. Az aorta, ill. arteria subclavia rendellenes lefutása következtében az oesophagus compressziója jöhet létre (~ *lusoria*, Baxford, 1794). A Plummer—Vinson-syndromával kapcsolatos nyelési nehézség a ~ *sideropenica*, s. *hypochrom* ~. A nyelőcső nyálkahártyájának gyulladása magyarázza a ~ *inflammatoriát*, míg az ételeknek az epiglottis lingualis felszínén való stagnálása a ~ *vallecularis*t okozza. A nyelvcsont nagy szarvának subluxatiója következtében létrejövő nyelési nehézséget ~ *valsalviánának* nevezzük. Súlyos, ismétlődő nyelési zavarokkal jár a főleg Brazíliában előforduló *entalação* s. ~ *tropica*, s. *cardiospasmus tropicus*, s. *mal d'engasgo*. *Ré. Gy.*

dysphagia globosa: →*globus hystericus*

dysphagia sideropenica, *Plummer—Vinson-syndroma, Patterson—Kelly—Plummer—Vinson-syndroma:* vashiány és többfajta vitamin, elsősorban riboflavin és nicotinsav hiánya következtében fellépő nyelési nehézség, melyet a nyelőcső hámjának súlyos atrophiája, ill. a következményes oesophagus- és cardia-spasmus tart fenn. Rendszerint többféle kísérő jelenség is észlelhető: nyelvgyulladás (*glossitis superficialis*), szájzug- és szemzug rhagad (*angulus infectiosus*), szájnyálkahártya gyulladás (*stomatitis, cheilitis*), gastritis, bőrelváltozás, mint dermatitis seborrhoica, hyperkeratosis, a köröm óraüvegszerű deformálódása (*koilonychia*), jóval ritkábban a farkasvakság enyhébb formája. Vezető tünet a súlyos, hypochrom, vashiányos anaemia (*sideropenia*). *D. L.—H. Zs.*

dysphagia styloidea: →*stylalgia*

dysphasia: az aphasiának centralis laesio következtében kifejlődő enyhébb formája. A beszéd nehéz, a beteg hibásan vagy alig képes megfelelő szórendi kapcsolatokat alkotni. *Ré. Gy.*

dysphemia: →*dadogás*

dysphonia: a hangképzés gyengesége. Okozhatja a hangképző apparatus fejletlensége

(~ dysplastica), így a gégében a musculus vocalis gyengesége, hosszanti redőképződés a hangszalagok felületén (sulcus chordae vocalis), a gége vázának fejletlensége, a kannaporcok kereszteződése hangadásnál, stb. A hangképzés zavarát fokozhatják: a toldalékcső elváltozásai (vaskos nyelv, gótikus szájpad, a lymphatikus garatgyűrű hyperplasiája stb.), hormonális zavarok és a beszédkontroll kiesése hallóközpont laesio esetén. A *dysgenetikus* ~ a hangképzés elégtelen kifejlődésén, a mutatióval kapcsolatos zavarokon, v. somatikus fejletlenséggel és infantilismussal járó hormonalis dysfunctión alapszik *(→eunuch hang, →eunuchoid hang, →pervers mutatio)*. Felnőttkori endogen hangképzési zavarok: a *gonadogen* ~ *(→monochorditis vasomotoria)*, a mensesszel kapcsolatos hangszalag hyperaemia és hangképzési nehézség *(dysodia menstrualis)*, a terhesek gégenyálkahártyájának elváltozásai *(laryngopathia gravidarum)*. *Habitualis* ~ák a helytelen hangképzéssel állnak összefüggésben. A ~ *habitualis hyperkinetica* a görcsösen megfeszített, erőlködő hangképzésből ered, míg a ~ *habitualis hypokinetica* erőtlen hangadásból származó gyenge, leheletszerű, magas hang. *Psychogen* ~t okoz megrázkódtatás, túlerőltetés, épp így a phonatiós hangrésgörcs: ~ *spastica (→mogiphonia)* is. A *symptomatikus* ~ák a légzőszervek heveny v. idült gyulladásával állnak összefüggésben, míg a *paralytikus* ~ a n. vagus v. a n. recurrens bénulásán alapszik. Vannak myasthéniás, toxikus, gyulladásos, traumás izombénulások okozta myogen ~'k is *(→hangszalag bénulás)*. *Ré. Gy.*

dysphoria: indokolatlan nyomott, kellemetlen hangulat. Cyclothym psychopathákon, neurotikusokon gyakori. Epilepsiában bevezetheti, v. helyettesítheti a nagy rohamot. *H. B.*

dysphoriás mania: hangulati eltolódás és közérzésbeli zavarok által jellemzett maniás kép. *H. B.*

dysphrasia: a kiejtés és kifejezés elégtelensége centralis laesio következtében. *Ré. Gy.*

dysphrenia: a már kifejlődött beszédkészség psychogen zavara, amely többnyire rendkívüli megrázkódtatások hatására következik be. Az *ideagen* ~ megfélemlítés v. kényszerképzetek hatására jön létre. *Thymogen* v. *emotionalis* ~t ijedség válthatja ki. ~ *simulata* színlelés következménye. A ~ *hysterica* hysteriás tünet. *Ré. Gy.*

dysplasia: a szövetformáló tevékenység zavara: torzképződés; ~ *coxae, hypoplasia coxae:* a csípőízület csökevényes fejlődése (alacsony vápatető, sekély acetabulum), a „világrahozott" csípőficam *(→luxatio coxae congenita)* oka. *B. I.*

dysplasia diaphysealis progressiva: →*hyperostosis sclerotisans generalisata*

dysplasia ectodermalis: →*polydysplasie éctodermique*

dysplasia encephalo-ophthalmica: →*fibroplasia retrolentaris*

dysplasia endocardialis: →*fibroelastosis endocardialis*

dysplasia epiphysealis multiplex *(Ribbing—Müller)*: →*Ribbing-betegség*

dysplasia epiphysealis punctata: →*Conradi—Hünermann-syndroma*

dysplasia fibrosa, *polyostotikus fibrosus dysplasia, osteitis fibrosa monostotica, osteofibrosis deformans juvenilis, Albright-syndroma, ostitis fibrosa disseminata; Uehlinger-betegség, Jaffé—Lichtenstein-betegség, cystofibromatosis:* valószínűleg congenitalis eredetű, ritkán egy, gyakrabban több csonton észlelhető elváltozás. A hosszú és rövid csöves csontok metaphysisében és diaphysisében fibrotikus gócok keletkeznek, melyek növekedve a compactát elvékonyítják és rtg-felvételen cystaszerű képet adnak. A meggyengült csont deformálódhat, spontán törések keletkezhetnek. Rendszerint az első decenniumban észleljük, és a növekedés befejezte után a folyamat aktivitása csökken. Kezelésében a deformitások és törések megakadályozására kell törekedni rögzítő és támasztó készülékek alkalmazásával, v. megfelelő esetben excochleatio után az üreg csonttal való kitöltésével. *G. A.*

dysplasia fibrosa polyostotica: →*dysplasia fibrosa*

dysplasia periostealis congenita: →*osteogenesis imperfecta*

dysplasia renofacialis: →*vese fejlődési rendellenességek*

dysplasiás típus: →*alkat*

dysplastikus alkat: mindazok, akik nem sorolhatók a Kretschmer-féle somatikus alkatok egyikébe sem (asthéniás, athletoid pycnikus) a ~-okhoz tartoznak. Rendszerint a neurohumoralis apparatus működési zavarára utaló jelenségeket mutatnak (pl. eunuchoid, infantilis, kóros elhízás stb.) *H. B.*

dyspnoe, *nehézlégzés, légszomj:* a légzőközpont izgalmi állapotának szubjektív

tünete: fulladás, légszomj érzése, melynek következtében fokozott, erőltetett légzésre, a légzőizmok igénybevételére kényszerül a beteg. A légzőközpont izgalmi állapotát 1. a fölérendelt agyi központok befolyása, — 2. a szívből, tüdőből és nagyerekből kiinduló reflexek, — 3. a keringő vér mennyiségének, összetételének, hőmérsékletének, vegyhatásának, fizikokémiai tulajdonságainak megváltozása okozhatja. ~t leggyakrabban az alábbi kórállapotokban, ill. betegségekben észlelhetünk: Testi megerőltetés (munka~). Bizonyos terhelésen felül physiologiás körülmények között is fellép. Cardialis decompensatióban *(cardialis ~)*. Ezen kórkép súlyos megjelenési formáiban nemcsak terhelésre, hanem nyugalmi állapotban is észlelhető *(nyugalmi ~)*. A légzőszervek megbetegedéseiben: a légutak szűkülete, a légzőfelület csökkenése, az alveocapillaris diffusio zavara következtében (pl. kiterjedt fibrosis pulmonum esetén), a mellkasfal merevsége, a mellkas tágulékonyságának csökkenése következtében (emphysema, bronchitis, a tüdő és a légutak acut és chronikus gyulladásai, daganataik, fejlődési rendellenességei, allergiás megbetegedéseiben): *respiratorikus ~*. Organikus központi idegrendszeri betegségekben (Cheyne—Stokes-típusú ~). E nehéz légzéstípusra a hyperpnoés és apnoés periódusok szabályos egymásutánja jellemző. E tünet fellépése diagnosztikailag kedvezőtlen. Anyagcserebetegségekben (pl. diabetes mellitus) *Kussmaul-típusú ~*. Vérképzőrendszeri megbetegedésekben *anaemiás ~*, *leukaemiás ~*. Psychosisokban *neurasthéniás*, *hysteriás ~*. A ~-nak azt a legsúlyosabb fokát, amelynél a beteg csak felemelt felsőtesttel, karosszékben ülve tud lélegzeni *orthopnoé*nek nevezzük. A klinikai megfigyelés alapján aszerint, hogy a légzésnek mely fázisa nehezített, megkülönböztetünk: *exspiratorikus ~* (az asthmás betegek jellegzetes légzési típusa), *inspiratorikus ~-t* (a szívbetegekre jellemző típus) és *vegyes ~-t* (utóbbi az idegrendszeri eredetű nehézlégzés jellemző megjelenési formája). A szerint, hogy a légzést gátló akadály a légutak mely szakaszára lokalizálódik, megkülönböztethető még *laryngealis ~* és *bronchialis ~* is. A *renalis ~*t veseelégtelenség esetén a vérben felszaporodó savanyú vegyhatású anyagok okozzák. Minthogy a ~a légzés frekvenciájára vonatkozóan semmit sem mond, a fokozott légzésszámmal járó ~ külön elnevezéssel *tachypnoé*nak v. *polypnoé*nak, a csökkent légzési frekvenciával járó alakot pedig *bradypnoé*nak nevezzük. A szabálytalan időközben észlelt rohamokban jelentkező ~-t *paroxysmalis ~* elnevezéssel jelölik. A lassított légzőmozgásokkal járó és a diabetes mellitus kórképére (compensalt állapot esetén) jellemző nehézlégzés típust Traube-féle ~nak nevezik. *P. Zs.*

dysporia bronchoenteropancreatica: →*pancreasfibrosis*

dyspragia intermittens abdominalis: →*dysperistaltica*

dyspraxia: az apraxia synonimája v. az apraxia enyhébb formájának jelölése. *H. B.*

dyspraxia intestinalis angiosclerotica intermittens (Ortneri): az emésztés tetőfokán jelentkező diffus hasi fájdalom, puffadás, kellemetlen feszülés. Oka a bélfodor ereinek elmeszesedése, s ezért a belek relatív keringési insufficientiája. A panaszokat mozgás fokozza, nitroglycerin esetleg szünteti. *G. Gy.*

dysproportionált törpe: olyan nanosomia, amelyben a törzs- és végtaghossz közötti arány eltér a normálistól. Cretinismus, chondrodystrophia, rachitis következménye. *G. A.*

dysproteinaemia: a pathoproteinaemia egyik csoportja. Mértéke az A/G quotiens, vagyis a relatív albumin-koncentráció. Minél kisebb az A/G quotiens, vagyis az albuminkoncentráció, annál jelentősebb a ~. Más szóval minden ~ az albumin fractio csökkenésével és a globulin-fractio megszaporodásával jár együtt. A serum fehérjék mozgó határfelületű, ill. zóna-electrophoresises vizsgálata alapján 4 típusát különböztették meg. A gamma típus a gamma, ill. béta + gamma, az alfa típus az alfa, ill. alfa + béta, a kevert típus az alfa + béta, ill. az alfa + béta + gamma, a béta típus pedig a béta globulin fractió megszaporodásával jár együtt. A gamma típus alfa, az alfa típus gamma alcsoportja ismeretes. A ~t illetően a következő szabályokat lehet felállítani: 1. A ~ típusának nincs specifikus diagnosztikus jelentősége; 2. ugyanazon betegségcsoportban különböző típusú és fokú ~ jelentkezhet. Normális serumfehérjekép alapján nem zárható ki súlyos betegség fennállása; 3. néhány betegséggel v. betegségcsoporttal meghatározott ~ típus jár együtt, ilyenkor a serumfehérjeképnek nagy a diagnosztikai jelentősége. Ilyen kórképek: nephrosis-syndroma (alfa típus), a máj-parenchyma betegségek (gamma típus), a terhesség és a terhességi toxi-

cosis (alfa típus), gyulladás: tbc, rheumatismus, collagenosisok (gamma típus), ill. carcinoma (alfa típus); 4. normális klinikai lelet, vérsejtsüllyedés, vizelet- és vérképlelet mellett a serumfehérjekép kóros lehet és ez lehet az organikus eltérésre utaló egyetlen lelet. Az ún. essentialis ~ gamma típusú, főleg nőkön lép fel. Magas vérsejtsüllyedés kíséri organikus eltérések nélkül. Az essentialis hypergammaglobulinaemia speciális formája a purpura hyperglobulinaemica Waldenström. Ritka serumfehérjekép-változás az „essentialis cryoglobulinaemia". A cryoglobulinok hidegben kicsapódó és melegben oldatba menő fehérjék. *Br. P.*

dysraphia: neuralis cső hiányos záródása.

dysrhythmia: →*electroencephalogramm*

dyssebacia: a pellagra egyik bőrtünete. Zsíros, törmelékes szarucsapok a beteg orának, orcáinak faggyúmirigyszájadékaiban. *Be. K.*

dyssexualismus: a sexualis fejlődés, ill. jelleg rendellenessége. Lehet: 1. chronologikus, vagyis a sexualis érés, a pubertas időbeli eltolódása *a)* túl korára *(pubertas praecox)*, *b)* túl későre *(pubertas tarda)*; 2. quantitatív: a fejlődés intenzitása rendellenes; éspedig: *a)* elégtelen *(hypogonadismus, hypogenitalismus, sexualis infantilismus)* v. *b)* túl erős *(hypergonadismus, hypregenitalismus)*; 3. qualitatív: az egyén nemi jellegének hibás kialakulása, melynek során közti nemű lény, ún. *intersex* jön létre. — A sexualis fejlődést: 1. a szervezet minden sejtjében determinált chromosoma-sajátság irányítja. Aszerint, hogy a 23 chromosoma-párból álló garnitúra sex-chromosoma párja XX v. XY jellegű, a *chromosoma-nem* női v. férfi jellegű lesz. Ettől függ a *gonad-nem* kialakulása, vagyis az, hogy az organogenesis során megjelenő gonadcsírából testis, v. ovarium képződik-e. 2. A gonadok functiója viszont neurohormonalis irányítás alatt áll. Éspedig a hypophysisben termelődő, a gonadokra ható kétfajta *gonadotropin hormon a)* a *follículus-stimuláló hormon* (FSH) és *b)* a *luteinizáló hormon* (LH) útján. Az FSH a tüszőérést és az ovulatiót, ill. a tüszőhormon termelését serkenti a nőben. Férfiban ugyanez a hormon a tubuli seminiferiben folyó spermium-termelést mozdítja elő. Az LH nőben a corpus luteum érését, ill. a progesteron-termelést, férfiben a Leydig-féle közti sejtek androgen hatású hormonjainak, a testosteronnak az elválasztását serkenti (ezért intercellularis stimuláló hormonnak (ICS) is hívják). A sexualis fejlődés somatikus elemeinek kialakulásában a hypophysis-eredetű somatotrophormon (STH) is részt vesz, de ennek hatása nem sex-specifikus. Végül a másodlagos nemi jelleg férfi típusának meghatározásában a here-eredetű androgenek mellett a mellékvese eredetű androgeneknek is döntő szerepük van, mégpedig férfiban és nőben egyaránt. Az utóbbiban ez a hatás azért nem jut érvényre, mert a tüsző eredetű oestrogen túlsúlya háttérbe szorítja. E hormon termelését ugyancsak hypophysis-eredetű hormon, az ACTH irányítja. Az endocrin szabályozást a hypothalamus regio területén fekvő centrum koordinálja, de abban más agyi structuráknak (corpus pineale, cortex) is részük van. — A sexualis fejlődés szabályozásának eszerint három szintje van: 1. a *gonadalis regulatio*, amely a *másodlagos nemi jelleget*, közöttük a genitaliák fejlődését szabályozza. Éspedig: *a)* férfiban az androgen irányítja a penis, a scrotum, a puberalis, az axillaris és arc-szőrzet, valamint a sajátos testalkat és hang kialakulását; *b)* nőben ugyancsak az androgen hatására fejlődik a clitoris, a nagyajkak és az axillaris szőrzet; *c)* a petefészek eredetű oestrogen határozza meg a szorosabb értelemben vett női jelleget, tehát a kisajkak, a vagina, a vaginalis milieu, az uterus és az emlő fejlődését. 2. A pituitaer szabályozás döntő tényező abban, hogy a chromosomalis befolyás alatt is álló elsődleges nemi jelleg milyen lesz, tehát, hogy a nőben az ovulatio, férfiban pedig a spermatogenesis megindul és rendben halad-e. 3. A fölérendelt agyi structurák alakítják ki a nemi jelleggel összhangban álló psychosomatikus tulajdonságokat.

A ~ klinikai megjelenése: I. *Chronologikus* ~ vagyis a sexualis fejlődés időbeli zavara. 1. *Pubertas praecox*ról akkor beszélünk, ha a pubertas az adott népességben és területen szokásos időnél jóval korábban, általában lányoknál 8, fiúknál 10 év előtt fejlődik ki. Ha a primaer nemi jelleg (ovulatio, ill. spermatogenesis) is kialakul, akkor *pubertas praecox vera*ról van szó, ami akkor következik be, ha az impulsus a neuropituitaer szabályozás korai megindulásából adódik. *Pseudo-pubertas praecox (pubertas praecox spuria)* esetében az impulsus alacsonyabb szintről, a gonadokból származik, tehát a nemi érés nem teljes: ovulatio, ill. spermatogenesis nincs, csupán a másodlagos nemi jelleg mutatkozik. 2. *Pubertas tarda*ról akkor beszélünk, ha a ser-

dülés (a menstruatio) lényegesen késik. — II. *Quantitatív ~on* 1. a nemi jellegnek a normálisnál gyengébb *(hypogonadismus, hypogenitalismus, sexualis infantilismus)*, 2. annál erősebb *(hypergonadismus, hypergenitalismus)* kialakulását értjük. Az előbbi létrejön, ha: *a)* a neurohypophysaer stimulus gyenge, tehát a functióképes gonadok jelenléte ellenére az ovulatio, ill. spermatogenesis nem indul meg. A hibás hypophysis-stimulust jelzi, hogy a szervezetben, ill. a vizeletben nincs elegendő FSH *(hypogonadotrop hypogonadismus)*. *b)* A gonadok hiányának, v. gyenge fejlettségének a következménye, normális hypophysis szabályozás, tehát normális FSH-termelés ellenére is, a sexualis fejlődés gyengesége. Ilyenkor a vizeletben sok (felhasználatlan) FSH található *(hypergonadotrop hypogonadismus)*. Klinikailag nemcsak az ovulatio, ill. spermatogenesis hiánya v. gyengesége, hanem a másodlagos nemi jelleg rudimentaer kialakulása is jelzi. Nőben az oestrogen-hiány miatt a mellékvese eredetű androgenek kerülnek túlsúlyba, s ezért férfi-jelleg (szőrzet) mutatkozhat. A *hypergonadismus* komolyabb formáit rendszerint hormontermelő tumor okozza, s ez nemcsak a másodlagos nemi jelleg hangsúlyozott voltában, hanem korai megjelenésében (pubertas praecox) is megmutatkozik. — III. *Qualitatív ~*, azaz hibás ivari jelleg, *intersexualitas*, akkor áll fenn, ha az egyén nemi determinatiója azért hibás, mert a nemmeghatározó három tulajdonság valamelyike mindkét nemre jellemző sajátságot mutat. Eszerint tehát háromféle intersexualitás lehetséges, éspedig: 1. a chromosoma garnitura hibás felépítéséből, 2. a gonadok hibás kialakulásából és 3. a genitalék, ill. a másodlagos nemi jelleg hibás megjelenéséből adódó. 1. *Chromosomalis intersexualitás*, akkor jön létre, ha a nemi chromosomák száma hibás. Ennek háromféle klinikai megjelenését ismerjük: *a)* a *Klinefelter-syndromát*, ahol a sexchromosoma képlet XXY. Itt a gonadalis és genitalis nem az Y chromosoma jelenléte folytán férfi, a chromosoma-nem ellenben az XX jelenléte miatt női. Ez utóbbi gátolja a férfi típusú primaer és secundaer nemi jelleg teljes kibontakozását, tehát hibás, vagy hiányos a testis működése (azoospermia, termékenyítési képtelenség), gyenge a genitalis fejlődés és az XX chromosoma hatására gyakori a gynecomastia. *b)* A „super-nő" *(superemal)* chromosoma képlete XXX. Ennek ellenére a női jelleg rudimentaer. A reproductio-képesség hiánya miatt ez az anomalia nem öröklődik. *c) Gonaddysgenesis*ben két sexchromosoma helyett csak egy van (XO). A második X-chromosoma hiányában a chromosoma-nem férfi lesz ugyan, de az Y-chromosoma hiánya miatt a secundaer nemi jelleg és a genitaliák megjelenése nőies. A kép gyakran társul egyéb tünetekkel is, mint pl. a Turner-syndromában. — 2. *A gonadalis intersexualitas*ban mindkét nemre jellemző gonad (ovarium, testis, ill. ovotestis) megtalálható *(hermaphroditismus verus)*, a kétfajta secundaer nemi jelleg változatos kombinációjával. — 3. A *genitalis intersexualitas* esetei azért kapták a *pseudohermaphroditismus*, v. *hermaphroditismus spurius* gyűjtőnevet, mert ezek az egyének az ivari mirigyek mineműségét tekintve nem kétneműek, hanem csupán a secundaer nemi jelleg nem felel meg a chromosoma-nemnek, ill. a gonad-nemnek. Megkülönböztetünk: *a) pseudohermaphroditismus femininust*, amelynél a chromosoma- és gonad-nem női, ugyanis a chromosoma képlet XX és ovariumban van jelen. A secundaer nemi jelleg azonban férfias. *b)* A *pseudohermaphroditismus masculinus*-ban a chromosoma- és a gonad-nem férfi, ellenben a másodlagos nemi jelleg női lesz. — ad *a)* : Az elváltozást a mellékvese eredetű androgenek túlzott termelése hozza létre, ezért ezt a kórképet *adrenogenitalis syndromának* (AGS) v. *androgen pseudohermaphroditismus*nak is hívjuk. Veleszületett és szerzett formája van. A veleszületett forma oka az esetek túlnyomó többségében enzymopathia: a cortison-képzésében szereplő 21-hydroxylase hiánya, ami miatt a cortison-képzés elégtelen, s a vér cortison-szintje alacsony. Ez fokozott ACTH-termelést tart fenn, de ennek stimulusára a mellékvesekéregben — az említett enzymhiánya miatt — cortison nem képződhet, hanem csak androgen. Fiúkban a rendellenesség korai, de isosexualis fejlődést indít meg, kizárólag a másodlagos nemi jelleg idő előtti kialakulásával *(pseudopubertas praecox, adrenogenitalis macrogenitosomia praecox)*. Lányokban az androgen túltermelés ellenkező irányú sexualis fejlődést támogat. Nem alakul ki valódi kétneműség, mert nincs ellentétes nemi tulajdonságú gonad, hanem csak a másodlagos nemi jelleg: a testalkat, a szőrzetképződés lesz férfias típusú, és a clitoris nő meg penis-szerűen. Az oestrogen vezérlésű nemi jelleg (hüvely, uterus, mamma) fejlődése különböző rendellenességet mutat-

hat. Az esetek egy részében e kórképhez a sóvízháztartás súlyos zavara is társul az újszülöttkorban, akkor, ha az aldosteronképzés is elégtelen. Ez az ún. *adrenogenitalis sóvesztéses syndroma*. A veleszületett AGS néhány esetét nem enzymopathia, hanem a magzatra ható androgen stimulus okozza. Leginkább akkor, ha az anya terhesség alatt ilyen gyógyszert kap nagy mennyiségben. A szerzett AGS oka androgent termelő, többnyire malignus tumor, amely rendszerint a mellékvesekéregből indul ki. — ad *b)* Pseudohermaphroditismus masculinus eseteiben a chromosoma- és gonad-nem férfi, a secundaer nemi jelleg ellenben női lesz, feltehetően az oestrogen túlproductio miatt. A rendellenesség különleges formája a *testicularis feminisatio*, amelyet az angol irodalom az anomalia legszembeötlőbb tünete, a puberalis és axillaris szőrzet teljes hiánya miatt *hairless women*-nek nevez. Ezeknek az egyéneknek a külső habitusa női és a külső genitalék is női jellegűek. Ezzel szemben a gonad-nem férfi: a hasüregben, v. a canalisban nem működő herék találhatók. A chromosoma-nem férfi. Ide lehet sorolni voltaképpen a már említett gonaddysgenesist is, a chromosoma-nem itt is férfi, mivel a sexchromosomát csak X képviseli. A külső nemi jelleg ellenben női, mert a férfi jelleget kialakító hereműködés — az Y chromosoma miatt — nincs. A dyssexualismus *diagnosisa* a sexfejlődést jellemző mindhárom tényező, tehát: 1. a chromosoma-nem és neuroendocrin regulatio, 2. a gonadalis-nem és 3. a genitalis-nem sajátságainak alapos vizsgálatát teszi szükségessé. A chromosoma-nem megállapítására a gyakorlatban a Barr-féle sexchromatin kimutatását végezzük a fehérvérsejtekben, v. hámsejt (száj, vaginahám) kaparékban. Ugyanez válhat szükségessé a Klinefelter-syndroma és különösen a gonaddysgenesis bizonyítása esetén is. A sexhormonok, különösen az FSH, ill. azok származékainak elsősorban a 17-ketosteroidnak a kimutatása értékes adat a különböző kórképek tisztázásában. Az adrenogenitalis syndroma veleszületett (enzymopathiás) és szerzett formájának elkülönítése szempontjából döntő a 17-ketosteroid-szint viselkedése cortison-adagolásssal kapcsolatban. Ha az ilyenkor mindig magas vizelet-17-ketosteroid koncentráció csökken, az arra utal, hogy csakugyan a cortison-képzéssel van a baj, tehát az enzym-defectus felvétele jogosult. Szerzett, tumor eredetű AGS esetén ez az effectus kimarad. — Oki *therapia* csak néhány kórképben lehetséges. Sexualis infantilismus esetén fiúknak a hiányzó hypophysis-stimulust pótoljuk heti 1500—5000 N. E. choriogonadotrop-hormonnal, ha a kórkép hypogonadotrop formájáról van szó. Hypergonadotrop formájában viszont a methyltestosteron adagolása a helyén való (napi 15—20 mg). Leánybetegnek mindkét formában oestrogent adunk napi 0,5—1,0. mg. mennyiségben, v. depôt-készítményben. Célszerű ezt kiegészíteni progesteronnal: pl. havonta 1x10 mg oestradiolt + 200 mg progesteront. Jól kezelhető az adrenogenitalis syndroma enzymopathiás formája: tartósan annyi cortisont kell adni, hogy a vizelet 17-ketosteroid szintje csecsemőben 1 mg/die, idősebben 3—5 mg/die szintre csökkenjen. Só-vesztéses syndroma esetén emellett nagyobb mennyiségű NaCl-t és esetleg mineralocorticoid készítményt is kell adni. A kórképek többi részében, elsősorban a pseudohermaphroditismus eseteiben a hibás anatómiai helyzet sebészi correctiójára kerülhet a sor. *D. L.*

dyssynergia: a kisagyi mozgászavarokat általában jellemző kórélettani sajátosság. A mozgás egyes elemei között nincsen meg a szükséges harmónia, synergismus. *H. B.*

dystelectasiás pneumonia: →*hypostatikus pneumonia*

dystensiós fekély: dystrophiás fekély. Erősen tágult bélrészletek feszülő falában az erek kinyúlnak, összenyomódnak, szövet táplálkozási zavar jön létre és ennek folytán a nyálkahártyán fekélyek alakulnak ki, amelyek perforálhatnak. Szűkületük fölötti tágult részekben — pl. sigma cc. esetén a caecumban — gyakori. *R. Gy.*

dysthymia, *dysthymismus*: indokolatlan, nyomott, kellemetlen alaphangulat. Cyclothymiánál, epilepsiásoknál gyakori. *H. B.*

dysthymismus: →*dysthymia*

dysthyreoidismus: a pajzsmirigy kóros működésének vegyes formája, amelyben túlzó és csökkent működésre utaló jelek egyidejűleg észlelhetők. Pl. myxoedemás tünetek mellett izzadás, v. toxikus golyvás szív; cretin fokozott idegingerlékenységgel; v. pl. hyperthyreosisban elhízás stb. A hazai endémiás pajzsmirigy zavaroknak mintegy 9%-ában fordul elő. *S. J.*

dysthyreosis: zavart pajzsmirigy-működések összefoglaló neve. Lehet a-, hypo- és hyperthyreosis, valamint dysthyreoidismus, monosymptomás kórformák stb. *S. J.*

dystokia: nehezített szülés, az angolszász irodalomban gyakran a fájástevékenység zavara, különösen méhszájgörcs *(→trismus uteri)*. *H. I.*

dystokia foetalis: szülési nehézségek, melyet a magzat helyzete, nagysága idéz elő. *H. I.*

dystokia maternalis: a szülés nehezítettsége az anyai szervezet rendellenességei következtében. *H. I.*

dystonia: izmok és idegek tónuszavara. *(→torsiós dystonia)*

dystonia musculorum deformans: *→torsiós dystonia*

dystonia neurovegetativa: a sympatikus és a parasympatikus idegrendszer kóros működésére visszavezetett panaszok és tünetek. Kézés pillatremor, hyperhidrosis, dermographia, hajlam szívdobogásra esetleg ájulásra, diarrhoeára, pirulásra v. sápadásra. *Á. K.*

dystopia: valamely szerv atípusos elhelyezkedése fejlődési zavar következtében (vese ~, here ~). A szerv olyan helyen található, ahol normalis fejlődési fázisának egyik pontjában sem (ectopia). Gyakran egyéb rendellenességgel is szövődik (pl. az ectopiás vesék összeolvadása). (→még *ectopia*) *B. I.*

dystopia phrenica: *→coeloma*

dystopia renis, *ectopia renis, vese-dystopia, ren dystopicus:* a vese veleszületett helyzeti rendellenessége; lehet egy- és kétoldali, egyszerű és keresztezett. ~ *simplex:* a vese a normálisnál mélyebb helyzetben ül, uretere rövidebb, erei alacsonyabb segmentumból erednek (lumbalis v. sacralis dystopia); igen ritka a magas, intrathoracalis helyzet; ~ *cruciata:* mindkét vese az egyik oldalon van, a kóros helyzetű vese uretere keresztezi a gerincoszlopot, de normális helyen nyílik a hólyagba. A két vese egymással összefügg *(ren elongatus, sigmoideus, L-formatus, informis)*. A dystopiás vese véredényei és üregrendszere deformált lehet, így különböző betegségek (pl. pyelitis, hydronephrosis) keletkezését elősegíti. A ~ positiójú vesék deréktáji fájdalmakat okozhatnak. (→még *apparatus uropoeticus*) *Sz. Z.*

dystopiás decidua: *→ectopiás decidua*

dystopia testis, *ectopia testis:* fejlődési rendellenesség, a here rendellenes leszállásának következménye. A here kerülhet a hasfal rétegei közé *(~ subcutanea, intermuscularis, subperitonealis)*, a combra *(~ femoralis)*, gátra *(~ perinealis)*, v. a túloldali herezacskófélbe *(~ transversa)*. Mindig sorvadással és annak következményeivel jár. Orvoslása műtéti. *Sz. Z.*

dystopia thymica: *→kopoltyúbél*

dystopia ureteris: *→apparatus uropoeticus*

dystrophia: a tápláltság zavara. A csecsemőnek a normális tápláltságtól *(eutrophia)* eltérő tápláltsági állapotát jelzi. Ha túlzott a tápláltság *plusz-dystrophiáról (hypertrophia, túltápláltság)*, ha csökkent *mínusz-dystrophiáról* beszélünk. Az utóbbi enyhébb foka a *hypotrophia*, súlyosabb az *atrophia*, legsúlyosabb a *decompositio*. Egyesek a ~ elnevezést a hypotrophia megjelölés helyett használják. Mások a ~án mindig mínusz ~t értenek és a fokozatok megkülönböztetésére az I—II—III számot alkalmazzák. E nómenklatúrában a ~ I a hypotrophiával, a II az atrophiával, s a III a decompositióval azonos. A tápláltság számszerű jelzésére a tápláltsági index (helytelenül *fejlődési index* v. *fejlődési quotiens)* szolgál. A ~t okozhatja 1. táplálkozási hiba (túltáplálás v. ellenkezőleg éhezés, hibás összetételű táplálék, felszívódási zavar stb.); 2. fertőzés, 3. súlyos alkati hiba és 4. a rossz környezet (rossz domesticalis viszonyok, rossz ápolás stb.) *D. L.*

dystrophia adiposa corneae: hypercholesterinaemia alapján létrejövő szaruhártyaelfajulás. *Dystrophia calcarea corneae:* meszes lerakódás a szaruhártyában. *Dystrophia corneae familiaris:* hyalin, colloid, trippelphosphat kristályok a corneában. Maculosus-, granulosus-, és reticularis formája van (Bückler). A heredo-familiaris formák közül a d. maculosa autosomalis recessiv, míg a d. granulosa és reticulata corneae autosomalis domináns öröklésmenetű.

B. B.—Gy. B.

dystrophia adiposogenitalis, *Babinski—Fröhlich-kór:* diencephalon megbetegedése hypopituitaer tünetekkel. Régebben hypopituitarismusnak tartották. A pubertas előtt kezdődik, többnyire connatalis okból. Hátterében trauma, infectio, daganat, ismeretlen degeneratív elváltozás állhat. Klinikai tünetei: Fröhlich-típusú obesitas, „babaare", genitalis hypoplasia gyakran cryptorchismussal. Fiúkon gyakran feminin vonások. A gyermekek gyakran figyelmetlenek, esetleg csökkent szellemi teljesítőképességűek. *Th.:* lehetőleg oki, ennek hiányában gonadotrophormon kezelés, fogyókúra. *Ho. I.*

dystrophia albo-papuloides cutis (Pasini), *epidermolysis albopapuloides* (Pasini): valószínűleg hormonalis zavaron alapuló dystrophia a szemölcstestben és a hámban. Elsősorban a törzs és felkarok bőrén jelentkezik,

mint 1—3 cm széles, kerek, lapos, fehéresen fénylő kiemelkedés. Gócai lassan szaporodnak s a papulákon kívül néha savós hólyagképződés is észlelhető. A törzs és a végtagok bőre tarka képet mutat a fent írt elváltozásokkal és az azokat követő festenyzettséggel, hegesedésekkel. Szöveti képén a papulákban a szemölcstest collagen rostjai megszaporodtak, homogenizáltak, a rugalmas rostok mennyisége is megnőtt, a gyulladás jelei hiányoznak. A hólyagok intraepithelialisak. Évtizedeken át fennállhat, részleges javulása után pigmentzavarok, felszínes hegek maradhatnak a kiütés helyein. Gyógykezelése tüneti, racionalis therapiája nincs. Öröklésmenete autosomalis domináns.

Be. K.

dystrophia alimentaris, *táplálkozási dystrophia, oedema-betegség, éhezési vizenyő, éhezési oedema, háborús vizenyő, oedema ex alimentatione:* tartós éhezés folyamán kialakuló syndroma, melynek tünetei az egész testre kiterjedő vizenyő, anaemia, polyuria, nyálazás, orrfolyás, hasmenés, alacsony hőmérséklet, alacsony RR-nyomás, bradycardia. Az oedema keletkezésében a hypoproteinaemia játssza a fő szerepet, ill. pontosabban a plasma albumin tartalmának csökkenése. Főleg olyankor észlelhető, amikor a plasma összfehérje szint a 3 g/100 g és az albumin 1,5g/100 g érték közelébe jut. Gyakran kísérik vitaminhiány tünetek is. *Th.:* fehérjetáplálás. *M. I.*

dystrophia brevicollis congenita: →*Nielsen-betegség*

dystrophia bullosa hereditaria: →*epidermolysis bullosa*

dystrophia chondroectodermalis: →*Ellis-van Creveld-syndroma*

dystrophia congenitalis cutis (Rothmund—Thomson): családi jellegű, általános veleszületett dystrophiás állapot. A Rothmund-típusban 4—5 hónappal a születés után a poikiloderma atrophicans képe alakul ki a bőrön , fejlődés retardált eunuchoid habitus alakul ki hypoplastikus nemi mirigyekkel. Már a gyermekkorban cataracta, később az izomzat sorvadása lép fel. A *Thomson típus*ban az elváltozások jellege hasonlít a Rothmund-dystrophia képéhez, de a 10—12. életévben kezdődik a kiálló csontszakaszok fölötti nedvező-pörkös bőrfolyamattal, ami gyógyulás után többször ismétlődik. Cataracta-képződést itt is észleltek. A bőr és a szem degeneratív elváltozásai egész életen át megmaradnak. Egyszerű recessiv öröklésmenet feltételezhető, a penetrancia a férfiakban tökéletlen, ezért sokkal több a nő beteg. *Be. K.—Gy. B.*

dystrophia cutis (Melaguzzi, 1950): chr. arthrosis kapcsán, a beteg ízületek környékén kialakuló atrophiás csíkok, melyek a *striae cutis distensae*-re emlékeztetnek. *Be. K.*

dystrophia cutis praesenilis: a bőr öregkori degeneratív elváltozásainak fiatalkorban, néha már gyermekkorban való jelentkezése (pl. →*xeroderma pigmentosum,* →*progeria*).

Be. K.

dystrophia dermato-chondro-cornealis familiaris: →*François (Jules) syndroma*

dystrophia epithelialis corneae, (Fuchs): progresszív, öröklődő megbetegedés. Autosomalis recessiv öröklésmenet valószínüsíthető. A szaruhártya epitheljében finom zavarosság, hólyagocskák figyelhetők meg. Látásromlást okoz. Teendő: szaruhártya átültetés. *B. B.—Gy. B.*

dystrophia hepatis: →*atrophia hepatis flava*

dystrophia mesodermalis congenita: →*Marfan-syndroma*

dystrophia mesodermalis hypoplastica: →*Marchesani-syndroma*

dystrophia musculorum progressiva: az izom-chemismus részleteiben még ismeretlen zavara miatt fellépő myopathia, mely elsősorban a törzs egyenes-tartásában részes izmokat és a végtagok proximalis izomcsoportjait érinti. Először a lépcsőnjárás, majd a felegyenesedés nehézsége tűnik fel. Az izomzat atrophizál, a reflexek eltűnnek, az elektromos ingerlékenység csökken, de elfajulási reakció nem lép fel. A pusztuló izomzat helyén zsír rakódhat le *(lipomatosis luxurians musculoris progressiva)*, mely elfedi a pusztulás mértékét, sőt pl. a gastrocnemius területén túlfejlett izomzat benyomását kelti („gnomvádli"). Az arcizmok bevonása maszkszerű kifejezést ad („tapirarc"). Az izomanyagcsere zavarára utal a csökkent creatin-tolerantia, mellyel párhuzamosan fokozódik a creatin-, és csökken a creatinin-kiválasztás; csökken a serumaldolase. A localisatio, a terjedés módja és a fellépés időpontja szerint van: 1. infantilis forma *(Duchenne- v. Leyden-syndroma)*, mely 3—5 éves korban kezdődik és elsősorban a medence és alsóvégtag izomzatát érinti; 2. a juvenilis forma *(Erb-típus)*, mely a pubertas korában kezdődik, s inkább a vállöv és felső végtag izomzatát vonja be; 3. *Landouzy-típus:* facioscapulo-humeralis forma, mely az arc

és vállöv izomzatára terjed. *Th.:* eddig eredménytelen kísérletek (glycocol, E-vitamin, fehérje-anabolismust fokozó steroidok, pl. Neosteron, Durabolin, Dianobol). Az egyes típusok öröklésmenete nem azonos. Az infantilis Duchenne-syndroma X-chromosomalis recessiv, a heterozygota conductor kimutatható; a Landouzytípus szabályos domináns, teljes penetranciaval, de változó expressivitással. A juvenilis-típus autosomalis recessiv. *D. L. — Gy. B.*

dystrophia myotonica: myopathia myotoniás tünetekkel. A 3. évtizedben szokott kezdődni s lassan progrediál. A öröklésmenet világosan autosomalis domináns, a heterozygotán a tünetek néha csak idős korban jelentkeznek. Az izom-atrophiák főképp az arcon, nyakon, felkaron jelentkeznek, a myotoniás tünetek főleg a nyelven, thenaron. Gyakran társulnak hozzá anyagcserezavarok (cataracta, here-atrophia stb.). *Á. K. — Gy. B.*

dystrophia periostealis hyperplastica: → *Dzserdzsinszkij-betegség*

dystrophia pigmenti reticularis: → *pigmentatio parvo-reticularis cum leukoplakia.*

dystrophia unguium: → *onychodystrophia*

dystrophia unguium mediana canaliformis: ritka dystrophia a körmön. A lemez közepén, tövétől a szabad széléig hosszirányban keskeny, tetőgerincszerűen kiemelkedő taraj képződik, amely felrostozódva lefoszlik és helyén keskeny hosszirányú árok marad vissza. *Be. K.*

dysuria: nehézvizelés. Erőltetve induló, gyenge sugárban folyó, lassú csepegéssel befejeződő vizelés. Prostataadenoma fő tünete. *Sz. Z.*

dyszooamylia: a szervek általános glycogen-szegény állapota. *Naunyn* elnevezése. *S. J.*

„Dywidag"-eljárás: kis mennyiségű, kevés lebegő alkatrészt tartalmazó házi szennyvíz derítésére és a felülúszó rész eltávolítására szolgáló eljárás. Németországban alkalmazzák. Lényegében egy mély rothasztó kamra, mely lehetségessé teszi a lebegő és ülepedő részek elkülönítését, az iszapból keletkező gázok felfogását és a felesleges nyers szennyvíz túlfolyását. *J. E.*

Dzsanelidze, Jusztin Julianovics (1883—1950): szovjet sebész, leningrádi egyetemi tanár, akadémikus. A mediastinum sebészetét, az égési sérülések ellátásának technikáját fejlesztette. Kidolgozta az angina pectoris novocain-kezelésének egyik módszerét. Váll- és csípőficam repositiós módszere is elterjedt. *H. G.*

Dzsanelidze-blokád: a plexus cardiacus és aorticus novocainos infiltratiója a szegycsonton fúrt lyukon át (transsternalis sympathicus blokád) koszorúérbetegség, reflexes angina pectoris tünetének enyhítésére. A fúrtlyuk tágításával végleges eredmény elérése céljából az említett plexusok megresecalhatók *(Dzsanelidze-műtét).*

Dzsanelidze-műfogás, *tractiós módszer:* váll- és csípőficam helyreigazítására kidolgozott eljárás. *Vállficamkor:* a beteg az asztal szélén fekszik úgy, hogy ficamodott válla túlérjen az asztal szélén, karja pedig lefelé csüng. Ebben a helyzetben a kar és a váll izomzata pár perc alatt kifárad, ellazul. Ekkor könyökben a kart behajlítjuk, hogy ellazuljon a biceps is, majd a könyökhajlatra kifejtett nyomással a felkart függőleges irányban lefelé nyomjuk és közben rotálgatjuk, ezzel elősegítjük a repositiót. — *Csípőficamkor:* a sérült hason fekszik úgy, hogy a ficamodott végtag lelóg az asztal szélén, a csípőízület derékszögben hajlított helyzetében. A lógó végtag térdízületét derékszögben behajlítjuk és beletérdelünk a térdhajlati árokba. Ezzel a megterheléssel húzzuk erélyesen lefelé a combcsontot, közben a lábszárt kis lengésű mozgásokkal rotálgatjuk. A helyreigazítás mechanizmusa ugyanaz mint vállficam repositiójakor. Régi jó módszer, kíméletes eljárás, olykor még narcosis nélkül is sikerül a csípőficam helyreigazítása. *B. I.*

Dzsanelidze-műtét: → *Dzsanelidze-blokád*

Dzserdzsinszkij-betegség, *dystrophia periostealis hyperplastica:* fokozott osteoblastműködés következtében létrejött ismeretlen eredetű csontmegvastagodás, osteosclerosis. Turricephaliával járhat. *G. A.*

NÉVMUTATÓ

E mutatóba az 1. kötet anyagában szereplő olyan *fontosabb* személyneveket vettük fel, melyekről a *kötetben* életrajzi cikk nincs. Nincsenek felvéve az utalások (→) személynevei, továbbá azok sem, akik egy-egy cikkben csak meg vannak említve, viszont másik cikkben önállóan szerepelnek. — A nevek után a születési, ill. halálozási évszámokat (v. ezek hiányában olykor az évszázadot, amelyben az illető élt), a nemzetiségét és a foglalkozását tüntettük fel, majd azon cikkek címeit, amelyekben a nevek előfordulnak. A helyenként használt „kortárs" megjelölés 20. századi személyre utal (nem minden esetben ma élőre).

A

Aaron, *D. Charles* (1866—1951), amerikai sebész
Aaron-tünet

Abadie, *Charles A.* (1842—1932), francia szemész
Abadie-tünet

Abbe, *Robert* (1851—1928), amerikai sebész
Abbe-műtét

Abelin, *Isaak* (1883—), svájci fiziológus
Abelin-anyagok

Abrams, *Albert* (1863—1924), amerikai orvos
Abrams-tüdőreflex

Abrazsanov, *Alekszandr* (1867—1931), szovjet sebész
Abrazsanov-amputatio
Abrazsanov-izomlebeny

Abt, *Arthur Frederik* (1867—1955), amerikai gyermekgyógyász
Abt—Letterer—Siwe-betegség

Abuladze, *Dmitrij Antonovics* (1861—1938), szovjet nőgyógyász
Abuladze—Baer-műfogás

Achard, *Émile Charles* (1860—1944), francia belgyógyász
Achard—Thiers-syndroma
Bensaude

Adamkievicz, *Albert* (1850—1921), lengyel patológus
Adamkievicz-próba

Adams, *William* (1820—1900), angol sebész
Adams-ív
Adams-műtét

Addis, *Thomas* (1881—1949), amerikai orvos
Addis-szám

Adelmann, *Georg Franz Blasius* (1811—88), német sebész
Adelmann-módszer
Adelmann-műtét

Adie, *William John* (1886—1935), angol neurológus
Adie-syndroma

Aitken, *John A.* (?—1790), skót sebész
Aitken-műtét

Åkerlund, *Åke* (1887—1958), svéd röntgenológus
Åkerlund-deformitás

Albee, *Fred Houdlett* (1876—1945), amerikai sebész
Albee—Delbet-műtét

Albert, *Eduard* (1841—1900), osztrák sebész
Albert-műtét
Albert-varrat

Alcock, *Benjamin* (1801—?), angol anatómus
Alcock-csatorna

Aldrich, *Richard Henry* (1902—), kanadai patológus
Aldrich—McClure—Földes-próba

Allis, *Oscar Huntington* (1836—1921), amerikai sebész
Allis-tünet

Amoss, *Harold L.* (1886—1956), amerikai orvos
Amoss-tünet

Amsler, *M.*, kortárs svájci szemész
Amsler-quadrilla
Amsler-trocart
Anderson, *Roger* (1891—), amerikai orthopaed sebész
Anderson-módszer
Andrews, *Eduard Wyllys* (1856—1927), amerikai sebész
Andrews-műtét
Anel, *Dominique* (kb. 1679—kb. 1730), francia sebész
Anel-módszer
Angelucci, *Arnaldo* (1854—1934), olasz szemész
Angelucci-syndroma
Ångström, *Anders Jöns* (1814—74), svéd fizikus és csillagász
Ångström-egység
Annandale, *Thomas* (1838—1907), skót sebész
Annandale-műtét
Anschütz, *Willy* (1870—1954), német sebész
Anschütz-tünet
Apert, *Eugene* (1868—1940), francia gyermekgyógyász
acrocephalosyndactylia
Aquinói Tamás, *Aquinói Szent Tamás* (1225—74), olasz filozófus
Arisztotelész
Archimedes, *Arkhimédész* (i. e. 287—212), görög matematikus és fizikus
areometer
alexandriai iskola
Arnold, *Julius* (1835—1915), német patológus
Arnold—Chiari-rendellenesség
Arnold, *Vincenz* (1864— ?), osztrák orvos
acetecetsav
Arzberger, *Friedrich A.* (1833—1905), osztrák technikus
Arzberger-hűtő
Ascher, *Karl W.* (1887—), német szemész
Ascher-syndroma
Ascoli, *Alberto* (1877—), olasz orvos, serológus
Ascoli-féle thermopraecipitatiós próba
Ashby, *Henry* (1845—1908), angol orvos
Ashby-féle differential agglutinatio
Aub, *Joseph C.* (1890—), amerikai orvos
Aub—Dubois-táblázat
Aubert, *Herman* (1826—92), német orvos
Aubert—Förster-tünet
Auer, *John* (1875—1948), amerikai orvos
Auer-pálcika
Aufrecht, *Emanuel* (1844—1933), német orvos
albuminimeter
Aufrecht-tünet
August, *E. J.* (1795—1870), német fizikus
August-psychrometer
Avogadro, *Amadeo* (1776—1856), olasz fizikus
Avogadro-szám

B

Baastrup, *Christian Ingerslev* (1885—1950), dán röntgenológus
Baastrup-betegség
Bachmann, *G. W.* (1890—), amerikai parazitológus
Bachmann-féle cutan próba
Baelz, *Ervin von* (1849—1913), német orvos
Baelz-syndroma
cheilitis
Baeyer, *Hans von* (1875—1914), német orthopaed sebész és fiziológus
Baeyer-műtét
bifurcatio femoris
Baker, *William Morant* (1839—96), angol sebész
Baker-cysta
Balázs *Béla* (1884—1949), költő, író és esztéta
Bauer
Baldwin, *James Fairchild* (1850—1936), amerikai nőgyógyász
Baldwin-műtét
Balfour, *George William* (1822—1903), angol orvos
chloroma
Ball, *Sir Charles B.* (1851—1916), ír sebész
Ball-műtét
Ballenger, *Howard Charles* (1886—), amerikai fülész
Ballenger-féle csuklós porckés
Barberio, *Michelle* (1872—), olasz orvos
Barberio-próba
Bard, *Louis* (1857—1930), francia orvos
Courvoisier-tünet
Barker, *Arthur Edward James* (1850—1916), angol sebész
Barker-műtét
bőrmetsző eszközök
Barré, *Jean Alexandre* (1880—), francia ideggyógyász
Barré-jel
Barré—Liéou-syndroma
Bartels, *Martin* (1875—1947), német szemész

Bartels-szemüveg

Barthélemy, *P. Toussaint* (1850—1906), francia bőrgyógyász
acnitis
Barthélemy-betegség

Barton, *John Rhea* (1794—1871), amerikai sebész
Barton-fractura
Barton-kötés
Barton-műtét

Barton, *L. G.* (1928—), amerikai szülész
Barton-fogó

Baruch, *Simon* (1840—1921), amerikai orvos
Baruch-szabály

Bastedo, *W. A.* (1873—1952), amerikai orvos
Bastedo-tünet

Battle, *William Henri* (1855—1936), angol sebész
Battle-tünet

Baumès, *Pierre Prosper François* (1791—1871), francia orvos
Colles-szabály

Baumgarten, *Walter* (1873—1945), amerikai orvos
Cruveilhier—Baumgarten-cirrhosis

Baynton, *Thomas* (1761—1820), angol orvos
Baynton-kötés

Bazin, *Antoine Pierre Ernest* (1807—78), francia bőrgyógyász
acne pilaris

Beck, *Emil G.* (1866—1932), amerikai sebész
Beck-plastica

Beckmann, *Ernst O.* (1853—1923), német kémikus
Beckmann-készülék

Bednar, *Alois* (1816—88), osztrák gyermekgyógyász
Bednar-aphtha

Beevor, *Charles Edward* (1854—1908), angol neurológus
Beevor-jel

Behçet, *Hulusi* (1889—1948), török bőrgyógyász
Behçet-syndroma

Behier, *Louis Jules* (1813—75), francia orvos
Behier—Hardy-tünet

Bell, *Alexander Graham* (1847—1922), angol származású amerikai kutató, a telefon feltalálója
bel

Bence-Jones, *Henry* (1813—73), angol orvos
Bence-Jones-fehérje

Béniqué, *Jules* (1806—51), francia sebész
Béniqué-skála
Béniqué-sonda
catheter-skála

Benoist, *L.* (1856— ?), francia orvos
Benoist-radiochromometer

Bercovitz, *Zacharias Taylor* (1895—), amerikai fiziológus
Bercovitz-test

Berger, *Paul* (1845—1908), francia sebész
Berger-műtét

Bergeron, *Etienne Jules* (1817—1900), francia orvos
Bergeron—Henoch-féle chorea electrica

Bergmeister, *Otto* (1845—1918), osztrák szemész
Bergmeister-papilla

Berkefeld, *Wilhelm* (1836—97), német gyáros
Berkefeld-szűrő

Bernhardt, *Martin* (1844—1915), német neurológus
Bernhardt—Roth-syndroma

Bernoulli, *Daniel* (1700—82), svájci matematikus, fizikus, anatómus és botanikus
Bernoulli-egyenlet

Bertillon, *Alphonse* (1853—1914), francia kriminológus, párizsi rendőrfőnök
bertillonage

Bevan, *Arthur Dean* (1861—1943), amerikai orvos
Bevan-metszés
Bevan-műtét

Beyea, *Henry Dorrance* (1867—1924), amerikai sebész
Beyea-műtét

Bezold, *Albert* (1836—68), német fiziológus
Bezold—Jarisch-reflex

Bezold, *Friedrich* (1842—1908), német otológus
abscessus Bezoldi

Bial, *Manfred* (1870—1908), német orvos
Bial-próba

Bier, *August K. G.* (1861—1949), német sebész
amputatio osteoplastica

Biot, *Camille*, 19. századi francia orvos
Biot-légzés

Birkhaug, *Konrad E.* (1892—), norvég bakteriológus
Birkhaug-próba

Bjerrum, *Jannik Peterson* (1851—1920), dán szemész
Bjerrum-tábla

Black, *J. A.* kortárs angol katonai sebész
Black-formula

Blackfan, *Kenneth Daniel* (1883—1941), amerikai gyermekgyógyász
Blackfan—Diamond-anaemia

Bland, *E. F.*, kortárs amerikai kardiológus
Bland—White—Garland-syndroma
Blount, *Walter*, kortárs amerikai orthopaed orvos és sebész
aseptikus csont-necrosis
Blumberg, *Moriz* (1873—), német sebész
Blumberg-tünet
Bobbs, *John Stough* (1809—70), amerikai sebész
Bobbs-műtét
Bochdalek, *Vincent Alexander* (1801—83), cseh anatómus
Bochdalek-virágcsokor
Bodansky, *Aaron* (1896—1941), amerikai biokémikus
alkalikus phosphatase
Bodansky-féle phosphatase-meghatározás
Boettger *(Böttger), Rudolf* (1806—81), német kémikus
Boettger-próba
Bohr, *Christian* (1855—1911), dán fiziológus
Bohr-effektus
Boivin, *André* (1895—1949), francia bakteriológus
Boivin-kivonat
Bonnet, *Amédée* (1809—58), francia sebész
Bonnet-műtét
Borchard, *August* (1864—), német sebész
Borchard-trepan
Borchardt, *Moritz* (1868—1948), német sebész
Borchardt-medencetartó
Bottini, *Enrico* (1837—1903), olasz sebész
Bottini-műtét
Bouchard, *Charles Jacques* (1837—1915), francia orvos
Charcot—Bouchard-féle miliaris aneurysma
Bourdon, (1860— ?), francia pszichológus
Bourdon-próba
Boyer, *Alexis* (1757—1833), francia sebész
Boyer-műtét
Bragg, *William Lawrence* (1890—), angol fizikus
Bragg-törvény
Braille, *Louis* (1802—52), francia pedagógus
Braille-írás
Bramann, *Fritz Gustav* (1854—1913), német orvos
„Balkenstich"
Braquehaye, *J. P. L.* (1865—), francia nőgyógyász
Braquehaye-műtét
Brasdor, *Pierre* (1721—97), francia sebész
Brasdor-műtét
Braun, *Carl von* (1822—91), osztrák szülész
cranioclast
Brenner, *Fritz* (1887—), német nőgyógyász
Brenner-tumor
Breschet, *G.* (1784—1845), francia anatómus
Breschet-venák
Breus, *B. Carl* (1852—1914), osztrák nőgyógyász
Breus-mola
Briggs, *James Emmons* (1869—1942), amerikai sebész
Briggs-labda
Brophy, *Truman William* (1848—1928), amerikai szájsebész
Brophy-műtét
Brown, *Charles Leonhard*, kortárs amerikai patológus
Brown—Symmers-betegség
Brown, *G. E.*, kortárs amerikai orvos
arteriitis
Brown, *Robert* (1773—1858), angol botanikus
diffusio
Bruck, *Carl* (1879—1944), német bőrgyógyász
Bruck-féle serochemiai reakció
Bruno, *Giordano* (1548—1600), olasz filozófus
Arisztotelész
Bruns, *Ludwig von* (1858—1916), német neurológus
Bruns-tünet
Bastian-szabály
Brünninghausen, *Hermann J.* (1761—1834), német orvos
Brünninghausen-zár
Bryant, *Thomas* (1828—1914), angol sebész
Bryant-háromszög
Bryant-műtét
Buddha, *Gautama, Sziddhartha Sakjamuni* (i. e. kb. 560—kb. 480), indiai vallásalapító
Buddha-tartás
Bunsen, *Robert Wilhelm* (1811—99), német kémikus
absorptio
Bunsen-állvány
Bunsen-égő
Burnett, *Charles H.* (1842—1902), amerikai belgyógyász
Burnett-syndroma
Bückler, *Max* (1895—), német orvos
dystrophia adiposa corneae

Bülau, *Gotthard* (1835—1900), német sebész
drainage
Büngner, *Otto von* (1858—1905), német sebész
Büngner-pont
Bylicki, *Gartner Hermann* (1785—1827), dán orvos
Bylicki—Gauss-medencemérő
Bywaters, *Eric George Lapthorne*, kortárs angol orvos
acut vesekárosodás
crush-syndroma

C

Cabot, *Hugh* (1872—1945), amerikai urológus-sebész
Cabot-műtét
Cabot, *Richard Clarce* (1868—1939), amerikai orvos
Cabot-gyűrű
Caffey, *J.* (1895—), amerikai orvos
Caffey-syndroma
Cajal, *Ramón y, Santiago* (1852—1934), spanyol hisztológus
Cajal-mag
Cajal-sejtek
contiguitás tana
Caldwell, *George Walter* (1866—1946), amerikai sebész
arcüreg-műtétek
Callender, *C. Latimer* (1892—1947), amerikai sebész
Callender-amputatio
Callisen, *Hendrik* (1740—1824), dán sebész
Callisen-műtét
Calot, *Jean François* (1861—1936), francia orthopaed orvos
Calot-oldat
Calvé, *Jacques* (1875—), francia orvos
aseptikus csont-necrosis
Cannizzaro, *Stanislao* (1826—1910), olasz kémikus
Cannizzaro-reakció
Cantor, *Meyer* (1907—), amerikai orvos
Cantor-szonda
Capivaccio, *Girolamo* (16. század), olasz sebész
Capivaccio-fekély
Carden, *Henry Douglas* (19. század), angol orvos
amputatio epiphysealis
Carmichael, *J. P.* (1856—1946), amerikai fogász
Carmichael-korona
Carnochan, *John Murray* (1817—87), amerikai sebész
Carnochan-műtét
Carpue, *Constantine* (1764—1846), angol sebész
Carpue-műtét
Carr, *Francis Howard* (1872—), angol kémikus
Carr—Price-reagens
Carrel, *Alexis* (1873—1944), francia sebész
aneurysma
Carter, *Henry Vandyke* (1831—1907), anglo-indus orvos
Carter-láz
Casoni, *Tomas* (1880—1933), olasz orvos
Casoni-reakció
Cassirer, *Richard* (1868—1925), német belés ideggyógyász
acroasphyxia
Cathelin, *Fernand* (1873—), francia urológus
Cathelin-segregator
Cazenave, *P. L. A.* (1795—1877), francia bőrgyógyász
acné sebacée fluente
Cestan, *Raymond* (1872—1933), francia neurológus
Cestan—Chenais-syndroma
Chaddock, *Charles Gilbert* (1861—1936), francia neurológus
Chaddock-reflex
Chain, *Ernst Boris* (1906—), angol biokémikus
antibioticum
Charlin, *Carlos* (1886—), chilei szemész
Charlin-syndroma
Charrière, *Joseph François Benoit* (1803—76), francia műszerész
„Charrière-filière"
Charrière-skála
Chassaignac, *Edouard Pierre Marie* (1804—79), francia sebész
Chassaignac-drain
Cheyne, *Sir William Watson* (1852—1925), angol sebész
asepsis
Cheyne-műtét
Chick, *Simon Émilienne* (1919—), francia biokémikus
Chick—Martin-módszer
Chiene, *John* (1843—1923), skót sebész
abscessus retropharyngealis
Chiene-műtét
Citelli, *Salvatore* (1875—1949), olasz gégész
Citelli-szöglet

Clauberg, *Karl Wilhelm* (1893—), német bakteriológus
Clauberg-agar
Claude, *Henri* (1869—1945), francia orvos
Claude—Gougerot-tünetcsoport
Clerambault, *Gatian de* (1872—1934), francia orvos
Clerambault-tünet
Clutton, *Henry Hugh* (1850—1909), angol sebész
Clutton-térd
Coats, *George* (1876—1915), angol szemész
Coats-betegség
Coca, *Arthur Fernandez* (1875—1959), amerikai immunológus
atopia
Cock, *Edward* (1805—92), angol sebész
boutonnière
Codivilla, *Alessandro* (1816—1912), olasz sebész
Codivilla műtétei
Cohn, *Edwin J.* (1892—1953), amerikai biokémikus
alcoholos fehérje-fractionálás
Cole, *H. N.*, kortárs amerikai bőrgyógyász
dyskeratosis congenita
Cole, *Lewis Gregory* (1874—), amerikai röntgenológus
Cole-defektus
Collet, *Frèdèric Justin* (1870—1954), francia gégész
Collet—Sicard-syndroma
Collin, *Anatole* (1831—1923), francia műszerész
Collin-dynamometer
Colonna, *Paul* (1892—), amerikai orthopaed sebész
Colonna-műtét
Conn, *Jerome W.*, kortárs angol orvos
aldosteronismus
Coombs, *R. R. A.*, kortárs angol orvos
Coombs-reagens
Coombs-test
direct Coombs-próba
Corbus, *B. C.* (1876—1954), amerikai urológus
Corbus-betegség
Cornet, *George* (1858—1915), német bakteriológus
Cornet—Baumgarten-törvény
Cotte, *Gaston* (1879—1951), francia sebész
Cotte-műtét
Cotting, *Benjamin E.* (1812—98), amerikai sebész
Cotting-műtét
Couvelaire, *Alexandre* (1873—1948), francia nőgyógyász
apoplexia uteroplacentaris
Cramer, *Friedrich* (1847—1903), német sebész
abductiós sin
Cramer-sín
Crouzon, *Octave* (1874—1938), francia orvos
dysostosis craniofacialis
Crutchfield, *William Gayle* (1900—), amerikai idegsebész
Crutchfield-húzás
Császár *Elemér* (1891—1955), fizikus
Császár-ergometer
Cullen, *Thomas Stephan* (1868—1953), amerikai nőgyógyász
Cullen-tünet

D

Dagnini, *Giuseppe* (1866—1928), olasz patológus
Dagnini—Litvak-tünet
Dahlgren, *Karl* (1864—1924), svéd sebész
Dahlgren—Stille-koponyaolló
Dakin, *Henry Drysdale* (1880—1952), angol származású amerikai kémikus
Carrel—Dakin-kezelés
dakinization
Dalrymple (1804—52), angol szemész
Dalrymple-tünet
Damoiseau, *Louis Hyacinthe Céleste* (1815—90), francia orvos
Damoiseau—Ellis-vonal
Daniell, *John Frederic* (1790—1845), angol fizikus és kémikus
Daniell-hygrometer
Danlos, *Henri Alexander* (1844—1912), francia orvos
cutis hyperelastica
Dante Alighieri (1265—1321), olasz költő
Arnoldus Villanovanus
Danysz, *Jean* (1860—1928), lengyel patológus
Danysz-jelenség
Darrow, *Daniel Cady* (1895—1965), amerikai gyermekorvos
Butler—Darrow-oldat
Darrow-oldat
Dastre, *Albert* (1844—1917), francia biológus
Dastre—Morat-törvény
Deaver, *John Blair* (1855—1931), amerikai sebész
Deaver-metszés

Degos, *Gaston Robert* (1904—), francia bőrgyógyász
Degos—Delort—Tricot-tünetcsoport
Delbet, *Paul* (1866—1924), francia sebész
Albee—Delbet-műtét
Delmas, *P.* (1880—1929), francia szülész
accouchement forcé
dilatatio cervicis
Delort, *J.*, kortárs francia bőrgyógyász
Degos—Delort—Tricot-tünetcsoport
Deneke, *Theodor Karl August* (1860— ?), német bakteriológus és belgyógyász
Deneke-vibrio
Denigés, *Georges* (1859—1935), francia biokémikus
aceton
Denis, *Wiley Glover* (1879—), amerikai biokémikus
Denis-féle magnesium-meghatározás
Denonvilliers, *Charles Pierre* (1808—72), francia sebész
Denonvilliers-fascia
Denonvilliers-műtétek
Denonvilliers-szalag
Dercum, *Francis Xavier* (1856—1931), amerikai ideggyógyász
adipositas dolorosa
Descemet, *Jean* (1732—1810), francia anatómus
Descemet-hártya
Deschamps, *Joseph François Louis* (1740—1824), francia sebész
Deschamps-tű
D'Espine, *Jean Henri Adolphe* (1844—1931), francia orvos
D'Espine-tünet
Diamond, *Louis Klein* (1902—), amerikai gyermekgyógyász
Blackfan—Diamond-anaemia
Diamond-féle tárgylemez-módszer
Dickens, *Charles* (1812—70), angol író
Bacon, Roger
Didot, *Alphonso*, 19. századi belga sebész
Didot-műtét
Dietl, *Joseph* (1804—78), osztrák orvos
Dietl-crisis
Dieudonné, *Adolf* (1864—1945), német szerológus
Dieudonné-agar
Dishoeck, *H. A. E. van*, kortárs, holland fül-orr-gégész
Dishoeck-folyamatos audiometria
Disse, *Joseph* (1852—1912), német anatómus
Disse-rés
Dittel, *Leopold* (1815—98), osztrák sebész, urológus
Dollinger—Dittel-rudak
Dittrich, *Franz* (1815—59), német orvos
Dittrich-csap
Doecker (1828—1904), dán százados
Doecker-barakk
Dohi, *Keizo* (1866—1931), japán bőrgyógyász
acropigmentatio symmetrica
Doléris, *Jacques* (1852—1938), francia sebész
Doléris—Bardescu-műtét
Donnan, *Frederick George* (1870—1956), angol orvosi kémikus
Donnan-egyensúly
Douglas, *Claude Gordon* (1882—1963), angol orvos
alapanyagcsere
Douglas-zsák
Downey, *Hal* (1877—1959), amerikai haematológus
Downey-sejtek
Dragstedt, *Lester Reynold* (1893—), amerikai sebész
Dragstedt-műtét
Dreyfus, *Jules R.*, kortárs francia orvos
Dreyfus-syndroma
Drigalski, *Wilhelm von* (1871—1950), német mikrobiológus
Drigalski-agar
Drinker, *Philip* (1894—), amerikai iparhigiénikus
Drinker—Collin-resuscitatio
Drinker-vastüdő
Drum, Walter (1897—), német fogorvos
Drum-korona
Drummond, *Sir David* (1852—1932), angol sebész
Drummond—Talma—Morison-műtét
Dubois, *Eugene Floyd* (1882—1959), amerikai orvos
Aub—Dubois-táblázat
Dubois-formula
Dubois, *Paul* (1795—1871), francia nőgyógyász
Dubois-tályog
Dulong, *Pierre Louis* (1785—1838), francia fizikus és kémikus
atomhő
Durand, *J.*, kortárs francia orvos
Durand-betegség vírusa
Durand, *P.*, kortárs olasz gyermekgyógyász
Durand—Zunin-syndroma
Durham, *Herbert Edward* (1866—1945), angol bakteriológus
agglutinatio
Durham-cső

E

Economo, *Constantin* (1876—1931), osztrák neurológus
cerebrum

Eggers, *Werner* (1913—), német fogorvos
caries

Ehlers, *Edward Lauritz* (1863—1937), dán bőrgyógyász
cutis hyperelastica

Ehrlich, *Paul* (1854—1915), német patológus
aetiotrop hatás
amboceptor
antiluetica
chemoreceptor
chemotherapia
complement

Elford, *William Joseph* (1900—52), angol mikrobiológus
collodium-szűrő

Ellis, *Havelock* (1859—1939), angol pszichológus
autoerotismus

Epikurosz (i. e. 341—270), görög filozófus
Aszklepiadész

Eppinger, *Hans* (1879—1945), osztrák belgyógyász
„Albuminurie in das Gewebe"
Cauchois—Eppinger—Frugoni-syndroma

Erb, *Wilhelm Heinrich* (1840—1921), német ideggyógyász
brachialis bénulás
dystrophia musculorum progressiva

Erdheim, *Jakob* (1874—1937), osztrák patológus
craniopharyngeoma

Erlenmeyer, *Friedrich Albert* (1849—1926), német orvos
brómsók

Ernst *Jenő* (1895—), biofizikus
Acta Biochimica et Biophysica Academiae Scientiarum Hungaricae

Ernst, *Paul* (1859—1927), német patológus
Babeş—Ernst-szemcsék

Esbach, *Georges Hubert* (1843—90), francia belgyógyász
albuminimeter
albuminuria

Esmarch, *Friedrich von* (1823—1908), német sebész
bőrelcsúsztatás

Esser, *Johannes Fredericus Samuel* (1877—1946), holland sebész
arteria-lebeny
bőrelcsúsztatás
dermato-oesophagoplastica

Eukleidész *(Euklidész)*, i. e. 300 körül élt alexandriai matematikus
alexandriai iskola

Eustacchi, *Bartolomeo (Eustachius Bartolommeus)*, (1520—74), olasz anatómus
Albinus

Ewald, *Karl Anton* (1845—1915), német elmegyógyász
Boas

F

Fabrizio, *Girolamo (Fabricius Hyeronymus, ab Acquapendente)*, (1537—1619), olasz anatómus, embryológus és sebész
Albinus
Bauhin
Canano
Casserio

Fahraeus, *Robin* (1888—), svéd patológus
Biernacki

Falloppia, *Gabriele (Falloppio, Fallopius)*, (1523—62), olasz anatómus
canalis nervi facialis (Fallopii)

Fanconi, *Guido* (1892—), svájci gyermekgyógyász
cystinosis
De Toni

Favre, *Maurice* (1876—1954), francia bőrgyógyász
angiodermite purpurique et pigmentaire

Fehling, *Hermann von* (1812—85), német kémikus
cuprum
disaccharidok

Felletár, *Emil* (1834—1917), toxicologus
Bírósági Vegyészeti Intézet, Országos

Feréol, *Louis Henri Felix* (1825—91), francia orvos
dermatitis scarlatiniformis desquamativa recidivans

Fermi, *Enrico* (1901—54), olasz származású amerikai fizikus
atomenergia

Fibiger, *Johannes* (1867—1928), dán patológus
Debré—Fibiger-syndroma

Filatov, *Nil Fjodorovics* (1847—1902), orosz gyermekgyógyász
Dukes

Finochietto, *Enrique* (1880—1948), argentin sebész

bordaterpesztő

Fitz, *Reginald Heber* (1843—1913), amerikai patológus
appendicitis

Flechsig, *Paul Emil* (1847—1929), német pszichiáter és agypatológus
ascendáló pályák

Fleming, *Sir Alexander* (1881—1955), angol orvos és bakteriológus
antibioticum

Flór *Ferenc* (1809—71), sebész
Bugát

Florey, *Lord Howard Walter* (1898—), angol bakteriológus
antibioticum

Flower, *Sir William Henry* (1831—99), angol antropológus
dental jelző

Fochier, *Alphonse* (1845—1903), francia nőgyógyász
abscessus Fochieri

Foerster, *Ottfried* (1873—1941), német idegsebész, ideggyógyász
Bumke
diplegia atonica congenita

Foley, *Frederic Eugene Basil* (1891—), amerikai urológus
catheter

Folin, *Otto* (1867—1934), svéd származású amerikai biokémikus
Agren—Lagerlöff-féle trypsin-vizsgálat
aminosav-meghatározás
ammonia
Benedict-féle vércukor-meghatározás
creatinin-meghatározás
creatinin-meghatározás vizeletben

Forlanini, *Carlo* (1847—1918), olasz orvos
collapsus therapia

Forssel, *Gösta* (1876—1950), svéd röntgenológus
areola digestiva gastrica

Fourcroy, *Antoine François* (1755—1809), francia vegyész
adipocire

Fournier, *Jean Alfred* (1832—1914), francia bőrgyógyász
dermatitis vacciniformis infantilis

Fox, *William Tilbury* (1836—79), angol bőrgyógyász
dysidrosis

Förster, *Richard* (1825—1902), német szemész
Aubert—Förster-tünet

Fracastoro, *Girolamo (Hieronymus Fracastorius)*, (1483—1553), olasz orvos, fizikus, csillagász és költő
contagium

Franceschetti, *Adolf* (1896—), svájci szemész
corepraxia

Frank, *Johann Peter* (1745—1821), német orvos és higiénikus
bécsi orvosi iskola

Freiberg, *Albert Henry* (1868—1940), amerikai orvos
aseptikus csont-necrosis

Freud, *Sigmund* (1856—1939), osztrák ideggyógyász és pszichiater
Adler, Alfred
Breuer
catharsis
Charcot

Friedrich, *Paul Leopold* (1864—1916), német sebész
arcüreg-műtétek

Frigyesi *József* (1876—), szülész, nőgyógyász
carcinoma vaginae

Fritsch, *Heinrich* (1844—1915), német nőgyógyász
Bozeman—Fritsch-catheter
catheter

Frommel, *Richard Julius Ernst* (1854—1912), német szülész, nőgyógyász
Chiari—Frommel-syndroma

Frosch, *Paul* (1860—1928), német bakteriológus
aphthae epizooticae

Fröhlich, *Alfred* (1871—1953), osztrák neurológus és farmakológus
dystrophia adiposogenitalis

G

Galenus, *Claudius (Galénosz)*, (kb. 130—200), görög származású római orvos
Abd-el-Letif
Afrikai Konstantin
Agricola
alexandriai iskola
Alkmaión
arab orvostudomány története
Arisztotelész
asphyxia
Avicenna
Berengario da Carpi
Botallo
Cardano
Daremberg
Dioszkuridész Pedaniosz
dogmatikusok

Dubois, Jacques

Galilei, *Galileo* (1564—1642), olasz fizikus, matematikus és csillagász
Arisztotelész
Borelli
Cesi

Galton, *Sir Francis* (1822—1911), angol természetbúvár, utazó, az eugenika kezdeményezője
biometria

Garel, *Jean* (1852—1931), francia fülész
claudicatio intermittens laryngis

Garland, *J.*, kortárs amerikai kardiológus
Bland—White—Garland-syndroma

Gatti, *Angelo*, olasz orvosprofesszor a 18. század közepe táján
Dimsdale

Gauß *(Gauss), Carl Joseph* (1875—1957), német nőgyógyász
Bylicki—Gauss-medencemérő
cephalocranioclast

Gee, *Samuel Jones* (1839—1911), angol orvos
coeliakia

Gegesi Kiss *Pál* (1900—), gyermekgyógyász
Acta Paediatrica Academiae Scientiarum Hungaricae

Geiger, *Hans* (1882—1945), német fizikus
alpha-sugárzás
csúcsszámláló

Gengou, *Octave* (1875—1957), belga bakteriológus
Bordet
Bordet—Gengou-táptalaj
complement-kötés

Gerhardt, *Carl Adolf* (1833—1902), német belgyógyász
acetecetsav

Gerhardt, *Charles Frédéric* (1816—56), francia kémikus
bilirubin

Gersuny, *Robert* (1844—1924), osztrák sebész
coproma

Gesner, *Conrad* (1516—65), svájci orvos, természetbúvár
Cordus

Gilchrist, *Thomas Caspar* (1862—1927), amerikai bőrgyógyász
blastomycosis Americana borealis

Gillies, *Sir Harold Delf* (1882—1960), angol sebész
apodactyliás csomózás
Cupido-ív-műtét

Giotto, *di Bondone* (1266—1337), olasz festő, szobrász és építész
Arnoldus Villanovanus

Giraldès, *J. A.* (1808—75), francia sebész
apparatus genitalis
appendix epididymis

Gmelin, *Leopold* (1788—1853), német orvos és kémikus
bilirubin

Goethe, *Johann Wolfgang* (1749—1832) német költő, író, polihisztor
autoscopos hallucinatio

Goldberger, *Joseph* (1874—1929), magyar származású amerikai fiziológus
Brill-betegség

Golgi, *Camillo* (1844—1926), olasz hisztológus és patológus
Deiters-sejtek

Gonin, *Jules* (1870—1935), svájci szemész
ablatio retinae

Gougerot, *Henri* (1881—1955), francia bőrgyógyász
allergide cutanée polymorphe
Claude—Gougerot-tünetcsoport
dermatitis lichenoides purpurica et pigmentosa
dermo-hypodermatitis calcificans

Gouley, *John Williams Severin* (1832—1920), amerikai sebész
catheter

Gowers, *Sir William Richard* (1845—1915), angol belgyógyász és neurológus
ascendáló pályák

Graham, *Thomas* (1805—69), angol kémikus
cristalloid anyagok
diffusio

Graser, *Ernst* (1860—1929), német sebész
diverticulum Graseri

Graunt, *John* (1620—74), angol kereskedő, statisztikus
demográfia

Grawitz, *Paul* (1850—1932), német patológus
adenoma rete ovarii

Gray, *Sir Archibald Montague Henry* (1880—), angol bőrgyógyász
adiponecrosis subcutanea neonatorum

Greene, *Robert* (1560—92), angol író
Bacon, Roger

Griesinger, *Wilhelm* (1817—68), német belgyógyász és elmegyógyász
Duchenne—Griesinger-betegség

Gross, *Robert Edward* (1905—), amerikai orvos
aorto-pulmonalis fistula
ductus arteriosus Botalli

Grossmann *(Groszmann) Gusztáv József* (1878—1957), röntgenfizikus
Chaoul

Gruber, *Max von* (1853—1927), német higiénikus
agglutinatio

Gruby *Dávid* (1810—98), Franciaországban élt magyar orvos
Achorion

Grütz, *Otto* (1886—), német bőrgyógyász
Bürger—Grütz-betegség

Gudden, *Bernhard Aloys von* (1824—86), német ideg- és elmegyógyász
commissura postoptica ventralis

Guérin, *Camille* (1872—1961), francia állatorvos és bakteriológus
BCG-bacillus
BCG-oltás
Calmette

Gunning, *Willem* (1827—1901), holland kémikus
aceton

György *Pál* (1893—), magyar származású amerikai gyermekgyógyász
bifidus-flóra

Gysi, *Alfred* (1865—1957), svájci fogorvos
articulator

H

Haeckel, *Ernst* (1834—1919), német zoológus és orvos
biogenetikai alaptörvény
blastea
Darwin, Charles Robert

Haën, *Anton de* (1704—76), holland származású bécsi orvos
bécsi orvosi iskola
Boerhaave

Haglund, *Sims Emil Patrik* (1870—1937), svéd orthopaed sebész
aseptikus csont-necrosis

Halban, *Joseph* (1870—1937), osztrák szülész
cirrhosis anularis subhymenalis

Haldane, *John Scott* (1860—1936), angol fiziológus
alapanyagcsere
Bert
biocalorimetria

Haller, *Albrecht von* (1708—77), svájci fiziológus, orvos, botanikus és költő
apparatus genitalis
arcus lumbocostalis lateralis
arcus lumbocostalis medialis
Boerhaave
Brown, John
Camerarius
circulus arteriosus Halleri
circulus venosus Halleri
Cullen

Halley, *Edmond* (1656—1742), angol csillagász
demográfia

Hallopeau, *François Henri* (1842—1919), francia bőrgyógyász
dermatitis vacciniformis infantilis

Hanau, *Arthur Nathan* (1858—1900), német patológus
daganat-transplantatio

Hanot, *Victor Charles* (1844—96), francia orvos
anasarca

Hansemann, *David* (1858—1920), német patológus
anaplasia

Hardy, *Alfred* (1811—93), francia belgyógyász
Behier—Hardy-tünet

Harger, *Rolla Neil* (1890—), amerikai kémikus és toxikológus
alcohol kimutatása leheletben

Hartley, *David* (1705—57), angol pszichológus
associatiós psychologia

Harvey, *William* (1578—1657), angol orvos
Arisztotelész
aura seminalis
Boë Sylvius

Hasner, *Joseph Ritter von Artha* (1819—92), cseh szemész
ductus nasolacrimalis

Heberer, *Gerhard* (1901—), német antropológus
Australopithecinae

Hebra, *Ferdinand* (1816—80), osztrák bőrgyógyász
bécsi orvosi iskola

Heilmeyer, *Ludwig* (1899—), német belgyógyász, haematologus
Di Guglielmo-syndroma

Heister, *Lorenz* (1683—1758), német anatómus
diverticulum Heisteri

Helmholtz, *Hermann Ludwig Ferdinand von* (1821—94), német fiziológus és fizikus
additiós színek
alapszínek
associatiós psychologia
Donders—Listing-szabály

Du Verney

Henderson, *Yandell* (1873—1944), amerikai fiziológus
cardiometer

Henle, *Adolf* (1864—1936), német sebész
Albee—Henle-műtét

Henle, *Friedrich Gustav Jacob* (1809—85), német anatómus
canalis inguinalis

Hensen, *Victor* (1835—1924), német biológus, anatómus és embryologus
ductus reuniens

Hering, *Karl Ewald Konstantin* (1834—1918), német fiziológus
Breuer

Hérodotosz *(Herodotos)*, (i. e. kb. 484—425), görög történetíró
balzsamozás

Herophilosz (kb. i. e. 4. század), görög orvos
alexandriai iskola

Herter, *Christian Archibald* (1865—1910), amerikai belgyógyász és farmakológus
coeliakia

Herxheimer, *Karl* (1861—1942), német bőrgyógyász
acrodermatitis chronica atrophicans
dermatitis atrophicans nodosa

Heryng, *Theodor* (1847—1925), lengyel gégész
diaphanoscopia

Hesselbach, *Franz Kaspar* (1759—1816), német sebész és anatómus
canalis inguinalis

Heubner, *Otto Johann Leonhard* (1843—1926), német gyermekgyógyász
coeliakia

Heubner, *Wolfgang Otto Leonhard* (1877—1947), német farmakológus
barégine

Higashi, *O.*, kortárs japán orvos
Chédiak—Higashi-syndroma

Hinselmann, *Hans* (1884—1959), német szülész, nőgyógyász
colposcopia

Hippel, *Eugen von* (1867—1939), német szemész
angioma

Hippokratész (i. e. 460—377), görög orvos
Afrikai Konstantin
Agricola
alkat
Alkmaión
Apollonius
arab orvostudomány története
Aszklepiadész
Athenaiosz
Boissier
Celsus
Cooper—Hippokratész-módszer
Croll
Daremberg
Dioklész Karüsztosz
dogmatikusok
Dubois, Jacques

Hoffmann, *Erich* (1868—1959), német bőrgyógyász
allotrichia circumscripta capillitii
balanitis
dermalexin
dermatofibrosarcoma protuberans

Hoffmann, *Johann* (1857—1919), német neurológus
atrophia musculorum progressiva neuralis
atrophia musculorum progressiva spinalis

Holzknecht, *Guido* (1872—1931), osztrák röntgenológus
atelectasia
chromoradiometer
distinctor

Horner, *Johann Friedrich* (1831—86), svájci szemész
Avellis—Horner-syndroma

Horton, *Bayard Taylor* (1895—), amerikai orvos
arteriitis

Howell, *William Henry* (1860—1945), amerikai fiziológus
anticoagulansok(táblázat)
antithrombokinase

Hrdlička, *Ales* (1869—1943), cseh származású amerikai antropológus
craniometria

Hull, *Clark Leonard* (1884—1952), amerikai pszichológus
behaviorismus

Hume, *David* (1711—76), angol filozófus
associatiós psychologia

Hunter, *John* (1728—93), skót származású angol sebész, anatómus, fiziológus, embryologus, botanikus és geológus
canalis adductorius (Hunteri)

Huxley, *Thomas Henry* (1825—95), angol biológus
Darwin, Charles Robert

Hültl *Hümér* (1868—1940), sebész
Ádám

Hyrtl, *Joseph* (1810—94), vasvári származású osztrák anatómus
corrosio
Corti

I

Ibrahim, *Jussuf* (1877—1953), német gyermekgyógyász
candidiasis

Ivánovics *György* (1904—), mikrobiológus
Acta Microbiologica Academiae Scientiarum Hungaricae
Bruckner

J

Jaboulay, *Mathieu* (1860—1913), francia sebész
Danielopolu—Jaboulay-műtét

Jackson, *Chevalier* (1865—1958), amerikai gégész
bronchographia

Jacobaeus, *Hans Christian* (1879—1937), svéd belgyógyász
adhaesiolysis

Jacquemier, *Jean Marie* (1806—79), francia szülész
Chadwick-jel

Jadassohn, *Werner* (1897—), svájci bőrgyógyász
basalioma
cutis verticis (frontis) gyrata
dermatose pigmentaire en éclaboussures

Jancsó *Miklós* (1903—66), farmakológus
chemotherapia

Janet, *Pierre* (1859—1947), francia urológus
catheter

Jellinek, *St.* (1871—), osztrák orvos
áramjegy

Jeney *Endre* (1891—), higiénikus
Bakács

Jenner, *Edward* (1749—1829), angol orvos
Dimsdale

Jensen, *Carl Olaf* (1864—1934), dán állatorvostani bakteriológus
Claus—Jensen-módszer
daganat-transplantatio

Johansson, *Sven.*, kortárs svéd sebész
aseptikus csont-necrosis

Johnson, *Frank C.* (1894—1934), amerikai gyermekgyógyász
cutaneo-muco-ocularis syndroma

Joseph, *Jacques* (1865—1934), német sebész
ajakpírpótlás
antidysplasia

Josephs, *Hugh W.*, kortárs amerikai gyermekgyógyász
Blackfan—Diamond-anaemia

Jung, *Carl Gustav* (1875—1961), svájci pszichiáter
associatiós test
autochton idea

K

Kaffka *Margit* (1880—1918), író és költő
Bauer

Kahán *Ágost* (1914—), szemorvos
adaptometer

Kahler, *Otto* (1849—93), osztrák patológus
bécsi orvosi iskola

Kantorowicz, *Alfred* (1880—), német fogorvos
Bonni-rendszer

Kaplan, *David*, kortárs amerikai orvos
alcohol

Kaposi *Mór* (1837—1902), magyar származású bécsi bőrgyógyász
acne ulcerosa serpiginosa
dermatitis papillaris capillitii
dermatitis vacciniformis infantilis

Keilin, *David* (1887—1963), angol biokémikus
cytochromok

Keleti *Károly* (1833—92), statisztikus
demográfia

Kelly, *Adam Brown* (1865—1941), skót gégész
dysphagia sideropenica

Kelvin, *Lord:* →**Thomson,** *Sir William*

Kendall, *Edward Calvin* (1886—), amerikai biokémikus
corticosteron

Kienböck, *Robert* (1871—1953), osztrák röntgenológus
aseptikus csont-necrosis

Kilner, *Thomas Pomfret* (1890—1964), angol sebész
bőrfeszítő eszközök

Kimmelstiel, *Paul* (1900—), amerikai patológus
diabetes mellitus

Kirchner, *Wilhelm* (1849—1935), német otológus
diverticulum Kirchneri

Kirschner, *Martin* (1879—1942), német sebész
bőrelcsúsztatás
diafixatio
drót-extensio

Kitasato, *Shibasaburo* (1852—1931), japán bakteriológus
Behring

Klebs, *Theodor Albrecht Edwin* (1834—1913), német patológus és bakteriológus
Corynebacterium
Kleinschmidt, *Hans* (1885—), német gyermekgyógyász
Czerny—Kleinschmidt-vajleves
Kluge, *Karl Alexander Ferdinand* (1782—1844), német nőgyógyász
Chadwick-jel
Knoop, *Franz G.* (1875—1946), német biokémikus,
béta-oxidatio
Koch, *Robert* (1843—1910), német bakteriológus
alt-tuberculin
Bacillus anthracis
Baumgarten
Cohn, Ferdinand Julius
contagionista elmélet
Kocher, *Emil Theodor* (1841—1917), svájci sebész
borda-raspatorium
Dieffenbach—Weber—Kocher-műtét
duodenum mobilisatio
Koffka, *Kurt* (1886—1941), német pszichológus
alaklélektan
Kohl Larsen, *Ludwig* (1884—), német antropológus
Africanthropus
Kopernikusz, *(Coppernicus, Mikolaj Kopernik)*, (1473—1543), lengyel csillagász
Arisztotelész
Korányi *Frigyes*, báró (1829—1913), belgyógyász
Böszörményi
Korányi *Sándor*, báró (1866—1944), belgyógyász
asthenuria
concentratiós próba
cryoscopia
Korzakov, *Szergej Szergejevics* (1854—1900), orosz elmeorvos
amnestikus syndroma
Kotlán *Sándor* (1887—), zoológus, parazitológus
Acta Veterinaria Academiae Scientiarum Hungaricae
Kovalevszkij, *Alekszander O.* (1840—1901), orosz embryologus
biogenetikai alaptörvény
Köhler, *Alban* (1874—1947), német orvos
aseptikus csont-necrosis
Köhler, *Wolfgang* (1887—), német pszichológus
alaklélektan
Kőrösy *József* (1844—1906), statisztikus demográfia
Kraepelin, *Emil* (1856—1926), német elmegyógyász
dementia praecox
Kraus, *Friedrich* (1858—1936), német belgyógyász
Brugsch
Krause, *Fedor Victor* (1857—1937), német sebész
cutistransplantatio
Kraske, *Paul* (1851—1930), német sebész
amputatio recti
Krebs, *Sir Hans Adolf* (1900—), német származású angol biokémikus
citrat cyclus
Kretschmer, *Ernst* (1888—1964), német elmegyógyász
alkat
athletoid alkat
coma vigile
Conrad testalkat-rendszere
csontok alkati jellegei
cyclothymia
diathesises proportio
dysplastikus alkat
Krogh, *Schack August Steenberg* (1874—1949), dán fizikus
aerotonometer
alapanyagcsere
bicikli-ergometer
diffusiós capacitas
Krompecher *Ödön* (1870—1926), patológus
basalioma
carcinoma
Krönlein, *Rudolf Ulrich* (1847—1910), svájci sebész
craniocerebralis topographia
Krukenberg, *Friedrich Ernst* (1871—1946), német patológus
Axenfeld—Krukenberg-pigmentorsó
Kruse, *Walther* (1864—1943), német bakteriológus
Aphanozoa
dysbakta
Kuhnt, *Hermann* (1850—1925), német szemész
degeneratio disciformis maculae lutae
discissio capsulae lentis
Kulenkampff, *Dietrich* (1880—), német sebész
chloraethyl-bódulat
Külz, *Rudolph Eduard* (1845—95), német orvos
coma cylinder

Küster, *Ernst Georg Ferdinand von* (1839—1930), német sebész
arcüreg-műtétek

L

Laënnec, *René Théophile Hyacinthe* (1781—1826), francia belgyógyász
atrophiás cirrhosis
Auenbrugger
auscultatio
cirrhosis
cirrhosis hepatis
Corvisart

Laidlaw, *Sir Patrick Playfair* (1881—1940), angol mikrobiológus
Andrewes

Lamarck, *Jean-Baptiste Pierre Antoine de* (1744—1829), francia természettudós
Cuvier

Lamettrie, *Julien Offray de* (1709—51), francia orvos és filozófus
Boerhaave

Lancefield, *Rebecca C.* (1895—), amerikai mikrobiológus
A-csoport
B-csoport
C-anyag

Lancisi, *Giovanni Maria* (1654—1720), olasz belgyógyász
Albertini

Landouzy, *Louis* (1845—1917), francia belés ideggyógyász
Déjerine
dystrophia musculorum progressiva

Landsteiner, *Karl* (1868—1943), osztrák patológus
AB0-vércsoportrendszer
autohaemolysis-vizsgálat

Lange, *Carl* (1883—), német orvos
aceton
aranysol-reakció

Langenbeck, *Bernard Rudolph Konrad* (1810—87), német sebész
borda-raspatorium

Langenbeck, *Conrad Johann Martin* (1776—1851), német sebész
ajakhiány

Larsen, *Christian*, kortárs norvég orvos
aseptikus csont-necrosis

Lashley, *Karl Spencer* (1890—1956), amerikai pszichológus
behaviorismus

Launois, *Pierre Emil* (1856—1914), francia orvos
Bensaude

Lederberg, *Joshua* (1925—), amerikai genetikus
conjugativ sejt-fusio

Legal, *Emmo* (1859—1922), német orvos
aceton

Legg, *Arthur Thornton* (1874—1939), amerikai ortopéd sebész
aseptikus csont-necrosis
Calvé—Legg—Perthes-betegség

Leloir, *Henry-Camille-Chrysostome* (1855—1896), francia bőrgyógyász
acné hypertrophique

Lembert, *François Jules Antoine* (1802—51), francia sebész
Czerny—Lembert-varrat

Lengyel *Béla* (1903—), kémikus
Acta Chimica Academiae Scientiarum Hungaricae

Lenhossék *Mihály* (1863—1937), anatómus, hisztológus
contiguitás tana

Leriche, *René* (1879—1955), francia sebész
Adson-műtét
arteria resectio
arteriectomia

Letterer, *Erich* (1895—), német patológus
Abt—Letterer—Siwe-betegség

Levaditi, *Constantin* (1874—1928), román származású francia bakteriológus
antiluetica

Lewin, *Kurt* (1890—1947), német pszichológus
alaklélektan

Lewis, *Thomas* (1881—1945), angol kardiológus
dextrocardiogramm

Lexer, *Erich* (1867—1937), német sebész
bőrelcsúsztatás

Leyden, *Ernst Victor von* (1832—1910), német belgyógyász
Charcot
Charcot—Leyden-kristályok
dystrophia musculorum progressiva

Lhermitte, *Jacques Jean* (1877—1959), francia ideggyógyász
degeneratív diffus sclerosis

Lieben, *Adolf* (1836—1914), osztrák kémikus
aceton

Liepmann, *Hugo* (1863—1925), német elmegyógyász
apraxia

Lightwood, *Reginald* (1898—), angol gyermekgyógyász
acidosis renalis infantilis

Lignac, *G. O. E.*, kortárs holland patológus
cystinosis
Lindner, *Karl David* (1883—1961), osztrák szemész
ablatio retinae
Linné, *Carl von (Linnaeus)*, (1707—78), svéd orvos és botanikus
Aldrovandi
Arisztotelész
binominalis nómenklatúra
Boerhaave
Boissier
Brunfels
Darwin, Charles Robert
Lipták *Pál* (1887—1949), gyógyszerész
Acta Pharmaceutica Hungarica
Lisfranc de Saint Martin, *Jacques* (1790—1847), francia sebész
amputatio recti
Lissák *Kálmán* (1908—), fiziológus
Acta Physiologica Academiae Scientiarum Hungaricae
Lister, *Joseph baron* (1827—1912), angol sebész
antiseptikus sebészet
asepsis
Brodie
carbol-permet
Listing, *Johann Benedikt* (1808—82), német fiziológus és fizikus
Donders—Listing-szabály
Little, *William John* (1810—94), angol orthopaed orvos
diplegia spastica infantilis
Litzmann, *Karl Konrad Theodor* (1815—90), német szülész
asynclitismus
Locke, *John* (1632—1704), angol filozófus és orvos
associatiós psychologia
Loeb, *Leo* (1859—1959!), német származású amerikai patológus
daganat-transplantatio
deciduoma
Lohmann, *Karl* (1898—), német biokémikus
adenosintriphosphat
Lombroso, *Cesare* (1836—1909), olasz elmegyógyász
Benedikt
criminal-anthropologia
Lorenz, *Adolf* (1854—1946), osztrák orthopaed orvos
bifurcatio femoris
Loschmidt, *J.* (1821—95), osztrák fizikus
Avogadro-szám
Löffler *(Loeffler)*, *Friedrich August Johannes* (1852—1915), német bakteriológus
aphthae epizooticae
Corynebacterium
Luc, *Henry* (1855—1925), francia gégész
arcüreg-műtétek
Luciani, *Luigi* (1840—1919), olasz fiziológus
cerebellaris atonia
Ludwig, *Karl Friedrich Wilhelm* (1816—95), német fiziológus és összehasonlító anatómus
áramóra
Lukasiewicz, *Vladimir* (1860—1924), lengyel bőrgyógyász
acne conglobata
Luschka, *Herbert von* (1820—75) német anatómus
adenoid vegetatio
Lusk, *William Thompson* (1838—97), amerikai orvos
Atwater—Lusk-koefficiensek
Lutz, *Wilhelm* (1888—1958), svájci bőrgyógyász
blastomycosis Americana meridionalis
Luys, *Jules Bernard* (1828—97), francia anatómus és idegfiziológus
corpus subthalamicum Luysi

M

Mackenzie, *Stephen* (1844—1909), angol orvos
autohaemolysis-vizsgálat
Macleod, *John James Richard* (1876—1935), skót származású kanadai fiziológus
Banting
Madzsar *József* (1876—1941), szociálhigiénikus
anya-, csecsemő- és gyermekvédelem
Magath, *Thomas Byrd* (1895—), amerikai patológus
arteriitis
Magendie, *François* (1783—1855), francia fiziológus
Bell
Bernard
Malpighi, *Marcello* (1628—94), olasz anatómus, orvos, természettudós
Albertini
apparatus genitalis
Baglivi
corpus luteum
Malthus, *Thomas Robert* (1766—1834), angol közgazdász, anglikán pap
demográfia

Mann, *Ludwig* (1866—1936), német ideggyógyász
apoplexia cerebri
Mansfeld *Géza* (1882—1949), farmakológus
alapanyagcsere
Manson, *Sir Patrick* (1844—1922), angol katonaorvos
basophil pontozottságú vörösvérsejt
Marchiafava, *Ettore* (1847—1916), olasz patológus
Celli
Marie, *Pierre* (1853—1940), francia ideg- és belgyógyász
acromegalia
atrophia musculorum progressiva neuralis
Behtyerev-kór
Charcot
dysostosis cleidocranialis
Mariotte, *Edme* (1620—84), francia fizikus
Du Verney
Martin, *Rudolf* (1864—1925), svájci antropológus
anthropologia
anthropometria
craniometria
Martorell, *Fernando*, kortárs spanyol orvos
aortaív-syndroma
Marx *Károly (Karl)*, (1818—83), közgazdász, filozófus, a tudományos szocializmus megteremtője, a nemzetközi munkásmozgalom német születésű, életének jelentős részét Angliában töltő vezetője.
Bacon, Francis
Masters, *William H.*, kortárs amerikai nőgyógyász
Allen—Masters-syndroma
Matzenauer, *Rudolf* (1869—1932), osztrák bőrgyógyász
dermatitis dysmenorrhoica symmetrica
McCarthy, *Joseph* (1874—), amerikai urológus
cystoscop
Meckel, *Johann Friedrich* (1781—1833), német anatómus és biológus
arcus branchialis
biogenetikai alaptörvény
diverticulum Meckeli
Mecsnyikov, *Ilja Iljics* (1845—1916), orosz biológus
Baumgarten
biogenetikai alaptörvény
cellularis immunitas
Medawar, *Peter Brian* (1915—1964), angol zoológus
Burnet selectiós klon-elmélete
Meduna *László József* (1896—1964), magyar származású amerikai ideggyógyász
cardiazol-schock
Meinicke, *Ernst* (1878—1945), német bakteriológus
Chédiak-reakció
Meissner, *Georg* (1829—1905), német zoológus és fiziológus
corpuscula Meissneri
Melczer *Miklós* (1891—), bőrgyógyász
aphthosis
carcinogenopexis
Mendel, *Gregor Johann* (1822—84), osztrák genetikus
Bateson
brachydactylia
Mering, *Joseph von* (1849—1908), német belgyógyász
diabetes mellitus
Meulengracht, *Einar* (1887—), dán belgyógyász
bilirubin
Meyer, *Wilhelm* (1824—98), dán orvos
adenoid vegetatio
Meyerhof, *Otto* (1884—1951), német fiziológus
daganatsejt
Meynert, *Theodor Hermann Andreas* (1833—92), német ideg- és elmegyógyász
commissura supra optica
Mibelli, *Vittorio* (1860—1910), olasz bőrgyógyász
angiokeratoma
Michaelis, *Gustav Adolf* (1798—1848), német szülész
conjugata diagonalis externa
Michelson, *Albert Abraham* (1852—1931), német származású amerikai fizikus
actinometer
Middeldorpf, *Albrecht Theodor* (1824—68), német sebész
akidopeirastika
Miescher, *Guido* (1877—1961), svájci bőrgyógyász
acne
cheilitis granulomatosa
Mikulicz-Radecki, *Johann von* (1850—1905), lengyel származású német sebész
arcüreg-műtétek
Milian, *Gaston* (1871—1945), francia bőrgyógyász
atrophie blanche
biotropismus
Mill, *James* (1773—1836), angol közgazdász, filozófus és történész
associatiós psychologia

Mill, *John Stuart* (1806—73), angol közgazdász és filozófus, James *Mill* fia
associatiós psychologia
Miller, *Thomas Grier* (1886—1955), amerikai sebész
Abbott
Miller, *Willoughby Dayton* (1853—1907), amerikai származású, évtizedekig Berlinben tevékenykedő stomatológus
caries
Minkowski, *Oskar* (1858—1931), litván származású lengyel belgyógyász
Chauffard
diabetes mellitus
Minot, *George Richards* (1885—1950), amerikai belgyógyász
antiperniciosa faktor
Momburg, *Friedrich* (1870—1939), német sebész
aorta compressio
Monaldi, *Vincenzo* (1899—), olasz orvos
caverna drainage
Mondino de Luzzi *(Mundinus)*, (1276—1326), olasz orvos
Achillini
Berengario da Carpi
Morat, *Jean Pierre* (1846—1920), francia fiziológus
Dastre—Morat-törvény
Morawitz, *Paul Oskar* (1879—1936), német belgyógyász
anticoagulansok (táblázat)
agastrikus anaemia
coagulatio
Morelli, *Gusztáv* (1879—1959), stomatológus
caries-index
Morgagni, *Giovanni Battista* (1682—1771), olasz anatómus és patológus
Achillini
Albertini
apparatus genitalis
appendix testis
appendix vesiculosa
Auenbrugger
Baillie
Morgan, *John* (1797—1847), angol sebész és szemész
Addison
Morison, *James Rutherford* (1853—1939), angol sebész
Drummond—Talma—Morison-műtét
Moro, *Eduard* (1874—1951), német gyermekgyógyász
coli ascensio
Morquio, *Louis* (1867—1935), uruguay-i orvos
chondro-osteodystrophia
dysostosis enchondralis metaphysaria
Mott, *Sir Frederik Walker* (1853—1926), angol neurológus
anticipatio törvénye
Möller, *Julius Otto Ludwig* (1819—87), német orvos
Barlow-betegség
Mulzer, *Paul* (1880—1945), német bőrgyógyász
balanitis
Murphy, *William Parry* (1892—), amerikai belgyógyász
antiperniciosa faktor
Müller, *Johannes Peter* (1801—58), német fiziológus, anatómus és patológus
apparatus genitalis
biogenetikai alaptörvény
Du Bois-Reymond
Müller, *Paul* (1899—1965), svájci kémikus
DDT
Müller, *Rudolf* (1877—1934), osztrák immunológus
Ballungsreaktion

N

Naegele, *Franz Karl* (1777—1851), német szülész
asynclitismus
Naegeli, *Oskar* (1885—1959), svájci bőrgyógyász
cercariasis cutis
Naegeli, *Otto* (1871—1938), svájci haematológus
acut leukaemia
Nagel, *Albrecht* (1833—95), német szemész
adaptometer
Nageotte, *Jean* (1866—1948), francia patológus
Babinski—Nageotte-syndroma
Nagy *János* (1921—), igazságügyi orvostani kutató
alcohol kimutatása leheletben
Naunyn, *Bernard* (1839—1925), német belgyógyász
cholangia
dyszooamylia
Neisser, *Max* (1869—1938), német bakteriológus
Bacterium coli mutabile
Nélaton, *August* (1807—1873), francia sebész
catheter

Nessler, *J.* (1827—1905), német kémikus
direct nesslerezés
Neufeld, *Fred* (1869—1904), német bakteriológus
bacteriotropia
Newton, *Sir Isaac* (1643—1727), angol matematikus és fizikus
Borelli
Nitze, *Max* (1848—1906), német urológus
cystoscop
Noguchi, *Hideyo* (1876—1928), japán bakteriológus, New Yorkban intézeti kutató
balanitis
Nonne, *Max* (1860—1959), német ideggyógyász
Appelt
Noorden, *Carl von* (1858—1944), német belgyógyász
Banting-kúra
Nothnagel, *Carl Wilhelm Hermann* (1841—1905), német belgyógyász
bécsi orvosi iskola
Nuck, *Anton* (1650—92), holland anatómus
diverticulum Nucki

O

Obermeier, *Otto Hugo Franz* (1843—73), német patológus
Borrelia
Ogston, *Alexander* (1844—1929), angol bakteriológus és sebész
csontmag kikaparása
Oken, *Lorenz* (1779—1850), német biológus és természetfilozófus
Bartels, Ernst Daniel August
Olivecrona, *Herbert* (1891—), svéd agysebész
Cushing-kapcsok
Ollier, *Léopold Louis Xavier Edouard* (1830—1900), francia sebész
chondrodystrophia foetalis
Oparin, *Alekszandr Ivanovics* (1894—), szovjet kémikus, biokémikus
coacervatum
Oppenheim, *Maurice* (1876—1949), amerikai börgyógyász
acne cornea
dermatitis atrophicans nodosa
Oreibásziosz *(Oribasius)*, (326—403), pergamoni születésű bizánci görög orvos
Daremberg
Osgood, *Robert Bayley* (1873—1956), amerikai orthopaed orvos
aseptikus csont-necrosis
Osler, *Sir William* (1849—1919), angol belgyógyász
acne polycythaemica
Owen, *Richard* (1804—92), angol anatómus és paleontológus
Agassiz, Louis

P

Padgett, *Earl Calvin* (1893—1946), amerikai sebész
bőrmetsző eszközök
Pander, *Heinrich Christian* (1794—1865), német embryologus
Baer
Döllinger
Papanicolau, *George Nicholas* (1883—1962), amerikai anatómus
colpocytodiagnostica
Paracelsus, *Theophrastus Bombastus von Hohenheim* (1493—1541), német orvos
Celsus
Croll
Parkinson, *Sir John*, kortárs angol orvos
antesystolia
Parrot, *Marie Jules* (1839—83), francia gyermekorvos
caput natiforme
csont-syphilis
Pasteur, *Louis* (1822—95), francia kémikus és bakteriológus
állat-passage
antibiosis
attenuatio
Babeş
Besredka
Clostridium
Cohn, Ferdinand Julius
daganatsejt
Davaine
Patterson, *D. R.*, kortárs angol fülész, gégész
disphagia sideropenica
Paulosz Aigineta *(aeginai Paulus)*, alexandriai orvos a 7. században
Abulkázim
Pavlov, *Ivan Petrovics* (1849—1936), szovjet fiziológus
alkat
alvás
alvókúra
analysator
analysis
analysis és synthesis elve
associatio
associatiós psychologia
behaviorismus

bélnedv
belső gátlás
beszéd
Botkin
conflictus
cortex cerebri
dinamikus stereotyp

Pearson, *Karl* (1857—1936), angol biológus
biometria

Pecquet, *Jean* (1622—74), francia orvos
Bartholini

Pellizzari, *Celso* (1851—1925), olasz bőrgyógyász
dermatitis atrophicans

Penfield, *Wilder Graves* (1891—), kanadai idegsebész
arachnoiditis postoperativa
centrencephalon
Cone—Penfield-kisagyfeltárás
diencephalikus autonom epilepsia

Penzoldt, *Franz* (1849—1927), német orvos
aceton

Perthes, *Georg Clemens* (1869—1927), német sebész
aseptikus csont-necrosis
Calvé—Legg—Perthes-betegség

Péterfi *Tibor* (1883—1953), orvos, biológus, hisztológus
beágyazás

Petit, *Alexis Thérése* (1791—1820), francia fizikus
atomhő

Petrovszkij, *Borisz Vasziljevics* (1908—), szovjet sebész
complex functionalis kezelés

Pettenkofer, *Max Josef von* (1818—1901), német higiénikus és kémikus
Buhl
contagionista elmélet

Pfaundler, *Meinhard von* (1872—1947), német gyermekgyógyász
Budin-szabály

Pflüger, *Eduard Friedrich Wilhelm* (1829—1910), német fiziológus
apparatus genitalis

Pic, *Adrien* (1862—), francia belgyógyász
Courvoisier-tünet

Pick, *Friedel* (1867—1926), német belgyógyász és gégész
cirrhosis hepatis

Pick, *Philipp Josef* (1834—1910), osztrák bőrgyógyász
acrodermatitis chronica atrophicans
bőrelcsúsztatás

Pinkus, *Felix* (1868—1947), német bőrgyógyász
bajonett-haj

Pirquet, *Clemens Freiherr von* (1874—1929), osztrák gyermekorvos
allergia

Planck, *Max Karl Ernst Ludwig* (1858—1947), német fizikus
Duane—Hunt-törvény

Platón (i. e. 427—347), görög filozófus
Aszklepiadész
Bacon, Francis
Arisztotelész

Plummer, *Henry Stanley* (1874—1937), amerikai belgyógyász
dysphagia sideropenica

Politzer, *Adam* (1835—1920), magyar származású osztrák fülész
acumeter

Pólya *Jenő* (1876—1945), sebész
ajakhiány

Portier, *Paul* (1886—1962), francia fiziológus
actinocongestin
anaphylaxia

Pommersheim Czeyda *Ferenc* (1891—), sebész
ajakhiány

Posadas, *Alejandro* (1870—1902), argentin parazitológus
coccidiomycosis

Potain, *Pierre Charles Édouard* (1825—1901), francia belgyógyász
aspirator

Priessnitz, *Vinzenz* (1799—1851), gyógyítással foglalkozó sziléziai paraszt
borogatás

Pringle, *John James* (1855—1922), angol bőrgyógyász
adenoma sebaceum
Bourneville-betegség

Purtscher, *Otmar* (1852—1927), német szemész
angiopathia retinae traumatica

Püthagorasz (*Pythagoras*), (i. e. kb. 580—500), görög matematikus és filozófus
Alkmaión

Q

Quetelet, *Lambert Adolph Jacques* (1796—1874), belga statisztikus
biometria
demográfia

Quincke, *Heinrich Irenäus* (1842—1922), német belgyógyász
allergiás oedema
capillaris pulzus

R

Rácz *Sámuel* (1744—1807), orvos
bécsi orvosi iskola
Ralfe, *Charles Henry* (1842—1896), angol orvos
aceton
Rathke, *Martin Heinrich* (1793—1860), német embryologus és anatómus
craniopharyngeoma
cranium
diverticulum pituitarium
Rayleigh, *John William Strutt, Baron* (1842—1919), angol fizikus
anomaloscop
Raynaud, *Maurice* (1834—81), francia belgyógyász
angiotrophoneurosis
Regaud, *Claude* (1870—1940), francia radiológus
Coutard—Regaud-féle rtg-besugárzási módszer
Rehn, *Ludwig* (1849—1930), német sebész
anilinrák
cardiolysis
Reichert, *Karl Bogislaus* (1811—83), német embryologus és anatómus
arcus branchialis
Reil, *Johann Christian* (1759—1813), német anatómus és klinikus
digitus mortuus
Rényi-Vámos *Ferenc* (1910—), urológus
Babics
Retzius, *Anders Adolf* (1796—1860), svéd összehasonlító anatómus
anthropometria
craniometria
dens
Reverdin, *Jacques Louis* (1824—1908), svájci sebész
cutis-transplantatio
Reynolds, *Osborne* (1842—1912), angol fizikus
áramlás
Rházesz, *(Abu Bekr Mohammed ibn Zakarijá ar-Rázi)*, (kb. 850—923), perzsa származású arab orvos, polihisztor
Ali Abbasz
Richet, *Charles Robert* (1850—1935), francia fiziológus és neurológus
actinocongestin
anaphylaxia
Charcot
Riolan, *Jean* (1580—1657), francia anatómus
arcus Riolani
Roederer, *Johann Georg* (1726—63), német szülész, anatómus és fiziológus
„conduplicato corpore" születés
Roger, *Georges Henri* (1860—1946), francia patológus
Barth
Roger, *Henri* (1809—91), francia belgyógyász
cor
Roginszkij, *Jakov Jakovlevics* (1895—), szovjet antropológus
anthropologia
Rohr, *Karl* (1900—59), svájci haematológus
acut leukaemia
Rokitansky, *Karl Freiherr von* (1804—78), cseh származású osztrák patológus
bécsi orvosi iskola
Chiari
diverticulum Rokitanskyi
Rorschach, *Hermann* (1884—1922), svájci elmeorvos
associatiós test
Rosenmüller, *Johann Christian* (1771—1820), német anatómus és sebész
apparatus genitalis
canalis femoralis
diverticulum pharyngis
Roth, *Wladimir K.* (1848—1916), orosz neurológus
Bernhardt—Roth-syndroma
Roussy, *Gustave* (1874—1948), francia patológus
Déjerine—Roussy-syndroma
Rowntree, *Leonard George* (1883—1959), amerikai belgyógyász
Abel
Röntgen, *Wilhelm Konrad* (1845—1923), német fizikus
alopecia e radiis Röntgen
dermatitis e radiis Röntgen
Rudbeck, *Olof* (1630—1702), svéd anatómus
Asellio
Rush, *Benjamin* (1745—1813), amerikai elmeorvos
amenomania
Rusznyák *István* (1889—), belgyógyász, az MTA elnöke
Acta Medica Academiae Scientiarum Hungaricae
chlorid-meghatározás
Rutherford, *Ernest, Lord, baron of Nelson* (1871—1937), angol fizikus
alpha-sugárzás
atom
atommodell

S

Sabouraud, *Raymond Jacques Adrien* (1864—1938), francia bőrgyógyász és mikrobiológus
coccon séborrhéique
Sachs, *Hans* (1877—1945), német immunológus
daganat-immunologia
Sándor *(Nagy Sándor, Alexandrosz)*, (i.e. 356—323) Makedónia királya, hadvezér
Arisztotelész
Sanger, *Frederick* (1918—), angol biokémikus
aminosav-sequentia
dinitrophenylezés
Santorini, *Giovanni Domenico* (1681—1737), olasz anatómus, szülész, gyakorló orvos
cartilago
cartilago corniculata Santorini
duodenum
Santos, *Reinaldo dos* (1880—), portugál orvos
aortographia
aortographia abdominalis
Sappey, *Marie Philibert Constant* (1810—96), francia anatómus
Burow-venák
cartilagines sesamoideae
Sattler, *Hubert* (1877—1928), osztrák szemész
amblyop kötés
Sauerbruch, *Ferdinand* (1875—1951), német sebész
bordaterpesztő
csont-plastica
„Druckdifferenzverfahren"
Schaffer *Károly* (1864—1939), ideg- és elmegyógyász
csíralevél-electivitás
Schaumann, *Jörgen* (1879—1953), svéd bőrgyógyász
asteroid testek
Schedel *(Toldy) Ferenc* (1805—75), higiénikus és irodalomtörténész
Bugát
Scheuermann, *Holger Welfer* (1877—1960), dán sebész
aseptikus csont-necrosis
Scheuthauer, *Gustav* (1832—94), német sebész
dysostosis cleidocranialis
Schilling, *Victor* (1883—1960), német belgyógyász
acut leukaemia
Schinz, *Rudolf Hans* (1891—), svájci röntgenológus
apophysitis calcanei
Schlatter, *Karl Ludwig* (1864—1934), svájci sebész
aseptikus csont-necrosis
Schmidt, *Adolf* (1865—1918), német belgyógyász
coagulatio
Schmorl, *Christian G.* (1861—1932), német patológus
aseptikus csont-necrosis
Schreck, *Karl Friedrich Wilhelm* (1908—), német szemész
cycloanolysis
Schröder, *Hermann* (1876—1942), német fogorvos
articulator
Schultz, *Hugo* (1853—1932), német farmakológus
Arndt—Schultz-szabály
Schultz, *Werner* (1878—1945), német orvos
agranulocytosis
Selye *János* (1907—), Kanadában élő magyar fiziológus
adaptatiós betegségek
általános adaptatiós syndroma
calciphylaxis
Semb, *Carl* (1895—), norvég sebész
apicolysis plastica
Semelaigne, *George*, kortárs francia gyermekgyógyász
Debré—Semelaigne-syndroma
Semmelweis *Ignác Fülöp* (1818—65), szülész, nőgyógyász
antiseptikus sebészet
bécsi orvosi iskola
Chiari
Sénac, *Jean Baptiste* (1693—1770), francia orvos
Albertini
Sergent, *Émil* (1867—1943), francia belgyógyász
dermographismus
Shakespeare, *William* (1564—1616), angol drámaíró és költő
Bacon, Roger
Sheehan, *Joseph Eastman* (1885—1951), amerikai sebész
apodactyliás csomózás
Sherrington, *Sir Charles Scott* (1857—1952), angol fiziológus
centralis excitatiós állapot
Shiga, *Kiyoshi* (1870—1957), japán bakteriológus
dysbakta

Sicard, *Jean Athanase* (1872—1929), francia neurológus és radiológus
bronchographia
Collet—Sicard-syndroma

Sickles, *Grace Mary* (1898—1959), amerikai mikrobiológus
Dalldorf

Siemens, *Hermann Werner* (1891—), német bőrgyógyász
bullosis mechanica toxica
cyanema
dyschromia cutis

Simon, *Theodore* (1857—1911), francia orvos
Binet
Binet—Simon-értelemvizsgálat

Simpson, *Sir James Young (Yourley)*, (1811—70), angol szülész, nőgyógyász, sebész
chloroform narcosis

Siwe, *Sture* (1897—1966), svéd gyermekgyógyász
Abt—Letterer—Siwe-betegség

Skene, *Alexander Johnston Chalmers* (1838—1900), amerikai nőgyógyász
catheter
ductus paraurethralis

Skoda, *Joseph* (1805—81), cseh származású osztrák belgyógyász
bécsi orvosi iskola

Slyke, *Donald Dexter van* (1883—), amerikai biokémikus
alkali-tartalék
aminosav-meghatározás
ammonia

Smith, *Wilson* (1897—), angol mikrobiológus
Andrewes

Smith-Petersen, *Marius N.* (1886—1953), amerikai orthopaed sebész
combnyakszegezés

Smithwick, *Reginald Hammerick* (1899—), amerikai sebész
asthma bronchiale

Snellen, *Hermann* (1834—1908), holland szemész
Donders

Sommerfeld, *Arnold* (1868—1951), német fizikus
atommodell

Sottas, *Jules* (1866—1934), francia neurológus
Déjerine—Sottas-betegség

Spencer, *Herbert* (1820—1903), angol szociológus
associatiós psychologia

Starling, *Ernest Henry* (1866—1927), angol fiziológus
Bayliss—Starling-törvény

Stevens, *Albert Mason* (1884—1945), amerikai gyermekgyógyász
cutaneo-muco-ocularis syndroma

Stiller *Bertalan* (1837—1922), belgyógyász
alkat

Stilling, *Benedict* (1810—79), német anatómus
Clarke-oszlop

Stokes, *William* (1804—78), ír orvos
apoplexia cerebri
Cheyre, John
dyspnoe

Straub *F. Brunó* (1914—), biokémikus
Acta Biochimica et Biophysica Academicae Scientiarum Hungaricae

Strong, *Richard Pearson* (1872—1948), amerikai bakteriológus
conglutinatio

Strümpell, *Adolf* (1853—1925), német belés ideggyógyász
Behtyerev-kór
degeneratio hepatolenticularis

Sudeck, *Paul Hermann Martin* (1866—1938), német sebész
aether-bódulat

Sulzberger, *Marion Balder* (1895—), amerikai bőrgyógyász
dermatitis exsudativa discoides et lichenoides

Swieten, *Gerhard van* (1700—72), holland származású bécsi orvos
bécsi orvosi iskola
Boerhaave

Sydenham, *Thomas* (1624—89), angol orvos
Boissier
chorea minor

Syme, *James* (1799—1870), skót sebész
amputatio epiphysealis

Symmers, *Douglas* (1879—1952), amerikai patológus
Brill—Symmers-kór
Brown—Symmers-betegség

Szalárdy *Mór* (1851—1914), szociálhigiénikus
anya-, csecsemő- és gyermekvédelem

Szent-Györgyi *Albert* (1893—), 1949 óta az Egyesült Államokban élő magyar orvos és biokémikus
acidum ascorbinicum
C_4-dicarbonsavrendszer
citrat cyclus

Szimanovszkij, *J. Karlovics* (1829—68), orosz sebész

ajakhiány
bőrelcsúsztatás

Szkrjabin, *Konsztantyin Ivanovics* (1878—), szovjet parazitológus
dehelminthisatio

Szokratész *(Socrates)*, (i.e. 469—399), görög filozófus
Arisztotelész

Szoránosz *(Soranus)*, (98—138), görög származású római sebész, szülész, nőgyógyász
Caelius

T

Takayashu, *M.* (1908—), japán orvos
aortaív-syndroma
arteriitis

Talma, *Sape* (1847—1918), holland patológus
Drummond—Talma—Morison-műtét

Tarján *Róbert* (1913—), higiénikus
Bakács

Tatum, *Edward Lawrie* (1909—), amerikai biokémikus
Beadle
conjugatív sejt-fusio

Taussig, *Helene Brooke* (1898—), amerikai orvosnő
Blalock—Taussig-műtét

Tawara, *Suano* (1873—), japán patológus
atrio-ventricularis csomó
block

Tay, *Warren* (1843—1927), angol orvos
chorioiditis guttata

Thaysen, *Thorwald Einar Hess* (1883—1936), dán orvos
coeliakia

Theiler, *Max* (1899—), afrikai orvos
attenuatio

Thiersch, *Karl* (1822—95), német sebész és patológus
columellisatio
cutis-transplantatio

Thomson, *Sir William (Lord Kelvin)*, (1824—1907), angol fizikus
atommodell

Timár *Miklós* (1914—), higiénikus
Bakács

Tizzoni, *Guido* (1853—1932), olasz orvos
cystoplastica

Tolman, *Edward Chace* (1886—1959), amerikai pszichológus
behaviorismus

Tooth, *Henry Howard* (1856—1926), angol orvos
atrophia musculorum progressiva neuralis

Toti, *Addeo* (1861—), olasz orr-, fül-, gégeszakorvos
dacryocystorhinostomia

Touraine, *Albert* (1883—), francia bőrgyógyász
aphthosis bipolaris
dermatostomatitis

Törő *Imre* (1900—), orvos, hisztológus és embryológus
Acta Biologica Academiae Scientiarum Hungaricae
Acta Morphologica Academiae Scientiarum Hungaricae

Török *Aurél* (1842—1912), antropológus
anthropometria
craniologia
craniometria

Török *Lajos* (1863—1944), bőrgyógyász
dysidrosis

Tricot, *R.*, kortárs francia bőrgyógyász
Degos—Delort—Tricot-tünetcsoport

Trousseau, *Armand* (1801—67), francia belgyógyász és gégész
Addison
Corrigan

Trueta, *Respall José*, kortárs spanyol orvos
acut vesekárosodás
anuria

Twort, *Frederick William* (1877—1951), angol mikrobiológus
bacteriophagia

Tzank, *Arnaut* (1886—1954), orosz származású francia bőrgyógyász
dermatocytogramm

U

Uhtomszkij, *Alekszej Alekszejevics* (1875—1942), szovjet fiziológus
dominantia-elv

Umber, *Friedrich* (1871—1946), német orvos
cholangia

Unna, *Paul Gerson* (1850—1929), német bőrgyógyász
cinkenyvkötés
cutis verticis (frontis) gyrata

Urbach, *Erich* (1893—1946), osztrák bőrgyógyász
bőr-diabetes

V

Vallois, *Henri Victor* (1889—) francia antropológus
Atlanthropus

Vater, *Abraham* (1684—1751), német anatómus és botanikus
diverticulum Vateri
Veit, *Johann* (1852—1917), német szülész, nőgyógyász
biopsia
Velpeau, *Alfred Armand Louis Marie* (1795—1867), francia sebész
Desault-kötés
Verebély *Tibor* (1875—1943), sebész
csontmag kikaparása
Verga, *A.* (1811—95), olasz pszichiáter
cavum Vergae cysta
Verneuil, *Aristide Auguste Stanislaus* (1823—95), francia orvos
aseptikus csont-necrosis
Vesalius, *Andreas* (1514—64), flamand származású padovai anatómus
Albinus
Arisztotelész
Benedetti
Berengario da Carpi
Colombo
Dubois
Vicq d'Azyr, *Félix* (1748—94), francia anatómus
Cloquet
Vidakovits *Kamillo* (1878—), sebész
Cotting-műtét
Vidal, *Émil* (1825—93), francia bőrgyógyász
acné hypertrophique
dermatitis exfoliativa generalisata adultorum (subacuta, chronica)
Vieussens, *Raymond de* (1641—1715), francia anatómus
ansa subclavia Vieussensi
Corrigan
Vigneaud, *Vincent du* (1901—), amerikai biokémikus
antidiuretikus hormon
Vilmon *Gyula* (1897—1966), egészségügyi szervező
Bakács
Vincent, *Henri* (1862—1950), francia orvos
coli serum
Vinson, *Porter Paisley* (1890—1959), amerikai belgyógyász
dysphagia sideropenica
Virchow, *Rudolf* (1821—1902), német patológus
Bärensprung
Boenheim
cellularpathologia
Cohnheim
Cohnheim csiraszóródásos daganatkeletkezési elmélete
Visnyevszkij, *Alekszandr Vasziljevics* (1874—1948), szovjet sebész
asthma bronchiale
Voit, *Karl von* (1831—1908), német fiziológus
Buhl
Volhard, *Franz* (1872—1950), német belgyógyász
asthenuria
concentratiós próba
Volhard, *Jakob* (1834—1910), német kémikus
chlorid-meghatározás
Volkmann, *Alfred Wilhelm* (1800—77), német anatómus és fiziológus
caries sicca
Volkmann, *Richard von* (1830—89), német sebész
aseptikus láz
Vulpian, *Edmé Félix Alfred* (1826—87), francia patológus
Brown-Séquard

W

Waals, *Johannes Diderik van der* (1837—1923), holland fizikus
adsorptio
Wagner-Jauregg, *Julius von* (1857—1940), osztrák ideg- és elmegyógyász
Bauer
Waksman, *Selman Abraham* (1888—), orosz származású amerikai mikrobiológus
antibioticum
Waldeyer-Hartz, *Heinrich Wilhelm Gottfried von* (1836—1921), német anatómus
adenoid vegetatio
Walker, *Arthur Earl* (1907—), amerikai idegsebész
Dandy
Warburg, *Otto Heinrich* (1883—), német biokémikus
cytochrom oxydase
daganatsejt
direct oxidatio
Wassermann, *August Paul* (1866—1925), német bakteriológus
Bordet—Wassermann-reakció
Watson, *James Dewey* (1928—), amerikai biológus
Crick
DNS-nucleotidyltranspherase
Watson, *John Broadus* (1878—1958), amerikai pszichológus

behaviorismus

Webster, *John Clarence* (1863—1950), amerikai nőgyógyász
Baldy—Webster-műtét

Weidenreich, *Franz* (1873—1948), német származású amerikai antropológus
Ausztrália ősembere

Weinert, *Hans* (1887—), német antropológus
Africanthropus

Weiss, *Soma* (1898—1942), magyar származású amerikai orvos
carotis sinus hyperaesthesia

Weismann, *August Friedrich Leopold* (1834—1914), német biológus
csíraplasma-elmélet

Welch, *William Henry* (1850—1934), amerikai patológus
Clostridium

Welcker, *Hermann* (1822—97), német anatómus és antropológus
agykoponya-méretek

Weltmann, *Oskar* (1885—1934), osztrák belgyógyász
Barrenschen—Weltmann-reakció

Wenckebach, *Karl Friedrich* (1864—1940) holland származású belgyógyász és fiziológus
Digitalis folium

Wernicke, *Karl* (1848—1905), német ideg- és elmegyógyász
aphasia
apoplexia cerebri
autochton idea
Bastian
beszéd-centrum

Wertheimer, *Max* (1880—1944), német pszichológus
alaklélektan

Westphal, *Karl Friedrich Otto* (1833—90), német ideg- és elmegyógyász
degeneratio hepatolenticularis

Wharton, *Thomas* (kb. 1614—73), angol anatómus
ductus submandibularis Whartoni

Wheatstone, *Sir Charles* (1802—75), angol fizikus
bolometer

White, *Paul Dudley* (1886—), amerikai kardiológus
alvadási idő
antesystolia
Bland—White—Garland-syndroma

Widal, *Fernand Georges Isidore* (1862—1929), francia belgyógyász
Abrami

Widmark, *Eric Matteo Prochet* (1889—1945), svéd biokémikus
alcohol

Wildbolz, *Hans* (1873—1940), svájci urológus
abacterialis pyuria

Wilder, *Russel Morse* (1885—1959), amerikai belgyógyász
Cutler—Power—Wilder-próba

Willis, *Thomas (Willisius)*, (1621—75), angol anatómus és orvos
circulus arteriosus Willisi

Wilson, *Frank Norman* (1890—1951), amerikai kardiológus
block
central terminal

Wilson, *Samuel Alexander Kinnier* (1878—1936), angol neurológus
degeneratio hepatolenticularis

Wilson, *Sir William James Erasmus* (1809—84), angol anatómus és bőrgyógyász
dermatitis exfoliativa generalisata adultorum (subacuta, chronica)

Winiwarter, *Alexander v.* (1848—1917), német sebész
arteriitis

Winkler *Lajos* (1863—1939), kémikus
büretta

Winkler, *Max* (1875—1952), svájci orvos
chondrodermatitis nodularis helicis

Wolfe, *John Reissberg* (1824—1904), skót szemész
cutis-transplantatio

Wolff, *Caspar Friedrich* (1733—94), német embryológus
apparatus uropoeticus
Baer

Wolff, *Louis* kortárs amerikai orvos
antesystolia

Wright, *Sir Almroth Edward* (1861—1947) angol patológus
cataphylaxis

Wrisberg, *Heinrich August* (1739—1808), német anatómus és szülész
ansa Wrisbergi
cartilago
cartilago cuneiformis

Wu, *H.*, 20. századi kínai biokémikus
Agren—Lagerlöff-féle trypsin-vizsgálat
Benedict-féle vércukor-meghatározás

Wullstein, *Horst L.* (1906—), német fül-, orr-, gégeszakorvos
columellisatio

Wundt, *Wilhelm Max* (1832—1920), német pszichológus, fiziológus és filozófus
apperceptio
associatiós psychologia

Z

Zeiss, *Carl* (1816—88), német finommechanikus
Abbe
Comberg-localisatio
coniometer

Zenker, *Friedrich Albert* (1825—98), német patológus
diverticulum oesophagi

Ziegler, *Ernst* (1849—1905), svájci származású német patológus
crush-syndroma

Zilber, *Lev Alekszandrovics* (1894—1966), szovjet mikrobiológus
daganat-immunologia

Zinn, *Johann Gottfried* (1727—59), német anatómus és botanikus
anulus tendineus Zinni

Zinsser, *Hans* (1878—1940), amerikai bakteriológus
atrophia reticularis cutis
Brill-betegség

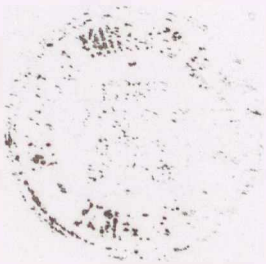
Zoltán *János* (1921—), plasztikai sebész
bőrfeszítő eszközök

Zondek, *Bernhard* (1891—), német származású nőgyógyász Izraelben
Aschheim

Zsigmondy *Adolf* (1816—80), Ausztriában élt magyar fogász
dens

Zunin, *C.*, kortárs olasz gyermekgyógyász
Durand—Zunin-syndroma

BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCIENTIARUM
MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA
HUNGARICAE

AK 130 k 6774

Készült az Akadémiai Kiadó lexikonszerkesztőségében. Felelős vezető Kicsi Sándor. — A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója. — A szerkesztésért felelős Weiner Lajosné. — Képszerkesztő Csörgő István. — Műszaki szerkesztő Máté Károly. — A kötést és burkolót Urai Erika tervezte. — A kézirat 1966. október 25-én érkezett a nyomdába. — Terjedelem 87 (A/5) ív. — Példányszám 17 800.

66.62568 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

504 549.

ORVOSI LEXIKON

a—d

1